A zene, mint látvány

Címoldalon: Hende Vince: Palestrina, 1915.

A szekszárdi Művészetek Háza kiállításai

24.
A zene, mint látvány

– Művek a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből –

1991. március 7-től június 2-ig.

Az európai kultúra több évezredes történetében a muzsikát mindig különleges hely illette meg a tudományok és művészetek sorában. Mivel a zene a legősibb művészet, az emberi kultúra alapvető része, minden kor gondolkodásában jelentős helyet foglalt el. Egyik funkciója, a rossz szellemek elűzése, már eleve a hangok valamilyen természet feletti erejét feltételezte. Az ó- és középkorban egyaránt meg voltak győződve isteni eredetéről és rendkívüli hatalmáról.

A zenével és hatásával kapcsolatos elméletek, a hozzá fűződő legendák, a mitológia és az irodalom révén a műveltség részévé váltak, s bekerültek a képzőművészetbe is.

Ismeretes, hogy a zeneirodalom több remeke képzőművészeti alkotás ihletésére született. Így Hindemith: „Mathis, a festő" című operája és szimfóniája Mathias Grünewald műveiről szól. Másik közismert példa Muszorgszkij: „Egy kiállítás képei" című zongoraciklusa. Ugyanakkor számos festmény inspirálója volt valamilyen zenemű vagy egy-egy zeneszerző szelleme. Például Gustav Klimt lenyűgöző fríz-víziója Beethoven IX. szimfóniájára.

A modern festők megpróbálták műveikben a zene alkotóelveit érvényesíteni, meghirdetve az ábrázolás terhétől megszabaduló „tiszta festészet" programját. A 20. században az orphizmus irányzata kimondottan a zenei élményez hasonló hatást kívánt elérni a festészetben.

A művészettörténet a zene és a festészet kapcsolatából kiemeli azt a kérdést, hogy a különböző korokban a festők milyen indítékkal és milyen tartalommal ábrázoltak zenei témákat. A muzsika milyen szerepet játszhatott a képzőművészet sajátos nyelvezetében.

A festők, szobrászok számára a muzsika és a hangszerek világa jelképek gazdag tárháza lett. A 19. századtól azonban feledésbe merült az előző évszázadok képi szimbólumrendszere, az irodalmias romantika után a valóságra és a formai kérdésekre koncentráló irányzatok (realizmus, impresszionizmus, absztrakt festészet) elvetették a vizuális jelképalkotás korábbi módszerét. A lényeg az, hogy a mű keletkezésének idején milyen mondanivalót közvetíthetett, mit fedezhettek fel benne a kortársak.

A társasági szokások hagyományai, az élet mindennapi és ünnepi alkalmai, a zene iránt sokféleképpen megnyilvánuló igények évszázadok során a hangszerek és szerepkörök szoros összefonódását teremtették meg. Egy-egy hangszer, hangszercsoport fölidézheti a kultikus zene, a társasági, főúri, polgári, paraszti muzsikálás vagy a hadizene hangulatát. Az orgona, a trombita, a hárfa, a dob más-más asszociációt kelt, más-más környezet képzetét ébreszti.

A látható és hallható művészet természetrajzának megalkotása a nagy német bölcselő, Lessing nevéhez fűződik. Lessing volt az, aki a térbeli Bildende Kunst és az időben élő Redende Kunst (szóló-, illetve beszédművészet, pontosabban a szavakban élő, illetőleg hallható művészet – irodalom, zene) elhatárolására vállalkozott.

Legnagyobb költőink, ha festőt dicsérnek, maguk mellé emelik őt a Parnasszusra – Kosztolányi tette Gulácsyval, „ki ecsetjével verseket festett és céhbeli volt az írók között is". Összekötve mindezt: sokszor úgy érezzük, hogy a képen vers muzsikál.

A magyarországi hangszerkészítés tárgyi és írásos emlékeinek többsége a 18. század második

Hollósy Simon: Ivóban, 1887.

feléből és a 19. századból való volt. A hazai hangszerkészítésnek két jelentős központja volt: Pozsony a 18. században, Pest a 19. században.

Képzőművészetünk terén tett látogatásunk is a 18. századdal kezdődik s napjainkig nyúlik. Bemutatónk legkorábbi darabjának, egy kottalapot tartó fiatal nő arcképének szerzőjét nem ismerjük. A 18. sz. második felére keltezhető munka a kotta szerepeltetésével zenei műveltségre, zeneszeretetre utal. Brocky Károly a 16. századi velencei festészet visszaidézésével hódolt az itáliai táj, a mandolinnal kísért idill hangulatának.

A kor érdekes figurája volt a 19. század első felében működő Wándza Mihály. Mint festő, történeti és allegorikus képekkel jegyezte be nevét művészetünkbe. Érdeklődése, munkássága azonban inkább a színházhoz kötődött. Ezt a „Kazinczy allegóriája" c. kép színeivel, alakjaival, az ábrázolás módjával hitelesen példázza is. Bécsben tanult, onnan hozta magával a látványosság kultuszát. Mint az erdélyi magyar színészet úttörője, bejárta az egész országot. Rendezéseihez maga tervezte és festette a díszleteket. Kedvelte a látványos színpadképet és a világítási hatásokat.

Ugyancsak a régmúlt hangulatát idézi a Vastagh művészcsalád legidősebb tagjának, Vastagh Jánosnak báli jelenetet megelevenítő festménye. A század közepén dolgozó biedermeier festő, Nagy Károly nevével ritkán találkozhatunk. Gitáros jelenete délszaki hangulatot áraszt. A csörgős dobbal lefestett olasz nő Novotni János itáliai tanulmányútjának emlékét őrzi.

Weber Henrik a század derekának kiváló arcképfestője volt. Különleges, egyedi mű festészetünkben a „Salamon király a börtönben" c. míves munka. Rendhagyó installálása iparművészeti munkaként is helytáll. Nem az olvasmányainkból ismert bölcs király áll előttünk, hanem a börtönben sínylődő rab magyar uralkodó.

Az 1860-as évektől Than Mór – többnyire Lotz Károllyal együtt – számos nagy falkép-megbízást kapott. A Vigadó büféjében Rahl bécsi operai függönytervének hatása alatt Attila lakomáját festette meg. A kisebb méretű olajvázlat is jól érzékelteti a monumentalitást követelő mondandót és annak megoldását.

Lotz Károly életművének két uralkodó műfaja: a tájkép és a monumentális festészet. A Rahl-iskola romantikus hagyományait követte egy parasztlakodalom mulatozó, zenélő alakjainak megidézésekor. A zenét is allegorizáló kompozíciója az „Olymposz" c., amely egyben élete főműve. Színben, formában tökéletes kiegészítője az operaházi nézőtér architektúrájának. A mennyezetkép vázlata elvezeti emlékezetünket a megvalósult, nagyszabású falfestményhez.

Székely Bertalan érdeklődése 1880 körül ugyancsak a falfestés felé fordult. Művészetének központi kérdése lett. Két temperaképünk allegorikus alakjai ezen időszak megbízásaihoz készített tanulmányok.

A színpad, zene, színészek, énekesek világa, karakterük, szerepeik sok jeles festőnket vonzotta. Borsos József modellje Stéger Ferenc volt. A kiváló, külföldön is ismert tenorista a Nemzeti Színház tagjaként bejárta egész Európát, hosszabb ideig vendégszerepelt Itáliában.

Népszínműveink hangulatát felelevenítő zsánerképek Hollósy Simon Münchenben készült fest-

Berény Róbert: Lhevinne zongoraművész, 1916.

Ferenczy Valér: A zongoránál, 1906–8 k.

ményei. Ugyancsak a zsáner műfajába utalható a barokkos formavilágot idéző Konek Ida-kép, a zenére, zenélésre vonatkozó kellékekkel.

A magyar nóta és cigányozás a dzsentri kultúrideált megtestesítő idilli szemlélet példái voltak. Bihari Sándor is kedvelte az életkép műfaját. Az alföldi nép, a cigányok életéből vett jelenetek elengedhetetlen tartozékaként a hegedű fontos szerepet játszott ezeken a vásznakon. Feszty Árpád az Osztrák–Magyar Monarchia világának illusztrálására húzat a cigányzenekarral. A cigányok, a cigányság egzoticizmusa, zeneszeretetének megörökítése Valentiny János természethűségre törekvő előadásában is igényes alkotásokat eredményezett. Iványi Grünwald Béla korai nagybányai korszakának modellje ugyancsak cigányember, öreg hegedűs.

Munkácsy Mihály utolsó alkotói periódusának termése a „Mozart halála" c. mű. A Párizsban festett alkotás vázlatán a letakart, félig nyitott zongora is utal a cselekményre. Benczúr Gyula mitológiai alakban, Pánként készített magáról önarcképet, kezében az attribútumként szereplő síppal. Gyárfás Jenő ugyancsak a mitológiához nyúlt. Faunja egy nyárfa előtt fújja sípját.

A századunk elején működő gödöllői művésztelep jeles alakjai voltak: Remsey Zoltán, Remsey Jenő és Hende Vince. Remsey Jenő éneklő koldusai annak a témasorozatnak részei, melyet a művész expresszív szemlélettel készített az 1910-es években az élet perifériájára szorult emberekről. Hende Vincét, a zenetörténet egyik legkiválóbb alkotója, a 16. századi „római iskola" feje, Palestrina ihlette. Igényesen festett képeikkel szecessziós ízű világuk varázskörébe kerülünk.

A római iskola újklasszicista formanyelvét Domanovszky Endre és Heintz Henrik művei közvetítik.

A magyar zene és képzőművészet kapcsolatának egyedülálló és nagyszerű példája volt a század elején fellépő Nyolcak csoportjának működése. A Nyolcak néhány tagjának fokozottabb zenei érdeklődése mellett minden bizonnyal komoly szerepet játszott Bartók Béla képzőművészeti érdeklődése is abban, hogy a modern magyar zene és képzőművészet képviselői a század elején meglehetősen korán egymásra találtak. 1911-ben a Nyolcak reprezentatív kiállításán együttesen is felléptek, mintegy demonstrálva, hogy a modern magyar zenei, irodalmi és képzőművészeti törekvéseket elszakíthatatlan szálak kapcsolják egymáshoz. Berény Róbert és Czigány Dezső nagy zenerajongó volt, maguk is muzsikáltak, jóval később Berény komponált is. Czigány Dezső a cselló szerelmese volt, melynek kezelésére még Hollósy Simon tanította meg Münchenben. Ezzel hódította meg Ady Endrét, akit két évvel később, 1907-ben idehaza több ízben is megfestett. Czigány átéléssel játszotta Bachot, Schumannt és Schubertet. Berény zenében is, festészetben is a legfrissebb áramlatokhoz kapcsolódott. Megismerkedett Weiner Leóval, akitől zeneszerzést tanult. Bartókkal ő állt a legszorosabb kapcsolatban.

Szellemi kapcsolatuk annak is példája, hogy a zene és képzőművészet progresszív mestereinek s művészetének valamilyen formában találkoznia kellett.

Nem szóltam minden műről. Ennek a hiánynak és rövidségnek oka nem a minősítő válogatás – sokkal inkább a rendezvény jellegéből fakadóan és természetesen a tárgyakat illeti a szó.

BENEDEK KATALIN

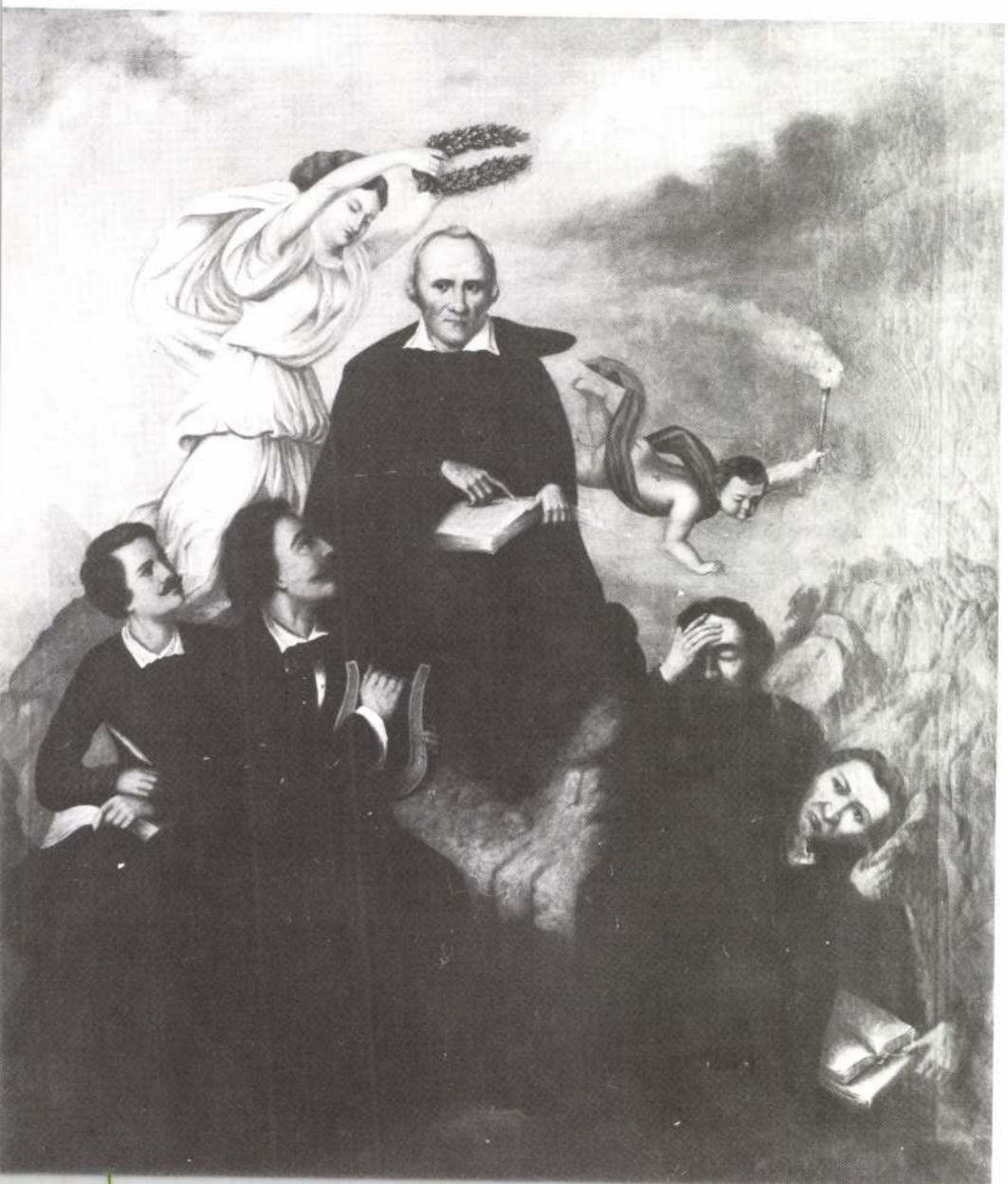

Wándza Mihály:
Kazinczy allegóriája,
1830. k.

A kiállított művek jegyzéke

Festmények

Aba Novák Vilmos: Orpheus, 1920 k.
o. fa, 55×43,5 cm
j. j. l.: Aba Novák
78.5 T

Ámos Imre: Zenélő doboz, 1940 k.
o. v. 46×61 cm
j. b. l.: Ámos I.
67.236 T

Bartha László: Preludium, fuga, postludium, 1986
o. v. 85×120 cm
j. j. l.: Bartha L. 1986
MM. 86.394

Batthyány Gyula: Ticharich Zdenka portréja, 1930 k.
o. v. 130,5×90 cm
j. b. f.: Batthyány
81.28 T

Bencze László: Hangverseny, 1955
o. fa, 45×59,5 cm
j. n.
69.4 T

Benczúr Gyula: Pán a nádasban, 1910
o. v. 60×47 cm
j. j. l.: Benczúr Gy. 1910
Fk/4343

Bernáth Aurél: Csendélet hegedűvel, 1928
o. v. 60×100 cm
j. j. f.: BA
57.40 T

Bihari Sándor: Húzd, cigány! 1885 k.
o. v. 45×33 cm
j. j. l.: B. S.
Fk/2806

Bihari Sándor: Az Ő nótája, 1893
o. v. 103,5×144 cm
j. j. l.: Bihari Sándor 893
51.61

Blaski János: Zene, 1969
o. fa, 120×68 cm
j. j. l.: Blaski J. 1969
70.56 T

Borsos József: Stéger Ferenc operaénekes, 1854
o. v. 133×108,5 cm
j. j. l.: Borsos József 854
4371

Borúth Andor: Szakállas férfi hegedűvel, 1900 k.
o. v. 90×69,5 cm
j. b. l.: Borúth
54.371

Czigány Dezső: Nő csellóval, 1912 k.
o. v. 90×72 cm
j. j. f.: Czigány
Fk/9268

Domanovszky Endre: Szent-Liget, 1935
o. v. 61×51 cm
j. j. l.: DE
Fk/3280

Fenyő A. Endre:
Csendélet hegedűvel és órával, 1946–50 k.
o. fa, 62,5×50 cm
j. n.
76.8 T

Ferenczy Valér: A zongoránál, 1906–8 k.
o. v. 51×56 cm
j. n.
84.63 T

Feszty Árpád: A cigányok, 1890 k.
o. grisaille, papír, 39,5×50 cm
j. n.
75.70 T

Feszty Árpád: Kis muzsikus, 1900-as évek
o. v. 55,5×41 cm
j. j. l.: Feszty Árpád
Fk/8172

Weber Henrik: Salamon király a börtönben, 1847.

Frank Frigyes: Csendélet hegedűvel, 1967
o. v. 76×103 cm
j. j. l.: Frank Frigyes, 1967
74.2 T

Gábor Jenő: Önarckép, 1931
o. v. 90×70,3 cm
j. j. l.: Gábor 1931
63.112 T

Greguss Imre: Koló tánc, 1890 k.
o. grisaille, k. 32×41 cm
j. j. l.: Greguss Imre
75.67 T

Gulácsy Lajos: Római színpadi jelenet, 1910 k.
o. k. 39,5×31 cm
j. b. l. Gulácsy, Róma
Fk/4809

Gyárfás Jenő: Faun, 1910 k.
o. v. 96,5×54 cm
j. j. l.: Gyárfás
59.3 T

Heintz Henrik: Madonna, 1936
o. v. 131×73 cm
j. b. l.: Heintz 936
Fk/4220

Hende Vince: Palestrina, 1915
o. v. 146,5×201 cm
j. j. f.: Homo Beatae Expectatonis
Palestrina
Relevator Aeternae Gloriae
Magni Dei
Hende Vince: Palestrina
, I Hende 9
I Vince 5

Fk/710

Hollósy Simon: Ivóban, 1887
o. v. 60×85 cm
j. j. l.: Hollósy München 1887
Fk/5710

Hollósy Simon: Korcsmában mulatók, 1888
o. v. 80×138 cm
j. j. l.: Hollósy S. 1888 München
5554

Iványi Grünwald Béla: Öreg hegedűs, 1899
o. v. 81×48 cm
j. j. l.: Iványi Grünwald Béla
59.118 T

Kelemen Emil: Tersánszky Józsi Jenő, 1940 k.
o. v. 77×97 cm
j. j. l.: KE
71.20

Konek Ida: A művész gyakorlata, 1882
o. v. 68,8×54,4 cm
j. b. k.: Ida Konek München 82
3798

Korniss Dezső: Csendélet hegedűvel, 1937
o. k. 43×23 cm
j. b. l.: Korniss D.
Fk/8314

Lakos Alfréd: Egyedül, 1915
o. v. 35×23 cm
j. b. l.: Lakos Alfréd, 1915
Fk/340

Lotz Károly: Az Olympos
(az Operaház mennyezetének vázlata) 1882
o. v. 134 cm
j. hátul: Cornélia tulajdona Lotz K.

Lotz Károly: Parasztlakodalom, 1858
o. v. 54,7×85,2 cm
j. j. l.: Lotz K. 1858
Fk/2877

Lotz Károly: Trónoló múzsa, 1890-es évek
o. vo. 141×90,8 cm
j. n.
3477

Magyarországi festő, 18. sz. második fele:
Kottalapot tartó fiatal
nő arcképe
o. v. 74,2×62 cm
j. n.
82.211

Medveczky Jenő: Csendélet hegedűvel, 1955
o. t. k.: 42,5×82 cm
j. b. l.: Medveczky 55
63.57 T

Zemplényi Magda: Csendélet, 1946–49. k.

Munkácsy Mihály: Mozart halála (vázlat), 1886
o. fa, 42,5×61 cm
j. b. l.: M de Munkácsy
50.520

Nagy Károly: Gitáros jelenet, 1844
o. v. 53×64 cm
j. b. l.: festé Nagy Károly 1844-ik
Fk/5222

Nagy Zsigmond: Néger férfi hárfával, 1910 k.
o. v. 112×72 cm
j. j. l.: Nagy Zsigmond
54.426

Novotni János: Olasz nő, 1858
o. v. 93×76 cm
j. j. l.: Novotni J. 1858
Fk/4640

Remsey Jenő: Éneklő koldusok, 1910-es évek
o. v. 162,5×110 cm
j. n.
Fk/47

Remsey Zoltán: Furulyázó, 1919
o. v. 70×50 cm
j. b. f.: Remsey 919
59.88 T

Schubert Ernő: Gordonkázó férfi, 1929 k.
o. v. 56×45 cm
j. n.
78.89 T

Széchy Beáta: Duo, 1984
p. vt. 65,5×50 cm
j. n.
MM 85.91

Szekeres Emil: Hegedűs, 1970
t. farost, 79×111 cm
j. j. l.: Sze 70
MM. 77.35

Tamás Ervin: Zenehallgatók, 1960–65 k.
o. v. 90×120 cm
j. j. l.: Tamás
66.149 T

Than Mór: Attila lakomája, 1865
o. v. 68,3×89,3 cm
j. n.
2172

Tóth Menyhért: Harmonikázó, 1954
o. paszt., p. 58×44 cm
j. j. l.: TM
MM. 81.167

Tury Mária: A kékszakállú herceg vára, 1971
o. farost, 83×126 cm
j. j. l.: Tury
MM. 74.169

Ujházy Ferenc: Kocsmajelenet, 1905
o. k. 34,5×45 cm
j. j. l.: Ujházy Ferenc 1905
Fk/8021

Valentiny János: Hegedűt hangoló cigányfiú, 1890 k.
o. v. 63,5×46,3 cm
j. j. l.: Valentiny J.
1803

Vastagh János: Báli jelenet, 1840
o. v. 62×78 cm
j. j. l.: Fösté Vastagh Szegeden, 1840
50.523

Vesztróczy Manó: Muzsikáló rekruta, 1910
o. v. 79×90 cm
j. j. l.: Vesztróczy 1910
Fk/370

Wándza Mihály: Kazinczy allegóriája, 1830 k.
o. v. 113,5×97 cm
j. n.
85.19 T

Weber Henrik: Salamon király a börtönben, 1847
o. k. 35×47,5 cm
j. b. l.: Weber H. 847. Pesten
Fk/2939

Záborszky Viola: Csendélet, 1960 k.
o. v. 58,5×94 cm
j. j. l.: Záborszky V.
66.156 T

Zemplényi Magda: Csendélet, 1947 k.
o. v. 73,5×51,5 cm
j. j. l.: Zemplényi
Fk/7661

Kő Pál: Kodály Zoltán, 1971.

Grafikák:

Berény Róbert: Lhevinne zongoraművész, 1916
p. cer., 28,8×41 cm
j. j. l.: Berény 1916
Fk/3207

Brocky Károly: Fete Champetre
(16. sz.-i velencei kép után), 1830–38 k.
p. akv., 12,3×14,1 cm
j. n.
1952–4663

Hincz Gyula: Aranykor IV., 1945
toll, k. 37,9×34,7 cm
j. j. l.: Hincz 945
Fk/7891

Jankó János: Mihaszna András, 1880 k.
tus, toll, k. 11,7×12 cm
j. b. l.: Jankó J.
1915–149

Kmetty János: Kompozíció, 1910-es évek
p. tus, toll, kréta, 12×18,3 cm
j. j. f.: Kmetty
F 65.102

Pekáry István: Magyar tánc, 1–8, 1935 k.
p. színezett rézkarc, 13×8,8 cm
j.: P. I.
G. 73.284/1–8

Székely Bertalan: Poesia, 1880-as évek
t. k. 23,7×23,7 cm
j. j. l.: Székely
F. 72.191

Székely Bertalan: Terpsychore, 1880-as évek
t. k. 23,2×23,1 cm
j. j. l.: Székely Bertalan
F. 72.190

Szobrok:

Beck Ö. Fülöp: Lehel kürtje, 1910 k.
bronz, 29,5 cm
71.22–N

Borbás Tibor: Sztravinszkij-portré, 1972
terrakotta, 39 cm
j. n.
MM. 74.151

Huszár Imre: Tamburás lány, 1935–36
bronz, 32,5 cm
j.: HI
87.5–H

Kő Pál: Kodály Zoltán, 1971
bronz, 34,5 cm
j. n.
MM. 74.16

Medgyessy Ferenc:
Furulyázó faun és táncoló nimfa, 1923
bronz, 43×36 cm
80.225–N

Mészáros Mihály: Hommage a Bach, 1972
bronz, 28 cm
j.: M
MM. 76.322

Metky Ödön: Bartók Béla, 1960
bronz, 34,3 cm
j. j. l.: Metky
MM. 76.233

Róna József: Zenelecke, 1898
bronz, 74 cm
j.: Róna József Budapest, 1898
3965

Varga Oszkár: Tilinkós, 1930-as évek
bronz, 64,5 cm
j. n.
56.688–N

Jelmagyarázat:

o.	– olaj
o. v.	– olaj, vászon
o. k.	– olaj, karton
k.	– karton
o. t. k.	– olaj, tempera, karton
p.	– papír
paszt.	– pasztell
cer.	– ceruza
j. j. l.	– jel jobbra lent
j. b. l.	– jel balra lent
j. j. f.	– jel jobbra fent
j. b. f.	– jel balra fent
j. n.	– jel nélkül

Megjegyzés: a műtárgyak megnevezésének legalsó sorában a Magyar Nemzeti Galéria leltári száma található.

A kiállítás anyagát válogatta és a kiállítást rendezte:
dr. Benedek Katalin művészettörténész
Technikai rendezők: Bucsányi Kálmán és Németh Antal
Megnyitotta: dr. Koós Judith művészettörténész

Felelős kiadó: dr. Méry Éva
ISSN: 0236-9206
ISBN: 963 04 0977 1
Készült a Szekszárdi Nyomdában
Felelős vezető: Vadász József.

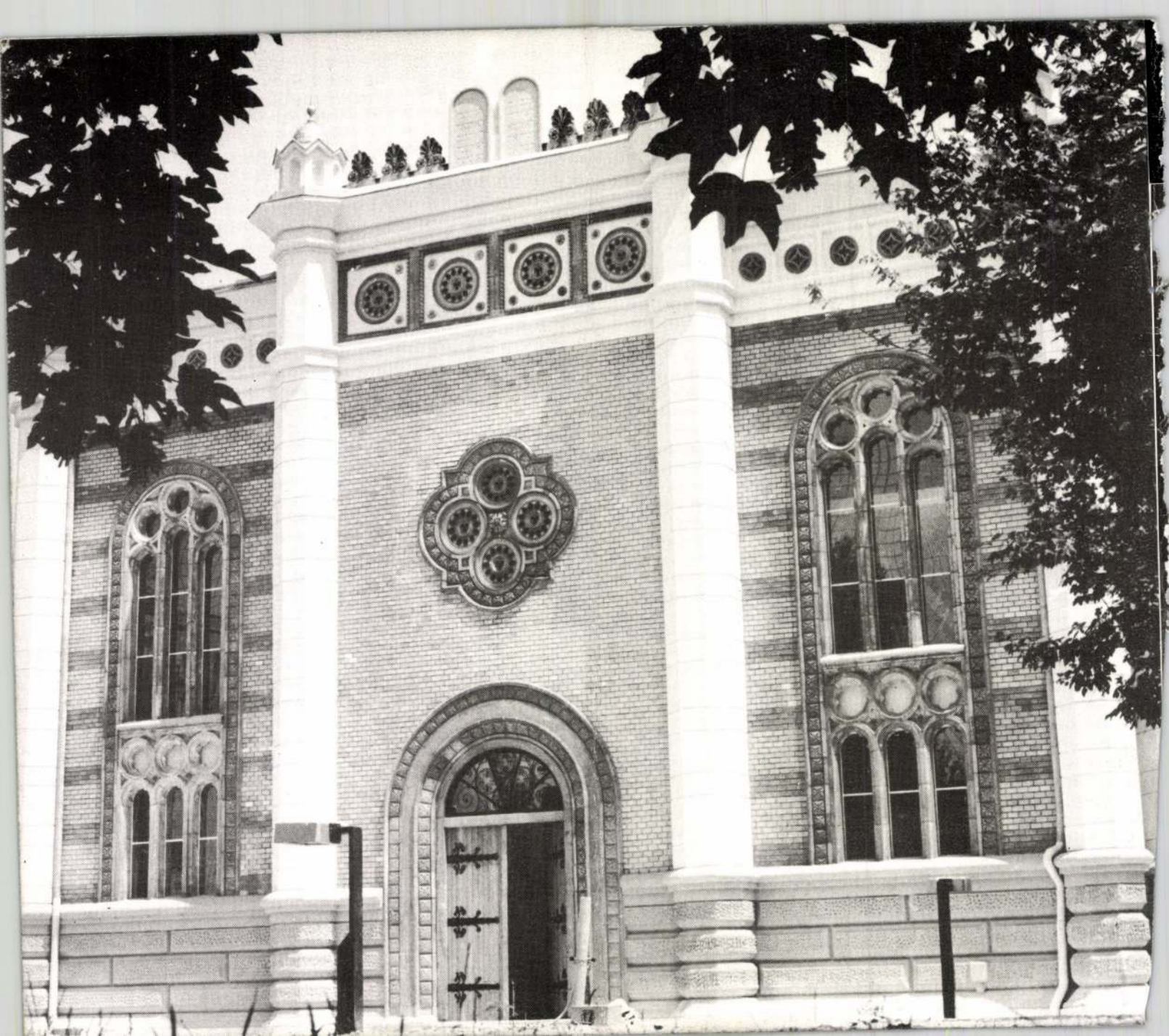

MAGYAR NEMZETI
GALÉRIA

WOJCIECHA HARTMANA

prezentującego utwory wielkiego mistrza.

Akompaniament: Aleksandra Blachura

Wystawę otworzy: Edmund Grabkowski

Dzień:1991.04.10./środa/, godz.17.00.

Adres: Budapeszt,VI.,ul.Nagymező 15.

szemeit sűrűn az égre emelve. Hogy hát ide jutottunk! Szörnyű! Még amazoknak is jut levegő!

Történész barátom évek óta együtt fröccsözik a harcos közfróval. Eddig maximális volt az egyetértés köztük a létező gyanútlanul hazatért szülővárosába egy hét végén, s békés kávézás közben olyan szitokáradat hullt a fejére, amiért a vezető kormánypárttal rokonszenvezik, hogy csak úgy kapkodott a levegő után. Esztendeje még a bátyja is a „nyu-Kerekasztalt, az MSZMP elzárkózik mindenfajta tárgyalás elől, nincs egyezség a két legnagyobb párt között, azaz *működésképtelen a deklarált demokrácia.* De a paktum megkötése óta mintha megmeredvedtek volna az álláspontok. És a sor — szerencsére — itt is és ott is folytatható.

Miért mégis, hogy elsősorban a személyeskedésekre és az acsarkodásokra figyelünk? Mert látványosabbak. Miért a szélsőséges hanghordozást utánozzuk a helyi intézményekben? Miért nem a tényekre koncentrálunk? Miért nem a törvényhozás, illetőleg a helyi önkormányzat testesít meg. Egymás érveinek meghallgatása, mérlegelése és — indokolt esetben — elfogadása nélkül egyszerűen *nincs*, pontosabban *nem lesz* demokrácia.

KONTHA SÁNDOR

A kultúra Süllyedő szigetein

Móra Ferenc 1919 után, saját szavai szerint, *amióta a világ kilökött bennünket magából*, naplót, afféle *historia domust* vezetett a szegedi múzeum napi gondjairól. Az *1920. május 4-i* bejegyzésből kiderül, hogy az intézményben hat év óta nem volt nagytakarítás, mivel ez 80 ezer koronába kerülne, az évi segély pedig — államtól, várostól — összesen 60 ezer. — *1920. december 24.* Móra megkéri a polgármestert, hogy a városi közgyűlés után szedesse össze a hajdúkkal a padokon hagyott szavazócédulákat, mondván, hogy *ha fölvágatjuk őket a könyvkötővel, a tiszta felüket lehet kérőlapnak használni az olvasóteremben. — 1921. február 20.* Mivel a számvevőség nem utalt ki tintát, a boltbelit pedig nem tudják megfizetni, a régi könyvek tábláján található receptek alapján megpróbálnak tintát csinálni. „*Kiss Ferenc* főerdőtanácsos úr hozta a gubacsot Királyhalomról, *Pongrác Albertné* nagyságos asszonytól kaptunk egy liter borecetet, *Kálmántól* rézgálicot, gumiarábit én loptam hazulról." Az *1921. december 26-i* följegyzésből megtudjuk, hogy a két ünnepen zárva kellett tartani a múzeumot, mert az örök nyitás előtt kijelentették, hogy a farkasordító hideg termekben nem fagyasztják le a lábukat.

A mi mostani kulturális intézményeink, múzeumaink, galériáink itt még nem tartanak. Gondjuk persze nekik is bőven van. Éppen eleget hallgattunk, olvashatunk erről mostanában. Nemrég tanúi lehettünk annak is, hogy a képzőművészeti életéről nevezetes kisvárosunk egyik ismert mestere, a helyi galériák további működésének veszélyeztetettsége miatt szabályosan elsírta magát a képernyőn. Meglehetősen kínos pillanat volt; olyan, amikor az ember nem tudja, sírjon-e vagy nevessen.

Tudunk tehát múzeumaink és galériáink súlyos anyagi gondjairól. A drámainak mondott helyzet mesterünkéhez hasonló átéléstől azonban egyelőre megment bennünket a konkrét tapasztalat: a csillogóan tiszta, ragyogóan világított, télen jól fűtött kiállítótermekben olykor meglepő tágkeblűséggel, bámulatos nagyvonalúsággal rendezett művészeti tárlatok szinte megszakítatlan sora — igen csekély számú látogatóval; a sok színes reprodukciót közlő, pompázatos, ám ritkán igazán tartalmas katalógusok — vásárlók nélkül.

A tömeg nálunk mostanában nem ostromolja a kiállítótermek kapuit, de ez a tény, úgy látszik, senkit nem izgat. Koncertet adni, színházat csinálni, filmet vetíteni közönség nélkül, legalábbis tartósan, nem lehet; kiállításokat rendezni sokkal inkább. A kérdéseket néha azonban itt is föl kellene tenni: voltaképpen kinek, minek, miért rendezik ezeket a gyakran hatalmas költségeket fölemésztő, és nem ritkán érdektelenségbe fúló bemutatókat? Maguknak a művészeknek? A szakembereknek? Néhány megszállottnak? A miértekre nincs válasz.

Nincs ilyen kérdésföltevés és nincs válasz a Magyar Nemzeti Galéria legújabb, *Kortárs képzőművészet* című, egyébként ízléses kiadványában sem, amelyet a *Ludwig Múzeum, Budapest ideiglenes bemutatójának* örvendetes megnyitása alkalmából, illetve *e múzeum létezésének dokumentálására* (jól mondom?) adtak ki. A kétszáztíz oldalas kötetben egy oldal szöveg, úgynevezett *Bevezető* van, a többin a kiállító művészekre és műveikre vonatkozó adat, valamint sok színes és fekete-fehér reprodukció található.

A rövid szöveg aprólékos elemzését mellőznöm kell, de annyit mondhatok: ebből senki nem tudja meg, kicsoda voltaképpen Irene és Peter Ludwig, mit tartalmaz a velük 1989 tavaszán kötött együttműködési szerződés (és ki kötötte), mi az, hogy Ludwig Múzeum, hogy értsük a *kortárs képzőművészet* elnevezést, milyen szempont szerint történt a kiállított *jelentős mesterek fontos műveinek* kiválogatása. És ezek csupán a jogosan elvárható, legalapvetőbb információk lettek volna.

Akik ma a képzőművészet ügyeit irányítják, úgy tesznek, mintha kérdések nem is lehetnének; mintha bizonyos, a legszűkebb szakmában talán ismert tények köztudottak lennének; mintha a „modern művészet" körül már (nincs) semmi megoldandó probléma, megválaszolandó kérdés; mintha e téren már minden megnyugtatóan elrendeződött volna.

Ezeknek az irányítóknak a felelőssége — kell-e mondani — a központi irányítás megszűnésével sokkal nagyobb a korábbinál; felelősség a rájuk bízott intézményekért, a művészet sorsáért, jövőjéért. Nem hinném, hogy a felelősséget elháríthatnánk, vagy kisebbíthetnék azzal: kevés a pénz erre is, arra is.

Egyébként azt mondják, ma az a jó igazgató, *aki pénzt tud szerezni.* A régi hármas követelményt most valóban ez váltotta volna fel? Nem hiszem. Móra is csak tintát tudott csinálni, pénzt nem. Ennek ellenére sok tekintetben még ma is példa lehet. Ő, a mainál nehezebb időkben, egyebek között így kezdte *Robinson naplóját:* Mi tudtuk volna, mit hogyan kell csinálni, búzát vetni, szőlőt ültetni a ti számotokra, de a kultúra süllyedő szigetén csak egy feladatot végezhettünk: az ár növekedésével magasabb ormokra mentettük, amit lehetett...

(A kérdésről más megvilágításban, korábban P. Szabó Ernő írt lapunkban.)

HORPÁCSI SÁNDOR

Még Illyés is...?

A minap — irodalmi társaságban — arról folyt a csevely, hogy melyik irányzat, írói csoport hódolt be jobban a pártállamnak. Egyáltalán, mi jelentett védelmet a három T csábításával és nyomásaival szemben? A társaság egyik tagja úgy vélte, hogy a népiek „jobban bevették a cselt". Veress Péter neve hangzott el, Darvas Józsefé, Erdei Ferencé. Igen — vetette ellen valaki — de Szabó Zoltánt és Kovács Imrét nem tudták megtörni. Inkább elhagyták az országot. És Nagy László és Juhász Ferenc? Ők is — s még hányan?!... — megírták a Sztálin—Rákosi-versüket. Illyés is — vetette közbe valaki, s erre hirtelen csend lett. Mert Illyés

Beke mester megkérdőjelezi, hogy másik példát is mondjak, Király István irodalomtörténészi, pedagógusi nagyságát, a hithű tanítványok nem kis megbotránkozására. S most Ill[illegible] veszi tollhegyre, bonckés Fülep Lajost idézi, Illés End[illegible] s Illyés naplóját. Kalapácsütései nyomán a szoborról pattogzik a gipsz...

Apparatcsik ismerősöm annak idején mindig számon kérte, hogy olvastam-é Aczél György, Hermann István vagy éppen Lukács György soros könyvét? Szabadkozásomra, hogy ilyesmikre egyszerűen nem érek rá, hiszen még tartozom magamnak Tolsztojjal, Dosztojevszkijjel, Thomas Mann-nal, Stendhallal, Dantéval, az antik beleszóljon az írásaiba. Akkor mit tehettünk (volna) mi, vidéki senkik, akiket fiók aczélgyörgyök állítottak a szőnyeg szélére?

Hallgatni kellett volna — mondja Beke kolléga, s lehet, hogy igaza van. De egészen más dolog, ha a költőfejedelem hallgat, mint ha FÜ II. (kettő) a Piripócsi Hirmondóban. Hiszen éppen Illyés példája bátorított, adott alibit, felmentést, ha ő leül vacsorázni Aczéllal, akkor mi jogon lehetünk mi finnyásak? Na hiszen! Az eredményt látjuk. Ritkán volt irodalmunk ilyen vert helyzetben, mint ma.

Kell-e még ma is egy jegyzet végére a „vörös farkinca"? Oly sokszor hallottam (s írtam ka is. Jókai Mórt — annak idején — csak egy Gyulai Pál merte megbírálni. Jókait ma is kiadják, olvassák, Gyulai a lábjegyzetekbe szorult. Minden irodalom olyan kritikust kap, amilyet érdemel.

Az Alföldben hónapok óta folyik a vita a „spenótról", az akadémiai irodalomtörténetről. Tanulságos, sőt pikáns, mert mindenki magyarázza a bizonyítványát. Beke Albert „tiszteletlen" jegyzete is adalék lehetne ebben a vitában. Gyáva ember volt-e Arany János, akit még Ady is elítélt a Szent István rendért?

Illyés — drámáiban, esszéiben — mélységesen elítélte az 1867-es kiegyezést, miközben ő

MUG LUDWIG gyűjtemény

MNG - LUDWIG MUZEUM

P.SZABÓ Ernő: Fülig szerelmes műbarátok : „Vidéki" gyűjtemények Pesten. = Uj Magyarország, I.évf.32.sz. 1991. junius 3. 7.p.

3. – A rózsahegyi muzeum őriz Stefan Hyros
. Eszerint a templom táján egy falu állt,
Liptó megyében ismeretlen. Z. L.) A templom
inch hegyen, Rózsahegy felett manzériájuk
t a XIV. században Donch Zólyomi ispán
nt Ludrova temploma már a XI. században
őnek. (Balassa Géza és Zolnay László véle-

őreneszánsz, négy saroktornyos Rakovszky

vi Tsz dolgozója. Az ő birtokában sem család-
maradt meg semmi. Fegyvertáruk Rózsahegy

. 68.

te)

)-i átiratában. Eredetije a Nemzeti Muzeum

LUDWIG A VÁRBAN

Kortárs képzőművészet
Válogatás a Ludwig Múzeum, Budapest és a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből – Budavári Palota, A épület

Több éves vajúdás után végre megnyílt Budapesten a Magyar Nemzeti Galéria és a Ludwig Múzeum közös gyűjteménye. A Budavári Palota „A" épületéből elröppenő Munkásmozgalmi Múzeum helyén Fürst Sándor csontkeretes szemüvege helyett mostantól teszemazt Picasso, vagy Andy Warhol egy-egy munkája látható.

Olvastam valahol, hogy valami közgazdászok szerint a világ egyik legnagyobb üzlete a széles értelemben vett kultúra. Ez az egyik legnagyobb piac, és a legjelentősebb pénzforgás is ebben az ágazatban bonyolódik le. A cikk tanulsága az volt, hogy ha belegondolunk, oktatásra, szórakozásra és egyéb kulturális jellegű dologra baromi sokat költünk egész életünkben, miközben permanens zokogás hallik e tárgyban.

Ebből a szemléletből kiindulva hajlok arra, hogy magamat teljes mértékben kulturális fogyasztónak tekintsem, mégpedig azért, mert amikor egy új országban vagy városban járok, roppantul élvezem, ha a hely kulturális infrastruktúrája gazdag és sokrétű. A kulturális szolgáltatások kivált nyáron kapnak komoly szerepet: a veronai aréna operarajongóktól zsúfolt ilyenkor, a Pompidou Center kapuja pedig napi 20-25 000 kultúrszomjas egyedet fal be, nem is beszélve a londoni Barbicanről.

De nem így fatornyos hazánkban, Nyugat-Ázsia egzotikus fővárosában – azaz nem így mostanáig. A Ludwig Gyűjtemény végleges letelepedése ezért igenis fontos állomása a kulturális szolgáltatóhálózat bővülésének. Ezidáig aki külföldi modern művészetre vágyott, az szépen elballagott a Szépművészeti Múzeum első emeleti kabinettermeibe, s ott megnézhette a kvalitásos, de satnya impresszionista gyűjteményt. Aztán ezzel nagyjából vége is, mert ugyanezen múzeum úgynevezett XX. századi kollekciója csak koncepció- és pénzhiányáról tanúskodik. Van még Pécsett a Vasarely Múzeum folyosóján egy-két jobb dolog, valami Hans (Jean) Arp kép, meg néhány Op-Artista, aztán kifújt.

Ezután viszont a tanítónénikbácsik csak kiskacsón ragadják a nebulókat, és irány a Grande Art szentélye, ahol a fentebb már említett urakon kívül Rauschenberg, Jasper Johns, Beuys, Hantai, Lichtenstein, Oldenburg meg Paladino, Guttuso és a satöbbik sora képviseltetí magát egy-egy munkával. Ezen nagyságok többnyire középszar képekkel vannak jelen, de a szintén itt fölvonuló hazai kortársak kitettek magukért – amitől aztán föl is ágaskodik valami nagy az igaz magyar mellkasban, hogy mi különbözteti meg a világhírességeket a mi művészeinktől? Miért, hogy egyikük hatalmas pénzeket akaszt le egy majdnem ugyanolyan vászonért, s miért, hogy a másik szinte nyomorog? (Aki a válaszra kíváncsi, ne is folytassa tovább az olvasást.)

LANGYOS VÍZ

A Ludwig Gyűjtemény a tájékoztató, a modern művészetet széles körűen bemutató funkción túl még két fontos feladatra vállalkozott, de a három szempont gyakorta kioltja egymást. Mert ez a kiállítás mindenekelőtt Ludwig úr gyűjtési tevékenységét reprezentálja, egy bizonyos magatartást, aminek a gyümölcse éppen ez a tárlat. Ahogy bölcs barátom mondaná e reprezentációval kapcsolatban: kevesebb több lett volna (lenyűgöznek a paradoxonok). A zsúfoltan egymásra halmozott anyag (250 mű) annyi közepeset is tartalmaz, hogy az nem árul el sok jót a gyűjtő ízléséről.(Kezdve mindjárt a Ludwig házaspár portréjával – de ez maradjon köztünk.) A folyosókon, mintegy felsorolásszerűen, akaratlanul is egymás mellé rendelődnek olyan művek,amelyek pedig jelentőségükben és kvalitásukban is különböznek. Fölösleges volna Dévényi Istvánt, a kiállítás rendezőjét ezért ócsárolni, mert igazán nagy, és a lehetetlenségekhez mérten jó munkát végzett. Ez az épület legfeljebb Kun Béla-relikviák áhítatos agyusztálására lenne alkalmas, vagy uszodának, ha a földszintet feltöltenék pezsgővel. Nonszensz, hogy 6-8-10 négyzetméteres felületű képek néznek szembe négy-öt méterre egymástól. A sötét színű falak szorítanak, miközben a képek inkább kiterjedni akarnak gyakran harsogó színekkel.

A harmadik szempont, aminek a kiállítás megfelelni szándékozott, a magyar művészet elhelyezése a nemzetközi tendenciák sokaságának áramaiban. Mind a katalógus, mind pedig a művek helyének kiválasztása ebben a tekintetben a legsikeresebb.Összegezve, tök jó, hogy van ez az anyag, de ha jobb lenne, akkor még jobb lenne mindannyiunknak, meg az is remek volna, ha sok ilyen kezdeményezés jutna révbe még akkor is, ha ilyen hülye helyet kap csak – na, ennyi.

Bojár Iván András

ZENE SALZBURGBAN NEM CSAK

Ausztria legkonzervatívabbként emlegetett városában, Salzburgban, immár tizenötödször rendeztek fesztivált a kortárs zene kedvelőinek.
Az „Aspekte" nevet viselő egyhetes tavaszi koncertsorozatot nyilván azért keresztelték így, mert más aspektusból szemléli a zenét mint „nagy testvére", a Herbert von Karajanról híres Salzburgi Ünnepi Játékok. Programjaiban [illegible] kizárólag a huszadik századi modern zene klasszikusai és kortárs zeneszerzők darabjainak [illegible]ására koncentrál. Az [illegible]ben néhány salzburgi [illegible]szerző által egyesület [illegible]tárhozott Aspekte [illegible] teljes mértékben [illegible] támogatásból [illegible]. Az a néhány [illegible] valamelyik [illegible]ben, még az [illegible] a program-[illegible] reklámok [illegible] említésére [illegible] viszonyítva. [illegible]vezett magas [illegible], akkor nem [illegible] hivatkozni. [illegible] szerint [illegible]megeknek [illegible] az ízlése, [illegible] csak [illegible] Mannái [illegible]

előadásokat. A '68-as diákmozgalmak erózió s hatása még csak nem is érintette ezt a hagyományőrző osztrák kisvárost. Herbert von Karajan zavartalanul aratta sikereit a klasszikus bécsi iskola (Mozart és Beethoven) zenéjével, az Aspekte-fesztiválokon pedig ürességtől kongó termekben játszották az új bécsi iskola (Schönberg, Berg, Webern) szellemében született modern műveket.
Az utóbbi években azonban változás történt az Aspekte programfilozófiájában, és ezt a változást a közönség egyre nagyobb érdeklődéssel honorálta. Tavaly például itt rendezték meg az első zeneszerzőnők fesztiválját osztrák földön. (Szegény Karajan, ha ezt megérhette volna, bizonyára nem éli túl.) John Cage-et, a hatvanas évek darmstadti botrányainak atyját, akit ma már „alternatív sztárként" emlegetnek, kis híján megrohamozta az állítólag csak klasszikus zenét kedvelő salzburgi publikum. Cage mindannak a szőges ellentéte, amit elefántcsonttoronyban született művészetnek neveznek. Műveiben kezdettől fogva szembefordult minden öncélú strukturalizmussal, mesterétől, Arnold Schönbergtól egy nyílt vita kirobbanása után egyszerűen búcsút vett. „Nem a zenében van szükség

jellemezni, illetve a Zen buddhizmus iránt való érdeklődésével magarázzák, bár Cage személyisége ellenáll mindenféle kategorizálásnak.
A június elején Salzburgban hallott Cage-retrospektív legfontosabb tanulsága talán az volt, hogy igenis létezik a közönségnek, vagy talán méginkább embereknek írott huszadik századi zene. Minden egyes előadás igyekezett valamely, a zeneszerző pályafutása szempontjából fontos tematikai vezérfonalat követni. Ehhez az is hozzátartozott, hogy a koncertek nemcsak Cage műveinek celebrálására szorítkoztak, hanem más zeneszerzőknek az adott témához illő darabjai közé vegyültek.
Az amerikai *Essential Music* együttes előadásában elhangzott két koncerten például világossá vált, mit jelent az a Cage által sokat emlegetett cél, „közelebb hozni egymáshoz a zenét és a külvilágot". William Russel két darabja, a *Four Dance Movements* és a *Marche Suite* arról szólt, hogyan lehet hagyományos zenei technikával és hangszerekkel a külvilágra asszociáló hangokat és jelenségeket produkálni, ezzel szemben Cage művei, a *Credo in US. A Suburban Idyll*, valamint a *„Five" öt fafúvósra vagy énekhangra* azt érzékeltették, hogyan zenélnek a külvilág

létrejövő hangjait erősítik fel mikrofonnal és a mű végén egy fellobbanó tűz pattogása hallatszik.
Tulzas nélkül az esemény fénypontjának nevezhető, hogy a zeneszerző személyesen is ellátogatott Salzburgba. Fogadtatására az Aspekte-team különleges meglepetéssel állt elő. Három magnóval és erősítővel felszerelt kerékpáron körözve üdvözölték Cage-et a repülótéren. Ennek a happeningnek, mint kiderült, magyar vonatkozása is volt. Az Osztrák Új Zenei Együttes hat zeneszerzői pályázatot írt ki erre a *Klangmobil*-kerékpárra, melyeknek egyikét Dubrovay László kapta.
A legszebb végszó Cage előadása közben hangzott el a Mozarteum végsőkig megtelt szemináriumi termében. Egy idősebb úr egyszerű angolsággal mondott köszönetet a mesternek: „Szeretném Önnek megköszönni azt az élményt, amit negyven évvel ezelőtt nyújtott Zürichben, egyik darabjának próbája közben. Mielőtt a színpadra értünk volna, azt mondta: nem az a fontos, amit mi itt csinálunk. Az a fontos, ami az előttünk ülő emberek fejében végbemegy. Ez az egy mondat akkor tökéletesen megváltoztatta nem csak a modern zenéhez, hanem egyáltalán a művészethez való hozzáállásomat."
A Aspekte atmoszférájából és a

MNG – Ludwig Museum

M. Naranes, III. elf. 14. or.
1991. jún. 11. 13. r

Az ünnep öröme

— Akárhogy akarok, nem tudok már úgy örülni az ünnepnek, mint régen — hallom egy ismerösömtöl. — Nem tudok örülni, nem tudok tervezni, játszani, nem tudok feloldódni benne...

— De miért nem tud? — kérdezem.

Csak a fejét csóválja, a választ ö sem ismeri. Szép állása van, derék, jó felesége, aranyos kisfia, aki most jár az elsö elemibe, nem hiányzik semmi lényeges a boldogságához, öröméhez, csak éppen az örvendezni tudás virága hervadt el benne. Ez a titokzatos klorofil, ez a varázslatos viatmin fogyott ki lényéből éppen, az az elixir, amely nélkül az élet csak szomorú rabszolgaság.

Maeterlinck mondja: „Boldognak kell lennünk, hogy boldogithassunk és boldogságot kell árasztanunk, hogy boldogok maradhassunk. Próbáljunk meg elöször mosolyogni, hogy testvéreink is megtanuljanak mosolyogni, ha ez sikerült, mosolyunk sokkal természetesebb, igazabb lesz." A boldogság titkáról azután igy szól a költö: „A legcsodálatosabb szeretet mélyén is rendkívül egyszerü boldogság rejlik, kézzelfogható gyengédség és imádat, könnyen elérhető biztonság, öszinteség és bizakodás, nagyon emberi csodálat és odaadás, — csupa olyan dolog, amit szomorú létében akármelyik ember különösebb szerencse nélkül is megtanulhatna egy kis jóakarattal, ha valamivel kevesebb keserüséget táplálna és türelmetlenséget tanusitana s valamivel több tettkedvet és tettereje volna..."

De sokan fáradtak, vagy lusták a boldogságra is. A gyermek izgatottan vár a karácsonyi beteljesedésre, a titokzatos ünnepi hangulatra, a fény, a szag, a kivételes perc örömére, az ajándékra.

Szomjas az örömre, boldogságra, vágya és kedve van reá s ez a mosolygó, sokszor meghatódott öröm az egész családra szertesugárzik, tehát boldogságot, ünepi hangulatot ébreszt.

A felnöttek ne higyjék, hogy a karácsony már nem az ö ünnepük, a karácsony csak a gyermekek számára hozza el a maga ajándékos hangulatát. A karácsony, Jézus születésének ünnepe, persze elsösorban a gyermeké, de egyúttal a családé is. Amikor a még meglehetösen öntudatlan fiatal lélek a csodás beteljesülésre vár és annak örül, amit mások készitettek számára, a felnött a gondoskodás, az örömszerzés, a hétköznapokon túlemelkedés óráit éli, ha gondoskodás nem válik számára terhes gonddá, keserü kötelességgé, ha szivvel-lélekkel és passzióval készül az ünepre.

Az elökészület, az ünnepvárás napjai után öreg és fiatal, szülö és gyermek ott áll a karácsonyfa alatt és csodára vár. Itt a beteljesülés pillanata, itt az ünnep, amikor még szinte az angyalok szárnysuhogását halljuk, de ne keressük külsöségekben a csodát, a boldogság ritka ajándékát, az örömnek bennünk kell kivirágoznia. Az örömnek kell játékszert, ajándékot, ünnepi ételt, italt, gyertyát és csillagszórót, angyalhajat, igazán azzá varázsolnia, ami mindennek a készülödésnek és ünneplésnek a célja. Enélkül a boldog meghatódás nélkül minden üres, céltalan marad, csalódunk mindenben, mert csak ez a belső fény, ez a kifogyhatatlan forrás sugározhatja belölünk és reánk vissza a maga éltető, örömöt fakasztó erejét.

(—ls)

FÉLREÉRTÉS

Az áruházban nagy a forgalom. Az elárusitók alig jutnak lélegzethez. Egy izgatott férfi topog a női divatáruk között. Ide-oda lökdösik, míg valamelyik alkalmazott megszólítja:

— Tetszik parancsolni?

— Én kérem, elvesztettem a feleségemet!

— Harmadik emelet jobbra, gyászruhaosztály.

Nagyanyáink kora elevenedik meg az új estélyi divatban...

Egyenesen szabott, szük estélyi ruhát már alig látni. Az évad szenzációja a „krinolin". Bár a szoknya nem borul abronesokra, azért a terjedelmes, bö redökkel igyekeznek a régi krinolin látszatát kelteni. Hogy még legyen a szoknya tartása, lehetöleg megfelelö anyagot választanak hozzá, például erös taftot, kemény tüllt, nehéz bársonyt, faillé-t és csipkét. Gyakran a szoknya alsó szélét kidolgozzák belülről, hogy szebb legyen a redök esése. A krinolinhoz darázs derék illik, a redök derékon sürü ráncokban simulnak testhez. A nagy estélyi, illetve báliruha mélyen kivágott, a derék a mellnél többnyire redözött és sokszor a vállakat is fedi szalaggal, vagy pánttal. Sok éven át megszoktuk már a nagy dekoltázsokat, annál különösebb most a sok hosszúujjú, nyaknál magasan záródó estélyi ruha. Még a báli ruhákat is leginkább kiegészíti egy ujjas kabátka, de igy legalább két alkalomra is megfelel a toalett. Majdnem minden nagyobb szalón mutatott be modelleket, amelyek újra felelevenitik a plisszirozott, berakott diszitést.

Molineaux egy estélyi ruhához nagy, plisszirozott gömb ujjakat készit, ugyanez a plisszirozás szerepel elöl és oldalt a szoknyán keskenyen, hosszában. Maggy Rouff az egész szoknyát plisszirozza, a csipö alatt széthúzza a lerakást, a bokánál pedig, elöl két helyen szalagcsokorral régiesen ismét összefogja. Ennek a toalettnek dereka csak a melleket takarja egy berakott résszel, a váll, a kar, a hát csupasz marad.

Uj változata a hosszú estélyi ruhának: mély, nagy kivágás, kerek, vagy négyszegletes, ugyanakkor azonban hosszú, bö ujjak és ráncos alj.

Lucien Lelong bö, fekete tüllszoknyáján hat sor háromújjnyi széles, közvetlen alatta egészen keskeny rózsaszinü szalag fut abroncsszerüen körül, derektól egészen a szoknya aljáig. Fényes fekete szatinkabát teszi elegánssá az öltönyt.

Divatos a lehelletfinom csipke, a csikos rayonné, a bársony, a fehér és fekete szatin, de mindenekelött a moaré.

A színek között vezetö helyen áll még mindig a fehér és fekete, a legjellemzöbb idei divatszin mégis a kissé ósdi, de ismét felujitott „karamell-sárga", mályva és ciklámen rózsaszin, az orgona-lila, a reneszánsz-zöld és kardinál-vörös. Igazi modern szin azonban a Niagara-kék.

Szalagcsokor, öv, szalag és virágdisz, fejékek, legyező, toll, szörme elengedhetetlen kellékei az idei, kissé „ósdi" divatnak.

Kalap, kesztyű, cipő.

Kalap, kesztyü, táska, cipö lassan átalakul az új divat kivánalmai szerint, a ruhák stílusának megfelelöen. Hogy a kalapdivat változó, ahhoz meglehetösen hozzászoktunk, hiszen négyszer évente még az igénytelenebb nök is cserélik fejfedöjüket. De mit szóljunk az új cipö és kesztyü divathoz? Maradjunk azonban egyelöre a kalapoknál.

A párisi szalónok külön kalapokat készittettek hosszú ruhához; ezek, ha lehetséges még merészebbek, mint az utcai süvegek. A téli kalapok kicsik, még kisebbek, picik és parányiak. A fej tetején biggyeszkednek s a lebegö strucctoll többnyire jóval nagyobb a kalapnál. Ezeket a kis kalapokat egészen elöl-oldalt helyezik a homlokra. Lehet lapos, kerek, vagy egy csúcs csupán, esetleg kis orvosságos doboz forma, vagy gyürötten hajtogatott karima. A kalap körül fátyol felhözik, néha három különböző szinben, máskor a csipöig dúsan leomolva, mintha viselője gyászolna. A fátyolt este is a fejdisszel ékesitett frizurára tüzhetik, olymódon, hogy egészen a hátközépig lecsüngjön. Sok fekete nemez kalapot lehet látni, világos exotikus tollakkal élénkitve. A szörmebundához divatosak a nagy kucsmák, meg a prémmel diszitett tokok. Alkalmi ruhához különös hangulatot ébreszt a nagymamás fejek, fekete bársonyból, csipkéből, áll alatt bársonyszalaggal megkötve.

Az estélyi cipök szandálszerüek, magas sarokkal éppúgy láthatók, mint magas talppal. Az általános irány a cipödivatban: magasabban takarja a lábat, mint a régebbi körömcipö, néha kis pánttal a bokához erösitve, a zártságot ellensúlyozza az áttört, lyuggatott bör. Érdekesek a sícipök, mintha kész akarattal, erösszakkal készitenék ormótlanra, elöl egyszinü fehér, vagy tarka borjú-, meg leopárdbörrel borítják. Orruk kissé szegletes. A tél divatos harisnyaszine a „kék róka".

A kesztyük valóságos forradalmi újításon mentek keresztül. A régi varrásokat a kézfején hiába keressük, ezek most már a legkülönösebb formában jelentkeznek. Leggyakrabban egy varrás vonul csupán a gyürüs és a hosszú ujj között a csuklóig. A kesztyük rövidebbek lettek, éppen csak a csuklót fedik. Estére azonban akadnak vállig érö kesztyük is. Ezeken gyönyörü klipsz diszeket találunk, kettöt-kettöt, azután himzést, szalagcsokrot, áttörést, fémpikkelyt. Nappali szürke dámvadbör keztyüre kis tárcát dolgoztak, pénznek, villamosjegynek valót, a fehér báli kesztyü pedig aranycsillagokkal van teleszórva. A himzés néhol a középsö ujjpercen helyezkedik el. A sikesztyük kötöttek, bolyhosak, bör, föleg antilopbör tenyérrel.

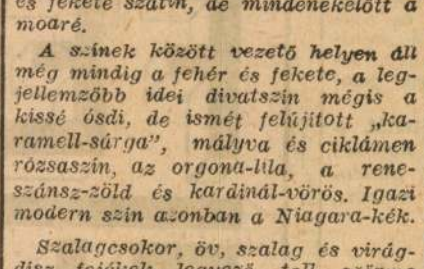

A táskák négyszegletesek, fogantyúval, az esti táskák ékessége a fényes strassz csatt.

KIS SZAKÁCSKÖNYV

Pirított mandulatorta

Negyedkiló mandulát meghámozunk, teljesen megszárítunk és kisebb-nagyobb darabokra vagdalunk. Negyedkiló porcukrot tüzre teszünk egy lábasban és víz nélkül állandóan keverve feloldjuk. Beletesszük a mandulát, kevés reszelt citromhéjat és egy citrom levét. Addig keverjük, amig a mandula meg nem pirul. Amikor már szép sárga, vajjal megkent márvány, vagy porcellán lapon vajjal megkent nyujtófával kerek lapra nyujtjuk. A kuglóf formát olajjal kenjük ki és vékonyan belenyomjuk. Amikor teljesen megszáradt, kiboríthatjuk a formából.

Pontykocsonya.

Egy szép nagy pontyot megtisztítunk, darabokra vagdalunk és megsózunk. Két-három óráig állni hagyjuk, majd két karikára vágott sárgarépával és petrezselyemgyökérrel vizzel felöntve tüzre tesszük. Amikor forr, egy kanál édes paprikát szórunk bele. Azután a tüzhely szélén egy óráig csendesen forraljuk. A halat kiszedjük és tálra rakjuk, a levét, ha kell, sürübbre befözzük, ráöntjük és hideg helyen megfagyasztjuk.

Gesztenyesaláta

Háromnegyedkiló marónit a külsö héjától megtisztítunk és sós vizben puhára fözünk. Még forrón leszedjük a belsö héját is, azután kettétörjük. Salátalevet készítünk három kanál erös borecetböl, hét kanál olajból, három kanál mustárból, sóval, borssal füszerezve. Beletesszük a gesztenyét, húsz szelet kockára vágott céklával és három felszeletelt kemény tojással együtt.

Gyöngytyúkpecsenye

A gyöngytyúknak nem vágjuk el a nyakát, mint a csirkének, hanem megfojtjuk és úgy készitjük el, mint a fácánt, mivel húsa hasonlit a fácánéhoz. Megtisztitjuk, füstölt szalonnával alaposan megtüzdeljük, vagy szalonnaszeletekbe göngyölve sütjük. Gyakran öntözzük saját levével, amelybe kevés bort, vagy tejfelt tehetünk. Tálalásnál zsirban pirított burgonyát, párolt vegyes zöldségfélét és kompótot adhatunk melléje. Illik hozzá az áfonyabefött, valamint a rumos szilva is.

Narancsbomba

Tíz tojás sárgáját húsz deka cukorral, öt narancs kifacsart levével és háromnak a reszelt héjával gözben, vagy tüzön sürüre fözünk. Állandóan kevergetve kihütjük, majd belekeverünk egy liter kemény tejszínhabot. Formába tesszük és megfagyasztjuk. Tálalásnál kiboritjuk és tejszínhabbal diszitjük.

Újévi malacaprólék leves.

A malacaprólékot vízben megfözzük pár szem borssal, sóval, babérlevéllel és két kanál ecettel. Amikor puha, vékony barna rántást készitünk, két deci tejfellel, édes paprikával, kevés ecettel, vagy citromhéjjal izesítjük.

Szilveszteri puncs.

Egy jó nagy leveses tálba mazsola szölöt, kimagozott datolyát, darabokra vágott fügét, szentjánoskenyeret, cukrozott narancshéjat teszünk. A tál tetejére vasrostélyt helyezünk, ráteszünk fél kiló süvegcukrot. A cukrot leöntjük fél liter igen erös rummal és meggyujtjuk. Amikor a szesz elégett és a cukor a tálba csepegett, ráöntünk két liter erös teát, fél liter vörös és fél liter fehér forró bort, három citrom levét, négy egész narancsot karikára vágva, ezenkivül úgy a narancsnak, mint a citromnak héján ledörzsölt tíz-tizenkét kockacukrot. Izlés szerint a cukormennyiséget fokozhatjuk.

Mákfelfujt

Öt deka vajat, nagy tojássárgáját, 7 deka cukrot, kevés vanfliát, 5 deka örölt mandulát, két tejben áztatott, áttört zsemlyét, két deci örölt, szirupban megfözött mákot jól összekeverünk. Hozzáadjuk a négy tojás kemény habját, majd kikent, meglisztezett formában, forró vízben háromnegyedóráig fözzük.

Magyar művészek hivatása

Irta: Dr vitéz Nagy Zoltán

Meggyőződésünk, hogy csak a katonaszellem, a magyarság e legősibb és legnemesebb jellemvonása adhat kellő erőt és bátorságot, hogy végrehajtsuk immár el nem odázható önrevizionkat. *Mert csak a katonaszellemű társadalom egyedei végzik hiánytalanul, áldozatosan és tudatosan, pontosan és kielégítően mindennapi feladatukat.* A katonaszellem fegyelmezettsége bontja ki a földet művelő népből, az iparos és kereskedő, a tisztviselő, általában a testi és szellemi alkotó rétegekből és egyedekből a leggyobb munkamennyisége, a legtöbb eredményt hozó alkotó készséget.

A magyar nemzet minden egyes tagjának katonának kell lennie, *még akkor is, ha valamelyes körülmény folytán sohasem öltheti magára honvédségünk dicsőséges és méltóságos egyenruháját.* Tulajdonképpen akkor is katonai, honvédelmi munkát végzünk, amikor az őszi vetés alá ugaroljuk a földet, vagy amikor hivatali teendőinket látjuk el. Ez csak két példa! De általános érvényü tétel, hogy *a polgári élet minden mozzanata részese a honvédség életének, talán azt is lehetne mondani, hogy átmenet az utóbbihoz.*

És ez alól a művészek sem képeznek kivételt! Sőt! Mint a nemzet lelkiismeretének, közlelkének és közszellemének élő megszólaltatóit, elsősorban is rájuk vonatkozik.

A művészet közeli multjának a művészet öncélúságáról vallott tetszetős felfogása már elavult, lejárta magát. *A művészetnek tartalma, célja és rendeltetése van.* Tartalma az ember, egész életével, multjával, jelenével és jövőjével, a földjével, a tájjal, az egész természeti és emberi környezettel. Tartalma az emberi lélek és az emberi test: e kettő pedig elválaszthatatlan, így a „belső tartalom" és a „külső megjelenítés" is eggyé válik minden igazán való művészi alkotásban. Akár egyik jut túlsúlyba, akár a másik, akár csupán „lelki problémák" kifejezését tüzi maga elé a művész, akár merő, bár tetszetős „külső formaságokba" téved, alkotása már nem alkotás, már nem művészet, hanem *üres játék, önző önkielégülés, céltalan szórakozás, hiábavaló muló gyönyörködtetés.*

A művészetnek rendeltetése van

Az emberi életnek sok olyan jelensége van, amit nem lehet sem matematikai képletekkel, sem élettani, kémiai vagy fizikai törvényekkel kifejezni. Olyan jelenségek, amelyeket sem a természeti, sem a szellemi tudományok módszereivel megérteni, kifejezni nem tudunk, amelyeket csak érzékeinkkel foghatunk fel: *ezeknek a jelenségeknek a megmondására, megjelenítésére való a művészet.* A népek történetében vannak a tudományos gondolkodás eszközeivel megmagyarázhatatlan események, megközelíthetetlen óriási alakok, amelyeket és akiket csak művészi eszközökkel, a lélek sugallatával, a szubjektív alkotó képzeletével lehet élő és életet alakító valósággá jeleníteni.

Önkéntelenül adódó rendeltetése tehát a művészetnek, hogy *ezeket és más hasonló jelenségeket, eszméket, eseményeket, gondolatokat kifejezze s megmutassa az emberi, népi és faji közösségek számára.*

A magyar művészet döntő szerepe

A művész nemcsak „egyéniség", nem a maga szük, személyes problémáiért való, hanem az emberi közösségeknek különös feladatok elvégzésére és sajátos célok megvalósítására elküldetett tagja: próféta, aki minden idegszálával él saját fajában és korának egyetemes életében s annak a képét, vagy valamely képrészét formálja meg kortársai, nemzeti közössége s mindezen túl az időtlenség számára.

A művész kifejezi népe, nemzete s rajtuk keresztül az emberiség számára a multból azt, amihez a történettudósok nem férhetnek hozzá, megmondja azokat a korproblémákat, amelyeket a „jelen" politikusai, közgazdászai, társadalombölcselői, orvosai, biológusai nem láthatnak. *És formálja a népi, nemzeti közösség életét, előkészíti jövőjét, olyan eszközökkel és módon, amelyek a nevelőknek, tanároknak és más hasonló foglalkozásu egyedeknek nem adatnak meg.*

A magyar művészetnek nagy és döntő szerep jutott e tekintetben a multban és ezt biztosítani kell számára a jövőben is. De mindehhez szükséges az is, hogy a művészek újra megtanulják ezt a szerepet, hogy újra felkészüljenek erre a nagyszerű és nemes feladatra. Elsőcorban maguk a művészek higyjenek saját rendeltetésükben és küldetésükben, de ez a hit ne tolódjék el, vagy ne szükülljön össze saját „szemüvegük" ön-csodálatára.

Mondjanak le végre sirámkozás nélkül *a művészet öncélúságának beteges elvéről,* higyjék és hirdessék, hogy nemcsak önmagukért, nem alkotásuk maga-gyönyörére, hanem másokért, embertársaikért, legelsősorban is népükért, fajtájukért születtek, azért kell élniök, harcolniuk és alkotniuk a maguk módján, saját eszközeikkel, tehetségükhöz mérten.

A jövőbe néző magyar művészeknek arra kell törekedni, hogy *magasabbrendű emberekké váljanak, hogy magasabbrendű alkotásokat hozhassanak létre.* Olyan épületeket, szobrokat, festményeket, amelyek nemcsak anyagból és mesterségbeli ismeretekből, külsőséges formaságokból állanak, amelyek nem elégszenek meg a hiú önjáték fogalom kiszolgálásával, az „egyéni stílus" hajszolásában, de abban sem merülnek ki, hogy a multat ábrázolják, vagy a jelent megörökítik, hanem minden cselekedetük formává, képpé alakuló gondolatuk, érzelmük, érzésük, ember- és világlátásuk révén is a most vajudó, születő egész magyarságunkat is segítik megerősödni, megizmosodni, férfivá teljesülni. *Mutassák meg, hogy milyennek látják, vagy szeretnék látni önmagukat, a tájat, a népi közösséget, annak multját, jelenét és jövőjét, amelyből jönnek, amelyben és amelyért élnek.*

A szent szabadság határai

Félre minden kishitüség, minden beteges, idegen célú elmélet: a mai válságos, vajudó magyar életben, semmi sem lehet öncélú, önmagáért való. Ismételjük: a művészet sem; jóllehet a művészi alkotás szabad szárnyait nem szabad megnyirbálni, de *csak addig, amig ezt a szabadságot nem használják fel a közlélek és közszellem rovására.* Ez a szent szabadság abban nyilvánuljon, hogy a magyar művészet teljesíti rendeltetését, célját, küldetését: szolgálja a jelen és a jövő magyarságának életakaratát és hitét. És ezt a feladatát annál könnyebben teljesítheti, mert *a művészet maga is akarat, szellem, hit: világnézet, ami sohasem lehet ellentétben a magyarság közszellemével hitével és világnézetével.*

A magyarság most folytatja eddigi életének legnagyobb, legküzdelmesebb harcát. *Szüksége van rá, hogy egész közlelkét és közszellemét hősi cselekedetekre késztető hit, elszánt bátorság, szinte végnélküli munkavállalás, feltétlen kötelességteljesítés, a legszigorúbb önfegyelem, egyszóval az ősi, magyar faji katonaszellem hassa át.* Az íróknak, költőknek, művészeknek elsőrendü hivatása és feladata, hogy a nemzetben újra felkeltsék és a lehetőség végső határáig fokozzák ezt a hősi készséget, ezt az elszánt hitet, a dicsőséges és méltóságos magyar katonaszellemet.

A magyarság életében most új, heroikus, lemondásokkal, küzdelmekkel teli korszaknak kell következnie, ha a népek és fajok, nemzetek lázasan kibontakozó versengésében, talán legnagyobb élet-halál küzdelmében ki akarja harcolni az őt megillető helyet.

A művészet szelleme a katonás közszellem kialakusásában

Az írókra, költökre, művészekre nem kis munka hárul ennek a katonás közszellemnek a kialakításából. Hiszen, mint már korábban is mondottuk, *éppen ők rendelkeznek azokkal a sajátos eszközökkel, amelyekkel a társadalom összeségének és egyedeinek a lelkivilágához, tudat alatti erőihez férközhetni.* Az ő feladatuk az, hogy a magyar társadalom, de különösen a nép lelkiségének tudatalatti régióiban élő ősi katonaszellemet, a hősi lelket, a vitézi vágyat megidézzék, felébresszék és tudatos hatóerővé formálják.

Feladatuk elvégzésére rendelkezésükre áll az egész magyar mult, nagyszerű történelmi eseményeivel, a hun-magyar mondavilággal, a Csaba vezér legendával, a fejedelmek szövetséges hadjárataival, Szent Istvánnak a német császáron aratott győzelmével, Csanádi vezér katonai tetteivel, Szent László s a többi Árpádok, Nagy Lajos, a Hunyadiak, Tomory érsek, Kinizsi Pál, a Báthoryak, a Bethlenek, a Bocskayak, a Zrinyiek, a Rákócziak, a Thökölyek, az 1848—49-es, világháborús magyar hadvezérek és a névtelen hősök alakjaival. *De előttük áll a jelen sok elesett hőse, az idegen hatalmak alá sodort magyarok ezreinek bámulatos hősi küzdelme, szenvedése, mártiromsága.* Forduljanak bátran a mult és a jelen hőseihez, hívják segítségül az ő lelkiüket, mert ha az átsuhan az övékén, bizton kiváló művészi alkotásokat hoznak majd létre. Mintázzák, fessék meg őket, hogy dicsőségüket emlékek őrizzék, s hogy alkotásaikkal neveljenek, buzditsanak, s ha kell, lázitsanak a szent magyar jövő érdekében. *Mutassanak rá műveikkel a magyar társadalom betegségeire, a magyar táj, föld és nép nagy kéréseire! Állitsanak népünk faji sajátosságaira épülő férfi- és női testi és lelki eszményképet az elkövetkező nemzedékek elé. Álljanak be ők is a magyar társadalom katonaszellemü oszlopsoraiba, s* legyenek annak vezetői, oktatói és parancsnokai.

Ha vállalják ezt, s az öncélú, öntetszelgő játék, a „stíluskeresés" bújócskája helyett ilyen és hasonló feladatok megoldását tüzik maguk elé, *minden bizonnyal többet használnak saját tehetségük, művészetük kifejlődésének, a magyar faji, nemzeti művészet kibontakozásának, s ezen keresztül az egyetemes művészetnek, de így valóban javára lesznek a magyarság egyetemes életének és jövőjének is.*

1933 óta tartja a pontosság világrekordját.

Hitler autogrammja a legdrágább a newyorki autogrammbörzén

Newyork, december 24.

Ahogy másutt bélyegtőzsdék vannak, úgy működik Newyorkban az autogramgyüjtőtőzsdéje, ahol *nemcsak történelmileg híres emberek leveleivel és autogramjaival kereskednek, hanem a híres kortársak autogramjait is árúba bocsátják, sőt ez a szakma egyik specialitása éppen az autógram-tőzsdének.*

Főként a politikusok autogramjai örvendenek nagy keresletnek. A sajátságos tőzsdén kialakult árfolyamok éppen ezért értékmérői bizonyos személyek népszerüségének. Érdekes, hogy két személyiség autogramjainak értéke az utóbbi években állandó. Igy a *pápa autogramja 50 dollár, Gandhié pedig 30 dollár.* Ezt az árfolyamot nem tudta megingatni semmiféle hossz, sem bessz. *Legdrágább e pillanatban Hitler Adolf autogramja, amelyért 190 dollárt kell fizetni.*

Az átlagos árak 50 és 60 dollár között váltakoznak. Kemál Atatürk autogramja 65 dollárt ért eddig, de most valószinüleg emelkedni fog, mivel újabb autogram már nem jön forgalomba. *Amikor Blum és Eden miniszterek voltak, 60 dollárba került az autogramjuk. Most 5-ért meg lehet kapni.*

FEJEDELMI TISZTITÁS

Semmivel sem drágább, mint más. Mindenért elküldenek!

IV., MAGYAR-U. 3. TELEFON: 385-120.

hette volna a syriai, afrikai, gall vagy tudja a jó isten honnan és hányféle hányatáson keresztül ide vetődött férfit a rokonérzetü, egy nemzetbeli hajadon?! A római veterán, mialatt sokszor a legjobb korban levő katonát kell értenünk, nőül vett azon tartománybeli hajadont, a hol földeket kapott, a hol nyugalmasb tartózkodást remélhetett. Idővel a benszülöttek is szereztek a köztársaság körül érdemeket és a római polgári jogban részesülhettek, honnan a sok előnévnélküli katona, a sok barbar hangzatu, romanizált egyén. Igy akadunk nemcsak egyes polgárokra, hanem találunk saját isteneket, kiket a rómaiak albumukba befogadtak, találunk a rómaitól elütő ruházatot és készleteket. Emlékeink ugyanannyi tanui a rómaiak és a benszülöttek közt történt nagy nemzeti elegyedésnek, fusiónak, melyet egy részt a polgári életnek szükségei és a faj fentartása, másrészt a czivilizáczió és polgári szabadság, valamint az önfentartás és biztonság érzetei követeltek.

Igen érdekesek az emlékeken előforduló jelmezek, ékszerek és pipere-czikkek, melyekről nem merjük állitani, hogy másutt nem találhatók, hanem igazabban mondhatjuk, hogy figyelmünket eddig egészen elkerülték, és csak a tudós tanárnak pontos rajzolásai közt tüntek fel, és az ősi népviselethez igen becses adaléknak bizonyultak.

Desjardins rajza után adjuk itt egyikét azon barbar köveknek, melyek mind a két nem ruházatát ábrázolják. *Vadilacus* felszabaditott rabszolga volt, mint a 2-ik sorban a *LIB*(ertus) szó mutatja; ruhája egyszerü zubbony, a római bő redőzetü köpenynek hiányában van; de annál ékesebb nejének jobbra álló alakja, melyre ugy látszik, minden ékességeit rárakta. A homlokát körül vevő csomag nem hajából készitett fonadék, hanem mint a kissé nagyon is ledörzsölt faragmányon ki lehet venni, arany vagy egyéb fémből készült dudorodó lapokból áll. A fejet vállig érő fátyol födi, a nyakat pedig itt is, de más hasonló köveken is vastag láncz ékesiti, mely mintegy tiz szemből kötélvonalszerűen egymásba füződött. Az efféle nyaklánczok csak elül ékesitették a nyakat, a hátsó része egyszerü láncz vagy zsinegből állott. Az emléket tovább vizsgálván, valami sajátlagos ékszerrel találkozunk, t. i. két a vállhoz erősitett magas, széles merev szalaggal, épaulette-el, melyet még a kis leányoknál is észlelhetünk.

A római módon elrendezett emlékkövek magas, négyszögü, felül ormozattal biró táblákból szoktak állani. Ezek orma közepén egy rózsa, néha oldalt delphinek fordulnak elé; ez alatt van a képes négyszögü lap, hol a halottak, néha haton is eléállittatnak, és oszlopoktól körülvétetnek; az alakokat arczképeknek alig lehet mondani. Ez alatt ismét egy alacsonyabb mező van, rendesen a halotti áldozat rajzával, azaz: a háromlábu asztalkán, vagy többön is, a pogácsokkal, gyülmölcsökkel tele rakott kosarak állnak és két áldozótól körülvétetnek; vagy pedig vadászati jelenetek, majd szekerek, katonák fegyverzetükben és lovaikkal is ábrázoltatnak. A sirkő alsó részén van a történelem tekintetéből legfontosabb: a felirás, melynek magyarázata, főleg a nagyon lyukacsos ó-budai kövön, és oly rosz fentartás mellett, mint nálunk rendesen tapasztalható, nem csekély fáradságba kerül.

A népviseletet előtüntető kövek közt vannak olyanok is, melyeken a haj símára fésült, és pártával van diszesitve. Ilyen hajdisz Szerbiában, Dobrudsában és Oroszországban ma is divatos. A kézgyökön és karokon karpereczeket viseltek, de a mi legnevezetesebb, némely ez emlékeken ábrázolt nőkön világosan látjuk azon *széles övet* és ugyanazon czafrangos *katrinczát*, melyet *opasze* név alatt a szlávok és oláhok mai napig viselnek!

Ezen római és barbarkori siremlékek magyarázatából eléggé látjuk, — igy végzi ismertetését a „Archacologiai Értesitő“-ben muzeumunk régiségtárának derék őre, Rómer Flóris — mennyi történelmi kincs rejlik muzeumunk eddig ignorált, köveiben, s mennyi adatot és meglepetést várhatunk még Pannonia többi kőemlékei tanulmányozásából. Ősrégi történelmünk küszöbe előtt állunk, hol fel van halmozva a legérdekesb anyag, melyet philologjainknak, történészeinknek szorgalmasan át kellene kutatniok, hogy azon sivatagot, mely hazánk őskorát képezi, mielébb életre és tanulságra való csemetékkel beültessék.

Egyveleg.

·/. (*A szinek hatása a növény-életre.*) Best, az élettan tanára Párisban, tanulmányait a szinekről következőkben foglalja össze: 1) a zöld szin majd oly ártalmas a növényeknek, mint a teljes sötétség; 2) a vörös bár kevésbbé, még mindig fölötte ártalmas; 3) a sárga szin sokkal kevésbbé veszedelmes, mint az előbbiek, de még mindig felette az; 4) és végül minden szin elszigetelten véve, ártalmas a növényeknek; a szinek egyesülése ugy, a mint a fehér világosságot alkotják, egyedül kedvező a növényi egészségnek. Tudjuk, a napraforgó, mint neve mondja, mindig a nap felé fordul koronájával. A tudós tanár egy ily napraforgót egyedül e czélra készült, különböző szinü üvegekből álló fedél alá helyeze, s azt tapasztalá, hogy a virág koronájával mindig a legkevésbbé ártalmas szinü üvegtábla felé fordult.

** (*Irodalmi viszonyaink.*) E czim alatt Keleti Károly, a statisztikai osztály főnöke, a népszámlálási adatok alapján érdekes dolgokat tár fel viszonyainkról. A népszámláláskor Magyarországon 604-en irták be magukat iróknak; Erdélyben 73-

Római kori köemlék.

an, az egész magyar birodalomban összesen 715-en. Az irodalmi termények elkelésére nézve a lakosság foglalkozási visszonyait is összeállitja. Igy pl. az értelmiségi kereset után élők száma 138,000, melyből ha a tanulókat le is vonjuk (50,000-et), marad még 88,000, ennek felét véve olyannak, mely könyvet vásárolhatna, lesz 44,000. Ott van a közép birtokos, ki 200 holdon felül bir 11,500, ennek csak felét véve 5300; továbbá az 1000 holdon felül biró 4500 — 9800; a 36,000 haszonbérlőnek fele 18,000, a 13,000 gazdatiszt 10-ed része 1300, a bányászati birtokos, bérlő és tiszt, összesen 2400, harmadrésze 800; az iparral foglalkozók közül csak a tisztviselőket, mint átalában nagyobb műveltségüeket tekintve, 8300 fele, 5410; ugyanis a kereskedéssel foglalkozó 12,000 tisztnek negyedrésze 3000; az iparnak 238,000 önálló vállalkozója közül csak egy századrész 2400; az 55,000 kereskedő közül egy huszadrész 2800, a tisztán birtok (ház) és járadék után elő 69,000 egyénnek egy ötödrésze 13,800. Szóval, összesen 100,000 egyén. Megjegyzendő, hogy csak a magyar anyaországra vonatkozik ez, mi tehát az összes népességnek csak $^{8}/_{10}$, tehát nem is egy, ha pedig csupán a magyart számitjuk, $1^{1}/_{10}$ százalékát képezi. Csakis ennyire véve olvasó közönségünket, vajjon adnak-e el könyvárusaink egész éven át mindenféle megjelenő munkákból, — naptárt, iskolakönyvet s ilyesmit ide nem értve — 100.000 példányt, feltéve, hogy az emlitett egyének közül mindegyik csak egy-egy könyvet vesz évenkent? Sőt még a tudományszakokra is lehetne a fentebbi számokból következtetni. Igy például el kellene kelnie egy éven át: gazdasági szakmunkákból 29,000 példánynak, bányászatiból 800, mindenféle technikai szakmunkából 6000, kereskedelmiből 5000, vegyes és szépirodalmi tartalmu müvekből 50,000 példánynak. Vajjon, mely kiadónk vállalkozik bármely szakmüvet, ha ugyan nem a népnek van szánva, csak 2—3000 példányban is nyomatni, s ha egy nagyobb munkából 1000-et nyomatnak, azt nem-e csak azért teszik, hogy a többi költséghez aránylag a nyomás és papir már ugyis alig jön számba, s hátha valami előre nem látott esemény talán mégis némi kelendőséget szerez. Valóban ezek szomoru viszonyok és kevéssé biztatók az iróra nézve, kire a „tiszteletdij“ ugy sem gyakorolhat nagy ingert, ha kénytelen elgondolni, hogy szive vérével irt müvét nem olvassa senki, mert 15 millió honfitárs, vagy ha csak a magyarul beszélőket tekintjük, tehát hetedfél millió közül nem akad nehány száz, ki valamely komolyabb irodalmi terméket megszerezzen,

— (*A lakosok és állatok száma Magyarországon.*) A szent István koronája alatti országokban összesen 15.417,327 *lélek* van. (Ebből Magyarországra 11.117,623, Erdélyre 2,101,727, Fiume város és kerületére 17,884, Horvát-Szlavonországra 979,722, a határőrvidékre 1.200,371 esik.) Az összes lakosságból 18,523 vak, 20,699 siketnéma, 13,162 elmebeteg, 18,449 hülye. — A *hasznos háziállatok* kimutatása szerint Magyarországon van: ló 1.631,388, szarvasmarha 3.569,534, juh 11.919,738, kecske 217,827, sertés 3.071,780, méhkas 565,711. Erdélyben: ló 188,264, szarvasmarha 927,371, juh 1.840,961, kecske 191,415, sertés 502,751, méhkas 122,818. Horvát-Tótországban: ló 130,444, szarvasmarha 336,069, juh 340,106, kecske 27,961, sertés 350,761, méhkas 37,622. Határőrvidék: ló 208,562, szarvasmarha 445,734, juh 975,501, kecske 135,757, sertés 518,843, méhkas 91,349. A szent István korona országaiban esik egy mértföldre ló 385, szarvasmarha 927, juh 2692, kecske 102, sertés 793, méhkas 40. A m. korona országaiban a hadseregnél van 20,414 ló. — Nem érdektelen azt is tudni, hogy a népszámlálás költsége 170,469 frt 92 kr-ra megy.

** (*Be- és kivándorlás Horvát-Szlavonországban.*) Hivatalos kimutatások szerint 1 869-ben 1339 idegen vándorolt be Horvát-Szlavonországba 112,962 frt saját vagyonnal, és pedig 1332 az osztrák tartományokból, 7 külföldről. Ugyanazon évben kivándorolt 263 ember 15,637 frt saját vagyonnal, nagyobbrészt az osztrák tartományokba.

** (*A halottak száma Pesten 1871-ben.*) A pesti temető felügyelőség kimutatás szerint a lefolyt évben 8371 halottat helyeztek örök nyugalomra a kerepes-uti temetőben. Ezek közül férfi volt 2076, nő 1586; fiu 1858 és leánygyermek 1740; a halva születtek száma 449; a kiket különféle helyen halva találtak: 62.

·/. (*Tudós Bánfy Hunyady János.*) Gerstl Rudolf hazánkfia, ki Londonban az „university college“-ben a vegytan tanára, egy magyar vegyész nyomára jött, kit Johannes Bánfy Hunyades néven emlitenek az egykori évkönyvek. Élt 1645-ben, mint akkori arczképe bizonyitja, és tanár volt egyik londoni kollegiumban. Az illető tanintézet megszünvén, csak levéltárának kell nyomára jönnie, hol életrajzi adatokat remél föltalálhatni. Hire nagy volt, mint ki a rézből is tud aranyat csinálni, és soha semmit sem irt, mivel meggyőződése szerint nem irhatott; ezek csupán az eddig ismeretes adatok tudós Bánfy Hunyady Jánosról. Ki tudná mind fölfedezni: hol s merre jártak régi magyar tudósaink, kik közül soknak talán még neve is ismeretlen.

·/. (*Hány mérföldre terjednek a világ összes vasutai?*) A világ vasutai körülbelül 20,330 geographiai mérföldet tesznek, melyből 13,238 mérföld Európára esik. A vasutak épitéséhez 250 millió mázsa vas volt szükséges. Az összes gőzmozdonyok, melyekből 7500 Angliára esik, 320 millió mérföldet járnak meg évenként, s 100 millió mázsa kőszént fogyasztanak.

Magyar Nemzeti Muzeum

Vas. Ujs. 1872

hegyhullámzatával tünnek fel, szakadatlan láncolatban emelkedvén a bérczek a galicziai és erdélyi határig. Ösvényünk egyes gyalogfenyük és homokkövek közt elterülő hegyi kaszálókon és legelőkön át vigan folyt, midőn az égen sebesen uszó fellegek s arczunkat koronként élesen érintő szélrohamok figyelmeztettek, hogy a magasabb régióba értünk. A szél minden léptünknél kezde erősebben fujni, mi azonban legkevesbbé sem zavart meg, sőt arra ösztönzött, hogy minél gyorsabban haladjunk, miben a hegyi lovak valóban nagy ügyességet mutattak, a marhacsapástól fölturt gödrös hegyoldalon oly biztosan menvén, hogy egyszer sem botlottak meg. Majd a Nagyhegy csucsa alá értünk, oda, hol egyik oldalról a nevezett havas orma merészen emelked k, mig a másikról széditő mélység tátong az ember elé, száz és száz lábnyira, oly veszélyes alakban, hogy elhibázott lépésnél föltartóztatlanul összetörve gurulna le ember és ló. . .

Midőn a hegyoldal e veszélyes ösvényén ki gyalog, ki hősiesen lován maradva, haladnánk, egyszerre éles ütéseket éreztünk arczunkon, mintha homokkal sujtatnánk, s csakhamar meggyőződtünk, hogy szilaj szél kiséretében jégeső, keverve kemény hópelyhekkel, köszönget minket, mi több, a köd koronként oly sürün ereszkedett ránk, hogy alig láttunk tiz lépésnyire. Elmondhattuk tehát a költővel:

„Süvölt a zivatar
A felhős ég alatt!
A tél iker fia
Eső és hó szakad“ . . . .

Csak előre, előre! kiáltánk egymásnak, szorosan huzva magunkra vizmentes köpönyegeinket, s daczolva a kezdő viharral, tovább haladánk. Majd a Nagyhegy egyik déli hágójára érvén, itt egy uj tünemény fogadott: a szél, mely eddig is dühösen környezett, itt valóságos orkánná fajult, a jégeső és hó sürün és veszetten csapkodott s mi legsajátságosabb volt, oly sürü köd hömpölygött körültünk mindent elfödve, hogy alig látók egymást; s a szél szakadatlanul hullámszerüen sodrá maga előtt a fellegeket és ködöt, oly folytonosságban, hogy méltán csudálkoztunk azon, honnan eredhet e töméntelen pára, melynek nedves volta sajátságos szaggal birt . . . Csak tovább, tovább biztatók egymást és siettünk a vizválasztóján, a hegy gerinczén hol fel, hol le, a mint a nyeregalaku nyulványok emelkedtek s mélyedtek, mig végre egy óra tájban délután kitüzött czélunknál, a beregi havasgerincz végsőpontján valánk.

Egy szikla oldalánál megállottunk most, lovainkról leszálltunk s leheveredtünk a nedves kövér fűre kiterjesztett pokróczokra; azonban kevés nyugalmat élvezhettünk, mert a folytonos szél és záporesővel vegyitett hó, daczára annak, hogy elővett bundáinkba burkolódtunk, áthatá idegeinket s az étkezést is izetlenné tette.

Itt is, mint a Sztoj havason, dús a virány, a mezők, legelők tarka növényei a szinek pompájában s változatosságában vetekednek, de most nem értünk rá a lapos gazu zab és perje közt diszlő barna és ezüstös csillámu hajlongó nápiczot, a veres és sárga virágu bogácsokat, zsályákat, arnikát s violafajokat nézegetni; bele bámultunk a nagy ködbe, mely minden oldalról körülvett s csodálkoztunk azon, hogy a nagy szél sem képes azt elhordani. Voltak utitársaim közt, kik azt ajánlák hogy térjünk vissza; azonban jelen volt pórkisérőink kijelenték, hogy a Nagyhegy alatti meredélyen most visszamenni nemcsak képtelenség, hanem az idő rövidsége miatt lehetetlen is; mert ily borult időben 4 óra tájban már az éj homálya szokott beállani, s igy jobb lesz, ha biztos helyről gondoskodunk, hol az éjt tölthessük. Egy órai pihenés után tehát megindultunk, hiába óhajtva, hogy szünjék meg a szél, mely annál sivitóbban fütyölt, s midőn végre egyik hegyág lejtőjén elértük az azt szegélyző erdőt, abban a havas egy mélyedésében egy csermely mellett tanyát ütöttünk, egy agg bükkfa alatt a velünk hozott vászonsátrat kifeszitettük, az elé óriási famáglyát rakattunk s a ropogó tűz körül csakhamar a lehető kényelemben elhelyezkedve, annálinkább kezdők magunkat jól érezni, mert az eső megszünt s a szél is elveszté itt lent erejét, annyira, hogy csak akkor vevők észre némi utóhatását, midőn szemeink közé lóditá a füstöt s mi majd egy, majd más oldalra fordultunk.

Jól esett a vászonsátorban lágy bundákon nyujtózkodni s szivarozni az óriási láng melengető világánál, várva, mig fölforr a vasfazék tisztaviz tartalma, mely izletes thea-főzésre volt szánva; de mi csak akkor vevők észre, hogy szünrönk hibázik, s igy a bájitalt csak ugy mint a törökök a kávét szokták, kelle szörpölnünk; jótevő hatása azonban igy sem maradt el, s csakhamar vig adomákban s élczekben jelenkezett, annálinkább, mert a kiállott szenvedések után itt izletesebbnek találók a hideg sülteket is, de mindennél izletesebbnek a parázsban sült burgonyát, mely most hideg borjuszeletek kiséretében valódi nyalánkságnak tünt föl.

A sürüségben egyes éjjeli szárnyasok hallatták sivitó kellemetlen hangjukat, s kisértetszerü huhogásaikat, a tüzek körül leheveredett földészek trombitaszerüleg hortyogni kezdtek, igy nekünk sem maradt egyéb hátra, mint amolyan régi honvédek módjára fejünket a sorba helyezett nyergekre lehajtani s elaludni, — mi csakhamar bekövetkezett s mi aludtunk és édesdeden álmodoztunk reggelig, midőn a korakeléshez szokott földészek már az ismét föllobogtatott máglya körül sütögették pipáikat és burgonyáikat. Csakhamar azonban sajnálkozva kelle tapasztalnunk, hogy az eső ismét megeredt, elébb csak permetezett, később zápor módjára hullott, miközben a köd is ujonnan mindent elboritott. Daczára ennek, egy szebb jövő reményében, reggelizés után fölültünk lovainkra s megindultunk a havas magaslata felé, kisérve a széltől, záportól és ködtől, mely minden lépésnél fokozódott. Már közel értünk a vizválasztó vonalhoz, midőn a szél valóságos orkánná fejlődött, mindig szilajabban és süvöltőbben dühöngött, a finom hó és jégeső pedig oly hatalmasan csapdosá szemeinket, hogy alig mertük kinyitni, de igy sem láttunk sokat, mert a füstszerüleg gomolygó s köröttünk tündéri sebességgel tovább rohanó sürü köd oly homályt okozott, hogy alig látók meg egymást, a nagy folytonos süvöltésben pedig egymás hangját épen nem hallók. Midőn pedig nem kis erőködéssel a hegy nyergére értünk, itt a lánczáról megszabadult Aeolus oly pokoli hatalmaskodást gyakorolt, hogy lovaink a szokatlan szélrohamtól elkapatva ágaskodni kezdének s a szél majdnem ruháinkat szaggatá le testünkről; megállani, vagy az utat tovább folytatni e szerint a nyilt téren többé életveszedelem nélkül lehetetlen volt, s igy nem maradt más hátra, mint gyorsan a hegy másik oldalára menekülni s hitet vesztve a legközelebbi lejtőségen vaktában lebocsátkozni . . . És csodálatos, alig haladánk itt nehány száz lépésnyire lefelé, a szél nagy mértékben meggyengült, a hó is megszünt, de e helyett zápor kisért minket egész a Máramarosmegyében a szűk völgyben fekvő Lipniczeig, honnan azután Podobócz, Veretecső és Hukliván át Volóczig vergődtünk vissza . . . .

E szerint sikerült elérnem azt is, hogy egy havasi fergetegnek legyek tanuja, s igy mondhatom, hogy a két leirt kirándulás körül élvezetesebbnek találtam az elsőt, azt, melyet csendes, derült időben tettem meg; az utóbbi olyannak tünik föl képzetemben, mint a mithos-szerü furia a békeszelid nemtője ellenében, mely mosolyogva hint áldást a földre, mig amaz bősz felindulásában mindent elpusztit. *Lehoczky Tivadar.*

3000 esztendős indus mese.

Azt mondá a király: „Egy haragos és kegyetlen indulatu asszony hasonlit azon nőstény farkashoz, mely ha társa veszedelembe kerül, azt még életében elhagyja; de egy gyöngéden szerető, nemes származásu okos feleség, az utfélre plántált árnyékos fához, mely bennünket a nap égető sugárai ellen védelmez; de csak az erények gyakorlása által megnverhető.“ A király oldala mellett álló miniszter Vasantaka, ki meséivel mindig készen volt, azt válaszolta: „Oh király! gyülölség vagy szerelem rendesen onnét veszik eredetöket, hogy az emberekben előbbi életök szokásai és hajlamai folytonosan megmaradnak. Szavaim bizonyságául hallgasd meg a következő történetet!“

Sinhaparâkrama története.

Vârânasiban uralkodott egy király, Vikramachandának hivták; volt egy kedvencz Sinhaparâkrama nevü szolgája, ki harczban ugy, mint játékban legyőzhetetlen ellenfél volt, ennek a szolgának volt egy házsártos felesége, ki testben és lélekben szörnyü csúf és formátlan volt, e nőt Kalahakârinak hivták, mi annyit tesz: „a veszekedő,“ — e nevet valósággal megérdemelte. A derék férj minden pénzét, mit a királytól vagy a játékból kapott, feleségének adta, s a gonosz asszony, kinek három fia volt ő tőle, egy pillanatig sem nyugodott, mindig veszekedett, zsémbes lármájával férjét folytonosan gyötrötte, s azt vetette szemére: „Te a házon kivül dorbézolsz, jól eszel és iszol, nekünk nem adsz és nem hagysz semmit, mi szükölködünk!“ — Ámbár a férj, hogy nejét lecsendesitse s szelidebb hangulatba hozza, bőven ellátta jó étkekkel, kellemes italokkal és szép öltözetekkel; de a nő mindig haragudott, férjének sem éjjel, sem nappal nem volt tőle nyugodalma.

Végre a Sinhaparâkrama türelme elfogyott, felesége dühöngését megunta. Egyszer elment hazulról a hegyek közé és kérésével Vindhyavâsini istennőhöz folyamodott; az istennő képe előtt hosszasan állott étlen-szomjan, végre ez álmában megjelent s azt parancsolta: „Kelj fel fiam! Menj vissza Vârânasi nevü városodba, s a legnagyobb fügefának a gyökerét ásd ki, ott egy kincset fogsz találni, a kincsek között egy smaragd edényt, melynek ragyogó sugára a fényesen köszörült kardhoz, s egy darab az égből leesett világossághoz hasonlit; ha tekintetedet ez edényre veted, minden teremtésnek, kinek multját tudni ohajtod — meglátható, mert előbbi életét és természetét hiven visszatükrözi; ebből megtudhatod saját és feleséged előbbeni életét is, az ott talált kincsekből gondjaidtól megmenekülve boldogul élhetsz.“

Az istennő ezeket mondta. Ő megerősödve fölébredt, a böjtölésnek véget vetett, s hajnal hasadtakor a városba visszatért. Hazatérve a fügefát hamar meglelte, s ennek gyökerei közül a kincset gondosan kiemelte, a kincsek közt az igért smaragd edényt is megtalálta; kiváncsian tekintett belé s látta, hogy felesége az ezelőtti életben egy borzasztó nöstény medve volt, ő pedig oroszlán.

Már most tudta, hogy azon nagy ellenségeskedés törvénye következ ében, mely előbbi életökben köztök folytonosan uralkodott, a nője és közte levő gyülöletet nem változtathatja meg semmi; csalódásaitól megszabadulva, sorsába megnyugodva, nem búsult többé.

A smaragd edény büvös ereje által igen sok leánynak előbbi természetéről tudomást szerzett magának, végre hosszu keresés után talált egy szép ifju Sinhasri nevü szűzet, ki korábban nöstény oroszlán volt, mint az ő természetének és lényének megfelelőt, ezt választotta második feleségének. — A bősz Kalahakârinak egy egész falut adott ajándékba, hogy éljen belőle — s elvált tőle. O pedig második feleségével szép egyetértésben s boldogul éldegélt, a talált kincs egész életökre elegendő gazdagsággal látta el őket. Közli *Sámi Lászlóné.*

A nemzeti muzeum kőemlékei.

Desjardins Ernő, a párisi Ecole normale tudós tanára, mult évben több hónapot töltött hazánkban, a pannoniai római világot tanulmányozva. Ez alkalommal a nemzeti muzeumnak a római korszakból való kőrégiségei közül mintegy 200-at lerajzolt és megmagyarázott, s egy Pesten tartott nyilvános fölolvasásában érdekesen ismertette muzeumunk e nembeli gazdag gyüjteményét. Derjardins értekezéséről Römer lapja, az „Archaeologiai Értesitő“ most részletes ismertetést ad, melyből egy részt, egy római kori kőemlék rajzával együtt, átveszünk:

A nemzeti muzeum kőemlékei közt nemcsak azok a nevezetesek, melyek tiszta vérü römaiakra vonatkoznak, ezeket mindjárt a nevekről, az emlékek minőségéről ismerhetjük meg, hanem reánk nézve sokkal értékesebbek azok, melyek a római tartomány benszülötteit állitják elénk és azoknak neveivel és viseleteivel ismertetnek meg. A barbarok, kik a Trajan-féle oszlopon előjőnek katonák, foglyok, a siremlékeken az asszonyokat és gyermekeket látjuk régi, ősi ruházatukban, mely annyiból nagyon érdekes, hogy a durva, talán katonai kőfaragók által készitett szobrok és domborművek ugyanazon diszitményeket mutatják, melyeket a sirokban találunk, és mi ennél is nevezetesebb: a czivilizáczió által kevésbbé érintett dél-dunai nemzeteknél még mai nap is észlelhetjük.

Muzeumunk többnyire a III-dik, IV-dik századból származó durva, bizonytalan jellegü, kezdetleges művészetre utaló irással ellátott műemlékeinek nagy része azon érdekes anyagot nyujtja hazánk régi történetéhez, melyet másutt, akárhol, hiában keresnénk, s melyet eddig alig méltattunk figyelemre.

A római legionarius letelepedvén, nem hozhatott hazájából nőt, nem alkothatott saját nemzetbelijével tűzhelyet, családot. Hogyan is követ-

Barsi Mihály

1632 csákmester 1617 – 1635

Magyar Nemzeti Muzeum

számos ötvösmüve

leírva és repr.

Pul Rad

I – II

Szirmlék, papi, vörösmárványból

II. rot.

KÖZLEMÉNYEK A NEMZETI MÚZEUMBÓL

A közgyüjteményekről szóló 1934. évi VIII. t.-c. a régi magyar művészeti emlékek helyes megosztásának, gyüjtésének, kiállításának új, korszerű lehetőségeit és egyszersmind a fejlődés nagy távlatait nyitotta meg. Az újonnan létesített Magyar Történeti Múzeum régi magyar szárnyasoltárait, faszobrait, táblaképeit, valamint kőemlékeinek egy részét a Szépművészeti Múzeumnak engedte át. Így a Magyar Nemzeti Múzeum épületében felállított történeti gyüjtemény elsősorban iparművészeti jelleget mutat. A Szépművészti Múzeumot illető képzőművészeti anyag összegyüjtése, átszállítása megfelelő szakaszokban, több éven át folyt és a közelmultban végzett rendezési, leltározási munkálatok során néhány újabb vagy feledésbe merült adat és emlék került elő. Ezeket még a nagyobb ismertetések előtt röviden a következőkben tesszük közzé:

1. A Magyar Művelődéstörténet II. kötetének 574. oldalán dr. Balogh Jolán a Nemzeti Múzeum kőtárából egy halvány színességű vörösmárvány faragványt közölt, mint Buda város kőcímerének töredékét. A meghatározást szíves közlése szerint a bástyafal jellegzetes kis részletéből és a címert tartó szatírkülsejű alakból következtette, melyhez hasonlók Buda egyik címeres levelén is előfordulnak. A kőtár rendezése alkalmával a címertöredéknek még két közvetlen hozzátartozó részét ismertetem fel és mindezeket most együttesen összeállítva mutatom be. (A teljes méret: 66×54 cm.) Az egyik nagyobb a szegélyt és a leveles díszítést folytatja, színben kissé sötétebb a másik és kisebb töredéknél, amely a felnyúló kart és a bástyafal első ormát egészíti ki szerencsésen. (Buda teljes egészében fennmaradt egykorú kőcímerét lásd a a halászbástyai kőemléktárban. Közölte Horváth Henrik: Budapest művészeti emlékei, 1938. I. t.) A könnyen töredező vöröses márványfajta teljesen azonos a budai vár egyéb renaissance stílű faragványainak anyagával. Sajnos, a töredék leltári adatainak mindezideig sem sikerült a nyomára akadni.

2. A magyar régészet érdemes tudósa, Rómer Flóris az Archaeológiai Közlemények VIII. kötetének 209-től 211-ig terjedő oldalain egy XV. századi vörösmárvány sírkőtöredéket publikált. A sírkövet „Budán ts. Kemény István pénzügyi minisztériumi pénztárnok úr új-utczai 696. számú házának az Albert-útra kiszögellő kertje felső részében" még Keméndi Várady Ádám buzgó régészünk találta és ugyanő hívta fel rá Rómer figyelmét. A csonka feliratot — hic·est. sepult[us]· magnific[us]· d[omi]n[u]s · ioha[n]nes· groph·de·f ... továbbá az ellentétes oldalon ... requiescat·in pace· — egészen tévesen értelmezte a szentgyörgyi és bazini család János nevű tagjára. A töredékben az egykori sírlap kisebb felső fele maradt fenn; a törés mentén a feliratos szegélyen látható utólagos levésések a márványlap későbbi rendeltetésére következtetnek. Az újabb várostörténeti ismertetésekben hiába keresünk a sírkő után, Rómer tanulmányában közölt rajz és leírás nyomán ugyancsak a Nemzeti Múzeum kőtárában találtam rá. (93 cm széles és 126 cm hosszú.)

3. Az 1905. évi kis napló okt. 18-i keltezéssel 71. sz. alatt 4 drb kőtöredéket sorol fel, melyeket dr. Karácsonyi János egyetemi ny. r. tanár közvetítésére a budaörsi főtanító ajándékozott a múzeumnak. Az egyik kőemléket, egy oszlopfejet legutóbb Gerevich Tibor az ajándékozó illetősége nyomán, előrelátó óvatossággal csupán mint XI—XII. századból származó budaörsi leletet ismertette, Magyarország románkori emlékeiről szóló hatalmas munkájában (CII. táblán). A múzeumi régiségtár ugyanezen évi nagy naplója azonban a kőtöredékek feledésbe merült származási helyét is megnevezi. Az oszlopfej Visegrádról származik, ahol egy pincében volt befalazva. A bejegyzést méretek és rajz kísérik. A többi, három római kori töredéket pedig a budaörsi szőlőhegyen találták.

4. Az 1862. évi székesfehérvári ásatások alkalmával Henszlmann Imre közbenjárására számos kő- és érctöredék jutott a Nemzeti Múzeumba. Az 1862. évi leltárban 119. sz. alatt található idevágó bejegyzések sajnos általában a darabszám és a tárgy szerint, sőt sokszor csak csoportosan nevezik meg az emlékeket, melyekről hiányoznak az azonosításhoz szükséges leltári számok. Az anyag legnagyobb része, az irodalomban is szerepelt kőemlékek a legújabb ásatások során visszakerültek Székesfehérvárra, a helyszínen épült lapidáriumba. Számos kőemlék azonban még ma is a Nemzeti Múzeum kőtárában rejtőzhet, közülük legutóbb négyet sikerült felismernem a székesfehérvári megjelölés vagy az ásatások első publikációja alapján. És pedig egy 90 cm magas gótikus címeres oromrészlet, egy klasszicista fehérmárvány dombormű maradványát (67×65 cm), továbbá egy kis vörösmárvány töredéket (19·5×17·5 cm) és azt a nagyon

Szépművészet 1941.

megkopott 98 cm magas baziliszk oszlopfőt, melyet mindeddig Henszlmann Imrének a székesfehérvári ásatások eredményéről szóló, 1864-ben Pesten megjelent munkájában közölt rajz nyomán ismertek (136. o.)

5. A gyüjtemények elrendezése során, 1939-ben az O. M. Szépművészeti Múzeum a Történeti Múzeum raktárából egy fametszetet is tulajdonába vett, mely a trónoló Atyaistent ábrázolja. Leltári száma a Delhaes-gyüjtemény naplójára utal. A bejegyzés szerint „XV. századi német fametszet az Atyaisten alakjával (vsz. későbbi példány)". A fametszetet egy könyvből tépték ki és vágták körül, mert hátoldalán kéthasábos német szöveg olvasható, mely a világ teremtésére vonatkozik. A betűtípusok és a metszet stílusa alapján sikerült kiderítenem, hogy a Schedel-krónika kisebb, augsbutgi kiadásából származik. Hartmann Schedel nagy krónikája a XV. század legkedveltebb és leggazdagabban illusztrált nyomtatványa volt. Az 1493-ban Anthonius Kobergernél, Nürnbergben latin és német nyelven megjelent népszerű krónikát az augsburgi Hans Schönsperger 1496-, 1497- és 1500-ban kisebb alakban is kiadta. A kérdéses lap az utolsó és pedig német kiadás egyik példányának második levelét képezte. Ennek a „b" oldalára nyomott metszete már az 1496. évi kiadásból ismeretes. Az augsburgi Schedel-krónika illusztrációival és annak mestereivel újabban Paul Wescher foglalkozott (Gutenberg Jahrbuch 1933. 62—68. o.) és L. Bärrel együtt a nürnbergi krónikához hasonlóan a kisebb augsburgit is legalább két kéz munkájának tulajdonították. A műhely nyilván augsburgi volt és a jelentékenyebb mestert, többek közt az egészoldalas metszetek szerzőjét Wescher Thoman Burgkmair festővel kísérelte meg azonosítani, a neves Hans apjával. Annál is inkább, mert az öreg Burgkmair pályája kezdetén 1460-ban Bämler könyvfestőnél és kiadónál tanult, ahol a könyvillusztrálással is megpróbálkozhatott. Az azonosítás tekintetében különösen azokra a baseli rajzokra érdemes hivatkozni, melyeket még Ernst Buchner Thoman Burgkmair munkáinak tartott (Die Augsburger Tafelmalerei der Spätgotik. Beiträge zur Geschichte der Deutschen Kunst II. 1928. 85. o.). Az augsburgi kiadás legjobb képét, a világot teremtő Atyaisten metszetét sokkal közelebb érezzük az áldó Krisztus baseli rajzához, mint a krónika többi illusztrációihoz, melyek nagy részét szintén a vezető mester munkái közé soroztak.

6. A Szépművészeti Múzeum grafikai osztályában őrzött egyik, Kálváriát ábrázoló kánon-képet egy ismeretlen pozsonyi miniator munkájának tartják a XV. század elejéről. 1936-ban ugyancsak a Nemzeti Múzeumból került a mai helyére. (Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei VIII. k. 176. o. 33. kép). A leltár ez esetben is többet mond. „A kodexlap kétségkívül a pozsonyi káptalan könyvtárának egyik kéziratából van kimetszve." Ennek a bejegyzésnek hitelességet ad, hogy korábban Könyöki József poszonyi főreáltanodai tanár és városi múzeumőr tulajdonában volt. A miniaturát Zimai Jánosné, Könyöki leánya adta el 1926-ban a múzeumnak.

7. A középkori magyar faszobrok publikációiban sok szó esett Szent Istvánnak és Szent Lászlónak arról a két, 1500 körül készült faszobráról, melyek a Nemzeti Múzeum lapidáriumából kerültek elő. Adatok hiányában csupán általános felsőmagyarországi eredetükre lehetett következtetni. A királyszobrokat újabban Kampis Antal a mateóci templomból származtatta (a Szent Anna oltárok mestere. Klny. Domanovszky Sándor Emlékkönyvéből. Budapest, 1937. 9—10. o.), a bizonyításra azonban mindeddig nem terjedt ki. Éppen ezért fontosnak tartjuk a leltári bejegyzéseket, melyekre az 1875. évi naplóban sikerült ráakadnunk. A 283. sz. alatt két más, XV. századi faszoborral együtt vannak felsorolva. A részletesen leírt szobrok származásának és megszerzésének körülményei sajnos ezúttal is teljesen hiányoznak. Figyelmen kívül maradt még, hogy a királyszobrok egy nagy oltár oromzatáról kerültek le, mert a szobrok tömbje aránylag elég lapos és könnyű, hátoldaluk pedig nem vájolt, hanem egy szintre faragott. Továbbá Kampis fejtegetéseit azzal egészítjük ki, hogy a királyszobrok mesterének attribuált Szent Miklós-szobor a sárosmegyei palocsai templomból jutott a bártfai sárosi országos múzeumba (Mihalik József: Vezető a sárosvármegyei múzeum gyüjteményeiben. Kassa, 1906. 25. l.).

8. Több, nevezetes XVI. századeleji szárnyasoltárunk szekrényét, az ú. n. Szent Anna-csoport dísziti. Egy ilyen fából faragott és egykor színezett magas domborművet ismertetett Kampis Antal a szepesmegyei ménhárdi templomból. Készítését a Szent Anna oltárok mesterének (lásd erről szóló és már idézett tanulmányát) tulajdonította. A nevezett csoportot ma a Szépművészeti Múzeum őrzi. A leltári adatok szerint a sárosmegyei Mochnya templomából származik és 1916-ban vásárolták a sárosszentkereszti plébánostól. Mochnya nem messze fekszik Kisszebentől, ahol a nagytemplomot ugyanennek a kitűnő mesternek legszebb alkotásai ékesítették.

CSÁNKY MIKLÓS

76.) Ampolle da messa di Nagyvárad. Fine del sec. XVI, Museo Nazionale Ungherese.

Magyar Nemzeti Múzeum

T.

Europa Film Könyv, Lapterjesztő és
Könyvkiadó rt.,

Budapest. V.,

Visegrádi-u. 36.

K. 1.

Magyar Nemzeti Muzeum

Georg Rongféle
sodromy romanicos
kehely XV. z

l.

Arch. Ert 1887

110. l. kapjd, 124. l.

70.) Brocca di maestranza di Gölnicbánya 1527. Museo Nazionale Ungherese.

71.) Calice di vetro di Mattia Corvino. Seconda metà del sec. XVI. Museo Nazionale Ungherese.

Magyar Nemzeti Múzeum

Magyar Nemzeti Muzeum

LIX.

67.) Fonte battesimale. Fine del sec. XV. Museo Nazionale. Budapest.

Ilor Rinasc

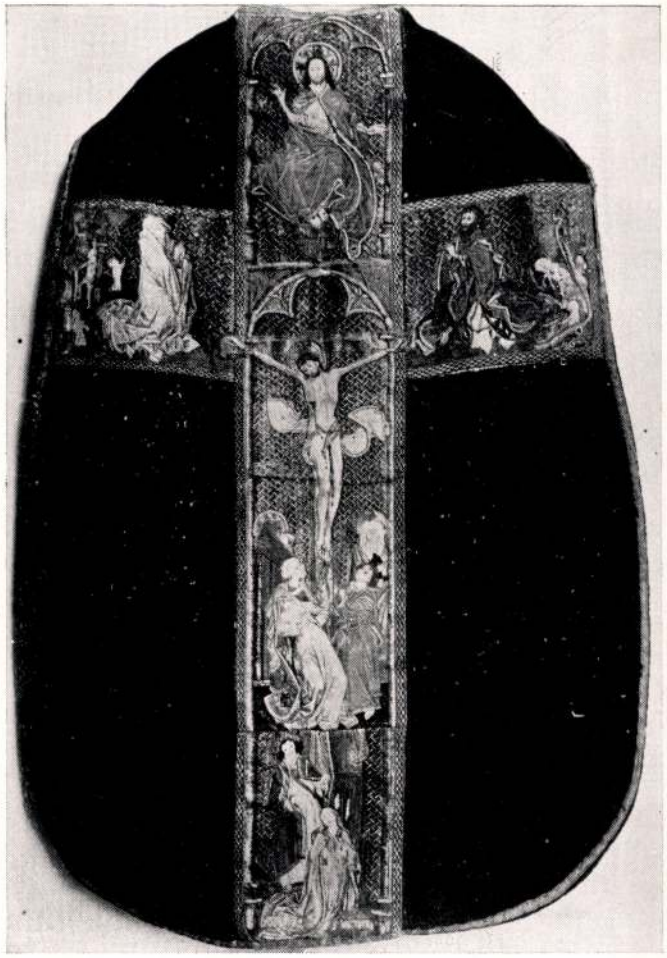

87.) Paramento di messa di Sztopkó. Fine del sec. XV, Museo Nazionale Ungherese

88.) Paramento di messa di Kőszeg. Principio del sec. XVI, Museo Nazionale Ungherese

Magyar Nemzeti Múzeum

58.) Madonna dei Báthory 1526. Museo Nazionale Ungherese.

Magyar Nemzeti Múzeum

Magyarországi
reneszánsz emlékek
a Nemzeti Muzeumban

Éber László cikke

Arch. Ért.
1898.
196–
214. l.

III. FAJÁ

660. KINAI HARCOS, sárgás mázu cs
figur, gelb glasierter Ton, Grabbei

661. ÁLLÓ FÉRFI, sárgás mázu cserép.
Mann, gelblich glasierter Ton. Ähn

662. ÁLLÓ FÉRFI, sárgás mázu cserép.
Mann, gelblich glasierter Ton. Ähn

663. DISZTÁL, fajánsz, kék indák köz
Fayence, zwischen Rankenwerk Be

664. VÁZA, kőcserép, kosárfonásos testé
auf der Wandung mit Korbgeflech

665. CSIZMADIA CÉHKORSÓ, habán
1795. — Zunftkrug der Schuhmach
zwei Löwen. Ungarisch, 1795.

666. KORSÓ, fajánsz, testén elől férfi

ó felülettel. Fatalpon. Kina, XVIII. sz. — Kleine tiefe asur. Auf Holzfuss. China, XVIII. Jh.

ızas alapon szines virágok közt fönixmadár. Kina, Kien üner Glasur Blumen und Fönix. China, Kien Lung.

ös sárkányos medaillonokkal és famille rose diszitéssel. :ellan, mit runde Drachenmedaillons in Rot und Dekor Jh.

öldes mázzal, bordázott felülettel. Kina, XVII—XVIII. ellan, grünlich glasiert, gerippt. China, XVII—XVIII. Jh.

diszitéssel. Japán. — Tellerchen, Porzellan, mit Imari-

, arany peremdisszel, testén elől szinesen Szent Teréz ıtertasse, Porzellan, blauer Fond, mit Goldrand, auf der .gel. Wien, 1826.

RÓMAI ISTENSZOBROK A NEMZETI MÚZEUMBAN

Írta ERDÉLYI GIZELLA

A görögök színes képzelete az istenek sokaságával népesítette be nemcsak a felhőkbe nyuló Olimposzt, hanem a földet és a tengereket is. A görög istenek, noha eredetileg egyes természeti erők megszemélyesítői voltak, már *Homeros*nál, mint a legkiválóbb emberi tulajdonságokkal felruházott magasrendű lények jelennek meg. Homeros költői elképzelését csakhamar nyomon követte az isteneknek emberi alakban való művészi ábrázolása. A legmagasztosabb, fenséggel és méltósággal áthatott pogány istenszobrok a Krisztus előtt való V. században keletkeztek, amikor *Phidias* alkotta meg az athéni Akropolison a Parthenon-ban felállított *Athena Parthenosat* és az olimpiai *Zeus* hatalmas ülő szobrát. A IV. században az isteneszmény már közelebb került a földhöz, istenség és ember között melegebb, közvetlenebb kapcsolat fejlődött ki, ami a művészi ábrázolásmódra alapvető hatással volt s lelki melegséggel, emberi bájjal töltötte meg *Praxiteles* istenszobrait.

A görög szobrászat döntően befolyásolta a római istenábrázolást is. A rómaiak a maguk ugyancsak természeti erőket képviselő isteneit a görögökéivel azonosították, a róluk szóló mitoszokat átvették, természetes tehát, hogy a görög mesterművek hatása alól sem tudtak és akartak szabadulni, hanem több-kevesebb ügyességgel és változtatással másolták le azokat.

Ez történt *Pannoniá*ban is. Az egyszerű pannoniai kőfaragómester azonban nem közvetlenül a görög mintaképek után dolgozott, hanem a nagy római, esetleg más itáliai szobrászműhelyekből kapott minták után készítette el a maga többnyire szerényebb igényű istenszobrait. Ezek leginkább mészkőből készültek, a márványszobrok nálunk a ritkaságok közé tartoznak. Az idevágó emlékek közül a legfontosabbakat a soproni múzeum őrzi, ahol nehány éve állították fel *Juppiter*, *Juno* és *Minerva* hatalmas, életnagyságon felül levő ülőszobrait. Ezek a szobrok még a mult század végén kerültek felszínre az egykori római város *Scarabantia* kapitoliuma helyén.

A *Magyar Nemzeti Múzeum*ban őrzött istenszobrok valószínűleg szentélyekben, templomokban állottak, de eredeti elhelyezésük módjáról nem tudunk olyan pontosan számot adni, mint a soproni istenszobrokról. Művészi kiválóságban és méretben elmaradnak ezek mögött, de eleven képet adnak a Pannonia területén tisztelt római istenségekről.

Az istenségeknek a görög mithológiában kialakult rangsorolását tekintve, először Juppiter (a görög Zeus) ülőszobráról kell megemlékeznünk. Az istenek atyja és a világmindenség ura támlás trónszéken ül, dús hajjal és szakállal övezett komoly

Juppiter

mirigy és az agyvelőfüggelék elfajulásában kell keresni.

Az is lehetséges, hogy más okból öregszenek az állat-, mint a növényvilág szövetei, csak egy bizonyos, a végső eredmény, az öregedés és a halál könyörtelen végzetszerűsége.

Az emberek körében kétféle halálnemet különböztetünk meg, nem beszélve az erőszakos halálnemekről: élettani és kóros halált. Normális, élettani halál az volna, ha a szervezet leélve a természet rendjében neki kiszabott időt, minden részében úgy elöregszik, hogy mikor az egyes szervek már nem képesek a munkamegosztás folytán reájuk háruló feladatot elvégezni, az életforgalmat fenntartani, az élet megáll, lejár, mint a fel nem húzott óra — ez a halál a végelgyengülés. A legtöbb öregember még ha el is jut az emberi kor legvégső határához, mégsem így hal meg, hanem valamilyen betegségben. Magas korban a látszólag kóros halál is részben fiziológikus, normális halál, mert az elöregedett, elkopott szervezet az öregedéssel járó szervi elváltozások miatt elveszti ellenállóképességét a külső ártalmakkal szemben és ezeknek áldozatul esik. A halálesetek legnagyobb része mégis patologikus halál. Amerikai statisztikai adatok szerint a férfiak 20, a nők 24 százaléka hal meg 74. életévének betöltése után. Számtalan betegség vethet véget az ember életének, de gyakorisága által különösen három emelkedik ki a többi közül: a vérbaj, a tuberkulózis és a rák.

Régi törekvése az orvostudománynak, hogy tanácsaival és újabb és újabb gyakorlati módszereivel meghosszabbítsa az életet, sőt egy idő óta egyre többen kísérleteznek az öregember visszafiatalításával is. *Brown Sequard* kezdte el a mult század végefelé ezeket a fiatalítási kísérleteket önmagán, sexuálhormon befecskendezésével; utána különböző módszerekkel *Steinach, Harms, Voronoff, Thorek* és mások is folytatták. Az eredmény többé-kevésbbé egyezett: az emberi szervezet életműködéseinek felélénkülését csaknem valamennyi úton elérték, de tartós eredményeket egyik módszerrel sem. Úgy látszik, az öregedés és a halál megalkuvást nem ismerő természeti törvények, az orvostudománynak csak egyetlen szerepe lehet velük szemben: elhárítani az ember rövid földi vándorútjából azokat a veszedelmeket, ártalmakat, amelyek a korai öregedést és az idő előtt való halált előidézhetik.

Az ember egyébként ne panaszkodjék élete rövidsége miatt, mert feltűnő hosszúéletű lény. Az embernél sokkal nagyobb állatok lényegesen rövidebb ideig élnek, például a ló 40 évig, a teve 40—50 évig, a szarvasmarha 30 évig, a zsiráf 25 évig. Az elefánt azonban túltesz az emberen 150 éves élettartamával. A növényországban többezeréves életkorok fordulnak elő, például a mammutfa, a *Sequoia* állítólag 4—5000 évig él.

A statisztika azt igazolja, hogy a fehérember tovább él, mint a színes fajhoz tartozó. A legtöbb ember, aki eléri az öregkort, 70—80 év között hal meg, átlag 74 éves korában. Kivételes, de nem ritka eset, ha valaki megéri a 80, 90, vagy nagyon ritkán a 100 évet. A nők tovább élnek a férfiaknál. A kultúrnépek körében az átlagos élettartam pár évtized óta feltűnően felfelé tolódik, valószínűleg az orvostudomány haladása és a higiéne terjedése következtében; az életmód észszerűbb lett és a fertőzésekkel szemben is jobban tudnak védekezni.

Nemcsak az egyének öregednek, hanem az egyes fajok is; nemcsak az egyének halnak meg, hanem családok és népek is kipusztulnak. Sok körülmény, számos tényező befolyásolja az egyes ember élettartamát és szaporodását, de ugyanezek szabályozzák a fajok szaporodását is. Ahol sok ember talál megélhetési lehetőséget, ott jobban szaporodik a lakosság is, ha a gazdasági viszonyok rosszabbodnak, akkor a lakosság szaporodása is megáll. De ez a kérdés már a szociológia területére tartozik és eddig alig volt vonatkozása a természettudományokkal. A legutóbbi időkben *Pearl* végzett kísérleteket, még pedig legyekkel. Néhány pár legyet nagy zárt üvegbe helyezett és jól táplálta őket. A legyek az üvegben eleinte lassan szaporodtak, azután gyorsabban, majd ismét lassabban, amíg végül a szaporodás megállt. Bizonyos idő mulva állandóan meghatározott számú légy élt az üvegben, körülbelül annyi, amennyi a rendelkezésre álló táplálékkal életben maradhatott. A többi már fiatalon elpusztult betegségben vagy harcban, és így alakult ki a lakosság bizonyos állandó száma. Érdekes, hogy az a néhány statisztikai adat, amely az egyes országok lakóiról rendelkezésünkre áll az utolsó egy-két évszázadból, ugyanezt a szaporodási görbét mutatja. A letelepedés után előbb lassú, majd rohamosabb szaporodás következik, idővel ismét lassabb lesz, amíg a szaporodás megáll, úgy hogy a lakosság száma állandó. A szaporodási görbék hasonlósága annyira nagy, hogy ennek alapján kiszámították, hogy meddig tarthat egy bizonyos országban a lakosság szaporodása és mikor fog megállni?

A magasabb fejlődési irányban történő differenciálódás következménye, hogy az egyén életének egyszer, valamikor végeszakad. A faj azonban tovább él; az ivarsejtekben a szülők protoplazmája tovább él a gyermekekben és a későbbi utódokban. A csiraplazma folytonosan megújul, kicserélődik az új egyénekben, de nem semmisül meg, amíg a faj él.

arca a távolba tekint. Erőteljes alakja ruhátlan, csak alsótestére borul nehéz szövetből készült köpenye. Jobb kezében tartja a villámcsomót, amelyik jelzi, hogy ő az egek és a mennydörgés ura, felemelt baljával pedig (a ma már hiányzó) jogarra támaszkodott. Az egész alakot erő, méltóság hatja át, a Krisztus előtt való V. század Zeus-eszményének visszfénye.

Az egek királynőjének, Junonak (görögül Hera) kisméretű ülőszobra *Dunapenteléről* került a Nemzeti Múzeumba. Juppiter felesége, aki a házastársi hűség legfőbb és legszigorúbb őre volt, szintén támlás trónszéken ül. Ruházata chiton és dúsan redőzött köpeny. Sajnos, erősen megcsonkult, feje is hiányzik, de hogy a szobor kétségtelenül Junot ábrázolja, azt a szék oldaltámláján látható domborműves páva, az istennő szent madara bizonyítja.

Juppiter és Juno, a mennyei házaspár megjelenik előttünk egyik óbudai domborművön egymásmellett állva is. A jobboldalon álló Juppiter teljesen ruhátlan, Juno ellenben chitont és vállára hulló fínom fátyolt hord. Mindketten jogarra támaszkodnak, Juppiter villámcsomót tart kezében, Juno pedig áldozati tányért (paterát). Hűséges kísérő madaraik, a sas és a páva nem maradtak el mellőlük.

A kapitoliumi hármas istenség közül Minerva (a görög Athena) sem hiányzik a Nemzeti Múzeumból. A bölcsesség és a hadak istennője, Juppiter leánya az *Ószőny*ben talált ülőszobor alakjában maradt ránk. Végzetét ez sem kerülhette el: feje és két karja hiányzik. A magashátú trónuson ülő, chitonba és köpenybe öltözött istennő mellén aegist, mellvértet hord, amelyet a minden élőt elrettentő Medusafej domborműve díszít. Juno ülőszobrának zártabb megoldásával szemben Minerva karcsún és könnyedén helyezkedik el a trónon. Valószínű, hogy a kőfaragómesterre, aki Juno szobrát készítette, végeredményben a Krisztus előtt való V. század művészetének valamelyik méltóságteljes, isteni fenségének zártságában megoldott Hera-szobra volt hatással. Minerva szobrának mintája pedig eredetileg a Krisztus előtt való IV. században élő görög mesterek egyikének vésője alól került ki, mikor a méltóság helyébe a könnyed báj lépett.

Minerva

Még tovább vezet bennünket egyik hatalmas, Juppiternek szentelt oltár jobboldalán látható domborműves ábrázolás. Minerva alakját a mester itt egészen genre-szerűen fogalmazta meg. A szinte gyermeklányosan fiatal, balraforduló istennő, gondjai közt megpihenve, kissé negédes fáradtsággal hajtja sisakos fejét magasra emelt pajzsára, amelyet átnyuló jobbkarjával támaszt alá. Ballábával földgömbre lép, felhúzott térdén az átvetett köpeny mozgalmas redőkbe törik. Milyen messze került a művészet ebben a megoldásban az V. század komoly, magasztos felfogásától! Istenség és ember viszonya egészen új: a karcsú gyermeklányt, akire vékony chitonjának redői szinte rátapadnak, a földi bajok ezer fáradalmával küzdő embertől csak külsőleges jelek, a sisak, a pajzs és a földgömb szerepeltetése választja el. A dombormű mintája már a hellenisztikus korban keletkezett, amikor az isteneket földi mértékkel mérik.

Ugyanennek az oltárnak a másik oldalán a római hadisten, Mars (a görög Ares) jelenik meg előttünk. Alakja teljesen ruhátlan, ami a görög hősi ideál kifejezője, de büszkén hordja fegyverzetét: a magastaréjú korintoszi sisakot,

felemelt jobbjában a rövid kardot, baljában pedig a hatalmas, ovális pajzsot. Tele van erővel, tettrekészséggel, maga az alak ugyan szembefordul, de fejét hirtelen mozdulattal oldalraveti, mintha közeledő ellenségre figyelne fel. Alaki megoldás tekintetében a legjobbak közé tartozik.

A gyógyítás istenét, *Aesculapius*t (görögül Asklepios) többnyire mint idősebb, szakállas férfit ábrázolták a görög és római művészetben, amint nehéz köpenybe burkoltan, botjára támaszkodva kémlel a betegek után. Ez a típus egy kis márványszoborpéldányban Ószőnyben is előkerült s ma a Nemzeti Múzeum őrzi. Igaz, hogy erősen csonkult, feje hiányzik, egyik karja megsérült, de szentelt állata, a botra kúszó kígyó, világosan felismerhető s az Aesculapius megnevezését kétségtelenné teszi. Hogy Aesculapius tisztelete mennyire elterjedt Pannoniában, azt az egyik óbudai domborműves tábla bizonyítja, amelyen a gyógyítás istene lányával, az ugyancsak gyógyító erőkkel felruházott *Hygieia*val együtt jelenik meg. A kígyó az isten botjára csavarodik, a chitonba és köpenybe burkolt Hygieia kezében tartott szent kígyóját kis áldozati tányérból eteti.

Különleges helyet foglal el Pannoniában *Silvanus*nak, a kifejezetten római, a görög vallási élettől független istenségnek kultusza. Az erdők, mezők istene már a római hódítás előtt meghonosodott a bennszülött lakosság körében s mindvégig szinte helyi istenségnek tartották és tisztelték. Ábrázolásai közül legérdekesebb a domborműves, felíratos tábla Óbudáról, amelyen Silvanus három női kísérője, három Silvana társaságában vonul fel. Az isten öltözete rövid, derékon átkötött munkásruha, egyik kezében gallyat, a másikban kertészkést visz, lábánál gyakori kísérője, a hű kutya tekint fel rá. Mellette áll a három hosszúruhás Silvanaágat és virágkosarat tartva. Ezt a domborművet nézve, önkéntelenül az ókorban elterjedt *Hermes* és a chariták ábrázolására kell gondolnunk, amelynek egyik legismertebb fogalmazása még a Krisztus előtt való V. században keletkezett. Jellemző bizonyítéka, hogy a római művészi alkotóképzelet még ott is, ahol római isteneszmény megteremtése a feladata, a görög szobrászattól alig tud szabadulni.

A Nemzeti Múzeumban őrzött istenszobroknak ez a rövid szemléje — amelyhez külön csoportot alkotva kapcsolódnak a Pannoniában nagy szerepet vívő keleti istenségek kultuszának emlékei, — hű képet ad arról, hogy a provinciákban milyen eleven, változatosságra törekvő művészi készség élt a lelkekben. Ezeket az alkotásokat nem szabad magas mértékkel mérni, nem lehet esztétikai fejtegetések kiindulására felhasználni, de közvetlen tanui annak, hogy az egyetemes görög-római művészet néha egészen kiváló remekei, többnyire pedig csak egyszerű kézművesek szerény törekvései révén, miként találtak útat a legszélesebb néprétegek lelkéig s lettek a kultúra és a vallás terjesztői a római birodalom területén.

Mars

Aesculapius

Silvanus a Silvanakkal

47. SZ. 1902. (49. ÉVFOLYAM.) | SZERKESZTŐ NAGY MIKLÓS. | FŐMUNKATÁRS MIKSZÁTH KÁLMÁN. | BUDAPEST, NOVEMBER 23.

Előfizetési feltételek: VASÁRNAPI UJSÁG és POLITIKAI UJDONSÁGOK (a Világkrónikával) együtt { egész évre **24** korona, félévre **12** „ | Csupán a VASÁRNAPI UJSÁG { egész évre **16** korona, félévre **8** „ | A POLITIKAI UJDONSÁGOK (a Világkrónikával) { egész évre **10** korona, félévre **5** „ | Külföldi előfizetésekhez a postailag meghatározott viteldíj is csatolandó.

JÓZSEF NÁDOR.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM JUBILEUMA.

Legrégibb és legelőkelőbb közmívelődési intézményeink egyike, a *Magyar Nemzeti Múzeum* alapítása századik évfordulóját ünnepli most. És e szép ünnep felé igaz rokonszenvvel fordúl az egész nemzet s mindnyájunkat hazafias öröm és büszkeség tölt el, látva azt a magaslatot, melyet ezen népszerű intézményünk százados fejlődésében, a viszontagságos idők és sokszor vajmi kedvezőtlen körülmények ellenére is, gazdagságban és tudományos jelentőségben elért.

A Nemzeti Múzeum annak az általános törekvésnek köszönheti alapítását, a mely a XVIII. század második fele óta a hazafiak legfőbb gondjainak egyike volt: mívelődési központokat teremteni a fővárosban, melyekből azután a nemzeti míveltség szétáradjon az ország minden tájára. Legjobbjaink — költők, tudósok s egyes politikusok — eszméi között mindenütt megtaláljuk ezt is. Ez adott szárnyat egy magyar tudós társaság alapítása gondolatának is s érdekes, hogy e két rokon czélú és működésében egymást kiegészítő nagy intézményünk — Múzeum és Akadémia — ugyanazon család két egymásra következő tagjának köszönheti létét: az apának az első, a fiúnak a második.

Gróf *Széchenyi* Ferencz, a «legnagyobb magyar» atyja, maga is kora legelső magyarjainak egyike, a Nemzeti Múzeum megalapítója. Ő is, mint később fia, a hazai míveltség elmaradottságában látta nemzetünk legnagyobb veszedelmét s az ő áldozatkészsége öröklődött át fiára. A nyilvános pályától, melyen nagy és előkelő szerepet töltött be, II. József rendeletei miatt visszavonúlva, már 1786 ban gyűjteni kezdte azt a könyvtárt, melyet *1802 november 25-én* kelt alapító levelében a nemzetnek adományozott. A könyvtár mintegy 15,000 nyomtatott könyvet, 2000 kéziratot, sok eredeti oklevelet, gazdag térkép- és metszet-gyűjteményt foglalt magában, csupa magyar vagy magyar érdekű dolgot. Az alapító levélben a gróf gondoskodott az új intézmény önálló életéről, hogy soha más hasonnemű intézetbe be ne olvadhasson, s fenmaradását biztosította azáltal, hogy alapítványát a nádor felügyelete alá helyezte. Ezzel megnyerte a nagy emlékezetű *József* nádornak, minden mívelődési törekvés buzgó pártolójának közreműködését az új intézet ügyében, a kinek buzgalma nélkül aligha indúlhatott volna az oly szép fejlődésnek. Az alapító után a nádor az, a kinek a Múzeum, fennállása első időszakában, legtöbbet köszönhet.

Az akkori Pesten nagyon nehéz dolog volt az új könyvtár elhelyezésére alkalmas helyiséget találni. A feloszlatott pálos-rend egykori kolostorában, melyben akkor a hétszemélyes tábla volt elhelyezve s mely ma a központi papnövelde helyisége, a nagy könyvtár-termet

GRÓF SZÉCHENYI FERENCZ.

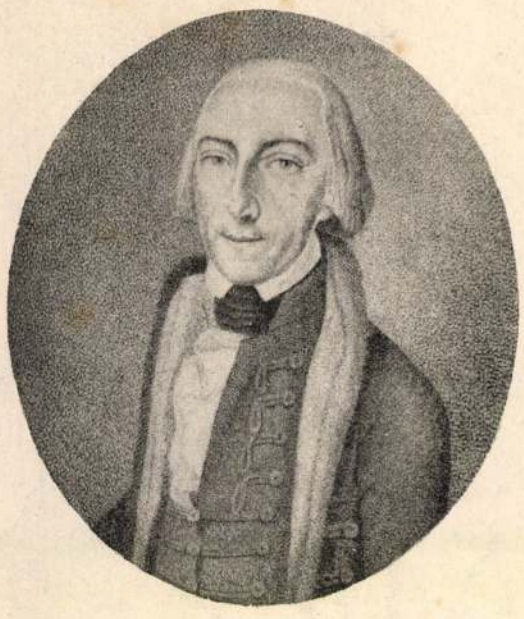

Miller Ferdinánd. (1812—1823.)

Haliczky Antal. (1823—1837.)

Horvát István. (1837—1843.)

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM IGAZGATÓI.

jelölték ki e czélra s 1803-ban, nem minden nehézség nélkül, a könyvtár be is vonúlt ide s első őre, *Miller* Jakab Ferdinánd, *Petrovics* Ignácz irnok és az akkor még ifjú, lángbuzgalmú hazafi, későbbi nagyhatású történettudós *Horvát* István segítségével hozzáfoghatott berendezéséhez. A mondott év deczember 10-én a könyvtárt a nádor s az alapító gróf jelenlétében ünnepélyesen megnyitották s ezzel átadván a közönség használatának.

Az akkori háborús idők veszedelmét azonban kétszer is meg kellett az új intézménynek éreznie. Az 1805-iki háborúban Napoleon hadai benyomultak Magyarországba s már-már a fővárost fenyegették. A könyvtár becsesebb kincseit, nevezetesen a kodexeket, ritkább nyomtatványokat s a térképeket biztosabb helyre kellett szállítani előlük. Miller könyvtárőrre jutott a költöztetés feladata s ő kisérte katonai fedezet alatt a könyvtár kincseit Temesvárra, a honnan csak a következő év márcziusában kerültek vissza Pestre, temesvári hazafiak adományaival gyarapodva. Pesten azonban újabb veszedelem várta a könyvtárt: a pálos-kolostorba időközben beköltözött a papnövelde s a könyvtár-termet lefoglalta a maga czéljaira. Gróf Széchenyi csak nagy bajjal birt haladékot szerezni a könytár számára addig, a míg alkalmas helyiséget találnak.

A nádornak ez alkalmat nyújtott arra, hogy fölvesse az intézet állandó otthonban való elhelyezésének eszméjét, kapcsolatban valódi múzeummá való kibővítésével, a minek szükségét 1806-ban hangoztatták először a nádor által véleményadásra felkért hazafiak. Addig is, a míg az erre szükséges anyagi eszközökről gondoskodni lehetett, a helytartó-tanács az u. n. nagy-szemináriumban (a régi egyetemi központi épület) nagy részét alakíttatta át az intézet czéljaira, a hova a múzeumi gyűjtemények 1807-ben be is költöztek s 1817-ig maradtak ott. A költözés évében foglalkozott először az országgyűlés e nagy fontosságú közügygyel, melynek a nemzeti mívelődésre való nagy jelentőségét felismerte s a megajánlott hadi költség minden forintja után egy garast rendelt a felállítandó Múzeum alapjának létesítésére beszedetni. Ez az országgyűlés egy másik szempontból is nevezetes a Múzeum történetére: XXIV. törvényczikkében neveztetik először *Nemzeti Múzeum*-nak.

A nádor buzgólkodására társadalmi úton is megindúlt a mozgalom a Múzeum érdekében s elődje nyomdokán haladva, az 1808-iki országgyűlés közadakozást rendelt a múzeumi épület költségeire. Egyes hazafiak s városi és vármegyei hatóságok lelkesedéssel karolták fel az ügyet, gyűjtemények, egyes tárgyak ajándékozásával és pénzadományokkal. Rövid idő alatt 479,541 forint gyűlt össze, herczeg Grassalkovich Antal pedig odaajándékozta a Ferencziek temploma mögötti telkét, mely elől a mai Kossuth Lajos-, hátul pedig a Reáltanoda-utczára néz. Ez időben vetette meg a Múzeum ásványtárának alapját az alapító Széchenyi gróf neje, gróf Festetich Juliánna, becses ásvány-gyűjteményével.

A Múzeum ügye most már fejlődésnek indúlt, de csakhamar megakasztották a politikai események. 1809-ben ismét menekülnie kellett főbb kincseivel Napoleon hadai elől Nagy-Váradra, mialatt pesti helyiségeit lefoglalták katonai kórháznak, úgy hogy a következő évben megint sok baj volt az elhelyezéssel s csak a nádor erélyes közbelépésére vonúlt ki belőlük a katonaság. A béke helyreálltával ismét jelentékenyen gazdagodott a Múzeum, alapítója jóvoltából, a ki odaajándékozta 50,000 forintra becsült gazdag éremgyűjteményét. A jobb napok helyett azonban újabb nagy csapás nehezedett az intézetre az 1811-iki devalváczióval, mely szépen felnövekedett törzsvagyonát egy csapással leolvasztotta 95,908 frtra. A nádor buzgósága és a mindinkább feltámadó nemzeti közérdeklődés azonban nem engedte, hogy a Múzeum működése és fejlődése megbénúljon. A fejlődés jele, hogy ez időben már öt tisztviselője volt az intézetnek s a nádor megbízásából Miller szolgálati szabályzatot dolgozott ki számukra. Ez időben vették meg az őslénytani gyűjtemény alapját, Rainer főherczeg ajándékával, a rovartani gyűjteményét vétel útján.

Ugyanekkor lépett hathatósabban előtérbe a múzeumi épület kérdése is. A Grassalkovich-féle telek e czélra alkalmatlannak bizonyúlt s ezért más hely, a Múzeum mai helye felé fordúlt a figyelem. 1813-ban meg is vették ezt a telket gróf Batthyányi Antaltól 220,000 váltó forinton s kiegészítették még néhány odaszögellő kisebb telekkel is.

Miller, az első őr, ekkor már igazgató volt: 1812-ben nevezte ki ez állásra József nádor. Az országban talált kincsleletekből, a melyeket addig a bécsi udvari gyűjteményekbe kellett küldeni, a Múzeum számára is megengedte egy udvari rendelet a válogatást, egy másik rendelet pedig a törvényhatóságoknál a nyomdai kötelés példányok beküldését szorgalmazta. Az utóbbi intézkedésnek azonban, bár többször megújították, a legújabb időkig nem sok foganatja volt. Becses gyarapodás volt azonban gróf Széchenyi immár harmadik adománya: ó-kori klasszikusok s külföldi remekirók műveiből álló soproni könyvtára, melyet Horvát István, ekkor már könyvtári őr vett át s összesen — a hozzá tartozó metszetekkel és földabroszokkal együtt — 34,000 forintra becsült 1819 februárjában. A nemes grófnak ez volt utolsó intézkedése az általa alapított intézet érdekében. 1820 deczember 13-án Bécsben meghalt. Nyomdokaiba méltóan lépett fia, gróf Széchenyi Lajos is, a ki 10,000 ezüst forintnyi alapítványt tett a «Nemzeti Múzeum Széchenyi országos könyvtára» s annak tisztviselői javára.

Az alapítót nem sokkal élte túl az első igazgató, Miller Jakab Ferdinánd sem, a ki 1823-ban halt meg. Buzgó férfiú volt, sokat köszönhet neki az intézet, melynek érdekében ép a legnehezebb időben mint tudós és mint a gyűjtők és adakozók buzdítója, nagy tevékenységet fejtett ki. Halála után a rangban legidősebb múzeumi őrre, *Haliczky* Antalra bízták az igazgatói teendők ellátását, a ki 1837-ig viselte e tisztet s elhúnyta után a már akkor nagyhirű *Horvát* István lett az utódja.

*

Gróf *Széchenyi* Ferencz halála után az intézet fejlődésének legbuzgóbb előmozdítója, nemcsak az alapító levélben ráruházott tisztségnél, hanem lelkes ügyszereteténeél fogva is, *József* nádor maradt. Minden erejével azon volt, hogy a Múzeum felvirágzását segítse: szaporította a tisztviselők számát a múzeumi alap terhére, inséges években, mint a franczia háborúk ideje, a devalvácziő, az 1831-diki kolera-járvány, drágasági pótlékot engedélyezett nekik, rendeleteket adatott ki a közadakozás buzdítására, országgyűlési határozatokat eszközölt ki e czélból, lehetségessé tette egyes drágább könyvek, tárgyak megvételét, maga is értékes ajándékokkal gazdagította a gyűjteményeket. Szépen jellemzi azt az érdeklődést, melyet a Múzeum ügyei iránt tanusított, hogy 1814-ben személyesen hozta el azt a nagybecsű ajándékot, melyet Frankfurt városa küldött neki a Múzeum számára: Szent István legendájának XII. századból való kódexét, az ú. n. Hartvik-legendát.

Az ő közbelépésének köszönhette a Múzeum egyik legfontosabb gyarapodását, a *Jankovich-féle gyűjtemény* megvásárlását. Wadasi Jankovich Miklós, egyike a legkitünőbb és legszerencsésebb gyűjtőknek, 1830-ban kelt s Pest, Pilis és Solt vármegyékhez benyújtott folyamodásában felajánlotta megvételre «Magyar hajdankor emlékeinek jeles gyűjteményét». E gyűjtemény a maga nemében páratlan volt, roppant gazdag könyvtárt, okiratgyűjteményt, régiségeket tartalmazott. A könyvek és kéziratok száma 30,000 körül járt, az okleveleké is ezrekre rúgott s elsőrendű fontosságú ritkaságokban bővelkedett. Volt benne két Korvin-kódex (ezek voltak a Múzeum első korvinái), számos unikum és a legrégibb Magyarországon nyomtatott könyvnek, a Budai Krónikának egy — bár nem egész épségben megőrzött példánya. Ily nagybecsű kincs megvételét tetemesen megnehezítette volna, ha a vételi tárgyalásoknak végig kell mennie az akkori roppant nehézkes hivatalos eljárás minden akadályán s még az is megeshetett volna, hogy a gyűjtemény elkallódik, vagy valami külföldi, fürgébben mozgó régiségkereskedő kezére jut. Ezért a nádor gyors elhatározással 1832 november 12-én megvásárolta a gyűjteményt 125,000 frton s fölszólította hozzájárulásra a törvényhatóságokat. Így került a már biztosított ügy az 1832/36-iki országgyűlés elé, a mely a vételhez hozzájárult. Az országgyűlés XXXVII. törvényczikke, mely ezt kimondja, különben is a legnevezetesebbek egyike a Múzeumra vonatkozó törvényhozási intézkedések közt. Kimondja, hogy a nemesség önkéntes megadóztatásából 500,000 frtot ajánl meg a Múzeum épületére, a gyűjtemények gyarapítására pedig a nemzeti felkelés hozzájárulási alapjának fölös jövedelmeit, melyek addig a Ludovica-Akadémiára szolgáltak, a Nemzeti Múzeum czéljaira rendelte.

Az általános nemzeti föllendűlés hatását ily módon örvendetesen megérezte a Múzeum is, nemcsak az országgyűlés gondoskodása révén, hanem egyes hazafiak adakozása által is. A gróf *Illésházy*-család utolsó férfi-sarja, István gróf főasztalnok-mester gazdag családi könyvtárát és kéziratgyűjteményét ajándékozta oda,

Kubinyi Ágoston. (1843—1869.)

Pulszky Ferencz. (1869—1894.)

Szalay Imre. (1894 óta.)

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM IGAZGATÓI.

Pyrker László egri érsek 190 darab festményből, jó részt régi hires külföldi mesterek műveiből álló képtárával megvetette a múzeumi képtár alapját. A Pyrker-féle képek később, midőn a múzeumi képtár modern művészeti gyűjteménynyé lett, az országos képtárba kerültek, melynek ma is értékes részei. Kisebb gyűjteményekkel, valamint pénzadományokkal is folytonosan szaporodott a Múzeum, melynek anyaga akkor már igen tekintélyesre növekedett.

Ez a fejlődés annál sürgősebbé tette a nagyszabású múzeumi épület szükségét. A nádor ezt a főfontosságú föladatot is teljes erélylyel vette kezébe s 1836. tavaszán felszólította *Pollack* Mihály pesti építészt, hogy tegyen javaslatot egyelőre arra nézve, mennyi épületanyagot kell a Múzeum telkén összehordani, hogy az építést a következő évben teljes erővel el lehessen kezdeni. A tél folyamán össze is hordtak a telken fél millió téglát s megfelelő mennyiségű terméskövet és egyéb építési anyagot, mire a nádor megbízta Pollackot az építéssel. 1837 juniusában megkezdődött az építkezés s az év végére az alapozással el is készültek.

A következő évben az építkezést is, de még inkább a Múzeum gyűjteményeit nagy veszedelemmel fenyegette az árvíz. Márczius 14-ikén a lelkes *Horvát* István kora reggeltől estig hordatta három szolgával és 21 katonával a tárgyakat a földszintről az emeletre, hogy a fenyegető veszedelem elől biztonságban legyenek.

Tíz évi munka után, 1846-ban végre az épület elkészült annyira, hogy a Múzeum beleköltözhetett. Az antik idomok fölhasználásával emelt hatalmas épület ma is a legszebb s legnagyobb művészi hatású monumentális épületek egyike a fővárosban és fennen hirdeti építőjének, Pollack Mihálynak ily nagy feladatokra való rátermettségét, egyszerű, nemes arányaival, részleteinek összhangjával. A négyszögidomú nagy kétemeletes épület képe élénk emlékezetében marad mindenkinek, a ki valaha a fővárosban megfordult; nyolcz korinthusi oszloptól támogatott szép porticusa s különösen főbejáratának s előcsarnokának építészeti megoldása építészéti nevezetesség számba megy. A főlépcső a díszterembe vezet, az épület első és második emeletét a gyűjteménytárak foglalják el, a földszinten pedig lakások, irodai helyiségek, raktárak vannak. Az egész épület hoszsza 109 méter, szélessége 70 méter, magassága 28 méter. Az építés költségei 612.946 frtra rúgtak. A nádor még az építés idejében gondoskodott arról is, hogy legyen, a ki új otthonában vezesse az intézetet: 1843-ban kinevezte igazgatóvá *Kubinyi* Ágostont s hajlott kora és nagy elfoglaltsága mellett is, mindig talált arra időt, hogy a Múzeumnak még kisebb fontosságú ügyeivel is törődjék. Az épület elkészültét még elérte, de berendezését már nem: 1847 januar 13 án elérte a halál. Halala után *István* főherczeg nádor vezette az intézet ügyeit, 1848 októberében történt lemondása utan pedig az első felelős kormány vallás- és közoktatásügyi miniszteriuma.

Az 1848-iki mozgalmas eseményekben a Múzeum épületének is jutott szerep. Mint általánosan ismeretes, a márczius 15-iki események egyik fő szinhelye volt: a feljárat jobb lépcsőszárnyáról szavalta Petőfi a «Talpra Magyar»-t s innen buzdították a többi szónokok is a sokaságot. Az eseményt az épületen márvány emléktábla hirdeti, melyet 1898-ban állított fel az egyetemi ifjúság. 1848 juliusában használta először a Múzeum eredetileg felolvasások tartására szánt dísztermét a főrendiház, mely tudvalevőleg itt ülésezett egész mostanáig, az új országház elkészültéig.

A mai múzeum-kert, a főváros belső részének legszebb és legnagyobb park-ültetvénye ekkor még nem volt meg, de Pollack építész gondoskodott erről is azáltal, hogy a telket kellőképen feltöltette, részint az épület alapozásakor kiásott, részint pedig egyéb környékbeli építkezésekből kikerült földdel, törmelékkel, melyet a városi hatóság az építész kérésére odahordatott. A telek ekkor még csak elül volt vasrácscsal elkerítve, többi három oldalát dísztelen deszka-kerítés foglalta be.

A szabadságharcz eseményei nemcsak megakasztották az intézet fejlődését, hanem olykor veszedelemmel is fenyegették biztonságát. Különösen 1849 májusban volt nagy a veszedelem, a mikor Hentzi Budavárból bombázni kezdte Pestet. Kubinyi igazgató e napokban a Múzeum féltettebb kincseit levitette a pincze egyik fülkéjébe s ott befalaztatta. Csak a nyugalom beállta után kerültek a kincsek vissza a pinczéből. A gyűjtemények szaporítására, sőt szakszerű rendezésére is e zavaros időkben alig lehetett gondolni s természetesen a közönség érdeklődését is teljesen a háborús események foglalták le, úgy hogy a Múzeumot egy-két szakemberen kívül alig látogatta valaki.

Következett az abszolutizmus ideje. A Múzeum is sok zaklatást szenvedett ez időszakban, bár a kormány ez intézet iránt némi jóindulatot is tanusított s részint a költségek hiányainak pótlására az országos alapból folyósított összegekkel, részint szervezeti ügyeinek rendezésével mozdította elő ügyeit. Intézkedéseket tettek a gyűjtemények rendszeres lajstromozására és felállítására, szolgálati szabályzatot készítettek a személyzet számára. A nemzeti adakozás is kezdett újra megindúlni: e tekintetben legnevezetesebb a magyar hölgyek 26,000 frtos adománya, melylyel 1859-ben a Széchenyi-könyvtár dísztermét és két más termét bebútorozták.

*

A nemzetre virradt jobb idők bekövetkeztekor, 1860-ban a Múzeum ügyeit az újból felállított helytartó-tanács vette kezébe s gróf Pálffy Móricz helytartó 1862-ben gróf Andrássy György országbiró elnöklete alatt bizottságot küldött ki a Múzeum ügyeinek megvizsgálására s megfelelő javaslatok tételére. E bizottság, melynek jegyzője Römer Flóris volt, meghozta javaslatát s a helytartó-tanács, a szervezeti ügyekben nem akarván az országgyűlésnek elébe vágni, egyelőre a pénzügyi helyzet orvoslását mondta ki legsürgősebb feladatnak. Az épület helyreállítására s a gyűjtemények rendezésére egyszer s mindenkorra 121,000 forintot utalványozott ki, rendes évi javadalomúl pedig a múzeumi alap jövedelmének kiegészítésére 18,000 forintot.

Közben beköszöntött az alkotmányos korszak. A Múzeum ügyeinek intézését Báró *Eötvös* József vallás- és közoktatási miniszter vette át, a ki Kubinyi Ágostonnak 1869-ben történt nyugalomba vonúlása után *Pulszky* Ferenczet, a kitűnő irót és publicistát, már akkor európai hirű tudóst nevezte ki a Múzeum igazgatójának. A miniszteriumban a múzeumi ügyeket a nagyérdemű *Hegedüs* Candid Lajos miniszteri tanácsos vezette.

Ez új vezetés alatt kezdődött a Nemzeti Múzeum új korszaka, melynek folyamán e közintézetünk a modern tudományosság magas színvonalára emelkedett. Az eddigi küzdelmes időkben, míg folyton a megalakulás nehézségeivel kellett küzdeni, belsőleg csak nehezen fejlődhetett az intézet, a gyűjtemények rendezése és tudományos feldolgozása csak nagyon lassan haladhatott s így csak kevéssé felelhetett meg egyik legfőbb czéljának: a hazai tudományosság fejlesztésének és mívelésének. Az új korszak főkép a belső fejlődés ideje lett s ekkor vált a Múzeum azzá, a minek alapítói tervezték: a magyar tudományos élet egyik legfőbb központjává.

Első sorban az egyes osztályokat szervezték. 1870-ben váltak széjjel az eddig egy osztályban elhelyezett természetrajzi gyűjtemények s az állattár mellett megalakúlt a külön ásvány- és őslénytani, valamint a növénytár, 1871-ben pedig a kelet-ázsiai expediczióval hozott tárgyakból létesült a néprajzi tár, míg a kézmívességre vonatkozó gyűjteményt kiválasztották a Múzeum anyagából s más, e tárgykörhöz inkább illő intézetekben osztották szét. Ezzel megalakúltak a Múzeum összes osztályai, a hogy ma is vannak.

Az országgyűlés a kedvezőtlen pénzügyi helyzet miatt nem hozhatta meg a kellő anyagi áldozatokat a Múzeum ügyeinek föllendítésére; sem a gyűjtemények szaporítására szolgáló javadalom, sem a tisztviselők díjazása nem volt elegendő, azonban a lehetőség határain belül számos hasznos intézkedést tett. Fontos ezek közt a Múzeum ügyeinek megvizsgálására 1880-ban kiküldött bizottság jegyzőjének, báró Radvánszky Bélának javaslata, mely több, részben még ma is aktuális kérdést vetett fel. E javaslat mondotta először szükségesnek a könyvtár és kézirattár különválasztását, a mi azóta meg is történt s ez foglalkozott először a helyiségek kibővítésének ma is még mindinkább égetővé váló kérdésével. Egy másik, 1887-ben *Berzeviczy* Albert akkori államtitkár elnöklete alatt kiküldött bizottság szükségesnek találta, hogy a természetrajzi tárak számára külön épületet emeljenek s e mellett felvetette az eszmét, hogy a múzeumi épület homlokzatát, porticusát és előcsarnokát az épület monumentális jellegéhez méltó anyaggal kell bevonni. E kérdések elintézése még mindig a jövő kérdése. Különösen az épület kibővítése, illetőleg új épületek emelése fontos és sürgető, mert ma már a gyűjtemények annyira össze vannak zsúfolva, hogy sok tárgyat fel sem lehet megfelelően állítani s nagy részük ládákba csomagolva hever, a nö-

vénytárt és a néprajzi osztályt pedig bérházakban kellett elhelyezni.

Pulszky Ferencz tudós vezetése alatt serényen megindúlt a tudományos munka is a Múzeumban. Buzgó és szakszerűen képzett tisztviselők kezébe kerültek az egyes osztályok, megkezdődött s nagy részben ma már végre is van hajtva a gyűjtemények tudományos rendezése, a melyek most már a modern muzeologia követelményeinek megfelelő tudományos gyűjteményekké váltak. A múzeumi anyag is mindinkább szaporodott, részint ajándékok, részint vétel, részint pedig a tisztviselők tudományos kutatásai útján s a mindinkább gyarapodó anyag a személyzet szaporítását is szükségessé tette. E haladásban nagy érdem illeti meg Pulszky Ferenczet, az igazgatót, a ki 1894-ig vezette a Múzeum ügyeit, mikor hajlott kora miatt nyugalomba vonúlván, *Szalay* Imre miniszteri tanácsos kerűlt az intézet élére, a ki már 1887. óta, előbb mint a miniszteriumban a múzeumi ügyek előadója, 1894. óta pedig mint igazgató nagy buzgalommal vezeti a Múzeum ügyeit. Ő szervezte a múzeumi laboratóriumokat, nem különben a néprajzi osztályt, mely addig csak kézi gyűjteménynek volt tekinthető. Az 1889. óta történt előhaladás jellemzésére megemlíthetjük, hogy azóta a Múzeum bugdetje 110,000 forintról 496,861 koronára emelkedett, tisztviselőinek száma pedig 24-ről 43-ra szaporodott.

A legutóbbi években a kormány számos jelét adta a Múzeum iránti érdeklődésének s jóindulatú gondozásának. Nevezetes intézkedések e tekintetben a nemzeti múzeumi tanács létesítése, a nyomdai termékek köteles beszolgáltatásáról szóló törvény, a tisztviselők fizetési viszonyainak rendezése, stb. Egyes gyűjtemények és fontosabb tárgyak megvételére is nagyobb összegeket fordítottak; e tekintetben egyes hazafiaknak is sokat köszönhet a Múzeum: így első sorban *Semsey* Andornak, a ki különösen az ásványtárt gazdagította nagy bőkezűséggel; gróf *Zichy* Jenő az ázsiai utazásaiban gyűjtött természetrajzi és néprajzi anyag nagy részét ajándékozta oda s mások is értékes adományokkal járultak a Múzeum gyarapításához.

Hogy a kezdethez képest mekkora volt száz év alatt a haladás, legjobban mutatják a Múzeum mai anyagának számadatai. Az egyes osztályok és gyűjtemények anyaga az 1901. év végén a következő volt:

Könyv- és levéltár	826,979	darab	27	teremben,	illetőleg helyiségben
Érem- és régiségtár	292,034	„	12	„	„ „
Képtár	645	„	10	„	„ „
Állattár	1.285,784	„	12	„	„ „
Ásvány- és őslénytár	38,300	„	14	„	„ „
Növénytár	425,700	„	34	„	„ „
Néprajzi tár	34,223	„	118	„	„ „

Óriási számok ezek, a száz év előtti szerény kezdethez képest.

A Nemzeti Múzeum közszemlére kitett gyűjteményeit napról-napra nagyszámú közönség látogatja (1901-ben a látogatók száma 403,769 volt) s a szemlélet útján okúl, művelődik altaluk, jobban megismeri nemzeti multunkat, a hazai nép életét, a természet gazdagságát. A múzeumi tisztviselők a néhány év óta szokásossá vált népszerű előadásokkal rendszeresítik, összefoglalják az így szerzett részletismereteket. A kutató tudósnak nélkülözhetetlen kincsesbánya a Múzeumban felhalmozott anyag s különösen a ki hazai történetünket, néprajzunkat, természetrajzunkat kutatja és míveli, nem mellőzheti a Múzeum által nyujtott forrásokat. E tudományos munkában serény részt vesz a Múzeum tisztviselőinek serege is, kik között számos jeles tudós működik s többen közülök vezető alakjai egy-egy tárgykör terén tudományos életünknek.

Nagy és fontos hatását érezteti a Nemzeti Múzeum úgyszólván az egész nemzettel, mert a ki a vidékről a fővárosba rándul, többnyire fel szokta keresni az egyes gyűjteményeket, melyek körül ott láthatjuk a tanuló-ifjuságot, a nép egyszerű fiait, a műveltebb osztályok tagjait. S tudományosságunkat a Múzeum a külfölddel szemben is képviseli, tisztviselői tanulmányozzák az európai múzeumokat, részt vesznek nemzetközi tudományos gyűléseken, dolgoznak külföldi szakfolyóiratokba, az intézet egyes tárgyaival részt vesz külföldi kiállításokon, állandó összeköttetést tartanak fenn a külföld hasonló intézményeivel és tudományos köreivel. Bizvást nézhetünk úgy a századik évforduló alkalmából a Nemzeti Múzeumra, mint a magyar tudomány, a magyar művelődés egyik legerősebb góczpontjára.

A NEMZETI MÚZEUM RÉGISÉGTÁRA.

Nemzeti Múzeumunk régiségtárát csak 1814 óta szervezték önálló osztálylyá, mindazonáltal sok tekintetben Európa legelső e nemű intézményei közt foglal már helyet s az emberiség művelődéstörténetére nézve rendkívül sok becses anyagot tartalmaz, a mint ezt a külföld tudósai is készséggel elismerik.

Különösen gazdag pedig régiségtárunk újabb kőkorszaki, réz- és bronzkorszaki, továbbá római korszakbeli tárgyakban.

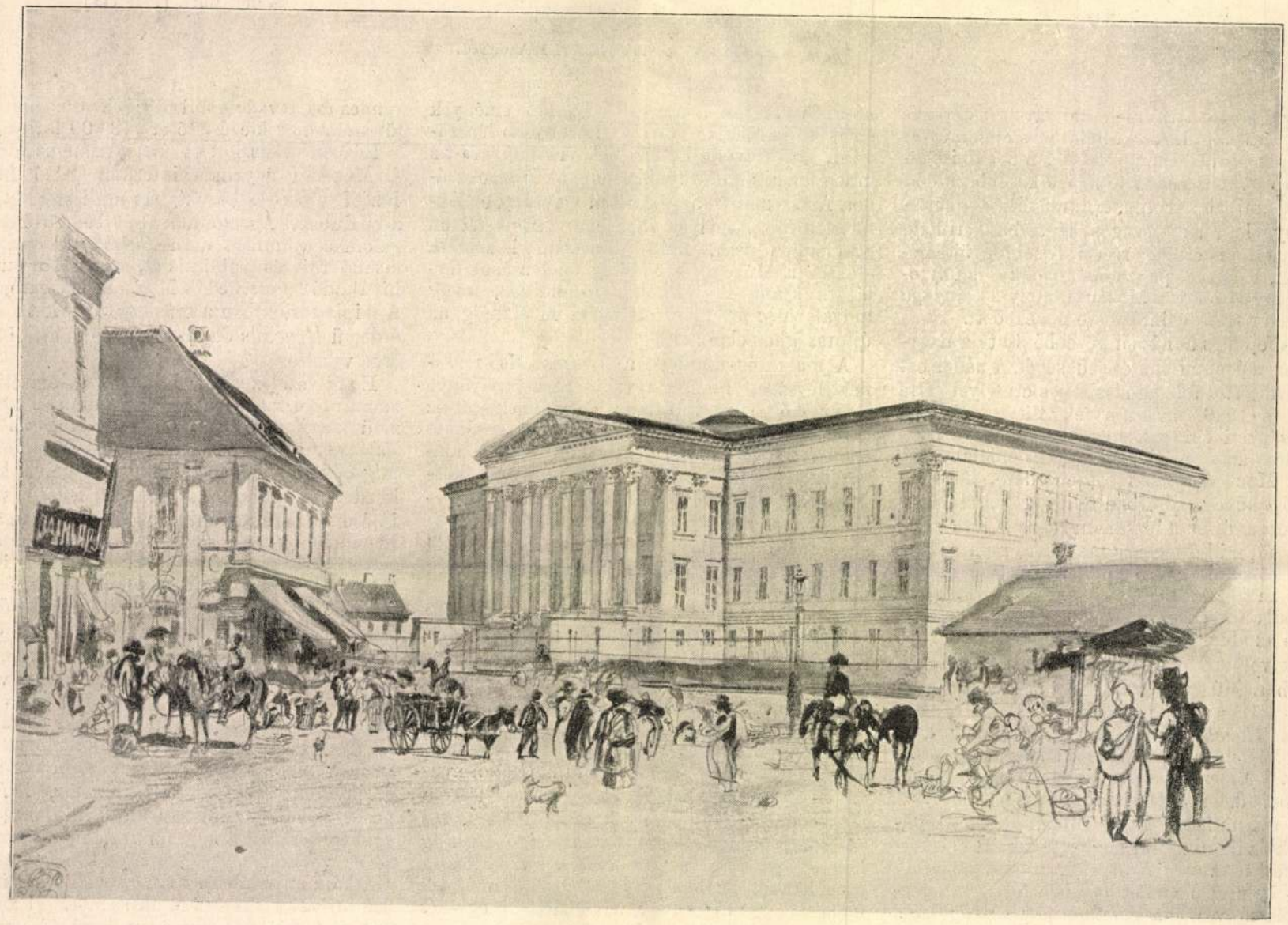

A NEMZETI MÚZEUM ÉS KÖRNYÉKE 1850-BEN. — Alt Rudolf rajza után.

A miről az irott történelem nem emlékezik: gyűjteményeink meggyőzően beszélnek arról, hogy már a kőkorszakban, midőn a fémek használata Európában még ismeretlen volt, midőn még bölények s azóta rég kiveszett állatok csordái legelésztek síkokon, erdőkben, hazánk területét már meglehetős sűrűn lakta az ember; s hogy különösen kedvelte a vizek mellékein elterülő magaslatokat, hol kunyhóit felütötte. Ilyen helyeken ásva, legtöbbnyire megtaláljuk az ősember nyomát: a sok összetört durva cserepet, kovaszilánkot, a temérdek kagylóhéjjat, hasogatott csontot, a régi lakomák eme maradványait. Temetkezni is leginkább ilyen helyekre szerettek. Már hittek a sirontuli életben, mert halottaik mellé oda helyezték a kőbaltát, a kőből vagy csontból készült nyilakat, késeket s egyéb eszközöket, az agyagból, kagylóból csinált ékszereket; sőt enni valót is tettek a tulvilági útra a halott mellé korong nélkül készült edényekbe.

Mindezen és több hasonló tárgyaknak ezrei kerültek a régiségtárba. Mindegyik egy-egy szó, egy-egy betű, mely ama rég letünt ismeretlen korról tanít s felvilágosít bennünket a hajdan itt lakott ősnép életviszonyairól, mívelődési állapotáról; bár hogy kik voltak, mik voltak, honnan

jöttek, hova lettek, az továbbra is titokban marad.

A réz- és bronzeszközök arról beszélnek, hogy egyszer csak az idők mélyében valami míveltebb törzsek vándoroltak be valahonnan s erőt vettek a békésen halászgató, vadászgató kőkori népségen.

Az új törzsek már ugyancsak tudtak a rézzel és ónnal bánni, ismerték az aranyat, ezüstöt is, de a vasat még nem használták. A mely fémhez értettek, azt már mesterileg is tudták kezelni. Meglepő szép, ma is művészi becscsel biró, fejlett izlésre mutató liliomlevél alakú kardokat, pompás karvédőket, övdíszeket, koronggokat s ékszereket készítettek bronzból s agyagedényeik közt is nagyon sok díszes van. Ha megtekintjük a sok közül pl. a pécskai leletből származó gyönyörű karvédőket és bronzövet, vagy a Delhaës-féle * gyűjteményből való diszes bronzkorongot, csodálkozva kell azon őskor embereire tekintenünk, a kikről a történelem még úgyszólva semmi bizonyost sem tud.

Ezután lassanként a vas használata is terjed s az irott történelem világossága derengeni kezd. Történeti népnevek merülnek fel, vándorlásaikról, villongásaikról irott hírt kapunk, szórványos, hézagos tudósitásokat, mígnem aztán egyszer a rómaiak hatalmas keze ide is elér s hazánk egyes részei századokon át római tartományokká lesznek.

Ebből a korból ismét párját ritkító gyűjteménynyel dicsekedhetik régiségtárunk s nagyszámú római kőemlékeink olyanok, melyek ismeretei nélkül a nagy hódító nemzet részletes története nem is lehetne teljes; sőt sok homályos, korábban megfejthetetlen kérdésre csakis a mi tárgyaink adhatnak felvilágositást.

Különösen nevezetesek a feliratos és domborműves kőemlékek: szarkofágok, sirtáblák, fogadalmi kövek. Meglátjuk ezekből, hogy mennyi különféle nemzetiségű népekből toborzották a császárok idejében a római légiókat, meglátjuk, hogy a legtávolabbi vidékekről, Ázsiából és Afrikából is mennyi telepes jött hazánkba, kik régi nemzeti isteneiket hűségesen tovább tisztelték.

Az aravisk nevű népről is alig tudunk a nevénél többet a történelemből. Ámde a kövek elmondjak, hogy ez a nép lakta Budát s attól fogva nyugat felé terjedt s ez alapította Aquincumot is. A köveken fenmaradt neveikből megtudjuk azt is, hogy a kelta népek közé tartoztak, tehát egy törzsből származtak a mai franciák legfőbb népelemével, a mint hogy csakugyan Galliából is vándoroltak ide, a Krisztus születése előtti időkben. A római iga alá kerülve azok míveltségét felvették ugyan, de nemzetiségüket, valamint viseletüket is az egész római uralom alatt megtartották.

Sajátságos volt nőik viselete, a mint ezt sok sirtáblán láthatjuk. Leginkább turbánszerű fejdíszt viseltek, ruháik összetartására hatalmas kapcsokat — fibula — használtak, a vastag fémsodronyokból készült nyakék pedig soha sem hiányzott az aravisk nőről.

E korbeli régiségeink egyik legbecsesebbike egy sirtábla, melyen teljes épségében megmaradt egy aravisk nő egész alakja, domborműben szépen kifaragva. Ruházatának minden részletét jól ki lehet venni, még sajátságos, a maiaktól nagyon elütő czipőit is. Ez a nő úgy van ábrázolva, a mint egy tálon disznófejet visz; a mi nemcsak azt lászik bizonyítni, hogy az elhunyt valamikor jó gazdasszony és jeles szakácsné volt, hanem hogy a disznófej az araviskoknál kedvelt nemzeti eledel lehetett s azért tette a kőmetsző épen ezt a tányérra.

Úgy látszik, az araviskok nagyon szerették a kocsit és lovat, mert sok sirtáblán látjuk, a mint az elhunyt kocsin ülve van ábrázolva, még pedig nagyon különös alakú, rendesen igen kicsi kocsin.

Nagyon sok érdekes s a régieknek halottaik iránt való kegyeletét bizonyító ezen korbeli emlékei vannak a Múzeumnak. Igy többek közt megtalálták egy második segédlegióbeli római katona szarkofágját, a ki 184-ben Kis-Ázsiában esett el a harczon, de Aquincumban lakó családja hazahozatta csontjait s itthon temettette el. Egy sirtáblán pedig a «legboldogtalanabb anya» panaszkodik, hogy gyermekei, — a kiknek emlékére a táblát állittatta, — fiatal korukban mind elhaltak.

Hanem a halottak iránti kegyelet nem mutatkozott mindig. Furcsa példáit láthatjuk ennek néhány mérföldmutató oszlopon, melyekre nagy magasztalások közt felvésték az uralkodó császár nevét is, de az új császár lefaragtatta az elöd nevét, hogy még emléke is pusztuljon a világról. Most aztán ott vannak a dicsőítő sorok, csak épen annak a nevét nem találjuk, a kit egykoron oly ékes szavakkal magasztaltak. Igy járt a 218-ban trónra került Macrinus, nemkülönben a nehány évvel később uralkodott Maximinus, a kit fellázadt katonái öltek meg. Amannak nevét irigy utóda Elegabalus, emezét pedig I. Gordián vakartatta ki a kőemlékekről.

A római birodalmat megdöntő népvándorlás korából is sok és igen becses tárgy van a gyűjteményben. De mindennél érdekesebbek ránk nézve a honfoglaló ősök ereklyéi. A benei és verebi lovas-sírok voltak az első sirleletek, melyekről kétségtelenül kiderült, hogy a honfoglalás korából származnak. Ezekhez járult aztán később még sok más. Világot vetnek ezek a honfoglalók viseletére, temetkezési szokásaikra egyiránt, a melyekről az előtt vajmi keveset tudtunk. Igy például régebben közhit volt — s a régi rajzokon is úgy látjuk — hogy az ősök hatalmas széles, görbe karddal, roppant buzogánynyal és bárddal voltak fegyverkezve, lovaikat pedig araszos sarkantyúval serkentették. Pedig hát a leletek tanubizonysága szerint a honfoglalók nem is viseltek sarkantyút, kardjuk vékony, könnyű s majdnem egyenes volt, ezenkívül még nyil, láncsa és kés volt fegyverük, csak nagy ritkán használtak fokost és buzogányt. Eleinte lovastól együtt temetkeztek, de utóbb már beérték azzal is, hogy a halott

A NEMZETI MÚZEUM ÉS KÖRNYÉKE MA. — 1902. évi fénykép után.

* *Delhaes* István atyja, Delhaes Miklós Hollandiából költözött Pestre, itt nagykereskedő volt s nőül vette Lukits Emerenciát. 1843-ban született fia, István, ki korán Bécsbe került s a festő-akadémián Wurzinger tanítványa lett. Mint festő restaurátora volt Liechtenstein herczeg képtárának, több önálló műve közt legjelentékenyebb az a nagy történeti kép, mely Hunyady Mátyást ábrázolja, a mint Bécs előtt királyi sátorában ülve fogadja Bécs város magisztrátusát s átveszi a város kulcsait. E kép is hozzánk került most a nagy hagyatékkal együtt. Delhaes István, bár Bécsben meghonosodott, mindig magyar állampolgár maradt. 1901 április 18-ikán hunyt el s nagybecsű gyűjteményét, mely kivált antik egyiptomi tárgyakban gazdag, a Nemzeti Múzeumnak hagyományozta.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁBÓL. — Magyarországi női typusok (fényképek után).

mellé csak a ló fejét és lábszárait temették el, míg a többi részeket valószinűleg feltorozták a gyászoló felek. Az aczélt, kovát azonban soha sem felejtették el a halott mellé helyezni, gondolván, hogy ilyesmire a tulvilágon is szükség lesz.

Nemzetünk életének későbbi korából még sokkal bővebb tartalmú a régiségtár s ezrekre megy a művészeti szempontból is kiváló díszfegyverek, edények, ékszerek s eszközök gyűjteménye.

E rövid vázlat is feltüntetheti, mennyi nagybecsű, tudományos tekintetből nevezetes tárgyat őriz a Magyar Nemzeti Múzeum most is egyre gyarapodó régiségtára.

ÜDVÖZLET SZÉCHENYI FERENCZHEZ.

Révai Miklós költeménye. *

(1802.)

Sok ház és föld száll az utódra, tömérdek örökség,
S im az utódnak gondja növekszik:
Azt forgatja, tünődve magába', mit tegyen azzal.
Lelke magasra tör és nem alant jár.
Terve merész, nem száll le a porba. Szivében az ősök
Képe föléled s inti eképen:
«Hogyha hitet szeg s rátör az ellen drága hazádra,
Védd a hazádat, védd a királyod'.
Ám ha a béke virúl, közjóra csak élj te örökké
És a hazának emeld csak a fényét.
Mert im' eléd tárúl a dicső munkák sora mostan,
Csábit a szép és vonzza a lelked'.
Ám csak a Múzsa övezhet örökké zöld koszorúval,
Más örömöknek hull a virága.»
Bölcsen fogta föl ezt s érezte a Széchenyi lelke
S vágya magának s drága honának
Szerzeni fényt, mely örökre ragyog s közös édes
Melyben együtt vele nemzete részes. [öröm lesz,
«Pallas e népnek harczi mezében szerze babért már,
Most ha togát ölt, áldjuk e Pallast,
S szentélyt állítsunk neki tiszteletére azonnal
A hadi jelvények közepette!»
Széchenyi így szól és pazarúl áldozza aranyját,
Gyűjti, a mit magyar elme csak alkot.
Gyűjti, a mit csak rejte a külföld népe javára
És idegen toll irt a magyarról.
S hogy ne legyen csak a szemnek majd csodatárgya
Nem fényelg vele dús palotában [e sok kincs,
S el sem rejti, hogy otthon emészsze a szú, meg a
Fösvényképen tartva magának: [moly azt,
Nagy lélekkel a Honnak ajándokul adja a könyvtárt,
Hogy kegye éljen, soh'se apadjon.
Polgártársainak föltárja, kinyitja örökre
Drága honának birtokaképen.
S ime a szomjuhozó lelkeknek buzg eme forrás,
S önti vizét szakadatlan, örökké,
Táplálékul az észnek, a szivnek bő ere ontja
És árasztja szélylyel az áldást.
Itten az ősöknek példáján buzdul az ifjú;
Itt művészszé képzi magát is;
Itt merit ihletet, itt eme forrásból maga mindig
S szárnyat is ölt a gondolat itten.
Majd kel a régi irók seregéhez új sereg itten
S büszke örömmel is egyesül azzal.
Hirdeti majd hálás Hona hűn szerető fia tettét
És gondolva nagy áldozatára,
Melylyel emelte javát meg a fényét, messzi jövőben
Cserkoszorút fon őneki egykor,
S míg magyar áll és míg magyar él csak emitt eme
Széchenyi nagy neve élni fog addig. [földön,

Latinból fordította: *Hegedüs István.*

* Révai Miklós, a nagy nyelvész, a költészet terén is szerzett babérokat. Mint magyar költőt is becsüljük, de latin versei is vannak. Érdekes kivált az a két költeménye, melyeket gróf Széchenyi Ferencz magasztalására irt. A «*Széchenyia Virtus*»-t (a Széchenyiek erényét) a hazafias áldozatkészségben találja. Ez áldozatkészség legszebb emléke a Nemzeti Múzeum alapítása. Ez alkalomra irta Révai ezelőtt száz évvel azt a költeményt, melynek fordítását itt adjuk.

JÓ AZ ISTEN.

A kis fiam, — hosszú, nehéz betegágyon: —
El-elmereng, elmélázik a halálon.
S mind, mit erről valaha csak hallott tőlem,
Élő hittel mondogatja most előttem.

«Ha meghalok, úgy-e, apám, mégis élek?»
«Úgy-e jobb lesz, szebb is lesz az angyal-élet?»
«Úgy-e akkor én hozom a karácsonyfát?» . . .
— S minden szava csupa merő bizonyosság!

Az én hitem — földi önző indulatba' —
Föllázad és megrendűl egy pillanatra.
Míg az ő kis fehér lelke meg se rebben,
Nem tudja, hogy mért csókolom melegebben! . . .

— Hanem aztán megnyugovó, édes hitben,
Elgondolom, hogy mégis csak jó az Isten.
S Ő, ki tudja, mibe kerűlt megfelelnem:
Nem lehet, hogy hazugságba hagyjon engem!

Szabolcska Mihály.

A SIPSIRICZA.

Elbeszélés.

Irta **Mikszáth Kálmán.**

Budát és a budai polgárokat egy darab idő óta valóságos divat kigúnyolni. Pedig hát ez nagy léhaság, mert igaz, hogy a pesti rész a gazdag, pompás, de a budai rész a kedves. Pestnek jövője van, Budának multja. S minthogy a jövő is mindenesetre mult lesz egy napon, a dolog hát egyre megy. Budán épen annyi látni való van, mint Pesten, sőt Pesten is Buda a legszebb látnivaló. Olyan budai öreg embert magam is ösmertem, a ki még soha sem volt Pesten, de olyan pesti öreg embert soha se ösmertem, a ki még nem volt Budán. Általában lehetetlen Budára át nem menni, kivált nyári estéken, mikor fák alatt szeret az ember vacsorálni. Pestnek fényes, virágzó üzletei vannak, Budának vidám, kedélyes korcsmái. S minthogy az országban több korhely van, mint üzletember, Buda jobban megfelel a nemzeti közszükségletnek. A mi pedig a lakosságot illeti, respektive a fajt, a legénykedési virtusokat, a budaiak már egyszer (az Anjou-korban) letették Lajos pap vezérlete alatt a római pápát is, holott a pestiek sohe se tettek még le egyebet, mint alapköveket, rábizván aztán a többit a tótokra, hogy építsenek föléjük palotákat.

De maradjunk a budai korcsmák mellett, melyek páratlanok a maguk nemében — de csak addig, míg a pestiek föl nem fedezték. Ha a pesti közönség ráveti magát valamelyikre, legott beleüt a czivilizáczió istennyila. Jaj az olyan helynek, a hol már öt-hat fiakker áll a kapu előtt. Fuss el onnan. Az már csak «volt».

A «Diófa», a «Márvány menyasszony», a «Politischer greizler» vagy a Libanon (azért hivták így is, mert mindig volt libapecsenye az étlapon), mind el voltak már koptatva, mikor a «Fejér Páva» bukkant elő.

A megboldogult Balázs Sándor talált rá, kit második Dickensnek neveztek a maga idejében, de inkább nevezhették volna «Második Budának», mert majdnem úgy ismerte Budát, mintha ő építette volna.

Egy napon így szólt hozzánk:

— Esküdjetek meg, hogy senkinek se szóltok. Még az édes apátoknak se. Egy új korcsmát találtam. Micsoda rostélyosok, barátom! Megfoghathtlan az, miért jobbak a rostélyosok a Duna másik partján? Ki fejti azt nekem meg?

(Mindig az ilyen epicuri problemákon törte a fejét.)

— Az onnan van — feleltem — mert a tulsó parton öreg teheneket ölnek a mészárosok s a rostélyos csak az öreg tehenek húsából jó.

Balázs vezetett át bennünket nehányunkat a «Pávába». Alacsony hosszú házikó volt a rácz-város egyik kis utczájában, az udvaron egy pár öreg fa tartott árnyékot, a fák alatt pirosra terített asztalok mosolyogtak a bejövőre.

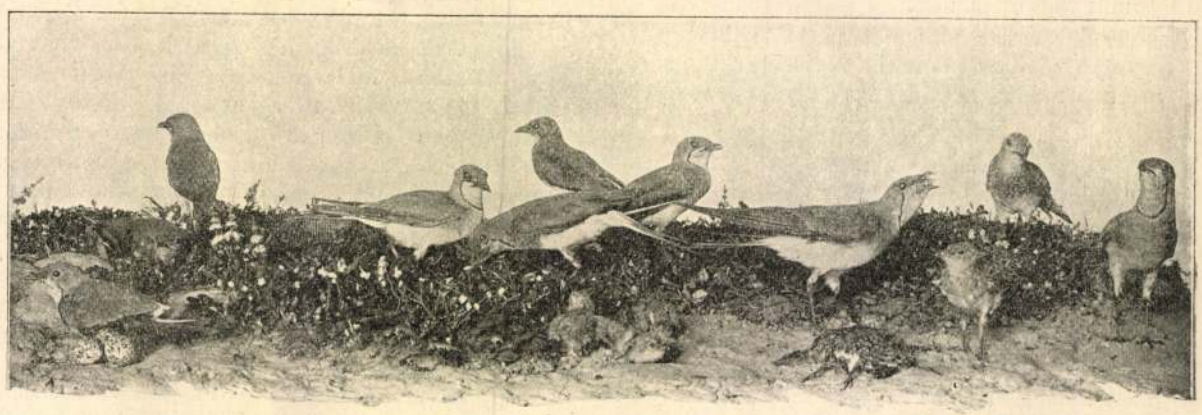

Széki cserék a Hortobágyról.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ÁLLATTÁRÁBÓL.

Puskaagy Apulus mithosával. (Részlet a Pulszky Ferencz által ajándékozott XVIII. századbeli díszpuskáról.)

Kívülről semmi se mutatta a korcsmát, csak egy piszkos pléhtábla a házikó homlokán, a hol a fehér páva pompázott rettenetes nagy farkával, alatta ez a felirat: «Oltsó ételek, ittalok és petyegtetett * kiszolgálat».

A házikó bizonyos Jahodovska nevű lengyel asszonyé volt, ki azt férjétől, Jahodovsky Mihály vasuti tisztviselőtől örökölte s a csekély nyugdij mellé korcsmát nyitott. Egészen jól értette az üzletet, maga is korcsmáros lánya lévén Krakkóból. Nyájas, előzékeny volt a törzsvendégekhez és egész familiáris lábra helyezkedett velök. Budán megkivánják az ilyesmit. Bár már a délutánban járt szépségével (felül lehetett a negyvenen) még mindig fürge volt, mint a karika és épen nem kellett az embernek félrenézni, ha magas, testes alakja megjelent. Volt benne valami különös, valami kivánatos, szinte azt lehetne mondani, hogy a szem rajta tapadt, mint a darázs a csöpögő mézen.

De hát ez mind nem ért semmit, mert Jahodovska igen tisztességes asszony volt és csak az üzletével törődött, meg a lányával.

Ő maga szolgálta fel a vendégeit, bent a konyhában két magyar parasztasszonyt tartott, a kik főztek és mosogattak. Egy kicsit nehéz is volt már a Hebe szerepéhez (nyomhatott vagy kilenczven kilót), de azért pompásan ment a dolog (és legalább soványító kúra is volt), futkosott ide-oda az asztalokhoz, most étellel, most késért, most villáért, neki melegedve nagy pihegéssel, mint egy hizott lúd. Hatalmas karjain rengett a hús, a fehér kötényéhez kapcsolt kulcscsomag zörgött-csörömpölt, összecsapódó kikeményitett szoknyái zizegtek-sustorogtak.

Okos asszony volt. Nagyon okosnak kellett lennie, mert eltalálta a nagy üzleti titkot. Numerus clausussal dolgozott, de nem úgy, mint a fiskálisok szeretnék. Épen megfordítva. Nem akart több vendéget, mint a mennyi van. Azért dédelgette csak a stamm-gastot. A betévedő idegen iránt hideg volt, hogy ott ne ragadjon. Kiszámította, hogy ennyi napi kiadással, ennyi szolgálattal, ennyi asztallal, bestekkel és ennyi fáradsággal hány vendéget bir ellátni s ehhez tartotta magát. Nem akart tovább terjeszkedni. A terjeszkedés befektetéseket igényel. A befektetések koczkázatok, melyek meghozzák a bizonytalanságot. Jahodovska beérte az ő törzsvendégeivel, számon tartotta őket, mint a jó pásztor a juhait és csak ha elhullt valamelyik, akkor édesgetett be helyette egy másikat a «póttartalékból», az idegenek közül.

Azért aztán igen nehéz volt valódi törzsvendégekké válnunk, daczára, hogy már hónapokig jártunk oda.

Egy alkalommal panaszkodtunk Jahodovskának, hogy nincs rendes asztalunk, hol ide, hol

* Bizonyosan a «pünctlich» szó rosz fordítása.

Tegez a Jankovich-gyűjteményből.

oda kell ülnünk, néha pedig épenséggel nincs semmi hely.

— Hja, a törzsvendégek az elsők — mondá vállat vonva.

— Ejh, hisz mi is azok vagyunk, mindennap itt lát bennünket.

— A többiek már évek óta ide járnak.

— Tehát nem kapunk rendes asztalt?

— Várjanak az urak, míg üresedik — szólt közömbösen.

— Hiszen mióta várunk már. De a vendégei sehogy se akarnak kimaradni.

Jahodovska kevélyen emelte fel fejét s fenhéjázó mosoly jelent meg ajkán.

— Az én vendégeim nem szoktak kimaradni. Ők csak meghalnak. És mondhatom (de ezt sajátságos gőggel tette hozzá), többnyire gutaütésben.

Nem tudom, mi lehetett ez. Pöffeszkedés-e a koszt jóságával és zsírosságával, vagy pedig egyszerű elriasztási szándék?

Hanem iszen bottal se bírt volna minket elverni. Hova tovább jobban megszoktuk a Pávát s lassankint megismertük összes személyeit, a törzsvendégeket és a «sipsiriczát» is.

Hej a sipsiricza! De kedves gyerek volt a sipsiricza!

Már t. i. leánygyerek. Mert a sipsiricza süldő leányt, bakfischt jelent lengyelül. A krakkói rokonok, a kikből egyik-másik gyakran fordult meg az özvegynél, sipsiriczának szólították a kis Johankát, míg végre mi is így neveztük.

A sipsiricza nem tartozott szorosan a Páva világához. Ő bent üldögélt az utczára néző lakószobában, kötögetett, leczkéjét tanulta vagy a klaviert verte. Ez volt a fehér Páva egyetlen kellemetlensége. A «Szeretnék szántani». Százszor egymásután ez a nóta. Úgy tetszik, a mama szándékosan tartotta őt a szobában, óvta a vendégektől.

— Sok olyan bolondságot beszélnek — mondotta Jahodovska — a mit jobb nem hallani a sipsiriczának.

— Pedig határozottan ékesitené a helyiséget — vélte főtisztelendő Vidovics János úr, a ki éneklő kanonok volt Váczott, de minden héten két napot töltött Budán özvegy unokanővérénél. (Mert hogy ne lett volna unokanővére az illető, azt csak a rosz emberek találták ki.)

— A gyermek csupa ártatlanság — jegyzé meg Jahodovska, — oly fehér lelkű, mint a galamb. Nem akarom, hogy tudjon még a világról. A vendégek nem mind egyformák. Elrontják az ilyen bárányokat.

Hanem mint általában az asszonyok, nem volt állhatatos a maga elveiben s ha sok vendég jött estefelé, hogy nagyon elfáradt a kiszolgálásukban, egyszerre vége lett a princzipiumnak s bekiáltott a szobába a nyitott muskátlis ablakon.

— Gyere ki, sipsiricza! Segíts a mamának, szivecském.

Mintha madarat bocsátanak ki a kalitkából, vigan szökdelve ugrott ki a sipsiricza. Nyulánk, magas fiatal leány, a kin már nem is festett jól a kurta szoknya és a kislányosan leeresztett szöszke haj, melyet piros pántlika szorított össze.

Fitos orra volt, kék szemei szeliden világitották meg girbe-gurba arczocskáját. Megfoghatatlan, mi volt rajta, a mi az embert megbűvölte, de volt valami. A homloka szűk volt, az ajka egy kicsit vastag és a fejét kissé féloldalt tartotta, mintha az egyik válla lejebb lenne. Mindezek egy-egy hiba különvéve, együtt ellenben igen kedves és harmonikus. Isten különös módon komponálja össze a női arczokat, odalehel valamit és ez e rálehelés teszi meg.

Mint a hogy a kis kacsa mindjárt tud úszni,

Zsigmond korabeli vas-sisak a Delhaës István-féle hagyatékból.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÉGISÉGTÁRÁBÓL.

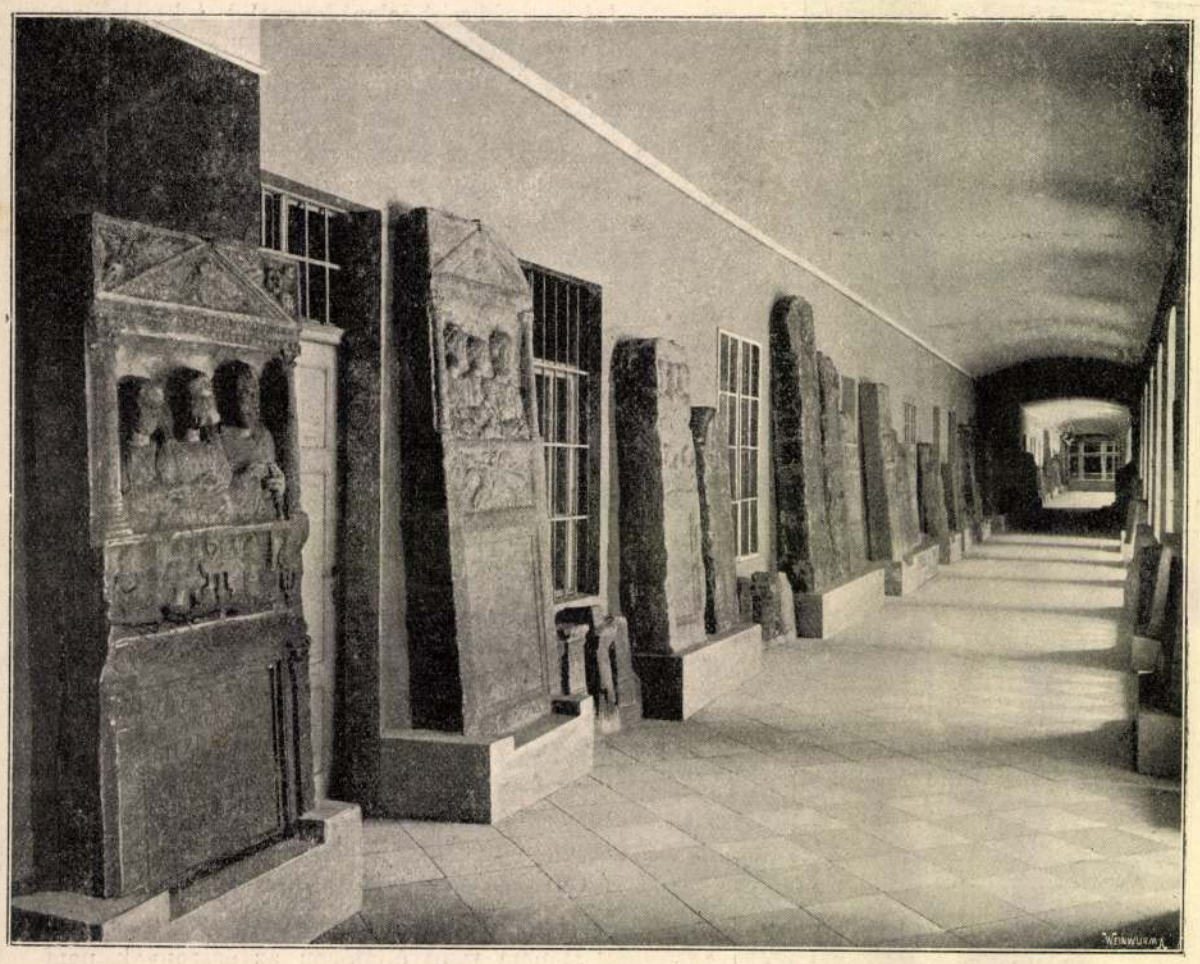

Római kőemlékek a Múzeum földszintjén a keleti folyosón.

sipsiricza is mindjárt pompásan tudta kiszolgálni a vendégeket. Megszedte magát poharakkal, tányérokkal végig a karján föl a válláig és semmit se ejtett el útközben.

Valami üde szellőcske jött vele az ő perkál szoknyáiban, a mi jól esett a forró nyári estéken. Szinte felvillanyozta jelenléte a törzsvendégeket. «Ni, hogy megnőtt a mi leányunk, a sipsiricza s hogy megszépült megint». Bolondság, bolondság, de azt tartja Druzsba, hogy az ivási kedvet is emelte.

És csakugyan sűrűn hangzottak a felkiáltások:

— Nekem is egy fröcscsöt, sipsiricza! Hej kis sipsiricza ide is!

Az öregebb vendégek, a kik még kicsiny korától ösmerték, beczézgették, mint egy herczegkisasszonyt, egy-egy czukorkát hoztak neki, kiexaminálták, ingerkedtek vele.

— Hanyadik osztályba jár, sipsiricza?

— Az utolsó évben vagyok.

— Hát mikor kap már hosszú ruhát?

— Azt mondta a mama, hogy jövő karácsonykor.

— Teringette faszekere! Hisz ahhoz aztán udvarló is kell ugy-e? Mi?

A sipsiricza buta pofácskát vágott s a leánydeákok bizonytalanságával keresgélte a választ.

— Hohó ni, úgy tesz a kis selyma, mintha nem is tudná mi az az udvarló.

— Még eddig nem tanultuk — felelte a sipsiricza röstelkedve, hogy nem tudja.

— Micsoda? — Álmékodott a törzsvendég és hirtelen a szeme közé nézett. — Hát csakugyan nem tudná? Kolosszális!

Nagyot kaczag előbb, aztán átkiáltja a többi asztalokhoz, a többi törzsvendégeknek:

— Biz isten nem rossz. Ki hinné a XIX-dik században? Ebben a Sodoma Gomorában. Kérdezem tőle: tudja-e mi az udvarló? S ő azt feleli, hogy még eddig nem tanulták. Hehehe! Hát ki hallott már ilyet? Épen úgy válaszolt, mintha azt kérdeztem volna, mi a két púpú teve? Bravó, kis sipsiricza! Hallja Jahodovska, hány éves most a sipsiricza?

— Johanka pünkösdkor mult tizenöt éves — felelte Jahodovska.

Felpattant erre a szomszéd asztalnál Druzsba tanár, a megboldogult Jahodovsky barátja és komája.

— Maga nem jól neveli a leánykát, Jahodovska komámasszony, szándékosan a véka alatt tartja őt. Májusban cseresznyét kell enni, augusztusban szilvát, októberben szőlőt. Át kell élvezni az örömöket, melyeket az évadok nyújtanak. Ez volna a czélszerű életfelosztás. De mit akar maga a sipsiriczával? Lássuk csak! Maga azt akarja, hogy juliusban jusson a cseresznyéhez. Mikor már rothadt, vagy férges. T. i. a cseresznye és nem a sipsiricza. Maga elvonja őt az élvezetektől. Igaz-e vagy nem? Lássuk csak? Jer ide keresztlányom, hadd kérdezzelek ki.

Johanka odament a keresztapjához és meghajtotta magát előtte.

— Itt vagyok, keresztapuska.

Jahodovska mosolyogva állt meg a háttérben s az anya kevélysége csillogott a szemeiben.

— Mondd meg nekem — szólt a tanügyi bácsi, a szokásos professori redőkbe szedve pattanásos homlokát, — vannak-e örömeid, élvezeteid és mulatságaid?

— Igen is vannak.

— Helyes és mik azok?

— Különfélék — felelte sipsiricza.

— És pedig? Sorold fel őket!

Sipsiricza lesütötte a fejét és nem felelt.

— Hát mért nem szólsz?

— Szégyenlem magam, keresztapuska.

— Ejnye no, canis mater! Hát legalább egyet mondj. Pars pro toto. Mit tartasz ez idő szerint a legnagyobb élvezetnek?

— Hogy mi a legnagyobb élvezet? — kérdé a sipsiricza önmagától hangosan, egy kicsit selypítve, a mi felette jól állt neki, azután elgondolkozott egy kicsit, fölnézve az eperfára. — A legnagyobb élvezet — felelte lassan, gyermekes nevetéssel — ha a hátam viszket és a mama megvakarja.

Hát erre megint kitört a hahota a törzsvendégek közt s még a frivol fiskális, Tibuly Gáspár is mennyre földre esküdözött, hogy ehhez fogható kis buta nincs a világon; akármelyik oltárra oda lehetne tenni angyalkának — csak le kellene előbb vetkőztetni. (Folytatása köv.)

EGYVELEG.

⋆ **A franczia kerékpár-adó** évenként negyedfél millió frankra, az ablak és ajtók után fizetendő adó pedig 25 millió frankra rug. Nem sokkal csekélyebb a falragaszok adója, mely magában Párisban hetenként 20 ezer frankra megy.

⋆ **Labdarugás Khinában.** Ki hitte volna, hogy a labdarugást Khinában már évszázadok óta ismerik. Pedig így van s különösen éjszaki Khinában szenvedélyesen játszszák. Igaz ugyan, hogy bizonyos formákban az angol divattól elüt a khinaiak labdarugása, de lényegében azzal teljesen megegyez.

⋆ **A világ legnagyobb erdősége** valószinűleg Kanadában a Labrador és Hudson-öböl kerületében fekszik. Hoszsza ezen roppant erdőségnek 1700, szélessége pedig 1000 angol mérföld.

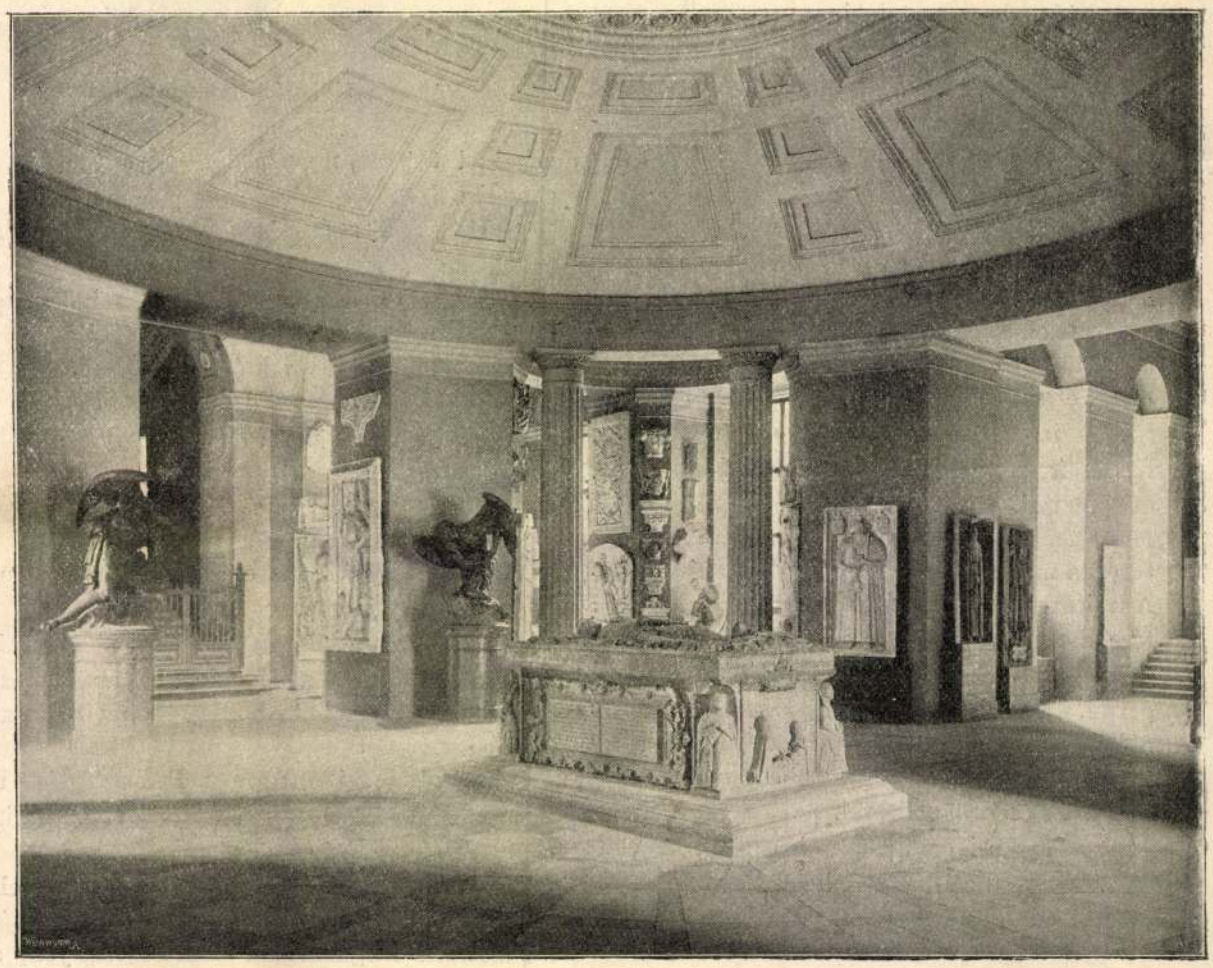

A Nemzeti Múzeum első emeleti kerek előcsarnoka. (Középen Apaffi György síremléke Almakerékről, a háttérben Donner Rafael két óriási angyalszobra, a falak mellett hazai emlékek gipszmásolatai.)

KÉPEK A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBÓL.

A Múzeum néprajzi osztályának fényképfölvétele után.

MAGYAR PARASZTHÁZ DAMOSRÓL. (KOLOZSMEGYE.)

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYA.

A Nemzeti Múzeumnak ez a legújabb osztálya, melyet a hatvanas évek végén szerveztek és önállósítottak, de a mely csak az utolsó nyolcz évben indult gyorsabb fejlődésnek s rendkivüli becsűvé lett a néprajzi tudományra nézve. Hogy mi mindent tartalmaz, csak röviden felemliteni is sok volna a roppant anyag miatt, mely Reguly Antal, Xántus János, Rómer Flóris, Herman Ottó, gróf Zichy Jenő, Pápai Károly, Fenichel Samu, gróf Teleki Samu, Herrmann Antal, Jankó János, Vikár Béla, Hopp Ferencz, Biró Lajos, gróf Festetics Rudolf, Almásy György, báró Bornemisza Pál, az osztály jelenlegi tisztviselői: dr. Semayer Vilibáld és dr. Bátky Zsigmond vállvetett munkájából, buzgólkodásából és a felsoroltakon kivül még sok száz lelkes magyar embernek ajándékából gyűlt össze.

A néprajz tulajdonképen maga is új tudomány; nagy jelentősége máig sem ment át a köztudatba. S már csak e tekintetben is fontos hivatást teljesit a néprajzi osztály, mert ha valaki változatos gyűjteményeit megtekinti, azonnal meg fog róla győződni, hogy a néprajz csakugyan tudomány, még pedig nemcsak igen fontos, hanem felettébb érdekes is. És a ki egyszer végig nézte ezeket a gyűjteményeket, maga is gyűjtővé lesz, legalább annyiban, hogy azontúl a szeme elébe kerülő ide vonatkozó tárgyakat igyekszik az elkallódástól megmenteni.

Hiszen mennyi minden elkallódott már is s mennyi minden van, a mit a mai kor gyermeke már csak ezekből a gyűjteményekből ismerhet meg! Hiába, a nemzetközi mivelődés gyorsan terjed s kiméletlenül söpri el a nemzeti sajátosságokat, a múltak emlékeit.

Az ősrégi eredetű regös énekek töredékei csak kevés helyen élnek már s a regösöknek, a pogány sámánok eme maradékainak eszközeiből mindössze a lánczos bot s a hójagos fazékká változott varázsdob maradt még meg emitt-amott, de ilyesmit is nem sokára már csak a néprajzi múzeumban láthatunk. A régi halászeszközök közül nemcsak azokat, melyeket valamikor a Volgában, Donban használtak az ősök, hanem a melyekkel a Balatonban, Tiszában halászgattak is, jó részben csak itt találhatjuk már. A mint a halfogó eszközök tökéletesednek, a halak ritkulnak, úgy pusztulnak az ősi szerszámok, úgy mennek egymásután feledségbe. S a mit még ezelőtt néhány évvel Herman Ottó meg tudott menteni, azt ma már lehet, hogy ő sem találná meg többé.

De így van a dolog sok más egyébbel is.

A szűrökről, ládákról egyre jobban lekopnak azok az ékes hímzések, virágok, festések, a melyek mintái még Ázsiából valók. Egyszerűbb, olcsóbb kell ma már, olyan, a mit gyárak, gyorsan dolgozó mesteremberek készitenek. Ezért tüntek el a piros és sárga csizmák is. A fekete olcsóbb, tartósabb. Amazok emlékét jóformán csak egy-két régi dal őrzi már, meg aztán a néprajzi múzeum.

De maholnap a múzeumba kell jönni annak is, a ki sallangos dohányzacskót akar látni a hozzá való aczél-, kova-, tapló-készséggel. Pedig az utóbbi évekig egyetlen pipás magyar se lehetett meg e nélkül, még a tekintetes urak sem. Ma már azonban papirba csomagolva árulják a dohányt, tehát zacskó nem kell, a gyufa nagyon olcsó, könnyen is gyúlad, ki vesződne hát aczéllal, kovával. Húsz-huszonöt éve a kova volt még a falusi szatócs legfőbb árúczikke s a mai legények már ki sem tudnának csiholni.

Sallangos karikások, lószerszám-készségek, ékesen kivarrott borjúszájú ingek, aranyos fejkötők mind pusztulóban vannak; a régi jó «csüves»-nek (hosszú bőrkabát) pedig a neve is feledségbe ment.

De nem csak a tünőfélben levő népies tárgyak vannak a néprajzi múzeumban összehalmozva, hanem a még széltére használatosak is. Hiszen egy-egy vidék népies tárgyait lehetséges megismerni múzeum nélkül, de hogy az ország minden tájának néprajzi tárgyait együtt szemlelhessük, arra már csakis a múzeum nyujthat alkalmat.

És meg is menti mindezeket a jövő nemzedék számára. Mert kétségtelen, hogy sok minden, a mi ma még közhasználatú, nem sokára nyom nélkül el fog enyészni. Az őskornak nagyszerű múzeuma a föld, mely évezredek óta őrzi számunkra az ősök emlékeit; ugyanez a feladata a mai kor készítményeire nézve a néprajzi múzeumnak is. Csakhogy míg a föld a romlandó anyagú tárgyakat nem őrzi meg, a néprajzi múzeum megőriz mindent. Megőrzi még a hangokat is. Tudósai fonográfba szedik a népdalokat, tájszólásokat s így gondosan elrakják, hogy a késő századok tudósa, érdeklődője hallhassa majd azt, a minek akkor talán már emlékezete is végkép eltűnt a nép közül. Hej, ha így meg lehetett volna őrizni számunkra a régi pogány énekeket, sámánok, tátosok varázsló mondásait, ősi népmondákat, egy pár honfoglaló vezér párbeszédét, micsoda megbecsűlhetetlen kincs volna ez ma!

Néprajzi múzeumunk azonban koránsem csak hazai tárgyakat tartalmaz. Nagyon dús és becses másféle gyűjteményekben is. A rokon, ural-altáji törzsek sok mindenféle eszközét, terményét rejti tárlóiban, onnan vetnek világosságot nemzetünk őskori állapotának homályba burkolt történetére.

A Kaukázus apró törzseinek, Közép-, Kelet-, Éjszak-Ázsia népeinek számtalan érdekesnél érdekesebb tárgyát szemlélhetjük itt. Egész eszkimó halász-csoportot is láthatunk természetes nagyságú alakokkal, kitömött ebeik kiséretében, valódi csont és bőr szánkóikkal, csónakaikkal, a mint épen kirándulásra készülődnek. Ez a maga nemében teljes csoportozat a dán kormány ajándéka. A kelet-ázsiai benszülöttek kunyhómintái, gyönyörű nádfonatai közt különösen meglep egy öreg embernek fából faragott életnagyságú szobra. Művészeti tekintetből is szinte tökéletes mű; furcsa azonban, hogy igazi emberkörmöket alkalmaztak a szobor újjaira, testét pedig óriási fáradsággal egészen úgy beraggatták apró szőrszálacskákkal, a mint ezt az élő embernél látjuk. Még a szőrök elhelyezésében is a természetet teljesen hiven utánozták, vagy is utánozta az az egyszerű benszülött mester, a ki Európának, vagy a szobrászművészetnek nyilván soha még csak hirét sem hallotta.

Nagyérdekűek az új-guineai, polinéziai, afrikai s egyéb vad törzsek tárgyai, művei is. E népek némelyike még ma is a kőkorszakban él, a fémeket ritkaságkép legfeljebb az európaiak útján ismerik, de különben fém helyett csontot,

AZ ÉJSZAKI SZLÁVSÁG SZOBÁJA.

(A kép jobboldalán előtérben levő három alak vereczkei rutének, a negyedik breznóbányai juhász. A háttérben álló szekrényben elhelyezett alakok Nyitramegye különböző viseleteit mutatják.)

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁBÓL.

Hegedüs László: Munka közben.

A KÉPZŐMŰVÉSZETI TÁRSULAT TÉLI KIÁLLÍTÁSÁBÓL.

követ, kagylóhéjat használnak; kőbaltával, kőhegyű lándzsával hadakoznak; késnek is megteszi a kemény kovaszilánk, avagy kiköszörült csont, de azért ilyen eszközökkel is sokszor bámulatos művészies evezőket s egyéb efféléket tudnak kifaragni. Kő-, csonteszközeik sokszor teljesen egyeznek azon ismeretlen, rég eltűnt ősnép hasonnemű szerszámaival, mely több ezer évvel ezelőtt Európát s hazánkat is lakta. Sok európai kőkori eszköz használatáról, készítési módjáról csak is a mai, ősállapotukban megmaradt népeknél nyerhetünk felvilágosítást.

Csakhogy ezért nem kell már tengeren túli nagy útakra kelnünk, csak épen elsétálni a néprajzi múzeumba. Megláthatunk ott egy csomóban mindent; ama vadaknak mondott egyszerű népek egész élete mintegy tükörben élénk tárúl ott, melybe pillantva fogalmat nyerhetünk ama rég kihalt kőkorszaki ősnépnek életmódjáról is, mely népről az irott történelem mit sem tud s melynek egykori létezéséről csak azok a kőbalták, kovanyilhegyek beszélnek valamit, a melyeket a partoldalakból, magaslatokból időnként kivet az ásó, az eke.

Ilyen dolgokat láthatni a néprajzi múzeumban. Élő, beszélő betűit a magyarság és a föld többi népei életének, az emberiség fejlődésének. S e betűk szólnak a jelennek, a jövőnek, de szavuk visszaér rég letűnt évezredek sötétségébe is.

A MŰCSARNOK KIÁLLÍTÁSÁBÓL.

A Képzőművészeti Társulat ez idei téli kiállítása, mely november 15-én nyílt meg, 710 műtárgyat mutat föl, a festmények minden fajtájából, s ezenkívül szobrokat, rajzokat, építészeti terveket, metszetek első nyomtatásait. A kiállításon csakis magyar művészek jelenhettek meg.

A kiállítás megnyílta után a királyi palota részére azonnal 17 darab festményt vásároltak meg 40,000 korona értékben. *Aggházy* Gyula, *Bruck* Lajos, *Bihari* Sándor, *Deák-Ebner* Lajos, *Mednyánszky* László, *Nagy* Zsigmond, *Spányi* Béla, *Telepy* Károly, id. *Vastagh* György, *Vajda* Zsigmond és *Zemplényi* Tivadar festőművészek képei ezek. Vastagh Györgytől három, Telepy Károlytól és Spányi Bélától kettő-kettő. Gróf Apponyi Lajos udvarnagy azonkívül *Róna* Józseftől is vásárolt egy kisebb szobrot.

A kiállításból ezúttal néhány festményt mutatunk be.

Az arczképek között kitünik *Benczúr* Gyulától Izabella főherczegnő arczképe. Az életnagyságú kép a főherczegnőt teljes alakban ábrázolja, a mint asztalon álló kis gyermekét magához öleli. A képnek egész berendezése, színeinek életereje, kiváló művészi tulajdonságai szembeötlők az első pillanatra.

Szenes Fülöptől a «Böske» czímű kép természeti hűséggel festett fiatal paraszt lányt tüntet fel, a ki összefont karokkal, derűlten nevet ránk a maga igazi, őszinte érzésével.

Bruck Lajos képe, «Séta után», egy fiatal nőt tüntet föl. Elegáns úri hölgy, a legutolsó divat szerint öltözve. Az utczai sétáról érkezett s egy szépen berendezett, gazdag szobában a kandalló előtt melegedve kezdi kibontani magát, az utczai öltözetből.

Zemplényi Tivadartól az «Aggódás» a szegénység és a szeretet megható képe, a mint a szegény öreg paraszt magához öleli elhagyott kis unokáját, egy mezitlábas, serdülőben levő lánykát. Ez is szeretettel hajtja fejét az öreg keblére. Az egyik már a sír szélén áll, a másik útban az élet felé.

Hegedüs Lászlótól «Munka közben» derültebb mezei kép egy fiatal legényt ábrázol, ki a munka után pihenőt tart és jólesőn gyújt rá pipájára.

Poll Hugó egy falusi idillnek adta a «Vasárnapi összejövetel» czímet. Árnyas fa alatt, termőföld szélén egy család telepedett le mulatni, bizalmas együttlétben. A hangulat melegségét a festő előadása és szinei barátságosan érezhetővé teszik.

Vaszary Jánostól nagyobb életképet látunk «Szolgalegény» czímmel. Majoros parasztlegényt mutat, kék köténynyel, a mint lánczon vezeti a főváros környékén átalában otthonos tarka bonyhádi tehenet.

A FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDA-IGAZGATÓJÁNAK JUBILEUMA.

A Franklin-Társulat személyzete szép ünnepélyt ült november 15-én, Lipót napján, abból az alkalomból, hogy *Hirsch* Lipót, az intézet nyomdai igazgatója, betöltötte nyomdászságának ötvenedik évfordulóját.

Hirsch Lipót bőven rászolgált az elismerésre, hosszú és tevékeny pályáján. Félszázaddal ezelőtt mint egyszerű nyomdai tanoncz került a betűszedő-szekrény mellé s tisztán önképzés útján kiváló míveltséget szerzett, a nyomdai szakmában pedig egyike lett a legjelesebb szakembereknek. Ifjabb éveiben nagy tevékenységet fejtett ki a nyomdai alkalmazottak mozgalmaiban, így 1868-ban ő szerkesztette a képviselőházhoz intézett feliratokat az általános választói jog érdekében. A Franklin-Társulatnál mindjárt ennek alakulásakor, 1873-ban kezdte meg működését, mint fő művezető, majd később mint a nyomdai osztály igazgatója folytatta munkásságát. Itteni működése nagy fontosságú a magyar nyomdaipar fejlődésére. A Franklin-Társulat nyomdáját ő emelte első rendű műintézetté, finom ízlésével és szakértelmével ő tette lehetővé, hogy az intézet nyomdájából kikerült munkák a külső dísz tekintetében kiállják a versenyt a külföld hasonló intézeteinek termékeivel. Ő volt az első Magyarországon, a ki a betűmetszésben egészen sajátos stilt teremtett s egyenlő metszésű betűkkel dolgoztatott. Ez az új stil, mely az idegen, főkép a német motivumokat mindenben el tudta kerülni, általános figyelmet keltett és más hasonló intézeteket is utánzásra serkentett. Egyik kiváló ereje Hirschnek a *szép* iránt való egyéni művészi érzéke, melylyel a Franklin-Társulat betűit és nyomtatványait oly sajátszerűekké tudja tenni, hogy azokat minden másokéitól első tekintetre meg lehet különböztetni. A magyar nyomdászat emelését czélzó munkásságát tüzetesebben méltattuk lapunk 1898-iki 50. számában, azon alkalomból, midőn a Franklin-Társulatnál való működésének 25-ik évét töltötte be.

A mostani jubileumi ünneplést a Franklin-Társulat nyomdai személyzete rendezte, jeléül annak a ragaszkodásnak, melylyel főnökük iránt viseltetnek. Az ünnepélyt a délszaki növényekkel diszített művezetői teremben tartották s a több mint ötszáz tagból álló személyzet itt és a szomszédos nagy szedő-teremben foglalt helyet. Jelen voltak az igazgatóság tagjai közül *Gyulai* Pál főrendiházi tag, *König* Gyula miniszteri tanácsos, *Benkő* Gyula igazgató, stb. Az intézet tisztviselői s férfi és női munkásai testületileg jelentek meg. A jubiláló igazgatót három tagú küldöttség hivta meg az ünnepélyre s mikor zajos éljenzés közben megjelent, a személyzet nevében *Darvas* Adolf mondott lelkes hangú beszédet, méltatva érdemes pályáját s kiváló tulajdonságait, melyekkel oly szép sikereket ért el. Beszéde végén egy Hirsch Lipót nevéről nevezett kétezer koronás alapítványról szóló oklevelet nyujtott át. Ez összeget a személyzet filléreiből gyűjtötték össze arra a czélra, hogy kamataiból minden évben Lipót napján az intézet rokkant munkásai segélyeztessenek, ha pedig az intézetben ily segélyre szoruló nem akadna, a magyarországi könyvnyomdászok és betüöntők egylete legöregebb rokkantjai kapják a segélyt.

A személyzet üdvözlése után az igazgatóságé következett, melynek nevében *Gyulai* Pál mondta a következő beszédet:

Tisztelt gyülekezet!

Legyen szabad nekem is, mint az igazgatóság legidősebb tagjának, felszólalnom s az igazgatóság nevében csatlakoznom a nyomda-személyzet üdvözléséhez és jó kivánataihoz.

Valóban Hirsch Lipót igazgató úr szép pályát futott meg. A legalsó fokon kezdve, tehetsége és szorgalma erejével mind feljebb emelkedett s mint a Franklin-Társulat nyomda-igazgatója, főtényezője volt a nyomda jó hirének. Kitünő szakismeretével környezete méltánylását és tiszteletét nyerte meg, jóakaratával és tapintatával pedig rokonszenvét és szeretetét.

Ime, a nyomda-személyzet önkénytelen, minden biztatás nélkül fejezi ki háláját ez emlékezetes napon. S mily szép módon teszi ezt: rokkant társaira gondolva, megtakarított filléreiből alapítványt tett Hirsch igazgató úr nevére. A hála és jótékonyság két nemes érzése az emberi szivnek és összeolvadván, a legméltóbb áldozat a kegyelet oltárán.

Éljen sokáig Hirsch Lipót igazgató úr, éljen sokáig a derék nyomda-személyzet!

Gyulai Pál beszéde után a szép ünnep Hirsch igazgató éltetése közben véget ért.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Mikszáth Kálmán, a mint jelentettük, a vele kötött egyesség értelmében ez évi szeptember hava óta *kizárólag csak a «Vasárnapi Ujság» számára ir szépirodalmi dolgozatokat.* Ha mégis néha más lap is közöl tőle ilyet, ez vagy már régebben megjelent műve Mikszáthnak, vagy pedig az illető lap a «Vasárnapi Ujság»-ból vette át s nyomatta le. Akadt olyan is, mely a forrást se említette meg, pedig az ily átvételeknek megvannak a maga, törvény és irodalmi szokások által meghatározott szabályai.

A NEMZETI MÚZEUM MAGYAR FASZOBRAI

A hajdani boldog és hatalmas Magyarország művészetének mozgalmas sokféleségében a szárnyasoltárokat külön hely illeti meg. Ezek a kegyes célra szánt alkotások díszítették legméltóbban a templomot, pompázó dekoratív színességükkel hangsúlyozva a szentély, az oltárasztal misztikus jelentőségét. Felépítésük és oromdíszük architekturális, szekrényükben szobrokat rejtenek, mozgatható szárnyaikat pedig képek díszítik. Ecset és véső dolgozott ünnepi köntösükön, oly harmóniában, amire példa csak a sokat csúfolt középkorban akad. A nagy szintézis kedvéért csaknem elmosódtak a műfajok határai: a szobrok festettek s a szárnyképek helyét olykor polichrom domborművek foglalják el.

A szobrok fából készültek, mint maga az oltár s többnyire annak szekrényébe kerültek, de néha, különösen nagyobb oltárokon, jutott belőlük jónéhány az oromdísz fantasztikus arkatúrái és fialái közé. Olykor teljesen önállósulnak, a diadalív gerendáin bukkannak fel vagy a főhajó oldalfalain elhelyezett konzolokon. A diadalív szobrainak témája kötött. Feszület szerepelhet ott, alatta álló Szűz Máriával és Szent János evangélistával. Talapzatra állított magános faszobrokra, minő például a bécsi vagy bécsújhelyi dóm főhajójában látható, magyar példa nem ismeretes. Tudunk néhány ritkább alkalmazásról, — minő pl. a kegyszobrok, az esztergomi úrkoporsó szobrai, az ismeretlen rendeltetésű lőcsei Krisztus születése csoport stb. — ezektől eltekintve azonban bátran állítható, hogy a múzeumokba került s olykor műkereskedésben felbukkanó magyar faszobrok — ha nem diadalívre szánt csoport töredékei — valamennyien szárnyasoltárok szekrényeiből valók. Még akkor is, ha származási helyükön, a templomban magánosan állottak: hiszen az oltár, amelynek részei voltak, már korábban elpusztulhatott.

Oltártöredéknek véljük a magyar faszobrászat rendkívüli értékű legrégibb emlékét, a *szlatvini Madonnát,* amelyre Divald Kornél bukkant rá, fáradhatatlan kutatóútjainak egyikén, a szepesmegyei kis templom padlásán.[1] Feltűnően karcsú, nyulánk Madonnát ábrázol ez az alig méternyi magas szobor. Arcán a XIV. századi művészetben még gyakori fagyott, archaikus mosoly ül, ruhája azonban már természetes, lágy ráncokban omlik le testéről. Mária jobbkarján tartja a gyermek Jézust, de anya gyermekével nem egyesül bensőséges kapcsolatban, sőt ennek csirája is hiányzik. A szobor nincs átfestve, színezése eredeti. A hátoldal lapos, amiből kitűnik, hogy a Madonna annak idején az oltárszekrény belső lapjához hozzá volt erősítve.

A mintázás markáns sajátosságaiból, minő a karcsúság, a lágyan faragott redők omlása s az archaikus mosoly, biztosan következtethetünk korára. A szlatvini Madonna részben a francia elefántcsontplasztikával, részben a korai faszobrászat nemzetközi stílusával tart rokonságot. Az előbbire mutat töretlen lendülete, amely szinte az elefántagyar hajlását követi, az utóbbira néhány emlék, amely egyúttal fejlődéstörténeti helyét is meghatározza. A stuttgarti vár múzeumának 1340 körül készült durvábban, szegényesebben mintázott sirató Máriája e stílus egyik legalsó lépcsőfokán áll, a boroszlói Magdolna-templom Szent Andrása pedig kiérett formáját mutatja. Szobrunk fejlettebb az előbbinél, a boroszlói apostol életteljességét azonban még nem éri el. Épp ezért időbelileg a kettő közé kell helyeznünk. 1350—1360 körül készülhetett, nemcsak a legrégibb ismeretes magyar faszobor, hanem legkoraibb szárnyasoltártöredékünk is. Az olaszos-jellegű szép *báti* képek egy emberöltővel utána következnek, ha stílusuk nem is, de koruk egybeesik egy feszületével, amely a mateóci templomban rejtőzik s amely faplasztikánk időrendben második eddig ismert emléke.

A XIV. század utolsó negyedében a stílus erjedni kezd. Ekkor készülnek azok

[1] L. Elek Artúr tanulmányát: „A Nemzeti Múzeum újra elrendezett régiségtára." Magyar Művészet I. (1925.) évf. 257-258, 261-262 old.

Magyar Művészet
1928. évf.

A SZLATVINI MADONNA. 1350—1360 körül
Magyar Nemzeti Múzeum

MADONNA. Felsőmagyarország, 1420 körül
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

a csontvázzá fogyott, sebhelyektől és fájdalomtól eltorzult Krisztus-szobrok, amelyek különösen Sziléziában gyakoriak. E rövid, de kérlelhetetlenül naturalista korszakot a józan magyar formalátás nem tette magáévá s a nemzetközi fejlődés útja is nemsokára továbbkanyargott a komor emlékű állomásról. 1400 körül új stílus keletkezik, amely természetes, anélkül hogy brutális lenne, mosolygó és harmonikus, szemben az előző kor megrázó, a késői Grünewald szellemét idéző istenábrázolásával. Az úgynevezett szép Madonnák kora ez, a leányos báj, olykor a raffinált negédesség páratlan formai tökéletességű művészete.

A rövid, de annál szebb virágokat bontó stílus ősforrását külföldi kutatók sokhelyütt keresték és sokhelyütt meg is találták. Swarzenski rajnai, Pinder csehországi, Wiese sziléziai, Kieslinger ausztriai, illetve bécsi eredet mellett kardoskodik. Szívünk szerint Ausztriának tulajdonítanók a kezdeményezést, hiszen a szép Madonnák halk érzelmessége a bécsi stílus századokon végigzengő alaphangját üti meg. Az új forrás azonban nem itt bukkant fel a földből, illetve nemcsak itt, hanem mindenütt, ahol az említett kutatók gondolták, egymástól távoleső helyeken, a Rajna partján és a csehországi Krumauban egyszerre. Új kezdeményezések gyakran indulnak el több helyről, több mestertől egyszerre. Az olasz quattrocento piktúrának szikráját sem egyetlen művész pattantotta ki, de még a firenzeiét sem. Többen, sokan dolgoztak érte és rajta, egymás mellett, egymás eredményeitől függetlenül vagy azokat felhasználva.

A szép Madonnák szobrai többnyire puha kőből készültek s írott adat útbaigazítása nélkül is szinte bizonyosnak véljük, hogy hazánkban is állottak e kort jellemző kőszobrok, különösen az ország szívének, Budának, Esztergomnak s a nagyobb városoknak templomaiban. Ezek elpusztultak, a romlandó fát azonban nem őrölte meg az idő; megmaradt, mert békésebb vidékekre került s kis részben ma is áll. Több szobor őrzi emlékét hazánkban, minő pl. a lőcsei Szent Jakab-oltárka apostolai vagy a gyengébb kvalitású nagyeőri Madonna. A legszebb közülük, egy majdnem embernagyságú fehér *Madonna* Felső-Magyarországról a Nemzeti Múzeumba került.

A szlatvini szobor megnyúlt arányaival szemben ez a Szűz Mária földiesebb, testiesebb. A kiérett gotikára jellemző S-alakú tartás lágyan hajlítja meg alakját. Jobbjában gránátalmát nyujt ruhátlan gyermeke felé, akit balján tart s akinek mintázása üde és természetes. Mosolygó arckifejezése, lábszárának puha és kövérkésráncai a kor ébredező realisztikus törekvéseit mutatja. A Szűz arca áhitatos. Vonásai tiszták és emberiek. Köpenyének lágyan öblösödő, éles ráncban sehol meg nem törő alakítása, fejkendőjének finom omlása virtuóz fafaragóra vall, aki technikai akadályt alig ismert. Szobrunk készültét 1420 körül sejtjük.[1] A kőből faragott szép Madonnák stílusát a faszobrászat néhány évtizedes késéssel tette magáévá, de ez a Madonna koraibbnak tűnik a németországi rokon faemlékeknél (Arnstadt, Weildorf), mert stílusa tiszta, nem keveredik későbbi elemekkel.

Az időrendi sorban itt, a Nemzeti Múzeum szép Madonnája után nagy szakadék tátong s ezt a szakadékot nem tudják betölteni sem múzeumaink szobrai, sem Egészmagyarország fa-emlékei. Sajátságos és ma még érthetetlen tény az, hogy 1420—1470 között készült magyar szárnyasoltárt még töredékben sem ismerünk. Lehetetlen, hogy a XV. század művészete, amely *Kolozsvári Tamás*sal s több kitünő, névszerint nem ismert festővel és szobrásszal indult, nem talált volna utódokra a következő generációban. A festészet terén talán szerencsésebbek leszünk, néhány eddig nem ismert vagy hibásan datált fontos emlékre való hivatkozással, a szobrok közül azonban hazai földön álló emlék az említett időből egyelőre nem ismeretes. Egyedül *Kassai Jakab*, a Bécsbe szakadt nagy magyar mester emelkedik ki toronyként a pusztaságból, munkássága azonban csak eredetével gyökerezik hazai földben. Tanítványai bajorok és osztrákok voltak.

Faszobrászatunk a XV. század utolsó negyedében éli fénykorát. A későgotika kora pompás virágokat hajt. A stílus egységes, az emlékek formaadása között alig érezhető különbség. E nagy virágzást rövid időszak előzi meg, amely az új, lázas szellemű ruha-

[1] L. Elek Artúr idézett tanulmánya. I. évf. 257. old.

redőzésbe belopja még a régies komponálás elemeit. Ez átmeneti korba tartozik — nézetünk szerint — a múzeum *Myrai Szt. Miklós* szobra, amely ugyancsak a szlatvini templom padlásáról került elő. A gotikus lendület hiányzik belőle. Nehézkesen, méltóságteljesen áll. Hajának és szakállának egyformán rendezett csigái is korai származásra vallanak. De a casula redőzése, a tömbösen formált ráncok, az infula szalagjának hirtelen lendülete már az új szellemet sugározza. 1480 körül készülhetett ez a szobor, amely szintén bizonyára egy szárnyasoltár szekrényében állott.[1]

A stílus érettebb fázisát mutatja *Szt. Borbála* rendkívül vonzó szobra, amelyről csak annyit tudni, hogy Felső-Magyarországról való. Formaalakítása biztos és elegáns, a habkönnyű ruharedők játékosan ölelik át a sudár szép alakot, öblösödő, fodrosodó ráncaikkal pillanatnyi nyugalomra sem találva. Sajnos, az arc kontár átfestésnek esett áldozatul, mint általában a lélek tükrét, az arcot és szemet kezdi ki legelőször a késői kor kegyetlensége s a jobbik eset az, ha csak átfestés, nem átfaragás változtat rajtuk.

A Szt. Borbála-szobor közeli kapcsolatban áll azzal az élesen karakterizáló, nyugtalan és nagyvonalú stílussal, amelyet hazánkban eddig főkép Veit Stoss-szal, a nagy nürnbergi fafaragó-mesterrel hoztak kapcsolatba. Kétségtelen, hogy Stoss a késői faszobrászat nemzetközi stíljének kialakításában nagy szerepet vállalt, kétségtelen az is, hogy a közeli Krakóban dolgozó mester Felsőmagyarország művészetére is hatott. A lőcsei főoltár egyik szobra s egy dombormüve — mint Divald kimutatta, — nyilvánvalóan Stoss mintáinak átdolgozása, a hatás pedig felcsillan még jónéhány emlékünkön. Téves általánosítás lenne azonban a tipikus késő-gotikus stílus eredetét egyedül Stoss vállára hárítani, vagy faszobrászatunk emlékeinek zömét vele kapcsolatba hozni. Az 1500 körüli Szt. Borbála-szobor ugyanazt a hangot üti meg, mint Stoss művészete s mégis attól teljesen függetlenül, hatása nélkül elképzelhető.

Szt. Szeverin szobra, mely az előbbivel egy időből való s rokon is vele, inkább emlékeztet Stossra, kiváltkép egy apró részlet, köpenyének sajátságos felgyűrődő fodra miatt. Kvalitásbelileg azonban mögötte marad Szt. Borbálának.

Szt. István és *Szt. László* királyok egy kéztől való, laposan mintázott markáns szobrai ugyancsak a századforduló körülről valók s igazságtalanság lenne velük kapcsolatban külső hatásra gondolni. Szt. István patriarcha-fejének faragása nagyszerű jellemző erőről s brilliáns technikai tudásról tesz tanuságot, amivel szöges ellentétben áll a törzs esetlen, szegényes mintázása s a köpeny sematikus ráncvetése. Szt. László szobrára ugyanez áll, azzal a különbséggel, hogy feje kevésbbé markáns, bár az átlagos színvonalat így is meghaladja, s törzsének formálása még a párjáénál is fogyatékosabb. Kettéosztott kún ízlésű szakálla a múzeum egyik koraibb emlékéről, a trencséni fejereklyetartóról már ismeretes, amely a nagy király arcvonásait szintén az elterjedt ikonográfiai hagyomány alapján ábrázolta. Jobbkezében bizonyára szekercét emelt, baljában is tartott valamit, mert a csonka kar könyökben behajlik. Szt. István jogaras jobbkeze is letört. A két szobor a múzeum pincéjéből került elő, származásuk egyébként teljesen ismeretlen.[1]

A forrongó stílus tetőfokát egy Szlatvinból való, 1510 körül készült *Keresztelő Szt. János-szobor* mutatja, amely a sorozat egyik legszebb darabja.[2] A királyszobrok is laposak, a Szt. János azonban még ezeket is felülmúlja. Térbeli mélysége alig néhány centiméter s mégis a kerek szobor tökéletes illúzióját kelti. Már felépítése, mozdulata is nyugtalan, izgatott és szenvedélyes, részleteiben annál inkább az. Az állatbőrre dobott durva köpeny elszabadul a testtől s óriási, vad ráncokban cikázik le a föld felé. Sehol egy nyugodt vonal vagy símán alálolyó forma, a részletek forrongó rendszertelenséggel töltik be az adott vékony térréteget, mégis az egész mű egységes és organikus. Tudatos művész alkotása, aki értett az ellentét erejének kihasználásához is, a lágy, lirikus arcvonásokat például a hajkorona és szakáll nyugtalanul csavarodó indái közé rejtette.

A mohácsi vész éve körül ez az extatikus síílus megcsendesedik. A múzeum anyagából példa kedvéért *két lator* szobrát idézzük,

[1] L. Elek id. tanulmánya. 257. old.

[1] L. Elek id. tanulmánya. I. évf. 257. o.

[2] L. u. o.

amely egy 1912-ben tartott aukción bukkant fel. Formafelfogásuk régies, ezzel szemben az összetört csontok kegyetlen realizmusa arra vall, hogy a késő-gotikus stílus nagy fellángolása után készültek, annak eredményeit — inkább különösségekben, mint követnivalóiban — felhasználva. Feltűnő a megtért lator magyaros, bajuszos feje, bár a magyar típus ábrázolása középkori művészetünkben nem ritka, különösen szárnyképeken gyakori. Az ágyékkötők merev, sematikus rajza, ügyetlen lobogtatása szerényebb tehetségű vidéki mesterre vall, aki pl. a fej magasságát s az alsókar hosszúságát (kézzel együtt) egyenlőnek tartotta s általában a férfiakt mintázásához csak fogyatékosan értett. A szobrokat, melyek nézetünk szerint a XVI. század huszas éveiben készültek, mégis értékeseknek tartjuk. Ilyfajta, késői, erejefogyott emlékünkből kevés akad s ezek mutatják, hogy a faplasztika hazánkbeli virágzását nem Mohács pusztította ki: halálra volt ítélve már, mikor a török lett az úr az ország felett.

GENTHON ISTVAN

MYRAI SZT. MIKLÓS. Szlatvin. 1480 körül
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

SZT. SZEVERIN. Felsőmagyarország, 1500 körül
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

SZT. BORBÁLA. Felsőmagyarország, 1500 körül
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

SZT. ISTVÁN ÉS SZT. LÁSZLÓ KIRÁLYOK. 1500 körül
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

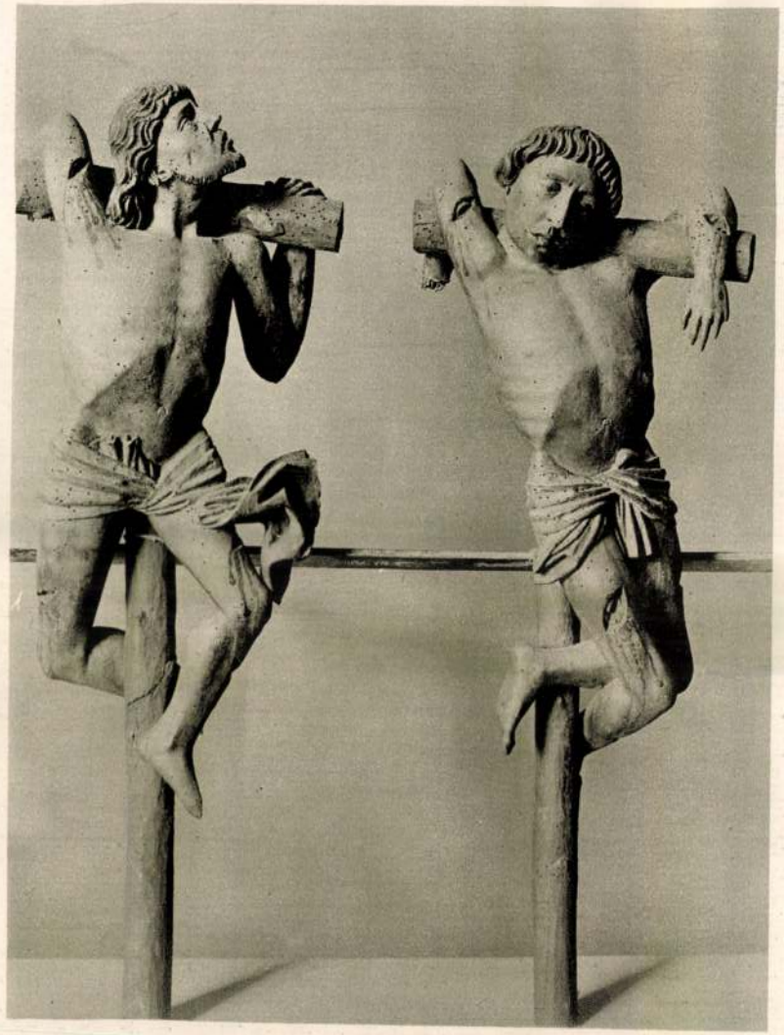

KÉT LATOR. Felsőmagyarország, 1520—1530 között
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

KERESZTELŐ SZT. JÁNOS. Szlatvin. 1510 körül
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZET ÉSZAKON

A világháború, a nyomában járó forradalmak, Magyarország földarabolása beleszakítottak az egységes magyar kultúrfejlődésbe. A négyfelé tépett egy-test-egy-lélek magyar szellemi élet erősen megsínylette ezt az új Mohácsot, de a fölmérhetetlen kár is haszonba ment egy ponton, hogy kényszerítette a nemzetet arra, amit az egészséges kultúrfejlődés érdekében régen meg kellett volna kezdeni: a szellemi élet decentralizációjára. Amíg a legnagyobb és úgyszólván egyetlen kultúrcentrum, Budapest volt minden magyar megmozdulásnak Mekkája, melyből fény áradt a vidékre, de viszont a vidék friss életerejéből táplálkozott, gondolni sem lehetett arra, hogy a vidéki városokban önálló kultúrgócpontok keletkezzenek. A békediktátum, melynek következménye nemcsak a magyarság egyes részeinek új államjogi elhelyeződése volt, de majdnem hermetikus szellemi határzárra is vezetett az egyes részek közt, az egy kultúrterület helyébe négy, sok tekintetben önálló magyar kultúrterületet hozott létre.

Az elszakított területek magyarsága talán belső sugallatból megérezte azt, hogy az anyatörzsről letépve, egyedül a kultúrértékei biztosítják létét és jövőjét, alig eszmélt föl a megrázó katasztrófa szédületéből, hozzáfogott azok megszervezéséhez és fejlesztéséhez. A központi, fénytadó égitest érdekszférájától eltávolítva, mindegyik rész külön-külön maga igyekszik fényt termelni, a bolygó csillagok szerepét új napok szerepével cseréli föl.

Hallatlan nehézségekkel kell megküzdenie az új helyzetben a magyarságnak a talajtalansággal, a bizalmatlansággal a saját véreink körében, az új uralom minden magyar megmozdulásra reagáló, súlyosan ránehezedő, elfojtó szándékával, szegénységgel, fásultsággal, árván, még talán a hitéből is kifosztva mindent újra kellett kezdenünk, de — „sub pondere crescit palma", az új élethajtások megfogantak, már virágzanak, már gyümölcsöt is hajtanak.

A legnagyobb arányú ez a szellemi egység szempontjából csak decentralizált fejlődés az irodalom terén, amely ma már fejletten, sok tekintetben egyénien állhatja a legszigorúbb kritikát is s kivívta már magának Budapestnek is az elismerését.

A képzőművészet terén Budapest egyeduralma nem volt annyira kifejezett a multban sem, mint az irodalom terén, a vidéki képzőművészeti fészkek (Nagybánya, Szolnok, Kecskemét stb.) nemzetközi viszonylatban is vele egyforma értéket képviseltek, de meg a képzőművészeti termelés nem függ annyira az üzleti vállalkozástól, mint a könyvkiadás s úgy hiszem, a gazdasági centralizáció volt a legnagyobb akadálya a vidéki irodalom önálló lábrakapásának. Így azután a képzőművészeti élet decentralizálása nem lévén olyan égetően szükséges, nem is volt olyan gyors lendülettel nekiinduló, de részben az ittmaradottak, részben a nyomukban feltörekvő fiatalok egészséges fejlődés képét mutatják máris. Határozott értékekkel és jelentős eredményekkel számolhatunk be Trianon óta az elszakított területek magyar képzőművészete terén is.

Az önálló kultúrfejlődésnek talán legnehezebbek a föltételei a ma Szlovenszkónak nevezett Fölvidéken. A Csehországhoz csatolt magyarság nem él kompakt tömegben, de a több mint ezer kilométeres déli határszélen keskenyebb-szélesebb sávban. Az egyes magyar nyelvterületek és kulturális központok annyira el vannak szigetelve egymástól, hogy intenzív érintkezésük teljesen lehetetlen. Ez a földrajzi széttagoltság erősen hátráltatja az egységes, mondjuk „szlovenszkói magyar" szellem kifejlődését, ami pl. Erdélyben a magyarság elhelyeződése és közös történelmi multja következtében ab ovo adva volt. Enélkül pedig a kultúrfejlődés nem lehet oly gyors ütemű és egyéniséget kifejező, mint amilyenre szükség lenne. Minden kultúrközpont úgyszólván önmagában zárt sejtéletet él, amelyről a másiknak tudomása is alig van, nem hogy közös, egyöntetű munkára tudnának összehangolódni. Más és más rendszerek, eljárásmódok, más gondolatvilág, a pártolásnak

Magyarnak lenni: művészet

Irta: LACZKÓ GÉZA

A magyarság most megint útját keresi a népek csalitosában s ha az ember a nagy angol és francia lapokat böngészi, lássuk, ők hogyan látnak bennünket, túl jól vagy rosszul értesültségükön, pártpolitikai állásfoglalásukon, olyan valami *leegyszerűsítő* felfogásba ütközünk, hogy végül is az ura fakó mozdulattal hajítjuk őket félre. Eh, ezek Nyugaton hát sose fognak megérteni bennünket! Sosem fogják megérteni ezt a *bonyolult* magyar életet?

Persze, hisz egészen más a szemük beállítása, amelyet tudósaik munkája szabott meg. A francia, ha jól megtanulta a maga latinját, amelynek révén nyelvtestvéreinek életébe is biztos szemmel pillanthat be, némi angol (ritka!) s némi német (meg ritkább!) tájékozottság birtokában egészen kitűnően fölmérheti nyelvi, kulturális és történelmi multját; de remek ismerőjévé válhat a franciaságnak, ha nem is ért más nyelvet a francián kívül. És *nem tévedhet*. Az angol majdnem ugyanígy van, csak nála az angol-szász tájékozottság van elől, amit kellően egészít ki a mélyebb klasszikus műveltség s a francia világba való bekukkantás. De egyedül az angol műveltség birtokában is megértheti saját mivoltát, *tévedés nélkül*.

Most itt van a szegény magyar. Először is saját nyelvét kell, az iskolán túl, jól megtanulnia Pázmányból, Aranyból, a népi nyelvből, mert rengeteg idegenszerűség veszedelme fenyegeti. (Lásd: nyelvvédő mozgalom, cikkek, folyóiratok, könyvek.) S aztán, hiába beszélnek akármit a pillanatnyi maiság szószólói, olyan országban, ahol 1830-ig, szóval alig száz év előttig, a latin volt a hivatalos nyelv, a magyar történetírás anyanyelve, *latin-tudás* nélkül csak sötétben tapogatózik a régmult kutatója.

Németül meg kell tanulni, mert például a nyelvkutatas alapjában véve német tudomány s egy francia romanista sem lehet meg némettudás nélkül. De ezenfelül politikai történelmünkben is csak tévelyeg az, aki az idevágó német irodalmat eredetiben nem tudja olvasni.

No, most nézzük az ős-mult kutatását, az első, amibe még a honfoglalás előtt ütközünk, a *törökség* s később a roppant szláv tenger némely árama. És általában, legközelebbi nyelvrokonaink a szláv tengerbe pottyanva uszkálnak, mint olajcseppek s vogul, osztják, cseremisz tanulmányok az *orosz* nyelv ismerete nélkül nem képzelhetők el, de a folklore is az orosz sztyeppékre vezet, ahol ismét találkozunk a török-tatársággal s ezen a nyomon messze elkalandozhatunk a mongolságban. Szóval, a magyar nyelvész és őstörténész, ha akar, ha nem, kénytelen *orientalistává* és *szlavistává* képezni magát.

Ha most visszakanyarodunk a magyar népiséghez, a *kisebb szláv nyelvek* ismerete válik szükségessé; ha az őshaza lidércfénye lebeg előttünk, az ázsiai tudományokba kell belemélyednünk, az Ázsia-kutatás legfőbb művei pedig orosz és *angol* nyelven íródtak meg. Orientalista meg se tud mozdulni az angol és *francia* szakművek nélkül . . .

Ime, az a társadalmi divat, amely még az én gyermekkoromban a tehetős családoknál német, francia, angol kisasszonyokat, nevelőnőket tartott, nem egy későbbi tudósnak szerezte meg ifjúságában történelmi munkásságának e három fontos segédeszközét.

Arról nem is beszélek, hogy a magyar *művészi gondolat* hányszor kereste felfrissülését az angol és a francia irodalomban, művészetben. Nem véletlen, hogy az olyan ősien »nemes« író, mint Vörösmarty s az olyan ősien »paraszt« író, mint Arany, éppen Shakespeare-t fordították magyarra s a német-nem-tudást negélyező Petőfi egész takaros önéletrajzi vázlatot írt magáról németül és közönség-fogó regényeket fordított németből és tán franciából.

Még jó, hogy a skandináv világ kimaradt a magyar szellemi és történelmi élet befolyásolásából.

De már például a magyar protestantizmus régi és újabb kapcsolatai a német, *holland* és angol világgal újabb nehéz tanulmányokra szorítják vagy csalogatják az e téren búvárkodókat s Kálvin, bizony, francia volt, apja Picardiában élt és noyoni nőt vett feleségül.

A magyar középkor kutatója egyfelől a szlávságra van utalva, másfelől a francia világba vezet útja, ha máshogy nem, hát később Nápolyon és az Anjoukon keresztül s tessék az *olasz* nélkül, ha lehet, a magyar renaissance-szal s általában a magyar művészettörténettel boldogulni.

Azt már nem is említem, hogy a magyar őstörténet egyik legfontosabb útja *Bizánc* kapuin vezeti be a kutatót, akitől ráadásul *arab* kútfők böngészését követeli, s hogy 1526-tól Thökölyig rendkívül fontos az *oszmanli-török* források és vélemények ismerete.

Szédítő körforgás ez nyelvekben és gondolatokban Albion ködeitől a Góbi sivatagig és Augsburgtól Sziciliáig keresztben és hosszában, úgyszólván végig egész Eurasián.

Most még külön lebocsátkozni a *magyarán magyar mult* búvárlatába, a *magyarán magyar parasztság* megismerésébe: nem kis munka.

S ezt a roppant egészet mái magyar egységbe foglalni, a kutató munkán túl és kívül, a tudományos mérlegelésnek s a magyar lélek ősi ösztönének egybehangolt erőfeszítése!

Nem csoda, ha sokan eltévednek erre is, arra is (többek között mindenféle germano-, franco- és anglo-filiákba s -mániákba), mert magyarnak lenni nemcsak nagy tudomány, hanem nagy művészet is.

Meg lehet ezt a művészetet tanulni?

Nem tudom.

Egy azonban bizonyos: meg kell tanulni. A nagy magyar költők megmutatták: hogyan.

Boldog újévet kíván
Glória
osztálysorsjegy főárusító
VI., Andrássy-út 18. Telefon: 118-999
Az újévben már gazdag lehet
Ha Glóriától vesz sorsjegyet!

Minősíthetetlen durva cseh-szlovák sajtó- és rádiótámadások Magyarország ellen

A legutóbbi napokban *a cseh-szlovák sajtó és rádió minősíthetetlen hangon, sőt lehet mondani: nyomdafestéket nem tűrő hangon intéz támadásokat a magyar állam közigazgatása és kormányzata ellen.* A magyar kormány ismételten megkísérelte mind Prágában, mind Pozsonyban hivatalos úton megállapítani, hogy mi rejlik a Magyarország ellen szórt és — amint a bécsi rádió szlovák- és ruszinnyelvű leadása is bizonyítja — külföldre is továbbadott valótlanságok és rágalmak mögött. Biztatásokat kapott, de a hírszolgálati hadjárat nem szűnt meg.

A magyar kormány a mai napon újból felhívta a prágai kormány figyelmét, hogy ezt a fokozódó agitációt Magyarország ellen, amelyet mind Csehszlovákiában, mind Csehszlovákián kívül folytatnak, *nem nézheti tétlenül.* Nem kívánja azon az úton követni a cseh és szlovák hírszolgálati szerveket, amelyet azok maguknak választottak. Nem tartja méltóságával összeegyeztethetőnek, de praktikusnak sem, hogy ezt a szokatlan hangnemet átvegye, amely sem Magyarország, sem Csehszlovákia érdekeit nem szolgálhatja. Továbbra is a legjobb viszonyt kívánja fentartani szlovák szomszédjával, aminek előfeltételeit mind külföldön, mind a magyar földön megteremtette.

Sajnos, a magyar közönség széles rétegei, amelyek eddig a legnagyobb barátsággal viseltettek a szlovákokkal szemben, a szlovák sajtó hangja és a pozsonyi szabadtéri előadások után kezdenek meghökkenni és önkéntelenül felvetődik az a kérdés, vajjon a minden bevezetés nélkül, mintegy parancsszóra megindult magyarellenes agitáció *nem azt a célt szolgálja-e, hogy befolyást gyakoroljon a meglepetésszerűen elrendelt szlovák népszámlálás eredményére.* Hiszen emberileg nem volna érthetetlen, ha a szlovákiai magyar kisebbség a mesterségesen táplált terror nyomása alatt és a magyarbarát szlovákság a költött magyarországi rémhírek hatása alatt olyan magatartást tanusítana, amely a szlovák közigazgatási hatóságok előzetesen kihirdetett optimizmusát a népszámlálást illetően alátámasztaná.

Natan, a francia „filmkirály" bűntársaival öt év alatt 600 millió frankot sikkasztott el

Párizs, december 31.

A *Pathé-Natan* filmvállalat botránya egyre nagyobb méreteket ölt. A sajtó eleinte csak nyolcmilliós, majd 30 milliós, utóbb pedig *400 milliós családi ügyről* beszélt. Az *Excelsior* már úgy tudja, hogy Natan, a letartóztatott francia »filmkirály«, *több mint 600 millió frankkal károsította meg ügyfeleit.* Natan 33, csupán papiron létező vállalatot hozott létre és ravasz cselfogásokkal csalta lépre a takaréktőkét. A károsultak száma mintegy *hétezerre* rúg. Robert *Dirler*, a szindikátusba tömörült kárvallottak egyik jogtanácsosa, ujságírók előtt kijelentette, hogy *Natan és bűntársai öt év alatt 605 millió frankot sikkasztottak el.* A Pathé-Natan filmvállalat pénztárában *ma egyetlen fillér sincs.*

A *Petit Parisien* szerint filmkörökben kijelentették, hogy a Natan-botrány méreteiben *még a híres Stavisky-botrányt is felülmúlja.*

Kizárták a bolsevista pártból Krylenkót, a vörőshadsereg volt főparancsnokát

Párizs, december 31.

Mint Moszkvából jelentik, *Krylenkót*, a vöröshadsereg volt főparancsnokát, »lustaság és párterkölcs csorbítása« miatt *kizárták a pártból.*

Súlyos autószerencsétlenség érte László Fülöp fiát

László István felesége, Versen bárónő meghalt

London, december 31.

László István, néhai *László* Fülöp világhírű magyar festőművész második fia, feleségével együtt *súlyos gépkocsiszerencsétlenséget szenvedett* az elmult éjszaka Cambridge megyében, a Londonból New Marketbe vezető úton. A gépkocsi, amelyet *László* vezetett, *kanyarodóban teljes sebességgel összeütközött egy szembe jövő gépkocsival. László* felesége, született *Versen* bárónő, *meghalt*, maga *László* komolyabb sérüléseket szenvedett és a cambridgei kórházba vitték.

Pusztító tájfun a Fülöp-szigeteken

Manila, december 31.

A Fülöp-szigetekhez tartozó Panay-sziget felett tájfun dühöngött. *A vihar áradásokat és földcsuszamlásokat okozott.* Az egyik hegyifolyó gátja megszakadt. A gátszakadás következtében *óriási víztömegek árasztották el Calibo városkát és környékét.* A hullámok több embert magukkal ragadtak és számos épületet elsepertek. *Az elárasztott vidékkel minden kapcsolat megszakadt.*

„Des Alpes" leányinternátus
VEVEY LA TOUR (Lac Léman) Svájc. (Alapitva 1914)
Jegyezze fel ezt a címet, ha leányát neveltetni óhajtja, az intézet abszolut megbízható. Nyelvek zene, sport, kereskedelmi szakoktatás (diploma)

Nemesfém-
kohászatban, ötvözésben és feldolgozásban specializált szakember jó **elhelyezkedést találhat.** Részletes ajánlatokat »Külföldirek« jeligére Patak kirdetőirodába, VI., Vilmos császár-út 29.

Újév napján

*

Nem akarom kesergéssel kezdeni az újesztendőt, annál kevésbé, mert a kesergő férfi mind nevetséges, még a búbánatos szerelmes is. De ez a legalkalmasabb idő arra, hogy kissé körülnézzünk, hol is vagyunk, hova jutottunk?

A helyzet, amelyben vagyunk, sok tekintetben új. Például a liberalizmus többé nem tényezője a magyar közéletnek. Meghalt-e, vagy csak eltűnt, majd kiderül. Ha többé »nem számít«, akkor ennek bizonyosan megvan a maga oka, mert I. számú rögeszmém szerint »semmi sem történhetik elegendő ok nélkül«. Ne tessék azonban félni: itt most nem politikai fejtegetés következik, mert én már sok bűnbe és hibába beleestem, de a politikába még nem; pedig csaknem félszázadon át a közélet piacán úgy járni-kelni, hogy az ember végül elmondhassa: »Sohasem voltam tagja semmiféle pártnak!« — Magyarországon nem kicsiny dolog.

A liberálizmusról nem mint politikai jelszóról, hanem életelvről beszélek. Tudom, hogy népszerűtlen dolgot cselekszem ezzel, mellyel csak árthatok magamnak, mert a hazafiúi felbuzdulás megköveteli, hogy a liberálizmusról ma éppen olyan gúnyosan és megvetően beszéljünk, mint ahogyan bizonyos esztendőben a jogról és jogrendről nyilatkoznia kellett annak, aki nem akarta, hogy destruktívnak bélyegezzék. Mivel azonban nem hiszem, hogy mindazok között, akik a liberálizmust annyira szidják, akadna csak egy is, aki meg tudná mondani, hogy mi a liberálizmus, — ezt a kurta elmélkedést nem tartom feleslegesnek.

A liberálizmus és a szabadság ikertestvérek. Azok, akiket illet, hallják meg, hogy a liberálizmus nélkül nem lenne vallásszabadság. Miért tagadják meg azt az elvet, melynek fennmaradásukat köszönhetik? A magyar liberálizmus nélkül a magyar protestáns templomnak ma sem lenne uccára nyíló ajtaja, nem lenne egyenjogúsága és mozgási szabadsága aligha volna nagyobb, mint a gályarabok idejében.

Mi volna ma a *polgár*, ha a liberálizmus a céh-láda mellől ki nem vezette volna a magyar közélet egész mezejére? A gazdag kalmárok és a jómódú mesteremberek kora lejárt; ha a liberálizmus meg nem szerzett volna számára *minden jogot*, városi polgárságunk ma a világ legszánandóbb proletársága lenne.

És mit köszönhet a magyar paraszt a liberálizmusnak? *Mindent*, ami számára még érték.

Annak a hangos dadogásnak, hogy a liberálizmus tette szegénnyé a magyart, nincsen semmi értelme. A reformkorszak liberálizmusa meghozta 1848-at és a *nép* szabadságjogait, melyek a kiegyezéstől kezdve (amióta érvényesülhettek) sohasem tapasztalt gazdasági és kulturális fejlődést biztosítottak; felfelé íveltünk, előre haladtunk mindaddig, míg egy nagy nemzeti szerencsétlenség zürzavaros hónapjaiban felül nem kerekedett a népnek egy azelőtt jelentéktelen szerepet játszó emberekből álló rétege, melynek új jelszó kellett s az új jelszó nem lehetett más, mint a réginek ellentéte.

Azonban őket okolom legkevésbé a magyar liberálizmusnak a magyar közéletből való eltűnéséért. Sokkal inkább okai ennek azok, akik a liberálizmusnak minden előnyét élvezték, de az új korszak beköszöntésekor a liberálizmus védelmére nem az öklüket, nem a zsebüket, hanem még a szájukat sem nyitották ki. Amíg rendkívül csekély képességekkel is lehetett a liberális korszak nagy gazdasági fellendülésében dús javadalmazású szinekúrákat halmozni, titkos tanácsosnak lenni és főúri címeket szerezni, addig szinte véresre verték a mellüket, hogy ők milyen kitűnő liberálisok; de amint fordult a szél, dörgölődztek az új urakhoz, hogy kényelmes, de dúsan jövedelmező pozícióikat megtarthassák, a szabadságjogok fokozatos megnyirbálásakor a már jóllakottak érthető közönyével nézték, mint válnak lassanként teljesen fegyvertelenekké a közérdek védelmére hivatottak, s közöttük még a legjobbak voltak, akik egyszerűen félrevonultak és nem tettek egyebet, mint *hallgattak*.

A mi korunkban gerinctelen az intelligencia? *Hát mi védené meg, ha gerinces volna?*

Hogy a nép közönye a közügyekkel szemben nagy? Nem is kérdem, hogy hol van ma, aki a nép közönyét érdeklődéssé tudná változtatni, — de mit tud a nép egyáltalán a közügyekről? Hiszen *kívánságai sincsenek a kisüstön és az inségmunkán túl*...

A liberálizmus örökké magában hordta azt a veszélyt, hogy a nép többet gondolkodik, mint szabad és végül megkívánja, sőt talán még követelni is fogja a demokráciát.

Vannak dolgok, amelyeknek kimondásához nem közönséges bátorság kell. Bátor vagyok kimondani, hogy *a népnek ma én sem adnék demokráciát*, mert a hatalmat csak annak szabad a kezébe adni, aki tudja, mi az és feltehetőleg tud is vele bánni.

A mi (hajdani!) nagy államférfiaink politikai eszméi el vannak temetve; azok nem a népnek, hanem még a politikusoknak és közíróknak a vérébe sem mentek át; a mi nagyjainknak csak puszta neveit emlegetjük, eszméik a mai kor számára mintha nem is léteznének... Hiába éltek!

Az amerikai iskolában minden gyermek betűről betűre megtanulja, és haláláig hiba nélkül tudja a *Függetlenségi Nyilatkozatot*, mely az emberi jogok és az alkotmányos elvek mesteri összefoglalása. A bevándorló nem lehet amerikai polgár, míg a bíró előtt hibátlanul el nem mondja a Függetlenségi Nyilatkozatot. Az elemi iskolában tanulják *Washington búcsúját* a kongresszustól, (a legnagyobb amerikainak politikai végrendeletét) és Lincoln *gettysburgi beszédét:* minden amerikai tudja, mik az ő szabadságjogai, tudja, hogy azok nélkül sorvadás és nyomor várna hazájára, és tudja, hogy mik a kötelességei a népközösség irányában.

Tanítottuk mi ilyesmire a népet? Nem. Néha szónokoltunk, néha írtunk is ilyenekről, de hogy ezek az eszmék bele is menjenek az egész nép agyába, vérébe és húsába és a nép ezeknek biztos, legyőzhetetlen és megvesztegethetetlen védelmezője legyen, arról nem gondoskodott senki, — legkevésbé a politikai pártok, melyek eszerint szintén megérdemelték sorsukat. Melyik párt az, melynek mély gyökerei vannak a népben? Kérdéssel felelek: melyik párt az, melynek van egymillió követője ebben a tízmilliós népben?

Megengedem, hogy ilyenekre gondolni nem kellemes; de úgy érzem, hogy szükséges. Megengedem, hogy nagyon szükséges az optimizmus, de ha egy nagy ingoványt látok ott, ahol a jövőt fel kell építeni, nem tudok optimista lenni.

Nagyon sok betűt le kell írni, nagyon sok betűt ki kell nyomatni, nagyon sok fejbe bele kell önteni a legelemibb szabadságeszméket, — de minden ilyen igyekezet hiábavaló, szizifuszi munka a liberálizmus nélkül, melyről ma nem tudom, még a ravatalon van-e, vagy már el van temetve?

Az öregemberek betegségeinél és a neuraszténiások bajainál, kiváltkép, ha azok renyhe bélműködéssel és megzavart anyagcsereforgalommal állanak összefüggésben, akkor reggelenként egy-egy pohár természetes »Ferenc József« keserűvíz sokszor igazi jótétemény! Kérdezze még orvosát.

Dr. Hevesi Simon vezetőfőrabbi hitszónoklata a dohányuccai izr. templom könyörgő istentiszteletén

A pesti izr. hitközség elöljáróságának rendelkezésére a hitközség összes templomaiban szombaton délelőtt könyörgő istentiszteletet tartottak. A dohányuccai izr. templomban, ahol ez alkalommal testületileg megjelent a pesti izr. hitközség elöljárósága, dr. *Hevesi* Simon vezető-főrabbi tartotta a hitszónoklatot, melynek során a következőket mondotta:

— Az általánosítás irtóztató hiba és sötét bűn akkor is, ha a vádaknak egyesek esetében alapja van. De népeket, fajokat, nemzeteket, felekezeteket a maguk egészében elítélni és megbélyegezni égbekiáltó bűn; azt mondani, hogy valamely emberi, faji, vallási, társadalmi összesség tagjai képtelenek az erkölcsiségre, képtelenek a hazaszeretetre, a társadalmi testvéries együttműködésre és egymást követő nemzedékek végtelen során is képtelenek maradnak az erre hivatott magasabb lelkiségre, ez az égbekiáltó elkárhoztató általánosítás Istennek, az igazságnak és az emberiségnek csufolása.

— Ma ilyen kárhoztató ítéletet, ilyen kegyetlen, igazságtalan, lealacsonyító és megbélyegző halálos ítéletet mondanak ki a zsidóságra. Meg vagyok győződve róla, hogy a magyar nemzet széles rétegeiben és kiváló nagyjai között számosan vannak, akik a magyar zsidóság munkáját és érdemeit igazságosan elismerik és annak, a legnagyobb magyar államférfiak igazságérzete szerint és a magyar alkotmány szellemében meghozot törvényekben biztosított honpolgári és emberi jogait tiszteletben óhajtják tartani. De nekünk magunknak is kifejezésre kell juttatnunk megbántott igazságérzetünk mély és szent fájdalmát.

— Isten házában vagyunk. Körülvesz bennünket a világalkotó és világbíró Isten jelenlétének ereje és eltölt jelenlétének tudata. A *Láthatatlan* jelen van közöttünk. Tudjuk, hogy Isten előtt állunk, az igazság égi ura előtt, akinek színe előtt kell, hogy igazságra nyíljanak néma ajkaink.

— Fölemelem tiltakozásomat Isten színe előtt, mint a lelkiismeret világának és a Biblia szellemének követe, minden igazságtalan vád és rágalom ellen, mellyel a zsidóságot lealjasítani és ellene a tömegek gyülöletét felkorbácsolni igyekeznek. Mély megbántottságunknak kell kifejezést adnunk a megalázó lefokozás ellen, amely bennünket hitfelekezeti jellegünktől és a magyar alkotmányos törvényrendszerben meghatározott és biztosított hitfelekezeti mivoltunktól, a magyar nemzet egészéhez tartozásunk méltóságától és jogegyenlőségünk birtokától megfosztani és idegen népcsoport színvonalára süllyeszteni kíván. Tiltakozásomat fejezem ki minden általánosító, hamis vád ellen, mely azt akarja a köztudatba rögzíteni, hogy mi erre rászolgáltunk. Tolmácsolom híveim honfiúi érzületének tiltakozását ez igazságtalan megbélyegeztetés ellen.

— Mi nem vagyunk alsóbbrendűek másoknál, mi az ethika és kultúra adeptusai és művelői vagyunk, voltunk és maradunk. Mi szolgáltuk a köz és embertársunk javát és nemcsak magunkért dolgoztunk, de másokért is és áldást és életlehetőségeket gyarapítottunk a földön.

— És fölemelem óvó szavamat a leírhatatlan emberi katasztrófák és tragédiák özönének felidézése és ránkzudítása ellen. Kenyértelen, hajléktalan, hontalan, reménytelen, kétségbeesett bolyongókká tenni ifjat, öreget, férfit, asszonyt, aggastyánt, árvát, gyermeket, olyan irányzat ez, mely a magyar lélekkel nem rokon. A klasszikus ókorból felénk csendül egy hang, Sinopei Diogénes hangja, mely azt kiáltja, hogy az ember, aki hirdeti a szeretetet, de nem gyakorolja, olyan, mint az ércsíp, mely *nem hallja a saját maga dalát.*

— Mi pedig bizonyítsuk be, hogy forrón szeretjük ezt a hont, melyért fiaink meghaltak és minden körülmények között hű fiai leszünk magyar hazánknak! Tántoríthatatlanul!

— Testvérek! Imádkozzunk Istenhez, hogy küldje le az ő világosságát, adja ihletét a magyar nemzet nagyjainak és a magyar nemzetnek lelkébe, hogy az útján járva, az igazság és testvériség isteni országát építsék a honnak üdvére és dicsőségére! — Amen!

A hitszónoklat előtt a *Hiszekegy*, utána pedig a *Himnusz* hangzott fel, melyet a templomot zsufolásig megtöltő hívők közössége mély megilletődéssel állva hallgatott végig.

Előléptetések a MÁV-nál

A m. kir. államvasutak igazgatóságának elnöke 1939. évi január hó 1-től kezdődő hatállyal az alább felsorolt tisztviselőknek a magasabb fizetési osztály elnevezését és jellegét adományozta:

I.

A főiskolás tisztviselők státusában:

Főtanácsosi, illetve műszaki főtanácsosi elnevezést és a IV. fizetési osztály jellegét: Kelemen János tanácsosnak, Cseri László, Lőrincz Dezső műszaki tanácsosoknak, Avemaria Kálmán, dr. Ruitz Alfonz tanácsosoknak.

Tanácsosi, illetve műszaki tanácsosi elnevezést és az V. fizetési osztály jellegét: Bakcsy József titkárnak, Murányi Gyula, Lovass Miklós főmérnököknek, Raskó Antal, dr. Kass Lajos titkároknak, Cselényi Zsigmond főmérnöknek, László Jenő titkárnak.

Titkári, illetve főmérnöki elnevezést és a VI. fiz. osztály jellegét: Papházy Béla mérnöknek, dr. Gémessy Piroska, dr. Vass-Eyssen Rezső segédtitkároknak.

A VII. fizetési osztály elnevezést és jellegét: Bihary Károly, Baják Béla mérnököknek.

II.

Az érettségizett tisztviselők státusában.

Főfelügyelői elnevezést és a IV. osztály jellegét: Szikla Kornél felügyelőnek.

Felügyelői elnevezést és az V. fizetési osztály jellegét: Mártonyi Rezső, Sarlós Béla, Barabás Norbert, Walter Jenő, Szentiványi Zoltán, Bán Ferenc, Bodó Ferenc, Podhradszky Jenő, Zábó József főintézőknek.

Főintézői elnevezést és a VI. fizetési osztály jellegét: Nikházy Viktor, Felpéci Alfréd, Hetési József, Achácz László, Bognár János, Maróthy Gyula, Gazdag János, Pekló József, Turi Aladár, Matis Bálint, Papolczy József, Juhász Joachim, Kovács Ferenc, Katona Lajos, Hajdu Elek, vitéz Komporday Pál, Bodó György, Farkas István, Krasznai István, Muzslay János, Durkó János, Gelléri József, Horváth István, Jákics József, Tucherl Oszkár, Mohai László, Landesz Jenő, Udvarhelyi Zoltán, Láng Lajos, Simai Ferenc intézőknek.

III.

A négyközépiskolás tisztviselők státusában.

Főellenőri elnevezést és a VI. fizetési osztály jellegét: Hajdu János ellenőrnek.

Ellenőri elnevezést és a VII. fizetési osztály jellegét: Keskeny Mátyás, Téri Károly, Molnár Lajos, Bene Menyhért, Téglási István, Wáhl Róbert, Selei Ede Árpád, Lányi Kálmán, Palatinus János, Vojnesich Árpád, Rózsa Árpád hivatalnokoknak.

Spanyol-

nyelvtan magyarok részére. **A kiejtés megjelölésével.**
Ára kötve P **8.—**. Fűzve P **6.—**

Kis spanyol nyelvtan (Honti R.) P **2.80**

Spanyol-magyar és magyar-spanyol szótár
Ára vászonkötésben P **6.—**

Portugál-

magyar társalgó és nyelvtani alapismeretek ára P **3.—**

Kapható: AZ EST könyvkereskedésében, VII., Erzsébet körút 18-20

Aix-en-Provence-ban, *Cézanne* szülővárosában, ahol a festő életének tetemes részét is töltötte, egyszerre négy művét fedezte fel egy műgyüjtő. A képek — két tájkép, egy akt és egy csöndélet — szignálatlanok ugyan, de jól agnoszkálhatók.

Padovában, 1920 telén megbízták Zamatto mérnököt, hogy egy régi magánház előcsarnokát építse át. Evégett az első emeleten a kapu fölött lévő nagy termet is, amelyet időtlen idők óta gabonaraktárul használtak, ki kellett tisztogatnia ; a közfalak lebontásából kikerülő régi anyag szerződés szerint a mérnököt illette meg. Bontás közben néhány régi faragott szobordarabra bukkant, amelyek 1600 táján kerülhettek bele a falba. Megtisztítás után a mérnök fivére, egy régiségkereskedő nyomban felismerte a töredékek jelentős voltát, bár szerinte két középkori síremlék darabjaival állottak szemközt. Ő a két fragmentumot aztán tovább eladta Salvatore Romano firenzei régiségkereskedőnek, ahol Fiocco tanár, a páduai egyetem műtörténésze a két darabot mint *Donatello* egykori páduai oltárának maradványait ismerte fel. Az olasz állami Műemlékbizottság most október közepén foglalta le az állam számára a két szoborrészt.

A sienai képtár ezidei átrendezése alkalmával bukkantak állítólag egy új *Dürerre*. A »Pester Lloyd« 1931 május 9-iki jelentése szerint a vászonfestmény (?) 32×22 cm méretű, szent Jeromost ábrázolja és 1514 körüli évekből származik.

A Nizza melletti Saint Paul faluban Gwyn Griffiths ausztráliai írónő egy régiségkereskedésben megvett 12 fontért egy női portrét. Andrus és Frank Harris megállapították a képről, hogy az *Gainsborough* műve és valószínűleg Lady Hamiltont ábrázolja.

Alexander Lindemann, egy fiatal bécsi képrestaurátor egy neki átadott, régen átfestett kép felső rétegét lehámozta s alatta egy 1611-ből való Franz *Hals*-képet fedezett fel.

E. T. A. Hoffmann, mint piktor

E. T. A. *Hoffmann* nemcsupán mint író, hanem mint rajzoló is nagy tehetségről tanuskodott. Festményt azonban mindeddig nem ismertek tőle. Most Dr. Franz Roh heidelbergi műtörténész magántulajdonban lévő festett csoportportrét talált, amelyet Hoffmann művéül agnoszkált. A festményt a heidelbergi Kunstverein állította ki az elmult nyáron.

A Hirsch-gyüjteménynek e nyáron Londonban tartott árverésén felmerült egy eddig teljesen elhanyagolt *Perugino*-kép, egy *pietà*, amely régebben Orleansi Fülöp herceg tulajdonában volt s onnan 1798-ban Sir Christopher Sykes vette meg 60 fontért. Ezuttal 3800 fontért a dublini ír nemzeti képtár szerezte meg.

A nyár folyamán két *Rafael*-kép is felbukkant. Az egyik Giuliano de Medicinek, Nemours hercegének és X. Leo pápa öccsének képmása, akinek udvarába Rafaelt 1515-ben befogadták ; a rákövetkező évben a herceg már meg is halt tüdővészben. A kisméretű (17×23 cm) portré, amely éppen e méretéből következtetve ikerképnek készült Pietro Bembo portréjához s amely nyilván egyazon korszakba tartozik a Pitti-palota »Donna gravida«-jával és az urbinói »Donna magra«-val, arcképszerűen nagyon hasonlít Giuliano hercegnek ahhoz a nagyméretű portréjához, amelyet Rafael röviddel a herceg halála előtt festett s amely Duveen útján a newyorki Jules Bache-gyüjteménybe került.

A nagy portrén azonban az Angyalvár szerepel háttérül ; a kicsin pedig

két jellegzetes attributuma: a *Jakabbot* és a zarándokruha *kagylós* díszítése; igaz, hogy az utóbbi a férfiúnál már egészen groteszken, talán protestáns művész gúnyjaként tér vissza. A múzeum régi katalógusa *augsburgi* munkának mondja e két érdekes, kis, szoborszerű edényt, amelyek viselettörténeti szempontból is igen figyelemreméltóak. A kalapok jellegzetes alakja, a férfi övén fityegő zarándokkulacs egyaránt érdekesek. A művész láthatólag az életből vett két alakot akart megmintázni és csak az a különös, hogy mért keresett a 16. században középkori motívumot. Talán régebbi ábrázolások hatása alatt alkotta meg kora kisplasztikájának ezen érdekes emlékeit, s beléjük lehelte a reformáció századának német szellemét.

Felbukkanó mesterművek

Az ember azt hihetné, hogy a műtörténészek és a műkereskedelem vállvetett munkája folytán ma már az európai művészettörténetnek minden jelentősebb alkotása, amely egyáltalán kiállotta az idők viharait, szépen leírva, katalogizálva, úgynevezett »biztos kezekben« van s hogy többé ezen a téren nem érheti meglepetés a műgyűjtőket. Hát hogy ez távolról sincs így, annak bizonyságául csupán a legutóbbi hat hónap alatt a világ különböző sarkaiban feltünedezett és felfedezett fontosabb festményeket gyüjtöttük fel. Egészen külön képtárat lehetne az új »sztárokból« megalapozni. Íme a jelentősebb alkotások:

Egy névtelen angol magángyüjtő birtokában bukkant fel egy *Bellini* által 1500-ban festett portré, a mester sajátkezű, teljes aláírásával. A kép Barthold Georg Niebuhr, a nagynevű német történész hagyatékából került a gyüjtőhöz. Niebuhr 1816—1823 között vatikáni porosz követ volt s nyilván akkor szerezte meg a velencei iskola egyik legnagyobb mesterének ezt a művét. Vasari szerint ugyan Bellini igen sok portrét festett, de viszont kevés ilyenfajta hiteles műve maradt reánk.

Az elkallódott *Botticelliek* közül egyszerre kettővel is találkoztunk az elmult hónapok alatt. Az egyik — Amadore Porcellának az »Illustrazione Vaticana«-ban megjelent tanulmánya szerint — a szétszóródott londoni Benson-gyüjteményből származik s az Uffizikben lévő »Trónoló Madonna« egy valamivel későbbi változata. Az Uffizik képe 1483-ban készült, a Benson-gyüjteményé 1790 táján. — Egy másik Botticellit az olasz magángyüjtemények katalogizálásával megbízott állami bizottság fedezett fel Marchese Bisaccia kastélyának házikápolnájában, egyórányira Nápolytól délre, Gragnano városkában. A táblakép 80.5 cm magas; trónoló Madonnát ábrázol s legközelebb áll a Louvre Botticelli-Madonnájához. Nincs szignálva.

A másik Casanova

Egy angol orvos, De Lancey, évek óta foglalkozik a Casanova-család történetével. A memoárjairól nevezetes Giacomo bátyja volt tudvalevőleg Francesco *Casanova* (1727—1805), akit Diderot kora legjobb csatafestőjének nevezett. Művei közül De Lanceynak eddig sikerült 14 vásznát megállapítania. Casanova Angliában élő utódaitól értesült, hogy Lyon városában két ilyen festménynek is kell léteznie. Hosszas kutatások után végre csakugyan rábukkant az egyikre a lyoni hadapródiskola egészségügyi anyagraktárában. Keret nélkül, spárgán lógott itt a hatalmas panneau, évszázados portól elborítva, szakadozottan. Tisztogatás után kiderült, hogy a kép a freiburgi vagy lensi ütközetet ábrázolja. A vásznat Napoleon nagybátyja, Fesch bíbornok ajándékozta Lyon városának. Most bekerült a lyoni múzeum díszhelyére.

A MŰGYÜJTŐ
MŰVÉSZETI ÉS MŰKERESKEDELMI HAVI FOLYÓIRAT · SZERKESZTI: SZILÁRD VILMOS

Der Kenner
Monatsschrift für Kunst u. Kunsthandel · Redigiert von Wilhelm Szilárd.

A MAGYAR GYÜJTŐK ÉS MŰVÉSZETKEDVELŐK EGYESÜLETÉNEK HIVATALOS LAPJA
OFFIZIELLES ORGAN DER VEREINIGUNG UNGARISCHER SAMMLER UND KUNSTFREUNDE

SZERKESZTŐSÉG / REDAKTION / BUDAPEST, IV. MÁRIA VALÉRIA-UTCA 7. TEL.: 813-60.
ELŐFIZETÉSI DIJ EGY ÉVRE 10 PENGŐ / BEZUGSPREIS AUSLAND, JÄHRLICH 10 MARK

1931 Jahrgang V. évfolyam 8—10

A látszatadó

szerencsétlen fiskális ötlete, mint valami pestis, úgy tarolta le napok alatt közgazdasági életünknek még megmaradt néhány kis lehetőségét. Mint a világháború végén a spanyolnátha, úgy szakadt ránk egy tízéves szerencsétlen pénzügyi politika tetejébe ez a halálos ragály, amely az emberek százezreinek munkát és kenyeret adó néhány kis luxusiparunk nyakára kerítette rá a kötelet s ezzel méltóan koronázta be azt a finánepolitikai művet, amelyről Teleszky csak a megdöbbenés riadt szavaival tudott nyilatkozni. Egy finánepolitikai Trianon előtt állunk.

Tanácstalanul, kapkodó idegességgel próbálkoznak a 33-asok — egyénenként bizonyára igen derék és jobb sorsra érdemes politikusok — azzal, hogy mentsék a menthetőt.

Becsületes buzgalmuk mindenkép dícséretreméltó; ők a vöröskeresztesei ennek a pénzügyi harctérnek, amelyen az »eigene Artillerie« több bajt okozott, mint az ellenség. Nagyon félő azonban, hogy túlbuzgalmukban a holtak közé soroznak olyan exisztenciákat is, amelyek még tovább tudnának küzdeni, ha egy időre kiengednék őket az adóztatás tűzvonalából vagy ha egy kevéske hatósági jóindulat formájában éltető injekciót kaphatnának. Az a túlságba vitt »leépítési« akció, amely úgy az állam, mint a városok büdzséjéből egyszerűen törölt minden kulturális jellegű kiadást, alighanem keservesen megbosszulhatja magát, mert hiszen szellemi életünk értékei főként ezeken a büdzsétételeken épültek fel.

Túlságos leegyszerűsítése lenne az állami feladatokról való koncepciónak az a piros plajbász, amely minden meggondolás nélkül szonika áthúzza a múzeumok beszerzési büdzséjét éppen ma, amikor a gazdasági depresszió idején a múzeumok a legolcsóbban vásárolhatnák meg a gyüjteményeik kiegészítésére szükséges műtárgyakat.

A helyzet — az állam jól felfogott érdekében, fiskális szempontjai figyelembe vételével is — ellenkezőleg azt diktálná, hogy közgyüjteményeinket most juttassák hozzá a szükséges anyagi eszközökhöz, hogy ma, amikor olcsón vásárolhatnak, ma rendelkezzenek az ehhez szükséges anyagi erőkön. Ez elvégre igazán a leghasznosabb invesztíció, mert szellemi értékeken felül jelentős anyagi értékekkel is szaporítaná az állam és a városok kincsesházait. A rosszul értelmezett takarékosság itt csak fokozná a bajokat s a finánepolitikai Trianonon felül még egy kultúrpolitikai háborúvesztésbe is belesodorná az országot. Ezzel pedig aztán igazán az utolsó frontunk is odaveszne!

Jakabtestvérek

Irta : *Palóczi Edgár*

Santiago de Compostéla-ban, a spanyolországi Coruña tartomány fővárosában, amely valamikor Galicia-nak volt székhelye, ebben a bretagne-i tájra emlékeztető komor városban, a Monte Pedroso lábánál érdekes román stílusu katedrális áll. Spanyolország ezen ősi egyháza építését 1120-ban fejezték be s azóta Spanyolország nemzeti zarándokhelye, mivel a legenda szerint benne nyugszik *Szent Jakab* apostolnak, Spanyolország védszentjének holtteste, aki csodálatos úton a Szentföldről idemenekült az igét hirdetni, bár a történetírók szerint 44-ben Kr. sz. után a Szentföldön vértanuhalált halt.

Amióta azonban jámbor zarándokok számára a Szentföld megközelítése a szeldzsuk törökök miatt egyre nehezebbé, sőt később lehetetlenné vált, a hivő lélek európai szent helyekhez zarándokolt el az egész középkoron át. Róma, Aachen (magyar műkincseiről most jelent meg becses tanulmány *Tömöry Edit* tollából*) és Santiago de Compostéla lettek a zarándokok leglátogatottabb búcsújáróhelyei. Igen érdemes lenne e spanyol zarándokhely kincstárát magyar eredetű kegytárgyak után átkutatni, mert ha Nagy Lajos aacheni kincseihez hasonló tárgyak nem is kerültek ide tömegesen, aligha hihető, hogy a hazai zarándokok többszázéves utazásai alatt (az Árpádok rokonságban is voltak Imre király révén az arragoniai uralkodóházzal) ne kerültek volna ide hazai műkincsek is.

Már a 11. század óta mélyen be Európa szivébe zarándokútak vezettek a *Jakabtestvérek* számára — ez volt a Santiagóba zarándoklók neve, — és vendégházak várták őket mindenfelé. A hazai sok Jakabfalva és hasonló helységnév is valószinűleg ennek az intenziv spanyolországi kapcsolatunknak emléke. Évente júl. 25-én a szent apostol vélt sírjánál adtak egymásnak találkát Európa zarándokai, nem is szólva a spanyolokról, akik Jakab apostolt tették meg nemzetük védőszentjévé s hozzá küldik ma is legájtatosabb imáikat . . .

A Magyar Nemzeti Múzeum történeti osztálya két hideg-zománccal borított pléhből készült férfi és női alakú régi edényt őriz. Nézetem szerint ezek a *Szentjakabjárásnak* érdekes késői emlékei. Az ábrázoltak (a férfi magassága 20.8, a nő 20.0 cm) nem mások, mint a középkori *Jakabtestvérek* 16. századbeli, későreneszansz-korabeli, talán protestáns művész keze alól kikerült szobrocskái. Megvan rajtuk a Jakabtestvérek

Zarándoknő szobrocskája a Nemzeti Múzeumban

*) *Az aacheni magyar kápolna története.* 64..12 ll. 8⁰. Budapest, 1931.

Magyar nemzeti művészet

— Az Apolló című folyóirat kilencedik kötete változatos és gazdag tartalommal most jelent meg *Gál* István szerkesztésében. Első helyen közli *Kodály* Zoltán nagyjelentőségű tanulmányát »Mi a magyar a zenében?« címen. *Cs. Szabó* László Latin Európa című negyvenoldalas nagy essayjében a római és latin szellem jelentőségét vizsgálja. *Márai* Sándor a magyar polgárosodás nehézségeiről, *Déri* Frigyes a humanizmusról mint erkölcsi felelősségről ír. *Ferdinandy* Mihály Szent Istvánt mint Közép-Európa első független királyát méltatja. Különösen aktuális *Passuth* László tanulmánya a Balkán határairól és *Gáldi* László értekezése a Balkán-kutatások mai állásáról és magyar feladatairól. *Csapláros* István cikkében a magyar irodalom utolsó másfélszáz századának lengyel-barátságáról közöl bizonyítékokat. *Kázmér* Ernő a jugoszláv sajtó kialakulását, *Farkas* István a mai szlovák irodalmat, *Sárkány* Oszkár az újabb magyar történetírás Romániáról szóló munkáit ismerteti. A 104 oldalas kötet ára 2 P, kapható minden könyvkereskedésben.

Pesti Napló 1939 április 14.

Magyar nemzeti művészet.

Dóczy Jenő: Nacionalizmus és fajiság a művészetben. Ev. KMT. 1928. 173 és kör. ll.

A MAGYAR TRADICIÓRÓL

ÍRTA KOZMA LAJOS

Arról, amit magyar tradiciónak gondolok, igen különböző és sokféle vélekedést hallottam már. Sokan csak a népművészetben látják meg a magyar vonást, vannak, akik régi építészeti emlékeinkben is éreznek magyaros jelleget, sőt beszélnek magyar reneszánszról, magyar-román stílusról, magyar barokról.

Ennek a cikknek az a célja, hogy ebben a kérdésben egy kis világosságot gyújtson. Mi is az, ami magyar vonatkozású, magyaros jellegű a letűnt korok iparművészetében?

De hát népművészet és kézművesség között ki tud pontos határt húzni? Pásztorfaragás, hímzések, kalotaszegi régi fejfák, templomtornyok, templommennyezetek, régi kályhák, kancsók, céhjelvények, ládák, ékszerek, mézeskalácsminták, kékfestő „módli"-k: mind egy egységes képpel néznek ránk s akárki csinálta őket, névtelen „népművész" vagy ismert kézműves: mindből a mi magyarságunk ereje és zamata csendül. De bár a jáki templomot, a Vajda-Hunyad várát, a lőcsei városházat, a Thurzóházat, megannyi magyar úr kastélyát, kúriáját jobbára idegenből jött művészek alkották, mégis leragyog róluk az a provinciális ízesség, mely csak a négy folyó és háromhalom országában ilyen ízű: magyar. És hiába lesz Mátyás királyból, Rákócziból oláh vagy szlovák vignetta alatt, utcával, szoborral, térrel dokumentált megszállott nemzeti hős, azok a magyar művészi emlékek, melyek odaát vannak, mégis magyarok maradnak.

Ez a művészet magyar és ennek a művészetnek az arca ragyog ránk már ezer év óta:

[verőn
Jöttem a Gangesz partjairól, hol álmodoztam déli
Szívem egy nagy harangvirág, s finom remegések
[az erőm.
(Ady)

Keletről jött és nyugatra néz. Valahonnan, messze keleti pusztaságokról jött és behódolt a nyugati kultúrának. Vannak olyan túlzó soviniszta magyarok, akik Szent István kereszténységével keltezik a magyarság pusztulását, és a rovásírást szeretnék ma is meghonosítani, hogy minél jobban elszigetelődjünk a népek oceánjában. De ez a mai izoláló és individualista korra jellemző csak. Tény az, hogy nem ártott meg a kultúra a magyar fajnak, sőt erejét bizonyítja csak, hogy be tudta olvasztani magába az idegen bevándorlott mestereket is.

Biztos, hogy kialakult díszítő készséget hozott magával napkeletről a magyar. Íjját, nyeregkápáját, jármát, szekere lőcsét, kasát maga faragta, szőtteseit, hímes varrottasait asszonyai mintázták. Biztos, hogy szőnyegeivel, díszes fegyverével a rokon gazdag népek kultúráját is magával vitte mindenhová és éppúgy be tudta olvasztani saját nyelve, mint később a nyugati tanulságokat. Erejét, temperamentumát hirdetik ezek a beolvadások, mert csak ott lehet szó asszimilációról, ahol van mihez.

Talán seholsem érezni annyira két különböző kultúrának, a keleti és nyugati kultúrának olyan érdekes találkozását, mint az orosznál és a magyarnál. S talán az orosznál, ennél a hatalmasabb, egységesebb népnél még tökéletesebb eredményeket ért el; náluk az architekturájukban is erősen kidomborodik ez a kettősség, amit mi főleg a népművészetünkben olyan erősen érezhetünk.

Küzdve, vándorolva, messze keletről az Iszter partjáig magunkkal hoztuk a nomád és kultúrnépek művészetéből, ami belénkolvasztva értékké, talán még nagyobb értékké vált és kitártuk mellünket a *nyugati* szélnek, új mezők illatának. Győztünk és megmaradtunk, vérezve verekedtünk, gyarapodtunk, nyelvünk pallérozódott s művészetünk bármely nyugati népével egyszintre emelkedett. Lassan fejlődve értünk idáig, s a mi kelet-nyugati kereszteződésünk előtt ki tudja milyen állomások ragyognak ki a ködből?

Mindig megértettük a kor uralkodó ízlését. Megcsináltuk a nyirbátori templom padjain a reneszánsz meleg, kiegyenlített egyen-

Magyar Iparművészet. 1926.

Magyar Iparművészet
1926. 1-2. sz.

súlyú, művészetében is, mely nehezen bírja el a provinciális zamatot, a mi magyar *argot*-nkat. Hollandiában tanult magyar asztalosunk székén ott érezzük a nagy kultúra mellett a faragó bicskáját, sajátos lendületű kanyarulatait a pásztorok népének. Rákóczi székének (kassai múzeum) mozgása, pompája az osztrák barokban született, de mennyi pogány szín és utánozhatatlan paraszti erő van benne. József császár merev előkelősége, az empire hideg egyszerűsége, a biedermeyer egyszerű köznapisága, mennyi utánozhatatlan magyarságot, derűt, lassúvérű bőséget, nagyaszszonyos, levendulaszagú falusi előkelőséget, kuruc keménységet, nyakas, játékos csakazértséget rejt magában.

Jött újra a Kelet, hogy el ne felejtsük, hogy honnan jöttünk. Jött a tatár, jött a török. Jöttek az Erdélyen átvezető, nagy európai országúton a békés kereskedők s szőnyegben, díszes fegyverben adták a vámot a fejedelemnek. A Kelet utánunk jött és megerősítette a kiindulásunkat.

Fiaink, hazajövet nyugati vándorútjaikról, új szokások, új formák, új műtárgyak seregével hozták elénk a nyugatot. És ebben a nagy kettős ölelésben született meg a mi magyar művészetünk. Mint a méh, virágról-virágra, mézét, tiszta zamatát kiszedve a dolgoknak, újraalkottuk őket, de a mi nyelvünkön: magyarul. Hollandi, lengyel, olasz, osztrák érintkezések ide hozták a leáldozó nap országainak szépségét és mi nem zártuk be előlük szívünket, lelkünket, engedtük, hogy vérünkké váljanak, hogy újra kivirágozhassanak bennünk magyarul.

Minden politikailag elnyomott nemzet megtermi az erős vágyat a nemzeti kultúra után, de nem minden apostola ennek a hitnek gondolkozik egyformán az eszközökről. Voltak, akik a nyugati kultúrában sok veszélyt láttak; elfelejtették, hogy bízniok kellene a magyar föld asszimiláló erejében, mely ezer éven át tudta a varázslatot: a „Metamorphosis Hungariae"-t.

Sokan vagyunk, akik úgy érezzük, hogy ez a magába fogadó átalakító erő még elevenen él és működik és mint egészséges szervezet, vérré változtat minden táplálékot.

A magyar tradició nem jelenti, hogy *azt* csináljuk, *amit* már eleink is megcsináltak! Nemhogy elfelejtsük mindazt, ami Szent István óta történt, hogy folytassuk a rovásírásnál, ott, ahol Kupa vezér nyakas magyarjai elhagyták. Hanem igenis jelenti, hogy azt csináljuk, amit eleink: Kelet és Nyugat hídján állva (sokszor őrtállva) a magunk keleti zamatát, vidékies frisseségét, paraszti gőgjét, díszítő készségünket forrasszuk össze a nyugat pallérozott tudásával.

Ybl Ervin írta a „Magyar Iparművészet" legutóbbi számában: azelőtt francia, ma német irány diktálja a rohamot, azelőtt a franciától (közvetlenül vagy közvetve), ma meg a némettől tanulja a jelen irányát mindenki.

És a magyar tradició szerint ez nem szégyen. Csak másolni, utánozni szégyen, vagy visszafelé menni. Ámde újat csak a korszellem mesgyéjén lehet teremteni, egységben minden élő testvérnéppel, de ízben, zamatban más-más konyha gusztusa szerint. Minden kor kultúrája független az egyéni önkénytől, minden kortárs ugyanazon a nyelven beszél, csak az idomája, a nyelvjárás más. Máskép bábeli zűrzavar lármája volna az értelmes beszéd: mindenki hallja, senkisem érti. Mintha nem is olyan régen ilyen bábeli zűrzavarra füleltünk volna föl és az izmusok, kísérletek váltogatták egymást vagy a másik végletben az új cél, új hit ára, egy régi, elkopott frázis: a régieskedés.

Nem nehéz újnak és modernnek lenni. Csak belső ösztönünkre kell hallgatnunk és nem szabad elfelejtenünk, hogy mire tanít a magyar tradició, mire vágyunk, mit akarunk? Üde, világos lakást, kevés, de harmonikus színt, kevés, de jó díszt. Szép profilok ereje többet ér, mint egy véka cifra dísz. Tiszta, egyszerű főformát. Nem kell aprólékos halmaza a formáknak. Hangsúlyozni azt a keveset, amivel hatni akarunk. Élje a maga életét: tetőtől talpig egységes legyen! Ahol elbírja: architekturát, ahol kell: játékos könnyedséget. De mindig szerveset, dinamikusat, elevenet. Azután becsületesen, jól legyen megcsinálva s ne mutasson mást, mint a mi. Tehát semmi szurrogátumot! Azt, hogy *magyart*, nem is mondom: az úgyis megvan abban, akit áthat a magyar tradició és csinált virág lesz menten a kalapja mellett annál, akinél ez puszta akarás vagy cél.

Nyugatról Keletre, Keletről Nyugatra. Ülünk ezen a nagy hintán mi kevés magyarok és hintázik velünk a sors. Egyszer fölkap, egyszer ledob. De jó magyarnak lenni! De jó sírni, de jó vigadni. De jó sírvavigadni!

A MAGYAR NEMZETI MŰVÉSZET STÍLUSKUTATÓ INTÉZETE

Tanulmány az „Új Magyar Otthon“ technikai előkészítéséhez

A „Magyar Iparművészet“ 1936. évi 7. számában, Szablya János ügyvezetőalelnök által felvetett „Új Magyar Otthon“ gondolata, a városi bérházban lakó mai ember, sablonos külföldi mintáktól eltérő, korszerűen magyaros hangulatú lakáskultúráját jelenti.

A tervező iparművész számára a „magyaros“ meghatározás ma nemcsak korszerűséget, de igen nagy gondot is jelent.

A mai általános gyakorlat szerint magyarázott „magyarosság“ kifejezés, városi bérházjellegű hangsúlyozása, a népművészet kidomborításának kényszere mellett történik.

Egyéb alig áll rendelkezésre.

A mai népművészeti adottságok felhasználása, a luxusberendezés gyártásának veszélyét rejti magában.

Ha a tervező iparművész ma, a magyar lakásművészet tanulmányozása céljaira keresi az előképeket, az udvarházak, kúriák berendezésein kezdve, munkássága népművészeti adatok nélkül majdnem meddő marad. Legalább is a hozzáférhető anyag alig jelent valamit számára.

A magyar arisztokrácia mindig a stílusok divatjának hódolt.

A magyar középosztály — a nemesség — szerényebben bár, de nagyjából utánozta az uralkodó divatirányokat.

A polgárság, hol az egyik, hol a másik vezető réteg nyomán építkezett, lakott, öltözködött, tanult, művelődött.

A falu élete önmagában zárt egység volt hosszú idő óta. A városi divat a közlekedési eszközök, utak kezdetleges volta miatt — egészen a legújabb időkig — csak nehezen jutott el abba a konzervatív világba, amelyben a falu, a maga külön életét élte. Felülről nem sokat törődtek azzal, hogy hogyan alakította ki sajátos formanyelvét, egyéni stílusa fejlődését, — amit mi a népművészet nek nevezünk.

*

A magyar népművészet iparművész értelmű kutatása, anyaggyüjtése és feldolgozása körülbelül félszázados multra tekint vissza.[1] Megalapítását Huszka József munkásságában látjuk. Távolról sem akarjuk azt állítani, hogy mások nem kutattak, — talán hasonló szándékkal. De Huszka lelkes, szívós, példaadó munkásságát, a „magyar műipar“ megnemesítésének gondolata fűtötte.[2] Az ő munkássága áll az iparművészet célkitűzéseihez legközelebb.

Ennek a gondolatnak a „Művészi Ipar“ hasábjain többször kifejezést adott.[3] A „Művészi Ipar“ szellemének, munkásságának folytatója, jogutódja pedig a „Magyar Iparművészet“, az Orsz. Magy. Iparművészeti Társulat hivatalos lapja lett.

*

Az Orsz. Magy. Iparművészeti Társulat 50 éves munkássága alatt nemcsak megőrizte a Huszka által képviselt elgondolásokat, hanem folytatta és igyekezett azokat megerősíteni. Átvitte a köztudatba és anyagi erejéhez mérten fejlesztette is.

Teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a kezdeti állapotokhoz képest, ma jelentős fejlődést és szép eredményeket tudunk felmutatni.

Ha csak az elmult huszonöt év eredményeit tekintjük, a pártatlan szemlélőnek el kell ismernie, hogy a „mütyürkézés“ igen sok kedvességet, színt és főleg kellemes változatosságot adott a magyar iparművészetnek. Főleg az iparművészeti oktatásnak.

Külföldön, mint ez már több alkalommal bebizonyosodott, különlegességet, egyéni ízt, érdekes sajátosságot, mindig csak a nemzeti jelleg által kifejezett törekvésekben látták meg és értékelték.

Itthon, a nemzeti jelleg hangsúlyozása, mint ez Iparművészeti Társulat köré csoportosult iparművész generációk, művészi világnézetének határozott célkitűzése, külön és majdnem egyedül állott a magyar művészeti életben.[4]

A többi, úgynevezett l'art pour l'art művészet, elvétve és csak inkább időközönként felbukkanó divat formájában próbálkozott a magyaros kifejezésmód keresésével.

A tárgyi igazságnak megfelelően el kell ismernünk úgy a képzőművészet néhány igen jeles képviselőjének, mint — különösen a háborút megelőző évek építőművész generációjának — igen nagy lendülettel megindult és jelentős eredményeket elért, de sajnosan abbanmaradt komoly munkásságát.

Ma más a helyzet.

A háziipari termékek exportálásával keletkezett fellendülés és az idegenforgalom lehetőségeinek kihasználása, igen gazdaságosnak ígérkező üzleti lehetőségeket fedezett fel a „magyar népművészet“ megjelölésben. Gombamódra szaporodnak a népművészeti gyüjtők. Divattá vált a népművészet.

*

[1] Az érdeklődés, kutatás multja. Dr. Viski Károly, Magyar Népművészet.

[2] Teremtsünk igazán magyar műipart. (Huszka, Sepsiszentgyörgy 1890.)

[3] Egy szücsmester rajzkönyve 1836-ból. — A debreceni cifra szűr. — A magyar népi és reneszánsz díszitményeink. Huszka J. Művészi Ipar 1885—1888.

[4] Az Orsz. M. Kir. Iparművészeti Iskola munkássága itt csak a nevelés szempontjainál vehető tekintetbe.

Magyar Iparművések
1937. 3. 27.

A magyar iparművészet célkitűzései szerencsésen találkoznak a gazdasági közhangulat által teremtett divattal.

Mi, iparművészek, nagyon tisztán látjuk a mai, úgynevezett — „népművészeti“ — fellendülésnek valódi okait.

Tudjuk azt is, hogy az egyre fejlődő idegenforgalom igényei emelkedni fognak. Látjuk azt is, hogy a mai népművészeti „gyüjtés“ és üzleti forgalom rohamosan emelkedő tempója mellett, egyszer csak elfogy az „eredeti népművészeti“ anyag.

Több, más meggondolás társulása arra a belátásra vezet, hogy a magyar iparművészetnek alaposan fel kell készülnie a közeljövőben, sőt már a jelenben is jelentkező igények kielégítésére. A mai felületes és könnyelmű ítélet folytán alaposan leértékelt iparművészet ismét visszaszereztesse méltó helyét a magyar köztudatban.

*

Úgy az elmult, úgynevezett stílusutánérzés, mint a mostani modernizmus formalizmusa, alapjában véve utánzás, az átélés igazságának keresésekor. Ellenkezik a művészet legelső követelményével, a lélekből fakadt őszinteséggel.

Elismerjük, hogy kivételes alkalomkor az átélés a belső őszinteség teljes harmóniájának igazságán épültfel.

Ebben a ritka esetben azonban a tiszta művészet minden külső és belső ismérvét fel lehet fedezni a művön — mint azt a főti templom Európaszerte ismert példája bizonyítja.

Jól tudjuk, hogy a tanítás szelleme a tanuló felszívó készségét, annak formáló erejét tudatosan irányította, az utánélés gondolatára. Ez különösen ott ment egyszerűen, ahol, mint az építészetben az elemek, a legpontosabban összegyüjtve és felmérve, minden tanulónak rendelkezésére állottak.

Az utánélésnek — kétségtelen — gazdasági hajtóereje is számottevő. Azonkívül az uralkodó politikai és szellemi irányzatok is idekapcsolhatók.

*

Ha valaki ismeri a magyar népművészet már eddig összegyüjtött fantasztikus tömegű formakincsét, úgy a Néprajzi Múzeumban, mint az ország vidéki múzeumaiban, azon csodálkozik, hogy ilyen óriási tömegű kincshalmazból aránylag milyen kevés szakszerűen ismertetett anyag áll a tervező művészet rendelkezésére, feldolgozás szempontjából.

Vizsgálódásaink folyamán figyelmen kívül kellett hagynunk a tudományos ismertetés szempontjait. Mi tisztán népművészetre, annak szakszerű ismertetésére gondolunk — ipari, tervezői, iparművészeti értelemben.

Éppen ezért élesen elkülönítjük a néprajzi tudomány sajátos szempontjait.

A háború előtt, alatt, sőt után is jó ideig, a gyakorlatban, néhány úttörő szakmunkán kívül, Malonyai „Magyar Népművészet“-e volt majdnem teljesen egyedülálló forrás a tervezők számára. Ezen kívül, a világháború befejezése utáni szűkös időkben, a „Néprajzi Múzeum“ kiadványsorozataiban megjelent, főleg tudományos ismertetés céljait szolgáló anyagot lehetett tervezés, oktatás céljaira felhasználni.

*

Keressük az „Új Magyar Otthon“ létesítésének alapját! Próbáljuk fontolóra venni az elindítás, az elindulás eshetőségeit!...

A honnan kérdésre a népművészet látszik egyedül megbízhatóan jó alapnak a további munkálkodás felépítésére.

Jelenleg nem látunk más szilárd, nemzeti karaktert inkább kifejező, sajátos és egységes művészi harmóniát nyujtó őszinte lehetőséget.

Visszamenni a stílusokhoz ?!...

Folytatni a modern sablonizmus hideg formalizmusát ?!...

Óvatos duhajnak lenni, mindkettőt „mixelni“ ?!...

Nem jó erre gondolni!

Ám próbálja meg az, aki úgy érzi, hogy arra visz az útja!

A mai generáció előtt hitelét vesztette a sok átlátszó esztétikai hangoskodás. Értéktelenné váltak az egyedül igaznak hirdetett elvek, amelyek a maiság hangsúlyozása mellett ledorongolták a mult összes hagyományait.

A nemzeti önállóság szellemisége újraéled a nemzetek mai életében. Az erős nemzeti öntudat a művészi kölcsönhatás lehető kikapcsolásával a nemzet belső életéből akarja kikalapálni művészi kifejezésének formáit.

Miért kell nekünk ezeknek szellemi hulladékain élősködni ?...

Nekünk nincs történelmünk, nincsenek önérzetet adó hagyományaink ?...

Miért sikerült a zeneművészet területén Európaszerte elismert nemzeti jelleget kicsiszolni ?...

Kérdések, amikre feleletet kell adni a közeljövőben!...

Nekünk iparművészeknek az az irányadó gondolatunk van, hogy a nemzeti művészet formai kialakításának jelentős részét képezi az „Új Magyar Otthon“ megtervezése is. Akkor pedig a mi szerény véleményünk, gyakorlati tapasztalataink szerint, a népművészeti adottságokat nem lehet számításon kívül hagyni.

A „magyar népművészet“ a maga lábán járó egyéniség!...

Igaz, hogy csizma van a lábán!

De ha kifinomodott történelmi stílusok hatalmas kultúrájának előkelő öltözékében járna, akkor a magyar művész számára nem lenne olyan izgatóan érdekes és annyi sikertelenség kockázatával járó a művelése. Itt van a művészet szellemiségének magával ragadó ereje — a gyakorlati élet anyagiasságán felül lebegő ideál — a művészet örök hivatását, nagy nemzeti célját szolgáló gondolat számára.

*

A mai európai művészet életében az uralkodó szellemi divatirányok majdnem mindenütt uniformizált külsőségeinek teljes virágzását látjuk. Azonban az egyéniség önmagára eszmélésének örvendetes jelei, különféle utakon bár, de mutatkoznak, a nagy egységek keretein belül.

Az egyén világszemléletének, az egyéni kultúrának becsülete, ismét érték lesz, ezt hirdetik — az egyelőre szerényen és halkan jelentkező előképek.

A tömegek művészetévé kikiáltott reklám és propaganda, technikai lényegének megfelelő helyre kerül lassanként s csak eredeti célját betöltő eszköz marad, a lényeg hangsúlyozására.

A szép kifejezése, végre nemcsak a bámulatraméltó nagyságra nagyított fényképfelvételek technikai ügyességének csodálatában keresendő. Annak örülünk, hogy újabban a freskófestés jelentkezését állapítjuk meg mind sűrűbben! Igen szép példákat látunk külföldön, hol a monumentalitás tömeghatása érdekes és hálás keretet ad a megújhodott, bár egyelőre még propaganda ízű freskófestés művészi kibontakozásának. Ezen az úton a jó kép is visszakerül a lakásba és az otthon nemcsak csíkos pizsamás rabok csupaszfalú kaktuszmelegháza lesz, (a szériagyártmányú tömegízlés legnagyobb bánatára), hanem elérkezünk az éjjeli menedékhelyről az egyéniség derűjét, kultúráját csendes finomságokban kifejező otthon létesítéséhez. Az „Új Magyar Otthon" technikai előkészítésének szervezéséhez.

*

Az alapot képező intézmény, a „Magyar Nemzeti Művészet Stíluskutató Intézete" lenne.

Célja az önálló magyar nép nemzeti öntudatának művészi kifejező formáját keresni. Az erre vonatkozó illusztratív és irodalmi anyagot összegyüjteni, rendszerezni és azt gyüjtők, tervezők, kutatók, oktatók, tanulók részére hozzáférhetővé tenni.

Az intézet munkássága a gyakorlati élet szükségleteit elégítené ki. Itt lenne összegyüjtve mindaz, amit magyar stílustörekvésnek, magyaros izlés alkotásának tekinthet a tárgyilagos kutatás.

Anyagának terjedelme a történeti mult emlékeinek összegyüjtésével kezdődne, az intézet megnyitásán át az élet folytonosságával haladva.

Az intézet munkásságába belekapcsolódna elsősorban az Iparművészeti Muzeum és könyvtár és az Orsz. M. K. Iparművészeti Iskola. — Annak esetleg felállítandó kísérleti osztálya.

A magyaros mozgalmukról ismert összes szakiskolák, a magyaros ruhamozgalom. A színpadművészeti, írói, zenei, táncművészeti stb. irányú törekvések. Ezek gyüjtése, támogatása, rendszerezése és megőrzése tanulmányi célokra. Általában pedig mindenfajta törekvés, amely a nemzeti művészet nagy gondolatának becsületes, őszinte és komoly támogatója, ápolója.

Az intézet felállítására, működésének biztosítására vonatkozó gazdasági elgondolásaink szerint, fenntartásának egy részét az állam, a Tudományos Akadémia, az idegenforgalmi vállalatok, Budapest székesfőváros és az ipari és kereskedelmi vállalatok vállalhatnák.

Olyan intézmény létesülne, amely — munkájának eredményeiből úgy az iparnak, mint a kereskedelemnek és általában az egész gyakorlati életnek, nemcsak a tőkebefektetést, hanem részesedésének arányán felül, minden fenntartójának üzleti hasznot is juttatna.

Bizonyosan tudjuk, hogy hamarosan a legjobban keresett intézete lenne a gyakorlati életnek. Csak

Ex libris.
Drahos István fametszete.

a tényleges szükséglettel számoló, a jelen és jövő kívánalmaihoz alkalmazkodni tudó gyakorlati szakembereket nem kell teljesen kizárni a vezetésből. Ez az egy óhajunk lenne a gyakorlatiasság megalapozására. Különben az intézet munkássága mellékesen kiterjedhetne, akár a szigorú értelemben vett tudományos kutatásra is.

*

Az önálló nemzeti irányú művészet kialakulásának szükségességére bizonyos észszerű belátások is rávezetnek.

A körülöttünk lévő „kultúrvilág" kisebbnagyobb egységei, különféle utakon és módokon törnek a mai magyar nép élete, kultúrája, tudása, művészete, vallása, nyelve, szokásai ellen.

Mindegyik a felszívás szándékával próbálkozik. Eszközeikben, hol a barbár erőszak, hol a propaganda behízelgő, csábító eszközei, a szellemi kultúrfölény minden lehető csillogtatása váltakozik. Mindegyik ugyanazt a célt követi!...

Mi számunkra a védekezés csak az önálló nemzeti kultúra kínai falának felépítésével lehetséges.

Az irodalom, zene, színház mellett, az alkotó művészetek kölcsönhatásának segítségével beszivárgó és itt megülő idegen hatások ellen indokolt a védekezés.

*

A mai iparművészgeneráció örömmel és megértéssel segít minden olyan elgondolást, amely úgy az iparművészet ideáljainak, céljainak megvalósítását eredményezi, mint a nemzeti művészet felé való törekvést szolgálja.

Elgondolásaink nem luxusintézmény létesítését akarják elősegíteni a fent elmondottakkal.

Az ötlet 50 év iparművész kultúrájának öröksége, a nemzeti művészet hosszú idő óta vajúdó kérdésének ösztönzése. Legfőként — a gyakorlati életben kikristályosodott, tényleges szükséglet kívánságainak összesűrítése. Azt szeretnénk, hogy az „Új Magyar Otthon" ötlete necsak szép ötlet maradjon, hanem szakszerű, tárgyilagos és főként racionális kívánságoknak megfelelő, üzletileg hasznosítható, nemzetkulturális célt szolgáljon.

Mi iparművészek segíteni kívánjuk a társulatot, általános érdekű munkájában. De kérjük az arra illetékeseket, hogy a siker érdekében tegyék lehetővé a szellemi erőforrások gyakorlati kiépítését!

LATABÁR KÁROLY

•KRÓNIKA•

A MAGYAR IPARMŰVÉSZET 1936. ÉVI 1. SZÁMA TELJESEN KIFOGYOTT! Ezúton értesítjük tehát igen tisztelt Tagtársainkat és Előfizetőinket, hogy a Magyar Iparművészet tavalyi 1. számát darabonkint 2 pengőért visszavásároljuk, ha azok teljesek és kifogástalan állapotban vannak. A füzeteket a hivatalos órák alatt vesszük át a társulat irodájában.

KITÜNTETÉSEK. A Kormányzó Úr Ő Főméltósága Nagy Antal bútorgyárost, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara alelnökét, társulatunk választmányi tagját a Magyar Országgyülés Felsőházának tagjává nevezte ki, ezzel honorálva azokat a nagy érdemeket, amelyeket Nagy Antal a magyar ipar fejlesztése érdekében szerzett. A magyar bútoriparnak egyik legjelesebb reprezentánsát emelte ki a Kormányzó erre a magas polcra, aki a magyar iparművészeket és társulatunkat is oly sok támogatásban részesítette. — Társulatunk illusztris tagját, Mattyasovszky Zsolnay Tibort a magyar királyi kereskedelmi főtanácsosi címmel tüntette ki a Kormányzó. Ez a kitüntetés is oly férfiúnak jutott, aki a magyar ipar és művészet terén oly sokat tett, s oly nagy eredménnyel folytatta azt a munkát, amelyet Zsolnay Vilmos, a magyar keramia egyik úttörője kezdett meg. Mindkettőjük kitüntetését az Országos Magyar Iparművészeti Társulat tagjainak legjobb szerencsekívánatai

A „MAGYAR IPARMŰVÉSZEK EGYESÜLETE" KÖZGYŰLÉSÉT a Fészek Club helyiségeiben tartotta XI. rendes közgyűlését, szentkereszthegyi Kratochwill Károly altábornagy elnöklete alatt.

A közgyűlésen a tagok igen szép számmal jelentek meg. A meghívott vendégek között vitéz dr. Haász Aladár, dr. Say Géza, Szablya Frischauf Ferenc és dr. Pacher Béla foglaltak helyet.

A közgyűlés az elnökség előterjesztésére vitéz dr. József Ferenc ő fenségét, Ugron Gábor v. b. t. t., nyug. belügyminisztert, az Irodalmi és Művészeti Tanács elnökét, valamint vitéz dr. Haász Aladár kultuszminisztériumi művészeti oszt. vezetőjét tiszteleti tagokul, dr. Pacher Béla sz. főv. tanácsjegyzőt tiszteletbeli választmányi tagnak, Klausz Gyula építőiparművészt tiszteletbeli törzstagnak választotta meg.

Az Érembizottság elnöke, Szablya Frischauf Ferenc O. M. Kir. Iparművészeti Iskola igazgatója felolvasta az Egyesület által alapított iparművészeti arany- és ezüstéremmel kitüntetett iparművészek névsorát. — Az aranyérmet Csajka István ötvöstanár, az ezüstérmeket Devecska Ferenc, Madarassy Walter, Deli Anna, Diósy Antal, Báthory Júlia, Kovács Margit, Hodina Mihály és Márk Tivadar nyerték el.

A tisztújítás során a közgyűlés szentkereszthegyi Kratochwill Károly elnököt örökös elnökké, ifj. Richter Aladárt alelnökké, ifj. Payer Józsefet ügyvezető alelnökké választotta meg. L.

AZ ÚJ ISKOLATEREM. Franciák is, angolok is sokat foglalkoznak most is a gyermekek művészi szellemű nevelésével. Mialatt e kérdés Közép-Európában már csaknem teljesen lekerült a napirendről, addig Nyugat-Európa nem mondott le egy egészséges művészi folyékonyságra nevelt nemzedék reményéről. Erre vall, hogy Angliában mostanában volt egy kiállítás ilyen címen: „Festmények a gyermekeknek". Az intelligens szülők élénken látogatták. Párizsban pedig az Iparművészeti Szalon múltévi kiállításán aratott nagy tetszést egy iskolaszoba, melyet Maurice Barret rendezett be mintaszerűen. Csupa kis külön asztalka és szék fémcsőből minden egyes tanuló számára. Az iskolaszoba nagy előnye volt, hogy vidám színeivel s az ülő-íróhelyek elrendezésével teljesen elfeledtette azt, hogy iskolában vagyunk. Mme Solbin Guillot nagy fali fényképeket készített, melyek frizszerűen vonultak végig az iskolaszobában. Ezek a művésziesen csoportosított természet- és tájfelvételek nagyban fokozták a tanulószoba légkörének üdítő hatását. Dr. N. P.

ISKOLÁK DÍSZÍTÉSE. Angliában újabban igen erős mozgalom folyik, hogy az iskolák úgy a testnevelés, mint az ízlésfejlesztés tekintetében mintaszerűek legyenek. Újabban az elemi iskolákban is szép képeket helyeznek el, melyek egyúttal a szülőföldszeretetnek szolgálatában is állanak. Érdekes módon létesültek a Surrey grófságban levő Brockley községi iskolájának falfestései. A londoni képzőművészeti főiskola rektora rádiófelhívásban fordult a nagyközönséghez, hogy az iskola növendékei számára nyári foglalkoztatást keres. Ezt meghallotta a brockley-i polgármester s felajánlotta, hogy az ő elemi iskolájuk falainak díszítőfestészeti munkáihoz az anyagokat s a festőnövendékek tiszteletdíját előteremti. A fiúiskola nagyobb termeit részint mesetárgyú, részint a szülőföldnek szép tájaiból merített faliképek fogják díszíteni.

MENYHÉRT MIKLÓS BOLT-ÉPÍTÉSZETE. A nagyvárosi utcák fényözönében új anyagokból korszerű boltot építeni, csábító feladat. Még inkább az, hogyha az elegáns bolt belül csupa színes üveg, illatos piperecikk és tarka csomagolású drogua. Menyhért Miklóst, az ismert, jeles építészt szemmelláthatóan jókedvre hangolta ez a nem mindennapi feladat. A Molnár és Moser-cég patinás márkájához friss illatszertárat építeni és berendezni, a tervező számára azt jelentette, hogy üveg- fém- és fafoglalatba kellett helyezni azt a tömérdek könnyed holmit, mely mind kirakatba kívánkozik. A megoldás szerencsés volt. Mintha az egész bolt egyetlen transparens kirakat volna, úgy világít kívül és belül, minden részletében. A portálmárvány-üveg és krómargán szerelése, a kirakatok vitrinszerű nyugodt síkbeosztása folytatódik a bolt belsejének tektonikus szépségében. A körülfutó galéria nemcsak a térbeosztást teszi célszerűvé, de fokozza a bolt aljának intimmitását is. A makassaébenfából és jávorfából konstruált állványokat és árusítóasztalokat pedig valósággal légiesekké vará-

mérséklet, mekkora páratartalom és milyen légmozgás felel meg leginkább a mérsékelt égövi embernek. Hol kezdődik a jóérzése és meddig tart ?

Így jött létre egy úgynevezett „jóérzés-övezet", („zone de confort"), amely a 20 C°-tól 30 C°-ig terjedő hőmérséklet és a 30%—70%-ig terjedő páratartalom határai közt mozog. Természetesen nemcsak az embertől magától, de az évszaktól is sok függ ebben a tekintetben. Ha kint forró nyár van, akkor a lakásban is valamivel emelkedettebb hőmérsékletet kívánunk, mint hűvösebb nyári napokon. A hőmérséklet magasságával egyenlő fontosságú jóérzésünk számára az is, hogy a levegő se túlszáraz, se túlnedves ne legyen.

Nyilvánvaló, hogy mindezt a régi szellőzőkészülékekkel, akármilyen fűtőkészülék van is egyébként a szobában, tökéletesen elérni nem lehet. Az a régi fajta szellőztetés, mely a szénsavval, füsttel fertőzött levegőt egyszerűen visszakergeti és csak lehűti kissé azáltal, hogy külső levegővel keveri, inkább csak arra jó, hogy a bentülőknek kényelmetlenséget okozzon, de légtisztításnak nem nevezhető. Ezek a készülékek sem le nem hűtik a szobát a nyári melegben, sem az elhasznált levegőjét kellően meg nem tisztítják. Legkevésbbé pedig a levegő nedvtartalmát szabályozzák.

Olyan berendezkedésre, illetve olyan technikai felszerelésre volt tehát szükség, amely a szobai jóérzést egyidejűleg minden irányban szolgálja. Vagyis : télen-nyáron egyaránt körforgásban tartja, megújítja és tisztítja a szobában áramló levegőt. De ezen a háromféle funkción kívül (mely télen-nyáron egyaránt kötelessége), még két egyéb feladat is hárul rá (amiben a téli és nyári időszak eltér). Nyáron a levegőt hűteni kell és szárítani. Télen pedig melegíteni és nedvesíteni.

Az amerikai technikusok „légszabályozó" berendezései sorra elvégezik mindezt. Sőt ennél még jóval többet. Mert mialatt a szobában áramló forró levegőt nedvtartalmától megfosztják s lehűtik, a benne levő port, piszkot is szűréssel, mosással eltávolítják. Valóságos légszűrés, légnagymosás folyik tehát a csövekben, melyhez az elektromos vezetékek is segítségül szegődnek a mérges gázok megsemmisítésére.

Az amerikai technikusok találmánya természetesen nem maradt meg a saját földrészük határain belül. Amit az ő nagyszállodáik, éttermeik, kórházaik elkezdtek, azt pár év óta az összes újabb óceángőzösök építészei is kisajátították. Az „air condition" ma már minden jobb hajókajütnek kényelmi berendezéséhez hozzátartozik. S így megvolt a közvetlen útja ennek Európa felé is : a nyugati országokon át Középeurópa államaiban is a nagy étkező-, tánc-, színházi- és mozi-helyiségek erre a légszabályozásra rendezkedtek be.

Az eszményi megoldása ennek persze az, hogyha mindjárt a ház építése alkalmával el lehet helyezni a technikai berendezés összes szükséges szerelvényeit. Tehát az alagsorban, a fűtőkazán mellett állítják fel a hajtómotort, a levegőszűrőt, a porlasztót, a szellőztetőt s mindezekből a padozatba fektetett csövek viszik széjjel az átalakított levegőt az emeleti szobákba. Ott pedig a légelosztó csatornák és a kibocsájtó rácsok gondoskodnak a friss levegő szerteszórásáról. Természetesen külön csövek vannak a külső levegőnek az alagsorba való bevezetésére s az ilymódon nyert levegő előmelegítésére is.

Látnivalóan bonyolult szerkezet, mely bizony jelentékeny költséggel terheli az építkezést. Azonban az egész csaknem automatikusan, a legkisebb emberi közreműködés felhasználásával működik. De éppen az általa nyujtott kényelem teszi oly páratlan népszerűvé odaát, sőt a nyugateurópai nagy városokban is az ilyen módon felszerelt épületeket. Ma már Angliában és Franciaországban is a „tökéletes komfortu" családi házak igen jelentékeny része épül ilyen módon. Mi több, az új hollandi építő-iskola „technokráciai" elveinek megfelelően a szobákban láthatóan is szokták vezetni a vascsöveket és szerelvényeket. Abból az új esztétikai elvből kiindulva, hogy „egy darab tiszta technika szebb, mint a csinált művészet".

De mit csinálnak ott, ahol az épület nincs már eleve felszerelve ilyen központi készülékkel, mely szobáról-szobára végzi a „télen fűt, nyáron hűt" szolgálatot ?

Amerika ötletessége ezt a kérdést is megoldotta. Készítenek egy akkora bútordarabot, mint egy villamos hűtőszekrény. Az a körülbelül 76×90 cm méretű és mintegy 35 cm mélységű szekrény már elvégzi a hőlégszabályozást a benne levő szűrő, porlasztó és szellőző segítségével. Egy kisebb rádiónagyságú szekrény pedig tartalmazza a motort. De még ennél egyszerűbb megoldás is van. Ha egy körülbelül 157×78 cm-es faköpenyben, mely 50 cm mély, elhelyezik mind a motort, mind a többi készüléket.

Ez az új és külsőleg egy közepes nagyságú jégszekrényre emlékeztető bútordarab természetesen diófából készül fényezve s a falhoz simuló kivitelben. Nagy előnyt jelent olyan helyiségekben, melyek csak időnként veszik igénybe a hűtést, vagy a légszabályozást. Ilyenek a vendégszobák, a kávéházak külön termei, a szanatóriumi betegszobák, a kozmetikai szalónok, a divatszabók próbatermei stb. A sebészeti műtőtermekben a betegek ellenállása jobb az ilymódon felszerelt helyiségben, a szállodákban a vendégek magasabb árat fizetnek a légszabályozással bíró szobákért, a csokoládégyártással foglalkozó üzemekben a levegő páratartalmának rendkívüli fontossága van, egyszóval a technika ily helyeken javítja a munkalehetőségeket.

De nemcsak itt, mindenütt. Amerika a statisztikai felvételek országa. S az ő görbéik megmutatják, hogy az irodákban a holtszezonban átlag 37%-kal kevesebb üzletet kötnek, mint kedvezőbb időszakban. Vajjon miért legyen az ember is, az üzlet is „az atmoszféra rabja" !

Talán ez a két fontos körülmény fogja a többi világrészt is az újítás bevezetésére serkenteni. A hasznos üzletek reménye és a jó testi érzések vágya. Bizonyos, hogy az otthonok csak nyerni fognak ezzel a kényelmet és kiegyensúlyozott légkört biztosító bútorral.

NÁDAI PÁL

A technikai kivitel megkötöttségei körülhatárolják a művészi öncélúság ideáljait. A legóvatosabb előrelátás szerint is nehezen pótolható károkat okozna az a kísérletezési szándék, amelyik a szecesszióban észlelt tiszta festőiség törekvéseit óhajtja a műiparba és az iparművészetbe visszahozni.

*

A változott életkörülmények új alkotások létrehozatalát sürgetik. Az élő népművészet alkotóinak megsegítésén kívül a muzeális mult is élő valósággá válhat a Nemzeti Park felépítésének időszerű gondolatával. Ez a magyar iparművészetnek, a magyar lakásművészetnek, a nemzeti építőművészetnek tanulmányi és nevelői szempontjain kívül európai értelmű idegenforgalmi nevezetességet jelentene.

A különféle, de egyirányú keresgélések irányítására indokolt lenne a Magyar Nemzeti Művészet Stíluskutató Intézetét megszervezni, hozzákapcsolódó kísérleti osztályt felállítani. Szükség lenne a Magyar Nemzeti Stíluskutató Társaság létezésére is, amely a vidéki központokat kapcsolná bele, az egész magyar művelődési életet érdeklő szellemi körbe.

Mindezen, lényegében technikai eszközöknek szervezése, felállítása, ellátása, a változott gazdasági viszonyokhoz alkalmazkodó, gyakorlati életre való nevelés fontos elemeit is jelentik.

*

A nemzeti művelődés eredményeinek nemzetközi erőpróbái vásárok, háziipari, műipari és iparművészeti kiállítások alkalmával újabb és újabb ötleteket, frisseséget kívánnak az áruelhelyezésben érdekelt országoktól. Magyarország gazdasági élete — helyes érzékkel — a tömegtermelés mellett a forgalom emelkedését biztosító minőségjavításra tért át. Jó tömegárut készíthet minden iparilag és mezőgazdaságilag fejlett állam. Ami ezenfelül feléleszti a vásárlási kedvet és válogatásra késztet, azt az áru kiváló minősítésén kívül a tálalás csábító ereje adja hozzá. A tálalás finomságait, ízléses, egyéni jellemző vonásait, a nemzeti sajátosságok tudatos hangsúlyával fokozza minden kiállító nemzet.

Az aránylag fiatal magyar iparművészet gyakorlata, minden alkalommal sikerrel állotta ki a nemzetközi kiállítások legnagyobb teljesítményt kívánó sorozatos erőpróbáit. Amilyen nyugodt öntudattal emlékezhetünk meg a mult eredményeiről, éppen olyan erős kötelességérzet felelősségével kell gondolnunk a jövőre is.

Amilyen kevéssé ismert volt Európában a magyar népművészet szépségének muzeális multja — amelyet ma igen indokoltan ismertetni igyekezünk mindenütt — éppen olyan indokolt, sőt parancsoló szükségesség ma a belőle induló új kísérletek fejlődését elősegíteni.

Nem tudjuk helyeselni azt a kialakult gyakorlatot, amely lassan minden külföldi vásári alkalomkor a régi magyar népművészet alkotásainak oda nem való erejére építi fel az eladás versenyképességének emelését. Népművészetünk fénykorának emlékei a magyar nemzeti művelődés finom ékszerének jelentős darabjait képezik.

*

Úgy véljük, hogy a fent elmondottakkal rávilágítottunk a magyar népművészet, háziipar és iparművészet összefüggéseinek alapvető kérdéseire. Kitértünk a műipari kapcsolatokra, sőt a képzőművészetet érintő vonatkozásokra is. Rámutattunk a gyakorlati élet szükségleteire és a megoldásra váró feladatokat is igyekeztünk körülrajzolni. A bevezetésben mondottuk, csak az összefüggések alapjait próbáltuk megkeresni és ezeknek hiányára óhajtottuk a szakkörök figyelmét felhívni. Abban nem kételkedünk, hogy a gyakorlati élet fejlődésének kívánságai szerint a szakemberek bírálata, hozzászólása és megjegyzései alapján a magyar népművészet, háziipar és iparművészet kialakult összefüggéseit sikerül minden részletében összegyűjteni.

LATABÁR KÁROLY

LÉGKÖRSZABÁLYOZÁS A SZOBÁBAN

Egy régi író kockáztatta meg egyszer azt az állítást, hogy „az ember az atmoszféra rabja". Ezt a könnyedén odavetett mondást már a mult század vége felé komolyan vette az orvostudomány. Nemcsak a természetes gyógymódok alkalmazásában. Az ideggyógyászat a legszélesebb értelemben nagy jelentőséget tulajdonított a „klimatikus befolyások"-nak az ember lelki életére. A nedves forró levegő, a villamossággal túlterhelt légkör, az alacsony légnyomás csupa fizikai tünemény, melyek az emberek igen nagy csoportjának idegéletét hátrányosan érintik.

Már e század eleje óta folytak tehát olyan kísérletek, melyekkel eszményi légkört lehetne teremteni a négy fal között. Ezeket a kísérleteket eleinte főleg ideggyógyintézetekben, szanatóriumokban s más ily helyeken végezték, aho a betegek megnyugtatása volt a főcél. Berlinben, a Charité Poliklinikán van egy olyan terem, melyben a szibériai hidegtől (—20 C°) egészen a rivierai páradús tavaszig mindenféle éghajlat levegőviszonyait tetszés szerint elő tudják állítani. Ettől már csak egy lépés volt az a vágy, hogy a nyári melegben hegyi levegőt, a téli időszakban enyhe meleget tudjunk teremteni — az otthonunkban.

Amerika volt természetesen a kezdeményező ezen a téren is. A technikai eszközök szerkesztésének munkáját azonban meg kellett előzniök azoknak a kísérleteknek, melyek az átlagos emberre nézve a „legkedvezőbb légköri körülményeket" állapították meg. Fizikusok, biológusok és a meteorológia szaktudósai kutatták, hogy milyen hő-

A háziipari termelés általános emelkedése a gazdasági erőtényezők sajátságos alakulása mellett így korszerű jelenséggé változott.

*

A magyar népben rejlő őserő bizonyítéka, hogy sok mostoha körülmény ellenére egész sora van ma is a művészkedő faragóknak, festőknek, hímzőknek, rajzolóknak, akiknek munkájában a magyar népművészet ősforrása, a tehetség és fantázia lelhető fel. De csak addig és csak akkor tudnak alkotni, amíg a mai „felfedezés" veszélyét elkerülik. A multban, sőt : közelmultban is láthattuk, hogy a legjobb szándékú felfedezés is majdnem minden alkalommal elpusztította az alkotóképességet, amikor az ősi tehetség környezetéből kiszakítva, más életszintre kényszerítve, önmagában meghasonlott emberré változott.

Minden nemzet szellemi értékeinek erősítéséről intézményesen gondoskodik. Nálunk is hasonló helyzet van. Számos intézmény létesül, amelynek egyedüli feladata a rábízott nemzeti értékek megőrzése, fejlesztése. Az élő népművészet alkotóira is kívánatos lenne ennek a gondoskodásnak kiterjesztése. De itt a legnagyobb körültekintés, óvatosság és szakszerűség szempontjainak tiszteletben tartását nem tudjuk kellő mértékben és eléggé hangsúlyozni.

*

A háziipar és a népművészet különbségét főképen a kialakult ipari jelleg döntő szerepében látjuk. A népművészet alkotói között is voltak ipart űző kismesterek, akik nemcsak házi használatra készített tárgyakat állítottak elő. Ezeknek üzleti forgalma azonban az országos vásárok és a falu fogyasztóképességének kielégítésén kívül nem volt számottevő.

A háziipar ma eredeti jellegéből — a családi keretek között végzett kézműipari termelésből — nagyvonalú üzleti vállalkozássá fejlődött. Az elért pénzügyi eredményeket nem lehet lekicsinyelni. A magyar népművészetben rejlő hatalmas művészi értékek kiaknázásának helyes módját, nemcsak a háziipar valutáris értékének emelkedésében látjuk.

*

A magyar iparművészet alapítása a magyar műipar nemesebbé formálásának gondolatából keletkezett. Az alapításhoz kapcsolódott a magyar népművészet ismertetése, formavilágának felhasználása is.

A magyar iparművészet alkotásaiban ötven év óta meg lehet találni az európai művészet különféle ízű hangulatainak hullámzásait. Az angol szeceszió befolyását különös figyelemmel kell kísérnünk. Walter Crane kulturált egyéni finomságaira, tradíciótiszteletére, halk színváltozataira, festőiségére emlékezünk. A magyar népművészet iparművészeti kapcsolatai — az angol példa nyomán is — hosszú időn keresztül konzerválódtak az iparművészképzésben.

Kár, hogy ezeknek a kapcsolatoknak szakszerűbb fejlesztésére, szilárdabb elméleti és gyakorlati megalapozására csak szórványos érdeklődés nyilvánult meg. A háború befejezése óta tartó általános keresgélés tévelygései között ez erősen érződik. El kell ismerni azonban, hogy az itthoni szemmértékkel mért kevés törekvés is sok forró sikert szerzett a külföldi kiállításokon.

*

Amint már mondottuk, a magyar iparművészet főfeladatának tekintette a műipari formák ízlésfejlesztését. Az iparművészet emelte magas fokra az egyéni munka megbecsülését. A művelődéstörténetben mindig, de a reneszánsz óta különösen az egyéni alkotóerő szuggesztív ereje segítette elő a kort mozgató ideák művészi kibontakozását. Ezenkívül nemzedékek által öröklött mesterségbeli becsületes tudás értékállandósága adott biztos alapot a stílusformák kialakításának. Ma a gyáripari tömegáru népszerűsítésére élelmes reklámfőnökök a tömegszépség gondolatát ültették bele a közvéleménybe. Ennek a gondolatnak a kollektív társadalmi forma adott politikai hátteret. A sériagyártmánynak tipizálása gyártási és gazdasági előnyökkel jár. Kétségtelen, hogy az ízléses és célszerű forma, az olcsó használati tárgynak megjelenésbeli kellemességet biztosít. Merészség azonban azt állítani, hogy a típusház, a típuslakás, a típusbútor a legszebb, a legmodernebb, a legmaibb. Az ízléses tömegáru fémjelzése szerényebb, de értékállóbb.

A biztosítótű formáját a bronzkorban találjuk meg fibula alakjában. Őskori megjelenése óta alig változott, mert az ok és a cél, amiért készült, többé-kevésbbé ugyanaz. A szelleme, elgondolása — ősi. Ma millió és millió szériákat készítenek belőle. Tipizálva van. Tömegáru. A bronzkori fibula mégis szebb volt, mint a ma készülő biztosítótű.

*

A magyar iparművészet célkitűzéseinek tévedésmentesen magyarázható alapelgondolásai igen sok tekintetben széptani, pedagógiai kísérletezések tárgya hosszú idő óta. A háború előtti évekről maradt és máig is észlelhető elméletek gátat emeltek az iparművészet és a képzőművészet közé. Az elkülönítési törekvések igazolása a műipari és az iparművészeti szakoktatás gyakorlati megoldása alkalmával került előtérbe. A szépkérdés sok esetben döntő fontosságú a műipari, főleg a kisipari gyártmányok minőségi versenyében. A forma és színharmónia keresése azonban ipari dilettantizmussá fejlődik mesterségbeli szaktudás nélkül. A modern művészet kereséseiben igen sok képzőművészeti elem található fel. A díszítő festésben, a kerámiában, bizonyos grafikai, valamint szövésfonási technikákban jelentkező képzőművészi kifejezésmódok sok művészi értéket rejtenek magukban. Téves álláspontot képvisel azonban az az elgondolás, amely az iparművészet fejlődésének útját a képzőművészet kizárólagos befolyásával látja biztosítottnak.

Az iparművészetből a képzőművészeti kifejezésmódok próbálgatásait kizárni nem lehet. A céltudatos fejlődés érdekében azonban meg kell keresni a határokat, amelyek a gyakorlati élet egészséges útjait már kijelölték. A képzőművészet csak a külsőségeit oldhatja fel iparművészetté.

és milyen módon kapcsolódnak a műiparhoz és a nemzeti művelődéshez? Külön akarjuk tárgyalni a fejlődés lehetőségeit.

Arra fogunk törekedni, hogy legnagyobb részben művészetet érintő és érzéseken alapuló kérdéseket a legnagyobb vigyázattal kezeljük.

Nem titkoljuk azt a felfogásunkat sem, hogy a magyar nemzeti művelődés megoldandó nagy feladataira való tekintettel, elgondolásainkat a változott viszonyokhoz alkalmazható lehetőségek óvatos mérlegelése határolja körül.

Nem mondjuk, hogy tárgyunkat teljesen kimerítjük jelen tanulmányunkkal. Szeretnénk az összefüggések alapjait megkeresni, legalább ezek hiányára felhívni az érdekelt szakkörök figyelmét.

*

A népművészet, a háziipar és iparművészet különböző kultúrkörök körülhatárolását jelentik. Az általánosan ismert művészet szemléleti meghatározások alaki és szellemi nézőpontjai szerint elválnak egymástól.

Látszat szerint a népművészet a történeti multat, a háziipar és az iparművészet a jelent képviseli. Mindhárom kultúrkör sajátos elkülönülése ellenére a gyakorlati élet szükségleteinek kielégítése közben érintkezik egymással.

A magyar iparművészet legszívesebben a magyar népművészet ősforrásának segítségével keresi meg kifejezési formáit. A magyar háziipar mai állapotában a magyar népművészet szépségeit igyekszik hasznosítani, a magyar iparművészet leszűrődéseinek segítségével.

A három kultúrkör a magyar nemzeti művelődés művészi kifejezésének kerete között foglal helyet.

*

A nemzeti művelődés művészi kifejezését a származás, a sajátos tradíció, az éghajlat, a nyelv, a lakás, a viselet, a szokások, a társadalmi, gazdasági és szociális helyzet — az életszint — összetevőinek eredményéből származó világszemlélet adja.

A világszemlélet kialakulása majdnem mindenütt észlelhető anyagi, szerkezeti, technikai egyöntetűség ellenére néha csak finoman érezhető elkülönülést mutat. Ezt az elkülönülést megtalálhatjuk a nemzeti művelődés jelenségeinek minden változatában.

A nemzeti művelődés mozaikdarabjaiból harmónikus világszemlélet segítségével rajzolódik ki a világkép művészi alkotássá. A világkép művészi kifejezésének keresése csak önmagában zárt egységű szemlélet segítségével vezet kielégítő eredményre. Egységesen kialakult világképe van a magyar iparművésznek és a természetben élő művészkedő magyar embernek.

A magyar iparművész a művészi kultúra fejlett fokán nagy részben tudatosan alkot. A cél, ok és anyagszerűség hármas egysége uralkodik alkotásán.

A művészkedő magyar ember ösztönösen érzi azokat az erőket, amelyek a létformák összefüggéseit alkotják. A bennük rejtőző harmónia mindkettőjüknél egységesen jelentkezik.

Az ösztönösen alkotó magyar embernél mutatkozó megkülönböztetést a sajátos formanyelvű alkotásainak természete nyujtja. Ezek az alkotások lassú munkával, egyszerű eszközök segítségével, érdekes technikai készséggel, de mindig a legvonzóbb emberi őszinteség természetességével és az egészséges emberi indulatok életörömének mosolygó derűjével készülnek.

Majdnem mindig valami különös alkalom váltja ki az alkotás készségét. Az indító okok a természetes hasznossági alapra épített benső érzésekből indulnak el. Legtöbbször ünnepi alkalmak, születésnapi, névnapi meglepetés, kedveskedni vágyás, barátság, szerelem, szépkeresési óhaj motívumai szerepelnek.

Az ösztönösen alkotó magyar ember tevékenységét legnagyobb részben ősfoglalkozások különféle formáit végző társadalmi rétegek közösségébe illeszthetjük bele. Ezek között hasonló szellemiségű és ízlésű egyéniségek munkásságának eredményeit figyelhetjük meg. Ennek egységes összefoglalását a magyar népművészet fogalomköre határolja körül.

*

A népművészet alkotásai nem tartoznak a kenyérkeresethez számítódó foglalkozások egyik fajtájához sem előállítási módban, sem technikában, sem szellemben. Létezésük az általános emberi művelődés terjeszkedésének hullámzását bizonyítják. Lassú fejlődésüknek változatai az egyszerű tapasztalati tudáshoz való szívós ragaszkodást bizonyítják.

A díszítő kedv a hasznossági, cél és okszerűségi elv elérése után kapott csak szerepet. A díszítmény bizonyos mértékig öncélú alkotásnak tekinthető. Önmagában is képet ad alkotójában kialakult világszemléletről. A kifejezésre juttatott érzések mély emberi igazsága komoly értékelést kívánnak. A szépkifejezési törekvések magasabb szellemi rendjébe sorozhatók.

Ezért is sajnálattal kell szemlélnünk a magyar népművészet rohamos pusztulásának jelenségeit. A pusztulás okait nem lehet megszüntetni. Több különféle jelenség együttes munkája ássa alá a falu konzervatív tartózkodását hosszú idők óta. Némely vidéken a falusi értelmiség nem ismerve fel a nép művészkedő hajlamosságában rejlő nemzeti értékeket, hivatalának teljes súlyával irtotta a „cifrálkodás“ hajlamosságát.

*

Korszerű jelenség, hogy a nemzeti érzés újjáéledése a népi munka megbecsülését helyezte előtérbe. Ennek természetes folyamata a népművészet iránti mai lelkesedés jelentkezése.

A nagy stílusokat értékké avató mélyebb lelki tartalom hiányzik a sériagyártmányok hasznosságot és gazdaságosságot nyujtó tömegárujából.

Ezt a gondolatot a magyar népművészet szépségeiből táplálkozó háziipar egyéni ízű termékeinek üzleti sikereivel is érzékelhetjük. A kollektív termelés kollektív szépségében az egyéni változatok sikert aratnak. Az általánosító ipari termelés gazdasági előnyeiben a népművészet az egyéni érték kibontakozásának útjait egyengeti a háziiparon keresztül.

Magyar nemzeti művészet

Bauer Henrik:

Nemzeti építőmű-
vészet. MMÉE
Közl. 1917. 22-
26. l.

Magyar nemzeti művészet

A M. Tud. Akadémia
1905 okt. 31-i határidő-
vel a következő
pályázatot tűzte ki:
A nemzeti stílus jelen-
tősége és feltételei a
művészetben. Lukács
Károlyné pályadíja
1000 K.
A pályázat ered-
ménytelen volt.

6 cK

BUDA
937 NOV 4
LFh

BUDAPEST
937 NOV 13 19
Ta 62 Ta

MŰVÉSZETPOLITIKA ÉS POLITIKA AZ IRODALOMBAN*

Az irodalompolitikát különös előszeretettel cserélik fel a „politika az irodalomban"-nal, utóbbit pedig a társadalomtudománnyal, noha a három fogalom egymástól teljesen távolálló. A politika a ténylegesen létező osztályok érdekeinek küzdelme, ha úgy tetszik, egyeztetése; a társadalomtudomány az ember-együttes helyének megkeresésére irányuló törekvés — tudományos alapon; végül az irodalompolitika esztétika, mely a művészeti ágak módját és formáját hivatott megállapítani. De semmi esetre sem foglalkozik a művészet *céljával.*

Állítjuk, hogy a művészet és a politika két, egymástól teljesen távolálló tényezője a társadalmi életberendezkedésnek. Bár az irodalomnak lényeges szerepe van a közéletben mindenütt, így nálunk is, de csak párhuzamosan. Az irodalom és művészet: fénykép. Fényképe a társaséletnek, annak kilengéseinek. Visszatükrözi minden mozgalom, minden társadalmi réteg, minden egyéni érdek szükségletét, kívánságát és kézenfekvő, hogy minden politikai mozgalomnak is megvan a maga politikai ízű „szépirodalma". Amit egyesek irodalompolitikai befolyás alatt értenek: pártpolitikai beavatkozás a művészi szabadságba, mely ha indokolt is lenne, sohasem volna célirányos.

A művészet minden ága egy kiinduló pontból született meg: az igazságérzetből. A művészi termék kizárólag ezt a célt szolgálja minden korban, minden körülmény között. Egy művészi terméket akkor nevezünk el „handabandázó" terméknek, ha tendenciájában — legyen bár politikai célú — egyesek feltolakodási vágya kiérezhető.

Ha a művész magyar, olasz vagy francia és érzi, hogy hazája elnyomatásban szenved, a körülötte élő nemzetek kiszipolyozzák, igazságtalanul bánnak vele, úgy ez feldúlja bensőjét és mindent elkövet alkotásaiban, hogy ennek igazságtalanságát felmutassa. Művészi szempontból mindegy, hogy az alkotó egyes nemzetek (saját hazája) elnyomatása felett avagy a szegény ember jogainak elvételén kesereg-e, — *termékeiben igazságérzetének megfelelően lesz szószólója.* Hogy azonban mennyire nem lehet célirányos pártpolitikailag vagy akár őszinte, hazafiúi szándékkal művészi irányításba befolyni,

* Hozzáfűzések Szász Károlynak a „Magyar Élet"-ben megjelent „Irodalompolitika" című cikkéhez.

Uj Kultura
1922. 8–9.

legjobb bizonyíték erre nézve a különböző politikai céllal megírt, jelentékeny számú irodalmi termék. Valamennyinél a vérszegénység és az erőltetett akarás ötlik szembe, sőt igen gyakran értelemhiányt is tapasztalunk. A nagy erőlködésben kimarad a logikai kapcsolat és az etikai indokolás, mely irodalmi szempontból már végleg értéktelenné teszi a terméket.

A terméket, hogy művészinek tekinthessük, kizárólag arra van szükség, hogy etikailag megalapozott legyen. Ha nemzeti célt szolgál, ugyanolyan helyes, mintha csak egyetlen egy ember érdekeit szolgálja. Hogy mennyire igaz ez, bizonyítja a hatalmas és feltétlenül elismert külföldi irodalom is. Így nekünk, magyaroknak Jókai: Aranyembere, Arany, Petőfi munkái, Fadrusz szobrai, Liszt zenéje, Goethe: Faustja és Shakespeare Hamletja, Michel-Angelo: Mózese abszolút művészi. Nem lehet hát egy nemzetnek sem célja a nemzeti politika cégére alatt ilyen feltétlenül abszolút művészi terméket elvetni hagyni. Már pedig művészetpolitika köntöse alatt elburkolt „politika az irodalomban" ezt követelné. Elítélendő az a felfogás, mely szerint a mai magyar művészetet a magyar hazát érintő kizárólagos propogatív eszközévé kell fejleszteni. Ha ez helyes volna politikai szempontból: követnők, bár kétségtelenül a művészet rovására menne. (Mert elvégre a mi hazafiasságunk sem vonható kétségbe.) De nem helyes, mert mint fentiekben már kifejtettük, mind etikai szempontból, mind a bölcselő művészet szempontjából az ilyen ízű propaganda-irodalom értéktelen és céljaiban hatástalan. Sőt annál károsabban érinti a művészeti szabadságot, mert ha a politika a művészet terét kisajátítani és szabadságát korlátozni akarja, úgy erőszakos tudatossággal sodorja a szabadságra termett művészetet a szélsőségek felé. Ha a művészeti szabadságot politikai homokzsákokkal terhelik, úgy eredményképpen a művészi alkotások súlyának tisztasága másodrendűvé lesz és annyira fajúlhat, hogy a forma-vesztett zűrzavarban a művészeti szabadság lélektelen értelmetlenségbe homályosúl.

A hazaszeretet egy születéssel eredő érzés, amit a szülői házon és az iskolapadon kívül is az emberekbe sugalmazni kell, de ha a művészet lépten-nyomon csak ezzel foglalkozhatna és ennek hatása alatt kell, hogy éljen, annyira nem hordaná magán a művészieséssség jellegét, a mindennapi átlagon való felülemelkedést, hogy alig akadna ember, aki azt olvasná, élvezné. Minden ember azonkívül, hogy egy bizonyos nemzet

polgára, önállóan és külön is ember, önállóan és külön is vannak érdekei és ami a legfontosabb: érzései. Temérdek sok a közérdek egy ország határain belül, kétségtelen, de vannak ösztönszerű, egyéni érdekek is. Vannak etikai kérdések, melyek teljesen azonosak Budapesten, Párisban, Londonban.

Valljuk: a művészet majdnem minden vonatkozásban nemzetközi célokkal rendelkezik, mely célok abban merülnek ki, hogy az Ember igazságérzetét az abszolút tökéletességig fejlesszék.

Az irodalompolitika: eszközkeresés, esztétikai felfogás. A „destruktív"-nak nevezett, a hagyományos irodalomtól élesen különváló „Nyugat"-tól nemcsak az eszközkeresésnek az a válaszfala szakít el bennünket, hogy míg ők a cél felé való törekvésben új irodalmi irányzatnak a magyar irodalomba a magyar nyelv őszinte keresetlenségével és nyelvünk gazdagságának kihasználásával símán, gördülékenyen óhajtjuk a mai élet arculatát a magyar irodalom vérkeringésébe beletükrözni, hanem még az is, hogy míg minden *becsületes alkotó* — így a „Nyugat" is — *tudatalatti szószólója* az abszolút igazságnak, addig mi e célt a becsületes alkotó *tudatosságával* tűztük ki. Adva van a természet, mely mint ilyen, abszolút van, tekintet nélkül arra, hogy a szemlélő ember azt mikép látja. A „Nyugat" az ellenkezőjét állítja. Adva van a szemlélő ember, aki figyeli a természetet és impresszióit visszatükrözi. *Mi a legapróbb árnyalatokat emeljük ki az életből, mint olyanokat, melyeket feltétlenül, kétséget kizárólag ismerünk és a szemlélőre bízzuk, hogy az apró árnyalatok összességéből milyen véleményképet alkot magának arról,* illetve a szemlélőre bízzuk, hogy a mindenkori jelenre milyen politikai nézetet szűr le magának.

A művészet forrása mindig a természet, mely etikájának propogatív eszköze. Ennek folytán a művészetnek ú. n. elmérhető célja önönmagát semmisítené meg, mert szándéka a természetet, illetőleg annak létezését, helyesebben valóságát minden emberrel megismertetni. A művészet ezer és ezer példát hoz fel minden ágában, minden termékével ennek igazolására, hogy azt minden embernek az ebből folyó eredmények helyességét igazolhassa. Mihelyt a művészet a mindenben való: szépet bebizonyította, hivatását befejezte és önönmagától megszűnt.

MIHÁLY BARNABÁS

EMLÉK

Ó, néha bágyadt, multba néző szemmel
Fáj, lázt érezni hév nyarak után,
Megtagadottan menni régi sebbel,
Míg integet a lomha őszi táj . . .

Mert visszafájnak még a régi órák
Titoktól terhes lankadt esteken,
Míg néma árnyak szövik létünk sorsát
S dermedten vár rám hűvös fekhelyem . . .

. . . Ó tűnt Fehérvár! . . . Régi, boldog város! . . .
Hol ifjú szívvel sírtam egykoron,
Míg illat éledt ringó lombokon . . .

. . . És hűll a csönd . . . s míg hűlt szívemre hűll
Valami ősi, átokvert titok:

A mélybe látok, mint ki bort ivott.

KERÉNYI REZSŐ EDGÁR

VÉG

. . . És eljön majd a józanságnak napja . . .
Közellé lesz, mi most még messzeség,
És elbukunk egy csorba, tompe karddal
S a csönd, a csönd halkan szívünkre lép.

Megdöbbent arccal, föld felé fordulva
Fekszünk meredten — év múl év után —
Ezer merev test, torz, feloszló hulla
Iszonytatón hűs, gennyes és utált.

A temetőkben sakálok vonítnak
Reánk éhezve vájják sírjainkat,
Orrukba vág a temetői illat

S ó nincs, ó nincs, ki sírva sirna itt. . .

KERÉNYI REZSŐ EDGÁR

A KETTÉSZAKADT MAGYAR IRODALOM

Babits Mihály cikke a *Nyugat* legutóbbi számában oly világosan, határozottan és oly meggyőzően szép fogalmazásban fejti ki álláspontját a Berzeviczy Albert Kisfaludy-társasági beszédében megpendített problémával szemben, s amint számos írótársammal folytatott beszélgetésből meggyőződtem, általánosságban oly híven foglalta össze nemcsak a saját álláspontját, hanem azét az irodalmi csoportét is, amelyhez a Kisfaludy-társasági beszéd tulajdonképen intézve volt, hogy nézetem szerint ezek után a mi részünkről a tárgyra vonatkozólag nem sok mondanivaló marad. Mégis legyen szabad nekem is felszólalnom és a figyelmet felhívnom egy-két e problémába bekapcsolódó szempontra, melyek figyelembevétele talán szintén hozzájárul a vita alatt levő ügy mindkét részről jóakarattal megkezdett elintézéséhez.

Azt mondják, Ady és a köréje gyült írók bontották meg a magyar irodalom régi egységét s ha ezt mondják, ebben éles szemrehányás van. Nézetem szerint azonban sokkal kevesebb igazság. Ennek a megbomlásnak első jelei már Arany János idejében is megvoltak. Már Arany Jánosnak is voltak panaszai az ellen az irány ellen, melybe az ő alatta induló irodalmi ifjúság tért s már ő is úgy érezte, hogy ez az irányváltozás elfordul az ő benne megtestesülő nemzeti hagyománytól. Akkor véste a *Kozmopolita költészet* érmét s ezzel elindította azt a gondolatsort, melyet aztán az akadémiai kritika továbbfejlesztett és variált a mindenkori újabb nemzedékek törekvéseivel szemben. Ha visszaidézzük a nyolcvanas és kilencvenes évek konzervatív irodalmi szónoklatait, minduntalan megcsendül a nemzeti irány — tulajdonkép azonban az aranyjánosi hang és szellemhagyományának féltése.

Valójában azonban nem volt félteni való. Ami történt, az természetszerűen történt s gyökerében két, a dolgok mélyében rejlő okra vezethető vissza. Az egyik ok szoros értelemben irodalmi. Az a stílus és szellem, melynek legtökéletesebb megvalósítója Arany János, ő benne teljesen ki volt fejezve és így ki is volt merítve. Ebben az irányban nem lehetett az irodalomnak több mondanivalója legalább addig, amíg Arany lantját újra fel nem veszi egy hozzá fogható hatalmas lélek. Az ezután következő költők kénytelenek voltak vele, hogy más irányban keressék a kifejezés új útjait, más stílus-problémákat igyekezzenek megoldani és mondanivalóikban is reflektálják a magyarság átalakulni kezdő lelkiállapotát. Amit tehát Arany kozmopolita költészetnek bélyegzett, az voltaképen nem volt más, mint az ő nagyságának reakciója. A másik ok inkább társadalmi volt. A magyar élet a mult század közepe óta, mely Arany és kortársai lelki világát determinálta, lényegesen átalakult új, idegen lelki örökségű

Nyugat 1927 ápr. 16
8. szám

elemek tömeges beolvadása, új eszmék és szempontok beözönlése, a nagy világgal való érintkezés szorosabbá válása, új életfeltételek, kenyérkereseti lehetőségek, aspirációk keletkezése, új társadalmi osztályok kifejlődése, régiek átformálódása révén. Ehhez járult minden népnél és különösen minden kis népnél elkerülhetetlenül a külföldi filozófiák (Schopenhauer, Darwin stb.) és külföldi irodalmi irányok (realizmus, naturalizmus stb.) hatása. Az Arany János Magyarországának minden erőfeszítése a politikai mozgalomban, a szabad élet lehetőségeinek megteremtésében használódott fel (ezt *Az abszolutizmus Magyarországon* című kitünő könyv szerzője sokkal jobban és pontosabban tudja, mint én) s ez az egy pontra való koncentrálódás az összes művelt magyarok közt erős konszenzust teremtett. Az Arany János Magyarországa tehát általában véve egy egységes világfelfogás alapján állt. A kor kísérő zenéje, a költészet, ennek megfelelőleg egyszólamú volt, unisono zengette az összes magyarok életideáljait. Ebbe az egyszólamúságba aztán a fentebb nagyjában felsorolt kortényezőknek a nemzeti életbe és az egyes emberek életébe való behatolása alapján, lassanként új és új hangok hangzottak bele, előbb halkan, utóbb egyre észrevehetőbben, a magyar ének kezdett egyre polifonabbá válni, mint ahogy polifonná vált az egész magyar világ. Csakhamar megszólalást kértek az összes hangok, melyek a különböző nézetű, életfelfogású, aspirációju magyar emberekből kikívánkoztak. S ezek a hangok — ez mindig így szokott lenni fiatal és érvényesülésre törekvő tendenciáknál — többé-kevésbbé, mind ellenzéki húrokon pendültek. Az Arany János utáni kor fiatal újítói, amennyiben egyátalán volt költészetünknek politikai rezonanciája, majd mind a függetlenségi politikával kerestek kapcsolatot, szemben az Arany János nyomdokain haladókkal, akik a 67-es politikához igyekeztek zenekíséretet szolgáltatni. A két irány elválása tehát már akkor is megvolt, még pedig az egész vonalon, nemcsak a stílusban, hanem az aktuális közéleti állásfoglalásban is. S nem lehet szó nélkül hagyni az itt mutatkozó sajátságos cserélődést: hangban, nyelv- és formahasználatban a 67-es állásfoglalású költők voltak éppen Arany Jánoshoz való tanítványi hűségük révén magyarosabbak, a magát nemzetibbnek tartó negyvennyolcas gondolat költői idegenszerűbbek, mert ők érezték szükségét az Arany-stílus lenyügöző hatásával szemben egy védekező gesztusnak. Új stílust, egyenértékűt teremteni a magyar lélek mélyeiből nem volt erejük, kénytelenek voltak idegen mintákra és hatásokra támaszkodni (Byron, Heine stb.).

A magyar élet polifóniája s ezzel az irodalomé is a mult század végén vált teljessé. Az Arany János korának egy közös világfelfogásban összeforrott magyarsága helyén már olyan magyar társadalom állott, amelyben képviselve van a legszélsőbb konzervatívtől a legszélsőbben újítóig mindenféle attitude az élettel szemben, Aquinói szent Tamástól Marxig minden filozófia. S az

irodalmi ízlés is sokrétű lett, a régi romantikusok követői ép úgy megszólaltak, mint a naturalisták s a Petőfi naiv bájú népdala mellett fölhangzott már a szimbolisták komplikált éneke is.

Ady és társai nem csinálták, hanem készen találták és bizonyos mértékig betetőzték ezt a változást. Ők már egy olyan Magyarország gyermekei voltak, melyben százféle eszmék, vágyak, izgalmak súrlódtak egymással és ebből folyólag százféle, addig ismeretlen, vagy néma érzékenységek sajdultak fel. S ők már komplikáltabb idegélet dispozicióját hozták magukkal, hevesebb ellenmondások, lelki harcok, meghasonlások csirái kerestek bennük kifejlődést, olyanok, melyeket egyszerűbb életű és nyugodtabbra temperált apáik nem ismertek. Ennek megfelelőleg nagyobb súly esett náluk az egyénire, mint az általánosra. Míg Arany János költészete kollektív módon az egész korabeli magyarság lelkiállapotát igyekezett költői formulába foglalni, addig ők az önmaguk kifejezésére törekedtek. Más szóval, az Arany János epikájával és epikai nyugalmú lírájával szemben tiszta egyéni, tehát nyugtalan lírával jöttek, amely annyiban kapcsolódott a magyar életbe, amennyiben az egyes költőkben ennek egy-egy típusa fejlődött ki többé-kevésbbé pregnánsan. Az önmaguk egyéni kifejezésére való törekvés kapcsolja őket össze, mert máskülömben annyi különféle hang és stílus hangzik ajkukon, ahányan vannak. Adytól Gellért Oszkáron, Kosztolányin, Tóth Árpádon, Füst Milánon, Nagy Zoltánon s a többieken át Babitsig olyan széles a skála, amelyet csak az irodalmi tények hiányos ismerete foglalhat össze egy kollektív gyűjtő-névbe. S bármennyire el vagyok telve Ady költői nagyságával, meg kell állapítanom, hogy igazságtalanság Adyval eltakartatni mindazt, amit a többiek műveltek, — mert észre kell venni az Ady reflektorfénye mellett kigyulladt többi lámpák ragyogását is. S ugyanígy áll a dolog lírikusok mellett az epikusokkal is: Móricz Zsigmondtól Szomory Dezsőig olyan széles regisztere van a stílusnak, világnézetnek, életábrázolásnak, melyet bajos volna közös nevezőre hozni.

Most aztán legyen szabad megkérdeznem, baj az irodalomnak ez a polifóniája? Baj az, hogy annyiféle művész annyiféle hangszeren játszik, s egész nagy zenekar adja a kísérőzenét a magyar élethez? Baj az, hogy a régi hagyomány ortodox követőitől az expresszionistákig és aktivistákig mindenféle hangnem megszólal? A sokszínű magyar társadalomban sokszínű az ízlés is, baj-e, ha minden ízlés megkapja az irodalomtól a magáét? A magyar életben mindenféle vágyak, nyugtalanságok, fájdalmak élnek — baj az, ha az irodalom ezeket sorra mind megszólaltatja? Mert ez annyit jelent, hogy az irodalom kifejezi, vagy kifejezni igyekszik a magyar élet egész teljességét s ki róná ezt neki bűnül? Az, hogy új, eddig szokatlan hangok pendültek meg, egyáltalán nem jelenti azt, hogy a régiek elhallgassanak. Nem is hallgattak el, hiszen a konzervatív stílusnak és életfelfogásnak is vannak kitünő és nagyhatású kifejezői! Mennél polifonabb egy irodalom,

annál gazdagabb s minden új hangnak örülni kell, ha értékes hangszerből jó művész csalja ki. Ahogy a mai kornak nincs egységes világfelfogása — innen a mai ember örök nyugtalansága — nincs egységes építkezési stílusa — minden modern város minden utcájában minden ház más stílusban van építve — épp úgy nincs olyan egységes költői stílusa sem, mint az Arany János koráé volt.

Merőben irodalmi meggondolások semmivel sem indokolják azt a szakadást, amely a magyar irodalomban beállott. Ezt csak az irodalmon kívüli zavaró tényező beavatkozása idézhette elő. Ez a zavaró tényező a politika. Ahogy nem lehet egészséges gazdasági szervezetet létesíteni politikai alapon, épúgy nem lehet az irodalom állapotát egészségesnek tekinteni, amíg a politika egyoldalúan beavatkozik. Aki erre azt mondja, hogy l'art pour l'art, annak fogalma sincs arról, hogy mi a l'art pour l'art. Ez egyszerűen az irodalom autonómiájának védelme az idegen szempontok beavatkozása ellen.

S valóban az Ady és társai elleni támadások célja mindig az volt: politikailag diszkreditálni őket. Ady tagadhatatlanul ellenzéki pozicióban állott a korában uralkodó politikával szemben s ezt a pozíciót jórészt az ellene folytatott harc szorította egyre jobban a radikálizmus irányába. Nagyon tévednek azok, akik radikális állásfoglalását — mint Berzeviczy is — valamiféle környezeti hatásnak tulajdonítják. Az ő harcias magatartásának mély lelki, mondhatni történelmi gyökere volt: az eredendő fakciózus szellem, a magyar *eb ura fakó* ősi kuruc szelleme. De tagadhatatlan, hogy a hangjára hatással volt az ellene szegezett támadásokkal szemben kifejlődött *csak azért is* dac. Amit benne cinizmusnak, erkölcsi defektusnak mondanak, az meg egyrészt egy türelmetlen temperamentum sóvárgása az élet teljessége felé, másrészt a kora levegőjében lebegő filozófiák öntudatlan hatása. A *Vér és arany* jelszó, melyet még ma is minduntalan fejéhez vágnak, holott ilyen című könyve után hamar kinőtt belőle, nem egyéb, mint a darwini életfelfogás költői lecsapódása. Értem, ha politikai felfogása, politikai költészetének hangja és általában világnézete ellentmond a konzervatív politikai és világnézetnek, mert ezzel szemben valóban ellenzéki, de hát az istenért, tilalmas dolog egy költőnek ellenzéki hangot megütni s nem kötelessége-e a maga világnézetét lehetőleg maradéktalanul kifejezni? Vitába szállni vele mindenkinek természetes joga, de ha ez a vita, mint az Ady esetében, már üldözéssé fajul, csoda-e, ha a különben is érzékeny költő elkeseredik a káromkodásig? *Szeretném, ha szeretnének* — mennyire megbecsült Ady minden jó szót, amelyet ellentétes oldalról, ritkán, nehezen kapott! S mennyire fáj neki, hogy minduntalan beleütődött a politikai gyűlölet ércfalaiba! Kormány, akadémia, iskola, a sajtó nagy része arra igyekezett, hogy mintegy vesztegzár alá helyezze — őbenne volt annyi erő, hogy kitörjön ebből a vesztegzárból, de mennyi szenvedéssel, megaláztatással, anyagi és erkölcsi kárral, haraggal!

És még azt kivánják tőle, hogy óvatos, meggondolt, mérsékelt legyen, ha költészete politikát érint!

A vesztegzárba belekerült mindenki, aki Ady baráti és irodalmi körébe tartozott, mindenki, akit belefoglaltak abba a gyűjtőnévbe, hogy *Nyugat*. Ez annyit jelentett, hogy mindenki, aki a Nyugat körébe kapcsolódott, egyetemlegesen felelőssé tétetett mindenért, amit a Nyugat bármely munkatársa tett, sőt mindenért, amit bármely a Nyugattal semmiféle kapcsolatban nem álló baloldali író tett. A Nyugat emberei közül kevesen politizáltak, de akik politizáltak — Adyn kívül — az Andrássy politikáját támogatták publicisztikailag s ez lehetett ellenzéki, de semmiesetre sem volt baloldali politika. A forradalommal szemben a mi írói csoportunk nagyjában úgy viselkedett, mint a magyar emberek majd minden csoportja: voltak, akik hittek a forradalom eszméiben és elfogadták őket, voltak, akik szkeptikusan nézték, voltak, akik (mint Fenyő Miksa) merész és életveszélyes ellenforradalmi tevékenységet fejtettek ki. (Olyan, aki állásért, hatalomért, anyagi előnyökért előszobákban fetrengett volna, hogy aztán a forradalom után lelkes ellenforradalmárrá váljon, tudtommal egy sem volt). Mindegyikünk viseli a felelősséget a maga cselekedeteiért, de mért kell a felelősséget viselni a mások cselekedeteiért, akikhez talán semmi köze sem volt?

De aki a felelősséget viselni tartozik, az nem tartozik elviselni az üldözést. Mert ez is volt és van s erről is kell már egyszer beszélni. Minden politikai és irodalmi vitának van helye, de amint valamelyik vitázó fél az üldözés, a hajsza s a hatalom eszközeivel lép fel, akkor már nincs vitáról szó. S a mi írói körünk legkiválóbb emberei mind viselnek sebeket a mellükön. Ady üldözetéséről már szóltam. Babits tanári pályájának időelőtti megszakításáról vajjon szóljak-e? Mindenesetre megfosztották a magyar iskolát egy kivételesen művelt és kivételesen lelkiismeretes tanártól. Hatalmi szóval tették lehetetlenné, hogy a Nemzeti Szinház előadja Babits Mihály *Vihar*-fordítását és Móricz Zsigmond darabját, a *Sári bírót*, amelynek előadására a szinháznak olyan szüksége volna, mint a falat kenyérre... Móricz Zsigmond a drámaíró emiatt a hatalmi közbelépés miatt hallgatásra van ítélve épúgy, mint Szomory Dezső, a *Nagyasszony* és a *II. József* szerzője, akinek a Nemzeti Szinház nem egy fényes sikerét köszönheti. Szép kis bokrétáját állíthatnám össze a hajszáknak, melyek egy-egy író elhallgatására, kompromittálására, kenyerétől való megfosztására törtek és bele kellene fűznöm ebbe a bokrétába mint legfrisebb virágot azt a csúf és szégyenletes hajszát is, melyet éppen most a vita alatt levő kérdés kapcsán Fenyő Miksa ellen indítottak, egy nyilatkozat miatt, mely semmiesetre sem tette jogosulttá a miatta indított bősz embervadászatot. Ezek olyan dolgok, amelyek maradandó keserűséget hagynak hátra s nagyon kimélyítik azt a szakadékot, melyet Berzeviczy Albert át szeretne hidalni.

Mindez arról az oldalról jött, ahol Berzeviczy és köre állanak és soha egy szó sem hangzott el sem hivatalos, sem félhivatalos részről az irodalom-ellenes hajszák ellen s nem kaptunk soha támasztó pontot annak feltételezésére, hogy az úgynevezett jobboldali irodalom részéről ezek nem találkoznak helyesléssel. Mi viszont minden ilyen hajszát elítéltünk és szembeszálltunk vele még akkor is, amikor olyasvalaki ellen irányították, akivel semmi kapcsolatunk nem volt, — példa erre az ízig-vérig konzervatív Szekfü Gyula elleni, egész tudományos kultúránkra szégyenletes hajsza, amelyben mi határozottabban álltunk az üldözött párt-jára, mint a konzervatív irány bármely orgánuma, vagy szervezete. A vitát, ha elvi alapon áll és irodalmi argumentumokkal dolgozik, mi nemcsak elfogadjuk, hanem szükségesnek is tartjuk, mert eszmék, szempontok, világnézetek súrlódása nélkül a szellemi élet tespedésbe jut, — de azt követeljük, hogy az irodalom világából küszöböljék ki a hatalmi erőszak és a gyűlölködő üldözés szellemét, amely megmérgezi a kultúra levegőjét. A szabadság — politikai és emberi szabadság — iránti érzéket eléggé eltompította a magyar életben, Európa egész életében a most lefolyt tíz év, — hagyjunk meg neki legalább egy utolsó menedéket a művészet területén.

A magam részéről nem egy kísérletet tettem az irodalmunkban tátongó szakadék áthidalására. De éppen ebbeli törekvéseim közben győződtem meg arról, hogy az irodalmi béke létrehozásának két nagyon komoly akadálya van. Az egyik, hogy a magát jobboldalinak nevező irány képviselői részéről — ellentétben mi velünk — nem látni elegendő érdeklődést a másik irány munkájának megismerésére és így nézeteikbe egészen felületes, a tényeknek meg nem felelő balhiedelmek elegyedtek. A másik pedig az, hogy minduntalan kísérletek történnek irodalmi kérdések politikai — sokszor még a politikában is jogosulatlan — metódusok és eszközök szerint való elintézésére. Berzeviczy Albertben a jóakaraton kívül megvan a tekintély is arra, hogy ezt a két akadályt elhárítani segítsen. Annyi gyűlölködés és gyanú inficiálja körülöttünk a közélet levegőjét, hogy csalódni kellene, ha az emelkedettebb lelkek nem vágyódnának egy miazma nélküli, tiszta levegőjű szigetére az irodalomnak.

SCHÖPFLIN ALADÁR

IRODALMUNK NEMZETI JELLEME.

Van-e a magyar irodalomnak nemzeti jelleme, van-e olyan vonása vagy vannak-e olyan vonásai, amelyek megkülönböztetik minden más irodalomtól? Olyan kérdések, amelyekre aggodalom nélkül szoktuk kimondani az igenlő feleletet. De joggal-e? Számot adtunk-e magunknak arról, miben áll irodalmunknak ez a sajátos jellege, mi teszi nemzetivé, eltérővé a többi nemzet irodalmától, melyek azok az ismertető jelek a magyar irodalom igazi termékein, amelyek menten rávallanak az őket életrehívó magyar lélekre? Hiszen még nemzeti jellemünknek s az azt kiformáló magyar psychének meghatározása is olyan bizonytalan, olyan ingatag: kisiklik kezünkből a fogalom, ha meg akarjuk ragadni, s nem marad más ott, mint egy-két szépen hangzó, de keveset mondó jelző. S ha már a nemzeti lélek sajátos vonásait megjelölni ilyen bajos, mennyivel nehezebb lehet az irodalom nemzeti vonásait megragadni, mikor az irodalom éppen ennek a nemzeti léleknek, nemzeti karakternek nyilvánulása, s míg ez alapjában mégis csak egyszerű jelenség, egypár lelki tulajdonság sajátszerű összefonódása, amaz komplikált szellemi valóság, anyagában és megjelenési formájában gazdagabb is, változatosabb is. De ha mégis van valami sajátosan magyar, sajátosan nemzeti az irodalom jelenségeiben, akkor talán éppen ez a gazdagság megkönnyíti föladatunkat: a sok változó vonás között könnyebb lesz meglesni a vissza-visszatérőket, az állandókat — ez lesz az, ami megadja irodalmunknak az egyéni bélyeget, nemzeti jellemét.

Az irodalom azonban élő, mozgó, folyton változó valóság: hogyan lehet benne megragadni az állandót? Sajátszerű eljárással teszek próbát. Irodalmunkat egységes orga-

Budapesti Szemle

1929. április

nizmusnak tekintve, hosszmetszést csinálok rajta, végig irodalmunk évezredes életén, s azután a metszési fölületek tükréről leolvasom irodalmunk jellemző vonásait, olyan rendben, amint azok a fejlődés során láthatóvá válnak. Amint majd sorjában elénk tünnek ezek a vonások, belőlük észrevétlenül kialakul egy egyéni kép: a történeti magyar irodalom a maga sajátosságában, a maga nemzeti jellemével.

A magyar irodalom évezredes életét említettem. De milyen messze nyúlik vissza irodalmunk a multba? Legrégibb magyar nyelvű emlékünk egy Mária-siralom a XIII. és XIV. század fordulójáról, de emlékek, sőt nyomok híján is vissza tudunk menni a magyar költői szellemet nyomozva az Árpádok és vezérek korán s a honfoglalás idején át az V. századba, mikor Attila diadalai s a hún birodalom bukása tárgyat szolgáltattak a magyarság énekeseinek. S nyilván voltak énekeik már azoknak a magyaroknak, akik mint első nemzedék váltak ki a nagy vérkeveredésből, a magyar nép megszületése idején, Krisztus urunk korában. Milyen volt az a költészet, mely az Ural lejtőjén, majd a szarmata síkságon zengett — erre a kérdésre még csak föltevést is megkockáztatni könnyelműség. Mégis, még irodalmunknak ebből a történelem előtti korából is ki tudunk valamit következtetni a magyar irodalom jellemére vonatkozólag. A magyarság egy obi-ugor és egy türk néptörzs egyesüléséből eredt. Nyelve egészen ugor, etnikuma inkább török, de költészete, mióta csak megfigyelhető, szellemben és műformában a török költészettel alig érintkezik, az ugor költészettől meg éppen idegen, nem kapott tőlük semmit örökül vagy — ami egyre megy — csakhamar elvetette magától. Vajjon ebben a függetlenségben nem nyomozhatjuk-e joggal az első megrebbenését annak az érdekes tulajdonságnak, amely a későbbi, kifejlett magyar irodalmat jellemzi — röviden az eredetiség ösztönének nevezném. Azt értem rajta, hogy a magyar költői szellem az anyag kialakítására már kezdettől fogva keresett s gyakran talált is valami sajátos módot és sajátos formát. Innen van, hogy írott irodalmunknak már első századaiban, mikor íróink még jórészt idegenből átvett anyag-

gal dolgoznak, egész sora fejlett ki a gyökeres magyar műformáknak (siralomének, politikai versek, vitatkozó dráma, bibliai epika stb.), amelyek a külföldi irodalmakban ismeretlenek.

Mikor nemzetünk életében a pogánykor letünt, az új évezred első évében, a keresztény középkor folyamán, 1526-ig, különös jelenség észlelhető irodalmunk világában. Irodalmunk — ha ugyan szabad ezt a terminust anachronisztikusan ráhúzni az akkori viszonyokra — két egymással alig érintkező félre szakadt. Volt élő költészetünk, a pogánykori költészet folytatása, zenekísérettel, koboz vagy hegedű pengetésével előadott és énekelt költészet, amellyel hivatásos énekmondók mulattatták a népet, s lett mellette írott irodalmunk, a keresztény érzés- és gondolatvilág tolmácsa. Amaz átvette és megőrizte a pogánykor örökségét, a régi nemzeti mondákat, s melléjük újakat fejlesztett a nemzet hőseinek, elsősorban a nagy Árpád-házi uralkodóknak életsorsából s fönntartotta a lírának egy ősi faját, a szerelmes éneket — ez utóbbinak jellemére már a műfaj poétikusan hangzó nevéből: virágének, következtethetünk. Ennek az epikának és lírának, mint írásban meg nem rögzített költészetnek, szinte teljesen nyoma veszett, a ránk maradt törmelékekből messzemenő tanulságokat levonni nem lehet. Az írásban megkötött irodalom szerzetesek munkája volt, a papság és még inkább az apácák számára — afféle kolostori irodalom, az egyetemes középkori szellemvilág magyar lecsapódása. S éppen az nem volt benne, amit mi keresünk: valami a magyar psychéből. De helyenként, egyik-másik vallásos énekünkben, különös hangok csendülnek meg, s belőlük valami eredeti muzsikát hallunk ki: a magyar hymnus szerzője, a Szűzanyát és a magyar szenteket dicsőítve, nem az egyház álláspontjára helyezkedik, hanem a magyarságéra: Szűz Máriát és az Árpád-ház szentjeit a magyar nemzet védelmezőinek nézi, s oltalmat esd tőlük a magyarság számára a fenyegető török veszedelemben.

Itt meg kell állnunk egy pillanatra, mert ezekből a magyar szellemű hymnusokból a magyar irodalomnak egy általánosan jellemző vonása revelálódik. Itt nem egyszerűen

az történt, hogy egyik-másik szerzetes szívében lobot vetett a magyar érzés, s ez magyar szellemet lopott a keresztény-jellegű vallásos lírába, itt mélyről feltörő, egyetemesen ható erő dolgozott: a faji érzés és a nemzeti gondolat, amely az egész magyarság érzésvilágát determinálja. De determinálja költészetét is, s ami itt először, szórványosan jelentkezik, az innen kezdve jellemző lesz irodalmunkra egész életén át. A magyar irodalom megtelik hazafias érzéssel, az átjárja mindenféle nyilvánulását, olyan mértékben, mint egy más irodalomét sem. Nemcsak relatíve gazdag a magyar hazafias költészet, hanem akárhányszor hazafias színt öltenek a költészet egyéb nyilvánulásai is, még a szerelmi líra is, s nagy eposzainknak, Zrinyi Miklós *Szigeti veszedelemétől* (1651) Arany János *Toldi*-trilogiájáig (1879), nagy regényeinknek, Dugonics András *Etelkájától* (1788) Herczeg Ferenc *Élet kapujáig* (1920), nagy tragédiáinknak, Katona *Bánk bánjától* (1822) Herczeg *Hídjáig* (1925), éltető eleme századokon át a nemzeti gondolat. Sőt még élesebb világításba állíthatjuk ezt a tételünket: a magyar költészetnek legnagyobbszerű, legértékesebb alkotásai éppen azok, amelyeknek foganásába belejátszott a hazafias érzés, s minden nagy költőnknek, lírikusnak, epikusnak, regényírónak, drámaírónak egyaránt, művészete a nemzeti szellemű, hazafias jellegű költészetben tetőződött.[1] Akkor adták a legnagyobbat, amikor faji érzésükből merítettek. Erre, ilyen mértékben, más irodalmakban nincs példa, ez a magyar irodalom sajátos vonása. De még ezt a megállapítást is kiterjeszthetjük szélesebb körre. A magyar érzés nemcsak a költészet világában élt és hatott ilyen elemi erővel, még a tudományos életben is szerepelt ösztönző mozzanatul. Volt korszak a magyar tudomány történetében, a XVIII. és XIX. század fordulója, mikor a tudósok is azért írtak, hogy a nemzeti szellemet erősítsék, s még egy matematikai munka előszavából is az olvasható ki, hogy szerzője, Dugonics András — aki épp úgy szerzetes volt, mint a középkor magyarérzésű hymnus-írói —

[1] Az egy kivétel Petőfi; az ő szerelmi lírája még nagyobb érték, mint hazafias költészete.

a német uralkodó germanizáló törekvéseit akarta paralizálni könyvével. Íme, a hazafias érzés ereje, annak minden irodalmi törekvést hatalomba ejtő varázsa, aminek első fölvillanását már a középkorban meglestük, uralkodó marad irodalmunkban mindvégig, s ez egyik, talán éppen a legfontosabb, megkülönböztető vonása a magyar irodalomnak.

A mohácsi vész (1526) után vagy két századon át a nemzet élete örökös küzdelem — két ellenséggel. Keletről a török küldte hazánkra végeláthatatlan seregeit, nyugatról a német akarta összeroppantani az országot s beleolvasztani a Habsburgok birodalmába. A nemzet elszántan védekezett — s a német ellen talán még nagyobb hévvel, mint a török ellen — mert érezte, hogy ha sorsának kockája akár jobbra, akár balra dől, akkor vége Magyarországnak. Érthető, hogy midőn Damokles kardjaként ott függött a nemzet fölött a végenyészet veszedelme, íróinak képzeletét is mindig a magyar jelen és a magyar jövő problémái irányították: a magyar sors szolgáltatott tárgyat a lírikusnak és az epikusnak egyaránt, a magyar ének kétszáz évig a nemzeti gondolat súlyos kérdéseivel vesződött s egészen benne élt a magyar életben. A magyar költőt nem érdekelte más, mint a magyar világ, a föld golyóbisán nem volt számára más terület, mint a Kárpátok övezte hatalmas félkör.

Ez az immanens magyarság lassanként annyira belegyökerezett a magyar psychébe, hogy jellemző maradt innen kezdve az egész magyar irodalomra, s ami a XVI. és XVII. század irodalmában a korviszonyok természetes következménye volt, az a későbbi századok irodalmán mint sajátos nemzeti vonás jelentkezik. A magyar költészet, még mikor legmagasabbra emelkedett is, a XIX. század derekán, a Nyugat költészetéhez mérve, tárgyait és felfogását tekintve, szűkkörű volt. Akadt egy pár kivételes szellem, aki kiemelkedve a magyar haza édes öléből, fölszárnyalt a magasba, s ott, elszakítván a nemzetéhez, fajához kapcsoló szálakat, az egyetemes emberi problémákat ragadta meg, de ez kivétel. Költészetünk, a maga egészében, mindig a magyar földhöz, a magyar élethez tapadt s a sajátos magyar problémák

vonzókörében maradt. Érdeklődése nem ment túl a «magyar glóbusz»-on. Gyöngesége ez, de egyben érdeme is, hiszen minden költő egy-egy Antaeus : ihlető erőt az anyaföldből merít. Ennek az immanens magyarságnak legkifejezőbb szimboluma legnagyobb lirikusunknak, Petőfinek emberi pályája : Petőfi, a leggazdagabb skálájú és legváltozatosabb tárgykörű magyar lírikus, nem járt az ország határán túl.[1] S amint élete mindvégig magyar földön folyt le, akként költészete is minden ízében és minden indítékában magyar. S gondoljunk vele szemben a németség legnagyobb lírikusára, a sokat utazott Goethére, akinek költészete a szubjektív elemek mellett egyetemes emberiekkel van tele : a két nagy lirikus ellentéte jellemző egyszersmind a két nemzet irodalmára is.

S a líránál is fokozottabb mértékben mutatja ezt a sajátos magyar vonást regényirodalmunk. A regény, ha több akar lenni puszta szórakoztató olvasmánynál, akkor vagy az emberi életet vagy az emberi lelket varázsolja szemünk elé. Az előbbi esetben egy darab művészien kikerekített élet, a mult hű tükre, vagy a jelen társadalmi problémáinak, törekvéseinek, küzdelmeinek rajza, az utóbbi esetben adalék az emberi lélek rejtélyes természetéhez.[2] Az igazi regény mindig ezeken a területeken mozog: történeti, társadalmi vagy lélektani regény. E három regényfajt a nemzeti érdek, a nemzeti sajátságok szempontjából határozott ranglétrába lehet állítani. Legfölül áll a történeti regény, ez a legnemzetibb. A jelenben, a multhoz képest, mindig van valami nemzetközi, ha más nem, az életfelfogás és életformák közössége a különböző nemzeti társadalmak között. A nemzeti psychék eltérő voltát némileg kiegyenlíti a nemzetközi konvenció, az egyező divat, az egyező szokások, az egyező életmód. A messze multban ezek a külső, egyébként is kevésbbé jellemző vonatkozások elhalványodnak, s így

[1] Egy ízben ugyan eljutott az ország határához közel fekvő Grácba, de nem a maga jószántából, hanem mint közkatona az ezredével.

[2] Ezt a gondolatot részletesebben kifejtettem *A magyar regény története* c. művemben (1922) 198 l.

fokozott erővel emelkednek ki a sajátosan nemzetiek. Másfelől a jelen életében, különösen, ha annak képét a költészet tükrében mutatják be, inkább a társadalmi problémák kerülnek előtérbe, a mult világából azonban rendszerint a nemzet nagy problémái ragadják meg a figyelmet. A multat életrekeltő történeti regény tehát koncentráltabban nemzeti, mint az, amely a jelenből merít. A társadalmi regény már kevésbbé az, de még mindig több alkalmat ad szerzőjének a nemzeti érdek érvényesítésére, mint a lélektani, ez kerül legmesszebb a nemzet érdekeitől. A psychológiai regény szerzőjét az ember lelki világa érdekli, azok a kedélymozgalmak, amelyek az egyénben a külvilág hatására megindulnak — s ezeket a mozgalmakat színezi ugyan bizonyos mértékben a faji jelleg : az az emberi lélek-szövedék azonban, amelyben végbemennek, nagyjában minden művelt nemzet fiánál azonos, s az élet-helyzetek is annyira egyformák mindenütt, hogy a belőlük kisarjadt lélektani problémák ugyanazok, örök emberi, mindenütt egyaránt izgató kérdések, nemzeti vonatkozásuk csak elvétve van. A társadalmi regények, a nemzeti sajátságok érvényesítése tekintetében, közbül helyezkednek el a két másik faj között : nem uralkodik bennük annyira a nemzeti elem, mint a történetiekben, de erősebben jelentezik, mint a lélektaniakban, mert a társadalmi kérdések sajátosabban nemzeti színezetűek, mint az emberi problémák, s az igazi társadalmi regény környezetrajza mindig az illető nemzet viszonyait tükrözi.

Ha most az imént adott megállapítás világánál tekintjük a magyar és a külföldi regényirodalmat, két igen érdekes, irodalmunkra rendkívül jellemző megfigyelést tehetünk. Az egyik az, hogy a lélektani regények arányszáma a társadalmiak és történetiek számához képest a magyar irodalomban feltűnően alacsony, sokkal alacsonyabb, mint a nagy nyugati nemzeteknél, kivált a franciáknál. Regényíróink jóval nagyobb buzgalommal művelik, mint a külföldiek, a regényeknek azokat a fajait, amelyekben a nemzeti karakter és a magyar világ jellemzően megnyilatkozik, s elhanyagolják sokkal inkább, mint nyugaton, az egyetemes érdekű, a faji vonások feltüntetésére kevésbbé alkalmas lélektani regényt.

A másik megfigyelés egy még kiáltóbb ellentétre mutat rá. A külföldi regényirodalom legjelesebb termékei, a nagy angol, francia és orosz regények, szinte kirekesztőleg a társadalmi vagy lélektani regények során bukkannak fel, a legjelesebb magyar regények viszont jórészt a történeti regények között találhatók, s nemcsak a régibb, XIX. századbeli íróinknál, Jósikánál és Keménynél, hanem a legnagyobb élő regényírónknál is, Herczeg Ferencnél.

Ezt a kettős megfigyelést irodalmi törvényszerűség formájába öntve : a magyar költészet minden más nemzet költészeténél nagyobb mértékben immanensen nemzeti ; költőink lelki világát majdnem egészen kitölti a magyar gondolat, műveik állandó tárgya a magyar élet, problémakörük a magyar viszonyokban, a magyar lelki alkatban gyökerező kérdések. Még azok a regényíróink is, a XIX. és XX. század nagy egyéniségei, akik mint emberek széleskörű műveltségükkel és egyetemes érdeklődésükkel magasabb nézőpontból, mondjuk, európai távlatból tekintették az életet, mint írók legszívesebben a magyar nemzet multjához és jelenéhez fordultak indítékokért, s legnagyobb remekeiket éppen akkor alkották, mikor a magyar eszmevilágból merítettek. Miért? Mert a magyarság, a magyar föld, a magyar faj, a magyar élet a szívügyük volt.

Vegyük föl újra a történeti fonalat. A XVI. és XVII. század nagy erőfeszítései után a XVIII. században beállott a természetes reakció. A nemzet kifáradt, kimerült, pihennie kellett : kiheverni a sebeket és erőt gyüjteni a jövőre. Lehajtotta tehát fejét a nyugalomnak arra a bársonypárnájára, amelyet az uralkodó kínált neki, s a Habsburgok kétfejű sasának árnyékában ellankadt a magyar nemzeti eszme s vele elnémult a magyar irodalom is. De a század vége felé kirobbant az időközben erőre kapott nemzeti érzés, még pedig — s ez jellemző lesz szellemi életünkre — legelőször az irodalom terén. Nem politikus, hanem író volt az, Bessenyei György, aki először irányította a figyelmet a nemzeti politikára, s ugyancsak Bessenyeivel indult meg a modern magyar irodalom s virágzott ki a két század fordulóján.

Irodalmunknak ez a félszázada, Bessenyeitől Vörösmartyig (1772—1825), gazdag, eleven, mozgalmas, de inkább közműveltségi, mint esztétikai a jelentősége. Kevesebb benne az érték, de többet árul el a jelleméből — s számunkra most ez az érdekes.

Az első vonás, ami föltűnik e kor irodalmán, az a sajátos verete, arisztokratikus jellege. Művelői nem a nép köréből kerültek ki, mint a XVI. század írói, a vándorlantosok, iskolamesterek, prédikátorok, diákok, nem is főurak közül, mint a XVII. században, hanem a gyökeres magyar nemesség és a katholikus papság sorából, abból az osztályból, amelynek kezében az ország sorsa volt. Nemesek és papok szolgáltatják az olvasóközönséget is : ez az irodalom a kiváltságosak irodalma.

Időjártával az íróvilágnak is, a közönségnek is megváltozott az összetétele : mind jobban eltolódott a polgári osztály felé, de magának az irodalomnak arisztokratikus vagy mondjuk helyesebben : úri jellege megmaradt a legújabb időkig. A magyar irodalom a XIX. század egész folyamán úri irodalom ; eleinte összetételében is az : irodalmunknak mind művelőit, mind élvezőit az úri osztály szolgáltatja ; később is, az íróvilág demokratizálódása idején, maga az irodalom megmarad anyagában és szellemében úrinak. Az írókat és a közönséget a multból szinte kirekesztőleg a nemzet nagyjainak sorsa érdekli : uralkodók és az ország vezetői szerepelnek a verses regék, regények és drámák hőseiként, s ha a jelen világában játszatják le az írók a cselekvényt, főúri kastélyok és nemesi kúriák életét rajzolják : az érdek itt is, amott is az úriosztály életmozgalmai felé irányul. A polgári osztály legföllebb epizód-alakokat szolgáltat — a «bürgerlicher Epos», «bürgerliches Schauspiel», «bürgerlicher Roman» irodalmunkban hosszú ideig szinte elképzelhetetlen, s a két utóbbi csak a legfrissebb jelenben vált gyakorivá.

A polgárság helyett a nép, a magyar paraszt jut szerephez irodalmunkban, már korán, még a XVI. században. Sűrűbben azonban csak a XIX. század elején bukkan föl ; innen kezdve gyakoriak a paraszthistóriák, azok a történetek, amelyek egészen a nép körében játszódnak le, sőt

a század derekán egy sajátos magyar műfaj alakul ki, a népszínmű : olyan dráma, mely a nép világát és a nép életét viszi színre a maga jellemző, tipikusan népies vonásaival. Az a mód, amint íróink a népet beállítják, az az érzés, amelylyel sorsukat a cselekvényen át kísérik, igen jellemző irodalmunkra — igen érdekesen világítja meg arisztokratikus szellemét. A magyar író a néppel szemben igazi úr, fölötte áll, de megértéssel, szeretettel tekint le reá. A nép fia helyzeténél fogva gyöngébb, mint ő, tehát védi, támogatja, de — és éppen ez olyan jellemzően arisztokratikus — jóindulata pusztán társadalmi téren érvényesül, politikai térre nem csap át. Mély emberszeretet és igazi humanizmus, amely azonban nem felejti, hogy alacsonyabb társadalmi osztályhoz tartozik a paraszt : ez a magyar irodalom álláspontja a néppel szemben, demofilia, de nem demokrácia — ez az utóbbi csak kivételesen kér hangot. S hogy ez az arisztokratikus szellem, amely végigvonul a XIX. század irodalmán, mennyire benn gyökerezik a magyar lélekben, annak csattanó bizonysága az, hogy mikor először foglal állást magyar író az úr és a paraszt viszonyának kérdésében, a XVI. század derekán, fölfogása mindenben, még a legkisebb színárnyalatban is, teljesen megegyezik XIX. századi írótársaiéval. Heltai Gáspár, a XVI. század egyik legnagyobb magyar moralistája, 1566-ban kiadott aesopusi meséihez tanulságokat függesztvén, bennük ismételten, nyomatékkal, lelkükre köti a nagyuraknak, hogy bánjanak emberségesen jobbágyaikkal, ne nyúzzák őket, ne rakjanak rájuk elviselhetetlen terheket, de épp oly nyomatékkal figyelmezteti a szegénységet, hogy ne zúgolódjék, érje be a neki jutott sorssal, ne avatkozzék az urak dolgába, ne iparkodjék politikai szerepet játszani, mert az ország vezetése az urak dolga. S ezt nem főúr mondja a jobbágynak, nem is vagyonos köznemes, hanem egy szegény prédikátor, maga is a jogtalan néposztály sarja!

A magyar irodalom jellemző vonásai közül még egy másikat is revelál a XVIII—XIX. század fordulójának irodalmi termése. Ez a gyakorlatiasság. Az irodalmi alkotásoknak ezidétt a művészi célon kívül rendszerint van egy

másik céljuk is : nemcsak a szívre akarnak hatni, hanem az akaratra is, nemcsak a képzeletet akarják foglalkoztatni, hanem az érzelmet is. Az irodalmat nem önmagáért művelik, hanem azért a haszonért, amely belőle a közre hárul. De ez a gyakorlatiasság valami egészen különös módon érvényesül a költői művekben, szinte azt mondhatnám : magyarosan. A magyar irodalom egészen más gyakorlati célokat szolgál, mint a külföldi és másként szolgálja őket. Nem afféle moralizálás az, amit adnak ; az erkölcstanító törekvés, a jóra való nevelés célzata — a középkornak s az újkor elejének ez a hagyománya, amely külföldön késő századokig fönntartotta magát — nálunk csakhamar kiszorult a költői művekből, s később efféle tendencia csak elvétve jelentkezik bennük. A magyar irodalomnak megvannak a maga külön céljai, s azok mind nemzeti létével kapcsolatosak : az irodalom bekapcsolódik a magyarságot fönntartó és fölvirágoztató eszközök közé. Eleinte, Bessenyeiék korában, a XVIII. század utolsó negyedében, a magyar nyelv kiművelése az irodalom célja, mert a kor ideológiája szerint a nyelv a tudomány kulcsa, s a tudomány fejlettsége, elterjedése alapja a nemzet boldogságának. Kazinczy Ferenc a XIX. század első negyedében új eszményt csatol Bessenyeiéhez : az irodalom által kicsiszolódik a nemzet ízlése és emelkedik műveltsége. Majd 1825-től kezdve, nemzeti költészetünk föllendülése idején, új meg új hivatást vállal irodalmunk, más természetűeket, mint az előbbi korban, de még mindig szoros kapcsolatban a nemzet érdekével. Vörösmarty epikája vigasztalni akarja nemzetét. A jelen sívárságán, a jövő reménytelenségén kétségbeesett magyar elé fölidézi a dicső mult ragyogó képeit — nem biztatásul, hisz erre nincs alap, csak búfelejtőül : a jelen fájdalmát enyhítse az a tudat, hogy voltak hosszú századok, mikor nagy volt a magyar, hatalmas a nemzet. Petőfi a negyvenes években új célt tűz az irodalom elé. Figyelmezteti költőtársait, hogy «nagy munkát vállal az magára, ki most kezébe lantot vesz». A nagy munka, a nagy föladat : előbb előkészíteni azokat a reformokat, amelyek a kor szellemében átalakítják az ország ezeréves alkotmányát, azután fölszabadítani a nemzetet a németség évszázados elnyomásából.

A szabadságharc izzó levegőjében harcra tüzelik a költők honfitársaikat, s mikor elzúgott a vihar s a magyarság eltiporva osztrák bilincsen a porban hevert, az irodalom újra célt vált, hozzásímul a nemzet akkori lelki szükségletéhez: Arany János, Tompa Mihály s a lirikusok bátorítják a csüggedőket, hol óvatosan allegoriákban, hol nyiltan hirdetve, hogy az eszme él s előbb-utóbb diadalt arat, Jókai Mór, dicsőítve regényeiben a magyar jellemet, a magyar nagyságot, fölkelti és fölfokozza a magyar önérzetet.

Íme, egy teljes századon át, irodalmunk életének legmozgalmasabb, legértékesebb korszakában, az irodalom kiterjeszti hatása körét esztétikántúli területekre — nem átallja magára venni a gyakorlatiasság jegyét. De mennyire más ez, mint a külföldi irodalmak tendenciózus törekvései, mennyire más, mint a középkori vagy akár a XIX. századi angol írók (Thackeray) moralizálása! Az irodalom nálunk nem az egyetemes keresztény morál, hanem a magyar közműveltség és a nemzeti etika szolgája.

S amint mások a magyar irodalom gyakorlati céljai, akként más az a mód is, amint ez a gyakorlati tendencia irodalmunkban érvényesül. Amott a külföldi irodalmakban ez a második, gyakorlati cél gyakran előtérbe tolakszik, elnyomja vagy háttérbe szorítja a művészit, úgyhogy csakhamar fölharsan ellene a romantikusok csatakiáltása, a l'art pour l'art, a művészetek öncélúsága: nálunk a nemzeti jelleget öltött gyakorlati cél mindvégig megmarad a második vonalban s nem felejtve járulékos voltát, alárendeli magát a műalkotások igazi hivatásának, a művészi hatásnak. Bármilyen hatást váltanak is ki a művészi mellett a magyar műalkotások, ez a hatás nem megy amannak a rovására, nem csökkenti, nem gyöngíti a művek esztétikai értékét s irodalmunk nem veszít értékéből akkor sem, ha a l'art pour l'art szemszögén át nézzük. Vajjon nyer-e azáltal, hogy a tiszta esztétikum mellett közműveltségi, nemzeti, sőt politikai rezonanciája is támad — az olyan kérdés, amelyre mi, magyarok, csak igennel felelhetünk.

A gyakorlati cél s annak harmonikus belesímulása a művészi hatásba, érdekesen jellemző irodalmunkra, de egy-

ben ereje is, mert látszólag ellentétes követelményeket békít össze.

Az irodalmi fejlődés rendjén, egyre följebb és följebb emelkedve a századok fokain, elérkeztünk az 1825-ik évhez. Csodálatos év ez a magyar szellem életében : egyszerre adta nekünk Széchenyi Istvánt, az új Magyarország megteremtőjét és Vörösmarty Mihályt, az új magyar költészet első heroszát. Nyomukban az irodalomnak olyan föllendülése következik be, amely a lendület erejére és rohamosságára nézve a magyar szellem történetében páratlan — hasonló méretű föllendülést a nagy európai nemzetek irodalmai is csak egy-egy ízben értek meg, s az egyikük életében sem ismétlődött meg. Irodalmunk egy-két évtized alatt a virágzásnak addig nem is sejtett teljébe borult s ebben a színpompában ragyogott egy emberöltőig. S a magyar irodalomnak ez aranykorszaka, a XIX. század közepe, egy tekintetben még a külföldi irodalmak arany századainál is csillogóbb képet mutat : nálunk erre a korszakra, vagy egy félszázad idejére, összezsúfolódott a legnagyobb magyar íróművészek teljes sora, a legjelesebbek közül nem hiányzik egy sem. Ott van három legnagyobb költőnk: Vörösmarty, Petőfi, Arany, három legnagyobb regényírónk: Eötvös, Kemény, Jókai, két legnagyobb drámaírónk: Katona és Madách — sőt volt ebben a korszakban egy pentas, 1844-től 1849-ig, mikor e nyolc nagyság egy kivételével mind élt és alkotott. Milyen körülmények szerencsés összejátszása idézte elő ezt a nagyszerű eredményt? — meddő kérdés, ki tudna az idő méhébe pillantani! Adjunk hálát Istennek, hogy fölhozta reánk ezt a tüneményes korszakot, amelyben beért századok vetése és a magyar szellem kitermelhette legnagyobb hőseit.

Irodalmunk aranykorából nem merek, amint a régibb korszakoknál tettem, valami egyetemesen jellemző vonást kiolvasni ; nem merek, noha csábítanak reá a kor irodalmi jelenségei, következtetni irodalmunk egészének relatív értékére s arra a jelentőségre, amely a magyar irodalmat az irodalom egyetemes életében megilleti. Csak egy vonását emelem ki e századközepi nagyszerű irodalomnak, s ez sem vezet

új megállapításra, pusztán betetőzi a régibbeket: irodalmunk jellemző vonásai, amint sorban föltűntek az egymást váltó korszakokban, ekkor, az aranykor költői termésében, együtt, egymás mellett, sőt egymással összeolvadva jelentkeznek, majd minden irodalmi alkotásra rányomva a sajátos magyar bélyeget. Ennek a páratlan kornak irodalmi termése tehát nemcsak érték tekintetében csúcspontja a magyar irodalomnak, hanem magyarság tekintetében is: itt nyilatkozik leghatározottabban, legjellemzőbben a magyar szellem, a magyar érzés- és gondolatvilág. Ez a kapcsolat nyilván nem véletlen — csak az a kérdés, melyik a két jelenség közül az ok és melyik az okozat: azért a legnemzetibb-e akkor irodalmunk, mert ebben a félszázadban éltek a legnagyobb magyar költői szellemek, vagy fordítva, azért emelhették ők a művészet legmagasabb fokára irodalmunkat, mert olyan erős volt a magyarságuk, olyan tudatos a faji érzésük? Nem fontos. A fontos maga a kapcsolat, az, hogy minden igazi magyar műalkotásban együtt jár a nemzeti gondolat és a művészi érték, — de nemcsak együtt jár, hanem egymás hatását nagymértékben föl is fokozzák.

Befejezésül, a helyett, hogy megrögzíteném még egyszer irodalmunk jellemző vonásait, megpróbálom megjelölni közülük azokat, amelyek alapjai a többinek, amelyek tehát centrális jellegükkel irodalmunk lényegére világítanak rá. Okviszonyt akarok statuálni közöttük, összefüggéseket keresek, egységet akarok vinni a sokféleségbe.

A jellemvonások egyik része szinte magától áll össze szilárd rendszerbe, s ennek tengelye a faji érzés. A faj szeretete, a faji összetartozás tudata — ez a már primitív műveltségi fokon is elemi erővel támadó érzés — ez az a gyökér, amelyből mind a nemzet lelki tulajdonságai, mind a nemzeti lélek megnyilatkozásának, az irodalomnak jellemző vonásai kiágaznak. A faji érzés és továbbfejlődése, a nemzeti érzés, amely nem más, mint amaz kibontakozva és megtelve erkölcsi tartalommal, ezek determinálják egyik irányból a magyar irodalom karakterét. A faj és a nemzet érdeke lesz gondolatvilágának központi eleme. A nemzeti gondolat, mint az álló

csillagok a bolygókat, a maga vonzókörébe kényszeríti az irodalom egyébirányú megmozdulásait is, s az a hazafias színezet, mely a legkülönbözőbb jellegű és tárgyú magyar irodalmi terméken rajta csillog, nem kívülről rákent festék, hanem természetes reflexe a lélekből kisugárzó érzésnek — nem rouge, hanem a hamvas arc üde, egészséges pírja. A nemzeti gondolat uralma fejti meg irodalmunk immanens magyarságát, érdeklődési körének megszűkülését a magyar világ és a magyar szív, a magyaré let és a magyar psyche kérdéseire — viszont ennek az immanens magyarságnak következménye egyfelől a multbanézés, az elmerülés a nemzeti história dicsőséges, zivataros századaiba, másfelől a fokozott érdeklődés a nemzet jelene és jövője iránt: amaz irodalmunknak föltűnően erős történeti, emez éppoly erős gyakorlati jellegét magyarázza. Irodalmunk szívesen vetíti vászonra a mult eseményeit, mert belőlük egy hatalmas nemzet, egy nagy birodalom képe rajzolódik ki, s a nemzeti gondolat ereje önti el rajtuk fényét; ha meg a jelen világát mutatja be, gondol a jövőre s hogy biztosítsa azt a nemzetnek, meg akarja erősíteni a nemzeti lét két legerősebb pillérét: a nemzeti közműveltséget és a magyar érzést.

A jellemvonások második csoportja már nem ilyen homogén, de ezek között a vonások között is van egy primárius jellegű; ez a vonás, a legmélyebben gyökerező, fajunk úri voltához kapcsolódik. Lóra termett nemzet a magyar, lovat áldozott isteneinek, nem sertést, juhot és bikát, mint a római, ló volt nyilván a totem-állata is — s a ló minden időben az úriság szimboluma. Ez az úriság az irodalomban egyfelől mint arisztokratikus szellem jelentkezik, a nagyok, a hatalmasak tiszteletében, másfelől mint demofil fölfogás a nép iránti jóindulatban: szereti, pártul fogja, mert érzi, hogy védelemre, gyámolításra szorul. Sőt még irodalmunk nagyfokú relatív eredetiségében is talán szabad fölismernünk ennek az úri jellegnek valami következményét: mintha abban a magyar irodalomban, mely még gyámoltalanul, fejlődése elején is iparkodott maga törni utat maga számára, az az úri büszkeség dolgoznék, amely meg akarja mutatni, hogy nem szorul másra, hogy boldogul a maga erejéből.

Faji érzés és úri fölfogás — ezek a magyar irodalom lelkiségének legmélyebben fekvő rétegei. Mind a kettő, valamint a többi is, amelyek belőlük fejlettek, karakter-vonás. Vajjon szabad-e még egy utolsó lépéssel tovább mennünk s ebből a magyar irodalomra vonatkozólag egy olyan következtetést levonni, amely megint s még határozottabban, szembeállítja a művelt nyugati irodalmakkal? Megteszem a kísérletet. Mi nyilvánul a legszembetűnőbben a magyar irodalom egészében, — egészében, nem egyes alkotásában — mi rajzolódnék ki azon a fényképlemezen, amelyre sorjában lefotografálnók az egyes magyar irodalmi termékeket? Nem az, ami a külföldi irodalomról. A francia irodalom megkülönböztető vonása a szellem, a németé a kedély, az angolé az értelem, a spanyolé az előkelőség, az olaszé a temperamentum — a magyar irodalom sajátos vonása, hogy termékeiből elsősorban és mindenekfölött a magyar faj jelleme tűnik ki.

Császár Elemér.

meg nem becsülhető hazafias missiót teljesit. Valódi védbástyája a magyarságnak.

Bővebben megemlékeztünk már mult füzetünkben arról a lázas tevékenységről, melyet az egyesület vezetői kifejtenek. Ilyen önzetlen, lelkiismeretes és áldásos tevékenységre valóban csakis azok képesek, a kiket tisztán csak a hazafiság szent eszméje vezérel.

Valóban lélekemelő látvány, mint gyülnek össze ezek a férfiak minden hó 12-ikén Kolozsvárott Erdély minden részéből, hogy hónapról, hónapra megállapitsák a további teendőket, hogy eszméket cseréljenek és hogy referáljanak apostolszerű működésükről a lefolyt hónapban. Nem is buzgalom az már többé, a mit ezek a hazafiak tanusitanak, hanem a fanatismussal határos rajongás . . .

És ez a rajongás biztositja az EMKE virágzását, fejlődését, izmosodását. Ma már az EMKE a leghatalmasb társadalmi egyesület. Pedig még csak a kezdet kezdetén van. Jelképe is a *Hajnal*, Than Mórnak e gyönyörű festménye, melyet szintén ez alkalommal mutatunk be. Ennek a képnek az a története, hogy festője, a kiváló művész az EMKE sorsjátékának ajándékozta. Az 5000 frtra becsült festményt nyerője visszaajándékozta az EMKE-nek és ez most megtartotta és symbolumául tekinti. Az erdélyi részekben most dereng a magyarosodás hajnala. Vajha mire a delelő pontra ér, magyar szó hangzanék szerte a szép bérczes hazában.

Magyar Salon
1889. okt.

A NEMZETI SZELLEM- ÉS MŰVELTSÉGRŐL.

Irta Bodnár Zsigmond.

(Utánnyomás tilos.)

A művelődés erősebb, hatalmasabb áramlatában sokan aggódva tekintenek szét, és midőn szorongó szívvel fogadnak minden újat, minden változtatást, felháborodva kiáltanak fel: Mivé lesz a magyar nemzeti szellem, hová lesz a magyar geniusz?

Azt hiszik, hogy komoly okuk lehet az aggodalomra. A czivilizáczió ellenállhatatlan erővel ragad meg mindent és sodorja tovább, vagy eltiporja, semmivé teszi. A jámbor orthodox zsidó kétségbeesve, zárkozik ősi szokásainak bástyái közé, a vén ortholog japáni sötét gyűlölettel nézi a betolakodó idegeneket, az európai erkölcsöt és szokást utánozó fiatalságot, a chinainak még a vasutak sem kellettek, mert az idegenek épitették és ajándékozták neki.

S a mit az orthodox zsidó, a japáni és chinai érez, kisebb mértékben érezzük mindnyájan; az idegen szokások, erkölcsök, az idegen érzés- és gondolkozásmód nincs inyünkre nem szeretjük, nem rokonszenvezünk vele, mert elüt a miénktől.

A ki társaságunkba akar jönni, a ki érintkezni akar velünk, simulnia kell hozzánk, erkölcseink- és szokásainkhoz. Számos zsidó földesúr fia ma épen úgy él, olyan háztartást viszen, mint a minőt a szomszéd földesuraknál lát. Beszédmódján, társalgásán kevésbbé látszik meg a kalmár zsidó, hanem kiérzik belőle a magyar középnemes úri tempója. Tisztjei- és béreseivel ugyanazt a hangot akarja használni, melyet a szomszédoktól óhajt elsajátítani, magáévá tenni.

A német, a tót, a szerb, a román ifjú ugyanazon helyzetbe jut, ha a magyar világba veti a sors. Úgy kell viselkednie mint a hogy mi viseljük magunkat, ha csak magára nem akar maradni; ha a magyar tenger közepén egy kis szigetecskét nem kiván képezni. Csak hozzánk simulva tehet szert jó pajtásokra, lelkes odaadó barátokra, nyerheti meg hölgyeink érdeklődését, szóval, úsznia kell az árral.

Mi az, a mi mindezt követeli az idegentől?

A magyar szellem, a magyar geniusz?

Hát valóban van ilyen szellem?

Van, igazán van. Ez a geniusz nem szereti az idegent, megveti, lenézi a tőle eltérőt, míg örül a maga fajtájának, tetszik neki a hozzá hasonló. Az idegenkedésnek ez az érzete némely nemzetben nagyobb, a másiknál kisebb mértékben jelentkezik. Ismeretes például az angol rideg magatartása minden idegen iránt, még a simulékonyabb nemzetek türelmesebbek a más fajtákhoz.

De hát mi is ez a magyar szellem, mi ez a nemzeti geniusz?

A képviselőházi vita alkalmával sokan keresték, de nem találták; sokan hitták, de nem jött; meg akarták fogni, hogy az országház porondjára állitsák, de kisiklott kezeik közül. Hiába a geniuszok, a szellemek, a nemtők és angyalok csak

egyes választottaknak jelennek meg, fényes nappal, az országház üveg födele alatt hiába idézzük fel őket. Testi szemünk nem láthatja a láthatatlant, kezünk nem foghatja meg a kézzel foghatatlant. Pedig lennie kell. Már csak azért is lennie kell, mert mindnyájan hiszünk benne, mert mindnyájan érezzük hatását, szellemi világunkra való befolyását.

De hát hol van, ha van? Keressük, talán ráakadunk, az íróasztal lámpafényénél. Szobánk félhomályában egyszerre megjelenik előttünk az ős volgaparti ugor halászó és vadászó fegyvereivel, mosdatlan piszkos képével, alacsony termetével s azt mondja szelid alázatos jósággal: Én vagyok a te ősapád, az én vérem, az én természetem, az én géniuszom van bennetek, az én nemzeti szellemem lángol bensőtökben. Én azonban nem akarom hinni. Az én geniuszom mást súg nekem, nem szeretné ősapjának tekinteni.

Utóbb egy törökös ember áll elő, annak az ugornak egy török nővel kötött házasságából származott fia. A puszta gyermeke vad, szilaj, féktelen, de büszke, nemes és szép, jóval szebb mint a minők ugor szülei valának, se ugorúl, se törökül nem beszél, az elsőnek nyelvtani alakját számos török szóval vegyítve használja; az ország fejei mind török nevűek, kik szeretik a vitézi, harczias életet; nyughatatlanok mint a kik új tájak s vidékek meghódítására vannak hivatva. Nemzeti geniuszuk rokonszenves előttem, de úgy érzem, hogy ez sem lehet az enyém. Az ugor lágysága, alázatossága felolvadt a török nomád nyerseségében és határozottságában; annak szelid igénytelensége elenyészett ennek férfias tüzében, de mindkettőből hiányzik a magyar szív édes melege, kedélyes gyöngédsége és vidámsága, megnyerő pajzánsága, önérzetes nyájassága.

Ekkor egy harmadik ember álla elő. Beszédéből kisütöttem, hogy ugor-török vére a szlávval és némettel vegyült, nyelvében számos germán és szláv szót használt, melyekkel beszéde nagyon hasonlított mostani magyar nyelvünkhöz, magatartása, érzelemvilága és gondolkodásmódja magyarosabb volt mint az előbbieké, csak egyes szavai emlékeztettek ugor és török vallására, különben egy középkori keresztyén volt a modern műveltség hatása nélkül. Én mindjárt éreztem, hogy Nagy Lajos vagy Hunyadi János egyik kortársához lehet szerencsém és a mostani magyar ősapját láttam benne.

Az ujabb tudomány erősen hisz a vérben, a természet átöröklésében s azt tartja, hogy a családok, törzsek, nemzetek jelleme századokon keresztül fentartja magát, hogy a tudomány, az eszmék világa, az ujabb találmányok és fölfedezések átalakítják szokásainkat, megváltoztatják, még pedig rohamosan, életmódunkat; de épen a művészet történelme bizonyítja, hogy a nemzetek alapjelleme évszázadokon keresztül csak lassan, alig észrevehetőleg változik. Az olasz, a franczia, a német, az angol művészet századokon keresztül mindig megőrizte saját jellemét. Egy időben a spanyol nagyon hatott a francziára, de még sem vetkőztette ki önmagából, később a franczia hatott be a német és angol szellem világába, majd az angol látszott megrohanni a németet és franczíát; de a mint Pope megmaradt angolnak, Wieland németnek úgy, később Hugo Viktor minden művén kiérzik a franczia.

A ki a műveltség bűvös-bájos körén belül kerül, érezi ennek ráhatását, tehát a nemzetek is úsznak az árban, de megtartják fő jellemvonásukat. Azért a magyar nemzeti szellem sem lehet más mint az ugor-török-szláv és német vegyítéséből származott jellem, melyben alig lehet fölfedezni az egyes népek természetének nyomait. Míg a magyar nemzet nyelve minden nyomon elárulja a különféle hatásokat és keveréseket, a magyar jellemet csak homályosan láttatja. Kivált oly nagy és beható volt reá a szláv hatás, hogy legnagyobb lantosa, a lángeszű Petőfi Sándor hazai szláv szülők gyermeke lehetett, de a kinek dalait minden magyar lelkesedéssel hallgatja.

Nagy kérdés már most: Van-e okunk félteni a nemzeti jellemet, a nemzeti character alapvonásait?

Azt hiszem, hogy nem. Semmiféle műveltség, tudomány és philosophia nem lehet oly hatással egy egész nemzetre, hogy kivetkőzzék fővonásaiból, hogy a franciából német, az angolból orosz, a magyarból román jellem támadjon; még akkor is, ha csupa német professorokat hínánk meg egyetemeink és középiskoláinkba, a magyar érzés és gondolkodásmód csekély vagy észre nem vehető változást mutatna. Ennek ködös érzelemvilágát nem tenné magáévá az értelmes és világos fejű magyar, borús mélységében nem enyésznék el a magyar szellem derűje, a német gondolkodó feneketlen homályában nem sülyedne el a magyar ember egyszerű és világos józan esze. Ezt a világ semmiféle professora sem tudná nálunk általánossá, tehát nemzetivé tenni. Kétségbeesésében talán azt mondaná mint nekünk mondotta a német professor: Ásó, kapa, vargatű való a magyar ember kezébe, nem könyv, de csak saját korlátoltságát árulná el, midőn olyasmit követelne, a mi hiányzik természetünkből. Sorba vehetnők a németek nagy gondolkodóit, de közöttük senki sem jellemzőbb a német szellem értelmi működésére, mint Humboldt Vilmos, kinek mélységét majd minden német magasztalással említi. Mi is tiszteljük ott, a hol értelmesen, okosan, világosan bebizonyítja állítását; de mihelyt ködös és ellenmondasokban gazdag mélységeit bámuljuk, magyar józan eszünk és egyszerű értelmünk meghátrál előtte, mert ez már nem nekünk való.

Vegyük bármely vonását a magyar jellemnek. Ilyen például az erkölcsiek között az úgynevezett emberségtudás. Mindenki elismeri, hogy a magyar emberségtudó, emberséges ember. Kedves naiv vonása nemzetünknek, úgy hogy mindenki szivesen érintkezik vele, simulásunk miatt sok tekintetben gyöngeség e tulajdonságunk; de nem hiszem, hogy bármely külső hatás ki tudná vetköztetni népünket e jellemvonásából.

Könnyen változhatnak szokásaink, például, hogy ma nem mézes pálinkát, hanem kávét, csokoládét vagy theát reggelizünk; nem attilában vagy magyar nadrágban járunk, hanem frakban és pantalonban; nem lúdtollal, hanem rézzel, aluminiummal írunk; nem tekintetes, hanem nagyságos asszonynak szólítjuk a földesasszonyt, nem a déli harangszóra, hanem két, három, sőt hat órakor ebédelünk, és így tovább; nagyon lehet, hogy a műveltség hatása alatt bizonyos bűnöket már föl sem vagy kevésbbé veszünk, máskép itélünk meg némely erkölcsi jelenségeket mint azelőtt: de a magyar nemzet értelmi és érzelmi működése látszólag változatlan marad. Átalakításához vérkeverés meg roppant hosszú idő kivántatnék.

A kik annyira aggódnak a magyar nemzeti jellem fogytán, enyésztén, meg kellene gondolniok, hogy ezt talán csak épen egy dolog veszélyeztethetné, pedig ettől senki sem félti: a nemzetiségek rohamos beolvadása. Ha rövid száz esztendő alatt megmagyarosodhatnék a három millió román. Ez hazánk keleti részén talán oly nemzeti jellemet szülne, mely tetemesen eltérne a mostani magyartól. Egyébiránt vigasztalódjanak meg, az ismert magyar nemzeti jellem is olyan mint a nyelv; ennek is megvannak a maga dialektusai, magyar a palócz, a székely, a göcseji stb. magyarul beszélnek, de más tájszóval élnek, sőt a ki e tekintetben kellően megfigyeli, tudja, hogy minden egyes vidék, minden egyes község mutat fel bizonyos eltéréseket. Így vagyunk a nemzeti jellemmel is.

A nemzeti karakter egyes helyek szerint némi változatot mutat fel; a nemzetiségek erősebb beolvadása folytán némely vidékeken egyes szellemi és erkölcsi sajátságok feltünőbben mutatkoznak az ottani magyarság jellemében mint másutt, a palóczot például együgyűnek szokták tartani, a székelyt furfangosnak, élelmesnek, vállalkozónak. De nemcsak törzsek mutatnak ily elté-

rést, egyes családokban is jelentkezik egy-egy különös szellemi vagy erkölcsi tulajdonság, mely öröklés utján sokáig fentartja magát.

II.

Ezek után a nemzeti kultura kérdése tolakodik előre. A hatásvadászó idegen kifejezés helyett használjunk egy magyarul, mondjuk egyszerűen nemzeti műveltségnek.

Van-e nemzeti műveltség?

Lehet-e képzelni, hogy a kétszer kettő mást jelentsen az egyik nemzet lelkében mint a másikában? Hogy a hő- és fénytan, a természet- és földrajz nemzeti legyen? Hogy e tudományok élete másképp fejlődjék, másképp virágozzék egy magyar ember fejében s másképp egy németében? Hogy a tiszaparti magyar tudományos műveltsége más lehessen mint a Szajna vagy Themze partján felnőtt franciáé vagy angolé?

A tudomány maga mindenütt egy és ugyanaz. A mi igaz a németnek, igaz a magyarnak is. Hogy a föld forog a nap körül, Madridban is oly tudományos igazság mint Moszkvában; a nehézkedés törvényét igaznak tartja az oxfordi egyetem tanára épen úgy mint a brassói reáliskola physikusa. Tehát az igazi tudomány nem ismer nemzeti különbségeket. A tudományos műveltség csak egy lehet; a magyar ember bátran tanulhatta Bunsentől vagy Liebigtől a vegytant és épen oly jó magyar művelt maradhatott mint a minő művelt a német tanuló.

Ez annyira kifogástalan a reál tudományokra nézve, hogy nagy badarság nélkül senki sem szólhat magyar és német szellemű földrajzról, számtanról, természet- és vegytanról. A magyar orvosi tudomány egy cseppet sem térhet el a franciától. Ha egyes franczia, német vagy angol tudósnak bizonyos eldöntetlen kérdésekben más véleménye van, melyben sok honfitársa osztozik vele, az még nem lesz azért franczia, vagy német vagy angol tudomány, hanem csak egyes tudósok eltérő nézete.

De van a szellemi világnak, egy más köre is a reál tudományokén kívül s ez az idealis ismereteké.

Ide tartozik a philosophia, a mythologiai az erkölcstan, az irodalom, a művészet s más effélék.

Ezekre már nagy befolyása van a nemzeti szellemnek, úgy hogy nem csoda, ha angol, franczia, német stb. philosophiáról, mythologiáról, irodalom és művészetről beszélünk. A philosophia mint világnézet más az angoloknál, más az oroszoknál; az orosz regényirodalom, melyet az egész művelt világ olvas, nagyon eltér a többi népekétől, az egyes nemzetek művészete is magán viseli az illető népek jellemét. Például Arany János sokat tanult az északi népek balladáiból, maga is keresni látszott az ő mystikus félhomályukat, de nem találta meg. A század elején az egész művelt világ csodálva utánozta a görög-római világ művészetét, de Thorwaldsen, David és mások szobrai azért még sem a régi remekek, mert lelkükből hiányzott a görög és római szellem. Bármelyikünk fogna hozzá egy orosz szellemű regény irásához, gyönge munkát végezne, mely azért még sem lenne orosz, csak halvány utánzata, mert nem tudná megtagadni magyar lelkét a szerző.

A műveltség idealis világában van tehát a nemzeti léleknek szerepe, még pedig fontos, döntő szerepe. Azért van nemzeti műveltség, nemzeti kultura. Söt azt merjük mondani, hogy minden nemzetnek csak nemzeti műveltsége lehet. Az lenne épen a legnagyobb csoda, ha más műveltsége is volna; mert bármit teremtsen az a magyar iró és művész, minden művébe beleönti az ő nemzeti szellemét.

A műveltség alsóbb lépcsőjén haladó népek rendesen már művelt nemzetek remekeit állítják fel példányképeül. Iróik, művészeik ezeket követik utánozzák, rajtuk művelik nyelvöket, tökéletesítik irályukat, műveik azonban még sem lesznek az utánzott remekek édes testvérei, mert az iró nemzeti szelleme mély nyomokat hagy alkotásán. Berzsenyi erőteljes, fenséges ódáiból minden classicismusuk daczára hiányzik

az igazi classicus szellem, míg szemtűl szemben jelentkezik a magyar. Shakespeare szelleme ott kisért Julius Cæsárjában, Coriolánusában épen úgy mint a nagy Corneille az ő műveiben, alakjaik sem igazi rómaik, hanem XVI. és XVII. századbeli angolok és francziák.

A nemzeti jellemvonás tehát okvetlenűl megvan még az oly írói és művészi alkotásokon is, melyek idegeneket vesznek példányképűl. A legszolgaibb utánzó sem képes kivetkőzni önmagából. Ha pedig az idegen mintákon gyakorolt ízlés emelkedik, a műveltség magasabb fokra hág s hatalmas tehetségek állanak szolgálatába, nemzetivé lesz az irodalom és művészet.

Az uralkodó eszmék és irányok befolyást gyakorolnak ugyan reá, a romanticismus, realismus, naturalismus, sentimentalismus és más efféle *ismus* meglátszik ugyan rajtok; de azért mégis kiválóan nemzetiek maradnak. Hazai és idegen tárgyak fogják megragadni a költő phantasiáját, a nemzeti élet és történet meg a tudomány és az emberiség nagy eszméi lelkesítik kebelét, de bármit énekel meg, azért magyar marad és ha nagy tehetséggel, a lángész erejével teszi, örök dicsőségére válik a magyar nemzetnek.

Sőt szüksége is van az emberi alkotásnak az idegen hatásra nemcsak az eszmék, a tartalom, hanem a forma terén is. A költészet, a művészet nem csupán az idegen eszmék tárából táplálkozik; kölcsön vesz, elsajátít, meghonosít formákat is, melyek simulásuk következtében nemzetivé válhatnak. Nálunk Arany némely balladájában a lengedi lábat tette kedveletté, a szökő emelkedése, a lejti láb esése nagyon megfér az ütemes és rímes verseléssel, úgy hogy költőink széltében használják.

Az erkölcsi, a normativ terén, szóval az emberi alkotások világában, minő a művészet, irodalom, nyelv, jogi, politikai élet, mindenütt meg kell jelenni az idegen hatásnak, az idegen szellem teremtéseinek. E hatás éleszti, fejleszti a mi műveltségünket, természetünk szereti az ujat, szivesen felkarolja, bárhol találja a tetszetőst, a helyest, az okosat, míg geniuszunk önfentartó ereje megóv bennünket az idegen szellem elnyomásától. Két véglet között haladunk. Egyszer tulságoson neki rohanunk az újításnak mint a múlt század philosophiai világnézete idején. Azt hiszszük, hogy csak az ész uralkodik az emberi élet világában, hogy a mit helyesnek, czélszerűnek találunk, azt mindjárt meg is alkothatni, létre lehet hozni. Ily csodát művel most huszonöt év óta Japán. Vérnélküli forradalommal alakítja át társadalmi, jogi, politikai, irodalmi, művészeti életét. A mit a franczia forradalom milliók vérének kiontásával tudott megteremteni, azt legalább idáig népe vérének megkimélésével hajtotta végre e napkeleti birodalom. Majd nem bizonyos, hogy itt is bekövetkezik a természetes reakczió, de noha egyet-mást visszahoz vagy fentart a régiből, az új mégis uralkodó marad.

A mi nyelvujitóink kisebb-nagyobb ellenzékkel szemben rohamosan változtattak nyelvünkön, tömérdek új szót csináltak, Bugát és társainak ujítása ismertebb mint hogy szólni kellene róla; de a mint megtanultuk a német nyelvészetet, mely mindenütt természeti törvényeket látott a nyelvben, mely a természet produktumának, terméknek hirdette a nyelvet, be kellett következnie a kivánt reakcziónak, mely e téves tan alapján tiltakozott minden újítás, minden emberi beavatkozás ellen és több buzgósággal mint belátással lelkesített a régi, az ortholog nyelv mellett.

A hetvenes évek óta már a nyelvtudomány is belátja, hogy a nyelvben nem termékkel, hanem az emberi szellem öntudatlan és öntudatos alkotásával van dolgunk. A vének ugyan még itt-ott hirdetik tanaikat, de az ujabb nyelvészek leszámoltak ezzel az iránnyal s tudják, hogy a nyelvi reakcziónak nincs tudományos alapja, hogy az egyes lapok diákos érvelései, egyes írók és nyelvészkedő tanárok és nem tanárok antibarbarus éretlenségei, bursikóz kifakadásai csak a tájékozatlanság bizonyítványai. Természetes volt azonban

az ő ellenhatásuk, sánczot kelle ásni a rohamos ujítás ellen, csakhogy e sánczt nem képes megakadályozni, hogy számtalan új kifejezés át ne ugorjon és a reakczió táborában ne garázdálkodjék.

III.

De ha a nemzeti jellem fővonásai nem egyhamar változnak s a magyar jellem egy évezred alatt is alig észrevehető változatot mutat, kérdés, nem tünnek-e el mellékes, másodrendű sajátságai a czivilizáczió erős befolyása alatt?

Igen.

Van számos társadalmi jelenség, melyek a műveltség terjedésével lassankint elenyésznek, számtalan vidéki szokás és erkölcs, mely a műveltség fénye mellett csakhamar elenyészik vagy módosúl.

A betyárság példáúl kifolyása lehet a magyar szabadságszerető, független jellemének; de el kell enyésznie, mihelyt annyira rendezett a társadalmunk, oly szilárd a jogéletünk és kifogástalan a közigazgatásunk, mint a minőnek kell lennie. Rendezett jogállamban nincs helyük a futó betyároknak. Hányszor hallottuk, hogy a vármegye, a magyar szabadság e védbástyája, össze van forrva a nemzet vérével s nem egyéb mint a nemzeti geniusz kifejezése, a nemzeti szellem kifolyása. És ma már igen befolyásos magyar emberek hangoztatják, hogy lejárta magát, hogy épen a magyar nemzetiség érdekében kívánatos, hogy mentől előbb behozassék az állami közigazgatás; nem is említve azt, hogy a parlamenti kormány felelőssége szintén megkívánja a közigazgatás egyöntetűségét, gyors eljárását és teljes megbízhatóságát.

Így nem tarthatni fel bizonyos szokásokat, melyek nem felelnek meg a változott viszonyoknak, a műveltség fokozatos haladásának. Nem egyszer halljuk öregeink elbeszélését és leirását, mikor gyermekkoruk egyes szokásairól regélnek, de a melyeket már hiába keresünk az illető vidéken. Ezek eltünnek, elenyésznek s ma-holnap csak egyes könyvek lapjain találkozunk velök. Az ujabb társadalom ujabb szokásokat teremt, melyek jobban megfelelnek a módosult viszonyoknak. Századunk ezer meg ezer szokást rombolt le, a gépek korszaka sutra vetette a régi szerszámokat, megváltoztatta a népek életmódját, némely eszközünk ma-holnap csak a nyelv képeiben él, minők a *megfontolta*, *latra vetette* stb. kifejezések: de bármily kedvesek e szokások az öreg ember visszaemlékezésének, nem lehet művelt ember, a ki be ne látná, hogy le kelle tünniök, megsemmisülniök. A vén, de még mindig nagy Bismarck nem olvas latin betűkkel nyomtatott német könyvet, neki góth betük kellenek épen úgy mint nálunk egy-két jó ember a sírig akarja viselni a magyar sujtásos nadrágot; valószínűleg mindkettő hiába erőlködik, a czivilizáczió háttérbe szoritja a kedélyest, kivetkőztet a megszokottból és elfogadtatja velünk az észszerűbbet, a helyesebbet.

Nem lehet kétségbe vonni, hogy rohamosan terjed az észszerűség, a czélszerűség uralma. Tiltakozik ugyan ellene a kedély világa, mesterségesen szítja a tüzet ellene; de nem képes megállitani; mert a létért való küzdelem egyszerüen ignorálja sopánkodását. Sokat nem hiszünk már a múlt század bölcsészeti világnézetéből; de még többet vallunk és tanitunk belőle, mert hisz szemeink előtt naponkint teljesedni látjuk.

Ma már cseréplábon áll a vallásosság középkori óriása, a művelt ember nem szereti feszegetni a hit czikkeit, mert nem tudja elhinni a hét napi teremtés, a paradicsom, a bünbeesés zsidó mondáit, a megváltás, a szeplőtelen fogantatás, a feltámadás, a szent Háromság, a transsubstantiatio stb. keresztyén dogmáit s másokat s mégis azt hiszszük, a lángoló hit korszakában sem emlegették karácson táján többször a Jézuskát mint napjainkban, mikor csupán azért, mert belátjuk, hogy a gyermeki szívnek szüksége van ily táplálékra, nemcsak keresztyén, hanem művelt zsidó családok is meghonositották körükben e csodálatosan kedves ünnepélyt.

Szóval nincs okunk azon töprenkedni,

hogy mivé lesz a magyar nemzeti műveltség, hová sülyed a nemzeti jellem, mivé törpül a szép magyar élet, melyről már rég elmondták, hogy extra Hungariam non est vita, vagy ha van is, non est ita.

A műveltség nivelláló hatása nem teszi tönkre a nemzeti elemet bennünk; a mi áldozatúl esik, azt meg nem menthetjük; de a lényeges évszázadokon keresztűl épen áll vagy oly csekély változáson megy át, melyet mivel észre sem vehetünk, senkinek sem lesz ellenére.

A mi pedig a nyelvet illeti, jegyezzük meg, hogy ennek változását, átalakulását, elkoptatását senki sem tudja megakadályozni. Századokon keresztűl mindig rontunk nyelvünkön; a mai iskolai és irodalmi élet ugyan konzerváló erővel hat az egyes nemzetek nyelvére; de ez sem képes megállítani az ember ujító hajlamát és kiejtési kényelmét, mely összevon, rövidít, s kivált a ragokkal nagyon önkényesen bánik. A nagy költőknek sem adatott meg ez a megállító hatalom, habár verseik általános ismerete tagadhatlanúl fékezi a haladás gyorsaságát. Noha Angliában mindenkor ismerték, csodálták, szerették és szavalták Shakespearet, ma mégis sok szava ment feledésbe és sok olyant használnak, melyeket ő nem ismert, mert még nem voltak. A nyelv szebbnél szebb szólásai, népies képei, gyönyörű hasonlatai százados használat következtében elavulnak, elcsépeljük őket, névtelen költőink azonban évenkint ezrével teremtik az ujakat, melyek közűl azután többeket felkapunk, divatosakká teszünk, míg melléjök vagy helyökbe mások nem születnek.

Ha pedig évszázadok mulva bekövetkeznék az a műveltségi állapot, hogy a mint napjainkban a vallások elvesztették döntő politikai és társadalmi szerepöket s a népek nem öldösik egymást az Isten nevében, úgy akkor elenyésznék a nemzetiség öldöklő, pusztító ereje, s a nemzetek mosolyogva emlékeznének meg egykori gyűlöletükről .... e késő korszakban bizonnyal rajta lesznek, hogy egy közös nyelvet használjanak, melyet mindenki értsen, melylyel minden ember ki tudja fejezni érzelmét és gondolatát. Nemünk rohamos szaporodása félezred év alatt minden talpalatnyi földet elfoglal s ha nem lép közbe valamely pusztító erő, a legtisztább humanismus és a legnagyobb czélszerűség alapján fog berendezkedni, melynél a nyugodt megélhetés, a lehető földi jóllét lesz az egyedűl uralkodó szempont.

Magyar nemzeti
művészet.

Rippl Rónai József
vélemenye

Modern Művészet

1906. I. 5 sz.

306 l.

33. Torda. A tordai «Turpan Szövetség Magyar Védőegyesület» 1908. január 8-án folyamodott a Főfelügyelőséghez aziránt, hogy az ottani ú. n. «fejedelmi palota» épületét megfelelő államsegélylyel múzeummá alakíttassa át. Torda városa az épületet és telkét már korábban felajánlotta a vallás- és közoktatásügyi miniszternek oly czélra, hogy abban helyeztessék el a néprajzi és történelmi gyüjtemény. A miniszter ezt az ajánlatot elfogadta. A kulturházak eszméjének napirendre kerülte alkalmával Torda város kulturház létesítését is kérte, mire a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1910 márczius havában a «fejedelmi palota» karbahozatalára 50.000 korona államsegélyt utalványozott a kulturházak alapjából.

Az időközben elkészült átalakítási terveket a vall. és közokt. minisztérium 1910. júl. 22-én adta ki véleményezés végett a Felügyelőségnek azzal az utasítással, hogy a Főfelügyelőség szerezzen be jogi véleményt arra nézve, hogy az állami segítséggel létesülő kulturházak tulajdonjoga miképen szabályoztassék annak biztosítása érdekében, hogy a kulturházak a társadalmi áramlatok esetleges változataitól függetlenítve vitathatatlanul s minden időre a magyar kultura ügyének szolgálatában maradjanak. A Főfelügyelőség erre vonatkozó 1911. 139. sz. a. kelt véleményes jelentésének lényege a következő:

A Műemlékek Országos Bizottsága még 1903-ban

amelyet talán nem is érdemel."

Egyébként a Törökországgal megszakadt telefonösszeköttetést szombat délutánra sikerült helyreállítani A telefonvezeték megszakadását állítólag az új török földrengés okozta.

A *Magyar Távirati Iroda* párizsi jelentése szerint a szövetségesek keleti haderejének kifejlesztése gyors ütemben tovább folyik. Párizsban egyre jobban megszilárdul az a meggyőződés, hogy *a Közel-Kelet tavasz folyamán döntőfontosságú események szintere lesz.*

Az angol kormány — az *Exchange Telegraph* jelentése szerint — elhatározta a sorozások és behívások gyorsítását. A már eddig besorozottakon kívül ebben az évben egészen huszonhét évig voltak előkészítve a behívások, most azonban elkészültek a tervek, amelyek szerint *minden fegyverképes állampolgárt behívnak harmincöt éves korig.*

Az északi helyzet

A svéd parlamentet vasárnapra váratlanul egybehívták. A Rigsdag egybehívása egy *Havas*-jelentés szerint feltűnést keltett.

De nemcsak az orosz—svéd, hanem a német—svéd, sőt a norvég—német viszony is újra feszültté vált. A skandináv sajtó az újabb hajóveszteségek miatt elkeseredett cikkeket ír. Ugyanakkor a norvég kormány lapja, az *Arbeiterbladed,* szintén éles támadást intézett Németország ellen norvég hajók elsüllyesztése miatt. A lap szerint minden hajóért, amit a németek elsüllyesztenek, egy, Németországnak szánt hajószállítmányt kellene visszatartani.

A *Norvég Távirati Iroda* szerint az *Altmark*-ot sikerült a zátonyról elszabadítani és menetképessé tenni.

(p. gy.)

Hivatalos cáfolat Törökország mozgósításáról

Ankarából jelenti a *Reuter-iroda:*

A török kormány megcáfolja azokat a Moszkvából terjesztett híreket, amelyek szerint Törökország 500.000 embert mozgósított az orosz határon. *(MTI.)*

Német—olasz gazdasági megegyezés

Rómából jelenti a *Német Távirati Iroda:*

A Rómában ülésező német és olasz kormánybizottságnak a két ország közötti gazdasági kapcsolatok rendezése ügyében folytatott tanácskozásai a hivatalos közlemény szerint, több megegyezésre vezettek, amelyek a folyó évre megállapítják a kölcsönös áruforgalmat. A létrejött megegyezéseket szombaton este Németország részéről Mackensen német nagykövet, valamint Clodius német követ, Olaszország részéről pedig Giannini szenátor írta alá.

Ezzel egyidejűleg egyezmény jött létre a két ország közötti határforgalom tárgyában is. Mint a hivatalos közlemény kiemeli, Mussolini figyelemmel kísérte a tárgyalások menetét és személyes utasításokat adott az olasz megbízottaknak. *(MTI.)*

Uj német gazdasági rendelet

Berlinből jelenti a *Német Távirati Iroda:*

A német hivatalos lap közli a nemzetvédelmi minisztertanácsnak a gazdaság kölcsönös megsegítéséről hozott rendeletét. A terjedelmes rendelkezés indokolása így szól:

— A gazdaságnak a háborús állapotokhoz való hozzáilleszkedése azzal a következménnyel jár, hogy egyes vállalatok kénytelenek megszüntetni üzemüket. Hogy e vállalatok nemzetgazdasági értéküket megtarthassák és munkahelyeiket a jövő számára biztosíthassák, indokolt esetekben segítséget kell nekik nyujtani. Az ezzel kapcsolatosan szükséges eszközök biztosítása és szétosztása a gazdaság közös feladata. Ezzel szemben azoknál a vállalatoknál, amelyek kiürítési intézkedések vagy pedig a háború közvetlen hatása miatt szüntették meg üzemüket, a birodalom gondoskodik a szükséges segélyintézkedésekről. *(MTI.)*

Feltűnő hír német közvetítésről a finn—szovjet háborúban

Belgrád, február 24.

(A „Magyar Nemzet" belgrádi tudósítójának telefonjelentése.) A Balkán-államok fővárosaiba olyan értesülések érkeztek most, az esti órákban, hogy bár a legutóbbi időkig mindig cáfolták azokat a híreket, amelyek szerint Németország Szovjet-Oroszország és Finnország közt bizonyos közvetítő akcióra lenne hajlandó, most ezeket a híreket *berlini jelentések megerősítik.* A német birodalom most minden erővel azon dolgozik, hogy a szovjet—finn konfliktust bizonyos mértékben semlegesítse, illetőleg hogy azt teljesen megszüntesse. Az utóbbi időkben ugyanis mindinkább az a vélemény bontakozott ki, hogy a nyugati szövetségesek Európának ebben az északi részében *bizonyos katonai akciókat* akarnak elindítani, amelyek közvetve Németország ellen is irányulnának. Berlinben lépések történtek a szovjet—finn háború békés megoldására. Úgylátszik, ebben az irányban a német kormány eddig még nem tett semmiféle hivatalos lépést, azonban most elhatározta, hogy Finnországot meggyőzi Németország szándékainak barátságosságáról és *ráveszi arra, hogy kezdjen tárgyalásokat Szovjet-Oroszországgal.*

Bizonyos jólinformált körökben úgy tudják, ezek a megbeszélések olyan messzire mentek, hogy *a szovjetkormány állítólag elvileg hozzá is járult a háború likvidálásához és kijelentette, hogy követelései most sem messzebbmenőek, mint voltak elsőízben.*

Athénből jelentik, hogy az angol kormány tudomására adta a görög kormánynak, nem járulhat hozzá semmi körülmények közt sem ahhoz, hogy Németországot a szovjet a Fekete-tengeren keresztül petróleummal lássa el. Nagy-Britannia azok felett a kikötők felett ellenőrzést gyakorol majd, ahonnan a szovjet eddig Németországot petróleummal ellátta. Feltűnést keltett szombaton, hogy az első szovjet petróleumhajó megérkezett Konstanzába. Jól informált körökben úgy tudják, hogy Nagy-Britannia ezek ellen a petróleumszállítások ellen *a legradikálisabb módon fellép.*

*

Wedgwood Benn az angol király titkos tanácsának tagja Belgrádba érkezett és ott előadást tartott.

*

Beavatott politikai körökből származó értesülések szerint lehetséges, hogy *Gafencu március hónap első napjaiban Szófiába látogat el.* Ezekkel a hírekkel kapcsolatban lehetségesnek tartják, hogy Bulgária és Románia közt *teljesen barátságos alapon az összes kérdéseket sikerül majd megoldani.*

*

A szovjet Várnában kereskedelmi érdekképviseletet állított fel.

—i. —ö.

Tizenhétmillió dollárt foglaltak le az angolok az amerikai repülőgépen

Zürichből jelentik: **Mint Washingtonból jelentik, az amerikai sajtó feltűnő formában közli a floridai szenátornak, a szenátus külügyi bizottsága egyik tagjának azt a nyilatkozatát, hogy a Bermudákon végrehajtott angol postai vizsgálat, mely miatt az Egyesült Államok kormánya tiltakozott az angol kormánynál, váratlan fordulatot vett. A floridai szenátor kijelentése szerint az angol kormány közölte Washingtonnal, hogy a Bermudákon felbontott amerikai levelek 14—17 millió dollárt tartalmaztak. A dollárküldemények az Egyesült Államokban levő német cégektől származnak. A történelem — mondotta a floridai szenátor — alig ismer hasonló arányú csempészést. Lehetségesnek mondják, hogy e fordulat következtében az amerikai kormány lényegesen enyhíteni fogja eddigi merev álláspontját az amerikai postacsomagoknak Anglia által való cenzúrázása kérdésében. Pittman, a szenátus külügyi bizottságának elnöke azt a közvetítő megoldást ajánlja, hogy az angol cenzúrának joga legyen a Németországba, Oroszországba és Olaszországba címzett levelek felülvizsgálatára, más küldemények azonban mentesek legyenek az angol cenzúra alól.**

Párizst és Londont nem nyugtalanítja a kaukázusi szovjetfelvonulás

Párizs, február 24.

(A „Magyar Nemzet" párizsi tudósítójának telefonjelentése.) A francia sajtó éles hangon kárhoztatja a skandináv államok megalkuvó politikáját. A *Paris Soir* rámutat arra, hogy ezeknek az országoknak érdekei teljesen azonosak, területi állapotuk hosszú idő óta végleges, nem riválisai egymásnak és történelmi harag sem dúlja fel kapcsolatukat. Ennek ellenére csak semlegességük megőrzésére törekednek. Viszont a mindig forrongó, bizalmatlan, határproblémák miatt megosztott balkáni államok közös összefogása a küleseményekkel szemben már-már kialakul.

*

Oslóban pénteken elkezdték az *Altmark*-ügy kivizsgálását. Az angol és német konzulok jelen voltak a tárgyaláson. A főkérdés az volt, hogy vajjon a német tengerészek lőttek-e az angolokra. A *Norvég Távirati Iroda* értesülése szerint az oslói kormány azt akarja ajánlani az angol kormánynak, hogy amenynyiben a két kormány a folyamatban lévő tárgyalások során nem tudna megegyezésre jutni, az *Altmark*-ügyet vigyék döntőbíró elé. Valószínütlen azonban, hogy London hajlandó lenne ilyen megalkuvásra. Megerősítik, hogy az angol flotta megkezdte Murmanszk kikötőjének blokálását. A blokád első sikere, hogy az angolok az északi vizeken elfogták a *Herrlichkeit* nevű német hajót.

*

Az angol repülők a szombatra virradó éjszaka *ismét elrepültek Prága felett.* Az első ilyen repülés a csütörtökre virradó éjjel történt és kilenc órán át tartott.

*

Míg az angolok nyugaton felfokozzák tevékenységüket, *Szovjet-Oroszország mind több és több katonai erőt csoportosít a kaukázusi vidéken.* Törökországban máris igen élénk emiatt a nyugtalanság. A török félhivatalos lap azt írja, hogy a háború kiterjedhet a Közel-Keletre.

A török újságok, jelenti a *Paris Soir,* általában leszegezik, hogy az ellenségeskedések bármelyik órában megindulhatnak. A párizsi sajtó hangsúlyozza, hogy a közelkeleti vörös felvonulás hátterében Németország áll, amely a nyugaton támadó angolokat keletről igyekszik nyugtalanítani, azonban a vörös hadsereg nem mumus többé.

A helyzet tehát az, hogy a tengereken Anglia támad, a Közel-Keleten pedig Moszkva vonul fel, az utóbbi hír azonban *semmiféle nyugtalanságot nem vált ki sem Párizsban, sem Londonban.*

*

Welles amerikai államtitkár vasárnap a *Rex* nevű olasz óriáshajón megérkezik Olaszországba. Amikor áthaladt a gibraltári szoroson, a gibraltári kormányzóság három képviselője üdvözölte.

M. I.

A francia bíbornokok és érsekek a kommunizmus ellen

Párizsból jelenti a *Magyar Távirati Iroda:*

A franciaországi bíbornokok és érsekek értekezletet tartottak s azon megvitatták a kommunista irányzat franciaországi bukásával előállott helyzetet. A francia katolikus főpapok figyelmét elsősorban a társadalmi béke biztosításának kérdése kötötte le. Az érsekek és bíbornokok több gyakorlati irányelvben állapodtak meg és határozataikat Mercier bíbornok, Párizs érseke a következőkben összegezte: „A kommunizmus helyét és a bolsevista misztikát a társadalmi béke és az osztályok közötti együttműködés szellemének kell elfoglalnia. Ha erről nem gondoskodnának, a háború befejezte után súlyos társadalmi megrázkódtatások következnének be.

Az érsekek és bíbornokok a keresztény munkaadókat társadalmi összefogásra, az alkalmazottakat és munkásokat pedig a keresztény munkaszövetségbe való tömörülésre szólítják fel.

Az oroszok elérték Viipuri kapuit, de kénytelenek voltak visszavonulni

Róma, febr. 24. *(Magyar Távirati Iroda.)* A *Giornale d'Italia* helsinki különtudósítójának jelentése szerint szombaton hajnalban *egy szovjetorosz harckocsis alakulat,* amelyet heves tüzérségi tűz fedezett, *elérte Viipuri kapuit,* ugyanakkor 1200 szovjetorosz ejtőernyős ereszkedett le a városra. Közben azonban a heves hóvihar az ejtőernyősöket szétszórta. A harckocsis alakulat később kénytelen volt visszavonulni, míg az ejtőernyősöket a finn járőrök egyenként összefogdosták. Megállapítható, hogy ha Viipuri a 100.000 főnyi katonát számláló hat szovjetorosz hadosztály nyomása alatt mégis elesik, a finn védelmi vonal még mindig nem omlik össze, mert a város mögött három újabb védelmi vonal húzódik el.

Cáfolat és állítás Pajala bombázásáról

Moszkva, február 23. *(Magyar Távirati Iroda.)* Az egyik hírszolgálati iroda stockholmi tudósítójának jelentését közli, amely szerint *hét szovjet repülőgép 10 robbanóbombát és nagymennyiségű gyujtóbombát dobott le a finn határtól öt kilométerre fekvő Pajala svéd falura* A *Szovjet Távirati Irodát* felhatalmazták annak megállapítására, hogy egyetlen szovjet repülőgép sem repült el Pajala falu s egyáltalán svéd terület fölött és az említett hírszolgálati irodának a szovjet repülőgépekről szóló jelentése alaptalan kitalálás.

Stockholm, február 24. *(Svéd Távirati Iroda.)* Azzal a Szovjet-Oroszországban közölt hírrel kapcsolatban, amely szerint egy szovjetrepülőgép sem repült el Pajala svéd falu és általában svéd terület felett, a külügyminisztérium közli, hogy a svéd tiltakozó jegyzéknek Moszkvában történt átadásakor a szovjetorosz kormány hasonló szóbeli nyilatkozatot tett. Svéd részről azonban külön kiemelik azt a tényt, hogy *az ebben a tárgyban megindított vizsgálat bebizonyította, hogy a repülőgépek szovjetorosz nemzetiségűek voltak.* *(MTI.)*

Az USA nem ad fegyverkezési kölcsönt Finnországnak

Washingtonból jelenti a Német Távirati Iroda:

A képviselőház bankbizottsága *öt szavazattal egy ellenében* elvetette azt a javaslatot amely 30 millió dollár hitelt kivánt nyujtani Finnországnak az Egyesült Államokban történő hadianyagvásárlás céljaira. *(MTI.)*

A bolgár király trónbeszéde

Szófiából jelenti a *Bolgár Távirati Iroda:*

Borisz király szombaton délután 4 órakor trónbeszéddel megnyitotta az új képviselőházat. Beszédében többek között ezeket mondotta:

— Jugoszlávia és Törökország irányában szívélyes viszonyunkat a fennálló örökös barátsági szerződések sugallják, a többi szomszéd országgal pedig azon fáradozunk, hogy a mind nagyobb kölcsönös bizalom és őszinte egyetértés viszonyát tartsuk fenn. A kormány szilárdan eltökélte, hogy ugyanezt a legjobb viszonyt tartja fenn és fejleszti ki minden más országgal.

Áttért ezután a legutóbbi kormányválságra. Mint a király mondta, a február 15-én beállott kormányváltozás nem módosítja semmiben sem a külpolitikát és Bulgária belpolitikáját. Ez a politika változatlan marad.

Ferdinandy Mihály:

Művészetünk magyarsága

Gerevich Tibor tanulmánya a „Mi a magyar"-ban

A modern magyar művészettörténeti érdeklődés háború utáni megujhodott problematikája egyszerre szembetalálta magát egy régóta vajúdó s egészen a legutolsó napokig véglegesen el nem intézett, sőt sokáig megoldhatatlannak látszó kérdéssel: *művészetünk magyarságának* kérdésével. A *Gerevich Tibor* katedrája körül felnövekvő fiatal művészettörténész nemzedék végeláthatatlan vitákon boncolta ezt a súlyos problémát s mivel premissái, amelyekből kényszerült akkori szellemi helyzetében kiindulni, — csak ritkán voltak helyesek ezek a viták, gyakran fulladtak kátyuba.

Ebben az időben a fiatal gondolkodás még nem szabadult olyan kutatók gyámbotjától, akik nem tudták megérteni azt, hogy *a magyar művészet, az egész magyar szellem olyan jelenség, amelynek saját értékrendszere van* s így idegenből hurcolt értékrendszerek reákényszerítése problémáit csak elhomályosítani fogja, megoldani nem.

E szemlélet képviselői talán szándékosan is elzárták az igazi megoldáshoz vezető utat: kísérletük a magyar szellem kasztrálására szinte félreismerhetetlen.

A kérdés mindenképpen érett volt már arra, hogy hozzáértő kezek rendezzék. Ezért illeti hála és köszönet *Gerevich Tibor* professzort, a magyar művészettörténet mesterét, akinek írói, nevelői és emlékvédelmi munkálkodása messzelátszó határkő ma és fog maradni az idők forgatagában.

A *Magyar Szemle Társaság* kiadásában megjelent „Mi a magyar?" könyvben „*A magyar művészet szelleme*" címen *Gerevich* tollából magisztrális tanulmány jelent meg, amely a tudomány vértezetében talán először, de mindenesetre végleges értékű érvénnyel mond vétót a fenti tévedők azóta már a külföldön is felburjánzott tanainak és védi meg a magyarság értékrendszerében gyökerező gondolkodással a magyar művészet magyarságát, fejlődésének autonómiáját.

Gerevich, mint az európai művészetek avatott ösmerője, távol áll attól, hogy kártékony „kismagyar" szemlélettel váltsa fel művészettörténetünkben a keresés és kérdezés korát. Nemzetközi kapcsolatainkat igen jól ösmeri, ám rámutat arra, hogy „az új áramlatok magyar földön saját medret ástak maguknak, folyásuk és hullámverésük a magyar talaj geológiai alkatát követte, felületük a mi egünket tükrözte." Visszautasítja *Pindor* „újabban berlini tanár" vérmítoszos művészet-mitológiáját, magyar földi és külföldi iskolájának tanaival együtt, rámutatva arra a téjékozatlanságra, amellyel *Pindor* régi művészetünket kezeli. (Kassa a Szepességben fekszik szerinte, fákon „Szentfák" egyházát keresi.) Rámutat azonban arra, hogy a *magyarság fegyelmezett formaérzékének a latin déllel és nyugattal voltak elsősorban termékeny kapcsolatai.* A német művészet késő-gótikus „Künstlerische Unklarheit"-jét a magyar eredetű *Dürer* világos, pontos, Itáliával kapcsolatokat tartó festészete oldja fel, hatalmas alakjának kidőltével azonban a német formák megujra összezavarodnak. A későközépkori magyar formaeszmény dícsérete szinte költői erővel lép elő *Kassai-Jakab* szobrászatának jellemzésénél: „Madonnája tagbaszakadt, egészséges erejével, fenségben és szépségben fogant, újszerű arctípusa, az anyja ölében vidáman ficánkoló, vasgyúró kis Jézus az új magyar művészi felfogás légkörében született meg."

Tömör előadás, leegyszerűsített formák, világos és józan, az érzelmi túlzásoktól mentes, ám valami finom líraiságot gyakran feltüntető szemlélet, formai választékosság, a torzítástól való idegenkedés jellemzik a magyar művészetet. A XIX. században gazdagon kibontakozó piktúránkban ehhez még hozzá kell vennünk a magyar kolorizmust is. A magyar színezésben kétféle típust, — s e mögött kétféle művészi temperamentumot — vesz észre *Gerevich:* „A magyar színfantázia túlnyomóan élénk, bár nem lármás és nem káprázlató." Emellett azonban nyomon követhető a másik vonulat is: a mélyebb és sötétebb színek története, amely *Munkácsy, Paál, Székely* és *Madarász* temperamentumának volt megfelelő, ellentétben a „sokszor pazar hatású magyar színlátomás" nagy mestereivel: *Vaszary*-val, és *Csók*-kal, *Márffy*-val és *Pécsi-Pilch*-hel, *Szőnyi*-vel és *Aba-Novák*-kal."

Végre külön köszönet illeti *Gerevichet*, hogy világos ítéletet mondott egy művészi közvéleményünkbe bedobott, teljesen ferde és oktalan fogalom felett. „Fel kell tennünk azt a kérdést is" — írja — „egyet érnek-e az irodalmi és a művészeti ősiességek?" E kérdésre *Gerevich* határozott *nem*-mel válaszol. Népművészetünk „úriformák" alászállásából táplálkozik s így onnan megújhodás nem várható oly értelemben, ahogyan Petőfi és Arany idejében az irodalom terén bekövetkezett. A népi kultúra — az urbanizált proletár életformájának kiterjedése idején — már lassanként üvegházba való mesterségesen éltetett virággá válik, az etnografusok minden sajnálkozása ellenére is. „A folyamatot különböző mentőkísérletek ellenére sem lehet feltartóztatni." A népművészet kétségkívül csinos hozadékát azonban a magyar iparművészet nagy folyója fogja felvenni, az egész magyar művészet azonban nem a magas kultúrából egykor kiszakadt, a népi körben provinciálissá vált különleges formák ápolását jelenti, hanem elsősorban az európai nagy kultúra része az, ami nem bizonyítja, hogy azzal alárendelt viszonyban áll, ellenkezőleg, „független és történetien kialakult határozott egyéniség."

„Dilettánsok tündöklése és a lelkiismeretlenség kultusza"

Megjegyzések Kovács Imre „Válasz"-ára

A *Magyar Nemzet* február 23-i számában fenti címmel megjelent cikkemnek váratlan visszhangja támadt. Noha és akkor, amidőn a lelkiismeretesség szempontjából méltán kifogás alá eső írókról beszéltem, puszta kíméletességből, neveket nem említettem, *Kovács* Imre azonban, úgylátszik, találva érezte magát. Ez kitűnik abból, hogy a *Magyar Nemzet* február 24-i számában hosszasan reflektál fejtegetéseimre, mint mondja, azzal a célzattal, hogy „cikkem élét ellenem fordítsa".

Felettébb homályos, hogy ez a művelete engem mennyiben sebezhet. Miután azonban Kovács volt az, aki a jótékony diszkréció leplét eltávolította, jónak látom, hogy az ellenem szegezett „vádpontok" közül a leginkább figyelemre méltóakra röviden reflektáljak. Csak azokról beszélek, amelyek szerint 1. én cikkemben Kovács Imrének a kivándorlással kapcsolatos „kitételeit" helytelenül idézem, 2. fia vagyok a háború előtti évek „nagybirtok-politikusának" s végül 3., hogy Kovács Imre engem nem is ismer.

ad 3. Egy pillanatig sem lehet vitás, hogy helyesen idéztem Kovács Imrének a sohasem létezett háború előtti „newyorki magyar követségről" és az ott hadiszolgálatra jelentkezett, számszerint „negyvenezer, *Magyarországon egy talpalatnyi földdel sem rendelkező* magyarról" szóló adatait. Elárulhatom, hogy e megállapításait — ahol egyébként Kovács a hangsúlyt nem a számra, hanem az illetők proletár mivoltára teszi — teljes egészében elolvashatja az, aki nem sajnálja a fáradságot és átfutja Kovács Imre „A néma forradalom" című munkájának azokat a részeit, amelyek a kivándorlásról szólanak. (Lásd idézett munka 83—84. oldalát.)

Csak jellemzésül említem meg azt a tragikomikus tényt, hogy a szerző által újabban felhozott és állításai mellett perdöntő bizonyítékul szánt Nuber Sándor-féle adatok az illetők *földtelenségéről* egy szót sem szólnak (de nem is szólhatnak, hiszen ilyen adatfelvétel nincs is), *a negyvenezres számot pedig határozottan cáfolják.* (Lásd Kovács Imre szóbanforgó cikkében felhozott Nuber-féle és *a magyar honosokra* vonatkozó számokat.)

ad 2. Hogy Bernát István a háború előtti idők *nagybirtok*-politikusa, azt Kovács Imre természetesen nem tudja bizonyítani, ha azonban egy kis alapossággal foglalkozott volna Bernát István működésével, tudnia kellene, hogy Bernát István *egyike volt a legelsőknek, akik a kisemberek érdekeit szolgáló szövetkezeti mozgalomnak Magyarországon útját egyengették.* Ez a kérdés egyébként *nem tartozik ide.* Ha azonban beszélünk róla, némi *lelkiismeretes* előtanulmány ebben a vonatkozásban sem ártana.

ad. 3. Végül mit szóljak ahhoz, hogy Kovács Imre engem nem ismer személyesen? Okmányokkal igazolható, hogy Kovács az egyetemen beiratkozott hallgatóm volt. Ha ennek dacára sem ismer, úgy ez csak azzal magyarázható, hogy az egyetemen vállalt kötelezettségeinek *igen sajátságos módon értelmezett lelkiismeretességgel* tett eleget.

A magam részéről ezzel a vitát befejezettnek tekintem. Úgy látom, a lelkiismeretesség követelményei tekintetében közöttünk fennálló nagy eltérések miatt kevés kilátás van gyümölcsöző eszmecserére.

Dr. Bernát Gyula

Megszületett az olasz trónörököspár harmadik gyermeke: Mária Gabriella

A savoyai háznak és az egész olasz nemzetnek örömünnepe van, mert a péntekről szombatra virradó éjszakán az olasz trónörökös felesége egészséges leánygyermeknek adott életet. A trónöröksöpár harmadik gyermeke négy kiló és a keresztségben *Mária Gabriella* nevet kapja. Amint az örvendetes eseménynek híre terjedt az uralkodócsalád körében, a család tagjai egymásután keresték fel a gyermekágyban fekvő és szintén egészséges fiatal anyát. Nápolyban és Rómában reggel nyolc órakor 31 ágyúlövéssel adták tudtára Olaszország népének az örvendetes eseményt. Ugyanakkor olasz szokáshoz híven a királyi palota kapuján kifeszítették a leánygyermek világrajöttét jelképező széles fehér szalagot.

A Szentatya táviratban kívánt szerencsét a kis hercegnőnek és Isten áldását kérte a savoyai házra.

Örömünnep Olaszországban

Róma, február 24.

(A „Magyar Nemzet" római tudósítójának telefonjelentése.) Az olasz trónöröksöpár újszülött leányát vasárnap keresztelik meg Nápolyban *Askalisi* bíbornok. A születés örömét Olaszország hétfőn ünnepli meg, a gyermekek nem mennek iskolába. A savoyai-ház mindig nagyon népszerű volt Olaszországban, most ebben a kritikus harci időben talán még inkább közszeretetben áll, mint valaha. Hogy az olasz politikai körök milyen álláspontot foglalnak el az örömhírrel kapcsolatban, arról jellemző képet ad *Gayda* cikke a *Giornale d'Italia*-ban. A mértékadó olasz lap azt írja, hogy az újszülött megérkezése valóban *örömünnepe az egész olasz népnek,* amely királyáért és annak családjáért él és amely a királyi családban legszebb emberi erényeinek megtestesülését látja. A kis hercegnő a dolgos Olaszországban született, amely biztosnak és erősnek érzi magát még ezekben a bizonytalan és rendetlen időkben is. Az összes olaszok legmelegebb jókívánataikkal fordulnak az anya, *Mária* piemonti hercegné felé, aki a legpéldásabb anya Olaszország anyái közt.

—ff—gy

„A gyermek a művészetben"

Szombaton délben nyílt meg a Műcsarnok termeiben *„A gyermek a művészetben"* című kiállítás. Ez a kiállítás egyik jellemző tünete korunknak, amely a gyermek szeretetében eddig nem tapasztalt gyöngédséget, finomságot és bizony sokszor pazarlást mutat. Végignézve a kiállítás termeit, az a benyomásunk, hogy az emberiségnek a gyermek iránti szeretetét úgyszólván minden változatban megtaláljuk a kiállított képeken és szobrokon. Az egyik mester vonásai mögött az a gyermek néz ránk, akinek jövendőjében a tragikus vonások fognak uralkodni. A másik festő vagy szobrász pedig olyan gyermekfejet alkotott, amely telve göröndös derüvel néz a reá váró esztendők elé.

A rendezőbizottság úgy csoportosította kiállítási anyagát, hogy idő és nemzetek szerint osztotta be azt. Az első teremben mult korok nagyszerű alkotásai sorakoznak. Itt látjuk a német *Lenbach*, a francia August *Trupheme*, az angol Mac *Ewen Walter* csodálatos kedvességgel és mélységgel megrajzolt alkotásait. A nagyszerű anyagból nem hiányoznak *Zemplényi* Tivadar, *Poll* Hugó, *Papp* Henrik, *Perlmutter* Izsák, *Halmi* Artur képei sem. Nem szabad kihagynunk az ismertetésből *Munkácsy* Mihály két képét sem, melyeknek sötét színei jellegzetesen ütnek el a sok világostónusú, szőke gyermekfejtől.

A mai magyar képzőművészet 12 termet betöltő termése közül *Istókovits* Kálmán, *Márton* Ferenc, *Biczó* András, *Komáromi-Katz* Rózsi munkáit kell kiemelnünk.

A plasztikai részből *kitüntek gróf Teleki Mária szobrai.* Az anyag és a művész érzelmi és értelmi intuiciója működött közre abban, hogy témáját oly finoman és lágy gyengédséggel ragadta meg és dolgozta ki. Bár mindhárom gyermekfejének modellje ugyanaz volt, mégis mindegyik másmás ihlet és felfogás eredménye.

Érdekes újítása a kiállításnak, hogy a képzőművészet mellett helyet kapott a *fotografia* is.

A kiállítást *Csánky* Dénes főigazgató rendezte. A kiállítás március 31-ig tart.

Ünnepi hangverseny az észt függetlenség kivívásának évfordulóján

A *Magyar—Észt Társaság* szombaton este, az észt függetlenség kivívásának évfordulója alkalmából, ünnepi hangversenyt rendezett a Pátria Klub dísztermében. Dr. *Petri* Pál nv. államtitkár megnyitó beszédében megemlékezett az észt függetlenségi küzdelemről, majd *Vikár* Béla „Az első észtek Magyarországon" címmel tartott előadást.

Angol rádióelőadás Magyarországról

Az angol rádió ismeretterjesztő sorozatának egyik nagysikerű előadását Magyarországnak szentelte. A. G. *Ogilvie*, az előadó, kiemelte, hogy a magyar Alföld nyaranként szinte Argentínára emlékeztető végtelen aranykalásztenger. Nagyon fontosak nemzetközileg Magyarország gazdag bauxitbányái is. A magyarok ázsiai származású nép, 1040 évvel ezelőtt hódították meg jelenlegi hazájukat, mezőit gazdag termőföldekké varázsolták. Érintetlenül őrizték meg ősi nyelvüket, színpompás viseletüket, szokásaikat, költészetüket és gyönyörű zenéjüket. Az előadó több gramofonlemezzel illusztrálta a magyar népzenét, majd így folytatta:

— A magyarok európai irányzódásának döntő eleme az a tény, hogy *Magyarország a világháború végéig a Kárpátoktól az Adriáig és a Szávaig terjedt.* A háború után Magyarország elveszítette területe kétharmadát, jelentékeny magyar lakossággal. Ez teremtette a kisebbségi nehézségeket, amelyek oly sok bajt okoztak Európának 1920 óta. A büszke magyarok nem tudják ezt a súlyos csapást elviselni; folyton emlékeztetik a világot erre a sérelmükre, amelyet a villamoskocsik feliratai és az iskolásgyermekek mindennapi imái is hirdetnek. Északon már visszaszerezték elveszett területük egy részét, de a Romániához csatolt területek Magyarország számára még „elveszett részek". *Ez nehezíti meg Magyarország együttműködését a balkáni államokkal.* Különösen fájlalja Magyarország a talajkincsekben oly gazdag Erdély elvesztését, ahol *nagyon sok magyar él román uralom alatt.*

Az előadó a következőkben foglalta össze követeztetéseit: A magyar nemzet büszke ősi származására és súlyosan fájlalja területi veszteségeit: földrajzi, gazdasági és katonai helyzete Nyugat-Európa és a Balkán között nagyon fontos.

Miniszterelnöki rendelet a lapok terjedelmének kivételes megállapításáról

A miniszterelnök a sajtótermékek terjedelmével kapcsolatban új rendeletet adott ki. Eszerint március 10-étől 30-áig a budapesti napilapok 30, a vidéki napilapok 16 és minden más lap 6 oldal többlet terjedelemben jelenhet meg. Április 15-étől 27-éig a budapesti napilapok 20, a vidékiek 10, egyéb lapok 4 további oldalt kaptak. A húsvéti lapszámokkal kapcsolatban úgy intézkedett a miniszterelnök, hogy a politikai napilapok az eddigi vasárnapi terjedelmüknek kétszeresében, minden más időszaki lap pedig húsvéti számát az engedély okiratában szereplő teljes oldalterjedelemben jelentetheti meg. Ezenkívül a politikai napilapok 16 féloldalas képes mellékletet adhatnak. A napilapok húsvéti számának példányonkénti eladási árát a miniszterelnök a vasárnapi szám árának kétszeresében állapította meg.

Jubilál a keresztény községi párt

A magyar élet keresztény községi pártja, amely az egykori Wolff-pártból, a keresztény községi pártból lett, jubileumra készül. Most lesz húsz éve, hogy *Wolff* Károly megalakította a pártot, amely azóta vezetőszerepet visz a budapesti keresztény városháza politikai életében. A húszéves évforduló alkalmából a párt vezetősége ünnepséget rendez, amelynek programjáról most tárgyalnak. Azt tervezik, hogy a párt régi tagjainak, akik húsz éven át hűséggel kitartottak, jubileumi oklevelet és emlékérmet ajándékoznak.

Mélységes fájdalommal és gyásszal közöljük, hogy

Keéri-Szántó Imre

zongoraművész, a Zeneművészeti Főiskola tanára,

február 22-én este visszaadta nemes lelkét Teremtőjének.

Istenáldotta művész, kitűnő, tanítványait lelkesen szerető tanár, nagyműveltségű és ritka éles elméjű emberséges ember volt.

Drága halottunkat február 25-én, déli 12 órakor fogjuk a róm. kat. anyaszentegyház szertartása szerint beszenteltetni és a rákoskereszturi temetőben örök nyugalomra helyezni.

Budapest, 1940 február 23-án.

Keéri-Szántó Andor testvérbátyja, **Keéri-Szántó Andorné Keresztes Éva** sógornője. **Keéri-Szántó Mihály és Imre** unokaöccsei. **Keéri-Szántó Sárika** unokahúga, a rokonság, a hűséges barátok és a szerető tanítványok nevében

Minden külön értesítés helyett.

Ujszerű

KÉZÁPOLÓSZER

a „Rosita" kézfinomító

Különleges összetételénél fogva azonnal felszívódik, nem zsíroz, miállal a nap bármely szakában használható. Száraz, érdes és a legdurvább kezet is az első üveg használata után rendbehozza. Egyszeri használatra **kettő**, legfeljebb **három** csepp bőségesen elegendő. Egy üveg kb. 800 cseppet tartalmaz, amely P 1.40-ért kapható szaküzletekben és a forgalombahozónál, Markovits drogériákban, Andrássy-út 79. és Király u. 93. 212

Árpád-kori egyházi pecsétek. A felvétel a Nemzeti Múzeumban őrzött eredeti pecsétnyomók lenyomatáról készült. Püspöki, apáti, presbiteri és apátsági pecsétek, az Árpád-kori egyházi és jogi élet fontos dokumentumai.

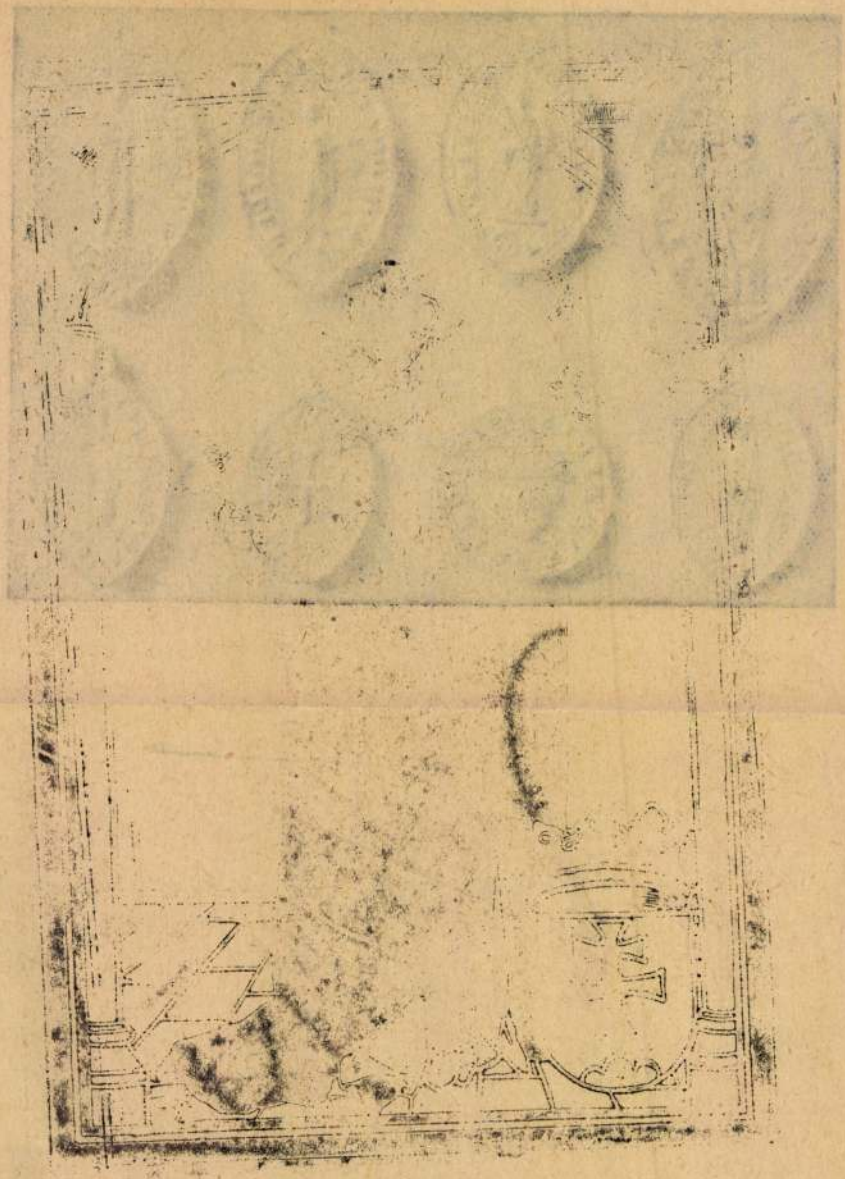

Aquamanile, bronz vízöntő-edény a XII. századból Kisjenőről a Nemzeti Múzeumban. Ilyféle figurális edényeket egyházi és világi célokra egyaránt alkalmaztak. E példány egy Árpád-kori vadászt örökít meg, ki lovon, vastag nemezruhában, pajzsosan és sisakosan indul útjára, miközben kürtjébe fúj. Hátul a lovon vadászgepárd vagy kutya áll.

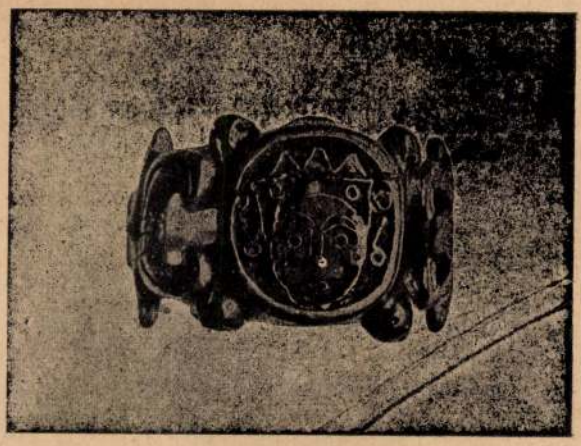

Gerevich – Genthon

A magy. tört. képes könyvei –

Bpest, 1935 –

Rekeszzománcos gyürü királyfejjel a Nemzeti Múzeumban. Kétségtelenül egyik Árpád-házi királyunk viselhette a XI—XII. században.

Magyar nemzeti
Múzeum gyűjteménye

ARCHÆOLOGIAI ÉRTESÍTŐ.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGÁNAK

KÖZLÖNYE.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

1871. *V. évfolyam.*

Szerkesztő: **Dr. Rómer Flóris,** m. n. muzeum.

10. szám. *December 1-én.*

Bizományos: **Aigner Lajos** könyvkereskedése Pesten.

Ezen folyóirat időhöz nem kötött egy vagy másfél ívnyi számokban jelenik meg.— Előfizetési ára a 20 ívből álló kötetnek 3 ft; egyes számok bolti ára ivenkint 20 kr. — Előfizetni lehet Aigner Lajos könyvkereskedésében (váczi utcza 18. sz. nemzeti szálloda) és minden egyéb honi könyvárusnál.

Desjardins Ernő tanár és a nemzeti muzeum kő emlékei.

(Vége.)

A tanácsot, *ordo*-t, vagy a decuriók collegiumát kinevezték a *Duumviri quinquennales* (melyeknek hivatala szintén egy pesti muzeumi emléken fordul elő).

Ezen *quinquennales*-ek ugyanazok az éves *Duumviri juridicundo*-kkal, és kik a minden öt évben divatban volt polgári összeirásnál hivataloskodának. A gyarmatokban ugyanazon helyet foglalák el, mint a censorok Rómában szemközt a köztársaság tanácsával, azaz ők állíták össze a polgárok és egyéb lakók albumát azaz névsorát ők egészíték ki, vagy is tölték be az üres decuriobeli állomásokat. A decuriok testülete intézte el a város minden ügyeit és semmi nevezetesb nem történt az ő befolyásuk, határozatuk nélkül, honnan az emlékkönyveken gyakran a DD formulát olvassuk, az az: Decreto Decurionum.

T. Aelius Verinus még tovább *flamen* is volt, és mivel az istenség neve, melynek papságát viselte nem említtetik, *flamen Augusti*-t kell értenünk, kinek isteni tisztelete a birodalom hanyatlása felé minden birodalmi városban rendszeresztetett. A tartománybeli flamenek mintegy felügyelői valának a vallási dolgoknak az egész tartományban. A keresztény püspökök az

egyháznak engedélyezett béke után többnyire minden nagyobb városban székeltek, az érsekek pedig a tartományok fővárosaiban telepedtek le, legalább általánosan ezt észlelhetjük Galliában és Afrikában is. Az egyházi kormányzatnak főtisztségei már a római polgári és vallási szervezetben találhatók.

Az emlékkövön érintett Verinus pedig nem volt egyszerű *Duumvir iuri dicundo*, hanem valamint a *consul*-nak állandóan megmaradt a *consularis* tisztességes név, úgy Verinus is azt *duumviralis* továbbá is megtartá, mintegy ki akarván jelenteni, hogy a *duumviri* tisztben is szolgált. Minthogy Aquincumnak duumvir-ei voltak *Coloniának* kellett lennie, melyben a két férfi a legfőbb tisztséget viselte, még ellenben a municipiumok rendesen *Quatvorvirek* alatt álltak.

Ezen tiszteknek hatalma és hivatala egy évre terjedt, és választattak a *Curia* vagy a népgyűlés által, és pedig oly körülmények közt, melyeket leginkább *Mommsen* Tivadar közlött a berlini Akadémia emlékirataiban, midőn a hírneves *malagai* és *salpentai* bronz táblákat magyarázta.

Meg kell jegyeznünk, hogy e helyen e szó *colonia* alatt nem kell azt értenünk, mintha annak lakói mind, mint a köztársaság alatt szokás volt, Rómából vagy Italiából származtatott volna Pannoniába, jelesen Aquincumba, vagy Sabariába, hanem, hogy itt ezen városoknak polgári állapotát kell értenünk, mely hasonló volt a régi coloniák kiváltságaihoz, vagy legalább a *ius civitatis romanum*-nak, vagy a *ius optimo iure* élvezetével járt.

Kételkednünk nem szabad, legalább a tartományok nagyobb részére nézve, hogy a coloniák *primores*-ei logalább a *ius latinum*-ot birták.

Legnagyobb figyelmet ezen emléken mégis a vallási hivatalt jelentő *Sacerdos Urbis Romae* kifejezés érdemli, melylyel *Verinus* címe ékeskedik. Ezen czím értesít bennünket arról, hogy az Augusztus istenségén kivül *Roma városa istenítésének* is volt papja Aquincumban. Galliában az efféle papi személynek székhelye *Lyon*-ban volt, mind a három galliai tartomány, Aquitania, Lugdunensis és Belgica számára. Galliát ilykép már Augusztus császár osztá fel 7 évvel Kr. e. és az egészben 60 kerületet szervezett. A lyoni hires templomról Strabon beszél, oltá-

rának egy töredékét pedig újabb korban *place du Terreaux*-n találták. A 60 kerület egy papot küldött e templomba, mely ezen egészen politikai és különlegesen római vallási ténykedésre volt rendelve. Istenségei valának *Roma* és *Augusztus*, papjai pedig a *Colonia Copia Claudia Augusta Lugdunensium*-ban tisztességes állást foglaltak el, s a colonia területén egy vallásos kerületet képeztek. A nevezetes felirást, mely erről tudósít, ismerjük *thorigny*-i márvány név alatt, és napfényre jött *Vieux*-n (*Caen* mellett Normandiában), mely a régi *civitas Viducassium* főhelye volt, újabb városa is megtartá régi nevét, az emlék pedig *St-Ló* (de la Manche-i kerületben) városában áll és tanúsítja, hogy ezen *Sacerdotes Romae et Augusti* a kerületek legtekintélyesb polgárai közől választattak, kik már más befolyásos állással birtak és az egész tartomány valóságos politikai tanácsát képezték. Tisztükhez tartozott a tartomány kormányzójának *legati augusti pro praetore* maga viseletét megitélni, rendeleteit felülbirálni, a panaszokat fölterjeszteni s a tartomány valódi érdekében és a nemzeti jogok fentartása miatt kérdőre vonni azon főtisztviselőt, kit a császári hatalom e polczra emelt és tisztje teljesítésére kiküldött. Nem szabad kétkednünk abban, hogy a pesti muzeumi felirás hasonló papságról tesz említést.

Eddig *Roma* és *Augusztus* isteni tisztelete ismeretes volt a tarraconai, germaniai és ázsiai proconsularis tartományokban is, és igy most Pannonia az ötödiket szolgáltatja, oly hatalmas tényre, mely a római uralomnak Pannoniában való megerősítéséről és a római életnek behatásáról oly kétségtelenül tanuskodik.

Az előbbiekhez még azt is kell csatolnunk, hogy a mi ezen föltevésnek valószínűségét emeli az, hogy ugyanazon muzeumban előfordúl egy másik felirás, melyen egy Aurelius Audentius nevű római polgár az aquincumi colonia patronusának és *Sacerdos provinciae*-nek mondatik. Itt alkalmasint szó van egy *sacerdos urbis Romae*-ről, ki a tartományba, talán *Sirmium* városába, hol ezen vallási tisztelet főtemplom állhatott Rómából küldetett.

A colonia évi tisztviselői közt a duumvireken kivül a két *aedilis* is fordúl elő több feliraton, valamint *quaestor*-oknak is

kellett lenniök. Az előbbieknek gondjuk volt a nyilvános épületekre, az utakra, a piaczokra, az utóbbiak a községek pénztárait kezelték. A *pénz*, illetőleg *adóügyre* vonatkozólag említés tétetik egy *conductor*-ról, adószedőről, ezeknek hivatása volt a vámokat és egyéb adónemeket, melyeket bérbe vettek beszedni, a határokon a csempészeket szemmel tartani, sőt gondoskodva volt arról is, hogy a latrunculusok, a kis tolvajok a határokat, főleg a Dunamentében ne háborgassák.

Nem egyszer fordúl elő Aquincum területén a *collegium fabrorum*; sőt a többi polgári és közéleti foglalkozásokon kivül, milyen például a kerékkel és ostorral jelzett öszvérhajtó emléke, említenünk kell a *Leburna* mimelő mester sírtábláját, ki mintegy száz évet élt, és bár a színpadon többször meghalt, de úgy mint utoljára, soha.

A *házaséletre* nézve igen sok érdekes adat fordúl elő a síremlékeken, hol a házas felek rendkivüli gyengédsége és ragaszkodása a *coniugi* incomparabili et insigni in se pietate, a szülők és gyermekeik szeretete a carissimus, pientissimus melléknevekkel kifejeztetik. *Veturia* T. Julius Fortunatus Centurio neje maga beszéli el a sírirásban házas életét, *unicuba*, *unijugának* mondja magát, egyetlen és csak egy férjü nőnek, kinek hat gyermekéből csak egy maradott életben. Egy keresztény emléken, melynek rosz latinsága barbarkorát tanusítja élczelve azt mondja a sír: itt két anya és két léány fekszik, és mégis csak hárman vannak; az öreganya t. i. leánya és unokája!

Ezen felületes vonások után látszik, hogy Roma polgári szervezetének bélyegét minden elfoglalt tartományra, minden lenyügözött nemzetre reá nyomta. A katonai intézkedésekről nem is akarunk szólani; mert akkor minden egyes síremléket vagy fogadmányi követ kellene közlenünk.

Kik e tekintetben bővebb tudomást akarnak nyerni, és kiket leginkább Aquincum sorsa érdekel, azoknak ajánljuk *Hampel József* munkatársunk *Aquincum*-ról irt értekezését, melyben *felirások nyomán*, tehát biztos alapra fektetett vizsgálódások után találandják mindazt, mit az epigraphika eddig nyújtott e római főváros vallási, polgári, katonai, mivelődési stb. állapotáról. Ezen értekezés az *Archaeologiai közlemények*

VIII-dik kötetében jelenik meg, és a fiatal tudósnak a m. tud. egyetem által pályadíjra méltatott munkájának egyik részet foglalja magában.

El nem válhatunk a római világ megható képétől a nélkül, hogy annak az utókorra, sőt még mai viszonyainkra is gyakorolt nagy befolyásáról említést ne tegyünk. A római polgárzat (civitatis) szervezete, mely mindenütt a nagy — az egész világra kiterjedt — köztársaság száz és száz töredékben való hű visszatükrözése volt, független alkotmányt nyújtott a leigázottaknak és széles szabadságot a köztársaság jóléte és örökké való fentartása érdekében. A császár képviselője a tartományokban is a népek választottai ellenőrködése alatt állott, és jaj neki, ha az elégületlenség által a belbékét koczkáztatni merė! Maradhatott is volna mai napig ezen életre való szervezet, ha az emberek a törvényeknek, a szabályoknak megfeleltek volna! A római birodalom mintaszerű politikai alkotmányát megdönté a katonai elem hatalmaskodásának túláradása, a testőrök megvesztegethetősége, főleg pedig a nyilvános morál általános alásülyedése! Róma elveszté ugyan a világ kormányzatát, tartományai a népvándorlás áradatai alatt elszakíttattak, de a római polgárosodás, a római kormányzati szervezet fenmaradt a barbarok dúlásai után, átélte a középkort, és a latin számazásu népeknél még mai napig is fenáll!

* *
* *

A n. muzeum kőemlékei közt nemcsak azok a nevezetesebbek, melyek tiszta vérü rómaiakra vonatkoznak, ezeket mindjárt a nevekről, az emlékek minőségéről ismerhetjük meg, hanem reánk nézve sokkal értékesebbek azok, melyek a benszülötteket állítják elénk és azoknak neveivel és viseleteivel ismertetnek meg. A barbarok, kik a Trajáu-féle oszlopon előjönek katonák, foglyók, a síremlékeken az asszonyokat és gyermekeket látjuk régi, ősi ruházatukban, mely annyiból nagyon érdekes, hogy a durva, talán katonai kőfaragók által készített szobrok és dombormüvek ugyanazon díszítményeket mutatják, melyeket a sírokban találunk és mi ennél is nevezetesebb: a civilisatio által kevésbé érintett dél-dunai nemzeteknél még mai nap is észlelhetjük.

Muzeumnak többnyire a III-dik, IV-dik századból származó durva, bizonytalan jellegü kezdetleges művészetre utaló irással ellátott műemlékeinak egy nagy része azon érdekes anyagot nyújtja hazánk régi történetéhez, melyet másutt, akárhol, hiában keresnénk, s melyet eddig alig méltattunk figyelemre.

A római legionarius letelepedvén, nem hoztatott hazájából nőt, nem alkothatott saját nemzetbelijével tűzhelyet, családot. Hogyan is követhette volna a syriai, afrikai, gall vagy tudja a jó isten honnan és hányféle hányatásra keresztül ide vetődött férfit a rokonérzetü, egy nemzetbeli hajadon?! A római veterán, mialatt sokszor a legjobb korban levő katonát kell értenünk, nőül vett azon tartománybeli hajadont, a hol földeket kapott, a hol nyugalmasabb tartózkodást remélhetett. Idővel a benszülöttek is szereztek a köztársaság körül érdemeket és a római polgári jogban részesülhettek, honnan a sok előnévnélküli katona, a sok barbar hangzatú, romanizált egyén. Így akarunk nemcsak egyes polgárokra, hanem találunk saját isteneket, kiket a rómaiak albumukba befogadtak, találunk a rómaitól elütő ruházatot és készleteket. Emlékeink ugyanannyi tanár a rómaiak és a benszülöttek közt történt nagy nemzeti elegyedésnek, fusiónak, melyet egy részt a polgári életnek szükségei és a faj fentartása, másrészt a civilisatio és polgári szabadság, valamint az önfentartás és biztonság érzetei követeltek.

A ki a világtörténetet tanulmányozza, annak nem fog feltűnni az, hogy a pannoniai emlékeken ugyanazon végzésü nevek fordulnak elő, melyek Germania- és Galliában is olvashatók. A barbar nevek legnagyobb része czelta hangzásu, eredetüket még a római ruhában is föl lehet találni, és igy a nyelvtudomány segítségére jövén a régészetnek, bebizonyítja azt, hogy a Duna, Európának ezen főütere mentén ugyanazon nép lakott, mint Galliában. Ezt el kell fogadnunk, akár azon véleményen vagyunk, hogy a Galliából kétfelé vándorló *Sigovesek* mindenütt nyomot hagytak azáltal, mivel portyázó csapataikból, vagy maradozóik közől sokat elpotyogtattak és a minden áldással bővelkedő területen szivesen letelepedtek; akár azt, hogy az *aria-celt* népek keletről indúlva és a legszél-

sőbb nyugatra törvén itt a közös eredetű rokon népeket hagytak hátra.

Annyi bizonyos az északi tudósok vizsgálatiból, hogy az egész népvándorlási áramlat, nem mint sokán hitték, de a legtekintélyesb svéd és dán archaeologok által épen az ellenkező bizonyúlt be, hogy mondom, nem Oroszországon keresztűl hullámzott át, hanem hogy mindenütt a Duna folyását és annak vidékét követték, míg a Nyugat-Europa partjait mosó tengert elérték.

Nevezetes minden esetre az, hogy ebbeli művezetünk ugyanazon alakokban nyilvánul, melyek Svéd- és Dánországokban egyáltalán találtatnak. Innen várhatjuk, hogy végre e roppant zürzavarba, melyet egy részt műemlékeink értelmetlen és nem eléggé biztos adatok nyomán történt összhalmozása, az ásatásoknak nagyon parlagi módon és inkább kapzsiságból, mint tudományos czélból való eszközlése népünknek, mely ily műemlékekre leginkáob bukkan, durva, neveletlen és romboló természete okozott és okoz, majd északról kaphatunk vezérfonalat, kellő felvilágosítást, minthogy itt e nemzetek telepítésük után nem háborgattattak és évezreden át tiszta jellgüket műemlékeikkel együtt fentartották.

Sok lenne, ha mindazon neveket fel akarnók hozni, melyek hazánkban elszórt felirásokban találhatók, de a Matomarus, Arausio, Auloporus, Dallon, Tranton, Epon, Atauson, Saetibolus, Bafarou, Araviscus, Brogimara, Comiumara, Cobromara stb., eléggé tanuskodhatnak fenebbi állításunkról, bár más kevésbe czelt hangzatnak: mint Bato, Rasetira, Catuca, Matsius, Amiusa is idegen eredetre utalnak. És hány ily név veszhetett el a római koru emlékeknek alapokba vagy falakba való beépítéseknél, melyeket talán soha sem fogunk felhasználhatni.

A puszta neveknél sokkal érdekesebbek az emlékeken előforduló jelmezek, ékszerek és pipere-czikkek, melyekről nem merjük állítani, hogy másutt nem találhatók, hanem igazabban mondhatjuk, hogy figyelmünket eddig egészen elkerülték, és csak a tudós tanárnak pontos rajzolásai közt tűntek fel és az ősi népviselethez igen becses adaléknak bizonyúltak.

2r. áb a.

Desjardins rajza után adjuk itt egyikét azon barbar köveknek, (2. ábra), melyek mind a két nem ruházatát ábrázolják. *Vadilacus* felszabadított rabszolga volt, mint a 2-dik sorban a LIB (ertus) szó mutatja, ruhája egyszerű zubbony, a római bő redőzetü köpenynek hiányában van; de annál ékesebb nejének jobbra álló alakja, melyre úgy látszik minden ékességeit rárakta. A homlokát körül vevő csomag nem hajából készített fonadék, hanem mint a kissé nagyon is ledörzsölt faragmányon ki lehet venni, arany vagy egyéb fémből készült dudorodó lapokból áll. A fejet vállig érő fátyol födi, a nyakat pedig itt is, de más hasonló köveken is, vastag láncz ékesíti, mely mintegy tiz szemből kötélvonalszerűen egymásba

füzödött. Az efféle nyaklánczok csak elül ékesítették a nyakat, a hátsó része egyszerű láncz vagy zsinegből állott, mint azt a 3. ábrán látni lehet, hol a muzeumi kőemlékeken négy külön esetben látható nyaklánczegy valóságos aranylelet nyomán állíttaték össze.

Az emléket tovább vizsgálván, valami sajátlagos ékszerrel találkozunk, t. i. két a vállhoz erősített magas, széles merev szalaggal, épaulette-el, melyet még a kis leányoknál is észlelhetünk. Ezen merev szalag, melynek idomát a 3-dik ábrán előbb említett nyaklánczközepén látjuk, vékony arany lemezekkel volt ékesítve; ezek közt egy kerekidomut, és hullámos meanderrel czifrázatottat a n. muzeum is bir.

A római módon elrendezett emlékkövek magas, négyszögü, felül ormozattal biró táblákból szoktak állani. Ezek orma közepén egy rózsa, néha oldalt delphinek fordúlnak elé; jön a képes négyzet, hol a halottak, néha haton is eléállíttatnak, és oszlopoktól körülvétetnek; az alakokat arczképeknek alig lehet mondani. Jön egy alacsonyabb mező, rendesen a halotti áldozat rajzával, azaz a háromlábu asztalkán, vagy többön is, a pogácsokkal, gyümölcsökkel tele rakott kosarak állnak és két áldozótól körülvétetnek; vagy pedig vadászati jelenetek, majd mint a 3-dik ábrán és egyebütt gyakran, szekerek, katonák fegyverzetükben és lovaikkal is ábrázoltatnak. A sírkő alsó része, és a történelem tekintetéből lefontosabb a felirás, melynek magyarázata, főleg a nagyon lyukacsos ó-budai kövön, és oly rosz fentartás mellett, mint nálunk rendesen tápasztalható, nem csekély fáradságba kerül.

A népviseletet elétűntető kövek közt vannak olyanok is, melyeken a haj símára fésült, és pártával van díszesítve. Ilyen hajdísz Szerbiában, Dobrudsában és Oroszországban ma is divatos. A kézgyökön és karokon olyan karpereczeket viselnek, milyeneket az említett ábrán felül és alul látunk, de a mi legnevezetesebb, három ülő nőn világosan látjuk azon *széles övet* és ugyanazon czafrangos *katrinczát*, melyet *opasze* név alatt a szlávok és oláhok mai napig viselnek!

* * *

Ezen római és barbarkori síremlékek bővebb magyarázatából eléggé látjuk, mennyi történelmi kincs rejlik muzeumunk

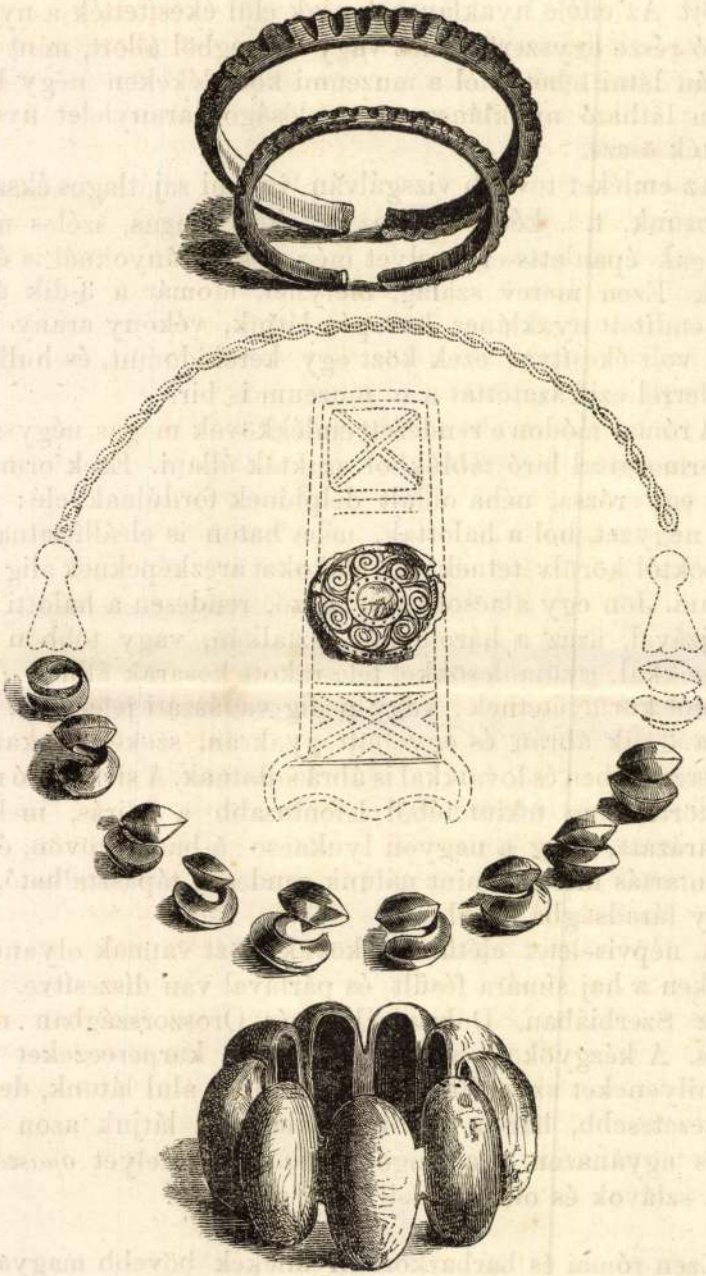

3. ábra.

A befejező uchány, sort l. a komplett példányban

Közlemények a magyar nemzeti muzeum érem- és régiség-osztályából.

II.

Magyar történelmi emlékérdekességek.

A nem művészeti, hanem történeti szempontból érdekes tárgyak, melyeknek gyüjtése szintén a magyar nemzeti muzeum egyik feladatát képezi, a legutóbbi időkben meglehetős gyarapodást nyertek s valóban kivánatos is, hogy e téren a mozgalom minél terjedtebb mérveket öltene. Egyrészt lehetségessé váland igy idővel egy jól szervezett *történeti muzeumot* berendezni, mi által másrészt ismét a *történelem* iránti érzék is nyerne ápolást, mi ugy culturális, mint merően tudományos tekintetben egyaránt szükséges.

A gyarapodás, mely a nemzeti gyüjteményt ez irányban érte, igaz, csekélyszerübb tárgyakból áll leginkább, azonban tagadhatatlan, hogy ezeknek mindegyike többé-kevésbbé hivatott lesz egykor az összhatást növelni, mely alatt a hazai *történelmi mult* iránti közkegyelet mindinkább fejlődni fog. A szerzett vagy ajándékkép kapott e nemü tárgyak pecsétekből, harangokból, illetőleg csengetyükből, zászlókból és iparági czikkekből állanak.

A pecsétek közül figyelmet érdemel főleg *Rákóczy Ferencz* fejedelemnek egy gyönyörü aczélpéldányu nagy pecsétje, mely *Éder Ferencz* kassai képviselő hazafias áldozatkészségéből lett a muzeum birtoka, a lehető legfinomabb s legtisztább véset az, mely a maga nemében — mondhatni — párját ritkitja. A fejedelem pompás czimere körül a következő körirat alvosható:

FRANCISCVS · DEI GRATIA · PRINC : RAKOCZI · COMES · DE SAAROS · DVX MVNKACSIE : ET MAKOVICSIE : DOMINVS : PERPETVVS · DE SAROSPATAK · TOKAI · REGECZ · ECSED · SOMLIO · LEDNITZE · SZERENCS · ONOD.[1])

[1]) E történeti érdekességü pecsétnek megszerzése annál nagyobb nyeremény, mivel ugyis csak II. Rákóczy Ferencznek nagy pecsétje van meg eddig a muzeumban. E szintén diszes, hatalmas pecsétnek körirata következő:

Arch. Ert. 1874. VIII. k. 5-d.

Egy másik pecsét a *vásárhelyi* timárszék XVII-ik századbeli pecsétje, mely azonban minden valószinüség mellett ujabbkori készítmény. Izléstelensége, kiviteli durvasága kiváló. Egyik oldalán egészen sima, a fogantyunak minden nyoma nélkül, ugy, hogy bajos elképzelni, miként történhetett az egyszerü fémkoronggal a pecsételés. Vésett oldalán vargasulykot és vargakést látunk a következő körirattal:

SIGILVM : CHEHE : CH/TVRNARIORVM : K : VASARHELI † 1639.

E pecsét egyéb tárgyakkal együtt Wolf József pesti régiségárustól szereztetett.

A feloszlott pesti timárszék kétrendbeli sárgaréz czéhpecsétjét küldé be a czéh kiváltsági oklevelével együtt. Az egyik felirata:

SZ · KIR · PEST · VAROSABAN · ERDEMES · MAGYAR · TIMAR · CHEH · PECSETIE · 1778.

A pecsétczimert két, hátsó lábain álló, magasra felemelt farku oroszlán képezi, melyek előlábaikkal a keresztbe fektetett timárkéseket tartják felette korona, lent pedig a talajon az oroszlánok mellett két leveles rózsa.

A másik pecsét valamivel kisebb, de ugyanazon jelvényczimerrel, évszámmal s csaknem ugyanazon körirattal is bir: SZ · KIR · PEST · VAROS · ERDEMES · MAGYAR · TIMAR · CEH · PETCSETIE · 1778. —

Ami a *harangokat*, illetőleg *csengetyüket* illeti, ezeknek beszerzése a muzeumi gyüjteményekre nézve felette örvendetes, miután ebbeli gyüjteményünk még nagyon kezdetleges. A muzeum ugyanis eddigelé mindössze csak két haranggal birt: a *béla-pus:taival* és a *mátra-verebélyivel*. Amaz gr. Festetich Ágost bőkezüségéből került a muzeumba s köcsögalakjánál fogva feltünő; emez pedig a pesti papság által gyüjtött pénzen szereztetett meg s eddig a legrégibb magyar feliratu harang 1605-ből. E csekély kezdeményezéshez járult most *Bonnáz*

FRANC : SECVND : RAKOCZY · D : G : TRANSILV : PRINCEPS · PART : RED : HVNG : DOM : ET SIGVL : COMES · DVX · MVNKACS : AC MAKOVIC : DOM : PERP : DE SAROS · PATAK · TOKAY · REGECZ · ECSED · SOMLYO · LEDNIC · SZER : ONOD · ETC.

Sándor csanádi püspök áldozatkészségéből az ősi *bulcsi* harang. Ezt a csanádi püspök krassómegyei *Bulcs* kath. helységétől kapta azon alkalomból, hogy nevezett községnek, uj temploma felavatásakor két uj harangot ajándékozott. E harangról tudva van: hogy 1807-ben az egykor Bulcson létezett apátság romjai közül huzatott ki. A harang a püspöki székhelyre, Temesvárra tétetvén, ott egy harangöntő által százados kérgétől megtisztíttatott. Ekkor előtünt felirata és évszáma, mely a következő:

dominicvs abbas Anno · do · m · ccccdxvm s mgr michael ✝

A harang súlya 4 mázsa 64 font.

A másik példány kisebbszerü s inkább csengetyünek mondandó. Alsó körátmérője 13 ct. belső ürterületének magassága $9\frac{1}{2}$, alsó korongmagassága kivülről $2\frac{1}{2}$, közepes magassága 7, a felső tetőkorong átmerője $7\frac{1}{2}$, fülének magassága 4, ennek hosszterjedelme pedig 5 ct. Találtatott Tolnán alól *Korsó-földön* a Duna mellett. Felirata:

MOYSES ◦ H ◦ 1595.

Megjegyzendő, hogy a csengetyü vasfüle és nyelve ujabb. Az érdekes darabot néhai Pap Antal szegszárdi ref. lelkész hagyatékából öcscse Pap Lajos királyi ügyész ajándékozta az országos intézetnek.

Ide sorozhatni még azon szépmivü csengetyüt, melyet Pápai Eszterházy Pál gróf titkos tanácsos, mint kegyeleti emléket juttatott a nemzet gyüjteményébe. Azon csengetyü az, mely az 1848-ik évi országgyülés alsó-házában az első idők folytán elnöki csengetyüül használtatott. A díszes mű zöld, vörös és kék zománcz-bronz foglalattal van dúsan ékesítve.

A *zászlók* csoportozata nem kevésbbé érdekes. Mindenekelőtt felemlítendő egy Rákóczy-féle zászló, melyet Reményi Ede küldött meg a régiségtárnak, s mely annál becsesebb, mivel az összes gyüjteményben II. Rákóczy György halotti zászlaján kivül más ily nemü lobogó ugy sincs. Ez vörös selyemből készült vörös selyem rojtszegélyzettel. Felirata:

PRO LIB, többé kivehetetlen czimer, *ERTATE*

Az 1848—49-iki szabadságharczban szerepelt zászlók szép számához, melyekkel a muzeumi régiségtár V. és VI. terme

fel van diszítve, ujabban ismét kettő járult. Az egyik a 99-ik honvédzászlóaljé s fehér selyemdamaszkból áll, elég izléstelen vörös-zöld szegélyzettel. Egyik oldalán Sz. Mária a gyermekkel — igaz — nem művészi kivitelben látható; másikon Magyarország czimere. A szövetre alul egyszerü téntabetükkel e szavak irvák: *1849. Kayn örnagy, 99-ik honvédzászlóalj.* E nemzeti ereklyét Tomka Lajos, ki azt nagybátyjától Kayn Lajos őrnagytól kapta, küldé be a mosonymegyei alispán felszólítására a belügyminiszteriumnak, ez pedig a muzeumnak.

A másik valószinüleg a pesti polgári granátos őrsereg zászlaja, melyet Stupa György ajándékozott. A lobogó anyaga fakult selyem s középső fehér sávolyán e betük láthatók:

P. P. G. Ö.

Igy tehát együtt van eddigelé a 36. és 64. honvédzászlóalj; a pesti dragonyos század; a dunáninneni kerületi önkénytesek; a pesti nemzetőr-granátos osztálya; a 6-ik honvédzászlóalj; a pesti lovas nemzetőrök; a 98-ik zászlóalj; a 62-ik zászlóalj; a 46-ik zászlóalj; a 32-ik zászlóalj; a 16-ik huszárezred; a 22. és 54. zászlóaljak és a Bocskay-csapat zászlója, illetőleg zászlószalagja.

Az 1848—49-iki szabadságharcz emlékeiből még felemlítendő *Nagy Sándor* magyar hős tábornok evőkészlete, melyet a tábornok kivégeztetése előtt Driquet Péter alezredesnek, mint barátjának, az aradi fogságban emlékül adott. Driquet Péter haláláig kegyeletes emlékben is tartá az ajándékot, melyet bizalmasabb körben hazafias kegyelettel szeretett megmutatni s végre utolsó betegségében Balogh József velenczei tanitónak hagyományozta, kitől a magyar nemzeti muzeum birtokába került, hogy itt a Szapolyaiak, Drugeth-ék, Báthoriék, Tökölyék, Szécsiék, Rhédeiék és Wesselényiék hason, bár anyagilag értékesebb készletei között hiven megőriztessék.

Az egyszerü evőkészlet egy vöröstokba takart, belül szarvasbőrrel bélelt fatokból áll, melyben egy pohár alaku, ugyancsak szarvasbőrrel borított fahengerbe két részre szedhető kés, kanál és villa van helyezve: továbbá egy vályuzott nyelü kávéskanálka és só-paprikatartó. Ez utóbbiban most is ben van még a hazajáért kimult tábornok által használt só és paprika. —

Az evőkészlet anyaga egyszerü pakfong. A pohár belőle hiányzik.

A muzeumba került egyidejüleg *Driquet Péter* említett 1848-49-iki alezredes azon rablánczа, melyet elitéltetése után hordott. Felirata:

Driquet Péter itéltetett Aradon 16 évi fagságra 1849 Deczember 18-án.

Még megemlíthetni *Klauzál Gábor* azon díszkardját, melyet az $183^{2}|_{6}$-iki országgyülés alkalmával mint megyei követ kapott volt Csongrád vármegye közönségétől. Pengejének felirata egyik oldalt:

„*Csongrád Vármegye K. K. és R. R. 183*$^{2}|_{6}$*-dik Évi Ország-Gyülési Követjeknek J. B. Klauzat (igy) Gábornak*“.

A másik oldalon:

»*Ki érdemet vetett dicsőséget arat*«

Mindkét oldalon *12356.* alatta *8974.* A markolat külrészére Magyarország czimere van alkalmazva; alatta a kereszt-rudacska hosszában, kőrfoglalatban hullámos viz felett balra repülő madár. A markolat belrészén családi czimer. Ajándékozta a muzeumnak Klauzál Gábor özvegye.

Nem érdeknélküli azon ezüst tintatartó, mely II. Ferencz király számára készült, s melyet ő azon alkalomból használt is, midőn 1820-ban a magyar királyi helytartótanács összgyülésében, József főherczeg nádor jelenlétében elnökölt. E tárgyat, valamint két gazdagon aranyozott kamarási kulcsot (egyiket J II, másikat Fl monogrammal) a volt helytartótanácsi levéltárból a magy. kir. belügyminiszterium küldé be a muzeumnak.

Más szempontból érdekes azon fagyökér-tintatartó, melyet Reményi Ede mint *Kölcsey tintatartóját* ajándékozott az országos gyüjteménynek.

Egyéb beérkezett tárgyakból még felemlítjük azon hatalmas *czéh kannát*, mely muzeumi költségen szereztetett meg. Ez egy gömbölyü, oszlopszerü, ónból készült *borkanna*, melynek magassága 1′ 11″, átmérője $6\,'|_{2}$″, súlya 22 ft. Befogad 12 itcze folyadékot. Alját kiterjesztett szárnyu, koronával diszített 3 kétfejü sas disziti, melyek egyik-egyik lábán az egész készülék

nyugszik. Másik lábukat felfelé tartják. Fent hasonlóan kétfejü sas van korona nélkül, melyre egy szárnyas fejjel diszített czimtábla támaszkodik. Rajta patkó, pipa (alatta K), keresztbe fektetett kalapács és kulcs, kehely (alatta S. M.), kard és balta alaku eszköz. Alatta ANO 1741. Hasonló czimtábla magán a hengeren e felirattal:

1741
BOCSU
LETES
SZ· LASZLO I
VAROS KOACS
MESTER
EMBEREK
CZEH KAN
AIA.

Ortvay T.

Egyveleg.

14. *Hunyady-czimeres pluviale Boszniában.* — A nándorfejérvári, vagy ráczosan: belgrádi magyar konzul, a tudománykedvelő Kállay Benő úr, nem régiben Bosznia hegyes tájait lóháton beutazván, minden nevezetességet kikutatni iparkodott, ép a legritkábban látogatott vidékeken. Igy talált egyebek közt nem kis örömére a cresovoi Foynicza-zárdában egy XV-ik századbeli egyházi öltönyt, u. n. pluvialét, a Hunyady-czimerrel. A pluviale szövete aranynyal áttört zöld selyem, s hátrészén ily szerkeretü himzett czimer: az öt részre osztott paizs sziv-vértjében, szájával gyürüt tartó holló: a két felső mezőben Magyarország nyolcz pólyája, illetőleg hármas hegyen álló kettős keresztje; végre a két alsó mezőben jobbról a boszniai, balról a dalmát czimer. Ennyiben értesül a »Századok« érdemteljes szerkesztője ez érdekes felfedezésről *Radvánszky Béla* szivessége által, a ki egyébiránt ugy tudja, hogy Kállay Béni úr bővebb leirását tán rajzát is vette a czimernek, s a nevezetes régi pluvialét részletesen ismertetni szándékozik. (Századok).

15. *Régészeti mozgalmak a külföldön.* — A porosz kormány megbizása folytán legközelebb indul Dr. Hirschfeld Kis-Ázsiának belsejébe,

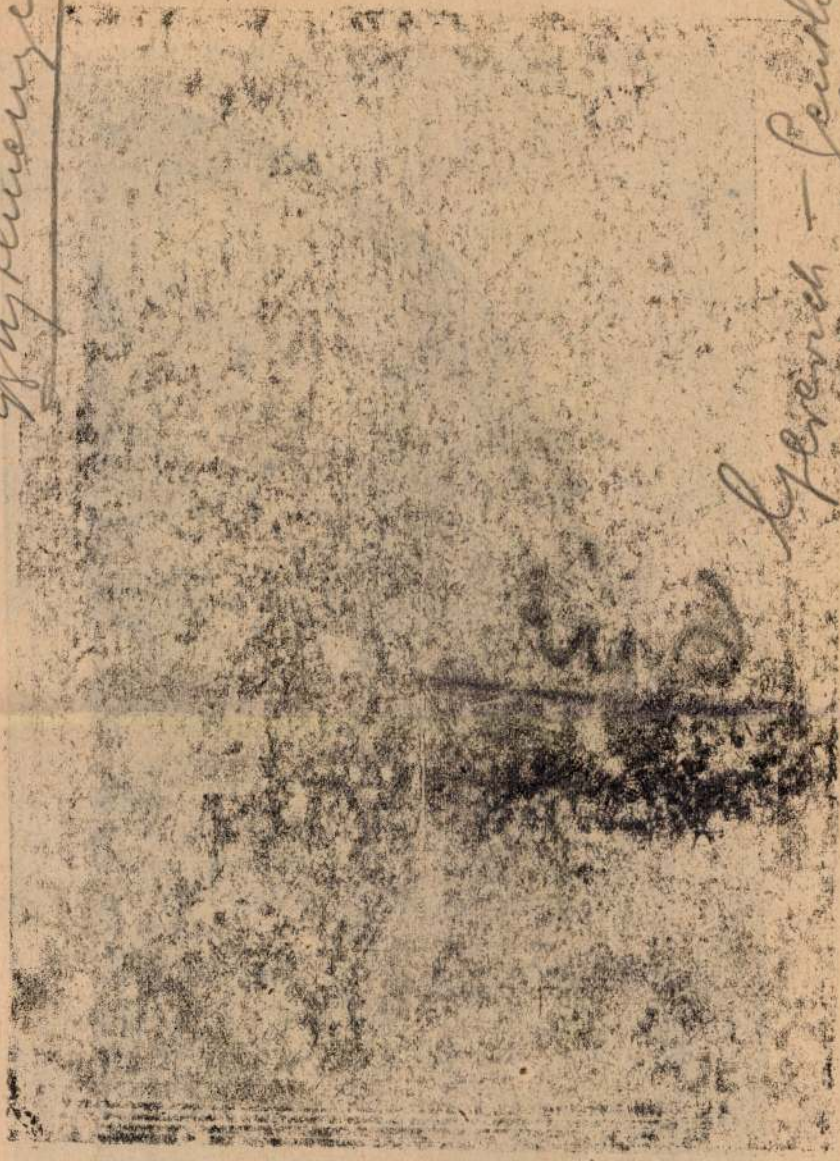

Magyar Nemzeti Múzeum
gyűjteménye

Gerevich – Genthon
A magy. tort. képeskönyve
Bpest, 1935

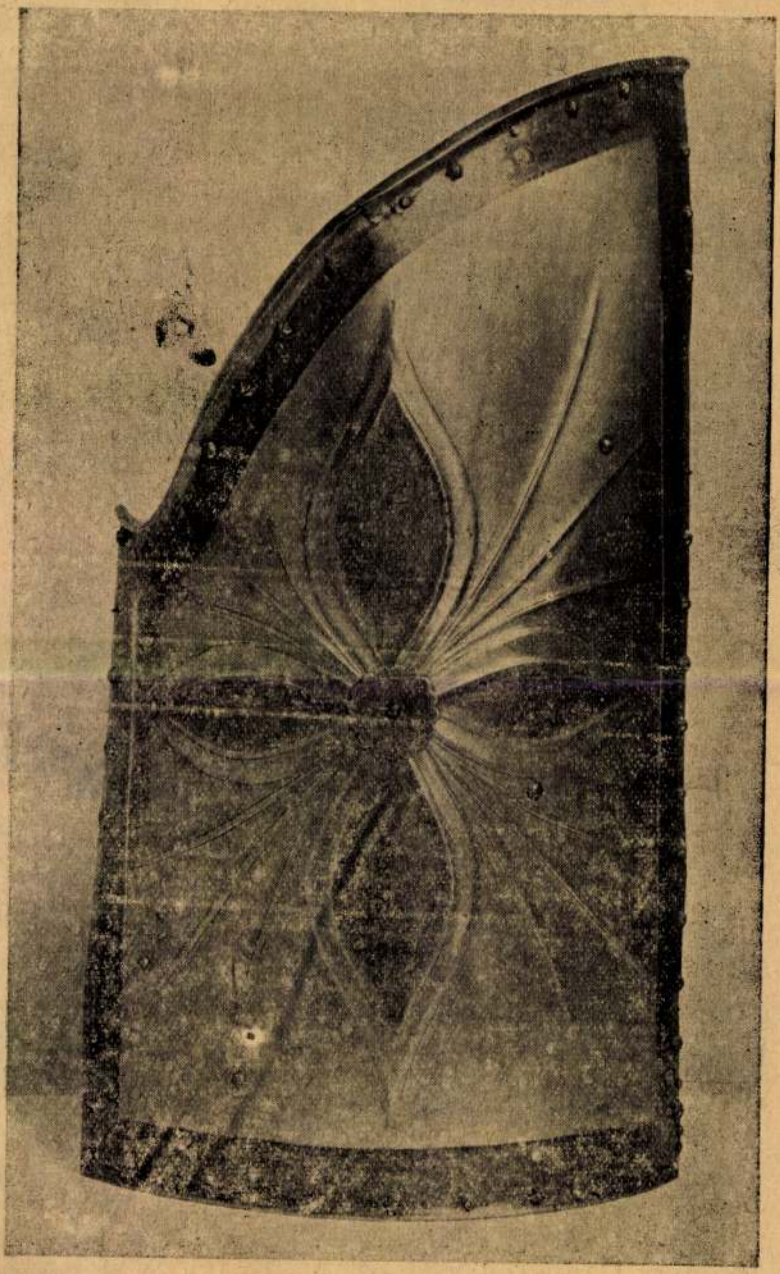

Magyar típusú, vaslemezből készült tárcsapajzs 1500 körülről a Nemzeti Múzeumban.

Az uj váltópénz

Mindenki reménykedve várja, hátha jobbra *„váltja“* a sorsát. Az ország pénzverőjében serényen folyik a munka, készülnek a fém és nikkel váltópénzek. Formájuk, nagyságuk nagyrészben megfelel a háborueliőtti váltópénzünknek. Egyedüli jellegzetessége az uj pénznek, — *örök irredenta mementóul* — hogy a régi K. B. *(Körmöcbánya)* jelzés helyett B. P. *(Budapest)* szerepel rajta, az előállitás helyét jelezve.

A Vöröskereszt javára Budán rendezett mulatság apró mükedvelőiről készült a jobboldali fotografiánk. Az alsó kép a világgá üldözött orosz monarhista emigránsok nagygyülésének résztvevőit mutatja.

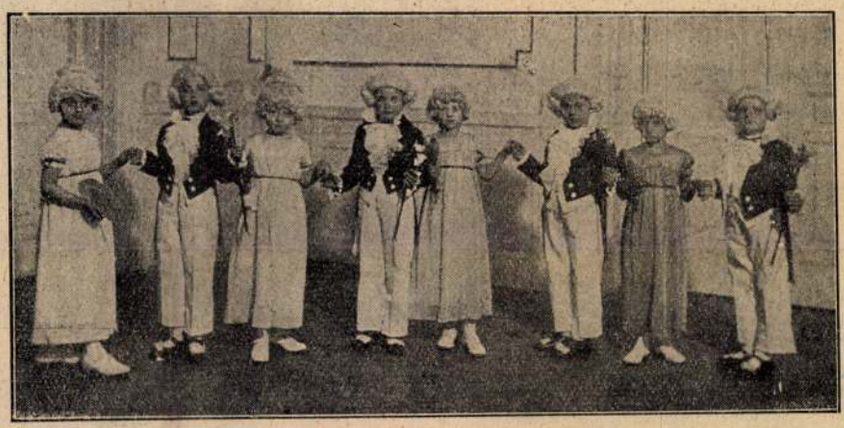

Értékes történelmi relikviákkal gyarapodott a Nemzeti Muzeum

Évek óta nem volt a Nemzeti Muzeumnak olyan gyarapodása, mint néhány héttel ezelőtt, amikor is a kultuszminisztérium támogatásával sikerült megszereznie a gróf Teleki-féle hagyatékból néhány történelmileg és müvészettörténetileg becses relikviát. E mütárgyak között elsőrendü helyet foglal el a tizenhetedik századból való, remekbe készült magyar ötvösmunkával diszitett nyereg, amely egymaga *kétszázhárom millióba került*, ugyanakkor, amikor az egész megszerzett anyagért körülbelül négyszázharmincmilliót fizetett a muzeum. E zománcos diszü nyereg mellett még egy török és egy kisebb magyar disznyereg is szerepel az ujabb szerzemények között. Ezenkivül számos ötvösmü, egyetlen darab féldrágakőből faragott szelence, egy kövekkel ékes szép násfa és közel husz darab kisebb objektum, amelyek szerencsésen egészitik ki a Magyar Nemzeti Muzeum régiségtárának ilyen irányu gyüjteményét.

Pusztuló népszokások. A háborus évtized sokban hozzájárult a magyar népszokások pusztulásához. Évek előtt a somogyi községekben a lakodalmas menet élén haladó nászasszony élő kakast vitt a férfiui erő szimbolumaként, mig a násznagy kis bábut viselt a fején, annak jelzésére, hogy az asszony mégis felülkerekedik. Ma már hovatovább ezt a népszokást is csak fotografiáról ismerjük.

(Kerny István felvétele)

ELŐFIZETÉSI ÁRA
egész évre ..... P 8·40
félévre ..... P 4·40
Egyes szám ára 80 fillér
Megjelenik havonta

TÜKÖR

SZERKESZTŐSÉG
ÉS KIADÓHIVATAL
BUDAPEST,
IV., EGYETEM-U. 4.
Tel.: 1-856-17, 1-856-18

1937 JÚLIUS V. ÉVF. 7. SZÁM

FOTO VADAS ERNŐ

PÉTER-PÁL

Magyar Mezők Múzeum

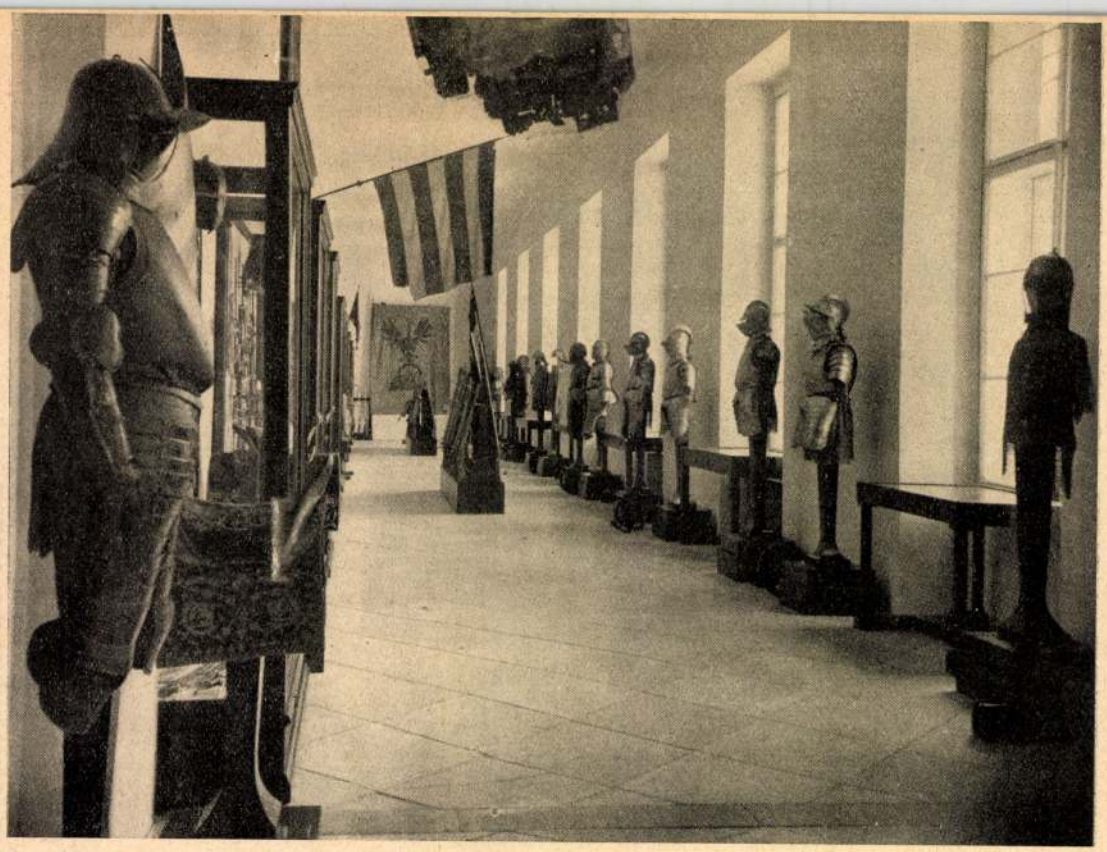

A fegyvertári folyosó részlete

AZ ÁTRENDEZETT MAGYAR TÖRTÉNETI MÚZEUM

Írta Gróf ZICHY ISTVÁN

A Magyar Nemzeti Múzeum eredetileg általános gyüjtemény volt. Magvát gr. Széchényi Ferenc könyvtára és éremgyűjteménye tette ; az alapító nagylelkű adománya olyan élénk visszhangra talált és olyan felbuzdulást váltott ki, hogy a múzeumnak már igen korán, az 1810-es évek elején voltak természettudományi, régiség- és műtárgy-gyűjteményei is. Ezek a gyűjtemények az idők folyamán annyira felszaporodtak, hogy a Nemzeti Múzeum épülete nem bírta mindnyáját magábafogadni. Ezen részben azzal segítettek, hogy egyes tárak anyaga vagy annak egy része kivált és új, önálló gyüjteményekbe nyert beosztást, mint pl. a Múzeum képtára és idegen eredetű iparművészeti anyaga. Másrészt egyes tárak — mint a néprajzi és a növénytár, valamint az állattár egy része — szervezetileg a Nemzeti Múzeum keretében maradtak, de annak épületén kívül voltak kénytelenek elhelyezkedni. A helyszűke mindenütt kellemetlenül éreztette hatását ; emellett a gyűjtemények szakszerű, tudományos vezetése is szükségessé tette a Magyar Nemzeti Múzeum átszervezését. A tudományos munka specializálódása szinte elképzelhetetlenné tette azt, hogy olyan embert lehessen találni, aki a múzeum történeti és természettudományi gyűjteményeit, valamint annak könyvtárát egy személyben tudja irányítani.

Hóman Bálint, aki előbb a Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgatója, azután az egész intézmény főigazgatója volt, régi tapasztalásaiból kiérett tervét valósította meg a Magyar Nemzeti Múzeumról szóló 1934-es törvénnyel, amely bátran levonta a természetes fejlődés következményeit. A törvény a Magyar Nemzeti Múzeum nagyemlékű régi nevét a gr. Klebelsberg által alakított «Gyűjteményegyetemre», az állami közgyűjtemények autonóm testületére ruházta át. Így ma az Országos Levéltár és az Országos Szépművészeti Múzeum is tagja a Magyar Nemzeti Múzeumnak, valamint természetesen tagjai maradtak azok az intézmények is, amelyek a régi Nemzeti Múzeum egyes tárait alakultak. Ezek : az Országos Széchényi Könyvtár, az Országos Természettudományi Múzeum és az Országos Magyar Történeti Múzeum. Az utóbbi múzeumba szervezetileg beolvadtak : a régi Nemzeti Múzeum Érem-, Régiség-, Történeti és Néprajzi Tára, ezenkívül a korábban teljesen önálló Iparművészeti Múzeum, a hozzátartozó Ráth György és a Szépművészeti Múzeumhoz tartozott Hopp Ferenc Keletázsiai Múzeum. A Történeti Múzeum végleges felállítására csak akkor

fog sor kerülhetni, ha a Nemzeti Múzeum régi épületéből mind a könyvtár, mind pedig a természettudományi tárak ki fognak költözni.

Így egyelőre csak igen korlátolt hely áll múzeumunk rendelkezésére abban az épületben, amelyben idővel otthonra kellene találnia. A hely elosztásánál első sorban a Régiségtár anyagára kellett tekintettel lennünk. Ennek elhelyezésére önként kínálkozott az első emeleti rész, mert a régiségtár, amely hazánk legkorábbi és egészen a honfoglalásig terjedő korszakainak régiségeit tartalmazza, természetes bevezetése a Történeti Múzeumnak. Így ennek a főbejárat közelében az előcsarnokból nyíló termekben kell elhelyezést találnia. Ezáltal azt is elérhettük, hogy legalább egyik tárunk végleges helyére kerül. Ez az elrendezés arra is alkalmas, hogy Régiségtárunk kivételes nagy jelentőségét megfelelően aláhúzza, ami különösen időszerű ma, amikor főképpen az angol és a germán nyelvterületeken gazdag népszerű tudományos irodalom foglalkozik az emberiség történetelőtti korszakainak műveltségével. Az a legkevésbbé sem kivételszámba menő idegen, aki ezekkel a kérdésekkel foglalkozott vagy róluk egyetmást olvasott, jól tudja, hogy Magyarország területe milyen nagy szerepet játszott a történetelőtti műveltségek elterjedésében, hogy különösen a neolit- és a bronzkor legérdekesebb kérdéseinek megfejtése csakis a magyarországi leletek segítségével vált elérhetővé.

A Régiségtár felállításánál abban a kellemes helyzetben voltunk, hogy azt nemeslelkű és a Múzeum nagy hivatását megértő adományozók jóvoltából végig új, a gyűjtemény különleges céljainak megfelelően épített modern vasszekrényekben és tárlókban állíthattuk fel. Ennek folytán módunkban volt a tárgyakat a legszigorúbb osztályozásnak megfelelően kiállítani. A szekrények mellett térképek tájékoztatnak a kiállítottak lelőhelyeiről, a térképek alatt pedig rövid szövegek tájékoztatják a látogatót az ott látható anyag koráról, a benne képviselt műveltség elterjedéséről. Emellett még nagyobb térképeket is tettünk ki, amelyeken az egy korban élt műveltségek elterjedését és érintkezéseit tesszük szemlélhetővé. Szóval mindenképen azon voltunk, hogy a figyelmesen érdeklődők minden magyarázat nélkül is minél teljesebb képet kaphassanak a történetelőtti Magyarország területén lefolyt műveltségi folyamatokról. Természetesen nem lehetett a Régiségtár egész területén át ugyanazon módszert alkalmaznunk. A római korszak bemutatásánál, amelynek idejében Magyarország nagy része történeti korban élt és egy nagy történeti műveltség részese volt, más szempontoknak kellett érvényesülniök, mint pl. a neolit- vagy a bronzkor egyes szakaiban. Itt az egyik termet a rómaiak alatt dívott kultuszok bemutatásának, a folyosót pedig a mindennapi élet cikkeinek és a nagy települések műveltségi emlékeinek szenteltük.

Szinte látom, hogy némelyik kedves olvasónk hogy biggyeszti el száját, gondolván : «itt oktatni akarnak, tehát ez is azok közé a kietlen, unalmas helyek közé tartozik, amelyeket tanácsos jól kikerülni». Minden erőnkkel azon voltunk, hisszük és reméljük, hogy sikerült elérnünk, hogy ez ne így legyen. A modern múzeumok kiállításai a közönség számára készülnek. Ha gyűjteményeink teljes anyagát kiállítanók, abban már csak a szakember ismerné ki magát. Ezért ma már csak jellegzetes csoportokat mutatunk be a közönségnek, a teljes kiegészítő anyag pedig külön tanulmányi gyűjteményben áll a kutató rendelkezésére. Azt pedig a legszigorúbb tudományos szempont szerint való rendezés sem tiltja, hogy a tárgyakat ízlésesen ne csoportosítsuk és hogy ki ne emeljük, érvénye-

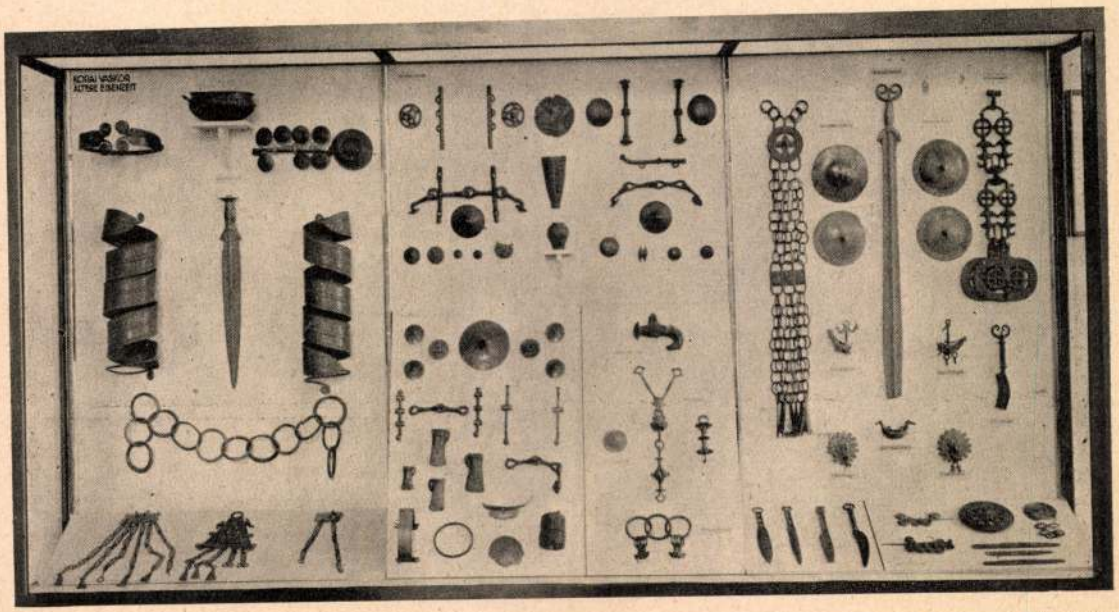

A korai vaskor leleteiből

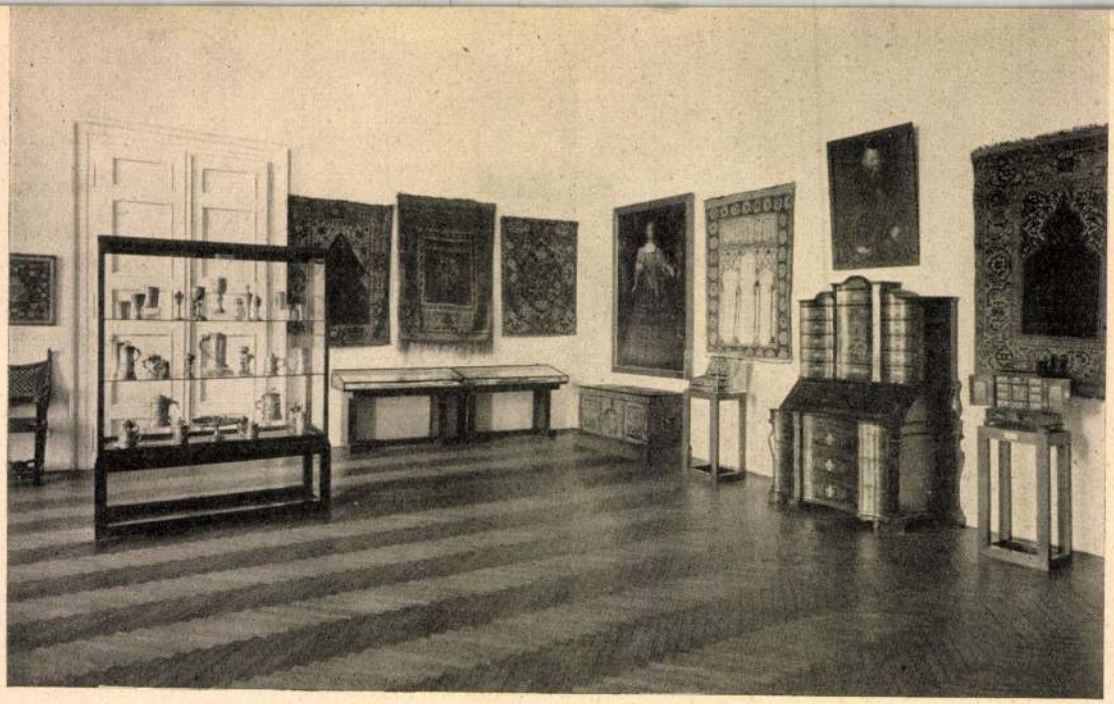

Az erdélyi művészet terme

sülni ne hagyjuk azokat a tárgyakat, amelyek szép formájuknál, anyaguknál, színüknél fogva számot tarthatnak a laikus közönség érdeklődésére. A paleolit kor gazdag naturalisztikus művészete nálunk egyelőre nincs képviselve, erről néhány külföldön talált tárgy másolata ad képet gyűjteményünkben. De a művészi formák milyen hallatlan gazdagságát találjuk a neolit- és a bronzkorszakok kerámiájában, a bronz- és a vaskorszakok érceszközeiben, ékszereiben és díszítéseiben! Mindezek jól láthatón, normális szemmagasságban és levegősen vannak kitéve, úgy, hogy lehetőleg egy tárgy se zavarja a másikat.

Magyarország régen gazdag volt aranyban és így Irországgal együtt a világon mi vagyunk a leggazdagabbak történetelőtti kori aranykincsekben. Ezek az aranykincsek, amelyeknek nagyrésze őskori rejtekhelyeken került ásatás révén napfényre, részben biztonsági, részben esztétikai szempontból falba épített szekrényekben vannak kiállítva. A szekrények belső világításúak, ami különösen érvényre juttatja ötvösmunkájuk finomságait és színük szépségét.

A római kor emlékei közt igen sok finom, helyenkint kiváló emlékét találjuk a klaszszikus művészetnek. A római ékszereket és a formában, színben szép üvegeket egy-egy nagy, belülről világított faliszekrényben állítottuk ki. Tudatosan vagy öntudatlanul, de mindnyájan, akik művelt számba mennek közülünk, a görög-római műveltség adósai vagyunk, és így minden szaktudás és előkészület nélkül is megilletődéssel láthatjuk azt, hogy ez a klasszikus műveltség milyen magas fokon állhatott itt Magyarország földjén, részben éppen a mi mai városaink helyén állt római városokban.

A római gyűjtemény folytatása az újonnan felállított Éremtár. Ez nemcsak magyar anyagot tartalmaz, hanem szélesebb keretű gyűjtemény. Művészi szempontból különösen régi görög pénzei és XV—XVI. századi olasz, francia és német emlékérmei figyelemreméltók. Ennek a tárnak egyik legnevezetesebb látnivalója a magyar királyok és az erdélyi fejedelmek aranyainak szinte teljes — Urmánczy-féle — gyűjteménye, mely mint a Magyar Nemzeti Bank letétje került nálunk kiállításra.

A második emeleten a Történeti- és a Fegyvertár ujjászervezett kiállítása foglal helyet. A Történeti-tár magvát a régebben az első emeleten felállított régi történeti osztály anyaga alkotja ; azonban ennek itt már csak egy része került kiállításra. A Nemzeti Múzeum új szervezetéről szóló törvény értelmében az abba tartozó közgyűjtemények gyűjtési körét is újra kellett elhatárolnunk és ennek megfelelőn kellett a gyűjtemények anyagát átcsoportosítanunk. Így a régi történeti osztályban nagy számban képviselt képzőművészeti anyagot : oltárokat, szobrokat a Szépművészeti Múzeumnak kellett kiszolgáltatnunk. Minthogy ezek valósággal domináló szerepet játszottak a régi felállításban, utóbbi elvitelükkel teljesen felbomlott. Ez lényegesen megkönnyítette azt az elhatározásunkat, hogy a tár régi helyiségeit kiürítsük és a régiségtár számára felhasználjuk.

A második emeleti felállításnál lényegesen eltértünk a korábban követett irányelvektől. Először is nem állítottunk ki olyan tárgyakat, amelyek kimondottan a szellemi műveltség valamilyen körébe és ennélfogva az ilyeneket gyűjtő közgyűjtemények anyagába tartoznak. Így nem állítottunk ki képeket vagy szobrokat, amelyek a Szépművészeti Múzeumba, okiratokat, amelyek az Országos Levéltárba, könyveket, amelyek a Széchenyi Könyvtárba valók. Kivétel az olyan eset, amikor a könyv tartozéka a bútornak, mint a bártfai könyvtárban ; itt azonban a könyvek csak a bútor rendeltetését

A barokk művészet teréből

magyarázzák. Eltértünk a régi rendtől abban is, hogy nem törekedtünk ú. n. interieur-hatások elérésére. A termeket mind egyforma világos színűre festettük és meghagytuk a múzeum régi, szép ajtóbéléseit ; ahol régi ajtót mutatunk be, ott az mint kiállítási tárgy szerepel, — szemben a régi rendezéssel, amelynél román, gótikus és renaissance ajtókon át közlekedtünk és ahol a termek a kiállított anyag stílusának megfelelőn voltak kifestve. Talán lesznek olyan látogatóink, akik sajnálják azt, hogy lemondtunk ezekről a hangulati hatásokról. Szerintünk csak az esetben jogosult az intérieur felállítása, ha az abban levő tárgyak együttese eredetileg is összevaló volt és legfeljebb egyes nem szállítható részei, pl. falai, mennyezete vannak híven rekonstruálva. Ilyen jól értelmezett interieurök pl. a kőszegi gyógyszertár, vagy a sümegi püspöki kastély könyvtára az Iparművészeti Múzeumban. Alig várjuk azt az időt, mikor ezeket is áthozhatjuk a Történeti Múzeum Történeti Tárába. Minden «korszerüen» konstruált (nem rekonstruált) interieur magán viseli a talmi bélyegét. Ezek a hangulatos konstrukciók egy időben sokfelé divatosak voltak és igen jóhiszemű oktató célzattal készültek, de nem volnának összeegyeztethetők a mi korunk őszinteségre és tárgyilagosságra való törekvésével.

A Történeti-Tár felállítását nem tekinthetjük véglegesnek. Arról, hogy a Múzeum gyűjteményei hogyan legyenek elhelyezve, ha az egész épület felszabadul, ma még magunknak sem tudunk képet alkotni. Ez az időlegesség tette elfogadhatóvá azt, amire különben a pénzszüke is rászorított, hogy kevés kivétellel régi szekrényeinkben és tárlóinkban állítsuk ki anyagunkat. De azért a régi szekrényeket is alaposan munkába kellett vennünk, mert ezek nagyrésze — korszerű hangulatkeltés kedvéért — román, gótikus- vagy renaissance-stílusban volt kiképezve. Miután ez nem lenne összeegyeztethető a modern tárgyilagosság elvével, mely szerint a bútor «ne beszéljen bele a benne kiállított tárgy mondanivalójába», igyekeztünk őket álstílusukból kivetkőztetni. Ez természetesen nem mindig járt egyformán jó eredménnyel.

A Történeti Tár anyagának összeállításánál főként azt az elvet tartottuk szem előtt, hogy itt a történeti Magyarország anyagi műveltségéről kell minél teljesebb képet adnunk. Így itt csak olyan tárgyakat állítottunk ki, amelyek vagy hazánkban készültek, vagy pedig itt voltak használatban és ezáltal nyertek polgárjogot régi műveltségünkben. A teljesség kedvéért áthoztuk ide az Iparművészeti Múzeumnak itt elhelyezhető magyar régiségeit, viszont oda helyeztünk át minden olyan, korábban a Nemzeti Múzeumban kiállított tárgyat, — főként ötvösműveket — amelynek magyar vonatkozása nem volt kimutatható. Polgárjogot nyert idegen eredetű tárgyaknak tekintettük pl. Konstantinos Monomachos bizánci császárnak Nyitraivánkán talált koronáját, melyet a császár valószínűleg I. András királyunknak küldött ajándékul. Ez a darab különben világvonatkozásban is egyik legszebb emléke a bizánci zománcos ötvösművészetnek. Ilyenek továbbá azok a limogesi zománcos veretek, amelyek magyar templomok romjaiból kerültek elő ; ilyenek azok az olasz bársonyok, amelyekből itt készültek miseruhák templomaink számára, és amelyeket már rendszerint magyar hímzések díszítenek. Ide tartozik az az elsőrendű, 16. század eleji brüsszeli falikárpit, amely már a 16. század óta a győri püspökség kincseihez tartozott ; ide tartoznak még azok a hatalmas, pohárszékre való aranyozott ezüstserlegek, amelyek egy 17. századi Erdődy grófné rendelésére készültek és azóta a galgóci vár ebédlőjében álltak egészen a közelmúlt időkig.

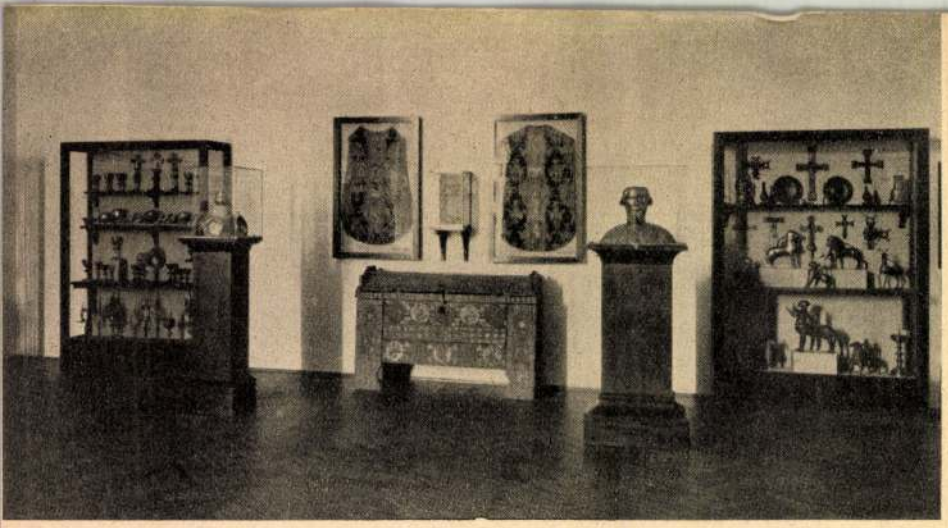

Az Árpádkori magyar terem részlete

A Történeti Tárban a Kr. u. 11—18. századi régiségek vannak kiállítva; a helyszűke nem engedte, hogy a 19. századra is kiterjeszkedjünk. Teljes mértékben igyekeztünk itt is érvényre juttatni azt az elvet, amelyet már a régiségtár rendezésénél is szem előtt tartottunk, hogy a múzeumi kiállítás az ú. n. laikus közönség számára készül, hogy annak anyagát erősen megválogatva, a zsúfoltság lehető kerülésével kell bemutatnunk.

Csak ilyen «levegős» felállítással érhetjük el azt, hogy egy olyan gyűjtemény, amelynek annyi művészi becsű bemutatnivalója van, mint a mi Történeti Tárunknak, ezeket az értékeit szóhoz juttassa, érvényesülni engedje.

A Történeti Múzeumnak ez a tára, azáltal, hogy az Iparművészeti Múzeum magyar anyagának legnagyobb részét is átvette — azáltal, hogy a régi magyarországi asztalos- és fafaragó-művészetnek eddig kiállítatlanul maradt remekeit: a bártfai gótikus és a nyirbátori kora-renaissance stallumokat bemutatja, olyan gyűjteménye lett hazánk történeti és műveltségtörténeti emlékeinek, amilyen eddig még soha nem volt együtt. Külön kiemeljük még, hogy a Tár utolsó termében az erdélyi magyar fejedelemség emlékeit, különösen ötvösségének remekeit gyűjtöttük össze.

A Fegyvertárat a történetivel párhuzamosan futó nagy folyosón állítottuk fel. Ebben ma már teljes képét kapjuk a fegyverzet magyarországi alakulásának. A fegyvertár régi anyagából sokat átadtunk a Hadtörténeti Múzeumnak, de ezek mind csak a 18. század elejétől fogva létesült állandó hadsereg felszerelési tárgyai voltak. Viszont a velencei egyezmény alapján Bécsből, a volt császári gyűjteményekből kapott gazdag, nagyrészt elsőrendű anyaggal és néhány szerencsés vásárlással fegyvertárunknak olyan hiányait sikerült pótolnunk, hogy ma már ez is igen jelentős tényezője lett a Magyar Történeti Múzeumnak.

Legyen szabad végül még egy egészen személyes megjegyzést tennem. Ha ez a gyűjtemény megnyeri a közönség és a szakkörök tetszését, ha sikere lesz új felállításunknak, akkor ez a siker a Történeti Múzeum itt érdekelt tárai összes tisztviselőinek szakértelmét és jóízlését, a tisztviselők és alkalmazottak fáradhatatlan lelkes munkáját, és ami nálunk nem mindennapi dolog, szeretetteljes összedolgozását dícséri.

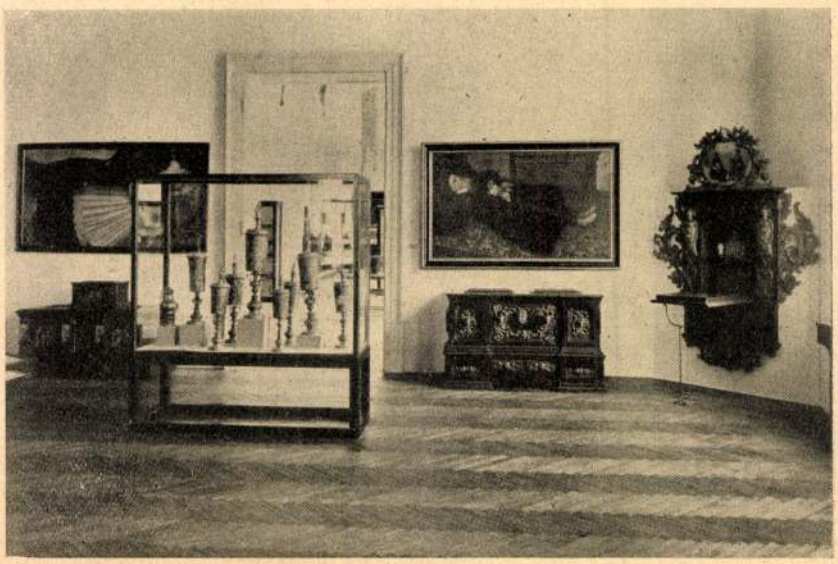

A 17. század anyagából

A. Elsheimer: A zsidók átkelése a Vörös tengeren

„A HÓNAP MŰTÁRGYA" A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN

Április havában, *Elsheimer* Ádámnak (1578-1610) a zsidóknak a Vörös tengeren való átkelését ábrázoló festményét állították ki a Nemzeti Múzeum kupolacsarnokában. Elsheimer, a Rómába szakadt német festő ezen eddig ismeretlen festményét a Magyar Művészet mult év decemberi száma ismertette.* Abban a közleményben a kép még darabokra törötten, apró hiányokkal, helyenként levált festékréteggel, megtalálásának eredeti állapotában szerepelt. Azóta dr. Váli László festőművész, múzeumi restaurátor, nagy szakértelemmel véglegesen kijavította, s most így kerül a közönség elé. Ebből az alkalomból bemutatjuk annak megújhodott alakját és egyúttal kitérünk a munka alatti és utáni tapasztalatokra is.

A kilenc darabra törött és jelenleg az újabb törés ellen rézkeretbe foglalt szürkefoltos, vörös, habos rajzú, ellipszis-alakú márványlap, melynek mintázata adta tulajdonképp a kép kompozíciójához az ötletet, régen törhetett szét és többször ragaszthatták, ezt a felülről lefelé haladó főtörés erősen csorbult széle mutatta. A tisztítás alatt tünt ki, hogy a művész a márványlap vörös részét, mely a Vörös tengert ábrázolja, nem mindenütt hagyta érintetlenül, hanem ott, ahol szükségesnek látta, többnyire annak fehérfoltos részein, vörössel festette át. A befestetlenül maradt márvány megbarnult színét, a többszörös, idők folyamán megromlott olajréteg okozta. A festett részekről leválasztva a régi lakkréteget, a színek tündöklő, élénk tűze bukkant elő. E tisztítással egyúttal az előbbi cikkben említett három háromszögre bontható nagy háromszöges főcsoport, élén Mózessel és Áronnal, mely az előteret képezi, még világosabban és határozottabban uralkodik az egész kompozíción és háttérbe szorítja a kétoldalt és mögötte levő csoportozatot, melynek változatos, mozdulatlan és nemes pózokban levő alakjai csak most váltak igazán láthatóvá.

Élénk színezése mellett, mely a XVII. század eleji olasz festészetet, s így Elsheimert is

* *(A 375. oldalon E. halálozási, a 378. oldalon említett kép keletkezésének éve, sajtóhiba folytán téves.)*

Magyar Művészet 1936.

jellemzi, különösen a főcsoportnak megvilágítással való kiemelése, a jelentéktelen alakoknak pedig sötétebb színekben való összefoglalása, — ami Elsheimer festészetének fő jellemzője — tulajdonképp e tisztítás által jutott csak kellőkép érvényre.

Másik jellemzője, hogy a vérbeli figuralista bravúros ecsetkezeléssel gyakran csak jelzi nemcsak az egyes formákat, hanem az egész alakokat, amit festési modorára vonatkozólag az előbbi cikkemben csak felemlítettem, de a képen a megbarnult lakk- és szennyréteg miatt nem láthattam, itt most szintén előtünt. A háttérbeli csoportot, a tengerbe merülő egyiptomi hadsereg alakjainak nagy részét, de különösen a hatalmas lendülettel ugró lovakat, a márvány szürke alapjára vetett néhány jellemző kontúrvonallal és fényfolttal hozta ki. Tehát, ha a képen alul, a középen álló nő melletti sziklán látható névaláírástól el is tekintünk, ezen teljesen egyéni stílus is bizonyítéka annak, hogy e kép kétségkívül Elsheimer Ádám hiteles műve.

Az aláírásra vonatkozólag az E kezdőbetű alsó és felső szárának kissé hátraugrása jellemző Elsheimer szignálására, melyet még írottbetűs aláírásánál is nyomtatott formában használt *(Drost W. Adam Elsheimer und sein Kreis 119 old. 58. és 120. old. 59.)*, amit egy hamisító nem igen vett volna észre. Ezt is biztos támpontul vehetjük a kép eredeti voltát illetőleg.

Elsheimer ezen kis méretei dacára hatalmas kompozíciójának keletkezését római tartózkodásának első felére helyeztem első cikkemben s itt még csak azt akarom leszögezni, hogy az felfogásban, elgondolásban nem áll társtalanul ezen korszakának művei között. Ugyanis mozgalmas, tömeghatásra épült képein rendesen az elemi erőkkel küzdő, azok elől menekülő emberiséget mutatja be. Ilyenek az *Özönvíz*, a *Trója égése* és *Pál hajótörése* is. Az előbbi kettőnél *(Drost id. m. 21. old.)* pedig a csoportelosztásnak ugyanazon rendszerével is találkozunk, azaz ha a kép alsó felén jobbról balra lejtőegyenest vonunk, az ezalatti, foltban összetartó rész képezi a főcsoportot. Itt jobboldalt a nagyobbméretű, balfelé a távolba enyésző kisebbek csoportosulnak. Az előbbiek magaslaton, utóbbiak mélyebben fekvő, völgyszerű tájképi részben mozognak.

Ha végigtekintünk Elsheimer ismert, teljes oeuvre-jén, azt tapasztaljuk, hogy annak legnagyobb része rézlemezre és csak igen kis része fára festett. Márványlapot, ezt az önálló, függő képnek egészen alkalmatlan anyagot nem találjuk nála. Általában a kőre festett képek ritkaságszámba mennek, a kőlapot sohasem alkalmazhatták függőképek anyagául, súlyos és festésre kevésbé alkalmas volta miatt. Ellenben, ha jól megfigyeljük, Elsheimer szóban levő képének széleit, azon egyenlő távolságokban kis csorbulásokat találunk, ezek azt jelentik, hogy az, összesen 12 szöggel vagy csavarral valamire fel volt erősítve. A XVI. század közepén az ú. n. cabinetek, vagyis sokfiókos, polcos szekrények voltak divatban, melyeket többnyire igen nagy fényűzéssel állítottak ki, ezek kisebb-nagyobb betéteit Olaszországban féldrágakövekkel, márványmozaik, vagy intarziás képekkel, rommárványlapokkal töltötték ki. Ez utóbbiak tulajdonképpen az Elsheimer-féle kép márványával azonos mészizappal elborított törmelékkőzetek, melyek csiszolva színben és rajzban város, táj, de leggyakrabban romokat ábrázoló vidék hatását keltik. Innen a márvány elnevezése is. Ezen rommárvány-képeket természetesen csak kis darabokból válogatták ki és alakjuk a kis fiókok, ajtók betétein rendesen ellipszis. A cabinetek anyaga csaknem mindig nemes fa. A XVI., XVII. században többnyire fényezett, fekete ébenfa. Fekete ébenfából készült, díszes műtárgyak készítésének ipara Olaszországon kívül, másutt is el volt terjedve, így Németországban, főleg Augsburgban értek el magas fokot. A német ébenfamunkákon azonban féldrágakő és márványok helyett inkább ezüstveretek, dombormüvek, deszkára festett kis képek szerepelnek.

Márványlapunk szélén a festett keskeny fekete csík csak megerősítheti ama feltevésünket, hogy a cabinet, melynek a betétje volt, feketeszínű, vagyis ébenfából lehetett.

HÖLLRIGL JÓZSEF

sebb országa a világnak, a hol a legtöbb tekintet kivántatik meg a politikai élet külső illemeire, s a hol hűségesen el kell fogadni a becsületes embernek a párt előítéleteit és hagyományait. S Disraelit az tette első miniszterévé a tory pártnak, hogy a tory elvet egyenesen megforditotta; leverte ellenfeleit az által, hogy többet igért s saját pártját a tulzó-reformerek kezébe játszotta. De ez még nem minden. Ez az ember, arisztokratikus összeköttetések nélkül elérte, hogy politikai felsősége uralkodik az arisztokráczia fölött; a nép rokonszenve nélkül elérte, hogy uralkodik a nép fölött; ez ember tisztán speculativ nézetekkel elérte, hogy egy kiválóan praktikus nemzetet kormányoz; ez ember a legnagyobb hitetlenséggel pártja elveiben elérte, hogy a pártbuzgalom egész fatalis vakságával követik; s a mi több, oly régi vitás kérdések szellemeit idézte föl a parliament és királyi előjogok közt, a melyek a Stuártok ideje óta háboritatlanul aludtak, s teremtett egy alkotmányos válságot, kisérve nagy zavarral bizonyosan, komoly veszélylyel lehetőleg."

Eddig a jellemzés. Az események azótai menetéből hozzá tehetjük, hogy a zavar bekövetkezett ugyan, de a veszély nem.

II. Törvényszék.

Tekintsünk be egy pillanatra a törvényszékek termeibe is. Lássuk mik folynak ott; micsoda esetekben itélnek, és hogyan? Mindamellett jegyezzük meg, hogy nem minden esetből idézünk példát, csak a különösebbekből.

Dublinban, a trónörökös ottjártakor *egy lord*, a ki azon kivül katonatiszt, kibérelt egy bérkocsit, s fizetésre kerülvén a sor, a kocsizás óráját 6 pennyvel, szóval a rendes dijon alul akarta fizetni. A bérkocsis ellentmondott, szóváltás fejlődött ki köztük, s a lord a kocsist esernyőjével arczul ütötte, s egyik szemét ugy meg találta sérteni, hogy az, a miatt egy pár hétig nem folytathatta keresetét. A kocsis természetesen föladta a tisztet a törvényszéknek, s ő lordságát 750 frt fájdalom-dij fizetésére itélték.

Lord Ranelagh bevádolt a törvényszék előtt egy asszonyt, hogy ez az utczán pénzt kunyorált tőle, s mivel többszörös kérésére nem kapott, kiütötte a kalapját fejéből s a szivart szájából. Azért jelenti csak a törvényszéknél, — mondá — nehogy a legközelebbi alkalommal már fogát üsse ki. Az asszony beismerte a tettet, s szembe fordult a nemes lordnak: hogy ő neki jó ismerőse, több pénz-szerzési dologban az ő segitségével élt; miért bánik ugy vele? Neki a lord tartozik nehány shillinggel, a lord tudja azt jól; adja meg neki, aztán ő tőle elmehet a hova akar. A törvényszék kiadta egy bizottmánynak, hogy vizsgálja meg a lord és a kéregető asszony közti ügyet.

Két paraszt kint a mezőn azzal mulatta magát, hogy kutyáikkal kegyetlenül összemarattak egy szegény macskát. Először a földön tépették meg, azután a macskát két hátulsó lábánál fogva fölemelvén, a fejét harapdáltatták. E kinzásért feladták őket a törvényszék elé, s 30 forint pénzbirságban s a költségek megtérítésében marasztaltattak el. — Egy másik törvényszék előtt egy paraszt 76 forint pénzbirság fizetésére itéltetett, a miért üszője szarvait közvetlen a tövénél lefürészelé.

A *portobelloi törvényszék* 3—3 forint büntetést szabott azon három fürdő egyénre, kik kocsijukkal beljebb mentek a vizbe, mintsem a szabályok által megengedve van. (Tengeri fürdő helyen az a szokás, hogy mindenik fürdő kap egy kis kocsit, s azzal a sekélyes parton bemegy bizonyos vonalig, s abban vetkezik le, a fürdés után abban jön ki.) Hasonló büntetést mért azon két fiatal emberre, kik közelebb csónakáztak a nők fürdő-helyéhez, hogysem mint illenék. Továbbá 10 forintra s a költségek hordozására büntettek két parasztot, a kik két kutyát összeveszitettek, s nem engedték másoknak se, hogy azokat szétválaszszák.

Egy orvos 13 hétig gyógyitotta egy majorosnak a kezét, s akkor rájött, hogy biz az az ördögé, le kell vágni. Az ember törvényszék elé vitte a dolgot; szakértők megvizsgálták az egész gyógykezelést, s azt tévesztettnek nyilatkoztatván, az orvos 1620 forint kárpótlás lefizetésére itéltetett.

Egy pinczérnő bevádolta korcsmárosát, hogy az oka volt egyik ujja elvesztésének és szenvedett kinjainak. Együtt csináltak valamit a konyhában, s a gazda gondatlanul tett le egy éles kést, az leesett, s a leány ujját annyira megsebesité, hogy le kellett vágni. A jury 450 forint fájdalom-dijat itélt a leány részére. (Folyt. követk.)

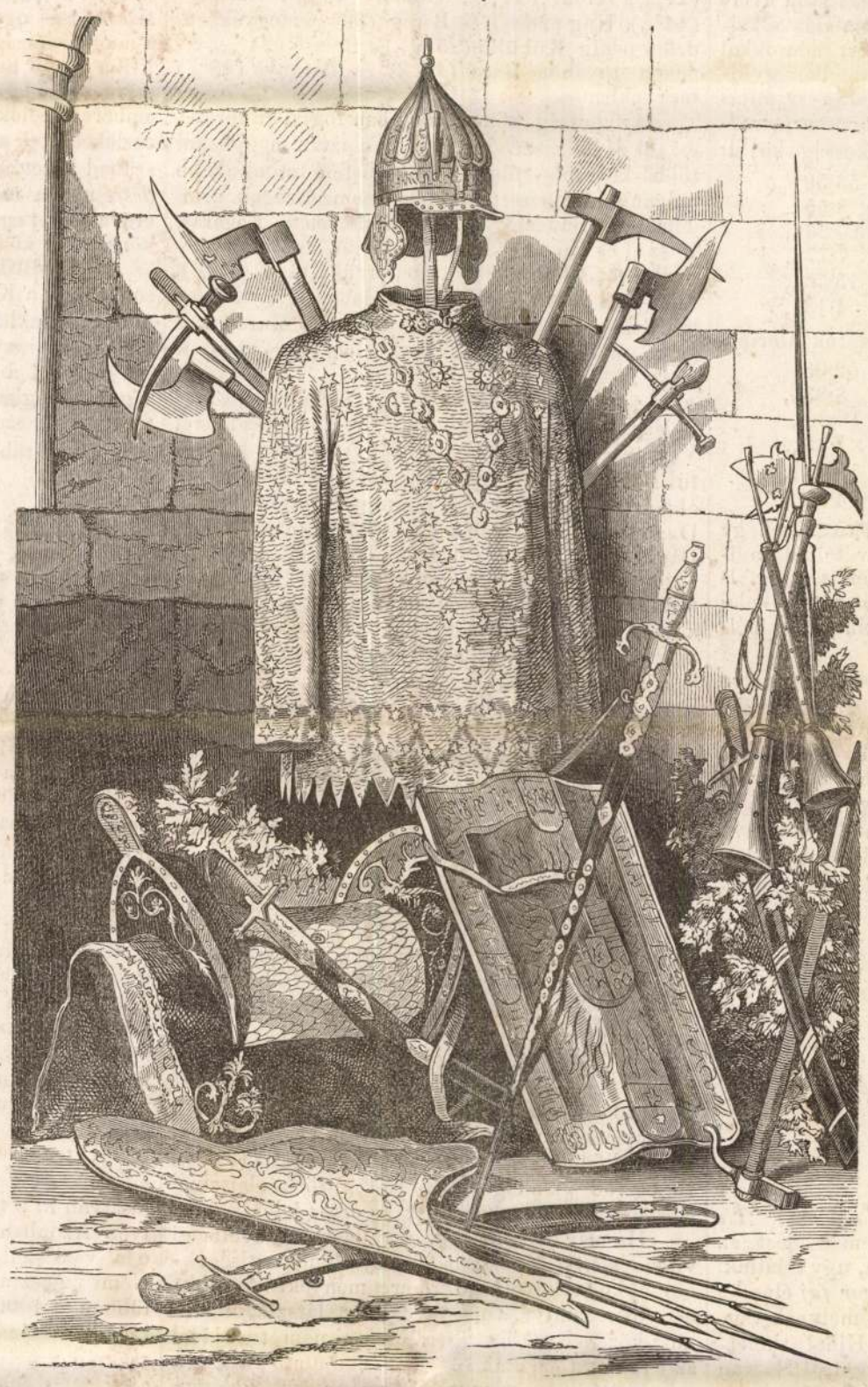

Magyar régiségek.

A nemzeti muzeum régiségtárából.

Nemzeti muzeumunk fegyver és régiségtára — dr. Rómer Flóris derék régészünk fölügyelete alatt — közelebb uj rendezés alá került, s e napokban fog ismét megnyittatni a közönség szemléletére. Ez alkalomból — egy csoportozatban — néhány érdekes régiség rajzát közöljük, a melyek többnyire egyszersmind történeti ereklyék is: 1. Képünk középterét egy 15-ik századbeli pánczéling foglalja el; állitólag Hunyadi Jánosé; arany és ezüst sodrony-karikákból készült arany nappal, holddal és csillagokkal, drágakövekkel kirakva. 2. E fölött vas-sisak, arany diszitményekkel. 3. Hunyadi János hegyes kardja, arany markolattal, a kardtok diszitményekkel. *Ez alatt:* 4. Mátyás király paizsa barna fából, aranyozva; festett czimerekkel s feliratokkal. (Másolat a Párisban levő eredeti után.) *Mellette:* 5. Kemény János, erdélyi fejedelem nyerge; violaszin bársony, arany himzésekkel és türkizesekkel kirakva. *Ezen nyugszik:* 6. Kemény János kardja; arany markolat, zománczozott bársonytok. *Az előtérben:* 7. Báthory Gábor kardja fekete bőrtokja ezüst nap-, hold- és csillagokkal diszitve. *Ezzel keresztben:* 8. puzdra, barna bőrből, arany, himzetekkel. 9. Kelevézek. *Oldalt:* 10. Két tárogató. 11. Rákóczi Ferencz csákánya, a nyelében furulya. 12. Dobó István kardja.

Egyveleg.

·/. (*A franczia erődök.*) A „franczia erődök" czim alatt érdekes röpirat jelent meg Prevost franczia ezredestől. E műben szerző az erődök hasznosságát mutatja ki, s azt, hogy az ágyuztatások nem oly borzasztóak, mint hinni szoktuk. Ez állitása bebizonyitására egy kimutatást állit fel, melyből a következőket veszszük ki. Strassburg kapott 193,000 golyót, de csupán 300 ember veszté életét. Párisra esett 10,000 golyó, megölt 107 embert. Thionvillere 30,000 golyó vettetett és megölt 200 lakost. Mi az erődök ellenállási hatalmát illeti, erről igy szól Prevost: Páris és külerődjei 250,000 ágyugolyót kaptak anélkül, hogy ez által az éhségszabta feladás csak egy pillanattal is siettetett volna. Belfortra több mint 400,000 ágyugolyó szóratott anélkül, hogy az erőd feladásra kényszerittethetett volna.

·/. (*Az Elysée-palota.*) Az Elysée-palota, melyben Thiers legközelebb estélyét tartá, már régóta nevezetes szerepet játszik Franciaország történetében. A különben nem fényes külsejü épület csinos s terjedelmes kertben fekszik a Tuilleriák közelében. Épittetett 1728-ban Evreu gróf számára. Birta utána a király kedvese, Pompadour asszony, ki lakását itt tartá, majd eladta, később XV. Lajos vette meg. 1793-ban nemzeti Elyseum. 1808-ban Napoleon tölté itt napjait. Utána sógora Murat. 1816-ban, midőn Berry hg. és herczegné itt laktak, Bourbon-Elyseum. 1852-ben az államcsin után Napoleon-Elyseum, ki cselszövényeit itt forralá. 1867-ben az orosz czár és a török szultán laktak benne. 1870-ben a kommunisták által kivégzett Thomas tábornok itt tartá szállását. 1872-ben Thiers nyári lakává lőn, a minthogy a főváros nem Páris, hanem Versailles.

·/. (*Nagyszakálluak 300 év előtt.*) A legnagyobb szakáll-hős talbergi és weineki Rauber András volt, ki mint II. Miksa császár haditanácsosa halt meg 1575-ben. Szakálla csudálatba ejtett mindenkit; ha leült, szakálla leért egészen lábáig, ha állott, a földön terült el szakállának két vége. Közönségesen egy nagy botra föltekergette szakállát, mely a szélben mint egy kibontott zászló lebegett. Halála után két részre vágták el. — A braunaui polgármesternek (Bajorországban), ki 1572-ben halt meg, szintén óriási szakálla volt, s még mai napig életnagyságban látható a braunaui plébánia templom falán kivésve. Midőn járt, szakállát mindkét oldalról kezeiben magasan föltartá, mert máskép menésében gátolta volna, sőt reá lépve el is esett volna. Mégis szakálla volt halálának oka. Egy alkalommal, midőn ki akart menni, elfelejtette szakállát fölemelni, és a mint a lépcsőre hágott, reá lépett szakálla végére, ugy hogy a lépcsőről lebukott és a nyakát törte.

** (*A franczia hadsereg jelen állása.*) A franczia tényleges hadálladék tesz ma 464,366 embert. Ezek közül 298,200 gyalog; 60,000 lovas; 45,000 tüzér; 9000 árkász; 6000 szekerész; 8000 kezelő munkás; 23,000 rendőrkatona; 6166 republikánus gardista.

Vas. Ujs. 1872. 200. l.

a számos kérdő pontok közül nem is tudhatta, hogy melyik a lényeges, s melyik lesz az, melyet ha talán kivánságuk szerint ferdén alakitanak, nem válik-e épen hátrányukra.

Igy tehát, habár a tulajdonképeni népszámlálásnál elmaradt is a nemzetiségi fölvétel, valahára mégis eléggé megbizható adatok jutottak a nemzetiségre nézve is kezünkbe. A megjelölt kérdő pontok között ugyanis befoglalva lévén az iskolaköteles gyermekek által használt mindennapi nyelv is, ebből az illető arányszámitással eléggé pontosan kitudhatni azon vidék nemzetiségét is, vagyis inkább azt, a mi ezzel majdnem tökéletesen egyre megy, s a mi még sokkal helyesebb, hogy t. i. melyik nyelv azon tájon az uralkodó, mivel a nemzetiségi kérdés lényegileg utoljára is csak a nyelv-kérdésre vezethető vissza; reánk nézve ez a legfontosabb, együttes fejlődésünknek ez a legfőbb akadálya.

Hogy valóban mennyire megbizhatók a nemzetiségi kérdést illetőleg ezen indirekt uton nyert adatok, kitünik, ha azokat a népszámlálás alkalmával a vallási viszonyok iránt nyert adatokkal hasonlitjuk össze. A népiskolai fölvételkor gyüjtött adatokból ugyanis a szokott arányszámitás által a lakosság *vallására* nézve a következő eredményeket találjuk: Magyarország lakossága közül:

római katholikus	53·59%
görög „	8·55 „
keleti görög	10·26 „
ágostai evang	7·77 „
helv. hitv.	15·70 „
izraelita	4·13 „

ellenben a népszámlálásnál nyert adatok szerint:

róm. kath.	52·93%
görög kath.	8·83 „
keleti gör.	10·26 „
ágost. evang.	7·85 „
helv. hitv.	15·44 „
izraelita	4·65 „

mely két adatsor összehasonlitásából kitünik, hogy a népszámlálási és a népiskolai fölvételből indirekt uton nyert adatok között a különbség legfeljebb is $^1/_4$—$^1/_2$ %, a mi mellett tehát a népiskolai fölvételből merithető adatokat e tekintetben méltán megbizhatóknak mondhatjuk.

Tudván már most, hogy a gyermekek nyelve rendesen az, a mi a család uralkodó nyelve, az iskola-köteles gyermekek számát csak a lakosságnak később a népszámláláskor kiderült létszámával kellett községenként összehasonlitanunk, hogy az azon vidéken használt nyelvek aránya felől is biztosan legyünk tájékozva. E nehéz munkára vállalkozott Keleti Károly, az országos statisztikai tanács nagyérdemü igazgatója; valahára tudjuk tehát, hogy hányadán vagyunk.

Van ugyanis e szerint:

	Magyarországon	Erdélyben	együtt
magyar . .	49·84%	31·71%	40·77%
német . . .	14·32 „	10·66 „	12·49 „
román . . .	10·92 „	57·47 „	34·19 „
tót	16·42 „	0·01 „	8·21 „
szerb . . .	2·58 „	0·00 „	1·29 „
horvát . . .	1·87 „	0·00 „	0·93 „
orosz . . .	4 03 „	0·00 „	2·00 „
egyéb . . .	0·02 „	0·15 „	0·08 „
Összesen:	100 %	100 %	100 %

Ezen általános eredményeket már most az ország egyes vidékeihez viszonyitva, ugy találjuk, hogy *absolut többségben van a magyar faj* először is a Tisza tájékán azon területen, melynek végpontja északon Torna és Sátoralja-Ujhely, keletfelé Debreczen, délről Szeged, nyugotról Hatvan és Kecskemét; u. m. Torna 95·2%, Szabolcs 96·95%, Borsod 93·97%, Heves 99·47%, Jászkunság 99·77%, Hajdu kerület 100%, Csongrád 98·81%, Csanád 71·98%. E nagy területen kivül még mintegy kisebb góczpontja a magyar fajnak Erdélyben Csik (90%) és Udvarhelyszék (98%) tájára, Magyarországon pedig Győrmegyére (98%) esik, mely területeket majdnem tisztán a magyar faj lakja. Ezen három fő czentrum között az összeköttetést azon megyék képezik, melyeknek lakossága még 50—75%-ig magyar, és a melyek ama czentrumokkal együtt a 46—48½ szélességi fokok között egy nyugotról kelet felé huzódó széles távolyt látszanak mintegy képezni Magyar- és Erdélyországon keresztül, a mely csak a hegyesebb vidékeken szenved tekintélyes bemetszéseket, mint a hol idegen elem nyomul közébe, — ugy hogy a székely föld kivételével a magyar elem lakhelye az ország sikrészeivel és lapályaival látszik összeesni.

Ezen előttünk elnyuló széles pirosas szalag ugyanis, — a mint a *magyar* faj lakhelye Keleti térképén előnkbe tünik, — nyugoton a stájer határokon kezdődve, északról Komárom (83%), Esztergom (82%), Nógrád (67%), Abauj (64%), délről pedig egy ideig a Dráva mellett, (Zala 73%, Somogy 89%), majd innen tovább Bácsban a német elem által felszoritva, a Marossal egyirányu Tolna (63%), Pestmegye (76%) és Csanád (71%) déli határán huzódik el, hol Aradmegyében (22%) ismét a román elem által nyomatik feljebb északfelé Biharig (54%), a mely Szathmárral (60%) együtt mintegy keleti határát látszik képezni a sikot lakó magyar faj területének, mivel innen kelet felé Erdélyben a székelyfölddel való összeköttetést eszközlő Torda- és Kolos-megyékben már 40%-jét sem teszi ki egészen a magyar a lakosságnak. E széles sávolyon kivül mintegy külön karokként az ország határa felé kinyulik még a magyar faj legalább egy negyedét, sőt sok helyt majdnem felét képezve a lakosságnak, u. m. északon Sopron (44%), Pozsony (39 %), Bars (27%), Hont (44%), Gömör (46%), Zemplén (44%), Ung (28%) és Bereg (39%) megyékben, délen pedig Küküllő (25%) és Brassó (24%) vidékén, továbbá Bács (41%) és Baranya (45%) megyékben.

Az ország zömét magában foglaló e terület északi és déli szélein látszanak aztán megjelenni többé-kevésbbé tömegesen, s befelé mindinkább halványuló szinezettel az idegen nemzetiségek, u. m. délről a mindenek előtt feltünő *román* Fogaras, Naszód és Kővárvidékén s Hunyad- és Zarándmegyékben több mint 90%, ezenkivül Krassó (81%), Alsó-Fehér (83%), Közép-Szolnok (59%) és Dobokában (79%) több mint 50% s Máramaros (29%) s Bihar (44%) és Szathmárig (31%) benyulólag 25%-el.

A német elem Mosony (76%), Sopron (43%) és Vas (38%) megyék felől 25—50%-tel kezdődve, Veszprém (18%) és Fehér (16%) megyén keresztül Pestig (15%) terjed, itt már csak 15—18%-re olvadva le, hanem innen mintegy lecsavarodván a Duna mentében Tolna (36%), Baranya (39%), Bács (29%), Temes (39%) és Torontálhoz (46%) érve, itt számuk ujra majdnem 50%-ig nő, hol mintegy dél felől a románnal együtt szegélyezve a magyar faj területét, e megszakadás után ismét a szász székekben tünik föl élénk sárga szinével Segesvár (57%), Nagy-Sink (56%), Medgyes (62%), és Beszterczevidékén (84%)-tel, mig ellenben északon, habár Szepesben magában szinte majdnem 40%, de Turócz (15%), Bars (12%), Nyitra (11%) és Pozsonyban (10%), a szláv elemek mellett már csak kevésbbé bir feltünni.

A szlávok zöld területe az ország északi határán Sárostól Nyitráig terjed, kivált a Vág és Garan-völgy mentében, a hol leginkább kitünik élénk zöld szinével, t. i. több mint 90%-tel Árva (97%), Liptó (96%), Zólyom (96%) és Trencsénben (96%), s azután következnek Turócz (84%), Szepes (55%), Nyitra (72%) és Sáros (62%), több mint 50%-tel, a melyeket aztán mintegy halvány uszályként követ Pozsony (41%), Hont (46%) Nógrád (31%), Gömör (49%), Abauj (26%) és Zemplénben (32%), e fajból 25—30%-tel; e mellett Ung (20%) és Beregmegyékben a lengyel határig kitoluló magyarság piros vonalai által megszakitva, az északfelőli beszegélyezésre Máramaros (51%), Bereg (52%) és Ugocsában (50%) sötét olajszinében 50%-tel a ruthen vagy az orosz jelenik meg.

Ha már most az ország vallási és müveltségi viszonyait vetjük össze a fent rajzolt nemzetiségekkel, akkor a következő fő eredményekre jutunk: nagyban tekintve, a magyar faj, ugy látszik, mindenütt középen áll, 50% irni-olvasni nem tudójával az e tekintetben csak 16—36%-et mutató német s a sok helyt 90%-et mutató román között, eléggé föltünőleg e helyet épen a szlávokkal osztva meg. Ha pedig még a vallást is fölveszszük számitásunk körébe, akkor a *Magyarországot lakó nemzetiségekre nézve miveltségi tekintetben*, az idevonatkozó térképek összehasonlitása után, mintegy a következő sorrend látszik előnkbe tünni: u. m.

német	ágostai ev.	
	helv. hitv.	
magyar	helv. hitv.	szláv.
	róm. kath.	
román	róm. kath.	
	görög kath.	

vagyis hogy átalában legmiveltebb a német, kivált az ágost. hitvallásu, s legmiveletlenebb a román, kivált a görög kath. hitü.

Ennyi, a mit a Magyarországot lakó nemzetiségek, illetőleg a különböző nyelvet használó néptömegek tényleges viszonyairól tudhatunk. E szerint, a mint látható a legrészrehajlatlanabb számitás mellett is, sokkal kedvezőbben állanak a viszonyok a magyar fajra nézve, mint talán gondolták; mert az ország közepét elfoglalva tartani, s e mellett kulturalis viszonyaira nézve is szomszédai közt épen a középen állani: ez egy fajra nézve annyi, mint a legbiztosabb positio az uralmat azon állam kezében megtartani.

Azonban mind ez előnyök mellett is másfelől meg kell vallani, hogy hi[illegible] ábránd volna azzal hitegetni magunkat, hogy a magyar, avagy ez vagy ama faj, lesz az *egyedül* uralkodó és fennmaradó faj e hazában. A tapasztalás már eléggé megtanitotta a vén Európát, hogy ez nem igy van; — minden területen az ott lakó népelemeknek megvan a maga természeti jogosultsága a fenmaradásra, — a különbség egyedül csak az arányban rejlik, a mely ismét csak a viszonylagos miveltségtől függ. *Mennél magasabban áll valamely faj miveltsége szomszédaié felett, annál nagyobb mértékben fognak az ő utódai amazok mellett fenmaradni*, és pedig *mennél miveltebbek versenyfelei, a győzelem esetében aztán annál nagyobb sikerrel;* — ugy hogy ily viszonyok között, minők a magyarországiak, csak egyetlen nemzetiségi politika lehet helyes, az t. i., mely ama krisztusi elvre van alapitva, hogy „a mit akartok, hogy az emberek cselekedjenek ti véletek, ti is ugyanazt cselekedjétek azokkal", — vagyis az, mely teljesen szabad kezet ád a csendes, békés *miveltségi fejlődésre* nézve mindenik nemzetiségnek, nem akarva erővel kényszeriteni vagy elnyomni azt bármily körülmény között is."

Ily politika mellett nem kell attól tartanunk soha, hogy a Kárpát körlánczolatán most belől lakó nemzetiségekből idővel bármikor is más valami lehessen, mint egy összeforrott, erős *egységes nemzet*, melyből a ma élő népelemek mindenike igazságosan megkapja a maga részét, a mint miveltsége s képessége szerint azt érdemli.

Ennél többet egy nemzetiség sem követelhet!

Dapsy L.

Apróságok és különösségek az angol életből.

I.

Parliament.

(Folytatás.)

Az 1868-iki nagy választási küzdelmek alkalmával, midőn hol itt, hol amott égették meg a vallásos fanatikusok Gladstone arczképét, egy konzervativ pap gyülekezetének thea-meetingjén: tartott beszédében egyebek közt ezeket mondá: „Ott jövök el tegnap a reform-klub épülete mellett. Látom kiirva egy nagy táblára: „Isten tartsa meg a királynőt!" s egy másikon ezt: „Isten tartsa meg Mr. Gladstonet és Mr. Brightot." No, gondolám magamban, a királynőnek csakugyan szüksége van isten különös segedelmére, ha már egyszer olyan társaságba keveredett. Azért én ajánlom, hogy estére otthon mindnyájan imádkozzunk a királynőért, sőt ohajtanám, hogy imádkoznánk Mr. John Bright és Mr. Edward Gladstoneért is.

Ugyanezen küzdelem alkalmával Gladstone először Lancashireben lépett föl, szándékosan választván ki a toryk egyik legerősebb választó-helyét. Azonban megveretett, daczára annak, hogy oda való születésü, másik wigh társával együtt. Némi vigasztalásul azonban a *lancashirei asszonyok*, több mint 4000 aláirással egy nyilatkozványt küldtek neki, sajnálva legyőzetését, s kifejezve rokonszenvüket politikájával. Természetes, hogy ugyanezek a gyöngéd vigasztalók (csakhogy azoknak egy másik testülete) hasonlót tett Stuart Millel is, megbukása után, s mind a két gentleman igen udvariasan köszönte meg hirlapilag a szép nem ezen rokonszenvét. Ugyanakkor St. Millet megkérdezék barátai, hogy azon esetben, ha győztes ellenfelének választását az igazoló bizottmány megsemmisiti: fölléptethetik-e ujra, s ő kijelenté, hogy nem fog föllépni. A országot a parliamenten kivül is szolgálhatja, függetlenül, s bizonynyal kényelmesebben és nagyobb haszonnal, mint a parliamentben szolgálhatná. Csak ha azt látná, hogy valamely specialis magasabb ok kivánja parliamentben való jelenlétét, lépne föl ismét, de ilyen ok jelenleg nem létezik.

Befejezésül álljon itt, a hogy egy szemle Mr. *Disraelit* ugyanezen küzdelmek alatt jellemzé. „Anglia a világ legpraktikusabb országa, s ugyanakkor a legtürelmetlenebb a csupán idealisták irányában. S Disraelinek egyedüli igénye az értelmi nagyságra: az ő idealismusa. Anglia a legerkölcsö-

Magyar Nemzeti Muzeum

Kézirattárában

Számos minőszlevél

lásd okv

Jó Tibor Ezlére

nyat nyom; a ritka csinnal diszitett nagy bronz-övcsatot. A harmadik tárgy egy népvándorlás-kori csatvég, bronzból, egymást maró állatok domboralakjaival.

A római tárgyak közül kiválók a szép ezüst-fibula (ruhakapocs), melyet Pátkán (Fehérmegye) találtak és dr. *Pauer János* fehérvári püspök ajándékozott a muzeumnak. Diszitése filigránós aranylemezből és egy karneolkőből áll, mely az áttört mivezetü, rácsos részlet közepén aranyba van foglalva. A muzeumnak sikerült a fibula párját is megszerezni s igy mindkét összetartozó darab ma egy helyütt őriztetik. A másik római tárgy a cserépmécs, minővel a rómaiak ismerőseiknek ujév napján szolgáltak. Erre vall felirata is: «Annum novum felicem, iucundum», a mit magyarul igy fejezünk ki: «boldog ujévet kivánok».

A középkori ékszerek közül a filigránós gombokkal ékitett arany-karperecz tünik ki, melyet Nagy-Váradon, a régi székesegyház területén, sirban találtak. — A kora-renaissance izlést a «*Patrona Hungariae*» feliratu zománczos arany-násfa képviseli, mely Magyarország védasszonyát ábrázolja drágakövekkel keretelve. Ugyancsak csinos a másik arany-násfa is, melyen az ötvös-müvész dudáló majmot ábrázolt zománczmüben.

A muzeum ezüst-pokáljai közül bemutatjuk az öblös példányt, mely talpánál és derekánál csinos pártával van ékitve, szájánál pedig a XVI. századi lepedőszélek és vánkoshéjak himzéseivel egyező motivumokkal ékes. — Az aranyozott ezüstfödeles kancsó egyike a muzeum legszebb darabjainak. E domborművekkel boritott ötvösmü Németországban készült, a XVI. században. Végül a nyolczszögü sárgarézsebórán a Báthoriak czimerére figyelmeztetjük t. olvasóinkat, mely ezen nürnbergi tojásnak (ezekhez hasonlitható az leginkább) régi birtokosa nevének ismeretét tartotta fönn az utókor számára.

Befejezésül fölemlitendőnek tartjuk, hogy ugy az országos kiállitás, valamint a nemzeti muzeum kincseiből még sok érdekes tárgyat lehetne ismertetnünk, de ezek jelen czikkünk keretéből hely szüke miatt más alkalomra maradnak. Addig is ajánljuk a muzeum uj kiadásu kalauzát, melyből a nemzeti intézetünket látogató nagy közönség sok tanulságot merithet.

—b—

AZ ORSZÁGOS RÉGÉSZETI KONGRESSZUS.

A régészeti tudományok lendületét élénken mutatja a régészeti kongresszus. Az ország minden részéről számosakat gyüjtött össze. nemcsak jeles tudósokat, a kik vezérlik a tudományos mozgalmakat, hanem a derék katonákat is, a kik megteszik kötelességüket. Az utóbbi években a vidék minden jelentékenyebb városában alakult történeti és régészeti egyesület. Ép ezért nagy szükség volt közös összejövetelre, közös érintkezésre és összekapcsolódásra.

Augusztus 3-án nyilt meg a kongresszus az országos kiállitás zenecsarnokában, s négy napig tartott. A felolvasások és értekezések a hazai régészet igen gazdag anyagát tárták föl és tanulságos tájékozást szolgáltattak.

Pulszky Ferencz, kinek a régészet oly sokat köszönhet hazánkban, tartotta a megnyitó beszédet. Mint a társelnökök mellette foglaltak helyet: dr. *Römer* Flóris és dr. *Lenhossek* József. Pulszky beszéde a régészeti tudomány jelen állását tüntette föl, s rámutatott a külföld élénk munkásságára.

A felolvasások sorát ifj. *Kubinyi* Miklós nyitotta meg, az árvamegyei régészeti emlékekről. A megyében még csak most kezdődtek a kutatások. Az eddig tett kutatások eredményét ismertette. — *Lehóczky* Tivadar beregmegyei bronzgyüjteményéről szólt. Be is akarta mutatni, de nem érkezett meg, s ezért csupán két tárgygyal foglalkozott behatóbban. Az egyik egy bronz-gyürü, melyet a galicziai határ mentén, Lázárpatakon találtak. Tulajdonosa azt hiszi: a Krisztus előtti negyedik századból való. A másik tárgy egy buzogány, melyre véletlenül bukkantak rá Beregszász környékén. Sajátságos idomu, s azért nevezetes, mert bronz-kori régiségekkel együtt találták és igy eldönti a kérdést, hogy az akkori népek szintén fegyverül használták a buzogányt.

Dr. *Lipp* Vilmos felolvasása a keszthelyvidéki bronzgyüjteményről, az ülés egyik legérdekesb tárgya volt. Először is bemutatta Keszthely és közvetlen vidékének térképét, a hol ő az utolsó hat évben régészeti kutatásokat tett. 1879 előtt egyedül a tátikai őskori és a fenéki római lelhelyek voltak ismeretesek. A többi lelhelyet mind ő fedezte fel. A római lelhelyeket illetőleg kiemeli Fenéket, a hajdani Morentianát, továbbá a keszthelyi és szántói római temetőket. Legtüzetesben a népvándorláskori telepekről szólt. Keszthelyen a Dobogón, Páhokon és Fenéken 4000 nél több sirt ásott föl. Az ezen sirokban talált sok ezerre menő régiség legnagyobb része aranyból, ezüstből, bronzból és vasból való; ezekre különösen felhivja szaktársai figyelmét. Végre futólagosan kiterjeszkedik még a Keszthelytől távolabb eső zalai és somogyi lelhelyekre és a régészet nevében köszönetet mond Galba Károly keszthelyi tanárnak, a ki szivességből a keszthelyi térképet készitette és a ki különben is előadónak régészeti munkásságában nagy segitségére volt.

Iványffy Imre «A mosonymegyei avarkori maradványokról» szóló dolgozatát az idő rövidsége miatt csak kivonatosan mutatta be. A leletekből s részben az ősi helynevekből bizonyitgatta, hogy a megyét hajdanában pogány avarok lakták.

D. *Sötér* Agost értekezésének tárgya a szentpéteri és nemesvölgyi régi temetők voltak. Eddig feltártak 146 sirt, melyek közül 98 nyujtott több-kevesebb leletet, 2000-et meghaladó darabszámmal. Csontváz, mely összeállitható lenne, a legnagyobb figyelem daczára nem vala megmenthető, és a korhadtság nagy fokánál fogva ép koponya is csak ritkán került elő. A vázok középtermetü testarányu, különböző koru, mindkét nemü emberektől erednek. A koponyák nagyon jellemzők, az egész koponya a középterjedelmüekhez tartozik, az arcz a pofa táján igen széles, a homlok keskeny és alacsony. Értekező bizonyitja, hogy e koponyák eredete avar.

Wosinszky Móré volt az utolsó felolvasás «kőkori telep Tolnamegyében» czim alatt. Értekezése folyamán több régiségeket is bemutatott s kivált a világitásra használt edények keltettek érdeklődést.

A felolvasások után ebéd volt a Dréher féle vendéglőben, egyetlen toaszt nélkül. Ebéd után pedig megtekintették Lanfranconi gazdag metszet- és térképgyüjteményét, s Herman Ottó halászati kiállitását.

*

Az *augusztus 4 iki* ülés még népesebb volt, mert halgatóság nagyobb jelent meg. Mielőtt az ülés megnyilt volna, dr. *Czobor* Béla a műcsarnokban kiállitott régiségeket mutatta be.

A kongresszus ülése dr. *Römer* Flóris apátkanonok nagyérdekü előadásával nyilt meg. «Régészeti vallomások» czimen a magyarországi arkhaeologiai mozgalmak egész történetét foglalta össze. E tudomány rendszeres művelésére dr. Wenczel Gusztáv tette meg az első inditványt a természetvizsgálók soproni gyülésén, mely el is fogadta, hogy a gyüléseken a régészettel is foglalkoznak. A régészet csak abban a szomoru időben nyert némi lendületet, mikor a történelemmel hallgatni kellett. Feltünt egy igénytelen tót falu, Zahora fiatal papja, Ipolyi Arnold alapos ismereteivel és dolgozataival. Ipolyi szólitotta föl Römert, ki akkor a benczések győri gymnáziumában a fizikát tanitotta, hogy legyen régész; természettudós ugy is van.

«Én és arkhaeologus? — folytatá a felolvasó, — én, ki a természettant tanitottam, aztán öt évig könyvkötői munkával tartottam fenn életemet, én, ki az ujabb tudománytól egészen elmaradtam? De a zahori papnak lelkesitő szavaira én Vale-t mondék a gyüjtésnek, elajándékoztam gazdag természeti gyüjteményeimet s lettem régészszé. Olvastam, tanultam éjjel nappal, bejártam Győr egyházi megyéjét, tanitottam Simor győri megyés püspök segedelmével a papnöveldében az egyházi régészetet; kiadtam a «Győri Füzeteket» Ráth Károly társaságában; irtam «Bakony»-omat. Ennek következtében lettem akadémikussá, majd lejöttem Budapestre és elvállaltam a kézirattárnokságot, mely 300 váltó forintnyi dijjal volt összekötve! E tisztséget alig pár hétig viseltem, mert csakhamar a pesti második, ugynevezett német gymnázium igazgató-tanárságával lepettem meg. De ez alkalmazásban sem tudtam sokáig nyugodni; mert nemcsak az akadémia mellett szervezett arkhaeologiai bizottságnál lettem Ipolyi mesteremnek utódja és a bizottság titkárja, hanem megkaptam a régóta megszünt archæologico-numismaticai tanszéket mint magántanár a magyar királyi egyetemnél. Követte ezt, mint életem legfőbb vágya, a magyar nemzeti muzeumi őrség és a m. k. egyetemi rendes tanszék!»

Ily minőségben aztán Römernek alkalma volt egy egész arkhaeologus-nemzedéket nevelni az egyetemen. A kongresszus tagjai nagyrészt az ő tanitványai. Beszéde végén felveti a kérdést, hogy a sikernek mi a titka? «Erre a felelet — ugymond — egyszerüen az: nálunk mindig nagyobb volt a munkakedv, a végig való férfias kitartás, mint az illő jutalmak utáni kacsintgatás! Legyen ez igy jövőre is; csak igy teljesithetjük feladatunkat, melyek igen nagyok, igen messzehatók; mert a történelmet kiegészitik ottan, a hová az ős énekek, a sötét mondák, a beirt hártyák nem érnek». (Hosszantartó zajos éljenzés.)

Dr. *Ortvay* Tivadar az antik művészetek köréből vett kérdést tárgyalt, szólván «a zsarnok-gyilkosok» szobráról, melynek eredetije a nápolyi muzeumban van, gipsz-másolata pedig a mi muzeumunkban is látható. A szobor Harmodiost és Aristogeitont ábrázolja, a mint Krisztus előtt 514 ben megölik az athéni Hipparchost, a zsarnok Hippias öcscsét. A csoportozat elhelyezésén sokat vitatkoztak, s Ortvay ez elhelyezést vette kritika alá. *Hampel* József válaszolt a fejtegetésre s védelmezte a mostani föllállitást.

Téglás Gábor értekezése a rómaiak erdélyi bányászatáról szólt. Sok föliratos kő, épitkezési maradvány, ipari készitmények hirdetik, hogy a rómaiak mély bányászatot üztek a mai Erdélyben. Téglás ez emlékek felkutatásában évek óta buzgólkodik, s érdekesen ismertette azokat.

Dr. *Réthy* László felolvasása következett «Dáczia nemzetiségi viszonyairól a rómaiság idején.» Ennek jellemzését azzal a kérdéssel foglalja egybe, vajjon lehetséges volt-e, hogy Dáczia benszülött lakosai romanizálódjanak, mint a Gallia, Hispánia, stb. provinciák területén lakó barbárok. De a latinizmus és romanizmus nem egy; az egész római birodalom latin volt, ez lévén a hivatalos nyelv az állam határain belől, nyugaton és keleten, de a romanizmus csak ott fogamzott meg, hol a lingua russica fonta bele magát a népek életébe, s a barbár nyelvterületeken tovább terjedve uj dialektusokat képzett, mint a spanyolt, francziát. Dácziának viszonyai egészen mások voltak, mint az Olaszországot környező provinciáké. Dácziában uj román nyelv nem is keletkezett; az a román nyelv, melyet ott beszélnek, a római birodalom idején keletkezett Illyricumban (Dalmácziában) s csak a XII—XIII. században huzódott fel Erdélybe és a mai Romániába.

A felolvasás élénk vitát idézett elő, melyben *Torma* Károly, *Kovács* Ferencz és az értekező vettek részt.

König Pál a dévai muzeum becses Mithras-emlékeivel és a Dácziában nagyban virágzott Mithra-kultussal foglalkozott, melynek oly számos maradványa került napfényre. A Mithra-templom hosszu, keskeny, belől teljesen sötét s lámpáktól kap világot. A szentély függönynyel van a többi résztől elválasztva s lépcsője előtt áll a hatalmas oltár, «Nabarze Deo» fölirással. A Mithra-szobrokon mindig a bikaölő isten áll. A fölolvasó azt hiszi, hogy megjelenitésének motivumai a görög Heracles-mondából meritvék s a bika-ölés a jónak és rossznak küzdelmét jelképezi. Mithra minden jónak a védője s hiveit minden körülmények közt győzelemre segiti. A jövő dolga földeriteni a Mithra-kultusz apróbb részleteit is.

*

Augusztus 5-ikén a felolvasások sorát *Könyöki* József nyitotta meg. «Magyarország nyugati határairól a középkorban» értekezett. A műemlékek országos bizottságának felszólitására tanulmányozta e kérdést, s a határvárakban jól kifejlett védrendszert ismert föl. Magyarország a várak egész lánczolatával volt védelmezve Trencsénmegyétől Csáktornyáig.

Dr. *Czobor* Béla nagy figyelem közt ismertette a kiállitásban levő egyházi műemlékeket, melyek összegyüjtésén annyit fáradozott. Ohajtott volna egy egész középkori kápolnát fölszerelni, de a hely szüke miatt nem lehetett. Ismertette aztán a kiválóbb tárgyakat, kivált azokat, melyek még nem voltak kiállitva. A szepes-szombati plébánia oltárán kezdé, melyet Császka György püspök engedett át, aztán az oltárkövekre, gyertyatartókra, kelyhekre, egyházi ruhákra, püspöki koronákra s pálczákra tért át. Leirta az egyes tárgyakat s értékök szerint méltatta.

Az ülést Dürer Albertre, a hires német művészre vonatkozó két felolvasás rekesztette be. Az egyiket dr. *Szendrei* János tartotta, ki a Divald-féle vállalat számára most ir épen tanulmányt Dürerről. Emlitette, hogy a művész apja a békésmegyei Eytas (Ajtós) faluban született, eredeti neve Ajtós és a család czimerében is ajtó látható. Dürer művészetéről szólva, az értekező azt hiszi, hogy a diszitményeiben látható kacskaringós motivumokat magyar reminiszczencziáknak lehet tekinteni. A művész bizonyára apja ötvösi rajzaiból ismerkedett meg azokkal. *Haan* Lajos, ki a Dürer-család eredetéről annyi becses adatot deri-

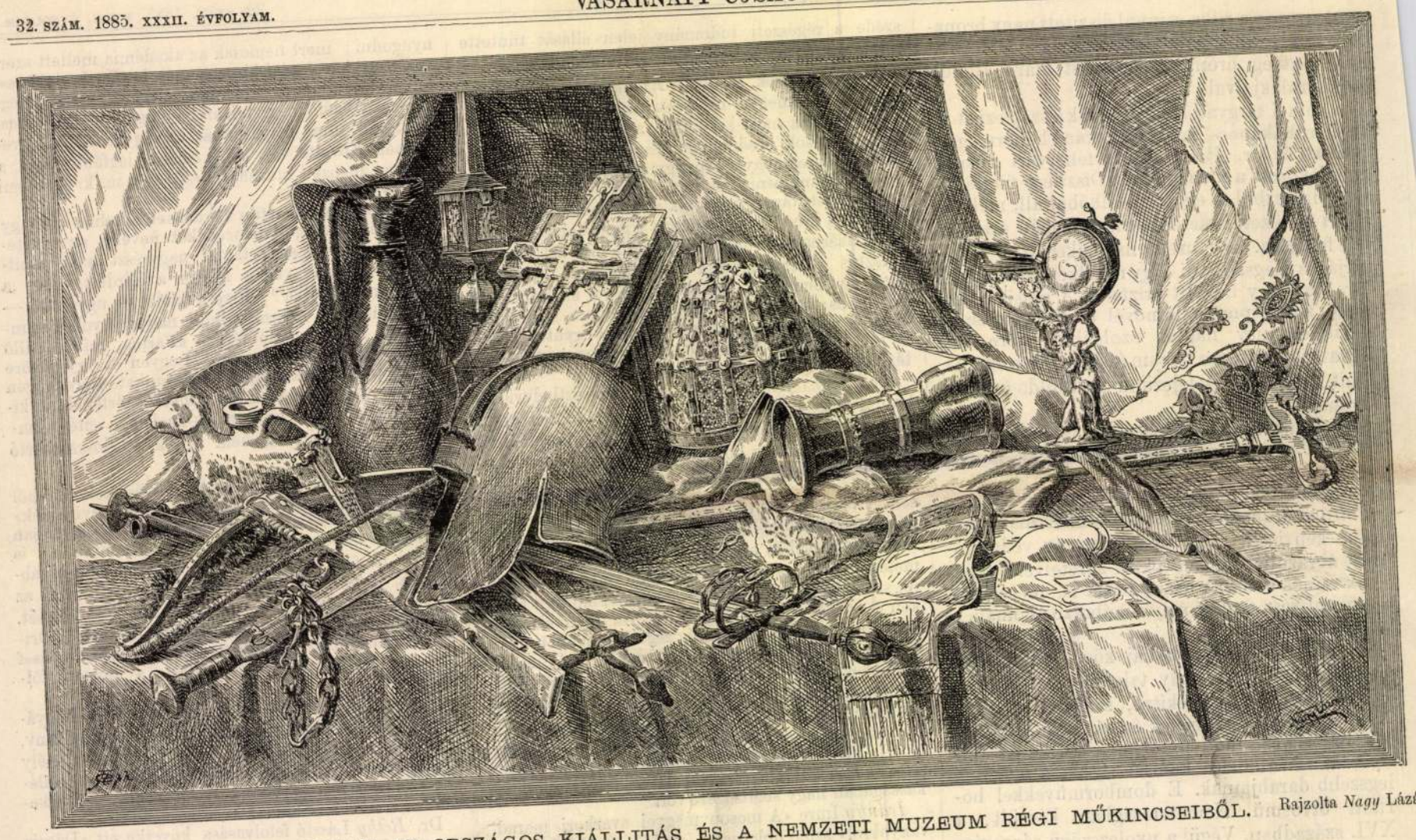

CSOPORTOZAT AZ ORSZÁGOS KIÁLLITÁS ÉS A NEMZETI MUZEUM RÉGI MŰKINCSEIBŐL. Rajzolta *Nagy* Lázár

SZEMELVÉNYEK AZ ORSZAGOS KIÁLLITÁS ÉS A NEMZETI MUZEUM MŰRÉGISÉGEIBŐL.

Az első országos régészeti kongresszus alkalmát felhasználjuk arra, hogy a kiállitás műipari régiségeinek csoportjából, valamint a nemzeti muzeum régiségtárának kincseiből néhány érdekesebb műdarabot rajzban és rövid leirásban bemutassunk.

Előre kell bocsátanunk, hogy kiállitásunkon a régészeti csoport rendezése egészen másként volt tervezve, mint a hogy az létesült. A csoportbiztos, kit erre a kiállitás elnöksége felkért, leleteiben és nevezetesebb műemlékeiben olykép óhajtotta volna bemutatni hazánkat, a mint azt a muzeumokban feltüntetve nem találjuk. Tervezve volt az őskori, népvándorlási, római és középkori sirleletekből tanulságos sorozatot mutatni be, a miből a kiállitást látogató közönség okulást meritett volna az e nemü leletek megbecsülésére, valamint a muzeumokban látható érdekesebbnél érdekesebb tárgyak, háztartási és hadi eszközök, ékszerek, butorok és egyéb műipari czikkek kellő megértésére és méltánylására. Hasonlóképen tervben volt egy teljesen felszerelt középkori kápolnát és két XVI—XVII. századi magyar szobát bemutatni: amazt szárnyas oltárával, egyházi edényeivel, ruházataival, szőnyegeivel és gobelin-jeivel; emezeket pedig berakott butoraival, himzéseivel, majolika-, czin- és ezüst-edényeivel, pokáljaival, családi ékszereivel, őseink régi kostüme-jével, stb.

Az orsz. képzőművészeti bizottság és az épitészek azonban a műcsarnok e czélra szánt világos termeit és folyosóit saját maguk számára lefoglalván, a régészeti csoport a műcsarnok hátsó, mondhatni eldugott sötét folyosóira lőn utalva. Igy történt, hogy a tárgyak jó része a hangverseny-csarnok földszinti és emeleti helyiségeibe szorult ki, valamint a hely szűke miatt több tárgyat el sem lehetett fogadni a kiállitásnak ilykép összevont keretébe.

A műipari régiségek csoportja, úgy a hogy ma az szemeink előtt van, csupán kiegészitése ohajt lenni a nemzeti muzeum gazdag gyüjteményeinek. A mult évben rendezett ötvös-mű-kiállitás anyagának legnagyobb része — körülbelül harmadfélezer tárgy, — a muzeum műkincsei közül szállittatott fel a kiállitás üvegszekrényeibe. Az orsz. kiállitás műipari régiségeit azonban az ország különböző vidékeiről szedte össze a rendező s a muzeumból nem vett fel a kiállitás keretébe tárgyakat. Mi jelen rövid ismertetésünkben úgy a kiállitás, valamint a muzeum kincseiből fogunk néhányat bemutatni, mert a kongresszus is az összes hazai emlékekkel foglalkozott.

Első csoportozatunk egyik részét rajzolónk a kiállitásból állitotta egybe. Középett egy igen érdekes *patriarkhai korona* látható, mely a Fruska-Gorában levő krušedoli zárda kincsei között őriztetik.

Nem lesz talán érdektelen itt pár szóval megemlékeznünk e kolostorokról és igen értékes műkincseiről. A hegyek között festői csoportozatot képezve fekszenek: Bešenovo, Fenek, Grgeteg, Jazak, Krušedol, Kuvezdin, Opovo, Privina, Glava, Rakovac, Ravanica, Sišatonvac és Velika Remeta. Ezekhez sorozható még a karlóczai dóm, mely a többihez képest legtöbb régiséget állitott ki, Angelics Germán patriarkha szivességéből. Utána Krušedol következik műtörténeti szempontokból legbecsesebb mintegy 50 tárgyával, és azután Ravanica, hol szintén sok kincs (jobbára Lázár czár és családjának emlékei) őriztetik.

A karlóczai dóm állitotta ki *Cernojević Arzén* patriarkha phélon-ját (miseruha), melyet ő akkor viselt, a mikor a szerbeket hazánkba betelepitette. Visszatérve koronánkhoz, ez a kiállitott nyolcz között egyike a legbecsesebbeknek. Vörös bársony föveg ez, aranyozott ezüst abroncsokkal és tetején — a mi nevezetes — a franczia stylizált liliomokból (fleur de lis) szerkesztett koszorúval. E drágakövekkel és gyöngyökkel ékitett főpapi föveget *Hilarion* belgrádi metropolitának ajándékozták 1647-ben, mely évnél koronánk jóval régibb s a történeti adatok szerint eredetileg Ipekben őriztetett. — Ugyancsak a krušedoli kolostorból még két XIV—XV. századi patriarkhális infula van kiállitásunkon, melyek gyöngyökkel himezve a legérdekesebb e nemü tárgyak közé tartoznak.

Koronánktól balra, egy ritka becsü római tárgy, egy *bronz-sisak* látható, egyetlen lemezből kikalapálva, négyszögü arcznyilással és messze lenyuló arczvédő szárnynyal. Maros-Ujvárott találták s jelenleg az erdélyi országos muzeum tulajdona.

E sisak fölött a Fruska-Gorából egy XVII. századi evangeliumos könyvön, melynek vert ezüst táblái vannak, a nemzeti muzeum egyik érdekes *román keresztje* látható. Az *urmutatót* (monstrantia) Ipolyi püspök állitotta ki egyházi régiségei közül. — A hosszu nyaku, füllel ellátott *ezüst-edényt* nem régen dr. *Wekerle* László találta, buda-ujlaki ásatásai alkalmával. Ez is a nemzeti muzeum tulajdona. A csoportozat bal részét jobbára *muzeumi tárgyak* (hegyes végü bronz-csákány, a hajdu-böszörményi bronz-kard, ijj, őskori arany-karikákból láncz és egy római mázas korsó kosfejjel, valamint középkori vaskardok) képezik; mig a félszakra döntött *hatkarélyu ezüst-pokál* a maros-vásárhelyi ref. egyházé, mely a XV. században még a kath. egyház czéljaira, áldoztatás után bor kiosztására szolgált. Ez okból van hatkarélyu szája, hogy undor nélkül ihassanak többen belőle. Alatta a karlóczai dóm nagyon ékes *omophorja* (főpapi stola) látható, mely fehér selyem-szövetből gyöngyökkel himezve a dóm értékes műdarabjai közül való.

E mellett egy elefántcsont *görög pásztorbotot* mutatunk be, mely remek faragványaival a kiállitást látogatók figyelmét leköti. *Nikanor* pcsi görög kel. püspöké volt, s a mult század elejéről (1720) származik. — Fölötte a nemzeti muzeum egyik legszebb *nautilusa* (pokál kagylő-felsőrészszel) tünik ki, mig a háttért képező draperiát a kiállitásból másolta le rajzolónk, mely ref. urasztala-kendő, pompás himzésekkel.

A másik régiség-csoport mind a *nemzeti muzeum tárgyait* tünteti elénk. Vettük pedig ezt a régiségtár ujonan kiadott hivatalos «Kalauz»-ából, melyet dr. *Hampel József* szerkesztett.

A népvándorlási korszakból 3 tárgyat mutatunk be: az állatfejben végződő nyilt arany-karpereczet, többszörös gyöngysoros ékitésével, mely Erdélyben jött napfényre és 85 $^{10}/_{16}$ ara-

Magyar ezüst pohár a XVI. századból.

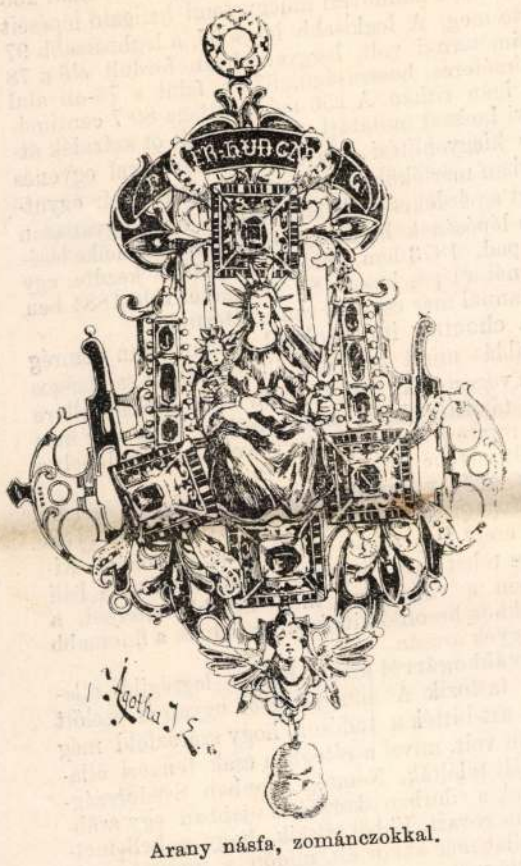

Arany násfa, zománczokkal.

Födeles kancsó, német mű a XVI. századból.

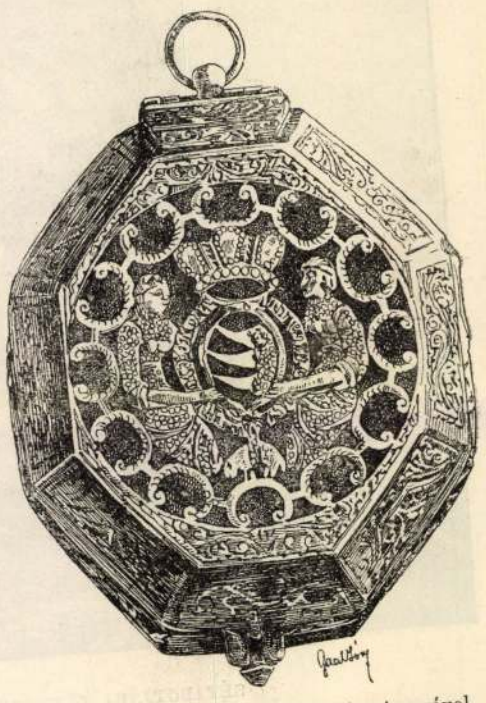

Sárgaréz zsebóra, Báthoriék czimerével.

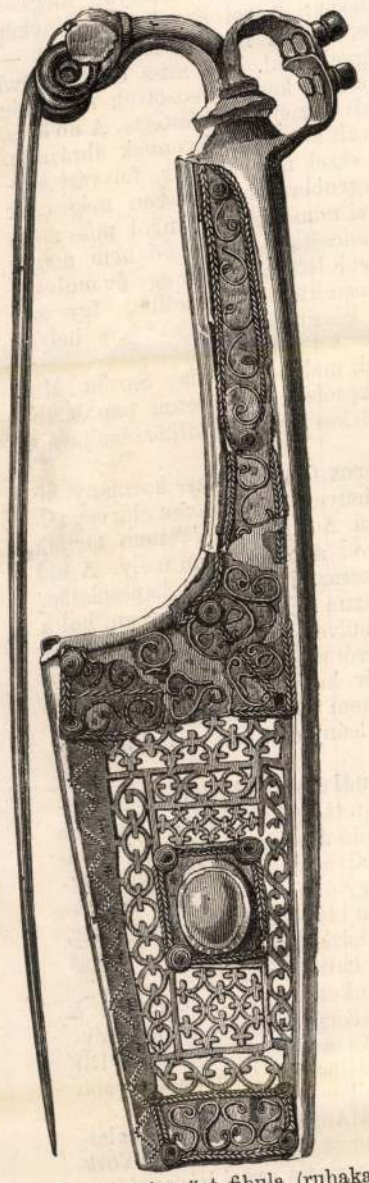

Pannoniai ezüst fibula (ruhakapocs) Pátkáról.

Római ujévi agyag-mécses.

Zománczos násfa. Dudáló majom.

Serpentin serleg keretekben foglalt antik pénzekkel a XVI. századból; franczia munka.

Népvándorláskori szijvég

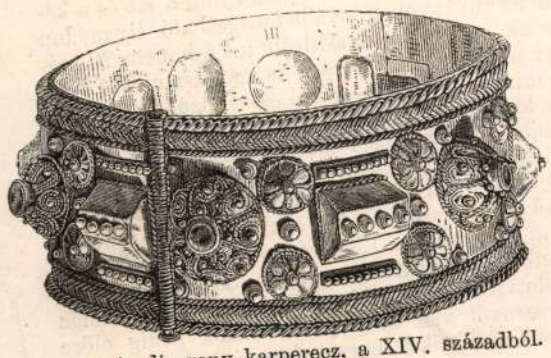

A nagyváradi arany karperecz. a XIV. századból.

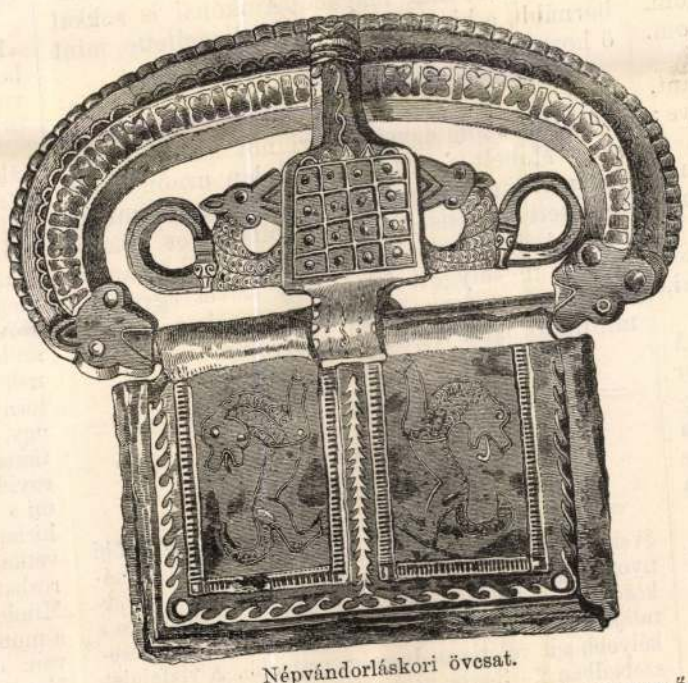

Népvándorláskori övcsat.

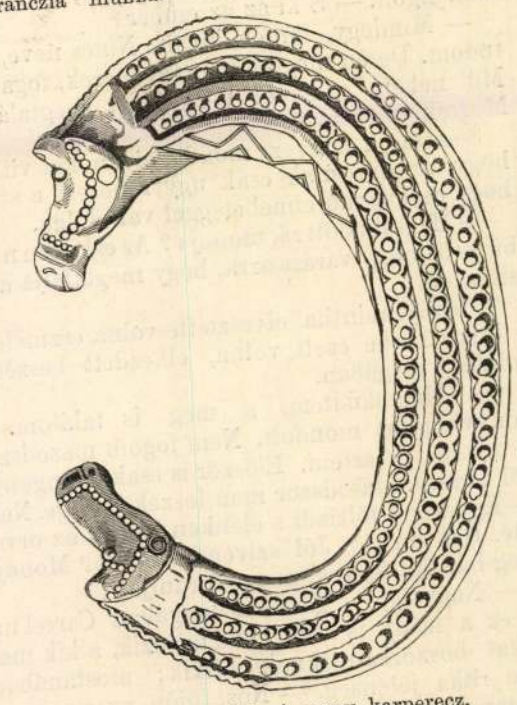

Népvándorláskori arany karperecz.

A NEMZETI MUZEUM MŰRÉGISÉGEIBŐL.

SÉTABOTJÁRA TÁMASZKODVA VÁRTA A LÁNY FELELETÉT.

érezte, hogy betegét (ugy tartotta már) hatalmába keritette.

— Ha csak? — ragadá meg a szót.

— Ön idegen; talán messze földről, idegen országból való; legalább ismerhet messzi idegen országokat. Talán azt is tudja, mely ut vezet Indiába? Nem?

— Indiába, kisasszony? Hogy ne tudnám! De mi dolga van *kegyednek* Indiában? S melyik Indiában: keleti vagy nyugati —

— Azt nem tudom, azt sem tudtam, hogy több India is van.

— No lássa? s kérem, messziről jő kegyed?

— Jó hetven * mérföldnyiről.

— Hogy bocsátotta el a családja, ily nagy utra?

— Nincs családom. De hát meg tudja-e mondani?

— Csak lassan, lassan gyermekem. Meg tudom-e mondani? Bizonyára. Meg akarom s megmondom-e, más kérdés. Tegyük föl, kegyed azt kérdené tőlem: melyik ut vezet a meredek tengerpartra — megmondanám-e, attól függ, mi czélja van ott kegyednek? Tudni akarom azért először: mit keres kegyed Indiákon? mi czélja — s van-e joga odamenni?

A leány nagyot sohajtott. Küzdött magával egy ideig, azután mondá:

— Jó, megmondom, nem az én szégyenem. Atyámat megölték s gyilkosa odamenekült.

— Hát boszu! Hm. Mind ilyenek ezek a vad szigetiek: Korzika, Anglia, mindegy, — mormogá inkább magában, félig hallhatólag Carrel orvos. — Igaza van gyermekem, — folytatá fenhangon. — S ki az az ember?

— Mindegy, önnek kivált. Nincs neve, nem tudom. De én megtalálom, ráismerek, fogadom. Mit nekem a neve! Csak hogy megtaláljam. Megesküdtem rá!

S szeme, a mint ezt mondá, olyanokat villant, hogy az orvosnak csak ugy repesett a szive: hogy csakugyan elmebeteggel van dolga.

— Megesküdött rá, mondja? Az esküben nincs bűverő vagy varázs arra, hogy megtalálja a mi elveszett.

A leány, mintha elvesztette volna eszméletét s önkivületbe esett volna, elkezdett beszélni, mintegy magában.

— Megesküdtem, s meg is találom. A könyv igazat mondott. Nem fogom másodszor is nyomát veszteni. Először is csak gyöngeségből történt. Másodszor nem leszek gyönge. Nem — Egyszerre fölriadt s élénken fordult az orvos felé. Hát ön ki? Jól szivembe látott? Mondja meg hát mit tegyek, merre forduljak!

— Nagy ég, — gondolá magában Carrel ur, — ez a leány is azok közé tartozik, a kik magokat boszorkányoknak hiszik; mostanában nem ritka jelenség. — Nos, jöjön gyermekem, magammal viszem önt.

— Indiába?

— Oda is, a maga idején. Egyelőre csak a lakásomra, nőmhöz, Carrel orvosnéhoz, nem fél velem jőni, remélem. Velem jőni senki sem szokott félni — én orvos vagyok.

— Félni? — viszonzá a lány, megvetőleg vonitva vállat s ellenszó nélkül követte az orvost.

Dr. Carrel csakugyan nem tévedett, Derrick Anikóban (mert olvasónk rég kitalálta, hogy ő volt a tengerparti lányka) az utóbbi napokban még jobban megerősödött s egészen megrögzött az apjáért való boszuállás mániája. Mindig azzal tépelődött éjjel-nappal. Eszébe jutott, hogy Feri Plymouthról, Indiáról, tengeri utról beszélt neki — belső ösztöne kergette, hogy induljon el ez ismeretlen uton, melynek hosszáról s nehézségeiről fogalma sem volt. Atyja félretett kincsét oda adván Ferinek, neki csak shillingjei maradtak, melyekkel utra indult. S ime a gondviselés ugy akarta, hogy mikor pénzecskéje már fogyatékán van, egy idegen orvossal találkozzék, a ki szintén Indiára készül s a ki iránta az első pillanattól fogva szenvedélyes érdeklődéssel viseltetik. Eszébe sem jutott, nem engedelmeskedni dr. Carrelnek s nem követni őt, bárhová vezesse. Önkénytelenül, szenvedőlegesen ment mellette, mig az orvos lakásába érkeztek, ki őt egy szobában magára hagyta, mig maga a másikba ment neje után. Azalatt sem aggódott semmit, mialatt magánosan kelle várnia. Nem is vette észre, hogy talán félóráig várt, mig az ajtó nyilt s bejött — nem az orvos, hanem egy könnyed, mondhatni tündéri jelenség — egy valódi leányka, kicsiny, légies, ámbár szokatlanul barna, még magánál Anikónál is sokkal barnább, a ki majd oly fehér volt mellette, mint ő hozzá képest Openshaw Mabel.

— Carrel orvosné vagyok, — mondá a jelenség.

Anikó eddig egyetlen uri nőt ismert, Openshaw Mabelt s azt hitte minden urnőnek oly fehér bőrünek és szőkének kell lenni. Bámulva tekintett e jelenségre, kinek biborpiros ajkáról annyi báj, eleven szénfekete szemeiből annyi részvét mosolygott felé, hogy szivét egyszerre megnyerte s ugy érezte magát vele szemben, mintha öröktől fogva ismerte volna.

(Folyt. köv.)

* Angol; körülbelül 18 német mérföld.

EGYVELEG.

* **Az erdők hatásáról az éghajlatra** az utóbbi évek al tt több európai országban tettek tudományos megfigyeléseket, melyeknek eredménye következő: A nyári időszakban az erdős vidék légköre s talaja hűvösebb, mint az erdőtlené, az ingadozás csekélyebb s a relativ nedvesség nagyobb. A vizfelület szabadban 2—3-szor nagyobb mennyiségben párolog el, mint az erdőben, hol a szél ellen védve van. Az erdő hatása az éghajlatra különben még a környékben is kihat.

* **Lépések hossza.** Jordán műegyetemi tanár 256 karlsruhei s hannoveri műegyetemi hallgató lépéseit mérte meg. A legkisebb lépés 67, a leghosszabb 97 centiméternyi volt, leggyakrabban fordult elő a 78 centiméteres hosszuságu, 87-en felül s 76-on alul már igen ritkán. A 256 mérés átlaga 80·7 centiméternyi hosszat mutatott, melyet tehát öt százalék átlagos kiegyenlitési hányad alkalmazásával egyenes irányban mértékül lehet venni. Jordán tanár egyuttal azt az érdekes észleletet is tette, hogy ugyanazon egyén lépésének hoszusága életkorának emelkedésével apad. 1873-ban, midőn észleleteit kezdte, egy egyénnél a lépés hossza 81 centiméter volt, 1884-ben ugyanannál már csak 76 centiméternyi.

* **A choctaw indiánoknál** Arkanzasban nemrég egy rablás miatt halálra itélt suhanczot sajátságos módon végeztek ki. Szabad téren lefektették s mellére a sziv tájékára fehér papirt tettek. Erre egy más indián mintegy husz lépésnyi távolban letérdepelt s az elitélt szivébe lőtt.

* **Az erős villamfény** ujabb észleletek szerint megváltoztatja az arcz szinét, sőt 10—20,000 gyertyaláng erejü fény a bőrt is erősen megpirositja. Kilátás van tehát arra, hogy ha a szinházakban s báli termekben a villamfény még inkább elterjed, a napfoltokhoz hasonló kiütések támadnak a finomabb bőrü hölgyek arczán.

* **A svábbogárról** kisült, hogy a legrégibb állatok közé tartozik. A silur-rétegről ugyan is ezelőtt átalában azt hitték a tudósok, hogy szárazföld még ekkor nem volt, mivel a rétegben csak tengeri állatok csontját találták. Nemrég azonban Svédországban találtak a silurban skorpiót s ujabban egy svábbogár-alaku rovart. Ebből látszik, hogy e kellemetlen házi állat már akkor élt, midőn a tenger s szárazföld ketté vált.

* **A konstantinápolyi delnők** nagyon megszerették az arczképeket; mivel azonban a fénykép nagyon is őszinte, olajban festetik le magukat — természetesen hölgyek által. Egy miss Curtis nevü angol festőnő különösen kegyelt közöttük s nemrég a szultán egyik kedvelt nejét is lefestette. A nő erős, alacsony termetü volt s a kép is ilyennek ábrázolta. De a nő nem volt ezzel megelégedve, folyvást sürgette, fessék őt nagyobbra, mert hiszen még csak 19 éves s bizonynyal nőni fog. Az angol miss megtette ezt is, de szerencsétlenségre a nő nem magasabb, hanem kövérebb lett, ugy hogy egy év mulva a második kép sem hasonlitott az eredetihez. Igy egy harmadikat kellett készittetni, mely végre helyet talált a hárem falán.

* **Az a fürdőkád,** melyben Corday Sarolta Maratot meggyilkolta, közelebb egy breton pap birtokába jutott, ki az érd kes ereklyét hitközsége javára kisorsoltatja.

* **A messinai szoros** felett az olasz kormány hidat akar épiteni oly helyen, hol a szoros alig egy félmérföldnyi szélességü. A hid épitését nem tartják nehéz dolognak, mivel a tenger nem mély. A hid Szicziliát az olasz szárazföldel hozná kapcsolatba.

* **A hirlapok haszna.** Egy kis városban, hol a nők rendesen meggörbülve szoktak járkálni, a helyi lap egyszer a sétatérről szólva, a többek közt azt a megjegyzést tette: «kár, hogy a legszebb leány városunkban a sétatéren nem tartja magát egyenesen» s ime másnap minden leány csaknem merev testtartással lépegetett.

* **A hazárdjátékoknál** a bankadó nyeresége mindig biztos. Egy szakavatott egyén számitása szerint a pharao játéknál a bankadó átlagos nyeresége 1·1 százalék, a roulette-banknál a legkedvezőtlenebb esetben is 5 százalék. Ha egy óráig tart a játék, a bankadó legrosszabb esetben 10—11 százalékot nyer, ha két óráig, 22-őt, ha három óráig, 33-at, azaz az összes pénzforgalom egy harmadát.

* **A német egyetemeken** nagyon megfogyott a «Bursch»-ok száma. A «corps-okban a mult tanévben már csak 1055 tagot számláltak, legtöbb (113) volt Münchenben és Heidelbergán (83), legkevesebb (6) Rostockban és (9) Kielben.

* **A mesterséges esőt** Amerikában már föltalálták. Max de Nausonty tervet nyujtott be New-York város tanácsához, mely szerint a nyári hónapokban a hőséget és port elüzi. E czélra azokat a magas vasállványokat kivánja fölhasználni, melyek a házakon tűzoltási czélokból vannak alkalmazva. 20 méter magasban a vizvezetéki cső segélyével finom szitaszöveten keresztül eső alakjában hull a viz és a készülék az állványokon tovább mozgatható. Ily módon nemcsak az utcza nedvesittetik meg, hanem 20 méternyi magasságig a levegő is megtisztul, sőt épen ugy, mint a valóságos esőnél összehuzódván, a felső tiszta légréteg lenyomul, légmozgást idéz elő és igy egyidejüleg mesterséges szellő vonul át az utczákon, mi a lehülést tartósabbá teszi. Milyen szép lenne, ha hirlapjaink ilyen közlést hoznának: «Holnap a következő városrészekben fog esni: 8 órakor a belvárosban, 10 órakor a Lipótvárosban» és igy tovább. Mindenki fogná tudni, hogy mely városrészeket kell a mondott időben kerülnie, vagy ha okvetlenül dolga van, esernyőt visz magával. A lakók pedig előre kinyitnák ablakaikat, hogy a friss léget bebocsássák.

MAGYAR-MANNHEIMER GUSZTÁV: RÁKOSON

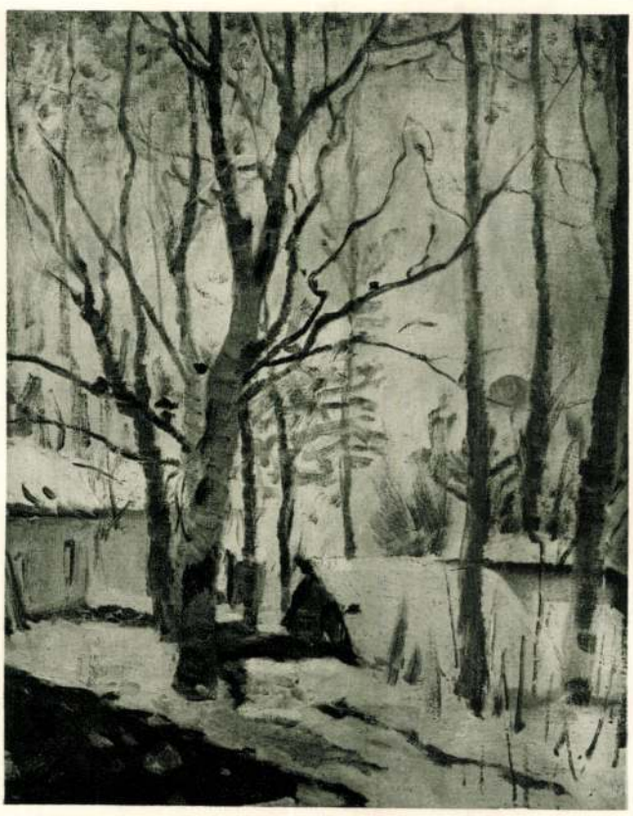

MAGYAR-MANNHEIMER GUSZTÁV: TÉL

CLAVICEMBALO. ÉBENFA LÁDIKA, RÉSZBEN ARANYOZOTT EZÜSTTEL S ZOMÁNCCAL DÍSZÍTVE. Augsburg 1620 körül

Egykor Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem felesége birtokában. Néhai Jankovich Miklós gyüjteményéből, ahova az iktári Bethlen-család utján jutott. Magyar Nemzeti Múzeum

DÍSZÍTETT HANGSZEREK

Az általános kultúrtörténetnek egyik igen érdekes és nálunk sajnálatosan elhanyagolt fejezete: a hangszertörténet. Kelet és Nyugat ősi, nagy kultúráinak kölcsönhatásait, fejlődését, összeolvadását, tehát: ajándékait, cseréit és örökségét, kevés tudományág tükrözi hasonló gazdagsággal. Felesleges lesz ez állításunk hosszasabb bizonyítgatása, ha meggondoljuk, hogy az európai zenekultúra mai hangszerei, időben s térben egyaránt mily nagy vándorutat tettek meg. A gramofón és a rádió tulajdonképpen nem hangszerek, hanem muzsikaközvetítők és így csak a legutóbbi évek u. n. éter-hullám hangszereiről, pl. Jörg Mayer és Theremin szferofónjáról mondhatjuk el, hogy Európa földjén születtek. Valamennyi többi hangszerünk: a vonósok, fuvola, oboa, klarinét, trombita, kürt, hárfa, lant, zongora, stb. — keletről, Ázsiából származott hozzánk.

A hangszerek készítésének, fejlődésének s felhasználásának elvei azonban teljesen mások Európában és Ázsiában. Európa szempontja a tisztán művészi. A hangszerek az egyes történeti korok és stílusok eszményei szerint fejlődtek s alakultak át. A hangszerekkel szemben támasztott követelményeink: a hangszer hangjának szépsége, nemessége, a hang-volumen nagysága, ereje, a hangszínek változatossága s használhatósága, a hangszer technikai lehetőségeinek fejlesztése, — valamennyi tisztára zenei s művészi szempont.

Egészen más a hangszerek ázsiai szerepe. Ott maga a zene is közelebb áll még ősi szerepéhez: a kultikus szerephez s így természetesen a hangszerek is ehhez igazodván, elsősorban kultikus s csak másodsorban zeneesztetikai jelentőségűek. Nem cáfolja ezt pl. a maláj zenekarok egységes, csodálatosan könnyed, ezüstösen ragyogó

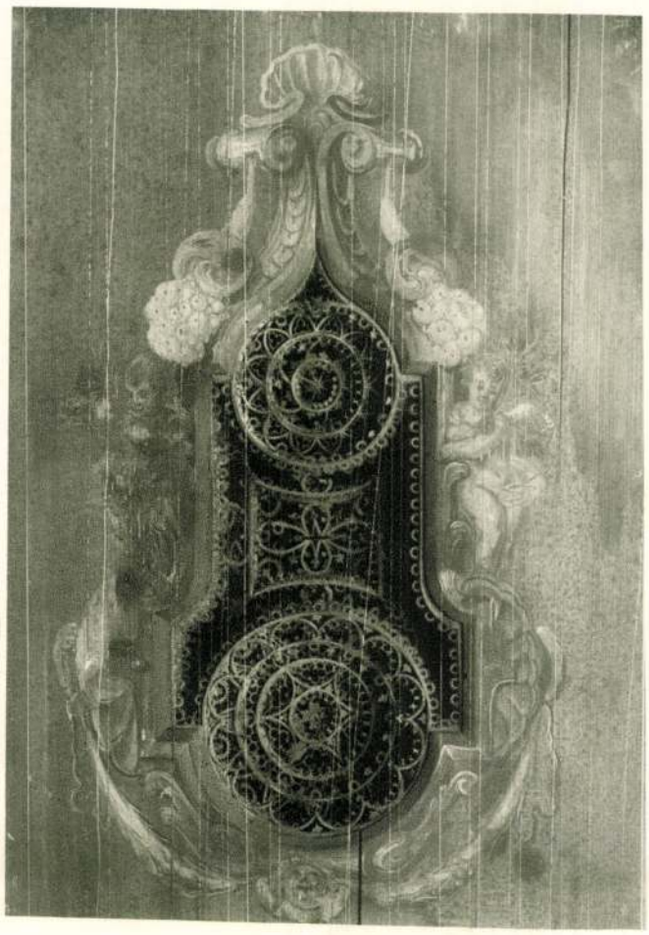

A CEMBALO RÓZSÁJA
Magyar Nemzeti Múzeum

CEMBALO. XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum

a/
MAGYAR MUVESZET
1929.

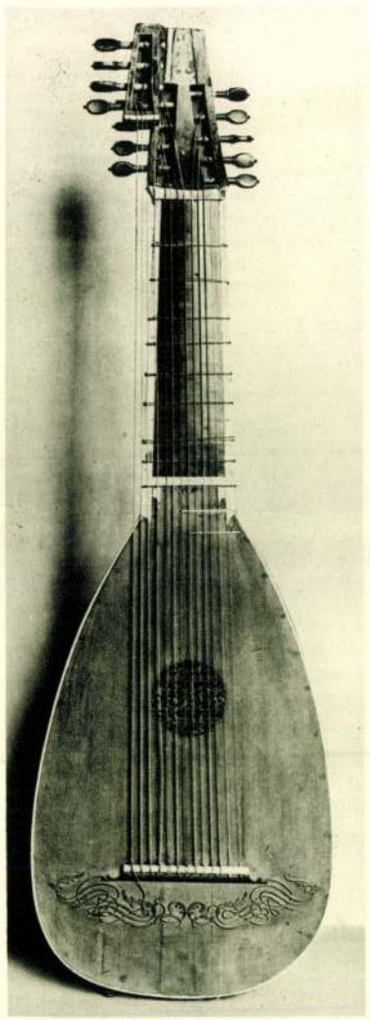

LANT. Mester-jelzése: Joachim Tielke in Hamburg
Ao 1707. Hossza: 103·5 cm

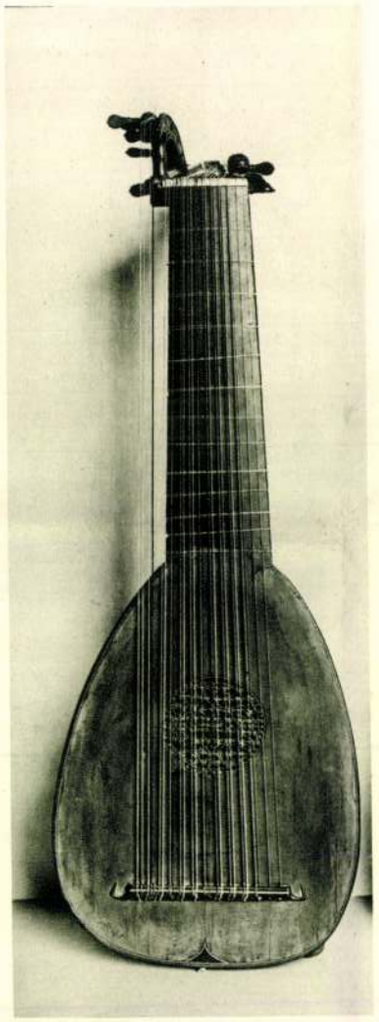

LANT. Mester-jelzése: Matteo Sellas alla Corona.
In Venetia 1641. Javította: Sebastian Schelle, Lauten und Geigen macher in Nürnberg, Hummels Erben Ao 1741 zugericht. Hossza: 91 cm

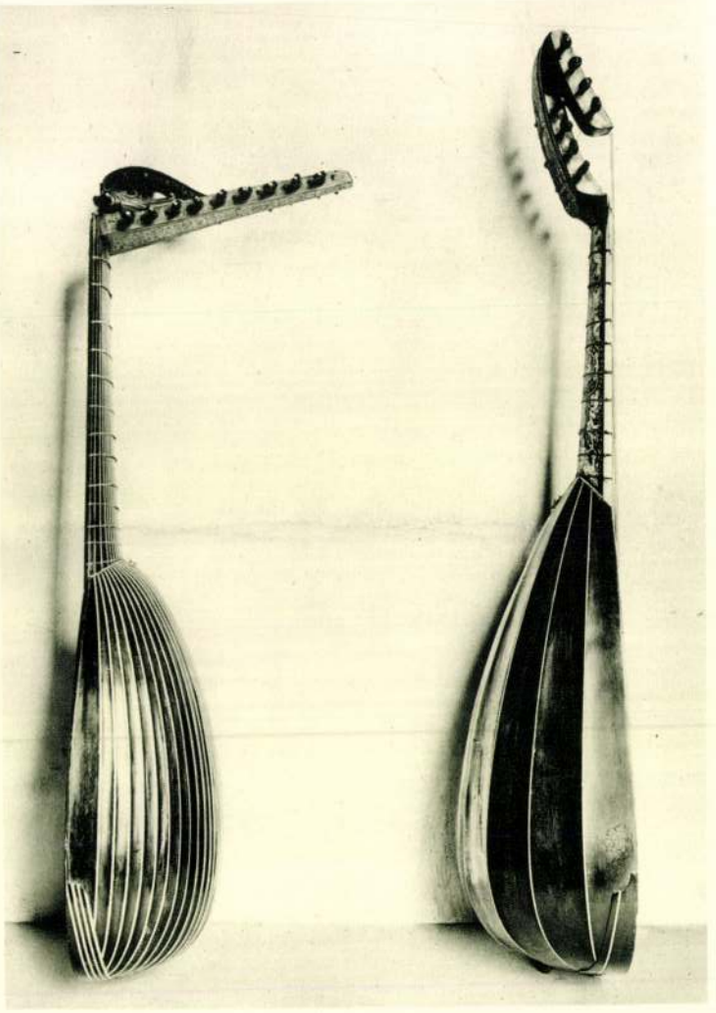

SELLAS LANTJÁNAK OLDALNÉZETE

TIELKE LANTJÁNAK OLDALNÉZETE

PANDURINA. Mester-jelzése: Gio. Giuseppe Fontanelli fece in Bologna l'Anno 1754
Mese di Aprile Opera 151. Hossza 55·8 cm

MANDOLIN. Mester-jelzése: Gio. Battista Fabricatore fecit.
An. 1786 in S. M. dell' Ajuto Napoli.
Hossza: 58·2 cm

PANDURINA. Mester-jelzése:
Fu Fatto dà Mè Gio: Antonio Vicenti in Verona.
Anno 1696. Hossza 53·7 cm

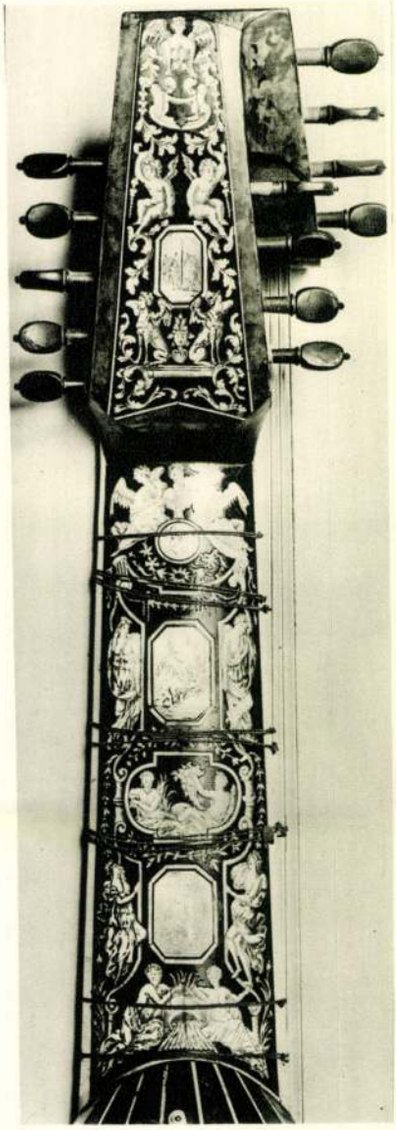

A TIELKE-LANT EGYIK RÉSZLETE
A fej és nyak díszítése

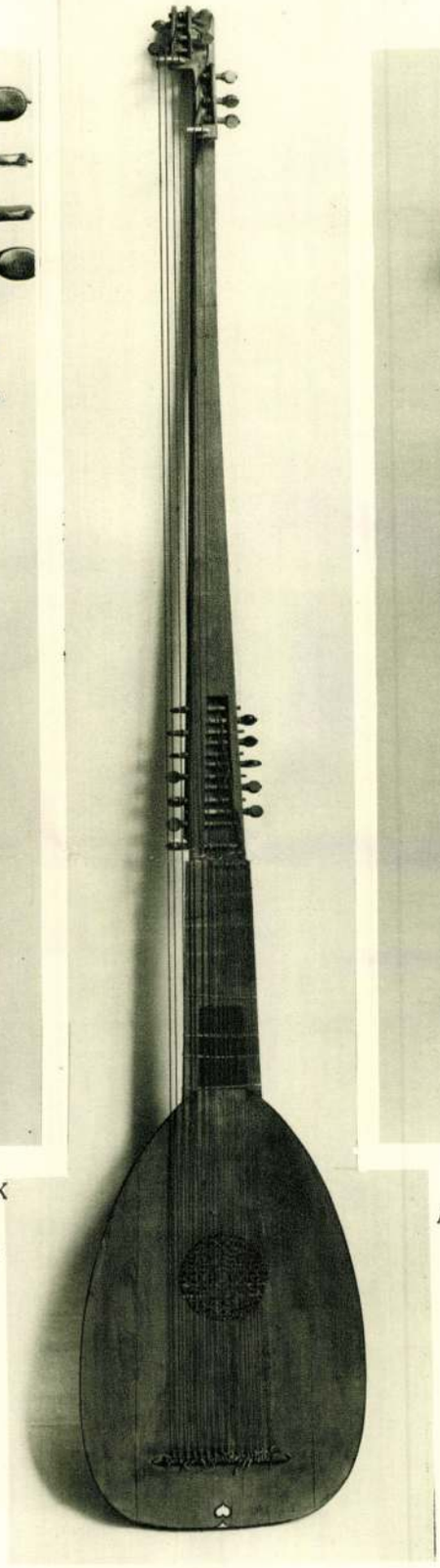

ARCILIUTO (Basszus-lant). Mesterjelzés: 1609. In Padova Voendelin Venere.
E hangszer Tieffenbrucker Vendel műve. A mester a legnagyobb s legkiválóbb lantkészítők egyike. Hossza: 196·5 cm

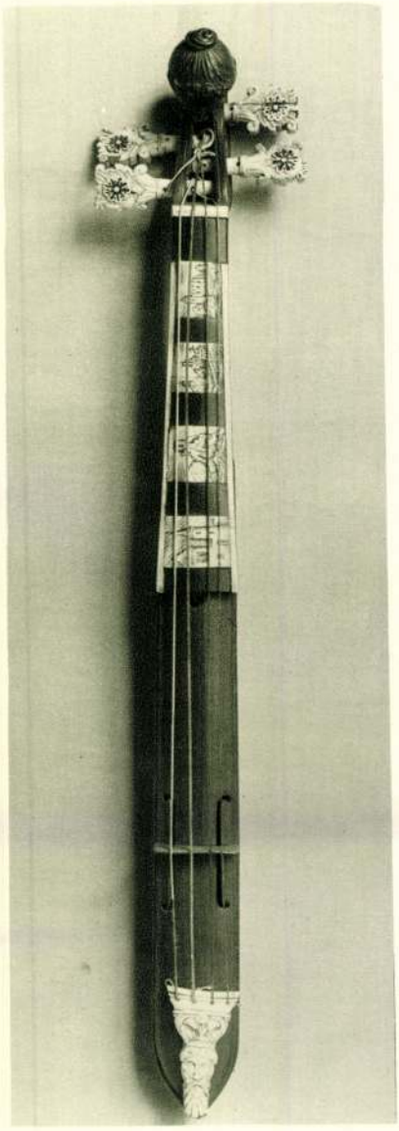

POCHETTE.
A XVIII. század modorában
Magyar Nemzeti Múzeum

színe, vagy a dobok s általában az ütőhangszerek az európait is felülmúló differenciáltsága. E kísérő jelenségek ugyanis csak velejárók és nem elsődleges alkotó elemek.

A hang és zene mágikus erejét átvitték a hangszerekre is. A pápuák zungató-fája egy lapos, kis díszített deszkadarab, amelyet zsinórvégre kötnek és a fejük fölött gyorsan forgatnak, — s ez így a levegőben repülve búgó hangot ád. Nálunk ma már csak gyermek-játék, de ott ilymódon tartják távol bizonyos ceremóniáiktól a fel nem avatott ifjakat, nőket és főleg a rossz szellemeket. A primitív népek hangszereiből sokat idézhetnék, amelyek mind a rontó, gonosz erők távoltartására s a segítő, jóakaratú szellemek hívására szolgálnak. Az ilyenfajta hangszereket természetesen nem adhatják közönséges, mindennapi használatra. Egyrészt ellenkezik a mágikus, emberfölötti, ünnepi karakterével, másrészt meg ügyelnek arra, hogy általános használata el ne koptassa varázsos jelentőségét. Vannak tehát hangszerek, amelyeket a kultusz, illetőleg a kultuszt végző társadalmi osztály részére lefoglalnak. Ezzel megszületik a kultikus szempont mellett a második és nem kisebb jelentőségű: a társadalmi. Ahogy a primitív népek kultusza helyett, másutt már komplikáltabb dogmatikájú és ceremóniájú vallásokat találunk, úgy gazdagodik a kultikus s most már papi vagy szent hangszerek csoportja is. A régi India, Síva istennek szentelt, homokóra alakú dobja ilyen szent hangszer volt és csak később került az alacsonyabb társadalmi osztályokhoz: a kígyóbűvölők és állatszelidítőkhöz. Ilyen a mongolok *bisur*-ja, az európai *oboa* s a mi tárogatónk egyik őse, amely ott templomi hangszer. Ilyen a tibeti lámák nagy, sokszor két méternyi hosszú réztrombitája: a *la-pa*, amelyet csak ünnepkor használhatnak, stb.

A templomi rend részére lefoglalt hangszerek analógiájára megszülettek azután a katonai hangszerek is. Az éles, rikoltó harci síp, a trombita, a dob, stb. Ezzel együtt járt a hangszerek egy másik szerepe: hatalmi jelvény voltuk. Az afrikai négerek kettős vaskolompja, amelyet a főnök előtt visznek, az arab üst-dob, amelyet páronként ló- vagy öszvér-hátra szerelnek és amelyekből nagyobbszámú kíséret jár a fejedelemnek, mint a hadvezérnek, stb.

Így választódik el tehát a kultikus és a hatalmi jelentőségű hangszerek csoportja a profán muzsika-készségektől. Ez utóbbiak tovább oszlanak azután társadalmi osztályok és foglalkozások szerint. Zenei csoportjaik: dallamvivő hangszerek, tánchangszerek, kísérő-hangszerek stb.

A kultikus hangszereken gyakran találkozunk ugyancsak kultikus jelentőségű díszítéssel. Ez az ornamentika nem alkot külön csoportot az illető nép díszítő művészetében, hanem vegyesen fordul elő a többi motívummal. Az előkelő társadalmi osztályok részére fentartott hangszerek külsejükkel is igazolják előkelőségüket. Vagy nemes anyagokból készülnek, vagy olyan módon vannak díszítve, hogy a díszítés nem a hangszer zenei követelménye, hanem társadalmi szerepére utal. Finom lakkmunkájú *kotó*-t kapnak az előkelő japán asszonyok, s elefántcsont és gazdag gyöngyházberakást találunk nemcsak török, hanem másfajtájú népek hangszerein is. Sőt arany és drágakövekkel díszes hangszerek sem hiányzanak az ázsiai instrumentumok kincsesházából.

A hangszerek szerepében tehát úgy ázsiai, mint később európai szempont: azoknak egyrészt kultikus és társadalmi, másrészt pedig művészi jelentősége. Amidőn a hangszerek elkerültek Európába, természetesen magukkal hozták sajátságaikat is. Így a dob nemcsak hangszerképpen, hanem mint a hatalom jelvénye is fenmarad sokáig. A királyi küldöttségek dobosaira gondolok. Pl. az ezred-dobos és trombitás nem az ezred, hanem az ezredparancsnok egyenruháját viseli egyidőben, stb. A trombita a régi európai zenekultúrában is nemesi hangszer. A kürttel együtt sajátosan hadijellege van; mégpedig a trombitát a lovasság, a kürtöt a gyalogság használja. A harang viszont templomi hangszer, s bizonyos fokig ilyen az orgona jellege is manapság.

A kultikus és társadalmi hangszerjelentőség sok fontos zenepszichológiai kérdésben ad világos magyarázatot. Európában azonban lassan-lassan elkopik ez a jelentőség, gyakran már ezek nélkül veszi át az európai zenekultúra a hangszereket és mindinkább a művészi szempontok kerülnek előtérbe.

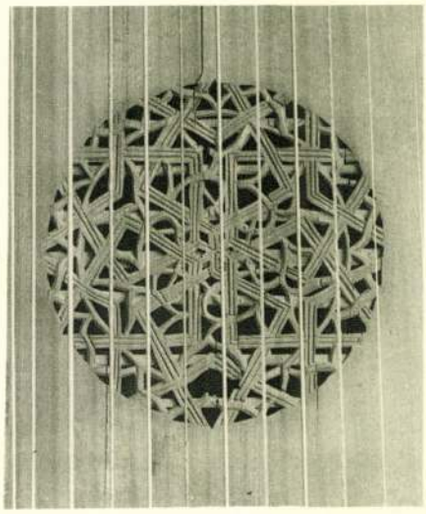

A TIELKE-LANT RÓZSÁJA

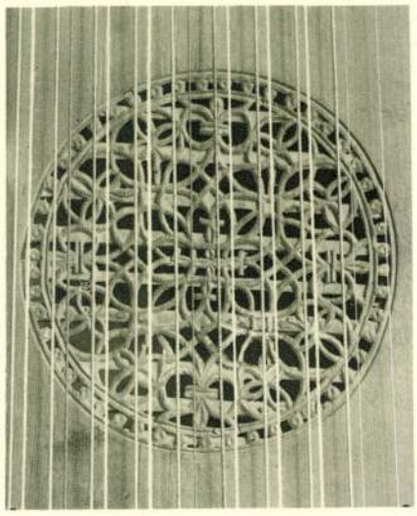

A SELLAS-LANT RÓZSÁJA

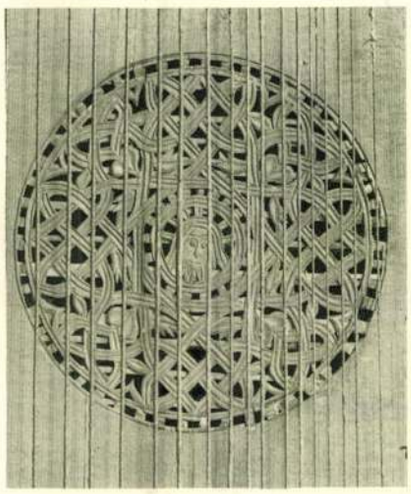

A TIEFFENBRUCKER BASSZUS-LANT RÓZSÁJA

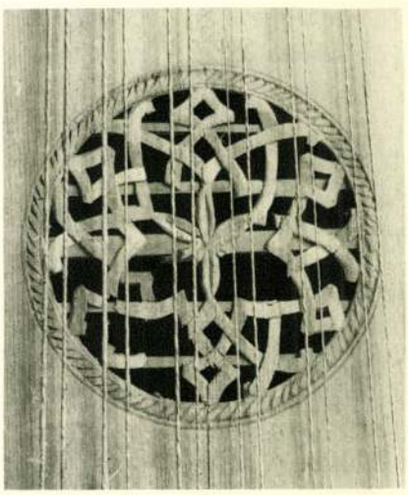

A FONTANELLI PANDURINA RÓZSÁJA

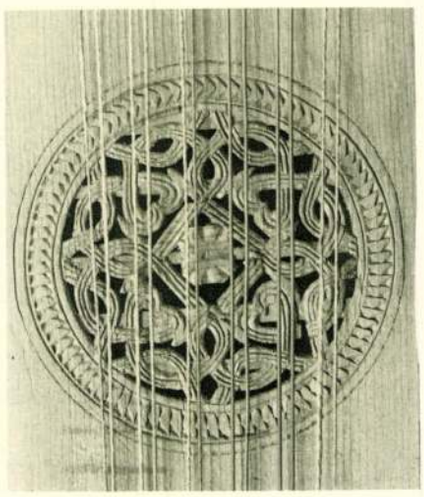

A VICENTI PANDURINA RÓZSÁJA

XVIII-IK SZÁZADI FRANCIA HÁRFA

Hagyomány szerint Mária Antoinetté volt, aki azt udvarhölgyének, a br. Vécsey-család egyik tagjának ajándékozta. Magyar Nemzeti Múzeum.

Mindenesetre egészen mássá fejlődnek a hangszerek. Ha Európa nem is talált fel új hangszereket, ezeknek zenei továbbfejlesztése addig a fokig, amelyen most állunk, egyenrangú munka volt a megalkotással. Az emberi elmének mennyi fáradságába került, amíg a dudából orgona, a bambusznádcső héjából kihasított húrú hangszerből zongora, a kókuszdióba szúrt nyélen kifeszített húros hangszerből pedig hegedű lett. Bizony nehéz volna megmondani, melyik út volt a hoszabb: a kókuszdiótól az előbb leírt primitív készségig, vagy ettől a Stradivá riusig.

A hangszerdiszítés oly ősi elem, amely még ma is él az európai hangszerkészítésben és amelynek tulajdonképpen semmi köze sincs a hangszerhez, mint hangforráshoz. Egyik célja, hogy a hangszert összekapcsolja, összehangolja azzal a környezettel, amelyen áll. A renaissance és barokk zongorák gazdag faragványai, miniatűrjei a hangszerből egyszersmind díszes bútordarabot is csináltak, amelynek nem szabadott kirínia a zeneterem más iparművészi szépségei közül. Ez a szerepe az orgona proscéniumának, amelynek gazdag faragása nemcsak a sípokat takarja el, hanem szinte önálló műremeknek számít, önállóan megkomponált diszítményeivel és szenteket, muzsikáló angyalokat ábrázoló faszobraival. Az orgona-mesterművek proscéniuma szintén mestermű. A mai zongora a modern polgári szobához illően egyszerűsödött le. Gyárilag, nagyban készül és sokat vesztett külső szépségéből, bár vannak cégek, amelyek iparkodnak a mai ízlésnek megfelelő csinosabb hangszert is készíteni.

Az orgonák és régebbi zongorák díszítését könnyen megmagyarázhatjuk, mert iparművészeti értéke és jelentősége tulajdonképpen csak annak a hangszertől többé-kevésbbé független szekrénynek van, amelybe a muzsikáló szerkezetet belerakják s amellyel a húrokat befedik. Érdekesebb és fontosabb az a tény, hogy a régi vonóshangszereket és különösen a lant és gitárféléket milyen gazdagon látták el díszítésekkel, noha itt az ornamentáló elem magára a hangforrásra került. Vannak e zeneszerszámoknak oly részeik, amelyeket diszíteni lehet a nélkül, hogy ez a hangjára bármi hatással volna. Ilyen a fogólap, a nyak, fej, csiga, húrtartó, stb. Elsősorban ezeket töltik el fa-, teknőc-, gyöngyház-, elefántcsont-, sőt vésett képeket ékes gyöngyház- és elefántcsont-intarziákkal. A húrtartó, a csiga helyére faragványok kerülnek. Régi vonóshangszereken igen gyakran találunk rendkívül érdekes és értékes, szépen faragott ember-, ló- vagy oroszlán-fejet a csiga helyett. Nagyobb és diszítésre alkalmasabb felület a vonósok (violák) s a gitárfélék egy vagy két darabból készült fenék-lapja s a zongorák, hárfák rezonáló lapja. Nem ritka ezeken az arany s ezüst intarzia és a legtöbbször mitológiai, néha bibliai jeleneteket ábrázoló festmény sem. A díszes hárfák és zongorák mellett a leggyakoribb a gitárfélék gyönyörű kidolgozása. Kezdve a geometriai ábrás berakásokon, a komplikált s gazdag virágcsokrokig és fűzérekig, minden stílusban tanulmányozásra érdemes műremeket találunk igen gyakran egy-egy szép gitár-fenéklapon. A több bordából készült lant testét már nehezebb diszíteni. A lantnál a bordák számát a szokásos körülbelül tízről harminc-negyvenre emelik; az egyes bordákat többféle fajtájú és színű fából készítik és ébenfa- vagy elefántcsont-csíkkal választják el egymástól; néha egy bordát is két darabból állítanak össze úgy, hogy nemcsak a forma maga, de az anyag sajátos összeillesztése is gazdag diszítésképpen hat. A lant arab eredete mellett tanuskodik a fedőlap rozettájának általános mór stílusa. E stílus azonban sem nem dogmatikusan merev, sem nem sablonos, úgy hogy a rozetták vékony vonalaiban hihetetlen sokféle, szövevényes és gazdag forma született meg. A rozetta célja a fedőlapon levő kerek hangnyílás befödése. Legtöbbször magából a fedőlapból vágják ki, de ismerünk 2—7 szintű rozettákat is. Ezeknél a mélyebben fekvő rózsácskák egyre kisebbek, úgy, hogy az egész tölcsérszerűen mélyed a hangszer testébe. Csipkefinomságú rozettákat, egy- és sokszínűeket, nemcsak lantokon, hanem régi vonós hangszereken és zongorákon is találunk. A mór stílusba renaissance, barokk, sőt még gótikus elemek is keverednek, sőt néha tisztára ilyen stílusú hangnyílásokat is ismerünk.

Ha a diszítő elv túlsúlyba kerül a hangszer építésében, ez bizony sokszor magára a hangjára válik hátrányossá. Ilyen túlzás,

ha a hangszer anyagának s alakjának megválasztásakor már nem törődnek a hangszerszerűséggel, csak a diszítés mentől változatosabb lehetőségével s a pompás, luxuriózus külsővel. Három érdekes hangszert őriz a bécsi „Kunsthist. Museum" hangszergyüjteménye: egy-egy XVII. századbeli carrarai márványhegedűt és gitárt és egy teknőchegedűt, amelyet Mária Teréziának készítettek. Tulajdonképpen e csoportba kell sorozni az íróasztal s varrószekrénykékkel kombinált régi zongorákat is. Végül idetartoznak a rendszerint nagyon ékes, egész kisalakú és terjedelmű zongorácskák is.

E túlzásoktól eltekintve elmondhatjuk, hogy általában a renaissance, barokk és rokokó hangszerkészítő-mesterei annál díszesebb hangszereket készítettek, mennél előkelőbb volt megrendelőjük. Ha most meggondoljuk, hogy a gazdag fejedelmi, főúri és nemesi udvarokban s szalónokban szólalhatott meg a legjobb muzsika, azért, mert ezek a körök fizethették meg a legjobb zenészeket, világos, hogy a hangszerépitésben összetalálkozik a jó és a szép. A kitünő hegedű- és lantkészítő mesterek nemcsak mint hangszerészek, hanem mint — hogy úgy mondjam — asztalosok is legelsőrangúak voltak. A famegmunkálás virtuózainak kellett lenniök, hiszen a hangszer hangja egészen finom munkaárnyalatoktól függ. Meggyőződésem az, hogy a régi hegedűk kiválóságának titkát a száraz és sajátosan alkalmas faanyag gondos kiválasztásában, pontos megmunkálásában, a lassú és szakértő pácolásban kell keresni. A régi hangszerkészítő mesterek közül nemcsak azok voltak híresek, akik jó, hanem akik szép hangszert is tudtak készíteni. Ebből a szempontból igen híres, elismert mester a hamburgi Tielke, akinek egyik lantját a mellékelt illusztráción be is mutatjuk. Kora híres játékosai nagy elismeréssel emlegetik gyönyörű hangú s pazar készítésű lantjait, amelyek ma múzeumok büszkeségei.

A hangszerkészítő mesterek nem csinálták mindig maguk valamennyi díszítést. Különösen a festmények s faragványok származnak gyakran más mesterektől. Ezek művészettörténeti vizsgálata deríthetné csak fel alkotójuk személyét és jelentőségét. A díszes zeneszerszámon tehát több mester munkája egyesül s a kor szépség-ideáljait hiven tükrözi. Valamennyi nemcsak zenei, hanem kultúrtörténeti szempontból is nagyjelentőségű darab.

Külföldi múzeumok már régen átlátták az ily gyüjtemények fontosságát. Nem lenne elég helyem, ha fel akarnám sorolni a nyugati országok nagy állami gyüjteményeit. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Osztálya eddig a helyszűke miatt nem tudta kiállítani igen szép és értékes hangszereit s csak a jelenleg is folyó épitkezés fogja e kérdést végleg megoldhatni. Sajnálatosan hiányoznak azonban nálunk a magángyüjtemények. Pedig legalább is a díszes hangszerek még a zene iránt nem érdeklődő gyüjtő figyelmét is leköthetik. Magángyüjtők hiánya miatt pedig nincs meg a köztudatban a hangszer kultúrtörténeti fontosságának megbecsülése és igy számtalan értékes darab kallódott el. A magángyüjtemények külföldön azután, ha nemzedékek múltával elmúlott a család érdeklődése a hangszergyüjtés iránt, valamilyen úton a nagy, közgyüjteményekbe olvadnak. Példakép csak *de Witt* és *Heyer* neveit emlitem fel. Német gyüjtők voltak s gyüjteményük Lipcse, Köln, majd Berlin múzeumainak féltve őrzött kincse, s e gyüjtők nevét minden hangszertörténettel foglalkozó művész, tudós ma is ismeri. Az angol, francia, belga, amerikai stb. példák után bizony szegényes tény, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum csak *Delhaes* festőművész nagyobb hangszergyüjteményével gazdagodott mintegy negyed évszázaddal ezelőtt s azóta csak a *Schunda*-cég régi hangszerei az egyetlen nagyobb gyüjtemény, amelyet ajándékképpen kapott.

Nem emlitem fel itt most azokat a fájó sebeket, amelyeket zenei műkincseink pusztulása, elkallódása, külföldre jutása ütött a magyar kultúra testén, de fölemelem szavam a hangszergyüjtés fontossága mellett. Oly nagy és szép feladat előtt állunk, amelyet az állam és a társadalom együttműködése tud csak sikeresen megoldani.

DR. LAJTHA LÁSZLÓ

Magyar Nemzeti Múzeum
diszitett hangszer

CAPRI A MONTE SOLARÓRÓL NÉZVE

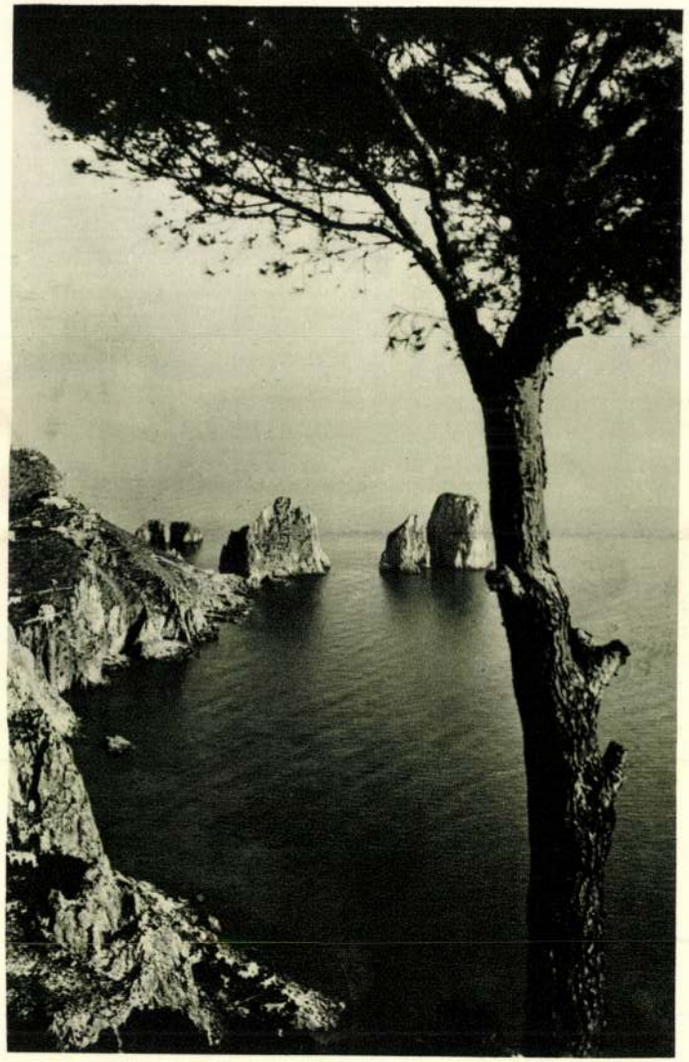

A FARAGLIONIK CAPRI PARTJÁN

Magyar Nemzeti Múzeum
„Csák Máté" hermája

Ernyey József: A M. Nemzeti Múzeum „Csák Máté" hermája.

Kny. Régészeti Évkönyv
8°, 5K, 27L, Budapest, év nélkül (1928)

Magyar Nemzeti Múzeum
díszített hangoz-rei.

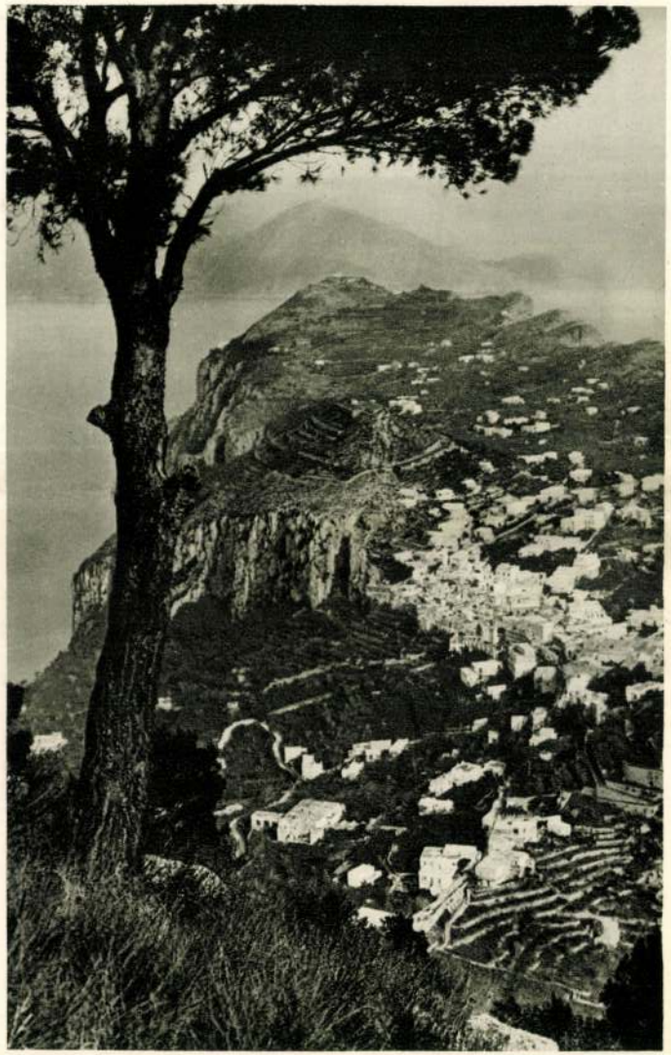

CAPRI A MONTE SOLARÓRÓL NÉZVE

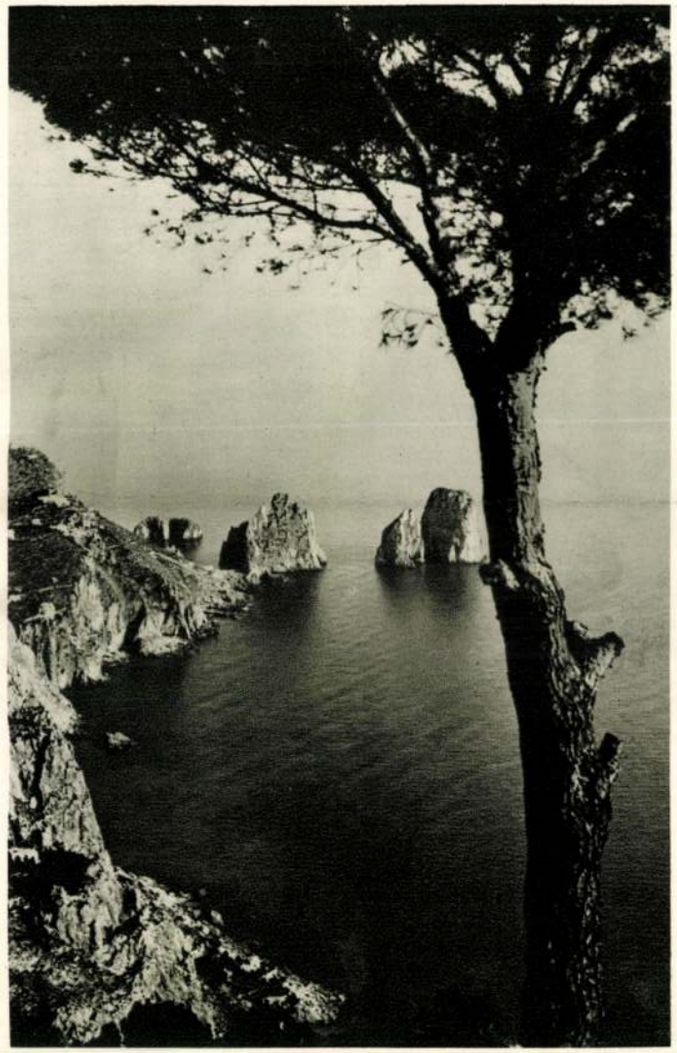

A FARAGLIONIK CAPRI PARTJÁN

ha a hangszer anyagának s alakjának megválasztásakor már nem törődnek a hangszerszerűséggel, csak a diszítés mentől változatosabb lehetőségével s a pompás, luxuriózus külsővel. Három érdekes hangszert őriz a bécsi „Kunsthist. Museum" hangszergyüjteménye: egy-egy XVII. századbeli carrarai márványhegedűt és gitárt és egy teknőchegedűt, amelyet Mária Teréziának készítettek. Tulajdonképpen e csoportba kell sorozni az íróasztal s varrószekrénykékkel kombinált régi zongorákat is. Végül idetartoznak a rendszerint nagyon ékes, egész kisalakú és terjedelmű zongorácskák is.

E túlzásoktól eltekintve elmondhatjuk, hogy általában a renaissance, barokk és rokokó hangszerkészítő-mesterei annál díszesebb hangszereket készítettek, mennél előkelőbb volt megrendelőjük. Ha most meggondoljuk, hogy a gazdag fejedelmi, főúri és nemesi udvarokban s szalónokban szólalhatott meg a legjobb muzsika, azért, mert ezek a körök fizethették meg a legjobb zenészeket, világos, hogy a hangszerépítésben összetalálkozik a jó és a szép. A kitünő hegedű- és lantkészítő mesterek nemcsak mint hangszerészek, hanem mint — hogy úgy mondjam — asztalosok is legelsőrangúak voltak. A famegmunkálás virtuózainak kellett lenniök, hiszen a hangszer hangja egészen finom munkaárnyalatoktól függ. Meggyőződésem az, hogy a régi hegedűk kiválóságának titkát a száraz és sajátosan alkalmas faanyag gondos kiválasztásában, pontos megmunkálásában, a lassú és szakértő pácolásban kell keresni. A régi hangszerkészítő mesterek közül nemcsak azok voltak híresek, akik jó, hanem akik szép hangszert is tudtak készíteni. Ebből a szempontból igen híres, elismert mester a hamburgi Tielke, akinek egyik lantját a mellékelt illusztráción be is mutatjuk. Kora híres játékosai nagy elismeréssel emlegetik gyönyörű hangú s pazar készítésű lantjait, amelyek ma múzeumok büszkeségei.

A hangszerkészítő mesterek nem csinálták mindig maguk valamennyi díszítést. Különösen a festmények s faragványok származnak gyakran más mesterektől. Ezek művészettörténeti vizsgálata deríthetné csak fel alkotójuk személyét és jelentőségét. A díszes zeneszerszámon tehát több mester munkája egyesül s a kor szépség-ideáljait híven tükrözi. Valamennyi nemcsak zenei, hanem kultúrtörténeti szempontból is nagyjelentőségű darab.

Külföldi múzeumok már régen átlátták az ily gyüjtemények fontosságát. Nem lenne elég helyem, ha fel akarnám sorolni a nyugati országok nagy állami gyüjteményeit. A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Osztálya eddig a helyszűke miatt nem tudta kiállítani igen szép és értékes hangszereit s csak a jelenleg is folyó építkezés fogja e kérdést végleg megoldhatni. Sajnálatosan hiányoznak azonban nálunk a magángyüjtemények. Pedig legalább is a díszes hangszerek még a zene iránt nem érdeklődő gyüjtő figyelmét is leköthetik. Magángyüjtők hiánya miatt pedig nincs meg a köztudatban a hangszer kultúrtörténeti fontosságának megbecsülése és így számtalan értékes darab kallódott el. A magángyüjtemények külföldön azután, ha nemzedékek múltával elmúlott a család érdeklődése a hangszergyüjtés iránt, valamilyen úton a nagy, közgyüjteményekbe olvadnak. Példakép csak *de Witt* és *Heyer* neveit említem fel. Német gyüjtők voltak s gyüjteményük Lipcse, Köln, majd Berlin múzeumainak féltve őrzött kincse, s e gyüjtők nevét minden hangszertörténettel foglalkozó művész, tudós ma is ismeri. Az angol, francia, belga, amerikai stb. példák után bizony szegényes tény, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum csak *Delhaes* festőművész nagyobb hangszergyüjteményével gazdagodott mintegy negyed évszázaddal ezelőtt s azóta csak a *Schunda*-cég régi hangszerei az egyetlen nagyobb gyüjtemény, amelyet ajándékképpen kapott.

Nem említem fel itt most azokat a fájó sebeket, amelyeket zenei műkincseink pusztulása, elkallódása, külföldre jutása ütött a magyar kultúra testén, de fölemelem szavam a hangszergyüjtés fontossága mellett. Oly nagy és szép feladat előtt állunk, amelyet az állam és a társadalom együttműködése tud csak sikeresen megoldani.

DR. LAJTHA LÁSZLÓ

Mindenesetre egészen mássá fejlődnek a hangszerek. Ha Európa nem is talált fel új hangszereket, ezeknek zenei továbbfejlesztése addig a fokig, amelyen most állunk, egyenrangú munka volt a megalkotással. Az emberi elménck mennyi fáradságába került, amíg a dudából orgona, a bambusznádcső héjából kihasított húrú hangszerből zongora, a kókuszdióba szúrt nyélen kifeszített húros hangszerből pedig hegedű lett. Bizony nehéz volna megmondani, melyik út volt a hoszabb: a kókuszdiótól az előbb leírt primitív készségig, vagy ettől a Stradivériusig.

A hangszerdiszítés oly ősi elem, amely még ma is él az európai hangszerkészítésben és amelynek tulajdonképpen semmi köze sincs a hangszerhez, mint hangforráshoz. Egyik célja, hogy a hangszert összekapcsolja, összehangolja azzal a környezettel, amelyen áll. A renaissance és barokk zongorák gazdag faragványai, miniatűrjei a hangszerből egyszersmind díszes bútordarabot is csináltak, amelynek nem szabadott kirínia a zeneterem más iparművészi szépségei közül. Ez a szerepe az orgona proscéniumának, amelynek gazdag faragása nemcsak a sípokat takarja el, hanem szinte önálló műremeknek számít, önállóan megkomponált diszítményeivel és szenteket, muzsikáló angyalokat ábrázoló faszobraival. Az orgona-mesterművek proscéniuma szintén mestermű. A mai zongora a modern polgári szobához illően egyszerűsödött le. Gyárilag, nagyban készül és sokat vesztett külső szépségéből, bár vannak cégek, amelyek iparkodnak a mai ízlésnek megfelelő csinosabb hangszert is készíteni.

Az orgonák és régebbi zongorák díszítését könnyen megmagyarázhatjuk, mert iparművészeti értéke és jelentősége tulajdonképpen csak annak a hangszertől többé-kevésbbé független szekrénynek van, amelybe a muzsikáló szerkezetet belerakják s amellyel a húrokat befedik. Érdekesebb és fontosabb az a tény, hogy a régi vonóshangszereket és különösen a lant és gitárféléket milyen gazdagon látták el díszítésekkel, noha itt az ornamentáló elem magára a hangforrásra került. Vannak e zeneszerszámoknak oly részeik, amelyeket diszíteni lehet a nélkül, hogy ez a hangjára bármi hatással volna. Ilyen a fogólap, a nyak, fej, csiga, húrtartó, stb. Elsősorban ezeket töltik el fa-, teknőc-, gyöngyház-, elefántcsont-, sőt vésett képeket ékes gyöngyház- és elefántcsont-intarziákkal. A húrtartó, a csiga helyére faragványok kerülnek. Régi vonóshangszereken igen gyakran találunk rendkívül érdekes és értékes, szépen faragott ember-, ló- vagy oroszlán-fejet a csiga helyett. Nagyobb és diszítésre alkalmasabb felület a vonósok (violák) s a gitárfélék egy vagy két darabból készült fenék-lapja s a zongorák, hárfák rezonáló lapja. Nem ritka ezeken az arany s ezüst intarzia és a legtöbbször mitológiai, néha bibliai jeleneteket ábrázoló festmény sem. A díszes hárfák és zongorák mellett a leggyakoribb a gitárfélék gyönyörű kidolgozása. Kezdve a geometriai ábrás berakásokon, a komplikált s gazdag virágcsokrokig és fűzérekig, minden stílusban tanulmányozásra érdemes műremeket találunk igen gyakran egy-egy szép gitár-fenéklapon. A több bordából készült lant testét már nehezebb diszíteni. A lantnál a bordák számát a szokásos körülbelül tízről harminc-negyvenre emelik; az egyes bordákat többféle fajtájú és színű fából készítik és ébenfa- vagy elefántcsont-csíkkal választják el egymástól; néha egy bordát is két darabból állítanak össze úgy, hogy nemcsak a forma maga, de az anyag sajátos összeillesztése is gazdag diszítésképpen hat. A lant arab eredete mellett tanuskodik a fedőlap rozettájának általános mór stílusa. E stílus azonban sem nem dogmatikusan merev, sem nem sablonos, úgy hogy a rozetták vékony vonalaiban hihetetlen sokféle, szövevényes és gazdag forma született meg. A rozetta célja a fedőlapon levő kerek hangnyílás befödése. Legtöbbször magából a fedőlapból vágják ki, de ismerünk 2—7 szintű rozettákat is. Ezeknél a mélyebben fekvő rózsácskák egyre kisebbek, úgy, hogy az egész tölcsérszerűen mélyed a hangszer testébe. Csipkefinomságú rozettákat, egy- és sokszínűeket, nemcsak lantokon, hanem régi vonós hangszereken és zongorákon is találunk. A mór stílusba renaissance, barokk, sőt még gótikus elemek is keveredtek, sőt néha tisztára ilyen stílusú hangnyílásokat is ismerünk.

Ha a diszítő elv túlsúlyba kerül a hangszer építésében, ez bizony sokszor magára a hangjára válik hátrányossá. Ilyen túlzás,

XVIII-IK SZÁZADI FRANCIA HÁRFA
Hagyomány szerint Mária Antoinetté volt, aki azt udvarhölgyének, a br. Vécsey-család egyik tagjának ajándékozta. Magyar Nemzeti Múzeum.

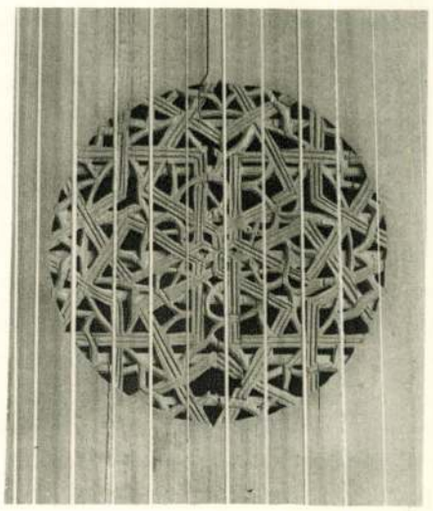

A TIELKE-LANT RÓZSÁJA

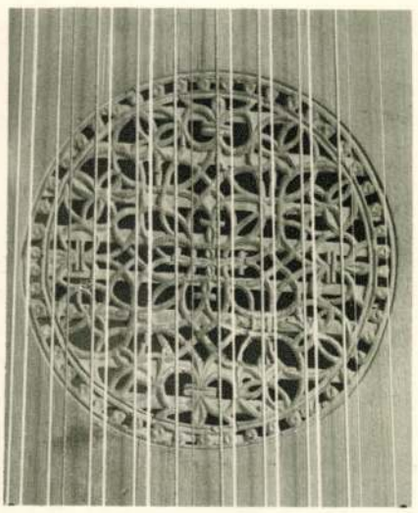

A SELLAS-LANT RÓZSÁJA

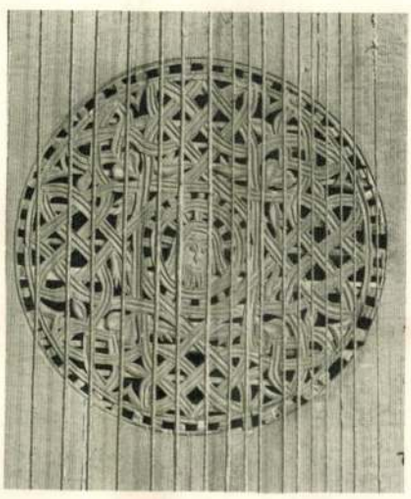

A TIEFFENBRUCKER BASSZUS-
LANT RÓZSÁJA

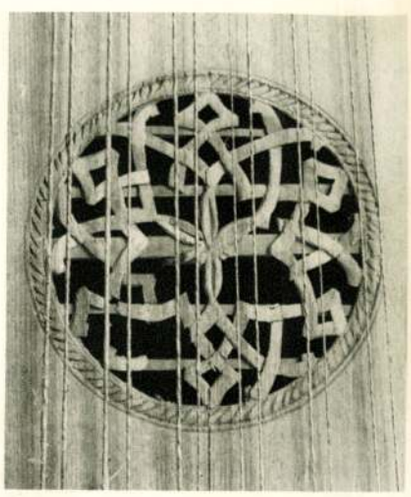

A FONTANELLI PANDURINA RÓZSÁJA

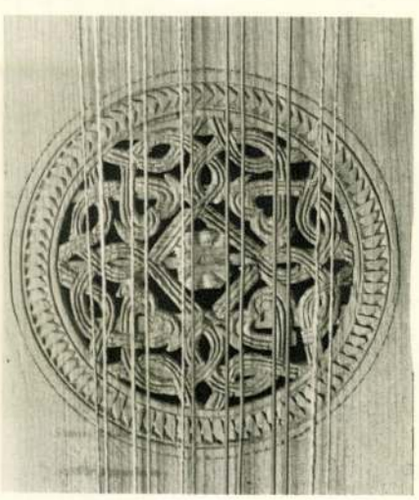

A VICENTI PANDURINA RÓZSÁJA

színe, vagy a dobok s általában az ütőhangszerek az európait is felülmúló differenciáltsága. E kísérő jelenségek ugyanis csak velejárók és nem elsődleges alkotó elemek.

A hang és zene mágikus erejét átvitték a hangszerekre is. A pápuák zungató-fája egy lapos, kis díszített deszkadarab, amelyet zsinórvégre kötnek és a fejük fölött gyorsan forgatnak, — s ez így a levegőben repülve búgó hangot ád. Nálunk ma már csak gyermek-játék, de ott ílymódon tartják távol bizonyos ceremóniáiktól a fel nem avatott ifjakat, nőket és főleg a rossz szellemeket. A primitív népek hangszereiből sokat idézhetnék, amelyek mind a rontó, gonosz erők távoltartására s a segítő, jóakaratú szellemek hívására szolgálnak. Az ilyenfajta hangszereket természetesen nem adhatják közönséges, mindennapi használatra. Egyrészt ellenkezik a mágikus, emberfölötti, ünnepi karakterével, másrészt meg ügyelnek arra, hogy általános használata el ne koptassa varázsos jelentőségét. Vannak tehát hangszerek, amelyeket a kultusz, illetőleg a kultuszt végző társadalmi osztály részére lefoglalnak. Ezzel megszületik a kultikus szempont mellett a második és nem kisebb jelentőségű: a társadalmi. Ahogy a primitív népek kultusza helyett, másutt már komplikáltabb dogmatikájú és ceremóniájú vallásokat találunk, úgy gazdagodik a kultikus s most már papi vagy szent hangszerek csoportja is. A régi India, Síva istennek szentelt, homokóra alakú dobja ilyen szent hangszer volt és csak később került az alacsonyabb társadalmi osztályokhoz: a kígyóbűvölők és állatszelidítőkhöz. Ilyen a mongolok *bisur*-ja, az európai *oboa* s a mi tárogatónk egyik őse, amely ott templomi hangszer. Ilyen a tibeti lámák nagy, sokszor két méternyi hosszú réztrombitája: a *la-pa*, amelyet csak ünnepkor használhatnak, stb.

A templomi rend részére lefoglalt hangszerek analógiájára megszülettek azután a katonai hangszerek is. Az éles, rikoltó harci síp, a trombita, a dob, stb. Ezzel együtt járt a hangszerek egy másik szerepe: hatalmi jelvény voltuk. Az afrikai négerek kettős vaskolompja, amelyet a főnök előtt visznek, az arab üst-dob, amelyet páronként ló- vagy öszvér-hátra szerelnek és amelyekből nagyobbszámú kíséret jár a fejedelemnek, mint a hadvezérnek, stb.

Így választódik el tehát a kultikus és a hatalmi jelentőségű hangszerek csoportja a profán muzsika-készségektől. Ez utóbbiak tovább oszlanak azután társadalmi osztályok és foglalkozások szerint. Zenei csoportjaik: dallamvivő hangszerek, tánchangszerek, kísérő-hangszerek stb.

A kultikus hangszereken gyakran találkozunk ugyancsak kultikus jelentőségű díszítéssel. Ez az ornamentika nem alkot külön csoportot az illető nép díszítő művészetében, hanem vegyesen fordul elő a többi motívummal. Az előkelő társadalmi osztályok részére fentartott hangszerek külsejükkel is igazolják előkelőségüket. Vagy nemes anyagokból készülnek, vagy olyan módon vannak díszítve, hogy a díszítés nem a hangszer zenei követelménye, hanem társadalmi szerepére utal. Finom lakkmunkájú *kotó*-t kapnak az előkelő japán asszonyok, s elefántcsont és gazdag gyöngyházberakást találunk nemcsak török, hanem másfajtájú népek hangszerein is. Sőt arany és drágakövekkel díszes hangszerek sem hiányzanak az ázsiai instrumentumok kincsesházából.

A hangszerek szerepében tehát úgy ázsiai, mint később európai szempont: azoknak egyrészt kultikus és társadalmi, másrészt pedig művészi jelentősége. Amidőn a hangszerek elkerültek Európába, természetesen magukkal hozták sajátságaikat is. Így a dob nemcsak hangszerképpen, hanem mint a hatalom jelvénye is fenmarad sokáig. A királyi küldöttségek dobosaira gondolok. Pl. az ezred-dobos és trombitás nem az ezred, hanem az ezredparancsnok egyenruháját viseli egyidőben, stb. A trombita a régi európai zenekultúrában is nemesi hangszer. A kürttel együtt sajátosan hadijellege van; mégpedig a trombitát a lovasság, a kürtöt a gyalogság használja. A harang viszont templomi hangszer, s bizonyos fokig ilyen az orgona jellege is manapság.

A kultikus és társadalmi hangszerjelentőség sok fontos zenepszichológiai kérdésben ad világos magyarázatot. Európában azonban lassan-lassan elkopik ez a jelentőség, gyakran már ezek nélkül veszi át az európai zenekultúra a hangszereket és mindinkább a művészi szempontok kerülnek előtérbe.

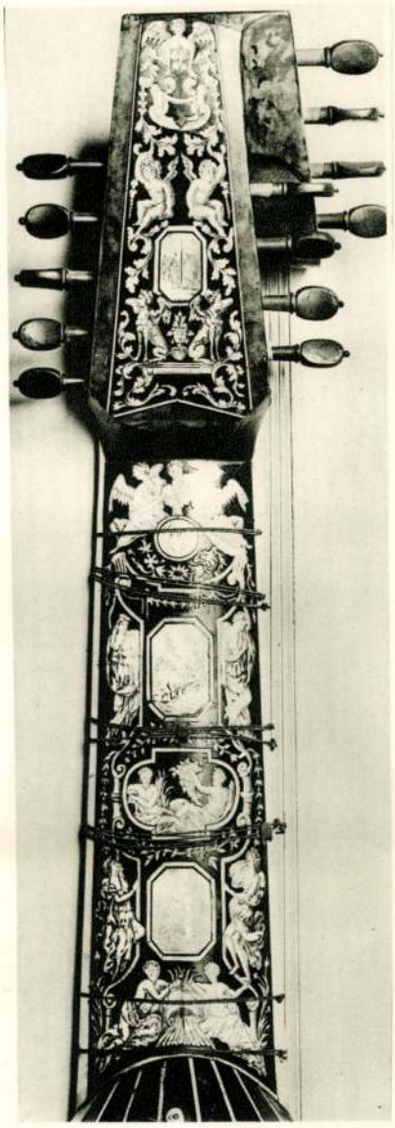

A TIELKE-LANT EGYIK RÉSZLETE
A fej és nyak díszítése

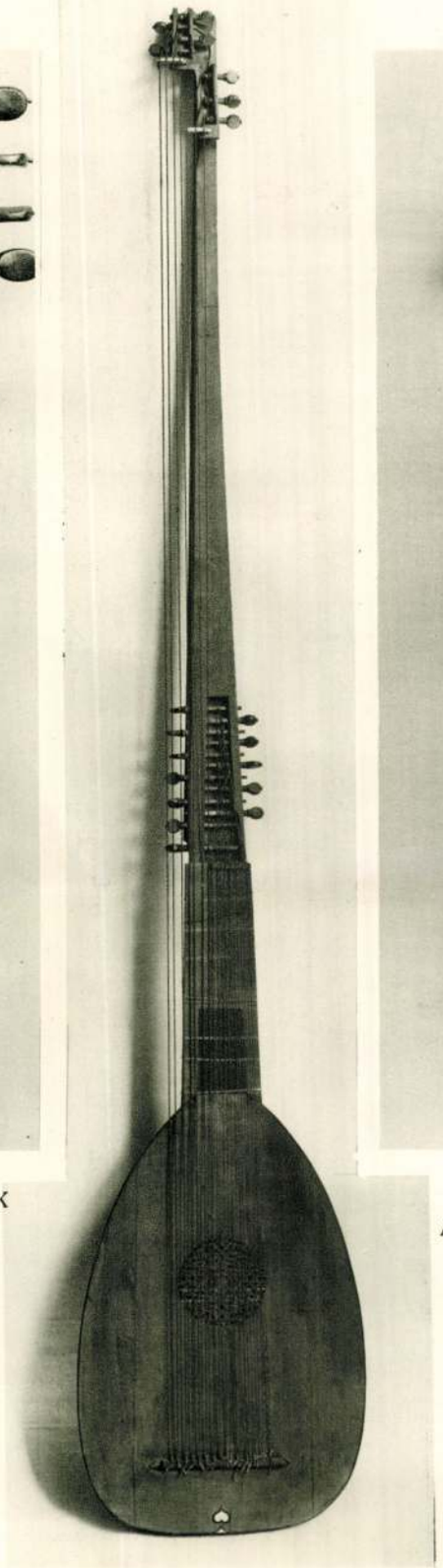

ARCILIUTO (Basszus-lant). Mesterjelzés: 1609. In Padova Voendelin Venere.
E hangszer Tieffenbrucker Vendel műve.
A mester a legnagyobb s legkiválóbb lantkészítők egyike. Hossza: 196·5 cm

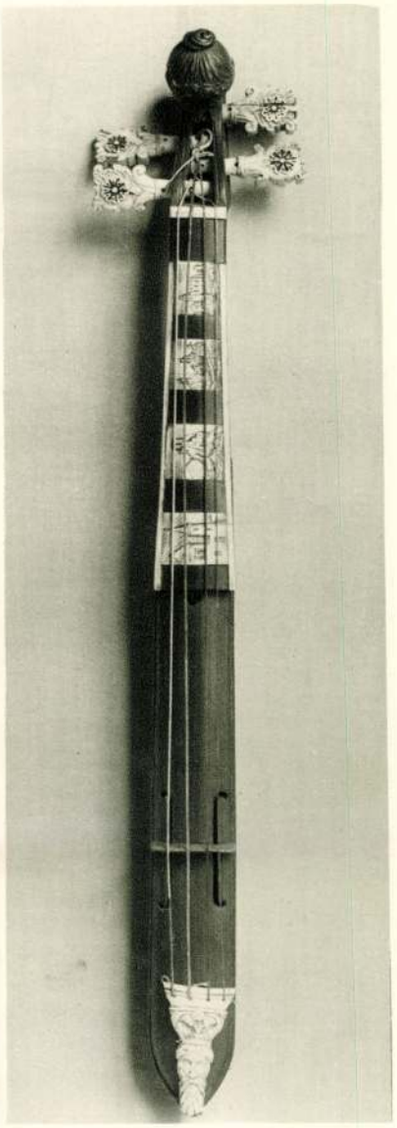

POCHETTE.
A XVIII. század modorában
Magyar Nemzeti Múzeum

PANDURINA. Mester-jelzése : Gio. Giuseppe Fontanelli fece in Bologna l'Anno 1754
Mese di Aprile Opera 151. Hossza 55·8 cm

MANDOLIN. Mester-jelzése : Gio. Battista Fabricatore fecit.
An. 1786 in S. M. dell' Ajuto Napoli.
Hossza : 58·2 cm

PANDURINA. Mester-jelzése :
Fu Fatto dà Mè Gio : Antonio Vicenti in Verona.
Anno 1696. Hossza 55·7 cm

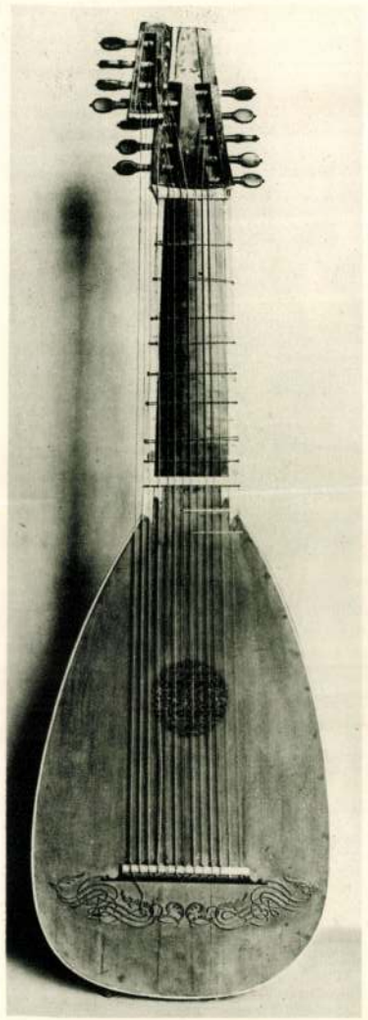

LANT. Mester-jelzése: Joachim Tielke in Hamburg
Ao 1707. Hossza: 105·5 cm

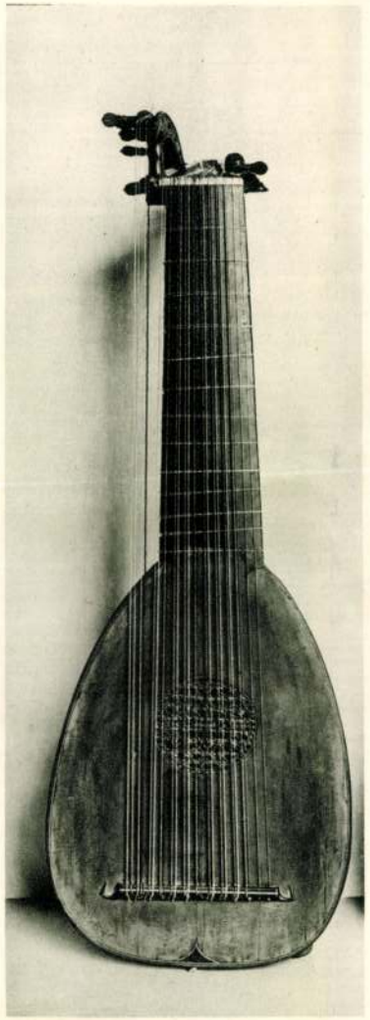

LANT. Mester-jelzése: Matteo Sellas alla Corona.
In Venetia 1641. Javította: Sebastian Schelle, Lauten und Geigen macher in Nürnberg, Hummels Erben Ao 1741 zugericht. Hossza: 91 cm

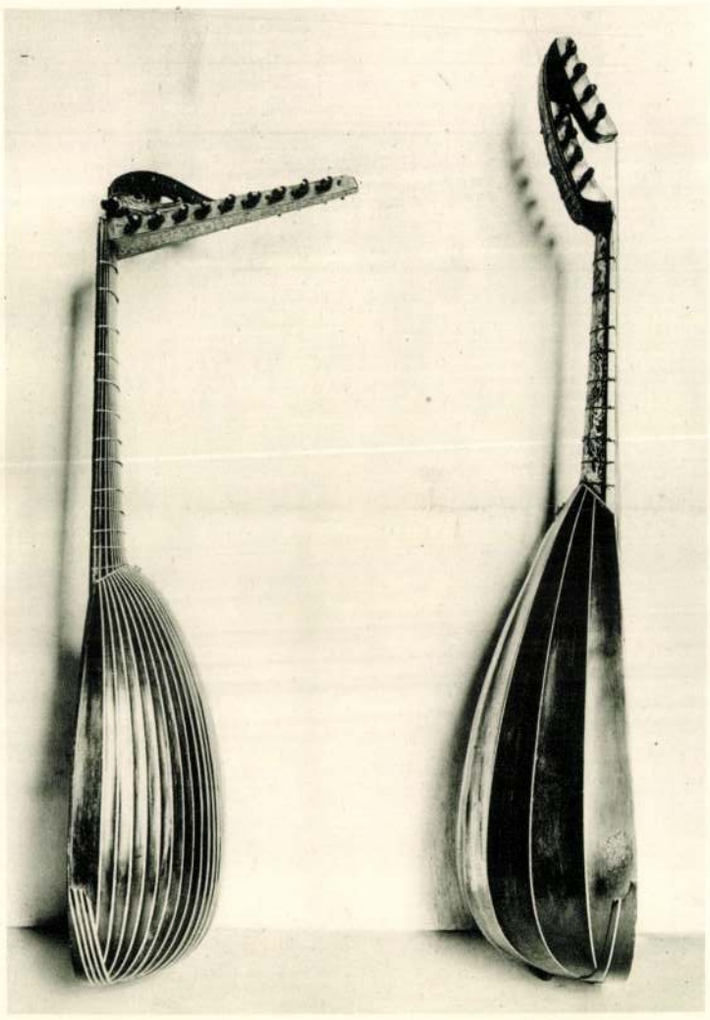

SELLAS LANTJÁNAK OLDALNÉZETE

TIELKE LANTJÁNAK OLDALNÉZETE

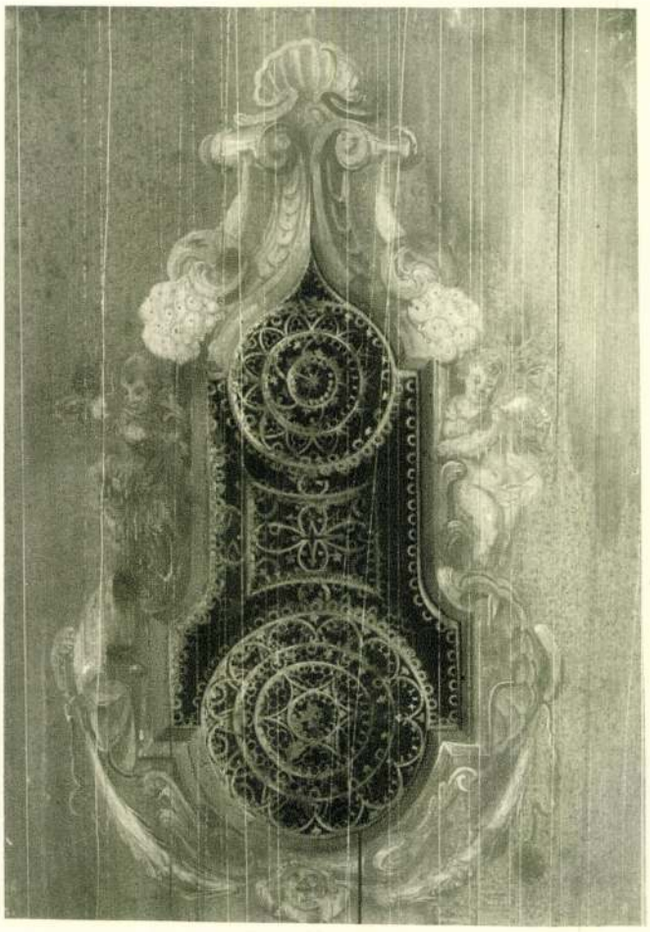

A CEMBALO RÓZSÁJA
Magyar Nemzeti Múzeum

CEMBALO. XVII. század
Magyar Nemzeti Múzeum

CLAVICEMBALO. ÉBENFA LÁDIKA, RÉSZBEN ARANYOZOTT EZÜSTTEL S ZOMÁNCCAL DÍSZÍTVE. Augsburg 1620 körül

Egykor Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem felesége birtokában. Néhai Jankovich Miklós gyüjteményéből, ahova az iktári Bethlen-család utján jutott. Magyar Nemzeti Múzeum

DÍSZÍTETT HANGSZEREK

Az általános kultúrtörténetnek egyik igen érdekes és nálunk sajnálatosan elhanyagolt fejezete: a hangszertörténet. Kelet és Nyugat ősi, nagy kultúráinak kölcsönhatásait, fejlődését, összeolvadását, tehát: ajándékait, cseréit és örökségét, kevés tudományág tükrözi hasonló gazdagsággal. Felesleges lesz ez állításunk hosszasabb bizonyítgatása, ha meggondoljuk, hogy az európai zenekultúra mai hangszerei, időben s térben egyaránt mily nagy vándorutat tettek meg. A gramofón és a rádió tulajdonképpen nem hangszerek, hanem muzsikaközvetítők és így csak a legutóbbi évek u. n. éter-hullám hangszereiről, pl. Jörg Mayer és Theremin szferofónjáról mondhatjuk el, hogy Európa földjén születtek. Valamennyi többi hangszerünk: a vonósok, fuvola, oboa, klarinét, trombita, kürt, hárfa, lant, zongora, stb. — keletről, Ázsiából származott hozzánk.

A hangszerek készítésének, fejlődésének s felhasználásának elvei azonban teljesen mások Európában és Ázsiában. Európa szempontja a tisztán művészi. A hangszerek az egyes történeti korok és stílusok eszményei szerint fejlődtek s alakultak át. A hangszerekkel szemben támasztott követelményeink: a hangszer hangjának szépsége, nemessége, a hang-volumen nagysága, ereje, a hangszínek változatossága s használhatósága, a hangszer technikai lehetőségeinek fejlesztése, — valamennyi tisztára zenei s művészi szempont.

Egészen más a hangszerek ázsiai szerepe. Ott maga a zene is közelebb áll még ősi szerepéhez: a kultikus szerephez s így természetesen a hangszerek is ehhez igazodván, elsősorban kultikus s csak másodsorban zeneesztetikai jelentőségűek. Nem cáfolja ezt pl. a maláj zenekarok egységes, csodálatosan könnyed, ezüstösen ragyogó

MAGYAR-MANNHEIMER GUSZTÁV: RÁKOSON

MAGYAR-MANNHEIMER GUSZTÁV: TÉL

Magyar Művészet
1929. 3 sz.

tott kőeszközök némely ritkább alakjáról írott értekezését olvasta fel, melyet jelen füzetünkben közlünk.

Ezután Dr. Hampel József két Árpád-kori faragott feliratos kőemlékről értekezett. A nagybecsű két emlék magyarázatát és rajzát az Arch. Ért. jelen száma szintén hozza.

Ezután titkár *Myskovszky Viktor* dolgozatát és rajzát mutatja be Thurzó János-nak, a morvaországi gross-weikersdorfi templomban levő síremlékéről, mely az 1582-ik évben készült.

Titkár rövid jelentése folyamán Bulyovszky Lilla urhölgyet Budapestről és Bischitz Mór nagybirtokost tolnamegyei Ozoráról tagokul ajánlja (ez utóbbit ajánlja Dr. Kammerer Ernő). Megválasztatnak.

Végül a pénztárnok havi jelentése olvastatik fel, melyet e füzet borítékán közlünk. Jegyzőkönyv hitelesítésre Dr. Fröhlich Róbert és Dr. Pósta Béla kéretnek föl.

Ezután zárt választmányi ülés következett, melynek folyamán Czanyuga József helyett, ki állásáról elfoglaltsága miatt lemondott, a hátralevő egy évre Lipcsey József a m. iparművészeti múzeum pénztárnoka választatott meg pénztárnokul. A pénztár átvételére a pénztárvizsgáló bizottság utasíttatott s Czanyuga József úrnak 10 évi buzgó működéséért köszönet nyilváníttatott.

Dr. Szendrei János, titkár.

A N. MÚZEUM ÉREM- ES RÉGISÉG-OSZTÁLYA az 1890. évi január—márciusi évnegyedben. I. Gyarapodás. Az őskori gyűjtemény számára Vécsey József gyógyszerész közbenjárásával szereztünk egy kis bronzkori leletet, mely a torvaji szőlőkben (Somogy m.) került elé. Durva cserépedénybe rejtve egy gazda szőlőkapálásnál bronztöredékeket, nyers bronzrögöket és öntő maradványokat talált. Volt hat kisebb töredék tokos véső, periméjéből és oldalából sarló és tekercs, lándsacsúcs köpüjéből, csüngő-díszből és karikákból való részletek ismerhetők föl. Egészben 50 drb. Dicső-Szent-Mártonból (Kisküllőmegye) két hengerded tekercset szereztünk. Mind a kettő bronzból való és ép, egyformán tízhajlásúak és szélesebb végükön átmérőjük 7 cm., a keskenyebb nyiláson pedig 5·5 cm. A borozdi (Biharm.) határból ajándékba kaptunk néhány bronztárgyat, melyet kőszén keresése közben egy barlangban találtak. A lelet áll egy tokos vésőből, karpereczből és két nyakgyűrűből, melynek egyike ketté van törve, ez utóbbiak közül az egyiknek átmérője 11·4—11·9 cm., a másik kisebbé 14·1 cm.; az ajándékozó Kiss Károly helymester B.-Remezen (Biharm.). Helybéli kereskedőtől négy aranykarikát és egy kisebb félholdidomú aranyékszert szereztünk, melyek állítólag szintén Biharmegyéből Nagyvárad környékéről valók, a karikák súlya 6·5, 5·1, 2·3 és 1 2 grm. Más alkalommal állítólag Eperjes vidékéről való 5 drb aranylánczszemet vettünk, melyekből kettő-kettő egymásba fűzött, az ötödik magára áll.

Idomuk olyan, mint a «bronzkori emlékek» XLVIII. táblájáu az 5. számú rajzé; összes súlyuk 45·7 grm., egynek-egynek átlagos súlya tehát valamivel több mint 9 grm. Szolnok vidékéről ketté tört, de ép félholdidomú, két végén hólyagos aranyékszert szereztünk hivatalos úton, fölületét csinos vonalkarczolatok ékítik. (Rajzát közöljük a 188. lapon).

Arch Ért, 1890-27.

Végül a duna-almási őskori urnatemetőről származó cserépbögrét hozott ajándékba Récsey Viktor benczés tanár úr.

Az új szent-annai aranykoszorú galvanoplastikus másolatát két példányban készíttettük el, egyikét az aradi múzeumnak adtuk által, a másik arra szolgál, hogy majd kisérletet tegyünk véle arra nézve, minő rendeltetésök lehetett a sajátszerű ékszereknek. Az antik gyűjteményt 11 fibulával, egy kis aranykarikával és egy kis lelettel gyarapítottuk, mely állítólag sajó-szent-péteri sírból származik. E lelet csupa apró aranygömböcsökből, lapocskákból és kidomborított kupocskákból áll, egészben volt 33 ily apró tárgy, melyeknek összes súlya: 10·56 grm. Majláth Béla ajándékozott egy áttört művű népvándorláskori bronzkorongot.

A magyar fegyvergyűjtemény számára ajándékba nyertünk Gárdonyból (Fejérm.) XVII. századi taréjos vassarkantyút és szereztünk egy 1701-ből való tulipános s egyéb bevésett idomokkal ékesen diszített puskaportartót két szarvú csontagancsból, mely igen jellemző erdélyi parasztmunka.

A kincstár számára szereztünk vétel útján gyönyörű zománczos aranygyűrűt a XVI. századból, csinos zománczos násfát ékkövekkel és agarak idomaival a XVI. vagy XVII. századból, 6 bogláros hajtűt a szászföldről. Egy borostyánkőves ezüstgyűrűt a XVIII. századból, mely Ipolyi Arnoldé volt, Hegedüs Sándornétól kaptunk ajándékba.

Pecsétnyomóink gyűjteménye négy darabbal gyarapodott. Egyik sárgarézből való s a pinkaföldi vászonszövőké 1688-ból, a másik ezüst carneolkővel, melybe korán-mondat van bevésve, simontornyai orvos dr. Kiss István úr ajándéka; egyet 1849-ik évi honvédtiszt ajándékozott, az a 6. honvédzászlóalj 5. századjának volt pecsétnyomója, végül a negyedik szt. Sabbas alakjával és görög orthodox körirattal Szentimrey Kálmán úr ajándéka.

Az ipartörténeti emlékekhez tartozik egy óntál, mely Dicső-Szent-Mártonból származik; az ottani mészárosok jelvényei, az 1731-ik évszám és az azon évbeli czéh-főnökök, a két dékány és a nótarius nevei ékítik. Szintén e sorhoz csatlakozik egy trébelt művű csonka tál keleti motivumokból, mely valószínűleg a török időben jutott Erdélybe.

A modern emlékek osztályába valók a könyvkötői bélyegzők sárgarézből, melylyel a Szondy-kápolna fölszentelése alkalmával 1884. a Szondy-Album bőrtábláinak elejét és hátulyát diszítették, a bélyegzők utánozzák az ugyanazon alkalommal készült emlékérem két lapját; Pongrácz Lajos úr ajándéka.

Az elmult negyedévben szerzett tárgyak összes száma 154 drb. Vételekre költöttünk 510 frt 51 kr. az ajándékok értéke 11 frt 80 kr.

Az *éremgyűjtemény*. Az ókori éremgyűjtemény számára Pécsváradról Szalay Imre közbenjárásával Csima Lajos szolgabirótól ajándékba nyertünk egy barbár ezüstpénzt, mely valószínűleg Fülöp maked. fejedelem pénzének utánzása; evvel rokon egy más ily barbár ezüstérem, melyet Gelenczén (Háromszékm.) leltek, dr. Bertalan Albert orvos ajándéka. Nero alexandriai veretű bronzérmét aj. Gasparik Antal, lelhelye Zimony; Philippus pater Victoria Augg hátlapú denárját Gárdonyról (Fejérm.) ajándékozta Nagy Károly.

A magyar éremgyűjtemény számára szereztük Aba Samu pénzének régi utánzását; a vegyeskori királyok aranyérmei sorozatát nyolcz darabbal gyarapít-

hattuk, melyek közt van 4 drb Máriától, 1 drb Zsigmondtól, 1 drb Mátyás királytól, 1 Ulászlóé és 1 Zápolya Jánosé. A magyar ezüstdenárok sorát két leletből egészíthettük ki; a baranyamegyei oroszlói leletből szerezhettünk Hunyadi Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos és I. Ferdinánd féléket, egészben 13 drbot; a nagy-dobsinai leletből pedig (Gömörm.) kiválogathattunk 26 drb Zsigmond király korabéli denárt, melyekből 13 drb a IV. species változatait képviseli; a többi az ő VI. specieséhez tartozik. Végül szereztünk az inczédi leletből 15 drb XV-ös darabot I. Lipót korából.

A magyar emlékérmek sorát két ritka példánynyal gyarapíthattuk, melyeket már évek óta kerestünk, egyik János Zsigmond egylapú bronzfémere, a másik pedig egy Thökölyre készült gúnyfémer ezüstből.*

A külföldi középkori érmek között három Mirce Bessaraba-féle ezüstérmecs érdekes, melyet Dobóczky Ignácz ajándékozott; azonkívül kaptunk ajándékba 69 különböző közép- és ujabbkori külföldi érmet, melyek közt jelentékenyebb az egy 60 drbnyi finnországi éremsorozat, melyet Lehtorit úrtól ajándékba hozott dr. Vikár Béla; ezekhez járul a bécsi pénzverde 1889-ik évi vereteinek sorozata. Végül kaptunk ajándékba játékbárczákat, fizető pléheket, fogyasztási jeleket és hasonlókat egészben 27 drbot.

Az elmult évnegyedben az éremtári gyarapodás összes darabszáma 184 drb; érmek és emlékérmek vételére költöttünk 276 frtot és 5 krt; az ajándékba nyert példányok értéke 18 frt 51 kr.

A régiség-osztály *szakkönyvtára* gyarapodott 22 munkával 23 kötetben és 34 folyóirattal és füzetes munkával egy fényképpel; a könyvtárra fordított költség 171 frt 66 kr. volt.

II. Az elmult negyedévben 29 nyilvános napon egészben 18,833 ember nézte az osztályt. A nem nyilvános napokon a szokott bemeneti díj mellett 34 ember nézte a gyűjteményt. *Hpl.*

ŐSKORI CSÉSZE A MUHI PUSZTÁRÓL. Alig van őstelepe az országnak, melyből oly számos s oly változatos őskori régiségek kerültek volna ki, mint a borsodmegyei Muhipusztáról. Az ország valamennyi nagyobb múzeumában és gyüjteményében feltalálhatjuk a muhi-pusztai őskori edények jellemző typusait. Így a magyar nemzeti múzeumban, a budapesti tud. egyetem gyüjteményében, a felső-magyarországi múzeumban, az egri lyceumi múzeumban, a miskolczi ref. lyceumban, a kassai püspök, néhai Ipolyi Arnold, Foltin János, Csoma József, Szabó Károly és Freund Ferencz magán gyüjteményeiben stb.

Magam tíz év óta csaknem minden évben ásattam a Muhin és mindig eredménynyel. A telep nehány nagyobb konyhahulladék-halomból s rendkívüli nagy kiterjedésü urnatemetőből áll, melynek leletei, a hamvedrek, és melléjök helyezett egyébb edények határozottan a bronzkor typusát viselik s szórványosan kisebb bronztárgyakat is tartalmaznak. Tavaly egy nagyobb hamveder mellett, melynek magassága 40, legnagyobb szélessége pedig 34 cm. volt, 140 alapon rajzban bemutatott csészét találtam, a mely azonban, fájdalom, a munkás ásója alatt erősen megsérült.

* Mindkét emlékéremről részletesebben értekezünk e folyóirat más helyein.

Magában a nagy hamvvederben összeégetett emberi csontok szenesedett maradványai s négy kisebb-nagyobb bögre volt, szintén mindegyikben emberi hamvakkal. Az urna teteje tállal volt lefedve. Mellette a földben egy kisebb tál egy nagyobb bögre és a most tárgyalt csésze volt elhelyezve. A nagy urna oldalain körkörös diszítményből csücskök emelkednek ki, mely ékítmény a bronzkor jellemző typusául szokott tekintettni. Az edények olyatén csoportosítása, mint a jelen esetben, úgy általában, mint a Muhipusztán rendesen, a bronzkori hamveder temetkezés ismérve. A hamveder mellé helyezett edényeknek, a halott mellé adott ételeket, vagy a netaláni halotti tornál bemutatni szokott áldozat megszentelt maradványait kelle tartalmazniok.

Edényünk szürkésbarna, közepesen égetett agyagból készült, még pedig korongon s maga az állatalakú fül azután ragasztatott reá (Rajzát lásd a 140. l.) Magassága 8·07 cm., a száj bősége 12·05 cm., a fenék átmérője 7·06 cm., a fület képező állatalak hossza 7·01 cm., az állatalak magassága pedig 3·08 cm. Annak felismerése, hogy az itt fül gyanánt szereplő állatalak tulajdonképen mily állatot akar ábrázolni, természetesen igen nehéz, mert először is úgy látszik stilizált alakkal van dolgunk, melyen valamely állatfaj határozott typusa nincs kifejezve, másodszor nincsenek kifejezve kellőleg az arányok, miért is tekintve annak testállását, lefelé álló fejét és orrállását, elefántot, lovat, vagy sertést egyaránt gondolhatunk alatta. Másrészt pedig a tulsó oldalról, mely rajzunkon már nem látható, gondosan megvizsgálva, az alak feje tetején nagyobbacska régi törés nyoma látható, mely esetben ott szarvat kell eredetileg föltételeznünk, amikor azután az orrszarvutól kezdve a szarvasig mindenre gondolhatunk.

Sem a Muhipusztán, sem tudtommal az ország egyetlen őstelepén nem fordult hasonló edény elő. Hasonló apró állatalakok, talán mint játékszerek vagy bálványocskák nagy számban ásattak ki br. Nyáry Jenő által a pilini őskori telepen. Ezek azonban csaknem mindannyian a sertés határozottan felismerhető typusával bírnak.*

Az egész csésze főformája s az állatalakú fül egészben véve classicus, ó-görög. Schliemann trojai ásatásainál s a hissarliki leletekben, valamint a cyprusi s bronzból a hallstadti őskori leletekben fordulnak elő hasonló edények. Ezt azonban csak az analogiakeresés szempontjából említem fel, anélkül, hogy ahhoz combinátiókat sietnék fűzni. Bármily nagy arányúnak és mozgalmasnak képzeljük is hazánk területén az őskori népek hullámzását, vagy ha úgy tetszik vándorlását, ama fentebb említettem helyek élete ma is, hát még az őskorban oly távol esik vala tőlünk, hogy itteni megjelenésüket vagy culturájuk befolyását alig, legfeljebb a kereskedelem útján való vándorlást tételezhetnénk fel.

Mindenesetre érdemes azonban e leletünk arra, hogy addig is, míg talán hasonló leletek jobban megmagyarázzák, őskori emlékeink sorába feljegyezzük.

Dr. Szendrei János.

* Dr. J. *Hampel.* Catalogue de l'Exposition Préhistorique. B.-Pest 1876, 118. 119. l.

KÜLÖNFÉLÉK.

NECROLOGIA. Három derék szaktársunkat vesztettük a közel múlt időben. Ujvidéken elhúnyt *P. Simon Antonian* a tudós plébános és Bánhegyesen kiszenvedett hosszú betegség után *Gremsperger József* birtokos, ki korábban szenvedélyes éremgyüjtő volt.

P. Antonian mély szakértelemmel és törhetetlen kitartással világhirű örmény éremgyűjteményt létesített, mely valószinűleg a bécsi mechitarista rendházra szállott, hová a boldogult tartozott. Muzeumunkat nagyon szerette és a délvidékről nem egy érdekes magyar éremleletet hozott gyűjteményünknek.

Épúgy szerette intézetünket a derék öreg Gremsperger, ő is szenvedélylyel rakott össze az évek során egy éremgyűjteményt, melynek szorgalommal elkészített lajstromát letette kezünkbe.

Ügyünknek mindkettő sérény, derék munkása volt és a ki őket ismerte, lehetetlen volt nem rokonszenveznie velök. Emlékük mindenkor kedves és áldott lesz előttünk.

Folyó évi junius hó 3-án hosszantartó betegség után kimúlt Marosvásárhelyen jól ismert történírónk *Deák Farkas*. Rómernek hajdan, az egyetemen, búzgó tanítványa volt, Ipolyinak az életben leghívebb követője. Emlékét az archæologiában megóvják közleményei, melyekkel a hetvenes években e folyóirat köteteit gyarapította. Utoljára akkor szóllalt föl nyilvánosan, mikor a múlt év végén a heraldikus társulatban kegyeletes és hazafias érzelmű beszédben Ipolyi emlékét ünnepelte meg. Azóta elhallgatott — most már örökre! Nyugodjék békén!

Hampel.

A NEMZETI MUZEUM RÉGISEGTÁRÁNAK GYARAPODÁSA 1888 januáriustól április végéig. A szerzemények száma az első négy hónap alatt a hetven darabot fölülmúlta; a szám ugyan csekély, de van köztük néhány igen fontos emlék, melynek megszerzése múzeumunk számára jelentékeny tudományos nyereség. Egészben kilencz részről kaptunk ajándékot, a többi tizenhat tétel alatt beczikkelyezett gyarapodás vétel utján történt.

Az őskori tárgyakon kezdvén a fölsorolást, első helyen Chrapek Jenő úr ajándékát, Német-Lipcsén talán tiz cm. hosszú, átfúrt kőbaltát említjük. Rézeszközeink gyüjteménye egy lapos, keskeny vésővel gyarapodott. Bronzfegyvereinkhez járult kard, tőr, csákány, lándzsavég; bronzeszközeinkhez egy teljesen ép kés, nyéllel és végén karikával.

Arch Ert 1888.

melyek a középkorban is nagy szereppel birtak. Kozsény vára a topizsmicze-i hegységben a hasonnevű folyócska mellett fekszik, s habár környékén római feliratos köveket is találtak már, Miskovity szerint eredete csak a hires szerb dynastiának, a Nemanyjákuak korába nyulik vissza. Az első hiteles történeti adat, mely e várra vonatkozik, az 1184—5. évekből való; a XIII. század végétől a XIV. század végéig élte fénykorát ezen erőd, mert már 1398 táján török kézre került. *Ravin* vára a Timok folyó mellett áll. Ezen erőd főleg azért fontos, mert alapját egy kétségtelen római castrum képezte. A vár alapidoma teljes négyszöget képez, s czikkiró szerint — a mint azt már előtte állítólag Dragosevity szerb régész kimutatta — ezen erősség a Peutingeri táblákon feltüntetett «Combustica» nevű castrumnak felel meg.

A füzet további folyamán *Riznity* Mihály a *vitovnicza*-i régi monostorról szól, mely, mint az épület alaprajza mutatja, a XIII. század elején byzanczi stylusban épült és egyike Szerbia leghiresebb középkori műemlékeinek. A monostor és annak temploma állítólag 1218 körül épült, tehát abban a korban, midőn a szerb királyság javában virágzott. A czikkiró csak szláv epigraphiai szempontból ismerteti a monostort, arról nem szól semmit, hogy Szerbiában a byzanczi stylus mennyire érvényesült, s hogy a ritovniczai monostor melyik byzanczi klastromra vagy templomra hasonlít leginkább. Csak a szláv (glagolita) feliratokat közli, s azok megfejtését kisérli meg; holott a műemlék bővebb építészeti leirása és műtörténeti fejtegetése is kivánatos lett volna. *Dragoity* Márk némely csetinyei régiségeket, nevezetesen az ottani egyházban fenmaradt néhány középkori szláv evangeliumot ismertet, közölvén az egyes evangeliumi ó-szláv szöveget; azonban nem mondja meg, hogy ez emlékek mely időből valók. *Valtrovity* Mihály két római feliratos téglát mutat be. E téglákat márczius hóban a Duna melletti Golubinye falu környékén találták, mely Negotintól nem messze esik. Czikkiró a Peutingeri térkép és Prokopius adatai nyomán azt fejtegeti, hogy e helyen a dunavidéki római castrumok egyike, s talán épen a Tierna vagy a Transtierna állott.

Vid Vuletity a korcsuli (Dalmáczia) Koszovity-(Cossovich)-féle epithaphium hosszasabb feliratát és magát a sírkövet s az azon levő családi czímert ismerteti. Ez emlék a mult századból, 1759-ből való. Erdekesebb ennél a tudós szerkesztőnek *Valtrovity*-nek, másik czikke, mely némely szerb egyházi régiségekről szól. E czikk egy hosszabb czikksorozat ötödik részét képezi, s benne egy Vukatin szerb király nevét viselő egyházi öltönyről való bronz kapocs van ismertetve. E bronz kapocs állítólag a XIV. századból származik, s mint a mellékelt rajz mutatja, byzanczi technikára vall.

Végre *Riznity* Mihály a *Pozserovácz* vidéki romokról értekezik, autoptikus vizsgálat alapján. Szól a VII. legio egykori állomáshelyéről, hol a középkorban Brodnicze község állott, szól továbbá nehány eltünt községről s azok templomainak még létező romjairól.

A füzetet rövid egyveleg-rovat zárja be, melyhez négy kőnyomatos rajzmelléklet járul. A rajzok közül az első Kozsény, a másik Ravin vár vidékének helyszinrajzát, a harmadik a vitovniczai kolostor szláv- és a fentebb említett római téglák latin feliratát, a negyedik pedig két czímert (a Zmaity és Koszovity-félét) foglalja magában. *Dudás Gyula.*

Bronzkori ékszereink sora egy érdekes bronz karpereczczel gyarapodott báró Radvánszky Béla szíves közbenjárásával; Tisza István ajándékozta, a ki a csonkapapi pusztáról kapta. A karperecz belül üres; fala kívül körben kihajló és sűrűen rakott geometrikus vonalékítéssel van diszítve. Egy kis aranyékszert, apró tekercses lánczszemet Pintér Sándor ajándékozott; hét síma karikából összefont kis lánczot kereskedésből szereztünk.

A római korbeli emlékcsoportot érte a legkitünőbb gyarapodás egy elefántcsont-szobrocska képében. Az ily anyagból faragott szobrok a ritkaságok közé tartoznak, kivált az ily nagyságú alak, minő a sabariai Bacchusunk, melynek, bár csonkák a lábai, magassága a 25 cm.-en túl megyen. A fiatal isten hátáról állatbőr csüng le, melynek bal karjára hulló végében gránátalmákat tart; jobbja csonka. A szobrocska tárgyánál és művészi kivitelénél fogva alkalmilag még bővebb ismertetésben fog majd részesülni. — Szobrászati diszítése miatt bir némi érdekkel egy római bronzedény füle, míg egy római fogantyús merítő csészét, mely teljesen nélkülözi a diszítést, leginkább épsége miatt szereztünk.

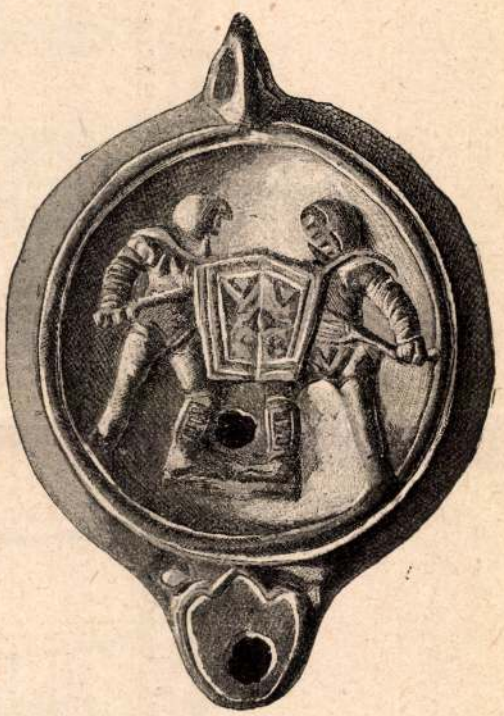

Római agyagműveinkhez csak egy cserép mécses járult, de ez érdekes a rajta kidomborodó gladiatori jelenet miatt. E felső lapot itt rajzban is közöljük. A küzdők fején és nyakán látjuk a sisakot, melynek bőrtoldaléka lehull a nyakukra, testüket bőrpánczél, karjukat és alszárukat körülkötözött bőrsin védi, egyéb védő fegyverük a hosszukás kihajló paizs, támadó fegyverük a rövid kard.

Antik üveg karpereczeket, apró korongokat és egyéb üvegtöredékeket ajándékozott Majláth Béla.

Két ezüstékszer a római korból különös figyelmet érdemel, az egyik karperecz, mely egyik végén kigyófejnek látszik, a kigyó testét utánzó külső kerületére bevert pont- és vonaldíszek ugyan már nagyobbára lekopvák, de még valamennyire fölismerhetők. A másik ékszer, melynek rajzát ide zárjuk, szintén karperecz, de tágabb átmérőjű, több hajlású és talán inkább a felső kar diszítésére szolgált. Az érdekes ékszer hazánk keleti részéből való, a hol az ilyen fajta ékszerek legsürűbben találtatnak; Römer a fontosabb analogiákat mind összeállította folyóiratunkban.*

A jellemző ez ékszereken az, hogy a barbár ötvösök, a kik készítették, ked-

* Arch. Ért. 1886. A nagyváradi ezüstlelet 204—207; 385—392.

velték a kalapácsolást és szerették a ponczczal való dolgozást. A diszítés főelemét valami levélféle képezi s ezen sajátszerűen modoros levélidommal a barbároknál a keleti tengertől idáig egy bizonyos időben, a római imperium első századaiban sűrűn találkozunk Az is jellemző, hogy ebben a korban szerették a barbárok az ékszereket ezüstből készíteni és ez előszeretetnek tulajdoníthatjuk, hogy annyi

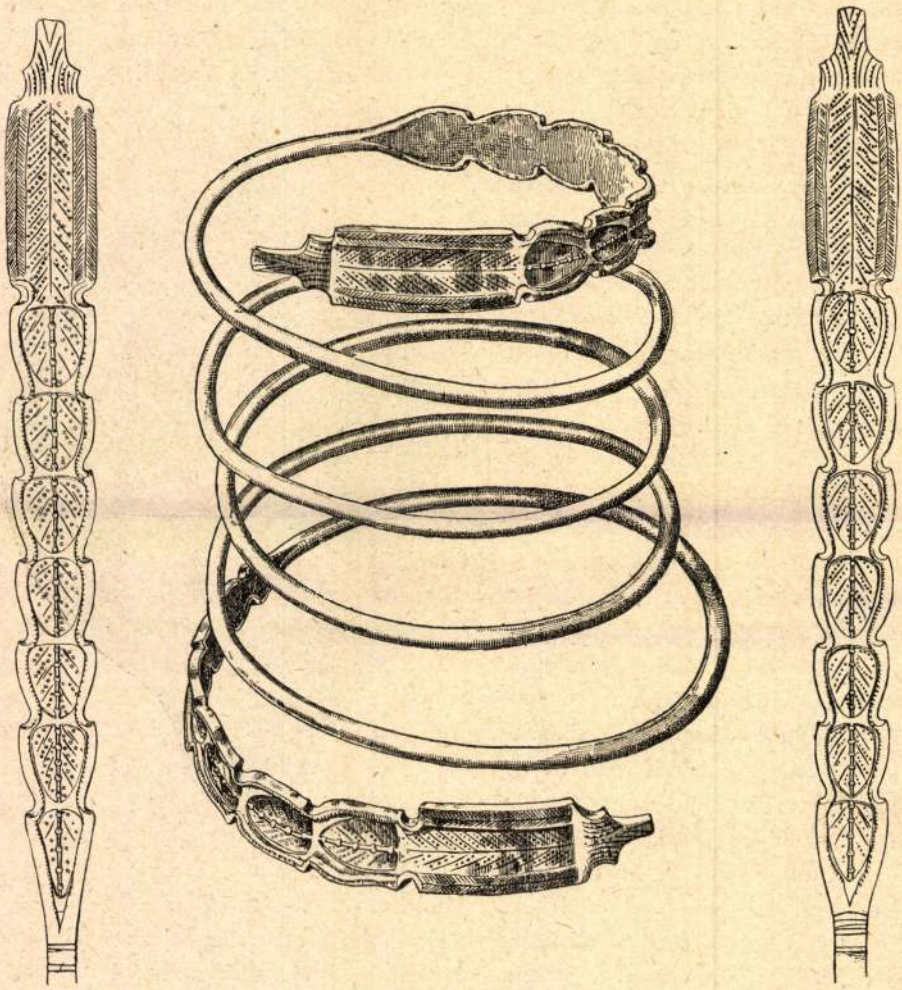

ezüstkincs maradt reánk e korból, kivált Erdélyben. Valószinűleg a görögökkel és a rómaiakkal való kereskedésből kapták a sok ezüstöt és beolvasztották. A ponczokkal való diszítés egyszerű mechanikai eljárása miatt lehetett oly kedvelt, hogy nemcsak ékszerekre, de edényekre is alkalmazták, valószinűleg az agyagtechnikából ment át az érczművességbe. Nem tekintjük ez ornamentális ízlést egy bizonyos nép sajátságának, de azt hiszszük, hogy miként a La Tène stilus egész Közép-Európában a legkülönfélébb népeknél elterjedt, úgy annak

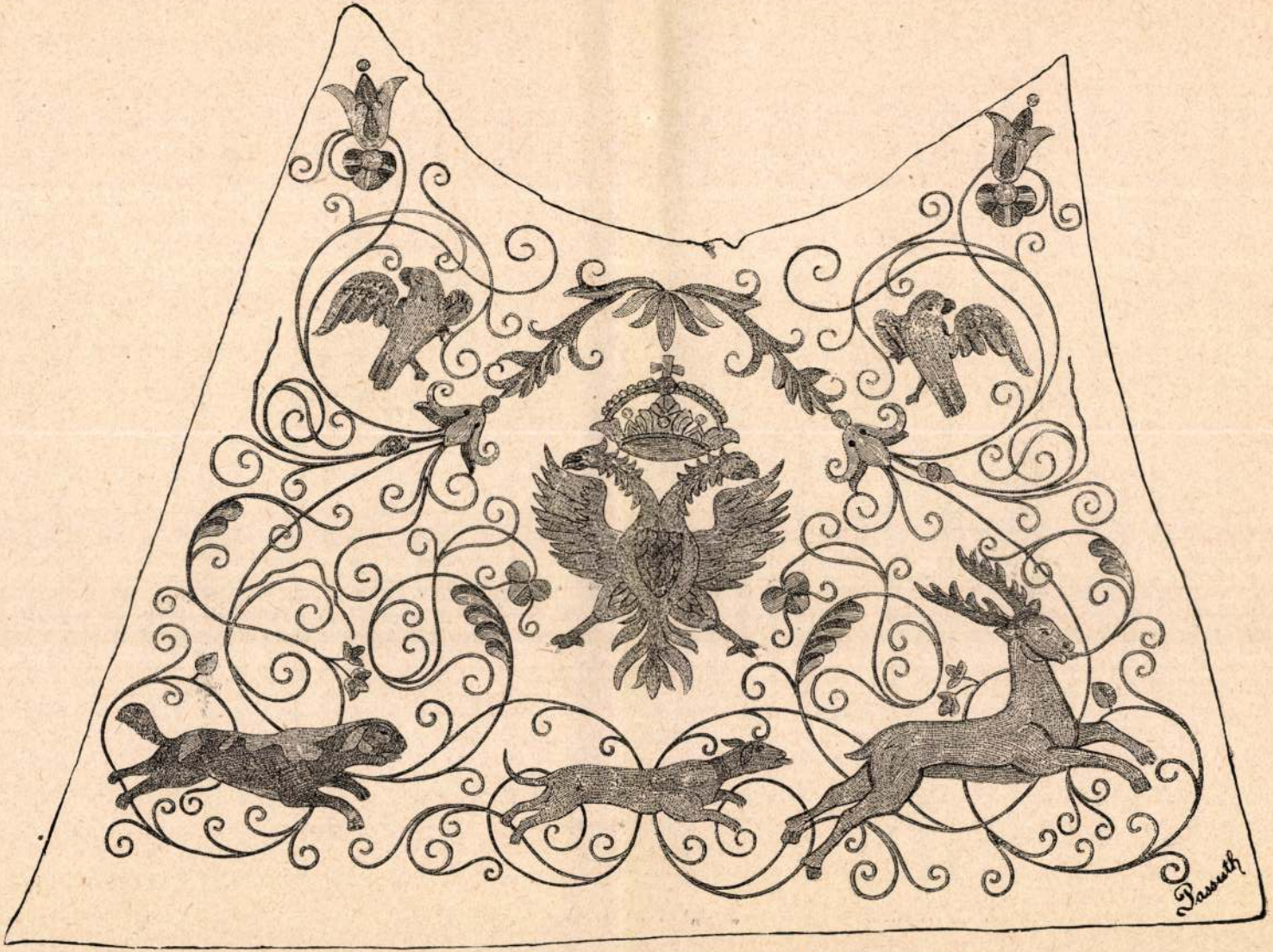

SELYEMHIMZÉS XVII. SZÁZADI VADÁSZTARSOLYON A N. MUZEUMBAN.

kapcsán terjedt el ez ornamentika is, és némely helyütt, mint a mi vidékeinken tovább maradt fönn, mint másutt, és némely helyi sajátszerűségekre tett szert. A kérdéses karperecz végein félreismerhetlen a kigyófej barbár módon való és öntudatlan utánzása. Nehéz volna megmondani, vajjon antik előminták vagy az éjszaki bronzkor legvégén dívó állatornamentika idomai adták-e erre az okot.

Az ilyfajta állatutánzások valamivel később a népvándorlás korában is divatoztak. Egy kis ezüstcsaton, melyet ez évharmadban szereztünk, észlelhettünk ily reminiscentiát a csat tüskéjének sajátszerű idomításában; szintén jellemző e korra egy cicadaidomú bronzfibula ezüstözés nyomaival. Érdekes továbbá egy korongos testű szijcsat, melynek fölületét vonalas rovátkok szegélyzik, fölületén aranyozás nyoma, karikáját pedig berakott ezüstpontocskák lepik el; e nagy technikai ügyességek daczára a barbárok ízléséről még sem mondhatjuk, hogy tetszetős. A népvándorlási kor későbbi szakaszából valónak látszanak a szent-erzsébeti barbár temető edényei, melyeket onnan mint a muzeum megbizásából végzett ásatások eredményét Csáky Zsigmond tanító úr küldött be. Korábbi ásatásairól Csáky maga adott számot e folyóiratban. A most ugyanazon temetőben fölásott sírok szegényebbek voltak, néhány hullámvonalas durva edény és egy vaskésecske, ezek képezték a mostani leleteket.

Vácz közeléből Homolka József ajándéka gyanánt hozott intézetünknek Grünwald Béla országos képviselő cserepeket s egy ugyanott lelt sajátszerű vaseszközt, mely 24 cm. hosszú (csonka) csúcsbafutó, lapos, legnagyobb szélessége ötödfél cm., legszélesebb részén perimés volt. Nyilván föld mivelésére szánt szerszám lehetett. A lelet korát még nem lehetett biztosan megállapítani. A középkorból való egy nyilcsúcs és sarkantyú, mindkettő vasból és két vaskulcs.

A hazai ötvösemlékek sorához járult két XVII. századi ezüst pohár; mindegyikén bélyeges poncz, az egyiken két M, a másikon PS látható; előbbi egyszerűbb, mindössze ponczczal bevert néhány virágdíszszel ékes, az utóbbi talpas pohár, talpát kidomborított vadászjelenetek s egyéb állatidomok ékítik. Mindkét pohár aranyozott, de az aranyozás használat által legtöbbnyire lekopott.

Talán ugyane század elejéről való egy díszes vadásztarsoly szarvasbőrből, szélesebb lapján és az osztályok fölé záródó lebbentyűkön selyemhímzésű diszítésekkel, melyek jó renaissance-minták után készültek, a legnagyobb compositiót itt adjuk, a többi kisebb ékítményeket e füzet több helyén alkalmaztuk.* A tarsoly rendeltetésének megfelelőleg, az állatvilág viszi a főszerepet. A kétfejű sas a közepén mint czímerállat Rudolf korára és környezetére utal, a honnan az érdekes emlék valamely erdélyi család birtokába jutott, Erdélyből származik és bár a legutóbbi időkig is használatban volt, a selyemvarrások még teljes épségben vannak, bár a színük csak némely védettebb helyen maradt meg frisseségében. A színhangulat a zöld, sárga és kék különböző változataiból alakul, vörös csak gyéren akad — a mi a színek ornamentalis összeállításában a renaissance óta beállott uj ízlésre jellemző.

Pecsétnyomóink sorához egy 1697-ből való járult, a rozsnyói timárczéh pecsétlője; továbbá két középkori pecsétlő gyűrű, egyik ezüstből, a másik

* A 227., 266., 288. lapokon.

bronzból, mindkettő Szuk Lipót tanár úr ajándéka; és Martinus Bartensché a XVII-ik századból.*

Említendő még Ágoston Antal ajándéka gyanánt egy sárgarézpléhből készült czéhes táblára való czímerféle és Reider Mihály ajándékából egy modern magyar zászlóból kivágott részlet. *Hampel.*

A M. N. MUZEUM ÉREMTÁRA az 1888. január—áprilisi időszakban a következő ajándékok és vételekkel gyarapodott. Ajándék útján *Majláth* Bélától, a Széchenyi-könyvtár őrétől egy nápolyi görög autonom érmet, *Fejér* József csáktornyai uradalmi mérnöktől egy barbár ezüst tetradrachmát kaptunk; római családi és császári érmeket pedig összesen 16 dbot a következő ajándékozóktól: *Weisz* Fülöp (Budapest), ifj. *Ádok* Mihály (Földeák, Csanádm.), *Csáky* Zsigmond püspök-szt.-erzsébeti tanitó, *Myskovszky* Viktor kassai főreálisk. tanár, *Schwerer* János (Zombor), *Fascho-Lalosits* földbirtokos (u. o.), *Bambach* Ferencz (Pojána-Lunkány), *Tóth* József és *Lange* Lipót (Budapest).

Magyar éremgyűjteményünk gyarapításához *Csáky* Zsigmond, *Szuk* Lipót, *Lange* Lipót és egy *névtelen* járultak IV. Béla-féle rézérmek s Hunyady János egy ezüst denárával. Vegyes, osztrák, lengyel és egyéb külföldi, többnyire kisebb ezüst és rézérmeket (14 db.) ajándékoztak: *Weisz* Fülöp, *Hanga* József, *Jónás* Mihály vallástanár (Tornallya, Gömörm.), *Szopinyi* József (Bp.) s a nemzeti muzeum fáradhatlan gyűjtője *Schwerer* János nyug. adófelügyelő Zomborban.

Intézetünkről egy amerikai magyarbarát *Davis* József a kaliforniai magyar egylet elnöke is megemlékezett, ki *Vadona* János utazó hazánkfia közvetítésével 6 db. apró kaliforniai aranyérmet s egy mexicói ólom szükségpénzt küldött éremtárunknak.

Emlékérmet ajándék utján csak kettőt vettünk, *Perniczay Szaich* Ferencztől (Zombor) a tolentinói (1815 máj. 2—3.) csata kis ezüst emlékérmét és *Záhoday* Józseftől egy, a Petőfi-szobor leleplezése alkalmából származó füles ólomveretet.

Vétel útján ó-kori éremgyűjteményünket csak 5 db. barbár és római császári ezüst éremmel gyarapítottuk, míg a magyar érmek csoportjait nehány száz darabbal növesztettük. Így egy Morvaországban (Prerau) felmerült Szent István-kori éremleletből, melyet nálunk eredeti épségben mutatott be annak tulajdonosa, 105 bélyeg-varianst válogattunk ki, *Dobóczky* Ignácz egykori gyűjteményének gazdag magyar éremsorozataiból pedig 221 darabot szereztünk meg. Ezenkívül 10 db. IV. Béla-féle rézpénzt, 21 db. vegyeskorú kisebb érmet, 12 vegyes és habsburgkori aranyat, 20 I. Ferdinánd és Zápolya János korabeli denár-hamisítványt s egy Bujákról származó, II. Rákóczy Ferencz libertásait tartalmazó nagy leletből (400 db.) 12 dbot vettünk meg.

Osztrák és külföldi éremgyűjteményünk 17 db. XVI. századi tallérral, egy hollandiai s egy török aranynyal s 19 db. vegyes lengyel garassal bővült vétel útján. Emlékérmet hármat vásároltunk, egy munkácsi bányász emlékérmet s két kiállítási bronzérmet, melyet egy magyar kiállító triesti és londoni kiállításokon nyert.

* Az utóbbi jelentésemben (Arch. Ért. 1888, 178. lapján) becsúszott hiba helyrehozása kedvéért említem, hogy az ott szóba hozott tatavárosi pecsétlő 1769-ből való.

Hivatalos úton vette osztályunk a bécsi cs. k. pénzverő 1887. évi vereteit és pedig 3 arany és 2 ezüst forgalmi érmet ; a hazai hatóságoktól beküldött éremleletekből pedig hatot dolgozott fel, melyekből 233 darabot válogatott ki s szokásos dijjak mellett a *borosjenői* leletből 9 db. I. Leop-féle polturát, az *orosi* leletből 76 db. Bethlen Gábor, Gusztáv Adolf és III. Zsigmond-féle garast, a *német-palánkaiból* 26 Hunyady Mátyás korabeli denar és obulust, a *furtaiból* 11 db. XVI. századbeli magyar denárt és schweidnitzi garast, a *deméndiből* 2 magyar tallért s 92 db. Báthory István és III. Zsigmond-féle lengyel és litván 3-as garast, végre a *bocs-temetői* leletből 17 db. lengyel, brandenburgi és sléziai kisebb ezüstpénzt. *Réthy.*

AZ ORSZÁGOS REGÉSZETI ÉS EMBERTANI TÁRSULAT f. évi április hó 24-én tartotta ez évben negyedik nyilvános ülését Pulszky Ferencz elnöklete alatt. Jelen voltak: Melczer István, Hunfalvy Pál, Majláth Béla, Dr. Réthy László, Dr. Kammerer Ernő, Dr. Szádeczky Lajos és Zsigmondy Gusztáv választmányi tagok, Lenhossék József tanár, osztály-elnök, Kuzsinszky Bálint osztály-előadó; továbbá Dr. Csánky Dezső, Reiner Zsigmond, Barna Ferdinánd, Kálóczy Lajos és Dr. Szombati Ignácz, továbbá a titkár és pénztárnokon kivül 30 más hallgató. Az első előadást *Dr. Hampel József*, «*Hazai ötvösművek Nagy Lajos korában*» czím alatt tartotta, számos emlék rajzát mutatván be. Az értekezést folyóiratunk egész terjedelmében hozni fogja. — Az előadás folyamán előadó a magyar szentek ikonographiájáról is beszélvén, *Hunfalvy Pál* szólott a kérdéshez, fölemlítve, hogy IV. Béla király leánya Kunigunda, kiből utóbb lengyel királyné lett, szintén a magyar szentek közé tartozik. Róla szól többek között a szép rege, hogy jegybérül sóbányákat kapván, jegygyűrűjét belevetette a sós kutba, ekként mintegy eljegyezve azt magának. A só vele látszott a föld alatt utazni, mert Vielicskán nemsokára egy kiásott sókoczkában megtalálták a királyné gyűrűjét. — Említi még Lajos király tartózkodását Beszterczén és uj telepítéseit Rodnán, a melyeket azután Besztercze városának ajándékoz. Ezután még *Pulszky Ferencz* szólott e tárgyhoz.

A második fölolvasást *Tagányi Károly*, «Embertan és embertani földrajz» czím alatt tartotta. Mivel ugymond, — egyfelől az embertan a természetnek az emberre való hatásait, másrészt az embertani földrajz a fajok létezését tagadja — értekező czélja kibékíteni e két végletet egymással, kimutatván, hogy a különböző népek charakterében, történetében és munkásságában, sikereiben vagy hanyatlásában mind a két faktornak : a természetnek, — vagy mint a franciák nevezik — a «milieu»-nek és a fajnak egyaránt döntő szerepe van. Hogy pedig az embertan az embertani földrajz eredményeit megtagadja, ez pedig kétségbe vonja az embertani méréseket, azért csakis e két tudomány hibás módszerét kell okolni.

Az embertan a különböző fajok egyéni jellegét nem képes mostani mérésmethodusával demonstrálni. A mai anthropométria az egyes szerveket tökéletességök fokozatai szerint méri, mértékeit ezen az alapon construálja s az ily módon nyert mérési eredményekben látja a fajbeli különbségeket. Csakhogy ezzel nyilvánvaló tendenciát követ a nyugateurópai fajok javára ; mértékei a

lappang az európai gyűjteményekben: legtöbbről azt tartják a tudósok, hogy nem egykorú öntvények, de későbbi, XVII. századi utánzások. A nemzeti múzeum példányáról sem lehet állítani, hogy a művész kezéből került ki; arra mutat az a körülmény, hogy a művész neve oly határozatlan. De minden valószínűség szerint a közkézen lévő egymással összevágó példányok egy XVI. századi eredetire mennek vissza és csak abban térnek el egymástól, hogy egyik jobban, másika rosszabbúl sikerült leöntése az eredetinek, melyről nincs okunk föltételezni, hogy nem egykorú az előállított személylyel. Az időpont közelebbi meghatározására, a mikor az eredeti példány készült, a fiatal fejedelem arczképe adhat támpontot. Nyilvánvaló, hogy ez az ifjú nem lehet fiatalabb, mint tíz éves, de nem is idősebb, mint húsz s e föltevés szerint az eredeti fémer készülhetett 1550 és 1560 közt.*

Mely alkalom okozta a fémer keletkezését sejthető azon stylistikus rokonságból, melyben János Zsigmondnak ez emléke az özvegy nagyanyjáról, Bona Sforzáról maradt emlékéremmel van.** Indokolt a föltevés, hogy ugyanegy művész készítette és pedig akkor, a mikor a nagyanya (Bona) férje halála után *** özvegy leánya (Izabella) és az unoka (János Zsigmond) együtt Lengyelországban időztek, a mi Sádeczky szerint az 1551—1556. évek közt történt. E föltevés szerint készítője az azon időtájt Lengyelországban olasz mesterek közt keresendő.

A fiatal arcz rokonszenves vonásai mellett a fejedelem öltözete érdekelhet bennünket leginkább. Oly öltözet ez, melyre hazánkban aligha nem ez a legrégibb ismert emlék.

A zsinoros gombú dolmány és galléros mente, meg a prémes kucsma Matejko ismeretes lengyelországi costüme munkája, Bartynovszky műve és a Radzivil-féle családi album tanusága szerint a XVI. században a szomszéd lengyelországi főurak díszöltönyének is képezték alkotó részeit.

Hazánkban a XVI. század második felében széltében dívik a dolmány és mente. Azon gazdag képes anyagból, melyet a hazai costüme tanulmányára az országos arczképcsarnok rézmetszetgyűjteménye magában rejt, az igazgató szívességéből ezuttal elég kettőt idézni. Egyik Istvánffy Miklós képe 1575-ből és Zrinyi Miklós, a szigetvári hősé 1586-ból. Istvánffyt Martinus Rust, az ő kortársa örökítette meg. Öltözetének minden lényeges része összevág János Zsigmond öltönyével.

* János Zsigmond született 1540. jul. 7-én.

** Ez érem rajzát lásd Raczynski Le medailler de Pologne I. köt. 1845. 49. lap a/13. számú rajz. — A rajz nem pontos és nem adja híven a stylust; Armand Les medailleurs italiens Paris II. kiadás 1883. 183. l. 17. szám alatt írja le ezt az egyoldalú emlékérmet, mely szintén 3/4 fordulatban tünteti föl az arczot, és ép oly hasonló széles ízlésű kezelést mutat, Armand XVI. századi műnek tartja, de szerzőjét nem ismeri; a János Zsigmond-féle medaillát, vagy nem ismeri, bár Párisban megvan, vagy nem tartja XVI. századinak, a mire nézve nem nyilatkozik. Chabouillet egykorunak hiszi.

*** I. Zsigmond † 1548.

álló sűrű gombos mellényféle és fölötte magas, puha gallérú, ujjas dolmány szintén testhez áll, elől nyitott, bal széle hosszában gombok és mindkét oldalán egymásnak megfelelő vitézkötések, a vitézkötés mindig kettős sujtásból áll és végén két foszlány csüng le belőle.

A Heræus-Weszerle-féle kép hibásan úgy adja a kucsmát, mintha nem volna karimája, és mintha a dolmánynak nem volna ujja, de az ujjak külön állanának rajta, a mi tévedés

A dombormű nem elsőrangú művész alkotása, de készítője ismerte a lapos dombormű titkait és az arcznak életet, puhaságot adott, bár szélesen kezelte, míg az öltönyt, a süveg szőrméjét, a dolmány kelméjét

JÁNOS ZSIGMOND EMLÉKÉRME A N. MUZEUMBAN.

részletesebben jellemezte. Fölfogása, alakítása egyaránt elárúlja a XVI. századi mester olasz voltát. De ki volt a mestere, azt még nem lehetett kipuhatolni, bár a múzeumi példányon a mellszelvényen néhány betűnek nyoma látható, mely bizonyosan a mester nevét jelezte. Biztosan látható S, kevésbbé biztosak a T és F betűk. Ép oly kétes, hogy mikor készítette az ismeretlen mester az ő művét. E kérdéseket még homály borítja. A készítési kort illetőleg szétágazik a tudósok véleménye.

E medaillának több példánya létezik, a budapestin kívül van egy Párisban a Cabinet des medailles gyűjteményében, más kettőről van tudomása Resch erdélyi érmésznek és valószinűleg még több másolata

bélyeg nélküli fedőcserép alkotta, felül pedig szintén egyes mészkőlapok borították. A sírt úgy látszik, már régebben feldulták, mert állítólag nem találtak benne többet, mint néhány csontrészt. A koponya sem volt meg, a mi természetesen a falu népe közt a legfurcsább mondák keletkezésére alkalmat adott. De a mint e sír körül tovább ásott a föld tulajdonosa, több cserépedényre akadt, a melyek legnagyobb része azonban a csákányütések alatt darabokra tört. Csak kettőt sikerült megmentenie, de ezek közül is csupán az egyik ép s tojásdad alakú hasa van, mely felül keskeny nyakban végződik. A másiknak már csak töredékeit hozhattam magammal, de a mennyire azokat összeállítani lehetett, egy valamivel alacsonyabb és szélesebb hasú edényre mutatnak, a melynek épúgy mint az előbbinek csak egy füle van oldalán. Napfényre került továbbá még egy vaskés is, a mely azonban már nem római eredetű.

E tárgyakon kívül mutatott aztán az illető gazda még tömérdek termés követ udvarán, a melyek állítása szerint, mind földjében létezett alapfalakból kerültek elő. Hasonlóképen a falu több más embere is tudott ily falazatokról, a melyekre azon sír környékén létező földjeikben akadtak. A hely, hol a sírt találták, mintegy ezer lépésnyire van Perbáltól délnek s miként a helyszinén alkammam volt látni, itt-ott az eke által fölvetett kő- és téglatöredékek borítják kétségtelen bizonyságául annak, hogy Perbál déli határában, az itt elterülő völgy mentén római telepítvény volt.

Azon alkalommal, hogy a török-utczai sír átkutatása végett a helyszinén jártam, értesültem Hölzel József békásmegyeri gazdától, hogy ő is egy kőkoporsóra akadt, melyet udvarán őriz. Kérdésemre hozzátette, hogy egyik oldalán felirat van. A legelső alkalommal siettem tehát ki *Békás-Megyerre*, hogy megnézzem s esetleg a n. múzeum számára megszerezzem. A sírláda a kút előtt állott s vályunak használták. Állítólag Békás-Megyer délnyugoti határában, a hegység aljában akadt reá a tulajdonos szántás közben. Fedele nem volt már meg, belsejét pedig föld töltötte ki. Felső szélén a csorbákat az ekevas ejtette.

Miként méretei is (hossz: 1·75 m., szél.: 70 cm., mag.: 57 cm.) mutatják, gyermeksarkophággal van dolgunk. Mellső oldallapján hosszúkás négyszögű, kétfelől a szokásos szarvalakú ornamentikával diszített lap van bemélyítve, ebbe vésték be a hat soros feliratot. A *Dis Manibus* szavak nagy kezdőbetűi a kereten kívül esnek. A felirat betűi átlag 45 mm. magasak s igen csinos kivitelűek, a mi annyival figyelemre méltóbb, mert a felirat, mint alább röviden érinteni fogom, hamarább nem készülhetett, mint a III. század közepe táján. A felirat a következő:

D CL · AGESONIO · THEODO
RO · QVI · VIX · ANN · IIII · M
M · IIIDX · X · AGESONIVS · KAL
ANDINVS · > · PROT · ET · GER
ELLIA · THODORA · F
ILCARISSIMO · FC

Olvasása: *D(is) M(anibus). Cl(audio) Agesonio Theodoro, qui vix(it) ann(is) IIII, m(ensibus) III, d(iebus) XX. Agesonius Kalandinus c(enturio), prot(ector) et Gerellia Th(e)odora fil(io) carissimo f(aciendum) c(uraverunt).*

E szerint sarkophagunkat a 4 éves, 3 hónapos és 20 napos Claudius Agesonius Theodorusnak készítették szülei: Agesonius Kalandinus és anyja Gerellia Theodora. A mi a feliratban különben a legtanulságosabb, az az apa hivatásának megjelölése. Azon szerencsések egyike volt, a kik a császár személyes őrizetére alakított testőrséget képezték. Teljes címök volt: *protectores Augusti* vagy *Domini nostri*. Világos, hogy ennek kötelékébe csak a legérdemesebb katonák vétethettek fel. Rendszerint veteranusokból, még pedig kiszolgált centuriókból (tisztekből) alakították.[1] A mi emberünk is, miként a feliraton olvassuk, előbb centurio volt. Egyébiránt vidékünkről ez a felirat nem az első, mely ily protector emléket őrizte meg napjainkra. Mindössze 4 oly feliratot[2] ismertünk eddig Aquincum területéről, melyeken e katonai rangfokozattal találkozunk. Egybe vannak ezek gyüjtve az eddig ismert összes, e kérdésre vonatkozó feliratokkal együtt Mommsen egyik értekezésében, mely «*Protectores Augusti*» cím alatt az Eph. Epigr. V. köt. 121—141. lapjain megjelent. Mint ott olvassuk, a protectorok intézménye legföllebb a III. század első felében fejlődhetett ki. A legkoraibb felirat 261—267 időközből származik.

Jelenleg ezen mint láttak, elég érdekes feliratai emlék a n. múzeum első udvarában őriztetik.

Dr. Kuzsinszky Bálint.

JÁNOS ZSIGMOND EMLÉKÉRME.

A nemzeti múzeum nemrég külföldről megszerezte János Zsigmond egyoldalú emlékérmét. Hű képének közzétételét nem tartjuk fölöslegesnek, mert Weszerle[3] és kútforrása[4] nem elég pontosan ábrázolták és mert több tekintetben, különösen az öltözet története szempontjából méltó figyelmünkre.

Az ifjú fejedelem mellképét föltüntető lapos dombormű kereklapja 8·5 cm. átmérettel bír. Külső szélét gyöngykör szegélyzi, ezen belül a majuscula körirata így szól: IOHANNES · SIGIS | MVND . D · G REX · VNG. A köriratot, (melynek megfejtése fölösleges) megszakítja a király majdnem szemközt álló, csak kevéssé balra fordult mellképe.

Csupasz arcza inkább telt, mint sovány, álla is gömbölyded; orra vége, mint a medailla legkiállóbb pontja, kissé lekopott. Fején a haját teljesen födő (medvebőrös) kucsma, melynek karimája elől a homlokba nyúlik és fülét félig borítja, füle fölött a kucsma oldalát ékszeres boglár diszíti.

Nyakát állig érő puha inggallérja teljesen takarja; mellés testhez

[1] V. ö. J. Marquardt, Römische Staatsverwaltung, II. 589. l.
[2] C. J. L. 3424. 3529. 3566. és Eph. Epigr. II. 678.
[3] Weszerle tábláin Erdély I. tábla 5. szám.
[4] Heraeus Bildnisse der reg. Fürsten und berühmten Männer. 1828. 29. tábla, 6. szám.

Arch. Ért. 1890. I. n

nagytermében közszemlére állt. Az így megnyílt múzeumról lajstrom is jelent meg nyomtatásban.* Ezen gyűjteményen kívül ajándékúl kapott a múzeum 34 különböző pártfogótól 111 db régibb és újabb érmet és emlékérmet, valamint 38 db régiséget, köztük két római föliratos emléket, a mi, tekintve hogy Ó-Szőny környéke kivált rómaikori régiségekben dúsgazdag, aránylag kevés. Végül befejezték a múlt évben a múzeum érem-gyűjteményének meghatározását és lajstromozását; az érmek darabszáma 1271 db, ebből 2 db barbar, 3 római arany, 68 római ezüst, 762 római bronz, 1 újabbkori arany, 225 újabbkori ezüst és 210 újabbkori más anyagból való érem és 110 bankjegy. Örvendünk a derék egyesület felvirágzásának és azért is reméljük, hogy a komárommegyei intelligentia erélyes pártfogásában fogja részesíteni, mert Ó-Szőny vidékén sok az olyan emlék, melynek kapzsi gyűjtők és kereskedőktől való megmentése által az egyesület igazán hazafias kulturális hivatást teljesít. *h.*

A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI MUZEUM-EGYLET kiadta X. évkönyvét. Szerkesztette dr. Stöhr Antal, egyleti titkár. A füzetet ékíti Henszlmann Imre felejthetetlen tudósunk jól sikerült arczképe, melyet a Vasárnapi Újságból ismerünk, rajzolta Hirsch Nelli.

Henszlmann Imre emlékezetét a társulat ez idei ünnepélyes közgyülésén ülte meg, a mikor Myskovszky Viktor lendületes beszédben méltányolta Henszlmann érdemeit a hazai kultura körül; ez emlékbeszéd nyitja meg a jelen füzetet. Henszlmann, kassai születésű lévén, a kassai múzeumnak hagyta kéziratait, könyveit és gyűjteményeit, melyekről Récsey Viktor és Doby Jenő készítettek lajstromot. Kéziratai közt legfontosabb az, mely a kassai dóm műtörténelmi leirására vonatkozik. Régiségei közt legérdekesebb egy XVII századi elefántcsont serleg, melyet a boldogult Fejérváry Gábortól örökölt. Rézmetszetei és kőnyomatai száma túlhaladja az ezret, könyvtára kötetszáma fölmegy 819-re. Az összes gyüjtemény 18 ládában jól elzárva, biztos helyen őriztetik; fölállítása majd csak akkor lesz lehetséges, a mikor a múzeumépület kérdése meg lesz oldva, mely most napirenden van.

A füzetben Rómer F. Flóris iránt egy régi tanítványa, dr. Rössler István rójja le a kegyelet hálaját, többnyire közvetlen adatok alapján írván meg a boldogúlt nagyérdemű tudós életrajzát. Érdekes ifj. Kemény Lajos czikke, melyben Kassa városa régibb utczáiról és bástyáiról közöl adatokat. A várost a XIII. század elején bevándorlott németalföldiek építik, a XIV-ikben már körfala van, 1283-ban már állott a régibb Szent-Erzsébet egyház. A város legrégibb látképe 1572-ből való; legismertebb képe az, melyet róla 1607-ben a belga Van der Rye Egidius festett.

A füzet második részét a hivatalos beszédek és jelentések foglalják el. A múzeumi gyűjtemények a Henszlmann hagyatékán kívül, 334 dbbal gyarapodtak az utóbbi évben; az alaptőke 10307 frt készpénz és 1116 frt értékpapirokban, a tagok száma egészben 398, ezek közt alapító 113 és pártoló 248. A társulat főpártfogója Kassa városa, tiszt. elnöke Bubics püspök, működő elnöke Dessewffy apátkanonok, titkárja dr. Stöhr és a múzeum igazgatója Klimkovics Gábor. *x.*

* A lajstrom ismertetését lásd «Arch. Ért. IX, 442—443. l.

Horváth Dezsőtől (Gárdony) IV. Béla rézpénze, II. Ulászló, II. Lajos és Zápolya János 4 db aranya, I. Lajos, Zsigmond aranyai, Rudolf $^1/_4$ aranya, vétel, V. László és Hunyady Mátyás aranya, vétel, Zápolya János aranyai 11 db, I. Ferdinánd 2 db aranya, vétel, Hunyady Mátyás denára, vétel; XVII. századbeli magyar denárok, 32 db, báró Stummer Sándor ajándéka (értéke 2 frt 20), I. Leopold polturája (ajándék névtelentől 3 kr. értékben), Mária-Terézia talléra, Ludwig Terézia ajándéka. *III. Külföldi érmek:* báró Stummer Sándortól, Gusztáv Adolf, I. Zsigmond svéd és lengyel garasai (5 db), osztrák és bajor fillér a XVII. századból (2 db). *IV. Emlékérmek és bárczák:* Fehér Sándor urad. kertésztől Tompán, a lipcsei csata s. réz emlékérme, 3 db. pion, vétel; bécsi s. réz emlékérem, ajánd. Hets Ödön ügyvédtől, II. Rákóczy Ferencz-féle ezüst emlékérmek, vétel a m. k. körmöczi pénzverdétől 15 frt 90 krért; az olasz-osztrák német hármas szövetség ón emlékérme, Beyenbach wiesbadeni éremkészítő és vasműgyáros ajándéka; Petőfi Sándornak az akadémia által adott bronz emlékérme, áttétel a magyar n. múzeumi könyvtártól; Jetonok, 26 db, vétel; 6 db ajándék Pehacsek Józseftől. *V. Papirpénzek:* 1 db gróf Zichy László-féle uradalmi papirpénzjegy 1849-ből, cserében egyenértékű más duplumban lévő papirpénzért, 10, 20, 40, 50 kros üzleti bárczák Drechsler Bélától, Budapest. *R—y.*

A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MÚZEUM-TÁRSULAT leginkább id. Ormós Zsigmond elnöke erélyes és buzgó fáradozásának következtében oda vitte, hogy házat építhetett magának, melyben gyűjteményeit fölállíthatta. A temesvári múzeum múlt évi november 17-én nyílt meg a közönség előtt. Egészben négy osztálya van, ú. m.: régiségtár, képtár, természetiek tára és könyvtár. Egyúttal a megnyitás napjától kezdve megvolt a képtár nyomtatott lajstroma és a többi osztályok kiállított tárgyairól is külön odacsatolt czédulák adnak kellő fölvilágosítást. A múzeumi nyitás órái igen helyesen vasárnap 10—12-re vannak téve; ez intézkedésnek a titkári jelentés szerint tömeges látogatás a következménye. Kívánatos volna a látogatók számát minden nyitáskor híven följegyezni és közétenni. Id. Ormós Zsigmond és mindazon hazafias buzgalmú egyének, kiknek e szép alkotás körül érdemeik vannak, méltó emléket állítottak maguknak e nagyhivatású közmíveltségi intézet megalapításában, vajha a délvidék lakói ezután buzdulva az alapítók lelkes példáján a «megalkotott művet nevelnék» és emlékek adományozásával gyarapítanák és fölvirágoztatni segítenék, mire a buzgó titkár, Platzner István úr, a «Tört. és Rég. Értesítő» utolsó füzetében (V. k. 4. f.) a délvidék összes lakosságát oly lelkes szavakban fölhívja. *a. b.*

A KOMÁROMVÁRMEGYEI ÉS KOMÁROMVÁROSI TÖRTÉNETI ÉS RÉGÉSZETI EGYLET kiadta 1889-ik évi III. jelentését, melyet a buzgó egyesületi titkár Gyulay Rudolf nemcsak szerkesztett, de jóformán meg is írt. Ő tőle ugyanis becses összeállítást veszünk Komárom múltjára Róbert Károlyig vonatkozó archæologiai és történeti adatokból. A társulatnak 1889-ben 270 tagja volt és működésének legfontosabb mozzanata volt, hogy 1017 frt 20 krnyi összeget fordított régiség-gyűjtemény vásárlására, mely múlt évi junius 9-én a ref. collegium

A régiségosztály szakkönyvtára gyarapodott 27 munkával 29 kötetben és 6 db fényképpel, a könyvtárra fordított költség 562 frt 9 kr. volt.

Az elmúlt negyedévben 31. nyilvános napon egészben 19,086 ember nézte az osztályt. A nem nyilvános napokon a szokott bemeneti díj mellett 82 ember nézte a gyűjteményt.

Bel- és külföldi emberek tanulmányozás és szakbeli tudakozódások kedvéért 80-nál többször fordúltak az osztályhoz. Az idegenek közül említendő herczeg Hohenlohe-Waldenburg, ki leginkább őskori régiségeket tanúlmányozott; Heger Ferencz, a bécsi ősrégészeti múzeum vezető őre; dr. Furtwängler, tanár Berlinből, ki nagyobb keleti útról Berlinbe hazatérvén, itt megállott és múzeumunkban magyarhoni bronzaink rokonságát az olympiai ősbronzokkal tette tanúlmánya tárgyává; Walterovits tanár Belgrádból, leginkább keleti és déli eredetű gazdag ékszergyűjteményünket kutatta át és Stilianopulos Syriából keleti antik régiségeket hozott megtekintésre, esetleg vételre.

A hazaiak között egészben 70 egyén, többnyire művész, tudós vagy szakunk iránt érdeklődő laikus jött a régiségosztályba, hogy itt dolgozzék vagy fölvilágosítást kérjen.

A szakkönyvtárból az elmúlt három hónap alatt 77 művet használt 18 szaktárs. A levelezési és utalványozási napló folyó számai a jelzett évnegyedben fölmentek 156-ra.

Az osztály gyarapítása szempontjából áttekintett érmek száma 2608 volt. Ezek kiválogatását majdnem egyedül dr. Réthy László segédőr végezte. Ugyanő vezette az éremszerzemények naplóját, melybe beiktatott 151 dbnyi szerzeményt 20 tétel alatt; a mellett végezte az 1846—1889-ig terjedő éremnaplók név- és tárgymutatóját, mely most már impurumban kész és használható. A ministerium engedelmével és a tudomány-egyetem fölszólítására a hivatalos időből november és deczember hónapokban naponta két órát fordított a tudományegyetem éremgyűjteményének rendezésére és leírására.

Dr. Pósta Béla segédőr az utóbbi negyedévben hatheti szabadságidőt élvezett. Hivatalos működése következő volt: bevezetett mint növedéket a régiségek szerzeményi naplójába 20 fő- és 181 altétel alatt 289 db régiséget; a letéti naplóban 105 db régiséget kezelt; az osztály régiségi naplóinak mutatóit 1866—1888-ig befejezte és folytatta a régiségek leíró czéduláit; a folyó ügyek elintézésénél segédkezett.

Dr. Kuzsinszky Bálint segédőr az osztály szakkönyvtárát kezelte, annak növedékét a naplóba, törzskönyvbe, czímkönyvbe és a czédu lalajstromba iktatta, és azonfölül a könyvtári kölcsönkönyvet vezette; másrészt az osztály administratiójának formai részét, másolást, naplóba és utalványi könyvbe való iktatást végezte és deczember 24-től kezdve — mikor Nagy Géza mint újonnan kinevezett tisztviselő állását elfoglalta és ez ügykört átvette — kizárólag az éremtár mellett dolgozott és egyelőre a tétényi nagy éremlelet földolgozását folytatta.

Hpl.

A M. N. MÚZEUM ÉREMTÁRÁNAK 1889. évi október-november-deczember havi gyarapodása. *I. Ó-kor.* Ez éremcsoportban egy gyarapodás történt, Kőszeghy Sándor 2 római császári rézérem ajándékával. *II. Magyar érmek:*

szinűbben úgy lehet e hiányt megfejtteni, hogyha azt tételezzük föl, hogy a tű legtöbbször vasból való volt és azért elpusztult; vasból pedig azért készültek e tűk, mert az arany abban a tiszta keveretlen állapotában, a minőben régente használták, tűre kevésbé volt alkalmas.

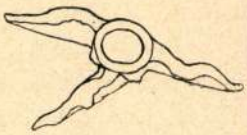

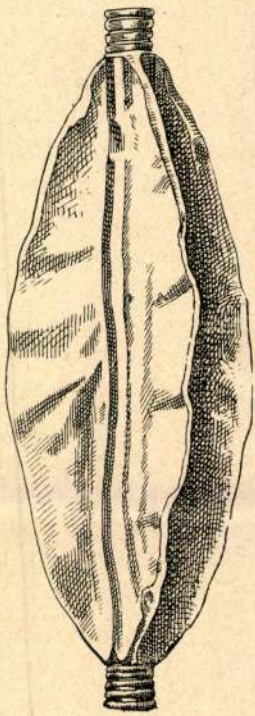

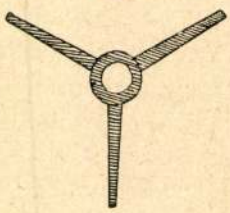

Egy másik érdekes népvándorlási ékszernek csak csekély részletét szereztük. Fehérmegyéből, a hol Zichy Edmund gróf tulajdonát képező aranykoszorúnak is hazája volt,* szerzett a n. múzeum egy 54 gramm súlyú levelet, mely hasonló koszorúnak képezte egyik alkotó részét. A levél középső csőből áll, melynek falából hosszában három szárny áll ki, két szárny, mikép az idecsatolt átmetszet is mutatja, félre van görbítve, az eredeti helyes állásukat a melléjük tett másik ábra mutatja.

Vétel útján szereztünk két arany fülbevalót Karczagról és egy kis csatot, melynek közelebbi lelhelye ismeretlen.

Közép- és ujkor. Becses egy aranygyűrű, melyet Marossy János ajándékozott Tatáról; Erdélyből szereztünk egy XVI. századi (?) vaskulcsot és egy 1697. évvel jelzett díszes lőportartó agancsot, berakott fém- és gyöngyház-díszekkel, Tolnamegyéből középkori (?) vascsákányt. Majláth Béla Liptó- és Árvamegye 1786. évi pecsétnyomóját, Szuk Lipót pedig egy régi pecsétnyomó utánzását ajándékozta, Bubics Zsigmond püspök egy görög-orthodox izlésű kis háromszárnyú zománczos házi oltárkát ajándékozott és Erdélyből szereztünk erdélyi zománczczal ékített XVII. vagy XVIII. századi kis tűtartó-tokot ezüstből.

A kegyeleti emlék csoport számára ajándékozott Bubics Zsigmond püspök egy kamarás kulcsot, mely Grassalkovits Antal herczegé volt; Petőfi karneolos aranygyűrűjét hivatalos úton a n. múzeum könyvtári osztálya adta által; Goll János budapesti tanár az 1848-ik évi 39. honvédzászlóalj hadbirói pecsétjét ajándékozta; b. Földváry Lajos a függetlenségi harcz emléktára számára ajándékba adta a 3. honvédzászlóalj zászlószalagját és az 1849. évi 85. honvédzászlóalj zászlajának középső darabját a rikánbelőli honvéd-egyesület megbízásából e derék egyesületnek egy hármastagú követsége adta örökbe a nemzeti emléktárnak.

II. Az utóbbi évnegyedben szerzett régiségek vételára volt 1373 frt 90 kr; az ajándékul nyert tárgyak értéke tehető 210 frt 30 krra; vétel útján szerzett az intézet 263 frt 40 kr. ára érmeket, az ajándékba nyert érmek értéke 20 frt 65 krajczár.

* A fehérmegyei szt-iváni koszorú galvanoplastikai másolata gr. Zichy szívességéből a n. múzeum régiségtárának III. termében látható.

részei, melyek különböző alkalmakkal jutottak a múzeum birtokába, már évek óta a régiségtár III. termében vannak közszemlére állítva.

Római sírtáblát Dunaföldvárról, Sextus Juventiusét, kapott a n. múzeum ajándékba Szelle Zsigmond járásbiró szíves közbenjárása következtében. Perbálról római sírból vaskést küldött ifj. Wieszt Ferencz, Szlánkemenről FORTIS bélyegű cserépmécsest és terra sigillata töredéket, ugyancsak terra sigillata cserepeket, valamint mécsest, bronzkulcsot és két kis elefántcsont-tárgyat a régi Bregetio területéről, Szurdokról római mázas korsót szereztünk, végül Tatáról Marossy János jóakaró társunk küldött ajándékba 6 db római vésett követ: carneolt, jaspis-sardot és hasonlót.

A népvándorláskori gyűjteményt két érdekesebb sírlelettel és egy néhány ékszerrel gyarapíthattuk. A sírleletek egyikét Ulmer Gábor ajándékozta; találták hevesmegyei Pásztón 10 sírban; a vasakat elhányták, az ékszerek beküldött részleteit lehetőség szerint összeállítottam és közlöm a mellékelt táblán. A ki ismeri a mosonmegyei nemesvölgyi temetőből került ékszereket, rögtön fölismeri némely pásztói ékszerben a hasonlatosságot néhány nemesvölgyi tárgygyal (lásd «Arch. Ért.» V. k. 312. s k. ll.). Igy például itt is, ott is megleljük ugyanazt a kerek csatot 5. a, b; 6. a, b, melyet közepén egy nagyobb keretben és körülötte hat kisebb keretben üvegpaszták ékítettek.

Meg vannak mindkét temetőben a sajátszerű fülbevalók (18. és 19.), csakhogy Pásztón csonkák, Nemesvölgyön pedig meg volt a lecsüngő gyöngy is; továbbá a szíjvégek, csatok és egyéb tagok alakja és diszítései (1, 2, 7, 8, 20.) is hasonlók. A körkeresztes bronzcsüngőkre (3, 3.), a négy állatfejű díszkorongra (4.), a kis bronzcsengetyűre (9.), a karpereczekre (10—15.), orsógombra (22.) és gyöngyökre a keszthelyi, ordasi és egyéb ismert népv. temetőinkben bírjuk az analogiákat. A Pásztón lelt tárgyak közt van csonttárgy is, egy vaskés nyele (23. sz.).

Egy más sírleletet Nagymányokról, Tolnamegyéből szereztünk, lócsontváz is volt a sirban és megmaradtak a népvándorlási kor végső szakaszát jellemző kengyelvasak. Ugyane korra vallanak a sajátszerű szíjfonadékú dombordíszszel ékített szíjvégre való lemezek és sima félgömbű gombok, mind ezüstből. Az érdekes lelet e folyóiratban még behatóbb tárgyalásban fog részesülni.

A szórványos kincsleletek között legbecsesebb egy aranyfibula Geléncsről (Beregm.), ajándékozta b. Podmaniczky Gézáné; a fibula feje, miként az idezárt rajz mutatja, félkorong idomú, oly idom, mely nálunk a népvándorlás első szakaszában gyakori volt. Fölületét gránátkövek ékítik, nyaka kissé el van görbítve, de eltekintve a tű hiányától, a mi arany fibuláknál majdnem rendes jelenség, teljes.

Miért szokott a tű hiányozni, arról a tudósok sokat elmélkedtek, pedig a legvaló-

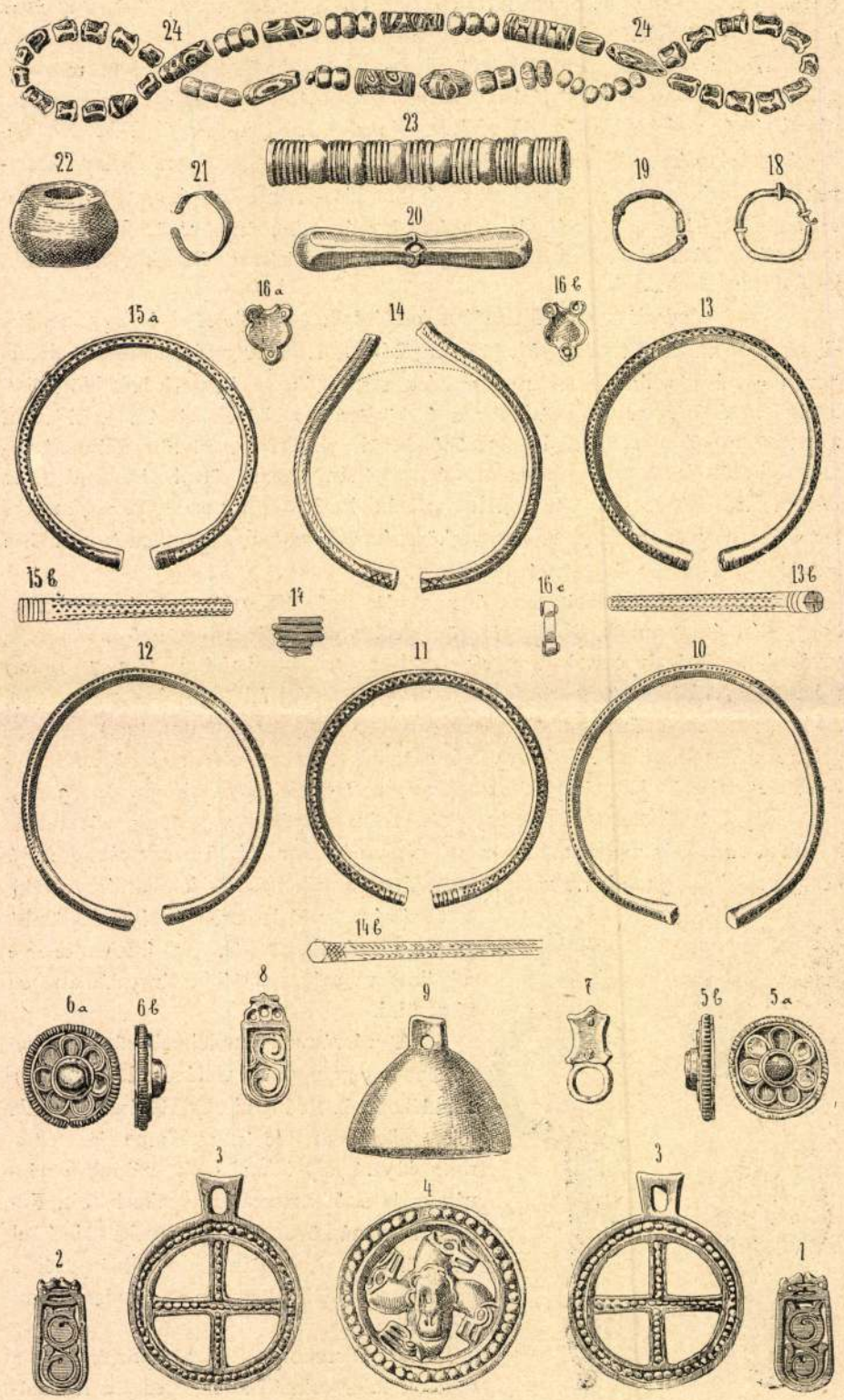

NÉPVÁNDORLÁSKORI SIRLELETEK PÁSZTÓRÓL (HEVES M.) ULMER GÁBOR AJÁNDÉKA.

ban lelt edényeknek * szakasztott mása; a három bronztárgy: egy fél karperecz, dudoros kihajlásokkal vékony bronzkéregből, egy nyakgyűrű bronzhuzalból, mindkét végén két-két kihajlással — mindkettő jellemző idom a La Tène ízlés korából; hozzájárul egy korongos fejű csinos tű, melynek szárán vonalas ékítmények vannak.

A másik lelet egy 547 grm súlyú aranytorques Szabolcsmegyéből, alighanem egykorú a szegszárdi lelettel. A sodrott karika végei kilapítvák és a hol egymást érik, kihajló karimájuk van, a végek szélei összeforrasztvák; a lemez külső úgy

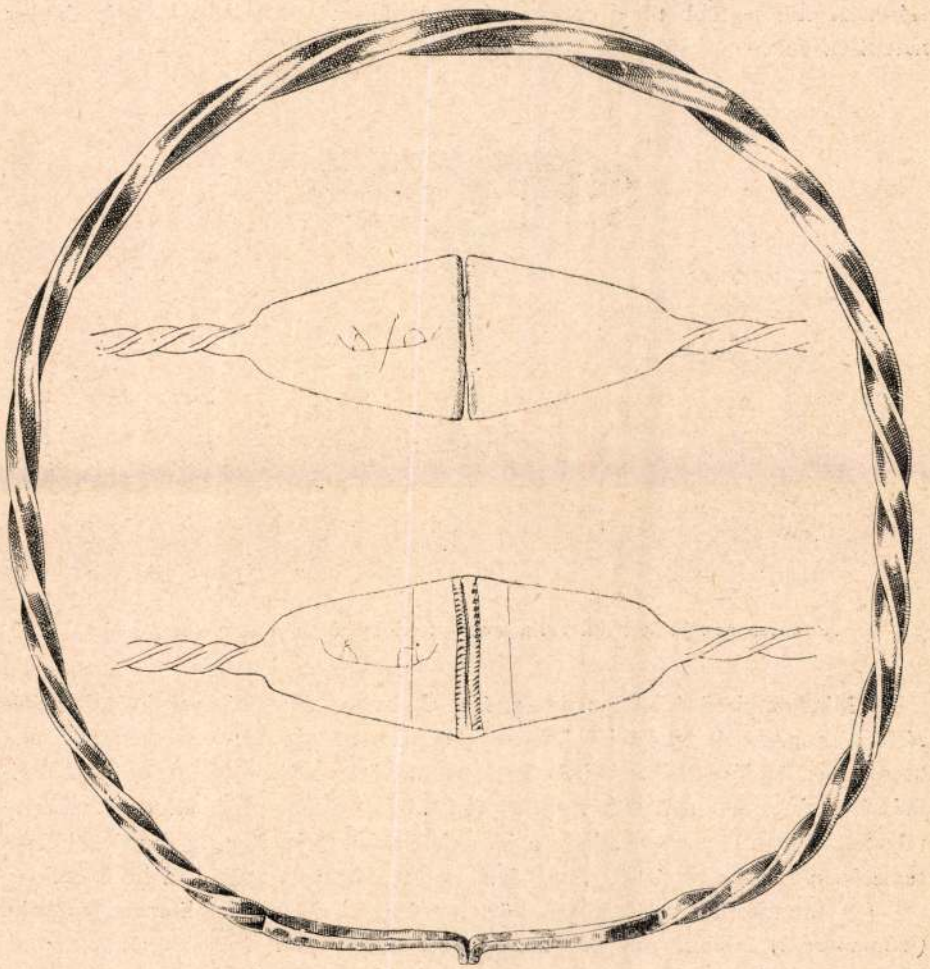

mint belső lapján (régi?) bekarczolás látszik, mely kezdetleges módon hajót akar ábrázolni. A torques rajzát $^1/_2$ nagyságban ide mellékeljük.

A római uralom korából legérdekesebb néhány bronzszerszám, edényrész és egy háromlábról való csinos bronzfej, egészben 15 db, mely egy Komárom-megyéből a n. múzeumba jutott kocsilelet bronzrészleteit kiegészíti; a lelet többi

* L. «Arch. Ért.» XIV. köt. XXIV. tábla.

szerek közt máskor a fibulát használták ; kötő-zsineg indult ki a fülből és ez a vastag öltözeten átszúrt tű hegyére tekerve, a tű erős megállását biztosította.

Alighanem hasonló czélnak szolgált azon öt bronztű, melyet Offenbach István úr szivességéből a dunakeszi urnatemetőből kaptunk.

Három tűnek gömbös a feje és ennek a gömbnek függélyes, a szár irányára találó lyuka van, egyiknél a fej a szár tengelyének irányában lapúl és szélesedik és az így keletkezett lemezes korong külső, a szárral ellentett szélén tekercsszerű kis fül van, mely a zsineg megerősítésére szolgálhatott ; végre az ötödik tűnél ugyan e czélból egyszerűen ki van lapítva a tű feje és hátra van hajlítva a szárra. A szár legtöbb tűnel csavaros és elgörbült, a mi mutatja, hogy tényleg használva volt.

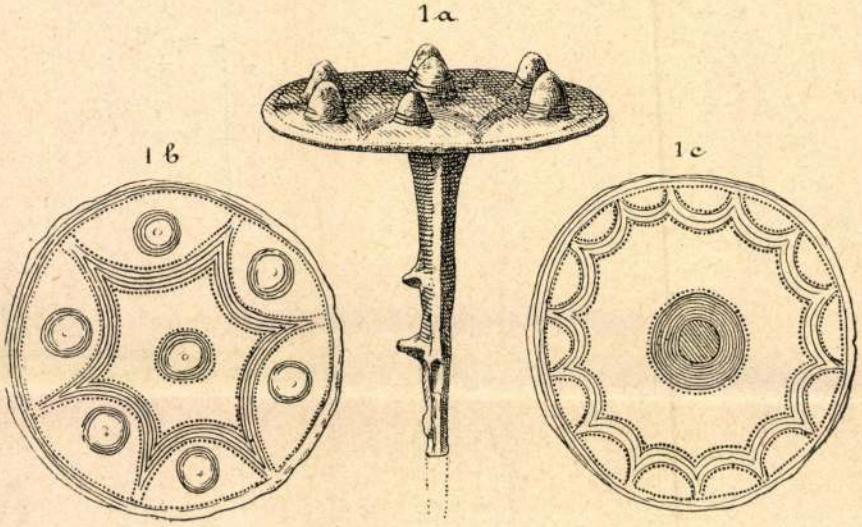

1 *a*. korongos fejű bronztű. 1 *b*. a korong felső lapja. 1 *c*. a korong alsó lapja.

Mindannyi tű érdekesen illusztrálja Undsetnek nem rég megjelent értekezését a bronzfibulák eredeteiről.* Igen apró hengerded bronztekercseken és csonka bronzlemeztöredékecskéken kívül az urnatemetőben eltemetett halottak holmijaikból csak e tűk maradtak meg. A tűk fölülete fekete és csak e feketeségre rakódott le itt-ott, a zöld patina ; e jelenség azt mutatja, hogy a dunakeszi urnatemetőben sokszor ruhástúl, fibulatűvel együtt hamvasztották el a holtakat.

A bronzkorból való tárgyak közt legvégül röviden fölemlítem a bonyhádi (Tolnamegye) leletet, melyben 202 db szerszám, ékszer és edénytöredék volt, kincs volt az ősi tulajdonos szempontjából és kincs nem sírlelet modern értelemben, mert olvasztásra összegyűjtött, hihetőleg közelkorú tárgyak tömkelege.**

A vaskor kezdetéről az utóbbi évnegyedben két jellemző leletet szereztünk.

Egyik a szegszárdi Jaj-dombról való: öt cserépedény és három bronztárgy. Az edények közt van egy széles öblű fekete, mely a sopronyi bécsi domb sírjai-

* Lásd az «A. É.» jelen füzetében a 77. lapot.

** A bonyhádi kincsnek külön értekezést szentel Wosinszky Mór, az «Arch. Ért.» jelen füzetében három képes táblával.

társulati évkönyv, melyben boldogult elnökeink, Ipolyi Arnold és b. Nyáry Albert arczképeit s a felettök tartott emlékbeszédeket, hivatalos közleményeinket, a társulati tagok névsorát és az ingó műemlékekről egy nagybecsű tanulmányt adtunk ki.

A lefolyt évben 24 tag lépett be a társulatba, meghalt 9 tag, közöttük *Römer Flóris Ferencz* kanonok halálát, ki évtizedeken keresztül volt a régészet tudományának valódi apostola, legelső helyen gyászoljuk s emlékét jegyzőkönyvbe iktattuk. Temetésén társulatunk küldöttségileg vett részt s díszes koszorút helyezett ravatalára. Súlyos veszteség volt még *Ebenhöch Ferencz* győri kanonok halála, ki irodalmunknak szintén buzgó művelője volt. Elvesztettük továbbá Rónai Jáczintot, Pesti Frigyest, Pauer János székesfehérvári püspököt, b. Bánffy Györgyöt, gr. Wenckheim Rudolf alapítónkat stb.

Az év folyamán társulatunk összes bevétele 2447 frt 64 kr., kiadása pedig 2036 frt 90 kr., pénztári maradvány 410 frt 74 kr., úgy hogy a társulat összes vagyona jelenleg, a 8000 frtnyi értékpapirokat is bele számítva, 8410 frt 74 kr.

A titkári hivatal a folyó évben 1125 ügyszámot intézett el, mely 3600 postai expeditiót kivánt.

Jelentésünkből szembeötlő leend, hogy aránylag is mily keveset tehetünk tudományunk érdekében, különösen a mi az ásatásokat illeti. Hiába, kellő anyagi erők hiánya korlátozta tevékenységünket. Miért is csak minél több új tag szerzését óhajtjuk s arra nézve minden egyes tagtársunk szíves közremüködését kérjük.

Főleg sajnálnunk kell, hogy mint említők, ásatásokra nem fordíthatunk annyit, a mennyi igen is kivánatos volna. Épen dr. Hampel József úrnak e helyt a párisi világkiállításról adott jelentéséből tudjuk, hogy e tekintetben másutt mily sok és mily rendszeresen történik.

Nálunk, fájdalom, nincsenek sem magánosok, sem testületek, kik az azzal járó tetemes költségeket fedezhetnék. Nincs e tekintetben még az Akadémia sem különb helyzetben.

E tekintetben épen társulatunk szándékozik a jövő évben egy nagyfontosságú eszmét keresztül vinni.

Felszólítást szándékozunk ugyanis intézni az összes törvényhatóságokhoz, tehát a 63 vármegyéhez s a 25 törvényhatósági joggal felruházott város közönségéhez, hogy régészeti és történelmi érdekű helyeik megkutatására, minden két, három évben legalább egy helyet felkutatni, adjanak ingyenes közmunkát.

Tekintve, hogy egyes esetekre szorítkozó ily kéréseinknek a törvényhatóságok mindenkor készséggel helyt adtak, valószinű, hogy ezt is teljesíteni fogják s így néhány évtized alatt, százakra menő régészeti lelhely lesz felkutatva s bizonyára a leletek és emlékek egész sora kerül majd napvilágra.

A társulat titkára jelentését jóváhagyólag tudomásul veszi.

Ezután *Pulszky Ferencz* elnök mutatja be érdekes magyarázatok kiséretében a tabi bronzleletet és a rakamazi őskori arany torquest, nyakdíszt, mely e tekintetben a külföldi leletekben is ritkítja párját, rendkívüli nagyságánál fogva.

Majd az elhalálozás folytán megüresedett választmányi tagsági helyekre nézve foganatosíttatik a választás, kiküldetvén a szavazatszedő-bizottságba dr. Czobor

Béla, Pasteiner Gyula és dr. Kuzsinszky Bálint. A szavazás megejtetvén, az ősrégészeti és embertani szakosztály elnökévé: dr. Török Aurél egyetemi tanár s az anthropologiai múzeum igazgatója; az állandó, örökös választmányba: Thaly Kálmán, a helybeli választmányba Nagy Géza, a választmány vidéki tagjai közé pedig: Wosinszky Mór és Rakovszky Ferencz választattak be.

Dr. Réthy László, mint a kiküldött pénztárvizsgáló-bizottság jegyzője, ezen bizottság, Zsigmondy Gusztáv, dr. Fröhlich Róbert és dr. Szendrei János jelentését olvasta fel, mely szerint a pénztár megvizsgáltatván, minden a legnagyobb rendben találtatott, a pénztári állapot és vagyon, mint fentebb kimutattuk; miért is Czanyuga József társulati pénztárnoknak ezen évre nézve a felmentvény megadatik.

Ugyancsak dr. Réthy László olvasta fel ezen bizottságnak a jövő évi költség-előirányzatra vonatkozó jelentését és javaslatát. E szerint a társulat bevételei a jövő 1890-ik évre: 2394 frt 71 krral, kiadásai pedig 2360 frt kiadással s így 34 frt 71 kr pénztármaradványnyal irányoztatnak elő. — Jegyzőkönyv hitelesítőkül dr. Czobor Béla és Pasteiner Gyula kéretvén fel, az ülés véget ért.

Dr. Szendrei János, titkár.

A NEMZETI MÚZEUMI RÉGISÉGOSZTÁLY az 1889. október—deczemberi évnegyedben.* I. Gyarapodás. A szerzemények őskori csoportjába tartozik nehány durva edénytöredék, mely anyaga és diszítése miatt érdekes. Az egyik óriási nagyságú edénynek darabja, napon szárított sárgás agyagból van gyurva, külsején vizszintesen végig vonuló domborodó lécztag és ez alatt szintén kidomborodó durva zigzeg-dísz maradványai láthatók, vastagsága 4—5 cm., hossza 26 cm., az edény, melyhez tartozott, birhatott 50 cm. átmérettel. A többi töredékek különböző más edényekből valók, az öble széléről vagy a has falából, az egyik nagy fülnek csonka része, valamennyin mélybarázdás vonalékítmények vannak, kettőn a vonalak párhuzamosan háromszögbe, egyikén dülénybe vannak helyezve.

Az igen jellemzetes töredékeket Márton Ferencz úr, a kinek a tószegi kutatás már oly sokkal tartozik, gyüjtötte össze a híres tószegi telepen és ajándékozta a n. múzeumnak.

Az őskori fémtárgyak közt első helyen említjük a réz szerszámokat. Szereztünk ismeretlen magyarországi lelhelyekről származó lapos vésőt, két keskeny vésőt és két dupla élű csákányt. Két nagyobb csákányt, melyeknek egyike dupla élű, a másik fokos, Tolnamegyéből való. A bronzvésők sorát egy lapos és két karimás vésővel gyarapítottuk; a fegyverekét egy bronztőrrel, az ékszerekét egy vonaldíszes tömör karpereczczel és egy érdekes dísztű fejfelőli töredékével. A tű fejkorongja 6 cm. átmérető és úgy a külső mint belső oldalát párhuzamos körszelvényű vonalak és pontok ékítik, a külső oldalon azonkívül hét, vonalas ékítményű csúcsos dudorodás áll ki. A tű szára is vonalakkal ékes és legérdekesebb, hogy 2·2 cmnyire a korongtól egy fülnek két csonka maradványa látható. Ez tehát olyan tű, mely a rajta lévő fül segítségével arra szolgált, mire a bronzkori

* A megelőző 1889-ik évi jelentéseket lásd az «Arch. Értesitő» múlt évi 282—285. és 375—378. lapjain.

Arch. Ért. 1888.

KÜLÖNFÉLÉK.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMI ÉREM- ÉS RÉGISÉGOSZTÁLY GYARAPODÁSA 1887 szeptembertől deczember végéig. A régiségtár e négy hónap alatt egészben háromszázötvenkét darabbal gyarapodott. Az ajándékok napról-napra gyérülnek, az intézet lassan-lassan saját erejére szorúl, mely nem elég jelentékeny, hogy nagyobb rendszeres ásatásokat intézzen vagy kiválóbb hazai műkincseket kül- és belföldi amateurök kapzsiságától és óriási áraikkal szemben megmenthessen. Az összes gyarapodáshoz csak kilencz jóakaró hazafi járult, a többi harmiczhárom tétel hivatalos küldemény vagy vétel. Az ajándékok közt első helyen említjük mint igen érdekest azon őskori kőeszközöket és cserepeket, melyeket Zsigmondy Vilmos úr szives volt személyesen összegyűjteni a múzeum számára, a *péczeli* várhegyen (Pestm.), a péczeli öreg szőlőkben és saját kertjében. *Oroszlánról* való (Komáromm.) három kisebb csiszolt kőeszköz, melyet Ebenhöch Ferencz győri kanonok küldött. Horváth Antal pécsi ügyvéd, intézetünk régi híve Baranyamegyéből két vörös rézcsákányt hozott; egy rézkori kalapácsot a kereskedésből szereztünk.

Jelentékenyebb bronzkori kincset csak kettőt szereztünk. Egyik állítólag Kassa vidékéről való aranykincs, mely harmincznégy kisebb-nagyobb karikából áll, a karikák hol rovátkosak, hol egyéb benyomott diszítésekkel ékítvék. A karikák közt a legnagyobb átmérője 3·6 cm. a legkisebbé 1·4 cm; összes súlyuk túlhaladja a 30 aranyat.

A másik kincs Tolnamegyéből való és áll sarló, kardmarkolat és kardpengék, tokos vésők öntésre gyűjtött töredékeiből és nyers bronzrögökből; ép darab csak egy volt közte, egy talpas véső. Ezt a 21 darab bronzrégiséget más korbéli leletekkel együtt az ú. n. Nagy-Kajdácsi szigeten találták, árpaföld felszántásakor, azon csatorna torkolatánál, mely a dorogi határ felé esik.

Egy bronzkard markolatát, korong idomú végtaggal és egy nádlevél idomú széles gerinczű pengét kereskedőtől vettünk; utóbbi Szerbiából való, előbbi magyarhoni lelet. A többi szórványos vételek közt van egy kés, egy tokos véső füllel és néhány karperecz.

Talán a bronz-kor végéről valók azon cseréptöredékek, melyeket dr. Szendrei János ásatott a rég. társulat költségén Felső-Szőcsön, Erdélyben. A töredékek halaványon égetett agyagból készültek és diszítésük azért érdekes, mert a tekercses pántok, zigzeg és hullámdiszek a mélyített alapból kidomborodnak, a háttér

pedig valószinűleg krétaporral lehetett kitöltve mint a Rómer által hajdan úgynevezett pannoniai edényeken. Azonban még érdekesebb egy cserépedény Alsó-Pélről (Tolnam.) a La Tène korból, melynek fölületét fölváltva triquetrum- és maeander-féle bemélyített idomok diszítik. A rajzban még fölismerhetők a görög minták, de félre ismerhetlen, hogy az éjszaki barbar agyagos már saját izlése szerint idomította át az előmintákat. A péli edénynyel egykorú lehet, de ismeretlen lelhelyről való egy kisebb fajta arany torques, melynek súlya 2 5/8 ♯♯ nagyobb átmérője 10, kisebb átmérője kilenczedfél cm.

Az antik világból szükebben szerezhettünk ez évharmadban, de a szerzemények ezen osztályában van a legbecsesebb műtárgy, melyre ez időszak alatt szert tehettünk: egy Apollo vagy Artemis-fej márványból. Orra, szája ugyan sérült, máskülönben is csonka a fej, mert az egész szoborból csak ennyi maradt, de bizonyos, hogy a duc de Blacas-féle Zeus óta (most a British Museumban) a régi Pannonia területén jobb antik szobrászati mű nem került elé. Folyóiratunkban a szép fej behatóbb és önálló tárgyalásra tarthat igényt és azért e helyütt beérjük azzal, hogy érte köszönetet mondjunk az országházépítő-bizottságnak és kivált az elnöknek gr. Tisza Lajosnak, mert ott találták az új parlament telkén, több méternyi mélységben az alluvioban, mely teljes frisseségben óvta meg a fölületet. Ugyanazon alapozási munka alkalmával találtak egy római votivoltárt, melynek ötsoros fölirata azonban a víz által majdnem teljesen le van mosva. Az isten neve, a kinek az ara ajánlva van, épen nem olvasható, a fölajánló neve is kétes; Septimius Optatusnak olvasnám, a többi biztos: «pro se et suis votum soluit libens merito». Ép oly rongált állapotban van egy római mérföldmutató, melyet Frölich tanár fog folyóiratunkban közölni. A kő eredeti lelhelye Batina, a honnan a hatvanas években Főherczeglakra vitték, onnan Albrecht főherczeg engedelmével ideszállítottuk a nemzeti múzeumba.

A kisebb tárgyak közt különös említést érdemel a szécsényi sírlelet, melyről az ajándékozó Ágh Géza úr maga adott hírt e folyóiratban.* Másfajta lelet a tétényi (?), melyet kereskedőtől szereztünk. Együtt volt abban 15 darab különböző római szerszám ú. m. bronztű, bronzstylus, kanálka, kés, pálczácska stb. Mind egyforma patinájú volt és egy csomóban kapta, a kitől szereztük.

Értékesebb egy 11·7 cm. magas bronzszobrocska. A szobrocska Sol-t ábrázolja, mint diademás és sugárkoronás meztelen ifjút, kinek csak a nyakáról csüng alá a chlamys, fölemelt jobbja csonka, baljában félholdféle. A munka középszerű öntvény, de mint belföldi lelet nem egészen közönséges érdekű.

Római ékszereink száma csak egy pecsétlő ezüstgyűrűvel gyarapodott, idoma a szokásos tömör, sima, fölül kiszélesbülő lapján carneol intaglioval, a bevésés rovarfélét ábrázol. A gyűrű lelhelye az ó-budai I. részvénytársulat téglagyára fölött elterülő szőlő.

Római agyagtárgyainkhoz járult Duna-Földvárról két bélyeges fedő tégla, egyik ép és kitünik méretei által, hossza félméternél több, szélessége 41 cm. A két tégla Bergel földbirtokos ajándéka. Ugyanez emlékcsoport számára küldött dr. Kammerer Ernő Ertényből (Tolnam.) ajándékba egy völgyelt oldalú,

* Arch. Ért. 1887. 434. l.

szürkés agyagú graphitos edényt. Ifj. Herpka Károly úr ajándéka gyanánt föl kell itt említenünk a híres polgárdi háromláb harmadik lábát s a hozzátartozó pántokat, melyekkel galvanoplastikus intézetében a csonka antik művet kiegészítette. A szép tripost ezen kiegészített állapotában 1887 október 13-ika óta láthatta ország-világ a nemzeti múzeumban rendes helyén és láthatták volna azon hírlapírók is, kik — ab invisis — téves hírekkel ijesztgették múlt évi deczemberben az országot.

Végül megemlítendő e helyütt, hogy a nemzeti múzeum megszerezte a híres krásznai aranykincs négy rúdjának galvanoplastikus másolatát, melyeket Brassóban készített Resch Adolf ékszerész. Ugyancsak Resch Adolf s utánna többen értekeztek e folyóiratban a rendkívül fontos kincsről.*

A népvándorlási régiségek csoportjához tartozik tizennyolcz apróbb tárgy, figurális csat, szijcsat, aranyfüggő, csatrészletek, szögecskék és karikák, melyeket a kassafalusi téglaház környékéről (Baranyam.) Zengővári Forray Iván és Horváth Antal urak közbenjárása folytán szerezhetett meg az intézet.

A közép- és ujabbkori emlékcsoportokból említendő az új országház területén kiásott néhány vaskard, vassisak és vaskopja; érdekesebb ezeknél egy XV. századi vaskard, melyet Novák Sándor urnak köszönünk. Regenyefaluból (Baranyam.) való egy hajlított idomú kardpenge egyenes keresztvassal, markolata hiányzik; idoma után ítélve a penge török korabelinek látszik. Végül a század elejéről való és franczia mintára készült egy kard, melyet Szabó Sándor ajándékozott a muzeumnak; lelő helye a török várrom Boros-Jenőn (Biharm.).

A XVII. századi hazai ágyúöntés jeles példáját szereztük valamely régi Rákóczy-vár környékéről. A csonka töredék az ágyúnak a gyújtó lyuk felőli legdíszesebb részéből való. Megvan az erdélyi czímernek és annak szívében a Rákóczy-czímernek fele része és a név kivételével a szokásos czím, alúl pedig két sorban Rákóczy György jelmondata NON EST CVRRENTIS NEQVE VOLENTIS SED MISERENTIS DEI és az egész fölületet liliomok, akanthuslevelek, pálmakoszorú és díszes barokkeret diszíti. Úgy az idomítás mint a kivitel technikája jó iskolára és nagy ügyességre vall.

Szerényebb bronz mű egy sima fölületű kétfelől füles mozsár, melyet boldogult Lipp Vilmos szerzett meg a muzeum számára; a mozsár fölülete sima és csak idoma bír érdekkel, mert középkori traditiókat látszik követni. Erdélyi, valószínűleg brassói műhelyből való két XVII. századbeli taréjtartó ló homlokának diszítésére, lapos dombormű rossz ezüstből, aranyozás maradványaival. A dombormű elég sajátszerűen a közkézen lévő mintákból vett alegoriai alakot, az astronomiát ábrázolja, mely attributumaival a középső tért tölti be; ezt körülveszi a keret, mely szintén lapos domborulatban vadászati jelenetet tüntet föl, olyat, minőkkel a királyföldön szokás volt a XVI. század közepe táján a mellcsatok széleit diszíteni. Sem ezeknél, sem a lóforgónál nem törődött az ércöntő mintái eredeti rendeltetésével, a fegyverre való rajzokat alkalmazta úton útfélen minden további meggondolás nélkül, vajjon a tárgygyal, melyet vele diszít, összhangban van-e az ornamenttel vagy sem. A XVI. századi ötvösség néhány csinos

* E négy rúd leírását lásd az Arch. Ért. 1887. 394—395 l. 1—4. számában.

alkotását kaptuk egy ezüst ékszerleletben, melyet hivatalos úton a miniszterium juttatott a muzeumnak. A kincsben van 41 lószerdísz, melynek fölülete részben síma, részben bevésett és jól stilizált levélornamentekkel van ékítve. Hozzátartozik egy csat, egy szíjvégre való és tizenkét más, kisebb, ügyesen öntött és ciselirozott diszítő tag; továbbá ugyanabból a kincsből való tizenegy kanál részben még a XV. századból, melyeknek töve bevésett betűvel, címerrel vagy címerféle jellel van diszítve. A címer megfejtése csak ezután remélhető s ekkor a kincs egykori tulajdonosát is meg fogjuk tudni.

Az ötvösség remekei közé tartozik egy zománczos aranygyűrű a XVI. végéről vagy a XVII. század elejéről, melyet Dr. Bakó Péter közbenjárásával Dévaványáról (Borsodm.) szereztünk. A gyűrű idoma egyszerű, a rajta lévő remek ornamenteket boritó mélyített aljú zománcz a legjobb ilyfajta művek közé tartozik. A gyűrű fejét vérjáspis ékíti, bevéssett mesterjegygyel, minőkkel hazánkban a bártfai városházán, a kassai dómon stb. találkozunk; az egykori tulajdonos neve pedig a K I betűk alatt rejtőzik, melyek a jel mellett jobbra balra láthatók.

Másfajta zománcz ékítése miatt szereztünk meg egy apró XVII. századi kis brassói ékszert; lánczon csüngő amulette lehetett, szívidoma van és fölnyitható tokot képez; mindkét oldalát festett zománcz borítja a reáfestett virágok a kor és a hely ízlését követik.

A délszláv ötvösművek gyűjteményét egy filigrános kereszttel, jellemző fülbevalókkal, csüngődíszekkel, nagyfejű 27 cmnyi ezüsttűvel és egy sodronyos zománczú keretbe foglalt diptychonnal gyarapítottuk. Kivált ez utóbbi darab gazdag délszláv ötvös gyűjteményünk egyik legbecsesebb ékszere.

Pecsétnyomót az utóbbi harmadévben harminczötöt vettünk. A legrégibb Tata városának ezüst pecsétnyomója 1569-ből, ezután következik egy B:T betűs pecsétlő 1586-ból; a XVII. századból való Mathias Hofer, valószínűleg selmeczbányai tiszt pecsétlője; az 1644-ik évszámot mutatja egy CZ I betűs pecsétlő az ismeretes «Si deus pro nobis quis contra nos» jelmondattal; a többi a legutóbbi két századból való.

Budapest 1888. április 3-ikán. *Hampel.*

A M. N. MUZEUM ÉREMTÁRA az 1887. szeptember—deczemberi időszakban a következő ajándékok- és vételekkel gyarapodott. Ajándék útján kaptuk Tiberius II. Constantinus kis aranyát, melyet *Marossy* János tatatóvárosi gyógyszerész egyéb római érmekkel együtt küldött be; más ajándékozóktól római ezüst- és bronz-érmet összesen 54 darabot, középkorit 3 darabot (I. László denára stb.), újabb hazai és ausztriai érmet 61 darabot, külföldit 19 darabot kaptunk; az ajándékozók: néhai *Tamássy* József kunágotai jegyző örökösei, *Csáky* Zsigmond r. kath. tanitó (P.-Szent-Erzsébet), *Freischberger* Alajos, *Vismeg* János, *devaványai* evang. ref. egyház, *Papp* Károly (Kökényes), *Grosz* Salamon (Kisbér), *Ágh* Géza, *Takács* Szilveszter, *Görög* János, *Zempliner* Dávid.

Emlékérmekkel hat ajándékozó gyarapította gyűjteményünket és pedig: *Szuk* Lipót az orsovai korona kápolna, *Simon* Jenő aradi ügyvéd, az aradi tüzoltókar, dr. *Fehérpataky* László az 1887. évi erdélyi hadgyakorlatok ón- és

sárgaréz emlékérmeivel; gróf *Zichy* Edmund a bécsi Eitelberger-emlékbizottság elnöke egy Eitelberger-féle bronz éremmel, dr. *Thallóczy* Lajos cs. kir. kormánytanácsos a dr. *Sickel*-féle bronz emlékéremmel.

Az *új országház építő bizottsága* az alapmunkálatok ideje alatt lelt több rendbeli érmet küldött be osztályunknak, nevezetesen I. Lipót 1698. évi körmöczi aranyát, Mária Terézia-féle 6 egykorú bajor kisebb érmet s 3 darab egymásnak megfelelö jetont (fizető bárcza) a XVIII. századból.

Vétel útján két kiadatlan római aranyérmet szereztünk (Valerianus, I. Constantinus), továbbá Maximinus, II. Theodosius és Justinianus egy-egy aranyát, 3 barbár tetradrachmát, 6 római ezüst érmet. Vételeink súlypontja a magyar érmészet körére esvén, e csoportokból ismét számos éremfajjal bővítettük gyűjteményünket; szereztünk ugyanis 27 Árpád-kori ezüst denárt, 3 Róbert Károly-féle széles garast (2 prágai garassal); aranyforintokat, I. Lajostól 2, Máriától 1, Zsigmondtól 5, Alberttől 1, V. Lászlótól 3, Hunyady Mátyástól 12 darabot; I. Ferdinánd egy 1547. évi körmöczi denárának $^1/_4$ aranyos lenyomatát, II. János Zsigmond egy aranyát, Bethlen Gábor egy garasát s II. Rákóczy Ferencz kis arany medaillonját, végre mint hazai leletet egy III. Mohammed-féle török aranyat.

Emlékérmeinket vétel útján a következő darabokkal gyarapítottuk: Bethlen Gábor egy emlékérmével (aranyozott ezüst), I. Napoleon győri ezüst s az 1885. országos kiállítás emlékére vert s Rudolf koronaörökös arczképével diszített emlékérmével (Knopp és Steiner intézetéből) 8 arany súlyban.

Szintén ez időszakba tartozik egy nagy vételünk, mellyel a Nemzeti Muzeum a Dohóczky-féle oláh éremgyűjtemény birtokába jutott. E páratlanúl gazdag és teljes gyűjtemény 511 darab moldvai, 408 darab havaselvi forgalmi érmet, az orosz czárok Moldva-Oláhország számára vert éremfajainak 142 drbját, erdélyi fejedelmek moldva-oláh czímmel vert érmeinek 99 darabját s az új Románia forgalmi érmeinek 98 darabját, lengyel utánzatokat stb. tartalmaz, továbbá magában foglalja az oláh és moldvai emlékérmeknek, s az oláh történelmi vonatkozású érmeknek csaknem teljes sorozatát. Utóbbi csoportozat 223 darabból áll. *r—y.*

AZ ORSZÁGOS RÉGÉSZETI ÉS EMBERTANI TÁRSULAT, folyó évi február hó 28-án tartotta ez évben második nyilvános felolvasó ülését, Pulszky Ferencz elnöklete alatt.

Az első értekezést *Pulszky Ferencz* társulati elnök tartotta, a kelta emlékek korszerinti osztályozásáról. A régészetben, úgymond, általában ott, a hol pontos időt nem lehet meghatározni a leletek typusa alapján osztályozzák azokat; így járnak el a kelta leletekkel is. Így például a hallstadti leletekre nézve körülbelől meg van állapítva, hogy a Krisztus előtti 900. évből származnak; abban az időben a mikor Homéros élt és a zsidóknál Salamon király uralkodott. Hazánkban a rómaiak a keltákat még itt találták, tehát emlékeik kora, mondhatni históriai pontossággal megállapítható. Előadása folyamán a nemz. múzeum gyűjteményeiből több oly régiséget mutatott be, melyek a kelta emlékek fő typusaihoz tartoznak.

A második értekező *dr. Tergina Gyula* volt, kinek kéziratát a társulati titkár olvasta fel «A medailleur művészet és irodalma» czím alatt.

A medaillák keletkezése és előállítása, úgymond, a classikus ó-korba vezet, az új-kor művészei már e tekintetben is meglevő minták után dolgoztak. A medaillák keletkezése és előállítása abból a körülményből fejthető meg, hogy általuk és rajtok a személyeket és eseményeket akarták megörökíteni, igen gyakran volt emléktárgy, olyan forma, mint a mai arczkép, ajándékozás.

A görögöknél az emlékérmek használata még ismeretlen volt, forgalmi pénzeiken örökítették meg a kiváló történeti események emlékét. Mindamellett ezek is oly szépek, hogy Göthe méltán kiállt föl egy ily gyűjtemény előtt: «Ezen érmekből a művészet végtelen tavasza mosolyog felénk, telve virágokkal és gyümölcscsel; a sziciliai városok fénye most elhomályosítva, ismét frissen látszik felénk ragyogni. A római medaillák már főleg görög befolyás alatt készültek, különösen művészi magaslatra emelkedtek pedig főleg Augustus alatt és után. A római csapatok zászlóin később is a császár arczképével diszített medaillák vannak. De szokásban volt már ekkor, különös kegyképen, is ajándékozni ily emlékérmeket, melyeket az illetők lánczra fűzve nyakban hordtak. Sőt már Justinianus arról értesít, hogy szokásban volt a rómaiknál, nyilvános népünnepélyek alkalmával, ilyen emlékpénzeket, missilia szétszórni; úgy látszik innen van a koronázásoknál mai napig is fenn levő szokás.

Maga a medaillon szó az ó-korban teljesen ismeretlen volt, e név csak a XIV-ik században az olasz medalia szóból keletkezett s először használja Comynes Fülöp, Medicis Péter érem-gyűjteményének leirásánál. A görögöknek és rómaiaknak is volt egy hasonló szavuk a nommismata, melylyel a ritka vagy feltünő darabokat jelölték meg.

Különben arra is van eset, hogy a forgalmi pénz egyuttal emlékpénz jellegével is bir, illetőleg elfogadott pénzértékén kívül valamely történeti eseményt is örökít meg. A svájczi köztársaság hozta be ezt először, midőn a szövetségkötések emlékére a forgalomra szánt 5 frankos pénzdarabokat veretett.

A XV-ik század, a művészetek újjászületése, a medaillon művészetben is új korszakot jelez. Főleg a XV. és XVI-ik században hozott a művészet létre sok szépet és műbecscsel birót, midőn a jeles festők, szobrászok és ötvösök tisztes serege foglalkozott e művészeti ággal. Ezentul már rendesen szokásba jön fejedelmi vagy előkelő lovagi személyeknél, hogy ruhájok fölött ilyen arany lánczon függő medaillákat hordanak. A medailleur művészet sajátképeni hazája Olaszország, hol már a XIV-ik század végén találkozunk az első emlékérmekkel; ez 1390-ből való, az idősebb Carrara Ferenczé, Padua uráé, mely a városnak a velenczeiektől történt visszafoglalása alkalmából veretett. Ennek udvarában élt Petrarca, ki maga is szenvedélyes érem-gyűjtő volt. Kiválóak még Pesano Viktor veronai festő művei s utánna Mathæus de Pastis, Sperandeus, Andrea Quazzaloti, Baldu, Joh. Marescoti, Cellini, Leone Leoni, Trezzi, Poggini, Caroglio, Mosea, Aboudio és Primavera. A XVII-ik században e téren is azután hanyatlás áll be. A medaillák használata Németországba is Olaszországból származik át, hol eleinte csaknem kizárólag ötvösök foglalkoznak készítésével. Az érmek itt legtöbbnyire egylapúak, úgy forrasztják össze azután az elő és hátlapot. Érem min-

Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára

és kardhüvely diszítései,[1] szeszélyes, látszólag minden szabály nélkül megalkotott, kacskaringós, sohasem geometriai hatású mustrák boritják például a Szobon lelt kard hüvelyét.[2] Egy La Tène typusú kard hüvelyén, a melyet a Nemzeti Múzeum nem régen Simunovcéből szerzett az indák tömkelegében, majdnem fölismerhetlenségig stilizált állatalak látszik.

Hildebrand föltevése, a melylyel a La Tène ízlés diszítményeit az ír kéziratok miniaturejeivel hozza kapcsolatba, vagy Flinders Petrie ötlete, a mely a csúcsíves építési mód idejének «halhólyagos» diszítményeiben a kelta szellem föltámadását látja, bizonyára erősen túllőnek a czélon. Tény az, hogy a La Tène ízléssel új szellem, új irány vonúl be a díszítő művészetbe, olyan irány, a mely mindjobban szakít a régi hagyományokkal. J. Evans a régi britt érmekről irt szellemes értekezésében[3] Darwin elméletének a hatása alatt fejtegeti a fejlődésnek azt a menetét, a melyet a barbár érmek fokozatos átváltozásai elárulnak. Az ábrázoló, rajzoló művészet csudálatos hanyatlásával jár a diszítő művészet kifejlődése egészen új alapon. A Hallstatt-ízlésű situlák, a melyeknek gazdag ábrázolásai valóságos történeteket adnak elő, elenyésznek, az emberi és állati alak mind ritkábban fordúl elő és mind furcsább kivitelben. Érdekesek e tekintetben a Moritzingban (Tirol) lelt domborműves bronzlemezek.[4] E különböző darabokról származó töredékek tanulságosan mutatják be az emberi és állati alak fokozatos elváltozását, mintegy fölbomlását, közeledését a síkdiszítmény felé. Egy francziaországi, levrouxi töredéken[5] az állati alakok már teljesen beléolvadnak diszítményes környezetökbe és apró emberi maszkok is csak mintegy diszítő elemek, gombok jelennek meg.

Gondosan, erős diszítő ízléssel elrendezett motivumot találunk a fönn ismertetett torquestöredéken is. Épen úgy, mint a herczeg-máraki karperecz részleteinek jelentőségét, eredetét nem vagyunk képesek teljesen megoldani, e töredék hajlott, indás diszítésével szemben is zavarba jövünk az iránt, valóban növényi eredetű elemekkel van-e dolgunk. Ha az összhatást veszszük tekintetbe, ha tudatára jövünk annak, milyen technikai eszközökkel érték el azt, belátjuk, hogy a Hallstatt-ízlés szabatos, valószerű, száraz becsületességű stilusával ellentétben a fejlett La Tène ízlés művészi iparának egyik csillogó, festői hatású, jellemző alkotásával ismerkedtünk meg. *Dr. Éber László.*

A DÁLYAI URNATEMETŐ.

Dályán (Baranyamegye) az országúttól délre, a dályai szőlőben, az Erdőd felé haladó vasuti vonaltól mintegy 200 méternyire lejtős területen a munkások nagyobb kiterjedésü urnatemetőre találtak. Érdeklődés hiján a becses és gazdag

1 *Darnay*, Sümegh és vidékének őskora, Archaeologiai Közlemények, XXII. kötet, 40. l.
2 *Pulszky*, Denkmäler der Kelten-Herrschaft, 22. l.
3 The coinage of the ancient Britons and natural selection (London, 1875).
4 *Much*, Kunsthistorischer Atlas, LXVIII. tábla.
5 Bulletin de la société nationale des antiquaires de France, 1901. 263. köv. ll. — *Breuil*, Sur quelques bronzes celtiques de musée de Châteauroux, Revue Archéologique, 3. sorozat, XL. köt., 328. köv ll.

lete rendkívül gazdag a római előtti korból származó sírleletekben. A Triertől Bingenig húzódó római útvonal mentén fekvő Wald-Algesheim község közvetlen közelében 1869-ben bukkantak egy ilyen tumulusra.[1] A tumulus alatt két sír volt: fölül női sír, túlnyomóan aranyból készült ékszerekkel, alúl férfisír, bronzmellékletekkel. A női sírból előkerült aranytorques[2] nagyon hasonlít a mi példányunkhoz. Síma, kerek átmetszetű sodronyból hajlított nyílt karika, a mely két gombban végződik. A karikának a befejezést képező két gomb alatt egy-egy vastagodása van. Ezek, épen úgy, mint a gombok domború kerülete, vékony gyöngysorral vannak beszegve. A gombok homorú tetején ismét gyöngysoros keretben középen egyszerű, domború, négyirányú diszítmény van. Domború csigavonalas indadiszítés fut a gombok kerületén is körül, a hasonló diszítésű vastagodástól pedig a karika síma része felé szintén szeszélyesen futó, gazdag, helyenkint csillag alakú virágokkal élénkített diszítmény vonul, még pedig olyképen, hogy legszélesebb része fölül, vagyis a vastagodás alatt van, míg a karika síma részénél csúcsban, palmettaszerű taggal végződik. Így az egész diszítmény magas, egyenszárú háromszögbe foglalható be.

Hasonló diszítésű a torquesszel együtt lelt két aranykarperecz,[3] avval a különbséggel, hogy ezeknél a karikák közepe is diszítve van. Érdekes, hogy az első sírban talált szép bronzvödör[4] kettős fogantyújának töve a torques diszítményét hasonló, kissé egyszerűbb, de plasztikusabb, tisztább, nagyobb formában ismétli.

Nem állíthatjuk azt, hogy a wald-algesheimi nyakperecz diszítménye vonásról-vonásra megegyezik avval, a melyet a Nemzeti Múzeum példányán látunk. Jóval gazdagabb, finomabb, rendesebb kivitelű, de lényegileg ugyanazok az elemek fordulnak elő benne is és ez elemeknek egy egészszé való egyesítése hasonló formában, hasonló technikai eszközökkel történik.

A sík diszítésnek ez a módja a La Tène ízlés legmélyében gyökeredzik. La Tène egyik kardhüvelyének a tövén[5] három stilizált állatalakot látunk. Erősen kidomborodnak, de végtagjaik már lapos, ornamentális czikornyákba mennek át. Egy másik kardhüvelyen (VII. tábla, 7. kép) tökéletes szép indákkal találkozunk, ismét egyebütt (XI. tábla, 1. kép) három nagy, **S** alakú inda compositiójával. Mindenütt a művésznek az a törekvése ötlik szembe, hogy az egyes elemekből összefüggő, zárt csoportokat, egységeket szerkeszszen meg, a mi annál föltünőbb, ha a Hallstatt-ízlés gazdag, de terjengős, szétfolyó, nem annyira csoportosított, de egymás mellé rendelt elemekből álló diszítményeire emlékezünk. A hosszú sávokban való elrendezés helyébe a szűk, többnyire három- vagy ötszögű térbe való zárt csoportosítás lép, ha épen a teljesen szabad, szabálytalan, szinte phantastikus diszítési módhoz nem folyamodnak. Hazai leleteink között kitűnő példáira akadunk e kétféle diszítési módnak. Szabályos, szervesen összefüggő, a térhez simuló idomok a csabrendeki vaslándzsák

1 *E. Aus'm Weerth*, Der Grabfund von Wald-Algesheim (Fest-Programm zu Winckelmanns Geburtstag.) Bonn, 1870.

2 *Aus'm Weerth* i. m. I. tábla, 1. kép.

3 I. h., 2. és 3. kép.

4 I. h., III. tábla.

5 *Gross*, La Tène, un Oppidum Helvète I. tábla, 1. kép.

jelentős emlékei. Francziaországnak szóban forgó része az ókorban híres volt aranyáról. Ausonius is megénekelte a Tarn folyó *aurifer* homokját.

Technikai és stilisztikai sajátságainál fogva valószínű, hogy a herczegmároki karperecz is, a mely eddigelé teljesen magában áll hazai leleteink között, nem itthon keletkezett, hanem Francziaország délnyugati részében, a Pyrenæi hegységtől északra, a római uralmat megelőző korban. Hogy miképen került Magyarországba, arról legföljebb többé-kevésbbé tetszetős hypothesiseket állíthatnánk föl.

A másik aranyékszer, a mely ez ismertetésnek szintén tárgya, csak töredékben maradt reánk. Tömör, kerek átmetszetű, vastag aranyhuzalból hajlított nyílt karikának kiegyenesített vége. Hossza 14 cm., súlya 110 gramm. Formailag főleg az a lapos gomb jellemzi, a mely kevéssé vastagodó végének a befejezése. A gomb fölső lapján erős, domború kereten belül nagyon stilizált, zavaros kivitelű, **S** hajlású indadiszítés van, az inda két hajlásán belül egy-egy kerek kidudorodással. A gomb oldalát három tojás alakú tag diszíti, domború keretekben. A gombon alul a pálczát, illetőleg a nyílt karika végét 4·5 cm. hosszú diszítmény borítja olyképen, hogy nem ér egészen körül, hanem a huzalnak egy keskeny sávját szabadon hagyja. A karika diszítményének a huzal mentén vonul végig a tengelye, a mely azt két symmetrikus félre osztja. A diszítményt egymással sajátságos szerves módon összefüggő hajlott vonalak, **S** formára hajlított indák képezik. Az egész fölülről, a gomb aljától lefelé keskenyedik, alul csúcsban, hegyes levél módjára végződik. A tengely mentén az indás hajlások között két, megközelítőleg rhombus alakú idom keletkezik, a melyekbe egy-egy karika van bemélyítve. Technikailag jellemző vonása mind a karika szárán, mind a gombon levő diszítményeknek, hogy a kidomborodó részek mentén a diszítmény alapja bemélyed. Ez által a domború részek nagyobb határozottságot, erősebb plasztikus jelleget nyernek, míg az egész gazdagabb, változatosabb, színesebb hatásúvá válik.

Töredékünk formáját tekintve, annak eredeti rendeltetése kétféle lehetett. Vagy karperecznek, vagy nyakkarikának a részlete. Mégis, ha a huzal síma, dísztelen részének a hosszát figyelembe veszszük, valószínűbb, hogy nyakpereczhez tartozott. Egy karperecz ilyen hosszú részletén már a csonka végen meglátszanék annak a diszítménynek a vége, a mely a meglevőnek megfelelő módon a hiányzó gomb tövétől indulhatott ki.

Az ékszer lelhelyét nem ismerjük. Megszerzésének körülményei valószínűvé teszik, hogy Horvátországban találtatott.

A főformára nézve szükségtelen analogiákra utalnunk. A tömör vagy üres, síma vagy csavart, egyszerű vagy két-háromszoros huzalból sodrott kar- és nyakpereczek végén számtalanszor jelentkezik a lapos gomb, bronzból, ezüstből vagy aranyból készült példányokon egyaránt, főleg a La Tène ízlés emlékei között. Hazai leleteinkben is igen gyakran előfordul. Evvel szemben nagyobb figyelemre érdemes az ékszer diszítésének sajátszerű motivuma, elrendezése, technikája.

A Nemzeti Múzeum szóban forgó példányának leginkább megfelelő darabot egy híres rajnavidéki leletben találjuk meg. A Saar és Nahe folyók terü-

való karpereczek lehettek. Rendeltetésök kérdését talán zárási módjuk dönti el. Öt példánynak egyszerű zárása van, egy példánynak kettős. Amazok alighanem nyakpereczek, emez karperecz. Épen ez utóbbi, a belülről üres, egyébiránt a találó által hat darabra tört példány az, a mely formájával, technikai előállításával, diszítésével a legtöbb hasonlóságot tünteti föl a herczeg-máraki példánynyal szemben. A többi karika szerény diszítésével ellentétben ennek egész fölületét teljesen trébelt, erősen tagozott, gazdag diszítmény borítja. Az egyes tagoknak szabályosabb, egyformább a kivitele, az egyes gerezdek tetején levő diszítmény határozottabban emlékeztet valami virág idomára, de nagyjából semmi lényeges különbség nincsen. Azonos módon van elrendezve a karika főzárja is, olyképen, hogy nem a két legnagyobb tag közé, hanem azok mellé esik. A zár kivitele is teljesen megfelel a herczeg-máraki példányéval. A másik, kisebb zár ellenben eltérő, a mennyiben nem egyezik meg a főzárral, hanem hosszan kinyúló nyelvből áll, a mely a másik rész üregébe hatol be és ott egy kivülről betolható tűvel erősíthető meg. Hasonló diszítést mutathat föl a fenouilleti leletnek egy másik, egyzárású karikája, a melynek csavart, tömör szára két vége felé ugyancsak gazdag, trébelt diszítéssel van ellátva.

A fenouilleti leleten kívül egy másik délfranczia lelet a közeli analogiája a herczeg-máraki karperecznek. 1885-ben Lasgraïssesben (Tarn département) földmunka alkalmából két aranykarikát találtak.* (Jelenleg szintén a toulousei múzeumban). Az egyik karika, a melyet Cartailhac torquesnek nevez, egész megjelenésére, technikai kivitelére és méreteire nézve majdnem teljesen megegyezik a mi karpereczünkkel.** Bár Cartailhac azt a véleményét fejezi ki, hogy öntés útján készült, valószínűbbnek látszik, hogy trébelt munka, csak úgy, mint a mi karpereczünk. Fölületének diszítése a részletekben annyiban tér el, hogy az egyes kiemelkedő, tagozott szemek között kettős, hajlott szalagok jelennek meg. Az elemek összetétele, kiképzése még szeszélyesebb, gazdagabb, még inkább eltér a fenouilleti példány aránylagos szabályosságától, mint a herczeg-máraki karperecz. E csekély jelentőségű körülmény mitsem változtat azon a tényen, hogy a két karperecz ugyanegy művészi fejlődési fok, ugyanegy ízlés, dekorativ fölfogás és technikai eljárás eredménye. Nem jöhet számba az sem, hogy míg a lasgraïssesi példány egyik zárja teljesen megfelel a miénknek, a másik a fenouilleti karpereczéhez hasonló szerkezettel van ellátva. A lasgraïssesi kisebb karika ellenben hasonló elemeknek más alkalmazását, elrendezését tünteti föl.

Cartailhac a fenouilleti leleten kívül megemlít egyéb hasonló aranyékszereket is, a melyek szintén Tarn départementban, Montansban és Cordesben találtattak. Teljes joggal tételezheti föl, hogy mindez ékszerek ugyanazon a területen, egy időtájt készültek. Nem görög, római vagy etruszk művek, mint azt régebben hitték, hanem a gallok művészi iparának, pompaszeretetének

* *Cartailhac*, Le torquest et le bracelet d'or de Lasgraïsses. — Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme, XX. kötet (1886.), 182. köv. ll.

** *Cartailhac* i. h., 187. l. így nyilatkozik: «Je n'insisterai pas sur l'ornementation si riche et si originale de cet objet splendide. Je ne connais rien de pareil, et je prie les lecteurs de cet article de me dire s'ils connaissent quelque chose d'analogue en Europe.»

tett és két nyílással ellátott taggá alakúl áll. Más két bogyón mindhárom belső tagocska tetején domború csigavonal van. A második ilyen bogyó után van a karperecznek egyik vége: henger alakú, tömör részből kiálló, T alakú peczek, a mely a megfelelő másik végződés trapez alakú nyilásába jár be. (3. ábra.) E nyílás körűl a karperecz erősen megvastagodik és két bogyóra oszlik, a melyek alúl

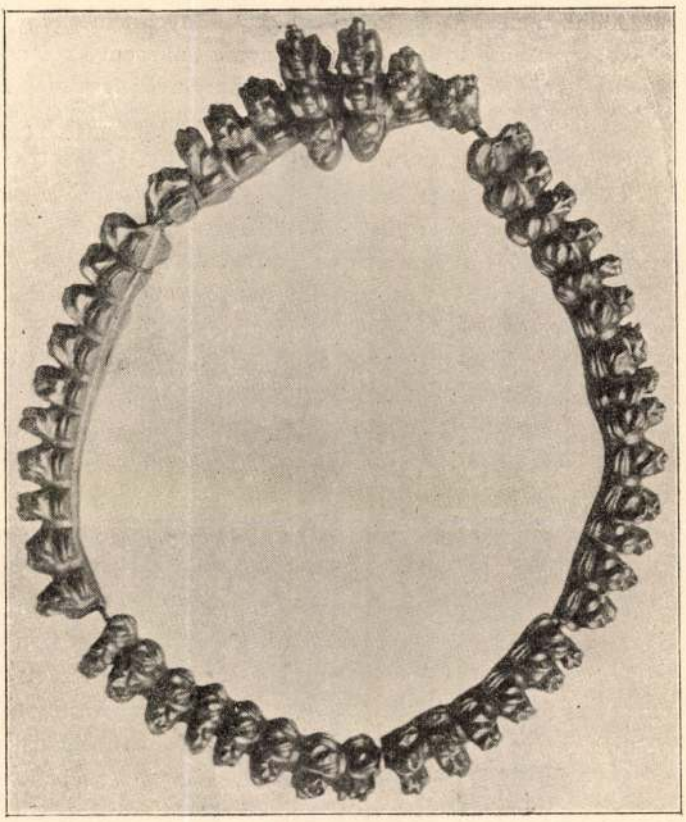

1. ábra.

2. ábra.

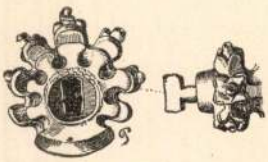

3. ábra.

símák, fölül a többiéhez hasonló diszítéssel ellátott két tagocskával vannak diszítve. A karperecz még egy helyen kettéválik. Egyik végződése ismét trapez alakú nyílással van ellátva, másik végződéséről a nyílásba beleillő, nyilván a meglevőhöz hasonló peczek letört. A karperecz belső kerülete 32 cm. Súlya 164·5 gramm.

A herczeg-máraki karperecz lényegében nem egyéb egy régi, nagyon el-

terjedt alapforma gazdag, de különös és egyoldalú fejlettségű változatánál. A karperecznek az az alakja, a mely tulajdonképen a gyöngyfűzér utánzásából keletkezett, már föltalálható abban az első culturális körben is, a melyet a keltákkal szoktak kapcsolatba hozni. Gyöngyös, babos karpereczek előfordultak Hallstattban is,[1] még pedig részben olyan alakban, a mely később a La Tène cultura legkedveltebb, typikus jelenségei közé fog tartozni. Az egyes gyöngyszemek nagyítása, néha meglepően hatalmas félgömbökké való alakítása már Hallstattban is megkezdődik, a nélkül ugyan, hogy ez irányban még egyelőre szélsőségig mentek volna. A mi szóban forgó karpereczünk sem ez úton való továhaladásnak köszöni sajátságos formáját. Nem a karperecz egyes tagjainak nagyítása tünik elénk, hanem az egyes tagok gazdag diszítése, dekorativ kifejlesztése.

E tekintetben érdekes tanulsággal szolgálnak egy hazai leletünkben, az ordód-babóti leletben előforduló karpereczek.[2] Az egyszerű, eredeti formán kívül, a mely csakugyan az egyforma, dísztelen gyöngyszemek fölfüzését tünteti föl, egy másik példány már e szemek elváltozását, úgyszólván differenciálását mutatja, a mennyiben az egyszerű, síma szemekkel nagyobbak, sajátságos módon tagozottak váltakoznak. Egy harmadik példányon a gyöngyszemek, mintegy különválnak, emancipálódnak: a síma karika külső kerületére vannak hármas és négyes csoportokban reáerősítve. Ismét egy másik karpereczen a gyöngymotivum majdnem elveszti jelentőségét: két páros gombon kívül a többi már csak nagyon ellaposodott, elkorcsosúlt formában maradt fönn. Mindezekkel a változatokkal szemben áll egy karperecz, a melynek diszítésében a gyöngyszem nem játszik semmi szerepet, hanem magának a karikának a tagozása, plastikai kiképzése lesz az ékszer hatásának az eszköze. Igen érdekes változatokat mutatnak be a tolnamegyei Tevel község határában lelt bronzkarpereczek is.[3] Az egyiken (1. szám) a szemek egy része egészen összezsugorodik, keskeny, dísztelen és úgyszólván csak arra szolgál, hogy a többit elválaszsza egymástól. Ez utóbbiak már szinte a karikára merőlegesen álló pálczaformára fejlődnek ki, kiálló gömböcskékkel és bevésett vonalakkal vannak diszítve. Még érdekesebb egy másik példány (2. szám). «Ez felváltva apró karikákból s belül üres, apró félgömbökből áll. A karikák mindegyikét négy ellentett oldalon vékony bronzsodronyból készült rosetta ékíti: a félgömbökre pedig szintén vékony bronzsodronyból hajlított, pápaszem-alakú spirálisok olvasztattak. A karikák és félgömbök között is rosetták vannak.»

Ez a néhány idézett példa, a melyeknek számát különben tetszés szerint lehetne még gyarapítani, nehány fontos, typikus változattal ismertet meg. Hogy azonban a herczeg-máraki karperecz szokatlan, gazdag kiképzését teljesen megérthessük, a La Tène ízlésű karpereczeken kívül az emlékeknek egy másik csoportját is tekintetbe kell vennünk.

Hoernes[4] a formailag és diszítmény tekintetében egymással összefüggő

[1] *Sacken*, Das Grabfeld von Hallstatt, XVI. tábla.

[2] Arch. Értesítő, U. F. XIV., 305. l.; *Pulszky*, Magyarország Archaeologiája, I. 216. l.

[3] *Wosinszky*. Tolnavármegye története, I/2. 614. l. és CLII. tábla.

[4] Trésor d'objets d'argent trouvé à Strbci, en Bosnie — L'époque de La Tène en Bosnie. Páris, 1900.

fibuláknak egy érdekes sorozatát állította össze. Az olympiai leletek sorában Furtwängler néhány bronz- és ezüstfibula képét is közli. Valamennyinek félköríves hajlású a kengyele, a melynek egyik oldalát kerek, vastag gömbök sora diszíti. A láb a kengyel folytatásának egyszerű fölhajlásából áll, a mely fölött két gomb jelenik meg, úgy hogy a lábnak egészben keresztre emlékeztető alakja van. E fibulákhoz csatlakozik egy dodonai példány, a melynek kengyelére látszólag tagozott szélű, gerezdekre osztott gyöngyszemek vannak fölfűzve. Egészen hasonló a kopenhágai nemzeti múzeumnak szintén Görögországból származó egy fibulája. E görög példányokhoz föltünően hasonlítanak olyan fibulák, a melyek boszniai és herczegovinai leletekkel kerültek elő. Egy bronzfibula, a mely a rudinei tumulusban találtatott, hajlatán rosettákra vagy csillagidomokra emlékeztető szemekkel van diszítve. Egészen hasonló — t. i. a gyöngyös diszítés szempontjából, a mely ez alkalommal bennünket első sorban érdekel — egy gorinja-planinai vas- és egy debelo-brdói bronzpéldány. A goricai ezüstfibula gyöngyei még erősebb tagozásúak: itt minden egyes szem már valósággal háromszögű lapocskákra van széthasogatva és még messzebb megy a Rusanoviciban lelt ezüstfibula, a melynek hajlatán a gyöngyszemek épenséggel apró levélkékre oszlanak. A rusanovici ezüstfibulához teljesen hasonlókat — hat nagy és két kis ezüstfibulát — találtak egyéb leletekkel együtt 1897-ben, Strbci község határában. «Elfogadhatjuk azt a föltevést», mondja Hoernes,[1] «hogy a nyugati Görögországból származó valamely mintát utánoztak és fejlesztettek ki gazdagabbra a bennszülött ötvösök.» Bár főformájukra nézve e fibulák még a Hallstatt ízlésre emlékeztetnek, a részletek és a velök együtt előkerült egyéb leletek tanúsága szerint a La Tène cultura középső idejének felelnek meg.

Hoernes azokra a magyarországi fibulákra is hivatkozik, a melyeknek képeit Pulszky Ferencz adta ki a «Denkmäler der Kelten-Herrschaft in Ungarn» czímű művében.[2] Nézete szerint ezek ugyanabból az időből valók, mint a boszniai példányok. Tény, hogy a Nemzeti Múzeumban levő, különben ismeretlen helyről származó három ezüstfibula formájára nézve a boszniaiakhoz képest fejlettebb, míg a kengyeleiket diszítő gyöngyök a boszniai fibulák megfelelő diszítéséhez hasonlítva egyszerűbbek. Evvel szemben a legismertebb darabok egyikének, a fokorúi kincslelet aranyfibulájának a formája még korábbi, lábának alkata némileg a boszniai példányokéra emlékeztet, de a kengyelét diszítő négy szem erősen tagozott, aránylag complicált szerkezetű. Hasonlóak a másik, nagyobb, de csonka fokorúi aranyfibulának a kengyelén levő gyöngyszemek is: apró kúpocskákból vannak összeállítva, áttörésekkel az egyes kúpok között.

Ez egész, olyan sokféle formában jelentkező diszítési mód kezdetleges fokaival is megismerkedhetünk. A gazdag felsőolaszországi nekropolisokban nem ritkán fordúlnak elő olyan példányok, a melyeken a gyöngyös diszítés még eredeti formájában tünik föl. Egy villanovai fibula félköríves kengyelét színes, millefiori üveggyöngyök sora diszíti.[3] Egy savignanói példány kengyelén apró, csontból vagy borostyánkőből faragott gyöngyökkel, illetőleg karikák-

1 I. h., 12. l.
2 29. köv. l.
3 *O. Montelius*, La civilisation primitive en Italie. Série A, Pl. VII, fig. 65.

kal találkozunk,[1] egy villanovai fibulán már nagyobb borostyán korongok lépnek föl,[2] míg egy oppeanói fibula kengyelét apró bronzkarikák sora diszíti.[3] Igen érdekes egy villanovai példány, a melyen a gyöngysor helyét egyetlen nagy, hosszú, színes üveggyöngy foglalta el.[4]

Míg így a fibulákat illetőleg megtaláljuk azokat az ősi formákat, a melyek az idők folyamán olyan gazdag, változatos módon fejlődnek ki egész a fölismerhetlenségig, addig a kar- és nyakpereczek tekintetében elég, ha a valóságos, különféle anyagokból készült gyöngyfűzérek használatára utalunk.

A boszniai fibulák diszítési módjára visszatérve, mondhatjuk, hogy az a megelőző foka annak a stilusnak, a mely a herczeg-máraki karpereczen elénk tünik. Az eredeti tektonikai forma elhomályosulása, a tagozatok határozatlansága, a mellett a részleteknek szinte túlságos gazdagsága jellemzi. Stereometriai és geometriai motivumok egyesülnek növényi elemekkel, de olyképen, hogy a diszítés ez egyes alkatrészei elmosódnak, szinte észrevétlenül mennek át egymásba és az egésznek a benyomása gazdag, meglepő, de ritkán harmonikus, gyakran idegenszerű. A Hallstatt-ízlés szárazsága, tektonikai lelkiismeretessége helyett épen a féktelenség jellemzi a La Tène kor ötvösműveit. A szoros értelemben vett rajzolóművészet, a vonalos vésés helyébe a legtöbb esetben a trébelés eljárása lép, az a technika, a mely legkevésbbé kénytelen arra, hogy szigorú formákhoz kösse magát. Az a vonás, a mely a barbár érmeknek olyan föltűnő sajátsága, a szerves egységek megbontása, új, sokszor érthetetlen formák keletkezése, ornamentális czikornyák túltengése, — mindez föltalálható a kor ötvösművészetében is. A mi karpereczünkön is vannak diszítő részletek, a melyek hovatartozása iránt kétségben maradunk. Tisztán stereometriai idomok-e a karperecz egyes részeinek a czikkelyei, avagy stilizált növényi elemek? Micsoda jelentőségök van a helyenkint megjelenő csigavonalaknak, — szerves vagy mértani motivumok? Olyan kérdések, a melyekre a mű készítője alig akar válaszolni. Nyilván megelégedett avval, hogy szép, drága anyagból készült ékszerének minél változatosabb, káprázatosabb legyen a hatása.

Karpereczünk technikai és stilisztikai sajátosságaival nem áll egyedül a maga nemében. Föltűnő, hogy többé-kevésbbé megfelelő analogiáival messze földön, Francziaország délnyugati részében találkozunk. 1841-ben, a Garonne folyó csatornájának ásása alkalmából került elő Fenouillet község határában az a nagy aranykincs, a mely jelenleg a toulousei múzeumban őriztetik.[5] A fenouilleti lelet hat nagy aranykarikából áll. Kettő tömör aranyból való, három sodronyból van csavarva, a hatodik belülről üres. Méreteik kevéssé különbözők; átmérőik, — átlag 13—13·5 cm. — szerint női nyakpereczek vagy fölső karra

1 *Montelius*, i. h. fig. 63.

2 *Montelius*, i. h. fig. 61.

3 *Montelius*, i. h. Pl. VI, fig. 44.

4 *Montelius*, i. h., Pl. VII, fig. 62. — Mindezekre nézve v. ö. *H. H. Hildebrand*, Studier i jämförande fornforskning 61. (75.) köv. ll.

5 *Belhomme*, Rapport et observations concernant d'antiques ornements en or trouvés au territoire de Fenouillet, près Toulouse. Mémoires de la société archéologique du Midi, IV. köt. (1841.) 375. köv. ll. *(Roschach)*, Musée de Toulouse-Catalogue des antiquités et des objets d'art (1865.), 178. köv. l.

Hampel József dr. említett művében a II. kötet II. fejezetében az *A.* csoportban ismertetett leletekről szólva, ezeket mondja: «Nem lehet félre ismérni, hogy e maradványokban, melyek közül a legjelentékenyebbek az ország keleti vidékéről származnak, a germán népvándorlást a mi tájainkon megnyitó népektől, a góthok- és szövetségeseiktől maradtak reánk.» Az *A.* csoport leleteit, a szilágysomlyói legkésőbbi keltű IV. századi arany medaillonja alapján a IV. század végéről, vagy az V. század elejéről valóknak tartja. Majd ezeket mondja:

«A stylus fejlődése, melyet hol népvándorláskorinak, hol góthnak, hol merovinginak neveztek és a germán népeknél századokon állott fönn, ezen emlékekhez csatlakozik. Egyes phasisai és a helyi jellege, melyet a stylus az V. századtól a IX. századig a különléle germánlakta vidékeken öltött, az utóbbi évtizedek kutatásai következtében ismeretesek. Fejlődését hazánkban még nem birjuk fokról-fokra kimutatni, de egyes elvétett emlékek, valamint e stylus későbbi stadiumait föltüntető egyes sírmezők nálunk is színre kerültek. Ezek korát nem állapíthatjuk meg egész bizton.»

Az egyik a bökény-mindszenti, melyre a jeles szerző ezeket mondja: «ezek is becsesek, mert e stylus fönmaradásáról az *Alföldön az egykori gepidáklakta vidéken tanuságot tehetnek.*

A másik a bezenyei lelet, melyről a következőket mondja: «Erről is csak azt mondhatjuk, hogy az ú. n. meroving ízlés végső stádiumát tárja föl előttünk és hogy ha a 8-ik sírból előkerült fibulák germán rúnáit talán nem is lehet egész biztonsággal, mint Wimmer tette, a IX. századból származtatni, a dán tudós még sem tévedhetett nagyot és így azt vélhetjük, hogy e temető kora valószinűséggel az avarságnak e tájról való visszavonulása idejére eshetik és jelentékenyebb frank vagy bajomér telepre enged következtetni.»

Sem Bökény-Mindszentről (Zalota), sem Bezenyéről nincs érmünk, azt kell tehát hinnünk, hogy e két temető korában a belföldi forgalom nélkülözte az érmeket és nem volt szokás azokat ékszerül használni és az elhunyttal vele adni a sírjába.

Szükségesnek tartottam mindezeket elmondani, mivel különösen e két utóbb említett lelet, melyek közül a bökény-mindszenti, illetve zalotai, szintén városunk határából való és közeli rokonságban áll a mi berekháti leleteinkkel.

A fentebb idézett, rokon stylű két leletre vonatkozólag mondottakból tehát leleteinket is a VIII. századból származottaknak kellene tartanom, annyival is inkább, mert kiváló szakférfiak nézetéről van szó. E nézetet osztanám, de a 100 csontváz mellől több oly tárgyak és III—IV. századi pénzek kerültek felszínre, a melyek nem csak a fentebbi két rokon leletnél, de más germán leletnél sem, vagy csak igen ritkán fordultak elő s így ezek alapján, más nézetre kellett helyezkednem.

Én az e stylű leleteket, de legkivált pedig a berekháti leleteket több századdal korábbinak tartom az avarság e tájról való kivonulási idejénél, a VIII. századnál. Nem tarthatom leleteinket későbbinek az ott talált legkésőbbi keletű IV. századi (Constantius-féle) pénzek miatt sem, de ezektől eltekintve sem tarthatnám, különösen pedig a kelta typusú kardok és edények miatt

Arch. Ert. 1903.

sem, sőt inkább szeretném még a leleteket abból az időből származtatni, a mikor a germánok legelőször tüntek fel e hazában, a Marcus Aurelius markomán háborújának idejéből (169—170.), mint a mely korból lelhelyünkön pénz is találtatott.

Maga a pénzek jelenléte is azt mutatja, hogy e sírok abból a korból valók, a mikor a belföldi forgalom nem nélkülözte azokat, vagyis a mikor még a sisciai és sirmiumi verdék nem szüntek meg pénzt verni.

Feltéve azt, hogy a legkésőbbi keletű pénzt fogadnók el időhatárúl, akkor is több századdal korábbiak e leletek az avarság e tájról történt kivonulási idejénél.

Én tehát berekháti leleteinket korhatározóknak tartom s ha az illetékes szakférfiak nem is osztanák teljesen nézeteimet, mindenesetre e leleteket becseseknek fogják ismerni, mert pajzsdudorok, kardok, pánczéling külön s egyenkint is alig fordúlt elő népvándorláskori sírokban, annál kevésbbé így, együtt véve ; oly kristályosat pedig tudtommal sehol sem.

Egyébként beszéljenek tovább helyettem a leírt és lerajzolt tárgyak.

Szentes, 1903 január 22. *Csallány Gábor.*

KÉT VASKORI ARANYÉKSZER A M. N. MÚZEUMBAN.

A folyó év második felében két aranyékszer került a Nemzeti Múzeum birtokába, a melyek nemcsak nemes anyaguknál, tetemes anyagi értéküknél fogva érdemlik meg azt, hogy részletesebben foglalkozzunk velök, hanem sajátságos, jellemző, nem egy szempontból érdekes formai tulajdonságaik miatt is.

Az egyik (1. kép) Herczeg-Márokon, Baranyamegyében találtatott. Több darabra tört ugyan, de teljesen megvan, úgy hogy könnyü szerrel állítható össze. Nyílt aranykarika, a melynek formája, méretei, szerkezete és diszítése arra vallanak, hogy karperecznek használták.

Már a karika technikai előállítása is leköti figyelmünket. Vékony aranylemezekből van trébelve olyképen, hogy a trébelt diszítésü lemezeket nyilván 6—7 mm. átmérőjü sodrony fölött csőszerűen összehajlították. A lemezek két széle így a karperecz belső részén érintkezik egymással és helyenkint forrasztás nyomait mutatja. Az érintkezés helyén egyszerű, kettős tagozású gyűrű fut körül. A karperecz fölületének trébelt diszítése úgy van elrendezve, hogy erősen kiemelkedő gyöngy- vagy bogyószerű tagokat képez, a melyeket keskeny, alig 2 mm.-nyi, síma, mélyen fekvő részek választanak el egymástól. Mindegyik tag a karperecz irányában harántosan 5 részre oszlik. (2. ábra.) A két szélső, a karperecz belső síkjáról kiemelkedő tag alacsony és a karika irányával párhuzamos barázdával ketté van osztva. A két oldalt következő két tag megközelítőleg négyzetes alakú, egy erősen átló irányában kiemelkedő taréjszerű részszel. A középső, szintén négyzetes tag közepén négyoldalú gúlaidom emelkedik, úgyhogy fölülete négyszírmú virághoz hasonlít. Ez általános diszítési mód helyenkint változik. Egy helyen a bogyó széles, mintegy két kisebb bogyóból össze-

EMLÉKEK ÉS LELETEK.

RÉGI ÖVEK A M. N. MÚZEUMBAN.

Az öv az emberi ruházkodás őskorától kezdve jelentékeny alkatrésze a viseletnek. Hármas rendeltetése szokott lenni. Odaszorítja az öltönyt, vagy felső ruhát a testhez s ez által azt nemcsak formásabbá teszi, hanem a hideg ellen is jobban megvédi, továbbá egyes tárgyak, leginkább fegyverek hordására használtatik s végül a rajta alkalmazott, gyakran drágakövekkel is kirakott művészi kivitelű nemes fémrészekkel a ruházat díszeül szolgál.

Eleinte bőrből és zsinórból, majd drága szövetekből, selyemből, bársonyból készült, melyekre a diszítésül szolgáló fémrészek felvarrattak, vagy szögecseltettek, utóbb azonban már egészen fémrészekből, hajlíthatólag összeállított övek is készültek. Záródásuk kapocs, vagy csatt által történik. Szükségességük és czélszerűségüknél fogva a legrégibb időktől kezdve a férfi és női viseletben egyaránt megtaláljuk.

Az ó kortól kezdve simbolikus jelentése is volt. Az antik ruházatot nehány gomb, vagy fibula s az öv tartotta egybe; úgy hogy az öv megoldása egyértelmű volt a levetkőztetéssel s az öv érintetlensége a szűz tisztasággal, ép úgy, mint a későbbi magyar viseletben a párta, mely csak hajadonokat illetett meg. Az antik hagyományokból Vénusövének s a Vesta szűzek övének emlékezete szállott reánk, a XVII. századbeli magyar viselet emlékeiben pedig a *pártaövet* találjuk, mely kezdetben bizonyára a hajadonok kizárólagos dísze volt. De szerepe volt a középkortól kezdve a lovagi öltözetben is, mert a lovaggá ütés szertartásánál, övét az oltárnál csatolták fel.

Hazai emlékeink között már a bronzkorból vannak ponczolt diszítésü lemezes bronzöveink.* A honfoglalás korában őseink öve keskeny szíjból állt, melyet csattal, úgy mint a bezdédi sírlelet mutatja bronz kapocscsal kötöttek össze. A szíj maga a nagyszentmiklósi lovasvitéz s a nagyenyedi Szent Demeter kép övei szerint kerek gombokkal volt megrakva. Honfoglaláskori leleteinkben gyakoriak még az alul két

* *Hampel József.* A bronzkor emlékei Magyarhonban I. k. XLIV—V. tábla. II. k. CL. tábla.

peczekkel ellátott kerek és szívalakú szíjgombok, melyek nagyrésze kétségkívül övdíszítmény volt.

Mint azt a kunoknak tulajdonított csészetartó szobrokon látjuk, az övről csüngött bal felől a kard és az ijjtartó, jobb felől pedig a nyílvesszőtartó tegez. Ugyancsak az övről látunk még csüngeni egy helyt fésüt s bizonyára ott lógott az aczél és kova is, melyet az elhunyt sírjába is beletettek.[1]

Utóbb a ruha összefüzése és gombolása, valamint az önálló ruhaderék alkalmazása által az öv elvesztette régi jelentőségét. A XIV. század közepétől kezdve nem is viselték a derékon, hanem férfiak és nők egyaránt a czipőre csusztatták le s az előkelőek már ekkor, középen nagy kerek boglárral, gyöngyökkel s drágakövekkel díszítették.

A XVI. században az övet vagy nemes fémből, aranyból, aranyozott ezüstből, tiszta ezüstből vagy selyemből skofiummal kivarrt úgynevezett majczos bőrből, czérnából, szőrből és zsinórból készítettek.[2] Az egyszerű lapos ezüst karikákból lánczszerűen összefont övek szintén e század utolsó évtizedeiben voltak divatban, míg a XVII. században az érczövek, lánczocskákkal, vagy kapocsokkal összekötött tojásdad, szívalakú, vagy hosszukás négyszögű filigrános és zománczos aranyozott ezüstlemezekből álltak. *A pártaöv*, *Nagy Géza* szerint, heveder alakú széles bőrből, vagy vont ezüst és arany skofiumos selyemből és bársony szallagból állt. A bőr arany, ezüst és selyemfonállal volt kivarrva s ezt majczos pártaövnek nevezték. Korda öv alatt a lánczszerűen összefont arany, ezüst öveket értették; volt külön korda módra való pártaöv is. *Apor Péter* korában a párta, vagy mint ő nevezi, a hevederövek már nem voltak divatban, ezek helyett a selyemövek terjedtek el, melyek részint kendő alakuak; részint pedig arany és ezüst fonállal elegyített selyem zsinórból készültek, melyek azután még aranyfonalból gombkötő munkával készült gombocskákkal voltak díszítve. Ugyanekkor kezdtek elterjedni a fekete és jóféle vörös klarisból füzött övek is.[3] Jellemző, hogy a XVIII. század elején is csak a magyaros vállfüzőhöz használtak öveket, míg a karczányhoz és vambezhez nem.

A magyar élet legfényesebb időszaka különösen Erdélyben, a XVII. század, s főleg a fejedelmek nemzeti udvartartásának kora.

Az előkelőbb és vagyonosabb férfiak és nők, mindmegannyi fejedelem olyan fényesen öltözködtek. Az ékszerekkel meg épen pazarlásig vitték a fényűzést. Ez ékszerek között mindenkor előkelő szerepet vittek mindkét nemnél az övek, melyeken az azonkori hires erdélyi ötvösök különösen zománctechnikájukat ragyogtatták.[4]

1 *Nagy Géza* és Nemes Mihály. A magyar viselet története. Budapest, 1900.
2 *Dr. Szádeczky L.* és *Dr. Boncz Ö.* A gróf Haller család nemzetség könyve.
3 *Apor Péter.* Metamorphosis Transsylvaniæ.
4 *Magyar műkincsek*, III. kötet. Erdély műkincsei. 79. l.

Bethlen Gábor, Erdély aranykorának fejedelme nemcsak a kolozsvári, gyulafehérvári, brassói, segesvári, sőt a kassai ötvösöket is folyton foglalkoztatja, hanem megbizottai Danczkától Konstantinápolyig és Bécstől Velenczéig összevásárolnak minden szebb ötvösművet, a mi a piaczra kerül. 1615—1627-ig való vásárlásainak számadáskönyve reánk maradt, melyből látjuk, hogy az övekre a fejedelem is nagy súlyt fektetett. Igy vásároltatott Bécsben egy gyémántos aranyövet 300 forinton, egy szép aranyövet 2000 tallér értékben, négy ezüst övet Kassán 29 talléron, majd ismét Bécsben egy gyémántos aranyövecskét 145 forintért és Konstantinápolyban egy testszín selyemövet 10 talléron.[1]

Apafi Mihály udvarának leirásában olvassuk, hogy egy állványon a Feleki Mihály és az oláh fejedelem ajándékai között volt több öv, közöttük egy igen díszes zománczos példány.[2]

Mindezekből nyilvános múzeumainkban, magánosok gyűjteményeiben s főuraink, régi családaink birtokában számos és igen szép példány maradt reánk, melyek a régi övek mivoltáról s iparművészeti jelentőségéről világos képet nyujtanak. Fényes sorozatok voltak kiállítva utóbbi történelmi kiállításainkon s különösen az 1889. évi ötvös, a millenniumi s a legutolsó párisi világkiállításon.

A magánosok közül gróf Bethlen András, gróf Andrássy Manó, gróf Bánffy György, gróf Csáky Albin, báró Harkányi Frigyes, báró Prónay Dezső, báró Szentkereszty Béláné, gróf Teleky Károly, Kállay Béniné, Bethlen Vilma grófnő, gróf Andrássy Gyula, Lüdecke Ernő, báró Orczy Béla, gróf Szápáry Géza, gróf Berényi Ferencz, Kárász Géza, gróf Bethlen Ödön, herczeg Eszterházy Miklós, gróf Szápáry István, gróf Andrássy Géza állítottak ki feltünő szép példányokat. A nyilvános gyűjtemények közül a kolozsvári és a nagyszebeni Bruckenthal múzeum, az orsz. magyar iparművészeti múzeum s mindenekfelett a magyar nemzeti múzeum kincstára dicsekedhetnek valóban fényes öv sorozatokkal.[3]

Ez utóbbiból különösen a XVII. századbeli példányok s a szászövek és boglárаik voltak e folyóirat hasábjain s egyéb kiadványokban is közzétéve.[4]

Ezuttal e gazdag és tanulságos, mert az öv formáinak sok százados fejlődését feltüntető sorozatból mutatunk be nehány igen érdekes emléket.

1 *Báró Radvánszky Béla.* Házi történelmünk emlékei. I. k. 1888. 48., 76., 100., 102., 106., 135., 152., 238. lap.

2 *Thallóczy Lajos dr.* I. Apafi Mihály udvara. Századok 1878.

3 A magyar történeti ötvösműkiállítás lajstroma. 1884. 122., 137., 76. lap. A történelmi főcsoport katalogusa. 1896. 205., 208., 211. és 337. lap. *Eugéne de Radisics.* Le pavillon historique de la Hongrie à l'exposition universelle de Paris, 1900.

4 *Pulszky Károly.* Chefs-d'Oeuvre D'Orfévrie ayant figuré à l'Exposition de Budapest. Paris 1886. I. k. 9 és 124. lap.

I. Az itt bemutatott övrészletek a hevesmegyei Nagy-Tálya határában fekvő «Öreg» szőllőhegyen 1900. márczius havában forgatás alkalmával találtattak.*

Anyaga igen tiszta ötvözetű ezüst, mely természetes színében van hagyva, vert vésett és részben öntött munka. Összesen kilencz darabból áll. De így nem teljes, mert a hosszukás átlyukasztott tagokból

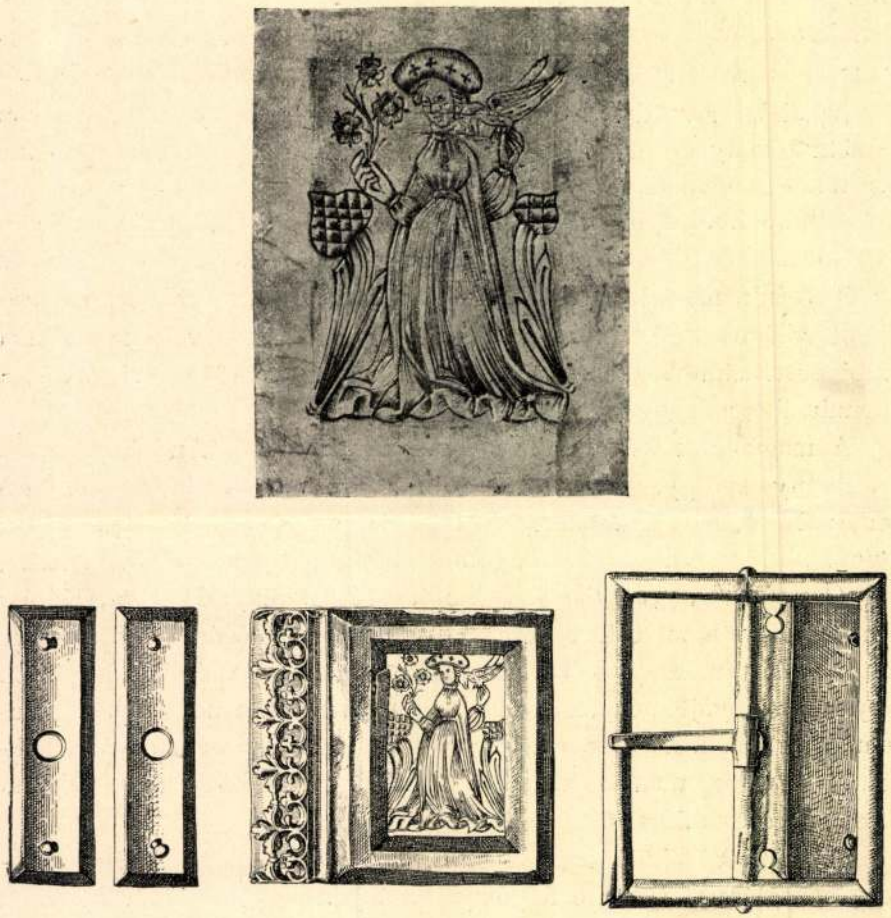

I. A NAGY-TÁLYAI (HEVES M.) ÖV.

bizonyára még hiányzik nehány darab. A fődolog a csatt és záró végtag azonban szerencsére megvan. A 9·03 cm. átmérőjű, hajlított peczekkel biró csatt síma, minden díszítés nélküli. A szembe levő oldalra való hosszukás téglány alakú s két-két szögecscsel ellátott vert mívű lapok, a csatt peczkének befogadására középen kerek lyukkal birnak. Ilyen rész hét darab van meg s hosszúságuk 7·02 cm.

* Régiségtári napló 79/1900. szám alatt.

Legérdekesebb azonban a középső tag, mely domborúan kivert síma négyszegletű keretbe foglalt ezüst lapon egy női alak bevésett képét tartalmazza. A képet egyik oldalán öntött és utánvésett mívű csúcsíves pártázatot látunk, a minőket a XVI. század első feléből való kelyheink kupáin gyakran találunk. Magát az érdekes képet természetes nagyságban itt külön is bemutatjuk.

A női alak rendkívül karcsú, ifjú s hosszú, uszályos, egybeszabott

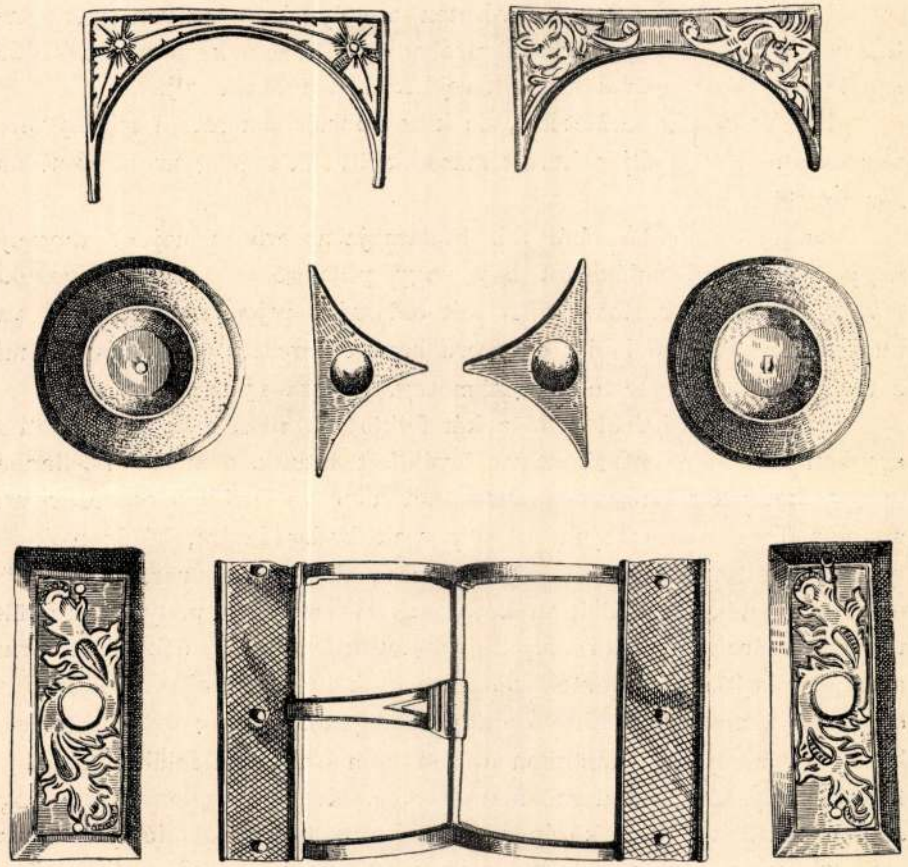

II. ÖV RÉSZLETEI A XVI. SZÁZADBÓL.

ruhát visel, melyet öv szorít össze. Ennek tetejébe szintén a földig érő bő palást van vetve. Fején barettszerű kalapot visel, mely gyöngyökkel vagy ékkövekkel diszített. Jobb kezében három virágú ágat tart, melyek a középkori heraldika rózsái, vagy százszorszépek, balkezén sólyom ül. Két oldalt stylizált bazsarózsák nőnek fel. A kalap olaszos, míg az egész ruházat németes. Már középkori ábrázolásokon gyakoriak a sólyommal ábrázolt női alakok s a másiknak talán valamely mondai vonatkozása is lehet. Tekintve művészi kivitelét, nem lehetetlen, hogy valamely

solymász versenydíja volt, mert hiszen tornadíjak között is gyakran találunk aranyos ezüstöveket felemlítve.

Mária magyar királynénak Leone Leon olasz művész 1521-ben egy remek mellképes emlékérmét készítette.* A királyné ruházata tökéletesen azonos a mi alakunkéval.

Történelmi adatokból tudjuk, hogy II. Lajos budai udvarában nemcsak jelmezes körmenetek és tornák, hanem kocsi- és lóversenyek és nagy vadászatok is tartattak.

Nem lehetetlen, hogy e véseten a solymászversenyen győztesnek jutalmat nyujtó királyné van ábrázolva s az övet a későbbi török dúlások idején, mint családi kincset, rejtették el a Mátra alján.

II. Az ország területéről, de közelebbről ismeretlen lelhelyről, a fémbeváltó hivatal útján került második övünk a magyar nemzeti múzeumba.**

Az egész 42 darabból áll. Fődarabja az erősen hajlott tengelyű nagy csat, mely emlékeztet egy nagy pillangóra. Talán az ilyeneket hívták pillangós csatoknak. A két oldalpánt rajta 3—3 szöggel van megerősítve s külső lapját egyszerű haránt keresztvonalak díszítik, míg a tengelyen a lapostestű peczek mozog. Hossza 13·02 cm.

A szíj két végéről való a két félköríves rész, a melyek közül az egyiken még bevésett akanthus levéldíszt látunk, a másikon ellenben már a két mascaron renaissance motivumokra emlékeztet. A csattal szemben itt is megtaláljuk azt a peczek befogadására, középen kerek lyukkal ellátott, hosszúkás téglányalakú, domborúan vert lapot, mint előző övünknél, melyből itten két darab maradt fenn, melyeknek felületét még csúcsíves modorú, stylizált akanthuslevélből álló bevésett ornamentika diszíti. A kettőnek diszítése csekély részletekben eltér s az egyikben a hosszúkás nittelő szög is megvan. Az öv testét azután a középen bemélyített, különben erősen domború, sima felületű boglárok fedték, melyekből hat darab maradt meg. Kétségtelennek látszik, hogy a boglárok bemélyített középen, a hol felerősítésre szolgáló lyuk is van, még valamely diszített középrész, vagy valamely felékkő, talán carneolgombok voltak beerősítve. Két ilyen kerek boglár közé beékelve találunk mindig két-két háromszögletű, sima felületű s középen kerek bemélyítéssel diszített lapot, melyekből 28 darab van a leletben.

Ezeket a boglárokat látva, önkéntelenül is eszünkbe jutnak a népvándorlás és honfoglalás korabeli leleteinkben gyakori, bár apróbb ilyen boglárok, melyek a ruházatra felvarrva, annak nemcsak díszeül, hanem a kardvágások ellen pánczélul is szolgáltak.

* *Arch. Ért.* 1887. évf. 149. lap.

** *Régiségtári napló.* 1887. 122 tétel. 1. szám.

Az egész öv anyaga rossz ötvözetű ezüst, mely természetes színében van meghagyva. Készítésének kora a XVI. század első fele.

III. Harmadik övünk szintén az ország területéről s minden valószinűleg Erdélyből származik és szintén a m. kir. fémbeváltó-hivataltól váltotta meg a m. n. múzeum.*

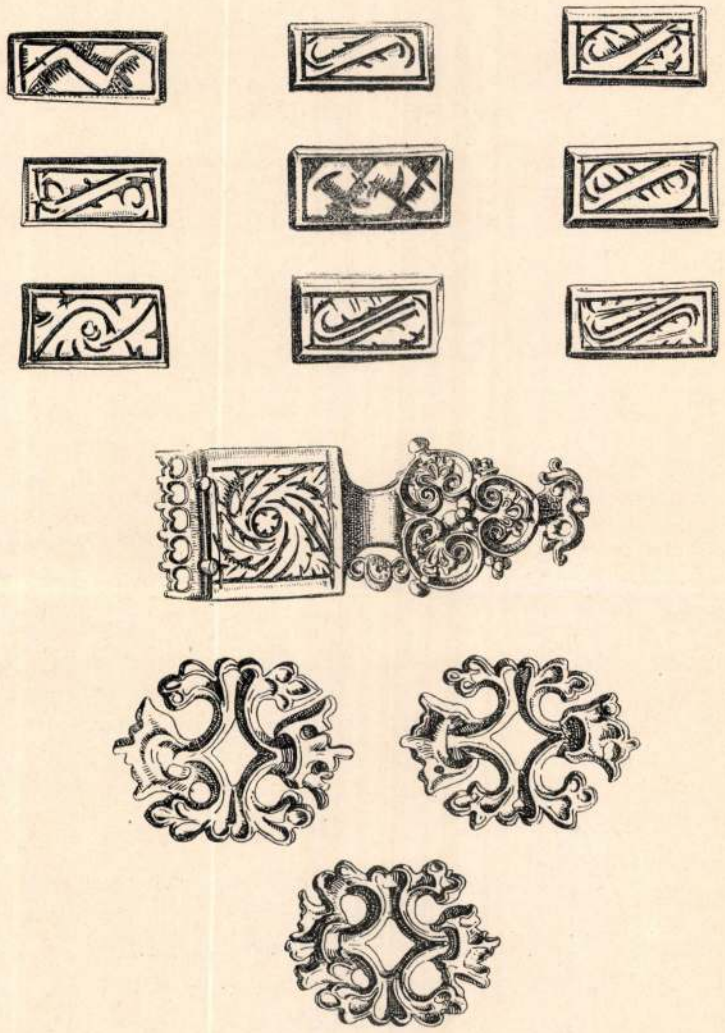

III. ÖV A XVI. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBŐL.

Anyaga jobb ötvözetű ezüst, öntött és utánvésett ötvösmunkával. Ezenfelül az összes részek aranyozva vannak. Az egész övből csak az egyik félrész van meg. Az első kapcsolórész három karélyos keretben stylizált akanthus levéldíszt mutat. A szíjvég befogadására szolgáló négy-

* *Régiségtári napló.* 1887. 122. tétel. 2. szám.

szögletű laprész felületén ugyanilyen bevésett levelek csavarodnak. E lap szélét áttört, csúcsíves, liliomos pánta képezi. E kapcsolatrész hossza 8·07 cm. Ezután következik a három áttört rész, mely legérdekesebb alkatrésze övünknek. Két egyforma készítmény összetételéből áll, melyet ha jobban szemügyre veszünk, látjuk, hogy az erősen stylizálva ugyan, de Brassó városának címere, a koronás fatörzs. A mivel ötvösművünk keletkezésének helyét is meghatározzuk. E címeralak ilyetén való ornamentális felhasználása művészi érzékkel van megadva, tehát már ebből is a jobb mesterek egyikére kell következtetnünk. Egy ilyen rész átmérője 3·02 cm. Az övszíj többi részeit ezután az előzőleg bemutatott két övünknél is meglevő, hosszukás, négyszögletű, vert és vésett domború lapok borították. Ezekből kilencz darab van meg. Felületük sajátságos, itt-ott a középkori minusculás betűkre emlékeztető merev szalag- és levéldiszítményekkel van bevésve, a mely mindegyik lapnál más. Egy ily lapocska hossza 3·03 és szélessége 1·05 cm. Az egész, összesen 30 cm. hosszú övrész korhatározó vonásait figyelembe véve, készítésének idejét a XVI. század második felére tehetjük.

Ez övvel együtt még 11 darab ezüstkanál is találtatott, a melyeket, mint övünk korára nézve jellemzőket, itt szintén bemutatunk. Az egyik, melynek hossza 19.03 cm., háromélű vékony nyéllel bír, melynek kissé kiszélesedő végén, lapos alapzaton, tátott szájú kis oroszlán ül. Feje mérsékelt mélyedésű, körte formájú. Minden valószinűség szerint velenczei munka. A másik fajtából hat darab van. Ezek hossza 17·06 cm. s fejük átlag 5·04 cm. átmérőjű. Nyelvük vastag henger, mely belül üres s fent két bordázat után kissé trombitaszerüleg kiszélesedik. E kiszélesedés egyik-másik példánynál keskenyebb s kettőnek a nyele gyengén hajlott, míg a többié egyenes. A nyél trombitaszerű végét minuskulás *a. n. n.* és *v.* betűk vannak reczézett alapon kivésve. Valószinűleg a tuczat darabjai a szám helyett az *a. b. c.* betűvel voltak jelölve. Legérdekesebb azonban rajtuk az, hogy a hat egyforma kanál fejének belsejébe fent egy-egy czímerpaizs van bevésve. E czímer XV. századbeli formájú tárcsapaizsában egy fent egyszerű kereszttel ellátott tornakengyelt látunk reczézett alapon kivésve. E kengyel egyik-másik példányon kevésbbé jellemzően van megrajzolva, a mely talán onnan eredhet, hogy egyik-másik elveszett kanál helyett újat készítettek s az ötvös nem híven másolta az eredetit, vagy hogy a műhelyben eredetileg is többen dolgoztak a tuczaton és így nem egy kézből került ki az egész. A czímer sisakdísze hiányzik. Hogy mely családé, ma még nem tudjuk. A czímerben látható kengyel talpallójának lefelé hajló nyujtvá-

* *Magyar hadtörténelmi emlékek* az ezredéves orsz. kiállításon. A 134. és 253. lapokon levő ábrák.

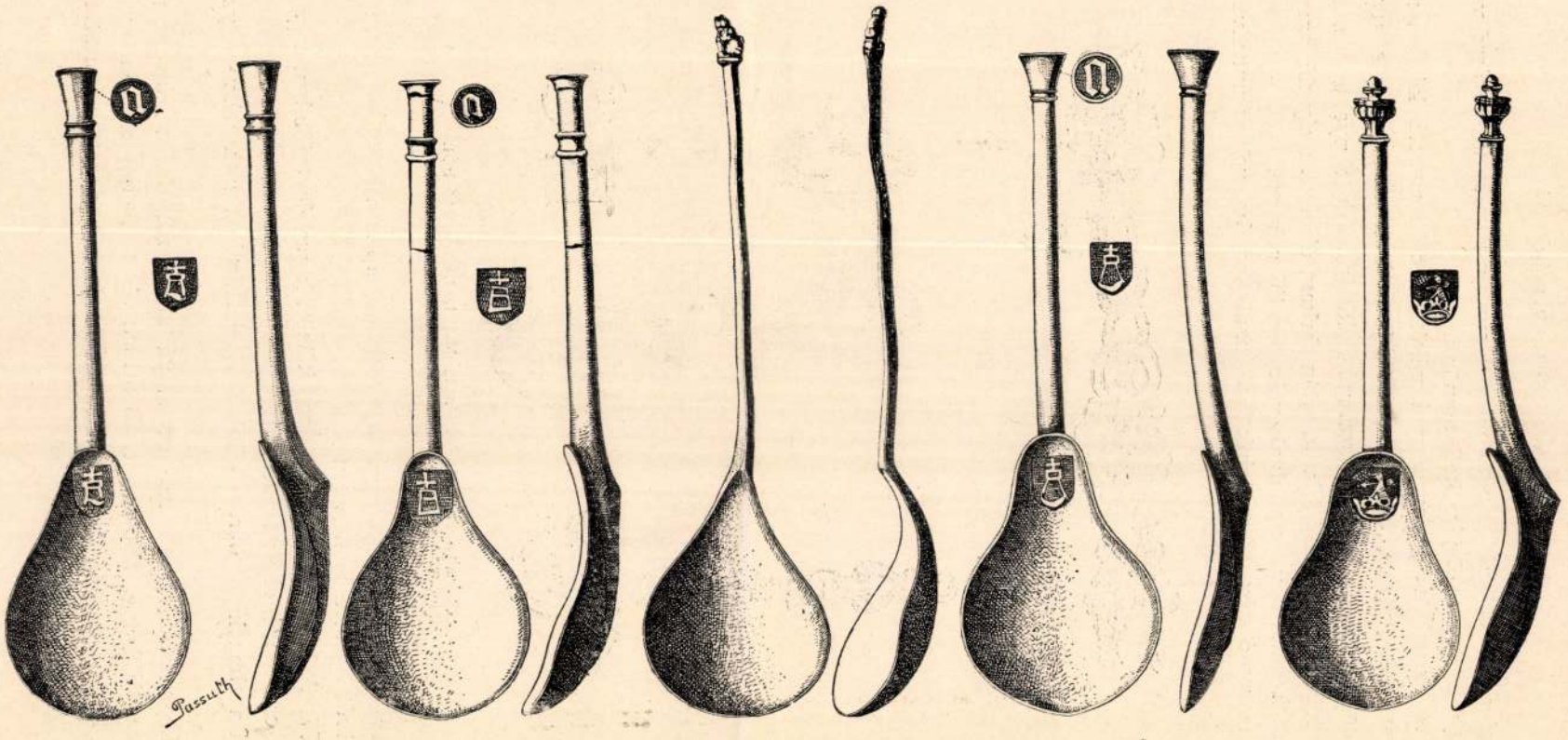

EZÜST KANALAK A XV. ÉS XVI. SZÁZADBÓL A III. ÖVVEL EGY LELETBŐL.

nyával a XV. század ismert tipusa. Kanalaink korát is e század végére, legföljebb a XVI. elejére kell tennünk.

A harmadik tipuson a nyél végét csúcsos rozetta képezi, minők az építészeti emlékek fialái. A kanálfejbe vésett czímerpaizs eddig szintén megfejtetlen s nyitott koronából kinéző, átlőtt nyakú s szájában talán leveles ágat tartó állatot, talán farkast ábrázol, mely több magyarországi Farkas nevű családnak volt beszélő czímere.

Hasonló tipusú kanalaink kiállításainkon be voltak mutatva és a

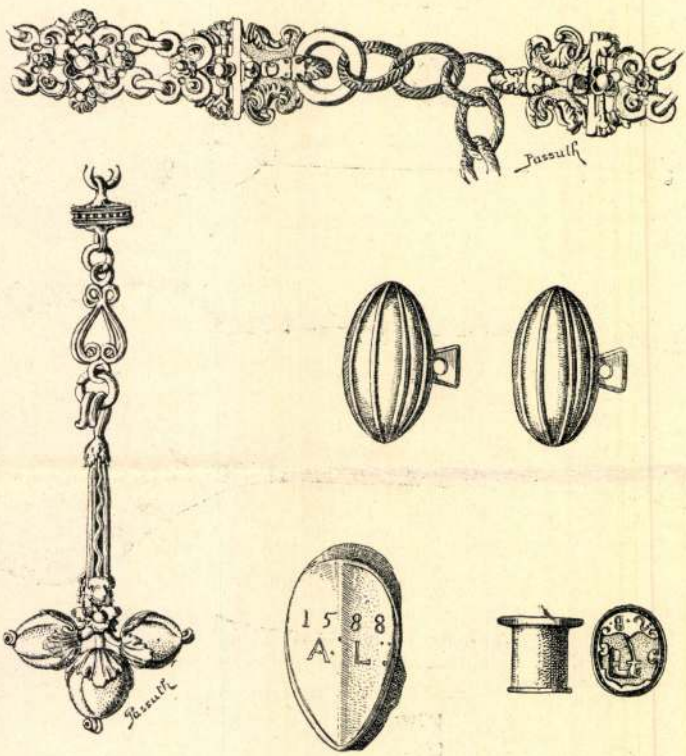

IV. A KISPETRI (KOLOZS M.) LELET 1588-BÓL.

Pulszky-Radisics-féle franczia kiadványban épen a m. n. múzeum példányaiból rajzolva is ki vannak adva.

IV. A kis-petri, kolozsmegyei kiásott kincslelet 1886-ban egy zöld mázas cserépedényben találtatott.*

Tartalma hazai ötvösségünk s viselettörténetünkre nézve egyaránt értékes.

Legszebb tárgya a 240 gr. súlyú aranyozott ezüst női öv, mely apró karikákkal összekapcsolt, 18 áttört, vésett és öntött mívű rozettából, a két végtagból és bővítő lánczból áll. A rozetták természetes

* *Régiségtári napló.* 1886. 80. tétel.

színű ezüst levéldíszes alapon, aranyozott hatszirmú és középbibés százszorszép virágból állanak. A két végtag sárkányfejjel kapcsolódik. A 12 karikából álló bővítő láncz fonott zsinórt utánoz. A lelet második öve talán még művészibb kivitelű. 99·30 grammot nyom és szintén aranyozott. Áll 14 darab kettős szívalakú, áttört részből és apró cserlevelek közé foglalt, vésett mívű 14 darab koronkából, melyek kerek füllel s egy-egy karikával vannak összekapcsolva. A láncz végét művészi szép csüngődísz zárja be, mely apró cserleveles és indadíszes száron három szépen stylizált makkból áll.

A lelethez tartozott még egy római intaglios aranygyűrű, két darab speciális magyar somformájú, bordázott s 3·02 cm. hosszú gomb, egy hengeres tokú, kerek lapú ezüst pecsétnyomó, egy kardmarkolat kupak és végül még egy harmadik kardkötőláncz vagy óraláncz.

Ez utóbbi tollszárvastagságú ezüstsodronyból fonott, végén művészi kivitelű áttört és aranyskofiummal tarkázott, szintén fonottmívű bojttal, mely az ötvös és gombkötő együttes munkája volt.

A pecsétnyomóba B. S. betűk alatt kardot tartó kart ábrázoló czímeres paizst látunk, a melynek tulajdonosát azonban nehéz lesz valaha meghatározni, mert e czímeralak hazai heraldikánkban százszámra van meg s a nemesség általános jelzője is volt. E pecsétnyomó lapjának átmérője 1·08 cm.

Az egész lelet korának meghatározása tekintetében legfontosabb a mandulaalakú kardmarkolat kupak, melybe a tulajdonos nevét rejtő A. L. betűk s az 1588. évszám van bevésve, melylyel ezen Erdély ötvösségére újabb fényt vető lelet kora a XVI. század második felére meg van állapítva.

Az itt közlött emlékek pedig általában újabb bizonyítékai a m. n. múzeum tárgyi gazdagságának, melylyel naponkint új és új adatokkal szaporítják régi nemzeti kulturánk felőli tudásunkat.

Dr. Szendrei János.

A ZÜRICHI MÚZEUM SZÍNES ABLAKTÁBLÁJA.

Már másodizben közlötte az Archæologiai Értesítő* a zürichi múzeumban, ha jól emlékezem, földszint, a bemenettől jobbra látható színes ablaktábla-részletet, középen a római birodalmi sassal,** jobbról a magyar királyi czímer apostoli keresztjével, balról az osztrák herczegi czímerrel. E becses

* Arch. Ért. 1902. 263. és a czímlapon.

** Azidőben a kétfejű birodalmi sas mellett egyfejűt is váltig használtak. Számos példa közül a legszebbre hivatkozom, a Zsigmond római királyi pecsétjére, melynek ábráját l. a «M. Nemz. Tört.» (milleniumi kiadás). III., 496.

füzetek minden fölvilágosító megjegyzés nélkül, talán azért is közlik azt, hogy mások írjanak hozzá észrevételeket, ha tudnak.

Megkisérlem azon véleményemet koczkáztatni, hogy e czímerek aligha vonatkozhatnak másra, mint Habsburgi Ágnesre. De sőt egyenkint és összesen teljesen ráillenek azok, minthogy Ágnes leánya volt II. Albert római királynak és e néven I. osztrák herczegnek, továbbá felesége, utóbb özvegye Árpádházi III. Endre magyar királynak. Tehát mint ilyen, jogosan élhetett együtt és egyenkint mind a három czímerrel.

Tudjuk róla, hogy férje és atyja halála után visszavonult Zürich közelébe, Königsfeldenre, hol egy maig fönnálló, ez idő szerint gondosan tatarozott templom is épült. E templomnak színes ablakai voltak és vannak, jórészben eredetiek, részben mégis újkori kiegészítésekkel. Én azt vélem, hogy a zürichi színes ablakrészlet a königsfeldeni templomból került ide.

Kissé gondolkodóba ejt az ablakrészleten előforduló 1438. évszám, minthogy svájczi történészek a königsfeldeni ablakok készítését 1324—1351. évek közt lefolyt időszakra helyezik. Támpontul szolgálnak ez időszámításhoz az osztrák herczegek és herczegnők, mint donátorok térdelő alakjai, melyek még maig is láthatók négy ablakban. E herczegek mind a XIV. század első felében éltek. Tehát ha ők készíttették az ablakokat, azok későbbről nem valók. Ezen okoskodás ellen kifogást tenni nem lehet ugyan a mondott négy ablakra nézve, de e mellett kétséges marad, ha vajon a többi ablakokat is ők, ama herczegek és herczegnők csináltatták-e? Aztán az évszám, mint a mellette levő fölirásból kitünik, nem is vonatkozik a czímerekre, hanem a czímerek fölött állott s. Maria és s. Margaretha képeire, melyek későbbi pótlások is lehettek. Azért ragaszkodunk pedig föntebb kimondott nézetünkhöz, minthogy Ágnes magyar királynén kivül nem ismerünk a XV. század közepeig senkit, ki ama három czímert együttesen használhatta volna.

Megirtam Ágnes magyar királyné történetét, melyben az általam használt kútfőkről is beszámoltam.* Most újból átnéztem jegyzeteimet, és közlöm az eddig föl nem használtak közül főleg azokat, melyek Königsfeldenre és ablakfestményeire vonatkoznak.

A königsfeldeni kolostort és templomot 1310-ben Erzsébet királyné (a görzi grófok dinasztiájából) a meggyilkolt II. Albert római király özvegye építtette és alapította a római Vindomissa romjai közelében. A főoltár azon a helyen emelkedett, hol két évvel előbb a gyilkosságot elkövették. A templom hajójában volt a Habsburgok temetkezési helye: egy szűk, 9 láb hosszú, 8 láb széles és 7 láb magas sírbolt, a hol a szénába ágyazott tetemek egyszerű fakoporsókban nyugodtak 1770-ig, midőn azokat a Feketeerdőbe (Schwartzwald) a Sanct Blasien apátságba átvitték. — Kettős kolostor volt Königsfeldenben: egy ferenczrendi férfi- és egy ferenczrendi női (Klarissza-)kolostor. A templom közös vala. A königsfeldeni krónika följegyzése szerint Erzsébet királyné úgy akarta alapítani a női szerzetet, hogy abban bármely fejedelmi nő tisztességgel

* A «Kath. Szemle» 1888. évfolyamában ily czím alatt: «Habsburgi Agnes magyar királyné és Erzsébet herczegasszony, az Árpádság utolsó sarja».

nyek pedig következők: A zárai békét megkötik 1358-ban, a koporsót megrendeli a királyné 1377 jul. 5-én, e koporsó elkészül 1380-ban. Pór Antal történettudósunk azt állítja, hogy a királyné e koporsó csináltatására a fogadalmat Zára elfoglalása előtt, ennek szerencsés kimenetele esetére tette; *vagyis e koporsó az 1358. zárai békekötés emléke.* Viszont e sorok irója abban a véleményben van, hogy a buzgó Erzsébet királyné valószinüleg elég gazdag volt arra, hogy fogadalmának teljesítését még ha 1000 márkába került is nem halasztotta volna *tizenkilencz*, illetőleg a koporsó elkészültével *huszonkét évre.* E nagy valószinűtlenség mellett minden egyéb mellékes. De ellene szól még a körülmények következő sorozata is. A királyné hét évig gyermektelen, férje állítólag el akar tőle válni; később születik gyermeke — *három is*, de mind *leány*, holott ő is, férje is, az ország is fiú örökösért epednek. A szt. Simeon koporsójához az a babonás hit fűződik, hogy a szent az *áldott állapotban levő nőkön segít*, sőt *fiú gyermek* születéséért is szokás szt. Simeon koporsójához zarándokolni. Erzsébet királyné kétszer, 1371-ben és a koporsó megrendelése évében 1377-ben is Zárába zarándokol. Harmadik leányát épen ekkor szive alatt viseli. Ezeket Pór Antal úr sem vonja kétségbe, csak bizonyítja, hogy Erzsébet, anyósa életében nem volt dúsgazdag, és szerinte kérdés: mikor tette lehetővé az ötvösnek letelepedése a koporsó elkészítését. A fogadás alapja, fiú nem születvén nem teljesült, tehát Erzsébet nem volt köteles fogadását teljesíteni.

Ha helyesen foglaltam össze állításainkat és argumentumainkat — a döntést bátran az érdeklődőkre bízhatom. Egészen közönyös, hogy Erzsébet dúsgazdag volt-e vagy nem? Elég ha volt annyi vagyona, hogy fogadalma beváltását nem kellett 19—22 évre halasztania.

Ha Milanói Ferencz nem volt még 1358 táján Zárában, volt más ötvös, ha ott nem volt Velenczében, sőt bizonyosan Magyarországon is. Ha a fogadás alapja és a beváltás kötelezettsége elesett: ebből nem következik, hogy a buzgó királyné még is nem teljesítette volna fogadalmát. Annyival inkább nem, mivel maga a babonás hit is, mint épen az Arch. Ért. 1896. 56 l.-án kiemelem, a *szüléssel összekötött életveszély elháritására is* vonatkozik. Végre ha igaz az, hogy Erzsébet a koporsó megrendelése idején jó reményben volt, valószinű, hogy ezzel függ össze fogadása, mint valamely más *tizenkilencz évvel azelőtt történt politikai eseménynyel.* A ki ezt másképen véli — a vélemény szabadságánál fogva teheti, de én, még ha a logikátlanság vádját kell is elszenvednem — inkább hajlok arra, a mely mellett több, mint a mely mellett kevesebb valószinűség szól.

Gerecze Péter.

ZOMÁNCZOS KERESZT BAKACS TAMÁS SÍRJÁBÓL.*

(A NEMZETI MUZEUMBAN.)

A gyönyörü kis ékszer egészben keretestül nem több, mint 4·2 cm. hosszú és 3·1 cm. széles. Ily kis térre szorúl az ügyes olasz ember művészete, mely annál inkább méltó bámulatunkra, mert a mit az ötvös nemes mestersége ily szük keretben megalkotni képes, azt mind megcselekedte e parányi téren. Mintha csak bűvös művészete minden titkát kivánta volna föltárni az egyháznagy mellére szánt szent jelvényen: őntötte, faragta, csiszolta és véste az aranyat, kigondolt egy szép rajzot, nemes foglalásokba rakott drágaköveket és a kis keresztet oly keretbe helyezte, melynek gazdag változatú idomait elborította zománczos színek kedves összhangú gazdag sorával.

Maga a kereszt méltóságteljes egyszerűséggel emelkedik ki a háttérből. Nem lehet kétség, hogy a hármas színhangulat szerint összeválogatott kövek az egyházi symbolika értelmében a hitet, reményt és szeretetet jelzik.

A hit szine uralkodó az összhangban. (Fides.) Az egyszerűen egymás mellé helyezett, laposra csiszolt négyszögű drágakövek között leg több a rubin, egyúttal ők adják meg leghatározottabban a kereszt idomát. Legfölül rubin kezdi a kövek sorát és egy-egy rubinkő képezi a kereszt ágait: közepett smaragd (Spes) s utána ismét rubin folytatja a függélyest.

A tisztaság jelképe, a fehérszínt, melybe a Caritást öltözteti, a középkorú mesterek jelképező hajlama, mocsoktalan fehérségű gyémánt képviseli a kereszt törzse közepén és mellette legalul ismét rubin jelzi a kereszt befejező pontját. Ezúttal kisebb a rubin, mert véle együtt két smaragd és legalul egy gyémánt képezi a kereszt talpát.

Az ékszer e kimagasló részén a mester egyszerű, erős színhatással éri be. Sima fölületű aranyos szél kereteli be a köveket és mindegyik kő négy sarkán, mint egy kampós nyujtvány ugy tünik föl a sarkán fölfelé nyuló borda vége. A kor izlése szerint kis toronykák formára épültek a foglalványok, a felső kis tok sima lapjaival szélesebb és ferdén a vizszintesbe átmenő hüvelyből emelkedik ki, ennek tövét félhold idomú czikkelyek képezik, melyeknek feketére zománczolt ékes vonalú rajzai a keret felé még egyszer ismétlik a kereszt idomát és elkülönitik a színgazdag, dús tagozású és domborművekkel bővelkedő széles kerettől.

* Színes képét lásd Az ötvösség remekei I. kötet. Fekete ábráját közölte Fraknói Vilmos Erdődi Bakócz Tamás élete 204.; röviden ismerteti A magyar tört. ötvösműkiállitás lajstroma, harmadik terem 98. l., 50. sz.

Befejező 141, 142. oldals l. a Komplet példányban

12. sír. Feldúlt sír. A csontváz szétszórva, csak egy époly méretű és diszítésű nyilt karpereczet találtam mégis mint a 9-ik sírban. Hasonlóképen a 13-ik, 14 és 15-ik sírokat csak feldúlva találtam.

16. sír. Ennél ismét kedvezett a szerencse. Az alacsony domb alakú sír hatalmas kövezettel volt megvédve, ezt eltávolítván, dr. Pósta Béla úr jelenlétében s szakszerű utasításai mellett, két guggoló csontvázat fedeztem fel a sírban, melyek azonban félig már enyészetnek indúltak. A guggolók, a mennyire kivehető volt, kelet felé néztek. Mellékletek: A gyalogút melletti elsőnél a térd táján szarvasagancs töredékek. A térdtől északnyugatnak 142 cmnyire karperecz és egy nyílhegy (II. 6, 5), majd egészen olyanok, mint a 9-ik sírban előfordúlt példányok, csakhogy a nyílhegy nem oly jól van fentartva. Ezektől lejebb 80 cmnyire egy 9·8 cm. hosszú, jól konzervált tű, füle lemezzé lapítva és egyszerüen behajlítva, hegye ellenben négyszögüleg kovácsolva, jeléül annak, hogy többször élesítették. (II, 8.) Ettől ismét délfelé egy irányban, majd olyan tű mint a 9-ik sírban előfordúlt. Hossza 21·2 cm., gombjának átmérője 1·2 cm. és befelé rézsút hajlik, a hajláson kétszeres körvonaldísz, felette és alatta ismét hasonló dísz. A gomb alatt 4-szeres, ettől 3 cmnyire pedig 8-szoros körkörös dísz kidudorodott testen, felette és alatta ismét apró vonaldísz. (II, 3. sz.) A tűtől nyugat felé 35 cmnyire egy karperecz (7. sz.), ezen 6-szoros körkörös dísz, szép patinája van. A csontváz lábaitól mintegy 1 méterre kőrakás közé ékelt hármas tál volt elhelyezve és egy bögre. Ez utóbbit sikerült megmenteni, átmérője 18 cm., rajza II. 2. sz. alatt. A nagyobb tál átmérője 28 4 csücsökkel a peremén, (II. 1. sz.) a kisebbik tálé 17 cm. volt. A tálcsoporttól keletdélfelé, egy magányos koponya, néhány szétszórt emberi csont, tehát feldúlt sírra bukkantam, s itt rendszer nélkül a következőket találtam: Két gyűrű, rovátkos vékony bronzlemezből. Átmérője 2 cm., szélessége a lemeznek 0·8 cm.; közepe kissé kidomborodó körkörös domborúlattal, a lemeznek összeérő végei nincsenek összzeforrasztva, hanem egymás fölé helyezve. Az egyikben ben volt még az újjperecz csontocska a patinától erősen megfestve. Majd két bronz hajtekercset találtam $5^1/_2$ csavarodással, egyet pedig aranyból $2^1/_2$ csavarodás és 0·9 cm. átmérővel. A bronzhajtekercs kettős sodronyból készült, összeérő végei egybe vannak forrasztva. Mindezek a III-ik táblán láthatók. Az első guggoló csontváztól nyugotra, hasonló guggoló csontváz maradványai voltak. A lábaknál szintén három tál egymás mellett. Rajzuk IV. 1—3 alatt látható. Érdekes a 3-ik számú 28 cm. átmérővel, mélyített csésze, 2 cmnyire mély egyenes oldalfalakkal. Az első számú 3 bütyökkel ékített csésze felett volt a 32 cm. hosszú, végén elgörbített bronztű. Alakja, diszítése a fentebb vázoltakkal megegyez. Ezen dombon 3 sír volt.

17. sír. Oravecz földjén. Feldúlt sír a tálak és csuprokból származó edénytörmelék között törött tű és 2 övdísz bronzból. A tű két töredékének hossza 18 cm., feje tompa kúp alakú, gombja alatt 3-szoros körkörös dísz.

18. sír. A 16-ik sír szomszédságában a félig — bizonyára ekevastól — szétszórt csontváz mellett, egy szép 8 csücsökkel díszes tálat, egy csészét, bemélyített pont-díszítéssel és sok madárcsontot találtam. (V.). Alig 50 cmnyire e táltól pedig összegörbített 2 nyilt karpereczet, egy bronztűt, három bronz hajtekercset és két lemezből készült gyűrűt találtam. (VI. 1—6.)

Arch. Ért. 1896.

19. sír. Csontváz, keletelve, semmi melléklet. Ilyen volt a 20-ik és 21-ik is, 22-ik egy gyermeké.

23. sír. 167 cm. hosszú csontváz, hullámvonalas díszítésű ép bögrével. Ez már a népvándorlás korát túlhaladó időből származik, s bizonyára egy előbbi bronzkori sír helyére temették, mert közel a föld színéhez, két bronz sodronyspirális volt elhányva. (VII. 1. 2.)

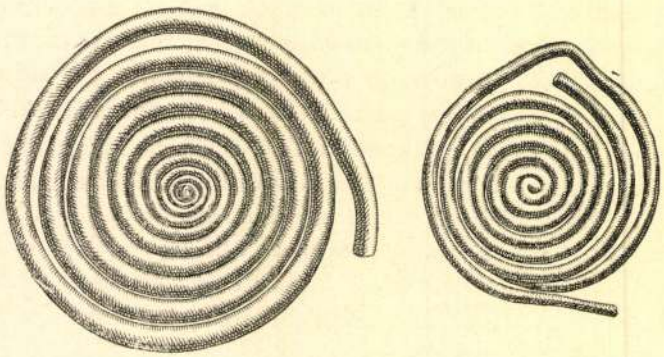

VII.

Összegezve röviden tapasztalataimat, melyeket ásatásaim alkalmával tettem, a szomolányi temetkezési helyt a tudomány számára igen fontosnak találom, nemcsak a leletek és sírmellékletek gazdagsága miatt, hanem főleg azért, mivel a kőkorszaki temetkezéstől kezdve egészen az újkorig találunk ott sírokat.

S hogy ezen tudományos anyag pusztulásnak ne legyen kitéve s főleg a gazdasági művelés által tönkretéve, Szomolány úra, gróf Pálffy József az ásatások szakszerű folytatását határozta el. *Sándorfi Nándor.*

HERAKLES BRONZ SZOBROCSKÁJA A NEMZETI MUZEUMBAN.

Az idezárt ábrában bemutatott Herakles is a Kr. előtti IV. századi görög szobrászat szülöttje, csak úgy, mint az a két szobrocska, melyet e folyóiratban ismertettünk. Egyikről (A. É. 1892. 202. s k. ll.) valószínűnek mondtuk, hogy eredetije Leocharestól származik, a másikról pedig (A. É. 1896. 1. s k. ll.), hogy talán Kephisodotosra vezethető vissza.

A most kérdésben lévő szobrocska nem maradt meg kedvező állapotban, fölülete megsérült, a minek következtében különösen a fej helyes megítélése van megnehezítve; továbbá majdnem egészen hiányzik a bal kar és vele az attributum s a jobb kézen letörtek az ujjak és a tárgy, melyet az ujjak fogtak. A kis szobrocskának a megcsonkítását annál inkább sajnálnunk kell, mert az nyilván jó műhelyből származik és a jobb fajta öntvények közül való.

Egy perczig sem lehet kétséges, hogy e szobrocska nem ábrázolhat mást, mint Heraklest és mihelyt fölismertük e hőst, a kárbament részeket is meglehetős biztonsággal egészíthetjük ki. Lebocsátott balja a bunkót fogta, mely nem messze a bal lábtól földre volt helyezve, kinyujtott jobbjában pedig valószínűleg csészét tartott, melyből Zeus győzelmi szalaggal díszített fia ivott; e föltevést mindenekelőtt az a körülmény indokolja, hogy nincs a tenyér megmaradt részén semmi nyoma annak, hogy reája valami tárgy lett volna erősítve, pedig csészén kívül más tárgynak erősítése hagyott volna valami nyomot.

Ha ilymódon kiegészítve, a kis szobrocska eredeti görög előmintáját elképzeljük, bizonyára vonzó és kifejezésteli képet nyerünk és e képet a reánk maradt Herakles typusok között előkelő hely illeti. Valamennyire megállapítható, hogy a görög eredeti mely időben és mely művészeti körben keletkezhetett, ha stilkritikus szempontból megfontolás tárgyává teszszük. Szembetünő első pillantásra finoman kimért lépő helyzete, melynél fogva a suly a jobbik lábra nehezül, míg bal lábát szabadon hátra bocsátja. E helyzetet először a híres argosi művész Polykleitos honosította meg a görög szobrászatban és Furtwängler legutóbb a görög mesterművekről írt könyvében (452. l.) hosszú lajstromot közölt azokról a szobrokról, melyeken e Polykleitos-féle újítás hatása észlelhető. A jelen szobrocskát is hozzá lehet csatolni e sorozathoz, benne is a Polykleitos-féle művészet egy fontos elemét lehet fölismerni. A szobrocska feje azonban már nem e művész körére vall, hanem az attikai művészetre. Megközelítőleg hasonlít a fejforma a Chiaramonti muzeumban őrzött Herakleséra, melylyel legutoljára Furtwängler foglalkozott (i. h. 576) és melyet véleményem szerint helyesen Praxitelesre vezetett vissza. De nem vélem, hogy a budapesti szobrocska feje tisztán adná a Praxiteles-féle alakítási módot. Egy figyelmes pillantás a szem és homlok alakítására, a szemek sajátságos árnyékolására, azonnal emlékezetünkbe juttatja a Polykleitos utáni művészek közül Skopast, azt a mestert, a kinek a szemeknek e sajátszerű, érdekes és vonzó árnyékolása művészi sajátságai közé tartozott és a kinek művészi egyénisége Treu, Graf, Wolters és más szaktársak kutatásai után, most oly bizton áll lelkünk előtt. Azon a módon, a mint a görög ókorban Heraklesről mindinkább az a felfogás vált uralkodóvá, mely őt az emberiség jóléttéért küzdő harczosnak nézte, azon a módon Herakleshez is hozzáillett szemének bensőségteljes alakítása, a hogy Skopas kedvelte és a budapesti Herakles is leginkább ez alakítás következtében majdnem tiszteletet gerjesztő hatást tesz a szemlélőre. A testtartásban tehát Polykleitos volt a minta, a fejformában Praxiteles és Skopas: látnivaló, hogy e szobrocska eredetijét Polykleitos és Lysippos között élő ekklektikus művész alkotta, azon sok művész egyike, kik az V. század nagy mes-

tereinek örökét, mindenek előtt Polykleitosét, szabadon fölhasználták és gyarapították. A művészt megnevezni a classikai archaeologia jelen helyzetében hibás elhamarkodás és önteltség volna, a helyett beérjük azzal, hogy két tényt állapíthattunk meg. 1. hogy a budapesti muzeum

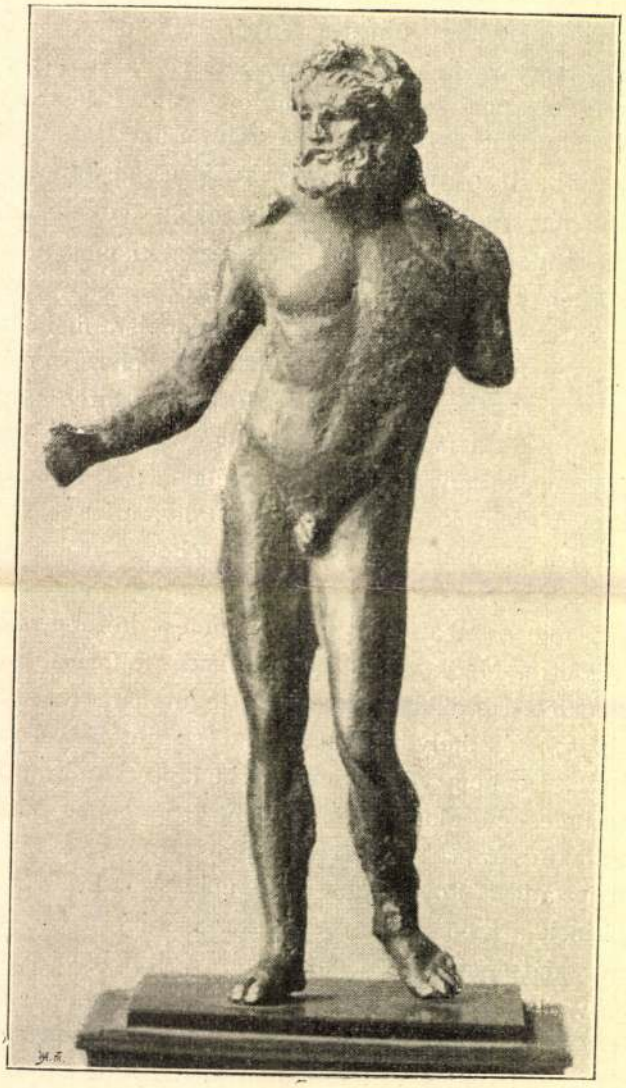

HERAKLES BRONZ SZOBROCSKÁJA A NEMZETI MÚZEUMBAN.

kis szobrocskája valószínűleg Praxiteles korában keletkezett nem csekély értékű szobrászati műre vezetendő vissza és hogy 2. sajátságos értéke abban van, hogy érdekes példa arra, miként folynak össze annak a kornak különböző stiliányai ugyanegy műben.

Majnai Frankfurtban.

Dr. Ziehen Gyula.

testen vékony nyak tartja, hosszú farka helyett pálmadíszt látunk, minőhöz hasonlót már a persepolisi Dárius-lépcső falán is találunk,[1] lábszárai pedig karmok helyett növénydíszekben végződnek.[2] — A térnek minden túlterheltség nélküli ügyes kitöltése, a képzelet könnyed játéka a rajzban, sisakunkat kiválóbb műdarabbá teszik, a fegyverkovács jeles mintát választhatott készítésöknél, mert e két alak a sisaknak bár jó technikájánál és díszítésénél határozottan sokkal jobb mű és sisakunkat a keleti fegyverművesség egyik ritka és becses példányává teszi.

E karvalyféle madarak búbos tarkója, hosszú farka és lábszárai a kigyászó hapsára (Gypogeranus serpentarius) emlékeztetnek, fajának szakértő megállapítását azonban ornithologjainkra bizzuk.

Boncz Ödön.

BÁTHORY-FÉLE MADONNA A NEMZETI MUZEUMBAN. A nemzeti muzeum régiség-osztályának VII. termében egy dombormű vonja magára figyelmünket, mely az aláírás tanusága szerint 1526-ban készült, tehát azon gyászos emlékű esemény évében, a melytől a magyar kultura hanyatlásának hosszú és szomorú korát szokás számítani. Nem tudjuk, hogy kicsoda készítette, vajjon hazai vagy idegen szobrász műve-e? Nem tudjuk, hogy milyen különös czélra készült, a mint ismeretlen a műnek sorsa is a mohácsi vészt követő századokon át. Vajjon miként kerülte el a pusztulást, melynek annyi művészeti emlékünk áldozatul esett? Ezen kérdésekre, melyek nemcsak művészeti, hanem általános történeti érdekkel is birhatnának, nem tudunk választ adni. Csak azt tudjuk, hogy közvetlenül Váczról került a nemzeti muzeum régiség-osztályába. Arról azonban kétségtelenül tanúskodik ezen emlék, hogy Mátyás király fényes uralkodásával nem múlt el hazánkban a művészeti tevékenység, hanem tovább folytatódott; találkoztak az előkelők között, kik a művészetet foglalkoztatták, s igy megvolt az alap, melyen a művészet Magyarországon tovább fejlődhetik vala, ha a török-hódítás közbe nem lép.

Ezt a tényt megértjük a fölirás egyetlen adatából, melyen kívül a többire nézve puszta találgatásra vagyunk utalva.

A dombormű kehlheimi kőből készült; fél életnagyságban a Szent Szűzet ábrázolja a gyermek Jézussal, míg feje felett két lebegő angyal a koronát tartja. A lap keretét három oldalról, miként horganyedzésü képünk mutatja, rennaissance ízlésű astragalos díszíti. A keretnek alsó része — a mint a renaissance számos domborművén, igy Mátyás és Beatrix mellképén is látjuk — sokkal szélesebb, körszeletként a lap síkjából kidomborodik és rajta a következő fölirást olvassuk:

ORA·PRO·NOBIS·SANCTA·dEI.GENITRIX·VIRGO·MARIA·PAX·IN·GREdIENTI
B(VS)·EGREGĪV·HOC·OPVS·FECIT·FIERI·ANdREAS·FILI(VS)ANdREE·dE·BATHOR
·1·5·2·6·

Az tehát kétségtelenül kiderül, hogy a domborművet Báthory András fia készíttette, kit szintén Andrásnak hivtak. Nagy Iván: Magyar-

[1] Eug. Flandin et Pasqual Coste: Voyage en Perse.

[2] Meg kell jegyeznünk, hogy mellékelt ábránk úgy itt, mint néhol az ornamentális részekben a valóságtól kissé eltér.

nem vihetjük, mert keskeny homlokkarimát láthatunk rajta, bár nem miként a XVI. és XVII. század sisakjainál, külön ráforrasztott nagyobb szemvédő alakjában, hanem magából a sisaktestből kikalapálva. Ilyenre analog példát alig találunk. A keleti kúpsisak igen soká minden karima nélkül használtatott, a XVI. századtól kezdve pedig, miként említettük, ez a technika könnyebbsége okáért mint különálló darab illesztetett reá. Sisakunk alakját ez utóbbihoz való átmenetnek tekinthetjük, s így a másik korbeli határvonalat a XIII.—XIV. századra kell tennünk.

Térjünk át a sisak diszítésére. Ha elfogadjuk a keleti fegyverműipar azon általános jellemzését, hogy az arabs fegyvert finom filigrán műve és az ékkövek hiánya különbözteti meg, a perzsát pazar vésése, dömöczközése és zománcz műve, a türkiznek, gyöngynek és vesekőnek (jade), egyéb ékköveknek azonban igen gyér használata, végre az indiait dús domborművű arany trébelés és az ékkövek mód feletti használata tünteti ki,* úgy sisakunkat leginkább perzsa műnek tarthatjuk. Nem annyira fényűzésre mint közönséges használatra készülvén, az említett kedvelt s egyébként is csak később általánosabb használatba jött ékkövek róla elmaradtak. E nézetünk mellett szól az is, hogy az arabs művészet a kupola diszítésének beosztásánál inkább a függőleges felosztást juttatja érvényre, vízszintes sávjait is legtöbbször különálló tagokkal szakítja szét. Sisakunk díszítésében azonban határozottan a vízszintes irány érvényesül.

Hogy a sisakra vésett növény-díszítésekből a korra vonjunk következtetést, azon mértani alakokba font és tört sima szalagokat, minőket az arabs-mór művészet a XII. századtól kezdve oly dús képzelettel használ fel, itt többé fel nem találjuk, ha csak a felső szegélyben levő körcsillagban nem, mit egyszerű körző játéknál egyébnek alig tekinthetünk. Sisakunk növényfonatai mesterséges összefüggésben lepik el annak egész felületét, s nincsenek mozaikszerűen ismétlődő formákból összerakva, miként arra a XIV. századnál korábbi időkben gyakori példákat találunk, viszont azonban sokkal egyszerűbbek, mint a XVI. és XVII. század alkotásai. E díszítést s a két, annyira jellemző u. n. sarracén liliomot tekintve, talán nem csalódunk, ha bennök is a XIV. század alkotására ismerünk, korábban a szétszaggatott és mértani formák, utóbb a XVI. századtól a sokszirmú vonalak és naturalistikusan tartott virágalakok jutnak túlsulyra.

Végül a sisak legfőbb díszét, a két karvalyt kell megemlítenünk. Alakja merően a keleti képzelet műve. Aránytalanul nagy fejét kis

* George C. M. Birdwood: The industrial arts of India. II. 232. lap.

BÁTHORY-FÉLE MADONNA A N. MUZEUMBAN.

ország családai I-ső kötetében összeállított leszármazási táblák szerint a dombormű megrendelője a Báthoriak ecsedi ágához tartozott, mert a 15-ik század végén és a 16-ik században csak ezen ágban fordul elő az András név három nemzedéken át apáról fiura szállva.

I. Báthori András korábban élt, tehát ez nem vehető számba. II. Báthori András születésének és halálának éve forrásunkban nincs följegyezve, azt tudjuk, hogy szathmári főispán volt, 1521-től fogva pedig nándorfehérvári bán, részt vett a mohácsi ütközetben és a következő évben Ferdinánd tárnokmesterré tevé. Báthori Bonaventura, kit közönségesen szintén Andrásnak neveztek, több megye főispánja, tárnokmester, Ferdinand hadainak főkapitánya, utóbb országbíró, 1552-ben erdélyi vajda, meghalt 1566. október 4-ikén, s eltemettetett a pálosok tályai templomában.

Hogy a két utóbbi közül melyik készíttette a domborművet, nehéz eldönteni. Talán inkább megközelítjük a valóságot, ha II. Andrásnak tulajdonítjuk, ki ugyanakkor részt vett a mohácsi ütközetben is. Azt hiszszük, egészen czéltalan volna e részben további találgatásokba bocsátkozni.

Útbaigazító adatok híján nem kísértjük meg eltalálni azt sem, vajjon hazai vagy idegen művész munkája-e a dombormű, a helyett azonban részletesebben akarunk foglalkozni a dombormű művészeti sajátságaival, melyekre nézve elég világos bizonyítékokat bírunk magában a műben.

Előre bocsátva kimondjuk azt, a miről az első pillanatra mindenki meggyőződést szerezhet, hogy nem elsőrendű mester alkotását bírjuk e domborműben, noha a fölirás «egregium opus»-nak mondja. De nincs igaza a Cimeliotheca mus. nat. megjegyzésének sem, mely szerint «magis ad græcæ, quam latinæ ecclesiæ usum», mert a domborműben sem fölfogás, sem kivitel tekintetében nincs semmi byzanczi jelleg, s a gyermek Jézus is fölemelt jobb kezén a hüvelykujjat szabadon tartja, tehát latinos áldást osztogat. Ami némileg Byzanczra emlékeztethet, az a ruházat merevsége és szárazsága; de a körülmény, hogy a ruházatban a gazdagabb alakításra kinálkozó alkalmat nem aknázta ki a művész, épen csak azt bizonyítja, amit az imént mondottunk, hogy t. i. nem elsőrendű mester művével van dolgunk.

Ha már nem bizonyíthatjuk be, hogy magyar ember faragta e domborművet, szeretnők akár középszerű olasz művének mondani, s az arcz kifejezése egészben véve, a domború szemöldök, az egészen nyilt nagy szemek, továbbá a száj alakítása s a gyermeknek és az anyának ifjú és üde kifejezése, ezt indokolná is, az anyának anatomiailag egészen elhibázott bal válla, valamint a gyermeknek hibás arányai sem mondanának ellen, mert nem tartozik a lehetetlenségek közé, hogy a 16-ik század elején találkozott volna olasz szobrász, ki e részben járatlan volt. Kevésbbé sikerült az anya állának alakitása, a mit rajzunk nem tüntet fel elég hűen. Azonban a ruházatnak, továbbá a hajnak félénken egyszerű kezelése határozottan tiltakozik e föltevés ellen, mert azt nehéz elképzelni, hogy a 16-ik század elején olasz szobrász ennyire érzéketlen lett volna a ruha könnyebb, gazdagabb elrendezése által elérhető hatás iránt. Azt a hosszú egyöntetű vonalat, melyet a fejről aláhulló szövet az anya jobb oldalán mutat, a 16-ik századbeli olasz szobrászattal legalább is nehéz megegyeztetni. Aztán képzeljük el azt a rendkívüli gazdagságot, melyez úgy a képírás, mint a szobrászat hasonló ábrázolásoknál a hajfürtök alakításában már a 15-ik század folyamán kifejtett. Hogy szobrászunk az alakításban nem bírt kellő járatossággal, ezt bizonyítja a ruházaton és a hajfürtökön kívül az anya balkézfejének föltünő formátlansága,

Befejező sorokat l. a Komplett példányban

A N. MÚZEUM EGY RÉGI ÖTVÖSMŰVÉNEK VÉDELME.

1837-ben az akkor megvásárolt nagyhirű Jankovich-féle gyűjteménynyel vésett ábrázolással diszített ezüst pohár került a N. Múzeum régiségtárába. A poharat legelőször Henszlmann ismertette,[1] ő közölte először a pohár oldalán látható vésett ábrázolást is Doby Jenő rézmetszet-másolatában. A serleg az 1884. évi ötvösműkiállításon az összes n. múzeumi ötvöstárgyak körében volt közszemlére állítva, és azért a Pulszky—Radisics—Molinier féle «Az ötvösség remekei Magyarországon» cz. díszműben közölve, s két felvételben is bemutatva. Legutóbb dr. Marc Rosenberg tanár a Goldschmiedemerkzeichen szerzője foglalkozott vele.[2] Ő a poharat, melynek régi voltában eddig soha senki sem kételkedett, a XIX. századból eredőnek tartja. «E pohár — írja — bár egy pompás kiadványban, mint a budapesti múzeum egyik legnevezetesebb darabja van publikálva, kétségkívül modern, hozzávetőleg 1850-ből való. Állításunk indokait megadni nincs most terünk».

Ez a nyilatkozat a dolog természeténél fogva a pohár újabb és részletesebb vizsgálatára késztetett minket és ha Rosenberg semmiképp sem tartotta időszerűnek és szükségesnek, hogy a pohár új eredetének csak egy bizonyítékát is publikálja, mi annál fontosabbnak hisszük azoknak az érveknek az egymásmellé állítását, melyek a pohár régi voltát, sőt keletkezésének helyét is egész szabatosan megmutatják.

A pohár két részből áll. Alsó része kerek talp, rajta kivert fölirat, «Gott allein die Ehre», lent lemezszerűen kiszélesedik, felül pedig két sodrott fonál koszorúzta, diszítménynyel ékes összekötő taggal fejeződik be. Ez a rész nem tartozik az eredeti pohárhoz. A pohárnak valamikor más talpa volt, a mely alighanem az idők folyamán megsérült, s így javításra szorult. A serleg új feneket kapott, a mint az belülről látható, régi talpát újjal cserélték fel, s a forrasztások helyét a talp befejező részével fedték el. A pohár eredetének, esetleg hamis voltának a kérdésére a felső rész, maga a pohár bír elsősorban fontossággal. Ennek külső fölülete egymás alatt három részre oszlik, legfölül feliratos sáv van, alatta majdnem ugyanoly szélességű szallag virágdíszszel és a pohár egész többi felülete és rajta a pohár művészettörténeti meghatározása szempontjából legfontosabb az alakos, vésett ábrázolás.

A bevésett kép egy jelenetet s két különálló alakot mutat. Már Henszlmann felismerte, hogy Krisztus megkereszteltetése Schongauer,[3]

[1] A «Magyarország régészeti emlékei» cz. mű I. kötetében 1875-ben.
[2] A bécsi Kunst u. Kunsthandwerk 1911. évi 6—7. füzetében.
[3] Bartsch Vol. VI. p. 123. No 8.

Arch. Ért. 1911.

1. ábra.

EZÜST SERLEG A NEMZETI MÚZEUMBAN. KRISZTUS MEGKERESZTELÉSE.

Term. nagys. $^2/_3$-a.

Jeromos Dürer (B. VII. p. 77. No 61.) nyomán van a pohárra vésve. Sikerült a másik magában álló alaknak, Szt. Antalnak az eredetijét is megtalálni Israhel von Meckenem metszetei között.* Ez a metszet, melyet Israhel 1475 körül készített, stílusa alapján még régebbi eredetire

* B. VI. p. 229. No 86. és Gaisberg: Verzeichnis der Kupferstiche Israhels v. Meckenem No 261.

megy vissza, melyet E. S. mester metszett, mely azonban nem maradt ránk. Dürer metszetének keletkezése a 90-es évek elejére esik, Schongaueré a 80-as évek végére. Mindhárom felnémet eredetű. Schongaueré a Felső-Rajna melletti Colmárban készült, Düreré minden valószinűség szerint Dürer vándorlása idején, a mikor Colmárban volt, hogy Schongauertől tanuljon, vagy röviddel Colmárból való távozása után. Meckenem Schongauerrel sok tekintetben rokon művész, a ki főkép technikaiakban az E. S. mesterrel együtt Schongauer *egyenes* elődje,

2. ábra.

MARTIN SCHONGAUER RÉZMETSZETE (B. 8.) Term. nagys. 1/2-e.

művészetét, mint Lehrs és Gaisberg kutatásai óta kétségtelenül tudjuk, Colmártól nem messze északra a Rajna középső vidékén sajátította el. A három metszet mindenike, mint a fönnmaradt példányszámok, s részben *másolatszámok* is mutatják, a maga korában ismert és közkézen forgó lehetett, s így nem kelthet meglepetést, ha ezt a három metszetet egy negyediken egyesítve látjuk.

A poharunkon látható vésett ábrázolás metszet, vagy rajzeredetije nem tekinthető a mintául választott metszetek másolata gyanánt. Változatlanul voltaképen csak szent Jeromos és szent Antal alakjának elrendezése egyezik, továbbá Krisztus keresztelésében a ruhát tartó angyal, s magának Krisztusnak alakja. Jeromos képe vadonat új com-

positiová változott, s ha a keresztelés jelenetében a compositio elvben ugyanaz is, mégis az alakok egymáshoz való viszonya teljesen újjáalakult. Ezeken kívül a metszet minden részében olyan jellegű eltérések és toldások vannak, hogy nincs szó hű másolatról. Az a körülmény, hogy a mester B. H. monogrammal meg is jelölte magát, arra mutat, hogy ő nem is tartotta magát másolónak. Egyébként más művészek metszetének ilyen felhasználása és szabad átdolgozása ebben a korban épen nem meglepő. Különösen másod-harmadrendű metszők, s főkép, ha ötvösöknek és egyéb iparosoknak dolgoztak, minden lelkiismereti furdalás nélkül vettek át és dolgoztak át rajzokat és metszeteket. A mostani esetben ép az átdolgozás jellege, s a toldások természete bír nagy fontossággal, mert ezek révén bírjuk a metszetet hely és idő szerint megállapítani.

Tekintsük az idecsatolt ábrákon az emberi alakokat. A legszembetünőbb eltérés Keresztelő szent Jánoson mutatkozik (1. és 2. ábra). Az alsó test helyzete mesterünknél is ugyanaz, de a felső testé teljesen más. János nem hajlik olyan közel Jézushoz, mint Schongauernél, ezáltal nemcsak távolabb van tőle, hanem nálánál magasabbra is emelkedik, és mert más a felső test helyzete, a jobb kar is eltolódik. János keze nincs Jézus feje fölött, mint Schongauernél, hanem tőle inkább balra. A könyök közelebb kerül a mellhez, a felső és alsó kar közti szög hegyesebb, s a kéz is jóval magasabban fekszik. A kar alkatában is mutatkozik különbség. Schongauernél feltünő az alsó kar hosszú volta, a kézcsukló meglepő keskenysége és az ujjaknak is sajátságos kecses keskeny alakzása és hosszúra nyujtása. Itt az ujjak rövidebbek, a csukló szélesebb, az alsó kar rövidebb és zömökebb. Schongauernél a test csontváza, itt pedig az izmok tömege inkább szembeszökő. Ugyanez a sajátosság talán még jobban látszik a balkaron és a balkezen, különösen az itt szinte tömzsinek mondható kézfőn s a rövid hüvelykujjon. A hüvelykujj a poháron az alatta lévő szelencze jobb pántjáig ér, Schongauernél nem ér odáig, de majdnem a balpántnál kezdődik, míg itt a hüvelyk kezdete jóval túlesik a szelencze közepén. Ott az ujjak foglalják el a terület nagyobb részét, itt a kézfő területe túlnyomó. A két alaknak egymástól való széttolása a pohár idomának a következménye. A metszet négyzetes területre volt kigondolva, a pohár felül szélesebb, az alakoknak a közt ki kell tölteniök, tehát János és Jézus széjjelebb kerülnek. De a karok és kezek alakításának a megváltoztatása független az edény alakjától. Nevezetes, hogy a jelzett változtatások a metszet minden részén következetesen mutatkoznak. Krisztusnál feltünők a vastagodások a felső karnál, továbbá az alsókarnak főkép a könyökhöz közel eső részén és a kézcsuklóknál. Az angyal (l. 2—3. ábra) karjait egészen borítja a ruha, csak a balkéz néhány ujja,

s a jobb kéz látszik ki a csuklótól kezdve. De így is látható, hogyan rövidültek és vastagodtak, húsosodtak meg az ujjak, megszűnt finomságuk, csont és izület dolgában kevésbbé tagozottak. Szent Antal (lásd

3. ábra.

EZÜST SERLEG A NEMZETI MÚZEUMBAN. ANGYAL KRISZTUS KERESZTELÉSÉBEN.

6—7. ábra) kezei helyzetük miatt nem vethetők össze, csak annyi látható róluk, hogy az ujjak helyzete, mozgása metszetünkön sokkal kevésbbé tiszta és szerves, a minek okát a kézszerkezet alapjául szolgáló csontok és izületek elhanyagolásában lelhetni. Jeromos összehasonlítása is érdekes.

(4—5. ábra). Mindenekelőtt feltünő, hogy a kezeknek nemcsak a helyzetük, hanem alkatuk, a kézfő és ujjak arányainak viszonyai is teljesen megegyeznek mesterünknél és Dürernél. Másrészt viszont a karokon a már észlelt átdolgozás itt is világosan felismerhető, különösen az alsó kar vált rövidebbé, zömökebbé, azonkívül a karok határvonala Dürernél folyamatosabb, nyugodtabb, míg itt többször apróbb görbületekben megszakad. A karok és kezek átdolgozása az egész vonalon, viszont a kéz hű másolása a Dürer-féle Jeromosnál jellemző az 1510 körüli időre. A késői csúcsíves művészet szobrokban, de különösen festményeken és metszetekben bizonyos kecsességre, finom, hajlékony törékenységre törekedett. Ez a test arányainak, főkép a végtagoknak, nevezetesen az alsó karnak s az ujjaknak szerfölötti keskeny-hosszúságában nyilatkozott meg. A XV. század végétől nagy átalakulás következik be. Az ábrázolás régi módja lassan kiéli magát s helyébe új lép, melyben a test tagjainak mozdulata nem külső díszítő czélok szerint igazodik, hanem a jelenetek lelki tartalmától függ. A haladás ez irányban lassan és nehezen fejlődik, voltaképen Conrad Witzre megy vissza, s Multscheren, Schüchlinen keresztül érik meg az öregebb Holbeinig s Dürerig. Dürer az első, a ki ezt, s pedig első sorban metszetein, igazi mesteri magaslatra emeli. Nem termett meg ez az eredmény egyszerre, a fejlődési fokozatok egész sorozatára volt szükség. A test különböző részeiben nem egyenletes a változás, legelébb azoknál észlelhető, a melyek a belső élet kifejezése szempontjából a legelőkelőbbek: az arczban és kézben. Legelőbb a kezek válnak természetesekké. A test többi tagjai csak később szabadulnak föl a csúcsíves kecses túlhosszú arányokból. Innen van, hogy már Dürer fiatalkori dolgain is a kezek teljesen készen kifejlődtek, míg a test kevésbbé aktiv részei, mint a kar, a láb még régi modorban mutatkoznak. 1506 után, már ezek is új formát öltenek. Ekkor a mozgalom már előrehaladt, lassan az arcz, a nyak, majd a vállak és középtest is átalakulnak s megindul az arányok tanulmánya. A kor nem marad messze Dürer mögött, Holbein alakjai ép úgy változnak át, mint Zeitblom, Veit Stoss, Adam Kraft vagy Jörg Syrlin alakjai. Ha ebből az általánosabb szempontból tekintjük a metszetünkön észlelt átalakításokat, akkor helyes szempontot kapunk a kormeghatározásra. A XIX. század 20—30-as éveiben, a mikor ennek a pohárnak, a merész kritikus föltevése szerint, készülnie kellett, sem a tudós, sem a kereskedő szeme nem látott oly élesen és a művészettörténeti észlelet még nem volt azon a ponton, hogy akkori hamisító átalakításokat és változtatásokat ilyen következetesen tudott volna kigondolni. A stílkritika akkor még mint még meg sem termékenyült csíra szunnyadozott valahol a Winckelmann-féle elméletek méhében. Épen ezért ép oly fontosnak tartjuk az átalakításokat, mint a Dürer-féle kéz

pontos átvételét. A megfigyelések egész sorozata mutatja azonban, hogy az átalakulások oly következetességgel folynak a jelzett törekvésből, hogy az csakis egy, a saját kora művészetének mozgalmaiban élő művészről tételezhető föl. Mellékesen említjük még, hogy a lábakon, vállakon, derékon mindenütt a karoknál látott változások történtek, s hogy a konturok e helyeken is nyugtalanabbak és hullámzóbbak. Részletesebben kell a fejek, s velük kapcsolatban a hajzat átdolgozásáról szólnunk, mert itt új oldalról világlik meg, hogy tényleg az 1510 körüli idő művészeti felfogásából folyik, a mi itt új. Majd a compositióban történt átalakítások is fognak érvet szolgáltatni.

Jeromos fejtartása ugyanaz, mint Dürernél (v. ö. 4—5. ábra), a fej arányai is ugyanazok, mégis más lett a fej, az által, hogy míg ott a fej határvonalának a hajlása folyamatos görbe vonal, addig itt erősen hullámos. A fej ennek következtében, mely Dürernél a $^3/_4$ profilba állítás daczára vízszintes síkban mutatkozik, itt határozottan nyer tömegben, s mindenek fölött a mélységbe való terjeszkedésben. A hullámos felső fejkontúr mentén haladva, szemünk szükségkép kimegy a két kiterjedésből, s a harmadikat érzi meg. Az egész művészet átmegy ezen a változáson. Az emberi belső dolgok meggyőző ábrázolása, a mint a test formáit és arányait a dekorativ kecsességből a valószerűség felé kényszerítette, úgy az ugyanebből a czélból keletkező szabad mozgásra való törekvés az alakok dekorativ síkszerűségét szünteti meg és a testnek mélységbe irányuló, tömegszerű alakítását lépteti helyébe. A fej átrajzolása is ezt jelenti itt. Dürer, a mint művei mutatják, 1506-tól, olaszországi útja után maga is ilyen szellemben rajzolta volna meg a Jeromos-fejet. Fontos tény, hogy poharunkon az átalakulások mind ilyen eredetűek. János homloka rövidebbé és szélesebbé vált, az orr vastagabb, rövidebb és kevésbbé egyenes. A szakáll csak fokozza a különbséget. Schongauernél (v. ö. 1—2. ábra) rövid, göndör fürtökből áll, s olyan vágású, hogy úgy Jánosnál, mint Krisztusnál az arcz jobb és bal profilvonala éles szögben talál, az arcz kontúrjai egyenes vonalak, az áll széle pont. A koponyarész nem nagyon ívelt, rajta a haj hegyes szögben záródik, az arcz elfordulása a profilból csekély, az arcz szélessége ezáltal a minimumra csökken. A fej mindennek következtében keskeny, nagyon hosszúkás, s teljesen síkszerű. Poharunkon ez a síkszerűség eltűnik. A fej felső határa többszörösen ívelttté vált, a haj végződése a homlokon szintén görbevonalú, a rövidebb, vastagabb orr nem metszi az arcz profilvonalát, miáltal az arcz közepe szélesebbé válik. A szakáll alakítása is más. Nem áll az áll felé irányuló párhuzamos fürtökből, az arczon oldalt húzódik, s az arczot szélesíti, az állon jóval megnőtt, lefelé áll, puhább, hajlékonyabb, ezáltal elvált a fejtől, külön életet nyert, s nem szabja meg többé a fej arányait. Végződése lent nem egy pontban, hanem

egy hosszabb vonalban történik, a két arczél nem találkozik többé egy pontban, hanem egy szélesebb vonallal választódik el. Így egyrészt a fej szélesebb, a valóságnak jobban megfelelő típust nyer, a szakáll

4. ábra.

EZÜST SERLEG A NEMZETI MÚZEUMBAN. SZENT JEROMOS.

viszont mint külön mozgó és élő tömeg a fej egészét az előbbi sík helyzetéből kihozza s a mélységbe nyúlóvá alakítja. Ugyanez látható Krisztusnál is, a mit ott a mester az orr megrövidítése, a száj széles-

bítése, az ajaktól jobbra irányuló arczél megtörése, a szakáll vízszintes befejezése útján ér el, s az angyalnál is ugyanerre az okra vezethető vissza az orr kiszélesítése, a száj szélének hullámossá tétele, a nyak megrövidítése; a nyak mozdulata, mely Schongauernél nem látható, két párhuzamos vonalka révén áll elő, valamint a testi kiemelkedést

5. ábra.

ALBRECHT DÜRER RÉZMETSZETE. (B. 61.) Term. nagys. 2·5-e.

mutató, s Schongauernél szintén nem mutatkozó ajakgödröcske is ennek a következménye. Nagyon jellemző, hogy a hajzat átalakítása ép a korábbi eredetű Szt. Antalnál a leggyökeresebb (v. ö. 6—7. ábra). Az E. S. mester metszetén szakáll, haj, bajusz egyes, hajlott vonalú sűrű fonatokban úgy van egymás mellé rajzolva, mintha együtt fából kifaragott csúcsíves sík díszítmény lenne. A baloldali haj szinte stilizált ágak szöve-

dékének látszik. Mesterünknél is fürtökből áll a hajzat, de az egyes fürtök jobban kiállanak a tömegből, hajlásuk vonala egyenként nyomonkövethető, az egyes fürtök közt üresség keletkezik, a fürtökbe mozgás szállott, s így a síkból kiválnak. Legjobban látható ez a bajusz és szakáll összehasonlításánál. Az E. S. mesternél a kettő egészen összefonódik, itt a bajusz felül, a szakáll alatta van, a két sík tehát egymás mögött a mélységben. Ugyanez látható Jeromos alakján (v. ö. 4—5. ábra) is. Dürernél a bajusz hosszú fürtjei egészen beomlanak a szakállba, úgy hogy együtt, ha nem is alkotnak síkot, mint a nálánál jóval idősebb E. S. mesternél, de legalább egyetlen, nem tagozott zárt tömegben állanak össze. A tömegszerűség a mi mesterünknél is megmaradt, de a tagozatlan tömeg helyébe kettéosztott, s a térben egymás előtti és mögötti tömeggé válik. A bajusz külön áll, nem omlik be többé a szakállba, túlér rajta, két oldalt hegyesen kinyúlik, síkja, tömege a szakállé előtt foglal helyet. A fej, mely hullámos határvonala által már kiemelkedett a síkszerűségből, még csak tömegesebb, testszerűbb.

A mennyire jellemzők ez átalakítások az 1510 körüli időre, ép olyan fontos a compositio átalakítása, s pedig a keresztelés jelenetében és még inkább Jeromosnál. Mondottuk már, hogy a keresztelés jelenetében (v. ö. 1—2. ábra) János és Jézus távolabb kerültek egymástól, s hogy János nemcsak messzebb került Jézustól, de feléje is emelkedett. Az alakok átalakításán kívül azonban más is észrevehető. Mindenekelőtt láthatjuk, hogy bár az egész tájképi rész: sziklák, víz pontosan van rajzolva, a poháron János előtt, egy kő, s mögötte egy virág van. Ha a hozzátételnek az értelmét keressük, azonnal rájövünk, hogy téralakító jelentősége van. Schongauernél a két alak elrendezése olyan, hogy felületük a metszet alapsíkjával párhuzamos síkkal lefedhető volna, a két alak tehát a térnek ugyanegy rétegében van, így a szem nem halad elölről hátulra a mélységbe. A sziklák és a víz rajza is olyan, hogy a síkszerűséget nem zavarja. Itt ellenben János alakjának kiemelkedése Krisztus felé, nevezetesen pedig János kezének az elhelyezése Jézus két keze fölé olyan, hogy azt a lappangó ellentétet, a mi János profilja s Jézus profiljából kifelé forduló alakja közt, még Schongauernél olyan szerencsésen ki van egyenlítve, nyilvánvalóvá teszi. A virág és kő elől, mélyen a térbe betolja, s ha a virágról felfelé nézve a kezek találkozási pontjára tekintünk, azonnal kiderül, hogy János és Jézus a térben különböző távolságban vannak. A Dürer-utánzatnak is ugyanilyen a jellege, azzal a különbséggel, hogy a változtatások ott még sokkal önkényesebbek (4—5. ábra). Mindenekelőtt szembetünő, hogy az a kedves, gazdag, tájképi háttér, a melyik Dürer metszetét oly széppé teszi, itt teljesen hiányzik, viszont új dolgok vannak, a miket Dürernél hiába keresünk. Hiányzik az egész sziklás, hegyes vidék a háttérben

és a középtérben, elől a szikla helyébe sajátos formájú fa lépett, melynek alsó része a Dürer-féle metszet baloldalának mintájára van alakítva. Ez által az alak szabaddá vált, mert tér van mögötte. Dürernél a középtér szikláinak olyan a megcomponálása, hogy az alakot tömegénél fogva nem foglalják be, sőt az alak formájához és mozdulatához igazodnak, ezáltal a művész az alakot kiemeli, a szem rajta pihen az alakon, mint a kép legjelentősebb részén. A tájkép jobbra, mint különálló dekorativ-járulék van az alak mellett, a melynek, ha sok részletében elmerülünk, szemünk nem tud többé az emberi alakkal foglalkozni. Ez is, az is külön életet él, s az emberi alak nincs még a térnek alárendelve. Ez a componálásnak rendes módja 1500 előtt. 1506 után már Dürernél sem találkozunk vele. Az új művészet, a mely a síkszerű alakokat is a kifejezés érdekében tömegszerűvé alakította, a térnek és az emberi alaknak ezt az egymás mellé rendeltségét is meg akarja szüntetni. A valóságban mind a térben vagyunk, s a cselekvések, mozgási állapotok valószerű kifejezése, a mi 1500 után kívánatos, az ilyen alárendeltségi viszonyt akarja kifejezésre juttatni. Természetesen ez sem történt mindenütt egyszerre, területenként más a fejlődés gyorsasága, Tirolban, s a szomszédos bajor területeken a XV. század 80-as éveiben már igen fejlett, Hollandiában is igen magas fokú, míg Nürnberg vidékén, valamint Augsburgban, Ulmban, Nördlingenben, s a Rajna felső vidékén később merül föl. E területeken csak 1500 után jut odáig, a hol p. o. a holland Hugó v. d. Goes 30 évvel hamarább volt: t. i. hogy a szemlélő szemét úgy vigye be a mélységbe, hogy a térben elhelyezett testek tömegeit mint kulisszákat helyezi egymás mögé. Ez mesterünknél is a térbehelyezés fő eszköze. Láttuk, hogy maga az alak is egymásmögötti síkokra terjed, majd a compositióban is szaporodik a síkok száma. A Dürer-féle Jeromos lábai közt alig látható kis cserjéből hosszú, alul széles levelű, fent fűszerűen végződő növény keletkezett, mely Jeromos kezén túl emelkedik, keze síkját metszi és ezáltal szembetűnővé teszi, hogy Jeromos alakja térben előtte áll. Ugyanilyen mélyebbre nyuló tért jelző elem Jeromos fénykoszorúja, mely Dürernél szintén hiányzik, főkép azonban ilyen szerepe van a fának jobbra és balra, a jobboldali Jeromos mögött, a bal előtte áll. A fa ágainak a terjeszkedése a térdelő alak felé szintén az alaknak térbe való behelyezése czélját szolgálja. A téralakításnak ez a sajátságosan primitiv volta a többi bizonyítékkal együtt világosan igazolja a metszet XVI. századi eredetét. A XIX. század 20—30-as éveiben még lemásolni sem tudtak volna valamit ilyen szellemben, még kevésbbé kigondolni. Nincs is semmi egyéb jel sem, mely pontosan egybe ne vágna a XVI. század elejének jellegével. A ruharedőzet kissé száraz utánnarajzolása a másolt részeken, de szélesebb és

hajlottabb profilú alakítása az eredetin hiányzó Jeromostól jobbra a fán lévő köpenyen ép oly jellemző a korra, mint a sugárkoronák formája, János feje fölött a S. Johannis felírás minden betűje a szokásos

6. ábra.

EZÜST SERLEG A NEMZETI MÚZEUMBAN. SZENT ANTAL.

öt ponttal, az atyaisten és a galamb formájának az átalakítása, és az isten fején lévő koronának az alakja. Lehetetlenség lett volna, hogy a XIX. század elején ilyen apróságokban a hamisító el ne árulta volna magát, pedig van még sok egyéb hozzátétel a részletekben, egy kis

madár a fán János mellett, egy harang Antalnál és Jeromos biboroskalapja hosszú rojtos zsinórral.

A pohár fölületére metszett rajz régi eredetében tehát nem lehet kételkednünk, sőt nemcsak keletkezése időpontját, hanem azt is megtudjuk szabatosan állapítani, hogy hol készült. Említettük, hogy a tér ábrázolása a testek tömegeinek kulisszaszerűen egymás mögé való helyezésével történik. Minthogy Németalföldön, valamint Salzburgban, Tirolban s a kapcsolatos bajor területen a tér ábrázolása 1512-nél jóval korábban fejlődött ki, a metszet ezekről a területekről nem származhatik. Eredete tehát felső német vidékre esik. A mester által betoldott részek közül a növények leveleinek és a fáknak az alakja kizárja a nürnbergi iskolát. Elég egy pillantás Dürer metszetére. Dürernél a növényeknek fűszerű levelük van, itt a levelek szinte egy szár két oldaláról összehajló lebernyegalakúak. Ezek is, valamint a sajátosan lombtalan, mindenféle bütykökkel, kinövésekkel, rügyekkel tagozott, száraz fák, szétnyúló, s vízszintes irányban terjeszkedő, lombtalan ágaikkal, s lassan vékonyodó, kettős elválású galyaikkal jól ismert formát mutatnak (4. és 6. ábra), a melyek Augsburgtól kezdve nyugotra egész a felső Rajna vidékéig Colmárig, s a hozzájuk kapcsolódó területen szokásosak. Ez az a terület, a melynek környékéről való a három metszet eredetije. A mesterek ezen a vidéken kevésbbé eredetiek ugyan, de a különböző góczpontokból feléjük irányuló művészi áramlatok befogadásában igen érzékenyek és a kort jellemző sajátszerűségeket híven fönntartják. A Szt. Antal melletti kis szörnyetegek átalakítása, szabályosabbá, kevésbbé szörnyeteg jellegűvé tétele a motivumok (agyar, tüske, karmok, ormány) megtartása mellett ép olyan jellemző a XVI. század elejére, mint a fent jelzett felső német területre, a már déli Württenberg s a szomszédos bajor és badeni vidékre.

7. ábra.

ISRAEL VON MECKENEM RÉZMETSZETE. (B. 86.)

Term. nagys. 1/2-e.

Ezekben a rajz régi eredete, a mely poharunk vésett ábrázolásának alapjául szolgált, tisztán áll. De vajjon régi-e maga a pohár is. A kérdés indokolatlan volna, ha a vésés B. H. betűjét nemcsak a metszet, hanem a pohár alkotójának is mondhatnók. Ez azonban nem állítható bizonyossággal. Tény, hogy a metsző tekintettel volt a pohár alakjára. Erre mutat János és Jézus széttolása, a fák ágainak vízirányos

széthúzása a felső téren s az oroszlán testének összetolása a tér alján. De lehetett volna ez a rajz egy metszőnek ötvösök számára készített mintalapja. Iparművészeti célokra való dolgozás e kor metszőművészetében mindennapi dolog, maga Dürer sem vonakodott az iparosok számára való rajzolástól. Természetes, hogy épp e kevésbé eredeti szellemű mesterek, másolók és átdolgozók terveztek legtöbbet az iparművészet számára. Egyik-másik talán kizárólag ezzel foglalkozott. A metszeteik természetesen inkább azoknak maradtak fenn, a kiknél a metszet önálló művészet volt, emezeknek a metszetük és monogrammjuk legfeljebb az ötvösműhelyek révén maradt fenn, a hol dolgaikat felhasználták. Ép ezért az, hogy a B. H. monogramm a metsző-monogrammok közt nem ismeretes, nem bizonyítja szükségképen, hogy B. H. mester ötvös volt. A táblácska jellegzetes alakja és elhelyezése, továbbá az a körülmény, hogy a S. Johannis betűje más, mint a poharat fölül szegélyező feliraté, arra mutat, hogy két embernek dolga volt a pohár képe: metszőé és ötvösé.

Van még egyéb bizonyíték a pohár régi volta mellett. A pohár talpának felirata betűinek formája miatt a XVII—XVIII. századból eredt, hozzáértők állítása szerint a sodrott drót és a pálczatag díszítése is erre az időre mutat. A felső részt tehát akkor illesztették be a hozzája készült talpába. Ezeket azonban csak mellékesen érintem, mert ha az alsó rész régi voltát el is fogadnók, még mindég mondhatná valaki, hogy csak a felső rész modern. Ezt az állítást azonban megdöntik a következők:

a) Ha elfogadjuk azt, hogy a metszet, a mely vésett ábrázoláskép a pohárra került, a XVI. századból való, akkor, minthogy a metszet maga ilyen összetételben és az eredetieknek ilyen átgyúrásában a világ egyetlen metszetgyüjteményéből sem ismeretes, nem valószínű, hogy ez a vésés a XIX. században került a pohárra, mivel akkor a metszetnek is a XIX. században kellett volna készülnie, s ez a század első két évtizedében ilyen stílkritikai érzékkel lehetetlen lett volna. Hisz nincs 10 éve, hogy a XV. és XVI. század közti stílusok különbségeit behatóbban ismerjük.

b) Láttuk, hogy az alakos mező fölött egy díszítő szallag húzódik körül. Ennek a formája ép annyira késői csúcsíves jellegű, mint a fölötte lévő feliratos sáv szavai közt egyik-másik helyen látható ornamentum.

c) A díszített szallag folyondáros hajlott levéldísz (8. ábra). A díszítés alapeleme egy levélpár, mely száraival és leveleivel egymásba fonódik. Ez a pár folytonosan ismétlődik. Ha ezeket az ismétlődő párokat figyelemmel nézzük, láthatjuk, hogy a párok nem teljesen egyformán ismétlődnek. Az alapelem, s ennek összefonódása nem változik, de

változik a kettőstag nagysága. Hol tömöttebb és szélesebb, hol keskenyebb és hosszasan elnyúló, a levelek széle hol föntebb, hol lejjebb áll, s a levelek szára is, hol rajta fekszik az alsó egyenes vonalon, hol szabadon lebegve indul. Az ornamentumnak ilyen szabálytalan rajzolása a régi mesterség jegyében élő kor bélyegét viseli magán, nem pedig a gyári technika, s rendszeresített munkamegtakarítás idejének jellegét. A XIX. századi ötvös az ornamentumot pausálta és másolta volna, a részek teljesen egyformák lennének, csakis a régi idők mesterében volt annyi naivitás, annyi gondos szeretet, hogy mindég a legkisebb

8. ábra.

AZ EZÜST SERLEG FELIRATA ÉS DISZÍTŐ SZALLAGJA KITERÍTVE.

ismétlődő részt is újból és újból csinálta meg. Ezt a régi keletkezés ismertető jegyének kell tartanunk. Ugyancsak a régi eredetre vall a pohár legfelső sáván körülvonuló felirat is.

d) A betűk alakja (8. ábra). A szép, tiszta majuskulák megegyeznek egykorú könyvek címlapján látható betűkkel. A G-nek és D-nek ma szokatlan formája a XVI. század elején szokásos volt, feltünő az A széles elakítása, épúgy az N betűé.* Az A a düreri 2-ik monogrammtípushoz hasonlít. Ez a sajátosan szépen formált széles A betű metszőknél általános kedveltségre talált írásaikban és signaturáikban egyaránt (Altdorfer); az N betűnél mindössze az a különös, hogy a betű szélessége, tehát idoma nem pontosan ugyanaz a három esetben. Ez nem vall a régiség ellen. E kor felírásai sohasem írások pusztán, hanem díszítmények is, azért a betűk szélessége rendesen a szótól is függ,

* Hintze-Masner: Goldschmiedearbeiten Schlesiens. Breslau, 1911. cz. foliómunkában a 4. oldalon egy 1513 körüli időből való kelyhen látható a H D és A formája. Az N ugyane műben a XIII. táblán levő feliratban látható 1511-ből.

melyben előfordúlnak, az egyes szavakat pedig a felirat területében gonddal osztották el a régiek. Ugyanez az oka, hogy az E betű mindvégig olyan keskenyen van alakítva, a hogyan az rendesen nem volt szokásos.* A felirat szövege: Der den himel hat besesen, der gesegen uns das drincken und das essen; 56 betű között 12 E van, ha az E rendes szélességű, a feliratból egyéb sem látszik ki, mint E, ez nem esett volna jól a díszítő jellegű feliratokhoz szokott régi szemnek, ezért alakította olyan soványan. Az egyes szavak közt látható pontok, ornamentumok is a régi időkre vallanak.

e) Külön kell szólni a felirat nyelvéről. Minthogy e sorok írója maga nyelvészethez nem ért, dr. Petz Gedeon tanár úrhoz fordúlt felvilágosításokért. Petz tanár úr lekötelező szívességgel és készséggel adott felvilágosításai valósággal perdöntő hatásúak. Sorra veszi és elemzi a szavakat nyelvtörténetileg: «A HIMEL szó (egy m-mel): a szó régi (középfelnémet) alakja. Mikor a XIV. század folyamán mind nagyobb mértékben kezdik a mássalhangzókat megkettőztetni, a mi aztán főleg a XVI. században rendkívül elharapódzik, — az *m* megkettőzése aránylag nem olyan gyakori, mint egyéb mássalhangzóké. Hans Sachs p. o. szereti az ily esetekben az egyszerű m-et, Luthernél is rendes a hymel-féle írás. Ez a szóalak tehát egészen jól beleillik a XVI. századba. A BESESEN helyett nyelvtörténetileg besessen-t kellene várnunk. Minthogy az essen szó alakjának ss-je épp oly természetű és eredetű, mint az előbbi szóé, tehát az írónak ott is besessen-t kellett volna írnia. Ebből a szóból tehát sem hely, sem idő dolgában semmire sem lehet következtetni. GESEGEN, az igének a ge præfixummal való használata a régi nyelvben igen gyakori. A præs. conj. egyes harmadik személyének alakjából (geseg[e]ne) itt elmaradt a szóvégi *e*: ez az apokope főleg a felső német nyelvterület (oberdeutsch) jellemzője. Ilyenkor aztán gyakran írnak az n (vagy *l r*) előtt *e*-t, mint itt: gesegen DRINCKEN: a szókezdő *d* itt sem alnémet sajátosság (ószász drinkan), mert a felirat mindenkép ellenmond az alnémet eredetnek, — hanem ennek a kornak épen *felső német* sajátossága — a XVI. században előfordul bajor és alemann nyomtatványokban. (Részletesebben szól róla Balder: Grundlagen des neuhochdeutschen Lautsystems 24. s köv. l.) Hans Sachsnál pl. váltakozik a szókezdő dr és tr; Wickramnál 1556-ban a trank helyett dranck alakot találunk. Hogy a drincken alakban ck van k helyett, ez is általánosan elterjedt íráshasználat e kornak a legkülönbözőbb területekről való irataiban.

E néhány adat valószínűvé teszi, hogy a szöveg *felső német* terü-

* Ugyane műben a 8. lapon van a XIII. táblabeli processió-kereszt hátán levő feliraton hasonló keskeny E fordul elő, a 4. lapon a keskeny E gömbölyű formában mutatkozik. Az S ugyancsak a 8. lapon található.

leten keletkezett és semmi sem mond ellen annak a feltevésnek, hogy a XVI. századból való, sőt a XVI. századi írók írásmódjával való egyezések épen támogatják e föltevést. Ha a feliratot esetleg XIX. századi ember véste be, az is kétségtelenül valami régibb mintát követett. E két sor alapján a felső német területen belül valamely szűkebb körnek, nyelvjárásnak megjelölése nem lehetséges.»

Ezek a fölötte becses megjegyzések a poharat a XVI. századba, s oly területre helyezik, a honnan mi a poharat a vésett ábrázolás alapján származtattuk: felső német területre, s ha a felirat nem is enged meg szűkebb helyhatározást, minden esetre érdekes, hogy a drincken szó bajor és alemann nyomtatványokon előforduló alakot mutat. A bajor és alemann terület vidéke az a terület, a honnan mi a poharon látható metszet átdolgozását származtattuk. Megjegyzendő, hogy dr. Petz tanár úrral az én helyhatározásomat csak utólagosan közöltem, de az én stílkritikai megállapításom Petz tanár úr szíves válasza előtt mintegy tíz nappal készen volt. E két, egymástól teljesen függetlenül keletkezett, s két különböző tudományágból eredő, teljesen egybevágó eredmény poharunk régi eredetét minden kétségen kívül helyezi.

Így Rosenbergnek merészen odavetett, s nem indokolt kijelentése dr. Rosenberg Márkra könnyedén ítélkező modora miatt ugyan homályt vetett, de a tudományra magára haszonnal járt, mert egy régi, díszes emléknek, melyet eddig senki kétségbe nem vont, keletkezési korát és helyét szabatos bizonyítékok alapján megállapítottuk.

Dr. Kenczler Húgó.

LOVAS ISTENSÉGEK DUNAVIDÉKI ANTIK EMLÉKEKEN.

Ily czímen már több közlemény jelent meg e folyóiratban* azokról a rejtélyes vallási emlékekről, melyeken egy vagy több lovas viszi a főszerepet. Ez emlékek leginkább thrákoktól lakott vidékeken szoktak előkerülni, vagy oly pontokon, hol thrák lovasság állott szolgálatban.

Oly védelmi pont volt az egykori római imperium határán, a Duna jobb partján fekvő Dunapentele alatt rejtőző Intercisa, a melynek maradványait évek sora óta a N. Múzeum megbízásából dr. Mahler Ede és dr. Hekler Antal ásatják föl.

* Arch. Ért. 1903. 305—365. l. 1—67. sz. emlékek. — Arch. Ért. 1905. 1—16. l. 68—75. sz. emlékek. — Budapest Régiségei 1904. VIII. k. 1—47. — Arch. Ért. 1905. 116—124. l. 76. sz. emlék. — Zágrábi emlékek ismertette Hoffiller Arch. Ért. 1906. 39—44. l. 77—79. sz. emlékek.

Már 1903-ban találtak ott egy domborműves kőtáblát, melyet Déli Thraciából származó jámbor ember honi istenének állított.[1]

1907-ben dr. Mahler Ede ásatásai közben előtünt más hasonló emlék.[2] Ezt mutatjuk be most ábra kiséretében mint 80. számú emléket a Dunavidékéről származó hasonló emlékek közt.

A tábla (1. ábra) a római császári korból kisebb votivtáblák szokásos alakjával bír.

Két magas oldala és alsó széle egyenes, felső széle körszelvényű, itt és az alján a kerete szélesebb és fölirat bevésésére alkalmas. A tábla anyaga kemény fehéres mészkő, legnagyobb magassága 33·5 cm., legnagyobb szélessége alul 24 cm., legerősebb vastagsága (alsó kerete felől) 4 cm. A kerettől körülhatárolt mélyebb mezőből kiemelkedő dombormű lovast mutat, a ki lovát jobbra ugratja. A lovas hajadon fejű ifjú, fölemelt jobbjában vállig érő pózna van; balját nem mutatja a kőfaragó. Nyilván úgy képzeli, hogy balkeze a lovas mellére futó gyeplőt fogja. Válláról a gyors mozdulattól széjjel terjedő köpeny csüng. Törzsét testhez álló tagozatlan zubbony borítja. Czombja és szára mezítelen. A fölemelt kar hónaljától a ló farkáig terjedő dorongféle idomra nem tudunk magyarázatot, hacsak nem kiván a kőfaragó e szokatlan helyen kardhüvelyt vagy puzdrát mutatni. A ló fejét környező laposan kidomborodó korongot paizsnak kell vélnünk, bár nem könnyű elképzelni, hogy foghatta volna a lovas baljával ily helyzetben egyszerre a paizsot és a gyeplőt. A ló fejét csomóba szedett üstöke ékíti; első lábai közül a balsó beleér a tábla keretébe, a jobbik reátalál a keret mellett kifaragott oltárszerű duczra. Heves mozdulatban iramodik a ló teste alatt vadkan és vele majdnem lépést tartó agárféle.

Az oltár világosan mutatja, hogy nem közönséges vadász van előttünk, hanem valamely thrák törzs lovas istene, «heros»-a, a hogy nevezni szokták. Ezúttal a fölirat, mely a kép keretének felső hajló részébe és talapzati részére van bevésve, segítségünkre van.

A felső fölirat így szól: KVPIWKENΔPEICW κυριω κενδρείσω.

Az alsó fölirat: BEIΘVNIKOC TAPCOVE VX Βειθύνικος Τάρσου ευχ
HN ὴν

A fölirat fölajánló részéből mint fölösleges említés kimaradt a heros szó. Egyszerűen úrnak nevezi istenét és hozzáteszi a melléknévi formában a helynek a nevét, melyről az isteni urat elnevezték. A város nevét ismerjük; Κίνδρα vagy Κένδρα,[3] a hol az istent az itt bemutatott

[1] Arch. Ért. 1903. 317. l. (12. sz.)

[2] Dr. Mahler a dunapentelei Öreghegyen Nyuli József telkén ásatta ki.

[3] Tomaschek: Die alten Thraker II. k. 85. l. a C. 1. II. k. 2049. sz. p 74. alapján — a melléknévi alak Κενδρεσία Head p. 245. Az itt használt Κενδρείσος rövidített alak, melyre nem tudunk más példát.

kifaragva. Ma nincsenek többé eredeti sorrendjükben, de tarkán egymás mellé helyezvék. Az új-szövetség jeleneteit, melyekből mindig kettő van ugyanegy táblácskán egymás fölött, hatosával három sorba a közepére helyezték; az ó-szövetség jelenetei, melyek egy-egy táblán egymás mellett kettes számban vannak, jobbra és balra keretet képeznek úgy, hogy mindig hat-hat tábla áll egymás fölött. Van ezeken kívül az oltáron még több figurális vagy egyszerűen ornamentális tábla, melyeket nem tudtak hova helyezni.

Az ó-szövetség jelenetei a világ teremtésén indúlnak meg. Az első táblán balra galambot látunk — a szent lelket — a vizek fölött lebegni,

két oldalt tőle gömb van, a balfelőlin LVX, a jobbfelőlin NOX fölirattal. Oszlop választja el a tábla jobb felét, melyen a teremtőt látjuk, a hogy fölemelt jobbjával az előtte mélyen meghajló angyalokat áldja. Így fejezte ki a középkor a mennyország megteremtését. A második táblácskán balra a teremtőt fa előtt látjuk, melyet megáld, jobbra pedig ugyan ő egy lebegő gömb előtt áll, melyben csillagok és körök közt a nap és a hold személyesített alakjai megjelennek.

A mai oltárelőn ezután közvetlenül Ádám és Éva következik: tehát a teremtés ötödik és hatodik napja hiányzik. De ezek nem vesztek el. Azt a táblát, mely e jelenetet ábrázolja, ketté vágták s az egyik bal fele 1820 szept. 23-ikán németül értő ember kezébe és ezen a

réven a n. múzeumba jutott.* A méretek pontosan összevágnak a többi salernói táblákéival. Itt is (lásd az idecsatolt ábrát) balról a teremtő megszokott alakját látjuk. Haja hosszú fürtökben hull alá vállaira, szakálla rövid, testén chiton, köpenyeg és czipőtalp. Baljában tekercs, jobbját byzanti módon való áldásra emeli. Előtte alul a vízben halak és hüllők különféle nemei látszanak, köztük hosszúfarkú szörnyeteg, a víz fölött két sorban egymás fölött állanak a madarak. A jobbfelőli szélen világosan fölismerhető azon tekert idomú oszlop fele, mely ezt a jelenetet a szomszéd jobbik mezőtől elkülönítette; az oszlop másik fele még megvan Salernoban a táblácska jobbik részét képező lapon, melyen a teremtés hatodik napját ábrázolja a dombormű; ez a fél tábla ma nincs rajta az oltárelőn, de az oltár fölött gipszalapba van beeresztve. A jelenetben ismét balfelől a teremtőt látjuk, míg előtte egymásfölé rakott sorokban alul az oroszlán s a griff, fölöttük kigyó, azután szarvasmarha és kakas, legfelül pedig ló, juh, szarvas, őz és kos sorakozik.

A n. múzeumban őrzött részlettel együtt tehát a teremtési cselekvények befejezett sorozatát birjuk. A sorozat a legteljesebbek közé tartozik, melyek a középkorból reánk maradtak. Egy berlini táblán a teremtésből csak öt napot látunk, mindjárt utána következik Ádám és Éva története; a budapesti jelenetek ott jelentékenyen egyszerüsítve fordulnak elé.

A salernoi elefántcsont domborművek a XII. században keletkeztek, régibb byzanti mintákhoz csatlakoznak és a középkori typusok fejlődésére Olaszhonban a legbecsesebb adatokat nyújtják. Sajnos, hogy a domborművek jó része nyom nélkül veszett el. A budapesti táblán kívül kimutattam eddig két berlini táblának odatartozását; remélhető, hogy a kutatások folyamatában a többi hiányzó táblácska is elő fog tünni. Sajnálni való, hogy az olasz kormány nem veszi a salernoi emlékeket gondjaiba, a mi annál fontosabb volna, mert a salernoi egyház gondozóinál rossz kézben vannak.

Bécs, 1891 augusztus. *Strzygovszki József.*

RÓMER GÁSPÁR POZSONYI KANONOK SÍREMLÉKE.

(Egy képes táblával.)

A pozsonyi társaskáptalan templomának megújítása alkalmával, egyéb műbecsű síremlékekkel, a szentélyből hol eredetileg elhelyezve volt, a szabad levegőre került *Rómer Gáspár epitaphiuma*, mely jelenleg

* Cimeliotheca mutei nat.

gyűrűk alatt alkalmazott rózsák nincsenek szerves kapcsolatban a felső szegély diszítményével, hanem arra egyszerüen reá vannak forrasztva, — munkája durvább, goticus jellege pedig mit se bizonyít állításunk ellen.

Lehetne talán a mondottak alapján még egyéb a szenteltvíztartót illető következtetéseket vonni, de ezt, szemben a rendelkezésünkre álló anyag korlátolt voltával és a kellő segédeszközök hiányában, nagyon koczkáztatott kisérletnek tartjuk. Reméljük azonban, hogy sikerülend — esetleg rövid idő mulva — új anyag birtokába jutni s akkor fogunk tapasztalatainkról ismét számot adni. Most még csak kötelességünket akarjuk teljesíteni, midőn a nagylelkű bibornok úrnak a szenteltvíztartó s a szentelő kegyes átengedéséért az országos magyar iparművészeti muzeum hálás köszönetét tolmácsoljuk. *Kutasi Radisics Jenő.*

Czéhserleg. A magyar nemzeti muzeum ötvösmunkákban gazdag gyűjteménye nem rég egy érdekes czéhserleggel szaporodott. Alakja nem igen vonzó, diszítménye is csak jellemző, kivitele sem emelkedik magas művészi színvonalra, de becsessé teszik a feliratok; az a rövid életrajz, születésének és két rendbeli átalakulásának emléke, melyet az, ki neki legutóljára adott divatos formát, vésett be.

Részletes leírását feleslegessé teszi az idezárt sikerült rajz, soraink tehát bemutatásán kívül inkább a feliratokból vonható következtetésekre fognak szorítkozni.

A fedeles serleg aranyozott ezüstből való, azaz síma alapja aranyozott, a domborúan trébelt diszítmény aranyozatlan. Talpa kerek, pereme felett virágos levélfüzérrel; felső csonka kúpalakú részén pedig felfelé nyuló nagyobb és lefelé nyuló kisebb levélpártával ékes. Szára tagolt díszedény, három stylisált gallyat ábrázoló füllel.

A serleg maga szintén virágosra kivert. Legalul levelek kosarat képeznek; homoru szűkebb tagján ismét levelek, felette virágokkal diszített gyűrű és legfelül két-két virág között három cartouche. Az egyikben, melyet chronologicus sorrendben haladva az elsőbbség illet meg: VON ANFANG NEV — GEMACHT. 1. 5. 8. 9.; a másodikban: AVFS — NEV RENOVIERT: 1636; a harmadikban: AVFS NEVGEMACHT VERGRÖSERT 1694. Ugyanitt két — a talpon és a fedőn is előforduló bélyeg . . . Végre felső szélén a következő, rendeltetését feltüntető, felirat: Zv Lob Vnd Ehren Den Tischlern Fein Bin Ich Zu Der Ladt Gemacht Hinein. A «ladt» szó itt a czéhládát jelenti.

Fedelén ismét cartoucheok és virágok, csakhogy itt a virágok közös tőből nőnek ki és a cartoucheokkal összefüggésben nincsenek. Ezekben a cartoucheokban fiait etető pelikán, ágon álló madár s egy tájkép templomos várral van bevésve.

Arch. Ért. 1885.

gondolom e feltevést, mert az aranyozás hólyagos, egyenetlen volta egy korábbi — talán lekopott — czifraság nyomait takarhatta el.

Tényleg van is a most említett helyeken valami sötétszínű anyag, de hogy ez zománcz volt-e, vagy csak a forrasztásnál használt u. n. Streuloth fölöslege képezett-e hártyát, azt vegyelemzés nélkül megmondani bajos. Érdekes lenne megtudni, hogy volt-e a pásztorboton, melyet ily beható vizsgálat alá a kiállításon nem vehettünk, zománcz maradéka? Az ötvösműkiállítási lajstrom nem említi.

Sajnos! hogy a zágrábi székesegyház kincstárát alaposabban nem ismerjük s még azt sem tudjuk, van-e az eddig ismeretes pásztorboton és szenteltvíztartón kívül más, Thuz Osváth zágrábi érsek czímerével ellátott, műkincs; mert így csak ezen a két, illetve három darabon kereshetünk rokon vonásokat.

A pásztorboton szentelőnkhöz nem sok analogiát találunk. A renaissance diszítmények közül egyedül a levélkoszorú hasonló, de nem ugyanaz; a bogáncslevelek habár a bot oldalain is előfordulnak, mégis elütők. Sokkal szorosabb kapcsolat létezik a pásztorbot és a szenteltvíztartó között.

Behatóbb vizsgálat után fel fog ugyanis tünni, hogy a szenteltvíztartó füle valamivel durvább munkájú.[1]

A diszítések között is találunk különbségeket, mert például a fülön canthus-levél nem fordul elő, a szenteltvíztartón használt szívalakú levelekből álló pásta szintén más, mint a fül gyűrűin alkalmazott, de viszont mindenben összevág azokkal, melyek a szentelő gyűrűin vannak. A szentelőn és a fülön nagyobbak, durvábbak, kevesebb értelemmel készítvék.

Végre a vésések a fülön sem egyeznek meg jellemre nézve a czímereket körülövező koszorúkkal; másrészt azonban, ami igen fontos, a szentelő második tagján leírt diszítmények és a gyűrűket diszítő levelek egymásnak minden tekintetben megfelelnek; úgy, hogy a szenteltvíztartó füle, mint említettük, nem magával az edénynyel, hanem a szentelővel függ össze s aligha nem később, t. i. a szentelővel egyszerre készült.

Ha ezt az összefüggést elfogadjuk, a mint azt tagadni alig lehet, úgy szabad talán azt a következtetést vonnunk, hogy a szenteltvíztartó füle hozzá eredetileg nem tartozott.

Itt természetesen azon kérdés merülhet fel, hogy miért készült csak néhány évvel később egy új fül? Ezt legegyszerűbben olykép lesz lehetséges megoldani, ha felteszszük, hogy a szenteltvíztartónak annak idejében füle nem volt, a mire az is látszik utalni, hogy a fület tartó

[1] A szenteltvíztartó ezüstje 13 próbás, közötte és füle között az e czélra felkért szakértő nem volt hajlandó különbséget látni, nekünk úgy tetszett, mintha az utóbbi szintén 14 próbás lenne.

CZÉHSERLEG A N. MUZEUMBAN.

A fedő tetején meztelen férfialak áll, jobbjában elgörbült lándzsát — hegye letörött — balkezével pedig lábára támasztott paizsot tart benne czirkalom és szögmérő. M. 0·37.

Első kérdésünk most, hogy a föntebbi felirásokat ismerjük: maradt-e nyoma XVI. századbeli alakjának? — nem; maradtak-e legalább részletek? — talán igen. Azoknak vélem ugyanis tarthatni szép három fülét és a fedőn álló alakot. Technikai szempontból tekintve is feltünő, hogy csak az imént említett tagok vannak öntve, míg a serleg minden egyéb része vert művű, pedig eddigi tapasztalatunk s számos analogia alapján jogosult abbeli feltevésünk, hogy legalább a szár gombja volt egykor, t. i. a XVI. században, öntött, mert serlegeken trébelt gombok a szárakon csak a XVII. század második felében jelentkeznek.

Az alak minden közvetítő gomb nélkül lapos, alul reszelt korongra ügyetlenül van forrasztva, s a fedéllel semmi szerves összefüggésben nem lévén, mutatja, hogy az valószinűleg a serleg régi fedelén szintén öntött gombon állhatott, s itt csakis alkalmazást nyert. Egyébként az alak testaránya a . . . . kezelése sőt a paizson előforduló vésetek is a XVI. század végét látszanak elárulni.

Bizonyítékunk reá ugyan nincs, de aligha tévedünk, ha továbbá azt állítjuk, hogy a legutolsó átalakításnál, a megnagyobbításnál, mely a felirásban is «aufs neu macht»-al jeleztetett, a serleget újra beolvasztották és anyagát felhasználva készítették jelen kiadását; eredeti alakjának reconstructiójára vonatkozó minden kisérlet tehát véleményünk szerint felesleges, annyival inkább, mert a serleg most erre legkisebb utmutatást sem ád. Talpa, annak tagozata minden ízében a legutolsó korszak szülötte; a tulipánvirág pórodáinak hálószerű mintájában pl. a rococco ornamentika előszeretettel használt motivuma jelentkezik; ezt látszik bizonyítani a serleg teste is, hol minden tag körvonala hajlott. Szóval egyedül a szár néhány része és az alak maradt meg eredeti alakjában.

Még csak néhány szót a bélyegekről

Az, hogy a bélyegek a legutolsó átalakítást feltüntető cartoucheban is előfordulnak, a mellett érvel, hogy 1694-ben üttettek be. A betűs valószinűleg a mester, a másik a város bélyege lesz,[1] s ha sikerülne az utóbbi bélyeg eredetét megállapítani, úgy önként értetik, hogy nemcsak a serleg volt tulajdonosa, az illető szabóczéh, de esetleg a mester nevére is reá lehetne akadni.

Reméljük, hogy úgy lesz. *Rj.*

[1] Ballagi Aladár, Kecskeméti W. Péter ötvöskönyve. «Archæologiai Értesítő», új folyam, III. k. III. R. 233. lap.

Magyar Nemzeti Mú-
zeum gyűjteménye

Arch. Ért. 1897. 84 l.

XVII. SZÁZADI EZÜSTPOHÁR A N. MÚZEUMBAN.

eredmények végleges érvénynyel bírnak, de sőt úgy véli, hogy rohamosan bővülő ismereteink nem sokára a mű folytatását fogják igényelni.

A jelen kötet tizenöt fejezetből áll, melyek után következik a képes atlasz 73 táblával; ezzel a hazai bronzkorról mind a három kötet képes tábláinak száma kétszázötvenötre emelkedett, melyeken több mint háromezer hétszáz bronzkori emlék képével ismerkedünk. A mű harmadik részében minden lépten hivatkozik szerző e képes táblákra és azok segítségével részletekbe menő tájékozást nyújt a hazai bronzkor typusairól.

Ezek bemutatása után tárgyalja a kérdést, hogy mikép készültek a bronztárgyak, áttér azután a bronzkorban földolgozott egyéb anyagokra, röviden összefoglalja, a mit a lakásról és védelemről, a temetkezésről és életmódról, az öltözetről s a vallási szertartásokról tudni lehet.

Külön fejezetben előadja ezután a föltevéseket a bronz műveltség eredetéről és elterjedéséről, úgyszintén a bronznak első megjelenése vidékünkön s a magyar bronzregio jellemzése, valamint helyzete Európában jő szóba. A munkát a bronzkor fejlődési szakaszairól valamint a magyarhoni bronzcultura kezdetéről és végéről szóló fejezet zárja be. Úgy véljük, hogy a rég. társulat e munka közzétételével hasznos szolgálatot tett a hazai kutatóknak és remélhető, hogy a mű szaktársaink érdeklődését a hazai bronzkor iránt fokozni fogja. *x. y.*

ZEITSCHRIFT FÜR HISTORISCHE WAFFENKUNDE. A fegyverek történetének tanulmányozására legutóbb alapított nemzetközi egyesület azzal kezdte működését, hogy W. Boeheim szerkesztése alatt megindított egy szakfolyóiratot, melynek az imént megjelent első füzete. A füzet gazdag tartalma

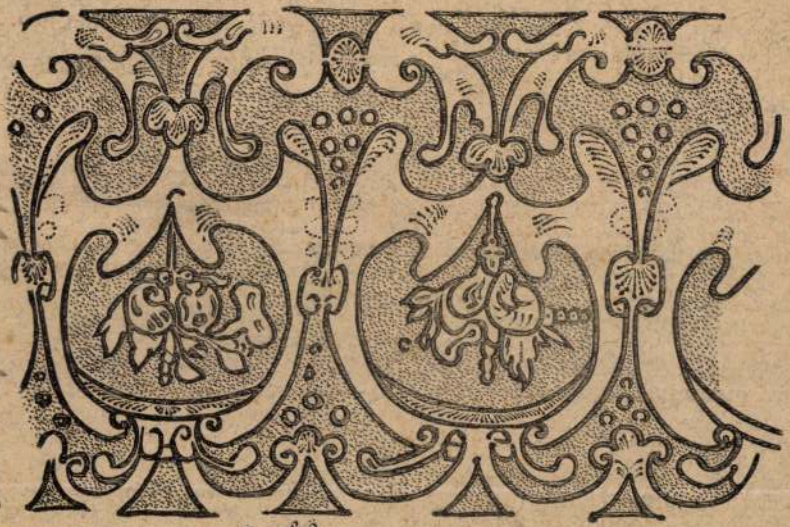

DISZÍTMÉNY EGY XVII. SZÁZADI EZÜSTPOHÁRON A N. MUZEUMBAN.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1897.

IRODALOM.

I. Kraus Fr. Xaver. Geschichte der christlichen Kunst. (Három ábrával), ism. *dr. Kaufmann Dávid* ... 78—82. l.
II. Harster. Die Terra sigillata Gefässe des Speierer Museums, ism. *Ziehen Gyula* ... 82—83. l.
IV. Zeitschrift für historische Waffenkunde, ism. *ab.* ... 83—84. l.
Ábra: XVII. századi ezüstpohár a n. muzeumban ... 84. l.

MUZEUMOK. TÁRSULATOK.

I. Az orsz. rég. és embert. társulat 1896 deczemberi ülése. *Dr. Szendrei János* ... 85. l.
II. A n. muzeumi régiségtár gyarapodása az 1896. év utolsó negyedében. *Hpl.* ... 86—88. l.
III. A m. n. muzeum éremtárának 1896. évi gyarapodása. *R. L.* 88—92. l.
IV. Országos muzeumi és könyvtári tanács. *a—a.* ... 93—94. l.
V. Az erdélyi muzeumegyesület közgyülése. *—y.* ... 94. l.
VI. A délmagyarországi muzeumtársulat közgyülése ... 94. l.

KÜLÖNFÉLÉK.

I. Schwerer János † ... 95. l.
II. Szelle Zsigmond † ... 95. l.
III. Két őskori telepről. *x. y.* ... 95. l.
IV. Dunaszekcsői római sírok. *a. b.* 95. l.
V. Vízvezető ólomcső Bregetióból. *Darnay Kálmán* ... 95—96. l.
VI. Egy nap Aquincumban. *H.* 96. l.
Ábra: Diszitmény XVII. századi ezüstpoháron a n. muzeumban ... 96. l.

Az Arch. Értesítő közleményeinek utánnyomása vagy fordítása tilos.

Az Archæologiai Értesítő megjelenik évenként öt füzetben; bolti ára 6 frt o. é.; egyes füzetek ára 1 frt 20 kr. Előfizetni lehet a m. t. Akadémia könyvkiadó-hivatalában.

Magyar Nemzeti Múzeum
Könyvtára

KÜLÖNFÉLÉK.

SCHLIEMANN HENRIK †. Múlt évi deczember 26-ikán Nápolyban meghalt 69 éves korában azon férfi, kinek a classikai archæologia az utóbbi évtizedekben legtöbbet köszönt. Schliemann ásatásai, melyeket ő 1871-től élte végeig majdnem szakadatlanúl folytatott, a görög hőskor helyes fölismerésére korszakos jelentőséggel birtak. Legelőbb Trója, utóbb Mykene, Tiryns, Orchomenos, Ithaka föltárultak a bámuló kortársak szemei előtt és oly megbecsülhetetlen kincsekkel gazdagították az athenei és berlini múzeumokat, melyeknek e korból másutt nincs párjuk. Ásatásairól nyomban vaskos kötetekben, legtöbbször három nyelven, adott hírt az «ásó ifjú tudományának» megalapítója, miként Schliemann magát nevezni szerette. Sok öröm, de sok támadás is volt e dicső pályán osztályrésze. Különösen trójai könyvei miatt keserítették meg az áldozatkész kutató napjait, de munkakedve a támadásokból is erőt merített és Dörpfeld Vilmossal együtt a múlt évben újult kedvvel hozzáfogott iliumi ásatása folytatásához.

Halála nagy csapás tudományunkra. Csak egy reményünk maradt: hogy lelkes özvegye folytatni fogja az ő kutatásait. Az ő halhatatlan érdemei sehol sincsenek inkább méltatva, mint Dr. Schuchhardt ismert művében, melyet a m. tud. akadémia könyvkiadó vállalatában még ez év folyamában fog kézhez venni a hazai olvasó közönség. *x. y.*

SIMOR JÁNOS herczegprimás, ez évi január 24-ikén bekövetkezett halála gyászba borította a magyar egyházat. Nevét megörökítő tettei között van sok, mely szakunk körében is föntartja emlékét. Középkori egyházi épületeink sorsát mindig szivén hordta; az ő nevéhez fűződik a győri székes-templom és az esztergomi szt. István-csarnok helyreállítása. Győrött és Esztergomban múzeumokat alapított és a világhírű esztergomi kincstárt oly helyre tétette, mely méltó hozzá és oly fényes kiadványban bocsájtatta közre, mely nemcsak a mi irodalmunkban tett számot. Gazdag könyvtárában becses műtörténeti munkák nagy tömegét gyűjtötte össze, a milyen hazánkban csak kevés helyütt van. A tudvágyók sűrű raja, mely e drága remekművekből fogja majd tudományos művelését nyerni, még nemzedékek múlva is áldani fogja e könyvtár bőkezű alapítóját Nekünk pedig, szaktársainkkal együtt, az a fohászunk, vajha tudományunknak az egyházi főurak közt sok oly Mæcenása akadna, mint ő! Nyugodjék békén! *H.*

A M. T. AKADÉMIA ARCHÆOLOGIAI BIZOTTSÁGA múlt évi deczember 23-ikán tartotta negyedik ülését. A folyó ügyek elintézése után napi

intézet. Ez idő szerint van a társulatnak 120 fizető tagja és törzsvagyona kamatai kitesznek 1600 frtot. *x.*

NOGRÁDMEGYÉBEN múzeum-egyesület alapítására történtek az előkészületek. A folyó év elején Balassa-Gyarmaton tartott értekezleten, hír szerint már 90 tag jelentette beléptét ez új közművelődési társulatba. Nógrádmegye, melynek területén már a negyvenes és ötvenes években oly sikerrel folytak a régiségi ásatások és hol napjainkban is nehány buzgó szaktársunk működik, valóban megérdemli a maga múzeumát. *y.*

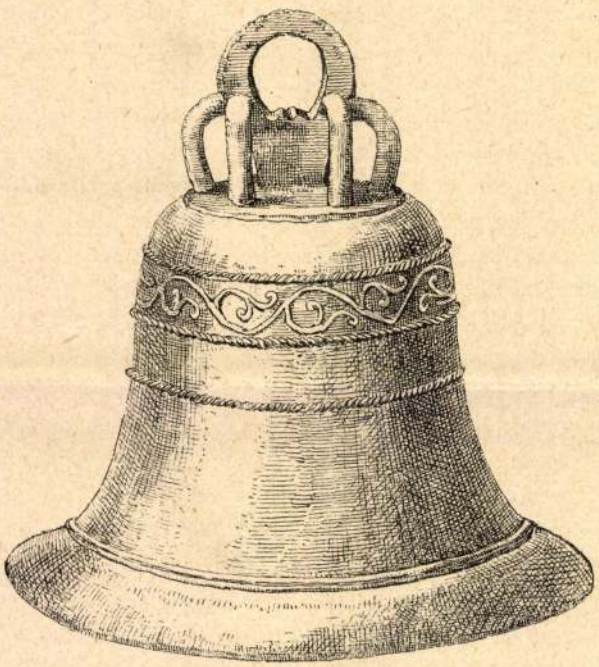

KÖZÉPKORI HARANG A N. MÚZEUMBAN;
TALÁLTÁK 1881-BEN MINDSZENTEN (CSONGRÁD M.) $^1/_3$ NAGYSÁG.

Arch. Ért 1891-

ARANYKINCS A NÉPVÁNDORLÁS KORÁBÓL.

A mult év utolsó napjaiban budapesti régiségkereskedő arany régiségeket ajánlott a n. muzeumnak vételre, melyek a népvándorlási kor első phasisában dívó módon, rekeszekben foglalt gránátokkal vannak díszítve. Ismeretes, hogy ez ötvösgyakorlatnak hazánkban való divatjáról a nemzeti muzeumban hazai kincsleletekből származó gazdag emléksorozatok tanuskodnak. A föltevés tehát igazolt volt, hogy, bár a kereskedő a lelőhelyet következetesen elhallgatta, ezúttal is hazai kincs van előttünk, melynek megmentését annál sürgősebben ajánlottuk a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak, mert a kereskedő a kincs megszerzése lehetőségét nehány heti időhatárhoz kötötte.

Alig volt az alkú az első izben bemutatott tárgyakra megkötve, ugyanazon kincsből származó jelentékeny darabot mutatott be a kereskedő — egy arany fibulát, mely sast ábrázol és ugyancsak egész fölületén arany rekeszekbe foglalt gránátokkal van díszítve, tehát a kincshez tartozása iránt nem lehetett kétség.

E sasos fibula megszerzése is kivánatosnak látszott, mert nyilván ez volt a kincs főékessége, de le kellett mondani róla, mert a nemz. muzeumnak nem volt módjában szert tenni arra a jelentékeny összegre, melyet megszerzése igényelt volna.

Folyó évi februárius hó 13-ikán megfordult a n. muzeumban egy ismert nevű milanói régiségárus, a ki népvándorláskori ötvösművek iránt mutatott különös érdeklődést; ez megpillantván a n. muzeum új szerzeményeit, azonnal állította, hogy ő ennek a kincsnek kiegészítő részét bírja, a mit be is bizonyított, bemutatván két oly csüngőt és egy oly fülönfüggőt, a milyeneket a n. muzeum megszerzett és előmutatván annak a sasos fibulának a párját, melyet a n. muzeum drága volta miatt nem bírt megvenni. Nyilatkozatai szerint a kezénél levő tárgyakat Ancona és Ravenna között, Cesena közelében első kézből, magától a találótól szerezte és ennek következtében hitelesen állíthatja, hogy a Narses és Totilas között 552-ben e vidéken vívott harczok terén lelték a kincset.

Fides paenes autorem. Nem volt módunkban ez állítások hitelessége iránt közvetlen meggyőződést szerezni. Lehetséges, hogy a rejtélyes módon a n. muzeumnak megvételre ajánlott kincs nem hazánkban került elé.

Igy tehát gyengült ugyan az az érdek, a mely miatt azt a nemzeti muzeum számára biztosítani törekedtünk, de nem kisebb a tudományos fontossága és csak azt kell sajnálnunk, hogy ezúttal is kereskedők kezére jutván egy fontos kincs, nemcsak az iránt nem lehet hite-

Arch. Ert. 1896.

lesen tájékozódni, hogy miképen találták, de még azt sem lehet bizton tudni, hogy vajjon az egész kincsből mekkora rész az, melyet nem ismerűnk. Mert bár a meglevő ismert darabok, a páros fibulák, a páros fülbevalók s a magára álló ujj-gyűrű nem szorulnak kiegészítésre, nem mondhatjuk ugyanazt a keresztes lemezről (1. sz.), a haldíszes lemezről (2), a csüngőkről (7, 8, 9), a karikán lógó lánczról (4) és azt sem tudhatjuk, nem voltak-e a meglevő arany szíjvégeken (10, 11) kívül más aranyos szíjvégek is ez előkelő halott sírjában. Azt ugyanis, hogy sírlelettel van dolgunk, a kincs meglévő darabjaiból is sejthetjük. Mert nincs olyan köztük, melynek ugyanazon eltemetett egyén személyes fölszerelésében nem lehetne helyet juttatni, míg azoknak a készleteknek, melyeket kincseknek szoktunk nevezni az a fő ismertető jele, hogy ugyanegy vagy akár több fajta ékszerekből több példány fordul elé, vagy a személyes fölszerelés egyes tárgyai leg alábbis nem oly összhangzatosan egészítik ki egymást, mint a jelen esetben.

Már a készletnek első megtekintése is arra enged következtetni, hogy előkelő nő ékszereivel van dolgunk, mire a fülönfüggők és még inkább a meggörbített hosszú, díszes fejű tű (7. ábra) látszik tanuságot tenni, melynek egyéb czélt alig tulajdoníthatunk, mint azt, hogy egy gazdag nő föltornyosuló hajának ékítésére szolgált.

Hasonlókép tanuskodik erről a fülönfüggő (6. ábra) és nyakdísz három tagja (7, 8, 9); bár másrészt a gyűrű (6. sz.) az ő 2 ctm.-es átmérőjével inkább férfi ujjára tartozónak látszik.

A kincs két ékszere (1, 2) és a láncz (9), valamint a két szíjvég (10, 11) épúgy férfi, mint női díszbe illenék.

A kincsnek két legnagyobb ékszerét a két sas-fibulát nem mutathatjuk be ábrában, mert magántulajdonban vannak. Az egyikről csak annyit tudunk hogy eredeti helyzetében az egyik vállon a másik vállon ülő fibulának sas fejével szembenézett a sas feje; egyik fibulán tehát a sas feje jobbra, másikon balra fordult, más tekintetekben nagyság, forma, díszítés és szerkezet dolgában teljesen megegyezők.

A sas egész hossza 12 cm.; feje s nyaka, két rövid szárnya és farka tollainak csoportja különváló tagokat képeznek és csak a közepén köti össze egyenszárú kereszttel díszített korong, mely 1 mm.-nyire kidomborodik; az alján mélyedés felelvén meg e kiemelkedésnek. A szemüregekben fehér kő van, közepett kis gránáttal.

Az egész fölületet rekeszekben foglalt gránátok ékítik, a hossztengely irányában pedig és a kereszt mind a négy ágában sorjában gyöngyök voltak kerek rekeszekben és itt-ott talán fehér zománcz-féle (?). A rekeszek idoma a külső keretben négyszögű, a farkon és a nyakon azon belül fecskefarkidomú, ez a mustra nagyjából a tollakat ábrázolná;

a kereszt ágain rhombikus és a szárnyak középső terén harántosan álló elrekesztő falak hullámos vonal formáját ölték.

A fibulák alján, a sas farkán két kiálló peczek van, ez két végén a pálczikát tartja, melyen hengerded rugó tekerődzik, a rugó közepéből indul ki a tüske és a rugó végei a tüske alatt félkörben mennek át.

Egyik fibulának, melyet mérlegelhettünk, sulya 139 grm volt.

Azon ékszerek közül, melyeket a n. muzeum vett meg, a keresztet illeti a legelőkelőbb hely (1. ábra, 1/1 n.). Paizs forma lemezen 5 mm. magas rekeszekben foglalt ékítmények fölületéből kiemelkedik 8 mm.-nyi magas falakkal, latin kereszt formája, felső szára egyenletes négyszögidomot mutat, oldalszárai fölül egyenesek, alul kissé behajlók, az alsó hosszabb szár külső falai pedig behajlás után végeik felé kiszélesbülnek és körszelvényben záródnak.

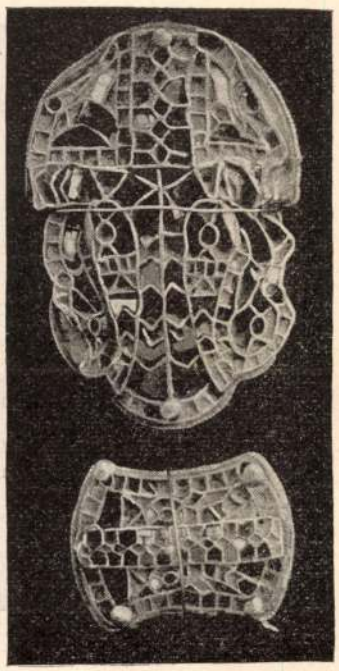

1. ÉS 2. ÁBRA.

A két fekmentes kar hajlásai és a szár között egy-egy, fejjel fölfelé álló stilizált hal idoma látszik minkét oldalt.

A kereszt felső szára közepett tengelye irányában állitott négyszög és jobbrabalra ötszögű rekeszekből áll.

A két oldalág rekeszeiből csak a háromszögű rekeszek maradtak épségben, a többi összenyomódott s a kövek kihullottak belőlük.

Az alsó szárat középső fal osztja ketté, a két osztályban három, négy, hat és ötszögű rekesztékekben ültek gránátok. A két hal szemét egy-egy kerekded rekesz képviseli, mely most üres, a testük szintén három, négy, öt és hatszögű rekeszekre van osztva, melyekben részben megmaradtak a gránátok. Az alsó térből a kereszt részei mellett fönmaradt mezőket keret szegélyezi, mely négyszögű rekeszekre van osztva, ezen belül az alsó, nagyobb mezők mindegyikében olyan idom látszik, melyet hosszú csőrű madárfejnek lehet tekinteni, a szemet itt is kerek rekesz jelzi s körülötte s a csőr hosszában többféle idomú rekeszekre oszlik a tér, a felső keresztszártól jobbra-balra eső bekeretelt kisebb mezőkben a rekeszek eredeti idoma már nem állapítható meg biztosan több rekeszben gránát helyett fehér anyag van.

Az ékszer szélén hat helyütt szögecs ment keresztül a kereten és alul 3 mm.-nyire állott ki az aljából, nyilván arra szolgáltak, hogy

bőrre, vagy más ily hasonló anyagra reá erősítették velök az ékszert. Nem lehet bizton mondani, hogy a keresztes ékszer miféle tárgy ékítésére szolgált. Be kell érnünk azzal, hogy a halak ős keresztény symbolikus jelentőségére utaljunk, mert nevük az üdvözítő névbetüire emlékeztetett (ι χ θ υ ς), azért már az ős keresztény katakombai festményeken, lámpásokon üvegeken stb. jelenkezik a hal.

Ugyancsak két hal szerepel egy más ékszeren (2. ábra, $^1/_1$ n.), mely az előbbivel valószínűleg ugyanegy tárgy díszítésére szolgált, mert az idomától eltekintve mely más, összevág a keretek külső falának a magassága s a gömbös fejű négy szögecs hossza, valamint megegyezik véle abban is, hogy az alantabban álló rekeszes keretből közepett kiemelkedik egyenes lécz-idom, olyan módú rekeszekkel, minőket a kereszt felső szárán láttunk és a lécztag mellett szintén kiemelkedik, de alacsonyabban két halacska idoma, fölfelé irányuló fejjel s a test hajlásából kiálló úszószárnynyal. A lécz középső négyszögű rekeszeiben, valamint a halacskák szája táján lévő rekeszekben fehér anyag helyettesíti a gránátot. A halacskák szemét itt is csak úgy, mint a keresztes ékszeren igaz gyöngy képezte, mely kihullott.

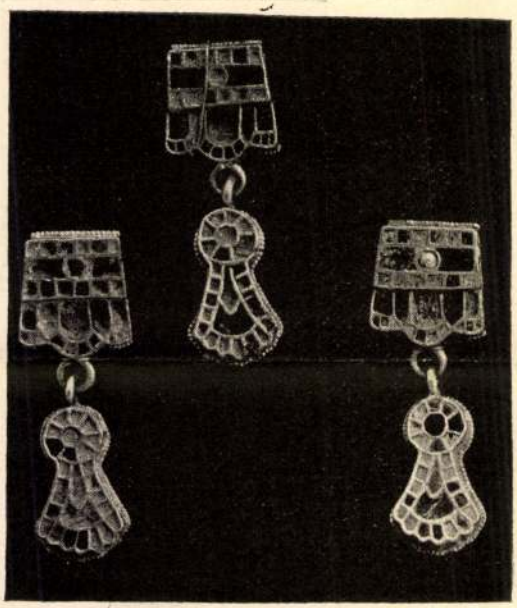

3—5. ÁBRA.

A nyakdíszből három tag maradt meg (3—5. ábra). Ferdén futó egyenes lapjai szorosan egymáshoz símulnak és mindegyik oldalán két átjáró lyuk arra szolgált, hogy két áthuzott fonálra lehessen aggatni, a hajlás után itélve, a teljes nyakdíszhez valószínűleg még 10—12 ily tag kellett. Mindegyik tag két részből áll, és a többi rekeszes ékszerekkel megegyező módon vannak a rekeszek elhelyezve; a felső rész harántosan két osztályra oszlik, egyiken 5 mm.-nyire emelkednek a rekeszek falai, a másikon csak 3 mm.-nyire; a magasabb osztály harántosan futó szélesebb négyszög mezőből és két mellette párhuzamosan vonuló keskenyebb keretből áll, a közép mezők közepét kerek keretbe foglalt gyöngy ékíti, a mely csak az egyik ékszeren maradt fön, a gyöngy mellett két nagyobb gránátlap, a két keret kisebb négyszög rekeszeiben is egy-egy kisebb gránát ül. Az alsó osztály külső kerete alul három körszelvényt képez,

melynek szélét négyszögű rekeszek sora ékíti, a mezeje öt rekeszre oszlik, három nagyobbra és két kisebbre.

A középső kihajláson gyűrű van, melybe belejár a csüngő gyűrűje; a csüngő két részre oszlik, felső része köridomú és a középső gyöngy körül (mely most valamennyi csüngőből hiányzik) sugárszerűen csoportosulnak a rekeszek; az alsó része háromszögű, a háromszög szárai behajlók, harmadik oldala csipkés széllel kihajló, szélét rekeszes

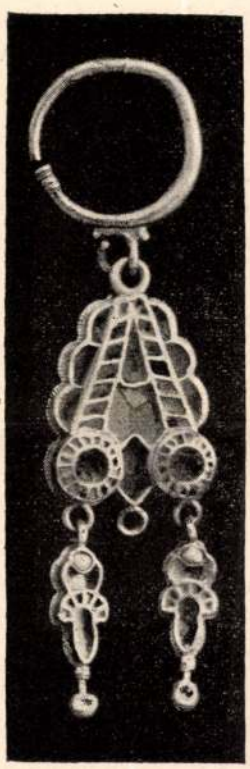

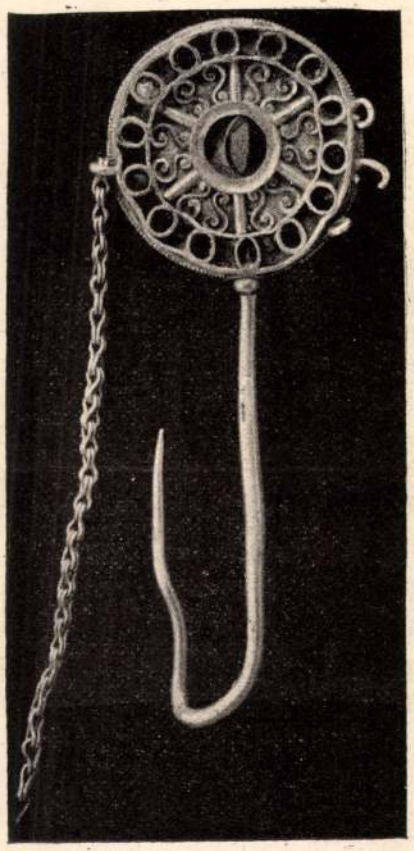

6. ÉS 7. ÁBRA.

sor kereteli; a szárak közét csúcsos szögben megtörő körfal kisebb felső és nagyobb alsó mezőre osztja, a felső mezőben zöld kő, az alsóban almandin; a keretek rekeszeiben az almandinok között néha zöld kövek (?) voltak a rekeszekben. A hátlap a csüngőn, valamint a felső tag felső és alsó szélén szemcsézett.

A csüngő tag idoma nagyobb formában ismétlődik a fülönfüggőn (6. ábra), mely három főalkatrészből áll: nyilt végű síma karikán lóg a rekeszes műnek díszített háromszögű ékszere; a rekeszek fölülete két

csúcsba helyezett létra-idomhoz hasonlítható, melyet belül harántosan futó közfal összekapcsol, míg külsejéből mindkét felől egymás mellett három körszelvény-idomú rekesz áll ki; a létrák s a középső tér rekeszeit gránátlapok töltötték ki; mindegyik «létra» tövén magasabban kiálló kerek rekesz, közepéből kihullott a gyöngy (?) s a gyöngyöt sugárszerűen kisebb gránátlemezkéket befoglaló rekeszes keret veszi körül; a két kör közét rhombikus rekesz tölti ki, úgy ennek alsó csúcsából, mint a körrekeszek aljából egy-egy apró gyűrű áll ki, melyen egy-egy kisebb csüngő lógott; a háromból a középső nincs meg többé. E csüngőcskék tövét és végét gyöngy ékíti, idoma még leginkább makkhoz hasonlítható, két nagyobb és félkörbe rakott kisebb rekeszekben apróbb gránátokkal. A csüngő nagy közép tagjának, valamint az alsó csüngő egyikének a hátlapja szemcsés szegélyű.

A korongos hajtű (7. ábra, $^1/_1$ n.) közepén megvan ugyan a kerek rekesz, de kihullott belőle a kő vagy gyöngy, szélét két párhuzamosan futó falból képezett keret szegélyezi, melyben egyenlő közökben kerek rekeszek sorakoznak, néhányban megmaradt a gránát, s néhány közben megvan még a zöld üveg (?) táblácska. A középső keret s a keretgyűrű közt a korong fenekét hat pálczatag hat mezőre osztja, melynek mindegyikét egymástól elforduló két sodronyos S idom ékíti. A korong szegélye ellentétesen szemcsés és egyik oldalából kiálló két gyűrűcskén arany láncz lóg le, míg ellentett oldalán látható három kis gyűrű üres. A hol a korongból a tű szára kiindul, gyűrűs tag ékíti a szár körül.

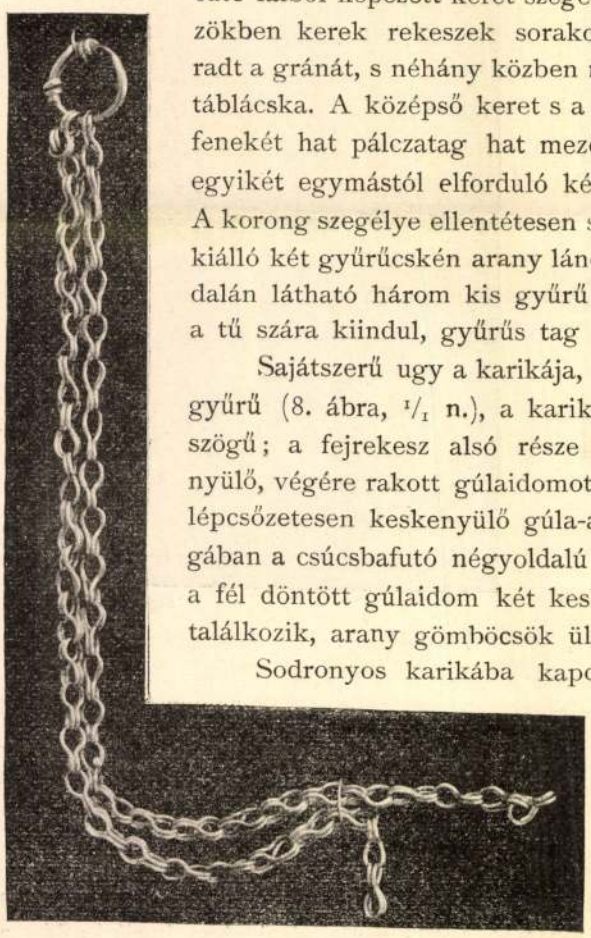

9. ÁBRA.

Sajátszerű ugy a karikája, mint a feje miatt az arany gyűrű (8. ábra, $^1/_1$ n.), a karika pántja kivülről nyolczszögű; a fejrekesz alsó része levágott csúcscsal keskenyülő, végére rakott gúlaidomot példáz, melynek talpából lépcsőzetesen keskenyülő gúla-alakú rekesz foglalja magában a csúcsbafutó négyoldalú hegyes almandint; a hol a fél döntött gúlaidom két keskenyebb széle a gyűrűvel találkozik, arany gömböcsök ülnek.

Sodronyos karikába kapcsolt kettős sodronyláncz (9 ábra, $^1/_1$ n.) és két hüvelyes szíjvég (10. és 11. ábra, $^1/_1$ n.) egészíti ki az értékes kincs épebb részeit, ezeken kívül csak egy szögecs, néhány almandin táblácska s kis aranytöredékek kerültek

a n. muzeumba. A láncz karikáját a zárás módja miatt, melyet antik időkből jól ismerünk, említjük külön, két vége ugyanis egy darabig egymás fölé nyúl és hármas hajlással egymásra van tekerve. A szíjvégek alja síma lemezből áll, míg a fölületén a középső tért egymáshoz csatolt félköridomú rovátkolt sodronyokból képezett háló vagy rács tölti be; a hüvely nyilása mellett és a nyelvidom szélén párhuzamosan futó rovátkolt sodrony közét rovátkolt hullámvonalú sodrony ékíti.

Az érdekes kincsben azon formák mellett, melyeket a népvándorlási kor első szakaszának ötvösségi gyakorlatából már eddig is ismertünk, lelünk nehányat, mely a typusok sorát ujabbakkal gazdagítja, ilyen a két halas ékszer, a fülönfüggő, a gyűrű, a hajdísz s a szíjvégek idoma. A mi a rekeszekben foglalt színes anyagokat illeti, az almandin az e korban átalános átalánosan kedvelt ékkő, a zöld üveg s a fehér anyag (mely talán alabástrom) a szilágysomlói második kincs

10. ÁBRA.

8. ÁBRA.

11. ÁBRA.

tárgyain it váltakozik némelykor a gránátokkal. A rovátkolt sodronykeret, az S formájú sodronykák és az arany szemcsék alkalmazása e kor ötvösségében sűrűn használt díszítő elemek, melyek a szilágysomlói, és sok más kincs ékszerein is hozzájárul a fölület élénkítéséhez.

Kárász Leo.

SZT.-GRÓTH-POLGÁRVÁROSI ÁSATÁS.

A polgárvárosi régi toronytól balra, néhány száz lépésre, a balaton-szt.-györgyi vasutvonal 15—17. szelvénye közt terül el a nagy kiterjedésű temető, mely az őskortól folytatólagosan benyúlva a történelmi korba, magában rejti egy ezredév őskulturájának emlékeit.

A római művészet szép alkotásai, a hatalmas kő-sarkophágok legnagyobb része szétrombolva, némelyiknek csak az egy darab homokkőből készült fenéklapja állott régi helyén, míg másiknak fedőlapját be-

törve, csontjait kiszórva, ékszereit kirabolva találtuk. Sőt nem egy példa arra a meggyőződésre vezetett, hogy a később beözönlött vándor hordák kihányva a római sírok csontmaradványait, saját halottaikat temették helyükbe. E rombolás képe felveti előttünk azon kérdést, hogy mi vezette a dúló harczok győztes hordáit, legyőzött ellenei sírjaihoz. Ha számba vetjük azon körülményt, hogy az egyszerű veremsírok, tehát a szegény sírok legnagyobb részét érintetlen állapotban találtuk, azon meggyőződésre kell jutni, hogy talán csak a kincskeresés ösztönözte őket az előkelőbb, tehát gazdagabb mellékletekkel ellátott sírok feltörésére, és így a már mások által kiürített kősírládákat használták fel, talán később beözönlött népek, halottaik befogadására.

Az átkutatott 51 sír között, csak két esetben fordult elő «urna»-temetkezés, és 49 csontvázas sír volt. A csontvázas sírok közt háromféle sírt észleltem: a sírok vagy kőből épített sírládák voltak, vagy téglából rakott sírok, vagy egyszerű veremsírok. Hogy a veremsírok közt volt-e vesszőből fonott és tapasztott katlansír, azt biztosan megállapítani nem lehetett, a mennyiben a vizenyős talajban felismerhetetlenül elpusztult a fonás és a tapasztás. A sírok öt csoportra oszthatók: «római», «vasmellékletes», «Latène», «őskeresztény», «középkori» sírokra és végül voltak melléklet nélküli sírok, melyek koráról nem lehet határozott véleményt nyilvánítani. A temetőben előfordult sírok zömét a középkori sírok képezik.

A két urnasír, a temetőtől pár száz lépésre, a «kavics-gödör» területén, 10—12-ik vasuti szelvény közt a felső rétegben került elő, alig egy láb mélységben. Az urna, mely össze volt törve, durva szemcsés, graphittal kevert agyagból, korong nélkül készült edény, vastag fenékkel, hamuval kevert földön kívül, két igen díszes, síma korongos fejű, sodrott szárú, 20 cm. hosszú bronztűt és egy disznóagyarat tartalmazott. A másik urnasír szintén a felső humus rétegben fordult elő. Azonban alapzatául és fedeléül egy-egy diszítés nélküli tégla szolgált, a felső tégla súlya zúzhatta össze az urnát. A két tégla közé szorult sírmelléklet állott egy bronz sodronyra fűzött borostyán gyöngyfüzérből és egy szarvasagancs töredékből.

E két urnasírtól néhány lépésnyire egy égető kemenczére is akadtunk, mely a felsőbb rétegbe vájt ív-alakú nagy üregből állt és egész kerületén erősen feltűnő égési nyomokat mutatott. A kemencze több száz darab edényt tartalmazott, melynek nagy része össze volt zúzva, mégis 8 darabot sikerült épen kivenni, azonban tekintettel az edények anyagára, a kemenczét sokkal újabbkorinak tartom, semhogy annak valami jelentőséget tulajdoníthatnék, nemkülönben a felsőbb rétegben lelt szürke, tejes köcsög-alakú edénynek és az edénytöredékeknek. A felsőbb rétegben fordult elő egy üvegkorsó is és nagyszámú újabb

Pulszky Károly:

RENAISSANCEKORI TÁRGYAK A NEMZ. MUZEUM RÉGISÉGTÁRÁBÓL.

A renaissance művészi és iparművészeti emlékeivel úgy vagyunk, mint a klassikus kor-, a görögök és rómaiakéival. A renaissance az ízlést Európaszerte oly lényegesen megváltoztatta, hogy azóta művészi tárgyat, melyen ennek közvetlen vagy közvetett hatását ne észlelhetnők, önállóan nem alkottak; a művészérzés pedig a renaissance fénykorában oly annyira kifejlődött, hogy a legjelentéktelenebb tárgyakat is ugyan oly gonddal és ízléssel készítettek, mint az emlékszerű müveket. E körülményeknek eredménye az, hogy e kor művészi hagyatékának vizsgálása a legnagyobb és legtanulságosabb élvezetek egyike, melylyel az archæologia a kutatót megjutalmazza.

Magyarországra az olasz renaissance közvetlenül nagyon rövid ideig hatott: a XV. század végső s a XVI. század első évtizedeiben. E behatásnak művészi emlékei közül csak kevés maradt reánk; nyilvános és magángyüjteményeinkben azonban az olasz renaissance emlékei szép számmal képviselvék, s ha ezeknek eredeti összefüggését a renaissancenak befolyásával hazánkra nem is bizonyíthatjuk, sőt ha bizton tudjuk is, hogy e müvek müvészet-kedvelőink gyüjtése következtében kerültek ide, mégis kivánatos őket ismertetnünk, mert irodalmunkban oly zavart felfogása dívik az olasz renaissance művészetének, hogy ideje alaposan foglalkoznunk valódi termékeivel. E czél elérése végett szándékom azon kornak hazánkban őrzött müveit alkalom adtával közzétenni, s a sorozatot ezuttal a nemzeti muzeum két tárgyával nyitom meg.

I.

A késtok, melynek hü rajzát itt mellékelem, Jankovich gyüjteményéből került a nemzeti muzeumba. Jankovich lajstromában következő szavakkal emlékezik róla: («Pretiosissima

Arch. Ért. 1882.

sica muliebris e ferro damasceno argenteis puncturis decorato constans, cuius manubrium argenteum opere persico ceruleo encausto tincto, confectum est ;) habens longe prætiosiorem, *ad se haud pertinentem* thecam, fors romani operis, sculptura decoratam, siquidem illa auro largo imbuta. Musarum aut Virtutum effigies erectas et eidem insculptas exhibet. — Sicam hanc, communiter pro cultro D. Margarethæ habitam, in insula D. Margarethæ Vetero Budensi detectam Stephanus Beniczky comitatus Pesthiensis ordinarius vicecomes pro florenis quinquaginta redemit. Ponderat una cum theca semiuncias octo et decimas sextas». Jankovich adata szerint tehát a Margitsziget volna tárgyunk lelhelye, ez iránt azonban némi kétséget ébreszt a körülmény, hogy e késtok s a belétett kés, mint már Jankovich megjegyzi, nyilván nem tartoznak össze; nem valószínű ennélfogva, hogy egy lelhelyen, együtt kerültek elő.

A késtok 0·193$^{m/}$ hosszú, két oldallapja felül 0·021, hátsó lapja felül 0·01 széles. Ezüstből készült. A felső 0·029-nyi részen 28 sorban váltakozik vésett és sodronymű; e részt — a vésett négyszögökkel, körökkel és fonott sodronynyal diszített 7 sor kivételével — eredetileg aranyozás borította. A toknak szépen tagozott 0·035 hosszú vége vésve s aranyozva van. A tok középső része hat mezőre oszlik, melyek nielloval ékesitvék s egymástól síma, aranyos szalagok által elválasztvák. A keskeny hátsó lap két mezején egymás mellé és fölé sorozott nád vagy iris leveleket látunk. A szélesebb oldallapok mezőit félkörívek tetőzik be, melyek fölött azonban csúcsívbe kanyarodó vonalakat veszünk észre. Mindenik mezőre, aranyozott alapon, egy-egy alak van niellirozva; ezek közül az egymás mellett levők — a két felső s a két alsó — úgy látszik jelentőségükre nézve összefüggnek. Fölül trónoló nőalak ül velünk szemben az egyik mezőben; kendő-födte fejét jobbra fordítja, a merre tekintete is irányul — a túlsó mezőben ülő alakra —; köntöse, melyet öv szorít derekához, széles ránczokat képez; nehéz palástját hátulról bal válla felett előrevette, s ez takarja el lábait is. Bal kezén és vállán gömböt tart, jobb kezében hatalmas pallost. A tok túlsó oldalán, a megfelelő fölső mezőben fiatal leány ül profilban, feje mögött szalag kanyarodik; köntöse hasonló a másik nőéhez, szintén hatalmas ránczokat

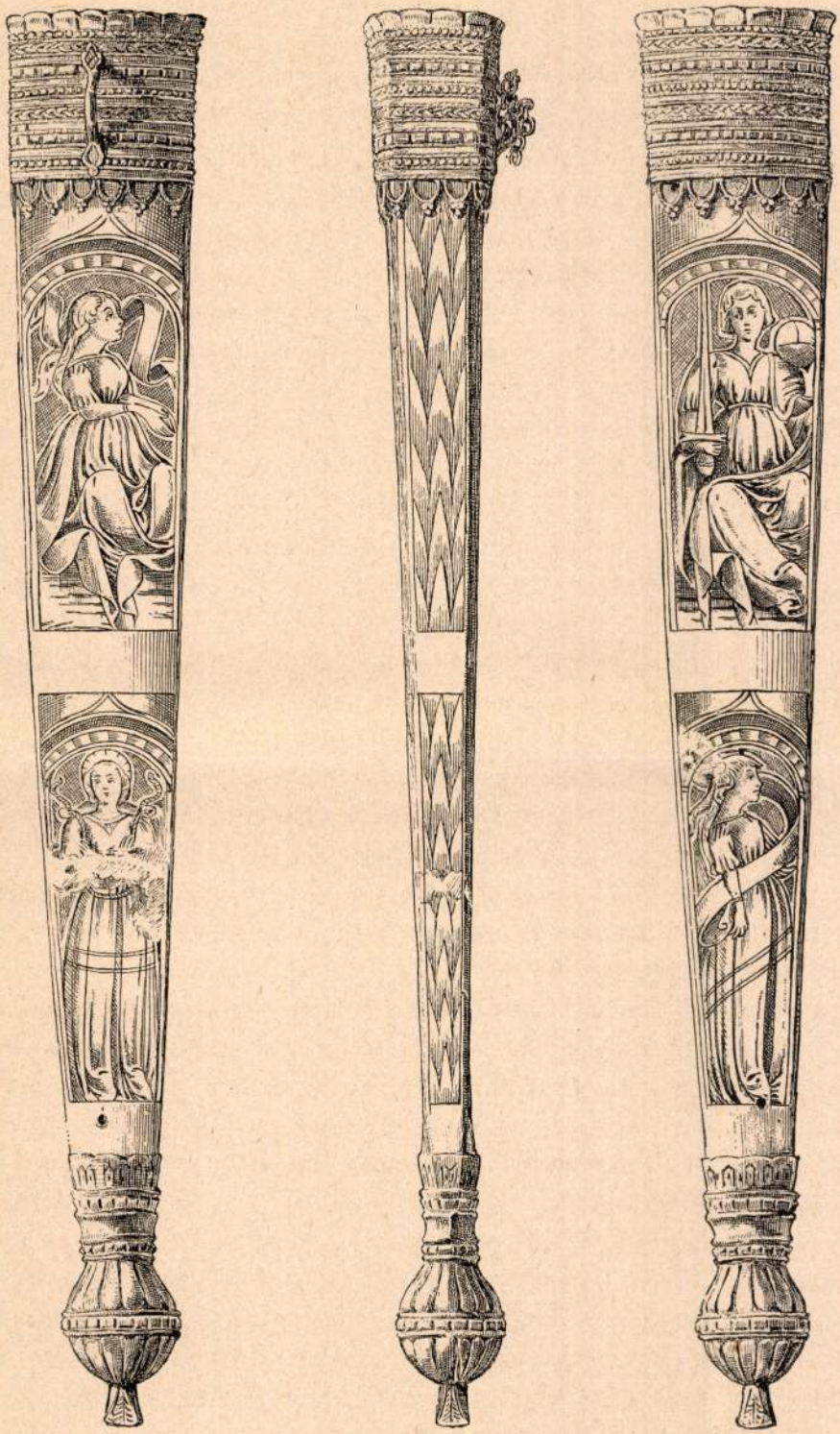

r. Dörre Tivadar 881

I. EZÜST KÉSTOK A NEMZETI MÚZEUMBÓL.

képez s ujjai, miként amazéi, a kar fölső részén tágak, alsó részén pedig szorosak. Kibomlott haja hosszan leomlik hátára. szemeit a pallosttartó nőre szegzi, kezeit pedig alázatos mozdulattal összeteszi. E két alak nyilván az Igazságot jelképezi.

A trónoló Igazság alatt ifjú leány áll arczélben; viselete azonos az Igazság előtt ülő nőével; feje mögül felülről szalag indul ki, mely előre kanyarodik úgy, hogy közepét bal kezével, végét jobb kezével fogja; merev tartása ez alaknak parancsoló kifejezést kölcsönöz. A megfelelő túlsó mezőben hasonlón öltözött leány áll velünk szemközt, ki tekintetét a másik felé fordítja; karjait keblén keresztbe teszi; nyakán jármot látunk, mely kötelekkel van vállaihoz erősítve. A két alakban az Engedelmesség allegoriájára ismerünk, melyet Giotto egykor hasonló felfogással ábrázolt Assisiben, szent Ferencz alsó templomában, hol a szentet ily járomnál fogva emelik az égbe.

Míg e jelképes ábrázolások bizonyítják, hogy e mű eredetét Italiában kell keresnünk, a csúcsíves ízlés fentemlített reminiscentiája a XV. század második felére — az 1460—70-es évekre — utal, az alakok rajzában nyilvánuló styl pedig Firenzére. Meghatározásra irányuló törekvésünkben még odább menni s valamely mester nevét kapcsolatba hozni e késtokkal, kissé merész kísérlet; egyrészről a tárgy maga, minden szépsége daczára jelentéktelenebb, semhogy készítőjének egyénisége erősen érvényesülhessen, másrészről meg oly kevessé ismerjük az akkortájt Firenzében hírneves ötvösök műveit, hogy mindig hajlandóak vagyunk az ilyen tárgynál a rajzból kiindulva az ismeretes festőkre emlékezni, mert ők fejlesztették leginkább a rajzoló művészeteket, határozták meg e tekintetben a divatokat s befolyásolták az iparművészetekkel foglalkozókat és mert közülök a legtöbbről tudjuk, hogy ötvösműhelyben tettek szert a művészi oktatás elemeire, s e mesterséggel meglett korukban is foglalkoztak. Távol legyen tehát tőlem, mikor itt híres festőt nevezek, ezt oly értelemben tenni, mintha e késtokot az ő művének hinném, csak azt szándékozom kifejezni, hogy a Firenzében akkortájt dívó irányok közül, melyiknek vélem hatását e bájos, oly egyszerüen s mégis oly ügyesen componált alakokon észlelni. Épen a compositio s az egyszerű, hatalmas

ránczokba szedett, sajátságos redőzet emlékeztet engem Sandro Botticellire — 1447—1510 —; és pedig nem annyira olaj- s falképeire, hol az ismerős olajfestés- és fresco-eljárással oly szabadon és mesterien állítja elénk az emberi alakot s az ezt takaró

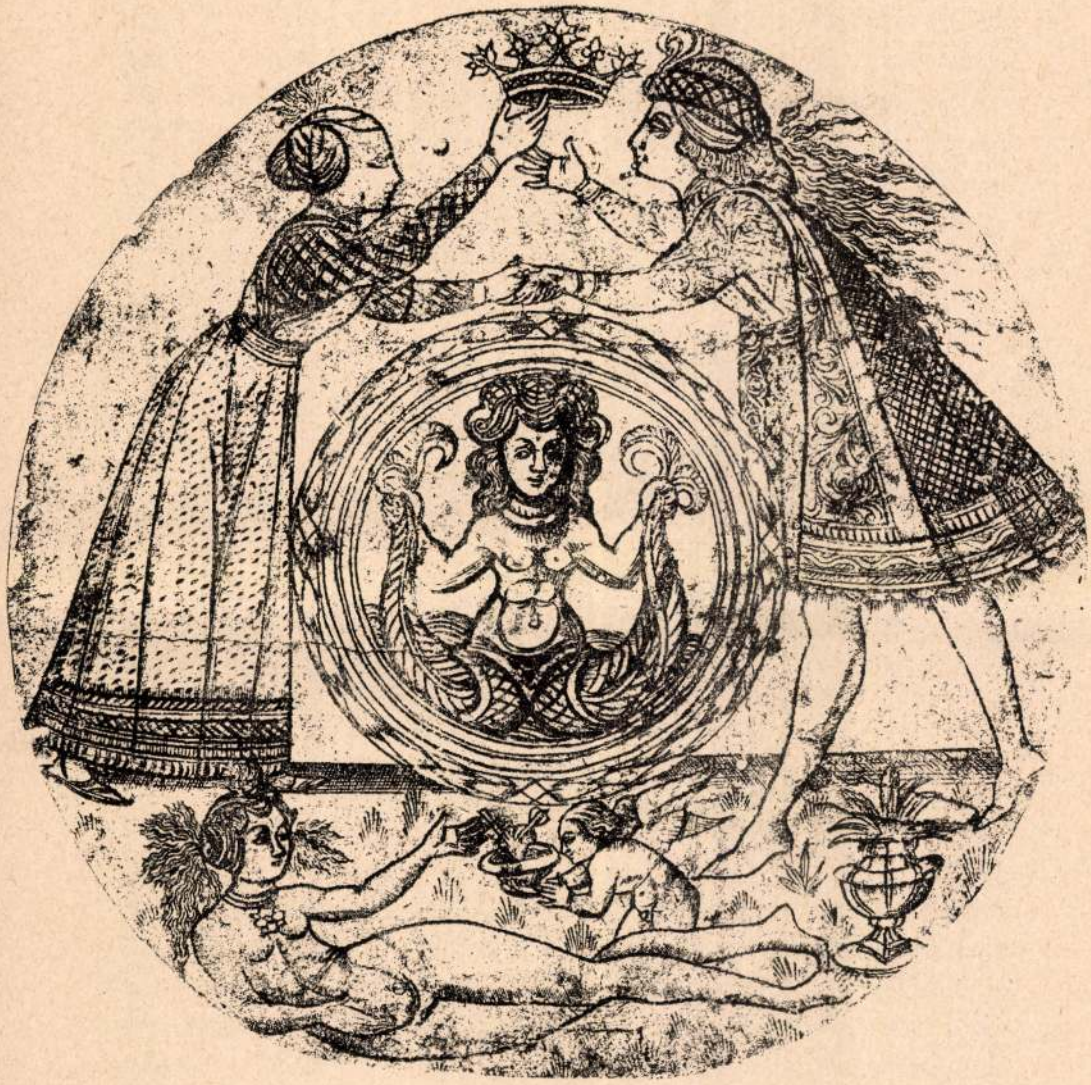

1. ábra.

RÉZMETSZET SANDRO BOTTICELLITŐL AZ ORSZÁGOS KÉPTÁRBAN.

ruházatot, mint inkább a rézmetszet legrégibb emlékeire, melyeket ő maga vagy rajzai szerint követője Baccio Baldini készítettek, s melynek eredetével a niellirozás eljárása oly szorosan összefügg. Erre nézve csak Vasari szavait idézhetem, melyeket

lényegükben a jelenkori kutatások igazoltak: «Ezen» — a niellirozásnál alkalmazott — «vésővel való metszésből eredtek a rézlemezek — *stampe di rame* — milyeneket manapság Italiaszerte, oly nagy számmal látunk olasz s német lenyomatokon — *carte* —; mert, mivel az ezüstöket, mielőtt őket niellóval kitöltötték, agyagban — *terra* — lenyomták és kénnel kiöntötték, a nyomtatók így reátaláltak a módjára, hogyan kell a préssel — *torculo* — lenyomatokat készíteni a rézlemezekről, milyeneket ők manap szemünk láttára nyomtatnak». [1]

Az 1. számu photozincographiában közlöm az országos képtár rézmetszetgyüjteményének egyik kincsét, hogy e lapok olva-

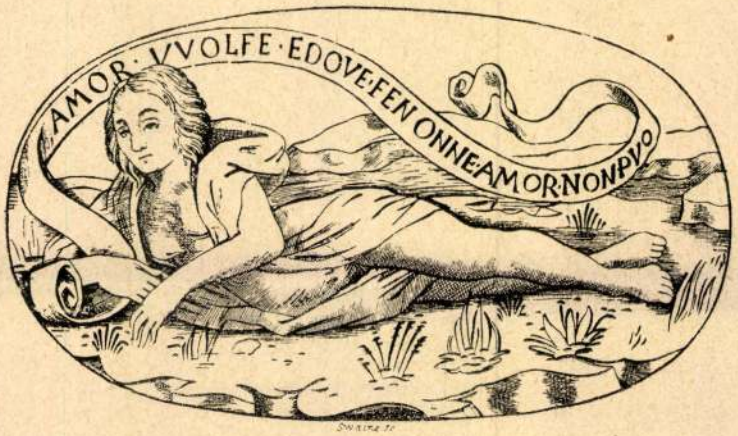

2. ábra.

RÉZMETSZET SANDRO BOTTICELLITŐL.

sóinak alkalma legyen autopsia alapján itélni, mennyire hasonlítanak késtokunk niellós alakjai a firenzei rézmetszés legrégibb emlékeire. A lap közepét kerek paizs foglalja el, melyet nád vagy iris levelekből font koszorú s ezen belül 5 vonal által képezett hornyolás kerít körül. A paizsban, velünk szemközt, vízen libegő, díszes hajviseletü sirenát látunk, ki két kezével halfark alakú lábainak végét fogja. A paizs alsó széle virágos réten áll. Előtte Venus fekszik; semmi ruha sem födi alakját; nyakán szalagról nagy boglár lóg, haja mesterséges fonatokban van elrendezve, ennek végei azonban a szellő következtében lobog-

[1] Vasari. *Le Vite* ed. Gætano Milanesi. Firenze. 1878. I. p. 209.

nak. Jobb karjára támaszkodik, bal kezét kinyújtja a két nyíllal átlött szív felé, melyet egy edényben a mélyen hajlongó Amor hoz neki; lábainál díszedényt látunk; ebbe virág van ültetve. Fölötte két alak áll, jobbra fiatal em-

3. ábra.
RÉZMETSZET BOTTICELLITŐL A DURAZZO-GYŰJTEMÉNYBEN.

ber, balra ifjú leány. Mind a kettő a XV. század firenzei divatának ékes viseletét hordja. A paizs fölé hajolva, baljaikkal kezet fognak, a leány jobb kezével nemesi koronát tart, mely felé az ifjú jobbjával nyúl. Lenyomatunk

kissé kopott — kivált a leány feje — s több helyütt szakadozott. Átmérője 0·1635 m. Az alakok elrendezése s a paizsnak kerete sejtetik, hogy e lap tányérdiszítés mintájául készült.

Bartsch, ki a bécsi Albertina igazgatója volt, úgy látszik a mi lenyomatunk alapján írta le e metszetet,[2] — mert sem Ottley, sem Passavant, kik az Eszterházy-gyüjteményt nem ismerték, nem tárgyalják, — s az ismeretlen régi olasz müvészek munkái közé sorolja. Ha azonban metszetünk Venusát összevetjük Sandro Botticellinek Venust ábrázoló képeivel a National Galleryben — N. 915,916 — a heverő ifjú leánynak Baccio Baldininek tulajdonított metszetével — Ottley *An Inquiry in to the Origin and Early History of Engraving* I. 353. N. 1. Bartsch XIII. p. 143. N. 1. Passavant *Le peintre graveur* V. p. 37. 68. Lásd a 2. számu ábrát. — az egész metszet elrendezését pedig a kerek lapokéival — Ottley i. h. p. 353—359. N. 2—11. Bartsch i. h. p. 143—147. N. 2—11. Passavant i. h. p. 36—37. N. 67—78. — melyek közül egy példány a Durazzo gyüjteményben, hol helyesen Sandro Botticellinek volt tulajdonítva — N. 957, lásd a 3. számú ábrát —, 1901 forinton kelt el, okvetlenül meggyőződünk, hogy lapunkat Botticelli maga, vagy rajza szerint Baldini készítette.

Midőn késtokunk eredetét, korát a lehetőség szerint így meghatároztam, nem fölösleges talán ha a sajátságos ötvöseljárást ismertetem, melylyel diszitésének legfontosabb része készült. E technika müvészi értékét és jellemét legügyesebben Vasari fejezte ki a következő szavakban: «A niello nem egyéb csak vonalos és festett rajz — *disegno tratteggieto e dipinto* — az ezüstön, olyan a milyent tollal szokás vonni s festeni.» A niello — *nigellum* — készítésének leírására már PLINIUS HISTORIA NATURALIS-ában akadunk;[3] megtaláljuk THEOPHILUS SCHEDULA DIVERSARUM ARTIUM-ában[4] is s a LIBER ERACLII DE COLORIBUS ET ARTIBUS ROMANORUM XII—XIII. században szerzett harmadik könyvének XLVIII. fejezetében;[5] késtokunk készítésének korához legközelebb álló időben azonban Benvenuto Cellini

[2] A. Bartsch *Le peintre Graveur*. 1811. XIII. köt. 109. lap. VI, 7. szám.
[3] Liber. XXXIII. 46.
[4] *Quellenschriften für Kunstgeschichte*. VII. ed. A. Ilg. p. 195.
[5] *Quellenschriften für Kunstgeschichte*. IV. ed. A. Ilg. p. 55.

tárgyalja az ötvösségről írt értekezésében, melynek idevonatkozó első fejezete igy hangzik:

«Végy egy unzia legfinomabb ezüstöt, két unzia jól tisztított rezet, és három unzia oly tiszta színólmot, milyet egyáltalán csak szerezhetsz; végre kis ötvöstégelyt, mely elég nagy, hogy a három fémet benne megolvaszszad. Először most az unzia ezüstöt s a két unzia rezet a tégelyben fujtatós-kemencze tüzének kiteszed s miután az ezüst s a réz jól megolvadt s összevegyültek, hozzá adod az ólmot. Ekkor gyorsan rántsd ki a tégelyt, fogódba végy széndarabkát s ezzel keverd az olvadt anyagot. Az ólom mindig némi habot képez, ezt tehát távolítsd el lehetőleg a szénnel, míg a három fém bensőleg s tisztán összevegyült. Tarts készen agyagpalaczkocskát — akkorát körülbelül, mint öklöd, nyilása pedig ne legyen nagyobb, csak újjadat dughassad belé —; ezt félig töltsd meg finomra törött kénnel, egyvelegedet pedig, mikor jó folyékony, mielőtt lehül, öntsd hozzá. Dugd be gyorsan egy kevés nedves agyaggal a palaczkot, s ezt fogd meg vastag vászon rongygyal vagy ócska zsákdarabbal s mielőtt kihül, rázd ide s tova. Mihelyt hideg, eltörvén az edényt, vedd ki az egyveleget s látni fogod, hogy színe a kén következtében fekete lett. Ügyelj egyébiránt, hogy a lehető legsötétebb ként használjad; a palaczk afajta lehet, minőt az arany és ezüst elválasztásához használnak. Az ide s tova rázás, mialatt az egyveleg a kénben meghül, arra való, hogy mentől bensőbben vegyüljön vele. Ezután öntsed Niellódat, mely most számos szemet képez, ismét a tégelybe, s olvaszszad meg kellő tüznél egy szemecske Borax-szal. Ezt kétszer, háromszor ismétled, s minden olvasztás után széttöröd az egyveleget, hogy szerkezetét megvizsgálhassad. Mikor ez végre elég finom s tömör a Niello használható lesz.

Most még meg kell téged tanítanom, hogyan kell a Niellót alkalmazni, szóval a niellirozásra, mihelyest egyetmást elmondtam a vésett lemezről. Ez arany vagy ezüst, mert más fémbe nem nielliroznak. Ha azt kivánod, hogy a niellirozás lyukacsok nélkül, simán és szépen mutatkozzék, úgy szükséges, hogy vésett lemezedet, előbb kifőzzed lúgban, melyet vízzel s mentől tisztább hamuval — legjobb a tölgyfa hamu — készítesz. Ha müved negyedóra hosszant főtt a katlanban, tedd friss, tiszta vízzel telt tálba s addig sikaljad új kefével, míg minden szennytől megtisztult. Azután erősítsed a lemezt egy vasrúdra, mely elég hosszú, hogy azt vele a tűzben kezelhesd; — hossza legyen körülbelül három arasznyi — *palma* — vagy akár hosszabb, akár rövidebb, a hogy az egyes esetnél a szükség mutatja. Vigyázz azonban, hogy a vas, melyre müvedet erősíted, a kelleténél sem vastagabb, sem vékonyabb ne legyen, hanem olyan, hogy mikor hozzáfogsz munkád tűzben való niellirozásához, egyenletesen melegedjék meg. Mert akár a vas, akár a mű maga előbb külön melegszik, semmi jót nem alkothatsz. Ennélfogva jól vigyázz e műveletnél. Törd meg most a Niellót üllőn vagy porphyrkövön, oly módon azonban, hogy fogóban vagy rézcsőben tartsd, nehogy elpattogjon; vigyázz s ne zúzzad porrá, hanem csak megtörjed, úgy, hogy a szemek köles vagy rókafü-szem nagyságnyiak s ne kisebbek legyenek.

A széttörött Niellót most tedd egy csészébe vagy mázas tálacskába s friss, tiszta vízzel mossad, míg a portól vagy egyéb piszoktól, mely talán a széttöréskor közéje keveredett, megtisztult. Mikor az megtörtént, född be vele a lemezt, melyet megvéstél, sárgaréz vagy rézlapátocskát használván és pedig úgy, hogy késhát vastagságban egyenletesen födje. Erre most egy kevés jól megtörött Boraxot hints, de óvatosan, hogy nagyon sok ne legyen; azután a szénre néhány darabka fát tégy, oly módon, hogy ha fujtatod lobbot vessen. Ha ezt megtetted, lassan-lassan tartsad müvedet mind közelebb az égő fához és ügyesen vesd alá a hő hatásának, míg észreveszed, hogy a Niello olvadni

kezd. Ügyelj, hogy mikor ez történik, a Niellót túlságosan ne melegítsed, s műved vörösízzóvá váljék; mert ha túlságosan meleg lesz, elveszti természetes mivoltát s meglágyúl annak következtében, hogy az ólom, mely a Niello legfőbb alkatrésze, kezdi aranyból vagy ezüstből készített művedet szétmarni. Így minden fáradságod kárba veszhet: épen olyan fontos tehát, hogy ezt gondozzad, mint az, hogy előbb a rajzod vésésével fáradoztál. Mielőtt a munkát befejezéséig kísérnők, időzzünk még egy keveset ez olvasztásnál. Tanácslom neked: mikor művedet a lángok fölé tartod és látod, hogy a Niello szétfolyik, tégy kezed ügyébe közepes vastagságú vassodronyt és ennek szélesre vert végét a tűzbe tartsad. Mihelyt a Niello olvadása kezdődik, ragadd meg a hevített vassodronyt, húzd végig a Niellón és igyekezz ezt — mintha olvadt viasz volna — a meleg sodronynyal mindenfelé elkenni, hogy mentől jobban kitöltse a vésett rajzot. Azután — mikor müved már lehült — finom ráspolylyal kezdjed a Niellót leszedni. Ha közel érsz ahhoz, hogy a ráspoly a lemez rajzát feltakarja, fektesd művedet tüzes hamura vagy ízzó szénre s mihelyt annyira megmelegedett, hogy kézzel meg nem foghatod, — sőt még kissé erősebben, — vedd kemény aczél simító vasadat és olajozd meg, aztán csiszold a Niellót, kezeddel annyira reánehezedvén, a mennyire a munka megkívánja, de mindig az egyes eset-parancsolta óvatosság szerint járj el. E simítás csak a végből történik, hogy bizonyos hólyagocskák beduguljanak, melyek a niellirozásnál néha mutatkoznak. Csak türelmesek legyünk, akkor némi gyakorlattal csakhamar sikerül e hólyagocskákat ismét teljesen eltüntetnünk. Most éles késsel fejezd be a vésett rajz feltakarását. Azután nedvesíts meg tripoliskövet és szénport vízzel és ezt beléig símára metszett nádpálczával — *Rohrstäbchen* — dörzsöld müveden, míg fölülete egyenletesnek és szépen csiszoltnak mutatkozik.

Ne csodálkozz, kegyes olvasóm, ha e leírással hosszadalmasan foglalkoztam; hiszen mondhatom, hogy még felét sem említettem mindannak, mire e művészetnél tekintettel kell lenni. Valóban ez egymaga egész embert vesz igénybe, ki semmi más művészetre nem adja magát. Ifjuságomban, tizenöt éves koromtól míg tizennyolcz éves nem lettem, sokat dolgoztam a Niello művészetében, mindig saját rajzaim szerint s munkáimmal nagy elismerésre tettem szert.[6]

II.

A következő rajzokban — 4. II, III. — rövid kardot mutatok be, mely báró Révai Ferencz fejedelmi bőkezűségéből lett a Nemzeti Muzeum tulajdona. Az egész kard hossza 0·645. Pengéje rövid — a középvonalon mérve hossza 0·51 — kétélü, hegyes, foglalatánál széles — 0·09 — ; mind a két oldalán végig két-két erős vércsatorna húzódik; s ⊥-alakú jegygyel van bélyegezve; alsó részén pedig alakos ábrázolások vésvék reá, melyeket a kard hegyét fölfelé tartva kell megtekinteni. Az aczél kézvédnek

[6] Benvenuto Cellini. *Abhandlungen über die Goldschmiede-Kunst und die Sculptur*. Uebersetzt von Justus Brinckmann. Leipzig. 1867. p. 50—53. E fordítást kellett használnom, mivel — tudtommal — Budapesten nem bírjuk az eredeti olasz kiadást.

— mely a középvonalon mérve 0·024 — karjai előre hajlanak a penge felé; az egyiknek csúcsa a másikétól 0·443-nyire fekszik. E kézvéd alsó, három lapba csiszolt fölülete vésett pikkelyekkel ékes; az oldalfölületek egyikén Medusa-fejet s alóla kiinduló leveles indát, a másikon meg díszedényt ábrázolt a

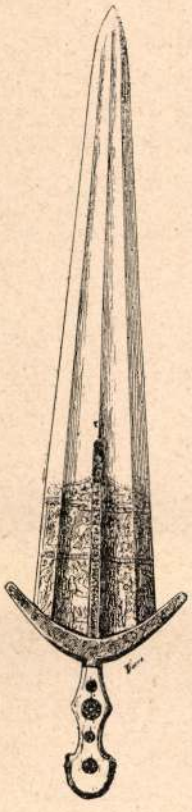

4. ábra. KARD A N. MUZEUMBAN.

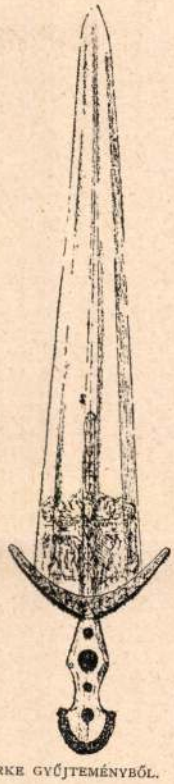

5, 6. ábra. SANGDEDEZ-EK A NIEUWEKERKE GYŰJTEMÉNYBŐL.

művész, mely mellett kétoldalt növénydíszből kiemelkedő sárkányfejek állnak. A markolatot két elefántcsont-lemez képezi, melyek két-két nagyobb s két-két kisebb áttört müves, lapos, kerek sárgaréz gombbal erősítvék a gerinczhez. Ez vörös rézből van öntve s meg van aranyozva; rajta e fölírást olvassuk:

PROPTER ✠ CANES ✠ ET
HOMINES ✠ BESTIALES

A markolat végét levél-díszszel és paizsocskákkal ékes, öntött, sárgaréz-lemez foglalja be.

Demmin — közkézen forgó kézikönyvében [7] — az ilyen alakú kardokat hibásan a török közé sorolja és ökörnyelvnek — *Ochsenzunge* — mondja. Eredeti elnevezését Édouard de Beaumont megállapította és megmagyarázta Nieuwekerke gróf gyüjteményének lajstromában [8] az ott 6. és 7. szám alatt felsorolt két kard leírásánál, melyeket olvasóinknak 5. és 6-tól számozott ábráinkban bemutatunk. Meghatározása így hangzik:

«*Cinquedea* vagy *cinquedita* ófranciaúl *sangdedez* vagy *sandedé*: «Velenczei divatú rövid kard, gúnyosan mondva» (Nel Duez szótára — Oudin szótára). — «Cinquedea, olynemü kard, minöket a velenczei nemesek viseltek» (Roquefort, *Langue française).* — «Aultres portoient daguenets, poignards, sangdedez» (Rabelais). — «Cinquedea. Spada corta, che i Veneziani dissero *cinquadea* quasi lunga cinque dita» (Grassi *Dict. mil).* — «Quand'ei l'incorse colla cinquadea» (Lippi).

«Az olasz *cinquadita* értelme *quinque digitalis* és valósággal öt újj hosszú vagy talán széles kardot jelent. A *cinquadea* velenczei tájszólás, mely *dito* — újj — helyett *deo*-t mond.» — Jelenleg néha helytelenül, alaptalan ötletből, *ökörnyelv*nek — langue de bœuf — nevezték a régi *sangdedez*-t: a fegyvert, melyet a XV., XVI. században «ökörnyelvvel», — olaszúl *roncone* vagy *lingua di bue* — jeleztek nagyon széles, lapos pengéjü hosszú nyeles fegyver — *arme de hast* —. 1680-nál régibb szótárban soha sem alkalmazták az *ökörnyelv* elnevezést a rövid velenczei kardra. A spanyoloknak egy újkori szavuk járása «valakivel ökörnyelvet nyeletni» annyit tesz: valakit megkéselni; ez az egyedüli nyom, mely arra utal, hogy a rövid kardra, a sandedére is használták a nevet, melyet itt tőle megtagadunk. A régi olasz írók egyaránt írtak *cinquedea*-t vagy *cinquedita*-t, s *cinquadita*-t vagy *cinquadea*-t; néha még másképp, úgy is írják: *cinquadra.*

A *cinquadita*-t vagy *cinquadea*-t — hüvelye alkotásának tanúsága szerint — a csipőnél nagyon rövid kötőről függélyesen lógva hordták, vagy pedig úgy, hogy egyszerűen keresztül húzták az övet a hüvely hátára felül odaforrasztott füleken.»

A penge mindkét oldalán, fölületének síma felső részét — hosszának mintegy két harmadát — a már említett két vércsatorna négy; bevésett, alakos ábrázolásokkal díszes alsó harmadát pedig öt részre osztja. Az öt rész közül a 0·157. m. hosszú középsőn, az egyik oldalon, e mondatot olvassuk:

FATIS ▿ RE ▿ REGITVR ▿ MORTALE ▿ GENVS

a másikon meg ezt:

OMNE ▿ SOLVM ▿ FORTI ▿ PATRA ▿ EST

Az e középső résztől jobbra s balra fekvő homorú és lejtős lapokat az alakos ábrázolások töltik el két sorban egymás

[7] *Die Kriegswaffen.* Leipzig, 1869. p. 421. és 427. N. 16, 17.
[8] *Gazette des Beaux Arts.* 1868. Vol. XXIV. p. 419, 420.

fölött úgy, hogy a penge mindegyik oldalán négy-négy mezőt látunk.

Az alsó mezők belső oldalukon 0·062, a külsőn 0·043. magasak; alul 0·04, felül 0.038 szélesek. Fölfelé lóhere alakú ívezettel végződnek, melynek összeszögellő sarkaiba egy-egy profilban álló fejecskét alkalmazott a művész. Ez ívezetre reá fekszenek a felső mezőket határoló, egyik oldalon félkörök alatt ülő négylevelü virágokkal, a túlsón két csík által képezett fonással ékes szalagok. E mezőket felül hasonló szalagok határolják, melyeken túl a kézvéd díszítését ismétlő leveles indákat látunk; a vésést ezután csipkézet szegi be. E mezők csipkézetestül belől 0·071, kívül 0·062 magasak; alól 0·038, felül 0·034 szélesek. Az alakos ábrázolások a következők:

I—II. *számú rajzunkon alúl, balra, a mező belső szélénél kezdve.* — Szárnyas Victoria, hatalmas lépéssel sietvén, nyitja meg az alakok sorát; előtte fiatal ember megy, ki jobb kezében póznát tart, melyen vért és paizsok lógnak. E két alak balfelé irányozza tekintetét; köztük s a néző közt bika (?) áll, melyet ifjú hős szarva tövénél megfogott; mögötte másik ifjú áll nyugodtan. Ez baljában kígyós pálczát, (?) — *caduceus* — jobbjában görbe kürtöt tart. Mindketten jobbra néznek.

II—III. *számú rajzunkon alúl, jobbra, a mező külső szélénél kezdve.* — Fiatal férfi, ki jobbjával magasra felemeli görbe kürtjét, siet a küzdelem szinhelyére; szemeit azonban nem a viaskodókra, hanem ellenkező irányba, jobb-felé fordítja. Előtte áll a küzdők csoportja: két férfi, kik közül tőle távolabbra esik az ifjú hős; ez *jobb* kezének heves mozdulatával megmarkolta ellenfele üstökét s a *baljában* tartott görbe kürttel hatalmas csapást mér ennek fejére, ki a rántás következtében előre hajlik s kezeivel tehetetlenül kapkod a levegőben. Végül: nyugodtan álló ifjú, ki jobbra tekint, balkezében póznára akasztott paizsokat tart; minthogy a mező szélére szorúlt, testének csak felét látjuk.

III—III. *számú rajzunkon alúl, balra, a mező külső szélén kezdve.* — Fiatal férfi áll velünk szemközt, arczát pedig balra fordítja. Mind a két kezében egy-egy görbe kürtöt tart; bal vállára hátul paizs van akasztva. A reá következő alak hátát fordítja felénk. Bal kezével magasan fönt megfogja a lándzsát (?), melyre támaszkodik; jobbjával rövid egyenes kardot döf mel-

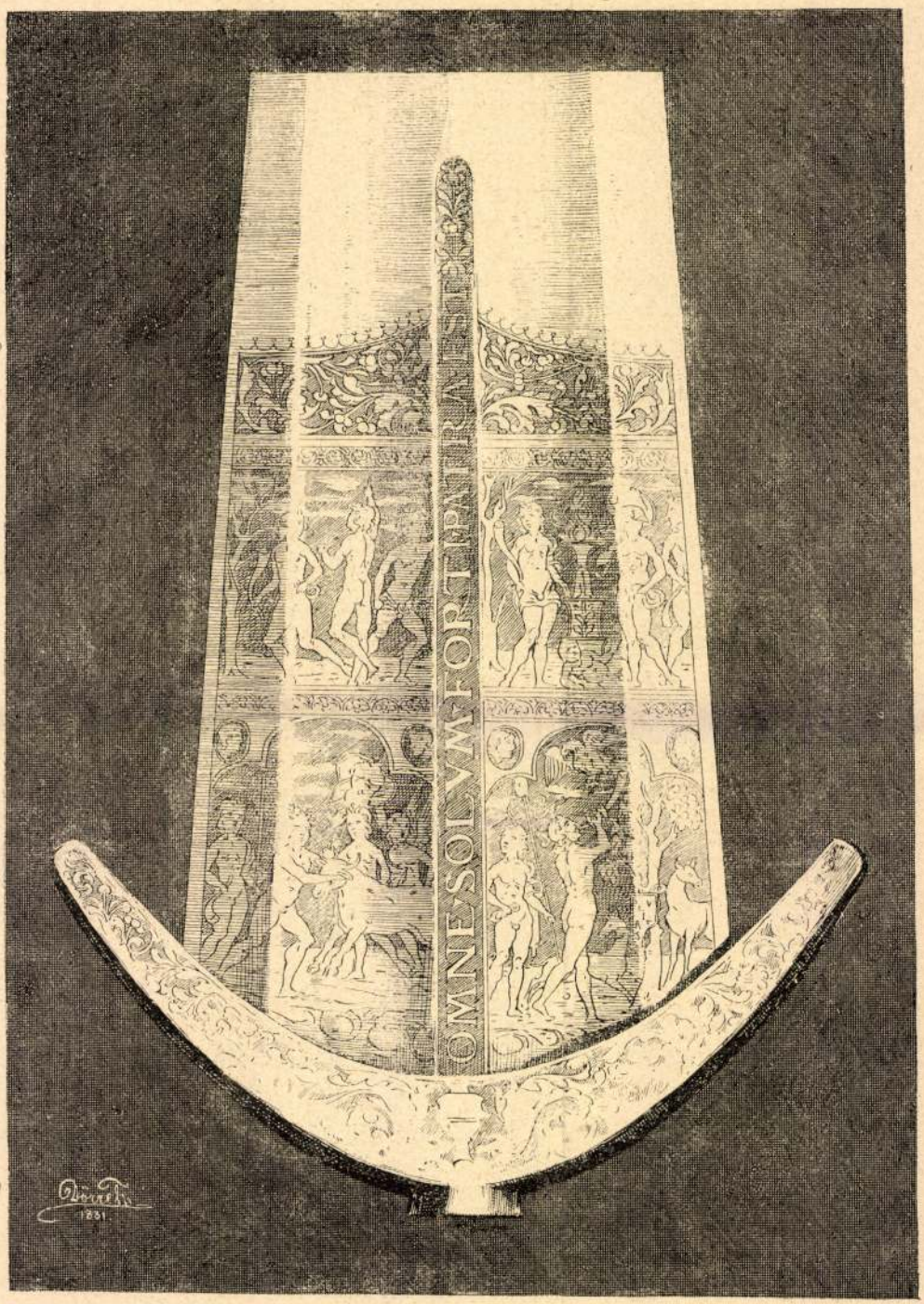

II. CINQUEDEA A NEMZ. MUZEUMBAN.

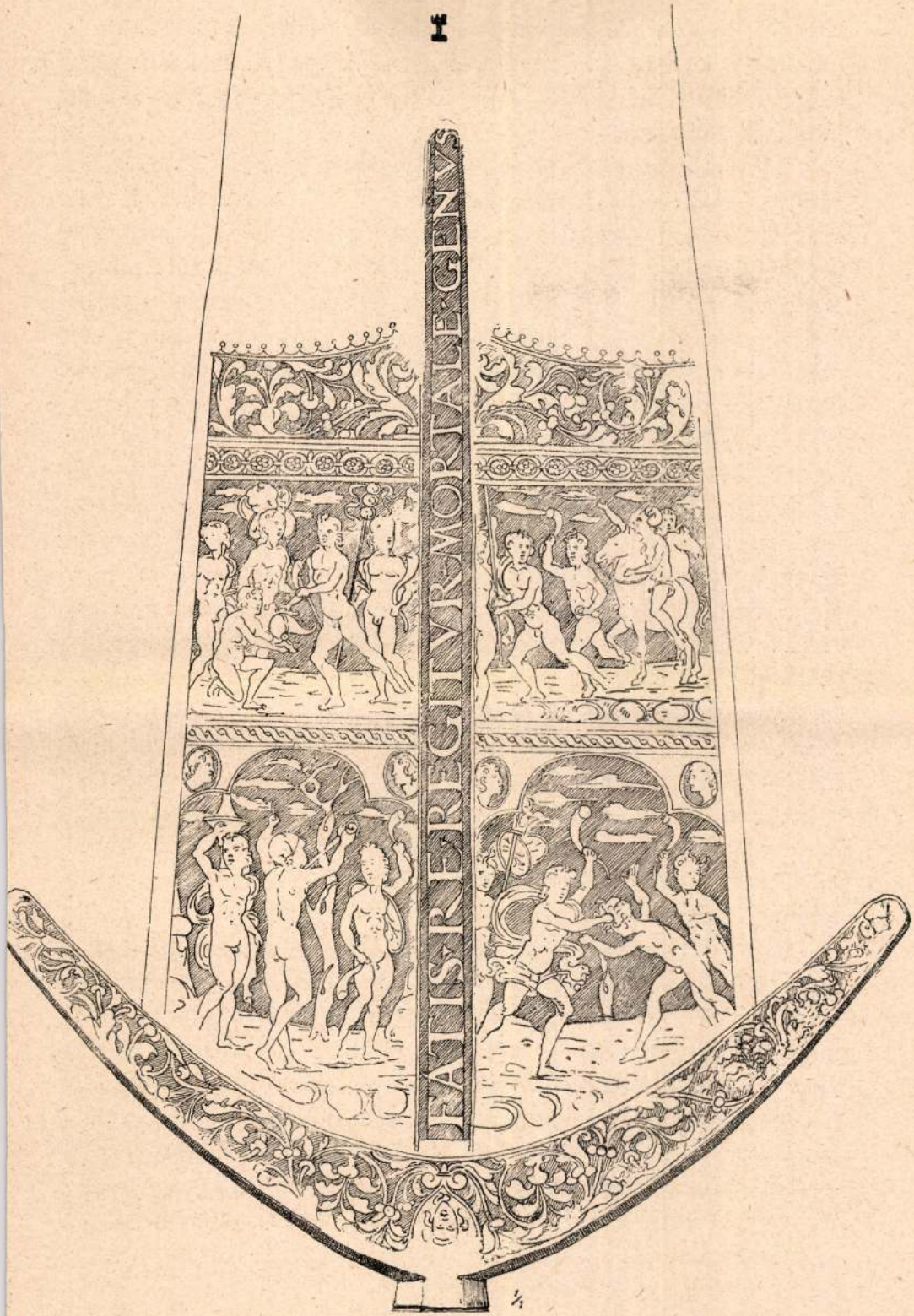

III. CINQUEDEA A NEMZETI MUZEUMBAN.

lébe (?). Fején sisakot visel (?). E két alak közt sokágú fatörzsöt látunk. A harmadik alak e mezőn: velünk megint szemközt álló, balra tekintő ifjú, kinek jobb vállán edény nyugszik, melyet jobbjával támogat.

IV—II. *számú rajzunkon alúl, jobbra, a mező külső szélén kezdve.* — Először öznek első része ötlik szemünkbe. Előtte lombos fa áll, melyen paizs csüng. Ezen egymás alatt és mellett e betüket vesszük észre: O (?), V, L, I, R, T, S. A fán túl: jobbra forduló fiatal férfi nagy görbe kürtöt harsogtat, lábainál vadászkutyája szökdel, feje fölött a levegőben hatalmas sas jelent meg. A mező belső szélén végre második ifjú áll; szemét balra irányozza; baljában hosszú póznát tart, mely nagy kerek lappal végződik és szalagokkal díszes.

V.—II. *számú rajzonkon fölül, balra, a mező belső szélén kezdve.* — Jobbra indúló fiatal férfi, ki fejét vissza, balfelé fordítja. Ezután a nézőnek hátat fordító alak áll, jobb kezével lándzsájára (?) támaszkodik, balkezében valami eszközt tart. A harmadik alak fiatal férfiú, ki balra indúl, mialatt a középső alakra visszapillant, jobbjában görbe kürtöt tart. A mező bal szélén lombos fa áll.

VI.—III. *számú rajzunkon fölül, jobbra, a mező külső szélénél kezdve.* — Két lovas alak közeledik a háttérből; az első már balra fordította lovát, jobb kezét magasra emeli, fején sisakot hord. Előttük két gyalogos siet balfelé; a hátsó: jobbjában görbe kürtöt, az első: jobbjában lándzsát, baljában görbe kürtöt tart. A mező belső szélén háttal felénk forduló, jobbra tekintő alak jobb felének körvonalait vesszük észre.

VII.—III. *számú rajzunkon fölül, balra, a mező külső szélén kezdve.* — Nyugodtan álló ifjú, ki balra irányozza tekintetét; mellette, a háttérben, másik ifjú bal kezében bal vállára támasztott póznát tart, melyre vért és paizsok akasztvák; szemeit az előtérben történő eseményre szegzi. A mező belső szélénél, szintén a háttérben, ifjút látunk, ki jobb kezében *signum*-ot, — három kerek lapban, szalagokkal díszített póznát, — balkezében görbe kürtöt tart, fejét jobbra fordítja. Az előtérben balra ifjú térdel, két kezével fogja a sisakot, melyet a vele szemben álló hősnek nyújt; ez jobbját a sisakon nyugtatja, baljával görbe kürtjét fogja.

VIII.—8. *számú rajzunkon fölül, jobra, a mező külső szélé-*

nél kezdve. — Görbe kürtöt tartó, balra néző ifjú balfelének körvonalait látjuk. Mellette, sisakos fejét jobbra fordító ifjú áll velünk szemközt; ez jobbkezével fogja a póznát, melynek végéről paizsok csüngenek. A mező közepén a háttérben oltárt látunk; melyen hatalmas lángokkal lobog a tüz. Tövénél az előtérben gyermek fekszik. Az utolsó alak megint szemközt fordúl velünk, szemeit kissé balfelé irányozza, jobbjában görbe kürtöt tart. A mező belső szélét fatörzs határolja. — Az összes jelenetekben szereplő alakok meztelenek, csak némelyeknél libegnek hátuk mögött keskeny, csaknem szalaggá összezsugorodott palástok.

E hosszadalmas, aprólékos leírást az a körülmény tette szükségessé, hogy a jelenetek értelmét pontosan meghatároznom s összefüggésöket egymással fölismernem nem sikerült. Úgy rémlik előttem, mintha az I. mező alakjaiban Hercules küzdelmére a krétai bikával, a III. mezőéiben Lucretia halálára, a VII. mezőéiben pedig Achilles kalandjára Skyrosban ismerhetnénk. A többi alak jelentőségéhez még hozzávetést sem koczkáztathatok. Az ábrázolások pontos vizsgálásánál azonban bizonyos körülményeket észlelhetünk, melyek némi következtetést engednek eredetükre és megmagyarázzák, hogy miért nem fejthetjük meg őket. A jelenetek szélein álló alakok többnyire csak részben láthatók; egyes tagjaik: kezek, lábak nem fértek a mezőre, sőt a II., V. és VIII. mezőn az alakok teljes fele hiányzik; úgy, hogy mozdulataikra alig ismerhetünk reá. E tény azt sejteti, hogy a jeleneteket nem a kard vésője alkotta, hanem hogy ő mintákat másolt, melyeket mezőire alkalmazott, a nélkül, hogy sokat törődött volna jelentőségükkel, illetőleg azzal, hogy a rendelkezésére álló helyen elférnek-e? A kegyes olvasó bizonyára észrevette, hogy a leírást a kard egyik oldalának közepén kezdtem, — az egyes jeleneteket majd a belső, majd a külső széltől kiindúlva szemléltem; — második mezőnek a túlsó oldalon jobbra fekvőt vettem, s a jelenetek egymásutánját a kardot balról jobbfelé forgatva követtem. Ennek oka az, hogy ily sorrendben az ábrázolások szalagot képeznek, melyben az egyes jelenetek közepe felé tartó, de tekintetökkel hátraforduló alakok nem az üres térbe, hanem az előző vagy következő jelenetre néznek. Azt is észlelhetjük, hogy a mit alakjaink kezeikkel cselekesznek, azt épp úgy a

másikkal tehetnék — egy eset kivételével. Ez egy esetben azonban nyilvánvaló, hogy kardunkon a helyes mozdulatnak ellenkezőjét látjuk. A II. mezőn az ifjú hős *jobb* kezével ragadta meg ellenfele haját s a *bal* kezében tartott kürttel sujt reá. A természetes mozdulat az, hogy *bal* kezével fogja az üstököt s *jobbjával* kezelje fegyverét. E körülményekből bizton következtethetjük, hogy a véső mintájául niello vagy rézlemez papírlenyomatát használta. A legrégibb niellisták vagy rézmetszők sokáig nem ügyeltek arra, hogy a mit a lemezre vésnek, az a lenyomaton fordítva jelenik meg. Ennek eredménye az, hogy lenyomataikon alakjaik mozdulata épen ellenkezője a szándékoltnak, hogy balkezükkel teszik mindazt, a mit jobbjukkal kellene; s hogy az előforduló fölírásokat mind csak hátrafelé olvashatjuk.

A niello-lenyomatokat az ötvösök eredetileg pusztán azért készítették, hogy a vésés haladásáról számot adjanak maguknak. Ebből magyarázhatjuk, hogy a legtöbb niello-lenyomat alig egy-két példányban ismeretes. Csakhamar azonban a kitünőbb művészek, például valószínüleg már Francesco Raibolini — *il Francia*, 1450—1517 — és követője Peregrino, ily nyomatokat mintalapokúl készítettek az ötvösök számára. Ezek, ha szolgaian utánozták a mintalapokat, úgy vésték az ábrázolást a hogy meglátták s nem fordították vissza. Ez esett meg kardunk készítőjén is. A niello-lenyomatok e szerint a legbensőbben függnek össze a renaissance ötvösségével. Rajtuk — Passavant 859-et lajstromozott — tanúlmányozhatjuk legkönnyebben az akkori aranyművesek ízlését, mivel leghíresebb remekműveik tönkre mentek: beolvasztották őket nagy belbecsök következtében. Fölhasználom tehát az alkalmat, hogy olvasóinkat megismertessem az öt niello lenyomattal, melyek közül négyet az országos képtár rézmetszetgyüjteményében őrzünk, egy pedig magántulajdonom. Mind az ötöt photozincographiában közlöm, mely teljes hüséggel ismétli ugyan a rajzot, de az eredeti lenyomat vonásainak bámulatos finomságát és gyönyörü fekete színét mégsem juttatja érvényre.

7. számú ábránkon bemutatom a birtokomban levő niellót. A boldogságos szüz szemközt ül velünk, magas talapzaton emelkedő díszes trónuson. Feje fölött, melyet kendő takar, dicsfényt látunk; köntöse testhez álló; kezeivel a bal térdén

287. szám és V. köt. 214. lap 48. szám alatt — e lapot tárgyalva, említi, hogy két példánya ismeretes a Bruxelles-i, egy pedig a Malaspina-gyüjteményben. A Durazzo-gyüjteményben is volt egy — N. 2912 — mely 601 forinton kelt el.

10. ábránkon háborgó vizet látunk. Három delphin úszik benne. Ezek hátukon paizsot hordanak, melyen három, balra tartó nő áll. A középső csaknem teljesen meztelen, csak jobb vállán s bal csuklójánál vesszük észre palástjának nehány ránczát. Ő és két kisérője egyik kezükkel hatalmas vitorla csücskeit tartják, melyet a lap bal, alsó sarkában észrevehető fej fuvallatával domborúan kifeszít. A levegőáramlat erősen lobogtatja a vitorlán levő szalagokat, a nők haját s a két kísérőnek bő chitonát. Ezek közül az, mely a lap jobb széléhez áll közelebb, élénk mozdulattal emeli föl kezét, mintha örömmel eltelve a távolba integetne. Az ábrázolást kettős vonalak alul s két oldalt egyenesen szegik be, fölül pedig hullámosan kanyarognak s csúcsívben szögellnek össze. A lap alsó szélén két lombos ág közt látjuk Peregrini jegyeit: O · P · D · C — *Opus Peregrini De Cesena*, vagy *De Cento*. — A papír 0·0525 magas, 0·0335 széles; a vésett fölület a keretben mérve 0·049 magas, 0·0305 széles. A lenyomat kissé kopott, nem oly kiváló, mint a többi három. Passavant — i. h. I. köt. 281. lap, 303. szám, 324. lap, 666. szám[12] és V. köt. 215. lap, 53. szám — s a Durazzo-gyüjtemény lajstroma — 2928. szám — e lapon a hajózásra vonatkozó allegoriára ismernek; a ki azonban a XV. század végső évtizedeiben Itáliában festett classicus jeleneteket — például Sandro Botticelliéit — alaposan ismeri, tüstént megismeri itt Venus születését, az *Anadyomene*-t, kit a Nereidák kisérnek a parthoz. Passavant e metszetnek két példányát említi: egyet Bristolban a Sykes-féle gyüjteményben, a másikat pedig a Bruxelles-iben. A Durazzo-gyüjtemény lenyomata 405 forinton kelt el.

Ezen, niellókat tárgyaló czikkem leghelyesebb befejezéseül Burty szellemes megjegyzéseit idézhetnem, melyekben ő oly finoman fejtegeti e ritka müvek értékét és müvészi becsét.[13]

[12] Itt Passavant a berlini gyüjtemény jelenkori papirosra nyomtatott példányát leírván, mondja: «Trois femmes sur des tortues(!) Celle du millieu *ressemblant* à une Vénus» stb.

[13] *Gazette des Beaux Arts*. I. köt. p. 342—343.

kifejezése nem oly bájos s az alakok és a talaj domborítása nem oly erőteljes. Az előtérben levő nehány füszál s a mester jegye hiányzanak rajta; méretei is valamivel kisebbek a mi példányunkéinál, csak 0·06 magas s 0·03 széles. Langalerie úr Burty idézete szerint Peregrininek tulajdonította a munkát;[11] Burty ellenben a niellóban, mely bizonyára egyik legsikerültebb müve Peregrininek, e müvész mesterének, Franciának, elökelö modorára vélt ismerni. E vitás kérdést nyomatunk, melyen a monogramm rajta áll, Langalerie javára dönti el. A Durazzo-gyüjteményben szintén volt egy lenyomat — N. 2929, kissé hibás és kopott példány — mely helyesen viseli a lajstromban a «Hercules és Múzsa» czímet; ezen is hiányzott a mester jegye. 420 frton kelt el.

9. számú ábránkon virágos mezőben három antikos ízlésü bő ruhába öltözött, lobogó hajú leány kezetfogva tánczol, bal-

9. ábra.
NIELLO AZ ORSZ. KÉPTÁRBAN.

10. ábra.
NIELLO AZ ORSZ. KÉPTÁRBAN.

felé irányozva lépéseiket; a két szélsö, szabadon maradó kezében babérágakat emel föl magasra. A háttér sötét. Fölül középütt console-t látunk; ebből jobbra-balra egy-egy félkörív kanyarodik ki, az összeszögellésök által szabadon maradó sarokban kerek ablak nyílik. Az egészet egyszerü vonal kereteli, mely alatt Peregrini jegyét, a P-t látjuk. A papír magassága 0·05, szélessége 0·042; a vésett fölület pedig a kereten belül mérve 0·047 magas, 0·0405 széles. Passavant — i. h. 281. lap

[11] U. o. p. 341. Langalerie müvének czíme: «*Notices sur l'art de nieller et sur la découverte de quelques empreintes de nielles du XV-e siècle*».

kezével palástja szegélyét, keresztjét — melyben fölül karikában bárány áll — s mondatszalagot tart; ezen a következő szavakat olvassuk visszafelé: ECE · AGNVS. Kettős, két-két vonallal húzott keret fogja be az ábrázolást, a külső keret jobb széle azonban hiányzik. A papír magassága 0·0715 m., szélessége 0·0345 m., az ábrázolás maga, a keret belső vonalain mérve 0·066 magas, 0·03 m. széles. E niello-lenyomatot Bartsch *Le peintre graveur* XIII. köt. 53. lap 8. szám alatt, Ottley *An Inquiry in to the Origin and Early History of Engraving* I. köt. 336. lap, 8. szám alatt, írja le, Passavant pedig *Le peintre Graveur* I. köt. 278. lap 170. szám alatt tárgyalja: «E niellot nem Peregrini készítette, mivel a redőzet stylusa nem elég jó. Jelenkori másolata a British múzeumban létezik.»[9] Durazzo őrgróf gyüjteményében lenyomatunknál valamivel élesebb példány volt — N2842 — keret nélkül, mely a gyüjtemény árverésén 751 forinton kelt el.

8. számú ábránkon fiatal férfit és nőt látunk. A férfi balra fordított arczélben áll; fején babérkoszorút visel, jobb karjáról oroszlánbőr lóg, balkezében böségszarut tart. A nő velünk szemközt áll, fejét kissé balra fordítja, bal karján nagy lantot tart, jobb kezével hátán lógó köntösének csücskét fogja. A két alak kopár talajon áll — csak legelöl vésett nehány füszálat a művész — melynek hajlását vonalak jelzik. A háttér sötét. Az alakok feje fölött lobogó végü szalagokkal megkötött levél s gyümölcsfüzér csüng. Az ábrázolást kettős vonal kereteli, mely alatt Peregrini jegyét, P-t látunk. A papír magassága 0·063, szélessége 0·031, az ábrázolás a belső vonalaktól mérve 0·0575 magas, 0·028 széles. Passavant e niellót a Langalerie úr gyüjteményében, Orléansban levő lenyomat szerint írja le — I. h. 322. lap N. 656 — melyet Ph. Burty tárgyalt és közölt Gaucherel szép rézkarczmásolatában a *Gazette des Beaux Arts*-ban.[10] E példány, úgy látszik, kevésbé szép az országos képtárbelinél, kivált a fejek

8. ábra.
NIELLO AZ ORSZ. KÉPTÁRBAN.

[9] Másodszor is szól róla V. köt. 219. lap, 74. szám alatt.

[10] I. kötet. 1859. p. 336—343.

ülő Jézuskát támogatja, ki jobb kezében virágot (?) tart, bal kezét pedig áldásra emeli és a trónus baloldalán álló Keresztelő Szent János felé fordúl. Ez, egyszerű szörköntösbe öltözve áll, kezeit imára összetéve: bal vállához támasztja keresztjét; fején dicskör van. A trónus túlsó oldalán szent Jakab apostolt látjuk, ki hosszú köntöst s bő palástot visel, jobbjában könyvet

7. ábra.
NIELLO PULSZKY KÁROLY GYÜJTEMÉNYÉBEN.

8. ábra.
NIELLO AZ ORSZ. KÉPTÁRBÓL.

és zarándokbotot tart, balját áhítatos mozdulattal teszi keblére. A trónus talapzatának fokán guitározó angyalocska ül, fölül, a trónustól jobbra-balra, felhők közül előtünik két angyalocska s összetett kézzel imádkozik. A trónust fölül voluták közt középütt cherubfej díszíti. E lenyomat, úgy látszik, a vésés befejezése előtt készült, mivel az alakok csak körvonalozvák: semmi árnyékolást sem látunk rajtuk. A lap fölül félkörben végződik, 0·0695 m. magas és 0·041 széles. Passavant — i. h. 302. lap, 540. szám alatt írja le a velenczei Albrizzi-gyüjteményben levő példány szerint, melyet Duchesne 70 louis d'or-ra becsült.

7. számú ábránkon Keresztelő Szent Jánost látjuk. Virágos mezőben áll, melyet hátul meredek dombok határolnak. Ezeken jobb és baloldalt két-két fa nőtt. A levegő sötétre van vésve, csak fölül fehérlik benne két felhő. A Szent teveszőr köntöst s e fölött palástot visel. Fején dicsfényt látunk. Jobb

szerezte és így a további szétrombolástól megóvja; hasonlókép készül a dévai régi várat megszerezni a kincstártól, gondoskodván annak fönmaradásáról, a mi szintén igen örvendetes, mert ez érdekes középkori vár az idők viszontagsága daczára még fölismerhetően tünteti föl középkori állapotát és sok történeti mozzanat füződik falaihoz.

Látnivaló, hogy e derék egyesület nemcsak iparkodik kitüzött nemes czéljai felé, de alig tízéves fönállása óta sok hasznot hajtott a tudománynak s a hazának.

Tagjainak száma ez idő szerint 21 tiszteleti, 77 alapító és 141 évdíjas, egészben tehát 239 tag. *x. y.*

AZ ERDÉLYI HONISMERTETŐ EGYESÜLETNEK az 1890/91-iki társulati évben volt 28 tiszteleti és levelező tagja, alapító tagjainak száma 34-re emelkedett, fizető rendes tagja volt 632, egészben az előbbi évi 715-ről 694-re szállott alá a tagok száma. Tartalékalapjának bevételei voltak 4133 frt 57 kr.; cselekvő vagyona 13.354 frt 20 krra emelkedett; az «alapítványi alap» tiszta állománya volt 4431 frt 88 kr.; a rendelkezési alap tisztán 4109 frt 07 krra ment. Három külön tudományos alapját a társulat az elmúlt évben nem vette igénybe, mert az erdélyi németekre vonatkozó okmánytár első kötete csak a legközelebbi évben fog sajtó alá menni; új tudományos ásatásokra az egylet nem költött és az «erdélyi egyházi műemlékek» kiadványából csak ezután fogja megindítani a második sorozatot. A közzétett jegyzőkönyvi kivonatokból mint érdekes mozzanatot kiemeljük, hogy az érdekes rosenaui vár szakszerű fölvétele és közzététele már megindult és hogy Reissenberger Lajos a nagyszebeni ötvösök jelző bélyegeit a hiteles lenyomatokból összeállította és közzé fogja tenni. *ab.*

A SÁRKÁNYT ÖLŐ SZENT MIHÁLY.
Középkori dombormű bronzból a nemzeti múzeumban. Term. nagys.

Arch. Ert. 1891

idomu vaskardot Orsováról. A VII. szekrény festői elrendezésben 40-nél több XVI—XVIII. századi fegyvert tüntet föl; a VIII. szekrényben Nagybecskerekről való délszláv ékszerleleteket és az ismeretes ernesztházai lelet ékszereit látjuk, végül a IX. fali szekrényben több modern szobrocska közepette domborműves Mithras-táblát találunk.

A középső tárlóban vannak: gyűrű-gyüjtemény, a dettai IX—XII. századi temetőben lelt sok érdekes apró ékszer, két népvándorláskori aranyfülbevaló s talán a legszebb és legbecsesebb ékszer egy gazdagon zománczozott antik fibula a vingai vasúti bevágásból.

Egy kissebb mellékszobában az ékszergyűjtemény jelentékeny része van közszemlére téve, az emeleti nagy teremben a könyvtár s a képtár fejezi be a már most is majdnem túl tömött muzeumi termek gazdag gyűjteményeit, melyekben oly nagy része volt azon férfiunak, kinek sikerült arczképei diszítik a földszintet s az emeletet. *H. J.*

A HUNYADMEGYEI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT kiadta hatodik évkönyvét az 1889/90-ik évekről, melyet Majland Oszkár titkár szerkesztett. A 144 lapra terjedő kötet tartalma változatos és érdekes. E helyütt leginkább azon közleményeket emeljük ki, melyek szakunkba tartoznak. Gróf Kuun Géza lendületes elnöki beszéde nyitja meg a sort; Király Pál, a buzgó Mithras-kutató, ismerteti a Sopron közelében 1866-ban Rákoson földerített Mithræumot, melyről annak idején dr. Kenner is értekezett. Ugyancsak Király tollából kapunk egy polemikus természetű czikket Dacia nyugoti határáról s a határvédelemről, mely e folyóirat más helyén talál majd méltánylásra. Legfontosabb Téglás Gábor tájékoztatója a dévai muzeumról, mely múlt évi április óta újabb megfelelő helyen van és már is négy szobát tölt meg. Leggazdagabbak benne a római emlékek sorai és a muzeum méltó büszkeségét képezik a második szobában fölállított Mithras-emlékek, melyeket a társulat az egykori sarmisegethusai főváros területéről szerzett; úgyszintén érdekesek a Malagbel, Bebellahamon, Benefal és Manavat keleti nap- és illetőleg holdistenségek tiszteletére fölállított emlékek. Egy szoba teljesen a föliratos bélyegeknek van szentelve, melyeket Dacia területén létezett katonai és polgári telepekről nagy gonddal gyűjtöttek össze a muzeum intézői. Az őskori, valamint a középkori emlékek gyűjteménye aránylag sokkal kevésbé jelentékeny, de remélhető, hogy idővel ezek is gyarapodni fognak. Van egy ethnographiai gyűjtemény kezdő magja is, melyre ez érdekes megye még sok anyagot fog szolgáltatni. Van éremgyűjtemény, leginkább a megye területén lelt érmekből és végül szakkönyvtár és levéltár egészíti ki a gyűjtemények sorát.

Az utóbbi évek óta a közoktatásügyi miniszterium évenként ásatásokra szánt bizonyos összeggel támogatja a társulatot, minek következtében úgy Várhelyen, mint más alkalmas pontokon szakszerű ásatások folytak, a mi annál örvendetesebb, mennél ritkábban akad az országban ily ásatásokra költség és kedvező alkalom.

A múlt évben a társulat a várhelyi amphitheatrumot tulajdonul meg-

volt az első tudományos ősrégészünk, ki iskolát alapított, csakhogy számos tanítványa közül némelyek könnyen vették az új tudományt s megelégedtek a felületes dilettantismussal. Maga az ősrégészeti tudomány még új, folyton fejlődik, új meg új hypothezisek állíttatnak fel s czáfoltatnak meg új meg új leletek nyomán, nehéz tehát lépést tartani a különböző nemzetek skandinávok, francziák, németek, angolok vizsgálódásaival, mióta ezen tudomány egész Európában divatossá vált. Mind ennek következtében Rómernek is sok állítása elavult, módosúlt és folyvást kifejlik.

Az 1876-ik évben Rómer kezdeményezésére Budapesten tartott VIII-ik nemzetközi ősrégészeti congressus adta meg nálunk a föllendülést az ősrégészeti kutatásoknak. Az «Archæologiai Értesítő» volt ezeknek fő organuma. Reméljük, hogy az archæologiai társulat vidéki vándorgyűlései meg fogják kedveltetni a szép haladásnak indúlt tudományt s hozzá fognak járulni ősrégészeti kincseink gyarapításához és ismertetéséhez.

A megye mélyen tisztelt főispánja s alispánja és a város polgármestere, kik a közművelődési mozgalmaktól soha el nem maradnak s a régi város közönsége hagyományos vendégszeretettel fogadta tudományos vendégeit, kiknek szíves érdeklődéseért ezennel szíves köszönetünket jelentjük. Éljenek!

Majd *Thomka Gyula* olvasta fel értekezését Zólyom vármegye őstelepeiről, melyet folyóiratunk jelen száma közöl, s melynek kapcsán számos érdekes régiséget mutat be.

Majláth Béla választmányi tag az értekezés befejeztével a választmány nevében köszönetet mond Thomka Gyula úrnak s másod sorban Leustách Lajos főszolgabirónak, a megye régiségeinek fölkutatásáért s a jelen vándorgyűlés megtartásáért, mely első sorban az ő buzgólkodásuk eredménye.

Végül titkár tartja meg zárbeszédét, melyben összegezi a kirándulás eredményeit s annak tudományunkra való fontosságát fejti ki, midőn köszönetet mond a vármegye és a város közönségének, egyszersmind jelzi, hogy a szakemberek még sokszor föl fogják keresni a pusztavár nagy érdekű romjait s azért a búcsú a viszontlátásra szól.

Majd előterjeszti a megválasztandó tagok névsorát, melynek folytán ez alkalommal tagokúl megválasztattak: *Zólyom sz. kir. város*, *Beszterczebánya sz. kir. város*, *Csipkay Károly* alispán, *Bittera Kálmán* Beszterczebánya város polgármestere, nemeskéri *Kiss Pál*, országgyűlési képviselő, *dr. Csipkay István* közjegyző, *Verebélyi Imre* gyáros, *dr. Graber Károly* ügyvéd, *Stech Lajos* gyógyszerész, *Drottner Pál* ügyvéd, mindannyian Zólyomban, továbbá ebeczky *Tihanyi Dénes* Zólyom-Radványból, *Ferenczy Ödön* szolgabiró Beszterczebányán, *Matunák Mihály* káplán Nagy-Szalatna, *dr. Demjanovich Emil* orvos Budapest, *Zuckermandl Izor* m. kir. postamester Rohrbach és *Windisch Antal* gyógyszerész Sopron.

Az ünnepélyes ülés lelkes hangulatban oszlott szét. Délután 2 órakor 100 terítékű bankett következett, hol számos pohárköszöntő mondatott s a mely víg czigányzene mellett a késő délutánba nyúlt be, mígnem a d. u. 5 órai gyorsvonattal az egész társaság a legkedvesebb emlékekkel tért vissza Budapestre.

Dr. Szendrei János,
titkár.

Arch. Ért. 1891

AZ ORSZÁGOS RÉGÉSZETI ÉS EMBERTANI TÁRSULAT, folyó évi szeptember hó 29-én tartotta a m. tud. akadémia heti üléstermében a nyári szünidők után első ülését. Pulszky Ferencz elnöklete alatt jelen voltak : dr. Czobor Béla, dr. Frölich Róbert, dr. Boncz Ödön, dr. Pósta Béla, Darnay Kálmán, Dedek Crescens Lajos választmányi tagok, Lipcsey József pénztárnok, Milecz János, Kunvári Fülöp, Nyáry Sándor, dr. Szombathy Ignácz, Stigliczy Jenő s más 15 hallgató. Az első értekezés *Darnay Kálmáné* volt «Sümegh vidékének őskori agyagiparáról és a galamboki bronzleletről», melyet helyette a titkár olvasott föl, bemutatva az érdekes bronzleletet s számos hamvadret és őskori cserépedényt a csabrendeki sírmezőről, valamint egy vörös agyag-fajt, mely Sümeg vidékén nagy mennyiségben fordul elő s mely tökéletesen azonos a terra sigillata edények anyagával, úgy hogy igen valószinű, miszerint az itt közelben lakó rómaiak ilyen edényeiket ezen anyagból gyártották.

Ezután *Pulszky Ferencz* elnök mutatta be az újabb régészeti leleteket a n. múzeum régiségtárának legújabb szerzeményeiből, köztük egy óriási vörös réz csákányt és több érdekes bronz tárgyat.

Majd titkár tett jelentést első sorban a zólyomi kirándulásról, melynek kapcsán a társulat Zólyom vármegye és Zólyom sz. kir. város közönségének a lelkes fogadtatásért köszönetet szavaz, nem különben Thomka Gyula és Leustách Lajos főszolgabirónak az ottani főrendezőknek.

Jelenti továbbá, hogy a stomfai castrum teljes kiásatására *Gond Ignácz* lelkész tagtársunknak, *Lanfranconi Enea* 200 frtot ajánlott föl, minek folytán ott az ásatás már folyik is. A társulat e nemes lelkű ajándékért is köszönetet szavaz.

Jelenti továbbá, hogy *Hampel József* Bronzkorának II-ik kötete munkában van s a jövő évi tagilletmény fejében, valószinűleg már május havában szét fog küldetni.

A tagválasztás folyamán *dr. Thim József* járásorvos Titelben és *Brenner Ferencz* takarékpénztári tisztviselő Esztergomban választatnak meg.

Végül a pénztári kimutatás olvastatott föl, melyet e füzet borítékán közlünk.

Elnök köszönetet mondván *Darnay Kálmán* választmányi tagnak szíves fáradságáért és buzgalmáért, hogy leleteit személyesen hozta fel, — miután a jegyzőkönyv hitelesítésére dr. Czobor Bélát és Darnay Kálmánt kérte föl, az ülés véget ért.

Dr. Szendrei János,
titkár.

A NEMZETI MÚZEUM RÉGISÉGTÁRÁNAK GYARAPODÁSA 1890-ben. III. közlemény.* *Antik csoport :* Somogymegyében Gyékényesen a kavicsbányában lelt római votiv-oltár végső töredékét a 258-ik esztendőből Kr. u., a zákány-kaposvári m. kir. államvasúti osztálymérnökség ajándékozta. Várhelyről való téglatöredéket, melyen a legio quarta Flavia Felix bélyege olvasható, csere útján szereztünk. Ó-Szőnyön lelt tabula hon. missionis töredéket Voetter Ottó úr ajándékozott. A Vácz-

* A II. közlemenyt lásd 282—283. l.

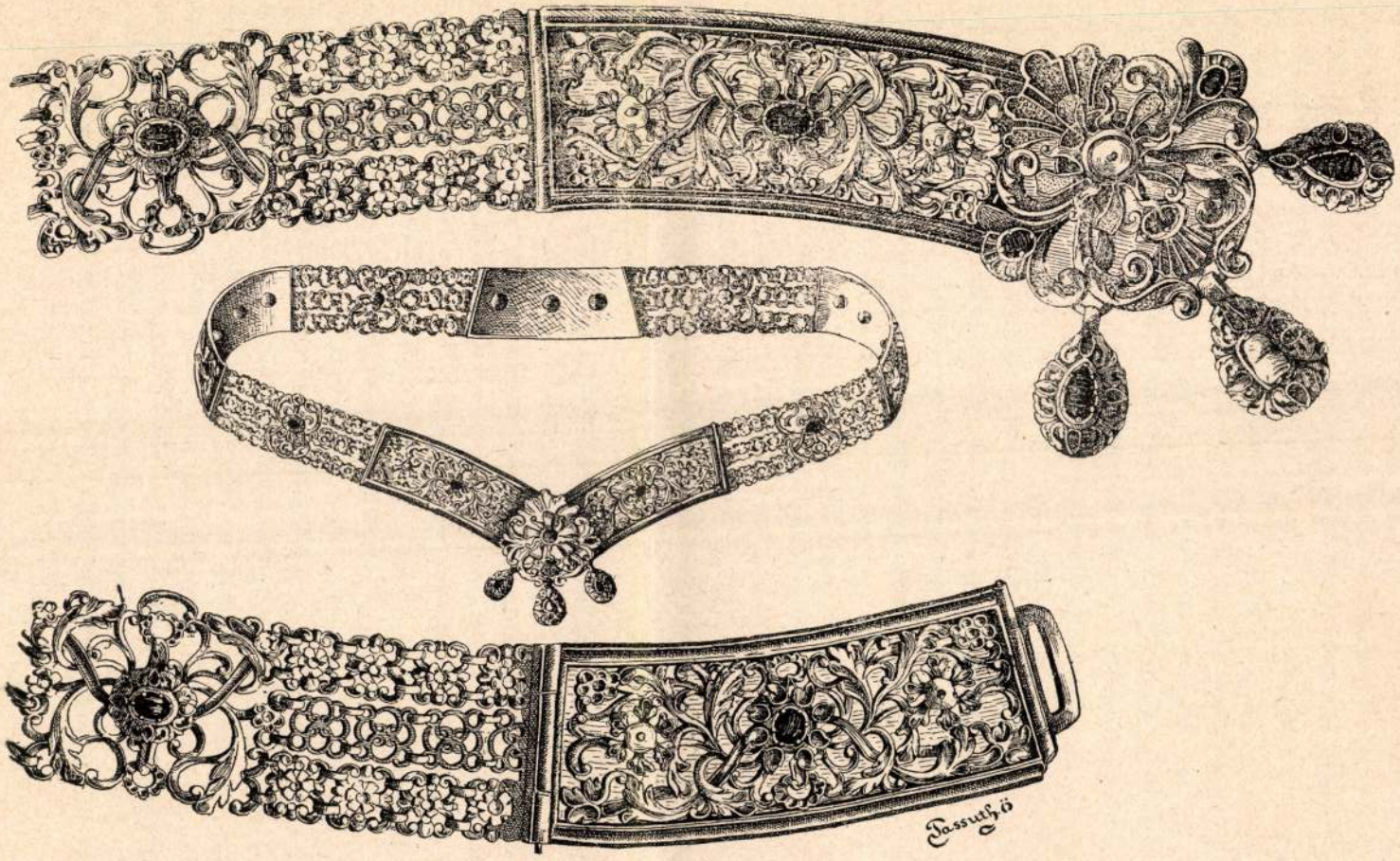

NŐI EZÜST-ÖV A N. MUZEUMBAN; ERDÉLYI MUNKA A XVII. SZÁZADBÓL.

czal szemben Balhavár néven ismert római erődítés helyéről dr. Fröhlich Róbert hozott a nemzeti múzeumnak ajándékba hat bélyeges római téglát Lupicini tribuni ismeretes bélyeggel. Bregetiói bélyeges legioi téglát és több egyéb érdekes apró régiséget ugyanonnan küldött ajándékba Marossy János úr. Állítólag Székesfehérvárról származó két antik bronztálat vásároltunk. Stomfáról Spitzer Mór földbirtokos úr költségén folytatott ásatás eredménye gyanánt három római bélyeges téglát, két darab római festett faltöredéket és egy darab vasnyílcsúcsot hozott dr. Szendrei János. Tökről (Pestm.) antik bélyeges tégla töredékét ajándékozta dr. Fröhlich Róbert.

Antik aranyfülbevaló párt és bőségszarv-forma ékszert, szinte aranyból, vétel útján szereztünk. Lapis lazuli kövekkel diszített aranyláncot, a mely állítólag Ujvidékről való, vétel útján szereztünk.* Gróf Zichy Jenő ajándékba adott egy értékes kis aranykincset: türkisz nyaklánczot, függőt, aranykincset, állitólag Moesia területéről. Egy pannoniai ismeretlen lelhelyű gránátos nyaklánczot vétel útján szereztünk.

Népvándorláskori csoportunk számára aranyfülbevalót szereztünk.

Közép- és újkori emlékeink tárai tetemes és jelentékeny módon gyarapodtak. A legfontosabb szerzemények közé tartozik két antik tégla, melynek egyikébe a XII. vagy XIII. században királyi birtokadományozásról szóló hatsoros fölirat van bevésve. Rőder Frigyestől vettük, a ki Bulkeszi földjén (Bács) szántotta ki; a téglák hossza egyaránt 46 cm., szélességük 29·5 cm., vastagságuk 6·5 cm. A rendkívül érdekes és ritka emléket e folyóirat olvasói már ismerik.** Hasonlókép ismerik olvasóink azon orosházai XI. századi leleteket, melyek részben Pongrácz Jenő, Sperlágh és Krisztom urak ajándékai gyanánt, részben pedig mint Majláth Béla ásatásának eredményei jutottak a múzeumba.*** Ugyancsak Békésmegyéből gr. Trautmannsdorf Ferdinánd bonumi pusztájáról kaptunk ajándékba edénycserepeket, vaskulcsot és vassarlót, melyek állítólag frisatikus (XII—XIII. század) érmekkel együtt találtattak.

Két encolpiumot szereztünk. Egyik bronz s a középkorból való, körded lapon dombormű, mely a sárkányt ölő Szt. Mihályt ábrázolja (ábrája a 380. lapon); másik ezüstből való szintén tojásdad idomú s belsejében ereklyék foglaltatnak, külső felületét egyik oldalán bevésett pietà ékíti, másik oldalán kereszt s bibliai mondás; az utóbbi a XVII. század első feléből származó hazai munkának látszik. Egyházi edényeink sora XVII. századi aranyozott kehelylyel gyarapodott, melyen ötvösjegyek láthatók; továbbá magyar templomból származó kelyhet ugyanazon korból szereztünk, melynek bélyege valószínűleg Bécsre utal. Brenner-

* Rajzát lásd 17. l.

** Arch. Ért. X. 1890, 127—132.

*** Majláth Béla: Az orosházi sírmező. Arch. Ért. X. 1890, 417—423.

bergi Brenner Ferencz úr brassói polgármester, mint özv. Wächter Frigyesné végrendeleti végrehajtója, beküldött három ezüstpoharat, melyet bold. Wächterné fia, dr. Wächter Frigyes emlékezetére szánt a nemzetnek, azért, mert fia a budapesti Szt.-Rókus-kórházban másodorvos volt. Egyik serleg 1587—1615 közti időben készült, a mikor alsó peremén látható P R jelzésű Paul Rosenauer Brassóban mint ötvös virágzott. A második czápás kúpa 1636-ban készült és P M jelzésű, ismeretlen mestertől való; a harmadik pohár nyolcz-lapú és 1729-ben készült. 1681-ből való ezüstpoharat, czéhre vonatkozó fölirattal szereztünk. Magyar föliratú és ötvösjegye miatt szereztük meg a marosvásárhelyi csizmadiák 1796-ban megújított czéhpoharát ezüstből. A XVII. századból való egy orrszarvból faragott domborműves, jól föntartott lábas serleg.

Tisza-Luczról (Zemplénm.) szántáskor lelt igen szép zománczos aranykapcsot szereztünk; rajzát közzétettük e folyóirat ezidei folyamában.*

Királyföldi XVII. századi mellboglár, ugyanodavaló apró kapocspár, zománczos boglár és két gomb, egy XVI. századi ezüst övláncz s egy XVII. századi díszes női öv az ötvös mesterjegyével, (rajza a 375. lapon) mindannyi kedvező vétel volt, miáltal gazdag kincstárunk ismét szépen gyarapodott. Ötvösművek öntésére szolgáló mintakő egy kedvencz renaissance-alakot: a halfarkú koronás női alakot tünteti föl.

Délszláv ékszer-gyűjteményünk Székesfehérvárról zománczos csatlemezzel és Bulgáriából két arany karpereczczel gyarapodott.

Fegyvertárunk szerzeményei közül legérdekesebb egy régi tárogató, melyet Rakovszky Ferencz úr Nyitra-Novákról ajándékozott. Ó-Budáról Skonda Ottomán XVIII. századi pisztolyt ajándékozott, tarajos vassarkantyúkat Zsírról (Sopronm.) és Kis-Váczról, előbbit gr. Pejachevich Katinka, utóbbit öreg Hajdú János adta. Balassa-Gyarmatról kengyelvaspárt és dárdacsúcsot, u. o. a Szibéria nevű szőlőhegyről patkót és az óváros teréről fokost kaptunk ajándékba; XVII. századi vasbaltát Türk Emil úr ajándékozott.

Báró Mednyánszky Dénes úr a beczkói várból származó borostyánkő-kanalat ajándékozott, melyet Stibor vajdának tulajdonítanak; ugyancsak báró Mednyánszky ajándékozott két festett üvegtáblát, egyiken Zrinyi Katalin czímere 1585-ből és fölirat s a másikon Illésházy czímere 1641-ből látható.

Schönherr Antal úr Nagybányáról ajándékba küldte az 1848/49-ik évi 19-ik huszárezred első, őrnagyi osztálya 2. századának sárgaréz pecsétnyomóját. A m. kir. pénzügyminiszterium Szilágymegyében dívott sóőri öt drb pléhjelvényt küldött, egyik 1807-ből, egy másik 1841-ből való, a többi hármon nincs fölirat.

* Arch. Ért. 11. lap.

Wagner Zsófia hagyatékából kapott a n. múzeum egy ezüst billikomot és tálczát, melyek az 1873-ik évi bécsi kiállítás erdészi osztályának jutalmi tárgyai voltak.

Végül a gipszöntvény-gyűjtemény számára szereztük két renaissance-mellkép másolatát, melyet ott Mátyás és Beatrix arczképének vélnek.

Hampel.

A DÉLMAGYARORSZÁGI MUZEUM hivatalos megnyitása f. évi augusztus 29-ikén ünnepélyes közgyűlésén történt meg. Az ülés elnöke Dessewffy püspök és az ülésen jelenlévő Pulszky Ferencz beszédeikben fölemlítették az intézet fontosságát hazánk déli vidékére nézve és kellő elismeréssel adóztak Ormós Zsigmondnak, a ki az intézetet alapította, hosszú éveken át vezette, gyarapította és külön hajlékot létesített számára. Az épület magas földszintű diszes emeletes épület négy nagy ablakkal a város központján. Az utczai homlok föliratai s egy Minerva szobor az épület rendeltetését már kívülről jelzik. Az udvar felől födetlen lépcső vezet föl a földszinten elhelyezett régiségtárhoz. Itt kemény fából készült diszes fali s egy nagy középső tárlószekrényben üveg alatt szép rendben fehér alapon látjuk a régiségeket, melyek lelhelyek szerint rakva és jelző czédulákkal ellátva könnyen áttekinthetők Az első szekrényben az ismeretes új paulisi őskori telep leleteit látjuk, közel hozzájuk az ó-bébai (Torontál m.) cserepeit, köztök két osztályú csészét, minőt Péczelről bir a n. muzeum, Kubinról orsógombok, kőszerszámok és edények, Maczedoniáról (Torontál) kő- és csonteszközök fejezik be a sorozatokat. A második szekrényben szembetünnek némely jellemző tószegi csonteszközök és a török-kanizsai telepről való agancstárgyak. A III. szekrény a borjasi őstelepről származó bronz tárgyakat és cserepeket, Német-Bogsánról agyag-, kő- és csontrégiségeket, a merczifalvi sánczról örlőköveket és a csákovai óriási rézcsákányt tartalmazza; egy kisebb rézcsákány Bencsekről való. Ugyanezen szekrényben még egy ismeretlen lelhelyű réztőr tünik szemünkbe és a nagy zsámi bronzlelet, mely lándsacsúcs, késpenge, fürész, véső, sarló s öntőrögökből áll. Vannak itt egyes bronzkori tárgyak különböző vidékekről, köztük egy óriási lándsacsúcs töredéke és két hosszú kard töredéke. A népvándorlási kort a germáni nyaktekercs képviseli.

A negyedik szekrény görög földre vezet. Cesnola cyprosi leleteiből Ormós Zsigmond ajándéka gyanánt edények, agyagfigurák és kőszobrocskák fejei diszelegnek itt.

Az ötödik szekrényben is túlnyomók az antik régiségek, van itt két várhelyi Mithraslap, mázos mécses Viminaciumból, római vízvezeték csövei és Mosniczáról egy talpcsöves edény átlyukasztott hengere.

A VI. szekrényben vasrégiségeket látunk, köztük egy La Tène

A St. Michaeli karika (14. ábra), ugyan már igen korai időben mutatja a késői halántékgyűrűk alakját, de oly hosszú időköz választja el azoktól, hogy az eddig ismert anyag alapján nem hozható e formakörrel kapcsolatba. Ellenben belé vonandók e körbe a különböző keszthelyi idomok, mert a keszthelyi sírok a népvándorlás korából valók (Tischler szerint V. századbeliek) és ezen kortól kezdve a leletek szakadatlan sora a XI. századig terjed, melyek e gyűrűk használatának fönmaradását bizonyítják. Az V. és VI. századba tartoznak a kettlachi leletek Alsó-Ausztriában, a sóshartyáni, letenyei s a keszthelyi sírok leletei, valamint Csehországban a zakolanyiak; a VII. és VIII. századból valók a berglengenfeldi sorostemető leletei Bajorországban[1] és Csehországban a lubcjii hamvas sírok leletei,[2] ezután következnek a netolicei s a kunetiói hamvas sírok, valamint a ratejei sírok Csehországban, melyekhez ismét a későbbi hullasírok csatlakoznak.[3]

A leletek tanusága szerint tehát a halántékgyűrűk használatának szokása Ausztria-Magyarországban keletkezik és az onnan minden irányban előnyomuló szlávok viszik magukkal és terjesztik a merre eljutnak, tovább a szokás nem terjed. Hogyha utóbb a vagdalékos ezüst leletekben (Hacksilberfunde) is reá akadunk e gyűrűkre, csak úgy kerülhettek oda, mint régi ezüst és nem képzelhetjük, hogy ez ezüst holmikkal a keletről kerültek volna. Kincsleletek, melyekben e halántékgyűrűk találtatnak, sokkal szűkebb területen fordulnak elé — mint már Sophus Müller megjegyezte, — semhogy azok a keleti eredet mellett szólnának. A mennyire tudom, a következő kincsleletek tartoznak e sorba: a rackwitzi lelet Posenben[4] a ginkwitzi Sziléziában,[5] a goldbecki Pommeraniában,[6] a sombrowi[7] és hornikaui[8] nyugoti Poroszországban és a kis aranylelet Kardszagról.[9] Ellenben a vagdalékos ezüstkincsek elterjedési területe sokkal jelentékenyebb és oly vidékekre is terjed, a hol soha halántékgyűrűt nem találtak.

A soros sírtemetőkben mindig legsűrűbben akadni reájuk, bár 8 hamvas sírt is tudunk, melyből ily karikákat birunk, ilyenek voltak Tucznon[10] és Nadziejewon Posenben, Oliva mellett[11] a nyugoti Porosz-

1 Ranke müncheni tanár közlése szerint.

2 Woldrich Wiener Anthr. Mitth. XVI. 90. l.

3 Az olivai halántékgyűrűnek (Zeitschr. f. Ethn. 1878. 107. l.), mely késő római korbeli égetett hullasírból került elé, korhatározására nem fektethetek súlyt, mert nem voltam személyesen jelen a sír fölbontásánál. Eddigi ismereteink szerint meg kell engedni annak lehetőségét, hogy a síredény, melyben találták, később került e régibb sírmezőbe.

4 Verhandl. der Berliner anthr. Ges. 1878. 206. l.

5 U. o. 1884. 288. l.

6 U. o. 1890. 248. l.

7 A marienwerderi muzeumban.

8 A nyugot poroszországi muzeumban Danzigban.

9 A budapesti n. muzeumban. Arch. Ért. 1882. II. 148. l.

10 Verhandl. d. Berl. anthr. Gesellsch. 1879. 379. l.

11 Zeitschr. f. Ethn. 1878. 108. l.

országban, Ljubcjice, Netolice, Pardubic és Rataje mellett[1] Csehországban és a morvaországi Polesovice mellett.[2] Ez utóbbiak alighanem korábbi eredetűek és néha közvetlenül a hullasírokba mennek át.

A halántékgyűrűk használati módjára nézve lényegileg semmi újabbról nem értesültem 1878 óta, a mikor erről értekeztem. Csak Kamenczynban[3] Posenben találták e gyűrűket a csípők táján két felől, mintha e helyütt a ruha díszítésére szolgáltak volna. A csokros fülekkel ellátott gyűrűkről (4. ábra), azt hiszi Niederle,[4] hogy kargyűrűknek is használták.

A mi az anyagot illeti, 1877 óta jelentékeny számmal akadtak ólom, ón vagy tiszta rézből dolgozott gyűrűk, ily gyűrűk lelőhelyei Slaboszewo[5] és Schubin[6] Posenben, Böck[7] Pommerániában, Ober-Oppurg[8] Gera mellett; a legtöbb tiszta vagy esüztözött bronzból készült már S. Müller említ gyűrűket tömör aranyból vagy ezüstből vagy üresen öntött példányokat.

A halántékgyűrűket tartalmazó temetők Virchow tanát, hogy dolichokephal szlávok is léteztek, megerősítették, mert mindezen temetőkben, hol a koponyákat megvizsgálták, tetemes számmal dolichokephal koponya is akadt; ellenben vitás kérdés marad, minő körülményeknek tulajdonítandó az a jelenség, hogy a későbbi szláv népességben a brachykephalok a dolichokephál elemeket majdnem teljesen kiszorították?

Danzig, 1891 augusztus. *Dr. A. Lissauer.*

DOMBORMŰVES ELEFÁNTCSONT-TÁBLÁCSKA A SALERNOI SZÉKESEGYHÁZ OLTÁRÁRÓL.

A budapesti n. múzeumban van egy 10·6 négyszög cm. nagyságú elefántcsont-táblácska, melyen a madarak és halak domborműves előállítását látjuk. Hátlapján tintával e megjegyzés van:

«Den 30 Sept. 1820 | in der Kirche von Salerno | welche Stadt nach Neapl | die älteste ist.»

A salernoi dom sekrestyéjében álló oltárt az elefántcsont-táblácskák egész sora diszíti, melyeken az ó- és új-testamentom jelenetei vannak

1 U. o. 107. l.
2 Mitth. der Wiener anthr. Ges. 1890. l.
3 Verh. der Berl. anthrop. Ges. 1881. 368. l.
4 Mitth. der Wiener anthrop. Ges. 1890. 103. l.
5 Verhandlungen der Berliner anthr. Ges. 1881. 358. l.
6 U. o. 1884. 200. l.
7 U. o. 1890. 248. l.
8 U. o. 1879. 130. l.

Arch. Ért. 1891

az irodalmi téren kitünt jeleseinek arczképei egybegyűjtessenek. A polgármesterek és főbírák arczképei II. József császár koráig már majd mind együtt vannak. Az ember alig hinné, hogy gondos utánjárással mennyit föl lehet kutatni, s mi minden napfényre kerül, ha az egyes családoknál kérdést tesz. Többen az eredeti arczképeket, a becses családi ereklyéket, adták át a múzeumnak; mások pedig készséggel megengedték az eredetiek lemásolását, s most a múzeum részére egy egész csoportja készül a másolásoknak, melyeken érdekes kuruczos arczok s még érdekesebb korhű ruházatok láthatók. Kiválóan érdekesek a régi insurrectionális vagy polgárőrségi zászlók. A legrégibb ezek közül 1790. évből valók. Ez az úgynevezett korona zászló. Midőn a szent korona Bécsből az országba visszaszállíttatott, a törvényhatóságok banderiumokat küldtek a korona leszállításához, annak kísérése és őrzésére. A szent korona visszahozatala fölötti országos öröm alkalmából készíttette Szeged város e korona zászlót, mely lovassági zászló volt. E korona zászlón kívül került a múzeumba a város 1806-ik évi insurrectiójából fennmaradt négy igen szép zászló, melyeket más helyütt alkalmilag érdem szerint méltányolni szándékszom.

Szeged, 1891. május havában. *Reizner János.*

A NEMZETI MÚZEUM RÉGISÉGTÁRÁNAK GYARAPODÁSA 1890-ben. II. közlemény.* *Vaskorbeli emlékek csoportja: A Szárazd vidéki* (Tolnam.) vaskori leletekből soknemű arany, ezüst, borostyán, üveg, bronz és agyagtárgyakat szereztünk, melyek a lelhely fontossága miatt és mert vannak köztük igen becses régiségek, külön részletes ismertetést igényelnek. Ezúttal csak a jellemző arany gombokat, kerék- és csőidomú ékszereket, az ezüst fibulákból, a gumós bronz karikákból és gombostűkből adunk az ide zárt ábrákban képes mutatványokat. A leletek kiszáradt tőzegből kerültek elé és valószínűleg a Kr. születése előtti közvetlen századokból származnak. E leletekkel egykorú sírleleteket Perkátáról (Fejérm.) főtiszt. Récsei Viktor úr közbenjárásával, ajándékozott gr. Győry Teréz. E sírokat maga Récsei úr már korábban mutatta be e folyóiratban (Arch. Ert. 1890. 263—268. l. ábrákkal). A de Beaucor Remillyből ú. n. etruszk sodronyos bronz-cistának másolatát küldte ajándékba.

Voetter Ottó úr Szőnyről származó, áttört művű «Celta» bronzdiszítményeket ajándékozott, melyek többnyire szíjak diszítésére szolgáltak. A jellemző idomú ékszereket rajzban is bemutatjuk. Készítésük kora valószínűleg a római időszak.

Antik csoport: Bregetio területén, az uraság földjén, ásás közben egy ó-szőnyi gazda 1890 tavaszán antik épület alapfalai között számos csonttáblácskát talált, emberi fejek és mellképek domborműveivel. Rendesen keretes mezőn szemközt, máskor jobbra vagy balra néz az idomtalanul faragott arcz, néha egy sorban kettő is áll egymás mellett, néha a kettő fölött egy harmadik van; a táblácskák szélessége 2—3 cm. között, hosszuk 5—7 cm. között váltakozik. Nehányat Marossy János úr szerzett meg és ajándékozott, a legtöbbet azonban vétel útján szerezte a n. múzeum. Ezekhez járul egy hosszú nyelű kanál, végén szemközt

* Az első közleményt lásd a 79—83. lapon.

Befejező 283. oldal l. a komplett pdf-ben

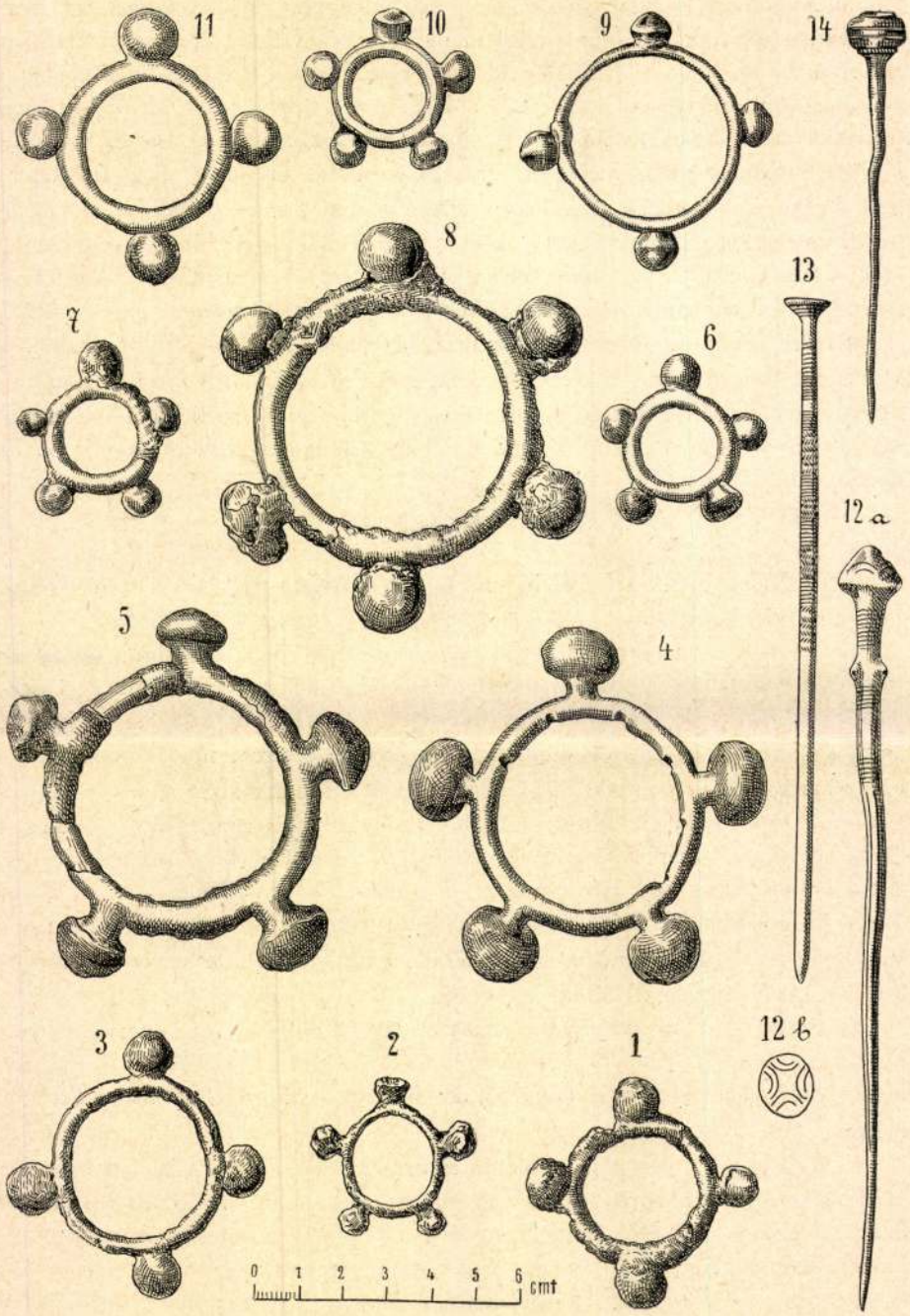

BRONZKARIKÁK ÉS TŰK SZÁRAZD VIDÉKÉRŐL (TOLNA M.)
A NEMZETI MUZEUMBAN.

s hogyan került ez az alabárd a város birtokába, kifürkészni nem lehet. A város 1717-ben nyert pallos jogot (jus gladii), s a múlt század folyamán vásárok idején, statariumkor, halálos ítéletek végrehajtása alkalmával stb. ez alabárd a város székházánál kívülről a falon kifüggesztve volt. A múzeumba kerültek a széképület-

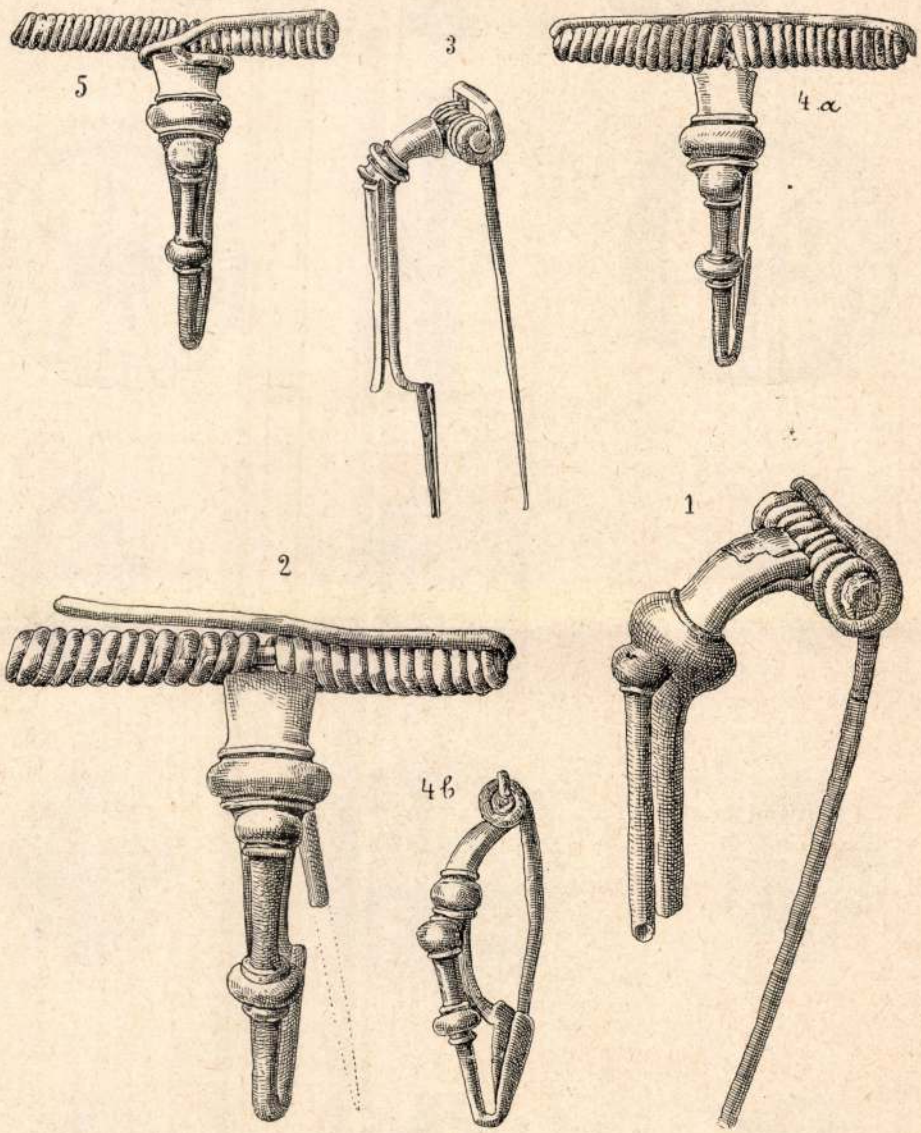

EZÜSTFIBULÁK SZÁRAZD VIDÉKÉRŐL (TOLNA M.) A N. MUZEUMBAN.

ben elhelyezve volt régi olajfestésű arczképek is, számszerint 39. Az uralkodó-ház tagjait, országos celebritásokat, a város nagyemlékű szülötteit s egyes historiai nevezetességü férfiait ábrázolják e képek. A múzeum történelmi arczképcsarnokát képezi e gyűjtemény, mely egyre szaporodik s mind teljesebb lesz. Az a czél, hogy a város polgármesterei, főbírái, követei, úgy az egyházi, katonai pályán, valamint

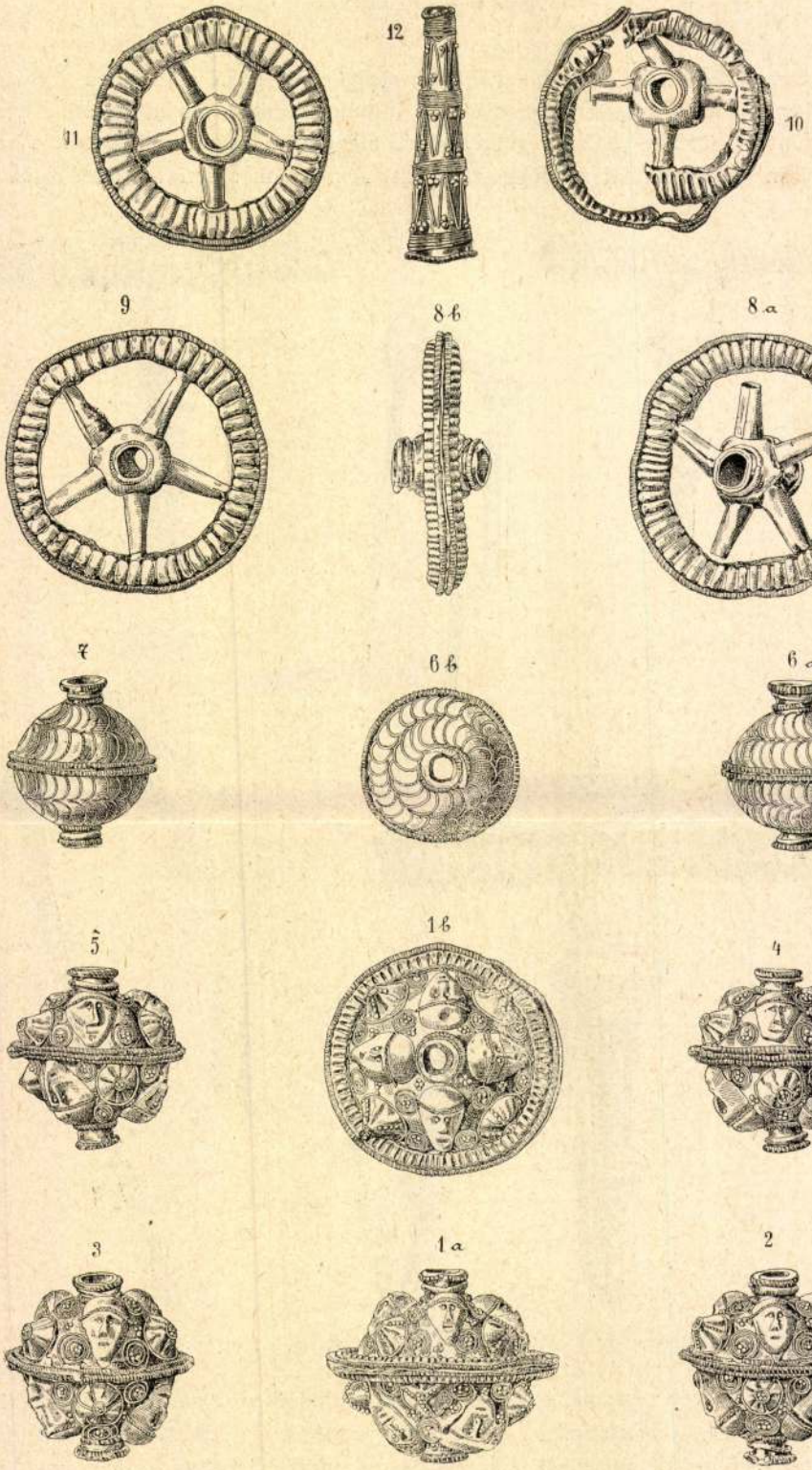

ARANY GOMBOK, KERÉK- ÉS CSŐFORMA ÉKSZEREK SZÁRAZD VIDÉKÉRŐL (TOLNA M.)
A NEMZETI MUZEUMBAN $^{1}/_{1}$ NAGYS.

Búvár 1939. máj

MÚZEUMI HÍREK

SÉTA A NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN

Írta KOZOCSA SÁNDOR

Amikor *Széchényi Ferenc* 1902-ben megalapította a *Magyar Nemzeti Múzeum*ot, olyan kultúrközpontra gondolt, melyben minden tudományág képviselve és egyben egységesítve lenne. Ezt az egységesítést idők folyamán az egyre gazdagaban kibontakozó szaktudományi rétegeződés szétbontotta, mert a fejlődés mindinkább a specializálódó részletszakoknak kedvezett. Így vált külön a mult században a többi osztályoktól a könyvtár gyüjteménye is. *Pollák* mester gyönyörű, klasszikus stílű palotája első emeletének északi és keleti oldalán helyezték el az óriási könyv-, térkép- és oklevélgyüjteményt. Hogy a könyvtár évszázados gyarapodását számokkal is kifejezzük, a következő érdekes adatokat említjük meg: az ősanyag, a nagycenki Széchényi-biblioteka az ajándékozás korában 15,000 nyomtatványból, 2000 kéziratból, jelentős mappa-, metszet- és oklevélanyagból állott: ezek száma is meghaladta a 20,000 darabot. A könyvtár állománya viszont a legutóbbi, 1930-as adatok alapján a következő képet mutatja: 602,358 nagy és 360,000 aprónyomtatvány. A gyarapodást elsősorban a nemes adományokból és az 1847 óta törvénybe iktatott kötelespéldány anyagából meríti. A könyvállományt a földszinti tisztviselői helyiségekben szakszerűen feldolgozzák s csak ezután kerül az elsőemeleti raktárhelyiségekbe s onnan át az olvasóközönség elé.

A könyvtár belső életét úgy szemléltethetjük a legáttekinthetőbben, ha mintegy helyszíni szemlében teremről-teremre «sétálva» áttekintjük berendezését és ritkaságait. Az első emeleti vesztibülből a könyvtári folyosóra lépünk, melynek jobb- és baloldalán faburkolatú szekrényekben van a két nagy magyar politikai ellenfél: *Széchenyi István gróf* és *Kossuth Lajos* magánkönyvtára, melyet a Nemzeti Múzeumnak ajándékoztak. Ugyancsak ezekben a szekrényekben található az a jelentős értékű díszműgyüjtemény, melyben a kötésénél, papíranyagánál vagy illusztrációjánál fogva díszműnek nyilvánított nyomdatermékek foglalnak helyet. Ugyancsak itt található a múzeum hatalmas gyászjelentésgyüjteménye is. A könyvtári folyosó emeleti, galéria-részében a különlenyomat és ponyvairodalmi anyag van. A könyvtári folyosó balfelé kanyarodik, ezen a részen vannak az *élő* napilapok, melyeket azért emeltek ki a távolabb elhelyezett hírlaptárból, mert vele szemben van az olvasóterem, ahol a leggyakrabban használják. Ezek között a napilapok között találjuk a különféle újságok legrégibb és legújabb évfolyamait. Erről a napilapokat magábanfoglaló folyosóról lépünk be a segédkönyvtárat tartalmazó folyosóra, ahol Apponyi Sándor grófnak, a nagynevű bibliográfus-mecénásnak a kézikönyvtára található, a múzeum anyagával kiegészítve. A teremszerű folyosót a gróf értékes XVI—XVII. századi metszet- és rézkarcgyüjteménye díszíti: közöttük egy korabeli kép *Zrínyi Miklós gróf* vadkanokozta halálát ábrázolja. Erről, az Apponyinak nevezhető folyosóról káprázatos pompájú terembe lépünk, a Magyar Nemzeti Múzeum legszínesebb könyvtárszobájába: Apponyi Sándor gróf Hungarica-gyüjteményébe. Ebben a pazar kényelemmel és választékos főúri ízléssel berendezett könyvtárban mindent úgy, azon a helyen találunk, ahogy az a gróf lengyeli kastélyában volt. A legnagyobb magyar bibliográfusok egyikének könyvtára ez, melyet a nagy alapító 1926-ban a Nemzeti Múzeumon át ajándékozott nemzetének. Apponyi Hungaricái a régi magyar irodalom és történelem legritkább nyomtatott emlékei, azok a külföldön előállított magyar vonatkozású nyomtatványkuriózumok, melyeket páratlan tudásával és áldozatkészségével egész életén át gyüjtött. Az ő nemes alakja és adománya olyan nagy jelentőségű, mint volt annak idején Széchenyi Ferencé. Egyébként a gróf nemcsak gyüjtő, de feldolgozó is: könyvtáráról négy hatalmas kötetet kitevő bibliográfiát is állított össze.

Ebből a teremből a könyvtár kéziratárába kerülünk. Itt őrzik a magyar és külföldi írók, költők, művészek, tudósok és feltalálók felbecsülhetetlen értékű és jelentőségű levelestárát, az általuk és hozzájuk írt leveleket és egyéb kéziratos emlékeiket. Versek és regények első konceptusai éppúgy megtalálhatók itt, mint

filozófusok gondolatszilánkjai vagy mérnökök első tervvázlatai. *Ráskai Lea* Margit-legendájától kezdve itt található irodalmunk minden jelentős képviselőjének legalább egy, de sokszor igen nagyszámú kézirata. A kézirattár értékei közé tartozik a *Halotti beszéd és könyörgés* az 1200-as évek tájáról a *Pray-kódex*ben, az 1925-ben szerzett *Jókai-kódex*, mely a *Szent Ferenc legendát* tartalmazza, a *Szabács viadalának* 1476-os kézirata, a *Harvik-legenda*, az *Admonti-kódex*, a humanista *Janus Pannonius* Opera metricája, a *Dubnici-krónika* és legelsősorban *Mátyás király* káprázatos könyvtárának drága gyöngyei : a Corvinák. *Mikes Kelemen*, *Bessenyei György*, *Faludi Ferenc*, *Amadé László*, *Kazinczy Ferenc* éppúgy képviselve vannak, mint irodalmunk multszázadi és jelenkori virágkorának mesterei : *Vörösmarty*, *Petőfi*, *Arany*, *Jókai* csakúgy, mint *Ady*, *Kosztolányi*, *Babits Mihály*.

A kézirattárból az úgynevezett Széchenyi-terembe lépünk, a könyvtár legpatinásabb ízléssel készült szobájába, melyet *Ender János* életnagyságú Széchenyi Ferenc képe díszít. Itt található Petőfi Sándor relikviái mellett a *Régi Magyar Könyvtár* anyaga az 1711-ig, a szatmári békéig, és irodalomtörténetírásunk első rendszerezésének, *Czvittinger Dávid* Specimenjének megjelenéséig napvilágot látott magyar vagy magyar vonatkozású nyomtatványok leggazdagabb gyüjteménye. A Régi Magyar Könyvtár a magyar irodalmi mult kincsesbányája, melyben megelevenedik régi literaturánk szelleme a XV. századtól kezdve a XVIII. századig. *Balassa Bálint*, *Zrínyi*, *Gyöngyösi*, *Pázmány* műveinek ritka kiadásait őrzi itt a könyvtár. A múzeum birtokában van az első magyarnyelvű nyomtatvány is, *Heyden Seebald Puerilium colloquiorum formulae*jának 1531-iki krakkói kiadása és az első Magyarországon nyomtatott könyv, a *Hess András* budai műhelyében készült 1473. évi *Budai Krónika*. Itt lelhető még a múzeum körülbelül 1300 tételből álló ősnyomtatvány anyaga is. A következő teremben az Apponyi Sándor elgondolásához hasonló nemes kivitelű adományozás tárul elénk : a *Todoreszku—Horváth*-könyvtár. *Todoreszku Gyula* miniszteri tisztviselő 1711 előtt való magyar vonatkozású nyomtatványgyüjteményét adományozta a Nemzeti Múzeumnak. A 3000 műből álló gazdag könyvtár különösen a régi magyar egyházi és bibliai irodalomra vonatkozólag ad értékes forrásokat.

Segédkönyvtári folyosó

A Todoreszku-teremből a könyvtár körülbelül 300,000 kötetet magábanfoglaló amerikai vasállványzatokon nyugvó vastermébe lépünk. Ebben a két emelet magasságú hatalmas magazinban gyarapszik az új feldolgozási módszerrel fejlesztett könyvtár. A múzeum könyvtári állományát először a *Schrettinger*-féle csoportszisztéma szerint dolgozták föl, a müncheni állami könyvtár rendszerét véve mintául. Ez a tudományszakok szerint csoportosított beosztás azonban nehézkesnek és a gyakorlatban célszerűtlennek bizonyult. Ezért 1927-ben a könyvtár az 1913-ban alapított lipcsei *Deutsche Bücherei* folytatólagos számozású, úgynevezett numerus currens feldolgozásra tért át. Az évtizedes átszámozási munkálatok oly gyümölcsözően haladnak előre, hogy már a százezres tételnél tartanak. Természetesen a teljes könyvtári anyagnak ilyen szempontú átszámozása még évtizedek munkája. Egyébként a könyvtár anyagát az amerikai *Dewey*-féle úgynevezett decimális (tizedes) rendszer alapján dolgozzák fel szakszerűen. A vasteremben található még a múzeum könyvtárának 1711 után megjelent magyar szépirodalmi anyaga. Ezenkívül a világháború, a proletárdiktatúra irodalma, a jogi és egyházi literatúra is mind ebben az óriási raktárteremben van fölállítva. E nagy magazinnal szoros összefüggésben van a katalógusterem, a könyv-

tár régi és új katalógusa. Innen a több mint száz személyt befogadó és mégis nagy mértékben szűknek bizonyult olvasóterembe lépünk, melyet *Barabás Miklós* hatalmas történelmi vászna díszít: a múzeum alapítását törvénybeiktató *József nádor*t ábrázoló képe. Az olvasóterem körülbelül 30,000 kötete a tudomány legújabb eredményeit is felölelő szaktudományi munkák, szótárak, lexikonok, bibliográfiák és egyéb kézikönyvek legfrissebb kiadásait foglalja magában, galériáján pedig a legfontosabb és leggyakrabban használt szakfolyóiratok, sorozatok és egyéb gyüjtemények vannak.

Gr. Apponyi Sándor könyvtára

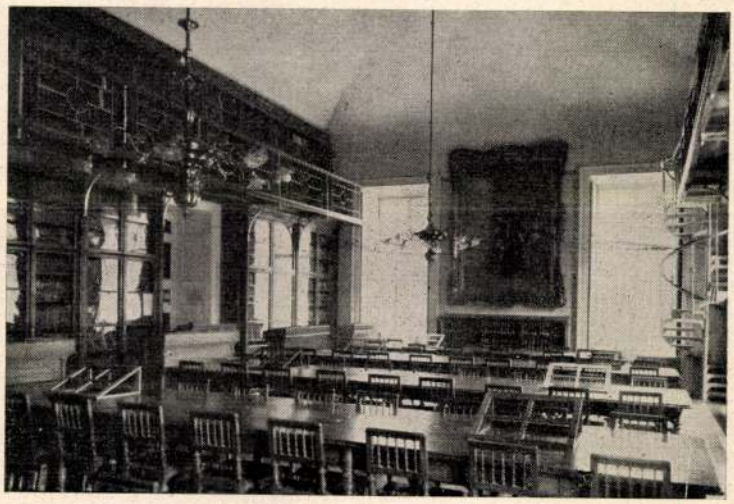

Olvasóterem

Az olvasóteremből a tulajdonképpeni raktárhelyiségekbe lépünk, az elsőben a magyar történeti tárgyú irodalom alkotásai, többek között *Bél Mátyás*, *Katona István*, *Horváth Mihály*, *Szalay László*, *Szekfű Gyula* és *Hóman Bálint* munkái sorakoznak. A következő termekben ugyancsak a történelmi jellegű könyvek vannak, így a harmadikban a heraldika szak, a magyarországi család- és nemességkutatás gazdag irodalma, a ma annyira keresett *Gothai almanach* rengeteg kolibrikötetével. A negyedik terem a magyar irodalomtörténetírást képviseli *Czvittinger*től, *Bod Péter*től, *Wallaszky*tól, *Toldy Ferenc*en, *Gyulai Pál*on át *Pintér Jenő* hatalmas műveiig. Ebben a teremben található még *Kisfaludy Sándor*nak és *Madách Imré*nek a magánkönyvtára, azok a művek, amelyeket naponként olvastak, forgattak és élveztek. Margóra írt jegyzeteik alapján bepillanthatunk alkotóműhelyük titkaiba: a *Himfy* vagy *Az ember tragédiája* keletkezését leshetjük meg, annyira, hogy *Voinovich Géza* megfigyelhette, hogy Madách könyvtárának egyik példányában, *Timon* Livre des orateurs-jében a lap Danton jellemrajzánál ma is be van hajtva. A terem harmadik nagy szekrényében van összegyüjtve az 1711 óta megjelent híres magyar költői kiadványok, editio princepsek sorozata *Bessenyei György*től *Ady Endré*ig, *Herczeg Ferenc*ig, *Gárdonyi Géza*ig. Milyen kedves emlékei ezek a magyar irodalmi multnak! Csokonai lázas remegéssel küldi Lillájának, «elfelejthetetlen angyalának» *A szépség ereje a bajnoki szíven* című egyetlen példányban fönnmaradt költeményét, *Arany János* kedves ajánló sorok kíséretében küldi meg a *Toldi szerelmét* *Fraknói Vilmos*nak, «jó szomszédjának», aki a főtitkári székben utóda lett. Igen kedves dedikációt őriz a könyvtár *Gárdonyi*tól, aki *Április* című verskötetét «Szinnyei bácsinak», a *Magyar Irók* halhatatlan *Szinnyei József*ének küldi s őneki *Komócsy József* a *Szerelem könyve* című divatos versfüzetét a következő szellemes dedikáció kíséretében küldi meg:

Könyvek között töltöd egész élted;
Minden vércsepp benned betüvé lett.
Ha szivedben egy üres lap lenne,
Adj nekem is egy kis helyet benne!

Az ötödik teremben találhatók a hazai és külföldi akadémiai kiadványok, míg a következő raktárhelyiség foglalja magában a nagy magyar festőművész, *Benczur Gyula* özvegyének értékes könyvgyüjteményét, a *Magyar Asszonyok Könyvtárát*, ezt a világirodalomban is párját ritkító gazdag női bibliotékát, mely nemcsak a magyar nőírók munkáit és a rájuk vonatkozó irodalmat öleli föl majdnem hiánytalan teljességgel, hanem ezeken kívül a nőkérdésre vonatkozó általános irodalom is szép számmal van képviselve benne. Itt található még az iskolai értesítők számtalan évfolyama, amelyek adataiban rengeteg életrajzi és kultúrtörténeti érték lappang.

Innen jutunk a hírlaptárba, amelynek három helyisége van. Ezek közül a modern vasállványokon van elhelyezve a könyvtár nagyértékű hírlap- és folyóirat-állománya. A hírlaptár kimagasló nevezetességei: az első magyarnyelvű lap, a *Magyar Hirmondó* (1780), a *Nova Posoniensia* (1721), a szabadságharc lapjainak gyüjteménye, az önkényuralom és a proletárdiktatúra elkobzott hírlapirodalma. A hírlaptári folyosón át hagyhatjuk el a könyvtárat, miután azt áttekintettük. Búcsúzáskor azonban még emlékezzünk meg egypár nagynevű adományozóról és gyarapítóról: Kossuth, Széchenyi István, Apponyi Sándor, Todoreszku-Horváth, Madách, Kisfaludy Sándor és Benczur Gyuláné nevét már említettük, azonban nem hagyhatjuk emlékezet nélkül továbbá a linzi remetének, *Batsányi János*nak fáradhatatlan lelkesedéssel gyüjtött könyvtárát, amelynek az is egyik érdekessége, hogy a nagy költő minden egyes könyvébe saját kezével beleírta nevét és rengeteg jegyzettel és megjegyzéssel látta el. Könyvtárát sokhuza-vona és nagy küzdelmek után tudta csak a Széchenyi Könyvtár Batsányi halála után Linzből hazahozatni. *Kölcsey Ferenc* könyvtára és iratai 1866-ban kerültek a könyvtárba, de idekerült nem sokkal később többek között *Szigligeti Ede* és *Hugó Károly* irodalmi hagyatéka is. Itt vannak még a fin du siècle tragikus sorsú impresszionistájának, *Justh Zsigmond*nak a könyvei is: *Anatole France*, *Taine*, *Bourget*, *Barbey d'Aurevilly* neki dedikált művei. Ugyancsak a múzeumban helyezték el könyveiket: a nagy irodalombarát és pártfogó *Jankovich Miklós*, a délibábos nyelvész, de izzó hazafiságtól fűtött *Horvát István* és végül *Szendrey Júlia* második férje, *Horváth Árpád*, a diplomatika egyetemi professzora. Mindezekből a magánjellegű könyvtárakból nemcsak a könyvek szelleme, de gyüjtőiknek, szerető gondossággal való őrzőinek személye is megelevenedik.

Valóban frázis nélkül elmondhatjuk, hogy művészet és tudomány, irodalom és történelem egyaránt forrásra találhat a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának Széchenyi Ferenc gróf áldott szellemét terjesztő fényében. Azonban nemcsak az egyének állanak e nagymultú intézet hatásának tüzében, de maga a múzeum is az életnek és a tudásnak mindenkor rendkívül inspiráló befolyása alatt állott. Ezt a szellemi hatást az írók, a művészek és a tudósok ma is állandóan gyakorolják és terjesztik. Alkotó munka és konzerválás: a szellemi tevékenység legszebb, legvonzóbb feladatai közé tartozik. A múzeumnak, mint intézménynek a hivatása főleg az utóbbira irányul s ennek nemzeti szempontból teljes mértékben meg is felel.

Útikönyvek,

térképek, magyar és külföldi könyvújdonságok, szakkönyvek kaphatók a

Franklin-Társulat könyvkereskedésében

IV., Egyetem-utca 4. ✱ Telefon: 185-617.

Magyar Nemzeti
Múzeum
gyűjteményei

Az Orsz. Magyar Történeti Múzeum Éremtára jelentősebb új szerzeményei 1939-ben. *Numizmatikai Közlöny* XXXVII XXXIX. évf. p. 66.

1940-

75/1

Gazette d
év nélkül,
Rózsaffy,
Nagybánya
4 o, 10 K,
Rózsaffy,
rateur ho
Beaux-Art
Rózsaffy
Emlékköny
Rózsaffy
Budapest,
Rudnay Gy
1923.
Rudnay Gy
/Kny. Numi
Budapest,
Ruzicska
93 L, Buda

Magy Nemzeti Múzeum

„Csák Máté" hermája

Ernyey József

A M. Nemzeti Múzeum „Csák Máté" hermája. (Kny. Régészeti évkönyv. 8 r. 5 kép 27 l. Bpest é n (1928)

T.

Műemlékek Orsz.
bizottsága

H

Hógyész Endre

KÉSZPÉNZZEL BÉRMENTE
BUDAPEST

Magyar Nemzeti Múzeum-ban lévő szárnyasoltáképek

Budapest, Nemzeti Múzeum Abaujmegyei Madonna rózsával 66 l.
— Csikménasági oltár 10, 124, 127 l.
— Csiksomlyói oltár középképe 127 l.
— Csikszentléleki oltár 10, 125, 126 l.
— Hütter János epitáfiuma 122 l.
— Kassai házioltárka 10 l.
— Kassai Krisztus ostorozása 120 l.
— Leibiei Sz. Anna-oltár 70 l.
— Liptószentandrási Sz. András-oltár 114—115 l.
— Liptószentandrási régi főoltár 94 l.
— Liptószentmáriai főoltár 9, 44,
— Liptószentmáriai kis oltár 10, 63 l.
— Madonna és pápa 65 l.
— Nagyszalóki Mária-oltár 70 l.
— Nagyszalóki Sz. Miklós-oltár 66 l.
— Radácsi Sz. Anna-oltár 64 l.
— Radácsi oltártöredék 44—45 l.
— Sárosmegyei Madonna gyermekével 54 l.
— Szepesbélai Sz. Antal szárnyképek 67—68 l.
— Trencséni oltárka 40—41 l.
— Turdossini Pieta 65 l.

Gerthon István
A régi magyar festőművészet
Vác, 1932.

cédulaírva

szerkeszteni, mely a kandalló kellemét a cserép
a márvány kandalló mellett mindig fázni fogn
jó fűtőkeszüléknek szükségét nem érzik mert

. Ez megint csak a modern iparnak használ,
észi iparának multjára és annak régi alkotá-
par jelenlegi állapota és tovább fejlesztése

keramikai gyártmányok utánzása nem törté-
re természetes dolog. Ilyen kinövésekkel a

Magyar Nemzeti Múzeum

4. Fejereklyetartó a XIV. sz.-ból. (M. Nemzeti Múzeum)

Gutenberg Lex.

TV. K.

1870

256

Tál és korsó a XVIII. századból

Magyar Nemzeti Muzeum

Korvin-kodexei

Fitz József: A Magyar Nemzeti Muzeum Korvin kodexei. 8 o. 0 K, 18 l, Budapest, 1936.

Divald Kor
Kny. Szépm
45 L. Buda
Divald Kor
Kis 8 o. 5
Divald Kor
művészeti
Budapest,
Divald Kor
Székely Me
9 L. Koloz
Divald Kor
228 L, Lon
Divéky Ado
renaissanc
8 o, 1 K,
Domanovszk
építészete
dapest, 19

A NEMZETI MÚZEUM ÚJRA ELRENDEZETT RÉGISÉGTÁRA

Új elhatározásokat új emberek szoktak elindítani. A Nemzeti Múzeum Régiségtárának sorsában ez az igazság akkor érvényesült, midőn benne néhai Hampel József helyét Varjú Elemér foglalta el. Megelőzte őt híre, melyet a kassai múzeum újra való megszervezésével szerzett: a szerencsésen gyüjtő, a sokoldalú érdeklődésű és a gyüjteményeket ízlésesen elrendező múzeumvezető híre.

Míg Hampel József az ókor és a népvándorlás korának világhírű specialistája volt, Varjú Elemér a régi magyar műveltség teljességét igyekszik a Régiségtár gyüjteményeiben bemutatni. Sajnos, szerencsétlen korszakban került fontos helyére. A háború már javában dühöngött, amikor kinevezték és a háború után következő idő sok mindenre alkalmas volt, csak nagy költséggel járó alkotó munkára nem. Hogy mindazonáltal igen becses anyaggal sikerült meggyarapítani a Régiségtár gyüjteményeit, az az ő személyes érdeme; nagy mozgékonyságának, értékes személyi összeköttetéseinek, tájékozottságának és részben gyüjtői szerencséjének eredménye. A gyüjtői munkát a Régiségtár raktáraiban kezdte el. A sok félretett és elfelejtettnek látszó holmi között nagyértékű darabokra akadt, amelyeket sietett napvilágra juttatni. Mint különösen a felsőmagyarországi gyüjtői lehetőségek körül tájékozott ember, a vásárlás és cserélés munkáját is nyomban megkezdte s folytatta a háború esztendeiben is, már amennyire azt a múzeum anyagi eszközei megengedték.

Közben kialakult a terve is, amely szerint a Régiségtár anyagát újra elrendezze. A régi állapottal szemben gyökeres változást jelentett terve. *Művelődéstörténeti múzeummá* akarta átalakítani a különböző korszakokból származó tárgyakat magában foglaló úgynevezett Régiségtárt. Az alapgondolat az újracsoportosítás elvét is meghatározta: a korszakok szerint való elrendezést. Az ideális megoldás egy-egy kor műveltségi állapotának intérieur-szerű bemutatása lett volna, erre azonban nem futotta az anyagból. A Régiségtár gyüjtése addig nagyon egyoldalú volt s például régi bútorok és a különböző korok mindennapi életét annyira jellemző egyéb használati tárgyak összeszedésére ki nem terjeszkedett. Hű és pontos intérieur-ök összeállításáról azért eleve le kellett mondani. Ehelyett a régiségtár régebbről őrzött és újon szerzett anyagának származása, kora szerint való csoportosítására kellett szorítkozni.

Még a háború folyamán elkészült (1916-ban) és a közönség számára is megnyílt a két római terem, továbbá az új gótikus szoba. Ezen az utóbbi feladaton próbálta ki a Régiségtár új vezetősége tervének helyességét. A „Régiség- és Éremtár Közleményei"-nek első és egyetlen száma (1916-ban jelent meg) örökítette meg igen szép fölvételekben ennek a gótikus szobának (mely a végső elrendezés folyamán utóbb eltűnt) a képét. Csupa eredeti és értékes darabból elrendezett megkapóan hangulatos kis együttes volt s egészében jó fogalmat adott arról, hogyan képzeli el az egész gyüjtemény végső elrendezését az új vezetőség.

Az elrendezés munkája azóta bevégződött és az új Régiségtár nemsokára megnyílik a nagyközönség számára. Újnak nyugodtan mondható, mert a hajdanira senki sem fog benne ráismerni. A nagy munkának igen nagy akadályai voltak. Köztük talán a legnagyobbik; a helyiségek elégtelen volta. Ez az oka annak, hogy a régiségtár gazdag anyagának alig a felerésze kerülhetett fölállításra s kimaradt műveltségünk történetének korszakai közül a XVIII. század jelentékeny részének és a teljes XIX. század emlékeinek bemutatása, köztük nagyjaink (Deák Ferenc, Liszt Ferenc) ereklyéinek kiállítása, továbbá olyan speciális anyagának, mint a Régiségtár hangszergyüjteménye, nagyszabású fegyvergyüjteménye és hatalmas őskori anyaga.

Magyar Művészet
1925.

SZÁRNYASOLTÁR KÖZÉPSŐ KÉPE. XV. század. Felső-Magyarország.
Magyar Nemzeti Múzeum.

FÜLKE KORONÁZATA KÁROLY RÓBERT KIRÁLY ALAKJÁVAL. Kő. Pöstyén.

KIRÁLYSZOBOR FEJE. Vörös márvány. XII. század.

Mai elrendezésében a Régiségtárnak nyolc terme van, melyek közül a két első a rómaiak korának túlnyomórészt magyar földben talált emlékeit, a harmadik terem a népvándorlás, a negyedik az Árpád-kor, az ötödik az Anjouk és Zsigmond korának, a hatodik a kései gótikus egyházművészet, a hetedik a renaissance, a nyolcadik az 1550—1650 közötti száz esztendő emlékeit foglalja magában. Az anyagnak egy része a folyosóra szorult, melyet vendégfalakkal hat rekeszre — amolyan kisebb méretű félig zárt helyiségre — osztottak föl. Ezekben megközelítőleg intérieurszerűen kerültek fölállításra a Régiségtár világi gótikus és egyházi gótikus bútorai és edényei, a XVII. század bútorai, a XVII. század második feléből való ötvösműtárgyak és edények. Külön folyosót foglal el a XVIII. század egyházi és világi emlékeinek egy része.

A műveltségtörténeti anyag fogalmából következik, hogy az új Régiségtár kiállított tárgyai túlnyomórészt az iparművészet körébe tartoznak. Mint ilyenek, legalább részben, pótolják az Iparművészeti Múzeum nagy hiányait, melyek éppen a műveltségünk korai századait képviselő anyagban a legérezhetőbbek. Nem feladatunk e helyütt, hogy a Régiségtár nagyszámú és rendkívül értékes iparművészeti tárgyát — melyek közül számos darab új szerzemény és melyek közül a régebbi gyüjtésekből származóknak tekintélyes része is ezúttal kerül első ízben bemutatásra — részletesen ismertessük és méltassuk. Csak a múzeum új elrendezéséről beszámoló kép teljessége és szemléletessége kedvéért mutatunk rá legkiválóbb darabjaira.

A népvándorlás korának termével kezdődik az új elrendezés. Ebben a helyiségben került fölállításra a Régiségtár igen gazdag népvándorlás-korabeli anyagának az a része, amely leginkább alkalmas a nem szakbeli érdeklődés megfogására. Vitrinákban a kiásott leletek hosszú sora. Egy állványon az a hatalmas kínai bronz-kondér, melyet magyar földben találtak s amelynek kora arra vall, — Felvinczi Takács Zoltán megállapítása szerint — hogy a húnok (akiknek tehát érintkezésük volt őshazájukban a kínaiakkal) hozták magukkal. Egy vitrinában itthon maradt népvándorlás-korabeli leleteinknek egyik legértékesebbje, a szilágysomlyói ékszerkincs pompázik. De hatásos elrendezésben, bársonyalapon, üveg alatt láthatók már a közelmult angyalföldi aranyleletei is. A teremnek diszkrét festett dísze is van és kissé pompázatos, kissé nehézkes új bútorzata.

Az Árpád-kori teremben jobbára kőfaragványok láthatók. Közülük azokat, melyek eredeti helyükön épületek részei voltak, lehetőség szerint eredeti környezetükre emlékeztető módon helyezte el az új rendezés. S ezt az elvet lehető következetességgel a többi teremben is végig vitte. Az Árpád-kori szoba ajtónyílásának keretébe például kőfaragványok részeit falazta be. Az egyik ajtó fölött egy kő-lunetta, benne Jézus alakja a báránnyal. Ebben a teremben láthatók végre középkori képfaragó mívességünk gyönyörű emlékei közül a pécsi altemplomnak a fővárosba származott darabjai, köztük Dávid király és Gábor főangyal elragadóan szép reliefje. A vitrinákban számos egykorú egyházi tárgy (aquamanilék stb.) szomszédságában Constantinos Monomachos magyar földből kiásott koronájának csodás szép zománcos festésű lapjai.

Az Anjouk- és Zsigmond király termében szintén az építészeti maradványok vannak legnagyobb számmal. Az a helyes rendezési elv, hogy a részek lehetőség szerint eredeti összefüggésükhöz híven mutattassanak be, itt is szerencsésen érvényesül. A falsarkokba épített oszlopkötegeken ennek a kornak ránk maradt oszlopfői hatalmas erővel hatnak és nem kevésbbé a hozzátartozó fali tabernaculummal kiegészített kődombormű is, amely Károly Róbert királyunkat (kit az olasz krónikák Caroberto néven ismernek) ábrázolja két térdet hajtó angyal között. Gótikus emlékeinknek megrongált állapotában is szép maradványa ez a relief. Ebben a teremben láthatók a Zsigmond király budavári palotájából ránk maradt építészeti jellegű vörös cseréptöredékek, a XIV. század iparművészeti alkotásai közül pedig a ritkaszép elefántcsontfaragásos kazettákat tartalmazó üvegtárló, a Margitsziget földjéből kiásott finom mívű korona, az üveg alatt őrzött aranyozott fejalakú ereklyetartó. Üveg alatt, külön talapzaton kapott helyet Nino Pisano nevezetes fehér márvány Madonna-szobrocskája is.

Ha az eddigi termek tartalma főként építészeti és iparművészeti anyag, a következő teremben, mely kései gótikus egyházi emlékeinknek egy részét foglalja magában, a kor képfaragó- és festőművészete jut inkább szóhoz, számos, jobbára csak művelődéstörténeti jelentős tárgy között több igen kiváló darab. Maga a terembe szolgáló ajtónyílás kőkerete is helyes érzékkel a környezetbe illesztett eredeti darab. Tőle egyfelől Keresztelő János, másfelől barii Szt. Miklós püspök fából faragott szobra. Az ajtónyílás fölött, sajnos, túlságos magasan, egy-egy falikonzolon Szt. István és Szt. László király színes faszobra. Mind a kettő kiválóan szép munka. Különösen megragadó dús feketeszakállas fejüknek nemes dekoratív érzékű megstilizálása. A mesterük inkább kézműves lehetett, semmint művészember. Erre vall az az ügyefogyottság, mellyel alakjait fölépítette, és a törzzsel alig összefüggő, azt meg nem támasztó kifordult két lábszár. Keresztelő Sz. János szobrán, amelyet képben is bemutatunk, az alaknak ilyenféle esetleges fogyatékosságát eltakarja a mély öblű drapéria. Több más szobra is van még ennek a teremnek, köztük egy XVI. századi csodaszép színes Madonna-szobor. Minde munkáknak dekoratív hatása is szerencsésen érvényesül az új rendezésben. Nagy és kisebb szárnyasoltárok adják meg a hatalmas terem téres falainak festői díszét. Közülök festői érték dolgában legjelentősebb egy XV-ik századi felsőmagyarországi kétszárnyú oltár, melynek hatalmas méretű középső része a trónuson ülő Boldogasszonyt ábrázolja, amint az imádságoskönyvet tartó gyermek Jézust pihenteti ölében. Két angyal tartja a trónus mögött a virágos kárpitot. 1470 táján készülhetett ez a festmény. Színei ugyan igen megfakultak, de a Madonna és az angyalkák fejének megfestésében így is szerető elmerülés érzik s a kifejezésben megható szendeség és gyöngédség. Az oltár két szárnyának mindkét felét, belül is, kívül is festés borítja. Krisztus szenvedéseit és halálát ábrázolják a külsők, különböző szenteket a belsők. Művészeti érték dolgában azonban ezek a festmények elmaradnak a középső rész mögött.

A terem közepe táján, nem falnak támasztottan, hanem szabadon pompázik a gyönyörű liptószentandrási Szent András-oltár. Az oltár szekrényében guillochozott aranyháttéren a szentnek aranyos alakja. Gótikus szobrászatunk emlékeinek egyik legkiválóbb darabja ez a szobor. A szentnek nagyszerű szakállas fejét csak igazi mester faraghatta.

Azonkorbeli templomaink gótikus bútorairól a finom indaornamentumos faragású gölnicbányai stallum és a kisküküllőmegyei Ádámos unitárius templomából való pad ád jó fogalmat ugyanebben a teremben. Ez a két értékes darab a raktárból került elő, egyebekben ennek a teremnek legtöbb tárgya — köztük a szárnyasoltárok és a szoborművek — új szerzés.

Az egykori olasz művészet levegőjét árasztja a következő terem, melyben a Régiségtár renaissancekori anyagát gyüjtötte egybe az új rendezés. Mindjárt az ajtó szemöldöke fölött egy olasz quattrocentista szobrász márványdomborműve. A Madonnát ábrázolja derékon alulig, mellette az isteni gyermeket. Két lebegő angyal koronát tart az istenanya feje fölé. A vésett felírás tanusága szerint Báthory András megrendelésére készült ez a relief. Szellemre jól hozzáillenek az ajtókeretbe befalazott vörösmárvány-töredékek, melyek Mátyás király budavári palotájának voltak részei valaha. Ezek az ornamentumos rajzú lapos faragású kövek, sok társukkal, évtizedeken át a Nemzeti Múzeum egyik földszinti folyosóján búslakodtak. Legnagyobb darabjaik, köztük a Mátyás és Beatrix címerét ornamentumosan egybefoglaló ormozat, ma is ott pihennek, sajnos. Túlontúl nagy és súlyos darabok. Az emeleti termek falába csak nagy áldozatok árán lennének beilleszthetők. A mátyási faragott kövek nagy része azonban fönn van a renaissance-teremben: falnak támasztva, egy-egy teremsarkot kitöltve elevenítik meg lelkes mivoltukkal a históriát. — Ma már csak roncs, de félig holtan is megkapó alkotás egy nagyméretű márványrelief, amely hármas osztású építészeti környezet közepén a Madonnát ábrázolja ölében a gyermekkel. Tőle kétoldalt olasz-renaissance díszű fülkében alexandriai Szt. Katalin és Szt. Borbála alakja. Vandál kezek borzalmas pusztítást vittek véghez ezen a mesterművön. Az alakok mind fejetlenek rajta s mindent,

KERESZTELŐ SZT. JÁNOS SZOBRA.
Színezett fa. XV. század vége.

A SZLATVINI (Szepes m.) MADONNA.
Aranyozott faszobor.

Magyar Nemzeti Múzeum.

A CSÍKSZENTLÉLEKI SZÁRNYASOLTÁR KÖZEPE. 1510.
Magyar Nemzeti Múzeum.

ami plasztikusan kiemelkedett valamikor az alapból, mintha kalapáccsal tördelték volna le. A diósgyőri Pálos-templom romjai közül került elő ez a dombormű s alkotója — a gótikusan kemény ráncvetődések arra vallanak — felsőolaszországi, talán padovai szobrász lehetett.

A renaissance művészetének pompáját egy Erdélyből származó hatalmas szárnyasoltár képviseli. Szekrényében szoborcsoport, amely az angyaloktól koronázott Madonnát ábrázolja gyermekével. Durvakezű iparosemberek munkája ez is, az egész oltár is. De nagyszabású elképzelésében, ornamentumos bőségében és aranypompázatának pazarságában a kor szelleme és nagylendületű alkotóereje válik érzékelhetővé.

Bútorban annál szegényebb a terem, pedig renaissancekori bútor — ha inkább egyházi is, mint világi — bizonyára akad az országban. Egy impozáns méretű barnára fényezett keményfából való kelengyeláda eddig az egyetlen bútordarab itt. Vésett és faragott ornamentumos dísze inkább a német-renaissanceszal mutat rokonságot, mint az olasszal. A terem üvegtárlóiban drágahímes egyházi ruhák, ötvösműtárgyak, egyházi edények, kisebb domborművek.

A következő és egyelőre utolsó terem a XV. század második és a XVII. század első fele közötti időszak iparművészeti alkotásait foglalja magában. A falakon, a szekrények fölött azok a megragadó régi családi arcképek függnek, melyeket a Történelmi Képcsarnokból ismerünk. Habos kőrisből készült üvegtárlókban és asztalokban pedig a Régiségtár régtől híres páratlan ékszergyüjteménye pompázik; a régi magyar ötvös- és ékszerészművészet csodaszép alkotásai. Az egyik faliszekrényben remekbe készült régi magyar fegyverek.

A hatalmas térhatású termek után szűkeknek hatnak a fülkékké felosztott folyosók, noha el kell ismerni, sőt érdemként kiemelni, hogy a rendezést az anyag bősége nem csábította a tárgyak halmozására és zsúfolására. A fülkék elsejében a hajdani „gótikus szoba" berendezésének legszebb bútoraival találkozunk. Itt van a bártfai könyvszekrény s benne eredeti helyükön és eredeti sorrendjükben a régi könyvek úgy, ahogy azokat néhai Ábel Jenő a bártfai Szt. Egyed templom könyvtárát ismertető tanulmányában elsorolta. Itt van a lapos gótikus ornamentumú faragványokkal díszes erdélyi asztal, a késő-középkornak jellemző súlyos házibútora. Vele egykorú lehet egy festéssel díszített függő faliszekrény. A fülke dísze még a fölötte, de az egész folyosó fölött is végigvonuló festett famennyezet, amelynek nagyobb része ugyanannak az ádámosi unitárius templomnak volt ékessége, amelyből az előbb említett templomi pad is került.

Egy másik fülkében, hely dolgában kissé megszorulva, tárul a néző elé az erdélyi régi magyar, pontosabban; a székely művészetnek egyik nevezetes emléke a csíkszentléleki nagy szárnyasoltár. Hatalmas méretű középső része Pünkösd jelenetét ábrázolja, a Boldogasszonyt Jézus tanítványai között, fölöttük a Szentlélekből áradó aranyos lángnyelvek. A művészi képesség dolgában kezdetleges festő meglepő életszerűséggel tudta alakjait megjeleníteni. Az apostolok fejének ábrázolásában szinte természettanulmány érzik.

A következő fülke XVII. századi lakásberendezési tárgyakból ád egy kis intérieurt. Legérdekesebb darab közöttük egy falba eresztett írószekrény, melynek az asztallapja leereszthető és vaslábbal megtámasztható.

A szomszédos fülke vitrinájában a Régiségtár nagyszerű ezüstkupa-gyüjteménye. Benne délnémet híres mesterek alkotásai között a nagyszebeni Hann Sebestyénnek több remekbe készült munkája.

A derékszögben forduló hosszú folyosórészbe kerültek a XVIII. század művelődéstörténeti tárgyai. Valóságos barokk-káprázat vár ott a látogatóra. Üvegszekrények polcain aranyos-ezüstös barokk és rokokó egyházi edények, kelyhek, cibóriumok, óncéhedények. Az egyik üvegfalú szekrényben nehány szép régi hangszer. Egy üvegtetejű asztalban szelencék, zsebórák és a XVIII. század egyéb kedvelt csecsebecséi, melyek az egykorú ötvösművességet annyi munkával foglalkoztatták.

*

Ennyiben ismertettük volna az újra elrendezett Régiségtár anyagának művelődéstörténeti érdekű részét. Van ennek az

NŐI FEJ. Fehér márvány. XV. századi felsőolaszországi munka.

anyagnak — a már megemlítetteken túl — nehány művészeti tekintetben is kiváló darabja, mellyel külön kívánunk foglalkozni.

A gótikus folyosó egyik ablakbéllétében látható egy kőbefaragott férfifej. Szemlátomást ifjabb embert ábrázol, talán papi férfiút. Szeme behúnyva, fejét a fémcizellálók aprólékos munkájára emlékeztető előadású, szabályos csigákba elrendezett haj borítja. Sírkőtöredék, amelynek eredetijéből ennyi mindaz, ami lelőhelyén, a budavári honvédfőparancsnoksági palota építésekor előkerült. A XV. század művészetének maradványa. Anyaga síma mészkő.

Jóval megragadóbb alkotás nála egy kicsiny méretű (alig 9 centiméter a magassága) vörösmárványfej, amelyet Kalocsán találtak s amely a Régiségtár raktárából ezúttal kerül először napvilágra. Stílusa szerint a XII. században készülhetett. A vörösmárvány szerfölött kemény anyaga nagy egyszerűségre, a formák egybefoglalására kényszerítette az ismeretlen szobrászt. Az archaikus szobrászok módján merevítette meg és jelezte sommásan a formákat és a kiemelkedő részeket — az orrot, a fület a primitív ábrázolók szokása szerint nagy erővel hangsúlyozta. A fejet abroncs fogja körül, melyet a homlok közepén kereszt díszít. Minden valószínűség szerint koronát jelent a kereszttel díszes abroncs és királyi férfiú volt az, kinek vonásait a szobor megörökíti. Méretéből következtetve a kis fej valami síremléknek lehetett a része. Mindenesetre kiváló művészeti értékű darab. Románkori képfaragó-művészetünknek egyik legszebb profán emléke.

Ritka nagy művészeti kincs a „Szlatvini Madonna" szobra is. A nagyérdemű Divald Kornél akadt rá sok évvel ezelőtt egy templompadláson és ő is közölte képét elsőnek. (Szepesvármegye Művészeti Emlékei. II. rész.) Mire a Régiségtár megszerezte, az amúgy is csonka szobor még többet szenvedett. Divald fényképén a Madonna koronáján még megvolt valami a diadémszerű felső részéből. A Jézuska

jobbkarja is csuklóig hiánytalan volt. De ezek a hiányosságok mit sem vesznek el a szobor művészeti hatásából. Különös varázsa szokatlan magassági aránya; a hosszan megnyúlt alsótest a rövidebb derékhoz mérten. Szilfidi karcsúságú tőle a Madonna alakja, kecses és törékeny, ezzel is, finom drapériaelrendezésével is a kora-gótikus francia szobrászat stílusára emlékeztető. A szobor kétségtelenül szárnyasoltárnak volt része. Hátsó nézete nincsen, mert nyilvánvalóan háttérhez volt erősítve. Nagyon szép a színezése. Végtől-végig arany fogja be az alakot, csupán a Madonna köpenyének bélése sötétkék. Végig aranyos ragyogású a kis Jézus ruhátlan alakja is.

A renaissance-terem nagy vitrinájának egyéb sok tárgya között szinte elvész egy ovális alakú márvány-medaillon. Olasz munka, XV. századbeli. Fiatal nő fejét ábrázolja, kendővel fejkötő-módra bekötött konttyal. Haja realisztikus alakításban, üdén és életszerűen fogja be a fej elejét és a halántékot. Talán belső épületdísz volt valamikor, valami márványpilaszterbe foglalt medaillon, amilyen a quattrocento épületeiben olyan sűrűn fordul elő. A homlok vonalát egyenes vonalban folytató orr klasszikus példára mutat és arra, hogy nem természet után készült arcképpel van dolgunk. Felfogásában és előadásában, az arc és a haj formáinak megmintázásában mégis igen eleven hatású művészi munka. A művésze valamely XV. századi északolaszországi, talán velencei szobrász lehetett.

Az egyéb gyüjteményeinkben oly gyöngén képviselt barokk-kori szobrászatnak is sikerült két szép, sőt akkori képfaragó művészetünk szintjéhez képest kitünő két példáját megszereznie a Régiségtárnak. Mind a kettő Gyöngyösről származik és nem csak egyazon kornak (1680 tája), hanem nyilván ugyanannak a művésznek is alkotása. Mozdulatuk és előadásuk tele van barokk lendülettel, de szertelenség nincsen bennök. A Borromeo Szt. Károlyt ábrázoló szobron a fának a kelmét utánzó finom megmunkálása a feltűnő. Eleven és mozgalmas megformálású a fej, és művészetét megbecsülő, komoly mesterre vall a két kéznek, de különösen a könyvet tartóénak beható és biztos megmintázása. Az Assisi Szt. Ferencet ábrázoló másik szobor a kettő közül a lendületesebbik. A barátcsuha kelméjének drapériája szélesebb síkokká van összefoglalva rajta és olyan az elrendezése, — a térdben meghajló balláb körül — hogy a test idomai jól megérezhetők legyenek rajta keresztül. Mind a két szobornak hársfa az anyaga, mely harmadfél évszázad alatt szépen megbarnult, — hajdani festésnek semmi nyoma rajtok.

ELEK ARTÚR.

SÍRKŐTÖREDÉK. Mészkő XV. század.
Magyar Nemzeti Múzeum.

A SZEPESSÉGI SZT. ANTAL-OLTÁROK MESTERE:
MADONNA A GYERMEK JÉZUSSAL (az ú. n. rózsás Madonna)
Magassága 71 cm, szélessége 61 cm.

A „Magyar Művészet" melléklete

Az Athenaeum rt. nyomása

Fenyő Iván és Genthon István =

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÁRNYASOLTÁRKÉPEI

II.

6. *A szepességi Szent Antal-mester.* Ama stíluscsoport mellett, melyhez a kassai főoltár képei is tartoznak, a Felvidéken kétségtelenül a legjelentősebb festői kör a Szepességben található. A művészettörténeti kutatás itt már sokkal szerencsésebb helyzetben van, mint a kassai festészetnél, tekintve, hogy a Szepesség templomaiban dolgozó Szent Antal-mesternek művészete világos és egységes fejlődésben bontakozik ki, olyannyira, hogy működésének rekonstrukciója aránylag nem okoz nagyobb nehézséget.[1] De oeuvre-jének összeállítását az a tény is megkönnyíti, hogy három datált oltára is ismeretes, melyek a kronologikus csoportosításnál támpontul szolgálhatnak.

A Szent Antal-oltárok mesterének munkája a Nemzeti Múzeum Nagyszalókról származó Szent Miklós-oltára, melynek predellafestményén az 1503-as évszám olvasható. A másik datált mű pedig a szepesszombati templom főoltára, szekrényében Szent György remekül faragott lovasszobrával.[2] Ez az oltár 1516-ban készült s kétségtelenül mesterünk festette külső képeit. Végül a harmadik az évszámmal ellátott oltárok sorában egy Leibicről származó oltár 1521-ből, a Nemzeti Múzeumban.

Ennél a mesternél karakterisztikus típusokat találunk, melyek állandóan visszatérnek s az is jellemzi, ahogyan ezeket az állandó típusokat sokszor szinte brutális eszközökkel variálni igyekszik. Így például Szent Miklós a nagyszalóki oltáron ugyanolyan fejtípusú, mint a szepesszombati oltáron az a szakállas férfi, aki majdnem valamennyi jeleneten szerepel és parancsot oszt azoknak, kik a vértanukat kínozzák. (Az oltár középső fülkéjében elhelyezett Szent Miklós-faszobor annyira megegyezik a szentnek a festményeken látható ábrázolásával, hogy legalább is, ami a már kifaragott formák befestését illeti, ebben is festőnk munkáját kell látnunk.) Nagyon szereti az egyes arcokat változatos nézetekben rajzolni, rálátásból, perspektivikus rövidülésben, mert ezt a sokféleséget az expresszió pszihológiai sokrétűségének hasznára tudja fordítani. Állandó vonás ez komponáló módjában egész fejlődésén keresztül és azért már itt megjegyezzük, hogy mennyire szereti festményei színpadát az elő- és háttér között, ezektől izolált figurákkal benépesíteni, ami által a tér középrésze is hangsúlyt kap. Ez a kompozíció-séma talán a németalföldi festészet hatásának újabb áramlatával magyarázható. Viszont azt sem szabad elfeledni, hogy a korábbi németalföldi hatás sem szűnt meg teljesen, hanem hol erősebben, hol gyengébben, de valamennyi képen, mely a XV. század második felében készült, kimutatható.

A Szent Antal-oltárok mesterének legkorábbi munkája a Nemzeti Múzeumban őrzött, 1503-ban keletkezett

[1] Megokoltnak tartjuk, hogy tanulmányunkban e festő munkásságával kissé bővebben foglalkozzunk, tekintve, hogy festményeinek nagyrészét a Nemzeti Múzeum őrzi.

[2] Repr. a *Magyar Művészet* 1928. (IV) évf. 10. sz. 750. old.

nagyszalóki *Szent Miklós-oltár*. Meglehetősen elkésett, konzervatív munka még ez, mely az előző század utolsó két évtizedének stílusjegyeit mutatja. Hogy későgót festészetünk mennyire önálló jellegű volt, azt abból is látni, hogy e festmények, bár valamivel fiatalabbak az apostolvértanuságok mesterének tábláinál, szellemben, felfogásban, de főkép színezésben mégis sok azonosságot árulnak el azokkal, anélkül, hogy ezt a két, egymástól oly pregnánsan elválasztható, két különböző generációhoz tartozó mestert csak valami közelebbi összefüggésbe lehetne hozni egymással. Mindketten felvidéki művészek és így topografiai helyzetüknél fogva a Szent Antal-mester művészete jelenti a kassai iskola folytatását.

Azonban — mint már jeleztük — a Szent Miklós-oltár ebből a továbbfejlődésből csak igen keveset árul el. Ahogyan itt a festő az előző felvidéki festészet vívmányait értékesíti, de amellett mégsem alkalmazza azokat minden tekintetben a maguk szerves összefüggésében, az tipikus példája egy fiatal festő még némileg tapogatódzó munkájának, amidőn még az előző generációval való tüzetesebb megismerkedés ad neki alapot a későbbiekhez. (Mint látni fogjuk, a festő valóban annyira a korával haladt legkésőbbi munkáiban, hogy azt csak azzal tudjuk megmagyarázni, hogy vándorlásai közben ismerkedett meg kora nagy festőinek művészetével.) A hangulatszerű kompozíció fény- és árnyékkontrasztjaival eltűnt, hogy száraz, tárgyilagos ábrázolásnak adjon helyet, mely újból a németalföldi festmények színpadának mélységét és motívumainak összetettségét kelti életre. Ez a stiláris tulajdonság a nagyszalóki oltár képein inkább az idősebb generációra emlékeztet (pl. Németországban az ekkor még élő Wolgemutra), mint a vele egyidős festők stílusára, akiknél ebben az időben már erősen kialakulóban volt az új festészeti nyelv.

Ez az új nyelv a német festészetben és annak hatása alatt a mienkben valami különös hangulatú keveréke lett a romantikus és poetikus elemek szinte víziószerű megjelenítésének egyrészről, másrészről meg a legrealisztikusabb kifejezési eszközöknek. Ez a két heterogén elem új stilizált valóság harmóniájában veszti el egymással szemben való ellentmondását. Legjobb példája ennek az új művészeti akarásnak Németországban Grünewald (Dürer annyira változó, heterogén művészete mint példa itt nem jöhet tekintetbe), hazánkban meg MS mester festészete, de Németországban az egész XVI. századeleji generációt ez a korszellem hatja át. A dunai iskolában végül is egy Altdorfer vagy Wolf Huber a teljesen figuranélküli tájábrázolásba is beleviszi ezt a sajátos, expressziós hangulatot. 1503-ban, midőn a nagyszalóki Szent Miklós-oltár készült, már Cranach megfestette legkorábbi képeit, melyeknek a dunai iskola vívmányai nagyrészét köszönheti. A salzburgi Max Reichlich a pacheri kompozíciót romantikus, erősen festői sfumatóval tölti meg, mely szintén rokon a kialakuló dunai iskola stílusával.

Festőnknél mindezekből az eredményekből legfeljebb csak a tájakban érzik az újszerűség. Vizsgáljuk meg pl. a Gabonacsodát ábrázoló tábla tájképét. A hegyek és a fák rajza elvesztette objektív szilárdságát, a formák mintegy ködfátyolon keresztül bontakoznak ki. Nem az olasz festészet, nem Leonardo atmoszféra-ábrázolása ez, hol a világmindenség végnélküli távolságainak hangulata válik kifejező festői elemmé, mely végül is nem más, mint továbbfejlesztése az olasz festészet perspektíva-hangsúlyozó irányának.

Minden bizonnyal a Szent Antal-oltárok mesterének műhelyében, nem sokkal a Szent Miklós-oltár után készülhetett az a *négy összetartozó festmény*, mely Szepeshelyről, Párvy Sándor püspök ajándékaként került a Nemzeti Múzeumba. A négy kép Mária templombamenetelét, Jézus születését, továbbá Máriát, aki egy előtte térdelő pápát vesz oltalmába és Szent

A SZEPESSÉGI SZT. ANTAL-OLTÁROK MESTERE:
A NAGYSZALÓKI SZT. MIKLÓS-OLTÁR. 1503

A GABONACSODA
Szárnykép a nagyszalóki Szt. Miklós-oltárról

SZŰZ MÁRIA ELSŐ TEMPLOMBAMENETELE
Szárnykép Szepeshelyről 1500 után

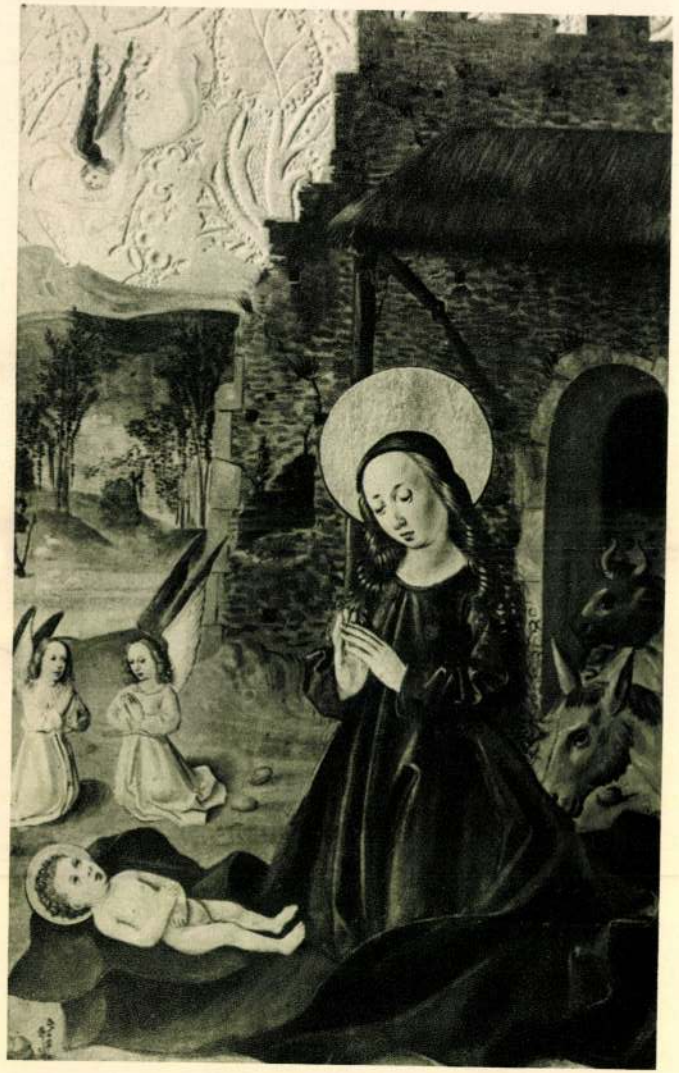

JÉZUS SZÜLETÉSE
Szárnykép Szepeshelyről 1500 után

MADONNA ÉS PÁPA. Szárnykép Szepeshelyről 1500 után

SZENT MARGIT. Szárnykép Szepeshelyről 1500 után

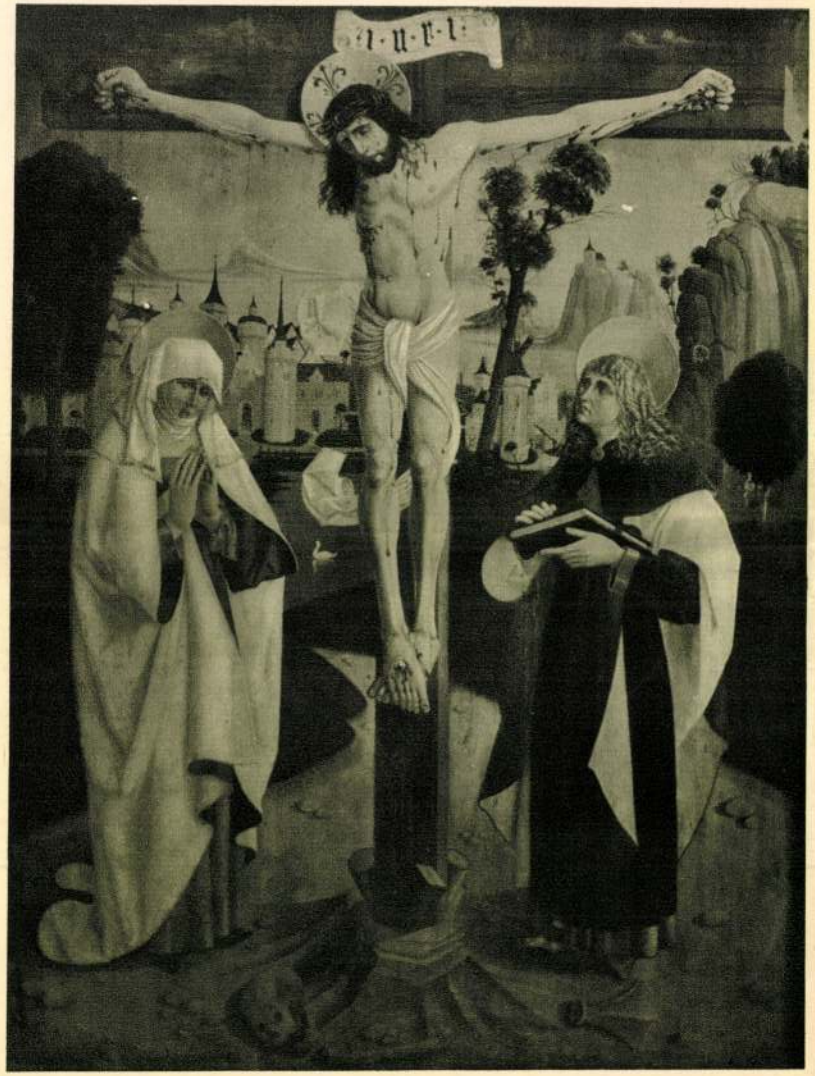

KALVÁRIA. Gampern, templom.

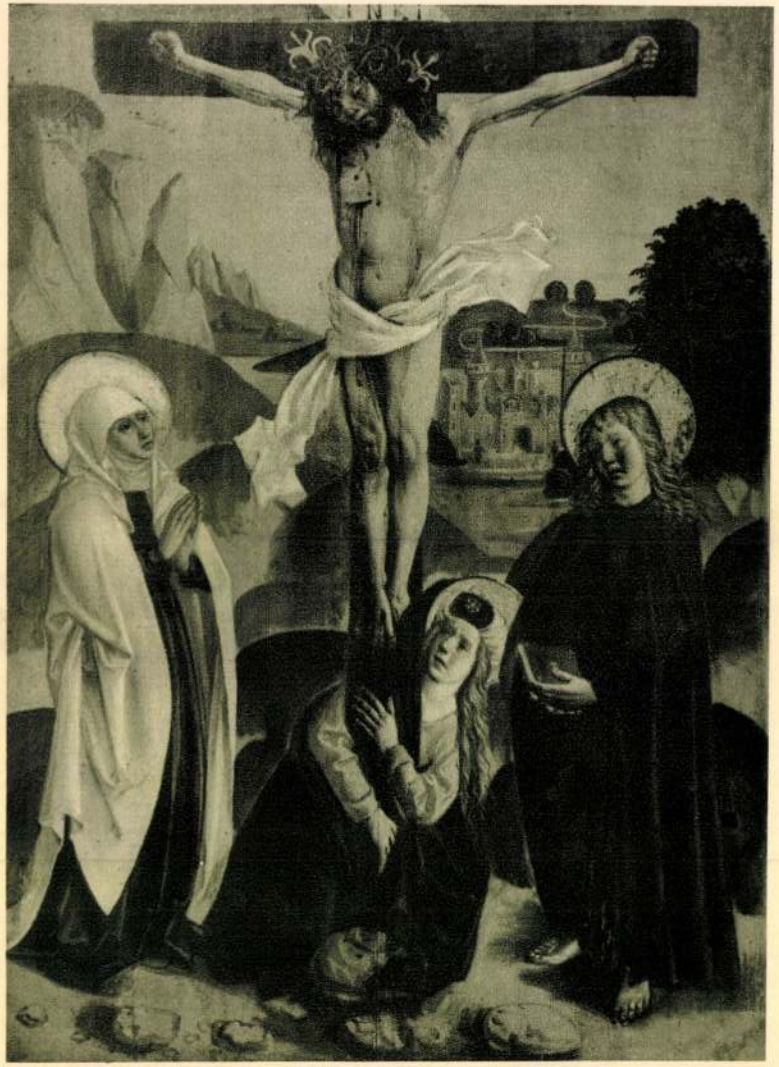

KALVÁRIA. Szárnykép Szepeshelyről 1510 körül

Margitot ábrázolja. A két utóbbi nagyalakos festmény képezhette a hajdani oltár külső szárnyait.

Még ezeknél a festményeknél sem konstatálhatjuk, hogy mesterük az új korszellem áradatába került volna. Gondoljuk el, hogy e képek körülbelül egyidőben készülhettek MS mester munkáival s megérthetjük, hogy menynyire maradi formanyelven beszélnek. Egységes hatásról sem lehet szó, mert míg pl. a Jézus születését ábrázoló kép minden tekintetben a szokásos felvidéki típust követi, addig a Mária első templombamenetele messze a kép mélyébe hátranyúló architektúrájával, amelynek mélyhatását a rálátás is fokozza, az öregebbik Frueauf grossgmaini kompozícióira vezethető viszsza. E mellett a kötelék mellett, mely festőnket kortársához, Frueaufhoz fűzi, annál anakronisztikusabban hat Mária, de különösen az angyalok ruharedőzetének rajza, mely a testtől teljesen független formákat alkot és kétségtelenül oly XV. századi festők hatására vall, akik még az ES mester metszeteit használták fel munkáiknál. Végül a külső képek (Szent Mária és Margit) precíz, zárt formájukban elárulják, hogy festőnk Schongauer metszeteinek tanulmányozásába is elmélyedt.

Az idegen hatások eme sokrétűsége mellett olyan formákat is találunk, melyek a Felvidékre vallanak. Főkép a kassai festészettel való kapcsolatok nyilvánvalóak. A Mária első templombamenetele kompozíciója szabad változata a kassai főoltár hasonló tárgyú képének. A lépcső sajátos, naiv elgondolása a bártfai Szent Annaoltár egyik képén is föllelhető.

Valamennyi részletforma, valamennyi motívum különböző idegen befolyástól függ, annyira, hogy az egyéniség is csak elhomályosodva juthat kifejezésre. Ezek szerint nehéz a festményeket a nagyszalóki Szent Miklós-oltár képeivel összevetni. Ezekhez a nehézségekhez az ikonografiai eltérés is hozzájárul. Azt, hogy ezek a képek szintén a Szent Antal-mester munkái, csak a festő másik művének ismertetése által tudjuk hihetővé tenni. Ez az oltár nemcsak a nagyszalókival rokon, hanem folytatását is jelenti azoknak a stílustendenciáknak, melyeket az előbb tárgyalt festmények elárulnak.

Az oltárból, melyet említettünk, csak *hat kép* maradt az utókorra, valamennyi *a szepeshelyi püspöki palota lomtárából* került a Nemzeti Múzeumba. A hajdani oltár belső szárnyát az aranyhátterű Jézus születése és Bemutatása díszítette, míg a másik négy kép, mely a Betlehemi gyermekgyilkosságot, a Kálváriát, Mária halálát s egy ismeretlen szent életéből merített prédikációs jelenetet ábrázol, az oltárszárnyak külső felét díszítette.

Már abban is hasonlítanak az előbbi ciklushoz, hogy ugyancsak retrospektív hajlandóságúak. Jézus születése pl. nemcsak kompozícióban nyúl vissza hasonló ulmi ábrázolásokhoz, hanem még a típusokban is összefügg azzal. Említhetjük a freisingi szemináriumnak Brixenből származó, de minden bizonnyal sváb eredetű képeit, melyek közül a Jézus születése[3] sokban megegyezik a körülbelül negyven évvel későbbi szepeshelyi képpel. Annyira retrográd stílusú ez a kép, hogy ha nem ismernők az oltár haladottabb felfogású tábláit, a típusok és a kompozíció után ítélve keletkezési idejét hibásan még a XV. századba helyezhetnők. A fény és árnyék által kiemelt hangulati elemek is a nyolcvanas évek stílusjegyeire mutatnak. A ruharedőzésen azonban már XVI. századi elemeket is meg lehet figyelni. A XV. században vagy a testtől független, önálló törések és redőtömegek élénkítették a ruhafelületet, vagy pedig egyetlenegy lendületben húzódtak a csőalakú redők párhuzamosan egymás mellett végig az egész alakon, függetlenül a test idomaitól, ezáltal erősen gotikus hatást keltve. Ez utóbbi redőzési mód jól látható a Jézus születése-kép térdelő Máriáján, itt hiányzik a ruharáncoknak a testtől független játéka. A

[3] Képét közli: Hans Semper: Michael und Friedrich Pacher. 194. l.

redők szinte a faszobrokra — még pedig a XVI. század elejének faplasztikáira — emlékeztetnek. Az aranyháttérnek sem az a rendeltetése, mint a régebbi képeken, ahol az eget pótolta és finoman körülfogta a horizont legkisebb tárgyait is. Már csak színének dekoratív hatása fontos. A Krisztus bemutatását ábrázoló képen jól látni, hogy mennyire dekorációvá, inkább csak műhelyszokássá vált az aranyháttér alkalmazása. Az architektúra templomkórusba vezet, a háttérben két gotikus borda kiindulását találjuk, melyek hasonlóan a tiroli háttérarchitektúrákhoz, csonkaságukkal mély teret szuggerálnak. A festő azonban horizontálisan elvágja az architektúrát, e vonal felett aranyháttér kezdődik, ott ahol eget sem pótol, de az alakokat sem helyezi absztrakt térbe.

A Betlehemi gyermekgyilkosságon az elbeszélés drasztikus irányzata szinte már brutálissá fajul.[4] A jelenet mozgalmas felfogását a Szent Antal-mester a kassai főoltár Mária-ciklusának mesterénél láthatta, kivel motívum-átvételek is egybefűzik, de míg ott sikerült a túlzások ellenére is bizonyos drámai hatást elérni, addig itt a kicsiny, testszerűtlen, egészen a komikumig eltorzított arckifejezésű figurák dróton rángatott bábukra emlékeztetnek, nem élő emberekre.

A Szepeshelyről származó képsorozat magyar kapcsolatai nem merülnek ki e képpel. A Kálvária is helyi összefüggésekre utal. A Szépművészeti Múzeum Okolicsnóról származó Krisztus siratásán[5] a Krisztus előtt térdelő Magdolna feltűnően hasonlít a Szent Antal-mester Kálváriáján a keresztet átölelő Magdolnához.[6] A Kálvária a külfölddel is kapcsolatokat mutat, erős rokonság fűzi az ausztriai, gamperni oltár Kálváriájához. A magyar festő kétségtelenül ettől az ismeretlen osztrák piktortól vette át a kép fölépítésének egész struktúráját, valamint a különös, finoman fantasztikus tájösszeállítást is. A meglepő analógiák ellenére sem gondolhatunk a két kéz azonosságára, csak arra, hogy a finomabb osztrák kép mestere hatott a magyarra. A gamperni kompozíciónak is vannak elődei. A táj romantikus felfogása és különös rajza a fiatalabb Frueauf klosterneuburgi képeit idézi emlékezetbe. Ifj. Frueauf Kálváriájának (1501) alakjai inspirálták a gamperni festőt. Mindkét osztrák mester figurái, ellentétben a szepeshelyi Kálváriáéval, merevek, mozdulatlanok, a ruhák keményen, horizontális redőket vetve fogják át a testet. A gamperni kompozíció nem magyarázható meg egyedül az ifj. Frueauf hatásával. Mellette érdekes módon a nürnbergi Szent Lőrinc-templom tipikusan frank mesterének Kálváriája — az úgynevezett Rayl-féle epitáfium, 1495 — a genetikus előfeltétele a gamperni és közvetve tehát a szepeshelyi képnek is. Sőt a magyar tábla abban, hogy a figurák merevsége némileg megenyhült, közelebb áll a Szent Lőrinc-templomi előképhez, mint az ausztriai festmény.

A Mária halálát ábrázoló képen mesterünk főcélja láthatóan az volt, hogy egy képen egyesítse a legkülönbözőbb fiziognómiai tanulmányokat. A típusok között állandóan visszatérő jellegűek akadnak. Az alapformák — ahogyan a hajat, a szemeket, az arc ráncait stb. megrajzolja — lényegükben minden fejnél ugyanazok maradnak. Hasonlóan a Krisztus bemutatásaképhez, itt is találunk kompozíciós elemeket, melyek a tiroli festészetre utalnak, de nem a legközvetlenebb úton, a tiroli festészettel annyira összefüggő Max Reichlich művészetén keresztül, hanem a még Pachernél is idősebb úgynevezett uttenheimi mestertől van átvéve a kompozíció kontrasztok által megerősített mélyhatásának elve. A csoport a mélyen kiépített helyiségben annyira egymásra tolódik, hogy az egyenkint plasztikusan ható figurák a tömegben laposssá válnak. A háttérből

[4] A kép baloldalán álló, állatias arckifejezésű, vértezett férfi a hamburgi Hinrik *Hunhof* lüneburgi hóhérjára emlékeztet.

[5] Képét közli: *Magyar Művészet*, IV. évfolyam (1928), 90. l.

[6] Hasonló Magdolna-típust találunk még a szepeshelyi Mária koronázása-oltár külső szárnyképei között való kálvárián. Képét közli Divald, id. mű. II. kötet, 59. l.

A LEIBICI MÁSIK OLTÁR. 1521

szenvedéséből mutatnak be négy jelenetet, élénk, finom színezésükkel vonják magukra a figyelmet. Az Ostorozás, Töviskoronázás és Keresztvitel kispolgári felfogásukkal, szűk színpadukkal és a külső történés kiélezésével hasonló tendenciájú német művekre — Schäuffelein, Meister von Messkirch képeire — emlékeztetnek.[7] Különösen a Kálvária érdekes, mely hasonlít a szepeshelyi Kálváriához s mutatja egyszersmind az utat, melyet a festő körülbelül egy évtized leforgása alatt megtett. Főkép a színezés az, ami a két képet az azonos formák ellenére elválasztja egymástól. Míg a szepeshelyi sorozaton a festő lokális jellegű, kontrasztos színeket használ, a leibici oltár tábláin már finom átmenetek tűnnek fel. De a világos, derűsebb színeknek megfelelően az ábrázolás szenvedélyessége is halkabbá vált, ami nemcsak a figurákon látszik meg, hanem a tájháttér motívumainak változásán is. A sziklás, kopár hegyvidék helyét dús vegetáció váltja fel, a formák a horizonthoz közeledve mindinkább elvesztik szilárdságukat s végül a háttér kéklő hegyei ködben vesznek el.

Ugyancsak a Szent Antal-mester kezét ismerjük fel a Nemzeti Múzeum rendkívül vonzó hatású, a Madonnát Jézussal ábrázoló függőképében. Az arcok, a kissé ferdén vágott szemek, a haj s Mária ruhája elárulják a szerzőt. Ezen az intim hatású kis keretes képen szólal meg legtisztábban festőnk poézisa. Mária és gyermeke között bensőséges kapcsolat alakul ki, amint a Madonna finom mozdulattal átkarolja Jézust, ki a felé nyujtott rózsa után nyúl. Az aranyháttér szeszélyes, indaszerű mustrája fokozza a kép artisztikus hatását. A dicsfények széle szervesen bele van komponálva az indák kigyózó raj-

[7] Mind a négy kép — mint dr. Hoffmann Edith megállapította — Altdorfer metszeteinek többé-kevésbbé szabad felhasználásával készült.

zába s ez a stiláris jellegzetesség nyilvánvalóvá teszi, hogy a festmény a XVI. század huszas éveiben készült.

A festő két korábbi munkáját is megemlíthetjük a teljesség kedvéért. Két predellafestmény ez. Az egyik a csonkán maradt svábóci szárnyasoltárról való,[8] a másik a lőcsei Szent Györgyfaszobor alatt függő predella,[9] mely Jézus születését és a három királyok vonulását ábrázolja.

Sokkal fontosabb és kvalitásosabb műve a gömörmegyei Hizsnyó főoltárának képsorozata. A belső, inkább tetszetősen dekoratív, mint jelentékeny szárnyképekkel szemben a kétszer nagyobb külsők, a Kálvária és Keresztlevétel jelenetével, jóval érdekesebbek. A képek 1520 és 1530 között készülhettek, abban az időben, midőn a német festészet kiérlelte a germán szellemre annyira jellemző expresszionista stílusát. 1526-ban festi Dürer a müncheni képtárban látható Négy apostolt, körülbelül akkor készül Grünewald talán legkésőbbi munkája, Szent Erazmus és Mór hatalmas festői erejű képe, 1529-ből való Altdorfer rendkívüli vizuális élményről tanuskodó Nagy Sándor arbelai ütközete c. képe. A gotikus korszellem utolsó fellángolásának expresszionizmusát tükrözi a két hizsnyói festmény is. Nem valószínű, hogy ezekre a képekre MS mester jóval korábbi művei hatottak volna. Altdorferre emlékeztet, hogy a festő a figurákkal túlzsúfolt kompozíció ellenére a színek és fények segítségével egységes hangulatot tud teremteni. Megerősödtek a már előbb jelentkező, Dürerrel való kapcsolatok is. A Kálvária baloldali csoportja Dürernek a század elején készült egyik fametszetéből (B. 59.) van átvéve.[10] A keresztrefeszített Krisztus monumentalitásában is Dürer szellemére ismerhetünk. A fantasztikus fényekkel megvilágított táj a dunai iskola, pontosabban Altdorfer hatása alatt készült. A hizsnyói oltár két hátsó képe a Szent Antal-mester legjobb kvalitású munkái közé tartozik s az is az érdekessége, hogy végleg szakít a konzervatív elemekkel s valóban korának hangján szólal meg.

Ez a mozgalmas, gazdag kifejezésű stílus mesterünk fejlődésében epizódszerű állomás. Epizódszerű, mert utolsó ismert művében, a szepesszombati Szent Antal-oltár 12 szárnyképében[11] hosszú, mozgás nélküli figurákat fest. E formanyelvnek a képtáblák hosszú, téglalap alakja is kedvez, a merev hideg hatás még a táj hangulatára is reánehezedik. Meglepő, hogy festőnk mindamellett világos és lebilincselő elbeszélő marad. Aprólékoskodó előadásával a különben is érdekes témát — Szent Antal kisértetekben bővelkedő életsorát — nagy kedvvel örökíti meg. A Nemzeti Múzeum *Szepesbéláról* nyolc képet szerzett, melyek ugyancsak Szent Antal életéből ábrázolnak jeleneteket. A képek legtöbbje rendkívül rongált, mindössze egy került közülük kiállításra, mely azt a jelenetet ábrázolja, midőn *a szent remetéhez a felhőkben megjelenő Krisztus szózatot intéz.* Első pillantásra nyilvánvaló, hogy ezt a képet, illetve ezt a sorozatot is mesterünk festette. A szepesbélai sorozat méretben nem egyezik meg a szepesszombati Szent Antal-oltár szárnyaival, a képek szélesebbek, nem oly hosszúkásak. A szentet övező buja vegetáció ábrázolásában a festő ismét visszatér a rajzos előadásmódhoz, ami talán öregségének bizonyítéka. A szepesbélai oltár az imént említett szepesszombati Szent György-főoltárral készülhetett egyidőben, míg a szepesszombati Szent Antal-oltár szárnyasoltárfestészetünk késői szakának, az 1525—30 körüli éveknek terméke lehet.

Két késői, témailag igen jellemző képsorozatáról neveztük el ezt a jellegzetes szepességi festőt a Szent Antal-oltárok mesterének. Nem tartozik a hazai művészet fényes csillagai közé, mégis nagy figyelmet érdemel. Munkás életének rendkívül sok emléke maradt meg, melyen fejlődését csaknem három évtizeden keresztül nyomon kísérhet-

[8] Képét közli Divald, id. mű, 73. l.

[9] Képe tudtunkkal publikálatlan, csak rossz fényképek ismeretesek róla.

[10] Hoffmann Edith dr. megállapítása.

[11] Képét közli Divald, id. mű, XIX. tábla.

A CSIKSZENTLÉLEKI OLTÁR BELSŐ SZÁRNYKÉPEI. 1510

A CSIKSZENTLÉLEKI OLTÁR KÜLSŐ SZÁRNYKÉPEI. 1510

A CSIKSZENTLÉLEKI OLTÁR KÜLSŐ SZÁRNYKÉPEI. 1510

A CSIKSOMLYÓI OLTÁR KÖZÉPKÉPE. 1520 körül

jük. Ez a fejlődés nemcsak a Szent Antal-mester életsorát jelenti, hanem a szepességi piktúráét is. A festő kiváló bizonyítéka annak, hogy a szepesi művészet helyi kultúra volt s végül nem utolsósorban annak is, hogy a nagy kassai iskola szomszédsága mellett joggal beszélhetünk szepesi iskoláról.

7. *A berzenkei Mettertia-oltár.* A XVI. század elejéről való az a festett szárnyasoltár, mely a sárosmegyei Berzenkéről került a Nemzeti Múzeumba. A középső festmény Szent Annát harmadmagával (Mettertia) ábrázolja Magdolna és Márta között, a belső szárnyképeken négy női szent, a külsőn az Angyali üdvözlet (két képre osztva), a fájdalmas Mária és a Vir dolorum látható. A középkép hosszú, nyugodt figurái mozdulatlanul állnak egymás mellett, bensőséges, lágy gesztussal tartják attributumaikat. Semmi szellemi kapocs nincs köztük, mindegyikük önmagában zárt, a másiktól elválasztott figura és csak az arcvonásaikból kiáradó szentimentalizmus az, ami egymás mellé helyezi őket. Képeivel kapcsolatban német példákra is hivatkozhatunk. Így az ulmi Zeitblom képei közt akadnak oly 1500 körül készült táblák, melyeken magános nőalakok láthatók (pl. Szent Brigitta, München, Alte Pinakothek). Ezek sok tekintetben megegyeznek a berzenkei oltár figuráinak formafelfogásával. Ugyanígy említhetnénk augsburgi vagy akár salzburgi példákat erre a stílusra vonatkozóan s éppen azért, a látszat ellenére alig hisszük, hogy itt közvetlen hatásról szó lehessen. Meg lehet említeni, hogy különösen a kisebb részletek sikerültek (pl. a Gyümölcs-csendélet). Az oltár száraz, kissé fáradt előadásmódja a XVI. század első évtizedének egyik provinciális városi mesterére vall, akinek további munkáit egyelőre nem ismerjük.

8. *A liptószentandrási Szent András-oltár.* Felirata szerint 1512-ben készült a Nemzeti Múzeum Liptószentandrásról származó Szent András-oltára, melynek az apostolt ábrázoló középszobra arról nevezetes, hogy Henszlmann Imre a legszebb magyar faszobornak tartotta.[12] Belső szárnyain a Kálvária s a Feltámadás mellett két jelenet látható Szent András életéből, a külső képeken szentek állanak kettesével egymás mellett. A predellán a Veronika-kendőt két erőtől duzzadó bájos angyal tartja. Festményei közül a Feltámadást és a Szent András vértanuságát ábrázoló kompozíciókat mutatjuk be. Meglepően korainak hat ez az évszám. Oly stílusjegyeket találhatunk a festményeken, melyektől látszólag Altdorfer művészetéhez vezetnek szálak. Látszólag, mert ezt a festői stílust, a csillogó színek és árnyékok kontrasztszerű összehangolását Altdorfer csak a XVI. század második évtizedében kezdi alkalmazni. Az oltár mestere mindamellett nem tartozik a vezéregyéniségek közé. Kompozícióinak elrendezésében, de még rajzában is sok ügyetlenség és középszerűség nyilvánul meg. Az ismeretlen festő élénk és kifejező elbeszélő, aki korának a szenvedély kifejezésére annyira hajlamos ábrázoló formáit különös módon kispolgári mázzal vonta be. Ebben talán az ugyancsak kispolgárias Schäuffelein festészete és grafikája hathatott rá, éppúgy, mint a nálánál jóval jelentősebb ulmi Martin Schaffneré.

9. *Két leibici oltár 1521-ből.* Különös, szerencsés véletlen folytán ugyanegy templomból, a szepesmegyei Leibic egyházából és ugyanegy évből (1521) két oltárt őriz a múzeum. Ez a véletlen nem jelentene semmit, ha a két oltár egyazon műhelyből származott volna: épp az az érdekessége, hogy a kettőnek nincs köze egymáshoz.

Az egyik, szekrényében a Mettertia laposan faragott csoportját ábrázolja, kettős szárnyain belül álló szentek, kívül Krisztus ősei láthatók.[13] Figyelmet érdemel az oltárszekrény architektonikus fölépítése, valamint a szép, de különös, gotikus stílű oromdísz. A festmények már sajátos témakörüknél fogva is elütnek egyéb felvidéki képek-

[12] Útijegyzetek. Archaeológiai Értesítő, IV. évf. Bp. 1884, 187—188. l.

[13] A fénykép az oltárt elülső szárnyai nélkül ábrázolja, mert azokat most restaurálják.

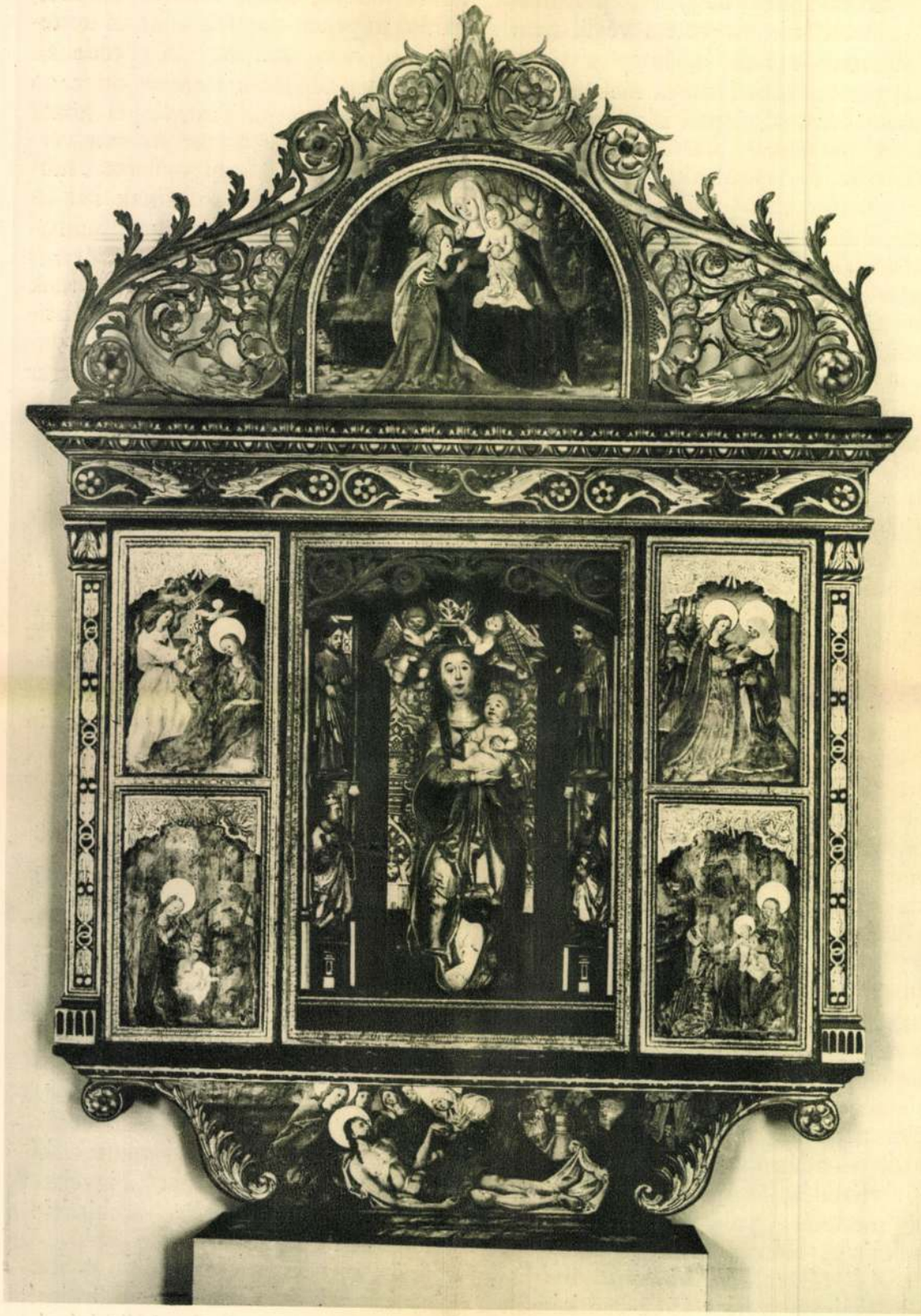

A CSIKMENASÁGI OLTÁR. 1543

től. Genetikai magyarázatukat Németországban, közelebbről a meiningeni Bernhard Strigel művészetében találjuk. Az összefüggés itt sokkal erősebb, semhogy azt csupán ikonografiai átvételek alapján lehetne magyarázni. Kétségtelen, hogy a magyar festő ismerte Strigel műveit. Átvette típusait (különösen a gyermekalakokat), megtanulta tőle a figurák térben való elhelyezési rendszerét, végül többek között a színezésében a sötét és a világos színeknek hirtelen, átmenet nélküli váltakozásait. Strigellel szemben festőnk eredeti állásfoglalása, ahogyan annak annyira jellegzetes szűk színpadát mellőzve, alakjait aranyháttérbe foglalt táj elé helyezi. Ez a háttér minden tekintetben magán viseli felvidéki festészetünk stiláris vonásait. Még a kassai apostolvértanuságok mesterének tájhátterei is eszünkbe jutnak a leibici oltárképek láttára. De elüt a színezés is, a színek Strigelével azonos szisztematikus felhasználása ellenére is. A sváb mester színei mélyek és sötétek, ezzel szemben a leibici festmények koloritja fényerejével és élénkségével tipikus példája az 1520 körüli felvidéki festészetnek.

Ugyanez a mester festette a szepesszombati Szent Anna- (vagy Mettertia-) oltár szárnyképeit. Ez utóbbi oltár kétségtelenül később keletkezett, mint a leibici. Stílusában a Strigel-hatás rovására megszaporodtak a felvidéki elemek. Az alakok és a képfelület egymáshoz való viszonya, a téma felfogása Strigel hatását mutatja, de az ábrázolás intim, genreszerű hangulatot ölt magára, ami az oltárt erősen felvidékivé teszi. Az arctípusok és a viseletek között is nem egy magyar jellegűt találni.

A másik oltár, melyet már azzal kapcsolatban említettünk, hogy külső képeit a Szent Antal-mester festette, csonkán maradt az utókorra. Szekrényszobrai elkallódtak, hátsó, második szárnya is elveszett. A belső szárnyain látható álló szenteket ugyanaz a provinciális mester festette, aki a másik leibici oltár belső képeit.

A két oltár összehasonlítása, ami a dekoratív részeket illeti, igen tanulságos. Az oromzat mindkettőnél csaknem egyforma, meglehetősen szeszélyes gotikus formákból alakul, melyek között ágasbogas, hajladozó tornyocskák és szamárhátú ívek szerepelnek. Az oltárszekrény dekorációja azonban homlokegyenest ellenkezik egymástól. A Szent Anna-oltár baldachinja és a szobor alatt való talpsávja még merőben gotikus. Ezzel szemben a másik oltáré a renaissance jegyében fogant.

Tudott dolog, hogy a renaissance-stílus magyarországi megtelepítése nagyrészben Mátyás királynak volt köszönhető. Mátyás idejében azonban az új formanyelv kizárólag a királyi, főnemesi és főpapi udvarok díszítésére szorítkozott. Vidéken szívósan tovább éltek a gotikus formák, éppúgy, mint Temesvári Pelbárt tiszta középkori lelkülete az új szellemű humanizmussal párhuzamosan hatott. A gotika túlélte Mátyás királyt, túlélte még a mohácsi vészt is. A renaissance lassan provinciálissá vált (ezt a folyamatot legtisztábban a sírkövek gazdag sorozatán lehet tanulmányozni), sőt részt kért a gotikus művészet dekorációjában is. Szárnyasoltárokon ritkán s csak igen későn jelentkezett. Első ismeretes példája ennek a jelentkezésnek a szepesszombati Szent György-főoltár szekrényének keretelése. Ott is, mint a leibici oltáron, kalászkötegek közt ülő puttók, alul pedig egymás felé fordult delfinek láthatók. A két mű között, ami ezeket a dekoratív részleteket illeti, oly erős a rokonság, hogy a szepesszombati Szent György-oltárt és a leibici, szobor nélküli oltárt egyazon fafaragó műhely munkájának kell tartanunk.[14]

[14] Nem foglalkoztunk a múzeum két jelentékeny felvidéki emlékével, mely a *Magyar Művészet* olvasói előtt ismeretes már. Az egyik az 1470 körül való *liptószentmáriai festett Madonna-oltár*, melynek középképét e folyóirat (I. évf. Bp. 1925, 254 l.) már közölte, kissé modoros szárnyképei pedig nem érdemlik az említést. — A másik *Hütter János eperjesi szenátor epitáfiuma*, melyről Divald Kornél e folyóiratban (III. évf. Bp. 1927, 272. l.) részletes cikket írt. Az utóbbi képpel kapcsolatban megjegyezhetjük, hogy a németalföldi romanizmus erős hatása alatt készült, s mint ilyent, a többnyire német igazodású emlékanyagban külön hely illeti meg.

10. *Erdélyi oltárok.* Utolsó helyen említetteknek maradtak e tanulmányunkban hazánk legkeletibb részének emlékei s előljáróban meg kell állapítanunk, hogy az erdélyi szárnyasoltárok művészettörténelmünk leghomályosabb fejezetébe tartoznak, bár leltárilag jobban ismerjük ezeket, mint a felvidékieket. Roth Viktor magyar- és németnyelvű módszeres dolgozataiban[15] csaknem teljes felsorolásukat adta, ami a tárgyi ismereteket illeti. De éppen Roth volt az, aki légbőlkapott analogiáival, teljesen hibás datálásaival és zavaros beosztásával (gotikus, átmeneti és renaissance oltárok) legfőbb okozója lett annak, hogy az erdélyi emlékek megemlítésétől még a népszerű összefoglalások is idegenkedtek. A problémák megoldása általános revíziót tenne szükségessé s mi erre a revízióra a helyén maradt emlékanyag ismerete híján nem vállalkozhatunk. A Nemzeti Múzeum képeinek mécsesével indulunk útnak s mellőznünk kell a nagy összefüggések kérdését, Erdély és a Felvidék művészeti kapcsolatait, vagy a Stoss-család erdélyi vonatkozásait.

A múzeum egyik festett szárnyasoltára Csikszentlélekről való, az ottani kis templomból került őrzési helyére. 1510-ben készült a predella felirata szerint s Czakó fiai voltak a megrendelők, akik címerüket is megörökíttették a predella baloldalán. Jobbról II. Ulászló címere látható, akinek uralkodása alatt készült az oltár. Mesternevet, monogrammot, sajnos, hiába keresünk. A középkép a Szentlélek eljövetelét ábrázolja,[16] a belső szárnyakon szenteket látni, a külsőket Krisztus kínszenvedésének nyolc képből álló ciklusa foglalja el. Említésre érdemes, hogy a belső bal felső szárnyképen, amely Assisi Szent Ferenc stigmatizációját ábrázolja, a háttérben tipikus erdélyi erődtemplom látható.

Ez az oltár Erdély régi piktúrájának egyik legjellegzetesebb, valóban helyi zamatú emléke. Szinte hihetetlen, hogy Roth Viktor bevándorolt mesterlegény munkájának tartotta. A külföldi hatás csak halvány emlékképek ködfátyolán keresztül jelentkezik, elsősorban Kulmbachra hivatkozhatnánk, akinek azonban első hiteles ismert műve egy évvel későbbi, 1511-ből való. Kemény, rajzszerű, olykor barbáran dekoratív előadását nyers és rikoltó színezéssel fokozza. A képek teljesen tértelenek még akkor is, ha a háttér mélyén tájképek láthatók. A sematikus, meglehetősen kifejezéstelen női arcokkal erős ellentétben állanak a nagybajuszú, kerekfejű markáns férfitípusok.

A csikszentléleki oltár oly hangot üt meg, mely Erdély szárnyasoltárfestészetében tovább rezeg. Az 1518-ból való bogácsi oltár, a keltezetlen segesvári Szent Márton-oltár és a benei oltár stílusa ugyanerre a műhelyre vall. Az első kettő a mester sajátkezű alkotásának látszik, az utóbbi tanítványmű lehet. Valamennyit egyazon formai és színezésbeli sajátosság jellemzi. Ennek a XVI. század első évtizedeiben virágzó műhelynek oly pregnáns helyi stílusa volt, aminővel egyetlen egy helyi iskola sem dicsekedhetik. A nagy nemzetközi stílusok országútjától való távolesés — nem szabad elfeledni, hogy a csikszentléleki oltár az európai gotikus piktúra legkeletibb emléke — az oka ennek az eredetiségnek, de oka egyúttal a csökkent művészi értéknek is. A folyó holt ágát meg lehet különböztetni a szélesmedrű áradástól, de az könnyen mocsárrá is válik.

A csikszentléleki oltár, illetve az említett erdélyi műhely még egyensúlyban tartja az értéket és az eredetiséget. Később az érték egyre csökken s helyet ad az elhagyatottságból folyó provincializmus torz eredetiségének. A Nemzeti Múzeum Csíksomlyóról származó képe, mely a Madonnát Szent Péter és Pál társaságában ábrázolja, jellemző például kínálkozik. A nagyméretű tábla a csíksomlyói templom szárnyasoltárának középképe volt. Az oltár egyik szárnya, belül Szent Péter prédikációjának

[15] Erdély szárnyoltárai. Magyarország műemlékei. III. kötet, Bp. 1913, 117—180. l. — Siebenbürgische Altäre, Strassburg, 1916.

[16] Képét közli a *Magyar Művészet*, I. évf. Bp. 1925, 259. l.

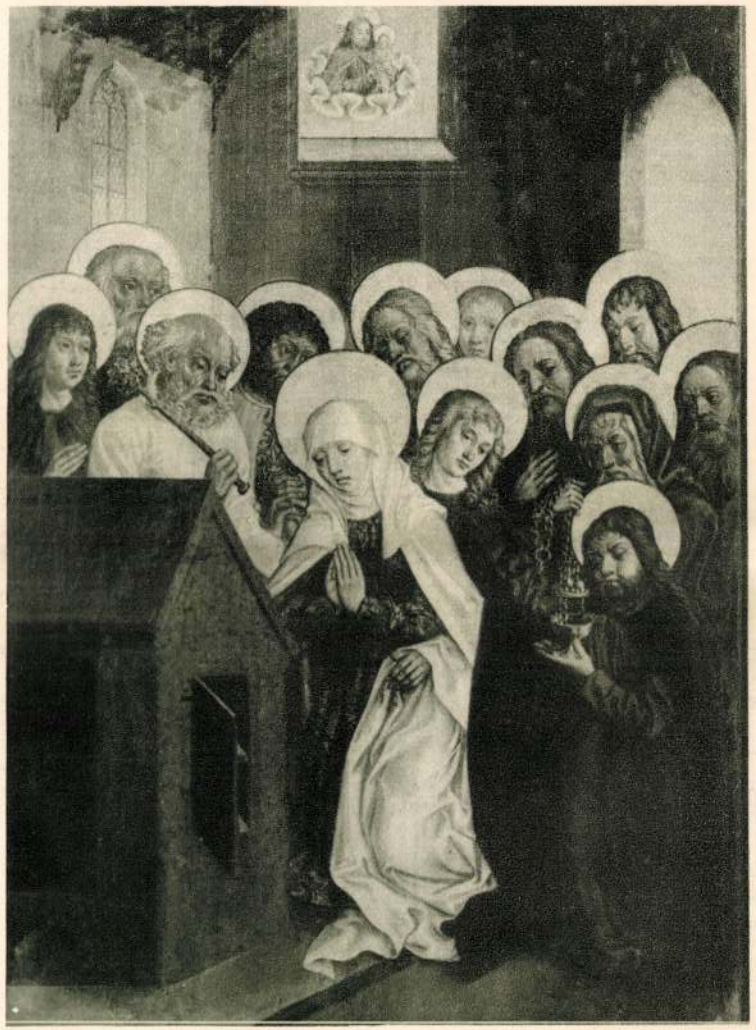

MÁRIA HALÁLA. Szárnykép Szepeshelyről 1510 körül

JELENET EGY SZENT ÉLETÉBŐL. Szárnykép Szepeshelyről 1510 körül

A BETLEHEMI GYERMEKGYILKOSSÁG
Szárnykép Szepeshelyről 1510 körül

előrenyúló boltozat és az imazsámoly a kép legplasztikusabb két részlete.

Látható, hogy a Szent Antal-mester egyazon oltárművén egészen modern elemek mellett még a XV. század harmadik negyedében uralkodó formanyelvhez is visszanyúlt. A prédikációs képnél azonos kompozíciós elvek érvényesülnek, mint az említett, Mária első templombamenetelét ábrázoló festményen. A templom tere mély, leghátul gotikus boltozat bordázatának kezdete látszik. A festő a figurákat felülről látta, egymástól izolált csoportokba állította. Nagyságuk független a perspektívától. A terem perspektivikus képe túlzott s úgy hat, mintha a padló meredeken emelkednék fel a háttér felé. Ez a komponálási rendszer azonban arra jó, hogy a csoportosítás zsúfoltsága elkerülhető legyen és a figurák a maguk helyén egyformán jól érvényesülhessenek. Ez az előadási mód a felvidéki festészet szellemének is megfelel, amint azt több felvidéki kompozíció mutatja. Így pl. a lőcsei Szent János-oltár képei, melyeket TH monogrammista (Stancel Theofil?) festett.

A hat szepeshelyi kép 1510 körül készült, talán valamivel 1510 után.

A LEIBICI-OLTÁR KÜLSŐ SZÁRNYKÉPEI. 1521

A HIZSNYÓI OLTÁR KÜLSŐ SZÁRNYKÉPEI

SZENT PÁL LÁTOMÁSA. Szepesbéláról 1515 körül

1516-ból való ugyanis a szepeshelyi Szent György-főoltár nyolc külső festménye, mely már további fejlődésre utal. Ez az oltár igen fontos, azért is, mert itt mutatható ki először a Szent Antal-mester kapcsolata a XVI. század első évtizedeinek Dürer hatása alatt dolgozó generációjával. Sőt magának Dürernek hatása is jelentkezik, pl. az alsó jobboldali képen, hol a felhőkből áradó különös sugarak éppen a nagy német mester Apokalipszis-sorozatára utalnak, vagy talán még inkább a Szent Katalin lefejezését ábrázoló fametszetre (B. 120.), mely az előbbivel körülbelül egyidőben készült. Érdekes, hogy ez utóbbin látható bakó mozgásmotívumában mennyire egyezik a szepesszombati főoltár Szent György lefejezése-képének bakójával. Ha nem is találunk Dürer-metszetekből való egyszerű átvételeket, a motívumokban annál több düreres elgondolás jelentkezik. A tájfestés is fejlődött, olykor határozottan a dunai iskolára emlékeztet.

A Nemzeti Múzeum egyik, 1521-ben készült *leibici oltárának* külső négy képét ugyancsak a Szent Antal-mester festette. A képek, melyek Krisztus kín-

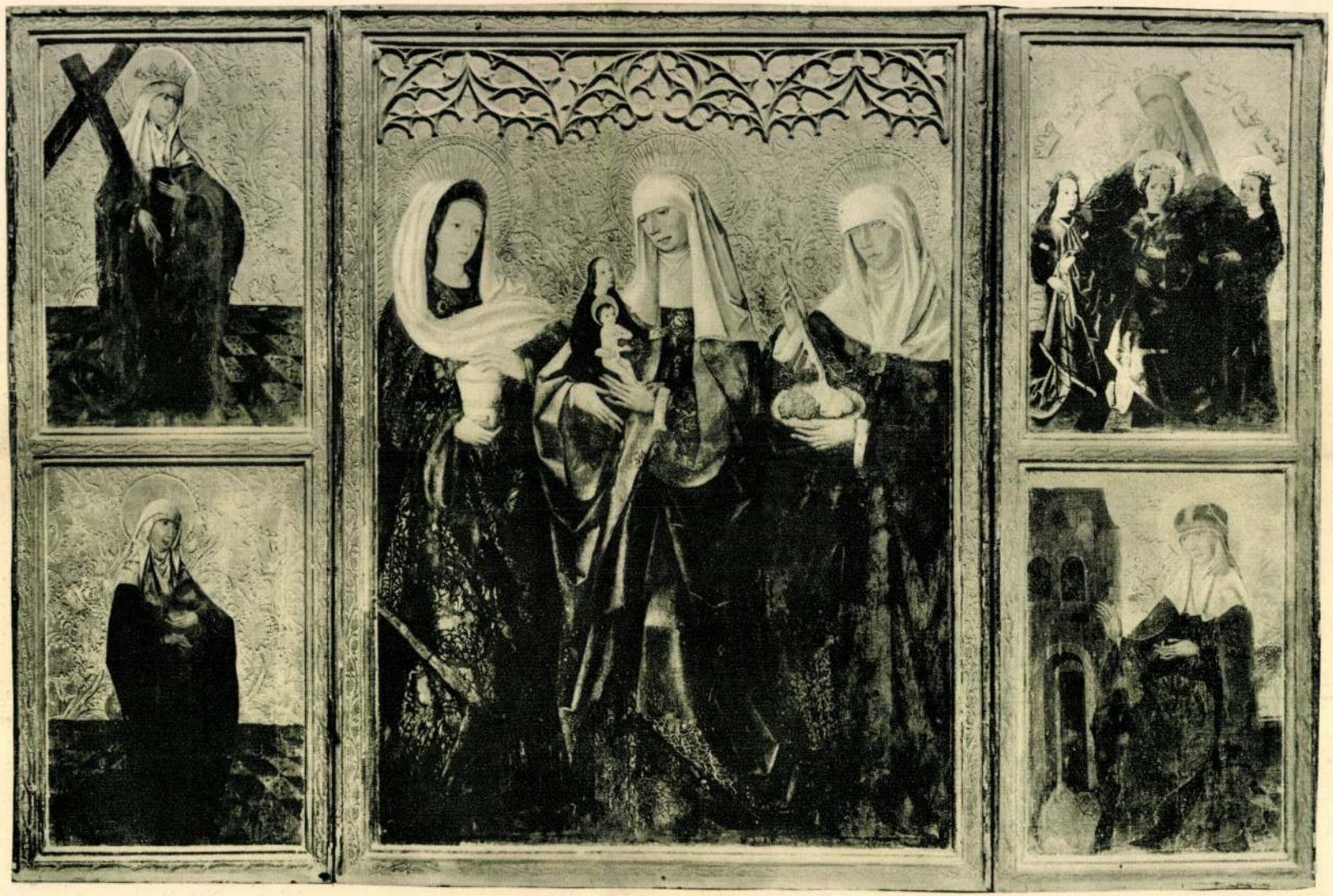

A BERZENKEI SZENT ANNA-OLTÁR. 1510 körül

SZT. ANDRÁS KERESZTREFESZÍTÉSE
Szárnykép a liptószentandrási oltárról. 1512

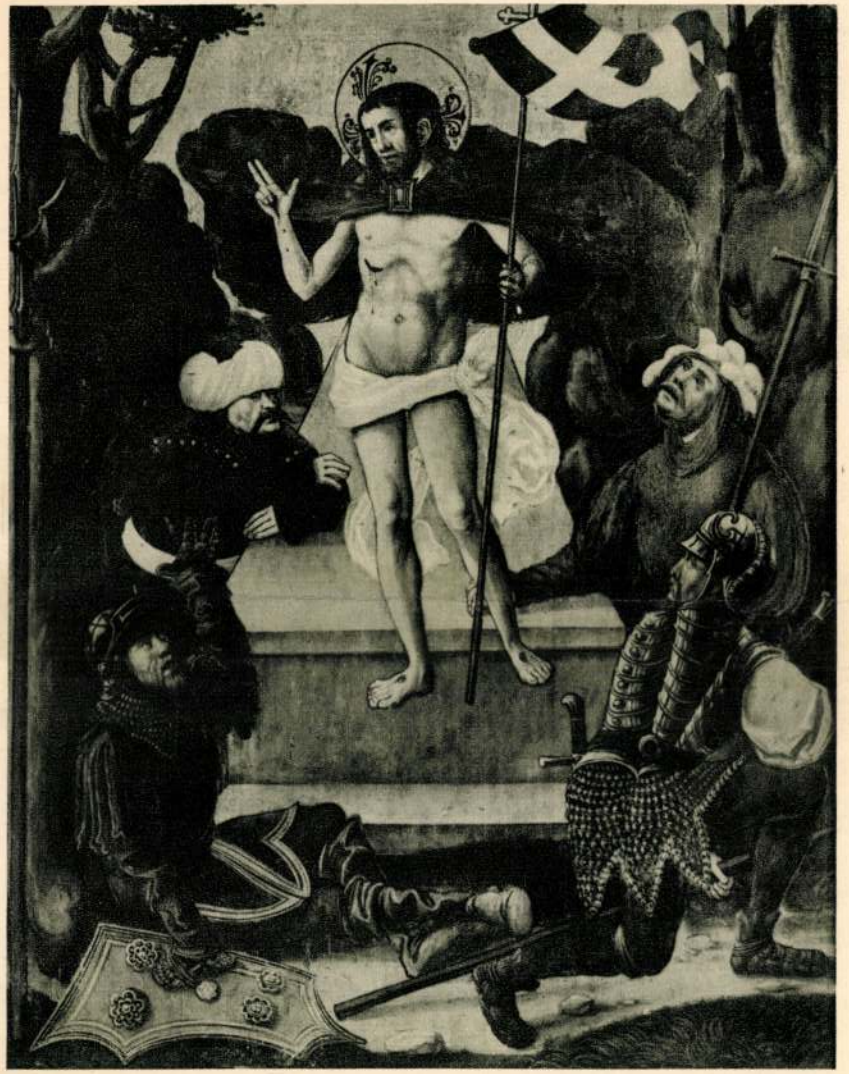

KRISZTUS FELTÁMADÁSA
Szárnykép a liptószentandrási oltárról. 1512

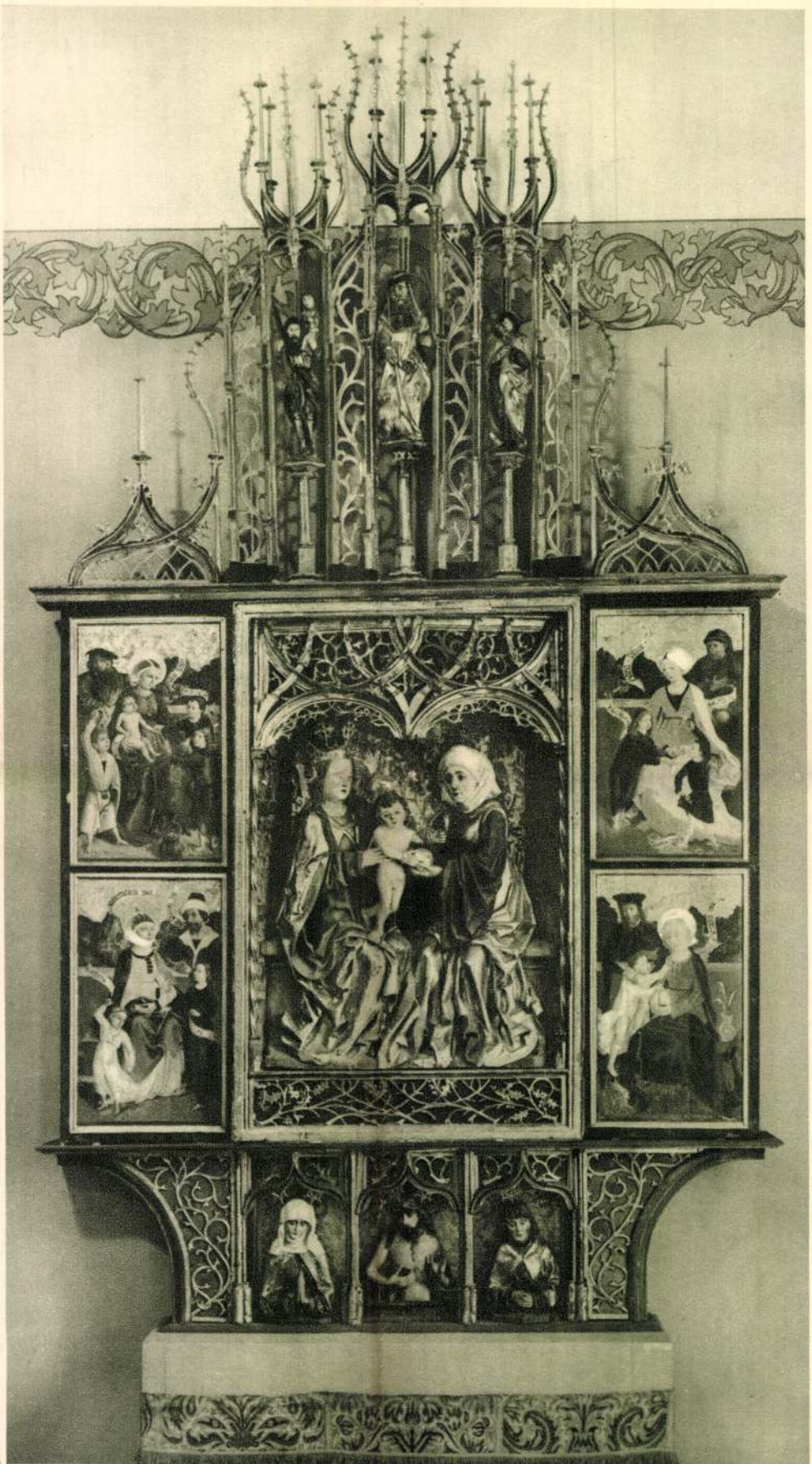

A LEIBICI SZENT ANNA-OLTÁR. 1521

A NEMZETI MÚZEUM ÚJRA ELRENDEZETT RÉGISÉGTÁRA

Új elhatározásokat új emberek szoktak elindítani. A Nemzeti Múzeum Régiségtárának sorsában ez az igazság akkor érvényesült, midőn benne néhai Hampel József helyét Varjú Elemér foglalta el. Megelőzte őt híre, melyet a kassai múzeum újra való megszervezésével szerzett: a szerencsésen gyüjtő, a sokoldalú érdeklődésű és a gyüjteményeket ízlésesen elrendező múzeumvezető híre.

Míg Hampel József az ókor és a népvándorlás korának világhírű specialistája volt, Varjú Elemér a régi magyar műveltség teljességét igyekszik a Régiségtár gyüjteményeiben bemutatni. Sajnos, szerencsétlen korszakban került fontos helyére. A háború már javában dühöngött, amikor kinevezték és a háború után következő idő sok mindenre alkalmas volt, csak nagy költséggel járó alkotó munkára nem. Hogy mindazonáltal igen becses anyaggal sikerült meggyarapítani a Régiségtár gyüjteményeit, az az ő személyes érdeme; nagy mozgékonyságának, értékes személyi összeköttetéseinek, tájékozottságának és részben gyüjtői szerencséjének eredménye. A gyüjtői munkát a Régiségtár raktáraiban kezdte el. A sok félretett és elfelejtettnek látszó holmi között nagyértékű darabokra akadt, amelyeket sietett napvilágra juttatni. Mint különösen a felsőmagyarországi gyüjtői lehetőségek körül tájékozott ember, a vásárlás és cserélés munkáját is nyomban megkezdte s folytatta a háború esztendeiben is, már amennyire azt a múzeum anyagi eszközei megengedték.

Közben kialakult a terve is, amely szerint a Régiségtár anyagát újra elrendezze. A régi állapottal szemben gyökeres változást jelentett terve. *Művelődéstörténeti múzeummá* akarta átalakítani a különböző korszakokból származó tárgyakat magában foglaló úgynevezett Régiségtárt. Az alapgondolat az újracsoportosítás elvét is meghatározta: a korszakok szerint való elrendezést. Az ideális megoldás egy-egy kor műveltségi állapotának intérieur-szerű bemutatása lett volna, erre azonban nem futotta az anyagból. A Régiségtár gyüjtése addig nagyon egyoldalú volt s például régi bútorok és a különböző korok mindennapi életét annyira jellemző egyéb használati tárgyak összeszedésére ki nem terjeszkedett. Hű és pontos intérieur-ök összeállításáról azért eleve le kellett mondani. Ehelyett a régiségtár régebbről őrzött és újon szerzett anyagának származása, kora szerint való csoportosítására kellett szorítkozni.

Még a háború folyamán elkészült (1916-ban) és a közönség számára is megnyílt a két római terem, továbbá az új gótikus szoba. Ezen az utóbbi feladaton próbálta ki a Régiségtár új vezetősége tervének helyességét. A „Régiség- és Éremtár Közleményei"-nek első és egyetlen száma (1916-ban jelent meg) örökítette meg igen szép fölvételekben ennek a gótikus szobának (mely a végső elrendezés folyamán utóbb eltűnt) a képét. Csupa eredeti és értékes darabból elrendezett megkapóan hangulatos kis együttes volt s egészében jó fogalmat adott arról, hogyan képzeli el az egész gyüjtemény végső elrendezését az új vezetőség.

Az elrendezés munkája azóta bevégződött és az új Régiségtár nemsokára megnyílik a nagyközönség számára. Újnak nyugodtan mondható, mert a hajdanira senki sem fog benne ráismerni. A nagy munkának igen nagy akadályai voltak. Köztük talán a legnagyobbik; a helyiségek elégtelen volta. Ez az oka annak, hogy a régiségtár gazdag anyagának alig a felerésze kerülhetett fölállításra s kimaradt műveltségünk történetének korszakai közül a XVIII. század jelentékeny részének és a teljes XIX. század emlékeinek bemutatása, köztük nagyjaink (Deák Ferenc, Liszt Ferenc) ereklyéinek kiállítása, továbbá olyan speciális anyagának, mint a Régiségtár hangszergyüjteménye, nagyszabású fegyvergyüjteménye és hatalmas őskori anyaga.

Magyar Művészet
1925.

SZÁRNYASOLTÁR KÖZÉPSŐ KÉPE. XV. század. Felső-Magyarország.
Magyar Nemzeti Múzeum.

FÜLKE KORONÁZATA KÁROLY RÓBERT KIRÁLY ALAKJÁVAL. Kő. Pöstyén.

KIRÁLYSZOBOR FEJE. Vörös márvány. XII. század.

Mai elrendezésében a Régiségtárnak nyolc terme van, melyek közül a két első a rómaiak korának túlnyomórészt magyar földben talált emlékeit, a harmadik terem a népvándorlás, a negyedik az Árpád-kor, az ötödik az Anjouk és Zsigmond korának, a hatodik a kései gótikus egyházművészet, a hetedik a renaissance, a nyolcadik az 1550—1650 közötti száz esztendő emlékeit foglalja magában. Az anyagnak egy része a folyosóra szorult, melyet vendégfalakkal hat rekeszre — amolyan kisebb méretű félig zárt helyiségre — osztottak föl. Ezekben megközelítőleg intérieurszerűen kerültek fölállításra a Régiségtár világi gótikus és egyházi gótikus bútorai és edényei, a XVII. század bútorai, a XVII. század második feléből való ötvösműtárgyak és edények. Külön folyosót foglal el a XVIII. század egyházi és világi emlékeinek egy része.

A műveltségtörténeti anyag fogalmából következik, hogy az új Régiségtár kiállított tárgyai túlnyomórészt az iparművészet körébe tartoznak. Mint ilyenek, legalább részben, pótolják az Iparművészeti Múzeum nagy hiányait, melyek éppen a műveltségünk korai századait képviselő anyagban a legérezhetőbbek. Nem feladatunk e helyütt, hogy a Régiségtár nagyszámú és rendkívül értékes iparművészeti tárgyát — melyek közül számos darab új szerzemény és melyek közül a régebbi gyüjtésekből származóknak tekintélyes része is ezúttal kerül első ízben bemutatásra — részletesen ismertessük és méltassuk. Csak a múzeum új elrendezéséről beszámoló kép teljessége és szemléletessége kedvéért mutatunk rá legkiválóbb darabjaira.

A népvándorlás korának termével kezdődik az új elrendezés. Ebben a helyiségben került fölállításra a Régiségtár igen gazdag népvándorlás-korabeli anyagának az a része, amely leginkább alkalmas a nem szakbeli érdeklődés megfogására. Vitrinákban a kiásott leletek hosszú sora. Egy állványon az a hatalmas kínai bronz-kondér, melyet magyar földben találtak s amelynek kora arra vall, — Felvinczi Takács Zoltán megállapítása szerint — hogy a húnok (akiknek tehát érintkezésük volt őshazájukban a kínaiakkal) hozták magukkal. Egy vitrinában itthon maradt népvándorlás-korabeli leleteinknek egyik legértékesebbje, a szilágysomlyói ékszerkincs pompázik. De hatásos elrendezésben, bársonyalapon, üveg alatt láthatók már a közelmult angyalföldi aranyleletei is. A teremnek diszkrét festett dísze is van és kissé pompázatos, kissé nehézkes új bútorzata.

Az Árpád-kori teremben jobbára kőfaragványok láthatók. Közülük azokat, melyek eredeti helyükön épületek részei voltak, lehetőség szerint eredeti környezetükre emlékeztető módon helyezte el az új rendezés. S ezt az elvet lehető következetességgel a többi teremben is végig vitte. Az Árpád-kori szoba ajtónyílásának keretébe például kőfaragványok részeit falazta be. Az egyik ajtó fölött egy kő-lunetta, benne Jézus alakja a báránnyal. Ebben a teremben láthatók végre középkori képfaragó mívességünk gyönyörű emlékei közül a pécsi altemplomnak a fővárosba származott darabjai, köztük Dávid király és Gábor főangyal elragadóan szép reliefje. A vitrinákban számos egykorú egyházi tárgy (aquamanilék stb.) szomszédságában Constantinos Monomachos magyar földből kiásott koronájának csodás szép zománcos festésű lapjai.

Az Anjouk- és Zsigmond király termében szintén az építészeti maradványok vannak legnagyobb számmal. Az a helyes rendezési elv, hogy a részek lehetőség szerint eredeti összefüggésükhöz híven mutattassanak be, itt is szerencsésen érvényesül. A falsarkokba épített oszlopkötegeken ennek a kornak ránk maradt oszlopfői hatalmas erővel hatnak és nem kevésbbé a hozzátartozó fali tabernaculummal kiegészített kődombormű is, amely Károly Róbert királyunkat (kit az olasz krónikák Caroberto néven ismernek) ábrázolja két térdet hajtó angyal között. Gótikus emlékeinknek megrongált állapotában is szép maradványa ez a relief. Ebben a teremben láthatók a Zsigmond király budavári palotájából ránk maradt építészeti jellegű vörös cseréptöredékek, a XIV. század iparművészeti alkotásai közül pedig a ritkaszép elefántcsontfaragásos kazettákat tartalmazó üvegtárló, a Margitsziget földjéből kiásott finom mívű korona, az üveg alatt őrzött aranyozott fejalakú ereklyetartó. Üveg alatt, külön talapzaton kapott helyet Nino Pisano nevezetes fehér márvány Madonna-szobrocskája is.

Ha az eddigi termek tartalma főként építészeti és iparművészeti anyag, a következő teremben, mely kései gótikus egyházi emlékeinknek egy részét foglalja magában, a kor képfaragó- és festőművészete jut inkább szóhoz, számos, jobbára csak művelődéstörténeti jelentős tárgy között több igen kiváló darab. Maga a terembe szolgáló ajtónyílás kőkerete is helyes érzékkel a környezetbe illesztett eredeti darab. Tőle egyfelől Keresztelő János, másfelől barii Szt. Miklós püspök fából faragott szobra. Az ajtónyílás fölött, sajnos, túlságos magasan, egy-egy falikonzolon Szt. István és Szt. László király színes faszobra. Mind a kettő kiválóan szép munka. Különösen megragadó dús feketeszakállas fejüknek nemes dekoratív érzékű megstilizálása. A mesterük inkább kézmíves lehetett, semmint művészember. Erre vall az az ügyefogyottság, mellyel alakjait fölépítette, és a törzzsel alig összefüggő, azt meg nem támasztó kifordult két lábszár. Keresztelő Sz. János szobrán, amelyet képben is bemutatunk, az alaknak ilyenféle esetleges fogyatékosságát eltakarja a mély öblű drapéria. Több más szobra is van még ennek a teremnek, köztük egy XVI. századi csodaszép színes Madonna-szobor. Minde munkáknak dekoratív hatása is szerencsésen érvényesül az új rendezésben. Nagy és kisebb szárnyasoltárok adják meg a hatalmas terem téres falainak festői díszét. Közülök festői érték dolgában legjelentősebb egy XV-ik századi felsőmagyarországi kétszárnyú oltár, melynek hatalmas méretű középső része a trónuson ülő Boldogasszonyt ábrázolja, amint az imádságoskönyvet tartó gyermek Jézust pihenteti ölében. Két angyal tartja a trónus mögött a virágos kárpitot. 1470 táján készülhetett ez a festmény. Színei ugyan igen megfakultak, de a Madonna és az angyalkák fejének megfestésében így is szerető elmerülés érzik s a kifejezésben megható szendeség és gyöngédség. Az oltár két szárnyának mindkét felét, belül is, kívül is festés borítja. Krisztus szenvedéseit és halálát ábrázolják a külsők, különböző szenteket a belsők. Művészeti érték dolgában azonban ezek a festmények elmaradnak a középső rész mögött.

A terem közepe táján, nem falnak támasztottan, hanem szabadon pompázik a gyönyörű liptószentandrási Szent András-oltár. Az oltár szekrényében guillochozott aranyháttéren a szentnek aranyos alakja. Gótikus szobrászatunk emlékeinek egyik legkiválóbb darabja ez a szobor. A szentnek nagyszerű szakállas fejét csak igazi mester faraghatta.

Azonkorbeli templomaink gótikus bútorairól a finom indaornamentumos faragású gölnicbányai stallum és a kisküllőmegyei Ádámos unitárius templomából való pad ád jó fogalmat ugyanebben a teremben. Ez a két értékes darab a raktárból került elő, egyebekben ennek a teremnek legtöbb tárgya — köztük a szárnyasoltárok és a szoborművek — új szerzés.

Az egykori olasz művészet levegőjét árasztja a következő terem, melyben a Régiségtár renaissancekori anyagát gyüjtötte egybe az új rendezés. Mindjárt az ajtó szemöldöke fölött egy olasz quattrocentista szobrász márványdomborműve. A Madonnát ábrázolja derékon alulig, mellette az isteni gyermeket. Két lebegő angyal koronát tart az istenanya feje fölé. A vésett felírás tanusága szerint Báthory András megrendelésére készült ez a relief. Szellemre jól hozzáillenek az ajtókeretbe befalazott vörösmárvány-töredékek, melyek Mátyás király budavári palotájának voltak részei valaha. Ezek az ornamentumos rajzú lapos faragású kövek, sok társukkal, évtizedeken át a Nemzeti Múzeum egyik földszinti folyosóján búslakodtak. Legnagyobb darabjaik, köztük a Mátyás és Beatrix címerét ornamentumosan egybefoglaló ormozat, ma is ott pihennek, sajnos. Túlontúl nagy és súlyos darabok. Az emeleti termek falába csak nagy áldozatok árán lennének beilleszthetők. A mátyási faragott kövek nagy része azonban fönn van a renaissanceteremben: falnak támasztva, egy-egy teremsarkot kitöltve elevenítik meg lelkes mivoltukkal a históriát. — Ma már csak roncs, de félig holtan is megkapó alkotás egy nagyméretű márványrelief, amely hármas osztású építészeti környezet közepén a Madonnát ábrázolja ölében a gyermekkel. Tőle kétoldalt olasz-renaissance díszű fülkében alexandriai Szt. Katalin és Szt. Borbála alakja. Vandál kezek borzalmas pusztítást vittek véghez ezen a mesterművön. Az alakok mind fejetlenek rajta s mindent,

KERESZTELŐ SZT. JÁNOS SZOBRA.
Színezett fa. XV. század vége.

A SZLATVINI (Szepes m.) MADONNA.
Aranyozott faszobor.

Magyar Nemzeti Múzeum.

A CSÍKSZENTLÉLEKI SZÁRNYASOLTÁR KÖZEPE. 1510.
Magyar Nemzeti Múzeum.

ami plasztikusan kiemelkedett valamikor az alapból, mintha kalapáccsal tördelték volna le. A diósgyőri Pálos-templom romjai közül került elő ez a dombormű s alkotója — a gótikusan kemény ráncvetődések arra vallanak — felsőolaszországi, talán padovai szobrász lehetett.

A renaissance művészetének pompáját egy Erdélyből származó hatalmas szárnyasoltár képviseli. Szekrényében szoborcsoport, amely az angyaloktól koronázott Madonnát ábrázolja gyermekével. Durvakezű iparosemberek munkája ez is, az egész oltár is. De nagyszabású elképzelésében, ornamentumos bőségében és aranypompázatának pazarságában a kor szelleme és nagylendületű alkotóereje válik érzékelhetővé.

Bútorban annál szegényebb a terem, pedig renaissancekori bútor — ha inkább egyházi is, mint világi — bizonyára akad az országban. Egy impozáns méretű barnára fényezett keményfából való kelengyeláda eddig az egyetlen bútordarab itt. Vésett és faragott ornamentumos dísze inkább a német-renaissanceszal mutat rokonságot, mint az olasszal. A terem üvegtárlóiban drágahímes egyházi ruhák, ötvösműtárgyak, egyházi edények, kisebb domborművek.

A következő és egyelőre utolsó terem a XV. század második és a XVII. század első fele közötti időszak iparművészeti alkotásait foglalja magában. A falakon, a szekrények fölött azok a megragadó régi családi arcképek függnek, melyeket a Történelmi Képcsarnokból ismerünk. Habos kőrisből készült üvegtárlókban és asztalokban pedig a Régiségtár régtől híres páratlan ékszergyüjteménye pompázik; a régi magyar ötvös- és ékszerészművészet csodaszép alkotásai. Az egyik faliszekrényben remekbe készült régi magyar fegyverek.

A hatalmas térhatású termek után szűkeknek hatnak a fülkékké felosztott folyosók, noha el kell ismerni, sőt érdemként kiemelni, hogy a rendezést az anyag bősége nem csábította a tárgyak halmozására és zsúfolására. A fülkék elsejében a hajdani „gótikus szoba" berendezésének legszebb bútoraival találkozunk. Itt van a bártfai könyvszekrény s benne eredeti helyükön és eredeti sorrendjükben a régi könyvek úgy, ahogy azokat néhai Ábel Jenő a bártfai Szt. Egyed templom könyvtárát ismertető tanulmányában elsorolta. Itt van a lapos gótikus ornamentumú faragványokkal díszes erdélyi asztal, a késő-középkornak jellemző súlyos házibútora. Vele egykorú lehet egy festéssel díszített függő faliszekrény. A fülke dísze még a fölötte, de az egész folyosó fölött is végigvonuló festett famennyezet, amelynek nagyobb része ugyanannak az ádámosi unitárius templomnak volt ékessége, amelyből az előbb említett templomi pad is került.

Egy másik fülkében, hely dolgában kissé megszorulva, tárul a néző elé az erdélyi régi magyar, pontosabban; a székely művészetnek egyik nevezetes emléke a csíkszentléleki nagy szárnyasoltár. Hatalmas méretű középső része Pünkösd jelenetét ábrázolja, a Boldogasszonyt Jézus tanítványai között, fölöttük a Szentlélekből áradó aranyos lángnyelvek. A művészi képesség dolgában kezdetleges festő meglepő életszerűséggel tudta alakjait megjeleníteni. Az apostolok fejének ábrázolásában szinte természettanulmány érzik.

A következő fülke XVII. századi lakásberendezési tárgyakból ád egy kis intérieurt. Legérdekesebb darab közöttük egy falba eresztett írószekrény, melynek az asztallapja leereszthető és vaslábbal megtámasztható.

A szomszédos fülke vitrinájában a Régiségtár nagyszerű ezüstkupa-gyüjteménye. Benne délnémet híres mesterek alkotásai között a nagyszebeni Hann Sebestyénnek több remekbe készült munkája.

A derékszögben forduló hosszú folyosórészbe kerültek a XVIII. század művelődéstörténeti tárgyai. Valóságos barokk-káprázat vár ott a látogatóra. Üvegszekrények polcain aranyos-ezüstös barokk és rokokó egyházi edények, kelyhek, cibóriumok, óncéhedények. Az egyik üvegfalú szekrényben nehány szép régi hangszer. Egy üvegtetejű asztalban szelencék, zsebórák és a XVIII. század egyéb kedvelt csecsebecséi, melyek az egykorú ötvösművességet annyi munkával foglalkoztatták.

*

Ennyiben ismertettük volna az újra elrendezett Régiségtár anyagának művelődéstörténeti érdekű részét. Van ennek az

NŐI FEJ. Fehér márvány. XV. századi felsőolaszországi munka.

anyagnak — a már megemlítetteken túl — nehány művészeti tekintetben is kiváló darabja, mellyel külön kívánunk foglalkozni.

A gótikus folyosó egyik ablakbéllétében látható egy kőbefaragott férfifej. Szemlátomást ifjabb embert ábrázol, talán papi férfiút. Szeme behúnyva, fejét a fémcizellálók aprólékos munkájára emlékeztető előadású, szabályos csigákba elrendezett haj borítja. Sírkőtöredék, amelynek eredetijéből ennyi mindaz, ami lelőhelyén, a budavári honvédfőparancsnoksági palota építésekor előkerült. A XV. század művészetének maradványa. Anyaga sima mészkő.

Jóval megragadóbb alkotás nála egy kicsiny méretű (alig 9 centiméter a magassága) vörösmárványfej, amelyet Kalocsán találtak s amely a Régiségtár raktárából ezúttal kerül először napvilágra. Stílusa szerint a XII. században készülhetett. A vörösmárvány szerfölött kemény anyaga nagy egyszerűségre, a formák egybefoglalására kényszerítette az ismeretlen szobrászt. Az archaikus szobrászok módján merevítette meg és jelezte sommásan a formákat és a kiemelkedő részeket — az orrot, a fület a primitív ábrázolók szokása szerint nagy erővel hangsúlyozta. A fejet abroncs fogja körül, melyet a homlok közepén kereszt díszít. Minden valószínűség szerint koronát jelent a kereszttel díszes abroncs és királyi férfiú volt az, kinek vonásait a szobor megörökíti. Méretéből következtetve a kis fej valami síremléknek lehetett a része. Mindenesetre kiváló művészeti értékű darab. Románkori képfaragó-művészetünknek egyik legszebb profán emléke.

Ritka nagy művészeti kincs a „Szlatvini Madonna" szobra is. A nagyérdemű Divald Kornél akadt rá sok évvel ezelőtt egy templompadláson és ő is közölte képét elsőnek. (Szepesvármegye Művészeti Emlékei. II. rész.) Mire a Régiségtár megszerezte, az amúgy is csonka szobor még többet szenvedett. Divald fényképén a Madonna koronáján még megvolt valami a diadémszerű felső részéből. A Jézuska

jobbkarja is csuklóig hiánytalan volt. De ezek a hiányosságok mit sem vesznek el a szobor művészeti hatásából. Különös varázsa szokatlan magassági aránya; a hosszan megnyúlt alsótest a rövidebb derékhoz mérten. Szilfidi karcsúságú tőle a Madonna alakja, kecses és törékeny, ezzel is, finom drapériaelrendezésével is a kora-gótikus francia szobrászat stílusára emlékeztető. A szobor kétségtelenül szárnyasoltárnak volt része. Hátsó nézete nincsen, mert nyilvánvalóan háttérhez volt erősítve. Nagyon szép a színezése. Végtől-végig arany fogja be az alakot, csupán a Madonna köpenyének bélése sötétkék. Végig aranyos ragyogású a kis Jézus ruhátlan alakja is.

A renaissance-terem nagy vitrinájának egyéb sok tárgya között szinte elvész egy ovális alakú márvány-medaillon. Olasz munka, XV. századbeli. Fiatal nő fejét ábrázolja, kendővel fejkötő-módra bekötött konttyal. Haja realisztikus alakításban, üdén és életszerűen fogja be a fej elejét és a halántékot. Talán belső épületdísz volt valamikor, valami márványpilaszterbe foglalt medaillon, amilyen a quattrocento épületeiben olyan sűrűn fordul elő. A homlok vonalát egyenes vonalban folytató orr klasszikus példára mutat és arra, hogy nem természet után készült arcképpel van dolgunk. Felfogásában és előadásában, az arc és a haj formáinak megmintázásában mégis igen eleven hatású művészi munka. A művésze valamely XV. századi északolaszországi, talán velencei szobrász lehetett.

Az egyéb gyüjteményeinkben oly gyöngén képviselt barokk-kori szobrászatnak is sikerült két szép, sőt akkori képfaragó művészetünk szintjéhez képest kitünő két példáját megszereznie a Régiségtárnak. Mind a kettő Gyöngyösről származik és nem csak egyazon kornak (1680 tája), hanem nyilván ugyanannak a művésznek is alkotása. Mozdulatuk és előadásuk tele van barokk lendülettel, de szertelenség nincsen bennök. A Borromeo Szt. Károlyt ábrázoló szobron a fának a kelmét utánzó finom megmunkálása a feltűnő. Eleven és mozgalmas megformálású a fej, és művészetét megbecsülő, komoly mesterre vall a két kéznek, de különösen a könyvet tartóénak beható és biztos megmintázása. Az Assisi Szt. Ferencet ábrázoló másik szobor a kettő közül a lendületesebbik. A barátcsuha kelméjének drapériája szélesebb síkokká van összefoglalva rajta és olyan az elrendezése, — a térdben meghajló balláb körül — hogy a test idomai jól megérezhetők legyenek rajta keresztül. Mind a két szobornak hársfa az anyaga, mely harmadfél évszázad alatt szépen megbarnult, — hajdani festésnek semmi nyoma rajtok.

ELEK ARTÚR.

SÍRKŐTÖREDÉK. Mészkő XV. század.
Magyar Nemzeti Múzeum.

MARKÓ FERENC RAJZA (1832—1874)

A TEMETŐ ESZTÉTIKÁJA

IRTA CHOLNOKY VIKTOR.

„SWEETS TO THE SWEET"

KEDVEST A KEDVESNEK, — íme, annak az ősi ösztönnek a magyarázatát, hogy a temetőinket díszítjük, hogy külön kifejlődött egy halál-esztétika, mint annyi minden mást, szintén az örök tudás kisértetiesen intuitív forrása, Shakespeare tudja a legrövidebben, legszabatosabban, tehát legérthetőbben kifejezni. „Kedvest a kedvesnek", mondja Gertrud királyné, amikor virágot hint Ofélia sírjába és három szóval, sőt tulajdonképen az egyetlen „sweet" szóval megmagyarázza, hogy miért akarja az ember ősidők

A Hár 1910. III. 8–9. f.

óta, hogy szépek legyenek a temetkezőhelyei és miért talált rá ösztönszerűen arra, hogy a legfeketébb sötétséget, a halált csak az élet legigazabb derüje, a művészet leplezheti és feledtetheti el.

Egészen valószínű dolog, hogy már a majomból még csak emberré átalakulóban lévő anthropopithecus is valamelyes szertartással, tehát stilizált formák között temette el a halottjait és a saját fejletlen esztétikája szerint való emlékkel jelölte meg a pihenőhelyüket. A már sokkal későbbi koroknak, a kőkorszaknak és bronzkorszaknak az embereiről ez egészen bizonyos. Az ő primitív kőrakásaikból, vagy sír fölé hengerített szikladarabjaiból fejlődtek ki azután a már történeti korban a dolmenek, kurgánok és egyéb primitív, de a szó legeredetibb értelmében vett lapidáris emlékjelek. Mert a temetkezőhelyek legősibb és legeredetibb díszítőanyaga a kő volt, a növény — a ciprusbokor, a szomorúfűz, a repkény bús indája és a virág — már valószínűen későbbi korok gyengédebbé váló esztétikai érzésének a szülöttjei. Az ember az örökkévalóságot először ösztönszerűen a kőben érezte meg, a fa és a virág, a tavasz e mindig megújuló csodái már fejlettebb, differenciáltabb gondolkodásnak az emblémái, mert a feltámadás ideáját jelképezik. A szervetlen kő, amely csupán az anyag és az energia megnyilvánulását nem mutatja, még csak az örökkévalóságot jelenti.

A „fű, a fa és a gyökér" nem orvosság ugyan a halál ellen, de szerves voltával már a világ másik részéről, az energiáról is tanubizonyságot tesz, tehát a folytonos megújhodást, a szakadatlanul megismétlődő feltámadást beszéli. A kő a néma vigasztalanság jele, tehát a teljes lemondásé, a lomb, ha olyan sötét is, mint a ciprus lombja, ha úgy könnypatakot utánoz is, mint a szomorúfűz ezüstösen aláhajló levele, mégis reményről beszél. Amaz az aiszkhüloszi színpad vigasztalan komorsága, ez a mindig jóravaló gondolásban telhetetlen romantika reménykedése. A Stecchetti költeménye jut itt eszembe: „Quando cadran le foglie . . ." A primitív ember kihült szívét a föléje halmozott kő még örökre odaszegezte a földhöz, a többet látó ember már a feltámadást érzi, mert a sírján növő virág mind egy-egy szerelmes szó, amit el nem mondhatott már, mind egy-egy költemény, amit meg nem írhatott már.

* * *

A kő és a lomb e kettős szimbolisztikája nyomán fejlődött ki tehát a mai temetők esztétikája is. A „ma" alatt persze itt kietlenül sok évszázadot értek, mert mikor nem perc valóban egy évezred, ha a halál gondolatával kapcsolatban nem az? . . . A halál gondolata és a századok . . . Mégsem így van a dolog. Mert hiszen csak rövid kétezer esztendő alatt is megváltoztatta az ember többször is magát a halál fogalmát. Az emberi elme csodás voltáról beszél, hogy még az örökké egyet, a kietlenül bizonyosan mindig ugyanazt, a halált is különböző prizmatöréseken keresztül tudta látni a változó idők szerint. A homéroszi „amfimélász"-nak, a görög tragédiák sötétségének a kora még alig tudta perszonifikálni a halált, csak azt érezte, hogy a halál végső és többé meg nem változó befejeződés, ezért el kell temetni a halottakat, ha csak porral fedetten is és ha maga a temető ember is áldozatául esik a kötelességének, mint Antigoné. A Kháron hajója visszafelé nem szállít vándort és a Hamlet ismeretlen tartománya, amelyből nem tért vissza még utas, egészen hellén világlátás, tökéletesen antik gondolat.

A későbbi klasszicitás a halált már megszemélyesíti. De abban a boldog korban, amikor még ismeretlen volt a létért való küzdelem fogalma, amikor Gaia Métér, a Földanya szakadatlanul patakzó emlővel táplálta minden egyes gyermekét, hogy gond, falatért való viaskodás meg nem rövidített semmi életet, hogy minden ember kiélhette a saját korát, vagy pedig dicsőséges harcban esett el és „dulce moriens" emlékezhetett vissza a

halál pillanatából is az elmúló életére, ebben a boldog korban a halál, az ekkor nem rettegett, már alakot ölt. Szép, szelídképű ifju, aki az elmúlás gondolatát is csak a kezében hordozott és lefelé fordított fáklyával szimbolizálja. Ebből a boldog korból származnak azok a római sírkövek, amelyeken graciózus mozdulatú alakok, leginkább nők vagy gyermekek, rózsakoszorút, virágfüzért öveznek rá ugyanarra a kőre, amelyből faragva vannak. A gondolat itt kezd már kettőssé válni, a kő és a virág már együtt szerepel. Amikor azután az antik világot eltemette a népvándorlás és vele megérkezett a középkor sötétsége, a Halál is egyszerre más szimbólumot öltött. A korai kereszténység aszkétikus és Pánt elűző világa másként látta a Halált is, mint a derült pogányság. És ekkor jelenik meg az elmúlás először mint rém: mint csontváz. A feltámadás gondolata megvan ugyan már, de csak szörnyűséges formákban. Az angyal kürtjének hívására a földből előbujó, még félig hús, de félig már csont alakok szimbolizálják ekkor a halált, kapcsolatban a feltámadás gondolatával. Talán ez igazán az egészen egyszerű sírkövek kora, amikor az emléken a borzalmas csontváznak képzelt elmúlást a megváltás és vigasztalódás jele, a kereszt helyettesíti. És az emberek ekkor már fáznak a haláltól. Nem a nyílt mezőt keresik temetkezőhelyül, hanem a fedettebb helyeket: a templomok kerített udvarát és a kriptát meg katakombát. A temetkezés új rendszerével együtt tehát újabb stílusa is kezdődik a síremlékek művészetének. Egyike a legmeghatóbb emlékeknek ebből a korból az az árpádi sírbolt, amely a tihanyi kolostor templomának katakombájában őrzi Endre király hamvait. Egyszerű, hosszúra hasított vörös márványszál, rajta semmi más jel, csak a kereszt.

Amikor a középkori elrídegettséget kezdi újból felváltani a feltámadó pogánykor derűsebb világlátása, a renaissance korában lesznek azután a temetők újra a germán ridegségű „Kirchhof"-okból újra klasszikus, de már egyúttal romantikus „campo santo"-kká. E két kor két szélsőségének az egybekapcsolódása is megvan ma is élően — ha a halállal foglalkozva szabad életről beszélni — a művészetek klasszikus földjén, Olaszországban. A palermói katakombák irtózatossága és a firenzei campo santo csodálatosan megnyugtató bája.

Azután jön megint az újabb pusztulás korszaka, az újkor nagy emberirtásai, XIV. Lajos rablóhadjáratai és a harmincéves háború. És a halál olyan megszokott, olyan mindennapos vendégévé lesz városnak, falunak egyaránt, hogy az emberek már szinte nem is félnek tőle, hanem komáznak vele. A hogarthi haláltáncok groteszk művészete ekkor fejlődik ki. Heinz pajtás lesz a Csontváz neve, cimborává válik, aki együtt táncol, együtt iszik, együtt rakoncátlankodik az emberekkel. És amikor komolyan jön, akkor is csak a nagyuraknak való dolog. A paraszt, a zsoldos, a landsknecht elesik a falu szélén vagy a csatamezőn és ott is rothad el. Az emlékét legfeljebb a gyakrabban arra sereglő hollócsapat, vagy a bővebben burjánzó gaz őrzi még egy ideig. De az úr még a halálában is a parancsoló és vitézi mivoltát akarja megmutatni. Koporsója fölött a márványkő talpig vasban, teljes fegyverzettel ábrázolja. Temető lesz egész Középeurópa, tehát a temetők feleslegessé válnak és eljön megint a kripták korszaka, a cintermek ideje.

Ma már megint egészen másképen értékeljük a halált. Tudjuk, hogy nem sivár elmúlás, mert a mozdulatlanná vált ember testéből is új élet fakad és a kettős valóság felismerésének, az anyag és az energia örökkévaló volta bebizonyulásának a kora új stílust kezd adni a temető esztétikájának is. Nem vagyok szakértője a művészeteknek, tehát megmagyarázni nem tudnám, csak érzem és látom, hogy a mai temető esztétikája már a kétszeresen megbékéltető gondolat útján dolgozik: van — ó, milyen jó, hogy van! — a nagy megpihenés, aminek halál a neve, de egészen bizonyos, hogy van feltámadás is a Pantheosz, az anyag és az energia örökkévalóságának a nevében.

* * *

A modern temetőnek tehát az lesz a legtökéletesebb művészete, amely öntudatosan is felismeri a halálgondolatnak ezt a mai filozófiáját. Voltunk, vagyunk és — leszünk. És ezért szépülnek meg kővel és lombbal a temetők és ezért visszadöbbentően rideg a halottégetés gondolata. Pur és chomuv vogmuc, de én — ez persze ízlés dolga — mégis jobban szeretném azt, ha a halálom után a szívem felbomlásából tavasszal primula fakadna, mint azt, hogy a testem megmaradt porát valamelyik késői unokám tévedésből bevegye szódabikarbóna helyett, amikor gyomorégése van.

SÍREMLÉK

RÉGI KÖZTEMETŐ

RÓMAI EMLÉKEK MAGYARORSZÁGON

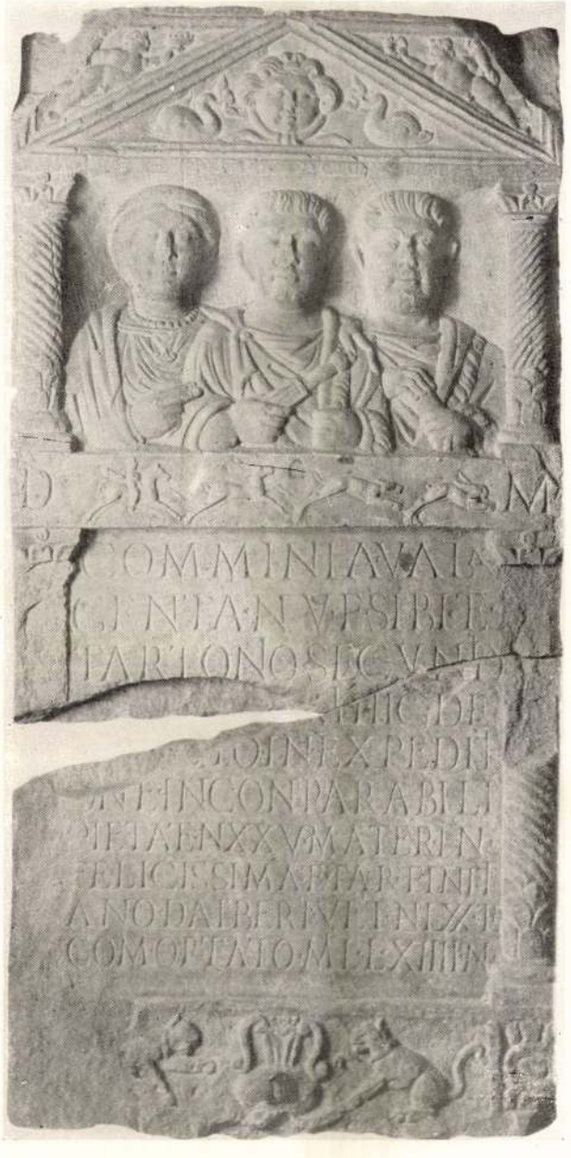

SÍREMLÉK SABARIÁBÓL (SZOMBATHELY) KR. U. II. SZÁZAD M. N. MÚZEUM

SÍREMLÉK SABARIÁBÓL (SZOMBATHELY) M. N. MÚZEUM
KR. U. I. SZÁZAD

SÍREMLÉK KR. U. II. SZÁZAD M. N. MÚZEUM

A BUDAI KIRÁLYI VÁR ÉPÍTÉSE ALKALMÁVAL TALÁLT SÍRKŐ A XIX. SZÁZAD ELEJÉRŐL — M. N. MÚZEUM

RÓMAI SÍRKŐ — M. N. MÚZEUM

RÓMAI SÍRKŐ FEJEZETE A KR. U. I. SZÁZADBÓL M. N. MÚZEUM

RÓMAI SÍRKŐ FEJEZETÉRŐL VALÓ DOMBORMŰ M. N. MÚZEUM
KR. U. I. SZ. LELHELYE DUNAPENTELE

M. AURELIUS SILVANUS SARKOPHÁGJÁNAK HOMLOKLAPJA, LELHELYE DUNAPENTELE M. N. MÚZEUM

ORPHEUS AZ ÁLLATOK KÖZÖTT, DUNAPENTELEI LELET M. N. MÚZEUM
KR. U. II. SZÁZAD

MARCUS HEREMIUS SÍREMLÉKE, DUNAPENTELE, I. SZÁZAD KR. U. M. N. MÚZEUM

KÖZÉPKORI EMLÉKEK

LÁSZLÓ JÁNOS APOSTOLI MAGYAR GYÓNTATÓ SÍREMLÉKE 1523-BÓL — A M.N. MÚZEUMBÓL

HOMONNAI DRUGETH GYÖRGY GRÓF ORSZÁGBÍRÓ SÍREMLÉKE († 1620)

A M. N. MÚZEUMBÓL

MALOMVÍZI KENDEFFY GÁBORNÉ SZÜL. VARGYASI DÁNIEL BARBARA († 1697) SÍRKÖVE A VINGÁRDI TEMPLOMBAN

SZENTÁGOTAI HELLVIG JÁNOS PAP († 1650) SÍRKÖVE SZÁSZORBÓN

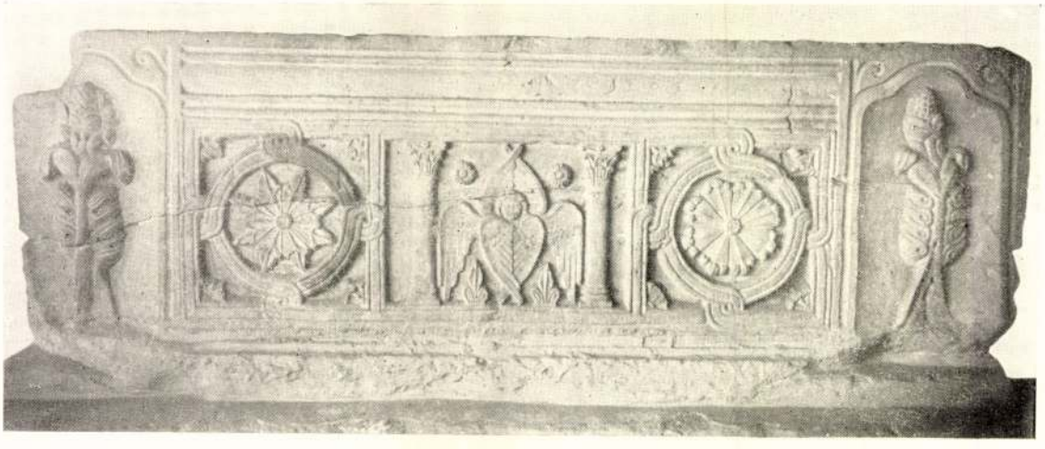

SZÉKESFEJÉRVÁRON LELT BIZÁNCI SARKOPHAG OLDALLAPJA

M. N. MÚZEUM

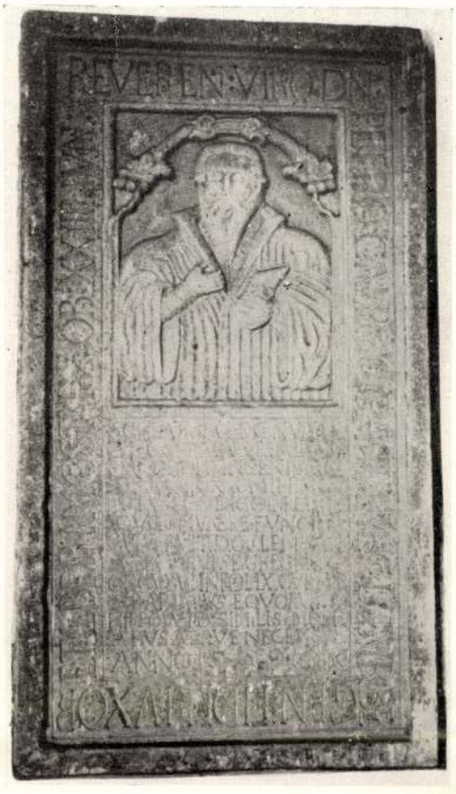

CALOPEUS PÉTER PAP († 1569) SÍRKÖVE SZÁSZORBÓN

CZEK ANDRÁS PAP († 1685) SÍRKÖVE DOBORKÁN

APAFFY GYÖRGY († 1635) SÍREMLÉKÉNEK FEDŐLAPJA M. N. MÚZEUM
NICOLAI ILLÉS MŰVE

 1910 III. 8-9.

IZABELLA KIRÁLYNÉ SÍREMLÉKE († 1559) EREDETIJE A GYULAFEHÉRVÁRI SZÉKESEGYHÁZBAN GIPSZMÁSOLAT A M. N. MÚZEUMBAN

Magyar Nemzeti Múzeum

régi irományai

A NEMZETI MÚZEUM SODRONYOS PÁNCZÉLJAI.

Morvaországban a Thaya folyó mentén egy kies fekvésű völgy magaslatát koszorúzza a vöttaui várkastély, mely a Wlassin grófok egykori feudalis birtokainak főhelyét képezvén, az, a XVIII. század elején, a Daun grófi család tulajdonává lett.

Ezen főúri nemzetségek egyes tagjai századokon át gyűjtötték, szaporították és őrizték azon ezer darabnál nagyobb számra rúgó fegyvergyűjteményt, mely a lehanyatlott századok viharos harczai után, néma tanúként szemlélteti velünk a culturtörténet egyik szakaszának azon fejlődését, mely a védő és támadó fegyverek átalakulásának hosszú során át, a modern harczi eszközök jelenéig kalauzol bennünket.

A vöttaui várkastély bástyafalán belől elterülő lovagtermet diszítették ezen gyűjtemény egyes darabjai, míg a hosszú gerinczíves folyosón végig teljes fegyverzetben álló lovagbábok elhelyezve, az egyes századok fegyver viselését festői csoportozatokban tüntetve fel, az emeletre kanyarodó lépcsőzet alján egy a feudalis szellem aranykorából, a XV. század elejéről, való lovas vitéz, nehéz vaspánczélos öltözetben jelképezi előttünk, ama kornak fő jellemvonását, a lovag-rendszernek oligarchikus hatalmát, minden más kulturális irányzatok felett.

Ez a felette érdekes fegyvergyűjtemény, melynek majdnem minden egyes tárgya a gyakorlati életben lett alkalmazását, használatát árulja el, melyet nyolczszáz éven keresztül gyűjtött, őrzött, gyarapított a kegyelet, a visszaemlékezés, a tisztelet az ősök iránt, ma már mint ilyen nem létezik, mert alig néhány hete, hogy az, több más nagy becsű tárgyakkal, ereklyékkel, részint a zsibvásár piaczára, részint intézetek, részint magánosok birtokába került; minthogy a kihaló félben levő Daun grófok családjának legidősbje, Henrik, a múlt év október 14-én elhalálozván: özvegye a vöttaui összes ingóságokat árverés alá bocsátotta.

Ezen alkalom tette azt nekünk lehetővé, hogy e szép gyűjteményt együtt láthassuk, tanúlmányozhassuk és alapúl szolgálhasson jelen rövid felolvasásunknak, mely alkalommal a m. n. múzeumban levő sodronypánczélokról bátorkodom tanúlmányaimnak némi eredményeit bemutatni. Mielőtt azonban ezt tenném, legyen megengedve a vöttaui vár fegyvergyűjteményéről néhány rövid szóval megemlékeznem.

Arch. Ért 1891.

A gyűjtemény fősulya, akár szándékosan akár véletlenül a védőeszközökre volt fektetve, mint hogy annak túlnyomó részét a pánczélok legkülönbözőbb nemei, a XI. századbeli úgynevezett Hauberttől kezdve, — mely erős bőr felöltőre szorosan egymás mellé erősített érczgyűrűkkel volt fedve, a vértezett és szögezett mellvédeken végig — le egész a XVII. században, sőt a keleti népeknél még ma is használt, sodronypánczélig, a sisakok esetlen formái, azon szép délczeg alakig, mely apró, alól kerek lemezekből pikkelymódra, jellemzi Szobieszkynek sisakját, melyet 1683-ban Bécs felszabadításánál viselt; a rákfarkú sisakok a XV. századból, Mátyás király fekete seregének viselete, s az ahhoz hasonló, de a nyakszirten röviden végződő hussita sisakokat tüntetik fel. A paizsok sziv alakjától kezdve képviselve voltak ott az egyenes vágású, az alól szögben végződő, a teknő alakú és gyönyörü mivezetü, aranynyal tauchirozott olasz eredetű díszpaizsok. A szárlemezek a felkar, váll, és térdcsukló védők, hol egészben hol csak részleteiben tüntették fel a védelem, a fegyverkezés legkülönbözőbb nemeit. S a mi a legritkább jelenségek közé tartozik, ott diszlett a lovagbábok között egy teljes fegyverzetű, sodronyos pánczélba burkolt magyar lovag, mely minden valószinűség szerint a XVI. század legvégére, vagy a XVII. század elejére utal.

Jellemére nézve ezen érdekes gyűjtemény főbb vonásaiban a támadó fegyvereket illetőleg, a szláv typust viseli magán, mert ha bár, a keleti és nyugati népek szúró és vágó fegyverei nem csekély számban voltak is ott képviselve, mint a török handzsárok, jatagánok, az egyenes, görbe kardok, japáni bizar alakú kések, fejszék, a hosszú markolatú nehéz normann pallosok, germán kardok, a későbbi német, franczia alabárdok, damaskusi és toledoi pengék, sőt a lövő fegyverek közül fényes kiállítású elefántcsonttal kirakott hosszú török puskák, a XVII. századból való gyöngyház berakatú agygyal diszített keleti mívezetű csövek; még is e gyűjtemény legnagyobb részét a morva, sziléz, csehországi, lengyel lithván vend és orosz népek szúró és ütő fegyverei képezék. Igy találtuk ott a XV. századbeli hussita harczok idejéből való gerelyeket, szöges cséplőket, gombos czikkelyes nehéz buzogányokat; tömegesen a legkülönbözőbb alakú, egyenes, félig görbített harczi kaszákat, lánczos csatacsillagokat, melyek között imitt-amott elszórtan tünt fel egy-egy íjj, puzdra, a nehéz kerekes német eredetű nyílpuska; míg a magyar alakú pánczélszúró, a puszta markolatu, egyenes keresztrúddal ellátott huszárkardoknak csak egy három részre törött darabját vettük észre; s még négy sodronyos pánczéling kötötte le figyelmünket, melynek Magyarországból való származását egy régi lajstrom igazolta.

A benyomás, mit e gyűjtemény szemlélése bennünk felidézett, megérlelte a meggyőződést, hogy az a keresettség minden jelét nélkülözi, mert

abból a rendszerességből teljesen hiányzott, s a gyarapítás leginkább csak alkalomszerüleg eszközöltetett, midőn is az egyes darabokhoz vagy a család tagjainak emléke füződik, vagy harczi tények diadaljeléül tündököltek oly hosszú időn át a vöttaui várkastély lovagtermében. A gyarapításnak ilynemű eseteit meglehetős hosszú sorban találtuk följegyezve, az uradalom fegyverházának inventáriumában, mely egyszermind a vöttaui feudalis birtokra vonatkozó oklevelek regestáit, bárha csak hézagosan felöleli; a XVII. század utolsó éveiben azonban a följegyzések megszakadnak.

Alkalomszerűség okozta azt is, hogy a fentebb említett sodronyos magyar teljes lovagöltözet, a négy sodronying, s lehetőleg egyéb más tárgyak, de minden valószínűséggel ama szép két török elefántcsont- és gyöngyház-berakatú lőfegyverek, török, horvát és szerb handzsárok egynehány buzogány, az említettük nagy értékű tauchirozott olasz művezetű kerek paizs is Magyarországból került oda, mely állításunk indokolására támpontúl szolgál ama tény, hogy e gyűjteményben találtuk Zrínyi Miklós a költőnek könyvtárát, halálos ágyán lefestett mellképét, az ő saját fegyverzeti felszerelését, kétségtelenül az ő fegyverházából eredő fegyverzetét a már érintett magyar lovagbábnak és a négy sodronyinget, a mely tárgyakat a magyar nemzeti múzeum régiségtárának megszereznie sikerült, s melyekről ez alkalommal rövid ismertető előadást tartani, s ezzel kapcsolatosan a sodronypánczélokról néhány megjegyzést koczkáztatni, óhajtunk.

Tudvalevőleg Zrínyi Miklósnak fia, Ádám, — kinek neje gróf Lamberg Mária Katharina volt, — 1691-ben a zalánkemeni csatában elesett, örökösök nélkül halt el. Birtokai ingóságaival együtt özvegy nejére maradtak, ki később gróf Wlassin Miksa Ernőhöz újolag férjhez ment, s Leopoldina leányuk gróf Daun Miksával, a most elhalt Henrik nagyatyjával kelt össze, s a Wlassin grófok uradalmait a vöttaui várkastélylyal együtt a Daun grófok birtokába juttatta. Ugyanakkor anyja, az előbbeni Zrínyi Ádámné, hagyatékával a tulajdonában volt, Zrínyi, családtól eredő ingóságok között a fegyverek egy része, Zrínyi Miklós arczképe és könyvtára is, vöttauban elhelyezve, a Daun grófok tulajdona lett, a hol ez év január havában úgy a Zrínyi Miklós könyvtárának 1662-ik évben készült eredeti összeírását látnunk, valamint a Zrínyi Ádám ingóságainak 1692-ik évben készült de most már töredékben, egynéhány, igen megsérült lapból álló inventáriumát futólagosan megtekinteni módunkban állott; a német szövegben szerkesztett hézagos összeírás 17-ik száma alatt a négy sodronying, a 33-ik alatt pedig a lovagbábon előforduló fölszerelés nehány szóval leírva van, valamint a 79-ik szám alatt Zrínyi Miklós arczképének felemlítése foglaltatik.

A fegyverek keletkezésének, átalakulásának, fejlődésének történe-

tében, korszakok meghatározásában a legnagyobb nehézséggel jár épen a sodronyos pánczélok készítésének idejét megállapítani, kivált hazánkban, hol sem a feudal-rendszer, sem az avval járt lovag-intézmény, a tornajátékok, nem fejlődtek ki oly mérvben, mint akár Németakár Francziaországban, a minek természetes következménye lett az ezen korszak intézményeivel szoros viszonyban állott kézmű-iparnak is elmaradása. Ennek részben okozata az is, hogy nálunk a nehéz védő fegyverzet, a lemezes, bordás, sínes vaspánczélok, a torna-sisakok, stb. aránylag oly kevés számban maradtak fenn, s csak gyéren, imott-amott fordulnak elő, még a sodronyos pánczéldarabok is. Eltekintve azonban mindentől, már csak azért is nehéz az egyes sodronypánczélok készítési idejét meghatározni, mert ez a fegyvernem az, a mely divatjának kezdetétől fogva, mondhatnánk a mai napig, alig észrevehető minutiosus és igen csekély változáson ment keresztül, s lényegében csak a karikaszemek kisebb-nagyobb volta, súlyának emelkedése vagy apadása, mívezetének finomabb vagy durvább kezelése, a testhez mért rövidebb vagy hosszabb állaga, a karikaszemek tojásdad vagy kerek alakítása, s végre azok forrasztása vagy nittelése tüntet föl különbségeket, melyeknél azonban manapság csak a legnagyobb óvatossággal szabad készítési korukra nézve véleményt koczkáztatni, minthogy tudtommal, legalább a fentérintett különbözőségekre nézve, alapos beható tanúlmányozások nem történtek. Természetesen számításba nem véve az adatokat, melyek akár a készítő, akár a tulajdonos, akár a készítés évére vagy korára nézve, határozott bizonyítékokat szolgáltatnak.

A fegyverek történetére vonatkozó művekben * a sodronyos pánczélokat illetőleg, azt találjuk, hogy Angliában a X. században még használatban nem voltak, erről legalább a londoni British Museumban őrzött «Psychomachia» czímű angol-szász és a Prudentius-kézirat nem ad hírt, a mennyiben az ott lefestett harczost még sodronypánczél nélkül állítja elénk, ámde már a keresztes hadak korát megelőző időben, tehát a XI. század legesleg elején, vagy talán a X. század végéről már találtak Tiefenauban egy oly pánczél-töredéket, melynek részei egymásba illesztett karikaszemekből állanak, melyeknek átmérőjük 0.5 ctm.; s ezzel, ámbátor csak egyes lelet bizonysága, némileg megczáfolható azon föltevés, hogy a sodronyos pánczélok használatát a keresztes háborúk alkalmával hozták át a hadak Közép-Európába. Az ugyanott őrzött Aelfrid-kézirat a XI. századból, az abban lefestett lovagot már sodronyos

* Demmin August: Die Kriegswaffen etc. Leitner Quirin: Die Waffensammlung des römischen Kaiserhauses. Meynert Herman: Das Kriegswesen der Ungarn; Specht F. A. E.: Geschichte der Waffen. Das Landes-Zeughaus in Graz. Bœheim: Handbuch der Waffenkunde; Georges de Kemmerer: Arsenal de Tsarskoe-Zelo. Meireck: Engraved Illustration of ancient arms sbt.

páncélingben tünteti föl, melynek mívezete egy és ugyanaz, a későbbi XIII., XIV. századbeli sodrony-karikák szerkezetével és alkalmazásával.

A XI. században készült Rätsel-Aldtseim-kézirat a «Lorica» páncélingről mondja, hogy az egyes karikaszemekből készül s az minden más szövetre való erősítés nélkül, tehát úgy használtatott, mint azt a XV—XVI. században is alkalmazták.

Comnen Anna, bizanti császárné, 1083—1148 között írt emlékiratában elbeszéli, hogy a páncéling — melyet az északi népek viselnek, de Bizanczban ismeretlen, — egymásba fűzött és nittelt aczélkarikákból áll; úgy volt tehát összeillesztve, mint azt most is készítik a keleti népek, részben nittelve, részben forrasztva az egyes lánczszemeket.

Egy noirmoutiersi barát VII. Lajos idejéből, 1137—1180 között, normandi Gottfried fegyverzetének leírásánál emlegeti a sodronyos páncélinget.

A sodronyos harisnya csak a XI. század vége felé tünik fel s a XIII. század második felében végképen el is enyészik.

A sodronyos keztyűk használata a XII. században mutatkozik, de a melyek még a XIII. században sem külön álló darabok, hanem a páncélingek ujjának folytatását, illetve bevégződését képezik, s inkább zacskószerűek, s csak a XIV. század folyamán válnak külön darabokká, s már a hüvelykujjak elválasztva vannak. Észlelhetni ezt oroszlánszívű Richard pecsétjén is, hol a sodronykeztyű még mindig a sodronyinggel egy darab.

Legkésőbben tűnik fel a sodronyos nadrág viselése, a XIII. században, s azok azon időig, míg a harisnyát használták, rövidek voltak s lefelé csak a félczombig értek, de már Szent Lajos idejében, 1226—1270 között, az az egész lábszárat befödte, s Franczia- és Olaszországban a gazdagabb nemesemberek, lovagok teljes sodronyöltözetet viseltek. A XIII. század második feléből fenmaradt szobor emlékén d'aubernoni Jánosnak, Surreyban a Stoke d'aubernoni templomban, a legtökéletesebb sodronypánczél van feltüntetve, a mely tetőtől talpig sodronyos páncélban állítja elénk az említett angol lovagot.

A minutiosus ügyességet és kitartó fáradságot igénylő készítése a sodronyos páncélöltözetnek, azt majdan három századon át drágává tette, s bár ha elterjedése a XIII. században meglehetősen haladt, általános használatúvá csak a XIV. században lett, midőn t. i. Nürnbergi Rudolf 1306. évben a vashuzalok géppel való készítését Európában feltalálta, s ezzel lehetővé lett azoknak olcsóbb előállítása is, és kevésbbé vagyonos lovagok is beszerezhették. A XIV. század vége és a XV. század elején általános használata már divatját múlta Európában, egyrészt elégtelen ellenállása miatt a súlyos, két kézre készített pallosoknak, a nehéz dárdáknak, másrészt a puskapor feltalálása okából, melylyel megváltozott

a harczi modor, változtak a védő fegyverek is. A hussita Ziska János, a genfi könyvtárban őrzött egykorú arczképén, még sodronypánczélban van ábrázolva, de már helyt enged a nehéz, lemezes és vas sínekből készült pánczéloknak; s míg azt mindenfelé elhagyták, az osztrák lovasság és a magyar huszárság még a XVI. században, sőt nálunk még a XVII. század végeig is viselték; keleten azonban még napjainkban is viselik a perzsák, cserkeszek, khinaiak, japánok, mongolok, mahrattok és poligárok.

S íme, ha végig megyünk a hiteles készítési adatokkal biró sodronyos pánczélokon a X. századtól kezdve a XVII. század végéig, a készítés módjában — mert az mind forrasztva, nittelve van — semmi, alakjára nézve csak a hosszúságban találunk csekély változást s míg a sú-

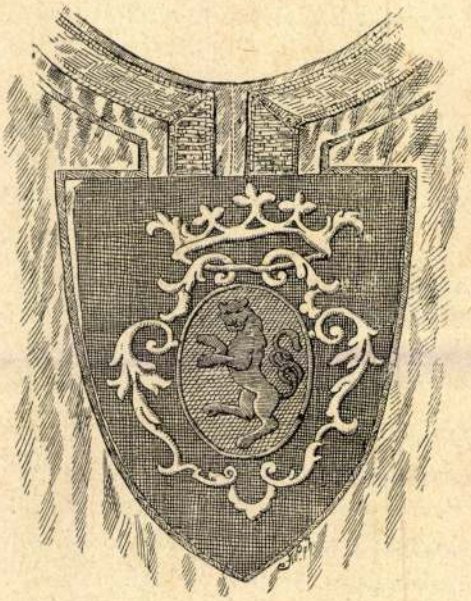

3. ábra.

lyosabbak a karikák vastagabb szemeitől lesznek azzá, az Európában használtak között a lényeges különbséget a keztyű elválása képezi az ing újjaitól; s csekélyebb változást szenved a karikák tojásdad vagy kör alakjában.

Ezen rövid történeti ecsetelés után, áttérhetünk ismertetésére azon sodronyos pánczéloknak, melyek a magyar nemzeti múzeum régiségtári osztályában őriztetnek.

Legutóbbi szerzeménye a m. n. múzeum régiségtárának a vöttaui várkastély fegyvergyűjteményéből, mely öt sodronyos pánczélingből és egy nadrágból áll, szolgáland kiindulási pontjául ismertetésünknek, melyeknek egybevetése és összehasonlítása mellett a, már ott régebben őrzöttekkel következtetéseket fog megengedni, azoknak művezetük sze-

rinti osztályozására, és készítési idejüknek relativ meghatározására. Támpontot szolgáltat nekünk eljárásunk igazolására azon biztos tudat, melyet a vöttaui inventárium töredékes kimutatása keltett bennünk, midőn az említett tárgyak Zrínyi Miklós fegyverházából Csáktornyáról kerültek Vöttauba, s azok a XVII. de legkorábban a XVI. században készülteknek valószinüleg, használtaknak pedig bizonyosan állíthatók.

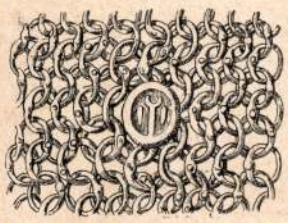

4. ábra.

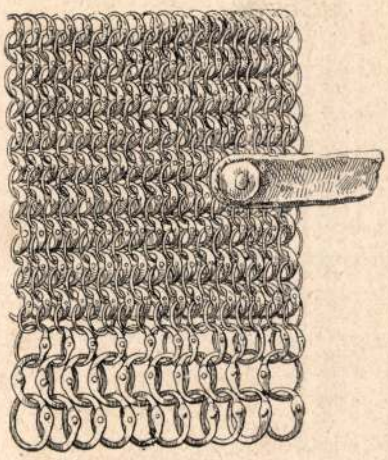

1. ábra.

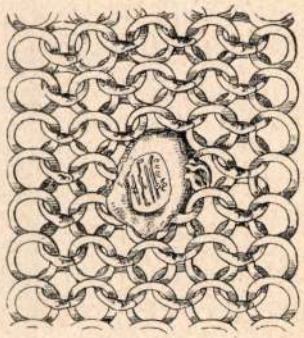

2. ábra.

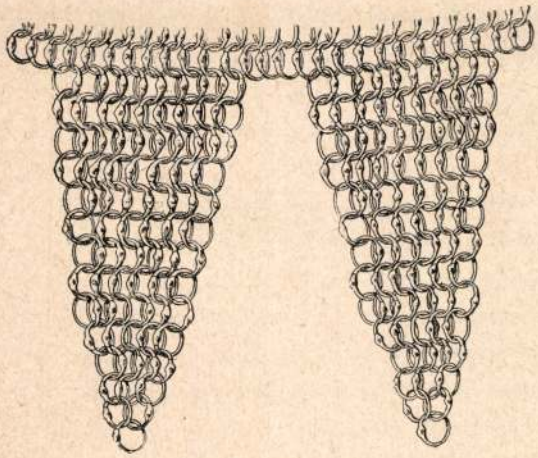

7. ábra.

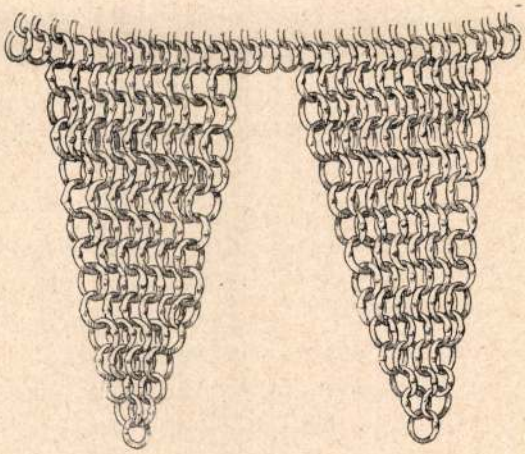

8. ábra.

Művezetükre nézve az említett sodronyos ingek háromféle változatot mutatnak fel. Kettejének testhossza 80 ctm., újjai a hónaljtól 25 ctm., alsó szélességük 51 cmt. A karikaszemek laposak, tojásdad alakúak, átmérőjök 1 és 0.8 ctm., vastagságuk 0.3 ctm., a karikaszemek összefonása azonban mindeniknél egyenlő, a mennyiben egy-egy karikaszem maga körül más négy szemet fűz össze. A nyak tövétől lefelé a mell

közepe irányában 30 ctm. nyilás van mindegyikén. Lényegesen eltér ettől a harmadik, mert mig a többi a nyakat el nem takarja, ezen 6.5 ctm. magas sodronygallér van (1. ábra), melynek elől, baloldali alsó szélén 1.02 ctm. átmérőjü, lapos fejü szöggel odanittelt bőrdarab látható, a mely bizonyára a gallér összekapcsolására szolgált. Testhossza 51 ctm. tehát feltünőleg rövidebb a többinél, az újjak hossza 61 ctm. s míg a test tojásdad karikái 1 és 0.8 ctm. átmérőjüek, a gallér karikái 0.5 és 0.4 ctm. átmérőjüek, s ezért a gallér sokkal tömöttebb és sürübb művezetü mint az ing többi részei. Ezenfölül a gallérnak nyitott szélein két oldalt fölülről lefelé öt sor, s az újjak végződésein szintén öt sor rézkarika van alkalmazva, a karikák vastagsága a galléron 0.6, a testen 0.3 mmt.

Legérdekesebb azonban valamennyi között a negyedik, a mely elárulja keleti eredetét, s ezzel együtt egykori viselőjét is. A test és újjak méreteinek aránya megegyezik ugyan az előbbiekkel, de már a karikák nem tojásdad, hanem köralakúak. A mellső nyilás alsó végződésétől lefelé 31 ctm.-nyire egy 0.4 ctm. vastagságú, 2 ctm. hosszú és 1.2 ctm. széles átmérőjü vasplomb van alkalmazva, s az ezt környező nyolcz karikára erősítve, melynek felső felülete bemélyítve, s a mélyedésben török betük vannak bevésve (2. ábra). Azt, hogy e vaslemezt, talán golyó ütésétől támadt lyuk befödésére alkalmazták volna, valószinűnek nem tartjuk, mert egyszerübb eljárás lett volna, a hézagot karikaszemekkel kitölteni, s mert nem messze ezen lyuktól balra egy másik hiány is van, a mi befoltozatlanúl maradt s inkább hajlandók vagyunk hinni, hogy ez a készítő vas-csiszár bélyege, s egykor a Zrínyi harczaiban elfogott török harczosé lehetett, a kivel együtt a pánczéling is Zrínyi birtokába került.

A teljes fölszerelésü lovagbábnak sodronyos inge, a negyedik számúhoz legközeleb áll, a mennyiben karikái szintén kerekek, de már sodronya finomabb, mert ezek vastagsága 0.2 mmt.; a szemek átmérője kisebb, t. i. 0.5 ctm., az arányok méretei is teljesen eltérőek, mert ezen a test hossza 75 ctm. az újjaké 50, a mi egyébiránt az osztályozásnál figyelembe absolute nem jöhet, minthogy az újjak és a vállszélesség arányai az illető tulajdonos testalkatának feleltek meg.

A múzeumok gyüjteményeiben a sodronyos pánczélok között legritkábban található a nadrág; s ezért becses szerzeménynek tartható a vöttaui lovagbáb is, minthogy annak öltözetében a teljes épségü sodronyos nadrág is megvan, s bár ha ennek mívezete durvább, mint az ing karikaszemeinek, az egész öltözetnek egykorúságát kétségbevonni alig lehet, s legföljebb az tehető fel, hogy az ing is más, a nadrág is más mester kezéből került ki. Megfelelő ennek a sisak, a mely alacsony födelü, hátrafelé eső részén gerinczezett, s feltolható, s rajta egy-

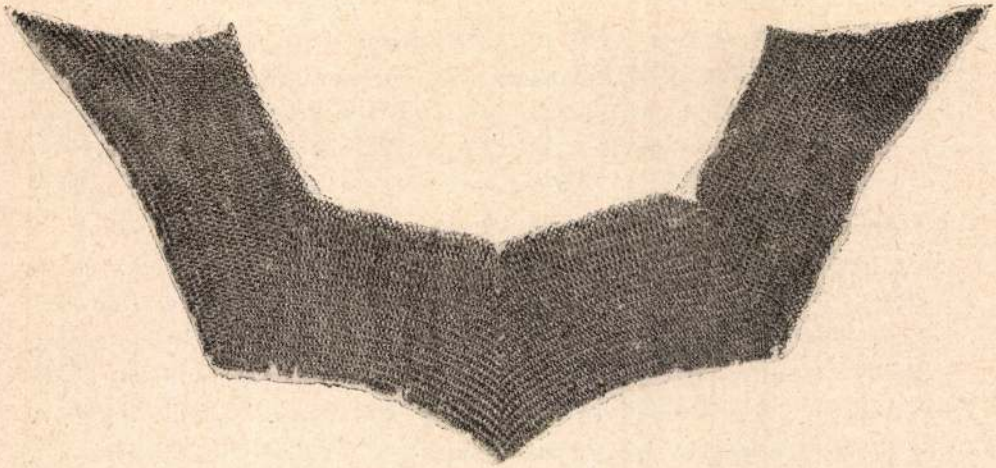

6. ábra.

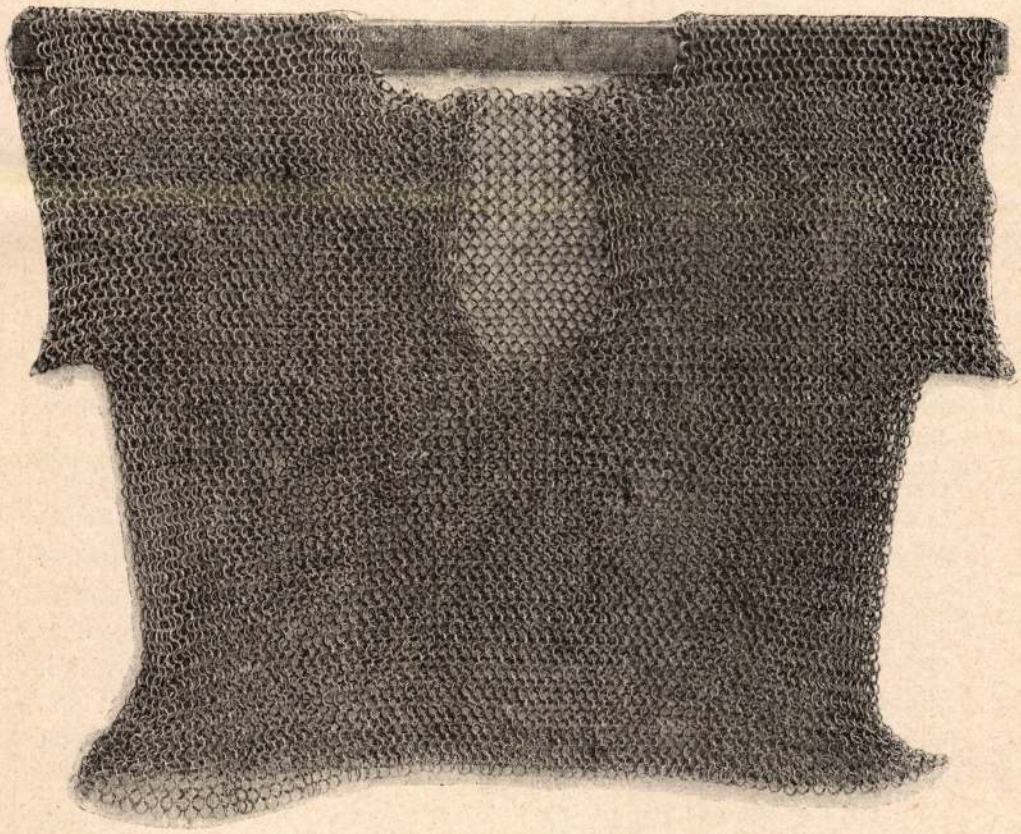

5. ábra.

VASSODRONYOS PÁNCZÉLING ÉS GALLÉR A N. MÚZEUM FEGYVERGYŰJTEMÉNYÉBEN.

más alatt négy sorban vízszintesen keskeny hosszúkás nézőlyukak vannak az arczvédőn. Úgy ez, mint a váll, és nyaklemez, a XVI. század második felének, vagy a XVII. század kezdetén használt pánczéldaraboknak megfelelő ízléssel és alakítással bír, bár ha a teljesen hű korszerű sodronyos pánczélnak ezen sisak nem stylszerű kiegészítése, minthogy annak, a lapos lemezű féldinnye alakú fejvédőnek kell lenni, melyről a homlokot és — az arcz kivételével — az egész fej alsó részét, a nyakat köröskörül elborító és a vállakra lecsüngő sodronyos hálózat csüng le. Szép török pengéjű, egyenes, széles pallost tart a lovagbáb kezében; melynek markolata ezüsttel tauchirozott, pengéje pedig török characterekkel ékeskedik. Kiegészíti az egész alakot a pánczélra felhúzott, újjak nélküli bársonyköntös, a mely a vállakon mind a két oldalon végig hasított; lent és a nyak körül széles arany-paszománt húzódik végig. A köntös mellén fekete bársonyból háromszögű paizs van felvarrva; a paizs közepén aranynyal körülfont tojásdad piros mezőben ágaskodó kettős farkú arany oroszlán szemközt fordított fejjel díszeleg (3. ábra), s a mezőt ötágú arany korona födi. A lovagnak vaslemezből készült keztyűje nittelt lapos réz szögekkel van összeillesztve, az alsó kar feléig terjedő karmentőkkel, a váll és felső karvédő mozgatható, 5—5 darab vaslemezből áll; a nyakszirt három egymásba tolt körbe futó vaslemezből áll.

Felemlíteni kell itt még a magyar nemzeti múzeum régiségtárának e nembeli régibb gyűjteményét is, melyben, 7-ik számú falszekrényében a fegyverteremnek, 38 darab sodronyos pánczél őriztetik. Ezek között van 20 ing, 1 nadrág, 12 sisak, 4 darab keztyű és 1 gallér. Ezenkívül van ugyanott, a 13-ik számú álló szekrényben, egy gyönyörű művezetű ezüst-sodronyos pánczéling, mely rendkívül díszes kiállítású. A gallért összefogó kapocs, a mellső rész, a karok és alsó széle gazdagon ékesített, részint aranyozott, részint ezüst hatágú csillagokkal van behintve, elől két nap és félhold aranyozott ezüstből, aranyozott rózsákba foglalt, nyaklánczalakban alkalmazott kövekkel kirakva, melyek a sodronytestre lapos fejű szögekkel vannak nittelve, s mint a 3-ik szám alatt leírtuk, fölfelé álló, 8 ctm. magasságú gallérja van, alól pedig elől-hátul 19—19 hegyes csipkézetben végződik. Alsó részén körülfutó szívalakú dessinirozás látható, melynek sötétebb színét a rézkarikák okozzák, melyek az ezüst karikák közé vannak fonva, s elhelyezésüknél fogva szívalakot alkotnak. A csipkézet is hasonlóan rézből van kivíve. A karikák igen finomak, 0.4 ctm. átmérőjűek. Ezt azonban csak mint díszöltözetet említem fel.

A vassodronyos pánczélingek között kettő, a 28 és 32. számúak, tojásdad szeműek; az utóbbi durvább művezetű, míg az előbbeni átmérője 0.5, az utóbbié 0.8 ctm. A 30-ik számún a szemek kerekek, átmérőjük 0·5 ctm. Legérdekesebb közöttük a 39-ik számú, a melyen kerek alakú,

1 ctm. átmérőjű plomb van az ing bal karikájához erősítve (4. ábra), s kettő rajta áthúzva. A plombon, mélyített felszínen, kiemelkedő mester-jelvény látható, melynek megfejtése a készítés idejét és helyét is feltárandja előttünk. Érdekes még egy más, ugyanazon szekrény alján kiállított sodronyos ing, mely vas és réz karikákból van összeállítva, részint nittelve, részint forrasztva lett; a szemek átmérője 1.02 ctm., a test hossza 40 ctm. Ez tehát a legrövidebb, a mely a gyűjteményben található. (5. ábra).

Mint sodronymű mívezetére nézve legszebb és legfinomabb egy külön álló sodronyos pánczélgallér, melynek szemei 0.4 ctm. átmérőjűek, melyhez hasonló az, a mely a bécsi császári arsenal gyűjteménye között egy magyar lovagbábon szemlélhető. (6. ábra).

A rendes alakú és mívezetű 12 sisak között csak a nyakvédő sodronyok hosszúságában és a sodronyvégződések csipkézett voltában tapasztalhatók eltérések. (7. és 8. ábra). Egy azonban lényegesen különbözik a többitől abban, hogy a koponya felső részét fedő dinnye alakú lemez nincs rajta, s az teljes egészében sodronyból készült, s az orr védelmére a két szem között a szájat is eltakaró sodronykarikás szövet lóg alá, s míg az előbbiek a magyar viseletet képviselik, ez német jellegűnek tünik fel.

A védő fegyverek sodronyos fajtájának tanulmányozásából levontuk azon eredményt, hogy a keleti népek sokkal előbb használták a sodronyos védő fegyvereket, mint az európaiak. Az arabok Indiából kapták a vashuzal készítését, s már az araboknál a II. században honos, s Európába mint kereskedelmi czikket hozták a VI. században;* a forrasztott vas karikákból készültek a legrégiebbek, későbbiek a nitteltek — melyeknek forrasztott és nittelt részét árpaszem alakja után grain d'orge-nak nevezik, — még későbbiek a vegyesen forrasztott és nitteltek, a durvább szeműek idősebbek, a finomak későbbiek, a rövidebb újjuak régebbiek, a hosszú testüek későbbiek, s végre specialis jelenségek a gallérosok, a vegyesen vas és réz karikákból készültek és a csipkézettek.

Majláth Béla.

* Bœheim: Handbuch der Waffenkunde, 146. lapon.

Magyar Nemzeti Múzeum
Könyvtár

EMLÉKEK ÉS LELETEK.

EGERVIDÉKI «KAPTÁR-KÖVEK» ÉS BARLANGOK.

A Mátra- és Bükk-hegység tájékán, kivált pedig Eger vidékén sziklába vájt nagyszámú mélyedésekre bukkanunk, melyek a nép nyelvén egyszerűen kaptár-köveknek neveztetnek, mintha ez üregek méhtenyésztésre szolgáltak volna valaha.

Nekem már évek előtt tűntek fel e kövek, és szabad időmben hasznosnak találtam azoknak összeállítását. Vizsgálják meg a szakértők, hogy pedig ezt annál behatóbban teljesíthessék, néhány ily emlékkő képét is bemutatom, s a helyeket is megnevezem, hol az érdeklődők a fenforgó kérdést közvetlen tapasztalatból is tanúlmányozhatják. E vájások leginkább rhiolit-közetben fordulnak elő, csak kivételesen akadtam mészkőbe vágott fülkékre a Bükkségben. A rhiolit-képződés nálunk épen otthonos, mindenfelé széles és vastag rétegekben találkozunk vele a Mátra-, Bükk-aljának vonalán, habár maga a Bükk neptunikus képződmény.

A mátrai magaslatok tulajdonképen kemény tűzképezte kőzetből, főleg andesitból állanak, és a központban csak itt-ott akad a könnyű faragású fehérkő, tajt-konglomerát ; de annál túlnyomóbb ez a Mátra elágazásaiban, úgy nyugotra Nógrádnak, mint északkeletre Hevesben, Borsódban ; ez utóbbi megyében a Bükk-alján mint élénken hullámzó dombláncolat terjed Miskolcz felé, sőt a Sajó és Hernád lapályán túl a Hegyaljáig jut; hol Tálya, Tokaj magasabb pontjaiban emelkedik ki ujólag. A nép ezt kőporosnak, ápokás kőnek nevezi és könnyű idomítási képességeért épülethez, sírköveknek, kemenczetévőknek stb. használja, azokban pinczét, félszert, sőt pinczeházat is vág. Ugyanezen könnyű faraghatósága miatt használták azt a régiek is, midőn az eszközök még kezdetlegesek voltak. Nagyrészük ugyan már el van pusztúlva, de még most is egyes fülkékről észrevehetők.

Részemről, csak Heves és Borsodról szólhatok, de azok után, a mit másfelé is hallottam és futólag láttam is, úgymint Nógrádban, Nemtiben a «kőlány» követ, melynek fejét a suhanczok már legurították, Tornában a szádelői köveket, Zemplénben a kaptár-hegyet és másfelé is a sok bába- és bálvány-követ, úgy vélem, nem alaptalanúl hiszem, hogy ezek hazánkban még más vidéken is tanúlmányozhatók.

A Mátra központjában három ily helyet ismerek, és ez : a solymosi *Csákkő* és a malomkő-barlang, az előbbeniben több fülke van vágva és két tágas üreg, melyeknek egyike hodálynak használtatik, a malom-kőbarlang már majdnem egé-

KIRÁLYUNK VERSE.*

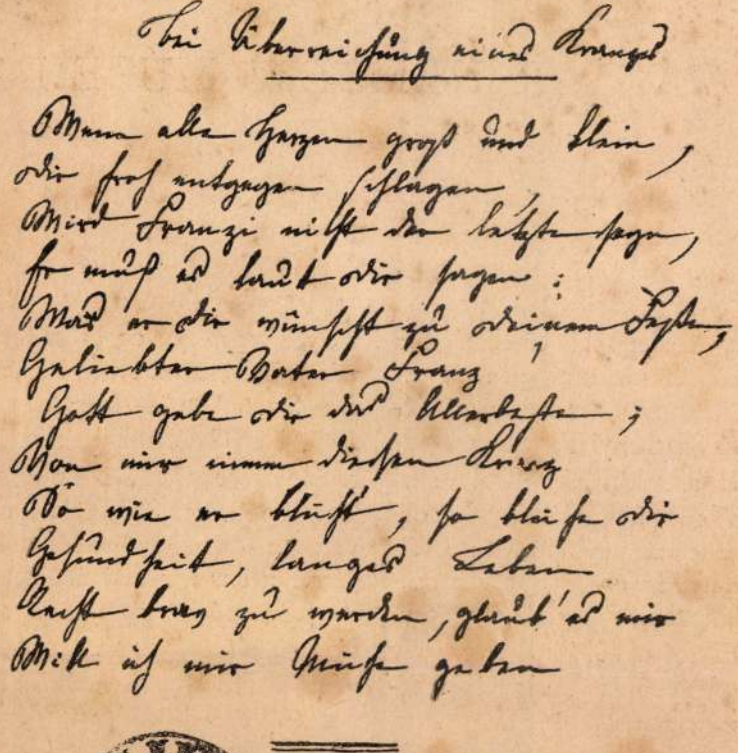

M. NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBÓL

* E kis naiv költeményt, melyet királyunk még gyermekkorában írt, a nemzeti múzeumnak *Frankenburg Adolf* elhunyt jelesünk ajándékozta, aki tudvalevőleg hosszabb ideig volt a bécsi kanczelláriánál alkalmazva. A múzeum most mint becses ereklyét őrzi királyunk gyermeki szeretetének ez őszinte, meleg nyilvánulását.

* * *

Hevenyészett fordításban a kis költeményt, melyet facsimileben közlünk, magyarul is ide igtatjuk:

Egy koszorú átnyujtása alkalmával.

Mikor kicsinyek és nagyok szíve
Örvendezve dobog tefeléd,
Franczi is kilép akkor a színre
Hogy elmondja szíve érzetét.
Hogy elmondja, a mit kiván néked
Ünnepedhez édes jó atyám:
A legjobbat adja meg a végzet,
E koszorút néked én fonám.
Mint ez virul, úgy viruljon folyvást
Egészséged hosszú életed.
Jónak lenni — elhiheted bizvást —
Képezi majd törekvésemet.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM.

Irta Pulszky Ferencz.

Szerény kezdetekből emelkedett a magyar nemzeti múzeum jelen magaslatára. 1802 november 25-én ajándékozta gróf Széchenyi Ferencz magyar könyvtárát a hazának, a király által megerősített alapítólevelével, mint oly intézet kezdetét, mely múzeummá váljék. A könyvtár oly nyomtatványokból, kéziratokból, címerekből, képekből és földabroszokból állt, melyek vagy honunkban nyomattak, vagy itt találtattak és gyüjtettek, vagy Magyarországra bármily tekintetben vonatkoztak. Ez volt a múzeum magva. A nemzet — ami az akkori időben annyit jelentett, mint a nemesség — felkarolta ezen eszmét és József nádor védnöksége szerzett az ifjú intézetnek számos ajándékot és alapítványt. Kezdetben főleg a könyv- és kézirattár gyarapítása vétetett figyelembe, 1808-ban a természettár vette eredetét, 1810-ben az alapító gróf magyar éremgyüjteményét összesen 2675 darabbal ajándékozta az intézetnek, melyben az összegyűlt érmek, 50,000 forintra (fekete bankóban) becsültettek. 1811-ben a devalvatio a múzeumra felajánlott alapítványokat 500,000 fekete bankó forintról leszállította 100,000 váltó czédula forintra, melyek végre 40,000 ezüst forintokká váltak. Ugyanazon évben Rainer főherczeg Szolnokon összevásárolta a halászoktól a Tiszából kihalászott őslénycsontokat, felrakatta azokat egy társzekérre s a múzeumnak küldte meg. Ez volt az őslény-gyüjtemény kezdete. József nádor felszólítására nehány lelkes hazafi római régiségeket s középkori dísztárgyakat ajándékozott a múzeumnak, melynek sem állandó helye, sem szekrényei nem voltak. A franczia háború idejében egyszer Temesvárra, egyszer Nagyváradra vitetett, s Pesten is helyről helyre vándorolt. Herczeg Grassalkovich Antal ajándékozott ugyan a múzeumnak egy szép telket a ferencziek kolostora szomszédságában, de az intézet ezt 1813-ban közel 100,000 váltó forinton árverés útján eladta (ezen épültek azóta a Szép-utcza mindkét oldalát képező házak és paloták), ellenben megvette gróf Batthyány Antaltól és nehány magánbirtokostól 244,000 váltó forinton azon 10,000 négyszög ölnyi telket, melyen később palotája felépült. Ez mostani pénzben körülbelől 110,000 forintot tesz. 1818-ban az alapító gróf Széchenyi Ferencz régi klasszikusokból és külföldi tudományos könyvekből álló

Latiatuc feleym zumtuchel Sermo sup sepulchrum.
Enic vogmuc. ysa pur es chomuv uogmuc. Menyi milostben
terumteve eleve miv isemucut adamut. es odutta vola neki
paradisumut hazóa. Es mend paradisumben uolov gimilcictul
munda neki elnie. Heon tilutoa wt ig fa gimilcetvl. Ge
mundoa neki merer nū eneyc. ysa ki nopun emdul oz gimils
twl. halalnec halalaal holz. Hadlaua choltat terumteve isten
tvl. ge feledeve. Engede urdung intetvinec. es evec oz tiluvt
gimilstwl. es oz gimilsben halalut evec. Es oz gimilsnec vvl
keseruv uola vize. hug turchucat mige zocoztia vola.
Num heon muga nec. ge mend w foianec halalut evec.
Horoguvec isten. es veteve wt ez muncas vilagbele. es levn
halalnec es puculnec feze. es mend w nemenec. Kic ozvc.
miv vogmuc. Hug es tiv latiatuc szumtuchel. isa es num
igg ember mulchotia ez vermut. ysa mend ozchuz iarov
vogmuo. Wimagguc uromc isten kegilmet ez lelic ert. hug
iorgossun w neki. es kegiggen. es bulscassa mend w bunet.
s vimagguc szen achscin mariat. es bovdug michael archangelt.
es mend ang[illegible]. hug uimaggonoc erette. Es uimagguc
szent peter urot. kinec odut hotolm ovdonia. es ketnie.
hug ovga mend w bunet. Es vimagguc mend szentucut.
hug legenec neki seged uromc scine eleut. hug isten iv ui
madsaguemia bulsassa w bunet. Es zoboducha wt urdung
ildetuitvl. es pucul kinzotviatwl. es vezesse wt paradisū
nugulmabeli. es oggun neki munhi uruzagbele utot. es
mend iovben rezet. Es keassatuc uromchuz charmul. Kirt.
Scerelmes bratym uimaggomuc ez scegin ember lilki ert.
kit vr ez nopun ez homus vilag timnucebelevl mente
kinec ez nopun testet tumetivc. hug ur uvt kegilmehel
abraam. ysaac. iacob. kebeleben helhezie. hug birsagnop
ivtua mend w szentii es unuitei cuzicun iov
felevl iochtotnia ilezie wt. Es tiv bennetuc. clamate ui. K.
Optime nostis frs km dei mia. Hic faciat sacdos sermone pplo.
quanta gra dns ds gratificauerat primum adam patre
nrm. sz diabolo suadente dū peccauit. quid sibi et oib suis
posteris tē pmeruit. ecce frs uidetis oculis uestris

PRAY-CODEX.

A legrégibb magyar nyelvemlék.

soproni könyvtárát 9200 kötettel szintén a múzeumnak ajándékozta.

1823-tól 1837-ig a múzeumnak nem volt igazgatója, idősebb őre Haliczky Antal 800 váltó forint évi fizetéssel vezette tizennégy évig az intézetet, mely idő alatt gróf Brunszvik Józsefné ásványgyüjteményét, herczeg Batthyány Fülöp pedig 4500 váltó forinton (1800 ezüst forint) a szombathelyi régiségeket ajándékozta. A mint látjuk, a múzeum álladéka fennállásának első negyedszázada végén is nagyon csekély volt, csak az 1832—36. országgyűlés teremtette meg valósággal az intézet tekintélyét és nevezetességét, midőn 125,000 forinton Jankovich Miklós gyüjteményét vette meg, mely a régiségek mostani árai szerint legalább is félmilliót ér még. Ezen felül a 37. tcz. 500,000 forintot szavazott meg, épen úgy mint a gyüjtemény vételárát, mint a nemes osztályok adományát, egy a nemzet méltóságának megfelelő palota költségeinek fedezésére. Igy lett a magyar nemzeti múzeum Magyarország kiváltságolt osztályainak legszebb emléke.

1837—1843-ig a tudós Horváth István volt a múzeum helyettes igazgatója, ez alatt főleg a könyvtár gyarapodott, a Jankovich-gyüjtemény átvétetett és lajstromoztatott, Treitschke pillangói, Sadler növényei és rovarai, és Weszerle éremgyüjteménye pedig megvétetett.

1843-ban neveztetett ki Kubinyi Ágoston a m. nemzeti múzeum igazgatójának, s huszonöt évig vezette tapintatosan ezen intézet kormányzatát, melynek gyönyörű palotája elkészült ugyan, de sem a gyüjtemények gyarapítására, sem a telek bekerítésére s parkirozására, sőt még a termek bebútorozására sem létezett semmi alap. József nádor kimustrált konyhaszekrényeiben helyeztettek el az ásványok. Az igazgató leleményességének köszönhető, hogy különböző társulatok alakításával, hangversenyekkel és az egész országra kiterjedő levelezésével ébren tudta tartani a múzeum iránti érdekeltséget s lassan-lassan megteremteni az összeget a múzeum telkének bekerítésére és kertté átalakítására, sőt egyes osztályokban nehány teremnek díszesebb szekrényekkel ellátására.

Nehéz időkben élt ő. A márcziusi napok után a múzeumnak akkor még puszta telke volt a népgyülések legkedveltebb helyisége. A díszlépcső oldalfalairól, hol most a főrendiház zászlópóznái állanak, szónokoltak akkor Petőfi, Jókai s a mozgalom fiatalabb vezetői, az összegyült lelkesült néphez. Itt fogadtuk a bécsiek küldöttségét, kik a Mátyás testőreinek egyik pajzsát hozták ide ajándékul és a testvériség jeléül. Komolyabb napok váltották fel ezen ünnepeket. Windischgrätz herczeg közeledtével, midőn a magyar kormány és országgyülés Debreczenbe menekedett, Kubinyi a múzeum legbecsesebb tárgyait a földalatti helyiségekben falaztatta el. Ott állíttatta fel III. Béla király csontvázát is, melyet épen ezen időben Székesfehérvárott Érdy ásatott fel s a sírban talált kincsekkel együtt a múzeumba szállított. A németek Jellasich szeressánjait helyezték el a múzeumban, s ezek már is feltörték a rejtekhely befalazott ajtaját, de a mint ott a csontvázat megpillantották, mint egy kísértettől visszariadtak s nem akartak többé a múzeumban maradni. III. Béla király csontjai mentették meg akkor a múzeumot, valóságos csodát mí-

velve hatodfél száz évvel eltakarításuk után.

Buda ostroma alatt a múzeum is ki volt téve Henczi bombáinak, melyek egyébiránt komoly kárt nem okoztak. De a mint a németek másodszor is visszajöttek, a múzeum udvarát tartották legalkalmasabb helynek arra, hogy a magyarokhoz átszökött és most kézrekerült katonákat agyonlőjjék, s keresve a zászlókat, melyeket Perczel Roth és Philippovics csapataitól elvett, zaklatták a múzeumi tisztviselőket és kikutatták az összes épületet. Időnként engedélyeztek ugyan pénzt nevezetesebb tárgyak, leletek és gyüjtemények megvételére, hiszen a provinciális múzeumokat sem lehet elhanyagolni azoknak, kik fennhangon hirdették, hogy a kulturát viszik kelet felé, de a múzeumnak biztos alapja csak épen a szerény személyes kiadásokat fedezte.

A kiegyezéssel és koronázással a nemzeti múzeumnak is egy új korszaka nyílt meg. Báró Eötvös József, a vallás- és közoktatás lángeszű minisztere, felfogta ezen intézet befolyását a közművelődésre s Hegedűs Kandid miniszteri tanácsosa lelkesedéssel foglalkozott annak ügyeivel. Pulszky Ferencz neveztetett ki 1869-ben a múzeum igazgatójává, a hivatalnokok szaporíttattak, a természettár három részre oszlott, mindegyik külön személyzettel, s ehez járult még a képtár s a néprajzi osztály. Új erők alkalmaztattak mindenütt. Az új igazgató vezérelvének vallotta közhasznúvá tenni az intézetet s a gyüjteményeket európai színvonalra emelni, ugyanazért első gondja volt minden osztályt szekrényekkel ellátni; e tekintetben a dr. Krenner József által tervezett szekrényeket az ásványtárban a külföldi szakférfiak is a legtökéletesebbnek ismerték el. Az országgyülés nem igen fukarkodott a múzeum tekintetében, megszavazta a költséget a herczeg Lobkovitz ásványainak s a dr. Weisz arany-gyüjteményeinek megvételére, s a kormány készséggel elfogadta az igazgató javaslatait a termek fűtésére, melyek azelőtt hat hónapig a közönség elől el voltak zárva. Minden osztály kapott egy szakkönyvtárt, melyek közül a régiségtáré most 1200 kötetre megyen. A folyosókon a leghíresebb görög szobrok gypsz-másolatai állíttattak fel, a római feliratos emlékek az országban összegyüjtettek, s hol a kőtárban, hol az udvarokon helyeztettek el. Az igazgatónak volt egyszer alkalma a Kállay-család egyik tagját lekötelezni, ez hálából a család legközelebbi gyülésénél indítványba hozta, hogy a család nevezetes levéltára a nemzeti múzeumba tétemenyeztessék le. Indítványa elfogadtatott, s miután ez illő módon közhírré tétetett, a családok egymásután ide tették le családjaik okmányait. A példa hatott a tudomány nagy nyereségére. A nagy lépcsőház felső része freskókkal, festett üvegablakokkal és mellszobrokkal díszíttetett, az összes gyüjtemények rendeztettek és tizenkilencz év alatt legalább is megkétszereztettek s európai hírűkké váltak. Mindez csak az által vált lehetségessé, hogy a múzeum osztályainak élén kitünő szakférfiak állnak, kik csekély fizetésök mellett, még is egész odaadással hivataluknak élnek, a reájok bízott gyüjtemények szaporításában és tudományos ismertetésében találják éltök hivatását, nem hajhásszák a kitüntetéseket, nevök ritkán fordul elő a hírlapokban, mely a külföldön ismere-

tesebb mint a hazában, érdemöket elismeri az egész tudományos világ.

Frivaldszky János a múzeumnak legrégibb hivatalnoka, ifjabb éveiben a Balkán félszigetén, Kis-Ázsiában és Kréta szigetén több évig gyüjtötte a pillangókat és rovarokat, elismert tekintély a külföld előtt, mely meg tudja becsülni, hogy ő már nagy számmal fedezett fel s határozott meg egészen új fajokat sőt nemeket a coleopterák közt. Segédőre, Mocsáry Sándor, a darázsok, méhek, legyek és szitakötők Európában legtudományosabb ismerője és ismertetője. Külföldi gyüjtők és múzeumok hozzá küldik be példányaikat, hogy azokat meghatározza. Madarász Gyula pedig, ki tulajdon költségén ad ki egy nemzetközi ornithologiai évnegyedi szemlét, melyhez maga rajzolja s festi a gyönyörű képtáblákat, melyeknek művészi kivitele a külföldön is páratlan, fiatal kora daczára szintén európai hírnevet szerzett magának szakjában.

FRIVALSZKY JÁNOS.

Meg kell itt még emlitenem Pável Jánost is, az osztály szerény és szerencsés gyüjtőjét, ki minden évben kiküldetik, hogy a magyarországi rovarokat és pillangókat kutassa, s ki eddig számos új fajt gyüjtött.

Ezen osztályban működik *Xántus János* is, kinek élete valóságos regény. Született 1825-ben Csokonyában (Somogymegyében), hol atyja, Xántus Ignácz, a Széchenyi-család ügyvéde volt, s az 1825—35 évek közt Pozsonyban tartott országgyüléseken mindig Széchenyi István mellett volt, kinek a magyar közjogból és történelemből leczkéket adott, s a nagy gróf első munkáinak magyarságát ő nézte át és igazította ki.

Iskolába Pécsett és Győrött járt s 1847-ben vizsgázott mint köz- és váltóügyvéd, de ekkor már Somogymegye aljegyzője volt.

1848-ban beállott honvédnek ő is, az érsekujvári csatában elfogatott s Königgrätzben volt hadi fogoly, Ivánka Imrével, Gajzágó Salamonnal s többekkel együtt.

A komáromi kapitulácziő után besorozták közkatonának egy cseh ezredbe, honnét aztán kiváltotta magát, s daczára ezen ténynek mint *verdächtiges Individuum*-ot újra besorozták, mikor aztán engedély és útlevél nélkül elmenekült először Londonba, s onnét nemsokára Amerikába.

Amerikában sok viszontagság után végre annyira felküzdötte magát, hogy az Egyesült Államok kormánya több bizalmi állásban alkalmazta. A híres Smithsonian Institution felismerte tehetségeit s reá bízta Alsó-Kalifornia természetrajzi átkutatását, az Egyesült Államok kormánya pedig kinevezte kon-

zulnak Mexikó nyugati partvidékeire, hol ő Baird tanár hivatalos jelentése szerint nagyobb számot s több fajt gyüjtött természetrajzi példányokból, mint előtte bármily egyes kutató, s ezen állásait arra használta fel, hogy nemcsak amerikai múzeumoknak, de különösen a magyar nemzeti múzeumnak, természettudományi társulatnak, és a magyar tudományos akadémiának is nagymérvű gyüjteményeket és becses könyveket küldött. A múzeumunknak küldött és ajándékozott tárgyak több ezerre mennek s ezek közt egyedül a madarak száma 1267 darab. Frivaldszky a Xántus által küldött gyüjteményekről a következőkép szól: Hogy fogalma legyen a látogató közönségnek ezen rendezés alatti gyüjteményről, egyszerűen szerencsém van ide csatolni Xántus János keletázsiai kiküldetéséből a magyar nemzeti múzeumba beérkezett tárgyak hivatalos összeírását: 171 emlős állat, 56 csontváz és koponya, 771 madárbőr kitömésre, 220 madárfészek és tojás, 1362 kígyó, gyíkféle és teknőcz, 4524 hal, 53,748 rovar, 17 rovarfészek, 3868 rákféle stb., 4100 pókféle állat, 16,500 csiga és kagyló, 300 koráll, 413 sugárállat és féregféle, 65,000 (6223 faj) növény, mag stb., 428 ásvány s kövület, 976 érem, pénz stb., 500 könyv, kézirat, stb., 2533 ethnographiai tárgy. Összesen 155,587 darab.

1865-ben haza érkezvén Amerikából, az állatkert létesítésének szentelte munkásságát és annak létrehozásában egyik főtényező volt.

1869-ben a közoktatási tárcza költségén a Keletázsiába küldött kereskedelmi expeditióval utazott, s utóbb ugyan a közoktatási miniszter megbízásából egyedül ment el a nagy Szunda szi getekre, s ezen utazásokból összesen több mint 200 nagy láda gyüjteményt küldött haza a múzeumnak, melyek összege, Frievaldszky János összeírása szerint, nem kevesebb mint 155,587 darab, magában foglalván a természetrajz minden osztályát, könyveket, kéziratokat, érmeket, s népismei tárgyakat.

XÁNTUS JÁNOS.

Ezen sikeres működés következtében Xántus kineveztetett az újon alkotott ethnologiai osztály őri állomására, s ugyanekkor a bécsi világkiállítás alkalmából megbízatott a miniszter által egy magyarországi háziipari gyüjtemény összeszerzésével, mely sikerült is és Bécsben nagy feltünést keltett, s a kiállítás után az iparművészeti múzeum alapjául szolgált, azon fém, szövet, fonat és agyag tárgyakkal együtt, melyek az ethnographiai gyüjteményben voltak, s melyek áttétele az új iparművészeti múzeumba kívánaosnak és szükségesnek találtatott.

Eddigelé az ethnologiai gyüjtemény

Mocsáry Sándor. Dr. Fejérpataky László. Csontosi János. Majláth Béla
Franzenau Ágost. Pulszky Ferencz. Ligeti Antal.
Semsey Andor. Krenner József. Schmidt Sándor.
Frivaldszky János. Loczka József Xántus János.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM VEZETŐI.

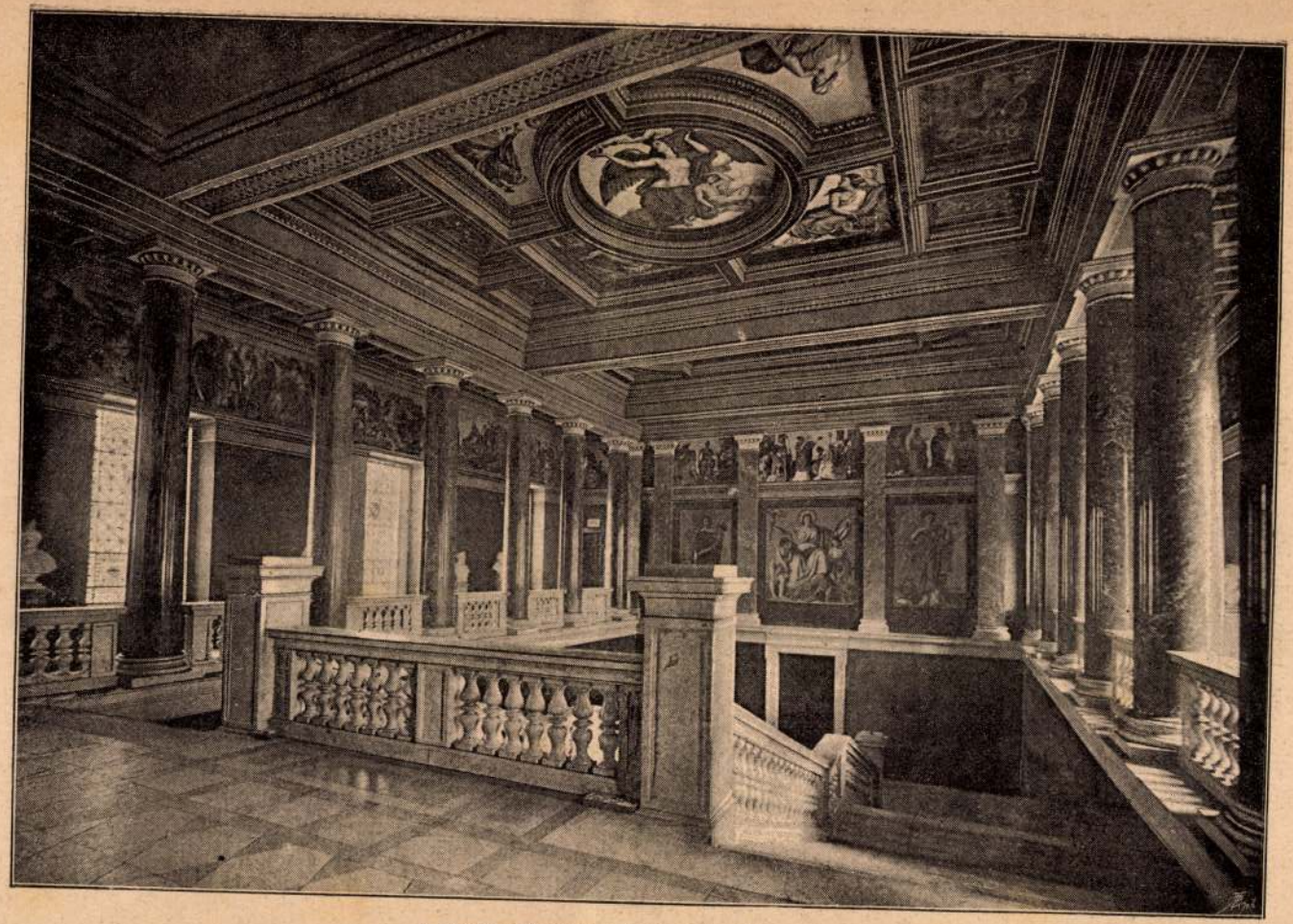

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM LÉPCSŐCSARNOKA.

nem részesült semmi dotációban, mert nem rendelkezett kellő helyiséggel nagyobb gyüjtemények befogadására. Azonban jelenleg már kap egy kis dotációt, s szaporítása megkezdetett, daczára a szűk helyiségnek is.

A gyüjtemény igen sok érdekes tárgygyal bír a Mollukákról, a nagy és kis Szunda szigetekről, különösen pedig Borneoból, s ezeket már igen sok tudós, még Hollandiából is felkereste, lerajzolta, sőt lepauzálta, s igen sok oly tárgygyal bővelkedik, melyek eddigelé még más gyüjteményekben nem ismeretesek.

Xántus már Amerikában az általa felfedezett új állatokat leírta a philadelphiai akademia folyóiratában angol nyelven s így az ottani irodalomban ismeretes lett, s azóta is igen gyakran történik hivatkozás leírásaira.

Hazai irodalmunk több munkát bír tőle Amerikáról, újabbi időkben a «Budapesti Szemlé»-be írt nagyobb dolgozatokat, melyekből a Ceylon szigetéről írott külön kötetben is megjelent.

A Földrajzi Társulatnál utóbbi években számos hosszabb előadást tartott az általa beutazott országok földirati és népismei viszonyairól, s ezek is megjelentek mind külön kiadásban.

Írt egy physikai geographiát is, s folyóirataink ban és lapjaink tárczáiban számos kisebb-nagyobb czikket.

Nem léphetünk az ásványtárba anélkül, hogy *Semsey* Andor tiszteletbeli főőr érdemei előtt nem emelnénk kalapot; az ő ritka bőkezűségének köszönhetjük, hogy a magyar nemzeti múzeum ásványgyüjteménye az európai ásványtárak közt, gazdagságára és a példányok szépségére nézve, a harmadik helyet foglalja el. Ő vette meg az intézet számára a herczeg Eszterházy-féle gyönyörű ásványokat, Baumhauer utrechti tanár és Braun udvari tanácsos híres meteoritjeit s valahányszor hírét hallja, akár hazánkban akár a nemzetközi európai és amerikai nagy ásványkereskedőknél, valami új, ritka vagy nevezetes ásványpéldánynak, mindig versenyre kél a nagy európai múzeumokkal s az amerikai gazdag gyüjtőkkel, hogy ásványtárunkat azon magas színvonalon fentartsa, a melyre ő azt emelte. A százezer forintot már régen meghaladta azon összeg, a melyet ő egy évtized óta ezen gyüjteménynek áldozott, mindig tiltakozva az ellen, hogy neve említtessék. A Természettudományi Társulat és az állatkert úgymint a földtani intézet gyakran részesültek Mecenasi indulataiban, sőt nála nélkül Herman Ottó sem írhatta volna meg oly nevezetes halászati könyvét. De Semsey Andor nemcsak amateur, hanem valóságos tudós. Tudományosságának tanúságát a nemzeti múzeum meteoritjeinek jeles leírásában bírjuk.

Ásványgyüjteményünk azonban világhírét leginkább dr. *Krenner* József ismertetéseinek köszöni, melyeknek vegyészi s főleg crystallographiai pontossága a szakférfiak elismerését a tudományos világ már régen megszerezte neki. Meghatározásaiban nem találtak soha hibát s a mellett oly szeretettel csügg az őrizetére bízott gyüjteményen, mintha az tulajdon gyermeke volna. Tizenkilencz év óta áll ő az osztály élén, ezalatt segédőrei többször változtak, tanárszékekre hívták meg őket s miután a középiskolai tanár is jobban van fizetve, mint a múzeum bármely tudós segédőre, szívesen hagy-

ták el intézetünket. *Lóczy* Lajos is, a híres khinai utazó, több évig volt itt segédőr, most *Franzenau* Ágost és *Schmidt* Sándor működnek mesterök, *Krenner* József, oldala mellett, *Lotzka* Józseffel együtt, ki az intézet vegyésze.

A könyvtárban a közkedvességű *Majláth* Béla lett Fraknói Vilmosnak, Mátrainak, Horváth Istvánnak utódja. Liptó vármegye alispánja volt azelőtt, történelmi, bibliographiai s régészeti kutatásai régóta népszerűvé tették nevét, és személyét. Mellette ott van *Barna* Ferdinánd, a finn «Kalevala» fordítója, mint tiszteletbeli őr, *Csontosi* János, ki a Corvina maradványait egész Európában felkutatta és bibliographiájukat megállapította, a magyarországi középkori könyvírás és könyvfestés történetéhez 100 ismeretlen magyar könyvmásolót és könyvfestőt s középkori könyvtáraink történetéhez 50 hazai könyvtárból ismeretlen adalékokat hozott napfényre. Az általa kiadott könyvszemlében, melyből eddig már 12 évfolyam látott napvilágot, terjeszti a bibliographiai ismereteket irodalmunkban s mint a kéziratgyüjteményt gondozó segédőr a könyvtár egy önálló csoportjának élén áll. Ő elég szerencsés volt Raudnitzban egy ismeretlen XV. századbeli magyar nyelvemléket és más külföldi könyvtárakban több ismeretlen Corvin-codexet felfedezni és ismertetni, miáltal ezen emlékeinket egészen új világításba helyezte. Néhány év óta, midőn az itt letéteményezett családi levéltárak nélkülözhetlenné tették egy külön levéltárnok kinevezését, *Fejérpataky* László fiatal tudósunk rendezi ezeket mint segédőr, idősb *Szinnyei* József pedig a hírlap-csarnok felállításával és kiegészítésével foglalkozik. Nagy szellemi erők vannak itt összpontosítva, és segédkeznek tudósainknak, kik történelmünk és nyelvünk multját kutatják, csakhogy a helyiségek itt is, mint az intézet minden osztályainál, távolról sem elégségesek. Ötven év előtt, midőn a múzeum palotáját építeni kezdték, senki sem gyanithatta, hogy tágas termei már egy félszázad mulva elégtelenek lesznek a

BARNA FERDINÁND.

MAJLÁTH BÉLA.

CSONTOSI JÁNOS.

bennök felhalmozódó tudományos kincsek elhelyezésére.

A régiségtár a múzeum legismeretesebb osztálya. Ide tartozik az éremtár, melyben a magyar érmek gyüjteménye a lehetőségig teljes, az oláh érmeké sokkal gazdagabb mint a bukaresti, a szerbeké pedig mint akár a belgrádi akár a zágrábi. Itt vannak azonkívül római és görög érmek nagy számmal, újabbkori emlékérmek s külföldi érmek; ezek közt egy szép mahomedán gyüjtemény s egy gazdag khinai és japáni, melyeket nálunk természetesen rendezni senki sem képes. Az osztály második ágát teszik a régiségek, az ősrégészetiek, melyekre nézve múzeumunk a leggazdagabbak egyike, a római emlékek és feliratos kövek, a népvándorlási Európaszerte híres gyüjtemény, a középkori, csúcsíves, renaissance, barokk és rococo idők emlékei s ezeken kívül nagy férfiaink kegyeletes emléktárgyai és a szabadságharcz ereklyéi. És mind ennek rendezésére, gondozására, lajstromozására és tudományos leirására összesen három hivatalnok neveztetik ki, egy őr, két segédőr s mellettök egy gyakornok, kiktől még azt is megkívánják, hogy tökéletes bureaucraták legyenek. Ezen osztály élén áll dr. *Hampel* József, kinek ősrégészeti atlasza egész Európában ismeretes; a Bécsben őrzött nagyszentmiklósi lelet tudományos leirása a külföld figyelmét magára vonta és értekezései az «Archæologiai Értesítő»-ben ritka elmeélük s szabatos megfigyelésök által mintául szolgálnak régészeinknek. Dr. *Réthy* László, segédőr, különösen a magyar érmekkel foglalkozik, dr. *Posta* Béla vezeti a naplót s foglalkozik az emlékérmekkel.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

Ligeti Antal, a kedves lángeszű tájfestő, Marko Károly legkitünőbb tanítványa, a modern képtár őre. Évekig járta be Olaszországot, Syriát, Palesztinát s a keleti égalj színpompája most is érezhető keleti tájképein, épenúgy mint a mélabús hangulat magyar pusztaképein. Senkisem festi szebben az Alföld rónáját, mint ő; mindamellett, hogy eszményi szemmel nézi a természetet s nem akar megbarátkozni a Zola-féle tanokkal, melyek szerint a csunyának hű lemásolása a művészetnek legfőbb feladata.

A növénytár őre *Janka* Viktor. Neve ismeretes a botanikusok közt mint a Balkán vidéki flóra legfőbb kutatójáé, ki a Balkán hegyláncz magaslatait és völgyeit hónapokon keresztül gyalog bejárta egyedül, s a növénytani tudománynak megnyitotta.

Ily kitünő férfiak állnak a múzeumi osztályok élén, csaknem kivétel nélkül a magyar tudományos akadémia tagjai, irataikkal a tudományosság terjesztői, kik a magyar névnek a külföldön hírt szereznek; hazánkban mindenkinek, ki szakmáikban felvilágositásul hozzájok fordul, a kellő útbaigazitást megadják, a kutatásokat s az intézet érdekeit minden kitelhető módon elősegitik. Fizetésök csekély, elismerésre nem számolhatnak, ellenben ki vannak téve a tudákosság csipkedéseinek s a rossz akarat gyanusitásainak. Ez a világ sora!

HAMPEL JÓZSEF.

A PULSZKY-DARÁZS.

(Pepsis Pulszkyi Mocs.)

AZ ÉN PROGRAMMOM.

Irta SEMSEY ANDOR.

Sokan kérdeztek már, mi az oka annak, hogy én a természetiek tudományára annyit áldozok.

Nekem ez áldozat is, nem is. Áldozat, mert hazai ügyünknek kedveskedni kívánok, nem áldozat pedig, mert kötelességemet rovom le.

Mindnyájunk kötelessége az, hogy hazánk előhaladásán közremunkáljunk. Nálunk nyelvészet, történetírás és az egybefüggők, régóta ápolt, gondosan fejlesztett tárgyai kulturális tevékenységünknek. A természetiek tudományát azonban még mindig nem karolják úgy fel, hogy az az említettekkel egy sorban volna. A természetiek tudományáról hymnuszt írni nem akarok. Azt mondhatnák, hogy haza beszélek. Fontossága úgyis önmagában gyökerezik annak. A természetben élünk, az nyújt mindenhez segítő kezet és csak az az ország halad, melyben a természetiek tudományát is kiváló gonddal művelik. Közreműködésemmel nem akartam én kicsinyelni a természetiek tudományát fejlesztő hivatottaknak intézkedéseit, mert beavatkozásomnak különös fontosságot nem tulajdonítok. Én ezen urakat munkájokban támogatni és a művelődés haladását siettetni óhajtottam. Mert ha ma széttekintünk, a nem rég mult időkhöz mérve, nálunk nagy haladást tapasztalhatunk itt is. De elvégre az állam mindent nem tehet. Kulturális tevékenységében az egyesek meg a társadalom kötelessége támogatni azt.

Tudom, hogy az mit tettem, az idők változó sorában eltünik. A vasat is megrágja az idő. De ha idővel nálunk is a természetiek tudományában egy serdülő munkás, életrevaló nemzedék támad, akkor tudom egyúttal: nem hiába tettünk mindannyian és én is elértem célomat.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM METEORITJEIRŐL.

A nagy világtérben nemcsak a látható óriási világtestek köröznek, hanem ezeknek törmelékei is, melyeket parányságuk következtében a legtökéletesebb messzenézőkkel sem tudunk megfigyelni. Ha ezen parányi kozmikus testek földünkhöz közelednek, ez magához vonja s útjukból talán ki is térnek azok.

Derült nyári estéken ki ne gyönyörködött volna a hulló csillagokban! Honnan jöttek, merre mennek, ki tudná megmondani. A ki látja, érzi a nagy kérdést, mely megjelenésükben rejlik. Ma már róluk is tudunk valamit. Olyan légkörünkbe jutott kicsiny égi testek ezek, melyek izzóvá melegedvén, szelik át a levegőt roppant sebességgel és a surlódás folytán világítanak.

Sok ilyen égi test neki megy a földnek és rendesen nagy robajjal, dörrenéssel hullanak le közénk.

E nagy távolból jövő ritka vendégeket meteoriteknek hívjuk.

A meteoritek kő- vagy vasszerűek és a hozzá értő biztosan meg tudja külön-

böztetni a földi kövektől és vasaktól azokat.

A kőszerű meteoritek többnyire szürke silicat-tömegek, melyekben még nikel-tartalmú vasszemek is találtatnak.

Ellentétesen ezekkel a vas-meteoritek kovácsolható kristályos vasak, melyekben helyenkint nikel-vasra is akadni.

E két csoport között a felette ritka

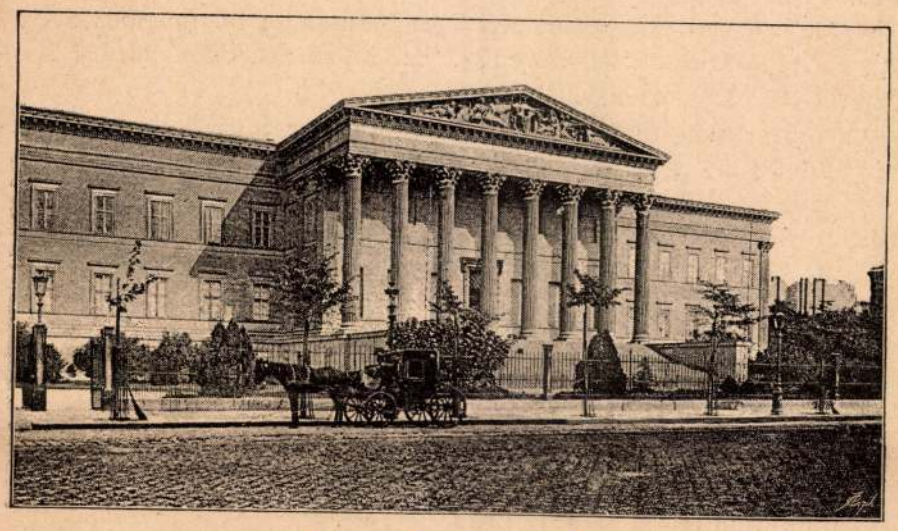

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM.

mesosideritek vannak; itt a rácsalaku vasban olivin-szemek csillognak.

A nemzeti múzeumnak már pompás gyüjteménye van ezen becses és igen drága égi testekből is. Minden korbeli meteoriteket őriz. A legrégibb az ensisheimi felső-elsassi darab, mely 1492-ben hullott és biztos helyen, templomban őriztetett. E ritka meteoritből van majdnem egy kiló.

A XVIII. századból származnak a Sienánál Olaszországban hullott, Lucé 1768, Barbotan 1790, Salles (Rhône) 1798, e három francziaországi; Wöld Cottage 1795 angol; Mauerkirchen 1768, felső-ausztriai; Bjelaja Zerkow 1797 ukraini; Krawin 1753, csehországi; Sena 1773, spanyolországi; Albareto 1766 Modena melletti; Wittmess 1785 bajor és Benares 1798, Indiában esettek.

A többiek a XIX. századból valók.

A legnevezetesebbek közülök a következők. A 10 kilós budetini, mely 1837-ben hullott és az ismeretesek között a legszebbek közé tartozik; a knyahinyai, Ungmegyéből, mely 1866-ban sok ezer kis társával esett és 41 kilót nyom; az 1882-ben Mócs táján a Mezőségen hullottakból van 125 darab, köztük egy kiváló 8 kilós is.

Az 1875-ik évben Zsadánynál esettek közül itt van a legnagyobb ökölnagyságú és a legkisebb borsónyi darab.

Az 50-es években hullott egyéb magyar meteorkövekből kevesebbel birunk, mert külföldre kerültek, honnan vissza nem vásárolhatók.

Igy a borkuti Mármaros megyei darabból csak 220 grammunk van, a mezőmadarasi, Maros-Torda megyei 1852-ben esettből 745; a Kakova Krassó megyeit, mely 1858-ban esett, csak egy gramm képviseli.

Külföldi meteorkövek közül kiemelendő a pompás pawlowkai 1882-ki monolitnak fele. A stannerni 1808, morvaországi 1½ kilós darab. A 4 kilós Alfianello 1883 Olaszország, a 2½ kilós Chateau-Renard 1841, meg a 1½ kilós L'Aigle, Normandia Franciaországból, 1803. Az 1868-ki pultuski Varsó közelében hullott meteoritrajból 5 kiló, a homesteadi, északamerikai 1875-ki esésből 2½ kiló. Különösen becses a Dél-Karolinából Bishopvilleből származó hófehér meteorit, melyből 20 gramm van meg és a Juvinasból, Umjhiawarból, Luotolaksból, Jaslyból, Saintonge-ból, Shalkából, Manbhoomból, Rodából, Chassignyból származók, a melyek, ha kaphatók, aranynyal méretnek.

Egészben véve van a nemzeti múzeumnak 168 helyről származó meteoritköve.

A vasakból nálunk van az 1814-ben Lenártónál Sárosmegyében talált vasnak legnagyobb része, mely 73 kilót nyom s mintegy 94,000 forintra becsültetett. Van továbbá az árvai vasból 1840,18 kiló. A többi vasak külföldiek: Toluca, Ixtlahuca, Xiquipidco Mexicóban 37 kiló; Staunton, Augusta, Virginia 6 kiló; Carthago 6 kiló; Cranbourne, Ausztrália 2½ kiló.

Középszerű darabok vannak az elbogeni vasból 1400. évben, az ugynevezett Verwünschte Burggrafból 454 gramm; Cross Timbers, Texas; Ivanpah, California; Burglington; Seeläsgen, Misteca; Ruff's Mountain; Njetschajevo; Bemdego, Bahia; Bonumilitz; Sarepta stb. egészben 83 féle meteorvas.

A mesosideritekből őriz a múzeum hat hullási helyről. Köztük találjuk az 1749-ben Pallas felfedezte olivines vasat Krasnojarskról Sziberiában és a gyönyörű brahinit, a bittersgrünit az ataramait Imilacról, melyek mindannyian feltünők.

Mindent egybevetve, múzeumunkban már 257 meteorithullás darabjai vannak. Ez az eddig ismereteseknek felénél már több.

Azt kivánom még, hogy a hazánkban hullott meteoritok mindannyian a nemzeti múzeum gyüjteményébe kerüljenek! *Semsey Andor.*

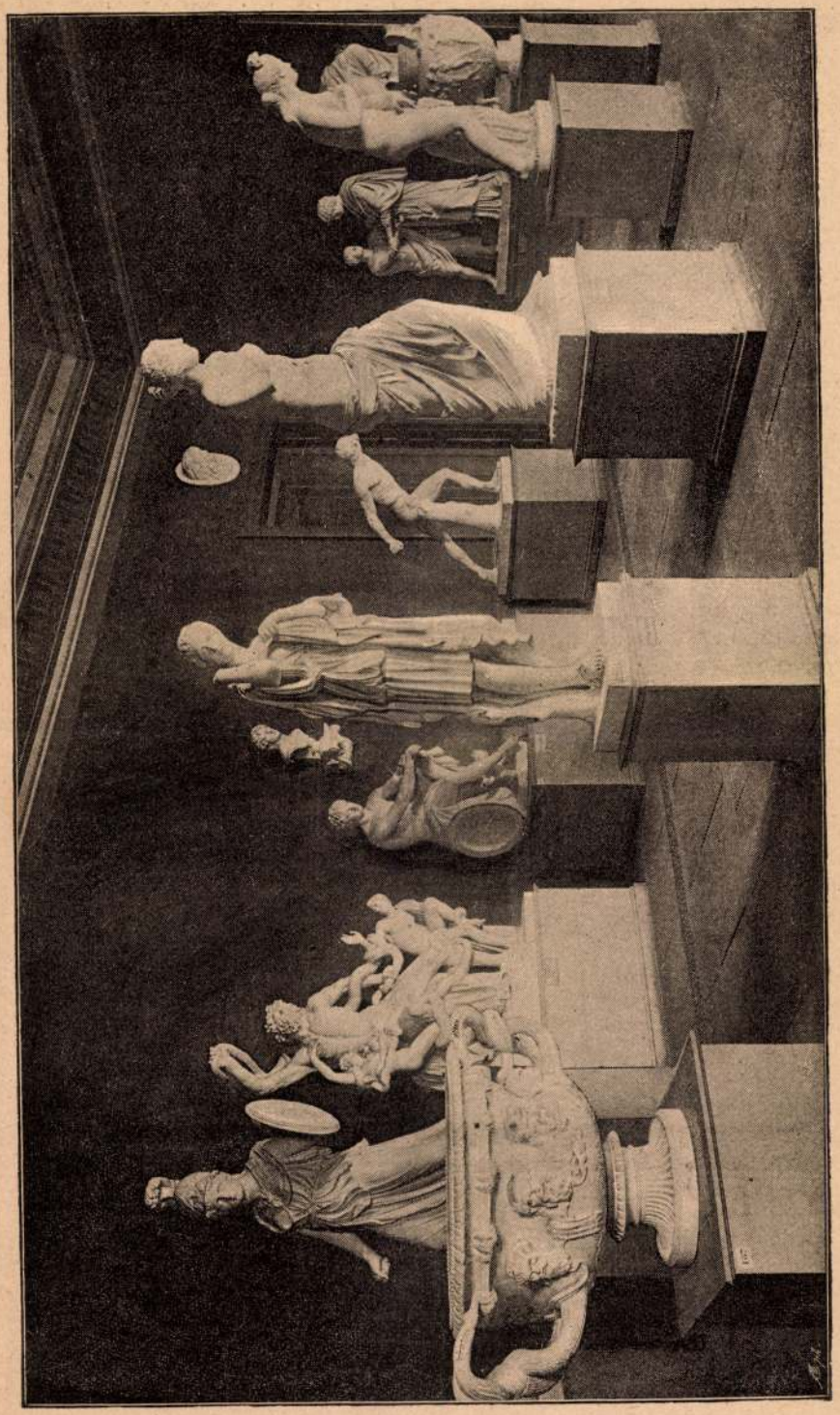

SZOBOR-CSARNOK A MAGYAR NEMZETI MUZEUM RÉGISÉGTÁRÁBAN.

A M. N. MÚZEUM ÉREM- ÉS RÉGISÉG-OSZTÁLYA.

I.

A nagy nádor és a nemzet alkották azt a nagy palotát az országúton — most Múzeum-körút — melyről a budapestiek még mai nap is azt tartják, hogy legnemeseb ízlésű középületünk. A nemesség adta hozzá a költséget még a harminczas években, a nádor pedig szeretetteljes gonddal őrködött fölötte, mikor Pollák építész lassan-lassan megépítette — a nélkül, hogy valaha befejezte volna. Bezzeg most sincs befejezve az a nagy épület, mert a minő kellemesek külső arányai, oly kietlenek udvarai, előcsarnokai és folyosói. Igy áll az 1846 óta, a mikor hosszú vándorlás után a nemzet kincsei ide pihenőre tértek. A pihenő rövid volt, mert jöttek a szabadságharcz mozgalmas évei, mikor az új szakértő őr, Luczenbacher Érdy János, szorongó szívvel hol a muszkák, hol az osztrákok elől rejtegette gyüjteményeit. A nagy nádor halálával megakadt az ő kedvencz műve. Bizonyára nemcsak kopár falakra kívánta a kedvelt régiségeket aggatni, és talált volna módot reá, hogy necsak nehány konyhaszekrény, a régi Brunswick grófné konyhájából, díszelegjen a széles nagytermekben! Volt múzeum, de nem volt bútor. Bekövetkezett tehát a hazafias koldulás és a nagylelkű jótevők időszaka, mikor b. Gerliczyné a kincstárnak, b. Sina az érmeknek készíttetett szekrényeket. Most is hálával emlegeti a hazafias kegyelet ez ajándékokat, de mintájukat semmi szakember nem követné. A hatvanas évek elején buzgó honleányok szerelték föl bútorokkal az intézetet. A lelkesedés maradó emlékei három teremre való bútor volt. Sem Érdy, sem utódja nem tartotta czélszerűeknek, mégis úgy vélekedtek, jobb lesz czélszerűtlen bútorokba zár alá rakni a tárgyakat, mint léczeken, polczokon pornak, bizonytalanságnak kitéve, szabadon hevertetni a legbecsesebb kincseket.

Igy jutott a régiségtár koldulás és könyörület útján legtöbb bútorához. Később is többször történt, hogy a mikor egyik másik országos vagy világkiállításról egy-egy fölösleges tárlószekrény fönmaradt, a régiségtár mohón fogadta kebelébe, mert az új bútor drága, az intézet erszénye pedig üres volt.

Jóval kedvezőbb idők derültek az intézetre az alkotmányos kor beálltával, b. Eötvös kormányra jutása óta. Megváltozott itt minden; külseje-belseje javult, emelkedett. A régi bútorok átalakultak, néha-néha újakra is telt és a mi fő, lelkes buzgóságú, tevékeny új szakember váltotta föl az érdemekben megőszült, de törődött előbbi őrt. Rómer Flóris kezdeményezte ez osztályban azt a reform-kort, melyben az osztály lassan-lassan mai színvonalára emelkedett. Legelső korszakában ritkaságok gyüjtelékes tára volt, utóbb Érdy helyi fontosságú intézetté emelte; most másfél évtized óta az európai múzeumok között számot tesz.

Minő más világ van itt most, mint volt hajdan, azt látja, érzi mindenki, a midőn a termeken végig megyen. A meglett korú férfiak emlékében még élénken fönmaradt ama korábbi idők emléke, mikor a régiségtárt a bőbeszédű szolgája, az öreg Mózer, képviselte, és a termekben szerte heverő régiségekhez hazafias regéket költött és ha szükségesnek vélte, rémtörténetekkel is ébresztette az érdeklődést, mikor végig vezette vendégeit. Mennyi fáradságba került a Mózer-kor traditióit kiirtani! Ha igaz, hogy sokkal nagyobb érdeme van annak, a ki egy hazugságot a világból kipusztít, mint a ki tíz igazságot megállapit — ugyancsak érdemekkel dicsekedhetnek az új múzeumi korszak emberei. Ez újabb felfogás már nem anekdotákat hajhász, de a különböző közmívelődési korok jellemző vonásait keresi a hazai emberiségtől fönmaradt emlékeken és ily korok és jellemző

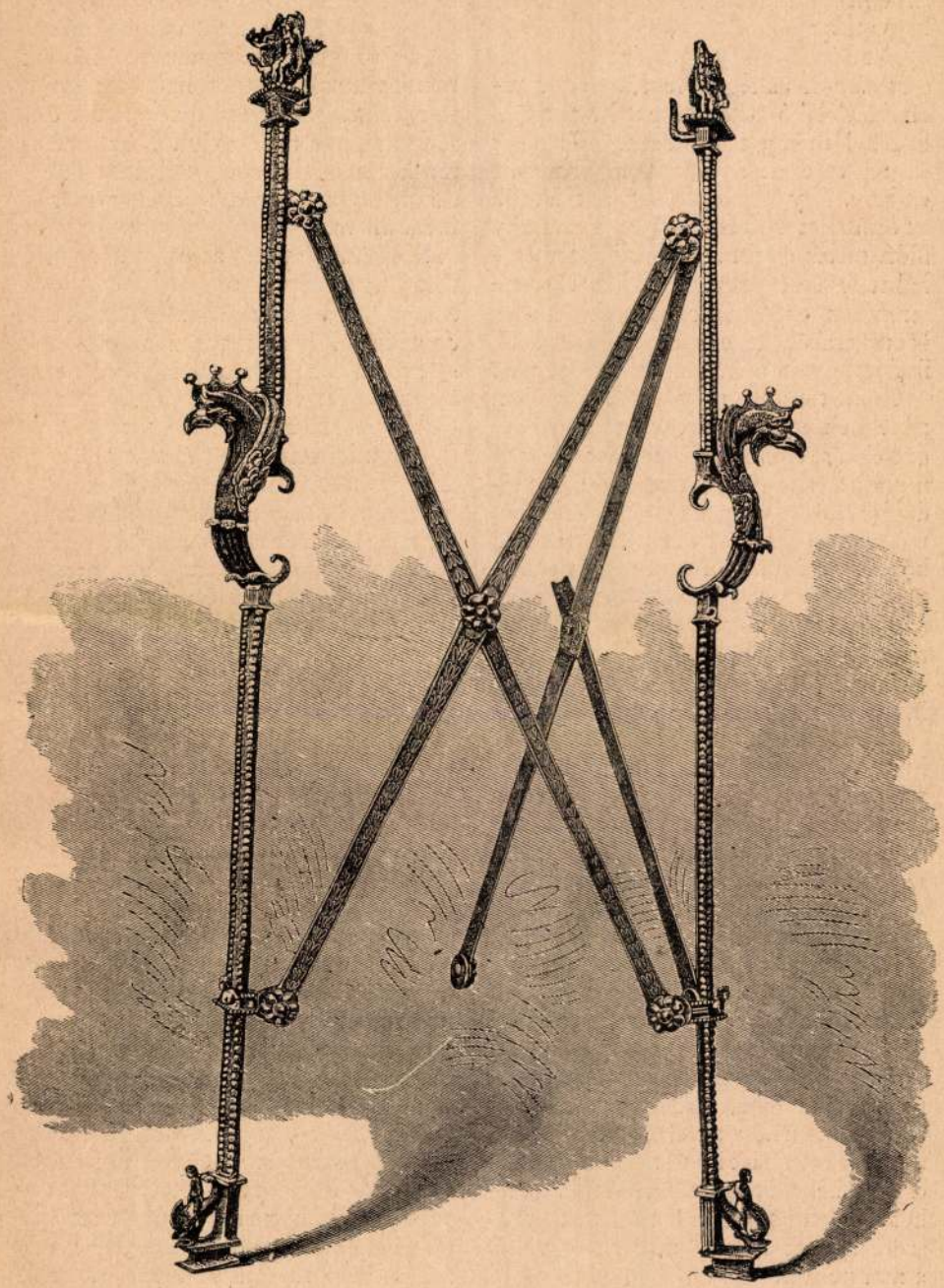

A POLGÁRDI TRIPOS RÉGI MIVOLTÁBAN.

Ezüstmű a Kr. u. IV. századból.

ismérvek szerint gyüjti és csoportosítja az emberi műveket, melyeket reánk hagyott a múlt.

Kezdjük a gyüjtést a legegyszerűbb szerszámon és fegyveren, melyet a vadonban lakó ősemberek készítettek. Érdekel mikép táplálkozott, mikép élt és temetkezett a kőkor, a bronzkor embere. Egy egész ily ősi sírt látunk az őskori teremben, melyet Vosinszky Mór, plébános úr, a lengyeli őstemetőből teljes épségében felküldött. Ugyane teremben ezer számra vannak a kő- és bronz-eszközök, egyike a legjelesebb ilyfajta gyüjteményeknek Európában!

Nem tudunk még nevet adni a népeknek, melyek e fegyverekkel küzdöttek és egymást kiirtották; de bámuljuk kézi ügyességüket a fémek feldolgozásában és néha jó ízlésüket formáikban és díszítéseikben. Sok évezred küzdelme és haladása tárul itt elénk, míg elérjük a történeti kort, mely nálunk sokkal később köszöntött be, mint Európa délibb vidékein.

Egyik jellemző ismérve e kornak az írás, a másika a pénz.

Mindkettőt csak jóval utóbb tanulják honunk népei és köztük a kelták, mikor a görögök műveltségével már érintkeztek, mikor ők is a vas fontos szerepét, a bronznál nagyobb jelentőségét fölismerték és azt használták.

A kelták és kortársaik fegyvereit, ékszereit, pénzeit ismerjük és ezek szerint ítéljük meg magasabb míveltségüket. Izlésük nem vetélkedik az antik világ alkotásait jellemző egyszerű nemességgel és finomsággal; de a hol állandóan és nagyobb számmal megtelepültek, Franciaországban és hazánk dunántúli részeiben, ők készítik elő s ők folytatják a római gyárosok itteni telepeit. A franciák a keltákat úgy tisztelik, mint őseiket és a gallusoktól származtatják élczes szellemüket: nálunk merészség volna a mai nemzet egyes tulajdonait ily régi korra visszavezetni; de az emlékek tanulsága szerint nem túlzás, hogy ha még késő századok mulva, mikor a keltáknak vidékeinken senki többé hírét sem adja, mikor a fiatal germán hódítók művészi és ipari hagyatékában fölismerjük a kelták egyes díszítői idomait.

A római kor és az utána következő hullámzó germánság időszaka nálunk rendkívül sok nyomot hagyott; gyüjtötték is előszeretettel e nyomokat és a földszinten, a raktárakban s az emeleten két szobában sok ezerrel látjuk hol a kor, hol a tárgyak minősége szerint összeállítva.

Szemünkbe tünik az ezüst háromláb (két régi és egy új lábbal), melyet egy tudós föltevés szerint Kis-Ázsiából, Nicomediából hozott magával egy császárné, mikor Pannoniába férjhez ment; a császárné neve Valeria volt, a császáré Galerius és a tartomány székhelye ugyanaz lehetett, melyet Szent István is hétszáz évvel utóbb birodalma főhelyévé tett. Nem messze Székesfehérvártól találták az ékes ötvösművet, a régiségtár egyik gyöngyét. Nem messze tőle esik az egyedi bronzkorsó ezüst és aranyszálú egyiptomi istenségekkel a fölületén. Hozzá tartozik egy bronztál, melynek mélységén nilusi tájkép közepette egy vízi ló nagy lelki nyugalommal a krokodilus farkába harap. Szép egyiptomi munka, melyet vagy egy itt járó gazdag római ember birt és veszített vagy hadi zsákmányúl ejtett a messzi Afrikában járt pannoniai kelta zsoldos. Szép üveg- és cserépgyüjtemény, gyöngyök és gyűrűk, borostyán és bronztárgyak, sírládák ólom-, és széjjel esett szekerek vas- és bronzból, sisakok és fegyverek és sok minden egyébféle van itt a római teremben szűk helyen összetömörítve. A háttérből, sötétebb helyről tündökölve ötlenek szemünkbe a vándor germánok gazdag kincsei, melyeket Puszta-Ozorán, Szent-Endrén, a bakodi pusztán stb. elnyelt a föld és megóvott számunkra. A germánok nagyon szerették az arany ékszereket és a gránátokat. Egy Indiában lakó hazánkfia, a jeyporei maharadzsa gránátbányáinak igazgatója, Telléry úr, érdekkel szemlélte az ötödik századi germánok ékszerein ugyanazon indiai gránátokat, melyek főurának még mai napság is oly dús jövedelmet nyujtanak! A ger-

mánok ékszerein túl ott vannak a IX—XI. századok honi leletei. Ősmagyar pogány kincseknek szoktuk nézni; némelyek a magyarság virágait, a rózsát és tulipánt, már ez aranyozott ezüstgombokon látják! Sajnos — kevesebb bizonyossággal, mint a hogy Telléry úr látja a germánoknál az ő indiai drágakövét.

Eddig a régiségtár kincsei az őskortól a magyar kereszténység kezdetéig nagy korszakok szerint tárulnak föl. Innen az ötödik teremtől kezdve más a csoportosítás: a speciális gyüjtemények egymásután következnek. Egyik teremben a fegyverek, másikban a kincstár, odább kulcsok és zárak, réz és ón-

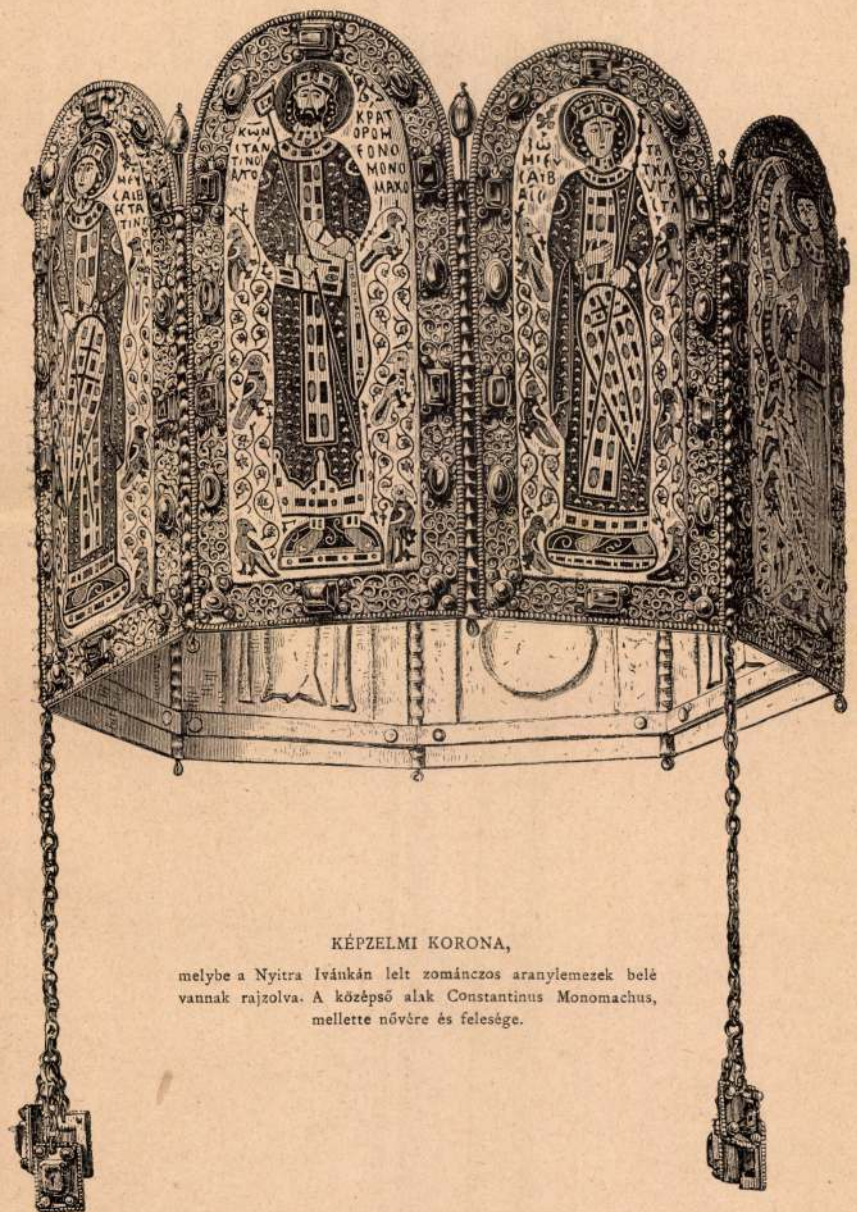

KÉPZELMI KORONA,

melybe a Nyitra Iváukán lelt zománczos aranylemezek belé vannak rajzolva. A középső alak Constantinus Monomachus, mellette nővére és felesége.

tányérok és korsók, órák és étszerek, pecsétek és érmek, zászlók és harangok és nemzeti ereklyék, nagy és kis hazafiakra emlékeztető értékes és értéktelen emlékek hosszú sora.

Legértékesebb e szobák között a kincstári terem. Abban az időben, a század elején, mikor a pénzszűk világban annyi főuri család megbukott, élt egy élesszemű gyüjtő, Jankovich Miklós; hogy e terem annyi ékszertől ragyog és annyi kincsóval pompázik, jobbára az ő érdeme, azért van az ajtó fölött az ő arczképe. Ő mentette meg vándorzsidai által, a mit az uraságok árúba bocsájtottak. Jó árakat fizettek és azért szép holmikat gyüjthetett abban az időben, mikor a bécsi, frankfurti, párisi és londoni Rothschildok, a kik mindannyian gyüjtők, még nem rugathatták az árakat oly szédelgős magasságra, mint van módjuk tenni mai nap. A múlt évi országgyülésen egy főuri képviselő azzal a szemrehányással illette a múzeumot, hogy nem ment meg elég magyar régiséget! A kevésbbé drágákat megmentjük, a drágákról *le kell* mondanunk. Az osztály évi átalánya valamennyi gyüjteményei számára csekély 4000 forint. Ennek majdnem *tízszeresét* fizette a frankfurti Rothschild 1885-ben idevaló kereskedő útján egy magyarhoni családtól szerzett díszes serlegért! Krœsusokkal csak Krœsus bir versenyre kelni, nem szegény hazánk, mely be szokta érni azzal, hogy ő *tőlük* kérjen kölcsön. A régi Magyarországnak sem volt sok pénze, de volt a családoknál ezüst- és aranymarha, ékszerekben és ezüstkancsókban halmozták fel tőkéik jó részét. Sok lehetett nálunk a drága jószág. Nemcsak a gazdag családi hagyatékok és menyasszonyi hozományok összeirásai bizonyítják ezt, hanem az ötvösmű-kiállítás mutatta, hogy még mai napság is sokkal több a XVI. és XVII. századi zománczos boglár, karperecz és nyaklánez nálunk, mint aránylag bárhol másutt nyugoti országokban. A múzeumi kincstáron pedig csak a bécsi, drezdai és párisi ősrégi múzeumok tesznek túl, a magángyüjtők közül csak a Rothschildok. Van a régiségtárnak még két más fontos gyüjteménye; egyik, a gipszöntvények sorozata, alig húsz éves; a másik, a római emlékkövek tára, az utóbbi húsz esztendő óta megháromszorosodott. A kik álszeméremből az antik szobrok ellenségei és azért ez igen becses másolati gyüjtemény ellen annak idején kikeltek, azoknak örömük telhetnék abban, hogy népünk ezerjei minő kedvteléssel bámulja a gyönyörűbbnél gyönyörűbb isteni s emberi alakokat. Legtöbbször természetesen nem is sejtik, minő fán terem az antik mythologia, de azért annak a mi igazán szép, meg van az a világhódító hatalma, hogy tudós magyarázat nélkül is hat a naiv kedélyre. Azért téves az a fölfogás, hogy ezek a gipszalakok nem valók a n. múzeumba; már azért is oda valók, mert kívánatos, hogy azokat évről évre hetvenezernél több ember lássa, a mióta őket e folyosókra helyezték, már egy milliónál több ember fordúlt meg itt; lehetetlen, hogy ez óriási tömegen nyomot ne hagyott a legtökéletesebb szobrászat, melyet eddig az emberi véső megteremtett.

A másik, a római kőemlékek gyüjteménye, mely részben a két udvaron, részben a főbejárat előcsarnokában, legtúlnyomóbb részében pedig egy elzárt földszintes lomtárban van elhelyezve, nem annyira a nagy közönség, mint inkább a tudósok szempontjából fontos. Oly gazdag az, hogy az Alpeseken innen, kivéve egyes franczia múzeumokat, nincsen párja. Az az europai tudós, a ki a rómaiak pannoniai viselt dolgukról akar közvetlen forrás útján értesülni, kell, hogy eljőjjön ide. Művészi becsük ritkán van ez emlékeken lévő domborműveknek, néha mégis nagyon érdekesek, mert egy-egy pannoniai bennszülött asszonyt látunk rajta, a hogy ünnepi díszében férje mellett áll, vagy látjuk a pannon keltát a hogy hajtja a lovakat — a szekerészet lévén a kelta nép egyik kedvencz foglalkozása. Néha római katonát, máskor halottas tornál ülő társaságot, oltárokon isteni alakokat, sírládákon mythologiai

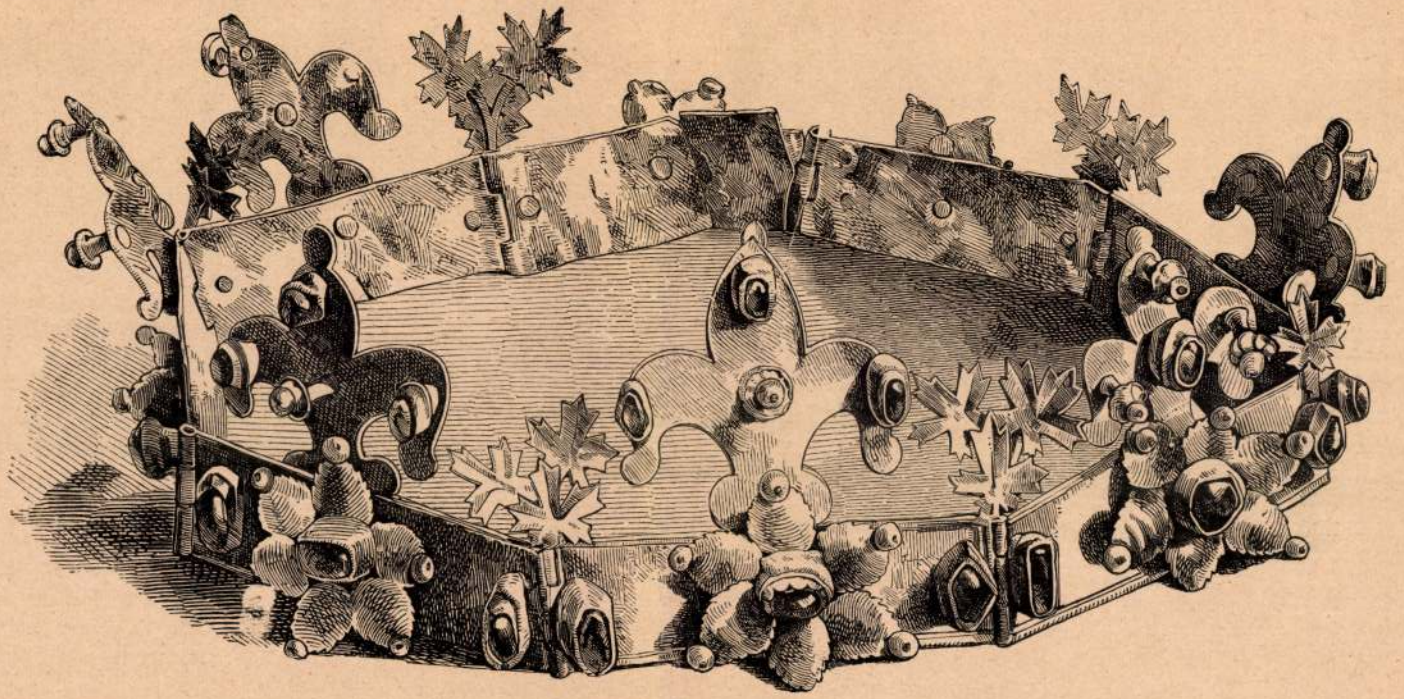

A MARGITSZIGETEN LELT XIV. SZÁZADI KORONA A NEMZETI MÚZEUMBAN.

jeleneteket látunk. A száz meg száz föliratról nem is szólunk, melyek a köz- és magánélet legkülönfélébb viszonyaiba és eseményeibe avatnak bele és melyek bármi szárazaknak látszassanak, oly szellemű tudósoknak, mint Mommsen, gyönyörű történeti művek alkotására nyujtották az anyagot. Épen Mommsenről jegyezte meg Cesare Cantu azt a szépen hangzó mondást, hogy kavicsokból épített pompás történeti palotát: «da ciottoli ha edificato un palazzo magnifico storico». Egy más nagy gyüjteményből a közönség csak pár száz darab példányt lát a III. és VII. teremben: az éremgyüjtemény százezernyi példányai zárt szekrényekben az osztály dolgozó termében őriztetnek.

A laikus csak a nagyságot és anyagot nézi a régi pénzeken, a művész a formát is; csak a hangyaszorgalmú érmész tudja, mit mindent lehet a régi pénzekből a régi idők gazdasági életére, sokszor a historia homályos országaira tanulságosat kiolvasni. Ily szaktudósok azonban hazánkban a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak, mert évek hosszú során át folytatott gyakorlat szükséges a régi pénzeken már alig látható betük, jelek, köriratok megfejtésére. Az éremgyüjtemény osztályai közül a magyar osztály természetesen a világ legjelentékenyebb ily fajta gyüjteménye, úgy szintén igen gazdagok az erdélyi s a régi tartománybeli érmek; az ókori és külföldi modern osztályok kevésbé gazdagok, mert a n. múzeum javadalma sokkal csekélyebb, semhogy az egész numismatika óriási terjedelmű körére terjeszkedhetnék. Igy is messze túl menne egy emberélet erején, ha csak azokkal az érmekkel is egyenkint alaposan meg akarna ösmerkedni, melyek a régiségosztályi dolgozó szobában őriztetnek.

Ugyane helyen van az osztály szakkönyvtára; más helyen a lajstromok számára készült fametszetek és horganyedzések gyüjteménye.

Bezzeg e gyüjtemények együttvéve akkora tekintélyes intézetet alkotnak, hogy a mintegy kétszázra tehető europai rokon régiségtárak közül alig vetélkedik vele csak húsz is, ez a húsz is a legnagyobb vagy legalább is leggazdagabb nemzetek tulajdonában van.

II.

Majd évek mulva, mikor a főrendiek visszaadják a nemzeti múzeumnak legdíszesebb termeit, idején lesz arra gondolni, hogy ott emléktáblákat állítsunk azoknak az áldozatkész hazafiaknak, kik nemzeti intézetünk iránt érdemeket szereztek.

E férfiak közt az elsőség az intézet alapítóját és a nemzet nagy nádorát illeti. Gróf Széchenyi Ferencz iránt az országgyülés köszönetét 1807-ben iktatta naplójába. A nádor negyven éven át szakadatlan, mindig fokozó rokonszenvvel és gondoskodással őrizte kedvencz intézetét. Leginkább neki köszönhető, hogy a nemzet aránylag igen jelentékeny összegeket költött egyes kiváló gyüjtemények megvételére. 125,000 forintot a Jankovich-féle, 20,000 forintot a Weszerle, 12,000 forintot a Kiss-féle múzeumért — olyan sommákat, melyeknél nagyobbakat azóta sem költött az ország egyes régiség-gyüjtemények megmentésére. Az országgyülés már 1812-ben köszönte meg József nádornak a múzeum iránt tett bölcs intézkedéseit és további gondoskodását nemcsak kikérte, de ki is jelentette, hogy az intézetnek minél bővebb kiterjedést és nagyszerűséget adatni óhajt. A nádor ennek folytán újabb körlevélben szólította föl a hatóságokat a múzeum gyarapítására és ennek volt is kedvező sikere. Ugyan ő neki köszönhető, hogy 1812 óta a múzeum a házában lelt kincsekből, melyek addig kizárólag Bécsbe kerültek, szintén választhatott. A múlt század híres kincsei, a majgrádi, a nagyszentmiklósi és sok más oda vándorolt és ott van még mai napság is. Gyakran történt, hogy Bécsben csak egy-egy darabot válogattak egy érdekes kincsből, a többit pedig beolvasztották; a nádor eszközölte ki, hogy legalább a maradékból válogat-

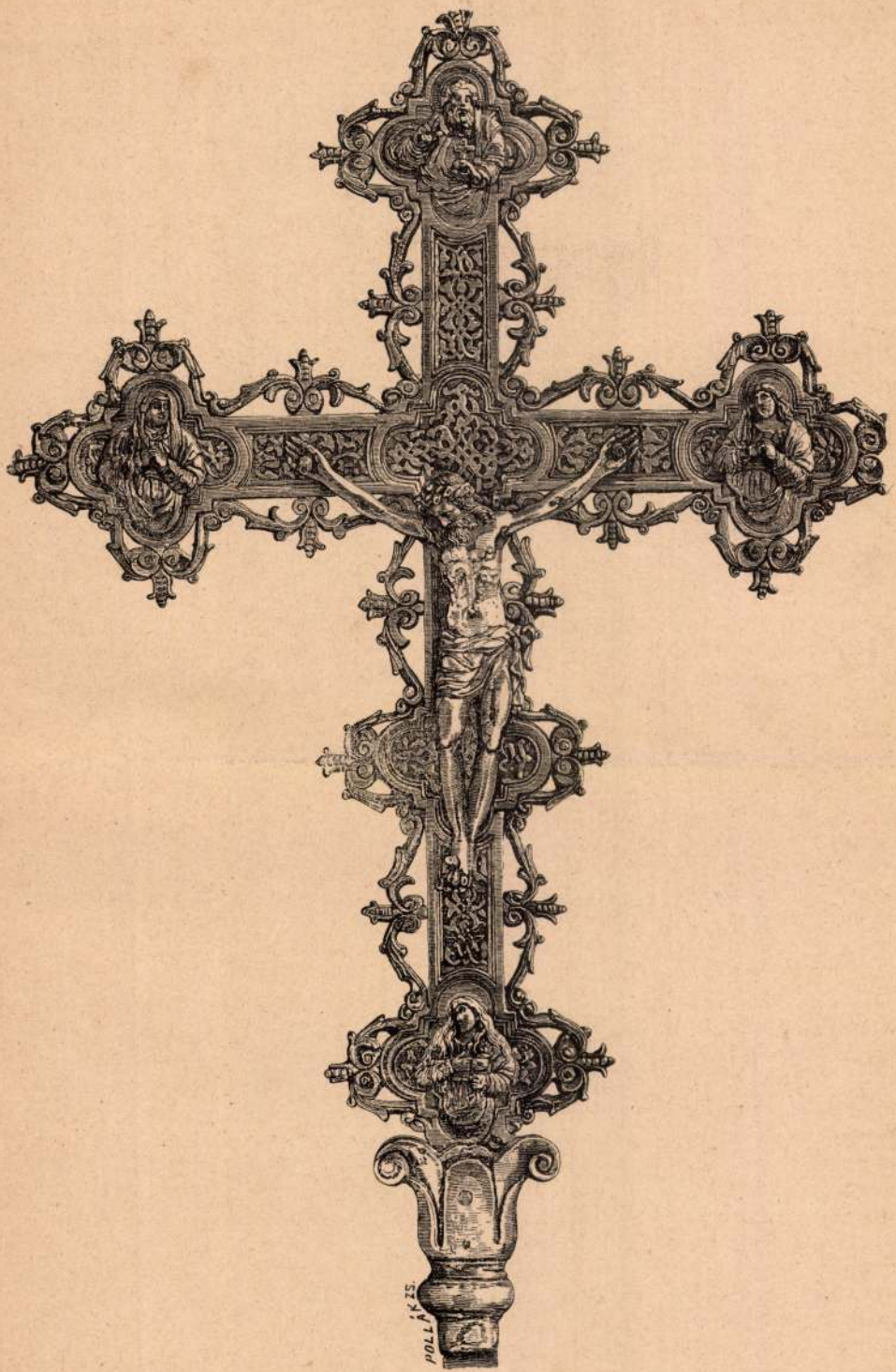

ARANYOZOTT BRONZFESZÜLET.

Velenczei munka a XVI. századból; a nemzeti múzeumban.

hasson a nemzeti múzeum is. Utóbb természetesen 1868 óta a hivatalosan kézrekerített leletek már teljesen a magyar központba szoktak küldetni. A nádor fáradhatlan volt áldozatkész hazafiak buzdításában, gyüjtemények fölkutatása és megszerzésében. Még 1822-ben a Lovász Imre-féle gyüjtemény és ugyanaz évben a Farkas László szombathelyi régiségei kerültek az ő közbenjárása által a múzeumba. Többször egyes érdekesebb leleteket szerzett meg a régiségtár számára. Ezek közt legérdekesebb az, melyet 1845-ben Szegszárdon találtak; a lelet kora keresztény időkből való és a múzeum akkori igazgatója, Kubinyi Ágost, kis monographiát irt róla. Mikor a buzgó jótevő áldásos pályafutását 1847-ben befejezte, akkor is végrendeletileg gondoskodott, hogy margitszigeti és alcsúthi régiségei a nemzeti múzeumnak maradjanak. Lelkes főurak és más buzgó honpolgárok követték a két nagy hazafi példáját. 1820-ban gr. Csáky László váradi nagyprépost 10,000 frtot adott a múzeumi tisztviselők nyugpénzi alapjának képzésére. 1825-ben Kubinyi Péter a maga költségén adá ki a múzeum kincseinek lajstromát. 1828-ban deczember 12-én vette meg hg. Batthyány Fülöp Petrődy Károly szombathelyi régiségeit 4500 váltó forinton.

Az akadémia fölállítása óta némileg lankadt a múzeum iránti lelkesedés, mert inkább az akadémiát karolta föl a nemzet buzgalma. De azért sohasem szakadt meg teljesen az adakozók sora. Az újabb korszakban egyik áldozatkész jóakarónk volt Kubinyi Ferencz, a ki több izben adott becses ajándékokat, kivált 1851 szeptember 1-én, mikor losonczi háza romjaiból kiásott gyüjteményét engedé ajándékúl a nemzetnek. Az ötvenes évek adakozói közt Albrecht főherczeg, akkori helytartó, nevével is találkozunk. 1856 februárius 4-én Pompejből hozott a múzeumnak régiségeket, melyek mai napság is együtt őriztetnek a múzeum római termében, hol különben csak pannoniai és dácziai leleteket látunk. B. Sina Simon és b. Gerliczy Vinczéné lelkes áldozatkészségét a bútorok beszerzésében már föntebb kiemeltük. A hatvanas években külföldön járó hazánkfiai nem tértek haza üres kézzel; Duka Tivadar indiai, Sztrokay Béla egyiptomi, dr. Czapkay és gr. Wass amerikai érmeket és régiségeket küldtek. Báró Prokesch-Osten majd gr. Zichy Edmund keleti és török érmeket és a kálozi arany koszorú másolatát ajándékozták; gróf Waldstein János pedig egy érdekes egyiptomi sírkövet.

Az őskori gyüjtemény gyarapítása körül még különösebb érdemei voltak Széll Farkas kir. táblai birónak; Ebenhöch Ferencznek és Ipolyi Arnoldnak; b. Fechtig Imrének, gróf Vécsey Józsefnek és gróf Apponyi Sándornak. Nevezetesebb leleteket ajándékoztak még Torma Károly, b. Uray Gyula, Hadik-Barkóczy grófné, Koburg Fülöp herczeg, gr. Welsersheimb Zeno, grót Schönborn Erwin, gróf Eszterházy Fülöp, Lajos és László, b. Révay Ferencz, Pápai Imre és Gál Mihály, Schapringer Mátyás, Prileszky Antal, báró Beust, Fáy Elek, Redl Károly, ifj. Bölönyi Sándor.

Népvándorláskori gyüjteményünk pártolói közt ott találjuk b. Nyáry Jenő, b. Révay Ferencz, Turzó Ignácz, Kunszt kalocsai érsek, hg. Eszterházy Miklós, gr. Erdődy Ferencz, Lehóczky Tivadar és Semsey Andor neveit.

A római gyüjteményben József főherczeg, dr. Pauer János püspök, Kégl István, Bitnitz Lajos, Verebi Végh János, ifj. gróf Zichy Nándor, gr. Keglevich Istvántól, Drasche Henriktől látunk ajándékokat.

Végül a hazai régiségek termeiben a fegyvergyüjteményt és a kincstártalkotó sorozatokban is sürün találunk lelkes adakozók nevére. Gróf Széchenyi Ferencz, gr. Eszterházy József, gr. Rhédey Lajos, Kubinyi Péter, Farádi Vörös Ferencz, a Marczibányi-család, gróf Keglevich Gyula, Lukafalvi Zarka Károly, gróf Migazzi Kristóf, özv. Beleznay Jánosné, id. Kubinyi Ferencz és Kehrer József a régibb időkben, s báró

Bésán János az utóbbi időkben voltak e gyüjtemények főbb mæcenásai. Legújabban pedig b. Révay Ferencz örökítette meg magát intézetünk évlapjain egy igen becses kincstárral.

Az emléktárgyak közt Mária Antoinette díszhárfája báró Vécsey Miklós ajándéka; II. Thököly István zongoráját Schmidt András ajándékozta, gróf Széchenyi István emlékeit ajándékozta gr. Széchenyi Béla, Bem tábornok távcsövét dr. Pados János, a Liszt-reliquiákat Wittgenstein herczegné, Báthory Endre mozsarát Unghmegye birtokosai, a mátraverebélyi harangot a pesti növendékpapság, a bélait gróf Festetich Ágost, régi vésett kövek gyüjteményét ajándékozta Andreoli Ferencz özvegye; Libay Sámuel híres ötvösünk filigránműveket ajándékozott, Petrovich Mária Apaffy Mihály százaranyos emlékérmét, Haynald Lajos pápai emlékérmek sorozatát, König Mór kanonok, Marosy János és egyéb adakozók legiói, kiknek az elmúlt évtizedek óta hétről-hétre köszönő levelekben és havonként a hivatalos lapban mondott az intézet igazgatója köszönetet.

III.

Mikor az előbbiekben a múzeumi régiségtár jóakaróit fölemlítettük, kötelességet róvtunk le oly lelkes hazafiak iránt, kik fölfogva intézetünk közművelődési fontos hivatását, kedvencz kincseiktől a közügy érdekében megváltak. Szerényebb, de szintén fontos szerepök van az intézet fejlesztésében azoknak, kik tudományukkal, munkájukkal járulnak e czélhoz. Azért talán nem fog szerénytelenségnek látszani, hogy ha e munkának is szentelünk pár sort.

Ritka vendég a hetvenezer közül, a kik évenként gyüjteményeinkben gyönyörködnek, fogja föl, hogy egy ily múzeum minő tömérdek tudományos munkát képvisel. Még világlátott, tapasztalt férfiaknál is nem egyszer olyféle fölfogásra találni, mintha ily múzeum «magától készülne». E fölfogás onnan eredhet, mert e gazdag tudományos anyag összegyüjtése, kezelése, földolgozása és fölállítása, mely ez eredményt létesíti, mind úgyszólván látatlanban, a nézők tudtán kívül megyen véghez, és azért az intézők működését csak kevesen, legtöbbször csak a szakemberek képesek igazi érdemök szerint méltányolni.

Pedig sok, igen sok munka történt kivált a múzeum újabb ærájában, sokkal több mint hasonló időben sok külföldi múzeumban, hol hasonló föladatok tel-

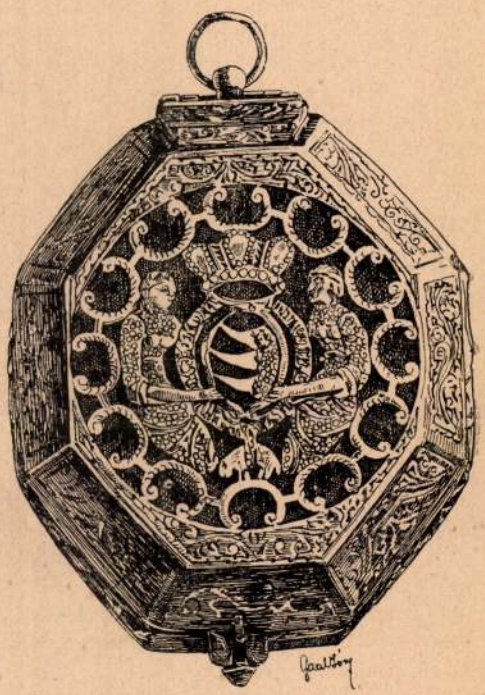

ARANYOZOTT SÁRGARÉZ ÓRA A BÁTHORYAK CZIMERÉVEL.

jesítésére néha kétszer annyi szakértő munkaerő működik közre. Most is csak egy osztályőr és három tisztviselő osztozik ezen osztály széleskörű teendőiben. Hajdan még annyian sem voltak. A század elején 1814—1823-ig egy tisztviselő látta el az osztály teendőit, Halitzky János, a ki 1837-ig azonfölül még az igazgatót is helyettesíté. Ezután tíz esztendeig a természet-osztály őrére bízták a régiség- és érem-tár vezetését és csak 1847 óta bízták e fontos osz-

tályt szakemberre. Ez utolsó negyven esztendő alatt Érdy 1847-től 1855-ig egyedül, attól kezdve pedig 1869-ig egy tisztviselővel működött és csak midőn Rómer vette által az osztályt, melynek mulasztásait és megfelelni a rohamos fejlődés és gyarapodás igényeinek úgy a pontos ügykezelés mint a tudomány szempontjából.

Rendkívüli munkaerők, napi díjas

DISZES EZÜSTKANCSÓ

megaranyozva; 1691-ből Sebastian Hann nagyszebeni mestertől; a nemzeti múzeum kincstárában.

élén kilencz esztendőn át oly kitünően szolgálta a tudomány ügyét, lőn a tisztviselők száma kettőre, utóbb háromra emelve.

Ez a tetemesebb munkaerő azonban az idők folyamában szintén elégtelennek bizonyúlt. Pótolni kellett évtizedek egyetemi hallgatók igénybevétele volt szükséges, hogy a kettős föladat megoldásával meg lehessen birkózni. 1870-től 1884-ig összesen negyvennél több fiatal ember segítségével történt az éremgyüjtemény tetemes részének újjá rendezése, lajstromba vétele és részben

az osztály egyéb lajstromainak pótlása. Utóbb tanácsosnak látszott a napi díjas munkarendszerrel az éremgyüjteményt illetőleg fölhagyni; azóta csak egy díjnok a szakkönyvtárnál és egészben négy tisztviselő működik az osztálynál. Mekkora e munka, annak jellemzésére elég lesz néhány adatot említeni. A régiséggyüjtemények évenként átlag 3000 darabbal szoktak gazdagodni. Ezeket egytől egyig le kell írni, meg kell számozni és el kell helyezni. Majdnem ugyanakkora az éremgyüjtemény egy évi járuléka. Igen sok munkával jár az országban lelt és hivatalos úton a nemzeti múzeumhoz érkezett éremkincsek lajstromba vétele, a mi szükséges, hogy

BEATRIX, MÁTYÁS KIRÁLY NEJÉNEK
egyoldalú emlékérme a n. múzeum éremgyüjteményében.

a kincsekből ki lehessen válogatni az intézeti gyüjtemény számára igényelt példányokat. Több mint másfél száz ily kincslelet érkezett 1870 óta a múzeumba és az ilyen kincsek jegyzékbe vett darabszáma túlhaladta a 80,000 darabot.

Ez a gyüjtemény tehát legtöbb munkát ád és nincs hozzá kielégítő szakértő munkaerőnk.

A munkaértő személyzet elégtelensége, valamint a tér és költség hiánya az a három főbajunk. Látták és hirdették e bajokat egyes országos bizottságok, melyek eddig a nemzeti múzeum reformjával foglalkoztak. Az utolsóelőtti 1881-ben foglalkozott ez üdvös kérdéssel, elkészült egy nagybecsű ja-

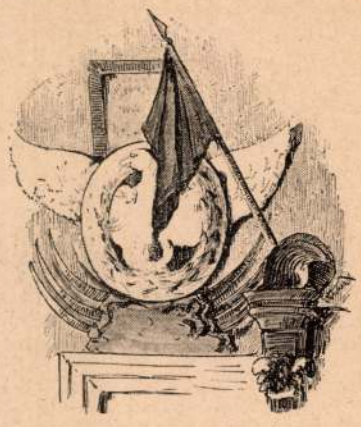

NAPOLEONI DIADALJELVÉNY.

vaslata, mely az országgyülés elé került, de az ország pénzügyi helyzete miatt nagyobbára irásban maradt. Legújabban sajnálatos támadások következménye gyanánt újabban vitatja egy országos bizottság a múzeum s így osztályom reformját. Most talán kedvezőbb lesz az eredmény. Reméljük ezt a «nemzet kincsei» érdekében, melyekről az európai szakértők azt tartják, hogy azok a gyüjtemény vezetői igyekezete következtében a szaktudományt előmozdították és a magyar névnek az európai tudomány előtt becsületet szereztek.

A külföldi szaktársak e részben már nyilatkoztak. Nyilatkozataik a múzeum ügyében ülésező országos bizottság elé fognak terjesztetni, mely f. hó 21-én tartott ülésében szintén megadta már a sérelmes támadásokkal szemben igazságos elismerését és elégtételét.

Dr. Hampel József.

DUDÁLÓ MAJOM;
zománczos boglár a nemzeti múzeum kincstárában.

LISZT FERENCZ RELIQUIÁI A M. N. MÚZEUMBAN.

A kor, melynek mi vagyunk gyermekei, bizonyára minden inkább, mint az idealizmus kora. Társadalmunk életműködésének minden nyilvánulásában, az állam hatalmas organizmusától le az egyénnek legmagántermészetűbb cselekvényéig mind erősebb s erősebben látjuk érvényesülni az élet reális követelményei iránt való érzéket. Mindezek daczára alig vádolhatnók azt bármivel is méltánytalanabbul, mint a művészet, az élet e tisztán szellemi követelménye iránti részvétlenséggel. Ez a kor szereti, pártolja a művészeteket s lelkesedik értök.

És materialisztikus korunk ezen lelkesedésében nincs is semmi ellentmondás.

A művészet az örökszépet igyekszik megtestesíteni s ez mi lenne más, mint az igazság, mely a maga erős valóságával meggyőz és gyönyörködtet. Szép «Rachel siralma», mert az anya fájdalma sir benne, kit szive gyermekétől rablának meg s ez a fájdalom igaz. Munkácsy «Krisztusa» teljes magaslatán áll a művészetnek, mert reá van lehelve ajkaira, belé van rejtve szeme villámaiba s el van öntve egész nemes alakján amaz örök igazság, mely a szellem felsőbbségéről beszél s hangosan kiáltja, hogy bár megöld a testet, «Az eszme él és nem hal meg soha». Szép az egyik, szép a másik, mert emberi, mert való és igaz.

Ha így fogjuk fel a művészetet, eltünik a látszólagos ellentmondás; természetessé válik, hogy az a kor, mely érzékkel bir a helyes realizmus követelményeivel szemben, tud lelkesülni a művészet iránt is.

Egész kedélyvilágunk azonban úgy van alkotva, hogy nem szeretjük a dolgokat a maguk általánosságában elvontan képzelni s szívesebben testesítjük azokat meg, adunk nekik emberi alakot, hogy közelebb jussanak hozzánk, hogy láthassuk s beszélhessünk velük. Azért a művészetet is megtestesitjük a művészben s ennek adózunk azzal a csodálattal és lelkesedéssel, melyet lelkünkben amannak varázsa költött fel. A művész hallhatja tapsainkat, láthatja az elragadtatást szemeinkben, őt elboríthatjuk koszorúinkkal, míg a művészettel magával úgy vagyunk, mint a phisicus a villamossággal: ismerjük, érezzük hatását, de azt magát nem látta soha senki.

Midőn a m. n. múzeum Liszt Ferencznek, a zongorakirálynak, ki félszázadnál tovább uralkodott feltétlen hódolattól kisérve, a művészet álladalmában, az ő reliquiáiból egy érdekes csoportozatot állított össze: szintén a művészben személyesített művészetnek emelt egy kis szentélyt, melynek föllállításánál kettős czél lebegett az intézet lelkes igazgatóságának szemei előtt. Egyrészt zarándokló helyet akart létesíteni, hová e haza polgárai járhassanak leróni kegyeletük adóját azon honfitársuk emlékének, ki hírt, dicsőséget, fényt és becsületet szerzett a magyar névnek az egész művelt világon; másrészt pedig, hogy a hír és dicsőség annyi jelei közt járva, más hivatott lelkekben is felgyújtsa a lelkesedés lángját s új mívelőket szerezzen e hon művészetének.

De eltekintve e kettős czéltól, érdekes a csoportozat már csak azon szempontból is, hogy a java részben arany s ezüstből készült emléktárgyak, melyeken készíttetési helyüket tekintve Páris, Szentpétervár, Bécs és Budapest osztoznak, élénk, változatos és tanulságos képét nyujtják századunk e nembeli ízlésének.

A Liszt-reliquiák a m. n. múzeum érem- és régiség-osztályának VI-ik termében, az ablakkal szemközt lévő falon, két szekrényben vannak kiállítva, ide nem értve természetesen a szintén hozzá tartozó Beethoven-féle zongorát, mely a szekrények előtt foglal helyet. A baloldali szekrény felső részében két crayon-rajzot látunk. Mind-

Magyar Salon

Képes havi folyóirat.

Szerkesztik

FEKETE JÓZSEF ÉS HEVESI JÓZSEF.

V. évfolyam. 1888 február.

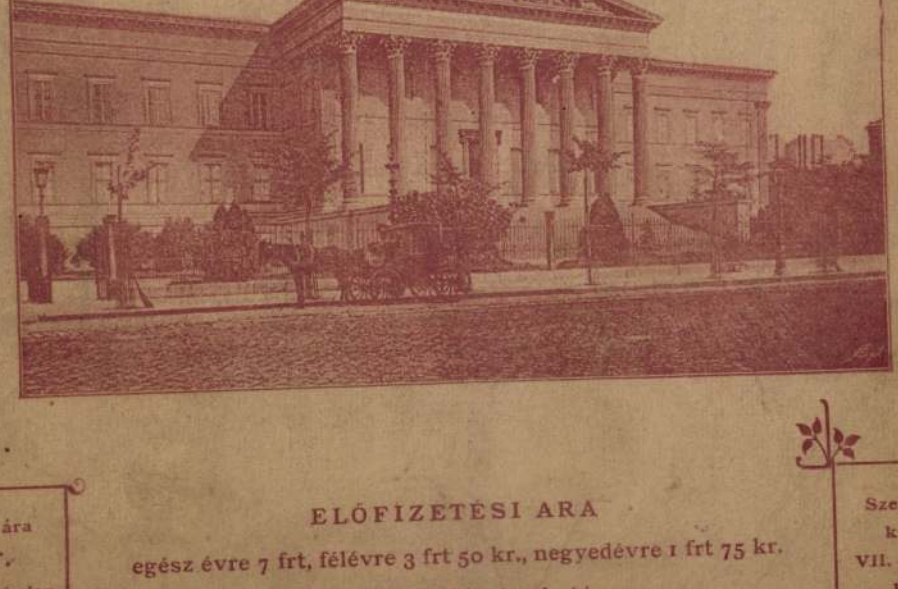

Egy füzet ára 60 kr. Megjelenik minden hó elsején.

ELŐFIZETÉSI ARA egész évre 7 frt, félévre 3 frt 50 kr., negyedévre 1 frt 75 kr. Füzetenként is kapható.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VII. dohányutcza Budapesten.

TARTALOM-JEGYZÉK.

	Oldal
Királyunk verse	449
A magyar nemzeti múzeum (60 képpel, okmányokkal, kéziratokkal és régi nyomtatványokkal.	
Pulszky Ferencz: A magyar nemzeti múzeum	450
Semsey Andor: Az én programmom	460
— — A magyar nemzeti múzeum meteoritjeiről	460
Dr. Hampel József: A magyar nemzeti múzeum érem- és régiségosztálya	466
Dr. Pósta Béla: Liszt Ferencz reliquiái a magyar nemzeti múzeumban	478
Ligeti Antal: A magyar nemzeti múzeum képtára	485
A magyar nemzeti múzeum állattára:	
Frivaldszky János: Emlősök, madarak, csuszók, halak, rovarok, lepkék	488
Dr. Daday Jenő: Alsóbbrendű gerinctelen állatok	493
Xántus János: A magyar nemzeti múzeum ethnografiai osztályából	496
Krenner: A magyar nemzeti múzeum ásványőslénytani osztálya	499
Franzenau Ágoston: Az őslénytani osztály és anyagának szerzéséről	502
Loczka József: Vegyészet a magyar nemzeti múzeumban	504
Schmidt Sándor: Erről is, arról is	505
Majláth Béla: A Széchényi országos könyvtár a magyar nemzeti múzeumban	512
Csontosi János: A magyar nemzeti múzeum kézirattára	519
Dr. Fejérpataky László: A magyar nemzeti múzeum levéltára	529
Kiss József: Egy orvos barátomnak. (Költemény)	537
Báró Sennyey Pál (arczképpel)	538
Jókai Mór: Légyottok a halállal (Folytatás)	541
Szabó Endre: Életemben. (Költemény)	545
Adorján Sándor: A farsang	546
Egyveleg: Téli sport. (4 képpel)	550
Zene az 1887. évben. *id. Ábrányi Kornéltól*	555
A gyönyör forrása. *Szabó Mihálytól*	557
Irodalom	557
Egy kis fejtörő	559
Aranypor	560
Szerkesztői üzenetek	560

*

Közleményeink és képeink utánnyomása tilos.

Kéziratok vissza nem adatnak.

*

A «MAGYAR SALON» előfizetési ára egész évre 7 frt, félévre 3 frt 50 kr., egy évnegyedre 1 frt 75 kr. Egyes füzetek ára 60 kr. Régibb füzeteink még mindig kaphatók fűz e, vagy kötetenkint pompás dísztáblával. Egy díszkötet (6 füzet) ára 4 frt 80 kr.

kettő homályosan aranyozott alapú domborműves virágszegélylyel diszitett fekete keretbe van foglalva. Az egyik Mária Valéria főherczegnő, a másik Amália braganzai herczegnő arczképe. Mindakettő az ajándékozók autographját viseli. 1884-ben látogatta meg a két magas vendég az ősz mestert, ki már

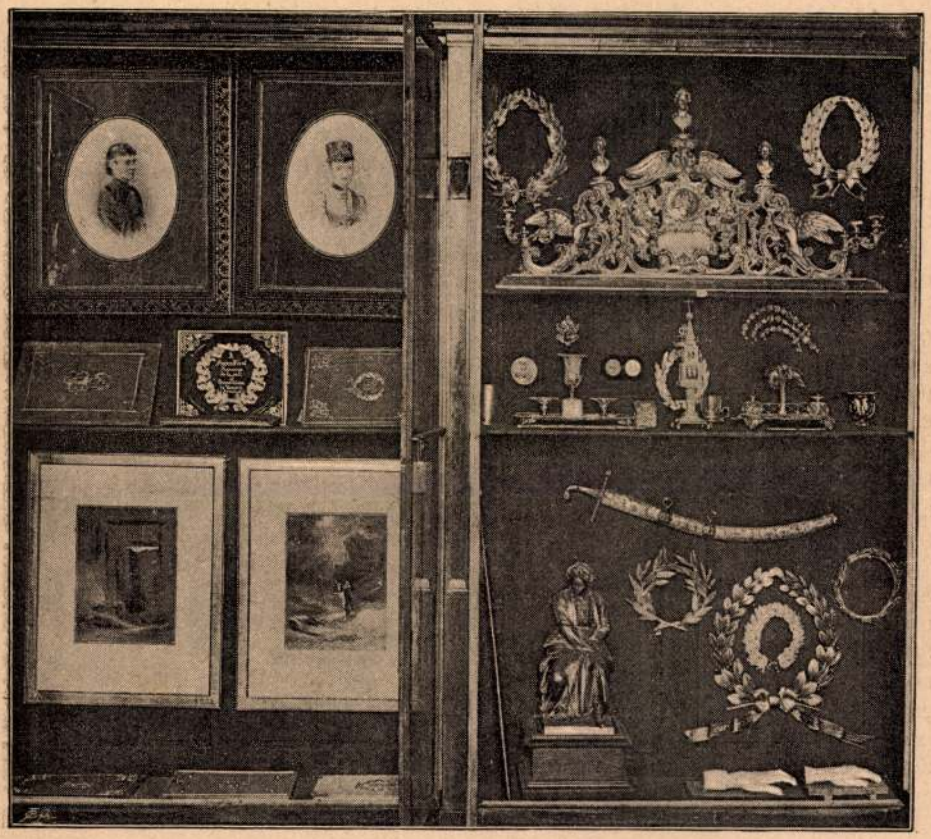

LISZT FERENCZ EREKLYÉI A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN.

ekkor mind ritkábban játszott s nyilvánosan alig hallatá magát. Előkelő vendégei mulattatására zongorához ült ekkor s hosszasabban gyönyörködteté őket felejthetlen művészetével. Ennek a látogatásnak emlékét őrzi a két arczkép.

A képek alatt a krakkói zene-akadémia disz-albumát találjuk, mely magában véve sem díszesebb sem ízlésesebb kivitelű, mint számos többi társai s ha mégis külön felemlítjük, az nem az ő érdeme, hanem azon ezüst koszorúé, mely előlapját ékesíti.

Mindössze nyolcz babérkoszorú van a csoportozatban. Ezek közt egy arany, a többi ezüstből készült. Bővebben csak az arany példányt fogom annak helyén leírni, mint a mely anyagával imponál, továbbá a nézetem szerint legízlésesebbet s végül egy sajátságosan praktikus modorban tervezettet; minthogy a sok koszorú összeségében lelkesitő tanúja ugyan a művész dicsőségének, de untig elég e három, hogy meggyőződjünk ama kor fogyatékos izlésé-

ről, melynek szülöttei. A legízlésesebbnek pedig azt a kis koszorút tartom, mely az említettem díszalbum előlapján foglal helyet. Egyszerű, igénytelen, de mégis kedves, könnyű, légies, mint a szellem, melyet dicsőít. Két vékony babérágból van kötve. Ezek körül kecses hajlású kigyóvonalban vékony szalag tekerődzik s rajta Liszt zenei működését jellemző feliratok látszanak. A feliratok nyelve franczia, de e nélkül is felismernők, hogy e koszorúcska minő kéz munkája. Rajta van Páris lehe, a gall szellem bája és zamatja. Tervezés és kivitel tekintetében, mint látni fogjuk határozottan legszebb darabja a csoportozat összes koszorúinak. A kis album alatt még más három album fekszik, különféle testületek díszokleveleit tartalmazva. A szekrény alját Doreé Gusztáv két eredeti tus-rajza foglalja el, a művész méltó ajándéka a pályatársnak, kit pár más téren, ugyanazon szent láng hevített. Az egyik rajz Assisi szt. Ferencz legendáját tárgyazza, a másik Dante «Inferno»-jának azon jelenetét ábrázolja, midőn a költő Virgillel a pokol bejárata előtt megjelenik. A kép bal sarkában az «Inferno» eme sorai: *Lasciate ogni speranza avoi ch' entrate.* Jobb sarkába pedig a művész ajánló sorai: *D'apré la symphonie de M' Abbé Liszt S. Doreé.* A szekrény alját elfoglaló három dísz-oklevelet felemlítve még, áttérhetünk a jobboldali szekrényben elhelyezett tárgyak ismertetésére.

Figyelmünket itt első sorban egy impozáns hangjegy-tám köti le, mely a szekrény legfelső polczán van elhelyezve. A hatalmas arányú, ezüstből készült dísztárgy egy zenekedvelő társaság ajándéka, mely azzal a művészt Bécsben tisztelte meg. A társaság részben magyar, részben osztrák főurakból állt, s neveiket a hangjegy-tám aljára vésett felirat örökíti meg. A dísztárgy öntött, hengerezett, vésett munka, közepét különféle hangszerekből alakított díszítmény közé zárt gömbölyű barokk keretben Liszt Ferencz domborművű arczképe alkotja. Ez alatt hosszúkás keretben Bécs és Budapest látóképe karczban. A két kép közt koszorús csillag fénylik, mely alatt mondatszalag által befogva FRANZ LISZT,

a mondatszalagon pedig:
SIMPHONIE, FESTMESSE, PHANTASIE, TRANSCRIPT . . . feliratok.

Az egész középrészt barokk keret köriti, mely alól két karajú, felül pedig két kiterjesztett szárnyú angyalfő által képezett csúcsba fut. A jobb és baloldali részt stilizált levéldíszitményben végződő, szárnyas angyalok képezik, melyek a középső kerethez függesztett s részben abból kinövő mellékkeret közé virágfüzért fonnak.

Az angyaloknak levéldíszítményekké stylizált lába egy-egy két ágú karos gyertyatartót hordanak. A hangjegytám csúcsát s az oldalkeretek felett a főkeret egy-egy kiugró ágát Beethoven, Schubert és Chopin mellszobrai ékítik.

Jobbra és balra a hangjegy-támtól egy-egy koszorú csüng. A jobb oldalit *Liszt Ferencznek, világhírű művésznek, a szegények nemesszívű jóltevőjének hódoló tisztelettel* ajánlja *A pesti izr. nőegylet árvaleányháza*, a *Pesti bölcsőde-egylet*, a *Budapesti első gyermekmenhely-egylet* és az *Első pesti szegények tápintézete 1877 márczius 10.* A baloldali koszorú, melyről már fennebb szóltunk, aranyból készült és feliratának tanúsága szerint Budapest fővárosa ajándékozá azt Liszt Ferencznek 50 éves művészi jubileuma alkalmából, 1873-ban.

A mi mindenekelőtt tervezését illeti nem babérágakból, hanem levélcsokrokból van alakítva, melyeket száraikon körülcsavart szalag fűz össze, végződvén ez a szalag a koszorú alján kötött s lanttal díszített csokorban.

Nem tudjuk, a tervező művész kifejezést akart-e adni a művészet iránti lelkesedésen kívül ama kedvező financziális állapotoknak is, melynek a főváros az időtájt még inkább mint ma örvendett; annyi bizonyos, hogy művén a túlhalmozottság első pillanatra félreismerhetlenül feltünik.

És ez annak legnagyobb hibája. Az

egyes levelek oly szorosan zsufolvák egymásra, hogy ha rajzban látnók, alig hihetnők el a rajzolónak, hogy annyi levelet a valóságban is el tud helyezni azon a helyen. Épen e túltömöttség fosztja meg azt az emelkedettség hatásától s von le bennünket attól a homloktól, melyen a művészet csillaga fényszentpétervári ötvös munkája. Vert és fényüző vésetekkel díszített mű. Kivitele és tervezése rendkívül választékos. A hossznégyszögű, hullámosan szegélyzett tálcza négy lábon áll. Lábai kétkét keresztbe fektetett cserágból alakítvák. A tálcza felületét gazdagon stylizált lombdísz borítja, melynek egész

LISZT SZOBÁJA WEIMARBAN.

lik s melynek lengő fürtjei közt oly szívesen látnók az olympi győző sugár babérlombját, egész a mérleg unalmas prózájáig, hol grammokkal mérik a becsértéket. Technikai tekintetben, mint ötvöstárgy elég jól van dolgozva. Ciselurje tiszta.

A szekrény második polczán elhelyezett tárgyak közül említést érdemelnek balról egy ezüst szivartálcza. G. Faberge állatsereglet kölcsönöz rendkívüli élénkséget. Itt vízesésből felriasztott gém repül, ott fenyves alján vadkan feni agyarait s a lombok közül medve, sas, delphin, evet, gém, párducz, ló, róka, strucz, farkas, gödény, krokodil, hattyú, papagály bujnak elő, valamennyi figyelő helyzetben, mintegy megigézve a zene bájos hangjai által, mely Orfeusz lantjának húrjairól zeng feléjök. A tálcza

hátsó oldalának közepéből ugyanis stylizált domb emelkedik ki, melynek tetejébe két összefonódott fa gyökeredzik. E két fa gallyai közt virágkehely alakú szivartok fészkel s ezt lombdísz takarja s ennek a toknak előlapján csakugyan ott találjuk Apollónak basrelietben kivitt alakját. A szivartok, valamint a domb széleit domborművű vésett levél quirland díszíti. A dombnak minden oldala más-más domborművű előállítást mutat. Előlapján Orfeusz az alvilágban, jobb oldalt Hébe a mint az örök ifjuság kelyhét nyújtja, balról Melpomené s hátul a sziklához lánczolt Prometheusz. — A tálcza előterében a dombtól jobbra és balra egy-egy talpas csészécske áll a szivarvégek összegyűjtésére. Technikáját tekintve, szintén a tálczához tartozónak látszik egy kis ibolyát utánzó kanál, melynek rendeltetése bizonytalan.

A második polcz jobboldalán egy ezüst téntatartó áll. Virágos pázsitot utánoz, melynek közepéből, a legszélső ponton pálma emelkedik ki. A pázsit külső határán kerítés huzódik, bekerítvén a pálmát is s attól jobbra balra kicsi karámokat alkot, melyekbe a ténta- és porzó tartó üvegek illesztvék. E karámokat cserlombok ékítik. A pázsit előtt tó terül el a tollszárak számára s ezt levél-guirland szegélyzi, közepében pedig levél és virágkeretben e felirat látszik: «*Liszt Ferencznek művészi pályája félszázados ünnepélyének emlékeül. B. L. M.* Ugyan e polczon jobbról egy XVII. századbeli násfa, és egy hason korú kalpag-forgó van kiállítva. Nem tudjuk miként kerültek ezek a művész birtokába. Nem látszik valószinünek, hogy ezeket is kitüntetéskép kapta volna, sokkal hihetőbb, hogy mint az eféle műdarabok iránt érzékkel biró amateur szerezte azokat meg.

Monda szerint Bethlen Gábor erdélyi fejedelem midőn esküvőjét tartotta Brandenburgi Katalinnal, maga és apródjai számára hét egyforma násfát (csüngő nyakék) készíttetett és pedig a magáét aranyból, apródjaiét pedig ezüstből. Mind a hét gazdagon volt borítva a híres erdélyi zománczczal. E násfák közül eddig öt darab volt ismeretes a hazai ötvösművesség kutatói előtt s már az 1884-ik évi magy. tört. ötvösműkiállításon együtt is voltak. Az arany Zichy Antal, az ezüst példányok pedig egyenkint gróf Zichy Edmund, gróf Tisza Lajos, gróf Andrássy Manó és gróf Berényi Antal által lettek kiállítva. A Liszt-féle násfa teljesen megegyez úgy technikai kivitele, mint tervezése tekintetében ezekkel a násfákkal s így ha hihetünk a hagyománynak, ez lenne a Bethlen által készíttetett ötödik ezüst példány s most már csak a hatodiknak kell előkerülnie, hogy számuk teljes legyen. A násfa öntött, áttört, s részben vésett munka, mely az örök hűség, a hit, remény és szeretet symbolumaiból van összeállítva. Az egészet gazdag festett zománcz takarja.

Kevesebb műtörténeti érdekkel bír a másik ékszer, egy három ágú kalpagforgó, melynek tervezése egészen konvenczionális. Három gyengén hátrafelé hajló kócsag tollat utánoz, melynek váza vert ezüst pálczákból készült. Ez a váz bizony meglehetősen merev és nehézkes. Egy kis jóindulat csakugyan szükséges, hogy benne a stylizálás nyomait megleljük. Külső lapját részben zománczos, részben ékköves boglárok díszítik. E boglárok zománcz és ékkövekkel előállított szinvegyülete elég szerencsés, bár az bizonyosnak látszik, hogy sem nem egy korból valók, sem nem készült valamennyi eredetileg ezen kalpagforgó alkatrészeül s úgy tetszik, hogy azok különféle más ékszerekből lettek összeszedve s mostani helyükre illesztve.

Ugyan e polczon foglal helyet két serleg. Az egyik ezüst vert és sajtolt munka, külsejét czápás dísz takarja. A szája körül futó szélzeten franczia, talpán magyarul vésett felirat szerént 1873-ban ajándékozták azt gróf Festetich Leo és neje szül. Kubinyi a művésznek. A másik serleg aranyból készült. Szintén vert munka s elég ügyesnek mondható kompozicziő. Szája négy karajú s ennek megfelelőleg belső üregе

is négyes öblözetű. A pohár kívülről négy lantból látszik alkotottnak, melyek ugyanannyi domború mezőt kerítenek be s e mezőkön az ajándékozó 17 főrangú hölgy neve van bevésve, kik között a szerencsétlen véget ért gróf Batthyány Lajos nejének nevét is olvassuk.

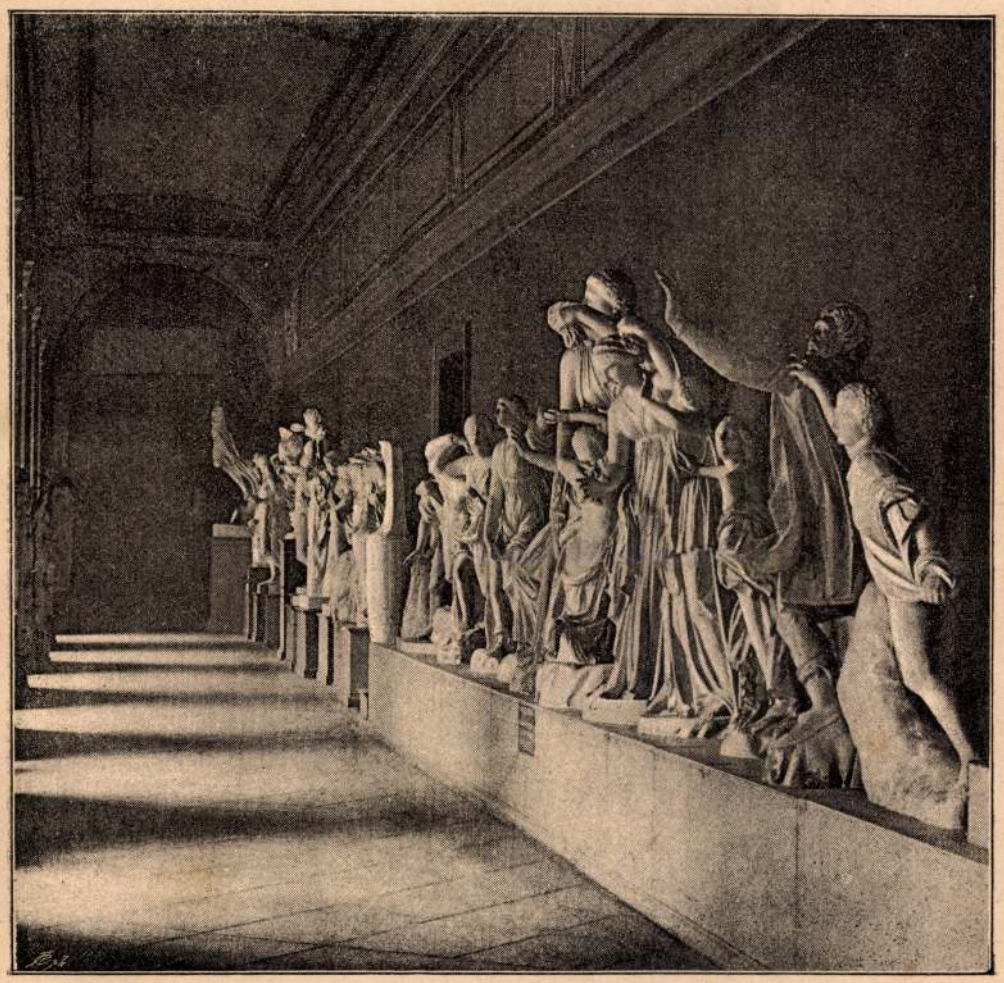

SZOBROK CSOPORTJAI A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÉGISÉGTÁRÁNAK FOLYOSÓJÁN.

Sokszor hallottam, hogy Liszt nem érezte magát magyarnak. Pedig hát ez aligha volt így. Ily kis haza, mint a mienk, nagyon is szűk, hogy egy művész egész dicsősége beleférjen, szegénynyebb semhogy kellőleg jutalmazhatná őt s vajmi nagy hijával van mind amaz eszközöknek, melyek az ő tehetségének izmosulását, kifejlődését előmozdítják s lelkének mind magasabb, magasabb röptöt adva, feljuttatják a művészet egének zenitjére; de elég arra, hogy mentől kisebb, annál jobban szeressük és dédelgessük. Ezt a szeretetet élénken érezte Liszt is hazája iránt s azt soha jobban be nem bizonyította, mint az 1838-iki év azon szomorú napjaiban, midőn az árviz súlyos csapása nehezke-

dett fővárosunkra. Készséggel ajánlotta föl az ő hangversenyeinek busás jövedelmeit árvizkárosult honfitársai javára. Aránylag rövid idő alatt több mint 50,000 frankot küldött. Ez az összeg elég élénken beszél hazafiságáról.

Mikor ez áldozatkészsége után 1840-ben Pestre jött, a nemzeti szinházban nagy óvácziót rendeztek s ez alkalommal több emléktárgygyal kedveskedtek neki tisztelői. Akkor nyujtották neki át a szekrény legalsó rekeszében kiállított díszkardot is s az imént leírt arany serleg is valószínűleg ekkor adatott át, minthogy a szája körül bevésett fölirat szintén 1840-ből van keltezve.

Visszatérve a második polczon kiállított tárgyakhoz, megemlítendőnek tartunk még egy födeles platina téntatartót. Szabályos koczka alakú dísztárgy, szintén a szentpétervári G. Faberge munkája. Gyengén barokk, domború levéldísz borítja, mely közt az előoldalon Lisztnek a pápa által ajándékozott czímere, jobb oldalon fekvő oroszlán, balról kiterjesztett szárnyú, napba tekintő sas, háti oldalán kigyó által megbűvölt madárka, tetején török, arany berakású fölirattal díszített tojásdad türkisz. E dísztárgy, mint a művésznek a m. n. múzeum igazgatójához irott leveléből kitetszik, egyike volt azoknak, melyek az ő tetszését különösen megnyerték s melyet még életében nemzeti intézetünknek szánt, épúgy, mint az ugyanott kiállított ékkövekkel diszített belül üres arany ütempálczát.

A föntebb említett díszkard foglalja el a szekrény alsó rekeszének felső részét. Nem tagadhatjuk, előttünk sem látszik éppen aproposnak karddal tisztelni meg a múzsák fölkentjét s annak idejében elég szatirikus megjegyzésre szolgáltatott is ez a kard okot. Egyik német költő nem is késett felhasználni a komikumot. De hát végre is az a nemzet, a melynek Tinódy Sebestyéne volt, a ki a kardot csak úgy tudta forgatni, mint a hogy a lantpengetéséhez értett, nem éppen cselekszik tradicziói ellenére, ha a hangok mesterét karddal övezi fel.

A kard valószínüleg Szentpétery munkája. Pengéje damaszkolt s törökösen van hajlítva. A penge-tőnél arany berakású arabeszk díszíti. Markolata előre görbülő fejjel bir s részben fekete csont, részben aranyozott ezüst lapokkal van fedve. Az utóbbiak közül az oldalt esők vésett levéldíszt mutatnak s ékkövekkel díszítvék. A hüvelyt vert és vésett levéldiszű aranyozott ezüstlap borítja, melyet rekeszesen foglalt 215 ékkő díszit. Ajánló felirata: *Liszt Ferencznek művészi érdeme és buzgó hazafisága méltatásaul — tisztelő honfitársai Pesten Január 4-én 1840.*

A szekrény aljában Beethoven szobrának Zumbusch által készített mintája áll, melyet a szoborbizottság bronzban öntetett ki, hogy Lisztnek ajándékozza, ki jelentékeny anyagi segélylyel járult hozzá a Bécsben felállított szobornak létrehozásához. A szobor mellett áll a művésznek IX. Pius pápa ajándékából származó sétabotja, melynek feje az ő velenczei mozaikban kivitt, szinezett czimerét tartalmazza.

A szobortól balra négy koszorú képez ízléses csoportozatot. Ezeknek legszélsője az, melynek bővebb ismertetését, sajátságosan praktikus tervezése miatt, fentebb megígértük. Amsterdammi tisztelőitől kapta ezt 1866 april 25-én. A jó hollandusok, úgy látszik, ezt a koszorút nem azért adták neki, hogy azt mint dicsősége egyik emlékét, szobája egyik falára akaszsza fel, hanem eltekintve minden jelképies czélzattól, egyenesen arra szánták, hogy azt fején viselje s azt találták: dicsőséges egy dolog ugyan, ha az ember fejét ezüst babér övezi, de mégis csak kényelmetlen história, ha az összekarczolja fejünk bőrét, csináltak hát egy olyan koszorút, mely megczáfolja azt a sarkigazságot, hogy a dicsőség bajjal jár, s egyuttal bebizonyítja, hogy a babérkoszorú nem egyéb, mint művészek számára készült, födél és karima nélküli kalap. Koszorújokat ugyanis széles, tömör ezüst pántra erősítették, mely a fejre tökéletesen ráillik s oly finoman van csiszolva, hogy azt nem nyomja s

egyuttal meg is védi az éles babérlevelek karczolásaitól. Ötvösműveseinknek a hollandi levegő aligha nemesítené ízlését, de ki tagadná meg a kényelem iránti élénk érzéket azoktól, kik még a művészetet is párosítani tudják azzal.

A többi három koszorú közül egy, mely naturalisztikus felfogása által válik ki, az Allgem. Deutscher Musik-Verein, másik a budapesti angol kisasszonyok ajándéka, a harmadikat szintén ötven éves művészi jubileuma alkalmából kapta. A szekrény aljában Chopin és Liszt carrarai márványból faragott keze zárják a csoportozatot.

E darabok felemlitésével be is zárom ismertető soraimat, melyeknek czélja nem volt más, mint előmozdítani annak a kettős czélnak megvalósítását, melyet közleményem bevezető soraiban emlitettem s mely intézetünket arra indította, hogy a most ismertetett Liszt-reliquiákat a közönségnek hozzáférhetővé tegye.

Dr. Pósta Béla.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÉPTÁRA.

A magyar nemzeti múzeumi képtár, melynek alapját Pyrker János László egri patriárcha-érsek 192 festményből álló adományával veté meg, 1846-ik év márczius 19-én nyittatott meg a közönség használatára.

Még mielőtt a képcsarnok megnyittatott volna, 1845-ik év elején több művészből álló társulat alakult, mely a «Nemzeti képcsarnokot alakító egylet» czíme alatt, feladatául tüzte ki, hogy kizárólag magyar művészek termékeivel gyarapítsa a képtárt, és e czéljának elérésére a Pesti műegylet támogatását és a nagy közönség áldozatkészségét igénybe veszi. Ezen egylet, miután 30 évi működése alatt a múzeumi képtárt, a Pesti műegylettel karöltve mintegy 60 festménynyel gazdagította, — az 1875-ik év márczius 7-én tartott közgyűlésének határozata alapján 28,748 frt 85 krból álló vagyonát a virágzásnak indult Országos magyar képzőművészeti társulatnak, mint rokonczélú intézetnek engedé át azon kikötéssel: hogy a nevezett összeg kamatainak fejében évenkint egy 1000 frt értéknek megfelelő műbecsű festménynyel járuljon a múzeumi képtár gyarapításához, abba beleolvadt.

A múzeumi képtárt, a Nemzeti képcsarnokot alakító egyleten kívül, magánosok is, részint végrendeleti hagyományokkal, részint ajándékokkal gazdagították; de különösen gyarapítá azt a magyar kormány megalakulása után a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. királyi miniszterium, a történelmi festményekre nyitott pályázatok által, továbbá az által is, hogy az Országos képzőművészeti társulat kérelmére a saját kiállításából vásárlandó külföldi jelesebb művészek műveinek a múzeum képtára részére történendő megszerzésére évenkint 5000 frtot költségvetésébe fölvett.

Az így időközönként felszaporodott képek befogadhatására a múzeumi képtár helyiségei immár szűkeknek bizonyulván, elhatároztatott, hogy a régibbkorú festmények az országos (Eszterházy) képtárba osztassanak be, mely az akademia palotájában állíttatott fel, míg az ott őrzött újabbkori képek ide hozassanak át, hogy a régibb művek kedvelői könnyebb áttekinthetés és tanulmányozás végett, az akademiában összpontosítva találhassák az összes régi képeket, a közönség az újabb iránynyal, főleg pedig nemzeti művészetünk fejlődésével, a múzeumi képtárban ismerkedhessék meg.

Ezen csere a miniszterium jóváhagyásával 1875-ik évi junius havában következőleg ejtetett meg: áttétetett az országos képtárba 300 (ezek között 155

Pyrker-féle régi) kép, míg onnét 14 új kép hozatott át a múzeumi képtárba.

1884-ik évben ismét azon határozat alapján, mely szerint a budai várbazári épületben egy magyar nemzeti arczképcsarnok létesítése elrendeltetett, a muzeumi képtárban őrzött arczképek, az uralkodóház arczképeinek kivételével, áttétettek. Szám szerint a képtárban kiállított 105 és a leltárban őrzött történelmi becsű 178, összesen 283 arczkép.

A jelenlegi berendezés mellett az egyes termekben a képek következőleg vannak elhelyezve:

A bejárati folyosón szobrászati művek sorakoznak egymás mellé, a melyek közül kiemelendők: «Egressy Gábor», Izsó Miklóstól; «id. Markó Károly», Gassertől; «Boehm Dániel», Boehm Józseftől. Márvány mellszobrok, de leginkább figyelmet érdemel a «Búsuló juhász», Izsó Miklóstól, mely a maga nemében legsikerültebb műve az illető művésznek.

Első terem: «Kánai menyegző», Brocky Károlytól. A legritkább esetek közé tartozik, hogy egy másolat annyira felköltse a műértők figyelmét,

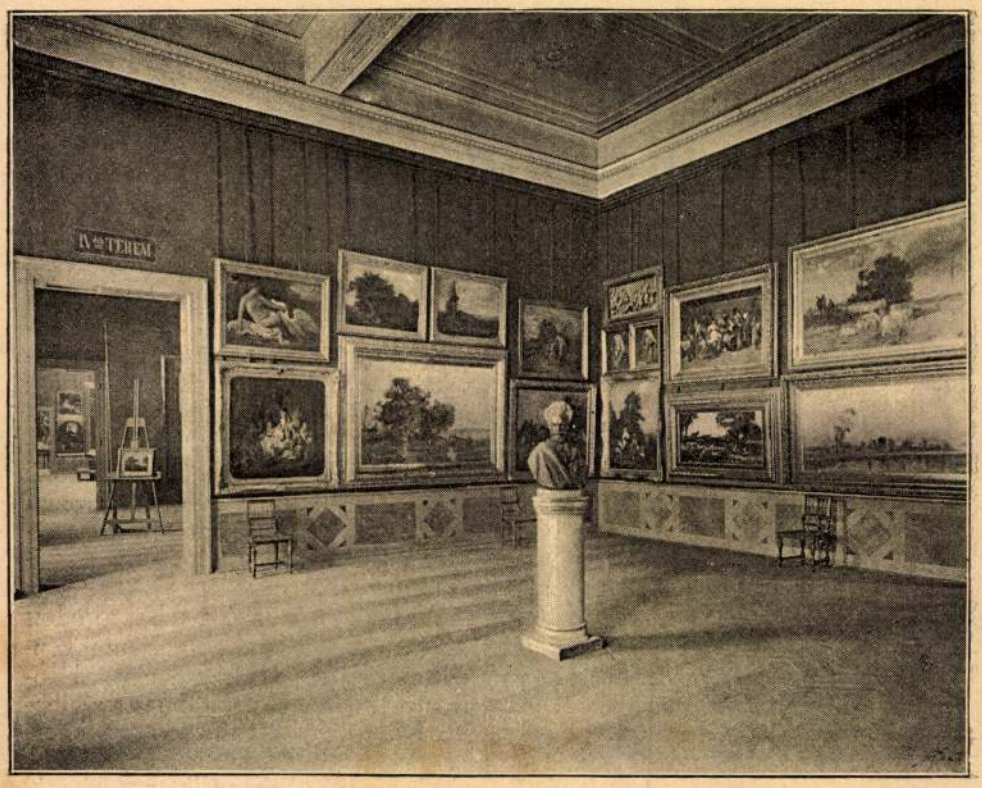

MUNKÁCSY-TEREM A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÉPTÁRÁBAN.

mint ezen mű. Mert távol minden szolgai utánzástól, úgy színben, mint technikai előadásban tanúskodik arról, hogy a művész bele élte magát az eredeti mű szépségeibe, és benyomásait szabadon, értelemmel, jellemzőleg vetette vászнára.

A II. teremben van Brockytól még négy eredeti festmény: Mészáros Lázár tábornok; Kmety tábornok; nyugvó

Psyche; Psyche és Amor. Mind igen jeles művek.

Sajátságos, hogy ezen kiváló művész hazánkfiát itt nálunk alig ismerik, és jelesbjeink között meg épen nem is említik. Igaz ugyan, hogy ő leginkább külföldön, többnyire Londonban tartózkodott, hol különösen aquarelljeivel nagy hírre tett szert. De hogy hazájához mindig hű maradt, bizonyítja a birtokunkban lévő öt kép is, melyet múzeumunknak végrendeletileg hagyományozott.

A II. fölülről világított legnagyobb termünk magyar művészektől eredő képek, különösen történelmi festmények befogadására lett ugyan szánva, azonban öt külföldi képet részint terjedelmök, részint tárgyuk és alakításuk minőségénél fogvást, abban helyeztek el, a melyek különben is mind kiválóbb művészektől származó művek, u. m.: «Nero», Pilotitól; «Ondine», Lefeburetől; «Várnai csata», Matejkotól; «Heracles», Makarttól.

Ezen teremben elhelyezett magyar művészek festményei közül különösen kiemelendőknek tartom a következőket:

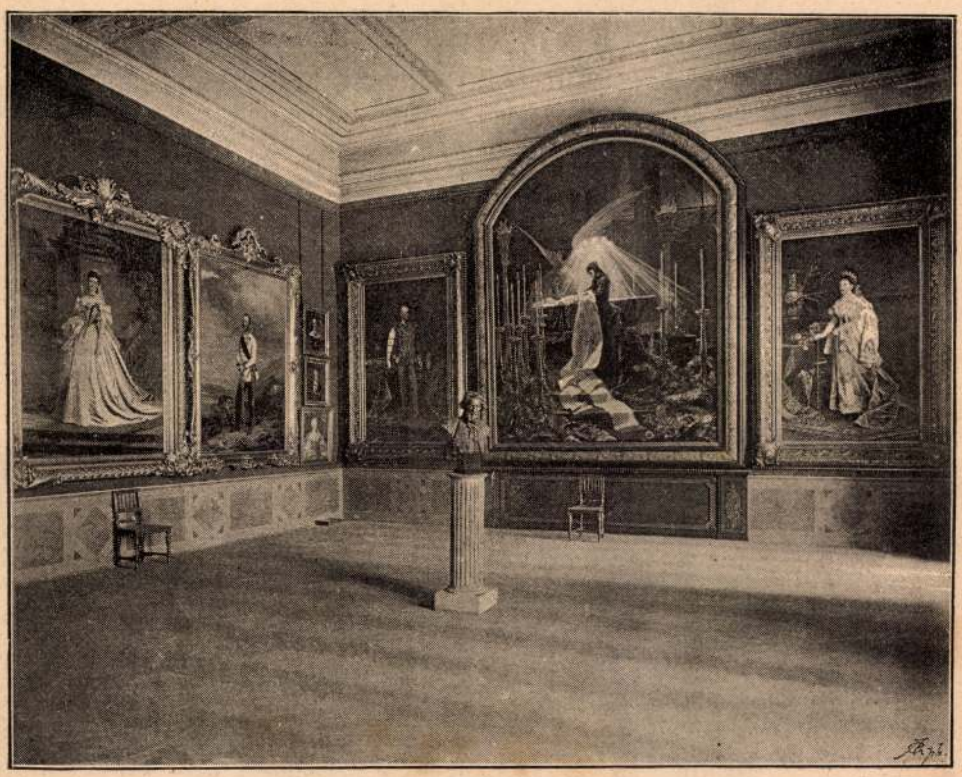

ZICHY-TEREM A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÉPTÁRÁBAN.

«Sz. István kereszteltetése», Benczur Gyulától; «II. Lajos temetteinek feltalálása», «Dobozy Mihály nejét megöli», «V. László és Cillei Ulrich», Székely Bertalantól; «Zrínyi Ilona a vizsgáló bíróság előtt», «Zrínyi és Frangepán», «A lefejezett Hunyadi László», Madarász Viktortól; «Kun László Habsburgi Rudolffal», Than Mórtól.

A III. teremben elhelyezett képek

is magyar művészektől származnak, és nagyobbrészt id. Markó Károly műveit (szám szerint 33 kép) képezik, melyek iskolát alkotó jeles hazánkfiának különböző korszakában való működését tüntetik fel.

A többi itt elhelyezett kép közül kiemelendők: «A száműzött parkja», Keleti Gusztávtól; «Erdőrészlet», Paál Lászlótól; «Husvéti körmenet», Ebner Lajostól; «Forró», Peske Gézától.

A IV. terem szintén magyar eredetű képekből áll, és fő érdekességét Munkácsy Mihály két festménye képezi, ú. m. «Ujonczozás», «Zivatar a pusztán». Továbbá kiemelendők: «Tetemre hívás», Gyárfás Jenőtől; «Balaton parti tájkép», Mészöly Gézától.

Az V. teremben kizárólag külföldi művészek képei vannak elhelyezve, és a melyben számos nagynevű külföldi művész van méltólag képviselve.

A VI. teremben az uralkodóház arczképei vannak elhelyezve, melyek között kiemelendők: «Erzsébet királyné Deák Ferencz ravatalánál», Zichy Mihálytól; «József főherczeg és Klotild főherczegnő arczképei», Vastagh Györgytől.

VII. terem. Öt-hat jelesebb művésztől származó mű kivételével. a jelentéktelenebb külföldi művészek festményeit tartalmazza.

A VIII. teremben nagyobbrészt néhai Tárkányi Béla apát-kanonok hagyományai vannak elhelyezve, ezek között igen hű másolatok kiválóbb régi eredetiek után, Kovács Mihálytól. Továbbá: «Szent család Egyiptomba futása», Ligeti Antaltól; «Golgotha», Feszty Árpádtól.

Múzeumi képtárunkra vonatkozólag felemlítendő még azon örvendetes körülmény is, hogy magyar művészeink nemcsak szép számmal vannak benne képviselve, hanem hogy — elenyésző kivétellel — a legsikerültebb műveikkel itt találkozunk.

A képtári kalauzban pedig gondoskodva van arról is, hogy különösen a történelmi festményekhez, az ábrázolt epizod magyarázataként a történelmi adatok rövid kivonata is csatolva van. A mi főkép a számos látogató korlátoltabb részének kedves és tanulságos olvasmányul szolgál.

Ligeti Antal.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ÁLLATTÁRA.

I.

Emlősök, madarak, csuszók, halak, rovarok, lepkék.

A magyar nemzeti múzeum állattári osztályában a természetrajzi tárgyak a második emeleten hét teremben vannak elhelyezve. A délkeleti saroktól fogva az első két terem az emlősöké. E gyüjtemény más nagyobb múzeumok gyüjteményeihez képest aránylag a leggyöngébb az egész osztályban s alig szaporítható; mert a nagy emlősök sok helyet foglalnak el s igen drágák; az osztály pedig aránylag csekély dotáczióval és még kevesebb helylyel rendelkezik. De már ezek között is van több feltünő darab. Ilyen például az első teremben ama *szundai tehén* (Bibas Banteng), melyet Xántus János kelet-ázsiai expedicziója alkalmával Jáva szigetén lőtt, s melylyel csak igen kevés gyüjtemény dicsekedhetik, mert ennek lövéséhez a jávai kormány engedélye szükséges, nehogy a különben is ritka állat egészen kipusztuljon. Érdekes társa ennek a *jávai orrszarvú* (Rhinoceros javanicus) is, melyet szintén Xántus lőtt Jáva szigetén s az oly szívós természetű, hogy 14 angol golyóval testében még több angol mértföldre elment, míg végre elvérzett. E teremben még megemlítendők: a *jávai sertés* (Sus vittatus), a *tibeti szarvas* (Cervus tibetanus), melyet angol szolgálatban álló hazánkfia dr. Duka Tivadar más egyéb tárgyak-

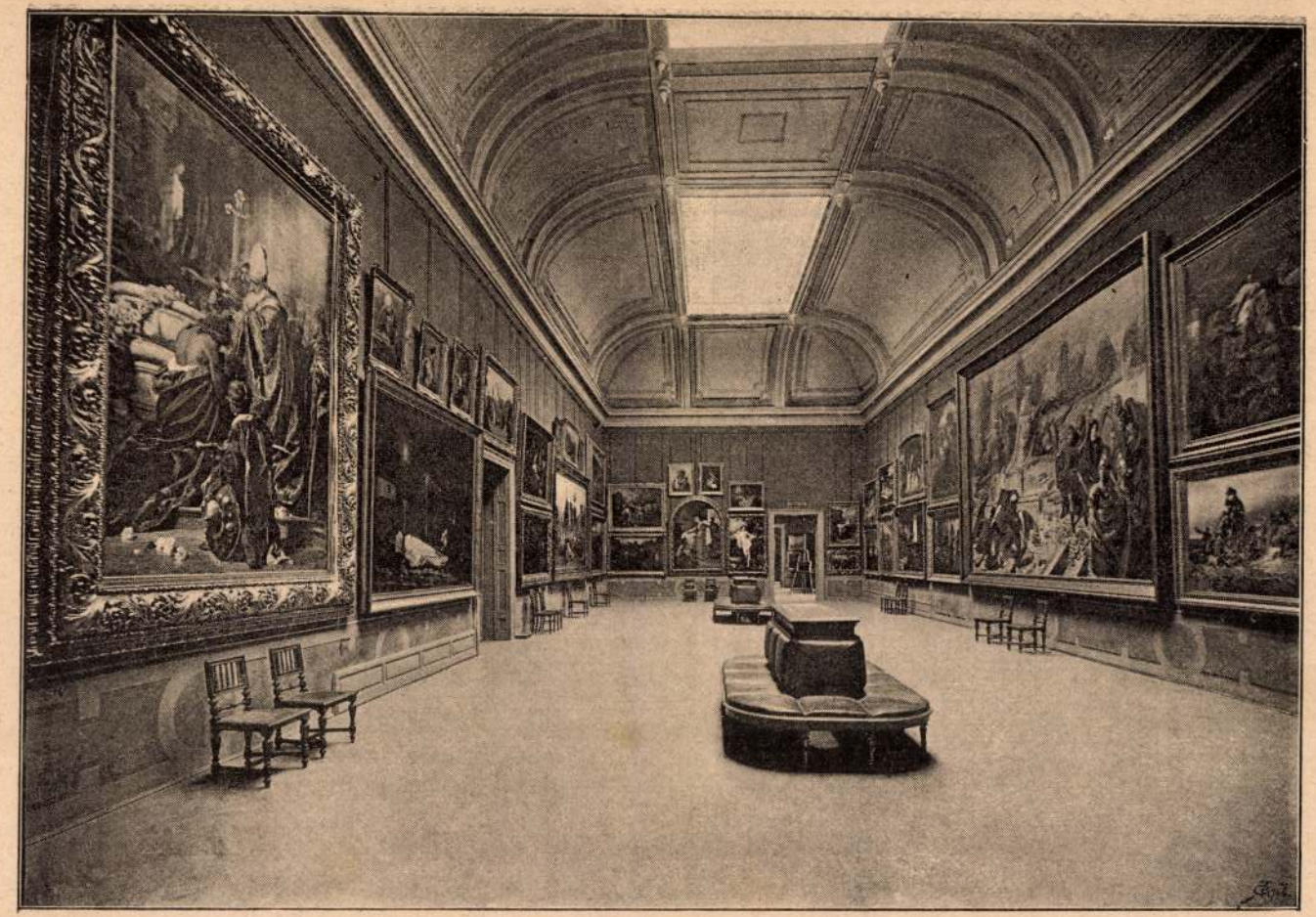

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÉPTÁRÁNAK NAGYTERME.

kal együtt küldött Kelet-Indiából; a *jávor-szarvas* hím óriás feje és tehene (Alces Malchis) Kaiser Károly hazánkfia által ajándékozva Canadából, valamint ama művésziesen kitömött s a bélyei uradalomból való szép *gímszarvas* (Cervus Elaphus), mely az 1885-iki országos kiállításon Albrecht főherczeg pavillonjában volt kiállítva, s melyet a kiállítás után a főherczeg múzeumunknak ajándékozott.

A következő teremben feltünőek ama szép *hím oroszlán*, melyet Deák és Horváth budapesti szűcsárú-kereskedők Párisban tömettek ki s ama rendkívül nagy *tigris*, melyet szintén Duka Tivadar Bengáliából küldött. E teremben láthatók hazai *hiúz*-faj példányai is, melyeket Trencsénmegyéből Marsovszky Móricz és Marmarosból Várady Gábor ajándékoztak; úgyszintén ama Ázsiában és Észak-Afrikában élő és csak ritkában Európa déli részében előforduló *sakál* (Lupus aureus), mely a hevesmegyei debrői pagonyban 1882-ik évi január 17-én lövetett és gróf Károlyi Gyula által múzeumunknak ajándékoztatott. E teremben vannak még elhelyezve a Madagaskar szigetén tenyésző *félmajmok* (Lemuridæ) szép csoportja s a *majmok* (Simiadæ), ez utóbbiak közt az emberhez legközelebb álló három faj is megvan és pedig igen szép példányokban: u. m. a *gorilla* (Gorilla Savagei) egy igen nagy vén példány, csontvázával együtt, mely Afrikában a Congo folyam vidéki őserdőkben lakik, s a mely fölfedeztetésekor Du Chaillu franczia természetbuvárnak vontcsövű angol fegyverét, már megsebesítve, állítólag háromszögalakúra meghajtotta, nem birván azt eltörni. Honfitársa a másik, sokkal kisebb fekete *csimpanze* (Mimetes troglodytes), mely leginkább hasonlít az emberhez. E szép két példány csak újabban szereztetett meg és pedig az előbbi a közoktatásügyi miniszterium segélyezésével; mind a kettőt Londonban tömték ki. Az afrikai színnek megfelelő e két állat mellett találjuk Borneo és Szumatra szigeteinek legnagyobb majmát: a *rőtszínű oranutangot* (Simia satyrus), melyből a nemzeti múzeumnak négy szép példánya van, melyeket Xántus Borneo szigetén Sadong és Simunjon folyó rengeteg erdeiben lőtt. Ez állatok magas fákon laknak és fészkelnek s növényi anyagokkal táplálkoznak; többnyire mocsáros vidéken tartózkodnak s megközelítésük az ott uralgó lázak s a roppant apró szúnyogok nagy sokasága miatt emberre, állatra egyaránt veszélyes.

A harmadik terem a *külföldi madarak* nagyobb számát foglalja magában. E gyüjteményünk sokat mutat, elég szép is, pedig az ismert madárfajoknak alig foglalja magában egy negyed részét. Itt vannak felállítva egy külön kisebb szekrényben a föld legkisebb madarai: a *kolibrik*, melyek Xántus és mások, valamint vétel útján eléggé jól képviselik Amerikának e gyönyörű állatait. Szemben velök van a *papagályok* gyüjteménye. Feltünő szép madarak, de közülök még sokat kellene megszerezni, hogy a gyüjtemény lehetőleg teljes legyen. Aztán jönnek a többi családok, melyek közt különösen az északamerikai államok éneklő madarai vannak legjobban képviselve. — A *tojás-gyüjtemény* részint az ablakok mélyedéseiben van elhelyezve, részint a madár-szekrények fiókjaiban, hol egyszersmind a madárfészek-gyüjtemény is tartatik, mely utóbbi számos érdekes, köztük művésziesen készített darabokat foglal magában; csak az a kár, hogy helyszűke miatt a közönség szemléletére az ki nem állítható.

A *ragadozók* rendje és a *varjúfélék* a negyedik terem közepén vannak; azok közt sok hatalmas, erős állat látható; a *paradicsom-madarak* gyüjteménye pedig díszére válik e teremnek. A falak mellett körös-körül vannak a *magyarországi madarak*. E gyüjtemény igen érdekes és csaknem teljes, leszámítva ama néhány vándormadarat, melyek hébehóba állítólag hazánkban is megfordultak. Különösen gazdag e gyüjtemény a fehér színváltozatú példányokban.

Az ötödik terem a *hüllők* és kétéltűek s a halak gyüjteménye. Itt is külön van-

nak felállítva mind ama fajok, melyek hazánkban élnek s csaknem teljesek, kivéve a *lazaczot* (Salartalmo), mely a Poprád folyóval összeköttetésben levő Dunajecz folyó útján iváskor hazánkba is elvetődik, de a melyet eddig megszerezni még nem sikerült. E teremben van a többi, idegen fajokból álló kígyó-, gyík-, béka- és hal-gyüjtemény is, ezek

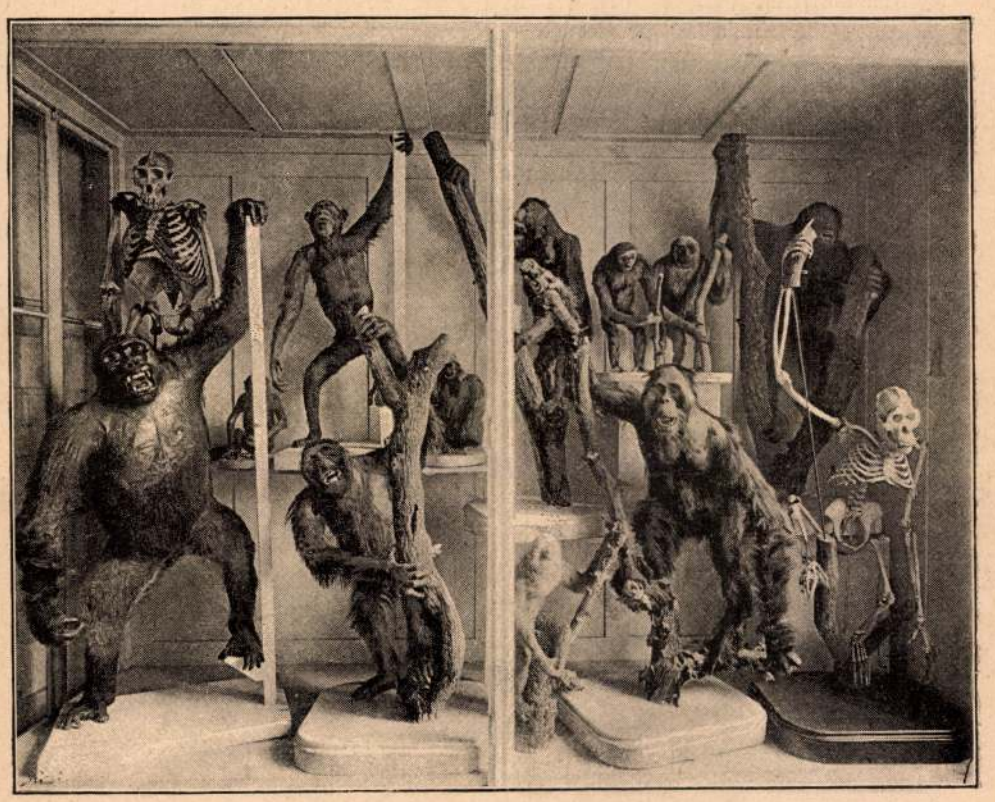

MAJMOK A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM TERMÉSZETRAJZI OSZTÁLYÁBAN.

nagy részét Xántus, Duka és Machik gyüjtötték Kelet-Ázsiában, másik részét pedig szintén Xantus gyüjtéséből a washingtoni Smithson-féle intézet küldötte ajándékba. Itt látható a Catinelli Hektor által ajándékozott, meglehetősen nagy *czápa* (Carcharias lamia) is, a tengerek réme, mely a fiumei öbölben került a halászok hálójába; úgyszintén az ádriai faunának ama ritka hala (Orthagoriscus Planci) is, mely Novi mellett 1880-ban fogatott s a fiumei gymnasium igazgatója által küldetett be.

Az osztály a nagy közönségnek rendesen csak eddig áll nyitva, mert a következő terem a tisztviselők dolgozó szobáját foglalja magában, a hol egyszersmind a kézi-könyvtár van elhelyezve. Hogy a következő két terem, mely a gerinctelen állatok nagy csoportjait öleli fel, a közönségnek még meg nem nyittatott, oka az, hogy e termek berendezése igen nagy fáradságot és időt igényel s a tisztviselőknek más dolgozó-szobájok nem lévén, nyitáskor nincsen hova menniök. A termek már csaknem egészen rendezve vannak annyira, a mennyiben a nagy közönségnek szemléletére rendesen ki-

állítva lesznek; a nagy, általános s valamennyi eddig szerzett, úgy hazai, mint a külföldi rovar-fajokat és csiga-kagylókat magában foglaló gyüjtemények a tisztviselők tevékenységét és munkásságát még soká fogják igénybe venni. Érdeklődők és szakbuvárok előtt azonban a termek mindenkor nyitva állanak s az osztály főnöke szívesen megengedi azok megtekintését, vagy még inkább az itt levő tárgyak tanulmányozását.

Mint említettük, a dolgozó-szobában van elhelyezve az állattani szakkönyvtár, mely mintegy 4000 kötetével csak alig foglalja magában felét ama tudományos műveknek, melyek a nagy kiterjedésű állattani tudományok míveléséhez s a fajok meghatározásához okvetlen szükségesek.

A dolgozó-szoba után következő terem: *apró világok terme*, a kicsinységek országa, a színek birodalma. Ennek a teremnek lesz egykor legtöbb látogatója; ez lesz gyülőhelye az ifjuságnak. Itt szemlélhetni majd a rovarvilág számtalan csudáit. Ebben vannak elhelyezve a rovarok s pókok sok ezrei s a Xántus által Kelet-Ázsiában gyüjtött nagyszámú rovarok. Itt állanak gondos őrizet alatt: a Treitschke-féle híres lepkegyüjtemény, a Frivaldszky Imre által 40 évi fáradsággal összeszedett rovar-gyüjtemény, a nemzeti múzeum tisztviselőinek számos évi gyüjtése a haza különféle vidékein és ajándékai útján, egyes lelkes buvárok hozzájárultával, a magyarországi rovarfaunának a maga nemében páratlan gyüjteménye, s a Természettudományi Társulat ajándékából ama pókgyüjtemény, mely Herman Ottó nagy munkájának alapul szolgált. Itt őriztetik továbbá ama hazai egyenes szárnyúak (Orthoptera) gyüjteménye, mely után Frivaldszky János ez állatok monografiáját megírta; valamint a Fuss-féle bogár-, a Madarassy-féle légy- és a dr. Tömösváry-féle álskorpió-gyüjtemények; ugy szintén ama rovar-fajok, melyek a magyar szakbuvároknak — s ajándék, csere és összeköttetés által sok másoknak typicus példányait képezik s a melyek után a fajok leirattak. A részletekre nézve térve: háromféle gyüjteménynyel találkozunk. Külön vannak berendezve a hazánkban élő s külön (a hazaiakkal is egyesítve) a külföldi fajok; a nagy közönség szemléletére pedig az összes rendszerek kirakva és annyi állat, szebbnél-szebb példányokban kitéve, a milyen csak kevés múzeumban van. A magyarországi bogár-gyüjtemény, mintegy 6000 fajjal, magában foglalja csaknem mindama fajokat, melyek hazánkban eddig föltaláltattak. A külföldi ilynemű gyüjtemény is figyelmet érdemel s arra sok kisebb nemzet büszke lehetne. A külföldi lepke-gyüjtemény, legalább a nappali lepkékben, sokkal szebb, mint némely más hasonló múzeumok ilynemű gyüjteményei. Ennek alapját leginkább egy lelkes hazánkfia: Sarkady Károly vetette meg, ki Braziliában az Amazon folyam mentén résztvéve egy expediczióban, 1876-ban 1900 szebbnél-szebb lepkét gyüjtött s e közel 5000 frt értékű gyüjtést hazájának

AZ ÁLLATTÁRBAN.

— Mama, nézd csak, mennyire hasonlit a papához

ajándékozta. A méhek, darázsok és hangyák gyüjteménye, melyekből a hatvanas évek végén alig volt valami, szintén ritkítja párját; sőt egyes családok, mint a *fémdarázsok* (Chrysididæ) és a jobbára csak Dél-Amerikában élő *Pepsis* fajok, a legnagyobb és legszebb színezetű darázsok gyüjteménye *unicumok* az egész világon (képünk egy ilyen díszdarázst, a *Pepsis Pulszky*-it Mocs. mutatja, mely a legnagyobb ismert darázs); nem is szólva arról, a magyarországi méhfajokat magában foglaló nagy gyüjteményről, mely 600 fajban a legritkább fajokat is többes vagy számos példányban képes felmutatni. Igen érdekes itt a sok nagy százlábú, szitakötő, sáska, szöcske, mezei poloska, énekes kabócza (Cicada) és skorpió birodalmában ama kis gyüjtemény is, mely a méhek és darázsok művészi remekeit: fészkeit tárja elénk, melyeket a múzeum megbízásából gyüjtöttek leginkább Braziliában.

Frivaldszky János.

II.

Alsóbbrendű gerinczetlen állatok.

A mennyi látnivalót és tanulságosat nyújt az állattárnak a kitömött emlősöket, madarakat, a spirituszba helyezett csúszókat (kígyók, gyíkok), kétéltűeket (békák stb.) és halakat tartalmazó gerinczes-osztálya, s a mennyi látnivalót nyújt a gömböstűkre tűzött szebbnél-szebb lepkékben, ragyogóbbnál-ragyogóbb darázsokban, óriási és parányi bogarakban, sáskákban, tücskökben, poloskákban gazdag másik osztálya az ijesztő nagyságú skorpiókkal, a kir. m. Természettudományi Társulat alapítványát képező *Herman Ottó*-féle magyarországi pókgyüjteménynyel, ugyanannyi látnivalót és tanulságosat nyújt az állattárnak a puhatestű állatokat (kagylók, csigák stb.) s az alsóbbrendű gerinczetlen állatokat tartalmazó osztálya is.

Igaz ugyan, hogy ez osztály manap még nem tud felmutatni oly számos,

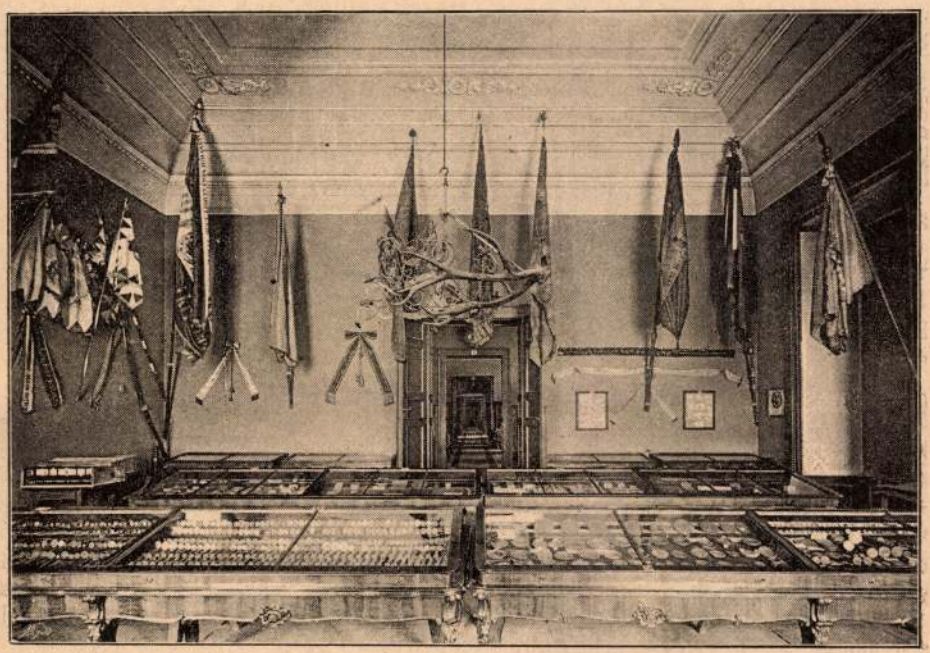

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ÉREMGYÜJTEMÉNYE.

hazai új állatfajt, sem pedig a szemet annyira gyönyörködtető állatalakot, mint a madarak és rovarok osztálya; de azért a szakértő sem tagadhatja azt, hogy e gyüjtemény ne állana a tudomány jelen színvonalán s hogy ne nyújtana elegendő látnivalót, érdekeset és tanulságosat. A mig amott a lepkék, tücskök és bogarak szemlélése közben a virágos rétet képzeltük magunk elé, addig itt a tengernek mélyét és fölszínét találjuk, előttünk félig-meddig ismeretlen, részben sajátos állatalakjaival, vagy legalább is egy gazdag tengeri aquariumban képzeljük magunkat, avval a különbséggel, hogy itt csak mozdulatlan, részint spirituszos üvegekben nyugvó állatok helyettesítik azoknak életműködő állatait.

A feles számú, a szemre is gyönyörködtetően rendezett különböző alakú és színű kagylót és csigát csak úgy futólag tekintve is meg, bizonyára érdekelni fog minket a híres keleti gyöngyök igénytelen szülője, a *gyöngykagyló* s nem fogja elkerülni figyelmünket a *Jókai Mór* ajándéka folytán a múzeum birtokába jutott *fridachua gigas*, a kagylók ez óriásának két teknője sem. Meglátjuk mi itt a phœniciaiak bibor festésénél oly nagy szerepet játszott *biborcsiga* (murex) házát is, sőt egyik-másik csigában felismerjük az itt-ott dísztárgy gyanánt, leggyakrabban névtelenül, vagy néha téves nevek alatt szereplő csigaházakat, kagylóhéjakat. Aztán ha fáradságot veszünk a kagylók és csigák közeli rokonai, a már a «Tenger munkásai»-ban is nagy szerepet játszó polypok után kutatni, csekély időveszt és után könnyen feltaláljuk azokat is. Ott pihennek azok egy-egy hatalmas spirituszos üvegben s bár nem épen óriások, de mégis elég nagyok ahhoz, hogy bizonyos fokú félelmet gerjeszszenek bennünk kiálló nagy szemeikkel, összevissza kunkorodott nyolcz karjukkal, melyeknek belső szegélyén apró, tányérka alakú szóvókorongjait is felismerhetjük. Ezek társaságában fogjuk megtalálhatni a *nautilus*-t, a *Tompa Mihály* «Vitorlás csigá»-jának prózai személyesítőjét is.

Nem csekély látnivalót nyújtanak azonban a kiszárított s fekete papiralzaton nyugvó különböző alakú és nagyságú tengeri rákok is, a melyek közül a hatalmas *homarus*-ok a *Hári János* rákját juttatják eszünkbe s a melyek mellett a mi legnagyobb dunai rákunk is igénytelenségig törpül. Itt találjuk a rövid farkú rákok hatalmas alakjait is a pókra emlékeztető földuzzadt testökkel és hosszú lábaikkal, a melyeket ezért «Tengeri pók» nevük után indulva bizonyára hajlandók is lennénk valóságos pókoknak tartani, ha az állattan ez ellen erélyesen nem tiltakoznék. A kisebb rákokat már spirituszos üvegekben találjuk s ezek között nagyobb számú hazai alsóbbrendű rákot is van módunkban megismerni.

Az egész gyüjteménynek díszét azonban ama tekintélyes számú óriás *korálltelep* vázak képezik, a melyeknek javarészét *Xántus János* gyüjtötte Polynesiában és az indiai oczeánban. Ha eme piros, fehér, barna, fekete, és más színű, bokor-, fa-, orgona- stb. alakú mészvázakat tekintjük, bizony nem fogunk csodálkozhatni a fölött, hogy a *korállokat* még a mult század közepén is növényeknek tartották. És ezeknek szemlélésével jóformán magunk is kételkednénk állatiságuk felől, ha a nápolyi «Stazione zoologicá»-ból vétel útján szerzett *nemes koráll* s a *korálloknak* más fajai apró, fehér, virágszerű állatkáival kétségtelen bizonyítékot nem nyújtanának. Es valóban nagy elismeréssel adózik a zoologia s vele az összes múzeumok állattárai a nápolyi «Stazione zoologica» nagyérdemű alapítójának, igazgatójának és tulajdonosának prof. dr. *Dohru A.*-nak, hogy költséget, fáradtságot nem kímélve, a türelmet próbára tevő kísérletezések útján módját lelte a *korállok*- s általában az alsóbbrendű tengeri állatok meglepően szép konzerválás módjainak. Csakis a «Stazione zoologica» létezésének s illetőleg működésének köszönhetjük azt, hogy ma már alkalmunk nyílik múzeumunk állattárában oly tengeri állatokat is szemlélhetni, a melyeket csak egy évtized előtt sem

tudtak olyképen konzerválni, hogy az bár csak halvány árnyékát mutassa az eredetinek. Itt látjuk az állatvilág alanti fokán álló különböző *szivacsokat*, a harang- és gombaalakú, kocsonyástestű *medusákat*, a *tengeri anemonékat*, *tengeri sünöket*, *tengeri csillagokat*, *tengeri ugorkákat*, *moha-állatokat* stb., a melyek ugyan nem olyan szemre valók, mint a gyönyörű *korall*-vázak, vagy a *kagylók*, *csigák* és *rákok*, de annél meglepőbbek, annál tanulságosabbak. A *suberites domuncula* nevű szivacs például a meglehetős tömött testállományából kerek nyíláskán kikandikáló *remete-rákocskával* (pagurus) fényes tanúbizonyságot tesz a mellett, hogy még az alsóbbrendű s egymástól feltünően különböző állatok is felismerik a társulás szükségességét a létért való küzdelemben. A remete-rákocskák ugyanis tudvalevőleg elhalt csigák házait foglalják el lakásúl; a suberites-szivacs aztán reá telepedik a csigára, idővel egészen körülnövi s végre felemészti azt, mikor is a kis rákocska a csiga héjja helyett egyszerűen a szivacsban lakik. És ez igen czélszerű, sőt szükséges intézkedés mindkét fél részéről. A szivacs védelmet, hajlékot nyújt a rákocskának, ez pedig viszonzásúl időnkint tova czepeli a szivacsot, sőt valószínűleg még zsákmányának hulladékaival is meg-megörvendezteti.

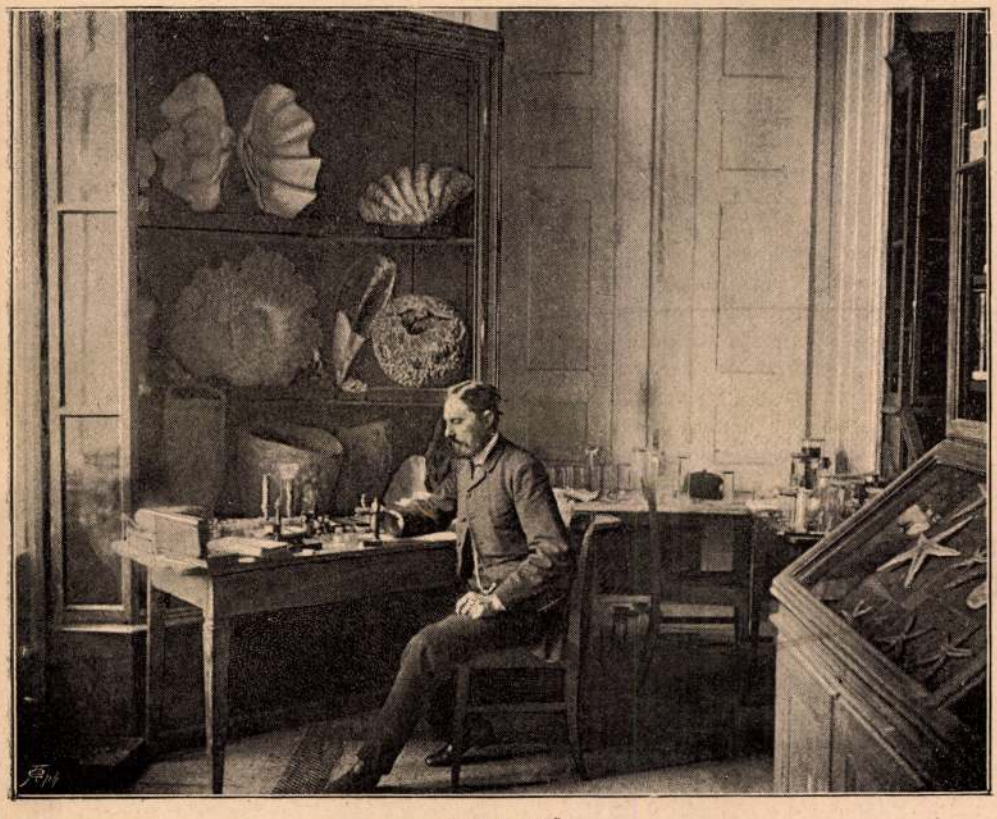

DADAY JENŐ.

De nem csak tengeri és exoticus állatalakokkal találkozunk itt: a férgek között alkalmunk nyílik élősködő belférgeket, hatalmas galandférgeket is látni, melyeknek szemlélése, különösen

ha tudjuk, hogy ezek az emberben is gyakoriak s hogy nyers vagy sületlenfőtelen hússal jutnak az emberbe, bizony nem kis mértékben veszi el étvágyunkat bifsteak s általában a nyers-, vagy félig sült-főtt hús élvezetétől. Alkalmunk nyílik látni hazánk földi *giliszta-* és *piócza*-fajait a néhai dr. *Örley László* segédőr gyüjtése és meghatározásai alapján. Ezek között legfeltünőbb és legérdekesebb a Biharmegyében gyüjtött *octolasion Frivaldszkyi* nevü hatalmas földigiliszta, mely még eddig múzeumunk egyik specialitását képezi.

Szóval az állattárnak ez osztálya is gazdag az érdekes és tanulságos látnivalókban s hogy még eddig a nyilvánosságnak nem volt átadva, oka az, hogy az állattárnak ez a legfiatalabb osztálya, a mely bár rég idő óta gyarapodik, de csak most az újabb időben jutott oly állapotba, hogy nemsokára a nyilvánosságnak is átadható lesz.

Daday Jenő.

A M. N. MÚZEUM ETHNOGRAFIAI OSZTÁLYÁBÓL.

Az a rajz, melyet az olvasónak itt bemutatunk, meglehetős hü képe a borneoi gyüjtemény egyik érdekesb szekrényének. Felül láthatni egy gyönyörü kalapot, mely színezett rotángból van mesterségesen fonva, aztán egy vedret egyetlen azeka-pálmalevélből, egy pár színezett talipot pálmalevelekből, melyeket a dajek hajósnők viselnek.

Ezen tárgyak alatt láthatók különféle gyönyörüen színezett gyapot-szövetek, melyek mint szoknyák és szeméremellenzők használtatnak a benszülöttek által — nemkülönbség nélkül. Aztán upa-kéregből készített szövetek, melyek a hegyi törzsek ruházatául szolgálnak.

A szekrény közepén az úgynevezett síri kosarak egy egész sorozata látható, melyekben különféle szerszámok tartatnak az azeka-dió, bettel-levél és mész vágására, melyek így kombinálva rágásra használtatnak s a dohányzást helyettesitik. Ezen síri kosarakra nagy gond fordittatik, luxus-czikket képeznek, s rendkivül finom és valóban nagyon érdekes mustrákban fonatnak gyökérből, pálmalevelekből és rotángból, s nagy ízléssel színeztetnek.

A szekrény két oldalán láthatók az állatok szőreivel és emberhajjal diszített kopják és lándzsák, melyeknek nyelei finom fonatokkal is ékesitvék, s mellettök láthatók a puzdrák, tömve az upa nedvével mérgezett vesszőkkel, melyek a fuvócsövekből az ellenségre fuvatnak, oly erővel, hogy 80, sőt 100 lépésnyi távolságra is nemcsak veszélyesek, de sokszor halált osztók.

A kopják és lándzsák közt vannak elhelyezve a parang, ilang és sakaparang nevü sajátságos készitésü vágó fegyverek, melyek ezüst és elefántcsont mar-

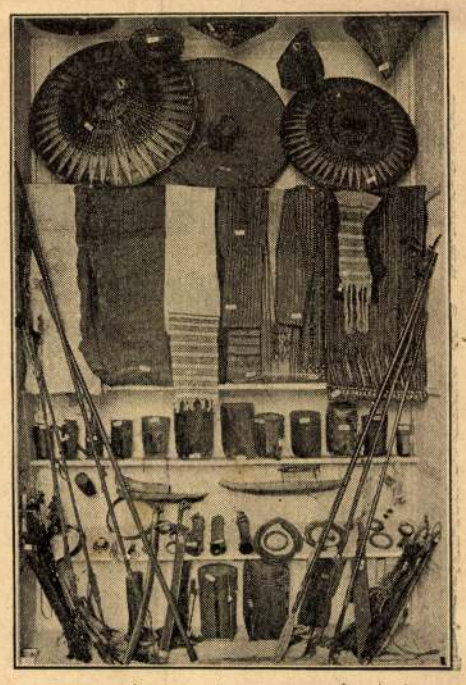

A M. N. MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁBÓL.
Borneói gyüjtemény

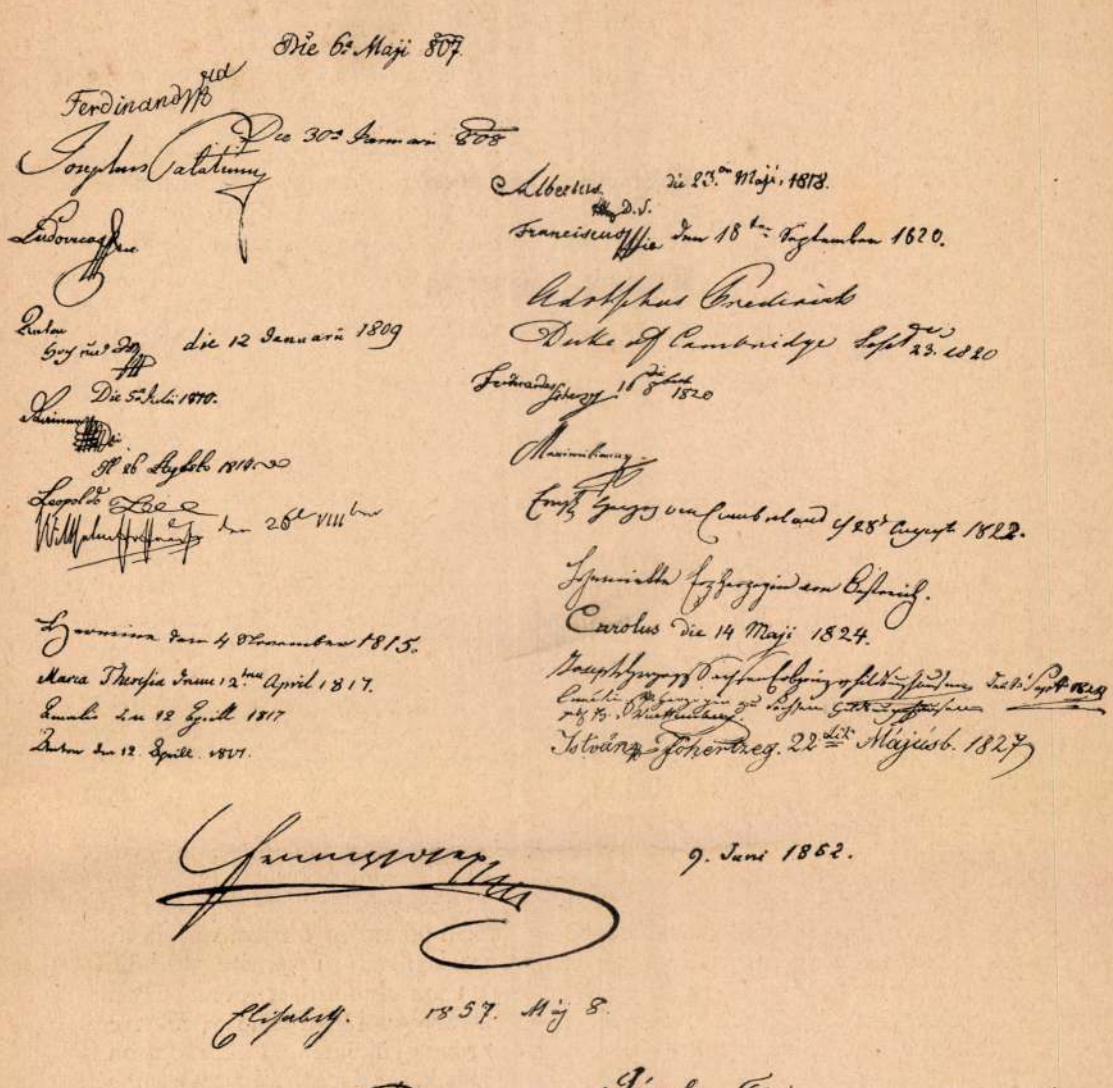

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM VENDÉGKÖNYVÉBŐL.

kolattal vannak díszítve, s a legfinomabb — egyes esetekben remekül damascirozott és aranynyal bevert aczéllal és vassal ellátva.

Továbbá ugyanottan szemlélhetők a borneói folyókon használatban levő fedeles ladikok mintái, a karczolatokkal és gyönyörű festésekkel díszített fonáltartók, rendkívüli ügyességgel készített s ízléssel színezett puttonyok és kosarak; aztán a karpereczek, czomb- és lábszorítók, mell- és hasdíszítések bronzból és rotángból, a különféle fülbevalók, melyek némelyike félfontot is nyom, s csakis a fülek felhasítása által lehet őket alkalmazni — viselésre.

*

A fentebbi szekrény mellett még két szekrény látható a múzeumban borneói tárgyakkal, melyekben a legnagyobb ritkaságok vannak elhelyezve, ezek ugyanis az ellenség hajával díszített igen nagy festett paizsok, aztán füstölt emberfejek, melyeket az egyes dajek törzsek szoktak hadi emlékül a község házában tartani és őrizni. Aztán halász- és vadászkészletek, hajító kopják, hangszerek, ladik-ágyú, mely készpénz helyett is forgalomban van egész Borneóban, végre puttonyok, kalapok, gyékények, batyuk, hímzett és fakéregből készített szövetek, különféle fövegek, mesterségesen fonott kosarak, melyek közt kiválóan érdekesek a kajangvidéki, sárkányvérrel (Dracona-féle növény nedve) színezett kosarak.

Nagy érdekű s igen szép sorozatban láthatók az egyik szekrényben a singaj gyapotszövetek, melyek meglepő ízléssel vannak színezve, s már egy lyoni gyár is másolatokat vett ezekről szőnyeg-dessinek számára.

Érdekes még egypár tűz-szerszám, melyekben légnyomás által gyújtható meg a tapló, aztán különféle babonaszer, fonáltartó, talizmán és díszes skatulya, melyek összege a gyűjteményt kiváló érdekűvé teszi.

A gyűjtemény igen jól fel van szerelve érdekes tárgyakkal a Mollukkákból s a maláji archipelágusból is, s láthatók ottan a kezdetleges fegyverek, edények s öltönyök, aztán a gazdasági eszközök részint mintában, részint használati nagyságban, épen úgy, mint az előhaladottabb szigetek magasabb és tökéletesebb haladási fokot elért készítményei.

A gyűjtemény egyik kiváló része az ttan Kelet-Ázsia minden részéből összeszedett ekék, boronák, hanttörők, igák, jármok, hidak és ladikok mintái, úgy a halász- és vadászeszközök is nagyrészt használati nagyságban, s azon anyagok egész sorozata nyers állapotban, melyből ruházataik, házi és gazdasági eszközeik készülnek, s van a gyűjteményben két egészen felszerelt szövőszék, melyek azonban eddigelé a hely szűke miatt nem voltak felállíthatók, úgy azon számos utóbbi időben szerzett magyar tárgyak sem, melyek az alsóbb szekrényekben vannak elhelyezve, míg végre az osztály azon helyzetbe juthat, hogy gyűjteményeit kiállítani képes lesz.

Ezen pillanatot óhajtva várjuk, mert végre is fővárosunkat látogató külföldieket sokkal jobban érdekelné egy magyar népismei gyűjtemény, mint egy *egyetemes* gyűjtemény, melyet otthon is láthatnak, s pedig sokkal nagyszerűbbet, mint a mienk. E tekintetben a magyar népismei gyűjtemény mielőbbi felállítása fontos, noha a magyar közönség oktatására az egyetemes ethnografia is kétségkívül oly érdekű, melyet elhanyagolni nem lehet, sőt fejlesztését lehetőleg elősegélni szükséges, hogy legalább kiválóbb körvonalakban képviselve legyenek a világrészek.

Xántus János.

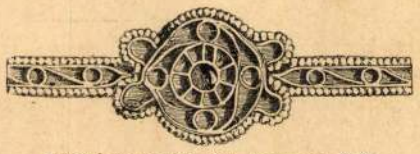

NÉPVÁNDORLÁSKORI ARANYGYŰRŰ
kiteritve; a rekeszekben gránát kövek voltak.

A M. N. MÚZEUM ÁSVÁNY-ŐSLÉNYTANI OSZTÁLYA.

Ezen osztály czélja a szervetlen, élettelen világot a tudni vágyó közönségnek bemutatni. Bemutatja tehát a földkérgünket alkotó *kőzet- és sziklafajokat*, továbbá az azokban található *ásványokat*, nem különben a régen múlt geologiai korszakokban élt és a megfelelő kőrétegekben található *ős-állatoknak* és *növényeknek* maradványait.

A gyüjtemény gyarapításánál mindig a főtekintet a hazai természeti viszonyok illusztrálása. A kőzet- és sziklagyüjtemény két keskeny teremben van fölállítva, az őslénytani pedig két nagyban. Az ásvány-gyüjtemény négy nagy teremben helyeztetett el és pedig részben fal- részben középszekrényekben.

Minden tárgynál a kellő meghatározás van, tehát a megfelelő név és a termőhely.

De lépjünk be az I. mineralogiai terembe. Mindjárt a bejáratnál feltűnnek ama gyönyörű aranyképződmények, melyek hazai földben termettek. Vörös-patak, Offenbánya, Vulkuj, Körmöczbánya aranykincseit látjuk itt feltárva, fényes kristályokban, csillámló lemezekben és ágas-bokros alkotásokban; oly gyüjtemény ez, melyhez hasonlót a világnak egyik múzeumában sem találhatunk. Nem csekély mértékben emelik ezen nemes társaságnak fényét ama aranyhömpölyök, melyek Kaliforniából, Szibériából és Ausztráliából származnak. Az ezüsttartalmú világosabb arany az átmenetet képezi az ezüsthöz. Ebből nagyra nőtt norvégiai kristályokat Kongsbergből, ugyanazon óriási húzal s szalagalakú fonatokkal és hálózatokkal, itt-ott kellemes antik bronzos színezettel, mutat fel gyüjteményünk; mellette a szász érczhegységi, csehországi ezüstök, nemkülönben a szerény selmeczbányaiak. Amerika, Mexikó- és a rézre nőtt Lac superiori ezüsttel van itt képviselve. Két ökölnagyságú platina és ennek apróbb szemei részben Szibériából, részben Peruból.

A réz gyönyörű kristályai mellé sorakoznak a bádogok és a hálózatos képződmények, melyek között Délmagyarország is képviselve van.

A termés antimon arzén, Bismuth vezet bennünket az oly ritka erdélyi tellurhoz, melyet Zalathna mellett bányásznak. A kén valódi díszpéldányokban látható, föltűnik különösen a szicziliai, melynek kristályai jégszerű gipszbe is vannak nőve. Kálinka, a magyar kénbánya, szintén jól van képviselve, nemkülönben Spanyolország és Gácsország.

A gyémántoknak remek kollekcióját látjuk. Brazilia mutatja — számos szabad kristályok mellett — nekünk, hogy minő módon van ezen legbecsesebb drágakő kavicsos anyakőzetébe belenőve, míg a délafrikai kapvidékiek szintén kicsillognak sötétszínű matrix-jukból; felette ritka rózsa- és más színű brilliantok megvilágítják a mellette levő fekete fénytelen gyémántot, az úgynevezett carbonatot, mely mint az iparnak szolgáló munkagyémánt, tán még becsesebb, mint amazok.

Az antimonitok, melyek válogatott darabokban vannak jelen, főleg hazánk bányáiból származnak, a híres felsőbányaiak és a szépségben mindent túlhaladó japániak különösen kitűnnek.

Az argentit, ama lágy ezüstércz, mely Selmeczbányára nézve oly fontos, a legkiválóbban van képviselve, a legfontosabb külföldi termőhelyekről is. Ugyanazt mondhatjuk a galenitről, mely a leggyakoribb ólomércz.

A sphaleritek (horgonykénegek) elénk csillognak, gyémántfényű kristályaikkal, ezen remek társaság dícséri a hazai földet, honnan származik. Mellettük áll az igénytelen külsejű tellurezüst, mely jól kristályodott állapotban eddigelé csakis Erdélyben Botesen találtatott.

A czinober tüzes skarlát kristályai származnak a spanyol Almadenről és a krajnai Idriából, a mellett telepednek a gömöriek Felső-Sajóról, gróf Andrássy Manó bányáiból.

A mellette levő sárga, majdnem aranyszínű vaskovandok nagy mértékben lekötik figyelmünket; a hazai, különösen a dognácskai példányok a legszebbek közé tartoznak, melyeket valaha láttunk. Ezek mellett van az óriási Hauerit, egy mangankéneg Kálinkáról, Zólyommegyében, a mely másutt a világon még nem találtatott.

A sötétsárga rézkovand, a réztermelő érczeknek egyik főércze és a kobalt és nikelérczek, a melyeknek nagyrészben Dobsina városa köszöni a vagyonosságát.

Az arzénkovand mellett, mely Csiklovánál oly bőségesen található és a patkánymérég készítésére szolgál, vannak elhelyezve hazánknak specialitása, a tellur aranyezüst érczek, nevezetesen a sylvanit vagy betüércz, és az ólomtartalmú nagyágit, pompás, a mult századból származó példányokban.

A rubinvörös ezüstércz, mely inkább valami drágakőhöz, mint érczhez hasonlit, pompásan van reprezentálva, épp úgy mint a kapnikbányai és angol kerékércz és a fakóérczeknek egész sorozata.

Igen tarka tableaut mutat a különböző színű kősó, és sokszínű fluorit, a mely mellett alig vonja a figyelmet magára a jégszerű grönlandi kryolith, melyből a legkönnyebb fémet, az aluminiumot állítják elő.

A cuprit cochenillszínű oktaerjei Szibériából, Angliából és hazánkból vannak jelen. Szintén sok színű a kristályodott agyagföld, különösen szépek a ceyloni kék szafirok és vörös rubinok.

A vaséleg Elba szigetéről származó csillogó fekete kristálycsoportjai épp oly feltünők, mint a svájczi vasrózsák, és a vascsillám.

E terem közepén vagyon 14 az ismeretes ékkövekből — mint carneol, chalcedon, achat, jaspis, labrador, amazonkő, mokkakőből — összerakott tableaux, a közepén pedig egy ilyen a valódi csiszolt drágakövekből. Egy külön kis szekrényben áll egy remek alpesi epidot, részben zöld asbestbe burkolva.

A II. terem bemutat nekünk még néhány vasoxydokat, a spinelleket és a csillogó mágnesvas-kristályokat, melyek nálunk Moraviczán oly tökéletesen termettek. Az aldunai chromvaskő fekszik a szibériai zöld chrysoberyll mellett, mely nevezetes drágakő lámpavilágnál vörössé válik. Az érczhegységi és angol ónkő az egyedüli ónércz után következik a titánsav, rutil, analas és a ritka brookit alakjában, a melyhez a manganérczek csatlakoznak. A gömöri limonitok hazánk legfontosabb vasérczei, nagyszerű kollekcióban mutatják magukat be, a mennyiben hengeres, gömbös stalaktites alakok mellett láthatók a legfinomabb hímzésekhez hasonlítható alakzatok, nem különben olyanok, melyek góth stylusra emlékeztetnek. Nagyszerűen van reprezentálva a quarcz-család, mely az egész nagy teremnek hosszfalát foglalja el.

A jégtiszta kristályoktól kezdve a rózsaquarczon és amethysthen át, látjuk az átmeneteket a füst és korom színű quarczig a morionig, legváltozatosabb válfajokban. A chrysopras, chalcedon, jaspis, szarukő, agát igen jól van képviselve, köztük sok hazai termék. A legbecsesebb azonban a nemes opal, a sárosmegyei Vörösvágásról, mely szépség tekintetében győzedelmesen versenyez a mellette levő ausztráliai és mexikói Queretároról származó opalokkal; a hyalith és a félopalok berekesztik a sorozatot. A silikatok közül az amphibol és augit-családok tagjai az asbesttel együtt kiválót mutatnak fel, míg a beryllekhez tartozó remek smaragdok rendkívül becses díszpéldányokkal vannak képviselve. E terem középhelyét foglalja el huszonöt tableaux-alakban összerakott ékkő-csoportozat, míg ezek előtt három szekrényben igen nagy ásvány-díszpéldányok vannak elhelyezve; köztük egy antimonit-csoport Japánról, aragonit Eisenerczről, aragonit Urvölgyről, wolnynek Rozsnyóról és a «nagy apó», egy óriási két mázsát meghaladó a svájczi Tiefengletscherről származó fekete quarczkristály. Végre még megemlítem, hogy e teremben a leghíresebb gyémántok, minő p. a

Kohinoor, a Regens, az Orlow stb. hű mintái vannak kiállítva.

A III. terem tárja fel előttünk a gránátokat a legkülönbözőbb színekben, ezek közt egész fehéreket, vöröseket, feketéket és zöldeket Szibériából.

Az epidot nagyszerű példányokban található, ép úgy mint az axirit és a háromszínű cordierit. A csillámok mellett látunk pompás sötétszínű, mult századbeli «Lapis lazuli» tömböket, és a sokszínű labradoritot. A földpátok, köztük a zöld amazonkő és a ceyloni holdkő igen is feltűnnek.

A turmalinból vannak a feketén kívül még a gotthardi zöldek és a szibériai vörösek.

A topazok rendkívül becses példányokban vannak képviselve és pedig: színtelen, sárga, kék és zöldszínű fajokban. Gyönyörű smaragdzöld színű a kirgiszpusztai réz-smaragd.

A zeolithok közt föltűnnek a csillogó rózsa és zöldszínű apophyllitek, Harzhegység és Indiából, ezekhez sorakoznak a tömör réztartalmú silikatok.

E terem belső részében áll a két meteoritszekrény, mely a nagyobb meteorköveket és a vasakat tartalmazza; ezek más helyen vannak méltatva.

A IV. terembe szemünkben tűnnek a gyönyörű apatitek, a zöld ólomérczek, és némely igen ritka phosphat, mint a herderit és wagnerit. A libethenit Libethbányáról és a szintén onnan származó pompás zöld, mérges embroit, gyönyörű kristályodott példányokat mutatnak fel. A sugaras wawellit mellett elhaladva, a szép fényes zöld urancsillámra és a sárga ólomérczre találunk, melynek az utolsó időben Arizonában lelt hajnalpiros példányai a legszebbek közé tartoznak, a mit eddig látni lehetett. Ugyanazt lehet mondani a yumi piros vanadinitekről, melyekből két nagy díszpéldányt sikerült nyernünk. A sulypát baryt megint hazánk ásványkincseit tárja elénk, míg a létező legszebb égkék cölestinek Urvölgyről valóban páratlanok. A gypsz hatalmas nyílalakú kristályokban a szibériai vörös ólomércz mellett van elhelyezve, a mely után nem sokára következik a rézrozsdaszínű urvölgyit, hasonnevű helyről és az újmoldovai kék bársonyércz.

A calcitok, mészpatok remek példányokban vannak, úgy szintén a dolomit, és a málnaszínű bodoctrosit Kapnikbányáról. Nagyszerűek az aragonitok, a fehérólomérczek, az azuritek és a malachitek, melyek után következnek a borostyánkő, hegyi kátrány és a szenek.

A terem közepét három középszekrény foglalja el, a melyekben a herczeg Eszterházy gyüjteményéből eredő darabok vannak ideiglenesen elhelyezve.

*

Ezen átnézetes vázlat csak gyönge fogalmat ád ásványgyüjteményünk gazdagságáról és szépségéről, a ki helyesen akarja azt méltatni, annak meg kell tekinteni e jó hírnevű gyüjteményt, — én és tiszttársaim mindig szivesen fogjuk látni.

Végre megjegyzem, hogy a föntebbiben az ajándékozókról meg nem emlékeztem, hiszen minden sorban kellett volna Semsey Andor nevét ismételve említenem. *Krenner.*

NÉPVÁNDORLÁSKORI ARANYGYŰRŰ

eleje gránátkövekkel

AZ ŐSLÉNYTANI OSZTÁLY ÉS ANYAGÁNAK SZERZÉSÉRŐL.

A magyar nemzeti múzeum két termében földünk történetéből van egynéhány betű kiállítva. Hyeroglifák ezek, melyekhez előbb a kulcsot kell megszerezni, hogy érthetőkké váljanak. Nem csoda tehát, hogy a nagy közönség egykedvűen halad el az itt kiállítottak mellett, legfeljebb egy-egy nagyobb darab fölött bámulatának adván kifejezést, pedig van közöttök sok, mely földünk történetének ismeretéhez hathatósan hozzájárult.

Értem ez alatt az ásvány-őslénytani osztály őslény-anyagát.

A termek egyike földünk történetének harmadik és negyedik szakaszában, egy darab kivételével, hazánk területén élt és valószinűleg már az ősember kortársát tevő nagyobb állatok maradványait tartalmazza. Ezek közelebbi vagy távolabbi rokonai még mai nap is élnek, csakhogy a kihalt ősök tetemesen nagyobbak voltak, mint utódaik.

Itt látjuk a vastagbőrüek csoportjából az elefánt rokonának, a mammuth (Elephas primigenius)-nak egy száz példánynál többre menő fogsorozatát, melyben nemcsak a legkülönbözőbb korú állatok fogai, hanem a fogváltás különböző stádiuma is képviselve van. A lazább összetartású csontok is szép számmal vannak meg, csigolyák, bordák, óriási lábszárcsontok, medenczecsontok, lapoczkacsontok, sőt még az igen likacsos keresztcsont egy teljes példánya is van. Több példány van azután az agyarakból, melyek egyike-másika birtokosának óriási nagyságára enged következtetést vonni.

Gyérebbek a gyapjas orrszarvú (Rhinoceros tichorchinus) csontmaradékai. Ez állatból kiválóan szép három fej.

A házi állataink elődjéből az őstulok (Bos primigenius)-ból van egy gyönyörű szép fej, melyet Bubics János püspök úrnak köszön a múzeum. A Bos priscus koponyák homlokrészeiből két épen kivül egy egész sorozat van.

A szarvasok családja a gímszarvas (Cervus elaphus) a Cervus alces és a skót szarvas (Cervus megaceros) koponyák és több agancsai által van képviselve.

Ezen csontmaradványok kevés kivétellel a nagy magyar alföldről, főképen a Tisza és Duna mentéről, de magukból a folyókból is kerültek, nem egy halásznak reményét gazdag fogásra meghiusítva, midőn a nehéz hálót felhúzva, hal helyett e tárgyakat találta benne. Hogy az ily tárgyak nem ritkán azután a boszú áldozatának esnek és megsemmisittetnek, az természetesen magától értetődik.

Külön csoportban vannak kiállítva az igriczi barlangot lakott állatoknak többnyire koponyái; ilyen a barlangi medve (Ursus speleus), a barlangi hyéna (Hyæna spelæa), a barlangi kutya (Canis spelæa) és végül egy igen ritka barlangi macska-faj (Felis spelæa) gyönyörű koponyája.

Gazdagsága által kiváló a gyüjtemény földünk keletkezésének harmadik epochájában élt mastodonok fogaiból.

A teremnek födiszét azonban a középen álló két majdnem teljes óriás barlangi medve csontváza és egy hasonlóan majdnem teljes mammuth-koponya teszi. Az előbbiek egyike azon tárgy, melyről megemlítettem, hogy nem hazai, ez a morva sloupi barlangból ásatott ki, de itt állíttatott fel; a másik az oncsászai barlangból került és már felállítva jutott hozzánk. Mindkét példányt Semsey Andor úr bőkezűségének köszöni múzeumunk.

A mammuth-koponya a Tiszából lett kihalászva.

A második teremben földünk különböző rétegeiben és kőzeteiben előforduló jellemző kövületek vannak kiállítva, még pedig chronologicus sorrendben. Szem előtt van tartva, hogy hazánkban előforduló rétegek faunáiból legyenek kiállítva, de összehasonlításul és áttekintésül Európa más álla-

maiból is állíttattak ki sorozatok. Azon rétegekből, melyek nálunk teljesen hiányzanak vagy melyek biztosan még kimutatva nincsenek, csakis a külföldről származó anyag van kitéve.

*

Szép az ilyen gyüjteményt nézni, ha már összehordva, elhelyezve az anyag megtekinthető, de engedje meg a t. olvasó, hogy néhány szóval ecseteljem hogy mint kerül a legtöbb darab — eltekintve az ajándékozottaktól vagy vásároltaktól — a múzeumba és mily megmunkáltatáson megy keresztül, míg kiállíthatóvá válik.

Az illető egyén, ki ilynemű tárgyakkal tüzetesen foglalkozik, rendesen a geologiával is kénytelen foglalkozni, ezt pedig a szobában mívelni nem lehet, arra a szabad ég alá kell menni, azaz ki kell excurálni. Egy ily excursiohoz azonban előkészületek is szükségesek; megvizsgálandó első sorban a geologus legfontosabb szerszámának jósága, a kalapács, mert ha ezen a legkisebb hiány mutatkozik, az excurión magán ezen hiány bizonyosan megboszulja magát és midőn talán a legérdekesebb ponthoz érnénk, csötörtököt mond, eltörik a nyél, vagy elpattan a kalapács maga, véget vetve minden további kutatásnak. Második kellék: a vidékről egy lehetőleg hű térképnek megszerzése, hogy minden látott dolog azonnal feljegyezhető legyen, szükséges az orientálásra azonfelül egy compass, egy háló, melybe a gyüjtött anyag elhelyezhető legyen és azonfelül az anyag gondos becsomagolására kellő mennyiségű vatta és papir. Előnyös jó lábbelit de nem jó ruhát felhúzni. Végre elmaradhatlan az esernyő, nem annyira a magunk, mint a gyüjtött tárgyak megóvására az eső ellen.

Igy felfegyverkezve, egy szép tavaszi délután ki lehet indulni, menjünk talán a vörös boráról országszerte ismert Sashegyre. A pesti oldalról a plébánia-téri csavargőzössel Budára vitetjük magunkat. A városban, hol az utczák kövezve vannak és minden be van építve, megszűnik minden geologizálás, elhagyva azonban a Hadnagyutcza végén a várost, már a szőllőkben körültekintünk, hogy milyen anyaggal lehetne itt dolgunk, minden útba ejtett kis feltárást megfigyelünk. Útunkban a budai vasút alagutjának éjszaki száját érve, a bevágásban a budai márgát látjuk feltárva s miután ennek megfelelő cserepeit már a szőllőkben is constatáltuk, kijelöljük térképünkön a várostól idáig a budai márga előfordulását. Tovább haladtunkban, nagy örömünkre, az elhagyott budai temető sarkával szemben az út szélesbítése czéljából nem rég a mart egy részét elhordották, itt is ugyan még a budai márga van meg, csakhogy hozzá férhető helyen és eredeti fekvésben. Jó melegen süt a nap a hátunkra, az egyik darabon láttunk azonban egy kis részletet, mely talán egy kövületből származhatott, tehát rajta! egyik darabot a másik után szétverjük. Lehet, hogy harmincznak, negyvennek a szétdarabolása eredményre nem vezet, de talán a negyvenegyediken azután találunk egy példányt, oly szépet, mely elfelejteti a meleg hát kellemetlen érzetét, valamint a kellemetlen érzetet a karban az igénybe vétel által. A darabot rögtön bepakolva, hálónkba helyezzük. Itt a munka még csak hagyján volt, mivel a márga nem igen kemény kőzet. Útunkat folytatva, felmegyünk a Sashegy déli oldalára, megfigyelve útközben a márga és a Sashegy legmagasabb részét alkotó dolomit határát. Az utóbbiban szintén nézünk kövületek után. Itt a munka azonban már jóval nehezebb, mert a kőzet keményebb, szivósabb, a kövület benne pedig igen ritka; kalapálunk, törünk, de hiába, siker nem koronázza fáradozásainkat; már tovább akarunk menni, midőn az egyik kiálló sziklán egy gyanus részt veszünk észre, újult erővel és kitartással hozzá fogunk e rész kifejtéséhez és ime meg van a siker, ki került egy kagyló. No ezt rikaságánál fogva, igen óvatosan kell becsomagolni! S így megy ez tovább. A hol a márgát már kissé szétesve azaz mállva, vagy a kis czelli tályagot

útközben érjük, viszünk a netán benne előforduló górcsövi kicsinységű állati maradványok vizsgálására is próbákat. Így lassan-lassan megtelik a hálónk, de érezzük a magunkra rakott anyag súlyát is, úgy hogy gondolnunk kell a hazamenetelre. Eltekintve a jegyzések kidolgozásától, míg azok élénk emlékezetünkben vannak, a gyüjtött anyag további megmunkálása szükséges; itt-ott a hol egy kövületből csak egy rész látszik ki, a többit óvatosan ki kell præparalni, mit a szükséghez képest majd tűvel, majd keményebb kőzetből vésővel lehet kifejteni. A górcsövi alakok vizsgálására az anyagot iszapoljuk azaz munkakímélés szempontjából a vízben úszó könnyű részeket eltávolítjuk és csak igy fogunk a kiszedéshez. A munka utolsó része azután az identifikálás más már ismert alakokkal, vagy ha még ismeretlen, annak leírása és végre a gyüjtemény részére való aquirálás.

Az ismertetett kellemetlenségek természetesen csak fokozódnak, ha a kirándulás hosszabb időre terjed, vagy ha oly vidékeken történik, a hol testünk táplálására szükséges élelmet is magunkkal kell vinni, miután vagy egész nap emberi lakot nem érünk vagy a hol még drága pénzért sem lehet kapni semmit. *Franzenau Ágoston.*

VEGYÉSZET A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN.

Mit csinálunk mi?

Néha megesik, hogy regény, beszély vagy valamely más szépirodalmi mű helyett a közönség kezébe oly értekezések kerülnek, melyeknek czímei «Vegytani dolgozatok» vagy «Elemzési közlemények», s ha a laikus ezen értekezéseket lapozgatja, azt látja, hogy nagyrészt számokból állanak, e rövid számok azonban néha hetekig, hónapokig sőt évekig tartó fáradságos munka eredménye.

Így van ez az ásvány-elemzéssel foglalkozó vegyésznél is; s itt legyen szabad néhány szóval vázolni azon eljárást, melylyel a vegyész az ásványt megvizsgálja.

Miután a krystallographus az ásvány krystályainak alakját, rendszerét, optikai viselkedését megállapította, a tiszta anyag egy részételemzés végett a vegyésznek adja. A vegyésznek most föladata, megtudni mily alkotó részekből áll az ásványés mennyi van minden alkotó részből jelen.

Erre az ásványt igen finom porrá töri s egymásután alkalmazza vegyi szereit és azon jellemző változásokból, melyeket e szerek az ásványon létesítenek, megtudja mily elemekből van az összetéve. Ezen eljárást minőségi elemzésnek nevezik.

A mennyiségi elemzésnek föladata a kimutatott alkotó részeket mennyiségök szerint meghatározni. A vegyész itt már pontosan leméri az elemzéshez vett ásványport, az alkotó részeket kipróbált módszerek szerint egymástól elválasztja s minden leválasztott alkotó részt kellő kezelés után ugyancsak pontosan megmér. Az így nyert adatokból azután kiszámítja az ásvány százalékos összetételét, ebből pedig számítás útján meghatározza azt, a mit az ásvány képletének szokás nevezni.

Ha a vegyész elegendő, azaz egy lencse vagy borsó nagyságú anyagot kap, akkor megelégedve örül, a legtöbb esetben azonban csakis porszem nagyságú morzsát szolgáltatnak át neki a ritka portékából. Ekkor természetesen egész haditervet kell kigondolnia, hogy e becses parányi szemecske a sok operáczión, a melyen átmegy veszendőbe ne menjen és alkatrészeit megvallja. Mily kedvezőbb helyzetben van, ha a régiségtár bronzait elemezheti, ott az anyagbőség egy egész grammot sőt sokkal többet enged át a vegyész

vizsgálódásának. De ha mégis kicsi a próba, a vegyész akkor sem esik kétségbe s ha nem is mennyiségi, de minőségi meghatározást mindig tehet azon módszerek alkalmazásával, melyeket kitünő természetbúvároknak köszönünk.

Bizonyára igen sokan gyönyörködtünk már a tűzijáték sziporkáinak színpompájában. Ezen színes sziporkákat azon elemek izzó gőzei okozzák, melyeket igen sok ásványban mint alkotó részeket találunk. Így a natrium vegyületei sárgára festik a lángot, a strontium lángfestése piros, a bariumé zöld stb. A vegyész tehát a színtelen gázlángba tartja szűken kimért ásványát s megfigyeli a lángfestést, de ezzel sem elégszik meg s hogy megtudja nincs-e több lángfestő elem az ásványban, azt a színkép-elemző készülék (spectroscop) prismája előtt a lángba tartja s a keletkezett színkép sávjainak minőségéből megtudja, vajjon csak egy vagy több s mely lángfestő elem foglaltatik az ásványban.

De az ásványok ezen elemeken kívül más alkotó részeket is tartalmaznak s ha kovasavval vannak vegyülve, akkor ezeket vagy a Boricky vagy a Behrens megállapította mikrochemiai módszerrel határozza meg.

Boricky silicium fluorsavval bontja szét az ásványszemet, beszáradás után a keletkezett igen apró krystályokat mikroscoppal vizsgálja s azok alakjából meghatározza miféle alkotórészek vannak az ásványban.

Behrens fluorsavval és kénsavval bontja föl a kovasavtartalmu ásványokat, elbontás után a maradékot vagy vízben vagy valamely savban oldja, ezen oldat minimális cseppjeit vagy magukban, vagy vegyi szerek hozzáadása után krystályodni hagyja és a keletkezett krystályok mutatják, miféle alkotó részek vannak az ásványban.

Ha végre az ásvány az érczekhez tartozik, akkor a vegyész Bunsen «Flammenreactionen» czímű művecskéjében leírt módszerekhez folyamodik. Ezen módszerek lényege, hogy az ércz néhány porszemét — vagy szódával keverve szénrudacskán a redukáló lángban fémmé redukáljuk és a fémgolyó physikai és vegytani sajátságai megalapítják a fém minőségét, vagy pedig ha az illető fém illékony, úgy azt a láng fölé tartott porczellán csésze alján mint verődéket felfogjuk s vizsgáljuk.

Végre az érczport asbest-szálon az úgynevezett oxidáló lángba tartjuk a keletkezett illékony termékeket szintén porczellán csészén mint verődékeket fogjuk föl. E verődékek színéből s egyéb sajátságaiból kitudjuk, miféle elemből származtak.

Mind e módszerek eleganciájuk és azáltal is tünnek ki, hogy segítségökkel egy milligramm vagy tört részeinek megfelelő ásványmennyiséggel lehet minőségi meghatározást tenni.

Ezen leírás nem adja ugyan képét azon hosszadalmas munkának és fáradságnak, melybe egy ásvány mennyiségi elemzése kerül, de tájékozásul annyit megjegyezhetek, hogy egy kissé complicált ásvány elemzése néha heteket vesz igénybe. A közönség elibe kerülő eredmény azután rövid, szűkszavú, azért tudom, örömmel megbocsátják nekem, ha most sem írok többet.

Budapest 1888 jan. 24.

Loczka József,
m. nemz. múzeumi vegyész.

ERRŐL IS, ARRÓL IS.

Egy kristallographus tárczája.

Már látom, a világ sora megváltozik! Eddig mi raktunk ki egyetmást, most pedig mi kerülünk ablakba. Ez még hagyján, hanem mikor a kristallographus tárczát kezd írni, az már több a kettőnél. Pedig ez így van, csak tessék ezt a czikket megolvasni, meggyőződhetnek róla. Az én mesterségem a kris-

tallographia, a legszárazabb tudomány a nap alatt. Ezt ugyan én nem mondom, hanem fájdalom, az emberek nagy része. Boldogult Hegedűs Kandid Lajos, miniszteri tanácsos maga mondotta, hogy az ötvenes évek elején, életének legválságosabb és legszomorúbb szakában a kristálytanhoz fordult — enyhülésért. Búját baját elfeledte, de a kristályokkal azután nem igen gondolt. Ismerőseim már eleget faggattak, hogy mit tudok én azokon a kristályokon nézni, azt, hogy mire jó ez a tudomány, nem is említem már, annyiszor kérdezték. Ha igen óhajtják mindezeket tudni, kívánom, ne engem kérdezzenek, mert annyi szépet meg jót találok mondani erről, hogy talán kedvet is kapnának. Ezt pedig az eladó leányok meg a férjes asszonykák bánnák a legjobban meg. Hogy miért, azt az én kis feleségem jobban megmagyarázná, mint én. Elmondaná, hogy a kristallographus ember elveszett az egész világra, az mindig a kristályokat bújja. Ugyan mit lát rajtok? Az kristályokkal ébred, azokat eszi, talán még issza is, és ha igen jókedvű, hát a feleségét a legszebb kristálylyal hasonlítja egybe. Pedig az még sem járja, mert hiszen a kristályokon kívül szerencsére más is van a földön. Szörnyűség, de igaz, hogy volt idő, mikor magam is irtóztam a kristályoktól. Egyszer álmomban egy nagy calcitkristály a gyüjteményünkben megelevenedett! Tetszik tudni, ez a plebejus matéria, az úgymondott szénsavanyú mész, olyan hegyes, szúrós formában terem, a mit skalenoédernek hívnak. (Közbevetve megmondhatom, hogy egy öreg bátyámnak annyira megtetszett ez a név, hogy egy délután mindig ezt hajtogatta.) Hát kérem, egy ilyen skalenoéder megelevenedett, és a polczról, békességes pihenő helyéről, lekívánkozott és egyenesen nekem haladt. Bágyadt csillogása, a mit zsíros üvegfényességnek szokás nevezni, — tehát nem valami kiváló derék dolog, — mindinkább elevenedett és ragyogó gyémánt-fényességre vált. Sárgás színe lángolni kezdett, és az én jámbor calcitom egyenesen a torkom felé rohant, hegyes végével mint valami nyárssal előre. Én megvallom, csakúgy mint a többi nem-kristallographus, békés biztos helyen igen bátornak ismerem magamat, hanem ez a szörnyű támadás még a nagy Hanyt is elfeledtette, a ki mint tudni méltóztatnak, a kristályok törvényét kiderítette, még pedig ugyancsak egy, de ennél okvetlenül szelidebb calcit-kristályon. Rohantam én egy kristallographushoz sem illő ijedtséggel tova, hanem az az eleven szúrós jószág mindig sarkamban volt. És ha nem álmodom, a torkomat át is döfi, hanem így az volt a szerencsém, hogy nem volt ideje hozzá, mert fölébredtem. Izzadtam pogányul, és ma sem tudom, hogy mikép álmodhattam ilyent épen én! Azóta azt a calcitot bizonyos viszszaemlékezések nélkül viszont nem láthatom, és ha már a «Magyar Salon» ez a száma a múzeumé, megmondhatom azt is, hogy mind e mai napig ott van a gyüjteményünkben, láthatja akárki, pedig megboszulhattam volna magamat rajta. Egy gyenge ütés, és a calcit szépen meghasad, elveszti szúrós formáját és köpczössé válik. Hanem én ezt a calcitot nem bántottam, hasogattam én egyéb kristályokat eleget. A kristályok hasogatása igen kellemes mulatság, egyetlen a maga nemében, mert olyan sík lapokkal semmi sem hasad, mint épen azok. Van is módunk a kristályok mindennemű kiválóságával megismerkedni, mert ásvány-gyüjteményünkben a szebbnél-szebb kristályok csak úgy hemzsegnek.

Ime láthatják, alig írok tíz sort, már is mennyit kristályoztam. Pedig az, ki azt hiszi rólunk, hogy mi mindig a kristályokat vizsgáljuk, okvetlenül csalódni fog. Ép úgy, mint azok a jó Borsodmegyeiek, a kik nemzeti múzeumi segédőri rangomról azt vélték, hogy én voltaképen csak a port törölgetem a múzeumban, notabene ezt is csak második kézből. Nem igen látszik rajta, mondogatták, és én maig sem tudom, bókoltak vagy gúnyoltak-e. Nálunk a múzeumban minden kabinet-darab, —

mondottam én, felvilágosításul, — hát csak elhihetik, hogy az őrizők sem lehetnek aféle jött-ment emberek. Pedig hány jövevény fordul meg nálunk! Mikor tél van, akkor a melegedők, nyáron az unatkozók, szüretkor a tanuló ifjúság, Szent-István napján a kéjutas Magyarország! Ekkor az egész múzeum nyit, délelőtt, délután, néha három napig. Ilyenkor legjobb dolga van a mi kapusunknak. A sok bot, paraplé, kosár meg egyéb attributum valóságos özönnel kerül a polczra, és mikor Kovács bácsi úgy az ünnep után a «Zöldiké»-be ballag, az aprópénz a kabátja féloldalát ugyancsak lehúzza. Hanem hát ez is csak olyan múzeumi «tracscs», mint mondani szokás, mert kötelességem kijelenteni, hogy ezt a dolgot én magam nem láttam soha. Az a mi szerencsénk itt a múzeumban, hogy nőtársunk nincsen, mert tessék meghinni, néha a pletyka is virágzik közöttünk és félek, hogy még az asszonyok tanulhatnának tőlünk. Ez ugyan a megszokott udvariatlanság a nők ellenében, de hát a kristallographus is ember, és ezért ne tessék megneheztelni reám. Pedig ha én úgy igazán pletykázni akarnék, sokat elmondhatnék rólunk. Tudom, ezért nem hívtak meg bennünket, múzeumi segédőröket is a múzeum ügyeit vizsgáló bizottságba, féltek, hogy sok mindenfélét el találunk mondani. Kötelességem kijelenteni mindjárt, hogy mi csak a jó dolgokat halljuk és tudjuk meg, a rosszak nem jutnak el hozzánk és a mi felvilágosításaink csak annyiban válhattak volna kellemetlenekké, mert ha az érdem jutalmazandó, akkor a bizottságnak a legkülönfélébb jutalmakat kelletett volna kieszelni.

Igy hogy csak példát idézzek, meg hogy a demokrata iránynak is hódoljak, nálunk a szolgák is jobb sorsra méltó emberek. Bizonyára nem hallottak még a pléh-zsebekről. Látják, ez is múzeumi dolog. Volt ott egy szolga, a kit a magyarok Istene annyi gyermekkel áldott meg, hogy a legutolsó fiával az Árpád-házat az apa szerencsésen kivégezte. (Hogy félre érteni ne méltóztassanak, megmondom miért. Nemzeti, hazafias észjárással ugyanis fiait sorban a magyar királyok nevére kereszteltette, és így jutott el az utolsó fiúnál II. Endréhez.) A múzeumi szolgák fizetése akkor még talán a mainál is csekélyebb volt, úgy hogy szegény feje tisztességes mellékkereset után kellett hogy nézzen. Takarítónak szegődött a délutáni órákban egy előkelő házhoz. Itt inveniálta a pléh-zsebet, mert ebben hordta haza naponkint az ott kapott ételmaradékot. «Pléhes Jóskát» még az idősebb mai szolgák is, legalább híréből ismerik. A maiak egészen más emberek, más is most a világ, és ha nem tudnám, hogy köztünk marad a dolog, el se mondottam volna a pléh-zseb történetét, nehogy még pert akaszszanak a nyakamba. Mai szolgáink között sok nem sejtett egyéb tehetség lappang. Csak egyet súgok még meg, egy drámaíró is van közöttük, a kinek darabjait hogy még elő nem adták, azt tessék meghinni, nem az ő hibája. Én tudom, mert olvastam műveit. Ez az ember versel is, legutóbb egy üveglapra írt egy pattogó-olvadós verset, természetesen «Hozzá». Pedig van vagy hét gyermeke, de azért valóságos kékszakáll a — papiroson.

Hát még a segédőr urakról mennyi mindenfélét lehetne mondani! De rólunk nem szólok, hisz azt már annyiszor hallottuk, hogy mi mindannyian «fiatal tudósok» vagyunk, hogy előbbutóbb elhiszszük magunk is. Nem is olyan rossz dolog ez, mint az első pillantásra látszik. Csak az a kár benne, hogy az már nem érzi, a ki maga is benne van. Bezzeg érzi az, a ki még nincs a múzeumban. Mikor én sok évekkel ezelőtt egy jó barátommal az ásványosztályba mentem, hogy egy nagy ritkaságnak vélt — különben teljesen közönséges és hitvány kavicscsal a gyüjteményt gyarapítsuk, hivatalbeli megelőzőim egyikéhez utasítottak. Könyvekkel megrakott szobában, terjedelmes íróasztala mellett ült e férfiú. Nagy komolysággal nézegetett mindenféle köveket, hümmögött közbe-közbe és

mi, Szegedről akkortájt alig hogy a fővárosba került két alföldi suhancz, tisztességesen megkomolyodtunk és közelébb vonultunk egymáshoz, mikor a segédőr úr olyanféle szemmel pillantott reánk, mint a hogy követ vizsgálgatta. Azt hittük, ez most szentül tudja, hogy alig nyolcz hete kaptuk meg az «érettségit», a magas tetejű kalap daczára. Hanem hát a mint végig nézett rajtunk, arcza kiderült és mi meggyőződtünk, hogy elvégre ő is ember, pedig rengeteg tudósnak kellett lennie, ha ennyi tömérdek ásvány meg könyv mind a fejében van, mint a mennyi környékezte. Alig mertük a mi dísz-kavicsunkat szégyenkezve kezeihez adni. Hanem ő figyelmesen megnézte, neveinket fölírta, megköszönte és a mint láttuk, igen jó helyre el is tette. (Megvallom elannyira, hogy én azóta sem akadtam reá.) De ez nem volt elég, oktatással is szolgált. Fölvett asztaláról egy sötétszürke kődarabot, a melyen valami veres-barna krix-krax mutatkozott, és megmagyarázta, hogy íme lássuk, ez egyike a legrégibb orgános maradványoknak, melyeket a föld legidősebb rétjeiben találni. Megnéztük ámulattal, és dolgunkat végezve nagyot lélegzettünk ám, mikor a sok kő közül a kert üde levegőjére kerültünk. Mondhatom, kevés dolog imponált nekem akkortájt jobban, mint ez a múzeumi látogatásunkkor szerzett tapasztalat. És ha valaki azt mondja, hogy idővel én leszek az a köves-könyves férfiú, bizony azt mondom rá: lehetetlen. Oly kiváló volt nekünk az akkori segédőr!

Bezzeg a mai segédőr már más fán termett. Tessék, maradjunk csak nálam. Nyikorog a folyosónk ajtaja, jön valaki. (Nálunk ugyanis az ajtók mind irgalmatlanul nyikorognak, ez a legjobb óvószer, hogy titokban be ne surranjon senki. Egy újdonsült szolgánk egyszer az ajtó-sarkakat gondosan megkenegette és az sem volt az utolsó problémánk, hogy mikép nyikorogjon most már a jól megkent ajtó.) Halljuk a lépéseket és a gyakorlás már mesternek avatott, mert a házbelit meg tudjuk különböztetni csak erről is az idegentől.

Tehát idegen jő. Útjába kerül a szolga és bevezeti hozzám. Valami gymnasiumbeli tanuló, a ki ajándékot hozott. Alig hogy megvárja, míg én a kellő komolysággal kezembe veszem, megmondja ő azt, hogy az egy igen becses ásvány, milyen, ő azt hiszi, aligha van még a múzeumban. No, tessék most már a rengeteg tudományt elővenni, hogy ennek a fiúnak imponáljunk. Ha azt mondom, haszontalan darab, ő bizonyára nemcsak hogy el nem hiszi, de vitázni fog velem. Ha becsesnek jelentem ki, akkor megmásítanám a tudományt, pedig ha mai nap már sok minden szabad, ez az egy semmi körülmények között sem szabad. Nem szólok tehát semmit, felírom a nevét, megköszönöm mint illik, és azután szélnek eresztem. De tudom, hogy nem imponáltam neki.

Megtörtént már az is, hogy Radegundból hozott egy akkori országgyűlési képviselő egy ajándékot hozzánk. Ő már szóhoz jutni sem engedett, maga magyarázta az ajándéktárgy becsét és utoljára is kivett a tárczájából egy krajczár nagyságú: teljesen közönséges csillám-lemezt! A kinek tetszik, ma is megmutatom, ott van a fiókomban.

A múzeum nálunk egy örökös programm, a melyről adandó alkalommal nem szokás megfeledkezni. Ime most is a tapétra kerültünk. Volt így ezelőtt egy internationális gyülekezet nálunk, a mely a múzeumban ülésezett. Az idegen tudósok sorba járták üres idejökben az egyes osztályokat és mi örömmel magyaráztunk, mutogattunk mindent, pedig ez nem mindig a legkellemetesebb mulatság. Hozzánk egy délelőtt egy alacsony, zömök emberke jutott, a ki németül beszélt ugyan, de tökéletlenül, a francziával sem volt jobban ismerős. Hogy hogy nem, én kalauzoltam. Megmutogattam minden kiválóbb tárgyunkat, vagy egy jó óráig mértem vele együtt a termeknek szélét, hosszát. Utoljára is a végéhez jutottunk. Ez volt a legszebb az egész dolog-

ban. Meggyőződtem, hogy én hiába rontottam tüdőmet, vendégem kongresszusi tagsága daczára az ásványok iránt nemcsak hogy alig érdeklődött, de sőt alig érthette meg szavaimnak felét. Mikor pedig elváltunk, udvarias mozdulattal tárczájába nyult, én névjegyet vártam — azt is akart adni, csakhogy olyant, a melyen az osztrák-magyar bank aláírása olvasható. Ez nem lett volna a legutolsó kitüntetés nekem, és ma is sajnálom, hogy nem fogadtam el, mert legalább jó napot csináltam volna az akkori szolgánknak.

De talán elég is már rólunk ennyit fecsegni. Van a múzeumban egyéb dolog is. Ott vannak például az invalidusok, magyarul «hadastyánok». Ezekben mi megmagyarosodtunk. Évekkel ezelőtt Nagyszombat küldötte a rokkant katonákat a közös ármádiából hozzánk, ma pedig a 48-as honvédek ügyelnek a t. cz. közönségre. De meg kell vallanom, a császári vén katonák ügyes legények voltak, és magyarjainkon a sor, hogy nyomukba lépjenek mielőbb. Ki ne ismerte volna ezeket az öreg harczfiakat, lógó kardjukkal, szürke ruhájukkal! Mikor kilencz óra előtt a múzeum felé haladtak, csak úgy zörgött a sok mankó a kövezeten. Ott ment a kövér őrmester legelől, világos bizonyság arra, hogy az úr az invalidusoknál is úr. Utánna koczogott a többi. Az a hosszú fekete bajszú, féllábú huszár, a kit életében, a lába elvesztén kívül bizonyára csak két dolog boszanthatott. Az egyik az, hogy ha a huszár is invalidus sorba kerül, a bakától már nem különbözik, nincs különbség ekkor az uniformisban. A másik meg az a keserves tapasztalás, hogy az invalidust is csakúgy megcsalja a szerelem, mint akárki mást! Ez a még fiatal legény vagy 70 frtot kuporgatott meg krajczáraiból magának. Úgy látszik szive választottjára evvel is hathatott, mert a fáma egy csinos leányzóról beszélt, a ki a huszárt az invalidusban is megbecsülni tudta. Egyszer aztán az idillből nem maradt más, csak az invalidus maga, elannyira maga, hogy még a 70 frtja is hiányzott.

Ott volt köztük a jó öreg Balog bácsi is. Mezőkövesdi emberséges matyó, jobb napjaiban takács-mesterember. Valami pléh a mellén azt beszélte, hogy katona-korában sokat hadakozott az öreg és került vénségére, a mint hogy illik is, az invalidusok közé. Mondhatom, a legtekintélyesebb volt az egész rokkant csapatban. A gyermekek mindig csak az orrát nézték az öregnek, mert ebből szegénynek bőven kijutott. Az én kis fiam igen megszerette, mert az öreg, ha jó kedve volt, kihúzta a tokból tükörfényes kardját és a gyermek kezébe adta, azt a lánczos-lobogóssát. Hanem egyszer igen szomorúan üldögélt nálunk, csütörtöki napon, a mi nagy quarzkristályunkkal szemben. Meg nem állhattam, hogy meg ne kérdjem

KISZOLGÁLT OROSZLÁNOK.

az öreget. — Nagy az én bajom, — mondá. — Tetszik tudni, az ilyen öreg embernek nagyon elkel már egy kis erősítő. Hát ittam is naponta. Nem sokat, de legalább egy-két pohárral. Hanem most már ezt sem tehetem, mert a mint bort iszom, mindjárt elkezd hízni az — orrom! — Megvigasztaltam az öreget, mondván, hogyha hízik is az orra, ne bánja azt, csak igya meg a maga pohár borát azért. Notabene az öreg gyüjteményünkben sok mindenfélét ismert és kérdő látogatóknak jó kedvvel magyarázgatott is. Van nálunk egy százévig meszes vízben volt hordó, melyet a leülepedő mész ujjnyi vastagon bekérgezett. Mondanom sem kell, hogy ennek mindig sok nézője akadt. Vidéki magyarok igen nagy érdekkel nézték, meg-megtapogatták és fejet csóválva ballagtak tovább attól. Egy csapat egyszer az öreg Balogot kérdezte meg, hogy hát voltaképen mi légyen ez a hordó. Az öreg azután megmagyarázta, hogy az az igazi borkő, a mi azon a hordón van!

A gyüjtemény rácsos ajtaja előtt a második emeleten nálunk egy nagy czethal állkapocsa van. Ezt a közönség rendesen bordának véli és természetesen szörnyűködés nélkül senki sem megy tovább. Hanem van ott a közelben néhány vékányi nagy, gömbölyű kő, úgynevezett konkrécziók is. Erről kevesen tudnak vélni valamit. Valaki mégis megkérdezte egyszer az invalidustól, hogy mik e roppant nagy golyók. Az aztán meg is magyarázta emberül. — Ezek — úgymond — annak az állatnak szemei, a melyé az a nagy borda! — Ez a magyarázat már annyira elterjedt, hogy akadtak hitetlen Tamások is, kik megkérdezték mégis, hogy hiszen hát a szem mégis csak nem csont mint a borda, hát hogy vált az kővé? «Az idő, kérem alássan, az a tenger sok idő,» volt az okos felelet.

A múzeumi könyvtárt látogatók is bizonyára emlékeznek még arra az invalidusra, ki a ruhatárnál ügyelt. Jól ismert, megszokott emberek voltak ezek, mondhatnám közöttük a legtöbb magyar. Mikor szépen a nyitási napon helyeikre vonultak, a közönség változása szerint álmosodtak el. Ha élénkség volt a tárban, apró szemeik elevenen tekintgettek ide-oda, de úgy 12 óra után, mikor csak egy-két megrögzött törzs-vendég lézengett még, lassankint elálmosodtak sorba. Hanem az egy órát megérezték. Egy óra felé tollászkodtak az öregek, egyik a másikára folyton ügyelt és a mint a folyosón álló a kapus csöngetését meghallotta, egyet intett kezével és az elektromos áramlás módjára egy pillanatban tudta a legbelsőbb sarokban őrködő is, hogy a mai délelőttnek vége van. A külső kezével jelt adott és a követő pillanatban a jel az őrszemeken végig futva, a csengetés után nehány perczczel már üres volt a terem, közönség, rokkantak a lépcsőkön mozogtak.

Most honvédjeink az őrizők, kik a menedékházból járnak naponta be. Örömmel nézzük szabadságharczunk e derék katonáit, kik örömmel járnak hozzánk és kötelességükben is kiváló pontosak. Ők szegények, kard nélkül, csak botokkal járnak, de tudjuk jól, hogy mily bátran forgatták a fegyvert. Lassankint megismerik már ők is a gyüjtemény kiváló darabjait, és el-el magyarázgatnak gyakran. Hát van is nézni való az ásványtárban elég. Azok a szép színek, meg azok a formák, melyeket a kristályok magukra öltenek. Lehetetlenség, hogy ily kiváló gazdag gyüjteményt látva, az ásványok iránt ne érdeklődjünk. Csakhogy az ásvány igen rátartós jószág. Az nem mindenkinek mutatja be magát. Felületes barát itt nem boldogul, az ugyan ne várja, hogy az ásványok felfödjék előtte titkukat. Hanem ki igazi jó barátjukká vált, ki nem csak múló szeszélyből, de kitartó akarattal foglalkozott velük, azoknak megszólalnak ők is. És mennyit tudnak ezek az ásványok beszélni!

Egyik a csendes víz mélyében, akár egy vízi tündér, úgy született. A másikat termelte a tűz, szilajon háborgó vulkán önkebléből dobta ki. A harmadikat megformálta a gőz, csillogó finom

táblákban rakva le a kövek hézagai közé. Ennek a sorsa mindig kedvező volt, teste eredeti szépségében ragyog, nem esett csorba a legparányibb csúcsán sem. Hanem amazt ott bezzeg megrágta az idő. Sima oldalain barázdákat szántott valamely gonosz ellenség, egykori szépségének csak romjait látjuk. Emez úgy eltünt, akár a jó ember, kinek csak emléke marad a földön; itt-ott egy-egy horpadás, ez jelöli egykori helyét. Hát abból ott mi lett? Megváltozott. Ruhát cserélt. Álarczoskodott, mint az emberek. Ez meg itt végül a sarokban csak a helyét hagyta meg, de abban most, akár a kakukfiak, egy csomó idegen nemzedék tanyázik. És most mindannyian itt pihennek sorban, csendesen. Naptól, hidegtől, portól óvjuk gondosan és természetöket nyomozva, mi méginkább elmondhatjuk azt, mit a nagy Newton mondott, hogy mulatunk, mint a játszó gyermek, ki egy-egy simább kavicsot vagy szebb kagylót talált, míg az igazság nagy oczeánja felfedezetlenül terül előttünk!

Hanem azért csak keresünk, gyüjtünk, konzerválunk meg kutatunk tovább. Megtanultuk már, hogy a piczinkeség is valami. Az apró igazságok is mindig becsesek, nemcsak a nagyhangú szavak. Az ásványok körül pedig igazságra meg tettekre van szükség, mert az igaz tudomány meg a munka az, mely azokkal boldogul.

Igy egy nagy ásvány-gyüjteményt szemlélő meg sem gondolja talán, mennyi munka árán kerültek azok a szép darabok oda az üvegek alá. Hány kéz munkája volt az, míg idáig jutottak. Talán a véletlen óvta meg a szétzúzatástól őket, mikor a bányász súlyos csákánya szétzúzta a sziklát, a melyben termettek. Megtetszett formájuk, szépségük az egyszerű munkásnak, ki azt a munkavezetőnek ajándékul szánta. Igy jutott talán a bányatisztek közé a darab, hol már gonoszul nem vesztetett. De még az emberi érdek is, mint mindenbe, úgy ide is beavatkozott. Árúczikknek vált és kereskedők kezére került. Vándorolt ide, vándorolt oda, míg végre érdeméhez mérve egy-egy nagyobb gyüjteményben megmaradt.

Most a mineralogus kezébe jutott. Vegyüléki természetét a vegyész fürkészte minden izében ki, kristályait a szerszámok egész arzenáljával vizsgálták meg, és akkor azután megszólalt, elmondta történetét, mely a föld történetének egy kicsiny fejezete. A gyüjteményben egy rövid név az, mely mindezekről beszámol. A kiadványokban nehány oldalas értekezés, melyekben néha évek munkája nyilatkozik. Egygyel többet tudunk, egy szebb kavicsra leltünk az oczeán partján.

Schmidt Sándor.

PULSZKY FERENCZ HETVENÉVES JUBILEUMA ALKALMÁBÓL KÉSZÜLT EMLÉKÉREM;
készítette Scharff magyar születésű bécsi művész.

A SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVYTÁR A M. N. MÚZEUMBAN.

Minő jelentősége van a kulturnépek életében a nyilvános könyvtáraknak, ezt fejtegetni úgy hiszem legalább is fölösleges volna. Az egyes nemzetek szellemi, tudományos fejlődöttségének fokát bizonyos tekintetben a nyilvános könyvtárak száma, s azok használata, hogy úgy mondjuk a könyvtári statisztikával lehet mérlegelni, a szerint amint a különböző helyeken levő nyilvános könyvtárak közül, az értelmiség szellemi kifejlődése, vagy stagnálása észlelhető, a szerint amint az olvasók száma csökken vagy növekedik, vagy a könyvtárak száma szaporodik.

A mívelődési intézetek legelsői közé tartoznak bizonyára a könyvtárak, s e tekintetben hazánk az 1000 kötetet meghaladó nyilvános és magán könyvtárainak számával, a hivatalos statisztikai közleményekben 1886. évben megjelent kimutatás szerint 1357 nyilvános és 913 magán, összesen 2270 könyvtárral; azon 11 állam között, melyeknek könyvtári statisztikája ismeretes, a második helyen áll. Ez azonban sem teljesen megbízható, sem végleges szám, nem a könyvtárak számára nézve, mert nem küldött be mindannyija statisztikai kimutatást; nem a könyvtár állagának darabszámára nézve, mert a nagyobb könyvtárakban majdnem mindennap növekedő számot absolute kimutatni lehetetlen, s a csak hozzávetőleges szám több ezer darab különbözetet rejthet magában, a kimutatott és valósággal meglevő darabszámok között.

Hazai ilynemű kulturális intézeteink között talán szerénytelenség nélkül tehetjük első helyre a Széchényi országos könyvtárat, mely akár megbecsülhetetlen tudományos kincsének anyagánál, akár mintaszerű berendezésénél fogva, de a kötetek és füzetek számánál fogva is, bármely más honi nyilvános könyvtár által túlhaladva nincs.

A Széchényi országos könyvtárat a hazai művelt közönségnek igen nagy része csak neve után, mint múzeumi könyvtárt ismeri, s vajmi kevesen tudják annak keletkezési, fejlődési történetét, nagyobb lendületének egyes eseteit, mai állapotát, a kincseket melyeket az kebelében rejt, s a kezelési módozatot, mely daczára a százezerekre menő kötetek között, a tájékozást könnyűvé, a kívánt anyagnak kiemelését gyorsan kivihetőnek, s az olvasó, tudós kutatók, buvárok kiszolgálását néhány percz alatt lehetővé teszi; s a rendszert, melynek alapján a könyvtár rendezése keresztül vitetett.

S épen most, midőn a múzeumi ügyek vizsgálata az országos bizottság által napi renden van, elég alkalomszerűnek tartjuk az időt arra, hogy a Széchényi országos könyvtárral a tisztelt olvasó közönséget legalább nagyobb vonásokban megismertessük, mint hogy a magyar nemzeti múzeum keletkezésének első magva a könyvtár volt, mely ma is annak egyik kiegészítő osztályát képezi.

A magyar nemzeti múzeum könyvtárát a nagynevű Széchényi István grófnak atyja 1802-ik évi nov. 25-én Bécsben kelt alapító oklevéllel vetette meg. Az alapító oklevél néhai Ferencz császár és apostoli magyar király által még azon év november 26. megerősíttetett.

A könyvtárnak első csíráját az alapító gróf nagyczenki könyvtára képezte, mely 15,000 kötet nyomtatványból, 2000 kéziratból, nagy számú térkép, metszet és czímergyüjteményből állott. Ennek időközönkénti felszaporodása a mostani számra részint a nyomdatulajdonosok küldeményei, részint nagylelkű adományozások, részint pedig vételek által történt, és történik. Igy már 1804-ik évi febr. 28-án a magyar kir. helytartótanács, kiadott rendeletével kötelességévé tette a nyomdatulajdonosoknak az általuk kiadandó nyomtatványok egy-egy példányát az országos könyvtárnak beküldeni. Ezen rendelet nyomán az 1848-ik évi országgyűlési törvényhozás a törvények so-

rába czikkelyezte az elvet, s annak kötelezettségét minden hazai nyomdára nézve kimondotta.

Széchényi Ferencz első adományozását követte a boldog emlékű József nádor adománya, ki 1809-ben a saját könyvtárát s a Kovachich Márton Györgytől 12000 forinton megvett kézirat-gyüjteményt is a könyvtárnak ajándékozá. A nemes példa több követőre talált, Rhédey Lajos gróf, Kubinyi Péter, Nagy ton György, Miller Ferdinand. A pozsonyi káptalan 1815-ben ajándékozta saját könyvtárából azon értékes XIII. és XIV. századi kéziratokat és egyházi nyomtatványokat, melyek között az ismert Praycodex is volt, a legrégibb magyar nyelvemlékkel, az úgynevezett halotti beszéddel. Az alapító Széchényi Ferencz gróf 1818-ban soproni könyvtárát is a múzeumnak ajándékozta, mely csak is külföldi munkákat tartalmazott.

SZÉCHÉNYI-TEREM A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN.

A könyvtár diszterme, melyben a középkori (10—15. századbeli) továbbá a magyar, német és más nyelvű kéziratok vannak felállitva.

Ferencz, Genersich János, Horváth István, Kiszel Pál, Joricskai László, Német József s többek személyében.

1811-ben az ajándékozók sorában van Kovachich Márton György, Marczibányi István, Bessenyei György, Nagy József, Boronkay Imre, az egri és nagyváradi káptalan. 1812-ben a nádor lelkesítő felszólítására a magyar nemzeti múzeum gyarapítását illetőleg, a könyvtár gazdagitása körül kiváltak: Verhovácz Miksa, Koller József, Szirmay Antal, Horváth István, Kubinyi Péter, Kovachich Márton György, Miller Ferdinand. A pozsonyi káptalan 1815-ben ajándékozta saját könyvtárából azon értékes XIII. és XIV. századi kéziratokat és egyházi nyomtatványokat, melyek között az ismert Praycodex is volt, a legrégibb magyar nyelvemlékkel, az úgynevezett halotti beszéddel. Az alapító Széchényi Ferencz gróf 1818-ban soproni könyvtárát is a múzeumnak ajándékozta, mely csak is külföldi munkákat tartalmazott.

Vuchetich Mátyás, egyetemi tanár, 1824-ben végrendeletileg hagyta gyüjteményét a könyvtárnak s Illésházy István dubniczi könyvtára ajándékképen 1835-ik évben kebeleztetett könyvtárunkba.

Hosszúra terjedne, ha csak a nagyobb számú könyvek ajándékozóinak neveit felsorolni akarnánk, s itt még csak felemlítjük 1848-ból Czéh Sándort, Gallovich Vinczét, a magyar királyi pénzügyi miniszteriumot, és 1849. évből Sadler J.-t. 1853-ban a magyar keres-

kedelmi társulat, 1854-ben Petrich András végrendeleti hagyatéka, 1866-ban Sándor Móricz gróf ajándékával szaporodott könyvtárunk. Ő császári és királyi felsége Ferencz József 1869-ben négy Corvin-codexxel, Kölcsey Ferencz végrendeleti hagyatékából a nemzeti casino, a magyar kir. belügy- s a kereskedelmi miniszterium, Pulszky Ferencz, Fraknói Vilmos, s legutóbb Révay Ferencz báró nagylelkű ajándékaikkal gyarapították a Széchényi országos könyvtárat; a mely hivatalos elnevezést legelőször akkor nyerte, midőn az 1807-ik évi országgyülés Széchényi Ferencz gr. alapítványát beczikkelyezte.

A nagyobbszerű vételek közül kiemeljük az 1809-ik évben 3000 frtért megvett Szirmay-féle kézirat-gyüjteményt, 1818-ban a Kitaibel-féle kéziratgyüjteményt 7000 frton, 1825-ben Kéler Gottfried kézirat- és könyvgyüjteményét 5000 frton, a Jankovics Miklós-féle nagyhírű gyüjtemény a törvényhozás útján megvétetvén, ennek nyomtatványi és kézirati része a könyvtár részére 1840-ik évben átvétetett. 1851-ik évben Horváth Istvánnak nagyszerű könyvtár- és kéziratgyüjteménye annak örököseitől, mely 30,000 kötet nyomtatvány, kézirat és oklevélből állott, 60,000 frtért megvétetett. Jankovics Miklósnak újabbi gyüjteménye, mely ős-nyomtatványokból, régi oklevelekből, középkori pergament- és papir-codexből állott, árverés útján 2016 frt 12 krért megvétetett. A múzeumi könyvtár rendes évi dotációján kívül megvásároltattak még: Jászai Pál kéziratgyüjteménye 3000 frt; Farkas Lajos könyv- és kéziratgyüjteménye 7500 frt, Nagy István kézirat- és oklevél-gyüjteménye 5000 frt, Vörös Antal könyv- és kézirat-gyüjteménye 3600 forint, a Fáy-gyüjteményből származó Sylvester-grammatika 1100 frt, a könyvkiállítási fényképek gyüjteménye 2080 forint, a Tunyogy-féle oklevélgyüjtemény 2000 forint, Torma-féle oklevélgyüjtemény 1000 frt, Liszkay József könyv- és kéziratgyüjteménye 600 frt, Gyurikovics oklevélgyüjteménye 462 frt, a Hodzsa-féle könyvgyüjtemény 600 frt; legújabban pedig egy gyönyörű kiállítású Corvin-codex 6500 frankért.

A Széchényi országos könyvtárnak mai berendezésében négy külön kezelt osztálya van: nyomtatványok, kéziratok, a levéltár és a hirlaptár. A levéltár külön szaporodási módja az ajándékokon és vételeken felül kiváltképen az örök letéteményekben nyilvánúl, midőn is t. i. az egyes családok levéltáraikat a tulajdonjog fentartása mellett, örök időkre letéteményezik, s ha egyrészt ez által az elkallódástól, az esetleges megsemmisüléstől megmentik, másrészt az által a hazai történelem felderítésének, a monographikus történetírásnak igen nagy szolgálatot tesznek, mert így a tudós búvároknak, a történetíróknak hozzá férhetővé lesz, míg ellenben a levéltárak a családok őrizetében igen gyakran kiaknázhatók nem voltak. Az ilynemű örök letétemények kivált az utolsó években rohamosan szaporodtak. Az elmúlt év végeig a következő 15 család levéltára őriztetik a könyvtár levéltári osztályában, ezek: a Kállay, báró Jeszenák, Hamvay, Dancs, gróf Berényi, Soos, gr. Forgách, gr. Eszterházy Dániel, Békássy, Máriássy, gr. Rédey, Kisfaludy, gr. Bethlen, Motesiczky és Ibrányi családoké.

A míg azonban a Széchényi országos könyvtár mai helyiségében, s a maga egészében megtelepedett, nyolczszori vándorlásnak volt kitéve. Először is 1803-ban Nagy-Czenkről az alapító gróf Széchényi Ferencz adománya, mint első alapja a könyvtárnak, Pestre hozatott; 1805-ben a nádor rendeletére, a franczia háború miatt, a ritkább és becsesebb művek becsomagoltatván, Temesvárra vitettek. 1806-ban a könyvtárat az úgynevezett kis szemináriumba, a Szerb- és Lövész-utcza sarkán lévő zálogházba költöztették. 1809-ben a franczia elől Nagyváradra vitték, s innét 1810-ben ismét visszaszállították Pestre. 1817-ben a múzeum telkén volt helyiségbe hozattak át a szeminarium épületéből. 1838-ban az árvíz alkalmával a Ludoviceumba szállíttattak, míg

végre 1846-ban a mai múzeum épületében véglegesen elhelyeztettek.

Midőn a könyvtárnak első alapanyagát, az alapító által ajándékozott részét, Nagy-Czenkről Pestre hozták, mint legelső könyvtárnoka Miller Jakab Ferdinand lett az alapító gróf ajánlatára a nádor ő fensége által kinevezve. Ez 1812-ben a múzeum igazgatójává előléptettetvén, helyébe az alapító család Horváth István, hírneves történettudósunkat, ajánlotta könyvtár-őrnek, a nádor azonban az ajánlottat csak 1815-ben erősité meg, a ki 1846-ig, harminczegy évig volt könyvtár-őr. Mátray Gábor 1846-ban lépett Horváth István helyére s 1875-ig viselte hivatalát, midőn is ez évben dr. Fraknói Vilmos, jelenleg nagyváradi l. sz. kanonok és akadémiai főtitkár, lépett helyére. 1879-ik évben dr. Fraknói Vilmos állásáról leköszönvén, helyette az alapító család ajánlatára a jelen sorok írója lett kinevezve, s tölti be a könyvtár-őri tisztet.

Míg eleinte a könyvtár anyaga csak némileg rendbe szedve felállíttatott, a helyiség úgy a hogy bútoroztatott, a könyvtárnak egyedüli tisztviselője csak az őr volt, 1816-ban mint segédőr Kovachich József György alkalmaztatott, a ki midőn 1821-ik évben hivataláról leköszönt, ezen hely 40 évig betöltetlenül hagyatott. 1825-ben a könyvtár-őr mellett már csak egy szolga, Zimmermann működött. Szaporodtával azonban a gyüjteményeknek, melyek kivált az utolsó 30 év alatt kiválóan növekedtek, beállott a tisztviselők szaporításának szüksége is, kivált a könyvtár rendezése, lajstromozása, czédulázása, az olvasó közönség kiszolgálása, a rend és tisztaság, a czélszerű kezelés fentarthatása tekintetéből. Ma már a könyvtár működő személyzete 19 egyénre rúg, van t. i. egy vezető könyvtár-őr, 7 segéd-őr, 1 gyakornok, 4 szolga és 6 napi díjas. Ezen személyzeti létszám azonban nincs arányban a könyvtár anyagának történt gyarapodásával, s az ezáltal szaporodó munkával, s hogy a néhány év múlva beállható zavar elkerültethessék, okvetetlenül szükséges a személyzet aránylagos szaporítása, és a jelenlegi helyiségnek — mely most a magyar nemzeti múzeum első emeletén 14 nagy teremből és három zárt folyosóból áll — bővítése is, mert a támadható zavar, a csekély számú munkaerő és a hely szűke miatt fog keletkezni.

A könyvtárnak rendezése, felállítása és lajstromozása a müncheni rendszer alapján vitetett keresztül. Ennek foganatosításával az előleges tanúlmányozás végett Münchenbe küldött jelenlegi t. és segédőr, Barna Ferdinánd, lett megbízva, kihez segítségül egy segédőr és 10 napi díjas lett osztva, s Vilecz Kamil, miniszteri titkár, ellenőrzése mellett a rendezés, felállítás és lajstromozás 1869-ben megkezdődvén, az 1875-ben befejeztetett. A rendezés a tudományszakok szerint XII fődisciplinára, és ez 111 alszakra osztatott, és ezen szakok keretén belöl a könyvtár felállíttatott, mely rendszer azóta könyvtárunkban érvényben van, ide nem értve a kézirat-, levél- és hirlap-tárt, mert ezek rendezése más tekintetek alá jön. A könyvtár XII főszaka: Encyclopædia, Philologia, Historia, Mathematika, Physika, Antropologia, Politica, Medicina, Jurisprudentia, Theologia, Philosophia és Aesthetika.

A kéziratok nyelvek szerint osztályoztatnak és állíttatnak fel. Vannak jelenleg a könyvtárban magyar, latin, német, szláv, olasz, franczia, görög, arab, török, perzsa, horvát, ó-szláv, lengyel, oláh, örmény, spanyol, angol, amhár és budha nyelvű kéziratok, a mely rendkívül becses gyüjtemény a X. századtól kezdve le a XIX. századig terjed.

A levéltár főállományában két részre oszolván, a szerint külön állíttatnak fel és kezeltetnek. Egyik része a könyvtár szerzeményei, a másik része pedig az egyes családok levéltári örök letétményei. Ezek ismét két-két csoportot képeznek, u. m. a könyvtár tulajdonában levők: hazaiak és külföldiek; a letétményiek: mohácsi vész előttiek és utániak.

A kezelés nem csekély technikai munkával és megkívánt könyvtártani

ismeretekkel jár, a mihez még a szakfoglalkozásnál a nyelvek ismerete, irodalomtörténet, történelem, bibliographia, paleographia, heraldika, sphragistika, codicológia is szükséges; mert nemcsak az a feladata a személyzetnek, hogy a szigorúan hivatalos rendszeres munkát a könyvtári anyag feldolgozása körül teljesítse; de számtalan esetben százféle irányban is kell a könyvtár-látogatóknak, búvároknak, tudósoknak, olvasóknak útba igazítással, felvilágosítással szolgálnia, a mit a megfelelő disciplinák ismerete nélkül tenni képes nem volna.

Maga az ügyvitel 18-féle jegyzőkönyv, lajstrom és czédula-jegyzékek vezetését kívánja; így szerzemények törzskönyve, a czédula-katalogus és a szakrepertorium, a szaporodásnál a nyomtatványokat illetőleg, külön-külön a kéziratoknál és a levéltárnál a szerzeménykönyvek, a czédula-lajstromok. A kölcsönzésnél igtatókönyv és szelvények, a könyvkereskedőknél megrendelési jegyzőkönyv, könyvkötési igtató; továbbá a hivatalos ügyiratok indexe; a hirlaptárban a törzskönyv és czédula katalogus, a hirlapi hiányok jegyzéke, vásárlási napló stb.

Igen lényeges szellemi munka a nyomtatványok osztályozása a szakokba, meghatározása, kivált a régebbi kéziratok keletkezésének ideje, az író nevének az illusztrált initiálékkal czímlapokkal, széldiszítésekkel ellátott codexek miniatorainak kikutatása, az oklevelek helyes olvasása, a hamisítások felderítése, a régi dátumok megfejtése stb.

A könyvtár helyiségében nem mindennapi helyi ismeretet kiván az egyes tudományszakok hol és melyik teremben létezése; rendkívüli figyelem és pontosság szükséges az egyes kívánt műveknek a szakból való kiemelése és vissza helyezése, mert ha az oda vissza nem tétetik, a hol beosztása szerint a rendes helye van, a könyv elveszettnek tekinthető addig, míg néha csak évek múltán kerülhet meg véletlenül a nagy tömeg között, a melynek csak czédula-katalogusa 654 nagy quart alakú tokban van elhelyezve.

Mostani állománya a könyvtárnak kerek számokban kifejezve jóval túlhaladja a négyszázezer darabot, s ebből majdnem háromszázezer esik a nyomtatványokra, körülbelül százezer az okiratokra és levelekre, s a kéziratok száma megközelíti a 17,000 kötetet.

Nem levén itt feladatom könyvtárunk megbecsülhetetlen kincseit részletenként ismertetni, de azt e folyóirat szük tere sem engedné meg, itt csak egész általánosságban felemlítem még, hogy az 1711. év előtti régi magyar nyomtatványok közül birunk 1056 darabot s ezek között 292 unikum; ősnyomtatványokból, melyek 1500-ig megjelentek 865-öt; kéziratink között van egy a X. századból; magyar nyelvemlék a XIII. századtól 1539-ig 16 darab, és 8 Corvin-codex; okleveleink között a legrégibb 1202-ből való, s három arany bullás oklevél.

Azon lendület, mely a könyvtár felvirágzásában mutatkozik, s azt azon fokra emelte, a melyen az mai napon áll, kiváltképen visszavezethető a könyvtárban keresztül vitt rendezési rendszerre, összekötve azon szabadelvű eljárással, mely azt mindenkinek hozzáférhetővé teszi, továbbá a fennállása óta bent működött személyzet tudományos irodalmi munkásságára és a könyvtár szakközlönyének, a *Magyar Könyvszemlének*, 12 évi működésére, mely bibliographiai szigorú szakirányánál fogva nagyban előbbre vitte és terjesztette a magyar könyvészeti ismeretet bent és a külföldön s mely oly czélból alapíttatott, hogy a könyvtár tudományos kincsei feldolgozva, állandó helylyel bírva, napvilágot lássanak. Ezen szaklap működésének eredményét elég lesz avval jeleznünk, hogy Szabó Károly: Régi magyar könyvtárához 300-nál több ismeretlen adalékot közölt, a Corvina-irodalmat felderítéseivel gazdagítá, 70 ismeretlen középkori könyvírót és könyvfestőt hozott napfényre stb.; s visszavezethető könyvtárunk összeköttetéseire, a külföld majdnem minden nagyobb könyvtárával, ami következményében előidézte azt, hogy a külföld

LATIN KÉZIRATOK TERME A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

A «Magyar Salon» fénykép-felvétele.

tudósai Európa minden államából jelentékeny számban látogatják könyvtárunkat; s végre ama kiapadhatatlan forrásán a tudományos kincseknek, mely évről évre nagyobb számban vonzza termeinkbe az olvasókat, a tudományos kutatókat, írókat és buvárokat. Hogy pedig mind ez így van és így lehetett, általában véve az egész múzeumra nézve ama kvalifikációnak kell tulajdonítani, melylyel a múzeális tisztviselők birtak és birnak, mely nem áll alább a tudományos egyetemi tanárokénál, midőn is azok igen nagy része a magyar tudományos akadémia s más belés külföldi tudományos társulatok tagjai; s mindazok, kik a magyar nemzeti múzeum kötelékébe tartoztak vagy tartoznak, tudományos pályafutásuknak mintegy előkészítő iskolájában sajátították el ismereteiknek nagyobb részét, s a tudományok minden ágában való működésük ezrekre menő dolgozataikkal, bizonyára számot tesznek a magyar tudományos irodalomban; de különben is a múzeumi tisztviselők tiszti esküje fősúlyt fektet és kötelezi azokat a tudományok mívelésére, előbbre vitelére, s rodalmi munkálkodásra. S ez helyesen van így, mert a nimbusa a szerint esik vagy emelkedik az ilyen nagyszabású kulturális intézetnek, a minő fokán áll a tudományos műveltségnek, a szakképzettségnek az illető intézet személyzete, mely a közönséggel érintkezik, az intézeten belől, s a szakirodalom terén az intézeten kívül. De különben, is az volt intencziója a boldog emlékű néhai Eötvös József, m. kir. közoktatási miniszternek, hogy a magyar nemzeti múzeum tudományos színvonala emelkedjék, s ezért csak a legszükségesebb bureaucratai kezelés mellett tág tere volt a működő személyzetnek tudományos képzettségét irodalmilag is érvényesíteni. Ezen szellem lengte át Pulszky Ferencz múzeumi igazgatót is, ki alatt oly szép sikerrel halad az intézmény a folytonos fejlődés útján.

Ám de azért, ha valaki azt kérdezné, hogy a nemzeti múzeum személyzete mint állami tisztviselők, a megkívánt kvalifikáczióval, a szellemi munkálkodással szemben, mint állami tisztviselők anyagi szempontból minő elbánásban részesülnek az állam részéről? erre, fájdalommal csak azt válaszolhatjuk: hogy mint ilyenek még az állami tisztviselők rangfokozatába sincsenek beosztva. *Majláth Béla.*

A magyar nemzeti múzeum könyvtárának olvasóterme, 80 olvasóra berendezve.
(Ezen kívül van a könyvtárban még egy dolgozó-terem tudósok számára, melyben 20 egyén dolgozhatik.)

NAGY LAJOS KIRÁLYUNK ARCZKÉPE 1358-BÓL.

A bécsi képes krónika néven ismert s 1358-ban készült kéziratról vett s a nemzeti múzeum könyvtárában levő színes másolat után.)

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÉZIRATTÁRA.

A nemzeti múzeum könyvtárának egyik önálló gyüjteménye: a *kézirattár*, mely az osztálynak kiegészítő részét képezi, a nyomtatványoktól és oklevelektől elkülönítve őriztetik, s *1866 óta* egy szaktisztviselő kezelése alatt áll, kit feladatában egy napidíjas gyakornok támogat. E gyüjteménybe tartoznak: irott könyvek, irott történeti és irodalomtörténeti emlékek, kézi rajzok s egyéb oly irásművek, melyeknek természetöknél fogva sem a nyomtatványok, sem az oklevelek közt helyök nincsen. Számuk ma *a 17,000 kötetet megközelíti*, melyek legnagyobb részt hungaricák, (hazai vonatkozásúak) s ívrétben, negyed rétben és nyolczad rétben, két nagy teremben, *nyelvek szerint* vannak felállítva. Legtöbb kézirat a gyüjteményben *latin nyelvű*, közel 9700 kötet, ezután jönnek a magyarok, körülbelül 4500 kötet, aztán a németek 3260 kötet, a hátralévő 500 kötet görög, szláv, ó-szláv, orosz, cseh, lengyel, horvát, oláh, franczia, olasz, holland, spanyol, angol, arab, török, perzsa, örmény, amhar és budha nyelvű.

Mint a könyvtárnak, úgy a kéziratt árnak is néhai gróf Széchenyi Ferencz vetette meg alapját, midőn 2000 kötetet meghaladó kézirat-gyüjteményét hazafias áldozatkészséggel a nemzeti múzeumnak felajánlotta s ezeknek katalogusát saját költségén, három kötetben kinyomatta.

Ezen törzsgyüjteményt a boldogemlékű József nádor, kinek a nemzeti múzeum oly sokat köszön, hogy méltán nevezhetjük őt az intézet második alapitójának, nádorságának félszázados ideje alatt jelentékenyen gyarapitotta. Ő vásárolta meg saját költségén 12,000 forintért Kovachich Márton György kézirat-gyüjteményét s oda ajándékozta könyvtárunknak, továbbá a nemzeti múzeum alapjából megszerezte a könyvtárnak az Éder Károly József, Szirmay Antal, Kitaibel Pál és a Kéler Gottfried-féle kézirat- és oklevél-gyüjteményeket, melyek együttvéve 19,500 forint értéket képviseltek.

Az ő befolyásával történt, hogy az 1832—36-iki országgyülés 125,000 ezüst forintért megvásárolta a nemzeti múzeum számára idősb vadasi Jankovich Miklósnak európai hirű könyv-, kézirat-, oklevél-, érem-, régiség-, fegyver-, ékszer- és festmény-gyüjteményét,

Ad uenerandum dñm Ladizlaũ prepositũ ecclesie
budeñ: ꝓthonotariũ apostolicũ: necnon uicecãcel-
lariũ serenissimi regis Mathie ĩ cronica bũgaroꝝ
Andree prefatio.

CVm superiori tempore uenerande dñe in latio uersarer:
uiderẽq; quãto emolumento ac decori hoĩm generi hi uiri
forẽt: q magno p̃stantes ingẽio suã diuinã industriã comp̃mẽ-
dis libris adhibebant: placuit mihi tam dignũ tamq; excellens
studiũ mea pro uirili capessere: ut siquid demũ assequi possem:
id non in meam dũtaxat: uerũ etiam pluriũ mortaliũ utilitatẽ
conuerterẽ. Vnde cũ dei benignitate ꝓ uoto meo aliquãtisper
profecissem: & ob id rei ad inclytum hungarie regnũ tua gratia
accersitus uenirem: essemq; nõ parum ociosus: suscepi laborem
ingentem dieꝝq; plenũ: imprimendi uidelicet cronicũ pãnonie
opus: laborẽ inquã: quẽ omnibus hungaris gratũ atq; iocundũ
fore putaui: quãdoquidem: ut quisq; natale solum unice diligit:
reliquisq; orbis terrarum partibus longe anteponit: ita & suoꝝ:
qualem uitam egerint: quiq; uernaticus scire plurimũ exoptat:
ut siqua preclara: memoratuq; digna cõspexerit: imitari debeat.
siqua uero minus feliciter gesta compererit doctus precauere
possit. Sed cum animaduerterem: & diu mecum ipse uolutarẽ:
cui meam primam in hoc sedulitatẽ pluribus diebus lucubratã
dirigerẽ: te preter domine mi obseruandissime inuenio neminẽ.
Quippe & tu de me optĩe meritus es: & sine te susceptus labor
neq; iniri: neq; expleri potuisset. Accipe itaq; hoc munusculum
nostrum iure quodam tue excellentie dedicãdũ: ut q uidelicet
potissima laboris causa extitisti: ipsius quoq; operis particeps
esse debeas. Et siqua indies maiora excudemus: tuo etiã illustri
nomini dedicanda putabimus.

Incipit prima pars cronice de origine bũgaroꝝ:
de descensu de scitia in pãnoniam: de bellis cõtra
diuersas natiões babitis: ac de expulsione eorũdẽ
& reditu in scitiam.

A LEGRÉGIBB MAGYARORSZÁGI (BUDAI) NYOMTATVÁNY 1473-BÓL.

Hazánkban az első nyomdát Mátyás király korában Budán, az ország fővárosában, Hess András állitotta, kit Geréb László, akkori budai prépost és Mátyás király alkanczellárja, Olaszországból hivott be. Ez volt a mai osztrák-magyar monarchiában a legelső nyomda, mely a prágait 5, a bécsit 9, a krakkóit 14 évvel megelőzte. Hess András 1473-ban pünkösd szombatján fejezte be a *Chronica Hungarorum* (az úgynevezett budai krónika) nyomtatását, melyet mint ezen nyomdája első *keltezett* termékét pártfogójának, Geréb Lászlónak ajánlott. Ezen ajánlásnak hasonmását a krónika *első* lapjáról jelen mellékletünk mutatja. A krónika kerek betűkkel latin nyelven van nyomva s egész Európában csak tiz példány ismeretes belőle. A múzeumi példány igen szép.

HISTORIA

AZ EGER VARNAC

CZODA NAGY S'ERENTZES VI-
tatáſſaról, és à Tőrőkektől valo meg mene-
kedeſſeről.

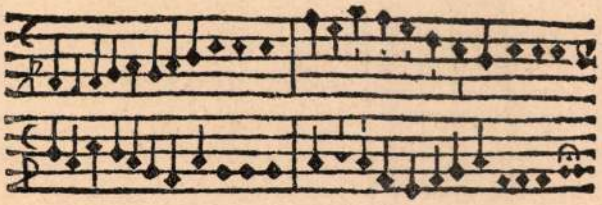

EZ ÉNEKNEC ELŐL IÁRO BES'ÉDE.

Iű Magyároc már Iſtét imádiátoc, Es őnęki nagy hálákat adiátoc, Ielesben Tiſzan innét kic lakoſztoc, Egri vi tęzeknec ſoc iót mondiátoc.

Im egy Cronikát mondoc, meg hallyátoc, Talám máſſat ſoha nem hallotátoc, Magyaroc vég házban ſem ſzolgáltatoc, Eger várat mint moſt óltalmazátoc.

Nem emberi hatalom eſzt műuele, Mert czac Wr Iſten hatalmát ielőnte, Ez világ-hatalmát ſem miué téué, Tőrőc Czáſzár ereiét ſzégyenite.

R iij O melly

Eſzt ki ſzőrze nagy beteges vóltába, Kénczes Kaſſába egy fűſtes ſzobába, Tinódinac hiyác mind ez orſzágba, Ezer, őt ſzáz, és az őtuen háromba.

Finis, Laus Deo.

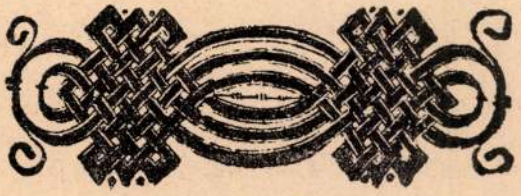

TINÓDY SEBESTYÉN CHRONIKÁJÁNAK LEGELSŐ KOLOZSVÁRI KIADÁSA 1554-BŐL.

Ábránk az egri vár megvivásáról szóló historiás éneket és a könyv záradékát ábrázolja.

melyet e minden tekintetben nagyszabású, sehol ekkorig ily nemben utol nem ért gyüjtőnk és tudósunk egész életén át nagy költséggel, fáradsággal és szakismerettel Európaszerte összevásárolt.

iratokból állott, a középkori codexek hozzájárulása által európai színvonalra emelkedett. De a nádor itt meg nem állapodott. Ismételve körlevelet intézett az ország különböző hatóságaihoz és magánosokhoz, felkérve őket, hogy a

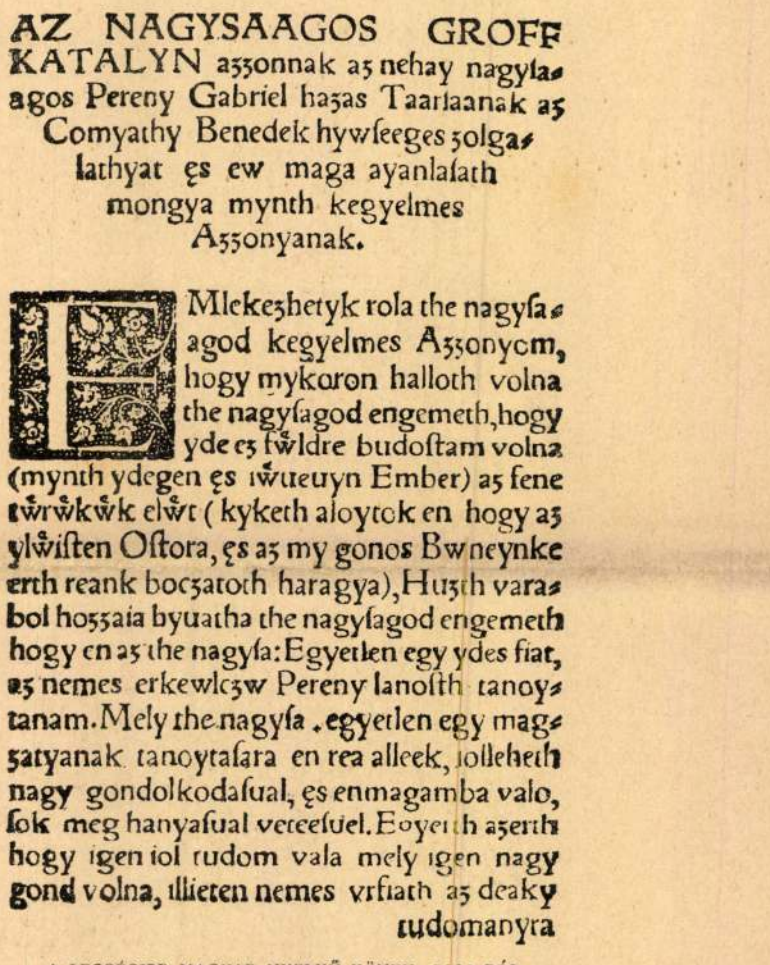
AZ NAGYSAAGOS GROFF
KATALYN aſſonnak aꝛ nehay nagyſa-
agos Pereny Gabriel haſas Taarlaanak aꝛ
Comyathy Benedek hywſeeges ſolga-
lathyat ęs ew maga ayanlaſath
mongya mynth kegyelmes
Aſſonyanak.

EMlekezhetyk rola the nagyſa-
agod kegyelmes Aſſonyom,
hogy mykoron halloth volna
the nagyſagod engemeth, hogy
yde eꝛ fẅldre budoſtam volna
(mynth ydegen ęs ıẅueuyn Ember) aꝛ fene
tẅrẅkẅk elẅt (kyketh aloytok en hogy aꝛ
ylẅiſten Oſtora, ęs aꝛ my gonos Bwneynke
erth reank bocꝛatoth haragya), Huꝛth vara-
bol hoſſaia byuatha the nagyſagod engemeth
hogy en aꝛ the nagyſa: Egyetlen egy ydes fiat,
aꝛ nemes erkewlcꝛw Pereny Ianoſth tanoy-
tanam. Mely the nagyſa, egyetlen egy mag-
ſatyanak tanoytaſara en rea alleek, iolleheth
nagy gondolkodaſual, ęs enmagamba valo,
ſok meg hanyaſual veteeſuel. Egyetlen aꝛerth
hogy igen iol tudom vala mely igen nagy
gond volna, illieten nemes vrfiath aꝛ deaky
tudomanyra

A LEGRÉGIBB MAGYAR NYELVŰ KÖNYV, 1533-BÓL.

Komjáthy Benedek: Zenth Paal levelei czimű, 1533-ban Krakkóban megjelent munkájából való ajánlás, Frangepán Katalin férjezett Perényi Gáborhoz intézve.

E gyüjteményben a kéziratok száma több ezer kötetre ment, köztük *300 középkori kézirat, a 10—15. századból*, 2 Corvin-codex és 1000-nél több oklevél.

E gyarapodással a múzeumi könyvtár kéziratgyüjteménye, mely eddig nagyobbára hazai vonatkozású kéz-

nemzeti múzeumot hazafias adományokkal gyarapítsák.

E felszólításnak igen szép sikere lett. Hatóságok, testületek és magánosok versenyeztek egymással, hogy a múzeumot különböző adományokkal gazdagítsák, s ezen hazafias áldozatkészségből a könyvtár s különösen ennek

kéziratgyüjteménye igen jelentékenyen gyarapodott.

Az áldozatkész adományozók sorából első helyen ki kell emelnem a tárunknak, t. i. azon kéziratot, *mely irodalmunknak a legrégibb nyelvkincset, a «halotti beszéd és könyörgés» néven ismert magyar nyelvemléket föntartotta.*

A MÚZEUMI KÖNYVTÁR LEGRÉGIBB HIRLAPJÁNAK CZÍMLAPJA, DRAKUL OLÁH VAJDA ARCZKÉPÉVEL.

A 15. század második feléből

pozsonyi társas káptalant, mely még 1815-ben a nádor első felszólítására gazdag középkori könyvtárából több 14–15. századbeli, nagybecsű hártyakéziratot, köztük a Pray-codex néven ismert Árpádkori missalét ajándékozta könyvtárunknak.

A többi hazafias adományozókból kiemelkedik *gróf Illésházy István*, ki 1835-ben nagybecsű dubniczi könyvtárát, melyben a Thurzók régi könyvtárából is voltak példányok, ajándékozta a könyvtárnak. A gyüjtemény több

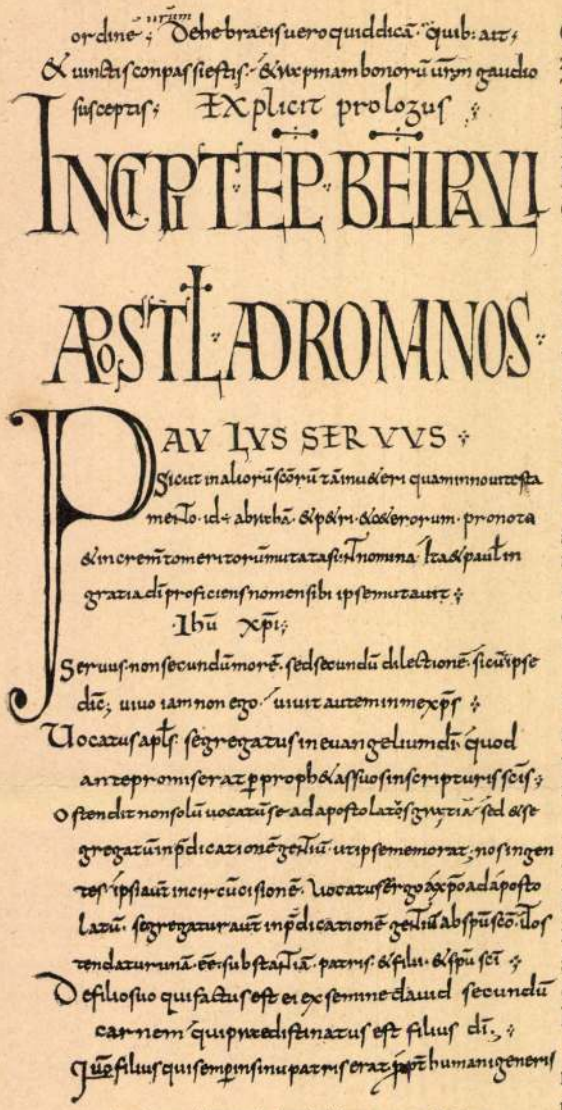

A múzeumi könyvtár legrégibb pergamen kézirata a 10. századból. Tartalmazza szent Pál leveleit a rómaiakhoz.

ezer kötet nyomtatványból, *ezernél több kötet kéziratból* és körülbelül 2000 darab térkép és oklevélből állt. Nevezetesebb kéziratai: *egy 15. századbeli magyarországi krónika*, melyet dubniczi krónikának nevezünk, továbbá: *Cicero de Oratore* czimű latin hártyakézirat Bakocs Tamás esztergomi érsek czimerével és: *Galeotti Martii de dictis et factis Mathiae regis* czimű latin hártyakézirat, mind a kettő a 15. századból. Ez utóbbi Corvin Jánosnak van ajánlva s 16. századbeli kötésén egykori birtokosának: Thurzó György nádornak következő latin monogrammja maradt fönn: G. T. R. H. P. (Georgius Thurzó Regni Hungariæ Palatinus) s alul a bekötési évszám: *1585*.

Midőn a nemzeti múzeum palotája 1845-ben elkészült s ebbe az osztályok átköltöztetése 1846 elején megkezdődött, a nádor elrendelte, hogy a könyvtárban: a könyvtár-őr hivatalos terme, az olvasóterem és a kéziratgyüjtemény helyiségei bebútoroztassanak. Ennek következtében a könyvtári helyiség azon részében, mely az országútra néz, egy három ablakos nagy termet üveges szekrényekkel bútoroztak be *kéziratoknak* és mellette egy kisebb, két ablakos termet fiókos szekrényekkel *okleveleknek*, melyekben a kétféle anyag még ma is el van helyezve.

E két terem a könyvtárnak legrégibb bútorozott terme; a feledhetetlen József nádornak úgyszólván utolsó jelentősebb intézkedése, melyet könyvtárunkban életének utolsó évében tett.

Az ő halála * után a könyvtár az ötvenes években megszerezte néhai Horváth István könyvtárát, mely 30,000 kötet kéziratból és közel 1000 darab oklevélből állt, továbbá Jankovich Miklós második gyüjteményéből 102 kötet középkori kéziratot és 1500 oklevelet.

Ezen gyarapodás a kéziratgyüjtemény egyik helyiségében oly túltömöttséget okozott, hogy 1861-ben a magyar, német és a többi nyelvű kéziratokat innét a szomszéd Széchenyi-terembe kellett átszállítani s a régi helyiségben csak a *latin nyelvű* kéziratok maradtak.

Ezáltal a kéziratgyüjtemény egy helyiséggel nagyobbodott s két terem kéziratból és egy terem oklevélből állott.

Ezen nagymérvű gyarapodás arra birta a m. kir. helytartó tanácsot, hogy 1866-ban Ő Felségének egy udvari rendelete következtében a múzeumi könyvtár kéziratgyüjteményéhez egy

* 1847 jan. 13.

önálló segédőri (adjunctusi) állomást rendszeresített, s a gyüjtemény kéziratait és okleveleit ennek közvetlen kezelésére bízta.

Ezáltal a könyvtári tisztviselők száma háromra emelkedett, s egy könyvtárőrből, egy segédőrből, ki a nyomtatványoknál volt elfoglalva és egy segédőrből, ki a kéziratokat és okleveleket kezelte, állt.

Következett a Pulszky-æra, melyet a regeneratio ærájának szoktunk nevezni s mely a nemzeti múzeum történetében úgy mint a könyvtáréiban új korszakot nyit meg.

E korszakban az intézetet erős tudományos szellem lengi át, melyet az igazgató hatása ébreszt és ápol. Alatta a múzeum európai színvonalra emelkedik, tudományos faktorrá növi ki magát, melyet a tudományos világ respektál, s élénk érintkezésbe lép az európai kulturállamok hasonló intézeteivel és tudósaival.

Minden osztály egy gyakorlati iskola lesz, a gyüjteményeknek megfelelő szakismeretek elsajátítására, hova lelkes fiatal emberek azon becsvágygyal törekesznek, hogy magukat itten szakférfiakká kiképezzék s az intézet regeneracziójánál tehetségök szerint közreműködjanak. Ügyszeretet, lelkesedés, magasabb tudományos ambiczió honol az intézetben s a különböző gyüjteményekben félszázad óta felhalmozott gazdag materiale, a tisztviselők szakértő keze alatt közkincsévé válik a nemzetnek.

E korszakban hajtatott végre könyvtárunkban a szakrendezés nagy munkája, a kéziratgyüjtemény pedig oly nagybecsű és gazdag szerzeményekkel gyarapodott, hogy ezeket méltán egy fényes korszak szerencsés acquisitióihoz sorozhatjuk.

Ez időben megvásárolta könyvtárunk: a Jászay Pál, Farkas Lajos, Vörös Antal, Nagy István, Tunyogi József, Torma Károly, Liszkay József és Gyurikovich Mátyás és Fáy-féle kézirat- és oklevélgyüjteményeket, melyek 25,000 forint értéket képviseltek.

Ezenkivül más kisebb gyüjteményekből vásárlás és ajándék útján szerzett 1000 kötetnél több kéziratot, köztük 20 középkorit, a 12—15. századból. A külföldi könyvpiaczról pedig megvásárolta 1200 márkáért *Nagylaki István kanonok 1489-ik évi festett breviariumát*, mely a renaissancekori hazai könyvfestészeti iskolának igen becses emléke, továbbá egy fényes kiállításu *Attavantes-féle Corvin-codexet*, mely mint elsőrendü bibliographiai ritkaság a legbecsesebb kézirat, melyet a Pulszky-ærában szereztünk. Ára: 6500 frank, s Trivulzio Károly őrgróf milánoi könyvtárából származik, mely három évvel ezelőtt Ulrico Hœpli milánoi könyvárusnál került könyvpiaczra.

Ezen nagymérvü gyarapodás méltán sorakozik a boldogemlékü József nádor korabeli szerzeményekhez.

S van a kéziratgyüjteménynek egy gyarapodása, mely mint ilyen az egész continensen egyedül áll, s a Pulszky-æránák maradandó emlékét képezi s ez: *a családi levéltárak acquisitiója*, mely

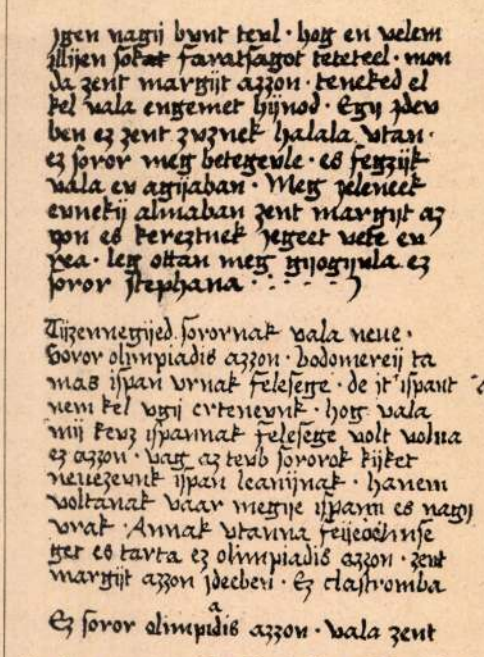

Egy lap a magyarországi sz. Margit élete czimü 1510-ben készült magyar kéziratból. Másolta: *Ráskai Lea* nyulakszigeti apácza, ki ezen kivül még *három* magyar codexet másolt

könyvtárunkat az utolsó 12 év alatt 100,000-nél több oklevéllel, levéllel és actával gazdagította.

örök időkre a nemzeti múzeum könyvtárában letéteményezzék s közkincsévé tegyék a nemzetnek. S hogy ez épen

CURTIUS CORVIN-CODEXÉNEK MÁSODIK BORITÉK-TÁBLÁJA.

Jellemző Corvin-kötés. Vörös préselt bőr, arany lombozatos és pettyes diszitéssel s a tábla közepén Magyar- és Csehország koronás czimerével.

Azon rendkívüli lendület, melyet a nemzeti múzeum Pulszky Ferencz igazgatása alatt vett, arra birta az ország 15 nemes és főnemes családját, hogy féltékenyen őrzött családi levéltáraikat

akkor történt, mikor az országos levéltárt ujonnan szervezték s világos törvény intézkedik arról, hogy az országos levéltár a neki felajánlott családi levéltárt elfogadni és megőrizni tarto-

zik, ez élénken illusztrálja azon bizalmat, melylyel az illető úri családok a Pulszky aegise alatt virágzó intézet iránt viseltetnek.

Mint feljebb említettük, ez időben a kéziratgyüjteményhez az oklevelek is tartoztak, s a családi levéltárak mint ilyenek a kéziratgyüjteménynek kiegészítő részei voltak. A Kállay-, Hanvay-, Dancs-, báró Jeszenák-, gróf Eszterházy Dániel-, gróf Berényi Ferencz-, Békássy-, tékeny vásárlások és ajándékok által (milyenek a Szily Kálmán és özvegy Bükk Zsigmondné levéltárai, melyekhez a külön felállítás feltétele kikötve nem volt) nagyobbmérvű gyarapodást nyert, történt: hogy a vallás- és közoktatási miniszterium *az oklevélgyüjteményt* a kéziratgyüjteménytől elválasztotta, abból levéltár czím alatt önálló gyüjteményt csinált s kezelésére egy levéltárnoki állást, segédőri ranggal és fize-

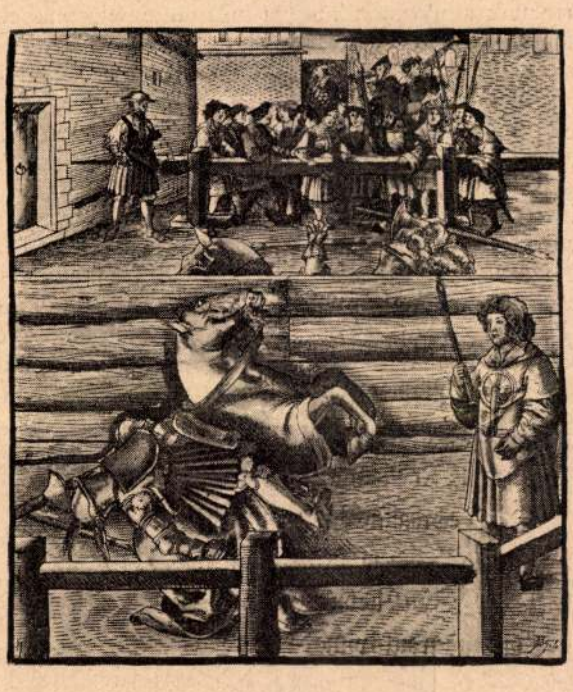

LOVAGJÁTÉK JELENET A THEUERDANCK CZ. ILLUSTRÁLT MUNKA 1517-IKI NÜRNBERGI KIADÁSÁBÓL.

Eredetije hártyára van nyomva s első rendű bibliografiai ritkaság.

Soos-, gróf Forgách és a Mariássy-féle családi levéltárak 1876—1882-ig mint ilyenek érkeztek s mint ilyenek kezeltettek levéltárunkban.

Fel voltak ugyan külön állítva az oklevélgyüjtemény helyiségében, de a kéziratgyüjteményhez tartoztak s a könyvtár-őr évi kimutatásaiban *ezen rovat* alatt szerepeltek.

Csak 1882-ben, mikor a családi levéltárak száma 10-re szaporodott s a könyvtár oklevélgyüjteménye is jelentéssel rendszeresített. Azóta a levéltár mint önálló gyüjtemény, önálló tisztviselő kezelése alatt áll s a harmadik önálló gyüjtemény a könyvtárban. Megjegyzem még, hogy mikor a levéltárt a kéziratgyüjteménytől elválasztották, az előbb felsorolt tíz családi levéltárból rendezve, felállítva és a «Magyar Könyvszemle» hat folyamaiban ismertetve volt nyolcz, vagyis kettőnek kivételével mind.

Azóta a levéltár öt új családi levél-

tárral gyarapodott, melyekről a következő czikkben dr. Fejérpataky László levéltárnok részletesebben fog szólani, de a felsorolt tízről szükségesnek tartottam azon viszonynál fogva, melyben a kéziratgyüjteménynyel 13 év óta vagyok, röviden e helyütt megemlékezni, mert azok a kéziratgyüjtemény történeti fejlődéséhez tartoznak.

A könyvtárban van tehát három önálló nagy gyüjtemény, ugymint: nyomtatványok, kéziratok és oklevelek.

Az elsőbe tartoznak a nyomda különböző termékei, a másodikba irott könyvek és munkák, a harmadikba oklevelek, levelek, akták és hasonlók.

Ha figyelembe vesszük, hogy a tudományos világ a nyilvános könyvtárak tudományos becsét a kéziratgyüjtemény gazdagsága szerint ítéli meg, úgy monarchiánkban a nemzeti múzeum könyvtárának kéziratgyüjteménye, *kéziratainak kötetszámát tekintve*, mindjárt a bécsi császári udvari könyvtár után következik s az európai könyvtárakból csak a párizsi nemzeti, a british múzeumi, az oxfordi egyetemi, a vatikáni, a római központi, a flórenczi Laurenziana, a madridi királyi, az escuriali, a pétervári császári, a müncheni királyi és a berlini királyi könyvtárak kéziratgyüjteményei mulják felül.

Középkori kéziratokban gazdagabb gyüjtemény a múzeuminál van a monarkhiában és Európában több, de újkori, 16—19. századbeli kéziratokban kevés európai könyvtár vetekedhetik a mi gyüjteményünkkel.

Ezen gyüjtemény ritkaságait, milyenek a középkori kéziratok, festett kéziratok, a hazában készült középkori kéziratok, régi magyar nyelvemlékek, magyarországi történeti kútfők és magyarok által másolt középkori kéziratok, a Corvina maradványai és kiválóbb újkori kéziratok, melyek az 1882-iki országos könyvkiállításon egytől-egyig be voltak mutatva és a «Könyvkiállítási Kalauz»-ban részletesen ismertetve, lesz szerencsém más alkalommal bemutatni.

Csontosi János.

FINIS AD EST OPERIS

MERGEDEM

POSGO LABORIS.

A BÉCSI KÉPES KRÓNIKÁNAK KÖNYVMÁSOLÓJA 1358-BÓL.

A kép egy karthauzi szerzetest ábrázol, a mint padon ülve, keskeny asztalon könyvet másol.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM LEVÉLTÁRA.

A könyvtár hosszú termein, megrakott könyves állványok közt végig menve, a termek sorozatát a levéltár fejezi be. Tágas terem, boltozatig felérő állványokkal, melyet százakra menő fiókjai valóságos bolthoz tesznek hasonlóvá. Ezekben a fiókokban rég elmúlt századok megsárgult pergamenjei, molyette levelei feküsznek békésen egymás mellett. A gyakran százados perekre okot adó oklevél, melynek szavait félremagyarázni, erejét más oklevelekkel meggyöngíteni az ellenfélnek annyira érdekében állott, — a család büszkeségét képező címereslevél, melyet Bocskay Istvántól, Bethlen Gábortól vagy talán épen Hollós Mátyástól önvére hullásáért nyert, — ezer meg ezer holdas birtokokról szóló adománylevél, melylyel a király hívének nagy szolgálatait jutalmazá: szép egymásutánban összekerülnek, hol ajándék, hol vétel utján, melynek ára messze áll azon érték mögött, melyet annak a család egykor tulajdonított. És ez jól van így. Az elkeseredett vitákra okot adó oklevélnek értéke veszett; rég elporladtak azok, kik engesztelhetlen gyűlölséggel iparkodtak egymást oklevelek erejével tönkre tenni; a pöröket már nem százados oklevelek döntik el. A címereslevél tulajdonosa megválik tőle; ha teheti, önként felajánlja családja sokáig őrzött féltett kincsét a nemzet közkincsének, a tudomány használatára; ha nem: illő árt kér cserében érte; — s nem egyszer fordul elő, hogy az, a mitől ősei csak életök árán váltak volna meg, öt-tíz forintért a múzeum tulajdonává lesz. Az óriási birtokokról szóló adománylevélnek sincs már értéke, ha a birtok más kézre került; hadd legyen az is a nemzeté, melynek történetírói azért ép oly becsben tartják, mint tartotta azt a család, mikor a birtok még nem olvadt le erre az egyetlen oklevélre.

A szélrózsa minden irányából összekerülnek ily módon az emlékek; és nincs Magyarországnak vidéke, nincs az ország történetének korszaka, melyre a múzeum levéltára felvilágosítást ne adna, vagy legalább adatot ne tartalmazna. De alig is van a muzeum osztályai közt olyan, mely a rohamos gyarapodást tekintve, levéltárunkkal versenyezhetne.

Mikor gr. Széchényi Ferencz 1802-ben könyvtárát az országnak felajánlá, az átvett könyvekkel együtt mintegy 2000 darab levél és oklevél is átment a nemzet tulajdonába; azóta nem egészen kilencz évtized alatt e szám százszorossá növekedett; úgy hogy a terem, mely 1846-ban az akkor alig 10,000 darabra rúgó oklevél-gyüjtemény elhelyezésére készült, bár számítottak az elhelyezendő anyag növekedésére, és ezért még évtizedeken keresztül tág teret igérkezett nyújtani a gyüjtemény szaporodásának, már annyira szűk, minden zegét-zugát annyira betöltik az iratcsomók, hogy további szaporodásnak — minek pedig örülni kellene — aggodalommal nézünk eléje.

Az ajándékozáson és a múzeum alapjából megszerzett levéltári anyagon kivül, a szaporodást legnagyobb mértékben az örök letétemény gyanánt elhelyezett családi levéltárak okozták. Tíz

esztendeje múlt annak, hogy a *Kállay*-család páratlan gazdagságú levéltárát örök letétemény gyanánt a nemzeti múzeumban helyezte el; tíz esztendő óta kimeríthetlen kincses bányája a történetíróknak s gazdag anyagából a magyar történetírás még hosszú időkig fog meríteni. Rendkívüli gazdagságának jellemzésére álljanak itt e számok:

A Kállay-levéltár darabjainak száma a tízezeret jóval meghaladja; e számból 6200 darab a mohácsi vészt (1526.) megelőző évekre esik; legrégibb oklevele 1223. évből való. Tartalmát illetőleg a levéltár, mely ritka teljességében maradt korunkra és alig mutat föl hézagokat, egyike a legérdekesebbeknek. A család tagjai közül Kállay Ubul kedvelt híve volt Zsigmond királynak, Kállay Lőkös pedig Mátyásnak; a hozzájok intézett királyi rendeletek hazánk akkori belviszonyainak megértéséhez felette nagy fontosságúak. Arany pecséttel ellátott oklevél, a mi pedig nagy ritkaság, van benne kettő. Az egyiken, II. Endre királynak 1223. évi oklevelén, ugyan olyan arany bulla függ, a milyen a híres 1222-iki aranybullán volt, melynek hét megegyező példányából egyetlen egy sem jutott el korunkig.

Ritka az a levéltár, a mely csak egy arany pecsétes oklevelet is fel tudna mutatni az Árpádok korából. Múlt századi leírások említik akkor az Angyalvárban, azóta a Vatikánban őrzött pápai levéltárról, hogy ott csak IV. Bélától tizenegy aranypecsétes oklevelet őriznek; azonban nem tudjuk, látta-e azóta valaki? Bécsben is van kettő a cs. és kir. titkos állami levéltárban; Esztergomban is, a magyar országos levéltárban is egy-egy. Maga az oklevél, melyen az aranypecsét függött, a drága ércz csábító erejénél fogva, könnyebben veszhetett, kallódhatott el, mint a viaszpecsétes. Hisz pontos mérések szerint II. Endre aranypecsétje érczértékre nézve körülbelül nyolcz, IV. Béláé pedig 14 körmöczi arany értékének felel meg. Aztán ha valaki épen ily drága pecsétes oklevelet akart a királytól nyerni, azt drága pénzen kellett megfizetnie. Függő viaszpecsétes oklevélért egy ezüst márkát, aranypecsétesért pedig tízszer annyit vagyis egy arany márkát kellett fizetnie; ennyiért akár egy jókora birtokot vehetett. Pedig jogilag véve, az oklevél erejét tekintve, a viaszpecsét ép annyit ért, mint az aranybulla; egyik is másik is elég ahhoz, hogy valakinek jogát valamihez biztosítsa. Ezért csak igen gazdag testületek, mint pl. a káptalanok, vagy igen kiváló családok engedhették meg maguknak e fényűzést.

E ritkaságokból hármat őriz a múzeum levéltára; kettő — mint mondók — II. Endrétől és IV. Bélától, a Kállayak levéltárában, ezenfelül ez utóbbi királytól még egy a múzeum gyüjteményében van.

A Kállay-család okleveleinek örök letéteményként elhelyezése forduló pont a levéltár történetében. A példa követőkre talált. Tíz esztendő alatt *tizenöt* kiváló, nagy történeti multtal bíró család helyezte el letéteményként — a tulajdonjog föntartásával — levéltárát a nemzeti múzeumban; tizenöt, eddig nagyrészt ismeretlen forrás nyílt meg a történetírók számára, kik azóta szorgalmasan merítenek abból, s ennek nyoma újabb történeti irodalmunkon meg is látszik. A jobbára félreeső helyeken volt, rendezetlen, csomagokba kötött családi levelek halmazában a kutató nem dolgozhatott óhajtása szerint;

ha módjában volt is a helyszínén kutathatni, fáradságát siker nem koronázhatta épen a levéltárak rendezetlenségénél fogva; a mit keresett, arra ugyan bajosan akadt. Elképzelhető, hogy nagy hálával fogadják egy-egy család elhatározását, ha az levéltárát letéteményképen a múzeumnak felajánlja. Itt a chaos a legrövidebb idő alatt renddé alakúl; a vagy épen nem, vagy legjobb esetben birtokok és pörök szerint rendezett iratok szigorú korrendbe szedettűzmentes, elpusztulás veszélyének ki nem tett helyiségben őrzik, gondozzák, rendben tartják; melyet aztán maga is sokkal kényelmesebben használhat, ha szüksége van reá, mint előbb.

Ily módon elhelyezett levéltárak: a *Hanvay*, *Dancs*, br. *Jeszenák*, gr. *Berényi*, gr. *Esterházy* Dániel-féle, gr. *Forgách*, *Máriássy*, *Kisfaludy*, *Békássy*, sóvári *Soós*, gr. *Rhédei*, *Motesiczky*, *Ibrányi*, és a gr. *Bethlen* családoké. Ezenkívül idekerültek ajándékképen a hügyei *Farkas*

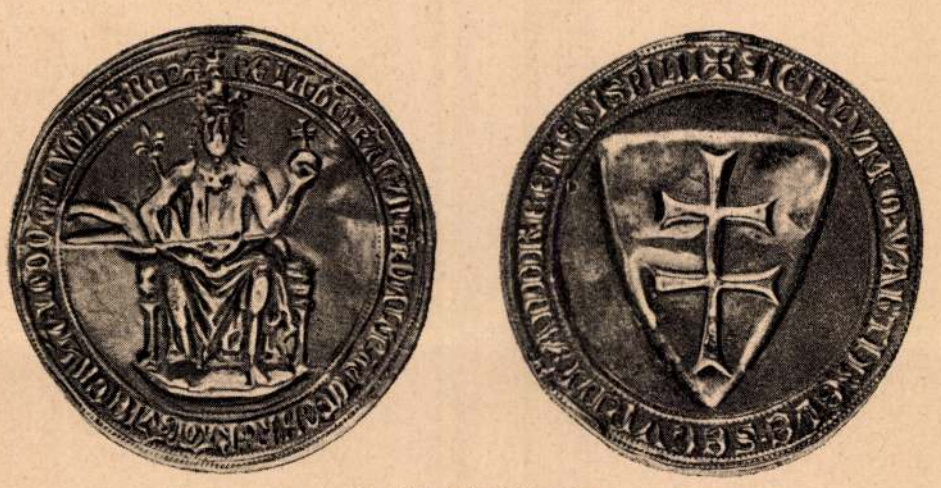

IV. BÉLA ARANYBULLÁJA.

nek, mely tudományos kutatásokra többnyire a legalkalmasabb. A múzeum egyébként is tisztán tudományos érdektől vezettetve, ily letétemények irányában a legelőzékenyebb. Mihelyt valamely család ez iránt szándékát nyilvánítja, a múzeum — ha kívántatik — megbizottat küld a levéltár átvételére; a szállítás költségeit fedezi; a levéltár rendezéséről és külön kezeléséről gondoskodik. A család azon nemes elhatározásáért, hogy okleveles kincseit a tudomány használatára felajánlja, cserében azt nyeri, hogy levéltárát teljesen

és *Bükk* családok iratai is. Ha e levéltárak mindegyike nem éri is el a Kállay-levéltár gazdagságát, de fontosság tekintetében egyik-másik (kivált a Forgách grófoké) versenyez azzal; kiváló érdekük pedig abban van, hogy mindegyik más-más vidék multját világosítja meg. Valóban, a történetírás érdekében óhajtandó, hogy e példa mennél több család kebelében követőkre akadna; hisz féltékenyen őrzött okleveles kincseiket ily módon mentik meg legjobban az elpusztulástól.

A levéltár épen e családi oklevelek

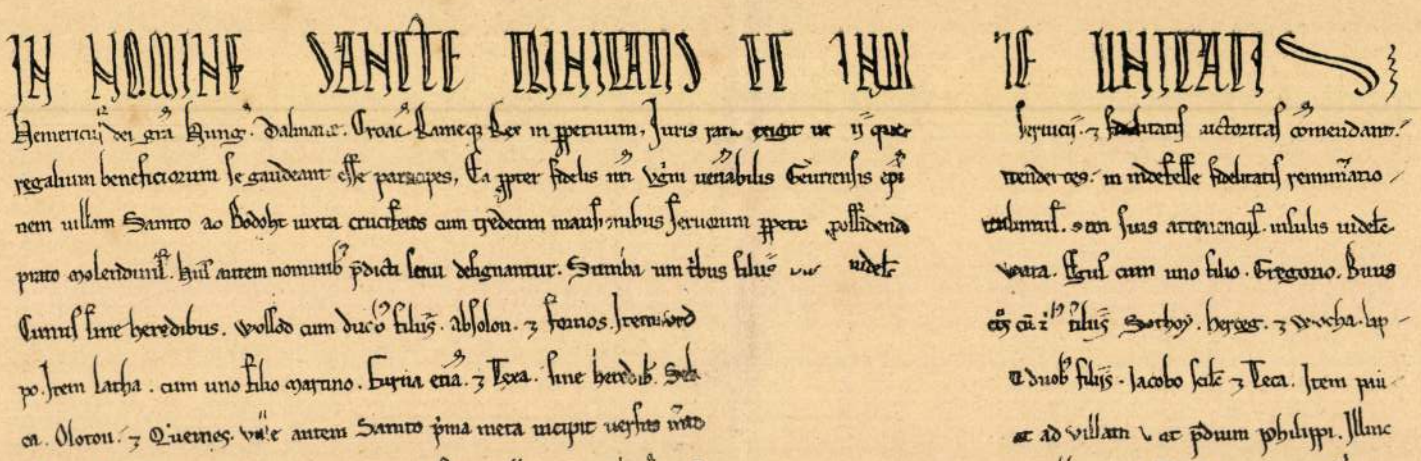

IMRE KIRÁLY OKLEVELE 1201. ÉVBŐL.

(A nemzeti múzeum birtokában levő legrégibb okmány.)

útján jutott eddigelé legrégibb okleveléhez; és ez Imre királynak 1201. évből való oklevele, mely a Kisfaludy-család levéltárával került Budapestre. Ez oklevéllel a király Ugrin győri püspöknek adományozza Szántó birtokot.

Eredeti okleveleink a XI. és XII. századból általában igen kevés számban jutottak el korunkig; mintegy hatvanra tehető azok száma. A legrégibbet, melylyel Szt. István király 1001-ben a Szt. Mártoni apátságot alapította, Pannonhalmán őrzik; az országos levéltárban a legrégibb Kálmán királytól 1109-ből való. E tekintetben levéltárunkat nemcsak egyes káptalanok, sőt egyes családi levéltárak (pl. a gr. Erdődy, Batthyány, Zichy családoké) is fölülmúlják; ezeknek vannak régibb okleveleik is, mint nekünk. Ezen a hiányon a levéltár az országban szétszórva található régibb oklevelek fényképei által óhajt segíteni; s e tanulságos anyagból már is kis gyüjteményt szerzett össze.

Okleveleink a régibb időben mind hártyán, jobbára borjúbőrből készült hártyán vannak írva. 1325. évből van az első papirosra írt oklevelünk. Aláírás helyett a pecsét szolgált a hitelesség teljessé tételére; pecsét nélkül az oklevél nem volt teljes, ez tette erőssé. Akasztottak is reá sokszor igen nagyot. Van például egy oklevelünk II. Endrétől az 1222. évből, melyen a viaszpecsét akkora, mint egy kis czipó, súlya pedig fél kiló; az ilyenen aztán akárhányszor megesett, hogy kiszakította a hártyát, melyre függesztve volt, s idő folytán elveszett. Nem is sok ily nagy, czipóformájú pecsét jutott el korunkig.

A király a XV. század közepén kezdi az oklevelet pecsétjén kívül sajátkezű aláírásával is megerősíteni. Nálunk különösen Mátyás király az, ki ezt divatba hozta; és szép vonásaival nem egy oklevelünkön találkozunk.

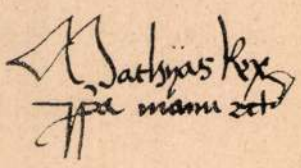

MÁTYÁS KIRÁLY ALÁIRÁSA.

Levéltárunkból érdekes gyüjteményt állíthatnánk össze névaláírásokból. Képviselve volna abban Nápolyi László ellenkirálytól kezdve napjainkig minden király, erdélyi fejedelem, országnagy, történeti szerepű főúr és előkelő nő, kiknek levelezéseiből ezer meg ezer darabot őrzünk.

Az oklevelek helylyel-közzel a kaligraphia valóságos remekei. Egyik-másik mintául szolgálhat akármely szépírónak. A régi kor íródeákjai kivált a kezdő szóban és általában a czímeres levelekben juttatták művészetüket érvényre. Így például Kún László egy 1274. évi oklevelének kezdő szava, a király neve, oly ékes, minővel a magyarországi oklevelekben ritkán találkozunk.

Egész külön csoportot képeznek levéltárunkban a czímeres levelek, melyekre tudományos tekintetben újabban nagy figyelmet kezdenek fordítani. A XV. század eleje óta, Németország példájára divattá lett nálunk is, hogy a király egyes kiváló hívét és annak családját czímerrel ajándékozza meg; erről aztán oklevelet állíttat ki, melyre lefesteti, gyakran művészi kézzel, az adományozott czímert.

Korábban, a XIV. században is történtek ugyan czímeradományok, de a rólok szóló oklevelekre nincs ráfestve a czímer, azt csak a szöveg írja le. Az

KÚN LÁSZLÓ OKLEVELE.

ily oklevelek e századból igen ritkák; levéltárunk három ilyennek van birtokában, de ezek külső kiállítás tekintetében a többiektől nem különböznek. Az első festett czímeres leveleket Zsigmond király osztogatta; a múzeum tizenöt ilyennek van birtokában. Jobbára kihalt családok mind, a kiknek az oklevél szólt, csak a Soós, Berényi és Kisfaludy családok viselik ma is azt a czímert, melyet Zsigmond királytól kaptak; a festett czímeres levél ott van irataik közt.

A legrégibb ily nemű oklevelünk 1415. évből való; de sajátságos, hogy a mily gazdagon van Zsigmond kora képviselve, oly ritka a czímeres levél a későbbi időből egész I. Ferdinand koráig. Pedig e későbbiek művészi tekintetben, ha tán a czímer stilizálását tekintve a korábbiak mögött maradnak is, a Zsigmond korabelieket messze fölülmúlják. A hírneves Pethneházy-családnak Mátyás királytól 1462-ben kapott czímere gyönyörű miniature, akár keretbe lehetne állítani; egyike a legbecsesebb szerzeményeknek, melyeket a levéltár újabb időben tett. Mint festés kiváló a gr. Forgách családnak 1525-ben II. Lajos királytól nyert czímere is, melyet a múzeumban elhelyezett családi levéltárból rajzban is közlünk.

Általában mennél közelebb jutunk korunkhoz, annál tökéletesebb a rajz, ha általa a czímer stilus-tisztasága veszít is. Leggyarlóbbak az erdélyi fejedelmek által kiállított czímeres levelek; de ezek közül is kiválik néhány; pl. Báthory Endre bibornok-fejedelemnek egy czímeres levele, a Fenessy-család részére, melyért ritkaságánál és szépségénél fogva a múzeum nem sokallotta a kért 100 frtnyi árat.

De nem terjeszkedhetünk ki a levéltár minden, vagy csak legkiválóbb érdekességeinek ismertetésére sem. Csak még a kezelésre s a követett rendezési mód felemlítésére szorítkozunk.

A mint egy családi levéltár a muzeumba kerül vagy más szerzeménynek jutunk birtokába, megkezdődik a rendezés. Először az egész anyag, mely csomagokba kötve, sokszor még így sem, a lehető legnagyobb rendetlenségben kerül hozzánk, a legszigorúbb korrendbe szedetik; minden oklevél, mely a mohácsi vész előtt, vagyis 1526 aug. 29-ike előtt kelt, külön borítékot kap. Erre ráiratik az évszám, a megszerzés módja, és további rendezésnél az oklevél rövid kivonata. Ily oklevél, beleértve a családi letéteményeket, van a múzeumban *23 ezernél* több. A későbbi korbeliekből egy-egy esztendő termékei kapnak egy borítékot. A családi levéltárak, mint önmagukban önálló befejezett egészek, melyeknek anyaga nem szaporodik, egészen külön állíttatnak föl. Külön van aztán a múzeum gyüjteménye, mely ajándék vagy vétel utján

került tulajdonába. Ez folyton nő és gyarapszik; valóságos mozgó levéltár; mert az újabb szerzemények beékelése által a korrend szerint felállított tö-megbe, a fiókok mind untalan megtelnek, és új áthelyezés válik szükségessé; nem is csoda, mert az évi szaporodás átlag 10—15 ezer darab; sokszor, mint épen az elmúlt esztendőben, ennél is több.

A múzeum tulajdonát képező anyagban ezen kívül van több alosztály. Első a megkülönböztetés oklevél és levél között; az elsőbe tartozik mindaz, a mi hivatalos természetű, bizonyos formák szerint kiállított, valamely jogot biz-

A FORGÁCH CZÍMER.

tosító irat; a második csoporthoz tartoznak a magánfelek között váltott, meghatározott formák által nem kötött iratok. A levelek csoportjából ismét ki vannak választva a nagynevű, történelmileg szereplő egyénekre vonatkozó, politikai tartalmú levelezések, melyek történelmünk egy-egy korszakát világosítják föl. Tárgyuk szerint egészen külön csoportot alkotnak a czímeres nemeslevelek és a feloszlatott czéhek iratai, melyek a m. kir. ipar és kereskedelmi miniszterium intézkedése szerint a múzeumban helyeztettek el. Külön gyüjteményt képeznek még az 1848/9-iki eseményekre vonatkozó iratok, melyek sehol sincsenek oly nagy fontosságúakkal és mennyiségben képviselve, mint a nemzeti múzeumban.

Ha még ehhez a régi oklevelek fényképeit, s a régi, enyészetnek alávetett királyi és egyéb pecsétekről készült gypsz- és galvanoplasztikai másolatok gyüjteményét (melynek darabjai a 200-at túlhaladják) felemlítjük: jóformán kimerítettük levéltárunk állagát. Részletekbe való ereszkedés a szakembert igen, de a nagy közönséget kevésbbé érdekelné.

Legjobb bizonyíték levéltárunk nagy becse, használhatósága sőt egyes kérdéseknél nélkülözhetetlensége mellett az, hogy a történetírók által évenkint használt oklevelek és levelek száma 10—12 ezer közt ingadozik s hogy újabban alig jelenik meg munka történeti irodalmunkban, mely adatait kivált némely kiválóan jól képviselt korszakból, legalább részben, ne a múzeum levéltárának köszönhetné.

Dr. Fejérpataky László.

KOVÁCS BÁCSI,
a magyar nemzeti múzeum portása 42 év óta.

Kelet Népe 1942. márc. 15.

ORTUTAY GYULA: A MAGYAR NÉPMŰVÉSZET

Két nagy kötetben 388 + XXXII., ill. 308 + XXXII. lapon jelent meg *Ortutay* munkája a Franklin társulat kiadásában. Az első kötet *„A csonka haza"*, a második *„Erdély"* címét viseli. Az első kötetben 50 oldalas „kerettanulmányt" talál az olvasó, mindkét kötet végén pedig 20—25 oldalas „Képek magyarázatát". A munka különben csupa kép. Ortutay maga is „gyüjtemény"-nek nevezi munkáját, mely „célját és módszereit tekintve keresztmetszet". Ebben a keresztmetszetben a szerző „a magyar nép művészkedő és diszítő hajlamait és alkotásait kívánja bemutatni". A képeken ugyan csak alkotásokat látunk, a hajlamokról a tanulmány tájékoztat.

A képek $^9/_{10}$ része régi ismerősünk, mégpedig egyetlen forrásból, *Malonyay* Dezső *„A magyar nép művészete"* c. ötkötetes munkájából. (A színes nyomatok hiánytalanul megtalálhatók Malonyaynál.) Malonyay művét szintén a Franklin társulat adta ki annak idején, s így a régi klisék készen várták Ortutayt. Malonyay munkája régen elfogyott már s a kiadó egy-két éve el is határozta, hogy újra lenyomtatja. Közben úgylátszik megváltoztatta szándékát és most Ortutay Gyula neve alatt és annak gondozásában adta ki. Úgylátszik ez jobb üzlet volt, mint ha eredeti nevén adja ki Malonyayt, mert olyan árat kér érte, mint ha most csináltatta volna a kliséket. (A két kötet bolti ára 60 pengő.)

De nemcsak a kiadó csinált jó üzletet, hanem a tudós szerző is. Kezére bízták a magyar népművészet, illetve Malonyay köteteinek teljes anyagát. Bizonyára úgy gondolta kiadó és szerző egyaránt, hogy munka közben tanul legtöbbet az ember. Vagy arra gondoltak, hogy a pálmafa is saját súlya alatt nő olyan szép magasra? Tény, hogy Ortutay Malonyay szaktudását hamarosan utólérte, és ma már kész őt mérlegre is tenni. Szegény Malonyay, persze hogy *könnyűnek találtatott* boldog örökösének mérlegén. „Malonyay öt kötetéből a legszigorúbb rostálással igyekeztem kiválogatni a jó anyagot", így mondja Ortutay. „Így bizony az öt vaskos kötet adta anyag eléggé leolvadt, holott a rendelkezésemre álló alap mégis csak ez volt. Természetesen ezért néhol meg kellett bocsátanom egy-egy gyengébb ábrának is. A kiadó áldozatkészsége (!) tette lehetővé, hogy a hiányokat a lehetőségekhez képest kiküszöbölhettem. Az anyag összekeresése mutatta meg a leginkább, hogy még mennyi a tennivaló és még mennyi a hiány ezeken a területeken is. Úgy érzem mégis, hogy az így összeválogatott képanyag céljának megfelel, s módunkban van e két kötetben a magyar nép művészi alkotóképességének az eddigi leggazdagabb és *legteljesebb* képösszeállítását, korpusát átnyujtani."

Így vélekedik Ortutay saját munkájáról. Nézzük meg hát, mit rostált ki Malonyayból és mivel gazdagítja eddigi ismereteinket, illetve Malonyay munkáját? Malonyaynak *egyetlen számbavehető hiányossága*, hogy utolsó kötete vagy kötetei, melyek az Alföld népművészetét ismertették volna, nem jelentek meg. Nem a megfelelő anyag vagy az előmunkálatok hiányán mulott az alföldi kötetek elmaradása, csak a jó öreg halál szólt közbe, elszólítva a szerkesztőt munkája mellől. *A budapesti Néprajzi Múzeumban* és alföldi városi múzeumainkban gazdag anyag várja ma is a tudós vagy tudatlan feldolgozót, fényképészt, rajzolót, kiadót, csak érte kell menni. Van aki még ennyi fáradtságot is sajnál a magyar népművészettől? De mit is beszélek? Ortutay még *a publikált anyagot* sem használta fel képeskönyvében. Nem közli egyetlen egy *tiszavidéki kürtnek* vagy *szaru-sótartónak*, egyetlen egy *guzsalynak* vagy *tükörfának* karcolt és választóvízzel étetett diszítményeit. Nem mutatja be a *szatmári csolnakalakú fejfát* sem. A debreceni, nagykúnsági és bihari fejfák gyönyörű vésett diszítményeit szintén megveti, pedig csak ki kellett volna másolnia egy-két rajzot az Ethnographia, ill. a Néprajzi Múzeum Értesítőjének köteteiből. Bajos volna elsorolni, mi minden maradt ki Ortutay munkájából, még ha csak a legszebb formák felsorolására szorítkoznánk is. A fából faragott és cserépből készített *csigacsináló bordákat* említsük, vagy a *sallangos lószerszámokat? A matyóhímzések* és a *szürhímzések színeit* keressük? Egyetlen színes tábla jutott egy dunántúli szűrnek, még *Malonyay jóvoltából.* Hát *ilyen nagy „áldozatokra"* volt hajlandó a kiadó Malonyay kiegészítésére? Vagy *Ortutay szigorú rostáján* hullott ki mindez? Bezzeg három nagy, színes táblán ékeskednek a multszázadbeli szűcs és szürszabó könyvek *bidermájer stílusú virágmintái,* melyeket így soha ki nem varrt szürszabó, sem szűcs. De hát a kliséket még Malonyay megcsináltatta, a rosta lyukát meg ez alkalommal bedugta Ortutay. Azt is tudjuk, mi célból tartotta meg. Ezekkel bizonyítgatják nagy tudósaink, hogy szűcs- és szürhímzéseink *úri, nyugati eredetűek,* nem a magyar parasztság alkotásai, s Ortutay is rájuk esküszik.

Alföldi szuszékot egyet sem találunk Ortutaynál, dunántúlit is csak egyet, palócot viszont tizenhármat. *Faragott hátú széket* is csak kettőt-hármat közöl az Alföldről, Dunántúlról viszont csapatostul hozza őket. Az aránytalanságot még a szokásos érv sem indokolja, mert Ortutay ez alkalommal nem elégszik meg Malonyay rajzaival, hanem nagyméretű új kliséket csináltat a dunántúli székekről fényképek nyomán. Hogy a *baranyai háromlábú karosszékeket,* meg a szalmával befont *ülőkés székeket* a barokk stílustól érintetlen szép karjukkal miért mellőzi, megint csak ő tudja. — Az alföldi *tornyos tükröket* két példány bemutatásával becsüli meg Ortutay, ezeket is egy feketenyomású fényképen közli. A *dunántúli* és erdélyi festett bútorok hat színes táblát kaptak Ortutaytól, az *alföldieknek* egy sem jutott. Az alföldi *cserépedényeknek* sem tudott egyetlen színes táblát sem kicsikarni a „szívtelen kiadótól", a felvidéki *habán* vagy *habán ízlésű* cserépedényeket ellenben három színes táblán népszerűsíti, pedig ezek *alig férnek bele* a magyar népművészet fogalmába. A füstölt fekete mázatlan edények díszítményeit szintén elsajnálta Ortutay olvasóitól. Pedig nemcsak a *hunok* díszítették hasonló módon edényeiket, hanem *Európa őslakosai* is, tehát még Ortutaynak sincs oka idegenkedni tőlük. Persze más kérdés, hogy tudott-e egyáltalán róluk, mert *írásban senki sem figyelmeztette rájuk,* csak maguk a tárgyak szerénykedtek a múzeumok polcain. De hát ki ér rá mindent megnézni a mai rohanó világban, a rádió korszakában. Bizonyára valami külső oka volt annak is, hogy *a kalocsai mondvacsinált viselet* ízléstelen virágait négy-öt egészoldalas képen mutatja be, mintha ez volna a magyar népművészet teteje.

Így pótolta Ortutay Malonyay hiányait. Most nézzük meg, *mit rázott ki azon a* „szigorú rostán"? Ortutay mindkét kötetét az építkezésen kezdi, s itt árulja el a leghangosabban, hogy *lyukas* a rostája. Malonyay sok szép képet közöl a régi erdélyi, dunántúli és palóc templomokról, haranglábakról, fatornyokról, cinteremkapukról. Ortutay átvesz egy-egy színes táblát, közli három kalotaszegi tempom tornyának, egy göcseji és egy palóc templom fatornyának képét. Ennyi az egész. Aki aztán Ortutay tudós útmutatásaira bízza magát, azt gondolhatja, hogy az erdélyi fatornyokat csak Malonyay hazudta világra, vagy az oláhoktól loptuk őket. Ortutay saját bevallása szerint azért csinált külön kötetet Erdély anyagából, hogy visszaperelje, amit a románok tudományos téren kisajátítottak a magyar népművészetből. A fatornyokról, úgy látszik, lemond Hát így sikerülnek az ilyen szép szándékok, ha „szigorúan" fogják a rostát. Mellesleg megjegyezve, *Göcsejre* Ortutay fatornyánál sokkal jellemzőbbek a kisebb méretű haranglábak. Nagyon csinos kis építmények ezek is, s egészen primitiv, tagadhatatlanul népi munkák. A rostán, persze az Ortutayén,

HEVESY IVÁN:

Magyar Tájképek

Kiadta Kner Izidor könyvnyomdája, Gyoma 1941.

Kapható a Kelet Népe kiadóhivatalában.

ÁRA 7·60 PENGŐ

ezek is kihullottak. De kihullott ebből a *székely ház, a gazdasági épületek*, s maga *a telek beosztásának képe* is. A hatalmas boronákból összerótt *csűrök, pajták, ólak, hidasok, kástuk*, vesszőből font körtealakú *górék, kunyhók*, a nádból korcolt *hegyes kunyhók, szárnyékok*, a régi magyar szárazmalmok ősi, szép formái mind kihullottak az *ocsúval*. Az ősi magyar udvarformákat utca felőli nyitott akollal, külső udvarral egyedül Malonyay ismertette eddig nagyobb gyűjteményeink közül. Ezeknek sem kegyelmezett a szigorú kritikus. Annál több *„szobabelsőt"* kapunk Ortutay jóvoltából, különösen az erdélyi kötetben. Szebbnél szebb *diványpárnákban, asztalterítőkben* gyönyörködhetünk itt, melyeket persze csak eladásra, városiak részére készítenek a *torockóiak, kalotaszegiek*, a buzgó néprajzi fényképész kedvéért azonban *még az ágyra is felteritik jobb híjján* az asztalkendőt, meg kifeszítik a falra modern falvédőnek, s Ortutay megfejti velük a megrostált Malonyayt.

Azt már említettem, hogy az alföldi faragóművészetet nem sikerült, még csak legismertebb formáiban sem bemutatnia Ortutaynak. De alaposan elbánt a *dunántúli pásztorok* faragóművészetével is. Legszebb és legősibb formáit, a lovasalakú pipákat, a kosalakú gurgulyákat, a csizmaalakú bicskákat, a fából faragott ivópoharakat mind kidobta Malonyayból. Az ember néha már úgy sejti, hogy nem is véletlenül, tájékozatlanságból, hanem szinte szándékosan és rendszeresen mellőzi népművészetünk legszebb és legősibb alkotásait.

Hímzőművészetünk legősibb hagyományait, a finnugor népek szövőöltéses és kockaöltéses hímzéseivel rokon *gyimesi csángó és romonyi hímzéseket* persze hogy nem méltatta bemutatásra. Nem dicsekedik a palócság többszínű *láncöltéses hímzéseivel* sem, melyek a szibériai törökség hímzéseinek rokonai. De akár azok, akár nem, *magyarok varrták* őket, nem mások, nagyon szép munkák, s nincs jogunk eltüntetni őket az érdeklődők elől holmi rossz modern tákolmányok, kalocsai hímzések, torockai díványpárnák kedvéért. — Így megy ez végig. Hasonlítsa össze akárki Malonyay székelyföldi kötetének húsvéti tojásait az Ortutayéval. Ortutay találomra kiválaszt két táblát a Malonyay 21 táblájából, csupa egyforma mintával, közli válogatás nélkül, s még a mintáik nevét is sajnálja közönségétől.

Ha végiglapoztuk a kötetet, már sejthetjük, mit van a „kerettanulmány"-ban. Egy csomó unalmas közhely, szokásos, sablonos felfogásban. A népművészet fogalmáról elmélkedik valaki, akinek nincs fogalma a valóságos népművészetről. Egyéniség és kollektívum viszonyát feszegeti, aki stílusával elárulja, hogy ő maga nem egyéniség, mert gondolatait képtelen ép formába öltöztetni. Ime néhány szép mondata: „Ma már természetesen a városi ipar tárgyainak kiszorítására ezek a fából faragott népi eszközök is kevesbednek." (46. l.) Ez magyarul azt jelenti, hogy minél kevesebb a fából faragott népi eszköz, annál kijebb szorul a városi ipar. (Egészen más értelme van persze a mondatnak, ha a magyar szavak helyére a megfelelő német szót állítjuk, mert a német mondatnak más a szórendje, s más logikája is. Ortutay valószínűleg így értette.) A 47. oldalon megint ezt olvassuk: „A cifraszűr, a suba mellett a pásztori élet büszkeségei, címeres darabjai a szépen faragott kampók (a juhásznak), botok (a gulyásé), ostor (csikós) és a kanászé a balta." Ilyen változatos formában csak az mer írni, aki nem tud magyarul, vagy valami egyéb baja van. Fontoskodó modora el is árulja, mi a baja. Hol nagyon tartózkodó, s a mondatok egész sorát megengedő *-hat -het képzői* alakba teszi, máshol meg *követelődző*, kereken kimondja, *mit hogyan kell* látnunk. Ilyenkor mindent *nyomatékkal* végez: „nyomatékkal beszél", „nyomatékkal ismétel", „nyomatékkal utal", „nyomatékkal mutat rá" dolgokra, sőt hangsúlyozni is „nyomatékkal hangsúlyoz" mindent. Csodálatos, hogy is tudják az emberek nyomaték nélkül hangsúlyozni szavukat. Ortutay ezen nem gondolkozik el, mert ez sem az ő egyéni stílusa. Egyik néprajzos kollégájától tanulta el, ki már évek óta ilyen ékesen fejezi ki mondanivalója fontosságát.

Ez a mondanivaló mindig általánosságban mozog, mindig nagy honi szaktekintélyekre hivatkozik, azok állításait erősítgeti, ismételgeti *igen nagy „nyomatékkal"* s mottója mindig az, hogy ősi, keleti hagyományaink nincsenek, mindent szomszédainktól tanultunk, a nyugati műveltségű úri rend közvetítésével. Azt is siet hozzátenni, hogy ezért magyarrá vált ez az idegen művészet is, de hogy mennyiben, annak csak *Palotay* Gertrud a megmondhatója.

Egy-két esetben, ahol már nagyon biztosnak érzi a dolgát, még Ortutay is hajlandó részletekbe bocsátkozni. Nekirohan például a *tulipán-motivumnak*, hogy a magyar közvélemény „romantikus tévesztési" sorából kiirtsa. Kiderült, azt mondja, hogy a tulipánt hollandi hajósok hozták Európába a barokk korban, s így jutott el az úri kertekből a parasztokhoz. Ezzel már régen halálra sebezték a tulipán-elméletet, de Ortutay még egy nagyot akar rúgni rajta, megemlíti tehát azt is, hogy a tulipánnak tartott népi díszítőmotivumok tulajdonkép rózsabimbót, vagy szekfűt ábrázolnak, erősen stilizálva, s a nép ma is így nevezi őket, nem tulipánnak. (Ezt is nagy szaktekintélyek állapították meg.) Már most csak az a hiba, hogy ha a tulipán nem tulipán, akkor mindegy, ki, honnan és mikor hozta be a tulipánvirágot a magyar virágoskertbe. Minket a tulipán- vagy kehely-alakú rózsa vagy szekfű formája érdekel, ez pedig ősi tulajdona az altáji és déloroszországi, sőt a magyarországi török népeknek is. A *minuszinszki* leletekben éppen úgy megtaláljuk, mint a magyarországi *avar* és a X—XV. századi magyar leletekben. Az archeológia jelenlegi értesülései szerint *Nagy Sándor* vitte Perzsiába többek közt a *görög palmettát* is, egy hullámzó inda keretében, s innen jutott az el a török népekhez. A székelykapuk virágfüzérei és tulipánjai is ebből a tőből sarjadtak.

A székelykapuk sablonos nyugati származtatását is elrecitálja Ortutay, de bajos volna itt még csak felsorolni is az általa képviselt „tévtanokat". (Így nevezi Ortutay — mesterei nyomán — az övéktől eltérő tudományos felfogást. De hát ez is stílus dolga.) Különben sem meggyőző mindig negatív álláspontra helyezkedni kész elméletekkel szemben. A magyar népművészet megérdemli, hogy saját belső törvényeinek megfelelő rendszerben ismerkedjünk meg vele.

Malonyayt pedig sértetlen épségében szeretnénk viszontlátni, mert nemcsak képei, hanem szövege is megérdemli, hogy újra kiadják. Az alföldi kötetet pótolnunk kell majd, a többivel arányosan. Malonyaynak és munkatársainak a falusiakkal folytatott beszélgetései — amint könyvében közli őket — sokkal teljesebb, szebb és igazabb képét varázsolják elénk a falusi életnek, semhogy Ortutay szociológiai köntösbe bujtatott próbálkozásaiért lemondanánk róluk.

Lükő Gábor

CIGÁNYLEÁNY

Ma hosszan megbámultalak.
Csigába vont éjszín hajad
ugrált a röpke szélben.

A kútnl álltál. Két kezed
mint ó-kancsón a bronz veret
fénylett a kút vizében.

Öcséd a purdé hegedült,
mint akit nem is anya szült,
hanem kártyán vetettek . . .

Bő szoknyád könnyen perdül át,
s te kidalolod bánatát
kormos cigányszivednek.

Heversz a zúgó fák alatt
és megmutatod lábadat
a városszéli parton.

Ingecskéd úgy takargat el,
hogy melledet se éri fel,
mely barna mint az alkony.

Esténként kint a nádason,
a legszélső cigánysoron
füstölgeted pipádat.

Cigánylegény a szeretőd,
titkos szerekkel kened őt:
tegyen veled csodákat!

Hegedűs Zoltán

A MŰGYÜJTŐ

A MŰVÉSZETI GYÜJTÉS ÉS MŰKERESKEDELEM HAVI FOLYÓIRATA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: BUDAPEST IV., Mária Valéria-utca 7. Telefon: 110—21.

SZERKESZTI: SZILÁRD VILMOS

Előfizetési díj: Egy évre . . . . 10 pengő Fél évre . . . . 5 pengő Egyes szám ára 1 pengő

II. évf. Budapest, 1928. január 1. szám

A népművészetért

A Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának felavatása ott künn a népligeti palotában küszöbön van. Napok kérdése és a magyar főváros egy új látnivalóval lesz gazdagabb, mely az egész világ figyelmét újra rátereli a mi népművészetünkre. A Műgyüjtő az első akar lenni azok sorában, akik nemzeti öntudatunk e nagyszerű bizonyságát szívből köszöntik. Mint a magyar műkereskedelem, úgy a magyar gyüjtő is érdeklődő szeretete figyelmével fordul e gazdag kincsesház felé, mely egy eltűnő naiv művészetnek legszebb darabjait őrzi. Azelőtt csak a múzeumi kutatók, az etnografusok és festők dolga volt a még meglevő népművészeti tárgyak összeszedése és konzerválása. Ma már az egész eltiprott magyarságé, mely e népi alkotásokban a parasztság teremtő-szellemének legszebb nyilvánulásait látja. Nem is kell mondanunk, hogy a külföld érdeklődését ezek kötik le leginkább műalkotásaink között, hiszen festészetünk s régi művészi kultúránk pszichéjét is ezen keresztül érthetik meg legjobban. Csak természetes tehát, ha a népművészet legszebb tárgyainak gyüjtését, a lelőhelyek kikutatását az utolsó órában is szorgalmazzuk. Iskolákban kell tanítani, külföldi kiállításokon propagálni a magyar díszítőformák népi alkalmazását. Az államnak és a fővárosnak vándorládákba pakolva kell körútra küldenie a régi jó hímzés-, faragás- és agyagműves-munkákat, hogy mindenütt ismerjék és csodálják. Evvel kell küzdenie a jobb ízlés-kultúráért s evvel kell oltalmaznia a falut a népművészet gyártói, a várost a népművészet engros-hamisítói ellen. Vajjon megértik-e ott, ahol csak anketeket és leiratokat szoktak csinálni, hogy ez nem afféle jótékony nőegyleti ügy, hanem az egész magyarság szellemi presztizsének a kérdése? És megértik-e azt, hogy ami még az elszakított területeken lappangva megvan népművészeti kincseinkből, azt nekünk, magyar kereskedőknek, magyar gyüjtőknek kell mindenáron, minden behozatali kedvezménnyel megmentenünk, mert különben végleg elvesznek számunkra. És hamarább eltűnnek, mint nyelvünk, mint irodalmunk, mint testvéreink szeretete odaát, amiből mindből van valami a magyar parasztornamentikában s népművészetünkben.

Szilárd Vilmos

Népművészet és hagyomány

Irta : *Nádai Pál*

A népművészet felfedezése a tizenkilencedik század romantikusainak érdeme. Ők vették először észre a danoló, versetfaragó, mesélő népet. És a poros ládafiának tartalmát kutatván, meglátták, hogy milyen szép a tulipántos-láda maga is. Hiszen már egy századdal előbb is csodálták a szépet, rajongtak a pásztorért és kunyhójáért, de — ez csak szép póz volt. A kutatómunka az etnografiával kezdődik és a romantikus költők népdal- és meseanyaggyüjtésével. Politikai, szellemtörténeti és gazdasági szükségszerűség vezette a nép megismerésére a tizenkilencedik század költőit s tudósait.

De ha azt hisszük, hogy a népies művészet nagy problémái ezzel tisztázódtak, akkor tévedésben vagyunk. A népművészet nyíló virág, de benseje éppoly titokzatos, mint ezé. Sem eredete, sem célja, sem terjedelme nincs még tisztázva. Pedig a mult század materialista esztétikusai ugyancsak belevilágítottak a kérdésbe lámpásaikkal.

Riegl Alajos úgy fogta föl egy nagy munkájában *(Volkskunst, Hausfleiss und Hausindustrie)* a népművészetet, mint a törzsi tevékenység utolsó kisugárzását. Kezdetben vala egy család díszítőmódja, — hirdeti ő. Azután ez a család elszaporodott s lett egy törzzsé. Végül egy egész népcsaláddá. Szerinte a már nem vad, de még kezdetleges ember házi szorgalmával készíti a maga házieszközeit s mivel túljózanoknak érzi őket, azért díszíti. Igy keletkezik a népművészet. Már amikor a tárgyakat eladásra csinálja, feleslegüket áruba bocsátja, azaz háziipart űz, akkor eltávolodott az igazi népművészettől. Ez már gazdasági tevékenység, nem spontán művészet.

Minekünk ifjúkorunkban egy tetszetősebb elméletet rágtak a szánkba, mely *Forrer*-től származik, aki azt közkeletüvé tudta tenni. Az ő véleménye szerint a parasztművészet — levitézlett úri formákat örökít meg a maga módján. Ez azt jelenti, hogy a parasztláda egy középkori Truhenek, a menyecske szoknyája pedig a régi krinolinnak alacsonyabbrendű formája. Népművészet tehát nem más, mint divatját mult művészet. Nem kell már az uraknak, de jó még a parasztnak.

De hát ez egyik sem igaz. Riegl szerint túlszűk, Forrer szerint túlbő a népművészet világa. A háziiparban még ott ragyog a népművészet. A kisvárosi fazekas cserepeiben, szűreiben, miket vásáron ad el és bérmunkásokkal csináltat, abban is van népművészet. Viszont a népművészet nemcsak örökli az urak stílusformáit, de velük együtt munkál azokon. Példa rá az északi, skandináv népek középkorba nyuló textil-népművészete és vasmunkái.

A paraszt nem úgy nótázik, mint az úr, versei nem levitézlett műköltői formák és háza sem kicsinyített palota. A paraszt művészete sajátos megnyilatkozása az ő munkás kezeinek, ösztönös lelkének. Fölrebben lelke mélyéről, szunnyadó mélységekből, mint a szellemnek más emanációja is, mint a zene, mint a tánc és a vers. A népművészet primér megnyilvánulása egy lelkiállapotnak, melynek feszültsége tartós és amely levezetődést keres.

Mindjárt világossá válik ez, ha a népművészetben a lélek képzeteit kerossük. A parasztlegény süldő lányt szeret és erotikája ott van a csókolódzó párok, a galambok és a szivek jelbeszédében. A kereszténysége és vallásos áhitata ott van a hitvilág szimbolumaiban. A nász, az asszonyavatás, a gyermekszületés, a halál, a templombajárás, a babona, az ajándéknyújtás, íme, ezeknek naiv ünnepérzése ölt formát a népművészeti anyagon. A népművészeti forma vallomás, lappangó, szemérmes, elfojtott és kikivánkozó érzésekről. Ezért él soká az északi és keleti népeknél, melyeknél a benső életforma intenzívebb. S ezért szünt meg leghamarább a nyugati és déli népeknél, ahol a népművészet a hegyek közé és a sustorgó vizek partjára szorul. A hagyomány, a lelkek extázisának féltő őrzése, ez a népművészet melegágya.

Semmi kétség azonban, hogy mindenütt a világon kihal, — ha ugyan már eddig meg nem történt. Mert a népművészet halála ép oly titokzatos, mint születése. A közkeletű hit szerint a városiasság, a nagyipari életforma öli meg. De ez még kérdéses. Mert íme, most, épen most akkora érdeklődés fordul feléje, mint még soha. Ez a mi korunk romantikájának eredménye, mely minden primitív művészi megnyilatkozást magához ölel. Az ősemberét és gyermekét, a négerekét és az új-guineaiakét, mexikói cserepeket és őskínai szöveteket. Mindent, amiben a lélek expressziója értelmi fékek nélkül szólal meg.

... Ki tudja, vajjon egy új vallás, egy új művészeti egyetemesség, egy új menekvés az őstermelés forrásaihoz, nem fog-e egy új népművészetnek is utat nyitni ? A primitivizmus, mely felé az európai művészet halad, talán már maga is e szomjúság jelentkezése. Mint a rokoko volt a folklore számára.

Mindez persze csak jóslat vagy sejtés. A bizonyosság pedig az, hogy a népművészet tárgyi gyűjtése maga is a legnemesebb hagyománytisztelet. Nemzeti és egyetemes emberi érdek.

Magyar parasztfazekasok munkái
Tiszafüredi korsók
Az Iparművészeti Múzeumból

Pásztorok faragóművészete

Irta: *Viski Károly*,
a Nemzeti Múzeum őre

A magyar pásztorság kései, szerény hírmondója annak a hatalmas baromterelgető, állattenyésztő magyar rendnek, amely több mint ezer évvel ezelőtt sajátos, a nomadizáló népeket jellemző anyagi és szellemi kultúrával bukkant föl Európában. Az akkori magyarság képét, műveltségét, történeti szerepét történetírók elégszer megrajzolták. A honfoglaláskori leletek maradandóbb anyagú fémemlékei művészeti igényükről, ízlésükről is elmondanak egyet-mást. Ezek a művészeti emlékek, minthogy javarészt sírokból kerülnek ki, jobbára a kisplasztika ama csoportjába tartoznak, amely csoport az ember ruhájának, vele lévő eszközeinek díszítésére szolgált. A nomadizáló, kalandozó, széllel versenyt bolyongó népnek nem lehetnek súlyos terhei. Értékei, szépségei vele barangolnak, magának, törzse, nemzetsége iafiának ékítésére szolgálnak: csattok, fibulák, tarsolydíszítmények, pikkelyek, lemezek, fegyverrészek, nyakékek, fülbevalók s más effélék. A rajtuk levő művészi megszólalás naiv, stilizáló, derült, optimisztikus, mint általában a nomádé, a pásztorkodóé s mint általában a népvándorláskor emlékeié.

Önként fölvetődik a kérdés: vajjon a mai ősfoglalkozású pásztorság kezén élő holmi, eleven művészkedés tart-e valami rokonságot az ősi multtal, a magyarság őstörténetének emlékeivel? Rokonságot kérdezünk, nem azonosságot. Azonosságról persze nem lehet beszélni, mint ahogy nyelvünk sem azonos semmiféle török vagy ugor nép nyelvével, de velük való nyelvi rokonságunk bizonyosnak vehető. A mai magyar pásztorság és az őstörténeti magyar baromtenyésztő holmijának azonosságáról már csak azért sem beszélhetünk, mert valamennyi ősi lelet — úgyszólván kivétel nélkül fém s jobbára nemes anyagú: bronz, ezüst, arany — a mai pásztorság holmija pedig: — galagonya, vadalmafa, somfa; csont, szarú; bőr és más efféle veszendő, úton-útfélen, árokparton, sőt szemétdombon lelhető értéktelen anyag. A mai pásztornak nincs ezüstje, aranya, sőt jobbadán egy lyukas krajcár sincs pillangós erszényében, szűrujjában, lajbija zsebében vagy kalapja alatt. Fémmel (ónnal, sárga- és vörös-rézzel) csak mellékesen, inkább csak applikációban dolgozik. De ki hiszi, hogy az őstörténeti magyarnak is ne lettek volna szerényebb anyagokból: fából, bőrből és egyéb veszendő matériából való eszközei, szerszámai? Ha egyéb nem is, a lószerszám, a ruhafélék egy része bőrből készült. A népvándorlás messze kimagasló kemény alakja: Attila fakupából ivott, mint a mai pásztorember. Kacagánya sem volt mindenkinek párduc, tigris, mint ahogy a költők fantáziája látja, hanem farkas, míg telt a rétek rengetegéből s aztán megfelelt a jühbőr is, ahogy a hortobágyi pásztorkacagány — másként *hátibőr* — is bizony csak — birka.

A néprajz, az etnológia számtalan példával bizonyítja, hogy a konzervatív néprétegek miként őrzik meg szinte változatlanul a formák, díszítményelemek, technikák, a világnézetben gyökerező sajátságos művészi fogalmazások tömegét, sőt a szellemi, szóban, cselekedetben élő

Faragott mángorlók vésett díszítéssel. Pásztormunkák, jellegzetes formákkal és díszítményekkel

Somogyi spanyolozott tükrös 1847-ből

A Nemzeti Múzeum Néprajzi gyüjteményéből

szokások, hagyományok kincstárát nemcsak évszázadokon, de évezredeken keresztül. Lényegében azonos életkörülmények között élvén, a mai magyar pásztorra is igaz, amit az ősmagyarra nézve írhatott volna a latin krónikás: omnia mea mecum porto, azaz: kebelén kenyere, hátán háza. Ha van művészete, az csak kisplasztika lehet: ostoron, kampón, boton, tükrösön, zsinóron, bárányrováson, borotvatokon, tülkön és mindazon, ami rajta van: vállán, hátán vagy kezében, zsebében, szűrujjában. S amije van, mindaz éppen olyan naiv, stilizálókedvű, derült, optimisztikus lelket lehelő, mint a népvándorlás, a honfoglalás leleteinek művészete, jóllehet időben egy évezred s anyagban akkora köz van közöttük, mint amily messze van az aranytól a — galagonya.

Aki tehát pásztorművészeti holmit gyüjt, magyar őstörténeti holmit gyüjt, hiszen az elveszett ősi tárgyi műveltségvagyon veszendő anyagú részét ma már semmi más nem rekonstruálhatja, csupán az etnográfia. Ez a gyüjtés azonban nem könnyű. Korántsem megy olyan símán, mint a kalotaszegi varrottasé vagy a habán-majolikáé. Műkereskedőink ezt a területet parlagon hevertetik, a szokványos gyüjtő tehát hiába is turkálna egyébként bármily gazdag raktáraikban efféle holmik után. A külföldi gyüjtő sem érdeklődik iránta, egyszerűen azért, mert nem ismeri. A magyar pásztor-művészet pedig leleményben, sajátos fölfogásában, színben, technikában annyira ősi, pusztai zamatú, sőt egészben véve még ma is annyira nem európai, hogy az egyetemes népművészet világában különálló sziget, magányos virágoskert, amihez nincs hasonló sehol a föld kerekségén. Meglátta és elismerte azt az 1900-i párisi s az 1896-i millenniás kiállítás nemzetközi zsürije is, megcsodálván Herman Ottó enemű gyüjteményeit. A ma még itt-ott található efféle holmi nagy érték. Először: mert kevés van, hiszen ma-holnap már pásztor sincs. Másodszor, mert a pásztor a legtöbb esetben semmi áron sem válik meg tőle. Dunántúl ugyan vannak pásztorok, akik téli időn úgyszólván piacra termelnek bizonyos könnyen felismerhető darabokat, de ezek az apró fafaragás körén túl nem mennek. De azért is nagy érték az efféle, mert kereskedelmi forgalomban úgyszólván semmi sincs s csak a helyszíni nehéz és keserves utánjárás juttat igazán elsőrendű, jó darabokhoz, amelyek t. i. nem szakmányban készültek, nem másolatok, utánérzések, hanem régi, patinás, spontán teremtett példányok. De nincs irodalmuk sem; csupán a dunántúli pásztorművészet, nevezetesen a balatonvidéki van — legalább illusztrációkban — alaposabban bemutatva a Malonyay-féle munka harmadik kötetében s a vésett pásztortülkök vannak igen jó választékban ismertetve Madarassy László munkájában a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya által kiadott Magyar Népművészet c. sorozat 3. füzetében. — Ma tehát a gyüjtőnek úgyszólván egyetlen tanulóiskolája a múzeum. Első helyen a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya, aztán a Mezőgazdasági Múzeum pásztorszobája; e kettőben őrzik az enemű tárgyak legnagyobb sikerű, legjobb szemű, fanatikus gyüjtőjének, Herman Ottónak nagyszerű gyüjteményeit is. Vidéki múzeumaink között e tekintetben kiváló a debreceni, keszthelyi, de igen tanulságos gyüjteménye van a kecskeméti, veszprémi, szegedi, szombathelyi, hódmezővásárhelyi s néhány más múzeumnak is.

Ezúttal a dunántúli pásztorművészet fafaragványaira óhajtjuk a

gyüjtők figyelmét felhívni, mint amelyek még aránylag legkevesebb fáradsággal kutathatók s amelyeken a pásztorművészet minden jellegzetessége rajta van. Színes, kedves, azaz jókedvű alkotások : gyufatartók, bajuszpedrőtartók, zsírtartók, tükrösök, nyüvezők, kusztorák, kampók, pipaszárak, botok, bárányrovások ; csupa olyan holmi, ami mindig ott van a pásztorral, tarisznyában, zsebben, kézben — az egy bárányrovást kivéve. Az egész fafaragóművészet legszembetünőbb sajátsága a *spanyol, spanyor, spanyolozás*, azaz a színes (piros, zöld, kék, fekete) spanyolviasz használata. Az alapanyag kecskerágó-, éger-, jávorfa, ebbe karcolják a díszítményt, miután a tárgy külső formáját a *bizsókkal* (bicskával) megadták s a *kényes* nyomú surlófüvel megcsiszolták. A rajz karcolt, finom vonalait faggyús korommal, újabban ceruzagrafit-porral töltik ki, de némely pásztor e célra a kalapjáról levakart zsírt is jónak találja. A *spanyorra* akkor kerül sor, ha mélyebb, szélesebb vájatokat csinálnak s az oldalakon kissé alákaparva, az egész mélyedést meleg spanyolviasszal nyomkodják tele, mint valami rekeszes zománcmunkát. Mikor már a spanyor is benne van, surlófüvel az egészet újra megsimítják. Régebben általánosabb volt a vonalak közti alá nem vájt felületek festése : ökörfarkkóróval sárgára, bürökkel zöldre, berzsennyel vörösre stb. ; manapság jó erre mindenféle, színes nyomothagyó papiros, kékítő, sőt a tintaceruza is. A kész munkának régen csak a használat adott bizonyos bágyadt fényt, újabban viasszal fényesítik, a »piacra« dolgozók pedig sellakoznak is. A sellak a színt is módosítja ; például a kékítővel festett felület a sellak alatt zöld lesz. Ezt a színváltozást a művész már előre számbaveszi. A símára, sőt fényesre csiszolt spanyolozott holmi díszítménye tehát síkdíszítmény, mely azonban ugyanazon munkán plasztikus faragással együtt is előfordul, különösen a mesterségesebb rámás, kisebb állótükrökön vagy borotvatokon. — A dunántúli apró pásztormunkák másik csoportja domború faragással ékesített. Inkább ez az a csoport, amellyel szívesen csinál »üzletet« a pásztornép, főleg urakkal, akiknek aztán csak úgy rakja, zsúfolja a díszítményt, hogy mentül szebb legyen s »gazdagon« sellakozza, csakúgy csillog tőle. Mikor effélét csinál, bizonyára az »úri« ízlésre is gondol ; »borsó, lencse parasztnak — szarvastag az uraknak«. Bőven, zsírosan. Az efféle darabokon a naturalisztikus növényábrázolás is gyakori, ami nagyon messze jár a pásztor őszinte szépérzésétől ; magának nem is, de úrnak megcsinálja. Effélét gyüjteni annak nem érdemes, aki a jellegzetes, hagyományos ornamentikára veti a súlyt.

Ez apró faragványok ornamentikájában leggyakoribb a virág, virágcsokor, virágos fa, gyakran madárral. A virágornamentika általában követi a sajátos magyar virágábrázolás stilisztikáját, melyet leírni nem lehet, hanem látni kell. Legfeltűnőbb jellemzője a stilizálás oly mértéke, mely közösséget vall a nomád pásztornépeknek az individuumot nem sokra tartó világszemléletéből fakadó művészi fogalmazásával. Igaz ez emberábrázolásokra nézve is. Mert az emberalakos ábrázolás is igen sürün előfordul a dunántúli pásztorholmikon, amit egyéb magyar terület népművészetének semmi csoportjáról nem lehet elmondani. Ez emberi alakok közt gyakori a pásztor (környezetével), de talán még gyakoribb : a *betyár ;* Sobri, Milfajt, Savanyu, akiket népköltészete virágaival is annyiszor megtisztelt. A betyár ritkán van magában ; vagy mulat szere-

tőjével cigány és piros bor mellett (— ha már kéznél van a piros spanyolviasz —) vagy az üldözésére rendelt pandurokkal gyülik meg a baja: szembeszáll velük, kezükre esik. *Eképpen tehát ez alakos díszítményű darabok nem egyebek, mint a népköltészet népi illusztrációi.* Hányszor látjuk e kedves alkotásokon megillusztrálva a Sobriról szóló dalt:

Répa Rozi Billegébe
Játszik a Sobri ölébe . . .

Kétségtelen, mert számos példa igazolja, főleg a primitívek világában, hogy a primitív- és népművészetek számtalan formájának, díszítő elemének *jelentése* is van vagy volt, hogy tehát ez elemekben valamely szellemi hagyományrészlet is kifejezésre jut s egyrészük éppen ezek kifejezésére készült alkotás. De hogy egy alig mult korszak népköltészetének epikus magvú megnyilatkozásai *ily általános, sok változatú* illusztrációját maga a nép olyan szívósan produkálja, erre nem is tudnék példát idézni az európai népművészetek területéről. Mint ahogy az ének száll szájról szájra, úgy száll kézről kézre e sok bájos illusztráció. A kriminális »hősök« ma is ott lappanganak e pásztorok eleven emlékezetében, fába karcolt, keményen, büszkén derékba vágott alakjaik pedig ott vannak — a tarisznyában, szűrujjában. — Népköltészetünk ismerői, szeretői, gyüjtői egész táborral vannak a müvelt renden is, hogy-hogy nincsenek gyüjtői népköltészetünk *népi illusztrációinak?* Szebb, magyarabb s a vérbeli gyüjtőt izgató: *nehezebb* feladat aligha található a magyar glóbuson.

Mód nélkül respektálom magyar urak abbeli buzgalmát, hogy teszem bécsi vagy meisseni porcellánba ölik az anyagi és szellemi erők, energiák ama feleslegét, melyet némely pozitivisták játékra juttattak a modern esztétikában. Nyilván úgy gondolkoznak, hogy a magyar holmit meg hadd gyüjtse a német, elvégre csak ért valamit a gyüjtéshez ő is; s ha előttünk jár s mindent learat, ma már rá se kiálthatunk a régi, táblabirókori nóta szavával:

Ha német vagy, megalázd
Magad, *láttam az anyád!*

A káromkodással ugyan nagyot könnyít lelkén az ember, de az elragadott holmi örökre odalett, a batyuból vissza nem szerezhető. Vagy megvárjuk, még újra eljön Mr. Culin Amerikából (— mint ahogy igérte —) s összeszedi pásztorművészetünk még fölkutatható utolsó emlékeit? Üthetjük majd az ő nyomát is, legstílszerűbben a Bagol András somogyi botjával, amelyre olyan szépen fel van faragva képben s fel van vésve betűben az egész magyar program sorjában, kellő időrendben a következőképpen: »A magyarok bejövése 893. — Árpád fejedelem, Lehel vezér. — Bagol András munkája, éljen a bot gazdája. — A Szigetvár ostroma 1566. A hős Zrínyi. — Isten ostora, Rózsa Sándor. — Készült Kivadáron, Somogy megyében, nagyatádi járásban. — Talpra magyar, hí a haza, Petőfi szavai. Éljen a szép magyar haza 1848, kutya német tönkretette, Kossuth, Petőfi éljen Kivadár.« — Az ilyen bot szó se róla, megér egy bécsi porcellánt; sőt többet is: Alexandre Harrison, a tengerfestő, egy képét adta érte.

A magyar szűcshimzések

Irta: *Dr. Győrffy István*,
osztályigazgató

A magyar, mint keleti eredetű nép, ősidők óta sokat ad a ruházatára s a magyar viselet egyike a legfestőibb viseleteknek. Az úri rend ruházata különböző drága selymekből, szövetekből készül, a nép azonban egészen a legújabb időkig maga állította elő ruhája anyagát. A népi iparágak közé soroljuk a szűcsmesterséget, mely a nép bőrruháit készítette.

A magyar szűcsmesterség talán a legrégibb magyar iparág s magyarságából még akkor sem veszített semmit, mikor a XIV. században a céhes mesterségek közé került. A külföldi, főleg nyugati szűcsáruk készítését egy másik iparág, a »német szűcs« látta s látja el egészen napjainkig. Most már az ősi magyar szűcsmesterség lassanként elhal s végleg átadja a teret a német szűcsiparnak.

A magyar szűcsipar halódása még akkor is fájdalmas volna reánk nézve, hacsak ősi ruhaformákat őrzött volna is meg. Azonban ennél sokkal többet tett, a magyar ornamentikának olyan kincsesbányáját őrizte meg, amilyet — túlzás nélkül mondhatjuk — a világ egyetlen népe sem tud felmutatni.

A magyar szűcs juhbőrből dolgozik. A nyersbőrt maga dolgozza ki, szabja fel, hímezi és varrja össze kész ruhának. Legáltalánosabban elterjedt magyar népi ruhadarabok a suba (ujjatlan nagybunda), a ködmön és a pruszlik. Mind a három ruhafélét férfiak és nők egyformán viselik, azonban a két nem bőrruhái között formában, szabásban, díszítésben nagy különbségek vannak, melyek még vidékenként is nagyon variálódnak.

A bőrruhákat a szűcs vagy hímzéssel, vagy színes bőrből kivágott virágokkal, applikációkkal díszíti. Gyakran kombinálja is a kétféle díszítési módot. A bőrruhák alapszíne fehér, sárga, barna és fekete. Az applikációt az alapszíntől elütő, többnyire törökvörös, barna, zöldszínű irhabőrökből szabják. Hímezni leginkább selyemmel hímeztek, újabban már csak berlini gyapjúfonallal. A hímzést a szűcs tintával vagy vasgáliccal rajzolja elő a bőrre, még pedig utólérhetetlen gyorsasággal és precizitással. A hímzés díszítő-elemei virágok; főleg rózsák, szegfűk, rozmaringlevél, nefelejts, gyöngyvirág stb. igen elstilizált formái, főleg csokorszerű csoportosításban. Az applikáció díszítő-elemei kevésbé elemezhetők.

Hímzésre sokféle színű selymet használnak. Leggyakoribb a zöld, piros, fekete, kék szín, a sárga ritka.

Ha a hímzés díszítő-elemeinek eredetét keressük, csak a keleti hímzéseken találunk hasonló ornamentikát. Egyébként a magyar szűcshímzés annyira a mienk, hogy az ország határain túl nem is megy. A környező nemzetiségek csak ott használják, ahol a magyarsággal érintkeznek.

És mégis nem tudjuk ezt a csodálatos szépségű, minden ízében magyar hímzést kellőképpen méltányolni. Míg a keresztszemes, vagda-

lásos, általában a geometrikus mintájú vászon-hímzéseknek száz meg száz gyüjtője van, — holott ezen hímzésekről nem nagy nehézséggel ki lehet mutatni az idegen eredetet, — addig a magyar szűcshímzésekkel a néprajzi múzeumokon kívül senki sem törődik. Szemünk láttára pusztul el a világ egyik legszebb hímzése s az amatőr gyüjtőknek nem jut eszébe, hogy milyen művészi értéket mentenének meg s milyen nemzeti feladatot teljesítenének, ha ezek gyüjtésével is foglalkoznának. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában a magyar szűcsművek előtt bámulattal és csodálattal adózik valamennyi külföldi látogató és csak *ebben a hímzésben látja a magyarság egyéniségét és páratlan művészi érzékét.*

Miért nem gyüjti a magyar műbarát a magyar szűcsmunkákat? Elsősorban valószínüleg azért, mert nem ismeri. Ezt nem gyüjti senki, tehát a kereskedő fel sem hozza Budapestre. Ami kevés mégis valahogy felkerül, az többnyire a Néprajzi Múzeumba jut.

Az amatőr hímzés-gyüjtőket többször kérdeztem, hogy miért nem gyüjtik a szűcsmunkákat? Többnyire azt válaszolták, hogy nagyok s nehezebben kezelhetők, mint más hímzés, továbbá a moly megtámadja. Ami az elsőt illeti, az tisztán hely kérdése. Ami pedig a molyt illeti, az ellen szénkéneggel vagy mirbánolajjal jól lehet védekezni. Némelyek a szőrt kinyírják a bőrruhák belsejéből. Egyébként, ha selyemhímzésű a bőrruha, a moly nem tesz a hímzésben kárt, csak a gyapjú szőrét eszi meg, amiért nem nagy kár.

A szűcsmunkák gyüjtése azért nem nehéz dolog, mert még az ország nagy részében található régi szép darab. Kereslet nem lévén, áruk sem nagy, ma még mindenesetre sokkal olcsóbb, mint egy vászonhímzés. A bőrruhák közül legszebbek a nagykunsági és hajdusági női subák, a jászsági, matyó, békésmegyei, soroksári férfisubák, palóc, matyó, békési, tótkomlósi, baranya-somogymegyei nőködmönök és alföldi dohányzacskók.

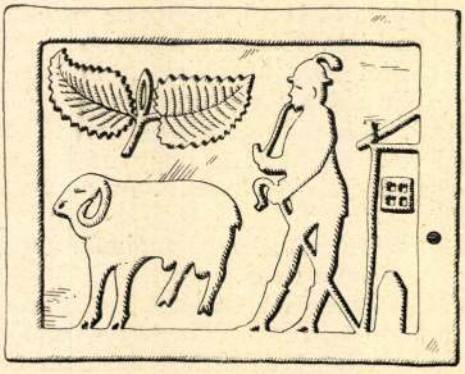

Somogyi tükrös, domború fafaragással

A Nemzeti Múzeum néprajzi gyüjteményéből

Női kisbundák
Hímzéssel és szines bőrapplikációval
A Nemzeti Múzeum
néprajzi gyűjteményéből

Magyar parasztfazekasok munkái

Irta: *Csányi Károly*,
az Iparművészeti Múzeum igazgatója

A művészet szeretete megnyilvánulhat a legkisebb tárgyon, a legszerényebb alkotáson is. A somogyi pásztorfaragás egyszerű formái, a sárközi hímzett fejkötők nemes rajza éppoly élvezetet szerezhet a finomult izlésű gyüjtőnek, mint a nagy mesterek alkotásai. A felvidéki hímzések egyszerű rajzú díszeiben éppúgy lehet gyönyörködni, mint a *magyar fazekas* szinesmázú *korsóiban*, vagy a székely *gölöncsér* karcolt rajzú *bokályaiban*.

Manapság kettős szükséglet, hogy a mult emlékeihez meneküljünk: először azért, mert felemelő érzés látnunk, hogy népünk még egyszerű házieszközeiben (korsó, tál, vetélő stb.) is mily szépet alkotott; másodszor azért, mert a mai sivár, nehéz időkben ezekben az alkotásokban gyönyörködhetünk leginkább. Ezeknek az emlékeknek a gyüjtése elsőrendű fontosságú, mert hovatovább a gyári termékek mindent nivelláló és kiszorító hatása következtében semmi sem marad belőlük. Annál értékesebb tehát nemzeti szempontból még a szerény eszközökkel létesített ilyen gyüjtemény is.

Ezekben a népies magyar alkotásokban a legfőbb erő a nemzeti érzés — a magyarosság. A távol Kelet gazdag, izzó fantáziájából táplált hagyományait hozta ide magával és őrzi ez a nép még ma is — irja Kertész K. Róbert a népművészetről. Hogy a *fazekasság* hazánkban milyen ősi mesterség, arról már szólottunk e folyóirat hasábjain. De a fazekasság újabb emlékei közt nem egy érdekes csoportra bukkanunk. Különösen régi motivumokra — leginkább gótikus korszakbeliekre — emlékeztetnek a *domború díszü*, *zöld* vagy *barna*, ólommázas *boroskorsók*, melyek elég gyakran egyes céhek rendeletére és használatára készültek és ilyenkor az illető céh jelvényeivel voltak ellátva. A megfelelő példák azonban alig régebbek a XVIII. századnál, sőt jórészük már a XIX. században készült, mint azt a rajtuk látható évszám is bizonyítja. (Szép példák láthatók az Iparművészeti Múzeumban és Wolfner Gyula gazdag gyüjteményeiben.) Helyi jelleg ezeken meg nem állapítható, mert az egész országban el voltak terjedve.

Virágzó fazekasság volt egyes vidékeken is, így pl. Hont megyében, Bácsban, Kalotaszegen, Székelyföldön és a szászságnál. A *székelyek* a széles jellegű, hímzésre emlékeztető, festett kék díszt kedvelik korsóikon és táljaikon. Ezenkívül előfordul náluk a karcolt díszítés is, mely azonban a Szászföldön előforduló, kék mázas, sgrafittós díszű edényektől lényegesen különbözik. — A *szászok* a gurgulyával készített, soványabb, kék rajzot alkalmazzák edényeiken, amelyek vagy kupa-alakúak, vagy baluszteres korsóidomúak. *Tiszafüreden* készültek az emberformájú korsók.

Az erdélyi, igen gyakran figurális díszű fajánszkorsókat *alvinci-korsók*-nak nevezik, ezek elég gyakran önfedővel is el vannak látva. A szászok nagyon kedvelték ezt a tipust, de azért nem szász készítmények, mert ezek gyakran szentek alakjaival vannak díszítve, ez pedig nem egyeztethető össze a szászok vallási felfogásával.

A magyar népművészet egyes ágainak — így a fazekasságnak is — az emlékeit mentik meg azok a lelkes gyüjtők, akik a magyar nép kedves alkotásait szedik össze.

Székely kancsók

Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből

Mángorló, vésett díszítéssel

Gazdag díszítménye különösen jellegzetessé teszi.

A Nemzeti Múzeum néprajzi tárából

A sárközi menyecskeviselet

Irta: *Kovách Aladár*

Az itt közölt kis cikk részlete egy nagyobb tanulmánynak, mely a Tolnamegyei Múzeum igazgatójának tollából húsz évvel ezelőtt, jelent meg az Ethnografia c. folyóirat mellékletén. A sárközi hímzéseknek egyre általánosabb gyüjtése és az iparművészeti karácsonyi vásárban való szereplése különös aktualitást ad e kis leírásnak.

Menyecskeviselet leírásánál meg kell különböztetnünk az egyéves, még gyermektelen menyecskét, kit a Sárközben *tekerődző menyecskének* hívnak; megkülönböztetésül attól, kinek már gyermeke lett s aki *fiatal menyecske;* a kettőt egymástól a jellegzetes fejdísz, *a bíbor különbözteti* meg. Általában véve a menyecskék viselete úgy a régi, mint a mostani divat szerint is azonos a leányokéval. Azonban, amint a leányokat a *hajviselet* és *párta* meg *szalagviselet* megkülönbözteti a menyecskéktől, épp úgy ezeknek különböztető jelük a *hajviselet, főkötő, bíbor* és *szalagviselet.*

Lássuk először is a *főkötőt*, sárköziesen *féékötő*. Ez a sárközi nők leggyönyörűbb kézimunkája. Finom, fekete fátyolra finom fehér cérnával hímezik a sárközi nők azokat a remek hímzéseket, melyek itt-ott még ma is láthatók. A mintákat is maguk tervezik, rajzolják s egy-egy darab e nemben valósággal művészi értékű is. Alakjára nézve kétféle van: *szabott főkötő*. Ez hosszúnégyszögű fátyoldarab, melyet keretre feszítettek és hímeztek; a hímzés után kibélelték finom patyolatszerű fekete szövettel, körül beszegték s azután varrással úgy alakították, hogy ez a négyszögű lepel a fej hátsó részét is befedte. A másik, az újabbi: *parittya-főkötő*. Ezt már nem lehet főkötőnek mondani, hanem egyszerűen fejlepelnek, mert alakja a parittyakövet magába fogadó bőrdarabbal azonos és csak elől fedi be a fejtetőt; két csúcsba futó végre alkalmazott kötővel kötik fel s azonkívül tűkkel is felerősítik a hajra.

A bíbor és bíborvég. Ez a *tekerődző* menyecskének különösen megkülönböztető tipikus dísze, mely mintegy középre helyezi a leány és a már gyermekes fiatal menyecske közé. Ezt a fejdíszt a régi, mondhatni ősi szokás szerint az esküvő, illetve lakodalom után következő nap reggelén kapja; más helyeken ezt *fejbekötés*-nek, *kontyozás*-nak stb. hívják; a Sárközben *tekerődzés* és a fejdíszt addig szabad viselnie, míg gyermeke nem lesz; amidőn az első gyermek megszületett, már nem illeti meg a *bíbor.*

Ez a fejdísz tulajdonkép $1-1^1/_2$ méter hosszú, 20—30 cm. széles fehér fátyol, mely az ősi és régi időben saját szövésű *bíborvászonból* vagy *bodor-bíborvászonból* készült és mindkét végén szines szőrpamuttal vagy szines selyemmel volt ékesen kihímezve; vagy pedig külön hímeztek ki egy vászondarabot szines selyemmel és arany- vagy ezüstszállal; *ez a bíborvég*, melyet a bíbornak csak egyik végére varrtak fel. A saját hímzésű gyönyörű bíborvégeket lassanként felváltották tisztán arany- és ezüstszálakkal és ugyanefféle paszomántzsinorokkal készített bíborvégek, melyeknek még annyi értékük volt, hogy legalább maguk készítették; azonban a kalmárszellem ehhez is hozzáférkőzött és az osztrák meg cseh gyárak elárasztották a Sárközt teljesen értéktelen, tenyérnyi széles ezüst- és aranypaszomántokkal, miket még arany- vagy ezüstszálból gyárilag készült csipkével kellett körülszegni; aztán készen volt a bíborvég; természetesen csillogott és villogott. Később azután a bíbor-

vég lemaradt a bíborról s csupán a bíbor maradt meg. Ámde ez is változott anyagában, mert felváltotta a *boltbeli fehér fátyol*, melyre szintén reáruházták az ősi elnevezést. Mai napság azonban még ezzel sem elégednek meg, mert egyik-másik vagyonos menyecske a legfinomabb úri, szines — leginkább halványkék, zöld vagy rózsaszin — fátyolt veszi tekerőzésre. Tekerőzésnek azért nevezik, mert a hosszú fátyolt, vagyis bíbort, a fej körül csavarják — *tekerik* sajátságos módon.

Tekerődző tűk. Minden bíborhoz hozzátartozik hat darab hosszú tű ; ezek a tűk rézből vagy ezüstből valók, a felső végükön ötvösmunkával díszítettek ; ezek közül hármat jobbfelől, hármat balfelől tűznek a bíborba. Ide tartoznak még azok az apróbb tűk — különösen szines üvegfejű gombostűk — melyekkel a bíbort a fejen megerősítik, számuk 20—30—50.

Főkötőszalag. A főkötőre hátul három-négy ágra futó, de a feltűzés helyén egy csomóba szedett keskenyebb, kétújjnyi széles szalagcsokrot tűznek fel díszül.

Csafring. Ez a fejdísz hosszú zsinóron lógó boklyókból áll. Az ősi és régebbi időben ezt is maguk készítették, zsinórt is, boklyókat is ; később már gombkötők készítették ; a régi gombkötő-csafring hasonlatos volt az ismeretes pipaboklyókhoz, csakhogy a fejtetőtől le a rokolya aljáig érő hosszú zsinóron lóg, a mostani gombkötő-boklyó már technikailag hasonlít az ablakfüggönyöket félrekötő bojtokhoz, de a gombkötő-zsinórra most is készítenek maguk a sárközi menyecskék boklyókat. Ilyen csafringot gyakran két-három párt egybefoglalva tűznek fel a főkötőre hátul a szalag fölé s ez alálóg, hogy boklyói a rokolya aljáig érnek. Ez a csafring a főkötővel és bíborral szintén a tekerődző menyecske megkülönböztető dísze.

Nyakszalagok. A menyecskéknek a lányoktól eltérő hajviselet szerint sem fonatjuk, sem kontyuk nincs hátul ; tehát ide szalagot nem tűzhetnek ; de, hogy mégis szalagosak legyenek, úgy segítettek magukon, hogy egy keskeny szines kötőre egymás mellé keskenyebb és szélesebb szalagokat varrnak fel s ezt a díszt a nyakra kötik, a kötőt, melynek két vége szintén szalagban végződik, elől a mell táján kötve meg. A felvarrt szalagok a hátat és oldalt a vállakat fedik, többnyire csípőig vagy félcsípőig érnek.

A gyermekes menyecskéről már foszlódnak a díszek ; ruházata a lányokéval és tekerődző menyecskékével ugyan még azonos, de bíbort már nem szabad viselnie, sem szalagot a főkötőn, még csafringot sem ; a nyakszalag is elmarad, csupán a főkötő az egyetlen dísz, mely abban különbözik az idősebb asszonyokétól, hogy hímzése dúsabb. Fejét a főkötő fölött ünnepi alkalomkor selyemkendővel köti be.

Asszony- és öregasszonyviselet. Minél idősebb a nő, annál inkább foszlik a dísz, ruházatában a világos szín. A régi divat szerint itt is megtaláljuk az üngöt a fiatalabbjánál, a piros csizmát is, pruszlikot, kendőt és így tovább, csakhogy egyszerűbben, a szinek sötétebbek, a rokolya egyszinű kék vagy barna szövet, a nagykendőből kimarad az abroszbélés, lemarad a másik két szines kendő. Semmi szalagdíszítés nincs a ruházaton. Az öregasszonyok üngje már nem is hímes, csak egyszerű dísztelen fehér bíborvászon. A csizmák kimultával a cipők fekete bársonyból, majd fekete bőrből valók. Asszonyok és öregasszonyok fejüket fekete vagy sötétbarna, kékszinű kendővel kötik be nyáron, télen meg a boltbeli szürkés vagy barnás gyapjukendőkkel. Ujabb időben, midőn divatos lett az úrinői hálókabát (corsette), az asszonyok is ilyent visel-

nek egyszerű fehér gyolcsból vagy más fehér szövetből, legújabban azonban úgy, mint a lányok és menyecskéknél, a szines szövetből valók is divatosak, csakhogy inkább egyszinű vagy csekélymintázatú szürke, barna szövetből valók. Öreg asszonyokon, téli időben még látható néha-néha a szépen kihímzett kisködmeny, de velük együtt kihal ennek is a divatja.

A mezei munkásoknak *ebédvivéskor* a régi időben is és most is lányok és menyecskék kicsinosítják magukat, félig-meddig ünnepiesen, több-kevesebb dísszel a nyakon és fejen ; így viszik az ebédet, mert a jóízű, magyaros sárközi étel is csak úgy izlik jobban, ha takaros fehérnép kínálja.

Nevezetes volt a régi időben a szőlőérés ideje ; ilyenkor a lányok jártak ki szőllőt őrizni, vagyis kereplő szerszámmal a madarakat riogatni. Ez az őrzés egyúttal alkalom volt a legényekkel való ismerkedésre és a házasságkötés előzményei is innen indultak ki ; természetes, hogy ilyen alkalomra mindig ünnepiesen öltöztek fel. A régi divat szerint a pöndöly fölé törökpiros rokolyát öltöttek, e fölé szines, kék vagy zöld kötött kendőt, felső testüket szépen hímzet bíbor ümög fedte, derekukat piros, kék vagy zöld szinű, ezüst-arany zsinórral és keskeny, szines anyaggal díszített melles szorította, fejükön ott díszelgett a hét tülkös nagy párta, hajuk is szalagos volt s a lábukat piros csizma borította ; ezenkívül mindegyik leány vitt a karján kis kosárkát, melyben a napi élelem s az ezt borító kendő felett egy csomó frissen szakasztott illatos és szindús virág pompázott. Ma már ez a szokás és így vele az alkalom is kiment a divatból. Ez volt a régi öltözködés ünnepies alkalmakra is hétköznapokon, például keresztelőre, kézfogóra, lakodalmakra stb.

Erre a fehér mellett is elég túlpiros öltözködésre mondta a XVIII. század vége táján a volt bátaszéki apátság vizsgálatára Bécsből küldött jámbor szerzetes a jelentésében, hogy csudálatos nép lakik itt a Sárközben, ördögszinű ruhát visel.

Somogyi tükrös domború fafaragással. Pásztormunka

A Nemzeti Múzeum néprajzi gyüjteményéből

Sárközi menyecske,
keresztelőre menet

A viselet legjellegzetesebb darabja a fökötő, mely fekete tüllön fehér hímzéssel van díszítve

Erről a gyönyörű viseletről a Tolnamegyei Múzeum tudós igazgatója, Kovách Aladár megállapítja, hogy igazi népies díszei immár alig találhatók fel

A magyar népművészet irodalma

Népművészetünk irodalma még akkora multtal sem dicsekedhetik, mint például népköltészetünké. A népi hagyomány iránti komolyabb érdeklődés alig száz éves ; megindítója a mult-század-elei demokratikus hangulat s az akkoriban divatos romanticizmus, mely a nép költészetében s általában szellemi hagyományaiban »népies régiségeket« látott s ezeket a »szent hajdan« emlékeiként tisztelte. Javarészt e hangulat és értékelés nyomában virágzott ki irodalmunk népies-nemzeti iránya s karolta fel a Kisfaludy Társaság a nép költészetének gyüjtését, inkább esztétikai, irodalompolitikai okokból, mint tudományos céllal. Az irodalmi népies irány fényes sikerei, Petőfi, Arany lenyügöző hatása — persze jóval föllépésük után — a művészetek más ágazataiban is megébresztette azt a gondolatot, hogy a nép művészeti hagyatéka — melyet akkoriban olyan érintetlen ősiségnek tartottak, mint az irodalmi romantikusok a népi epikát — épp úgy forrása lehetne — egyelőre legalább a »műipar« népies-nemzeti megújhodásának, ahogy költészetünk páratlan üdeséggel, gazdagsággal emelkedett föl ez ősi talajról. A XIX. század másod felének elernyedt iparművészeti, építészeti kérődző eklekticizmusa vagy éppen stilustalansága s a megújhodásra szomjuhozó »keresők« láza kedvezett e gondolatnak. Ezzel meg is indul a magyar népművészet emlékeinek kutatása, gyüjtése, bemutatása ; komolyan, szélesebb keretekben 1885-ben jelentkezik először az országos kiállításon, egyelőre »háziipar« címmel ; »művészetnek« még senki sem meri nevezni. Ugyanez évben jelentkezik az első kodifikátor a nagyérdemű Huszka József személyében. (Magyar díszítő styl I. Bpest, 1885.) A népművészeti kutatás megindulását tehát éppen olyan esztétikai és művészetpolitikai indítékok jellemzik, mint előbb a népköltészetét. Nem tudományt várnak a népművészet kutatásától, hanem — hogy nyelvükön szóljunk — üdítő enyhülést, fölfrissülést, új színt, nemzetit, egyszóval — magyar stilust ! E nem tudományos, hanem művészetgyakorlati szempontból az is következik, hogy egész népművészeti irodalmunkat — úgyszólván a mai napig — bizonyos érzelmi velejárók jellemzik : bámulat, elérzékenyülés, féltékenykedés, csodálkozás, imádat, himnuszok, egyszóval az objektivitás hiánya ; esztetizálás, értékelés, archaizálás. Az elmult korszak népművészeti irodalmunk romantikus korszaka. Irói — akik egyben minden hálára érdemes fölgyüjtői is — úgyszólván kivétel nélkül művészek, rajztanárok : Huszka József, Csehély Adolf, Kőrösfői Kriesch Aladár, Garay Ákos, Torockai Wigand Ede, Gróh István, Györgyi Kálmán, Dékáni Árpád, Szinte Gábor, Malonyay Dezső, Undi Mariska, Ács Lipót, Sebestyén Károly, Juhász Árpád, Deák Geyza, Kóris Kálmán, Fábián Gyula s az Iparművészeti Iskola annyi derék tanítványa : Bokros, Thurinszky, Járó, Pethely, Cselény és annyi más érdemes munkás, akiket e helyen föl sem sorolhatunk. Ma már, a romantikus korszak lealkonyodtán mindenki belátja, hogy a népművészeti kérdések megfejtésére, tüneményeinek megmagyarázására nem elég a művészi intuició, művészi, művészettörténeti és esztétikai jártasság, de nélkülözhetetlen a történeti, művelődéstörténeti, geográfiai, sőt filológiai készültség el egészen a dialektológiáig, egyszóval mindaz, amivel a modern etnológia dolgozik. A népművészettudomány az etnológiának egyik diszciplinája, amelyhez tehát elsősorban alapvető etnológiai készültség szükséges s a minden tudományos foglalkozásban nélkülözhetetlen lelkendezésmentes elfogulatlanság, amely nem rémül meg, vagy nem bőszül fel, ha egy magyar tüneménynek mását olasz, orosz, lengyel, német vagy oláh földön találja, hanem tudomásul veszi s megmagyarázza — ha tudja. Sajnos, e modernebb szemlélet ma még inkább csak programm, hiszen köztudomású, hogy a legmagasabb tudománynak, az etnográfiának, máig sincs tanszéke egyetlen egyetemünkön sem. Hol lehetne tehát mindezt megtanulni ?

A műgyüjtők tájékoztatására el kellett ezeket mondanunk, nehogy abban a hiedelemben éljenek, hogy különben terjedelmesnek mondható népművészeti irodalmunk olyan biztos útmutatókkal szolgálhat, mint pl. a műtörténelem egyes ágazatainak monografiája. Szinte hihetetlen például az is, hogy még egy újjnyi könyvünk sincs, mely a magyar népművészet egészéről csak vázlatos képet is adna, holott joggal elvárnók, hogy legalább *egy* gazdagon illusztrált komoly kézikönyvünk legyen, teljes bibliográfiai fölszereléssel a további tanulmányozásra. Hogy mindjárt a legnagyobbat és legismertebbet kezdjük, Malonyay Dezső : *A magyar nép művészete*, ötkötetes, dús illusztratív anyaga miatt nagyértékű és nagyhatású munkája csupán a székelységet, Kalotaszeget és Torockót, a balatonvidéki pásztorságot, Veszprém, Zala, Somogy, Tolna megyéket és a palócságot öleli fel, ezt is rapszódikusan, hiányosan, úgy, ahogy éppen egybehordták az anyagot munkatársai. A tudományos fölfogástól, rendszerességtől és fegyelmezettségtől nemcsak hogy messze áll, de tudatosan messze elkerüli. — Huszkának, mint alapvetőnek, említett művén kívül *Teremtsünk igazán magyar műipart, Sepsiszentgyörgy 1890*, valamint *Magyar ornamentika Bp. 1898* c. munkáit kell idéznünk mint lelkesítő alapvetéseket. Őt megelőzőleg inkább csak népviseleteinket mutogatták képes újságaink, a *Vasárnapi Ujság, Ország-Világ* stb. Ugyanez mondható az *Osztrák Magy. Monarchia írásban és képben* című vállalatról (Bp. 1887—1900). Valamivel többet nyujtanak a *Magyarország vármegyéi és városai* c. sorozat monografiái. Folyóirataink közül mindenekelőtt az *Ethnographia* és melléklete : *A Magy. Nemz. Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője* említendő, mely utóbbinak minden évfolyamában több népművészeti cikk található, rendesen bőséges illusztrációval. Nagy szeretettel karolta fel a népművészet ügyét a *Magyar Iparművészet;* majd minden kötetében vannak jó reprodukciók, többnyire szöveg nélkül. Hasonlóképpen az Iparműv. Iskola kiadásában megjelent *Magyar Díszítőművészet*, sőt itt-ott, főleg az építészeti értékeket a *Művészet* s újabban az *Ars una* is. Inkább didaktikai és pedagógiai tekintetből gyakran foglalkozott idevágó, főként ornamentikai kérdésekkel a *Rajztanárok Lapja*, egyes vidéki múzeumok anyagával a *Múzeumi és könyvtári Értesítő*. Bőséges és sokoldalú illusztrációt ad Bátky Zsigmond könyve : *Utmutató Néprajzi Múzeumok szervezésére*. Igen érdemes, pompásan illusztrált mű Gróh István *Magyar Díszítőművészet*-e. Illusztrációi miatt figyelmet érdemel az ismert angol *Studio* kiadásában megjelent népművészeti kötetsorozat *Ausztria—Magyarország* száma. A Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya rendkívül gazdag gyüjteményeinek idetartozó, gondosan megválogatott darabjait nyujtja részletező monográfiákban a *Magyar Népművészet* c. gyüjteményes kiadvány, melyből eddig tizenkét füzet jelent meg a következő tartalommal : 1. rábaközi hímzések, 2. szilágysági hímzések, 3. vésett pásztortülkök, 4. mézeskalácsok, 5. bodrogközi szőttesek, 6. dunántúli bútorok (székek), 7. székely hímzések, 8. hímes tojások, 9. kalotaszegi varrottasok, 10. jászsági szűcshímzések, 11. nagykun szűcshímzések, 12. bakony-balatonvidéki kőépítkezés. Sajtó alatt vannak a következő tartalmú füzetek : sárközi hímzések, székely szőnyegek, kályhacsempék, mezőkövesdi hímzések stb. Az erdélyi magyar népművészetről ad összefoglalást a Népies Irod. Társ. kiadásában öt nyelven megjelent *Erdélyi Magyarság, Népművészet* c. füzet. Folyóiratokból különnyomatképpen számtalan tanulmány jelent meg s nem egy kisebb monográfia önállóan, mint pl. ebben az évben is : Kiss Lajos : *A hódmezővásárhelyi szűcsmesterség és szűcsornamentika*. Az önállóan megjelent könyvek, tanulmányok jobbára kifogytak, a kereslet pedig állandó. Szinte érthetetlen, hogy a könyvkiadó vállalatok nem látják a piac ilyen helyzetét s hogy népművészetünk elfogulatlan, mindenfelé széttekintő, jól összefoglaló és a teljes irodalmat is felölelő korpusza még mindig késik.

Viski Károly

Német könyv a felsőmagyarországi habán fajánszokról

A német művészettörténeti kiadványok szinte beláthatatlan sokaságában most egy könyv jelent meg, mely bennünket magyarokat közelről érdekel. *Layer* Károly dr., az O. M. Iparművészeti Múzeum gyüjtő körökben népszerű igazgató-őre irta a szövegét; tárgya pedig a »habán« vagy »új keresztény« fehércserép, mely rendkivüli művészi kvalitásainál fogva méltán vonzza a szakembereket és a népies keramika kedvelőit.

Elsőben *Szendrei* János foglalkozott a habán fajánszok eredetével. Okiratok alapján kimutatta, hogy azok hazai készítmények, még pedig a 16. század derekán Felsőmagyarországra bevándorolt anabaptisták készítették őket. A »habán« szó az anabaptista felekezet nevének szláv elferditésére vezethető vissza. A habánok először 1530 körül tűnnek fel magyar földön, hol Nyáry Ferenc nyujt menedéket a sokat üldözött németajkú bevándorlóknak. A jámbor, szorgalmas, sokféle mesterségben, de különösen a fazekasságban járatos habánok sok viszontagság után Sobatit községben telepedtek le, de egy részük a 17. század első felében az erdélyi Alvinc községbe fészkelte be magát, élénk összeköttetést tartván fenn a felsőmagyarországi hitsorsosokkal. Mária Terézia uralkodása idején a habánok a katholikus hitre tértek át és ezzel nyomtalanul beleolvadtak a többi lakosságba.

A könyv szerzője kiváló szakismerettel méltatja a habán edények ornamentikájának különböző változatait. A habán fajánszok első, legkorábbi csoportja aránylag kevés példányban maradt reánk. Formáiban a trébelt ezüst-edényekre, díszítésében az olasz késő-renaissance ornamentikájára emlékeztet.

Egy másik, szintén csekély számban fenmaradt csoport nagyon széles peremű tálakon kék festésben növénydiszt, állatokat és architektónikus motívumokat mutat. Ezek a kék színben diszített tálak a 17. század végén készültek.

A számra leggazdagabb csoport a 17. század elejétől a 18. század elejéig gyártott edényeké. Nagyon dekoratív hatású négyszínű díszítésük nagyobbára tulipánokból, szegfűből, nefelejtsből és más stilizált virágokból áll, melyek egy-egy erőteljes csokor alakjában vannak az edények felületén alkalmazva.

Végül a kékmázas, fehérrel diszített, olykor sárga, zöld és barna szinekkel tarkított tálak, korsók és egyéb edények, mint a habán fajánszoknak a 18. század közepén készült utolsó stílusformái zárják be a sorozatot.

Mindezeket a változatokat Layer könyvében kitűnő képek illusztrálják. A reprodukált hetven habán edény — két prágai darab kivételével — mind az Iparművészeti Múzeumból és budapesti magángyüjteményekből való.

A szerző, kutatva a habánok külföldi eredetét, Braun troppaui múzeumigazgatónak ezirányban végzett s legutóbb egy általa rendezett habán-kiállítás anyaga által is gazdagodott tanulmányai alapján arra a végeredményre jut, hogy a habánok nem, mint azelőtt hitték, Svájcból, hanem Morvaországon és Ausztrián át Déltirolból jutottak Felsőmagyarországba. Ez magyarázza a habán edényeken észlelhető déltiroli és olasz (savonai és candianai) behatásokat. A 17. század második fele óta már megfigyelhető a habánok fazekas-készítményein új hazájuk hatása. Mind sűrűbben fordulnak elő rajta a magyar népművészetből átvett motívumok, tót és magyar feliratok, címeralakok, céhjelvények és egyéb magyaros stílsajátságok. Igaz, hogy ezzel a fehéredény veszít eredeti olaszos nagystílűségéből, de viszont hozzásimul a felvidék népies keramikájához, melyet a maga részéről is megtermékenyített.

A berlini Hübsch cég kiadásában megjelent, gondos kiállítású könyvnek csak egy szépséghibája van: az t. i., hogy mint a »Königlich (!) ung. Kunstgewerbemuseum zu Budapest« kiadványa mutatkozik be anélkül, hogy a kiadó erre a múzeumtól felhatalmazást kapott volna. De ez a kis formahiba megbocsátható, mert az értékes könyv sem tartalmilag, sem külső megjelenésében nem hoz szégyent a múzeumunkra.

Végh Gyula

ZWACK UNICUM GYOMOR-ERŐSITŐ

Rédei György felvétele.

Csömöri népviselet. Menyecske. — Volkstracht in Csömör. Junge Frau. — Popular dress in Csömör. Young wife.

Muskáli
1940.

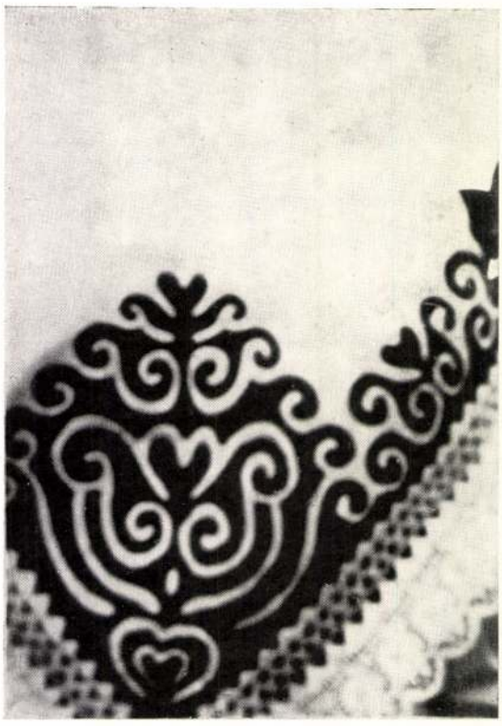

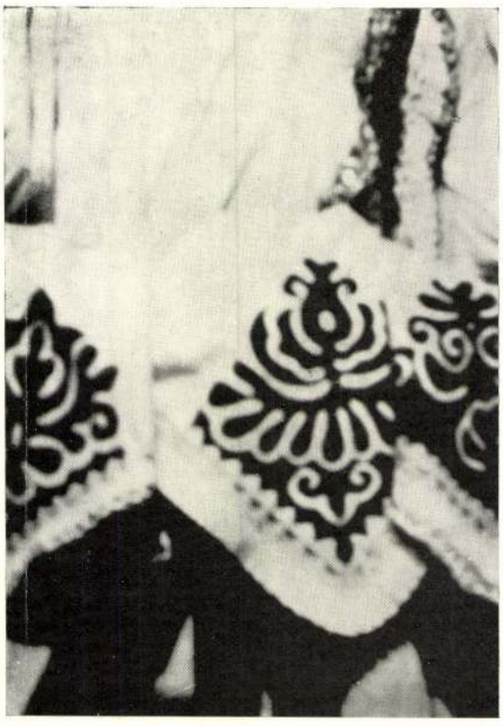

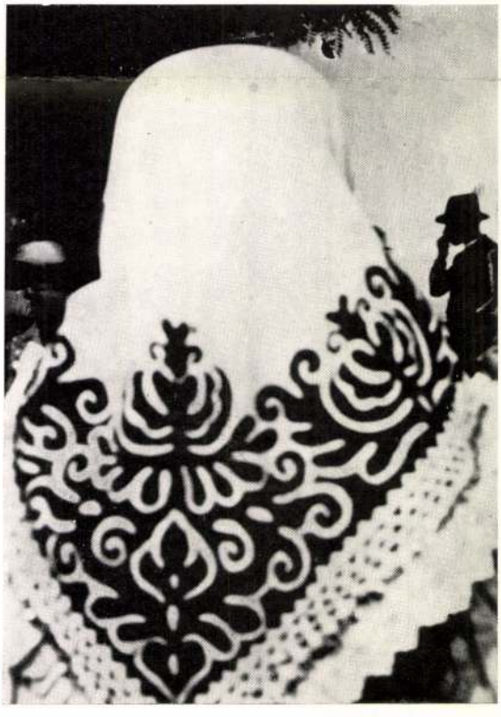

Fent és lent balra : Martosi fejkendők. Lent jobbra : Martosi iskolásleányok. — Oben und unten links : Kopftücher aus Martos. Unten rechts : Martoser Schulmädchen. — Above and below to the left : Headkerchiefs from Martos. Below to the right : School-children from Martos.

Rédei György felvételei.

Csömöri népviselet. Leányok. — Volkstracht in Csömör. Mädchen. — Popular dress in Csömör. Girls.

Magyar népviselet

Rédei György felvétele.

Csömöri népviselet. Leányok. — Volkstracht in Csömör. Mädchen. — Popular dress in Csömör. Girls.

Nógrádmegyei (Bánk) népviselet. Rédei György felvétele. — Volkstracht aus dem Komitate Nógrád (Bánk). — Popular dress from the County of Nógrád (Bánk).

Muskáli 1940.

Fent: Nógrádmegyei (Bánk) népviselet. Rédei György felv. Lent: Szentistváni matyó hímzés. — Oben: Volkstracht aus dem Komitate Nógrád (Bánk). Unten: „Matyó" Stickerei aus Szentistvány. — Above: Popular dress from the County of Nógrád (Bánk). Below: „Matyó" embroidery from Szentistvány.

MUSKÁTLI

MAGYAR KÉZIMUNKAUJSÁG

A MAGYAR IPARMŰVÉSZET HÁZIIPARI MELLÉKLETE. SZERKESZTI VITÉZ SPOLARICH LÁSZLÓ, A MAGY. KIR. ÁLL. NŐIPARISKOLA IGAZGATÓJA

MARTOS

Vándorpókok utaztak a levegőben, mikor autónk nyaktörő zökkenőkkel kivitt bennünket Martosra. Az úttalan út mentén kukoricaerdők vártak az októberi törésre, a fűzfaberkek dér után áhítoztak, hogy végleg megszabaduljanak szennyeszöld lombjuktól. Imitt-amott lila kökörcsin-telep bukkant elő, de ez sem vidította fel, inkább aláfestette a kisalföldi szeptember fáradt egyhangúságát. A falukörnyéki pocsolyákban vadkacsák fürödtek. Van itt tó bőven. A falu közepére is jut egy. A Nyitra és a Zsitva gondoskodnak állandó utántöltésről. Nagy áradások alkalmával a Vág vize is meglátogatja a falut. A község nevét is valószínűleg a sok folyóparttól vette.

Vasárnap lévén, egyenesen a református templomhoz hajtottunk. Itt egyszeriben megtört a természet szürkesége. Ami szín hiányzik a Kisalföld őszének palettájáról, az mind itt virított a martosi asszonyok, lányok szoknyáján, vállkendőjén, pántlikáján. Sehol a környéken nincs falu, amely ennyire tisztán őrizte volna meg népviseletét, mint ez a káprázatos pompában díszelgő asszonynép. A hetényiek kezdenek kivetkőzni. A szomszédos naszvadiak öltözetén nincs kézimunka. Az izsaiak a háború utáni divat hosszú derekát, térdenfelüli szoknyáját fordították le népviseletre.

A férfiak már Martoson is polgári öltönyt viselnek a fehér gatyás, fekete mellény kihajtóján piros tulipános viseletük helyett, csak a fiúk hordanak még pitykés fekete bársony ruhát.

A nők öltözete símafalú, vagy rózsás kasmír szoknya, alatta 4—5 kartonból készült alsószoknya, ingváll, kötény és háromszögletű vállkendő. A szoknyák hátul gazdagon rakottak, a kötény alatt símák. A szoknyák szélét vastag pamutszövetszegély tartja ki, a felső szoknyáét taftszalag és gömbölyű szegély merevíti. A pruszlik kevésbbé díszes, mivel a vállkendő teljesen eltakarja. A kendő, ingváll és kötény gyolcsból készül, amit azelőtt erősen kékítettek, az újabb divat szerint világoskék batisztból varrják. Ezeken foglal helyet a sokféle kézimunkadísz. A széleken „farkasfog“ erősíti fel a gyári csipkebodrot. A kötény és kendő világoskék mezején leggyakoribb dísz fiataloknál a piros, öregeknél a fekete metélés. Azonkívül az igen munkás „mesterke“ és lyukashímzés is. Minden egyes ruhadarabon csillámpikkelyes zsinór és rózsásan szövött selyemszalag ragyog, sokszor a kézimunkadísz rovására. Ezek a csillogó-villogó díszítések az 5—6 sor szoros pénzkalárisal a nyakon, az asszonyok szalagos arany kontyfedőjével együtt bizonyos barbár pompába öltöztetik viselőjüket. Mintha ez a földrajzilag elszigetelt és egykés nép minden szép utáni vágyát a cifrálkodásban élné ki. „Minek a sok gyerek, drága a ruha“ — mondta kegyetlenül egyik egykés asszony. Mert persze anyagi oldala is van a nagy pompának. „Két korona volt centimétere“ — dicsekedett egy asszony aranycsipkékből összeállított kontyfedőjével — „a rajta lógó szalagok métere pedig húsz korona.“ Egy-egy öltözet ára átlag ezer korona volt.

A martosi lányból korán menyasszony lesz. Amint iskolából kikerül, eligérik a szülők a vőlegénynek, aki még nemis katonáskodott. A menyasszony azután elkezdi hímezni a sok jegykendőt, mert úgy illik, hogy minden leendő férfirokonnak —

legyen az akár kisgyermek — ajándékozzon egyet. A jegykendők anyaga szintén erősen kékített fehér, vagy világoskék batiszt. Szélein kívül a farkasfogra varrott gyári csipke, belül a művészi kivitelű mesterke-szegély, melynek minden egyes oldala más mintájú. Különbözik egymástól a fehér, likacsos hímzésű sarokminta is. Ez a nép szereti a változatosságot.

A háború előtt mesterkés és lyukashímzéses terítőket hordtak az asszonyok innen Pestre. Utóbbi években a „metélés" tette ismertéé Martos nevét.

Aki a Néprajzi Múzeum komárommegyei patyolatkendőjét látta, kezdetleges kivitelű rátétes díszítményével, el sem tudja képzelni, milyen a mai martosi metélés. Ez a munka talán most indult fejlődésének csúcspontjára. E fejlődésben kétségkívül nagy érdeme van a község tanítónőjének, Vecseyné Takáts Olgának, ki egy martosi asszony szavai szerint „megtanulta tőlünk a metélést, azután tanított rá minket."

Takáts Olga 1906-ban került a faluba. Feltűnt neki a halottilepedőszélek és öregasszonyok vállkendőjének fekete rátétje, a fiatalok öltözetének piros tulipánja és a fehér patyolaton fehér alátét kanyargós „S" díszítménye. Felhasználta rajz- és kézimunkaórák anyagául, de mert az akkori divat nem pártolta a népies munkákat, csak az általános népművészeti nekilendülés idején, körülbelül 12 évvel ezelőtt kezdett vele intenzívebben foglalkozni. Először is összegyűjtötte a „nyíró" asszonyokat. Mindössze három volt: a néhai özvegy Kiss Sándorné szül. Nagy Katalin, id. Pap Andrásné és Erdélyi Istvánné. E népművészek eredeti nyírásait és az első metéléses terítőt, melynek négy sarka egyszeri ollóvágással készült, Takáts Olga a komáromi múzeumnak ajándékozta. Azelőtt ugyanis ezt a munkát nem rajz után vitték az anyagra, hanem ollóval nyírták, metélték. Ez a mód mindenesetre ősi és eredeti, de a lenge batiszt összevész nyírás közben, nehéz az alapra kiteríteni és ráfércelni, munkaközben nyúlik, az elvágott szálak mállanak, végeredményben a kész munka nem oly tökéletes. Mindez a hiba kiküszöbölődött, amint a mintát rajzolták. A rajzolt minta megtartotta eredeti jellegét s megfelel a martosi munkák ama sajátos követelményének, hogy a rátét anyaga teljes egészében megmaradjon, semmi se menjen belőle veszendőbe. Ez a takarékossági szempont adja meg nemcsak a munka technikáját, hanem karakterét is. Csak egy vonallal rajzolják meg a nyírások helyét, így a behajtott szélek párhuzamos vonalsort adnak. Az ismétlődő motívumok között úgy hagyják meg és hajtják be az anyagot, amint éppen esik, legfeljebb a túlnagy foltokat szíves, holdas, vagy hegyes bevágásokkal törik át. Ezzel bizonyos tömör hatást érnek el s ezért van az, hogy a rátétek minden változatosságuk mellett sem fárasztják ki a szemet, csupán szórakoztatják. Reám úgy hatnak ezek a díszítmények, mint ősi magyar melódiák.

A martosi szoba berendezése szintén sajátosan népies. A faragott, festett sarokpad előtt asztal, a sarokban falra akasztható szekrényke, a „téka". Ez a martosiak vitrinje és könyvtára. Bibliát és mindenféle csecsebecsét tartanak benne. Nekem azonban legjobban tetszett az ágy. A két ágyat egy fal mellé egymás végébe helyezik. Kékre festett, faragott oszlopok tartják az emeletet. Ezen sorakoznak egészen a gerendáig a híres naszvadi szőttes párnák, a hajdani menyasszony gazdag kelengyéjének hirdetői. Az oszlopok között széthúzható függöny takarja el a használt ágyneműt. Ideális megoldás nyaralóhelyek ágyainak elhelyezésére, vagy akár modern falbaépített ágyak részére. Egyébként a martosi metélés vászonkivitelben könnyű, mutatós és igen kellemes hatású kézimunka nyaralók szobáinak díszítésére. A kerti és vízi felszereléseken is nagyszerűen hat a messziről is tökéletes vonal- és folthatású rátét. A fínomabb kivitelű tüll és áttetsző anyagokon dolgozott vagdalás szép ruha, női és leányszoba, továbbá templomi díszül szolgál. A martosi munkák iránt máris erős érdeklődés mutatkozik külföldről is. A martosi példa mutatja, mit tehet az iskola s mit tehet egy lelkes tanítónő a rajztudással párosult képzelőtehetség fejlesztésével a népművészet érdekében.

Mikor utoljára Martoson jártam, a község jelzőtábláján ékezet hírdette az s betűn, hogy ez a testben-lélekben, szokásokban és viseletben magyar nép idegen állam függeléke. A Feszty-körkép ősmagyar alakjainak ma is élő modelljein úgy siklott át ez a húsz esztendő, mint lidérces álom. S a három folyó partjai mellől nyujtják kezüket dél felé testvéri összefogásra.

MOLNÁRNÉ CSÍZY JOLÁN

A cikket kísérő fényképek és rajzok Óóba Istvánné martosi asszony munkái, illetőleg nyírásai után készültek.

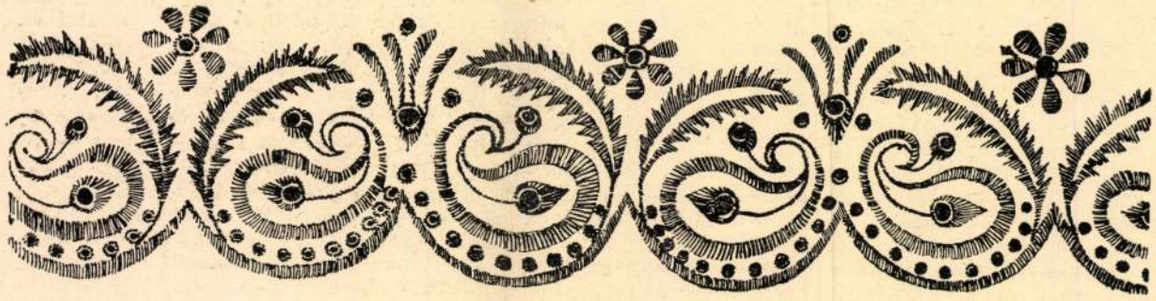

Pozsony megyei népi hímzés.

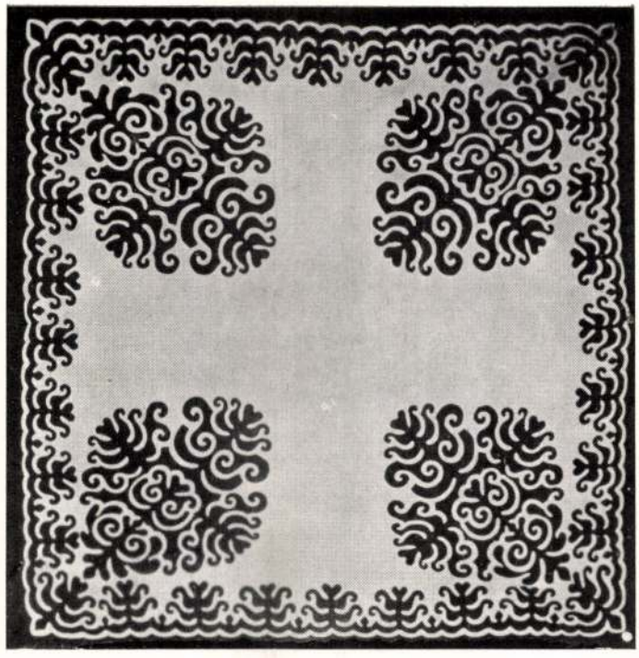

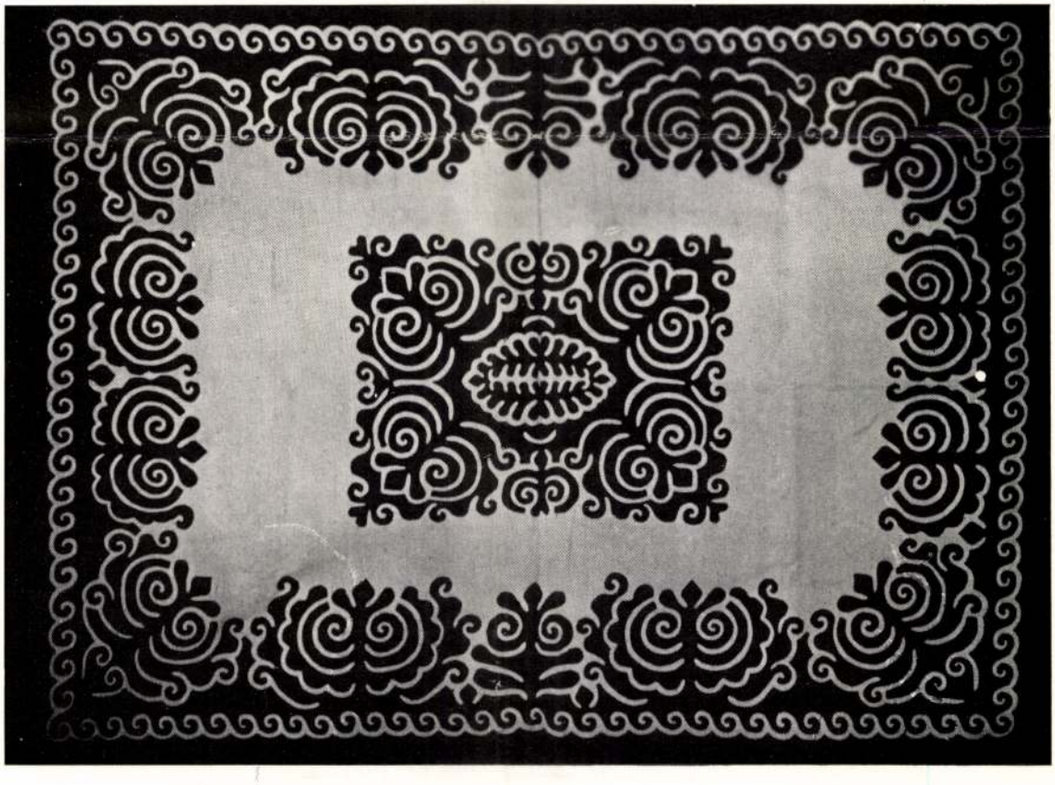

Martosi terítők. — Decken aus Martos. — Table covers from the village Martos. Molnárné Csizy Jolán cikkéhez.
Pozsonyi hímzések a péceli róm. kath. Nőipariskola gyüjteményéből.

Balra : Magyar vagdalásos mellény. Jobbra : Magyar szűrgallér. Készültek a M. Kir. Állami Nőipariskolában. — Links : Ungarische Weste mit Ausschnittarbeit. Rechts : Ungarischer Schäfermantelkragen. Angefertigt in der Kgl. Ung. Staatlichen Frauengewerbeschule. — To the left : Hungarian waist-coat with „scissors-cut" work. To the right : Hungarian shepherd's mantle-collar. Made in the Royal Hung. Tradeschool for Women.

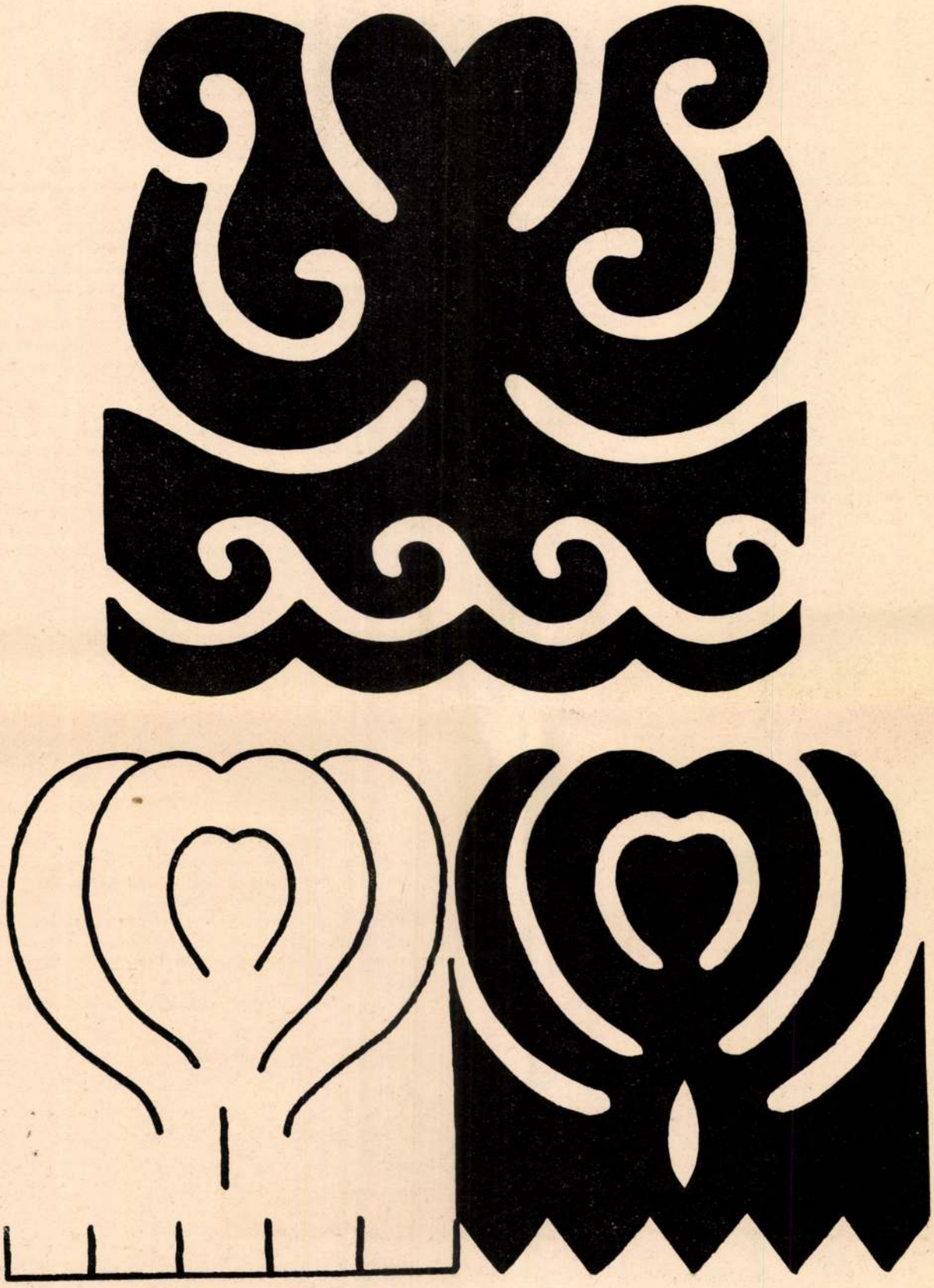

Metéléses virágok.

NÉPMŰVÉSZETPÁRTOLÁS AZ ISKOLÁKBAN

A kapuvári polgári iskola követendő példát állít elénk a népművészetpártolás terén.

Az iskola volt igazgatója, Lakatos Artur dr. és egyik jelenlegi tanárnője, Szütsné Winkler Margit, komoly gyüjtési munkát indítottak a kiveszésre ítélt népművészeti kincsek megmentésére. Minden állami támogatás nélkül, a lakosság felbuzdításával gyüjtötték össze a megmentésre méltó népi értékeket. A munkák üveg alá helyezésének költségeit is ünnepélyek, majálisok rendezésével fedezték.

Igaz, épp előtte való években a Faluszövetség nagyon is összeszedte a régi hímzéseket, mégis érdekes gyüjtemény díszlik a hatalmas épület mindkét folyosóján. Látunk itt piros-fehér hímzésű férfiingeket, purucokat, kendőket, korsókat, fejdíszeket, tulipános ládát (a rajztanár ügyes rekonstrukciója), szívformájú faragott székeket és a régi hímzésmódok sok értékes fajtáját. Sőt, még egy kapuvári lakóház teljes berendezése is látható, kicsinyített kiállításban. (A jellegzetes háromszínű bútorral, mennyezetes ággyal, stb.)

Szütsné ezenkívül színdarabot is írt, amelyben a kapuvári diáksereg anyja-apja öltözetét viselve, felelevenîti a vidék lakodalmas és egyéb ünnepségeit, amelyek keretében halljuk a helyi régi népdalokat, románcokat, alkalmi versezeteket is.

Az iskola gyüjteményében szép rendben elénk sorakozik a falu régi művészetének minden ága. De ugyanennek a jólfelszerelt iskolának a falán kiállította a kézimunkatanárnő mindazokat a munkafajtáknak kicsinyített mását is, amelyeket a tanterv szerint egy polgári iskolát végzett tanulónak ismernie kell.

Igazán vétek ebben a népművészetfészekben a tanulóifjúságot másvidéki munkák tanulásával, mint pld. izabellaruhavarrással stb. gyötörni, mikor a kötelező tanterv mellett lassanként kihal a kapuvári gyermekek szüleinek, öregszüleinek értékes művészete. Ilyen helyen elsőrangú kötelesség volna nem csak a polgáriban, hanem az iskolák minden fokozatában, az első elemitől kezdve, egészen a most épülő gazdasági iskola legfelső fokáig is a helyi népművészet tanítása, fejlesztése.

Itt sokféle hímzésmód élt a nép között. Találunk régi tüllhímzést, fejdíszre, „kobak"-ra készített ezüsthímzést, tüllalátétes hímzést, továbbá apró-mintájú hövelyi pókoshímzést, majd a régi ráncos ingek és férfiingmellek elején aprólékos, pirossal kevert fehérhímzést is. De szép szőttesminták és rábaközi szálánvarrott hímzés is sok akad a párnavégeken és rétesabroszokon. Ma mindezt nem készítik. Legfeljebb recemunka készül a régi kendők szélére fodornak. Piacra pedig nagyszemű receterítőket, meg durvakötésű százszor ismételt kerek, kötött terítőket dobnak.

A régi hímzések felölelése mellett még rá kellene venni az ifjúságot, hogy a ma gyárban készített ruhaszegélydíszek helyét is kézi színes hímzéssel töltse ki.

A mai kapuváriak már csak a régi, nyolcvanszázesztendős kendőkkel ékeskednek, ma már senki sem hímezi ezeket. Ha valaki még rászánja magát, hogy nem bolti selyemkendőt, hanem hímes kendőt vegyen, az is Hövelyen hímezteti a kendőjét.

Az ifjúság számára már semmi sem marad ezekből az értékes népi kincsekből, ha az iskolai tanterv nem változhat meg és nem veszik komolyan tervbe a régi hímzések felkarolását.

Sajnos, még csak rajzolója sincs ezeknek a régi hímzéseknek. Pedig, ha valaki nem csak kiállítási darabok gyüjtésére szánná magát, hanem szorgalmasan összerajzolgatná az iskolák, leánykör stb. számára az öregmamai szép hímzéseket és az iskolák használatára fordítaná, még megmenthetné ezt az igazán festői, szinte királynői pompás viseletet az utódok számára.

Leányiskolákat érdemes volna ünnepnapon Kapuvárra vezetni, hogy megtanuljanak a népi szépízlésben gyönyörködni. És az is, aki valahová népművészetet akar telepíteni, jól teszi, ha körülnéz Kapuvár szinmagyar lakosságának pompázó színharmoniáján, mert bizton kedvet kap ennek a szépségben gazdag embervirágkertnek az átplántálására.

DR. JÁMBORNÉ ZSÁMÁR MARGIT

Pozsonymegyei népi hímzés.

M.D.K

Magyar népi díszítőművészet

Művészet 1954. 2 sz. 31-28.

Magyar népművészet

Czakó—Györgyi. A magyaros ízlés. A magyar szépművészet, házi ipar és iparművészet formakincséből. Számos képpel. Díszköt. (20.—) — 15.—

ATOK NAPRÓL-NAPRA!

nplomi imakönyve megfelelt a már elő-
ítható meg a sajtóban megjelent mélta-
epő érdeklődésre való jelentésekből.

Rég nélkülözött hiányt pótol ez az imádságos könyv.
-irodalomban évtizedet meghaladó ideje nem jelent
mény, mely a mai kor imádkozó, gyülekezetvezető
nged bepillantást s egyúttal lélekgazdagító útmutató
dját hordozó lelkipásztortestvéreknek. Kétségtelen,
ént más és más színezetű, de vannak az imádság-
ezeti imádságoknak, olyan általános érvényű, bib-
yek minden imádságban megkívántatnak. Ilyen
lenség, az egyszerűség, rövidség, világosság, a lélek
ett az alázatosság jegye. Szerzőnél mindezek a köve-
ngban találhatók meg. Könyvének ez adja meg a
külete még széppé is teszi a formát, az a több talen-
zonysága. Kiemelkedő vonása a biblikus nyelvezet is.
(Theologiai Szemle.)

Három nagy áldását látjuk egy kiadott imakönyv-
unkat gazdagítja ; 2. írásba foglalt bizonyságtétel
kipásztor munkájáról, aki az imát nem tartja mellé-
n ; 3. különösen sokat szolgáló lelkipásztorok meg-
agondolatait gazdagítja. Ha e három szempontból
, megállapíthatjuk, hogy a szerző jó és áldott mun-
yelvén, egyszerű formában fejezi ki egy lelkipásztori

Magyar népművészet

Palotay Gertrud:
Észrevételek Lükő
Gábor elméletéhez.
Kny.: A Néprajzi
Múzeum Értesítője
1940. XXXII. évf. 8-r.
4 l

o, 21 K, 24 L, Budapest, év nélkül,

es: Eger vára. 8 o, 23 K, 62 L, Eger,

ngs by Munkácsy. "Christ before Pila-
rist on Calvary." 8 o, 0 K, 16 L,
a, év nélkül.

ó művészek könyve. 8 o, 223 K, 167 L,
930.

hongrois. Miklós Hornyánszky. /Kny.
que./ 4 o, 5 K, 12 L, Antwerpen, év

A budavári királyi kápolna s a "M.
és várplébánia" története. 4 o, 61 K,
pest, 1934.

ert: Emlékbeszéd a szombathelyi pre-
szent Norbert gimnázium hősi halottai
elavatása alkalmából. 16 o, 2 K,
athely, 1933.

ki néhány úgynevezett Leporello-könyvet *Sárgacsőrű kiskacsa, Piroska és a farkas, Hófehérke, Pajtásaink az állatok* címmel. Ezekben pompás színes képek és felolvasni, megtanulni való kedves versikék frissítik a kis gyermek ébredező öntudatát.

Van tehát a szülőknek miből válogatni s a felsorolt könyvekből abban a biztos tudatban válogathatnak, hogy akármelyiket választják, jól választottak.

ERDÉLY ÖRÖKSÉGE III—IV. KÖTET

Előző számainkban megemlékeztünk az *Erdély öröksége* című nagy jelentőségű könyvsorozat megindulásáról és első két kötetéről. Most már megjelent a harmadik és a negyedik kötet is s egyre jobban szemünk elé tárul az egész sorozat valóban nemzeti fontossága. Erdély multja szólal meg benne szem- és fültanuk hangján, egykorú emlékiratok, feljegyzések révén kapunk belőlük tájékozást nemcsak a történelmi eseményekről, amelyeket elmondanak a történelmi könyvek is, hanem ez események levegőjéről is, főképpen pedig arról, hogy miként látták ezeket a kortársak, mit gondoltak róluk, milyen ítéletet mondtak, hogyan kísérte a korbeli közvélemény a politikai főszereplők magatartását és ennek következményeit. Szóval azt adják ezek a kötetek, amit nem adhat meg a történetírás: a tanuvallomások őszinteségét és közvetlenségét. A magyar memoire-irodalom hazája tudvalevőleg Erdély, itt voltak minden nemzedékben férfiak, akiknek kedvük és tehetségük volt a maguk és az utókor számára feljegyezni, amit átéltek, aminek tanui, néha szereplői voltak. Ezek a szemelvények, amelyeket a sorozat szerkesztői, *Cs. Szabó* László és *Makkai* László fínom érzéssel válogattak ki a rendelkezésre álló gazdag anyagból, eddig vagy kiadatlanok voltak, vagy a nagyközönség számára alig megközelíthető régi kiadásokban jelentek meg s most kerülnek először széles olvasó-rétegek elé, akiknek eddig alig lehetett fogalmuk emlékirat-irodalmunk gazdagságáról. A most megjelent két kötet közül a harmadik *Bocskay István* korából való emlékeket ad. Érdekes mozgalmak, nagy próbatételek kora ez, de ezekben szilárdult meg az önálló Erdély és megvalósult a történelmi erdélyi gondolat. A kötet címe: *Tűzpróba*, bevezetést *Bíró* Vencel, a kiváló történetíró írt hozzá. Nagy Szabó Ferenc, Gyulai Lestár, Kormos György, S. Laczkó Máté, Bocskay István, Mikó Ferenc, Borsos Tamás, egy szász névtelen feljegyzései vannak benne. A negyedik kötetnek, melynek bevezetését Erdély multjának egyik legkitűnőbb ismerője, Makkai László írta s címe: *A fejedelem*, Bethlen Gábor a hőse s Erdély fénykora a tárgya. K. Dajka Gábor, B. Veres Gáspár, Redmecsy János, Toldalagi Mihály, Kemény János világítják meg ezt a ragyogó kort és megszólal benne maga a nagy fejedelem, Bethlen Gábor is. Valóságos nemzeti kincs az, amit e kötetek kiásnak és közszemlére tesznek. A magyar írott nyelvnek is kincse: lehetetlen meghatottság nélkül olvasni ezeket a nagyrészt magyar nyelven írt iratokat, a régi magyar nyelv nemes és

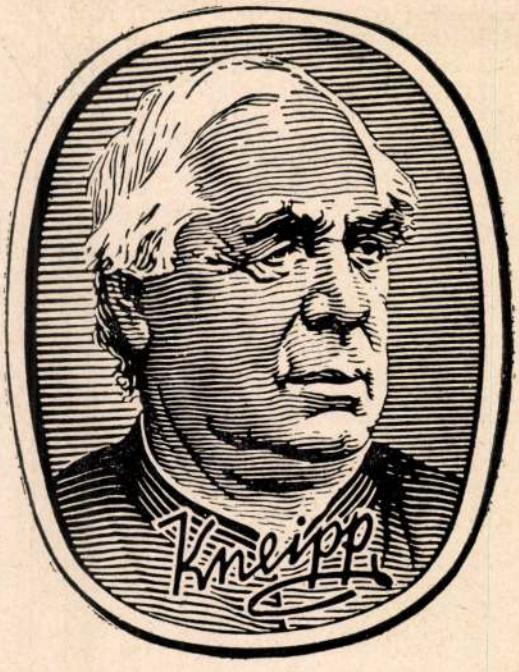

1821-1897

Kneipp, a józan életnek, az észszerű és egészséges táplálkozásnak egyik nagy előharcosa volt. Ő ádta nekünk a kiváló és egészséges népkávét, a Kneipp malátakávé-t. Minden egyes csomag iránta való nagyrabecsülésből, az ő képmását és aláírását viseli.

Tükör 1941. 12.

fínom ízeiben gyönyörködik az olvasó. A kötetek kiállítása remekműve a Franklin-Társulatnak, ilyen szép magyar könyv nagy időkben ha egyszer jelenik meg könyvpiacunkon.

Erdély és népei. Szerkesztette Mályusz Elemér. Franklin-Társulat kiadása.

A Budapesti Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete tudományos intézményeknél egészen szokatlan tervszerűséggel és elevenséggel dolgozik. Egymást követik kiadványai és előadás-sorozatai, amelyek a magyarság új problémáinak egész körét felölelik. Ez év április és május havában az Intézet ugyancsak előadás-sorozatot rendezett, amelynek tárgya Erdély településtörténete volt: egyike a legfontosabb, úgyszólván sorsdöntő kérdéseknek. E kérdés tudományos megvilágításán múlik a magyarság elsőbbségi joga Erdélyre. Az a tizenhét előadás, amely az Intézetben elhangzott, minden oldalról megvilágította a kérdést: tisztázta Erdély honfoglalás előtti állapotát, a székelység, szászság, románság s a moldvai és havasalföldi magyarság településtörténetét, művelődési kapcsolatait egymással és az anyaországgal és rávilágított a mai székelységre, a legújabbkori magyar-román viszonyra s végül felölelte az erdélyi magyar művészet történetét és irányait is, mert éppen ezen a ponton egyes emlékek különösen súlyos bizonyítékokat adtak. A tizenhét előadást tizenkét fejezetben foglalták össze a tudós szerzők ebben a kötetben. Mindegyik szerző kitűnő képviselője a maga szakkérdésének; névsorukban olyan nevek szerepelnek, mint Gerevich Tibor, Alföldi András, Kniezsa István, Pukánszky Béla, Bíró Sándor és Gyallay Domokos az író. Napjainkban, amikor lelkesen és büszkén öleltük újra magunkhoz Erdélyt, a puszta lelkesedésen túl kötelességünk megismerni is Erdély problémáit, különösen azért, mert a román propaganda egyetlen alkalmat sem mulaszt el, hogy magának ne követelje az ősiség jogát Erdélyben s egyúttal Erdély művelődését is. A kötet néhány értekezése, különösen Alföldi András, Kniezsa István, Gáldi László és Gerevich Tibor tanulmányai, tudományos szempontból kifogástalanul és végérvényesen tisztázták éppen a legtöbbet vitatott kérdéseket. A könyv kiállítása vonzó, kellemes a szemnek is: így kell tudományos könyvet tipografizálni. Ez a kötet valóban méltó lehet a «szép tudományos könyv» rangjára.

ORTUTAY GYULA:

A MAGYARSÁG NÉPMŰVÉSZETE

A magyar nép művészi alkotóképességének leggazdagabb és legteljesebb képgyűjteménye, Ortutay Gyula bevezető tanulmányával és magyarázataival.

Két hatalmas kötet, több mint 600 képpel, 64 színes műmelléklettel

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

Ortutay Gyula: A magyarság népművészete. Franklin-Társulat kiadása.

Újabban keletkezett szó: mély kultúra. Értjük alatta elsősorban azt az ősi művelődési hagyományt, amely többé-kevésbbé függetlenül az úgynevezett magas kultúrától, a felsőbb osztályok műveltségétől, a nép mélyebb rétegeiben nemzedékről-nemzedékre él és termi gyümölcseit. A nép alkotó kedve és tehetsége nyilatkozik benne sokszor olyan nemes formákban, hogy hatással tud lenni a felsőbb rétegekre is és gyarapítja azok értékállományát. Mindenki tudja, hogy a népköltészet megismerése milyen döntő hatással volt a magyar irodalom fejlődésére a mult században. A népköltészettel egyenrangú a nép művészete, amelyben az egyszerű embernek az az igyekezete nyilatkozik, hogy szebbé, szemet gyönyörködtetővé tegye környezetét, lakását, ruházatát, munkaeszközeit, használati tárgyait. Az ember eredendő vágya a szépség után keres ebben kielégülést. Mi magyarok bízvást dicsekedhetünk azzal, hogy népművészetünknél gazdagabb, értékesebb művészete egyetlen népnek sincs. Nagy nemzeti kincs ez, népünk tehetségének, életörömének, játékos képzeletének nyomatékos bizonysága. Ma, a népi mozgalom nagy közéleti áramlatának idején különös örömmel fordulunk feléje. Mindenfelé találkozunk a népművészet termékeivel városainkban is, parasztasszonyok árusítják hímzéseiket, csipkéiket, szőnyegeiket, népművészeti cikkeket árusító üzletek csalogatják a vevőket a város minden részében, alig találni polgári lakást, amelyben ne akadna legalább néhány parasztkézből származó hímzés, cseréptányér vagy más szép holmi. Alig van tehát időszerűbb könyv, mint *Ortutay* Gyula nagyarányú műve a magyar nép művészetéről. Két kötetben bemutatja az ország minden vidékének népi alkotásait, nemcsak az olyan közismert tájakét, mint Kalotaszeg vagy a Matyóföld, hanem azokét is, amelyeket még nem fedezett fel a közönség. A fősúly természetesen a képeken van, melyek szemléletessé teszik a gazdag anyagot s meggyőzőn bizonyítják, hogy nincs olyan tája a magyar földnek, ahol a néplélek ne keresne valami téren művészi megnyilatkozást. Több mint 600 fénykép és 32 színes képmelléklet beszédes tanuságával mutatja meg a magyar szépérzék megnyilatkozását mindenféle technikában és anyagokon. Lehetetlen, hogy ez a gazdagság ne keltse fel a figyelmet külföldön is.

A nagyarányú mű első kötetének elején *Ortutay* Gyula mélyen járó tanulmányát olvashatjuk a magyar népművészetről. Ortutay tudvalevőleg e kérdés legkiválóbb szakértője a fiatalabb nemzedék etnológusai között s e tanulmányában új, teljesen modern szempontok szerint vezet be népművészetünk ismeretébe. A laikus olvasó meglepetve fogja olvasni ezeket a nagy elmeéllel írt fejtegetéseket, melyek megvilágítják a népművészetet mindenféle oldaláról nézve. Ezután képek következnek 18 nagy íven, jellemző fényképek százai és százai a népművészet minden fajta alkotásáról, a népviseletekről, bútorokról, a falusi házról, fafaragásról, mindenféle kézimunkáról, bőrmunkákról, kerámiákról stb. Látjuk a képeken nemcsak a népi munka eredményeit, hanem módjait is: parasztnőket és férfiakat

munka közben. A fényképek után 2 ívnyi színes kép következik, melyek fogalmat adnak a népképzelet rendkívüli színgazdagságáról. A kötetet magyarázó szöveg zárja le, amely megad minden felvilágosítást az egyes képekhez.

Ebben az első kötetben a szoros értelemben vett Magyarország népművészetének teljes anyaga van összegyűjtve, Erdély nélkül. Erdély példátlanul gazdag és nemes népművészetét a második kötet tárgyalja, ugyancsak *Ortutay* Gyula rövid bevezetésével, amely megjelöli az erdélyi népművészet különleges jellemvonásait. Ezután következik az egyes népművészeti ágak és technikák bemutatása szintén sok száz fényképen és színes képen. Kalotaszeg, Toroczkó, a Székelyföld genialitása szól ezekből a képekből.

Gyönyörű könyv ez, a magyarság ősi tehetségének halhatatlan bizonyítéka és termékenyítő forrás az egész magyarság művészete számára.

Petőfi biblia-papíron. Franklin-Társulat kiadása.

Egy új Petőfi-kiadás mindig nagy dolog az irodalom életében, bizonysága a költő eleven életének, mindig megújuló örömök forrása az olvasónak. Különösen ha olyan remekszép kiállításban kapja kezébe a közönség, amilyent most bocsát közre a Franklin-Társulat. Ez a kiadás folytatja a Franklin bibliapapírra nyomott magyar klasszikusainak sorozatát. Arany János és Vörösmarty Mihály műveinek a mult években megjelent ilyen kiadása fényesen bevált, mindenki el volt ragadtatva tőle, s most ugyanolyan fogadtatásra fog találni az új Petőfi is. 1700 oldalon adja a költő összes műveit, a verseket és a prózákat mind, egy kötetben, amely mégis könnyen kezelhető a biblia-papiros fínom vékonysága miatt. A leggondosabb szöveget adja, ügyelve még az ékezetekre is. Kötése ugyanaz az elegáns kötés, amely Arany és Vörösmarty művein olyan általános nagy sikert aratott. Ez az elragadóan szép kötet még szélesebb körökben fogja elterjeszteni és elmélyíteni a költő szellemének ismeretét és élvezését. A nagyközönséget pedig felmenti egy karácsonyi gond alól. A karácsonyra megjelenő könyvek roppant tömegéből nagyon nehéz kiválasztani a megfelelő ajándékkönyveket. Aki valakijének könyvet akar ajándékozni, az habozás nélkül az új Petőfihez fog nyúlni. Ehhez hasonló szép és örökbecsű ajándékot úgy sem talál mást.

Raoul Francé: Földünk kincsei. Franklin-Társulat kiadása.

Sajátságos a magyar tudós sorsa: az egész világ emlegeti nevét és mindenütt bölcsen elhallgatják, hogy magyar, saját nemzete pedig úgyszólván idegennek tekinti. Raoul Francé, a világjáró magyar tudós, aki eddig jobbára idegen nyelveken írta könyveit, csak most válik igazán egészen a miénkké, amikor késő napjainak érett gyümölcseként egymásután teszi le a magyarság asztalára érdekesebbnél érdekesebb műveit. A mai természettudósok közt alig van még egy, aki ennyire ismerné a természet minden zegét-zugát, és talán senki sincs, aki szomjasabb kíváncsisággal kutatná az élet keletkezésének borzongató titkait s nagyobb ámulattal és hódolattal tudna megállni a természet káprázatos csodái előtt. Nemrégiben megjelent könyve, *Az állatok csodálatos világa*, valóban csodálatos világot tárt fel az avatatlan olvasók előtt. Szinte bepillantást engedett a teremtés műhelyébe. Új könyve, a *Földünk kincsei*, több minden eddigi könyvénél: forró vallomás a magyar föld szépségeiről és kincseiről. A tudós szerző, akinek könyvei milliós példányszámban forognak közkézen az egész világon, aki látta a Föld minden csodáját és minden szépségét, aki beletekintett a természet alkotó műhelyébe, akinek félszáznál több könyve a világhír szárnyaira emelte nevét: most megtér hazája földjére és rá akarja ébreszteni a magyarságot e föld értékeire és szépségeire. Raoul Francé azonban nemcsak tudós, hanem író is a javából, művésze a stílusnak, mestere az előadásnak; hatalmában van minden írói eszköz s ezért könyve ellenállhatatlan, sugallatos erővel köti le az olvasó figyelmét és érdeklődését. Amikor egy-egy új könyvéről írunk, tulajdonképpen elég utalni a puszta tényre, hogy új könyvvel ajándékozta meg olvasóinak százezreit. Itt elhallgat a bírálat, a könyv megkezdi a maga útját, hogy elvigye a tudós felfedezéseit, meglátásait és lelkének forró vallomását minden olvasójának szívébe.

Bóka László: Vajda János. Magyar Írók sorozat. Franklin-Társulat kiadása.

Gyors egymásutánban jelennek meg *Eckhardt* Sándor szerkesztése alatt a *Magyar Írók*-sorozat szép kötetei. Alig egy hónapja, hogy Sőtér István Jókai-könyve napvilágra került s most már ismét új kötetről kell számot adnunk. A nagy népszerű Jókai után a nagy népszerűtlen *Vajda* János következik, életrajzi arcképét a kiválóan tehetséges és képzett fiatal kritikus, *Bóka* László írta meg. Vajda János a magyar költészet nagy magányosa. Lényének sajátos tulajdonságai, de korának szelleme miatt is nem tudott melegebb kapcsolatba jutni sem a nagyközönséggel, sem az irodalmi közvéleménnyel, elszigetelten, csalódottan, kielégületlenül élt, komor alakjára alig hullott egyszer-egyszer egy kis napfény. Mély, gyötrő szenvedélyek éltek benne, az élet alapvető nagy kérdéseivel vívódott olyan korban, amelynek hajlamai inkább a nagy kérdések megkerülése, a felületes életszemlélet s a kis örömök élvezése felé hajlottak. Zordon költészetét nem tudta megérteni az

77. jótékonycélú m. kir. állami sorsjáték

Főnyeremény 40,000 aranypengő,

24,000 nyeremény 348,000 pengő értékben.

NYEREMÉNYEK:

20,000 ar. P | 2-szer 5,000 ar. P | 6-szor 2,000 ar. P
10,000 ar. P | 4-szer 2,500 ar. P | 29-szer 1,000 ar. P

és még számos nagyobb és kisebb nyeremény, melyeket mind készpénzben fizetnek ki.

HÚZÁS DECEMBER 4-ÉN.

SORSJEGY ÁRAK: Egész: ar. P 3·— Fél: ar. P 1·50

Kapható minden osztálysorsjegy főárusítónál, valamint az összes dohánytőzsdékben.

a közönség, mely Petőfi fiatalos, friss és alapjában véve derűs, Arany János higgadt és bölcs költészetének igézete alatt állott. Csak a késő nemzedék, a huszadik század eleje adott elkésett elégtételt Vajdának, akiben egyik szellemi ősét ismerte fel. Bóka László eleven valóság-érzékkel rajzolja meg ennek a tragikus pályának a képét, felfejti költészetének lelki tényezőit, behatol világfelfogásának mélyeibe s kiemeli maradandó értékeit. Különös érdeme, hogy behatóan foglalkozik a kiegyezés táján álnevek alatt írt politikai röpirataival, melyeket Vajda eddigi méltatói nagyobbára elhanyagoltak, holott mellőzhetetlenül fontosak a költő emberi és írói magatartásának megismerésére. A Magyar Írók-sorozat egyik nagy érdeme, hogy az egyes kötetek írói nagyon jól tudnak írni, könyveik — Bókáé is — a magyar kritikai stílus örvendetes fejlődéséről tesznek tanubizonyságot.

Erdei Ferenc: A magyar parasztársadalom. Magyarságismeret sorozat. Franklin-Társulat kiadása.

Az úgynevezett falukutató irodalom az utóbbi években alaposan megduzzadt; mennyiségileg és minőség dolgában is hozott érdekes és értékes műveket, de legnagyobb részének erősen érezhető politikai irányzatossága volt és hiányzott a tudományos szociológiai alapvetése. A legelemibb alapelvek sem voltak tisztázva: mi a paraszt, kiket kell annak tekinteni, mik a megkülönböztető jegyei, hogyan rétegeződik, mi a viszonya a többi társadalmi osztályokhoz? Erdei Ferenc, a magyar falu és a tanyás városok legkitűnőbb ismerője, ezeknek az alapvető fogalmaknak tisztázására vállalkozott új könyvében. Szigorú szociológiai módszerrel határolja körül a paraszt meghatározását, kialakulását és változásait, a magyar parasztfejlődés különleges tényezőit, helyét a magyar társadalomban, az utóbbi évtizedekben végbement változásokat, a régebbi állapotok maradványait, mai válságát, rétegeződését, polgárosodásának jeleit, a polgársághoz való viszonyát, a parasztmunkások helyzetét. Fejtegetéseiből a magyar parasztság összefoglaló képét ismerjük meg és nagyon sok téves fogalom, előítélet, félreértés tisztázódik bennünk. Erdei könyvének bizonyára nagy hatása lesz a művelt magyar emberek felfogására a parasztságot illetőleg. A mai magyar élet egyik legégetőbb kérdésére vet világosságot s módot ad arra, hogy a falu-irodalom megszabaduljon riportszerűségétől és tudományos alapokon fejlődjék tovább. A *Magyarságismeret* Eckhardt Sándor szerkesztése alatt megjelent sorozata nagy szolgálatot tett ennek a rendkívül becses könyvnek kiadásával.

Sergio Failoni: Hazugságok a művészetben. Franklin-Társulat kiadása.

Operaházunk kitűnő karnagya ebben a vallomásszerű könyvében számot ad életének nagy élményéről, az operáról. Beszél a karnagy hivatásáról és szerepéről, az opera s általában a zeneszerzők megítéléséről s mindenekfelett a közönségről. Valami sajátságos érzékenység jellemzi minden sorát, mintha titokzatos hatodik érzékkel rátapintana mindenütt a hazugságokra, amelyek szakemberek és avatatlanok, zeneszerzők, karmesterek és közönség elől oly gyakran eltakarják a zene igazi lényegét. Azok a sorai, amelyekben Verdiről vagy Toscaniniről vallomást tesz, lenyűgöző erejű bizonyságai élménye mélységének és igazságának. Ritka érdekes könyv: elüt minden szokványos műfajtól; nem tanáros fejtegetés, nem kritikusi nagyképűsködés, nem száraz szaktanulmány, hanem emberi kiáltás, a minden konvenciótól független, és pedig tudatosan független művész megrendítő kiállása a zenei igazságok érdekében. Akik a szerzőt csak a karmesteri emelvényről ismerik, most könyvének elolvasása után mélyen beleláthatnak lelkébe és megérthetik egyéni értelmezésének és sikereinek titkát. A különös és izgató könyv hosszú gondolat-sorokat fog elindítani a zeneértők és zenekedvelők lelkében s bizonyára termékenyítőbben fog hatni zenei életünkre sok száraz és elvont tanulmánynál. A zene nemzetének fia szól soraiban a magyar közönséghez olasz temperamentumának teljes lendületével és dinamikájával.

Dégh Linda: Pandur Péter meséi. (Új Magyar Népköltési Gyüjtemény III—IV.) Franklin-Társulat kiadása.

A magyar néprajzi kutatás mintha egy csapásra akarná pótolni a népmese-gyüjtés több évtizedes elhanyagolását. Egymásután jelennek meg a vaskos népmese-gyüjtemények, amelyek a magyar népi mesemondásnak egészen meglepő értékeit hozzák felszínre. Erdélyi János, Kriza János, Arany László gyüjtései és kiadványai után az új etnográfusnemzedék új utakon indult el a népi mese-

LEYKAM-JOSEFSTHAL
AKTIENGESELLSCHAFT FÜR PAPIER- UND DRUCKINDUSTRIE
Wien, I., Parkring 2.

Napi teljesítmény:
120,000 kg cellulóze
50,000 kg fínompapír

Egy évszázadnál hosszabb papírgyártói tapasztalatainknak, valamint gépeink teljesítményeinek köszönhető gyárunk világhíre. Fínompapírjaink és kartonjaink mindenütt közkedveltek

Magyarországi képviselet:
HARTMANN VILMOS-féle
PAPIRIPAR ÉS PAPÍRFORGALMI R. T.
Budapest, V., Alkotmány-utca 4.
*Telefon: *114-666.*

A MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE.

AZ ORSZ. M. IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT NÉPMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁSA.

Az Iparművészeti Múzeum üvegcsarnokában a magyar nép művészetének sok elsőrangú termését, veszendőbe menő emlékeinek temérdek megörökítését, feljegyzését találja a közönség. A gazdag, megvesztegetően szép anyag az Iparművészeti Társulat tulajdona, gyűjtésének eredménye. Boszorkányos gyorsasággal rendeződött és nyílt meg ez a kiállítás, amely egyrészt faji művészetünk erejének, másrészt a Társulat életrevalóságának újabb bizonyítéka. Mert nem ismerek különb munkát annál, amely a kultura nemzetközi vonatkozásait úgy szolgálja, hogy saját nemzetének művelődésbeli kincseit szedi össze. Nálunk ez ugyanaz, mint a boldogabb országok életmentési akciója, avval a különbséggel, hogy elhalt emberek helyébe újak jönnek, de a nép művészei magukkal viszik a poézist virágos fejfáik alá.

Örül a lelkem, ahogy böngészem a rajzok, festmények seregét, s ez az örömöm sokkalta bensőbbé válik, amikor azt látom, hogy a gyűjtésben a rajztanároké és az iparművészeti iskola növendékeié az oroszlánrész. Itt valóban a helyükön vannak és értékes munkát végeznek. Az úgynevezett grand art esztelen erőszakolása nem lehet a fejlődés útja, nekünk az alkalmazott művészet katonáira van szükségünk, olyanokra, akik megértik, megérzik a magyarságnak művészetbeli szivedobbanását, és mert ismerik, tudják alkalmazni e művészet minden báját, finomságát, gyönyörűségét.

A kiállítás anyagában természetesen Kalotaszeg vezet. Ritkaságszámba megy az „írások"-nak hosszú sora, amelyek nyomán a varrottasok legfinomabb példányai készültek valaha . . . Könyvet lehetne arról írni, hogy miért indul veszendőbe textilművészetünk eme legelső ága. És evvel kapcsolatban beszélhetnénk országszerte ismert mecénások pusztító működéséről, a haszonlesésről, a nép kizsákmányolásáról, a mindenáron való üzletről, amely nemcsak azért volt lelketlen, mert potom áron külföldre csempészte a kitünő árút, de azért is, mert silány minták után tömegtermelésre szorította Körösfőt, Bánffy-Hunyadot, meg a többieket.

Ugyanerről a vidékről rajzolódott meg a deckás ablakok szépsége, és ugyancsak innen való a fejfák legszebb sora, a kész termés szemetkápráztató drágaságai.

Utánuk nem lehet sorrendet megállapitanom. Torockó emlékei, Baranya, Bács művészete, Pest és Szolnok vármegyék földnépének, a Dunántúlnak, Nógrádnak, Veszprémnek, Tolnának, Gömörnek, Somogynak, Mezőkövesdnek élete szintén tele van szépséggel, igazsággal, a sárköziekről nem is szólván. És még van valami, amit feltétlenül észre kell vennünk. Ez az iparművészeti érzéknek olyan mértéke, amelyet hiába keresünk művészeinknél. Az egyszerű, iskolában nem tanitott, csupán lelkére utalt magyarság modernebb mint hivatásos társai. Mert a nép tudja, hogy és hol, mikor alkalmazza a diszitést. A diszitésnek ez a módja az, amelyben Európa minden népénél kiválóbb. A művészet emez egyszerű napszámosai tudják a szerkezet hangsúlyozásának miként jét, az ornamentika egyedül helyes alkalmazási módját. És lámpással keresgélvén alkotásaik között, nem akad egy sem, amelyen a káprázta tó diszitőgazdagság a tudás koldusszegénységét takarná . . . Nagyon sokat tanulhatunk tőlük . . .

A kiállítás láttára önkénytelenül két kérdés vetődik fel előttünk, két olyan fontos kérdés, amelytől művészetünk jövendője függ. Az első az, hogy e népművészet fejlődésképes-e, és az interiőrművészetben micsoda szerepe lehet, a másik — amely az elsővel kapcsolatos — mai hanyatlásában megállitható és új ösvényekre terelhető-e? Mind a két kérdésre határozottan igennel kell felelnem.

Hogy vajjon fejlődésképes-e a népművészet és szerepet van-e hivatva játszani iparművészetünkben, — ugyebár: ez a kérdés? Igen. Minden művészet — bárhonnan induljon is ki — mindaddig fejlődésképes marad, amig a ma életével szoros kapcsolatban van. Amig egy iránynak ugyanazok az életnedvek a táplálói, amikre szükségünk van, addig az az irány élettel telített. A nép művészete szoros összefüggésben van életének minden szükségletével, e szükséglet minden megnyilvánulásával, tehát meg nem halhat. Élete és diadalmas előretörése mégis attól függ, nevelhetünk-e olyan generációt, amely ezt a művészetet felszíván, magáévá teszi és evvel bele képes vinni a magyarság egye-

Magyar népművészet

temének vérkeringésébe ... A jelek biztatók. Van igenis olyan irányunk, amelynek zászlóvivői fiatal építészek és az iparművészek legelejéből kerülnek ki.

Ám ehhez tanulnunk kell. Az anyag szuverén ismerése, a szerkezet és díszítés mikéntjének kérdése a fődolgok. Nem lehet rosszul megmunkált anyaggal, technikai tudatlansággal, az ornamens keletkezésének ismerése nélkül apostoli címre pályáznunk. A világért sem. Mindaddig, amíg az idegen művészet becsülete áll szemben a magunk művészetének talmi értékével, addig mi húzzuk a rövidebbet. Mint ahogy az emberiség nagy eszményeit se valósíthatták meg soha a vigécek, de mindig csak a vértanuk, a bízva-bízók ... Hogy sokan elhullanak addig? ... Az, uraim, egyszerűen nem számít. Az ütközeteknek halottai és sebesültjei is vannak.

A nép művészetének előttem álló gyűjteményét vizsgálván, eszembe jut, hogy mennyit haladtunk, amióta a fejlődés útján első lépésünket tettük meg. Akkor még a textildíszítésnek elemeit lelkifurdalás nélkül alkalmaztuk fára, vasra, bőrre. Mindegy. Megálltunk és megtanultuk a szőttesben, fában, vasban, bőrben való gondolkozást. S a jövendő azon fordul meg, hogy művészeknek elszánt csapata az otthonunkba tudja átültetni ezt az Ezeregyéjszaka regéibe való pompát. Nem nehéz ez se. Csak magyarnak, csak művésznek, csak becsületesnek kell lennünk. Erre meg az iskolánk nevelheti az embereit. Ha tényleg embereknek neveli őket, akkor biztos az eredmény.

Megállítható-e hanyatlásában a népművészet és új ösvényekre terelhető-e vajjon? Ez a második és szerintem elsősorban fontos kérdés. Hogyne. A hanyatlást megakadályozhatjuk avval, hogy e művészet egyes ágainak legkiválóbb művelőit munkára szorítjuk, ellesetjük fogásaikat, művészetük titkát. Ez azért szükséges, hogy a veszendőbe menő alkotásoknak megfoghassuk a lelkét, amely így közöttünk marad. A mentésnek e folyamata mellett óriási tárlata nyílik a textilművészet fejlesztésének is.

Nem újság, hisz' nagyon sokan és nagyon sokszor elmondták már, mennyire hátul kullog kézimunkatanításunk egész iránya. S azt se most állapítom meg legelőször, hogy mindaddig követ törünk, amíg a rajz tanítómestere küzdeni kénytelen a kézimunka vezetőjével ... És itt van a legnagyobb bajunk. A rövidlátás, a tudatlanság réme, amely nagyképpel kérődzik a Musterblätter silányságain és japán tűfestéssel, lelketlen mintákkal nyomorítja meg a szövés, hímzés hivatott továbbfejlesztőit, az asszonyokat, leányokat. Így azután sokszor az ízléstelenségek tárháza az iskolák kézimunkakiállítása ... A kritikus meg ökölbe szorított kézzel töprenghet azon, miért van az, hogy parlagon hever a magyar kincsek külföldön megbámult halmaza nálunk?

Én, ha iskolaigazgató vagyok, ezt a dolgot fogom a legerősebben és megkövetelem, hogy a kreuzstich alacsonyságai helyett a tanárnőm tudja, mi fán terem a varrottas, a sárosi csipke, pozsonyi hímzés, mezőkövesdi munka, ormánsági szőttes. Evvel pedig nemcsak az iskolám színvonalának, de a magyar művészetnek is használok. Évről-évre rajokat bocsátván ki a társadalomba, az elfogult, elégedetlen ábrázatért cserébe kapok egy csomó hívő, megértő, munkás lelket ... Úgy-e, utópia?

Kópjafák karcsúságát, szőttesek, varrottasok színpompáját, a teremtő magyar erő játékos kedvét látván, íme: ilyen gondolataim támadnak. S ahogy járkálok közöttük, szeretném, ha volna csak egyetlen olyan szobám is, ahol ezek a szépségek vigasztalnának bajaim közepette. Szeretném, ha mindnyájunkhoz ugyanúgy szólnának, mint e sorok megírójához, aki tudja, érzi, hogy minden elmúlik egyszer, egyedül a művészet örökkévaló.

A kőkorszakbeli emberről senki se tudja, hogy mi mindenen ment keresztül, de művészetének elszórt emlékei fáklya módjára világítnak. Nemzetek pusztultak el az idők rohanó árjában, ám művészetük maradványa ércnél erősebb szobrokká vált. És mi ugyan mit tettünk? ... Bizony édeskeveset.

A finnek maroknyi nemzete felé muszka szuronyok milliói merednek. Vajjon meghalhat-e az emlékezetük? Nem, soha. Mert amíg az emberi kulturának egyetlen harcosa él, addig nem vész el annak a tudása, hogy volt valahol az Ezertó országában, hol nem volt egy nép ... A Duna-Tisza közén se szabad idegen mocsárnak terpeszkednie, mert ha így haladunk, megmérgezi a levegőnket.

MARGITAY ERNŐ.

Magyar Iparművészet

1910.

KAPOSVÁRI IPARMŰVÉSZETI
KIÁLLÍTÁS RÉSZLETE.

SOMOGYI PARASZTSZOBA.
A KAPOSVÁRI
IPARMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁSON.

MIHALIK GYULA FÖLVÉTELEI.
KAPOSVÁRI
IPARMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS.

SPANYOLOZOTT TÜKÖRFA.

GYUFATARTÓ SOMOGYVÁRRÓL.
SPANYOLOZOTT MUNKA.

SULYOK MOCSOLÁDRÓL
SPANYOLOZOTT JUHÁSZMUNKA.

MORELLI G. FAMETSZETEI.

FESTETT TÁBLÁK A SZANNAI TEMPLOMBAN.
KAPOSVÁRI IPARMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS.

KORCSMÁROS JÁNOS FÖLVÉTELEI.

SPANYOLOZOTT
TÜKÖRFA.

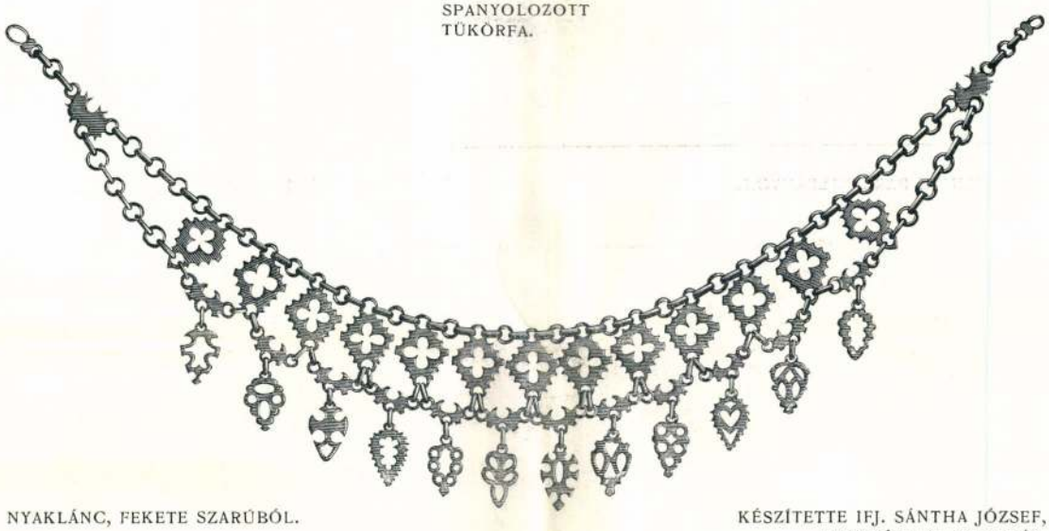

NYAKLÁNC, FEKETE SZARÚBÓL.

KÉSZÍTETTE IFJ. SÁNTHA JÓZSEF,
KAPOSÚJLAKI CSORDÁS.

SÓTARTÓK SZARÚBÓL, PUSKAPOROZOTT DÍSSZEL,
ALAPJUK SALÉTROMSAVVAL SÁRGÁRA MARATVA,
KAPOSVÁRI IPARMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS.

KÉSZÍTETTE ID. SÁNTHA JÓZSEF,
KAPOSUJLAKI BIVALYOS.
MORELLI G. FAMETSZETEI.

SZENNAI PARASZTLEÁNYOK. MIHALIK GYULA FÖLVÉTELE.

CSÖKÖLYI KÖDMEN PIROS SZATTYÁNBŐRAPPLIKÁCIÓVAL. MIHALIK GYULA FÖLVÉTELE.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK
XXI. ÉVFOLYAM **ÉRTESÍTŐJE** 1929. 3–4. FÜZET

Adatok a székelykapu történetéhez.

A székelykapu a magyarság néprajzának, népművészetének egyik legszembetűnőbb, legérdekesebb megnyilatkozása. Környezetéhez képest hatalmas arányai, többnyire pazarul faragott és festett díszítményei, kiskapu fölötti, címerekre emlékeztető ábrázolásai, barátot hívogató, ellenséget riogató — nem ritkán latin nyelvű — feliratai, gyakran két sorral is bővelkedő galambbúgjai — ha a galamb majdnem oly ritka is benne, mint a fehér holló —: nemcsak az etnográfus, de a köztük járó túrista figyelmét is azonnal magukra terelik és magyarázatra ingerlik. A megfejtésekben, eredeztetésekben nincs is hiány.

Először *Huszka József* próbálta a székely házzal együttesen a kapu multját is földeríteni. Kutatása a húnokon, Priszkosz Rhétor följegyzésein keresztül Kelet felé irányította, perzsa, indiai, kínai analógiákra utalta s a biblián keresztül Fönicia fölemlítésére is rákésztette.[1] Már itt is elismerjük, hogy nem alaptalanul. A másik érdemes székely kutató, *Szinte Gábor* már óvatosabb volt s magyarázatért nem ment messzebb a székely falu templománál s a székely kaput a cinteremkapuból eredeztette, anélkül, hogy a cinterem és cinteremkapu egykori mivoltát fölfedte volna.[2] Mint később látni fogjuk, ő is igaz úton járt, ha nem is tudatosan. A harmadik vélemény a *Györffy Istváné*, akit Tagányi Károlynak az egykori magyar gyepürendszerről írt kitűnő tanulmánya a Körösvidék gyepüemlékeinek kutatására serkentett s e tájon tett vizsgálódásai egyik eredményeként új föltevést fogalmazott a székelykapu eredetéről. Ennek lényege a következő: „A székelykapu nem más, mint az egykori gyepükapu s mindenütt megtaláljuk, ahol egykor gyepü lehetett... A székelykapu vagy gyepükapu másodlagosan mint községkapu nyert alkalmazást... A kapu akkor került a házak elé, mikor már a község közös belső területe egyénivé lett, a telkeket felkerítették s utcákat hagytak. Részben ugyanezen fázisokon ment keresztül a gyepü is, míg végre kerítés lett belőle." Minthogy Györffy ama vélemény híve, amely szerint a székelység határőrséget jelent, a határőrség pedig mindenütt az egykori gyepük közelében lakott: a székelykapu a határőrség emléke és ahol feltünedezik, mindenütt az egykori gyepüőrök emlékét kereshetjük. Szerinte a székelykapu nem is hazai specialitás, aminthogy a gyepürendszer sem magyar, hanem nemzetközi védelmi rendszer. „A székelykapuból magyar legfeljebb

[1] *Huszka:* A székely ház. Bpest, 1895. — V. ö. *Jankó* ismertetését: Ethn. VI. 1895. 19—20. l.

[2] *Szinte G.:* A kapu a Székelyföldön. Ért. 1909. Eredet: 45—46. l.

az, amit ráfaragtunk."[3] Györffy feltevéséhez csatlakozik *Cs. Sebestyén Károly* szörénységi nagykapu-kutatása, amelynek idetartozó eredménye ez: „Mindenesetre érdekes az a tény, hogy ez az egész terület is [ahol t. i. a nagykapu előfordul], mint a Székelyföld, az ország határa mentén húzódik végig. Az egy krassói falut [azaz Gerlistyét] kivéve, az egész terület pontosan összeesik az 1873-ban felosztalott magyar határőrvidék, illetőleg a volt karánsebesi 13. számú oláh-bánsági határőrezred területével."[4] E kongruenciára csak annyi megjegyzést kívánunk tenni, hogy a határőrvidék sokkal fiatalabb, semhogy az egykori gyepürendszerrel együtt lehetne emlegetni; így

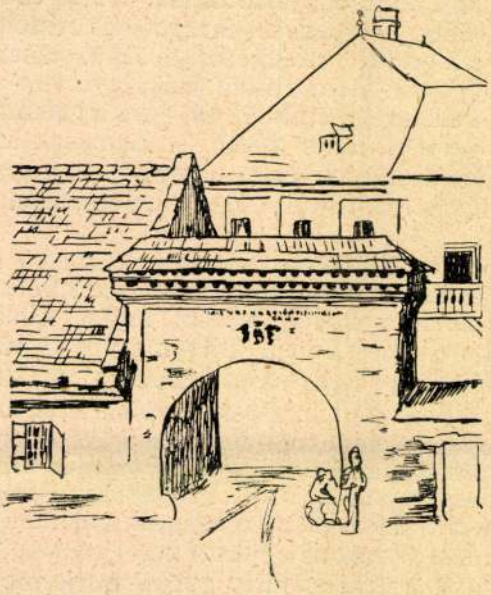

1. ábra. A tordai fejedelmi kúria 1588-ban épült kapuja.

2. ábra. Német kapu vigyázóházzal. Kirchheim (Erfurt mellett).

a kettő között (gyepürendszer és határőrvidék) csak annyi a kapcsolat, hogy egyik is, másik is hadászati célú alkotás, illetőleg intézmény. Más kérdés, hogy a szóban levő szörénységi terület része volt-e az egykori országkerítő gyepürendszernek.

Mint ahogy Huszka bizonyos megállapításait, valamint Szinte eredeztetését — alább következő megokolással — elfogadhatjuk, egészben véve elfogadható Győrffy föltevése is, bár az egész székelykapu-kérdés alaktani kérdés, amiben csak a formáknak lehet kétségtelen bizonyító erejük s oly egyéb (nyelvi, történeti, néprajzi stb.) emlékeknek, amelyek a szóban levő formákra adnak tőlük telhető felvilágosítást. A székelykapu (nevezetesen ma annak tartott leg-

[3] *Györffy I.:* A feketekörösvölgyi magyarság települése. Az erdélyi magyarság eredete. Kny. a Földr. Közl. 1913. XLI. kötetéből. 100—101. l. V. ö. *Tagányi:* Gyepü és gyepü elve. Magy. Nyelv, IX. 97. stb.

[4] *Sebestyén K.:* A székelykapu földrajzi elterjedésének újabb adatai. Népélet (Ethn.) 1923—24. 40. l.

klasszikusabb példányai szerint) nyilván több, mint egyszerűen fedeles nagykapu s ezeket tartva szemmel, nem állítható, hogy pl. a feketekörösvölgyi nagykapu, ‚formájára nézve tökéletesen megegyezik a székelykapuval'. Tökéletesen megegyezik némely nagyszalontai, hajduszoboszlói, kecskeméti vagy debreceni, de nem a XVII., XVIII. századi székely nagykapukkal, amelyeket ugyanis, már csak régiségüknél fogva is, tipikus példányoknak kell tekintenünk.

A nagykapukkal foglalkozó hazai és külföldi kutatók eredményei után ma már kétségtelen, hogy a székelyhez egyben-másban hasonló nagykapuk a Székelységen kívül Erdély más területein, az Alföldön, Veszprém megyében, a Felvidéken. Horvátországban, Bulgáriában, Cseh- és Morvaországban, Németországban, Hollandiában is vannak vagy voltak s újabban Románia területéről is felbukkant néhány példány, részben talán magyar kéztől eredően (pl.

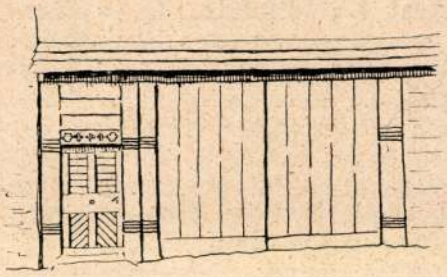

3. ábra. Debreceni nagykapu. (1870. Honvéd-u. 62.)

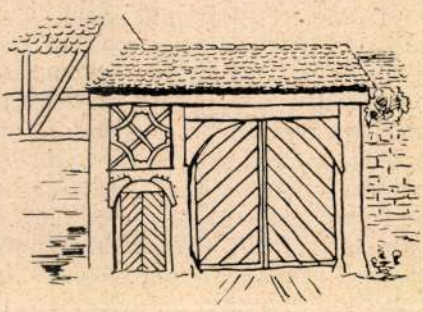

4. ábra. Német nagykapu, Wetterau. (Schwindrazheim után.)

Mogos Antalétól).[5] Ezekből azonban mindössze a német kapuk között akadunk olyanokra, amelyekről elmondhatjuk, hogy bizonyos legjellemzőbb jelekre nézve a klasszikus székelykapukkal egyezők. (L. 4., 8., 9. á.).

A székelykapu történetét kétségtelen adatok alapján nem tudjuk messzebb követni 1673-nál, amikor a legrégibb ránk maradt s ma is meglevő mikházi kapu épült a ferencrendi barátok klastroma elé.[6] Az ennél is régibb székelyes szabású, nevezetesen galambbúgos nagykapu már kétséges adat: a tordai középkori eredetű fejedelmi kúria 1588-ban épült s a mult század második felében is fennállott nagykapuja, minthogy felirata szerint is „*porta lapidea*", azaz kőkapu, holott a székelykapu legjellemzőbb példányai fából valók. Viszont a *lapidea* jelző látszólagos hangsúlyozása arra a föltevésre unszol, hogy előbb fakapu állott a helyén s talán galambbúgos (fa-) födele is a régi fakapu maradványa volt.[7] (1. ábra.) Ez adatokon túl

[5] *L. Tigara Samurcaş:* L'art du peuple roumain. Catalog de l'exposition de Genève. 1925. 13., 23., 24. l. — *U. a.:* Izvoade de creştături ale tăranului român. Bucureşti, 1928. 9., 10. l.

[6] Ma a Nemzeti Múzeum birtokában van. Ábrázolását l. *Szinte:* Id. m. 2. tábla.

[7] Eredeti rajzát l. *Orbán B.:* Torda város és környéke. Bpest, 1889. 470. l.

a székelykaput nem nyomozhatjuk, csupán a fából való nagykapukat, amelyek egyben-másban a székelykapu történetére nézve is vallomást tehetnek s közelebbi multjára rávilágíthatnak. Valamikor, a szerencsésebb, adatokban egyre gazdagodó jövendőben talán a távolabbi mult is megvilágosodik, amikor nagykapuink vagy éppen székelykapuink egyik-másik alakbeli sajátsága talán az egykori gyepük technikai alkatának valamely részével is egybekapcsolható lesz. Hiszen maga a gyepütechnika igazában sohasem tűnt el végképen, sőt egyben-másban a XVI—XVII. század végbeli váralkotásában — úgylátszik — renaissance-át élte. Egyelőre azonban, mai tudásunk szerint, az egykori gyepükapu és a mai székelykapu között akkora különbség mutatkozik, mint a végbeli erősség és az egykori gyepü, e két védelmi mű külső öve: a gyepüelve és a végbeli vár vizesárka között. Nemcsak formára, de terjedelemre nézve is. A gyepüelve egész országrésznyi, a vizesárok legfennebb egy folyóvíz-szélességű. Megfelelően széles természetesen a gyepü is, helyenkint több mérföldnyi, amelynek járhatóbb hágóit, szorosait, vízen való töltéseit nem kapuk, hanem kapu-várak biztosították. Az országos gyepükön való kapu tehát igazában nem kapu, hanem: vár, jóllehet neve *kapu*, még pedig nem csupán a védelmi műnek, de — élő helyneveink vallomása szerint — magának az átkelésre alkalmas helynek is; még akkor is, ha kapu sohasem is volt rajta.[8] Nem bizonyos például, hogy a mai Kapuvár sopronmegyei község a mai értelemben vett kaputól kapta volna nevét, jóllehet eredeti neve csak *Kapu*, bár első, 1162-i előbukkanása már azt mutatja, hogy erősség is van rajta: *Copuu castrum*. De ez a ‚kapu' nem mai értelmű, teszem a székely nagykapukra emlékeztető faépítmény, hanem elsősorban a természet erejével biztosított átkelőhely, amilyenről évszázadok mulva is elismeréssel szólnak, pl. Bertrandon de la Brocquière 1433-ban, aki a Bruckba vezető átkelőhelyről azt mondja, hogy a Lajta nagy mocsáron folyik keresztül s ezen hosszú, feltöltött utat készítettek. „E hely — írja — igen fontos átjáró, kevés emberrel meg lehetne védeni."[9] De más példa is azt mutatja, hogy a középkori országkapuk nem ‚kapuk', jóllehet nevükben ez a szó benne van; ilyen a Stájerországba vezető átkelőhely is, amelyről egy 1347-i oklevél mint *Nemethkapu*-ról emlékezik, jóllehet *‚porticus, transitus'* szavakkal értelmezi: *„vadit ad porticum seu transitum Nemethkapu vocatum in fossato inter civitatem Redege et terram Belmura"*. A székelykapukra vagy általában az európai fából való nagykapukra csak később gondolhatunk, mikor az egykori országkerítő gyepük kisebb győrökké, ringekké alakultak, olyan szerkezetűekké, amilyenek emléke az avarok köréből szemtanu elbeszélése nyomán a szentgalleni évkönyvekben maradt ránk,[10] vagy amilyenekről az országkerítő gyepük hanyatlása korából *Rogerius* is megemlékezik. Az ő

[8] Így jelent a kapu ‚szorost' (vaskapu, kőkapu, demirkapu), sőt ‚hágót', ‚sziklagerincet' (várkapu) s általában ‚elejét, kezdetét egy újabb tájrésznek'. L. *Hefty G.*: A térszini formák nevei a magyar népnyelvben. Nyr. 40. k. 213—214. l.

[9] L. *Szamota:* Régi utazások Magyarországon és a Balkánfélszigeten. Bpest, 1891. 97. l.

[10] A részletes leírást l. Mon. Sangall. Gesta Caroli. Lib. II. 1.

idejében már nemcsak az ország nagyfontosságú hágói, szorosai vannak megerősítve, hanem valóságos kapurendszerek védik még az olyan kisebb erődített helyet is, mint a bihari Tamáshida közelében levő sziget, amelyről a szemtanu Rogerius ezt írja: „A szigetbe senki sem juthatott be máskép, mint egy nagyon szűk és keskeny úton. S az útban egy mérföldnyi távolságon belül három tornyos kapu állott. S ezenkívül köröskörül egy mérföldnyire igen erős gyepük voltak."[11] De igazában már ezek sem székelykapuszerű alkotások, hiszen ‚tornyoskapuk', azaz valószínűleg kapubástyaszerű építmények. A gyepükapuk egyikéről különben a honfoglalás krónikása is megemlékezik s történetírói hitelén fordul meg, hogy elhigyjük-e neki, amit a meszesi kapuról mond: „... elvégezték, hogy Árpád vezér országának határa a meszesi kapunál legyen. Akkor a föld lakosai parancsukra *kőkapukat* építének".[12] Az országhatár kapuiról, mint egyes ‚kapukról' már az Árpádok alatt is csak úgy lehet beszélni, ahogy később Nándorfejérvárt, Szabácsot, Szigetet vagy Nagyváradot egy-egy országrész — nem is kapujának, hanem — kulcsának nevezik, még tovább haladva az erődítmények *pars pro toto* emlegetésében. Az országos jelentőségű gyepük kapuja annyira nem ‚kapu', amennyire később Nagyvárad nem egy darab kulcs. Az országkerítő gyepü jelentőségének hanyatlását főleg három körülmény siettette: a várszerkezet nyomán épülő várak, a gyepüelvének adománynyozások és beszivárgások útján való benépesülése és a törzsi, nemzetségi birtoklás elavulása. Az országhatár vámszedőhelyein a gyepükapuk közlekedési jelentősége megmaradt, hadászati jelentőségük azonban szinte semmivé lett. IV. Béla ugyan a tatárok előtt még kijavíttat némely gyepüket, sorsunk azonban már nem a gyepükön, sőt nem is a gyepük közelében dől el. *A gyepü csak a gyepüelvével együtt volt értékes védelmi mű.* Hogy az országos gyepük értéke hová csökkent már a tatárjárás idejére is és hogy ekkor már a lakosság, ‚a föld népe' is tisztában volt ezzel s nem fogódzott valami nagy bizodalommal beléjük, azt a rogeriusi Várad, Pereg vagy a tamáshidai sziget példája is eléggé bizonyítja. A gyepürendszer — mint maguk a törzsek s a közösen birtokolt föld — kisebb egységekre bomlott s helyét bizonyára az ősi technikák szerint épült gógányvárak, földvárak, kolozsvárak, baranyavárak, sövényvárak foglalták el (pl. „In quodam castello Swynwar nuncupato." 1283. Okl. Sz.), amely technikák helynévi emléke s technikai gyakorlata máig is él. Hogy az ilyen primitív egységeknek épp úgy volt ‚*elve*', mint az országos gyepünek, azt bizonyosra vehetjük, hiszen a jóval későbbi védelmi műveknek is van bizonyos biztosító öve: elárasztott területe, vizesárka stb. Az egykori gyepükre és gyepütechnikákra vonatkozó helynévi emlékeket tehát nem okvetlenül kell az országos gyepükkel kapcsolnunk össze, hanem ez átmeneti ‚*győr*'-, ‚*ring*'-szerű kisebb s többé-kevésbbé helyi jelentőségű egységekkel, hiszen az országos gyepüről nem tértünk át mindjárt, forradalmi fordulattal, a kőszálakon épült várakra. Gyepükutatásunk tehát ezek szerint bizonyos revizióra szorul.

[11] L. *Turchányi T.* ford. Magy. Könyvt. 46. l.
[12] *Anonymus:* Gesta Hung. 22. §.

Természetesen az egykori primitív alkatú védelmi műveken is — amelyeket összefoglalóan gyepüváraknak nevezhetünk — voltak kapuk, minthogy azonban alakjuk, alkotásuk felől semmit sem tudunk, ezeket a székelykapuk alkatával, alakjával egyelőre össze nem kapcsolhatjuk. Meg kell tehát elégednünk a vizsgálódás ama szerényebb körével, amit ránk maradt ábrázolások s az alakra és alkatra tartozó, számbavehető emlékek szabnak ki, ezzel korántsem érintve a képzelet ama jogát, hogy több-kevesebb támasztékra tovább ösztökélő föltevéseket építsen. Sőt magunk is élünk e joggal s mindjárt föltételezzük, hogy az ősi primitív védelmű művek technikája igazában sohasem enyészett el s a mai *palánk, sövény, cserény, gógány, porgolát, borona-baranya, sárfal* stb. szavaink s ily nevű, a népi építkezésben élő technikáink ama régieknek egyenes s a lényegben változatlan leszármazottjai. A kőszáli s általában a szűk, de erős kővárak elhanyatlásával s a gyalogság és könnyű lovasság jelentőségének növekedtével, nevezetesen az újkor fordulóján s nálunk nevezetesen a törökvilágban ez ősi, kezdetleges védelmi technikáknak valóságos reneszánsza következett el. E megújhodott gyakorlatra *Takáts Sándor* világított rá a magyar várakról írt nagybecsű tanulmányában.[13] Ekkor a várak sorsa már nem a bástyákon, létrákon, védőfolyosókon, szuroköntőkön és nyilazóréseken dőlt el, hanem — a mezőben. Nem a hegyi várak falaiban, hanem magukban bíznak a vitézek. Nem reszketnek szavuk elálltan, mint a tatárok előtt kinyílt várak népe, hanem Balassa Bálint szavai szerint: „Ellenség hírére — Vitézeknek szíve — Gyakorta ott felbuzdul, — Sőt azonkívül is — Csak jókedvéből is — Vitéz próbára indul... — Roppant sereg előtt — Távol a sík mezőt — Széjjel nyargalják, nézik... — Midőn mint jó solymok — Mezőn széjjel járnak, — Vagdalkoznak, futtatnak..." E „roppant seregek," a vitézi nép elhelyezésére nagy terjedelmű várrészekre volt szükség, ahol ember, állat és takarmány megférhessen. A vitézi tevékenység kihelyeződése, a szegénység, a munka sürgőssége s a helyben található anyagok kényszerű számbavétele támasztja fel s teszi virágzóvá a fából, vesszőből, sárból való várépítés mesterségét, azaz újítja fel az ősi technikák gyakorlatát. Takáts bőséges példával világítja meg mindezt. Még a nevezetes Kanizsa várát sem ‚építik', hanem ‚fonják' 1561-ben, mint ma a falusi sövényeket s nemcsak a fonásával, de a palánkjával is elkészülnek két nap alatt. Még a több emelet magasságú bástyák is sárból és fából vannak s számtalan vár egyetlen ránk maradt tornya, pl. a Tiszántúl ótornyai, csonkatornyai ilyen primitív alkotású várak egyetlen szilárd (kőből, téglából való) építményei. Többi része elült a sárban, ahonnan vétetett. Ilyen módon és gyorsasággal készültek, Takáts szerint, a táborok is és kapukkal csakúgy el voltak látva, mint a várak. Az ilyen alkotású várakról bőséges ábrázolás maradt ránk. Míg a középkori hegyi, kővárakban és várrajzokon a kapu hatalmas falak, bástyák tövében vagy gyomrában húzódik meg, a XV. század végétől kezdve a várak bizonyos részein, nevezetesen külső építményein a nagy fakapuk dominálnak, amelyek mellett az alacsonyabb

[13] *Takáts S.*: Rajzok a török világból. II. A magyar erősségek. 1—132. l.

palánkok (sövények, latorkertek stb.) éppúgy eltörpülnek, mint a szerény székely kerítések a köztük kiemelkedő székelykapuk mellett. Ilyen nagykapukkal leggyakrabban a várak legkülső, huszárvárnak, huszárvárosnak nevezett része palánkjain, cserényein találkozunk, de nem egy példa mutatja, hogy a vár belsőbb, kerített részein is alkalmazták. A hasznavehető régi várak alatt is építettek palánkot, latorkertet, hogy az új követelményeknek megfelelően lovasságot helyezhessenek el benne, hiszen a török ellen a legfontosabb fegyvernem a lovasság volt.[14] E legkülső kerítés jobbára csak meglepetések ellen szolgált. „A huszárvárosok is szükséges, hogy palánkkal megkeríttessenek — mondja az egykorú följegyzés —, minthogy a vitézlő nép az huszárvárosban laknak."[15] Ilyenféle hevenyészett kerítéssel hirtelen fölbukkanó ‚*portázó*' csapatok, ‚rigolyás' kurucok és egyéb ‚kóbolló' népek ellen még az egyébként meg nem erősített alföldi városok is körülkerítkeztek s e kerítésfélék számtalan nevük mellett — érthető képzettársítással — főleg *latorkertnek* neveztettek. Így pl. 1695-ben a bécsi udvari haditanács engedélyezi, hogy Debrecen város — amely különben mindig mezőváros volt (erődítmények nélkül) — szélesebb és mélyebb árkokkal és karóval körülkeríttessék... 1701-ben pedig azt határozza a városi tanács, hogy „a szüret idején Hatvan- és Csapó-utcai, ismét Boldogfalvi és Miklós-utcai kapukon kívül a többi bezárva tartassék, *mind kapuk, mind kisajtók* egyformán, hogy az őrzök közül reggel a kapukon kiküldetvén, míg a csordák kimennek, várják meg, azután a kulcsokat hozzák a városházához. Estve hasonlóképen a csordák bebocsátása után a kulcsokat hozzák fel."[16] *Szabó Kálmán* szíves értesítése szerint hasonlóképen volt ez Kecskeméten is s bizonyára egyebütt is országszerte, sőt másutt is Európában.[17] Efféle régi polgári építményekről azonban ábrázolások nem igen maradtak ránk, nevezetesen olyanok nem, amelyeken kapukat is látnánk; amik maradtak, e tekintetben másodlagos értékűek.[18] Annál nagyobb számmal vannak bizonyos mértékig számbavehető *várábrázolások* a XV. század végső évtizedeitől, helyesebben a könyvnyomtatás hajnalától kezdve. Ez idő nagyjában egybeesik a török előnyomulásának kezdetével, amikor a pogányság és keresztyénség (magyarság) élet-halálharcát az egész akkori művelt világ érdeklődése kísérte s ez érdeklődést az 1500 körül kibontakozó s gyorsan nagyrafejlődő sokszorosító eljárások tömérdek ábrázolással igyekeztek kielégíteni. Ez ábrázolások sorát csak gazdagította a *renaissance*

[14] L. *Takáts S.*: Id. m. 16. l. — E huszárvárosok emléke él az alföldi kertesvárosok településformájában, amire *Györffy István* mutatott rá Az alföldi kertes városok c. becses tanulmányában. L. Ért. 1926. 105. s k. l.

[15] L. *Takáts:* Id. m. II. 27. l.

[16] L. *Szücs:* Debrecen története. III. 683. l.

[17] Dél-Németországban ilyenszerű primitív védelmi műveknek maradványai mai napig is megvannak. „Man findet Dörfer, besonders in Süddeutschland, bei denen sich der Zaun oder das Etter zu einem ganzen Wehrsystem, mit Toren, Gräben und Mauern entwickelt hat." L. *R. Mielke:* Das deutsche Dorf. 1913. 21. l.

[18] Mint pl. egy Krisztus születését ábrázoló XV. századi bártfai oltárképen (Divald: Magyarorsz. művészeti eml. Bp. 1927. 149. l.); egy besztercebányai, 1500 körül készült kődomborművön *(U. o.:* 111. l.); a *Pomerium de Sanctis fratri Pelbarti* 1500 körüli kiadása címlapján (mint gyümölcsöskert kerítése); a *Salamon és Markalf* 1577-i kolozsvári kiadásának címlapján stb. stb.

grafikusainak amaz eljárása, hogy még mindig igen szűk etnográfiai látkörük és érzékük sorompóin belül a Jézus-kori pogányságot s Jézus pogány környezetét ábrázolásaikon az egyetlen ismert pogány néppel, a törökséggel képviseltették.[19] Hogy a minket most érdeklő ez egykorú várrajzok topográfiailag megbízhatatlanok, ahhoz kétség

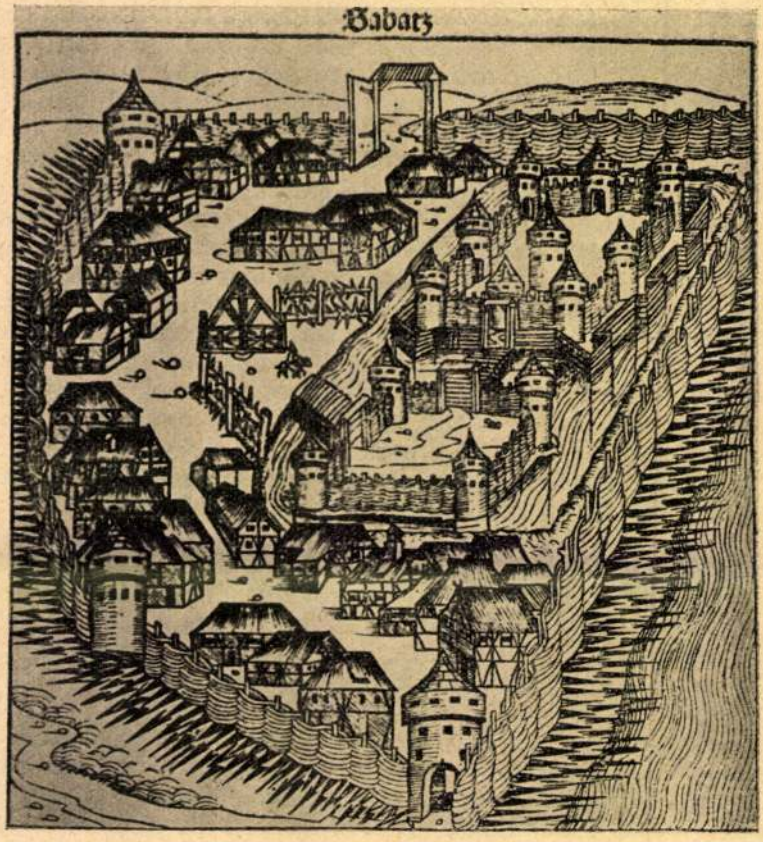

5. ábra. Szabács vára Schedel Világkrónikája szerint (1498). Háttérben a huszárváros nyitott nagykapuja.

nem fér, „hiszen a legtöbbje úgy készült — írja Takáts —, hogy a rajzoló nem is látta az illető várat".[20] De a várrészek technikai alkatát nézve, nincs okunk kételkedni hitelükben, nem az egyes várakat, hanem általában az erősségalkotás módját tekintve, hiszen a technikai elvek és módok közismertek voltak s valóban a XV. század végétől a XVII. század végéig úgyszólván változatlanul találkozunk ugyanazokkal az anyagokkal, technikákkal, formákkal. E jobbára

[19] Erre nézve igen jellemzők pl. *Dürer Albert:* „Kis és Nagy Passio" és „Mária élete" c. metszetsorozatai.

[20] Id. m. II. 15. l.

távlati rajzokon jól szemlélhetők a hegyezett karókból ültetett, felül sövénnyel megfont kerítések, hegyesre fűrészelt deszkapalánkok, karóültetvények, kővel, földdel töltött sövénykasok, karókorlátok, a kétsorral ültetett, közükön földdel tömött palánkok stb., stb., vagy a minket most különösebben érdeklő *fedeles nagykapuk*. Miért voltak e kapuk ilyen magasak és fedelesek? Amiért ma is azok: mert így, a kapufélfák felső összekapcsolásával lehet csak igazán szilárd kapukat alkotni, kivált ha könyökben is megfelelő erősítést, tartó és feszítő hevedert kapnak, ahogyan ezt a XV. század nagykapuin s a mai székelykapukon is látjuk. Magasnak is kellett lennie, hiszen rakott takarmányos szekerek jártak alatta; azonkívül a várban, ostromkor vagy más alkalommal „a huszárok a huszárvárban gyülekeztek s gyalogsággal megerősítve várták a további parancsot, merre és hol kell kirontaniok".[21] Huszárrohamot kézben tartott fegyverrel, szűk és alacsony kapun át elképzelni olyan nehéz, mint tevét tű fokán hajtani keresztül. De a kapunak fedettnek is kellett lennie, hogy a fedél védje a szemöldökfát, amely a kapufélfákat tartotta szilárdan, ezek pedig tudvalevőleg nem egyszer nehéz *‚béllett'* kapuszárnyakat hordoztak, bár a huszárvárosban gyakoribb volt a *‚rács, rostély, sorompó, ösztörű, borona'*, amelyek részben a régi nyelv, részben a mai nyelvjárások vallomása szerint általában lécezésszerű alkatot jelölnek. Az erős alkotás követelménye tekintetéből az aztán mindegy volt, hogy a kapu szárnyon fordult-e, vagy billenő, emelcsős vagy más rendszerű volt.

Ilyen szabású nagy, fedeles, szárnyas kaput már Szabács 1498-i ábrázolásán is látunk, még pedig mindjárt négyet is: egyet (háttérben) a huszárváros, kettőt a belső vár, egyet a derékvár sövényén. A belső váron valók egyike fedett portikussal, fedett hídszerű alkotmánnyal is el van látva. (5. ábra.)[22] Gyula XVI. századi képe hat kaput mutat s ezek közül három fedeles nagykapu.[23]

Takáts Sándor a törökvilág erősségeit javarészt magyar találmánynak véli. Föntebb jeleztük, hogy az ekkori primitív erősségalkotás ősi gyakorlat maradványa, felújulása lehet. A gyepü kétségkívül nem magyar találmány s a XV—XVI. sz. erősségeit illetőleg is azt látjuk, hogy hasonló alkotások nyugaton is vannak. Török-magyar közvetítéssel újultak-e fel vagy frissültek-e meg, —

[21] *Takáts:* Id. m. 116. l.

[22] Az eredeti rajz *Schedel* Világkrónikájában. Facsimile pl. *Acsády:* A magy. birod. tört. I. 783. l. — *Schedel* írja: Castrum sive castellum Turchorum Sabatz denominatum ... ex lignis terraque multum curiose perforti opere preparatum ..., turribus ac fossatis ac vallibus, ... in quo lignea menia ex tabulis fabricata sunt, quarum tabularum compago ita solidum est, ut vix ab intento posset iunctura comprehendi. Suntque triclivia ambitu prolixiore distincta, porticus in omni decore disposite. Area vero curtis ingenti ambitu cincte ut amplitudo ipsa regiam aulam ostentat. Fo. CCLIII. — U. o.

[23] *Szilágyi:* A magy. nemz. tört. V. 371. l. (1566-ból.) Hasonló nagykapuk láthatók pl. a következő várképeken: *Esztergom* (1595.). *Szilágyi:* A magy. nemz. tört. V. 516. l. — *Nyitra* (XVII. sz.). *U. o.* VI. 283. l. — *Munkács* (XVII. sz.). *U. o.* VII. 474. l. — *Pécs* (1664.). *U. o.* VII. 186. l. — *Sziget* (XVI. sz.). *Horváth C.:* A magy. irod. tört. 563. l. — *Várpalota* (XVI. sz.). *Szilágyi:* Id. m. V. 494. l. — *Zrinyiújvár* (XVII. sz.). *U. o.* 166. l. — Történeti monografiáink, metszetgyüjtenényeink képanyagából könnyű volna a sort növelni; részletes áttekintésük új anyagot is nyújthat.

nem a mi feladatunk eldönteni. Annyi kétségtelen, hogy pl. Bécs 1483-i festett ábrázolásán már egészen hasonló primitív alkotásokat látunk s még a szép, fedeles nagykapu is ott látható.[24] Hasonlót mutat Litvánia (Linz) 1498-i, s Ratisbonae (Regensburg), valamint Patavia (Passau) az előbbivel egykorú ábrázolása.[25] (6., 7. á.) Ez utóbbi kettő a nürnbergi Wolgemut mester műhelyében készült, mint a fentebb idézett Szabács ábrázolása is, Schedel Világkrónikája számára. Tudvalevőleg ebben a nürnbergi műhelyben dolgozott a gyulai Ajtós községből származott Dürer Albert is s bizonyára részt is vett ez ábrázolások előállításában. Vajjon a szülei ház révén élt-e benne magyar kapuk emléke, vagy tisztán német modellek után dolgozott-e, nem tudjuk megmondani. Annyi bizonyos, hogy előszeretettel rajzolt kapukat s a maga — talán csak művészi — címerének pajzsára is gondosan

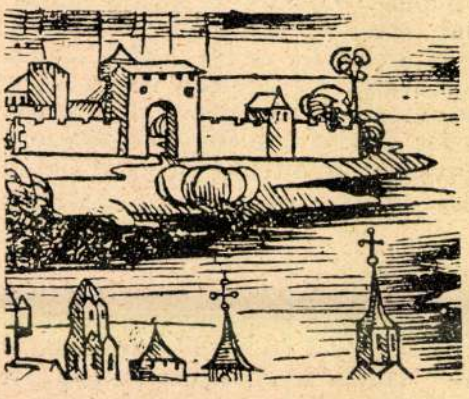

6. ábra. Lituania (Linz) várának részlete Schedel Világkrónikája szerint (1498).

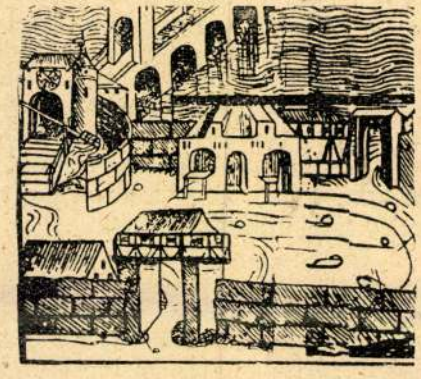

7. ábra. Ratisbonae (Regensburg) várának részlete. Schedel Világkrónikája szerint (1498). Az előtérben „erkélyes" nagykapu.

rajzolt fedeles kiskaput helyezett. (25. á.) Minthogy Jézus életét ábrázoló metszetein a pogányságot jellemző török arcokkal, öltözetekkel szerepelteti, hihető, hogy váraikat s nyilván kapuikat is ismerte. S ha a XVI. században a törököt a magyartól már csak a főrevaló különböztette meg, a Wolgemut-műhely várai s várbeli kapui sem törökök, hanem a törökvilág várai és kapui, ha ugyan nem európai várak és kapuk. Dürer a renaissance módja szerint realista, bizonyos mértékig és tárgykörben népies felfogású, aki a jelenségek aprólékos megfigyelése alapján dolgozott.[26]

Ha a fedeles nagykapuk felől ma még nem is tudjuk, hogy földrajzilag honnan jöttek és milyen irányban haladtak, annyi bizonyos,

[24] *Szilágyi:* Id. m. IV. 317. l.
[25] *Szilágyi:* U. o. II. 21. és I. 223. l.
[26] Egyik monografusa, *Valentin Scherer* írja műveiről: „Fleissig ist alles ausgeführt, mit miniaturhafter Treue wird jede Einzelheit betont..." L. *V. Scherer:* Dürer. Des Meisters Gemälde, Kupferstiche u. Holzschnitte. III. Aufl. XIII. l.

hogy Erdélyen kívül Németország egyes területein találhatók a legnagyobb számmal, részben még a XVII. század végéről ránk maradt olyan kapuk, amelyek legtöbb joggal azonosíthatók a székelykapukkal.[27] Az is bizonyos, hogy kapuinkat nem a XV. század hozta a magántelkekre sem, annál kevésbbé várainkra, amelyek tömegesen épültek már az Árpádok alatt is. A nagykapu egy századdal a tatárjárás után már országosan el volt terjedve, hiszen egy 1342-i dekrétum (1342 : XIX.) a kapura veti ki a 18 dénár adót, a *lucrum cameraet*, még pedig minden olyan kapura, amelyen egy szénával vagy (szalmás) gabonával megrakott szekér átmehetett. Ezt a paraszti mértéket a kapu magasságára s nem szélességére kell értenünk, hiszen a kapu szélességét öllel, tengelyhosszal vagy más módon egyszerűbben is meg lehetett volna határozni, nem is szólva a hagyomány szerint már Szent István óta használatos királyi ölről, melynek hiteles mér-

8. ábra. Német kapu (Altenland) 1683-ból.

9. ábra. Német nagykapuk. Wetterau, Hessen. Schwindrazheim után.

tékét Székesfejérvárt őrizték s amelyről már egy 1372-i oklevél emlékezik, hossza $^1/_{10}$-át pedig később Werbőczy is közli Corpusában.[28] Nagykapu azonban e dekrétum idején még nem volt mindenütt; valószínűleg azokon a helyeken sem, ahol az 1411. IV. dekrétum 2. cikke szerint *valuam seu paruam portam wlgo vereche dictam*, azaz csak verécét s nem nagykaput állítottak a porták elé. Ezek a helyek a *verőce* szó mai földrajzi elterjedését nézve valószínűleg a fátlanabb Alföld egyes részein lehettek (a mai Jász-Nagykún-Szolnok, Békés, Csongrád, Bács-Bodrog, Hajdú, Bihar, Bereg és Szatmár megyékben s ezen kívül a Palócföld bizonyos részein). Bár a székelyek *lucrum camerae*-t nem fizettek s így rájuk a fentebbi dekrétum rendelkezése nem vonatkozik, nincs okunk föltenni, hogy már ez időben is ne lettek volna nagykapuik.

A nagykapuk multjára nézve még egy történeti tényről kell megemlékeznünk. Köztudomású, hogy az 1514-i parasztlázadás következményeképen egyik ez évi dekrétum egyrészt a jobbágyoknak

[27] Részletes leírásukat l. *Schwindrazheim:* Deutsche Bauerkunst, Wien, 1904. 91—92. l. Alább a 30. jegyzetben szószerint idézve.

[28] L. *Hóman:* Magy. pénztörténet. 488. sk. l.

megtiltotta a fegyverviselést, másrészt a nemességnek megengedte, hogy lakóházát megerősítse, kastéllyá, castellummá alakítsa s hogy a nemesség védelmére minden megyében vár emelkedjék. Míg az újkorforduló hadászati, nevezetesen védelmi elvei a terjedelmes, bár primitív s az ősi technikák felújulását szolgáló módok felé fordultak, az 1514-i dekrétum engedelme a kisebb terjedelmű, középkori szerkezetű várformák divatját hozta magával, hiszen ezekben pusztán védekezésről, középkori rendű elzárkózásról lehet szó s nem kirohanásokról, mezei harcokról, nagyobb fegyveres készültség elhelyezéséről. A fából, sárból *‚font'* és *‚csapott'* terjedelmes várakkal, helyesebben *‚palánkokkal'*, *‚párkányokkal'* egyidejűleg ekképen a castellumok, ez igazi váracskák is elszaporodnak, amelyeknek jellemző, részben a középkorból maradt példái a — különösen Erdélyben — szerte látható kisebb-nagyobb templomerődök is. A várfallal körülvett cinterem a vár piaca, benne jóvizű kút, a harangozó várfalbeli lakása *‚bástya'*, a harangozó neve *‚várnagy'*. Belül, háttal a falnak, apró házacskák, *‚gabonások'* sorakoznak, ezekben tartják a polgárok legfontosabb eledelüket: a búzát és szalonnát. Veszedelem idején menedékhely; a középkorban is, de még a legújabb időkben is; (helyenkint az oláh betörés idején is, eleven tudatával a cinterem egykori rendeltetésének). Ha a templomerőd kapuja, a cinteremkapu: várkapu, akkor elfogadható Szintének egyébként kellőleg meg nem okolt föltevése, hogy a székelykapu a cinteremkapuból keletkezett. De vajjon Székelyföldön e most említett templomkastélyokon kívül épültek-e a nemesség oltalmára való kastélyocskák? Werbőczy szerint ugyan a székelyek mindannyian igazi, sőt „kiváltságos nemesek", 1562 óta azonban már kevésbbé, amikor János Zsigmond ellen fellázadván, ősi alkotmányukat, jogaikat elvesztették s csak a főembereket és lófőszékelyeket vették igazi nemes számba. Ha elébb nem, ez időtől fogva a székely primorok és lófők is bizonyára éltek a kestélyépítés jogával s építhettek rajta latin feliratokkal és a család nemesi címerével ékeskedő nagykapukat is. A mintául szolgálható régi várak ránk maradt primitív ábrázolásainak javarészén azonban sok olyan részlet hiányzik, ami a székelykapukra jellemző. Ilyenek: 1. a nagykapuval többnyire egy fedél alatt levő kiskapu s ez utóbbi fölött alacsonyabb volta miatt keletkező, faragással, lécezéssel, festéssel, gyakran címerelemekkel díszített mező; 2. a kapura vésett feliratok; 3. a galambbúg; 4. a székelykapu gyakori járuléka, a melléje, az útszéli árkon belül épített *szakállszárító*, amelyet, ha nagyobb (pl. cinteremkapu mellett vagy bent a cinteremben), *portikus*nak neveznek; 5. a kapu díszítésének, címertöredékeinek színezése stb.

Ezekre nézve tudomásul kell vennünk nemcsak azt, amit fentebb a várrajzok hitelére nézve Takáts Sándor tapasztalataiból idéztünk, hanem azt is, hogy a régi ábrázolások általában véve a hitel kérdését illetőleg sokkal kevésbbé voltak habozók, mint manapság; másrészt az akkori sokszorosító eljárás, a fametszés, aprólékosságok kifejezésére még akkor is kevésbbé lett volna képes, ha e várak rajzai minden részletükkel sokkal nagyobb alakban maradtak volna ránk. Az 1498-ban megjelent Schedel-féle Világkrónika sokatmondó ki-

fejezése Szabács rajzára nézve: „*ut sequens figura per omnem diametrum ac formam ostendit*" mai szemmel nézve természetesen túlzás, mert az ábra alig több, mint vázlatos madártávlati rajz. A régi ábrázolások technikai és hitelbeli szerénysége tehát nem engedi meg, hogy a székelykapuk fenti részleteit keresgéljük rajtuk. Ezért azokat a szórványos leírásokat és egyéb bizonyítékokat is meg kell keresnünk, amelyek arra mutatnak, hogy e régi, várbeli nagykapuk és a székelykapuk között olyan közeli rokonság van, mint ős és ivadék között.

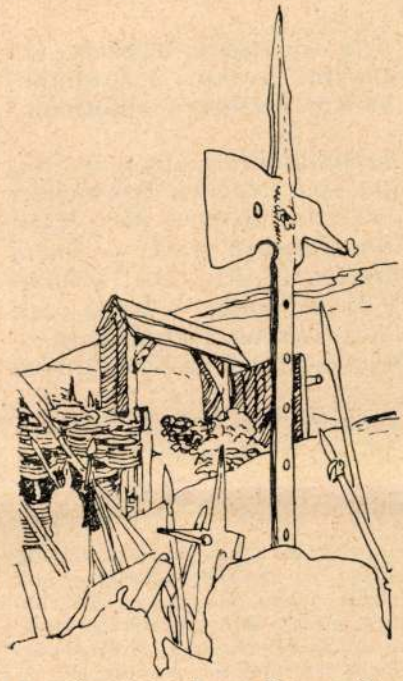

10. ábra. Nagykapu *Dürer: Die Gefangennehmung Christi* c. metszetén (1510).

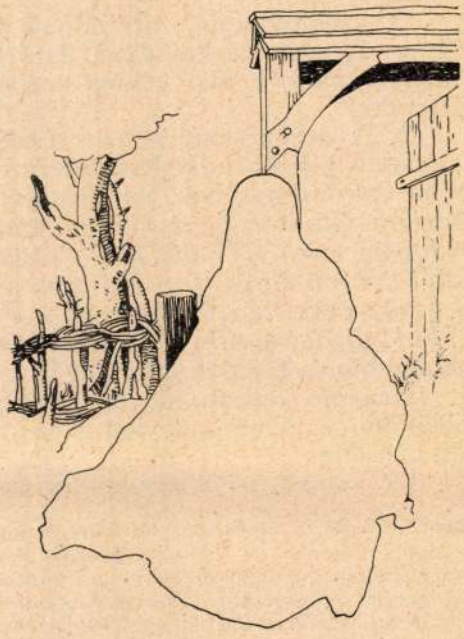

11. ábra. Nagykapu részlete. (*Dürer*nek tulajdonított *Maria am Hoftor* c. metszeten. 1522.)

1. A székelykapuk alakja, részeinek méretbeli viszonyai, díszítményei eléggé ismeretesek, belőlük példát mutatnunk itt felesleges.[29] Ehelyett bemutatunk néhány „székelykaput" Pohlgöns-ből (Wetterau, Hessen), amelyek minden lényeges jegyben egyeznek a mi kapuinkkal, bizonyára azért, mert hasonló eredetűek. Mintha csak Bethlenfalva vagy Zetelaka kapusorait látnók.[30] (9. á.)

[29] Bőséges sorozatot közöl *Huszka:* A székely ház. Bp., 1895; továbbá *Szinte Gábor:* A székely kapu. Ért. 1909.

[30] L. ezekre nézve *Schwindratzheim:* Deutsche Bauerkunst Wien, 1903 93., 102., továbbá 54. l. *Ugyanő* a kiskapu fölötti díszítményekből is közöl mutatványokat 62. l. Leírásából is az derül ki, hogy a német kapuk alkatukra nézve a székely kapuk testvérei: „Besonders zierlich pflegt die Gartentür zu sein, monumentaler aber ist das Hoftor. Vielfach hat es eine alte Form bewahrt (besonders schön in Wetterau, so-

A székelykapun, vagy ritkábban mellette, a nagykapuval egy födél alatt mindig van kiskapu is a gyalogember számára. Ugyanígy volt ez a középkori várakban is, különösen a belső kapukon.[31]

A székelykapuk ívelt formájában is a középkori, nevezetesen románkori várkapuk emlékét gyanítjuk, bár a legrégibb, de újrendszerű várak fakapuinak ábrázolásain íves kiképzésnek nyomát sem találjuk; annál bővebben a hegyi várakon. A primitív fametszetű várkapukon, sőt Dürer kapuin is csak egy kapuszárny mutatkozik. Ez nyilván az emelcsős (felvonó, vagy függőlegesen alábocsátható) kapu maradványa, mert a betevő kapu jobbára kétszárnyú, még a huszárvároson is.[32]

A székelykapu szárnyainak felső fele többnyire lécezett. (L. 14. á.) A régi várkapukon, latorkertkapukon gyakori a sorompó, amelyen nem a mai gémes sorompó, hanem rácsszerű alkotmány értendő.[33]

2. A székelykapuk nagyrészén, a szemöldökfán bizonyos feliratokkal találkozunk. Rendszerint a kapu építtetőjének (s emellett néha építőmesterének) és feleségének neve van fölvésve, pl.: „*Hanc Portam Curavit Fieri Simon Andr. Cum Consore* (sic). — *Lucia Adorján anno 1777 die jun.*" Vagy: *Épitették* (Épittették) *Bethlenfalvi Pál István és Biró Mária asszony 1825-dik Junii.* — Néha csak a gazda neve van fölvésve, pl.: „*Fueri* (sic) *Curavit Georgius Intze 1743 11 diebus aprilis.*"[34] Ilyen felírás szólt az építésről az 1588-i tordai galambbúgos fejedelmi kapun is.

Hasonló feliratokat találunk a középkori várakon is.[35] Nemkülönben a német nagykapukon, mint pl. az itt bemutatott talpas altenlandi-n.

De vannak a székelykapun mástartalmú föliratok is, amelyek

dann in Sachsen, Thüringen, im Alten Lande u. a.), es ist ein hohes, aus Balken solid gefügtes, überdachtes Tor mit grosser, zweiflügeliger Tür als Wagendurchlass und einer kleinen, in dem einen Flügel enthaltenen, oder neben der grossen Tür angebrachten Personentür. Über der letzteren entsteht infolge ihrer geringeren Höhe ein leeres Viereck, das in verschiedenster Weise durch verschrenkte Hölzer, ausgesägte Bretter u. dgl. hübsch ausgefüllt wird, obendrein sind sie, wie die ganzen Umrahmungsbalken mit kerbschnittartigen, auch bemalten Ornamenten ausgeschmückt, in denen Namen, Sprüche, Herz u. a. eine Rolle spielen. Meist sind die Flügel aus Brettern dicht gefügt, bei den Altenländern — die sie von Holland mitbrachten, denn sonst sind sie im rechts- wie linkselbischen Niedersachsen nicht in dieser Form vorhanden — bestehen sie aus dicht gereihten, senkrechten Latten." 91., 92. l.

[31] „Amely várnak főkapuja mellett külön kirohanó ajtócskája nem volt, a kapu egyik szárnyába kis ajtót csináltak, hogy azon esetleg közlekedhessenek anélkül, hogy a nagykaput felnyissák." L. *Könyöki J.:* A középkori várak. Bp., 1906. 87. l. Még az ‚emelcsős' kapun is van ‚betevő kisajtó'. L. *Takáts:* Id. m. II. 51. l.

[32] Pl. Szilágycseh huszárvárának (1682)) „öreg, kétfelé nyíló kapuja rámás, faragott tölgyfadeszkával borított, vasszegekkel sűrűn meg van verve, vaspántos, mellette betevő kisajtó." *Takács:* Id. m. II. 41. l.

[33] L. *Takáts:* Id. m. 33., 35. l. A középkori várak kapuin gyakran leereszthető rács volt. L. *Könyöki:* Id. m. 387. l. — A léces nagykaput Csíkban ma is *rostélyos*nak nevezik.

[34] L. Huszka: Id. m. XVI., XVII., XIX. tábla.

[35] „... a kapu felett vagy a várúrnak és némelykor nejének is a címere, vagy kőkeretbe (cartouche) foglalt felírás található, melyen homorú betűkkel a vár felépítőjének neve, esetleg nejéé is, és az építési év van bevésve." *(Könyöki:* Id. m. 89. l.)

barátot és ellenséget emlegetnek. Ilyenek pl.: „*Jószívű jó barát kapumon béjöhec.*“ (1798.)[36] — „*Az egyenes szivüt ezen kapu várja, kétös szivüt pediglen szépen kizárja.*“ (1809.) — *Isten akaratját hirdető és szóló lak, itt ne menj be prédálós kóbolló.*“[37] — „*Ha jó szived neved e kapun béjöhetsz, De álnokul élvén fel s alá elmehetsz.*“ (1832.)[38] — „*Porta Patens Justis Pacemyue* (sic) *Colentibus Erexit...*“ stb. (18?1.)[39] Van olyan is, amelyik elég barátságtalanul mindjárt a halált idézi: „*Ember emlékezzél utolsó órádra.*“ (1847.)[40] — Aztán van olyan, amelyik mint rossz régi kézirat, másolat másolataként értelmetlenkedik s nemcsak latinságával, de ezzel is bizonyítja, hogy nem a gazda fogalmazása, pl.: „*Guid sibi puissez serit praesentis tempore vitae hoc sibi mesi cum dicitur ite venite.*“ (1747.)[41]

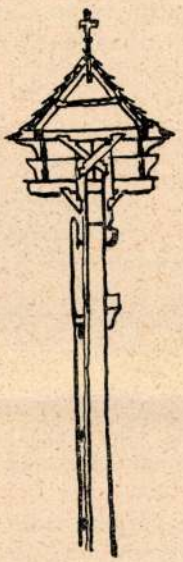

12. ábra. A mikházi kapu (1673) keresztmetszete Szinte szerint.

13. ábra. A grafenbachi védőfolyosó keresztmetszete Könyöki szerint.

Nincs ugyan adatunk rá, hogy régi váraink kapuin is lettek volna hasonló, barátnak, ellenségnek beszélő kapuszemöldökök, de azt hinni sincs okunk, hogy hiányoztak. Minthogy a várak gyengéje mindig a kapu volt, a vár e fontos része különös figyelem tárgya. Nemcsak hogy állandóan strázsálták, de minden kapunyitás és kapuzárás háromszoros Jézus kiáltással és a seregdob megverésével történt.[42] E nagy figyelem bizonyára figyelmeztetőket is tett a kapura.

[36] *Huszka:* Id. m. 39. l.
[37] *U. o.* 14. l.
[38] *U. o.* 21. tábla.
[39] *U. o.* 73. l.
[40] *U. o.* 28. l.
[41] *U. o.* 34. l.
[42] *Takáts:* Id. m. 52. l.

Hogy pl. a végbeli élet a kaput ne tette volna beszédessé, néha talán incselkedővé s esetenként az ellenséget ingerlővé is, alig lehet elhinni.[43]

3. Van a székelykapuk egyik csoportjának egy jellemző része, amely már-már állandó jelzőjük is: — ez a galambbúg. Mását, vagy mai rendeltetésének emlékét sem régi rajzokon, sem írásos emlékben nem találjuk. A *galambbúg* szó ugyan már *Calepinus* szótárában benne van (1592) — akinek munkatársai között székely is volt —, azonban tudnunk kell, hogy Erdélyben minden galambház búg, akárhova csinálják is s akármilyen alakú. A galamb ugyan a székelykapu búgjában majdnem olyan ritka, mint a fehér holló, ráfestve azonban elég gyakori. A székely a galambot nem tartja hasznos madárnak. Ha minden galambbúgban annyi galamb volna, amennyi belefér, — szerinte — nem volna öröm, hanem valóságos istencsapása szegé-

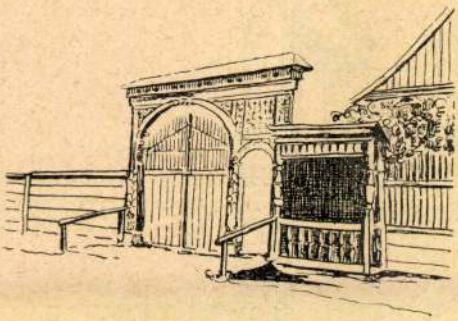

14. ábra. Szovátai kapu; mellette szakállszárító.

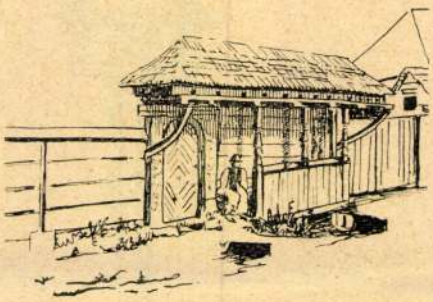

15. ábra. Galambbúgos szakállszárasztó kiskapuval Udvarhely m.

nyes vetéseire. A galambbúg ma — ha valami szépet akarunk róla mondani — szimbolikus jele a szelídségnek, barátságnak, békének, tehát a kapufölírások emberségesebb egyik felének ábrázolt nyomatéka. E galambbúgok eredetét nem tudjuk ugyan kétségtelenül megmagyarázni, mégis rá kell mutatnunk egy lehetőségre. Mindenekelőtt meg kell említenünk — ha e folyóirat olvasói számára fölösleges is —, hogy a néprajz a tárgyak és részeik egész tömegével tudja igazolni, hogy egykor fontos, a mindennapi életben is nélkülözhetetlen művek, eszközök, alkatelemek céljukvesztetten miként zsugorodnak össze, csökevényesednek el, válnak céltalan sallanggá, díszítménnyé vagy éppen játékká. A székelykapukra épített, néha — mint föntebb jeleztük — minden gyakorlati cél nélkül két renddel is sorakozó galambbúgok magyarázatában ama *padmalyokra, erkélyekre, filegóriákra, csardákokra* s egyéb nevű *ügyelőhelyekre* gondolunk, amelyek úgy a középkori kővárak, mint különösen az újkori erősségek (palánkok, kastélyok, vigyázóházak stb.) részeiként jelentkeznek s amelyek a

[43] Hogy az ellenfél a kaput rátett üzenettel sokszor meggyalázta, ingerlő írással vagy pl. azzal, hogy lopva nyúlfarkat szegezett a kapura, Takáts kutatásaiból tudjuk. *Id. m.*

kapu védelmét szolgálták, vagy egyszerűen az őrségek, strázsák kitekintő helyei voltak. Minden középkori kőváron is ott sorakoznak az ilyen ablakok,[44] amelyek többé-kevésbbé a székelykaput juttatják eszünkbe. (L. 6., 7. á.) A törökvilágból már részletezőbb adataink vannak. Így pl. 1685-ben azt vallja egy rab Kanizsáról, hogy Kanizsa kapui fölött csardakok (‚*sat capaces schartak*') vannak s általában: „*A kapuk fölött rendszerint erkélyek vagy filegóriák voltak, melyek összeköttetésben állottak a porkoláb szállásával*" — mondja Takáts.[45] Ez egykor hadi rendeltetésű *filegóriák, górék, csardákok* összezsugorodásának útját már Takáts Sándor is jelzi, mondván: „Valamint nálunk a faoszlopo-

16. ábra. Cinteremkapu portikussal (1797). Nagyernye, Maros-Torda m.

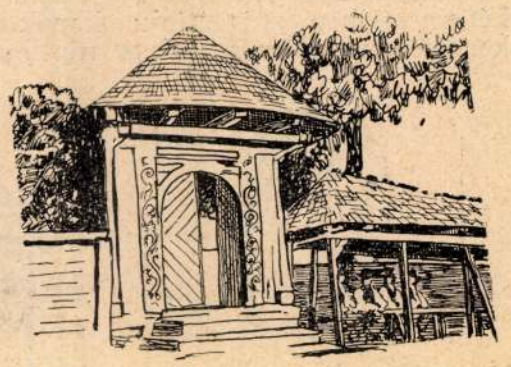

17. ábra. Cinteremkapu szakállszárasztóval. Mezőfele, Maros-Torda m.

kon álló góré kukoricamagtárrá lett, úgy lent a Délvidéken a csardákból hajdina- és tönkölyszárítóhely lett."[46] Eredeti, még lakható s jobb alkotású kőformája látható pl. 2. ábránkon, amely ma is meglevő, ilyen ‚emeletes' kaput mutat Kirchheim-ból (Erfurt mellett; fényképét l. Ed. Redslob: Thüringen. 20. á. Deutsche Volkskunst. 1926. c. sorozatban.) Hasonló, de már erkély nélküli kőkapukat találhatni Erdélyben is, székely és szász földön, de Thüringiában is, amilyen pl. a 22. ábrán bemutatott lauchrödeni kapu. (Fényképét l. u. o. 12. á.). A csardákok példája szerint nem lehetetlen, hogy a székelyek — történeti életükben is majdnem egy évezredig hivatásos katonák — palánkkapui, táborkapui erkélyeiből is (a górék sorsa szerint) galambbúg lett. *Arany* szavával: állt, aztán ült, összetörpedt s ma már csak zsugorog. Igaz, e górék, erkélyek, csardákok lakható helyi-

[44] L. pl. a milanói Visconti-kastélyt (XV. sz.). *Szilágyi:* A magy. nemz. tört. III. 549. l., Konstanza képe: *U. o.* 519. l., Litvánia: *U. o.* 499. l., vagy a regensburgi (Ratisbonae) kapu Schedel krónikájából. *U. o.* II. 21. l. — Még Esztergom régi vára is erre emlékeztet: *U. o.* II. 656. l.

[45] *Takáts:* Id. m. II. 52. l. Ugyanitt több adat is.

[46] Id. m. II. 70. l. Ez persze nem úgy értendő, hogy a török hódoltság előtt nem lettek volna primitív alkotású (sövény, cserény stb. technikájú) górék, kasok stb.

ségekké is fejlődtek, de nyilván csak fejlődtek, hiszen maga a *csardák* szó is eredeti jelentése szerint csak *‚erkély, kitekintő‘* s nem házszerű építmény.[47] Az sem akadálya magyarázatunknak, hogy helyenkint lépcsők vezettek föl rá. E *‚lépcsők‘* a primitívebb kastélyok kapuin, határszéli csárdákokon bizonyára csak létrák voltak (mint ahogy a mai górékon, csárdákokon is azok).

De magát a kaput nézve sem kell éppen minden esetben a kapu tetején épült őrházra gondolnunk. A kapu általában nem egyéb, mint valamely kerítés elmozdítható része s így még az egykori kővárak védőfolyosós falainak önállóvá lett darabjaként is elgondolható, mikor a megváltozott hadászati módszerek kívánalmai szerint a várkerítések egyszerűbbek lettek, de a legkényesebb rész, a kapu, megtartotta erősebb alkotását. Az újkori, sárból, fából készült erősségek képein valóban ezt is látjuk: a kapuk sokkal magasabbak s pl. a latorkerteken sokkal erősebbek is, mint maga a kert. Ha egy ilyen közép-

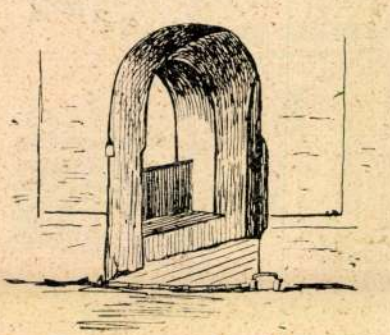

18. ábra. A mezőbándi (M.-Torda megye) ref. templom előcsarnoka.

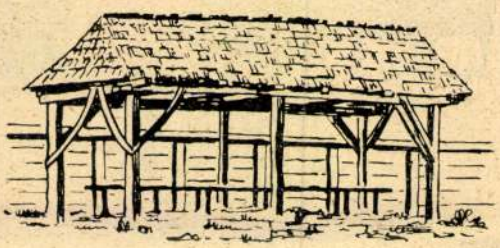

19. ábra. A mezőbándi ref. templom „portikusában“ (cintermében) levő szakállszárító.

kori védőfolyosós fal keresztmetszetét megnézzük, feltűnő egyezést látunk benne a székelykapu keresztmetszetével. Eszerint a ma köralakú galambbúg-nyílások egykori formája és rendeltetése nem volna egyéb, mint kitekintő nyílás, kitekintés. Ennek szemléltetésére mutatjuk be a középkori grafenbachi vár védőfolyosójának átmetszeti képét s a székely mikházi kapu keresztmetszetét, az előbbit Könyöki, az utóbbit Szinte Gábor ábrázolása szerint.[48] (12., 13. á.) Egykori ilyen rendeltetésre utal a székelykapu háztetőszerű födele (rendszerint zsindellyel vagy cseréppel födve), valamint a tető két csúcsára alkalmazott csillag, kereszt vagy gömb, gomb is. Ez utóbbi néha cserép, mint a székely házak tetején is. Az efféle mázas (sárga mázas) gombok a régi várak bástyáinak, kapubástyáinak is arany-színben csillogó díszei voltak. — *„Emi ghomboth, maazost ad propugnacula castri“* — írják 1526-ban.[49]

[47] L. *Etym. Sz.: csárda.*

[48] L. *Könyöki:* Id. m. 562. l. — A székelykapu metszetét l. *Szinte G.:* A székely kapu. Ért. 1909. 22. tábla.

[49] *Okl. Szótár.* — A gomb feltevése bizonyára régen is, mint manapság, ünnep volt: az építmény befejezésének ünnepe. A nagykapuk tetején való ‚gomb‘, mint 21. sz. ábránk mutatja, már Dürer idejében is (XV. sz.) divatozott.

4. Van a székelykapunak, a ház előttinek is, kicsinek is, nagynak is, de még gyakrabban a cinteremkapunak egy melléképítménye, melyet *szakállszárítónak* neveznek; benne pad, zsindelyes tetejét faoszlopok tartják, háttal a kerítésnek van építve, néha korlát veszi körül, sőt előfordul, hogy galambbúg is van rajta. (14., 15. á.) Elül és kétoldalt nyitott, legalkalmasabban a mai filegória szóval lehetne nevezni. Rendeltetése ma ugyanaz, mint más vidékek utcai kiülő padjainak. Ismerik a *szakállszárasztó* szót a Duna-Tisza közén is, ahol Szilády Áron szerint: „Halason és másutt is, az a pad a községháza előtt, amelyen a polgárok el szoktak üldögélni, beszélgetni."[50] A kérdésre nézve számbaveendő körülmény, hogy a *szakállszárasztó* Halason csak a községháza előtti pad, a székelyeknél pedig részben a cinterem előtti vagy ennek kerítésében levő filegória. (16., 17. á.) A községháza is, a cinterem is (egykor templomerőd része) a *közé*, mint az egykori várak (a törökvilágban). — A *szakállszárasztó* az egykori váraknak is jeles helye, a henyélő, heverő vitézek pihenő, pipázó filegóriája (mióta persze pipa is van a várban). Ugyanolyan rendeltetésű tehát, mint ma. Takáts több idézettel világítja meg a vár e részét, amelynek régen ugyancsak *szakállszárasztó*, másként *henyélők helye* vagy *morgószín* volt a neve. A székely formával tárgyilag azonosnak látszanak Takáts következő adatai: „*Kapu előtt a hídon két erkély vagyon*" (Terebes, 1612), továbbá: „*Ezen kapu előtt vagyon egy filegória, karfás, orsós, fagrádicsos, ó sindelyezés alatt három orsó hélyával.*" (Szentmiklós, 1673.) — „*In propugnaculo ligneo zakalzarazto nuncupato.*" (Sümeg, 1572.)[51] A székely szakállszárasztó az itt idézett szentmiklósival minden jelzőjére nézve megegyezik. Orsói, azaz orsóra emlékeztető faragott oszlopai ma is megvannak.[52]

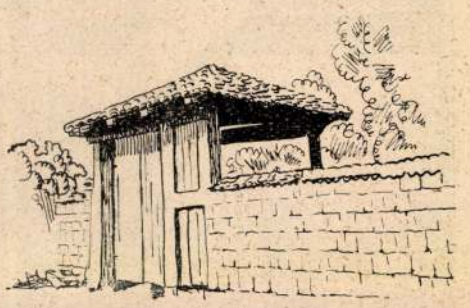

20. ábra. Bolgár fedeles kapu a Deli-Ormán-ból. Györffy István fényképe után.

Említettük, hogy a cinterembeli székely szakállszárítót *portikus*nak is nevezik. Hasonló szerkezetet ért rajta Comenius (Janua): *Az utzák kovekkel rakattatnac meg, mint a piarccz is a tornáczockal, porticusockal. (NySz.)* Hogy a törökvilág magyar várainak vala-

[50] *Okl. Szótár: szakállszárasztó.*

[51] *Id. m.* 53. l.

[52] V. ö. „*Folisora valo faragoth orso keouek*" (1597. *Okl. Szótár*). — „*Deszkás egész folyosója vagy altánja orsós olosz fákkal elkészül vala*" (XVII. sz. *NySz.*). — A magyar hintó is lehetett orsós (l. *NySz.*). Az ‚orsós szekér' kifejezést, mint ‚valami régi könyvből ráragadtat' említi Arany is, de kellőleg nem magyarázza.

Kocsihintón, orsós, födeles szekéren
Kiki módja, rangja, tiszti szerént mégyen. (TSz. III. 1.)

V. ö. *Toldi Szer. Glossz.* Alighanem a Tiszántúl ma is gyakori ekhós szekér födéltartó oszlopai az orsók. — Tudomásom szerint orsó volt a sárréti szárazmalmok kisebbik fogaskereke is, amit a nagykerék forgatott (de persze tengelyével együtt).

mely részét nevezték-e *portikus*nak, nem tudjuk. De Schedel krónikája (1498) kiemeli a török Szabács portikusainak szépségét, mondván: *Suntque ... porticus omni decore disposite.* Hogy a portikus a török várnak mely része: kapubástyája, filegóriája, kapuja, kapuköze-e, vagy ezek csoportja, pontosan nem tudjuk megmondani, de annyi bizonyosnak látszik, hogy a várnak valamely fából készült, díszesebb része s mindenesetre a bejárók közelében levő építmények valamelyike. Azt már elébb idéztük, hogy a Stájerországba vezető *Németkapu* tulajdonképen szintén ‚*porticus, transitus*' 1367-ben: „vadit ad porticum seu transitum Nemethkapu vocatum".[53]/a Van székely portikus a cinteremkapun belül is, a kapuhoz hozzáépítve (l. 16. sz. ábránkat), mintegy fedett bejáró; sőt önállóan is építik bent a cinteremben s neve ekkor is szakállszárító. Ilyen a 19. sz. ábránkon bemutatott mezőbándi ‚*szakállszárító*', amely a ‚*portikus*'-ban (cinteremben)épült, szemben a templom kétoldalt ülésekkel ellátott belépőjével, igazában ‚portikusával', azaz előcsarnokával (l. 18. sz. ábránkat). A kapun belül levő fedett, portikusszerű építmény nálunk magántelken — tudomásunk szerint — ismeretlen, de Bulgáriában Györffy István szíves értesítése és fényképe szerint előfordul (l. 20. sz. ábránkat). Hasonló alkotású kapu pl. Brandenburgban is van.[54] A székelykapura annyi tanulság mindenesetre következik az elébbiből is,

21. ábra, „Gombos"-kapu *Dürer: Christi Abschied von seiner Mutter* c. metszetén.

[53] Facsimile: Fo. CCLIII. *(Acsády:* A magy. birod. tört. Bp., 1903.) A *portikus* szó jelentése ma Szilágy megyében: ‚templom előcsarnoka' *Tsz.* Ugyanily jelentéssel használja Molnar Albert: „Cedrus gerendác valának az úr házának porticusának." *NySz.* A marostordai Mezőbándon az egész cintermet is nevezik *portikus*nak.

[53]/a E fontos adalékot már *Tagányi* kiemeli (id. h.); minket itt különösen a folytatása érdekel, ami azt igazolja, hogy a *Németkapu* valóban ‚porticus, transitus', de természetesen van kapuja is. Ez a folytatás így hangzik: „Super quo fossato venit *ad ipsum kapu* et in magna via que uenit de Theutonia ad orientem declinando." *(OklSz.)*

[54] L. *L. W. Lindner:* Mark Brandenburg. Deutsche Volkskunst. II.

hogy már a XV. századi török vár bejárója körül is díszes famunkával találkozunk, tehát oly várban, mely mint a magyarok nagy része is „*ex lignis terraque*", azaz fából és sárból épült.

5. A székelykapuk megfigyelői a kapukon többé-kevésbbé határozottan megállapítható, különböző történeti stíluselemeket állapítottak meg. Részben a kapu alakján, szerkezetén, részben a ráfaragott vagy festett díszítményekben, sőt Huszka perzsa, föniciai díszítőelemeket is vélt rajtuk találni. Ha már a török is — a XV. században — „*omni decore*" díszítette vára egyes farészeit, nem látjuk megokolatlannak a perzsa és egyéb keleti elemek további keresését a székely kapudíszítményeken, s különösen olyan elemekét, amelyeknek a sokoldalúan érintett ozmán-török ornamentika alakulásában részük volt. Ezzel még nem mondjuk azt, hogy minden idetartozót az ozmántörökségtől tanultunk, hiszen a XII. század közepétől kezdve nem egy feljegyzés beszél nagyobb szabású magyar ‚kapukról'. A bátrabbak

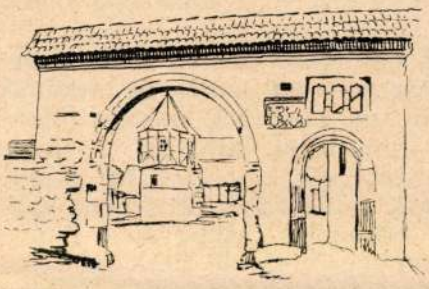

22. ábra. Német galambbúgos kőkapu (Lauchröden, Thüringia).

23. ábra. Unterfrankeni német kapu ráfaragott apródokkal.

előtt a török ‚*portán*', azaz ‚*fényes kapun*' túl is nyitva van Kelet kapuja, amelyen ezúttal nem volt szándékunk átlépni. Annyit azonban legyen szabad megjegyeznünk, hogy ha a biblia Királyok könyvében azt olvassuk, hogy Salamon király pálmafákat faragtatott a templom ajtaira, s pálmafák vannak székely kapukon is: ez egyezés magyarázatában nem haladunk a Huszka útján, hanem egyszerűbben azt mondjuk, hogy a székely papok és hívek is olvasták a bibliát, s ha a cinteremkapura pálmafát faragtattak, ezzel csak az Írást követték s cselekedtek hitük szerint Istennek tetsző dolgot; mint ahogy pingáltatták a mennyezetre Ádámot és Évát is, nem azért, mert Horvát István szerint ők is magyarok voltak, hanem azért, mert ezzel is az Írás szerint való, az Úrnak bizonyára tetsző képet ábrázoltak.

Föltevésünk, amely szerint a *mai* székelykapu közvetlen eredetét a középkori és újkori várak kapuiban kell keresnünk, nem mond ellent más korok, különböző stílusok ható lehetőségének, sőt valószínűbbé teszi a sokirányú kölcsönvételt. Talán a nyugateurópai népi nagykapuk további kutatása és elemzése jobban megvilágítja majd azt a kapcsolatot, amely szerintünk a népi nagykapuk és az egykori várkapuk között mutatkozik, hiszen középkori várrendsze-

rünk is mindenkor nyugateurópai várrendszer volt.[55] Csak ha ezt a kérdést tisztáztuk, térhetünk át távolabbi helyek és korok kapuira.

Az mindenesetre feltűnő, hogy Dürer metszeteinek előtérben lévő, tehát jobban részletezhető kapui sem mutatnak különös díszt. Ezt azzal magyarázzuk, hogy a kapuknak akkor jelentéssel bíró faragványai, színei nem illették meg azt a társadalmi osztályt, amelynek környezete stb. Dürer népi tárgyú képeihez, metszeteihez modellul, mintául szolgált s valószínű, hogy az erre áhítozó paraszti próbálkozást épp úgy tilalmazták, mint egyéb rendjelző holmik uzurpálását. Viszont éppen a székelységben efféle tilalom nem állhatott fenn, minthogy a székelység kiváltságos közösség volt (1562-ig).

A középkori várak kapuinak külsejét szokás volt a vár ura címerének színeivel festeni ki. Másutt két apródot festettek a kapura, akik a vár urának címerét tartották.[56] Ez utóbbinak emléke a mi mai kapuinkon nem található, de német területen, pl. Unterfrankenben ilyen faragott vitézekkel díszített kapura is van példa. (23. sz. ábránk. Fényképét l. *J. Ritz:* Franken. 40. á. Deutsche Volkskunst. 14.).

Tudvalevő, hogy a székelykapuk egy része szintén színes, mint némely középkori várkapu, sőt ma már nemcsak színes, de tarkának is mondható.[57] S nem egy olyan kapu van, amelynek kiskapu fölötti mezejében címerpajzs, címerelemek töredékei láthatók. A kapu faragómesterei nem voltak heraldikusok, csak úgy ‚átaljába' rajzoltak. Azért nem volt hiábavaló egyik betlenfalvi, 1815-ben épült kapura fölvésni, hogy az ott látható ábrázolás csakugyan a Nagy-család címere: „Signia nobilitaria familiae Nagy de Betl: fal:[58]

Bizonyára az akkori építés technikájához tartozik a feltűnő nagy szegek használata, ami nem egy kapun szembetűnő. Határozottan díszítő szándékúnak látszik a legrégibbnek ismert (1673-ból való) mikházi székelykapun alkalmazott sűrű szegezés.[59] Ilyen nagy szegeket már Dürer rajzain is látunk (l. 11., 21., 24. ábránkat), aki egyébként maga is Ajtós lévén, a Gyula város melletti egykori Ajtós község (családja származáshelyének) neve után úgy látszik szívesen és részletesen ábrázolt kapukat, sőt maga rajzolta beszélő címerébe is a fából való gótikus kiskaput helyezte. (25. á.). A kapu

[55] *Könyöki József* id. alapvető könyvében erre nézve a következőket állapítja meg: „Munkálataim folyamán hazánk várait összehasonlítván a külföldi várakkal, azon érdekes tapasztalatra jutottam, hogy hazánk várai a vidéki szokásokat tekintetbe nem véve, tökéletesen az akkori kultúra színvonalán állottak, sőt némely irányban a külföldieket felül is múlták." (Bevezetés.)

[56] L. *Könyöki:* Id. m. 87. l. — Egy címeres nagykapuról külön is meg kell emlékeznünk. Ez a tordai fejedelmi kúria kapuja. A mult század 70-es éveiben még meg volt, ma már csak képe látható: *Orbán Balázs:* Torda város és környéke. Bp., 1889. 344. l. E kapun, mely 1588-ban épült a fejedelem rendeletére, Báthory Zsigmond címerét tartotta két angyal s a kapu felső felének két sarkában egy-egy egyfejű sas, Orbán szerint — aki még látta — az erdélyi és a lengyel sast jelentette. (l. á.)

[57] *Huszka* id. munkájában minden közölt kapunak színeit is megadja, úgyhogy megállapítható volna, van-e kapcsolat e színek s az építtető címerszínei között.

[58] L. *Huszka:* Id. m. 21. l.

[59] A faszegeken nagy fejet — makkot — hagyni általában a nagyfaragás egyik technikai fogása. A makk magát a szeget tartósabbá teszi, védi a szeg derekát s a nyílást, amibe beleverték.

sűrű szegezése a régi várkapukon is szokásos volt. Könyöki is említi,[60] hogy némely helyen a kapu külsejét nagy szögekkel verték ki, mint az Radványban és Jászkán ma is látható. Idéz erre egykorú adatot Takáts is: Szilágycseh várának „kapuja rámás, faragott tölgyfadeszkával borított, vasszegekkel sűrűn meg van verve."[61]

Végül még egy kérdést kell fölvetnünk: kik csinálták s talán csinálják a székelykapukat? A kapufeliratokról szólva, már jeleztük, hogy a feliratokban szereplő gazda és felesége rendszerint nem csinálta, hanem csináltatta. De ha a magyar felírás (‚építette = építtette') talán kétes is, a latin felírás nem ad okot habozásra. A „*fueri curavit*", „*fieri curavit*"-féle kifejezések félre nem érthetően beszélnek. Már Huszka is világosan kifejezte erre vonatkozó véleményét egy dálnoki, 1760-ban épült kapuról szóltában, a következő felirathoz fűzve vélekedését: *Michael Molnár fecit de Felcsernáton.* „Tehát a kapu készítője — írja Huszka — Felcsernátoni Molnár Mihály uram volt. Nevéről és származásáról ítélve tősgyökeres székely s a Molnár név valószínűleg egyúttal foglalkozását is jelenti, mert bár minden székely faragó, a molnárok, mint egyúttal ácsok is, kiválóan gyakorolják ezt a mesterséget ma is." E mesterséghez a faragófészén, cirkalmon s egyéb szerszámon kívül, úgy látszik, bizonyos mértékű latin nyelvtudás is hozzátartozott, bizonyára szintén a régi gyakorlat emlékeképen, — legalább annyi, amennyiről a már idézett felírás tanuskodik: *Guid sibi puissez serit ... etc.* (1747.)[62]

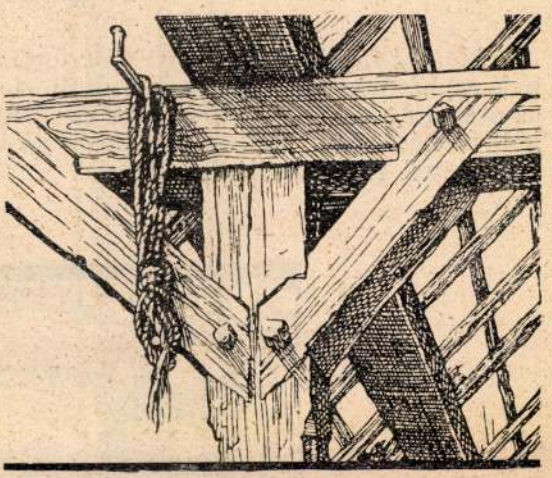

24. ábra. Faszögekkel szegelt gerendázat *Dürer: Die Anbetung der Könige* c. metszetén (1511).

Hogy a várak kapuit s általában ácsmunkáját javarészét régen szintén molnárok csinálták, ugyancsak Takáts Sándor nagybecsű munkájából tudjuk:[63] „A molnár igazában nem őrléssel, hanem malomépítéssel foglalkozott."[64] Továbbá: „... a várakban és a kastélyokban állandóan szolgáló abrakos molnárokat tartottak".[65] Enyicke váráról írják 1635-ben, hogy „az palánkban vagyon *molnár csinálta*, jól bélelt deszkás ajtó".[66]

[60] *Id. m.* 87. l.
[61] *Id. m.* II. 41. l.
[62] L. *Huszka:* Id. m. 34. l.
[63] Rajzok a török világból. Bp., 1915. II. „A magyar faragó molnárok." 422. l.
[64] *Id. h.* 422. l.
[65] *U. o.* 426. l.
[66] *Takáts:* Id. m. A magyar erősségek. 17. l.

A székelykapuk tehát nemcsak az egykori várak kapuinak külsőséges jeleit tartották fenn, hanem a régi, várbeli abrakos molnárok ácsmesterségbeli gyakorlatát is, mely sem régen, sem a közelmultban (legalább Székelyföldön) nem csupán malomépítést jelentett.[67]

Mi tartotta fenn éppen a Székelyföldön a nagykapuépítés fejlett módját? Véleményünk szerint különösen három: 1. a székely nép kiváltságos jogi helyzete, 2. katonai hivatása, foglakozása, 3. fafaragó kedve, tehetsége. Ezek fejlesztették a székely kaput olyan magas színvonalra, hogy hozzáfoghatót a mai napig sehol Európában nem ismerünk.

*

Nem állítjuk, hogy fenti kísérletünkkel a székelykapu eredetének minden kérdésére megfeleltünk, de meggyőződésünk, hogy ezt az utat meg kellett járnunk és ez út környékét még részletesebben ki kell fürkésznünk, mielőtt távolabbi idők és területek kínálkozó kapcsolataival foglalkoznánk.

Viski Károly.

25. ábra. Dürer címerének részlete (1523).

[67] Köztudomású, hogy a malmok bejáróján, malomkőpadján stb. gyakran vannak vagy voltak szemrevaló domború faragások, nemcsak székely, vagy általában hegyvidéki vizi, hanem alföldi szárazmalmokban is. A molnárok fafaragóművészete tehát országszerte általános lehetett.

nem az egész kultúrára. A magyar nép — úgymond — a szocializmus behatása alatt sajnosan kezd kivetkőzni régi szokásaiból, erkölcseiből, ruhájából és mindabból, ami őseredeti jellegét kölcsönözte, éppen ezért meg kell menteni a magyar népmesékben, népdalokban, közmondásokban jelentkező kultúrkincset, amely visszatükrözi a nép filozófiáját és távoltartja tőle a mételyt. Rámutatott a Székelyföldön sarjadó „A világszép emberről" c. mese kompozíciójára és kimondotta, hogy az a nép, amely ilyen tanulságos meséket mondhat kincsének, úgy erkölcsileg, mint szellemileg kiváló, értékes, érdekes nép, amelynek tanulmányozásával foglalkozni érdemes és amelyet nevelni, formálni kell, hogy a népmesékben is jelentkező ősi formáját, szokásait, erkölcsét megőrizze, mert ez a talaj az ország termőföldje és ebből a talajból fakadtak az ország igazi nagyságai.

Szmik Antal ajándéka a Néprajzi Múzeumnak. *Szmik* Antal igazgató-főmérnök, ismert műgyűjtő, Társaságunknak választmányi tagja, az év első hónapjában nagyértékű ajándékkal örvendeztette meg a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárát, amennyiben messze földön híres textilgyüjteményéből a nevezett intézetnek 341 drb magyar népi hímzést és szőttest ajándékozott hatvanegymillió korona értékben. A példát mutató ajándékozás annál is inkább örömet keltett, mert a Néprajzi Múzeum új épületében éppen felállítás alatt lévő magyar gyüjteményekben Szmik ajándéka hézagot pótolt. Az ajándékozónak a vallás- és közoktatásügyi miniszter a „Budapesti Közlöny" febr. 15. számában elismerő köszönetét fejezte ki.

A „Magyar Népművészet" újabb kötetei. Folyóiratunk 1923/24. évf. 4—6. számában hírt adtunk a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának fenti című vállalatáról és a vállalatban addig megjelent kötetekről. E híradás óta megjelent további kötetek a következők: „Vésett pásztortülkök" (összeállította: dr. *Madarassy* László); „Mézeskalácsok" (dr. *Kemény* György); „Bodrogközi szőttesek" (dr. *Ébner* Sándor); „Hímes tojások" (dr. *Györffy* István); „Kalotaszegi varrottasok" (dr. *Bátky* Zsigmond); „Dunántúli bútorok" (dr. *Viski* Károly). E kötetek is 32—32 műlapból és a megfelelő magyarázó szövegből állanak.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Az elnöki szék betöltése.

A „Népélet" legutolsó, 1923/24. évf. 7/12. számában már jeleztük, hogy a Tagányi Károly halálával megürült elnöki szék betöltésére a Társaság választmányának bizalma egyhangúlag dr. *Hóman* Bálint választmányi tagnak, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának személyében összpontosult. A jan. 28-ra összehívott rendkívüli közgyűlés a választmány javaslatát ugyancsak egyhangúlag magáévá téve a küldöttségileg meghívott elnök beiktatása nagy lelkesedés mellett még ugyanazon közgyűlés keretében megtörtént. Az elnökválasztó rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvét egész terjedelmében itt adjuk:

Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1925. évi január hó 28-án, d. u. 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott rendkívüli közgyűléséről.

Jelen vannak: dr. *Czakó* Elemér társelnök és dr. *Solymossy* Sándor alelnök; dr. *Madarassy* László főtitkár, dr. *Bartucz* Lajos titkár, *László* Gyula könyvtárnok, *Puchász* K. Tibor pénztárnok és dr. *Lövengard* János ügyész; dr. *Munkácsi* Bernát, *Strausz* Adolf és *Vikár* Béla tiszteletbeli tagok; *Ballai* Károly, dr. *Bodor* Antal, dr. *Erdélyi* Lajos, *Ernyei* József, dr. *Györffy* István, dr. *Kemény* György, dr. *Lajtha* László, dr. *Melich* János, dr. *Molnár* Imre, dr. *Szabó* Kálmán, *Szendrey* Zsigmond, dr. *Szilády* Zoltán, *Szmik* Antal, *Toroczkói-Wigand* Ede és dr. *Viski* Károly választmányi tagok; *Baranyai* Ilona, *Benyovszky* István, *Csányi* Károly, *D. Novotny* Margit, dr. *Ébner* Sándor, *Frühauf* Antal, dr. *Hodinka* Antal.

Ethnographia – Népélet 1925.

dr. *Isoz* Kálmán, dr. *Jakubovich* Emil, *Kniezsa* István, *Koch* Károly, *Makoldy* Viktor, dr. *Podhradczky* György, *Reich* Malvin, *Sipos* Sándor, dr. *Spolarich* Lajos, dr. *Sulica* Szilárd, *Thurner* Géza, *Tóbler* János, dr. *Tóth* László és dr. *Varga* Bálint társasági tagok.

Társelnök üdvözli a megjelenteket és a rendkívüli közgyűlést megnyitja. Megállapítja, hogy a közgyűlés alapszabályszerűen hivatott egybe; megállapítja továbbá, hogy a közgyűlés határozatképes. A közgyűlés jegyzőkönyvének írására a titkárt, hitelesítésére pedig dr. Melich János és dr. Szilády Zoltán választmányi tagokat kéri föl. Előadja ezután, hogy a jelen közgyűlés összehívását az 1924 december 29-én tartott rendkívüli választmányi ülés határozta el s egyetlen tárgya a Tagányi Károly elhúnytával megürült elnöki széknek az 1923/25. évkör hátralévő részére való betöltése. Miután — úgymond — nevezett választmányi ülés az elnök személyét illetőleg is állást foglalt már, indítványképen örömmel terjeszti elő a választmánynak azt az egyhangúlag hozott határozatát, hogy a Társaság elnöki széke dr. Hóman Bálint választmányi tagtárssal töltessék be. Kéri a közgyűlést, hogy járuljon az indítványhoz és a szavazás megejtése céljából szavazatszedő bizottságot küldjön ki. — *Strausz* Adolf tiszteletbeli tag örömmel vesz tudomást a választmány határozatáról, mert — úgymond — olyan egyént hoz javaslatba, aki úgy társadalmi állásánál, mint tudományánál, mint egyéni szeretetreméltóságánál fogva hivatva van arra, hogy a Társaságnak különös díszére és előnyére legyen, miért is úgy hiszi, hogy az egész közgyűlés hangulatát tolmácsolja, midőn javasolja, hogy az imént elhangzott indítvány szavazás mellőzésével, felkiáltással fogadtassék el. — A közgyűlés az indítványt egyhangú felkiáltással elfogadván — *társelnök* dr. Hóman Bálintot a Magyar Néprajzi Társaság elnökévé az 1923/25. évkör hátralévő részére egyhangúlag megválasztottnak jelenti ki s indítványozza, hogy az új elnök erről küldöttségileg azonnal értesíttessék és a közgyűlésbe meghívassék. — A küldöttség tagjaiul dr. Madarassy László főtitkár és Puchász K. Tibor pénztárnok kiküldetvén — *társelnök* a közgyűlést bizonytalan időre felfüggeszti.

A küldöttség az új elnökkel visszaérkezvén — *társelnök* a közgyűlést újból megnyitja, majd a közgyűlés lelkes ünneplése közben üdvözli az új elnököt, kérve, hogy a Társaság egyhangúlag megnyilvánuló bizalmát fogadja jó szívvel és kéri, hogy az elnöki széket foglalja el. — *Elnök* hivatkozván arra a kapcsolatra, mely a Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum között mindenkor fennállott, kijelenti, hogy elnöki hivatását úgy fogja fel, mint nagynevű elődeiről reá maradt kedves kötelességet. A Társaság részéről megnyilvánuló bizalmat köszönettel elfogadja. Majd elfoglalván az elnöki széket, bejelenti, hogy a főtitkár napirenden kívüli felszólalásra kér engedelmet. — Az engedély megadatván — *főtitkár* megemlékezik azokról a rendkívüli érdemekről, amelyeket dr. Czakó Elemér társelnök közel öt esztendő alatt a Társaság felvirágoztatása körül szerzett. Indítványozza, hogy a társelnök érdemei a jelen közgyűlés jegyzőkönyvében megörökíttessenek s néki, különösen a Tagányi halála óta ügyvezetői minőségben végzett önzetlen fáradozásáért köszönet mondassék. A közgyűlés az indítványt egyhangú lelkesedéssel elfogadván — *elnök* a közgyűlést bezárja.

K. m. f. Dr. *Czakó* Elemér s. k., társelnök; *Hóman* Bálint s. k. elnök; dr. *Bartucz Lajos* s. k. titkár, jegyzőkönyvíró; *Melich* János s. k. hitelesítő; dr. *Szilády* Zoltán s. k. hitelesítő.

A Társaság védnöke: Dr. gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Az elnökség kérdésének sikeres megoldása megérlelte a választmányban az elhatározást a védnökség kérdésének megoldására is. Nyomban az elnökválasztó rendkívüli közgyűlés után kimondotta a választmány, hogy az évi rendes közgyűlésnek javasolni fogja az üresen álló védnökség betöltését és egyben dr. gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak védnökül való fölkérését. Társaságunknál a védnökség nem üres cím, nem értelmetlen dísz, hanem a társulati közreműködésnek legmagasabb fokon való elismerése. Első és eddig egyetlen védnökünk,

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK
XX. ÉVFOLYAM **ÉRTESÍTŐJE** 1928. 3—4. FÜZET

Pásztor ivócsanakok a Néprajzi Múzeumban.[1]

Az európai szellemi hagyományok eredetének összehasonlító búvárlata mindjobban általános érvényű eredményképen állítja fel azt a tételt, hogy kontinensünk népei lelkileg közel rokonok egymással. Ugyanaz a meglepetés kezd kiderülni a tárgyi anyag vizsgálatából is. De várhatunk-e mást, tudva azt, hogy e népek, származásuk, történetük és életmódjuk, röviden egész etnikai meghatározottságuk tekintetében meglehetősen egységesek. Magas színvonalú és szabatos összefoglalásban tárja ezt elénk a két *Haberlandt*, a *Buschan*-féle *Illustrierte Völkerkunde* újabb, 1926-os kiadásában, Európa első igazi néprajzában.

E mű *Gazdálkodás* című fejezetében, mely nem leírást ad a mai állapotokról, hanem Óeurópa összehasonlító kultúrtörténetét próbálja megrajzolni, külön van tárgyalva a tiszta állattartás, természetesen ugyanebben a felfogásban.

Ennek a ma is szanaszét meglevő, ősfoglalkozást üző európai pásztorságnak hagyományos tárgyi fölszereltsége közt, szó esik itt a fából faragott, ivópohár nagyságú csanakokról is, annak igazolására, hogy azok ódonszabású formakincse is, e népréteg kultúrvagyonának korai közös leszármazását bizonyítja. Haberlandt főképen a balkáni és kárpátvidéki pásztor ivópoharakat emeli ugyan ki, de az említett területi elterjedés mellett rá kell még mutatnunk arra is, hogy szakasztottan ugyanezek az edényalakok, természetesen fémből vagy cserépből, különböző korokból, a régészek előtt is ismeretesek. (Néha az utóbbiak az előbbiek után készültek. Verhandl. der Berliner Ges. f. Anthrop. etc. 1901:278.). S minthogy a fapohár, legalább ebben az esetben, mindenesetre korábbi, mint a cseréppohár, ez pásztorcsanakjaink ősi származásának, tehát kultúrértékének döntő s egyben súlyos bizonyítéka. A nemes fémből készült és drágakövekkel kirakott püspöki pásztorbotok „ősei a mai juhászkampók", hogy csak egyetlen példát említsünk.[2] Ebbe a művelődéstörténeti háttérbe kell tehát csanakjainkat is gondolatilag beállítanunk.

[1] E fapoharaknak többféle nevük van. Mi *csanak*oknak mondjuk őket, ahogyan több vidéken hívják (*Szinnyei:* Tsz.). Az *Etym. Sz.* szerint két *csanak* szavunk van. A régi, kún-török eredetű. Tárgyilag serlegfélét jelentett az *Okl. Sz.* szerint. A másik „a népnyelvi csanak (fapohár) csak oszmán jövevényszó lehet, vidékenként szerb vagy oláh közvetítéssel". Erről lentebb.

[2] Szatmárban egy koravaskori bronzedényt találtak — alakja félholdhoz hasonló, két vége egy-egy madárfej — s *Spiesz* és *Bobrinszky* egymástól függetlenül kimutatta, hogy az svéd és orosz sör, illetőleg kvászivó paraszt fapoharak pontos alakpárja. A korábbi minden bizonnyal a ma is élő, művészi faragású fapohár volt. (*Spiesz:* Bauerkunst etc. Wien, 1925., *Bobrinsky:* Volkstüml. russ. Holzarbeiten. Leipzig, 1913.).

Hazánkban ezek az ivópoharak erdőjáró, pásztorkodó és vadászemberek kezén, legalábbis a hegyvidékeken, mindenfelé el vannak terjedve.[3] Gyüjteményünkben a Dunántúl, a palóc, a tót, az ény.-i német, a rusznák, oláh és horvát népterület egyaránt képviselve van gazdag alaksorozattal. Ebből állítottuk össze az itt bemutatott táblákat.[4]

Az edényeket vagy a fakéreg természetes kidudorodásából készítik (már a klasszikus ókorban ismeretes eljárás, l. *Buschan* i. m. 374.), s ezeket Dunántúl *koponyá*nak mondják,[5] vagy egyetlen darab puhafából, ritkábban keményfából faragják, a pásztorművészkedés gyakorlata szerint többé-kevésbbé díszesen, úgy az edény fejét, mint még inkább fogantyúját. Vannak ezeknél jóval cifrább, kimesterkéltebb példányaink is. Aprólékos leírásukat itt felesleges-nek tartjuk.

Bennünket ez alkalommal inkább az edények fejeinek formái érdekelnek. Ebben elég nagy változatosság van, de természetesen csak bizonyos határon belül, mert pl. a *Bobrinszky* közölte orosz-földi példányokhoz képest a mieink alaktani tekintetben sokkal egy-ségesebbek. Vidékekhez vagy népfajokhoz szigorúan nem tudjuk kapcsolni az egyes formákat, bármennyire kívánatos volna is az, mert úgy a múzeum példányai, mint az irodalmi közlések azt tanusítják, hogy egy vidéken, vagy egy népfaj kezén, többféle forma él s e tekintetben csupán a főbb jellemvonásokat tudjuk megrajzolni. Ez, ősi fölszereléstárgyak esetében, s erősebben bolygatott népterületeken, mint amilyen hazánk is, általános tapasztalat. Feltehető azonban, hogy az egyes formák európai előfordulásának pontos számbavétele, ha ugyan még lehetséges, azok eredetének, vándorlásának s ezáltal etnikai kapcsolatoknak kimtutatására vezethet, amint ezt az ásatag edényformákra vonatkozólag a régészetben látjuk.

Területileg látszólag legjobban körülhatárolhatók az 1—7. számú, elliptikus keresztmetszetű, mélyen kivágott, csőrös szájú, karéjos, áttört fülű, elegáns szabású szilkék. Legtöbbjük Dráván-túlról származik s minthogy Dalmáciában és Boszniában is előfordulnak (*Magy. Iparművészet* XIII : 185., *Haberlandt:* Österr. Volks-

[3] Az Alföldről nem ismerjük őket. Ennek kielégítő magyarázatát adni nem tudjuk. A faanyag hiánya ezt csupán részben indokolja. A Kiskúnságban és Hortobágyon elhasznált kolompokból készített ivópoharakat találnak (*Értesítő*. 1906 : 202. és 1928 : 68.). Meglepő, hogy teljesen ugyanilyen szabásúak a szárdiniai pásztorok tülökpoharai (*Buschan* i. m. II : 374.), de ezektől viszont egészen eltérnek a hortobágyi *ivótürkök* (*Ért.* 1914 : 50.). Ilyen ivótülkök régebben egész Európában divatban voltak s a Kaukázusban jelenleg is vannak.

[4] Gazdag, több mint 200 darabból álló gyüjteménye van *Kaán Károly* ny. államtitkár úrnak Budapesten, aki szíves volt megengedni, hogy azt múzeumunk számára lefényképezhessük. Szép gyüjteményt őriz, kizárólag a tót Felföldről a Mezőgazdasági Múzeum is.

[5] *Szinnyei:* Tájszótár, 1171. *Malonyay:* A magyar nép művészete. III : 251. A *Bátky: Útmutató*. 35 t. 7. á. (itt a 78. ábrán) bemutatott somogyi csanak neve is „kapinya". Készítette Csete Ferkó. Hogy a kancsókat régebben is mondták *koponyá*nak, l. a *Nyelvtört. Sz.* és *Nyelvőr* adatait. A mai (agy vagy fő) koponya csak későbbi átvitel, éppen úgy, mint az ugyancsak csészefélét jelentő *tök* vagy *kobak*, amik ivópohár értelemben ma is használatosak. Hogy babonás hiedelemből koponyákat használtak ivócsészékül, más lapra tartozik (l. pl. *Spiesz:* Die Behälter d. Unsterblichkeitstranken. Mitt. d. Anthrop. Ges. Wien. 44. k.).

I. tábla.

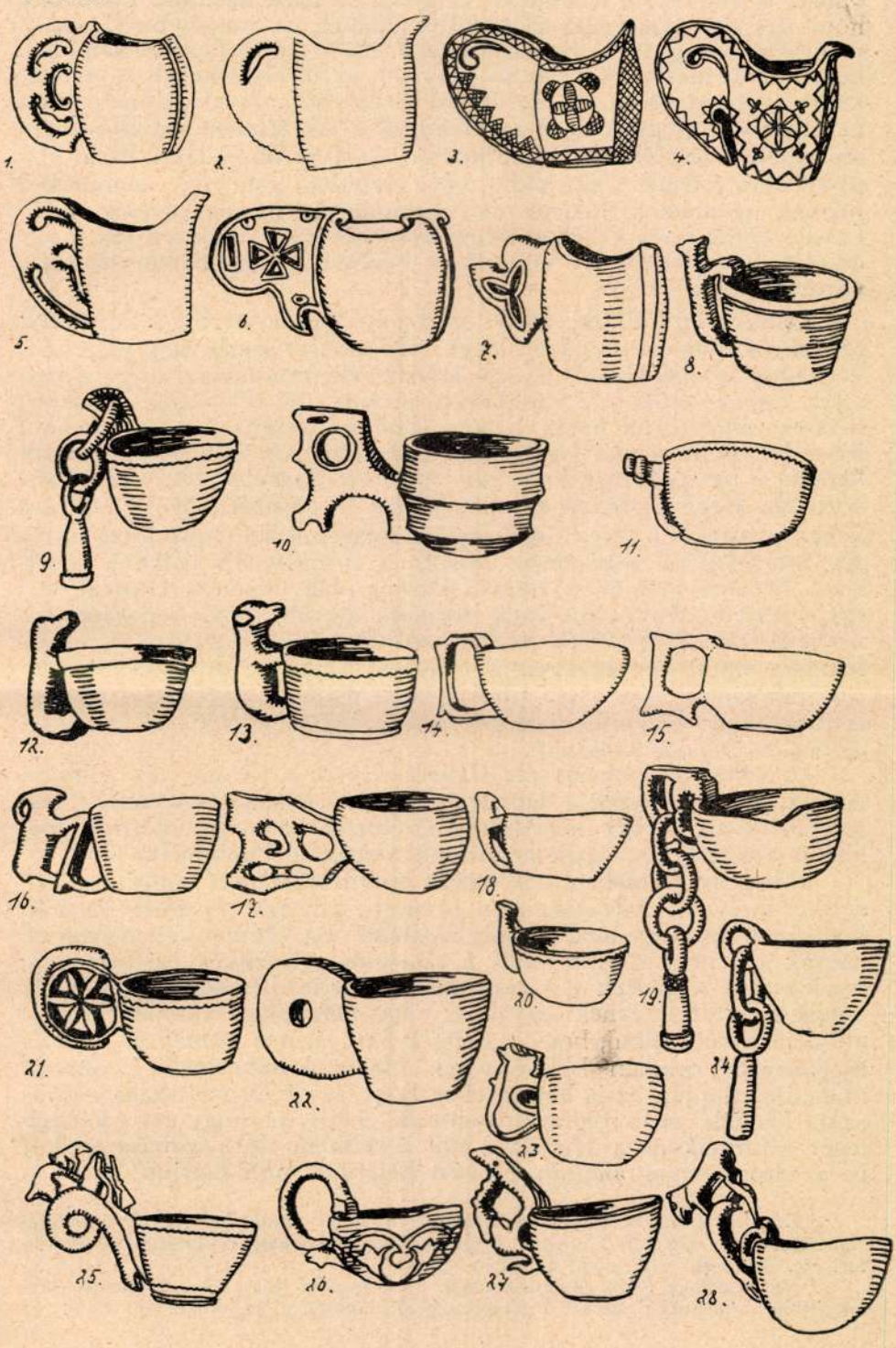

kunst. Wien, 1911.), lehetséges, hogy ez az igazi hazájuk. Feltehető, hogy délszláv közvetítéssel kerültek Zalába és Somogyba (7. sz., l. még *Vas. Újság.* 1914 : 14. szám és *Ért.* 1911 : 267.). Feltűnő azonban, hogy innen messze Krassó-Szörényben, az oláhság kezén is felbukkannak (5. sz. és 6. sz., az utóbbi Erdélyből). Hogyan, mely úton kerültek ide, megvannak-e a Balkánnak e tekintetben számbavehető részeiben, s az oláhság onnan hozta-e magával stb., adatok híján biztosan nem tudjuk. Tekintetbe véve azonban azt, hogy nemcsak a formák ugyanazok, hanem díszítésmodoruk is megegyezik, mely erősen emlékeztet a balkáni guzsalyszárakéra, s tekintve azt, hogy az oláh faragóművészet egészében balkáni jellegű, nagyon is valószínűnek mondhatjuk.

Fentebb említettük, hogy az *Etym. Szótár* szerint a népnyelvi *csanak* oszmán jövevényszó lehet, vidékenkint szerb vagy oláh közvetítéssel. Ennek azonban úgy látszik ellentmond az, hogy e szavunk éppen azokon a vidékeken járatos (pl. Palócság, Szatmár, Kolozs), ahol török hatás legkevésbbé valószínű, viszont ott, ahol ilyen feltehető, a szó ismeretlen. Szlavóniában e merítőpohárnak *kepčija* a neve (*Setnje kroz. etn. muzei u Zagrebu.* 1927 : 28.). Kétségtelen, hogy e szó az oszmán *kepče* = merítőkanál szóból van képezve, vagyis a tárgy azok közé a fölszerelési holmik közé tartozik, melyeket az oszmánság hozott a primitívebb balkáni népek közé. Érdekes már most, hogy a Páreng oláh juhászai (Hunyad m.) ezt a merítőedényt (melynek formája ugyan más) *cepceana*-nak nevezik (*Ért.* 1905 : 203.).[6] A két szó alkalmasint ugyanaz és közös forrásra mutat (a magyarság a szót nem ismeri). Aprólékosabb adatok hiányában ehhez sem fűzünk most magyarázatot, mert enélkül is tudatában vagyunk az ilyen természetű szemlélődések nehézségeinek és ingatag voltának.

Ez a különös pohárforma *Haberlandt*nak is feltűnt s ezt mondja róla (*i. m.* 375.): „ezek a dalmát és horvát csolnakalakú szilkék, legjobban olyan bőrből készített edényformákra emlékeztetnek, melyeket ázsiai lovas népek hozhattak magukkal Pannóniába".

Ebben az állításban egy egész kultúratörténeti fejezet van elrejtve, melynek igazolása igen részletes kifejtést kívánna. A bökkenő csak az, hogy ez a forma, legalább ma, Pannóniában nem él, hacsak azt nem állítjuk, hogy a zala-somogyi szilkék ősi maradványok s azok terjedtek át a szomszédos Balkánra és nem fordítva. De ennek a feltételezésnek egyelőre nagy nehézségei vannak.[7] Annyi mindenesetre feltűnő, hogy a délszlávban járatos *csanak* és *kepčija* megnevezés, oszmán kölcsönvétel. Másfelől *Bobrinszky* gyönyörű munkája alapján az is kétségtelen, hogy az ilyen íveltszélű, csőrös szájú formák orosz földön otthonosak, elannyira, hogy ezt a két jelleget, a formáknak a délszlávokétól egyébként elütő szabása mellett is, az orosz anyag alapján, bízvást keletinek mondhatjuk, annál is

[6] *Dimitrie Comsa:* Album de crestături in lemn Sibiiu, 1909. című munkájában *căpcel* (olv. kepcsel) a nevük. Ugyanúgy *Tzigara-Samurcas:* Izvoade de crestaturi etc. Bucureşti, 1928. című művében is.

[7] Vérmesebbek talán gondolhatnának arra, hogy a horvátokat betelepítő avarok vitték be magukkal, de ezt, legalább egyelőre, semmivel se tudjuk támogatni.

II. tábla.

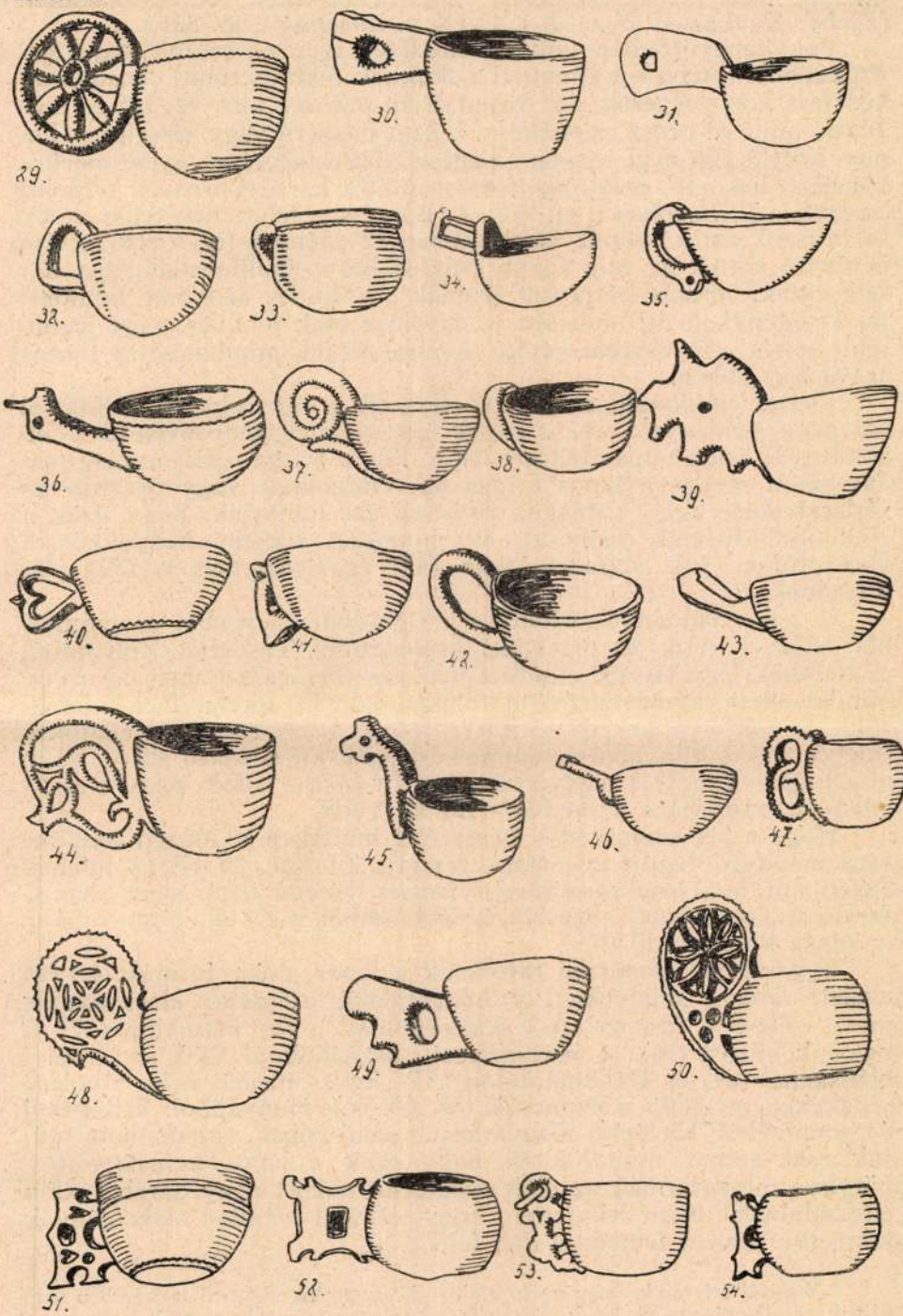
29.
30.
31.
32.
33.
34.
35.
36.
37.
38.
39.
40.
41.
42.
43.
44.
45.
46.
47.
48.
49.
50.
51.
52.
53.
54.

inkább, mert azok kaukázusi merítőedényeken is előfordulnak (*Zichy:* Kaukázusi utazásai LXXIX. t. *Buschan* i. m. 821.).

Fényképgyüjteményünk szerint ilyen ívelt és csőrös szájú merítőkanalak (melyeket átmeneti alakoknak tekinthetünk), a csuvasok kezén is közönségesek, de fogantyújuk egészen más vágású és más állású, mint az orosz csészéké, t. i. nem fülszerű vagy vízszintes, hanem fölfelé álló nyél, vagyis az egész edény függélyes nyelű merítőkanálhoz hasonló, azaz olyanforma, mint a kárpáti oroszok tejmerő cserpákja (l. *Buschan* i. m. 970., 4., 2.). Nem lehetetlen tehát, hogy az oroszok ezt a formát, pontosabban az edény fejét, török fajtájú népektől vették át, míg egyéb csészealakú csanakformáik, úgy látszik északi germán befolyást árulnak el. Mindez azonban, tekintettel az edénykék ősi multjára is, egyelőre csak feltevés, vagy legfeljebb sejtés. Az összehasonlító nyelvészetnek mindenesetre fontos szava lesz ebben.

Eléggé elkülönülő csoportot alkotnak a tót és palóc Felföldről származó példányok.[8] Az edények feje ezeknél gömbsüveg (31), félgömb (32), vagy talpas féltojásalakú (27), a magyar származású példányokon rendesen lapos faragással, virágokkal, vagy pásztor- és vadászjelenetekkel. Tábláink azonban azt mutatják, hogy ezek a gömbölyű formák nemcsak itt honosak, hanem hellyel-közzel Dunántúlon (76), Máramarosban (45) és Erdélyben is (53) előfordulnak.

A palóc példányok Hontból, Nógrádból, Hevesből és Gömörből valók, a tótok (és németek) Trencsénből, Túrócból, Zólyomból és Barsból. Úgy látszik mindkét nép pásztorsága körében egységes, mindamellett egymással rokon stílus alakult ki, amennyiben a hangsúlyt mindketten az edény fülére teszik s azt rendesen állatokra (kígyó, kos, kutya, medve, ember) faragják ki. A kettő abban válik el egymástól, hogy a magyarok a kígyót (37), a tótok, nagy merítőedényeik mintájára a medvét (12) kedvelik.

Hogy a két szomszédos népterület különben is mozgó pásztorsága mennyire hatott egymásra, igazolja a 9., 24., 19. edény fülének egyébként más szerszámokon is ismert, láncon lógó, sípot utánzó faragása Trencsénből, Barsból és Zólyomból, mely motívum inkább a tótság körében divatos.

Egy másik csoportba tartoznak a lapos csészeformák, értvén ezalatt azokat, amelyeknél a hengeralakú csészefej alacsonyabb, mint szélesebb (64, 65 stb.). Előfordulnak a tót Felföldön (57), a palócok között (56), a máramarosi rusznákoknál (43), az erdélyi oláhságnál (64) és Déldunántúlon (55). Egyes formái néha távoleső vidékeken meglepően azonosak (64, 65, 66), Hunyadból, Szilágyból és Somogyból. Kielégítő magyarázatát adni ennek, sajnos, nem tudjuk, csak annyit mondhatunk, hogy ezek a lapos, keresztpántos, bütykös csészeformák az oláh pásztorok között nagy darab földön előfordulnak. Nem lehetetlen, hogy erdélyi vándor oláhcigányok közvetítették ezt Dunántúl déli felébe.

[8] Magától értetődik, hogy az itt említendő csoportok alaktani tekintetben nem válnak el szigorúan egymástól; közöttük sokszoros átmenetek vannak s az egyes példányok beosztását más másképen csinálta volna.

III. tábla.

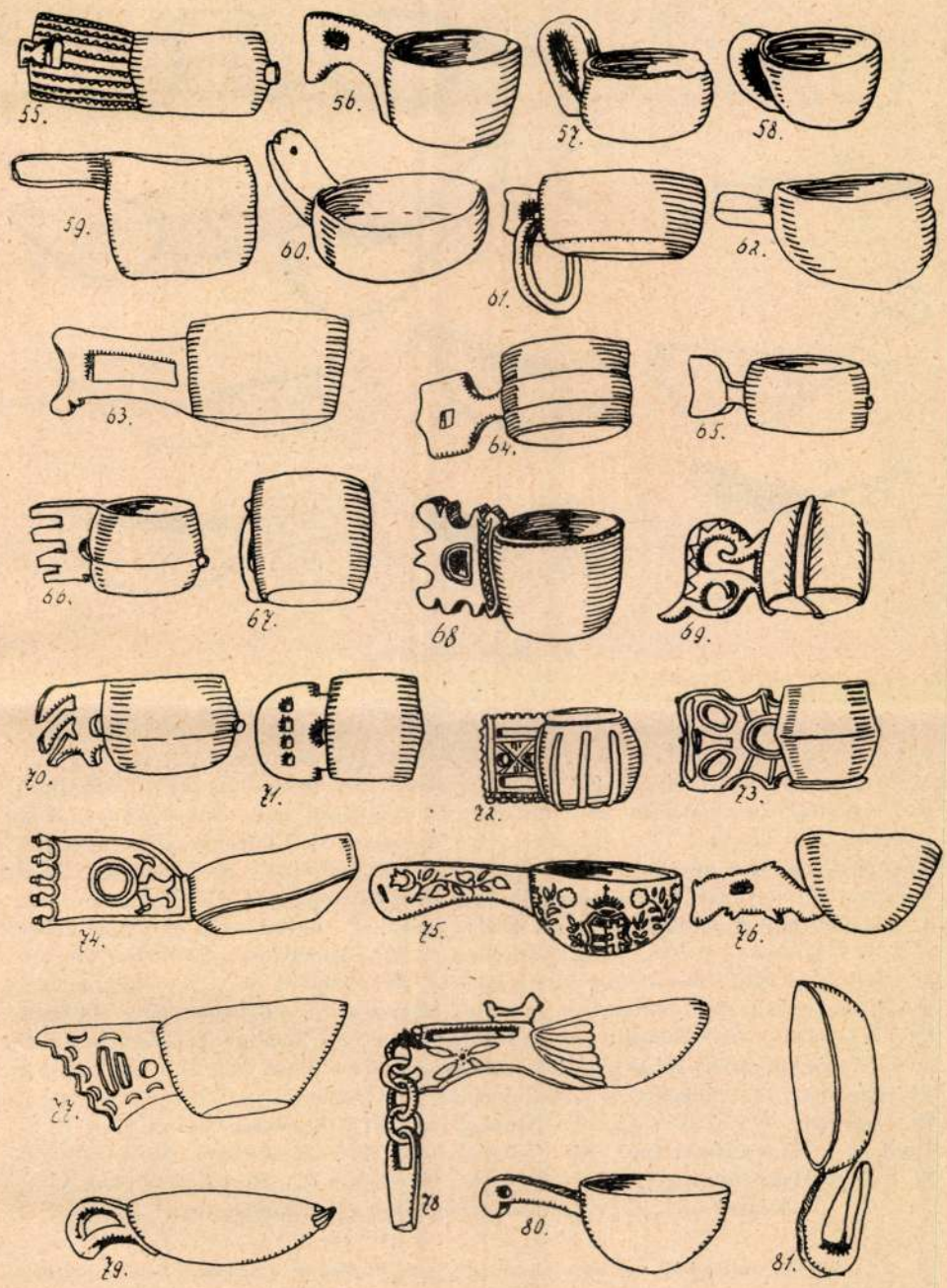
55.
56.
57.
58.
59.
60.
61.
62.
63.
64.
65.
66.
67.
68
69.
70.
71.
72.
73.
74.
75.
76.
77.
78
79.
80.
81.

IV. tábla.

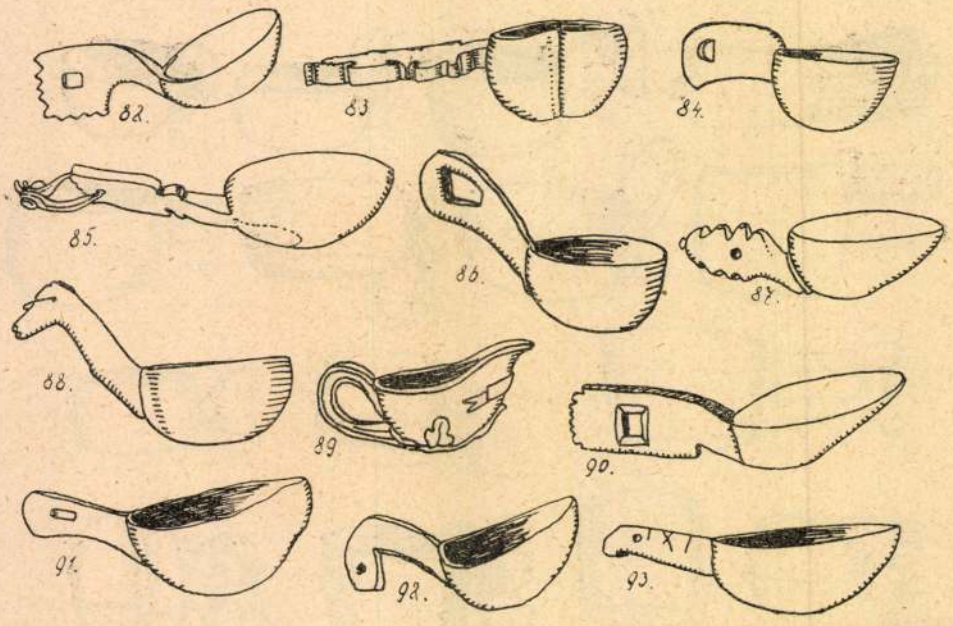

*Az ábrák mutatója.**

1 = Zala (m.), 2 = Bács (sz.), 3 = Horvátország (h.), 4 = ugyanaz, 5 = Krassó (o.), 6 = Erdély (o.), 7 = ugyanaz, 8 = Trencsén (t.), 9 = ugyanaz, 10 = Zólyom (t.), 11 = ugyanaz, 12 = ugyanaz, 13 = Túróc (n.), 14 = Zólyom (t.), 15 = Sáros (t.), 16 = Bars (t.), 17 = ugyanaz, 18 = Zólyom (t.), 19 = ugyanaz, 20 = Bars (n.), 21 = Hont (m.), 22 = ugyanaz, 23 = ugyanaz, 24 = Bars (n.), 25 = Nógrád (m.), 26 = ugyanaz, 27 = ugyanaz, 28 = ugyanaz, 29 = ugyanaz, 30 = ugyanaz, 31 = ugyanaz, 32 = ugyanaz, 33 = ugyanaz, 34 = ugyanaz, 35 = ugyanaz, 36 = Gömör (m.), 37 = ugyanaz, 38 = ugyanaz, 39 = ugyanaz, 40 = ugyanaz, 41 = ugyanaz, 42 = ugyanaz, 43 = Máramaros (r.), 44 = Heves (m.), 45 = Máramaros (r.), 46 = ugyanaz, 47 = ugyanaz (?), 48 = Alsó-Fehér (o.), 49 = Krassó (o.), 50 = Torda-Aranyos (o.), 51 = Erdély (o.), 52 = Hunyad (o.), 53 = ugyanaz, 54 = Hunyad (o.), 55 = Zala (h.), 56 = Nógrád (m.), 57 = Zólyom (t.), 58 = Gömör (m.), 59 = Máramaros (r.), 60 = ugyanaz, 61 = ugyanaz, 62 = ugyanaz, 63 = Krassó (o.), 64 = Hunyad (o.), 65 = Szilágy (o.), 66 = Somogy (m.), 67 = Bars (t.), 68 = Gömör (m.), 69 = Bihar (o.), 70 = Somogy (m.), 71 = Bihar (o.), 72 = Hunyad (o.), 73 = ugyanaz, 74 = Somogy (m.), 75 = ugyanaz, 76 = Dunántúl (m.), 77 = Somogy (m.), 78 = ugyanaz, 79 = Zala (m.), 80 = Somogy (m.), 81 = Beszterce-Naszód (o.), 82 = Hont (m.), 83 = Gömör (m.), 84 = Nógrád (m.), 85 = Gömör (m.), 86 = Ung (r.), 87 = Felső-Magyarország (?), 88 = Ung (r.), 89 = Sáros (t.), 90 = Erdély (m.), 91 = Krassó (o.), 92 = Szolnok-Doboka (o.), 93 = Kolozs (m.).

* A képek az eredetinek kb. 1/5-e. m. = magyar, sz. = szerb, h. = horvát, o. = oláh, t. = tót, n. = német, r. = rusznák.

Ide tartozik a facsomóból faragott két legprimitívebb példány is (59, 60), szokatlan állású fogantyújuk alapján ítélve alkalmasint Máramarosból (l. 43).

Hogy a fogantyúk kiképzése különben messze vidékeken egyforma típusú lehet, arra a következő csoportban látunk szép példákat.

Ide a magas csészeformákat sorozzuk (67—73). Ezek úgy látszik főképen oláh vidékeken fordulnak elő. A *Haberlandt* (*i. m.* 379.) közölte pireneusi formák csaknem szakasztott alakpárjai a 73.-nak.

Utolsó csoportba sorozzuk a kanálformájúakat (74—93). Ezek igen változatos alakban szerte mindenütt megtalálhatók. Fejük lapos, tojásdad kanálforma, fogantyújuk hosszabb-rövidebb nyél. Egyező alakok távoleső vidékekről ebben a csoportban is előfordulnak, pl. a 90. Erdélyből s a 74. Somogyból. A somogyihoz hasonló alakot közöl *Malonyay* (i. m.) Nógrádból. A 87. felsőmagyarországi példány és 76. dunántúli példány nyele (elstilizált medvealak) ugyanaz, viszont Malonyayban ugyanezt a motivumot Kalotaszegen találjuk meg. A 79. zalai formát látjuk *Buschan*ban Braunschweigből.

Említettük, hogy edényeink ősi formákat örökítettek át napjainkra. Erre mutat az is, hogy a fogantyúkon a hallstatti korra emlékeztető állatfaragások vannak. Különösen Orosz- és Svédországban közönségesek a madáralakra faragott, lapos, csészeszerű csanakok. Ezek a korábban vallási és ünnepi cselekvések (áldozás, lakodalom stb.) alkalmával használt poharak, a megifjodás, az élet vizét őrző és hozó mitikus madarakat jelképezték. Nálunk ilyen tiszta madár-csanakok nincsenek, de hogy azoknak emléke még rajtuk van csökevényes madárcsőr- vagy fark-alakokban (pl. 81, 82), világosan láthatjuk. A *Kaán*-gyüjteményben van egy csanak, amelyiknek a csészéje egy lúdnak a teste, fogantyúja pedig annak nyaka és feje. Aligha kétséges, hogy az 1—7. példányok is ilyen elstilizált madáralakok, amire *Spiesz* is rámut (Bauernkunst. Wien, 1925 : 45.). Hogy kanalak nyele gyík, kígyó, hal stb., feje pedig állati test, arra nemcsak az európai, hanem a tengerentúli primitívek tárgyi anyaga is fölös példával szolgál. Ezért értékesek nekünk ezek az egyszerű pásztorpoharak.[9]

Bátky Zsigmond.

Adalékok az alföldi gazdálkodáshoz.

Hordás.

A tavaszi szénavágás, a gabonaaratás (takarás) befejezése után a második nagy munka, a *hordás* következik: a learatott széna, gabona betakarítása, beszállítása — melyiket hova kell — tanyába, takarmányos kertbe, szérűskertbe, szérűhelyre, csűrbe, padlásra.

A régi magyar nyelv is tanúsítja ennek a népi munkának ősi voltát, a „*gabonahordás*"-ban, „*búzahordás*"-ban (Nyt. Sz.). A nép

[9] A 88. rusznák példány fogantyúja lófej, beégetett díszítéssel. Az észteknél a lakodalmi sörös fakannák fülén gyakori a lófej, szintén égetett dísszel (*Manninen:* Etnogr. Monograafiad. I. A magyarázat azonban nem helytálló).

időszakot is jelöl a hordással: *hordáskor, hordás idején, szénahordáskor.* (V. ö. aratáskor (takaráskor), takarás idején). Kint a tartlón a learatott gabona keresztbe vagy vontatóba, a lekaszált széna csak vontatóba van összerakva.

Gyerekkoromban még, Mezőtúron, a búzát is csak vontatóba rakták. A búza kévébe kötése, keresztbe rakása, a cséplőgép elterjedése óta, a mult század második felében jött szokásba az Alföldön, s ma már általános. A *nyomtatás elavultsága,* a gépi cséplés hozta ezt magával.

A *hordás* többféle módon, többféle eszközzel történik ma is: I. *Vontatókocsival.* II. *Lánccal, kötéllel. Szekérrel.*

A hordás egyik primitív eszköze, a *vontatókocsi* használata az Alföldön ma is általános. *A lánccal, kötéllel való vontatás* azonban már kiveszőben van. Szentesen pl. erről a vontatási módról már csak hallomásból tudnak az öreg gazdák is. Arra is csak emlékeznek már, hogy a szérű szélén levő vontatókat *„seggencsúsztatva"*, kötéllel, lóval vontatgatták be az ágyás helyére. Ez nemcsak időnyerés volt, hanem a villások (aratók) kézi erejének kímélése is.

I.

A vontatókocsi.

Ez az alacsonykerekű vontatóeszköz az Alföldön más-más néven ismeretes. Szentesen *vontatókocsi,* Hódmezővásárhelyen *bolondkocsi,* Mezőtúron *bolondszekér* (az eszköz bolond formájáért); Nagykúnságban, Debrecenben *csámesz.* A mult nyáron Kecskeméten és Szentesen láttam vontatókocsit.

Képünkön Kozák Antal szentesi (Lapistó 36.) kisgazda vontatókocsiját mutatjuk be.*

Részei: 1. Első *kistengelye,* 2. hátulsó *nagytengelye,* 3. két *hegyes nagy rúdja,* 4. két *hegyes kis rúdja,* 5. két *marokvasa,* a két nagyrúdnak az első tengelyre eső végén, 6. *vánkosa:* az első tengelyre erősített fagerenda, 7. *köldökvasa:* a vánkosra erősített vaskampó, ebbe illesztik bele a marokvasakat, 8. két ékbe végződő *rúdszárny,* 9. *akasztó* a rúdszárny végén, ebbe akasztják a kisefát vagy tézslát, 10. elől két kisebb, hátul két nagyobb *kerék.* Mind a négy sajtformájú, szélestalpú, ráftalan, küllők nélkül, 11. *fakerékszegek,* 12. *ragasztókapcsok:* a két nagyrudat a hátulsó tengellyel összekötő kapcsok. A vontatókocsi máig háziipar jellegű készítmény. Vasrésze kevés. Már ez is tanusítja ősi voltát. Készítése különben a bognármesterségbe vág. Összeállítják barkácsoló emberek, faragóbéresek (cselédek) egyik-másik gazda maga is. S csak a vasrészeket csináltatják kováccsal.

A két nagyrúd fenyőfából, a két kisrúd nyírfából, tehát puha, könnyű fából, a kerekek nyárfából, fűzfából vannak, ilyen fákból fűrészelik, hogy azok is könnyűek legyenek, hogy ne vágódjanak bele mélyen a puha tarlóföldbe. *Vontatás.* A vontatókocsi kezelése egyszerű. Gyors és szapora munkát lehet vele végezni. Csak egy

* *Vrana Lajos* úr felvétele.

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK
XXII. ÉVFOLYAM **ÉRTESÍTŐJE** 1930. 1. FÜZET

A magyar sátor és emlékei.

E kis cikk címe nem egészen megfelelő, mert első hallásra mást és talán többet sejtet, mint adni fog. Megmondjuk tehát, hogy a magyarság két ősi házáról, kétféle sátorról, t. i. a *nemez-jurt*ról és a *rudas kunyhó*ról („kota"), meg szerény tárgyi emlékeikről, maradványaikról lesz benne szó, annyiban persze, amennyiben a sajnosan csekély tárgyi valósággal, tehát kénytelenségből föltevésekkel is dolgozó néprajz ezekre válaszolni tud. Lássuk előbb a jurtot.

Az euráziai pusztaságok nomádkodó népeinek (mongolok és törökök egy részének) ősi és ma is általános hajléka a könnyen fölállítható és szétszedhető, összerakva szekéren, elbontva állathátón szállítható, kúpalakú *nemezsátor*.[1]

A honfoglalók eleiről, az ősmagyarokról is azt írják, hogy sátrakban, tehát alkalmasint nemezsátrakban tanyáztak. Itt nyomban tegyük hozzá, hogy bizonyára nem mindnyájan, amiképen a turk megnevezésből sem következik, hogy az egész nép török volt.

Minthogy az ősmagyarság egyik fele, mondjuk néhány törzse, törökfajú népekből állott, s minthogy *sátor* szavunk honfoglalás előtti török eredetű, majdnem bizonyosra vehetjük, hogy ezt a nemezsátor-féleséget török népek ismertették meg velük.

Tudjuk, hogy a honfoglalók is sátrakban laktak. (*Liutprand* említi nemezsátraikat, *Zichy* i. m., *Sukrullah ibn Šihab* írja az ősmagyarokról, hogy bárhova utaznak, mindig sátraikkal együtt vándorolnak, „*Századok*", 1929.).

A kunokról már több oklevél mondja, hogy nemez- (és cserge?)-sátorokban élnek.[2]

A honfoglalók tehát, még inkább azonban a kunok (s később az oszmánok, a magyarok előtt pedig a hunok és avarok, s alkalmasint a bolgár-törökök is), sátort és sátorkultúrát hoztak Európa közepébe s így talán érthető, hogy a *sátor* szót tőlünk vette át az oroszság még a honfoglalás előtt (*M. Nyelv, XXIV., 59.*), majd

[1] Nemezsátort a közvetlen Kr. előtti kínai források említenek (*Zichy István gróf:* „A magyarok őstörténete" stb. A „Magy. Nyelvtud. Kézikönyvé"-ben).

[2] *Nemez* szavunk talán perzsa eredetű (*M. Nyelvőr* XXXI., 34.). A *sátor* jelentésű *cserge* az *Etym. Sz.* szerint lehet közvetlen török átvétel. Első adat 1362/65-ből: „tentorium lodiceum chergesator dictum". Az 1429-i adat: „tentorium vulgo cherge" talán azt mutatja, hogy e sátort éppúgy anyagáról nevezték el, mint a *szűrt* a *szőr*-ről.

A kun sátorokra lásd 1279: „Descendent et recedent a tabernaculis suis et domibus filtrinis" (szembeállítva vele: „non edificiis et domibus solo fixis"). 1347: „Duodecim comanos filtreas domos habentes" (*Gyárfás:* Jászkunok tört. II. és III. k. Ez a 12, itt névszerint megnevezett kun a Kiskunságból ment át Bácsba).

később néhány délszláv nyelv (*Gombocz:* Bulg. Türk. Lhw., 115.), sőt a hienc-németség is (*Ung. Jahrb., Berlin*, IX., 246.).[3]

Ez a nemez- és cserge- (meg később aba-) sátor, mely tehát évszázadokig élt hazánkban mint lakóház,[4] végleg eltűnt, s a közfelfogás azt tartja, hogy a vásári gyékény és ponyvasátorokon kívül, melyeknek szerkezete azonban egészen más, csupán nyelvi emlékei maradtak fenn.[5]

Ezzel a fölfogással szemben mi azt hisszük, hogy a sátor némi tárgyi maradványaira, leszármazottaira is rá tudunk mutatni. Ezt az alábbiak alapján merjük állítani.

A mai szabványos nomád jurt két részből áll, ú. m.: a kerek rácsos falazatból, s a vesszőkből vagy pálcákból rakott, csúcsos, v. domború fedélből. A rácsos falat azonban nemcsak pálcákból, hanem *nádból* és *sövényből* is lehet csinálni, s ha a *sátor állandó helyen áll*, falazatát kívül-belül meg is lehet tapasztani. A fedélvázat sem kell *pokróccal* takarni, megteszi azt a *nád, gyékény, kóró, szalma* stb. is.

Belsőázsiai népek között csakugyan találunk vízszintesen fektetett nádkévékből rakott falú kerek jurtokat, sőt vannak boronafalú szögletes kerek jurtok is. (Pl. *Charuzin:* Isztorija razvitija zsi-

[3] A sátor szónak e népek által való átvétele persze nem járt együtt a tárgy, de különösen a nemezsátor kölcsönvételével, sőt azt sem tudjuk miért, vagy esetleg miféle tárgy megjelölésére kellett nekik ez az új szó. Művelődéstörténeti szempontból érdemes volna ennek utánanézni.

[4] A kun adatokon kívül, melyek 1399-ig szólnak sátorokról (*Gyárfás i. m.*), egy 1353-i oklevélben az van, hogy Simon pozsonyi főispán hatalmasul megszállotta Jákótelkét (ez Pápa közelében a Bakonyalján feküdt, l. *Csánki:* „Tört. földrajz" III.), s egész háznépével ott lakik, „in tenetoriis, tabernacula et spelunca" (*Herman O.:* „Természettud. Közlöny" 1899, 253.). Hogy ez a „tentorium", mely talán ideiglenes, vagy nyári lakás volt (l. lentebb *Freisingi Ottó* adatát), milyen sátor lehetett, nem tudjuk. Lehet, hogy már nem nemez-, hanem szövetsátor volt (s talán nem is gömbölyű, hanem négyszögletes, mint pl. a bocharai sátor), amilyenről királyi stb. ünnepélyek alkalmával még jóval később is hallunk (l. *Takáts S.:* „Törökvilág Magyarországon").

[5] Pl.: *Sátorhalom* és *-hegy. Sátoros hegy, kemence, tető, kémény, nyoszolya, kert, kocsi* stb. (Ezek egy része azonban csak általában fedelet jelent, amint a putri *garád*jának sátor neve is az, s nem hozható kapcsolatba a jurt-sátorral, *Herman* i. m. 256.) „Sátorgálni" (= a nyütt kendert összeborogatni), „sátoroz" a pulyka (= felfújja magát), „odasátoroz" (= odaházal, Borsod-Abaúj, *M. Tsz.* v. ö. „házagol"), talán a vásáros v. lakodalmi sátor körül elmarad (v. ö. talán: „sátoros kutya"). „Ez a lakodalmi sátor" éppen ezen a tájon (Mezőkövesd) általános még ma is (*Györffy:* „Népünk és Nyelvünk" 1929, 159.) esetleg ősi hagyományképen (v. ö. talán a törökfajú népek menyasszonyi sátorával). Hogy az *Anonymus* említette *Sátorhalom* (és *hegy*) a sátor alakja után kaphatta nevét, bár ahhoz egy kissé csúcsosnak tetszik, a *Süveghegy* elnevezése (*Okl. Sz.*) még csak valószínűvé teszi, de a *Sátoros hegy* már alighanem arról, hogy rajta sátorok állottak. Feltűnő, hogy helynevekben a *sátor* szó nem maradt fenn, mint pl. *háza, laka*. Veszprém és Győr határán fekszik *Ponyvád* puszta (1086: villa *Panniuadi*). Nem lehetetlen, hogy ez mégis a ponyvasátorról kapta nevét (l. hogy Vasban sátor = ponyva, *M. Tsz.*). Ilyen képzésű helynevünk talán *Lepled* (1269-ből, Somogy m. V. ö. ehhez *„leped* és *lepel"*, *Ny. Szt.*), továbbá a küküllői két *Cserged*, melyek korai bolgár (!) telepítvények (s a *cserge* szót nem hozhatták az oszmánból, mely különben a nogáj tatároknál is megvan *serge* alakban, *Buschan:* „Illustr. Völkerkunde" II., 2., 851.) és *Chergeud?* (1257: „in Urman", Kovács: Index).

liscsa etc. Moszkva, 1896; *Consten:* „Weideplätze d. Mongolen", Berlin, 1919, I., Taf. 5. és 11. L. még lentebb is.)[6]

A helyhez kötött jurtok csoportjába tartoznak a fonott, kerekfalú és szalmával, gazzal fedett, hegyestetejű oszmán őrházak vagy *karaulák* (török szó, l. *Gombocz:* „Ny. K.", XXXI., l. ehhez *Le Coq:* „Baessler-Archiv", 1911, Beiheft I. *qaraul* = Wachtposten, K. Turkisztán), melyek a *csardakokkal* együtt a Balkánon csaknem napjainkig fennmaradtak (képét l. *Globus*-Braunschweig, LX., 245.).

Ezek a karaulák bizonyára török népek találmányai, mert Ázsiában (l. a nagyobb Atlaszokat és pl. *Consten* fenti munkájának térképeit) sokfelé találkozunk belőlük képezett helynevekkel (l. még *Pallas* „Reise" etc. St. Petersburg, 1776, I. k., VII. tábla és III. k., 113., 371., 421. stb. lap).[7] Az alakilag a karaulhoz hasonló jurtalakú, fonottfalú votják *beket* (mely szintén török kölcsönszó) ugyancsak „őrházat" jelent (*Sirelius* lentebb i. m., 1907, 63.). Megvan ez az asztracháni kalmükök és talán a kazáni tatárok között is (*Sirelius* u. o.).

Nem szabad-e vajjon ezek alapján föltételeznünk, hogy ilyen szerkezetű épületek a mi *gyepüőreink* korában is lehettek, amint *csardakok* és *górék* (tehát karaulák is), a török világban csakugyan voltak (*M. Nyelv, 1903, 203.*). A határokra kiküldött *őrök*, ha eleinte talán sátorokban laktak is, később föltehetőleg ilyen helyhez kötött épületekben, melyeket sátormintára csináltak olyan anyagból, amilyen rendelkezésükre állott. (Az Argun-Amur mellett felállított időszakos mongol *karaulák* is sövényből fonott és vesszőkerítéssel körülfogott épületek voltak. *Pallas i. m. III. 421.* Ennek alapján föl kell tennünk, hogy lehettek a hún-avar korban is). De tovább menve azt mondjuk, hogy ilyen jurt elgondolású lakóházakat a megtelepült szegényebb lakosság is építhetett (l. lentebb is), s ezek más, t. i. nem lakás célokra használva, aligha vesztek ki népi építkezésünk gyakorlatából és leltárából.

Primitív hajlékaink között szétnézve, megakad a szemünk a *Gönczi Ferenc* leírta és bemutatta göcseji *pálinkafőző kunyhók* sorozatából egy példányon (*„Göcsej mon." 479., 2. á.* és *Ért. 1904,* 100 l., 6. á. 2.), amelyiknek fala sövényből, magas, hegyes, szalmás fedele szálfákból épült, s amely szerkezetileg és alakilag szakasztott párja a jurt-karaulának. Nem akarván ennél a pontnál hosszasabban időzni — később úgyis visszatérünk rá —, itt csak annyit mondunk, hogy ez a forma, szerintünk késői hírmondója egy valamikor általánosabban divatozott sátor-épületformának.[8]

Szerintünk van egyéb idevonható emlékünk is. Ennek előbb keleti társáról szólunk. *Sirelius* remek tanulmányában („Über die

[6] *Gmelin* is írja („Reise durch Russland", St. Petersburg, 1784, III., 85.), hogy az asztracháni tatárok külön konyhakibitkákat építenek, mert lakókibitkáik kicsinyek, s ezeknek oldalát kákával, gyékénnyel erősítik meg.

[7] *Karaula* nevű község nálunk is van a régi horvát határőrvidéken. A bárányőrző oláh pásztor neve *căráulă (Moldován:* „A magy. románok", Bpest, 1913. 447.).

[8] E kunyhóformákat és előfordulásukat kívánatos volna tovább nyomozni. *Gönczi* szíves értesítése szerint ilyenforma kunyhót Somogyban csak egyet látott. A vele alakilag egyező és származásbelileg kapcsolatba hozható hegyestetejű, egysíkú formáról (u. o. 1. á. és 6. á. 1.) alább lesz szó.

prim. wohnungen der finnisch und ob.-ugrischen völker", *Finnisch-ugrische Forschungen, 1907*, 62.) azt olvassuk, hogy az ufai baskírok lakóudvarán egy sövényből font, ganajjal megtapasztott és külön szalmafedéllel ellátott kerek hajlék van. Közepén áll az üst, abban főzik az ételeket. Semmi kétség, hogy ez a hajlék tökéletes mása a baskír nemezjurtnak, helyesebben ez az ősi jurt, v. *Charuzin* szerint (i. m.), a rácsos jurtot megelőző *salas*, csakhogy más anyagból; tehát földhöz ragasztott jurt, egy félig vagy teljesen megtelepült nép nyári főzőhelyisége, vagy ha úgy tetszik konyhája. Hogy a szegénységnek, amelyik jurtot építeni nem tudott, ez háza is lehetett, aligha kétséges. Teljesen ugyanazt a szerepet juttatták tehát a baskírok ennek a sövényjurtnak, mint a finnek és észtek a *kotá*nak, vagy a magyar pásztorok és tanyások a *kontyos kunyhónak* és *vasalónak*, melyek ma már sok helyen csupáncsak ilyen művelettekre vannak rendelve.[9]

A baskír konyha-jurtnak tökéletesen megegyező párja már most sövényből fonva, külön szalmafedéllel, nálunk is fennmaradt, nem konyhának ugyan, hanem *tyúkház*nak, *tik*ólnak (1. pl. *Bátky:* Útmutató népr. múz. szerv. 12. t. 9. á.).

Bár jól tudjuk, hogy ilyen anyagból és hasonló szerkezettel penderített primitív gazdasági épületek, nevezetesen *baromfiólak*, *gabonás* és *kukoricakas*ok, *élés*-, sőt szükségből *lakóházak*, elmaradt délszláv népterületeken (meg Kaukáziában) is vannak (a történelemelőtti korokban persze méginkább voltak), mégis, tekintettel a magyarságnak a kupolás vagy sátoros formák iránt tanúsított előszeretetére (erről lentebb is), ezt a baskír példa alapján is, nem kitalált, vagy máshonnan átvett formának, hanem a gömbölyű sátor leszármazottjának, emlékének tartjuk.[10]

Jurtszármazék szerintünk a *mozgó pásztortaliga* is. *Vetsei Pap István* „Magyar Geográfiájá"-ban (1757) szemtanuk elbeszélése alapján ezt írja európai (besszarábiai) Tatárországról: „A városokat és Házokat nem kedvellik, a mezőkben talyigákban és olly házatskákban, a' melyeket egy helyből más helyben elvontathatnak a' Barmaiknál s vetéseik mellett laknak, úgy hogy akit meg akarnak átkozni, azt kívánják néki: Lakozzék egy helyben, mint a Keresztyének". *(Ért. 1926, 36.)*[11]

Itt kétféle házról van szó. Az egyik a *talyiga*, a másik a *vontatható házacska*. Lényegileg a kettő nem különbözik egymástól. *Charuzin* azt mondja, hogy fátlan vidékeken a jurt falazatát

[9] V. ö. ehhez pl., hogy a bukovinai oláhok nyáron nem a kemencés házban főznek, hanem az udvaron álló kalibában, vagyis ugyancsak egy korábbi *házban*. *(Rhamm:* „Die altslavische Wohnung" Braunschweig. Dr. Tagán baskir származású barátom értesít utólag, hogy ilyen sövényjurtokat az uralontúli szegényebb baskirság ma is épít, mert a nemezjurt drága s anyaga romlandó. Főleg melléképületeknek használják őket.)

[10] Szedés közben találom jegyzeteim közt a következő idevonatkozó adatot: A megtelepült nogáj-tatárok kétféle sátort csinálnak. A kisebbiket konyhának, cselédháznak, tyúkoknak, apró marhának stb. Házaik *vályog*ból épülnek (*Buschan: i. m.* II., 2, 849).

[11] Azt hisszük, ezt a leírást bátran visszavetíthetjük a honfoglalás idejére, s a *Tagányi* által használt „nomád földművelés" illusztrálására (*Gazdaságtört. Szemle I., 237.*: a „falvak ne menjenek messze templomaiktól", Szent László törvénye).

sövényfonásból csinálhatták és így keletkezhettek olyan hordozható könnyű sátorok, amilyeneket *Pallas* ír le a kundur-tatároktól (az Achtuba mellett) s amelyeket kétkerekű arbákra raknak *(Sirelius i. m. 1907, 60.)*. Érdekes ehhez a néphez *Pallas*nak az a megjegyzése, hogy hallomása szerint a krímiai és besszarábiai (!) tatárok vele *mindenben* megegyeznek *(i. m. III. 549)*. Nagyon is lehet tehát, hogy a *Pallas* leírását 20 évvel megelőző magyar könyvben említett besszarábiai tatár talyiga ilyen kunyhótalyiga volt. De lehetett esetleg olyan ekhós talyiga is, amilyen a kaukázusi és turkesztáni stb. török népek közt divatos. Ennek ekhója se más primitív hosszúkás sátornál.

A másik házacska nem magas kerekű talyigán van, hanem talpakon, vagy haladottabb formájában kiskerekű szekereken (azaz szintén taligán) jár. Nálunk is voltak és vannak ilyen mozgó pásztorhajlékok *(Hermann O.:* „A magyar pásztorok neylvkincse", 180.).

Az oláhság kezén ma is vannak apróbb, *talpakon járó* és nagyobb, *ökrökkel vontatható kerekes házak*, sztinák. *(Pld. Ért. 1905*, 51). Emezek deszkából és modern házalakra építve, amazok vesszőből font, hosszabb, vagy gömbölyűbb sátorformában.[12]

A mai mozgó *eleséges talyiga* szintén házformára épül deszkákból, de nyugodtan föltehetjük, hogy korábban, a sátoros pásztorvilágban, nyultabb, vagy kerek sátorformára és cserényből.[13] *Moszynszki* K. nagy munkájában, „Kultura ludova slovian" Krakova, 1929 (mely e sorok írása után jutott kezembe), a 640. lapon egy ábra van „böszörmény szekér" felírással. A négykerekű szekéren egy olyan házikóféle van (kerek sövényfonás, gömbölyű szalma-

[12] Hogy a falvakbeli *talpas* faházakat az ingóságokhoz számították, arra l. pl. *Ért. 1916, 108.*, Bihar megyéből. De a *szétszedhető* ház általában ingóság volt!

[13] *Ecsedi* közöl egy cserényből font hajdani ekhós, eleséges hortobágyi szekeret, amelyikben le is lehetett heveredni (119.). („A Hortobágy puszta és élete." 137.) *Madarassy* („Nomád pásztorkodás a kecskeméti pusztaságon") azt mondja, hogy a taliga négyszegletes, vessző- v. nádkosár volt, lapos födéllel. A lapos födelet meg is magyarázza azzal, hogy erre ült fel a lakos és erre hányták rá a cserényt, bundát stb. Ez nem zárja azt ki, hogy valamikor ne lehetett volna kúpos tetejű.

Rubruquis írja a déloroszországi tatárokról, hogy kisebb házaik négyszögű deszkákból vannak (*Brózik* fordítása: „Ifjúsági iratok tára"), helyesen azonban fából négyszögletűre építve. Az eredeti szövegben: olyanok, mint „valami nagy szekrények, vagy ládák" (de ezeket is olyan kúpalakú nemezfedéllel látják el, mint a nagyokat). E házakat nem ökrök, hanem tevék húzzák. Ez a „szekrényforma" (szúszék) ház (melyet mint régi formát *Madarassy* is említ, i. m. 39., s ami azt mutatja, hogy nem kellett annak laposnak lennie), tehát már a XIII. sz.-ban otthonos volt a tatárok közt, de mindez nem mondja, hogy gömbölyű is nem lehetett.

Plan Carpin csak annyit ír, hogy vannak kisebb és nagyobb sátraik. *Rubruquis* szerint egy-egy *nagy* sátorhoz sok kisebb is tartozik. *Georgi* munkájában, („Beschreib. aller Nationen d. russ. Reiches, 1776", 124.) egy kerekekre rakott gömbölyű nemez- és egy házformájú fajurtot látunk. Az előbbiről azt mondja, hogy nyáron, ha rövid időre tanyáznak le egy helyre, ebben alusznak. De vannak külön alvásra csinált jurtok is. Alkalmasint az utóbbiak lesznek azok, s ez ismét azt látszik igazolni, hogy ezek is amabból a formából jöhettek létre. *Zalánkemeni Kakas István* írja, hogy a nogáj-tatárok nemezből és pamukból készült csinos lakhelyeiket, melyek eléggé hasonlítanak apró sátrakhoz, csakhogy fönn nagyon gömbölyűek, kétkerekű talyigán tevékkel húzatják. *(Szamota:* „Régi magyar utazók Európában", Nagybecskerek. 1892, 34 l. Ezt nevezik *Szamota* szerint *kibitka*nak.)

Gömbölyű kocsikasok ma is vannak még (*Zelenin:* i. m. 140., *Mehringer:* Das deutsche Haus etc. 71., cigányoknál).

fedél), mely alakilag megfelel a mi tikólunknak vagy talyigaházikónknak. Hogy e házikó mi lehet, a könyv nem mondja meg (talán gabonás ház).[14] Akár kerek, akár szekrényformájú, tehát négyszegletes volt a mai eleséges taliga (*Madarassy i. m. 42.*: „a szilaj pásztorkodás korában a pásztortanya középpontja"), mely *eredetileg* lakóhajlék volt, szerintünk a mozgó, fonott sátorfajta leszármazottja. Azt gondoljuk, hogy ezek voltak az 1279-ben és 1353-ban említett *tabernaculák is. (Herman i. m.* feltételezi, hogy cserények lehettek. Ez egyáltalán nem valószínű).

Tudjuk, hogy nemcsak helyhez kötött kerek kunyhók, hanem hordozható pásztorhajlékok és ugyanilyeneket utánzó kétkerekű pásztortaligák *is* jóformán mindenütt voltak Európában, s vannak ma is a Balkánon,[15] egy európai pásztorvilág hagyatékaképen, vagyis joggal fölmerülhet az a gondolat, vajjon nem innen való kölcsönzése a magyar pásztortaliga?

Bár elismerjük, hogy a magyar pásztorkultúrában sok a délszláv elem, s abban a mozgó hajlékok, ú. m. *kaliba* és *kútya* (kutyácska) neve is előjön régi följegyzésekben, mégis az a meggyőződésünk, hogy ezek a hatások csak akkor kerültek hozzánk, mikor a török elől menekülő, s könnyen mozgó balkáni pásztorság a déli országrészeket átlépte.[16] Nem tartjuk valószínűnek, hogy a

[14] A böszörmények a vjatkai korm.-ban laknak, votjákok és tatárok között. *Moszynszki* prof. utólagos értesítése szerint alkalmasint nagy gabonás kas tatárkának?, vagy zabnak?, esetleg szénának.

[15] Ide iktatunk néhány adatot *Murko* cikkéből (Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, XXXVI., 37.). *Sztan*nak hívják azt a szánkára tett sövényhajlékot, amelyiket a montenegrói pásztorok ökrökkel a hegyekbe vontatnak. Innen a kolozsi *Sztána* falu neve (l. *Mehringer:* „Das deutsche Haus" etc. 1906, 72.). Szánkólábon jár a *kutyára* is, amit a legeltető pásztor tovább vihet. (Hogy előképe a *kútya* = *ház* volt, a név mutatja.) Ennek szerepét a *szavardak* v. *dubirog* (födele ekhószerű) veheti át. (*Cvijity:* „Naszelja" etc. I. könyv.) *Szavardak* nemcsak a havasokon, hanem a falvak közelében mezőkön is van. Rudakat támogatnak össze kúpformába, gúzsolással összekötik, s lombbal, szénával meghányják. Közepébe tűzhelyet raknak. Falvakban ideiglenes hajlék is lehet a szavardak, megszorultaknak. Némely helyen ebben telel a cselédség, borjak, ökrök, lovak stb. társaságában. Vannak a lakóháznál nagyobb, kéreggel fedett sátor- v. trapézformájú ilyen kunyhók is, akkorák, hogy tíz ember is helyet találhat bennük. (Megjegyezzük, hogy ezeket a primitív házakat a török iga nyomorúsága keltette életre Szerbiában. A szerb parasztnak nem volt szabad csinosabb hajlékot építeni. Ehhez járul még, hogy lakóhelyét kényszerűségből vagy szabad akaratából sűrűn változtatta. *Rhamm:* i. m. 199.).

A *dubirog* szláv, a *szavardak* (*Murko* szerint) alkalmasint török szó. Ha szerintünk a *szapmak* = eltávolodni, szökni ige volna benne (v. ö. *szabir* = *szavir* stb.), akkor a szavardak is mozgó házat jelentene, mint a szláv *věža* (*Mehringer:* i. m. 72.).

Ökrökkel vontatott, szántalpas, tapasztott, cserény pásztorkalibát közöl *Ecsedi:* „A bolgárok földjén", Debrecen, 1928, 68. l.

[16] *Taliga* szavunk talán szláv (orosz, esetleg délszláv, vagy oszmán) eredetű (*M. Ny., VI., 66.*). Az oszmanliban *talika* (*Miklosich:* „Etym. Wb."). Első említése 1452: *Anth. Thaligas (Okl. Sz.).* „Taligás", Bugacon és Hortobágyon az a pásztor, aki a gazdaságot ellátja. Bugacon ennek „lakos" a neve. Erre első adat 1198-ból *Lokus* („Ómagyar olvasó könyv", Pécs, 1929, 63., Sopron m.). Taliga és lakos nálunk a gulyás- és a csikóstanyák járuléka. A „lakos" alkalmasint a „lak" szóból van képezve.

A *kútya* szóról *Melich* azt mondja, hogy először a XVI. sz.-ban említik, s hogy semmiesetre sem bolgár eredetű („Szláv. jöv." I., 137.). Ez a két tény is *késői* balkáni (szerb) hatásra mutat.

magasfokú állattenyésztéssel bejövő magyarság azt későbbi jövevény rác-oláh juh-kecskepásztoroktól tanulta volna el. Megvolt az Keleten is, ahol a pásztorkodás ősidők óta éppúgy virágzott, mint Európában, s azok a közös életmódbeli egyezések, melyek kétségtelenül megvannak (ezekre céloz *Haberlandt* is, *Buschan i. m. 365)*, történelemelőtti időkre mennek vissza.[17]

A köz-, sőt tudós hit is már most azt gondolja, hogy a honfoglalók *mind* ilyen nemezsátorban éltek. Az etnográfusok közül *Cs. Sebestyén Károly:* „Milyen házban laktak a honfoglaló magyarok?" („Napkelet" 1926, 691. stb.) foglal e mellett állást, s tartalmas cikkben írja le, mai analógiák alapján, e sátorfajta külsejét és belsejét, szembeállítva azt a silány és szegényes kunyhó- vagy putriszerű akkori, szerinte szláv hajlékokkal. Cikkét a *Magyar Nyelv* bőven kivonatolja, s leírását *Hóman* is átveszi, hosszú ideig bizonyosan kánonként használandó nagy munkájában (*Hóman-Szegfű:* „Magyar történet).

Ha azonban csak abból a meggondolásból indulunk is ki, hogy a honfoglaló magyarság nem tisztán állattartó, tehát többé-kevésbbé föl- s alá járó, vagy megtelepült törökfajú törzsekből állott,[18] hanem

[17] *Zelenin* mondja (i. m. 56. stb.), hogy az oroszság állattartása szegényes. A törököktől másfélszáz év előtt visszafoglalt *Új-Oroszország* (Besszarábia stb.) pásztorélete teljesen török jellegű, a nyugati részeken fiatal oláh elemekkel. Az ukrán pusztákon a pásztorok nem született oroszok. Ezeket ötös csoportban fogadják föl, a számadót *atamannak* (= *hetman*, török szó) hívják. Külön szakácsuk, „kásafőző", van. Mindegyik juhnyájhoz *(otár* = török szó, v. ö. ehhez *otardzsi* = egy özbég törzs neve, parancsnok, *Mahmud al Kasgari* Szótára, továbbá *Otárhalma* és *Besotár* helyneveket 1451-ből Halason, *Gyárfás:* „Jászkúnok" III.) 15—20 komondor, néhány kecskebak és *egy kétkerekű pásztortaliga* tartozik, amit kézzel húznak, vagy ökrökkel vontatnak. Ez költözéskor a nyáj után jár, pihenéskor a nyáj közepén áll. Benne van az eleség. Neve *„csabanszka garba"*. A *csabán* is, a *garba* is török szó (az ismert *arba).*

Ehhez, azt hisszük, minden további magyarázat felesleges. (A délorosz pusztáék életéről szemléletes leírásokat közöl *I. G. Kohl:* „Reise in Süd-Ruszland" 1841).

[18] Rá kell itt mutatnunk ezzel kapcsolatban, t. i. hogy a török hódítók nomadizálták el az ugorságot, egy lappangó ellentmondásra. A nagyméretű állattartással törökfajú népek ismertették meg az ősmagyarokat, vagy szabatosabban az ugorfajtájú elemhez egy új és másfajta kultúrát képviselő hódító török elem csatlakozott, helyesebben közéje, vagy rátelepedett. Ez a törökség azonban *nem a nomádságot* hozta *közibök*, hiszen maguk is azok voltak (bár szerintünk nem az egész nép), hanem csupán egy *más nomád életformát*, mely amazt a legelők lefoglalásával területileg összébb, vagy lakhelyéről esetleg kijebb szorította. De nyelvünk tanusága szerint ugyancsak ez a török elem *hozta magával a földművelést is* (vagy egy más földművelést). E munkakör szókincséből világosan kiderül, ami *Hóman* éles figyelmét sem kerülte el, hogy ez a földművelés nem tisztán *szántás-vetés*, hanem részben *ásós-kapás kertművelés*, tehát föltehetőleg asszonyi munka is volt (borsó, kender, torma, tyúk stb.), vagyis egy olyan foglalkozás, mely többé-kevésbbé állandó megtelepedést követel. [Itt különösebb nyomatékkal akarunk rámutatni az *őrni* = őrölni szóra, mely tudvalevőleg török eredetű. Ez minden bizonnyal *malomban való őrlést* jelent, aminthogy a középázsiai és volgamenti törökök közt csakugyan sok helyen ismeretes a *kanalas őrlő malom*, s *Őrményes* helyneveink tanusítják, hogy ez a művelet már a XI. sz.-ban honos volt nálunk. Párhuzamosan ezzel persze *törték* is a gabonát. Nagyon is föltehető, hogy a törökök *őrtek*, az ugorok *törtek (Ért. 1929, 60.).* A malom pedig tartós telepedést kíván. (L. ehhez a ponthoz *M. Nyelv XVI.*, Melich: „malom"]. Azt kell tehát mondanunk, hogy az előmagyarságban nomádkodó (értjük ezt a halász-vadász elemekre is), s félig, sőt talán egészen megtelepült törzsek keverten élhettek egy politikai-hatalmi közületben. A sátorházat persze ez az utóbbi életmód se zárja ki.

ugorfajtájúakból is, akiknek szintén volt ősi hozományuk, tehát házuk is (erről alább), eleve azt kell mondanunk, hogy ez a felfogás nem állhat meg.

Sebestyén idézett cikkében nem feledkezik meg erről, s azt feleli, hogy a halász-vadász előmagyarok az V. századig olyanforma sátrakban lakhattak, mint a finn *kota*, vagy az osztják *csum*, de a bolgár-törökségtől eltanulták az állattenyésztést és sátorlakást (t. i. nemezsátrat). Mi azonban azt hisszük, hogy a két nép valamint nyelvben, úgy művelődésben sem olvadt össze egymással, föltehetőleg egy darabig még mai hazájában sem. Azt mondjuk tehát, hogy *más háza volt és maradt a török, s más az ugor törzseknek.*[19] Ezzel térünk át a második sátorra, a rudas kunyhóra.

Ennek osztják neve *kat, chot.*[20] *Sirelius* alapján *(i. m.)* erről mondhatjuk minden valószínűség szerint, hogy eredetileg kúpalakúlag összetámogatott, s fakéreggel vagy bőrrel beborogatott, szálfákból rakott hajlék volt. Sátor tehát ez is, még pedig ősibb forma a kettős kúpfelületű török jurtnál, mely ennek csupán továbbfej-

A nomád életmód, helyesebben életforma fogalmába, melyet mi egy lóháton járó, tehát létrejötte szerint is mozgó és hadakozó nép után szoktunk megalkotni, szeretünk romantikus elemeket keverni, s innen van, hogy ez a szubjektív elképzelés helytelen képet nyújt róluk. A bennünket közelebbről érdeklő ilyen ú. n. nomád népek, mint a hunok, avarok és bolgárok tárgyi emlékeinek föltárása és vizsgálata (a nyelvi anyagon felül), mindjobban megoktat arról, hogy nem csupán legeltető állattartók, hanem helyhez tapadt földművelők is voltak.

A magyar ridegmarha teleltetéséről pl. olvassuk, hogy az még nem is olyan régen a szabadban történt, s a nyomorult jószág a hó alól kaparta ki eleségét. Hogyan mehetett ez ezer évvel ezelőtt, gondolja a szörnyűlködő olvasó, hiszen szénánk se volt, mert e szót a szlávoktól tanultuk! De ha ezzel szemben csak azt mondjuk is, hogy *boglya* szavunk alkalmasint szénaboglya értelemben, több mint ezer esztendős török kölcsönszó, a föltehetőleg istállót is jelentő *ól*-lal együtt, akkor egy kissé másképen ítélkezünk. A mongolokat is sült nomádoknak hirdetjük, mégis tőlük vettük át a tatárkát (persze nem közvetlenül), ittjártuk alkalmából.

A honfoglalók nomádkodását se kell kiszínezni vagy túlhajtani. Szépen megfér az a földműveléssel, amint arra számos török nép szolgál példával, ha már éppen európai analógiákkal (akár az Alpokból) nem akarunk is előhozakodni.

[19] Hogy „a magyar ház eredetéről" mennyire ellenkező véleményen vannak búváraink, arra ideiktatjuk *Sebestyén* és *Herman* fölfogását. *Sebestyén* azt képviseli, hogy a honfoglalók teljesen sátorlakók voltak, mert a földhöz ragasztott házat az itteni szlávoktól vették át. (Bizonyítékai nyelviek). *Herman (i. m.)* azt vitatja, hogy a magyarság házának „első ágazata" a szélfogó enyhely-ből lett, mégpedig „itt a magyaroktól elfoglalt földön", a második pedig a *kotá*-ból (tehát a rudas sátorból), szintén ezen a földön. (Bizonyítékai „természettudományi fejlődésiek.")

[20] A magyar „ház" szóból ered az ukrán és déli nagyorosz *chata (Berneker:* „Slav. Etym. Wbuch" és *Zelenin: i. m.:* az ősi, északi orosz, ácsolt boronaházzal szemben sövényből, galyból, nádból — tehát új anyagból — s kívül-belül sárral megtapasztva még akkor is, ha boronából épül. (A többi oroszság a tapasztást nem ismeri). Rakják még vályogból is *(ukránul: „vályik").* A *vályik* alkalmasint a magyar vályog párja *(Miklosich:* Etym. Wbuch), s nem lehetetlen, hogy közvetlenül innen vettük át. Ha mindkét állítás megáll, s ha igaza van *Zelenin*nek abban (i. m. 287), hogy a keleti szlávok a chatát egy olyan épület jelentésében vették kölcsön, mely „sárból épült, vagy azzal volt megtapasztva", akkor arra is gondolhatunk, hogy az erdős-ligetes övezetből a pusztasági zónába került magyarság talán téli hajléknak eltanulta a pusztai népektől a sárházépítést (l. *Schwarz:* „Turkestan", a nomád kirgizek stb téli sárházait), s ezt közvetíthette a délorosz-sághoz, mely viszont talán a vályog nevét adhatta valahogyan tovább a magyarságnak.

lődött származéka a fátlanabb pusztaságokon. Az osztjákok ezt éppúgy szétszedik és szánon réneikkel téli szállásaikra húzatják, mint a kirgízek a maguk nemezsátraikat, amiket tevehátra raknak.

Ez a hegyes szálfasátor ma is él még a finn-ugor népek között (természetesen török és mongol népek között is), bár sok helyen csupán ideiglenes hajlék, időszaki halász-vadász szállás, nyári konyha stb. szerepében. Hajdanában persze még jobban el volt terjedve kontinensünkön, hiszen mint szénégető kunyhó Németország eldugott helyein ma is fölbukkan *köte, käte* néven *(Buschan i. m. 408)*, mely szó bizonnyal egyhajtású a finn *kota*-val, a szláv *kotec*-cel. (A szó származására és elterjedésére l. *Berneker:* i. m. 588).

Olyan ősi épület ez különben, hogy történelemelőtti idők találmányának kell lennie. Hogy pedig az egyszer megszokott formát nem egykönnyen hagyják el a népek, még ha kényszerűségből más anyagra kell is fanyalodniok, mutatja az, hogy fátlan vidékeken nádból is raktak és raknak ilyen kunyhókat, s szegényebb emberek háznak is használják, még európai földön is.[21]

Ha a finnek és észtek között (a többi finnekről és ugorokról nem is szólva) jóformán napjainkig megmaradhatott ez az ősi hajlék, föltehető-e, hogy a törökséggel együttélő ugor-magyarság közt már Lebédiában feledésbe ment? Erre egész általánosságban alkalmasint az a válasz, hogy náluk azért maradhatott meg, mert új hazájuk éppen olyan erdős vidék volt, mint a hajdani, viszont a magyarok a török hódítókkal később a fátlan Alföldre sodródtak, s ott már csak azért is elsátorosodtak. Nem szándékunk itt erre az egyszerűnek látszó, voltaképen egész kérdéssereget fölbolygató témára hosszasan kitérni, elég legyen csupán annyit mondanunk, hogy az *erdőzónából* kivándorló, s egész Pannóniáig, mondjuk ismét csak általánosságban, a többé-kevésbbé fátlan rónaságon mozgó magyarság a *nádzónába* (meg a száraz, esőtlen vidékeken a sárzónába) került bele (l. pl. *Pallas* i. munkáját), abba a környezetbe tehát, mely lakosságát ugyanúgy ellátta régtől fogva és ellátja ma is, éppen olyan alkalmas építőanyaggal, mint az erdő.[22] (V. ö. ehhez a bambusznád építészeti szerepét Dél-Ázsiában, vagy a sárét Közép-Ázsiában stb).

Azt mondjuk tehát, hogy a magyarság síkföldi délorosz hazájában a náddal való munkát tanulta el, ragaszkodván közben a megszokott formákhoz, jelen esetünkben a hegyes kunyhóhoz, ami különben itt is otthonos lehetett.[23]

[21] Pl. *Buschan: i. m., Rhamm: i. m., Murko: i. m., Haberlandt:* „Zeitschr. d. öst. Volkskunde", Ergänzungsblatt, Bd. XII. egész nyaláb délszláv adattal.

Galliában, Britanniában stb. szintén voltak, Felsőolaszországban ma is vannak ilyen kerek csúcsos kunyhók nádból és fonadékból, de külön nád és szalmafedéllel (jurt-típus), melyeket később kőből is utánoztak (pl. Vesta temploma, *Buschan:* i. m. 407. V. ö. ehhez a kaukázusi kőházsírokat u. o. stb.).

[22] Azt csak éppen megemlítjük itt, hogy eredetileg famunkás jelentésű *ács* szavunk török eredetű. Hogy a török fajták kiváló fafaragók, köztudomású (l. ehhez Bátky: „Atilla fő szálláshelye és palotája" *Földr. Közl. 1918*, a bútorokra és szerszámokra pl. *A. Byhan* u. *E. Krohn:* „Das Kunstgewerbe der Völker Nord-, Mittel- und Vorderasiens", Berlin, Knyomat).

[23] V. ö. pl. ehhez, hogy a magyar rekesztő halászat szerszámai (cégék stb.), az analógiák tanúsága szerint, az őshazában *dorongokból*, az újban meg *nádszálakból* készültek, vagy hogy az osztják lábó horog úszója *facölönk*, nálunk

Nálunk is vannak ilyen kezdetleges típusú *csúcsos nádhajlékok*, különösen a hagyományőrző pásztorok és halászok között, s teljesen igaza volt *Herman Ottónak* (i. m.), mikor ezeket alakilag a *kotával* állította egy sorba. Mondhatná ugyan valaki, hogy a magyarok ezt a kunyhóformát mai hazájukban tanulták el, mert itteni megvoltát jó okkal föl lehet tételezni, de szerintünk ebben az esetben még az se döntené el erre az oldalra a kérdést, ha a *kunyhó* neve pl. szlávnak bizonyulna (talán a *kútya=kotyec* stb. szócsoportból).[24]

Magunk mondtuk ugyan, hogy pásztorépítményeink eredetének eldöntése „egyelőre korai, sőt részben talán sohasem is tisztázható kérdés" *(Ért. 1929, 11.)*, most újabb meggondolások alapján mégis azt hisszük, hogy ezek a nádkunyhók[25] közvetlenül keletről ránköröklődtek, s ha ma alacsony rétegekbe süllyedtek is le, korábban (századokkal ezelőtt) lakóházai lehettek a szegényebb néprétegeknek, s annak a pásztorságnak, amelyiknek nemezre vagy csergére nem jutott.[26]

Hogy nádból nemcsak egy=két heverő pásztornak való kerek hajlékokat raknak, hanem tágas épületeket is (l. *Györffy:* „Das Bau=

pedig *lopótök*. *Jankó* szerint („A magyar halászat eredete") ez az utóbbi csak e két nép kezén él, s az egész orosz földön ismeretlen.

A *nád* különben *Budenz* szerint mordvin, *Munkácsi* szerint árja eredetű.

Hogy Etelközben ma is vannak hegyes nádkunyhók, arra l. *Antipa:* „Pescaria etc. in România", Bucaresti, 1916.

[24] Hogy különben egy új tárgynév egy már meglévőt sokszor *egészen érthetetlenül* kiszorít, arra a nyelvészek számtalan esetet tudnak. Hadd hozzunk fel a mi okulásunkra két szorosabban idetartozó példát! Ezek a *hombár* és *szállás*. Mindkettő török szó. A magyar *hombár* úgylátszik oszmán=török eredetű kultúrszó és bizonyára tárgy is nyelvünkben. Mi adtuk tovább *(Berneker* szerint) a szlovénségnek. Hogy miért, nem tudjuk. De megvan ez a szó a keleti és déli szlávok közt is *(ambar, vinbar)*, holott a tárgy ősi szláv neve *žitnica* (= éléstár, gabonás). A *žitnica* ma már annyira meghátrált az ambar előtt, hogy az oroszok között csak elvétve hallani, a balkániak pedig egyáltalán nem ismerik. Hogy az északi szlávok egy részénél a német *Speicher* visszaszorította, még csak érthető, mert az különb épület volt, mint a szlávok žitnicája, de hogy az oroszok, akiknek ácsolt gabonásaik voltak, miért vették át a török primitív sövény=ambart, nem lehet megmagyarázni (l. Rhamm: „Zur Entwickelung d. slav. Speichers", Globus LXXVII.).

A *szállás*, „descensus" jelentésben már jóval az oszmán hatás előtt előfordul. Mint pásztortelep és kunyhó, bizonyára magyar közvetítéssel is, messze behatolt a délszláv, oláh, ukrán, orosz, lengyel, tót és cseh népterületekre holott ezeknek is kellett lennie megfelelő szavuknak.

Hogy egyes tárgyszók milyen jelentésváltozáson mennek keresztül, példa a sok közül *gurjal, izik* és *góré* szavunk. (Jelentésünk *putri, kunyhó). Gurjal* egy növény neve (a német „karden"=ből, innen az a hely, ahol az tenyészik, majd erről a rajta lévő viskó *(M. Nyr. XXVI. 158.). Izik* = szalmatörmelék, amivel a viskót fedik. *Góré* = kóró, szalma stb. szárral fedett kunyhó (magyarlatinul „caula"), tehát ugyanolyan elgondolással. Hogy azonban a Balaton mellett ezért hívják=e a pajta padlását góré=nak *(Jankó:* „Balatonmel. lakos, népr." l. 180.) nem tudjuk, de valószínű.

[25] Lehetnek vékony szálfákból is (pl. boglyaalakú *bihari pásztorkunyhó, Herman i. m.* 259, *göcseji pálinkafőző kunyhó, Gönczi i. m.* l. á., s a *debreceni kunyhó, Ért. 1912, 165.).*

[26] Az osztjákok között is azt látjuk, hogy a szegénység kunyhói rénbőrök helyett kéreggel, a sztyepeken élő népek között náddal, sárral vannak födve *(Sirelius* i. m.). Az Amu=darja mellé telepedett turkmenekről is ezt olvassuk: „Minthogy juh és építőfa hiányában rendes jurtokhoz nem juthattak, nádból fontak kunyhókat ugyanabban a nagyságban és formában, mint a szokásos kirgiz jurtok, s ezeket télire a hideg ellen sárral hányták be" *(Schwarz:* i. m.).

wesen der Hirten" etc. 61), könnyen érthető, mert a nádszálak korccal összefogva, eredeti hosszuk 2—3-szorosára is megnyújthatók (l. *Antipa i. m. F. 391)*, vagyis a kúp kerülete nagyobbítható.[27] Ha tüzelnek bennük, belsejüket kitapasztják, mint a padlástalan putrikat, vagy óltanyákat. A füst rendesen az ajtónyíláson jön ki. Azt is jól tudjuk, hogy a náddal való bánáshoz, akárcsak a sár- és sövénymunkához, mesterien értett a magyarság, s nádból nemcsak kerek kunyhókat, hanem rendes négyszögletes házakat és templomokat is építettek nem is olyan régen az Alföldön. *(Györffy:* „A Nagykúnság népies építkezése". *Ért. 1908.)*

Nem kétséges, hogy a nádépítkezésnek tisztes multja van hazánkban. Hogy könnyen gyuló anyagokból, tehát nádból rakott, de mindenesetre náddal fedett épületek nagy számmal lehettek nálunk, azokból a korai oklevelekből is következtethetünk, melyek épületek és falvak felgyújtásáról, elpusztításáról és odahagyásáról szólnak.[28]

Már Szent István törvénykönyvében (XXXII. cikk) olvashatjuk (ha a törvény külföldi mintára készült is), hogy aki másnak házát tűzzel elpusztítja (és bútorait vagy „házeszközeit" felégeti), tartozik azt újra fölépíteni (!) s ezenfelül 16 tinót fizetni. Itt tehát olyan házról van szó, amelyik teljesen elég vagy beég, s könnyen újra építhető. Úgy látszik ez volt az átlagos. Zsuppal vagy szalmával födött házakra ebben a korban kevésbbé gondolhatunk (bár ilyenek is lehettek), mert zsuppot aligha csépeltek külön erre a célra (ez bizonyára későbbi), a gabonát pedig nem a tövén vágták (mint a török fajták ma is), tüzelésre pedig, legalább nádas vidékeken, a nádat használták. (Ezt olvassuk már *Priszkosz* útleírásában is. Ugyanazt mondja *Güldenstedt* is „Reisen durch Russland, St. Petersburg 1787" Dél-Oroszországról stb.)

Ezt a nádbőséget egy másik korai emlék is mintha megerősítené. A II. keresztes hadjárat alkalmával, 1147-ben hazánkon átutazott *Ottó freisingi püspök* írja, hogy ritka itt a faház, legritkább a kőház, *leggyakoribb a nádház*, s a magyarok nyáron és ősszel sátrakban (papiliones) laknak,[29] télire pedig házakba (domicilia) térnek meg. *(Marczali:* A magy. tört. kútfők kézikönyve" 120.) Ez a följegyzés annál becsesebb, mert a keresztesek a Dunántúl derekán (Pozsony-Zimony irányában) vonultak át, s az osztrák születésű író különben is a nyugati országrészt ismerhette e tekintetben is behatóbban. Hogy e leírásban alkalmasint nem nádtetejű házakról van

[27] *Pallas*-ban (i. m. I., 443.) olvassuk, hogy a nád a délorosz pusztákon két ölnyire is megnő. Ennek torzsáját szereti a vadkan s ezzel tüzelnek a pusztai népek és az oroszok. *Györffy* háromöles nádat említ „Nagykúnsági krónika"-jában (14. l.). *Schwarz* 5—9 méteres nádról beszél s részletesen tárgyalja a nád százféle alkalmazását *(i. m. 408.)*.

[28] Nád sokfelé termett, olcsó volt és alkalmatosan lehetett belőle építeni. *(Györffy: Ért.* 1908.). *Gmelin* is említi (i. m. III. 85.), hogy pl. a Kaspi-tó melletti falvakban kivétel nélkül nádból vannak a házak. Feltűnően sok nálunk a *nád*-ból képezett helynév. (V. ö. ehhez pl.: „nec tenentur metere arundinas", t. i. Pannonhalma jobbágyai 1233-ban, *Wenzel, VI., 537.)*.

[29] V. ö. ezzel a fentebb említett 1353-as, ugyancsak dunántúli adatot. Természetes, hogy az adatokat nem kell általánosítani.

szó, hanem *nádfalú házakról*, azt a velük szemben kiemelt *faház* és *kőház*, aminőket szerző német földről ismert, nagyon is valószínűvé teszi.

Nádház ma már e területen ritkaság, de gazdasági épület (pajta, szín, polyvás kunyhó, le a tikólig) még igen mindenütt van nádból, egy korábban kétségtelenül virágzott nádépítkezés bizonyítékaképen. S ha ez így volt Dunántúlon, mennyivel inkább úgy lehetett az Alföldön.

De Ottó püspök írása más szempontból is fontos. Minduntalan halljuk ugyanis, hogy a dunántúli magyarok az itt talált és faházakban élő szlávoktól (szlovénektől!) tanulták el a házépítést. Ennek a tanításnak ez a 800 év előtti tudósítás ugyancsak nem kedvez. (Erre most nem térünk ki.)

E megbízható szemtanú megszólaltatásával természetesen nem akarjuk azt mondani, hogy az általa látott nádházak kerek nádkunyhók voltak, de hogy lehettek közöttük *ilyenek is*, az eddig mondottak alapján jó okkal föltehető.

Ha igazunk van abban, hogy a kerek sátor nem tűnt el emlék telenül, akkor azt is mondhatjuk, hogy ez a pásztorság és szegénység gyakorlatában napjainkig fennmaradt ősi és primitív, a mai szögletes formák közül annyira kirívó, szintén kupolás szerkezetű épületforma ösztönözhette népünket egyéb, más anyagból készített és más, de alapgondolatában mégis hasonló rendeltetésű építmények szerkesztésére.

Ezek közül ide soroznánk azokat a sárból és vályogból rakott *méhkasformájú épületeket*, melyek az Alföldön találhatók (*Ért. 1903*, 190. és *1909*, 42), s gabonásnak, kamarának, vagy sertés- és tyúkólnak használtatnak. Semmi kétség, hogy ezeket sövényből is fonták (l. pl. *Globus LXXVII, 303*), aminthogy sövényből font (lábatlan) *kerekformájú sertésólakat* ma is lehet találni a szegénység portáin. Hogy *aprójószág-ólak* (= kicsiny kunyhók) ma is vannak nádból, fentebb említettük. Hogy a *kenyérsütőkemencéket* sokfelé, de különösen színmagyar lakta vidékeken előszeretettel rakják boglyaformára, nézetünk szerint szintén ezzel az építőgyakorlattal magyarázható.[30]

[30] Méhkasalakú gabonásokat eddig csak az Alföld közepéről ismerünk. A gabonát itt, de máshol is, régebben vermekben tartották, biztonsági tekintetekből is. Hogy mióta építenek ilyen földfeletti vermeket, talán éppen csak talajvizes vidékeken?, nem tudjuk. Lehet, hogy csupán a török világ elmúlta óta, amikor a gabonatermelés újra föllendült. Aprómarha-ólak azonban épülhettek ebben a formában előbb is.

Ezek a fonott v. sárhombárok és tyúk-, sertésólak feltűnően hasonlítanak a bronzkortól a korai vaskorig, Olasz-, Német- és Svédországban talált *agyagházurnák*-hoz. (l. *Ebert:* „Reallexion" etc. *Haus* címszó cikkét és ábráit. Az V. k. 200. lapján a *melléképületek* hagyományőrző szerepéről van szó). Ezek egy része kétségtelenül akkori *lakóházak* utánzata. A kettőt származásbeli kapcsolatba hozni azonban csak abban az esetben lehetne, ha egyfelől az időbeli folytonosság kimutatható volna, másfelől ha ilyen kerek építmények nyugaton is volnának, vagy lettek volna. Erről azonban adataink nincsenek. Föntebb azonban egy jegyzetben hivatkoztunk arra, hogy a *török hombár* név mennyire megfészkelte magát a keleti és déli szlávok között. Ez tapasztott sövényből font (és sárból rakott), föltehetőleg kúpalakú építmény volt, amilyen az említett böszörmény gabonás és baskir sövényjurt-ól is. Minthogy pedig az intenzívebb gazdálkodást törökfajú

Befejező oldal
Kecskemét alatt

22. SZ. 1911. (58. ÉVFOLYAM.)

SZERKESZTŐ
HOITSY PÁL.

BUDAPEST, MÁJUS 28.

Szerkesztőségi iroda: IV. Reáltanoda-utcza 5.
Kiadóhivatal: IV. Egyetem-utcza 4.

Egyes szám ára 40 fillér.

Előfizetési feltételek: Egész évre — — 20 korona. Félévre — — 10 korona. Negyedévre — — 5 korona.

A «*Világkrónika*»-val negyedévenként 1 koronával több.

Külföldi előfizetésekhez a postailag meghatározott viteldij is csatolandó.

1. Öcsényi kis lányok.

2. Sárközi menyecske ünneplőben.

3. Menyecske.

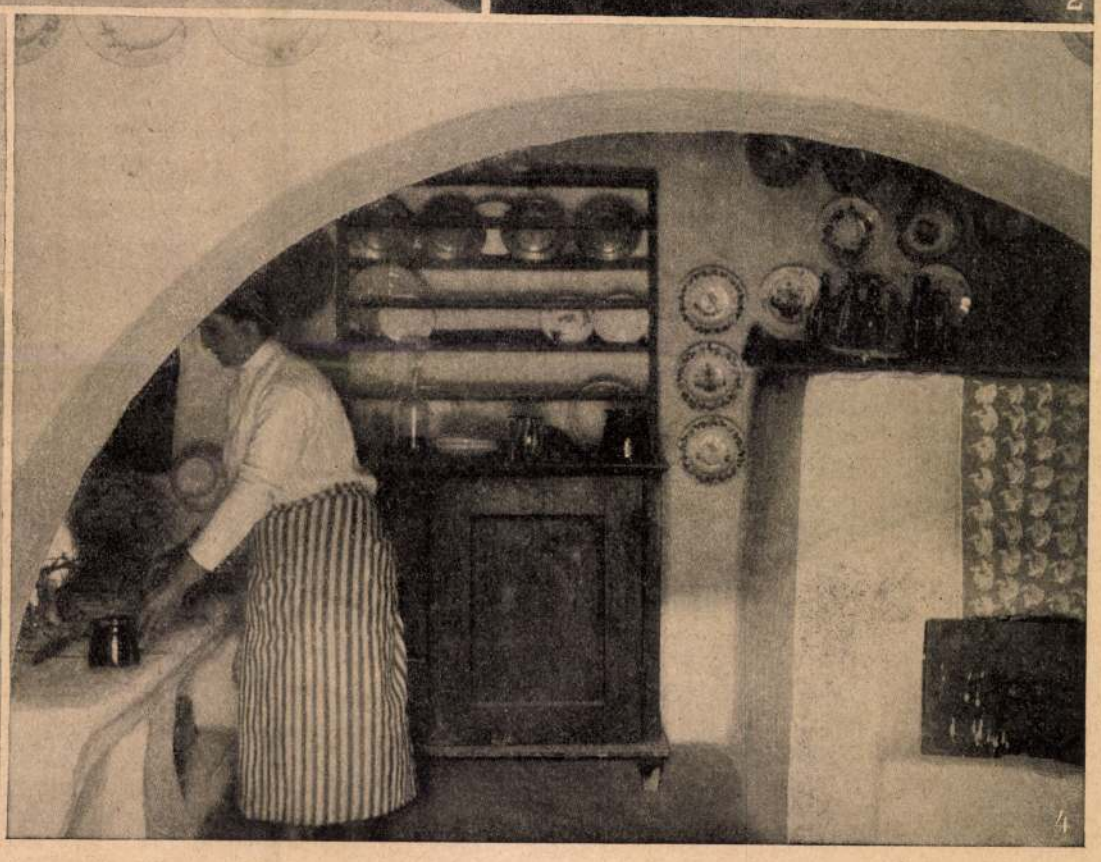

4. Decsi konyha.

A SÁRKÖZI NÉPÉLETBŐL. — Ács Lipót fölvételei.

A SÁRKÖZI NÉPMŰVÉSZETRŐL.

Népünket a természet csöndes harmoniával veszi körül. Ezt a harmoniát öntudatlanúl, ösztönszerűen igyekezett bevinni otthonába, mert a természet gazdag formáitól telített lelke mindent diszíteni kiván. Ezen alkotások erős nemzeti jellege, üde, sokszor költői természetessége, a hagyomány iránti tisztelete mellett is erősen hangsulyozó önállósága, szerkezeti élelmessége és helyessége iparművészetünknek ép úgy lehetnek példái, mint a hogy lehetnek czélszerűség, az anyaghoz való alkalmazkodás és olcsóság szempontjából.

Az egyszerű népet e törvényekre ösztöne és a természet vezette rá. Ép úgy, mint a hogy építkezésében is mindenkoron tekintetbe vette a talaj és éghajlati viszonyokat, valamint szükségleteit.

Ez jellemzi a Dunántúlnak ebből a szempontból egyik legérdekesebb vidéke, a Tolna vármegye délkeleti csücskében négy községet számláló Sárköz népies művészetét is.

A hová a szem tekint, mindenütt a nép szükségleteiből fejlődött s egész életével szervesen összefüggő művészi alkotást lát.

A legértékesebb művészi alkotásokat a Sárközben az asszonyoknak köszönhetjük. Ennek igen egyszerű az oka.

Régebben a rengeteg nádasok, kákás és zsombékos helyek, a számtalan vizfoltok és kobolyák a halászatra voltak kedvezők. Ezen vizjárások közt elterülő magaslatok pedig buja füvet teremve, az állattenyésztésre voltak alkalmasak.

S míg az «emberök» künn a pásztortűznél vagy a viz partján szorgoskodtak, addig az asszonynép a főzés mellett bőségesen ráért a fonás-szövésre, a varrás-himzésre. A földrajzi helyzet és a talajviszonyok a kereskedelmet is távoltartották s így a szükség is rávitte őket, hogy ruházatuk sok részét maguk csinálják.

E körülményekből kifolyólag a Sárközben a női háziipar, nevezetesen a szövés-himzés fejlődhetett. S tényleg a míg különösen a himzésben az elképzelhető legtökéletesebbet alkották, addig a férfiak között csak elvétve találunk egy-egy faragó művészt.

Ebből azután természetszerűen folyik az is, hogy a nők szépérzéke messze túlszárnyalja a férfiakét.

Bámulatos szinérzékük különösen festői viseletükben érvényesül. Csupa szin és a vonalak csodálatos játéka itt minden. S mennyire tudják összehangolni a szint a korral!

Ösztönszerűen megérzik, hogy az ifjúsághoz a viruló tavasz szinmpompája illik. A kor előrehaladtával a szinek is egyre halványodnak, lefokozódnak, míg végül az 50—60 év körüli asszonyoknál fekete szinben végződnek.

Sajnos, most már szines, ragyogó viseletük is kezd tompulni. Így pl. Decsen egy szépséges menyecske, Boli Judit már olyan félig úri nőknek való egyszinű szövetből készült ruhát visel. Az erre vonatkozó kérdésre azt feleli: «Hát kéröm, meguntam már a czifrát, azután az újmódi szöbb». Ez a Bóli Judit most még csak 18 éves, de már 2½ év óta Kis Szél Mihály uram, volt decsi biró unokájának az özvegye. Ennek mondta egyik vasárnapon templomba menet Bötös András uram: «No lányom, életömnek fája hullatta virágját, hallom ágán varjú károgását, de biz' Istön engöm úgy segéljön, tégöd láttomra visszasóhajtom a régi legénységöm».

A legbámulatosabban himzéseik mutatják művészi érzéküket. Az e tekintetben bennük élt ösztön és képesség kielégítésére keresték az alkalmakat. Így a «*biborümeg*» bő újjait végig kihimezték: szüves tölfaleveles, tökkmagos, ruzsás, kispézes, nagypézes stb.-nek elnevezett himekkel. Ma már csak idősebb asszonyokon lehet elvétve látni olyan ümögujjakat, a melyekre a válltól lefelé széles *gabóca* csipke (medvetalpas, kapcsos, vizfolyásos stb.) van varrva.

A *bibort* és *biborvéget*, vagyis a menyecske fejének bekötő fátyolát egykor maguk szőtték finom kenderszálból, ennek végire pedig a bámulatos szin- és folthatású selyemhimzésű ú. n, *biborvéget* varrták. A bibor csak az első gyermek születéseig illeti meg a menyecskét. Sajnos a régi szép biborvégek divatja már régesrég elmúlott. Egy darabig az osztrák gyárak arany- és ezüstpaszomántjai pótolták. Ma már egyáltalán nem divik.

Technika, vonalmenet, folthatás és anyagszerűség tekintetében azonban a Sárköz asszonyainak legbámulatosabb alkotásai a «*hímes fékötők.*» Ezek oly jellemző fajbeliséget, oly ragyogó üdeséget és oly gazdag formakincset tárnak elénk, melyek megfelelnek a legtökéletesebb művészet föltételeinek. A fékötőviselet még divatban van, de művészi szempontból visszafejlődött. Az egész Sárközben már csak nyolcz asszony, ú. n. varróasszonyok tudják ezt a nehéz technikát. Ezek a varróasszonyok rengeteg motivum fölött rendelkeznek, már azért is, mert a régiek alapján nagy ügyességgel kombinálnak újakat. Most különben e varrási technika, e művészi foglalkozás biztosítva van, mert az Orsz. Háziipari Szövetség munkatelepet létesített a Sárközben e művészi tevékenység gyakorlati kihasználására.

A sárközi népművészet s mondhatjuk talán az egész magyar népművészet legkedvesebb és legcsodásabb termékei: az öcsényi és alsónyéki kis lányok ösztönszerű rajzai.

Ezen rajzok eredetét a bámulatos tökéletességű fékötőhimzésekben kell keresnünk. Ezen körülmény mellett szól az a tény, hogy csak a kis lányok rajzolnak, a fiúk nem.

A kis lányok állandóan az asszonynép környezetében elve, festői ruházatuk minden csinját-binját már korán megismerik a kézimunka különböző technikáit pedig szintén gyermekkorukban sajátították el. Innen magyarázható, hogy a kis lányok ügyessége, szinérzéke és fantáziája sokkal jobban fejlődhetett, mint az atyjuk mellett a szabadban tartózkodó fiúké.

A különböző himzéseiken látható díszeket természetesen önmaguk tervezték és rajzolták. A kis lánykák, látván édes anyjuk munkáját, maguk is tettek ily rajzbeli kisérleteket. Akadt azután a kis lányok között olyan tehetséges, ki az iskolában csendes foglalkozáskép kapott számtani feladatát sokkal hamarább megcsinálta, mint a többi. Unalmában azután számtani feladatát szépen kiczifrázta. Ezt a szomszéd is utánozta és így szokássá, majd tradiczióvá lett. Ezen rajzocskákat azután kicserélték, egymásnak emlékkép ajándékba adták. Azért látni sok ily rajzon ajánlásokat is. Pl. «Széki Sárika irta Bötös Erzsikének 1906-ik évben április 3-ikán.»

Ezen oly magasfokú intellektusra, gazdag megfigyelő- és képzelőtehetségre, valamint kézi ügyességre mutató rajzok 7—12 éves gyermekek ösztönszerű munkái. Ezek a kis Évikák és Judikák minden tanulás nélkül, csakis önmagukból merítve vetik e kedves, csodás dolgokat papirra.

A kultúra előrehaladásával a falu elveszti szerény, kedves alakját s átveszi a város kulturáját minden itélet nélkül. Addig a míg csak azt látták, a mit önmaguk alkottak, addig izlésük is biztos. Az idegen dolgok átvitele megingatja eddigi biztonságukat. A mi azelőtt szép volt nekik, az most már nem az, mert «há' mán nem módi». Fájdalommal látjuk, hogy az idegenszerűségnek minden itélet nélkül való bevitele által már eddig is nagyon hanyatlott a nép alkotásainak az értéke. Látjuk, hogy ez a gyönyörű magyarság ez a méltóságteljes kunbessenyő ivadék kezd kivetkőzni ősi eredetéből, szokásait mindinkább el-elhagyogatja, háziparilag üzött népi művészetét elhanyagolja. Háza, lakása belső és külső berendezésében jellegzetes darabjait izléstelen, idegen, egyéniségéhez és szükségleteihez sehogysem illő darabokkal cseréli föl.

De hogy a népben még él helyes érzék, mutatja a következő jelenet. Egyik ilyen ház lefényképezésekor megszólalt Könczöl András gazda: «Hát uram, tetszik kigyelmednek ez a ház?» Mire én azt válaszoltam: «Mán András gazda engöm az érdekelne jobban, hogy Kiednek hogyan tetszik». — Szól erre András gazda: «Hát kéröm szépön, e' nem való se parasztnak, se ide Decsre. Szekszárdra vagy Bajára a többi úri palota közé való ez.» Azon kérdésre pedig, hogy miért nem maradnak meg a régi jó szokásaik mellett, azt felelte: «Hát uram, nem tudi kigyelmed, hogy más a talaj, más a hang.»

Hasonló túltengést látunk síremlékeik építkezésében is. A régi szép fejfáknak már se hire, se hamva. Azok helyét elfoglalták a minden művészi érték nélküli kövek, vagy pedig modern falazatú, kovácsolt vasrácsokkal körülvett 4—5000 koronába kerülő sírboltok.

Persze a nép kedélyvilágát is megzavarja a városi kultura. Így pl. a múltkor Öcsényben egy paraszthéz udvarából harmonika hangja üti meg a fülemet. A harmonikát kezelő katonaviselt legény nem rég jött haza a városból és hozott magával a féle városligeti vurstli kulturát. A nóta ugyanis, a melylyel a vihogó leánysereget mulattatta, ez volt: «Ujjé a ligetben nagyszerű!» A leánysereg ezen idegen és neki teljesen értelmetlen dalt meglehetősen közömbösen hallgatta. Meg is szólalt a ház öreg szüléje, a Kara Sára néne: «Hallod-e Istókám, hadd mán ezt az uraknak való nótát, danójátok inkább az én régi kedves nótámat».

S ezzel kezdi:

Kis kertemet felfolyta a venyöge,
Rászállott a sárga lábú czinöge,
Nem czinöge, nem czinöge, mert hattyú,
Érted vagyok barna babám szomorú.

Magas az öcsényi torony teteje,
Piros ruzsa nyilik a közepibe,
Fele piros, fele sárga, fele más,
Én szeretöm a babámat, senki más.

Erre Istók leteszi a harmonikát s egyet kurjantva odaszól: «nó eédös szülikém, ne rivasson mög kigyelmed, hadd danójam most mán az eédös apám uram víg nótáját:

Szödörin-szödörin felfutott a fára,
Vigyázzon, vigyázzon minden lány magára.
Vigyázzon magára
Ebbe a világba,
Hogy mög ne csalja őtet a kedves babája.

E pajkos nóta meghozta a jókedvet. Szól is Bötös Évike: no! és körbe fogódznak a lányok. Kezdődik a sárközi játszó a *csillegővel*. Bötös Évike halk nótára kezd:

Nincsen széle a selyem keszkenyőmnek,
Nincsen kedve a kedves szeretőmnek.
Veszek olyan keszkenyőt, széle lesz,
Tartok olyan szeretőt, hogy kedve lesz.

Lassú tempóban forgásnak indul a kör. Néhány forduló után Széki Sárika frissebb dalra kezd: pillanatra megáll a kör s kezdődik a *lépő*. Olyanforma mint a bokázó. A csillegő alatt lassú ringásban mozog a kör. A lépő már sokkal enyelgőbb, a test hajlik jobbra-balra kecsesen, mint a lassú szellő ingatta nádas. A lányok pártján rezegnek a berék, ringanak a dús rődbe szedett rokolyák, a mint a karcsú derék ring jobbra és balra.

Lányok ugorjunk! — kiáltja Kara Rákhel. Megáll a kör, a menyecskék kilépnek. A menyecske u. i., akár ha egynapos is, az *ugrós*ban részt nem vesz. Az a pártások mulatsága. A kör összezáródik, hangzik a gyors ütemű magyar nóta. Kigyulladnak a fátyolos nézésű szemek, kipirul az arcz, a berék hevesen rezdülnek, repülnek a rokolyák, s forog a kör gyorsan, gyorsabban, mind sebesebben forog a tündérkaréj. Azután a mikor eltikkadnak, oszlatják a játszót. Kedves, tiszta csudálatos ez.

A Sárköz népművészetének e kis szemelvényéből is láttuk, hogy e művészetnek az élettől való folytonos eltávolodása által a nép izlése is folyton hanyatlik. A szemek fáradtak lesznek, a fény- és szinöröm elmúlik. Az összhang és természetesség a népművészeti alkotásokban azon időtől kezdve felbomlik, a mikor idegen hang vegyül bele. A meg nem értett forma, az át nem érzett szin belekeverése nemcsak hogy lerontja a regi alkotások szépségeit, de mint idegen tulajdon örömet sem szerez többé s így etikai szempontból is kárt okoz.

Mindenkinek, a ki erre illetékes, arra kellene igyekezni, hogy ez a bomlási folyamatot feltartóztassuk. Össze kell fognunk, hogy nemzeti kulturánk e fontos tényezőjét, a népművészetet, az utókor számára megmentsük.

Ács Lipót.

A BARDÓCZI ZUG KALANDORAI.

REGÉNY. (Folytatás.)

Irta RÁKOSI VIKTOR.

Leó megfogta menyasszonya reszkető kezét, sokáig nézte az édes arczot, melyet talán ma utoljára lát s aztán így szólt:

— Én egész végig teljesíteni fogom becsületesen a kötelességemet. Ha vége mindennek, igyekezni fogok minden veszedelmet kikerülve hazajönni. Remélem, a jó Isten rá fog segíteni. Kedveseim, ti pedig imádkozzatok, hogy minden jóra forduljon.

E pillanatban valaki megdöngette a kapuajtót. Morzsa volt, a ki egész elfulladva érkezett, mert futva jött ide. Katonásan szalutált Leó előtt s jelentette, hogy Görgey fővezér a városba érkezett s a legénységet fegyverbe szólította. A két tiszt egy pillanat alatt talpra ugrott és felkötötte a kardját. Leó sorba csókolta kedveseit és természetesen megigérte nekik, hogy a mint lehet, visszatér.

— Az ágyadat elkészítjük, Leó! — kiáltotta utána az anyja.

(Hej, ki fog abban az ágyban aludni! — gondolta Leó, miközben tova sietett Kolosival és édesapjával, a ki visszakisérte őt a zászlóaljhoz.)

Csak Morzsa maradt egy kicsit hátra. A jó fiú csillogó tekintettel méregette a jól megrakott asztalt. Olga hirtelen elhatározással felkapott egy kancsó bort és átnyújtotta a szomjas katonának. Nem tudjuk, mennyi volt benne, de Morzsa egy hajtásra kiitta, az bizonyos. Azalatt Tardyné leterített egy nagy szalvétát, beledobált egy csomó hideg húst, egy fél kenyeret, egy rakás almát s az egészet a kis honvéd markába nyomta. Morzsa nagyot szalutált, elkiáltotta magát: *Kezüket csókolom!* s azzal kedves terhével tisztjei után vágtatott.

Görgey vezérkarával csakugyan Váczra érkezett s a püspöki palotába szállt. Négylovas kocsin érkezett, mert Komáromnál kapott fejsebe miatt nem tudott folyton lóháton ülni. A püspöki palotában első dolga volt, hogy orvosa tanácsára fölvágatta s kimosatta fejsebét. A kinos operácziót egy szisszenés nélkül eltűrte, mig az orvos maga majdnem beleájult.

Ezalatt a váczi ütközet képe kezdett kibontakozni. Késő éjjel egy magyar kémet vezettek Görgey elé, a ki jelentette, hogy egy másik orosz hadsereg elállotta az utat Budapest felé s így arrafelé aligha lehet az áttörést megkisérleni. És ez nem volt mesebeszéd, annyira nem, hogy a délről jövő oroszok minden gyanakodás nélkül bejöttek

Öcsényi kislány rajza szines czeruzával.

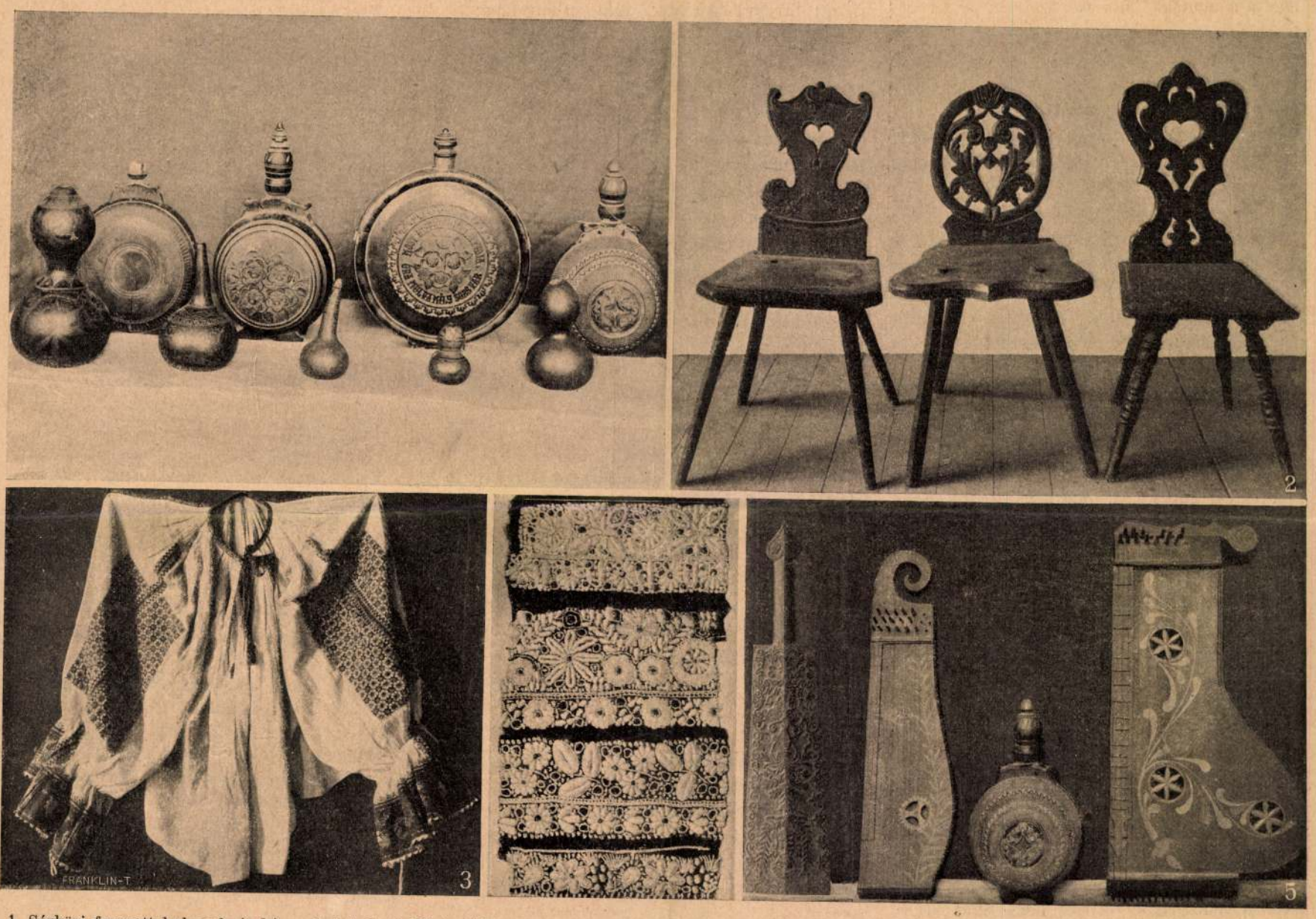

1. Sárközi faragott kulacsok és hímes kobakok. 2. Régi székek. 3. «Hímes ümög». 4. A sárközi munkatelepeken készült tátyolhimzések. 5. Hangszerek és kulacs.

A SÁRKÖZI NÉP MŰVÉSZETÉBŐL. — Ács Lipót felvételei.

Váczra, nem sejtvén, hogy ott már magyarok vannak.

Alig érkezett vissza Tardy Leó társaival zászlóaljához, érkezett a parancs, hogy rögtön siessen Vácz déli végéhez s ott a hídnál állja el az utat. Leó még egyszer megcsókolta édesapját, lelkére kötötte, hogy egyenesen siessen haza és az éjjel senki a házból ki ne tegye a lábát az utczára. Azután lóra vetette magát és zászlóaljával futólépésben megindult a Hétkápolna felé.

Alig tettek egypár lépést Vácz város kellő közepén, a püspöki palota körül levő utczákban és a nagy piaczon kiütött a harczi riadal. Az éj leple alatt ugyanis két kozák ezred lopódzott be a városba, melyek a délről érkező oroszok előörsei voltak. Se az oroszok nem sejtették a magyarokat, se a magyarok az oroszokat. Hirtelen, váratlan fölharsant a kiáltás a város közepén: *Itt vannak a kozákok!* Ez időben a magyar hadseregből még nem volt több a városban, mint körülbelül három ezred huszár, öt zászlóalj gyalogság és körülbelül négy üteg ágyú.

Képzelhető, hogy a kozákok váratlan betoppanása micsoda rettenetes kaoszt támasztott. De mivel a szive mindenkinek a helyén volt, a fejét se veszítette el s hamar megtalálta lovát, fegyverét, helyét. A piaczon levő huszárság szilaj rivalgással vetette magát a püspöki palota felől előre szegezett dárdával közeledő kozák rajokra s a szűk helyen ember ember ellen való ádáz tusakodás kezdődött. Az egyik huszárezred a vásártér felől a Kanonokok utczáján át száguldott a püspöki dóm felé, hogy oldalba fogja az oroszokat. De már itt szembe jött velük egy orosz lovastömeg, mely arra akart kitörni. Vad dulakodás után a kozákokat megkergették s ezek megeresztett kantárszárral vágtattak a Hétkápolna hidja felé. De már akkor Tardy Leó zászlóalja itt állást foglalt s erős puskatűzzel fogadta a menekülőket. De ezeknek a seregét megerősítette az a kozák ezred, mely a főtérre igyekezett jutni s melyet onnan a huszárok egy kemény rohammal visszafordítottak. Így aztán a kozákok keresztül gázoltak a honvédzászlóaljon és kimenekültek a kelepczéből. Csakhogy a város tele volt az elesett, megsebesült oroszok százaival.

Ez volt a váczi ütközet bevezetése.

Mikor Leó számba vette zászlóalját, látta, hogy elég jól kimászott a bajból. A sötétben összevissza vagdalkozó ijedt kozákok inkább csak sebeket osztogattak, halált nem igen. Szegény Mátyásnak akkorára volt földagadva a feje egy dárdaütéstől, mint egy czipó. Nemsokára maga Leiningen jelent meg egy csomó tiszttel s átvette Tardy jelentését az összecsapásról. A tábornok rendeletére rögtön tüzérség szállta meg a város végét és friss zászlóaljak is érkeztek. Tardy pedig azt a parancsot kapta, hogy fáradt zászlóalját vigye be a városba, gondoskodjék halottjainak eltemetéséről, sebesültjeit pedig szállítsa a székesegyházban fölütött kórházba. Az elvonuló zászlóalj még csak azt látta, hogy az üldözésből visszatért huszárok harmincz kozák foglyot hoznak magukkal. Egy vén huszárkáplár odaszólt a fiuknak:

— Honvédek, mehettek aludni. Ezeket a pokolba kergettük, egyhamar nem jönnek vissza.

... Az öreg Tardynak nem volt ideje hazajutni. Mikor a Kanonok-utcza sarkán befordult, a tulsó végről látta feléje robogni a kozákokat. Az öreg úr nem volt gyáva lélek, de azt belátta, hogy itt neki gyorsan el kell bujnia, ha a lovak alá nem akar kerülni. Szerencsére ép a Kosztics borbély háza előtt állott. Minden borbély kiváncsi ember és így nem

BÁRÓ BÁNFFY DEZSŐ, A MOST ELHÚNYT VOLT MINISZTERELNÖK.

csoda, hogy Kosztics is a háza előtt állott, félkézzel a kapuja kilincsén, fél lábbal az utczán, a másikkal a háza pitvarában. Az öreg Tardy odasietett s rákiáltott:

— Mester, hát maga nem látja, hogy kozákok jönnek? Jó lesz elbújnunk.

Kosztics beeresztette az öreg urat, maga is beljebb vonult egy araszszal, de a fél feje még mindig az utczán volt.

— A huszárok, a huszárok! — suttogott a mester Tardynak, a ki belül megállt mellette.

E pillanatban kanyarodott be ugyanis a megkerülésre küldött huszárezred a Kanonokok utczájába. Mikor a borbély háza előtt vágtattak, az egész tömeg elordította magát: *Hajrá, hajrá, rajta magyar!* Ez a szilaj rivalgás oly idegrendítő volt, hogy a borbély hirtelen bekapta a fejét, becsapta az ajtót, halálsápadtan nézett Tardyra és remegő hangon suttogta:

— Rögtön összecsapnak!

Ezzel befogta a fülét, mint a gyerek, mikor valami nagy pukkanást vár. A következő perczben megkezdődött a pokoli viadal. Nem tartott sokáig, aztán mintha gyengülni és távolodni kezdett volna. Az öreg Tardy megkönnyebbülten sóhajtott fel. A magyarok győztek, visszaszorítják a kozákokat, a kozákok menekülnek, a magyarok utánuk! Így kell lenni, máskép a zaj nem távolodnék, hanem közelednék.

— Akkor nézzünk ki, — szólt Kosztics és kinyitotta az ajtót.

A csöndes, idillikus kisvárosi utczát most a szenvedők jajkiáltásai töltötték be. Megsebesült huszárok, kozákok, paripák fetrengtek görcsös rángatózások közt s nyöszörgésükkel, kiáltásukkal megtöltötték a levegőt. Egy-egy ló alatt fetrengő kozák durva ordítással igyekezett kiszabadulni lova alól, miközben csattogva verte a reá nehezedő szegény állatot. Sok oldalról hallatszottak ilyen éles, erőszakos kiáltások, ezek a szilaj urali alakok úgy látszik, még a mennyország kapuját is lábbal rugdalták, hogy bebocsájtást nyerjenek. Tardy Miklós megdöbbenve nézett körül, hogy merre hatoljon keresztül a véres tömegen, mikor egyszerre csak egy hang megszólalt:

— Emberek! Keresztény társaim! Az Isten nevében segítsetek rajtam!

Tardy a borbélylyal a németül hangzó szavak felé indult s egy aranyos ruhába öltözködött magasrangú katonatisztet talált, a ki vérében fetrengett egy fehér ló mellett. A tiszt panaszos hangjaira odasietett két kozák, a kik úgy látszik, csak lebuktak a lóról, de megsebesülve nem voltak s ijedten lekapták süvegüket, mikor a megsebesült tábornokot meglátták. Az öreg Tardy egy hirtelen ötlettől megkapva, odalépett a sebesülthöz és így szólt:

— Itt lakom a szomszédban, tábornok úr, ha kivánja, bevitetem a lakásomra?

— Az Isten is meg fogja áldani érte, — szólt gyönge hangon a tábornok. Tardy intett a két kozáknak, a kik óvatosan felemelték vezérüket és Tardy háza felé vitték. Ezalatt az utczában egy század honvéd jelent meg, a kapuk is kinyiltak s megjelentek a lakók friss vizzel s mindenféle kendővel a sebesültek bekötözésére. A honvédek összeszedték a súlyosan megsebesülteket és a halottakat, az oroszokét is, glédába állitották a könnyen sebesült muszkákat s elvonultak velük. A honvédszázad parancsnoka odalépett Tardyhoz, rámutatott Bartalovra, a kivel a két kozák egy pillanatra megállt és megkérdezte, hogy ki az? A sebesült a különböző mozdulatokból megértette, hogy miről van szó és így felelt:

— Bartalov Vladimir gróf vagyok, a testőrkozákok hetmanja, orosz dandártábornok.

Képzelhető, hogy e név hallatára micsoda érzelmek viharzottak végig Tardy szivén! Istenem, ha az a Bartalov gróf volna, a ki Máriát elrabolta. A magyar tiszt felé fordult és szólt:

— Százados úr kérem, a tábornok súlyosan meg van sebesülve s ideviszem a lakásomra, ebbe a házba itt, hogy ápoljuk. Én Tardy Miklós földbirtokos vagyok, kérem jelentse a fővezér úrnak, hogy Bartalov gróf tábornokot haldokolva szedtem fel az utczán s a lakásomon található.

(Folytatása következik.)

MERENGÉS.

Virasztva ültem, némán, gondolatlan',
— Nem jelzé, csak az óra-kettyegés,
Hogy az idő nem állt meg mozdulatlan,
— Mint alvók életét a szív-verés.
Fáradt valék, kezem aláhanyatlott,
Elejtve a félig-beirt papirt;
— S hallék a csöndes égben tiszta hangot,
Mely szóla hozzám: Vedd a tollat, irj!

Irj! rázd föl lelkedet a tespedésből,
Irj, a mint tudnod adatott, — talán
Egy lélek lángra gyúl lelked hevétől,
Egy szív merengni fog lantod dalán.
Mint fáradt utas, erdőn, alkonyatba',
Ha dalba kezd az ágon egy madár,
Nem érzi már magát úgy elhagyatva,
És csüggedt lelke enyhülést talál.

Irj! és dalod harsanjon meg, riadva,
— Szélvész legyen, mely kerget felleget,
S a kis tűzhelyről egy szikrát kikapva,
Pirosra festi lánggal az eget.
Ledől, kivész nyomán a régi erdő,
De dúsabb földet szánt föl az eke.
Legyen megrázó, új életre keltő,
Világra szóljon — lantod éneke!

Irj! — óh! lehet, e lassan elhaló kor
Nem hallja meg, nem érzi át dalod,
— Felednek, és nem nő virág a porból,
A melyre szived vérét hullatod.
De sírod eszméidnek sírja nem lesz,
Eljő a kor, a mely megért, — ne félj!
Jő nemzedék, mely eljár sír-helyedhez,
— Mert meg kell halnod, hogy örökre élj...

De nem, — ne kérdd, jelen s jövő mit adnak,
— Hiszen egyik sem adhat szárnyakat,
S nem szegheti röptét a gondolatnak.
— Lelked legyen forrás, hol dal fakad.
S nem kérdi a forrás, *egy* szomjazónak
Enyhet ad-é, *egy* sebre Önt-e írt,
Vagy hord-e hátán egykor majd hajókat?!
— Önnön lelkedből ön-lelkednek — irj!

Ifj. Szász Béla

Az O. T. I. plakátpályázatáról. Fent balra: Soós Jolán (I. díj).
Fent jobbra: D. Szabó István (I. díj). Lent balra: Lányi Imre (II. díj). Lent jobbra: Végh Gusztáv (III. díj). — Von dem Plakat-Preisausschreiben des Ungarischen Sozialversicherungs-Instituts. Oben links: Jolán Soós (I. Preis). Oben rechts: Stephan D. Szabó (I. Preis). Unten links: Emmerich Lányi (II. Preis). Unten rechts: Gustav Végh (III. Preis). — From the poster competition written out by the Hungarian National Social Insurance Institution. Left above: By J. Soós (First prize). Right above: By S. D. Szabó (First prize). Left below: By I. Lányi (Second prize). Right below: G. Végh (Third prize).

Magyar Iparművészet
1932.

Fent balra: Régi kalotaszegi menyasszonyi fejkötő. Fent jobbra: Régi kalotaszegi vőfélykendő. Lent: Régi erdélyi hímzések és keramiák. — Oben links: Alte Brauthaube von Kalotaszeg. Oben rechts: Altes Brautführertuch von Kalotaszeg. Unten: Alte siebenbürgische Stickereien und Keramiken. — Old Transylvanian textiles, embroideries and ceramics.

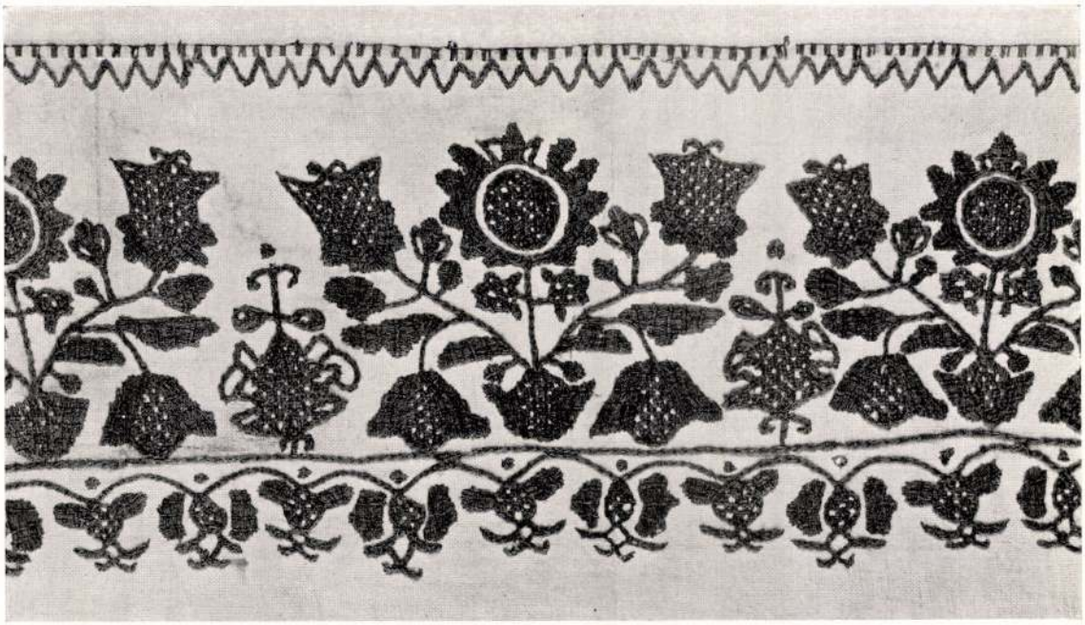

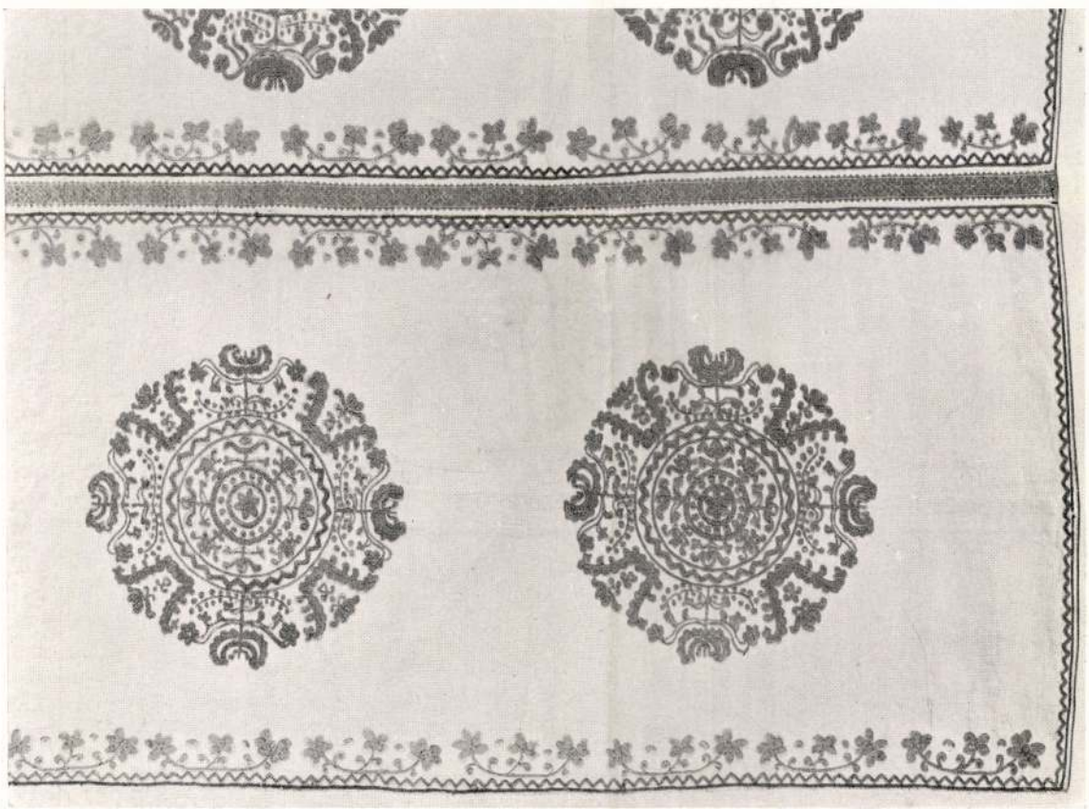

Fent: Erdélyi székely rúdraváló. Lent: Kükülló vidéki tányéros asztalterítő.
— Oben: Siebenbürgische Stickerei. Unten: Tischdecke aus der Kükülló gegend. — Old Transylvanian textiles and embroideries.

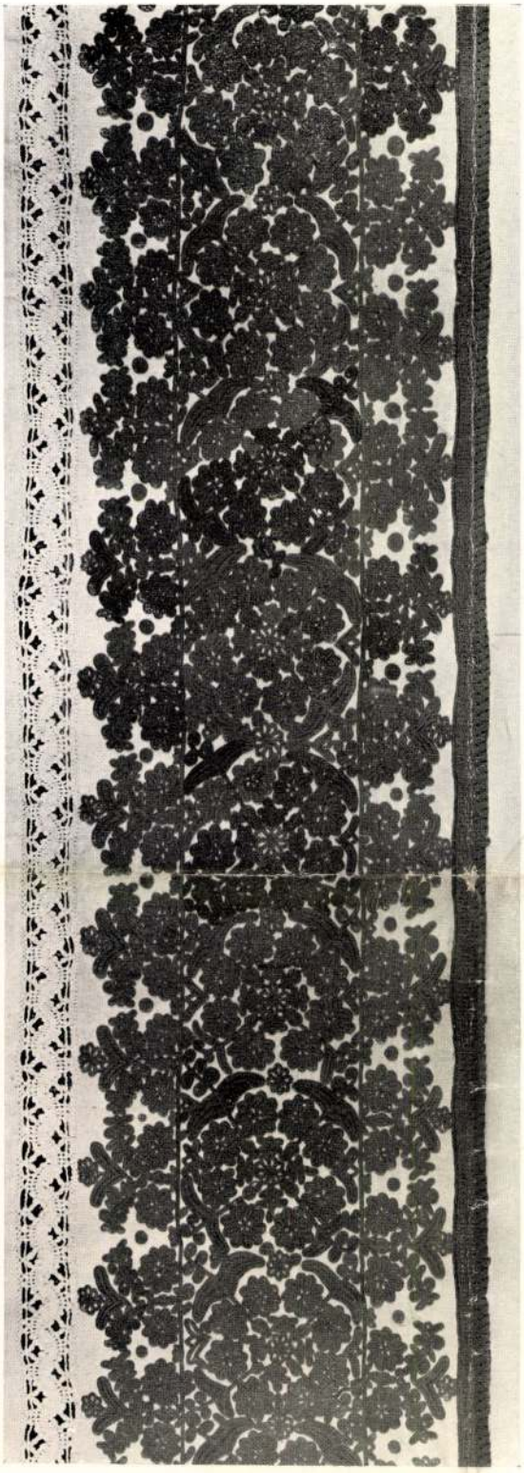

Balra: Erdélyi rúdravaló. Jobbra: Kalotaszegi írásos lepedővég. — Links: Siebenbürgische Stickerei. Rechts: Gestickte Bettuchkante von Kalotaszeg. — Old Transylvanian textiles and embroideries.

Magyar népszínvészet

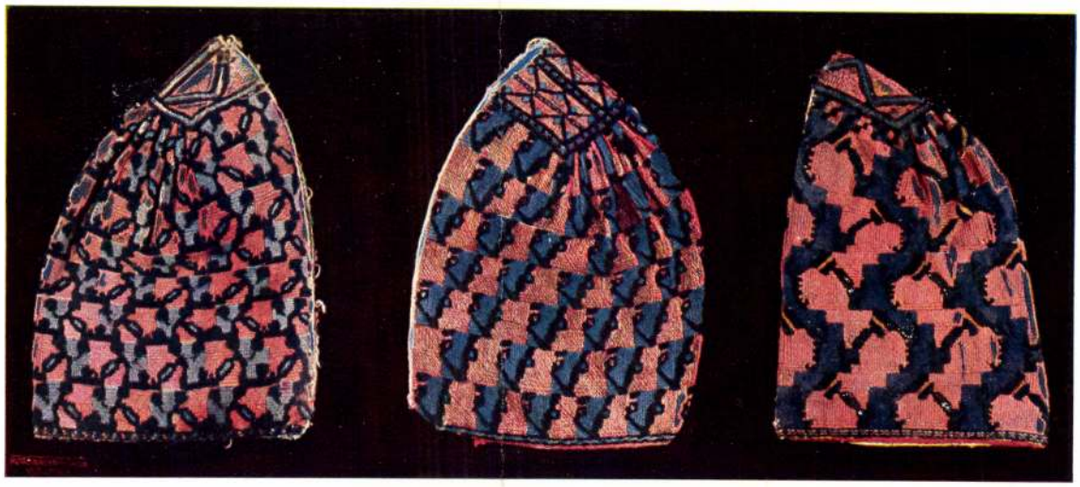

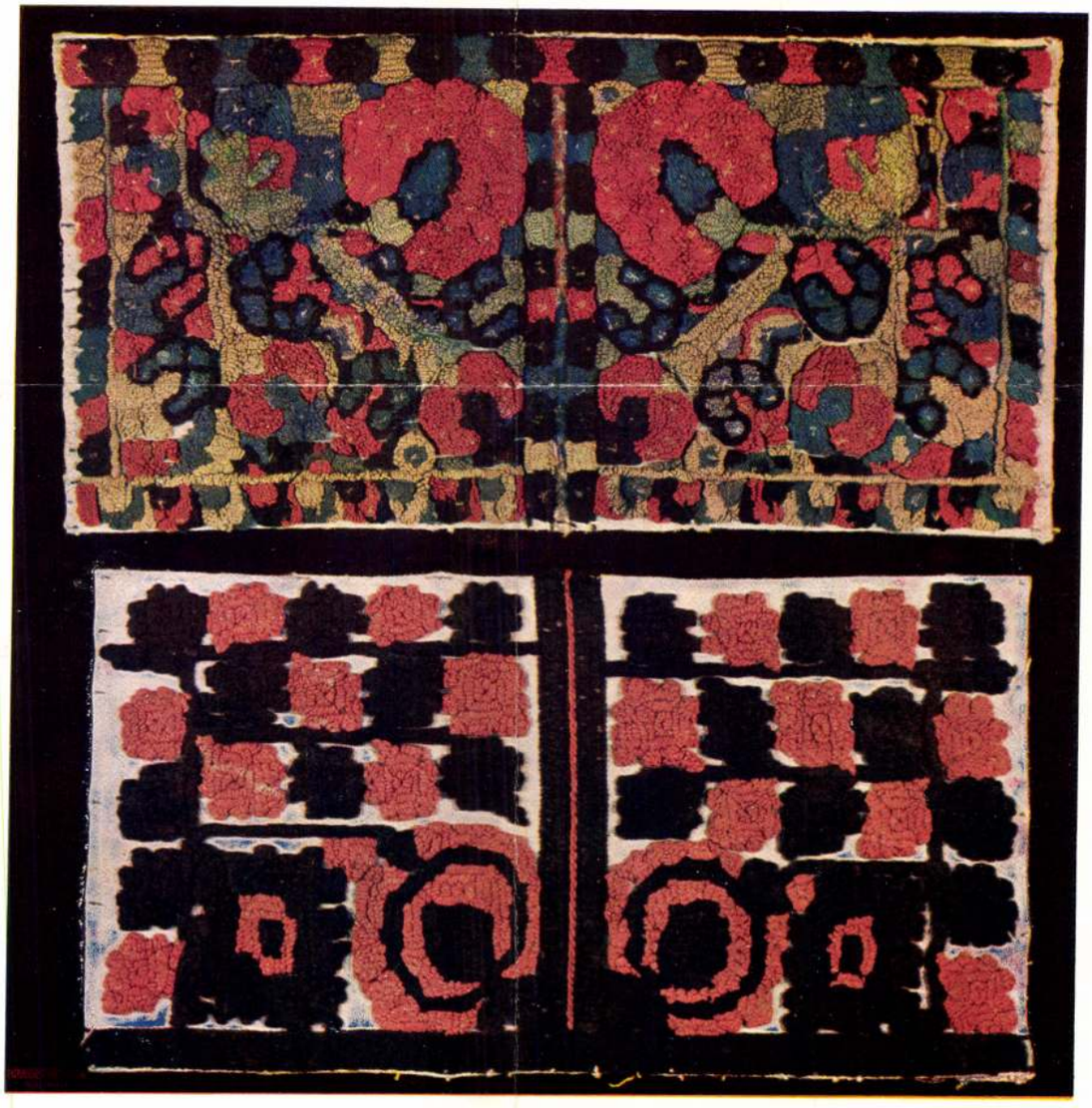

Az Országos Magyar Iparművészeti Társulat népművészeti kiállításáról. Drávamenti főkötők. — Hauben aus der Draugegend. — Hoods from the Dráva District.

Az Athenaeum r.-t. nyomása.

MAGYAR NÉPMŰVÉSZET. A címbeli fogalom csupán a magyar faj e körbe vágó tevékenységét, alkotásait öleli fel s nem a politikai magyar népben foglalt nemzetiségekét is. A kettő népművészete között — a kölcsönhatások ellenére is — oly lényegbevágó különbségek vannak, mint egész szellemi kultúrájuk között. A M.-et a társadalmilag európai módra tagolt magyarságnak is csak azon — népnek nevezhető — rétegei képviselik (öröklik és hagyományozzák), amelyek fizikai környezetükben, foglalkozásukban, vérbeli származásukban, hagyományozó lehetőségükben a legkevésbbé észrevehetően bolygatott elemek, nevezetesen a pásztorkodó, állattenyésztő, földmívelő rend, mint ahogy ez örökíti nemzedékeire pl. a legősibb társadalmi és jogszokásokat, hiedelmeket, népköltészetet, népzenét s a legtisztább erőnek tartott magyar népnyelvet is. E rendhez járul az e rétegekből fölvetődött falusi kismesterember, aki részben háziiparszerűleg, részben egyetlen foglalkozásként — a régi kispolgári céhek mellett mint falusi kontár — öröklött népi ízlése vagy a falusi megrendelő kívánalmai (szegődése) szerint dolgozik s ezzel mintegy hivatásos letéteményesévé válik a hagyományos népi stílusnak és technikának. De még e népi réteg megnyilatkozásai sem teljesen azonosak; ahogy zenéjének, táncának, költészetének s — legjobban ismert — nyelvének vannak dialektikus különbségei, ugyanúgy vannak népművészetének is, azonban ez elkülönítő jelek mellett lényeges jegyei szerint a legnyugatibb Vas megyétől a legkeletibb Csík megyéig olyan egység, amilyen egységbe fogja az egész magyarságot: sajátos nyelve, beszéde. Ily, többé-kevésbbé elkülönülő etnikai csoportokat alkot a sajátos környezet (Alföld és Havasalja), a más végzetű mult (Erdély és Dunántúl), az idegen vagy nemzeti

ségi kultúrák, a Nyugat vagy Kelet más-más fokú vagy minőségű hatása (Nyugat és Csík megye), a multbeli vagy mai mas-más hivatás, foglalkozás, jogi helyzet (Kalotaszeg és Szék-elység), a kiülőhöző eredetű alakulás (Kunság, Hajdúság, csángók, tolnai rockolnik) stb. Az effele eltérési alapot determinánsok a magyar szűkebb körében éppen úgy ható tényezők, mint népek, népcsoportok alakítás-ban. A dialektikus kiülőnbségeit, nevezetesen az egyes népművészeti sajátosságok, kifejezések pontos elterjedését ma még nem ismerjük annyira sem, mint a magyar népnyelvét. Tudnunk csak egyes kiragadott (vagy éppen divatba hozott) kőzségeket vagy kőzségcsoportokat emlegetünk, mintha a kőzbeső területeken azután semmi sem volna, — nem egyszer jogtalanul tudjonkiván csupán nekik szokott kifejezésük formáját, szinét vagy technikáját: tovabbá egészben elhanyagolunk azokat a területeket, melyeknek nincsenek nyomban szembetünő megnyilatkozásaik. Így egész vármegyék maradtak ilyenimen kivül, amelyekről azután e tekintetben jóformán semmit sem tudunk. A kutatások egyre volta miatt ügyszólván teljesen tájékozatlanok vagyunk népművészetünk multja felől.

A kutatás ily előzmények után itt nem is kísérlhetjük meg az etnikai csoportok szerinti földrajzi vagy történeti rendü ismertetést, hanem az ornamentikának egyszerbe foglalo legtontosabb jegyeit emlitvén, a megnyilatkozás ízlési anyaga szerint hajadva rajzolunk vázlatos képet, itt-ott kiemelve az egyben-másban legklasszikusabb területeket.

Anyagunk, technikának, diszitésnek harmóniája a sajátja minden egészséges népmüvészetnek: jellemzi a magyart is. Szokatlan jellemzője magasfokü tudatossága, aminek nemzetisegekkel — tehát más kifejezésekkel — vaio szinelen érintkezése a magyarrázata: a ruhán pl. egy szinnel, egy csikkal, egy jelentéktelen szerkezetti részzel több vagy kevesebb: nekimar tetos, olahos, vagy rácos (egyébként ezeknek is jobbára magyar Kismesterlaz tanitványa dolgozik nem egy munkakörben). Szerett hangsulyozni a szerkezet szépségét, a konstruktiv vonalakat s szerkezett részeket diszül is alkalmaz vagy diszitményel hangsulyoz nemcsak épületein, házain, kapuján, de még a ruhán is. Népmüvészetünk egyik finomizlésü kutatója, Körösfői K. Aladár szerint pl. a kalotaszegi magyarság nói ötözete valosággal architektonikus és azt az ékori görög izlés sem mondta volna barbárnak. A szin és diszitmény elsőmlése a szerkezetli szépségek rovására fólog az északi és déli szlávságnál elkeveredő magyarság területén fordul elő szorvanyosan. Tolna, Baranya vagy a palocság egyes részein. Ornamentikájának forrása fólog a világos kert s ha a szerkezet vonala nem. kivan szalagszerü éltlést, rövidden és kerekdeden szólal meg, ahogy nyelve sem szerett az összetett mondatok hosszadalmasságát. A virágokat dusan, tömötten fogja boktrétába, ahogy kerti virágait is szorosan, level nélkül kött csokorba. E boktrétás, nem mindig szimmetrikus elrendezésü csomókat jól választott pontokra helyezi (a ház homlokára, a kiskapu fölé, ruhán a vállra, hát közepére, szürgallérra, fökötön homlokra, üstörön a hátra, bolon a fogantyura stb.), ahol teljes erejükkel érvényesülhetnek. E helyeken azután nagy tömötségel minlegy összezsülolja a sajátságosan tömött diszitményt (pl. mezökövesdi kötény, sárközi fökötő, alföldi suba, szür, kalotaszegi ingváli hímzések). Körötte az alapanyag tisza felületeiből nagy, semmivel sem diszitett mezöket hagy. (Minthа a végletek kedvelése mutatkoznék ebben.) E tekintetben szembetünően kitünözik a környező nemzetisségektől és népektől, melyek néha bámulatosan sok munkát pazarolnak az ékitmények összehalmozására vagy nagy felületek szervetlen, lanyha beszórásra (pl. olahok, szerbek), amiből rit-

kán derül ki a díszítménynek a szerkezethez való simulása. Bokrétás ornamentumában szabatos, világos rend van s hangsúlyozott pontjainak száma gyakran öt, általában páratlan szám. Leggyakoribb s leggazdagabb változatú eleme a rózsa (melyet a pávatoll ékes foltjára emlékeztető stilizáltsága miatt egyes kutatók nem ok nélkül neveztek el pávaszemnek), tulipán, liliom, szekfű, gyöngyvirág, búzavirág, továbbá a gránátalma s ezeknek oly alakításai, melyeket nem mindig könnyű fölismerni; kitöltésül, főleg hímzésen, faragáson, karcolt munkán a sűrű, aprólevelű (rozmaring) levélsor vagy koszorú. Az állatvilágból leggyakoribb a madár — többnyire az énekes-rendből — csőrében gyakran virágos ággal, ritkábban a szarvas, a pásztorművészetben azonban gyakori a nyájbeli állat, kutya s ritkábban az erdő, mező állatai (nyúl, medve, róka, inkább alakos jelenetek elemeként). A bokrétatartó alapot (szívet, virágcserepet) gyakran alakítja virággá, bár az alakításban, stilizálásban józan mértéket tart s az alkalmazott elemek ritkán válnak felismerhetetlenné. Emberi alakos díszítmény általában ritka, csupán a dunántúli pásztorművészetben gyakori (főleg a pásztor és betyár világából) s egy-két népies kismesterségben (mézeskalácsosság), továbbá palóc területen (főleg vadász-, katona- és gazdálkodó-jelenetek faragványokon). Síkdíszítésében soha nincs naturalisztikus árnyékolás; de volt a közelmultban elég kiterjedt területen (Tiszántúl): Hajdúság, Nagykunság, Csongrád m.) egy sajátos hímzőmodor (főleg párnahéjakon), amely igen kiterjedten s finom ízléssel élt egy-egy motívum főszínének skálájával, halványabb, sötétebb árnyalatival, határozottan a kidomborítás szándékával. Ami a színek alkalmazását illeti, — mintha csak temperamentumunkhoz igazodnék — sajátságos végletekkel találkozunk. Vagy egy szín (fehér, vörös, kék, fekete, zöld) vagy a legbujább színgazdagság; a kalotaszegi varrottas vagy vörös, vagy kék, vagy fekete; a sárközi főkötő vagy feketén fehér, vagy nagyon tarka, a jászsági suba hímzése zöld, a nagykunsági, hajdusági kisbundáé fekete vagy zöld sötétbarna alapon; viszont van suba, szűr 10—14 színnel, kötényhímzés, melyen a szivárvány minden színe pompázik. Az udvarhelyi székely nagykapu vagy színtelen faragású, vagy tarka színezés is tetézi a lapos reliefet; a ház fala általában fehérre meszelt, de ha pingálják (házilag), pl. Pest megyében, tobzódik a színekben; kerámiánkban is tapasztalunk hasonlókat. Jellemzik a M.-et negatívumok is; ami a magyarnak virág, az az oláhnak, szerbnek, részben ruténnak az egyenes vonal, melyből geometriai díszítményeit alkotja; a M. csak ott mível ilyen — részben az emberiség ősi, közös kincséhez tartozó — szépet, ahol a szerszám (szövőszék, faragókés) erre kényszeríti, vagy ahol a vászon olvasható száma erre ösztönzi. Teljességgel mellőzi a vallásfelekezeti vonatkozásokat; mint díszítő elem hiányzik tehát a kereszt, feszület, bibliai reminiszcenciák, szimbolumok, a környező szláv (tót, rutén, szerb), oláh, német ornamentika szembetűnő jelei, amelyek közül pl. a kereszt ott van az oláh vagy rutén ember ajtaján, tányérján, kanáltartóján, tüszőjén, még az ágyán is. Hiányzik a Balkánon nagyrafejlett hivalkodó dús arany- és ezüsthímzés s veleiárója, a női nyakban lógó arany- és ezüstvagyon és szurrogátumaik. Hiányzanak a németes várak, házak, tornyok, templomok, bizonyos nyugati pepecselő technikák: szalmaberakás, intarzia, mozaik, üvegfestmény, a primitív balkáni faégetés. Ami efféle található a magyarság kezén, szinte kivétel nélkül idegen vagy nemzetiségi eredetű.

Népművészetünk tárgyi csoportjainak alábbi vázlatában a leghasználatosabb anyagok szerint haladva szólunk a fa, bőr, gyapjú, kender, csont

(szaru), fém, kő és agyag (cserép) szerepéről, illetve az ezekben jelentkező művészkedésről. A fáról elsősorban, mint az *építkezés* anyagáról kell megemlékeznünk. Természetesen főleg erdős területeinken szokásos (az Alföldön nincsenek faházak, sőt a melléképületek is vályogból, nádból, legfeljebb vesszőből készülnek). Tipikus faépítkezés van a Dunántúl egyes részein (pl. Göcsejben, Hetésben), a szlavóniai magyar falvakban, a palócok között s főleg Erdélyben. A faház díszítésében a kolozsmegyei magyar községek (Kalotaszeg mintegy 40 faluja) s a székelyek jeleskednek; a ház homloka (ez Göcsejben is), tornáca, ú. n. eresze, kerítése s kivált a telek kapuja ölt változatos díszt; házon, kerítésen főleg a fűrészelt díszítményű deszka szokásos (e nemben igen szépek a szolnok- és pestmegyei fedélszegélyek, különösen végződéseik), míg a kapu, oszlop, gerenda (mestergerenda), domború vagy lapos reliefben faragott; az építőművészkedés csúcsát a székelyek nagykapuja s az erdélyi fatemplom, harangláb jelzi, mindkettő monumentális formában; fatemplomstílusunkon főleg a gótika reminiszcenciáival találkozunk, egyes nagykapukon a kuṭatók a (történeti) roman és barokk hatását vélték megtalálni. Szép fatemplomokkal, haranglábakkal Erdélyen kívül is találkozunk északon és északkeleten a magyar nyelvhatár széléig (azon túl a tiszta orosz típusúak következnek). Fából készül természetesen a *bútorféle* is, ahol kivált a legelőször divatba jött bútorok (ládák, főleg szúszékok, asztal) csoportjában nem egy helyen középkori formákra akadunk, mintegy a jobbmódú társadalmi rétegekből alászállt hagyatékkal. Az ősibb eredetű díszítésben, a bútor faragásában, nevezetesen a domború faragásban (talán nyugati hatásra) a Dunántúl magyarjai járnak elül, itt-ott a történeti stílusok (barokk, sőt empire) modorát is munkáikon hordozva; nyomukban vannak a palócok, akik főleg az áttört (fűrészelt) díszítésű lóca és székhátak, kanáltartók, tálasok eredeti alakos jeleneteivel válnak ki, aztán a Tiszántúl népe (kivált a Nagykunság, Hajdú, Békés, Csongrád), ahol igen finom ízléssel faragott s egyben ki is festett bútorfélékkel (tálas, szék, tükörkeret) találkozunk. Az erdélyi, kalotaszegi községek néhány bútorféle (láda, kisszék) vésett díszítésében mesterek. A székhátak profilálása mindenütt rendkívül változatos. Az ország keleti fele a bútor faragásában kevésbbé, de annál inkább kitűnik festésében, bár országszerte mindenütt festenek már. A régi darabokra nézve az ornamentikáról mondottak igazak, főleg ott, ahol a festés („megírás") helybeli öregasszonyok dolga. Itt is egész vidékeket jellemez bizonyos szokásos rajz vagy szín, pl. a kék, zöld, fehér vagy barna alapozás, ládákon az ornamentum sajátos keretelése vagy elejének architektonikus ízű tagolása stb. A legszebb régi díszítményeket a legrégibb bútor (még a nomád pásztornak sem hiányzó „szekrény"), a láda, tulipántos láda őrzi, a menyasszonyi kelengye kincsesládája, amelynek a lakodalom napján, vagy előtte való meghordozása, megmutatása még ma is szokásos nem egy helyen, szépnek kellett tehát lennie, — bútoron kívül számtalan *gazdasági szerszám* és *házbeli eszköz* díszítései, amelyek között különös figyelmet érdemelnek a sulykok, mángorlók, kapatisztítók, guzsaly- és gereblyenyelek, szövőszékek, orsókarikák, — legények munkái leányok számára. Mint más tárgykörben, itt is külön rendet képvisel az ősibb foglalkozású és hagyományú, elszigeteltebb életet élő *pásztorság*, mely Dunántúl főleg tükrösök, borotvatokok, juhászkampók, sótartók, botok faragásában és vésésében jelesedik, sajátos ornamentikai ízzel s a figurális (pásztor- és betyár-) jelenetek alkalmazásával, valamint a csak e tájon általános divatú intarziaszerű *spanyolozással*, azaz a fába vésett vájatok, karcolások színes spanyolviasszal való kitöltésével (talán nyugati, német hatásra).

A palócság többek közt a merítő edények (fapoharak), domború faragásával az alföldi és tiszaháti pásztorság az ostornyelek változatos díszítésével remekel. A famunkák csoportjában külön figyelmet érdemel a *fejfák* (kopjafák) sora, a Cserhát, Mátra, Bükk katolikus vidékén a síri és útszéli keresztek. Az előbbiek református népünk körében szokásosak, még a fátlan Alföldön is (ahol ugyanis nem régen még hatalmas tölgyesek voltak).

A *bőrfélék* sokoldalú használata ősi vadász- és pásztorkodó foglalkozásunkban leli magyarázatát. Az alföldi pásztorság kezén a rendkívül fejlett technikájú szíjfonások, pillangózások, sallangozások, szijvarrások, szironyozások (erszények, késtokok, ostorok, lószerszámok, szűrszíjak stb.) remek példák. Hasonlóképen nagyrafejlett a bőrholmi applikált díszítése és hímzése, melynek egyik legmagyarabb kismesteremberünk, a falusi magyar szűcs a letéteményese. Amily gazdag a díszítmény, éppen olyan változatos a bőrruhafélék (mellrevaló) ködmön, bekecs, kisbunda, suba stb.) alakja, szabása. Subát a Kiskunság, ködmönt a palócság, Somogy, Békés, ujjatlan kisbundát, bekecset a Nagykunság, Hajdúság, Arad, Bihar, mellrevalót Kolozs produkál legszebbet. A magyar szűcs remekei a módosabb nemzetiségek felé is nagy hódítást tettek, a magyar szépet hordozván szét köztük; a legszebb kiskunsági subákat pestmegyei svábok, a legszebb magyar hímzésű ködmönöket („kozsókokat") tótok, sokácok viselik. Hasonló változatosságot látunk a lábbeliek (csizmák, topánok, papucsok) gyakran színes (sárga, fekete) selyemmel írottak.

A bőrholmihoz hasonlóan általános volt a közelmultban a gyapjúból (helyenkint, főleg a széleken) ma is házilag készülő vastag *posztó* használata. A Dunántúl és az Alföld kivételével — nemzetiségeinket is ideértve — ma is e vastag posztó (daróc-, condra-, szűrposztó) népünk felső ruházatának egyik fő anyaga. Művészi díszítésének nagymestere a szűcsel mindenben versenyző másik magyar kismesterember, a szűrszabó, sőt a díszítés csínjával, ízlésével mintha felül is haladná amazt. A daróc- és finomabb szűrposztó is számtalan formájú felsőruhának anyaga (zeke, condra, csuha, szűr, szűrkankó stb.); szépségben, díszítettségben a szűré az első hely, főleg az Alföldön és a vele szomszédos szélekeu. A dús ékességű *szűrnek* „cifraszűr" a neve, ezek között is legcifrábbak a Mátra környékén készültek. A szűr cifrája: tarka hímzés, mellényesen színes posztó - rávarrás (utóbbi csíkokban, szegésül); kelet felé. Erdélyben már az egész cifra többnyire csak egyszínű: fekete, kék, zöld, vörös, applikált posztó, posztóvirág. A szűr ornamentikájának helye háton lógó nagy gallérja, kihajtása (eleje) s zsebtájéki „aszaja". Szine fehér, ritkábban fekete, barna is. A legjellegzetesebb mátra—tiszántúli típustól leginkább eltérő a bakonyi forma, melynek szembetűnő része az ujjavégét bekötő két díszes, tányérszerű befejezés. (A szűrt sohasem öltik ki; ujja zsebül szolgál.)

Mint a gyapjúposztó szövése, a kender (és len) munkája is az asszonynép dolga, valamint az övé a *vászonnemű* hímzése. A szűcs és szűrszabó ornamentikája után ez asszonyi munka ontja a magyar népi díszítőművészet legszebb ékességeit. E helyen csupán néhány, ornamentikában, technikában jellegzetesebb típus említésére szorítkozhatunk. A testi fehérnemű a nemzetiségiek szertelenségéhez képest egyszerű; csupán ott díszesebb, ahol ingujjban (nők ingvállban) járnak. Az ingen kívül néhány házbeli vászonnemű is hímes, nevezetesen a rúdravaló kendők, terítők, lepedőszélek, párnacsúpok; utóbbiak a legújabb ideig országszerte hímesek voltak. A *vászonhímzésnek* három főtípusa van: a szál szerint igazodó, a vagdalásos és az írás után való. Legáltalánosabb (házbeli holmin) az első, ruhafélén az utolsó. Sajátos virágornamentikánk megszólaltatására legalkalmasabb az írás után való *(írásos)* technika, mely

a szőttes szálainak figyelembevétele nélkül előzetesen a vászonra vagy más anyagra „írt“ *(rajzolt)* díszítmények vidékenként változó, leggyakrabban a szűcs és szűrszabó laposöltése szerint haladó kitöltése. E nemben legkiválóbb területeink a fekete alapon (kötényen) tarka hímzéséről nevezetes Borsod (Mezőkövesd), ahol a férfiingek is szokatlanul díszesek, továbbá Tolna (Sárköz), a pestmegyei Dunamellék néhány községe, Erdélyben, Kolozs (Kalotaszeg, Tordaaranyos, Torockó, Torockószentgyörgy, Magyarléta, Tordaszentlászló), Udvarhely és Maros-Torda egyes részei, szórványosan azonban úgyszólván az ország minden tája; ide számíthatjuk a már említett (ma már nem gyakorolt) tiszántúli árnyalt színezésű, de gazdag öltéstechnikájú hímzéseket is. A jobbára szegélydiszül használatos csipkefélék nagyrészt horgolások, vert és varrott csipke — főleg északon és északnyugaton — csak szórványosan szokásos.

A *csont és szaru*, mint a bőr és gyapjú, szintén ősi hagyaték s főleg ez anyagokhoz ma is könnyen hozzáférő pásztorok révén őrzi ornamentikánknak legősibb elemeit. A szarvasagancs pl., ha ma modern célra, puskaportartásra szolgál is, ornamentikájában nemcsak honfoglalás előtti, de prehisztorikus motívumokat is őriz. A szaru megmunkálása, díszítése pásztorainknak ma is kiterjedt gyakorlata, kivált a Dunántúl uradalmi nagy tenyészetei s az Alföld szinte ősi állapotú nagy közlegelői tájékán. A melegítéssel formált szaruból kürt, ivóedény, sótartó, tükrös, zsírozó (kenőcstartó), puskaportartó készül, díszítménye pedig többnyire karcolt vagy maró folyadékkal étetett. A kisebb, zsebbeli tárgyak nagyobb része a fent érintett spanyolozott faholmikkal van forma- és díszítésbeli rokonságban. Az apró tárgyak födele fa, melybe virágdíszt vagy állatalakokat farag mestere.

A *fémek* közül csupán réznek, ónnak, ólomnak van szerepe népművészetünkben. Ugyancsak pásztorságunk birtokában látunk ón- vagy ólombeöntéssel díszített botokat, ostornyeleket, rézből öntött baltákat, fokosokat, juhászkampókat. Ugyancsak ólomból készülnek Erdélyben (főleg Kolozs megyében) igen szép orsónehezékek. Készülnek alabástromból is; talán az egyetlen kőzetféle, melyet az anyag szépsége miatt érdemesít művészi megmunkálásra a magyarság.

A *követ* egyébként csak építkezésre használja népünk, ahol (a homokkő) megfelelő előfordulású; ilyen klasszikus hely a Bakony—Balaton tája, ahol a kőépítkezés általános s főleg a boltos, árkádszerű ívelt tornácok körében sok ízléses alkotással találkozunk. Ugyanilyen ívelt elejű tornácok, bejárók („hambitusok“) egyebütt is fordulnak elő igen változatos kiképzéssel, nevezetesen az egész Dunántúlon, a Kis-Alföldön és északi peremén, a Nagy-Alföldön, ahonnan szerényebb oszlopos formáival a Maros mentén Erdélybe is behúzódott egy darabon. Az utóbbi helyek követlen vidékein téglából, sőt vályogból is készülnek effélék. Gazdag ornamentális elemeik miatt meg kell említenünk egyes palócterületek s a palócos nyúlványok (barkók) vakolatdíszítményeit, amiben a gömöri, abaújtornai házak homloka a leggazdagabb, szórványosan azonban mindenfelé látható. A síri jelek egy része szintén kőből készül; legszebbek Dunántúl (Veszprém vm.) s a Székelységben.

Bizonyos mértékig ugyancsak fizikailag volt korlátozott a régi *agyagművesség* helyi kifejlődése, bár többékevésbbé alkalmas „sár“ mindenütt fordul elő. Ebben a körben az ország minden táján találkozunk — főleg a multra nézve — fejlettebb fokozatokkal, a díszítőkedv azonban nem volt s ma éppen nem mindenütt egyforma. A legszebb alkotásokat — úgy látszik — Nyitra, Pozsony, Gömör, Erdélyben Torda és Kolozs, Udvarhely,

Magyar népművészet

Győrő-féle Művészeti
Lexikonból.

Magyar népművészet

Magyar Népművészet Kincsestára: Györffy István dr.: Matyó szűrhímzések. Budapest, 1928. *Viski Károly dr.:* Székely szőnyek. Budapest, 1928.

Viski Károly, Bátky Zsigmond és *Györffy István:* Magyar népművészet. Budapest, 1928.

ötve	2.80	1.40
	2.40	1.20
Marcel Prévost)	-.40	-.20
	2.--	1.20
	1.--	-.30
zágon	2.--	1.--
atok és vázlatok)	-.80	-.40
ma	-.80	-.30
ötve	2.--	-.50
ve	2.--	-.50
		2.--
ről	2.--	-.80
ról, elvről stb.	8.--	2.40
	2.--	-.70
	2.--	-.70
ege és fejlődése	1.80	-.80
III.században	2.--	-.70
nőségi és mennyiségi		
ének módszerei	6.--	2.40
k	-.40	-.20
i apróságok	1.--	-.70
énelem	2.40	-.70
Kiadja a hadilevéltár	4.50	1.--
	1.20	-.60
	5.--	1.20
	3.40	1.30
	3.20	1.--
üzfa	1.60	-.60
	1.60	-.60
	1.60	-.60

MAGYAR NÉPMŰVÉSZET. Bevezető szövegét írta Viski Károly, a képek magyarázólajstromát Bátky Zsigmond és Győrffy István. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára megbízásából kiadja a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest (1928) 4°, 23 oldal szöveg, 240 oldal kép.

A Prágában, 1928 október havában rendezett nemzetközi népművészeti kongresszus alkalmából készült s jelent meg magyaron kívül francia és angol szöveggel is ez a könyv, népművészetünk első rendszeres, összefoglaló méltatása, amelynek szerkesztésére néprajzi irodalmunk három kiváló művelője, egyben a néprajzi múzeum vezetői szövetkeztek. A bevezető szövegben Viski Károly tömören, de világosan s nemcsak szakemberek számára érthető módon határolja körül a könyv anyagát, számol be népművészeti kutatásunk multjáról és eredményeiről; majd kizárólag csonka országunk és az elszakított részek magyarságának népművészetére szorítkozva, ennek különböző társadalmi rétegekből kikerülő mestereiről, vidékek szerint módosuló változatairól és különböző technikáiról ád mesteri jellemzést. Végül a magyar díszítőmód sajátos vonásait ismerteti ügyesen kiválasztott néhány

---

Magyar Iparművészet
1928. 214-l.

tetszés szerinti erősségű fényt és színt lehet neki adni. A konyhát teljesen úgy rendezte be, mint valami laboratoriumot. A kertben a szél ellen védőfalak vannak villamos igazításra berendezve. Az udvaron repülőhangár is készült. Hogy meddig ment el a jövő elgondolásában az építész, kiviláglik a tudósítás többi részéből is. Volt ebben a lakásban fémbútor, fémágy, gumi padló, léggömb, szövet-függöny, a hálószobában ózont és magaslati napsugarat előállító géprádió-hangszóró, a tetőn fürdő, házikino, távolbalátókészülék, ébresztőóra, mely automatikusan elindítja a kávéfőzőgépet. Az angol laptudósító azt is megírja, hogy egy idősebb angol miss, aki ott megjelent, nagyot sóhajtva mondta : hogyha ilyen a jövő, akkor jobb, ha meg nem érem. S az angol újságíró cseppet sem esodálja, ha érzékenyebb lelkekre a jövendő sejtelme úgy hat, mint egy eljövendő fagykorszak lehellete.

A LEGNAGYOBB NÉMET KIÁLLITÁS. Kétségkívül erre a jelzőre pályázik az a nagy kiállítás, melyet 1932-ben rendez a német Werkbund. Eddig úgy volt, hogy ezt az iparművészeti revánskiállítást (az 1925-iki párizsi kiállítás lefőzőjét) Berlinben rendezik. Most mégis Köln mellett döntöttek — újabb bizonyságául a Rajnavidék hatalmas előretörésének. A kiállításnak «Az új idők» címet adják s a mai építés, lakásberendezés, textilfeldolgozás minden oldalát fel fogja ölelni. A közlekedés problémáit pedig gyakorlatilag is bemutatják oly módon, hogy az ugyanazon évben rendezendő nagy frankfurti Goethe-kiállításra pár óra alatt különvonatok-

ez az egyetlen eset, hogy Csatád nevét hivatalos közokiratban oláhra ferditették el.[1])

Mária Teréziának 1763-ban február 25-én kiadott hires telepitési pátense végetvetett Csatád pusztai jellegének. A hétéves háboru befejezése után fokozott erélylyel foglalkozék a királynő a Temesi Bánságnak birodalmi bevándorlókkal való benépesitésével. A sok háboruskodás ijesztő mértékben növelte a német birodalomban az inséget. Az elszaporodott proletáriátus veszélyeztetni kezdé ott a közrendet olyannyira, hogy a birodalmi lakosság vagyontalan osztálya egy részének, kivált a nép salakjának eltávolitásáról kellett gondoskodni. Azonkivül a békekötés következtében a császári hadcsapatoknál sok ember vált fölöslegessé és maradt kereset nélkül. Ezeket nem lehetett ellátás nélkül hagyni. E nyomorék néphez — mert akinek volt valamie, nem mozdult ki családi tűzhelyéről és hazájából — intézte Mária Terézia a felhivást, hogy jelentkezzenek a hatóságaiknál és a telepitő ügynököknél. A körülményekhez képest valamennyien a Temesi Bánságban, a magyar és erdélyi örökös tartományokban, kincstári jószágokon fognak elhelyeztetni. Igért nekik utiköltséget, házat, földet, hatévi adómentességet, ingyen épület- és tűzifát, a kézműveseknek tizévi adómentességet. Idelenn széleskörü intézkedések történtek, hogy a beözönlő népség kellőképen fogadtassék. 1766-ban külön „telepitő-bizottság“ állittatott föl Temesvárott, Lamberg gróf elnöklésével. Ennek tagjai a bánáti tartományi kormányszék egyes tanácsosai és tisztviselői, névszerint: Hildebrand, Cothmann, Festetich és mások.[2])

Amint a telepitő bizottság megalakult, a kormányszék felmondta a bérlőknek a kolonizáczióra kiszemelt prédiumokat. Felmondta többi közt a csatádi pusztát is. Köteles volt a bérlők társulata a szerződés értelmében 1767. évi Szt.-György napjára visszabocsátani a pusztát a temesvári kincstári igazgatóság kezeihez.[3])

Azon évi április, május, junius és julius hónapokban számos hajószállitmány érkezett a Dunán Titelbe német bevándorló családokkal. Onnan aztán rendeltetésök helyére továbbitották őket. Csatád telepitési ügyével Hildebrand bánsági kormánytanácsos volt meg-

[1]) Helytelenül irja tehát Bárány Ágoston: „Neve után itélve, ha Csatádot az oláh csetatye szóból kivánnók származtatni, várat jelent, a minthogy határában régi épületalapok nyomaira csakugyan találhat a vizsgálódó (?).“ (Temes vármegye emléke, 114. l.) Böhm Lénárd már bizonyitja Bárány vélekedését: „Ha Csatád elnevezését román származásunak lehet tartani, akkor várat jelent (csetatyeból = vár), mit az e vidéken talált (?) falromok is bizonyitani látszanak. (Délmagyarország külön történelme II, 457. l. 15. jegyz.) Épp igy ir a helynév eredetéről Schwicker (Gesch. des Temeser Banats, 376. l.) és Eisinger (Verseczi reálisk. Értesitő). Mások a „csata“ főnévből származtatták Csatád nevét.

[2]) Lásd ezt bővebben, a levéltári forrásokra való utalással, Száz év Délmagyarorsz. u. tört. I, 265. l. stb.

[3]) Bécsi cs. és kir. kamar. levtr. (Banatische Praedien-Consignation.)

bizva, ki a falut a kambiaturális postaállomás helyén, a puszta legmagasabb pontján, hol a hajdani magyar Csatád is állott, 202 házzal, ugyanannyi német család számára; továbbá egy paplakkal és iskolával, még abban az esztendőben őszig tövéből fölépitette.[1]) A helység első lakossága a német birodalom több tartományából és vidékéről került össze; jelesül Luxenburgból, Lotharingiából, Trierből és Nassauból, Bajorországból és Vesztfáliából, Strassburg, Mainz, Birkenfeld stb. tájairól.[2])

Csatád épitője, Hildebrand, egyik legerélyesebb s legképzettebb tagja volt a Temesi Bánság adminisztrációjának. II. József császár ismételten foglalkozik vele az 1768. évi első bánáti utazásáról irt naplójában. Kiemeli fortélyát, éleselmüségét és tekintélyét, melylyel társai fölött uralkodni tudott.[3]) Becsületére válik és szép önmérsékletre mutat, hogy osztrák tisztviselő létére kegyeletet tanusitott Délmagyarország történeti emlékei iránt. Az általa épitett új német falvak régi magyar nevét csaknem mindenütt érvényben hagyta, daczára annak, hogy a németek csak nehezen szokták meg a magyar helynevek kiejtését. A csatádi pusztán épült német falut is a hely régi történeti nevéről Csatád-nak nevezte el.

---

[1]) Griselini: Versuch e. Gesch. d. Temes. Banats. I, 181. l. — Czoernig: Ethnographie der österr. Monarchie. III, 20—28. és 270. II. — — A német telepesek házainak épitészeti tipusza, főkép Torontálban és Temesben, a helybentalált eredeti magyar tipusz, melyet a bevándorolt szerb, helylyel-közzel pedig a délmagyarországi oláh lakosság is elsajátitott. Temesvár környékén és a marostáji sváb falvakban a házaknak azt a négy spéczieset épitették, melyek rajzait Griselini művének (II. köt.) mellékletén látjuk. Ezek a házak a csehországi bányászok kolonikális házai, amint azokat a temesi adminisztráczió morva és cseh beamterei konstruálták. Tévedés lenne tehát azt hinni, hogy a hazánkba költözött külföldi németség, akár a felnémet, akár a rajnavidéki, hollandi vagy más egyéb eredeti nemzeti stilt hozta volna magával és hozzájárult volna legalább e tekintetben hazai kulturánk gyarapitásához. „A mi németjeink — irja egy tanulmányában Szendrey Imre — egy jottányi kihatással sem voltak a magyarságra, kivéve egyes iparágat, de az épitéstől az is távol állott. Tehát mit hoztak be a németek? Semmit.“ (Budapesti Hirlap, 1900 jan. 7. sz.)

[2]) A csatádi plebánia anyakönyveinek tanusága szerint Luxenburgból jöttek a következő telepes családok: Feller, Kleer, Schmidt, Nokola, Benedikt, Weisgerber, Frisch, Noël, Hemmen, Allar, Klein, Lorentz, Massoni, Reitler, Leitheim, Kauten. — Lotharingiából: Flauder, Blum, Altmaier, Becker, Rainert, Gehl, Brett, Bohn, Anton, Jakobi, Marx, Jank, Mosár, Lang. — Trier választófejedelemségből: Stefan, Hochstrasser, Till, Bart, Kroneberger, Brand, Heich, Kühlburger, Bitto, Endres, Kehl, Maus, Pritz, Funk, Bücher, Martin, Balbierer, Wajrich, Steinmetz. — Nassauból: Meisner, Maier, Herzog. — Birkenfeldből: a Heckl és Uhl családok. — E kimutatás nagyon hézagos ugyan, de eléggé feltünteti az uj életre támasztott második Csatádnak etnográfiai képét a telepités idejében. A törzstelepesek közül még ma is számos család él a helységben.

[3]) „Hillebrand hat Kenntnüs, aber violent und passionirt gegen die drey erstere (tanácsos társai iránt); in allen Sachen eine schlechte Reputation.“ A többiek szüntelen vádaskodtak ellene. (Száz év Délm. u. tört. 202—205. ll.)

Dr Kenthkáray Jenő: Csatád helytörténeti emlékei. Tört. és Rég. Egyesitő 1902. 3 füzet.

ANZEIGER

XVIII. JAHRG. DER ETHNOGRAPHISCHEN ABTEILUNG DES UNGAR. NATIONAL-MUSEUMS 1928. III-IV. HEFT

Seite 97—105. BÁTKY, ZS.: *Hirten-Schöpfskellen im Ethnogr. Museum.* (93 Abb.) In Ungarns Berg- und Hügelgegenden sind diese, aus Holz geschnitzten Schöpfskellen bei den Hirten, Jägern und Waldhütern allgemein verbreitet. Die Sammlung des Museums besteht aus rund 250 Stücken, aus ungarischen, deutschen, slovakischen, rusniakischen, walachischen, kroatischen und serbischen Gegenden. In der Tiefebene fehlen sie, hier werden sie durch verbrauchte Trinkglocken aus Eisenblech und Rindhornbecher ersetzt.

Von den ungarischen Benennungen verdient der *„csanak"* besondere Beachtung, welche kumanisch-türkischen Ursprunges ist. Ob dieser Name auch ursprünglich für dieses Gefäss gebraucht wurde, wissen wir nicht. Ihr walachischer Name ist *„kepcsel"*, die kroatisch-serbische Benennung *„kepcsija"*. Die beiden Worte sind dasselbe und gehen auf das osmanische Wort *„kepcse"* = Schöpflöffel zurück, was darauf weist, dass dieser, oder ein ähnlich gearteter Gegenstand durch die Vermittlung des Osmanentums zu ihnen gelangte.

Diese Gefässe weisen eine grosse Mannigfaltigkeit in ihrer Form auf und können im Allgemeinen in den becher- oder schalenförmigen und in den löffelförmigen Typus eingeteilt werden. Zwischen beiden bestehen zahllose Übergangsformen. Es ist schwer, einzelne Formen mit gewissen Regionen oder Volksstämmen in Verbindung zu bringen, denn dieselben Formen kommen auch in voneinander weit entfernten Gegenden vor. Ein Grund hiefür ist wohl auch, dass die Erzeuger selbst sich in andere Landesteile verdingen, die traditionellen Formen mit sich führend.

Geographisch sind die Becher 1—7 am leichtesten zu umgrenzen. Diese sind nur in Kroatien, sowie in dem benachbarten ungarischen Gebiet, weiter bei den Walachen, die den südlichen Teil Siebenbürgens bewohnen, vorzufinden. Da sie auch in Dalmatien, Bosnien und Serbien heimisch sind, ist anzunehmen, dass sie von dort stammen. Da solche schnabelartig und geschweift mündende Schalen und Löffel in Russland, besonders bei den Volksstämmen türkischer Abstammung, weiterhin auch im Kaukasus häufig vorkommen, ist es nicht unmöglich, dass diese Formen oder ihre Merkmale orientalischer Abstammung sind. Im Gegensatz zu *Haberlandt*, der behauptet, dass diese Becher an jene aus Leder hergestellten Gefässformen erinnern, welche wohl von asiatischen Reitervölkern nach Pannonien eingeführt worden wären, glaubt Verfasser, worauf auch *Spiesz* hinweist, dass dieselben stilisirte Vogelformen darstellen.

Die zweite Gruppe der Becherformen bilden die Halbkugelformen, Eierformen, usw. (Beispiel Tafel I. u. II.) Diese kommen am häufigsten in der Karpathenzone bei Slovaken (Deutschen), und Ungarn vor, aber sie tauchen auch bei den Rusniaken und Walachen auf. Die flachen und hohen Schalenformen (Beispiel 65 u. 71) scheinen für walachische Gegenden charakteristisch zu sein. Die erstgenannten kommen auch bei den Rusniaken und in der Draugegend vor. Am meissten verbreitet und zwar in verschiedensten Abarten sind die löffelförmigen Schöpfer, denn mit der Ausnahme des Serben- und Kroatentums sind die bei jedem Volksstamm vorzufinden. Mit Hilfe genauer, katasterartiger Erhebungen würde es vielleicht gelingen, die einzelnen Formen strenger zu lokalisieren.

Das Ziel der Publikation ist, vergleichenden Untersuchungen Material zu liefern. Die neben die Zahlen geschriebenen Namen bedeuten die einzelnen Komitate, die in Klammern befindlichen Buchstaben zeigen den betreffenden Volksstamm an. Die Grosse der Abbildungen ist ca. der $^1/_5$ Teil der Originale.

Seite 105—113. TÚRI MÉSZÁROS: *Beiträge zur Wirtschaft der Tiefebene.* Grösstenteils ergänzende Daten zum Artikel auf S. 1—46. des *Értesítő* (s. *Anzeiger* S. 55—56). Erklärung der Abbildungen: 1. Schleppvorrichtung. 2. Das Schleppen. 3. Dasselbe. Der Schober ist mit einer Kette umwunden. 4. Stapeln. 5. Weizenschober. 6. Aufschichtung des Heues.

Seite 113—118. TAGÁN, G.: *Die gegorenen Getränke der Baschkiren.* Die Baschkiren erzeugen dreierlei gegorene Getränke, u. zw. 1. aus Pferdemilch den *„Kumisz"*, 2. aus Weizen den *„Boza"* un den *„Bal"*, welcher aus Honig hergestellt wird. Die Herstellungsweise derselben wird vom Verfasser auf Grund eigener Erfahrungen beschrieben. Erklärung der Abbildungen: 1 a: Melkgeschirr aus Leder. b: Hölzerner Kumiszbehälter. 2: Kumisz-Rührfass. 3 a: Holzschüssel. b: Seiher. 4 a b: Trinkschale. c d: Schöpfschale. e f: Milchbehälter. 5 a b: Lederne Kumiszbehälter. 6 a b: Kirgisische Kumiszbehälter aus Leder.

Seite 118—120. *Aus alten Aufzeichnungen.*

Seite 120—126. *Literarische Rundschau.*

Seite 127. *Musealnachrichten.*

A kiadásért felelős: Dr. BÁTKY ZSIGMOND.

Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 1929. Budapest VIII, Múzeum-körút 6. — (Dr. Czakó Elemér.)

MÚZEUMI HÍREK.

Néprajzi múzeumunk az 1928. év III. negyedében 211 darab tárggyal gyarapodott. Ebből vétel 193, ajándék 14, csere 3 darab. A vételekből 1 darab használati tárgy és 192 darab fénykép. Ajándékozott a Szent István-heti vigadói kiállítás 8, Palkovics Sándor Egervár 1, Belső Péter Kissziget 1, Somfay István Bak 1, László Gyula Budapest 3 darabot. A tárgyak hazája Magyarország. Könyvtári szaporulat 99 kötet, ebből vétel 11, ajándék 62 és csere 26 kötet. Ajándékozott: Madarassy László 1, Györffy István 4, Heller Bernát 1, Fischer Ádám (Lemberg) 1, Kiss Lajos 1, Néprajzi Társaság 34, Orsz. Széchenyi-Könyvtár 11, Peabody múzeum (U. S. A.) 1, Vuia Romulus (Kolozsvár) 1, Zágrábi múzeum 1, Fettich Nándor 1, Bátky Zsigmond 1, Tanto József 1 és Tzigara-Samurcas (Bukarest) 3 kötetet.

Látogatók száma: 1750.

A folyó munkák közül a raktárba helyezett anyag folytatólagos revideálása volt a legfontosabb. Könyvtárunk revízióját teljesen bevégeztük. A hiányok megállapítása után, mely elsősorban a háború miatt elmaradt külföldi folyóiratokra vonatkozik, a beszerzések jönnének sorra. Javadalmunk csekélysége azonban csupán a legeslegszükségesebb hiányok pótlását engedi meg.

A nyár folyamán Györffy István kollégánk gazdaság-néprajzi kutatásokat végzett az Alföldön és a Palócság között, támogatás híján a saját költségén.

A népművészetek nemzetközi kongresszusa Prágában. A nemzetek szövetsége szellemi együttműködésének nemzetközi bizottsága kezdeményezésére folyó évi október 7—13-a közt nemzetközi népművészeti kongresszus volt a cseh fővárosban. A kongresszuson a magyar tudományt, gróf *Zichy István* vezetésével *Bartók Béla*, *Ernyey József*, *Györffy István* és *Lajtha László* képviselte. Előadást tartott gróf *Zichy István* a magyar népművészetről, *Bartók Béla* a magyar népzenei folkloreról, *Györffy István* a magyar felső ruhaviseletről, és *Lajtha László* a magyar tánczról. Felolvastatott azonkívül *Viski Károly* dolgozata a magyar pásztorművészetről. A cseh-tót népzenei témák körül kifejlődött vitákban különösen *Lajtha László* és *Ernyey József* vett részt, általános elismerés mellett védelmezve meg a magyar szempontokat. Az előadások osztatlan tetszést arattak. Ugyanazzal fogadta a kongresszus a múzeumunk megbízásából szétosztott, s múzeumunk által szerkesztett és kiadott *L'art populaire hongrois* című díszmunkát is.

Hogy a kongresszus végső határozataiban a magyar bizottság kívánalmai jutottak kifejezésre, főképen *Lajtha László* érdeme.

Magyar részről szintén nagy figyelmet keltett előadást tartott még: „Egy nemzetközi népdal- és népzenei archívum tervezete" címen dr. *Térey-Kuthy* ügyvéd úr Debrecenből.

A kongresszus megjelenendő kiadványának ismertetésére visszatérünk.

B. Zs.

A magyar népművészet az irodalmi és művészeti kongresszuson. Az október végén egybegyűlt országos irodalmi és művészeti kongresszuson egyik szakosztály a magyar népművészet gyakorlati kérdéseivel is foglalkozott. Eleinte úgy volt, hogy a gyüjtés és konzerválás s ezzel a múzeumok anyagának gyarapítása lesz a megbeszélés gerince s a magyar népművészetek letéthelyét, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárát, egyik tisztviselője, csakugyan a műpártoló szakosztályban képviselte. Hogy történt, hogy nem történt, nem tudjuk, mert a további előkészítő tanácskozásokból minket kihagytak, — a programm megváltozott s népművészetünk gyakorlati védelme nyomult előre s a népművészet igen előkelő helyre, az iparművészeti szakosztályba vonult be. Hogy itt az expresszionistákkal, kubistákkal és Dessau neveltjeivel egy kalap alatt hogy érezte magát, azt nem tudjuk, elég az hozzá, hogy itt igen előkelő pártfogóra talált Hadik Mihály gróf úr személyében. A népművészeti *alkotókedv* felújítására, a produktumok védelmére, állami propagandájára vonatkozó javaslatát helyeseljük. Hogy azonban *Sárköz* népművészetünk utolsó szigete, ebben a gróf úrral nem értünk egyet. Nem is sziget, mert már ott sincs semmi *eleven* művészet (csak régen csinált) s nem is utolsó, mert annyi és olyan, amennyi és a milyen Sárközben van, még sok helyen található országszerte.

V. K.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője, 1928. 127. l.

himzéseikből ugyan találhatók figyelemreméltó darabok a budapesti néprajzi múzeumban is, ezeknek azonban nincs semmi eredetbeli kapcsolatuk a magyar népi himzésekkel.

— A törökséggel sincs semmi vonatkozása a magyar népművészetnek?

— De igenis van, — mondja Győrffy professzor — még pedig elég sokoldalú. Nagyon valószínű, hogy már a bolgár-török együttélés korából is sok hagyományt őrzünk. *Ilyeneknek tartom például a szücs- és szűrhimzések rátétdíszítményeit.* A bolgár-törökökön kívül azonban érintkeztünk, sőt együtéltünk más török népekkel is, a honfoglalás után pedig besenyők, kunok telepedtek meg hazánkban, később a mohácsi vész után másfél századig az ozmán törökség hatott ránk nagy mértékben, így *a bolgár-török hatást ma még nem tudjuk különválasztani a többi török hatástól.*

— A szasszanida-perzsa művészettel milyen népművészeti kapcsolataink vannak?

— Én — feleli Győrffy professzor — nem hiszek *Huszka* József elméletében, aki a magyar népművészetet innét akarja levezetni.

— Mégis, miféle népművészeti tárgycsoporton lehet leginkább keleti díszítő elemeket találni?

— A textiliákon, a ruhaféléken, a pásztormunkákon. A magyar, mint keleti eredetű nép, szerette a díszes ruhákat s pásztorkodás közben bőven volt ideje művészkedni a kezeügyében lévő anyagokon, a szarun, csonton, bőrön és egyebeken.

— Azt mondta az előbb professzor úr, hogy nemcsak faji, hanem nemzeti jellege is van népművészetünknek.

— Igenis van, s *ezt minden idegen azonnal észreveszi, ha Magyarországra jön.* A sokféle népelemből összeolvadt magyarság nemcsak ezer esztendővel ezelőtt idehozott és nemcsak a külföldről átvett kulturjavakkal él, hanem *tíz évszázad alatt a magyarság egyéni teremtő ereje is sok művészit hozott létre.* Részint az átvett javakat alakította át a maga izlése szerint, részint pedig önmagából teremtett. Jellemző erre a magyar szücs- és szűr-ornamentika. A szücs részint rátéttel, részint hímzéssel díszíti a nép bőrruháit. A rátét igen ősi díszítésmódunk, a hímzés ellenben sokkal újabb. A hímzőselyem használata a népnél nem idősebb százötven évesnél. A szücs- és szűrszabó céhlevelek és egyéb irott emlékek szerint a hímzés a mult század elején kezdődött a népi ruhadarabokon s a mult század második felében érte el fejlődésének tetőfokát. A hímzés ornamentikája sem régibb. *Magyar faji jelleget népművészetünkben szücs- és szűrhímzéseinken kereshetünk leginkább, mert ezekhez hasonló ornamentikája egyetlen nemzetnek sincs.* A matyó szücs-ornamentikából sarjadt ki például a matyó hímzés, mely éppen egyénisége miatt lett világpiaci cikk.

— Hát a szücs- és szűrhímzésekben, ha a díszítő elemek nem is olyan régiek, nem nyilatkozhatik meg valami ősi keleti hagyomány?

— Azt hiszem, — felel elgondolkozva Győrffy professzor, — *a díszítő elemek forma- és színritmusa az, amit ősi hagyományként őrzünk.*

— Még egyet engedjen meg, professzor úr. Igaz-e, hogy a népművészet hanyatlik és belátható időn belül el fog pusztulni?

— Hogy hanyatlik, — felel Győrffy professzor, — az kétségtelen, azt azonban, hogy el fog tűnni, *nem hiszem.* Igaz ugyan, hogy a nyugati kultura mindent egységesítő áramlata napról-napra eltemet valamit, a nép teremtő ereje azonban minden behatás ellenére is megmaradt, legfeljebb másként fog megnyilatkozni. A kalocsavidéki nép színes viselete például mintegy ötven esztendővel ezelőtt kezdődött csak, ezzel szemben azonban díszítő hajlama ma már a falfestéseken is megnyilatkozik, holott száz esztendővel ezelőtt az Alföldön a falfestésnek még hírehamva sem volt.

— Mit lehetne tenni a népművészet megmentésére, illetve felvirágoztatására?

— A legfontosabb az lenne, — válaszolja Győrffy professzor, — hogy *mindenekelőtt a néphagyományok megbecsülését kellene erősíteni a vidéki értelmiségben. Sajnos, sem a tanítóképzőkben, sem a lelkészképzőkben, sem a jegyzői tanfolyamokon nem tanítják a néprajzot* s így a néppel közvetlenül érintkező középosztálybeliek közül sokan nem tudják felismerni a népi hagyományok nagy nemzeti jelentőségét. Sőt vannak olyanok is, akik a „civilizálódás" nevében írtják az ezeréves néphagyományokat. Nem is kell egyebet felhoznom, mint hogy a másfélévezredes parasztdalokat, amelyeket *Bartók* és *Kodály* gyüjtöttek össze, sokan valósággal utálják. Hogy mi hiányzik ezekből az emberekből? Éppen a faji jelleg ösztönös megérzése.

Történetek a lajbizsebből

Egy régi újév a régi ámbituson

Előre kell bocsátanom, hogy Nógrádban a cigányok még ma is emlegetik szegény jó apámat. No nem azért, mintha valami nagyon mulatós ember lett volna és ha imitt-amott mégis elszaladtak vele a csikók, a bankót kétmarokkal hajigálta volna, óh, nem azért. Hanem azért, mert ha elemi csapások és rossz termések idején a dejtári palócok összébb húzták a nadrágszíjukat és muzsika nélkül bonyolítván le a körösztölőket, meg a névnapokat, éhinség tört ki a péróban, mármint a cigányok fertályában, ilyenkor egyetlen ember volt az egész faluban édesapám, akihez fáraó szerencsétlen unokái mindig teljes bizalommal fordulhattak.

Ugy segített rajtuk, ahogy éppen tudott. De mindig segített. Emlékszem, egyszer birkanyírásra rendelte ki az egész pérót és még a rajkóknak is rendes napszámot fizetett. Sajnos, nyírás közben két birka nyomtalanul elkallódott. Más alkalommal több ezer vályogot rendelt náluk. A cigányok a vályogot elkészítették és pontosan a duplájáról nyujtották be a számlát. Mikor apám a számlát kiegyenlítette, a vályogot visszalopták. Ismét más alkalommal körvadászatot rendezett jó apám, kizárólag cigány hajtókkal. Nagyon jól emlékszem: esett a vadászaton ötvenkét nyúl, otthon megszámoltatott huszonegy nyúl, a többi — eltünt ...

Mint már mondám, úgy segített jó apám az éhező pérón, ahogyan éppen tudott és lophatták őt elől-hátul a dejtári hangászok, legfeljebb annyi történt, hogy belemosolygott a bajuszába s így szólt:

— Hát édes Istenkém: cigányok! ...

Nemrégiben arrafelé jártam s mikor a faluban híre szaladt, hogy én az apámnak a fia vagyok, lélekszakadva jött egy öreg, ragyavert cigány és ríva borult a nyakamba:

— Jájjájjájj! ...

Csak ennyit tudott mondani, aztán összeharangozta a bandát s rákezdte:

Mezítlábas cigánylegény,
Honnan kaptál cipőt, szegény? ...

Ámde ekkor én kezdtem ríni, mert eszembe jutott az alábbi történet ...

Ujév napján az volt a szokás nálunk, hogy köszönteni jártak a cigányok. Végigházalták az egész falut s így, persze, benéztek hozzánk is. Szerszámmal a kezükben és néhány ezüstforint boldog reményével a szívükben belopakodtak a kapun által az udvarunkra, az udvarról az oszlopos ámbitusra ... mindezt lábujjhegyen és szörnyű csöndben ... aztán az ámbituson plim, plam, hangolni kezdtek, majd rágyujtottak a marsra. Rendszerint arra, hogy:

Meg halta cselszövőhő,
Éljena kkirály!
Meg halta cselszövőhő,
Éljena kkirály! ...

Hát erre ...

Jó apám az intézői iroda ablaka mögött már régen várta őket s úgy félszemmel végigfigyelte s élvezte az egész ünnepélyes bevonulást, hanem azért mindig úgy csinált, mintha összerezzent volna a muzsikára, majd felkelt, kinyitotta az ajtót és mosolyogva üdvözölte a zenekart.

— Hát itt vagytok, kedveseim? ...

— Itt vagyunk, kézsit csókolom! ... — zúgott s hajlongott kórusban a banda. Mint a nádas a szélben ...

Egyszer azonban az újesztendő reggelén tizenötfokos, böcstelen hidegre ébredt a falu népe és amikor apám az ámbitus kőkockáin megpillantotta a nagybőgős meztelen talpait, hátrahőkölt s felkiáltott:

— Óh, te szerencsétlen marha! ...

S azonnal küldte édesanyámat a családi lomtárba, hogy hozzon sürgősen cipőt a nagybőgős lábára ...

Anyám hozta ...

— Húzd fel! ... — kiáltott apám a nagybőgősre.

A nagybőgős felhúzta ...

S minekutána az újévi esedékes ezüstforintokat is bezsebelte a prímás, a banda cihelődött és elporoszkált a csikorgó havon a péró irányába ...

Nos, aztán telt, múlt az idő és megérkezett a következő újesztendő reggele is. Mégpedig: húszfokos bolondító hidegben ...

És egyszercsak felzengett a mars az ámbituson:

Meg halta cselszövőhő,
Éljena kkirály! ...

Apám kinézett s majd hanyattesett ...

Mezítláb húzta az egész banda ...

Szilárd János

Barnaszénből szappant gyártanak a németek

Berlin, december 31.

(Az Uj Magyarság levelezőjétől.) A nemzeti szocialista Németország két roppant négyéves tervet tüzött maga elé: az egyik a birodalom függetlenségének, nemzetközi tekintélyének megteremtését, másik pedig Németország gazdasági erejének fokozását volt hivatva szolgálni. Az első négyéves terminus most jár le, s az egész német nemzet büszkén nézhet vissza erre a küzdelmes négy esztendőre, amelynek eredményeként romokban hever a versaillesi békeparancs ércfala, a harmadik birodalom visszaszerezte az ország nemzetközi tekintélyét, megoldották a munkanélküliség kérdését, s öntudattal állapíthatták meg, hogy most már csak ennek az első négy év eredményeinek megszilárdításán kell dolgozni.

A második négyéves terv vezérkara semmivel sem kevesebb büszkeséggel tekinthet az eddigi munkára, azokra a roppant gazdasági erőfeszítésekre, amelyeket a birodalom minden részében csendben, de szívósan dolgozó laboratóriumok munkásai, fehérköpenyes mérnökei végeztek. Az utóbbi időben egyre többször járta be a világot a hír, hogy az önellátásra berendezkedő Németország tudósai, vegyészei újabb és újabb felfedezéseket tettek, új és új nyersanyagok behozatalát tették fölöslegessé. Ez a munka nem mostani keletű, hiszen már a háború alatt hozzáfogtak a németek a hiányzó nyersanyagok pótlásához s ennek az erőfeszítésnek legszebb eredménye volt, mikor *Háber* a levegőből kivont nitrogén segítségével állította elő a salétromot. Hiába volt a blokád, hiába akadályozták meg, hogy a chilei salétrom eljusson a hadviselő Németországba, erre a nyersanyagra nem volt többé szükség, sőt a világháború után sem kellett már senkinek a chilei salétrom, a délamerikai bányák leállottak.

A nemzeti szocialista Németország ellen megszervezett fojtogató gazdasági hadjárat újabb munkára kényszerítette a harmadik birodalom vegyészeit, s ennek a kutatásnak adott határozott programot a második négyéves terv: az ország gazdasági függetlenítése, a mezőgazdasági termelés fokozása és az ipari termelés nyersanyagainak minden áron való előteremtése megjelölésében.

Két olyan nyersanyag található Németországban, amelyből a lehetetlent nem ismerő vegyészek drága iparj alapanyagokat tudnak előállítani, a szén és a fa. A barnaszénből már olyan mennyiségű benzint tudnak kivonni, hogy *két év mulva Németország nem szorul többé olajbehozatalra,* a benzin előállításánál visszamaradó pépes anyaggal azonban eddig még nem tudtak mit kezdeni. Most már szappant állítanak elő belőle. Olyan szappant, amelyet a vevő nem tud megkülönböztetni a szokásos úton főzött szappantól. Mosószappan, pipereszappan, borotva-szappan, baby-szappan, mind barnaszénből készül és büszkén viseli a felírást: *Mit Fett aus Kohle!*

A laikusnak égnek mered a haja s azt kérdezi: mi az, a végén még szénevésre vetemednek a németek? Iskolai tanulmányaiból mindenki emlékszik még arra, hogy a kőolaj szénhidrogének sorozatából áll. Ezek szénből és hidrogénből összetett szerves vegyületek, összetételüket a vegyészek úgy képzelik, hogy minél több szén és hidrogén kerül egy molekulába, annál inkább megváltoznak a vegyület tulajdonságai. Ha csak egy-két szénatom van benne, gázalakú, ha több, akkor folyékony, például a benzin, ha pedig már tíz-húsz szénatom kerül a vegyületbe, szilárd, paraffinszerű, zsíros tapintású lesz. Ez az egész sorozat megtalálható a kőolajban és a szénben is. Melegítéssel a könnyen illó anyagok sorban elpárolognak belőle s visszamarad a paraffingatsch.

Keppler, a négyéves terv hátterében csendben dolgozó nagyszerű vegyész, vezette azt a munkálatot, az évekig tartó kísérletezések beláthatatlan sorozatát, amelyeknek eredménye most a szénből gyártott szappan. *Keppler oxidálta a paraffingutschot s ezáltal zsírsavat kapott.* Zsírsav az az anyag, amely például az erjedt sajtban, vagy az avas vajban keletkezik és annak kellemetlen szagát okozza. *Mikor idáig értek a vegyészek, már minden rendben volt, hiszen a közönséges szappanfőzés vegyi folyamatában is a zsírsavsorozat szerepel.* A többi csak a technikai eljárás kidolgozásának és a gyártás rentabilitásának kérdése volt, ezt is sikerült megoldani s az így készült szappan semmivel sem drágább az eddiginél. Hogy mit jelent ez Németországban? *Jelenti hatalmas értékű, külföldről importált növényi és állati zsiradék behozatalának megszüntetését ...* Ha hozzávesszük ehhez a belföldi, eddig szappangyártásra elhasznált zsiradékmennyiséget, akkor most a zsír-import megszünése mellett a belföldi zsírellátás, tehát *népélelmezés megjavítása is lehetővé válik,* mert nagymennyiségű zsír felszabadul fogyasztási célokra.

A barnaszénbányák központjában, a Ruhr-vidéken már üzembe is helyezték az első gyárat, a witteni telep évi húszezer tonna szappan-nyersanyagot produkál, de hozzáfogtak már a második, sokkal nagyobb kapacitású gyár építéséhez is. Az új megoldásnak még egy nagyszerű előnyét inkább csak szakemberek méltányolják: azt tudniillik, hogy *a szappangyárak üzemüket átállítás, tehát a berendezés változtatása nélkül folytathatják az új nyersanyaggal is,* közgazdasági szempontból pedig az a fontos, hogy Németország megszabadul évente 300—350 millió márka értékű deviza megszerzésének gondjától. Ilyen összegű egyéb szükséges árut importálhat tehát, amit eddig nem tehetett meg. Természetesen azt sem szabad elfelejteni, hogy az új gyárak új munkáskezeket igényelnek, tehát enyhítik a munkanélküliséget, s ez mind nem álmodozás, hanem valóság.

L.

HÄCKEL szerint tanuli nyelveket!

Az angol és a német nyelv alapos elsajátításának könnyű és gyors módszere mindenki számára.

Tanuljunk könnyen gyorsan németül! IV. kiadás!!

Irta: dr. Ernst Häckel, a Pázmány Péter Tud. Egyetem előadója, a báró Eötvös kollégium tanára. A kiváló szerző sokéves tanítási gyakorlat gazdag tapasztalatai alapján irta meg fenti valóban újszerű művét, amelyből mindenki — öreg, fiatal — egyformán könnyedén, játszva és a legrövidebb idő alatt sajátíthatja el legtökéletesebben a német nyelvet. 350 oldal, ára füzve 6.—, kötve 7.— pengő.

Tanuljunk könnyen gyorsan angolul! II. kiadás!!

Irta: dr. Szenczi Miklós, az Aberdeen-i egyetem (Nagybritannia) Magisztere, a báró Eötvös József Collégium tanára.

A helyes kiejtés pontos megjelölésével, szójegyzék és a feladványok megfejtésével. dr. Ernst Häckel tanár már ismert és közkedvelt módszere szerint feldolgozva és összeállítva.

Ára füzve 6.—, kötve 7.— pengő.

Kapható: Az UJ MAGYARSÁG könyvosztályában Budapest, VIII., József-körút 5.

Bármilyen szépirodalmi, tudományos és műszaki **könyvet** a legolcsóbban és leggyorsabban az Uj Magyarság könyvosztályában Budapest, VIII., József-körút 5., I. emelet szerezhet be.

Magyar sors, magyar élet a Bácskában

Irta: Dövényi Nagy Lajos

Ujvidék, december hó.

Nem bírok szabadulni ma sem annak a templomi órának emlékeitől, amelyeket nem is tudom már, melyik elszlávosított nevű faluból, talán Topoláról, Pasicevóról, Temerinből, vagy Óbecséről hoztam magammal. Csatakos, csúnya délelőtt volt. Az autó tengelyig merült az út híg latyakjába, a karosszéria fekete lakkja alig-alig látszott ki a fölvert habarék alól, s dűlöngélve, kínnal döcögtünk a néptelen főutca ázott, néma házsorai közt a templomig. Nyitva volt az ajtó és bentről a harsány ének, meg az orgona szelíd búgása olyan hivogatón hömpölygött ki, hogy meg kellett állítanom értük a kocsit.

A ridegségig egyszerű kálvinista istenháza gyalult fenyőfa-padjaiban ember hátán szorongott ez ember. A kar roskadásig tele ünneplős legényekkel s a feketegunyás gyülekezetből szinte kivirított a néhány szabadságos katona piros-, meg kékhajtókás szürke köpönyege. Az orgona körül kerekfejű gyerekek, az Urasztalával szemközt, az asszonyok padjai előtt meg iskolás leánykák állottak, s vékony, kis hangjukon teli torokból énekeltek ők is.

Zengett a zsoltár, az örökkévaló, erős Isten dicsérete, a komor, szárnyaló félhangok kavarogva verődtek vissza a csupasz, fehér falakról, megremegtették a homályos ablakokat és szinte fölemelték a földről az egész templomot.

Tebenned bíztunk eleitől fogva,
Uram, Téged tartottunk hajlékunknak...

Micsoda mélységes hit zúgott az ösmerős dallamban. És milyen más jelentőséget kaptak az annyiszor hallott szavak most, egy idegenné lett világ kellős közepén! Minő elmondhatatlan vigasztalás volt annyi keserű sírám, jaj és panasz után hallani itt ezt az éneket, megnézni sorban az áhítat fényével elöntött testvéri arcokat, a deres, öreg parasztokét, a feketekendős asszonyokét, a sudár legényekét odafönn, a kar padjaiban, s szembenézni a jövővel: a buksifejű gyerekekkel, copfos kislányokkal, akiknek vonásai ugyanazt a bélyeget viselik, mint a padok támláira hajló aggok és szikkadt anyókák...

Szíven ütött az ének és arra gondoltam: hányszor hangzott fel ez a zsoltár ugyanezek közt a vén, kopasz falak közt, ez alatt a vaskos torony alatt, hány száz esztendőn keresztül harsogtak diadalmasan, szárnyalón a mai öregek apáinak, nagyapáinak, ükeinek száján a szavak:

... Mert ezer esztendő előtted annyi,
Mint a napnak ő elmulása
És egy éjnek rövid vigyázása...

Végighallgattam a prédikációt is. Hullottak az ádventi igék a fiait feltépett melléből vérével itató pelikános szószékről, s mintha csak Ézsaiás, az ószövetségi próféta is ennek a népnek írta volna a textust: „... Igazságban ítéli meg a szegényeket, a földet megveri szájának veszszejével és derekának övezője lészen az igazság. És azt mondja a nép akkor: imé, a mi Istenünk! És akkor eltöröltetik a halállal való szövetségetek és a koporsóval való frigyetek nem marad meg..."

Szemben a falu lelkével

Nem tudtam tovább hallgatni a tanítást.

Egyszerre világos lett előttem a kérdés, amelyet annyiszor vetettem már föl magamnak, ami olyan sokszor rohant rám, mióta itt vagyok.

Egyszerre éreztem, hogy a magyarság élet-halálharcát ezen a földön nem a városok döntik el. *Nem azon áll, vagy bukik itt a mi fajtánk léte, hogy kik ülnek a hivatalok íróasztalai mellett, kik osztják a bírói székből az igazságot, kik gyógyítanak, kik irányítják a vonatokat és kik parancsolnak a kaszárnyákban.* Mert az íróasztalnak nincsen gyökere, a bírói pulpitus csak deszkaszál és hivatalnokot akárhonnét lehet hozni. De kinek van hatalma hozzá, hogy mássá tegye a temetők arcát, idegen lelket parancsoljon a zsupos, nádas házak fedele alá s elnémítsa ezekben a hűvös templomokban a magyarul megszólaló Isten szavát? Kiben van annyi erő, hogy megváltoztassa a magvetők vérben-öröklött mozdulatait? S hogy idegen néven neveztesse ezekkel a súlyos, kemény, a mostoha sors viszontagságaihoz rég hozzászokott parasztokkal a búzát, a kenyeret és az Istent?

Akkor éreztem először valami mély nyugalmat, mióta itt járok, amikor istentisztelet után a templom előtti kopasz, vén akácfa törzsének dőlve végignéztem ezt az Isten színe elől távozó népet. Mennyi öntudat volt a cserzett, barna arcokon! Milyen nagyságos nyugalommal lépkedtek az öregek bő, cifra subáikban, s milyen összetéveszthetetlen gőggel vágták szemükre a legények az idegen katonasipkát és csörgették kardjukat, sarkantyújukat...

Megvártam a nagytiszteletű urat, aki a presbiterekkel, meg az eklézsia kurátorával együtt lépett ki a templomból és megindultunk vagy hatan a paplak felé. Velünk együtt jött az egyik nagybajuszú presbiter unokája is, tizenkét esztendős forma kisfiú. Nagyapja kezébe kapaszkodott s ballagott a sor szélén, hallgatva, csak néha emelte föl két fényes fekete szemét ránk, akik a paraszti életről váltottunk egyszerű szavakat...

Amit a falutól az urak megtanulnak s amit a falu megtanul

— Körülöttünk minden megváltozott, de nem érezzük, hogy a mi életünk megváltozott, — mondta az öreg presbiter. — Más a pénz, mások az urak, a szokások. A jegyző, mikor ide jött, nem tudott magyarul, de most már ő is éppen olyan jól beszél, mint mink s nem is erőlteti a szláv szót.

Igy mondta: szláv szót.

— A kis unokámék magyarul tanulnak az oskolában. A tanítójuk, igaz, valahonnan Pancsováról jött, bizony az is furcsán ejti a magyar szót. *De majd megtanítják beszélni ezek a gyerekek.*

Megállottunk az útközépen, a sárban, s az öreg biztatta az unokát: mondjon valami verset. Térdigérő csizmájában, hosszúujjú bekecsében, amiből alig látszottak ki ujjahegyei, középre állott a kis fattyú s elkezdte:

Hazádnak rendületlenül
Légy hive ó magyar...

Hibátlanul végigmondta az egészet, s mikor elhallgatott, a tiszteletes úr szemében két fényes könnycseppet láttam. Az öreg presbiter is megköszörülte a torkát s kicsit rekedten szólott:

— *Igaz, ez nincsen benne az olvasókönyvükben... Erre már én tanítottam.*

A nagytiszteletű úr megsimogatta a fiucska fejét, nagyapja pedig szelíden küldte:

— No, menjél csak kisfiam haza, mondd meg az öreganyádéknak, hogy én is nem soká otthon leszek.

Milyen furcsán hatottak volna itt, a sáros falusi utcán, a bagolyrúgta házsorok közt azok a szokványos kérdések, amelyeket eddig imitt-amott, városon elkérdeztem az emberektől, akikből igyekeztem kifaggatni a kisebbségi sors gondját-baját! Milyen idegenül hangzottak volna most azok a szavak, amelyeket úgy éreztem: nem szabad kimondani. Ballagtunk hát és beszélgettünk az őszi vetésekről, búzaárakról, jószágokról, a tavalyi termésről, az adóról, — a paraszti élet örök problémáiról.

Fölösleges lett volna feszegetni itt a magyarság sorskérdéseit, s arról faggatózni, hogy vajjon hagyják-e az új urak a népet a maga módja szerint, a maga lelke szerint élni? Itt ezek a kérdések nem kérdések. Itt nincs vagy-vagy, itt nem lehet választ állítani senkit. Ezeknek az embereknek a magyarsága olyan egyszerű, természetes és örök, mint ahogy a föld: föld, s a fa: fa. Itt tudják, hogy az elvetett búzamagból csak búza kél ki, s a diófán sohasem teremhet vackor. Mit vehetnek el tőlük? A földet, a barázdát, amelyben bandukolnak tavaszi szántáskor, tarlótöréskor, ugyanazokkal a lépésekkel, mint az apjuk, nagyapjuk, s ugyanazokkal a nótákkal a szájukon, mint azok?

Ebben a faluban, s a többiben is mindenütt, öntudatlan erő a magyarsághoz való tartozás. Ezek a csendes, nagyöklű parasztok nem beszélnek róla. Fölösleges. Ezek nem tudnának mások lenni, akármit művelnének velük. Meg sem próbálják. Hoztak az ókirályságból jegyzőket, tanítókat, a magyarokat elvitték valahová délre, azzal a titkos céllal, hogy ezek a nadrágos emberek majd lassan átformálják a nép arcát. A paraszt tán megtanult annyit szerbül, hogy: zbogom. De a jegyző már magyarul beszél, s a tanító, miközben vitte annyira, hogy a cirillbetűket így-úgy megjegyezték maguknak a gyerekek, őrá magára észrevétlenül ráragadt ennek a népnek minden szava.

És elvihetik a falu szépszál legényeit a beográdi, nisi, kragujeváci, arangyelovaci kaszárnyákba, — az új acélszürke mundér éppen úgy nem csinál belőlük szerbeket, mint ahogy annakidején a fekete-sárga sujtásos Waffenrock és osztrák vezényszó nem formált belőlük soha igazi császármadarat...

Az örök ösztön munkál ebben a népben, s a vér szava szól akkor is, ha szánt, arat, imádkozik, vagy csak az észak felől szálló, szürke téli fellegeket nézi vasárnap délutánonként pipálva az eresz alól. Ezt a hangtalan hangot hallja, a vér erős törvényét. Ez szól benne, itt az idegen határok kerítései között, úgy ahogy mondják: a tengeri kagylóban évtizedek mulva is hallani lehet a végtelen vizek zúgását. S ameddig állanak ezek a vályogból vert falú, bozontostetejű házak, ezek az alacsonytornyú, kopárfalú templomok, ameddig ekevas tépi fel a barázdákat és magot szórnak a párolgó, meleg földbe a kitárt paraszti tenyerek, — addig itt magyar élet lesz.

Magyar és semmi más.

(Folytatjuk.)

Győrffy István a magyar népművészet teremtő erejéről és fejlesztésének lehetőségéről

A magyarság faji küldetése cimen cikksorozatot közöltünk az *Uj Magyarság* karácsonyi számában, amelyben a kérdés legkiválóbb értői és tudói mondták el véleményeiket a magyar faj eredetéről, lelkiségéről, faji tulajdonságairól, a faji jelleg megnyilatkozásairól antropologiailag, annak kifejeződéséről a nyelvben, a költészetben, a zenében, a népművészetben. A cikksorozat országszerte nagy feltünést és általános visszhangot keltett. Az *Uj Magyarság* a kérdést állandóan napirenden akarja tartani s ezért most megkérdeztük *Győrffy* István dr. egyetemi tanárt, a Néprajzi Múzeum igazgatóját, hogy ő milyen faji jellegzetességeket talál a magyar népművészetben. *Győrffy* István a következőket mondotta:

— Hogy mi a faji jelleg a magyar népművészetben? Nem könnyű feleletet adni erre a kérdésre. Mindenekelőtt tudnom kellene, hogy mit ért a „faji" szó alatt. Eredetbeli ősi jelleget-e, vagy a mai magyarság népművészetének faji, jobbanmondva nemzeti jellegeit?

— Talán mind a kettőre kérnék feleletet.

— A tudomány mai álláspontja szerint — kezd bele fejtegetésébe Győrffy professzor —, a magyarság egy ugor alapréteg és egy hódító bolgár-török réteg egybeolvadásából keletkezett. A gyüjtögető, halász-vadász kulturfokon álló, úgynevezett előmagyarság műveltségvagyonából ma már úgyszólván csak a nyelvet őrizzük s ezen túl csak néhány vadász- és halászszerszámot. A magasabb kultúrát a hódító bolgár-török rétegtől vettük át.

— A szellemi javak között kétségtelenül első helyen áll a nyelv — folytatja Győrffy professzor —, utána nyomban a nyelvhez kötött zene következik. Kiváló zenefolkloristáink legújabb megállapításaiból kiderül, hogy *a régebbi stílusú, de sok helyen még ma is élő parasztdallamaink egy része sok egyezést mutat a cseremisz dalokkal.* Ez az egyezés azonban nem a finn-magyar egység korából való, hanem a cseremisznél is átvétel. Mégpedig minden valószínűség szerint *együtt és egyidőben vettük át körülbelül másfél évezreddel ezelőtt a bolgár törökségtől, amelynek mind az előmagyar, mind pedig a cseremisz alattvalója volt.* Népzenénkben ugor maradvány alig mutatható ki.

— Ha tehát már a nyelvhez kötött szellemi javak sem ugor eredetűek, még kevésbbé lehet tárgyi javaink között ugor egyezést találni. Ez érthető is. Az egykor közös ősfoglalkozásnak, a vadászatnak szerszámai nagyrészt eltünek a lőfegyver feltalálásával, a népi halászat pedig most van eltűnőben. Az a néhány egyező tárgy, amely ezekből a foglalkozásokból napjainkig fennmaradt, népművészeti szempontból nem mond semmit.

— A magyar népviselet sem őrzött meg semmi díszt ebből a korból?

— Az előmagyarság a bolgár-törökökkel való egyesülés után teljesen belehelyezkedett a török kulturába, legközelebbi ugor-nyelvrokonaink, a vogulok és osztyákok pedig észak felé tolódva el, belehanyatlottak az északszibériai primitiv halász-vadász népek elmaradt kulturájába. A sanyarú életviszonyok miatt tárgyi népművészetük úgyszólván nincs. *Régi*

Kombinált smoking és frakköltöny
mérték szerint, közismert kivitelben. Olcsó árak.
Kedvező fizetési feltételekkel is.
Kerekes és Vajna uriszabók, Erzsébet-körut 22. I. em. Telefon 131-348.

Magyar népművészet

Viski Károly: *Székely szőnyegek.*

A szebbnél-szebb szőnyegek színes reprodukcioi. egyik legjelentősebb etnográfiai érdekességü művé avatják ezt a könyvet.

Ára 6.— P helyett **2.— P**

Györffy István: *Matyó szűrhímzés.*

Méltán állítható ez a könyv a legszélesebb érdeklődési kör elé. A minták, a hímzések szépsége a világhírű matyó kézimunkák legjelesebbjei.

Ára 6.— P helyett **2.— P**

márványoz oltárokat, szószékeket, keresztelő-kútakat; ke
szobrokat polychrom-festéssel, vagy anélkül.

Káposztás-Megyer, Újpest melleti

HÁZAS TESTVÉREK.

Közhasználati és művészi díszbutorok készít

BUDAPESTEN.

Műhely: VI, Vörösmarty-utcza 67. sz.

JAISER GYULA

BUDAPEST, VIII., GÓLYA-UTCZA 9

Készít kézzel-metszett, pontozott és domború **bőrmunkákat** székekre, könyvbekötésekre, faldiszí ményekre, mappákra és dobozokra stb. — Különöse ajánlja a bőrből metszett **czímereket.** Elvállal tovább bárminemű faragászati munkákat épületekre, butorokr és egyéb iparművészeti tárgyakra.

VANDRÁK LÁSZLÓ

bronzmüves és műöntő

készít megrendelésre finomabb ajtó- és ablak-kilincseket, butordiszítményeket, gyertyatartókat, légszesz- és kőolaj-csillárokat, szobrokat, czímereket, egyházi szereket, villám-háritókat stb., galvanoplastikai tárgyakat, galvanizál minden színben stb. s elfogad ilynemű tárgyakat és régiségeket javításra.

Budapest, VIII. ker. Mária-utcza 16. szám alatt.

Franklin-Tá

ötletes formáju cégtábla nemcsak dísz és élvezet a nézőnek, hanem üzleti haszonnal is jár, mert vevőket is vonz. Minél szebb valamely cégtábla, annál többen nézik meg figyelemmel, s a kik így megállnak előtte, azok közt mindig akad vevő. Az üzlettulajdonosokon van tehát a dolog egyik része. A mi a másik, talán fontossabb részt illeti, erre nézve szükséges, hogy a cégtábla-festéssel művészérzékü emberek foglalkozzanak. Azt nem kívánhatjuk, hogy minden cégtábla készitője egy jeles magyar művész legyen. Ez nagyon költséges luxus volna, s egyenesen ennél a pontnál akadna meg, hogy nem bírná minden kereskedő megfizetni. Egészen másként hangzik természetesen, ha egy előkelő, nagy cégről van szó. Ez megteheti, hogy az üzlet feliratait, cégtábláit jeles magyar művészszel terveztesse.

S azt hiszem, művészeink közt akadna olyan is, aki félretéve minden arisztokratizmust, nem tartaná rangján alúlinak az ilyen feladatot. Különösen számításba jön itt az ipaművészeti iskola. A díszítőfestészeti szakosztályba ugyanis évről-évre annyian igyekeznek, hogy ez már tiszta túltengést szül. Ha a cégtáblareform beütne, ez a túlprodukció bizonyos mértékben alábbhagyna. Mert a díszítő festők egy része ide terelődne, s itt volna lekötve, a cégtáblafestésnél. Ez megtágítaná feladataik körét. Természetesen, a mi az egész kérdés megoldását illeti, ez nem mehet végbe huszonnégy óra alatt. Közelebb jutnánk hozzá az által is, ha a címfestő iparosokat művészi szellemben neveljük. Művészérzékü, jó ízlésü iparosok kellenek, a kik megértik a tervező művész intencióit, s bizonyos fokig maguk is tudnak tervezni. Fontos pont ez, tán legjobb út a megoldáshoz. De míg ez igazában megvalósúl, addig böjtölnünk kell, várnunk, míg ez az új címfestő-iparos gárda képződik.

Minden akciókezdésnél az első lépés a legnehezebb. Az ember könnyen tévedhet s oldalvást lép. Úgy van helyén, hogy ezt az első lépést itt is megjelöljük. Mi a legközelebbi teendő a művészi cégtáblakérdésnél? Olyan dolgot értünk, melybe rögtön bele lehet fogni, a siker reményében. Azt hisszük, hamarjában nincs okosabb, mint az, amit a franciák tettek: a pályázatkiírás. Lehet, hogy ez az első pályázat nem hozza meg a kívánt eredményt. Nem baj. Annyit mindenesetre elérünk, hogy tisztázza a fogalmakat, s a szemünk előtt lévő példákból jobban megértjük a kérdést. Meglátjuk, hogy művészemberek milyen ötletes, s művészi formában próbálják megoldani ezt a feladatot. Mert az iparcikkek művészi formában való hirdetése, az üzleti feliratok és cégtáblák művészi köntösbe bujtatása, nem olyan könnyű dolog, mint első pillanatra látszik. Ehhez is külön technika kell. Ez ép úgy nem utánozhatja az olajfestményt, mint a plakát. Két szempontot kell kielégíteni és összhangzásba hozni. Az egyik a művészi szempont: a formális és színbeli megoldás. Mert a művésznek itt is külön nyelven, hogy úgy mondjuk: cégtábla-nyelven kell elmondania a mondanivalóját. A másik szempont a kereskedők szempontja. Ezt szintén erősen kell hangsúlyoznunk, mert hisz a cégtábla első sorban kereskedelmi érdekeket szolgál. A cégtábla ne legyen se illusztráció, se pedig kép, a melynek egyedüli végcélja az esztetikai élvezet. Csak cégtábla legyen, mely kínálja az árút, csalogatja a vevőt és semmi más. De ezt a feladatot artisztikus formában oldja meg. Ne az izléstelenségnek, hanem a művészi ötletességnek s az izlésnevelő formáknak legyen terjesztője.

Irjunk ki pályázatot, s ez közelebbről meg fogja világítani a feladatot. E pályázat-kiírásával a Magyar Iparművészeti Társulat máris foglalkozik Gelléri Mór felszólalása nyomán, ki a Társulat végrehajtó bizottságának egyik utóbbi ülésén mint első, szóba hozta a cégtáblák művészi reformját. A pályázat a legliberálisabb föltételek mellett történjék és sikere attól függ, hogy a pályázók a meg-

oldás komoly keresésével fognak hozzá. No meg attól, hogy nem vár rá a legtöbb pályázat sorsa, hogy t. i. az erős tehetségű művészek távolmaradnak.

Akárhogy vesszük, az egészből sommás végeredmény, hogy a cégtáblák megértek az ujjászületésre. Ha ma az iparművészet minden igyekezetével szépíteni akarja a modern ember lakását, az utcát sem hagyhatja ízléstelennek, kitagadott gyerek módjára. A cégtábla ma még nem dísze az utcának, de rögtön azzá lesz, ha művészi formát kap. S mihelyt ilyenné előlép, az utcán való járásunk egy esztetikai élvezettel szaporodik. A plakáttal együtt a cégtábla is művészi látnivaló lesz, s kettesben szinte képeskönyvvé avatják az utcát.

Dömötör István.

Wagy Sándor!

DUNÁNTÚLI FAOSZLOPOK.

HIÁBA is erőlködöm, hogy a Dunántúl összegyüjtött e különböző faoszlopformák bemutatásánál tisztán csak az iparművészetet érdeklő részleteknél maradjak, mert tanulmányutam sokkal fontosabb és eltörölhetetlen benyomása más elmondanivalóra késztet: hogy népies, hajdan olyan hires iparművészete csak **volt** a Dunántúlnak, míg most, amerre csak jártam s mert gyalog jártam, mindenütt a túlterhelt, munka alatt nyögő néppel találkoztam, amely az éhes ember tekintetével nézett reám, s elrongyollott modern, züllött ruhája mintha mondta volna: te cifra szűrt, varrottast, mázosedényt keresel nálunk, mikor kenyérre se telik.

Itt-ott faragcsál néhány ráérőbb pásztorember, s azoknak is messze megy a hirök, annyira kevés van.

Visszaidézem emlékemben az apró, szines fácskákból összerakott homlokzatú milejegyházszögi (Zalam. Göcsej) házacskát s fájdalommal gondolom el, hogy nincs paraszt, a ki ráérne kivárni, nincs ács, a ki ráérne elkészíteni manapság

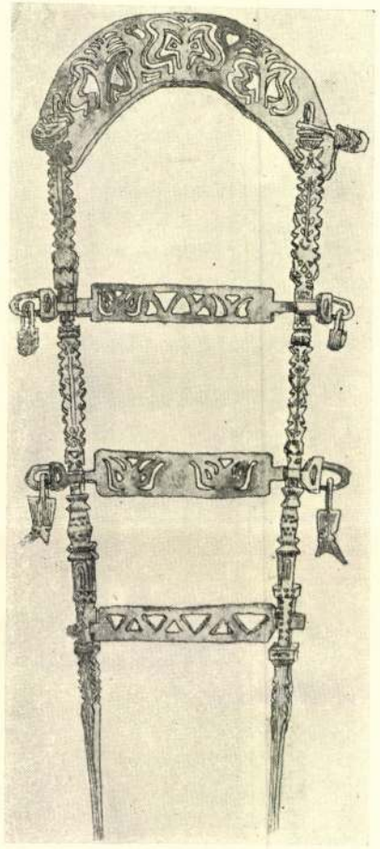

FARAGOTT VIRÁGTÁMASZTÓ.
(Göcsej.)

egy ilyen házacskát, pedig alig negyven éve, hogy az készült.

Ezek az itt közölt oszlopformák, meg a lap múlt évi első számában közölt temetői fejfák, olyan fantázia-termékenyítő adatok, hogy nem is kell nagyon törni a fejemet, s előttem áll ezekből összekonstruálva Attila fapalotás városa,

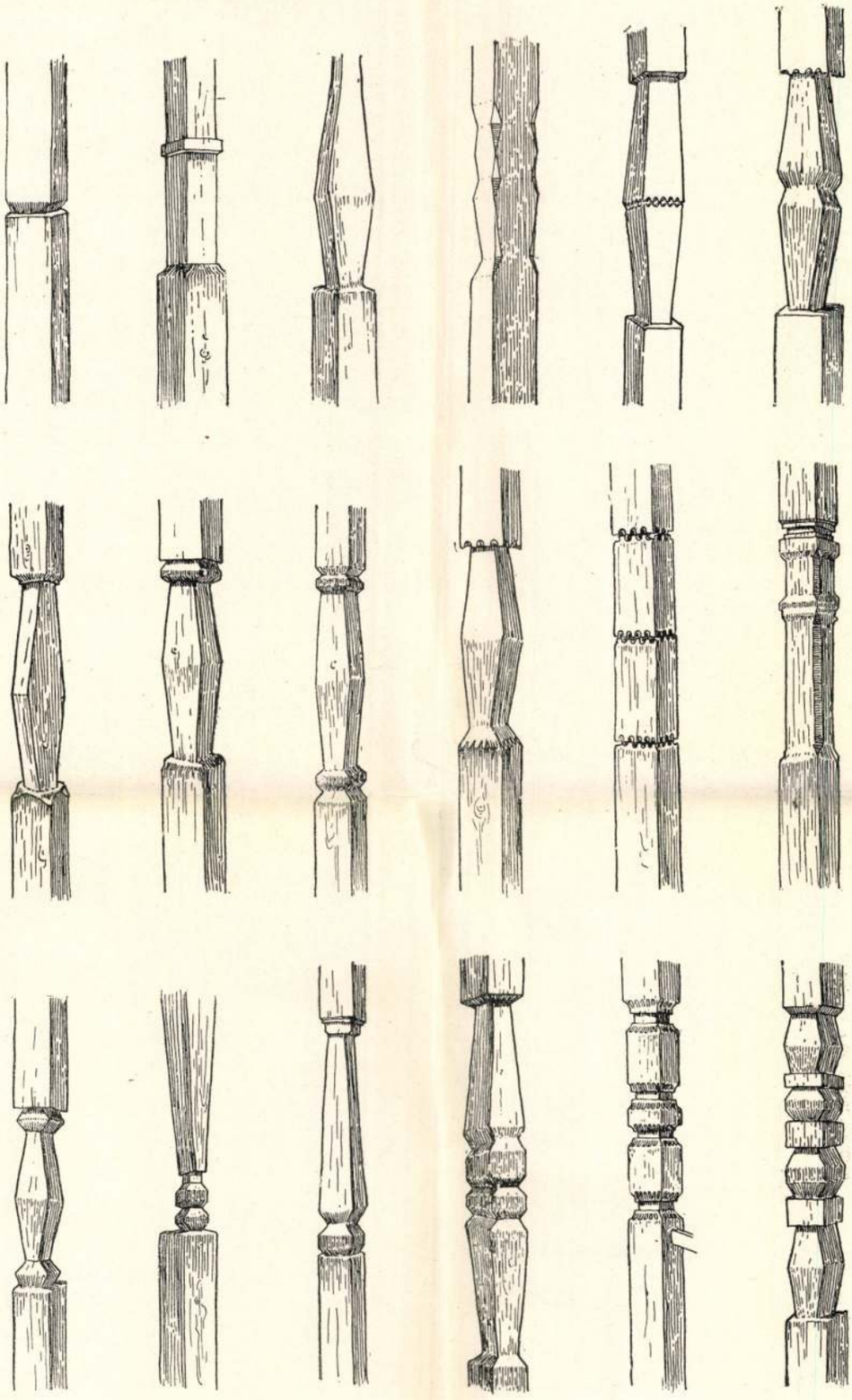

DUNÁNTÚLI FAOSZLOPOK.

GYŰJTÖTTE ÉS RAJZOLTA NAGY SÁNDOR.

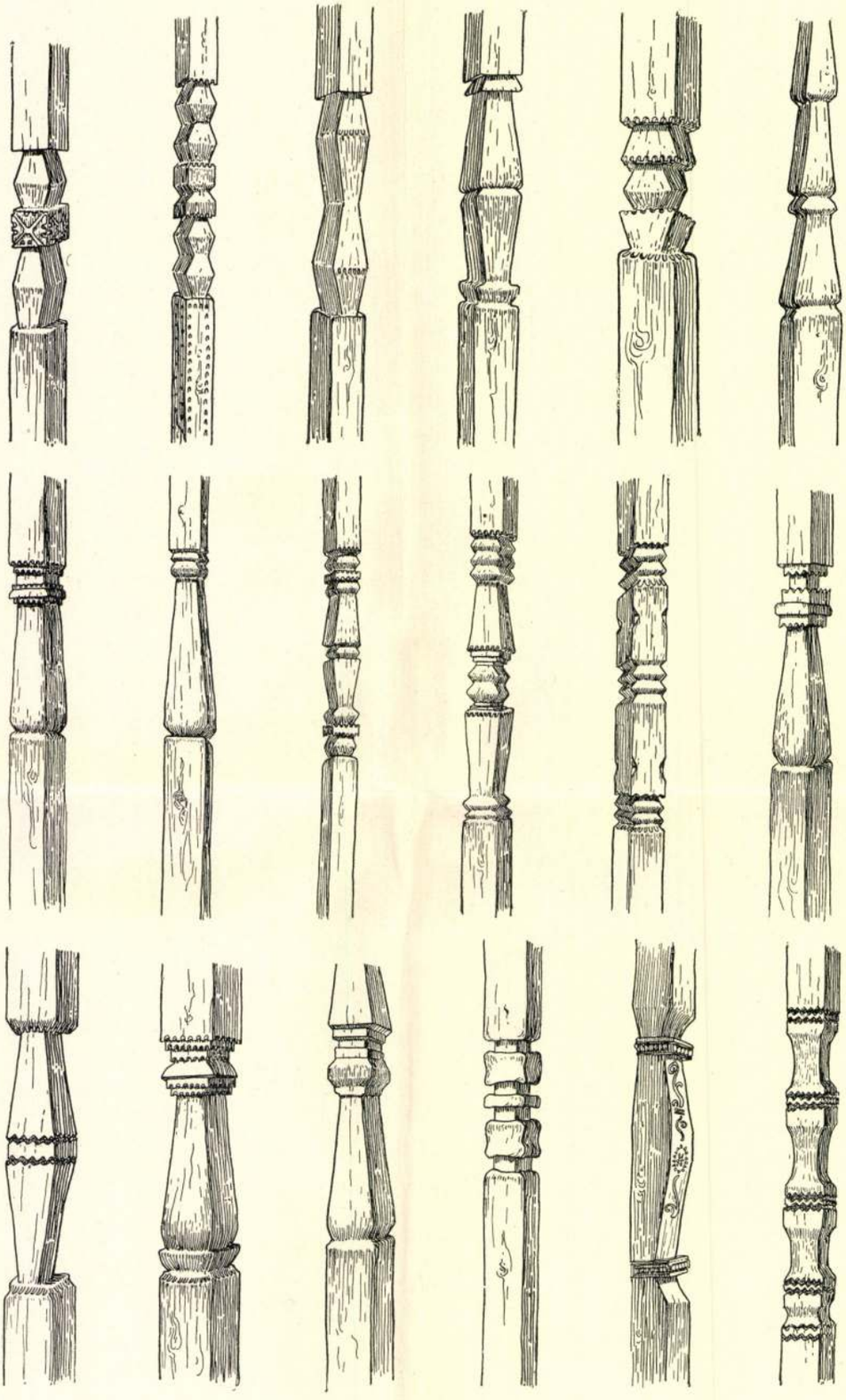

DUNÁNTÚLI FAOSZLOPOK.

GYŰJTÖTTE ÉS RAJZOLTA NAGY SÁNDOR.

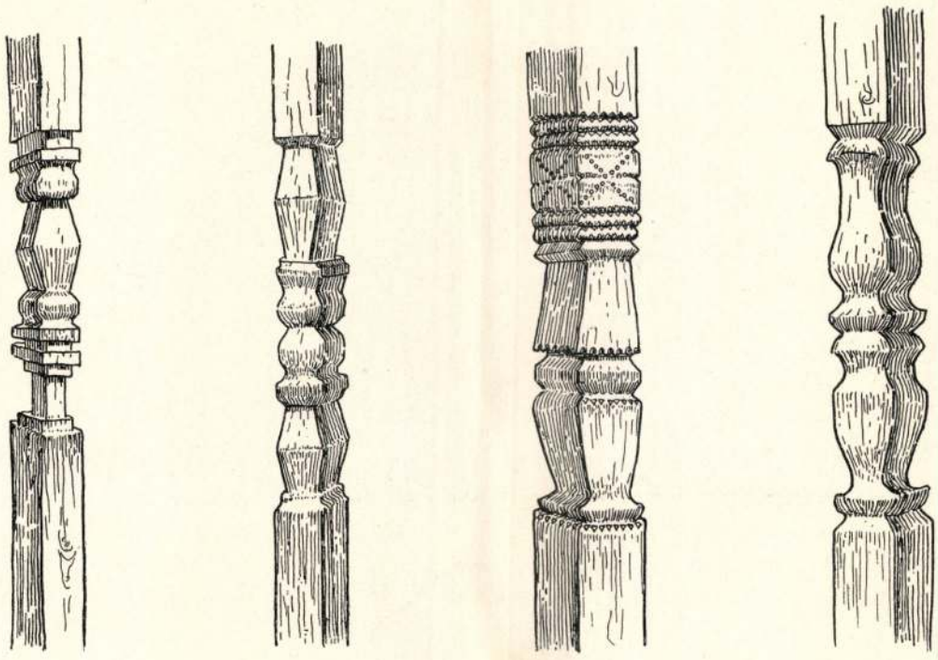

DUNÁNTÚLI FAOSZLOPOK.

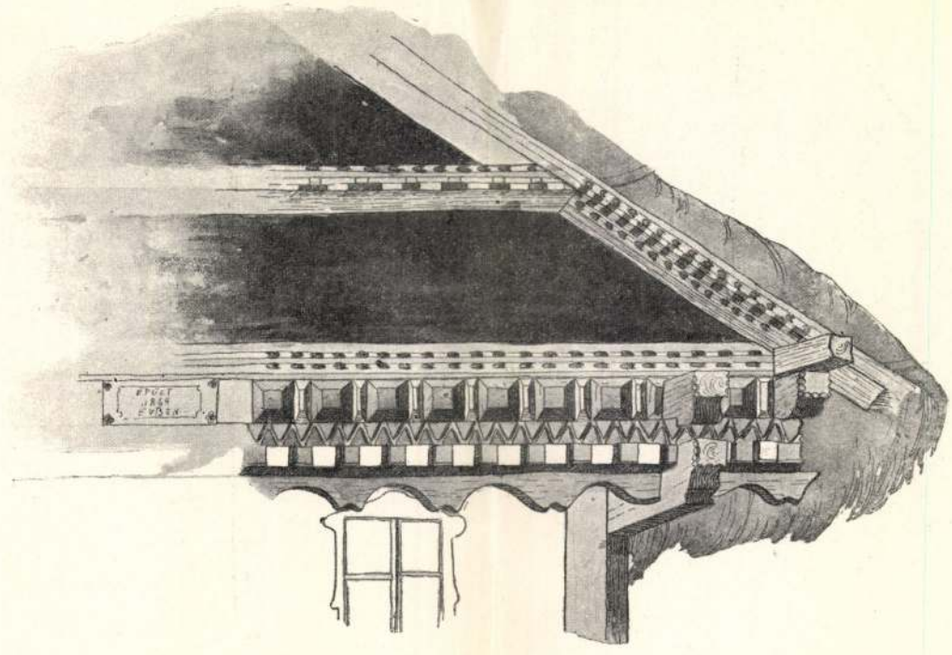

RÉSZLET MILEJEGYHÁZSZÖGI HÁZRÓL.

NAGY SÁNDOR RAJZAI.

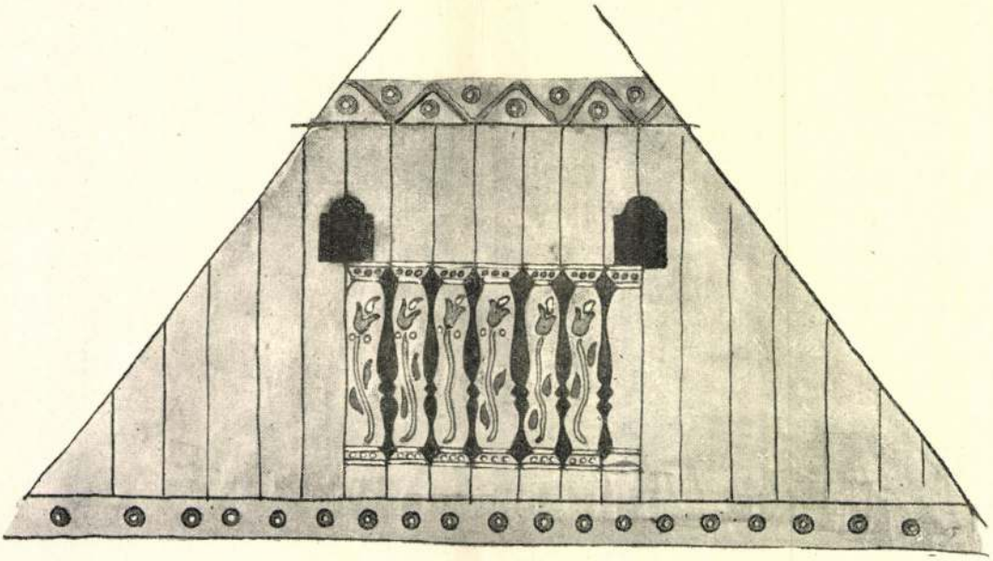

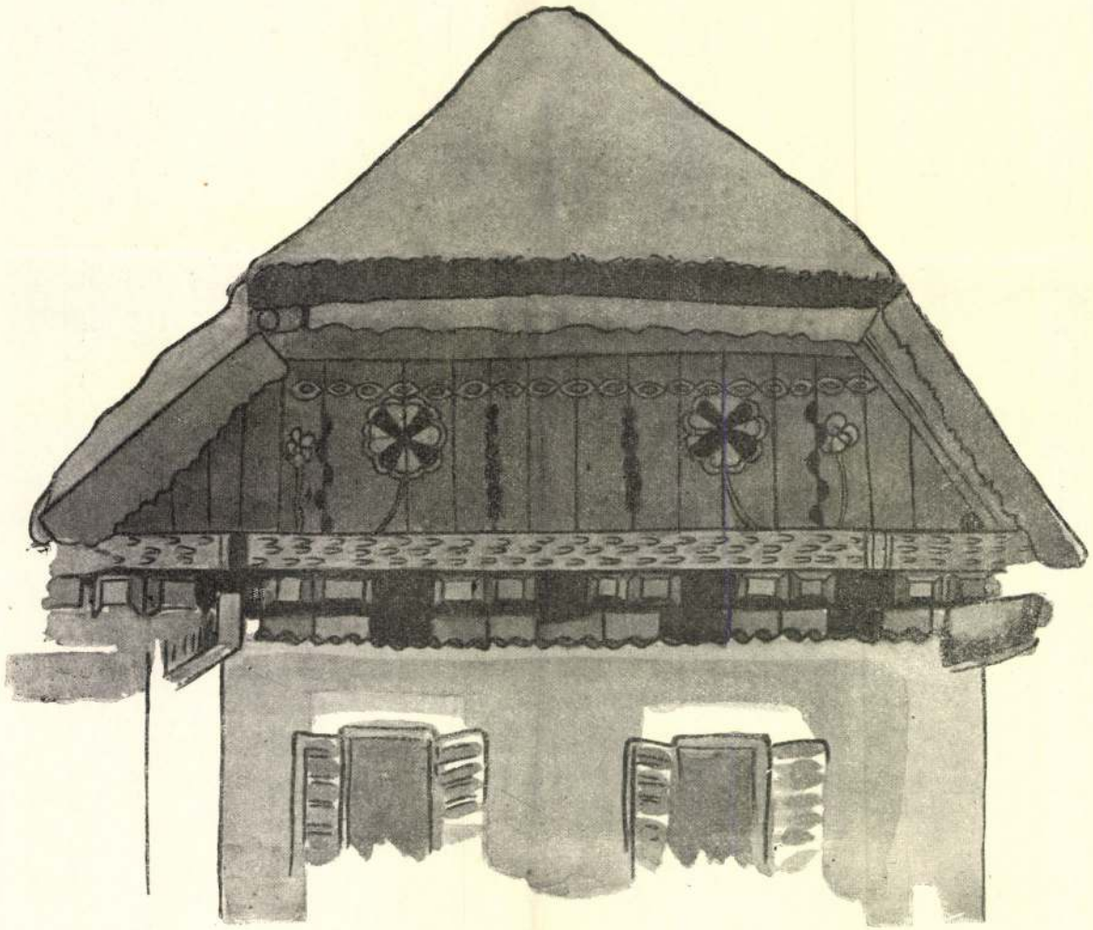

RÉSZLETEK MILEJEGYHÁZSZÖGI HÁZAKRÓL. NAGY SÁNDOR RAJZAI.

A cikk befejező oldala
Kreesch Aladár csomagjában

Ázsiai tadzsik ingmellek.
Kihímzett applikációs származású dísszel. (Ébner S. dr. Rátétes díszítmények c. cikkéhez. A Néprajzi Múzeum gyüjteményében.) — Gestickte Hemdbrust der asiatischen Tadsik. — Embroidered front-shirt of the Asiatic people Tadsik.

Az Athenaeum r.-t. nyomása.

A MAGYAR NÉPMŰVÉSZET FÖLDRAJZA

mi páratlanul álló népművészetünkből nem szabad ideig-óráig tartó divatkultuszt űznünk, amit csak a puszta lelkesedés méltányol addig, míg a szalmaláng el nem lobban. Népünk művészete sokkal mélyebbreható megbecsülést, a benne lévő lelki erőknek sokkal nagyobb érvényesítését, felhasználását érdemeli.

Hogy pedig igazságos bírái legyünk magunknak, de meg tudjuk azt is mutatni, miben különbözünk másoktól, ahhoz tárgyilagosan egybe kell vetnünk a mi népművészetünket szomszédaink hasonló alkotásaival. Ha ezt megtesszük, akkor még jobban megerősödik magunkba vetett bizalmunk és az a meggyőződésünk, hogy magyar népünkben is nagy lelki emelkedettség, szellemi kifinomodás, sajátos kultúra a melegágya minden művészi alkotásnak. Nem a puszta játékösztönből fakadó szórakozás, hanem tudatos lelki munka és szellemi képesség nyilatkozik meg népünk művészkedésének minden terén. Ez a művészi készség azonban nem mondható általánosnak, sőt nagyon is megszorított és egyes vidékekre koncentrálódik, bizonyos területi jellegzetességet, lokális stílusszerűséget teremtve népművészetünkben, amit csak akkor ítélhetünk meg, ha az országszerte összegyüjtött anyagot mind magában, mind pedig a környező népek művészetével összehasonlítjuk. Elsősorban azzal kell tisztába lennünk, hogy népünknek nem minden tagja képes művészi alkotásokra. Közöttük is a kiválóbbak, invenciójuk, találékonyságuk, kézügyességük által hivatottak módjára előljárnak. Eszmét adnak a többségnek és módot nyujtanak a többieknek néha a nyilt tanulásra, máskor az ellesett, rejtett utánzásra.

Igy nagyon nehéz és kockázatos általános jellemzést adnunk népművészetünkre. Könnyen tévedéseket, hamis képet adna minden meghatározás népi kultúránknak erről a legszembetűnőbb bizonyítékáról. Annál inkább meg kell ismernünk az egyes helyi különlegességeket, ami csaknem pontoson körülhatárolható területeket, népművészeti gócokat teremtett hazánkban. Igy beszélhetünk sajátságos székely népművészetről, kalotaszegi, torockói, csángó, palóc népművészetről, egységesen jellemezhető gyüjteményekbe szedhetjük össze szilágysági, rábaközi, sárközi, somogyi, matyó, kunsági, jászsági hímzéseinket, ami csak a magas fejlődésre jutott népi kultúránk differenciáltságának tanubizonysága.

Ebben a nagy differenciáltságban felette különbözik úgy nyugati, mint keleti szomszédainktól, akik egymás között két ellentétes jellemvonásban teljes divergenciát mutatnak. Míg ugyanis keleti szomszédaink népművészete csaknem egységesen jellemezhető primitívségben élte ki magát, nyugati szomszédaink népművészete magasabb kultúra hatása alatt nemcsak eredetiségében szenvedett, de a tanultság következtében elvesztett minden saját belső inveneiót, magasabb művészeti formák utánzásával minden önálló fejlődési képességet és minden spontán őszinteséget.

A magyar népművészetben is érezhető volt — inkább az ország nyugati része felé — a magasabb művészetnek hatása. A renaissancenak, barokknak, rokokónak erős nyoma kimutatható legfőképpen fafaragó-művészetünkben. Minél jobban átmentek ezek a formák népünk kezére, annál jobban elmosódtak az idegen kultúrhatások a magyar lélek eredetiségre, önálló megnyilatkozásra, egyéniségre törekvő sajátossága folytán.

A magyar lélek eredeti alkotásra törekvő természete legjobban megnyilatkozik a magyar népi ruháknak, akár a szűrnek, akár a subának díszítéseiben. Általános alakjuk, szabásuk mellett hímzéseik különlegességében helyi jellegzetességet nyertek, mert a rajtuk lévő mintákat nem sablonos utánzással előírás szerint rajzolták és varrták ki a szűcsök és szűrszabók, hanem önálló tervezéssel teremtettek új mintákat vagy alakították át a régit. Ezért tudjuk a közös stílus és általános forma daeára egyéni díszítő sajátságai által megkülönböztetni a kecskeméti bundát a sárközitől, a mezőkövesdi matyóködmönt a tardi dakutól vagy a tiszapolgáritól, a békésit a biharitól, a torockói mejjre valót a kalotaszegitől, sőt a csökölí katolikus ködmönt a reformátustól és így tovább. A differenciálódás még feltűnőbben fokozódik szorosabban a nép kezén keletkező hímzésekben, melyeknek mintás variálásában a legmesszebbmenő verseny fejlődik ki úgyannyira, hogy minden egyes népi hímzést úgy kell tekintenünk, mint egyéni alkotást.

Mint ahogy minden magyar embernek van külön politikai ideálja, amitől a szebb jövőt reméli, mint ahogy gazdaságában is szereti a maga önálló gondolatát érvényesíteni, úgy ruházkodásában is, de népművészetében is az általános formán belül szereti kifejezni a maga egyéniségét,

Magyar Iparművészet
1931. 3-4. sz.

önálló meggyőződését, amit a másikénál különbnek tart és törekszik is tökéletesebben megcsinálni. Elismeri a legkiválóbbat s azt, aki nálánál jobbat, szebbet tud. A pásztorok is megmondják, hogy ki közöttük a legjobb faragó. Egy-egy öreg faragó pásztornak még hótta után is sokáig megmarad a híre. Lehet a faluban több író asszony is, aki a hímzések alá írja a hímes virágokat, de közelismerésben csak a legjobban tudó részesül s ha ismerjük népművészetünk születését, lelki háttereit, akkor nem is tarthatjuk azt általánosan a primitívség megnyilatkozásának, hanem inkább egy népesoport, mondjuk egy vagy több falu versenyéből kialakuló fokozott lelki működésnek, ami a nagyobb földrajzi egység népének, az ú. n. etnográfiai terület magyarjainak legkiválóbbjait reprezentálja. Némely jó faragó népművésznek vagy kiváló íróasszonynak Kalotaszegen, a Palócságban, Sárközön több falu határába elmegy a híre és messzebb vidékekről is eljárnak hozzájuk, velük iratják vásznaikat, ellesik munkájukat.

Igy akár térképre vethetjük népművészetünk helyi jellegzetességeinek földrajzát, területi elhatárolását, melyen belül a viselet, a házbeli bútorzat, az építkezés, alkalmi ruhák, lakodalmi kendők, keresztelői ruhadarabok, halottas lepedők díszítéseiben helyi stílus alakult is, a mustrák csak azon belül variálódtak az egyéni ízlés szerint.

Ez a területi elhatároltság a népművészetben, különösen hímzőművészetünkben annyira ment, hogy némely vidéken még a technika is különleges lett. Pl. a kalotaszegi írásos vagy a mezőségi fonatöltés, a buzsáki különleges öltés, a dunántúli faragó pásztorművészet spanyolozási technikája stb.

Még az olyan egynemű technikában is, amilyen a keresztszemes hímzőöltés, különleges területi sajátosságok fejlődtek részben a minták által, részben más öltésekkel való kontúrozás folytán.

Hasonlítsuk össze a székely, szilágysági, rábaközi, palóc keresztszemes hímzéseket s akkor mindegyikre mondhatunk valami különösen jellemzőt. A székely hímzés a szálánvarrott technika gyors ütemét használta ki és egyszerű, ritka virágú mintáiban a gránátalmát, fenyőágat, tulipánt, esermakkot, rózsát, lóherelevelet ismerhetjük fel. Legjellemzőbb vonása a könnyedség és a fonalak finomsága.

A szilágysági keresztszemes és szálánvarrott technikával vékony fonalból szőtt vászonra készült. Sok rokonságot mutat a székellyel. Attól

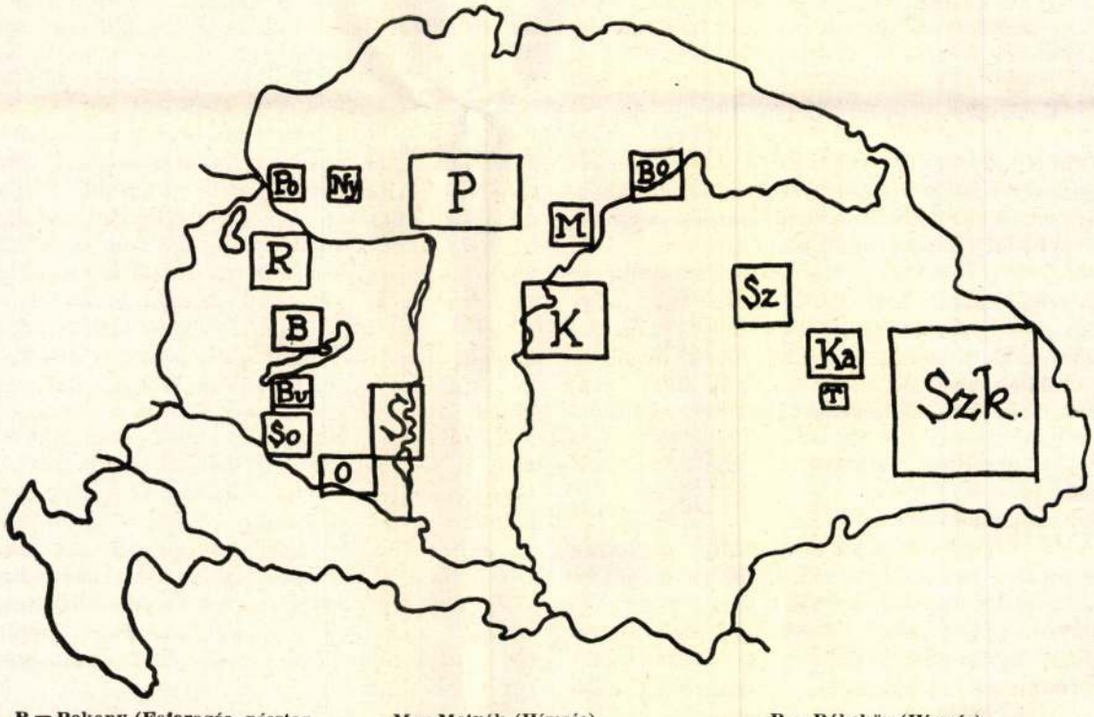

B = Bakony (Fafaragás, pásztorművészet)
Bo = Bodrogköz (Szövés)
Ka = Kalotaszeg (Hímzés, fafaragás)
K = Kúnság
M = Matyók (Hímzés)
Ny = Nyitra
O = Ormányság (Pásztorművészet, szövés)
P = Palócság (Hímzés, fafaragás)
Po = Pozsony
R = Rábaköz (Hímzés)
S = Sárköz (Hímzőművészet)
So = Somogy (Pásztorművészet)
Szk = Székely (Hímzés, fafaragás)
Sz = Szilágyság (Hímzés)
T = Torockó (Kerámia)

Magyar népművészeti gócok térképe,
mutatja azokat a területeket, melyeken még ma is élő és egységesen jellemezhető magyar népművészetet láthatunk.

leginkább a díszítőelemek aprólékossága és lekerekítettsége különbözteti meg, ami mellett jellemző sajátsága, hogy tűzőöltésekkel vagy száröltéses vonalakkal körülhatárolják.

A keresztöltéses hímzésekben leginkább érvényesült a nyugati hatás a Dunántúlon, ahol főként Sopron, Győr vidékének népe használta fel a nyugatról kapott mintákat kevés átalakítással annyira, hogy némely rábaközi hímzésünkön talált pávás madaras mustrát megtalálhatjuk Ausztriában is a régi úri hímzések között. (Pl. a gráci Landesmuseum egyik ágyában levő párna dísze.) Valószínűleg osztrák mintakönyvek is jutottak a nép kezére, elterjesztve a nyugati mintákat. Annál inkább megbecsüljük a palócság és a matyóság keresztszemes hímzéseit, meg a székely és szilágysági hímzéseket, melyeknek eredetisége így még nyilvánvalóbban kiemelkedik.

Ezeket a jellegzetes különbségeket szemmel tartva, készítettem el a népi hímzéseink elterjedését feltüntető térképet, melyen nagy betűkkel jelöltem meg az egységesen jellemezhető népművészeti gócokat.

Egészen éles határokat ma még az anyag hiányossága miatt nem lehet megállapítani. A nagyjából tájékoztató négyszögű megjelölések mégis megadják egy-egy vidék népművészeti, főként hímzőművészeti helyzetét.

ÉBNER SÁNDOR DR.

NÉPIES KERÁMIÁNK

Fazekasságunk évszázadok óta a céhes mesterségek közé tartozik; mai szóval a képesítéshez kötött iparágak egyike. Termését tehát nem sorozhatjuk minden feltétel nélkül a népművészet alkotásai közé, a faragott guzsalyok, jármok, párnavéghímzések, spanyolozott tükrösök, pásztorerszények csoportjába. Cserepeink abba a sorba tartoznak, ahova népművészetünk más, többé-kevésbbé céhben, céhbeli mesterek kezén fejlett népies iparunk: a papucs, csizma, szűrszűcsmunka, bútor, mézeskalács, kékfestő s egyebek mestersége. A fazekasság, mint a többi céhes mesterség is, nem a parasztház vagy egyetlen falu ellátása érdekében dolgozott, hanem nagyobb környezet számára. Számba vette ugyan az egyes területek, sőt községek ízlését, kívánalmait is, de elsősorban a céhbeli szabályok kötötték s nem egyszer a városi hatóságok szabályai, ármaximálása vagy más megkötése. Ez iparágakat számtalan gyakorlati érdek a formák, színek, díszítmények unos-untalan ismétlésére szorítja. Így alakulnak ki egyes vidékek, egy-egy ipari gócpont környékének mesterségbeli jellemzői, amikről alkotásait felismerjük s többékevésbbé helyhez rögzíthetjük.

De az is kétségtelen, hogy különösen elmaradottabb vidékeinken számtalan céhkötelékbe nem tartozó kontár is dolgozott, akiket, ha érdekkörükön kívül maradtak, a céhbeliek sem bántottak, de viszont nem is oktattak, vezettek s akik előtt technikai újságaikat mindenkor szorgalmasan eltitkolták. Formát és díszítményt ugyan a látott darabokból így is tanulhattak, de igazában mindig magukra hagyott számkivetettek, akiknek a maguk emberségéből kellett alkotniuk és megélniük. Ők képviselik a népművészet színvonalát.

Fentebb már említettük, hogy a fazekasmester is, mint pl. a szűcs vagy szűrszabó is, számba vette vásárló közönségének ízlését, forma- és díszítményigényét, bizonyos hagyományokat, amikhez az egyes vevőterületek ragaszkodtak. E hagyományok között bizonyára voltak igen régiek is, mint ahogy a mesterek által konzervált mesterségbeli hagyományok között is találunk ősieket, például az egész európai, sőt más világrészbeli formákkal és díszítményekkel azonosokat is, amiket csak a hagyomány konzerválhatott. Ilyen díszítmény például az ujjal nyomkodott zsinórszerű díszítmény egyes edények (pl. az igen ősi szabású gyertyamártó edények) oldalán, aminek nemcsak díszítménybeli, hanem technikai szerepe is van, nevezetesen mint abrones fogja körül az edényt s ezzel ellenállóbbá, erősebbé teszi.

Az ősi formák és díszítmények konzerválása és a céhek technikai újításai és díszítményekben való divatkövetése adják azt az együttest, amiből egy-egy vidék többé-kevésbbé sajátos termelésének képe kialakul. Az üveggyártás technikájából magyarázódó formákat éppen úgy megtaláljuk egyes fazekasok próbálkozásaiban, mint a késői renaissance majolika olasz, tiroli, morva, német közvetítésű díszítményeit, vagy a bécsi porcellán s a hazai manufaktúrák díszítménykészletének változatait. Mindezek a hatások azonban nem mindenütt egyformák, sőt nem is jutnak el mindenhová. Itt-ott hosszabb-rövidebb életű egyéni kezdemények is vannak. A tordai fazekas egyszerre csak (a kilencvenes évek elején) a görög antik vázák és középtengeri fémedények formáit kezdi díszedényekként mívelni s negyven év mulva ugyanezt tömegben

fotografálják a mezőtúri fazekas udvarán a Hungária-film számára; az udvarhelymegyei parasztfazekast meg azon kapjuk rajta, hogy a Mauthner virágmag-árjegyzékének színes címlapjáról szedi az ihletet a református eklézsia borosedényének oldalára. Formák és díszítmények formáinak eredete úgyszólván kifürkészhetetlen. Különösen nálunk, ahol történeti sorsunk, sok hányattatásunk, pusztulásunk, ide-oda telepedésünk s a közénk időnként nagy tömegben tóduló más multú fajok áramlása, magával hordozott hagyománya a keveredés hihetetlen mértékét okozta. Ismeretes, hogy a morva-német újkeresztények (habánok) útja Nyitrából a Felvidéken keresztül Erdélybe kanyarodik s útjában új technikát és díszítménykincset szór el; az is valószínű, hogy a mórágyi edények díszítőmódjáról előbb-utóbb kiderül, hogy a betelepített svábság magával hozott tudásának is köszönhet egyet-mást; Svájcban látunk szembetűnően hasonló ornamentikát.

Köztudomású, hogy a bádog-, vas-, üveg- és porcellánedény ellenállhatatlan hódító útja nyomában hogyan zsugorodott össze régi jeles fazekasságunk, hogyan pusztult el vagy van pusztulóban a legtöbb vidéken. De a pusztulás nem egyenlő mértékű. Míg régen a jobbmódú vidékeken és a városokban virágzott a mesterség, ma ellenkezőleg a legelhagyatottabb zugokban él még a mult hagyománya. Mint a magyar népi kultúra legtöbb mult értéke, a fazekasság is a legelmaradottabb nemzetiségi területekre húzódott vissza s a magyar fazekas technikai tudásának és díszítménykincsének ma szegény vidékek tótjai, oláhjai az örökösei, továbbfolytatói és termelésének fogyasztói.

Igy jutottunk el oda, hogy ma már a magyar fazekasság tanulmányozása nem annyira néprajzi, mint inkább történeti feladat. Ha múzeumaink ezelőtt évtizedekkel, a haldoklás idejében össze nem gyüjtötték volna ilyennemű emlékeinket, ugyan hiába járnók a falvakat; s hiába azt a nehány műhelyt, ami még tengődik. A fazekasságunkat éppen úgy elpusztította a modern gyáripar, mint szűrszabóságunkat, a magyar szűcsmesterséget s számtalan más kisipart.

Magyar népi rátétes dísz.
Fáblán Gyula rajza.

Fazekasságunk alkotásainak áttekintését tehát csupán múzeumi anyagunk alapján kísérelhetjük meg. Minthogy pedig a tárgyak gyüjtésével egyidejűleg a hozzájuk tartozó nyelvi, nyelvjárási, valamint technológiai adatgyüjtés nem történt meg (s ma már aligha végezhető el), a széttekintésben nélkülözni vagyunk kénytelenek magának a műhelynek és a nyelvi hagyományoknak vallomását. A területi felosztásban és jellemzésben ez mindenesetre nagy hiányunk. Még azt sem tudjuk, hogy magának a mesterségnek nevei az ország mely területein általánosak. Ilyen nevek: fazekas, fazakas, gelencsér, gölöncsér, tálas, csupros, korsós stb. Annál kevésbbé ismerjük az egyes vidékek használt anyagának kémiai természetét, a használt mázak, festékek összetételét, az égetés körüli szabályokat, a díszítményelemek, eszközök nevét, az egyes mesterségbeli fogások megnevezését s számtalan más, a részletesebb jellemzéshez szükséges tudnivalókat. Ami ebből a körből ismeretes, annyira szorványos, hogy térképszerűen nem rögzíthető s például fazekasságunk ornamentikájának nyelvjárási körülhatárolására hasznavehetetlen.

A rendelkezésünkre álló anyag alapján vázlatosan annyit megállapíthatunk, hogy formában, színezésben, díszítményben kétségkívül vannak vidékenként megkülönböztethető csoportok. Ezek a csoportok területileg általában egyes néprajzi területeink határaihoz igazodnak. Annyi dialektust azonban nem tudunk megkülönböztetni, mint pl. népnyelvünk területén, már csak azért sem, mert — mint fentebb érintettük — az áru nagy területeket járhatott be, a közlekedési utak mentén igen messzi területre eljuthatott. Kétségtelennek látszik például, hogy a Szentendrei-sziget községeit Pozsony, Nyitra fazekasai látták el edénnyel, minthogy e törékeny portéka számára a multban is kitünő víziút állt rendelkezésre; magán a szigeten pedig — erdőtlen homok lévén — fazekasság sohasem virágozhatott. Valószínűleg könnyű volna kideríteni, hogy hasonlóképpen történt délebb is a dunamenti községek java részében. Gróh Istvánnak ama föltevését azonban, hogy az ú. n. «győri» edényt Győrből víziúton vitték volna az erdélyi Alvinere — már sokalljuk, kivált mióta tudjuk, hogy Bethlen Gábor éppen Alvinecn telepítette meg a vallásuk miatt üldözött nyitrai újkeresztényeket (habánokat).

Fazekasmesterségünk nemes hagyományaiból legtöbbet őrzött meg az a terület, amelyet a zavartalan fejlődésben s a nyugodt dolgozásban a török világ legkevésbbé zavart, az egykori királyi terület és az erdélyi fejedelemség. Pozsony,

Nyitra megyétől a Felvidéken, a Partiumon át a székelységig, illetőleg Brassóig húzódik ez a sáv, amelyen a kiváló fazekas-gócok hosszú sora virágzott évszázadokon át s még a XIX. század első felében is, a más anyagú (vas stb.) edényfélék elterjedése után is kiválót tudott termelni. Színben, ornamentikában ez a leggazdagabb terület, amely ugyane tekintetben több vidékre osztható. Legnyugatibb részét (Zólyom, Pozsony, Nyitra) a technikai kiválóság, gazdag rajz, színszeretet jellemzi. Legtöbbet őrzött meg az újkeresztény hagyományokból. Legtovább forgatta az ecsetet, azaz legkésőbb tért át a gurgulyára, a festék folyatására. Újkeresztény módra legtovább él a díszítmények barna konturozásával. Ez a vidék készítette a legkiválóbb jelvényes céhedényeket s ennek voltak legszebb betűtípusai a (rendszerint az edény nyakán alkalmazott) feliratok számára. Sokáig jelzi edényeit mesterjegyekkel. Kedvelt színe: fehér alapon kék, zöld, sárga, lilásbarna s időnként vagy helyenként egy rózsaszínszerű árnyalat. Külön csoport a zólyomi fehér alapon dús kék virágú díszítménnyel ékesített, ornamentikailag tagozatlan testű edény; néha igen kevés sárga színnel is találkozunk rajta.

A következő területet, mely nagyjában Abaújvármegyéig terjed, általában a fentiek jellemzik, de a díszítmény gyérebb, kevésbbé zsúfolt, magyarosabb, amely a magyar-szűes és szűrszabó ornamentika stilizáló módjára emlékeztet. Színei is enyhülnek. Gyakoribb a sárga, kék alap. Külön csoportja a hontmegyei, karcolt díszítésű s gyakran jelmondatokkal ellátott edény. E területnek kiváló műhelyei voltak Gömörben, Rimaszombatban, Borsodban, újabban Sárospatakon. Heves, Borsod déli része, Sárospatak sok közösséget mutat az alföldi edényekkel. Gyakori a zöld, barna alapszín, gyakoribbak a feliratok, az emberalakú edények. Egészen alföldi jellegű a tiszafüredi edény; specialitása a zsinóros dolmányú, kígyóval díszített emberalakú edény (pálinkásbutykos), a m i s k a. Heves—Borsodtól kelet felé egyre gyakoribb a geometrikus ornamentum. Külön csoport a primitív technikájú, egészen népies, jobbára sötét alapú s mértani elemekkel díszített vagy szerény, de üde, friss virágozással ékesített szepesi szász területről eredő edényféle, főleg kancsó. Ennek az egész felvidéki területnek jellemző, gyakran ismétlődő díszítő eleme a kecsesen szökellő szarvas.

Az erdélyi cserepet elsősorban színei jellemzik. Leggyakoribb a fehér vagy sárgásfehér alapon kékellő díszítmény. A székely edények nagy tömegét a hasonló alapon rajzolt zöld- barnaszínű díszítmények teszik külön csoporttá. A Küküllő tájékán született s virágzott két emberöltőn át a sötét, kobaltkék alapon sgraffito technikával készült takarékos, szabatos díszítmény: leggyakrabban egy szál virág, szőlő vagy fürjmadár. A Felvidék termelésére emlékeztető szép és gazdag rajzú s viszonylag színpompás, úgynevezett g y ő r i edénynek legdúsabb lelőhelye Kalotaszeg, ez a népművészeti tekintetben annyira gazdag faluesoport. Valószínűleg az alvinci újkeresztények hagyományai élnek az itteni régebbi kivételesen szép edényesoportban. Külön ki kell emelnünk az erdélyi kályhacsempék gazdag sorozatát, amelyben egyrészt a legrégibb (részben még középkori) stílushagyományok, másrészt a legszebb bokrétás elrendezésű népies megoldásokat találjuk. Külön csoport a csikmadarasi füstölt edény, amellyel nagyobb számban, több műhelyből eredőleg (Nádudvar, Mohács, Szentes) az Alföldön is találkozunk.

Ahogy a Felvidéket tarkasága, Erdélyt a fehér, kék (a székelyt a zöld, barna), úgy jellemzi az alföldi termelést a barnássárga, zöld alapon fehér, zöld, vörös díszítmény. Említettük a fekete edényt is, amelyen fényesítéssel művelik a díszítményt. Tiszafüred, Debrecen, Hajdúnánás, Nádudvar, Mezőtúr, Hódmezővásárhely, Szentes a multban kiváló fazekasgócok, mindenik valami sajátos jellel különbözvén a másiktól. Úgylátszik, hogy az Alföld formában a leggazdagabb, díszítményben a legmagyarabb területünk. Külön gazdag tárgycsoportja a sok, elmésen, de néha vastagon verselő felírással ékeskedő pálinkatartó butykosféle, a pereceskulacs s itt készült a legtöbb emberszabású edényféle is. A régebbi butykosok finomrajzú karcolt díszítményei vagy nehány foltból mesterien odavetett virágozásai a legmagyarabb díszítmények, amelyek a szűes- és szűrszabó díszítményeivel mutatnak rokonságot. E területről maradt ránk a legtöbb hatalmas méretű primitív díszítésű fazékféle s az egészen külön típusú, domború díszítésű gyertyamártó edény, jobbára nagy, de formás számokból rakott évszámmal. Az alföldi edény forma-, szín- és díszítménykészlete kisugárzott

Magyar
népi rátétes dísz.
Fáblán Gyula rajza.

egyrészt a dunántúli alföldi jellegű területekre, másrészt az Alföldre igyekvő folyók mentén húzódó hegyvidéki völgyekbe, részben nemzetiségű területekre is, például a Körösök vidékére (Rév, Belényes). Itt a hajdúsági, sárréti, bihari, aradi területen találkozunk egy fehér, vörös díszítésű mázatlan edénytípussal (korsófélével), a vászonedénnyel, amelyen egy nagyon ősinek látszó, takarékos, sajátosan magyaros jellegű díszítőmód emlékei élnek.

A Dunántúl nagyobb, különösen északi és nyugati részeit a multban az eddig ismert jelek szerint Pozsony, Győr tájáról látták el olyan edénnyel, amely az első csoportban ismertetett edényekkel tart rokonságot. A dunántúli műhelyek nagyobb része is e terület hatása alatt állott. Csak Tolnában, Baranyában találkozunk egy sajátos, vörös-sárga vagy fekete alapon vörössel, feketével, zölddel és sárgával díszített edényfélével, amelynek főgóca Mórágy volt; ez a falu a virágozásban volt nagy mester. Külön ki kell emelnünk a dunántúli céhedényeket, nevezetesen a céhek nagy boroskancsóit, amelyek jobbára egyszínűek (zöldek) s dús domború díszítéssel ékesek.

VISKY KÁROLY

RÁTÉTES DÍSZÍTMÉNYEK STILIZÁLÓ HATÁSA A MAGYAR NÉPI HÍMZŐMŰVÉSZETRE

A magyar nép síkdíszítőművészete gazdag, alaki változatosságával, harmónikus színességével, népies üdeségével és még mindig erős fejlődőképességével legelevenebb forrása a magyar lélekből meríteni vágyó iparművészetünknek. Ennek a hatalmas nemzeti erőt kifejező kincsünknek, amit főképpen népi hímzéseink tartalmaznak, tág tere kínálkozik iparművészetünk minden ágában a felhasználásra. Leginkább úri hímzőművészetünk meríthet belőle. Itt már eddig is eredményesen érezhető hatása a ruhadíszítményekben. Nem elég azonban csak magukat a formaelemeket ismernünk, sokkal könnyebben tudjuk ezeket értékesíteni, ha eredetükkel is tisztában vagyunk.

Az egyes népi díszítőelemeknek nagy vitairodalmuk van. Ilyen volt a szűr- és subahímzéseinken gyakori ú. n. pávaszemes motivum vitája, melyet Visky Károly egy csapásra eldöntött azzal a sorozattal, mely végérvényesen beigazolta a pávaszemes mintának származását — a rózsából. Ha tudják iparművészeink azt az igazságot, hogy miképpen fakadtak népünk lelkében a díszítőelemek, akkor azok felhasználása is tudatosabb és a magyar szellemnek megfelelőbb lesz, mintha csak a puszta forma áll előttünk magyarázat nélkül.

A magyar síkdíszítőelemek két irányban fejlődtek. Az egyik irány a naturális virágokból fokozatosan leegyszerűsített vonalakkal stilizált formákhoz vezetett s ebben csúcsosodott ki legmagasabbra népművészetünk.

A másik irány a vékony bőranyagból, irhából vagy a vékony színes textilanyagból kivágott, természeténél fogva lekerekített, egyszerűbb vonalakkal előálló formaelemekből keletkezett és haladt a részletek aprólékosabb kiképzésével a bonyolultabb formák felé.

Hogy értékelhessük ez utóbbi irány jelentőségét, át kell néznünk kissé az applikációs munkák földrajzi és történelmi elterjedését.

A néprajzi kutatás már tisztázta azt a kérdést, hogy a magyar népies díszítőművészet elvont stilizált virágformái hogyan keletkeztek az eredetileg naturalisztikus elemekből. De éppen ennek a díszítőművészetnek egyik igen gazdag forrása ellenkező irányból táplálta a nép készségét. Azt mondhatnók, a bőrapplikációkból származó hímzéselemek dedukció útján keletkeztek. A bőr anyaga és a kivágás technikája volt az elvontabb formák stílusmeghatározója. A dedukciós úton indultak a bőrapplikációkból keletkező hímzéselemek, melyekben a bőr anyaga és a kivágás technikája volt az elvontabb formák irányítója, minthogy egyrészt az anyag, másrészt a technika szorosabb korlátokat szabott. A rátétes munka technikája természeténél fogva megszabja annak törvényszerűségét is, aminek első követelménye a legtökéletesebb szimmetria és a részletek pontos ismétlődése. Nincsenek benne kieső részletek, a legsűrűbb mintában is minden vonal szervesen, megszakítás nélkül összefügg egymással. Ezzel a tökéletes szimmetriával az applikáció teljes ellentétbe kerül a virágot ábrázoló hímzésekkel, melyekben éppen a részaránytalanság a legjellemzőbb. Annyira, hogy a térkitöltésben mutatkozó megegyezések

szimmetriás hatást keltenek ugyan bennünk, de, ha közelről vizsgáljuk a részleteket, azokban mégcsak véletlenül sem fedezhetjük fel a két oldal teljes megegyezését.

Az applikációs mintákból keletkezett népi hímzéseket tehát elsősorban a tökéletes szimmetria árulja el. Fokozatosan visszavezethetjük valamennyit az ősi bőrkivágásokra, melyeket eleinte a szegélyükön hímeztek vagy a középső részükön öltöttek le néhány színes szállal vagy zsinórral, hogy változatosabbá tegyék a bőrapplikációs minta egyszínű foltját. Később mind sűrűbb lett a hímzés az egyszínű irha-rátéteken és közben az üres tereket is annyira kitöltötték, hogy végül is a hímzés egészen elnyomta a kivágott irhamustrákat és elhódította a kivágásos technika által szabadon hagyott legapróbb térséget is. A hímzésnek az applikáció rovására történő fokozatos térhódítását leginkább női és férfi ködmönökön, mejjrevalókon láthatjuk, csaknem minden országrészünk síkdíszítőművészetében.

Az ősi applikációs bőrvirágoknak a népi síkdíszítőművészetünkben való nagy szerepét már Fábián Gyula éreztette velünk a palócság ködmöndíszítéseiről vett minták elemzésével. Mint ő mondja «bőrt bőrrel díszíteni, ez oly naív gondolat, mely az ősi magyar szűcsök lelkében támadhatott.» Ábráinkból világosan kitűnik, hogy miként lopózkodott be a hímzés először a bőrapplikációk mellé olyan virágalakokban, melyeknek kihímzése nem járt semmi nehézséggel.

Az ősi kivágott mintákban még alig van hímzésnek nyoma. Későbbi hímzéseken már gyakran megtörténik, hogy tisztán felismerhetjük a régi bőrvirágokat, mint alapmotivumokat, de a hímzés már csaknem teljesen befedte az ősi bőrfoltokat.

Ez utóbbi díszítményekben a formák annyira megállapodtak, hogy a merevebb vonalú bőrapplikációs minta a szűcs fejében teljesen megrögződött és már nem volt szükség arra sem, hogy kivágja a hímzés alá az irhát, hanem egyenesen a bőrre írta a körvonalakat, melyeket most már teljesen kihímzett.

Ugyanezt a fejlődésmenetet láthatjuk a dunántúli, sárközi és békési ködmönvirágokon.

Ezek a példák azonban nemcsak a mi népművészetünkben állanak előttünk. Ugyanezt csaknem törvényszerű általánosságban találjuk más népeknél is, akiknek díszítőművészeti alapjait az ősi applikációs minták adták. Ennek példázására álljon előttünk az ázsiai goldok és kirgizek népi hímzőművészete.

Régebben a goldoknak és kirgizeknek egyedüli díszítőmódja a rátétes munka volt, mert a szárított és megpuhított halbőrből készült ruhájukra, amit a rénszarvas aortájából készített húrszerű cérnával varrtak össze, máresak más anyag hiányában sem tehettek egyéb díszítményt, mint a megfestett halbőrből kivágott mintákat. Az állandóan halászatból, vadászatból élő népnek csak módosabbjai jutottak hozzá később színes selyemfonalhoz, amivel a rátéteket sűrű hímzésekkel konturozták, majd annyira kitöltötték azok felületét, hogy az ősi applikációt teljesen elnyomta a hímzés. Az ősi rátétes mintát azonban még akkor is megtartották, mikor tisztán selyem-

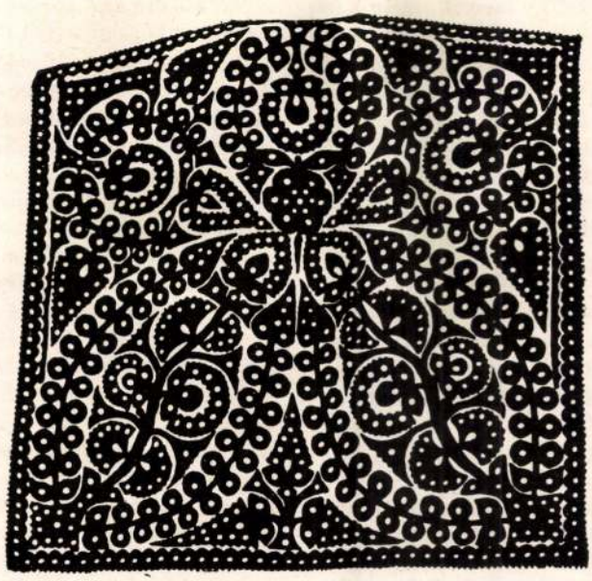

Magyar népi rátétes dísz.
(Györffy István dr. Cifraszűr c. könyvéből.)

ből varrott előkelőbb goldruhákat készítettek. Ivesen gördülő geometrikus alakok között, kaeskaringók, sorban ismétlődő csikok, szalagos kompozíciókba rejtőző emberfejalakok, hal, szarvas és más állatfejek ismétlődnek. A gold ruhadíszítményekre nagy hatással voltak a nyírfakéregből készült edények és kalapok rátétes ékítményei.

Eredeti rátétes minták a kirgiz jurtáknak és ruházatoknak, szőnyegeknek, nyeregtakaróknak díszítményei is, amelyek posztóból kivágva, a vastag nemezen tovább fenntartották magukat s nem is nyomta el annyira a hímzés, mint a goldok halbőrdíszítményeit. Itt csupán az applikációs minta ment át a hímzéssel könnyebben díszíthető ingvászon anyagra, melyről meggyőzően tanuskodnak a hímzett tadsik ingmellek.

Az applikációnak a díszítőművészet történetében mindig feltűnő volt az alkalmazása. Már az V. és VII. évszázadból ismerünk bőrből való rátétes munkákat a kopt sírokból. Legmagasabb fejlődését érte el a rátétes díszítőtechnika Olaszországban és Spanyolországban a templomfalak és templomi ruhák díszítésében a renaissance-ban. Itt az interziás és faragó művészet is párhuzamosan fejlődött az applikációs ruha ékítményekkel, annyira, hogy mindkettőben egyaránt értékesítették nemcsak a pozitív mintát, de a kivágott negatívot is, melyekből keskeny szegélyesíkokban körülfutó arabeszkszélek, palmetták keletkeztek.

Ez a magasabb művészettel egybevetett párhuzam egyben eszmét is ad arra, hogy iparművészeink milyen területeken érvényesíthetik a magyar néplélek rátétes díszítményeit s az ezekből alakult hímzésmintákat, amiknek tanulmányozása mindenkor csak megtermékenyítheti, de le nem ronthatja magasabb iparművészetünket.

ÉBNER SÁNDOR DR.

A MÁSIK ARC

Annak a titokzatos lelki megnyilatkozásnak, melyet a mindennapi szóhasználat «művészetnek» nevez, talán a legtitokzatosabb, legmélyebb és legfélelmetesebb alkotásai a «maszkok», vagy «álarcok». Idézőjelek közé kell tennünk ezeket az elnevezéseket, mert a legtávolabbról sem közelítik meg annak a fogalomnak a lényegét, melyet megjelölni hivatva volnának. A «maszk» szó — akár a középkori maseával (boszorkány), akár az algériai Mascarával hozzuk kapesolatba, — csak úgy külsőleges vonatkozású, mint a magyar «álarc» elnevezés, melynek egyetlen, de komoly hibája, hogy az «ál» meghatározást a magyar nyelv általában valami nem igazira, valami hamisra, utánzatra, vagy értéktelenebb dologra érti. Az «álarc» ugyanis ennek éppen az ellenkezője. Nem hazug látszatra és nem csaló illuzió felkeltésére törekvő bohókás játékszer, hanem egy tragikusan komoly emberi szimbolum, mely tudatalatti életünk mélységeiből életvágyainknak, élethitünknek, vagy magasabb fokon: életvallomásunknak egy-egy drámai feszültségű átélését vetíti fizikai valósággá. Realizálni igyekszik láthatatlan, de örökké tevékeny énünk igazi, m á s i k arcát.

Óriási terület a «másik arc» kultuszának műfajterülete. Az őskultuszok ezerféle álaretípusain kezdve, a velük lényegben rokon, bűvölő mozdulatokat és mágikus jeleket megrögzítő primitív tetoválás rengeteg válfaján keresztül, a mult század báljainak játékos feketeálarc-divatjáig és a ma elterjedt kozmetikai arcfestésig mind ugyanannak a műfajnak más-más változatát képviselik. Amennyire az emberi élet fejlődésvonalát visszamenőleg a történelem őskoráig követni tudjuk, nem találunk népet és kultúrát, mely ne őrizné e csodálatos műfaj gazdagabb vagy szerényebb nyomait. A magasfokú őskultúrák: India, Kína, Egyiptom és Asszíria csak úgy, mint az ősviszonyok között élő polynésiai, délamerikai, afrikai vagy északázsiai népek, az előbbiekből táplálkozó európai művészet csakúgy, mint a modern Amerika. Amazok egy misztikus életizgalom feszültségéből táplálkozó mély vallásos hittel, emezek a keresett groteszkség pózában és több-kevesebb játékos célzattal, de mind, kivétel nélkül ápolják azt a rejtelmes és paranesoló emberi ösztönt, mely a rejtve élő lelki arcnak mimikájából egy vagy több vonást az érzéki világba kivetíteni igyekszik.

Az álarc-kérdés metapszihikai lényegét nem érinti az a tény, hogy az ősi álarckultusz és a modern álarchasználat szokása éppen úgy telítve van esztétikai és szexuális elemekkel, mint m i n d e n emberi teljesítmény, mely a fantázia kohójában szerzi érzéki létének formai külalakját. Az, hogy a formaalkotó fantáziát közvetlenül esztétikai vagy szexuális ösztönök ingerlik-e tevékenységre vagy sem, teljesen közömbös a kérdés lényegére nézve, mely a legegyszerűbb fogalmazásban mégis csak úgy hangzik, hogy: mi az álarc? Úgy írtuk körül a feleletet, hogy az álarc másodénünk vetülete az érzéki világ létsíkján.

Az Iparmûvészeti Társulat magyar népmûvészeti kiállításáról. Kerámiák. — Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Keramik. — From the Hungarian Peasant-Art Exhibition. Ceramics.

Az Iparművészeti Társulat magyar népművészeti kiállításáról. Fent felvidéki, lent tordai kerámiák. —
Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Keramik. Oben aus Oberungarn, unten aus Siebenbürgen. — From the Hungarian Peasant-Art Exhibition. Ceramics. Above from North-Hungary, below from Transylvania.

Az Iparmûvészeti Társulat magyar népmûvészeti kiállításáról. Kerámiák. — Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Keramik. — From the Hungarian Peasant-Art Exhibition. Ceramics.

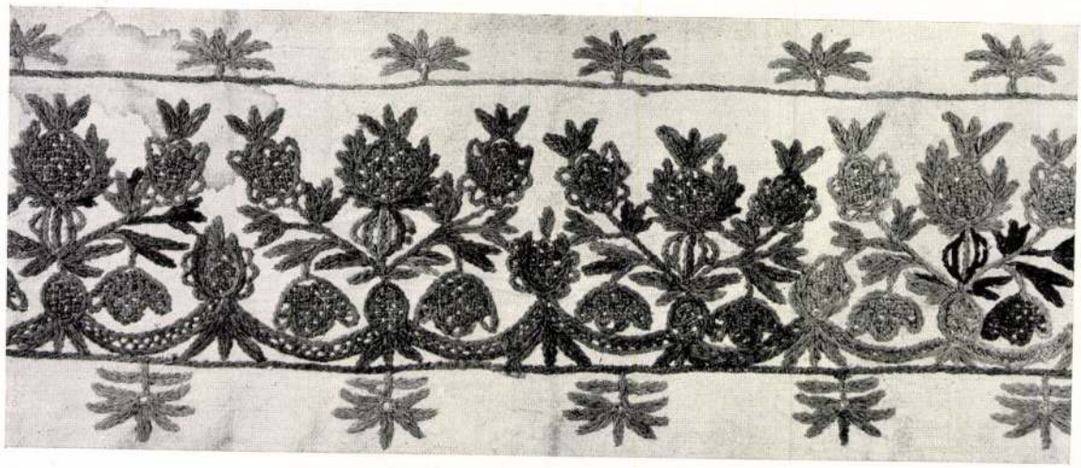

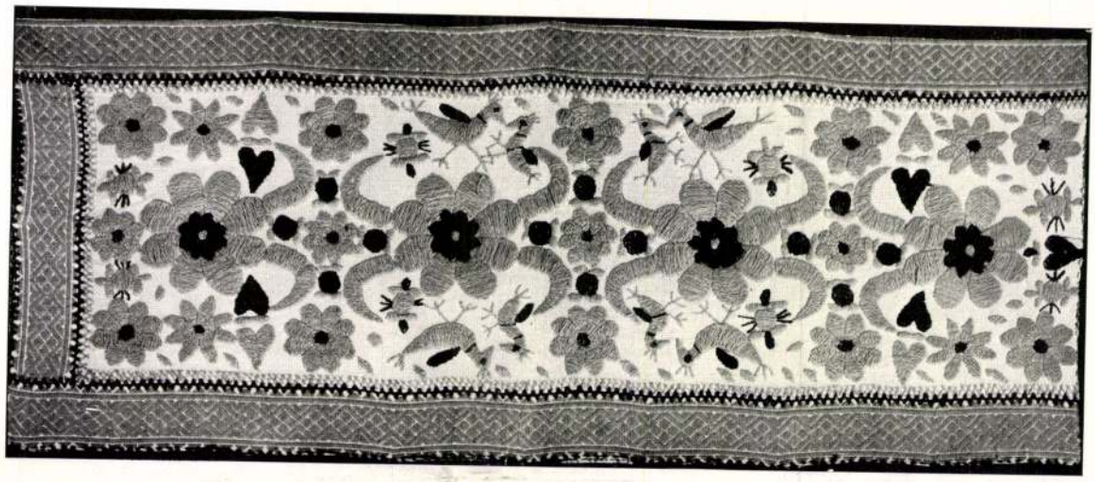

Az Iparművészeti Társulat magyar népművészeti kiállításáról. Fent és lent erdélyi varrottasok, középen matyóvarrottas. — Aus der Volkskunst-Ausstellung des ungarischen Kunstgewerbevereines. Oben und unten siebenbürgische Stickereien, in der Mitte Stickerei aus der Matyógegend. — From the Peasant-Art Exhibition of the Hungarian Society for Applied Art. The upper and the lower embroideries from Transylvania, the middle one from the »Matyó« district.

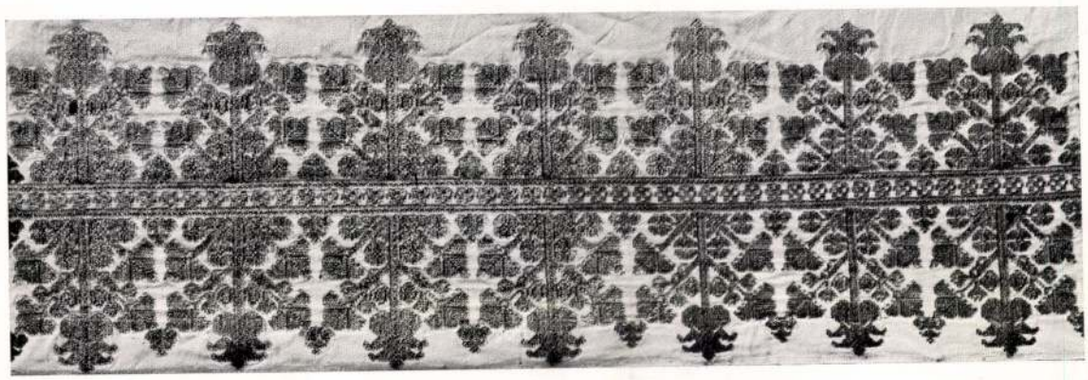

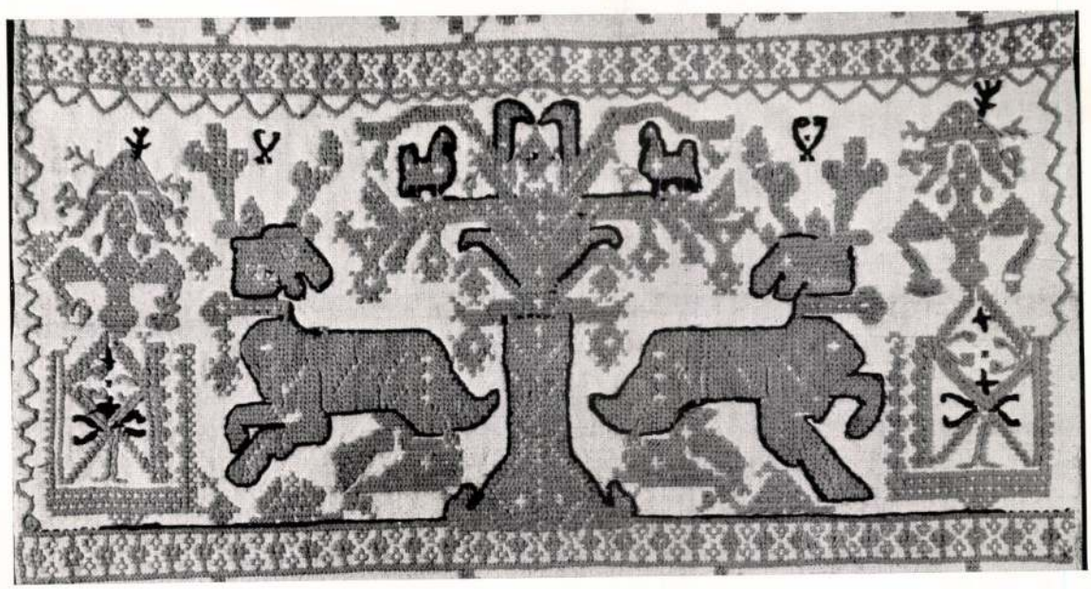

Az Iparművészeti Társulat magyar népművészeti kiállításáról. Erdélyi keresztszemes varrottasok. — Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Kreuzstickereien aus Siebenbürgen. — From the Peasant-Art Exhibition of the Hungarian Society for Applied Art. Transylvanian fancy-works in cross stiches.

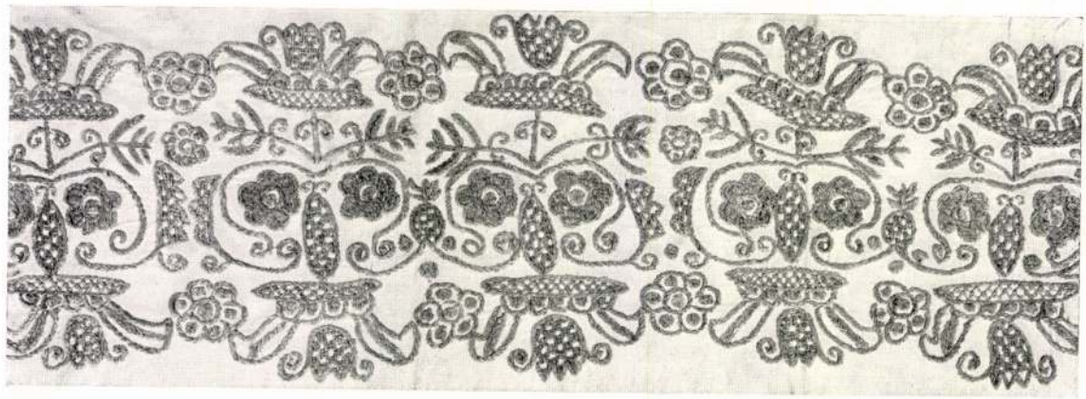

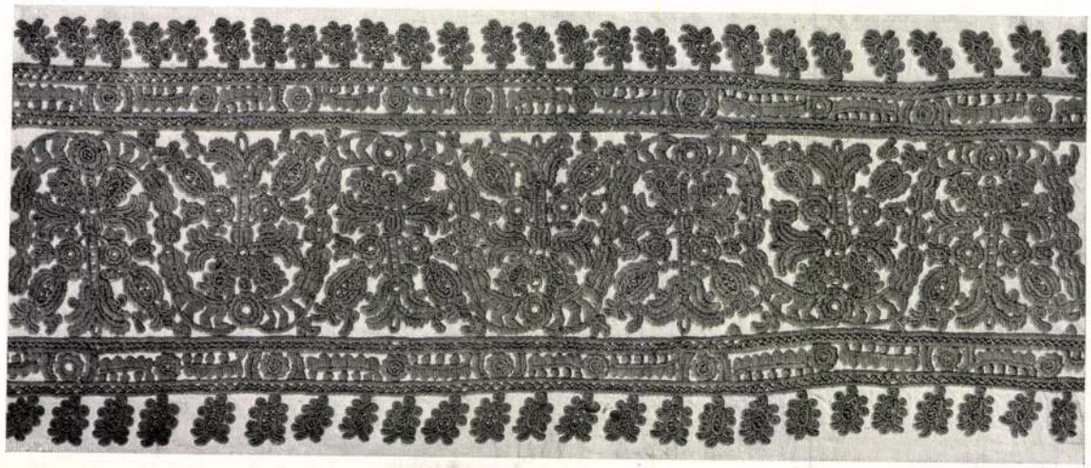

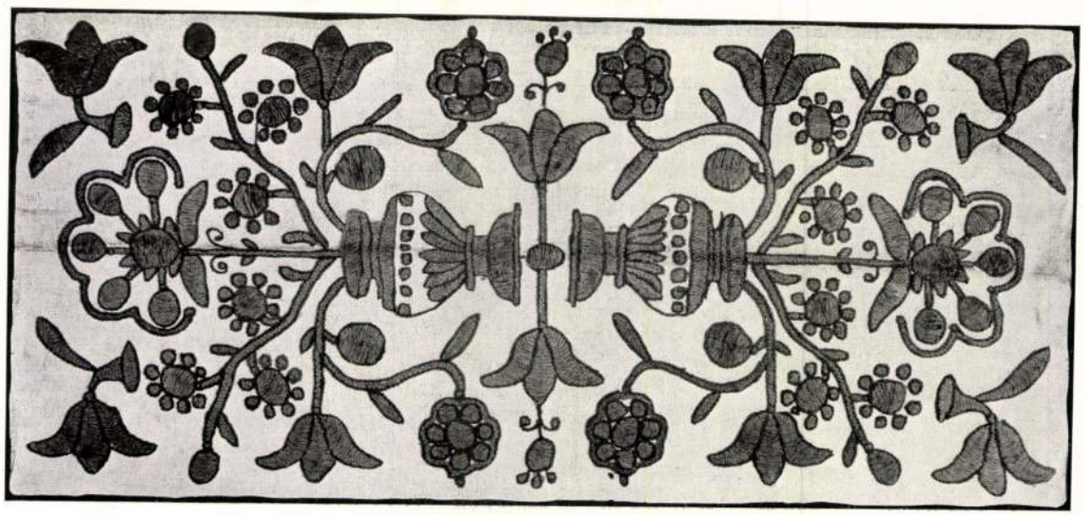

Az Iparmüvészeti Társulat magyar népmüvészeti kiállításáról.
Erdélyi varrottasok. — Aus der Volkskunst-Ausstellung des ungarischen Kunstgewerbevereines. Stickereien aus Siebenbürgen. — From the Peasant-Art Exhibition of the Hungarian Society for Applied Art. Embroideries from Transylvania.

Az Iparművészeti Társulat magyar népművészeti kiállításáról.
Erdélyi varrottasok. — Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Siebenbürgische Stickereien. — From the Peasant-Art Exhibition of the Hungarian Society for Applied Art. Transylvanian embroideries.

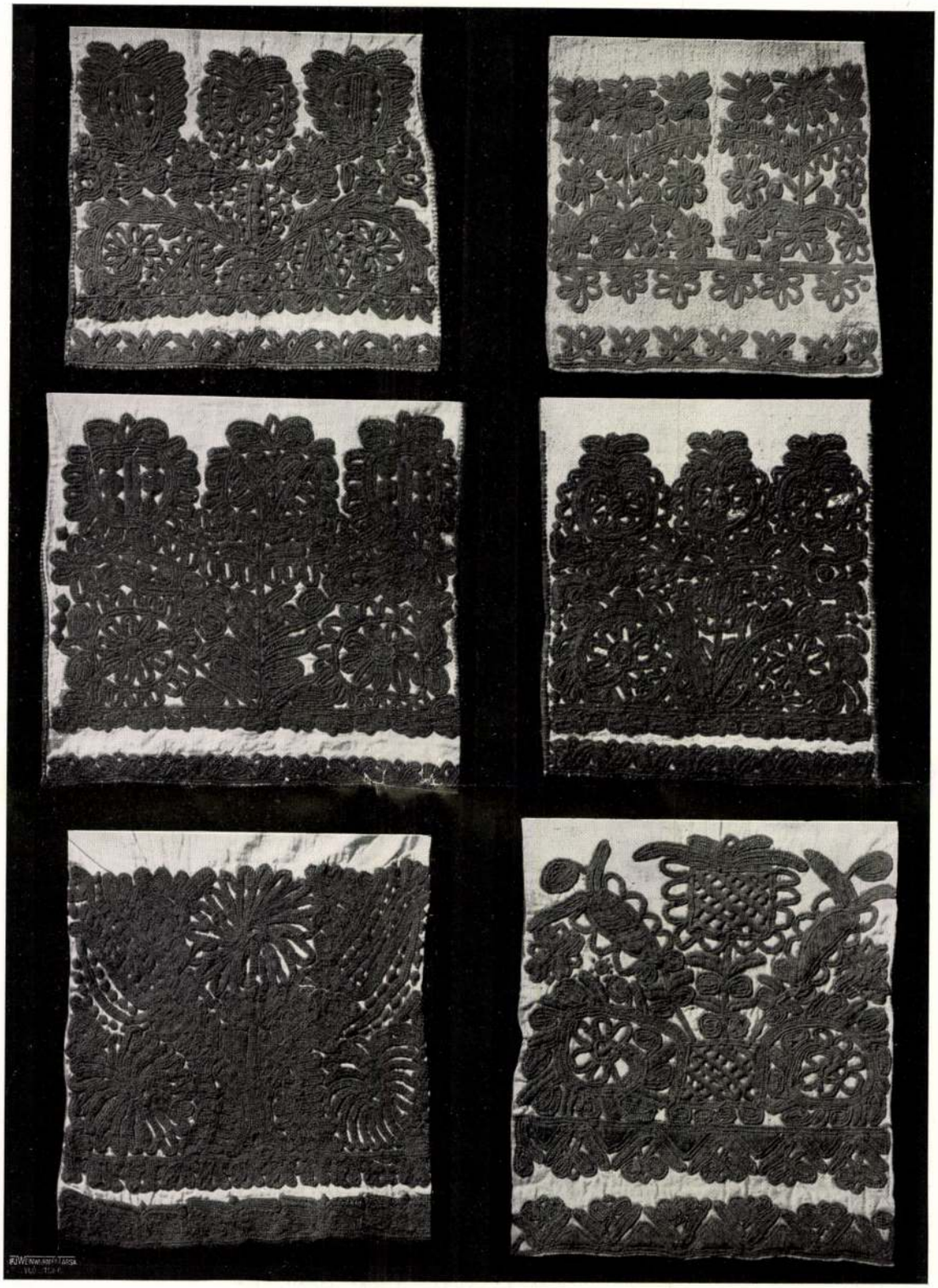

Az Iparművészeti Társulat magyar népművészeti kiállításáról. Kalotaszegi vőfélykendők. — Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Brautführertücher aus Kalotaszeg (Siebenbürgen). — From the Peasant-Art Exhibition of the Hungarian Society for Applied Art. Brideman's kerchieves from Kalotaszeg (Transylvania).

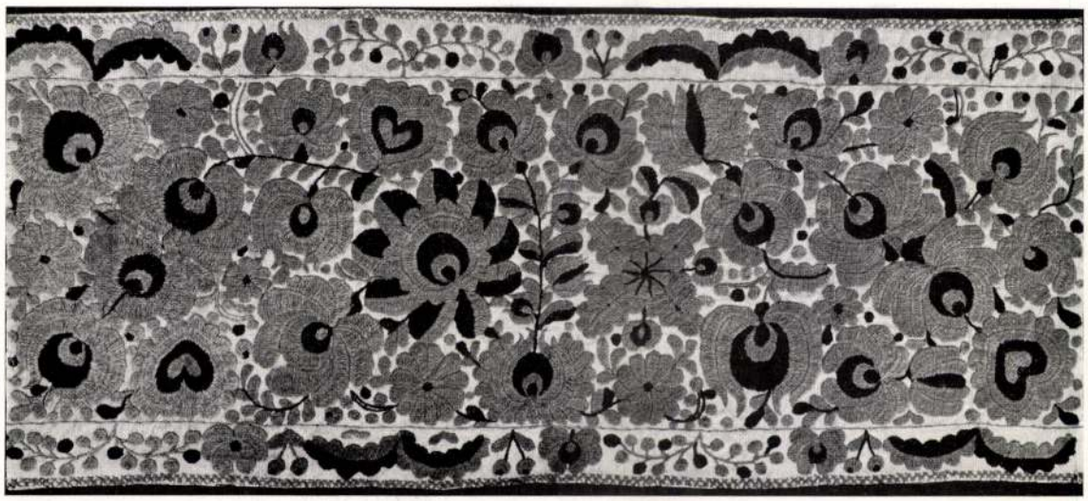

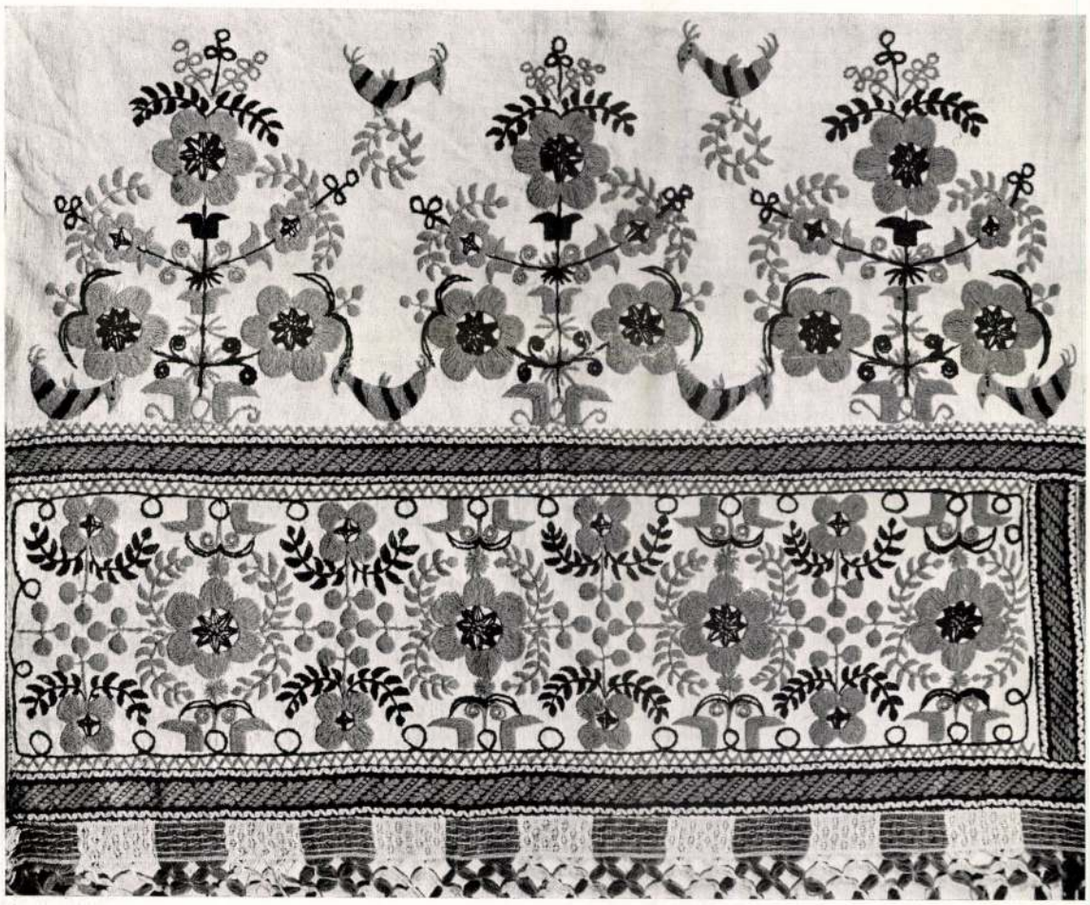

Az Iparművészeti Társulat magyar népművészeti kiállításáról.
Matyóhímzések. — Aus der ungarischen Volkskunst - Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Stickereien aus der Matyógegend. — From the Peasant-Art Exhibition of the Hungarian Society for Applied Art. Matyó Embroideries.

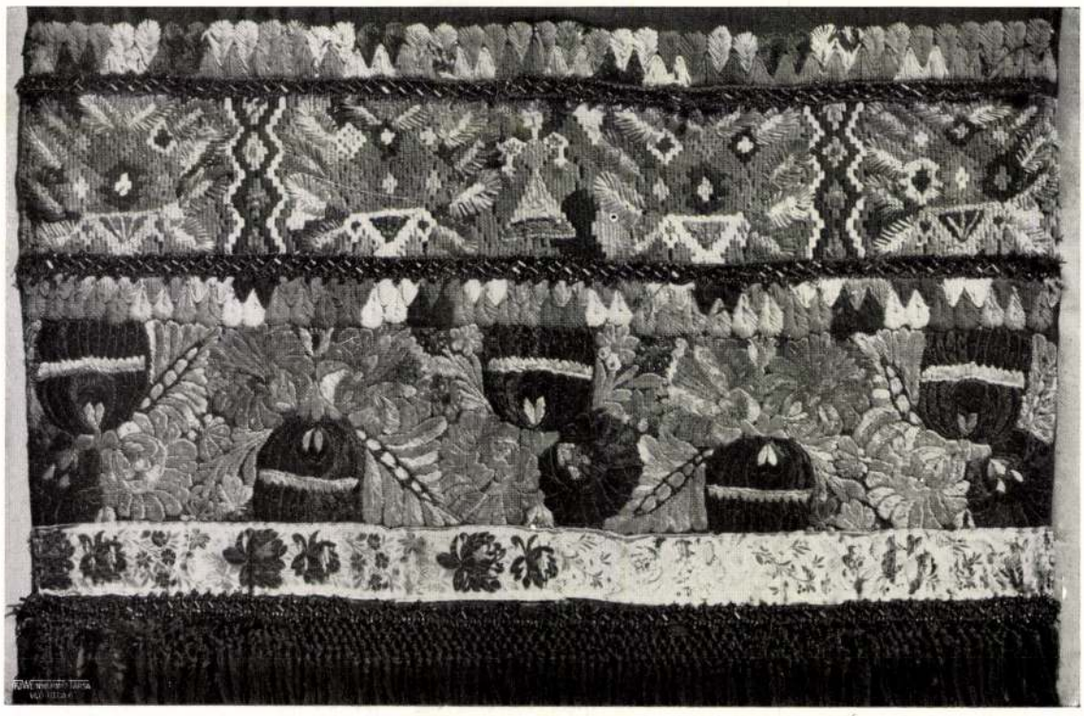

Az Iparművészeti Társulat magyar népművészeti kiállításáról.
Matyóföldi hímzett kötények. — Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Buntgestickte Schürzen aus der Matyógegend. — From the Hungarian Peasant-Art Exhibition. Embroided aprons from Matyó district.

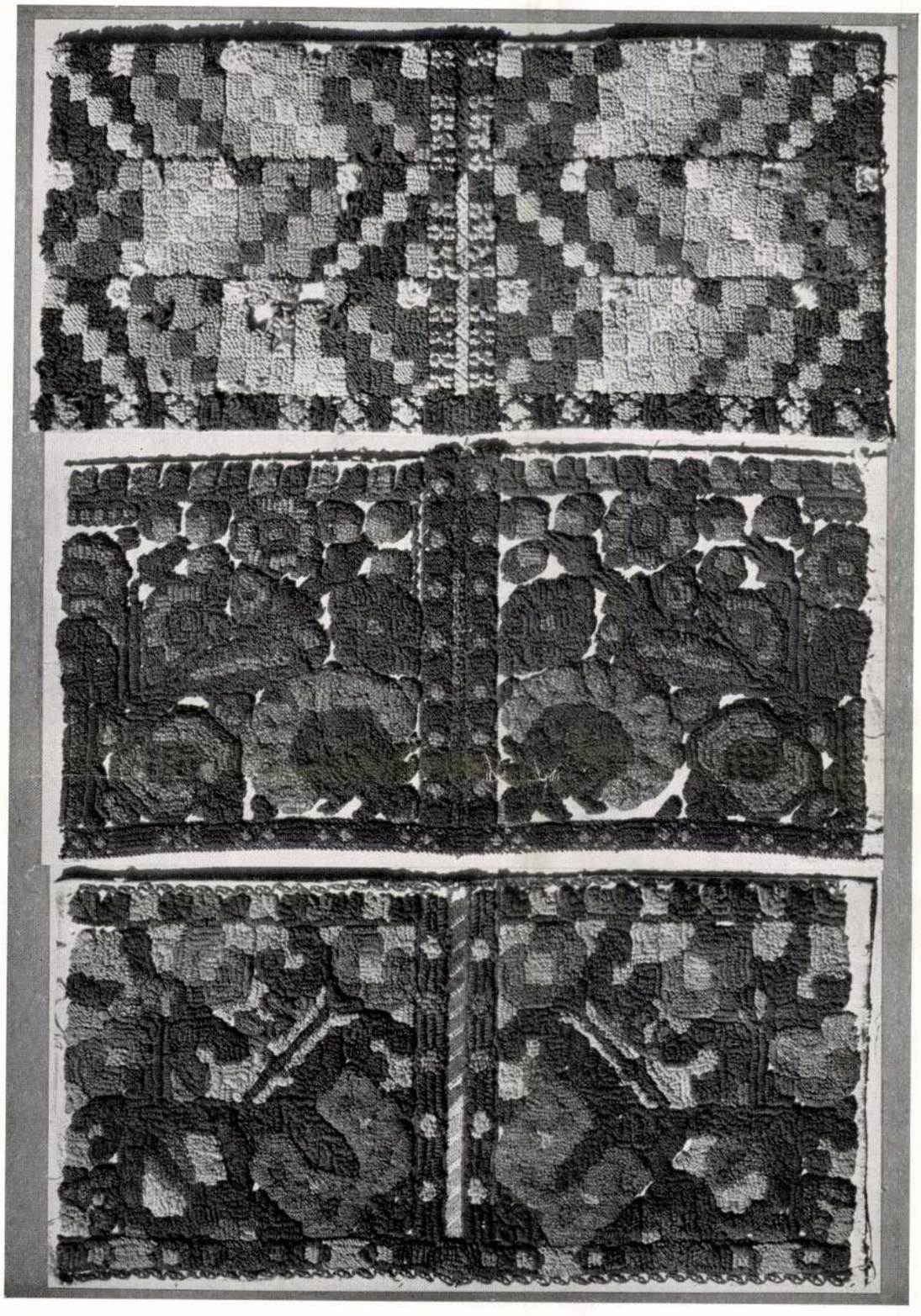

Az Iparmüvészeti Társulat magyar népmüvészeti kiállitásáról.
Drávamenti fökötők. — Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Hauben aus Südwest-ungarn. — From the Hungarian Peasant-Art Exhibition of the Society for Applied Art. Head-gears from South-Hungary.

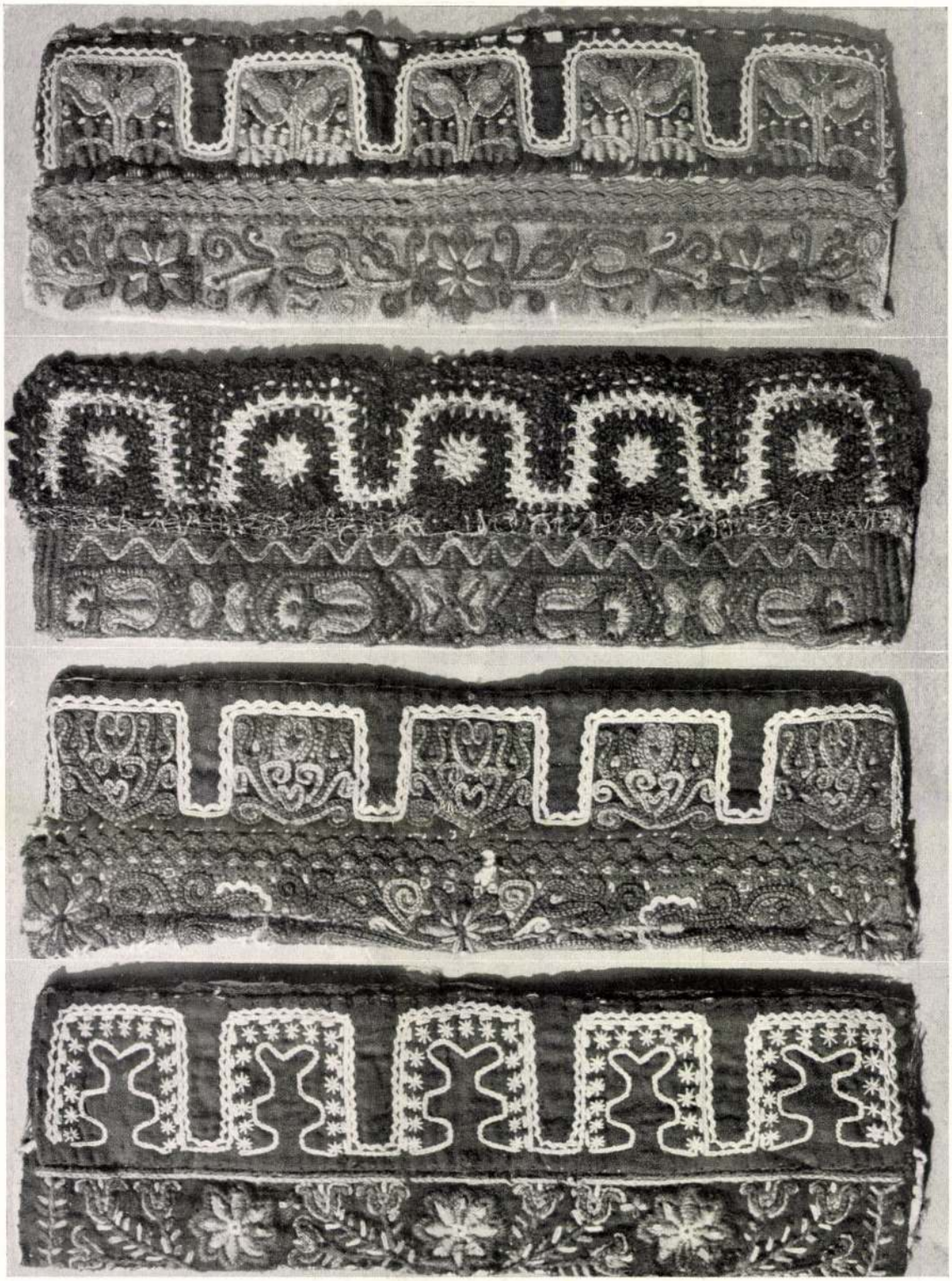

Az Iparművészeti Társulat magyar népművészeti kiállításáról. Délsomogyi főkötők.
— Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Hauben aus der Gegend Südsomogy. —
From the Peasant-Art Exhibition of the Hungarian Society for Applied Art. Head-gears from the Southsomogy district.

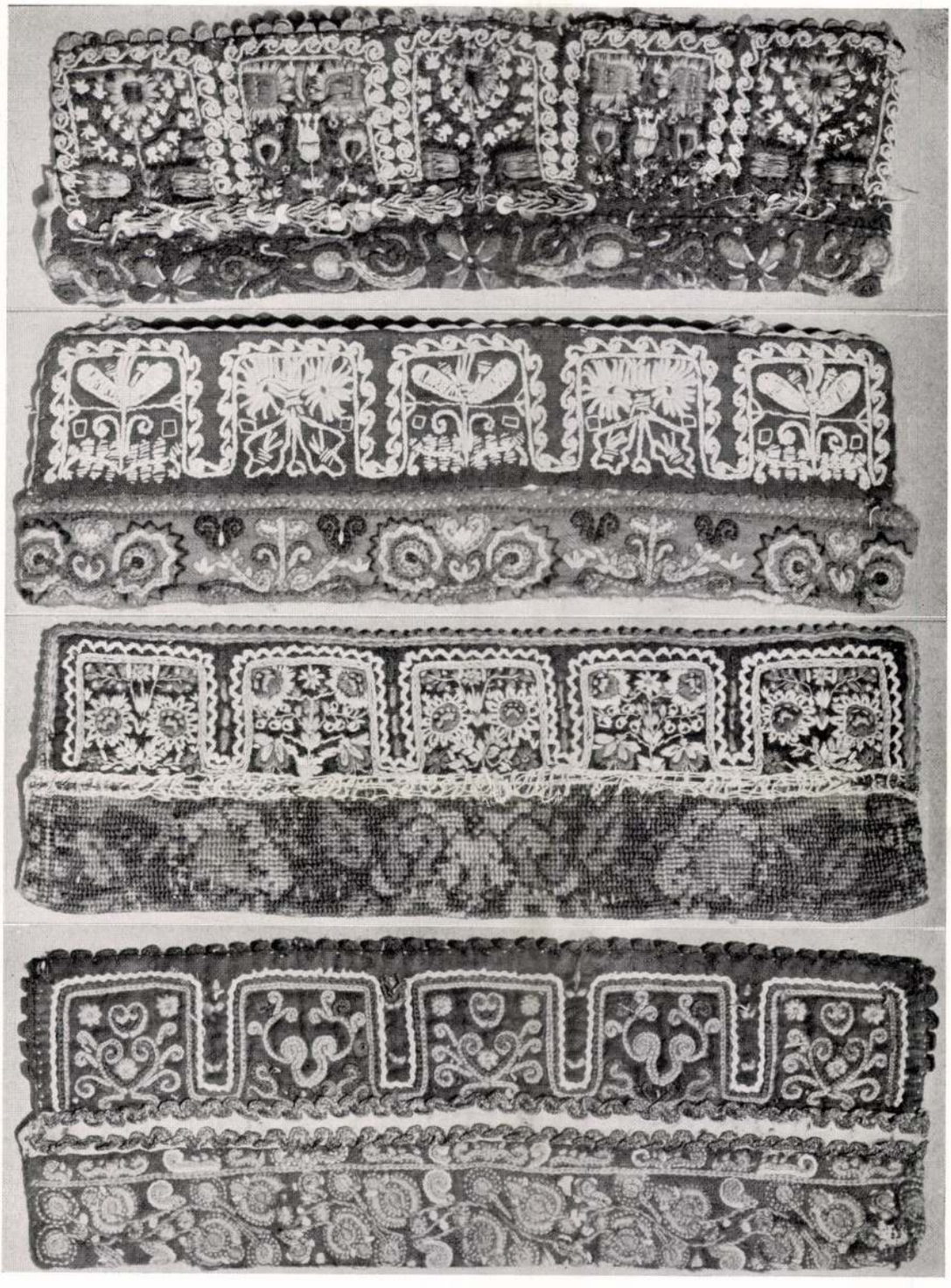

Az Iparművészeti Társulat magyar népművészeti kiállításáról. Délsomogyi főkötők.
— Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Hauben aus der Gegend Südsomogy. —
From the Peasant-Art Exhibition of the Hungarian Society for Applied Art. Head-gears from the Southsomogy district.

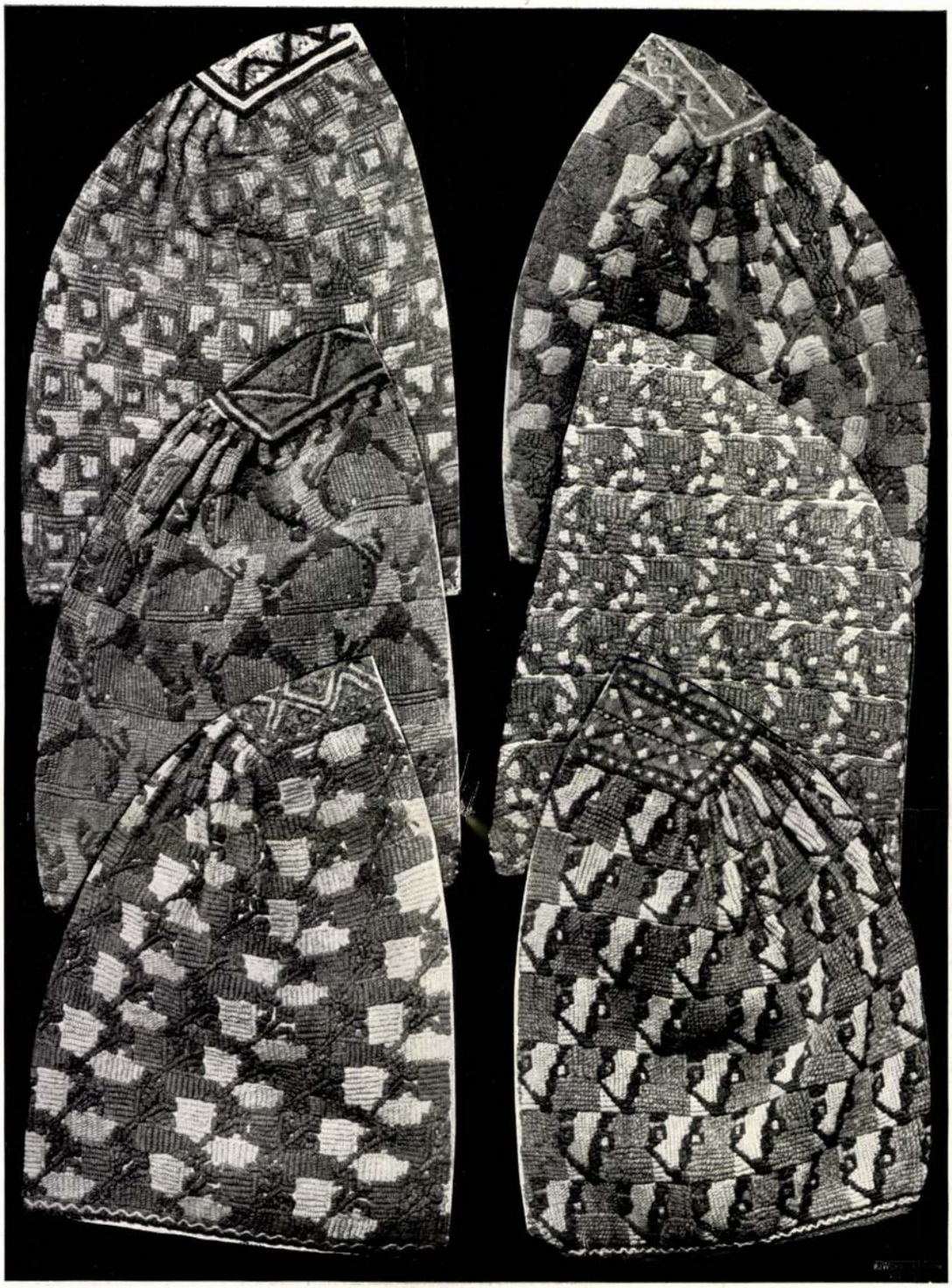

Az Iparművészeti Társulat magyar népművészeti kiállításáról.
Drávamenti főkötők. — Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Hauben aus Südwestungarn. — From the Hungarian Peasant-Art Exhibition of the Society for Applied Art. Head-gears from South-Hungary.

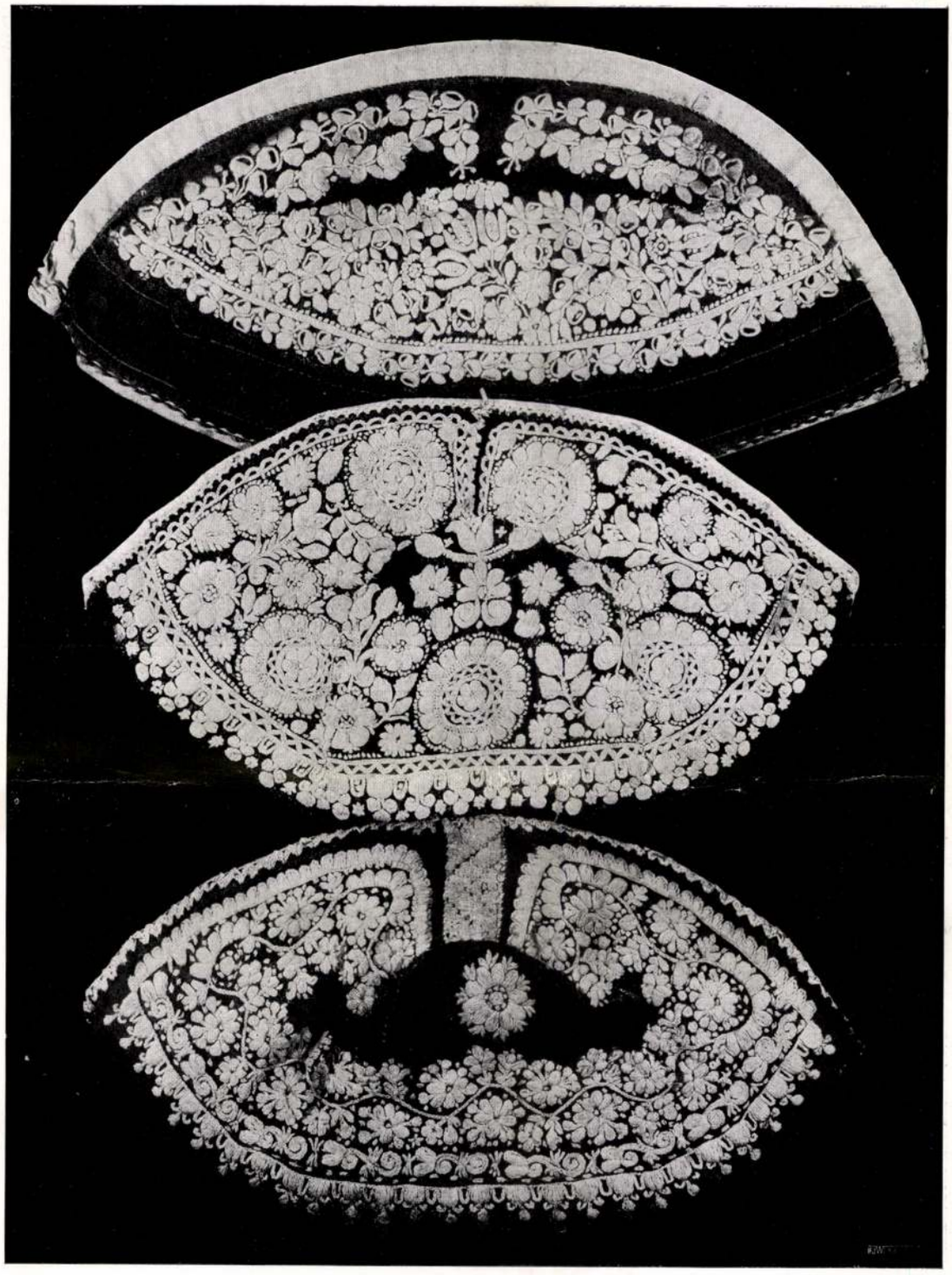

Az Iparmüvészeti Társulat magyar népmüvészeti kiállításáról. Sárközi hímzett fókötők.
— Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Gestickte Hauben aus der Gegend Sárköz.
— From the Peasant-Art Exhibition of the Hungarian Society for Applied Art. Head-gears from the Sárköz district.

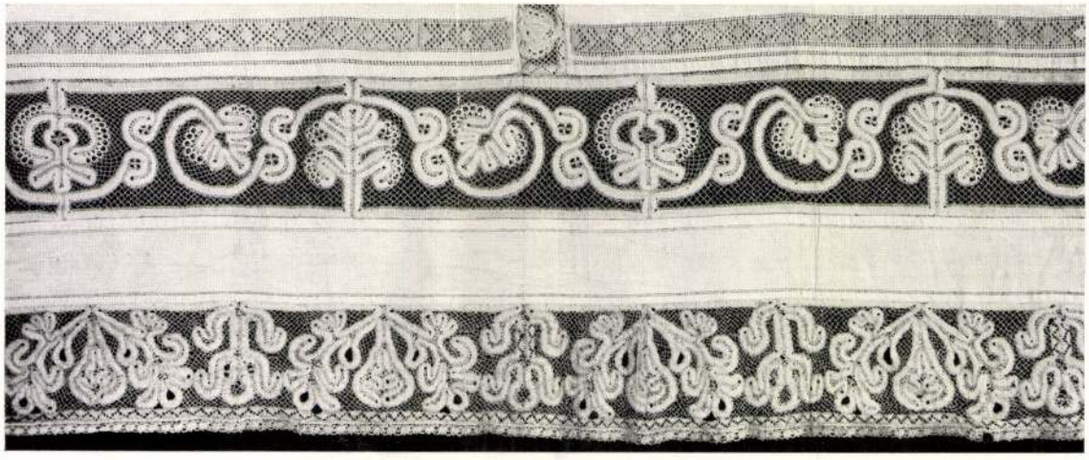

Az Iparmüvészeti Társulat magyar népmüvészeti kiállításáról. Felvidéki csipkék. — Aus der ungarischen Volkskunst-Ausstellung des Kunstgewerbevereines. Spitzen aus Oberungarn. — From the Peasant-Art Exhibition of the Hungarian Society for Applied Art. Laces from Upper-Hungary.

A NEMZETI MÚZEUM NÉPMŰVÉSZETI GYŰJTEMÉNYÉBŐL

ÍRTA VISKI KÁROLY

A Magyar Iparművészet régi, eredményes gyakorlatát követjük, mikor ez alkalommal megint bemutatunk egy sort népművészetünk java termékéből, jóllehet aligha van olyan magyar iparművész vagy iparművészetünk kérdéseivel foglalkozó szakember, aki a címbeli gazdag gyűjteményt ne ismerné és iparművészetünk lehetőségei szempontjából is ne értékelné nagy jelentőségét. Fiatalabb iparművészeink között pedig bizonyára senki sincs, akinek tanulókora s a lázas keresés idejének emlékei közül hiányoznék a Csillag-utcában, majd a Városligetben kibontakozó Néprajzi Osztály dús magyar kincseskamrája s ne gondolna szívesen a benne töltött munkásórák, napok gazdag aratására. Mert a mai iparművésznemzedék irányítói s alakításával, nevelésével foglalkozó elhivatott mesterei régen felismerték a magyar nép ősi gyökerű hagyatékában élő sajátos, minket minden más nemzettől megkülönböztető művészi kifejezések fontosságát s az emberiség nagy közös kincsesládájából mutogatott művészeti értékek determináló sorába iktatták a magyar megnyilatkozások magyar művészeti nyelvét, alaktanát, stilisztikáját is. Hiszen a tanítónevelés, amelynek végcélja az egyéniség szabad kibontakoztatása, nem korlátozhatja a növendéket egyoldalúan, de föltár, megvilágít minden ismert jelentős értéket. A kifejező eszközök, módok közül pedig nyilván a legközelebbivel, az ismert hazaival kezdi, mint ahogy a nyelvi kategóriák szövevényében való első bukdácsolásunk, tájékozódásunk, majd kifejező s végül tudatos alkotópróbáink is anyanyelvünkön történnek. Ezt legfennebb a mindenek anyjának, a természetnek megnyilatkozásai előzhetik meg.

Ilyen szerencsésen fejlődött viszonyaink között tehát felesleges e folyóirat hasábjain népművészetünket újra felfedeznünk, vagy a Nemzeti Múzeum enemű gyűjteményére ébreszteni figyelmet. Ehelyett legyen szabad ma népművészetünk sorsának egy-két kérdését érinteni az etnológia megvilágításában, mikor sorsunk, jövendőnk hivatott útegyengetői egyebek közt haldokló népművészetünk megtartásának módjait is gondjaik közé iktatták.

Iménti párhuzamunk két tagja — a magyar nyelv és a magyar művészet — között egyebeken kívül az a lényeges különbség is megvan, hogy ősi nyelvünk egy nagy nemzedék önfeláldozó munkájából elevenen, töretlenül, a *népben gyökerezve* él, ha a mindenkori műveltséghatárok bőven ömlöttek is belé, ősi művészetünk azonban, e másik nagyértékű kifejező eszközünk — *népművészetté* zsugorodott. — Az etnológia tanítása szerint egy nép sincs művészet nélkül, mint ahogy nincs nyelv vagy vallás nélkül, mert a művészet nélkülözhetetlen kifejező. A nyugalmas mindennapi élet képzetsorait a nyelv pergeti le, a rendkívüli érzelmi, hangulati állapot kifejezésére azonban már nem mindig alkalmas; ily feladat előtt könnyen válik artikulátlan kitöréssé, zokogássá, búgássá vagy kacagássá, vagy nyugtalan és formátlan mozdulatban, gesztusban, pózban, cselekvésben keres ily állapotkifejezést, míg a megfelelő nemesebb kifejezőmódot, eszközt megtalálja az énekben, költészetben, zenében, táncban, színjátékban, festésben vagy faragásban, az állapot minősége szerint. A primitív népek művészete nem kenyérkereset, foglalkozás, sőt nem is hivatás, hanem belső szükségből eredő alkalom szerinti oly spontán megnyilatkozás, melyben az egész felnőtt csoport ünnepélyesen s aktíve is résztvesz. A primitívek világában következőleg nincsenek egyéniségek sem, ilyeneket társadalmuk nem tűr. Minél fejlettebb, rendekre, osztályokra osztottabb valamely társadalom, annál nagyobb munkamegoszlása s annál inkább válik benne a művészkedés is foglalkozássá vagy hivatássá. Ahol ez megtörtént, ott differenciálódik a művészeti alkotás s a művészet

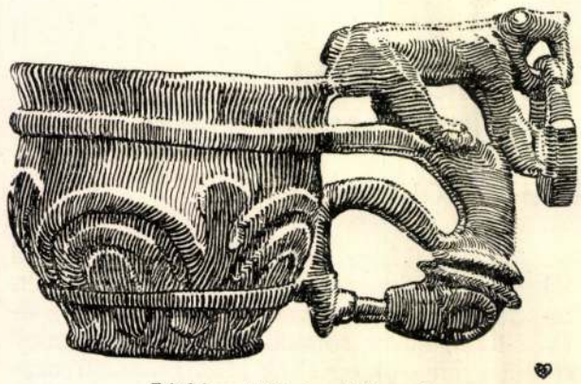

Fából faragott ivócsésze. Palóc-munka.

élvezete is; kialakul a kasztok, rendek, osztályok külön művészetigénylése s külön: művészkedő osztálya. Itt jelentkeznek az egyéniségek, az örökletes kasztbeliség nemzedékeken át begyakorolt s kifinomult idegpályáinak bámulatos készségével, szóval az átlagot messze túlhaladó tehetséggel. Ez azonban még nem jelenti az ősi, egyetlen, egységes művészet halálát, csupán sorvadását mindaddig, mig él olyan erősebb réteg, mely összes anyagi és szellemi viszonyaira nézve többé-kevésbé érintetlenül konzerválja s értékként, bár jobbára tudattalanul örökli és hagyományozza az ősi hagyatékot. Esztétikai és néprajzi fogalomkörben csupán e réteget értjük a *nép* szón s e nép művészetét nevezzük *népművészetnek*. A primitív népeknek nincs népművészetük, csak művészetük, az európai művelt népeknek van, mert ezeknek *más* művészetük is van. Minél hatalmasabbra fejlődik a magyar művészet az egyéni tehetségek útján s minél inkább hódoltatja az ingadozó rétegeket, annál inkább húzódik össze, zsugorodik népművészetünk. (De az igazi nagy támadás, a döntő csapás mégsem innen ered, hanem az olcsó gyári termelésből, mely nem az ősi művészet átformálását, hanem a nagy tömegek falanszteri művészetnélküliségét teremti meg, azaz hogy már régen megteremtette.) A nagyobb közösség, a nemzet multbeli tárgyi és szellemi műveltségkincsének s ebben művészetének letéteményese nálunk is a legbolygatatlanabb réteg, nevezetesen pásztorságunk, földmívességünk s a falusi kontár mesteremberek csoportja. Az ő kezükben vannak az ezerévesnél is régibb művelődéstörténeti adalékok, de egyben ők őrzik az európai ezer év valóban mélyreható, mert a legalsóbb rétegekig eljutó idegen műveltség hatásait is, ezek között pl. a történeti művészeti stílusos csökevények megnyilatkozásait. Csökevények, meg nem értések, elrajzolások ezek az akadémikus művészettörténész szemében, de a magyar művelődéstörténész, etnológus, pszichológus szemében tudományos kincsek, föl sem becsülhető bizonyságok arra, hogy népünk miképpen reagált a nagy robajjal s a legfelső réteg példaadásával rájuk hulló európai nagy kultúrhatásokra. A néprajzi múzeumoknak e nagymultú és változatos sorsú népi műveltségvagyon összegyűjtése és konzerválása a célja, még pedig elsősorban az etnológia tudománya számára, hogy egyéb feladatai között rekonstruálhassa valamely adott nép, nemzet életének az idők nagy tengerében elmerült műveltségképét. Mert e hagyatékban az emberi művelődésnek még prehisztórikus szakaszaiból is bőven van többé-kevésbé ép, vagy csökevényes maradvány; a leányrablás, a vérbosszú, a samánizmus, a természetkultusz, az emberáldozat s száz más prehisztórikus műveltségtünet formáinak meghalványult emlékei ma is élnek a legműveltebb európai társadalmak népe világában is. Természetesen az európai művelődéskör műveltségeszményei, ez eszmények szolgálatába állított társadalmi berendezkedések egyre szűkebb körre szorongatják, kergetik, sőt a törvény szigorával irtják az ősi hagyományokat, melyek nem esnek a fenti eszmények felé haladás irányvonalába. Eközben a nép konzerváló ereje is egyre gyengül, bátortalanodik, hiszen sohasem tudhatja, hogy a magasabbszintű s hatalmasabb társa-

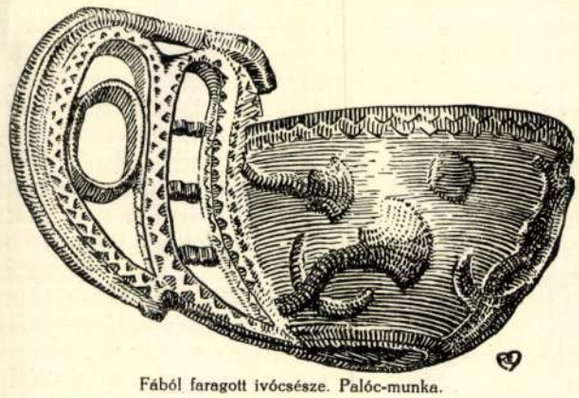

Fából faragott ivócsésze. Palóc-munka.

dalmi osztályok értékelése szerint mit szabad megtartania s mit kell elvetnie. Kerekre zárt kultúrájának erkölcstana és hite például a hazajáró lélek távoltartásának számtalan módját engedi meg; ezek között a sírbeli halott kiásása s szívének átszúrása is szerepel, mely azonban súlyosan büntetendő cselekedet, holott a törvény nem tiltja, hogy a halottat ne az ajtón, hanem az ablakon át vigyék ki házából, hogy

Dunántúli spanyolozott tükörfa

ruháját elégessék, kedves tárgyait veletemessék, hogy sírjára ennivalót tegyenek s más hasonló, azonos célú műveleteket. Hogy közelebbről szóljunk, számtalan régi magyar rendelet tiltja a fokos, a széleskarimájú kalap, a darutoll, a csizma, posztóruha, cifraszűr és ködmön, a csipke és sok más holmi viselését, készítését, árusítását. Ez életszabályozó törvénytövises akolból nem hiába vágyott és vágyik ki számtalan népbeli ember vagy embercsoport s tűzi ki célul, ha nem is világos tudattal, a magasabb szintű osztályok életformáinak elsajátítását, vagy tűzte ki régen kiérdemlését. A nép szellemi hagyományainak s műveltségbeli tárgyi hagyatékának pusztulása jelentős részben az üldözésekkel magyarázható, amikkel együttjárt a felsőbb rétegek kultúrformáinak oktrojálása. Életbentartásuk haladó társadalomban lehetetlen; még akkor is lehetetlen volna, ha tételről-tételre tudomására juttatnák hordozójának, hogy mit szabad, mit nem szabad megtartania. Minden népműveltség kerek egészbe fonódó fizikai, tárgyi s erre épült szellemi világ, melyből a népi ember kerekded világképe is kialakul; elég néhány helyen megbontani, hogy lassanként rommá váljék. Az európai népek körében és természetesen a magyarságban is, ez a világ már romokban van.

Sehol sem jelentősebb a néprajzi múzeumok feladata, mint ily romvidéken. Az etnológiai és néprajzi múzeumok fentebb érintett feladatának ismeretében nyilvánvaló, hogy a népművészet tárgyi megnyilatkozásainak gyűjteménye, mely elsősorban az iparművészek érdeklődésére számíthat, csak csekély hányada lehet bármely komoly néprajzi gyűjteménynek. A néptudományt a „legszebb" zenei megnyilatkozás s a hang-

talan jelbeszéd vagy értelmevesztett varázsige, a bájos csipke és főkötő vagy az ormótlan falapát, formátlan famozsár egyként érdekli. Mindazáltal a néprajzi múzeumok tudományos feladataik mellett nem feledkeznek meg népszerű oktató, főleg pedig

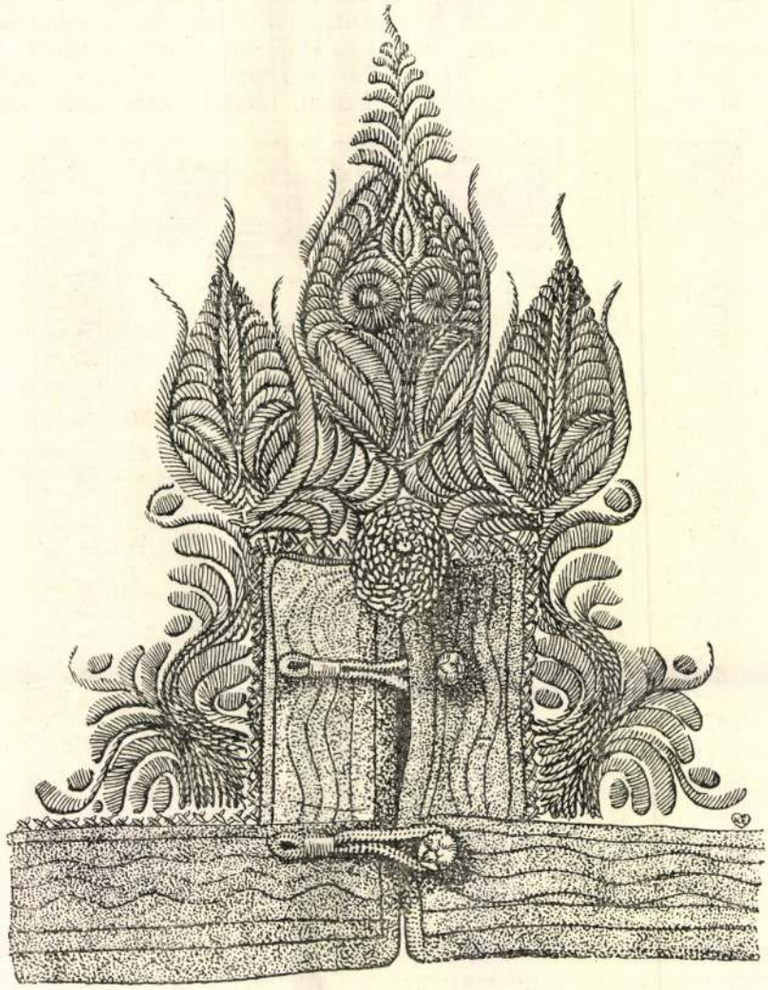

Jászsági szűr alsó részének hímzése.

nevelő hatásukról sem s ez utóbbi nevelőmunka érdekében gyűjteményük szemléltető részében nemkevésbé szólnak a szívhez, mint az értelemhez. Nemzeti Múzeumunk gyűjteményében is mindannak a legjavát látjuk, ami szépet a magyar föld népe művészkedett, különösen hangsúlyozva a magyarság változatosan gazdag munkáit. E nagy közgyűjtemény páratlan iskolája marad azoknak, akik — Kós Károly szavaival élve — „a szépet is magyarul szeretik."

Petőfi a nép nyelvéből, szemléleteiből, előadó módjából alkotta halhatatlan művészete köntösét; Arany tudatosan készült és vált a népin keresztül nemzetivé; Jókai, Mikszáth a magyar népmesét vallotta tanítómesteréül; Bartók és Kodály lankadatlan fanatizmussal s bámulatosan gazdag eredménnyel kutatta a magyar föld zenei megszólalását s alkotott ihletéséből sajátosan magyar, modern, világszerte elismert muzsikát; a magyar iparművészet körében is vannak ilyen szellemű, tiszteletreméltó törekvések és alkotások, melyekből a nemzetközi kiállítások műértői nem egyszer érezték ki egy sajátosan tehetséges nép ősi hagyományainak megdobbanását. Ma a féktelen individualizmus, a nyaklótlan

művészi szabadság korszakában, akár a faji, akár a népies irány kizárólagosságát hirdetni: oktalanság. A becsületes művészember csak Madáchcsal szólhat: „Nem adhatok mást, mint mi lényegem". De mindenkinek joga van akár meggyőződésből, akár a „disznófejű nagyúr" kívánalma szerint a maorik nyelvén is beszélni. Petőfi nem ment ilyen messzire, kéznél volt neki a magyar paraszt formakincse; ezzel dolgozott s művészete fénye, melegítő ereje térben egyre terjed az idők haladtával. A kifejező formakincs az ember szerves része, az ember pedig élete földje, fizikai környezete függvénye. A biblia dússzínű palesztinai képeivel hiába kísérletezünk a sarki népek körében, a hegyi beszéd gyönyörű példái értelmetlenségek elméjük számára. Még a biblia kánoni ereje, tengernyi vérrel való védelme sem tudta a föld változatosan tarka emberfoltjait megakadályozni abban, hogy a keresztyénséget végtelenül gazdag változatokba ne öntse. A történeti stílusok minden telephelyen más-más színt öltöttek. A kifejezés, a vonal, a forma, a mozdulat, a dallam ott terem, ahol az ember s annyiféle, ahányfélekép az embert formálja valamely földdarab. A magyar glóbusz sajátos világának kifejezésére s a rajta élő ember megnyilatkozására magyar földön termettek a legarravalóbb eszközök s a magyarság fölmutatására a művészet egyetemesebben érthető nyelvén a magyar formakincs a legalkalmasabb. Nekünk legérthetőbb, az idegennek legtanulságosabb. Minden jó, magyarul beszélő iparművészeti alkotás tiszta művészi értékén túl egyben bizonyságlevél a magyar föld külön színéről s a magyarság egyéniségéről. A nemzetek komoly értékelésében az a főkérdés, ki-ki mit hoz az emberiség közös kincseskamarájára, gyarapítja-e az egyetemest oly sajátos értékkel, melynek hiánya, pusztulása csorbulást okozna a nagy emberi közösség közös kárára.

Szilveszter János már a XVI. században újjongva kiáltja: „bámulhatja minden níp az magyar níp elmíjínek íles voltát az lelísben". S „talál az, aki keres", mondja Arany János, aki számára nem volt semmi, magyar eszközzel tökéletesen ki nem fejezhető, pedig nem is ment túl — legalább népies hangú munkáiban — Nagyszalonta határain.

A magyar nép leleményét annyi gazdag közlemény után itt látható újabb sorozatunk is igazolja. Sajnos, a nép közt a lelőhely egyre ritkul, mert a nép is ma már másra fordítja „íles elmíjít" s elmult gazdag leleménye bizonyságait múzeumok őrzik. Itt várják azokat, akik művészetük köntösét nem egyiptomi sírkamrákban, nehéz levegőjű buddhista kolostorokban vagy a kaleidoszkópban keresik, hanem szülőföldükön várják anélkül, hogy túlságosan követelődzve azon nyersen, zsírosan, ahogy a szűrön vagy subán találtatnak, épülethomlokzatra vagy verseskönyv táblájára vágynának.

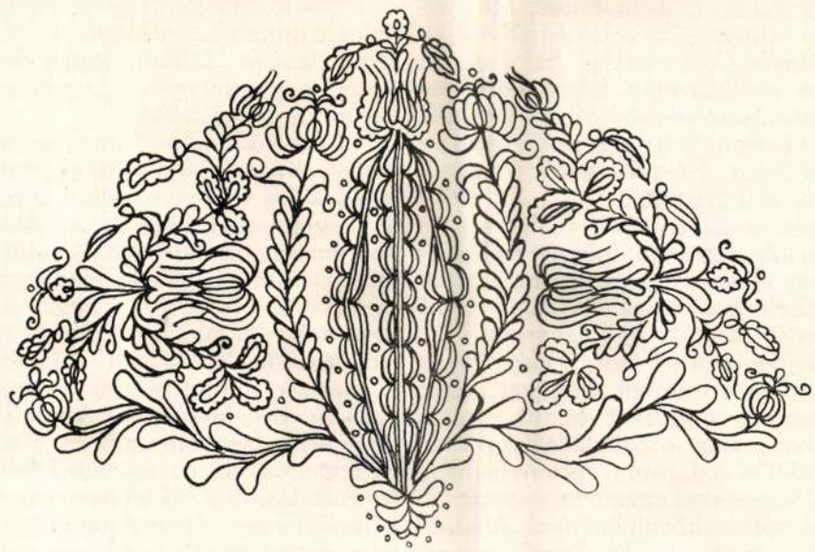

Jászsági szűcsmester rajzkönyvéből („cifrás" könyvéből).

A PHILADELPHIAI MAGYAR IPARMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS

ÍRTA FARAGÓ ÖDÖN

Philadelphia, 1926 július hó.

Egy nagy nemzetközi kiállítással ünneplik meg az Amerikai Egyesült Államok 150 éves szabadságukat, amelyért való harc tudvalévően Philadelphiából indult ki, melyre az összes nemzetek részvétele volt kilátásba helyezve. A kiállítás, dacára a jelentkező ellenkező véleményeknek, a polgármester hatalmi szavával és ténykedésével, állítólag nem egészen „bussiness" nélküli alapon, egy eddig használhatatlan ingoványos területen, a Delaware folyó mellett, 100,000.000 dollár költséggel létesült. Olcsóbb és szebb helyet kaptak volna a kiállítás felépítésére a város közelében fekvő Fairmount-parkban, mely oly nagy területet foglal el, mint New-York városának belső területe s nagyszerűen ápolt útjaival, régi fákkal övezett folyóival és tavaival, kitünően kiépített közlekedési eszközeivel, olcsóbb, szebb és egészségesebb, tehát alkalmasabb helyet adott volna, mint a most feltöltött és szabaddá tett egészségtelen, nedves terület, tűrhetetlen légy és szúnyog (moszkító) milliárdjaival és hiányos közlekedési hálózatával. Azonban a kiállítás után felszabadul egy egész új városrészre elégséges terület s városrendezési szempontból — a jövőt tekintve — valószínűleg a „Sesqui" jelenlegi intézőembereinek volt igazuk.

A kiállítás óriási területet foglal el, de hiányzik belőle a mindent irányító és összefoglaló nagy elme irányítása és megnyilatkozása. Eltekintve a szabadságot jelző óriási méretű „Liberty bell"(„harang")-tól, amely világítva igen jól hat, a kiállításnak nincs „Clou"-ja s európai szemmel nézve és a változatos értékeket tekintve, sem koncepcióban, sem architektúrában nem adja a kiállítás azt, amit viszonylagosan a hozott áldozatokkal szemben jogosan elvárhatnánk, sőt megkövetelhetnénk. Állandó szép emlék csak a „Stadium" marad, hatalmas, 80.000 embert befogadó, impozánlóan hatalmas épületével. Az európai nemzetek közül hivatalosan nem vesz részt Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország, Ausztria, Belgium, Csehszlovákia és Románia. Amit privát vállalkozók hoztak a kiállításra, túlnyomóan bazárszerűen felállítva, egységes rendszer és iparművészeti érzék nélkül vannak elhelyezve a nagy csarnokban, ahol minden össze van hordva. Mindez örvendetesnek nem mondható és szigorúan vett iparművészeti kiállításon nem is volna helyük, hanem csak bazárokban vagy országos vásáron. Japán teljesen elsőrangúan, kormánybiztossal képviselve jelenik meg s kitünő szervezőképességgel nagyszerűen képviseli iparművészetét és iparát. Dánia porcellánjaival és fayenceivel (kevés, de jó ezüst) méltóan képviseli a világpiacon elfoglalt jó hírnevét. Most építik Perzsia, Csehszlovákia és Spanyolország hivatalos pavillonjait, hol valószínűleg ezen országok iparművészetének nagyobb szerep jut a bemutatásra. Az Egyesült Államok iparművészetéről még nem látok annyit, hogy véleményt mondhatnék annak jelentőségéről a kiállításon. Mindenesetre többet reméltem láthatni Amerika iparművészeti termeléséből, mint azt eddig várni lehet.

Nehezen állapítható meg annak előnye, vagy hátránya, hogy a nagy európai nemzetek teljes versenye nélkül jelentünk meg a philadelphiai kiállításon. Április 14-én kaptam az Iparművészeti Társulat és keresk. minisztérium együttes bizalmából azt a megtisztelő feladatot, hogy a kiállítás szervezési munkáiban résztvegyek és a kiállítást a helyszínen felépítsem s itt a magyar iparművészeti csoportot igazgassam. Kötelességtudó, komoly és lelkes munkához szokott embernek a legszebb és leghálásabb, de egyben felelősségteljes megbizatás. Egy cél lebegett szemem előtt: a rendelkezési összeg nagysága és betartása mellett az elérhető legnagyobb komoly siker és minden méltányos igénynek igaz-

1

2

3

4

Pásztormunkák. 1. Álló tükör. Zalamegye. 2, 3, 4. Szaru-sótartók maratással és spanyolozással díszítve, faragott, részben spanyolozott fafedéllel. Somogy- és Zalamegye. ✦ Ungarische Volkskunst. Spiegelrahmen, Holzschnitzerei, Salzbehälter aus Horn und gravierten Holz. Art paysan hongrois. Cadre de glace, Sculpture en bois. Salière en corne et en bois gravé.

Dunántúli típusú faragott székhátak. Veszprém-megye.
Ungarische Volkskunst. Geschnitze Stuhllehnen. ♦ Art paysan hongrois. Dossiers sculptés.

Dunántúli vésett mángorlófák. Erdélyi vésett és színezett bivalyjárom.
Ungarische Volkskunst. Gravierte Mangelhölzer. Büffeljoch ✦ Art paysan hongrois. Calandres gravées. Joug de buffle.

Jászsági hímzett szűr és suba.

116 Ungarische Volkskunst. Gestickter Filz- und lederner Pelzmantel. ✦ Art paysan hongrois. Manteaux brodés en feutre et en cuir fourré.

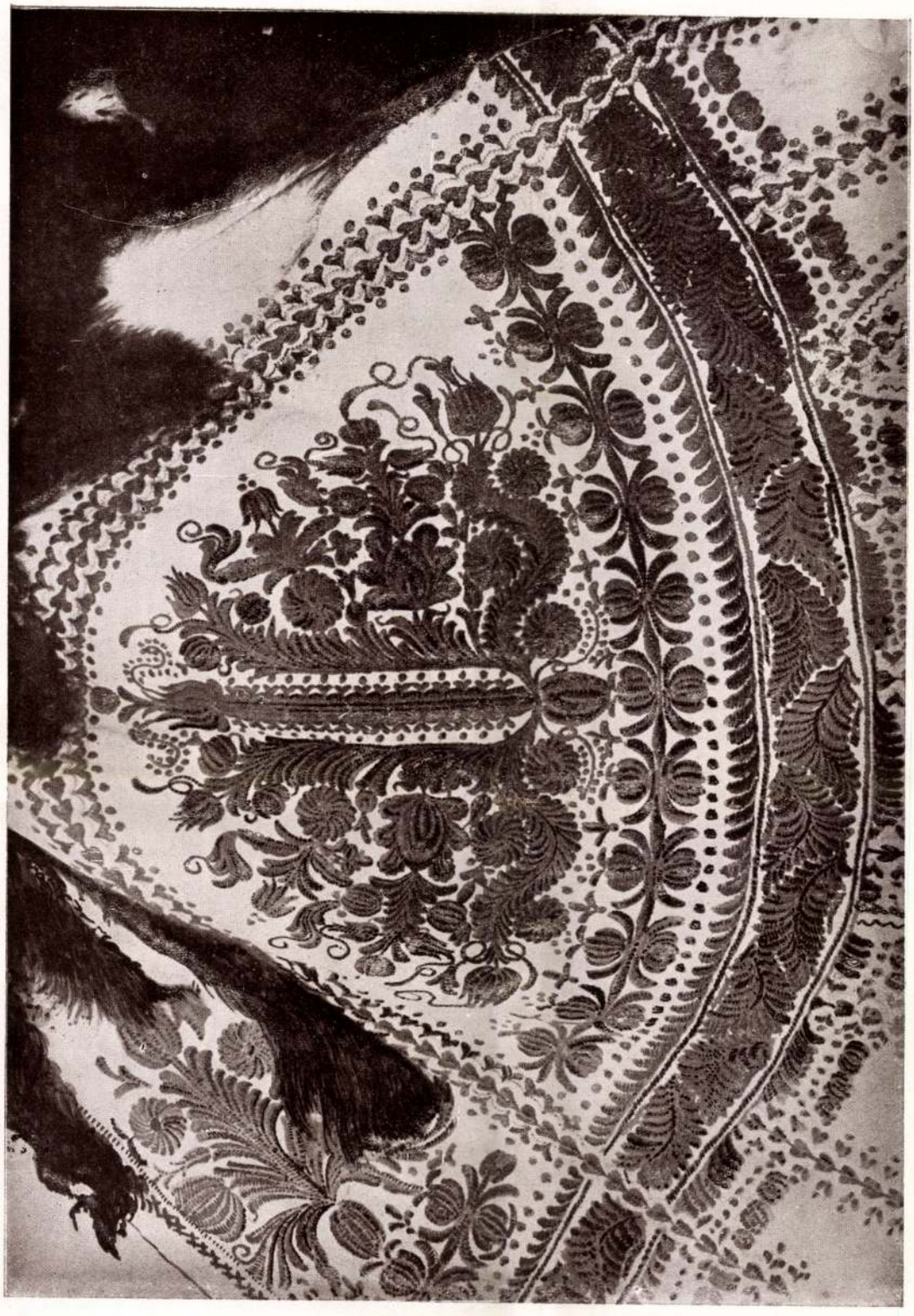

Jászsági suba vállhímzéssel.
Ungarische Volkskunst. Gestickter Schulterteil des vorstehenden Pelzmantels. ✦ Art paysan hongrois. Épaulière brodée de manteau.

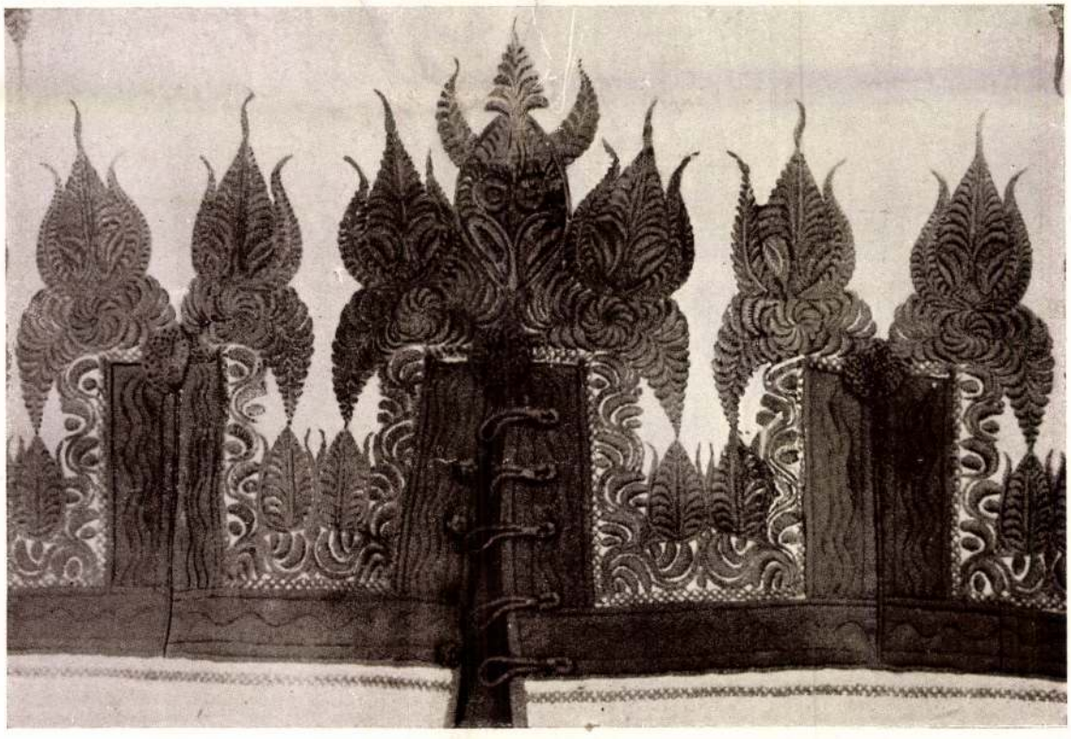

Jászsági szűrhímzések.

 Ungarische Volkskunst. Gestickte Details des vorstehenden Filzmantels. ✦ Art paysan hongrois. Détails brodés du manteau en fourrure.

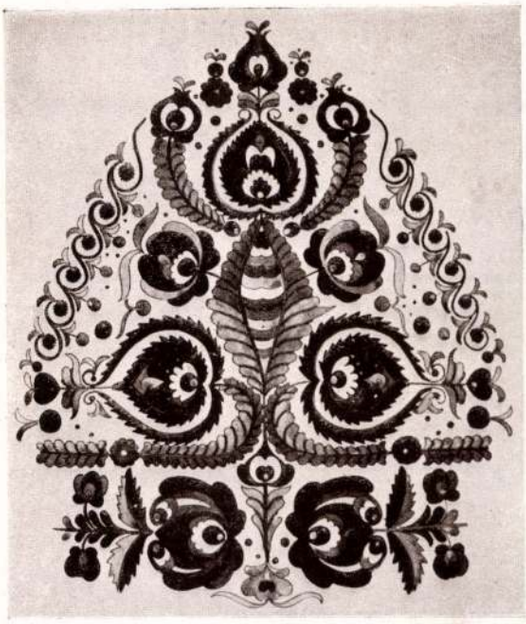

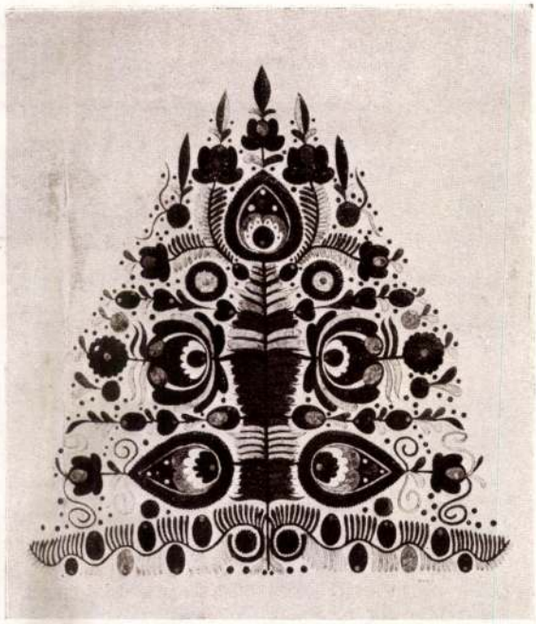

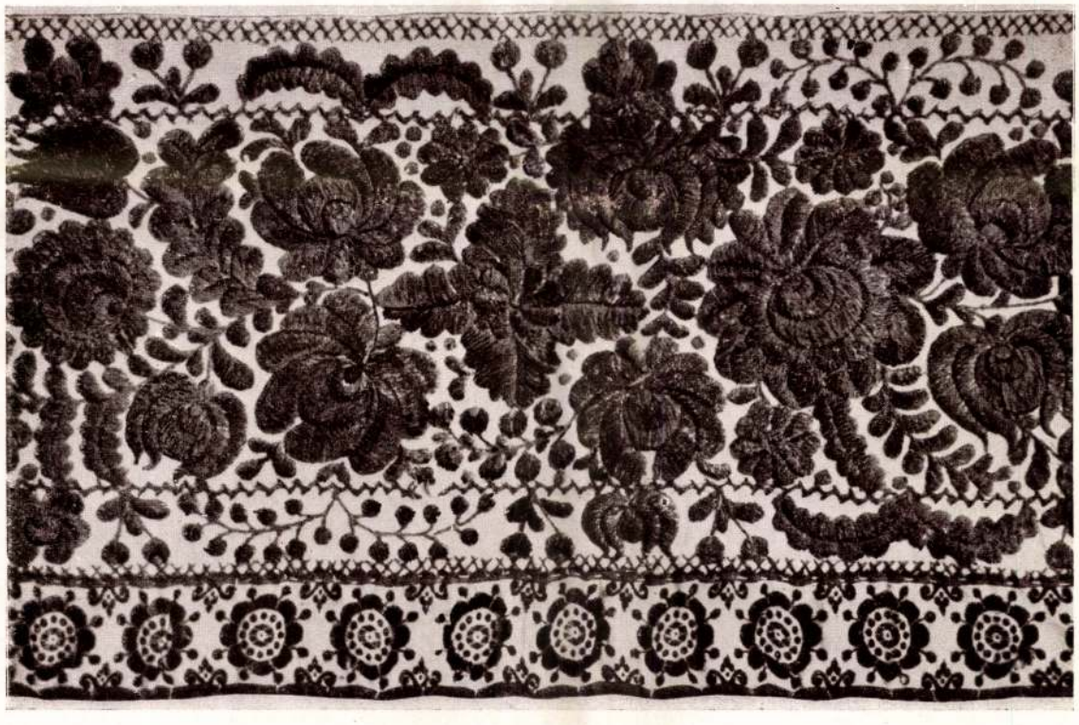

Békési női kisbundahímzések. Hímzett lepedőszél. Mezőkövesd, Borsod-megye.
Ungarische Volkskunst. Stickereien von Frauenpelzmantel und eines Bettüberwurfs. ✦ Art paysan hongrois. Broderies. Manteau pour femme et couverture de lit.

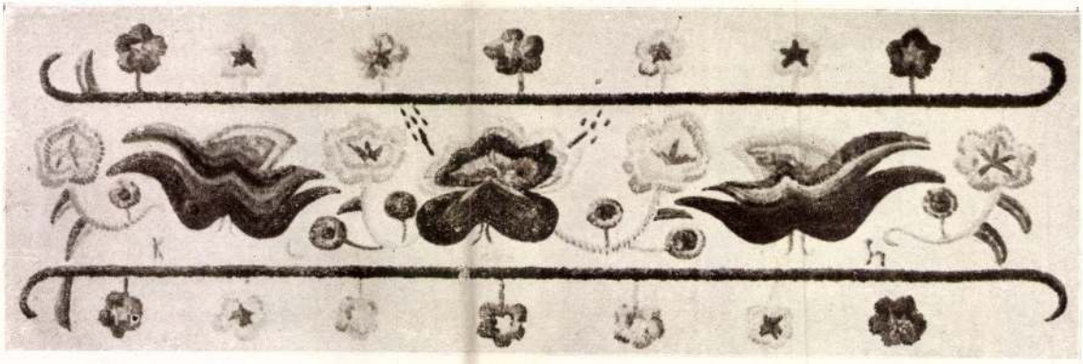

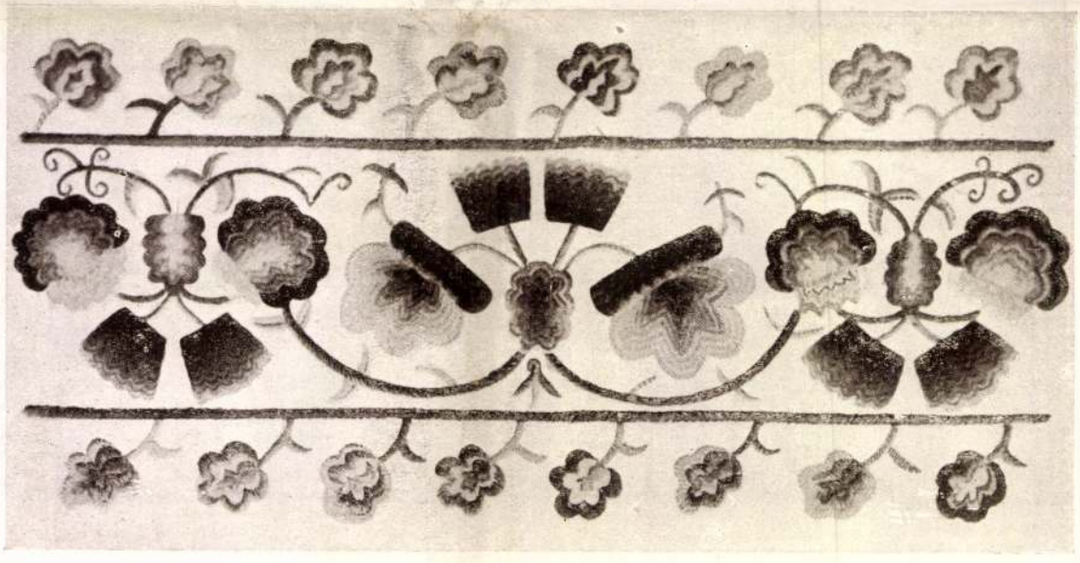

Tiszántúli típusú régi párnavéghímzések. Nagykúnság.
Ungarische Volkskunst. Polsterüberzugstickereien. ♦ Art paysan hongrois. Broderies sur une couverture d'un coussin.

A bihari cifraszűr.

A szűr[1] még a közelmultban is egyik legkedveltebb ruhadarabja volt a magyar népnek, ennek díszesen kihímzett fajtáját, a *cifraszűrt* pedig a legszebb és legmagyarabb ruhadarabnak mondhatjuk. Legmagyarabbnak azért, mert az ország határain nem terjedt túl, sőt nemzetiségeink is csak a magyar nyelvhatár mentén vették át. Az előállító mesterek, a *szűrszabók* országszerte jó magyar emberek voltak, akik a népből sarjadtak ki, nem jártak külföldi vándorúton soha, ízlésükre, művészetükre idegen nem hatott. Azt a gyönyörű ornamentikát, mely a mult század második felében elhatalmasodott a szűrön, magyar kéz, magyar ízlés teremtette.

A cifraszűrnek három nagy gócpontja volt Magyarországon: Debrecen, Nagyvárad, Veszprém. Ezekből sarjadtak ki századok folyamán a kisebb, de azért nem jelentéktelen szűrszabógócpontok, melyeket itt ez alkalommal mind nem sorolhatunk fel. A mult század második felében például Nagyszalonta már volt akkora jelentőségű, mint Nagyvárad, s Bihar vármegyében Szalontán kívül Berettyóújfalu, Derecske is jó szűrszabóműhelyekkel jeleskedtek, sőt e két utóbbi helyen még ma sem halt ki a mesterség.

A három fő szűrszabógócpont három különböző cifraszűrtípust teremtett. Ezek közül ez alkalommal a bihari cifraszűrrel foglalkozunk. *(1. ábra.)*

A cifraszűr anyagát, a szűrposztót (aba, daróc, halina) szűrtakácsok, vagy *csapók* készítik a hosszúfürtű magyar juh gyapjából. A megtisztított és megfésült gyapjút megfonják, megszövik, vízben megványolják, azután kellő szárítás után keményre préselik. A csapó készítette szűrposztó csak préselése által különbözik a házilag előállított abaposztótól, melyet Erdélyben és a Felföldön a juhtartó nép saját használatára készít.

A szűr története.

A szűrposztókészítés eredetileg házi foglalkozás volt, a gazdasszony éppúgy maga állította elő a ház szükségletére a gyapjúposztót, mint a házivásznat. Idők folyamán azonban a szűrposztógyártás több helyen a férfiak kezébe került és céhes foglalkozássá lett. A csapók már a XIV. században céhbe tömörülnek. A legelső magyar csapócéh Debrecenben keletkezett 1395-ben. Az itteni csapómesterek ez évben kapnak privilégiumot a várostól, melyet Szapolyai 1513-ban, illetőleg 1540-ben átír és megerősít. Századokon át Debrecen látta el az egész Alföldet végszűrrel annál inkább, mert az Alföldön a gyapjúfonás-szövés, mint háziipar, réges-régen kiveszett.

A törökvilág alatt a magyarországi csapómesterség is hanyatlásnak indul, valószínűleg a juhtenyésztés csökkenése miatt. Az Alföld szűrposztószükségletét főleg Erdély kezdi ellátni. Itt a szűrposztókészítés kiváló mesterei a szászok voltak. Ezeknél már 1376-ban céhes mesterség volt a csapóság.

Leghíresebb volt a szebeni, különösen a nagydisznódi posztó,

[1] Lásd szerző cikkét: „A magyar szűr." *Ért. 1926.*

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője. 1929.

melyet nagy mennyiségben hordtak a szűrszabók az Alföldre. Már Báthory Zsigmond keményen tiltja 1592-ben a magyarországi szűrszabóknak, hogy az erdélyi posztót kivigyék.[2] A tilalom oka az volt, hogy a szűrposztó ára fellebb ment s a nép zúgolódott. Rákóczi Zsigmond 1607-ben felújítja a szűrposztók végszámra való kiviteli tilalmát.[3] 1609-ben Báthory Gábor megújítja a szűrszabóknak ama régi kiváltságát, melyről törvénycikk is kelt, hogy készületlen szűrt senki se vihessen ki az országból, elkobzás terhe alatt.[4] A következő évben Tölcséres András 110 vég szűrposztót ki akart vinni Erdélyből Váradra, de Kolozsvár bírája feltartóztatja. Báthory Gábor azonban szabadon ereszteti, mert a kivitelre előzetesen engedélyt kért és kapott.[5] Panaszkodtak is eleget az erdélyi országgyűlésen a magyarországi szűrszabók ellen a fejedelem előtt, míg Bethlen Gábor 1631. évben a szűrposztókereskedést az ország szükségleteinek fedezése végett fejedelmi monopóliummá teszi.[6] Pár év mulva, 1639-ben, a tordai szabómesterek a kolozsvári szabócéhet tudósítják, hogy a váradi és debreceni szűrszabók az országgyűlés és a fejedelem előtt kérdőre akarják őket vonni, amiért a szűrposztó végekben való kivitelében őket meggátolják,[7] holott nekik erre engedélyük volna.

Az 1627. évi erdélyi általános árszabás szerint azonban szűrposztót behozni sem lehetett. Az idevonatkozó rendelkezés így szól: „Senki fejér abát se véggel, se művben minden marhájának elvesztése alatt béhozni ne merjen. Mind az, ki adja és az, ki vészi, marhája elvesszen."

A szűrszabómesterség is csaknem olyan régi, mint a csapómesterség. A legrégibb magyar szűrszabócéhet szintén Debrecenben találjuk. A debreceni szűrszabók 1462-ben kapnak kiváltságlevelet Szilágyi Erzsébettől, Mátyás király anyjától. Ezeket a kiváltságleveleket az erdélyi fejedelmek és a magyar királyok többízben megerősítették.

A váradi szűrszabócéh keletkezésének idejét nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy a váradi szűrszabók megbízásából váradi Szabó János és Lőrinc céhmesterek a Várad városa és jegyzője által kiadott céhlevelüket 1614 február 22-én megerősítés végett bemutatják Bethlen Gábornak.[8] Az artikulusokat az 1489. és 1561. évi budai, továbbá az 1543. évi gyulai szűrszabócéh artikulusaiból állították össze. Az artikulusokat a fejedelem 1614. március 10-én megerősíti és kiadja.

Ennek első pontja a céhmesterválasztásról intézkedik.

A második pont szerint:

„Aki mester akar lenni, a céhmester előtt jelentkezzék, bizonyítania kell, hogy törvényes ágyból származott, apród idejét kitöltötte céhes

[2] *Szádeczky Lajos:* Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon. Bpest. 1913. II. 91.
[3] *Szádeczky* I. 65.
[4] *Szádeczky* II. 97.
[5] *Szádeczky* i. m. II. 98.
[6] *Szádeczky* I. 78.
[7] *Szádeczky* II. 135.
[8] *Orsz. Lt. Gyulaf. Lib. Reg. VII.*

helyen vagy valamely nagyobb úrnak a szabójánál. 4 forintot ad „folyó pénzül" a céhnek, s a céhmestereknek 25 pénzt. Ezután az artikulusokra megesküszik s a céh érdekeit lelkiismeretesen magáévá teszi. 15-ödnapra 10 forintot fizet, s a céhmestereknek 2 bokor *zemes* kesztyűt ad, így mesterségét megnyeri. Egy esztendő alatt meg kell nősülnie, különben mesterségét veszti. Inast szerződés nélkül 15 napnál tovább nem tarthat. Három évig szolgál, más mester e közben meg nem fogadhatja. Még a mester tulajdon fiát is „megszerződjék". A mester apródjának az első esztendőben egy *szűr csuhát*, két inget, két gatyát, süveget, elegendő sarut, a második esztendőben egy baraszlai dolmánt, egy baraszlai nadrágot ad, hozzátéve a többi szükséges dolgot. Mikor pedig idejét kitölti, egy dolmánt és nadrágot kap. A dolmán övig bélelve legyen. A tanító levélért a mester fizet 25 pénzt; ha pénzért tanította az inast, akkor az inas 1 forintot. A céhjegyzőnek 12 pénzt. Ha az inas megszökött, céhes helyen nem dolgozhat. Ha az inas lop, paráználkodik, vagy máskép vétkezik, mindaddig nem dolgoznak vele, míg vagy fizetéssel vagy könyörgéssel meg nem engeszteli őket. Inasok, legények uroknak engedelmeskednek. Úgy a vásári, mint a szűrmíves legények nagy ünnepek vagy sokadalom előtt egy hónappal tartoznak urukat bizonyossá tenni elmenetelük vagy ottmaradásuk felől. Olyan szolgának (= legény), aki az ura táblájának (az mint szokták mondani) gondját tudja viselni (= aki a mestert megbecsüli), annak egy hétre 12 pénz a bére. A szűrmíves szolgáknak egy egész esztendőre 5 forint 8 pénz a fizetésük. A szolgák nyári napon vacsora után maguk munkájához, a foldozáshoz kezdhetnek, viszontag Szent Mihály nap után délesti 9 órakor kezdhetnek a foltozáshoz. Esztendős szolga a három nagy ünnepre maga hasznára vagy szükségére 3 ruhát csinálhat. Vevőt elcsalogatni 2 frt. büntetés terhe alatt tilos. Olyan legény, ki mesterségét nem igazolta, 2 hétnél tovább tartani nem lehet"...

„A szabók és szűrszabók a vásárokon a helyért sorsot vessenek. Egy mester 2 helyen nem árulhat. Egy szabó fája, vagy rúdja 10 singes légyen. A sátoros szabók előbb vesznek nyilat, azután a rudas szabók. A szabók avatatlan posztóból ne merjenek dolgozni, különben a ruha a céhmestereké lesz. Vevőket elcsalogatni nem szabad. Legények szombaton délután egy óra után művelhetnek maguknak."

„Ha a szűrszabók valahol szűrt találnak, akárhol és micsoda helyen, akár itt Magyarországban, akár Erdélyben, akár kontár, akár céhes helyen szőtték és karlották légyen meg, csak hogy az próba szűrt az régi törvény szerint fel érje meg vehessék véggel, szabadosan fel művelhessék és az ő tőlük fel mívelt kész szűrt az piacon szabadon árulhassák, másutt penigh külső helyen megszabott és készített *szűr csuhát* senki az mesterek közül meg ne vehesse és itt ne árulhasson, alioquin elvétessék tőlle, melynek fele az bíráké, fele az czéhé legyen."

(Remek készítésről, vallási dolgokról nincs semmi szó a céhlevélben.)

Hogy milyen anyagból és mit dolgoztak Erdély és a Partium mesterei 300 év előtt, erről a Gyulafehérvárt 1627 október 24-én kelt általános árszabás ad felvilágosítást.

E szerint a csapók juh- és báránygyapjúból dolgoznak. „Az szűrnek végit mindenütt, minden helyen csinálják egy mértékre az szűrtakácsok, úgy, hogy az rámán tartson 40 sing hosszat, ha penig az rámáról leveszik és megdöröszkölik, tartson 37 singet, az szélessége tartson egy singet és egy fertályt: ha meg nem tartana, ezt az árából tartsa ki az ki megh vészi az szűrt, vagy az takács tartozzék kiteljesíteni."

Fehér szűrposztót végenként 5, feketét 4, szürkét 3 forintért adtak; „ezt is hátra nem hagyván, hogy az országban minden helyeken, városokban minden emberek, rendek az Colosvári singhez tartsák magukat, azzal mérjenek mindent, a szűrnek is hosszát és szélit." A szűrszabóknak előírja, hogy „Fejér szűrből csinált köpenyeg vagy *bohai szürt*, öreg embernek valót, öreget, mineműt Colosváratt szoktak csinálni, kinek galléra *prémes posztóval*, 1 f. 65 p.-en áruljanak. Ennél kisebb, fejérszűrből csináltat, kinek hossza 2 sing, öreg embernek valót 1 f. 45 p.-en. *Eövedző* szűrt, béres legénnek valót, jót, öreget, posztóst 1 f. 20 p.-en. Ennél valami kevéssel alábbvalót 1 p. 10 p.-en. 16 esztendősnek valót, kinek az hossza fertály héján 2 sing, 65 pénzen. 12 esztendősnek való másfél sing hosszút 55 pénzen. Ennél kisebbet 45 pénzen.

Szürke szűrből csinált öreg *köpönyeg* vagy *bohay szürt*, posztóst 1 f. 35 p.-en."

Nincs módunkban az erdélyi és bihari szűrszabómesterség történetét három évszázadon át végigkísérni, mert a kútforrások a megszállás után részint hozzáférhetetlenekké váltak, részint megsemmisültek, így csak a még élő szűrszabók emlékezete után tudunk némi vázlatos képet adni a bihari szűrszabómesterségről.

A bihari szűrszabóság ősi fészke Nagyvárad volt, mely azonban a mult század folyamán sokat veszített régi nagyságából, mivel a vármegye területén levő városokban és nagyobb helységekben szintén támadnak kisebb szűrszabó-gócpontok, vagy legalább egy-egy szűrszabó tanyát ütött. Sok esetben magából Nagyváradról költöztek ki vidékre a szűrszabók könnyebb megélhetés végett. Bizonyosan tudjuk, hogy a szűrviselet hanyatlásával több váradi szűrszabó Erdélybe költözött, hol a mult század elején kiveszett szűrszabómesterséget újból meghonosította.

A 80-as években Váradon a szűrszabóságot egy három főből álló „Szűrszabó Társulat" tartotta kezében. Ennek tagjai Nagy Sándor, Farkas József és Stefán József voltak. Volt egy-két szűrszabó a társulaton kívül is.

A társulat 12—16 segéddel dolgozott a közös műhelyben, de a hetvenes években, a cifraszűr fénykorában, csak magának Nagy Sándornak több segédje volt. Némelyek szerint a küntdolgozókkal együtt nyolcvan embere lett volna. Ez a szinte gyárinak mondható üzem kétségtelenül túlzás, de azt Várad környékén mindenki tudja, hogy Nagy Sándor uram üveghintón járt a vásárokra és a cifraszűrök 500 hold földet szereztek a mesternek. Ebben az időben a színes virágokkal kihímzett fehér cifraszűr volt a legkeresettebb cikk, melyet *csehi-szür*-nek neveztek egy Csehy nevű mesterről, aki azt a legszebben tudta hímezni. *(1. ábra.)* A csehi-szűrt Nagyváradtól Csermőig, Bélig mindenütt viselte a magyarság, sőt a módosabb oláhság is. A váradi szűrszabó-társulatba később szalontai Balogh Mihály fiatal mester is belépett, majd elvévén Nagy Sándor uram leányát, annak örökébe lépett. Ezután nemsokára feloszlott a társulat is, illetőleg Balogh maga vette át az egészet, aki még ma is működik. A társulaton kívül említésre méltó szűrszabók voltak még Szabó József, Macskássy Lajos, kik már elhaltak. Ez utóbbinak egy

szép hímzett szűrét, illetőleg annak darabjait, valamint egy applikált szűrét a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára őrzi.

Nagyvárad mellett Nagyszalontát említhetjük, mint a bihari cifraszűrök főfészkét. Az előbb említett két szűrön kívül a Néprajzi Tár minden bihari cifraszűre Nagyszalontáról származik.

Szalontán mint legrégibb szűrszabót, Szabó Jánost emlegetik. A mult század vége felé legkiválóbb mesterek Bagossy Sándor és Nagy József voltak. Ma már csak ez utóbbi dolgozik. Ügyes szűrszabó volt Katona Mihály is, akinek szép applikáció-gyüjteményét sikerült megszereznünk. Ő már azonban a háború óta abbahagyta a szűrszabóságot. A Néprajzi Tár szalontai cifraszűrei nagyrészt Bagossy műhelyéből kerültek ki. Ugyancsak Bagossy készített 1896-ban öt darab szép cifraszűrt gróf Almássy Dénes sarkadi uradalma számára, mely szűrök egyrésze az uradalomban ma is megvan és a pásztorok csak ünnepélyes alkalomkor használják. A szalontai szűrszabók a három Körös mellékét látták el cifraszűrrel Nagyváradtól egészen Bélig, Komádiig. Sőt még a megszállás óta is át-át *sikerítenek* a pásztorok egy-egy szalontai cifraszűrt. Ma már azonban Szalontán is kizárólag applikációs szűrt készítenek.

1. ábra. Hímzett cifraszűr, Nagyszalonta.

Szalonta után Derecskét említhetjük. Itt emlékezetre Tóth József volt a legrégibb szűrszabó, utána Baranyay Menyhért és Kiss Zsigmond. Utóbbi elhalt, előbbi még él, de mesterségét nem folytatja. Utolsó, de ügyes szűrszabó Erdélyi Lajos, akinek legényfia is szűrszabó. Rajtuk kívül a háború előtt még több fiatal szűrszabó volt, de a háborúban elestek, vagy elköltöztek, némelyik szabó lett, másik tönkrement. A derecskei szűrszabóság már nemcsak bihari, hanem debreceni módra is dolgozott. Ez érthető is, mert a debreceni cifraszűr elterjedési területe közel-

ben volt, tehát azok vásáraira ott kelendő portékát kellett gyártani. A 2-ik ábrán látható posztóvirágos cifraszűr Kiss Zsigmond derecskei szűrszabó műhelyéből származik.

Berettyóújfalun kizárólag bihari cifraszűr készült, még pedig e században már csak applikációs díszítésű. A 3—4. ábrán bemutatott hímzett cifraszűr 1896 táján készült. Emlékezetre egy Bakos

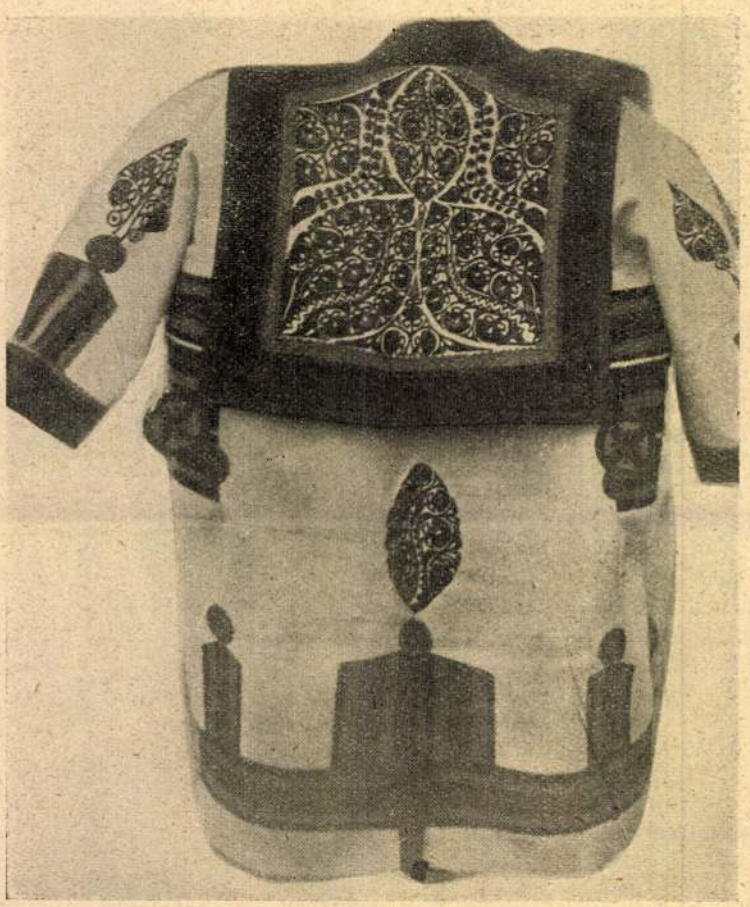

2. ábra, „Posztóvirágos" (applikált) cifraszűr, Derecske.

nevű szűrszabó volt a legrégibb mester, utána Jeney József és Zsugovics István. Ma már csak egyetlen szűrszabó, Mezey András dolgozik, kinek keze alól az országban utolsó szűrszabóinas most szabadult. Az újfalusi szűrszabók a Berettyó mellékét, a Nagysárrétet látták el szűrrel, de feljártak vásárra egészen Székelyhídig, Diószegig.

Sarkadon, Zsákán, Nagylétán, Diószegen egy-egy szűrszabónál több nem igen működött. Nagylétán, Székelyhídon Katona Imre

debreceni szűrszabónak is volt fióküzlete, hol a helyi ízlésnek megfelelő szűrt készítettek.

Említettük, hogy Kolozsvárt a szűrszabó mesterség még a mult század elején megszűnt. Zilahi Szabó János kolozsvári szűrszabó 1796-ban azon panaszkodik, hogy legényt nem kaphat, azért mesterségét nem folytathatja.[9] Az erdélyi fejedelmek idejében híres erdélyi szűrszabó mesterség lassanként elsorvadt, a szűr kiment a divatból,

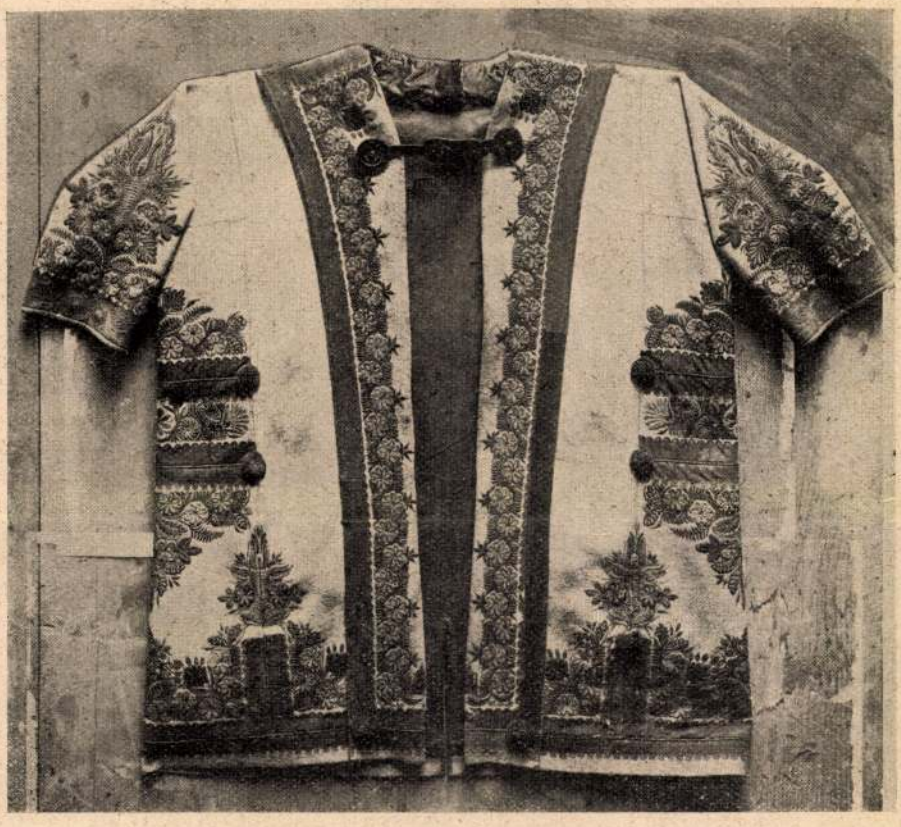

3. ábra. Hímzett cifraszűr, Berettyóújfalu.

csak a szászoknál maradt meg. A szászok azonban nem olyan posztóból csinálták szűreiket, mint amilyet a magyarok számára gyártottak. A szász szűr finom báránygyapjúból szövött ú. n. karazsia posztóból készült. Hímzés nincs is rajta, hanem applikált virágok, melyek azonban nem hasonlítanak a magyar applikációhoz.

A divat kiszámíthatatlan szeszélye miatt a szűr a mult század vége felé ismét terjedni kezdett Erdélyben, még pedig Magyarország, közelebbről pedig Nagyvárad felől.

[9] *Szádeczky* i. m. II. 196.

Öreg szűrszabók vallomása szerint egy Schäfer András nevű mezőberényi (Békés m.) sváb eredetű *magyar-szabó* került Kolozsvárra 1880 tájban. Ez ott műhelyt nyitott. Ez időtájt jött divatba ott a varrógéppel való díszítés, az ú. n. *tűzés* vagy *nyargalás*, ami alatt a ruhán szines cérnával varrt mintákat értenek, melyet a varrógép össze-vissza való nyargalásával érnek el. (5. ábra.) Mivel a kolozsvári magyar szabók a nyargalásban nem voltak elég ügyesek, Schäfer arra gondolt, hogy Biharból szűrszabó segédeket hozat, akik ebben a technikában nagyon járatosak voltak. A varrógéppel való applikációt ugyanis tíz évvel előbb, 1870 tájban kezdették a bihari szűrszabók a hosszadalmas és fáradságos hímzés pótlására. A cifraszűr a könnyebben előállítható applikációs dísz miatt olcsóbb lett s a váradi szűrszabók előbb Mezőtelegdig, Élesdig, majd Bánffyhunyadig megjelentek a vásárokon, hol a nép előtt a cifraszűr mint divatos portéka hamar közkedvelt lett. A Kolozsvárra betelepített bihari szűrszabó-segédek a magyar szabóságban nagyon beváltak mint gépelő mesterek, azonban a mester, Schäfer szűrt is varratott velük, mert már Bánffyhunyadon a váradi szűrszabók applikációs szűreikkel jó vásárt csináltak. Nemsokára aztán Schäfer szabóműhelyében teljes üzemmel kezdte a cifraszűröket gyártatni. Mivel segédei legnagyobbrészt Váradról, kisebb részben Szalontáról kerültek Kolozsvárra, önként érthetőleg bihari cifraszűrt csináltak.

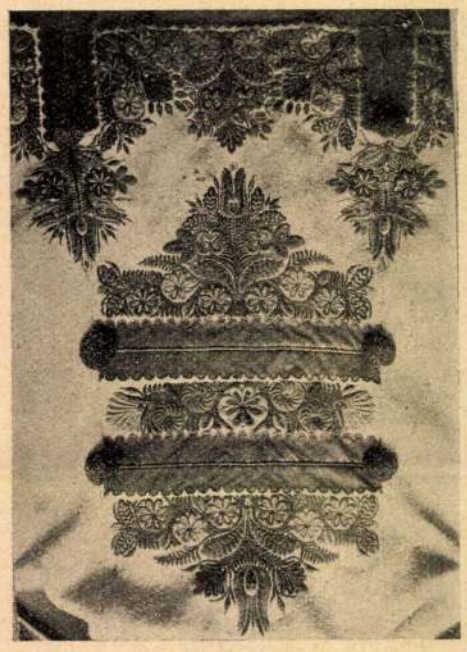

4. ábra. Az előbbi cifraszűr aszaja és alja.

Tudnunk kell azt is, hogy az erdélyi szűrszabómesterség már egy évszázaddal előbb kiveszett, tehát céhe sem volt. Schäfer magyar szabó volt s mint ilyen, mellékesen űzte a szűrszabóságot. A szűrszabómesterség ezen gyámolt helyzete mai napig megmaradt. Kolozsváron ma sincs szűrszabómester, akinek csak szűrkészítés volna a foglalkozása, hanem magyar szabók vannak, akik szűrszabó-segédeket is tartanak s a rendes paraszti gúnyákon kívül szűrt is gyárttatnak. Újabban azonban a felszabadult inasok „magyar- és szűrszabó" címet kapnak és képesítést is nyernek mindkét iparág gyakorlására.

Érdekes, hogy a szűrszabók megjelenése a magyar szabóipart nemcsak a varrógéppel való díszítéssel, a tűzéssel vagy nyargalás-

sal termékenyítette meg, hanem a hímzést is átvitte a magyar szabóságba. Kolozsvárt s környékén a fekete posztóból készült, pitykés férfipruszlik hajtókáját, elejét selyemmel szépen kihímezik. Ezek a virágok édes testvérei a bihari színes szűrhímzésnek és nyilvánvaló, hogy egy emberöltővel ezelőtt a Biharból beszármazott szűrszabók honosították meg.

Kolozsvárt Schäfer után — ki a mesterséggel felhagyott és divatárukereskedővé lett — a Barczoni-testvérek, Jenő és Géza lettek „magyar- és szűrszabó"-mesterek, mint cégtáblájukon volt olvasható. Ilyen felemás szabók voltak még Lukács János, Szabó György, s a Bokor-testvérek. Ez utóbbiak Nagyváradról mentek át.

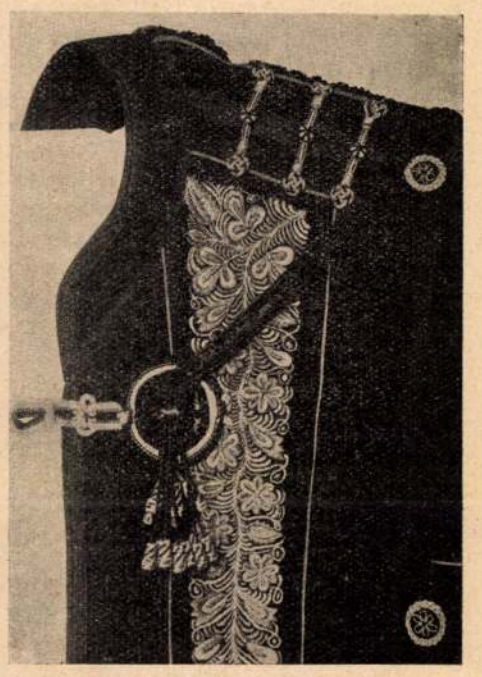

5. ábra. Selyemmel hímzett fekete posztószűr eleje, Nagyszalonta.

Kolozsvárt, valamint általában Erdélyben csak applikált díszítésű szűrt csináltak a szűrszabók. Janovics színigazgatónak külön kérésére a János vitéz színdarab játszásához az akkor ott dolgozó Mezey András berettyóújfalusi szűrszabósegéd brassai abaposztóból egy hét méter bő harangaljú szűrt csinált, melyet a mester, Szabó György hímezett ki.

Mint általában Biharban, Kolozs megyében is az ú. n. *nyakas szűrt* viselik. Ez alatt a felálló nyakú, elől a mellen összeérő szűrt értik. Az ország többi részében azonban a nép az ősibb szabású nyakatlan, elől össze nem érő szűrt hordja. Ilyen nyakatlan szűrt készítenek a szűrszabók a tordavidéki oláhság számára is.

Az alföldi szűr nemcsak a Sebes Körös völgyén, hanem Aradról a Maros völgyén is megindult Erdély felé és már messze bent halad. Pár évtized mulva az egykor teljesen magyar ruhadarabot csak az oláhság használatában fogjuk megtalálni, mert az Alföldön rövid idő alatt teljesen kivész. Arad felől a nyakatlan szűr terjed Erdélybe.

A szűr kiszabása.

Mint előbb említettük, Bihar megyében a magyar szűrnek egy sajátos formája használatos, az ú. n. nyakas szűr. (1., 2., 5. ábra.) Ez abban különbözik az ország többi részében használatos szűröktől, hogy felálló nyaka van és elől a mellen összeér. A nyakatlan szűr (3. ábra) azonban ősibb szabású, mert görbe vonal nincs a

szabásában, sőt darabjai négyszög-, illetőleg téglányalakúak. A nyakas szűrnek legalább is a nyaktoldásában görbe szabásvonalat találunk, toldott eleje pedig trapezoid alakú. A nyakas szűr egész Bihar megyében általános, sőt kizárólagos, a mult század vége felé pedig Hajdú megyébe is átterjedt. Ma már a debreceni szűrszabók is széltére csinálják és az ősibb, nyakatlan formát lassanként ezen a vidéken is kiszorítja. A Tiszán azonban nem terjedt túl, sőt a Nagykúnságban sem tudott tért hódítani.

A felálló nyak szűrdolmányokon általános egész Erdélyben; a Kárpátok mentén, a Balkánon, sőt az egész Keleten. A magyar díszruhán, meg a közös hadseregbeli katonai egyenruhákon is ezt a felálló nyakat használták. Indokolt volna tehát az a feltevés, hogy a bihari nyakas szűr, szabását tekintve is, ősi ruhadarab. Mégis meggondolásra késztet bennünket az, hogy az erdélyi szászok — akik nem a mult század végén vették át szűrformájukat a magyarságtól, hanem az ősi erdélyi szűrformát őrzik — nyakatlan szűrt viselnek. Nyakatlan szűrdolmányt hord a bihar—szilágymegyei tótság is, még pedig a magyar szűréhez hasonló gallérral. Ezek ugyan hozhatták ezt a Felföldről is, ahonnan a mult század elején települtek. A fejlettebb, körülményesebb szabás is azt bizonyítja, hogy a nyakas szűr későbbi fejlemény. Ha tudjuk, hogy a 60-as években történt nagy nemzeti felbuzduláskor még az uri rend is szűrben járt, melyet azonban nem szűrszabó, hanem magyar szabó készített finomabb fekete posztóból, azt kell feltételeznünk, hogy a magyar szabók teremtették meg a többi magyar ruhák analogiájára a nyakas szűrt s ez a szűrforma később a néphez is leszállott. Támogatja a feltevésünket az is, hogy a szűrposztóból szűrszabó készítette fekete szűr a nép között csak Bihar és Hajdú megyében van elterjedve. Az uri formával tehát a szín is vele járt s jár ma is. Nyakatlan szűrt fekete szűrposztóból a debreceni szűrszabók nem készítenek. A nyakas szűrt itt *Széchenyi-szűr*nek nevezik, a nyakatlant *magyar szűr*nek.

De lássuk a bihari szűr szabásmódját!

A szűrposztót ősi soron singgel mérik ma is. Egy sing = 63 cm. Az ősi mértékegység azért maradt meg napjainkig, mert a csapók szövőbordája egy sing széles és a szűrposztó mindig singes szélességben készül. A sing 16 *fúrás*ra, a fúrás két *vonal*ra oszlik. Egy vég szűrposztó 28 sing, esetleg 1—1 singgel több vagy kevesebb, aszerint, hogy ványolás közben mennyit megy össze. Egy végből három rendes szűr telik ki. Szabásnál a szűrszabó arra törekszik, hogy a posztót maradék nélkül felhasználja. Arra is ügyelnie kell, hogy az ujj vége és a szűr alja szabott posztóból ne legyen, mert különben kirojtosodik. A szűr ujját úgy lehet szabni, hogy a posztó gyártott széle legyen a kéz felől, mely nem rojtosodik ki, de a szűr aljára mindig harántul metszett posztó jut, ezért az alját tenyérnyi széles, hosszanti szélből lemetszett posztóval szegik körül, így aztán sokára rojtosodik ki.

A szűr bősége rendesen állandó. Méretét a hossza után mondják. A legnagyobb szűr 2 sing 2 fúrás hosszú. Ebbe a *kisnyak* (= felálló nyak) nem számít. Az alja szegését azonban beleszámítják. Ezen

a méreten belül fúrásonként változik a szűr hosszúsága, melyet ősi módon mesterjeggyel írnak be a szűr belső oldalába, hogy vásár alkalmával rögtön tudják, milyen nagyságú szűr van kezükben.

A szűr nagyságát mutató mesterjegyek Erdélyi Lajos derecskei szűrszabó szerint a következők:

1. ⊢—⊣ Egy húzású (= 10 fúrással kurtább, mint két sing).
2. ⊢┴⊣ Egy húzásnál hosszabb (= 9 fúrással kurtább, mint két sing).
3. ⊏⊐ Másfélsinges (= 8 fúrással kurtább, mint két sing).
4. ⊢┴⊣ Másfélsingesnél hosszabb (= 7 fúrással kurtább, mint két sing).
5. ⊱ Rucalábas[10] (= 6 fúrással kurtább, mint két sing).
6. ⊱ Rucalábasnál hosszabb (= 5 fúrással kurtább, mint két sing).
7. ⋈ Fertály híján való (= 4 fúrással kurtább, mint két sing).
8. ⋈ Fertálynál hosszabb (= 3 fúrással kurtább, mint két sing).
9. ✕ Bő harmadik (= 2 fúrással kurtább, mint két sing).
10. ✕ Bő harmadiknál hosszabb (= 1 fúrással kurtább, mint két sing).
11. ✳ Két singes.
12. ✳ Két sing egy fúrás hosszú (= 1 fúrással több, mint két sing.)
13. ✳ Két sing két fúrás hosszú (= 2 fúrással több, mint két sing.)

A bőségre nézve pedig az 1—2. számúaknál elveszik az egész oldalt. A 3—6. számúaknál három fúrást, a 7. számúnál két fúrást vesznek el az oldalból. A 7—13. számú egyforma bőségű.

A fenti mesterjegyek mellé a szűr belső oldalába a mester ácsplajbásszal be szokta írni a tulajdonjegyét is, mely ma már rendesen nevének kezdőbetűje. Esetleg a díszítés módját is jelöli a szűrön, hogy a gondosan összehajtogatott szűrt ne legyen kénytelen minden esetben kihajtogatva megnézni.

Egy fertály híján való szűr kiszabása a következőképen történik:

A szűrszabó az ujjakat ¾ × ¾ sing nagyságba leszabja. Ekkorára hagyja a gallért is. Az oldalt elesett ¼ szélből lesz alól az oldaltoldás. Ezután kettőbe hajtva leszabja a szűr derekát, vagyis az elülső és hátsó részét. Az elülső részt végig felhasítja, a hátsó részt alól csak egy arasznyira. De előbb a nyak nyílását kivágja s a vállat *lecsapja*. Itt négy ékalakú darabka posztó esik el, ebből lesz összetoldozva a felálló nyak, az ú. n. kisnyak. Az oldal hossza 1 sing 3 fúrás, mert alul az ujjából elesett rész pótolja. Az oldal hosszanti széle aljtoldásnak marad. Az elejre (kihajtó) másfél singet szoktak levágni, ezt hosszában két darabra vágják, majd az egyiket ferde vonalban hosszában ismét két darabra vágják, ebből a két trapézalakú darabból lesz az elej (kihajtó). A másik ferdén el nem vágott darabot meghagyják egy másik szűr elejének. Az elej, mivel rövidebb mint a szűr elülső része, öszevarrott dirib-darab posztókkal toldják ki. A toldás nem látszik, mert a szűrt ezen helyén széles posztószegés takarja.

[10] Nagyváradon *rucatalpú*nak, Debrecenben *ostorhegyes*nek nevezik.

Díszítésmódok.

A bihari cifraszűr díszítésmódja a hímzés és applikálás. Harmadik módja a színes posztóval való szegés vagy csipkézés, de ezt az applikálás egyik válfajának is tekinthetjük. Még egy módja volna a díszítésnek, a zsinórozás. Ez a technika azonban Biharban nem fejlődött ki. Bár a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában őrzött legrégibb bihari szűr sem öregebb 60 évesnél, mégis a hímzés a bihari

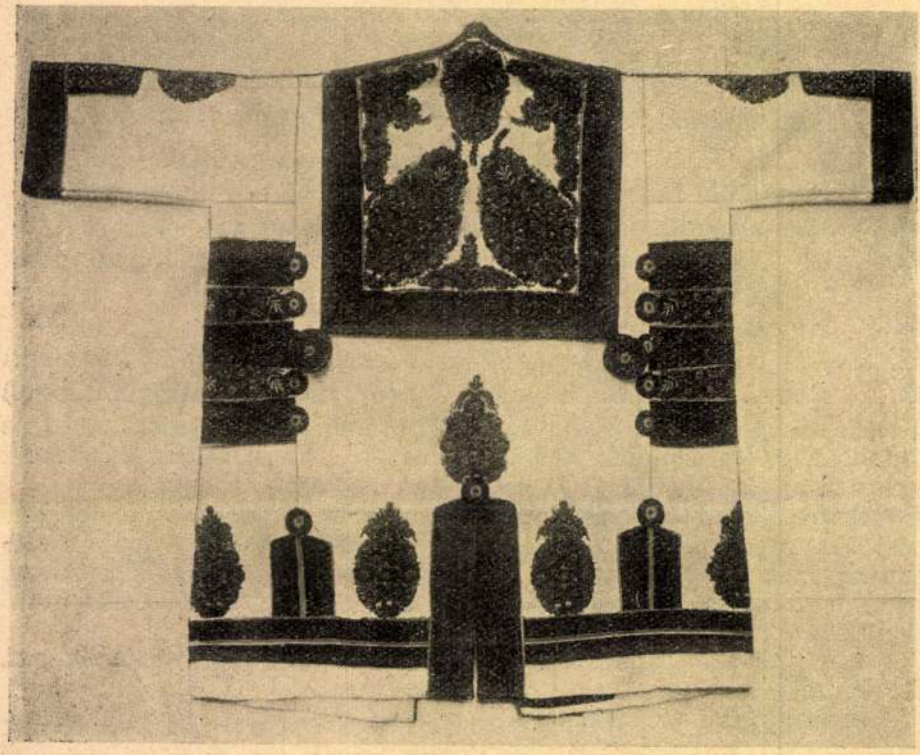

6. ábra. Hímzett cifraszűr hátulról, Nagyszalonta.

szűrön régi lehet. Ezt onnan következtethetjük, hogy a 70-es évek elejéről származó szűrökön már kialakult és erősen elstilizált virágornamentika van, mely a későbbi évtizedeken át csak fejlődött, de lényegében azonos maradt. Ez a szűrornamentika az ország egy vidékéhez sem hasonlít. Fő jellemvonása, hogy aprólékosan kihímzett nagy foltokkal díszít. (6. ábra.) A szinek a régebbi szűrökön élénkek és csak fokozatosan sötétülnek vagy fogynak el. A díszítő elemek kizárólag növényi eredetűek. A virágok mindig szinesek, többnyire a vörös különböző színárnyalataiban ragyognak. A virágok leginkább vékony piros hullámos száron ülnek. A bihari cifraszűr fővirágdísze — más vidékek cifraszűreitől eltérőleg — a szegfű, mely két egymástól különböző formában jelenik meg. A kifeslett

szirmú, oldalnézetben ábrázolt bimbós rózsa — melyet némelyek pávaszemnek vélnek — a bihari szűrökön ritka. Úgyszintén a rózsa-bimbós tulipánt is. Gyakoribb a felülnézetben ábrázolt rózsa, mely vagy 6—8 karélyú, vagy ú. n. forgó rózsa. A szárak és virágok közti hézagot rozmaringlevelek töltik ki. A levelek a legrégibb szűrökön zöldek, az újabbakon feketék. Jellemző sajátossága a bihari szűrhímzésnek, hogy a rozmaringlevelek nem zárkóznak szorosan, hanem a posztó fehér színe kicsillan köztük. A bihari szűrornamentikára

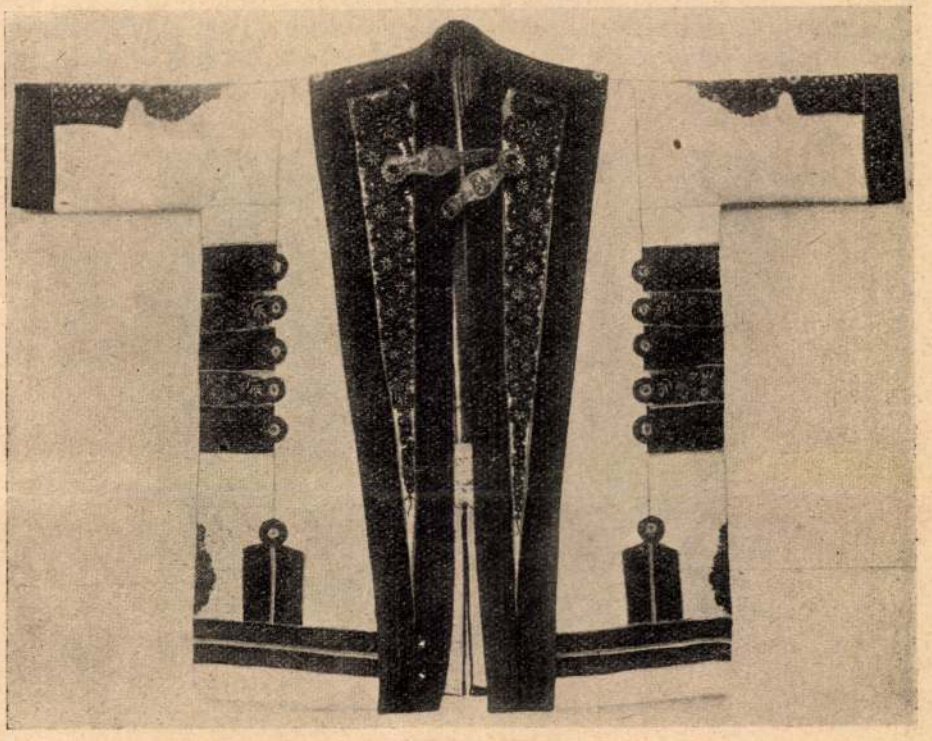

7. ábra. Hímzett cifraszűr elülről, Nagyszalonta.

is áll az, amit az ország szűrornamentikájáról mondhatunk, hogy természetes virág ábrázolásból fokozatosan stilizálódott el. Némely virág ma már alig felismerhető. A szűrszabók által használt virágnevek nem mindig felelnek meg a valóságnak. A tulipánt például semmiesetre sem tulipánt, hanem két lantalakúlag szétágazó piros levél közé foglalt rózsabimbó. A szűrszabó nem tudatosan stilizál, nem a természetet utánozza, hanem egy másik szűrszabó virágait, s a természettel nem is keresi a kapcsolatot. A rózsabimbót hegyével ülteti a szárra, a nyíló rózsa bimbóját a piros szirmok közt zöldre hímezi, a virágok közét kitöltő rozmaringleveleket pedig feketére.

Az elstilizált ornamentika hanyatlása két irányú. Legtöbb esetben elszíntelenedik. Először a levelek vesztik el zöld színűket és

feketékké lesznek (6—7. ábra), aztán a virágok színe fogyatkozik meg. Rendesen a virágok egy szín több árnyalatában jelennek meg. (3—4. ábra.) Majd az árnyalatok száma is fogy, végül az egész hímzés — virág, levél — egyszínű lesz. Általában azt mondhatjuk, hogy a hímzés idővel egyre sötétedik. A bihari szűrön az alapszínek közül csak a vöröset találjuk nagyobb mértékben, a kék csak virágok belsejében szerepel, a sárga pedig végképen hiányzik. A kevert színek közül inkább csak a zöldet találjuk, azt is főleg a legrégibb szűrökön, az ibolyát ritkán a virágokban, a narancsot soha. A szűrszabó jól tudja, hogy a vörös kiegészítő színe a zöld s ezek egymás mellett erőben fokozódnak. A vörös szín uralkodik a bihari szűrön, mert a fekete levelezés erősen kiemeli. A vörös színnek 3—4 árnyalatát találjuk rajta, a cinóberpirosat, meggyszínpirosat, sötétebb

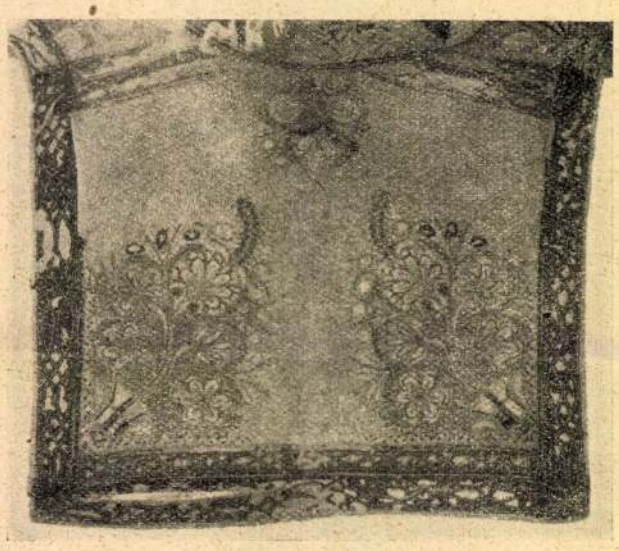

8. ábra. Szűrgallér, Nagyszalonta.

carminvöröset és világos királyvöröset. A színritmus a bihari szűrökön kevéssé fejlett, ami annál feltűnőbb, mert a közeli Nagykúnság cifraszűrein jut legtökéletesebben kifejezésre. A bihari szűr virágkompozíciói leveles-virágos ágak, vagy virágcsokrok, miket a szűrszabó *bokorvirág*nak nevez. Ha galléron szerepelnek, akkor virágkosárból nőnek ki. A virágbokor kompozíció meglehetősen természetes, ezért a formaritmus fejletlen.

Mint említettük, a bihari cifraszűr virágdíszítése, mint általában a magyar szűré, a fokozatos elszíntelenedés vagy elsötétedés felé halad. A káprázatos, élénk, üde színeket bágyadt, beteg, tompa, sötét színek váltják fel, vagy egyszínűvé válik a hímzés.

A bihari cifraszűr másik típusa az applikált szűr, melyet a szűrszabó *posztóvirágos*nak, *posztómetszettvirágos*nak nevez. (2. ábra.)

Az applikálás, vagyis egy más színű díszítő anyag felvarrása igen ősi technika, s valószínű, hogy a szűrön is megelőzte a hímzést.

A szűrszabómesterséggel rokon szűcsmesterség is ismeri az applikálás technikáját és mint díszt gyakran alkalmazza. A szűcsmesterség díszítő módjai között is az applikálás valószínűleg régebbi mint a hímzés. A szűr- és szűcsapplikációk mint díszítő módok Közép- és Keletázsiában is el vannak terjedve. A Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában igen szép bőrapplikációkat találunk az amúrmelléki gold népektől, szűrnemez applikációkat pedig Turkesztánból. Általában az applikálással való díszítés Keleten igen sokoldalú s nemcsak bőr-, nemez-, posztóanyagot, hanem fakérget is applikálnak. Ez utóbbit természetesen fa- vagy kéregtárgyakra. Itt meg kell említenünk, hogy a karakirgizek[11] sátraik nemezeit azonos formájú és színű, applikált dísszel szegik be, mint hazánk némely vidékein a magyar szűrszabók a szűrt. (10—11. ábra.) Viszont a bihari oláh szumánokon is (= szűrkankó) tökéletesen ugyanolyan applikált díszeket találunk. (12—13. ábra.) Sőt még Békés megyében applikált szűrökön is találunk hasonló motívumokat. (14. ábra.) Ha tudjuk, hogy a bihari oláhság erősen magyar kultúrhatás alatt van s mai viselete a megye majdnem minden részén olyan, mint a magyarság régi, levetett 50—100 év előtti viselete, úgy megértjük az oláh szűrkankók keleties kosszarv díszét. Tudnunk kell, hogy a szumánnak megfelelő applikált díszítésű szűrkankót alföldszerte mindenütt viselt a magyarság. A régebbi árszabások mindenütt emlegetik, mint a szűrszabók műveit. Öreg szűrszabók még ismerték, sőt csinálták is. Így a debreceni múzeum is őriz egy szűrkankót, melyet mint régi debreceni viseleti darabot Tóth András szűrszabó készített a mú-

9. ábra. Szűrgallér bokorvírága, Nagyszalonta.

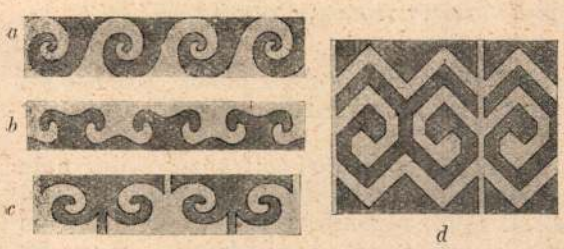

10. ábra. Karakirgiz applikált díszítmények.

[11] Almásy György: A karakirgizek ornamentikája. Ért. V. 171.

zeum számára. A háború előtt Csongrád megyében itt-ott még viselte is a szegényebb néposztály. Mindezek az alföldi szűrkankók applikált s részben hímzett díszítményűek voltak. A magyarságnál ma már kiveszett és csak a nemzetiségek által őrzött szűrkankók, tehát részben a magyar szűrornamentikának is dokumentumai.

A bakonyi szűrökön gyakori mintázott szegély (11. ábra), mint az applikáció egyik válfaja, szintén igen régi s már a XVIII. század második feléből írásbeli feljegyzéseink is vannak róla. Sőt az 1627. évi általános árszabás is említi a kolozsvári, posztóval szegett gal-

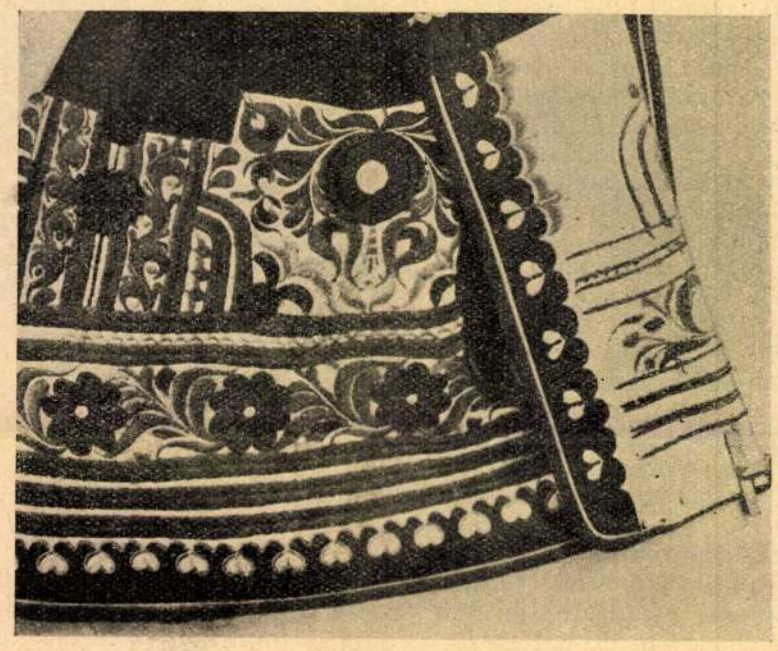

11. ábra. Applikált szegésű cifraszűr részlete, Veszprém m.

lérú szűrt. A Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában őrzött legrégebbi szűr, mely a mesterjegy szerint 1847-ben készült, szintén applikált díszítésű.

Fel kell tehát tételeznünk, hogy a bihari cifraszűrökön már régen, a mult század 70-es éveit megelőzőleg is lehettek kézzel applikált díszítésűek, de ilyenek nem maradtak ránk. Applikációs bihari cifraszűreink már mind varrógéppel applikáltak. Ez pedig azt jelenti, hogy nem lehetnek régebbiek 1870-nél, mert a varrógép ekkor jött szokásba a szűrszabóknál.

A varrógéppel azonban a szűrszabók nem a szűrkankók applikációit varrták a szűrre, hanem a hímzett ornamentikát dolgozták át posztóba. Ha egybevetjük a 9. ábrán bemutatott szűrhímzést a 2. ábrán látható applikációval, rögtön megállapíthatjuk nemcsak a folt, hanem az elemek azonosságát is. Említettük, hogy a bihari

cifraszűr fő virágmotívuma a szegfű. Ugyanezt találjuk az applikált díszítményben is. A szegfűk egy hullámosan emelkedő szár mellett vannak elhelyezve. Minden posztó-szegfű alsó részén megtaláljuk a két kehelylevélkét is. A szegfű szirmai mindig csipkézettek. Az applikáció színe rendesen fekete, s a fekete szegfűben gyakran ott találjuk a piros vagy zöld posztóalárakást (2. ábra), mely jelzi, hogy a díszítmény virág. A szegfűk közeit kitöltő hímzett rozmaringlevelet gyakran szabálytalan, többnyire trapezalakú levelek töltik ki, melyek a külső oldalon csipkézettek. A csipkék mindegyike egy-egy rozmaringlevelet jelképez. Sajátságos, hogy a szűrapplikációban rózsa-(alma)-levelet nem találunk, holott ezt sokkal könnyebb volna applikációban alkalmazni, mint a rozmaringot. Azonban tudnunk kell, hogy mikor az applikáció a hímzett díszítmény nyomán megszületett, abban az időben a hanyatlásnak az a módja, mely a stilizáltságból a természetességre törekszik (9., 15. ábra), még nem jelentkezett. A rózsa- (alma)-levél a 90-es években kezd elhatalmasodni a bihari hímzett cifraszűrökön. Ekkor már az applikációs ornamentika régen kifejlődött, megcsontosodott és már nem táplálkozott a hímzett díszítményekből. Az applikáció folt-elosztása is teljesen azonos a hímzésével.

12. ábra. Szumán eleje. Henkeres, Bihar m.

Az applikált díszítés eredetére nézve Huszka[12] ezt mondja: „Szűrdíszítéseink között számtalan rózsa látható, azonban a hímzettektől a posztóból kivágott díszek sokban eltérők. 1869-ben ugyanis Malatinszky[13] saját szavai szerint a külföldről behozott hálóköntösökön kivágott virágokat látván, a sok munkát igénylő hímzés helyett kezdte alkalmazásba venni a kivágott díszek felvarrását.

[12] *Művészi Ipar.* I. (1885.) 85. l.

[13] Egyike a maga idejében leghíresebb debreceni szűrszabónak.

A gép megkönnyítette feladatát. A hímzett részeket is kivágott posztóvirággal kezdték helyettesíteni a többi szűrszabók is. Lassankint elterjedt Debrecentől Nagyváradig és Szolnokig. Miskolc és Eger vidékén még ma is ismeretlen. A virágok alakja kénytelenül az anyaghoz alkalmazkodni, különösen a rózsabimbó mutat feltűnő változást, mivel a mély bemetszések elkerülésével (mi lehetetlen volt a kivágott virágnál) nagyon tömör alakú lett s a véletlen közbejátszása folytán nagyon hasonlít az antik görög virágalakokhoz, mint a gallér sarokdíszén látható. A szemben rajzolt rózsa is elveszté magyaros beosztását, mert az anyag könnyebb kezelhetése miatt nagyon általános alakú rozettává vált."

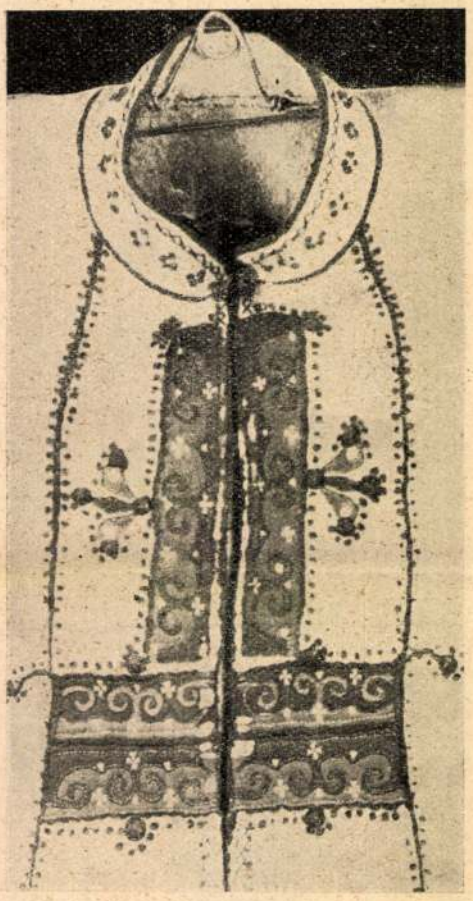

13. ábra. Szumán eleje. Gyanta vidéke, Bihar m.

Huszka megállapításaira több megjegyzésünk van.

Nem valószínű, hogy Malatinszky vezette volna be a szűrszabóiparba a varrógéppel való applikálás technikáját. Nem pedig azért, mert Debrecenben applikálás ma sincs. Ha ilyen szűrt rendel valaki Debrecenben a szűrszabónál, az ma is bihari segéddel csináltatja meg, mert ebben a technikában a debreceni szűrszabó Malatinszky állítólagos találmánya után 50 évvel is járatlan.

A Huszka idézett cikkében bemutatott debreceni szűrgallér sarokdíszítése is teljesen bihari díszítmény. Rögtön ráismerünk a bihari szegfűkre és a szemben ábrázolt rózsákra. Már csak azért sem lehet debreceni találmány, mert Debrecenben a szűrgallért nem szokták kihímezni, s ha újabban a gallér vállnyak táját hímezik is, a gallér sarkait soha. Sőt bokorvirágot sem találunk a debreceni szűrön ma sem. A bemutatott gallérsarokdísz tehát nem lehet külföldről behozott hálóköntösökön látott applikált virágok utánzata, éppen ellenkezőleg: jellegzetes bihari hímzést, bokorvirágot utánzó applikált díszítmény. Egészen bizonyos, hogy Malatinszky műhelyében bihari szűrszabósegéd készítette.

Az sem felel meg a tényeknek, hogy Debrecenből terjedt volna

Nagyváradig, Szolnokig. Nagyvárad, Nagyszalonta lehetett ennek a szülőhazája, onnan terjedt Debrecen felé. Szolnokig azonban nem terjedt el máig sem. A közelebbi Nagykúnságon sem kell még ma sem, pedig már a Nagykúnságon nincs is szűrszabó.

A varrógéppel applikált posztóvirágos szűr Bihar vármegye területén született 1870 táján s innen szivárgott be Erdélybe a Sebes-Körös völgyén, még-pedig akkor, amikor már a hímzett szűr éppen az applikált szűr olcsósága miatt kiveszésnek indult. Kolozs megyében a hímzett cifraszűrt már nem is látta a nép, így meg sem kedvelhette. Az applikált díszítményű cifraszűr Kolozsvárról tovább terjed Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos megye felé és valószínű, hogy egész Erdélyben nemsokára általános lesz. Azonban Biharban kialakult ornamentikája mind máig mit sem vesztett eredetiségéből s a mezőségi oláh cifraszűrén is felismerhetjük a nagyszalontai-nagyváradi magyar szűrszabók által a bihari hímzett cifraszűr ősi magyar virágaiból megteremtett bihari applikált díszítményeket.

14. ábra. Applikált díszitésű cifraszűr. Békés megye. Róth B. felvétele.

Az applikálás technikájáról kell még egy-két szót szólannuk.

A szűrszabó régebben vékony színes posztót használt az applikáláshoz, ma már vékony színes nemezt használ. Vannak bizonyos sablonjai, melyek segítségével a virágelemeket kirajzolja. Először kirajzolja az egész bokorvirág körvonalát, mint egy dohányleveiet, erre felrakja a *formákat* (= papírsablon), aztán ezeket is körvonalazza szabókrétával. Megrajzolja a szárat, aztán ollóval nagyjából kivágja a virágokat. Ügyel arra, hogy a kivágott bokorvirág szét ne hulljon, ezért a virágokat nem vágja teljesen körül, egy kis posztódarabka mindegyiket a szárhoz köti. Ha az összes applikálandó díszítményeket kivágta, felrakja a szűrposztóra, eligazítja. Ha többszínű lesz az applikáció, a többi színeket alárakja, ezután a szár és ágak mentén a géppel letűzi, majd a kisebb díszítő elemeket is körülvarrja. A szűrszabó bámulatos ügyességgel és gyorsasággal kezeli a varrógépet. Ha már a díszítmények le vannak varrva, egy kis csipkéző ollót vesz elő s az applikáció részleteit ezzel dolgozza

ki. A többrétegű applikációból a különböző színeket nagyrészt az olló csalja elő. Szokott azonban utólag is színeket felvarrni a kész applikációra.

Az applikáláshoz számíthatjuk a színes posztóval vagy nemezzel való szegést is. Minél régebbi a szűr, annál keskenyebb a szegése. A szegés a szűr szélein halad körül, az ujján, elején, gallérján. A szűr alját az Alföldön színes posztóval nem szegik, hanem csak szűrposztóval, azonban azt a varrást, amellyel ezt hozzátoldják a szűr aljához, színes posztóborítással eltakarják. (1—2. ábra.)

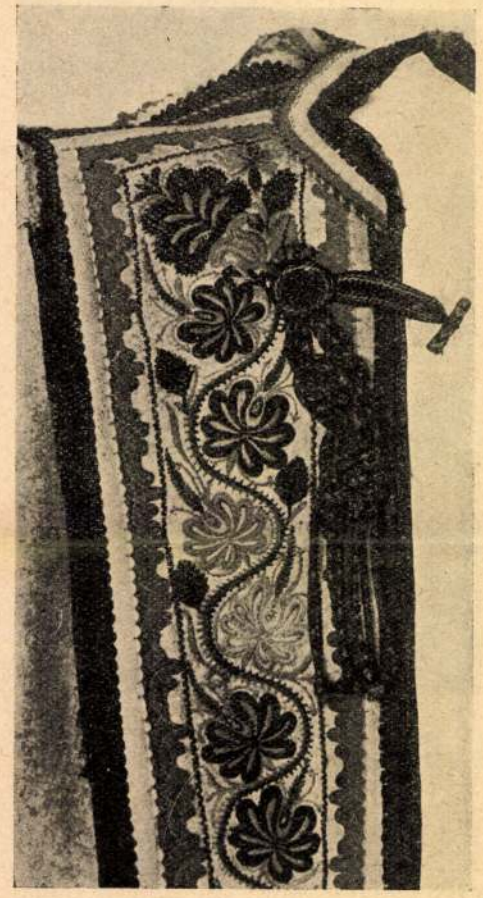

15. ábra. Hímzett „nemzeti" cifraszűr eleje 1896 tájáról. Nagyszalonta.

A szegés és borítás színe mindig összhangban van a hímzés vagy applikálás színével. Néha több (2—3) másmás színű, egymással párhuzamosan haladó posztóval szegnek vagy borítanak, máskor a borítás belső széléhez vékony posztó *cikulát* (csipkét) fogatnak. A szegést vagy borítást színes, többnyire vörös cérnával különféle mintában varrógéppel (vízfolyás, nyolcas stb.) szépen megtűzik, vagy ahogy a Nagykunságon mondják, megnyargalják. A tűzés a bihari szűrön a kézihímzés és applikálás mellett egy külön díszítő eljárás. A nyargalást azonban nemcsak a szűr szegésein és borításain alkalmazzák, hanem a szűr elejében belül is. Ezt a részt színes posztóval vagy nemezzel megbélelik és szebbnélszebb mintákkal megtűzdelik. Ezek a minták az applikáció vagy a hímzés mintáira emlékeztetnek.

Csipke alatt színes posztóból vágott, csipkézett szélű posztócsíkokat értenek, melyeket több rétegben egymásra tesznek. A csipkék közül az alsók szélesebbek, mint a felsők és kilátszanak. (1., 2., 14. ábra.) A csipkék rendesen csak a közepükön vannak levarrva. A varrást színes gyapjúfonalból fonott és levarrott *sodrás* takarja. A hímzett oldalrész, a váll, a szűr alján lévő csipke-*feleresztés*, általában minden csipkedísz befejezője bojt, vagy az ú. n. *galambkosár*, mely nem egyéb, mint gyapjúfonalból horgolt korongocska.

A szegés, borítás, csipke, galambkosár színe mindig összhangban van a hímzés vagy az applikáció színével. A szegés hajdan keskenyebb volt s a varrógép korszakában szélesedett meg. Ma már a hímzést helyettesítő színfolttá lett. A szűr ujja s alul a hátulja néha fel van hasítva s a hasítás összegombolására gombkötő készítette gombok és gombházak vannak felvarrva. Ezek a gombkötődíszek az úri szűrök maradékai a nép szűrén. A szűrt a mellen csattos szíj tartja össze. Néha e helyett gombkötő készítette összeakasztót használnak, melyhez ugyancsak hasonló készületű *átvető* tartozik. (5., 14. ábra.) Ez nem más, mint a végén ügyesen összebogozott zsinórpamat, melyet a fejen át a hátra dobnak s ott mint dísz csüng. Ez valaha a mellen mint összekötő zsinór szerepelt, de idők folyamán rendeltetését elveszítette és dísszé lett.

A szűrgallér sarkán két kis kerek korongot találunk. Ez a *csücskő*. Ma már csak dísz, de régen más jelentősége is volt. Eső idején ugyanis a szűrgallért a két csücskőnél fogva csuklyává kötötték össze s a fejre húzták. Ma, amikor a gallér meghosszabbodott s a szűr külön felálló nyakat kapott, ritkán használják a gallért csuklyának.

A hímzés technikájáról még annyit kell megjegyeznünk, hogy 1880-ig durvább, a ma északi fonalnak nevezett gyapjúfonallal hímeztek, 1880 után pedig az ú. n. berlini fonallal. Ritkán selyemmel is hímeztek, de csak finomabb anyagra. A Néprajzi Tár tulajdonában Nagyszalontáról van egy kék selyemmel hímzett, puha fekete posztóból készült szűr. (5. ábra.) A szűrapplikációkat kezdetben finom színes posztóból metszették, újabban vékony színes nemezből.

A bihari hímzett cifraszűr már Bihar megyében is teljesen kiveszett, az applikált díszítésűt is Csonka Bihar megyében már csak két szűrszabó készíti. Ha ezek is elhalnak, a magyar cifraszűrnek ez a sajátos fajtája az Alföldön örökre eltűnik s csak Erdélyben él majd tovább az oláhság kezén, mint annyi sok más magyar érték.[14]

Györffy István.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Gyékényszövés Bodrogközön.

A magyar lápoknak leghasznosabb növénye a gyékény, melynek feldolgozása a magyar asszonyoknak ősi foglalkozása. Sok asszonynak ez adott kenyeret, ebből vett magának életet. A lápok lecsapolásával lassanként elvesztek a gyékénytermő területek s az Alföldnek alig néhány vizenyősebb helyén, Püspökladányon, Tápén és a Bodrogköz egy-két falujában, többek között Cigándon maradt fenn még a gyékényszövés.

A gyékényszövés módja nemcsak önmagában érdekes, de azért is, mert belőle a vászonszövésnek primitívebb formájára is következtethetünk, bár a mai alakjában is fejlettebbnek mondhatjuk, amennyiben

[14] E helyen mondok köszönetet Baranyay Lajos püspökladányi, Erdélyi Lajos derecskei, Mezey András berettyóújfalusi szűrszabóknak, kik a bihari szűrszabóipar történetére vonatkozó adatokkal támogattak.

néhány évtizeddel ezelőtti időből van adatunk a mainál egyszerűbb szövési módra, ha nem is leírásban, de legalább képben. Ezt a legegyszerűbb gyékényszövést a „Magyarország és a nagyvilág" c. folyóirat második évf. 1866. évi 9. száma címlapjának képéről leolvashatjuk, amint majd alább összehasonlításul ismertetem.

A cigándi asszonyok a gyékény fajtáit is megválogatják. Megkülönböztetik a *lúgyékényt* és a *magyar gyékényt*. A lúgyékényt (Typha latifolia) csak kötélnek használják búzakévekötözéshez, vagy szekérre való

1. ábra. Selymelés.

ülést készítenek belőle. A *magyar gyékény* (Typha angustifolia) egyedül alkalmas a jó gyékényszövéshez s csak nagy szükség esetén pótolja a *lúgyékény*.

Augusztus közepetáján nadrágot húznak az asszonyok s bocskort kötnek, hogy a töméntelen nadálytól védve legyenek a gyékényszedés alkalmával. Sarlóval szedik, majd a vízből kiszállítva, a parton szálanként kiteregetik és megszárítják. Hat nap mulva mennek kötni és hazaszállítani, hogy azonnal munka alá vegyék.

A gyékényszövés első munkája a *suskolás*. A gyékény felületéről a két külső levelet leveszik. Ez a *gyékény suska*. Ezt megáztatva felhasználják kötélkészítésre, a búza, len kévébe kötözésére.

Második munka a *selymelés*. Szálanként szétszedik a gyékényt, majd minden szálnak két széléről leszedik a *selymét* s végül a közepén marad a *béle*, amiről ugyancsak leszedegetik a finomabb *selymét*. A béliből a cigányok szakajtókosarat, kézikosarakat, szatyort s apróságokat készítenek. A selymét használják a tulajdonképeni gyékényszövéshez, a gyékényspárga sodrásához.

Az innak vagy spárgának való selyem sodrása úgy történik, hogy két vagy több szál selymet vesz a spárgasodró asszony, a kezdetét megköti,

Magyar nemzeti stílus

F. Boda István:
A „magyar" jelleg forrásai.
Új Magyar Museum
1942. I k. 2. füzet
258–266. l.

Szombathely, ferences tpl.

4

ágos Bizottsága

ány { száma: 194
kelte: 194
beérkezése: 194

ek száma:

elintézett szám:

záma:

száma:

Magyar nemzeti stílus

1944

Magyar Iparművészet

1. SZ. *Pál Lajos:* Művészet és ipar. *Gönyey Sándor:* Néhány kevésbbé ismert torockói ruhadarab. 2. SZ. *Mátéka Béla:* A magyar szellemiség érvényesítése a templomdíszítésben, mint nemzeti feladat és idegenforgalmi érdekesség. *D. V.:* Sárközi ingek.

Tel Geissbir Jakab
Oroszvár

Magyar stílus

Lásd

Zolnai Béla: A magyar stílus. Szekfű Gyula: Mi a magyar? Bp 1939. 217 - 262. l.

habatka Frenc

Magyar nemzeti stílus

Szinnyei József. A magyarság eredete, nyelve és honfoglalás-kori művelsége

Olcsó könyvtár
1569–71, 71 a, b.)
Bp. 1919!

Magyar nemzeti stílus.

Varios Ferenc: A magyar formanyelv építészetünkben. Különlenyomat a

MMÉEKözl

1929. 9–10. számából.

Bp. 1929.

Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye

Magyar nemzeti stílus

Gyóni István: Modern stílus és magyar stílus. Művészet 1900. 4. f.

Magyar nemzeti stílus

Fettich Nándor:

Magyar stílus az iparművészetben.

Bp. 1943.

Magyar nemzeti
stílus

Vállalkozó Lajos

1913. (Magyar
forma.)

SZILÁGYCSEH

Magyar nemeti stílus

Mitrovics Gyula. Szép érzelmeink nemzeti elemei. Emlékkönyv Beöthy Zsolt születésének hatvanadik fordulójára. Bp. 1908. 66 é. kv. 11

Az 1933/34
ségéhez képest
dott le az ősztő
és legmeltányos
elégíthetők.
Ilyen körül
intézményének
nak jelentősége,
tették lehetővé
Fülöp József h
tette egy továb
szintén fenntart
helyek régi szám

Dr. Thienemann Tivadar és *dr. Huszti József* egyetemi ny. r. tanárok, a pécsi, illetve szegedi bölcsészeti kar részéről kiküldött tanácstagok a budapesti egyetemre nyertek kinevezést. Ezért helyükbe a pécsi bölcsészeti kar *dr. Halasy-Nagy József* ny. r. tanárt, a szegedi bölcsészeti kar pedig *dr. Schmidt Henrik* ny. r. tanárt küldte ki az Ösztöndíjtanácsba.

Fájdalmasan érintette a Tanácsot biológiai albizottsága elnökének, *dr. Dégen Árpád* udvari tanácsosnak elhúnyta, aki az Országos Természettudományi Tanács egyik kiküldöttje volt. Helyének betöltése — tekintettel az 1934. évi VIII. t.-c. alapján előreláthatólag eszközlendő szervezeti változtatásokra — egyelőre függőben maradt.

A tanév folyamán súlyosan megbetegedett *dr. Laban Antal* bécsi kollégiumi igazgató, tanácstag helyettesítésével a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr *dr. Angyal Dávid* nyug. egyetemi ny. r. tanárt, a bécsi Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet igazgatóját bízta meg.

A következő tanév folyamán felmerült (különösen az 1934. évi VIII. és X. t.-c. alapján történt) változásokra csak a következő évi jelentés fog kitérni. A tanácstagoknak a függelékben közzétett névsora azonban már figyelemmel van ezekre is, amennyiben még az 1934. év vége előtt eszközöltettek.

Az *intézőbizottsága* összetételében csak *dr. Huszti József* tanácstag

Magyar nemzeti stilus

Lyka Károly. Ver sacrum. Műsarnok 1901. ápr. 7. (13. szám)

Magyar nemzeti Stilus

Gerevich Tibor:

A magyar művészet
helleme.

Szekfü Gyula:
Mi a magyar?
Bp. 1939. 419 —
488. l.

fd

Magyar nemzeti stílus

Viski Károly:
A magyar jelleg a néprajzi tükrében.
Szekfű Gyula: Mi a magyar? Bp 1939.
341–378. l.

Magyar nemzeti stílus

Németh László:

A nemzeti stílusról

Hid. 1941. 2. 24.

kanischer Grenzen ihre Kunst, we
volkskünstlerischer Betätigung ü
dieser schon gesamteuropäisch g
schen Bewegung, standen sie völl
aus der Heimat ihrer angeblichen
treten hatte und von Ungarn zeit
bald ein besonders beliebter Kun
den neuen Formen angemessenen ei
ist allein schon ein argumentum
teinisches Gemeinbewusstsein fre
die falsche romantische Annahme
eine literarische Fiktion des XV
chen Belegen des künstlerischen
lungen, dass in Siebenbürgen das
lateinischen Geistigkeit und des
auf dem Boden des einstigen Dazi

Magyar nemzeti stílus

Kovács Sándor:
Ez volna az erdélyi szellem?
Magyar Kultúra
1940. 24. sz.

Paul Zilahy, Michael Gáthi, Jos
gen haben der Stadt dem Beiname
~~Siebenbürgen~~ In erster Reihe di
und dër ungarischen Magnaten.

Dèr vom Meister K. F
1548 versehene, auf einen prächt
aus getriebenen und gegossenen
Deckel mit ~~einem Flügel schwing~~
des Anton Losonczi und seiner
rischen Goldschmiedearbeiten u
gehalten. Ohne Übertreibung ka
ganzen Welt kaum ein schöneres
eindrucksvolleres Renaissance-
wird mit dem Goldschmiede Fran
der blendendsten Stücke der fü

Magyar nemzeti stílus

PROTESTÁNS SZEMLE 1940

8. SZ. Kiss Jenő: A hívő ember a világnézetek sodrában. *Koncz Sándor:* A tudományok harca. *Bakó József:* Uzsoknál (vers). *Gaudy László:* Evangélizáció evangélikus egyházunkban. *Aldobolyi Nagy Miklós:* Berzeviczy Gergely. *Térey Sándor:* Freskók a debreceni kollégiumban. *9. SZ. Makkai Sándor:* Erdélyi történet. *Reményik Sándor:* Ne ítélj (vers). *Makkai László:* Az erdélyi városok magyarsága. *Muzsi Piroska:* Faj és cselekvés filozófiája. *Tankó Béla:* Disputa világnézeti kérdésekről. *Kerékgyártó Elemér:* Németh László magyar ritmuselmélete. *Debreczeny Lilla:* Irodalom és időszerűség.

131

561

...alta egy bolthajtásos épületben imazsá-
...adonna s öfnetett kézzel ajtatosan hall-
...te ezeszkedő ~~Gábor~~ az arkangyal üdvözlő sza-
...ésfény vesszi körül; szőke haja vállaira omlik;
...alástja s a haját szorító szalag kék. Előtte
... Gábor-angyal szőke haja gündör, kezeit egy-
...rnya zöld s a derékon megkötött szűk ujjú
... háttér aranyozott.

28·5 : 23 cm. —

131. — Dep. régi 80. és új 27.

...Asza 561.

43

SPORT

Nagyobb rendfentartással megrendezhető a szombati Ferencváros—Gamma SzIK középdöntő

Az MTI közleménye nyomán hírt adtunk az OSK rendelkezéséről, amely a labdarúgópályáknak a nézőtértől való szigorú elválasztását írta elő s ami a folyamatban lévő Szent István-Kupamérkőzések megtartását is kétségessé tette. Az MLSz-nek és az Elektromosoknak az OSK-val folytatott megbeszélései során azután megegyezés történt, hogy az idő rövidségére, valamint a mai nehéz anyagbeszerzési körülményekre való tekintettel az OSK átmenetileg a SzIK szombati középdöntőjére és a jövő csütörtöki döntőjére vonatkozóan eltekint az átalakításoktól, felemelik azonban a rendfentartó közegek létszámát, úgyhogy 120 főnyi gárda fog a pálya körül felsorakozni, amelynek hivatása megakadályozni a közönség benyomulását a pályára. Remélhető azonban, hogy ezek közbelépésére nem is fog sor kerülni.

Magyarország—Svédország teniszmérkőzése 1:1-re áll

Stockholm, augusztus 13. A *svéd-magyar teniszmérkőzés* első napján a svéd *Johanssonon* nagy küzdelem után 9:11, 8:6, 6:4, 6:3 arányban győzött a magyar *Katona* ellen, míg *Asbóth* könnyen 6:2, 6:2, 6:2 arányban győzte le a svéd *Öhrnberget*. A második napi mérkőzések elmaradtak, mert az eső felázlatta a pályát, úgyhogy *a versenyt ma folytatják.*

A NAC és JT a szerdai SzIK középdöntőről

A sportvilág természetesen még élénken tárgyalja *a szerda esti Ujpest—NAC SzIK-középdöntőn* történteket.

Beszéltünk *Sághy* László rendőrtanácsossal, a NAC labdarúgószakosztályának elnökével, aki a következőket mondja:

— Tévedés az, hogy a szerdai mérkőzésen *az Ujpest általában jobb volt*. Támadásai ugyanis legnagyobbrészben *már a hátvédek előtt összeomlottak*, úgyhogy a kapunkra legtöbbször nem voltak veszélyesek. *A mi támadásaink* ezzel ellentétben *állandó gólveszélyt* jelentettek és főként csak *Kovács II.* rossz napján múlott, hogy nem végződtek *többször góllal*, amikor már *a kapus is vesztve volt*. Ettől eltekintve is *megnyertük a mérkőzést, mert Bodola második fejesgólja teljesen szabályos volt* és a kapuvonallal egyirányban ülők is bizonyítják, hogy Kovács II. sarokrúgása nemhogy elhagyta volna a kapuvonalat, de közel sem volt hozzá (a bíró ugyanis ezért nem ítélte meg a gólt). *Fedezetsorunk* kétségtelenül *gyengébben* játszott a szokottnál, ennek ellenére azonban az, hogy *Juhászon* kívül, aki még nem jött bele a játékba, *Szegedi is tetegen állott ki* a mérkőzésre.

A bíró működéséről viszont *Gálffy* Andrással, a JT ügyvezető elnökével beszéltünk.

— A NAC—Ujpest SzIK-középdöntő *bíróküldését a Nagyvárad képviselőjével megbeszéltük*. Működésének elbírálásánál nem szabad elfeledkezni arról, hogy *ez a mérkőzés évek óta talán a legnagyobb iramú és pillanatonként változó lefolyású volt*, amit akármelyik bírónak is nehéz lett volna állandóan követni. Az utolsó pár percet már nem láttam a mérkőzésből, mert el kellett mennem, addig azonban azt láttam, hogy *a játékvezető igyekezett követni a játékot*. A kritikus meg nem adott gólra vonatkozóan csak azt jegyzem meg, hogy *a legutóbbi Gamma—Csepel mérkőzésen Kincsesnek több olyan sarokrúgása volt, amely kijutott a játéktérből* és visszakanyarodott a pályára.

A Magyar Labdarúgó Kupa selejtezői

Az *MLSz* vasárnap, augusztus 15-én megkezdi és augusztus 22-én folytatja a *Magyar Kupa selejtező mérkőzéseinek* lebonyolítását. A vasárnapi első fordulón 90, az augusztus 22-i második fordulón pedig 128 csapat mérkőzik. *Az NB I. csapatok a selejtezőben még nem szerepeltek*, úgyhogy a Magyar Kupa a folyamatban lévő Szent István Kupamérkőzéseket nem érinti.

A TÖREKVÉS ATLÉTIKAI VERSENYÉT vasárnap rendezi a Bihar-utcában, amelyen 3000 m, 400 m gát, 4×800 m, súly- és diszkoszdobás és rúdugrás I. oszt. számok lesznek.

AZ ORSZÁGOS LEVENTE LABDARÚGÓ BAJNOKSÁG középdöntőit Püspökladány—Kalocsa és Szombathely—Beregszász játszák le vasárnap.

IGAZI MAGYAR VAGY?

Tizenöt kérdés és felelet eldönti!

Debrecen, augusztus 13. *(A Pest kiküldött munkatársától.)* Az egyik tízperchen a hallgatóság a folyosón csoportokba verődve *különös izgalommal* készül a soron következő előadásra. Furcsa tünet ez még ebben a lelkes társaságban is, amely nyár derekán, megfeledkezve a fullasztó melegről, szinte kétkézzel kapkod a tudományok emlői után. Vajjon miről szólhat az előadás, amely ilyen szokatlan érdeklődést vált ki és amelyre ilyen izgatottan tódulnak az Auditorium Maximumba, a legfelső emeleti nagy előadóterembe? Hiszen a Nyári Egyetemen nem kell *felelni*, minek hát a nagy izgalom?

Elmondják, hogy dr. *Boda* István professzor utolsó órájára mennek, amely tulajdonképpen nem is óra, hanem *kísérlet*. Az új módszereken dolgozó fiatal tanár a magyar lélek alapformáit és természetes fejlődéslehetőségeit tárgyalta eddigi előadásaiban (amelyeket mellesleg szólva, közkívánatra három órával meg kellett toldania) és most kísérletet fog végezni hallgatóságán, hogy kimutassa magatartásukban, gondolkodásukban *a magyar sajátságokat*. Erre már én is kíváncsi vagyok, elhatározom, hogy résztveszek a vizsgálaton és a hallgatóság közé vegyülve, bemegyek a tanterembe.

A kérdések

A professzor *papírt oszt ki* és kijelenti, hogy a kísérletre *félóra* áll rendelkezésre s ezalatt *mindenkinek meg kell felelnie a 15 kérdésre*. Mielőtt feltenné az első kérdést, rámutat a kísérlet lényegére és fontosságára. *A kísérlettel pontosan meg lehet állapítani a magyar sajátosságokat*. A magyarság megismerésének legtöbb módja nem külső megfigyelésekkel érhető el, hanem *közvetlenül a lelkiségnek elvont tudományos vizsgálatával*. Hangoztatja *Boda* professzor, hogy nemzetpolitikai, átalakító munkát csak akkor végezhetünk, ha pontosan ismerjük a jegyeket, amelyekre támaszkodhatunk.

Ezután rögtön felteszi az első kérdést, amelyet pár perc gondolkozási idő után követ a második, harmadik és a többi. Sercegnek a tollak, csend üli meg a termet, mindenki magába mélyed, hogy őszintén és gyorsan papírra vesse a feleletet. Az érdekes kérdéseket feljegyzem, hogy az olvasók közül *bárki kipróbálhassa környezetén vagy saját magán*. Nem árt, ha ismerjük egymást és önmagunkat, hiszen ez utóbbi a tökéletesedésre vezető legfőbb út.

De ne elmélkedjünk *tovább*, kezdjük meg a vizsgálatot. Boda tanár úr már fel is tette az *első kérdést: Szeret-e másokkal együtt lenni és másokkal is együtt dolgozni vagy pedig jobban szeret egyedül lenni és szívesebben dolgozik egymagában?* Mint később a kísérlet eredményéből megtudom, *a tisztán magyar származásúak* nagy része *szeret* egyedül lenni és egyedül dolgozni, míg az idegen származásúaknál *a mással dolgozók* száma *négyszeresét* teszi ki az egyedüldolgozókénak. A magyar-német keveredésnél 13 szeret mással együtt lenni, 4 pedig egyedül.

A *második* kérdés így hangzik: *Szívesen mondja-e el érzéseit és gondolatait másoknak, vagy pedig inkább szereti magában tartani őket, tud-e, ha kell, hallgatni róluk mások előtt?* Az eredmény szerint a tisztán magyaroknál *10 szereti elmondani, 11 nem*, a magyar-német keveredésnél elmondja 4, nem mondja el 7, az idegen származásúaknál elmondja 2, nem mondja el 4.

Hirtelen ötlet vagy lassú megfontolás?

3. *Hogyan szokott gyakrabban és szívesebben cselekedni, úgy ahogy éppen jön, egy hirtelen impulzus, érzés, ötlet hatására, vagy pedig hosszas és gondos megfontolás után?* A magyar származásúaknál *gyakori az ötlet, hangulat szerinti cselekvés.*

4. *Ha valamit meglagadnak magától, ha nem teszik azt, amit szeretnek, ha nem fogadják el, amit mond, akkor mit érez, mivel válaszol, mit csinál?* A magyar származásúak feleleteiből kitűnik, hogy gyakori a magyarban *a dacos hátatfordítás*, vagy a »többet nem kérek« beállítódás, esetleg hozzájárul annak a nyilvánítása, hogy úgy is meg fogja kapni, amit kér. A magyar mintegy a sorstól eleve elvárja, hogy úgy fognak alakulni a dolgok, *ahogy ő akarja.*

5. *Tud-e és szeret-e engedelmeskedni?* A leggyakoribb magyar válasz ez volt: *Tudok, de nem szeretek*. A magyar szívesen engedelmeskedik, ha szereti azt, akinek a parancsait teljesítenie kell, s ha az engedelmeskedés saját érdekeit is szolgálja.

6. *Bízik-e önmagában, abban, hogy állásában meg tud feleni, munkáját el tudja végezni, vagy nem, többre, vagy keves bbre tartja-e magát, mint másokat, barátait, ismerőseit?* A magyarban megvan az *önbizalom*, de egy bizonyos szerénység is járul hozzá.

7. *Szívesen választana-e olyan foglalkozást, amelyhez kedvet és hajlamot nem érez, de amellyel sok pénzt kereshetel?* A kísérlet szerint a magyarok többsége *nem* vállal ilyen állást, mert saját kedve sokkal inkább vezeti, mint az anyagi érdek.

8. *Van-e kedve visszatartani magát valamely jóleső szórakozástól, csak azért, mert az sokba kerül-e?* A válaszok szerint *a magyarnak ehhez nincs kedve*, de bizonyos morális motivumok közrejátszanak, ha cselekvésre kerül a sor.

Bosszú, harag, pazarlás...

9. Képzelje el, hogy egy nagy tömegbe maga is belekeveredik és ha *ott valaki, feltehetően csak véletlenül a lábára lép, mi volna az első impulzusa, mit szeretne csinálni* (visszalépni, megütni, rákiabálni stb.) *és aztán ténylegesen mit fog cselekedni?* A legkülönbözőbb válaszok szerint *a magyar hirtelen haragra lobban*, gyorsan visszavágni szeretne, de legtöbbször *eszére* hallgat.

10. *Szokott-e gyakran haragra lobbanni, felháborodni valamin, vagy pedig nem?* Ha valamiért haragra lobban, *kimutatja-e* haragját, magába fojtja azt, vagy esetleg *későbbre* hagyja a bosszúállást? A magyar származásúak rendszerint *azonnal* kimutatják érzelmeiket.

11. A legtakarékosabb embernek is jöhet kedve *prédálásra*, nincs-e úgy néha maga is, hogy hiúságból vagy büszkeségből (például azért, hogy maga is megmutassa, hogy meg tudja tenni azt, amit más, vagy, hogy ne sajnálkozzanak rajta) *pénzzel vagy ajándékkal, vagy bármi egyébbel prédálni szeret?* Sajnos, a magyarban a legnagyobb többségben jelentkezik a prédálásra való hajlam.

A feleletek szerint 20 talált, 3 nem talált ilyen hajlamot magában. A magyar-német keveredésnél 9—5, a teljesen idegeneknél 3—4 az arány. A tavaly végzett kísérletek szerint *az összes magyar hozzátartozók 70%-a prédálónak valotta magát, de a 30%-ban is legalább félágról ki lehetett mutatni az idegen keveredést*. Ugyanekkor az *összes* diákokat is megvizsgálta *Boda* professzor, itt *30% prédálóval szemben 70% takarékosságra hajlamos hallgatót* talált. A prédálók között is egészen másként indokolták meg ezt a hajlamot, mint a magyarok. Csak *egyéni jószesből* szerettek prédálni *nem törődve azzal, hogy a többi mit csinál.*

Kísért a szalmaláng

12. *Ha valamiben eredményt ér el, örül-e nagyon és tartósan sikereinek, vagy pedig nem, a sikerélmény gyorsan és nagyon elcsüggeszti-e?* Sajnos, *a magyar öröme csak rövid ideig tart*, a sikertelenség visszahúzódást vált ki, *de tartós csüggedésbe ritkán esik.*

13. *Szereti-e az állatokat, milyen állatokat és miért*, szereti-e simogatni, becézni, *ese leg kínozni őket* vagy játszani velük? A feleletek sokat lepleznek az emberekkel való viszonyukat illtőleg. *A magyarok mind szeretik az állatot, a szlávok kínozzák.*

14. *Szokott-e a maga alakításán, fejlődésén gondolkodni*, hogyan törekedett a maga átalakítására, *milyen eredmény ért el és hogyan gondolja, hogy még tovább fejlődhet?* Sajnos, *a magyarban aránylag kicsi az önmaga fejlesztésére való törekvés*, legalább is nem szokott ezen töprengeni.

15. *Szokott-e gyakran elkeseredni, miért, tartós-e a lelkesedése vagy hamar széjjelfoszlik?* A magyar *gyakran* lelkesedik, de ez *nem tartós* és 100%-ban *az idővel is* eszményeket helyezi előtérbe.

Ezek tehát azok a kérdések, amelyekre őszinte feleleteket kell adni, hogy megismerhessük magunkat és embertársainkat. Tessék megfelelni a kérdésekre és leszűrni az eredményt...

Miklóssy Lajos

Mit főzzek?

Szombaton

Ebéd *Kaporleves, burgonyalángos, paradicsomos tökfőzelék.*

Vacsora *Zöldbabpörkölt, gyümölcs.*

Tanács Ha a hagymának nincsen szára és nem lehet koszorúba fűzni, akkor képezzünk spárgából kis hurkokat, ezeket kössük rá a hagyma szárára vagy gyökerére és az így kötött fűzért akasszuk a napra. Ha a mostani hagyma télig nem is, de késő őszig nem romlik meg.

Recept *Kaporleves.* A kaprot sósvízben megfőzzük és tejfeles liszttel behabarjuk. Valamilyen levestésztát főzhetünk bele.

Burgonyalángos. 20 dg főtt, áttört burgonyát 30 dg liszttel, 1 tojással, 1 dl tejfellel, 1 dg élesztővel és 3 dg zsírral jól összedolgozunk. Ujjnyi vastagra kinyujtjuk, kiszúrjuk és zsírozott tepsiben sütjük. Sóval, köménymaggal vagy reszelt sajttal hintve tálaljuk.

Zöldbabpörkölt. Hagymát zsírban megfonnyasztunk, kevés vízzel felengedünk és kevés pirospaprikával megszórunk. A megtisztított, aprított zöldbabot beletesszük, mindig öntünk rá kevés vizet és fedő alatt, megfelelően megsózva, puhára pároljuk.

Konzervgyárak vásárolják a zöldpaprikát

A hegyespaprika zöme most kerül piacra. A savanyítók fuvartételekben szállítják el az olcsó árut. A vásártelep ma erős forgalmat bonyolított le.

A konyhakerti termékek piacán az árak nagyban így alakultak: Gülbaba-burgonya 31.15, nyári rózsa 31.15, Ella-burgonya 26.95, vöröshagyma minőség szerint 27.20—31.00, fokhagyma minőség szerint 69.04—86.32 pengő métermázsánként. Zöldhagyma 12—24, karfiol levélzettel mérve 300—400, fejessaláta 20—36, kalarábé 10—20, zeller csomó 40—80, céklarépa csomó 40—70, csemegetengeri cső 20—35, sárgarépa 30—70, petrezselyemgyökér 30—70, zöldbab és vajbab 70—100, zöldpaprika hegyes 30—80, töltenivaló és húsos 40—160, paradicsom 30—70, főzőtök 26—40, csiperkegomba 900—1300 fillér.

A gyümölcspiacon az alma 60—200, körte 50—220, közönséges szilva 30—75, magvaváló 70—120, ringlószilva 50—200, kajszibarack 80—200, őszibarack 60—400, szőlő 200—300, sárgadinnye 30—90, görögdinnye 50—120 fillér.

A tojáspiacon az eredeti ládaáru frisstojás 548, kiolvasva 556, főzőtojás 510, kiolvasva 518 fillér kg ként nagyban.

RÁDIÓ

Pénztek, augusztus 13.

BUDAPEST I.: 12.00 Harangszó. Fohász. Himnusz. — 12.10 Rendőrzenekar. — 12.40 Hírek. — 13.20 Időjelzés, vízállásjelentés. — 13.30 Honvédeink üzennek. — 14.00 Szalonötös. — 14.30 Hírek. Műsorismertetés. Árfolyamhírek, piaci árak, élelmiszerárak. — 15.05 Ferencvárosi Dalárda. — 15.30 Előadás. — 15.55 Rádiózenekar. — 16.15 Hírek német, román, szlovák, ruszin és szerb nyelven. — 16.45 Időjelzés, hírek. — 17.00 Tánczene. — 17.50 Sportközlemények. — 18.00 Német hallgatóinknak. — 18.20 A Budapest honvéd őrszázlalj zenekara. — 18.50 Hírek. — 19.00 A rádió hangversenybogóján. — 19.50 Előadás. — 20.10 Rádiózenekar. — 21.10 Versek. — 21.25 Hanglemez. — 21.40 Hírek. — 22.10 Cigányzene. — 22.50 Operettrészletek. — 23.45 Hírek.

BUDAPEST II.: 16.15 Cigányzene. — 17.00 Kassa. — 19.00 Hanglemezek. — 19.35 Felolvasás. — 19.50 Ákom Lajos orgonál. — 20.15 Előadás. — 20.35 Hanglemezek. — Utána Hírek.

— **Sulyok István püspök lelkészi utóda.** *Sulyok* István volt királyhágómelléki püspök, nagyváradi lelkészi örökébe az elmúlt évben egyhangúan dr. *Incze* Gábor budapesti vallásoktatási igazgatót hívták meg. *Incze* Gábor most közölte a nagyváradi egyház presbiteriumával, hogy szeptember 19-én foglalja el lelkészi állását. A gyülekezet ünnepélyes keretek között készül fogadni az új lelkipásztort.

Az elsötétítés este 10 órakor kezdődik és hajnali 3 óráig tart

Express hirdetések

A legkisebb hirdetés ára 4 pengő — Állást keresők és oktatók részére 2 pengő
Ebbe a rovatba délelőtt 9 óráig fogadunk el hirdetést

Bevonulóknak
Viharkabát Hátizsák Kenyerzsák
Molnár Gyula
VII., Károly-krt. 8/c.
Saroküzlet. T.: 427-575.

Bösendorfer
zongora P 3500.—
Sternberg
VII., Rákóczi-út 60.

DIÓSD fenyves-üdülő parcellázása
Főváros közelében gyönyörű fenyves és gyümölcsös telkek, négyszögölenként P 22—60-as propaganda áron. Magaslati, ózondús levegő. Közlekedés: több vonat és autobusz. Kitűnő strand és minden más sport és szórakozási lehetőség. Kiszállítás díjtalan! Parcellázási iroda, Budapest, Baross-tér 17., I. 9. Telefon: 424-373.

Freund fizet legtöbbet
használt férfi-, női és egyenruhákért, cipőért, szőnyegért, egész háztartásért. Dobozi-u. 27 Tel. 422-571

Bármilyen autót
gumi nélkül vesz és elad.
Hívó: 143—868.

Használt férfi, női ruháért egyenruháért, szőrmebundákért, szőnyegekért legmagasabb árat fizetek
Gerstl, István-út 28. T.: 426-547

KÖZPONTI triciklivel, vagy kerékpárral szállít **BOY**
Tel.: 428-333, 428-366

Legdrágábban veszek
használt férfiruhákat és egyenruhákat Leitersdorfer Király-u. 33.
Második emelet. Tel.: 227-671.

Szállítási gondja van? / Telefonáljon: 423-361,
TURUL-nak 200 kg. terhelésig óránként 4 pengőért szállít

Használt
ruha, cipő, fehérnemű és egyenruháért **sokat** fizetek
Visnovszkyné, Dobozi-u. 1. **144-739** **143-868**

38—39-es lábra tiszti (női)
CSIZMA és gyönyörű
lovaglónadrág eladó
Kresz Géza-utca 36. fldsz. 2. 1—3 óra között.

2 békeminős., jóáll. lévő 200x150
selyem pehelypaplan
eladó. „Csak privátnak 84927" leveleket főkiadóba

Telefonálion a leggyorsabb taxigépirónőnek!
Telefon 226-136

Perzsabundák
nagy választékban, olcsón
Szemere szűcsnél. Erzsébet-krt 24,
Második emeleten!

Gyermekmérleg kölcsönzés
Ifj. Petrass László mérnök, orvosi műszerész, IV., Irányi-u. 18. Tel.: 380-055

VISELT RUHÁIT
legmagasabb áron **megveszem**
Wertheimer Teréz-körút 29. T 424-885

Briliánst
ezüstöt a legmagasabb árban veszek.
Schwarcz Dániel ékszerész, Károly-körút 16

Dauer 8.-P
garanciával. Schumacherné, Hegedüs Sándor-utca 14.

Írógéppel
rendelkező magyar-német
taxigépírónőt
kérjen: 114-870 szám alatt.
Elsőrendű, olcsó.

BRILIÁNST
ezüstöt magas áron vesz
TAUB, Thököly-út 18.

HASZNÁLT
ruhát, cipőt, fehérneműt, egyenruhát, hagyatékot **legmagasabb áron veszek.** T. **133-623**

Azonnal is szállít duplafalu
weekend-házat Herkules.
Wesselényi-u. 2. IV.1, t. 220-852.
Hív. órák 9—6-ig. Mérn. insp. 3-tól

Nőikalap tervezőnőt
állandó munkára magas fizetéssel felvesznek. Farkas, Deák-tér 1.

Felhívás!
Használt ruhákért mindenkinél többet fizetek saját üzletem részére. **Morgenstern,** Kazár-utca 11. **I. 310-865**

Címírást és minden egyéb írásmunkát VÁLLALOK.
Zitromné, VII., Rottenbiller-utca 37/F. I. em. 12. (Odeon-mozi ház)

Úriasszony
lehetőleg hasonló egyedülállónál. Hűvösvölgyben, vagy környékén, néhány hétre
fizető vendégként
ajánlkozik. T.: délelőtt: 183-486

Latin-, német- franciaszakos párisi és bpesti egyetemet végzett
fiatal tanárnő nyelvórákat ad
korrepetál, vizsgákra előkészít, mindennemű fordítást vállal.
Telefon: 389-096.

NŐI DIVATSZANDÁL
különböző színben és formában
P 9-től 51-ig
Párisi Nagy Áruház
cipőosztály

FIGYELEM!
Használt **ruhákért, egyenruhákért** legmagasabb árat fizet **Schulcz,** Népszínház-utca 21. Tel.: 140-667.

HASZNÁLT
férfiruhák vétele, eladása!
Zálog- tárgyért, egyenruháért, fehérneműért jó árat fizet saját üzletem részére. Népszínház-utca 20. Tel.: **342-957**

Fotelágy, kárpitosáru
békebeli minőség (nem műrostos), Závodszky kárpitosnál, Síp-utca 4 (Rákóczi-útnál).

WELVARD
taxigépírás
Helyettesítés!
Sekszorosítás.
Vilmos cs.-út 29 T. 124-129

Vennék zongorát
v. pianinót azonnali fizetéssel. Tel.: 115-934. Andrássy-út 2, tőzsde. Vidékről is.

MAGAS ÁRAT FIZET
használt
szőrmebundáért, szőrmebélésért
(siel és bárány)
A Szőrmeszövetkezet, Király-utca 1/e. Telefon: 226-493.

Munkaköpeny
munkaruha jó és tartós VESTIS KFT.-nél kapható VI. Andrássy-út 74. t. 116-333

HASZNÁLT
ruha, cipő, fehérnemű, lim-lomért, hagyatékért **legtöbbet fizetek. 345-078**

Ujdonság!
Meltartós combiné készítés. Nincs dupla vállpánt. Fürdőruhák hozott anyagból is. **OROSZ L. IRÉN** fűzőszalonjában, Erzsébet-körút 18. I. 2.

Gyönyörű mintájú és színű 3x4 m-es
Argaman
szőnyeg eladó. Tel.: 119-471. d. e. 10-ig, d. u. 3—5-ig.

Belvárosi, fiatal
női fodrásznőt
ki manikűröz is és egy **TANULÓLÁNYT FELVESZ** Szöllössy, Türr István-u. 2. Tel.: 381-513.

BÉLYEG!
gyűjteményért a legmagasabb árat fizetem.
T. 9—2-ig 327-581
vagy „Bélyeg" jeligére kiadóba

Milánót az éjjel újabb angol légitámadás érte

Zürich, augusztus 13. *(A Pest külön tudósí ójától.)* A svájci sajtó értesülése szerint a péntekre virradó éjszaka angol bombázó rajok újabb támadást intéztek Milánó ellen. A svájci-olasz határról jelentik, hogy Milánóban röviddel éjfél előtt kezdődött a légiriadó és csak 1 óra 45 perckor ért véget. A határmenti hegyekről nagy tüzeket és robbanásokat figyeltek meg. Egyelőre csak annyit hallani, hogy a támadásban nehézbombázók nagy számmal vettek részt. Részletek még hiányoznak.

37 amerikai bombázót lőttek le Bonn fölött

Berlin, augusztus 13. Angliából érkező jelentések szerint a legutóbbi időben megszorították a légvédelmi intézkedéseket s ezt berlini illetékes katonai körökben úgy magyarázzák, hogy

az angolok nyilván félnek a bejelentett német megtorlás bekövetkezésétől.

Csütörtökre virradóra nehéz német harci repülőgépek Plymouth kikötőjét és Bournemouth katonai célpontjait bombázták nagyszámú robbanó- és gyujtóbombával. A támadásokról valamennyi német gép visszatért.

Brit repülőgépek az elmult éjszaka csak zavaró repüléseket végeztek nyugatnémet területek fölött és a ledobott bombák csekély épületkárokat okoztak.

A Nyugat-Németország fölött csütörtökön délelőtt lelőtt északamerikai repülőgépek száma az eddigi jelentések szerint 37,

ez a szám azonban még nem végleges. Ezeket a bombázókötelékeket a német vadászrajok annyira szétszórták, hogy bombáikat több helység fölött össze-vissza dobálták le. A támadó gépek főcélja Bonn egyetemi város és Bohum vidéke volt, a ledobott bombák gazdasági jelentőségű veszteséget egyáltalán nem okoztak.

A Biscayai-öböl felett portyázó német távolsági harcigépek szerdán kemény légiharc után lelőttek egy ellenséges bombázót és egy Sunderland gépet.

Nápolyt nem lehet felismerni többé

Nápoly, augusztus 13. *(NST)* Egy ujságíró, aki utoljára öt hétvel a legutóbbi bombatámadás előtt látta Nápolyt, elmondotta, hogy most, midőn visszatért a városba, alig lehetett azt felismerni.

A legutóbbi támadás éppen a legszebb városrészeket érintette súlyosan. Szemtanuk vallomásai szerint az amerikaiak bombákat nagy magasságból válogatás nélkül dobták le. A milliós város 8000 tűzoltóját német és olasz katonákal erősítették meg, akik azonban csak lassan, lépésről-lépésre tudják megközelíteni az eltemetett házakat.

A látogató a világ egyik legszebb városának romjai fölött áll. A kék nápolyi öböl és a füstölgő Vezuv között beomlott templomok és paloták romjai.

Róma, augusztus 13. Mint a »Lavoro Italiano« jelenti, a Nápoly elleni bombatámadás alkalmával teljesen elpusztult Anjou Róbert síremléke, amely a Santa Chiera templomban állott. Ez a síremlék a XIII. század művészetének legszebb emléke volt. *(MTI)*

Légiriadó Zágrábban

Zágráb, augusztus 13. Pénteken hajnalban 3 óra 35 perckor megszólaltak a légiriadót jelző szirénák Zágrábban. A riadót 30 perc multva, 4 óra 05 perckor fujták le. A város fölött nem mutatkoztak idegen gépek. Részletek még nem ismeretesek. *(MTI)*

Háromszázötven részeg dalárdista rohammal „elfoglalt" egy személyhajót a Dunán

Tegnap délután hat órakor, néhány perccel az indulási idő előtt feltünően hangos és jókedvü utasáradat rohanta meg a Visegrádról Budapestre induló Leányfalu gőzhajót. A budapesti »Jövő« munkásdalárda körülbelül *350 tagja* érkezett reggel Visegrádra, az egész napot jókedvü mulatozással, lehetőleg ivással is töltötték és a szesz hatása alatt a jókedv estére olyan tombolóan magas fokra hágott, hogy teljesen fékevesztett dolgokra ragadtatták magukat.

Igy az egyik vendéglő udvaráról *fizetés nélkül* 50 literes teli boroshordót gurítottak ki, végigfutották vele az utcát s ezzel a balkézen szerzett »tankkal« akarták megrohamozni a hajót. A hajószemélyzet tagjai csendre intették a féktelenül duhajkodókat, a zajos jókedv azonban semmiképpen sem akart csillapodni, ellenben az így támadt zavarban *a társaság igen sok tagja jegy nélkül igyekezett a hajóra jutni.* A személyzet azonban résen állt és mindent elkövetett, hogy a potyautasok betódulását megakadályozza.

A következő pillanatban harctérré változott a hajóhíd. A szesz hatása alatt magával nem bíró tömeg szabályszerüen megrohamozta az utját álló személyzetet és közelharcot indított. Faili Dezső jegykezelő ellen, aki elszántan állta a közelharcot. Ekkor egy boros hang harsant fel a tánguló tömegben:

— *Majd kiirtunk benneteket!... Gyerünk nekik!*

Nem telt bele egy pillanat, *az elszántan védekező jegykezelőt a tömeg egyszerüen elsodorta* és vészes csatakiáltással nyomult be a hajóra:

— *Árbocra a matrózokkal! A Dunába a kapitánnyal!*

A hajó szerencsés elfoglalásának örömére demizsonok kerültek elő, megcsapolták az olcsón szerzett hordót és még féktelenebbül kezdődött meg a duhajkodás. A gőzös aránylag kis személyzete valósággal tehetetlenül állott a fékevesztett tömeggel szemben, amely most már ereje tudatában hangosan követelte a hajó indítását.

A kapitány természetesen nem teljesítette a parancsot, sietve értesített *a visegrádi csendőrörsöt, ahonnan legénység futólépésben érkezett a hajóra.* A kakastollas karhatalom megjelenése lassankint le is csillapította a harcias kedélyeket, úgyhogy *kétóra késéssel* este nyolc órakor a Leányfalu mégis elindulhatott Budapest felé. A kapitány mellett a parancsnoki hídon ott asszisztált az egyik csendőr, a többiek pedig szabályszerű hadirendben oszlottak el a hajó többi részén, hogy puszta ottlétükkel tartsák féken a borvirágos hangulatú, harcias dalárdát.

Szentendréig már kissé magukhoz tértek a dalárda harciasabb tagjai is, úgyhogy mire a gőzös Budapestre ért, *a rendőrlaktanyából kivonult karhatalomnak nem akadt különösebb dolga.* A győzedelmes hadsereg igen csendesen vonult ki a hajóhídon a pesti partra, azonban hiába volt már akkor a csendes viselkedés, nem tudták elejét venni a hivatalos eljárásnak. A hajószemélyzet támadói ellen megindították a szabályszerű rendőri vizsgálatot.

„Felgyujtották" az egerek a Köztisztviselők miskolci üzletét

Miskolc, augusztus 13. A Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete miskolci vasutasárudája raktárában *tűz támadt*, mely teljesen használhatatlanná tette a felhalmozott gyúlékony anyagokat: petróleumot, olajat, denaturált szeszt, likört, stb. A felbecsült kár *mintegy 10.000 pengő*. Az a gyanú merült fel, hogy *a tüzet — egérrágás okozta.* A raktárban ugyanis igen sok egér tanyázott és valószínű — mondják —, hogy az egerek a rendes gyufaskatulyák között elraktározott *vörösfejü gyufát kezdték rágcsálni, amitől egy ilyen gyufaszál lángra lobbanhatott.*

PEST
POLITIKAI NAPILAP
Megjelenik minden hétköznap délben
Felelős szerkesztő:
BAKOS ÁKOS
Felelős kiadó:
VITÉZ HORVÁTH JÁNOS
SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, VII., RÁKÓCZI-ÚT 54
TELEFON: *222-630, *222-220
Előfizetési ár 1 hóra 4.50 3 hóra 13 pengő
Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza

Az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat nyomása. Felelős: Kárpáti Antal igazgató.

Magyar nemzeti stílus

Magyar Valmos: Nemzeti jelleg és városrendezés - Fodor Sándor előadása. Építő Ipar 1930. 75-77. l.

II.

Magyar nemzeti stilus

Bierbauer Virgil dr

Szempontok a magyarház kutatásához.

Tér és Forma

1940. 88–92. l.

képekkel.

Magyar nemzeti stílus

Zolnai Béla: A magyar stílus. Mi a magyar? Bp. 1938.

Magyar vemzeti stílus

Huszka József: Teremtsünk igazán magyar műipart! Válasz Posta József azon kérdésére: Mi lett a magyar stílből! Mintegy 50 darab magyar stílű tárgy rajzaval. Lepsi szentgyörgy 1890.

ced

Magyar nemzeti stílus

lásd

Asztalos Miklós:

Korszerű nemzeti

építés.

24

Magyar nemzeti stílus

Veres Péter:

Mit ér az ember,
ha magyar
III. kiadás
Bp. é. n.

lásd a 11-ik
levelet
„A magyar képzőmű-
vészetről, ami még
nincs."

Magyar nemzeti stilus

Jóó Tibor: A magyar nemzetesszme. Bp. 1939.

E mű 212–215. l. fd. lásd a vonatkozó irodalmat.

(egyk. bencés apátsági)-templ. alaprajz 30, karzat 34
POMPOSA apátsági templom, torony 37, 41, 104
PONTIGNY ciszt. apátság 61
POZSONY Szt. Márton-dóm 103, 170
— társaskáptalan pecsétje 170, 212
— temetőkápolna 33
— vár 98, 124, 126
— város legrégibb pecsétje 213
PRÁGA Szt. Vid. székesegyház kincstára, elefántcsont kürt 205
— — Szt. Adalbert miseruhája 250, 249*
— — Szt. István kardja 204—205, 204* 205*
— V. László sírja 48
PRAY-KÓDEX *(Halotti beszéd)* (Nemz. Múz.) 18, 108, 234—235, CCLII
PREMONTREI-rend 63, 69
PRISLOP gör. kel. templom 43
PROVENCE 28, 88, 90, 92, 96, 137, 153, 173, 175

Magyar nemzeti stílus

lásd

Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei. 1927

NONANTOLA *(Ol.)* S. Silvestro-templ., dombormű 170
NORMANDIA 28, 90, 99, 113, 132, 146, 149, 152, 153, 162, 167
NOVA-CLARAVALLIS, l. Zirc
NYITRA *(Nitra)*
— Szt. Emmerán-templom 10, 45
— vár 10
—i püspökség alapítása 45
— székesegyház, apszis 31
—i káptalan 1229 (?)-i pecsétje 212, CCXXXIII 8
— párkánytöredék 165, CLXI 1
— kődombormű 170, CLXVI 1
NYITRAVIDÉK *(Diviaky nad Nitricon)* Mimon Szentek-temploma, alaprajz. 31
— torony 42
NYITRAKOROS *(Krušovce)* Mária-templ., tornyok 43
ÓCSA *(Pest m.)* egyk. premontr., ma ref. templ. 65, 117
— alapr. 64*
— külső LVIII
— apszis 116, 167, LIX
— kapu 101, 102, 145, 166, LX

Magyar Nemzeti Lélek

laid

Csekey István: A

magyar nemzetfoga-

lom. 1938.

— kapu 91, 101, LXXXVIII a
— torony 41
ÓRISZENTPÉTER *(Vas m.)* r. kat. templ., kapu 99 LXXXVIII 1
— torony 41
ŐSKŰ *(Veszprém m.)* temető-
PÁDUA é
káp., alapr. 33
— S. Sofia, oszlopfő 146
— S. Giustina, szobrászat 173
— miniatúrafestészet 233
— egyetem 230
PALERMO
— székesegyház, kettős oszlopok 88
— Cappella Palatina, mozaik 221
— normann motívumok 153
PÁLOS-REND 67, 69, 122—123
NANNÓNIA 7, 10, 13, 14, 90, 137, 215
— superior 77
PÁPÓC *(Vas m.)* kápolna 32, LXXXVI
PARÇay-Sur-Vienne *(Indre-et-Loire)* templom, homlokzat 90
PARENZO 8

Magyar nemzeti stílus

Laid

Deér József: Pogány magyarság, keresztény magyarság 1938.

143
— — palmettás motívum 160
— San Pietro in Ciel d'Oro, kapu 161
—i típusú magyar pénz 214
PÉCSÖL *(Nagy-Pécsely, Zala m.)* egyk. bencés-templ., falképek 225
PÉCSVÁRAD bencés apátság 23, 24, 26
— alapítólevele 230, 244, 251
— altemplom 24, 59, III
— — boltozás 34
— — pillérlábazat 153
— — kockaoszlopfő 149, III
PELISOR, l. Kis-Peleske
TERUGIA
—i szőttesek 251
TETŐSZÍNYE *(Sivinica elszak. Abaúj m.)* ref. templ., torony 42
— keresztelőmedence 236. jegyz.
PETROVCE, l. Gömörpéterfalva
PFÖRING Staátpfarrhirche, timpanon 192
PIACENZA 132
— székesegyház, kapu 154
— — kapuoroszlán 57

Magyar nemzeti stílus

Lyka Károly: Kis könyv a művészetről. Bp. é. n. (1904).

Ennek utolsó fejezete: Secessziós stílus — magyar stílus.

Rövidebb előbb megjelent cikk újabb lenyomata.

IV

Magyar nemzeti stílus

Lyka Károly: Hajsza a magyar stílus ellen. Új Idők 1902 I. 509. l.

Magyar nemzeti stilus

Fettich Nándor

Magyar stilus az
ipar művészetben. II.
Budapest, 1944.

enri Harpignies.

ben 1819 június 28-án.

alant à la pointe de la Cité« és
on túl, egy régi háromnyílású
Szajnán vezet át és a melynek
alak képez különböző csoportot.
balra távozik, egy a korlátra
lre telepedett és kettő a sarkon
n legelől két hölgy köti le figyel-
állnak, a kik kalapot meg tuni-
kiknek egyikénél kifeszített nap-
obbról csolnak élénkíti benne egy
lhőzött. Jelzése alól balra: »*Hy.*

38·5 cm. — Lelt. sz. 4392. — Véte-
június 21-iki előterjesztésre 4742·10
tett az 1912 július 12-iki 86514
zeptember 20-án (1567–912). —
8-án (2060–912). — Az elszámo-
3 szvsz. előadmányt.

III.
967 (4392).
976 (73).

Magyar nemzeti stílus

l.

Balogh Pál =

A magyar fajuralma.

(Magyar Könyvtár
364 sz)

T.

EUROPA

film-, könyv-, lapterjesztő és könyvkiadó rt.

Budapest,

Visegrádi-utca 36.

Magyar nemzeti stílus

irod
2

Gerő Ödön: Újabb
nemzeti stílus
A Hét 1908.
49—53. l.

VIZSGA UTÁN.

Magyar nemzeti stílus

Czakó Elemér és

Györgyi Kálmán:

Magyaros ízlés.

Bpest 1930.

ismertetve.

Magyar Műveszet

1930. 563, 564 l.

Magyar nemzeti stilus

laid

Csanádi Rudolf:

Magyarkodás vagy nemzeti stilus – Építőmunka 1933. 3. szám. 48 – 51. l.

Ára 20 fillér

UJ MAGYARSÁG

ELŐFIZETÉSI ÁRAK: EGY HÓNAPRA 3 PENGŐ, NEGYEDÉVRE 9 PENGŐ, FÉLÉVRE 18 PENGŐ, EGYES SZAM ARA KÖZNAPON 10, VASARNAP 20 FILLÉR

FELELŐS SZERKESZTŐ: MILOTAY ISTVÁN

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, VIII., JÓZSEF-KÖRÚT 5. TELEFON: 1-464-20, 1-464-28, 1-464-29 ÉS 1-444-00. POSTACSEKKSZÁMLA 6500

1940 február 11 — VASÁRNAP — VII. évfolyam 33. szám

MI A MAGYAR?

Irta: Milotay István

Egy könyv fekszik előttem, vaskos, díszes kötet, s a homlokán cím gyanánt az a kérdés: Mi a magyar? Tudósok, írók, költők, a magyar szellemi világ ismert előkelőségei kérdezik ezt önmaguktól, a történelemtől, az irodalom hőseitől, remekeitől, a tudomány bölcseitől, kutatásaitól, tapasztalataitól.

Végzetes egy kérdés ez. Olyankor szoktuk föltenni magunknak, mikor úgy érezzük, hogy sorsunk valami nagy, döntő fordulathoz közeledik, mikor csakugyan felelni kell rá önmagunk, a multunk és a jövendőnk előtt, megfelelni rá: miért jöttünk, mit akarunk, mit jelentünk önmagunk és a világ számára együttesen? És felelni kell rá, mit végeztünk eddig, s van-e még bennünk életerő, hogy elvégezzük azt is, ami még hátra van, amit az idők sürgetnek tőlünk könyörtelenül.

Megfelelhet erre bármilyen könyv, bármilyen tudomány, bármilyen bölcseség és bármilyen képzelőerő? A történelem maga is, ha belekiáltjuk ezt a kérdést, csak dadogó feleletet ad rá. És mégis, újra és újra kérdeznünk kell, ha az idők sürüjében se eltévedni, se önmagunktól elszakadni nem akarunk.

*

Mi a magyar?

Mi messziről jöttünk, ezer és ezer kilométerek választanak el bennünket attól az ős-bölcsőtől, ahol először pislogott fel bennünk egy külön népi, faji öntudat szikrája. Égtájak, síkságok, hegyláncok, folyók, sivatagok és tengerek választanak el bennünket ettől a messze, keleti őshazától. Több mint ezer esztendő választ el nyugatra vándorlásunk utolsó állomásától, az etelközi Magyarországtól. Térben és időben, élményekben, megpróbáltatások, roppant méretek, messzeségek ezek, de nincs magyar ember, akiben, ha csak egy csöppje is él még benne a keleti ősök vérének, egyszer életében, életének egy pillanatában sejtés, tudat vagy csak homályos visszaérzés módjára meg ne mozdult volna a keleti ősiségnek ez a jelenléte.

Ülsz a maradék pusztaság szélén, valami elhagyatott hortobágyi csárdában, vagy a Tisza lapos, sárga partjain, vagy a Velencei-tó nádas rejtekében megállsz a csónakoddal s mint egy halk fuvallat, megejt valami méla szomorúság. Az ismeretlen, az örökre elhagyott, a végtelenbe távolodott őshaza képe legyint meg s egy elmosódott vágy, sokszor csak annyi, mint egy hajnali álom érintése: milyen jó volna visszatérni oda! Miért is szakadtunk el onnan, micsoda végzet üzött bennünket, miért jöttünk el idegenek közé, idegennek ide, mikor ott örökre otthon maradhattunk volna?

Egy pillanat ez a Julián baráték nosztalgiájából, amely négyszáz esztendő multán oly legyőzhetetlen erővel támadt fel bennük, hogy irtózatos szenvedéseken keresztül csakugyan visszatérjenek, elvándoroljanak oda, meglátni azokat, akiktől elszakadtunk s akik négyszáz éven át éppúgy álmodoztak rólunk, mint mi őróluk. És a Mátyás király szomorúsága ez, akit ugyanez a vágy nyugtalanított és a Zrinyi Miklósé, aki így kiáltott föl a magyarság nagy szorongattatásai közben: Ó, Isten, ó, egek, miért is hoztatok ki bennünket Szcithiából! És a Széchenyi Istváné, akit vad lovasrohamok közben, vagy a huszárok táncát szemlélve az ősi dudaszó mellett, ugyanez a nosztalgia rohant meg. Vagy a Kőrösi Csoma Sándoré, aki szinte ezer év mulva egymagában, gyalog, egy tarisznyával a vállán és egy vándorbottal a kezében újra elindult arrafele, hogy soha oda ne érjen.

*

Aki nem érezte soha, legalább egy pillanatra, az idevetett magánosságnak, egy fájdalmas, gyötrő nemzeti, faji, népi magánosságnak kibékíthetetlen szomjúságát, a magyarság nagy idegenségét, egyedülvalóságát ezer év után is, az talán nem is tudja, nem is tudhatja, mi az: igazán magyarnak lenni. Hogy tudhatná, hogy érezhetné ezt, aki legyen bár még olyan józan, még oly művelt, még oly pedáns, még olyan európai, soha nem borult a két könyökére valahogy úgy, mint Szabolcska Mihály ott a párisi Grand Caféban, egy szál cigány egy szál vonója mellett, vagy úgy, mint Ady Párisban, az ő Bakonyában, mikor azt írta:

Keleti vérem, ez a lomha
Szomjuhozóan issza nyugatot.
A Napisten legbúsabb papja,
Rég kiszórt, fáradt sugara vagyok.

Hogy volt? Mindegy, fáradt a vérem,
Imádom a fényt, lángot, meleget.
Keresek egy csodát, egy titkot,
Egy álmot s nem tudom, mit keresek...

Ez a szomorú és dühödt, fárasztó vagy keserűen bőszítő magánosság volt osztályrészünk, mikor Muhi alatt kelettel szembefordultunk, ez kisért a mohácsi sírba s ez ordított bennünk az égig Trianon után. Senki soha nem volt ilyen magános, ilyen testvértelen Európában?

*

És mégis, talán ez az elhagyatottság, hogy ettől szabaduljunk, ez üzött bennünket folyton nyugat felé. Ez üzött Szent Gallenig, délen Nápolyig, nyugaton a Pirenneusokig s az északi német tengerekig a portyázó hadjáratokban. És ez üzött, ez hajtott ellenállhatatlanul a nyugati műveltség fénykörébe, hogy általa, szépségeiben, izgalmaiban, más világot mutató horizontjaiban a feledés borát próbáljuk inni. S hogy miközben fölnéztünk áhitattal a csodáira, vagy miközben áhitattal, szenvedéllyel elmerültünk bennük, még akkor is mindig ott kisértsen bennünk az odaadáson túl is valami kiirthatatlan keleti gőg, egy messziről, talán a kínai fal tövéből magunkkal hozott, másszínű, más fajtájú, régibb erkölcsi, lelki fölényesség érzete, valami a lovasember lenéző fölényéből, a gyalogjáró vagy gépen füstölgő civilizációval szemben.

Talán nem is lehet magyar, akit a magyarságnak a szellemiekben, erkölcsiekben, a szokásokban ez a nyugatra való menekülése egy pillanatra legalább rá nem döbbentett, hogy előbb vagy utóbb elveszünk, végképp elveszünk ezen az uton s akiben föl nem mozdult az állati ösztön erejével, hogy inkább pusztuljunk el olyanoknak, amilyenek vagyunk, mintsem végleg idegenekké váljunk. S talán nem is lehet magyar, aki nem érezte, hogy még sincs megállás ezen az uton. Hogy ha nem akarunk, nem tudunk tanulni az idegentől, még a gyülölt idegentől is, ha nem tudjuk magunkévá tenni, magunkévá élni az újat, a jobbat, a korszerűt, ha azt az idegen kínálja is, akkor csakugyan elveszünk, de hitvány módra, az országút szélén, megsiratatlanul. Igy vesztünk volna el ezer év előtt Szent István nélkül s így rothadtunk volna meg száz évvel ezelőtt, kelet és nyugat mesgyéjén tünődve menthetetlenül, ha Széchenyiék vasvesszője föl nem riaszt s erre az útra nem hajszol bennünket.

*

Folyton a lét és nemlét határán lebegve, annak a kérdésnek gyötrelmeitől üzve, hogyan maradhatunk meg úgy, hogy magyaroknak is megmaradjunk, miközben kelet és nyugat úgy tusakodott bennünk, mint ahogy a keleti, az ural-ázsiai éghajlat s a nyugati, óceáni klíma végletei is itt érintkeznek, itt ütköznek meg a Duna—Tisza-közén, miközben azon tiprődtunk, hogy melyik kerekedjen bennünk felül, melyik győzzön úgy, anélkül, hogy a másikat legyőzné, — lehetetlen volt, hogy újra és újra kétségbe ne essünk saját sorsunk felett. Nem lehet magyar, akit életének legalább egy-egy pillanatában meg ne roskasztott volna ez a kétségbeesés. Akit meg ne rettentett volna átok súlyával a mult s akinek szívverését el nem állította volna a jövőtlen jelen és a reménytelen jövő. Nem lehet magyar, akit Kölcsey sötét, örvénybe taszító pesszimizmusa s Vörösmarty Vén cigányának őrületet üvöltő lázadása meg ne kísértett volna. Innen volt, hogy jöttek idők, nem hittünk többé önmagunkban, feladtuk sorsunkat, azt hittük, nincs többé küldetésünk, semmirevalók lettünk, vagy semmire se valók. A végzet, vagy a magyarok Istene eldobott bennünket, elejtett, mint egy elhasznált, csorba kardot, hogy mások, az erősebbek, a hívőbbek, a kegyetlenebbek átgázoljanak rajtunk ellentállás nélkül.

És milyen csodálatos, miközben így odaadtuk magunkat az öngyilkos önlemondásnak s elmerültünk az önpusztítás gyönyörében, nem éreztük meg, hogy ugyanakkor, így, lényünk, énünk, létünk, küldetésünk legmélyebb titkaiba leszállva s azok legmélyebb értelmét keresve, kétségbeesésünk gyötrelmeiben azok által, csak azért, mert szenvedni, vezekelni tudtunk, máris érdemessé tettük magunkat egy új életre s újra érdemessé a régi hivatásra.

Mindig ilyen mélyrezuhanások közben, önmagunkat tépve, gyalázva, marcangolva született meg bennünk az új magyar s mindig ilyen kétségek tüzében támadt fel bennünk újra és újra a sorsot kihívó önbizalom, hogy megleszünk, élni fogunk, az idegenek nélkül is, hiszen — eb ura fakó! — akinek nem bornya, nem nyalja: egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók!

*

Lehet magyar az, aki ilyen testvértelenségben annál jobban ne érezte volna élő szeretet, élő fájdalom gyanánt a névtelen magyar milliókkal való testvériség gondját, éltető, fölemelő, vigasztaló erejét? Mert ugyan micsoda a mi úri szegénységünk, magyari módon való egyedüllétünk az ő elhagyatottságukhoz, magánosságukhoz képest? Nem lehet magyar, akinek legfelhőtlenebb napjait is el ne homályosítaná egy-egy pillanatra az ő sorsuk sötétsége s aki égő szégyen gyanánt ne hordozná, bármily magasra vitte is a sorsa, a velük való testvériség gondjait.

Aki a föld népének, akár a módosabbnak, akár a nincstelen szegénységnek körében időzve, velük egy asztalnál vagy egy tanácsban ülve, nem érezte át ennek a vérszerint való elszakíthatatlan testvériségnek szívet elszorító bánatát, a közös származás egymáshoz melegítő lelki, erkölcsi, szellemi jegyeit, az csak elszakadt, csak megromlott, csak áruló magyar lehet. Ő, nemcsak az emberi, nemcsak az úgynevezett szociális felelősség, nem is csak a keresztény testvériség érzése ez. Ezen túl, ezeken felül egy mindennél mélyebb, végzetesebb erő, a közös eljegyzettség érzése ugyanazon ősi, népi, történelmi sorssal, mely az idők végtelenében született s az idők végtelenére szól.

*

Valaki — borzasztó történelmi példákat lehetne erre idézni — lehet romlottságában is, bűneinek összességében is makulátlan magyar. Klinikai példája mindannak, ami bennünk rossz, elvetendő, ami lehúz, ami ezer éven át a magyarnak mint nemzetnek is és mint egyénnek is csak szégyenére, pusztulására volt. És lehet iskolai példája a tisztességnek, a szorgalomnak, a munkának, a józanságnak, mégis mit érünk vele, ha csak magának él? Ha abból, ami a magyarság közös sorsát kiteszi, soha semmit se érez s ha annak törvényeit nem mint örök, belső parancsot, csak mint külső törvényt, csak mint betűt és nem mint lelket viseli és érzi?

*

Ha haragszol önmagadra, vagy a magyarságra, mert sokallod benne a földhöztapadó realitást, a sárba hajló alacsonyságot, a garasoskodó számvetést, haragudj az egekig csapó fantáziára is, a keleti képzelőerő káprázataira, amelyek oly sokszor vittek bennünket az álmodott magasságok helyett mindent elnyelő mélységekbe. Ha szégyenled, hogy annyi megalkuvás van bennünk, hogy el tudunk viselni megalázást, kisebbséget, félretettséget, hogy szaladni tudunk mások kegyei és kegyelme után, talán úgy, mint senki más, gondolj arra, hogy a megalkuvás mellett mindig ott kísértett bennünk az alkut nem ismerő gőg, a magunké mellett a mások, a mindnyájunk javait könnyen tékozló büszkeség, az üres, hencegő, hitvány fennhéjázás. Ha élhetetlenségünket

látod, amely sokszor olyan szégyenletes, szinte megrikató, ne feledd el, hogy senki ilyen ezer esztendő ilyen megpróbáltatásai közben nem mutatott, nem tudott volna mutatni a mienkhez hasonló életrevalóságot, életerőt.

Ha úgy érzed, hogy a szájasság, az üres szófecsérlés, a buta, önhitt dicsekvés és hetvenkedés legnagyobb átkunk, idézd föl magadban, hogy nincs a fogat összeszorító néma kitartásnak, a csöndes, zajtalanul munkáló, mindent feláldozó néma hősiességnek olyan példája, amelyben bennünket bárki más nép felülhaladhatna. Aki sokat beszél a hazáról, vagy folyton arról beszél, gondolj vele szemben azokra, akik sose beszélnek róla, vagy csak nagy, alázatos vallomások idején, mert olyan szentségnek érzik a haza szót és a magyarság fogalmát, amely előtt csak némán, térdethajtva lehet imádkozni. S ha haragszol azokra, akik a passzív, rendíthetetlen keleti optimizmus, az egyik legősibb magyar örökség pipafüstjét fujják, a legszörnyűbb, emberijesztő, népeket vesztő viharok közben is, emlékezz rá, hogy ez is megtartó erő s ha még úgy gyülölte is Széchenyi, volt idő, mikor egyetlen erőnk maradt, mikor már minden más elveszett...

*

Mi a magyar? — kérdezzük az idők sötétjébe révedve, vakláló szemmel, elhülő szívvel, félve és önmagunkat bátorítva, büszkén magunkra és szégyenkezve önmagunk miatt. Vagy akkor szoktuk ezt kérdezni, mikor úgy érezzük, szólnunk kell, mert a pusztulás mindjárt reánkszakad, vagy akkor, mikor irtózatos kínok között egy új világ készül megszületni bennünk s az új világgal együtt egy új föltámadás.

Köszöntjük a testvéri japán nemzetet

A mai napon, február 11-én ünnepli Japán a császárság alapításának kétezerhatszázéves jubileumát. Ragyogó évszám ez, páratlan multat jelent. Gondoljunk csak a mi milleniumunk fényére, nemzeti büszkeségünkre, hogy ezer éve él magyar ezen a földön! Ez az emlékezés megérteti velünk, mit érezhet most az a hetvenmilliós, hatalmas távoli nép, amelyet testvérünknek ismerünk. A nemzeti élet kétezerhatszázéves folytonosságának roppant erői törnek ki ünnepi hangokban ezen a napon és ehhez az üdvrivalgáshoz társul a tizenkétmilliós magyarság jókívánsága is, határainkon belül és azokon túl: Isten éltesse, tartsa, gyarapítsa, tegye boldoggá a baráti japán birodalmat!

A japán mult az isteni eredetű császárság történetéhez kapcsolódik. Ezzel a nemzeti intézménnyel, az első császár, Dzsimmu Tenno uralkodásával indul meg Krisztus előtt 660-ban és azzal fejlődik évezredeken keresztül, napjainkig. A császárság a szimbólum, amelyben a nemzet magasabb küldetését látja, egyéniségét kiéli, öntudatát meríti, rendíthetetlen támaszát látja. A hagyomány szerint minden a császáré, a föld és a nép és mindaz, amit ezek anyagiakban és szellemiekben kitermelnek. Az erőknek csodálatos sűrítését jelenti ez, páratlan nemzeti egységet, egy nép halhatatlanságának hatalmas gondolatát. Ez magyarázza, miért volt képes Japán szilárdan állni az idők viharát, miért ez a birodalom az egyetlen a világon, amelynek földjére ellenség sohasem tehette a lábát, miért maradt fiatal, életerős, érdekeit mindig megvédeni, célkitűzéseit elérni képes. A császár iránti tisztelet azért mély, vallásos, mert a nemzeti eszme fejeződik ki benne és emelkedik emberfelettien magasra.

Mindig mély benyomást keltettek a magyarságban a japán géniusznak hagyományokat tisztelő erői és ez éppen azért történhetett, mert a mi nemzeti felfogásunk, a mi eszméink történelmünk folyamán hasonló utakat kerestek. A japán busidó és a magyar lovagiasság, a japán harcos szellem és a magyar vitézség, a japán önzetlenség és a magyar önfeláldozás, a japán tehetség és a magyar alkotóerő hasonlóságát a bennük jelentkező erős nemzeti érzés teszi olyan kiválóvá, feltünően mássá, mint egyéb népek ilyen tulajdonságai. Ha közös faji eredetünk nyomai el is vesznek a mult ködében, ezek a sajátságok már magukban bizonyítják, hogy testvérek vagyunk.

Ezzel a testvéri érzéssel szívből kívánjuk, hogy a baráti Japán virágzóan, hatalmának fokozásával haladjon tovább az új milleneumok felé és dicsőség övezze a büszke dinasztiát, amelynek jelenlegi feje, Hirohito császár őfelsége bölcs uralkodása alatt érte meg a japán nemzet ezt a ragyogó ünnepet.

*

A Magyar Távirati Iroda jelenti: A kormányzó úr őfőméltósága a japán császárt a birodalom fennállásának 2600-ik évfordulója alkalmából meleghangú táviratban üdvözölte.

VARGA JÓZSEF:

Olyan becsületünk van a világon, hogy belátják, a mi nyugalmunkra építeni lehet

Szeged, február 10.

Varga József dr. kereskedelem- és iparügyi miniszter szombaton este *Árkay* Ferenc dr. és vitéz *Vináry* Endre dr. miniszteri osztályfőnökök, *Fluck* István dr. miniszteri osztálytanácsos és *Kocsondy* Gyula dr. miniszteri titkár társaságában Szegedre érkezett, hogy vasárnap résztvegyen a szegedi kereskedelmi és iparkamara 50 éves jubileumi ünnepségén. A minisztert az állomáson *Tukats* Sándor dr. főispán és *Pálffy* József dr. polgármester vezetésével a város hivatali és társadalmi vezető emberei fogadták. A miniszter az állomásról a püspöki palotába hajtatott, ahol szegedi tartózkodása alatt *Glattfelder* Gyula megyéspüspök vendége lesz, majd onnan a főispáni hivatalba ment és ott különböző küldöttségeket fogadott. Este a miniszter kíséretével együtt résztvett a felsővárosi társadalmi és kulturegyesület által tiszteletére rendezett vacsorán.

Varga József a vacsorán, az üdvözlésekre válaszolva, beszédet mondott, amelyben rámutatott arra, hogy az Európában duló háború tartamát előre senki nem tudhatja. Hogy *mi nem avatkoztunk bele, az elsősorban a magyar nép józanságának és higgadtságának köszönhető, amely átsugárzik a kormányzatra.* Ez a nyugalom, amelyről ma az egész világon beszélnek, onnan származik, hogy *ennek a népnek a legkisebb tagja is érzi: hosszú időkre sorsdöntő kérdések előtt állunk és most jutunk először abba a helyzetbe, hogy sorsunkat magyar gondolkozással irányítsuk.* A kormány mindent megtesz, hogy az ország szociális békéjét és a termelést előmozditsa. Nagyon valószínű, hogy *nem olyan világ születik a mostani küzdelemből, mint amilyen a küzdelembe indult.* Az átalakulás előkészítéséhez feltétlen nyugalomra van szükségünk, hogy többen legyünk és egészségesebbek legyünk. *Olyan becsületünk van, hogy belátják a világon, a mi nyugalmunkra építeni lehet* s ezért nem is panaszkodhatunk, mert nem szorultunk háttérbe más nemzetekkel szemben. Ha a nyugalmat, az együttérzést, egymás megbecsülését továbbbra is megtartjuk, akkor *eljön az az idő, amikor sok olyan problémát megoldhatunk, amelynek megoldását valamennyien kívánjuk.*

Fáy István megkezdte programadó körutját a jászapáti kerületben

Fáy István államtitkár, a magyar élet pártjának hivatalos jelöltje szombaton kezdte meg programadó körútját a jászapáti kerületben. A jászárokszállási nagygyülésen *Urbán* Gáspár báró főispán nagyszámú hallgatóság élén fogadta az államtitkárt, aki *Gunde* László országgyülési képviselő felszólalása után programbeszédet mondott.

Hangsúlyozta, hogy *tanítómestere a politikában néhai Gömbös Gyula volt, ő is a keresztény nemzeti szociális tartalmú politikát követi.* Minden magyar ember, akár miniszter, akár államtitkár, vagy napszámos, *egyforma hasznos tagja a nemzeti közösségnek,* ha becsületes és tisztességes munkát végez azon a helyen, ahová a sors állította. *Az elesett néprétegek megsegitése nemzeti feladat.* A legjobb szociális politika a jó gazdaságpolitika, az anyagiak mellett azonban *a lelkiigények kielégitésére, a nemzeti célok megvalósitására pedig fegyelemre is szükség van.*

Ismertette ezután a kormány programját. A külpolitikai helyzetkép megrajzolása után nagy belpolitikai kérdéseinkre, *a földreform, a telepités, a házhelyakció fontosságára,* a milliárdos beruházási program célkitűzéseire mutatott rá. Részletesen foglalkozott a kisemberek kérdéseivel, végül hangoztatta, hogy *a magyarság óriási többsége Teleki Pál gróf kormánya mögött áll,* az ő kipróbált politikájának a követésére hívja fel a jászapáti kerület népét is.

A beszédet a hallgatóság *nagy tetszéssel fogadta és az államtitkárt hosszasan ünnepelte. Gács* János, *Bárczay* János, vitéz *Várady* László, *Pajor* Győző országgyülési képviselők felszólalásai és a Himnusz eléneklése után a nagygyülés véget ért és Fáy István a kíséretében levő képviselőkkel *a jászárokszállási társadalmi egyesületeket kereste fel,* ahol szintén ismertette programját.

Az államtitkár vasárnap délután *Jászapátiban* mond programbeszédet, itt megjelenik és beszédet mond *Hóman* Bálint kultuszminiszter és *Antal* István igazságügyi államtitkár, hétfőre pedig vitéz *Lukács* Béla földmívelésügyi államtitkár érkezését várják.

Vera társa

Irta: Dallos Sándor

Vera beteg volt. Vagy tizenkét napig harmincnyolc és negyven fok körül mozgó lázban feküdt olyan elsúlyosodott testtel, mint a sár s most, hogy lábadozik, látom: megváltozott. Nem az a gyermek, aki lefeküdt. Más. Meg is fogyott egy kicsit, igaz, az arca sápadt, s a nagy, kedves szeme alatt nehéz karikák ülnek, de nem ez az, ami más rajta. Ha teljesen egészséges lesz, nyolc-tíz nap alatt az arca megint megtelik majd, visszakapja a színét s a karikák is eltünnek a szeme alól, de az, amit látok rajta, megmarad, ez biztos. Ez talán örökre megmarad benne.

Tulajdonképpen nem is tudom megmondani, mi ez. A tekintete más, mint mikor lefeküdt. Valahogy gyengédebb. Lágyabb. Mélyebb. Egy árnyalattal talán szomorúbb. Nem tudom pontosan kimondani. Olyan a tekintete, mintha ezalatt a tizenkét nap alatt látott volna valamit, amit mi nem látunk. Valami csodát. Vagy találkozott volna egy titokzatos valakivel, akinek az ízeit a plazmái felitták, akinek az emléke benne maradt, vagy aki most is vele van.

Nem tudom. Annyi bizonyos, hogy ez a gyerek több most, mint mikor lefeküdt. Felnőttebb. Nagyobb. Néha olyan, mintha egy komoly, tízéves gyerek lenne. Mikor először vettem észre a megváltozott tekintetét, az fűtött át rajtam, hogy tud olvasni. Ez persze képtelenség, de az érzés pontos: valami tudás van a tekintetében. Valami tudás, vagy valaki társ, akiről csak ő tud és akiről nekünk nem beszél.

Egyáltalában: keveset beszél s amit mond, azt is másként mondja, mint azelőtt. Valahogy felülről beszél lefelé, mintha mi lennénk a gyermekek és ő a felnőtt. Vagy leereszkednék hozzánk, mikor mond valamit. A gesztusai is mások. Azok is biztosabbak, felnőttebbek, önállóbbak. Nem bennünket keresnek, hanem önmagukért vannak; egy különálló élet gesztusai. Ha felnőtt lány lesz, a gesztusainak körülbelül ugyanezekről az ízeiről fogom megállapítani magamban, hogy komolyan és biztosan szeret valakit, egy idegen embert, aki attól kezdve közelebb áll hozzá, mint én.

Csak fekszik, néz valahová, mosolyog és a tekintetéről látom, hogy nincs egyedül. Soha sincs egyedül. Inkább akkor magános a szeme, ha mi benn vagyunk nála, beszélünk hozzá és válaszol. Eddig szerette, ha valaki volt vele közülünk, sőt kikövetelte, hogy foglalkozzanak vele, most nem. Most legjobban érzi magát egyedül. Néha ki is küld bennünket.

— Menjetek ki!

S ha maradunk, dühös lesz, vagy sírni kezd.

— Menjetek!

S alig csukjuk be az ajtót, megbékül és hallom, hogy motyogni kezd. Beszél, mintha valaki jelenlévővel beszélgetne.

Elmondtam az orvosnak is, de ő azt mondja: fáradtság. Majd elmúlik, ha egészen összeszedi magát és megerősödik. Lehet. De engem nyugtalanított ez a változás és a végére akartam járni, hogy mi ez. Meg akartam tudni, kivel beszélget Vera, mikor egyedül van; hogy ki van állandóan vele. Talán ez is volt a nyugtalanságomban és kíváncsiságomban: ki túrt ki bennünket az érzéseiből? Nem ilyen tragikus ez, de az emberben mégis csak van valami kis düh miatta.

Nos, ma délelőtt, hogy megint kiparancsolt bennünket magától, átküldtem mindenkit a harmadik szobába, én meg visszalopóztam az ajtó elé s hallgatóztam. Megint beszélgetett. A láthatatlan társa megint ott volt vele s annak beszélt nagyon komolyan.

— Vigyázz — mondta gyönyörrel és nagy szeretettel, mint aki oktat —, ha lejössz, a kertben odalent Fonyódon van egy virág. Szép sárga. Ha azt megfogod, nagyon vigyázz, mert tüskéje van és megszúr. Engem is megszúrt a nyáron. De a kis vízben vannak halak. tudod, olyan kicsi fényesek...

Szép kedvesen, értelmesen mondta mindezt, úgy, pontosan azon a hangon, mint ahogy velünk szokott beszélni, mielőtt lefeküdt. Végigmondta az egész fonyódi kertet, megtoldva mindenféle csodával. Akkor benyitottam hozzá.

— Mit csinálsz? — kérdeztem.

Rettenetesen elpirult és zavartan nézett rám.

— Imádkozom — mondta végre.

— Micsoda? — néztem rá. — Hiszen a fonyódi kertről mesélsz.

— Igen — felelte —, de ez imádság. A Jézuskával beszélgetek, ő szereti az ilyen meséket. Mondom neki, hogy milyen Fonyódon a kert.

S hirtelen rámszólt energikusan:

— Ne zavarj, édesapám! Menj ki!

Kimentem. Úgy tettem, mint aki elmegy, de ottmaradtam az ajtónál és vagy negyedóráig hallgattam, amint Vera meséli, buzgón és belülről ragyogva meséli a fonyódi kertet a Jézuskának.

Igy tudtam meg, hogy a Jézuska a játszótársa most. A negyvenfokos lázában valami réten megláthatta, odament hozzá s azóta együtt vannak. Két gyerek. Vera meg most imádságnak számitja, ahogy mesél neki.

S én? Én meg nem merem zavarni őket.

Betegek

gyakran székrekedésben is szoktak szenvedni. Ilyenkor gondoskodni kell Darmol hashajtóval a jó emésztésről. Betegségben szükséges a DARMOL

Az Uj Magyarság II. karácsonyi melléklete

A magyarság faji küldetése

Azoknak a vitáknak s annak a nagy belső vívódásnak, mely a magyar politikai és szellemi életet annyira foglalkoztatja, egyre sűrűbben visszatérő motivuma a magyar fajiság, a magyar faji öntudat és faji hivatás kérdése. A legkülönbözőbb, a legellentétesebb álláspontok csapnak össze ebben a nagy körben s az a cikksorozat, amely az elmult hónapokban *Milotay* István tollából az *Uj Magyarság* hasábjain megjelent, a történet, a világpolitika s a fajismeret tudományának bizonyítékaival kereste a feleletet erre a kérdésre. Az egész vitának egyik legszembeötlőbb tanulsága az a megállapítás, hogy alapjában véve milyen keveset foglalkoztunk eddig saját faji mibenlétünk tisztázásával. Miközben másutt már régóta hatalmas tudományos intézetek rendszeres kutatásai szolgálják és viszik előbbre az önmegismerés hivatását s hatalmas tudományos irodalom hordja össze és dolgozza fel az idevonatkozó ismeretanyagot, mi tudományos értelemben alig törődünk valamit ezzel a kötelességgel.

Egyik legsajátságosabb, legmagánosabb hajtása vagyunk valamikor hatalmas, messze keleti népfajoknak. Nagyszerű, más népekétől elütő képességeinkkel államot tudtunk teremteni itt kelet és nyugat ütköző pontján. Nyugati eszméket, intézményeket, vallási, kormányzati, művészeti hatásokat lefordítottunk a magunk nyelvére, átszabtuk, átformáltuk őket a magunk egyéniségére, ezer éven át ezer idegen erkölcsi, vérségi behatással szemben meg tudtuk őrizni ezt a külön faji egyéniséget s különös vonzóerőt tudtunk vele gyakorolni más, idegen, iránt unk sokszor ellenséges népekre is. Alig lehet érdekesebb, izgalmasabb feladat, mint azt kutatni, miben állott ez a titok: megmaradásunk és hódításunk titka s miben élnek ma is a jelennél szebb jövőt igérő lehetőségei. Azok a nyilatkozatok, történettudósok, nyelvészek, irodalmi és zenei tekintélyek hozzászólásai, amelyeket e nagy kérdés körül alább megszólaltatunk, mutatják, hogy a magyar szellemi élet különböző vezető tényezői és tekintélyei mennyire átérzik a magyar fajiság jelenlétét és hatását a nemzeti élet minden vonatkozásában. Ennél az egyhangú beismerésnél azonban nem szabadna megállni. Le kellene vonnunk belőle legalább a legelemibb gyakorlati következtetéseket: munkába kellene venni a magyar fajkutatás, a fajismeret tudományos feladatait, rendszeres, szervezett, intézményes keretek között s ezek eszközeivel. Ezzel együtt munkába kellene venni a fajerősítés és fajnemesítés nagy szociális, gazdasági, egészségügyi gondjait, hogy ha csakugyan új ezredévet óhajtunk a magyarság számára, alapot vessünk hozzá minden elképzelhető erővel.

Hóman Bálint kultuszminiszter:

A magyar faj ezer év óta igenis létezik!

A magyar fajkérdés, a magyar fajiság létezése, évezredes fejlődése és a jelenben való élete tekintetében kétségkívül két álláspont a legilletékesebb s a legtöbb gyakorlati jelentőségre számottartó: *a történetíróé,* — aki a mult valóságaiból vonja le a tények következményeit a jelenre nézve *és a kulturális élet vezetőemberéé,* — aki a nemzetnevelés jelenbeli munkásságával járul hozzá a nemzetélet jövőjének kiépítéséhez.

Ha tehát a magyar tudományos és kulturális élet vezető személyiségei, élen haladó munkásai közül keressük a fajkérdés tekintetében a legilletékesebb megnyilatkozásokat, *mindenekelőtt magának a magyar kultuszminiszternek a véleményét és álláspontját kell a leghivatottabbnak tekintenünk,* aki egyrészt a magyar őstörténet legtöbb eredményt felmutató kutatója, másrészt saját kutatásai és közlései eredményeinek leghivatottabb gyakorlati érvényesítője és alkalmazója is, a magyar kulturális élet vezetőjének pociciójában.

Hóman Bálint történeti műve *a magyar őstörténet és a magyar középkor legnagyobb szabású összefoglalása,* nagy művének adatai, közlései ma már közismertek. A történetíró álláspontja a magyar faj élete és fejlődése tekintetében tehát *nem kétséges,* annál kevésbé, mert a történetíró véleményét éppen a közelmultban *a kultuszminiszter is félreérthetetlenül leszögezte.* A legilletékesebb, a legszámottevőbb vélemények felsorakoztatását ezért *Hóman Bálint kultuszminiszter megnyilatkozásával kell bevezetnünk.*

Felkerestük Hóman Bálint kultuszminisztert hivatali dolgozószobájában, hogy a fajkérdésben elfoglalt álláspontjáról és véleményéről *rövid, tömör, tudományos összefoglalást kérjünk tőle.*

Hóman Bálint kultuszminiszter hozzá intézett kérdésünkre a következőket mondotta:

— *A magyar fajkérdésben elfoglalt álláspontomat ismételten leszögeztem,* így legutóbb is, a képviselőházban hozzám intézett interpellációra adott válaszomban. Kifejtettem, hogy a nemzet és a faj kérdésében *zavaros fogalmakkal állunk szemben.* Mint történész, de mint miniszter is, sokszorosan kifejtettem azt az álláspontomat, hogy a nemzet *történeti fogalom,* amely bizonyos erkölcsi összetartozás és természetes összetartozás, *együttélés* útján alakul ki bizonyos embercsoportokban.

— Azt is meg kell azonban állapítani, hogy *minden nemzeti alakulatnak a faj az alapja.* Ezt kétségbe vonni nem lehet. Ha valaki a fajelméletet túlzásba viszi és abból olyan következtetéseket von le, amelyeket mi talán nem teszünk magunkévá, *annak ellenszere nem az, hogy letagadjuk és megtagadjuk fajunkat.*

— Az, hogy a magyar faj *asszimilál,* az, hogy a magyar faj bevett magába más elemeket, természetes, mert *a faj a történelem folyamán éppúgy fejlődik és alakul, mint a nemzet és mint mindenféle történeti alany.* A magyar faj azonban igenis *létezik!*

— Ez a magyar faj — folytatta a kultuszminiszter — *bizonyos vonásokban különbözik az ezer év előtti magyartól,* de valamennyien kikérnénk magunknak, ha azért, mert az egyik, vagy a másik oldalról idegen vér is van bennünk, *azért bárki a mi magyarságunkat kétségbe vonná.* Állítom, hogy ezer év óta létezik a magyar faj, amely *éppúgy átalakult,* mint ahogyan az angol, a francia, a német, az olasz és *valamennyi fajta megváltozott a történelem folyamán.* Ezt fejtettem ki a közelmultban hozzám intézett kérdésre s ehhez az álláspontomhoz *sem hozzátenni, sem ebből elvennivalóm nincs.*

Ez Hóman Bálint tudományos álláspontja és egyúttal a magyar kultuszminiszter hivatalos véleménye is. S amikor Hóman Bálint, mint történetíró, ezt a félreérthetetlen tudományos álláspontot, kutatásai eredményét leszögezi a magyar faj létezésének és életfolyamatának *tényére* nézve, — az állásfoglalás a legnagyobb jelentőséggel bír és a legnagyobb megnyugtatást jelenti *a magyar kultuszminiszter jövőt szolgáló munkájára nézve is.* A magyar faj létezik, alapját képezi a történelmi nemzetnek és a többi faj életéhez hasonló átalakuláson és fejlődésen ment át, — ez az álláspontja a kultuszminiszternek, — aki így *ebből az álláspontból, ezekből a szempontokból indul ki és ezeknek konzekvenciáit érvényesíti,* amikor a mult eredményeiből, a jelen munkájával, előkészíti a nemzeti jövendőt, — *a magyar faj jövőbeli hivatásának betöltését.*

Németh Gyula a honfoglaló magyarság kialakulásáról

A magyar faj származásának európai hírű kutatója, Németh Gyula dr. egyetemi tanár, a kiváló nyelvész és történész, aki A honfoglaló magyarság kialakulása című könyvében a magyar faj származásáról folytatott tanulmányainak eredményét tárja föl. A kiváló tudósnak ebből a művéből vesszük az alábbi részleteket, amelyek a magyarság faji kialakulását tárgyalva igazolják, hogy a honfoglaló magyarság különböző keveredések után hogy jött létre és hogy alakított ki egy hatalmas nemzeti egyéniséget.

*

A finnugor népek őshazája szinte általánosan elfogadott vélemény szerint Közép-Oroszország keleti részén volt.

Setälä azt mondja, hogy a finnugorság őshazája valószínűleg a Moldva középső folyásának vidékén keresendő. Ugyanezen a véleményen van Szinnyei, Wiklund, nálunk Szinnyein kívül Gombocz. Keleti vidékre, az Ural hegység európai és ázsiai oldalára helyezte a finnugor őshazát Paasonen egy régebbi tanulmányában s a Kaukázustól északra eső vidékeken gondolja a finnugor őshazát Munkácsi Bernát.

Még inkább megegyeznek a vélemények abban, hogy a magyarság a finnugorság keleti ágához tartozott, ez a keleti ág, az ugorok, a mai vogulok, osztjákok és magyarok ősei, legkorábban szakadtak el a finnugorságtól s keleti irányban terjeszkedtek.

E kelet felé való vonulás folytán azután az ugorok egy része, a magyarság, érintkezésbe került a bolgár-törökséggel, mely az Ural folyó vidékén Nyugat-Szibériának ezzel határos területein lakott.

Hogy a bolgár-törökség pontosabban hol és milyen körülmények között került a magyarsággal közelebbi összeköttetésbe, arról — adatok hiján — nehéz valamit mondani.

Lehet, hogy a magyarok mint régebbi idő óta Nyugat-Szibériában lakó nép, prémvadászai, prémszállítói voltak a bolgároknak s ez érintkezésből később szoros politikai kapcsolat keletkezett; lehet, hogy a bolgárok a magyarok földjét meghódították, a népen uralkodtak, azt megszervezték s mint új törzset a bolgársághoz csatolták.

*

A magyar-bolgár érintkezés a magyarságot átalakította: a főleg zsákmányoló (nem termelő) életmódot folytató, halászó-vadászó magyarság megtanulta a földmívelést, állattenyésztést és még sok mast, amint ez a magyar nyelv bolgár-török jövevény szavaiból kitűnik. Azt természetesen nem tudjuk, hogy a műveltségi hatásból mennyi esik az urali, mennyi a kaukázusi és mennyi a magyarországi magyar-bolgár érintkezésre. Szervezet tekintetében legfontosabb volt valószínűleg az urali hatás, műveltségi tekintetben mindenesetre fontosabb a kaukázusi.

A magyarság ekkor vált törökös szervezetű néppé. Kétségtelenül nemzetségi szervezetben élt már ezelőtt is (a nemzetségi szervezet részeinek megnevezéseit — had, nem, ág — nem vette át a törökből), de török, hatás, törököktől való megszervezés által alakultak össze a magyarság részei jól összefogott, könnyen mozgó politikai és hadi egységekké.

*

A magyarságot azután körülbelül a VI., VII., VIII. században a Kaukázusban találjuk, bolgár-török nép szomszédságában, hol más nevek mellett a bolgár, ongur (onogur) nevet is viseli. Minden valószínűség amellett szól, hogy a magyarság az onogur-bolgárokkal, mindenesetre a Priskos tudósításában szereplő bolgár népcsoporttal együtt, a négyszázhetvenes évek elején költözött nyugatszibériai őshazájából a Kaukázus vidékére.

A magyar-bolgár érintkezés kezdetén a Kr. utáni első századokba tehetjük, de az sem lehetetlen, hogy az érintkezés csak az V. század felé kezdődött. Az érintkezést egészen az Árpád-korig szakadatlannak gondolom; különösen sokat mond a besenyő népnév, melyet a magyarság csak a IX. század második felében ismerhetett meg s mely a magyarban bolgár-török eredetű.

Még többet mond az a körülmény, hogy a honfoglaló magyarság a mai Magyarország földjén is talált bolgárokat, s a fejedelmi családokban oly bolgár-török nyelvi személyneveket találunk (ilyenek: Gyula, Karoldu, Saroltu, Gyécsa), melyek arra engednek következtetni, hogy a bolgár-török nyelvet az illető fejedelmi családokban beszélték is.

*

Végül lássuk, miféle történeti faji kapcsolatokra következtethetünk a törzsnevekből.

Világos mindenekelőtt a finnugor kapcsolat: a vezető törzs, a Megyer—Magyar nevének alaprésze a vogulok és az osztjákok, legközelebbi nyelvrokonaink, vogul nyelvi nevével egyezik.

A magyar szó mint népnév, a IX. századig nem szerepel, ami aligha véletlennek, hanem sokkal inkább annak a körülménynek tulajdonítható, hogy a Magyar—Megyer törzs, vagy törzscsoport a IX. századig különféle törzs-szövetségekbe tartozik s ezeknek más törzsekkel vagy törzscsoportokkal egyenlő rangú, de nem vezető, nem névadó része. A nyolcszázadik év körül azután olyan helyzet áll elő, hogy a Magyar, mely egy nagyobb (onogur, szabir, kazár) törzs-szövetségen belül már előzőleg is vezető, névadó törzs, függelékeivel együtt minden más törzs-szövetségtől független államot alakít.

E törzs, mint neve és nyelve bizonyítja, eredete szerint finnugor törzs, melyet egy bolgár-török nép a törökség köréhez kapcsolt. Etnikai összetétele szerint a Magyar törzs török elemeket is tartalmazhatott, sőt minden valószínűség szerint tartalmazott is, már a legelső török-magyar érintkezéstől fogva.

A IX. század körül önállóságra jutott finn-ugor eredetű Magyar törzs nem lehetett csekély számú; szerepe az előző törzsrendszerekben sem lehetett alárendelt, valószínűleg több hozzátartozó törzzsel együtt alkotott egy birodalomrészt, nyelvét már a IX. század előtt kétségtelenül más törzsek is beszélték.

A többi törzs közül a Nyékre vonatkozólag a kifejtetteken kívül semmi valószínűt sem mondhatunk. (Neve finnugor eredetű, de egy eredetileg határvédő, alárendeltebb szerepű törzsnél ez nem sokat jelent.)

A többi törzsnevek (Kabar, Kürt, Gyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi) török eredetűek, s nem gondolhatunk mást, mint hogy ezek a törzsek eredetileg maguk is törökök.

*

Azon sem szabad megütköznünk, hogy a magyaron kívül körülbelül az összes törzsek török eredetűek. A Magyar törzs finnugor rokonsitól való elszakadása után török környezetben élt tovább, hozzá török törzsek csatlakozhattak.

A kialakulás folyamata szempontjából a finnugor és a török elem között általában is nagy különbség van: a magyarság nem finnugor és török törzsekből alakult, hiszen finnugor törzsek politikailag olymódon megszervezve, mint a török törzsek, nem voltak, ezért a török törzsekkel szemben finnugor törzseket — mint alakulási tényezőket — nem lehet elképzelnünk.

Szervezet, alakulási képesség és lehetőség szempontjából a Magyar török törzs, azzá vált már a magyar-bolgár érintkezés első korszakában.

Az ősmagyar törzsnevek vizsgálatából tehát azt tanuljuk, hogy a magyarság egy nagy finnugor és hat-nyolc török törzs egyesüléséből keletkezett.

Nagyon tévedne azonban az, aki úgy képzelné el a dolgot, hogy ez az összeolvadás, — ha csak nagyjában is, — egy bizonyos alkalommal, tehát körülbelül egyidőben, egyenlő rangú és jelentőségű törzsek között történt. Ez az összeolvadás igen tarka folyamat lehetett, s egyes fázisai — a kabar csatlakozás kivételével — teljesen ismeretlenek.

*

Egy világos csak és ez az, hogy ez alakulás középpontjában mindig a magyar törzset kell elképzelni.

S ezzel kapcsolatban: van még valami, amivel a magyarság kialakulásában számolni kell.

Ez a honfoglaló magyar nép egyéni jellege.

A magyar nép kialakulását csak úgy érthetjük meg, ha beleképzeljük az örökös hullámzásban levő török néptengerbe. Hangsúlyoznom kell itt, hogy a török műveltségi hatásnak és a törökséggel való intenzív keveredésnek nem egy *általában* török jellegű nép lett az eredménye. (Ezzel a fogalommal nem is lehet operálni, mert ahány török nép, annyiféle.)

A magyar népben megmaradtak ősi finnugor tulajdonságok (halászat kedvelése) — bizonyára nagyobb mértékben, mint azt a kézzelfogható adatokból megállapíthatjuk. Nagy hatással volt rá a bolgárság, amit legvilágosabban félig települt életmódja bizonyít. S hatással volt rá a türkök harciassága, mint a nyugati kalandozó hadjáratok mutatják.

Egy karakterében új nép keletkezett e három elemből, melyet sem a finnugorsággal, sem a bolgársággal, sem a türkökkel nem lehet azonosítani.

E jelleg voltaképpen *kialakult már* akkor, mikor a magyarság bolgár-török népek kötelékében elindult az uralvidéki hazából, mert csak így vált lehetségessé, hogy *egyéniségét*, — újabb, bizonyára nem jelentéktelen török csatlakozások mellett, — *továbbra is megőrizze.*

BARTUCZ LAJOS

a fajkutatás antropológiai feladatairól

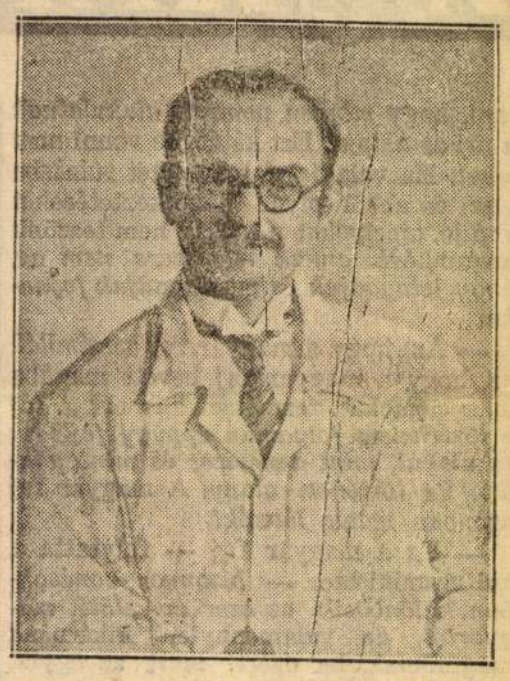

Bartucz Lajos dr., az embertan egyetemi előadója, a Néprajzi Múzeum mgb. igazgatója a következő nyilatkozatot adta az Uj Magyarságnak:

— Kissé nevetséges, egyben pedig felette szomorú az a vita, mely jó ideje e kérdés körül folyik: „Van-e magyar faj?" — Nevetséges azért, mert a vita hevében sokszor a legképtelenebb szellemszülemények látnak napvilágot, hisz' a vitázók legtöbbje még azokkal az elemi fogalmakkal sincs tisztában, amelyek ismerete a kérdés komolyabb tárgyalhatásához elengedhetetlenül szükséges. Szomorú, sőt tragikus viszont azért, mert csak beszélünk, veszekszünk, intrikálunk, és gyűlölködünk, ahelyett, hogy összefognánk s minden anyagi és szellemi erőnket a „magyar fajiság" bonyolult problémakörének igazi megismerésére, sokoldalú vonatkozásainak kikutatására fordítanók.

Avagy, kérdem, történt-e valamilyen komoly intézkedés, a jövő számára is kiható intézményes biztosítás arra nézve, hogy a magyar ember és a magyar fajiság rendszeres tudományos kutatása minden akadálytól mentesen lehetővé váljék? *„Hát Önök, lovagias magyarok, annyira sem becsülik a saját fajukat, hogy annak komoly tudományos embertani tanulmányozásával foglalkoztának?"* — kérdezte immár 60 évvel ezelőtt Broca Pál, a tudományos embertan atyamestere, és ... *„Miért csak beszélnek? Miért nem tesznek valamit?"* — tette hozzá szemrehányóan. Valóban egyetlen komoly cselekedet többet érne itt a levegőbe puffogtatott hangzatos szólamok tömegénél.

— De hát hogyan legyen komoly, tárgyilagos magyar fajkutatás, amikor nincsen semmiféle hazai intézményünk, amely azt rendszeresebb formában lebetővé tenné és úgy szellemi, mint anyagi oldalról állandóan biztosítaná? — Embertani szakosztályunk kellő pártfogás nélkül intenzíven nem működhetik, antropológiai folyóiratunk állami támogatás és előfizetők hiányában rendszeresen megjelenni nem tud; *a magyar fajiság kutatására és antropológus generáció nevelésére hivatott egyetlen embertani tanszékünk immár 25 éve betöltetlen;* az egyetemi antropológiai intézet *évi 360 P javadalomból tengődik;* a Néprajzi Tárnak európai viszonylatban is jelentős embertani gyüjteménye intézményes *anyagi biztosítás hiányában hazánk rendszeres embertani feldolgozását végezni nem tudja* — hogy csak a legfontosabb bajokra utaljak.

— Pedig, hogy mennyi lehetőség van nálunk komoly faji embertani kutatásokra s hogy hazánk antropológiai feldolgozása egész Eurázia fajproblémái szempontjából mennyire alapvetően fontos, mi sem bizonyítja jobban, minthogy többünknek eddigi, túlnyomó részt hivatalos támogatás nélkül, privát akciók keretében végzett ilyenirányú vizsgálatai már is felkeltették a komoly tudományos külföld érdeklődését s a magyar fajiság problémájához is nem egy értékes adatot szolgáltattak.

— Ami már most a magyar fajkérdést illeti, azzal az *Uj Magyarság* hasábjain már több ízben részletesen foglalkoztam, miért is arra most csak röviden válaszolok.

— Tagadhatatlan, hogy *mint minden nép, a magyar nemzettest is különböző rasszelemekből van összetéve s éppen eme benne képviselt rasszelemeknek mennyiségéből és minőségéből adódó speciális rasszbeli összetétele által különbözik a világ minden más népétől.* Ilyen értelemben tehát van magyar faj, mint speciális rasszbeli összetételű, e hazában ezer éve együtt élő és egymással kereszteződő biológiai életközösség, melyet *a történelem eseményei kovácsoltak össze, emeltek öntudatra s tettek azzá, ami: testben, típusban, öröklődő bélyegeiben harmónikusan sokszínű, lélekben, öntudatban, nemzeti érzésben egységes történelmi fajjá, azaz „magyar"-rá.*

— Hogy melyik rasszelemnek mi az eredete, történelmi, társadalmi és biológiai jelentősége, azt a rendszeres és részletes embertani kutatások vannak hivatva eldönteni. Annyit az eddigi kutatások és rendelkezésre álló hiteles anyag alapján már is mondhatunk, hogy *a honfoglaló magyarság, mint főleg turanid, taurid, arctoid, mongoloid, keleteuropid, kisebb részben nordicus, mediterran, dinári rasszelemeket tartalmazó biológiai életközösség jött e hazába, ahol* az itt talált jazyg-szarmata, hun-avar, gepida, bolgár, szláv stb. maradványokban ismét részben turanid, arctoid, mongoloid, taurid, keleteuropid, részben nordicus, alpi, mediterran, dinári rasszelemekből álló kisebb-nagyobb ethnikai rögöket olvasztott magába, majd a bevándorló jászkunok és besenyők, az itt maradt tatárok és törökök s a betelepített németek, északi és déli szlávok stb. révén újból előbb turanid, taurid, mongoloid, keleteuropid, majd nordicus, mediterran s főleg nagytömegű alpi és dinári rasszelemekkel gyarapodott.

— Ebből a vázlatos képből is megállapítható, hogy *a honfoglalók keleti rasszelemei részben édes testvéreket találtak már e hazában is s így a magyarságot alkotó legfőbb rasszellemek honfoglalása legalább 1500 évre megy vissza.* Az is kétségtelen tény, hogy *a honfoglalók keleti rasszelemei a sok vérveszteség daczára sem pusztultak ki, hanem hol tisztábban, hol keveredve ma is közöttünk és bennünk élnek.* A történelmi értelemben vett magyar faj a mongolid és europid rasszkör egyes elemeinek szerencsés keveredéséből létrejött, véglegesen e hazában kialakult biológiai életközösség, melyre éppenezért *antropológiailag is szó szerint érvényes a költő szava: „Áldjon vagy verjen sors keze, itt élned vagy halnod kell."* A magyar nemzettest antropológiai összetételében bizonyos eltolódás csupán a mongoldulás és törökhódoltság után az alpi és dinári rasszelemeknek nagyobb tömegben való bevándorlása által történt. Nemzeti és egyetemes tudományos érdek s a hazai tudományok közül első sorban a magyar történettudományoknak érdeke, hogy *a magyar fajnak eme rendszeres, tárgyilagos embertani kutatását nagy arányokban végre valóban meg is kezdjük* s e munkának folytatását a jövő számára is kezdjük s e munkának folytatását a jövő számára is intézményesen biztosítsuk.

— Ezeknek a kutatásoknak pedig két irányban kell haladniok, ú. m. egyfelől antropológiai és örökléstani s másfelől rasszhygieniai és eugenikai, vagy ahogyan ma mondjuk, fajbiológiai irányban. *A komoly, egyedül biztos alapot kétségkívül a rendszeres antropológiai és örökléstani kutatások adják,* amelyekre azonban a fajbiológia csak akkor építhet, illetve épülhet, ha számára e két kutatási ág már kellő számú hiteles ténymegállapítást produkált. Amíg ez meg nem történt, a fajbiológiának meg kell elégednie azzal a szerényebb, de hálásabb szereppel, amely számára az antropológia, örökléstan és közegészségtan keretein belül jut, ha csak nem akar ingatag alapra épített jelszavak tárháza lenni.

— Kérdés már most, milyen intézményes biztosításokra van szükség, hogy a vázolt feladatot megoldhassuk. Az első mindenek előtt *az embertani tanszéknek a bölcsészeti karon való újbóli felállítása s anyagiakkal való oly mértékű felszerelése, hogy feladatát, magyar antropológus generáció nevelését valóban el is végezhesse.* E tanszéknek éppen hazánk speciális helyzeténél, leletekben való gazdaságánál fogva a természettudományi tanszékek között s az embercsoportokat tanulmányozó többi tanszékekkel: néprajz, régészet, nyelvészet, művelődéstörténet, szoros kapcsolatban, legfőképpen pedig a biológia mellett hazai történelmi alapon kell maradnia, ha azt akarjuk, hogy a magyarság kutatás számára gyümölcsöző legyen. *Szükséges azonban, hogy ugyancsak a bölcsészeti karon, az állat-, növény- és embertannal szoros kapcsolatban külön örökléstani tanszék is felállíttassék.* Végül a magyar faj és a magyar föld embere antropológiájának módszeres kutatására, hiteles bizonyítékainak rendszeres gyüjtésére és megőrzésére nélkülözhetetlen a Magyar Nemzeti Múzeum keretén belül egy *Országos Embertani Intézet és Múzeum felállítása.*

— Ha ezeket az intézményes biztosításokat elvégeztük, akkor rendszeres, komoly munka után el fog jönni az az idő, amikor nem kell többé szégyenkezve azt mondanunk: „Uram, nem ismerjük a magyart!"

Mielőtt könyvet rendel, forduljon az Uj Magyarság könyvosztályához!

Ujdonságokat, szakkönyveket, szépirodalmi-, gazdasági-, politikai irányú könyveket, nyelvtanokat, szótárakat stb. stb. gyorsan és pontosan küld!

Rendeljen:

postautalványon

levelezőlapon

6500-as csekken

személyesen

telefonon!

Uj Magyarság könyvosztálya Budapest, VIII., József-krt. 5. I. em

Nyitva: reggel 8-tól este 6-ig. Tel.: 146—420

BARTÓK BÉLA
a magyar zene jellegzetességeiről

Mielőtt arra a kérdésre felelnék, milyen jellegzetes vonásai vannak a magyar népzenének, meg kell határozni: voltaképpen mi a népzene?

A népzene mindazoknak a dallamoknak összesége, amelyek valamilyen emberi közösségnek — kisebb, vagy nagyobb területen — bizonyos ideig használatban voltak, mint a zenei ösztön spontán kifejezői. Népszerűen szólva: népzene olyan dallamokból tevődik össze, amelyeket sokan és sokáig énekelnek.

Népzenét tehát *csakis, egymáshoz többé-kevésbé hasonló dallam adhat.* Ilyen népzene a magyar falu zenéje is. Akik az újabb keletű magyar falusi dalokat valamennyire ismerik, azok láthatják, tudhatják, hogy ezeknek dallamai ritmusban, szerkezetben nagyon hasonlóak egymáshoz. *A magyar falu dallamainak két legfontosabb osztálya a régi és az új dallamok osztálya.* A régi dallamokat úri közönségünk különféle okokból nem igen ismeri, pedig ezek éppen legértékesebb kincseink.

A régi dallamok legfeltűnőbb sajátságai:

1. egy bizonyos régies, — ázsiai örökségképpen magunkkal hozott, — hiányos *ötfokú* (pentaton) hangsor;

2. olyan négyszakaszos, vagyis négy dallamsorból álló szerkezet (dallamsor: egy-egy verssora énekelt dallamrész), melyben a négy szakasz zenei tartalma általában egymástól eltérő (az első és negyedik szakaszé minden esetben);

3. a négy szakasz alá helyezett egyes szövegsorok egyforma szótagszámuak (izometrikusak).

Ritmus szempontjából régi dallamaink háromfélék:

1. beszédszerűen szabad ritmusuak: *parlando-dallamok. Ezek a legfontosabbak;*

2. tánclépésszerűen változatlan ritmusuak;

3. tánclépésszerűen, szöveghez alkalmazkodó, ú. n. pontozott ritmusuak.

A régi dallamok az egész magyarlakta területen egységes karakterüek: lényegileg ugyanazon szerkezetüek Sopron megyében, mint Csikban és Moldvában, Beregben, mint Szerémben. Kiveszőben vannak, jóformán már csak öreg emberek ismerik őket. Kb. 200 variánscsoportba tartozó 1000 ilyen dallamot találtunk eddig.

A másik osztály, az újabb dallamok osztálya kb. 100—120 éves dalokból áll. E dalok feltűnő sajátságai:

1. a már a régi dallamokból ismert tánclépésszerű, alkalmazkodó, pontozott ritmus;

2. bizonyos szimmetrikus dallamszerkezet, melyben az első szakasz egyezik a negyedikkel. Hangsoruk többféle lehet: gyakori a rendes *dur*, az úgynevezett dór és *aeol*, kevésbbé gyakori a *mixolid*, ritka a *phryg*.

Az új magyar dallamok kapcsolata a régi dallamokkal: 1. az alkalmazkodó pontozott ritmus és 2. a régi hiányos ötfokú hangsorra emlékeztető fordulatok a dallamvonalban. Ezek a dallamok most élik virágzásuk korát. Feljegyeztünk kb. 800 variánscsoportba tartozó kb. 3200 ilyen új magyar dallamot.

Az sem a régi, sem az új dallamokhoz nem tartozó magyar népi dallamok az eddig ismert, kb. 10.000-re rugó anyagnak több, mint a fele s nem egységes karakterüek. Ezek közé tartozik az idegen népektől származó anyag és a falvainkban elterjedt magyar műdalok tetemes nagy része is.

A magyar nótáknak, vagy helytelenül cigányzenének nevezett népies műdalok a magyar úriosztály zenéje, afféle *városi népzene.* Ezeknek a városi műdalnak értékesebb részét a falu is átvette, többnyire lényegtelen változtatásokkal. Megtörténik az is, hogy ilyen átvett műdalok gyökeresen átalakulnak, mégpedig az újdallamok mintájára.

Ennek a jelenségnek a visszája, ha műdalszerzőink falusi dallamszerkezetet utánoznak. Az ilyen műdalok, pl.: „Zöldre van a rácsoskapu festve", vagy „Édesanyám ha bemegy Egerbe" az új népdalok szerkezetét utánozzák, sokszor annyira hűen, hogy szinte falusi származásuaknak lehetne őket gondolni. Csupán a dallamvonalnak alig megfogható, itt-ott jelentkező mesterkéltebb fordulata az, aminek alapján nem népi származásra kell gyanakodnunk akkor is, ha nem ismerjük szerzőiket. A mai úriközönség jobbára csak ezeket az aránylag új keletű, 100 évnél alig régibb műdalokat ismeri. A falu népe viszont a régi dallamokat is, saját régi falusi dallamait épp úgy, mint a régi korok műdallamait hiven megőrizte. Ez az egyik oka annak, hogy *az a zene amit falun találunk, sokkal gazdagabb, sokkal értékesebb annál a magyar nótáknak nevezett anyagnál, amit a mai úriközönség és cigánybandái ismernek.*

— Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a magyar népzene még él. A szomszédos kultúrálamok népdalait felszívta a zeneművészet és mint Angliában, iskolában tanítják. De a mi népzenei kincsünk ma még fellelhető a faluban és ez esetben a falu az, amelyik taníthatja a várost, a nép egyszer fia az úriosztályt. *A magyar népzenében rejlő ősi erő arról is meggyőzhet bennünket, hogy a magyar faj szívós, ellenálló és uralkodásra termett.* Ha összehasonlítjuk a magyar népzenét a közöttünk élő nemzetiségek zenéjével, azt az érdekes eredményt szögezhetjük le tanulságul, hogy a magyar népzene nagy mértékben hatott a nemzetiségek zenéjére, fel is szívódott az ő zenéjükben, viszont a nemzetiségek zenéje csak kis részben volt átalakító hatással a magyar népzenére s ez esetben is, a magyar népzene a maga képére dolgozta át az idegen anyagot. Jellemző, hogy *a magyar és a német népzene között semmilyen keveredés és hasonulás nem következett be, vagyis egyik se hatott a másikra.*

Czakó Elemér:
Népművészetünk gyökerei Lebediáig nyulnak vissza

Czakó Elemér dr. ny államtitkárt, a magyar népművészet egyik legelső értőjét és tudóját kértük s kérdeztük meg: milyen távlatokba nyulik vissza a magyar népművészet s mi a legpregnánsabb faji jelleg benne?

— Ami a kérdés első részét illeti, hogy milyen távlata van a magyar népművészetnek, ez meghatározhatatlan. Arra viszont, hogy mi a faji jelleg benne, azt kell válaszolnom, hogy minden. Az egész úgy, ahogy áll. Teljes egészében és legapróbb részleteiben jellegzetesen faji, jellegzetesen magyar. A magyar népművészet annak a kultúrközösségnek utolsó hajtása, amely a Kínai Faltól a Dunáig terjedt, okvetlenül keleti eredetű s a perzsa-szasszanida művészettel tart legközelebbi rokonságot. Mai élő népművészetünk multjából ugyan csak mintegy kétszáz esztendőt tudunk rekonstruálni, mert az ezt megelőző emlékek a török hódoltság alatt elpusztultak, mégis állnak rendelkezésünkre olyan bizonyítékok, amelyek a magyar népművészet ősiségét és hogy úgy mondjam, faji tisztaságát minden kétséget kizáróan igazolják. Népművészetünk díszítő művészet s ha a török uralom a közvetlen emlékeket elpusztította is, egyes dunántúli templomok fafaragásaiban megmaradtak a magyar ornamentika ősi alapjai, amelyek áthídalják a török hódoltság ütötte űrt s a messze multat összekötik a jelennel. Legrégibb hazai ornamentikus emlékeink a honfoglaláskori tarsolylemezek s ezek, valamint az előbb említett fafaragások között (sőt ezen túl a dunántúli pásztorok fafaragásai közt is) a spirituális egygyökerűség, a szoros stiláris rokonság, sőt a díszítésnek sok elemi azonossága is kétségtelenül megállapítható. De ugyanez a lényegi azonosság állapítható meg a dunántúli fafaragások és mai élő népművészetünk között. Az ezeréves folytonosság tehát igenis megvan, mint ezt *Diwald* Kornél és *Visky* Károly kétségtelen bizonyossággal megállapították, népművészetünk távlatait s egyben faji jellegét keresve azonban még ennél is messzebbre mehetünk vissza *Fettich* Nándor, mint ismeretes, bejárta az egész Délorosz-országot, a hajdani Lebédiát s az ottani ősi sírokban talált holmik díszítési elemeit összehasonlítva a mi legrégibb ornamentikai emlékeinkkel, kétségtelen szoros rokonságot talált közöttük. Elmondhatjuk tehát, hogy népművészetünk gyökerei egész Leberiáig nyulnak vissza bebizonyítható folytonossággal. Hogy Leberiától merre és meddig visz még vissza az út, azt az eljövendő kutatások vannak hivatva eldönteni. Hogy azonban népművészetünk fajtisztán magyar, annak bizonyítására, azt hiszem — mosolyog Czakó Elemér, — a Leberiáig való visszaút is elég s hasonló távlattal és hasonló fajtisztasággal alig hiszem, hogy valamelyik nemzet népművészete is dicsekedhetik.

— A magyar népművészet tehát most minden elemében ugyanaz, mint volt ezer esztendővel ezelőtt?

— Nem! — tiltakozik Czakó Elemér. — Dehogy! Ez lehetetlen. A magyar népművészet éppen úgy fejlődött és tökéletesedett, mint más. Az ornamentika egyes elemei megváltozhattak, a stílus, a lelki azonosság azonban megmaradt. Vannak a magyar népi ornamentikának olyan motívumai, amelyek lényegükben megmaradtak, csak tovább stilizálódtak, vannak viszont olyanok, amelyeket az újabb korok hoztak, de ezek is tipikusan magukban hordják a magyar fajta mélyebb ízeit. Az *alapelvek* nem változtak. Például a díszminta növényi eredetű. A díszítés aszimmetrikus tág teret enged az invenciónak, egyben azonban a térhez alkalmazkodik s a tér, amelyet betölt, mindig zárt. Mindez sajátságosan magyar jelleg. Magyar faji jelleg. Mindezeken túl három, minden mástól megkülönböztető egyéni jelleeg van a magyar népművészetnek.

— Mik ezek?

Gyönyörűen illusztrált könyvet vesz elő a magyar népviseletekről s a színes ábrákról magyarázza:

— A legősibb magyar viselet a szűr és a suba, ezeken látszik leginkább, amit mondani akarok. A magyar népi ornamentika három fő faji jellegzetessége: az *értelmi szépség, az ellentétek elve* és a *leegyszerűsítésre való törekvés.* Értelmi szépség alatt azt kell érteni, hogy a magyar díszítés elhelyezése mindig *szerkezeti jellegű.* A szűrön például két oldalt van a díszítés, hogy az ujjak horzsolásától az anyag ne kopjék. Rózsaszerű díszítést kap a mellszíj két töve, hogy ki ne szakadjon. Ami az ujjak díszítését illeti, ez védelmi eredetű, mint például a huszármente ujjának és mellének erős zsinórozása. Ez eredetileg arra szolgált, hogy a kardvágást felfogja s a zsinórt fémszálakból fonták.

— Az ellentétek elve, amely minden magyar díszítésen érvényesül, a magyar lélek legsajátosabb megnyilatkozása. A magyar temperamentum végletes Szelíd békéből egyszerre vad hajrába vág s nézzen meg például egy matyó legénykötényt. Egy darabig semmi sincs, csak a síma anyag, aztán egyszerre csak, mintha a vér tombolna fel, a kötény alján szinte felhabzik a zsúfolt ornamentika. S ez így van az ingujjakon, párnahéjakon; minden népi magyar díszítésnek ez az egyik legjellegzetesebb, legfajibb vonása.

— S végül a harmadik tipikus faji jelleg: a magyar népművészet mindent leegyszerűsít. Nem ismer perspektívát, nem árnyékol. Figuráit a síkon helyezi el anélkül, hogy távolságot érzékeltetne. Ez nagyon fontos. És még egy: sohase naturális. Naturális magyar díszítés nincs. A magyar faj természetérzése óriási, de aimt lát, azt stilizálja, szinte azt mondhatnám, önmagává költi. S ez a stilizálás, ez a formai átköltés annyira azonos belső törvények, a léleknek annyira azonos ritmusa szerint történik, hogy minden mástól egyetlen pillantásra megkülönböztethető.

— Rövid pár szóban ezek a faji jellegek a magyar népművészetben — fejezi be Czakó Elemér a beszélgetést. — A tárgy oly gazdag, hogy köteteket lehetne írni mindegyik kérdésről. Én végezetül azt mondom: örüljünk neki és legyünk büszkék reá, hogy magyarok vagyunk, hisz a legcsodálatosabb néplélek a mienk. S legyünk azon, hogy ez a csodálatos néplélek páratlan képességeit minél jobban kifejezhesse.

MEGJELENT
DALLOS SÁNDOR
Dunántuli
legendáskönyv
Ára fűzve 3.60
kötve 4.80
Kapható az Uj Magyarság könyvosztályában, VIII. ker., József-körut 5. sz. és a könyvkereskedésekben

HANKISS JÁNOS:

Talán a sok veszély tette a magyar irodalmat oly vonzóvá és eredetivé

Munkatársunk fölkereste Hankiss János egyetemi tanárt, aki évekkel ezelőtt stockholmi, berlini és párisi előadásaiban az u. n. „nemzetrajz" tudományágát megalapozta s először tisztázta a magyar emberről a külföldön élő kép körvonalait. Hankiss professzor kimutatta, hogy ez a kép csak többé-kevésbbé alapszik valóságos megfigyelésen s főjellemvonása, hogy nem annyira reális, mint esztétikus alkotás. Munkatársunkat elsősorban az érdekelte, hogy a nemzetképkutatás szemszögéből milyen fény árad a magyar fajra.

— *Az egyes nemzetekről az egyetemes közvéleményben élő képek — mondta Hankiss professzor — nem egyformán élesek és érdekesek. Kétségkívül vannak nemzetek, amelyek élénkebb színekkel élnek az idegenek képzeletében s amelyek jobban vonzzák, hosszabb ideig kötik le őket. Ez a vonás sokszor nincs arányban az illető nemzet statisztikailag megállapítható fontosságával. Nyugodtan állíthajuk, hogy a magyar embernek a külföldiek fantáziájában is elevenen ható vonzása messze felülmulja számokban kifejezhető értékét. S hangsúlyozom, hogy ez igen nagy százalékban a magyar embertipus vonzása, úgy, amint az életmódjában és közismert jellemében, illetőleg jellegzetességében megnyilvánul. Még csak a kezdetén vagyunk a nemzetképek összehasonlító vizsgálatának, de azt hiszem, nyugodtan állíthatom az eddig rendelkezésre álló adatok alapján is, hogy alig van még egy ilyen nagyságú nemzet, amelyről annyi külföldi író álmodott, írt, mint a mienk. És tegyük hozzá: ilyen erőteljes álmokat és írásokat, — mert nagy különbség van a közt, ha a francia, a német, az olasz író keretül választ egy-egy portugál, holland, belga vagy norvég tájat s ha a problémáját, kis drámáját építi föl a magyar jellem sziklájára.*

— De vajjon bizonyíték-e a magyar faj létezésére a mai vagy a tegnapi magyar jellemvonás vonzóereje?

— *Feltétlenül. Az, ami nincs, nem is gyakorolhat vonzást. És az, ami ezekben az irodalmi esetekben a mágnespalkó mágneses vége volt, az éppen az, amit az idegenek tősgyökeresnek, jellegzetesnek, semmivel össze nem téveszthetőnek éreznek a magyar emberben és a magyar szellemben. Legérdekesebb és talán legdöntőbb a magyar jelleg és a magyar életitipus vonzása a legközelebbi körben: a nemzetiségekre, akiknek mult századi gyors és legtöbb esetben spontán elmagyarosodását éppen ennek a kis adagolásban is ellenállhatatlanul ható tősgyökeres magyarosságnak kell tulajdonítani. Idegen anyanyelvű nagy íróink és tudósaink példája e tekintetben döntő jelentőségű, de kiegészítené a képet a Liszt—Lenau típus tanulmányozása is. De erről talán máskor.*

— Professzor úr talán a legtöbbet tett a magyar irodalom rendszeres külföldi megismertetéséért. E munka folyamán bizonyosan sokszor fölmerült az a kérdés: van-e irodalmunkban sajátosan magyar érték és íz, amely a magyar faj létét bizonyítaná?

— *Kétségkívül. Ott is, ahol a hazai kutató tanácstalanul áll, az idegen csalhatatlan, habozást nem tűrő érzékkel mutat rá irodalmunkban arra, ami őt legjobban érdekli s ezt minden korban megtalálja nyugathoz simuló modern írásokban éppúgy, mint a népies-nemzeti stílus fénykorának termékeiben. Ez pedig nem volna lehetséges, ha íróinkat nem rendezné valami sokszor általunk is ismeretlen „közös nevező" nekünk láthatatlan, de úgylá szik, tökéletes egységbe. Minél több gonddal mutatjuk ki az európai szellem hatásait a mi irodalmunkra, annál jobban emelkedik szemünkben a sajátosan magyar üledék jelentősége. Balassa Európa egyik legnagyobb renaissance-költője, de mégis mennyire más, mint a többiek, mennyivel eredetibb ízű! A ballada nemzetközi romantikus műfaj, de a magyar ballada összetéveszthetetlen egyéniség. A történeti regény százévelőtti és mai divatja egész Európát behálózza, de úgyszólván sehol másutt nem ad Kemény Zsigmondot vagy Tormay Cécilé-t. Petőfi is, Ady is belesimulnak egy pillanatra valami átfogó európai-amerikai kategóriába, de ez egyetlen külföldi ismerőjüket sem téveszti meg, akik világosan érzik nemcsak egyéni eredetiségüket, de nemzeti összetartozóságukat is.*

— S mi lehet az oka ennek az erős jellegnek?

— *Talán éppen a sok veszély, amely fenyegette. A jelleget biológiailag biztosító magyar vér szörnyű megcsapolatásai, a történelem idegen halás. Az átjáróházban minden papírdarabra, minden centiméternyi szőttesre nehezéket tesz az ember, hogy ki ne fújja őket az állandó légvonat...*

— Mégis csodálatos, hogy az időnkint oly kiszámú magyar újra meg újra a maga képére tudta átformálni ősi országa lakosságát!

— *Az erős jelleg, a sajátos kultúra örök esete ez. Így halott a provinciákban a legyőzött rómaiak maroknyi maradéka. Vannak e tekintetben is erős és gyönge nemzetek. Aztán meg botorság volna azt hinni, hogy azok az állítólag „százszázalékos" svábok vagy tótok, akik a magyarság életében oly nagy és oly magyarító szerepet játszottak, fajilag egyáltalában nem magyarok. Egy-egy csepp magyar vér, úgylátszik, erősebben tudott hatni, mint nemzedékek monoton vértöbbsége. Legalább erre mutat parancsoló újjal a szellemi élet tanulmányozása. A tény kétségtelen: most természettudós barátainkon a sor, hogy kézzelfogható magyarázatot keressenek rá.*

Orsós Ferenc a magyar faj és nemzet élettanának és védelmének feltételeiről

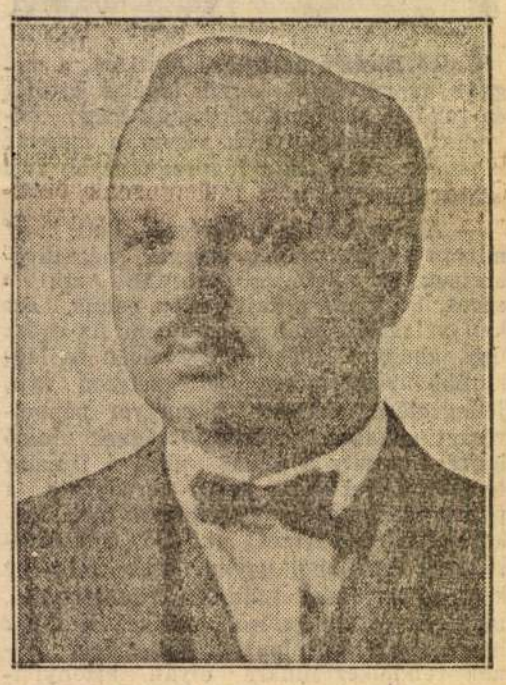

Orsós Ferenc dr. egyetemi orvosprofesszor a következőket mondotta nekünk:

Fajok a teremtés kezdetétől fogva vannak és a fajfogalom olyan idős, mint az emberi gondolkozás. A tudás előhaladásával mindinkább tisztult és gazdagodott a fajiság ismerete és egyre nőtt a jelentősége is. *Amely nép lekicsinyli a fajiság kultuszát, az vagy kockára tette a magáét, vagy csak más fajra nézve vonatkoztatja a tagadó álláspontot.*

A faj fogalma alá tartozik természetesen a genus, a nemzetség fogalma is. Hasonló és állandóan azonos körülmények közt is sok fajt hoz létre a teremtés, mintha főtörekvése az lenne, hogy az életfeltételek, milieu-hatások minden elképzelhető kombinációjával összhangban álló fajt kitermeljen. A fajok differenciálódása a teremtés egyik főjelenségének látszik. Régi fajok kihalnak, új fajok születnek. Az emberiség multja és jelene is a fajok e váltakozását mutatja. Hiába vannak fajkeveredések, a helyhezkötött életet élő falusi lakosság közt a keveredések nem sikerült egyedei kipusztulnak és végeredményben mégis stabilabb, új módosulatok szaporodnak tovább bizonyos százalék szerint, míg végül, ha az összetevődők közt életerősek vannak, egy domináns új faj alakul ki. Mert ha a szerzett tulajdonságok nem öröklődnek is át a megfigyelhető időben, de hogy az átöröklődött genek keveredése egy bizonyos resonantia folytán idővel kiegyensúlyozott új tipusok kialakulásához vezethet, nem tagadható. Ezt tapasztaljuk a jelen magyarság faji kialakulásánál is. *Nemcsak, hogy egyes vidékek, de egyes falvak lakossága is olykor feltűnő általános és állandó faji sajátságokat hord magában.*

Ha meg akarjuk erősíteni a magyar fajt, úgy ennek nehéz feltételei vannak. Először is meg kell ismernünk tudományos anthropológiai fajkutatás útján a magyarországi fajok jelenlegi alapformáit, azután meg ki kell nyomoznunk ezek eredetének, kialakulásának multját és körülményeit. A mult és jelen adatai alapján osztályoznunk kell az élő magyar typusok eloszlás-, mennyiség-, minőség- és sajátságbeli viszonyait. *Ez a munka az ú. n. fajbiológia, a fajélettan retrospektív, történelmi, leíró és megállapító része.*

A feladat praeventív része a fajvédelem. Amíg az előbbi munka magánosoknak és egyes intézményeknek buzgalma által is teljesíthető, az utóbbihoz már a kormány, a hatóságok apparátusa, tevékeny intézményes közreműködése és anyagi gondoskodása szükséges.

Szükséges volna külön intézet létesítése vagy meglevőnek adaptálása, olyan szakértő anthropologussal az élén, aki a magyar faj gondolatával és tényeivel szemben nem elfogult, hanem ezekért lelkesedik. Azután szükséges volna, hogy a kormány, függetlenül a politikai kényszerhelyzetektől, *tevékenyen és nagy áldozatokkal kikényszeritené a tudományos alapon legértékesebbnek ítélt magyar néptypusok családalapításának, anyagi és szellemi boldogulásának feltételeit, az eddiginél hathatósabb formában és mértékben.*

A faj alakulása, élete részben még ismeretlen tényezők kedvező, vagy kedvezőtlen behatása alatt megy végbe, de több faktor szerepe már elég tisztán áll előttünk és a történet tanuságából és az állattenyésztés évezredes tapasztalataiból tudjuk, hogy a fajok fejlesztése tudatosan irányítható is. Ha a fajkutatás révén megállapítottuk a magyar faj, egyébiránt nem vitás, kedvező tulajdonságait és súlyt helyezünk arra, hogy ezt az országot a jövőben is a magyar faj, vagyis a magyar nép fajilag jellegzetes eleme népesítse és uralja, akkor nem elég a fajélettan (biológia) elvont tudományos művelése, hanem *minden mozgásba hozható erőforrást be kell állítanunk, bele kell kényszeritenünk a fajvédelem és fajápolás szolgálatába.* Ehhez a munkához távolról sem elegendő a jóakarat és az eszme, hanem az életképes eszmén kívül lankadatlan munka, mégpedig szervezett, megosztott, de részeiben összhangban vezetett munka és nagy anyagi áldozatok szükségesek. Más úton eredményt nem remélhetünk.

Ha képesek vagyunk a jövő tudományának, a fajbiológiának, helyesebben nemzetbiológiának, nemzetélettannak kifejlesztésére és eredményeinek a praeventiv fajápolásban való használatára, akkor elérhetjük, hogy kis nemzeti voltunk daczára az első nemzetek közé fogunk emelkedni és fennmaradunk. Ellenkező esetben ellenfeleink és szomszédaink martaléka leszünk. A jelenlegi mozgalmaknál sokkal nagyobb átalakulásokon ment az emberiség keresztül. Egész földrészek tüntek el és újak keletkeztek, a fajok nem olvadtak sem egybe, sem el nem mosódtak, hanem mindig újabb és újabb formában keletkeztek. A természet fajteremtő ereje mintegy megujhodva alkotott újra és újra. *Egy nemzet sem helyezkedhetik szembe az egész teremtés törekvéseivel és az a nemzet boldogul, amelyik megértvén a Teremtő cselekvésének irányát, egy úton halad vele.*

— **„Girl Pat, a kalózhajó.** Kaposy Klaszek Ödön kalózregénye a huszadik században játszódik le, mégpedig a „Girl Pat" nevű kétárbócos fedélzetén. Mint ismeretes, ezt a vitorlást lopta ki az elmult évben öt mindenre elszánt tengerész az egyik kikötőből és csatangolt vele, több mint két hónapig az Atlanti-óceánon, egy elemiskolás térkép segítségével. A forradalmi levegőjű Barcelonában kapcsolódik bele a „Girl Pat" történetébe az író, hogy azután végigvezesse az olvasót a forrongó Spanyolország kikötővárosain és Nyugatafrikán. Innen a Kanári-szigetekre hajózik a kétárbócos, ahol kincs után kutatnak a vakmerő hajósok. Azonban titokzatos kezek dolgoztak előttük, s a kincsnek már csak a hült helyét találják. Leteszik az egyik szigetre magyar barátjukat, aki véletlenül került közéjük és az egész világ elismerése közben bevonulnak — a börtönbe. Kaposy Klaszek Ödön könyve nagy nyereség a magyar ifjúsági irodalomnak. Az érdekes könyv kapható az Uj Magyarság könyvosztályában.

— **Föld Jenő új légvédelmi könyve.** *„Hogyan védekezzünk a légi támadások ellen?"* cimmel jelent meg *Föld* Jenő a neves katonai író tollából egy rendkívül érdekes, időszerű, páratlanul tanulságos, mindenki által érthetően megírt szakmunka. A közel nyolcvan oldalas kitünő kis könyv népszerüen ismerteti a légi támadások lefolyását, ügyesen taglalva, részletesen tárgyalja a katonai légvédelem, polgári légoltalom, gázvédelem kérdéseit, felsorolja a polgárság részére feltétlenül szükséges gyakorlati tudnivalókat, függelékben közli a magyar légvédelmi törvényt. Szakproblémák iránt érdeklődők tájékoztatására felsorolja az idevonatkozó irodalom nevezetesebb munkáit. A mellékletek emlékeztetői útmutatással szolgálnak a polgárság magatartására vonatkozólag, a honi légvédelmi készültség idején, légvédelmi riadó esetén, légi támadások alatt, után, az utcán, lakóházban, óvóhelyeken, stb. Végül bemutatja a különböző államok hadirepülőgépeinek felségjeleit. A könyv két oldal képes mellékletet is tartalmaz, amelyeken láthatók a támadó repülőgépek alakzatai, a mustárgáz borzalmas roncsolásai, a különböző egyéni gázvédő eszközök, egy gázfelderítő járör és gáztalanító osztag munkaközben. Föld Jenő sikerült, tartalmas, előreláthatólag nagy sikerű új könyve kapható az Uj Magyarság könyvosztályában.

Gyermekeknek a legszebb ajándék:

Ibrinkó a táltos

Nelli néni meséi színes képekkel.

Ára: 2.50 pengő

Beköszöntő:

Jó barátok, kis gyermekek!
Im, e könyvet nyujtom néktek!
Mi van benne? Meglátjátok,
Bizony meg is csodáljátok.
Arany hímes, tarka lepke,
Röpdös, merre viszi kedve.
Titeket is visz magával,
Bekötözve négy szárnyával.

...Meseország látszik már is...
Aztán van egy kis madár is.
Vidám kedvvel dalol szépet,
Csengő, bongó versikéket,
Sok fiúról, sok kislányról,
A babáról, a cicáról,
Karácsonyról, ami eljő...
Most Ibrinkó lesz az első.

Kapható az Uj Magyarság könyvosztályában Budapest, VIII., József-körút 5. Budapesten felveszünk rendeléseket telefonon is (14-44-00), a könyvet díjtalanul házhoz küldjük. Vidékre utánvéttel, vagy a könyv árának előzetes beküldése mellett, portómentesen küldjük. Megrendelhető az Uj Magyarság vidéki bizományosai útján is.

Magyar nemzeti stílus

l.

Vámos Ferenc:

A honfoglaló magyarság

építőműveltsége.

Előadás a mérnökegylet

ben 1930 ápr. 7

Magyar nemzeti Múzeum

Lásd

Korunghi Lippich Elek.

Hogyan lesz magyar
architektura?

A Hét 1908. I. 1. sz.

Magyar művészeti stílus

Lyka Károly = Kis könyv a művészetről. Bpest, 1904. 219. l.

ıai iskolájukba, melyet ők Saint-Cyrnek hívnak. Két
járt am ott, mint ők is szokták tenni; aztán hogy tisztté
n, visszatértem ide. Hasznomat akarták venni s meg-
ztek, mi mindent volna helyes tenni. Én megmondtam;
kigúnyoltak, meggyűlöltek; azt mondták, hitszegő és
telen vagyok, tehát megbotoztattak. Az első perczben
ilkos akartam lenni miatta, mert az európaiak meg-
ıztatásnak tekintik az ilyesmit.

— Oh a hülyék! — kiáltottam kiürítve poharamat.

— Igen, a hülyék! Ők nem fogják föl észszel, hogy ná-
minden, a szokások, erkölcsök, érdekek, ez éghajlat,
ő, talaj, egész múltunk és jelenünk teljességgel lehetet-
é teszik azt, a mi náluk a legegyszerűbb dolog. Mikor
m, hogy halálomnak ugyan semmi haszna se lehetne,
és visszafelé kezdtem nevelni magam. Megszűntek lenni
teim, nem akartam már reformálni, ócsárolni, ellent-
dani; olyanná lettem, mint ti mind! Kezet csókoltam a
lom Oszlopainak s legképtelenebb ostobaságokra azt
dtam: «Helyes! Helyes! Természetesen!» Ekkor aztán
ınként fölhagytak üldözésemmel; de minthogy ma sem
tek meg bizalmatlankodni bennem, soha se viszem többre
tányságnál. Mindketten ismerünk olyan tábornokokat,
izenöt évesek, és tábornagyokat, kik tizennyolcz évesek.
rünk továbbá olyan derék harczosokat, kik azt sem tud-
hogyan kell megtölteni a puskát. Én betöltöttem ötven
ıet s a nyomorban fogok meghalni egy oly gyanúnak
e alatt, melyen nem segíthetni s mindezt azért, mert én
m, hogyan kell a csapatokat vezényelni s mit kellene tenni,

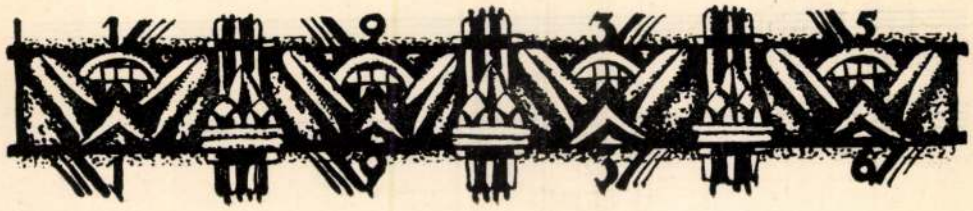

JEGYZÉK

az 1936/37. tanévi képesítő vizsgálatokon a középiskolai rajzi szakos tanári oklevelet nyert jelöltek által benyujtott és elfogadott művészettörténeti értekezésekről.

Tétel	Szerző	Mi a címe?
1.	Béres Jenő	Természet és művészet, 4° fűzve.
2.	Buczkó Géza	Új szobrászi törekvések, 4° fűzve.
3.	Dingreve Nándor	Lotz Károly falképei, 4° fűzve.
4.	Ferkai Loránt	Az őskorszak művészete, 4° fűzve.
5.	Friedrich Klára	A XIX. és XX. század magyar fametsző művészete, 4° fűzve.
6.	Gódor Kálmán	Ferenczy Károly festményei, 4° kötve.
7.	Homér Lajos	Benczur Gyula festészete, 4° fűzve.
8.	Kapuvári Zelma	Nők a festészetben, 4° fűzve.
9.	Kiss János	A középkori magyar templom, 4° fűzve.
10.	Lencz Anna	Nemzeti törekvések a magyar és a finn építészetben, 4° fűzve.
11.	Nagy Aladár	A művészetről, 4° fűzve.
12.	Polgár Károly	Művészet és vérmérséklet az egyéniség és a kor tükrében, 4° fűzve.
13.	Pomogáts Béla	Schongauer Mortin és Dürer Albrecht rézmetszetei, 4° kötve.
14.	Rákosy Zoltán	A modern festészet, 4° fűzve.
15.	Richly Emil	A soproni szentlélek teplom, 4° kötve.
16.	Salca János	Az őskeresztény festészet, 4° fűzve.
18.	Sztankovits Emilia	Botticelli és Firenze, 4° fűzve.

Képzőm. Főisk. Evk.
1936/37.

TARTALOMJEGYZÉK.

Főiskolánk alapításának és fejlődésének főbb mozzanatai 3

A Főiskola felettes hatósága 5

A Főiskolát kormányzó Rektori Tanács 6

Balló Ede emlékezete 7

Főiskolánk a párizsi 8-ik nemzetközi rajzoktatási és iparművészeti kiállításon 23

A Főiskola 1936/37. tanévének eseményei 38

A Főiskola tanári kara és személyzete 64

Főiskolai egyesületek és diákjóléti intézmények 67

A Főiskola hallgatóinak névsora 72

Statisztikai adatok 79

Az Orsz. M. Kir. Rajztanárvizsgáló Bizottság működése 83

Statisztikai adatok a képesítő vizsgálatokról 86

Képek és interieurök a kiállításról 92

Magyar Iparművészeti Múzeum

TROUP J. ROSE.

BARTTELOT.

JAMESON.

ményen megtámadták. A hirlapokon kivül a polemia eredménye egy pár könyv is lett, igy az olasz *Casati*, az Aruvimi mellett működött *Troup* és *Ward* angol tisztek adták ki emlékiratait, s ugyanezen utócsapat meggyilkolt vezérének, *Barttelot* Ödön őrnagynak leveleit és naplóját fivére, *Barttelot* Walter György, adta ki.

A polemiának egyik jelentékenyebb része Stanleynek s párthiveinek azon vádját illeti, hogy *Barttelot* müvelt emberhez nem méltó barbár kegyetlenséggel bánt a rendelkezésére bocsátott benszülöttekkel, sőt a környék lakosaival is s ez okozta az utócsapat tökéletes fölbomlását. Magától érthető, hogy a fegyelmezetlen félvadakkal szemben nagyobb szigor is megengedhető, sőt bizonyos esetekben szükséges is, mint Európában: de *Barttelot* tetteiből oly részleteket sorolnak fel, melyek, még igy tekintve is a helyzetet, méltán felháboríthatják a müvelt Európa közvéleményét. Az indulatos vezér ugyanis ezen vádak szerint a legcsekélyebb okból 2—300 botütésre itélte embereit, úgy hogy azok közül több a büntetés következtében halt meg; sokaknak fejüket verette, másokat durván megrugdosott, s ezen eljárás alul a nők és gyermekek sem voltak kivéve, sőt egy *Sudi* nevü kis fiú egyenesen azért halt meg, mert *Barttelot* 300 ütésre itélte, s magát Barttelotot egy *Sanga* nevü afrikai ép azért lőtte meg, mert nejével kegyetlenül bánt. Mindezeknél sokkal felháborítóbb azonban az a vád, hogy egy másik tiszt, *Jameson*, csak azért, hogy a kannibalizmus ritka látványában gyönyörködhessék, néhány darab kendőért vásárolt egy rabszolgaleányt, azt saját négereivel megetette s a látványról egész kedélyesen rajzokat készített.

A két most nevezett fővádlott már nem él, mindkettő ott Afrikában veszett el, de ezeket a vádakat *Stanley* állitólagos hiteles forrásból nyerte, s legalább részben megerősiti azokat egy *Assad Farran* nevü mohamedán szemtanú, sőt *Bonny* európai is, ki az aruvimii utócsapatból az egyedüli életben maradt európai. *Bonny* maga nem látta ugyan Barttelot kegyetlenségének nagy részét, mert betegen feküdt, de mindenkitől hallotta azokat, s maga is meg volt győződve, hogy Barttelot életének utolsó heteiben megőrült, s abban az állapotban követte el a kegyetlenségeket. *Stanley* hasonlókép őrültnek mondja Barttelotot egy fivéréhez intézett levélben, s hivatalos jelentésében *Bonny* azt is felemliti még állitásának igazolásául, hogy Barttelot nagyon félt a kiséretében levő araboktól és őt is felszólitotta: nem lehetne-e azokat valamikép megmérgezni. *Jameson* barbár tettét Assad Farran igen részletesen beszéli el s elmondja többek közt, hogy a vádolt angol tiszt Jambujától ötszáz angol mérföldnyire, tehát a többi európaiaktól távol, követte el ezt a barbárságot, s okot az szolgáltatott reá, hogy a hirhedt arab főnökkel, Tippu-Tippel vitatkozott a kannibálizmus felett és kételyét fejezte ki, hogy Afrikában ilyesmi történhetnék, mire az arab próbát ajánlott. Sajnos, hogy e vádnak, melynek (habár Tippu-Tip-et nem kérdezte meg) Stanley is hitelt adott, van valami alapja. *Jameson* ugyanis 1888 aug. 3-án kelt s Sir Mackinson Vilmoshoz intézett levelében megemlékezik az esetről, oly módon, hogy a wakusu négerek egy fiatal leányt megettek s ezt ő is látta. «Ez volt a legrettenetesebb jelenet, a mit életemben láttam: mondja ő. De *Jameson* határozottan állitja, hogy a leányt tudta nélkül áldozták fel s a vázlatokat ő este készitette. A zsebkendőkről is van szó levelében, mint a melyeket ő az araboknak ajándékul adott, tehát nem vételárként. Lehet, hogy igy is volt a dolog, de hogy igy sem volt Jameson eljárása egészen tisztességes, az bizonyos.

Stanley ellenségei a szomorú adatok részleteinek megvilágitása végett azt igyekeznek bebizonyitani, hogy *Stanley* volt az oka Barttelot s társai vesztének. Már maga a Kongó-út kalandos választása is onnan ered, mert Stanley titkos terve az volt hogy *Emin* pasa tartományát a Kongó-államba kebelezze be. A ravasz és megbizhatlan *Tippu Tip* szerződése oly hátsó gondolattal történt, hogy az ő emberei segitségével hozassa el Emin pasa elefántcsont-készletét, mely Vadelaiban 750.000 forintot ért s a tengerparton legalább 1,120.000 forintot. Midőn *Emin* ily dolgoktól vonakodott, *Stanley* állitólag lázadást keltett ellene. *Tippu-Tip* állitólag mindig értesülve volt Stanley dolgairól, s látva, hogy az elefánt-csont elhozatala az őserdőn keresztül nem lehetséges, az utócsapatot elárulta. Ily módon *Stanley* maga volt oka annak, hogy az expedició három évre terjedt, 300,000 forintot emésztett fel s több mint 500 ember életébe került.

A nagy érdeklődést keltett ügyekben szereplők közül nehánynak arczképét is bemutathatjuk.

Barttelot Ödön őrnagy, az utócsapat vezére, előbb az afghan hadjáratban és a khartumi expedicióban vett részt, s működése mindenütt elismerésre talált. Kegyetlen szigorát Jambujában nem lehet kétségbe vonni. Igy nemcsak Troup és Bonny bizonyitják, de magának Barttelotnak naplója is igazolni látszik, hogy egy János Henrik nevü megkeresztelt négert, ki tolmácsként szolgált az expedicióban, Barttelot azért, mert revolverét ellopta és eledelét eladta, 1888 ápr. 23-án 300 botütésre itélt s az illető a büntetés kiszenvedése után két nappal meghalt. Barttelotot saját emberei 1888 julius 19-én ölték meg. Őrültsége nincs bebizonyitva, ellenkezőleg még juniusban irt levelei és naplói is fenmaradtak, melyek józanságáról tesznek tanúságot, s melyekben többek közt gyöngéden emlékezik meg egy Sudi nevü fiúról, ki állitólag az ő kegyetlensége miatt halt meg.

Jameson, Barttelot utóda a parancsnokságban, természetes halállal múlt ki. Szereplésében a Kongó partján legnevezetesebb volt alkudozása Tippu-Tippel. Vidám kedélyü fiatal ember volt, ki ellen más vád, mint az emlitett, nem is merült fel.

Troup, ki a hátsó csapatot tartós betegsége miatt jóval a katasztrófa kitörése előtt elhagyta, könyvében igen rokonszenves hangon ir társairól. Ő előbb három éven át a Kongó-állam tisztviselője volt, Viviben s később Leopoldvilleben állomásfönök, s igy müve is igen jó tájékoztató. A mostani pörös ügyekben ő maga mérsékelt álláspontot foglal el.

HIMZŐIPAR ÉS A RÉGI MAGYAR STIL.

A «Vasárnapi Ujság» mult számában, mint kedves ismerősökkel találkoztam a «Csángó varrottasok»-kal. Azért fejezem ki igy magam, mert már öt év óta szabad időmnek jó nagy részét, ha nem is «Csángó», de «Kalotaszegi varrottasok» társaságában töltöm.

Akkor kerülve e vidékre, feltünt nekem a sok szép eredeti motivum e házi iparban. Mint rajzzal és tanitással foglalkozó, megismertem a nép fejlettségi fokát s igy sehogysem tudtam megérteni, hogy képes az ezt produkálni most és hogy volt képes azt a multban, a mikor még ilyen szinvonalon sem állott. Kezdettem utána járni a dolognak és kutatni. E közben azonban, mind több és több új anyaggal találkozván, elhatároztam, hogy ez útamat rendszeres anyaggyüjtéssel kötöm össze. Egy minden szép iránt lelkesülő kollegámnak fölfejtettem tervemet és őt társul nyertem. Előlegül kikötöttem a kitartó fáradságot, egy kis pénzáldozatot, sok nyugtalanságot, egy kevés elismerést és . . . egyebet semmit. Jó, hogy igy tettem. Abban az időben még csudálkoztam azon, hogy ez a sok szép kincs, százados nemzeti iparunknak e valóban szép maradványai és bizonyitékai — daczára a sok jeles tehetségnek — csakis itt e szük körben ismeretesek. Ma már nem. Hálátlan szerep biz nálunk az effélébe fogni, ha csak azzal a lelkesültséggel nem éri az ember, melylyel minden magyar birna, ha a czipője talpa nem kopnék, meg az éhséget nem is kellene csillapitani néha. De ezen túltettük magunkat, kárpótolt érte a sok szép s még szebbnél szebb minta. Ugyan azokat a mintákat, melyeket Szádeczky úr közölt, vagy kétszáz ötvennel együtt már eddig egytől-egyig megtaláltuk. A mint lelkesült ő az 1794-es varrt számon, ép oly elképzelhető örömmel teltünk el egy 1605, 1620, 1681, 1773 stb. időtlen, de tiszta selyemmel és aranynyal varrt számok látásakor. melyeknek hitelességéhez családi és egyházi inventáriumok, anyakönyvek, jegyzőkönyvek adták a bizonyitékot, mivel nagy részét ezeknek a tulajdonába találtuk.

A «Vasárnapi Ujság»-ban bemutatott minták szóról-szóra, betüről-betüre, illetőleg öltésről-öltésre egybe vágók az általunk találtakkal. Csak részben a nevök más. Igy pl. a «liliomos» mint «körtvés», «kakastaréjos» mint «patkós», stb., ezeken kivül a «fenyőágas», «makkos», «csermakkos», «cserleveles», «kerekköves», «kis- és nagy rózsás», «tulipántos», szarufás», «eperleveles», «háromlevelű füves», «szekfüs», «majoránnás», «gyöngyvirágos» és igy tovább. Mind eredeti jó magyar és a természettől kölcsönzött minták.

Kutatásunk eredményekép igazolva láttuk azt a feltevésünket, hogy még sem egészen a néptől eredt az. A legtöbbnek eredetijét régi nemes családok és egyházak őrzik. Ott pedig szőrrel, selyemmel, ezüsttel és aranynyal van ez himezve, a mi itt fejtővel. A szin is változik, míg a legrégibbek zölddel, barnával, sárgával, kékkel és pirossal kezelvék, addig most csak e két utóbbi dominál.

Ugyanez útunkban több száz éves keleti szőnyegdarabkákra is akadtunk, melyeknek mintázata a «varrottas» motivumokkal teljesen megegyeztek. Igy valószinű az, hogy nagyasszonyaink e szőnyegekről is másoltak saját használatra s tőlük a nép azt a maga módja és tehetsége szerint elleste, utánozta, ápolta és fentartotta. Ezért elismeréssel is

tartozunk neki. Régebben ők is több gondot fordítottak rá, míg most már kezdenek czivilizálódni s «az idő pénz» elvét hasznosítani. Míg akkor tartós «fodor vászonra» varrták, most a könnyebb szőttes és gyolcs kezd nekiek imponálni. Ha így haladunk, eljöhet az idő, mikor mint öröklött jószágot mutatják, vagy még úgy sem.

A minták eredete, mint a «Vasárnapi Ujság» ismertetésében is ki volt fejtve, egy közös eredetre vall. Máskép alig lehetne megmagyarázni e két távol eső vidéken talált minták teljes hasonlóságát. De hogy ez székelyé, szászé, tatáré (kalotaszegi), perzsa vagy olaszé: még teljesen be nem bizonyítható. Mindeniknél feltalálhatók az elemek, csak az a kérdés, melyik hát a legrégibb. A valószinüség a perzsa eredet mellett bizonyit a fent idézett oknál fogva, a szinek elrendezésében is sok a keletiesség, de meg annál fogva is, hogy egy régibb örmény kútfők alapján írt munka teljesen felfejti a magyarnak a perzsával volt csere- és adás-vevési viszonyát, főként a ruházati czikkekben. Hogy melyik az igaz, dönt-ék el annak idején a tudósok, ha még erre is fáradságot vesznek.

Mi feladatunkká azt tüztük, hogy e mintákat közkeletüvé és mindenki által könnyen hozzáférhetővé tegyük. Ezért oly módon rajzoltuk azt le, hogy egy tíz éves kis leány is utánvarrhatja. Reméltünk. De oh csalódás! Igazolva látjuk annak a közmondásnak: «ember tervez, Isten végez» a paródiáját, hogy «ember tervez, pénz végez». A munka első része 106 lapon mintegy 200 mintával kész. Nyomtatásra vár. Ebből a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 500 frtnyi, az *E. M. K. E.* 200 frtnyi s a magunk 700 frtnyi pénzünkkel kiadtunk 20 lapot vagyis 4 füzetet. Egy-egy füzetnek a nyomatási költsége, miután kevés példányban lehetett eszközölni, 360—390 frt, szétküldés (posta, csomagolás s más költség) 50—120 frtig füzetenként. A kinálat nagy, a fogyasztás kevés: belé vesztettünk. A közoktatás-ügyi miniszter úr ő nagyméltósága minden fokú leányiskolai használatra ajánlotta. Megrendelte eddig mintegy 30. Kiadót is kaptunk rá. Kiadott 3 füzetet már 15 lappal. Mindenikbe belé vesztett 60—120 frtot. Az összes sajtó mindjárt az első füzetekről elismerőleg nyilatkozott. Gyüjtő-iveket küldöttünk nagy áldozattal, került 300 előfizető. Ez az eredmény magyar vállalatnál. Hasonló irányú, idegen, importált, kevésbbé szép művek bizony más összehasonlítást mutathatnak csak itt nálunk is. Mig Német-, Franczia-, Angol-, Olaszország stb. százezreket áldoznak hasonló czélra, társulatok vállalják magukra az ily munkák minden terhét, közönsége oly fogyasztó, hogy 10—20 ezer példányban bocsáthatják forgalomba a művet, mely e miatt ok szerint olcsóbb is — addig nálunk nemzeti kincsünk fentartása érdekében 300 mondd: háromszáz előfizető vesz részt. Valóban szomorú állapot. Állami segélyre a szük pénzügyi viszonyok miatt ez idő szerint alig lehet számítani. Az egyesek figyelme más felé van terelve. Társulatok csak nyereségre való kilátás mellett fognak valamihez .... Most már értem e hálátlan szerepre miért akad oly kevés vállalkozó. Szent Péter lován járni anyagot gyüjteni, kunyhóból palotába, palotából egyházba éveken keresztül, semmi kilátással, sőt akárhányszor gúnynak kitenni e miatt magát valakinek, ehez bizony nagy lelkesültség és ügyszeretet kell, nem számítva, hogy 5—700 frt évi összes jövedelemből 700 frtot a fáradságon kivül az ember feláldoz. Nem öndicséret ez, hanem a szomorú való feltüntetése. Mert tessék elhinni, kényelmesebb állapot az, a mikor fényes ajánló levelekkel, dagadó tárczával és alkalmi fogaton menve kopogtathat be az ember egy-két neves házhoz s azt mondja önérzéssel: «a helyszinén tett tanulmány» s az anyagot megveszi a hol lehet — annál, mikor napokig a kupak-tanács őrködik kezének minden mozdulata felett, a míg vázlatot vesz. Ilyen munkához évek kellenek. Biztat a remény, hogy ez állapotok is egykor talán változnak. Haladás fog beállni, s kell hogy beálljon e téren, ha nemzeti önállóságunkra minden tekintetben hivatkozniakarunk.

PENTSY JÓZSEF.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Petőfi költeményeinek új olcsó kiadása. Az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat Petőfi költeményeiből új olcsó kiadást bocsátott közre, mely négy csinos kis kötetben (egy kötet ára vászonkötésben csak 50 kr.) a halhatatlan költő összes költeményeit magában foglalja. Mindenik kötet külön álló egész, egyik Petőfi *elbeszélő*, a másik *szerelmi költeményeit* és *bordalait*, a harmadik *leiró költeményeit* és *népdalait*, a negyedik pedig *hazafias költeményeit* tartalmazza. A szerkesztést Havas Adolf végezte s ugyanő mindenik kötethez rövid előszót is irt. Örülünk, hogy ismét több alkalom van, hogy a halhatatlan költő művei még általánosabban elterjedjenek. A költemények csoportosítását is szerencsésnek tartjuk, bár egy és más kifogást úgy a fejezetek megállapítása, mint az egyes költemények hová sorozása ellen méltán tehetünk. Például a *leiró költemények* közös czime alá sehogy sem illenek a genre-képek és románczok, a népdalok külön fejezetét pedig egészen indokolatlannak tartjuk, jobb lett volna ezeket a szerelmi dalok, románczok, stb. közé osztani be. Ugyan meg tudná mondani a szerkesztő, hogy miért népdal a «Hull a levél a virágról» s miért nem az a «Reszket a bokor» kezdetű dal; vagy, ha a műfajt tekinti, mi különbséget lát a «Matildhoz» czímű és az «Elvennélek én csak adnának» kezdetű dal között. Úgy látszik, a szerkesztőt csak az vezette, hogy az előbbinek czime van. A hazafias költemények kötetében — hol mellesleg megjegyezve a hazafias jelzőt túlságosan tág értelemben használja — mindjárt az első versnél szintén a czím vezette félre a szerkesztőt, a «Hazámban» czímű költeményt hazafiasnak vette, pedig nem az. Petőfi itt *haza* alatt egészen népies értelmében csak szülőföldét érti s a versnek különben sincs semmi hazafias vonatkozása. Talán az sem egészen helyes, hogy a szerelmi költemények egyes fejezeteinek czímül a költő ideáljainak nevét (Csapó Etelka, Mednyánszky Berta, Szendrey Julia) adta. Részünkről azt tartjuk, hogy csak az előszóban kellett volna megemlíteni, hogy az egyes cziklusok kihez szólnak. Mind e kifogások azonban alig vonnak le valamit a kiadás becséből; a czél az, hogy olcsón jusson a közönség Petőfi költeményeihez s az itt el van érve.

A műcsarnok téli kiállitása. Nov. 25-ikén nyilt meg a műcsarnokban a kiállitás, mely az idén sok tekintetben érdemes a figyelemre. Több pályadijért — többi közt a Munkácsy-dij 6000 frankjáért — versenyeznek müvek, s ezenkivül a kiállitás oly gazdag eredeti müvekben, mint még egyszer sem, mert 445 kiállított műből 113 magyar művész 252 művel vesz részt. A Munkácsy-dijon kivül pályáznak a Ráth-féle 300 frtos jutalomra, a képzőművészeti társulat 300 frtos jutalmára, melylyel egy szines nyomatu albumlapra legalkalmasabb festményt választanak. Ezenkivül egy-egy állami arany érem esik a legjobb hazai és külföldi festményre.

A kiállitás hazai festészetünk emelkedésének ismét igen érdekes bizonyitékait nyujtja, kivált az életképekben, s a közönség figyelmét máris nagyban foglalkoztatja. A nappal és este villamos fény mellett látható kiállitást sokan látogatják. Még a megnyitás előtti napon, e hó 24-ikén délben a *király* is meglátogatta s egy órát töltött a kiállitáson, főleg a magyar müveknek szentelve figyelmét. A magyar fesmények mellett van elég virtuoz német, franczia, belga, olasz, spanyol a kiállitáson, kiket élvezet látni. Nagyobb alkotás azonban csak kettő van, a spanyol állami képtár két nagy müve *Viniegra y Lassától*: «A mezők megáldása az 1800. évi inség után» és *Carbonero Morenótól*: «Gandia herczeg megtérése».

A magyar művek közt az arczképek és életképek foglalkoztathatják legjobban a figyelmet. Az arczkép-festészet előadásban és stilben folyvást emelkedik, s a kiállitás valóban kitünő műveket mutathat föl, főleg *Benczur* Gyulától, *Horovicz* Lipóttól (a kinek Pulszky Ferenczet ábrázoló képe nemcsak hű, de jellemző is,) a magyar születésü, bécsi *Angeli* Henriktől. Az arczképezők közt találjuk *Munkácsyt* is Liszt Ferencznek egy kevéssel halála előtt készített arczképével, s egy fiatal nő életnagyságu arczképével, mely dekorativ előadásában nyujthat bő tanulságot. *Pataky* Lászlótól Kreybig altábornagy lovas arczképe szintén érdemes és méltánylást érdemlő munka. Ezuttal még a Munkácsy-dijra pályázókról emlékezünk meg röviden. Festményeket a következők küldtek: *Laub* Fülöp: «Családi öröm;» *Tury* Gyula: «A noviczius hazaérkezése;» *Vajda* Zsigmond: «Szilágyi Erzsébet;» *Rippl Rónai* Józsi: «Párisi külvárosi szoba belseje;» *Fap* Henrik: «Október elseje»; (sorozási jelenet.) *Dudits* Andor: «Rendelő órában,» (egy orvos előszobájában.) *Ujváry* Ignácz: «Ur napján;» *Csók* István: «Ur vacsorája» és *Halmi* Arthur «Vizsga után.» Csók és Halmi tehetségét még több életkép is igazolja. E két fiatal festő e kiállításon tünik föl és szép helyet foglalnak el. Az életképek közt még akárhány érdemes munka várja a méltatást, valamit a tájképek és szobrok közt.

Lapunk mai száma az arczképek csoportjából *Vastagh* György festményét mutatja be, mely a tárlat egyik legérdemesebb műve és a közönség szivesen szemléli benne József főherczeg két legfiatalabb leányát, Erzsébet és Klotild főherczegnőket. A főherczegi család tagjait nem egyszer festette már Vastagh, s a családi képtárt egészíti ki most a művész legujabb festménye. Ugyancsak Vastagh volt az, ki a műszerető főherczegi családnál a festészetből oktatást adott. Vastagh elegánczával és izléssel dolgozik, s méltán kedvelik nagyalaku képeit. Kiállításainknak is mindig elsőrendü darabjai ezek. A két kis főherczegnő képe is messze tul emelkedik a konvenczionális ábrázoláson, egész gyermeki idyll az, a park árnyas lombjaival, virágokkal, üde és meleg szinekkel. A kis főherczegnők ugy vannak feltüntetve, a mint séta közben egy pillanatra megállapodnak a fák alatt. Az egyik kalappal fején, napernyővel kezében; a másik pedig hozzá támaszkodva a terrasz lépcsőjének kőpárkányához. Gyermeteg báj teszi vonzóvá a képet, még azok számára is, kik netán nem tudnák, kiket festett a művész. A főherczegnők egyetlen kisérője a nagy eb, mely őrködve települt le kis urnője lábainál.

A renaissancekori bölcsészet története, irta Domanovszki Endre, kiadta a Franklin-társulat. Ára 4 frt. A szerző átmeneti korszaknak nevezi a renaissance-kort, mikor a régi hagyományok és ideálok vesztettek varázsukból és újabb eszméknek s felfogásoknak adtak helyet. Két tisztán látható pontot akar összekötni a gondolkodás világában. Az egyik pont a középkori scholasztikáé, melyet Domanovszki röviden úgy jellemez, hogy filozófiája a keresztény hittől függött. A másik világos pont, Descartes álláspontja, cogito ergo sum-jával. Mi esik közbe? Ez az, a mit Domanovszki nekünk e közel ötszáz oldalra terjedő munkában elbeszél, s a modern gondolkodás kiképzésére még csekély befolyással volt irókat is megszólaltatja. Egyikük-másikuk nevét alig ismeri más, mint épen csak a szaktudós. A gondolkozás mestereinek műveiről bőven tájékoztat s átalában a filozófia irányait könnyen megismerhetni e munkából, mely filozófiai irodalmunk érdemes műve.

Révész Ernő egy verskötetre hirdet előfizetést, mely «*Rigmusok*» czím alatt 8 ívnyi terjedelemben deczember folyamán fog megjelenni. Az előfizetési dij, bérmentes megküldéssel 1 frt, s szerző czímére (Bajmok, Bácsmegye) küldendő. Mutatványúl a «Csöndes xeniák» közül egy párt mi is bemutatunk:

A sors, a sors! Igy keseregnek
Az embereknek ezrei.
Pedig a sors nem sokra menne,
Ha nem segitenénk neki.

*

Több vértanú lenne
A történelembe,
Ha mártiromságon
Kezdeni lehetne,

*

A nagyság átka. A «nagyok»
Affektálva imígy beszélnek.
De már csak nagyobb átka lesz
Mégis talán a kicsiségnek?

A püspök atyafisága. Iványi Ödön két-kötetes regénye második kiadásban jelent meg Aradon, ifj. Klein Mór bizományában. E regény újabb irodalmunk egyik figyelemreméltó műve, sok erővel és jellemzési képességgel irva. A tud. akadémiai Péczely-dij kiosztásánál is megemlékeztek róla az akadémia birálói.

Almanach 1891-re. A «Singer és Wolfner» czég a jövő évre is kiadta az «Egyetemes Regénytár» almanachját, *Mikszáth* Kálmán szerkesztésében. Dísszel kiállított könyv, arany nyomású piros kötésben, Tartalmát az elbeszélő irodalom régibb és újabb irói szolgáltatták, elég változatos olvasmányt nyujtva a közönségnek.

Az elmés bevezetést Mikszáth Kálmán irta. Az elbeszélések sorát pedig *Jókai* nyitja meg «Cselcsal» czimű novellával, melyben tréfás rajzot vet elénk a yankee-életéből, az ő lebilincselő humorával. *Herczeg* Ferencz, ki az Egyetemes Regénytár mult évi regénypályázatán tünt fel a «Fenn és lenn» czimű regényével, a «Gentleman» czimű novellájával köszönt be. *Margitay* Dezső «Egy nagyon szerencsétlen ember» czimű vidám rajzot irt. *Dóczy* Lajos «Miss Mary» novellája komolyan érint egy társadalmi kérdést. *Kozma* Andor «Napok, évek» czimen eleven képet rajzol egy vak koldusról. *Gyarmathy* Zsigánétól «A temetőben» komor, de tartalmas rajz. *Berczik* Árpádtól «A kinek pénze van» jókedvű toll műve, valamint *Ágai* Adolftól «A kávé-

Magyar művészet stílus

Bierbauer Virgil

A magyar építészet
két rétege. Magyar
tudomány 1936. II
évf. 2. sz. 264-273. l.

smo faccia tesoro del nuovo s
to Mussolini. Ma affinchè non
cora una volta che il Fascism
sta e non subirà alcuna influ
e il dovere, quando un genio
di utilizzare la sua dottrina
stro Paese. Ora Mussolini ha
sia della vita individuale, s
corrisponde esattamente alle
svizzere."-

o

IL FASCISMO FINLANDESE E I SU
E SOCIALE - Ad Helsinki il Pa
landese) ha tenuto una grandi
tre seimila iscritti. Ha parl
mato che nell'attuale momento
due vie: o il Fascismo o il c
za; nella seconda la loro rovi
egli ha detto, condurrà ad ur

aránt veszélyeztető úgynevezett «ponyvairodalom» termékeit. De talán túlzott optimizmus nélkül is, népünk egészséges realizmusát ismerve, bizakodhatunk abban, hogy a «Magyar Könyvek» kötetei állják a próbát s eljön az idő, amikor Arany és Petőfi művei elkerülnek minden tanyára. Ha Arany és Petőfi s később majd a többi magyar klasszikus helyet talál a vásári ponyván, irodalmunk eléri a költői hatás csúcsát : tudatosan és elszakíthatatlanul a nép közkincse lesz.

Szász Károly: A magyar dráma története. Franklin-Társulat kiadása.

A magyar dráma kialakulásának, jellegzetes értékeinek, legjelentősebb képviselőinek aligha akad Szász Károlynál jobb ismerője. Irodalmi életünk e nemes, költői lelkületű és tudós egyénisége több mint félszázad óta kíséri figyelemmel a magyar színpad minden eseményét, mint lelkes néző előbb, majd mint érdeklődő író s végül mint képzett és jelentős színházi kritikus. A magyar irodalmi élet rég várt már arra, hogy színpadi irodalmunk e kiváló ismerője végre könyvalakban jelentesse meg mindazt, amit a magyar drámáról tud s amit — bízvást mondhatjuk — rajta kívül talán senki más nem írhatott volna meg. Most megjelent könyve a magyar kritikai irodalom egyik számottevő alkotása. Nem a tudósokhoz, hanem a színpad iránt érdeklődő közönséghez szól, hogy hiteles és teljes, amellett minden szempontból érdekes kalauzt nyújtson a magyar dráma ismert és ismeretlen kincseihez. Az izgalmasan érdekes könyv az ellenreformáció irodalomtörténeti jellegű drámakísérleteivel kezdődik s megmutatja aztán az utat, amely ezektől az első próbálkozásoktól Kisfaludy Károlyig vezet. A most következő érdekes fejezetek a magyar nemzeti dráma nagy eseményeit és alakjait tárgyalják, kimutatva bennük a specifikusan nemzeti jelleget s meg-megcsillogtatva az olvasó előtt a nagyszabású irodalmi feléledés kitűnő értékeit. Külön érdekessége a kötetnek a mult századvég és a huszadik század drámairodalmának taglalása és méltatása, amelyben Szász Károly éles kritikával választja külön azokat az írókat, akik a nemzeti hagyományok folytatói, azoktól, akik a hagyományoktól elfordulva, más, többnyire olcsóbb célokért küzdenek. E fejezet a pártatlan kritikus izgalmas ítéletmondása. Külön ki kell emelni még a kötet nagyszerű írói portréit Kisfaludy Károlyról, Katona Józsefről, Szigligeti Edéről, Madách Imréről, Csiky Gergelyről, Herczeg Ferencről. «A magyar dráma története» egy irodalmi értékekben gazdag írói pálya legszebb teljesítménye, értékes ajándék a művelt magyarságnak, amely bizonyára szeretettel is fogja ezt az értékes kötetet fogadni.

Joó Tibor: A magyar nemzeteszme. Kultúra és Tudomány. Franklin-Társulat kiadása. 1939.

Szellemi életünknek egyik nagy hibája, hogy szüntelenül a levegőben lebegnek bizonyos fogalmak, melyeknek mibenlétéről az emberek nagyobb része nincs tisztában, mert nincsenek tudományosan tisztázva, körülvonalazva, tartalmuk, kifejlődésük, elágazásaik szerint megvizsgálva. Ebből az a baj származik, hogy értelmük és súlyuk jóformán minden ember

Tudor 1939. 6. 17

agyában pillanatnyi hatások, hangulatok, sőt érdekek szerint is folyton változik vagy ingadozik s ezzel sokszor kártékony bizonytalanság áll be a közgondolkodásban és így fontos gondolatok, amelyekben egységes álláspontnak kellene kialakulni, hogy ezáltal egységes szellem formálódjék ki, határozatlan, körvonalnélküli frazeológiává vagy üres jelszóvá lesznek. A tudománynak végre el kell kezdeni az ily alapfogalmak tisztázását.

Joó Tibor könyve a leginkább alapvető fogalmat, a magyar nemzeteszme fogalmát veszi vizsgálat alá. Honnan indult ki, hogy alakult, módosult, fejlődött történelmünk folyamán a magyarság saját nemzet-voltáról való fogalma? Mit értettek a magyar ősök és a közvetlen elődök a nemzet fogalma alatt? Hogy alakította századok folyamán a közéletet, politikát és művelődést egyaránt a nemzeteszme? Mit értünk ma nemzet alatt? Ezeket és más hasonló kérdéseket vet fel Joó Tibor és a Szent Istvántól származó nemzetfogalomból kiindulva, történetfilozófiai szemlélettel nyomon kíséri az eszmét történelmünk folyamán egész máig és elmélyedve fejti ki mai tartalmát, állami helyzetünk mai állapotára vetítve.

Gondolatokat ébresztő és gondolatokat tápláló könyv ez; arravaló, hogy öntudatosítsa magyarságunkat s a mai zűrzavarban világosságokat gyújtson az elmékben.

Jankovich Ferenc: A viharhoz. Versek. A szerző kiadása. 1939.

Mai líránk egyik legtisztább hangja Jankovich Ferencé. Kiállása bátor: költészete a Vers mostani tetszhalálából való ébredéssel biztat. Ember és magyar akar és merészel lenni az embertelenség és magyartalanság aranyszázadában; apokaliptikus végzetét jósolja mindennek, ami az örök rend ellen lázad. A lélek és a földi birodalmak messzi országútjainak megjárása után az Apácai Cserék, Széchenyik, Adyk lábanyomán mint földobott és visszahulló kő tér vissza a magyar glóbuszra, dolgozni, küzdeni és — énekelni. Költői pátosza követelő és heroikus, de mégsem hivalkodó, mert a hívő ember igaz áhítatából, szeretetéből fakad. Költészete gazdag skáláján helyet találnak a gyermekkor családi himnuszai; útja innen a nagyvilágba ível, majd visszatér és immár a maga férfiéletén át öleli magához szűkebb családját és a tágabbat: az egész magyarságot. Mondanivalóinak őszintesége, hangjának mélységes komolysága és költői nyelvének nemes verete Jankovich Ferenc lírájának a mai magyar irodalomban előkelő helyet biztosít.

z. l.

KRÓNIKA

«EGINHARD KOPORSÓJÁT kiemelik a seligenstadti templomban levő sírjából és új, hozzá méltó kriptában helyezik el» — írják a németországi lapok.

Nagy tisztesség ezerszáz esztendő múltával; Nagy Károly titkára és történetírója meg is érdemli, — bár Eginhard neve nem tudományos érdemei révén élt elevenen sok századon keresztül, hanem egy számtalanszor megírt, megénekelt, megfestett szerelmi kaland tette nevezetessé. A kalandot legelőször egy XII. századbeli, Chronicum Laureshamense néven ismert krónika írta meg. Onnan szétterjedt egész Európában; ismertette Beyle nagyhírű kritikai szótárában; felvette Addison a Spectator-ba s ennek francia fordítása révén elérkezett Rodostóba, a magyar száműzöttek közé . . .

Mikes Kelemen 200-ik levelében pontosan úgy mondja el az esetet, amint az ősforrásban foglaltatik:

«A császárnak volt egy Eginhard nevű secretáriusa. Ez a maga hivatalját oly jól viszi vala végben, hogy mindenek szerették. De a császárnak egyik leánya még inkább szereté őtet: viszontag ő is nagy szeretettel volt Immához. (Mikes Imma néven említi a lányt, nyilván a Spectator nyomán. Valójában Nagy Károlynak nem volt sem Imma, sem Emma nevű leánya.) Minthogy pedig ez a szeretet hovatovább nevelkedék, igen veszedelmes dologra és próbára adá magát; mivel egy étszaka az Imma ajtajára mene kopogtatni, mintha a császár küldötte volna őtet. De mihent bébocsáták, Immának más dologról kezde beszélni, aki is örömmel hallgatá és nagy kegyes szeretettel fogadá és hajnalig együtt maradának.»

Idáig az esetet nem lett volna érdemes krónikába foglalni, sem Rodostóban tintát pazarolni rá. Nem először és nem utoljára történt. A nevezetes epizód hajnalban, a találka végén történt. A két szerelmes akkora magafeledkezéssel beszélgetett hajnalig, hogy nem vették észre, mi történt odakünn. Sűrű pelyhekben hullott a hó és vastag, fehér szőnyeggel takarta be a várudvart. Eginhard nem távozhatott

Magyar nemzeti stilus

Vas. Ujs. 1896. 367 l.

Magyar stil. Irta Siklódy István, ipari szaktanár a brassói állami közép-faipariskolánál. (Külön lenyomat ez iskola 1895—96. évi értesitőjéből.) Az iparművészet magyar jellegének irányelveiről szól a szerző kutatásai alapján a következő czimek alatt: Magyaros hangulat; magyaros szerkezeti alak; magyaros diszítési motivumok; magyar stilü (régi és saját) tervezetek. Ára 2 korona.

Sennyi köze hozzá!

Magyar művészi stílus

Vas. Ujs. 1884. 773. l.

Pulszky a magyar művészi stilről. A fővárosi iparos körben *Pulszky* Ferencz nov. 25-ikén közérdekü kérdésről tartott szellemes fejtegetést. A magyar művészi stillel foglalkozott, s rámutatva irodalmunkra és a művészetekre, azt az eredményt vonta ki, hogy irodalmunknak van már bizonyos magyar jellege, de művészetünknek még nincs. Mint mondá, csak magyar művészek vannak, nem magyar művészet. Ennek okát abban véli megtalálhatni, hogy a mi nemzetiségünk fajra nézve még nem alakult meg teljesen. A Munkácsy és Ligeti művészetét a felolvasó németnek tartja, Dürerről pedig azt mondta, hogy a legnémetebb festők egyike. Az irók közt is csupán Petőfit, Aranyt és Jókait fogadja el magyar jellegüeknek. Magyar művészet eddig csak a zománczozás terén volt, a mint az az ötvösmű-kiállitásból eléggé kitünt. Felolvasását azzal végzé, hogy a most megnyilt mesteriskolára vár a fontos hivatás, hogy igazán magyar művészeket neveljen. A szépszámu közönség nagy figyelemmel hallgatta s zajosan megéljenezte.

Magyar nemzeti stílus

Vas. Lap. 1902. 75. l.

Törekvések a magyar stylra az építészetben. *Kann* Gyula budapesti műépítész építészeti vázlatok és tervek gyűjteményét adta ki, negyven lapon, tiszta rajzban mutatván be azokat a kisérleteket, melyekben magyar építészeti stilre törekszik, és tapogat utána. A stilusok hosszú idők alatt alakúlhatnak meg s kell hozzá nemcsak egyéni akarat, hanem minden olyan föltétel, pártolás, kelendőség, mely kedvez és buzdít. A magyar építő és diszítő stílus kisérleteivel találkozunk már néhány év óta, s főleg Budapesten több közintézet, palota, bérház, sőt templom is épűlt, melyeknél világos az ezen irányú törekvés. Az Iparművészeti Múzeumban pedig kisebb-nagyobb sikerrel látjuk koronkint bútoroknál, ékszereknél, háztartási czikkeknél, csecsebecséknél, egyesek eredeti, önálló felfogásának ízlésének, leleményességének nyilvánulását. Feldolgoznak a múltakban kedvelt formákat, figurákat, czírádákat, színeket, s kiegészitik a fejlett ízléssel és a hatás fortélyaival. Az építészetben vajmi kevés, a mire a magyarosság támaszkodhatik. Voltaképen a stílusok megváltoztatása Angliából indúlt útnak, s a németek kapták föl leginkább. Kann Gyula minden esetre sok gondolkozást, leleményt, szerkezeti erőt és ízlést tanusít, a mint lerajzolja, hogyan gondol magyaros stílben építendő templomot, mauzoleumot, palotát, tornyot, kiállítási csarnokot, homlokzatot, kapuzatot, stb. Modern a felfogása, mely régi és népies formákat használ föl, de bizony az nem elég s a találékonyságnak és képzeletnek kell segíteni. Mily formák szilárdúlnak meg és válnak így átalánossá, hogy az építészetben egy sajátságos jelleg győzedelmeskedjék, ki tudná azt? Az építészek erős akaratától, tehetségétől függ, és az érdeklődéstől, hogyha ez felbuzdúl. Kann Gyula vázlatai, tanulmányzi a nemzeti irány mozgalmából való figyelemreméltó kísérletek.

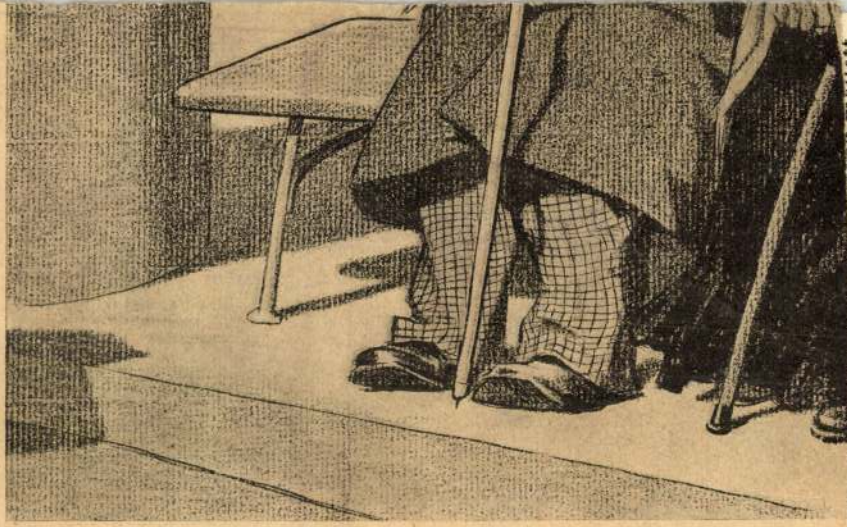

AZ ELSŐ NAPSUG

nem lehet igazán ünnep, még akkor se, ha — törvényt hoznak róla. Van rá bizonyságunk a nem is régi múltból. Április tizenegyedikéből nem tudott március tizenötödikét csinálni semmiféle kormányakarat és hivatalos támogatás,

ez a panasz, annál érthe
a budapestieknek ez a m
mal való elmenekülése. N
dani, hogy a budapesti
az ő városát, de ebben

csak felnőtt, javakorabeli férfiak élvezhetik, míg a vének, nők és gyermekek, de még az európaiak is a kutyahus élvezetéből teljesen ki vannak zárva. Biró maga is, noha az Új-Guinea szárazföldje alatt fekvő Pili-Pili szigeten hol

Magyar nemzeti stilus

A magyar műstilről érdekes eszmecsere folyt közelébb abban a bizottságban, mely a műipari minták terjesztése ügyében alakult. Schnierer Gyula miniszteri tanácsos elnökölt s jelen voltak többek közt: Keleti Gusztáv, Ybl Miklós, Steindl Imre, Schickedanz Albert, Muderlak Lajos, stb. Az *elnök* kiemelte annak szükségét, hogy a műizlés fejlesztésére jó mintalapokat kell kiadni a vidéki iparosok számára. A kormány támogatni kész e törekvést. Szükséges önállóságra jutni e téren is, s keresnünk oly irányt, mely magyaros kiindulási pontokra támaszkodik. *Muderlak* Lajos fölemlité, hogy a párisi közkiállításon minden nemzet igyekezett saját izlését kifejezni, csak nekünk nem volt semmiféle stilünk; a németek, mióta a filadelfiai kiállításon

megbuktak, nagy erőfeszitéssel iparkodnak stiljök javitására, nemesitésére. *Csepreghy* János erre megjegyzé, hogy a butoriparban magyar alig van, mert a hajdani mesterek külföldiek voltak. *Steindl* Imre épitész pedig kijelenté, hogy magyar stil, avagy a gót, román, renaissance stileknek magyar árnyalatai nincsenek; a nemzet folytonos harczai alatt művészeti irány nem állapodhatott meg, olasz, franczia mesterek alatt német, lengyel munkások dolgoztak nálunk; a régi művekben tehát magyar stilről nem lehet szó, a tervezet olasz és franczia, a részletes kivitel német; nekünk tehát nem magyar stilt kell most teremtenünk, hanem magyar művészetet; konszolidált állami viszonyok mellett majd kifejlődik a magyar stil. Az értekezleten aztán fölmerült mégis az az eszme, hogy a vidéken gyüjteni kell az olyan

motivumokat, melyekre a magyar stil megállapításánál támaszkodni lehetne. Végül az értekezlet megállapodott a mintalapok kiadási módozataira nézve. Szerkesztésre eddig Rauscher Lajos, Muderlak Lajos, és Schickedanz Albert vállalkoztak.

ÜNEBURGER

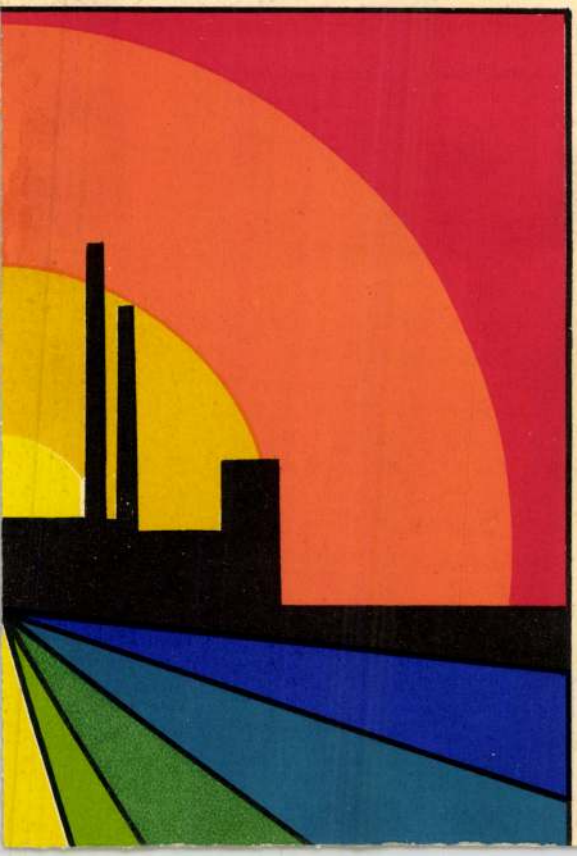

Magyar nemzeti stílus

Neinetország fejlettebb kulturájának tömeghatása a szomszédos Magyarország kulturájára, mint az önálló magyar kultura kifejlődésének akadálya.

lásd

Magyary Kossa Gyula dr.

Magyar orvosi emlékek.

I. K. Bpest, 1929.

7 és kör. Cl.

.....szám.

19.....

.....

A Müemlékek Országos Bizottsága

.....

Elnök Ur Őméltósága kezeihez

B u d a p e s t

Hivatalból.

.....

Hőgyes Endre-utca

Magyar művészeti stílus

L.

Magyar Művészet

1929. 292, 293. l.

Kukán Géza előadása
a művészet magyarosságáról.

Korszerű magyar építőstílust

Bierbauer Virgil építész hozzászólása a Magyarország ankétjához

Mindazoknak, akiknek a magyar építészet szívügye, mindig igen nagy örömet okoz, ha a magyar sajtó nagy nyilvánossága előtt foglalkozik építőművészetünk kérdéseivel. Annál is inkább örülünk az ilyen irányú megnyilatkozásoknak, mivel annyira ritkák — nevezetesen hogyha például összehasonlítjuk a magyar sajtót az olasz sajtóval, amelyben az ilyen irányú cikkek napról-napra egymást követik s ezzel hozzájárulnak egy egészségesebb közvélemény kialakításához.

Féja Gézát e téren különös dicséret illeti, mivel, mint kívülálló, még a *Viharsarok* komor oldalain is kitért vidéki városaink építészeti csúfságaira is. Legutóbbi cikkével megint rámutatott erre — és pedig Pestszenterzsébet szomorú városképével kapcsolatban.

A szecesszió bűnei

Sok tekintetben teljesen igaza van Féja Gézának — s az is kétségtelen, hogy városképeink elrontásában egy ízléstelen, méltóságtalan építészeti formanyelv kitermelésében egyaránt része volt úgy a XIX. század történelmi nosztalgiáktól átjárt eklektikus építészetének, — mely *bérkaszárnyák, nyomortanyák homlokzatára reákente vakolatból a nagy történelmi stílusok elemeinek borzalmas zagyvalékát* — mint a *századelejei szecessziónak*. Ez utóbbiért azonban nem szabad mindenkor Lechner Ödönt felelőssé tenni! Az úgynevezett »magyarkodó« építészeti kísérletek mögött ugyanis nemcsak *az ő eredeti kezdeményezései* kísértenek, hanem inkább az akkor egész Európa építészetét, avagy inkább *homlokzatékesítő kontárságát* megmérgező szecesszió, a torz vonalak lázálmainak e dekorativ irányzata.

Lechner két törekvése

Egyáltalán *helyes volna végre Lechner Ödön művészi egyéniségében két dolgot megkülönböztetni.* Csaknem másfélévtizede hangoztatom, hogy a mester művészetében két nagy akarás különböztethető meg. Az egyik: elszakadni a történelmi stílusoktól, azok dekorációs aparátusától, *a saját időnek szükségletei számára építeni s ennek során a kor anyagait, a vasat, üveget, vasbetont őszintén felhasználni*, azok építőformáit kiművelni s mindezenfelül maradandó anyagból építeni, nem pedig vakolatból — az ő esetében minél messzebbmenő módon maradandó kerámiával burkolni a homlokzatokat.

A másik törekvés: *magyar nemzeti stílust teremteni.*

Vakolatba nyomott majolika

Lechner művészi problémáiból az elsőnek említettet legtöbbször észre nem veszik, elfelejtik, a másodikat tolván előtérbe. S végtelen kárára váltak azok a követői, — *magukat követőinek tartók* — akik elképzeléseiből csak morzsák töredékeit vették át, s így például mulandó vakolat homlokzataikba itt-ott egy darab majolikát nyomkodtak bele! S az emberi természetre jellemző, hogy ezt az eljárást, ahol azzal csak találkozunk ma is, a Lechner-stílus eredményének érzékeljük.

A magyar népi építés legfőbb alapelve

Ami *Lechner magyar építőstílus-keresését* illeti, a helyzet még súlyosabb. Lechner magyar stílust akart teremteni — *de csak egy igen érdekes egyéni stílus kísérletéhez* jutott el, amely ép úgy táplálkozott igen nagy számú külföldi idegen stíluselemből, stílusakarásból, mint *a magyar népművészet díszítő elemeiből.* Úgy tetszik, legnagyobb tévedése az volt, hogy *a textiliákon felvirágzott díszítőelemeket falra vitte — pedig minden anyagnak önmagából kell kifejlesztenie díszítő formáit*, ez a művészettörténet, a művészeti technikák ismeretének egyik nagy tanulsága. Lehner díszítő kedve ezenfelül a kor szecessziós díszítőszemléletéből eredt s engedtessék meg annak kimondása, hogy *szöges ellentétben állott a magyar népi építés évszázados legbensőbb s egyúttal azt legmélyebben jellemző művészeti alapelvével: a magyar ember háza falát — ellentétben a szlávokkal — fehéren tartja, nem festi tele díszítésekkel* — a színt a napnak járása viszi a fehér falra s legfeljebb a falra akasztott tárgyak hoznak arra további szines motívumokat: kívül *a kukorica és paprika füzérek*, a pitvarban a boltívre akasztott *szines tálasok*, a szobában az *ágynemű szőttesei*, a falra akasztott *subák himzései.* Minderről a »*Magyar építészet története*« című könyvemben részletesen szólottam.

Ennyit az örök Lechner-problémáról, melyet, úgy tetszik, személyisége páratlan varázsának emlékei tartanak állandóan ébren.

Harc az ízléstelenség ellen

Azonban Féja Géza írásában a Lechner-probléma alig játszik nagyobb szerepet. *Fontosabb, szívhez szólóbb vidéki városaink csúfsága, rendetlensége feletti kesergése.* Bár minél többen látnák ilyen világosan a helyzetet! Azonban kár, hogy Féja — mint kívülálló — a magyar építészvilág legjobbjainak vele hasonló gondolatait nem ismeri, nem tudja, hogy *másfél-két évtizede küzd egy generáció városaink rendetlensége ellen, a magánépítés ízléstelenségei ellen, valamint a középületek stílustalan mivolta ellen.* S bár a javulás jelei itt-ott mutatkozni kezdenek, általánosságban *nagy megértetlenséggel állunk szemben úgy a közönség, mint a hatóság berkeiben.* Az egyik baj *a közízlés elhanyagolt, visszamaradt mivolta, az építészeti kultúra hiánya.* A másik baj, — ami persze ebből következik — hogy *hatóságaink az építészettel szemben általában sajátos közönnyel viseltetnek.* Amilyen gondjuk van a jogi kérdésekre, olyan keveset törődnek az építészetiekkel, a városrendezésiekkel.

Amire nincs pénz

Egy példa világítsa meg ezt. Ma úgyszólván mindenkinek meg kell szereznie az állampolgársági okmányát. Ez, mint ismeretes, rengeteg utánjárást igényel s legalább 50—100 pengő költséget. A hatóságok vasszigorral ügyelnek arra, hogy ez írás megszerzését kikényszerítsék. S el kell ismerni, hogy ebben van is igazság! Ezzel szemben áll a következő tény: 1937-ben megalkották a városrendezési törvényt, a végrehajtási utasítások is megjelentek. S íme, *az eltelt két év alatt tudomásom szerint egyetlen magyar város sem bízott meg egy magyar városrendező mérnököt azzal, hogy városrendezési, városfejlesztési tervét készítse el.* Az ok: »Nincsen pénz ilyen drága dologra!« Valójában hogy áll a dolog? Számításaink szerint a városrendezési tervből kifolyólag minden egyes városi telekre — aszerint, hogy megvan-e a részletes felmérés — 40—70 pengő költség esne, amely költség a telektulajdonosokra áthárítható s hat év alatt volna kivetendő. De ezt egyetlen város sem tette meg eddig — s erre a kormány nem is kényszerítette azokat. Míg tehát a jogi helyzet rendezésére az állam súlyt helyez — a városrendezési szempont felett törvény dacára könnyedén elsiklik! A házak csúfak, egészségtelenek lehetnek — csak lakóik jogi helyzete, a házak telekkönyvi állapota rendben legyen. Madách Civilizátorára kell gondolnunk!

Épületkritikát!

A magam részéről kétségesnek tartom azt, hogy a Féja javasolta — ha jól értem — szabvány-tervekre kiírt tervpályázat építészeti kultúránkra javító hatást gyakorolna. Pályázatot csak konkrét feladatokra lehet hirdetni — úgy hiszem soha senki nem épített még szabványtervek szerint magának házat, középületet, hacsak nem apró épületet: pusztai iskolát, falusi vasúti megálló indóházat. Semmiesetre sem lehet várni, hogy a magának lakóházat építő ilyen tervet kivitelezzen — *a balatoni nyaralókra készült szabványtervek közül egy sem valósult meg!* A konkrét esetekben pedig a hatóságok úgyis legtöbbször tervpályázatokat hirdetnek, néha egészen szerencsés eredménnyel. S ez eredmények fokozhatók volnának, ha a magyar napi sajtó komoly — de valóban komoly tárgyilagos kritikával fogadná az új épületeket, úgy amint el nem mulasztja minden egyes bohózat, vígjáték operett, sőt film értékét méltatni. *Miért nincsen hasonló modorú, állandó építészeti kritikai rovata napilapjainknak?*

Dr. Bierbauer Virgil

„A vészérzetet nem engedjük elhatalmasodni szívünkben"

Szabó Imre esperes jelentése a budapesti református egyházmegye közgyűlésén

A *budapesti református egyházmegye* — másfélszázezer fővárosi kálvinista egyházi közössége — ma, csütörtökön tartotta tavaszi közgyűlését az óbudai templomban. *Tasnádi-Nagy* András gondnok-elnök igazságügyminiszter mondott megnyitó beszédet, amelyben az üdvözlések után áttekintést nyujtott az egyházmegye belső eseményeiről. Mintegy másfélmillió pengőre van szükség a Lónyay uccai gimnázium új otthonához. A budapesti bankok legközelebb együttesen fogják rendelkezésre bocsátani a szükséges hitelösszeget.

Szabó Imre esperes nagy terjedelmű jelentésének végén ezt mondta:

— Amint kilépünk e hajlékból és kezünkbe vesszük az ujságokat, vagy az éjszakai csendességben hallgatjuk a népek millióinak morajját, egy másik igézet hatása alá kerülünk. A modern ember nem szívesen vallja be, hogy az emberiség százmillióit egy titkos érzés tölti el: *a vészérzet.* Valóban ha csak a sötét és gonosz erők dolgoznának ebben a világban, akkor semmi sem volna indokoltabb, mint hogy a kikerülhetetlen nemzetközi konfliktus felé sodródnánk.

— De ebben a világban jóságos erők is dolgoznak és napról-napra vívják harcukat a sötét, tompa és vak ösztönökkel, hogy *meghiúsítsák a gonosz szándékokat és nemzetükért, az emberiségért hordozzák a felelősségérzetet, hogy amit kikerülhetetlennek hisz a vészérzetben gyötrődő lélek, azt elhárítsák az európai emberiség feje felől.* Ebben a világban a Szentlélek erői szakadatlanul bele áradnak a hívő lelkeken, a szíveken, az anyaszentegyházon keresztül. Mi hiszünk ezekben a felsőbbrendű erőkben és a korszak eldurvulásai, érdekösszeütközései közepette *a vészérzetet nem engedjük elhatalmasodni szívünkben és elménkben.*

Uniformisos ujságírók a román parlamentben

Bukarest, június 21.

A szenátus háznagyi hivatala elrendelte, hogy ujságírók a szenátus folyosóin csak az elnök engedélyével és *a nemzeti újjászületés frontja egyenruhájában jelenhetnek meg.*

PESTEN LÁTTAM

EGY BÉRHÁZ UDVARÁN

Az udvari énekes« és közönsége
(Barna Elek rajza)

A futballkormánybiztos

működését általános érdeklődés — természetesen izgalom is — kíséri a futballvilágban épúgy, mint az egész sporttársadalomban. Ez természetes is, hiszen a futballsport volt mindig a legnagyobb tömegeket megmozgató sportunk, de egyben éltetője is a többi sportágnak.

Az új időkben már szinte megszoktuk az autonómiafelfüggesztéseket és az egységes vezetést is. Nem lephet meg tehát bennünket a futballkormánybiztos kinevezése, akinek a személyét sem kifogásoljuk, annál kevésbé, mert hiszen évek óta ő vezeti — tegyük hozzá: jól vezeti — a legnagyobb vidéki alszövetséget és azok az elvek, amelyek alapján most kormánybiztos lett, sem újak önála.

Miután a kormánybiztosnak nemcsak kinevezése, hanem kérése vagy küldésę is számtalanszor szóba jött már nemcsak az Országos Testnevelési Tanácsban, hanem magában a Labdarúgó Szövetségben, azok különböző alszövetségeiben és szerveiben is, ebből a szempontból sem lehet kifogásolni azt, hogy a kormánybiztos végre nemcsak mumusként szerepel, hanem tényleg ki is küldetett. Mi magunk is sokszor kértük, nem látva a javulás útját, követeltük a kormánybiztos kiküldését.

De néhány jelenséggel szembe kell néznünk, néhány hibára rá kell mutatnunk.

Elsősorban fölösleges volt megbántani személyükben, nemzeti érzésükben, keresztény irányba való törekvésükben a Labdarúgó Szövetség volt vezetőit. Talán elég lett volna a sportbeli okoknál maradni, illetve kiemelni közülük azokat, akik miatt régóta fenyegetett és most szükségessé vált a kormánybiztos kiküldése. A másik: nem szabad engedni, hogy a futballsportot régóta rontó tényezők most hirtelen a maguk pecsenyéjét sütögessék a kormánybiztos tüzénél. Nem szabad elfejteni, hogy a futballkudarcokat nemcsak a gyámoltalan, befolyásolható futballkapitány, hanem a befolyásolói is okozták, akik rávették különböző furcsa elméletek követésére és elbújtak a vereségek után a felelősség elől.

Nem helyeselhetjük azt sem, hogy az OTT vezetői foglalnak helyet a futballkormánybiztos mellé adott bizottságban. Az OTT vezetőinek felül kell állaniok minden sportágon, minden kormánybiztosságon, többen nem is futballszakemberek, viszont a futball óriási szervezetének szüksége van öt-hat vagy még több olyan irányítóra, akiknek nemcsak minden befolyástól való mentessége, nemzeti és keresztény érzése, hanem a szaktudása is biztosíték arra, hogy a kormánybiztos jó munkát fog végezni a futball érdekében.

Minden előzetes kritikától mentesen tehát arra hívjuk fel a futball kormánybizlosát, hogy működésében ezek a szempontok vezessék és ilyen irányban tegyen javaslatokat az őt kiküldő Országos Testnevelési Tanácsnak és a miniszterelnöknek. (dr. f. j.)

Sikerül-e az Ambrosianán keresztül revánsot venni az olasz futballon?

Ki tudja-e verni a KK-ból az Újpest a leghíresebb olasz klubcsapatot?

Olaszország válogatott futballcsapatát *14 év óta nem tudta legyőzni a magyar válogatott csapat.* Legutóbb június 8-án szenvedtünk újra megérdemelt vereséget, mégpedig saját pályánkon s ez a vereség — valljuk be — még nagyobb is lehetett volna két gólkülönbségnél.

Vajjon *teljesen legyőzhetetlen az olasz futball* a magyar futball számára? — kérdezhetjük joggal a hosszú vereségsorozat után. *Nem* — válaszoljuk épen olyan joggal. Hiszen a legklasszikusabb vándordíjban, *a Középeurópai Kupában számtalanszor megmutatta a Ferencváros, de az Ujpest is, hogyan kell győzni az olaszok ellen.* Igaz, hogy akkor a Ferencváros még jó összeállításban, *dr. Sárosi vezérletével* vonult csatába. A Ferencváros többször hatalmas gólarányú vereséget is mért az olasz futball képviselőjére, ami azt bizonyítja, hogy *az olasz futball sem legyőzhetetlen a magyar futball számára,* ha utóbbi *méltó csapat,* gondosan előkészítve és megfelelő kondicióban, képviseli.

Most *ismét a Középeurópai Kupában* van alkalmunk rehabilitálni a magyar futballt az olasszal szemben. A magyar futball képviselője, az *Ujpest,* Magyarország idei bajnokcsapata, Olaszországot pedig a milánói *Ambrosiana,* a legpatinásabb nevű olasz klubcsapat képviseli.

A két csapat vasárnap *Milánóban* mérkőzött, amikor *az Ujpest csak 2:1 arányban szenvedett vereséget.* Most vasárnap itthon, *az Ujpest megyeriuti stadionjában* lesz a reváns, délután félhat órai kezdettel.

Be lehet-e hozni az Ambrosiana előnyét?

A Középeurópai Kupa multja azt bizonyítja, hogy *még nagyobb előnyt is be lehetett hozni,* ha — Budapest sportszerető közönsége teljes mértékben felsorakozik a magyar szinek képviselője mellé. *A Ferencváros az Austria 3 gól előnyét is behozta* már Budapesten, sőt jelentős többlettel jutott tovább.

Az Ujpest feladata sokkal könnyebb, hiszen csak egy gól hátrányban van. Ha tehát *a sportközönség támogatja, lelkesíti, buzdítja* — ezúttal klubszinekre való tekintet nélkül egységesen — az Ujpest csapatát, akkor nemcsak az egy gól előny behozására van remény, hanem *még egy-két ráadásgól elérésére is.*

Az *Ambrosiana* semmiesetre sem könnyű ellenfél, hiszen *a csapat tagjai közül nem kevesebb, mint heten tagjai az olasz nagy válogatottnak,* köztük *Meazza,* az olasz válogatott csapat kapitánya. De az Ambrosiana többi négy játékosa is volt már liga, főiskolai, kerületi vagy ifjúsági válogatott.

Az olasz csapat vezetősége a mérkőzés fontosságára való tekintettel úgy határozott, hogy *csapatát már péntekre Budapestre küldi,* hogy itt kipihenje magát és hozzászokjon a mi időjárásunkhoz. Az *Ujpest* ünnepélyesen fogja fogadni az olasz vendégeket.

Az *Ujpest—Ambrosiana* KK-mérkőzése iránt megérdemelten *nagy az érdeklődés.* Ez természetes is, hiszen *mindenki szeretne végre egy magyar győzelmet látni az olaszok felett.*

A jegyeket elővételben *Az Est-lapok* sportjegyirodája már árusítja, ahol a *legjobb ülőhelyek is előjegyezhetők:* 14—55—59 telefonszámon.

Kis költséggel európai értékű lovaspályát épitett a Tattersallban az Ügető Egylet

Rakovszky Iván: Most már reménykedhetünk abban, hogy lovasaink az olimpiászon is igazolják lovasnemzet hirünket

Egészen csendben *új sporttelepp*el gazdagodott fővárosunk: *a Tattersallban felépült az új lovaspálya,* amelyet mai kezdettel közel egy hétig tartó lovasversennyel fognak felavatni.

Az új telepet tegnap bemutatták a sajtónak s ekkor alkalmunk volt beszélni *Rakovszky* Iván volt belügyminiszterrel, az Ügetőverseny Egyesület volt miniszteri biztosával és jelenlegi elnökével, aki a következő *érdekes dolgokat* mondotta el az új sporttelep felavatásával kapcsolatosan:

— Már régóta tapasztaltuk azt, hogy *a lovasversenyeknek nálunk nincs meg a megfelelő közönsége.* De azt is tapasztaltuk, hogy *maguk a lovasok sem tudtak lovasnemzet hirünkhöz méltóan szerepelni.* Az okot kerestük és megtaláltuk abban, hogy a lovaspályák rendszerint *a főváros belterületén kívül esnek,* ahová nemcsak a közönség, hanem még maguk a lovasok sem mentek ki szívesen és gyakran.

— Amikor az Ügetőverseny Egyesület vezetését átvettem, megállapítottam, hogy *az egyesületnek alapszabályszerű célja a lovasversenyek felkarolása is.* Azt is láttam, hogy nincsen ok arra, hogy kimenjünk a lovasversenyekkel, sőt a tréningekkel messze a fővároson túl, amikor *itt a Tattersallban kitünő lehetőségeink vannak a kérdés kedvező megoldására.* Bakonyi Jánosnak, a Tattersall igazgatójának segítségével — aki már régóta előre dolgozott a cél érdekében — *sikerült is aránylag nagyon kis költséggel megoldani a belterületi lovaspálya és nézőtér kérdését.*

— A Tattersallban rendelkezésre állott a *legelső ügetőpálya* területe, sőt amellett ott találtuk az első ügetőpálya *korhadozó tribünjét* is. Helyreállítottuk ezt a tribünt, amellyel együtt *ma mintegy 2—3000 nézőt tudunk a lovasversenyeken elhelyezni,* míg a pálya belterületén *100×160 méter méretű lovaspályát* létesítettünk, amelynek színvonala a létesített állandó és esetenkint felállítandó akadályokkal ma már *teljesen egyenlő értékű Európa legjobb lovaspályáival.* Nem kevesebb, mint 28 beépített akadályunk van, több mint 4 méter széles vizesárokkal, azonkívül teljesen különálló területünk van a *díjlovaglás* számára s van még egy *oktatópályánk* is.

— Az olimpiászokon eddig sokszor pirultunk, mert *lovasaink* — többnyire rajtuk kívül álló okok miatt — *nem tudtak olyan felkészültséggel kiállani a versenyekre, mint a külföldnek remek lovaspályákon trenírozó lovasai.* Most ez meg fog szünni és bízom abban, hogy lovasaink *be fogják igazolni a külföld előtt is, hogy a magyar tényleg lovasnemzet,* lóra született. Amellett azt hiszem, hogy a lovaglást is népszerüsíteni fogja az új pálya, mert most már nem fog többe kerülni a lovaglás megtanulása és gyakorlása, mint például a teniszsport müvelése.

A most következő felavató lovasverseny legérdekesebb száma *a tisztícsapatverseny* lesz, amelyben nem kevesebb, mint *14 katonatiszti négyescsapat vesz részt.* A csapatok tagjai kétszer ugratnak át az új lovaspálya akadályain s a legjobb három lovas eredménye alapján dől el a csapatbajnokság. A felavatóverseny napjai: június 22., 24., 25. és 27-ike.

Sorsoltak Wimbledonban

Június végén kezdődik *a nemhivatalos világbajnoki teniszverseny Wimbledonban.* Az idén a verseny különösen érdekli Magyarországot, mert *sok teniszezőnk vesz részt* úgy a férfi, mint a női, valamint a vegyes számokban.

A nagy verseny rendezősége most készítette el *a sorsolást.* A férfi-, illetve nőiegyesben a következő versenyzők vezetik a csoportokat:

A *férfiaknál:* 1. Austin (Anglia), 2. Riggs (USA), 3. MacNeil (USA), 4. Puncec (Jugoszlávia), 5. Henkel (Németország), 6. Cook (USA), 7. Menzel (Németország), 8. Tlocinsky (Lengyelország).

A hölgyeknél: 1. Marble (USA), 2. Jacobs (USA), 3. Sperling (Dánia), 4. Mathieu (Franciaország), 5. Jedrzejovska (Lengyelország), 6. Stammers (Anglia), 7. Hardwick (Anglia), 8. Fabyan (USA).

RÖVID HÍREK

Kispest—Budafok mérkőzést játsszák ma a futballbajnokságért Kispesten d. u. 6 órai kezdettel *Kőhalmi* vezetésével. A Kispest indul nagyobb eséllyel.

Atlétaválogatás lesz vasárnap és hétfőn állítják össze véglegesen az Olaszország ellen szereplő csapatot. Egyelőre biztos emberek: Sir, Nagy, Gyenes, Györkói Vadas, Szabó Miklós, Iglói, Csaplár, Szilágyi, Harsányi, Szabó Endre, Gyuricza, Vermes, Várszegi, Rákhelyi, Dusnoki, Darányi, Németh, Kuliczy, Zsuffka, Csányi, Polgár.

Nem jön külföldi kerékpáros a péntek esti MKSz-versenyre, amelyen Budapest tendem-bajnokságát rendezik.

Vízipóló derbymérkőzés lesz vasárnap az MTK úszóversenyének keretében a Nemzeti Sportuszodában, amikor az *MTK—MAC* csapatai mérkőznek, majd az *UTE—FTC* mérkőzése következik. Szombaton és vasárnap a Beszkár is rendez úszóversenyt Budafokon.

A vasárnapi hendikep starterlistája

A 8000 pengős, 1600 méteres *Tátrai hendikep* starterlistája még nem alakult ki teljesen. Előreláthatólag 13 ló fog indulni. Ime az indulók (a nevek előtt álló számok az Abonyi-iroda oddsai):

4:1	Vinkó H.	56	Teltschik
4:1	Hős	58	Esch Gy.
5:1	Diktátor	50½	Gutai
6:1	Művész	48	Kolonics
6:1	Szegényember	45½	Pfendler
8:1	Aszfaltbetyár	56¼	Balog
10:1	Dankó Pista	54½	Schejbal
10:1	Film	50½	Rózsa
12:1	Ereszd el	53	Alt
12:1	Cimbora	49	Szentgyörgyi
14:1	Drusza	51½	Nagy G.
16:1	Fertő	40	?
16:1	Osborne	47	Husz

KÖZÉPEURÓPAI KUPÁRA

Ujpest-Ambrosiana (Milánó)

közt vasárnap, június 25-én délután fél 6 órakor Ujpesten vivandó mérkőzésre a

legjobb ülőhelyek is

rezerválhatók

Az Est sportjegyirodájában

Nagy kortársa, az arcképfestő Mme Vigée-Lebrun festette meg arcképét, azon is a legjellemzetesebb az eluralkodó derü. S ez az, mi őt különösen érdekessé és izgatóvá teszi, hogyan tudott ebben a széteső, zürzavaros, háborúságos korban minden gúny és harag nélkül, tisztán és örömmel teljesen, egyre csak mosolyogni?! Nagy lélek kellett ehhez és elsősorban francia.
S a képei ott az Orangerieben híven tükrözik ezt a derüt s ha van is néha nagykiterjedésü képein rajznak, perspektivának hibája, divathajhászásnak ferdesége, a mindig ott élő művészlélek harmoniája és derüje örökre fenntartja képeit.
Páris, 1934. február.

Dénes Tibor.

HOZZÁSZÓLÁS

MI A MAGYAROS?

Érdekes és minden tekintetben aktuális problémát vetett fel Sz. Gyenes Lajos a *Képzőművészet* januári számában, midőn a magyar képzőművészetnek az idegenforgalomba való be-

Zólyomi Zierlich Rezső: Judit
A Budai Szépművészeti Társaság kiállításáról

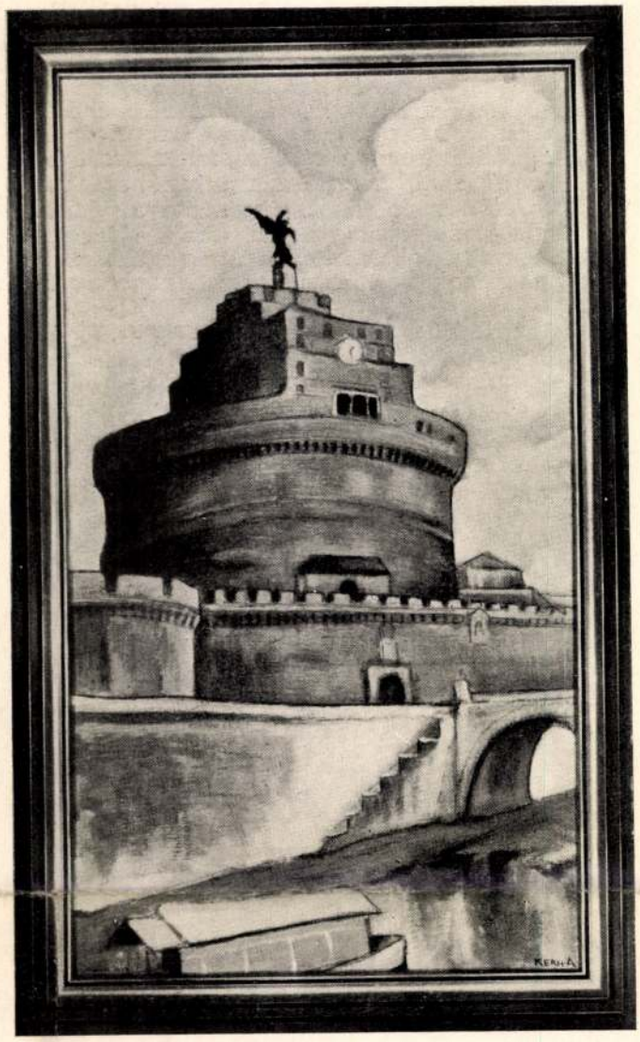

Kern Andor: Az Angyalvár
A Museo Nationale d'Arte Modernából

állításáról szólott. Olyan kérdésket vetett fel, melyekkel nálunk eddig vagy egyáltalán nem, vagy csak igen szórványosan és ötletszerűen foglalkoztak. Arról szól, hogy ha a magyar képzőművészet alkotásait vizsgálja, nem látja azt a vörös fonalat, mely tudatos tervszerűséggel, mint egy nemzeti propaganda vonulna végig a műalkotásokon s hogy ezek a művek nélkülözik a mai idők szárnyaló magyar lelkivilágát, a töretlen faji öntudatot s nem örökítik meg a magyarság nagy értékeit. Nem elég szerinte, hogy csak a mű neve legyen magyar, hanem annak levegője és témaköre is az legyen. Hadat üzen annak a nálunk kialakult általános esztétikai felfogásnak, mely szerint minden művész okvetlen magyar jellegű művet alkot, aki itt él és dolgozik Magyarországon.
Teljesen igaza van Sz. Gyenes Lajosnak, midőn a nemzeti művészet mellett tör lándzsát. Rá kell azonban világítanunk arra, hogy nem elég, ha a kép vagy szobor témájánál fogva

magyar tárgyat ábrázol, sőt nem is okvetlen szükséges, hogy magyar tárgyat ábrázoljon egy mű, anélkül is lehet benne nemzeti karakter. Hogy egy műalkotás magyar nemzeti karakterű legyen, első és legfontosabb kelléke, hogy alkotója necsak magyar állampolgár legyen, hanem rendelkezzen mindazon erényekkel és hibákkal, melyek a magyar népet más néptől elütően jellemzik s mondanivalóját feltétlenül művészi formában tudja kifejezni. Mindenesetre tokozza egy mű nemzeti karakterét, ha annak tárgya is nemzeti vonatkozású.

Nemzeti Szinház előtt, melyeknek nagyrésze már csak silány és izléstelen utánzata a régi népművészetnek. Azoknak azonban nincs igazuk, akik afölötti félelmükben, hogy az ilyen mozgalomból amolyan tulipán-mozgalom, vagy afféle szalmaláng-hóbort származhatik, már eleve kizártnak tartják egy magyaros jellegű képzőművészet kialakulását.

Rá kell mutatnunk tehát arra az általános és sajnálatos tévhitre, mely szerint a közvetlen háború előtti magyar képzőművészet már ilyen nemzeti jellegű lett volna s a legujabb modern

Kunwald Caesar: Dr. Grünwald Béláné fiával
A Műcsarnok Téli Tárlatáról

Bátran állíthatjuk, hogy a magyar népművészet, a népviselet, a jellegzetes épitkezés, a népszokások, jellegzetes tájak mind kimeríthetetlen kincsesbányák, melyeket képzőművészetünk eddig nem használt ki eléggé, melyekkel a magyaros jellegű képzőművészetnek szorosabb kapcsolatot kell tartania s melyekből, mint talajból, állandóan táplálkoznia kell. A tárgyi mondanivalót megelőzően viszont elsőrendű kelléke egy nemzeti jellegű műtárgynak, hogy az belső struktúrájában, felépítésében, elgondolásában, kompozíciójában, sajátos színharmóniájában és vonaljátékában legyen nemzeties. Mintahogy a magyar parasztházat nemcsak a kapuja fölé festett tulipán vagy más díszítés teszi magyarrá, hanem azzá lesz az alaprajza, tagoltsága, berendezése és összes kellékeinek magyaros elgondolása és megoldása miatt. Sőt éppen akkor fenyegeti veszedelem a nemzeti művészetet, ha olyan avatatlanok kezébe kerül, akik csak felületesen akarnak vele foglalkozni, vagy azt kizárólag üzleti és anyagi érdekek szolgálatába állítani. Ugyanaz történne vele, mint azokkal a matyóhimzésekkel a abstrakt törekvések teljesen nemzetköziek lennének. Határozottan állítjuk, hogy a 67-es kiegyezés utáni korszak művészete tele van idegen hatással, sőt több benne az idegen elem, mint a magyar jelleg. Egy-két nagytehetségű művészünk munkájában jelentkezik ugyan a magyar őstehetség, de nem elég tudatosan és kifejezetten, s korunk nem is őket tartotta a legelső mestereknek. Az is igaz, hogy a Párisból és Berlinből kiinduló modern abstrakt törekvések nem mind válnak magyar jellegüekké. A magyar lélek azonban szintetikus és inkább a nagyvonaluság, monumentalitás jellemzi, mint az aprólékos részletmunka, amiből nyilvánvaló, hogy egy dinamikus vonaljátékú és szinesen dekorativ piktura közel áll a magyar lélekhez. Óriási tévedés tehát a háború előtti képzőművészetet máris magyar nemzeti művészetnek tartani s visszasírni annak elmultát. A mult nem jön vissza s az eljövendő magyar nemzeti művészet még abban a szerencsés helyzetben is lehet, hogy kifejlődésének korszaka egybeesik az egész világot átfogó elvont és stilizált művészi áramlatok idejével.

Képzőművész
1934.

SZÉCHENYI VALLOMÁSAI ÉS TANÍTÁSAI

A Studium kiadása

A *Népfőiskolai Széchenyi Szövetségek* olyan csöndben végzik az ő termékenyítő, magvető munkájukat, annyira távolmaradnak minden politikai akciótól, hangos jelszótól, zajos szerepléstől, hogy a magyar közvélemény alig vesz tudomást a működésükről. Pedig a *Népfőiskolai Széchenyi Szövetségek* kitüzött célja és munkássága nagyon is megérdemli az országos érdeklődést és közremunkálást. Talán nincs is kulturális egyesületünk, amelynek jövője és jelentősége vetekedhetnék ennek a szerény és halk indulású egyesületnek a jövőjével és jelentőségével. Mert minden jel arra vall, hogy ez a szövetség nem gróf Széchenyi István nevét akarta címerül a maga cégtáblájára, hanem valóban a legnagyobb magyar lélek szuggesztív erejét 'igyekszik beléárasztani a magyar népművelés gyakorlati munkájába. És akárhogy forgassuk is: gróf Széchenyi István nem egyik szoboralakja a magyar Pantheonnak, többi nagyjaink sorában, őt egészen külön is kivételes hely illeti meg. Élete nem a történelemé és ha lánglelkű ellenfele «a legnagyobb magyar»-nak nevezte, ezzel még nem fejezte ki azt az érzést, amellyel késő nemzedékek tekintenek a magyar újjászületés kútforrására.

A döblingi cella lakóját és halottját már kortársai is vatesnek, prófétának látták és nekünk is az: a magyar faj és a magyar tragikum inkarnációja, történetünk csodatevő mágusa, megváltó szelleme. Nem az idők, nem az évszázadok köde vet misztikus és mithikus fényt az alakjára, rapszodikus és mégis mindvégig következetes egyénisége, különös veretű mondatai, lényének egész manifesztációja sugározza a poklot és mennyországot járó lelkek végzetes hatalmát.

Minden magyar nemzedéknek az életösztöne parancsolja, hogy felidézze, a maga lelkébe hasonítsa, a vérébe felszívja Széchenyi szellemét. És ha lesz olyan nemzedék, amely ezt nem teszi, annak látó elméi tudni fogják, hogy a nemzet öntudata mélyebbre süllyedt, dermesztőbb álomba merült, mint ahonnét Széchenyi István új életre szólította.

Nagyon természetes, hogy a Népfőiskolai Széchenyi Szövetségek vezetői a Széchenyi írásaiban, könyveiben és intim feljegyzéseiben rejlő reveláló igéket is újra és új módon hozzáférhetővé akarták tenni a magyar nagyközönség számára.

Így jött létre az a hatalmas, szép kiállítású, nagy és odaadó munkával készült kötet, amely 508 oldalnyi terjedelemben lévő szemelvényeket ad Széchenyi összes írásaiból.

Az ilyen szemelvények helyes megválasztása és csoportosítása nehéz, mondhatni, megoldhatatlan feladat. A szerkesztőnek is, az olvasónak is fáj kiszakítani, kiszakítva látni egy gondolatot, gondolatsort a maga helyéből, összefüggéséből, lelki aktualitásából. De kitérni a feladat elől mégsem lehet. Mert nincs más mód nagyobb olvasóközönség kezébe juttatni a sok kötetbe, sok elévült részletkérdés közé temetkező megnyilatkozásokat.

A szerkesztőket az a helyes szempont vezette, hogy lehetőleg nagyobb, összefüggő, egésszé kikerekedő szemelvényeket adjanak s azokat kevésszavú, magvas bevezető magyarázatokkal fűzzék össze. *Fekete* József és *Váradi* József — egyúttal a népfőiskolai tanfolyamok fáradhatatlan szervezői — végezték a szerkesztés áldozatos, önmegtagadó munkáját.

A «Vallomások» fejezete, mintegy 100 oldalon úgy van összeállítva, naplók, levelek s itt-ott könyvei alapján, hogy abból prófétalelkének fejlődése, belső sorsa kerekedjék ki kora fiatalságától kezdve egészen 1860 március 31-ig és április 8-ig, mikor a hű Napló már csak ennyit tud: «Elvesztem!» — «Nem tudom megmenteni magamat.»

A «Tanítások» teszik ki a kötet legnagyobb részét. Itt a Széchenyi-írások során részben összefüggően elmondott, részben rapszodikuson elszórt, mindig intenzíven átélt, izzó kohóban kovácsolt életigazságok és nemzeti igazságok kerülnek néhány nagy fejezet keretébe. Itt mutatkozik a feladat megoldhatatlan volta: a csoportosításnak, a megszakításnak sokszor önkényesnek kell lennie. De ha a lelkes olvasónak rosszul esik a gondolatmenet csonkasága, bajára van orvosság: járuljon a kútforráshoz, merítsen annak erős, teljes italából és köszönje meg az önmegtagadással dolgozó szerkesztőnek, hogy fölkeltette szomjúságát. A Széchenyi-szövegeket nagy elmélyedéssel, szere-

Nyugat 1927 jan. 1.

tettel írt általános bevezetés előzi meg, amelyben Fekete József méltatja Széchenyi géniuszának kozmikus, szociális, faji, vallásos és gyakorlati jelentőségét. A tanító ember, a népművelés napszámosa teljes joggal tudja mesterének Széchenyit, aki maga mondotta: «Jogom van Magyarország fölött tanárkodnom». Tanításának lényege sohasem volt aktuálisabb, mint ma és igaznak tudjuk, amit a kemény önbíráló, fogyatkozásainak legszigorúbb kritikusa mégis nyugodt önérzettel állapított meg Naplójában: «Csak egy tart örökké: az ész és kedély ereje. Ezért én évről-évre mindinkább igazán divatba fogok jönni, mert mind a kettőből több van bennem, mint más közönséges emberben... Sok mindenről beszélek minden dignitás nélkül, — de érzem, hogy annál több bennem az isteni szikra, a géniusz ihlete.»

Görög Imre

A MAGYAR RITMUS PROBLÉMÁJA

Gábor Ignác ilyen című legújabb munkája szerkezetében és némileg célzatában is emlékeztet az egyidőben annyira divatos diplomáciai *színes könyvekre.* Okmányszerűen egybefoglalta benne mindazt a polémikus anyagot, amit nagyjelentőségű verstani elméletének pro és kontra megvitatása az ő alapvető dolgozatának megjelenése óta kitermelt. Amint ebből a kétségbe nem vonhatóan pontos összeállításból kitűnik, a vita kissé egyoldalúan folyt tizenhét éven át. Azok a tudományos tekintélyek, akiknek bevehetetlen pozicióit harcos lendülettel és a meggyőződés őszinte hevével vette ostrom alá annak idején „A magyar ősi ritmus" szerzője, sokáig hűvös tartózkodással tértek ki *az ellenféllel való érintkezés fölvétele* elől, vagyis — legalább Gábor így állítja — agyonhallgatással igyekeztek elerőtleníteni a kívül álló fiatal tudós tudományos igazságát. A félig „laikus" esztéták körében élénk visszhangot, sőt lelkesedést támasztott annak idején az új teória. De Gábort első sorban a szaktudósok állásfoglalása érdekelte, főleg a Négyesy Lászlóé, akinek évtizedeken át meg nem bolygatott, egyedül üdvözítőnek elismert verstani elméletét alapjaiban rengette meg. Amikor a várt visszhang — nagy csalódására — elmaradt, újabb és újabb cikkekkel és tanulmányokkal igyekezett megzavarni a szakkörök tettetett közönyét. Lassanként mégis csak megszólalt az ellenpárt kritikája, még pedig meglehetősen rideg és szűkösen argumentált elutasítás formájában, jóllehet egyik-másik tételét, bár vonakodva, helyesnek elismerni kényszerült. Gábor mohón kap minden alkalmon, hogy elméletét a cáfolókkal, vagy félig-elismerőkkel szemben megvédelmezze és a temperamentumos, gyakran elmésen megírt könyvén végigvonuló keserű hang nem annyira a félreismert fölfedező elfogult berzenkedését érezteti, mint inkább a lelkes és alapos tudós rokonszenves szembeszállását az elfogultsággal és szemponttalansággal.

A Nyugat olvasói előtt a Gábor fölvetette verstani problémákat ismertetni, az ő kétségtelen nagy érdemeit méltatni fölösleges fáradság volna. Hiszen a Babits Mihállyal az „ütemelőző" körül folytatott polémiája — melyet könyvében elejétől végig reprodukál — pár év előtt a Nyugatban folyt le és erre is éppen Gábornak ugyanitt közölt dialógus-formáju értekezése adta meg az alkalmat. Ennek a folyóiratnak vezető esztétikusai (Ignotus, Schöpflin s lényegében maga Babits is) a Gábort elismerők sorába tartoznak s res judicatanak tekinthető, hogy Gábor a magyar verselés fejlődésének folyamatát mélyebben látta meg, törvényeit helytállóbban szegezte le, mint a régebbi elmélet hivei. Sőt Gábor utóbb már azt kénytelen fölpanaszolni, hogy a konzervativ metrikusok kisajátitják az ő általa először hirdetett tudományos tételeket. Ez — ha bizonyos tekintetben bosszantó is lehet — kétségtelen eredmény s arra vall, hogy Gábor harcos irásai az ellenpárt soraiban is megtették a maguk eszméltető hatását.

Jó magam, mint gyakorlati verselő, sokat bogarásztam a magyar vers ritmikai sajátságai körül s főleg a hangsulyegyezés (már mint az értelmi és verstani, illetve zenei hangsuly egyezése) okozott sok fejtörést a zene alá való fordítgatás közben. Annyit mondhatok, hogy maga a hangsulyegyezés követelménye sohasem volt előttem kérdéses és épúgy nem gondoltam arra, hogy súlytalan kótára súlyos szótagot

énekeltessek — hacsak legvégső kényszerűségből nem —, mint ahogy Négyesy verstanát tanuló diákkoromban nem jutott volna eszembe, hogy Aranyt, vagy akár Zrinyit máskép, mint a Gábor hirdette elvek szerint „ritmizáljam" — azaz *szavaljam az önképzőkörben.* Mert hisz voltaképpen ez a lényeges. Ha bárminő vers fenhangon való közléséről van szó, a jófülü embert nem befolyásolja semmiféle iskolás metrika: értelem szerint ritmizálva fogja mondani a verset még ha sohasem is hallott „ütemelőzőről" vagy „sulytalan kezdet"-ről. Én az úgynevezett ütemes magyar verselés alexandrinus, ősi nyolcas és egyéb versalakjait sohasem tekintettem másnak, mint egy bizonyos stilusú verselés sémáinak, amelyen belül a költői gondolat nemzette szavak összekerülésének esetlegességeiből alakul ki a vers tulajdonképpeni zenéje, ritmusa. Épúgy, mint hogy az úgynevezett „időmértékes" (latinos, vagy nyugateurópai tipusu) v sek szabályos lábait és cezuráit is a aptár műsejtjeihez éreztem hasonlóknak, vagy még inkább az épület ideiglenes állványvázához, amelynek eltávolítása után bontakozik ki csak igazán az architektura.

Lehet, hogy elméleti szempontból helytelen az analógia, de nekem — ismét mint verselőnek — a négyütemes „magyar alexandrinus" kétszer hat szótaga épúgy hozzávetőleges formai sablon csupán, mint a hexameter hat és fél daktilus-spondaeus lába, vagy az ötödfeles jambus ötödfél jambusa. Az igazi versmuzsikát mindig a sablonba szorított szavak és szólamok természetes hangsuly-strukturájából kialakulva hallom. Zrinyinél — ebben bizonyára igaza van Gábornak — még nem ilyen egyszerü a dolog: az ő négyütemeseinek a létrejöttet egy ősibb versgondolkozás törvényei determinálhatták s kétségtelen, hogy ezzel a tudattal olvasva, jobban lehet őt élvezni, mint a Négyesyék fölfogása szerint. De Gyöngyösi s plánc Arany, épp azért voltak fejlettebb, művészibb verselők, mert ők egy kialakult ütemrenden belül a természetes hangsúlylüktetés ritmikai lehetőségeit zenei tudatossággal variálták.

Ezért nem tudom oly nagy mértékben, mint Gábor, hibáztatni a Négyesy-verstan „rattatatta-ratta"-féle kaptafáit, amelyeknek — mint föntebb kifejteni próbáltam — a vers ritmikai lényegéhez ugy sincs közük. És ezért állok az „ütemelőző" vitájában inkább a Babits pártján, aki szerintem helyesen érzi, hogy a súlytalan kezdetnek az ütemtől való elkülönzöttsége esetén nem alakulhattak volna ki Balassa és Zrinyi után, Gyöngyösitől Himfyn keresztül Aranyig a nacionális-ízü magyar versalakok.

Lányi Viktor

GERGELY SÁNDOR: JÁTSZIK AZ UCCA

A szocialista Gergely Sándor alapjában regényes lélek, aki a Jóság, Szépség, Boldogság, Megbocsátás, Szolidaritás ideálizált kékfényben jelentkező gyönyörü emberi gesztusait a költő alázatos lelkével szolgálja.

Látszatra „legtendenciózusabb" irásai, akár az „Őszi reggel Beóciában", akár az „Ezerholdak partján" tipikus megnyilvánulásai annak a humanista-romantikus életlátásnak és értéstartalomnak, mely a mult század végén, főkép a lírában, Európaszerte iskolát csinált.

Az „Őszi reggel Beóciában" kegyetlen állóképe a beásott emberfejek rajvonalával, melyeket előbb a havazás hull be, aztán a lópaták döngölnek laposra: sokkal inkább világos pasztellszíneivel, meleg lirizmusával, mint agitátori erejével megkapó írás. Az „Ezerholdak partján"-ban az „új ember" portréjához szolgáltat egy kissé doktrinérszagú vonást: az urasági földeken rozslopáson éri tetten a lányt az új ember; nem vesz rajta szerelmi vámot, mint a tiszttartó úr segédei szokták, de szíves beszéddel, pénzzel, cigarettával tartja és a lopást is elnézi. „Valaki pénzt adott és nem akart semmit. Ilyen világ!"

A többi tárca az író társadalomszemléletének még kevesebb nyomát mutatja; önönszigorú elméletének nézőpontjában, mely élesen kettéválasztja az *önmagáért való* és az *eszmei cél szolgálatába állitott* művészetet: *ez irások nagyrésze kimondottan önmagáért valónak tekinthető.*

A „Férfiak" például a férfiönzés rajza. A „Vakok"-ban a két vakfiút csak addig érdekli a kastélyból kihangzó zongoraszó, amíg ki nem tudódik, hogy a zongorázó lány is vak.

Gergelynek van elbeszélő-svádája, mégis inkább a részletekben excellál. Stílusa az expresszionizmus tömörítő törekvésein átment naturálista-stílus, mely velőtrázó effektusok mellett sokszor hideg dagályba fullad.

Nem ismerek fiatal írót, akiben komoly kvalitások ilyen durván keveredjenének a legkönnyelműbb dilettantizmussal. Mindenütt egy-egy folt, hanyagság vagy felemás megoldás, a lendülés megtörési pontjait szinte fizikailag ki lehet tapintani, az anyag gyakran elhatalmasodik formálóján és az önkritika rendező ökonomiáját figyelmen kívül hagyva, a „sokat markol, keveset fog" banális igazmondása érvényesül.

Legfolytonosabb, legzavartalanabb írásai a „Parasztok", „A jelző" és a gyereknovellák elseje.

A „Parasztok"-at az élmény ereje, az érzés vehemenciája segíti át a stereotip stílus-zökkenőkön egytömbű, lendületes írássá. Érezni, hogy a Germinált olvasó parasztok az „aranyos, magyar őszben" az író legbensőbb kapcsolatait érintik és el kell hinni a velükérzés pasztózus vallomását: „....életem legnagyobb örömét adjátok meg nekem..."

„A jelző"-ben a kis csőszök emberré érkezésén keresztül az idealizmus és matérializmus örök harcának állít közvetlen emléket.

Gergely Sándor negyedik könyve után még mindég csak érdekes kezdő, akinek majdan teljesértékű munkáját érdeklődéssel kell várnunk.

Fenyő László

JANE AND JONNY

Komor András regénye
Franklin-kiadás

Finoman kirajzolt kis lélektani tanulmány tulajdonképen ez a regény. Freudi alapon akar rámutatni, hogy az emberen nem a tudat uralkodik, nem azt csinálja, amit akar és amit helyesnek, jónak, észszerűnek tart, hanem vannak benne rejtett ösztönök, bujkáló homályos belső indítékok, melyeknek csak egy kis lökés kell, valami incidens, vagy véletlen és jelentéktelennek látszó kiugrás életük megszokott sínjeiből és kisodorják az embert egész addigi, gondosan felépített életéből, a társadalom szabályos gépezetéből, abnormis, érthetetlen utakra. A tudat szerepe abban merül ki, hogy ott marad, mint szüntelen ellenőr, mint soha el nem hallgató lelkifurdalás, melyben a közvélemény, a többi emberek, a társadalom ítélete tükröződik s amely csak annál boldogtalanabbá teszi az amúgy is boldogtalan embert. Egy ügyvéd, 43 éves, rendes, elég jó irodájú, kövéredő, kopaszodó agglegény ember egyszer minden szokása ellenére bevetődik egy barba; nem is mulat jól, nem is tetszik neki semmi ebben a barban, de másnap és attól fogva mindennap odahúzza valami önmaga előtt is érthetetlen varázs, a rendetlen életmódban felszabadulnak a züllés összes ösztönei, elhanyagolja irodáját, elidegenedik barátaitól, az egész emberi társaságtól, a bar lesz életének centruma, minden gondolatának tárgya. Egész élete egyetlen vitatkozás a tudatával, maga is tudja, hogy hasztalan, hogy menthetetlenül el van züllve, hogy züllése betetőződött azon az estén, mikor rájött, hogy valami szerelem-féle érzés támadt fel benne Jonny, a barbeli táncospár férfitagja iránt. Életakaratának utolsó halvány lobbanása az az öntudatlan védekező gesztus, mellyel ezt az értelmetlen vonzódást ki akarja kerülni.

Az eset, melyet az író elmond, bizonyára kivételes, abnormis, ha tetszik, pathologikus. Így, ahogy olvassuk, semmiképen sem általánosítható. De a premisszái igenis általánosak: valóban van minden emberben egy komplexuma a homályos, élet-romboló ösztönöknek, melyeket normális körülmények közt fenevadakként láncra ver a társadalmi fegyelem és tudatos akarat, csak morgásukkal adnak néha életjelt magukról, de abnormis körülmények között kitörnek tömlöcükből és elpusztítják az életet. Szakképzett freudisták ezt bizonyára nagyon szabatosan meg tudják formulázni, én a magam laikus és empirikus módján csak úgy, hogy minden emberben megvannak a züllés lehetőségei s sokszor csak véletlenen múlik, hogy nem valósulnak-e meg.

Komor kis regénye szépen van megírva, egyszerű, rövid mondatai néha mélyekbe világítanak. Néha kissé túlrészletezi a dolgot, de a végén az embernek az az érzése, hogy sikerült kimerítenie a tárgyát. De van egy komoly hiány-érzésem: a regény nem eléggé regény. Az alakot, akiről szól,

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A Franklin-társulat kiadásában a következő művek hagyták el a sajtót:

«*Forster Dóra*», angol regény, irta *Besant* Walter. Huszonnégy képpel. E regény, mely először lapunk mult évi folyamában jelent meg fejezetenként, általános figyelmet ébresztett. Bár az eredetit az átdolgozás némileg röviditve adta, az előadás bája igy is megragadja az olvasók figyelmét. A regénynek történeti háttere van, a XVIII. század elején játszik s az elüzött Stuartok utolsó (meghiusult) kisérletét rajzolja, az angol trón visszanyerésére. Az elbeszélő, egyszersmind a regény hősnője, Forster Dóra, egy régi nemes család sarja, kit testi és lelki szépség egyaránt kiemel. Előadásán a szép lélek s nemes és önfeláldozó kedély ellenállhatatlan varázsa ömlik el. «Esmond Henrik» (Thakeray világhirü regénye) óta nem olvastunk melegebb hangulatu s jobban elbeszélt regényt ennél. A kiadás nagyon csinos, sőt diszes; huszonnégy jó kivitelü, érdekes kép disziti; s ezzel a 15 ivre terjedő kötet ára (2 forint) épen nem mondható drágának. Megemlitjük (a mi a czimlapról tévedésből maradt ki), hogy az átdolgozó, lapunk régi munkatársa, *Szász* Károly — kitől olvasóink már számos hasonló modorban átdolgozott regényt vettek s kitől közelebbről inditottunk meg egy szintén igen érdekesnek igérkező (s későbbi folyamatában szintén történeti háttért nyerő) regényt («Homokból font kötelek»), melyre ez uton is felhivjuk olvasóink figyelmét.

«*Nem ismerem a mult történetét*», *Beniczkyné Bajza* Lenke csinos regénye, egy kötetben, szintén most jelent meg a Franklin-társulat kiadásában s érdekes mesével és jellemrajzzal nálkozik, különösen a hölgy-olvasók gyönyörködtetésére. Ára 1 forint 20 kr.

«*Leányaink és fiaink*», nehány jelenet és tanulmány a családi életből; irta *Legouvé* Ernő, forditotta *Feleki* József, foktői ref. lelkész.

A jeles franczia iró egyik igazán szép és nemes szellemü műve ez a családi életről; s méltó, hogy minél többen olvassák. Legouvé unokáinak ajánlotta könyvét e sorokkal: «Magában foglalja ez és felöleli mindhármotok életkorát; a te tiz évednek, kedves Georginám, épen ugy illik, mint a te husz évednek, kedves Móriczom, és közben a te 16 évednek, kedves Györgyöm. Tartalma: elbeszélések, élettörténet, erkölcsi tanulmány; majd pedig bizonyos hibák fejtegetése, melyeket a hitszónokok és erkölcstanitók háta mögött szedegettem össze; végre nehány neveléstani kérdés, megkisérlett megoldásokkal együtt. Egyik vagy másik fejezetet talán kissé komolynak fogod találni, kedves Georginám, de mégis olvasni fogod, mert fivéreidre ismersz bennök. Egyik vagy másik családi jelenet egy kissé gyermekesnek fog feltünni előtted, kedves Móriczom, de mégis gyönyörködni fogsz bennök, mert nővéredre emlékeztetnek». A szellemes tudós gyöngéd, de mély erkölcsi érzékkel, az élet nagy megfigyelésével ir könyvébe minden fejezetet, melyek a családi élet legváltozatosabb vonásait mutatják föl. A forditó is, ki Legouvé több művét átültette már, dicséretesen végezte feladatát. A könyv ára 2 frt.

«*Pályavezető fiatal leányok számára*», irta *Jósika* Julia. Néhai jeles regényirónk, b. *Jósika* Miklós nejének műve ez, mely még a mult tizedekben jelent meg először. A nagyvilágban és a művelt világ sok részében megfordult előkelő hölgy tapasztalatai is hozzá járultak a mű erkölcsi foglalatjához. Az uj kiadás Kuliffay Beniczky Irmától, bővitve és átdolgozva jelent meg. A szivre, értelemre vonatkozó fejtegetéseken kivül gyakorlati tanácsokat, utbaigazitásokat ád a társaságban és világban való megjelenésre, s itt bő részletekben szól. Ára 2 frt.

«*A házassági elválás joga Magyarországon és Erdélyben.*» Az elválásból eredő személy- és vagyonjogi kérdésekben és az egyházi és világi birságok elé tartozó valópörökben, különös tekintettel a magyar kir. Kuria gyakorlatára, irta *Sztehlo* Kornél ügyvéd. A legziláltabb jogi kérdések egyikében nyujt tájékoztatást, a jogforrásokhoz pedig utmutatást. A szerző a házasság felbonthatósága mellett van, s a házasságjogi reformot az elválás kérdésének tisztázásával ohajtja megkezdeni. Erre nézve talál utalást jogfejlődésünkben, s rendszeres egészbe foglalja a történetileg fejlődött és jelenleg élő jogot. Ára 2 frt 40 kr.

«*Orvosi tanácsadó városon és falun*», szerkesztette Przemysli dr. *Lengyel* Dániel, volt honvédőrnagy törzsorvos. Népies orvosi könyvekre mindaddig szükség lesz, mig oly sok falu és tanya orvos nélkül van. Lengyel könyve a veszély fölismerésére, első enyhitésére, az egészségi és életrendi szabályokra ád praktikus tanácsokat, s hogy hasznavehetőket, eléggé mutatja az a körülmény, hogy most második kiadásban jut a közönség keze közé. Ára 1 frt 50 kr.

Döntvénytár, a m. k. Kuria, a budapesti kir. tábla és a pénzügyi közigazgatási birósag elvi jelentőségü határozatai; kiadja a «Jogtudományi Közlöny» szerkesztősége. Uj folyam, X. kötet. Ára 2 frt.

Magyar styl, irta dr. *Réthy* László, muzeumi tisztviselő. Az 52 oldalra terjedő, diszesen kiállitott füzet azt fejtegeti, hogy a magyar nemzet kevés dologban őrizte meg az eredeti tulajdonságokat, mindig uj és uj elemekkel keveredvén össze, irodalomban, művészetben, épitészetben és életmódban a sok idegen forrásból nyert táp túlnyomó lett, ugy hogy ma már nehéz kimutatni, mi benne a magyar. De megmaradt mégis valami, a mit kideriteni, megőrizni, tovább fejleszteni egyik főfeladatunk. A beható tanulmány még többet is kiderithet az eredetiségekből, a magyar stylból, s a szerző maga is igyekszik ehhez hozzájárulni.

«**Irataim az emigrációból**», *Kossuth* műve, nemsokára olcsó, népies kiadásban is megjelenik Mehner Vilmosnál, ki füzetenkint bocsátja közre. E kiadást is, Kossuth beleegyezésével, Helfy Ignácz képviselő rendezi sajtó alá. A három kötetet *egy kötetbe* vonta össze a nélkül, hogy akár egy nevezetes mozzanatot, akár egy eredeti gondolatot kihagyatott volna; összevonta a diplomácziai okmányokat és a terjedelmes levelezéseket, de kiváló gondot forditott arra, hogy lehetőleg érintetlenül hagyja azokat a részeket, a hol Kossuth maga beszél ugy, hogy a népies kiadás olvasói is a maga teljességében élvezhessék Kossuth remek stilusát. A népies kiadást számos kép is illusztrálja, melyek Kossuth emigracziónális életéből és családi köréből vannak véve. Az egész 20—25 füzetből fog állni s az első füzet április havában jelenik meg. Egyes füzetek ára 30 kr. lesz.

Az «Ember tragédiáját», Madách nagybecsü költői alkotását diszes alakban és illusztrációkkal adja ki közelébb az Athenaeum társaság. *Zichy* Mihály, a geniális művész vállalkozott az illusztrálásra, kit egészen föllelkesitett Madách drámai költeménye. Bizonyára méltó tolmácsa lesz a költőnek.

Az országos kiállitás térképe. Lampel Róbert kiadásában megjelent az országos kiállitás és a városliget térképe, mely a kiállitás egyes épületeit, valamint a városliget egész helyrajzát feltünteti, s magyar, német és franczia magyarázó jegyzetekkel van ellátva. Ára 40 kr.

Zsebkönyv gymnásiumi és reáliskolai tanulók számára. Rövid kivonatokat ád a természettanból, vegytanból, mennyiségtanból, dióhéjba szoritva a magyar, latin, görög német, franczia, olasz, angol és spanyol irodalom-történet főbb pontjait, az egyházi és műtörténetet, a világ- és hazai történelmet, természetrajzot, földrajzot. Szaktanárok közreműködése mellett és egy elterjedt hasonló német mű felhasználásával szerkesztette dr. *Németh* Antal, győri tankerület főigazgató. Lampel Róbert kiadása, s ára kemény kötésben 1 forint 20 kr.

Az operaszinházban e hó 25-ikén mutatták be Liszt Ferencz «*Királydal*»-át, melyet a szerző a megnyitó előadásra irt, ép ugy mint Erkel Ferencz «István királyt». A «Király-dal»-lal együtt előadta a zenekar Liszt «Első magyar rhapsodiá»-ját is, mely nálunk szintén uj volt, de Bécsben már nagy sikert aratott. A nagy szépségekben bővelkedő művet a zenekar kitünően játszotta Erkel Sándor vezetése alatt. Az előadást a «Naila» ballet fejezte be.

A «Királydal» szövegét Ábrányi Kornél irta. A zenemű alkalmi szerzemény, s bizonyára a megnyitó előadás lett volna legméltóbb bemutatására. Alapját egy régi kurucz-dal képezi, a «Hej Rákóczi, Bercsényi» kezdetü. Kezdetben nemes, komoly s méltóságos hangulatával hat, mig a zárrészlet, mely a fő dallamot kemény hangnemben lépteti fel erőteljes győzelmi rithmus kiséretében, az énekkar és a zenekar hatalmas támogatásával növeli a hatást. A zenemű nagy tetszésben részesült. Az előadásban az opera összes személyzete részt vett, ünnepélyes öltözékben, a mi szintén nagyban emelte a közönség ünnepélyes hangulatát. Maga Liszt Ferencz nem volt jelen az előadáson.

Olasz opera a népszinházban. A népszinházban május 14-től kezdve *Morelli* impresszárió olasz operatársasága fog «Tell Vilmos», «Hugonották» és «Troubadour»-ban vendégszerepelni. E társaság főbb tagjai Lucca Paulina, Mierzwinsky (tenorista), Alma Fohström, Padilla, Pantaleoni Pinto, Lablache, Almati, Arnoldson és Scolari lesznek.

A bécsi operaszinházban nagy sikerrel kezdte meg vendégszereplését *Odry* Lehel, a magyar kir. operaház művésze. Először a «Hamlet» operában lépett föl e hó 22-én, s a bécsi lapok kivétel nélkül kiemelik a hatást, melyet játéka és izléses éneke tett. Másodszor a «Faust» operában, mint Mefiszto lépett föl s a siker még teljesebb volt.

KÖZINTÉZETEK ÉS EGYLETEK.

A magyar tud. akadémia e hó 23-iki ülésére nagy és fényes közönség gyült össze. Az érdeklődést *Trefort* Ágost miniszter emlékbeszéde költötte föl, ki sokféle tevékenysége közt időt tud találni, hogy az akadémia üléseiben mint felolvasó is részt vegyen. Pár hét előtt Mignet franczia történetiró, most pedig a hires Thiers fölött tartott magvas emlékbeszédet Az ülésen *Stoczek* József elnökölt.

Trefort a Thiers hosszu és nagy időkre terjedő életpályájából erőteljesen mutatta föl a legfőbb részeket. Nem életfutását festette, hanem müködését határozta meg, s bemutatta benne a történetirót, a szónokot és az államférfiut, és itélettel kisérte e hármas szereplését. Mint történetirót a császárság legendája, a napoleoni kultus megalapitójának tartja. Elő is segitette Thiers e legenda győzelmét Napoleon Lajos elnökségének előmozditásával. Francziaországgal együtt ő is meglakolt ezért. Trefort többnek itéli Thierst, mint szónokot. Szónoklatai is Francziaország történetével, válságos korszakaival ismertetnek meg. Érdemes azokat tanulmányozni ily formában, s ajánlja is azoknak a fiatal parlamenti tagoknak, kik tanulni akarnak. Legtöbbre az államférfiut becsüli benne, ki a szétbontó elemekkel a legerélyesebb harczokat vivja és szervezte az államot. Trefort hiszi, hogy Thiers államférfiui belátásának a jövő mindenben igazat ád. Azt is hiszi, hogyha Francziaországban diktátori hatalom nem kerekedik felül, konzervativ alapokon nyugvó köztársaság fog maradni, a mint Thiers is akarta. Thiers életén keresztül vonuló tragikus vonásra is figyelmeztetett. Ez az, hogy a gyakorlatban mindig küzdenie kellett ama doktrinák ellen, melyeket előbb vallott. A tartalmas előadást élénk figyelemmel hallgatták és zajosan megéljenezték.

Második tárgya volt az ülésnek a *Farkas-Raskó-féle pályadijra* érkezett versenyművekről a birálók jelentése. A 100 frtos dij évenkint hazafias költeményekre tüzetik ki. Birálók voltak: Gyulai Pál, Vadnai Károly és Beöthy Zsolt. Pályázott 36 vers. *Beöthy* Zsolt adta elő a birálók véleményét. E szerint egyik sem érdemes a versenyzők közül a dijra, mely igy az akadémia alaptőkéjéhez csatoltatik. A pályaművek bágyadtak, kifejezéstelenek, s minden lelkesedés nélkül akarnak lelkesiteni. Hármat illeti egy vagy más tekintetben dicséret, de jutalomra nem érdemesek. Ezek: «Dobó leánya» (ballada),

eset, midőn hazai történetiróink hasonló czélból tartanak összejövetelt.

A magyar földrajzi társaság e hó 26-án *Hunfalvy* János elnöklete alatt ülést tartott. *Berecz* Antal titkár jelenti, hogy a német geografusok ez idei nagygyülése, április 14. és 15-én lesz Hamburgban, és erre a társaságot is meghivták; jelenti továbbá, hogy az első magyar általános biztositó társaság 100 forinttal a társaság alapitói közé lépett.

Déchy Mór olvasott föl ezután igen érdekesen utazásairól «A bengáliai tengerpartról a Himalaja aljáig» czimen. Leirta elevenen a Ganges vidékét, Darzsilinget s a Himalaja egetverő csucsait. Beszélt e földrész népéről, óriási gabnatermeléséről s megemlité, hogy Keletindia mily sietö léptekkel halad a czivilizáczió utján. 1853. még csak huszonharmadfél mérföld vasutja volt, 1883-ban már 10,000 mérföldnyi vashálózaton robogott a gőzkocsi. Értekezésébe beleszőtte pár uti kalandját s mindezt gördülő nyelven mondotta el. Figyelemmel hallgaták s végül megéljenezték.

A Mária-Dorothea-egyesület, mely a magyarországi tanitónők gyámolitására van hivatva, e hó 25-ikén tartotta alakuló közgyülését. Az előkészitő bizottság alapszabály-tervezete szerint az uj egyesület czélja a magyarországi tanitónők és nevelőnők (ideértve az ipar-tanitónőket, gyermekkertésznőket, zongora- és nyelvmesternőket) gyámolitása és mindenek fölött «egy vagy esetleg több otthon» felállitása.

Az alakuló közgyülést *Zirzen* Janka igazgatónő nyitotta meg, felolvasva Mária Dorothea főherczegnőnek, az egyesület védasszonyának levelét, melyben sajnálkozásának ad kifejezést, hogy a gyülésen nem jelenhet meg. *Weber* Mariska kisasszony, az előkészitő bizottság jegyzője adta elő ezután a bizottság működéséről szóló részletes jelentést, melyből kitünik, hogy az egyesület 4400 forint vagyon fölött rendelkezik, tagjainak száma pedig meghaladja a háromszázat. Ajánlották, hogy az egyesület a magyarosabb «Mária-Dorottya» nevet viselje, de *György Aladár*, az előkészitő bizottság tagja, kijelenté, hogy maga a főhgnő kivánta a Dorothea név használatát. Elnökké egyhangulag b. *Nyáry Adolfné* választatott meg. Alelnökök: *Békey Imréné*, *Hampel Józsefné* *Pulszky Polixena* és *Tóth József* tanfelügyelő; titkár *Suppan Vilmos*; jegyzők: *Weber Mariska* és *Nemecskay Irma*; pénztáros *Zirzen Janka*; ellenőr *Sretvizer Jánosné*. A 70 tagu választmányba a legismertebb nevü jótékony hölgyek és férfiak választattak be.

fel, az arra legalkalmasabb időben, az orsz. kiállitás idején.

EGYHÁZ ÉS ISKOLA.

Az erdélyi ref. püspök választása. B. Kemény Gábor miniszter, az erdélyi evang. ref. egyházkerület főgondnoka, Kolozsvártt időz. E hó 26-ikára értekezletet hivott egybe, mely a zsinati törvények és a püspökválasztás tárgyában volt hivatva megállapodásra jutni. Az értekezlet a zsinati törvények tárgyalását egy rendkivüli közgyülésre halasztotta, a püspökválasztásra nézve pedig magánjellegü értekezlet tartatott. A püspök-választó közgyülés májusban tartatik meg.

Szerb tanszék a budapesti egyetemen. A budapesti egyetem szerb nemzetiségü hallgatói folyamodnak a közoktatási miniszterhez a szerb nyelv és irodalom számára külön tanszék felállitása végett. Az egyetem rektora, dr. Bita Dezső. ki a szerb egyetemi hallgatók részéről a kérvény támogatására küldöttségileg felkéretett, azt jogosnak és figyelembevételre méltónak találta, megigérvén a nála tisztelgőknek, hogy kérvényüket az egyetemi tanácsnál és a miniszternél szivesen fogja támogatni.

A királyné megsértése. *Erzsébet* királyné pár nap mulva elhagyja Amsterdamot, hol több hét óta időzött *Hohenembs* grófnő név alatt, gyógyulás végett. Fájdalom, idei ott időzését egy botrányos eset igen emlékezetessé teszi. Ez e hó 24-én történt, s az amsterdami lapok ezeket irják róla:

. *Hohenembs* grófnő szeret városunkban naponkint sétát tenni és mert a világosság árt szemeinek, rendesen nagy sárga legyezőt tart a szeme elé. A város lakosságának egy része e miatt már gyakran tett fölösleges megjegyzéseket, melyeket a magas vendég szerencsére nem vett figyelembe, mert nem ért hollandul. Eddig az illetlenkedők beérték puszta szavakkal; de e hó 24-én, midőn a grófnő, a sárga legyezőt tartva arcza előtt, a Rembrandt-téren sétált végig, egy sétáló azt hitte, hogy protestálnia kell ez ellen és *esernyőjével ráütött a legyezőre*. A szemtelen embert azonnal elfogták. Nyilván nem ismerte a királynét. A párisi «Temps» levelezője is foglalkozik az esettel és azt irja, hogy az elfogott egyén kihallgatása alkalmával *határozottan kijelentette, hogy nem ismerte a királynét*. Valószinü, hogy részeg volt. Csak is ily beszámithatlan állapottal menthető valamennyire az ily gyalázatos magaviselet.

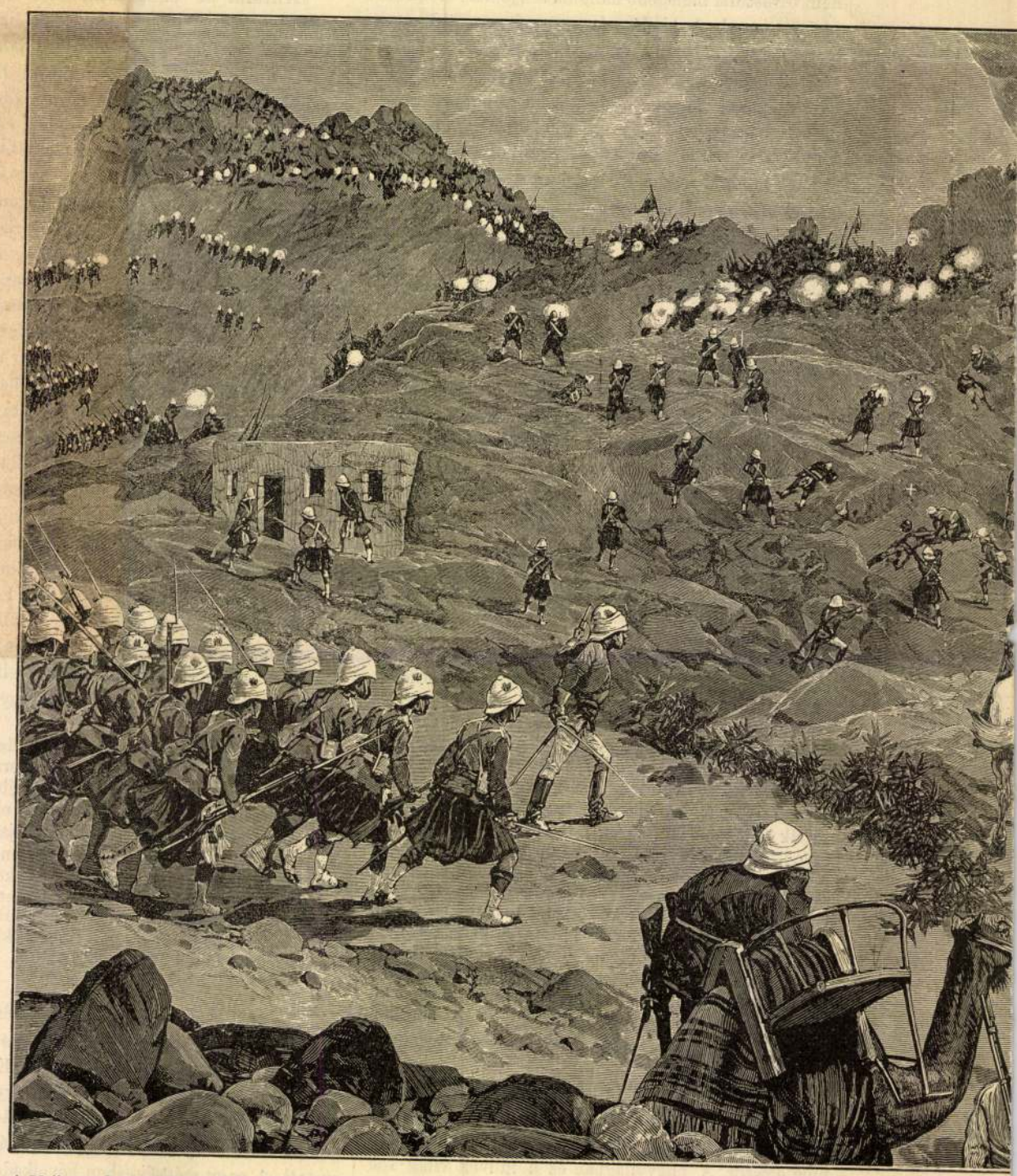

A 38-ik ezred a baloldali sziklán; Eyre ezredes megöletése.
A 42-ik skót ezred elöl; Coveny ezredes megöletése.

Az a hely, hol Earle tábornok elesett.

A KERBEKANI CSATA SZUDÁ

A főrendiház márcz. 27-iki ülésében bevégezte a főrendiház reformjáról szóló törvényjavaslatot, s igy a jövő ülésszakban már az uj főrendiház kezdi meg működését. A főrendek elfogadták a törvényjavaslatot ugy, a mint a ház bizottsága előterjesztette. A 3000 frtos czenzus elfogadtatott, az izraelita hitfőnök kihagyatott; a kormány által kinevezendő tagok száma 50-re korlátoltatott, s végre elfogadta a ház azt is, hogy az uj főrendiházból kimaradó tagok közül a főrendek egyszer, t. i. az uj alakulásnál, ötven tagot választanak. Sok inditvány történt az élénk viták alatt, de a többség teljesen elfogadta a kompromisszumot.

Az országgyülések története érdekében *Tisza* Kálmán belügyminiszter rendeletet intézett a törvényhatóságokhoz. Az akadémiában *Zichy* Antal hivta fel a figyelmet arra, hogy az 1848. előtti országgyülések számos fontos emléke még ismeretlenül lappang, mert az akkor különösen fontos kerületi

MI UJSÁG?

A trónörökös-párt déli utazásából e hó 28-ikán várták vissza Bécsbe. A dalmát partok megtekintésére nem kedvezett az időjárás, mely esős és igen szeles volt. Kattaróból elindulva, a kellemetlen idő, olykor heves bóra szél is, folyvást kisérte a «Miramare» yachtot, s ekkép sok tervezett ünnepély és kirándulás elmaradt. Spalatóban, Lessinában, Sebenicóban, Zárában a legnagyobb lelkesedéssel fogadták a fejedelmi párt. *Fiume* felé utaztokban az idő kiderült, s Fiume városa e hó 27-ikén fényesen fogadhatta a trónörökös-párt.

Magyar nemzeti stílus

Lásd

Fábián Dániel

A magyarság
jellemrajza.
Az Ország útja
1937. 27. l.

U.az Magyar
pesszimizmus
u. o. 17. l.

ottsága.

yok, Nemzetes Urak !

rdadalmi Bizottsága elhatározta, hogy
us 1.., kedd estére helyezi az idei
lmezes estélyét, a Vitézi Rendház
ben.
ek azzal kivájna megadni különös érde-
ásu jelmezruhákat készittet hölgyek
erhető ne legyen mindaddig, mig az ál-

int kb. 5 méter nagyságu, egyszerü
ruha /: kalikó :/ melynek ujja van
. Nyaknál tüll gallér. Arcon egyforma
karton szine, hölgyek és férfiak ré-

előállitási ára nem fog többet kitenni
a legalább 70-80 személy megrendeli.

os jelmezes mulatság.

t, maga és családtagjai részére, saját
zittetnie, amelyet egy varrónővel ké-
rétel és próba végett, szükségszerint

inden jelmezes belépőnek egy darab
jelzésekkel, azon tájékoztatással,

Magyar nemzeti stílus

ród

Tóth István: A magyar díszítés alapformái. A kolozsvári. Minerva kiadása.

Magyar nemzeti stílus

Pasteiner Gyula: A nemzeti elem a régi hazai művészetben. Művészi Ipar 1885/86. I. évf. 317 s köv. ll. Előadás a régészeti társulatban

Magyarország 1939. június 24.

Két vélemény a korszerű magyar építőstílusról

A *Magyarország* hasábjain Féja Géza pestszenterzsébeti cikke nyomán ankét kezdődött a magyar építőstílus kérdéséről, szükségességéről, hiányáról. Eddig *Jánszky* Béla és *Bierbauer* Virgil szólt hozzá a kérdéshez, ma két ismert fiatal építész cikkét közöljük. További hozzászólásokat is közlünk.

A korszerű magyar építészet magyar sorskérdés

A *Féja* Géza és *Jánszky* Béla cikkeiben megindított gondolatsort nem szabad lezárni. A *korszerű magyar építőstílus* többé nem csak a szakemberek ügye. Szervesen hozzátartozik a magyar sorskérdésekhez; lényeges, kikerülhetetlen és elodázhatatlan probléma. Kevesen tudják, hogy építész-körökben is van egy »viharsarok«, itt is felébredt az a magyar lelkiismeret, ami Féja Gézáék fellépését és munkáját jellemzi. E párhuzamos folyamatnak találkozni kell, mert ami szociális és kulturális probléma él a magyar szellem új írónemzedékében, nem kisebb erővel működik ugyanez a szellem a magyar építőstílus egyelőre elszigetelten dolgozó előőrseiben. Elkerülhetetlen a találkozás, mert, ha van új magyar lelkiség, ha erős és kort jellemző az a szellem, amit éppen Féja Géza és a szellem sok más erőteljes alakja képvisel, akkor *az építészet az, ami ezt elsősorban kifejezi.* Ha a konszolidáció neonacionalizmusa kitermelhette a maga néo-klasszikus építészetét, vajjon az a szellem, amely a magyar földből párázik fel, ami csíráiban hordja e nép történelmi életakaratát, vajjon ez a közösség vérében keringő új erő érintetlenül hagyhatja a kort és a társadalmi tartalmat mindig kifejező *építészetet?* Nyilván nem.

A tények is ezt igazolják. Építészetünk negyedszázad előtti rövid, de erőteljes irányzata — aminek szellemét éppen *Jánszky* Béla éreztette meg cikkében — mint rejtett patak, átvészelve háborút és álkorszerűséget, most friss és tiszta vizével, de már felduzzadva és folyót igérően ismét felbukkant az új építésznemzedékben.

Az a keserűség, ami Féja Gézát Pesterzsébeten eltöltötte, bennünket már igen régen emészt. Jánszky Béla hivatkozik az »*Építőmunka*« című lapra. A háborút követő, a neo-klasszicizmusból »Neue Sachlichkeit«-be szédülő építészetünk rohanását a meddőség felé először ez a lap kiáltotta el. A »bauhaus-epigonizmus« tradicióitól és nemzeti hivatástudattól elszakadt korszakának néhány tisztánlátó, egymagában elszigetelten harcoló építészét akkor még kinevették. Az »Építőmunka« kiállását is ellenszenvvel fogadták. Azonban a nemzeti építőművészet fellobbant tüzét már elfojtani nem lehetett. Az »Építőmunká«-t követte a rövidéletű »*Hajlék*«. Azután jött az *építészeti falukutatás, Padányi Gulyás* Jenő, *Tóth* Kálmán, *Miskolczi* László, *Nászay* Miklós kiadta a Balaton- és a Fertővidék építészeti felvételeit. Közben *Vámos* Ferenc folytatta *házetnológiai* tudományos kutatásait, mások építészettörténeti síkon végeztek munkát.

E vázlatos felsorolásból is látható, hogy párhuzamosan az irodalom, a publicisztika új korszakot hozó munkájával az építészetben is hasonló tünetek észlelhetők. *Féja Géza felszólalásának tehát igen erős rezonanciája van már nálunk.* Felvetett problémái az idegeinkben élnek. Nem ér készületlenül a *korszerű nagyar építészet kérdésének felvetése.* A lechneri kérdés, a korszerűség kérdése, azt mondhatnánk már lezárt, minden vonatkozásában, tisztázott kérdések. A *nemzeti építőművészet bartók—kodályi útja* is világos már előttünk. A falu, a város és a városkörnyék ügyét számtalanszor és sok szempontból feldolgoztuk már. Meg kell azonban állapítanunk, hogy mindez ma még nem itatta úgy át az építésztársadalmat, mint ahogyan az irodalmat átjárta és meddőségéből kiszabadította — az új magyar korszellem. A »*Hajlék*« éppen azt szerette volna elérni, hogy *építészetünk ügye bekapcsolódjék az egyetemes magyar sorskérdések áramába,* hogy elfordítsa a még ma is igen sok közelnyugatra néző építészarcot és felébressze bennük a *nemzeti* hivatástudat új művészeti invencióit.

Ezt az invenciót — szerény véleményem szerint — a vidéki városok, a falu és Pestkörnyék újjáépítése támaszthatja fel. Ezen keresztül fog a monumentális építészetbe felszivárogni az új formanyelv. Ezért nem szabad napirendre térni Féja Géza cikke felett. Lehetetlen, hogy egy új magyar lelkiség kivirágzása közben építészetünk megrekedjen *álmodernségének mai meddőségében.* A korszerűség nagy kiszabadulás volt a stílushazugságok szégyenletes világából, de öncélllá vált, ahelyett hogy felszabadult invencióinkat éltük volna ki új és szabad lehetőségeiben.

Németh László írta folyóiratában pár évvel ezelőtt, hogy *ez a kor számonkéri a népektől: van-e erős kultúrájuk s ahol nem talál élő kultúrát, ott könyörtelen leszámolást végez.* A magyarság élő és erős kultúrája elképzelhetetlen önálló, a népegyéniséget kifejező építőművészet nélkül. Az önálló, életképes kultúráknak mindig önálló századoknak beszélő építészete volt. Ezért, most az új és önálló magyar kultúra felépítése idején a korszerű magyar építészet kérdése többé nem a szakemberek belső ügye, hanem *egyetemes magyar sorskérdés.*

Csaba Rezső,
az »*Építőmunka*« és a »*Hajlék*«
v. szerkesztője.

Mit árul el az építészet fejlődése a barlangtól — a barlangig

A ház fogalmát az emberiség ősállapotában *a barlang* fedi. Rendeltetése az elemi erők elleni védelem. azonban már a barlang falán is találkozunk vésett rajzokkal, melyek mutatják, hogy az ember materiális, egysíkú védelmi eszközét érzelmi motívumokkal komplikálja. Asszonya virágfüzérekkel diszíti ráérő idejében.

Néhány tízezer éven keresztül komplikálja az ember a maga primitív életszükségleteinek kielégítését állandóan az ősállapot társadalmi és szociális szellemében. Azt hiszi, hogy van ráérő ideje és piramisokat épit az elmélyülés, a magábaszállás órája számára, önmaga dicsőségére, halottai számára is.

Mindez sok tízezer év ráérő idejéből, amíg *eljut a ma csillogó, fénypompás, motorizált és elektrifikált, gombnyomásra működő világvárosáig — és ennek peremén a barlanglakásig.*

Ez az ember építészet-történetének rövid kivonata.

Mégis a görög templomok. Michelangelo, Rembrandt, Goethe, Beethoven az emberi élet értelmének maximumait alkották, mint felépítmény. Nem tartoztak és nem tartoznak az életfunkciók elsődleges kielégítéséhez, mint a lakás, a ruha vagy az élelem. Pedig az emberi kultúra megszakítás nélküli folyamat, melyben csak állomást jelent e néhány név.

Honnan ez az óriási paradoxon? Erre a kérdésre kérdéssel kell válaszolni. Hol áll az emberiség ehhez a kultúr folyamathoz képest? Próbáljunk hozzávetőleges számítást végezni, hogy a kiragadott néhány név szellemét hányan értik meg, hány százaléka a ma élő emberiségnek.

Azt kell látnunk, hogy valósággal két részre van szakítva az emberiség. Egy elenyésző kis réteg, amely részese a kultúrának és a másik, a nagy tömeg, amely számára ez merőben ismeretlen.

A szellemi vonatkozású kultúra párhuzamosan halad a fizikai, a materiális fejlődéssel, a civilizációval. A civilizáció fejlesztett a kőbaltából lángszóró fegyvert, a nyílból bombavető repülőgepet, a barlangból luxuslakást. Ugyancsak az teszi lehetővé, hogy a középeurópai ember órák alatt eljuthasson az Akropoliszhoz vagy szemlőhegyi szobámban hallgathassam a 9-ik szimfóniát a Toscanini által dirigált angol szimfonikusoktól.

Ismét egy paradoxon. A válasz rá ugyanaz a kérdés: hányan jutnak el Magyarországból az Akropóliszra. Jól tudjuk, elenyészően kevesen.

De ne menjünk ilyen messzire, *menjünk csak Pestszenterzsébetig,* ahol Féja Géza felfedezte, hogy *az uccák túlnyomóan nagy része nincs burkolattal ellátva, nincs vízvezeték, csatorna, — nincs fürdőszoba, de van cifraszűrös városháza.*

Kell e cifraszűr addig, amíg nincs rendes lábbeli, arra minden rendes parasztember csakis nemmel felel, csak úgy, mint a legkitűnőbb közgazdász. A sorrendi kérdés tehát fontos. Nem tehetünk nyugodt lelkiismerettel egy lépést sem előre a kultúra és a civilizáció útján, amíg az elemi szükségleteket nagy általánosságban nem elégítettük ki. Az ehhez szükséges eszközöknek kétségtelenül birtokában vagyunk.

Azután jön az esztétika, a stílus.

A művészeti stílusok keletkezésének alapjait képezik a tájból nyerhető motívumok, mint a virág, levél, állatfajták, erdők, hegyek, égbolt, továbbá a természetben fellelhető anyagok s végül az éghajlati viszonyok. Ez utóbbi nemcsak a szükséges külső megjelenési formát szabályozza, hanem az alkotó temperamentumát is.

Az egyes országok, helyesebben a geopszichikai tájak stílusai minden korban hatással voltak egymásra. Azokban a korokban is, amikor az érintkezési forma nem volt ilyen gyors és közvetlen, mint ma. Ma, a repülés korában a nagyvárosok bizonyos sematikus hasonlósággal épülnek, ami helyes és magától értetődik bizonyos hasonló civilizatórikus adottságok mellett. A stílus-változást pedig szellemi változás előzi meg. A falvak, vagy kisvárosok rendeltetésüknél fogva csak végtelen lassúsággal érzékelik a szellemi változást, strukturális változás pedig nem következik be.

A város és a falu közti mélyrehatő funkcionális különbség már eleve kizárja, hogy a városi bérházak stílusa hasonló legyen a falu külön igényét szolgáló házaiéhoz. Ez az oka annak, hogy *Lechner* Ödön, aki kétségtelenül zseniális építész volt és sokkal többet látott és állapított meg a racionális építészeti törekvésekből, mint amennyit meg tudott valósítani, *tévedett magyaros stílusalkotó kísérletével.* A mult századvégi ipari forradalom által teljesen új alapokra helyezett, lázas városépítési tevékenységnél *tévedés volt a súlypontot a falu motívumaira helyezni.*

Meg kell azonban jegyezni, hogy ilyesfajta előre megfontolt szándékú stíluskészítés semilyen körülmények közt sem vezethet eredményre, legfeljebb ideig-óráig megzavarhatja a stílus alakulását, amely állandóan, tehát kétségtelenül ma is folyamatban van, a korszellemnek megfelelően.

Fischer József

Marlene Dietrich Franciaországba érkezett, a kikötőben nyilatkozott adóügyéről és két francia filmjéről

Le Havre, június 23.

Most futott be a kikötőbe a *Normandie.* Az óceánjárót hatalmas közönség várta a parton és nézte végig az utasok partraszállását. Ilyen válogatott közönség rég utazott együtt. Az elsők között hagyta el a kikötőt Jean *Zay* francia nevelésügyi miniszter, a világkiállításról tért haza. NewYorkból jött Alverez del *Vayo,* a volt spanyol köztársasági külügyminiszter. Kijelentette az ujságíróknak, hogy egyelőre Párizsban szándékozik letelepedni. Az utasok tömegében szinte alig tűnt fel *Voronoff professzor, Mária orosz nagyhercegnő, az egyik Vanderbiltné, egy Morgan-lány és Serge Kousserevitzky, a híres orosz karmester.*

De csak ezután következett a hajó főnevezetessége: Marlene *Dietrich,* aki miatt tudvalevőleg a Normandie késéssel érkezett meg. Mint ismeretes, a newyorki indulás előtt az amerikai adóhivatalnokok kissé tapintatlanul, de nagyon erélyesen arra szólították fel az isteni Marlenét, *hogy 200.000 dollár adótartozását sürgősen egyenlítse ki.* A filmsztár valamennyi ékszere ott maradt zálogba és csak hosszú vita után, ügyvédek közbejöttével indulhatott el a Normandie.

Az utasok elmondták, hogy a filmsztár a tengeren rendkívül *zárkózottan viselkedett.* Kizárólag férjével, Rudolf *Sieberrel,* lányával, a vele együtt utazó Erich Maria *Remarque-al* és rendezőjével, Josef von *Sternberggel* érintkezett. Le Havre-ban nyilatkozott az ujságíróknak Dietrich:

— Azt hittem, mintán amerikai állampolgár lettem, *nem tartozom semmivel a kincstárnak.* 75 ezer dollár körüli összeget hagytam az adóhivatal közegeinél. Egyébként ügyvédeim már teljes erővel igyekeznek az ügy rendbehozatalán. *Szeptemberben kezdek hozzá első francia filmemhez* és remélem, hogy Sternberg, aki először Zola Germináljának filmváltozatát fogja rendezni Párizsban, *irányítja majd második francia filmemet.*

Marlénen és kíséretén kívül még két másik sztárt is hozott Franciaországba a Normandie. Teljes inkognitóban érkezett Gary *Crant* és férjével Myrna *Loy,* aki szabadsága nagy részét Párizsban akarja tölteni.

Tekintettel arra, hogy napok óta Párizsban tartózkodik Sonja *Henie* is, a francia fővárosban úgy látszik idén tekintélyes számú hollywoodi különítmény jön össze.

SPORT VIKENDHÍREK

Ma este elhatározzák a profifutball megszüntetését?

A miniszterelnök által az MLSz élére kinevezett kormánybiztos, dr. *Gidófalvy* Pál tegnap közzétette azt a *névsort*, amely azok neveit tartalmazza, akiket a kormánybiztos a különböző futballszervek vezetésével kíván megbízni. El kell ismerni, hogy *a névsor kitünő neveket tartalmaz*, a legtöbben régi, érdemes munkásai a futballsportnak, akiknek a személyében teljes mértékben meg lehet bízni.

A Nemzeti Liga-bajnokság ügyvezetője és országos szövetségi kapitány vitéz *Ginzery* Dénes, az Elektromosok futballvezére lett, aki híres futballista volt, a BTC és a MAFC válogatott kapusa. A budapesti amatőrszövetség élére visszakerült dr. *Zsarnóczay* János, az amatőrfutball egyik leglelkesebb és legeredményesebb vezére, míg a bírótestület vezetését *Majorszky* Ferencre, egyik legkitünőbb futballbíránkra bízta a kormánybiztos. Amatőr futballkapitány *Fábián* József főiskolai futballkapitány lett. A vidék vezetői is nagyrészben ismert nevek.

A kinevezett vezetők, hír szerint, ma este *értekezletet* tartanak a kormánybiztossal s ezen az értekezleten hír szerint, *ki fogják mondani a futballprofesszionizmus megszüntetését is*. Erre azonban, véleményünk szerint, csak akkor kerülhet sor, *ha biztosítékokat kap a futballsport*, hogy üzeme nem fog megakadni és a játékosok *megfelelő álláshoz* fognak jutni.

„Győzni kell végre!"

Az Újpest és Ambrosiana készülődése

Ujpesten soha nem látott *lelkesedéssel* készülnek a vasárnapi nagy Középeurópai Kupa mérkőzésre, amelyet az *Ujpest* bajnokcsapata vasárnap délután félhatórai kezdettel a milánói *Ambrosiana* ellen játszik saját megyeriúti stadionjában.

A jelszó: *»Győzni kell végre az olasz futball felett!«* — ezt kiáltja azonban oda az Ujpest csapatának az egész magyar sportvilág is.

Az *Ujpest* lelkes, amellett jó futballistákból álló egységes szellemű bajnokcsapata *a magyar futballtársadalom egységes bizalmát viszi starthoz*. A csapat természetesen *milánói, illetve »bajnoki« összeállításában áll fel*.

A nagy ellenfél — az *Ambrosiana — ma este Budapestre érkezik*. Az UTE küldöttségileg fogadja a vendégeket. Az Ambrosiana célja az, hogy *csapata kipihenten, jó kondicióban vegye fel a küzdelmet az Ujpesttel*.

A milánói csapat valószínűleg *felmegy a Svábhegyre*, de az *Ujpest már megelőzte:* a csapat *már ma elbujt* egy kellemes üdülőhelyre, ahol a nagy melegtől védve várhatja a vasárnapi mérkőzés napját.

Az Ujpest—Ambrosiana KK mérkőzés iránt *igen nagy az érdeklődés. Az Ujpest gondoskodott külön villamoskocsikról*, amelyek a város minden részéből szállítják ki a közönséget az ujpesti stadionba és onnan vissza. *A jegyeket — a legjobb ülőhelyeket is — elővételben Az Est-lapok sportjegyirodája árusítja.*

RENDELET JELENIK MEG AZ ÜZLETEK VÍKENDJÉRŐL

Milyen üzletek zárnak szombat délután kettőkor

Három éve folyik az a mozgalom, amely a kereskedelmi alkalmazottak szombati víkendjét kívánja biztositani és arra törekszik, hogy a budapesti üzletek szombaton két órakor zárjanak.

Az első évben kizárólag néhány szakma a Belváros területére határozta el a szombati korai zárást, tavaly már sokkal általánosabb volt a víkend és idén már kereskedők és közönség egészen természetesnek találja, hogy szombaton délután a legtöbb üzlet zárva van.

A munkaadók és munkavállalók közti tárgyalások legnagyobb részét a *Kereskedelmi Alkalmazottak Szövetsége* bonyolította le. Ők a következő kereskedői víkendeket tartják nyilván.

Az egész esztendőben szombaton délután két órakor zárnak az egész város területén *a kötött-szövött nagykereskedések*, kivétel csupán a három legforgalmasabb őszi és téli hónap: október, november és december.

Június elseje és augusztus 20-ika között víkendet tartanak az egész városban *a papír-középnagykereskedők*. Június 3-tól augusztus 20-ig víkend van *a belvárosi posztó- és bélésáruüzletekben*, június 17-től augusztus 26-ig *a belvárosi selyem- és szövetkereskedésekben*. Az egész város területén szombaton kettőkor zárnak a *látszerész- és fotoüzletek* június 3. és szeptember 2-ike között, június 15. és szeptember 1. között pedig a *kozmetikusok*. A belvárosi *női divat- és csipkekereskedők* június 17. és augusztus 26-ika között tartanak víkendet. A mult szombaton kezdődött és Szent István napjáig tart a *kézimunkaüzletek* szombati korai zárása. Június első szombatjától augusztus 20-ig víkend van az egész városban *a linoleum és kárpitoskellék* szakmában.

Holnap kezdődik és augusztus 26-ig tart a *belvárosi női konfekció üzletek* víkendje.

Ezenkívül víkendet rendszeresítettek a *papír, a szűcs és szőrme, a belvárosi úridivat, a belvárosi női fehérnemű szakmában is.*

A kereskedők azt tapasztalták, hogy a közönség már teljesen hozzászokott a szombati kétórai záráshoz és azokban az üzletekben is, ahol csak holnap kezdődik hivatalosan a víkend, már a mult héten szombat délután alig volt forgalom.

Értesülésünk szerint a közeljövőben *rendelet jelenik meg, amely kötelezően szabályozza a szombati víkendet*. Már az eredeti munkaidő-törvény lehetőséget nyujt arra, hogy abban az esetben, ha az érdekeltek egymás közt megállapodnak, a kormány rendeletet adjon ki és ezzel büntető szankciók alá helyezze a víkend betartását. Valószínűleg most már mód van arra, hogy ez a rendelet megjelenjék.

A magyar idegenforgalom nagy sikere az év első negyedében statisztikai adatok tükrében

A szombati autósvíkendek végcélja: a Balaton, a Felvidék és Kárpátalja

A *Magyarország* tegnapi számában érdekes statisztikát közölt a székesfőváros statisztikai hivatalának adatai alapján 1939 első három hónapjának idegenforgalmáról.

Ez a három hónap egyben *vizsgája is volt az átszervezett magyar idegenforgalomnak*. Az év elején a pesszimisták folyton azt hangoztatták, hogy a közismert külpolitikai viszonyok miatt *az idegenforgalmi ipar Budapesten tönkre fog menni, egész évben üresek lesznek a szállodák és penziók.*

Hallóssy Istvánnak, az idegenforgalmi hivatal új vezetőjének tervei szerint hónapokkal ezelőtt megindult a propaganda az előrelátható kieséseknek pótlására. Az idegenforgalmi hivatalnak és hatóságainknak rendkívül kevés pénz állott rendelkezésére propagandára.

A május elejei *Nemzetközi Vásáron* egészen újszerű formában jelent meg az idegenforgalom. A vásár propagandájának igen nagy sikere volt és nagyrészben ennek lehet tulajdonítani, hogy a pesszimistáknak nem lett igazuk és *ma már meg lehet állapitani, hogy Budapest megtelt, talán még jobban, mint tavaly*. Az igaz, hogy egy-két nagy szálloda luxusapartmanja még üres, de az összes többi szoba foglalt.

Tekintetbe kell venni azt, hogy Budapestnek az idén nagyobb az idegenforgalmi befogadóképessége, mint évekkel ezelőtt volt, *hiszen tavaly az eucharisztikus kongresszus és a Szent István-év miatt sok új penzió nyilt meg és ezek természetesen az ünnepségek lezajlása után is megmaradtak.*

A statisztikai hivatal most dolgozta fel az év első négy hónapjának idegenforgalmi adatait. *Érdekes ezeket a számokat összehasonlitani a tavalyi eredményekkel.* Tavaly köztudomásúlag az *eucharisztikus kongresszus és a Szent István év világpropagandája működött az idegenforgalom érdekében*. Idén ilyen esemény nem volt és mégis a következő adatokat állapítja meg a statisztika. Tavaly az év *első négy hónapjában 35.338 érkezést és 92.000 itt töltött éjszakát állapitottak meg, idén 50.550 érkezést és 136.900 éjszakát.* Igen érdekesen alakulnak a számok, ha kizárólag a *külföldről jövő idegenforgalmat* nézzük és leszámítjuk a *belső vándorforgalmat*, amely az idén olyan hatalmas mértékben fejlődött ki és előreláthatólag a következő hónapokban a *július-augusztusi főszezonban még sokkal erősebb mértékben emelkedni fog.*

A mult év első négy hónapjában *22.836-an jöttek külföldről, az idén 21.134-en.* Tehát körülbelül másfélezerrel kevesebb külföldi vendége volt az év első négy hónapjában a magyar fővárosnak. Ez azonban csak az első pillanatra látszik csökkenésnek, *mert ezek az idegenek 92.084 éjszakát töltöttek Budapesten, míg tavaly összesen 90.200 éjszakát.*

Ezek az adatok csak Budapestre vonatkoznak. Az a gyakorlati szellem, amely az idegenforgalom hűvös büróit néhány hónapja áthatja, elérte azt, hogy *Magyarország összes kirándulóhelyei minden víkenden zsúfoltak*. A Balatonra természetesen most is jut minden szombatra elég víkendező, de az autósoknak egy tekintélyes része *idén elsősorban a Felvidéket és a Kárpátaljáját keresi fel*. Ezeken a kirándulóhelyeken minden víkenden közelharc folyik a szobákért.

Természetesen ezek az adatok még nincsenek feldolgozva a statisztikában. Az előbb említett adatok csak a hivatalos budapesti érkezéseket és az itt töltött napok számát tartalmazzák. Tehát már most meg lehet állapitani, hogy *az idegenforgalom új szelleme jól vizsgázott már a szezón elején.*

Harminc fok meleg lesz a víkenden

Egész héten üresek voltak a víkendtelepek. Mindennap hatalmas esőzések, felhőszakadások voltak és *még a legbátrabb evezősök se merészkedtek ki a Dunára*. Mára úgylátszik sokat javult az idő és a víkend jó kilátásokkal indul. Erről kérdeztük meg *Zách* Alfréd tanárt, a *Meteorológiai Intézet adjunktusát:*

— A Medárd napja után megindult esők most már két hete mindennap szinte óramüszerű pontossággal meghozták a záporukat és zivatarukat. Tegnap már annyira javult az idő, hogy az ország jórésze teljesen csapadékmentes volt. A legtöbb esőt Nyiregyháza vidéke kapta, de nagy felhőszakadások voltak Békés vármegyében is. A tegnapi viharnak halálos áldozata is van. Barcs mellett egy villámcsapás megölt egy embert, négyet megsebesitett és felgyujtott egy szalmakazlat.

— Mára ismét javult az idő és úgy látszik, hogy még kevesebb eső lesz, mint tegnap volt. Ebből az következik, hogy a szombat és vasárnap jó lesz. Természetesen kisebb délutáni zivatarokra, futózáporokra még mindig számitani kell. Azonban ez már nem fogja megzavarni a jó időt és a hőmérséklet előreláthatólag 30 fokig emelkedik.

Nagy evezősforgalom esz a jövőheti „négynapos víkenden"

Az elmult hetek időjárása a legtöbb víkendező kirándulási lehetőséget elrontotta. A jövő héten hétközben ünnep van. Csütörtökre esik Péter Pál napja. Nagyon sok víkendező szeretné *a pénteket és szombatot* is felhasználni. Nagy evezőtúrákat akarnak rendezni szerda délutántól vasárnap estig. Természetesen erre csak kevés embernek van lehetősége, de értesülésünk szerint *a vizisport legnagyobb hivei már most szabadságot kértek a jövő hét két utolsó napjára.*

Katona Jenő:

„Mi a magyar?“

A *Magyar Szemle Társaság* kiadásában, a legnagyobb élő magyar történetíró, *Szekfű* Gyula szerkesztésében fönti címmel hatalmas, közel hatszázoldalas kötet kísérli meg egyik legfontosabb kérdésünk megválaszolását, a *magyarság lényegmeghatározását, önismeretünk* első előfeltételét.

E sorok írója valamikor, még a huszas évek táján olvasta *Othmár Spann*, német történetfilozófus és társadalomböicselő *Was ist deutsch?* című füzetét és már ennek olvastakor kínzón érezte hasonló magyar munkának hiányát. Aki csak egy kicsit elmélyedt a fönti kérdésben, át kellett éreznie annak egész horderejét. Valami hasonlóról van szó, mint amit *Szent Ágoston Vallomásaiban* az időről mond: *„Ha kérdezed, micsoda, nem tudom, ha nem kérdezed, tudom.“* Erre a kérdésre is: *mi a magyar?* néha talán öntudatlanul, néha talán kissé alaktalanul, de felelt minden idők jobb, gondolkozó magyarja. A választ szinte mindenki valamilyen módon megfogalmazza magának és mégsem oldja meg teljesen a kérdés titkát, mely, mint minden önismeret, *a maga egészében, teljességében hiánytalanul meg sem oldható.* Különben is, a nemzet, a magyarság élő, történetében folyton változó, alakuló egyéniség és így lényegmeghatározása is bizonyos fokig a megválaszoló korától, szellemiségétől függ. A kérdés nyitját talán ismerték, titkát tudták jobbjaink, de ez is, mint annyi más titok, olykor eltűnik az időben és *verejtékezve kell újra föllelnünk.*

Senki jobban e nehézségek természetével nincs tisztában, mint a kötet tudós szerkesztője. Elmondja, hogy a mű terve már akkor megszületett, amikor még kevesen vették észre a láthatár szélén a felhőket, melyek még csak felvonulóban voltak s amelyekről még kevesebben képzelték el, hogy egyszer majd sötét árnyakat vethetnek az országra. Mégis szorongó érzéssel gondolt arra, hogy hasonló könyvvel útbaigazítsa azokat a jóhiszemű magyarokat, akik a kíméletlenül ránk rohanó szellemi áramlatok, propagandák kaoszában, — amikor majd magyar a magyarra mutat, mint rossz, gyönge, hamis, beteg magyarra, — nem tudják többé, mi is az igazi magyarság. Elmondja, hogy ő és munkatársai, valami normafélének szánta ezt a könyvet, hogy öntudatossá tegye az emberekben magyarságukat, az ösztönös nemzeti érzést a tudat világába emelje és ezáltal megóvja hordozóit a tévelygésektől, az illúzióktól, az ingoványba süllyedéstől.

A német irodalom a filozófus *Th Ziegler: Der deutsche Mensch*, avagy a pszichológus *Müller-Freienfels* hasonló című munkájában ugyanennek a célnak elérését kísérelte meg. *Szekfű Gyula Salvador de Madariaga* az angol, francia és spanyol népről írt jellemrajzait, valamint *A. E. Brinckmann*, művészettörténész *Geist der Nationen* című művét említi, minden elismerése mellett hangsúlyozva, hogy éppen e két könyvből lehet látni a föladat módfeletti nehézségét. Éppen ezek bizonyítják, hogy *egyetlen ember, legyen bár kitűnő szakember, vagy a modern világ szellemiségének mégoly kiemelkedő alakja is, képtelen a nemzeti jellem összetett jelenségét pontosan, a valósághoz ragaszkodva leírni.* Majd minden nemzetnek van ugyan jellemrajza legnagyobb fiaitól, azoktól, akik őt leghevesebben, legszenvedélyesebben szerették, de ezek a jellemrajzok az elkerülhetetlen lírai vonásokon kívül az adott időbeli és társadalmi körülmények színfoltjait is hordozzák. Széchenyi bizonyára érezte — úgymond Szekfű Gyula — az örök nemzet szárnycsapását, de amit ki tudott fejezni beszéddel és betűvel, abban kétségtelenül több volt az akkori nemzetből, százada magyarjaiból, mint az ősökből. És hol vannak ma Széchenyiek, nálunk és más népeknél?

Valóban a kötet szerkesztője és kiváló íróinak túlnyomó többsége látta és átérezte, hogy mit vállalt, amikor a mű épületében ráeső rész véghezviteléhez fogott. A túlkönnyű általánosítás, a túlgyors indukció veszélye minduntalan fenyegethet ilyen mű írásánál és *ettől egyik-másik rész szerzője nem is maradt egészen ment.* Szekfű Gyula maga, bár nem közönséges művészi beleérzőképességgel és alakító erővel rendelkezik, *jobban bízott a szaktudomány módszereiben.* Nem különböző írói teljesítmények egymásmellé sorakoztatására törekedett, melyekben ki-ki azt intuálja, amit éppen meglátása, hangulata diktál, hanem *a magyarságtudomány egyes résztudományainak eredményein épülő boltozat létrehozatalát óhajtotta.* S bár a kötetnek a szerkesztőé mellett legszebb tanulmánya *poeta doctus-é, Babits Mihályé*, ki ebben egyik ifjúkori nagy essay-jének újra átvizsgált rezultátumát adja, a könyv a szerkesztőt igazolja. Szekfű maga óvakodott attól, hogy munkatársait bármiképp is korlátozza. A szaktudós tanulmányok szerzői a részletekben egymástól eltérő eredményekre is jutnak. Ezek az eltérések azonban nem érintik a lényeges kérdéseket illető megegyezést.

A kötet két első tanulmányának, *Babits Mihályának és Ravasz Lászlóénak* némileg más a jellege, mint a többinek. Ezeknek szerzői szabadabbak, a nemzeti költő, szónok, lélekbúvár és lélekgondozó szándékával közelítik meg ugyanazt a célt, mit a többi szerző saját szakmódszerével vél elérni. *Babits Mihály* a magyar jellemről írt, a magyarságot *igazán az örök emberi mérlegére tevő, megragadó essay-jét* méltán építhette egykori vizsgálódásainak eredményére, mert hiszen azoknak sem kellett változniok a változó időkkel. A művészi velleitású püspökét, *Ravasz Lászlóét* itt-ott szónokiasnak érezzük és erészben nemzeti retorikus vonásunkra jellemzőnek.

Az egyes tanulmányokról igazán csak külön ismertetések és illetékesebb tollból kísérelhetnének meg megfelelő méltatást. Amit *Eckhardt Sándor* a magyarság külföldi arcképéről írt, az — úgy hisszük — minden olvasója számára új, érdekes és értékes ismeretanyagot nyujt, mely megbízható és eszméltető minden tekintetben. A művésztudós kiforrott munkájára árulkodik *Keresztury Dezső* írása a magyar önismeret útjáról, mely egyike ama napjainkban ritka műveknek, hol a szerző többet tud, mint amennyit elárul és látása, felelősségtudása, ábrázolóképessége sokkal nagyobb terjedelmű művet igényelne és érdemelne. A kérdést természettani oldaláról *Bartucz Lajos*, nyelvészeti oldaláról pedig *Zsirai Miklós* közelítik meg, míg művészettörténeti, illetve néprajzi tükrözését a kitűnő *Gerevich Tibor* és *Visky Károly* kísérlik meg. *Kodály Zoltán* mesteri módon láttatja a magyarságot zenénkben és mellőle igazán csak *Horváth János*, legáthatóbb s legtömörebb irodalomtörténészünk tanulmányát hiányoljuk. Az irodalmi rész általában *Keresztury Dezső* már említett és *Kerecsényi* Dezső derekas teljesítménye ellenére, kissé mostoha sorsra jutott. Erészben még *Zolna* Béla stílustörténeti, nyelv-esztétikai fejtegetései sem kárpótolnak. A kárpótlást *Szekfű Gyula* a kérdés megválaszolását *történeti menetében* föloldó hatalmas essay-jében kapjuk csak meg, amelynek egyetlen méltó ismertetése pontos kivonatolása lenne.

Az egész könyvvel szemben, amely *egyike azon kevés könyveknek, melyek jobbá, igazabbá, feladatainak beteljesítésére erősebbé tehetik a nemzetet*, tulajdonképpen csak egyetlen — igaz hogy lényegbevágó — kifogásunk maradt. *Nincs epilógusa, boltozata, végösszefoglalása, mely a résztanulmányok alapján a kérdés végső megválaszolását adná.* De ez nem is volt a szerkesztő szándéka, mert tudós szerénységében *egy nemzet jellegét egyetlen egyéniség prizmájába foghatónak nem gondolta.* S amennyire óvakodott attól, hogy e végzetes fontosságú kérdést ki-ki előítéletei, érdekei, egyéni vagy pártszenvedélyei, vagy akár csak individuális alkata szerint válaszolhassa meg, épp annyira példát mutatott még tartózkodásával is. Példát mutatott és lehetőséget adott arra, hogy e pompás könyv anyaga alapján, minden egyes olvasója, *önlelkiismerete előtt*, semmiképen sem a szavak, az indulatok dagályán hullámzó, talán töredékes és hiányos, *de mindenképpen megnyugtatóbb feleletet próbáljon adni* önismeretünk legmélyebb kérdésére, *mint azt e könyv nélkül tehette volna.*

100 pompás díszes kötésű műből álló könyvtárhoz juthat ha előfizeti az Ünnep képes szépirodalmi lapot, mely havonta kétszer jelenik meg.

A következő sorozatos művek közül választhat negyedévenként egy-egy kötetet és pedig:

Tolnai Világlexikona, 20 kötet
Tolnai Világtörténelme, 20 kötet
Tolnai: A Világháboru Története, 12 kötet
Tolnai Orvos a családban, 10 kötet

Az előfizetési ár a kötet bérmentes küldésével együtt 1/4 évre **3 pengő 28 fillér**

AZ „ÜNNEP“ KIADÓHIVATALA
Budapest VII., Dohány-utca 12

Teleki Pál miniszterelnök és Varga József miniszter Szegeden

Szegedről jelentik: Gróf *Teleki* Pál miniszterelnök és felesége és *Varga* József kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter és felesége, dr. *Incze Péter* miniszteri osztálytanácsos és dr. *Király* Ákos miniszteri műszaki tanácsos, személyi titkárok kíséretében a Lél gyorsmotorossal 15 órakor a városba érkezett. A pályaudvaron ünnepélyesen fogadták őket.

A szegedi pályaudvarról gépkocsin *Szentmihálytelekre* hajtattak, ahol az ottani elemi iskola karácsonyi ünnepségén vettek részt.

A karácsonyi ünnepély után gróf Teleki Pál miniszterelnök és Varga József kereskedelmi és iparügyi miniszter megtekintette az iskola épületében működő háziipari tanfolyamot és közvetlen módon, barátságosan elbeszélgettek a tanfolyam résztvevőivel, valamint a Szeged körüli tanyákból összesereglett gazdákkal. Az esti órákban a vendégek gépkocsikon visszatértek Szegedre.

„A politikai élethez nem kellenek színházi kellékek“

Nyireö Andor levele választóihoz

Részletesen beszámolt a *Magyar Nemzet* arról a bomlási folyamatról, amely a nyilaskeresztesek különböző frakciói között megindult, s amelynek eredményeként a volt nyilas képviselők közül számosan otthagyták azokat a pártkereteket, amelyekhez eddig tartoztak s levetették az idegenszerű formaruhát is. Az első kilépők között volt dr. *Nyireö* Andor országgyűlési képviselő, aki nyílt levélben indokolta meg választói előtt a pártból való kilépését.

Levelében megállapítja, hogy a pártvezetőség hibás irányítása következtében veszélyeztetve látta legtisztább magyar gondolkozását és legebnsőbb keresztény felfogását. Meggyőződése szerint a nemzeti szocializmus nem rúghatja fel máról-holnapra az eddigi rendszert, hanem csupán zökkenésmentes és fokozatos átépítéssel dolgozhatik. A magyar lélek individualista *ragaszkodik a szabadsághoz és belérögződött az ezeréves alkotmányosság tisztelete.* Különben sem lehet egy pártnak csak külsőségekben kiélnie magát és a *politikai élethez nem kellenek színházi kellékek.* A győzelemhez nem tiltott röpiratok, tilos formaruhák, nem a parlamenti életből való kikapcsolódás és nem utcai tüntetések szükségesek. Legkevésbbé lehet utcára vinni a külpolitikát amely nem egy párt, hanem az egész nemzet ügye. Azért lépett ki tehát a pártból írja *Nyireö* Andor — mert az eddigi vezetési módszerrel a párt vezetősége nem volt hajlandó szakítani.

Bizottság alakult a zsidótörvény által érintett katolikusok védelmére

A *Magyar Kurir* jelenti: Gróf *Zichy* Gyula kalocsai érsek a magyar püspöki kar megbízásából bizottságot alakított az 1939. évi IV. tc. érintette katolikusok *lelki s erkölcsi* megsegítésére. A bizottság megalakítását Kalocsa érseke a következő felhívással közli a magyar katolikus társadalommal:

— Éppen egy éve, hogy a szeretet ünnepén az úgynevezett *második zsidótörvény* javaslata nyilvánosságra került. Ez a törvény számos katolikus egyént és családot is érint. A keresztény felebaráti szeretet és a katolikus szolidaritás azt kívánja, hogy ezeket a katolikus testvéreket ne hagyjuk el, hanem legyünk segítségükre életük nehéz óráiban. Ezért karácsony ünnepén szeretettel közlöm velük, hogy *az Egyház nem tesz különbséget gyermekei között* és Krisztus parancsa szerint teljesíti iránt uk kötelességét. A magyar püspöki kar megbízásából vezetésemmel bizottság alakult, hogy lelkileg és erkölcsileg megerősítse s megsegítse e törvény érintette testvéreinket, nehogy meggyengüljön a hitük és csökkenjen katolikus öntudatuk. Hiszem, hogy a magyar katolikus társadalom megértéssel támogatja e bizottság munkáját.

A tanítók és tanárok küldöttsége a kultuszminiszternél

Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi minisztert szombaton délelőtt a magyar tanítói és tanári kar négy egyesületének küldöttsége kereste fel hivatalában. A Kereskedelmi Iskolai Tanárok Szövetségének küldöttsége *Szakáll* Zsigmond tanügyi főtanácsos, elnök, az Országos Középiskolai Tanárok Egyesületének küldöttsége *Bernolák* Kálmán tanügyi főtanácsos, elnök, a Testnevelési Tanárok Országos Egyesületének vezetősége *Jakuss* Kálmán elnök, az Egyetemes Tanító Egyesület pedig *Halla* Endre és *Berkényi* Gábor elnökök vezetésével tisztelgett a miniszter előtt, akinek — és rajta keresztül a kormánynak — a magyar tanítói és tanári kar háláját és köszönetét tolmácsolta azért a gondoskodásért, amellyel *az új költségvetés keretében lehetővé tették a tanári és tanítói karnak azt, hogy munkájához méltó előmenetelben részesüljön.* Az Egyetemes Tanító Egyesület küldöttsége ebből az alkalomból átnyujtotta Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszternek az egyesület örökös d szelnökségéről szóló díszes kiviteli oklevelét.

KARÁCSONYI kedvezményszelvény KIVÁGANDÓ!
LINGUAPHONE
BUDAPEST, JÓZSEF KÖRÚT 2
Kérem díjmentesen megküldeni a nagy ismertetőkönyvet próbalégénylőlappal együtt (angol, német francia, olasz, spanyol) Kedvezményes akció.
Név: .....
Cím: ..... M. N.

Hogy az új esztendőt rózsaszinben lássa,
ESTERHÁZY PEZSGŐT
töltsön poharába!
Áldomás
Billikom
Lakodalmas
Vin Nature

Szellemi honvédelem

MAGYAR KARÁCSONY A VERSBEN

Kirje, Kirje, Kisdedecske,
Betlehemi hercegecske,
Ki miérettünk sok jót tettél,
A pokoltul megmentettél.

Karácsonynak éjszakáján
Jézus születése napján
Örüljetek, örvendjetek,
A Kisjézus ma született.

Jézus ágyán nincsen paplany,
Jaj de fázik az ártatlan,
Hogy is lehetne dunnája,
Elfogyott a báránykája.

A Kisjézus arany álma,
Boldogságos Szűz az anyja,
Két kezével ápolgatja,
Lábaival ringatgatja.

(Népdal)

A kocsma ajtaját kitárják
S hozzák subában a telet,
Az Istállóban ott a jászol,
A jászolban a Szeretet.

A gyémánt csillag áll fölöttük
Füstös lármában szelíden,
Nyájas barmok között az almon
Az Ácsnak Gyermeke pihen.

Kántálnak a három királyok
S vélük a jámbor pásztorok,
A söntés mélyén egy elázott,
Elbúsult zsöllér tántorog.

Könnyes szeme bámulja báván
A betlehemi csillagot,
A jó reményt, mit körülállnak
Szegények, árvák, magyarok!

(Juhász Gyula: Betlehem)

Adjonisten, Jézusunk, Jézusunk.
Három király mi vagyunk.
Lángos csillag áll felettünk,
gyalog jöttünk, mert siettünk,
kis juhocska mondta — biztos
itt lakik a Jézus Krisztus.
Menyhárt király a nevem.
Segíts, édes Istenem.

Istenem, jónapot, jónapot!
Nem vagyunk mi vén papok.
Úgy hallottuk, megszülettél,
szegények királya lettél.
Benéztük hát kicsit hozzád,
Üdvösségünk, égi ország!
Gáspár volnék, afféle
földi király személye.

Adjonisten, Megváltó, Megváltó!
Jöttünk meleg országból.
Főtt kolbásznuk mind elfogyott,
fényes csizmánk is megrogyott,
hoztunk aranyat hat marékkal,
tömjént egész vasfazékkal.
Én vagyok a Boldizsár,
aki szerecseny király.

Irul-pirul Mária, Mária,
boldogságos kis mama.
Hulló könnye záporán át
alig látja Jézuskáját.
A sok pásztor mind muzsikál.
Meg is kéne szoptatni már.
Kedves három királyok,
jóéjszakát kívánok!

(József Attila: Betlehemi királyok)

MAGYAR ASSZONYOK A SZEGÉNYEKÉRT

Kanizsai Dorottya, Perényi nádor felesége írja tiszttartójának 1525-ben: „Tudjuk, hogy az Isten a szegényeknek és ügyehagyottaknak könyörgését meghallgatja. Rendeljük azért, hogy akárhol tudnak szegény, ruhátlan gyermeket és árvákat, ruházzuk fel őket.

Zrinyi Kata, a szigetvári hős egyik leánya, ezt rendeli udvarbíráinak: „Ajobbágyokon soha egy pénzt ne vegyenek törvény nélkül és ok nélkük bántalmazni se merjék őket.

Batthyány Ferenc horvát bánnak ezt írja felesege: „Legyen szószóló a szegénység mellett, mert látja Kegyelmed, hogy egy falat kenyerük sincsen szegényeknek, éhenhalnak."

KARMÁN JÓZSEF

a kevéssé és csak az iskolából ismert magyar írók közé tartozik, pedig munkája szerint többet érdemelne. 1769-ben született Losoncon, Bécsben tanult és élt, 26 éves korában már halott. De ebbe a rövid életben, mely egy megbénult és rusztikus Magyarország háttere előtt zajlik, rengeteg jó terv és okos mondat fér el, a „magyar játékszíni társaság alkotmányától" — „birlap tervezetig". Rengeteg ötlet vetett fel a két haza lakosainak értelmi nevelésére, emberségben, európaiságban és magyarságban való kimüvelésére, megindította az Urániát és vajmi kevesen hallgattak rá. Szüntelen ostorozással népünk szellemi elmaradottságát emlegeti és egy helyen kevés hittel, de sok akarattal így kiált fel: „Lesz-e Pannoniából valaha Albion? támadnak-e Newton, Locke, Shakespeare és Miltonok itt és mi közöttünk — a kik... Félre vakmerő álom, a mely ámító képeiddel csalogatsz!" A vakmerő álom álmodója ifjan, nagyon ifjan hal meg, homályos körülmények között, Losoncon, 1791-ben. Az Uránia első számában ezt írja:

A magyar hagyományokról

„Nem haszontalan kívánsága az a jó haza szeretőnek, ha a régi szertartásokat, a mennyire azok egyezhetők az időnek szükségeivel, örökké tartónak akarja... Ez ád a nemzetnek tulajdon formát, ez ád álló erőt, ez óvja meg a zavarodástól." „Míg nemzeti sarkalatos törvényeink lesznek talpkövei alkotmányunknak, szertartásaink szentek, anyanyelvünk élő és az eredeti magyar vér fő része charakterünknek — addig és csak addig állunk." „Igértük és meg is álljuk, hogy egy lesz a főcélunk közül ezt a nemzeti charaktert fentartani, erősíteni és vezetni... Magunk szíve meggyőz a felől, hogy ebben legkisebb törekedés is hasznos törekedés."

A félműveltséget

ekképp szidalmazta: „Emésztetlen meg nem kérődzött gondolkodás módjának lehet sok beszélyt tulajdonítani, mely mint egy dögletes párázás beborította a hazát. Titkon, mint egy ölcöklő angyal éjfélkor, csúszott a hitetlenség és erkölcstelenség. Szabad léleknek vélte magát minden oskolagyermeg, a ki a vesszőt elől elszökött, mert minden arcátlan lábbal tapodott, a mi szent és tiszteletes..." (Mit szólnak napjainkban?)

A nem olvasó magyarról

pedig így szól: „Kegyetlenség nélkül talán nem is lehet szemére vetni hazánknak az olvasás iránt való hidegségét. Hogy ez a hidegség nagy, hogy a könyv a háznál nálunk legutolsó jószág, és ennél kedvesebb egy játék kártya, vagy egy üsző, azt fájdalmasan látjuk, akik hazánkat ösmérjük."

Ezeket

látta Kármán József korai véget ért életében a magyar hazában, melyet Széchenyi előtt négy évtizeddel már „nagyparlagnak" látott és ezért ostorozott. Ha ma fölkelvén eljönne közénk, bizony derűvel jutna jobb állapotokat, de a hazai lakosainak nagyobb tömegében még azokat találná, akiknek előbbvaló a játékkártya és eszem-iszom, mint a jó könyv, mely ma sincs bővebben a házaknál, mint az ő idején. Halála óta, melynek a közelítő évben lesz százötvenedik esztendeje, bizonyára haladtunk. De eleget-e kérdezi a Szellemi Honvédelem.

SZELLEMI HONVÉDELEM

1939 karácsonyán azt ajánlja minden hívének figyelmébe, hogy a család ez ünnepén gondoljanak a nagy családnak, a magyarságnak és kereszténységnek a viszonyára is. A kereszténység szó alatt mi természetesen nem politikai kereszténységet értünk, nem is jelzőt valamely politika előtt s nem is, mint korunkban szokásos, minősítést valamely ember személye előtt. A kereszténység alatt a vallást gondoljuk, az eszmék és ideálok rendszerét, a gondolkodás bizonyos latin tisztaságát és az emberi magatartásnak krisztusi példán tanult humánus voltát. S ha erről szólunk, nem intelmeket akarunk mondani, csak egyre figyelmeztetni.

Arra, hogy a magyar nép akkor vált nemzetté, mikor a kereszténységet fölvette. Ez a tény kötelez és jó lenne, ha gondolkodásra késztetne mindnyájunkat. A magyar állameszmének s a magyar nemzetről való gondolatnak nem járuléka, hanem alapozása a kereszténység s az, ahogyan a magunk legjobbjai a magyar nacionalistáról gondolkoztak, nagyon sok hasonlóságot mutat azzal, ahogyan a kereszténység nagyjai a kereszténységről gondolkoztak. S ezen a karácsonyon, melyen ha körképet rajzolnánk a magyar glóbusról, azt kellene láinunk, hogy bizony kevesen értik a magyarság lényegét, s kevesen érzik a kereszténység igazi lényegét. S a kereszténység e valójából való kivetköztetése az emberi elmékben baj, nemcsak az egyén szempontjából, hanem a közösség szempontjából, a magyarság szempontjából is. Mert a magyar nemzet és kereszténység olyan nagyon összefonódott, hogy aki kereszténységünket higítja, az magyarságunkat támadja. De ugyanennyire összefonódott a magyar nép és a kereszténység is, hiszen népünkben, mint énekek és szokások mutatják mélyen és tisztán élnek a keresztény hagyományok. S a magyar hivatástudat? Mindig keresztény hivatástudattal párosodott s a törökkor végvári vitézei Jézus!-kiáltással a magyar hazáért estek el s a szigeti Zrinyi így ír halálos elzárkózása előtt: „Bezárkózom Szigetbe, be, hogy hűséggel, állhatatosan, vérem ontásával s ha kell, életem áldozásával is, szolgáljak *a nagy Istennek s végső romlásra jutott hazámnak.*" Rákóczi, mikor a magyar szabadságért harcol, *Mária országának* szabadságáért harcol. S ez az ország mindig egyszerre volt *temploma és végvára* a kereszténységnek,

Azért, aki magyar, annak kötelessége ma is, mint mindig, a kereszténység meghamisítóinak és ellenfeleinek csakúgy ellentállni, mint azoknak, akik a magyarságát hamisítják meg és támadják meg. Aki a magyarságot akarja védeni, annak a kereszténységet is védenie kell, s aki nem azt mondja, lehet, hogy szava szerint magyarul beszél, de értelme szerint bizonyos, hogy nem egészen magyarul gondolkodik. A magyar hivatás mindig az volt: minél tökéletesebb foglalatot építeni e nép sajátságaiból s minél erősebb végvárat építeni neki e néperőivel a kereszténység eszméinek. Ma is ez. Ezen gondolkozzanak ezen a karácsonyon, melyen a békehozó angyal olyan kevéssé találja a jóakaratú embereket.

Hollósi Gyurka tanusága

(Válasz sokaknak)

Gyermekkorunkra szép Dunántúlon
borult az örök tikú égbolt.
Egyformán szőke volt a hajzatunk,
gyermekszemünk egyforma kék volt.
Én úrfi voltam, ő parasztfiú,
mert apja a más földjét túrta —
de lélekben egytestvér volt velem
a kékgatyás Hollósi Gyurka.

Együtt csatangoltunk erdőn-mezőn,
kalandoztunk nádon és éren,
együtt kerülték el az iskolát,
hűnözve szándékban fehéren,
s mint Szent Heverdel apró hívei
hevertünk szemrevédőlt kalappal,
s meséknek tündérújszakája lett
körülöttünk az arany Nappal.

Együtt borzongtunk népi babonát
véres kinesről, mit nem találnak,
és holt juhászról, aki éjidőn
fuvoláz holt királyleánynak,
együtt bűszkélkedtünk sok szent mesét
egy népről, melyet ki se bánthat,
s Árpád vezért avagy Kossuth Lajost
csak úgy idéztük, mint „apánk"-at.

Majd jött az Élet, vaksi őrlás,
s elvette tőlünk kis falunkat:
a Város engem diáknak fogott
s betűvel ölt, mely lelket úntat.
Hollósi Gyurka bognárkereket
gurítgatott az utcán végig, —
de tartottuk a testvéri kötést,
a gyermekfővel szerzett régit.

Aztán bolondját járta a világ,
cudar bolondját ágyúszónál.
Hollósi György is védte a hazát
egy messze idegen folyónál, —
nem is jött meg, csak első levele,
írása bizony girbe-gurba,
de arról szólt esetlen rímusa,
hogy hozzám ő „a régi Gyurka".

Azóta én szegény halott helyett
minden Gyurkákért szólok, írok,
szavamban jajdulnak magyar mezők,
magyar bölcsők és magyar sírok, —
igaz voltomról némi tanúság
az életem, e gazdag-kurta,
az Isten trónjánál éretlem áll
a kékgatyás Hollósi Gyurka.

1939

LENDVAI ISTVÁN

A csillag ég!

Oly könnyű lettem, mint a hab,
amely a parttól elszakad.

Oly könnyű, mint a falevél,
mit szárnyra vesz az esti szél.

Oly könnyű, mint a holdsugár,
alvó mezők felett, ha jár.

Oly könnyű lettem, mint a füst,
felfelé szálló, kék, ezüst.

*

Oly könnyű lettem! Testtelen!
S mint virágszirom estelen,

nézem: a messze végtelen,
hogy tárul... Szépség! Értelem!

És könnyű szivvel, meztelen,
úgy hajolok rá nesztelen.

az életemre, mint ami
drága ajándék, isteni

titkot őrző, szent csoda:
kegyelem, fény, harmónia!

*

Mert benne — látom Istenem! —
kigyúl a lélek — intelem! —,

mint ama csillag messze, fenn,
mely feléd mutat, Betlehem.

A jel kigyúl! S a végtelen,
ha messze is, nem fénytelen!

Látod? Érted és értem is
lobog a láng és benned is

egy csillag ég! s ha követed,
a Legfőbb Jóhoz elvezet.

*

S oly könnyű leszel, mint a hab,
amely a parttól elszakad.

Oly könnyű, mint a falevél,
mit szárnyra vesz az esti szél.

Oly könnyű, mint a holdsugár,
alvó mezők felett, ha jár.

Oly könnyű leszel, mint a füst,
mennyei kék és halk ezüst.

ROLLA MARGIT

ELŐFIZETÉSI ÁR'A
EGÉSZ ÉVRE P 9·60
EGY SZÁM
ÁRA 90 FILLÉR
Megjelenik havonta

TÜKÖR

SZERKESZTŐSÉG
ÉS KIADÓHIVATAL
BUDAPEST,
IV., EGYETEM-U. 4.
Tel.: 185-617, 185-618

1939. SZEPTEMBER VII. ÉVF. 9. SZÁM

SPRONZ KÁROLY FÉNYKÉPE

ESTEFELÉ

A MAGYAR FAJTA

A Néprajzi Múzeum fényképeivel

Írta ILLYÉS GYULA

Magyarország területén a magyarok előtt egyetlen nemzet sem tudott tanyát verni. Veszélyes terület volt ez, olyan, mint egy keresztút : a népek erre özönlöttek fel s alá, itt ütköztek, itt verekedtek össze s űzték tova egymást.

A történelemben nép ritkán teremtett oly rövid idő alatt hazát magának, mint a magyar. Épp egy ilyen veszélyes területen. Mi magyarázza ezt?

A magyarság páratlanul szerencsés összetétele. A hajdan összeparosodott nép mindkét fele megtartotta alaptulajdonságát. Árpád törzse, a hún-rokonok harcoltak olyan keményen, mint Európában akkor már egy nemzet sem, egy-kettőre meghódították az országot. A jámbor ugor halászok utódai meghódították a földet, megbékítették a legyőzötteket. Az új nép egyszerre volt katona és kolonizátor.

A hún-rokonságba tartozó népeknek nemcsak a bátorság és a szervezés nagy erényük. Hanem a legyőzött népek iránti türelem is. Sem a húnok, sem az avarok, de még a későbbi törökök sem szóltak bele meghódított nép szokásába, vallásába, vagy mesterségébe. Ezt tették Árpád vitézei is. Nem űzték el a legyőzötteket, kedvük ellenére beolvasztani sem akarták őket. Épp azért olvadtak azok be, saját kedvükből.

Nagyot gyarapodott a magyarság ezekkel a beolvadtakkal. De a végleges jó haza hírére jöttek kelet felől is kisebb-nagyobb csoportokban népek. Árpád törzsének közelebb-távolibb atyafiai : kunok, jászok, besenyők. Aztán jöttek telepesek nyugat felől is. Jöhettek már, beolvadásukkal a magyarságot nem gyengítették, hanem gazdagították. A magyar nép akkor már egységes erős nemzet volt, országa pedig jól megalapozott biztos állam. Mindenkit befogadott, aki szokásait elfogadta, aki szívvel-lélekkel magyar lett : magáévá tette a magyarság nyelvét és észjárását.

*

Mostanában világszerte sokat foglalkoznak a fajtákkal s meglehetősen összekeverik, már a kifejezéseket is. Más a faj és más a fajta.

Fajnak azt a csoportot nevezzük, amelynek tagjai egymással szaporodni tudnak. Vannak növényfajok, állatfajok. A magyar nyelv szerint az egész emberiség egy faj. Ebben vannak aztán különféle fajták : fehérek, sárgák, rézbőrűek, feketék, igen sok átmenettel. Mindegyikben vannak további fajták, de ezeket még nehezebb pontosan meghatározni. Európában vannak germánok, alpesiek, földközitengeriek, dináriak, előázsiaiak. Van aztán még két fajta, amelyet a tudósok eddig nem igen tudtak hova tenni.

Az egyik hamvasszőke hajú, középmagas termetű, kerekkoponyájú, ezt keletbaltinak vagy ugorosnak nevezhetjük, ilyenek nagyrészt a finn rokonságú népek. A másik is középmagas, kerekfejű, de haja barnás, illetve olyan «se-nem szőke, se-nem barna». Ezt turániasnak hívják, ez a magyar fajta, mert ilyen csak Magyarországon található.

Külső szerint így lehet csoportokra osztani az emberiséget. A népek azonban, nagyon jól tudjuk, nem aszerint csoportosulnak, hogy kik a hosszú-, vagy kerekfejűek, hanem nemzetek szerint állnak össze. A nemzetekben pedig egyformán találni ilyen és olyan fejűt és szeműt is. Az évezredes keveredés folytán kivétel nélkül minden nép vagy nemzet sokféle fajtadarabkákból van összetéve.

Olyan külső, testi ismertetőjelet nem lehet találni, amely csalhatatlanul megmutatná, hogy ki francia, ki angol, német vagy magyar. De azért a németre, oroszra vagy olaszra gondolva, elképzelünk egy hús-vér alakot, valami általános olaszt, vagy oroszt. Láttunk már fekete németet is, de a németeket általában szőkéknek képzeljük. Minden népről van ilyen képünk. Mert minden népben van egy kisebb-nagyobb csoport, amelyet joggal vagy jogtalanul arra a népre jellegzetesnek tartunk, a többitől elválasztunk. Egy magyart és egy németet még összetéveszthet az ember, de ki tagadná, hogy nincs különbség a magyar és a német nép között?

A magyarban is több fajta van, kevert

nép ez is, bár nem annyira, mint a nyugati népek. Igaz, hogy a magyarság már a kezdet kezdetén két nép társulásából keletkezett, de ez a két nép rokonságban volt egymással. Hogy külsőleg milyenek lehettek ezek a honfoglaló ősmagyarok?

Csak szórakoztatásképp írom ide, hogy milyennek látott bennünket egy jámbor német püspök, Freisingeni Ottó, az 1100-as években. «Külsejük marcona, — írja rólunk — szemük beesett, termetük alacsony, viseletük vad, nyelvük pedig barbár, úgy, hogy vagy a sorsot kell vádolni, vagy az isteni türelmet kell csodálni, mely e szörnyetegeknek ilyen pompás ország birtokbavételét megengedte». Nem nagyon tetszettünk neki.

A tudomány nem a szelíd püspököt igazolta. Az Árpád-kori vitézek kiásott csontváza között van jócskán szálfatermetű is, a leírások szerint az egész Árpád család az volt.

De hát akkor milyen a magyar fajta? Miben különbözik a többitől? Mert fajtának csak azt a népcsoportot nevezhetjük, amely minden más csoporttól elüt, amelyből csak egy van a világon. Van ilyen csoport a magyarságban? A tudósok szerint van.

Nekünk sem újság, amit ők mondanak, hogy körülbelül minden negyedik magyar ember 166 centiméter nagyságú, feje kerek, homloka magas és domború, arca piros-barna és széles, szája és füle aránylag kicsiny, szeme élénk és leheletnyileg ferdeállású. Ezt nevezi a tudomány turanid, vagy alföldi fajtának, s Bartucz úgy jellemzi, hogy «vonásai inkább lágyak, mint kemények, de azért mégis határozottak, főleg igen élénkek ; arcának többnyire sajátságos derűs, megnyerő kifejezése van, amit összes külföldi leírói kiemelnek». A püspök óta megjavultunk.

Ez a fajta magyarság természetesen nemcsak az Alföldön él. Ilyen turánias, alföldies ember volt a dunántúli Deák Ferenc, Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály, és a csoport legszebb példaképe az erdélyi származású Rákóczi Ferenc.

*

Dehát a többi magyar, a szőke, a magastermetű ? Az is magyar, ne nyugtalankodjunk addig sem, míg a tudományos felsorolással nem végzünk.

Keletbalti (Tard). Bartucz L. nyomán

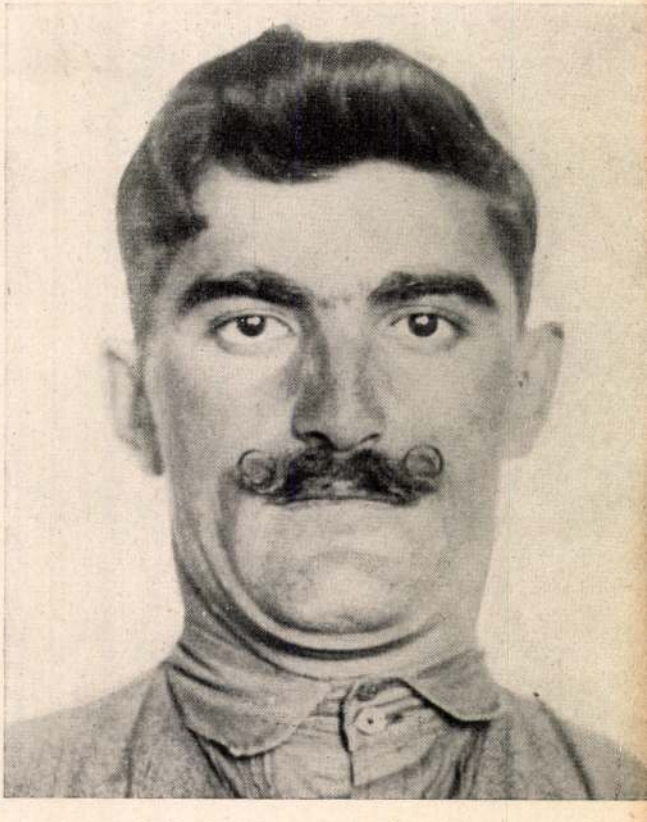

Mediterrán (Debrecen). Bartucz L. nyomán

Taurid (Szenta). Bartucz L. nyomán

Nordikus (Hosszúhetény). Bartucz L. nyomán

Eszerint minden száz magyar közül huszonöt tehát ilyen turánias jellegű. Minden további húsz arra a finn-ugoros kelet-balti fajtára emlékeztet, amilyenek a hajdani erdőlakók lehettek. Ismét újabb húsz — különösen a nagy-kúnok és jászok közt — dinári vonásokat mutat. Tizenöt a keleti, vagy alpi fajta jegyeit hordozza. Mongol arcú minden száz magyar közt már csak öt akad. Ugyanennyi az örmény külsejű taurid is. A legkevesebb — elég különösen — a németes, teuto-nordikus jelleg, ilyen minden száz magyar között csak négy van. Ez azért érdekes, mert hisz németekkel éltünk legközelibb szomszédságban. Olaszos, mediterrán fajta minden kétszáz magyar közt jó, ha egy előfordul.

Ilyen elemekre oszlana a magyarság. Ha szét lehetne osztani.

De nem lehet, már csak azért sem, mert ezeket a fajtákat mindnyájan vérünkben őrízzük ; nemcsak az országban keveredtek ezek össze, hanem bennünk is. A barna turánias apának a fia szőke ugoros lehet, annak a fia pedig, ki tudja, hányadik ősre ütve vissza, mongolos. Annak gyermeke pedig az egyik őstől talán csak az arcvonást veszi át, s termetét egy más fajtától kölcsönzi. Valóban kölcsönzi, mert a következő nemzedék megint a legtisztább jellegű turánias lesz. Van tehát választék, örüljünk neki ; nem unjuk meg magunkat. Ez nagyjából a tanulság, amit a fajták testi jeleiből levonhatunk.

Mert egy nemzet egységét, az igazi fajtát úgysem az ilyen külsőség teszi. Hisz vannak és voltak magyarok, a legnagyobbak közt is, akiknek még nevük sem volt magyar. Képzeljük el, mit szólt volna Petőfi Sándor, ha valaki kétségbe vonja magyarságát, sőt magyar származását csak azért, mert apját Petrovicsnak hívták.

Magyar származású volt. Egy-egy népet nem a testi hasonlóság, hanem a közös mult, a hasonló gond, az egy haza levegője egyesít s választ el egy más multú és más jelenű néptől.

Magyar az, akinek nyelve és esze magyarul forog. Becsületesen nem lehet más vizsgát találni arra, hogy kit tartsunk igazán magyarnak. Nem könnyű vizsga ez. Sokkal nehezebb annál, ami elé a fajta testi jegyeinek kutatói állítják az embert. Itt a lelket kell kitenni.

Ami ennél is nehezebb, a lelket kell megvizsgálni.

*

Mert ha valamiből, megnyugtatón a lelki magatartásból lehet megítélni, hogy ki milyen fajtához tartozik, vagy egyáltalán tartozik-e valahova. Hogy pedig egy nép micsoda fajta, az szintén a szellemben és szokásaiban mutatkozik meg. Van erre is ismertetőjel.

Minden egészséges nép fejlődik. Nő, mint a fa, azzal a különbséggel, hogy ő valóban az égig akar nőni : az igazi nemzet nem ismeri a halált, örökéletűnek érzi magát. Ez a szép benne, ez a vigasztaló a halandó ember számára ; ezért érdemes hozzá tartozni.

A tudósok megállapításaiban van néha mosolyogtató is. Az például, hogy mi magyarok a honfoglalás óta ebben a hazában testileg is nőttünk, négy-öt centimétert. Férfiak, asszonyok egyformán nőttek, mert a különbség köztük ma is pontosan annyi, mint Vereckénél volt : tizenegy centiméter.

De a döntő az, ahogy lélekben nőttünk. Nemzetté igazán ez a szellemi gyarapodás tett bennünket, lélekben magyarrá itt lettünk.

Hogy egy nemzet milyen fajta, az a magatartásán ismerszik meg. A fajtakutatásnak is legizgatóbb feladata annak a magatartásnak a megvizsgálása volna, melyet egy-egy nép századokon át, szinte törvényszerűen mutat. Rejtelmes kimondani, de mégis úgy van, hogy vannak bátor és gyáva, udvarias és goromba nemzetek, vannak izgágák és türelmesek, akárcsak az emberek közt. Vannak szolgaiak és szabadságszeretők. Ezeket a tulajdonságokat észre lehet venni nemcsak a nagy történelmi pillanatokban, hanem abban is, hogy egy-egy nép hogyan énekel, udvarol, szeret, hogyan fogadja a halált. Ezek a tulajdonságok az évszázadokon való együttélés, a közös életkörülmények és környezet hatása alatt fejlődnek ki. Bizonyos, hogy a mi magyar tulajdonságaink már itt Magyarországon lettek jellegzetesen magyarosak. Itt csiszolódtak ki. De ezen a téren is van örökségünk. Szellemünk is két gyökérből táplálkozik : nyugatiból és keletiből. Mi magunk sem sejtjük, mi minden él még elevenen képzeletünkben, fülünkben, mozdulatainkban abból, amit egykor őseink az ázsiai pusztákon elsajátítottak.

*

Néhány éve vendégségben voltam egyik barátomnál. Vacsora után barátom — kitünő zenekutató — zongorázott. Régi magyar népdalokat játszott, fülemnek ugyan itt-ott valami csekély változattal máskép, mint ahogy én tudtam. Így is örömmel hallgattam, halkan a szöveget is dúdolni kezdtem :

Kalapom a Tiszán uszkál,
Subám zálog a birónál . . .

— Nono, — mondta barátom, — ennek másképp megy a szövege.

— Haljuk. Taníts meg rá.

— Egy kicsit nehéz lesz. Vagy hallottad már?

Puro tanyet vogtenet gen
Sümet kelet möldeldes . . .

— A cseremiszek legalább is így dalolják, — tette hozzá barátom.

— Micsoda? Hát ismerik ők is ezt a nótát? Hogy került hozzájuk?

— Inkább azt kérdezd, hogy került hozzánk! Mi hoztuk onnan, őtőlük, még mikor a honfoglalásra indultunk. Mikor még együtt éltünk velük és a többi rokon néppel.

— És azóta megőríztük?

Barátom nem válaszolt. Tréfásan rámkacsintott, játszott tovább ; ezt a dallamot :

Fehér László lovat lopott
A fekete halom alatt . . .

— Ez is onnan való? — kérdeztem szinte ijedten. Ez volt kedvenc nótám, még gyerekkoromból ismertem. Barátom énekelni kezdte ennek a szövegét is :

Szöm hamar taj la parancuz
Szörgölden bece csabcsaldad . . .

— Ne tréfálj! Ez is cseremisz?

— Akarsz egy osztjákot, vagy mongolt? Egy nogaj-tatárt?

Iranbahün daniuszten
Szabájeli tikimüsztün . . .

Énekelte máris erre a dallamra, hogy:

Be van Kenderes kerítve
Apró szőlővel ültetve . . .

Kísérteties volt. De ő csak mosolygott s fújta egymásután a dalokat, melyeket első hallásra szentül magyarnak gondoltam. Nem ocsúdtam fel. Odaléptem a zongorához.

— A dallam ugyanaz, – mondtam, – de van hasonlóság az énekek szövege közt is?

— Az nem is fontos. Hisz ugyanarra az áriára néha még ugyanabban a faluban is más más verset énekelnek. De azért van, amelynek szövege is hasonlít a mienkhez. Épp egy cseremisz párosító ének. Nagy dolgok vannak itt elrejtve, öregem.

*

A nép szellemiségének ősi alapjai vannak elrejtve. Magatartásunk és természetünk ősi irányítói. Énekről volt szó, hadd mondok el még egy esetet. Még régebben egyszer Arcachon városában francia diákbarátaimmal csaptunk afféle diákvigalmat, amikor a bornál is jobban az ifjú szabadság és testvérkezés adja a jókedvet. Egyideig együtt énekeltünk, aztán a hangulat emelkedésével ki-ki azt, ami épp eszébe jutott, én épp egy magyar dalt. Amikor az egyik francia hirtelen hozzámfordult :

— Miért fogod a fejedet?

— A fejemet, én?

— Vagy a tarkódat. Még most is ott a kezed. Fáj?

Csak akkor vettem észre. Baltenyenyerem valóban ott volt hátul a nyakam szirtjén.

— És a másik kezeddel miért mutogatsz folyton? Mit fenyegeted azt az ártatlan holdat?

Ez is igaz volt. Nóta közben magasra emelt mutatóujjam állandóan billegett, akár egy korholó tanítóé ; magam is rácsodálkoztam. Megzavarodtam.

— Nálunk így szokás, — feleltem — hozzátartozik az énekhez, illetve az énekléshez.

— Máskép nem megy? Fenyegetni okvetlenül kell?

Nem ment másképpen. Megpróbáltam, hogy én is úgy énekeljek, mint ők, karbatett kézzel. Nem ízlett, becsületesen elkezdeni sem tudtam. Először azt hittem, csak én vagyok így. Magyarországra hazajövet az első nap elmentem az otthoni kocsmába. Megnyugodtam. Vasárnap volt, épp juhászok készülődtek vigasztalódni. A harmadik pohár után szinte parancsszóra emelkedtek az ujjak s kezdték leckéztetni előbb a poharat, aztán a mestergerendát. Ebből tudtam, hogy ének következik. Az Isten a megmondhatója, kit fenyegetnek a magyarok, mihelyt lelküket szabadjára engedik. A sorsot, valami baljóslatú felsőbb hatalmat?

Volt más ilyesmi is. Egyszer, ugyancsak Franciaországban, egy kiránduláson, mielőtt ittam, gépiesen egy kortyot a földre loccsantottam, ahogy apám szokta a korsóból a mezőn. Hőpalackból limonádét loccsantottam a földre.

— Hát ez mire jó?

Erről tudtam, hogy mire való, jobban mondva, mire való volt hajdanában ; még a pogány magyarok áldoztak így a föld istenének. Csak azon csodálkoztam, hogy a magyar természet mozdulatai ily kiirthatatlanul bujkálnak bennem, a karomban, az izmaimban.

Alföldi (Hódmezővásárhely)

Azután már figyelgettük egymást, magyar és francia pajtások. A franciák, ha valami bosszantó dolgon elgondolkoztak, kezük fejével állukat veregették, símogatták. A magyarok laposra vont szemmel mereven a távolba bámultak, mintha ellenséget vagy segítséget lestek volna, akár lovas őseik hajdan a sztjeppén. Ezt különben épp egy Dux nevű barátunkon figyeltük meg, akinek ereiben vér ugyan egy csepp sem volt magyar, de lelke magyar, illetve székely levegőben nőtt fel.

Hány ilyen rezzenetet figyeltünk meg. Párisban éltünk, megálltunk a latin negyed legforgalmasabb sarkán, ahol minden második járókelő idegen. Végül már messziről, a járásáról is meg-megmondtuk, ki a magyar, vagyis ki töltötte ifjúságát, amikor a lélek kiformálódik, magyar földön ; kit alakított az ottani nap, szél, búza és fájdalom olyanná, mint mi. Nem volt nehéz egymásra ismernünk.

Minden nemzetnek vannak ilyen jellegzetes vonásai, szokásai, melyeket sohasem feled. Nyilván még az őskorban, a népek gyermekkorában tanulták meg. E szokások hasonlósága tán még a nyelvi emlékeknél is többet elárul egy-egy nép származásáról és rokonságáról. De megvilágítják a népek lelkületének mélyebb rétegeit is. Mindenki ismeri például a kacsalábon forgó kastélyról szóló mesét. De melyik mesemondó gondolná, hogy a titokzatos kacsaláb az ősmagyarok sátorának dúcát jelenti, amelyet a rokon osztjákok ma is úgy faragnak, hogy a dúc felül vadkacsát, lejjebb pedig hosszúranyújtott kacsalábat ábrázol. És mivel eleink az égboltot sátornak képzelték, s a csillagokat lyukaknak rajta, a kacsalábon forgó vár az ősi magyar hitvilág tündéreinek honát idézi. És a vasorrú bába! A pogány magyarok az egyik bálvány orrát csinálhatták jó tartós vasból, hogy le ne törjön, mikor a húsáldozatot a szájához tették. A vogulok ma is így csinálják. Meséiben, babonáiban, szokásaiban így őrzi a nép szellemének eredetét.

Őrzi ízlésében, öltözködésében, még étvágyában is. A gulyáshúst épp úgy keletről hoztuk, akár a bő gatyát vagy a lassú, megfontolt beszédet. Vagy a lovak szeretetét, az aratási ünnepet, az «eladó»-

Mongoloid (Kapuvár). Bartucz L. nyomán

lányok valóban vásárosok menetéhez hasonló elkocsikáztatását, az újszülöttek körülményes megvédését a szemveréstől. A halott mellé sokhelyütt ma is odatesznek egy kisdarab vasat, lehetőleg patkót ; ennyi maradt meg abból, amidőn még a lovát is vele temették.

Tömérdek ilyen szokás van. Ezek az apró szálak fűznek egységgé egy-egy népet, különböztetnek meg egy másiktól. Ezeket a megfoghatatlan lelki kapcsolatokat tulajdonképpen csak akkor érezzük, amikor hiányoznak, amikor külföldre, vagy más környezetbe kerülve, magunkat — az Isten tudja, miért — állandóan idegennek érezzük. Mikor hazavágyódunk, ezek után vágyódunk ; ezért fog el a melegség bennünket, ha idegenben magyarral találkozunk. Ilyenkor derül ki a testvériség. Mert ezeket a tulajdonságokat mindenki örökli, attól a néptől, amelyben nevelődött. Ha egy indián kisdedet egynapos korában egy kecskeméti tanyára hoznának, az is a magyar testvériséget örökölné.

Van nagyobb örökségünk is.

Egyszóval leírhatnám. Előzően mégis olyan érzés bujkál bennem, mint mikor az ember már öt lépésről kalapot készül emelni egy kedves, látásból ismert ismerős előtt.

A szabadság ez a szó.

DALMÁCIA MŰVELŐDÉSE

Írta KARDOS TIBOR

A magyar királyság egykori déli kapuja : a horvát part és Dalmácia olyan tengerre tárult, amely évszázadokig a világtörténet legfőbb útvonala volt : a lovagság forró vágyai arra vittek hatalmas seregeket a Szentföldre. Ott mosta a tenger Itáliát, ott nézett szembe az örökkévalósággal Róma, a pápaság és a német-római császárság eszmei középpontja, ott ölelte körül a tenger Sziciliát, púnok, rómaiak, arabok, normannok, olaszok csodálatos hazáját. A tenger mindezt összekötötte. Ereje alázatra késztet, de engedelmes is, utat ád a hajóknak és segíti őket előre. A tenger jelenti az ismert és ismeretlen világot, a smaragdzöld Itáliát, az aranyos Bizáncot, a ködös Nyugatot, Afrika különös népeit és kincseit, a messze Kelet fűszereit. Félelmes és vonzó.

A horvát tengerparton és Dalmácián keresztül áramlott be Magyarországra a mediterrán kultúra s ennek a magyarság századaiban legjelentősebb formája, a lélekalakító latin műveltség. A Tengermellék ugyan Itália műveltségét közvetítette, de önmagában is latin föld volt. Az maradt minden válságon keresztül egészen az újkorig, amikor a török birodalomnak szinte apokaliptikus rohama fölforgatta Európa e részének életét.

A Tengermellék földrajzi helyzete megmagyarázza műveltségének eredetét és közvetítő szerepét. Isztria még teljességgel Itáliához tartozik, de az Adriába merészen belenyúló földnyelv ugyanakkor mintegy elválasztja a Fiumei-öblöt s a horvát szigeteket Itáliától. Innen kezdve a szelíd Adria keleti partjain terül el Dalmácia, szemben Itáliával. Mögötte Bizánc és a Balkáni félsziget, fölötte az európai szárazföld végtelen tömege. Maga a vidék különös, sokszerű és viszontagságokban gazdag. A vad hegyeket egykor rengetegek borították, de amióta elkarsztosodtak és szabadon vág le a bóra, azóta a dalmát szigetvilágnak keleti s északkeleti partjai kietlenek, félelmetes függőleges sziklafalaik kopáran fenyegetnek. De az Adriára és Itáliára tekintő rejtett völgyek és lankás völgyek és lankás partok szelídek, dúsak, barátságosak. Megvan itt minden növény, ami megterem Itália hosszában, a Balkánon s a görög szigetvilágban egészen Krétáig, olajfaligetek, tűszerűen fölfelé meredező, sötétzöld ciprusok, virágzó leander-cserjések, szélben suhogó pineák, euforbiák, latin módra nevelt szőlők, citrom, dél felé narancs s még datolyapálma is, bár gyümölcse nem érik meg. Az égbenyúló parti hegyekről patakok zuhognak le harsogva s mindezt aláfesti a káprázatos légköri tünemények fölülmulhatatlan gazdagsága. A szivárvány minden színe átörvénylik az égen, elömlik a tájon és visszaverődik tengerről és sziklákról.

Sok népet és sok vihart látott ez az álomszerű földdarab. Először jöttek a fürge görögök, azután a szívós rómaiak. A nyugat-római uralmat szinte természetesen váltotta föl a kelet-római

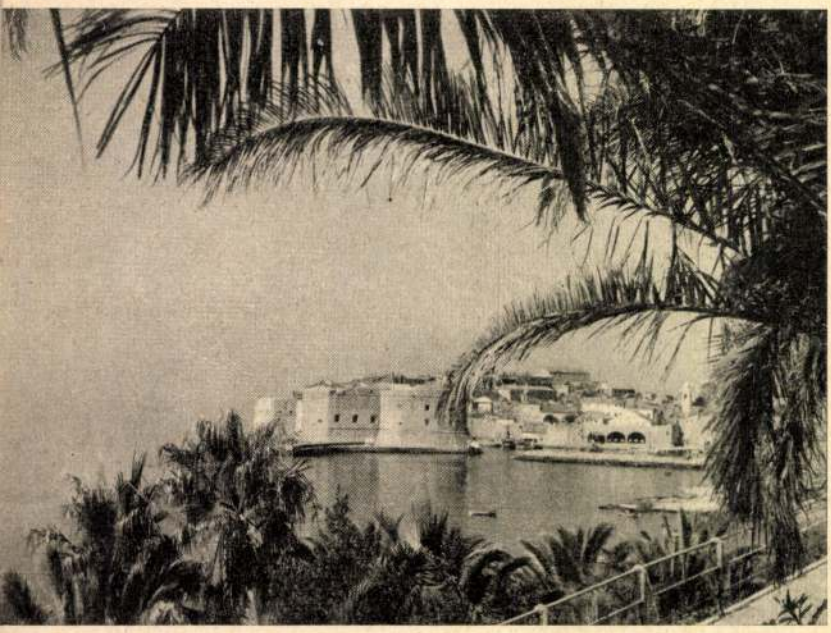

Dubrovnik

is, melyek közt nyert. A «Telivér» csak úgy pattogott a sportsman-körök szikráitól. A pályázaton szentül hitték, hogy azt csak valami mágnás irhatta. Felbontják a jeligés levelet s abban ez a név volt: Péter Pál. Pompéry jót nevetett, az akadémia pedig ekkor változtatta meg a pályázati szabályokat olyformán, hogy álnév alatt pályázni nem lehet.

Fraknói Vilmos főtitkár a folyó ügyeket terjesztette elő. Először is Tárkányi Béla tiszteleti tag és Ladányi Gedeon levelező tag halálát jelentette be. Az akadémia könyvtári bizottságának ajánlatára az összes ülés helybenhagyta, hogy a történelmi társulat tagjai az akadémia kiadványaiból (történelmi, régészeti és irodalomtörténeti) fele áron kaphassanak könyveket.

A Kisfaludy-társaság febr. 24-iki havi ülésére szorongásig megtelt az akadémia kisebb terme.

Az elnöklő *Gyulai* Pál meleg szavakkal emlékezett meg Tárkányi Béla elhunytáról, ki a társaságnak nemcsak tagja volt, hanem jelentékeny alapítványokkal is járult a társaság czéljainak elősegítéséhez. Majd *Beöthy* Zsolt jelentette, hogy dr. Váli Béla a társaság emléktárának megküldötte Kuthy Lajos sajátkezüleg irt s nagyrészt kiadatlan költeményeit. Az egri Szvorényi-ünnepen a társaságot *Szász* Károly és *Heinrich* Gusztáv fogják képviselni. Első felolvasó *Degré* Alajos volt, ki «Huszárosan» czímű rajzát olvasta fel, melyet a közönség élénk tetszéssel fogadott. *Dalmady* Győző pedig *Abonyi* Lajos legujabb regényéből, «Az utolsó kuruczvilág»-ból mutatott be egy fejezetet. A regény most folyik egy szépirodalmi hetilapban s a felolvasó röviden elmondta az előzményeket, melyekkel e fejezet összefüggésben van. A közönség zajos tapsokkal jutalmazta a szépen irt rajzot, végül pedig *Beöthy* Zsolt olvasta föl a *Wlislocky* Henrik által czigány eredetiből fordított dalokat. Ez érdekes, apró, csinos dalocskák, melyek hol érzelmesen, hol meg pajkosan pattogók, a közönséget derültségben tartották mindvégig.

A régészeti és embertani társulat febr. 23-ikán tartott havi ülésén Pulszky Ferencz elnökölt, s dr. *Pasteiner* Gyula értekezett «*a nemzeti elemről a régi hazai művészetben*».

A római és görög építészetről szólván, felemlíté, hogy egy nemzet építészetének sincs oly stádiuma, melynek előzményeit már más népeknél ne találhatnók fel. Mikor a magyarok a Duna vidékét elfoglalták, a művészet itt sem volt ismeretlen. Pannoniában a rómaiak számos emléket hagytak maguk után; a népvándorlás sem mult el nyom nélkül, azaz fenmaradtak oly elemek, melyek átalakítását a magyarok megkezdték ugyan, de építészetüket nemzeti jellegűvé nem tudták tenni. Legelső építészeti alkotás a székesfehérvári templom volt, mely — a menynyiben Henszlmann Imre kutatásai kideritették — ókeleti bazilika volt. Az értekező véleménye szerint ama templom előmintája a római castrum lehetett. Építészet tekintetében a magyar a külföldre volt utalva. Értekezett ezután a magyar stylről, melyet leginkább a lapos diszítmény jellemez. E diszítmények azonban még egészen átmeneti alakot öltenek s a magyar építészetnek «nemzeti jelleget» nem kölcsönöznek; sőt az is kétes, vajjon azok magyar eredetűek, s nem-e Byzanczból, Velenczéből vagy Hollándiából származtak hozzánk. — Dr. *Boncz* Ödön, *Henszlmann* Imre és *Szendrey* János az értekezésre, s különösen a hazai építészetre s stylre vonatkozólag tettek rövid megjegyzéseket, P. *Szathmáry* Károly pedig határozottan ellene szólt Pasteiner azon állításának, hogy magyar styl nem létezik. A vitát *Pulszky* Ferencz a Széchenyi István ismeretes mondásának alkalmazásával fejezte be: «magyar styl nem volt, de lesz».

Az orsz. képzőművészeti társulat márczius 7-ikén tartja közgyűlését a műcsarnokban, délelőtt 11 órakor. A szokásos közgyűlési tárgyakon kivül még két alelnök választása is napirenden van.

EGYHÁZ ÉS ISKOLA

A bibornok-primás aranymiséje. Simor János herczegprimás az idén éri meg pappá történt fölszentelésének ötvenedik évét. Az Esztergomban tartandó aranymise ünnepélyességeihez hozzá járul Budapest főváros is, mely küldöttség által képviselteti magát, üdvözlő iratot és díszes főpásztori botot nyujt át. Az aranymise október 28-ikán lesz.

Szvorényi jubileuma. Február 21-ikére irodalmi ünnepélyre készültek Egerben: Szvorényi Józsefnek, a cziszterczita-rend egri perjelének és gymnáziumi igazgatójának félszázados irói pályáját, negyvenéves akademiai tagságát s a Ferencz József-renddel való kitüntetését akarták e napon megülni. De a rend egyik érdemes tagjának, Horváth Zsigmondnak közbejött halála miatt az ünnepélyt febr. 28-ikára halasztották.

MI UJSÁG?

A Szász-család ünnepe. Szász Károly dunamelléki református püspök, Szász Róbert miniszteri titkár, nejökkel s nővérök, Szász Julia, özvegy Horváth Sámuelné asszonynyal, a fővárosból Kolozsvárra utaztak, hogy ott lakó testvéreikkel: Gyula kataszteri titkár-, Domokos erdélyi ref. püspök-, s Béla egyetemi tanárral s ezek családjaival együtt üdvözölhessék édes anyjokat, az 1853-ban elhúnyt id. Szász Károly özvegyét, ki e hó 25-ikén tölté be élete 80 évét. A tiszteletreméltó agg matróna egészségben érte meg a magas életkort; egy leánya öt fia, öt menye, huszonhat unokája, három unoka-vő, egy unoka-meny és négy dédunoka és végre egy, még nála pár évvel idősb nővére (összesen vele együtt negyvenheten) alkotják szép családját s derítik élte alkonyát.

A Szász-család e szép ünnepélye febr. 25-én reggel a kolozsvár-belvárosi reform. templomban isteni tisztelettel kezdődött, melyen Szász Károly püspök mondott imát. Délben a család tagjai Szász Domokos püspöknél gyültek össze. Az első felköszöntőt Szász Károly tartotta versben, s ugyanigy üdvözölte másik poéta fia, Szász Béla is. (Mindkét verset mai számunkban közöljük.) E nap emlékére özv. Szász Károlyné díszes asztalterítőt varrt a budapesti ref. egyház számára, öt hónapig dolgozva a gazdag himzéssel ékített urasztali terítőn, melyhez hasonlót tiz évvel ezelőtt a kolozsvári ref. egyháznak készített. A következő bibliai idézetek vannak rajta: a középen: «Dicsértessék az Ur neve!» Egyik oldalán: «Mivel hálájam meg az Urnak én hozzám való jótétemenyeit?» A másik szélén a következő varrott irás olvasható: «Készítette *özv. Szász Károlyné*, 80 esztendős korában, 1886-ban.»

A Budavár visszavételének emlékére rendezendő történelmi kiállítás iránt az érdeklődés egyre szélesebb körben terjed, sőt a királyi házban is melegen felkarolták az ügyet. A *király* elrendelte a bécsi Burgban levő négy darab nagy értékü s Budavár visszavételéből csataképeket ábrázoló gobelin-szőnyegnek, valamint a cs. kir. éremgyűjteményből Buda visszavételének emlékére vert 37 darab emléréremnek átengedését a kiállítás részére. Majláth Béla rendezőt *Bertha* Sándor Párisban élő zeneszerző hazánkfia figyelmeztette, hogy a nancy-i muzeumban Buda viszszavételét ábrázoló festmények és rajzok vannak. Megszerzésük iránt a kellő lépéseket már megtették. A történelmi kiállítás tárgyai közé ujabban *Nógrádmegye* közönsége jelentett be érdekes okmányokat s ezek mellett gróf Forgách Ádám 1681—1700-iki nógrádi főispán olajfestésü arczképét. Gr. Forgách a táborozásban is részt vett. Az okmányok közt van (mint Budavár visszavételére vonatkozók) a megye közönsége 1684. junius 22., 28. és 29. napjain Gács várában tartott közgyülésének jegyzőkönyve, a mely a nemesi fölkelést elrendeli s a felkelő nemesség névsorát tartalmazza s még vagy tiz érdekes okmány. Mindezeket Harmos Gábor Nógrádmegye főjegyzője gyűjtötte össze.

Egy megbizott Bécsbe fog menni, a ki a tüzérszertár igazgatójával és a hadi muzeum felügyelőjével egyetértésben kiválogassa a kiállításra méltó tárgyakat s az elszállításról intézkedjék. Budavár visszafoglalásának egy krónikai adata sok nehézséget okoz a bizottságnak. Az az adat ez, mely szerint Petneházy Dávid volt az első a várfalakon. A bizottság elhatározta, hogy emléktáblával jelöli meg azt a helyet, a hol Petneházy betört. De természetesen a történelmi forrásokból kellett kutatnia, melyik ponton hatolt Petneházy a várba, Thaly Kálmán pedig magára vállalta, hogy megirja Petneházy életrajzát, s becses adatokat is gyűjtött össze. De annak semmi bizonyos nyoma a történeti kutfőkben, hogy csakugyan Petneházy volt az első, a ki a várfalakra hágott, sőt az adatokból azt sem lehet állítani, hogy Petneházy a vár visszavételekor a magyar hadaknál mint parancsnok működött, A betörés helyét szabatosan meg lehet határozni. Némely adat bizonyos Ramocsaházyt említ, mint a ki első volt a bástyán.

József főherczeg hódolata a királynénak. József főherczeg elrendelte, hogy fiumei nyári lakának ama falát, melynél e hó 14-én Erzsébet királyné sokáig nézte Fiume csodaszép panorámáját, emléktáblával jelöljék meg. A tábla fölirata olasz, magyar és horvát nyelven fogja hirdetni a királyné fiumei látogatását.

Munkácsy uj festménye a művész műárusának, Sedelmayernek csarnokában ki van állítva rövid időre, a párisi magyar egyesület javára.

levelét vitte magával, és ugyancsak e tisztelt urhölgynek irta meg a tudós férfiu a találkozást. A legnagyobb tisztelet és hódolat hangja szól e levélből. *Reclus* ezeket irja:

«Mennyire jóságteljes és szelid e dicső öreg sugárzó arcza! Ha az arczképek után itélek, melyek a szabadságharcz idejében mindenütt el voltak terjedve, kifejezését a jóság meleg sugara világitotta meg azóta. Vajjon nem az élet bucsujának fénye ez, a mely az utolsó években csillan föl? Azoknál, kik lassan-lassan megszabadulnak az anyagi élettől és kik tovább élnek, csupán szellemökkel, a tekintet és mosoly véghetetlen szelid kifejezést nyer. Már befejezték életüket és onnan tulról tekintenek reánk!

«Kossuth engem a legszivesebb fogadtatásban részesitett, mely sokkal jobban meghatott, semhogy azt kifejezni tudnám. A nyájasság és valódi barátság legmelegebb szavaiban mondta el nekem, hogy nem vagyok ismeretlen előtte és azonnal, még mielőtt leült volna, megkérdezte tőlem, vajjon él-e még bennem a borutlan vidámság, a bizalom, a derült lelkesedés a közügyek iránt? Mert ő szomorunak és fáradtnak érzi magát és az élet kimondhatatlan sulylyal nehezedik vállaira. Kerüli az embereket, mert érzi, hogy nem adhat többé nekik reményt; bátorító szavakat szeretne nekik mondani és ép ellenkezőleg: a bánat és csüggedés szózatát hallhatnák tőle. Az ő gondolata folytonosan visszatér azokra a napokra, mikor ő is tett és a mikor mérhetetlen reménye oly kegyetlenül megcsalatott. Szívszakgató szavakban beszélte el nekem röviden élete hajótörését. Nem ugy beszélt, mint nagyravágyó politikus, a ki ambicziójában csalatkozott nem, de mint valóban őszinte és önzetlen hazafi.

«Midőn megkérdeztem tőle: nem szándékszik-e emlékiratokat vagy más történelmi művet irni az eseményekről, a melyekben oly nagy része volt, bámulatos önmaga iránt való bizalmatlansággal felelt. És különben is némi tartózkodással és bátortalansággal látszott önmagáról beszélni. Ezt a nemes képet használta, hogy gondolatát velem megértesse: «Olyannak kell lenni az embernek, mint a harmatnak, növeszteni, táplálni kell a növényeket a reggel titokteljes óráiban, akkor, midőn senki sem lát bennünket, s el kell párologni a nap sugarainál. Cselekedjünk, tegyünk, de maradjon tettünk a homályban.»

«A mi személyét illeti, Kossuthnak a természet csodái nyujtanak vigaszt az emberekért. Azért jött Nápolyba, hogy a természetet láthassa és tanulmányozhassa folytonos működésében. De ez az ut, távol attól, hogy használt volna egészségének, inkább ártalmára volt. Kossuth bizonyos lelki derültséggel érzi, hogy már a közelgő halál martaléka: a halál megszabadulás lesz reá nézve. Hanem örömmel tapasztalja, hogy legalább másoknál a remény kiapadhatlan kincse nem veszett el, hogy ifjabbak küzdenek és tovább folytatják művét, noha más alakban, és hogy megállapodásról megállapodásra tovább és tovább halad a világ előre! Ezt jól érzi Kossuth és biztat bennünket.

«Soha sem fogom elfeledni a pillanatot, a mikor elváltunk. Az ő mosolyától és jóságtól ragyogó arcza felém hajolt és két hideg kezével kezemet czirógatta. Szivem sebesen dobogott és szemeim nedvesek voltak. Lassan távoztam. Mindig látom magam előtt a nemes öreget, ki kétségbeesése mélyéből is talált még számunkra biztosító és serkentő szavakat.»

A magyar fürdőkről tartott érdekes előadást *Chyzer* Kornél, Zemplénmegye főorvosa a természettudományi társulat mult heti ülésén.

Bevezetésül elmondta az okát annak, hogy ma az egész világ fürdőzni és nyaralni jár s a fürdő- és nyaralóhelyek szaporodnak. Szólt a magyar rónáról és annak speczialitásáról, a sziksós tavakról; azután körutat tett hallgatóival az egész Kárpát-hegyláncon át, kezdve az ország délkeleti pontján, a mehádiai *Herkules-fürdővel*, az ország e nagy és jól berendezett gyógyhelyével; kiemelte e hely kulturális fontosságát, mert a sok idejáró keleti szomszédunk, átlépve a magyar határt, azonnal érzi, hogy czivilizált országban van. *Buziást* magyar Franzensbadnak nevezte. Azután végig vizsgálta az erdélyi részek nevezetesebb gyógyhelyeit, melyek általában szerényebben vannak berendezve, mint a Királyhágón inneniek. Szólt *Vizaknáról* és a szép fekvésü *Tasnádról*. Ismertette a torjai büdösbarlangot és a kovásznai pokolsárt; említette a barlang közveszélyes voltát, melyben 12 év alatt 25 ember lelte halálát, ma már vasrács van rajta. A kovásznai pokolsár mint sárvulkán nevezetes, de mint fürdő nem érdemel figyelmet. Majd *Borszéket*, *Jegenyét* és *Szobránczot* irta le. Sokat beszélt a

Akadémiai kiadványok. Az akadémián tartott értekezésekből ismét több jelent meg köztük egy egész könyvterjedelmü és díszesen kiállított: «*A franczia könyvdisz a renaissance korban*», Dankó József székfoglaló értekezése. Érdekes része a műtörténetnek, a nyomdászat művészies fejlődéséről, a könyvillusztráczió hajdanáról, s a jeles franczia nyomdászokról. Széles körű szakismerettel van tárgyalva és a régi könyvdíszek, illusztrácziók hű másából is sok bemutatva. A bibliografiát nálunk nem sokan művelik, s Dankó apát épen e téren nyujt érdemes munkát, mely annyi művészi törekvéssel és virágzó műteleppel hoz ismeretségbe Ára 1 frt 30 kr.

Megjelentek továbbá a következő értekezések: «*A votják nép multja és jelene*» Barna Ferdinándtól; ára 30 kr. «*A votjákok pogány vallásáról*», ugyanattól, ára 20 kr. A természettudományi értekezésekből: «*Bakteriumok az élő állat vérében*», dr. Fodor Józseftől; ára 10 kr.

A tud. akadémia könyvkiadó válla atának történelmi sorozatában Ranke Lipótnak, a hírneves német történetírónak egyik legnevezetesb munkája indult meg magyar fordításban: *A római pápák az utolsó négy században*, a hetedik kiadás után fordította *Lehr* Albert, első kötet; ára 2 frt 80 kr. E kötet a pápaság XVI. századbeli történetét adja elő a politikai bonyodalmakkal, a reformácziónak velök való összefüggésével. Ranke a történetiró pártatlanságával, mesteri előadásban foglalkozik tárgyával.

Miskolcz város története és egyetemes helyirata. Irta dr. *Szendrei* János. Első kötet. Az egész munka három kötetre fog terjedni, s Miskolcz város hatósága díszes kiállításban bocsátja közre most az első részt. A helyi monografiák igen jelentékeny kiegészítői az ország átalános történetének, nemcsak azért, mert sokkal részletesebbek, hanem mert a polgári élet fejlődését és a legtöbb közművelődési adatot ezek foglalják magokban. Örvendetes jelenség, hogy városaink egymás után gondoskodnak a monografiák megiratásáról, s ezek közül nem egyben kitünő munkát nyert történeti irodalmunk, valamennyi pedig igen előbbre vitte a levéltári kutatásokat és a történeti anyag feldolgozását. Szendrei (Wagner) Jánosban is buzgó és lelkiismeretes kutatóra és feldolgozó képességre talált Miskolcz város monografiája.

A munka egyes részeit, megjelenésük előtt, a történelmi társulat vette birálat alá, mely kötelességéül vállalta el ily monografiák előleges megvizsgálását. Egyes részeit tekintélyes szakemberek itélete alá bocsátotta s ezek elismerő nyilatkozata a kötet elején olvasható. Az első kötet Miskolcz legrégibb multjával foglalkozik s az eseményeket szent István koráig vezeti, de a régészeti rész már újabb időkbe is bele mélyed, a pecsétek, czímerek és érmek nyomán tárgyalván a város eredetét és nevének származását. A második kötetben lesz megirva a város története, a harmadik kötet pedig az okiratokat közlendi. Az első kötetet (nagy negyedrét alakban 435 oldal) díszszel állította ki Forster Rezső miskolczi nyomdája. A szöveg közt számos czímer- és pecsét-rajzot találunk; továbbá külön mellékletül Miskolcz város fényképét, térképeit, őskori régiségek és ősvilági állatok maradványainak képét. A választékosan irt szöveg ismerteti a város földirati fekvését, légköri viszonyait, az egész környék földtani történetét és talajviszonyait, sőt a növényzet és állatvilág általános jellemzését is adja. Ezt követi a vidék őskori, valamint római kori története, továbbá az e korból fenmaradt különféle emlékek és tárgyak ismertetése, végül a magyar előidők s a vezérek kora története, a mennyiben Miskolcz vagy vidéke sorsával összefüggésbe hozható. Külön fejezet szól a Miskolcz név történetéről s ezzel az ősi Miskócz-nemzetségről, a Miskolczi- és Borscsaládokról. Végül terjedelmes név- és tárgymutató ád utbaigazítást a kötetben foglaltaknak könnyű megtalálására. Az első kötet érdemes megkezdője a terjedelmes műnek s Miskolcz város közönségét is elismerés illeti, hogy a munka ily díszes megjelenéséről gondoskodik.

Tompa Mihály összes költeményeiből Méhner Vilmos gyorsan adja ki egymásután a füzeteket. Most egyszerre ismét öt füzet (23—27) hagyta el a sajtót, s ezzel Tompa összes költeményeinek mind a négy kötet a közönség kezei közt van. A népregék, továbbá az annyira kedvelt virágok vannak a füzetekben. Ez utóbbiak eddig csak önállón jelentek meg, a költő összes művei közé csak ez uj kiadás vette föl először. Harmadfél ívre menő jegyzetek és magyarázatok csatlakoznak az utólsó kötethez. Ára egy füzetnek 35 kr.

Az Archaeologiai Értesítő uj folyamából az első füzetet gazdag tartalommal és számos illusztráczióval adta ki Hampel József szerkesztő.

E füzetben dr. Boncz Ödön folytatja érdekes tanulmányát a magyar viselet történetéről, nyomozva először is azon népek viseleteinek emlékét (faragványokon, érmeken), kikkel a régi magyaroknak érintkezésben kellett lenniök. Hampel József ismerteti a sajó- és rimavidéki bronzleleteket; Téglás Gábor a jánosfalvi (Udvarhelymegye) római kőbányát és annak három falképét; Pulszky Ferencz a perjámosi leletet; Havas Sándor az ó-budai «Fehéregyház» keresésére irányozott legujabb ásatások eredményét; Réthy László a nemzeti muzeum némely magyar érmeit, Szendrei János pedig Eitelbergernek Dalmáczia középkori műemlékeiről írt művét, stb. Mindezek a czikkek számos illusztráczióval vannak kisérve. Lipp Vilmos is közöl jelentést keszthelyvidéki legujabb kutatásairól.

Az udvarhelymegyei Jánosfalva melletti római kőbánya sziklába vésett képét is bemutatjuk a füzetből.

Kőfejtés alkalmával már 1877-ben találtak itt a székelyek törmelékkel befedett régi kőbányára s annak oldalfalaira vésett alakokra. De a falusi bányászok elpusztították. Orbán Balázs azonban még tudott rajzot venni föl róla s így legalább rajzban megmentette. Ujabban ismét föltárult egy másik régi kőbánya a Köveshegyen. A 3 méter magas falon két sorjában három emberi alak körvonásai költik fel a figyelmet. Felfogás, kivitel — irja Téglás Gábor, ki az érdekes leletről öcscsével két rajzot is készíttetett — egyenlőn gyarló. Igazi kőfaragó lapidáris műve. A felső alak vállán köpeny látszik, a balkéz a köpeny redőibe vész; a jobb kar oldalt nyujtva, egy kelyhet tart; de hogy csakugyan kehely-e, a sérülés bizonytalanná teszi. A lábak aránytalanul hosszak. Az alsó két alak egyikének kezében a kehely világosan megkülönböztethető. Ez az alak fele részében sem maradt meg. A harmadik alak lábain a saru és a lábszárra erősített takaró is tisztán látható. Homoród és Jánosfalva környékén sok római emléket találni s Téglás Gábor annak a meggyőződésének ád kifejezést, hogy ezek is római korbeli vésések.

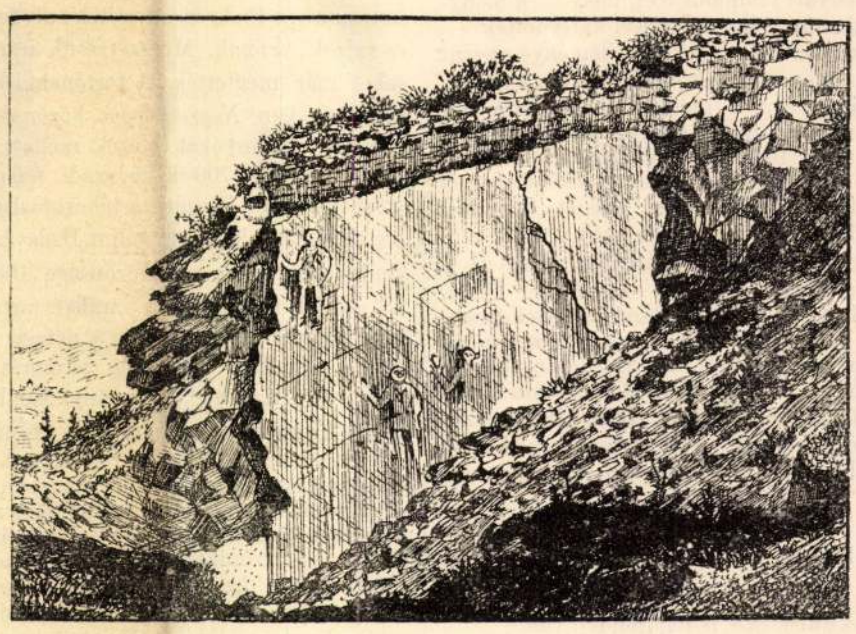

Sziklába vésett falképek Jánosfalva mellett, Udvarhelymegyében.

Folyóiratok. Az *Egyházművészeti Lap*, melyet Czobor Béla szerkeszt, s mely eddig a «Tájékozó» czimű egyházi folyóirattal kapcsolatban jelent meg, ujévtől kezdve önálló folyóirat lett. A szerkesztő ismeretes az egyházi archaeologia terén s a templomot érdeklő szaklap a történeti érzék és művészi izlés ébresztésére jó eszközül kinálkozik. Megjelenik havonkint egyszer két íven, ábrákkal és rajzokkal. Előfizetési ára egész évre 3 forint. — A *Természettudományi Közlöny* februári füzetében Szterényi Hugó «A levegő szénsaváról» értekezik, dr. Ilosvay Lajos «A külföldi muzeumokról és kiállításokról» szerzett tapasztalatait közli; dr. Csapodi István azt fejtegeti, hogy több lap könnyen hívőnek mutatta magát, mikor megirta, hogy a vakság ellenében biztos gyógymódot födöztek föl. A szokásos kisebb közlemények egészítik ki a füzet tartalmát. — A *Művészi ipar*-nak, az orsz. iparművészeti muzeum és iparművészeti társulat derék közlönyének (szerkeszti Pasteiner Gyula) januári számában Szalay Imre az országos kiállítás művészi iparáról ir, Uhl Sándor a tervező művészek dijazásáról. Ezek mellett különböző művészeti és műipar tárgyak ismertetését találjuk, köztük régi magyar himzésekről, rézmetszetekről, rajzokkal együtt. — Az *Ungarische Revue* februármárcziusi füzetében Henszlmann Imre a nagyváradi régi székesegyház kiásott maradványait ismerteti; Schwieker czikke Budapestről szól az ó-korban; Hoffmann L. a De Gubernatisnak Magyarországról irt könyvéről, Pasteiner a muzeumbeli Báthory-féle madonnáról, stb. A czikkeken kívül a tudományos egyesületek üléseiről is ád közleményeket. — A *Philosophiai Szemle* ötödik évfolyamát kezdte meg, Bokor József és Buday József szerkesztésében. Az uj folyamban a két szerkesztőtől indul meg nagyobb dolgozat: «A philosophiai propaedeutika ügye középiskoláinkban,» Buday Józseftől, «A társadalom befolyása az államra,» Bokor Józseftől. — Az *Erdészeti Lapok* januári füzete egész terjedelmében közli Bedő Albertnek akadémiai székfoglaló beszédét Magyarország erdőségeiről; ezenkívül Marosi Ferencztől, Borbás Vinczétől nagyobb czikkeket és több tájékoztató közleményt.

KÖZINTÉZETEK ÉS EGYLETEK.

A magyar tud. akadémia febr. 22-iki összes ülésének tárgyát két emlékbeszéd képezte. Az ülésen *Trefort* Ágost elnökölt és nagy hallgatóság jelent meg.

Az egyik emlékbeszéd a nagy tudósról, a külföldön is hírnévvel biró Bolyai Farkasról szólt, a ki 1856-ban halt meg. *Brassai* Sámuel már akkor vállalkozott, hogy emlékbeszédet tart fölötte, de csak most válthatta be, s most bemutatta Bolyai önéletrajzát és Bolyai fiának, Jánosnak apjáról irt bő jegyzeteit. A két életrajzról eddig nem igen tudott valaki. A híres tudós 65 éves korában (1840) küldötte meg életrajzi vázlatát a t. akadémia akkori elnökének, gr. Teleky Józsefnek egyenes felszólítására. Fia Bolyai János is kitünő mathematikus volt, ő a híres «Appendix» szerzője, a mit sokan az apának tulajdonítottak. A két mathematikus közti viszony rendkivül érdekes, de a fiu részéről épen nem fiui. Az életrajzokhoz régibb jegyzetek is csatolvák, melyek egy és más adatot megvilágítanak. Az emlékbeszéd pedig Bolyai mathematikai műveivel és drámáival foglalkozott. *Deák* Farkas olvasta föl az emlékbeszédet, végül nyomtatásban is bemutatván Bolyainak egy «Jelentését,» melyben 1855-ben elbúcsúzik az élettől és várja halálát. Deák erre vonatkozólag felvilágosítással is szolgált. Ő szintén tanítványa volt Bolyainak, s őt is, a tudós férfiú több tanítványával, 1852-ben Maros-Vásárhelyről elvitték Josefstadtba. Ugyanazon esztendőben tett körútat az uralkodó, s mikor Maros-Vásárhelyre ért, Bolyai kihallgatásra ment, és német versekben kérte tanítványainak kibocsátását. Természetesen hasztalanúl. Bolyai a Josefstadtban elzárt tanítványai számára irta azt a «Jelentést». Voltaképen egy hosszú levél volt az, melyben búcsút vesz tőlük. De a levelet nem adták át a foglyoknak, mert levelezni idegen emberrel tilos volt. Mindössze megmutatták nekik a sok lapra terjedő levelet. A foglyok tehát egy kiszabadult fogolylyal megizentették Bolyainak, hogy legjobb lesz, ha kinyomtatja messze jutott tanítványaihoz intézett búcsúját; az nem lesz levél és megkaphatják. Ki is nyomtatta és még halála előtt megkapták tanítványai.

A másik emlékbeszédben *Joannovics* György a másfélévvel ezelőtt meghalt Pompéry János érdemeiről szólt, s mély rokonszenvvel kísérte végig az érdemes férfiut élete pályáján, irodalmi működésében, melyben mint szerkesztőnek, Joannovics is társa volt. Emlékezetbe hozta Pompérynak akadémiai díjat nyert vígjátékát, a «Telivért» is, melyhez dicsőség és bukás sorsa füződik. Az akadémia 100 darab aranynyal jutalmazta a vígjátékot, a szinpadon pedig elbukott. De föl kell említeni ehhez a körülményeket

MŰVÉSZI IPAR

1885/86. 27

A NEMZETI ELEM A RÉGI HAZAI MŰVÉSZETBEN.

Pasteiner Gyula előadása a régészeti társulat 1886. február 23-ikán tartott ülésén.

Engedje meg a Tisztelt Társulat, hogy panaszszal fogjak a tárgyhoz.

A régi művészetek emlékeikkel valóban rendkívül nagy szolgálatokat tettek a történettudománynak, a mennyiben nem csupán a bizonyítékok anyagát szaporították, hanem megjelölték a kutatásban a leghelyesebb rendszert, annak utját egyengették és megdönthetetlen bizonyítékaikkal győzelemre juttatták. És e szolgálatokért az elismerés mindeddig nem nyert kellő kifejezést, a miként hogy ama nagyszerű tény, melyet a művészeti emlékek emeltek a történeti igazság rangjára, s mely a mai tudományosság egyik legnagyobb eseménye, szintén még mindig nem méltányoltatik eléggé.

Az ó kor népeiről van a szó. S nem koczkáztatunk semmit, úgy állítva föl a tételt, hogy ha átértjük ama szolgálatokat, ha fölismerjük ama nagyszerű tényt, ugyanakkor megtaláltuk a helyes álláspontot, akkor magunknak tiszta fogalmat alkothatunk az ó kor népeinek művészetében a nemzeties elemről, s így az összehasonlítás módszere szerint igen könnyen eligazodunk saját művészetünk multjában is: tudni fogjuk, hogy miként kell keresni és milyen szempontból lehet megitélni a nemzeties elemet saját művészetünkben.

E szerint tehát előadásom tárgyának alapjául és kiindulási pontjául az ó kori népek művészete fog szolgálni, különös súlyt fektetve arra, hogy azoknál a nemzeties elemek igazi mivoltát minden elfogultságtól menten, maguknak a tényeknek világításában mutassam be.

***

Olaszországban a XIV. századtól fogva mind átalánosabb lett az érdeklődés az ó kor klassikus népeinek, a görögnek és a rómainak irodalma és művészete iránt. De ezen érdeklődés egészen subjectiv természetű volt. Az egyéniségének öntudatára ébredt olasz ember a hatalmas rómaiak utódjának szerette magát tartani, a római műveltséggel összefoglalta a görögöt, mindkettőnek irodalmát és művészetét

bámulta, lelkesedett fölötte, mert átalán ama népek nagyságában saját magát látta visszatükröződni. Épen úgy lelkesedett az emberi szép alakért is, mert azt is egyéniségének formailag tökéletes képviselőjeül tekinté. De ez a lelkesedés nem terjedt ki egyenlően az egész természetre, hanem csak is az emberi alakra szorítkozott; a renaissance fölfogás azt mintegy kiszakította a mindenségből, tanulmánya tárgyává tette, hogy minél méltóbban ábrázolja. Az emberen kívül a természet iránt a renaissance átalán kevés érzékkel birt. A régi művészet emlékei közül a szobrok e tekintetből is nagy becsben voltak; a művészek tanulmányozták azokat, hogy saját művészetöket tökéletesítsék. Lorenzo Medici kertjének hires gyűjteményét a S. Marco zárda mellett, s a többi gyűjteményeket, valamint átalán az egész humanismust ez a fölfogás jellemzi. A görög-római irodalom és művészet fönmaradt emlékei határolták az olasz renaissance látkörét, melyből a mai tárgyilagos és szigorúan tudományos szempont ki volt zárva.

A klassikus irodalmat hamarább kezdték tudományosan művelni, a művészetre nézve azonban egész a mult század végéig érvényben volt a renaissance fölfogás. Winkelmann volt az első, ki szakított ezen hagyományokkal, s tudományos szempontból vizsgálta a klassikus művészetet, megirta annak történetét. Midőn korszakot alkotó vállalatához hozzáfogott, az adatok kétféle faja állott rendelkezésére: az ó kori irott források és a renaissanceben összegyűjtött emlékek. Az irodalom, mely az irott forrásokat nyujtotta, noha már ekkor tudományosan műveltetett, még is csak a görög-római világra szorítkozott, s ennek alapján Winkelmann úgy vélekedett, hogy azon adatok bizonyítéka szerint a művészet tulajdonképen a görögöknél kezdődik, hogy a művészet elveit a görög szellem találta fel, szóval, hogy a művészet a görögök sajátos, önálló és eredeti alkotása. Továbbá arról is meg volt győződve, hogy az emlékek, melyek őt Rómában környezték, a görög művészet legremekebb alkotásai.

Később aztán Hellas földjén jobb és eredetibb görög művek nagy száma került napvilágra, úgy hogy az adatok ezen fajának köre lényegesen kibővült, s a görög művészet egészen más színben tünt fel, semmint Winkelmann látta. Ez azonban még nem volt elég ok azon vélemény megváltoztatására, mely a görög művészetet egészen eredetinek, s minden előzménytől függetlennek tartotta, sőt ellenkezőleg azt megszilárdítani látszott. Elvétve egyesek találkoztak ugyan, kik az egyiptomi művészetre utaltak, de annál nagyobb erélylyel emelték föl szavukat a görög művészet önállóságának hívei. Heves vita támadt, melyben az utóbbiak az előbbieket, azoknak még gyengén támogatott érveit lekiabálták. Ekkora tűzzel és kitartással csak kevés ügyet védelmeztek; Thermopylænél a görögök nem harczoltak oly hévvel a perzsák ellen, mint művészetök önállóságának hívei a XIX. században.

De nem sokáig tartott a dicsőség.

Egymást követték a nagyszabású kutatások Egyiptomban és Elő-Ázsiában, régi

nagy birodalmak városainak, s fejedelmi palotáinak és templomainak romjait, sok ezer sírnak rég eltemetett kincseit ásták fel, s azokkal egykor virágzó, a görögökénél sokkal régibb művészetnek számos emlékét hozták napvilágra. A helyzet egyszerre megváltozott. Az ó kori művészet története egészen más alakot nyert. Világossá vált, hogy a görögök művészetét más népek művészete előzte meg, hogy az irott forrásoknak a görögök föltalálásairól szóló adatai görög hitelűek, hogy a görögöknek más népek voltak a tanítói, a kiktől akár közvetve, akár közvetlenül elsajátították művészetök elveit és elemeit.

A régi művészetnek ezen ujonnan fölfedezett emlékei alapján az ægyptologia és az assyrologia, mint külön tudományszak épült fel. És innentúl a történettudomány az ó kornak egymással kapcsolatos két nagy korszakát különbözteti meg: az egyik a keleti, a másik a klassikus népek korszaka.

Ezen előadás tárgyához és czéljához mérten különösen ki kell emelnünk, hogy a kapcsolatot e két kor között eddig csakis a művészet emlékeinek segítségével ismerjük fel. S a művészetek története az által, hogy e kapcsolatot, s különösen az ó kori keleti népek művészetének befolyását a görög nép művészetére tudományos bizonyossággá teszi, oly vívmánynyal dicsekedhetik, mely egyenrangú az összehasonlító nyelvészet nagy sikereivel.

A nyelvtudomány megállapította, hogy a klassikus népek fajilag az indeuropai nagy népcsaládba tartoznak. A művészetek története kiderítette, hogy a klassikus népek a művészetben az egyiptomiak és az elő-ázsiai népek tanítványai. Az emberi szellem harmadik nyilatkozási módjával, a vallással foglalkozó tudományé a föladat, hogy az összehasonlító rendszer segélyével fölkutassa, milyen és mennyi a kapcsolat az ó kori keleti és klassikus népek közműveltségének elemei között. Ez a föladat egyes sikertelen kisérletek után, még mindig megoldásra vár. A mit azonban megtudtunk a művészetről, azt egyelőre legalább sejthetjük a műveltség többi ágairól, s talán nincs messze az idő, midőn tudományos bizonyosság lesz az is, hogy a görögök hitregéjüknek és bölcseletüknek elemeit is másoktól kölcsönözték.

Átalán pedig a művészetek emlékei lehetségessé tették azt, hogy az ó korra vonatkozó ismereteinket összhangba hozzuk a XIX. század jellemző tudományos vonásával, mely a föltétlent a viszonylagossal, a mozdulatlanságot a fejlődés változatosságával cserélte fel, mely az emberi szellem nyilvánulási módjaiban, tehát az egész közműveltségben nem ismer meglevőt, hanem mindent úgy tekint, hogy létesülőfélben van, előzmények föltételezik, azokból fejlődik, s ismét előzményül szolgál.

A mi különösen a művészeteket illeti, ha valahol, úgy annak körében leginkább lehetetlen az ugrás. Az előtt ezt az igazságot nem vették észre, de az ujabban fölfedezett emlékek hosszú sora kétségtelenné teszi, hogy a fejlődésben minden további lépés a megelőző vívmányok alapján történt, s hogy a művészet következe-

tesen a hagyományok nyomán haladt tovább. Ma megmosolyogjuk a régi jó görögök együgyű hiúságát, melylyel a művészetben minden föltalálást maguknak követelnek.

Tekintsük az építést és a művészi iparnak köréje sorakozó nagy családját, mely minket legközelebbről érdekel. Nincs azoknak sem szerkezetében, mely a lényeges jellemvonást adja, sem díszítésében egyetlen egy oly elem, melynek eredeti föltalálásával a görögök jogosan dicsekedhetnének. Elemezzük a görög épületet az oszloptól és ennek egyes elemeitől kezdve a gerenda és mennyezet legapróbb szerkezeti részletéig, vagy a gazdag változatosságú díszítményt, s egytől-egyig valamennyinek elődét megtaláljuk az elő-ázsiai és egyiptomi művészetben. De ezeket sem illeti meg a feltalálás dicsősége, mert ők is előzményekből merítettek, melyek még kezdetlegesebb állapotokból fejlődtek, s így tovább fokozatosan visszafelé eljutunk a legrégibb idők homályába.

A görögöknek nem is abban áll az érdemük, mintha valami újat találtak volna föl; helyes ösztönük megóvta attól, hogy újnak keresésén törjék magukat, hogy még egyszer végezzék azt a munkát, melyet évezredek nemzedékei már egyszer elvégeztek, s ez volt első föltétele művészeti tökélyüknek. A görögök sikere, melyet a művészetben elértek, csak úgy volt lehetséges, hogy rendkívüli tehetséggel mindent elsajátítottak, a mit készen találtak, azt átalakították, saját fölfogásuk szerint földolgozták, s így adtak művészetüknek egészben és részleteiben határozott nemzeti jelleget. Művészetükben nem maguk az elemek és a formák nemzetiek, hanem azoknak megjelenése. Az eredmény valóban csudálatos, s remek alkotásaikat összehasonlítva az előzményekkel, nem tudjuk, vajjon elsajátító vagy átalakító tehetségüket kell-e inkább bámulnunk?

A klassikus kort követő időkben mindazon népeknél, melyek a művészetet gyakorolták, egész hasonló tüneménynyel találkozunk, mindenhol az elsajátítás föltételezi az ujabb alakulásokat, melyek azután a nemzeti jellemmel azonosakká válnak, vagy átalánosabban érvényesülve egyes korszakok szellemének kifejezéseül szolgálnak. E tény szembeszökő ismérve az építés további fejlődésének is, kezdve az ó keresztény és byzanczitól a barokk és rokoko építésig, sőt egészen napjainkig. Egyes vidékeken a helyi hagyományok is érvényesülnek s eltérő alakulást hoznak létre. Így például Dél-Francziaország román templomai az Arlesben és Nimesben fönmaradt régi római emlékek befolyása alatt épülve egészen sajátos, Francziaország e korbeli templomaitól lényegesen eltérő jellegűek. Milyen tanulságos például e részben Sicilia építészete, mely sem nem byzanczi, sem arab, sem román. Az egészen idegen normann nép hozta létre a legkülönbözőbb elemekből, melyek helyi hagyományokként érvényesültek. Vagy nézzük Velenczét, a hol századok lefolyása alatt szintén a legkülönbözőbb elemekből egészen sajátos velenczei művészet támadt, melynek egyházi és világi emlékei az egész városnak különös jelleget

kölcsönöznek. Nemcsak a San Marco templom páratlan a maga vegyülékében, hanem a velenczei művészi ipar termékein is észrevehető a velenczei sajátosság.

A történetnek ez imént vázolt tényei megtanítanak, hogy mit kell értenünk a nemzeti elemek alatt, s hogy azokat miként kell keresni.

* * *

Hazánk területén a művészet gyakorlata nem volt ismeretlen a honalapítást megelőző időkben. Még ma is számos római emléket birunk a császárok korából, s a római uralomra következő népvándorlás szintén nem tünt le nyomtalanul. Kétségtelen azonban, hogy a mi ezen korból máig megmaradt, vagyis az utóbbi időkben felfödöztetett, elenyésző csekély hányadát képezi annak, a mit a honfoglaló magyarok itt találtak. A kereszténység felvétele következtében mindjárt eleinte nagy tevékenység indult meg a művészet terén, kivált az építésben és a kisebb művészetekben. Szent István király nagy fénynyel építteté a székesfehérvári államegyházat, mely egészben véve megfelelt az ó keresztény templom rendszerének, csupán abban tért el, hogy a négy sarkán egy-egy különálló tornya volt. Több székesegyház, így a nagyváradi is hasonló elrendezéssel birt. Henszlmann Imre erőd-templomnak nevezi, s úgy vélekedik, hogy a római megerősített táborok mintájára készült. Ha ezen föltevés helyes, úgy a helyi hagyományok befolyásának példáját birjuk hazai építésünk ezen első alkotásában. Igaz ugyan, hogy ezen elrendezés igen kezdetleges volt, a mennyiben a tornyok külön állottak, s nem voltak szerkezeti kapcsolatban a templom testével. Ennek természetes okát technikai járatlanságban találjuk. Mint keresztény templom birt sajátos jellemvonással, volt benne gondolat s a tökéletesebb szerkezeti megoldás lehetősége nem volt kizárva. Azonban a jó alkalom, mely nemzeti jellegű építés kifejlesztésére kinálkozott, fölhasználatlan maradt.

Nemsokára az idegen szerzetesek által meghonosított román épités vált divattá, ehhez alkalmazkodtak a székesegyházak is, midőn újjá építésök szükségessé vált. Azután következett a csúcsíves építés korszaka, s akkor is idegenek, bár a szerzetesek helyett világiak az irányadók. A hazai csúcsíves építés legszebb alkotását, a kassai székesegyházat is külföldi tervezte, állítólag Villar de Honcourt nevű franczia. Ugyanez áll a renaissance rövid korszakáról is.

Igaz, hogy ezen négy első század alatt országszerte rendkívüli nagy tevékenység uralkodott az építés terén, de ezen művészetnek a képviselői nem hazaiak voltak. Így a nagy tevékenység daczára nem történhetett meg az elsajátítás, az átalakítás; egyes elemek nem fejlődhettek sajátos irányban, s a művészet nem válhatott nemzeti jellegűvé. Mert nem tökéletes új alkotásról van a szó, hanem viszonylagosan újról, mely áthasonulás utján támad. És ez nem szándékosan és rögtön hajtatik végre, hanem századokon át tartó folytonos munkálkodásnak mintegy észrevétlen eredménye, ha a nemzet a művészetbe egészen bele éli magát.

Ez nem következett be; nem volt rá hajlam, az idő is kevés volt, az alkalom sem igen kedvezett.

És még is sokszor halljuk emlegetni a nemzeti jellegű művészetet, az úgynevezett magyar stílt. Sőt némelyek nemcsak emlegetik, hanem sürgetve követelik, szinte megparancsolják.

Van-e alapja ennek, s az miben áll?

A fönt mondottakból levonva az önként kinálkozó következtetéseket, e kérdésre csak azt válaszolhatjuk, hogy a nemzeti jellegű elemek hazai művészetünkben csak igen szűk körre szorítkoznak. Tényleg nemzeti művészetről az építésre és a művészi iparra vonatkozólag szó sem lehet. Ezt nem is vitatja senki, a kinek véleménye csak némileg beszámítás alá esik. Csak is egyes magyar formák forognak kérdésben. Ezek azon sajátos diszítmények, melyeknek elemei a tulipán, a rózsa, a szegfű, a rozmarin, s nehány bimbó és levélalak, melyekkel XVII. és XVIII. századbeli hazai hímzéseken, cserépedényeken találkozunk, s a nép által űzött iparban mai napig fönmaradtak.

Némelyek azt vitatják, hogy ezek valóban ős eredeti, a magyar nemzetnek sajátos formái. Mások ellenben utalnak hazánknak sűrű és közvetlen érintkezésére a Kelettel, s ama formákat az innét származó befolyásnak tulajdonítják. Sőt hivatkoznak XVI. századbeli német és olasz mustrakönyvekre, melyekben ugyanezen formák szintén előfordulnak.

Az imént kijelölt álláspont szerint az a kérdés, vajjon ama formák igazán eredetiek-e, vagy két-három száz év előtti befolyás eredményei, a dolog lényegére nézve egészen mellékes. Tudományos tekintetből, s a multra nézve bizonynyal érdekes volna a kérdést tisztába hozni, de a művészetre és a jövőre nézve nem bir fontossággal. Itt az dönt, vajjon elsajátítottuk-e, áthasonítottuk-e, s a hosszas használat által nemzeti jelleget adtunk-e ama formáknak? Ha igen, úgy azokat sajátunknak, magyaroknak mondhatjuk, legyenek bár idegen eredetűek.

De nem épen kedvező a válasz, melyet a fönti kérdésre adhatunk. Igaz ugyan, hogy azon díszítő elemek századok óta gyakorlatban vannak, a nélkül azonban, hogy kezeink között formailag kimüveltettek, s művészileg tovább fejlődtek volna. Ellenkezőleg kénytelenek vagyunk bevallani, hogy inkább elsatnyultak, s ugyanakkor a színek összhangzatos hatásának megoldása felé sem közeledtek. Szóval úgy formára, mint színre egészen nyersek, durvák, fejletlenek. Épen azért, mert a színhatás nincs megoldva, ezen diszítménynek az ellentéteket kiegyenlítő, a nyerseséget enyhítő aranyra igen nagy szüksége van. Fölötte tanulságos, hogy e diszítmény arany nélkül durva, ha pedig a virágok szirmait és a leveleket, szóval minden egyes elemet aranynyal szegélyezzük, a diszítmény azonnal csalódásig hű perzsa hasonlatosságot nyer.

Hogy tehát igazi jogunk legyen művészi értelemben magyar diszítményről

beszélni, ezen irányban oly föladat áll előttünk, melynek megoldásához a képességet csak hosszú gyakorlat, nem lankadó munkásság árán szerezhetjük meg, bele értve a művészi hivatottságot.

És ha ezt meg is oldottuk, akkor sem lesz az eredmény teljes, vagyis még nem birjuk a föltételeit a nemzeti jellegű művészetnek az építésben és a művészi iparban. Mert ne feledjük, hogy azon formák, melyek a mai ugynevezett magyar stíl tartalmát és értelmét képezik, csakis a síkfölület diszítményei, tehát a legkezdetlegesebb diszítmények. Ha még úgy tele rakjuk velük épületeinket és művészi iparunk termékeit, azért ezek nem válnak magyar jellegűekké.

Az egyik föltétel, hogy azon díszítményes elemek a domború formában is kimüveltessenek. Ezen irányban eddig egy lépésnyi haladást sem jelezhetünk. Pedig ez a legnehezebb föladatok közé tartozik, a miről mindenkit meggyőzhetnek az eddig tett sikertelen kisérletek, melyeket a mult évi országos tárlaton a magyar szobában láttunk. E kérdésnek részleteibe nem bocsátkozva, csak azt jegyzem meg, hogy a görögök egyik legnagyobbszerű művészi vívmányát, s művészi hivatottságuknak legfényesebb bizonyítékát épen az általuk kimüvelt domború diszítményben látom. Ez a klassicitásnak, a magasabb tökélynek ismérve az építésben és a közhasználatú eszközökön. A mely művészetből ez hiányzik, az bármilyen változatosságot ért el a lapos formákban, s bármilyen bűvös színhatást varázsoljon szemeink elé, amahhoz képest mégis kezdetleges.

És legvégül a legfontosabbat, a dolognak a tulajdonképeni lényegét említem fel. Ez a lényeg a szerkezet, mert ez adja meg úgy az építés, mint a művészi ipar alkotásainak a fő jellemvonást, azt a sajátosságot, melynél fogva egymástól különböznek. Az alkotó szellem, a gondolat tulajdonképen a szerkezetben nyilvánúl; a diszítmény legyen az akár lapos, akár domború és úgy formában, mint színben akármilyen gazdag, s az összeállításban akármilyen leleményes, mégis csak járulék marad. A szerkezet az, melynél fogva az épület, vagy a művészi ipar által készített tárgyak céljuknak megfelelnek; a szerkezet elemeinél fogva ismerjük fel és különböztetjük meg egymástól a tárgyakat, s ezen elemekben, azoknak helyes alkalmazásában és formai tökélyében rejlik a tárgyak szépségének alapja, a diszítmény csak arra való, hogy azt fokozza.

Ha ezen szempontból vizsgáljuk hazai művészetünk multját és jelenét, ha figyelmünket a kérdés lényegére, a szerkezeti elemekre irányozzuk, s ha tárgyilagosan itélünk: akkor azt kell mondanunk, hogy eddigi tevékenységünkben e téren legkisebb nyomát sem találjuk azon szellemnek, mely a régi görögöket jellemzi. A munkának csak egyik felét teljesítettük: az elsajátítást; de a másik felét, melyhez nagyobb önállóság és tehetség szükséges: az áthasonítást nem sikerült végrehajtanunk. Sem régi épületeinken, sem művészi iparunk termékein nem találunk szerkezeti elemeket, melyek átalakulva nemzeties jelleget öltöttek volna fel. Az

ötvösművek 1884-ik évi tárlata e tekintetben igen tanulságos volt. Számos kelyhet, serleget és egyéb tárgyat láttunk ott, melynek zománcz dísze magyar formákból volt összeállítva, de valamennyinek a szerkezete a legapróbb részletig csak olyan volt, mint az egész Nyugaton dívott. S ezért jó hiszeműleg nem nevezhetjük ama tárgyakat magyar nemzeti jellegű alkotásoknak.

Nemzeties elemről egyelőre tehát csak a síkfölületű diszítmények tekintetében beszélhetünk, de azt nem szabad a művészet egészének fogalmával összezavarni. A domborművű diszítmények még átmeneti állapotban vannak, helyesebben szólva kisérletek tárgyát képezik. A szerkezeti elemek körében nagy föladat előtt állunk. A megoldás nem lehetetlen, mert a fejlődésnek az emberi kéz alkotta formákban sincsenek korlátai. S ha e megoldás sikerül, akkor lesz nemzeti jellegű művészetünk.

AZ IPARMŰVÉSZET IRODALMA.

1902. MÁJUS ÉS JÚNIUS.

1. *a)* AZ IPARMŰVÉSZETRŐL ÁLTALÁBAN.

Ambrozovics Béla: A művészi ízlés fejlesztéséről. Budapest, Hornyánszky, 1902. Különlenyomat a Művészet 3. sz.-ból.

Kleinpaul, Dr. Joh.: Das neuzeitliche Kunstgewerbe in Sachsen. (Kunstgewerbeblatt. XIII. 9.)

Lázár, Dr. B. Jung-Ungarische Kunst. (Die Kunst-Halle, 16.)

Lyka Károly. Hajsza a magyar stílus ellen. (Új Idők, jún. 1.)

Melani, A.: The new art in Italy. (The Journal of dec. Art. May.)

Schlosz, Ludwig. Ungarisches Kunstgewerbe. (Deutsche Kunst u. Dekoration. V. 8.)

b) *Ornamentika.*

Bürck, P. Ornament. Darmstadt, Schulze, 1902. M. 12.

c) *Szakoktatás.*

Kunzfeld, A.: Arbeiten und Erfahrungen eines Fortbildungskurses im Freihandzeichnen. (Zeitschr. f. Zeichen-u. Kunstunterricht. 6.)

Verneuil, M. P.: L'Enseignement des Arts Décoratifs à Vienne. (Art et Décoration. 1902. V.)

2. ÉPÍTÉSZET ÉS DISZÍTŐ SZOBRÁSZAT.

Basler, Adolphe: Boleslas Biegas sculpteur. (La Plume, 1902. 317.)

Brunnendenkmal-Konkurrenzen. (Kunst u. Handwerk. 902. VI.)

Commichan, Felix: Luxus und Raum-Kunst. (Innendekoration, XIII. 177.)

Csányi Károly és *Birchbauer* Károly: Az új országház. Budapest, Pátria, 1902. 100 kor.

Ebe, G. Das erzieherische Element in der Architektur (Deutsche Bauztg. 36.)

— Secessionistisches in der Architektur. (Die Kunsthalle, 14.)

— Versuche in mod. Bau-Ornamentik. (Deutsche Kunst u. Dekoration, V. 8.) *Lehner* Ödön. A magyar építőstílusról. (Magyar Nemzet, jún. 2.)

Leroy, P.: Les dessinateurs de jardins. (Réunion des Sociétés des Beaux-Arts, XXIV. 380.)

Widmer, K.: Hermann Billing. (Deutsche Kunst u. Dekoration V. 9.)

3. DISZÍTŐ FESTÉSZET.

Rigby, Scarratt: George Bernard Benton's pictorial and decorative work. (The Artist, June.)

4. TEXTIL-, KOSZTÜM-, BŐR- ÉS KÖNYVKÖTŐMUNKÁK.

Cundell, H. M.: Some illustrations of Coronations. (The Art Journ. June.)

Hrdlicka, J.: Entwürfe für moderne Spitzen. Stuttgart, Hoffmann, 1902. M. 35.

Jacques, G. M. Nouvelles dentelles Viennoises. (L'Art Décoratif 1902. 44.)

Perret, A. Teinture et Impression. Paris, Bernard, 902. Fr. 1·50.

Velde, Henry van de: Das moderne Kunst-Prinzip in der Frauen-Tracht. (Deutsche Kunst u. Dekoration, V. 8.)

5. GRAFIKUS MŰVÉSZETEK.

Demachy, Róbert. La recherche d'art en photographie. (L'Art Décoratif. 1902. 45.)

Forrer, R.: Unedirte Federreichungen. Miniaturen u. Initialen des Mittelalters, Strassburg, Schleiser, 1902. M. 60.

Marschalls bookplates. (The Connoisseur, June.)

Muthesius-Trippenbach, A.: Das moderne englische Bilderbuch. (Die Kunst, 8.)

Saunier, Charles. La gravure sur bois (La Plume, 1902. 315.)

Schönherr Gyula. A bécsi udvari könyvtár miniatür-kiállítása. (Magyar Könyvszemle, 1902. 50.)

Van Bastelaer, R.: La rivalité de la gravure et de la photographie et ses conséquences. Bruxelles, Hayer, 902. Fr. 2.

6. KERÁMIA. ÜVEG.

Freeth, Frank: Some old english Delft dishes. (The Connoisseur, 11.)

Pudor, Dr. Heinrich. Neue nordische Porzellane. (Deutsche Kunst u. Dekoration. V. 8.)

Soulier, Gustave: Traveaux et projets de la manufacture de Sèvres. (L'Art Décoratif, 1902. 45.)

7. FAMUNKÁK. BÚTORZAT.

Franz, Henri: Le Meuble aux Salons de 1902. (Art et Décoration 1902. VI.)

Haité, G. C.: Ceilings and their decoration. (The Journal of dec. Art. May.)

Pahud, Fr.: Sculptures sur bois. (Fribourg artistique, 2.)

Prior, E.: Der Raum und die Möbel. (Die Gegenwart, 22.)

Scheffler, K.: Neue Interieurs. (Dekorative Kunst, 6.)

Webb, St.: Möbelausstattung. (Die Gegenwart, 22.)

Wlha, Josef: Englische Möbel. I—II. Heft. Wien, Plaschka, 1902. 20 kor.

8. FÉMMŰVESSÉG.

Buchner, G.: Über das Färben von Metallen. (Kunst u. Handwerk, 8.)

Jackson, F. H.: Metal Work of T. R. Spence. (The Magazine of Art, June.)

Wagner's Beleuchtungskörper. (Dekorative Kunst, 6.)

9. ÉKSZER ÉS ZOMÁNCMUNKÁK.

Bouyer, R.: Quelques nouveaux bijoux. (L'Art Décoratif, 1902. 44.)

Leisching, Julius.: Die österreichischen Medailleure. (Kunstgewerbeblatt, XIII. 8.)

Silver Lustre. (The Connoisseur, June.)

Veldheer, J. G.: Haarlemer Silberarbeiter und Arbeiten: E. Volt. (Die Kunst, 7.)

10. KIÁLLÍTÁSOK ÉS INTÉZETEK ISMERTETÉSEI.

Budapest. Jelentés a magyar Nemzeti Múzeum 1901. évi állapotáról. Bpest, Athenaeum, 902.

Düsseldorf. Katalog, illustrierter, der kunsthist. Ausstellung in Düsseldorf, 1902. Schmitz & Olbertz. M. 2·50.

Torinó. A kiállításra vonatkozó lapszemle folyóiratunk más részében van ismertetve.

FÉSŰ ELEFÁNTCSONTBÓL.
WOLFERS TESTVÉREK.
BRÜSSEL.

MAGYARSÁG A TÖRTÉNELMI STÍLUSOKBAN

ÍRTA GROH ISTVÁN

Amikor a szecesszionistának mondott reformmozgalom az anyagszerűség jelszavával a puritanizmus felé fordult s végre is csupasz geometriai formák alakultak ki a bútoriparban, mint állítólag a legszebbek és leganyagszerűbbek, mindenki tisztában volt vele, hogy a visszahatásnak be kell következnie és a csupasz felületek majd megélénkülnek, a konturformák majd gazdagabbakká válnak, visszatérnek a száműzött párkányok és visszanyeri régi jussát a faragás is, amit szigorú cikkektől kísérve küldtek számkivetésbe a modernisták. De hogy ez a visszahatás a történelmi stílusformáknak reneszansza lesz, azt igazán nem sejtettük volna.

De az új mozgalom itt van, a históriai stílusú bútorok készülnek egyre-másra, az iparművész tervezők, akiktől eddig mindenáron való ötleteket vártunk, most komoly tudósokká válnak lassan, akik elmélyednek egy-egy históriai stílus szellemében és archeológiai ismereteiket juttatják kifejezésre egy-egy új alkotásban. Megelevenedett a szobrászok, faragók hada is és az iskolák sietve térnek vissza a históriai formák tanításához.

Az ily mozgalom persze keresztül gázol az *egyéniség, magyarság* jelszavain és ha az óvatosabbak, a tisztánlátók nem állják útját, puszta másolássá válik az ipari művészkedés. Meg kell gondolnunk, hogy mit tegyünk. Egyesek és társulatok elmélkedjenek a módok felett, amelyek ezt az áramlatot szabályozzák és megvédik benne az artisztikumot.

Azt tartom, bizonyos megoldás önmagától létre fog jönni, az archeológia elfogja veszíteni mindenhatóságát és meghátrál az új felé törekvő, alkotó kedv elől. Maga a műipari gyakorlat módosítani fog lassan a históriai formákon s amint száz esztendővel ezelőtt az empire izlés fejedelmi előkelőségű formáiból kialakult a polgári lakások biedermeier-művészete, úgy nálunk is be kell állnia valami csöndes elváltozásnak.

Ezt a csendes forradalmat kell kihasználnunk a magunk számára oly módon, hogy a históriai formákba bevisszük a magunk *nemzeti provincializmusát.*

Hisz ez ment végbe a multban is. A reneszansz országonként nemzeti arculatot öltött. A mi barokkunk a mi copf stílusunk se egyezett teljesen a külföldivel. Főképp Erdély volt az, amely megőrizte egyéniségét. Két kicsiny könyv maradt ránk, amelyikben tükrét látjuk a XVII. század vége és a következő század eleje lelki világának, kúriáinak, berendezéseinek, szokásainak. Az egyiknek címe latin, de csak címe ;ez Apor munkája : *Metamorphosis Transylvania.* A másik Bethlen Kata könyve : *Életének maga által való leírása.*

Ezt a két könyvet ajánlom históriai stílusban tervező iparművészeink számára.

Ha pedig elolvasták őket és elteltek velük, gondolkozzanak, nem lehetne-e megvalósítani azt az elmult világot. Úgy gondolom, hogy ne utánozzuk a külföldi formákat, hanem terjesszük ki figyelmünket azokra az ábrázolatokra, amit könyvtárak és gyűjtemények őriztek meg számunkra, tanulmányozzuk a régi magyar bútort és teremtsünk öntudatosan ugyanolyan interieuröket.

Ha elmélyednek tervezőink az erdélyi reneszansz formáiba és terveznek egy Bethlen Gábor szobát bizony lesznek megrendelők, akik megbecsülik ezt. És adjunk a magyaros históriai formáknak magyar nevet. Én csak kettőt javaslok itt : nevezzük XIV. Lajos stílusának magyar változatát II. Rákóczi Ferenc stílusának és XV. Lajos stílusát Eszterházy stílusnak. A többi stílusra találjon ki más alkalmatos elnevezést.

Megvagyok róla győződve, hogyha sikerrel keressük mi volt a mienk a multban, megkapjuk mi lesz mienk a jövőben. Elvégre is a magyarosság nem bizonyos formák kizárólagos utánzásától függ. Állandó belső érzés, énünk része, aminek meg kell nyilatkoznia akármihez nyulunk, legyen az zenélőszerszám, rajztábla, vagy gyalupad.

Mindezekre egy beszélgetés vezetett rá, amit Pekár államtitkárunkkal folytattam. Én már híve lettem az ő gondolatainak, most igyekszem hívévé tenni másokat is.

Magyar Iparművészet

1922.

SZAKIRODALOM

IPARMŰVÉSZETI ÉVKÖNYV

Folyóiratunk megvékonyodott számaiban egyre ritkábbá válik a képanyag. Míg azelőtt, a béke boldog éveiben alig győztük beleszorítani a Magyar Iparművészet egy-egy számába az aktuális termelés, a mult, vagy a népművészet kincsesbányájának anyagát s egy-egy különleges számunk, mint a milanói kiállítást ismertető, a francia iparművészetet, a svédeket, finneket, a színházművészetet, a temetőművészetet stb. bemutató füzeteink messze földön is megbámultak voltak, addig a háborús leromlással együttsorvadó lapunk egyre kevesebb bemutatóra kénytelen szorítkozni. Oka ennek nemcsak a hazai termelés megfogyatkozása, de a mostoha pénzviszonyok, a papiros, klisék, a technikai előállítás nagy drágulása is, melyek a legdacosabb akaratot is gúzsba kötik. S nemcsak a kép kevesebb ez okból, de a szöveg is egyre ritkábban jut szóhoz, csak pár vékonyka füzet az, mely a Magyar Iparművészet közönségéhez, társulatunk tagjaihoz eljut az év folyamán.

Az Iparművészeti Társulat igazgatósága most egy olyan elhatározással lepi meg az olvasókat, mely ennek a nagy hiányosságnak orvoslására lesz alkalmas. Az imént említett hiányok megérlelték igazgatóságunkban azt a tervet, hogy a most megindult évfolyam végén egy Iparművészeti Évkönyvet fog a lap szerkesztősége kiadni, mely az egész év jelentős iparművészeti termelését fogja képben és szövegben bemutatni. A laptól függetlenül, külön megállapítandó előfizetési összegért minden tagtársunk, olvasónk, sőt kívülállók is hozzájuthatnak ehhez az évkönyvhöz, mely ősszel fog megjelenni és magában fogja foglalni a legjobb magyar lakberendezések, kerámiai és textilmunkák, kisplasztikai, színházi, temető, a grafikai és könyvművészeti újdonságok reprodukcióit s egy hihetőleg munkás esztendő java termelését. Magától érthető, hogy a szépen kiállítandó, gazdag albumszerű kötetnek előfizetési árát ma még megszabnunk nem lehet, de módja és alkalma lesz mindenkinek, aki az iparművészet iránt érdeklődik, hogy ezt a könyvet, mely csak korlátolt példányszámban jelenik meg, megszerezze. Az előfizetési felhívást a Társulat minden tagjának meg fogjuk küldeni.

Jubiláris huszonötödik esztendejét fokozottabb munkával, a tengernyi nehézség elhárításával s régi színvonalának újraélesztésével akarja megünnepelni a Magyar Iparművészet. Az a tervünk, hogy ezt az évkönyvet a magyar kultúrmunka egyik hirdetője gyanánt francia, angol és német szöveggel ellátva, egyidejűleg a külföld számára is hozzáférhetővé tesszük és ama friss és történelmi, meg népi szellemből táplálkozó művészetre, mely dekoratív fantáziánkat belengi, mindenkit figyelmessé teszünk, akinek odakünn művészethez köze van. Nemcsak barátainkat, de a magyar ügynek, a magyar diadalmas kultúrának minden igaz hívőjét is kérjük tehát, hogy ebben a cselekedetünkben segítségünkre legyen s a majdan megjelenendő Évkönyv anyagi támogatásával céljaink s eszményeink elérésében mellénk szegődjön.

LECHNER JENŐ DR.: A MŰEMLÉKVÉDELEM MAGYARORSZÁGON ÉS JÖVŐ FELADATAI címmel Németh József technikai könyvkiadóvállalata időszerű tárggyal foglalkozó füzetet adott ki (ára 30 K), melynek bevallott célja, hogy szolgálatot tegyen az integritás eszméjének régi kultúránk emlékei védelmével és ismertetésével. A hazai műemlékek védelmének érdekében eddig történt intézkedések és mozgalmak alapos ismertetése után a jövő feladatairól szólva, az e feladat szolgálatában álló hivatalos szerveknek megfelelő eszközökkel való ellátásán kivül egy Műemlék- és Otthonvédelmi Szövetség országos megszervezését tartja szükségesnek a szerző, hogy a műemlékekről való gondoskodás oly területekre is legyen kiterjeszthető, ahova a hivatalos körök karja el nem ér. Ennek a szövetségnek hathatós propagandisztikus munkát kellene folytatni és ezért népszerűen megírt olcsó kiadványok terjesztésével a történelmi és kultúrális emlékek iránt való kegyeletet ébreszteni és fejleszteni. Emellett szükséges egy illusztrált folyóirat kiadása és el kell végezni a műemlékek megkezdett hivatalos lajstromozását és pedig nem csupán az ingatlan, hanem az ingó műemlékekre is. Emellett tervszerűen folytatni kellene műemlékeink grafikus felvételeit és rekonstruktiv rajzok sorozatát, úgyszintén a műemlékeket ábrázoló képes levelezőlapok készítését és terjesztését. Ezek mind oly jogos és szerény kívánságok, hogy minden művelt magyar ember szívesen csatlakozik a Lechner dr. által oly lelkesen elénk tárt munkaprogrammhoz. Kívánatos lenne, hogy mindazoknak, kik ma a magyar művészi kultúra ügyeit intézik, megadassék a mód arra, hogy a művelt külföldnek kultúrmunkánkról való tájékoztatása szempontjából is oly fontos propaganda mennél szélesb területen sikeresen meginduljon és erélyesen folytatódjék.

ÍZLÉSFEJLŐDÉS ÉS STÍLUSKORSZAKOK. Írta: *Nádai Pál.* Budapest, Dante könyvkiadó 8⁰ 152 l. Művészeti íróink közül sokoldalúság, a kifejezés könnyedsége s az előadás bája tekintetében kevesen vetekednek Nádai Pállal. Amivel eddig megjelent könyveiben műveltebb közönségünket meghóditotta, nagy tudása, jó ízlése és szellemessége mostani könyvének olvasásánál is mindvégig lebilincseli érdeklődésünket. Ebben a munkájában voltaképpen az iparművészet filozófiáját írta meg, a művészet egymást követő korszakai vázolásának mélytávlatú keretében. Tisztán elméleti fejtegetéseket azonban csak a kötet bevezető tanulmánya foglal magában, amely a művészet, az anyag és a szellem egymáshoz való viszonyáról szól. Ebben a lendületes menetű tanulmányban szerzőnk Riegl-lel minden művészi tevékenység rugóját az abszolút művészi

II. ÉVFOLYAM. 1899. SZEPTEMBER HÓ. 5. SZÁM.

MAGYAR IPARMŰVÉSZET

MODERN VAGY MAGYAR STILUS?

Mióta a képzőművészet történelmi korszakainak a vívmányaiból való szolgai merítgetést a közönség s az alkotó mesterek egyaránt megunták, a művészettel elméletileg foglalkozó irodalom, a mely a mult században, a művészet kárára oly nagy mértékben hatalmasodott el, fejtegetéseinek özönével ismét elárasztotta az egész világot. A különféle művészeti elméletek, a melyeket könyvekben, folyóiratokban, sőt az időszaki sajtónak a művészettel egyébként vajmi keveset törődő termékeiben is közzétettek, a melyek a művészi forrongásból való kibontakozás módját ígérték, a nyomtatott betű többé-kevésbbé szuggesztív erejéhez képest szereztek is maguknak híveket; azonban újabb és újabb elméletektől háttérbe szoríttatva, mind a művészet iránt érdeklődő közönséget, mind az alkotó művészeket is elkedvetlenítették. A kontinensen a szaporán termő művészeti elméletek okozta fogalomzavar javában dúlt, a kik a művészet érdekében tollal szállottak síkra, irányát hol induktiv, hol deduktiv módon jelölték ki s hatásuk alatt az alkotó mesterek ide-oda kapkodtak, a nélkül, hogy csak egy lépéssel is előbbre vitték volna korunk művészetét.

A praktikus angol nép ezalatt szellemi és anyagi föllendülésével kapcsolatosan, nem sokat törődött a tudós elméletekkel s a nélkül, hogy régi művészetének a motivumait programmszerűen tovább fejleszteni igyekezett volna, ennek csupán logikusan gondolkodó művészei által levont tanúságait ellesve, lépett rá arra az útra, a melyen haladva ma odáig ért, hogy a modern művészet problémájának a megoldása immár megvalósúltnak tekinthető s a melyre épp azért művészetükkel Európa többi népei is egymásután rátértek. Az angolok által megindított modern művészet bélyegét viselik magukon a műtárlatok külföldön s nálunk egyaránt. A modern művészet mivoltáról, törekvéseiről e lapok hasábjain mi is hűségesen be szoktunk számolni. A kézzelfogható példák, a

melyekkel fejtegetéseinket illusztráljuk, fölöslegessé tennék, hogy ezeknek eredményét most általánosságban összefoglaljuk, ha a Magyar Iparművészet legutóbbi számában megjelent s a régi hazai ornamentikáról szóló polemikus irányú cikk szembe nem állítja a modern stílust a magyarral, mely utóbbi fölött, legalább abban a mesterkélt mivoltában, a melyben jelentkezett, pár évig tartó s többé-kevésbbé meddő kisérletezés után a közönség és csekély kivétellel, a művészek is egyaránt napirendre tértek.

Erdemes kutatónknak: Huszka Józsefnek, az „audiatur et altera pars" elvénél fogva lojálisan közzétett cikkére vonatkozólag már múlt számunkban megjegyeztük, hogy mindenben nem egyezik fölfogásunkkal.

Az ő kutatásainak nem kis részük volt a magyar stilusnak induktiv elméletekből kiinduló megteremtésében s így nem csoda, ha anatémát mond a modern stilusra, a mely e fejlődésre képtelennek bizonyúlt csinált virág iránt, a közérdeklődést a háttérbe szorította. A szemrehányás, a melylyel a modern stilus híveit illeti, bennünket is érint s így nem veheti rossz néven, ha fejtegetései e részével szemben állást foglalunk s őt és a vele egyformán gondolkozókat a modern stilusnak nálunk való létjogosúltságáról tárgyilagos érvekkel meggyőzni igyekezünk.

Közel másfél évtized múlt el a hazafias fölbuzdulásunkban általánosan elfogadott s csak egy-két kritikus által kárhoztatott elmélet keletkezése óta, a mely népies költészet s az általa fölfrissült műköltészet közti viszonyt mesterségesen analogiába hozta a művészettel, s ennek népies motivumai fölhasználásából vélte megvalósíthatónak az új s a nemzeti ízlésünknek megfelelő stilust.

Népies ornamentikánk, motivumainak a szorgalmas gyűjtése ellenére sem mutatott nagy változatosságot, maguk a motivumok is jórészt konvencionálisakká merevedtek s így már eleve alkalmatlanoknak mutatkoztak a tovább fejlesztésre; a magyar stilus alkalmazásukkal való megteremtésének a kisérlete azonban szerfölött érdekesnek igérkezett s ezért az iparművészeti palotának ily szellemben való fölépítése ellen művészi közvéleményünk nem gördített akadályokat. A tudós elméleteket jóhiszeműleg követő s a rendelkezésükre álló eszközöket tagadhatatlanúl mesteri módon fölhasználó építészeink iparművészeti palotánkon nyilvánúló magyar stilusában nem volt rendszer, a szerkezet s az ékítmények, az anyag és a forma között nem volt harmónia, a mi nélkül kifogástalan művészi alkotás nem képzelhető; a szárazzá vált népies motivumok alkalmazásában bizonyos nyerseség s merő szeszélyesség nyilvánúlt. Szóval a tudós teoriák nyomán megalkotott magyar stilus nélkülözte mindazokat a sajátságokat, a melyeket az egyes korok szellemét és ízlését jellemző stilusokban föltalálunk. Az újdonság varázsa azonban, a mely talán sohasem volt oly széles körökre kiható, mint manapság, lekötötte az érdeklődést az első föltűnőbb virág iránt, a melyet a jóhiszemű szószólóktól annak elhiresztelt új magyar stilus fakasztott. Az ily módon mondvacsinált magyar stilus bizonyos népszerűségre tett szert s a határozott cél nélkűl szűkölködő mesterek, a tervező művészek, közönségünknek a művészet iránt érdeklődő, de a túlnyomó számban itéletében nem önálló része fölkarolta. És megindúlt a népies motivumok alkalmazása az iparművészet minden ágában, ennek mindennemű anyagára, a nélkül, hogy az anyag és forma harmóniájára, a szerkezeti követelményekre csak ügyet is vetettek volna. Ez utóbbi körülmény volt legfőbb oka korunk művészete stiltelenségének s annak, hogy ez közönségünk fogyatékos ízlésének a fejlesztésére alkalmatlannak bizonyúlt

A magyar stilus kérdésébe belevonták a hazafiság szempontját s vajmi kevesen gondoltak arra, hogy ha a polgári életben a hazafiság egyike az első erényeknek is, a művészetben, a nemzeti vonásoknak a jó ízlés rovására való erőszakolása nincs helyén, ízléstelenség, mely homlokegyenest ellenkezik a művészet fogalmával, lényegével. A népies motivumoknak derűre-borúra való alkalmazása a jó ízlés szempontjából gyak-

ran hajmeresztő dolgokat produkált s ha a textil eredetű ékítmények szárazságát hivatott művésznek itt-ott sikerült is enyhítenie, más anyaggal való harmonikus összeolvasztásukkal vajmi ritkán találkozhattunk. Az esztétikai szempontból kifogástalan magyar stilű iparművészeti tárgyainkon pedig csakhamar fárasztó egyhangúság harapódzott el: az új stílus helytelen kiindúló pontja, motivumai elégtelensége miatt a fejlődésre képtelennek bizonyúlt, a modern élet s a közönség követelményeihez nem alkalmazkodhatott s így nem csoda, hogy hívei azok között is egyre fogytak, a kik kezdetben lelkesen fölkarolták ügyét.

Közben megkezdte világhódító körútját az Angliából kiindúló modern stilus, a melynek alkotásai, az induktiv elméletektől elkábúlt művészeknek kézzel fogható példákul szolgáltak ahhoz, hogy mi az igazság keresésnek a módja s a mely logikus voltával sorra híveivé tette Európának a művészet terén eddig vezérszerepet játszó nemzeteit is. A diszítésben való dúskálás, a melytől korunknak az egyszerűség felé hajló tisztúlt ízlésű közönsége szinte megcsömörlött, a diszítésnek minden áron nemzeti jellegűvé való erőszakolása helyett, az angolok *szerkezeti principiumokból* indultak ki, a melyek nélkűl új stilus, a régi vívmányok helyes volta ellenére sem keletkezhetik. A régi mesterek s különösen az egyszerűségükkel szellemüknek leginkább megfelelő quattrocentisták alkotásainak a tanúlmányozása közben tisztúlt ízlésükkel, ennek a legszélesebb körökig ható terjesztése közben, az anyagnak, a formának s alkotásaik céljának a harmóniáját keresték csak. S mivel mellőzve a reminiszcenciák fölösleges sallangját, a szerkezetet modern céljának megfelelően alkották meg s az anyagot sem rendelték alá a formának, hanem ezt, tisztába jövén az anyag természetével, ennek megfelelően alakították: sikerűlt létrehozniok a modern stilust, a melyben nincs hazugság, a mely az ő sajátjuk lévén, nemzeti stilusuk, a melyet azonban épp oly joggal vehetnek át, tehetnek magukévá más nemzetek, mint az a Franciaországban keletkezett csúcsíves stílussal, vagy az olaszoktól átvett renaissance-szal történt; mert megfelel a kor szellemének, egyszerűségével ízlésének s az egyedüli útja a kibontakozásnak, a mely a praktikus célokat szolgáló iparművészethez s ízlését fejlesztvén, a művészet szeretetéhez általában közelebb hozza a közönséget. A modern stilus ugyanis nem kényszeríti a közönséget arra az áldozatra, a melyre az iparművészeti tárgyak kölcsönzött s derüre-borúra alkalmazott diszítésükkel eddigelé kényszerítették, hogy a művészet kedveért, kényelméről lemondjon, lehetetlenné tevén, hogy a rajtuk túlhalmozott cifraságok miatt praktikus céljainak megfeleljenek. Az angol iparművészet alkotásai megfelelnek a praktikus céloknak, megvan bennük az anyag, a forma és rendeltetésüknek a harmóniája s így művészi szempontból kifogástalanok; koncepciójuk, izlésük megfelel korunk szellemének s azért modernek. Ha formáik ma még itt-ott túlhajtottak is, idővel e túlzások is elmaradnak. A művészetek fejlődésének a természetéből következik, hogy a hol a kor szinvonalán álló, szellemének megfelelő művészet nincsen, ott nemzeti művészet sem keletkezhetik. Hogy művészetünk eddigelé nem állott korunk színvonalán, azt a franciák és németek után mi is nemzeti büszkeségünk sérelme nélkül beismerhetjük. És így nem maradt más hátra, mint hogy egyelőre mi is idegen példákat kövessünk; mindaddig, míg mestereink, közönségünk ízlése meg nem izmosodik, míg alkotásaink a kor szellemének meg nem felelnek, művészi szinvonalán nem állnak.

Csak azután gondolhatunk arra, hogy nemzeti stilusra tegyünk szert. Hogy mily irányban fog ez fejlődni, valjon ornamentikájának motívumait a természetből merítve, mint a csúcsíves stilus, a vagy műtörténelmi alapból kiindúlva, mint a renaissance: azt a kritikának megjósolni föladata nem lehet, annál kevésbbé, mivel ez utóbbira nézve, a mint az iratunkban közölt s a hazai ornamentikáról szóló polémiából kitünik, sem ennek teljes anyaga összegyűjtve, sem műtörténelmünk összes kérdései megoldva nincsenek.

Mestereink ne hallgassanak a nekik tetszetős elméletekkel utat szabni akaró kritikára. Kövessék egyedűl a maguk ízlését s meg lesz a modern követelményeknek megfelelö magyar stilus. Ízlésüknek a modern szellemnek megfelelő pallérozása végett válaszszák az angolok alkotásait mintaképeikül, amint azt a németek és franciák tették. Az angol stilus legyen iskolájuk; a mihez a külföldi mesterek értenek, azt tanúlják el ők is. Ez nem zárja ki azt, hogy ne használjuk fel népies ornamentikánknak motivumait ott, a hol helyén valók. Sőt ezt kivánjuk. De ne higyje és ne hirdesse senki, hogy a magyar érzést, a magyar izlést *csakis* azoknak a fölhasználásával lehet kimutatni. Ezért ne is követeljük ezt tervező művészeinktől. A művészet nem türi a korlátozást, mert hiszen első sorban arra való, hogy művészi tudásunk segélyével visszatükröztessük azt a mit érzünk, a mit szépnek találunk. Törekedjünk tehát arra, hogy ki-ki a maga módja szerint szabadon fejezhesse ki érzéseit s meglesz sajátos stilusunk és a mennyiben lelkünk, egy nemzethez tartozván, rokon, meg lesz a magyar stílus. Hiába való fáradság azzal kinlódni, hogy új stilust teremtsünk; mert ha mestereink a régieknek példáját követve, egyedül a maguk fölfogásának, érzéseinek adnak kifejezést a kor szinvonalán álló tudásukkal, magától keletkezik majd a magyar stilus, a minthogy minden korszaknak és nemzetnek a stilusa is így keletkezett. *X.*

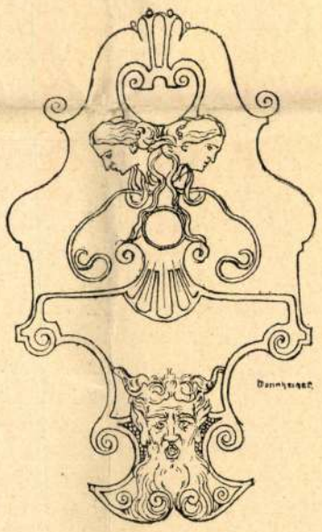

FEKETE és SIENNA SAPHIR a legújabb fénymásolat. Teljesen szagtalan — 2-3 perc alatt elkészül FELLNER LEÓ műszaki papírgyáraban Budapest, V., Váci-út 4 Telefon: Aut. 228-48, 229-15

mely bemutat néhány modern európai templomot, köztük a baseli Szt. Antal templomot, mely valóságos gabonaraktárként hat és egy irországi templomot, mely egy repülő sast iparkodik ábrázolni és eme lehetetlen formájú erőlködések mellett ott látjuk a híres Los Angeles új templomát, melynek gótikus szépsége összehasonlíthatatlan magasan áll a modern próbálkozások fölött. Az ember azt kérdi önkéntelen, hogy lehetséges az, hogy ma is ily tökéletes, nemes, abszolut művészit lehessen létrehozni egy rég letünt kor stilusában?

Igen lehet, sőt merjük állítani, csak ezt lehet. Mert míg a modern kísérletek fölött mosolyra nyílik ajkunk önkéntelen mint hívőknek, mert érezzük, hogy ez nem a mi hitünk szerint való Istenháza, itt nem tudnánk imádkozni, ez lehet egy új hitnek temploma, de nem a mi szent 2000 éves hitünk szentélye, úgy a gót katedrális oly kedves, oly ismert, oly vonzó szívünknek, mert itt otthon érezzük magunkat. És végül is nem a művész kénye-kedve dönti el, hogy mit csináljon, hanem az azt látogató hívő akarata, mely vétót mond a durva kísérletekkel szemben.

Az Illinois-beli Szt. Lukács templom gótikus főoltára a mögötte lévő angol-gót ablakkal, a modern gótika abszolut tökéletes, vonzó, gyönyörűséges alkotása. Az a stilus, mely ma ilyen szépségeket tud még létrehozni, az nem avult el, az él és élni fog, amig oly mesterei akadnak, mint ezek a derék amerikaiak.

Mindenki ismeri a chicagoi Tribune gyönyörű toronyépületet, mely az amerikai gót-stilus egyik legszebb alkotása. A nagy bazaltsípok a felhőkarcoló tetején bámulatos gót csipkékben végződnek.

Ez az amerikai-stilus, mely egy nép sajátos körülményeiből, az ottani természet utánzásából, hihetetlen gazdagságokból fakad, éppen azért utánozhatatlan.

Mosolygunk kell az erőlködésen, mikor a vén Európában az amerikai felhőkarcolókat akarják utánozni. Sőt mi több, már nálunk is azt hangoztatják, hogy „felhőkarcolókat a körutakra".

Előkelő embereket ugratnak be ily lehetetlen, erőszakos és éretlen ideák propagálására. Hej, hol vagyunk mi még a felhőkarcolóktól! Ott, ahol a város szívében a düledező földszintes viskók ezrei állhatnak, ott még kár ily merész jelszókkal handabandázni.

És ne akarjuk Amerikát majmolni. Tisztelettel, ájázattal és nagyrabecsüléssel nézhetünk mi csak fel tiszta, nemes és stilusos modern építkezéseikre. És megtanulhatjuk tőlük, hogy lehet és szabad a régi stilusok útján is frisset, szépet és újat alkotni. Ők ezt nem szégyenlik.

És megtanulhatjuk azt is, hogy még egy új világ is tud teljesen nemzeti építőstilust alkotni magának, ha önmagából indul ki és azt utánozza, amit neki a természet mutat, mely örökszép és kimeríthetetlen, mint alkotója, az egyedül fenséges Isten.

Dr. Fábián Gáspár

DEBRECZEN

Rossz kezdetnek, rendszerint a vége is rossz.

Ennek megvan a természetes magyarázata. A lelkiismeretesség mindent jól megfontol, alaposan átgondol. Nemcsak jól indul, hanem következetesen jól folytatja és ennek folytán természetesen jól is fejezi be a dolgát. Ott azonban, ahol már a kezdet hibás, egészen bizonyos, hogy a továbbiakban is nem egy zökkenő áll be. Hibák halmozódnak. Az így végzett munka hiányos, tökéletlen. Aki már a kezdetnél nem körültekintő, nem óvatos, az a munka közepette — már a kimerülés következtében is — még kevésbbé lesz kitartó.

Az építés munkája feltétlen alaposságot és gondosságot kíván. Annyi érdekszál fűződik egymásba, hogy ezeknek igazságos kezelése a legmesszebbmenő lelkiismeretességet és figyelmet kívánja. A magánszemély rendszerint megvédi a maga érdekét. Fokozott előrelátást és körültekintést várunk azonban a közülettől, amely közpénzzel dolgozik. Ebben a szegény, megcsonkított országban kétszer is fogunkhoz kell verni a garast, mielőtt kiadjuk. Csak pozitiv értékekre szabad közpénzt fordítani. Ha nem így cselekszünk, károsodik az ország. Ezt meg kell akadályozni minden alkalommal.

*

A civisek ősi fészkében városházat akarnak építeni. Az elmult ősszel a tervek beszerzésére annak rendje, módja szerint pályázatot irtak ki, amely ez év elején járt volna le. A pályázók nagy ámulatára, a tervek benyújtása előtt két héttel, meghosszabbították a lejárat napját csaknem két hónappal. A M. M. É. Egylet ellene volt a határidő kitolásnak, mert ez ellenkezik a tervpályázati szabályzattal, amelyet pedig közhatóság elsősorban tartozik respektálni.

A határidőmeghosszabbítás után még 35 programmot is adtak ki, amire igazán nem volt semmi szükség. Hiszen ez ellentmond a határidőmeghosszabbítás érvének. Azért kellett állítólag kitolni a benyújtás idejét, mert a pályázók egyrésze nem tudott elkészülni tervével a kitűzött négy és fél hónap alatt. És akkor ugyanaz a testület folytatólag ad ki programmot építészeknek alig kéthónapi elkészítési határidővel. Hol itt a logika?

Az ilyen lejárateltolásnak a nyomában természetesen megindulnak a találgatások. Nagy Galeottónak most könnyű a helyzete. Nevek röpködnek, akiknek érdekében történt ez a határidőkitolás.

Ez a kezdet. A nyitány. Nem éppen fülbemászó bíztató zene.

*

121 tervet adtak be. Tekintettel a feladat nagyságára, ez olyan hatalmas teljesítmény, amihez hasonlót keveset találunk a hazai pályázatok történetében. A tervek nagyobb része több hónapos, verejtékes munka eredménye. Értékben kifejezve tízszer akkora, mint a pályadíjak összege. Érthető, ha a pályázók feszült figyelemmel és nagy érdeklődéssel várták az eredményt.

A tervek nemrégen a M. M. É. Egylet helyiségeiben voltak kiállítva, egészen szokatlan érdeklődés mellett. Mindenki látni akarta e terveket. Mindenki kíváncsi volt a díjazott tervekre, de leginkább az I. díjasra. Mindenki egy kifogástalan megoldású, szemet, lelket gyönyörködtető városházat várt. És mindenki csalódott. A díjazott tervek között az I. díjas a leggyöngébb. Ez joggal bántja a többi díjazottat. Ez a döntés azonban nemcsak reájuk sérelmes. Károsodik ezáltal a köz is, mert a rosszabb terv került előnybe a jobbakkal szemben.

Az I. díjas terv nem alkalmas a kivitelre. Megjósolom, hogy nem is fog kivitelre kerülni. De akkor miért kapta az I. díjat?

*

Nehogy elfogultnak mondjanak olvasóim, ezúttal nem a kritikus szemüvegével nézem a kiállítást, hanem a kezemben levő nyomtatott jegyzőkönyvvel járom végig a díjazott terveket. Abból citálom a tervek előnyeit és hátrányait. Az ítéletet nyugodtan bízom Önökre.

Az I. díjat *Györgyi Dénes* terve kapta.

„Előcsarnoka gyengén van megvilágítva. Ruhatárának csekély a nappali világítása. Az ülésterem előtti, egyébként jól méretezett társalgó, dohányzófolyosó, éppen középrészben kevésbbé jól világított. A közgyűlési terem nem éppen tetszetős alakú és közgyűlési célokra kevésbbé alkalmas.

Az I. emeletre helyezett ünnepélyek csarnoka a programmban nem szerepel. Ez a helyiség nem pótol-

Ötvenötödik évfolyam 25—26. szám 1931 július 15

ÉPITŐ IPAR ÉPITŐ MŰVÉSZET

A budapesti építőipari szakmák ipartestületei, az Építőmesteri Képzettség Megvizsgálására Szervezett Bizottságának hivatalos lapja

ELŐFIZETÉSI ÁRAK: Egész évre 12 pengő, félévre 6 pengő Egyes szám ára 0.80 P. Postacsekszám 49.197 Hirdetési díj: m/m-kint 0.20 pengő

FELELŐS SZERKESZTŐ DR. FÁBIÁN GÁSPÁR

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL Budapest, I., Nagyboldogasszony útja 7c Telefon: Lá. 4—41 Automatáról előbb 582—20 tárcsázandó

Amerika építészeti stílusa: nemzeti stílus

A minap egy pompás filmfelvételben gyönyörködtem. Repülőgépfelvétel mutatta be Amerika egyik legérdekesebb és mindenesetre legjellemzőbb hegyalakulatának, a Colorado völgyének csodaszép bazaltfalait, továbbá a Grand Canonnak szédületes mélységeit. Nem is kellett a szememet lehunynom, egyes sziklacsoportozatok tökéletesen úgy hatottak, mintha Chicago, vagy New York felhőkarcoló óriásainak egy-egy csoportképe tünt volna fel előttem.

Ime Amerika megtalálta nemzeti építő stilusát, mely saját talajából fakadt, mely egyedülálló az egész világon, mely szép, hisz a nagy természet örök alkotásainak másolata, mely grandiózus, hisz az égfelé tör, mint azok a sziklacsoportok, melyekről mintáját vette, mely megdöbbentő és szédítő, mint maga az amerikai élet és utánozhatatlan, mert sehol másutt nem állanak rendelkezésre azok az adottságok, melyeket az Újvilág részben a természettől nyert, részben önmaga megteremtett.

Minő más, minő fenséges és utólérhetetlen ez az amerikai építészeti stilus, mint az a komikummal határos skatulya-szisztéma, melyet Európa néhány államában felkaptak, akárcsak valami divatot, például az orosz női gummi-csizmát, melyre néhányan esküsznek nálunk is, sőt nem restellik ezt a magyar modern stilus diadalának elnevezni.

Megáll az ember esze a nagy erőlködés láttán, még inkább a merészségen, hogy ezek az urak mily bátran csepülnek le mindent, amit a multban szépet és nagyot alkottak és hogyan merészelik patentjüket ráütni olyasvalamire, ami idegen agytermék utánzata és pedig oly agytermékeké, melyek működésének bírálata, nem az esztétika, hanem inkább a pszichiátria körébe tartozik.

Csodálkozunk, hogy vannak komoly, művészszámba jövő architektusok is, kik nem átallanak egy idegen ábrázolási módot, egy rajzmániát utánozni, mely épületeket a villám fénye mellett próbál megvilágítva bemutatni, mely egy alkalommal látva, — mint új és küllönleges ábrázolási mód —, megnyerheti tetszésünket, de minden német folyóiratban, minden pályázaton ugyanazt elénk tálalva, bizonyos esztétikai undort vált ki a jóízlésű emberből, már csak *az utánzás* mindig visszataszító tényénél fogva is.

Vannak azután ifjú óriások, kik nagy hanggal, de annál kevesebb élettapasztalattal és saját működésükből leszűrt művészi elvekkel belekürtölik a nagy világba az *új stilust, mely tulajdonképen nem más, mint az a fentnevezett grafikai ábrázolási mód.*

Mert ha ugyanazt egyszerű vonalakkal, mindenféle szín-, fénytrükkök nélkül, úgy ahogy az kivitelezve tényleg előttünk állana, a valóságban bemutatnák, hát azonnal nyiltan látható volna — aminthogy látható is — az eszmeszegénység, a stilustalanság, ne mondjuk, — mert hiszen kivétel itt is akad, — ízléstelenség.

És ők ezt elnevezik új stilusnak. Ők az európaiak, ők a magyarok. Legalább, ha maguk találták volna ki. De így az ízléstelenséget utánozva, valóban ildomtalan és elszomorító.

Ezek jutottak eszünkbe akkor, mikor a nagy Amerika felhőkarcolóit szemléltük a Colorado völgyének sziklaorgonáin keresztül. Valóban ezek a bazaltorgonasípok, ezek lelkesítik az amerikai építőművészek fantáziáját a legfrappánsabb, legeredetibb tömegarchitekturára. Mert ők a részletekkel alig törődnek, nem is törődhetnek. A hegyóriásokat szemlélve, ki törődnék az egyes szikladarabok szeszélyes alakulataival? Azok egységben és együttesen adják meg azt a megdöbbentő hatást, mely a fenségest váltja ki a szemlélőből.

És azon sem csodálkozhatunk, hogy a modern, az újító Amerika ideálja a *gót-stilus*. Igen bizony és nem is szégyenkeznek miatta, sőt gyönyörködnek benne. Oly szép, üde, nemes, tiszta és mégis friss zamatú modern gót-templomokat építenek, hogy az Óvilág elámulbámul ezek szemléletén.

Itt van a kezemben a „The Architecturial Record" 1929. májusi száma, egy 220 oldalas vaskos könyv,

Központi fűtés TÓTH IMRE ÉS TÁRSA
Katona József-u. 4. Telefon: 223-93
egészségügyi berendezések, szellőztetés, vízvezeték, csatornázás, épületbádogos stb. munkák

Magyar nemzeti stílus

A pályázatokért és a magyar stilusért. Pesti Napló, április 22.

1902.

Magyar nemzeti stílus

Harc a magyar stílus ellen. Irta Márkus Géza. Magyar Hirlap, május 24.

1902

Magyar nemzeti stilus

lásd

Lechner Jenő cikke

a MMÉE Heti Értesítő

jében 1908. 16 sz.

Debrecen legrégibb háza

A régi debreceni püspöki lak

A debreceni kollégium udvara

„NEMZETI STÍLUSTÖREKVÉSEK"

A Tér és Forma folyóirat szemléje megemlékezett egy kis tanulmányomról, melyben a Wasmuths Monatshefte szerkesztője által ugyancsak rövidre szabott pár sorban próbáltam az egyetemes fejlődés szemszögéből értékelni az utolsó száz év magyar építőművészetét. Gyenge kísérlet; különb tollak (Babits, Hatvany) a magyar irodalommal szemben ugyanezt terjedelmes esszékben is nehezellették. Mégis: komoly megfontolás és őszinte kritika szülötte. Ha most a Tér és Forma „idehaza sokak előtt meglepő, furcsán hangzó nyilatkozat"-nak tartja soraimat, úgy e kifejezésekben rejlő helyeslőnek és rosszalónak egyként vehető vélemény helyett szeretném a kérdést teljes egyenességgel felvetni: lehet-e végre őszintén és higgadtan írni a nemzeti stílustörekvésekről?

A magyar irodalom története nem egy reviziót ismer. A közeli rokonság s holtig kísértő barátság nem tartották vissza Gyulait s Aranyt a Petőfi-revizióitól s a petőfieskedők elleni harctól. A Reviczky—Kiss József korszak kicsinylése s az Ady acsarkodása után is mindnyájan, akik tiszteljük az Arany nemes alakját, hányszor revideáltuk, szűrtük értékeit, kimosva a kor, a politika, a napi irodalom homokjából az örök aranyszemcséket. Kosztolányi Ady-revíziója Ady leghűbb híveinek érzéseivel találkozott.

(Szándékosan írom e részletes irodalmi párhuzamot: a nemzeti stílustörekvések gyökere — időben is — az irodalom „népies" korszakában van. Messze vezetne, ha e párhuzamos törekvések tragikumát megmutatnám az Arany János pályájában is.)

A nemzeti stílustörekvések annyira összeforrottak Lechner Ödön nevével, hogy tiszta ítéletet felőlük csak Lechner-revizió után formálhatunk. Ha ezt barátai és tanítványai érthető érzékenysége dacára megpróbálom, akkor talán szabad elmondani, hogy én még lestem — Budapest éjszakájában kóborló, másnapi „ábrázolót" mulasztó fiú — a Mestert a Japán kávéházban, hogy valaha indexemben a rossz osztályzatok között Huszka Józsefnek „igen szorgalmas" jegye húzódik meg a magyar ornamentika magánkollégiumának első, gyéren látogatott folyamáról; a „magyar stílus" e horváthistváni nagy álmodójának írásait és terveit egyaránt ismertem (köztük a legérdekesebbet, a millenáris királypavillon tervét subás emberformájú kupolájával; kár, hogy a nemzetközi kiállításról hiányzott). Pedig akkor a magyar ornamentika a Műegyetemen még a részben W. Crane meg a szecesszió nyomán haladó „ékítménytan"-ból is jóformán száműzve volt.

Fritz Högernek és más külföldieknek Lechnerről közreadott óvatos és helyes sorai nem ellenkeznek a Lechner-revizió munkáinak évtizedeken át ismételt szemléléséből nyert gondolatmenetével. Forradalomnak látszott az építőművészet akkori állóvizében az a kavargás, amely az ő nyugtalanabb, modernebb lényének problémái nyomán gyűrűzött; a forradalmár nimbusza és szeretetreméltó egyéniségének, melyet a Petrovics Eleknek Vámos könyve elé írt szép szavaiban rajzolt, népszerűsége (hiszen dalt is énekeltek róla), a társművészetek bohémiájába illeszkedő életmódja több figyelmet, érdeklődést biztosított az építőművészet részére

Tér és Forma
1931. IV. évf. 3. sz.

Polgárház udvara, Debrecen

Lelkészlak udvara, Debrecen

a sajtóban s a közönségben, mint a Műegyetem pedánsai s a céh nyárspolgárai. Ezekből is magyarázható körére mai napig gyakorolt lenyügöző hatás. Pedig, ha Vámos biografiailag oly becses könyvében leírt pályáját az adeptus megbocsájtható elfogultságának szuperlativuszai nélkül analizáljuk, *formakeresésében az eklekticizmus játszódik le újból,* egy kivételes művészlélek szenzibilitásának iramában. Az eklekticizmus, nagyjai részére, nem jelentet biztos és kényelmes másolást, hanem folytonos csalódások után újabb próbálkozást. Éppen az eklekticizmus silányaival szemben lehet a Lechner munkáinak értékeire rámutatni.

Páratlan finom a Thonet-házon: az ablakok közti pillér határolása csavart pálcataggal, közepének újbóli hangsúlyozása a pilaszter mérsékelt reliefjével s az így felbontott súly könnyed levezetése az egészen feloldott portál vonalaiban. Ime a tipikus feladat: a modern üzletház homlokzata — zárt emeletek és áttört földszint — a zseniális díszítő és biztos ízlésű formakereső („eklektikus") megoldásában. Ennek a szín, relief és dekorativ érték iránt oly érzékeny szemű ornamentátornak egész munkája tiltakozás a formarendszerek silány másolása és lélektelen cserélgetése ellen, amit szintén eklekticizmusnak szoktak nevezni. Ez a művészi érzékenység hajtotta az agyontagozott homlokzatok helyett a nagy síkok felé, amelyek jobban megbecsült díszükkel nemes, tartós anyagba kívánkoztak aztán.

Ez az, ami becses a Lechner munkáiban és tanulságos örökségében s követői néhány munkájában, nem az indo-izlám, francia-román és reneszansz, magyar-reneszansz, szasszanida, finn és turkesztáni formák és etnográfiai részletek összehordása, a formakeresésből és formahalmozásból folyó kompozitiv és konstruktiv gyengeségekkel együtt. Ezekkel a szépségekkel üdítőek Lechner munkái ma is Budapest uccasivatagaiban s ahol ezek hiányoznak belőlük, ott formai

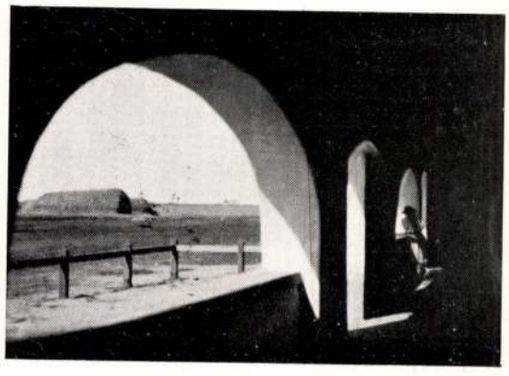

A kadarcsi csárdában

A hortobágyi csárda

A ladányi csárda

keresettségükkel, inkontstruktiv megjelenésükkel oly kellemetlenül, „szecessziósan" efemérek, hogy pl. a Postatakarék pénztárcsarnoka bennem mindig a sürgős átalakítás szükségének érzését kelti.

S mit szóljunk az országban szerteszét, a kisvárosok képében, a fehér házak közt éktelenkedő utánzatokról? A kisvárosi szüreti felvonuláson pitykés lajbiban, árvalányhajos kalappal, bő gyolcsban konflisgebén nyargalászó városi „nép" sem visszásabb látvány.

Az építőművészet belső, autochton hajtóerején kívül az ipar, a technika, az élet fejlődését követi. A mult világáramlatai mesterek vándorlásának, szerzetesek megtelepedésének, lovagok kóborlásának hajszálcsövein is ellenállhatatlanul terjedtek. Torz erőlködés az egyformává gyúrt világban az utazás, a fénykép a folyóiratok mai fegyvereinek gyorsaságával és átütő erejével terjedő világáramlatok kulturális szuggesztivitásával szembeállítani a kivesző népviselet és népies kézimunka, „az archeológia, etnográfia és folklore" eszközeit. Mintha egy milliós nagyváros lakosságát akarnál zsinóros magyarba öltöztetni.

Az itt közölt képsorozat az architektura egy nagy alkotása nyomán fakadt nemesi, polgári és paraszti, tehát legteljesebben népi építkezés példáin mutatja a kultúra átszűrődését, a magasabb rétegekből a mélyebbekbe. Kész, egészséges, jó művészet.* Sohasem tanította a falu a várost építeni s e képeket sem tanulás, hanem tanulság kedvéért mutatom.

A román impérium az erdélyi városok tisztes emlékei közé rakja a maga hatalmas orthodox katedrálisait; de alig hiszem, hogy építészeti kultúrájukat befolyásolhatná.

* Klasszikus oly értelemben, ahogy Goethe fonott gyümölcskosarát antiknak nevezte, mert célszerű és észszerű, egyben egyszerű és szép.

Ép oly kevéssé örülök a külföldi folyóirat-illusztrációk gyors másolásának, mint a Lechner-utánzatoknak. Az építőművészet útja nehéz és a megújhodás forrásai mélyen csörgedeznek. A mai magyar építőművésznek Peer Gynt szavát kiáltanám: „Légy magad egészen!"

Budapest, 1931 január hó.

Popper Ferenc

Egy olasz földön szolgált honvédtiszt nyári laka Debrecenben

Szentpéteri Kun Ágota: A debreceni református nagytemplom (1807—1827). Debrecen városi nyomda. 44 oldal, 10 képpel.

Ismét egy fontos adatgyüjtemény a magyar építészettörténet egyszer mégis csak megírhatóvá váló kötetéhez! *Péchy* Mihály nagy alkotásának részletes története pereg le előttünk ez oldalakon legrészletesebb és leglelkiismeretesebb levéltári kutatások alapján megírva. Az önfeláldozó munka teljes eredménnyel járt, nemcsak hogy hazánk ez egyik legnagyobb klasszicisztikus építményének történetét ismerjük meg az előadásból, hanem mélyen bepillanthatunk egy 120 év előtti építész munkájának tragikus fordulataiba, a nagy gondolat megvalósításának tövisútjaiba, Péchy Mihály idézett levélrészletei minden építész számára érdekesek, megkapóak, mert feltárják azokat a harcokat, amelyeket vívnia kellett a hozzá nem értő építtetőkkel, a mindent jobban tudni akaró pallérokkal, évtizedes harcok, melyeknek vége az lett, ahogy a balgaság a művész nagy koncekcióját elbuktatta, tervét csonkán valósította csak meg: elmaradt a kompozíció középpontja: a kupola. A kálvinista Róma így nem jutott a maga Szent Péter kupolájához. A könyv, mint művészettörténeti munka, a legkitünőbbek közé tartozik és pedig — ezt külön kell megemlíteni — nemcsak alaposssága folytán, hanem azért a nemes tartózkodásért is, amely előadását jellemzi. Kun Ágota tartózkodik minden fellengősségtől, feles lelkesedéstől és főképpen azon stílusvirágoktól, amelyek művészettörténeti íróink egyrészénél az utóbbi évtizedben divatba jöttek! Stílusának önfegyelmezettsége, visszatartottsága rokon Péchy Mihály építőstílusának nemes puritánságával!

Dr. Bierbauer V.

A KRITIKA OLDALAI V.

Gregersen Hugó rajzai és vasbeton-átjárója

„De mortuis nil nisi bene" — a halottakról csak jót mondjunk. Ezt az álláspontot vallják nálunk sokan az építészek közül, amint az építészetkritikára kerül a sor. Vajjon miért? Halottak vagyunk mindnyájan? Avagy a művészetünk halott? Aligha hinném! Felfogásom szerint az építészet régen nem volt ennyire eleven, fejlődés közepén álló, mint napjainkban! Amíg a piktura poszt-impresszionisztikus hínárokban vergődik, szobrászatunk nagyobbára franciás sablonokban ácsorog, építészeti életünkben, dacára a nagy gazdasági válságnak, eleven élet lüktet, problémák küzdenek egymással, irányok törnek elő, szereznek maguknak érvényesülést. Miért nem bírjuk el a kritikát, amely minden művészet éltetője? Mit szólnánk vajjon egy színpadi szerzőhöz, aki kikérné magának a bírálatot? Nevetségessé válna. Az építészeti kritikus pedig kénytelen bocsánatkéréssel kezdeni mondanivalóit...

Legtöbbször el is hallgatjuk, ha valamit hibáztatni szeretnénk! Hányszor teszem meggondolás tárgyává, hogy vajjon érdemes-e a Tér és Formának újabb ellenségeket szerezni egy őszinte szóval? Végül is csak olyan esetekben leszek szókimondó, ahol úgy érzem, hogy egy különösen szembeszökő jellegzetes eset megvitatása építészeti kultúránkra nézve fontossággal nem is bír, úgy hogy e magasabb szempontból kénytelen vagyok vállalni a bírálatot szenvedőknek neheztelését. S mondhatom, hogy immáron voltak esetek, amelyekben az illetők végül is igazat adtak nekem!

A Magyar Építőművészet ezévi első száma Gregersen Hugó tizennégy rajzát és egy művének fényképét közli a 30—39. oldalon. A rajzok legnagyobb része virtuóz előadásával megejti a szemlélőt. Bátran merem állítani, hogy Gregersen Hugó a maga nemében talán a legelső építészeti rajzolóművészünk; a ceruza, kréta és szén igazi mestere. Roppant rajzbeli tudása képesíti arra, hogy bármit megrajzoljon, jelentős stílusismeretei pedig lehetővé teszik számára azt, hogy tetszésszerinti stílusban tervezzen. A bemutatott rajzok közül az első pl. az új német téglastílus alkalmazását mutatja be. A következő tömegmegoldásban nem érdektelen székháztervén a két alsó emeletsor Északolaszország XV. századvégi graciozitásával ékes, a felső tömegek sávos dekorativ megoldása pedig a 15 év előtti Bécs emlékeit idézi. J. Hoffmann egyes munkáit, utána egy „modernes" lakóház vonalasan megrajzolt tervei: lapos tetővel s csigalépcsővel a ház oldalán, a lap alsó sarkán pedig a Kolumbus emlékpályázat egy részlete következnek: „spanyol átmeneti stílus" formákban. Ugyanezen terv éjjeli távlata egy egyszerű tömegű, szinte „modern" tornyot mutat, melynek utóbb következő részletei viszont „móros" ízűek, a nagyon nagy magasság dacára a végsőkig aprólékosak. Van a rajzok között egy hatalmas, rutinnal tagolt tömegű németes irodaház és egy uccakeresztezés madártávlati képe: négy sarkon álló egytípusú, jellegzetesen amerikai felhőkarcolóval, stb.

Dacára annak az elismerésnek, melyet a rajzok technikai tökéletessége kivált belőlem, amint azokat nem grafikai alkotásoknak tekintem, hanem épületek ábrázolásainak, nagy kétségeim támadnak Gregersen Hugó útjával szemben. E rajzokat bizonyára ő választotta ki és adta át a kiadónak. S együttesük azt az érzést váltja ki belőlem, mintha azt volnának hivatva bizonyítani, hogy szerzőjük tervez a spanyol mesterek stílusában, ismeri az északolasz renaszansz minden formáját annyira, hogy csaknem olyan jól meg tudja azt csinálni, mint azok a régi építészek. De ha szükséges, „modern" „kockaházat" is tud tervezni, sőt épúgy ismeri a német új építészet fortélyait, mint a manhattani felhőkarcolók formaproblémáit. Sőt mindezeken felül a különböző stílusok tetszésszerinti keresztezése sem probléma az ő számára.

Gregersen Hugó igen jól tudja, hogy milyen oszlopfő kell egy XV. század utolsó évtizedét utánzó olaszos palotához, de azt már kétlem, hogy a mult stílusait túlságosan respektálná, ha azoknak ilyen természetellenes párosításaira hajlamos; ha olyan kompozitegyütteseket rajzol fel, amelyek egyes elemei mélyebb artisztikus lényükben ellentmondanak.

Meglehet, hogy az a sokoldalúság, amely G. H. rajzaiban megnyilatkozik, az a bátorság, amellyel bármely formát alkalmaz, — *az, ami a nagy közönségnek kell, ami a népet megkapja* — viszont az élettel szemben, járatlanságom az, amely mindezek felett elcsodálkozik! Meglehet az is, hogy kifogásaim miatt, a stílustisztaság balga lovagjának minősítenek. Mindezzel szembeszegezem a magam felfogását. Meg tudom érteni, hogyha egy építész konzervatív felfogást vall, meg tudom érteni, ha valaki egy stílushoz annyira közelállónak érzi magát, hogy annak kánonját teszi magáévá és azt szinte a tökéletességig tudja alkalmazni és a ma törekvéseit magától annyira távol állónak érzi, hogy azokkal semmit nem tud kezdeni. Viszont nem tudom megérteni azt, ha egy építész a mult különböző stílusai, egymásnak artisztikusan feltétlen ellentmondó stílusai közül majd ezt, majd azt választja ki s ráadásul itt-ott, tetszés és kívánság szerint, esetleg „modern stílusban" tervezget, mintha azt is meg lehetne tanulni, mint a mult stílusait! *(Egyiket sem lehet megtanulni, de legkevésbé a ma építőtörekvéseit forrongó, erjedő állapotában!)* A bármely stílusplattform elfogadására egyaránt képes építészek számomra teljesen megfoghatatlan *meggyőződéstelenségét* semmiképpen sem tudom követni. Az építészet — bár sokan tagadják — művészet s a *művészetnek alapja mindenkor egy bizonyos meggyőződés, hit!* Csak ebből a tápláló alapból eredhet igazi művészi alkotás, — *a meggyőződésnek tetszés szerinti változtatásából művészi alkotás soha nem születhet.*

És erre a meggyőződésbeli alapra soha nem volt nagyobb szükség, mint ma! Az eklekticizmus idején nem volt szükség meggyőződésre, hanem csakis históriai tudásra, rajzbeli és kompoziciós készségre, a *mai lélekkifejezésre*, a mai szükségletek kielégítésére *szánt építészet alapja viszont az a meggyőződés, hogy csak így lehet.* A mai nagy mesterek sikerült műveinek utánozgatásával — azok szellemének, mélyebb értékeinek megértése nélkül — ügyeskedni és múló sikereket is el lehet érni, de az új építészetnek ezek a „művek" nemcsak hogy nem használnak, hanem ellenkezőleg: ártanak.

Ezek elmondását tartottam szükségesnek a jelen alkalommal: ne tessék a mai építészet gondolataival eklektikusan zsonglőrözni! Az építészet alapja egy *meggyőződés lehet csak!*

G. H. virtuóz rajzai között egy kivitelezett tervének fényképe szerénykedik: egy vasbeton átjáró képe. Becsületes, tisztességes munka, amely nem akar több lenni, mint a kitűzött feladat legjobb, legegyszerűbb, tárgyilagos megoldása. Nem akar döbbenetes szenzáció lenni, nem akar pl. Sóhajok hídja lenni. És ezért jó és tiszteletreméltó teljesítmény. Itt a tervező a valósággal számolt és nem a türelmes papírral, a festői lehetőségeket nyujtó ceruza és kréta lehetőségeivel. Ime: amint G. H. a grafika bűvös világát elhagyta, megtagadta mindazokat a csábításokat, amelyeknek addig ellenállni nem tudott! S ez a kis eset számomra megint azt bizonyítja, hogy *az építésznek nem mindig válik javára, ha virtuóz grafikus*, mert ez a készsége olyan terekre csábítja őt, amelyek nem építésziek, amelyek ellentmondanak az építészetnek!

Dr. Bierbauer Virgil

Horti Pál rajza.

EGY ÖSMERETLEN MAGÁNGYŰJTEMÉNY.

A ki Párisban, mely a világ legkiválóbb s számra nézve is a legtöbb amateurjével dicsekedhetik, a magángyüjtemények jelentősebbjeit meg nem tekintette, nem is szerezhet magának tiszta fogalmat Franciaország fővárosának muzeális jelentőségéről. A modern művészet főemporiumának magán múzeumai sok tekintetben igen szerencsésen egészitik ki az ilynemü nagy és nyilvános intézeteket, gyakran gyülekező helyei a francia művészi élet irántyszabó köreinek s kiapadhatatlan forrásai a finomabb műizlés szűkebb körben, egy-egy család és annak ösmerősei körében való, de annál intenzivebb terjesztésének. S mivel Franciaországban, de különösen ennek a fővárosában, alig van műveltebb család, a melynek egy-egy tagja a maga módja szerint nem engedné át magát a szerzési ösztön e legideálisabb, legtisztultabb nemének, mivel alig van ház, ahol még az egyszerűbb emberek is nem törekednének arra, hogy lakásukat, intim környezetüket művészi becsü tárgyakkal tegyék vonzóbbá, otthonosabbá, nyilatkozik meg ott oly fényesen a társadalom összes rétegeiben a képzőművészet iránt való érdeklődés, mely nemzeti ünneppé avatja a Salon megnyitását, elsőrangu társadalmi eseménynyé minden műtárlatot, középület, vagy szoboravatást.

Nálunk a képzőművészetnek közönsége még alig van, amateurjeink száma vajmi kevés. Pedig, ha valahol, ugy nálunk lehetne fontos, hogy a gyűjtési kedv minél szélesebb körre terjeszkedjék, nemcsak a műizlés fejlesztése szempontjából, hanem azért is, mivel értelmes gyűjtők intenzivebb buzgólkodása esetén sok ingó műemléket menthetnénk meg az elkallódástól, a vandal megsemmisítéstől, amit, fogalma sem lévén sok helyütt közönségünknek műbecsükről, ma is sűrűn sinylenek meg művészi alkotások hazánkban. Magyarországon még óriási területek vannak, a melyeket arheologiai vagy műtörténelmi szempontból behatóbban még alig kutattak át. Pusztuló udvarházak elhagyatott termeiben rég letünt korok többé-kevésbbé értékes, de műtörténelmünkre nem egyszer élénk fényt vető emlékeire lépten-nyomon akadhat az ember, ha egyes, a főbb közlekedési vonalaktól félreeső vidékeket keresztül-kasul jár. Határszéli régi kis városainkban a zsibvásáron nem egyszer kerülnek kótya-vetyére értékes könyvek, művészi becsű ércmunkák, régi himzések, mit százasokkal fizetne meg a szakértő amateur. Seitz Keresztély dr. Simplicissimus könyvének egyetlen megmaradt példányát egy határszéli városka piacán fedezte föl s megmentésével, publikálásával Magyarország XVII. századbeli magánéletét, kulturáját

a tervezésnél, hogy a legkülönbözőbb hatásokat felszíva, mily életrevalók lesznek gondolatai.

Próbáltam ezt az eljárást, s az eredménynyel nem vagyok elégedetlen. Megengedem, hogy a bemutatott egynéhány növendékterv nem „tisztavizű“ magyar, egy ilyen, más olyan felfogásra, stílre emlékeztet, de viszont nem is internationalis modern. Meggyőződésem, hogy ha a közönség ízlését ki akarjuk elégíteni (s ez szakiskolánál igen fontos), a népies diszítményt csak jelentékeny változtatással alkalmazhatjuk. Az újabb népies himzések tömöttségét pl. kell, hogy lazább, a hátteret inkább üresen hagyó szerkesztés váltsa fel. Azok a sűrű, a fűzre emlékeztető levelek, melyek a népies munkákon oly sűrűen sorakoznak a szár két oldalán, szintén alig találnak helyet a modern diszítményen. A tengelyes szimmetria sem utánozható mindenütt szigoruan, nem is szólva a színekről, melyeket okvetlenül mérsékelni, egyszerüsíteni kell, s melyeknek megválasztásában a teljes szabadságot tartom a legjobbnak. A régibb erdélyi himzések pompás anyagát képezhetik a modern magyar ornamentikának. Említsük fel végre Kabók Imre sujtásait, melyeket épp a múlt számban ismertetett e folyóirat, mint igen hasznavehető gyűjteményt.

De kétségtelen, hogy a természet tanulmányozása is igen jól beleilleszthető a magyaros irányú oktatásba, s erre nézve is e folyóirat révén számos példát láttunk.

Elvégre is az a végső célja a diszítő művészetnek, hogy olyat nyújtson a közönségnek (az ízlés arisztokraciáját értem), a mi tetszik. Jogtalanság és esztelenség volna nem számolni a művészi divattal. De a művészettörténet is arra tanít, hogy a dtszítő stílus folyton változik, folyton módosul. Olyan mint a vörös fenyü; minden esztendőben elszárad egy pár galyja alól, de a csúcs tovább zöldel s új ágakat hajt.

Gróh István.

Tervezte Schöner Lipót.

gondolatait (ha vannak) rajzban kifejezhesse. Pedig volnának (legalább a növendékek azon harmadának, melynek a rajzhoz talentuma van), és ha a negyedik osztályban fel merik adni a magyar nyelvben az ősz, tavasz stb. önálló leírását, tarthatnának annyit a felsőbb osztályok növendékeiről, hogy kisebb tervezési feladatokat maguk is képesek megoldani.

Tervezte Stiasny Aladár.

Vethetik ugyan ellenem, hogy az irodalmi dolgozatokban a növendék anyanyelvén fejezi ki gondolatait, oly nyelven, melyet gyermeksége óta beszél, holott a formák nyelvét tanulni kell nagy fáradsággal.

Ép ez vezet tárgyamhoz. Adjunk a növendéknek anyanyelvet a diszítő művészetben. Első mintáit képezzék tisztán magyar motivumok s csak mikor egy-két éven át ezek mellett rajzolni megtanult, térjünk át (csak úgy, mint a nyelvtanításnál) az idegen stílusokra és a természetre. Készítsen a rajztanár magyar diszítő elemek után nagy arányú falimintákat növendékei első oktatásához, s szerezzen be a környéken népiesen diszített tárgyakat: himzéseket, agyagárúkat (mely táj az, a hol ilyenek ne lennének) a haladók számára. Egy ilyen rajzoktatásra alkalmas népies gyűjtemény olcsó áron és nem is túlságos nagy fáradsággal majd mindenütt összeállítható. A legfelső két osztályban aztán az idegen stílusok mellett az élő természet is bátran tanulmányozható. A fődolog pedig: a tervezés, képezze az oktatás csúcspontját; ez legyen a végcél s ennek érdekében ne zárjuk el a növendéket egy stílustól sem. Egy ideális rajztermet úgy képzelek felszerelve, hogy ott meglelheti a növendék a külföldi és hazai művészi és iparművészeti alkotások reprodukciói mellett a modern művészi folyóiratokat (legalább egyet mindenütt tarthatnak) tudomást vesz a kor áramlatairól, s majd meglátjuk

Tervezte Halama Bertalan.

Tervezte Haaz Miklós.

Tervezte Langsfeld Zoltán.

A M. KIR. IPARMŰVÉSZETI ISKOLA NÖVENDÉKEINEK TERVEZETEI.

Tervezte Pintér Pál.

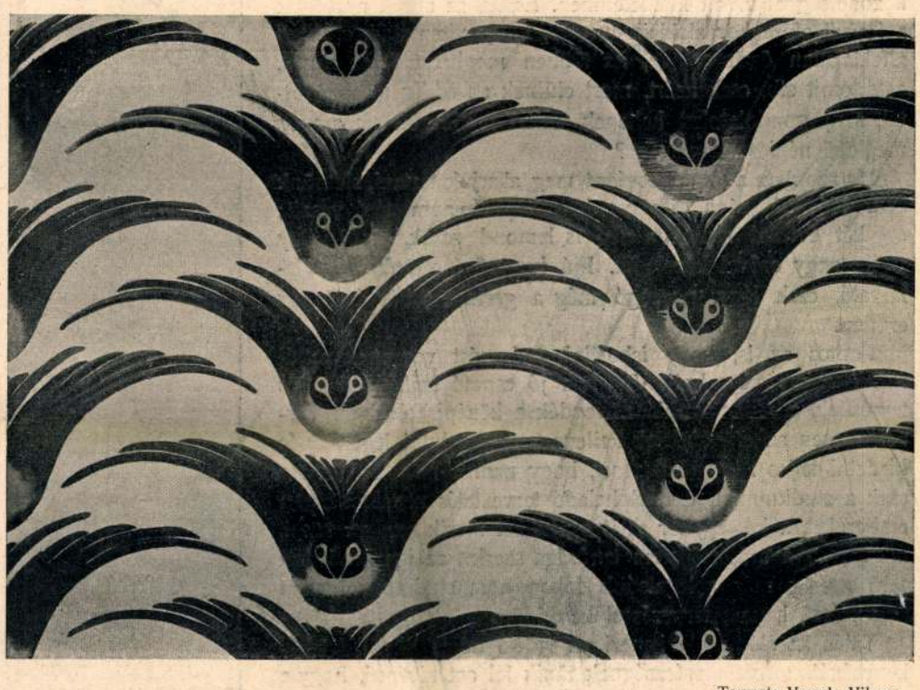

Tervezte Vessely Vilmos.

Tervezte Bittlingmeyer János.

A M. KIR. IPARMŰVÉSZETI ISKOLA NÖVENDÉKEINEK TERVEZETEI.

naturalisztikus formák még nem teszik ki az új stilust. Nem először történik, hogy valamely új irány formáinak szaporítása céljából a természethez fordúl; így tett a gotika is, hogy megszabadúljon a román-kor nehéz húsos növényzetétől, így az olasz renaissance, hogy az antiktól átvett anyagot szaporítsa. De a növényi csendélet, ha még oly hű is, még nem diszítmény, s csak az elváltoztatott, szigorított, egyszerűsített formák válnak azzá. Igaz ugyan, hogy ez az egyszerűsítés immáron teljesen új módon történik, mindazonáltal az új irány szükségét érzi primitivebb, eddigelé elhanyagolt stilusoknak és alig fölhasznált népies formáknak, hogy kisegítsék a hétköznapisággal vívott küzdelemben. És, ha az angol művészet a Rafael előtti kor alakjain buzdúl, hogy visszazökkenjen az affektálatlan őszinteségbe, ha többen megbecsülik az assyrt, egyptomit stb. csak azért, mert elütnek az eddig megszokottól, s új gondolatokat keltenek, miért mellőzzük mi a még meglevő népies formáinkat?

Ha azonban a folytonosságot meg akarjuk tartani, sietnünk kell. Népünk régi diszítésmódja napról-napra tért veszít; egy-két évtized mulva a nép is lemond róluk, az új irány pedig nagy erővel közeledik. Ifjú iparművészetünk még alakítható, csak lágy, porcogó még a gerince s bár ép, még erőtlen.

Fontos az is, hogy iskoláink tudomást vegyenek az új stilusbeli mozgalmakról. Van már jó csomó szakiskolánk, és temérdek, a rajzot tanuló növendék a középiskolákban. Természetesen az előbbieknek kellene megmozdulni legelőbb és hirdetni teljes meggyőződéssel, hogy nem a másolás, hanem csak a studiummal parallel haladó terveztetés nevelhet olyan embereket, a kik egykor saját eszméiket merik papirra tenni, mivelhogy a műtörténelem tanúsága szerint az igazi művészi tevékenység már a legalsóbb fokon nem studiummal, nem másolással, hanem tervezéssel kezdődött.

Talán az előtt, a ki ismeri pl. vidéki nőipariskoláink tevékenységét, szinte merészségnek tünik fel azt kivánni, hogy a rajz- és kézimunka tanítónők ne küldjék fel ezentúl a kihimezendő darabot Budapestre „előnyomás“ céljából s ne a legsablonosabb minták mellett tartsák fogva a minden szép után sóvárgó ifjúságot. De hiába, evvel nem lehet megelégednünk. Tapasztalatból tudom, hogy nem a buzgalomhiány, nem is a képesség hiánya, hanem bizonyos tartózkodás, bátortalanság okozza azt, hogy a legtöbb szakiskola kiállításán az óriási fáradságba kerülő munkák százai között sem találni egyetlen új gondolatot. Eszébe sem hagyják jutni a növendéknek, hogy ép olyan, sőt nagyobb érdem valamit kigondolni, mint mását megcsinálni.

Középiskoláink is, dacára a csekély óraszámnak, többet merhetnének. Az a növendék, a ki végig rajzolt három-négy éven át egy csomó ékítményt, tud már annyit rajzolni, hogy

Tervezte Gerstner Ödön.

Tervezte Gáal István.

Valaha, a mikor minden új eszme sokkal lassabban terjedt, s nem kellett attól félni, hogy az új áradat mindent elöl, ez a békességes alku a helyi és jövevény ízlés között önmagától létrejött, ma azonban vigyáznunk kell magyarságunkra, mert könnyen kiforgathatnak belőle. Bizonyos tartalékalapot kell teremtenünk a művészi nevelésben azoknak a lelkében, a kiket tanítani hivatásunk. Ily módon lesz elérhető, hogy a modern ízlés csak oly mértékben éreztesse hatását, mint ez a multban történt.

Eddig még alig foglalkoztak azzal a kérdéssel, miképpen érvényesült az idegen diszítő stilusokban a magyaros felfogás a középkor legkorábbi idejétől kezdve végig. Pedig, ha az építészetben nem is annyira, a diszítőművészetben egész határozottan szólhatunk róla. Hogy jó messze kezdjem, a tizennegyedik századból származó gömörmegyei falképeket olyan diszítés kereteli, mely a külföldi gotikában ismeretlen. Az, hogy a renaissance-nak több magyaros változata van, a korvináktól kezdve az erdélyi himzésekig, már ismertebb dolog. Azt azonban alighanem kevesen figyelték még meg, hogy a felvidéki rokoko- és barokk-kastélyokon és templomokon sajátságos, csak nálunk található diszítési mód fejlődött ki.

Viszont az, a mit mi magyarosnak mondunk, léptennyomon érezteti a külföldi hatást. A bögözi templom festett mennyezetén szépen összefér a magyaros virágforma XV. Lajos ízlésének ornamantikájával. A hisnyói karzatdíszeken ott látjuk a XVI. Lajos, sőt az empire hatását. Ennyit, sőt jóval többet bátran megengedhetünk mi is tervezőinknek.

Be kell vallanunk, hogy a régebben, mintegy másfél évtized előtt megindúlt magyar stilű kisérletezések nem sok eredményre vezettek. Egyik része a tervezőknek igen népiesnek, tömörnek s nehézkesnek csinálta, mások úgy vélték finomabbá tehetni, hogy az olasz renaissance-diszítmények elosztását, sőt indázatát megtartva, a rozetták helyébe magyar virágokat helyeztek s teleakgatták az egészet magyar motivumokkal, mint a hogy a karácsonyfát szokás. Sőt egyesek görög rendbe állították a mi szűrvirágainkat, kegyetlen disciplina alá fogva a kevésbbé civilizált formákat. Mindezekre nem mondhatjuk, hogy igen tetszettek volna.

Erős a meggyőződésem, hogy a jövő magyar stilusnak megalkotása csak a modern stilmozgalom kereten belűl lehetséges.

Nem volna alapos ellenvetés, hogy az új ízlés, mivelhogy elsősorban a természet tanulmányozásán alapszik, nem veheti fel magába a magyar elemeket. Maguk a

Tervezte Halama Bertalan.

JÖVŐ STILUSUNK.

Esett már szó arról a kérdésről, észszerű-e az iparművészetben magyarságra törekedni, vajjon egyáltalán van-e remény, hogy megőrizhetjük önállóságunkat oly ízléssel szemben, melynek eddigelé megállapítható jellemvonásai merőben ellentétei mindannak, a mit mi magyarnak mondunk. Nézetem szerint igen, ha idején és módjával hozzálátunk.

Az új stilus még nem állapodott meg egészen. Egy csomó furcsaság, kígyózó vonalak, egynéhány szokatlan, de annál kevésbbé sikerült forma, melyet a gyengébb lelkek már az unalomig kezdenek ismételni, ez az egész, a mit közönségünk legnagyobb része modernnek tart. De Anglián kivűl külföldön is alig lehet szó megállapodásról. Az igazi alkotó elmék még kutatnak, töprengenek. Szakaszokba foglalt törvény még nincs, hál' Istennek, boldog, több mint négy század óta nem érzett ihlet és várakozás fogja el az elméket, s minden új ötlet tetszésre talál. Immáron a kultur-nemzetek egész sora nagyjából ugyanazon elveket vallva, munkálódik az új diszítési mód megteremtésén, ép azért természetes, hogy a jelenben és a közel jövőben készülő, szóval modern alkotások között erős formai rokonság lesz mindenkép, akár Amerikában, akár Német- vagy Oroszföldön készültek is. A mai emberek a sajtó, a meglehetősen internacionális művészi nevelés, az olcsó, minden messze fekvő műalkotást közel hozó reprodukáló módok által annyira össze vannak fűzve, hogy a nemzetközitől teljesen elütő egészséges stilust létrehozni lehetetlenség.

Erről nekünk is le kell mondanunk, de megalkudhatunk becsülettel. Kívülről elfogadjuk a szabadság elvét, felszabadítjuk tervezőinket minden régi nyüg alól, megengedjük nekik, hogy teleszivják magukat a modern szellemmel, de a mit csinálnak, még se legyen teljesen internacionális. Legyenek modernek, de elvárjuk tőlük, hogy minden modern látszat mellett, lelkük legmélyén a magyarságnak jelentékeny tartalékja lakozzék, mely az alkotás percében érvényre kellene, hogy jusson. Ennyit feltétlenül megkövetelhetünk.

Cédulázva

Magyar Iparművészet

1899.

Megérkezésük, e hó 9-én reggel, a legbensőbb «isten hozott» volt, melyet ezrek viszhangoztak. E pillanattól az egész lakosság saját vendégeül tekintette őket és a hol csak megjelentek, mindenütt üdvözölte.

Az érzelmek kölcsönös kicserélésének első alkalma az *e hó 9-iki ebéd* volt, melyet az irók és művészek társasága a Holzwarth-Frohner-féle vendéglőben rendezett. Az első felköszöntőt *Jókai* mondta, a királyi családra, s aztán a vendégekre, megemlékezvén Frrancziaország példanyujtó szerepéről, a mi mesterünk lett nekünk is. *Lesseps*, *Ulbach* válaszoltak rá.

Coppée költői ékességgel nyillatkozott. Megemlékezett a szobbi franczia árváról, ki Magyarország szineit feltüntető bokrétát nyujtott. E szinek ép ugy, mint a franczia szinek, a hazaszeretetet, a függetlenséget, az ideál magasztosságát jelképezik. Ez érzelmek azonnal az ember szivébe lopóznak, azonnal érezni azok édes illatát, a mint e földbe teszi lábát. Majd igy folytatta: «Önök megemlékeznek arról, hogy Francziaországban, daczára szerencsétlenségének, még mindig a nemeskeblü franczia nemzet lakik; hogy a sas még mindig sas maradt és daczára annak, hogy meg van sebesitve és leütött szárnya vértől piroslik, e szárnyakat hatalmasan kiterjeszti és repül, még pedig sokkal magasabbra, mint az ölyv. (Zajos tetszésnyilatkozatok és szünni nem akaró éljenzés.) Ezen barátságért, a Francziaország iránt érzett ezen nemes hódolatért nem vagyok képes önöknek más köszönetet mondani, minthogy hálásan oda nyujtom mindkét kezemet és hogy gyermeki őszinteséggel megmutatom azon könyeket, melyek szemembe tolulnak. (Nagy hatás. Zajos éljenzés.) Egyuttal azonban engedjék megemlékeznem az önök nagy költőjéről, Petőfi Sándorról és annak egyik gyönyörü hasonlatáról. Ő a szerelmet egy szigethez hasonlitja a folyó közepén. A mai napon, midőn megérkeztünk, utunkban láttuk a Margit-sziget zöldelő lombjait a szép Duna két partja között. Felhasználva Petőfi hasonlatát, poharamat emelem társaim nevében és esküszöm, hogy ezen feledhetetlen napok emléke, midőn bennünket önök ily elragadó baráti vendégszeretettel fogadtak, ép ugy bezárva lesz érzelmeink örök hullámai közé, mint a hogy köröl folyja a Margit-szigetet a Duna vize. Ezen emlékekre emelem poharamat!»

*

Vendégeink meglátogatták a *szinházakat* is. Az első nap estéjén a *budai szinkörbe* mentek, hogy megismerjék Blahánét. A szinkör szorongásig megtelt, s az utczán is nagy tömeg várakozott, ugy hogy a francziák alig tudtak áthatolni az ujongó tömegen. A szinkörbe lépve, perczekig tartott az éljenzés, miközben a zenekar a Rákóczit adták elő. A «Vörös sapká»-t, Vidor Pál népszinművét játszották. Blaháné volt a figyelem központja, kinek játékát, népdalait alig győzték tapsolni. Különösen Massenet és Delibes voltak elragadtatva.

A nemzeti szinház e hó 10-én rendezett előadást a francziák tiszteletére. A látogatók közt levő két irónak darabjai állandón a játékrenden vannak. Ezek mellé választották Molière-t. Jobban nem lehetett volna összeállitani a játéksort. A nézőtér minden villamos lámpáját felgyujtották. A földszinti közönség estély-öltözetben jelent meg. A vendégek pontosan megérkeztek a kitüzött nyolcz órára. B. Podmaniczky Frigyes intendáns és Paulay igazgató fogadta őket. Páholyok és első emeleti erkélyszékek voltak fentartva számukra. Az előadás Coppée «*Cremonai hegedű*»-jével kezdődött. A költő Lesseps mellett ült egy első emeleti páholyban. Mikor az előadás véget ért, mindenki tapsolt és Coppée felé fordult. A szinpadra kellett mennie, hol a közreműködőkkel együtt (P. Márkus Emilia, Mihályfi, Gabányi, Horváth) háromszor kitapsolták. *Dreyfuss* két kis vigjátéka következett «*Fekete frakkban*» és «*Egy kis vihar*». Mindkét darabnál ismétlődött az előbbi jelenet. Az utolsó darabot, Molière «*Kénytelen házasságát,*» daczára az előre haladó időnek, nagy figyelemmel nézték. A francziák meggyőződtek benne, hogy a magyar nemzeti szinház minő kiváló művészi erőkkel rendelkezik, s hogy összjáték tekintetében ritkitja párját.

Az operaházban e hó 12-én szintén a franczia vendégek műveiből lehetett összeállitani a diszelőadás sorozatát. *Delibes* «Coppelia» balletja már évek óta egyike a legvonzóbb daraboknak, melynek kecses dallamai népszerükké váltak. *Massenettől* pedig a «*Heródiás*» nagy opera utolsó felvonását és a «*Scènes pittoresque*» zenekari müvet adták elő. Mindenik darabnál magok a zeneköltők igazgatták a zenekart. A vendégek részint a főváros, részint az intendáns páholyát és ezenkivül még több páholyt foglaltak el. Felvonás közökben megnézték a pazar fényü folyosókat, csarnokokat és a szinpad berendezését, mely egészen uj rendszer szerint készülvén, eddigelé még páratlan. Szinte fölösleges elmondani, hogy mint fogadta a közönség, a mint Delibes és Massenet a karnagyi emelvényen megjelentek. Az előadás és a zenekar közreműködése kitünő volt. Az előadásra megjelent a bolgár fejedelem is öcscsével.

*

A kiállitáson több izben is megjelentek a francziák. A város különböző részein is végig vezették őket. A Dunán sétahajózást tettek le Promontorig, s azután föl a Margitszigetig. Budavárat szintén meglátogatták, mely nem csak történelmi multjánál fogva vonzza az idegeneket, hanem a pompás kilátásnál is. Megnézték a királyi palotát, s a kápolnában az első magyar király ereklyéjét. Az államalkotó István király jobb kezének szemlélése Lessepsre nagy benyomást tett. Kijelentette, egész ünnepélyesen, hogy ha fia születik, István lesz a neve, ha leánya, akkor a jelenleg alkotmányosan uralkodó király leánya tiszteletére Gizella. Ugyanekkor jelentette ki Lesseps, — miután azt irták róla, hogy tizenegy kiskoru gyermek apja, — hogy ez tévedés, mert tizennegyedik gyermeke keresztelője készül.

Reggelik, ebédek, estélyek természetesen mindennap voltak. Fényesen sikerült e hó 10-én a nemzeti szinház előadása után az irók és müvészek társaságának estélye a *nemzeti muzeumban*, hol a nagy oszlopos csarnokban teritették föl a hideg vacsorát, a kertet pedig villammal világitották, és több zenekar játszott. A csárdást jókedvvel járták egész hajnalig.

A *Margitszigeten* e hó 11-én *József főherczeg* adott ebédet a francziák tiszteletére. Az udvari gyász miatt (Meran grófnőért) azonban a házigazda nem vehetett részt a lakomán. Gr. Zichy Jenőt bizta meg a helyettesitéssel. Megjelent *Foucher de Careil* bécsi franczia nagykövet is, valamint Belle budapesti konzul. Előbb a gyönyörü szigetet és diszes fürdőházat tekintették meg Verzár fürdőorvos vezetése alatt. Nemsokára *Jókai* is a társasághoz csatlakozott. Az ebéd a felső vendéglő disztermében folyt le. Czigányok játszottak, kiket Delibes és Massenet egész tanulmány tárgyává tett. Felköszöntőt kettőt mondtak. Az egyiket gr. *Zichy* Jenő, a főherczeg nevében üdvözölve a vendégeket. A főherczeg — ugymond — meleg rokonszenvvel viseltetik önök iránt és teljesen osztozik abban a rokonszenvben, melylyel önök a magyar közönség részéről mindenütt találkoznak. Végül a főherczeg még azt a kivánságát és ohajtását fejezi ki, hogy ez a rokonszenv mindkét fél részéről tartós és maradandó legyen. A franczia vendégekre ürité poharát. A társaság állva hallgatta a felköszöntőt. — Gr. *Foucher de Careil* hévvel elmondott beszédben emelte ki a főherczegnek a tudomány és művészet iránt táplált szeretetét, ki e természeti szépségekben gazdag szigetből valóságos paradicsomot teremtett. Poharát a királyi családért és József főherczegért üritette. Mindenki viszonozta az éltetést.

A *főváros hatósága*, mely e hó 11-én reggelit rendezett a redoutban a vendégek tiszteletére, augusztus 12-én, az itt időzés utolsó napján adott lakomát a kiállitás területén levő Dobos-féle vendéglőben. A hatóságot *Gerlóczy* Károly alpolgármester képviselte, ugyanő mondta az első felköszöntőt is, éltetve a vendégeket, s kivánva, hogy a benyomások, melyeket elértek, kellemesek és a kötelékek feloldathatatlanak legyenek. *Secieux* budapesti alkonzul válaszolt, a magyar nemzetet éltetvén. *Pulszky* Ferencz pedig a franczia köztársaság elnökét, a mit zajosan viszhangoztak. Majd *Lesseps* szólt Magyarország haladásáról, Budapestről, s e kettőt éltette, *Országh* Sándor képviselő pedig viszonzásul Párist. Gr. *Zichy* Jenő a Petőfi-szobornál ez nap reggel rendezett ünnepélyért mondott köszönetet, s egyszersmind D'Arbey gyárost éltette, ki egyike legelső külföldi kiállitóinknak. Megemlékezett Coppée szép költeményéről is, ki épen midőn szavalt a szobornál, fehér galamb szállt feje fölött, talán hogy megvigye Coppée szavait Petőfinek. *Coppée* köszönetet mondott Zichy szép szavaiért. Egyszersmind Jókai iránt is le akarja róni tiszteletét, kit ma föl akartak keresni, de sajnálattal értesültek, hogy eltávozott. Hálásan emlékezett meg a magyar hirlapirókról is. *Borostyány* Nándor köszönte meg a hirlapirókra mondott elismerést. *D'Arbey* gyáros, mint kiállitó, a magyar ipart és a kiállitás elnökét éltette; dr. *Várady* Antal a franczia szellem hatalmát. *Blavet* (a «Figaro» munkatársa) ismét a magyar sajtóra mondott dicsérettel. *Szabó* József egyetemi tanár a vendég természettudósokért emelte a poharat, *Robin* franczia orvos a mi tudományos intézeteinkért, *Paulay* Ede a franczia drámairókért. Erre *Dreyfuss* felelt a magyar szinművészetre és irodalomra mondva udvarias dicséretet.

Toasztokat mondtak még: *Gassi* a franczia zeneszerzőkre s utána *Delibes* a magyar zenére; *Greguss* Imre a franczia festőkre, Tony *Fleury* jeles festő a magyar festőkre s *Munkácsy* Mihályra; Türr tábornok a muzeumi ünnepet dicsérte, *Ulbach* (a francziák nevében) a magyar irodalom virágzására emelt poharat. Végül Mátyus Arisztid a franczia nőkre mondott sikerült toasztot.

E közben az idő haladt, pedig most már az *utazás* órája közeledett. Nyolcz órakor meleg kézszoritások közt oszlott el a társaság, s kilencz órakor már a magyar államvasutak központi indóházában voltak, hogy a *felvidékre* utazzanak. Előbb megnézték a szép indóházat, s aztán a bucsuzás jelenetei kezdődtek és tartottak a harmadik csengetésig. A külön vonat csupa első osztályu tizenkét kocsikból állt. A kirándulásokra Pulszky Ferencz, Pulszky Károly, Szemere Attila, Országh képviselő stb. is elutaztak.

A fővárosban mindig a vendégek körül volt Pulszky Ferencz, Türr István, gr. Zichy Jenő, Pulszky Károly, Szemere Attila, mint az irói és müvészi kör igazgatója, Huszár Imre stb.

A kirándulás nyolcz napra van tervezve. Az első megállapodás Dobsinán volt, onan mentek a Tátrába, Poprádra, s aztán folytatják az utat Tátra-Füredre, majd pedig az alföldre, itt az ut egy részét a Tiszán téve s meglátogatva Szentest, Szegedet, Mezőhegyest, végül Aradot.

Hódolat Petőfinek.

E hó 12-én meghatón viszonozták a francziák azt a rokonszenvet, melylyel Magyarország fogadta őket. A sziv leggyöngédebb sugalata volt a mód, melylyel ezt tették. Hódolva járultak a magyar költészet geniusát hirdető Petőfi-szoborhoz. *Lesseps*, a század egyik nagy embere, hirdette Petőfi nagyságát; *Coppée*, Francziaország egyik legkitünőbb költője, dicsőitő költeményt szavalt a szobor lábánál, s «Magyarország franczia barátai» óriás koszoruval ékesitették föl a márvány talapzatot.

Már kilencz órakor az egész tért ellepte a közönség. Lovas és gyalog rendőrök tartottak szabad helyet a szobor körül. Az ablakok tömve voltak.

A francziák a redout előtti kioszkban gyülekeztek. Mindannyian kivétel nélkül frakkba voltak öltözve. A kioszkban figyelmes női kezek virákcsokrokat osztottak szét köztük. Néhány perczczel 10 óra előtt indult meg a kioszkból a vendégek csoportja. Elől Lesseps haladt Coppée-val. Diszbe öltözött fiatalság sorfalat képezett előttük. Lesseps rendjeleit is föltette. Utánok vitték a két méter átmérőjü óriás koszorut fatáblára helyezve, melynek egyik rudja franczia, a másik nemzeti szinüre volt festve. A koszoru közepén franczia szinü széles selyemszalag kifeszitve és e szalagon aranybetükkel a következő felirat ragyogott:

LES AMIS FRANÇAIS DE LA HONGRIE

À PETŐFI

AOÛT 1885.

A koszorut a rudakon tizen emelték. Elül ment Gouzien és Delibes, utánuk sorban mindkét oldalon még négy-négy franczia, a koszoru rudjait hordva vállukon. A nagy pompával vitt koszoru mélyen meghatotta a nagy közönséget. Éljenezett mindenki a menetnek, az ablakokból kendőt lobogtattak. Épen tiz órakor ért a menet a szobor elé, s azzal szemközt foglalta el a helyet. A szobort hölgyek vették körül.

Lesseps a szobor felső lépcsőjére állva, levette kalapját, s igy szólt francziául:

«Uraim! A franczia küldöttség összegyült Petőfi Sándor, e nagy költő szobra alján, kinek keblében a hazafi és hős szive dobogott. A francziák nem akarták, hogy budapesti tartózkodásuk véget érjen a nélkül, hogy meglátogassák a segesvári martirt. Mit mondok? A martirt! Csakugyan martir ő, ki fiatalon, csaták örvényébe jutva, a háboru áldozata lett hazája függetlenségéért? Ragyogó fénysugarat hagyott maga után, mely ma ép ugy, mint hajdan, fölmelegiti és föllelkesiti azokat, kik szeretettel vannak eltelve a nagy dolgok iránt, a mivel azt akarom mondani: minden magyart. Nem, a kit mi itt üdvözlünk e pillanatban, nem martir! Ő, a ki megsebesült, eltünt a csaták közepette 26 éves korában, miután többet tett hazájáért, mint mások, ki nemeslelküleg egy hosszu pályát szentelt annak, — Petőfi nem halt meg. Az Isten küldötte ő, ki ott fenn e szép és kedves Magyarország fölött őrködik!»

Szavára zugó éljenzés támadt az ezernyi sokaság ajkairól. Most *Coppée* állt a szobor lépcsőzetére, s messze elható, érczes hangon szavalta el ez alkalomra irt költeményét, melynek forditását lapunk más helyén közöljük. Midőn a költő szava elhangzott, a legtávolabb állók is kalapjokat lengették, s a kendőt lobogtatták.

Majd *Pulszky* Ferencz állott fel a szobor lépcsőire és franczia nyelven mondott köszönetet vendégeinknek azért, hogy a franczia géniusz nevében eljöttek e szoborhoz és hódolatukkal adóztak a magyar géniusznak.

Midőn Pulszky leszállott a szobor lépcsőiről, Coppée és Lesseps megölelték és mind a hárman összecsókolóztak. *Coppée* annyira meg volt hatva, hogy kabátjáról levette a rózsacsokrot, melyet a kioszkban kapott és felrohanva a szobor lépcsőin, a csokrot odatüzte a csehek koszoruja fölé s karjait kiterjesztve üdvözölte Petőfit.

Még *Gyenes* László, a nemzeti szinház müvésze, szavalta el magyarul Coppée szép költeményét és erre a koszorut tartó vendégeink a szobor elé léptek, s vállaikról leemelve a koszoru állványát, az óriási koszorut felvonták a szoborra.

A mint koszoru látható lett a szobron, óriási éljen hangzott minden oldalról, mely egyszerre a «Szózat» dallamába olvadt be. Azután a «Marseillaise» hangzott föl. Ez alatt kiosztották a vendégek között a Testory-czég által ez ünnepély emlékére készitett

előtte a halálos itéletet, melyre nem volt elkészülve. Kegyelemért, a büntetésnek örökös fogságra való átváltoztatásáért esedezett; valószinü azonban, hogy nem is juttatták a császár tudomására a kérését. Látván, hogy hasztalan minden, erős lélekkel készült Rusworm a halálra. Minden jele nélkül a felindulásnak hallgatta meg másnap a kivégzés helyének és idejének tudomására hozását; kibékült istennel s vagyonának legnagyobb részét kegyes célokra, templomoknak, kolostoroknak s a szegényeknek hagyományozta.

Ellenségeinek gondja volt reá, hogy az itélet végrehajtását lehetőleg siettessék. Nov. 26-án hajnalban megnyiltak az óvárosi tanácsház nagy csarnokának ajtajai, beléptek a császári biztosok, a polgármester s a városi tanács tagjai, sorba állott a fegyveres őrség s öt és hat óra között bevezették a fáklyákkal megvilágitott csarnokba az elitéltet. Szilárd hangon megható szavakat intézett a jelenvoltakhoz, hivatkozott katonai szolgálataira, elpanaszolta, hogy egy orgyilkosnak önvédelemből való megölése miatt kell ezt a sulyos büntetést szenvednie, istennek ajánlotta lelkét, bocsánatot kért mindenkitől, a mint ő is megbocsát ellenségeinek, aztán imádkozott még egy ideig s lehajtotta fejét a halálos csapásra. Holttestét a fő udvari méltóságok jelenlétében nagy ünnepélyességgel temették nehány nap mulva el a ferenczrendiek kolostorának templomában.

Dr. Molnár Antal.

A HONI IPARMÜVÉSZETI VÁLLALAT

Andrássy-uti csarnoka és kiállitása.

«Magyar renaissance»-nak nevezhetnők azt a hatalmas pezsdüléssel éledező uj irányt, mely minden téren és minden szakban a nemzeti idomok legmesszebb menő érvényesitésével igyekszik uj formát adni műiparunknak. S bár a magyarosodás geniusza a nyelv, az irodalom, a közélet és a politika köreiben is félreismerhetlenül hódit, de sehol sem oly öntudatosan, sehol sem oly gyors kamatozással, mint az iparművészet terén. Milyen hatalmas lendület, milyen váratlan felvirágzás az, melyet itt tapasztalhat a nemzeti kultura szivén hordozója! Idomok, formák és motivumok, styl, rajz és ekitmény, invenczió, szin és felfogás egy egészen uj és bűvös világban, mintegy a mult aknáiból kiásva sugárzik elő s eredeti varázst gyakorol az izlés embereire. A mi csak az ősi és jelenkori magyar himzéseken, szövéseken, festéseken és faragványokon uj és meglepő található, a magyar diszitői styl elemei, az mind ezer meg ezer változatban, összetételben és csoportositásban kinálja vissza magát az iparos vésőjének, tűjének, gyalujának és ecsetjének, minták gyanánt az élet számtalan használati és luxus-czikkeire. S a művelt nyugat fejlett ipara felkarolja eszméinket, forgalomba hozza készitményeinket s ha egykor fél Európát karddal, most az egész világot karral, munkával, szorgalommal hóditja meg magának a magyar szellem, s kik eddig csak vettünk és elfogadtunk, valahára végre teszünk is a polgárosulás nagy társadalmának kincsekkel meg nem fizethető szolgálatokat.

Szép álom, de még szebb benne az, hogy akadtak oly prófétái, kik cseppet sem késtek megvalósitásához fogni. A háziipar ügyének a mult években oly átalános visszhangot keltett megpenditése hatása alatt a fiatal müvész és tekhnikus-Magyarország néhány kiváló tagja, nagyrészt a mintarajztanoda tanárai, köztük Werdenstätter, Mátray, Hollós, Morzsányi álltak össze abból a czélból, hogy az eszmének végre testet adjanak és a műipari tárgyak magyar jellegü kivitelére fektetve fősulyt, megteremteni segitsenek az önálló magyar iparművészetet. Alig két éve annak, hogy a dolog a komoly tanácskozások stádiumába lépett s már félévvel rá, 1884. okt. 8-dikán megalakult a honi iparmüvészeti vállalat, képviselője, Morzsányi József, az előnyösen ismert diszmüves neve alatt, terjedelmes műteleppel az Izabella- és Vörösmarty-utczában s üzlethelyiséggel az Andrássy-uti 28-dik számu házban.

Végigmenve az Andrássy-uton, még a léptennyomon kinálkozó diszesebbnél diszesebb kirakatok közepette is leköti a figyelmet a honi iparmüvészeti vállalat csarnoka sajátságos festésü apró pipere-tárgyaival, kézi tükreivel, képkereteivel, kulacsaival, tulipános ládácskáival, melyekhez a szivar-, pénz- és névjegy-tárczák, övek, jegyzőkönyvek, stb. sorakoznak. A vállalat tulajdonképeni müködési ága a fa- és bőripar, de e mellett közvetit honi tárgyakat a keramikai (Láng és Zsolnay), a vas (Jungfer), a bronz (Testory), a galvanoplastikai (dr. Herpka) és szövészeti czikkekből. A rajzok és tervek kivétel nélkül részint a vállalat fennemlitett tagjai, részint kiváló magyar művészek és műiparosok kezéből kerülnek ki. Torontáli, hunyadmegyei és bácsmegyei szőnyegek, katrinczák és turbák tarka-barkaságából itt-ott egy-egy erdélyi agyagkorsó és gyertyatartó is feltünik kezdetleges idomaival, melyeket pár krajczárért mindenki megszerezhet.

Specziális tekhnikája e vállalatnak az általa feltalált zománczfestés diszitésekre, melynek kezelésmódját az országos kiállitáson a butoripari csoport egy fülkéjében közvetlenül munkában szemlélhetjük. E tekhnika abban áll, hogy a magyar stylü ornamentumokat a kész bőr- és fatárgyakra arany szegélylyel és különféle szinekben, hidegen festik rá, a mi nemcsak szépségben, de tartósságban is hasonlit az eredeti zománczhoz. Alacsony török asztalkák vannak ily módon magyarosan diszitve, továbbá apró csecsebecsék, kézi tükrök, keretek, bőrtárczák, sőt egész butorgarniturák is, dió-, jávor-, kőris-, szilva- és körtefából.

Tömörebb és egyszerübb butorokon vésett czifrázatok nyernek alkalmazást, puhábbakon pedig a nép szokott égetett diszitéseinek megfelelőleg préselt fekete ékitmények. Széktámlányokra és ülésekre a préselt mintáju bőrt is kezdi a vállalat alkalmazni s ily kisérleteit nem csak az üzlethelyiségben, hanem a kiállitáson, a herendi porczellán-raktár háta mögött lévő Lyka Döme-féle ebédlő berendezésében is láthatni. Szép tökélyre van vive a különböző fanemeknek páczolás által való imitácziója; igy a drága és nehezen dolgozható ébenfa, szinre és fényre a csalódásig hiven van páczolás utján utánozva. Ujabban a zöld és vörös szinek is mindinkább tért hóditanak a honi iparmüvészeti vállalat butorkészitményei sorában, ugy a székek, pohárszékek, szekrények, polczoknál, mint az iró-, játék- és ebédlő-asztaloknál.

Sajátságos, hogy a honi iparmüvészeti vállalatnak is első babérait idegenben kellett aratnia, tudniillik a bécsi műiparmuzeum karácsonyi kiállitásán, melynek elnoke, gróf Zichy Ödön, elismerésreméltó propagandában részesitotte s mindjárt piaczot teremtett számára. De igazságtalanság volna azt állitani, hogy itthoni megrendelőknek is hijával volna. Főranguink közül Tisza Lajos gróf, Tisza Kálmán, báró Lipthay Béla, báró Radvánszky Béla, Zichy Livia grófnő, Zichy Ödön gróf, többszörösen igénybe vették e vállalat munkásságát; gróf Zichy Jenő pipázó-szobát, báró Prónay Gábor dolgozó-szobát állittatott be, Benyovszky Erzsébet pedig magyaros fehér háló-szobát. Hampel Józsefnek a muzeumban őrzött czifrakaru, mult századbeli szék mintájára készitettek el igen sikerülten 6 darabot, Haussmann tanárnak pedig ebédlőt annenthali villájába, Szent-Endre mellett. Munkácsy Mihály utóbbi ittléte alkalmával több darabot vitt magával, most pedig teljes háló-szoba-berendezést rendelt meg; ugyszintén a népszinház ismert divája, Pálmay Ilka is egy ebédlőt, pirosban, annak a mintájára, mely az operaházzal szemben épült Ruscher-féle vendéglő chambre separéeban látható.

Ez utóbbi vendéglő berendezése különben ugy tekinthető, mint a czég első nagyobb szabásu vállalata. A gyönyörü épület már külsőjével is magára vonja a figyelmet, de még nagyobb feltünést keltenek roppant arányu belsőségei, az óriási kávéház a földszinten, a földalatti nagy ebédlő, az emeleti külön étkező, játék- és billiárd-szobák, ugy, hogy a mennyiben belső berendezése, a legfelül eső bérlakásokat kivéve, majd mind ugyanazon czélra szolgál, e tekintetben Európában sem lelhetni párját. E helyiségek közül a honi iparmüvészeti vállalat az emeleten három magyar stylü külön ebédlőt, egyet egészen piros butorzattal, négyet pedig franczia stylüt állitott be. Magyar ornamentalis styl érvényesitését czélozta és el is érte e kivül még a piros billiárdszobában, s a kolosszális pincze-helyiségben, hol a jeges szekrények s viztartók is nemzeti motivumokat tüntetnek fel, a Forgó és társa molnár-utczai üvegfestészetéből kikerült szines ablakokon is genre-alakokat látunk s különösen a tölgyfa tekéző-pálya ragad el a legszigorubb következetességgel keresztülvitt magyaros styljével.

S végre országos kiállitásunkon is kellőkép bemutatta a vállalat életrevalóságát, a mennyiben Morzsányi bemutatásában, a nyugati kaputól jobbra, a butoripari csoportban egy egész magyar stylü szobaberendezéssel vesz részt, mely a kereskedelmi miniszterium megrendelésére készült s ezért miniszter-szobának neveztetik. Összes tárgyai páczolt fekete kőrisfából vannak, diófa-betétekkel s benne berakott világos habos kőrisfa-ékitménynyel. Egyes darabjai: egy szekrény, iróasztal, egy lócza polczczal, mely Werdenstätter tanár tervei szerint s Morelli felügyelete alatt készült, továbbá kis szalon-asztal, két könyvtartó, egy óraszekrény mosdóval. Az óramutató lapja aranyozott s ezüstözött réz és egy pusztai tájképet ábrázol, mig az alatta levő mosdó-medencze művészi domboru formája kupakos pipát tükröztet vissza. Az egészet egy rendkivül szép csillár egészíti ki kovácsolt vasból, Mátray tanár rajzai után Vágó Ignácz által készitve.

Műiparunk magyarositásának még ma is vannak elfogult birálói. Ezeknek mitsem ajánlhatunk inkább, mint hogy egy látogatást tegyenek a honi iparművészeti vállalat Andrássy-uti csarnokában s meg lesznek győződve, hogy helyes izléssel, tapintattal a kitüzött uton haladva nemcsak itthon érhetünk el sikereket, de iparunkat követendő mintakép mutathatjuk föl a külföld előtt is.

A FRANCZIÁK BUDAPESTEN.

Lángoló lelkesedés fogadta franczia látogatóinkat, a hol csak megjelentek. Hogy oly számosan jöttek, s hogy a szellemi világ annyi kitünősége is részt vett e látogatásban: a régi és változatlan rokonszenv nagy hévvel nyilvánult mindenütt, a közönség, a sajtó és egyesek részéről. Önzetlen az érdeklődés, melylyel a franczia nemzet más nemzetek haladását kiséri. Nagy nemzet, a ki vezérszerepet visz épen a szellemi életben. Ki ne érezné, hogy mennyi hizelgő van abban, ha rokonszenvük egész melegét éreztetik. Magyarországot alig ismerik külföldön. Ugy ismerik, mint valami különleges földet, melyen még vadon tenyész a romantika. Most épen alkalom van rá megmutatni, hogy Magyarországnak iparkodó és dolgos népe van, hogy a puszta nem a csikósok és czigányok hazája, hanem verejtékkel dolgoznak ott. Azért nagyon jól esett, hogy oly kitünőségek és előkelőségek jöttek hozzánk, megnézni kiállitásunkat, azután megnézni hazánkat, fenn a hegyeknél és lent az alföldnél; érintkezni a fővárosban és a vidéken a magyar társadalommal.

Látogatóink kész rokonszenvvel és jóindulattal jöttek, de nem titkolták, hogy homályos és zavaros fogalmaik voltak Magyarországról. Fővárosát épenséggel nem képzelték annak, a minek látták, s bámultak, hogy fejlődése, viritása alig husz év előtt indult meg. A kik hat év előtt már jártak nálunk, azok tanuságot tettek, hogy ez a hat év is mennyit hozott Budapestnek.

Az első üdvözlet, mely Magyarországban érte őket, mélyen megható volt, és sokat emlegették. Mikor e hó 9-ikén hajnalban Szobbra érkeztek, hogy a vasutat gőzhajóval cseréljék föl, egy fiatal lány üdvözölte őket franczia nyelven és virágokat adott nekik a magyar földről, az ő uj hazájából. Mert édes hazája Francziaország. A rettenetes év fosztotta meg atyjától, a ki a harcztéren esett el, s ő és testvérei árván maradtak. Egy magyar család, Luczenbacher Pálé, fogadta örökbe a franczia árvát és fölnevelte. A jelenet mindenki szivét meginditotta, s mindenki megértette, hogy milyen hangulat volt Magyarországon akkor, mikor Francziaországot a nagy csapás sujtotta. A franczia árváról a látogatók sokszor megemlékeztek felszólalásaikban.

Budapesti időzésüket megragadó módon fejezték be, midőn ünnepélyesen oda járultak Petőfi szobrához s megkoszoruzták. Ez a nemzet geniusza iránti hódolat volt.

*

A vendégek fogadásáról, kalauzolásáról az irói és müvészi társaság mellett a főváros hatósága és az országos kiállitás bizottsága gondoskodott. A lakosság pedig minden alkalommal tüntető módon emelte a vendéglátás diszét.

**

Meszlényi Gyula, szatmári püspök
Meghalt március 14-én

Meszlényi püspök

A magyar püspöki kar egyik kiváló tagja, Meszlényi Gyula szatmári püspök március 14-én éjjel hetvenhárom éves korában meghalt.

A jeles egyházfejedelem csaknem húsz évig állott a szatmári egyházmegye élén és ama főpapjaink közé tartozott, akik nevüket a jótékonyság révén tették emlékezetessé. Bőkezűség a jótékonyság terén és szigoru, takarékos rend a püspöki vagyon dolgában: ez jellemezte a főpapot. Az előbbi magában hordja a vallásos és kulturális érdekek nagyszabásu támogatását, az utóbbi az igénytelenséget és egyszerűséget.

Meszlényi püspök kitünő magyar családból származott. Kossuth Lajoshoz rokoni kötelék fűzte, Kossuth Lajosné Meszlényi Teréz az ő nagynénje volt, azonkivül pedig Kossuth Lajos hugát, Kossuth Zsuzsánnát Meszlényi Rezső, az elhunyt püspök egyik nagybátyja vette nőül. Meszlényi püspök 1832-ben született a fejérmegyei Velencén, atyja, Meszlényi Károly, Fejérmegye alispánja volt; Esztergom és Nagyszombat papnevelő intézetében végzett tanulmányai után a bécsi Pázmány-intézet növendéke volt és 1854-ben szentelték áldozó pappá. A tehetséges fiatal pap mindjárt pályája elején Scitovszky hercegprímás közelébe került: prímási levéltáros, majd titkár, 1866-ban révkomáromi plébános, aztán apát, esztergomi kanonok, papnevelői kormányzó és végül — 1887-ben — szatmári püspök. Ezek Meszlényi püspök pályájának stációi.

A püspöki székben első feladatául azt tekintette, hogy az egyházmegye zilált anyagi viszonyait rendezze, ami annyira sikerült neki, hogy csakhamar nagyobbszerü jótevő és kulturális munkát kezdhetett meg, amely jótékonyság annak arányában, amint az egyházmegyei vagyon terhei csökkentek, a határtalanságig növekedett. Néhány évvel ezelőtt egy milliót áldozott kulturális, vallási és jótékony célokra és végrendeletében általános örökösévé az egyházmegyét tette meg és a szatmári jótékony intézeteknek egy millió koronánál nagyobb összeget hagyományozott. A püspök visszavonultan, szabad idejét a tudományokba elmerülten töltötte el, mígnem régi baja a hasznos és jeles egyházfőtől megfosztotta a szatmári egyházmegyét és az országot.

A püspököt március 21-én temették el s jellemző gondolkozására nézve, hogy az volt utolsó kivánsága, hogy ravatalára ne tegyenek koszorút s ha mégis küldenének, csak az élővirágból valót tegyék koporsójára.

K.

Ellen Key

Női apostol érkezik a napokban Budapestre: Ellen Key, a híres svéd írónő, akinek az a tana, hogy boldogabb kor virul majd férfiakra és nőkre egyaránt, ha az erkölcsi felfogás oda átalakul, hogy erkölcstelennek fognak tartani minden házasságot, amelyben nem szerelem köti össze a házasfeleket, és erkölcsösnek két ember igazi nagy szerelmét még a házasságon kívül is. Ezt a tant hirdeti írásaiban, de korántsem példájával.

Ellen Key az igazi nagy szerelemnek olyannyira szenvedélyes hirdetője, hogy el sem tudjuk képzelni, hogy ő maga ezt a nagy érzést sohasem ismerte saját magán. Pedig a dolog úgy áll, hogy életének sohasem volt regénye s mindig csak a szigoru kötelességnek élt. Egészen külön fogalma van a szerelemről. Szerinte azok szeretik egymást igazán, akiknek lelke az igaz barátságban forrott össze, s az igazi szerelem nemcsak azokra becses, akik érzik, hanem megbecsülhetetlen érték a társadalom számára is. Mert semmi sem fokozza annyira az életerőt és minden lelki funkciót, mint éppen a szerelem. Két szerelmes, aki egymást igazán szereti, elérte azt a fejlődési fokot, amit majd egyszer elér az emberiség, azt a gyönyörüséget, hogy egymást boldogíthatja. De a szerelem egymagában még nem elég ahhoz, hogy két fél házasságra lépjen. Mert: „a gyermekek joga, hogy megválaszsza szüleit". Ellen Key tehát követeli a szerelmesektől, hogy gondoljanak az eljövendő nemzedékre, és lehetőleg várják meg annak az időnek az eljöttét, amikor mind az anyagi, mind az élettani föltételek megvannak arra nézve, hogy a gyermekek szépek és egészségesek legyenek.

A gyermek nevelésében mindenkor tiszteletben kell tartani az ő egyéniségét. Nem szabad a szülőknek önzőn azt akarniok, hogy gyermekeik ugyanazt az életet éljék, amit ők éltek, hogy ugyanazok legyenek a céljaik, a terveik, az ideáljaik. Hanem alkalmat kell adni a gyermeknek arra, hogy egyénisége harmónikusan és teljesen kifejlődjék s hogy a maga útján haladhasson eszményeinek, céljainak megvalósulása felé.

De küzd Ellen Key a nők egyéniségének szabadságáért is. Ezért feminista írónőnek mondják őt, noha mindig kikelt a feminizmus túlhajtásai ellen. Teljes szabadságot akar az asszony részére. Teljes szabadságot, hogy követhesse a hajlamát, a képességét. Hogy megmaradhasson a családban és nevelhesse gyermekét, ha erre érez hivatást, de küzdhessen bátran ott künn az életben, ha erre van hivatva. Az olyan nő, aki pályát választott magának, ne legyen anyává, mert félmunkát végez majd mind a nevelésben, mind a hivatásában. A hivatalban gyermekeinek sírása, nevetése, édes szava, gügyögése lesz az eszében, az idejét meg elveszi a neveléstől a hivatal.

Ezek körülbelül a nagy írónő tanai, azé a nagy írónőé, aki sokat tanult a könyvekből, de még többet az életből. Aki olvasta Spencert, Darwint, Nietzschet, Ibsent, s aki meg tudta figyelni, amit látott, hallott. S akiben az új ismeretek új gondolatokat ébresztettek arra nézve, hogy minden hogyan lehetne másként, hogyan lehetne jobban, mint ahogy van. És aki szép, plasztikus világos nyelven le tudja írni azt, amit bölcs feje gondol, nagy szíve érez.

Nemrég beutazta Európát, volt Berlinben, Prágában, Bécsben. Mindenütt örömmel néztek megérkezése elé. De ez az öröm, ez a kellemes várakozás-rajongó lelkesedéssé vált, amikor a fehérhaju írónő a maga természetes frisseségével, kedvességével, lágyan csengő hangon, költői nyelven beszélt az ő eszméiről, amelyek szépek, nagyok és méltók arra, hogy minden művelt ember foglalkozzék velük. Beszélt a szerelemről, beszélt gyermeknevelésről. És aki őt hallotta, az egy sereg új gondolattal, új tervvel felfrissülve hagyta el a felolvasótermet.

Maholnap mi is körünkben üdvözölhetjük és hallhatjuk majd, amit beszél. Méltó arra, hogy minél számosabban hallgassuk őt meg.

Peisner Ella

Nők az alkotmányban

A legenda, amely államügyekben a komoly férfiak mellett diplomata-asszonyoknak is jelentős szerepet szán, nincs minden alap híján. Évától kezdve a mai napig a nők nagyban segítettek „csinálni" a történelmet. Így volt ez a Rákóczi szabadságharca után is s hogy akkoriban Magyarország alkotmányt kapott, három asszonynak volt része benne. Mind a három a győzedelmes Savoyai Jenő herceg barátnője: az ő társaságukban pihente ki a hadvezér Bécsben a csaták fáradalmait.

Richelieu herceg, valamint Montagne asszszony emlékirataikban előkelő modoru asszszonynak, „lady of the first call"-nak jellemzik azt a három asszonyt. Rabutin grófnő szalonja a szellemes társalgók találkozó helye volt, itt villogtatta elmés paradoxonait mind a két barátnője: Batthyány-Strattmann Eleonóra és Althann Mária grófnők. Mind a három mágnáshölgy születésénél és a férjek magas állásánál fogva előkelő társadalmi állást töltött be. Rabutin Lajos gróf tábornagyi és császári tanácsosi tisztet viselt. Althann gróf III. Károly főlovászmestere, Batthyány Strattmann grófné férje tábornok és Horvátország bánja volt.

Szavoyai Jenő herceg nagyon szerette a magyarokat. Althann grófnő muraközi birtokán kedvelte meg őket, Batthyányné pedig az ura révén magyar asszonynak tartotta magát. Ez a kis társaság szívszorongva, őszinte érdeklődésselleste a magyarok ügyének

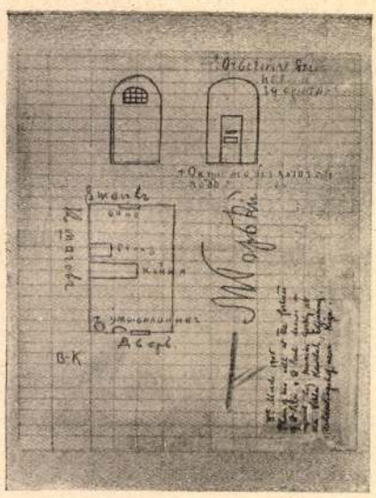

Gorkij rajza a börtönéről

fordulásait s amikor csak szerét tehették, titkos konferenciák után, minden lehetőt elkövettek arra, hogy Magyarországnak kedvező helyzetet teremtsenek.

A passzarovitzi békekötés után a grófnők forrón óhajtották: vajha megadná az uralkodó a magyaroknak a kivánt alkotmányt, hadd álljon végre talpra a kuruc-labbanc harcokban kimerült földúlt ország. A békekötés megtörtént s a grófnők Bécsbe várták régen nélkülözött kártyajátszótársukat: Jenő herceget, hogy együttesen vegyenek részt a teljes magyar béke megszerzésében.

Télvizidő volt, farsang ideje és a hadvezér még mindig nem érkezett meg. Helyette egy februári délután a herceg meghitt szárnysegédtisztje Sir James Oglethorpe kért bebocsáttatást s átadta parancsnokának levelét.

„Drága barátnőm! Örömmel váltottam volna be igéretemet, hogy a farsangot együtt töltsük Bécsben s épp oly boldogsággal ékesítettem volna az ön kis fejecskéjét a legutolsó csatákban szerzett babéraimmal, mint a pápa adományozta szentelt barrettel. De sajnos, — lehetetlen. Itt állok seregemmel magyar földön, titkos parancs folytán, mert Magyarországgal ismét cseh módra akarnak elbánni." (Célzás I, Lipót gonoszlelkü tanácsosainak ama kijelentésére, hogy ki kell tépni Magyarország nagyravágyási pávatollait, csehnadrágba kell bujtatni és az ékszeres díszgombok helyett ólmot köttetni rá.)

Batthyány grófnő a levéllel Althann grófnőhöz sietett. A barátnők sírva gondoltak arra, hogy a félszázados belső viszályt követő nyugodalmas nyolc esztendőnek dicstelen tervekkel akar véget vetni a cselfogó udvari intrika. Hosszas tanácskozás után abban állapodtak meg, hogy másnap este gyászruhába öltözve találkoznak Althannéknál, Batthyány grófnő pedig legyen útra készen, hogy minden percben elindulhasson Jenő herceg táborába. Ugyanis Althann grófnő másnap estére várta az uralkodó látogatását.

A felség megdöbbenve nézegette a két gyászruhás hölgyet, akik a lépcső följáratnál fogadták. A fogadóterembe érve az uralkodó a gyászos hangulat oka felől kérdezősködött. A magyarok két lelkes barátnője térden állva, könyek közt esengett: álljon el szándékától, ne dúlja fel Magyarország békéjét s adja meg a kivánt alkotmányt. III. Károly vonakodására bizonygatták, hogy a botor terv a rosszindulatu udvariak cselszövénye. A grófnők gyors elhatározásáért esedeztek s az uralkodó meghatottan ismerte be mennyivel több a meggyőző erő ezeknek az asszonyoknak a szavában, mint a kamarilla fondorkodásában.

III. Károly papirt s tintát kért. Nyomban megírta Jenő hercegnek a visszahívó parancsot. Batthyány grófnő maga vállalkozott reá, hogy elviszi az írást Szavoyai Jenőhöz s a gyönge asszony egy utazó ekhós szekéren indult neki a kemény téli éjjelen a magyar földre vezető havas országútnak. Egy hét mulva elvonult a sereg és Jenő herceg Batthyány grófnővel Bécsbe érkezett. Így háritották el a magyarok barátnői a mutatkozó veszedelmet s részük volt az alkotmány megszerzésében.

Ezt a jelenetet fejezi ki allegórikus módon a csáktornyai várkastély lépcsőházának egyik freskója. A kép Magyarországot trónuson ülő, magas nőszemélyében ábrázolja, aki kardot tart a feléje rohanó oroszlán elé. Jobboldalán áll Junó (Althann grófnő), baloldalán Minerva (Batthyány grófnő) s mellette Herkules (Jenő herceg).

Érdekes kép. Jelképes őrzője annak, hogy a nőknek szerepük volt az alkotmányban,

Fábián Gábor

Barokk — nem barokk

Százszámra nőnek ki a földből a barokk ellenségei. Magyarországon stiluskérdés még nem vert föl akkora port. Az ötletet — az ujságok híradása szerint — az adta hozzá, hogy valamely hivatalos bizottság elhatározta, hogy Rákóczi kassai síremléke barokk stilusban készüljön s ily föltételt kössenek ki a pályázó művészekkel szemben. Akik e mellett kardoskodtak, élénken kikeltek a szecesszió ellen, mint amely megszentségtelenítené Rákóczi emlékét. Valaki nagyon szidván a modern művészetet, elrettentő példa gyanánt a — budapesti új országházára hivatkozott.

Ebből a kavarodásból sok mindent tanulhat az ember. Először azt, hogy nálunk sok közéleti ember sem jutott még odáig, hogy legalább némi fogalma legyen arról, hogy mit értenek a művelt külföldön e szók alatt: szecesszió, modern. Másodszor megtanuljuk azt, hogy művészet alatt sok ember majmolást ért. Aki jobban tudja másolni a barokk formákat, az a jobbik művész — ime a fácit. A művész tehát mindenekelőtt szolgalelkűvé tudjon lenni, legyen képes önmagát, izlését, korát, kultúráját letagadni, mert a hivatalos fórumok szemében csak akkor kezd majd művészszé válni. Akik Rákóczi síremlékét barokkstilusban kivánják, azok azt követelik a művésztől, hogy vesse le egész lényét és hamisítsa be magát egy kétszáz év előtti korba. Tagadjon meg mindent, ami a huszadik századbeli magyart jellemzi, sőt távolodjék el mentül erősebben mindattól, amit a magyar néplélek önmagából teremtett, hanem forduljon olasz-francia-német formákhoz, amelyek Rákóczi korában hazánkba sikkadtak.

Ezt a szolgalelküséget kivánják ma, Rákóczi jegyében, művészeinktől. Bajos volna ezt a dolgot megérteni, ha nem szolgáltatna hozzá némi magyarázatot Bécs közelsége. Ez tudniillik ránk nézve bécsi tanítás, mi onnan kaptuk. Ott tanították illo tempore s részben még ma is az akadémiákon, hogy csak a már elmúlt stilusokban szabad ezután gondolkodni. Ez érthető egy csász. kir. udvari művészetnél, amelynek ex offo vissza kell kacsintgatnia az udvarra nézve sokkal örömteljesebb multba, mert bizony a jelenkor nagyon gyanus. Nálunk az eféle tekintetek fölöslegesek s fölösleges és kártékony a belőlük leszűrt tanítás is. Hagyjuk a barokkot szép emléknek s induljunk magyar szívvel a jövő művészete felé.

A rádzsa

Ifj. Hegedüs Sándor legujabb kötete

Fékezhetetlen írói egyéniség sugárzik ki ebből a könyvből, valamint mindabból, amit ifj. Hegedüs Sándor eddig írt. Tűzön, vízen keresztül, a magasba szállva és az élet mélységeibe alábocsátkozva keresi az eredetiséget, üldözi a sikert. Sokszor már odáig eljut, hogy most... no most megfogja, de az utolsó pillanatban egy bizarr érzés fogja el és ő fordít hátat annak, amit eddig hő vágygyal kergetett. Akárhogy vesszük is, hibáiban és erényeiben érdekes írói egyéniség.

Legujabb könyve „A rádzsa és egyéb történetek", amely Singer és Wolfner kiadásában jelent meg, egészen belevezet írói műhelyébe. Valamennyi történetében van exotikum, amely nemcsak a mesében kijegecesedik, hanem az előadásnak szertelenségében is. Az ellentétek csak úgy tombolnak ezekben az ízzó színekkel megrajzolt képekben és egyes részletei olyan hatást tesznek, mintha valaki faragatlan kövekből, valóságos mondatsziklákból akarna építeni: hol egy égig nyúló tornyot, hol pedig egy kis kerti filagóriát, amelyen nagyon furcsán veszi ki magát a sok sziklatömb. De mindegyik képében van élet, sokszor olyan erős, hogy szétjelveti a formát, amelybe szorították.

Az elbeszélések egy része az Uj Időkben látott először napvilágot és azok közül erősen kiváló „A termékenység" cimü. Nemcsak egyszerü és átlátszó meséjével, de világos előadásával is. Ebben mutatja meg, hogy mire lesz képes ifj. Hegedüs Sándor, ha egyszer megszabadul a különcködés békóitól. De érdekes a meseszövés a következő történetekben is: A rádzsa, A gyümölcs lelke, Az üveglelkü ember, Az elefántcsont ember, Panitu. Nevezetes dolog, hogy a legtöbb történeteiben olyan ember szerepel, akinek lelki szerkezetén hiba esett és a minuciózus rajz szinte anatomiai pontossággal jelen meg előttünk, de olyan hatással van az olvasóra, hogy belekap az idegzetébe. Ha abban a korban írt volna a szerző, amikor még a szellemeket idéző történetek voltak divatban, semmi kétség, hogy az ő történeteit mohón falták volna, de ma is sok akad könyvében, ami lebilincseli a fogékony olvasót. *T. R.*

Uj Idők 1904-5, XI. 26.

Magyar stil

Magyar stil. Írta Kemény Lajos. Felsőmagyarország, március 3.

1903.

	Mit 42 Bildtafeln.Le
BODE	DIE ITALIENISCHEN BR NAISSANCE.Halbleinen
BODE	DIE ITALIENISCHEN HA Mit 134 Abbildungen,
BRINCKMANN	SPAETWERKE GROSSER M gen Abbildungen.Lein
BURGER	CÉZANNE UND HOLDER.E der Malerei der Gege
CHAGALL, Marc	von B.ARONSON.Mit 1 tigen Illustrationen
DERI, Max	DIE MALEREI IM XIX J Entwicklungsgeschich 200 ganzseitigen Abbi
FRIEDLAENDER, W.	CLAUDE LORRAIN.Mit za farb.Zeichnungen,Radi
GALERIEN,	MEISTERWERKE DER BED
	GEMALDEGALERIE IN DE 285 Abbildungen ÖFENTLICHE KUNSTSAMM 227 Abbildungen STAATL.GEMALDEGALERI 300 Abbildungen
GLAESER, Kurt	DIE KUNST OSTASIENS. Insel Verlag.Halblei

aetilen-gázt adja; ezt, ha töménykénsavval elnyeletjük, azután vízzel felhigítjuk s befőzzük a destillatumban alkoholt nyerünk. Laboratoriumi kisérleteknél azonban az ily módon keletkezett alkohol csak nyomokban volt kimutatható, úgy látszik tehát, hogy e kémiai processus nem folyik le egészen símán, különben is az ily módon előállított alkohol mostani körülmények közt drága is volna.

A benzol esetleges előállítása megint az acetilennek azon a sajátságán alapszik, hogy bizonyos nyomás mellet, ha zárt edényben 400—440° *C*-ra felmelegítjük, sokszorozódik olyképpen, hogy 3 C_2H_2 ad egy C_6H_6 — benzol — tömecset. Ez is persze csak laboratoriumokban sikerült s valószinűleg még távol van az idő, a mikor ily módon benzolt nagyban gyárthatnak.

SZEMLE.

1. Mű- és középítés. Építőanyagok.

Válasz a Magyar Iparművészetről szóló és e Közlöny X-ik füzetében megjelent cikkelyre. X. úr cikkében általában a modern dekorativ irányzat és különösen annak az építészetben való alkalmazása ellen foglal állást, de cikkének minden sorából kitűnik, hogy ezen modern irányzatot nem is ismeri és sohasem foglalkozott bővebben azon hatalmas mozgalommal, melynek vezetői közt ma már ott látjuk minden népnek legnagyobb és legszámottevőbb művészeit. Mert ha ismerné ezen mozgalomnak logikus kifejlődését, nem állíthatná, hogy a forradalmat a *super modern* folyóiratok idézték elő. Itt ok és okozat fölcserélése forog fönn, mert még sohasem volt egy folyóirat akármiféle mozgalomnak is előidézője, de ellenkezőleg, a mozgalom, ha már nagyra nőtt, megerősödött és eszméinek propagálására természetszerűleg reászorult, szokott magának folyóiratot teremteni. És valóban az új mozgalomnál is így volt. Angliában már évtizedek óta dolgoztak nagynevű művészek a modern irányzat fejlesztésén, midőn a «Studio» első füzete megjelent, Franciaországban, hol szintén már sok éve készítenek ily szellemben remekműveket, csak az idén jelent meg az «Art et Decoration», Németországnak csak egy hónap óta van ily irányzatú folyóirata, Belgiumban, a modern művészet egyik legfontosabb gócpontjában, még ma sincs. Ez az egynéhány szerény folyóirat tehát aligha hozhatott létre forradalmat a művészetben, és ha forradalom mégis van, pedig tényleg van, úgy annak talán mégis csak mélyebben fekvő okának kell lenni.

Még jobban bizonyítja, mennyire nem tartotta érdemesnek X. úr az általa annyira perhorreszkált irányzattal foglalkozni, a cikkely azon állítása, hogy a modern művészetnek a *nemzeti jelleget letipró iránya* miatt nem egyhamar reménylhetjük nemzeti ornamentikánknak érvényesülését. Mintha nem volna a modern iránynak egyik sarkalatos vezérelve a *nemzeti individualitásnak a művészetben való érvényesülése* és a népies elemeknek mentől nagyobb mértékben való művészi felhasználása; mintha lehetne-e bármilyen művészet alkalmasabb arra, hogy legnagyobb mértékben népies és népszerű legyen, mint az, melynek egyszerűség és a legtermészetszerűbb ornamentáció képezik legkiválóbb ismérvét. A mit X. úr a japán művészetről mond, avval, úgy hiszem, az sem fog egyetérteni, a ki különben nem barátja az új iránynak. A japán dekorativ művészet egy évezredeken keresztül fejlesztett, minden ízében tektonikusan helyes és mesésen szép művészet, mely egy általunk valaha talán elérhető, de soha túl nem szárnyalható «nec plus ultrat» állapít meg a dekoráció kezelésében. Ezen művészetet szervezetlen álorganizmusnak nevezni talán mégis csak kissé erős kifejezés.

Hogy X. úr nevetségesnek találja a szecesszionistákat, praerafaelistákat, szimbólistákat és egyéb -istákat, ha a modern művészek mélyreható és alaposan kutató munkájára nem talál más kifejezéseket, mint «művészeti furcsaság», «múló divat», «természettel kacérkodó csűrés-csavarás», az lehet az ő egyéni nézete, melybe senkinek beleszólása nincsen; de talán mégis meggondolhatná X úr, hogy azon mozgalom, melynek élén oly férfiak állottak és állanak, mint: Morris, Walter Crane, Burne Jones, Grasset, Gallé, Charpentier, Van de Velde, Horta, Obrist, Tiffany és még sok száz más, azon mozgalom, mely ma már elismerést vívott ki magának minden körben s melynek követői sohasem lankadó szorgalommal és minden tekintetben alapos tudással egymásután hozzák létre a dekorativ remekműveknek egész sorát; talán mégis csak több múló divatnál, melylyel komoly embernek foglalkozni sem érdemes.

Legyen meggyőződve X. úr, hogy a föntemlített «*-isták*» az ő furcsaságaikból egy oly hatalmas művészetet fognak leszűrni, melyet teljes joggal fognak elnevezhetni «*a haladás százada specifikus művészetének*».

De hiszen X. úr valószínűleg nem annyira a modern művészetre, mint inkább azon kísérletemre haragszik, hogy a modern dekorációt egy lakóház homlokzatán merészeltem fölhasználni, a mi annyira ellenkezik minden tradicióval, és mint X. úr mondja, az *architektura alapfogalmával.* Én ugyan nem tudtam megérteni, hogy mit ért X. úr ez alatt, és nagyon lekötelezne engemet és talán az utókort is, ha meg tudná ismertetni velem az architekturának ily módon dióhéjba szorított *alapfogalmát.*

Mit is vétettem én tulajdonképpen? Egy igen egyszerű architektonikus motivumokból, azt hiszem, elég logikusan fölépített homlokzatot bátorkodtam festonok, cartucheok etc. helyett valamivel szabadabb, habár gondosan stilizált és modern szellemű ornamentációval díszíteni, bátorkodtam ezen homlokzatot sokszínűre befesteni és végül bátorkodtam ezen kísérletemet a «Magyar Iparművészet» vendégszerető hasábjain *lehető szerény hangon irt* cikkely kíséretében kollégáimnak bemutatni. Senki sem fog jobban megörülni, mint én, ha valaki figyelmeztet, az ily első kísérletnél elkerülhetetlen számos hibára és felvilágosít arról, miben és mennyiben tévedtem, de először is ez X. úr részéről egyátalában nem történt, másodszor pedig legalább megkövetelhetem annak részéről, a ki ezt teszi, hogy igyekezzék magát egy kissé az én gondolatvilágomba is beleélni és hogy legalább hozzávetőleg ismerje is azon irányt, melynek követését annyira elvetendőnek és haszontalannak tart.

A mi a *tektonikus anyagfeldolgozást* illeti, úgy én sohasem állítottam, hogy ezt a modern művészet fedezte volna fel. Én csak azt mondtam, hogy ez képezi, és pedig nem tudom eléggé hangsúlyozni, mennyire helyesen, a modern dekorativ művészet alapelvét és hogy homlokzatom tervezésénél ezen alapelv mentől szigorúbb követését tűztem ki főfeladatul. De hogy miképpen lett a lehető legszerényebb vakolat-technikából a «*helyesen alkalmazott műformák szimbólikus körülirása*» és naiv szín és formaörömömből «*szemkápráztató miszticizmus*», azt, megvallom, nem vagyok képes egészen megérteni.

MMÉE Kösl 1897.

Végül még a Köpping-féle poharakról akarok néhány szóval megemlékezni. Ez ugyan, szorosan véve, nem tartozik reám, hanem azt hiszem, hogy a «Magyar Iparművészet» nem fog megneheztelni érte, ha e tekintetben is megvédem álláspontját. Világos dolog, hogy e poharak nem felelnek meg a gyakorlati igényeknek, a mennyiben azokból sem pezsgőt, sem sört inni nem lehet. De hát akkor, X. úr véleménye szerint, a muranói és velencei gyárak műremek számba menő számos üvegkészítménye is teljesen elhibázott alkotás, mert bizony azokat is csak igen nehezen lehetne víg poharazás közben felhasználni. Ezek, valamint a Köpping-féle poharak is, dísztárgyak, melyeknek egyedüli czélja a szem gyönyörködtetése, mely céljuknak, finom színharmóniájuk és a kézzel való, teljesen individuális és bravúros készítésmódjuk által, teljes mértékben meg is felelnek. *Spiegel Frigyes.*

Felelet a fentebbi «válaszra». Mindenekelőtt kijelentjük, hogy a felpanaszolt kritika legtávolabbról sem volt személyeskedés. Nevet nem említettünk. A nagy nyilvánosságot kihívó dolgot mindenkinek szabad megbeszélni, eltekintve az egyéntől. Mi csak evvel a joggal éltünk.

A válasz nagy apparátussal küzd egy senki által sem mondott állítás ellen. Mi csak azt kifogásoltuk, hogy a szecesszionista folyóiratok gárdájába a *Magyar Iparművészet* is belép és egy szóval sem mondottuk azt, hogy folyóiratok idézték elő a *modern művészet*-nek nevezett irányt. Még kevésbbé állítottuk azt, hogy ezek a folyóiratok forradalmat okoznak, hiszen az egész modern irányt, mint hangsúlyoztuk is, csak múló szeszélynek — divatnak — tekintjük s korántsem tartozunk azok gárdájába, kik lépten-nyomon azt hangoztatják, hogy a szecesszionizmus művészi és iparművészeti alkotása a modern ember szellemi és fizikai életének legjobban megfelel. Igaz ugyan, hogy a modern emberek között eléggé elterjedt a spiritizmus és okkultizmus, de az óriási nagy tömeg messze áll a miszticizmustól: soha nem volt a nép oly felvilágosodott, soha nem állott oly messze a titokzatostól, mint ma és mégis ránk akarják oktroálni, el akarják velünk hitetni, hogy a középkorra emlékeztető szimbólikus irány, mely a szecesszionista művészetben megnyilatkozik, a mi szellemi világunk megnyilatkozása s azok a Koepping-féle üvegpoharak, a vasbutorok vékonyságára emlékeztető törékeny faszékek, a minden díszt nélkülöző s inkább csak az anyag drága voltával ható szekrények, a tapétává tett épülethomlokzatok stb. a bérházakban lakó modern ember életszükségleteihez legjobban alkalmazkodnak. Szóval az ellen szólaltunk fel, hogy a szecesszionizmus divatja a XIX. század specifikus művészete volna.

Azt is nagyon jól tudjuk, hogy ez a mozgalom Angolországból indult ki. Hiszen a jugendek és studiok rajongó csapatja ma is London felé, az ő művészi Mekkájuk felé tekint s onnan várja az üdvözülést s hamarosan ki-kimerülő géniuszuknak az üdítő táplálékot. Sőt veszedelmesen jól ismerjük ezt a modern irányzatot és annak mindenféle orgánumát, mert nemcsak a németeknél e címen közreadott dolgok, de a haladás századának specifikus művészete gyanánt épületre applikált motivumok eredetijeit is az angol közlöny tapéta-mustráiban azonnal fölismertük .... ez az, a mi ellen főképp kikeltünk, a mit az architektura alapfogalmával összeegyeztethetőnek nem találtunk, mert a homlokzatot, a mint említettük is, nem szabad kárpitozandó fallal összetéveszteni. Erre mondottuk, hogy a *tektonika a dekorativ elemeknek alárendeltje nem lehet.*

Mert miben is áll ezeknek a homlokzatoknak annyiszor felhánytorgatott tektonikája? Tulajdonképpen a tektonika negálásában. Mert az tény, el kell ismernünk, hogy legalább az Izabella-utcai homlokzatokon (ide nem számítva az újabban elkészült váczi-körúti házat) *Spiegel* Frigyes úr a lehetőségig elkerülte a vakolatból húzott és követ hazudó párkányzatot, a kvaderezést stb. De helyette nem is kapunk egyebet, mint csak dekorációt, csupa dekorációt; vagyis a dekorativ hatás kedvéért a tervező megölte az architektura lényeges részét, a tektonikát. Hogy pedig a dekoráció, mondjuk a specifikus modern dekoráció nem pótolhatja amazt, azt bizonyítanunk is felesleges, mert architekturát készíteni s festőtáblaszerűen kezelt homlokzatot fölcicomázni — kétféle dolog.

Ismertük bizony mi ezt a mozgalmat kezdettől fogva, sőt el is ismertük, hogy az angolok még csak tűrhető módon dolgoznak az új irányban. Náluk, legalább a bútoriparban, ez a fejlődés majdnem hogy természetes folyománya volt a *Queen-Anne-Stylus*-nak. De nemcsak ők, hanem elsőkézből utánzóik a németek s tőlük függetlenebbül a franciák elég okosan meghúzódnak az új stilussal a tipografiai termékek, kis iparművészeti tárgyak s itt-ott a tulajdonképpeni iparművészeti tárgyak keretén belül. Készítenek könyvtáblákat, címlapokat, fejléceket, illusztrálnak regényeket, rajzolnak és festenek tapétákat, terveznek világító-tárgyakat stb. — de nem *dekorálnak* homlokzatokat.

Sőt érdekes, hogy éppen az új irány bölcsője helyén, Angliában, most bizonyos szélcsend uralkodik. Az itt kiindult mozgalom hullámjai nyugtalanítják a külföld művésztelepeit, a hol mintegy visszhangként próbálkoznak meg vele, hogy az eredetihez hasonló hangokat hozzanak létre. Pedig csak a hangszer ugyanaz, azok, a kik játszanak rajta, mások.

Különös dolog is ez! Úgyszólván egy éjszaka alatt szakadt nyakunkba ez az egyedül üdvözítő új irány. Párizs egyszerre az új irány szerint formálva küldi világgá ércmunkáit, Angliában nemcsak a bútorok, hanem a falkárpitok, szövetek, rajzok, könyvtáblák és a többi mind ebbe a ruhába kezdenek öltözködni. Sőt csakhamar megkondul a hívők csapatjának hírharangja is és ajánlja az új irányt, mint az egyedüli igazat és helyeset, mint csalhatatlan gyógyszerét az európai beteges műizlés reformjának és ujrateremtésének. Hadat üzennek a régi műizlésnek, melynek több mint kétezer esztendős története van, s a mely dacára a maihoz hasonló többszörös *Sturm und Drang*-nak, hol emelkedve, hol visszaesve, a maga sajátosságában rendületlenül tovább fejlődött és tovább fejlődik.

Csak mindent mértékkel. Egyénileg rajonghat valaki az új irányért, de azt úgyszólván mindenre és mindenkire reáerőszakolni talán még sem méltányos dolog.

Bizonyos határok között elismerjük az új irány szépségeit. Asztalunkon állandóan szemünk előtt fekszenek annak sikerültebb alkotásai. Sőt, bár csak az amateur szemével nézzük azokat, ha a célon túl nem lőnek, valóságos élvezetet is találunk bennük. De egészen más az álláspontja a műbarátnak, mint a reformátornak, a ki korának ízlését és művészi érzékét akarja megtámadni.

Aggodalmunkat fejeztük ki, hogy ez a modern irány hazai művészetünk nemzeti irányára éppen nem kedvező. Erre fenti válasz irója erősen hangsúlyozva azt feleli, hogy a modern iránynak egyik sarkalatos vezérelve a nemzeti individualitásnak a művészetben való érvényesülése.

Már engedelmet kérünk, ezt a Magyar Iparművészetben közölt tárgyak között sehogy sem tudjuk fölfödözni. Sőt tiszta szívből jött meggyőződésünk az, hogy ez a modern irány a legeklektikusabb valami, a mit csak ismerünk. A milyen az angoloknál, olyan a németeknél és a franciáknál. Legfeljebb itt-ott, mint az az utánzókkal rendesen megesik, több a garnirung, mint a hús. Avagy talán fenti válasz írójának homlokzatai a magyar nemzeti individualitásnak a művészetben való érvényesülései? A váci-körúti házon az a német Jugend születésű fantasztikus hölgy, az

az ős teuton munkás, ugyan mit keresnek a magyar nemzeti individualitásnak érvényesülésénél?

Azt is hangsúlyozza a fenti válasz irója, hogy ennek a modern művészetnek az egyszerű és legtermészetszerűbb ornamentáció alkotják legkiválóbb ismérvét.

Hol van ez az egyszerű és legtermészetszerűbb ornamentáció? Avagy ilyeneknek vegyük azokat a csodanövényeket, a miknek tenyérnyi gyökerei a levegőben lógnak s emeleteken fölnyúló törzset s a törzsek nálunk sohasem látott leveleket, virágokat és gyümölcsöket hordanak, hogy végül búzakalászban oldódjanak föl? Avagy a tengeri szörnyek csodái, tüzet okádó sárkányok, kifordított perspektivában röpülő csókák stb., a legtermészetszerűbb ornamentáció elemei? Ebbe a csodavilágba mi nem tudjuk beleélni magunkat!

Zokon veszi fenti válasz írója azt is, a mit a japán művészetről állítottunk s hamarosan kioktat, hogy a japán művészet nekünk örökösen *nec plus ultra* marad.

Mit is mondtunk mi a japánokról? Egyszerűen azt állítottuk, hogy a japánok művészete, annak szimbólikus álorganizmusa babonázta meg a moderneskedő művészeket. Tehát elevenre tapintottunk. A mit a modern irány istenítői szeretnek elhallgatni, hogy művészetük sokat vesz kölcsön a japánoktól, a sorok között meg volt pendítve. Természetes is, hogyha csak önmagukat nem akarják elítélni, a japán művészet noli me tangere. De legyen nyugodt, fenti válasz írója, korántsem akarjuk elvitatni azt a japánoktól, a mi a japánoké, csak elválasztjuk a japán művészetben a jót az elvetendőtől, mert az, a mi a japánok sajátja, az az ő és a modern irány követőinek szempontjából, természetesen nem elvetendő.

Nem tagadjuk, hogy a japán művészetnek, vagy hogy helyesebben disztingváljunk, a japán művészet műtárgyainak meg van a maguk bája. Ezeket a bájos vonásokat a legfinomabb ízlésű műértő sem tagadhatja el, hacsak érzékkel bír iránt uk s a japanizmus kedvelője. A mi a japán műtárgyakat első sorban kiválókká teszi, az a munka módja és neme, melylyel elő vannak állítva, az a báj és csinosság, mondhatnánk bizonyos tökéletesség, mely mindenkor tetszetős. A legolcsóbb tucat, illetőleg százszámra készülő tárgyakon is ugyanezt tapasztalhatjuk. Ha a krajcáros lakktálcákat, legyezőket, vagy a mesésen drága japán régiségeket, régi fayenceket, porcellánokat, a tausolt és cizelált, metszett fémmunkákat, bronzokat stb. tekintjük, valósággal csodálatunkat ébresztik föl. Ilyen tárgyak európai kézművesnek valóban nec plus ultra! Csakhogy egészen másképpen áll a dolog akkor, ha egy lépéssel tovább megyünk, ha utánozni, ha a japán művészetet a mienkbe akarjuk átültetni, ha a japán ornamentikát, dekorációt, kompoziciót, rajzot, plasztikát stb., szóval, ha a japán művészet egész originális és nemzeti művészetét akarjuk elfogadtatni. Bárha Japánnak is finom érzéke van a természet szépségei iránt, ez az érzék a mi fölfogásunkkal teljesen ellenkezik. Mert az addig fejlődött összes európai stilusokban a szimmetria, méretegység és eurythmia úgyszólván alapja az ornamentális művészetnek, melyet még a rokokó, sőt az ú. n. naturalisztikus irány is tiszteletben tartott. Egészen ellentétes alapon áll ezzel a japán ornamentika, melynél, ha a díszített tárgy egyik fele *ilyen*, akkor a másik fele attól bizonyára eltérő. Ha valamely tárgyat például csak egy virággal, egy levéllel, vagy egy madárral díszít, úgy azt bizonyára nem helyezi a centrumba, hanem valahova oldalt, úgy hogy a néző szeme az egyensúlyt hiába keresi stb. Igaz, hogy a dekorálásnak ebben a módjában is van valami bizarr, mely különlegessége miatt föltűnik, csakhogy a legtöbbször ez a föltűnés a karrikatúrával rokonhatást is kelt. Ez a dekorálás ideig-óráig tetszhetik, de végre is mű- és szépérzékünk föllázad ellene. Ez tehát az az álorganizmus, melyet a japán művészetben kivetendőnek találtunk s ezzel mintegy utalni akartunk arra, hogy a modern művészetnek is vannak ilyen bizarr, mondhatnám, ethnografikus idegenszerűségei, melyek ha frappánsak is, de mégis idegenek. Ezek az idegenszerűségek, különcködések, a naturalizmussal való kacérkodások, melyek az egyszerű, tiszta lelkű néző előtt sokszor érthetetlenek, okolják meg azt, hogy mi az új dekorativ művészetnek homlokzatra való alkalmazásánál a műformák szimbólikus körülírásáról és miszticizmusáról beszéltünk, mely erős színeivel a szemet csak elkápráztatja, de a lelket nem gyönyörködteti s visszasóhajtat velünk azokra a boldog időkre, a mikor az épületeken architekturát s nem képeskönyvet élvezhettünk.

Fenti válasz irójának azért a szívességeért, hogy egy füst alatt a Köpping-féle poharakat is védelmébe veszi, köszönetünket fejezzük ki, habár fölöslegesnek tartjuk fáradságát. Szó sincs róla, hogy mi a Köpping-féle poharak értékét, mint műipari kuriozitását és annak bravúros készítésmódját kétségbe vontuk volna. Mi csak az ellen tiltakoztunk, hogy ezeket a poharakat, mint az üveganyag stílusának megteremtőit tolják fel. A muranói és velencei gyárak sokkal szerényebbek voltak e tekintetben, mert ők a fölemlített poharakban tényleg ilyen műipari különlegességeket bevallottan teremtettek, de sohasem vindikálták maguknak azt, hogy evvel az üveganyag új stílusát teremtették meg. *X.*

2. Híd-, út- és vasútépítés.

A fotogrammetria. A bécsi cs. és kir. katonai földrajzi intézet 1896. évi közleményeinek XVI-ik kötetében egy érdekes ismertetés látott napvilágot, a mely a katonai térképezés körül alkalmazott fotogrammetrikus eljárást írja le*.

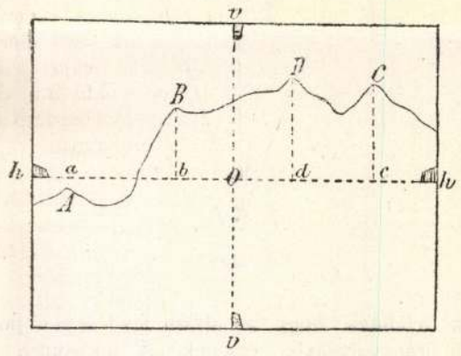

1. ábra.

Már régóta foglalkoztak a szakkörök azzal a kérdéssel, hogy a terepfelvételeknél a fotografálást mint segédeszközt is alkalmazzák.

A felvételnek erre a módjára Arago hírneves fizikus adta meg ugyan az első impulzust, mégis az első jól sikerült ilynemű fölvételek csak az 1859—61. években készültek. Azóta mind többen és többen kezdtek ezzel a kérdéssel foglalkozni s ma már a tökéletesség igen magas fokát érték el.

A fotogrammetria vagy képmérés, mint neve is mutatja, lefotografált tájképeknek mértani szerkesztésekre és térképrajzolásra való felhasználását tanítja.

A fotografikus kép híven visszatükrözteti a természetalkotta tájképet és valamint a mérőasztalon húzhatunk meghatározott pontok felé irányvonalakat, épp úgy tehetjük

* Die Photogrammetrie im Dienste der Militär-Mappierung von Adolf Rummer von Rummershof.

ezt a fotografikus képen is, ha az utóbbit bizonyos föltételek szerint készítjük.

A világosság iránt érzékeny fotografikus lemeznek, vagyis a kép síkjának függőleges irányban kell a fölvételkor állnia, továbbá a szemhatár síkjának (horizont) a kép síkjával való metszésvonalát is szemlélhetővé kell tenni.

A műszeren alkalmazott 2 szintező segítségével a fotografikus lemez függőlegesen állítható be, magát a horizontot pedig két jegy teszi láthatóvá, mely jegyek a tájkép felvételekor lefotografálódnak és minden képen láthatók (*h h* vízszintes jegyek. l. 1. ábra).

Ha a vízszintes jegyek alsó élét egyenes vonallal összekötjük, ekkor az ezen egyenesbe eső összes tárgyak az álláspont horizontjában vannak.

Ha valamely területrészletet a I. (2. ábra) álláspontból felveszünk és ha továbbá három pontnak *A B C* irányát pl. mérőasztalon irányzással meghatároztuk, ekkor a terepnek a képen látható bármely pontja felé is egy teljesen biztos irányvonalat húzhatunk.

Ha az I. álláspontból az *A B C* pontok felé eső irányvonalakat meghúzva képzeljük, ekkor a képet olyformán

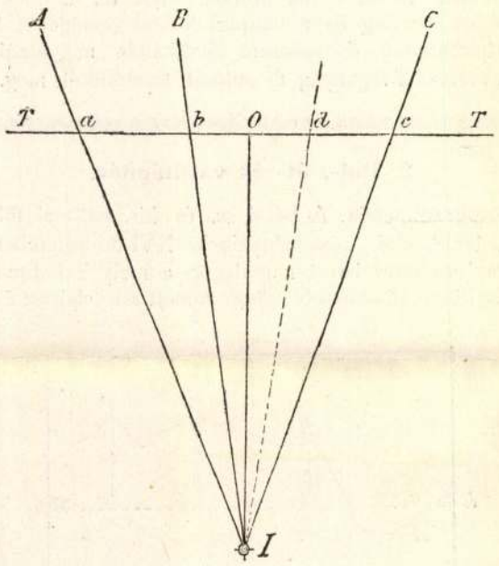

2. ábra.

gondoljuk felállítva, hogy az abban levő *A B C* pontok a megfelelő irányvonalakba essenek. A horizontra vetített *a b c* pontjait a képnek pd. egy papirszalagra felrakjuk és az *A B C* sugárnyalábra reáillesztjük. Ez által a kép a természetnek megfelelő állásba jut vagyis be van állítva. A függőlegesen felállított képnek *T T* metszésvonalát a rajzlappal képtrace-nak nevezzük.

Ha a beállított képnek egyik pontja, például a *D* hegycsúcs felé (1. ábra) akarunk irányvonalat húzni, melynek az iránya a természetben húzottal megegyezik, ekkor a képtrace (2. ábra) közepéből a pontnak *O d* vízszintes távolságát kell csupán felrakni, miáltal a keresett irány *I d* lesz.

A képtracenak az állásponttól való merőleges távolságát — *I O* (2. ábra) — a kép távolságának nevezzük; ezen képtávolság a fotografikus objektiv gyújtótávolságával megegyező és a műszerre nézve állandó.

Az *O* pont a trace középpontja.

Igen körülményes és időt rabló, ha a képet három irányba akarjuk beállítani, ezt az eljárást azonban a fotogrammetrikus műszer megfelelő berendezése mellett tetemesen megkönnyíthetjük. Ha t. i. az állásponton keresztül a kép síkjára merőlegesen álló függőleges síkot képzelünk, ekkor a kép közepén a *v v* (1. ábra) metszővonalat nyerjük.

Ha ezt a *v v* függőlegest olyképp jegyezzük meg a műszeren két jegygyel, hogy ezek a képen a vízszintes jegyekkel együtt a fölvételkor szintén feltűnnek, ha továbbá a műszert a fölvételkor akként állítjuk fel, hogy valamely, a beirányításra meghatározott pontja a terepnek a függőleges jegyeket összekötő egyenesbe esik, s ha továbbá a a fotografikus objektív gyújtótávolát ismerjük, ez esetben a képnek a beirányítása igen egyszerű.

Ha pl. (3. ábra) *I* az álláspont és *M* az irányító pont, a mely a fotografikus képen a *v v* függőleges síkban fekszik, ekkor az *I M* egyenes vonalon csupán csak az *f* képtávolságot kell felrakni és az *O* pontban emelt merőleges vonal *T T* adja a keresett tracet.

Ha valamely terepnek a fotografikus képét egy megmért alapvonal (bázis) két végpontjáról akarjuk felvenni és a képeket a vázolt módon beirányítottuk, ekkor a mindkét képen előforduló tárgyak fekvését irányzással és metszéssel

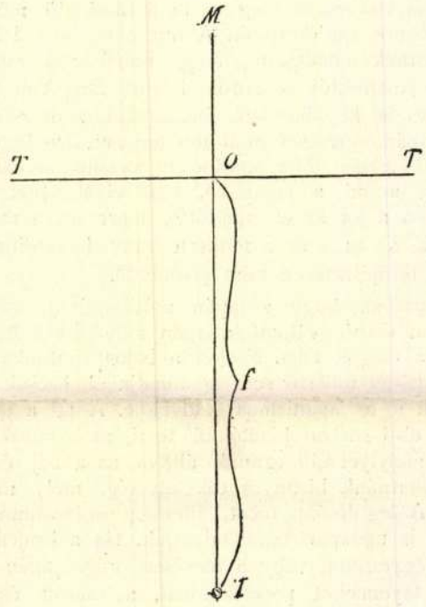

3. ábra.

határozhatjuk meg, a mint az hasonló módon a mérőasztallal való fölvételnél történik.

Ha a rajzlapon a tetszőlegesen megválasztott mértékkel felrakott alapvonal pl. *I II* (4. ábra), s ha az *I* és *II* állásponnak megfelelő képtrace *T T* és $T_1 T_1$, a traceok közepe *O* és O_1, továbbá a mindkét képen előforduló *B* tereppontnak vízszintes távolsága *O b* és $O_1 b_1$; ekkor a *B* pontnak keresett vízszintes vetülete az *I b* és *II* b_1 irányvonalak metszőpontjában fekszik.

Hasonló módon határozhatjuk meg már most tetszőleges számú pontnak a helyzetét is, feltéve, hogy azok a pontok mind a két képben meg vannak; önként érthető azonban, hogy az alapvonal (bázis) fekvését ismernünk kell, azaz azt mértanilag meg kell határozni.

Ha az előbb említett módon egy és ugyanazon tereprészletet tartalmazó két képről irányzással és metszéssel elegendő számú pontot határoztunk meg, ekkor e pontok magasságát is mindegyik képről kiszámíthatjuk.

Legyen pl. *A* a természetbeli egyik pont (5. ábra), a melynek az *x* magasságát meg akarjuk határozni, *H H* az állásponton át fektetett horizont, *A* a megfelelő pont a képen, *h h* a képhorizont, *I a* = *D* a megmérendő pont-

Nagy Lázár rajza.

KÜLÖNFÉLÉK.

Még egyszer a régi hazai ornamentikáról. E folyóirat 3. számában a régi hazai ornamentikáról tettem közzé egy cikket, melynek egyrészt az volt a célja, hogy a magam álláspontját e fontos műtörténeti kérdésben röviden jelezzem, másrészt pedig, hogy megindítsak róla egy kis irodalmi eszmecserét. Örvendek, hogy utóbbi célom sikerült. — Cikkemben természetesen a legterjedelmesebb hazai ornamentikai albumról is szóltam. Véleményem e műről a szerzőnek nem tetszett, miatta rossz kedve támadt és e folyóirat 4. számában reám öntötte mérgét. E föllépésének dacára most is szivesen elismerem az érdekes Album szerzőjének nagy érdemeit; bár azt tartom, hogy a régi hazai ornamentikának problemája nem oldható meg az ő módszertelen eljárásával. Az érdemes mű bírálatát most nem kivánom folytatni; reménylem, hogy lesz még szó a hazai ornamentikáról, lehet tehát még az említett Albumra máskor is visszatérni.

Cikkemben vázlatosan elmondtam, hogy a hazai ornamentikát a különböző korszakokban milyennek képzelem. Föltételeztem, hogy nem szükséges irodalmunkból közismeretü adatokat idézni. Tévedtem. Más alkalommal tehát bővebben fogom a fontos témát tárgyalni. Most csak azt jelentem ki, hogy föntartom állításaimat, melyek sok tekintetben eltérnek a „Magyar Ornamentika“ szerzőjének hitvallásától. A honfoglalók ékszerein nincs „pávatoll“, az ott előforduló szasszanida származású diszítéseknek népünknél nem volt szimbolikus értelme, ép a hogy az utóbbi háromszáz év alatt használt diszítéseknek sem volt más, mint ornamentális értelmük. A hazai házi ipar diszítményeinek középkori előzményeit még nem ismerjük, sőt az érdemes Album dacára az egyes vidékeken ma élő házi ipari motivumok különböző csoportjait sem ismerjük elég szabatosan, tehát már alapjaikban is hiányosak a föltevések és még hiányosabbak a több századot átugró merész következtetések. A nyelv folytonosságára kár hivatkozni, nem volt, a mióta emberek vannak, oly nép, a mely ne beszélt volna, de olyan sok van, mely nem teremtett sajátos háziipari ornamentikát. Ha mai nap valahol himeznek vagy szőnek, mintás lapok vagy mintaszalagok után teszik; céheknél pedig mintakönyvek használatosak. A régi ötvösökről bizton tudjuk,

hogy voltak mintakönyveik, tessék Ballagi Aladár vagy Mihalik József ur dolgozataiban utána nézni az adatoknak, ha szavam nem elég nyomós.

Cikkem elején türelemre intettem a műbirálókat hazai művészeinkkel szemben, a kik a hazai ornamentikának régi mustráit műveikben értékesítik; a végén pedig azt a nézetet vallom, hogy életre való új stilust a művészek csak saját képzelmükből és a természet megfigyeléséből teremthetnek. Alighanem ezekért a nyilatkozatokért vádol a „Magyar Ornamentika“ szerzője hazafiatlansággal. Fölöslegesnek vélem ily váddal szembeszállani, amint műveimet sem védem, védjék azok önmagukat.

Budapest, 1899. szeptember 21.

Hampel József.

*Két „szükebb“ pályázatnak pálya-*műveiből mutatunk be néhányat ebben a számunkban. Az egyik pályázatot az Athenaeum r. t. hirdette Petőfi költeményei díszkiadásának a könyvtáblájára. A pályázatban négy művész (Horti, Beck, Nagy és Prenoszil) vett részt, a kik közül *Horti* Pál nyerte el a kitüzött kétszáz koronás díjat, míg a többi művész, egy-egy rajzáért, az eleve biztosított 60 – 60 koronát kapta. A másik szükebb pályázat egy plakátra szólt, melyet a *Merkur* pénz- és váltó üzlet r. t. igazgatósága ezen az uton akart beszerezni. Itt három művész (Helbing, Prenoszil, Pfeiffer) versenyzett s ezek között *Helbing* Ferenc volt a győztes, miután a jury egyhangulag neki itélte a 100 forintos díjat.

Néhai Kammermayer Károlynak, a székes főváros volt érdemes polgármesterének siremlékének mintájára a sz. fővárosi képzőművészeti bizottság szükebb pályázatot hirdetett, a mely szeptember hó 19-én járt le. Nyolc szobrászt és öt építészt szólított föl a bizottság, – de mindössze csak hárman: *Damkó* József, *Donáth* Gyula és id. *Mátrai* Lajos vettek részt a pályázatban. A pályázóknak csekély száma arra engedne következtetni, hogy művészeink busásan el vannak látva munkával, a mi pedig nyilván nem felel meg a valóságnak. A feladat maga vonzónak mondható s a szoborműre előirányzott összeg (12.000 frt) is, viszonyainkhoz mérten, elég tekintélyes volt, így tehát a művészek közönyét más okokban kell keresni. A pályázat sorsa egyébként szeptember hó 26-án dőlt el, a midőn a bizottság Donáth Gyula művét fogadta el a megvalósításra. Mind a három pályaművet e számunkban közöljük.

*A pozsonyi kiállítás, mely augusz-*tus hó 27-én nyilt meg, alig mutatott örvendetes jelenséget az iparművészet köréből. Az Izabella főhercegnő védnöksége alatt levő nőegyesület műhelyeiből kikerült s lapunkban már többször kellően méltányolt munkákon s a pozsonyi áll. segélyzett szövőiskolának haladásról tanuskodó szőnyegein, Marton Lajosnak kissé elavult formájú, de jeles kidolgozású kovácsolt vasmunkáin s végre Kreibich Károlynak empire ízlésű szobaberendezésén kivül alig volt iparművészeti munka, mely ne hivta volna ki az erős gáncsot. Különösen a butoripar csoportjában igazán elszomorító munkákat láttunk. Elszomorítók azért, mert bennök majdnem kifogástalan jeles munka, szinte hihetetlen ízléstelen formával párosult. Különösen visszataszítók voltak azok a munkák, a melyek – a mint most mondani szokás, – szecessziósak akartak lenni. Voltaképpen értelmetlen tákolmányai, angol, rokokó és empire bútorformáknak s mindannyi bizonyítékai annak az igazságnak, hogy alapos tudás és fejlett ízlés nélkül igen veszedelmes dolog, ha iparosaink *eredetit* akarnak csinálni. Ehhez művészi invenció kell. Ezért bizony célszerűbb, ha jó mintákat szereznek be, az azok után indulnak, mintha kellő készültség nélkül tervezésre adják magukat. Hiszen kivánatos, hogy oda jussanak, – de ehhez sok évi szorgalmas tanulás szükséges. Erre pedig éppen nem vall a pozsonyi kiállításon levő bútoroknak a koncepciója.

*Az orsz. m. képzőművészeti tár-*sulat ujabban évenkint pályázatot hirdet a társulat téli kiállításának a plakátjára. Az

MAGYAROS ÍZLÉS

Írta: GYÖRGYI KÁLMÁN

Ma-holnap ötven éve lesz már annak, hogy lelkes hazafiak mozgalmat indítottak az akkori közös vámterület miatt az osztrákokéval szemben védtelenül küzdő magyar iparművészet érdekében. Azt hirdették, hogy ha iparművészetünk itthon és a világpiacon érvényesülni akar, eredeti, nemzeti jellegű alkotásokat kell forgalomba hoznia. Olyanokat, mint aminőket sem az osztrákok, sem más nemzet fiai nem csinálnak.

Kiadták a jelszót: magyar tervezők és iparművészek, hagyjatok fel az idegen dolgok szolgai másolásával, igyekezzetek nemzeti jellegűvé tenni a kezetek alól kikerülő munkákat, ha boldogulni akartok!

Megvolt tehát a feladat, de megoldása bizony nagyon sok fejtörést okozott a magyar tervezőknek. Az akkoriban igen mostoha viszonyok között sínylődő magyar iparművészek munkássága jobbára a letűnt korok stílusainak és formakincsének utánzásában merült ki. Felváltva a neogót-, neorenaissance-, a neobarokk-, rokokó- és empirestílusú munkák voltak divatosak, és a magyar mesterek csakúgy, mint általában a külföldön is, stílszerű dolgokat igyekeztek alkotni. Ezalatt azt értették, hogy oly dolgokat csináljanak, amelyeknek formája és díszítése hasonlítson az elődeinkről reánk maradt művekre.

A hazai népművészetet a magyar tervezők nem ismerték. Nemzeti Múzeumunk néprajzi osztályának magyarországi gyüjteményét még csak akkoriban kezdték megalapozni. A magyar népi hímzések, szőttesek, cserepek, fafaragványok stb.-ik ornamentikájával nem foglalkozott senki. Csak 1885-ben jelent meg Huszka Józsefnek, a magyar népművészet fáradhatatlan kutatójának »Magyar díszítő styl« című első műve, ámde abba a jeles tudós még kellő kritika nélkül belevett sok mindent, amit ő Magyarország határain belül lakó népek között barangolva talált ugyan, de nem volt magyar. A kereskedelemügyi minisztérium iparfejlesztési osztálya, amelynek akkoriban Schnierer Gyula min. tanácsos volt a vezetője, melegen pártolta a magyaros jellegnek a hazai iparművészetben való érvényesítésére irányuló törekvéseket. Ezért az ornamentikával foglalkozó három tanárt: Hollós Károlyt, Várdai Szilárdot és Vidéky Jánost bízta meg azzal, hogy mindegyik 25—25 magyar stílusú abroszt tervezzen. Ezeket a terveket a minisztérium sokszorosíttatta s megküldte az iparkamaráknak, hazai iparművészeti vállalatoknak és műhelyeknek, de megkaphatta azokat mindenki, aki kérte. Igy tehát kezdetben Huszka művén kívül — egyéb híján — a fent megnevezett három tanár síkdíszítményi tervei adták meg az irányt és anyagot a magyaros jellegű művek, illetve azok díszeinek megalkotásához. Hollós és Várdai alföldi szűrökön és subákon tanulmányozták a magyar ornamentikát és ezekből, a hímzett szűr- és subadíszek motívumaiból alkották meg a megrendelt magyar ornamentumokat. Vidéky renaissance indákra rakott fel mindenféle fantasztikus elemet, mint pl. a magyar csizmák felső szélén levő paszományos rózsát, a kakastaréj és a tulipán virágát, a szegfűt, kulacsot és sok egyebet, ami kezeügyébe került. Az 1885-i kiállításon láthattuk az e magyar mintalapok díszítményeivel ékes üvegtárgyakat, bútorokat, szőnyeget, grafikai munkákat, kályhacsempéket, hímzéseket, sőt ötvös- és kovácsoltvastárgyakat is. Ezidőtájt alakult kereskedelmi alapon az első iparművészeti műhely, mely kizárólagosan magyarstílű bútorfélét, apróbb dísz- és emléktárgyakat készített és hozott forgalomba. Vezetői id. Mátrai Lajos, Morelli Gusztáv iparművészeti iskolai tanárok és Morzsányi Károly bőrdíszműves voltak. Még az 1885. évi országos kiállításon szívesen vásárolták az ott különlegességként szereplő, szokatlan élénk színű szűrvirágos dolgokat, de a kiállítás után nemsokára megesappant a közönség érdeklődése és a rövidéletű vállalat feloszlott.

Önként érthetően ezek az iskolásízű magyar ornamentikával díszített holmik még nem állták meg a komoly bírálatot és már a kilenevenes évek elején csak nagyon szórványosan láthattuk az e vállalat által forgalomba hozott tárgyak ornamentikájának nyomait.

De a közönség és a művészek egy része nem akart napirendre térni a nemzeti stílus vagy ornamentika kérdése fölött. Az 1896. évi millenniumi kiállításon is az eddigitől eltérő ízlésű iparművészeti tárgyak kerültek közszemlére, amelyek tervezői a maguk felfogása szerint szintén magya-

Magyar Iparművészet
1929.

bányaüzemet és lejátszhatja Bachot az orgonán . . . Este nyolckor pedig a sokszáz látogatót még úgy kell kinyomni, mintha csupa kisfiú volna. Itt nem panaszkodnak a múzeumi ellenszenvről.

Ez a múzeum pedig mindössze talán tíz éves és így csak kisöcese lehetne a régi nagy gyüjteményeknek. Parvenü-múzeum. Akár a detroiti gyönyörű múzeum, melyet Bode ajánlatára Valentiner Rudolf nevű német ember tanácsai szerint csináltak meg mostanában a Ford-városban. Ez épúgy az amerikai ízlésnevelés egyik vára lesz mint a Metropolitan. És akkor mivé lesz a williamsburgi múzeumváros, amelynek alapjait Rockefeller 5 millió dolláros alapítványával vetették meg? Itt egyszerűen az egész háromszáz éves városkából műzeumot csinálnak, a színházat, a kalózok börtönét is beleértve. A múzeumláztól odaát még a négerek sem maradtak mentesek. Csak nemrég olvastuk, hogy a Haward-egyetem tőszomszédságában ők is építenek egy múzeumot a néger tudományoknak s művészetnek. Nem túlzás tehát a feltevés, hogy az óceánon túl minden hónapra esik egy új múzeumalapítás.

Mit tehet ezzel a múzeum-szomjúsággal szemben Európa? (Amelynek minden valamire való privát műkinese így is már kiment vagy menőben van a túlsó partra.) A franciák új és új múzeumokat csinálnak azokból a nagy hagyatékokból, melyeket örökül kapnak. Ott a képzőművészeten van a hangsúly és a nagy festők, szobrászok lehető teljességben való bemutatásán. A németek viszont a múzeumok újjáépítésén, gyökeres átszervezésén munkálkodnak. Ezeknél mostanában az iparművészeti és az egyetemes irányú múzeumokat kultiválják. Az ottani példákból hirtelenében csak három újjáalkotás jut eszünkbe. Az esseni múzeumé, melyet a hageni Folkwang-múzeumból teremtettek meg és a saját városukba átköltöztetve, igazi mintamúzeummá varázsoltak modern festményeivel és iparművészetével. A másik a leipzigi új Grassi-múzeum, amely a mai Európa iparművészetét époly gyönyörű interieurökbe állította, mint az alapító régi műkineseit és mint az egyetem zenetörténeti múzeumának anyagát. S nagyon korszerű a kölni iparművészeti múzeum újjászervezése. Ennek igazgatója With doktor, unalmasnak találta a régi stílusok szerint való anyagelrendezést. Ő modern és tanulságosabb nézőpontból sorakoztatja fel tárgyait. Először is: a technika gazdagsága, másodszor: a formák gazdagsága és végül: a történelem gazdagsága szerint. Az utóbbiban pedig szintén nem a stílusok, hanem a kultúrgeográfia szerint csoportosítja a vitrinek anyagát. Azt talán mondani sem kell, hogy mindezekben az újjáteremtett múzeumokban szigorúan csak a »szemléltető« anyagot viszik a tömeg elé. A »tanulmányozók« leláradnak a raktárakba. Ami annyit jelent, hogy minden tárgy a maga tökéletes szépségében ragyog, finom elrendezéssel, üvegpolcokon vagy bársonyos alapon, napfényben úszva, mint egy elegáns műgyüjtő lakásán.

*

Nem állítjuk, hogy a múzeumok ezzel már biztosítják a »nagy forgalmat«. De Berlinben már tervezgetik a mának, a jelennek a óriás-múzeumát, amelyben a ma művészi, ipari, technikai, gazdasági s művelődési élete kapna csarnokokat. A mai kultúrhistória keresztmetszete. Az eleven múzeum. Az élet száguldásának múzeuma. És amikor ez meglesz: százezrekben fog feltámadni a múzeum szomjúsága, a művelődés legkönnyebb módjának a szüresölése. Ez lesz a legmaibb század múzeuma. Addig pedig, míg mindenütt felépítik ezt a múzeumot, elég lesz a megfiatalítás is. De minél hamarább!

A művészet ott kezdődik, ahol a természet végződik. Épp úgy, mint ahogy a bőcsészetnek ott van a kezdete, ahol vége van a tudománynak. Wärndorfer.

*

Csak egy alkotásra méltó lény alkothat valóban komoly műremeket. Segantini.

Petry Béla: Exlibris.

Ha egy műről azt mondják, hogy jó, de érthetetlen, ez annyit jelent, mintha valamely ételről megállapítják, hogy nagyon jó, de megenni nem lehet. Tolsztoj.

*

Amit szóval nem fejezhetünk ki, azt érzékelteti velünk a művészet. Goethe.

ros jellegű tárgyakat akartak alkotni (pl. Faragó, Hirschler). Csak azt érhették el, hogy munkáik eredetiségét, csinos voltát elismerték, de sokan kétségbevonták magyaros jellegüket. Ám elvitázhatatlan, hogy a millenniumi kiállítás magyar faluja, valamint az ugyanezen kiállítás többi csoportjába nagy tömegben felkerült suba, szűr, bekecs, varrottas, cserépféle és a falusi fafaragványok erős lökést adtak a magyaros iparművészeti törekvéseknek. De ugyanesak bőséges alapot nyujtottak a magyar népi művészet tanulmányozására is. Erre az időre esik még a lángeszű magyar építész, Lechner Ödön nagy feltűnést keltő két remekművének, Kecskemét városházának és az üllőiúti iparművészeti múzeumnak befejezése. Ő — históriai stílusok beható tanulmányozása és előző épületein való felhasználása után — egy egészen eredeti magyaros architekturának akarta megvetni az alapját. Mint komoly tanulmányokat végzett, finomízlésű művész ő maga megkísérelhette, hogy keleti, főleg indus építészeti reminiszcenciákból és a magyar népies művészetből, kivált a magyar fazekasok és kályhások mesterműveiből vett elemeket egészen sajátos, egyéni, kissé romantikus ízű, de kétségtelenül artisztikus hatású egyveleggé formálja. Munkásságának — mint minden a megszokottól eltérő, újszerűségre való törekvésnek — akadtak rajongói, hívei, de ellenesei is, kik utopisztikusnak mondták célkitűzését. Legtöbbet ártottak törekvéseinek utánzói, az epigónok. Ezek Lechner komoly tanulmányok révén elért fegyelmezett ízlésének és csodás tehetségének híján, alkotásainak egyes külsőségeit alkalmazták épületeiken — rendszerint elég értelmetlenül. Ezzel azután hamarosan le is járatták a Lechner-stílust, melynek művelésére csak ő maga lehetett hivatott.

Ámde nemesak az építészek, hanem az iparművészek között is akadtak, kik jogot formáltak arra, hogy megmutassák: milyennek képzelik ők el a magyar ornamentikát és a magyar nemzeti faji ízlésnek kifejezését az iparművészetben és háziipari alkotásokon. Igy pl. az 1900. évi párizsi világkiállítás magyar csoportjainak installációját két tehetséges építész, Bálint Zoltán és Jámbor Lajos magyar népies elemekből komponált ornamentumokkal díszítette. Nemesak ezen a kiállításon, hanem az ugyanazévi szentpétervári magyar iparművészeti kiállítás több interieurjén is láttunk nemzeti jellegre való törekvéseket.

A m. kir. iparművészeti iskolában különösen Gróh István, a képzőművészeti főiskolán Nádler Róbert külön-külön utakon járva, egy cél felé törekedtek. Várdai hű maradt régebbi formavilágához és jobbára a szűr és a suba díszeit gyüjtötte össze az általa szerkesztett »Magyar díszítmények« című művében. Gróh »Magyar díszítőművészet« című művében szintén értékes anyagot gyüjtött egybe a hazai népművészet sokféle ágából. Ő tanításában kezdetben főképpen az erdélyi varrottasokra támaszkodott, de mindinkább eltért kiindulási pontjától és egészen egyéni, kissé vaskos, de különösen színezés dolgában igen tetszetős, nagy képzelőerőre való ornamentikához jutott el. Legújabb műve pedig, az »Új magyar díszítések« (1929) a szindús kelet káprázta tó pompájátragyogtatja ránk. A Nádler vezetése alatt készült magyar ornamentumok viszont kezdetben indus és perzsa hangulatúak voltak, mert sok keleti motívumot használtak fel a tervezésnél és csak jóval később, e század első évtizedében tért el a keleti és délázsiai díszítő formanyelvtől. Ettől kezdve mindinkább a magyar népművészet sokféle megnyilatkozásának beható tanulmányozására buzdította tanítványait. Igy azután a képzőművészeti főiskola iparművészeti rajzosz-

Petry Béla: Exlibris.

tályának tervei mind magyarosabbakká váltak, mert népművészetünkkel tartottak szoros rokonságot. Nádler tanítása részletesen foglalkozott a kalotaszegi, torockói, mezőkövesdi, sárközi hímzésekkel, az erdélyi ékrovásos faornamentumokkal, a szűrök, bekecsek s egyéb ruhafélék díszeivel, a guzsalyszárak ólomintarziáival, a görönesérek cifraságaival, a spanyolozott és egyéb somogyi pásztormunkákkal s a tanítványok lelkesen követték mesterük szakavatott irányítását. Nádler később a műegyetemen is ily értelemben folytatta a magyaros díszítmények ismertetését és tervezésük tanítását, aminek nagy hatása volt különösen az ifjabb építésznemzedékre. Az iparművészeti iskolában újabban Muhits Sándor, főképpen pedig Leszkovszky György buzgólkodnak sikeresen a magyar ornamentika fejlesztése és tanítványaikkal való megkedveltetése körül. A vezető művészi iskolák példáját az ipari, sőt a középiskolák egy része is több-kevesebb sikerrel követte. A székesfővárosi iparrajziskolában (később a főiskolán Nádler utóda) Megyer Meyer Antal, Vértes Rezső, Lakatos Artur és társaik, a budapesti állami nőipariskolában Boros Rudolf és a távozása után ott működő Rucsinszky Anna, Himes Margit, Kovács Erzsébet, Spolarich László és Karácsonyi Géza, valamint a vidéki szakiskolák rajztanárainak jórésze lelkesedéssel foglalkozott a magyaros ornamentika problémájával.

A magyarosságnak iparművészetünkben való érvényesítésére irányuló törekvéseknek egy különálló lelkes csoportja akadt a Kőrösfői Kriesch Aladár és Nagy Sándor vezetése alatt álló gödöllői művészekben (Remsey Jenő, gr. Zichy István, Undi nővérek) és Kriesch iparművészeti iskolai tanítványai (Leszkovszky, Hende, Diósy) kiválóbbjaiban. Ezek külön formavilágot eszeltek ki, mely teljesen elüt a szokványos díszítményektől, egészen egyéni s ezért népművészetünkkel sem tart rokonságot. Sőt mintha tervszerűen kerülnék annak közismert motívumait, inkább ornamentumaik tősgyökeres eredetiségével okolják meg díszítő irányuk magyarságát.

Az Orsz. Magyar Iparművészeti Társulat egymást sűrűn követő nyilvános tervpályázatai nemes versenyre buzdították az egyre szaporodó ifjú iparművészeket. A pályázat feltételei között rendszerint szerepelt az a kikötés, hogy a tervezett tárgy magyaros legyen. A Társulat különben már e század első évtizedében megvetette alapját népművészeti gyüjteményének, amit egészen a háború kitöréséig egyre gyarapított. Emellett a nyári szünetben rendszerint több fiatal iparművészt és rajztanárjelöltet küldött ki meghatározott terv szerint az ország különböző részeire a magyar népművészet érdekesebb alkotásainak, ú. m. népi építkezéseknek, kályháknak, kapuknak, hímzéseknek, fafaragványoknak, népviseleteknek stb.-nek rajzban és festményekben való megörökítésére. Mintegy 1600 rajzot gyüjtött össze ilyeténképpen a Társulat, s e páratlan értékű gyüjtését a háború után átengedte a Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának. Ugyanesak átengedte népművészeti gyüjteményének egy részét is, sőt az Iparművészeti Múzeumnak is jutott mintegy 160 darabból álló, kiválóan értékes darabokat tartalmazó sorozat, a maga hiányos magyar kollekciójának kiegészítésére.

A magyaros ornamentika szempontjából igen figyelemreméltó népi- és úrihímzésekből, valamint eredeti tervekből összeválogatott díszítmények és fölvételek voltak a kereskedelemügyi m. kir. minisztérium, majd az Orsz. Magyar Iparművészeti Társulat kiadásában megjelenő »Mintalapok« című időszaki kiadványban (1893—1905). De még ennél is értékesebb szolgálatot tett az iparművészet nemzeti irányba való terelése érdekében a Társulat lapja, a »Művészi Ipar« (1885—1904) és az annak megszűnése után 1897-ben megindított és még ma is megjelenő »Magyar Iparművészet«.

A Magyar Kir. Iparművészeti Iskolának is volt egy lapja, a »Díszítő Művészet« (1912—1923), mely főképpen az intézet jelesebb növendékeinek sikerült és jobbára magyaros tervezeteit közölte.

Látnivaló tehát, hogy a magyaros iránynak hívei egyre szaporodtak, ami nem is csoda, hiszen a népművészet alkotásainak gyüjtésével és a közkézre kerülő népművészeti kiadványok megjelenésével annak megismerésére egyre több mód nyílt.

De kellő megbecsülés jutott a népművészet formavilágának az iskolákban is.

Már az e század elején készült újabb tantervekben is szerepel a magyar ornamentika és a hazai népművészet. A rajztanításra vonatkozó egyes utasítások még a díszítmények tervezését is ajánlják, ami sok visszásságra vezetett. Akadtak ugyanis rajztanárok, kik azt hitték, hogy eleget tesznek e kívánságnak, ha a népi ornamentika néhány elemét a falitáblára rajzolják és tanítványaikat arra buzdítják, hogy a megadott motívumokból alkossanak kör-, négyszög-, szegély- stb. díszítményt. E kísérletek jórésze meddő volt. Mert nyilvánvaló, hogy nem az egyes elemek formája adja meg a magyaros ornamentika sajátos jellegét, hanem az elrendezés és a színek alkalmazásának módja és az ú. n. folthatása. A népi ornamentika mellett a leányok kézimunkatanításában polgárjogot kaptak a magyar népi hímzéstechnikák. A kalotaszegi varrottas, a sárközi és buzsáki hímzési módok és egyéb magyaros tűtechnikák.

Az építészetben is voltak hívei a magyaros iránynak. Nem szólva a Lechner-utánzókról, kik a nagy mester formanyelvét dadogták, egyéni úton is törekedett a közös cél felé egy egész sereg építőművész: Árkay Aladár, Lajta Béla, Medgyaszay István, Wiegand Ede, a Vágó Testvérek, majd Koós Károlyék csoportja: Janszky Béla, Tátray, Zrumeczky, Györgyi Dénes, Bábolnay, Mende, Kozma Lajos stb. Utóbbinak csakhamar külön hívei és utánzói akadtak. Egyesek nagyon is elsleték a sokoldalú, széleskörű és külföldön is méltányolt munkásságot kifejtő Kozmának bizonyos raffinált primitívségre hajló formanyelvét, melyet ő barokkos reminiszcenciákkal nagyon artisztikus érzékkel boronál össze. Ilymódon bizony gyakran alig lehet az utánzók munkáit a mester alkotásaitól megkülönböztetni.

A magyaros faji ízlés érvényesítésének vágya ma is megvan. Nemesak üzleti érdek buzdítja tervezőinket arra, hogy műveiket magyaros jellegűekké alkossák. Ennek a törekvésnek nemesebb okai is vannak. Ezért nem lankad el, hanem számíthatunk erősödésére és mindszélesb körökre való terjedésére. A megesonkított hazában élő magyar iparművészek érzik, hogy a hazát körülvevő ellenséges gyűrű nyomásának csak nemzeti kultúránk erős fejlesztésével és nemzeti érzésünknek minden téren való kidomborításával állhatunk diadalmasan ellent. Ennek az ellentállásnak az iparművészet terén való erősítését akarja szolgálni a Könyvbarátok Szövetségének kiadásában legközelebb megjelenő, a Kir. Egyetemi Nyomda gépei alól kikerülő Magyaros Izlés cím alá egybegyüjtött gazdag kinesestár. Egyrészt utal az ősforrásra, a magyar népművészet érintetlen dokumentumaira azzal, hogy híven mutat be munkákat, amiket alkotott a magyar földmívelő nép művészkedő kedve. Bennük van a magyar nép tájszólásának sajátos muzsikája, mely tájak szerint eltérő ugyan, de magyar marad, akár palóc, akár alföldi ember, akár túladunai nép vagy székely góbé ajkáról hangzik is el. Másrészt pedig a magyarság népművészetének sokfélesége mellett a Magyaros Izlés bemutatja a képzett, hivatásos, jeles tervezők kísérleteit, egyéni véleményét annak kifejezésére, hogy mikép képzelik el, mikép értelmezik ők a magyar jelleget az iparművészetben. A vélemények eltérőek, sokfélék, csak a törekvés, a cél közös.

Azt hisszük, hogy érdekli minden művelt honfitársunkat, vajjon a magyaros jellegnek iparművészeti munkákon való kifejezésére irányuló sokféle törekvések eddig miféle alkotásokat hoztak létre. Ezt az érdeklődést kielégíteni, a magyaros iparművészet egészséges, nemzeties irányban való fejlődésének útját egyengetni és annak mennél több hívet akar szerezni a Magyaros Izlés.*)

*) A Magyaros Izlés. Szerkesztették Czakó Elemér és Györgyi Kálmán. 95 színes, 590 fekete képpel és magyarázószöveggel. Bolti ára fűzve 20 pengő. A Kir. M. Egyetemi Nyomdában (Múzeum-körút 6.) rendelhető meg.

REKLAMESCHAU, BERLIN 1929

Írta: ROSNER KÁROLY

A huszonötödik reklám világkongresszus, mely egyben első a kontinensen, hozta magával a berlini reklámkiállítást, mely kiállítással a németek már hosszú évek óta majd minden nagyobb városukban rendezett, mindenkor igen érdekes kiállításaikra feltették a koronát. A kölni Pressa, a drezdai papír, a lipesei könyvművészeti kiállítás, mind hatalmas építőkövek voltak, melyekből eme berlini kiállítás alapköveit lerakták. Reklámkiállítást csinálni nagyon nehéz feladat, miután a reklám nem egy anyag, hanem megszámlálhatatlan ötlet, anyag és munka összessége s mert nem utolsó sorban számtalan olyan része van, amely nem állítható ki.

Mindezek ellenére sok érdekeset nyujtottak a reklám szellemi vonatkozásaiból is ezen a kiállításon. A reklám kigondolói, tervezői és készítői legfelsőbb vizsgájukat tették le akkor, mikor megmutatták, hogyan is csinálnak saját maguknak és a reklámnak reklámot.

Bebizonyosodott, hogy a reklámnak azon faktorai, akiknek más vonatkozású multjuk van: mint pl. nyomdák, újságvállalatok, iparművészek és építészek, sokkal nagyobb önkritikával, ökonomikusabban és ízlésesebben tudják lényegüket adni, mint a reklám új csillagai: a fényreklám és a beszélőreklám.

A nyomdák és reklámvállalatok legnagyobbrészt megtalálták azokat a tényezőket, kik stílusukkal az egész vállalat stílusát mintegy karakterizálták és így egyetlen olyan építményt sem láttunk, mely esetleg túlzott méreteivel a benne kiállított

céget hatalmasabbnak akarta volna feltüntetni, mint amilyen az a valóságban. Igy azután ebben a vonatkozásban senkit sem érhetett csalódás.

Az egyes kiállítási építmények az első csarnokban elég távol voltak egymástól ahhoz, hogy ne rontsák le egymás hatását, mindegyik jól szemlélhető volt abból a távlatból, mely szükséges ahhoz, hogy az egész építményt szemünkbe fogva, azt helyesen ítélhessük meg.

Kiváló építészek és iparművészek, sőt néhol grafikusok tervezték a nagy cégek kiállítási építményeit. Berthold Menckel tervezte a Gerasch lipcsei nyomda hatalmas építményét, mely hat egymásra állított kisebbedő kockából állott s fehér és fekete ritmusával feltétlenül magára vonta minden látogató figyelmét, a sima felületen elhelyezett nyomdaszignetet kitörölhetetlenül a látogató emlékezetébe vésve. Ugyanesak Menckel terve volt a Kölnische Zeitung artisztikus építménye is, melynek sajnos nem vált előnyére az épület tetejére állított számtalan zászlórúdról lecsüngő keskeny, hosszú zászló. Az esseni Girardet nyomda Walter Riemer által tervezett kiállító-építménye volt a legmonumentálisabb az egész »Schau«-on. A háttérben öt hatalmas henger a kiadóvállalatnál megjelenő öt hatalmas rajnavidéki napilapot szimbolizálta, míg az egészet körülfogó négy falon transzparens csíkok fényében olvasható volt az öt lap neve.

Meissner & Buch Julius Gipkens által tervezett egyszerű építményénél a három oldalon levő egy-egy bejáratajtó körül elhelyezett, a cég nevét viselő monstruózus mágnes keltette fel a figyelmet és vonzotta oda az érdeklődőket.

A kiállítás művészi tervezője Frenzel tanár a már számtalanszor méltatott »régi város«-on kívül az állami posta köralakú kiállítási építményét tervezte, mely a négy egymásfölé épített körbeszaladó viadukt tetejére helyezett postakürttel méltán keltett feltűnést.

A grafikusok közül Herbert Tannhäuser tervezte a berlini Erasmusdruck hófehér pavillonját, melynek külső része egy ideálisan leegyszerűsített portál volt, belső része pedig tökéletes könyvesbolt mintájául szolgálhatott. Martin Weinberg tervezte a Meisenbach Riffarth & Comp. kiállítását és megmutatta, hogy a legegyszerűbb eszközökkel is lehet figyelemreméltót alkotni.

Külön kell foglalkoznunk az amerikai méretezésű Rudolf Mosse kiállítással, mely a bejárat fölé emelt hatalmas R. M. betűtömbökkel keltette fel már kívülről a figyelmet. Belül egy kilenc méter hosszú asztalon egy reklámpropagandahadjárat felépítését demonstrálták figurákkal és az ötleten kívül a figurák tökéletes szobrászi megoldása is dicséretet érdemel. Az első teremben modern architekturájával a von der Weiden által tervezett Hamburger Fremdenblatt reklámépítménye és a Prof. Wilhelm Deffke által tervezett Jacques Albachary reklámvállalat kiállítóhelye voltak teljesen újszerűek és merészek.

A második csarnokot a Leo Nachtlicht építész tervezte »új város« hatalmas transzparense uralta. Az egymással derékszögben találkozó horizontális síkok közötti fehér fényeket érdekesen törték meg a vertikális síkok közül kisugárzó lila fények. Az iparművészek is felvonultak reklámötleteikkel. Gummitsch Gebrauchsplastik-jainak régebbi darabjai (Veramon, Aspirin) mellett újabb munkáinak egész sorát láttuk és a számos, névszerint említésre sem méltó utánzó is mutatja, hogy Németországban ez a reklámműfaj erősen meghonosodott.

A kirakat-demonstráció sorában a Reimann-iskola hozta a legtöbb újat úgy ötletben, mint anyagban. Ez az úgy látszik mintaszerű vezetés alatt dolgozó csoport körülbelül nyolc kirakatában mindig mást és mást nyujtott. Demonstrálta, hogyan oldandó meg egy kirakatban egy ország legkülönbözőbb exporteikkeinek elhelyezése (Chile), bemutatott egy kirakatot, egyetlen árucikk, egy gyár egy árucikkével (lenvászon), továbbá egy férfidivat kirakatot, a férfidivat minden szükséges kellékével, a koffeinmentes kávé kirakatát, stb. Minden egyes kirakat maga az élő plakát volt, de nemcsak az élő plakát rajzával, hanem sokszor annak ötletes szövegével is.

Szólhatunk még röviden a kiállítás muzeális részéről, a von der Westen által mintaszerűen összeállított históriai plakátrészről, hol a termek hosszú során át felvonultak a római jelvényektől kezdve a ma legújabb plakátjáig különböző századok reklámnyomtatványai.

A kis és nagy entente államokon kívül az Egyesült-Államok is felvonultak, sőt a kis Ausztria propaganda-plakátjain kívül iparművészeti termésének néhány válogatott példányával még a nemzetközi érdeklődésnek eme gyujtópontjában is magára tudta vonni a figyelmet. Itt megemlítjük még a Norddeutscher Lloyd plakátpályázatán résztvett jobbnál jobb plakátok kiállításáról ebben az igazán erre méltó keretben, a német reklámgrafikusok felvonulásáról nagyszerű alkotásaikkal és akkor, úgy hiszszük, sikerült rövid összefoglaló képet nyujtani a berlini Reklameschau iparművészeti részének nevezetesebb látnivalóiról.

1. lapos négyszögű selyemmel, csipkével födött lemezpapír hasáb, amibe a hajkonty kerül; 2. kikeményített csipkebodor közt művirág-koszorú, mely oly széles, hogy részben a fejtetőt is fedi; 3. a „fiző". Ez a harmadik alkotórész a legjellemzőbb a somogyi főkötőn; ez nem más, mint kikeményített 5—6 cm széles fehér vászonpánt (két oldalán gyári hímzett csíkkal), hatalmas lebegő kettős fülformára hajlítva s a „bokrétás konty" aljára erősítve. Hogy ez a főkötőt-megerősítő-pántlika egy emlékalakja, mi sem bizonyítja jobban, minthogy a két fülön kívül, a megkötésnél logó két szalagvéget is odaerősítik, habár most nincs is szerves kapcsolatban a nagy fülekkel. Ez a „fiző", mint a képen is jól látható, majd csak a vállig ér és járásnál ritmikusan leng. Rendszerint a menyecskék a fiző szélességének megfelelő színes, rózsás selyemszalaggal fedik a fülek felső lapját, úgyhogy csak az ívelés belsejében villan ki a fehér s hátulról a színes szalagfül látszik csak.

A gyermektelen menyecskét még külön dísz is illeti s ez a „kis ruha". Téglalap alakú tüllkendő ez (szélén gyári beszövés, illetve csipkével), ami lehull a vállra és amit mell magasságban mindig összefognak, vagy tűznek.

Egészen hasonló a másik, az előbbinél kisebb Csurgó-járás-i község: Somogynagymarton viselete. A leányok a hajukat szintén símán hátra fésülve hordják, akárcsak Somogyudvarhelyen.

Az itteni menyecskék fejdísze is hasonlít az előbb leírt község nőinek viseletéhez, azonban apró helyi jelleget kapott, (95. old. balra). Hajukat a homlok középtől tarkóig futó választás két nagy csoportra osztja. E csoportokat oly lazán emelik fejbubra, hogy mikor a díszes, „fizős" kontyot, a tűre tekert hajkontyhoz erősítik, soppot képez a koszorúrész előtt. Fejszorítót e faluban nem hordanak, ellenben a gyermektelen menyecske fejéről vasárnap a „kis ruha" nem hiányzik.

A csurgói és nagyatádi járás asszonyai képeznek ma fejviseletben a somogyiak közt meglehetős egységet. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy például a mult század elején ne egyezett volna viseletük az ugyanezen nagy néprajzi csoportba tartozó somogykarádi (tabi járás) nők viseletével, akiknek hajviseletük és fejdíszük ma már elüt a fent leírt községekétől. Erről majd egyik következő számunkban írunk részletesen.

ÚJVÁRINÉ KERÉKGYÁRTÓ ADRIENNE

ISKOLAI FORMARUHÁK

Fővárosunkban alig van olyan iskola vagy intézet, mely növendékeinek ne lenne egyenruhája. Sőt a legtöbb intézetnek megvan már a maga sajátos, egyéni magyaros formaruhája is. Ezek az intézetek bátran mertek szakítani az évtizedeken át bevált iskolai ruhatípussal, a „rakott szoknyás matrózruhával". Szakítottak vele, mert belátták, hogy van ennél szebb, igazibb, szívetlelket örvendeztető iskolai ruhatípus is, „a magyaros formaruha". Ennek a ruhatípusnak aztán nagyon sokféle változata valósítható meg. Nem az a fontos, hogy minden diák egy típusú ruhában járjon, változhat az iskolák, sőt osztályok szerint is.

Még ideálisabb megoldás volna az, ha a formaruháját a leánytanuló maga varrná és hímezné is ki, ami egyúttal az illető tanuló képességeit is igazolja.

Hogy milyen legyen a fiatal leány praktikus, ízléses, a mellett divatos iskolai magyaros formaruhája, azt a mellékelt ábrák mutatják be.

Az iskolai ruhák hagyományos, praktikus színe a sötétkék. Ez mindenkoron elfogadható, szép szolíd szín. Tehát a magyaros formaruhák is ebben a színben készülnek. Az iskolai ruhák anyaga télre szövet, nyárra vászon és száda. A szövetszoknyák lerakásai jó mélyek legyenek, a csipőből vagy derékból jövő körül lerakott (pliszírozott) alj azonban elmaradhat, ehhez háromszoros anyag is kell s a mellett a felsőbb osztályos, erősebb lánykáknál nem valami szép. A kisebb, 6—12 éves tanulók azonban szigorúan az ilyen szoknyánál maradjanak, amit a legcélszerűbb egy alsóderékra rádolgozni.

Az 1-ső formaruha kétrészes, sötétkék szövet, nagy szűrgallérral, fekete vagy sötétkék zsinórozással. Tavasszal rövidujjú, télre hosszú ujjakkal viseljük. A szoknyához külön vászonblúz is viselhető, 14—18 éves tanulók részére való.

A 2-ik elemistának való öltözék. A matrózruhához nagyon hasonló forma, csak itt a szalagcsokor helyett zsinórkötés díszíti a ruhát.

A 3-ik ruhatípus újra felnőtt leánykáknak való. Anyaga sötétkék szövet, apró hímzéssel és horgolt színes gombokkal. A ruhát varrhatjuk egybe vagy külön is. A hímzésmintát legjobb ha a tanuló mindegyik maga tervezi meg s csak színekben lesznek egységesek.

CSÖKÖLY

Somogy megyében, Kaposvárhoz közel van egy néprajzilag igen jelentős község: Csököly. Vasúti állomása Jákó-Nagybajom. Lakóinak száma 1700 körül van. Nagybajom arról nevezetes, hogy kiváló tudósunk, Herman Ottó itt találta meg a honfoglaláskori tiszta magyar típus leszármazottjait. Itt a régi magyarok csimbókba fonták a középen kettéválasztott hajukat. A családot „hadnak" nevezik.

Csökölyön igen érdekesek a lakodalmi és halotti szokások.

Régebben a nép nagyon elítélte azt a lányt, aki a legénnyel szóba is állt. Azért a legtöbb esetben csak iskolás és menyasszony korában beszélt a lány azzal a legénnyel, aki később férje lett. A nősülésbe a legénynek semmi beleszólása se volt, a menyasszonyválasztást a rokonok és szülők intézték, természetesen vagyoni alapon. A faluban mindig van 1—2 olyan ember, aki a lakodalomba való hívást intézi, jókedvű, mókás emberek. Esküvő előtti este elmegy a vőlegény az ú. n. „csókvendégségbe", mikor is szabad a menyasszonyát a rokonok előtt megcsókolnia. Másnap reggel 8-kor van az esküvő a templomban, ahová a két fél külön indul és csak ott találkoznak. A vőlegényen hagyományos bőrmellény van, ősi motívumokkal. A vőfély, akinek homloka körül örökzöld koszorú van, együtt köszönti a lakodalmas párt az első nyoszolyólánnyal. A koszorúslány kezében kakast tart, ami a vőlegény bátorságának szimboluma. A kakast a lagzi alkalmával megsütik és azt a fiatal férjnek és menyecskének együtt kell elfogyasztania. A vőfély kulacsot is visz magával és ezzel köszönti a fiatal párt. A vőfély fejkoszorúján egy játékbaba áll, amely a gyermeket szimbolizálja, mint a házasság legszebb gyümölcsét. Mint sok vidéken, itt is szerepel lakodalmak alkalmával a menyasszonytánc, amikor pénzt dobnak egy tányérba azok, akik a menyasszonnyal akarnak táncolni.

Nálunk a gyász színe a fekete, Keleten ellenben a fehér. Valószínű, hogy az ősmagyarok is fehérben gyászoltak. Ilyenkor azért örvendettek és ültek halotti tort, hogy az elköltözött már boldog, megszabadult földi szenvedéseitől. Koppány somogyi vezér ősi népe megőrizte az ősi szokást és halottját fehérben gyászolja ma is. De csak az asszonynép. A férfi a temetésre piszkos inget, legrosszabb ruháját veszi fel, ezzel akarván jelképezni elhagyatottságát. De ezzel meg is szűnt a gyász külső jele. A nők ellenben 1—1½ évig apácákhoz hasonlóan fehér lepelbe burkolva járnak. A nők már lánykorukban megszövik a halotti leplüket, hozományba viszik magukkal és ezzel borítják be a koporsójukat és temetik is el őket.

A nők ingválluk fölött tarka, rózsás selyem vagy kásmír kendőt kötnek keresztbe. Szoknyájuk féllábszárig érő, nem túlságosan széles. Igen érdekes a fejdíszük.

HOLLÓNÉ HATOS KORNÉLIA

EGYNEHÁNY SOMOGYI NŐI HAJVISELET ÉS FEJREVALÓ

Ez esetben „Somogy"-i megjelölés nem kizárólag a közigazgatási hovatartozást jelzi, hanem mint egy egységes dunántúli néprajzi csoport neve szerepel. Ezen a szűkített kereten belül, azon néhány csurgói járáshoz tartozó község haj- és fejviseletét vázolom röviden, melyek a szakirodalom által már a nagyközönség előtt is részben ismertetett, nagyatádi járásban levő Csököly község viseletével (95. old. lent) elvitathatatlan közös vonásokat mutatnak fel.

Kb. 2000 lelket számláló község Somogyudvarhely. Itt a leányok minden választék nélkül, hátrafésülik hajukat s tarkótól 3 ágból fonják.

A menyecske feje (95. old. jobbra) ezzel szemben igen felékesített. Ő már „pödrőcösen" fésülődik, ami annyit jelent, hogy homloktól fejtetőig s fültől-fülig választják a hajat, majd az utóbb említett választéktól az arc felé eső két csoportot, oly lazán emelik a fejbúbra, hogy az oldalról felfelé ívelő haj, a fület is majdnem teljesen befödi. Ezt nevezik „pödrés"-nek. A fejbúbon a hátulról felfésült hajjal együtt megkötik és két 3 ágból font fonatot készítenek. Az összekötésen át vastag hajtűt szúrnak s a fonatokat e körül tekerik konty formára. Valamivel a fejbub alatt van a kész konty.

A képen jól látható az úgynevezett „fejszorító", vagyis az a 7—8 cm-esre összehajtogatott selyemkendő, melyet úgy illesztenek a fejükre, hogy a homloknál feküdjék, de a felső él csücskösen elálljon a fejtől. Ez a kendő a fejtetőt természetesen nem fedi, hanem a konty felett síman keresztezi egymást s a két csücske a fülnél archoz előre hull. (A már egyszer előírásosan összehajtogatott kendőt nem szedik szét, hanem így teszik el a következő díszes alkalomig.)

Ezután teszik fel a tulajdonképeni menyecskejelet: a „bokrétás-konty"-ot. Ez három részből áll:

Felső képek: Foto: Kerny. Foto: Haár F.

Fent balra : Csökölyi vőfély. Fent jobbra: Csökölyi kakastartó nyoszolyólány. Lent : Boldogi vendégház. Mallász Gitta terve. — Oben links : Brautführer aus Csököly. Oben rechts : Brautjungfer aus Csököly. Unten : Gästehaus in Boldog. Entwurf von Gitta Mallász. — Above to the left : „Best man" from Csököly. To the right : Bridesmaid from Csököly. Below : Guest-house in Boldog. Designed by Gitta Mallász.

Muskátli

1935.

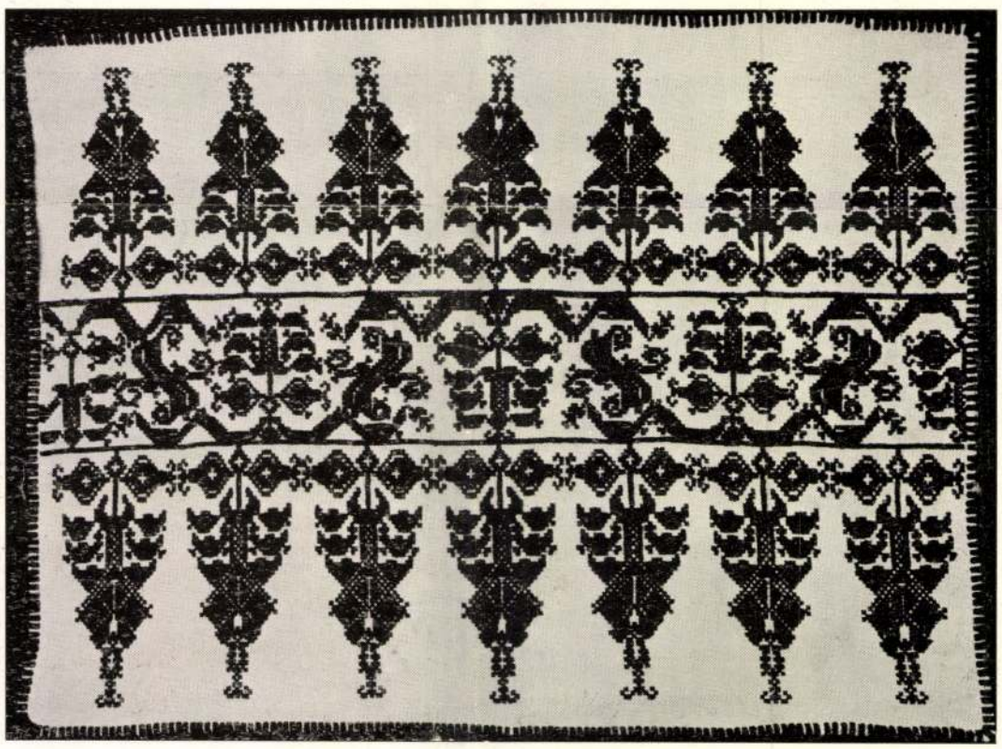

Fent : Torockói párna. Kivitelezhető fehér házivászon-alapon piros vagy kék Mez Volga-, vagy színes alapon fehér krém, esetleg más világos színű fonállal. Szurkált mintáját mai számunk mellékleteként adjuk. Lent : Rábaközi szálánvarrott párna. Mindkettő készült a M. Kir. Állami Nőiparіskolában. — Oben : Kissen aus Torockó. Ausführbar auf weissem Hausleinen-Grund mit rotem oder blauem Mez Wolga-Faden, oder aber auf farbigem Grund mit weissen, cremefarbigen, eventuell anderen lichtfarbigen Fäden. Unten : Rábaközer Kissen mit Berechnung der Fäden. — Above : Cushion from Torockó. To be executed on white homespun linen ground with red or blue Mez Wolga thread or on coloured ground with white, cream or other light-coloured thread. Below : Cushion from the Rábaköz.

Foto: Kerny

A felső és a jobb alsó kép: Foto: Dr. Gönyei

Fent : Somogynagymártoni menyecskék. Lent balra : Csökölyi népviselet. Lent jobbra : Somogyudvarhelyi menyecske. — Oben : Junge Frauen aus Somogynagymárton. Unten links : Volkstracht aus Csököly. Unten rechts : junge Frau aus Somogyudvarhely. — Above : Young women from Somogynagymárton. Below to the left : Peasant costume from Csököly. To the right : Young women from Somogyudvarhely.

Magyaros iskolai formaruhák. Farnadi Ilona tervei. — Schul-Formkleider in ungarischem Stil. Entwürfe von Ilona Farnadi. — School uniforms in Hungarian style. Designs of Ilona Farnadi.

Székely korsók a Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Muzeumban.

MAGYAR NÉPVISELETEK

A magyar népviseletek tanulmányozása: kirándulás a szinek, diszek, ékességek birodalmába! Járjuk végig vasárnaponként a tanyákat, községeket, falvakat, gyönyörködjük végig azt a szinpompás képet, amelyet a lányok és legények, menyecskék és férfiemberek templomból kitóduló csoportjai nyujtanak, azután elemezzük részletekig a megragadó képet s el fogunk ámulni a szineknek és formáknak gazdagságán és változatosságán, a nép díszitő ösztönének és izlésének csodálatos megnyilatkozásain.

A magyar nép művészkedő hajlama, szépérzéke közismert. Pásztoremberek, akik elmaradt életformáik között leghivebben őrzik meg az ősi hagyományokat, őseiktől örökölt technikai fogásokkal és kézügyességgel látják el cifrázatokkal, ékitményekkel apró használati tárgyaikat, ivóedényeiket, sótartóikat, pipaszáraikat, tükröseiket, kampós botjaikat. Eldugottabb kis helyeken, ahol a rokonság, ismeretség közreműködésével maguk a falubeliek sajátkezüleg készitik házaikat, butorféléiket, hagyományos izlésnek megfelelő diszek, festések és faragások jelennek meg a ház oromzatán, a tornácon, a keritésen, a kiskapun, azután benn a házban az asztalokon, a székeken, a nyoszolyán, a tálason, a bubos kemencén. Mesterember-félék, szücsök, szürszabók, fazekasok, ha a nép izlése szerint akarnak dolgozni, évszázados technikával kell feldolgozzák az anyagot, évszázados formakincsből kell meriteniök készitményeik diszeit és ékességeit.

Lehet, hogy mindaz, ami ebben a szemkápráztató művészetben megkap, nem mind magyar és nem mind népi eredetü. A tudományos elemzés négyféle elemet különböztet meg benne. Mindazt, ami a primitiv kulturákból származik és valamennyi népnél egyformán feltalálható. Mindazt, ami sajátosan ősi magyar hagyatéknak tekinthető. Mindazt, ami a művelt néprétegekből szállt alá és fokozatosan hasonult át a népi izlésnek megfelelően. S végül mindazt, ami a szomszédos népek néprajzi sajátosságainak hatása alatt fejlődött ki benne. De mindaz, ami ebből a négyféle elemből az évszázadok folyamán egybe kovácsolódott, ami még a közelmultban is, a gyári és nagyipari termelés izlésromboló hatásaitól szüzen, a maga eredeti tisztaságában jelentkezett a nép művészetében, ez mind sajátosan magyar, népünk jellemzője s a mi büszkeségünk.

A nép művészetének termékei nemcsak önmagukban változatosak és gazdagok szinekben és formákban. Ugyanazoknak a tárgyaknak országrészenkénti, tájankénti, sőt egyes helyenkénti változataiban is, csodálatos változatosság nyilatkozik meg. Mint ahogy más és másfélekép beszél a nép az ország különböző részeiben, más és másfélekép használja a magánhangzókat, más és másfélekép hasonitja a mássalhangzókat és más és más sajátos jelentésü szavakat használ, ugyanigy alakulnak ki a nép művészetének tájszólásai is, amelyek éppoly jellemzők egy-egy országrész, táj vagy hely művészeti sajátosságaira, mint a tájszólás a maga vidékére.

Kalotaszeg, Torockó, Matyóország vagy *Sárköz* öltözködése tehát csak mintegy legérdekesebb és legjellegzetesebb tájszólásnak tekinthető abban a nyelvben, amellyel a magyar nép a maga magyarságát külsejében is kifejezésre juttatja. Mégis ezekben a legismertebb és legértékesebbeknek tartott népi stilusokban fedezhetjük fel legtisztábban a magyar viselet legrégibb és legjellemzőbb vonásait.

A magyar nép öltözködésének a hajviselettől a lábbeliig, a legkisebb részletében is megvannak a maga jellegzetességei. Persze ezek a jellegzetességek nem egyformán becsesek a tudós kutató és nem egyformán mutatósak a gyönyörködni vágyó szem számára. A hozzáértő és a laikus érdeklődési köre más és más, néha homlokegyenesen eltérő egymástól. A néprajz tudósa például lelkesedéssel fogja tanulmányozni azt az igen ritka példaként jelentkező öreg juhászt, aki haját kétoldalt befonva és becsavarva hordja, noha a laikus ebben semmi „szépet" sem talál. Viszont egy cseppet sem fogja osztani a laikus lelkesedését egy matyó köcsögkalap láttán, miután ez az egész divat alig husz éves és igy néprajzi szempontból egyáltalán nem becses.

Másfelől bizonyára mindketten találkozni fognak a női hajviseletek, főkötők és párták változatos formáinak megcsodálásában. A női haj a néphit szerint a fehérnép női mivoltának legvarázsosabb jelképe. Érthető gondot forditanak tehát kezelésére és diszitésére. A hajukat egyébként teljes egészükben csak a lányok mutogathatják, csak azok viselhetik hajukat akár leeresztve is. Mihelyt a menyasszonyt „felkontyolták" és a fejét „bekötötték", feje örökre bekötve marad az idegen számára. A csángók között például

Az ezéves Magyarnap.
(Pesti Hirlap) 1938 dec. 18-

Kőrösfői leányok.

nagy szégyen ma is, ha valaki hajadonfővel lát egy asszonyt.

A lányok fejdisze a *párta*, az asszonyoké a *főkötő*. Mindkettő ezer változatban található fel a magyar népviseletben. A legszebb párták hazája Kalotaszeg és Torockó, ahol a gyürüformáju fejdiszt gyöngyök és selyempántlikák ékesitik. Érdekes forma a sárközi *tülökpárta*, amelynek öt, hét vagy kilenc szarvacskája van. A főkötők formaskálája az egyszerü, négyszögletes, összehajtott vagy összehajtatlan vászonlepeltől, az aranyos csipkés tornyos fejdiszitményekig terjed. A dunántuli *kecele* csak egy egyszerü lepel, amelyet a fejre boritanak, *a pacsát*, ezt a kikeményitett vászonból készült széles, emeletes, fejre való alkotmányt Göcsej vidékén viselik, a palócok és matyók kéregpapirral bélelik ki a fejükre illesztett sátoros kendőt, Sárközön a *parittyafőkötőt* egyenesen a fej formájához simulóan szabják ki. De nemcsak vidékenkint más és más a főkötő, a helybeli szokáson kivül, az ünnep vagy hétköznap, az alkalom, az életkor is más és más főkötőformát ir elő.

A férfi fehérnemü darabjai az *ing* és a *lábravaló*, a női fehérnemü darabjai az *ingváll* és a *pendely*. A férfi fehérnemü daraboknál legfeljebb csak a szabásmintánál van érdekes, figyelemreméltó különbség, a női ingváll azonban az idők folyamán díszitést is kapott s ezzel a kalotaszegi, torockói, sárközi és buzsákvidéki ingvállak sajátos egyéni alkotásokká jelentősödtek. Az ingváll díszitése a himzés, amelyben különösen remekel a magyar nép. Csak Torda-Aranyosban magában negyvenötféle öltésnem ismeretes. Van olyan öltés, amelyet külföldön is, mint sajátos magyar öltésfajtát ismernek.

A vászonruhákhoz tartoznak még azok a lepelszerü darabok is, amelyeket a pendely vagy a lábravaló fölé kötnek. A pendely vagy a lábravaló *elé* kötött ruhadarab a népszerü *kötény*, bár a nép inkább *kötőnek* nevezi. Kalotaszegen azonban az ugynevezett *muszujt* az asszonyok a pendely hátsó részé fölé kötik és két oldalon jellegzetes formában hajtják fel. Az elől-hátul zárt szoknya, a *rokolya* csak a mult század második felében terjedt el a nép között. Persze, ugy a kötők, mint a rokolyák, mindenütt gazdag csipkés, himzéses, szines virágos díszitéseket mutatnak.

A felsőruha anyagát az állatvilág szolgáltatja. Kezdetben kidolgozatlanul, kiszabatlanul, diszités nélkül boritotta hátára az állati bőrt, a *kacagányt*, a magyar. Az évszázadok folyamán azonban kifejlődött a szücs- és a szürszabómesterség, amely kifejlesztette a bőr és a gyapju kezelési módját, változatos szabásmintáit és káprázatos szépségü diszitési módszereit.

A kacagányszerüen hátra vagy előre vetett természetes bőrdarabból legelőbb is a *bőrmelles* alakult ki, amely Tiszántul és Erdélyben még ma is ismerős

ruhadarab. Ezeket Kalotaszegen és Torockón ki is himezik, Székelyföldön pedig zöld vagy kék posztóval diszitik, esetleg apróbb bőrdarabkákkal *szironyozzák*. A bőrmelles később ujjakat kapott bőrből, esetleg posztóból és ezzel megszületett a legfontosabb bőrruhadarab, a *ködmön*. Ez is máig népszerü ruhadarab: az ország különböző részein *bekecs, kozsok, bunda* név alatt terjedt el. A ködmönök formái és diszitésmintái egyaránt rendkivül változatosak. Van olyan rövid ködmön, amely a mellet is alig takarja és van bokáig érő ködmön; van egyenesdereku és derékban toldott ködmön; van hosszualju és fodrosalju ködmön, fehér és szines ködmön, prémezett, himezett, szironyozott ködmön és ki tudja még hány változata ugyanannak a ruhadarabnak.

Ugyancsak bőrből való felső ruhadarab a magyar nép viseletének egyik legjellegzetesebb, mert legsokoldalubb darabja, a *suba*. Ahogy a példabeszéd mondja: hétköznap viselő, vasárnap ünneplő, otthon ágy, uton ülés, mezőn asztal, fiatalnak ékesség, öregnek tisztesség, viselik nyáron meleg ellen, télen hideg ellen, kiforditom, beforditom, mégis suba a suba. A bőrsuba gyapjuból szőtt változata a *guba*, amely az Alföld keleti felén terjedt el.

De a legszebb, legdiszesebb, legértékesebb darabja a magyar népviseletnek mégis a *szür*, amelynek legpazarabbul ékesitett változatai a *cifraszür nevet* kapták. A szür egész életre szóló ünnepi ruhadarabja a falusi embernek. Dolgozni nem is lehet benne, hiszen a vállravetett szür akadályozza a két kéz munkáját. Felölteni pedig annál kevésbé lehet, mert a szür ujjait bevarrják és a zárt ujjakban fontos holmikat tartanak.

A szür mestere a szürszabó, aki a szürposztó mesterien egyszerü darabjaiból állitja össze a díszes ruhadarabot. A szür gallérja, oldala, eleje, alja csupa himzett, virágos díszitmény, amelyeknek mintázata a legjellegzetesebb példája a magyaros izlésü díszitő stilusnak. A szürszabók áhitatos hagyománytisztelettel őrzik a régi díszitőformákat, de a hagyományos mintakészletet mindegyik maga is gyarapitja ujabb és ujabb ötletekkel. Csoda-e, hogy egy-egy cifraszür valóságos remeklése a szürszabómesternek?

A cifraszür és a viselője egy életre szóló szövetséget kötnek egymással. Vannak vidékek, ahol a lánykérő legény otthagyja szürét a lányos háznál. Ha a szürt elfogadják, övé a lány. De jaj neki, ha a „szürét kitették" a tornácra. Akkor bizony mehet másfelé háztüznézni...

Sajnos, az egyre szegényebb falusi nép közt a drága népviseletet ujabban az olcsó „városi" ruha kezdi felváltani. A szinpompás szür, a csodálatos himzések mind jobban eltünnek és szürke, hétköznapi ruha váltja fel őket. **(mja)**

Jobboldali kép: szász-orbói lányok vasárnapi parádéban.

A Gyilkos-tó.

ERDÉLY ÉS MAGYARORSZÁG

Erdély a honfoglalástól kezdve hosszu századokon keresztül szerves része volt Magyarországnak, önálló, külön fejlődése később, a világtörténeti uj korban kezdődött, nagy csapások, történeti katasztrófák következtében. Ha egy pillantást vetünk a térképre, azt látjuk, hogy Erdély a legtermészetesebb kiegészitő része Magyarországnak; hazánk csak vele együtt alkot geopolitikai, geofizikai és stratégiai egységet. Félkörben, hatalmas hegyláncok szegélyezik, amelyek még a mai közlekedési technika korában is akadályul szolgálnak. Erdély elvesztése után Magyarország kicsiny, védtelen országgá zsugorodott össze.

Árpádházi királyaink, akik meg voltak áldva stratégiai és politikai érzékkel, felismerték Erdély rendkivül nagy jelentőségét, észrevették, hogy az erdélyi hegylánc Magyarország természetes védelmi vonala s odatelepitették a magyarságnak egy igen értékes, harcias elemét a szorosok megvédésére. A középkorban Erdély vajdaság, de csak katonailag volt önálló. Az akkori közlekedési viszonyok miatt szükségesnek látszott Erdély katonai önállósitása, mert amikorra a tatár, a besenyő, vagy kun betörés hire a királyok székhelyére, Budára, vagy Esztergomba eljutott, az ellenség már régen dulta a határszéleket. Gyors intézkedésre volt szükség. Védelmi okai lehettek az 1459-iki meggyesi országgyülés határozatainak is. Mátyás király figyelmét állandóan lekötötték a nyugateurópai viszonyok, országának katonai erejét igénybe vették a nyugati szomszéddal csaknem állandóan duló harcok. A közös védelem szükségessé tette a magyar-székelyszász megegyezést, amely létrejött az 1459-iki meggyesi gyülésen.

Ha Magyarország természetes történeti fejlődése egy nagy történeti katasztrófa következtében meg nem akad, Erdély soha önálló nem lesz, Erdélynek mai fogalma, az erdélyi lelkület, az ugynevezett transzilvanizmus, ma a legnagyobb valószinüség szerint ismeretlenek. Erdély önállósága az 1526-iki kettős királyválasztásnak a logikus következménye. A magyarság ezeréves történetünk legsulyosabb krizisében nem tudta hová álljon: a török, vagy a német mellé-e? Egy része a német mellé, egy másik rész a török mellé állott s az 1541-iki nagy tragédia azért következett be, mert nem állott a rendi Magyarország egységesen sem a délről fenyegető török, sem a török elleni segitséggel kecsegtető német hatalom mellé. Mikor kezdődött Erdély önállósága? Ezt nem könnyü dátumszerüen meghatározni. Számithatjuk Buda elestétől (1541) vagy Izabella királyné Erdélybe költözésétől. Számitjuk az 1542-iki tordai országgyüléstől, ahol az erdélyi rendek már mint egy önállósult ország rendjei tanácskoznak és hoznak nagyjelentőségü határozatokat. Számithatjuk a végleges elszakadást az 1547 junius 19-i szerződéstől, melyet Szulejmán szultán és Ferdinánd megbizottai irtak alá, amelyben az ország háromrészre szakadását irásban megrögzitették. Azt a területet, amelynek magva ebben az időben Erdély volt, a szultán gyámfiának és kegyeltjének, Zápolya János fiának, János Zsigmondnak engedte át, s ezzel Erdély török hűbér lett.

Szükségtelen kiemelnünk Erdélynek a fejedelemség alatt betöltött szerepét. Van egy történetszemlélet, amely Magyarországnak minden üdvét a Habsburgokkal való szövetségben látja s Erdélynek ezt a nagyszerü hivatását szereti lekicsinyelni. Erdély nem tudott volna még akkor sem, ha a jószándék nem hiányzott volna, odamenekülni a Habsburgok jogara alá, mert a Habsburgok és a mögöttük álló németség gyengék voltak arra, hogy a világhóditó törökséggel szembeszálljanak. Ferdinánd maga is a szultán barátságát és kegyeit kereste. A szétszakadás korának nagyeszü és leleményes magyar államférfia, György barát, az életével fizette meg, hogy elárulta az erdélyi gondolatot s megkötötte 1551-ben Ferdi-

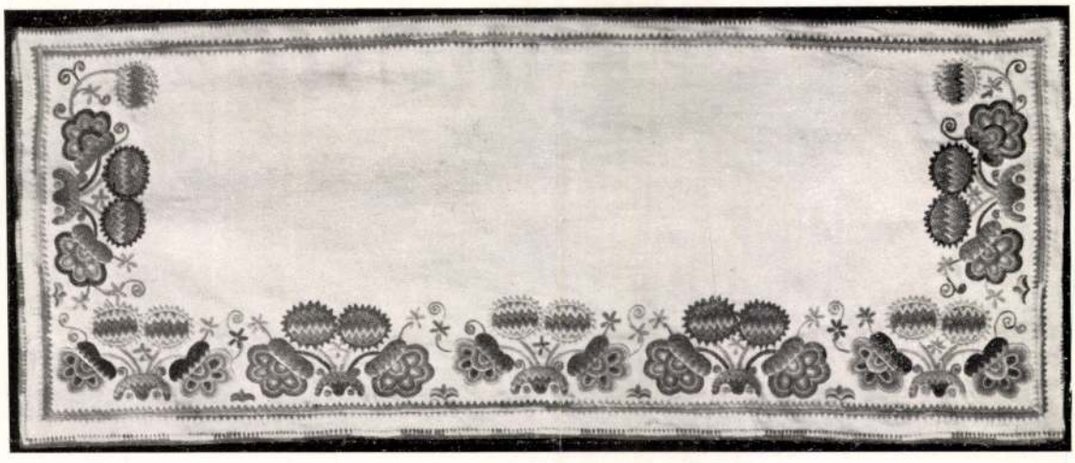

Fent : Áttöréses terítő. Schick Iza terve. Készült a M. Kir. Áll. Nőiparіskolában. Lent : Falvédő nagykúnsági hímzéssel. — Oben : Decke mit durchbruch-Arbeit. Entwurf von Iza Schick. Verfertigt in der Kgl. Ung. Staatl. Schule für Frauenindustrie. Unten : Wandschutzdecke mit Nagykunságer Stickerei. — Above : Open-work table cover. Design by Iza Schick. Made in the Roy. Hung. States Industrial School for Women. Below : Wall protecting cover with Nagykunság embroidery.

Muskátli

1937. 4. sz.

Koma-bál a tiszta szobában. A menyecskék díszes, rózsás, gyöngyös főkötőben. Szenna, Somogy m. — Gevatter-Ball in der „reinen Stube". Die jungen Frauen in prunkvollen Hauben mit Rosetten und Perlen. Szenna, Komitat Somogy. — „Gossip-ball" in the „clean room". The young women in pompous bonnets with roses and beads. Szenna, County of Somogy.

Fent balra : Szarvas-csipkés necc a fejkendőre tűzve. Jobbra : Idősebb asszony 9 ágra fonott haja. Mindkettő Szennáról. Lent balra : Rimóci festett ágy, jobbra : Csökölyi menyecske főkötő. — Oben links : Netz mit „Hörnchen"-Spitzen, auf das Kopftuch gesteckt. Rechts : Haartracht einer älteren Frau mit neunteilig geflochtenen Zöpfen. Beide aus Szenna. Unten links : Bemaltes Bett aus Rimóc. Rechts : Haube einer jungen Frau aus Csököly. — Above to the left : „Horn"-laced net, stitched to the kerchief. To the right : Elderly woman's hairdress plaited in 9 tresses. Both from Szenna. Below to the left : Painted bed from Rimóc. To the right : Young woman's bonnet from Csököly.

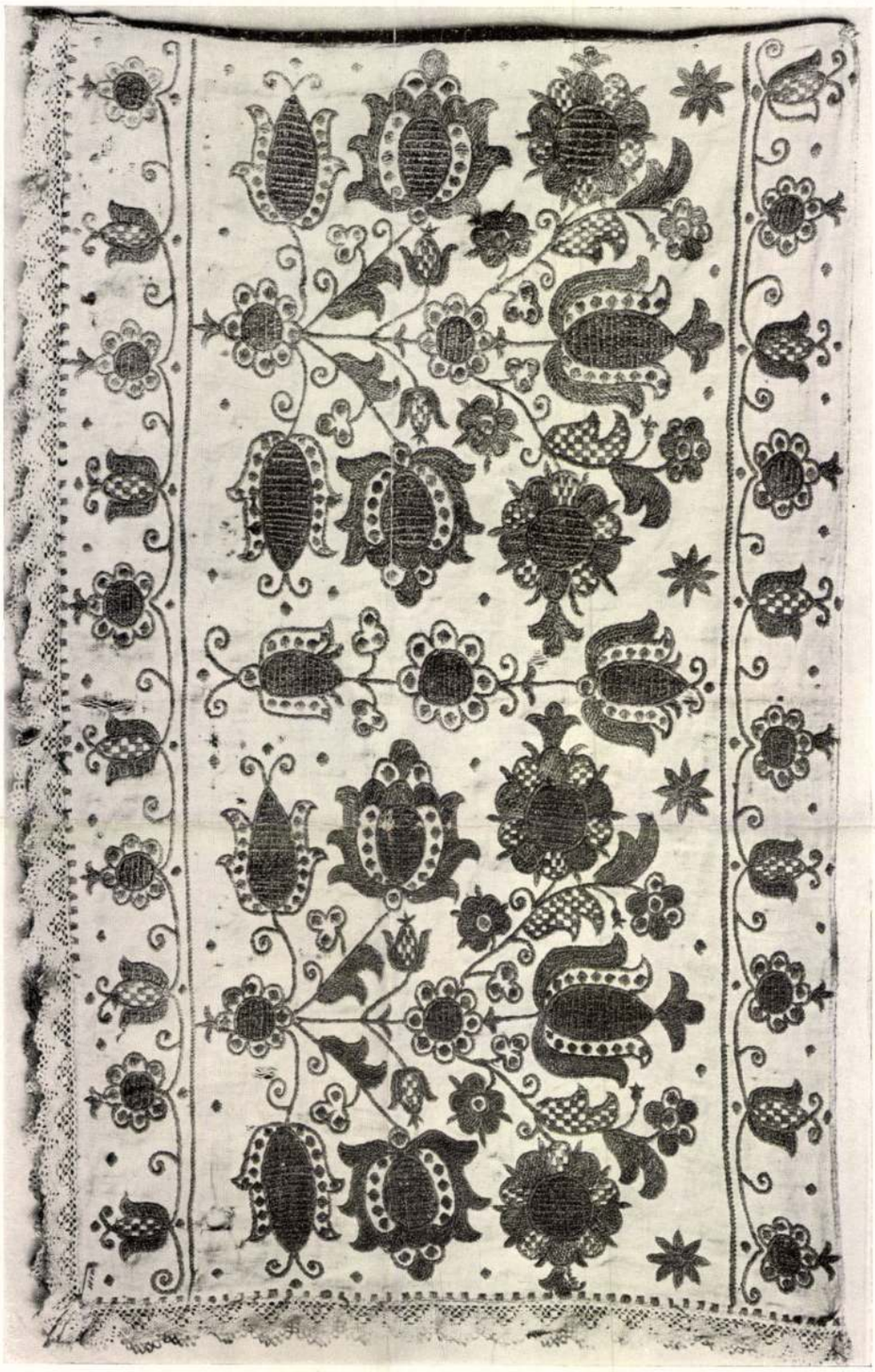

Rábaközi lepedőszél részlete. XVIII. sz. — Detail der Franse eines Leintuchs aus Rábaköz. XVIII. Jahrhundert
Detail of a fringe of sheet from Rábaköz. XVIIIth. century.

Foto: Kerny

Fent balra : Kistarcsai főkötő. Jobbra : Kistarcsai menyecske. Lent : Kistarcsai parasztszoba részlete. — Oben links : Haube aus Kistarcsa. Rechts : Junge Frau aus Kistarcsa. Unten : Detail einer Bauernstube in Kistarcsa. — Above to the left : Bonnet from Kistarcsa. To the right : Young woman from Kistarcsa. Below : Detail of a peasant-room in Kistarcsa.

Muskátli

1937. I. 27.

Foto: Szabó Ida

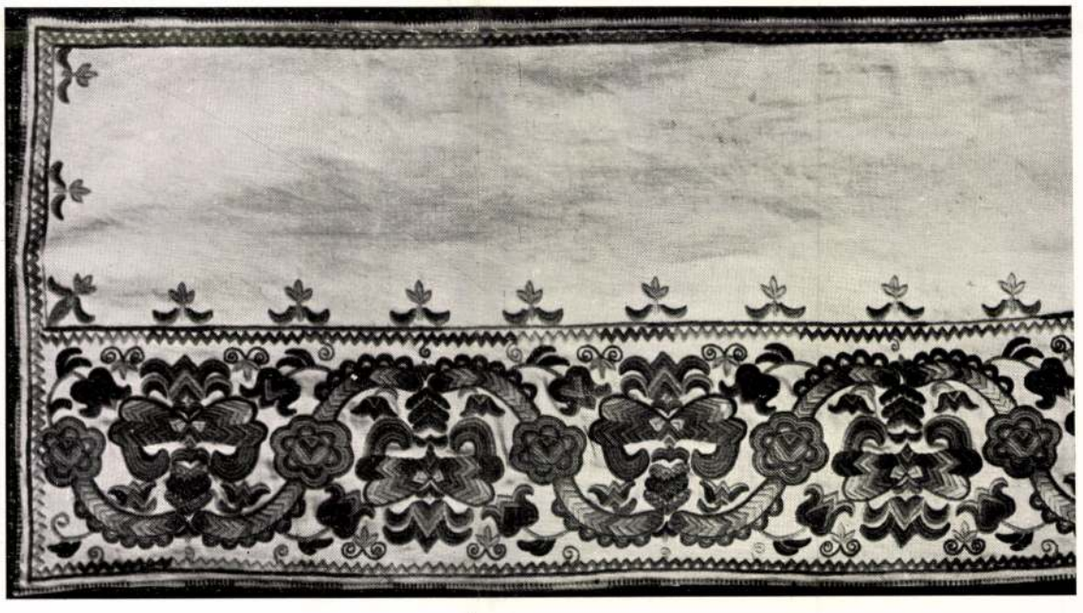

Fent balra : Borsodszemerei öregasszony. Jobbra : Borsodszemerei fiatal pár. Lent : Hódmezővásárhelyi hímzéssel díszített falvédő. — Oben links : Alte Frau aus Borsodszemere. Rechts : Junges Paar aus Borsodszemere. Unten : Wandschmuck mit Stickerei verziert aus Hódmezővásárhely. — Above to the left : Old woman from Borsodszemere. To the right : Young couple from Borsodszemere. Below : Wall ornament with embroidery from Hódmezővásárhely.

Foto: Szabó Ida

Foto: Leszich Olga

Fent balra : Borsodszemerei öregember szűrben. Jobbra : Gyászoló borsodszemerei leányok. Lent : Borsodszemerei menyecskék. — Oben links : Alter Mann aus Borsodszemere in Hirtenmantel (Szűr). Rechts : Mädchen in Trauer aus Borsodszemere. Unten : Junge Frauen aus Borsodszemere. — Above to the left : Old man in „szűr" (shepherd's cloak) from Borsodszemere. To the right : Girls from Borsodszemere in mourning dress. Below : Young women from Borsodszemere.

Fent : Eredeti buzsáki hímzésekből összeállított párna. Lent : Lepedő színes fonallal töltött recebetéttel. — Oben : Kissen, zusammengestellt aus Original-Stickereien aus Buzsák. Unten : Leintuch mit Netzeinsatz, mit bunten Faden ausgefüllt. — Above : Cushion, composed by original embroideries from Buzsák. Below : Sheet with inlaid net-work filled out with coloured thread.

Sárközi népviselet. — Volkstracht aus Sárköz. — Popular dress from Sárköz.

Muzeális
1940.

Fehér flamizol estélyi ruha fekete írásos díszítéssel. Zsindelyné Tüdős Klára műve. — Abendkleid aus weissem Flamisol mit schwarzem „geschriebenem" Dekor. Werk von Frau Klára Tüdős-Zsindely. — Evening-dress in white flamisole with black „written" decoration. Work of Mrs Claire Tüdős-Zsindely.

BORSODSZEMERÉN

Napsugaras tavaszi vasárnap délután. Még tele van a szemünk a mezőkövesdi körmenet keleties színpompájának káprázatával. Halkan suhan az autónk a végeláthatatlan zöld búzamezők közt. Az út mentén kacagnak a tavaszi virágok, a vadrózsa hajlós ága finoman rajzolódik ki az azúrkék égen.

És már ott is vagyunk Borsodszemerén. Széles utcáju tiszta kis magyar falu. A ház előtt kis kert, tele májusi virággal. Ezüstösen csendül a litániára hívó harang szava és mintha egyszerre lábrakelne a kis kert minden virágszála, hogy eljöjjön az Isten házába ! Csodálatosan friss üde tavaszi színekbe öltözve jön, siet a falu fiatalsága a harang szavára. Ott ring, leng a pünkösdi rózsa (a rosa centifoliát hívja így a délborsodi nép) élénk rózsaszíne, a nefelejts kékje, a tulipán tüzes sárgája, a viola bársonyos lilája s a friss tavaszi mezők zöldje a szemerei lányok, asszonyok ruháján. És az egészet finoman tompítja, egységbe foglalja dúsan hímzett fehér kötényük.

A férfiak feketében, csak egy-egy idősebb ember vállán látjuk a régi cifra szűrt. Meg egy-egy fiatalabb ember, legény van színes, hímzett melles kötényben. Elmondják, hogy ez a „vőlegény kötény", mátkájától kapja a legény és viseli esküvője után is még egy-két évig.

Az egész viseletben legfeltűnőbb a tavaszias színpompa. A lányok és fiatal menyecskék ruhájának anyaga egyszínű kázsmir, vagy selyem. Ebből készül az öt-hat szélből álló dús ráncokba rakott szoknya, ebből a testhez símuló derék, melyhez gyakran fehér ingvállat viselnek. Fő-ékességük a dúsan hímzett díszes fehér kötény. A lányok hajadonfőtt jönnek, hajfonatuk végén nagy, színes szalagcsokor, az új menyecskék aranycsipkés főkötőjén villódzik a napsugár. A fiatal asszonyok rózsásselyem kendőjét kartonpapír tartja főkötő alakban s alatta finoman símul homlokukra a „fékötő csipke", az öregasszonyok talpig feketében, fekete selyem kendőben.

„Nem így volt ez régen, kisasszonykám, az én fiatal koromban, — meséli az öreg Beri néni (legelterjedtebb keresztnév a Bernadotte) — fehér „slingolt" kendőt hordtak akkor az öregasszonyok is, de sok baj volt vele, mert jól ki kellett keményíteni, osztán a felkötése nem sikeredett néha csak a harmadiknak, vagy a negyediknek. Ha aztán jó volt, le is sátoroztuk az ágyra, hogy más vasárnap is fel lehessen venni."

Elnézegetem a régi kendők hajlós, ágbogas dúsrajzú mintáit. Milyen kár, hogy az idő ilyen kevesett őrzött meg számunkra belőle. Finomak és jellegzetesek a „fékötő csipkék" áttört mintájukkal. Újabb fehérhímzéseiken azonban már furcsa bájjal keveredik a városi elem, (amit a pénzért hímzett mintákról lestek el) és a matyóhímzés színes virágai is különösen alakulnak át fehárhímzés elemekké.

Ornamentikájuk teljesen növényi eredetű. Szeretik a rózsát, tulipánt, a forgórózsát (gyorgyinát) igen sok változatban. Hajladozó száron nőnek virágaik, vagy egyes ágak sorakoznak egymás után.

Régi mintáik közül legelterjedtebb a Mezőkövesdről jól ismert körtés (itt bendősnek, kis malacosnak is hívják) a napos, a kilenclikas, a szőllős. Újabb a forgórózsás meg a csillagos.

Legérdekesebbek, legegyéniebbek mégis „vőlegény kötényeik". Színes kázsmir alapon varrják lapos öltéssel, műselyemmel, vagy gyöngypamuttal. Láttam egyet türkiszkék alapon fehérrel és korálpirossal hímezve. A másik püspöklila alapon fehérrel és világos sárgával volt kivarrva. Alul díszíti egy hímzett sáv, fent a mellén a betűjelzés és visszahajló sarkain egy-egy odavetett virágos ágacska. A kabát alatt viselik. De a gyermekek nagy része már városias ruhába öltözött. Elmondják, hogy lassan „kivetkőznek", mert szegény a nép. Nyáron sommásnak járnak, télen az asszonyok fő kereseti forrása a hímzés, de rosszul fizetik. Belátom, igazuk van, a szükség kényszeriti őket, régi viseletük elhagyására, mégis megfájul a szívem, hogy így vesz, pusztul ebből a mai sivár világból a szín, a tavasz, az öröm.

SZABÓ IDA

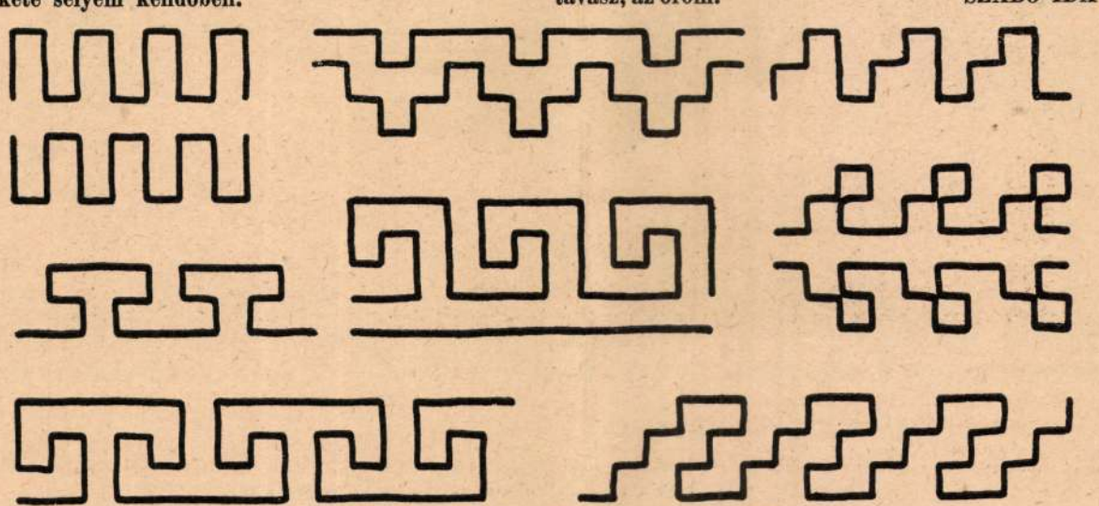

3. ábra. Horgolt díszítés vonalvezetése. Ferencz Kornélia cikkéhez.

(9)

Muskátli

1937. 1. 24.

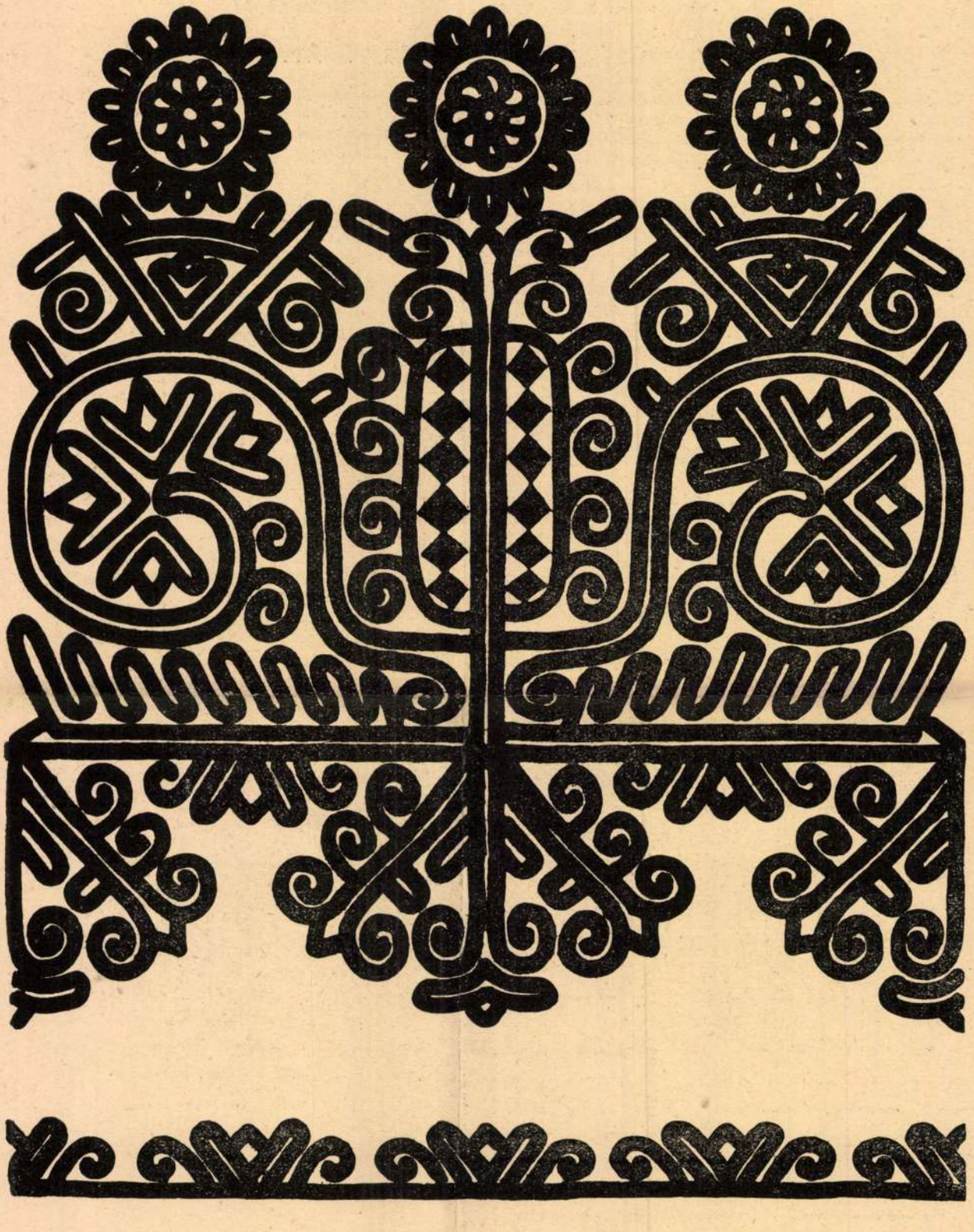

Kalotaszegi vőfélykendő „írásos“ dísze. Rajzolta Fries Erzsébet.

MUSKÁTLI

MAGYAR KÉZIMUNKAUJSÁG
A MAGYAR IPARMŰVÉSZET HÁZIIPARI MELLÉKLETE. SZERKESZTI
VITÉZ SPOLARICH LÁSZLÓ, A MAGY. KIR. ÁLL. NŐIPARISKOLA IGAZGATÓJA

A KAPUVÁRI NÉPVISELET

Mintha az Eszterházyak barokkori pompakedvelése a népre is átragadt volna, olyan gazdag, festőien szép a kapuvári nép ünnepi viselete. Mária Terézia körül páváskodhattak az udvarhölgyek ilyen ragyogó színű bársonyokban, brokátokban, ilyen terjedelmes rokokószoknyákban, mint a mai kapuvári menyecskék. Míg a rokokókor asszonyai százméteres csipkével ékítették abroncsszélesítette szoknyáikat, a kapuvári menyecskék jó százméter vásznat, siffont raknak harmonikás rendbe alsószoknyáikba, hogy ilyen sokméteres átmérőjű lesz rokolyájuk, amikben ünnepnapokon pompáznak. Királynői alakot ad nekik ez a bő szoknya. Hordanak ötven alsót az ormányságiak is, Baranyában, meg az irsai palócasszonyok is, de ez a majd földig érő, bő, ringó „pintöl", páratlan szépséget, tekintélyt kölcsönöz a menyecskéknek.

Itt nem a lányok tündöklőruhásak, hanem a menyecskék. A lányok bő, harmonikás szoknyája csak síma szövetből van, legtöbbnyire ugyanebből készül a testhez símuló, hosszúujjú derék is. Kendőt se fejükre, se derekukra nem tesznek, még télvíz idején sem. Az asszonyok ruhája aztán súlyos százakba kerül. Legszebb ékük a fejdíszük. Ennek ezüsthímzéssel, flitterekkel, színes szalagokkal készített kontyfedője, a „kobak", szinte nem is látszik, csak ezüst fénye csillog át a csipkekendőn keresztül. Ezenkívül még művésziesen csomózott, rojtos szorítót is tesznek a fejükre, ami a kendő szegletes formáját alakítja.

A legnagyobb érték rajtuk a fejkendő. Valamennyi régi, talán nyolcvan-százéves hímzés. Van köztük hövelyi, pókos hímzés, akad tüllalátétes munka is, mindegyik átlátszó moll anyagra, vagy igen finom régi lenvászonra hímezve. De legszebbek a tüllkendők, sűrű, régi hímzésekkel ékítve. A kendők nagyméretűek, szélükön igen sűrű csipkefodor díszeleg. Ezek a csipkék legtöbbnyire recemunkák, de akad gyári csipke is közöttük.

A „puruc"- vagy mellesnek a derékon alul kiszélesedő része érdekes, kemény kidolgozással finom hajlatokba van rendezve, ez az elálló rész még emeli a rokokóbőségű szoknya vonalát.

A magyar rétségek, kertek minden színgazdagsága itt tündököl ezeken az aranybrokát, bíborvörös, ibolyaszínű bársonyokon, brokátokon, nehéz, drága selymeken. Kár, hogy ezek a szoknyák már nem kézi hímzéssel vannak szegélyezve. Úgy ezek, mint a derékon látható díszítések már gyári, készen vett selyemhímzések. A derekukra erősített „csattos" szalagja is már szlávos színkeverékű, gyári munka, csak a kapcsolás és a szalagvég van kézi ezüsthímzéssel, rojtozással díszítve. Lábukon „Csökös" fehér kézikötésű harisnyát, piros cipellőt viselnek.

A kapuvári népszokások buzgó kutatója és ismertetője, Szüts Károlyné, Winkler Margit a „Honismeret" c. munkájában, amivel külföldi iskolai kiállításokon is szerepelt, a következőket írja még a kapuvári öltözetről:

„... Köznapokon a mosószoknyához a szoros farkincás majkó, vagy oldalt mereven elálló „totya" illik ..." — majd: „A férfiviselet egyszerűbb: legjellegzetesebb darabja a színes pillangós selyemből készült mellény, vagyis „puruc", a rojtos selyem nyakravaló, az asztrigán kicsi kerek sapka, amit az úgynevezett — „büszkekötő"-vel — keskeny gumiszalaggal — erősítenek a fejük búbjára."

Manapság már inkább csak egyszerű, fekete ruhát viselnek a férfiak is. Pedig szépen kisubrikázott, mesterkés, rojtos bő gatyát és fehérpiros hímzésű inget hordtak a tarka „puruc"-okhoz.

A tüllhímzés és a hövelyihez rokon, csak aprólékosabb mintás fehérhímzést sem készítik már a faluban. Még csak az intelligencia körében sem akad, aki ezeknek a régi kendőknek mintáit legalább rajzban igyekezne megörökíteni.

Kár volna ezt a festői viseletet kihalásra ítélni! Rá kellene bírni a fiatalokat, hogy utánozzák a régi szép kendők, ingek hímzését. Igaz, sokba kerül a kapuvári népviselet. De a mi, városba szegődött szolgálóleányaink is elruházkodják évi háromszáz pengő keresetüket. És egy ilyen díszes népi öltözet nem egy évet, de egy egész életet kiszolgál. Tehát még mindig takarékosabbak a drága bársonyba, selyembe öltözött kapuvári menyecskék, mint a folyton új, hitvány gyári holmikat vásárló városbaszakadt lányok.

JÁMBORNÉ ZSÁMÁR MARGIT

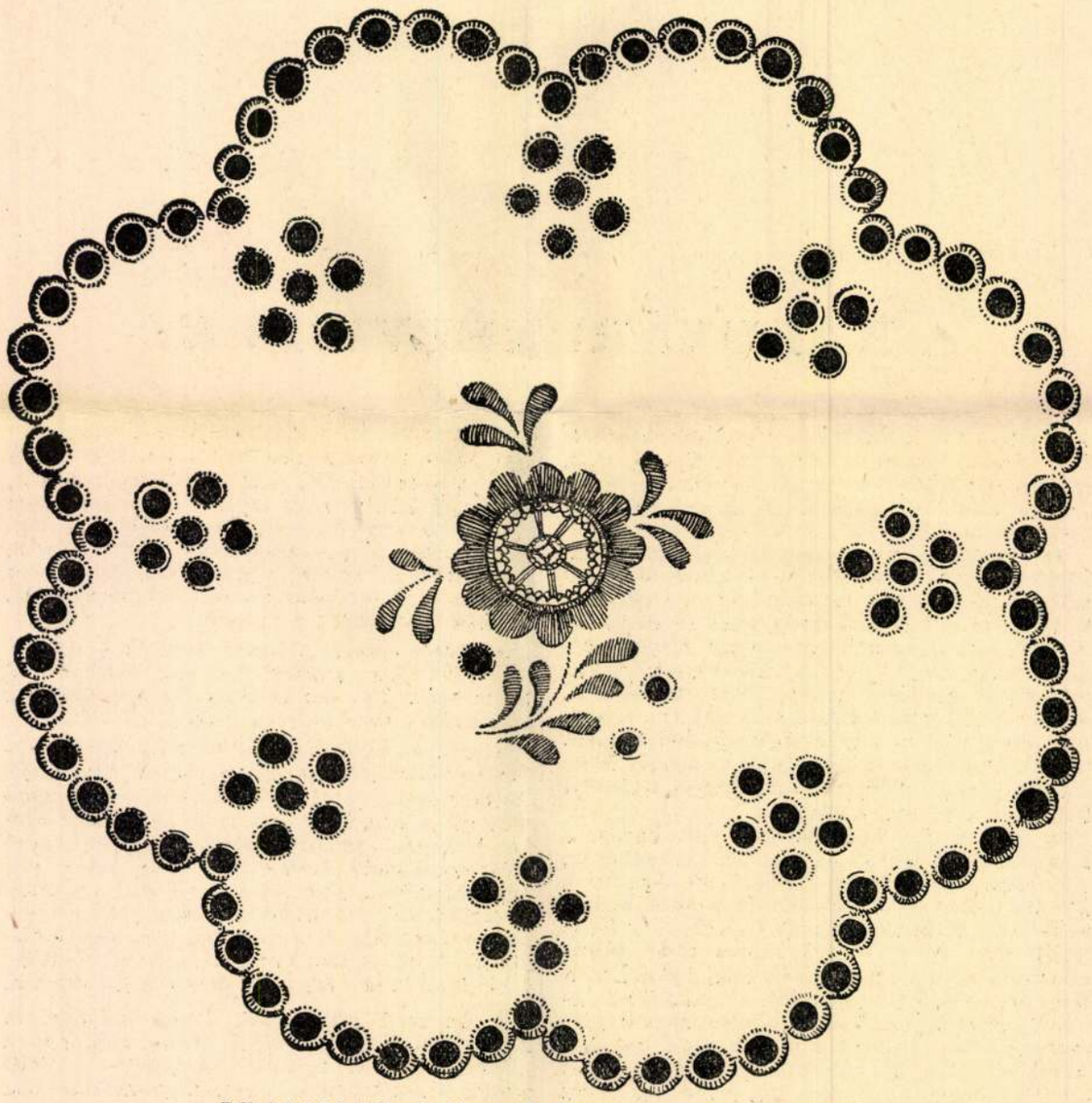

Rábaközi fehérhímzés kis terítő. Grynaeusné Papp Emilia rajza.

Fent : Kapuvári menyecskék. Lent : Kapuvári menyecskekendő. Jámbor Kálmán felvételei. — Oben : Junge Frauen aus Kapuvár. Unten : Kopftuch einer jungen Frau aus Kapuvár. — Above : Young married women from Kapuvár. Below : Neck-kerchief of a young married woman from Kapuvár.

Kapuvári menyecskék hímes tüllkendőkkel. Jámbor Kálmán felvétele. — Junge Frauen aus Kapuvár mit gestickten Tüll-Kopftüchern. — Young married women from Kapuvár in embroidered tulle-kerchiefs.

Könyv-, zeneműkeresk

Nyomdászat

Dukai K.—Novák L. Grafikai rajz és metszés. Díszk. (5.60) — — — —	4.60
Freund. Papíros a grafikában. Díszk. (5.60) — — — — — — — —	4.60
Grócz E. A betűszedés kátéja. 2 kötet	2.—
Krasznay J. A nyomdászat. I. kötet —	1.60
— Ugyanaz. II. kötet. Kötve — —	2.40
Löwy S.—Novák L. Betűművészet. 2 kötet. Díszk. (11.20) — — — —	9.20
Novák László. Grafikai sokszorosító művészetek. Díszk. (5.60) — — —	4.60
— A nyomdászat története. XV. század. Díszkötésben (5.60) — — —	4.60
— Ugyanaz. XVI. század. Díszk. (5.60)	4.60
— Ugyanaz. XVII. század. Díszk. (5.60)	4.60
— Ugyanaz. XVIII. század. Díszk. (5.60)	4.60
— Ugyanaz. 1801—1867. Díszk. (5.60) —	4.60
— Ugyanaz. 1868—1900. Díszk. (5.60) —	4.60
— Ugyanaz. 1901—1929. Díszk. (5.60) —	4.60
A 7 kötet egyszerre véve (39.20) —	30.—
— Betűszedés. Díszk. (5.60) — — —	4.60

Magyar nyomdászat

3

ÚJSÁ

ALOS LAPJA

ÚJ CZÉGEK

esterreichischer Hof» I., Rothen-
«König v. Ungarn» I., Schuler-
llodák, legmodernebb kényelem.
t árak.

*

splatz. Elsőrangú kávéház, kitünő
ás, bel- és külföldi lapok.

*

nsomirgott-Strasse 3. Elsőrangú
s. Kül- és belföldi lapok.

*

offstrasse és Neuer Markt sarkán.
dern szálloda elegáns lakosztá-
nő konyha.

*

, Stefansplatz. I. rangú családi
ítva. Riedl János szállodás.

PAAR JÁNOS ÉKSZERÉSZ, BUDAPEST, KORONAHERCZEG-UTCZA 3.

*

Graz. Hôtel Erzherzog Johann. Elsőrangú szálloda a város közepén. 100 kényelmes hálószoba és szalon. Lift, villamos világítás, fürdők és légfűtés. Mérsékelt árak. Müller Frigyes, tulajdonos.

*

Gröber Lajos kosárfonódája, IV., Kigyó-utcza 6. és IV. ker., Harisbazár. Ajánlja saját gyártmányait, kerti bútorok, nyugágyak és kosárfonó-munkáit. Árjegyzék ingyen.

*

Gries. Bozen mellett, (Déltirol). Klimatikus gyógyhely. Őszi-, téli- és tavaszi tartózkodás. Idény szeptembertől május végéig. **Hotel** és **Pensió Austria.** Elsőrangú, modern kényelem, kitünő ellátás. Obermüller R. tulajd

*

Magyar nyomdászat története

Gulyás Pál. A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. 2 füzet 281 hasonmásképpel. Budapest, 1931. Kiadja az orsz. Széchenyi könyvtár, füzve, folio 80 —

Ezen diszes kiállitásu, értékes tartalmu munka a II. füzettel befejezést nyert.

Magyar nyomdászat

lásd

Biró Miklós

Nyomdászati Lexikon

Bpest. 1936.

Dornyay Béla: Sóshaftyán nevezetességei

L. Salgótarjáni Könyvek. 4. sz.

Magyar nyomdaipar

Prosztai Ferenc

Nyomdaipari Enciklopédia

~~Ujmajor, peremartoni kápitalani~~

~~V. 194~~

Magyar nyomdászat

Története

Fortinger Kárdz, 50 eszt. a magyarországi könyvnyomtatás közel multjából.

Bp. 1900. —

Lustorza

Tör. Kol. 2813.

Magyar nyomdászat.

Zaka L.

A budapesti Könyv-
nyomdászok és betű-
öntők egylete történelme

Petrik 1886-1900

Magyar nyomdászat

Láng J.

Emlékkönyv a könyv-
nyomdászok szakkörének
tíz évi működéséről.

Petrik 1886-1900

Magyar nyomdászat

Firtinger K

Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmultjából.

Petrik 1886–1900

Magyar nyomdászat

Koncz J.

A marosvásárhelyi
ev. ref. Kollégium
Könyvnyomdájának
száz éves története
1786 - 1886

Petrik 1886 - 1900

Magyar nyomdászat

Gábriel J. és Mangold L.

A temesvári Könyvnyomdász-egylet története.

Petrik 1886–1900

Magyar nyomdászat

Kovàts S. J.

A Könyvnyomtatás
története Vas megyében.

Petrik 1886–1900

Magyar nyomdászat

Kovács I. J.

A könyvnyomtatás
története Vasmegyében.

Petrik 1886–1900

Magyar nyomdászat

Berkesi J.

A temesvári könyv-
nyomdászat és könyv-
irodalom története.

Petrik 1886–1900

Magyar nyomdászat 627

Magyar nyomdászok
aranykönyve

Petrik 1886–1900

Magyar nyomdászat

Horovitz Zs.

A debreczeni könyvnyomdász segélyző- és önképző egyletének krónikás története.

Petrik 1886–1900

Magyar nyomdászat története

Tudományos gyüjtemény

A NYOMDÁSZAT

Novák László: A nyomdászat története. *(I—III. kötet. »Grafikai Müvészetek Könyvtára«, Budapest 1927—28. 150 + 148 + 144 oldal, számos, részben szines illusztrációval.)* A Novák László szerkesztette Grafikai Müvészetek Könyvtára csinos, gusztosos és amellett mindenkor tartalmas kötetei ma már minden müvészet- és főként könyvkedvelő ember bibliotékájának ismert és elmaradhatatlan kiegészitője. Az előttünk fekvő három kötet a nyomdászat kezdeteivel, azután a 16. és 17. századi fejlődésével foglalkozik és pedig nemcsak az egyetemes müvelődéstörténet, hanem közelebbről a magyar szellemtörténet fejlődésének szemszögéből is. »Egy emberi találmány regényének« lehetne az első kötetet neveznünk, amelyben valósággal izgalmas és pompásan megirt fejezeteket találunk a nyomdászat korai idejéből, a feltalálás dicsőségéért való küzdelem történetéről. Másrészt gondos és gyönyörüen illusztrált fejezetek vezetnek be az inkunábulumok rejtelmeibe és főként magyarországi korai történetébe. A második kötet a kiérett renesszánsz nyomdamüvészetével ismertet meg bennünket; részletesen és példák felhasználásával bemutatja a nevesebb külföldi és magyar nyomdászmestereket ebben a században. Aztán egyben máris rámutat a nyomtatott betü minduntalan vissza-visszatérő ősi ellenségére: a cenzurára és a nyomdai privilégium rákfenéjére. Gondosan megirt fejezet ismerteti a nyomdászat fejlődését szervesen kisérő fa- és rézmetsző müvészet e századbeli feltörését. A harma-

dik kötetet a barokkornak szentelt Novák László és az előbbi két kötetben megismert tartalmi értékeken felül itt már a nyomdamesterség szociográfiai méltatása is belekapcsolódik a könyvbe: alapos fejezet foglalkozik a céhrendszernek a nyomdászat terén való szerepével, a nyomdászbecsület fogalmának kialakulásával, a »becstelen« nyomdászok bojkottálásával, valamint a sajátságos nyomdászszokásokkal. Mint a Könyvtár eddigi köteteinél, itt is ki kell emelnünk e sorozat mesteri nyomdai kiállitását: Dukai Károly mesterszedő grafikus munkáját.

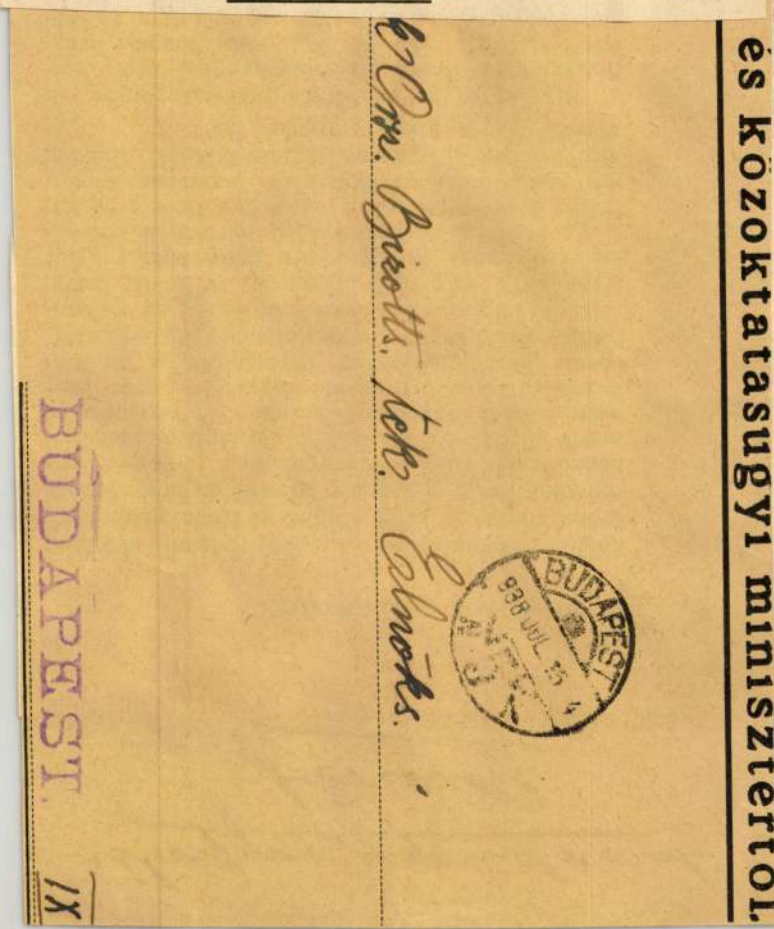

Ferenczi Z.

A Kolozsvári nyomdászat története.

Petrik 1886–1900

Magyar nyomdászat

Magyar nyomdászat

története

Czakó Elemér: Adalékok a magyar sokszorosító művészet történetéhez. Bpest 1900.

A Magyar Nemzeti M

Tanácsánal

A NYOMTATOTT KÖNYV BEVONULÁSA MAGYARORSZÁGRA

Írta FITZ JÓZSEF

Mátyás király 1471 szeptember 13-án levélben értesíti *Pomponius Laetus* római humanistát, hogy könyvfestője, *Blandius*, könyvekkel megrakodva visszatért *Rómá*ból s többek közt magával hozta *Silius Italicus* ókori római költő *Punica* című 17 énekes hőskölteménye Pomponius által «oly szépen és gondosan nyomtatott kiadását», melyet a király, bár a cseh háborúk miatt alig marad ideje szellemi szórakozásra, máris nagy élvezettel többször átlapozott. E levél Mátyás első ismert nyilatkozata könyvről és irodalomról.

A Silius Italicus Budára küldött kiadása 1471 április 26-án jelent meg Rómában. Mátyás alighanem csak udvariaskodott, amikor «oly szépen és gondosan» nyomtatottnak nevezte. Mert nem valami szép. Mátyás birtokában már szebb ősnyomtatvány is volt. A könyvtára maradványai közt van egy ennél régibb nyomtatott könyv (Róma város törvénykönyve : *Statuta Urbis Romae)*, melyet az 1471-ben elhúnyt *II. Pál* pápa rendelt meg *Ulricus Han* kiváló római nyomdászművésznél s melyet maga a pápa küldött meg ajándékként Mátyásnak, minek jeléül a könyv első lapját elláttatta a saját, valamint Mátyás folyondáros dísz közt megfestett címerével.

Pomponius Silius Italicusa még csak első kiadás sem volt, noha a zárósorokban, az úgynevezett kolofónban, melyben a nyomtatás és kiadás körülményeit szokták megemlíteni, azzal henceg, hogy «opus iam neglectum Pomponius recognovit» — «e már-már elfelejtett művet Pomponius fedezte fel újra». A csakugyan századokig lappangó mű kéziratát a konstanzi zsinat egyik résztvevője fedezte fel 1418-ban a st.-galleni kolostor könyvtárában és a római Sweynheym és Pannartz-féle nyomda adta ki először, 1471 április 5-én, három héttel Pomponius előtt. Ennek a korrektúra-ívei szolgáltak Pomponius kiadása alapjául, nem pedig a kézirat. Szóvégeken ugyanis a szedője gyakran alkalmazta a hosszú *s*-betűt (ſ), melyet alig lehetett megkülönböztetni az *f*-betűtől. Ez valamennyi antikvabetűkkel dolgozó nyomdász közül csak Sweynheym és Pannartz szokása volt. A többi a szóvégeken mindig csak a ma is használatos kis *s*-betűt alkalmazta. Pomponius szedője is ezt szokta meg, de munkájában nyilván sietett és hol a saját nyomdája helyesírása szerint, hol az előtte fekvő minta szerint szedte a vég *s*-eket. Szedésének más sajátságai miatt *Georgius Lauer* római papnyomdász segédjét sejtjük benne. Ilyen sajátság például, hogy az *us*-szótagot rendesen nem az akkor szokásos 9-alakú rövidítéssel adta vissza, hanem úgy szedte, ahogy ma is szokás. Lauer mellett szól magának Pomponiusnak a szereplése is. Pomponius Laetus (aki igazi neve helyett mindig csak ezt a klasszikus ókortól kölcsönvett nevet használta) a legtúlzóbb humanisták közé tartozott s mikor egyetemi előadásain amellett kardoskodott, hogy a keresztény vallás helyére vissza kell állítani az antik görög-római pogányságot, II. Pál pápa megfosztotta tanszékétől, sőt rövid időre az Angyalvár börtönébe vettette. Kiszaba-

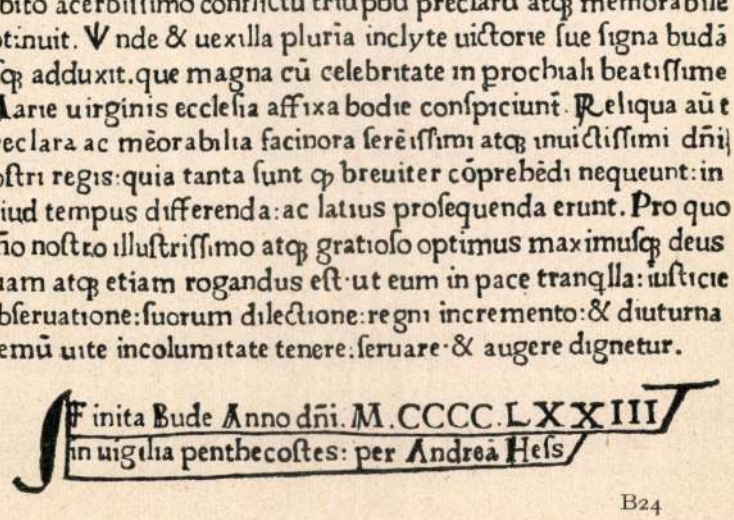
corõe ſubiectam ſed p id temporis rebellem ingreſſus eſt. ibiq; babito acerbiſſimo conflictu triũpbũ preclarũ atq; memorabile obtinuit. Vnde & uexilla pluria inclyte victorie ſue ſigna budã uſq; adduxit. que magna cũ celebritate in prochiali beatiſſime Marie uirginis eccleſia affixa bodie conſpiciunt. Reliqua aũt preclara ac mẽorabilia facinora ſerẽiſſimi atq; inuictiſſimi dñi noſtri regis: quia tanta ſunt q; breuiter cõprebẽdi nequeunt: in aliud tempus differenda: ac latius proſequenda erunt. Pro quo dño noſtro illuſtriſſimo atq; gratioſo optimus maximuſq; deus etiam atq; etiam rogandus eſt ut eum in pace tranqlla: iuſticie obſeruatione: ſuorum dilectione: regni incremento: & diuturna demũ uite incolumitate tenere: ſeruare & augere dignetur.

Finita Bude Anno dñi. M.CCCC.LXXIII in uigilia penthecoſtes: per Andreã Heſs

Az 1473. évi latinnyelvű Budai Krónika utolsó lapja

B24

Multi doctorũ conſcripti ſepe bonorum.
Ap.uel de poſitis ſuis:ſub nomine:dictis
Sic temerant plane:doctoris nomen.inane
Hec antonini ſimplex ex lege diuina
Non ſyncopati . ſed nec epentheſi data
Studio correcta diligenti ſepeq; lecta
Per Celeſtinum nomine.ſed re puluerinum
Sancto in Euſebio degentem cenobio
Qui me ſcribebat. Ge .lauer nomẽ habebat:
Rome uerſatus tunc.ſed Herbipoli natus.
Anno milleno quater.C.ſep.q; deno
Bis uno iunctò ſed menſe ſub februo.
Sub quinto Sixto pontifice zeraphico.

Részlet Antonius Florentinus Confessionale-jából. Lauer nyomása

dulása után Lauer szolgálatába szegődött, s amíg II. Pál pápa élt, másfél évig (1471 nyaráig) azzal kereste a kenyerét, hogy mint lektor a nyomda kiadótevékenységét irányította s mint korrektor a kiszedett szövegek hibáit javította. Lauer annyira becsülte, hogy ezt a tevékenységét kiadványai kolofónjában is megemlítette, például: «Finis gestorum Alexandri magni quae Q. Curtius Rufus litteris mandavit et Pomponius nostro tempore correxit ac Georgius Lauer impressit».

Lauer nyomdája a Szent Özséb-kolostorban működött s e kolostor felügyelője, valamint a nyomda patronusa a pápai kancellária egyik diplomatája, *Caraffa* bíboros volt. Abban az időben, melyben Pomponius Lauer szolgálatában állt, egy félévvel a Silius Italicus megjelenése előtt, 1470 novemberében és decemberében, Mátyás király különleges követeként Rómában járt *Karai László* budai prépost, magyar alkancellár, aki rábírta II. Pál pápát, hogy Mátyást a cseh királlyal viselt háborújában támogassa. És másfél évvel később Budán megjelenik az első Magyarországon nyomtatott könyv, melynek kisbetűi teljesen azonosak Lauer kisbetűivel, nagybetűi pedig részben azonosak Lauer nagybetűivel, részben pedig azok némileg javított kiadásai. A budai nyomtatvány betűkészlete kétségkívül Lauer matricáiból öntetett.

A budai nyomdász, aki a kolofónjában nevét *Andreas Hess*nek írja, ezt az első kiadványát, a *Chronica Hungarorum*ot, Karai Lászlónak ajánlotta s elegáns humanista latinsággal írt előszavában megindokolja, hogy miért? A nyomdászatot Latiumban sajátította el, — mondja — vagyis Középolaszország ama tartományában, melynek székhelye Róma. Onnan Karai László hívta Magyarországra, hol hozzáfogott Pannónia történetének kiadásához. De Karai segítsége nélkül a munkát sem megkezdeni, sem befejezni nem tudta volna. Ez okból illő, hogy nyomdájának ezt az első termékét neki ajánlja.

De térjünk még vissza egy pillanatra a Silius Italicus Pomponius-féle kiadásához. Sormérete ugyan megegyezik Lauer kiadványainak sorméretével és azonos a budai *Chronica Hungarorum* sorméretével is, de betűinek alakja egészen más: hosszúkás, keskeny latin betűk, stílusuk némileg hasonlít Sweynheym és Pannartz karcsú antikvájának stílusára, láthatólag utánozta is Sweynheym és Pannartz típusait, csakhogy kevés szerencsével. Míg Sweynheym és Pannartz típusa csupa harmónia, ez csupa nyugtalanság. Különösen összevont kettősbetűinek az alakja bizarr. S feltűnő, hogy a Silius Italicus típusa sem előzőleg, sem később nem fordul elő. Csak ebben az egyetlen kiadványban. Ebből következtetjük, hogy kísérleti típus volt.

Az olaszországi ősnyomdászat történetében gyakran esik említés próbanyomatokról. Ha valamely fejedelem vagy város nyomdászt akart szerződtetni, megkívánta, hogy tipografiai tudományáról előbb bizonyítékot szolgáltasson s megállapodott vele betűi fajában, alakjában és stílusában is. Ezt tehette Karai is. Mikor 1470 őszén Rómába érkezett, ott akkor — alig 15 évvel az első nagy nyomtatott könyv, a híres Gutenberg-biblia megjelenése után — már 10—15 nyomda működött, valamennyi egyházi támogatással. Ennyi nyomda még Rómának is sok volt és Lauer egyik segédje, a magát önállósítani kívánó Hess, készséggel ajánlkozott, hogy Karai hívásának engedelmekedik. Sok oklevél bizonyítja, hogy a nyomdászmesterek kilépő segédeiket végkielégítésül nyomdai felszereléssel — betűöntőműszerrel és matricákkal — látták el. Karainak azonban nyilván jobban tetszett Sweynheym és Pannartz típusa, mint Laueré. Hessnél tehát ehhez hasonló típust és ilyennel nyomtatott próbanyomatot rendelt. Ez a próbanyomat volt a Silius Italicus, mely három hónappal Karai elutazása után jelent meg. Noha Mátyás király dícséről nyilatkozott a Lauer másik alkalmazottja, Pomponius Laetus által küldött könyv nyomdai kiállításáról, a nyomdászati ügyekben már gyakorlottabb Karainak ez a típus nem tetszhetett. Így

aztán visszatértek Lauer kerekdedebb antikvájához, de ennek esetlenebb nagybetűit a matricákon eszközölt faragások útján megjavították. Ez 1472 februárjában történt. Ekkor jelent meg ugyanis Lauer nyomdájában *Augustinus Florentinus* Confessionáléja, melyben ezt a típust utoljára alkalmazta. Ez volt egyúttal az utolsó a Szent Özséb-kolostorban megjelent könyvek közt. Mire megjelent, Lauer elvált Pomponius Laetustól, ki visszament a római akadémiára tanárnak, és sajtóival elköltözött egy másik házba, hol *Leonardus Pflugel* társaságában nemcsak más típussal nyomtatott, hanem az előbbitől eltérő irányú kiadótevékenységbe is fogott.

E szerint Hess 1472 februárjában, vagy röviddel utána hagyta el Rómát. Legfontosabb útipodgyásza egy betűöntőműszer és a 80 betűmatricát tartalmazó ládika volt.

Hogy Lauer műhelyéből jött, azt nemcsak típusainak azonossága, hanem Budán készült könyvei lapjainak összképe is mutatja. A matricák nem acélból kifaragott betűbélyegzők, hanem még Rómában Lauernél öntött ólombetűk benyomatai voltak. E miatt a belőlük öntött betűk különféle példányai egyenetlenek, például *e*-betűinek vonalai egyszer vékonyabbak, másszor vastagabbak, ívelésük hol kerekebb, hol szögletesebb, űrjük majd nagyobb, majd kisebb s a betű kifutó vége hol hosszabb, hol rövidebb. Lényegtelen, alig észrevehető különbségek, de a harmóniát mégis zavarják. Az öntőműszere is ugyancsak kezdetleges lehetett, mert öntés közben a betűkép testét nem tudta mindig egyformán az ólomlécre rögzíteni. A sorokban a betűk hol túlságosan közel állnak egymáshoz, hol pedig fölösleges hézag van köztük. A sorok alapja is egyenetlen. Az egyik betű aljával egy kissé a sorszint alá süllyed, a másik meg föléje emelkedik. Nyomtatványaiban alig van teljesen egyenes sor. Ugyanilyen jelenségeket észlelünk Lauer 1472-ig kiadott nyomtatványain is.

A *Chronica Hungarorum* 1473 pünkösdjén jelent meg. Előszavában Hess panaszkodik, hogy Budán egyideig tétlenül élt; csak hosszabb idő eltelte után fogott Pannónia krónikájának kinyomtatásához, abban a reményben, hogy ez a kiadvány minden magyar hazafit érdekelni fog. Hozzávetőleg ki tudjuk számítani, meddig tartott ez a tétlenség. A krónika terjedelme 133 lap, a kiadás előkészítéséhez, kiszedéséhez és kinyomtatásához legföljebb 3—4 hónapra volt szüksége. Ha tehát az előző év februárjában hagyta el Rómát s március eleje táján érkezett Budára, körülbelül egy év telt el, amíg a nyomda működését megkezdte. Mit csinált ezalatt az esztendő alatt? Mindenekelőtt berendezkedett. Valamelyik budai asztalos Hess utasításai szerint (és ajánlósoraiból következtetve, Karai költségére) összeácsolta a sajtókat, még pedig hármat, mert Hess a krónikát három szedésrészletre osztotta s minden részletet egyidejűleg egy-egy sajtón nyomatott. A sajtók tégelye kicsi lehetett, mert a nyomtatvány vizsgálata arról győz meg, hogy laponkint, minden egyes levelét külön nyomtatta. Ezután személyzetet kellett fogadnia, legalább három szedőt és hat nyomtatót (a sajtókat két-két ember kezelte), de valószínűleg egy festékezőt, esetleg egy inast is, s ezeket az embereket be kellett gyakorolnia. A krónikában rengeteg magyar személynév és helységnév van s ezek az idegenek számára oly szokatlan szóalakok mindvégig az akkori hazai helyesírásnak megfelelően hibátlanul szedettek. S a szövegben sok olyan rövidítés is van, mely gyakran fordul elő hazai oklevelekben, de szokatlan a külföldiekben. Ilyen például a «ppe co» — «perpetui comiti» helyett. Mindebből arra gondolhatunk, hogy szedői latinul jól tudó magyar klerikusok voltak, talán az alkancellár hivatalában is foglalkoztatott írnokok, kik megszokták az efféle szövegeket. A szedők és nyomtatólegények begyakorlása mindenesetre eltarthatott egy pár hónapig.

A nyomtatáshoz szükséges anyagok beszerzése nem okozott nagyobb nehézséget. Papír Budán volt bőven. Hess egyáltalán nem takarékoskodott vele. A Krónika papírjának igen széles a margója s a szövegbe készségesen iktatott be különféle sorkihagyások közt fejezetcímeket és alcímeket. Papírjában ugyanaz a vízjegy ismétlődik, mely gyakori az 1467 és 1477 között Budán, Váradon, Löwöldön és más magyar vidékeken másolt kódexekben és a hazai hiteleshelyeken kiállított ok-

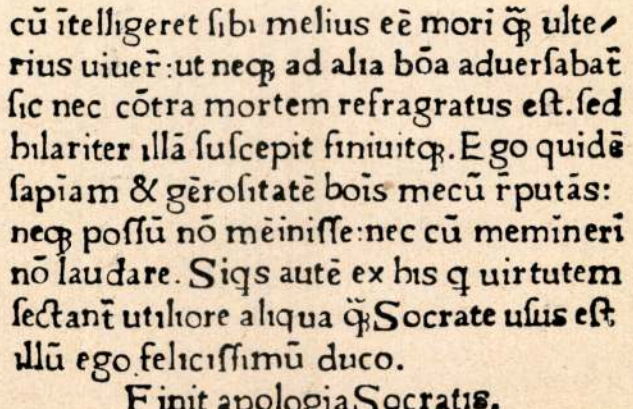
cū ītelligeret ſibi melius eē mori q̄ ulte-
rius uiuer̄: ut neq̄ ad alia bōa aduerſabat̄
ſic nec cōtra mortem refragratus eſt. ſed
hilariter illā ſuſcepit finiuitq̄. Ego quidē
ſapiam & gēroſitatē bois mecū r̄putās:
neq̄ poſſū nō mēiniſſe: nec cū memineri
nō laudare. Siqs autē ex his q uirtutem
ſectant̄ utilıore aliqua q̄ Socrate uſus eſt
illū ego felicıſſimū duco.

Finit apologia Socratis.

Xenophon Apologia Socratis-ának utolsó sora. Hess nyomása

levelekben. A papíron kívül be kellett szereznie a betűöntéshez szükséges fémet is. A betűöntéshez azonban csak akkor fogott, amikor már elhatározta, hogy milyen szöveget ad ki. A betűöntő ugyanis a munkáját az úgynevezett öntőcédula alapján végzi, abból tudja meg, hogy hány példányt kell öntenie az egyes betűkből — a gyakran előfordulókból többet, a ritkábbakból keveset. A krónika magyar neveiben igen gyakori a *K*, *k* és *y*, melyek más latin nyomtatványokban rendkívül ritkák. Hessnek csak oly módon lehetett aránytalan nagy készlete belőlük, hogy előzőleg kiszámította, mennyire van szüksége. Ezt pedig csak a kézirat alapján tehette.

Betűkészlete egyébként elég szerény volt. Az öntéshez csak ólmot használt s ez a puha fém az ősnyomtatványokor kemény papírjára való nyomásakor hamar kopott. A készlet elegendő volt egyszerre három lap kiszedéséhez s e három lapot — amint mondtam — három sajtón egyidejűleg nyomatta. A lap kinyomtatása után szedését nyomban szétdobatta s betűit a következő lapok szedéséhez használta. De amint a nyomtatásban előrehaladt, a betűk egyre jobban koptak. Ezt különösen azoknál vesszük észre, melyek betűképében űrök és kifutó vonalak vannak, mint pl. az *a* vagy *e* betűkben. A könyvet úgynevezett kvinterniókban — húsz levélből álló füzetekben — nyomatta s e kvinterniók belső leveleiben az *e* betűk már egy kissé elmosódottak. Amiből kitűnik, hogy 1. a nyomtatás laponkint folyt, 2. hogy ugyanazokat a betűpéldányokat használta a kvinternió belső és befejező lapjain, melyeket az elsőkben használt s végül 3. hogy nyomtatás közben a betűkészletet nem szaporította.

Magát a kéziratot, melyet ismeretlen szerzője több más és régibb hazai krónika szövege alapján állított össze, a budai minoritakolostorból szerezte. Futólagosan írt gótikus kéziratnak kellett lennie, telve bonyolult rövidítésekkel, mert a nyomtatvány sajtóhibái mind olvasási hibákból származtak (például natiuitatem — maturitatem helyett, milites Capitanei — milites Cappuani helyett, post mortem venire — post mortem vivere helyett, bugancys — brigantiis helyett, stb.). Elbeszélése *Robert Károly* haláláig terjed, de Hess még hozzácsatolta *Küküllei János* krónikáját *Nagy Lajos*ról s végül még három lapon röviden összefoglaltatta valakivel a Nagy Lajos halála óta eltelt idő főbb eseményeit 1467-ig.

A *Chronica Hungarorum* után még egy kisebb, negyedrét alakú könyvet adott ki, melyben a királyi udvarban élő humanisták által nagyrabecsült görög írók — *Basilius* és *Xenophon* — két kis munkájának latin fordításait egyesítette. A kolofónban nem a teljes nevét, hanem csak kezdőbetűit közölte : «per A. H. Budae». Betűi a krónika nyomtatása alatt annyira megkoptak, hogy a készletét újra kellett önteni. Kezdetleges kis öntőműszere falaira az előző öntések folyamán égési termékek rakódtak le, e miatt megszűkült és a betűlécek valamivel keskenyebbek lettek. A betűk ujraöntése következtében tehát e második nyomtatványban 20 sor mérete három milliméterrel kisebb.

Hess további működését homály fedi. Egy kopott gótikus betűkkel 1477-ben nyomtatott teológiai könyv, Antoninus Florentinus Confessinálaja legrejtélyesebb kiadása, melyből különösképpen csak Magyarországon maradtak példányok, — három, mindegyik régi magyar kolostori könyvtárak állományában — s melynek papírjában a krónika, a Basilius és számos hazai kódex és oklevél papírjának másutt elő nem forduló vízjegyei látszanak, még Hess sajtóiból kerülhetett ki. Ez is három szedésrészletre van osztva. De ha ő nyomtatta, akkor betűinek feltűnő kopott volta miatt előzőleg ugyanezekkel a betűkkel még egy könyvet kellett kiadnia. Ennek azonban nyoma veszett. Bizonyos csak annyi, hogy 1479-ben Budán már nem volt nyomda. Mátyás király ebben az évben rendelte el a hazai egyházmegyék szerkönyveinek kinyomatását, de valamennyi külföldön jelent meg, még pedig budai könyvkereskedők költségén.

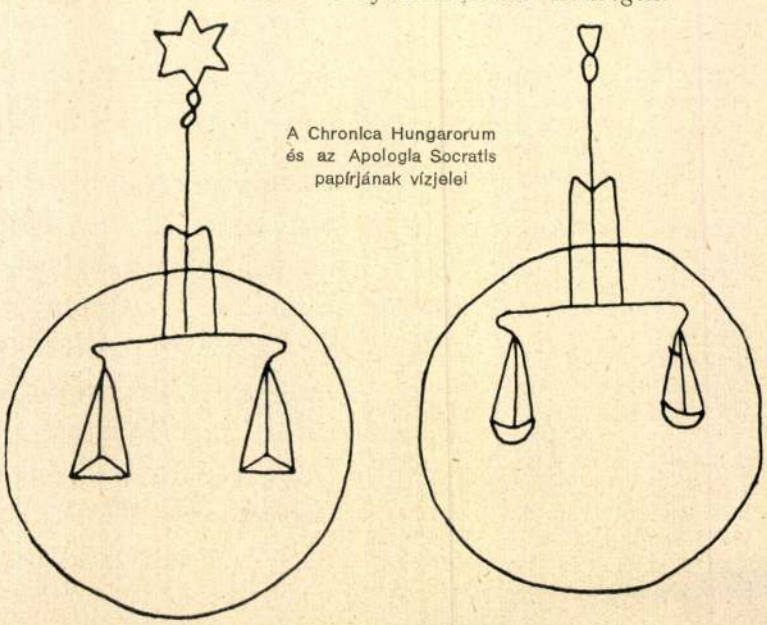

A Chronica Hungarorum és az Apologia Socratis papírjának vízjelei

A MAGYAR NYOMDÁSZAT MULTJÁBÓL

Írta TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

Valamikor dicsőséget, halhatatlanságot jelentett művelése. A nyomdász, ha mesterműveivel túlszárnyalta versenytársait, nevezetes, híres emberré lett, kinek nevét kortársai és a halála után következő századok jobban ismerték és többet emlegették, mint a nagy festőkét és szobrászokét. A nyomdász a könyvnyomtatás feltalálásának századában tudós volt, aki írni-olvasni tudott akkor, amikor nagy hadvezérek és dúsgazdag várurak még kezük keresztvonásával igazolták nevük aláírását, — anyanyelvén kívül tudott latinul és görögül, maga választotta ki az egyházi, vagy a régi klasszikus kéziratok közül azokat, amelyeket ki akart nyomtatni, maga olvasta el, saját maga rendezte sajtó alá *(Aldus Manutius, Velence)* és saját maga végezte el a korrekturát. Amit kinyomtatott és kiadott, meg kellett ütnie a tudomány mértékét, különben a tanárok, papok nem vették kezükbe, vagy elolvasása után félredobták. Ilyen tudósember volt az első erdélyi nyomdász, *Honter (Grass) János*, aki a bécsi, bázeli és krakkói egyetemeken elvégezvén a legmagasabb színvonalú tanulmányokat, magisteri címmel tért vissza *Brassó*ba, ahol előbb tanár, majd a város papja, a reformációnak megindítója *Erdély*ben és a brassói főiskola megszervezője. 1535-ben nyomdát alapított szülővárosában, hogy tanítványait és híveit már nem kézírással, hanem a kor fejlettebb technikai eszközeivel sokszorosított tankönyvekkel és lelki táplálékkal lássa el. Harminc kötetet írt és nyomtatott, nevét azonban sem mint szerző, sem mint nyomdász nem tűntette föl a címlapokon. Műveinek datálása: «*Impressum in Inclyta Transylvaniae Corona. M. D. XLI.*», «*Impressum Coronae*», «*Ex Inclyta Transylvaniae Corona*». (Corona Brassó latin neve). Halála után tudós munkatársa, *Wagner Bálint* veszi át a nyomdát s ő már mint szerző, nyomdász és kiadó is feltünteti nevét a címlapon: «*Imagines mortis selectiores, cum δεκαστιχοις Valen. Wagneri Coronen . . . Coronae. Industria ac sumptibus Valent. Wagneri Coron.*», — más címlapon: *Industria ac impensis V. W.*», — azaz Wagner Bálint munkájával és költségén. Sajnos, csak latin, görög és németnyelvű könyveket nyomtattak, a helyi szükségleteket akarták kielégíteni s így e szász városban a XVI. század folyamán magyarnyelvű könyvek kiadására nem került sor.

Ugyanez a tudós-nyomdásztípus volt *Heltai Gáspár* kolozsvári pap, majd püspök, aki 1550-től 1575-ig működött, mint könyvnyomdász és számos hatalmas művet adott ki (Biblia-fordítás, Krónika, Werbőczy: Tripartitum stb.), halála után pedig előbb özvegye, majd tudós fia vezette tovább a nyomdát, az utóbbi saját szerzeményű műveit (pl. a *Magyar Arithmeticát*) saját maga nyomtatta ki. De

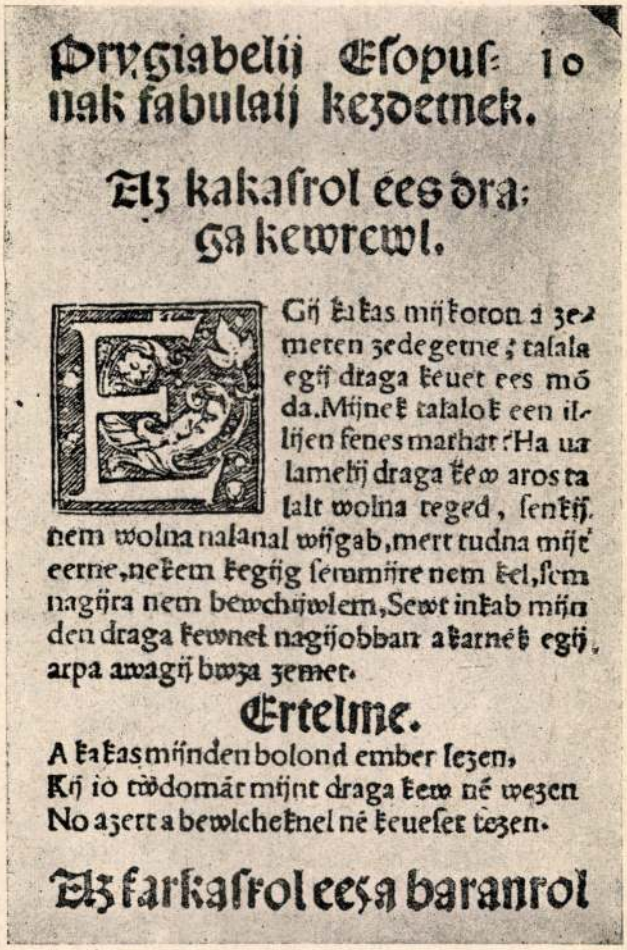

Prygiabelij Esopus- 10
nak fabulaij kezdetnek.

Az kakasrol ees dra-
ga kewrewl.

Egij kakas mijkoron a ze-
meten zedegetne; talala
egij draga keuet ees mó
da. Mijnek talalok een il-
lijen fenes marhat? Ha ua
lamelij draga kew aros ta
lalt wolna teged, senkij
nem wolna nalanal wijgab, mert tudna mijt
eerne, nekem kegijg semmijre nem kel, sem
nagijra nem bewchijwlem, Sewt inkab mijn
den draga kewnel nagijobban akarnék egij
arpa awagij bwza zemet.

Ertelme.

A kakas mijnden bolond ember lezen,
Kij io twdomát mijnt draga kew né wezen
No azert a bewlcheknel né keueset tezen.

Az farkasrol ees a baranrol

Pesti Mizsér Gábor «Esopus fabulái»-nak 10-ik oldala

Sylvester 1539-ben megjelent nyelvtanának címmetszete

azok a nyomdászok is tanult, művelt, tudós emberek voltak, akik irodalmi munkásságot nem fejtettek ki.

Mely részét végezték a nyomdai munkának a tudós nyomdászok? — Kétségtelenül a betűszedést és a korrigálást. A technikai részt, a spárgázást, festékezést, présberakást, a prés csavarását, a kész íveknek a présből kiszedését végeztethették alkalmi munkásokkal, akik esetleg írni-olvasni sem tudtak.

*

Az első nyomdát hazánkban *Karai László* budai prépost alapította *Mátyás király* uralkodása idejében. *Hess András* volt az első magyarországi nyomdász, aki 1473-ban Budán kinyomatta a budai krónika néven emlegetett *Cronica Hungarorum*ot és a *Leonardi aretini in opusculum Magni Basilii* . . . című könyvet. Ezeknek a könyveknek, mint a korai ősnyomtatványoknak általában, még nem volt címlapjuk. A megjelenésük helyére, idejére vonatkozó adatokat, valamint a nyomdász nevét a könyv utolsó lapján található colophonból tudjuk meg.

A budai nyomda rövidéletű volt. Nálunk jobban kedvelték még a pergamenre írott, gazdagon illuminált kéziratos kódexeket, amelyek a pompaszerető humanista ízlésnek inkább megfeleltek. Nem is alakult többé új nyomda Magyarországon a XV. században, sőt a XVI. század elején is csak *Horvátország*ban, *Zeng*en (1507), majd *Zágráb*ban (1527), aztán Erdélyben, *Nagyszeben*ben (1529), *Brassó*ban (1535) és a Dunántúl *Sárvár-Ujszige*ten (1537) találkozunk magyarországi nyomdaalapításokkal. A magyar szerzők művei e nyomdaalapítások előtt külföldön jelentek meg, például: *Michael de Hungaria:* Sermones *Strassburg*ban (1482), *Leyden*ben (1484), *Temesvári Pelbárt Nürnberg*ben (1483), *Strassburg*ban (1487), a *Thuróczy* krónikája *Augsburg*ban (1488), *Brünn*ben (1488), *Laskói Osvát*: Sermones *Hagenau*ban (1498).

Még a XVI. század első felében is, amikor a könyvnyomtatás európaszerte elterjed, külföldön készülnek nemcsak a latinnyelvű breviáriumok és misszalék, hanem a teljesen magyarnyelvű könyvek is, mint Szent Pál leveleinek *Komjáthi Benedek*től, az Új Testamentomnak és Esopus meséinek *Pesti Mizsér Gábor*tól készült fordítása, az előbbi *Krakkó*ban (1533), az utóbbiak *Bécs*ben (1536). Itthon a könyvnyomtatás 1537-ben indul meg, a *Nádasdy Tamás gróf* és felesége, *Kanizsay Orsolya* által a *Sárvár* mellett levő *Újszigeten* alapított nyomdával, amelynek termékei közül kettőt ismerünk: a

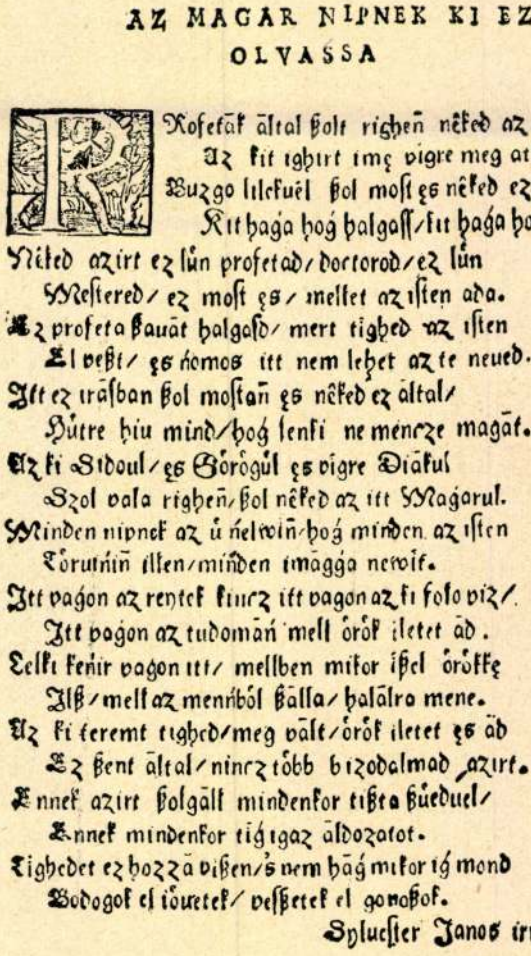

AZ MAGAR NIPNEK KI EZT OLVASSA

Profetāk āltal ßolt righeñ nêked az iſten/
Az kit ighirt imę vigre meg atta fiat.
Buzgo lilekuēl ßol moſt ęs nêked ez āltal/
Kit haǵa hoǵ halgaſſ/kit haǵa hoǵ te kou
Nêked azirt ez lůn profetad/doctorod/ez lůn
Meſtered/ ez moſt ęs/ mellet az iſten ada.
Ez profeta ßauāt halgaſd/ mert tighed az iſten
El veßt/ ęs ńomos itt nem lehet az te neued.
Itt ez irāſban ßol moſtañ ęs nêked ez āltal/
Hůtre hiu mind/hoǵ lenki ne mencze magāt.
Az ki Sidoul/ęs Görögůl ęs vigre Diākul
Szol vala righeñ/ßol nêked az itt Maǵarul.
Minden nipnek az ů ńelwiñ/hoǵ minden az iſten
Törutńiñ illen/minden imāgǵa newit.
Itt vaǵon az reytek kincz itt vagon az ki folo viz/
Itt vaǵon az tudomāń mell örök iletet ād.
Telki keńir vagon itt/ mellben mikor ißel örökkę
Ilß/mell az menńból ßālla/ halālra mene.
Az ki teremt tighed/meg vālt/örök iletet ęs ād
Ez ßent āltal/nincz több bizodalmad azirt.
Ennek azirt ßolgāll mindenkor tißta ßůeduel/
Ennek mindenkor tiǵ igaz āldozatot.
Tighedet ez hozzā vißen/s nem hāǵ mikor iǵ mond
Bodogok el iöuetek/ veſßetek el gonoßok.
Sylueſter Janos iria.

Sylvester «Új testamentum»-ának ajánlása

Grammatica Hungaro-Latinát (1539), és az *Vy Testamentumot* (1541), amely utóbbi negyedrét alakban, számos fametszettel ékesítve, gót betűkkel nyomtatva jelent meg. Honnan vásárolták a már erősen megkopott, megelőzően kétségkívül már sokat használt betűkészletet, az összehasonlító könyvtörténet még nem derítette ki. Ez a nyomda volt Magyarországon az egyetlen nyomda, amely magyarnyelvű könyvet gót betűkkel nyomtatott.

A század második felében fellendül a magyar könyvnyomtatás. 1550-ben megalakul a kolozsvári nyomda, *Heltai Gáspár* és *Hoffgreff György* vezetésével, 1558-ban *Magyaróvárott*, 1560-ban *Debrecenben*, 1565-ben *Nagyváradon*, 1567-ben *Gyulafejérvárott*, aztán *Abrudbányán*, *Komjáthi*ban, *Semptén*, *Alsó-Lendván*, *Pápán*, *Nagyszombat*ban (1578), *Bártfán*, *Detrekőn*, *Galgócon*, *Németujvárott*, *Rárbokon*, *Monyorókerék*en, *Vizsoly*ban, *Sicen*, (Német-Schützen) és *Német-Keresztúron* alakulnak könyvnyomtató-műhelyek, helyesebben ezekben a városokban nyomnak könyveket. Mert nem volt annyi nyomda, mint amennyi városban nyomtattak. A nyomdaberendezés még nem volt oly gazdag, mint ma ; egy prés (satu), nehány mázsa betű, nehány szedőhajó (tálca) és vasléc, — ez volt egy nyomda egész berendezése. Ezzel még az akkori közlekedési és szállítási viszonyok mellett is könnyű volt egyik városból a másikba vándorolni, mint ahogy valóban vándoroltak is : *Huszár Gál Anaxius* 1558—1559-ben Magyaróvárt, 1561—1562-ben Debrecenben, 1577-ben Pápán, — *Hoffhalter Rafael* 1565-ben Debrecenben és Nagyváradon, 1567-ben Gyulafehérvárott, — *Hoffhalter Rudolf* 1568-ban Nagyváradon, 1573—1574-ben Alsó-Lendván, 1577—1588 Debrecenben, — a Bornemisza-féle nyomda Komjátin, Semptén, Detrekőn, Rárbokon, — *Mantskovits Bálint* Galgócon és Vizsolyban, *Manlius János* Németújvárt, Monyorókeréken, Németsicen, majd ismét Német-Újvárt, Sárváron és Németkeresztúron működött. A XVI. századbeli magyar nyomdák, nehány nyomda kivételével vándornyomdák voltak, amelyek úgy vándoroltak egyik városból a másikba, mint ma a vidéki színtársulatok, pártfogót, munkát, kéziratot és közönséget keresve, melynek eladhatták az előző városokban nyomtatott egyleveles «újságjaikat» nagy eseményekről, ponyvafüzeteiket és könyveiket. A török hódoltsági területen nem volt nyomda, bár két megbízható hitelű tudós is határozottan állítja, hogy látta *Melius Péter*nek Szegeden, 1567-ben nyomtatott Új Testamentom-fordítását. Az egyik tudós *Horányi Ferenc Elek* kegyesrendi tanár, a XVIII. század rendkívül szorgalmas és termékeny adatgyüjtő irodalomtörténésze, aki *Memoria Hungarorum* című művében azt írja, hogy ez a könyv az ő könyvtárában 1776-ban még megvolt. A másik tudós *Debreceni Ember Pál*, a református egyháztörténelem megalapítója, aki a szatmári református iskola könyvtárában látta egy példányát, amely az 1703-i nagy tűzvész alkalmával megsemmisült. Mind a két említett tudós megbízható, ma is forrásként használt műveket írt, adataikat ma is rendre idézik és felhasználják történészek és irodalomtörténészek, — egyedül ezt az adatukat vonják kétségbe. Ellenük foglal állást *Szabó Károly*, a régi magyar könyvek bibliografiájának szerkesztője, a kiváló történetíró, azt mondván, hogy Szeged ezidő szerint török kézen volt és törökhódoltsági területen sehol sem volt nyomda. És miért ment volna Melius Debrecenből, ahol volt nyomda, Szegedre kinyomatni Új Testamentum-fordítását?

Szabó Károlynak ebben teljesen igaza van, sőt érvelését ki lehet egészíteni azzal, hogy *II. Bajazid* szultán a Balkán-félszigeten 1483-ban halálbüntetés terhe alatt megtiltotta a könyvnyomtatást s csak *III. Achmed* engedte meg 1727-ben nyomda felállítását, amelynek vezetője *Ibrahim*

TELEGDI MIK=
LOSNAC PEECHI PIS-
- PÓKNEC FELELETE, BOR-
nemiſza Peternec feitegetés
neuű könyuére.

MELYBE FŐKEPPEN,
az io chelekedeteknec iutalmárul valo igaz kereſztyéni tudománt oltalmazza. Follehet egyebreis mindenre válaſzt teſzen, valamiben Peter az ű valláſat ellenzi.

Ex Museo Hungarico

Eccleſiaſtici 16:
AZ IRGALMASSAG HELT SZE-
rez, kinec kinec mind az ű chelekedetinec erdeme ſzerent.

NYOMTATTATOT NAGY-
ſzombatba M. D. LXXX.
eſztendőben.

Telegdi »Feleleté«-nek címlapja

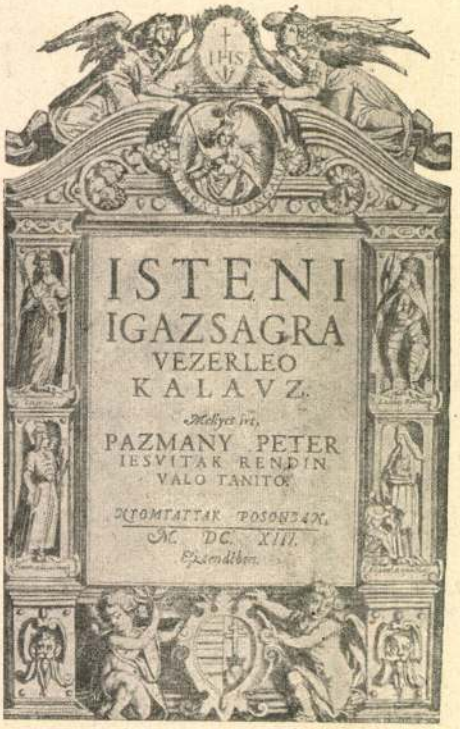

Pázmány Péter «Kalauz»-ának címlapja (1613)
Átmenet a renaissance-könyvízlésből a barokkba.

efendi, renegát magyar volt. (A Koránt és a kánoni könyveket azonban nem volt szabad sokszorosítania.) Ujjából szopta tehát a fent idézett, ma is elismert két tudós ezt az adatot, és csakis ezt az egyetlen adatot, míg a többi adataikat hiteleseknek fogadjuk el? Oly kérdés, amelyre a nyomdatörténet még nem tudott megnyugtató választ találni.

A XVI. század könyvei, metszeteiken oszlopos, keretes címlapjaikon, kötéseiken, initiáléikon a késői renaissance-ízlést tükrözik. Betűik különböző nagyságúak, — elnevezésüket ebből a korból még nem ismerem ; — nyomásuk nem marad el a korabeli, külföldi átlag-nyomtatványok mögött ; — papírosuk rongy-papír, melyet részben hazai papírmalomból szereztek be. E század magyar nyomdatermékei a legértékesebb és legmegbecsültebb cikkei az antikvár-piacnak. Nyomdász, nyelvész, irodalomtörténész, könyvrégiségeket tisztán régiségük miatt gyüjtő bibliofil egyaránt szívesen megvásárolja, mert magyar nyomdászattörténeti, nyelv- és irodalomtörténeti szempontból forrásművek, a magyar könyvnyomdászat és irodalom kialakulása századának forrásművei. Antikváriusok az 1711 előtt megjelent összes magyar nyomtatványokat magyar ősnyomtatványoknak, inkunábuláknak (bölcsőnyomtatványoknak) nevezik, ami azért hat kissé komikusan, mert bölcsőkornak talán hosszú az a kereken 240 esztendő, amely az első magyarországi nyomtatvány megjelenésétől (1473) a vélt «magyar ősnyomtatványok» önkényesen 1711-re megállapított végső határáig eltelt. De a nyomdászattörténet tiltakozik az 1711-es határkő felállítása ellen is. Miért régi magyar az 1711-ben megjelent nyomtatvány és miért nem az az 1712-es? Talán valami átalakulás történt a betűk metszésében, a könyv kiállításában, nyomásában, papirosában, vagy alakjában? Hát nem! Az 1711 után megjelent nyomtatványok ugyanolyanok, mint az azelőttiek és nincs az a nyomdász, vagy könyvtörténész, aki egy 1690-ben és egy 1720-ban nyomtatott könyvről meg tudná állapítani a címlap megtekintése nélkül, hogy melyik a korábbi és melyik a későbbi. Az 1711-es évszám azért határköve a régi magyar nyomtatványoknak, mert Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtárá*ban, amely a régi magyar könyvek foglalata *Czvittinger Dávid Specimen Hungariae Literatae* című művének megjelenési évét állapította meg gyüjtése végső pontjául. De az egész XVII. és a XVIII. században ennek utolsó negyedéig egységesen régies képet nyujt a magyar nyomdászat termelése.

A XVI. századbeli magyarországi nyomdák protestáns nyomdák voltak, — a reformáció a hitújítás propagandája érdekében igénybe vette az eszmék terjesztésének leghatásosabb eszközét, a könyvnyomtatást. 1578-ig minden nyomda protestáns kézen volt. *Telegdi Miklós* esztergomi prépost még 1577-ben kénytelen Bécsben nyomatni az *Evangéliumoknak . . . magyarázattya* című munkáját, — nincs hazai nyomda, amely katolikus művet kinyomatna. A következő évben aztán, meggyőződvén arról, hogy a protestánsok erőteljes propagandáját tisztán az élő szó hatalmával, az új idők leghatásosabb fegyvere nélkül lehetetlen megakadályozni, vagy legalább fékezni, «az felséges római császár kegyelmes engedelméből» nyomdát alapít *Nagyszombat*ban, a saját házánál. Ezzel kezdődött az ellenreformáció s ahogy a reformáció hatalmas arányokat ölthetett a XVI. században a nyomda segítségével, ugyanúgy a nyomtatott betű hatalmának köszönhette az ellenreformáció a XVII. században a maga győzelmeit. Telegdi nyomdája, halála után (1586) az esztergomi káptalan tulajdonába ment át s egyideig még Nagyszombatban működött, aztán — betűit megfrissítve és újakkal pótolva — átvitték *Pozsony*ba, és *Pázmány Péter* művei 1609-től kezdve már itt jelentek meg. A század közepén kerül vissza a nyomda Nagyszombatba s itt működött, mint az Egyetem nyomdája a jezsuitarendház feloszlatásáig. Ennek közvetlen folytatója az Egyetemmel együtt Budára került (1777) nyomda, amely mint *Királyi Magyar Egyetemi Nyomda* ma is virágzik.

A XVII. században tovább szaporodik a magyar könyvnyomdák száma, köztük a nagyszombati katolikus nyomda mellett nevezetes, termékeny és nagyhatású nyomdákkal, mint a lőcsei *(Brever)* és a sárospataki (alapította *Lorántffi Zsuzsánna)*. De a magyarországi nyomdák nagy számuk mellett sem tudták kielégíteni a megrendelőket, és a könyv kiállításában egyre jobban fokozódó igényeket, minek következtében számos könyvet nyomtatnak külföldön, katolikusok és protestánsok egyaránt, az előbbiek Bécsben, Prágában, Grätzben, az utóbbiak Amsterdamban, Frankfurtban, Hanauban, Heidelbergben, Oppenheimban, Strassburgban, Leydenben, Utrechtben. Amsterdamban működött az erdélyi *Misztótfalusi Kis Miklós*, az Európaszerte ismert és elismert magyar nyomdász és betűmetsző, aki Európa legtöbb országából kapott megrendeléseket betűk metszésére. Dicsőség, meggazdagodás reménye mosolygott felé, de honvágya hazahozta, s itthon ellentétbe kerülvén az erdélyi protestantizmus vezérférfiaival, hosszas személyi harcok, küzdelmek után anyagilag tönkremenve, lélekben összetörve roskadt sírjába.

A magyar nyomdatermékek történetét a róluk készült bibliográfiák három korszakra osztják. Az első korszak tart 1473-tól 1711-ig, amelynek könyvészetét Szabó Károly: *Régi Magyar Könyvtár* című három hatalmas kötete foglalja össze. A második korszak 1711-től 1860-ig. Bibliográfiáját *Petrik Géza* háromkötetes művében találjuk. Harmadik korszaka

HÁZI és UTI
UJ KALEN-
DARIOM,
Kristus Urunk ſzületéſe után
1730dik Eſztendőre
A' Pólusnak 48 grádusig-va
magassága szerént,
Magyar Országra, Erdélyre, és ré
az ő ſomſéd Tartományira
alkalmaztatott
SOLANUS SÁMUEL
által,
Cum Grat. & Privil. Sac. Cæs. Regq; Mattis.
LŐTSÉN
Brever János költségével.

Brever 1730. évi Lőcsei Kalendáriumának címlapja

Brever Lőrinc nyomdajegye

tartana 1860-tól máig (Petrik-Kiszlingstein könyvészete). Ez a három korszak csak látszólagos, csak a bibliografiák önkényesen megválasztott határpontjai miatt látszanak külön korszaknak. A valóságban a magyar könyv s ezzel a magyar nyomdászat története két fő korszakra oszlik. Az első korszak tart 1473-tól a XVIII. század végéig, a papírgyártásban, betűmetszésben, új eljárások feltalálásáig, a másik a XVIII. század végétől napjainkig. A magyar könyvek nyomása a XVIII. század végéig egységesen régies, — leszámítva nehány kivételt, mint Misz-Tótfalusi Kis Miklós amszterdami nyomtatványait. A fínomabb, keskenyebb, vékony vonalakkal metszett betűk a XIX. század elejétől kezdve lesznek általánosabbakká.

A XVII., XVIII. század könyvei könyvdíszeikben, metszeteiken a kor művészeti ízlését, a barokk-ízlést követik. Jellemző vonásuk a motiválatlan nyugtalanság, a cifraság, a zsúfoltság, — kötéseiken a pompa, a gazdag aranyozás.

A XVIII. században több, mint negyven nyomda működik, részben egyházi fennhatóság alatt, részben magánvállalkozásból, de mindenkor az állami cenzúra ellenőrzése mellett. Ezeknek a nyomdáknak a száma és termelése éles ellenmondásban áll Magyarország lakosságának a számával. *Zoltai Lajos*nak levéltári aktákból kiásott adatai szerint a Debrecenben 1700-tól 1800-ig megjelent 147 műből 108-nak a példányszáma 1.188,619. A nagyszombati nyomdában 1745—1773 között 532 könyvet nyomtattak. (A Kir. M. Egy. Nyomda Története 80. old.). Viszont Magyarország és Erdély lakosságának száma, (1720-ban) az adóösszeírások szerint 2.552,598 lélek. A háztartások száma (1721-

Biedermeier címlap

ben) 408,475, — a nemesek száma 134,265, pap, tanító 5377, polgár és jobbágy 2.401,582, zsidó 11,374, a magyarság százalékszáma 48·47 volt. Ez két és félmillió ember olvasta azt a rengeteg könyvet, amelyet a debreceni és nagyszombati nyomdák mellett még negyven nyomda termelt. Igaz ugyan, hogy Magyarország lakosságának száma 1787-ben már 8.002,917 volt, de akkor is gondolkodóbaejtően nagy a könyvek példányszáma. A nyomdák száma, a hazai nyomdákban megjelent könyvek példányszáma és a lakosság lélekszáma összeegyeztethetetlen. Szükségesnek látszik tehát egyfelől a könyvek példányszámának, évenként és kiadásonként való kutatása, másfelől a lakosság lélekszámának, — melyet *Acsády Ignác* egykori adóösszeírások alapján állapított meg *Magyarország a Pragmatica Sanctio* korában című hatalmas művében, — újabb ellenőrzése. Ki olvasott Magyarországon könyvet abban a században, amelyben a nép a Rákóczi-fölkelésben, a török ellen való hadjáratban, *Mária Terézia* hadjárataiban, s a század végén ismét a török ellenes háborúkban volt vérével, figyelmével és aggodalmával lekötve, — abban a században, amelyben a főurak hazájuktól és nyelvüktől elszakadva, a bécsi udvarban pompáztak, a nemesek rezignáltan élték kúriáikban szürke életüket, a tudomány eldeákosodott, a parasztot a század első évtizedeiben kaszálta a pestis, a malária és a hagymáz? Kinek a számára nyomtatták ki Debrecenben — több kiadásban *Osterwald* Szent históriáját 73,000, a Leány ABC-t 111,000, a Kis kátét 133,530, *Bethlen Kata*: Bujdosás emlékezetkövét 26,052 példányban? A 408,475 háztartás számára? Mert a könyv szempontjából nem a lélekszám, hanem a háztartások száma a fontos. Addig, amíg a negyven magyarországi nyomda, vagy legalábbis a nagyobb nyomdák (Kassa, Eger, Kolozsvár) kiadványainak példányszámát nem ismerjük, a lakosság statisztikai adatairól végleges ítéletet mondani nem merünk, de hogy a könyvnyomtatás és kiadás nem lehetett rossz üzlet, volt kinek eladni a könyvet, azt abból is következtethetjük, hogy a *Landerer, Trattner* német cégek vállalkozásaikat kiterjesztették Magyarországra, itt maradtak és itt meggazdagodtak, jórészt magyar könyvekből, a «nemzetietlen kor»-ban, a «hanyatlás századá»-ban.

A XIX. század magyarországi nyomdászai közül a legnevezetesebb a Landerer és a Trattner-cég, (legszebb kiadványa a biedermeier-ízlést pompásan szemléltető acélmetszetekkel illusztrált Auróra), amelynek egyenes leszármazottai a mai *Franklin* és *Athenaeum*. Ez a két cég urakodott a magyar könyvnyomdászatban az empir, a biedermeier, a milleniumi korízlés idején, egész a XX. századig, sőt napjainkig. Mellettük és velük együtt 1801-ben 46, 1850-ben 75, 1866-ben 106 nyomda működött (*Novák László:* A nyomdászat tört. V. k.)

A XIX. század, a feltalálások, a technika százada alakította át a könyvnyomdászatot, papírgyártást, új gyártási, öntési, nyomási, illusztrálási eljárásokat találva fel s *Gutenberg*, aki ötszáz évvel ezelőtt még csak kísérletezett az öntött betűkkel s első nyomtatványainak íveit, mint utána századokon át, csavaros préssel nyomtatta ki — az ördöggel cimborálásnak tartaná a rotációs géppel való nyomtatást, amelynél a gép egyik végén beszalad a papírosszalag, a másik végén pedig kijön az újság, kinyomtatva, összehajtogatva, — vagy a kész könyv.

Magyar - oláh

kapcsolatok

Vătășianu, Virgil:

Vechile biserici de
piatră românești din
județul Hunedoara.

Cluj 1930.

Különlenyomat az
Ameanul 1929.
évf.-ból

797. (11/a) r. sz. 423950. Athenaeum, Budapest.

Magyar-oláh
kapcsolatok

Dragomir, Silviu

Vechile biserici
din Zarand și
ctitorii lor în sec.
XIV și XV.

Cluj 1930

Különlenyomat az
Anuarul 1929.
évfből

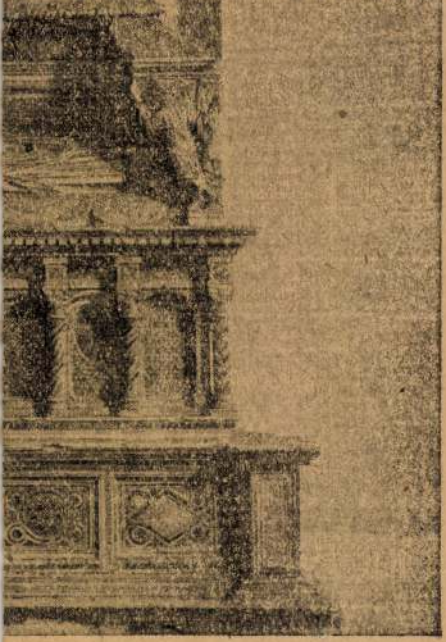

[illegible] [illegible] [illegible]

S. Domenico

Magyar – oláh kapcsolatok

Szádeczky Lajos:

Az oláh telepítés legelső okleveles emléke.

Kiadatott 1908

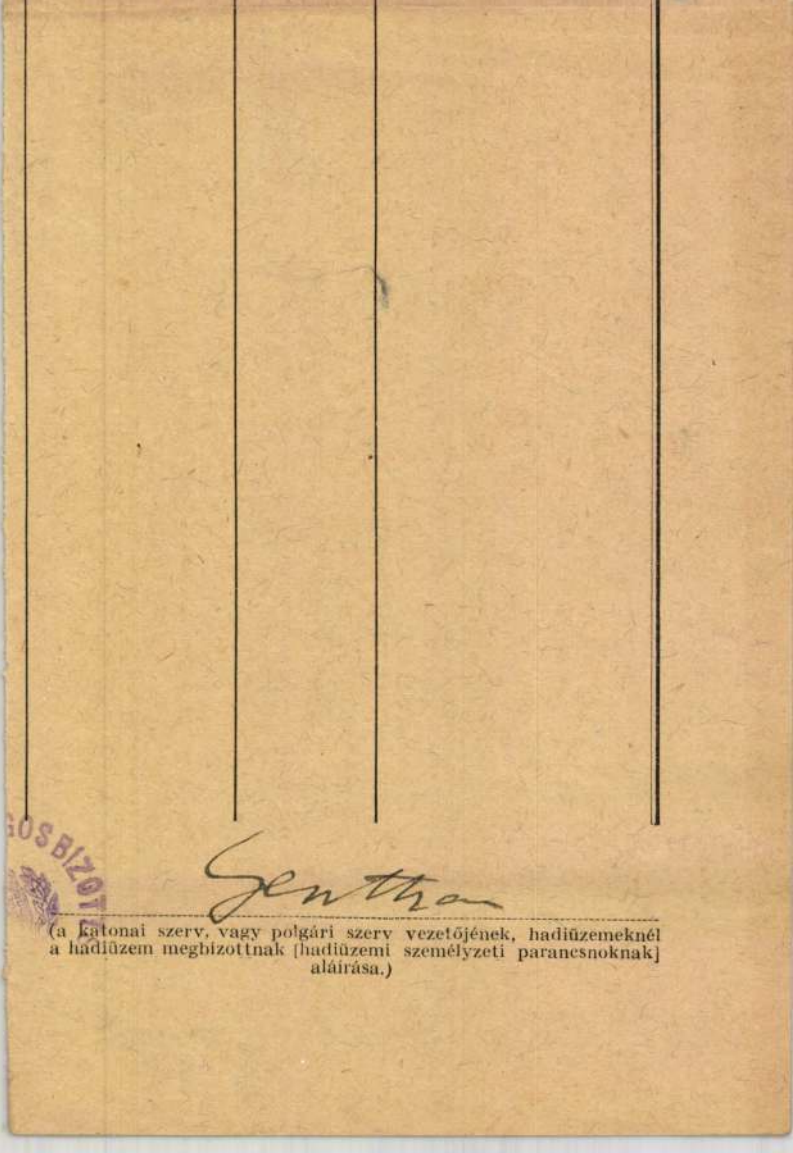

(a katonai szerv, vagy polgári szerv vezetőjének, hadiüzemeknél a hadiüzem megbízottnak [hadiüzemi személyzeti parancsnoknak] aláírása.)

Magyar - román

kapcsolatok

Asztalos dűtlős

Adatok egy erdélyi
imperiumváltozás
történetéhez P Bp.
1931

P (Az erdélyi ref. egyház
és iskolák államsegélyé-
nek rendezése a Habsburg
uralom kezdetén 1685-1703.)

...ectivovy	1+1	✓
...ux kóle	1+1	✓
...ercovy	1+3	✓
...lucinné	1—	1
...lichoš	1	1
...lárné	1	✓1
...ugel	1	1
...ř Ez	1	✓1 3
...h	1+1	✓1 6
		13 5
		5 4
		8 1

<Magyar ötvösök
helyrete a XVI. szá-
zadban>

Kmetty Béla: A (?)

103 l Bp. 1912

Gent (1237)

Tekintetes biro

A tereskei (Nógrád m.) Romhány r. k.
évszázadok folyamán annyi át
ma bajos praecise meg állapíta
van szerencém tisztelettel bemut
után ítélve szentélye XV^ik^ szár
megvastagítottak és a hajó és
való szinűleg fagerendás menye
itt valami baj eshetett, mert a sz
(állítól
pillért állítottak. 1845 ben lebo
Ta nyugati oldalon
főhajó közepén egy tornyot em
zatokat lebontottak és itt va
vastartókat alkalmaztak. –
fülkéjében egy korai olasz ren

Pesti Hírlap, 1927. május 24.

Magyar Országos Képzőművészeti Tanács

1927. május 24. kedd

— **A poseni magyar kiállítás megnyitása.** A *Magyar Országos Képzőművészeti Tanács* által Posenben rendezett reprezentatív képző- és iparművészeti kiállítás szombaton, május 21-én, déli 12 órakor nyilt meg fényes ünnepi külsőségek kiséretében. Az ünnepélyes alkalomra a Posen központjában, a Szabadság-téren fekvő Nagylengyelországi Muzeum termeit és előcsarnokát magyar és lengyel lobogókkal, virágokkal és szőnyegekkel diszitették föl és a vernissagera meghivott előkelő közönség a Muzeum hatalmas felsővilágitásu szoborcsarnokában várta be a megnyitásra érkező lengyel hivatalos és magyar funkcionáriusokat, *Bobrik Arno* követségi tanácsost, *Déry Béla* kormánybiztost és dr. *Divéky Adorján* tanárt, akiket dr. *Gumowski Marian* muzeumi főigazgató üdvözölt. A magyar kormány nevében Bobrik Arno követségi tanácsos francia nyelven köszönte meg a magyar művészet fogadtatását és felkérte *Brzinski Adolf* vojvodát a kiállitás megnyitására, aki köszönetét fejezte ki a magyar kormánynak a kiállitás megrendezéséért, amely után a megjelent előkelőségek a kiállitás megtekintésére indultak. A megnyitáson Posen és a tartomány egész előkelősége megjelent. Posen városát *Ratejski Cyril* polgármester és dr. *Hubert Julius* starosta, az egyetemet dr. *Grochmalicki Jan* rektor, a papságot *Illond Ágoston* bibornok, poseni érsek, a katonaságot *Dzierzanowski Stanislaw* tábornok, a poseni művészegyesületet *Roguski Wladislaw* professzor képviselte. Délben Posen városa a magyar kiállitás megnyitása alkalmából százteritékü diszebédet adott, amelyre a kiállitásra érkezett magyar delegátusok, poseni hatóságok, tudományos és kulturális intézmények vezetői és a poseni művészek voltak hivatalosak. Délután a magyar vendégeknek megmutatták Posen nevezetességeit, este pedig a Nemzeti Szinházban diszelőadás volt a magyar vendégek tiszteletére.

Magyar Országos Képzőművészeti Tanács.

M 927 x/4.

* **A varsói képzőművészeti társulat elismerése a magyar művészeknek.** A Varsóban tavaszkor rendezett nagysikerű magyar reprezentativ kiállitás alkalmával a varsói képzőművészeti társulat a kiállitáson résztvevő művészek közül tizenhat festőt és nyolc szobrászművészt tiszteleti és elismerő oklevéllel tüntetett ki. A kitüntetésről szóló diszes okmányok már meg is érkeztek a Magyar Országos Képzőművészeti Tanácshoz A kitüntetett művészek a következők: *Batthyány* Gyula gróf, *Bosznay* István, *Csánky* Dénes, *Csók* István, *Déry* Béla, *Fényes* Adolf, *Glatz* Oszkár, *Iványi-Grünwald* Béla, *Katona* Nándor, *Knopp* Imre, *Márton* Ferenc, *Perlmutter* Izsák, *Rudnay* Gyula, *Szlányi* Lajos, *Udvary* Géza, *Vaszary* János festőművészek, valamint *Horvai* János, *Kisfaludi Stróbl* Zsigmond, *Lux* Elek, *Pásztor* János, *Petri* Lajos, *Sidló* Ferenc, *Szentgyörgyi* István és *Telcs* Ede szobrászművészek. A kitüntetéseket, amelyek Lengyelországban az idegen művészek számára alapitott legnagyobb elismerések, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium adja át a jogosultaknak.

Magyarság, 1927. okt. 4.

25

< Magyar oklevél szótár >

Szamota - Zolnai:

< 7 > Bpest, 1902-6.
1200 lasab.

3.

4.

MDK

Magyar orgonák

A következő helyeken találtak 30 s azonfelüli változatu orgonákat:
Esztergom, Eger, Pécs, Nagyvárad-a székes-Lőcsén a városi kath.templomokban.Brassóban az evang., Debrecenben a ref. és Pesten az izr. templomában.A belvárosi kath.főparochiai 24 változatu csak.Buda-Vizi-városi nagytemplom ban lévő orgona eredetileg a várban létezett karmelita kolostorban állott.

S.J.: Egypár szó az orgonákról.
Vasárnapi Ujság 1863. 82.l.

HIREK

MELEGEBB LESZ

A Meteorológiai Intézet jelenti október 2-án délben:

A Kárpátok medencéjében még mindig tart a déli enyhébb levegő beszivárgása, de a vele járó erős borulás és eső miatt a hőmérséklet csak lassan emelkedik. Hazánkban mindenütt volt eső. Ma délelőtt az ország keleti részein a borultság csökkent és a hőmérséklet a Tisza vonalától keletre 20 fok fölé emelkedett, nyugaton azonban a borultság még fokozódott, több helyen köd keletkezett és a hőmérséklet Szombathely vidékén alig haladta meg a 10 fokot.

Budapesten ma délben a hőmérséklet 15 fok, a tengerszintre átszámított légnyomás 763 milliméter, mérsékelten emelkedő irányzatú.

Várható időjárás a következő huszonnégy órára: Mérsékelt szél. Több helyen, kivált a nyugati és északi megyékben, eső és köd. A hőmérséklet emelkedik.

— BÉKÉT AKARNAK A BÚROK. A délafrikai államszövetség kötelékébe tartozó Oranje állam búr református egyháztanácsa levélben felszólította Smuts miniszterelnököt, hogy kössön azonnal békét Németországgal.

— NEWYORKBA VÁNDOROLT A GYÉMÁNT. London két vállalata a világ nyersgyémánt kereskedelmének 95 százalékát tartotta a kezében. A háború következtében Newyork lett a gyémántkereskedők központja.

— A PÜSPÖKI KAR ŐSZI KONFERENCIÁJA. A latin és görögszertartású római katolikus püspöki kar tagjai október 16-án tartják őszi tanácskozásukat a budai hercegprímási palotában.

— A VITÉZI REND MŰVÉSZETI PÁLYÁZATA. A *Vitézi Rend Zrinyi*-csoportja nyilvános pályázatot hirdet olyan festészeti vagy grafikai sokszorosításra alkalmas művekre, amelyek megfelelően kifejezik a magyar katona eszményt. A pályadíjnyertes műveket laktanyákban, iskolákban, egyesületi otthonokban függesztik ki. A három legjobb munka 1000—1000 pengő jutalomban részesül. Részletes felvilágosítást a *Vitézi Rend Zrinyi-csoportja* ad: VIII., *Reviczky*-utca 4/b.

— JOUHAUX VÉDŐŐRIZETBEN. Jouhaux-t, a francia szakszervezeti szövetség volt vezérét védőőrizetbe vették.

— CHAUTEMPS LISSZABONBAN. Chautemps volt francia miniszterelnök a marokkói Casablancából kis motorcsónakon Lisszabonba érkezett. Az ujságíróknak azt mondotta, Dél-Amerikába készül félhivatalos küldetésben. Kijelentette, hogy Marokkó hűséggel kitart a vichyi kormány mellett.

— KASZÁRNYA HELYETT HÁZASSÁG. Az amerikai véderőtörvény értelmében nős embereknek nem kell bevonulni katonai szolgálatra. Newyorkban a házasságkötések száma szeptemberben 34 százalékkal emelkedett.

— GYÁSZROVAT. Özvegy *Tőkés* Gyuláné *Szikszay* Emmy hosszabb szenvedés után 68 éves korában e hó 1-én elhúnyt. Temetése a református egyház szertartása szerint a kerepesi temető halottasházából 4-én, pénteken délután 4 órakor lesz. Az elhúnytban dr. *Tőkés* Gyula szőv. főjegyző és *Tőkés* Elemér szőv. üzemi tisztviselő édesanyjukat gyászolják.

— RAMAZÁN BÖJTHAVA KEZDETE. Abdul Latif a magyarországi mohamedánok főpapja értesíti a hivőket, hogy Ramazán böjthava október 3-án, csütörtökön kezdődik. Október 6-án d. u. 2 órakor a rákoskeresztúri mohamedán temetőben az ott nyugvó halottak lelkiüdvéért imát mond. Felvilágositást ad a lelkészi hivatal: Mecset-utca 17.

— AZ ATTILA című folyóirat októberi száma érdekes tartalommal megjelent. Mutatványszámot küld a kiadóhivatal: Komádi, Bihar megye.

Kormányzó Urunk 3000 pengőt adományozott az „Erdélyért" akcióra

A Kormányzó Úr Őfőméltósága gróf *Teleki* Pálnénak, az »*Erdélyért*« Országos Gyüjtőbizottság elnökének az erdélyi inségesek megsegítésére *3000 pengőt küldött.*

Hogyan kell írni a nem magyar neveket?

A kolozsvári rektor rendelete „Sabau"-ból csak törvényes úton lehet Szabó

Kolozsvár, október 2. A *Magyar Királyi Ferenc József* tudományegyetem rektori hivatala a nem magyar személynevek írására vonatkozó rendeletet adott ki, amelyben a törvényesség és egyöntetűség megőrzése céljából felhívja és utasitja az egyetem összes hivatalait és intézményeit, hogy a nem magyar személynevek irásában a következő szempontokat kövesse:

1. A családnév *eredeti változatlan alakjában* irandó. Nemzetközi gyakorlat és szokás, hogy a családnév érintetlen és meg nem változtatható szent tulajdona mindenkinek. Ezen változtatni még magának a név viselőjének is csak törvényes úton lehet. Ennek következtében például csak *Opreanu*-t és *Petrescu*-t lehet és szabad irni és nem *Opreánu*-t és *Petreszcut* vagy *Petreszkut*. Eltérés csak ott lehet, ahol a magyar abc-nek nincs megfelelő betüje. Ezek helyett a magyar abc-ből hiányzó betük helyett a leginkább hasonló magyar betü használandó.

A családnév eredeti meg nem változtatható alakja a hivatalos anyakönyvi kivonatból állapítható meg. Ha ott szándékos vagy szándék nélküli módosítás történt, *a kiigazítás törvényes úton kérhető. Semmi szín alatt sem engedhető meg azonban, hogy aki tegnap még Casai vagy Sabau volt, ma Kassai vagy Szabó legyen.* Minden önkényes és törvénytelen visszaélés a törvényes következményeket vonja maga után.

2. A keresztnév minden esetben magyar alakjában használandó, tehát nem *Lucretia*, hanem *Lukrécia*, nem *Constantin*, hanem *Konstantin*. A keresztnév annyiféle, ahány nyelv van. *Petőfi* csak magyarul Sándor, más nyelven Alexander, Alexandru, Alessandro, stb. Vannak lefordíthatatlan keresztnevek is, de ezeket is magyarul irjuk, például Frank *Cézár* és nem *Caesar*. A keresztnevet minden nyelv a saját szelleme és törvényei szerint irja és használja.

3. Magyar szövegben mindig elől használjuk a családnevet, utána a keresztnevet, bárminő legyen is a nemzetisége a szóbanforgó egyénnek.

4. Férjes nők nevét szabatosan igy kell irni: *Kovácsné Nagy* Rozália. Felesleges az sz. (született) jelzés. Viszont nem szabad például *Popa* Aurélia sz. *Micu* alakot használni, hanem *Popáné Micu* Aurélia alakot. *(MTI)*

— A PÉTAIN-KORMÁNY ÖSSZEIRATJA AZ IDEGENEKET. A vichyi kormány újból összeiratja a külföldieket, akik a meg nem szállt francia területen tartózkodnak. További sorsukról a munkaügyi minisztérium dönt.

— A BUDAPESTI BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉK ma délben tartotta teljes ülését dr. *Szemák* Jenő, a büntetőtörvényszék elnökének elnöklésével. Elhatározták, hogy a Főméltóságú Asszony által indított erdélyi akció céljaira *1060 pengőt* adományoznak.

— ÚJ JAPÁN NAGYKÖVET MOSZKVÁBAN. *Tatekava* altábornagy október 11-én Moszkvába utazik, hogy elfoglalja új nagyköveti állomását.

— ERDÉLYÉRT. *Szemző* István ny. főispán, várszegi földbirtokos 5000 pengőt adományozott a kalocsai gimnázium és tanitóképző növendékeinek. A pénzből turista felszerelést kell vásárolni 30 növendék számára, hogy *bejárhassák a visszatért Erdélyt.*

— ÓCSKAVASAT GYÜJT ANGLIA. A norvégiai vereség óta szünetel az angliai ércbehozatal. Amerikából sem jönnek szállitmányok. Most elrendelték, hogy a magánháztartásokban gyüjtsék az ócskavasat.

— MIKOR VESZ RÉSZT TÖRÖKORSZÁG A HÁBORÚBAN? A török parlament ülései szünetelnek. A képviselők kerületeiket járják. Előadásokat tartanak a külpolitikai helyzetről. Hansúlyozzák, hogy Törökország fenn akarja tartani a békét. Csak akkor venne részt a háborúban, ha közvetlen támadás érné.

— VÁDIRAT TITEANU ELLEN. *Titeanu* volt román sajtó- és propaganda-alminiszter ellen az ügyészség sikkasztás és hűtlen kezelés miatt vádiratot adott ki.

— ÍTÉLETIDŐ. A spanyolországi Cartagénában nagy vihar pusztított. Néhány városnegyedben a víz elöntötte a házakat.

— HOLLAND-INDIA KIVÉTELÉVEL ... A batáviai holland propagandahivatal főnöke kijelentette, hogy véleménye szerint a háromhatalmi szerződés Kelet-Ázsia valamennyi területét érinti Holland-India kivételével, amelyre nézve a szövetség nem teremtett új helyzetet.

— DIÓSGYŐR KÉPVISELŐTESTÜLETE ma tartott közgyülést, amelyen *Csintalan* József diósgyőri esperes-plébános szólalt fel. Beszédében méltatta Erdély egyrészének visszatérését.

— ADÓ A MAMMUTNYERESÉGRE. A washingtoni képviselőház törvényjavaslatot fogadott el, amely 25—50 százalékos adót rótt a testületek túlságosan magas nyereségeire.

— A MAGYAR-NÉMET TÁRSASÁG október 8-án délután 5 órakor az Országház delegációs termében előadó ülést tart. *Günther* Hans berlini egyetemi tanár tart előadást az emberkiválasztásról.

— ÖSSZEESKÜVÉS MEXIKÓBAN. Monterrey városában a hatóságok összeesküvést lepleztek le. *Zarzoza* tábornok vezette az összeesküvőket. Mikor le akarták tartóztatni őket, lövöldözésre került a sor. A tábornok és szárnysegéde meghalt.

— ANGOL KÜLDÖTTSÉG BELGA-KONGÓBAN. Lord Halley Belga-Kongóba érkezett, hogy »gazdasági kérdésekről folytasson tárgyalásokat«. A gyarmat fővárosában angol katonai küldöttség tartózkodik.

— JAPÁN FLOTTASZEMLE. Október 11-én a japán császárság megalapításának 2600. évfordulóján flotta díszszemle lesz a yokohamai partokon.

— ÚJ GYORSÍRÓTANFOLYAMOK A RÁDIÓBAN. A rádió péntek esti gyorsíró óráin október 4-én kezdődik a haladók, 18-án pedig a kezdők tanfolyama. Levélben lehet jelentkezni a tanfolyam előadójánál: *Szlabey* Géza gyorsíróiskolája. *Margit*-körút 56. szám.

Sorsjegy-hiány fenyeget!

Napról-napra fogy a sorsjegy a főelárusitók üzletéből. Vigyázzon, hogy sorsjegy nélkül ne maradjon!

Az osztálysorsjegyek hivatalos ára:

Nyolcad **3.50** P, negyed **7.—** P, fél **14.—** P, egész **28.—** P

Minden egyes sorsjegynek a nyerési esélye egyenlő!

Kapi Béla püspök jelentése

A dunántúli evangélikus egyházkerület hamarosan összeülő közgyülése elé *Kapi* Béla püspök helyzetképet és programot terjeszt. Hivatalos egyházkerületi jelentésében mindenekelőtt a kormányzó úr országlásának 20 éves jubileumát és az erdélyi részek visszatérését méltatja.

A háborúról szólva megjegyzi, hogy a világ evangélikus egyházai igyekeztek a háború kitörését megakadályozni, most pedig kötelességüknek látták a szeretetmunka felkarolását. Hangoztatta, hogy hivő, Krisztus lelkétől áthatott és történeti küldetéstudattal megerősített közös fronton kellene találkozniok a világ keresztény egyházainak.

A magyar evangélikusok helyzetével foglalkozva, a többi között ezt mondja jelentésében a püspök:

— Az államhoz való viszonyunk a törvény alapján alakult ki. Erkölcsi és anyagi igényeinket kielégíti a kormány. Hazánkban a felekezetközi helyzet örvendetesen megszilárdult.

— AJÁNDÉKZÁSZLÓ NAGYBÁNYA IPAROSIFJÚSÁGÁNAK. Albertfalva iparosleányai nemzeti zászlót ajándékoztak a felszabadult Nagybánya Iparos Ifjúsági Önképző Körének. A zászlót ünnepélyesen vették át.

— ANGOL »CSÚCSTELJESÍTMÉNY«. A tegnap Lisszabonból Newyorkba érkezett Clipper repülőgépről az angolok Bermudában két tonna postát foglaltak le, ami új csúcsteljesítmény.

— OLAJ ÉS FÜGGETLENSÉG. Mexikóban nemzeti ünneppé nyilvánitották március 18-át. Az ország gazdasági függetlenségét ezen a napon vívták ki, amikor az olajtársaságokat kisajátitották.

— GYILKOS VIHAR A TENGEREN. Egy vitorlás a Fekete-tengeren viharba került és elsüllyedt. 30 utas a vízbe fúlt.

— INDIAI PÁNCÉLKOCSIGYÁR. Egy indiai vasgyárat hadiipari vállalattá szerveznek át. Páncélkocsikat fog gyártani.

— ROMÁNIÁBAN NINCS MENEKÜLTSEGÉLY. A román miniszterelnökség megszüntette a menekültek pénzbeli támogatását. A menekültügyi hivatalok gondoskodnak majd elhelyezésükről.

— A KERESZTÉNYSZOCIALISTA PÉNZINTÉZETI, BIZTOSITÁSI ÉS MAGÁNVÁLLALATI ALTISZTEK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE választmányi ülésén hódolatát nyilvánitotta a kormányzó úr iránt. Leleplezték a szövetség két alapitó tagjának, *Olt vári* Istvánnak és *Takács* Nándornak arcképét.

— IPARI TANFOLYAMOK. Az ipari tanfolyamok országos vezetősége október 14-től papirosgyártó ipari szaktanfolyamot rendez. Tandij 30 pengő. Beiratkozás d. e. 10—12 és d. u. 5—7 között József-körút 6.

Fedák Sári és Csortos Gyula első együttes filmje!

HAZAFELÉ

Holnaptól BROADWAY Károly-körút 3. Telefon: 144-212. Figyelem! Október 6-tól: 422-722

Meg kell hallgatni maés mindenestea budai FLÓRIÁN KÁVÉHÁZBAN

Margit-körút 40. Telefon: 151-888.

UTRY ANNA magyar nótaestjét GÁSPÁR LAJOS és zenekarának kiséretével.

SZINHÁZ és FILM

Dohnányi, Vittorio, Ansermet, Failoni és Furtwaengler vezényli a Filharmónia bérleti hangversenyeit

A *Filharmóniai Társaság*, amint már jelentettük, *október 18-án* rendezi **első bérleti hangversenyét** az Operaházban. Ezt a hangversenyt *Dohnányi* Ernő vezényli, közreműködnek: *Böszörményi Nagy* Béla, *Rösler* Endre és a *Budai Dalárda*.

A második hangverseny *november 8-án* lesz. Ezt Gui *Vittorio*, a neves olasz karmester vezényli.

A harmadik hangverseny *(december 13.)* karmestere ismét *Dohnányi* Ernő. Közreműködik *Ticharich* Zdenka, a kitünő zongoraművésznő, aki *Debussy* Zongorafantáziáját mutatja be.

A negyedik hangversenyt *(január 10.)* Ernest *Ansermet* genfi főzeneigazgató vezényli, közreműködik *Szentgyörgyi* László, a *Hubay* mesteriskola egyik legkiválóbb növendéke, a filharmóniai zenekar első koncertmestere. *Lalo Spanyol szimfóniáját* játssza a hangverseny keretében.

Az ötödik hangversenyt *(február 14.)* Sergio *Failoni* vezényli, közreműködik *Svéd* Sándor, aki *Ravel Chansons de Don Quijote à Dulcinée* című dalciklusát mutatja be többek között.

A hatodik hangversenyen *(február 24.)* a bécsi filharmonikusok vendégszerepelnek az Operaházban, Wilhelm *Furtwaengler* vezényletével.

A hetedik hangversenyt *(április 4.)* *Dohnányi* Ernő vezényli, közreműködnek: *Rigó* Magda, *Basilides* Mária, *Rösler* Endre, *Losonczy* György és a *Székesfővárosi Énekkar. Ezen a hangversenyen mutatják be Dohnányi* Ernő új, nagyszabású *zenekari művét, az egész estét betöltő Cantus Vitae*-t.

A nyolcadik hangversenyen *(május hó folyamán)* egy neves, külföldi zenekar vendégszerepel majd az Operaházban.

Dohnányi Ernő *Cantus Vitae*-je mellett még három, új, magyar, zenekari mű kerül bemutatásra a hangversenyek folyamán: *Visky* János *Enigma*, *Vincze* Ottó *Capriccio* és *Antos* Kálmán *Haláltánc* című szerzeménye.

SVÉD SÁNDOR AZ OPERAHÁZBAN

Három ízben lép fel Budapesten amerikai útja előtt

Svéd Sándor, *Operaházunk* világhíres baritonja, *amerikai útja előtt háromízben lép fel a budapesti Operaház színpadán.*

Október 4-én, pénteken, *Verdi Végzet hatalma* című operájában énekel, *október 10-én* a *Tannhäuserben*, *október 13-án* pedig *Gounod Faust*-jában énekli *Valentin* szerepét.

Svéd Sándor ezután, amint már jelentettük, Amerikába utazik, ahol a *Metropolitan Operában* énekel, majd visszatér Európába, hogy eleget tegyen a *milánói Scalaval* kötött szerződésének. *Budapestre előreláthatólag februárban érkezik vissza.*

ALICE FAY ÚJ FILMJE

Nagyszabású hollywoodi Cavalcade

A 20th Century Fox nemsokára bemutatja Budapesten is nagyszabású színesfilmjét, amely egy nagy, szenvedélyes szerelem történetét örökíti meg és felvonultatja az amerikai film már letűnt nagyjait, a némafilm hőskorát s a hangosfilm diadalát.

Alice Fay, Don Ameche, Al Jolson, Buster Keaton, Edward Bromberg, Alan Curtiss, Eddie Collins, Stuart Ervin és a régmult idők sztárjai közül Chester Cocklin és Ben Turpin elevenítik meg a filmgyártás történetét, a régi burleszkeket, a némafilm csodáit és a hangosfilm győzelmét.

Az Alexander Ragtime Band óta ez lesz Alice Fay első, nagyszabású filmszerepe.

A „Légió mindhalálig" olaszul

Egy olasz színházigynökség megnézte Howard kitünő bohózatát, mely a *Komédia Orfeumban* csütörtökön kerül színre huszonötödször. Az ügynökség tetszését megnyerte a bohózat és a szerzőtől *megvásárolta az Olaszország részére szóló előadási jogot.* A darab bizonyára Olaszországban is olyan nagy sikert arat, mint Budapesten a Komédiában.

AZ ÍRÓ IS

beleszólhat abba, amit írt és a viharba, amely rendszerint olyankor szokott keletkezni, amikor avatatlanok szólnak bele szinte az orákulum erejével az írásmű szentségébe.

Harsányi Zsolt az ismeretes René-affér befejezéseképpen megbeszéléseket folytatott a kultuszminisztérium illetékeseivel a darabok felülbírálásának kérdésében és tegnap közölte a Színpadi Szerzők Egyesületében, hogy a jövőben új szervet fognak létesíteni, amely ítélkezik a darabok vidéki előadásának kérdésében és ebben a bizottságban az író is helyet kap, igen helyesen, hiszen a vádlott, mégha gyilkolt is, védheti magát a törvényszék előtt. Csak az író nem beszélhet?

RAIMU

Aki az igazságot keresi

A féltékeny szerelmes a legagyafurtabb ötleteket hívja segítségül, hogy megbizonyosodjék arról, vajjon a hölgy, akit szeret, hű-e hozzá? Egy ilyen gyanut fogott, már öregedő s élete alkonyán utolsó szerelméhez görcsösen ragaszkodó férfit játszik *Raimu*, a francia filmgyártás egyik legnevesebb karakterszínésze, új filmjében, amelynek címe: *Aki az igazságot keresi.*

Raimu úgy oldja meg a problémát, hogy *hirtelen megsiketül.* Azaz hogy tetteti a süketséget és így akar rájönni a nagy titok nyitjára, így akarja megtudni a hozzá annyira közelálló nő hűségének vagy hűtlenségének bizonyítékait.

Megbüntették Jávort és Szeleczkyt

Büntetőparancsot kézbesítettek tegnap *Jávor* Pálnak és *Szeleczky* Zitának. A csendőrség öt-öt pengőre büntette őket, mert néhány hét előtt *tilos helyen fürödtek a Balatonban.* Még a nyár folyamán történt, hogy az akkor készült *Sok hühó Emmiért* című film felvételei során Jávor és Szeleczky *»országúti kóborlásai«* közben eljutott a *Balatonhoz és ott a mese szerint a lány kívánságára mindketten megfürödtek.*

Nem lévén fürdőruhájuk, különféle szükségmegoldásokhoz folyamodtak; *Jávor* például *a hátizsákjából »készített« magának fürdőruhát.* A rendező és az operatőr véletlenül tilos helyet választott a felvételek számára és *így a nyári fürdőzésnek őszi pénzbüntetés lett a vége.*

Befejezéshez közelednek a VISSZA AZ UTON felvételei

Orbók Attila *Vissza az úton* című filmjének utolsó forgatási napjai most zajlanak a *Hunnia* filmgyárban. A felvételek pillanatnyilag pazarul berendezett bárban folynak, ahol estélyiruhás hölgyek és urak, összesen száz pár, táncolnak a felvevőgép lencséje előtt.

Ebből a rózsaszínű bárhangulatból, az egyik emeleti páholyból indul el *Csortos* Gyula *(bankpénztáros)* a züllés útjára *Mezey* Mária *(dizőz)* vezetése mellett. Itt kezdődik a bonyodalom, amely számtalan izgalmas fordulat után végül is a megbocsátó megbékélésbe vezet.

Szerdai és csütörtök rádióműsor

SZERDA:

BUDAPEST I.: 17.00 Hírek szlovák és ruszin nyelven. 17.15 Csikszereda. 17.45 Kócze Antal cigányzenekara. 18.30 Szeressük a magyar ipart. 18.55 Kócze Antal zenekara keringőket és dalokat játszik. 19.10 Hírek magyar és román nyelven. 19.25 A Rádió Szalonzenekara. 20.00 Hírek német, olasz, angol és francia nyelven. 20.25 Hírek és időjárásjelentés.

BUDAPEST II.: 18.00 Olasz nyelvoktatás. 18.30 Eysse Irén énekel zongorakisérettel. 19.00 A magyar-német válogatott atlétikai mérkőzés. 19.25 A régi Bábaköz népraiza. 20.00 Hírek magyar, szlovák és ruszin nyelven. 20.25 A Rádió Szalonzenekara. 20.55 Időjárásjelentés.

CSÜTÖRTÖK:

BUDAPEST I.: 6.40 Ébresztő. Torna. 7.00 Hírek. Közlemények. Étrend. Hanglemezek. 10.00 Hírek. 10.20 Móricz Pál elbeszéléseiből. 10.45 Mese Atlantiszról. 11.10 Nemzetközi vízjelzőszolgálat. 12.00 Harangszó. Himnusz. Időjárásjelentés. 12.10 A Rádió Szalonzenekara. 12.40 Hírek. 13.20 Időjelzés, időjárás- és vízállásjelentés. 13.30 Horváth Jancsi cigányzenekara. 14.30 Hírek. 14.45 Műsorismertetés. 15.00 Árfolyamhírek, piaci árak, élelmiszerárak. 16.15 Ruszin hallgatóinknak. 16.45 Időjelzés, időjárásjelentés, hírek. 17.00 Hírek szlovák és ruszin nyelven. 17.15 Anne-Mari Heyne zongorázik. 17.40 Zrinyi Miklós a költő. 18.10 A Melles Béla-zenekar műsora. 18.30 Baromfitenyésztési időszerű tanácsadó. 19.00 Hírek magyar, német és román nyelven. 19.20 Hanglemezek. 19.30 Külügyi negyedóra. 19.50 »Assisi szentje.« Hangjáték két részben. 20.40 Hírek és időjárásjelentés.

BUDAPEST II.: 16.15 Filmdalok és jazzszámok hanglemezről. 18.00 Hírek. 18.35 A Melles Béla-zenekar műsora. 19.00 Angol nyelvoktatás. 19.30 Táncelemezek. 20.00 Hírek német, olasz, angol, francia és esperantó nyelven. 20.25 Ügetőversenyeredmények. 20.30 Pertis Jenő cigányzenekara.

KASSA: 10.00 Budapest I. 11.05 Szlovák hallgatóinknak. 11.20 Szlovák dalok. 11.40 Hírek magyar és szlovák nyelven. Műsorismertetés. 12.00 Budapest I. 15.25 Liszt: Tasso, szimf. költemény. 16.15 Budapest I. 17.45 Profant István társalgózik. 18.30 Budapest I. 19.00 Angol nyelvoktatás. 19.30 Budapest I.

MAGYARORSZÁG KIS KIRAKATA

Svábhegy gyöngye
a
Mátyás király üdülő
Mátyás király-út 7.
Közp.fűtés, elsőrangú ellátás. Kívánatra diétás konyha, luxuskényelem. **Olcsó havi pausálárak.** Olcsó week-end. Telefon **365-361, 365-362**

Írógép részletre, kedvező feltételekkel
Készpénzért **nagyon olcsón!**
Kovács Aladár Budapest, VII., Nagyatádi Szabó (Kertész)-utca Telefon: 142-861. **46**

Golyós- és görgőscsapágyak javítása garanciával. Új csapágyak, csapágyházak a legolcsóbban: **Léderer Andorné** Spirai L. Golyóscsapágy-javítóüzem, Budapest, VI., Szív-u. 71. Podmaniczky-utcánál. Tel. 126-238.

November 1-re házfelügyelőséget vagy portási állást keres gyermektelen, 40 éves kőmívesmester, központifűtéses házban is. »Gyakorlott szakértő« jeligére főkiadóhivatalba

Színházak műsora

OPERA: Hovanscsina (E. bérlet, ½8). — **NEMZETI:** Vidám szüret (Bérletszünet, ½8). — **KAMARA:** Sorompó (8). — **VIG:** XIV. René (Bérletszünet, 8). — **MAGYAR:** Az ördög nem alszik (N. bérlet, 8). — **PESTI:** Vadnyugat Pesten (A Pódium vendégjátéka, 9). — **ANDRASSY:** Rád bizom a feleségem (8). — **FŐVÁROSI OPERETT:** Bécsi gyors (8). — **ROYAL VARIETÉ:** Tapsról-tapsra (8). — **KAMARA VARIETÉ:** Vigadó Hiradó (½9). — **KOMÉDIA:** Légió mindhalálig (½9). — **ERZSÉBETVÁROSI:** Sárgarigófészek (½6, ½9). — **JÓZSEFVÁROSI:** Lehullott a rezgőnyárfa (½6, ½9). — **KISFALUDY:** Tokaji aszu (½6, ½9).

Mozik műsora

Rövidítések: Sz = szombat. V Ü = vasárnap és ünnepnap. M = Matiné

ADMIRAL (353—707): **Egy nő miatt. Erdélyi bevonulás** (½4 ½6 ½8 ½10; V Ü ½2-kor is). Vasárnap délelőtt ½10 és ½12-kor: **Szeretlek. — ALKOTÁS** (355—374): **Halálos tavasz** (½4 ½6 ½8 ½10; V Ü ½2-kor is). Vas. d. e. 11-kor: **Császárvadász. — ÁTRIUM** (154—024, 153—034): **Igen vagy nem?** (½6 ½8 ½10; Sz V Ü ½4-kor is). — **BELVÁROSI** (384—563): **Párbaj semmiért** (4 6 8 10; V Ü jobbterem 2-kor is; balterem 3 5 7 9). — **BROADWAY** (144—212): **Nick Carter nem téved** (½4 ½6 ½8 ½10; Sz V Ü ½2-kor is). — **BUDAI APOLLO** (351—500): **Éjszaka kezdődött** (Előad. kezd.: ½5 ¾7 9; V Ü ½2 ½4 ½6 ½8 ½10 órakor). Vasárnap délelőtt ½11-kor: **Shirley, a kis primadonna. — CAPITOL** (134—337): Második hétre prolongálva! **Juarez** (½4 ½6 ½8 ½10; V Ü ½2 kor is). — **CASINO** (383—102): **Erzsébet királynő** (½6 ¾8 ¾10; Sz V Ü ¼4 órakor is). — **CITY** (411—140): **Csak egyszer élünk** (½6 ¾8 ¾10; Sz V Ü ¼4 órakor is). — **CORSO** (182—818): **Mindenért fizetni kell** (½6 ½8 ½10; Sz V Ü ¼4-kor is). — **CORVIN** (139—584, 138—988): **Főszer és csemege** (Előadások kezdete: ½4 ½6 ½8 ½10; vasár- és ünnepnap ½2 órakor is). — **DAMJANICH** (134—803): **A nyugati villámháború** (½4 ½6 ½8 ½10; V Ü 2 4 6 8 10). — **DÉCSI** (121—343, 125—932): **Igen vagy nem?** (6 8 10; Sz V Ü 4 órakor is) — **ELIT** (114—502): **Botrány a cirkuszban** (4 6 8 10; V Ü 2-kor is). — **FORUM** (189—707, 189—543, 18—528): Második hétre prolongálva! **Asszony az örvényben** (Előad. kezd.: ½6 ½8 ¾10; Sz V Ü ¼4 órakor is). — **GLORIA** (144—800): **Végzet** (½5 ¾7 9; Sz ½4 ½6 ½8 ½10; V Ü ½2-kor is. — **HIRADÓ FILMSZINHÁZ** (222—499): **Magyar, Fox, Luce, Ufa és Rajzos híradók. A kormányzó Marosvásárhelyen. Átmentünk a Királyhágón. Finn—magyar atlétikai viadal** (Folyt. előad. 9—24 óráig). — **HOLLYWOOD** (142—455): **Főszer és csemege** (Előad. kezdete: ½4 ½6 ½8 ½10; V Ü ½2 órakor is). — **IPOLY** (292—620): **Gunga Din** (½4 ½6 ½8 ½10; V Ü ½2-kor is). — **JÓZSEFVÁROSI** (134—644): **Párbaj semmiért** (½4 ½6 ½8 ½10; V Ü ½2-kor is). — **KAMARA** (144—027): **Mária két éjszakája** (Mindennap: 11 2 4 6 8 10). — **KULTÚR** (386—193): **Dr. Koch Róbert** (5 ½8 ½10; V Ü ½2 ¾4 ½6 ¾8 ¾10). — **LLOYD** (311—994): **Főszer és csemege** (½4 ½6 ½8 ½10; V Ü ½2-kor is). — **NYUGAT** (127—162): **Párbaj semmiért** (½5 7 ½10; Sz 4 6 8 10; V Ü 2-kor is). — **ODEON** (422—785): **Párbaj semmiért** (Folytatólagos előadások: ½5 ¾7 ½10; szombaton ½4 ½6 ½8 ½10; V Ü ½2 órakor is) — **OLYMPIA** (421—588): **Egy nő miatt...** **Erdélyi bevonulás** (Mindennap: 11 2 4 6 8 10). — **OMNIA** (130—125): 5 ½8-kor: **Hazafelé**; ½10-kor premier: **Inkák kincse** (Sz V Ü 4 6 8 10). — **ORIENT** (114—926): **Halálos tavasz** (Folytatólagos előadások: ½5 ½7 ½10; V Ü ½2 ½4 ½6 ½8 ½10 órakor). — **PALACE** (221—222): Második hétre prolongálva! **Floridai kaland** (Mindennap: 11 2 4 6 8 10). — **PÁTRIA** (145—673): **Te vagy a dal** (4 6 8 10; V Ü 2-kor is). — **PHÖNIX** (144-454): **Dunai hajósok** (Folytatólagos előadások) Mindennap: 11 1 3 5 ½8 ½10). — **RADIUS** (122—098, 120—564): **Kismama** (½6 ½8 ¾10; Sz V Ü ½4-kor is). — **RIALTO** (139—497): **Párbaj semmiért** (11 1 3 5 ½8 ½10; V Ü 10 12 2 4 6 8 10 órakor) — **ROYAL APOLLO** (222—002): **Ifjú Edison** (½6 ½8 ¾10; Sz V Ü 4 6 8 10). — **SAVOY** (146—040): **Te vagy a dal** (Előadások kezdete: ½4 ½6 ½8 ½10; vasár- és ünnepnap ½2-kor is). — **SCALA** (114—411): **Stanley és Livingstone** (½6 ½8 ½10; Sz V Ü 3-kor is). — **SIMPLON** (268—998, 268—999): **Főszer és csemege** (½4 ½6 ½8 ½10; V Ü ½2-kor is). — **STUDIÓ** (140—840): Második hétre prolongálva! **Vágyakozás** (Mindennap: 11 2 4 6 8 10). — **TIVOLI** (123—049): **Éjszaka kezdődött** (Folytatólagos előadások: ½5 7 ½10; Sz ½4 ½6 ¾8 ¾10; V Ü ¾2 órakor is). — **TURÁN** (120—003): **Családi titok. Erdélyi bevonulás** (4 6 8 10; V Ü 2 órakor is). Vasárnap délelőtt 11 órakor: **Ámok.** — **URÁNIA** (146—046): **Rohanó élet** (5 ½8 ½10; Sz V Ü ½3-kor is). Vasárnap d. e. 11-kor: dr. **Cholnoky Jenő** előadása: **Erdély visszatér.** — **VESTA** (222—401): Prolongálva! **Judith** (½4 ½6 ½8 ½10; V Ü 2 4 6 8 10).

Magyar – olasz kapcsolatok

Csanji Károly
A olasz művészet hatása a magyar művészetre.
8r. 17 kép 32 lap.
Budapest 1913.

Magyar-olasz kapcsolatok

meg Zell hozatni a

Revue de Hongrie

II. 1908. 29-41

Cap. art a szanot,

amelyben Berzeviczy

cikke benne

van a magyaror.

szagi olasz

univerzitrol a

XV szaradban

felletlenül

...agyar királyi államvasutak.

T. Műhely

Miután keresményemnek 191..... év

tésénél.....

jelenhetek, keresményemnek átvételére ...

nevü munkástársamat szóbelileg megbizta

Kelt ....., 191..... é

.....

tanu.

.....

tanu.

Magyar-olasz kap-
coolatok

Müntz Eugene: A
renaissance első munká-
sai Magyarongon. Pesti
Napló 1894. 266 sz

(sürgős)

Alulírott ... kijelentem, hogy ...

...

...

Magyar - olasz kapcsola tok

Pannonia-könyvtár. Szerk. Kastner Jenő. Pécs 1936. 8 r.

19. Nagy Lajos. Keresztény-római ládaveretek Szentendréről. 22

10 t 17 k Olasz Eivonat.

22. Mayer Erzsébet. Diomede Carafa.

(Nápolyi szellem Mátyás udvarában.)

42 l. Olasz Eivonat.

T. 5245.

t István templomát, a mely
y előtt egy két fogatos ud-
rben a környékbeli házak

IEN.

lieb Haase Söhne.

cm.

Magyar - olasz

Kapcsolatok

Balogh Ilona

Adatok az olasz romanikori szobrászat magyarországi határához. (Kny. Archaeologiai Értesítő) 4r (?) 24 Sep., 20 l

Budapest 1933

Magyar olasz kapcsolatok

Balogh Jolán

Olasz falfestmények
Gyulafehérvár. 8 r.
1 kép 6 l. Kolozsvár.
1932

Magyar – olasz
Kapcsolatok

A MAGYAR MŰVELŐDÉS A XV. SZÁZADBAN Antonio Bonfini Rerum Hungaricarum Decades-ének alapján írta Császár Imre. Budapest, 1902., kiadja a Szent-István-Társulat tud. és irod. osztálya. 166 old. Bonfini nagy könyvét dolgozta fel a szerző oly célból, hogy a magyarság XV-ik századbeli miveltségi állapotáról kerek képet festhessen. Bonfini műve éppen Mátyás korára nézve az egyetlen egykorú, egységesen feldolgozott históriai forrásmunka. Helyes gondolat volt a nagy munkából óvatos kritikával kiválogatni azokat az adatokat, a melyek egy találó művelődéstörténeti képet formálhatnak. Minket főkép azok a fejezetek érdekelnek, a melyek műtörténeti vonatkozásúak. Ilyek a II-ik, a mely a többi közt az iparművészetet tárgyalja, ilyen a III-ik, a mely a tudományon kívül az építészet, festészet, szobrászat anyagát öleli fel. Császár már azzal is érdemes munkát végzett, hogy helyes kritikával kikereste és összeállította a műtörténetiróra nézve értékes adatokat, úgy hogy ezek után nem kell többé az eddig elszórt művészeti adatok miatt az egész nagy munkát végig olvasnunk. Ily értelemben műve jó műtörténeti segédkönyv. De a feldolgozás, a különféle helyekről összeszedett adatok csoportosítása oly ügyes, hogy a laikus közönség is örömmel és érdeklődéssel olvashatja. Bonfini természetesen egyoldalún fogja fel a tárgyat, van igen sok gyengéje s korántsem pártatlan. De a szerző elég gyakran utal ezekre a fogyatékosságokra s más egykorú forrásművekből vett adatokkal igazitja helyre a szépszavú olasz humanista tévedéseit. A műtörténetiró is figyelembe fogja venni ezt a körülményt, különben pedig örömmel fogadja ezt a hasznos könyvet.

MEGHÍVÓ

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS KÉPTÁRA

(BUDAPEST, IV., EGYETEM-UTCA 6.)

1939-40. ÉV ÚJ SZERZEMÉNYEINEK

II. KIÁLLÍTÁSÁRA

(A XIX. SZÁZAD VÉGÉTŐL NAPJAINKIG)

ÜNNEPÉLYES MEGNYITÁS: 1941. ÁPR. 5-ÉN (SZOMBATON)

DÉLI 12 ÓRAKOR, MELYRE SZÍVES MEGJELENÉSÉT KÉREM.

BUDAPEST, 1941. ÁPRILIS HÓ.

Szendy

POLGÁRMESTER

EZ A MEGHÍVÓ A MEGNYITÁS NAPJÁN
2 SZEMÉLYRE BELÉPŐJEGYÜL SZOLGÁL.

Magyar - olasz
Kapcsolatok

Balogh Jolan: Uno sconosciuto scultore italiano presso il Re Mattia Corvino (Kuny Rivista d'Arte) 8r. 11 kép 27 l. Firenze c. n. (1933)

MISKOLCZY ISTVÁN Dr.

MAGYAR-OLASZ ÖSSZEKÖTTETÉSEK AZ ANJOUK KORÁBAN

Fűzve 6.— P

Politikai és gazdasági válságaink idején fényes multunk feltárásával igen jó szolgálatot tesz valamennyiünknek az Anjouk korának kiváló ismerője, Miskolczy István, a neves történetíró. Nem kizárólag nagyvonalú szintézist ad, hanem nagyon sok, a korra jellemző vagy egyébként fontos adatot is megörökít az irodalmi és a történelmi érdeklődés számára. Róbert Károly, Nagy Lajos és Durazzói Károly kora valósággal megelevenedik a könyv lapjain, mely valóban élvezetes olvasmány a történelmet kedvelő nem-szakember olvasónak is.

30 **A Szent István-Társulat képes szépirodalmi hetilapja, az ÉLET, egy évre csak 12.— P.**

Czölder J., Stolp F. és
Bély M.
A budapesti (budai)
tornaegylet 25 éves fennál-
lásának története.

Magyar-olasz

Kapcsolatok

[Horváth Henrik]: Budapest e Milano. [Budapest: Tip. Municipale] 8°, 24 p. 1 t.

1940.

Budapest,

Genthon I

102 K, 13

Genthon,

hungarujo

70 L, Bud

Genthon,

Jahrbüche

Genthon I

16 o. 0 K,

Genthon I

lom hajda

4 o, 10 K,

Genthon I

Budapest,

Genthon I

net e. 8 o

Genthon I

/Kny. Tam

9 L, Budap

Banfi, Florió: Una scena del Rinascimento ungherese in un affresco del Battistero di Castiglione Olona. (Kny Corvina) Bpest. 1936. 8-r. 14 kép 27 l.

Magyar - olasz kapcsolatok

Banfi, Florio: Olasz katonai
épitészek Erdélyben. Cluj 1933.
4 r. 78 l.

Magyar olasz kapcsolatok

Laid okr.

Banfi, Florio — Magiarotti, G. A.: Fortezza di Giavarino in Ungheria ed i suoi architetti militari italiani; specialmente Pietro Ferabosco.

4°, 21K, 110L, Roma, 1932.

Magyar-olasz

Rapcsolatok

Banfi, Florió: Orme di Ungheresi a Roma. (Kny: Italia e Ungheria.) Milano, 1941. Nagy 8-r. 4 Rép. 15. l.

Magyarok nyomai Rómában

Magyar-olasz Egyesület Könyvtár

Horváth, Enrico: Siena ed il primo rinascimento Ungherese.

Kny. Corvina
8°, 6K, 24L, Roma-Budapest, 1925.

Magyar - olasz
Magyarország

Huszti Dénes: IV. Béla olaszországi vásárlásai.

Kny. Közgazdasági Szemle.
8°, OK, 24L, Budapest, 1938.

Magyar-olasz
Rapsodiarok

Magyar-olasz kapcsolatok

Fiorillo

~~Fiorillo~~, Y.D.: Über einige italienische Gelehrte

und Künstler welche Mathias Corvinus König von Ungarn beschäftigte. Kis 8 o, 0 K, 32 L, Göttinga 1812.

sef: Murány várának története.Sajtó
ék Bahéry József és Dollák Bezső.
66 L, Budapest, 1905.
sef: Dejiny Hradu Muran.Pozlovecil
ry. 8 o, K, 160 L,Bpest, 1905.
ános: Nyitra vár és város történelmi
6 o, 1 K, 63 L, Nyitra, 1875.
a: A szeged-alvárosi templom mürégé-
pontból. 16 o, 0 K, 44 L, Szeged,1877
ne: Emlékkönyv a restaurált keszthe-
templom felszentelése alkalmából. 8 o,
Keszthely, 1896.
La piscine de l'Ile Sainte-Margue-
dapest.Kny. La Technique des Travaux.
10 L, Liege, 1932.
ons: Adam Friedrich Oeser. 4 o, 7 K,
sse, 1879.
: Müemléki kérdések. Kny. magyar
et. 2 o, 0 K, 4 L, Budapest.é.nélkül.
: A pozsonyszentgyörgyi oltár. Kny.

Csányi Károly: Az olasz művészet hatása a magyar művészetre.

8°, 17K, 32L, Budapest, 1913.

Magyar - olasz

Kapcsolatok

Balogh Jolán: Adatok Milánó és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez.

Bpest 1928. 8r. 21 kép 88 l.

Magyar-olasz kapcsolatok

nennegző

Balogh Zolán: Uno sconosciuto scultore italiano presso il Re Mattia Corvino.

(Kny. Rivista d'Arte)

8°, 11K, 27L, Firenze, é. n. (1933).

Magyar-olasz kapcsolatok

Balogh Zolán: Ujabb adatok Firenze és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez.

Kny. Archaeologiai Értesítő
Nagy 8° 1K, 8L, Budapest, év nélkül

Magyar-olasz kapcsolatok

OLASZ-MAGYAR EGYÜTTMŰKÖDÉS A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORÁBAN

DR. MÁRKUS ISTVÁN

IV.*

Az olasz-magyar barátság olyan korszakokban is kiállotta a próbát, amidőn mindkét ország fölött megnehezült az idők járása. Hunyadi Mátyást csak két évvel élte túl Medici Lorenzo s haláluk után egy emberöltővel bekövetkezett a mohácsi vész (1526 augusztus 29), illetve nyolc hónappal később a «Sacco di Roma» (1527 május 5). Ám e katasztrófális sorscsapások sem vágták el e két baráti nemzet közötti együttműködés fonalát: a sorsközösség tudata a sanyargattatás éveiben is fennmaradt. Sőt, nemcsakhogy nem szakadt meg az együttműködés folytonossága, hanem annak intezitása sem csökkent s csupán a külső keretei alkalmazkodtak a megváltozott szükségletekhez ezekben a hányatott időkben, amidőn úgy Itália, mint Hungária darabokra szaggattatván, idegen uralom alatt sinylődött. Kölcsönös támogatás az idegen uralom alóli felszabadulás érdekében: az olasz-magyar barátságnak ez az alapmotivuma évszázadokon át állandó maradt és kihatásai előbb az Unita Italia létrejöttéért, később pedig Magyarország integritásának visszaszerzéséért folyó küzdelmek idején is megnyilvánultak és a közös érdekeket fenyegető veszedelmek elhárítására irányuló szoros baráti együttműködés szilárd alapot ad ahhoz a távoli jövő kilátásaira nézve is... mert hiszen nemcsak a visszaesések. hanem a fellendülések is rendszerint párhuzamosan következtek be mindkét nép sorsában. Ez a tanulság csendül ki az olasz és a magyar történelem közös eseményeiről e cikksorozat keretében vázolt adatok összességéből és ennek tudatából a mostani viszontagságos helyzetek közepette is erőt meríthetünk, ha ez úgy olasz, mint magyar részről, még az eddigieknél is fokozottabb mértékben részévé válik a közfelfogásnak.

*

Mátyás király halála valóban cezurát jelent az olasz-magyar kapcsolatok alakulásában, de nem olyan értelemben, ahogy az az átlagos köztudatban szerepel. «Meghalt Mátyás — oda az igazság»

* «Az olasz-magyar együttműködés sorsszerűsége» című cikksorozat első három közleménye a Forum 1940 júliusi, novemberi és decemberi számában jelent meg.

Forum 1941. márc

Itália harcát szabadságharcnak tekinti az angol imperializmussal szemben (guerra di liberazione).

*

Végszóként csak annyit, hogy hazánkban is nagy szükség volna a tömegek külpolitikai iskolázottságára. Ehhez azonban nélkülözhetetlen volna egy új politikai elit nevelése és egységbe tömörítése. Ennek a kellő tudással és meggyőző erővel rendelkező elitgárdának lenne kötelessége, hogy a külpolitika alapvető kérdéseiben világosan, határozottan, szenvedély nélkül és tárgyilagos hangon megfelelő tájékoztatást tudjon adni.

Magyarország a bécsi döntés után erős középhatalommá lett, vagy amint az elhúnyt gróf Csáky István külügyminiszter mondotta: «Primus inter pares.» Nyilvánvaló, hogy szükség volna a közvéleménynek *tárgyilagos, a világpolitika minden fontosabb kérdését felölelő és a napi sajtótól eltérő geopolitikai tájékoztatására.* Jelenleg azonban egyetlen külpolitikai folyóiratunk sincs, amely a világpolitika bonyolult labirintusában *a széles tömeget* eligazítaná.

*

Egy, a világpolitikai problémákat dinamikusan szemlélő és a történelmet mozgató erőket szuggesztív módon bemutató *magyar geopolitikai szemle* megteremtése a kor parancsoló követelménye.

szállóigéjét nemcsak az igazságra, hanem az olasz-magyar kapcsolatokra is szokták vonatkoztatni. Pedig ilyen értelemben sem lehet ezt szó szerint venni, hiszen Mátyás halála után fia, Corvin János, továbbá özvegye: Beatrix, trónutóda II. Ulászló s még inkább hívei és tanítványai országszerte biztosították az olaszbarát hagyományok folytonosságát. Mátyás halálakor az olaszos irányú reenaissance kultúra már olyan mély gyökereket vert a hazai talajba, hogy Mohács megrázkódtatását is kibírta, sőt új virágzásba szökkent az erdélyi tündérkertben.

Olasz részről is volt ilyen téves felfogás, s azt a Mátyás idejében Budán járt *Bernardo Vespucci* (Amerigo Vespucci testvére) erős túlzással így fejezett ki: *«se questo re morisi, saremo tutti italiani morti»*. Holott Mátyás király özvegye férjének halála után még tíz évig Magyarországon maradt és távozása után unokaöccse Ippolito d'Este olasz kíséretével visszatért és humanista udvart tartott fenn az egri püspökvárban. Corvin János atyja koncepcióját követve, támadó hadjáratot készített elő az izlám ellen a velencei és pápai állam szövetségében. Corvin Jánosnak 1503-ban, majd egyetlen fiának, Kristófnak kevéssel utóbb bekövetkezett korai halála után *Erdődi Bakócz Tamás* vette át ennek az eszmekörnek a képviseletét s általában Mátyás olaszbarát hagyományainak folytatását, amelynek fonalát Szapolyai János, és olasz származású felesége, Izabella, gyermekük János Zsigmond, kancellárjuk Martinuzzi György, továbbá az Itáliában tanult Báthoryak révén nyomon követhetjük egészen Zrinyi Miklósig, aki olasz könyvei között búvárkodva, Mátyás király életéről írt elmélkedéseibe szőtte bele a független magyar állameszme sok tekintetben ma is aktualisként ható alapelveit.

Mátyás trónutóda, II. Ulászló is tovább folytatta az olaszos stílusú építkezéseket és olasz udvari költője is volt: *Cinsio di San Sepolcro*. Mátyás király olasz humanistái közül Ulászló idejében is Budán maradott *Filippo Valori*. *Antonio Bini* Budán élt olasz képkereskedő leltára fennmaradt ebből az időből. A késő renaissance olasz humanistái közül magyar összeköttetést tartottak fenn: *Elio Lampridio Cervino*, a római Pomponius Laetus-féle akadémia tagja, továbbá *Michele Nagonio*,, római költő, aki panegirikust írt II. Ulászlóról; *Angelo Colucci* pedig a trónörökös, a későbbi II. Lajos király születésekor (1506-ban) két verses munkát küldött Budára, amelynek kézirata a vatikáni könyvtárba került. Szerepelt még II. Ulászló udvarában *Nicolaus de Mirabilius*, olasz származású kolozsvári születésű humanista, aki korábban Firenzében teológiát adott elő a *Santa Maria Novella* főiskoláján és 1489-ben Lorenzo Medici előtt tartott hitvitájában *Pico della Mirandola* is részt vett. Ami az olasz orvosokat illeti, Báthory István erdélyi vajda 1503-ban a velencei köztársaságtól kért egy jónevű orvost; *Giovanni Mainardi* pedig mint II. Ulászló, majd II. Lajos udvari orvosa 1513-tól 1519-ig Budán működött s később a ferrarai egyetem tanára lett,

A MEDITERRÁN TÉR GEOPOLITIKAI VÁ

OLASZ

A RÓMAI BIRODALOM

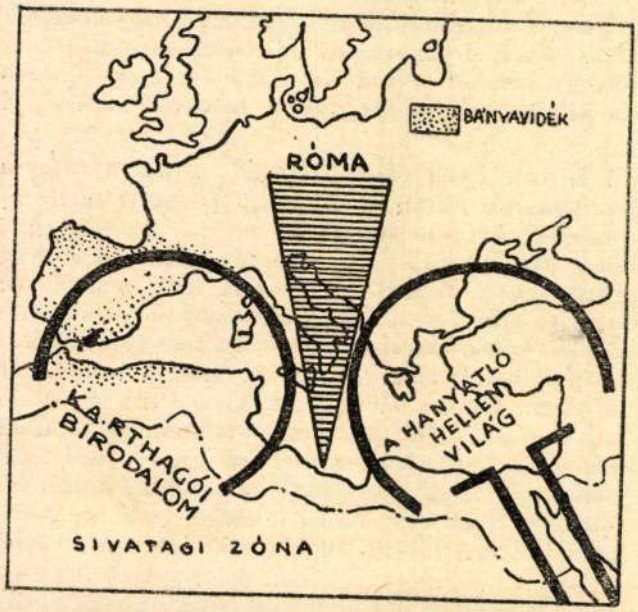

CSÁSZÁRSÁG E

1500 — A HANYATLÁS KORA

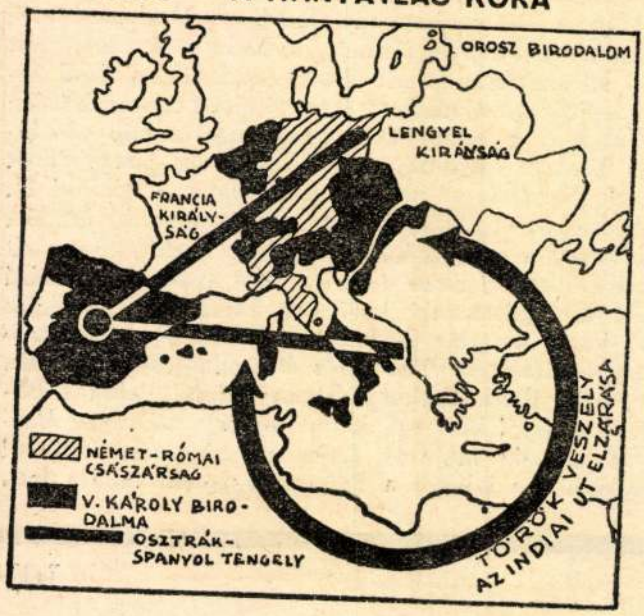

A NAPOLEONI

ÁLTOZÁSAI A TÖRTÉNELEM FOLYAMÁN
SZEMMEL

ELŐTTI KORSZAK

KÖZÉPKOR (Genova, Velence, Pisa, Amalfi. Az Izlám előretörése)

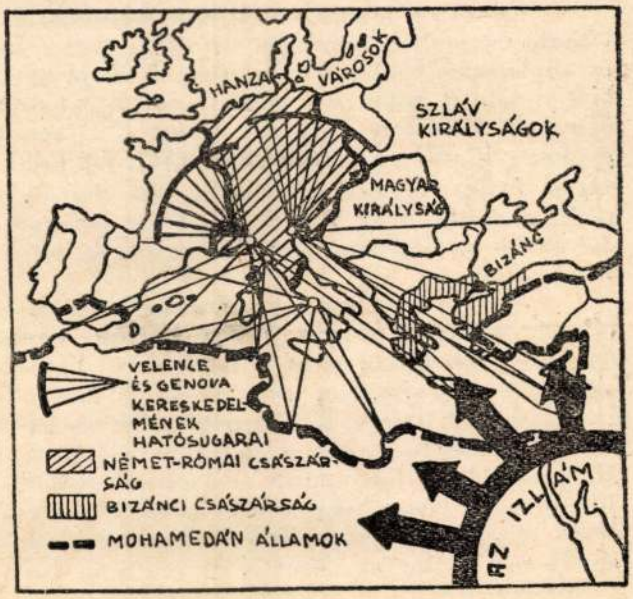

BIRODALOM

1935 — AZ OLASZ BIRODALOM SZÜLETÉSE

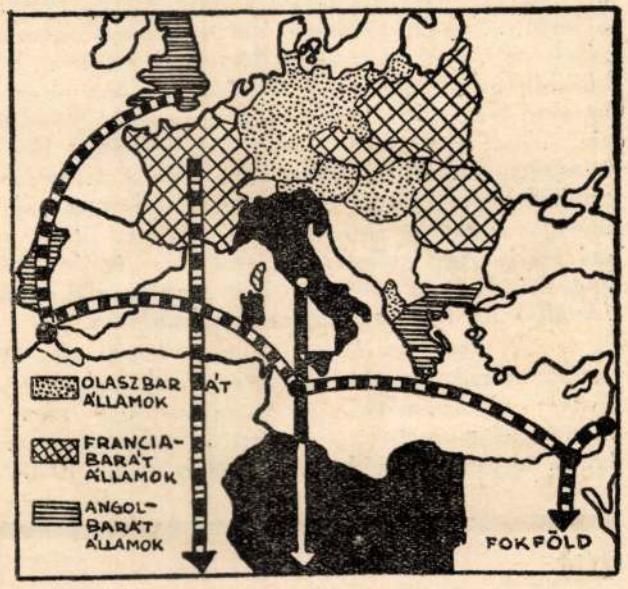

ahonnan többek között Frangepán Mátyásnak, bethlenfalvi Thurzó Eleknek és Szalkay Lászlónak is küldött orvosi tanácsokat, amint azt az 1521-ben kiadott «*Epistolae Medicinales*» című munkája tanusítja.

Az olasz humanista stílusú kancellária sem hiányzott II. Ulászló udvarából, minthogy *Girolamo Balbi*, híres szónok, levélíró és diplomata 1501-ben állandóan letelepedett Budán, ahol mint királyi udvari titkár s a királyfi nevelője fontos szerepet vitt; így ő utazott Werbőczy Istvánnal együtt 1521-ben a wormsi birodalmi gyűlésre. *Werbőczy Tripartituma* 1517. évi bécsi kiadásában a kötet végén Balbi Jeromos *Carmen*-je van kinyomtatva. Balbi magyar politikai jelentőségét Várady Imre így jellemezte: «l'attività svolta dal Balbi in Ungheria fece da contrapeso all' influenza nordica e occidentale».

Amidőn a velencei köztársaság megtámadására a francia király és a német császár között létesült szövetséghez (*Cambray-i liga* 1508) II. Gyula pápa is csatlakozott és a velencések 1509-ben *Agnadello*-nál vereséget szenvedtek, a szövetségesek felajánlották II. Ulászlónak Dalmácia visszaszeerzését és az izlámnak Európából leendő kiűzésére keresztes háborút is ígértek arra az esetre, ha Magyarország is beavatkozik a Velence elleni háborúba. Ugyancsak 1509-ben II. Gyula pápa *Domenico di Michele da Sutri* római műötvös által remekbekészített díszpallóst küldött II. Ulászlónak, amely ma a Magyar Nemzeti Múzeumban látható. Mindezek ellenére azonban végül is a királyi tanácsban Bakócz Tamásnak és azoknak az olaszbarát országnagyoknak a véleménye kerekedett felül, akik arra is hivatkoztak, hogy Velence szorongatott helyzetében kénytelen lenne a törökhöz fordulni segítségért s ez Magyarországot közvetlen veszélybe sodorhatná. Ezzel az üggyel kapcsolatban a velencei *Signoria* Budára küldte *Pietro Pasqualigo* követet s az ő jelentései, nemkülönben *Marino Sanuto* velencei krónikás feljegyzései és *Zuan Francesco Benedetti* velencei követ Budáról hazaküldött tudósításai fényt vetnek arra az olaszbarát magyar nagyhatalmi befolyásra, amelyet *Bakócz* mint Venezia igaz híve a francia, német és spanyol követekkel folytatott tárgyalások során érvényesített. Budáról 1511 május 1-én kelt jelentésében Pietro Pasqualigo követ idézte *Perényi Imre* nádornak 1511 február 10-én kelt levelét, mely szerint Perényi Velence híve marad holtiglan, és szó szerint így nyilatkozott előtte: «*míg én élek nem fogom megengedni, hogy a királyi felség és a fenséges velencei állam között fennálló barátságos viszony meglazuljon*».

A *Cambray-i liga* idején tehát, amidőn Magyarország a nagyhatalmakkal szembeszállva és a kilátásbahelyezett átmeneti előnyöket visszautasítva, megtagadta, hogy részt vegyen egy olasz állam bekerítésében, — íme, az olasz-magyar baráti együttműködés ugyanúgy kiállotta a próbát, mint 1936-ban, midőn a *genfi*

népszövetségi *szankciók* idejében több mint 50 állam olaszellenes *koalíciójával* szembehelyezkedve, sorsszerű következetességgel bátran kitartott az olasz-magyar *szolidaritás* évszázados hagyományai mellett.

Bakócz Tamás esztergomi érsek viszont jórészt Velence támogatásának köszönhette, hogy 1500-ban bíbornokká, 1507-ben pedig konstantinápolyi patriarkává kreálták s Velence képviselője a pápaválasztásnál is a fényes tehetségű magyar jelöltre szavazott. Ekkoriban írta Bakócznak egy római híve, *Bernardo Cardulo*, ezeket a szavakat: «*Attendiamo Vostra Riverenza come il Messia, perche riteniamo la sola capace di condurre a buon porto la nave della Chiesa battuta dalla tempesta...*» II. Gyula pápa betegsége idején az 1512. év januárjának végén Bakócz Tamás ünnepélyesen bevonult Rómába a *Porta del Popolon* át káprázatos pompájú magyaros díszű lovaskíséretével. Bakócz római tárgyalásai az európai megbékülés előkészítésére irányultak, közben azonban a háború kiújult és a *ravennai* győzelem után sikerült a franciákat Itáliából kiszorítani (*Giulio II, — «fuori lo straniero» — Santa Alleanza*). Ilyen előzmények után egy nem-olasz emberben aligha láthattak alkalmas jelöltet II. Gyula pápa eredeti koncepciójának megvalósítására. II. Gyula pápának 1513 február 20-án bekövetkezett halála utáni interregnum idejére két másik rangidős kardinálissal együtt Bakócz személyében magyar főpap intézte Rómából a katolikus világegyház kormányzását. A pápaválasztó konklávéban 1513 március 4-én 25 bíboros közül 8-an Bakóczra szavaztak, de a március 11-én tartott második szavazásból Medici János került ki győztesen, aki azután *X. Leo* néven a művészettörténetnek is kiemelkedő alakjává vált.

Bakócz Tamás a sienai *Baldassare Peruzzi* tervrajzai szerint 1507-ben esztergomi vörös márványból építette az esztergomi székesegyház Mária-kápolnájában mauzóleumát, amely — Balogh Jolán szerint — *Guiliano da Sangallo* remekműveire éspedig alaprajzában a *firenzei Santo Spirito* sekrestyéjének kápolnájára, kivitelezésének részleteiben pedig a *firenzei Santa Maria Maddalena dei Pazzi* oldalkápolnáira emlékeztet. Ez Magyarország legszebb renaissance emléke és egyáltalában a toszkán építészet egyik legszebb alkotása. A fehér olasz márványból készült oltárt *Andrea Ferucci fiesolei* szobrász 1519-ben faragta és készen hozták Esztergomba Olaszországból. Andrea Ferucciról *Vasari* emlékirataiban így emlékezett meg: «*fu di sua mano una sepoltura di marmo in Strigonia, cittá d'Ungheria nella qua fu poi riposo il corpo del cardinale di Strigonia*».

Az esztergomi toszkánai stílusú Bakócz-mauzóleummal ellentétben a gyulafehérvári székesegyház északi oldalfalánál épült Lászay-féle Szent Mihály kápolna inkább lombard, illetve bolognai stílus hatására mutat. Építtetője Lászay János erdélyi főesperes, a római Szent Péter templom volt magyar gyóntatója, a római

Santo Stefano Rotondo köralakú templomban van eltemetve. E templom kőpadlójába illesztett sírkövének 1523-ban készült feliratán ezeket a szavakat olvashatjuk: «Vándor, ha látod, hogy az, aki a jeges Dunánál született, most római sírban pihen, ne csodálkozz, mert Róma mindnyájunk anyja». Ebben a templomban különben, amelyben csak évente kétszer és pedig augusztus 20-án, Szent István magyar király névünnepén és Szent István diákonus, az agyonkövezett vértanu névnapján (december 26-án) mutatnak be misét, az egyik kápolna az első magyar király tiszteletére van rendelve és a főoltár korlátjának domborművei az ő életéből vett jeleneteket ábrázolnak.

A többszörösen magyarvonatkozású *római Santo Stefano Rotondo* templom még a pogány korban épült s azt *II. Szilveszter pápa* az első magyar királynak ajándékozta, majd *V. Miklós pápa* a magyar pálosoknak adta át s a XVI. században a *Collegium Germanico-Hungaricum* tulajdonába került.

Amidőn az 1518-ban tartott tolnai országgyűlésen Werbőczy azt a javaslatot tette, hogy indítsanak támadó hadjáratot a török részéről fenyegető veszély megelőzésére, a Werbőczy vezetése alatt tömörült köznemesi párt szükségesnek látta az európai közvéleményt saját törekvései felől is felvilágosítani és rokonszenvét megnyerni. A napjainkban oly nagyarányúvá fejlődött *külföldi propaganda* korai előképének tekinthetjük ezt a kísérletet, amelyre eddig alig volt precedens. Elhatározták ekkor, hogy Werbőczy István királyi személynököt Velencébe és Rómába küldik követségbe. Közvetlenül a mohácsi vész előtt ez volt II. Lajos utolsó nagyhatalmi diplomáciai akciója...

Werbőczy mintegy 70 főnyi kísérettel 1519 márciusában indult el Itáliába és *Treviso* városában megállapodva, hírnököt küldött előre, hogy érkezésüket Velencében bejelentse. Az akkor 83 éves *Leonardo Loredan doge* a tizek tanácsának ülésében fogadta a magyar hírnököt és a *Dandolo-palotát* jelölte ki a magyar küldöttség szállásául, amely különben azóta is többízben volt emlékezetes diplomáciai találkozók színhelye, így ott szállt meg gróf Bethlen István a soproni népszavazást eredményező velencei egyezmény megkötésekor, majd gróf Csáky István is, amidőn 1940 januárjában Galeazzo Ciano gróffal Velencében tanácskozott. *Mestre* városában 1519 március 21-én *Marc'Antonio Venier* velencei patricius üdvözölte a magyar küldöttséget és másnap a Malghera erődnél a doge által kijelölt 17 velencei patricius ünnepélyes fogadtatásban részesítette őket. *Marino Sanuto* egykorú velencei történetíró részletesen leírta, hogy Werbőczy a doge és tanácsosai előtt tartott nagyszabású beszédeiben utalt arra, hogy Velence Magyarország egyik legrégibb barátja, majd arra is hivatkozott, hogy amidőn 1509-ben az összes európai hatalmak összefogtak Velence ellen, Magyarország ehhez a a szövetséghez nem csatlakozott. Werbőczy Velencéből Rómába

folytatta útját, ahová 1519. április 12-én érkezett meg. Werbőczy öt hetet töltött az Örök Városban, ahol belépett a Szent Lélek Társulatba, s az *Arciconfraternità di Santo Spirito* anyakönyvében ma is olvashatjuk sajátkezű bejegyzését, amellyel feleségét és gyermekeit is tagul felvétette.

Ekkor ismerkedett meg Werbőczy Rómában a tragikus sorsú későbbi *VII. Kelemen pápával,* aki már bíboros korában a «*protettore dell'Ungheria*» címet viselte. Erre célzott Werbőczy, amidőn a pápai trónra lépése alkalmával Brodarics István útján küldött üdvözlő levelében ezeket irta: «élénk emlékezetemben van az a jóság, amellyel engem, amidőn mint királyi követ Rómában jártam, fogadni méltóztatott». Viszont, amidőn Werbőczyt nádorrá választották, VII. Kelemen pápa rendkívül szívélyeshangú levélben üdvözölte Werbőczyt, mint régi ismerősét. Ennek az 1525. szeptember 30-án kelt levélnek fogalmazványát a vatikáni levéltárban őrzik. Hogy Werbőczy mennyire élénk érdeklődéssel figyelte az olasz szellemi életet, az abból is kitűnik, hogy amidőn kezébe került *Lanciloto Politi* sienai jogtanárnak, a római bíbornoki consistorium volt ügyvédjének röviddel azelőtt Firenzében (1521-ben) megjelent munkája, nyomban utasítást adott bécsi nyomdászának, hogy azt költségére újból nyomassák ki és ingyen terjesszék.

A Werbőczy olaszországi követjárása alkalmával kilátásba helyezett törökelleni támogatás sürgetése érdekében 1520-ban Móré Fülöp pécsi nagyprépostot küldték Velencébe, akinek sikerült 30.000 forint hadi hozzájárulást kieszközölnie. Moré Fülöpnek *Andrea Asola, Filippo Beroaldo és Aldo Manuzio* humanisták műveiket dedikálták. Aldo Manuzio nagyhírű velencei könyvkiadó különben összeköttetésben állott még Szatmáry György kancellárral is, aki pécsi tabernákulumát *Benedetto da Rovezzano*-val építtette, továbbá bethlenfalvi Thurzó György váradi püspökkel, akiről halála után így emlékezett meg Aldo Manuzio: «*humanissimus ac doctissimus, studiosissimus Ciceronis erat*».

Beatrix királyné nővérének fia, Ippolito d'Este, aki gyermekkorában Mátyás udvarában tartózkodott, 1517 decemberében azért tért vissza, hogy elfoglalja az egri érseki széket. Kíséretében érkezett *Celio Calcagnini* hírneves jogász és költő, az utolsó nagy olasz humanista, aki Magyarországon működést fejtett ki. Calcagnini egri tartózkodása alatt megírta a *De Concordia* című — Szatmáry György kancellárnak dedikált — művét, amelyben egyetértésre és összefogásra intette a pártoskodó magyar vezetőembereket a közelgő veszedelem előtt. Calcagnini Egerből levelezést folytatott Mágyi Sebestyén váradi kanonokkal — aki a bolognai egyetem hallgatója volt és 1513-ban kiadta János Pannónius epigrammáit —, továbbá a fiatal Perényi Ferenc váradi püspökkel (Perényi Imre nádor fiával), akinek több könyvet küldött Egerből Nagyváradra. Calcagninivel együtt jött Magyyarországra *Alessandro Ariosto* (Lodovico Ariosto test-

vére), úgyszintén *Andrea Marane* latin rögtönző és *Lodovico Da Bagno*, a Gonzaga fejedelmi udvar bizalmi embere, aki Mantovába küldött leveleiben leírta Hippoliték magyarországi tapasztalatait. Felismerte a Mohács felé hanyatló közállapotok aggasztó tüneteit s az 1519. december 20-án *Federigo Gonzaga*hoz intézett levelében így jellemezte a helyzetet: «*il Turco minaccia l'Ungheria, il Re è fanciullo ed inesperto, i governatori non badano che ai propri interessi, sembra che si avvicina la fine...*» Még ennél is komorabb hang csendül ki *Burgio nuncius* jelentéseiből, aki a Mohács előtti években az utolsó pápai nuncius volt Budán. A sziciliai származású *Antonio Giovanni barone del Burgio* nunciust azzal a megbízással küldte hozzánk VII. Kelemen pápa, hogy igyekezzék feltartóztatni a fenyegető pusztulást és sürgesse a határerődítmények kiépítését. Burgio 1513-ban érkezett hazánkba és amidőn 1524-ben visszautazott Rómába, onnan leveleket hozott magával, amelyeket a pápa a magyar nemzeti párt vezéreihez intézett. Burgio mentőakcióját hasonló akciók egész sora előzte meg. Így VII. Kelemen pápa közvetlen elődje, *X. Leó pápa* hasonló célra több ízben küldött pénzbeli hozzájárulást s az ő elődje, *II. Gyula pápa* azokat az összegeket is erre a célra ajánlotta fel, amelyeket a ferencesek a római Szent Péter-templom felépítési költségeire Magyarországon gyüjtöttek; az ő elődje, *VI. Sándor pápa* pedig teljes búcsút engedélyezett mindazoknak, akik az izlám elleni háború költségeire adakoznak és a papi tizedet is erre a célra rendelte. Burgio, aki 1525-ben a rákosi mezőn fegyveresen összesereglett nemesekhez lelkesítő szónoklatot intézett, a királyi tanácsnak a mohácsi csata előtt tartott egyik ülésén büszkén hivatkozott arra, hogy «a magyarok őt úgy tekintik, mintha honfitársuk, magyar ember volna».

Az 1526. augusztus 29-én a mohácsi csatamezőn bekövetkezett katasztrófa hű leírását a padovai egyetemen végzett humanista, Brodarics István királyi kancellár egykorú műve *(De conflictu Hungarorum cum Turcis verissima descripto)* tartalmazza. Hogy a mohácsi csatavesztés híre Itáliaszerte milyen mély megdöbbenést keltett, az *Pietro Bembo* és *Ascanio Centorio degli Ortensi* írásainak részvétteljes hangjából is kitűnik.

A mohácsi csatavesztést követő török hódoltság, illetve az ország területének három részre szakadása következtében az évszázados olasz-magyar kapcsolatok alakulásában csupán a súlyos helyzet által kívánt eltolódások állottak elő s a régi együttműködés vett fel részben más formákat. Márványpaloták helyett ekkor elsősorban a végvárak építésére volt szükség. A mohácsi vészt követő évtizedekben, de főként Buda eleste után — állapította meg Gyalókay Jenő — a haditanács eleinte kizárólag olasz hadimérnököket és építőmestereket szerződtetett váraink átalakítására és új várak építésére. Hasonló volt a helyzet 1551 után Erdélyben is. Eddigelé 142 olyan olasz várépítőről tudunk, aki a XV. és XVIII. század

között nálunk dolgozott s Nagymagyarország területén 97 olyan vár, város, erőd vagy várkastély állott, amelynek terve, építése vagy átalakítása olasz mesterek nevéhez fűződik.

Erdélyben különösen a tüzérségi fegyvernem fejlesztésében vettek részt az olasz haditechnikusok. A kereszténység védőbástyáját erősítő olasz hadimérnökök közül a Felvidéken működtek: *Ottavio Baldighara, Giovanni Battista Bellucci, Gabriele Ughi* és főleg a vicenzai *Vincenzo Scamozzi.*

A pozsonyi vár erősítési munkálatait 1551-ben *Pietro Ferrabosco* irányította, 1571-ben pedig ugyanő a nagykanizsai várépítést vezette, míg az egri vár építkezését 1588-ban *Cristoforo Stella* tervei szerint végezték.

A materiális védőfal kiépítésével egyidejűleg a szellemi védőfal erősítését is szolgálta az olasz-magyar együttműködés: az olasz egyetemi városokba e nehéz időkben továbbra is ellátogató magyar szellemi vezetőréteg kultúrfölénye tartotta együtt legalább szellemileg *a «virtuális Magyarország» kulturális integritását.* Mátyás király halálától (1490) 1599-ig egyedül a pádovai egyetemen több, mint 200 magyar diák tanult. Oláh Miklós esztergomi érsek és humanista történetíró számos magyar főiskolai hallgatónak juttatott olaszországi ösztöndíjat. Oláh Miklós esztergomi érsek († 1568) olaszos renaissance stílusú síremléke a nagyszombati székesegyházban van. Istvánffy Pál, aki *Petrarca* és *Boccaccio* példájára «széphistóriákat» írt, 1517-ben iratkozott be a pádovai egyetemre, majd 1522-ben átment a bolognaira; fia, Istvánffy Miklós — aki később Rudolf császár tanácsadója lett és kiváló történeti művében megírta Bonfini könyvének mintegy a folytatását — szintén a pádovai egyetemen szerezte képzettségét. *Bernardino Tomitano* 1545-ben írt *«Raggionamenti della lingua toscana»* című művében megemlíti, hogy a pádovai egyetemen egyik magyar kollégája magyarul énekelt, mire ő megkérte, hogy fordítsa le a szövegét, annyira megkapta őt a magyar nyelv dallamossága: «e nel istesso tempo, che io in Padova mi ritrovai, sentii una sera uno scolaro Ungaro il quale mormorando tra se, non so che cantava pienamente. Il quale pregai che egli latinamente volesse espormi quella canzone... onde restai della purità di quella lingua meravigliato». Ekkoriban jelent meg *Baldi Bernadin* «Olasz-magyar szótárkája» is.

E korszak szintén Itáliában képzett történetírója, Verancsics Antal érseknek olasz humanistákkal folytatott levelezése sok értékes történeti adatot őrzött meg, így *Paolo Giovio* comoi püspökhöz intézett levelében foglalt részletes leírásból tudjuk, hogyan halt meg Werbőczy 1542-ben a Budát megszálló törökökkel támadt vitája következtében.

(Folyt. köv.)

GAZDASÁGI SZEMLE

A FÖLDKÖZI-TENGER ÉS EURÓPA

A gazdaságtörténelem fordulópont előtt áll. A liberális gazdasági rendet a kötött gazdálkodás váltotta fel, a nemzetközi szabad kereskedelmet a kétoldalú szerződések, a kontingentálások rendszere, a világháború autarkiákat termelt ki, a nemzetközi kereskedelemből az utolsó évek folyamán csaknem teljesen kiszorult az arany. Tovább folytathatnók a gazdasági élet nagyvonalú változásait. A klasszikus és liberális gazdasági elméletek nagy részét új élet váltotta fel. Ez az új, a most kialakuló gazdasági rend. Az új gazdasági rend a földrajzi adottságokon alapuló munkamegosztás elvére épül fel. A világháború kényszere útján kitermelt nemzeti autarkiáknak fel kell bomlaniok, hogy helyet adjanak *a nagytérgazdaságoknak* (nem kiforrott magyar megjelölése a német *Grossraumwirtschaft és az olasz economie di grandi spazi* fogalmának). A gazdasági szempontból egymást kiegészítő tájak összesége, földrajzi és gazdasági egység.

A német és utóbbi időben az olasz irodalom is bőven foglalkozik a nagytérgazdaságok kialakulásával. Olaszországot természetesen a saját életterében kiépülő új rend érdekli elsősorban. Az olasz források egyöntetűen *a Földközi-tenger medencéjét* jelölik meg az egyik kialakuló nagytérgazdaság területéül. Statisztikai adatokkal bizonyítják, hogy ebben a térben Olaszország népi, területi és politikai túlsúlya elvitathatatlan. A Societa di demografia e statistica legutóbbi, Firenzében tartott ülése *kizárólag mediterrán* kérdésekkel foglalkozott. Vinci milánói egyetemi tanár konkrét javaslatot tett arra, hogy a társaság évente mediterrán statisztikai évkönyvet adjon ki. De Vergottini professzor pedig előterjesztette a mediterrán demográfiáról szóló tanulmányát, melyet az olasz statisztikai hivatal kiadásában megjelenő Notiziaro demografico legutóbbi száma közölt le.

A Földközi-tenger medencéjéhez tartozó szárazföld területe 4.3 millió négyzetkilométer, amelyben Bulgária is szerepel, de nem szerepel Egyiptom sivatagi területe. A lakosok száma az említett területen 200 millió. Olaszország és Albánia lakosságának száma az egész lakósságnak több mint egy ötödét képviseli. Franciaország és Spanyolország azonban más tengerek felé is tarthat, így ezt a két országot leszámítva a mediterrán régió területe *2.8 millió* négyzetkilométer *130 millió* lakossal. Az utóbbi elgondolás szerint Olaszország kezében e terület *egyharmada* van (Líbiával együtt) és ugyanesak több mint egyharmada a lakosság is. Olaszország, Líbia és Albánia a mediterrán régió földrajzi központjában is fekszik. Olaszország tehát területi és népességi szempontból is uralja a Földközi-tenger medencéjét. 44 millió olasz után 16.4 millió az egyiptomiak száma, 12.6 a mediterrán zónához tartozó spanyol terület lakossága, 10 millió török és 6.5 millió görög lakik még a mediterránumban. Az olasz nemzet természetes szaporodása is (1938-ban 11.5 ezer lakosra számítva) jóval felülmúlja a többi ország átlagos természetes szaporodási arányszámát (7.6).

érmek átmérő- és súlyadatai is meg vannak jelölve a legaprólékosabb részletességgel. Az egyes típusokat, de a fontosabb változatokat is a képes táblák ábrázolják. Némi fogalmat lehet nyerni az egész munka nagyságáról, ha közlünk egy 1931-ben, az 50 éves jubileum alkalmából készült statisztikát, mely szerint az első 12 kötet, tehát az egész sorozat fele magában foglal 7187 lapot, 453 képes táblát és 53,706 érem leírása található meg bennük. Jellemző egyébként a király gyüjteményének nagyságára, hogy ebből kb. 50,000 drb. az ő gyűjteményéből való.

II. Filiberto savoyai hg. (1497—1504) négy teston értékű ezüst pénze

A nemzetközi tudományos világ teljes mértékben értékelte is ezt a nagyarányú teljesítményt s nemcsak a R. Accademia dei Lincei választotta díszelnökévé már 1911-ben az uralkodót, hanem tagul választotta a párisi Institut is, ezenkívül pedig a munka elnyerte a Duchalais-díjat, majd a Royal Num. Society Britannica és az American Num. Association érmét is, stb.

E gyönyörű gyűjtemény összehozása a tárgyszeretetten kívül rendkívüli szorgalomról és kitartásról tesz bizonyságot, a hatalmas Corpus megjelenése pedig a tudományos halhatatlanságot biztosítja számára. Méltán fejezhetjük be ismertetésünket a klasszikus jelmondat alkalmazásával: Corpus Nummorum Italicorum: monumentum aere perennius!

OLASZ-MAGYAR KULTURÁLIS KAPCSOLATOK

Írta vitéz NAGY IVÁN

1935 tavaszán járt lent Olaszországban Hóman Bálint kultuszminiszter, hogy aláírja Mussolinivel együtt az olasz-magyar kulturális kapcsolatok szélesítésére irányuló nemzetközi szerződést. Talán a történelem különös ujjmutatása volt, hogy ezt az egyezményt az a kitűnő magyar történettudós parafálta, aki a magyar történelem feldolgozása kapcsán annyiszor és oly meleg formában mutatott rá arra a baráti és megértő viszonyra, amely a két nép között több mint ezer esztendeje fennáll. Nem is olyan véletlen azonban talán az az érdekes körülmény, hogy az új hazát talált honfoglaló magyarság egyik legelső szövetségét éppen az olasz fejedelemmel, a lombardiai Berengár királlyal kötötte meg a híres Pó-menti győzelmes ütközet után. Igaz, ez a szövetség nem sokáig maradt érvényben, mégis elég volt ahhoz, hogy az immár Pannóniát is maga alá gyúró és egész a Dráváig és az Operenciáig (Ober-Enns) terjeszkedő magyar hadak szálláshelyein feltűnjenek nemcsak a bajor hanem az olasz térítő szerzetesek is. Az «Ázsiából» érkezett harcias és bátor népre először ijedten figyeltek fel Itália rémületbe ejtett népei s azután arra törekedtek, hogy ezt a kemény pogány fajtát mielőbb Krisztus egyházába vezessék. Bizonyos, hogy Szent István király olasz hittérítői előtt már jártak hazánk földjén szerzetesek, akik megdolgozták nagy eszmékért könnyen lelkesülni tudó népünk lelkét. István király jól választott, amikor a számunkra kissé mindig idegenebb és hűvösebb germán papok mellett felkarolta a nyíltabb szívű, könnyedébb és beszédesebb olasz térítőket is, akik közül Gellértet csanádi püspökké emelte. Ez a szentéletű egyháznagy életével fizetett vallásához és királyához való hűségeért és ezzel közös mártírja lett az egymásra talált két nemzetnek.

Az olasz térítő-papok ide vezető útján rövidesen magyarok indultak Itáliába, hogy ott meggazdagodjanak és megerősödjenek a római emlékön: Szent István vendégszállót építtetett Rómában a magyar zarándokok és papok számára, akik a kereszténység örök forrásának tiszta vizéből merítve gazdagon öntözték idehaza később a szikkadt magyar parlagot.

Különösen a 13. században már igen erős volt ez a dél felé való áramlás. A magyar ifjak sűrű sorban keresik fel az egyre nagyobb hírűvé váló olaszországi univerzitásokat. Az első oklevél, amely magyar diákról tesz említést, 1290-ben kelt és hírt ad egy Vicenzában tanuló magyar ifjúról. De már 1231-ben voltak magyar tanulói a pádovai egyetemnek is, ahol századokkal később Galileo Galilei hirdette meg a maga

igazságát. Bolognában 1265-ben tűnik fel az első magyar név. Az itt tanuló diákok «nemzetek» szerint tömörülve élik a maguk dolgos és vidám életét s tudjuk, hogy 1316-ban Márton, nyitrai esperes volt a hegyentúli, «ultramontan» diákszervezet rektora. De nemcsak a padokban, hanem a katedrákon is találkozunk magyar névvel: így Magyar Pál, Szent Domonkos barátja előadta a kánonjogot Bolognában, mások pedig a 15. század folyamán orvostudományt, logikát és asztronómiát tanítottak. Mátyás király uralkodásáig 97 névvel találkozunk Pádovában, s ez a szám 1526-ig 226-ra nő; itt tanult a híres Janus Pannonius, Garázda Péter és Thurzó Zsigmond is. Ez az egyetem később is nagyon vonzotta Magyarország fiait. Igaz, hogy ennek külön oka is volt az, hogy különösen Erdélyből több protestáns növendéke volt, mert az itteni szabályok lehetővé tették, hogy ők is megszerezhessék az akadémiai fokozatokat. Ezek között találjuk Báthory István erdélyi fejedelem és későbbi lengyel király, Sztáray Mihály, Verancsics Antal, Zsámboky-Sambucus János, Kovacsóczy Farkas, Pálffy Mihály neveit. De látogatott volt a ferrarai egyetem is, különösen Mátyás király alatt. A növendékek között feltűnik itt is Janus Pannonius és Garázda Péter, valamint másokkal együtt Geréb László, Perényi Miklós és Kalotay György. Az egyházi hatóságok igyekeztek Rómába küldeni kiváló növendékeiket a híres pápai főiskolákra. Így alakították azután a magyar és német püspökök a 16. században a Collegium Germanico-Hungaricumot, amelynek falai közül nem egy kitűnő teológusunk és nagynevű egyházfejedelmünk került ki, élükön az első növendékkel, a neves Arator István jezsuita páterrel.

Ezek a kapcsolatok csak szélesedtek azáltal, hogy a magyarországi templomok és kolostorok építésénél igen sok olasz építőmestert, kőfaragót és festőművészt alkalmaztak, akik a török dúlás idején, sajnos, nagyrészt elpusztult gyönyörű katedrálisok és várkastélyok tervezésénél, felépítésénél és díszítésénél Itália kék ege alól magukkal hozott, évezredes emlékműveken kifínomodott izlésüket faragták bele a gót templomívekbe, oszlopfőkbe és kastélyablakokba. Az Anjou-királyok alatt még inkább terebélyesedtek ezek a kapcsolatok. A lovagkor szép századai voltak ezek, amelynek daliás leventéi Istenért, királyért és a várkisasszonyok kegyéért lovagi tornán, vagy véres párharcban meg ütközetekben mutatták ki a férfivirtus legszebb erényeit. A Róbert Károllyal és Nagy Lajossal érkező szépszavú, síma és könnyed olasz lovagok eleinte bizonyára nehezen illeszkedtek be a keményebb kötésű, nyersebb és marconább magyar urak közé, de már Mátyás idejében a híres budai várpalotában az olasz tudósok mellett nagyműveltségű és — amint ma mondanánk — «európai» magyarokat is találunk nagy számmal az udvaronc tudósok és költők között, nem is szólva az udvari lovagok nagy számáról. Beatrice, Mátyás második azssonya, Olaszhonból a fínom csipkéken, a nehéz damasztruhákon és firenzei ötvösök aranymíves remekein kívül a Dantet és Petrarcát szerető olasz nők művelődésvágyát is magával hozta és a budai udvar magyar nagyasszonyokkal és tanulni vágyó ifjú kisasszonykáikkal telt meg, akik a Felvidék sziklaváraiba és az erdélyi bércek oldalán meghúzódó udvarházakba szétvitték magukkal nemes uraik zordonabb környezetébe egy-egy darabját a nagy magyar renaissance-uralkodó udvari élete kultúrkincseinek.

Aztán a török háborúk mintha éket vertek volna közénk és délnyugati szomszédunk közé és az újabb hatások már más irányból, a protestantizmus terjedésével, Németország felől érkeztek hazánkba. Századok után akkor találtunk megint egymásra, mikor az olasz risorgimento idején egyszerre találta szembe magát a két nép nemzeti törekvése a Habsburg-uralmat jelentő Ausztriával. Manzini és Kossuth egyidőben hirdették meg a szabadság gondolatát országaik földjén, és az itt is, meg ott is fellángoló szabadságharcban a mult század közepén mind a két nép közül sokan ontották vérüket a másik boldogabb jövőjéért. Nálunk Monti ezredes vitézkedett az olasz légió élén, Garibaldinak Türr István tábornok és a Palermo elfoglalásában annyira kitűnt Tüköry ezredes vezetésével egész seregre való magyar önkéntese volt. Ezek a küzdelmek megihlették mind a két nép költőit, de magának a népnek az ajkán is fakadtak dalok, amelyek sokszor felcsendül-

A Palazzo Falconieri, a római Magyar Intézet székhelye

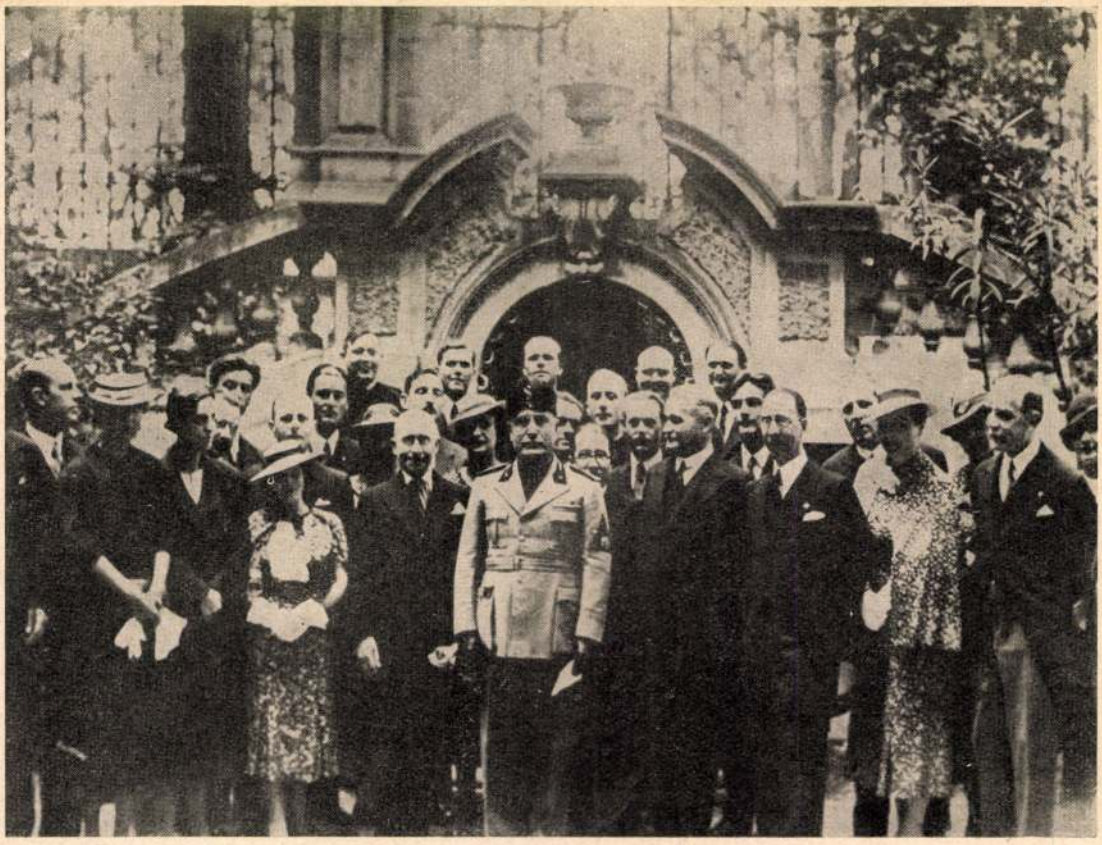

Mussolini a római Magyar Intézet udvarán, az ösztöndíjasok között

tek a magyar szomorúság nehéz napjaiban s a bizakodás reményét öntötték a szivekbe. Ezek a népdalok mutatják különösen azt az ösztönös érzést, amellyel a széles néprétegek megérzik és meghirdetik, hogy a külországi messzi népek közül kiket is tartanak ők igaz barátuknak.

A világháborút megelőző évtizedekben a magyar politikai élet elcsendesedése és a külpolitikai orientációnak teljesen Bécs kezére jutása meggyöngítette a százados barátság szálait. Kitűnő műfordítók közkinccsé tették ugyan nálunk is az Isteni Színjáték remekét, Petrarca dalait és Boccaccio vidám elbeszéléseit, sőt elérkezett hozzánk Marinetti futuristáinak irodalmi és művészeti forradalmi megmozdulásának hullámverése is, de olyan könnyű fodrozással, mintha nem is a szomszédból, hanem az Óceán túlsó partjáról indult volna el. S amíg az olasz szabadságküzdelmek idején Petőfinek számtalan költeményét lefordították és terjesztették Itáliában, a századforduló magyar írásai mintha már nem is érdekelték volna őket. Aztán jött Isonzo, Doberdo, a Monte San Michele, Piave, Asiago . . . De mintha valahogy az a sok-sok vér, amely ott magyar és olasz szivekből kiömlött, nemhogy eltávolított volna bennünket egymástól, hanem kegyetlenül véres szembenállás után olyan közel hozott egymáshoz, mint senki máshoz az egykori ellenfelek közül. Arra a szövetségi szerződésre, amelyre 1927-ben Olaszország Duceje és Bethlen István gróf magyar miniszterelnök aláírt, a pecsétet ott ütötték rá a halhatatlanságban egymásra talált olasz és magyar vitézek tíz esztendővel azelőtt azon a lombardiai síkságon, ahol valamikor ezer esztendeje Bulcsu és Berengár kötöttek egymással ugyancsak véres hadjárat után szövetséget.

Az a szerződés, amelyet Hóman Bálint a bethleni külpolitika természetes folyományaképp kötött, nagyszerű egységbefoglalása mindazoknak a munkaterületeknek, ahol a két nép szellemi élete egymással csak találkozhatik. Tudósok és ifjak, költők és művészek, színház, rádió és film kölcsönös cseréje olyan széles felületeken irányítja egymás felé a két nép kultúrkincseinek áramlását, amelyek kell hogy gazdaggá termékenyítsék mind a két ország felfrissülésre vágyó földjeit.

A szellemi kincsek eme kicserélését a két állam kormányzati hatóságain kívül mindkét ország fővárosában egy-egy tudományos intézet segíti elő. Rómában még 1927-ben adta át rendeltetésének Klebelsberg Kunó gróf, akkori közoktatásügyi miniszter a Palazzo Falconieriben, egy Tiberis-parti 17. századbeli gyönyörű palotában, a Collegium Hungaricumot, a Római Magyar Intézetet, amelynek első igazgatója a művészettörténelem neves művelője: Gerevich Tibor budapesti professzor volt. Ennek az intézetnek a magja már több mint 30 évvel azelőtt, 1895-ben Fraknói Vilmos nagyváradi kanonok és későbbi arbei címzetes püspök által alapított Történeti Intézet volt, amelyet 1913-ban a magyar államnak adományozott. A trianoni békeszerződés alapján a Fraknói-intézet tulajdonjoga az olasz államra szállt, Mussolini kezdeményezésére azonban 1923 folyamán királyi dekrétummal újból a magyar államnak adományozták vissza. Még abban az

évben megjelentek első ösztöndíjasaink Rómában és attól kezdve a Történeti Intézetben körülbelül 70 tudósunk és fiatal kutatónk dolgozott. Az újonnan nyílt Collegium Hungaricumnak az első években 30—40 ösztöndíjasa volt, de a gazdasági válság ezt a számot, sajnos, leszorította évi 10—12-es létszámra, de még így is 169-en dolgoztak már kint az Örökvárosban, főleg jogászok, olasz-szakos tanárjelöltek, építészmérnökök és a legnagyobb számmal festő- és szobrászművészek. Az olasz kormány a maga részéről ezenkívül eddig 64 fiatal magyar tanárnak és más kutatónak adott évi 4000—4000 líra ösztöndíjat, akiknek sorához csatlakozik még a páviai Collegio Borromeóba évenkint kiküldött egy-egy ösztöndíjas. A legutóbbi években már a magyar kormány is adott fiatal olasz jogászoknak, közgazdáknak és tanároknak ösztöndíjat, úgyhogy az utóbbi években Olaszországban összesen már több, mint 300 magyar, Magyarországon pedig közel 50 fiatal olasz diák végzett tanulmányokat.

Az Olaszországban tanuló és kutató magyar tudósok és diákok egész sor érdekes és új témát dolgoztak fel. Gerevich Tibor a bolognai művészek magyarországi hatását, Koltay-Kastner Jenő az 1848/49-i szabadságharc magyar emigránsainak olaszországi életét, Zambra Alajos az Attila-legenda olasz forrásait, Huszti József a nagy magyar humanista, Janus Pannonius életére vonatkozó adatokat, Fógel József a Corvinák történetét, Artner Edgár a Szentszék szerepét a török elleni magyar harcokban, Horváth Henrik a sienai művészek magyar kapcsolatait, Miskolczy István a magyarországi Anjouk történetét, Tóth László a Szentszék bécsi nunciusainak jelentéseit, Péter András a Vatikán magyar vonatkozású illusztrált krónikáit, Várady Imre az olasz-magyar irodalmi kapcsolatokat dolgozta fel.

Művészeink közül a római Magyar Akadémia Gerevich Tibor professzor irányítása mellett már egész iskolát alkot. A modern magyar piktúra és szobrászat kiválóságai majd mindannyian innét kerültek ki a Tiberisparti palota műtermeiből. Aba-Novák Vilmos, Erdei Dezső, Kuzmik Livia, Miklós József, Molnár C. Pál, Nemessányi-Kontuly Béla, Patkó Károly, Róna Emmy, Szőnyi István, Istokovics Kálmán, Wilt Tibor, Sárkány Oszkár, Gáborjáni-Szabó Kálmán, Ispánky József, Jeges Ernő, Mészáros László, vitéz Szabados Béla . . . íme egész galériája a beérkezett fiatal művészeknek. Munkájukra idehaza nemcsak a rendes kiállítások keretében, hanem annak idején a gróf Klebelsberg-emlékkiállításon és két éve külön kiállításban is volt alkalmuk felhívni a műértő magyar közönség figyelmét. Rómában Koltay-Kastner Jenő, a Collegium Hungaricum kitűnő új igazgatója pedig a mult évi ösztöndíjasok egyévi terméséből rendezett kiállítást, amelyet maga az olasz király nyitott meg, Mussolini pedig, miután megtekintette a tárlatot, 30,000 líra értékben vásárolt a kiállítóktól.

Az olasz király a magyar kiállítás megtekintésére a Collegium Hungaricum-ba érkezik

A fiatalság között az érintkezést igen elősegíti a debreceni Tisza István Tudományegyetemen Hankiss János és Milekker Rezső egyetemi tanárok által 1926-ban alapított Nyári Egyetem, amelyen az eddigi 10 év alatt több mint 250 olasz vett részt. 1934-ben Koltay Jenő professzor Keszthelyen is szervezett nyári egyetemi tanfolyamot, amelynek első éveiben ugyancsak szép számmal vettek részt olaszok. Az olaszországi Perugiában a debrecenivel egyidőben alakított Külföldiek Egyetemére, amely Lupatelli Astorre rektorátusa alatt működik, nagy számmal utaztak ki magyar hallgatók, eddig több mint 800-an ; de volt magyar hallgatója még a sienai és firenzei nyári egytemnek is. A különböző diákszövetségek is szoros barátságot tartanak egymással, Olaszországban az Amici dell'Ungheria szervezetnek számos ifjúsági csoportja működik, míg Magyarországon külön diákegyesület létesült a két ország ifjúsága közötti kapcsolatok kiszélesítésére.

1930-ban az olasz kormány a római egyetemen a magyar történelem és irodalom számára külön tanszéket létesített, amelyet először Miskolczy Gyula, majd Koltay-Kastner Jenő töltött be. A budapesti tudományegyetemen az olasz műveltség katedrájára viszont Mosca Rodolfo páviai egyetemi tanár nyert meghívást. A közeljövőben az olasz kormány magyar irodalmi tanszéket állít fel Bolognában, ahol a 16. században már volt magyar kollégium. A budapesti és sze-

gedi tudományegyetemeken lévő olasz tanszékek mellett Debrecenben és Pécsett is előadják az olasz nyelvet, valamint a műegyetemen és a Képzőművészeti Főiskolán is. Olaszországban viszont Triesztben, Milánóban, Páviában, Torinóban, Genovában, Rómában és Nápolyban hallgathatnak a diákok magyar előadást az egyetemen.

Klebelsberg Kuno gróf az 1924—25. tanévben bevezette, mint második modern nyelvet, az olaszt, nyolc magyar gimnáziumba és négy felső kereskedelmi iskolába. Ez a szám máig több mint kétszeresére növekedett. Az olasz-magyar kulturális egyezmény értelmében pedig 1935. októberében megnyílt az olasz tannyelvű elemi és középiskola is Budapesten ; a Calabrò Paolo vezetése alatt működő Istituto Italiano di Cultura pedig nagy számmal rendezi nemcsak Budapesten, hanem vidéken is a maga nyelvtanfolyamait, amelyeken 4000-nél több hallgató tanulja a dallamos olasz nyelvet.

A háború után igen megélénkült az olaszok érdeklődése Magyarország és a magyar irodalom termékei iránt. Egymásután jelennek meg Olaszországban rólunk történeti művek, amelyek közül kiemelkedik az Istituto per l'Europa Orientale kiadásában 1929-ben kiadott nagy L'Ungheria című félezeroldalas könyv, amelyben Magyarországra és a magyarságra vonatkozó összes kérdéseket a legkiválóbb írók dolgozták fel. 1923—1931 között Petőfiről 6 tanulmány, illetve munkáiból 6 kötet fordítás jelent meg, ami mutatja, hogy méltán soroljuk őt a világ legelső lírikusai közé. Igen olvasottá lett Herczeg Ferenc, de fordítottak Adytól, Mikszáthtól, Zilahytól, Tormay Cécilétől. Molnár Ferenc, Heltai Jenő, Bánffy Miklós, Babits Mihály és Körmendy Ferenc munkáit is igen szeretik. Irodalomtörténet három is jelent meg rólunk, legutóbb Hankiss János tollából. Az Ember tragédiáját Widmar Antonio, a budapesti olasz követség kitűnő sajtóelőadója tette közkinccsé első teljes olasz fordításával.

Az olasz-magyar kulturális egyezmény még szélesebb csatornákat nyitott a két nép kultúrájának egymás felé való árasztására. A velencei biennalis és a milánói triennalis kiállításokat Budapesten is követte az olasz művészek reprezentatív kiállítása, a rádióban pedig egymásután élvezünk kitűnő olasz muzsikát és tájékoztató előadásokat földjükről, népükről és kultúrájukról. A kultúregyezmény a két nép jövő érintkezésének alapokmánya, és meg vagyok győződve, hogy nemcsak az abban összefoglalt paragrafusoknak kormányhatóságok útján való végrehajtása, hanem a két baráti nemzet önkéntes és magától értetődő együttműködése is hatásosan fogja elősegíteni, hogy az a barátság, amelynek első kezdeményezői Szent Gellért püspök és társai voltak, újabb hosszú századokon keresztül változatlan frissességgel maradjon érvényben és fejlődjék tovább.

MAGYAR-OLASZ GAZDASÁGI KAPCSOLATOK

Írta ÉBER ANTAL

Két ország jó vagy rossz viszonya nem a köztük fennálló gazdasági kapcsolatok egyszerű függvénye. A nemzetek közötti barátság nem nyugszik csupán a gazdasági érdekek mérlegelésén. Történelmi emlékek, évszázados hagyományok, a gondolkozásnak és érzésnek rokonvonásai, hasonló temperamentum, megegyező szokások, az ízlés azonos iránya azok a tényezők, amelyek döntően játszanak közre abban, hogy két nép között a barátság, a közöny vagy az ellenszenv érzései jutnak-e túlsúlyra.

Viszont kétségtelen, hogy két ország közötti barátság alátámasztja gazdasági összeköttetésük megszilárdulását. És megfordítva kétségtelen az is, hogy két ország gazdasági összeköttetésének megerősödése fokozza a köztük létező érzésbeli rokonság és politikai barátság kifejlődését. Ha az egyik ország azt tapasztalja, hogy a másik a nemzetközi politika síkján hozzá közel áll, ha az egyik nép úgy érzi, hogy a másiknak szimpátiáját bírja, akkor önként keresi a vele való gazdasági összeköttetést. Szívesebben fogja — legalább is caeteris paribus — a vele barátságos országban termelt vagy gyártott árukat vásárolni. Szívesebben fogja a saját árufeleslegét a a hozzá közelálló országban elhelyezni. Szívesebben fogja ennek nyelvét elsajátítani, utazásait ennek szép vidékei vagy városai felé irányítani, fürdőhelyeit felkeresni és a gazdasági összeköttetés változatos formáit igénybevenni, mint az olyan országgal, amelylyel a politikai vagy érzésbeli közösség hiányzik. A gazdasági kapcsolatok szilárdulása pedig fokozza az országok közötti barátságos érzések kifejlődését. A gazdasági érdekek közössége vagy kölcsönössége személyes kapcsolatokat teremt, baráti kötelékeket létesít, üzleti érintkezés és utazások révén elősegíti egymás megismerését, a baráti viszonyban élő országgal való tudományos és kulturális kapcsolatok megteremtését, szóval megerősíti a nemzetek közötti együttérzés és politikai barátság kötelékeit.

Azt a meleg barátságot, amely Magyarországot a nagy olasz nemzethez fűzi, kétségkívül nem gazdasági érdekek idézték elő.

Annak a szoros politikai együttműködésnek, amely Olaszország és hazánk között jelentkezik, elsősorban bizonyára nem gazdasági megfontolás képezte alapját. De örömmel állapíthatjuk meg az olasz-magyar viszonylatban is, hogy a két nép közötti meleg baráti érzések és a két ország közti bensőséges politikai kapcsolatok lényegesen kifejlesztették Olaszországgal való gazdasági összeköttetésünket. A gazdasági kapcsolatok megszilárdulása viszont hozzájárult a két nemzet érzésbeli és politikai egybeforradásához. Talán nem lesz tehát teljesen érdektelen, ha szemügyre vesszük azokat a gazdasági viszonylatokat, amelyek a 18 éve — tragikus körülmények közt — függetlenné vált Magyarország és Olaszország között kialakultak.

Vegyük először az árúforgalmat a két ország között. Magyarország behozatalának 1930-ban még csak 5%-a, míg 1935-ben és 1936-ban már $7^1/_2$%-a származott Olaszországból. Viszont a magyar exportból 1930-ban 13%, 1935-ben $13^1/_2$ és 1936-ban újból 13% jutott Olaszországra. A magyarországi külkereskedelmi összforgalom (import + export) 1936-ban 940 millió pengő volt, ebből Olaszországra 98 millió esik, összforgalmunk $10^1/_2$%-a. A magyar külkereskedelmi forgalomban Olaszország a harmadik helyet foglalja el Németország és Ausztria után. Érdekes megemlíteni, hogy Olaszország felé irányuló exportunk értéke — 66millió pengő — lényegesen meghaladja a Csehszlovákiába, Romániába és Jugoszláviába irányaló exportunk értékét, amely együtt 56 millió pengő.

Hogy az olasz-magyar kereskedelmi forgalom Magyarország önállósulása által menynyire fejlődött, annak kidomborítására szolgáljon az a reminiszcencia, hogy a volt magyar birodalom utolsó békeévi 1913-iki külkereskedelmi forgalmából Olaszországra csak 1·7%, éspedig a behozatalból 1·4%, a kivitelből pedig 2·1% esett. 1913-ban összes külkereskedelmi forgalmunk 3980 millió korona volt és ebből összesen 69 millió esett Olaszországra, míg most — mint láttuk — a 940 millió pengőre összezsugorodott összforgalomból 98 millió esik az olasz forgalomra.

Az Olaszországból származó behozatalunk, illetve Olaszországba irányuló kivitelünk jellegzetes vonásait az import, illetve export főbb csoportjai, illetve cikkei teszik szemléltetővé. Az 1936. évi 32 milliónyi behozatalunkból esett:

élelmi és élvezeti nyers anyagokra	11·7	millió pengő
ipari nyersanyagokra és félgyártmányokra	13·—	« «
ipari készárukra	6·8	« «
vegyesekre	0·5	« «
összesen	32·—	millió pengő

Behozatalunk főbb cikkei a műselyem (6·1), déligyümölcs (5·7), rizs (4·2), műselyemvatta (2·2), automobil (2). Különösen ki kell emelnünk, hogy Olaszország igen fontos nyersanyagbeszerzési forrásunk. Míg összbehozatalunknak csak $7^1/_2$%-a esik Olaszországra, addig ipari nyersanyag- és félgyártmányimportunk 10·3%-a származik Olaszországból. Különösen ki kell emelnünk a műselyemvatta (Zellstoff)-importot, mert ebből az árúból szükségletünknek mintegy $^2/_3$ részét fedeztük a mult évben Olaszországból.

Az Olaszországba irányuló kivitelünk 1936. évi 66 millió pengő összértéke a következő megoszlást mutatja:

mezőgazdasági kivitel	29·—
növényi kistermények (burgonya, magvak, hüvelyesek)	4·—
állatok és állati termékek	19·4
mezőgazdasági ipar termékei	2·4
ipari félgyártmányok és gyártmányok	9·—
vegyes	2·2
összesen	66·—

Fiume. Részlet a szabad kikötőből.

AKTUALITÁSOK

A KÖZÉPISKOLA ÉS AZ EGYETEM VISZONYA A FASISZTA OLASZORSZÁGBAN

Minden államnak nagy problémája, hogy a középiskolából (illetve a középfokú iskolából) kikerülő ifjúság tudásfoka nem felel meg az egyetem követelményeinek és így ott hosszú idő vész kárba az előkészítő tanulmányokkal — melyek nélkül viszont eredményes tudományos munka el sem képzelhető — mert a középiskolából kikerülő ifjúság gyakran még abban a tudományágban is teljesen tájékozatlan, amelyet jövendő életpályájául választott. Ezért vezették be Olaszországban az egyetemen a felvételi vizsgát (esame d'ammissione). Ez a felvételi vizsga azonban a középfokú iskolák különböző típusai és az egyetem különböző fakultásai között nem minden esetben kötelező és célja az, hogy az elsőéves egyetemi hallgatók már bizonyos alapvető tudással kezdjék meg tanulmányaikat és ne az egyetem adja meg nekik azokat az alapokat amelyekre magasabb tanulmányaik során már építeniök kellene.

1939 február 15-én adta ki az olasz Kultuszminisztérium a *«Carta della Scuola»*-t, azaz az egész olasz közoktatást gyökeresen átszervező keret-törvényt, mely, a «Carta del Lavoro»-hoz hasonlóan, generális rendelkezésekkel, az óvodától az egyetemig a fasizmus alapjaira fekteti le a közoktatást és minden téren lényeges újításokat hoz. Lássuk most, hogy mennyiben változott meg a «Carta della Scuola» elgondolásai alapján a középiskola és az egyetem viszonya a fasiszta Olaszországban.

Az olasz közoktatás — és ebben az új törvény sem hozott újításokat — kilenc típusát különbözteti meg a középfokú iskoláknak: 1. klasszikus gimnázium (liceo classico), 2. reálgimnázium (liceo scientifico), 3. tanítóképző (istituto magistrale), 4. kereskedelmi iskola (istituto tecnico commerciale), 5. mezőgazdasági iskola (istituto tecnico agrario), 6. ipariskola (istituto tecnico industriale), 7. ipariskola földmérők számára (istituto tecnico per geometri), 8. tengerészeti iskola (istituto tecnico nautico), 9. művészeti középiskola (liceo artistico).

Az egyetemi oktatás pedig tizennégy fakultásra oszlik: 1. jogtudomány (giurisprudenza), 2. politikai tudományok (scienze politiche), 3. statisztika (scienze statistiche ed attuariali), 4. közgazdaságtan (scienze economiche e commerciali), 5. irodalom és bölcsészet (lettere e filosofia), 6. tanárképző (magistero), 7. orvostudomány (medicina e chirurgia), 8. természettudomány és matematika (scienze fisiche, matematiche e naturali), 9. ipari kémia (chimica industriale), 10. gyógyszerészet (farmacia), 11. kultúrmérnöki tudományok (ingegneria), 12. építészet (architettura), 13. mezőgazdaságtan (agraria), 14. állatorvosi tudományok (medicina veterinaria).

Principe di *Transilvania*... che si trascurano cotali provvedimenti e il Turco superi la Transilvania, cadera subito in sua mano tutta la contrada dell'Ungheria che giace infra il Tibisco e li monti ed il Danubio Filippo Pigafetta harmadik munkájában kimutatja, hogy kelet felől Magyarországon és Horvátországon át a veszély magát Olaszországot közvetlenül is elérheti (Sommario de passagi del mare e delle Alpi e delle forze ed occasioni del Turco per assalire l'Italia mediante la guerra di Croazia).

Egy másik olasz geopolitikai szakíró: *Paolo Giorgi* a balkáni félszigeten utazgató tudósító, 1595 január 10-én emlékiratot intézett Báthory Zsigmondhoz a török elleni erdélyi háború balkáni vonatkozásairól és különösen *Bulgáriának* török uralom alóli felszabadítása érdekében. Általában, hogy a XVI. század vége felé mily rendkívül élénk érdeklődést tanusítottak az olaszok az erdélyi kérdések iránt, hogy mennyire behatóan és részletesen voltak Erdélyről informálva s mennyi együttérzéssel követték Erdély viszontagságos sorsfordulatait azokban a zord időkben, az *Leonidà Pindemonte* művéből is kitűnik (Discorso del Signor Leonidà Pindemonte, gentiluomo veronese) per *(scacciare l'Ottomano dall'Europa e d'annichilare il suo Impero,* — Verona, 1596), melynek egyik fejezete Erdély részletes leírását tartalmazza. *(«Descrizione della Transilvania».)* E művében Pindemonte többek között azt is megemlíti, hogy a lengyelek nem segítették meg Báthory Zsigmondot az 1595. évi török elleni hadjáratban, sőt inkább akadályozták.

Az erdélyi dolgok iránt olasz részről megnyilvánult fokozottabb érdeklődés kitűnik a pádovai humanista *Giovanni Vincenzo Pinelli* levelezéséből is, aki több külországban működő olasz tudósítóval állott kapcsolatban. Giacomo Bascapè által legutóbb olasz nyelven közzétett erdélyi vonatkozású új adalékok közül kiemelendők még Báthory Zsigmondnak *Federigo Borromeo* kardinálishoz 1591-ben, 1593-ban és 1594-ben intézett levelei, — továbbá *Conte Carlo Thiene* magyarországi jelentése (Relazione d'un gentiluomo veneto, venuto da Ongaria e capitato a Vincenza alli 24 novembre 1596), — ismeretlen olasz szerző beszámolója Eger várának elestéről (Relazione della perdita d'Agria, 1596) — Narrazione di quanto è seguito in Ungheria del 1596; — Giornali delle cose seguite in Ungheria l'anno 1597 és végül *Lazzaro Soranzo* emlékirata a török nagyhatalomról, különös tekintettel Magyarországra (Relazione della Potenza Turca et in spezie delle cose d'Ongaria, 1597). — Akkor volt az érdeklődés Itáliában a magyarországi török háborúk eseményei iránt, hogy a Rómában megjelent egyik első hírlap ezt a címet viselte: *Diario Ordinario d'Ungheria.* A magyar-török harcok krónikása volt *Pietro Bizzarri* is, akinek *Historia della guerra fatta in Ungheria* című könyve 1569-ben és *Bellum Pannonicum* című műve pedig 1573-ban jelent meg.

(Folyt. köv.)

jedelem pénzügyi nehézségek miatt nem tud saját erejéből elég nagyszámú sereget kiállíttani, ezért sürgeti, hogy a pénzbeli hozzájárulás és a segélycsapatok mielőbb megérkezzenek, hogy még a tél folyamán döntő csapást mérhessenek a kereszténység ellenségére: il Principe è animoso, magnanimo, prudente, obedientissimo figlio della Santa Chiesa e devotissimo servitore di Vostra Santita... quando havesse denari, metterebe in campagna molto maggiore numero... *è ben necessario che quel aiuoto* che Santita Vostra vuol dare a detto Principe *sia presto,* per poter con effetto far qualche cosa ancor questo inverno a danno del nemico *in servizio della Christianita,* ai santi fini di Vostra Beatitudine.

A római Szentszéktől várt pénzbeli segítség idejében meg is érkezett Erdélybe, továbbá *Alfonso Visconti* bíbornok és V. Károly császár is küldött némi anyagi hozzájárulást. *I. Medici Ferdinánd Toszkána nagyhercege* pedig operációs hadtestet küldött az erdélyi határra. Ennek az olasz csapatnak e kor egyik legkiválóbb condottiereje volt a vezére: *Silvio Piccolómini d'Aragona* (Amalfi hercegének, Eneanak a fia, II. Pius pápa nővérének, Laodamia Piccolómini családjának leszármazottja, akinek a fia Ottavio résztvett a harmincéves háborúban, császári tábornagyi rangban).

Silvio Piccolómini d'Aragona hadvezért elkísérte Erdélybe hadsegéde: *Filippo Pigafetta,* aki azután megírta e hadjárat történetét. Filippo Pigafetta *Vicenzában* született és egyik őse: Antonio Pigafetta Magellán kíséretében résztvett a Föld első körülhajózásában. Filippo Pigafetta 1571-ben résztvett a *Lepanto*-i csatában, majd mint katonai mérnök, haditudósító és geopolitikai író beutazta a világ jórészét s az erdélyi hadjárat befejeződése után visszatért Itáliába, ahol szülővárosában, 1604 október 26-án halt meg Vicenzában. Életrajza *az olasz királyi földrajzi társaság* folyóiratában jelent meg 1929-ben. Irományainak nagyrésze ma is kiadatlanok és részben magánlevéltárakban lappanganak. Az erdélyi olasz-magyar szövetségben folytatott hadjárat leírását *Figafetta* két munkája tartalmazza. Az egyik 1596 február 9-éről van keltezve és ez a címe: *Ragguagli sulla spedizione del 1595 in Ungheria e Transilvania;* a másik jelentését 1598 május 2-án küldte Ferrarába *Parravicino* bíborosnak ezzel a címmel: *Scrittura della difesa di Transilvania.* Pigafetta jelentéseiben, amelyeknek kéziratait a milanói Biblioteca Ambrosiana *Pinelli*-kódexében, illetve a firenzei Medici-levéltárban fedezték fel, — felhívja az olasz politikusok figyelmét arra, hogy Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem és szövetségesei által olasz támogatással megvert törökök ellentámadásra készülődnek, hogy biztosítsák túlnépesedett fővárosuk, Konstantinápoly ellátását, visszafoglalják az elvesztett stratégiai támaszpontokat és a presztizsükön esett csorbát kiköszörüljék. *Filippo Pigafetta* olyan geopolitikai és hadászati érvekkel indokolja Erdély védelmének európai fontosságát, amelyek részben ma is aktuálisnak látszanak: «*afforzare* il

tése, miként Possevinóé, szintén kéziratban lappangott a legutóbbi évekig, de abból négy másolat maradt fenn, és pedig egy a milánói Biblioteca Ambrosianában, kettő a római Biblioteca Vaticánában, egy pedig a velencei *Museo Civico Correr*ben. Pietro Busto a Gyulafehérvárt, 1595 január 25-éről keltezett és Olaszországban élő testvéréhez intézett részletes beszámolót tartalmazó levelében megemlíti a Szinán pasa elleni háború előkészületeit, leírja az 1594. évi összeesküvést, jellemzi a fejedelem személyét és még sok más becses erdélyi adatot megörökített. Báthory Zsigmond hű tanácsadóját és helytartóját: *Geszti Ferencet,* Déva várúrát és Erdély főkapitányát *Pietro Busto* ekként jellemezte: «il magnanimo Signor Francesco Gesti che sempre fu *valoroso capitano contra i Turchi, con quali piu volte ha fatto mirabili prove* . . .» Gyulafehérvárról, a fejedelem székvárosáról, ezeket jegyezte fel: «la sede principale, dove Sua Altezza fa residenza e Alba Giulia, *habitata da Ongari* . . .» Megemlíti Pietro Busto azt is, hogy *Simone Genga* a fejedelem udvari építésze is ott volt Báthory Zsigmond néhány magyar és olasz híve kíséretében, amidőn Báthory Boldizsárék összeesküvése következtében menekülnie kellett: «con pochi suoi fedeli servitori Ongari et alcuni Italiani, fra quali era il Signor Simon Genga, architetto già del *Granduca di Toscana.*»

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem udvarában az 1500-as évek vége felé különben a Genga-családnak négy tagja teljesített szolgálatot: Simone Genga építész, *Giovanni Battista Genga* orvos, *Girólamo Genga* üzletember, s végül *Fabio Genga* udvarmester. *Fabio Genga* később az erdélyi fejedelemség követe lett a pápai udvarnál és e minőségében 1595-ben részletes előterjesztést intézett *VIII. Kelemen pápához,* amelyben lefesti az erdélyi állapotokat és a török elleni hadjárat várható esélyeit fejtegeti. Hogy Fabio Genga erdélyi jelentése szintén nagy érdeklődést keltett Itáliában, azt bizonyítja az is, hogy ebből a munkából öt olasz könyvtárban is található egy-egy példány; és pedig a vatikáni könyvtáron kívül, a *római Biblioteca Vallicelliana*ban, és a *római Biblioteca Barberiana*ban, továbbá a milanói Biblioteca Ambrosianában és végül a firenzei Biblioteca Nazionaléban. — A pápai állam támogatását kérve, Fabio Genga jelentésében rámutatott arra, hogy Erdély védelme Magyarország kulcsának megtartását jelenti: «*sarebbe questo esercito per difesa di quel Regno il quale e la vera CHIAVE D'ONGARIA.*» Hangoztatta továbbá, hogy Báthory Zsigmond azért is megérdemli a megsegítést, mert igaz barátja az olaszoknak: «questo principe *e tanto amatore d'Italiani che tutti resterebbero soddisfattissimi e i loro pareri e consigli sarebbero ascoltati, esguiti et essi honorati* . . .» *Fabio Genga* rámutatott arra, hogy a Duna-menti hadászatilag fontos helyek elfoglalásával meg lehetne akadályozni a török seregek átkelését: «*pigliare una piazza d'importanza al Turco et fortificarla per impedir il passo del Danubio.*» (Kifejti, hogy a fe-

is meginvitálta, amint azt Koltay Kastner Jenő professzor búvárkodásai kiderítették.

A török birodalomnak adót fizető erdélyi fejedelemség külpolitikájában irányváltozás állott be, amidőn Báthory Zsigmond *Alfonso Carillo* jezsuita diplomata közvetítésével szövetségre lépett Rudolf császárral. Emiatt Báthory Boldizsár és fia, Báthory Endre 1594-ben összeesküvést szerveztek Báthory Zsigmond fejedelem ellen, akinek menekülnie kellett, de a felmentő csapatok megérkezése után visszatért Gyulafehérvárra, ahol Báthory Boldizsárt és lázadó társait kivégeztette, Báthory Endre pedig Lengyelországba menekült. Az összeesküvés elfojtása után következő évben, 1595-ben Báthory Zsigmond keresztes hadjáratot hirdetett az izlám terjeszkedés visszaszorítására. A hadjárat kezdetben sikerrel járt, *Szinán pasa* seregeit visszaűzték a Balkánra, később azonban maga a szultán vette át a hadvezetést. Báthory Zsigmond a *mezőkeresztesi* csatavesztés után elkedvetlenedett, később feleségétől is elvált és Alfonso Carillo közvetítésével folytatott tárgyalások révén, 1597-ben az oppelni hercegségbe vonult vissza, ahonnan Mihály oláh vajda erdélyi garázdálkodásának hírére visszatért, hogy Báthory Endrével kibéküljön. Báthory András, a későbbi kardinális rövid erdélyi fejedelemsége idejében megbízást adott *Simone Genga* olasz mérnöknek a Maros szabályozási terveinek elkészítésére. Könyvtárában igen sok olasz könyvet gyüjtött össze és 1583—84-ben tett római útját Hunyadi Ferenc leírta a Krakkóban 1586-ban megjelent *Itinerarium Bathoreum* című útinaplójában, amint az Várady Imre professzor olasz nyelven közzétett kutatásaiból kiderül. Pier Luigi *Palestrina* motettáinak egyik kötete, Báthory Endrének szóló ajánlással jelent meg.

Báthory Zsigmond gyulafehérvári székhelyén számos olasz művész és udvartartási ember töltött be jelentős szerepet. Arcképét a pápa részére *Niccolo Greco*, a fejedelem udvari festője, készítette el, aki azután még 1607-ben is Erdélyben működött. A fejedelem az egykorú tudósítások szerint «*domi, ruri, in urbe, ad mensam*» mindig szívesen beszélt olaszul. Az akkoriban épült tordai vár meglepő hasonlatosságot mutat a *perugiai Palazzo del Capitano del Popolo* formáihoz. A pádovai származású Giovanni *Battista Mosto* Velencében kiadott madrigál-kötetét Báthory Zsigmondnak ajánlotta. Amidőn 1589-ben Báthory Zsigmond Jósika István útján 20 tagú zenekart hozatott Itáliából, *Giovanni Battista Mosto* lett az udvari zenekar karnagya. Különben Báthory Zsigmond maga is kiváló zenei tehetségről tett tanubizonyságot zeneszerzői és előadóművészi minőségben egyaránt, miként azt udvari zenésze, a bresciai származású *Pietro Busto* feljegyezte róla: ... Bonissimo musico di ogni sorte di stru mento e componeva opere di musica al pari de più eccellenti autori.

Pietro Bustónak az erdélyi viszonyokról írt beszámoló jelen-

azt a Várady-féle olasz-magyar irodalomtörténetből tudjuk — Velencében, *Ippolito Zucconelli* Viridarium című kötetében. E könyv egyik példányát a *gróf Apponyi Sándor*-féle *Hungarica* gyüjteményben a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi.

Báthory Zsigmond fejedelemsége idejében (1581—1597) érte el tetőfokát az erdélyi olaszos irányzat. Az ő uralkodása alatt 1583-ban járt nálunk a mantovai származású, híres jezsuita-diplomata: *Antonio Possevino*, aki Báthory István lengyelországi udvarából érkezett Erdélybe és erdélyi viszonyokról 1584-ben monografiának is beillő, nagyterjedelmű jelentést írt XIII. Gergely pápa számára, amely részletes leírásaival, Erdély földrajzi, történelmi, politikai, vallási és néprajzi képéről, pótolhatatlan adatokat tartalmaz a XVI. századbeli erdélyi állapotok rekonstruálásához. Possevino katonai főiskola (*«seminario militare»*) létesítését sürgeti Erdélyben, mert felismerte, hogy az erdélyi magyarságban a gyakori támadások veszélye ébren tartja a harci ösztönöket (*«i Transilvani essendo di loro natura propensi all'armi et alle cose militari per essere quasi sempre state queste provincie esposte alle invasioni...»*) Possevino is felismerte Erdély kulcspozíciójának világpolitikai jelentőségét, amelyről már *Ascanio Centorio* degli Ortensi 1565-ben megjelent Commentarii della guerra di Transilvania című könyvében ezt írta: «la Transilvania essere *chiave della Christianita* laquale perdendosi potra essere *danno universale dell altre regioni de Christiani»*. Antonio Possevino művének V. könyve ezt a problémát tárgyalja *«Erdély megsegítésének módjai»* cím alatt (*«Modi di aiutare la Transilvania»*). Sajnos, azonban, Possevino nagyszabású munkája csak kéziratos másolatokban került forgalomba és egészen a legutóbbi időkig kiadatlan maradt, amíg Veress Endre *Csernoch János* hercegprímás költségén magyarul kiadta a római jezsuitáknál őrzött kézirat alapján. Magát az eredeti olasz szöveget *Giacomo Bascapé* rendezte sajtó alá 1931-ben, abból a kéziratos példányból, amely *Don Carlo Trivulzio* könyvgyüjtő által e kódexre vezetett sajátkezű feljegyzés tanusága szerint Magyarországról került a milanói *Biblioteca Ambrosiana* gyüjteményébe. Ugyanebben a kódexben találták meg Antonio Possevinonak azt a jelentését, amelyet *Vercelli* püspökéhez, az akkori bécsi nunciushoz, intézett a felsőmagyarországi közállapotokról: Lettera del P. Antonio Possevino scritta a Mons. R. mo Vescovo di Vercelli, Nunzio Apostolico presso la Maesta Cesarea, dello Stato dell' *Ungheria Superiore.*

Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem — akinek udvarában a Szentszék 1592-ben állandó nunziaturát létesített — az olaszbarát magyar uralkodók hagyományait abban is követte, hogy szintén olasz hercegnőt akart feleségül venni, és ezzel kapcsolatban *Jósika Istvánt* 1591-ben követségbe küldte a toszkánai nagyherceghez. Amidőn azután politikai okokból Mária Krisztina habsburgi főhercegnővel kötött házasságot, esküvőjére *Pasquale Ciconia* dogét

deiben számos protestáns diák is megfordult a pádovai egyetemen, mert ott a doktori esküt nem a püspök, hanem a világi hatóság képviselője előtt is letehették. Így Erőssy András, a szombatosok szektájának alapítója is látogatta a pádovai egyetemet, továbbá Bornemissza Péter, akit Balassa Bálint mesterének tekintünk, valamint Sztáray Mihály, dramatizált hitvitairatok és zsoltárok szerzője, aki még mint ferencrendi szerzetes, szintén Padovában végezte teológiai tanulmányait. János Zsigmond — aki maga is képzett zenész volt — udvarába hívta a brassói Bálint mestert, aki *Antonio Rota* pádovai zeneszerző tanítványa volt. *Valentinus Transilvanus Coronensis,* mint európai hírű zeneművész, Pádovában halt meg 1556-ban és a *pádovai San Lorenzo* templomában márványtábla hirdeti emlékét.

Szondy Pál zágrábi kanonok 1552-ben alapította a bolognai Collegium Illirico-Hungaricumot, amely 1781-ben megszünt, de 1939-ben új alakban felelevítették.

János Zsigmond trónutóda, *Báthory István,* öt évet töltött a pádovai egyetemen, ahol később szobrot emeltek tiszteletére, ő az erdélyi magyar állam több vezető pozicióját volt itáliai iskolatársaival töltötte be. Kedvelt diplomatája *Berzeviczy Márton* élete végéig összeköttetésben maradt az olasz kultúrvilággal és sok könyvet rendelt Itáliából. Kancellárja: *Kovácsóczy Farkas,* aki 12 évig tanult Itáliában, »*De administrazione Transilvaniae dialogus*« című, Kolozsvárt kinyomtatott művében velencei és antik római stilusra emlékeztető államvezetési módszereket javasolt a politikai nehézségek kiküszöbölésére. Kovácsóczy Farkas, aki *Simone Genga* olasz mérnökkel olaszos kertben építtette fel kisfaludi házát, végrendeletében meghagyta, hogy fiait 16-ik életévük betöltése után nevelő kíséretében Itáliába kell küldeni felsőbb tanulmányokra. Ebben az időben írta haza *Kornis György* a szüleinek Erdélybe, hogy egyelőre nem jön haza Pádovából és később sem megy más országbeli főiskolára, hanem *Sienába* készül, «mert ott beszélik legszebben az olasz nyelvet». Kovácsóczy erdélyi kancellár olaszbarát humanista környezetéhez tartoztak Kendy Sándor és Gyulay Pál is, akik olasz nyelvű leveleik tanúsága szerint szintén az olaszos irányú kultúra hívei voltak. Báthory István — már mint lengyel király — udvari történetíróját, *Michele Brutot* bízta meg a Bonfini által megkezdett történetírói munka folytatásával.

Arátor Szántó István, a római Szent Péter-templom magyar gyóntatója, a jezsuita-rend első magyar tagja kezdeményezésére alapította *XIII. Gergely pápa* 1578-ban a *Collegium Hungaricumot,* az 1559-ben létesült Collegium Germanicum mintájára, amelynek maga Szántó István is növendéke volt. Báthory Istvánról udvari orvosa, a Pádovában doktorált, erdélyi származású *Hunyadi* Ferenc latin költeményt írt, amely 1583-ban jelent meg — amint

jává válhatott. Már magának, Martinuzzinak meglepő sakkhúzásai is némileg Macchiaveli stílusára emlékeztetnek, de Izabellának anyjához, Bona Sforzához intézett levelei arra mutatnak, hogy nemcsak Martinuzzi, hanem maga Izabella is ugyancsak kiváló politikai érzékkel, diplomáciai ösztönnel intézte az ügyeket. Emellett pompakedvelése és szónoki képessége is hozzájárult ahhoz, hogy fia, János Zsigmond számára sikerült a trónt megszilárdítania. A szamosújvári várat még Szapolyai János megbízásából kezdte építeni *Domenico da Bologna,* majd Fráter György számára folytatta; ugyanez az olasz mester építette az *alvinci* várkastélyt, ahol azután *Castaldo* zsoldosai a «barátot» megölték. Az olaszok valódi képviselői érezték, hogy *Martinuzzi* elvesztése milyen súlyos csapást jelentett az olasz-magyar együttműködés szempontjából is. *Ascanio Centorio Degli Ortensi: Commentarii della guerra di Transilvania* című 1565-ben megjelent könyvében Fráter Györgyöt így jellemezte: *«uomo di grande ed elevato animo»*. Szerinte még a természet is mintha gyászbaborult volna, amikor ez a kivételes képességű államférfi meghalt: «... la notte molto oscura venti orrendi, tempeste e poggie, rumori insoliti nell' aere, pareva che quel castello volesse profundare per supernaturale violenza... che tutti i diavoli dell' inferno fussero scatenati per quelle parti...» Legfőbb támaszának, Martinuzzinak 1551-ben történt tragikus halála után Izabella királyné kénytelen volt külföldre menekülni, de 1556-ban visszatért Erdélybe. Izabella királyné *toleranciájára* mutat, hogy bár maga buzgó katolikus volt, mégis az ő uralma idejében lett Erdély protestánssá. Egy erdélyi prédikátornak engedélyt adott, hogy Krakkóban kinyomtathassa az első magyar nyelvű bibliát. Halála előtt két évvel, 1557-ben proklamálták a *tordai* országgyűlésen a vallásszabadságot. Veress Endre találó megállapítása szerint, Izabella egyúttal a *Cinquecento* szellemiségének is ragyogó képviselője volt ebben a viharos korszakban. Kortársa, a velencei *Daniele Barbaro* drámát írt hányatott sorsáról. A gyulafehérvári székesegyházban olaszos művű síremlék hírdeti emlékét.

Izabella királyné fiának, *János Zsigmond*nak olasz mestert, *Alberto Novicampianot* választott nevelőül. János Zsigmond uralkodása idejében (1556—1571) a gyulafehérvári udvartartás sok tekintetben olaszos jellegű maradt. Tanácsosai jórészét azok közül választotta, akik — mint Csáky Mihály kancellár és Báthory Kristóf kincstárnok — olasz egyetemeken végezték tanulmányaikat. Testőrségének parancsnoka, a firenzei *Andrea Gromo* hazatérése után könyvet írt Erdélyről és munkáját a sienai fejedelemnek ajánlotta *(Compendio di tutto il Regno, posseduto dal Re Giovanni Transilvano)*. János Zsigmond arcképét *Niccolo Nelli* festménye őrizte meg az utókor számára. Udvari orvosai: *Giovanni Blandrata* és *Francesco Stancaro* az unitárius hitelveket terjesztették Erdélyben, ahová maga *Fausto Socino,* e tanok alapítója is ellátogatott. A hitviták évtize-

RÓMA ALAPÍTÁSÁNAK ÉVFORDULÓJÁN

G. CARDUCCI

Bíbor virágokkal megkoszorúzva,
így lát április trónolni a dombon,
ahogy Romulus barázdájából sötét
nézéssel méred végig a vadon síkot.

Annyi század dúlása után április
ragyog be téged, a legnagyobbat, magasztost,
s a napsugár, Itália köszönt
téged, nemzetünknek virága: Róma.

S ha nem is lépdel fel többé a Capitolium
lépcsőin a főpap után a hallgatag szűz,
s a Via Sacrán nem gördül el a triumphus
kocsija négy hófehér paripával,

a Forumodnak fenséges magánya
legyőz minden zajt, minden dicsőséget;
s minden, ami csak művelt a világon,
nagy és felséges, az római még.

Üdvözlégy, istennő, Róma! Aki nem ismer,
hideg sötétség övezi annak agyát,
s barbárságok irdatlan erdeje
fakad megrögzött és bűnös szívében.

Üdvözlégy, istennő, Róma! Leomlok
a Forum romjaira, s édes könnyeimmel
mosom, s imádom szétszórt nyomdokaidat
hazám, istennőm, szent szülőm.

Érted vagyok a polgára Itáliának,
érted vagyok költő, népeknek anyja,
aki szellemeddel élteted a világot,
s Itáliára ráégetted glóriád.

A dicsőség, hogy te a szabad népeket
egy névbe fogtad össze mind: Itália,
íme, visszatér hozzád, karjaidba hull,
s ámulva beléréved sasszemedbe.

S te a végzet-terhes dombról kinyujtod
a néma Forum felé márványkarodat
felszabadító lányodnak, s rámutatsz
az oszlopokra s diadalívekre:

a diadalívekre, melyek új triumphust
sóvárognak, de többé nem királyokét,
caesarokét, s rabszolgákét, kik megkötött
kézzel álltak elefántcsont-szekereken;

de a te győzelmedet, Itália népe
a sötét korszakon, a barbár korszakon,
s a szörnyek felett, akiktől derűs
igazságod teszi szabaddá majd a népeket.

Ó Itália, ó Róma, a győzelem
napja süt a Forumra le derűsen akkor,
s a dicsőség énekei szállnak örökké
a földön, óceánon, azur végtelenben!

Fordította: MIHÁLY LÁSZLÓ

OLASZ-MAGYAR EGYÜTTMŰKÖDÉS AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG KORÁBAN

DR. MÁRKUS ISTVÁN

V.*

Szapolyai János nemzeti ellenkirály követeit szívesen fogadták Velencében, sőt Rómában is, ahol VII. Kelemen pápa nem felejtette el, hogy Ferdinánd testvérének, V. Károlynak zsoldosai alázták meg, amidőn a «Sacco di Roma» rémségei elől a *Castel Sant'Angelo* erődítményében kellett menedéket keresnie. A velencei köztársaság állandó követtel képviseltette magát János király udvarában, akinek vezérkarában Brodarics István, Martinuzzi György, Perényi, *Statileo* erdélyi püspök és maga Werbőczy is az *olaszbarát irányzat hívei* voltak. Az ideiglenes határvonal megállapítását 1533-ban a velencei származású *Gritti* Alajosra bízták, akinek 1538-ban a váradi béke közvetítésében is jelentős része volt. Szapolyai János udvarában működött a pádovai *Andrea Pizzacamino; Pordenone* festőművésznek pedig 1535-ben magyar nemességet adományozott. Szapolyai János abban is követte Hunyadi Mátyás példáját, hogy olasz származású királyleányt vett feleségül, *Izabellát,* akinek atyja Zsigmond lengyel király, anyja pedig *Bona Sforza* milanói hercegnő (Gian Galeazzo Sforza leánya) volt. Izabella negyven évet élt (1519—1559) éspedig 20 évig mint lengyel királyleány, ugyancsak 20 évet pedig, mint magyar királyné. Szapolyai János a váradi béke megkötése utáni évben tartotta meg esküvőjét Izabellával. Rövid idővel gyermekük megszületése után Szapolyai János meghalt és amidőn a mohácsi csata 15-ik évfordulóján — 1541 augusztus 29-én — Szolimán szultán csapatai elfoglalták Budát, Izabella királyné fiával és *Fráter Györggyel* együtt Erdélybe menekült. Itt 10 esztendőn keresztül ez az olasz anyanyelvű királyasszony és ez a félig szintén olasz származású szerzetes államférfi vetették meg az alapjait az önálló erdélyi államszervezetnek, ahol a magyar politikai hagyományok továbbfejlődhettek s ahol a magyar függetlenségi eszme fáklyája legalább a keleti bércek között szabadon loboghatott és úgy a fejedelemség, mint később a nemzeti felkelések korában a magyar nemzeti eszme gyujtópont-

* A szerző «Az olasz-magyar együttműködés sorsszerűsége» című cikksorozatának I—IV. része a «Forum» 1940 júliusi, novemberi, decemberi és 1941 márciusi számában jelent meg.

Forum 1941. ápr.

végzi a munkát), sem pedig amortizációs részletek. Ennek abban áll a jelentősége, hogy *az olcsó elektromos energia lehetővé fogja tenni egész sereg iparágnak fejlődését,* amelyet eddig az elektromos energia hiánya vagy drágasága akadályozott. Ilyenmódon rövid idő alatt Sziciliának egész szociális-gazdasági arculata meg fog változni. Az újonnan létesülő ipartelepek rendkívüli értéket jelentenek majd az olasz nemzetgazdaság egésze szempontjából, anélkül, hogy a félsziget ipara szempontjából káros vagy egészségtelen versenyt idéznének elő, mert ezek eddig teljesen elhanyagolt vagy rosszul kihasznált nyersanyagokat hasznosítanák vagy pedig eddig kivitt nyersanyagokat dolgoznának fel.

A létesítendő ipartelepek közül ki kell emelnünk: a bortermelő üzemeket, az oliva olaj előállítására szolgáló préselő üzemeket, a bor melléktermékeiből és a cukornádból alkoholt előállító telepeket, az olivafinomító telepeket, a takarmánykészítő telepeket, magtároló telepeket stb.

Mindezek a termelési ágazatok a Consorzi Provinciali dei Produttori dell'Agricoltura hatáskörébe tartoznak. Az ilyenmódon feldolgozott és racionálisan elraktározott mezőgazdasági termények értéke kb. 3 milliárd lira lesz. Ezt az értéket évenként — beleszámítva a rossz tárolás következtében előálló veszteségeket — kb. 10%-kal lehet emelni, ami a nemzeti autark gazdaság szempontjából évenkénti 300 millió lirás értéktöbbletet jelent.

Tervbe van véve továbbá különböző mezőgazdasági melléktermékeket feldolgozó iparágak létesítése is. Ezeknek feladata lesz a szalmának, a bab hüvelyének, a mandulahéjnak, stb. hasznosítása.

Sziciliának rendkívül fejlett bányászata van. Sziciliában bányászszák az országban található kénnek 70%-át, a kősónak 20%-át és az aszfaltikus kőzetek 70%-át.

A kitermelést a bányászati módszerek javításával és a szállítási rendszer megváltoztatásával még tovább lehet fokozni; különösen akkor, ha elő lehet segíteni a magántőkék odaáramlását is.

Tervbe van véve textilipari telepek létesítése is. Ez nagyon hasznos volna, hiszen Szicilia számos textilipari növényt termel, amelyeknek a helyszínén való feldolgozása ipari üzemek hiánya következtében lehetetlen. A helyzet most ugyanis az, hogy az ipari növényeket, rostokat a nagy északolaszországi textilgyárakba szállítják s ezek azután kész áruk alakjában kerülnek ismét Sziciliába.

*

Az olasz közgazdászok kiszámították, hogy amennyiben az állam mint közvetlen vállalkozó vagy mint vállalkozótárs 5 milliárd lirát szánna Szicilia anyagi finanszírozására (2 milliárdot talajjavításra és öntözésre, 2 milliárdot elektromos üzemekre, 1 milliárdot pedig egyéb ipari üzemekre), a nemzeti önellátás szempontjából ebből évente 1 milliárd lira haszon származna. Vagyis ez azt jelentené, hogy az állam által befektetett összeg 5 éven belül visszatérülne a nemzetgazdaságnak. *A befektetésnek azonban nemcsak gazdasági, hanem szociális előnyei is lennének.* Ezáltal ugyanis elérhetővé válik, hogy a mezőgazdasági és ipari üzemek létesítésével előálló nagyobb jövedelmi lehetőségek folytán a lakosság vásárlóereje növekedjék s így életszínvonala is lényegesen emelkedjék. Az áldatlan szociális és gazdasági viszonyok következtében ugyanis egészen az utóbbi évekig Szicilia lakosságának életszínvonala lényegesen alacsonyabb volt, mint a félsziget lakosságáé. —*th*

A MAI OLASZ KULTÚRA ERDÉLYBEN

MIHÁLY LÁSZLÓ

A Kolozsvárott Nyirő József szerkesztésében megjelenő Keleti Ujság, az erdélyi magyarság vezető napilapja, melegen s a szokásosnál hosszabban emlékezett meg az ősi «kincses» fejedelmi városban Verdi emlékezetére rendezett olasz hangversenyről. Kolozsvár műértő közönsége feltűnő nagy számban jelent meg itt. Ez a lelkesedés szólt a kivételes művészi élménynek, szólt Verdi zsenijének, de főként: az olasz kultúrának. A fasizmus által újjászületett nagy olasz nemzet új korszakot kiformáló szellemének. A lap meg is állapítja mindezt, s hozzáteszi: «*Nem tudunk ezért eléggé hálásak lenni az olasz kultúrintézetnek, hiszen a legutóbbi időben úgyszólván teljesen el voltunk zárva az olasz szellem és kultúra termékeitől.*» Ez a mondat a felszabadult erdélyi magyarság és székelység egyetemes véleménye is.

Nemrégiben Budapesten járt Balbino *Giuliano* szenátor, volt olasz kultuszminiszter, a római egyetem dékánja és a magyarországi olasz kultúrintézetek elnöke. Vele az olasz-magyar történelmi és kulturális kapcsolatokról beszélgetve, kifejezte azt a véleményét, hogy a legtisztább magyarság volt mindig nálunk a latin kultúra legőszintébb híve, majd így folytatta:

— Ezeknek a kulturális kapcsolatoknak nagy távlatai nyílnak meg majd a jövőben. Nem először vagyok önöknél. Ezelőtt egy évtizeddel mint kultuszminiszter gróf *Klebelsberg* Kuno magyar kollégám meghívására jöttem ide Magyarországra. Ehhez az idejövetelemhez meleg emlékek fűznek, amelyeket későbbi látogatásaim még jobban elmélyítettek. Ha azt vesszük: a magyar és az olasz származásilag nagyon távol áll egymástól, lelkileg azonban nagyon közel. Rokon és testvér. A fajiságnak kétségkívül megvan a maga jelentősége, de az elsőbbség a szellemé. Ez a lélek és a szellem, ami a történeti ezer esztendő alatt egymáshoz közel hozta és azonos történelmi sorsközösség hordozójává tette a magyarságot és az olasz nemzetet. Akár a magyar állam megalakulásának körülményeit, akár a középkort, az Anjouk idejét, Mátyás ragyogó humanista korát, a Risorgimento idejét vagy a mai történelmi napokat nézzük. Ez a lánc sohasem szakadt meg. Az olaszság természetes szövetségeseit érezte mindig a magyarokban. Az Ázsiából ideszakadt testvértelen magyar nemzet pedig az ellentétes hatalmi törekvések gyűrűjében menekvést és erőforrást látott a latin kultúrában. Egyáltalán nem véletlen, hogy a magyar nemzet ragaszkodott legtovább a latinhoz, mint a nemzetközi érintkezés nyelvéhez.

A választ ezzel meg is adtam az elején felvetett kérdésekre. Íme, a lelkiség és hivatástudat jobban összeköt két nemzetet, mint

Forum 1941. május

esetleg rokonszármazással hivalkodó elméletek! S ezért fogadta az erdélyi magyarság és székelység az életösztön természetes fellobogó ujjongásával a magyar zászló nyomán bevonuló olasz kultúrát, az *Urbs Aeterna* örök szellemének mai kifejezőjét, hiszen ez éppen olyan száműzött volt a Királyhágón túlról a legutóbbi két évtizedben, mint amaz.

Erdély földje a római imperiumhoz tartozott valamikor, s a római sasok távozása után a barbárság sötét korszakába süllyedt. A latin szellemet a keresztény hitre tért és a Róma felé fordult magyarok plántálták el megint Erdély földjén. Ők építettek városokat, templomokat és iskolákat, teremtettek művelődést, nyomattak könyveket. A keresztény hit — akár a katolicizmust, akár a belőle kisarjadt protestantizmust, s ezeknek intézményeit vesszük — a magyar fajiság és a nyugati életforma, a latin kultúra kifejezője lett ezen a helyen nyolc-kilencszázesztendős templomaival, intézményeivel, palotáival, városaival, s a hagyományokban felnőtt embereivel a hódításra terpeszkedő Levantével és Bizánccal szemben.

Olasz barátaink gyakran hangsúlyozzák a magyarság Nyugatot védő áldozatos történeti szerepét. Nos, ha a magyar nemzet Nyugat védőbástyája, akkor az erdélyi magyarság és székelység ennek a védőbástyának a legveszélyeztetettebb pontra előretolt őrse. Ezt fejezi ki egészen az ősi történelmi határon a csíksomlyói ferences kolostor keresztje, ezt a Székelyudvarhely határában levő Árpád-korabeli «Jézus-kápolna» is. Nem véletlen például, hogy éppen a Székelyföldön volt mindig nagy kultusza Assisi Szent Ferenc rendje szellemének. Az utolsó magyar szóval a latin szellem lángocskája is végsőt lobbanna ezen a helyen. Ez a Róma felé tekintés az ösztönösségen felül tudatos is az erdélyi magyarságban. Még az elszakított friss fájdalmában, 1921-ben dr. Hirschler József kolozsvári apátplébános, a kiváló Dante-ismerő az egyik ottani folyóiratban, a «A Hírnök»-ben cikket írt, amelyben rámutatott arra, hogy a magyar nemzet Olaszország felé forduljon. A jobb jövendő útja az olasz-magyar barátság.

1940 szeptember 15-én, amikor *Horthy Miklós* kormányzó Kolozsvár Fő-terén fogadta a honvédcsapatok tisztelgő felvonulását, a külföldi vendégek sorában ott állt egy olasz úr: dr. Aldo *Bizzarri*, a mai olasz tudós nemzedék kiválósága, akiről a nagy nyilvánosság még nem tudta, hogy ő lesz közelebbről főigazgatói minőségben a magyarországi olasz kultúrintézetek irányítója. Bizzarri főigazgató — akit munkatársaink között tisztelhetünk és két, a *Forum* hasábjain megjelent remek tudományos cikke nagy és megérdemelt feltűnést keltett — ott állt a magyarság felejthetetlen ünnepén, a lengő zászlók és a harsogó örömdiadal kavargásában. A régi Szent Mihály templom szomszédságában megérezte Kolozs-

vár történelmi lelkét. Látta Mátyás király szülőházát, az ódon palotákat, amelyeket olasz mesterek keze emelt, s tudta már, mi itt a tennivalója.

Nekünk többek között azt mondta, amikor érdeklődtünk az olasz kultúrintézetnek a felszabadult Erdélyre vonatkozó terveiről:

— Mi olaszok jól ismerjük azt a latin kultúrát, amelyet a magyarság plántált el és tartott fenn Erdélyben. Erdély városai, főként Kolozsvár, Mátyás király, a nagy magyar Rinascimento-uralkodó szülővárosának ódon kövei megsemmisíthetetlenül sugározzák ezt a szellemet. Ezért Kolozsvárott, amely egyetemi város és ahol az olasz kultúrának jelentékeny talaja van, olasz kultúrintézet kezdi el a működését. Számos olasz is él itt és ebben az ősi városban a magyarok lelkében őszinte rokonszenv él az olasz nemzet és kultúra iránt.

Bizzarri főigazgató fontos újításokkal jött hozzánk az eddigi olasz kulturális programmban. Kibővítette az előadások tárgykörét, ugyanekkor pedig az olasszal párhuzamosan a magyart is bevezette előadási nyelvül, amivel azoknak szélesebbkörű látogatottságot biztosított. Emellett szükségesnek tartotta könyvtárak felállítását is olasz vagy magyar szerzők olasz vonatkozású műveivel.

A kolozsvári olasz kultúrintézet így és ebben a szellemben kezdte el működését. Máris kiváló sikerrel. Bizonyítja ezt a tanfolyamainak, előadásainak, hangversenyeinek hatalmas látogatottsága. Az igazgatója, *Degregorio* egyike a legképzettebb szakembereknek. Kolozsvár mellett a másik állomás Nagyvárad. *Vitéz Jánosnak*, a nagy humanista főpapnak, Mátyás király nevelőjének és Itáliában ragyogó hírű unokaöccsének, *Janus Pannoniusnak,* aki «először hozta a szelíd muzsákat a jeges Ister mellé», hagyományai élnek itt. Méltó hely az olasz kultúrintézet számára Várad, Szent László király városa, amelynek egyik külső negyede: *Váradolaszi* ma is hirdeti nevében egykori lakosainak származását. S olasz kultúrintézet települ le *Marosvásárhelyen,* a történeti multú «székely fővárosban» is, ahol a Bólyaiak szelleme ragyogott valamikor. A keleti végeken lakó székelység szívében most őrtüze gyúl az örök Rómának. S a latin szellem, a mai fasiszta olasz kultúra barátai megértést, irányítást, támogatást kapnak végzetesen nehéz, de szép hivatásukban Itália felől. A budapesti olasz kultúrintézet főigazgatója, Aldo Bizzarri megérezte az erdélyi magyar léleknek ezt a vágyakozását. Az eddigi, máris számottevő eredmények további sikerekkel biztatnak.

Jelképes értelmű és memento, hogy éppen Mátyás király születésének 500. évfordulóján lett újra szülővárosa, *Kolozsvár* a latin-olasz kultúra központja, s Mátyás király szellemében indult el a felszabadult részek magyarsága a sóvárgott jobb jövendője felé. A történelemben nincsenek véletlenek. S a Királyhágón túl meg is értették ezt az igazságot!

OLASZ-MAGYAR EGYÜTTMŰKÖDÉS A TÖRÖK HÁBORÚK KORÁBAN

DR. MÁRKUS ISTVÁN

VII.*

Magyarország délnyugati részeinek visszafoglalása, illetve Horvátország olasz kapcsolatainak legújabb alakulása feleleveníti azokat a tradiciókat, amelyek — olasz-magyar vonatkozásban — ezekhez a vidékekhez fűződnek. A *magyar-horvát-dalmát tengerpartot* geopolitikai helyzete predesztinálja arra, hogy az olasz-magyar érintkezések közvetítőjévé váljék. A *Buda—Székesfehérvár—Veszprém—Pécs—Zágráb—Zengg—Venezia—Napoli* évszázadokon át a magyar-olasz érintkezések mágnesvonala. Egykorú feljegyzések bizonyítják, hogy így volt ez az Árpádok, Anjouk, Hunyadiak, Jagellók korában és később is, egészen a Risorgimento koráig, amidőn Garibaldi magyar vezérkarával az itáliai magyar légiók élén szintén horvát területeken át akarta elérni a magyar határt.

Aki az olasz-magyar együttműködés történelmi kialakulását kutatja, lépten-nyomon horvát eredetű, vagy dalmát vonatkozású nevekre és adatokra bukkan, Subich Pál, a Zrínyiek ősétől és a Frangepánoktól kezdve Csezmiczei János Pannonius és Zrednai Vitéz János és Giovanni Dalmatán át a bolognai magyar-horvát kollégiumig, Verancsics—Broderics—Utyeszenovicstól Bratich Jánosig, aki 1849-ben Kossuthék szövetségi szerződését vitte Daniele Manin Velencéjének, sőt egészen a legutóbbi időkig, amidőn a fascista Itáliával kapcsolatokat kereső magyarok gyakran részesültek támogatásban éppen olaszok részéről, akiket fiumei származásuk vagy dalmátos hangzású nevük is arra int, hogy az olasz-magyar kapcsolatok ápolására hagyományaik folytán elsősorban hivatottak.

Horvát eredetű volt *Jozefics Ferenc* zenggi püspök is, aki Szapolyai János és Venezia között a baráti és szövetségi viszonyt létrehozta. Az utolsó, magyar nemzetségből származó király 1526 november 16-án Székesfehérvárról kelt levelében tudatta a velencei állammal, hogy magyar királlyá választották, megkoronázták, majd követe, Jozefics Ferenc útján 1526 december 14-én felajánlotta barátságát. Egyben bejelentette, hogy hajlandó lenne magyar élelmiszereket velencei területre szállítani és kérte, hogy udvarában Velence állandó követekkel képviseltesse magát. A fiumei származású Jozefics Ferenc magyar követ ünnepélyes velencei fogadtatásának egykorú leírása *Marino Sanuto* krónikájában fennmaradt. A doge 1527 február 1-én János magyar királyhoz intézett válaszlevelében szerencsekívánatait küldve megválasztásához, köszönetet mondott a

* A szerzőnek e cikksorozata az olasz—magyar sorsközösség történelmi folytonosságát tárgyalja. Az előző korszakokra vonatkozó első hat közlemény a Forum 1940 július, november, decemberi, illetve az 1941 február, március, áprilisi számában jelent meg. *(Szerk.)*

Forum. 1941 június

baráti nyilatkozatért és kifejezte azt a reményét, hogy az idők mostohasága miatt félbeszakadt kereskedelmi érintkezés ismét lendületet fog venni.

János király egyik legáldozatkészebb párthíve, *Frangepán Kristóf* egy hónappal a mohácsi csata után levelet küldött Velencébe *Gian Antonio Dandolo* patriciushoz, amelyben a katasztrofális eseményeket ismertette, majd egy év mulva ugyanezt az olasz barátját arról értesítette, hogy megbízottja, *Hotkovics Ferenc* útján arany és ezüst kincseit Velencébe küldi, hogy azokat pénzzé téve, sereget fogadhasson a Ferdinánd-pártiakkal folytatott küzdelmekben szorult helyzetbe került János király támogatására. *Brodarics István* kancellár 1526 október 4-én kelt levelében arra kérte VII. Kelemen pápát, hogy fegyverkezzenek a közös ellenség ellen, hogy legalább a többi keresztény államok megmeneküljenek a mohácsi vészhez hasonló csapástól. A pápa tagja volt a cognaci ligának, világi birtokait a spanyol habsburgi törekvések csakúgy fenyegették, mint a többi olasz fejedelemségeket, ezért 1527 január 12-én János magyar királyhoz intézett levelében megígérte, azon lesz, hogy a trónon maradhasson. A velencei signoria már 1527-ben több levélben utasította a konstantinápolyi követét, hogy V. Károly császár és spanyol király, meg testvére, Ferdinánd terveinek meghiusítása törekvéseik ellensúlyozása érdekében mindent meg kell tenni János magyar király támogatása iránt s rá kell beszélni a török kormányt, hogy évégből küldjön sereget Magyarországba.

János király 1527 júliusában ajánló sorokat intézett *Veglia* sziget provveditorához a Velencébe indított új magyar követ, *Bonzagno János* váradi prépost érdekében. Nyoma van annak is, hogy *Agostino Valieri* vegliai provveditor írásban jelentette velencei felettes hatóságának, hogy a magyar király követe megérkezett Vegliába és hajót kért, hogy kíséretével Veneziába utazhasson. A velencei tanács 1527 augusztus 30-án kelt jegyzőkönyve szerint a követ magyar díszruhában, 12 velencei nemes kíséretében jelent meg a Doge-palotában. Hogy Velencében milyen nagy súlyt helyeztek János király barátságára, az kitűnik abból is, hogy a velencei tanács jegyzőkönyveiben külön megemlítették, hogy ünnepek alkalmával a doge kíséretében ott volt-e a magyar követ. Így 1528 április 11-én feljegyezték, hogy a nagyszombati feltámadási ünnepségen a magyar követ nem volt jelen, «mert rokonlátogatásra utazott Rezoba» s májusában, hogy már visszatért Rezoból; hogy júniusban az úrnapi Istentiszteleten a doge környezetében a magyar követ is jelen volt s ugyanígy az 1528 januárjában az újévi és vízkereszti, illetve márciusában a virágvasárnapi és húsvéti ünnepeken.

A velencei levéltárban fennmaradtak Bonzagno magyar követ jegyzékei, amelyekben 1527 októberében és decemberében, majd 1528 novemberében János király győzelmeire és helyzetének megerősödésére vonatkozó híreket tudatta a Signoriával. A velencei köztársaság 1528 januárjában *Zarabon Domonkost*, márciusában pedig *Pintér Ferencet* küldte Magyarországba, hogy az erőviszonyokat a helyszínén tanulmányozzák. Ugyanilyen természetű értesüléseket hozott az Esztergomból visszaérkezett *Gianbattista Bergamasco* és magyar származású felesége is. A velencei *Tizek Tanácsa* 1528 április 22-én tartott ülésében elhatározta, hogy az olasz-spanyol hadak Itália elleni készülődéseire János magyar király erélyesebb támogatásával kell válaszolni. Szapolyai János 1528 májusában a Dogehoz intézett levelében felhívta a figyelmet arra, hogy ha a habs-

burgi terjeszkedésnek kelet felé nem tudnák útját állni, akkor annak nyomása Itáliában is érezhetővé fog válni; Bonzagno követhez küldött utasításában pedig felhívta, tegyen lépéseket a velencei hadisegély kieszközlése iránt.

Az olasz-magyar szolidaritás örökérvényű alapgondolata ebben a korban — ime — ilyen formában nyilvánult meg. Akkortájt az olaszok velencei államát a spanyol-habsburgi hadak úgy tengeren, mint szárazföldön szorongatták s amidőn Ferdinánd magyar király testvére: V. Károly császár, spanyol király és a franciák között létrejött madridi béke következtében Ferdinánd helyzete Magyarországon megerősödött annyira, hogy Zápolya Jánosnak Lengyelországba kellett menekülnie, ahonnan azután a velencések tanácsára kénytelen volt a törökhöz fordulni segítségért. *Andrea Gritti* velencei doge tehát levelet írt Konstantinápolyba *Gritti Alajosnak*, hogy János király ügyét támogassa a szultánnál, majd a hivatalos sztambuli követét is informálta, hogy Velence érdekében áll, ha János magyar király török segítséggel visszafoglalja trónját, mert máskép aligha lehet megakadályozni V. Károlyt abban, hogy Itália nagyrészét el ne foglalja. A velencei köztársaság oly messzemenőleg magáévá tette Szapolyai János ügyét, hogy nem járult hozzá a Szapolyai törökbarátsága címén Ferdinánd által Rómában kieszközölt excommunicationak velencei területen való kihirdetéséhez. A velencei doge 1532 március 7-én levelet intézett János magyar királyhoz, amelyben a *Verancsics Antal* hozott levélre válaszolva, változatlan barátságáról biztosította. *Rorario Jeromos* pápai követ az ellenkirályok kibékítése érdekében úgy János, mint Ferdinánd udvarában eljárt, a bécsi tárgyalásokon pedig a firenzei *Andrea Corsini* képviselte Szapolyai Jánost. Várady Pál esztergomi érsek 1531-ben Drégely várában kelt és VII. Kelemen pápához intézett levelében leírta a török pusztítás és a trónviszály következtében előállott siralmas állapotokat, 1541-ben III. Pál pápához küldött levelében pedig a töröknek Budára történt bevonulásával kapcsolatos eseményeket jelentette Rómába. A torinói levéltárban báró Nyáry Albert fedezte fel *Marchese di Marignano* 1542-ben kelt emlékiratát, melynek címe: Discorso intorno alla guerra che si deve fare contro i Turchi in Ungheria.

Martinuzzi Györgyöt az idegenek kiűzése és az ország egységének helyreállítása vezette, akárcsak II. Gyula pápát: politikájuk hasonlóságát *Silvano Gigante* találóan jellemzi az Italia e gli Italiani nella Storia d'Ungheria című művében. Fráter György meggyilkolásának és Izabella lelemondásának körülményeiről 1551-ben jelentést küldött haza *Michele Soriano*, Velence bécsi követe, aki Velencébe történt visszahívása után 1555-ben terjedelmes összjelentést terjesztett elő. Elismeri, hogy a magyarok vitéz és merész katonák; a török lovasságot a magyar úgy erőre, mint bátorságra felülmulja; a hadsereg nincs jó vezérek hiányában, ilyenek: Barkóczy Tamás, Balassa Menyhért és Dobó István. A magyarság elégedetlen, mert idegen tanácsosok kornyozzák, Közli azt is, hogy mennyibe kerül a végvárak védelme és mennyi a nádor, az erdélyi vajda és a horvát bán évi jövedelme. Felsorolja, hogy milyen árucikkeket hozatnak Itáliából; főleg fűszert, cukrot, szappant, textilárut és pedig sáfrányt az Abruzzókból; selyem- és aranyszöveteket Firenzéből és Luccából; fekete gyapjú posztót Milanóból, bíbor- és violaszín kelméket Velencéből.

Giovanni Michiel ugyancsak Bécsből visszatért velencei követ 1563-ban kelt zárójelentésének Magyarországra vonatkozó részében ő is kiemeli, hogy a magyarok jó katonák és szerinte a törökökhöz kinézetre és ruházatra is hasonlítanak. Beszámolójának végén *Erdély* rövid leírását adja. *Pietro Duodo* II. Rudolf császár udvarából visszatért velencei követ terjedelmes emlékiratában (1509) vázolja a magyar nemzet történetét, földrajzát, politikai viszonyát és megemlíti, hogy a hajduk fegyverzete kard, buzogány és puska: «scimitarra, mazzaferrata, archibugio». Erdély népességét ismertetve, a székelyeket a hátramaradt húnok utódainak mondja. Az erdélyi románok «Oláhországból menekültek ide vajdáik kegyetlensége elől».

Atyja iránt tanusított baráti és szövetségesi támogatást a velencei köztársaság János Zsigmondra is kiterjesztette. A bécsi spanyol követnek a simancasi levéltárban fennmaradt jelentése megemlíti, hogy Velence konstantinápolyi követei nagyon pártolták a portánál János Zsigmond ügyét, és Velence hadisegélyt is küldött számára Erdélybe. Ismerjük János Zsigmondnak két levelét, melyeket *Girolamo Priuli* velencei dogehoz intézett. Egyikben testőrkapitányát, *Grisone Pietrot* ajánlja, akit 300 olasz testőr felfogadása végett küldött Itáliába (kelt Kolozsvárt, 1567 április 5-én), a másikban pedig, amely Gyulafehérvárt, 1568 január 2-áról van keltezve, *Gyulay Mártont* és *Sisera Donatót* követségbe küldi Velencébe. Ugyanez év júniusában kelt levele pedig a Velencéseknek eladott *higany* szállítása ügyére vonatkozik. Jacopo Soranzo Konstantinápolyból Velencébe küldött jelentésében közölte, hogy 1566-ban János Zsigmond Velencének gabonát ajánlott megvételre s a genovai kalmárok ezt megtudva, *Francesco Franchi* személyében megbízottat küldtek Isztambulba a török tranzit-engedély kieszközlése végett; hozzátette azonban, hogy ezt már a firenzeiek is eredménytelenül kérték. Erdély és Velence közötti kereskedelmi összeköttetések ismét felélénkültek Erdély aranykorában, Bethlen Gábor idejében, aki 1621-ben megbízottakat küldött Velencébe *Andrea Priuli* dogehoz, gazdasági tárgyalások végett, akik a *spalatói Antonio Velutelloval* létesítettek külkereskedelmi megállapodást.

Szintén élénk volt az érintkezés Erdély és Velence között különösen a Báthoryak, illetve a Nyugatmagyarországból Erdélybe költözött Forgách Ferenc révén. *Báthory István Mocenigo Alajos* dogehoz 1575-ben levelet írt, amelyben rokonát, a pádovai orvosokhoz utazó *ghymesi Forgách Ferenc kancellárt* ajánlja. Mintegy másfélév mulva ugyanehhez a dogehoz intézett levelében Báthory István lengyel király előadta, hogy Pádovában «a minap elhalt» Forgách Ferenc, aki Magyarország történetének megírásához tőle fontos iratokat kapott s kérte, hogy a velencei tanács utasítsa a padovai városi hatóságot, hogy Magyarország megkezdett történetét és az említett okiratokat az e végett odaküldött titkárnak adják ki. Ugyancsak 1507-ben Rudolf császár is írt a dogenak, aziránt, hogy a Forgách Ferenc hagyatéki ingóságait adják át testvéreinek, Forgách Pálnak, Imrének és Simon dunántúli főkapitánynak. Az örökösök a hagyatéki ügy rendezése érdekében Franco Jeromost és Komjáthy Jánost küldték Veneziába. Báthory István Mocenigo dogehoz írt másik levelével a szolgálatában levő *Bucella Miklóst* ajánlotta a Signora figyelmébe. *Sebastiano Venero* doge megválasztásához 1577-ben Báthory szerencsekívánatait fejezte ki, majd a következő évben ajánlósorokat intézett hozzá a szolgálatában álló *Guagnini Sándor* ügyesbajos dolgával kapcso-

latban. Báthory Kristóf a bevásárlás végett 1578-ban Velencébe küldött megbizottait, *Igyártó Mihályt* és *Vechey Gáspárt* a velencei hatóságok figyelmébe ajánlotta. *Pasquale Ciconia* dogenál úgy Báthory Boldizsár, mint Báthory Zsigmond szót emelt az Erdélyben szolgáló tüzérségi szakember, *Pistoretti Olivér* érdekében, akit a velencei hatóság távollétében elítélt.

A *párhuzamos* fejlődés az erdélyi és a magyarországi olasz kapcsolatok alakulásában nemcsupán a kultúrális kollaboráció, hanem a hadi kooperáció terén is megnyilvánult: egyfelől a toskánai nagyherceg küldött csapatokat Erdélybe a Szinán basa ellen 1595-ben indított hadjárathoz, másfelől pedig a római pápa által küldött önálló hadtest ugyancsak 1595-ben és a következő években részt vett a dunántúli váraknak a töröktől visszafoglalásában.

Ez a pápai hadsereg *III. Kelemen pápa* kezdeményezésére jött Magyarországra, hogy a kereszténység védőbástyáját a pogány török elnyomás alól felszabadítsa. Fővezérük a pápa unokaöccse: *Gian Francosco Aldobrandini*, — «gonfaloniere della chiesa» — s a Castel Sant Angelo kapitánya, a főhadbiztos pedig *Giovanni Battista Doria* volt. A katonákat Róma és Perugia környékén toborozták. Esztergomot 1595 szeptember 2-án visszafoglalták a töröktől, majd Visegrád várát is bevették, de a győztes olasz csapatoknak — bizonyos bécsi körök féltékenysége, bizalmatlansága és vonakodása folytán — 1596 tavaszán vissza kellett térniök Olaszországba. Érdemeik elismeréseképp a pozsonyi országgyűlés 1596 március 12-én hálás köszönetét fejezte ki hősies küzdelmeikért. Az esztergomi győzelem emlékét Rómában a *Santa Maria Maggiore* bazilika egyik kápolnájában *Camillo Mariani* domborműve hirdeti, amelynek műtörténeti értékelését Pálinkás Lászlónak a Corvina hasábjain olasz nyelven közzétett cikke tartalmazza a pápai csapatok itteni szereplésének részletesebb ismertetésével együtt.

Az Óváry által közzétett Mircse-féle oklevélmásolatok adatai szerint VIII. Kelemen pápa Rómából 1597-ben megkereséssel fordult *Marino Grimani* velencei dogehoz, amelyben a *Girolano Mateucci* raguzai érsek, mint hadbiztos vezetése alatt *Magyarország védelmére* küldött pápai segélysereg számára a velencei területen szabad átvonulást és élelmiszervásárlás engedélyezését kérte.

Ez a Magyarországba küldött második pápai hadsereg, amelynek ismét *Giovanni Francesco Aldobrandini* lett a fővezére, Pápa és Vác városokat 1597-ben visszafoglalta a töröktől. Harmadízben 1601-ben tértek vissza, ekkor Anconából hajón érkeztek Fiuméba és onnan Zágrábon át vonultak Nagykanizsa alá. Minthogy Aldobrandini útközben meghalt, *Flaminio Delfino* vette át a parancsnokságot. Azonban a téli hadjárat nehézségei és a Bécsből támasztott nehézségek miatt az ostromot nem folytathatták.

A hatszázas évek elején különösen a Bocskay-féle felkelés eseményeivel behatóan foglalkoztak az olasz külügyek intézői. Ismét előfordult az is, hogy magyar ügyekről német megbízásra olaszok tárgyaltak a török kormánnyal: 1610-ben a genovai származású *Negroni Andrást* és a triestei *Buonuomo Pétert* küldték Bécsből Konstantinápolyba, akik ott *Simone Contarini* velencei követet is felkeresték.

A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottsága részére *Mircse János* és *Óváry Lipót* sokszáz magyarvonatkozású okiratról készí-

ettek másolatot az itáliai levéltárakban őrzött anyagból. Ezekből kitűnik, hogy az olaszok ebben a korszakban is mennyire behatóan érdeklődtek a magyar sors fordulatai iránt és annak alakulását mennyi rokonszenvvel kísérték. A velencei köztársaság konstantinápolyi követei: *Ottaviano Bon*, a *Contariniak* (Alajos, Ferenc és Simon), *Giovanni Correr, Pietro Foscarini, Giovan Francesco Morosini, Agostino Nani, Antonio Tiepolo* és *Jacopo Soranzo* jelentései magyar szempontból sok fontos adalékot tartalmaznak, nemkülönben a császári udvarnál Bécsben, illetve Prágában működött velencei diplomaták: *Marino Cavalli, Giorgio Giustiniani, Giovanni Nani és Francesco Soranzo* beszámolói. Számos magyarérdekű utalást találunk továbbá a császári udvarnál akkreditált *pármai* követek: *Giovanni Chiaromanni, Antonio Colombi, Giovanni Reducini* és *Tommaso Roncaroli* irataiban is. Mi a háttere Békés Gáspár felkelésének, mennyi magyar hadifogoly érkezett a török fővárosba, miért nem nyugszik bele a magyar nép abba, hogy idegenek igazgassák: ezek a témák ismétlődő motivumok e kor olasz diplomatáinak levelezésében. Az olasz vezető körök tehát ekkoriban is tudatában voltak annak, hogy a magyarság létproblémái mily közelről érinti az ő törekvéseiket.

Miként az északnyugati magyar királyi országrész, valamint a keletmagyarországi erdélyi fejedelemségi terület közé ékalakban húzódó és mintegy másfélszáz esztendőn át a török világbirodalom részévé vált magyar vidékek belső jogéletére összetartó erőt sugározott az antik Róma és a római egyházjog inspirációját tükröző Tripartitum, úgy külpolitikai, külkereskedelmi és kultúrdiplomáciai téren is megnyilvánult egy áramlat amely a három részre szakadt csonka országrészek mindegyike egységes központi irányítás nélkül is — azonos hatást gyakorolt: az olaszbarát orientáció. Az itáliai egyetemeken együtt nevelkedett az elszakított vidékek ifjúságának színe-java és a késői renaissance, illetve a korai barokk eszmevilágát azonos forrásból merítette a háromféle uralom alatt élő magyarság szellemi vezetőrétegének jórésze. Jellegzetes képviselőjük a Várady Imre olasznyelvű könyvében említett erdélyi származású *Sombory László*, aki itáliai útján nemcsak a régi emlékeket nézte meg, hanem olasz politikai viszonyokat és a legújabb közéleti berendezéseket is tanulmányozta. Sombory saját szavai szerint: ut loca *non veterum solum* scriptorum, *sed et recentiorum* monumentis illustrata inviserem, mores hominum, *instituta principatum, leges rerum publicarum* cognoscerem. Tanulmányútjáról hazatérve, kijelentette Sombory László, hogy a földkerekség egyik államát sem becsüli olyan sokra, mint Itáliát és ezzel bizonyára sok korabeli magyar diák véleményét is kifejezésre juttatta.

A FASISZTA MŰVÉSZETPOLITIKA

BRELICH MARIO

Mint minden politikának, a művészetpolitikának is a siker a fokmérője: csak akkor jó, ha a művészi termelés nagyarányú és színvonalas, emelkedő irányzatot mutat s belső biztosítékokat hordoz magában a további kibontakozáshoz. Nem kell elfogultság ahhoz, hogy a mai olasz művészet minden ágában megállapítsuk e követelményeknek való megfelelést. A legértékesebb elismerések mindig azok, melyek egy csomó megszorítás ellenére spontánul törnek ki: s ezek az elismerések bőven hangzottak és hangzanak el azoknak a szájából is, akik ebből vagy abból az okból még ma sem tudnak a fasiszta rezsimmel megbarátkozni. Az Olaszországot megjárt külföldiek akár örömmel, akár savanyúan, kénytelenek belátni, hogy azok az imperiális római utak mégis csak szépek, hogy van valami nagyszerűség és stílus a modern paloták, pályaudvarok, kikötők építészetében s a velencei biennálékon mégis csak az olasz pavillon az, amely a legtöbbet nyujtott. Ugyanez a feltörés, sőt újjászületés észlelhető a zenében, operában és instrumentális műfajokban egyaránt, s a háború óta, amióta a behozatal számos ipari és kultúrcikkben csak néhány országra redukálódott, a magyar közönség meglepődve láthatja, hogy az olaszok már azon a téren is tudnak nagyot alkotni, ahol néhány éve még alighogy gyermekcipőkben topogtak: az Alcazar megrázó erejű alkotása óta közvélemény, hogy az olaszok filmet is «tudnak» gyártani. És a háborúból következő zárlat még egy előítéletről is leszoktatja közönségünket: amióta a Nyugattal meglazultak kulturális kapcsolataink is, a kiadók kénytelenek az olasz könyv felé is nyúlni, s az olvasók láthatják, hogy van friss és modern olasz irodalom, sőt ez az irodalom érdekes, jó és színvonalas.

Természetesen semmiféle művészetpolitika nem csinálhatna jó művészetet, ahol istenadta művészi temperamentum s faji alkotó beállítottságok hiányoznak. De manapság épp annyira igaz az is, hogy nem lehetséges nagy művészet ott, ahol a háttérben nem húzódik meg egy bölcs és bőkezű művészetpolitika. Talán az altamirai barlang ősemberén és a természeti népek fúróin és faragóin kívül soha művész nem nélkülözhette a támogatást, s elsősorban áll ez a monumentális művészetek esetében. Ezeknek nagy kivirágzása mögött mindig maecénások álltak s a különbség e tekintetben a mult korok és a jelen között annyi, hogy egy X. Leó pápa vagy Bajor Lajos helyett ma az állam a nagy maecénás.

Nem érdektelen megvizsgálni, miben áll a fasiszta olasz államnak ez a maecenatizmusa, milyen elvek mozgatják, milyen

Forum, 1941. maj.

radalom a latin szellemet? Tudni kell, hogy a caesarok, a pápák, tehát a pogányság és a kereszténység Rómáján kívül van egy másik Róma is: az örök megújulások, fejlődések — mondjuk ki bátran — forradalmak Rómája. Nem olasz földről indult-e el a városállamok, a polgárság forradalma a haladást megmerevítő feudalizmus ellen a közigazgatási, a hajózási, a kereskedelmi jogért? A Rinascimento, a humanizmus, mint Dott. Aldo *Bizzarri*, az olasz kultúrintézet főigazgatója meggyőzően mutatott reá ünnepi előadásában — a kereszténység után a legnagyobb szellemtörténeti valóság; még akkor is összefogta Európát, amikor a pápaság népeket összefogó és fegyelmező hatalma meglazult, s a reformáció következtében a vallási egység széttöredezett. Csupán a két legutóbbi század siklott le Róma vonaláról, másította meg az *Urbs* eszményeit. A materiálista racionalizmus, a gazdasági hedonizmus, a kapitalista rendszer éppenúgy a «latin szellem»-ig próbálja visszavezetni az eredőjét, mint a kényelmes, áldozatoktól irtózó nyárspolgári felfogás, vagy a gyökértelen, elvtelen, «ubi bene, ibi patria»-féle humanizmus. Mindegyik egy-egy részt ragadott ki a római művelődésből és ferdítette el a felismerhetetlenségig. Ennek a hanyatló világrendnek mélypontja volt, amikor a páriskörnyéki békediktátumok történelem és emberi fejlődés ellenesen szabdalták szét Európa térképét és állították oda börtönőrül a Népszövetséget. A pozitív hit kiveszését, lassú, dicstelen elsorvadását csak ideig-óráig takarta el a természettudományos felfedezések fényének hamis csillogása. Ez az úgynevezett «nyugati» műveltség elfordult Rómától, a latin művelődés lényegétől. Olyan értelmezést adott a latin szellemnek, amely szembeállította a germán lélekkel, s mely értelmezés merőben távol állott az *Urbs Aeterna* semmit sem kirekesztő, hanem mindent egybefogó, mindennek a szintézisét megteremtő felfogásától. Vagy nem Róma gyüjtötte egybe, őrizte meg és adta át nekünk, ami az ókorban, régen kimúlt emberi kultúrákban maradandó és értékes volt? *Ennek* az új nyugati latin szellemnek a központja nem Róma volt, hanem Páris. Innen árasztotta szét a sugarait a «latin testvériség» jegyében és fogadott ennek a közösségébe olyan keleti népeket, amelyek civilizációjukban, lelki alkatukban, homlokegyenest távol estek mindattól, ami latin, s ugyanakkor kizárták ebből a körből a magyart, aki nemcsak megvédte a nyugati latin kultúrát, hanem ennek jegyeit is ott hordta művelődésében ezer éven át. A magyar jogszolgáltatás a római jogon alapszik és kiváló barátunk, Balbino *Giuliano* szenátor az olasz-magyar kulturális kapcsolatokról szólva, reámutat arra, hogy éppen «a magyar ragaszkodott a legtovább a latinhoz, mint a nemzetközi érintkezés nyelvéhez».

Az elkorhadt világrend öröknek hirdetett alkotásait szemünk láttára morzsolta szét a történelem ítélete. A kaoszból, a zürzavarból, a romokból az értékek megmentése újra Rómára vár. A történelem, a fejlődés törvényei ellen elkövetett mérényletek megbosszúlják magukat. A kialakuló új világ szellemi centruma megint Róma lesz. Vezérlő eszméje a fascista gondolat, amely összefogja a széthúzó, divergáló erőket, kiegyenlít; a munkát, a közösségért vállalt áldozatot emeli magasra. S az európai kultúra és humanizmus? Ne féltsék egyiket se Rómától, hiszen mindkettőt ő teremtette meg.

A nagy küzdelemben még nem pihent meg az acél, de erkölcsileg már a kimenetele eldőlt. Róma és a fascista gondolat javára. A régi világ már nem tér vissza. S ez a fontos, ez a megnyugtató. Az eszmék diadala.

szempontok irányítják s milyen módokon nyilatkozik meg. Mert igen naív és a művészi produkció által minduntalan megcáfolt beállítás az, mintha totális államokban a párthűség vagy politikai nagyszájúság lenne az egyetlen döntő kritérium a művészi képességek elbírálásánál. A politikai hűség mindenesetre alapföltétel, de a másik nélkülözhetetlen alapföltétel a művész tehetsége. A fasizmus, mint az élet minden területével szemben, a művészeti kérdésekben is határozott állást foglal, s mint világnézeti és politikai valóság, elsősorban is világnézeti és politikai szempontokból. Elveti azt a felfogást, hogy a művészet az alkotó szabad fantáziájára és egyéni beállítottságára tartozik, senkire és semmire se másra. És természetesen ellene van az «elefántcsonttorony» íróinak, akik nem akarnak tudomást venni koruk égetően gyakorlati kérdéseiről s nem kívánnak hozzájárulni tehetségükkel megoldásukhoz. A pusztán gyönyörködtető művészetnek, a l'art pour l'art-nak manapság nincs nagy keletje sehol.

Mussolini mondotta egyszer, hogy *a művészet nem luxuscikk, hanem elemi és lényeges életszükséglet.* Ami más szóval azt jelenti, hogy a művészetnek épp úgy, mint a mindennapi kenyérnek, *rendeltetése van*, s ez a rendeltetése szellemi síkra átvetítve ugyanaz, mint a kenyéré: gyarapítania, táplálnia, növelnie kell az embert, de nemcsak arra, hogy a gyakorlati életben megállja a helyét, hanem arra is, hogy kora követelményeinek megfeleljen, a rámért feladatokat emberi méltóságához képest végezze, vagyis fel tudja fogni, mit követel tőle a mindennap és az élet. Mi alkalmasabb erre a nevelésre, mint a művészet, mely színek, formák, hangok, ritmusok sejtelmes varázslatával, az érzékeken keresztül jövő élmény mindennél erősebb intenzivitásával fejezi ki ugyanazt az értelmet, melyet politikai intézkedések csak rendeletek rideg szavaival tudnak közölni? A művészek feladata az, hogy a művészet irreális síkján éljék át és fejezzék ki koruk politikai és világnézeti valóságát. És a fasizmus, mely a politikát nem diplomáciai játékok és pártok közti veszekedések egymásba szövődő sorának fogja fel, hanem a történelmi küldetés teljesülésének, mely logikus kibontakozása több ezredes hagyományok útján egy faj, sőt ezen túlmenőleg egy nagyobb emberi közösség géniuszának, — önmagához következetesen megkívánhatja, hogy a művészben ugyancsak felébredjen, éljen és lobogjon az a géniusz, mely az élet egyéb területein már teljesedésének a fázisába lépett. *A fasiszta felfogás szerint* tehát *a művészet* nemcsak, hogy politikátlan nem lehet, hanem *csak úgy fogható fel, mint politikai produktum.*

Egy pillanatra sem szabad elfelednünk, *hogy itt a politika fogalmának az előbb említett, fasiszta értelme van.* Mert a fasiszta kormányzat egy percig sem kívánja, hogy a művész beleüsse az orrát olyan dolgokba, melyek diplomatákra, szakemberekre, hivatásos politikusokra tartoznak. A művész ne politizáljon, de igenis,

legyen *politikai, azaz történelmi öntudata,* élje és fejezze ki azt az életérzést, melyet az ősi hagyományokon körülötte emelkedő rend megvalósít s melynek további kibontakozásához utat nyit. A fasizmus ezt kívánja csupán a művésztől s felháborodva utasítja el magától az olyan gyanúsításokat, melyek szerint totális államban a művészet csak a politikai propaganda eszköze lehet. A fasizmus tisztában van azzal, hogy jelszavakat, aktuális igényeknek megfelelő frázisokat, szükség diktálta, epizód-jellegű intézkedéseket nem lehet úgy művészileg kifejezni, hogy időtálló, örökbecsű műalkotás legyen belőlük valóban. Ami művészi formába önthető, az életérzés, még csak nem is világnézet. És a cél épp az, hogy a világnézet életérzéssé váljon a tömegekben.

Az ilyen művészek érdekeit védi, ezeknek az anyagi és erkölcsi jólétét szolgálja a fasiszta rezsim számos intézménye, a szindikátusok és különböző minisztériumi szervek, hogy szabadon alkothassanak s alkotásaik közönséget találjanak. Az állam, tisztában lévén a művészet hatóerejével, egyrészt támogatja azt, ami céljainak megfelel, másrészt gondosan felügyel, nehogy a búzába konkoly kerüljön.

*

Hogy mit tett a fasizmus a mult emlékeinek feltárására, restaurálására, közkincsé tételére, az közismert. Nemcsak a föld méhéből ásta ki a nagyszerű emlékeket, hanem omladozó, rozoga házak, egész városrészek eltakarításával, s ami eddig rejtve volt, most látható, ami eddig romlásra volt ítélve, most régi szépségében ragyog. A fasizmus intézményesen gondoskodik mindenről. A kultuszminisztériumban külön irodája van az egykorú művészetnek, mely számon tart minden élő művészt s minden műalkotásukat; kiállításokat rendez, ösztöndíjakat ad, képeket, szobrokat vásárol. Épp így a kultuszminisztérium kötelékében működik a restaurálásokkal foglalkozó központi intézet, mely nemcsak a fasizmussal annyira rokon antik Róma emlékeinek viseli gondját, hanem minden olyan régi monumentumnak is, mely a töretlen olasz szellem kibontakozásának egy-egy dicső jelzőköve. Törvény védi a műalkotásokat, akár a természeti szépségeket, melyekből ihletet merítettek. Tény az, hogy soha kormányzat annyit nem tett az olasz mult emlékeinek feltárásáért, megmentéséért, közössé tételéért, mint a fasiszta kormányzat, mely a monumentumot és a múzeumot a legelevenebben ható iskolának fogja fel. Aki olyan szerencsés volt, hogy láthatta például Augustus császár jubileumi évében a Mostra della Romanità-t, megértheti könnyen, mekkora az a nevelő erő, mely a mult ügyesen elrendezett emlékeiből árad. Ami elsőrangúan olasz és nagyszerű, legyen mindig a szem előtt, ez a fő szempont, ami ezen a téren vezeti a kormányzatot.

És a jövő? A fasiszta kormányzat tisztában van vele, hogy a művészek, főleg a régi generáció tagjai, nem felelnek meg mind

ideális követeléseinek s hogy igazi fasiszta művészeket a mai és a holnapi generáció fog adni, melyek már az új rend légkörében születtek és cseperedtek fel. *Nincs hivatalos stílus,* nincsenek államilag szentesített iskolák: hogy milyen irányzat helyes, értékes, jövőt látó, ennek eldöntését a rezsim a műbírálókra hagyja. Amit ellenőríz, az *a művészet szelleme.*

Már az a tény, hogy a fasizmus bebizonyította, hogy totális államban a művészetnek nem kell szükségképpen a propaganda-szolgáltatás hitvány kielégítőjévé süllyedni, hanem teljesítheti magasrendű hivatását, továbbá az a másik tény, hogy a mai Olaszországban letagadhatatlanul van már művészet, a jövőre nézve a legjobb reményekre jogosítanak. Egészen oktalan volna az a feltevés, hogy a megvalósult fasizmus a mai kezdetleges fokon megmerevítené a művészetet. Ellenkezőleg, ez a szüntelen, örök forradalom szüntelen és örök kibomlásra van ítélve, fázisok beláthatatlan hosszú sora áll előtte, s a művészi temperamentum, mely érzékeny, sőt előre érez, a fejlődésnek végtelensége előtt áll. A fasizmusnak nincs előítélete arról, hogy milyennek kell lennie formailag a fasiszta művészetnek, sőt a tartalomban is csak azt a megkötést teszi, ami megkötés egy életérzés ideális követelményéből következik. *Nem irányít, csak ellenőriz.*

Fölösleges attól is rettegni, hogy ez az ellenőrzés merev szabályok szerint történik, melyeken semmisem változtathat. Nincs kizárva, hogy némely esztétikailag értékes vagy gondolatilag becses mű, mely azonban épp művészi erejénél fogva ártalmas és főleg időszerűtlen folyamatokat indítana meg a tömegekben, egyelőre élőhalottságra van kárhoztatva fiókok mélyén. Meg kell értenie azonban barátnak és ellenségnek, hogy a megszilárdulás folyamata közben minden nagy szellemi és történelmi folyamatnak szüksége van bizonyos felvértezettségre belső eszmei támadásokkal szemben. A kereszténység Horatiust és Catullust égette fel, Savonarola Botticelli képeit. A fasizmus nem éget el semmit, csak legfeljebb nem enged eljutni alkotást oda, hogy felégetése szükségessé váljék. Egészen bizonyos az, hogy művek, melyek ma még indexen vannak, holnap meglátják a nyomdafestéket. Csak nem szabad elfelejteni, hogy az igazság is lehet időszerűtlen. Ma még a fasizmus, és általában a totális világnézetek szigorúan nemzeti kereteken belül, nemzeti talajból szívják életerőiket. De egyre többször hallunk beszélni új Európáról, új európai emberről, általában: új emberiségről. S nem lehet kétséges, hogy ha ezek a rugalmas örök forradalmak fejlődésük folyamán eljutnak az emberiség, vagy legalább is egy nagyobb emberi közösség átöleléséhez, akkor a művészet számára is kiszélesednek a horizontok, s az a «szabadság», mely ma még felelőtlenség-számba megy s minden vitát kizárva, veszedelmes lenne, nemsokára majd épp a fasizmus keretein belül, felelősségtől áthatva fogja ihletni a műalkotásokat.

MAGYAR HŐS SÍRJA EGY VERONAI TEMPLOMBAN

GORGEY ALADÁR

Költői lelkek Veronát a halhatatlan szerelem városának nevezik. Régi világhíressége nem csupán innen ered. Sok nagy háborút látott és magán viseli az évszázadok minden harcának és kalandjának nyomait. Heine útirajzában írja, hogy ottlétekor mintegy lázas álomban éjjel is az utcákon barangolt és a város jelenségei benne «kísérteties trombitaszó és távoli fegyverzörej» benyomását keltették.

A Szent Luca-templom epitáfiumai között feltűnik egy latin szövegű felírás és rajta a név: «*Paulus Alexander Ujházy de Budamér*». Régi fakult írások és Ujházy ezredének naplója elmondják a vitéz és vakmerő magyar katona életét, aki harminckét éves korában mint vezérkari őrnagy a franciákon diadalmaskodva, Verona mellett halt hősi halált és elmondják egy példanélkül álló, igazi barátság márványbavésett történetét.

Ujházy Pál a szepesmegyei Hollólomnicon született 1767 március hó 3-án. Családjának több tagja volt akkor katona, így Ferenc tábornok, Ferdinánd ezredes, János őrnagy és Ferenc huszárkapitány, akik mind fényes katonai multra tekinthetnek vissza. Ujházy Pál is katona lett. 1785-ben belép a Pellegrini gyalogezredbe, honnan rövidesen a magyar nemesi testőrséghez kerül. 1787-től az Alvinczy nevét viselő 19. számú magyar gyalogezred alhadnagya. 1792-ben Belgiumban harcol és már az első ütközetben, Jemappesnél tanusított vitéz magatartásáért főhadnaggyá nevezik ki. Innen az olasz harctérre kerül. Végigharcolja az 1794., 1795. és 1796. évi francia hadjáratokat, melyek alatt Velence és a hozzátartozó Verona is semleges volt, de a hadviselő felek ezt nem vették figyelembe és harcaik közben feldúlták a tartományt. Ujházy a montenettoi ütközet után, melyben az ellenséges sáncokat önként jelentkezőkkel foglalja el, miközben meg is sebesül, őrnaggyá léptetik elő. 1797 január 13-án Agliari mellett ellenséges tűzben hidat ver és átkel az Etsch folyón. Január 15-én elfogja Napoleon császár egy szállítmányát. Másnap San Giorgionál lágyékába kapott golyótól súlyosan megsebesül.

Magyar-olasz kapcsolatok.

Balogh Jolán:
Újabb adatok Firenze és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez.
Arch. Ért. 1929.
273. és kv. ll.

1906. II. 6

Dr Erdélyi Pál Ind. egyet. könyvtárigazgatónak Kolozsvár:

a bpesti kir. főügyészség területéről 1898-1904 évek-
ben befolyt köteles példányoknak (3154 db) a budapesti
közkönyvtár egyesület budai központi könyvtára címére va-
ló elküldéséért elismerés és köszönet (1112/1905)

Magyar-olasz kap-
csolatok

Balogh Ilona:

Adatok az olasz román-
kori szobrászat magyar-
országi hatásába.
Arch. Ért.
1932-33. 100 és kv.
M. [illegible]

1904 X. 20.

Nagyszeben.

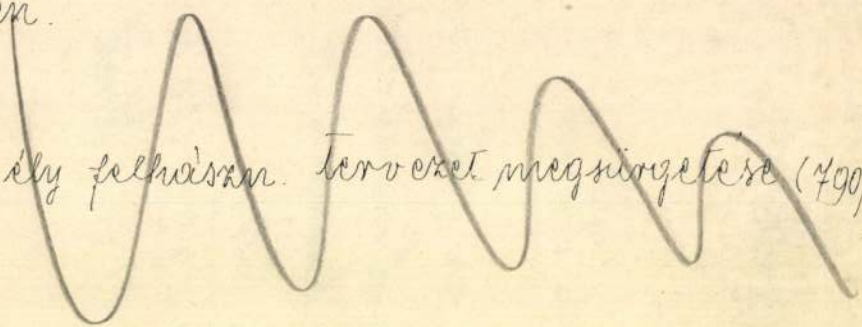

Segély felhászn. Terveczet megsürgetése (790/1904.)

Magyar – olasz kapcsolatok.

Balogh Jolán: Újabb adatok Firenze és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez.

Arch. Ért. 1929. 273. l.

Osztrák-Magyar Bank versecz fiókja

VII. 164.

Magyar - olasz kapcsolatok -

Balogh Jolán: Andrea Scolari nagyváradi püspök mecenási tevékenysége.
Arch. Ért. - 1913 - 1926.
173. l.

Országos építészeti főigazgatóság

VII. 28.

Magyar-Olasz kapcsolatok.

Balogh Jolán:

Néhány adat Firenze és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez a renaissance-korban.

Arch. Ért. - 1923-26

189. l.

Óbudai Kádárcréh ládája 1767-ből

VII. 29.

Magyar – olasz

kapcsolatok

Balogh Jolán:

Pótlás az Arch.

Ét. XL. kötetének

(1923–1926) 189 és

kör. lapjaihoz.

Arch. Ét. [redacted]

1927. 220. l.

Ónkupa, a pesti timároké

VII. 30.

— pesti molnárczéhé VII. 30.

Magyar–olasz kapcsolatok

Ujváry Ignác (Ignaz), szül. (geb.) 1860.
502. UTON A TEMPLOMBA (Auf der
Vászon (Leinwand). 54×70 cm.

Varotari, Alessandro (Padovanino), (159
503. SALOME.
Vászon (Leinwand). 92×80 cm.

Vasari Giorgio, (1511—1574) iránya (Ri
504. A TÜRELEM ALLEGÓRIÁJA
Fa (Holz). 75×58 cm.

Vastagh Géza, (1866—1919).
505. A SZALONBAN (Im Salon). Je
Vászon (Leinwand). 89×62 cm.

Vastagh Géza, (1866—1919).
506. KOSFEJ (Widderkopf). Jelezve
Vászon (Leinwand). 54×85 cm.

Vastagh György, id., (Georg. d. Ä.), (183
507. ÖREG PARASZT (Alter Bauer)
Vászon (Leinwand). 52×38 cm.

Vaszaray János, szül. (geb.) 1857.
508. PÁVÁK (Pfauen).
Aquarell. 10×38 cm.

). Jelezve (Bezeichnet): Waldsen.

GYÜMÖLCSE (Der Fleiss. Die Früchte der Nachlässig-

Kupferstiche). 64×48 cm.

JMÖLCSE (Die Früchte der Ausschweifung und Nach-
and).
ch). 56×41 cm.

ÁG GYÜMÖLCSE (Die Früchte des Fleisses und der

ch). 56×41 cm.

y.
). Morland után (Nach Morland).
40×48 cm.

FELHIVÁS AZ ORSZÁGOS URNAPI KÖRMENETBEN VALÓ RÉSZVÉTELRE

Az Actio Catholica országos szervezési szakosztálya ezuton is felhivja a főváros valamennyi plebániájának, egyházközségének, katolikus egyesületének és intézményeinek figyelmét arra, hogy junius 24-én, Urnapján a Várban, az országos körmeneten zászlóik alatt, zenekaraikkal minél nagyobb számban vegyenek részt. Gyülekezés a Várban junius 24-én, Urnapján reggel 8 óra 30 perckor a Szentháromság-téren.

Papszentelések a fővárosban és vidéken. Uzdóczy Zadravecz István püspök junius 19-én, a Domonkos-rend Thököly-uti templomában a rend tagjai közül ötöt alszerpappá, hármat áldozópappá, 20-án, a Ferencesek belvárosi templomában a Ferenc-rend tagjai közül kettőt szerpappá, egyet áldozópappá szentelt. 24-én pedig a budai kapucinusok Fő-utcai templomában a kapucinus-rend tagjai közül hármat alszerpappá, kettőt áldozópappá, a kalazantinus kongregáció egy tagját pedig ugyancsak áldozópappá szentelt. — *Horváth* Győző püspök, kalocsai káptalani helynök, bácskai apostoli adminisztrátor vasárnap délelőtt a kalocsai főszékesegyházban a főegyházmegye hét szerpapját áldozópapokká szentelte. — *Virág* Ferenc pápai trónálló, pécsi püspök az elmult vasárnap ünnepélyes keretek között szentelte pappá a pécsi Papnevelő Intézet 8 teológusát, köztük egy Pálos szerzetest.

Személyi változások a csornai premontrei rendben. Simonffy Jenő csornai prépost-prelátus a rendi személyi változások ügyében a következőképen intézkedett: *Csornán:* Bohner Döme dr. főiskolai tanár és házgondnok: *Jánoshidán:* vitéz Horváth Róbert dr. rendházi perjel, Nagy Sándor kisegitő lelkész, Göbl Valér hitoktató; *Keszthelyen:* Iharos Alfonz dr., Miklós Ráfael dr., Szép Krizosztom, Horváth Benedek tanár, Radnóczi Kelemen hözgondnok; *Szombathelyen:* Kopácsi Lóránt Fáy Ervin, Porpáczy Gergely tanár; *Budapesten:* Gelencsér Pál, Zalaváry Godefrid tanárjelöltek.

Szociális vezetőképző tanfolyam. Szombaton nyilik meg Kalocsán a szociális vezetőképző tanfolyam, a helybeli tanitók házában.

Papi lelkigyakorlatok Kőszegen

a Szent Imre Missziós Szeminárlumban julius hóban 5—8., 12—15., 19—22. és 26—29-ig lesznek.

Zarándoklat Gyöngyösre. Julius 4-én Gyöngyös és környéke katolikusai ugynevezett Rózsafüzéresek zarándoklata cimén keresik fel a gyöngyösi ferencesek templomában őrzött Fájdalmas Szüzanya kegyszobrát. A zarándokok szentáldozáshoz járulnak, amelyet a békéért és a hős honvédekért ajánlanak fel.

Szeged a katolikus diákotthonokért. Ugi Géza ujszegedi plebános, törvényhatósági bizottsági tag, az Actio Catholica szegedi szervezetének megbizásából inditványt terjesztett elő Szeged város polgármesteréhez, amelyben azt kéri: mondja ki a legközelebbi közgyülés, hogy örömmel üdvözli a Katolikus Diákotthonokért megindult országos mozgalmat és abban — mint lélekszámra az ország legnagyobb katolikus városa, — tevékenyen is részt óhajt venni és ezért a közgyülés utasitja a város polgármesterét, hogy a mozgalom támogatására egyszer s mindenkorra még ezévi pótköltségvetés keretében, vagy ha ez nem lehetséges, a jövő évi rendes költségvetésbe 20.000 pengőt vegyen fel. Tudomásunk szerint Ugi Géza plebános ezt az inditványt a közgyülésen szóbeli indokolással fogja előadni.

A krisztinavárosi Credo dr. Némethy Béla miniszteri tanácsos elnökletével rendezte évadzáró ülését. A megnyitó után *Zibrinyi* Kálmán ügyvezető elnök számolt be az egyesület működéséről, majd dr. *Tarcsi* Tivadar m. kir. járásbiró, ügyvéd mondott köszönetet az elnökségnek lelkes munkájáért.

SZOCIÁLIS VEZETŐNAPOK KALOCSÁN. A Szociális Missziótársulat junius 26., 27. és 28. napjain Kalocsán szociális vezetőtanfolyamot rendez.

Pápai kitüntetések. XII. Pius pápa Serédi Jusztinián biboros, Magyarország hercegprimása előterjesztésére Schmidt Józsefet, a budapesti Szent Teréz egyházközség világi elnökét Kemenes Frigyest, a templom karnagyát és Hesz Nándort, a templom gondnokát a „Pro Ecclésia et Pontifice" érdemkereszttel tüntette ki. A kitüntetéseket junius 24-én, Urnapján délután 6 órakor az egyházközség székházának disztermében (Hegedüs Sándor-u. 9.) dr. Hamvas Endre protonotárius-kanonok, budapesti érseki általános helytartó diszgyülés keretében nyujtja át az ünnepelteknek.

AZ ÁRPÁDHÁZI BOLDOG MARGIT EGYHÁZKÖZSÉG Credo Egyesülete taggyülést tartott, amelynek keretében Rédey Rezső elnöki beszámolója után igen érdekes előadást tartott a zsidóság magyarországi beszivárgásáról. Előadásában történelmi visszapillantást vetett a zsidókérdés fejlődésére és részletesen foglalkozott annak magyarországi vonatkozásaival. A nagy tetszéssel fogadott előadás után Gróf Károly lelkivezető adott a vakációra programot a Credo tagjainak.

JUNIUS 24-IKE, CSÜTÖRTÖK, URNAPJA. A fehérben mondandó misének saját szövege van Glóriával és Credóval, valamint az evangélium előtt külön ünnepi énekkel (Sequventia). Evangélium Szent János szerint (6, 56—59.): „Mondá Jézus a zsidó seregnek: Az én testem bizonnyal étel és az én vérem bizonnyal ital." Prefáció a karácsonyi.

AZ URNAPJA EGYHÁZI ZENÉJE. A Koronázó Főtemplom ének- és zenekara 9 órakor, a körmenetet megelőző szentmisén Mozart Missa Triumphalis-át adja elő. A magánszólamokat Farkas Ilonka, Máthé Jolán, Haláss Sándor és Rissay Pál énekli, vezényel Bárdos Lajos, orgonái Várhelyi Antal.

SZINHÁZ-MŰVÉSZET

A francia szinpadi irodalom uj utjai

Páris, junius hó

(A Nemzeti Ujság tudósitójától.) A párisi szinházjegyügynökségeknek olyan jól megy, hogy nem csak a régiek nyitottak ki teljes számban, hanem ujak is létesültek. Ez a tünet rendes körülmények között arra vall, hogy a szinházak roszszul mennek és ezért árengedménnyel bérbeadják az ügynökségeknek széksoraikat. Most nem igy van, a szinházaknak éppen olyan jól megy, mint az ügynökségeknek. Nem a szinházak adnak árengedményt a jegyügynökségeknek, hanem a jegyügynökségek kapnak felárat a közönségtől. Aki ma szinházba akar menni Párisban, legalább 2—3 nappal előbb kell órákig sorfalat állnia a pénztárak előtt, vagy jegyet biztositania az ügynökségnél. Vannak darabok szép számmal, amelyekhez 8—10 nappal előbb kell helyet biztositani, máskép lehetetlen bejutni.

A szinházi konjunktura háborus tünet, de Párisban ez nem volna teljes magyarázat. A történetiróknak sok dolguk lesz, ha egyszer majd hü fényképet akarnak rajzolni a mai Franciaország pszihéjéről. Egyelőre csak annyit lehet megállapitani, hogy a közönség tekintet nélkül a drágaságra, az irodalom szárnyaszegettségére, a szinház iránytalanságára és a film konkurrenciájára, ismeretlen vágyaktól serkentve özönlik a szinházak felé. Még csak azt sem lehet mondani, hogy a tépelődésektől menekülve szórakozni akar. A párisi szinházak talán sohase nyujtottak olyan nehezen emészthető sulyos szellemi kosztot, mint manap. Játszanak operetteket, bohózatokat, vidám revüket, de az igazi sikerek a fantasztikus, lirai zengésü mesejátékok, a dikciós, fájdalmas történelmi drámák, a kesernyés izü szinművek. Azt kell hinni, hogy a közönség nem mulatni, hanem fájni, legalább is tépelődni akar.

Érdekes, hogy a szinpadi irodalom arcéle is keményebbé kezd válni. Éppen a legtehetségesebb szerzők mélyitik odáig a drámát, hogy kinzó és önkinzó kegyetlenség lesz belőle. Montherlan nyitott utat ennek a francia szellemtől idegen dramaturgiának. Most egyre-másra látni darabokat, amelyekben nem csak a hős bukik el, hanem néhány ideál is. Apák, fiuk, szerelmesek, testvérek, barátok gyilkolják halomra egymás érzelmeit, mintha a szerzők nem azt akarnák felmutatni: ime, néha a hősök is gyarlók, hanem azt, hogy az emberek rosszak. Ez a mindenből kiábrándult irodalom nem kegyetlenül őszinte, hanem inkább őszintén kegyetlen. Tisztán irodalmi szempont szerint mérlegelve meg kell állapitani, hogy a francia szinház szinvonala emelkedőben van, az értelem szenvedélyessége, a konfliktusok ujszerüsége, a lirai közhelyekről való lemondás felfrissitette a drámát és a történelmi szinművek számára is uj lehetőségeket nyitott. A sok között ez is egyik ok, hogy a közönség, amely néhány klasszikus műtől eltekintve, nem szerette a történelmi szinműveket, ma ilyen darabokhoz is özönlik a szinházba.

Az a kegyetlen, de vértelen forradalom, amely azon az uton van, hogy átállitsa a francia drámai szemléletet, meglepő segitőtársat talált a szinpadi tervezésben. A diszletek és kosztümök terén a párisi szinházak még a mult magas szinvonalához képest is bámulatos eredményt értek el. Alig számottevő kivétellel ma minden darab diszlete művészi remekmű. Bérard, Cassandra és társaik minden bemutató alkalmából olyan diszlettel lepik meg a közönséget, hogy elmaradhatatlan a nyiltszini taps. A képzőművészetek térhóditása olyan arányu, hogy lényegesen befolyásolja a szinházművészet alapjait. Abban a hosszu harcban, amely az iró, a rendező és a szinészek között folyt a hegemoniáért, most egyenrangu félként szerepet kapott a szinpadi tervező is. A történelmi darabok tultengése bőven ad alkalmat erre.

A belső épitészet nagyvonalusága, a mélytüzü szinek, a remekbekészült történelmi kosztümök olyan légkört teremtenek, amelyben a leghüvösebb próza is zengést, sulyos árnyalatokat kap. A szinek és formák pompájában szárnyat bont a szó és a hős bukása az ellentétek törvényét követve még tragikusabbá válik. Az a veszély, hogy a képzőművészeti elemek ilyen előtérbejutása nemcsak a szinházat, hanem az irókat is befolyásolja. Az igazgató olyan darabokat keres, amelyek alkalmat adnak arra, hogy a szinpadi tervező minél nagyobb szerephez jusson. Az iró is számol azzal az akusztikai hatással, amelyet a szinpad rendelkezésére bocsát s amely sokszor nem segiti, hanem elnyomja a szöveget. Vannak darabok, amelyek irodalmilag megbuktak, de tartó sikerük van, mert az esztétikailag kitünően nevelt párisi közönség látni akarja a kiállitásra kivánkozó diszleteket, a gyönyörü kosztümöket. Félő, hogy ugyanakkor, amikor a szinházi siker ezzel uj alapot teremt magának, egyuttal a látványosság, a revüszerüség és nem a mélyebb irodalmi szinvonal érdekében hoz anyagi áldozatokat. Ezzel szemben igaz, hogy a diszlet- és kosztümtervezés ma elsőrangu művészek kezében van, aminek az a következménye, hogy a szinház hatásos fegyverhez jutott, a film ellen folytatott védelmi harcában. A diszlet- és kosztümtervezők ma nem iparművészek, hanem művészek. *Cocteau* maga tervezte legujabb darabjának, a *Renaud és Armide-nak* kosztümjeit. *Cocteau*, mint köztudomásu, nemcsak iró, hanem festő is. Christian *Bérard*, a *Comédie Francaise* diszlettervezője elsőrangu festőművész. Cassandra nemrég rendezett önálló képkiállitást, amellyel művészkörökben is kitörő sikere volt. Több darab kosztümjeit Marie *Laurencin* és Van *Donghen* tervezte. Abban a csendes harcban, amely a régi diszlettervezők és a diszlettervezésre áttért festőművészek között folyik, a művészeké lesz a győzelem. Ennek a szinpadi jelentősége csak addig terjed, amig fantasztikus mesejátékok és történelmi szinművek dominálják a szinpadot. Mit kezdjenek a képzőművészettel olyan darabokban, ahol egy modern ebédlő, birói tárgyaló-terem vagy műtőszoba a szin, angolos zakók és női sportruhák a kosztüm? De talán éppen ez sodorja az irók figyelmét is a történelmi szinművek felé, ezért teszi át sok francia szerző időszerü mondanivalóinak szinterét a valóságban halott, de a mai szinpadon szines, gazdag uj életre támadó korszakokba.

(—)

Tizenhat magyar szerző a Vigszinházban

A *Vigszinház* igazgatósága már összeállitotta a jövő évi műsortervet, amelyen — értesülésünk szerint — *tizenhat magyar szerző szinpadi műve szerepel.* Ezek közül, jelentőségénél fogva elsőnek kell megemlitenünk *Herczeg* Ferenc legujabb történelmi drámájának, a *„Zrinyi Ilona"*-nak bemutatóját, amely a nagy magyar irót 80. születésnapjának jubileumi ünnepségeivel kapcsolatban kerül műsorra. Az uj *Herczeg*-dráma női főszerepét *Lázár* Mária alakitja. A Vigszinház kamaraszinházában, a Pesti Szinházban, is *Herczeg* Ferenc legujabb társadalmi szinműve, a *„Fecske és a denevér"* kerül szinre. A műsorterven szerepel *Márai* Sándor uj darabja, valamint *Bókay* János és *Harsányi* Zsolt egy-egy készülő szinműve is. A többi között bemutatásra kerül még *Felkay* Ferenc *„Coriolanus"* cimü történelmi drámája, *Csathó* Kálmánnak egy vigjátéka, *Reményik* Zsigmond, *Hertelendy* István, *Hubay* Miklós, *Illés* Endre, *Bónyi* Adorján, *Fendrik* Ferenc és *Ilyés* Gyula szinművei. Három uj szerzőt is avat a jövőre a szinház: *Bethár* Béla, *Tokaji* György és *Wesselényi* Miklós személyében. A magyar szerzők művein kivül néhány külföldi iró műve is szerepel a műsorterven, igy: Henry *Bataille*, Edouard *Bourdet*, Jean *Cocteau*, *Pirandello*, *Shaw*, *Csehov* és mások művei.

—:::—

Koréh Endre Grácban és Béesben

Koréh Endre, az Operaház basszistája a gráci operaház meghivására Mozart Varázsfuvola cimü operájának Sarastro szerepében mutatkozott be a gráci közönség előtt, megérdemelt nagy sikerrel. A kritikák a legnagyobb elismeréssel és dicsérettel emlékeztek meg a kiváló vendégművész teljesitményéről. Az operaelőadást követő napon Koréh Endre áriaés dalestet adott a Musikverein für Steiermak rendezésében. A dalesten Kodály-, Schubert-, Brahms- és Liszt-dalokat, végül magyar népdalokat énekelt Koréh Endre. A zongorakiséretet Dankó Aladár zongoraművész látta el. Julius 2-án Koréh Endre, a bécsi Staatsoper meghivására Mozart Varázsfuvola operájában lép fel a bécsi közönség előtt.

—:::—

A Vitézi Rend irodalmi pályadija

A Vitézi Rend Zrinyi Csoportjának központi vezetősége a honvédelmi miniszter és a honvédvezérkar főnöke megbizásából oly szellemi alkotásoknak, amelyek a magyar nemzeti és és katonaeszmény szolgálatát és ezen keresztül a honvédelem érdekeit előmozditják, az 1943. évre is kitüzi a Zrinyi-jutalmakat azzal a szándékkal, hogy ily módon a honvédségben a nevelőmunka hatása fokozódik. Az ezerpengős pályázatban tudományos munkával, regénnyel, szindarabbal, nagyobb szobrászati alkotással, festménnyel, vagy nagyobb grafikai munkával, nagyobb zeneművel (opera, induló, nyitány) lehet résztvenni. A Vitézi Rend Zrinyi Csoportjának központi vezetősége — amennyiben az év folyamán a felsorolt tárgykörökben a pályázat keretein kivül de a megjelölt célnak teljesen megfelelő több érdemes munka jelenik meg — azoknak szerzőit külön kisebb jutalmakban részesiti. Minden eszmeileg katonai tárgyu mü résztvehet a pályázaton, de csak az 1943. év folyamán nyilvánosságra hozott szellemi alkotások részesülhetnek jutalomban. Elsősorban a tömeghatás elérésére alkalmas müvek jönnek tekintetbe. Kéziratok, tervek, vázlatok nem jöhetnek tekintetbe. Olyan nagyobb zeneműveknél, amelyek eladásra kerülnek ugyan, de nyomtatásban nem jelennek meg, a kéziratot (partiturát) kell bemutatni. Csak magyar állampolgárok pályázhatnak. Az elbirálást a Vitézi Rend központi vezetősége keretében, az Országos Irodalmi és Müvészeti Tanács bevonásával alakult Állandó Biráló-Bizottság végzi. Ennek javaslata alapján a honvédelmi miniszter a honvédvezérkar főnökével egyetértően dönt a jutalmak kiadása tekintetében. Az elbirálás és a jutalmak kiosztása előreláthatólag a jövő év elején történik meg ünnepélyes keretek között.

—:::—

— **Grieg emlékezete a rádióban.** A nagy norvég zeneszerzőről, Grieg Edwardról, százéves születésének évfordulója alkalmából a Magyar Rádió is megemlékezik junius 25-én, 10 óra 10 perckor, amikor *Dohnányi* Ernő dr. vezényletével az Operaház zenekarának hangversenyét közvetiti, amelyen K. *Comensoli* Mária Grieg A-moll zongorahangversenyét, *Rösler* Endre pedig Grieg-dalokat ad elő.

— **Dr. Szrubián Dezső: Már elmult...** Kedves, fiatalkori emlékezések rózsacsokra ez a novella-gyüjtemény. Irójuk sokoldalu művészlélek: festő, iró, kiváló pszichiáter, akinek eddig megjelent nagysikerü könyvei mély életbölcseletről, könnyed, pompás stilusról és a magyar vidék határtalan szeretetéről beszélnek. Szereplői mindnyájunk fiatalságának élő alakjai és a magyar falusi képek levegőjében a frissen kaszált sarju illata terjeng. Valamennyi novellája pompás, izes, magyaros. A NOVA kiadásában megjelent izléses könyv fedőlapját a sokoldalu iró művészkeze festette.

MARGITSZIGETI SZINPAD

Junius 26-án, szombat este 7 órakor

ÜNNEPI MEGNYITÓ

HANGVERSENY

Vezényel:
KODÁLY ZOLTÁN és FAILONI SERGIO

Tenorszóló: RÖSLER ENDRE

FILHARMÓNIAI TÁRSASÁG zenekara
Operaházi énekkar

Junius 27-én és 29-én este 7 órakor

Muzsikáló Margitsziget

SZELECZKY ZITA
PATAKY KÁLMÁN kamaraénekes
Szilvássy Margit, Latabár Kálmán,
Kelly Anna, Hámory Imre, Nagypál László

Balettkar — Énekkar

B. H. Z. 60 tagu zenekara

HUNGÁRIA PARK
MA 7-KOR

MONSTRE JAZZ-HANGVERSENY
CHAPPY
a „Vörös Malom" és Hungária park egyesitett nagy zenekarával

Közreműködik:
Simor Erzsi, Lukács Margit, Szilvássy Margit, Kelly Anna, Rácz Vali, Solthy, Kőváry.

MAGYAR ÉS OLASZ SZELLEM

ÍRTA: PAIKERT GÉZA

Mik voltak azok az okok, amelyek a geopolitikai és történelmi tényezők mellett megteremtették azt, hogy a magyar mindenkor olyan kivételesen fogékony volt az olasz művelődés iránt? A magyarázat roppant egyszerű. A magyar ember természetének megfelel, életfelfogásához, jelleméhez nagyon közel áll a latin szellem. Igazságos Mátyás királyunk sohasem tudta volna világhírű humanista udvarát az olasz renaissance tudósaival benépesiteni, ha ahhoz már az Árpádok, majd Nagy Lajos királyunk a maguk olasz kapcsolataival meg nem teremtették volna a talajt. Bár az is kétségtelen, hogy az itáliai ujjászületés mérföldkövekkel haladt az akkori európai művelődés előtt, mégsem kizárólag ennek tulajdonitható, hogy a Mátyás király udvarában tartózkodó idegen tudósok nem a környező országokból, hanem Itáliából származtak.

Ezek az olaszok már akkor közel álltak hozzánk és gyorsan megértettek bennünket, mert sok közös vonást és tulajdonságot találtak bennünk. A Nagy Lajos-, majd Mátyás-korabeli olasz, aki Magyarországon járt, az akkori magyart nem tekintette bizonyos előitélettel, amelytől az egykori Európa más nemzetiségü tudósa sokszor nem tudott szabadulni. Azok az olaszok, akik a középkorban jártak nálunk, másképpen láttak bennünket. Megiátták a magyarban azt a lelki könnyedséget, amely annyira jellemző a latin és gall nemzetekre s amely annyira fogékonnyá teszi a szellemet ahhoz, hogy oda tudjon idomulni, ahonnan a lélek és képesség fejlődését érzi meg. A lelki könnyedség, a szép és jó iránti fogékonyság mellett bizonyos nagyvonaluság is megállapitható mindkét nemzet fiainál. Az olasznál, mint tengerparti, gyarmatositó népnél, a végtelen viz ösztönzi a távolbalátást, a határokontuli gondolkodást, a messzi jövőre való nagy tervek épitését; a magyarnál, amelynek, sajnos, nincsen tengere, ezt az égboltba vesző nagy magyar rónák pótolják.

Ugy az olasz, mint a magyar, mindig szabadelvü volt az idegen kulturális hatások terén és azt vallotta, hogy miként az acél is akkor válik igazán kitünővé és edzetté, ha olvasztásakor idegen nemes elemeket is vegyitenek az alapanyag vashoz, ugy a nemzeti kulturának is csak hasznára válik, ha ahhoz idegen országok jótékony művelődési hatásai járulnak. Mind az olasz, mind a magyar tulságosan erős és ősi faj ahhoz, hogy nemzeti sajátosságából bármit is veszitsen akkor, ha ezt a felfogást vallja.

Vérmérsékletünk, kedélyünk hullámzása, a szépség és a művészetek iránti olthatatlan szomjuságunk is annyira hasonló. De mindezeken felül van még valami, ami teljességgel egységes a két nép jellemében, ez pedig: a szabadság lángoló szeretete. Közösen valljuk, hogy szabadság nélkül minden földi lét értelmetlen, hogy e nélkül nemcsak a nemzet, de az egyén sem élhet. Itália sohasem tudta volna a római birodalmi hagyományokat, amelyek nemcsak ékesitőek, de fényükben egyben sulyosak is, olyan következetességgel, századokon keresztül, napjainkban is hiven megőrizni, ha nem adta volna meg az egyénnek is azt a szabadságot, amelynek kultusza mindenkor hagyomány volt az Appenin-félszigeten. Milyen közel állnak hozzánk is ezek az elvek! Elképzelhető-e Olaszországban vagy nálunk, — ezuttal csakis a kultura sikján maradva — a művészet és az irodalom, sőt a tudomány fejlődése szabadság nélkül? De kell-e egy magyarnak a két nemzetnek erről az érzelmeiről egyáltalában irnia, amikor Garibaldi és Türr István olasz és magyar hőseinek összefolyó vérét alig itta még fel Italia földje?

Balbino Giuliano, az olasz-magyar kulturális vegyesbizottság nagytekintélyü olasz elnöke — aki rokonszenves egyéniségével szinte megtestesiti az örökifju latin szellemet — legutolsó budapesti tartózkodása alatt mondotta ezt a klasszikus és annyira olasz mondatot: „Egy nemzet igazán csak akkor tarthat igényt arra, hogy nagynak nevezzék, ha nemcsak hódit, tehát szerez, de ad is." Itália pedig igazán adott! Adott már akkor, amikor még az etruszkok lakták az Appenin-félszigetet, adott és pedig hatalmas mértékben, amikor egész Európát, sőt a szomszédos kontinensek részeit is Rómából kormányozták, adott pazar és fényüző módon, amikor az akkor még fiatal és örökösen verekedő földrészünkön a pápák udvarai, a Danték dolgozószobái, majd a Mediciek, a Borghesek, a velencei dogék környezete és a Leonardók meg a Michel Angelók mütermei jelentették, jóformán versenytárs nélkül, az igazi művelődési gócpontokat. És éppen ilyen kimerithetetlen bőkezüséggel ad a mai Olaszország napjainkban is.

Nálunk jó talajra találnak az itáliai bőségszaru ajándékai és mi őszinte hálával gondolunk a régi Rómára, a renaissance Itáliára és a mai Olaszországra, amikor nemzeti kulturánk összetételét vizsgáljuk. Nincsen mit szégyenkeznünk azon, hogy sokkal többet kaptunk tőlük, mint amit adhattunk. Tudják olasz barátaink is, hogy amikor ők templomokat és palotákat épitettek, szobrokat faragtak és képeket festettek, opuszokat és verseket irtak, mi a keleti végeken harcoltunk és szakadatlanul véreztünk főleg azért, hogy a Nyugat és elsősorban Róma, zavartalanul vigye a tudás és művelődés fáklyáját előre. Hiszen az örökösen háboruskodó Magyarországnak is volt haszna ebből az aránylag békés olasz fejlődésből. A már emlitett Árpád-, Anjou- és Mátyás-korabeli kapcsolatokon kivül emlékezzünk csak a IV. századbeli nagy magyar humanista iróra, Janus Pannoniusra, aki csodálatos tudását Itáliában szerezte, arra a számtalan magyar deákra, akik főleg Bologna és Padova ősi egyetemeit látogatták és végül az ujabb időkben arra az olasz vendégszeretetre, amely Markó Károly világhires festőnknek tanulási lehetőséget, halhatatlan Kossuth Lajosunknak menedéket és hogy a legutolsó események egyikét emlitsem: a nemrég meghalt Babits Mihály koszorus költőnknek méltó kitüntetést adott.

Tudjuk, hogy a most duló szörnyü háboru sok nehézséget támaszt kulturális kapcsolataink rendszeres ápolása terén. De azt is tudjuk, hogy római Collegium Hungaricumunk; a patinás Palazzo Falconieriben elhelyezett Római Magyar Akadémia ugyanugy, mint a budapesti Olasz Kulturintézet csendes, de heroikus erőfeszitéssel végzett értékes munkát fejt ki, hogy az ágyuk dörgése közepette se némuljanak el a tudomány, irodalom és művészetek muzsái.

A közel két évtizede alapitott, előbb emlitett dignikus Római Magyar Akadémia Via Giuliabeli épületében magyar kulturintézet is működik, mint ahogyan ilyen kulturintézetet állitottunk fel már a mostani háboru alatt Milánóban is. Egyetemi magyar tanszéken magyar professzor tanit Romában, Bolognában, magyar lektoraink pedig a római, bolognai, firenzei, nápolyi, milánói Szent Szív, milánói állami, padovai, velencei, pisai és trieszti egyetemeken tanitják a magyar nyelvet és adnak tájékoztatót a magyar művelődés legujabb fejleményeiről. Bolognában a magyar tanszéken és lektorátuson kivül tanulmányi központunk, Milánóban pedig magyar-olasz közép- és elemi iskolánk van, mig Fiumében magyar nyelvtanfolyamok állnak az érdeklődők rendelkezésére. Az Örök Város és Magyarország egyházi kapcsolatainak állandó tanulmányi célját szolgálja az ugyancsak a Római Magyar Akadémián elhelyezett Pápai Magyar Egyházi Intézet és helyiségileg ugyanott kapott szállást a három évtizede működő Fraknói Vilmos Történelmi Intézet is.

A háboru okozta számtalan nehézség ellenére ösztöndijasaink, kutatóink, tudósaink, ha kisebb számban is, de derekasan végzik itáliai tanulmányaikat, a kölcsönös professzor-, tudós- és művészcsere hasonlóképpen élénk működésben van és mind Olaszországban, mind Magyarországon jóformán nem mulik el hét, hogy a két baráti ország nem ajándékozná meg vendéglátó nemzetét valamilyen kulturális manifesztációval.

Üditő és reménytkeltő jelenségek ezek a mai fékevesztett vérgőzös világban. Ezek a manifesztációk és főleg intézmények jelentik a most forrongó és zajló alakulásokban a sziklaszilárd pilléreket, amelyekre a remélhetőleg mielőbb bekövetkező teremtő és alkotó békében az olasz és magyar nemzet további baráti és kulturális kapcsolatai épithetők.

Junius 23. Szerda

Napirend:

SZERDA:

Róm. kat.: Ediltrud. — Gör. kat.: Agrippina. — Prot.: Zoltán. — Középeurópai nyári időszámitás szerint Budapesten a Nap kel 5 óra 03 perckor, nyugszik 21 óra 01 perckor, a Hold kel 24 óra 53 perckor, nyugszik 11 óra 14 perckor.

Élelmiszerpiac

Az élelmiszerpiacon kedden a forgalom élénk volt. A zöldség- és főzelékfélék piacán a legtöbb áruból bőséges volt a felhozatal s ennek megfelelően az árak is csökkentek. A gyümölcsfélék piacán már kapható volt nyári szilva és kajszibarack is. A baromfipiacon mérsékelt volt a felhozatal.

Az élelmiszerpiacon a következő cikkekben történt jegyzés: (Nagykereskedelmi árak.)

Zöldség és főzelékfélék: Fejeskáposzta 56—59, kalarábé 20—65, fejessaláta 10—34, főzőtök 30—45, zöldborsó 50—90, zöldpaprika hegyes 15—36, retek 20—46, zöldhagyma 8—14 fillér. Kelkáposzta 0.60—1, karfiol leveles 1—2.50, sóska 0.40—1, paraj 0.80—1.20, zöldpaprika töltenivaló 0.40—1, zöldbab 1.20—1.80, uborka 2—3.20, paradicsom 6—7, csiperkegomba 6—10, szekfügomba 4—6 pengő.

Gyümölcs: Körte 1—2 cseresznye 0.80—2.60, meggy 0.90—3, ribizke 1—1.80, egres 0.90—2.20, szamóca 2—5, málna 2—3.50, szilva 0.80—2, kajszibarack 2—4, őszibarack 4—6, narancs ovális 5—5.20 pengő.

NEMZETI UJSÁG
A LEGELTERJEDTEBB NAPILAP

Szinházak műsora:

NEMZETI SZINHÁZ. Csütörtökig minden este: A fekete macska. Péntektől: Tacskó (szer. K—2, csüt. K—1, pén. X, szom. N, vas. K—2 bérl. — 1/27).

NEMZETI KAMARA SZINHÁZ. Csütörtökig minden este és ün. délután is: Tacskó. Péntektől: Nyári szünet (3, fél 7).

MAGYAR MŰVELŐDÉS HÁZA. Nyári szünet.

VIGSZINHÁZ. Szerda, csütörtök este szombat délután és este, vasárnap délután és este: Fekete Péter. Csütörtök délután, péntek: Hat szerep keres egy szerzőt (szer. O, csüt. K, szom. délután: szom. d. u. bérl. II. sor., vas. R. bérl. — 3, fél 7).

UJ MAGYAR SZINHÁZ. Minden este, vas. és ün. délután is: Tábornokné (3, fél 7).

ANDRÁSSY SZINHÁZ. Minden este, vas. és ün. délután is: Egy nap a világ (3, fél 7).

FŐVÁROSI OPERETTSZINHÁZ. Minden este, vas. és ün. d. u. is: Egy boldog pesti nyár (1/23, 6).

ERZSÉBETVÁROSI SZINHÁZ. Minden este, vas. és ün. d. u. is: A két kapitány (1/24, 1/27).

MÁRKUSPARK SZINHÁZ. Minden este, vas. és ün. délután is: Legszebb éjszaka (4, fél 7).

NEMZETI BABSZINJÁTÉK Vasárnap, szerda, csütörtök és szombat: Panoptikum. Hétfő, péntek: Az ügyvéd és a férje. Kedd: Toldi. Vas., csüt. szom. és ün. d. u.: Mátyás király rendet csinál. Vas. és ün. d. e.: Mesejáték (11, fél 4, fél 7).

KOMÉDIA ORFEUM Mindennap: Tyukketrec (fél 7, vas., szer., szom. és ün. fél 4-kor is).

FÉNYES CIRKUSZ. Mindennap: Unus, Kremo és a nevető porond (fél 4, fél 7).

MAGYAR MŰSZINKÖR. Mindennap: Gül Baba (3/45, 7, vas. és ün. 3, 5, 7).

Mozik műsora:

ADRIA. (T.: 353—707.) Magdolna. — Híradó. 1/24, 1/26, 1/28, vas. és ün. 11 és 1/22-kor is.

ALKOTÁS. (T.: 355—374.) „5 óra 40 perc". — Híradó. 1/24, 1/26, 1/28 szom. 1/22-kor, vas. és ün. 11 és 1/22-kor is.

ÁTRIUM. (T.: 153—034, 154—024.) Ragaszkodom a szerelemhez. (Ajtay, Fényes Alice, Hidvéghy.) — Híradó. 1/24, 1/26, 1/28, szom., vas. és ün. 1/22-kor is.

BARLANG. (T.: 422—722.) Örvény. — Magyar híradó. Mindennap: 1/22, 1/24, 1/26, 1/28. Első előadás mindennap mérsékelt áru.

BELEZNAY. (T.: 225—276.) Fruska. Mindennap: 10, 1/212, 1/22, 1/24, 1/26, 1/28.

BELVÁROSI HIRADÓ. (T.: 181—244.) Ünnepi különkiadás a Kormányzó Ur 75. születésnapja alkalmából. — Ufa-Magazin. — Luce és Ufa hiradók. Folytatólagos egyórás előadások 9—22 óráig.

BETHLEN. (T.: 225—003.) A nap hőse. 1/24, 1/26, 1/28, szom. 1/22-kor, vas. és ün. 11 és 1/22-kor is.

BUDAI APOLLO. (T.: 351—500.) Babylon. 1/24, 1/26, 1/28, vas. és ün. 1/22-kor is.

CORVIN. (T.: 138—988, 339—564.) Csókparádé. — Híradó Mindennap 3, 1/26 8.

CSABA. (T.: 146—040.) A nap hőse. 1/24, 1/26, 1/29, szom., vas. és ün. 1/22, 1/24, 6, 1/29.

DAMJANICH. (T.: 425—644.) Utolsó dal. — Hiradó. 1/24, 1/26, 1/28, vas. és ün. 1/22-kor is.

DEÁK. (T.: 121—343, 125—952.) Egér a palotában (Németh Romola, v. Benkő, Puskás Tibor). — Hiradó. Mindennap: kivételesen 1/22, 4, 1/27, 1/29.

DUNA. (T.: 111—994.) A nap hőse. — Híradó. 1/24, 1/26, 1/28, vas. és ün. 1/22-kor is.

FORUM. (T.: 189—707.) Ragaszkodom a szerelemhez. Mindennap: 1/24, 1/26, 8.

GLÓRIA. (T.: 427—521.) Vissza az utca. 1/24, 1/26, 1/28, vas. és ün. 1/22-kor is.

HIRADÓ FILMSZINHÁZ. (T.: 222—498.) Ünnepi különkiadás a Kormányzó Ur 75. születésnapja alkalmából. — Ufa-Magazin — Luce és Ufa hiradók. Folytatólagos egyórás előadások 10—22 óráig.

HOMEROS. (T.: 496—178.) A szerelem gyöngyei. Világhiradók. 1/24, 1/26, 1/28. vas. és ün. 1/22-től.

JÓZSEFVÁROSI. (T.: 131—316.) Az ellopott titok. — Híradó. 1/24, 1/26 1/28, vas. és ün. 1/22-kor is.

KAMARA. (T.: 428—901.) Heten, mint a gonoszok. Híradó. Mindennap: 11, 1/22, 3/24, 6, 1/29.

KASZINÓ. (T.: 185—329, 383—102.) Egér a palotában. (Németh Romola, v. Benkő, Vaszary, Puskás). 1/24, 1/26, 8, szo. 1/22-kor is, vas. és ün. d. e. 11-kor is.

KORZÓ. (T.: 182—618.) Alida Valli, Fosco Giachetti: Eltitkolt szerelem. 1/24, 1/26, 1/28, vas. és ün. d. e. 11-kor is.

MESEVÁR. (T.: 114—502.) Talpraesett lány. 1/24, 1/26, 1/28, vas. és ün. 1/22-kor is.

NEMZETI APOLLO. (T.: 222—002.) „Hivatásos orvos". Mindennap: 1/24, 1/26, 1/29.

OMNIA. (T.: 130—125.) Hatodik hétre prolongálva! Egy szoknya, egy nadrág. 1/24, 1/26, 1/28, szom. 1/22, vas. és ün 11 és 1/22-kor is.

OTTHON. (T.: 146—447.) Babylon. 1/24, 1/26, 1/28, vas. és ün. 1/22-kor is.

PÁTRIA. (T.: 145—673.) Két asszony. 10—1-ig folytatólagos és 1/22, 1/24, 1/26, 1/28.

PEST. (T.: 221—222.) Pista tekintetes ur. Mindennap: 11, 1/22, 1/24, 1/26, 1/28. Első két előadás olcsó, a harmadik mérsékelt helyárakkal.

RADIUS. (T.: 122—098, 120—564.) Harmadik hétre prolongálva! Ragaszkodom a szerelemhez. (Fényes Alice, Ajtay Andor.) — Walt Disney színesfilm. — Híradó. 1/24, 1/26, 1/28, szom. 1/22-kor is, vas. és ün. d. e. 11-kor is.

SCALA. (T.: 114—411.) Magyarország Kormányzója. — Párduckisasszony (zenés vigjáték). 1/24, 1/26, 8, szom., vas. és ün. 1/22-kor is.

SZÉKELY. (T.: 226—425.) Ma, tegnap, holnap. — Híradó. Mindennap: 11, 1/22, 1/24, 1/26, 1/28.

TISZTI KASZINÓ ZÁRTKÖRŰ FILMSZINHÁZA. Nyári szünet.

UGOCSA. (T.: 154—422.) Viharos éjszaka. — Híradó. 1/24, 1/26, 1/28, szom., vas. és ün. 1/22-kor is.

UJBUDA. (T.: 268—899.) A titkok vándora. — Híradó. Mindennap: 3, 1/26, 8.

URÁNIA. (T.: 146—046.) Második hétre prolongálva! Erénycsősz. — Híradó. Mindennap: 3, 1/26, 8.

KÉT GONDTALAN, VIDÁM ÓRA!

Anna-Mária

SZÖRÉNYI ÉVA,
SZILASSY LÁSZLÓ, RAJNAY

UJBUDA CSABA DUNA BETHLEN

Vizállás:

A földm. minisztérium vizrajzi intézete jelenti: A Duna Dunapenteléig apad lejjebb árad, Pozsonyig közepes, Oroszvártól lefelé magas vizállásu. Keddi vizállások: Schärding 420 cm 44%, Passau 595 cm 43%, Krems 465 cm 43%, Bécs 486 cm 52%, holnap 450 cm 48%, Pozsony 562 cm 58%, Komárom 493 cm 66%, Esztergom 472 cm 65ä, Budapest 576 cm 70%, holnap 552 cm 67%, Paks 605 cm 69%, Baja 700 cm 72% Mohács 715 cm 73%, Bezdán 727 cm 76%, Gombos 610 cm 64%, Ujvidék 620 cm 64%. — A Rába Szentgotthárdnál minusz 42 cm 7%. — A Dráva Varasdnál 206 cm 50%, Barcsnál 246 cm 43%, Drávaszabolcsnál 295 cm 57%.

A Tisza alacsony vizállással Tiszaföredig apad, lejjebb árad. Keddi vizállások: Máramarossziget 121 cm 13%, Visk 92 cm 12%, Tekeháza 70 cm 12%, Tiszaujlak 128 cm 12%, Vásárosnamény 232 cm 14%, Tokaj 275 cm 20%, Tiszafüred 300 cm 28% Szolnok 292 cm 28%, Csongrád 315 cm 24%, Szeged 399 cm 28%, holnap 414 cm 29%, Zenta 355 cm 28%, Titel 453 cm 48%. — A Szamos Désnél minusz 24 cm 1%, Szatmárnémetinél minusz 56 cm 6%. — A Bodrog Bodrogszerdahelynél 160 cm 18%. — A Sajó Bánrévénél 76 cm 25%. — A Hernád Hidasnémetinél 57 cm 22%. — A Berettyó Margittánál 46 cm 31%. — A Körösök Csucsánál 48 cm 19%, Nagyváradnál minusz 99 cm 8%, Békésnél 102 cm 22%, Gyománál 304 cm 42%. — A Maros Marosvásárhelynél minusz 58 cm 7%, Makónál 49 cm 16%. — A Balaton Siófoknál 83 cm 66%. — A Velencei-tó Agárdnál 115 cm 52%.

Rádióműsor:

A VATIKÁNI RÁDIÓ JUNIUSI HIRSZOLGÁLATA

Szerda 20 óra: Francia hirszolgálat 49.96 m. hullámhossz. 21: Spanyol hirszolgálat 49.96 m. hullámhossz.

SZERDA, JUNIUS 23.

5.40: Üzen az otthon. — 6.40: Ébresztő, torna, hirek, reggeli zene. — 10: Hirek. — 10.15: Zenekari művek. — 11.10: Vizállás. — 11.15: Vitéz Papné Kovács Edit zongorázik. — 11.40: Barangolás a délchilei őserdőben. — 12: Harangszó, Fohász és Himnusz. — 12.10: Országos Postászenekar. — Közben 12.40: Hirek. — 13.20: Időjelzés, vizállás. — 13.30: Honvédeink üzennek. — 14: Rádiózenekar. — 14.30: Hirek. Műsorismertetés. — 15: Katonazenekar. — Közben 15.30: A magyar parasztság története. (Előadás.) — 16.20: Hirek német, román, szlovák és ruszin nyelven. — 16.45: Időjelzés, hirek. — 17: Az épitkezések anyagellátása. (Iparügyi előadás.) — 17.15: Se szó, se beszéd: muzsika. — 17.50: A soproni Nyári Egyetemről beszél Rátonyi János és dr. Márffy Ede egyetemi tanár. — 18: Honvédműsor. — 18.50: Hirek. — 19: „Utolsó akkord". Hangdráma három részben. (Hangfelvétel.) — 20.40: A háboru és a gyermek. (Előadás.) — 20.55: Tiz keringő. Endrődi Béla összekötőszövegét elmondja Pataky Jenő. (Hanglemezek.) — 21.40: Hirek. — 22.10: Cigányzene. — 22.50: Tánczene. — 23.45: Hirek. — BUDAPEST II. 17: Kassa műsora. — 18.50: Olasz nyelvoktatás. — 19.15: Beszkárt-zenekar. — 20.30: Balkáni sajátságok. (Felolvasás.) — Utána: Hirek. — KASSA. 5.40: Budapest I. — 9: Hanglemezek. — 10: Budapest I. — 11.40: Hirek magyar és szlovák nyelven. — 12: Harangszó, Rákóczi fohásza, Himnusz. — 12.10: Budapest I. — 15.30: Béla. (Elbeszélés.) — 15.50: Egerland István mélyhegedün játszik. — 16.20: Budapest I. — 17: Szlováknyelvü előadás a gyógynövényekről és gombákról. Utána: szlovák szórakoztató zene. — 17.45: Szent Iván-napi tüzugrás. (Előadás.) — 18: Magyar nóták cigányzenekiserettel. — 18.50-től végig: Budapest I. müsora.

Ismét műsoron:

Szüts Mara házassága

SIMOR ERZSI — SZÖRÉNYI ÉVA

Szüts Mara házassága

PÁGER ANTAL — PERÉNYI LÁSZLÓ

Szüts Mara házassága

Kizárólag

Pátria

Legelterjedtebb, legjobb hetilap a

Képes Krónika

Megjelenik minden pénteken!

SZERKESZTI: KOLBA GYULA

Kiadóhivatal: Budapest, V., Honvéd-utca 10.

TELJES RÁDIÓMŰSOR

ÁRA 24 F

XXV. ÉVF. 146. SZÁM. NEMZETI UJSÁG 1943 junius 23 SZERDA

Főmunkatárs: TURI BÉLA † 1919—1936.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Honvéd-utca 10. Telefon: 119-660, 119-668 és 119-669
Budapesti és környéki címváltozások és reklamációk 113-006.
Előfizetési pénztár: Báthory-utca 5. Hivatalos órák 8—4-ig. Telefon: 116-935.
Belvárosi kiadóhivatal: IV., Kossuth Lajos-utca 5. Telefon: 189-533 és Christophoros utazási és menetjegyiroda. Telefon: 187-502
Szinházjegyiroda a Christophorosban. Telefon: 189-533 és 187-502.
Fiókkiadóhivatalok: (Vidéki előfizetési és árusitási osztály) V., Báthory-utca 8. Telefon 119-660 és a Pázmány könyvkereskedésben, Baross-utca 82. Telefon 135-479.
Előfizetési ára egy hóra 4.— P, negyedévre 11.60 P,
A Nemzeti Ujság postatakarékpénztári csekkszámlája 2090
Megjelenik hétfő kivételével minden nap.

Nyomatott a PALLAS IROD. és NYOMDAI R.-T. forgógépein, Budapest, V., Honvéd-utca 10. sz. (Felelős: Győri Aladár igazgató.)

Magyar olasz kapcsolatok

117

Banfi Florio: Firenze az olasz-magyar barátságért. A scolari-oratorium. [XV. század.] *Forum* II. évf. p. 363—366.

— L'Oratorio degli Scolari di Firenze. *Archivio* 1941. III. évf. I. k. p. 1—34. Supplemento a *Corvina* IV. évf. p. 221—254. 10 kép.

— Romei ungheresi del Giubileo del 1475. Niccolò Ujlaki re di Bosnia in un affresco nell'Ospedale di Santo Spirito dell'Urbe. *Archivio* III. évf. II. k. p. 63—76. Supplemento a *Corvina* IV. évf. p. 498—512, 2 kép.

1941.

A szövetségesek újból fenyegetik az olasz népet

Algírból jelenti a Bud. Tud.:

Az algíri rádió pénteken este a következő felszólítást intézte az olasz néphez:

„Az északafrikai szövetséges haderő főhadiszállása a következőket közölte: A szövetséges haderő azt a parancsot kapta, hogy bombázza hadiüzemeket és közlekedési útjaitokat, amelyek a tengely számára dolgoznak. A szövetségeseknek azt a szándékuk, hogy elpusztítják gyáraitokat és közlekedési útjaitokat, amíg a tengelyt szolgálják. Nem akarjuk bántani a lakosságot s ezért ismételjük felszólításunkat, hogy családjaitokkal együtt biztonságos helyre kell távoznotok. Ne felejtsétek el, hogy bombáink most Németországgal kötött szerződések miatt hullanak az olasz városokra".

Hasonló felszólítást intézett az algíri rádió Franciaország lakosságához is. A lakosságnak ebben a felszólításban is azt a tanácsot adják, hogy hagyja el azokat a vidékeket, ahol Németország számára dolgozó üzemek fekszenek.

Olaszország tudja, miről van szó

Rómából jelenti a *TP:*

1918 június 23-a emléknapja, amikor *Diaz* tábornok hadijelentése bejelentette a piavei csatában beállott fordulatot, Ambrogio *Dallati* szenátor, ismert katonai kritikusnak alkalmat nyujt arra, hogy a *Giornale d'Italia* ma déli kiadásában *párhuzamot vonjon az 1918 júniusi és az 1943 júniusi helyzettel.* Az a harc, írja, amelyet Olaszországnak meg kell vívnia, *sokkal nagyobb jelentőségű,* mint az első világháború. Akkor Olaszországnak legyőzetése esetén csupán irredenta aspirációira kellett volna bíznia magát, mert lehetetlen lett volna, hogy a középhatalmak által megszállott területek Itáliától elszakadva maradtak volna. Ma Olaszország ellenségei nemcsak az 1918 óta szerzett szerzeményeket akarják elvenni Olaszországtól, *hanem meg akarják változtatni az ország politikai struktúráját,* el akarják rabolni Olaszországtól tengerentúli területeit, el akarják venni szabad kereskedelmét, el akarják tiltani Olaszországot a tengertől, a tenger foglyává akarják tenni és végül gazdaságilag gúzsba akarják kötni. A szovjetunió az Adriáig akar előretörni és Isztria, Szlovénia és Dalmácia elvételével a Balkán bolsevizálását akarja végrehajtani. Azonban Olaszország *erkölcsi* ereje kezeskedik a győzelemért.

Megcáfolják a román különbékéről szóló híreket

Bukarestből jelenti a *TP:*

A bukaresti rádió pénteken közölte a *Rador* hivatalos távirati iroda jelentését, amely szerint teljesen légbőlkapott az amerikai lapoknak az az állítása, hogy Románia Törökországba békepuhatolódzás céljából megbízottakat küldött volna ki.

Sauckel: Németország sohasem fog kapitulálni

Strassburgból* jelenti a *Német Távirati Iroda:

Sauckel **birodalmi helytartó az egyik délnyugati német nagyüzemben a munkások és alkalmazottak előtt mondott beszédében rámutatott arra, hogy *ma egész Európa Németországban dolgozik.*** A mai Németországot nem lehet összehasonlítani az első világháború császári Németországával. Anélkül, hogy az ellenségnek konkrét útmutatást adna, annyit elárulhat, hogy német részről *még nem egy kellemetlen meglepetést* várhat az ellenfél. Azt az egyet teljes nyiltsággal megállapíthatja: *Németország sohasem fog kapitulálni.* Az 1918-as hazugságok Németországot immunissá tették. A Német Birodalom kezében tart minden lehetőséget a győzelem kivívásához. Ezek oly hatalmasok, hogy a háborút *nem is tudja* elveszíteni. A totális munkamozgosítás soha nem sejtett tartalékokat hozott napvilágra. Az első világháborúval összehasonlítva, *háromszor annyi munkáskéz* dolgozik ma Németországban, nem tekintve a még rendelkezésre álló megszállt területeket, amelyek százalékos részesedése a munka- és termelési hozadékban szintén többszöröse a korábbinak.

Az összes más katonai és gazdasági előnyökön kívül azonban Németország rendelkezik *a jobb idegekkel is,* amelyek döntő jelentőségűek a győzelem szempontjából.

Sauckel végül felszólította a munkásokat, hogy a német végső győzelembe vetett hitben továbbra is teljes kötelességtudással és szorgalommal végezzék munkájukat. Fejtegetéseit a hallgatóság lelkes helyesléssel fogadta. *(MTI.)*

Göbbels az ellenszámláról

Berlinből jelenti az *NST:*

Dr. Göbbels birodalmi miniszter pénteken beszédet mondott a wuppertali angol légi támadás áldozatainak temetésén. Dr. Göbbels minden eddigi német megnyilatkozásnál erélyesebben jelentette be, hogy a megtorlás napja mielőbb bekövetkezik, mert az egész német nép égő türelmetlenséggel várja ezt a napot. Azok számára, akik a bombázás következtében elvesztették házukat és lakásukat, a miniszter kilátásba helyezte, „hogy az egész német nép a győzelem kivívása után összefogja óriási anyagi erejét, hogy az elpusztított falvakat és városokat szebben, mint valaha, helyreállíthassa".

— Mindnyájan tudjuk, hogy mi forog kockán ebben a háborúban — folytatta beszédét a miniszter. — Az ellenség maga éppen elég gyakran kiáltotta fülünkbe, hogy olyan békét kényszeritene ránk, ha gyengék lennénk, amellyel szemben a háborút valódi jótéteménynek éreznénk. A föld legnagyobb és legbüszkébb kultúrnépének kiirtására irányuló ilyen aljas kísérlettel szemben a német nemzet zárt egységben veszi fel a harcot. Ebben az órában hangosan, mindenki számára hallhatóan akarok beszélni. Úgy állok itt, mint a világközvélemény vádlója. Vádat emelek az ellen az ellenség ellen, aki brutális légi terrorjával nem egyebet tűzött ki célul, mint védtelen polgári lakosság kinzását, hogy arra szenvedéssel, borzalommal, fájdalommal és halállal nyomást gyakoroljon. Ez a kísérlet azonban sohasem sikerülhet.

— Örökös lesz viszont a szégyen, amellyel ez a gyáva gaztett ama népek nemzeti hírnevét borítja, amelyek kormányai ilyen elvetendő és alattomos háborús módszerekhez folyamodtak nőkkel, aggokkal és gyermekekkel szemben. Az ellenség nagyon jól tudja, hogy hadfelszerelési és hadiiparunkban csak csekély kárt okozhat. Éppen ezért nem is az a célja. Elsősorban az a célja, hogy a védtelen polgári lakosságot kínozza, halált ontson házaira és lakásaira és ezzel kísérelje meg a német háborús szellem megtörését. Ebben látja az utolsó eszközt egyébként kilátástalan hadviselésében.

A miniszter ezután rámutatott arra, hogy olykor maga az ellenség is nyiltan beismeri vétkét. Nem csinál titkot abból, hogy légi háborújának célja a német nép erkölcsi ellenálló erejének megtörése. Ezzel kapcsolatban dr. Göbbels az angol rádió és sajtó, valamint angol egyházi férfiak megfelelő nyilatkozatait idézte, majd így folytatta:

— Általában nem szokásos nyitott sírok mellett a gyűlöletnek hangot adni. A halál másutt a felidézett fájdalom mellett valami megbékélést hord magában. Ebben az esetben azonban bosszúért kiált.

A birodalmi miniszter ezután a következő bejelentést tette:

— Egyszer eljön az óra, amikor a terrort ellenterrorral törjük meg. Az ellenség erőszakosságot erőszakosságra halmoz és ezzel véres számlát állít ki magának, amelyet egy napon ki kell egyenlítenie. Számtalan munkás, mérnök és tervező dolgozik, hogy ez a nap mielőbb eljöjjön. Tudom, hogy a német nép ezt égő türelmetlenséggel várja. Tudom, hogy milyen gondolatok töltenek el minden szivet, amidőn a légi háború áldozataira emlékezünk ünnepélyes szertartás közben. Ezekbe a szívekbe az ellenség kitörölhetetlen betűkkel beírta bűnének beismerését, amit egy napon majd eléje tárunk, mint ellenszámlát és cselekvésünk megindokolását.

A Balkánon is megtették a védelmi intézkedéseket az invázió ellen

Bernből jelenti a *Bud. Tud.:*

A tengelyhatalmak a Balkánon, illetve a Balkánt övező szigeteken is megtették a szükséges védelmi rendszabályokat az angolszászok esetleges inváziós támadása ellen.

Amerika háborús céljai

Stockholmból jelenti a *TP:*

A *News Chronicle* londoni lap vezércikket közöl, amelyben óva int attól, hogy veszélyes és elhamarkodott következtetéseket vonjanak le Amerika háború utáni szerepét illetően. A USA háborúja elsősorban nem Németország, hanem Japán ellen irányul. Ezenkívül Washington hagyományos politikája a be nem avatkozás Európa ügyeibe. Az izolacionizmus korántsem halott Amerikában. Azok az izolacionisták, akik belátták, hogy a háború után Amerika is kénytelen lesz részt venni a világ feletti gyámkodásban, ebben a beavatkozásban amerikai uralmi vágy megnyilvánulását látják. A Nagy-Britannia széles köreiben uralkodó bizonytalanságot tekintve, nagy meglepetést jelentenek a fent mondottak, írja a *News Chronicle.*

Ami Churchill és Roosevelt viszonyát illeti, köztársasági körökben kijelentik, hogy *a ravasz Churchill rábeszélte az ártatlan Rooseveltet, hogy amerikai készleteket küldjön Európába, miközben az amerikaiak éhen halnak a Csendes-óceánon.*

Berlini tudósítónk telefonjelentése

Berlin, június 19.

(A „Magyar Nemzet" berlini tudósítójának telefonjelentése.) A londoni jugoszláv emigráns kormány lemondásával egyidőben terjedt el a német fővárosban annak híre, hogy a Montenegró körüli bandaharcok befejezés előtt állanak. A katlant, amelybe a partizánokat szorították, teljesen körülzárták. A csata befejezésétől a balkáni partizánharcok végleges elintézését várják német részről. Érdeklődést kelt ebben az összefüggésben, hogy a szovjettől támogatott bandák és *Mihajlovics* szervezetei között semmilyen különbséget sem tesznek félhivatalos körökben, az ellenállás letörését ugyanis ezek részéről is elvárják. Ez annál feltűnőbb, mert jól értesült körökben az utóbbi időkben német félhivatalos vélemény alapján az a felfogás alakult ki, hogy a szovjet által támogatott bandák és Mihajlovics emberei közötti ellentétek nem lebecsülendők. Német részről Mihajlovics szervezetét egyenesen, mint a szovjet legnagyobb elégedetlenségét kihívó mozgalmat jelölték meg. Az ellentéteknek, amelyek a Wilhelmstrassen többízben is szóba kerültek, ha nem is egyetlen, de legfőbb okát látták ebben. Mihajlovics bandáinak ilyen szempontból való megítélése továbbra is ugyanaz, ez tűnik ki a jugoszláv emigráns kormány lemondásáról megjelent közleményből. A német lapok szerint ugyanis: „A jugoszláv kormány lemondását a szovjetunióban állandóan fokozódó, Mihajlovics elleni tömegtüntetések tették szükségessé".

A Jovanovics-kormány lemondásának német részről hangoztatott magyarázata azt látszik bizonyítani, hogy a Jugoszláviában eddig kétségkívül egymással is szembenálló bandák között *alapvető ellentétek* vannak. Berlini sajtókörökben ily módon *nem tartják kizártnak, hogy a harcok lezárása után más megítélés alá veszik Mihajlovics bandáit, mint a többi partizán-kötelékeket.* Eddig ellenőrizhetetlen hírek szerint Mihajlovics a hegyekbe húzódott. Jól értesültek biztosan tudni vélik, hogy nem tartózkodik a katlanba zárt bandái között.

B. S.

Három német püspök a Vatikánba utazik

Vatikánvárosból jelenti az *NST:*

A münsteri, a berlini és az oscabrücki német püspököt a legközelebbi napokban a Vatikánba várják. A három püspök úgynevezett „ad limina" látogatást tesz a Vatikánban és a legközelebbi hónapok folyamán más német püspökök is érkeznek a Vatikánba.

Az úgynevezett „ad limina" látogatás a világ összes katolikus püspökei számára minden ötödik évben kötelező. A látogatás teljes hivatalos neve „ad limina apostolorum", mivel a püspökök „az apostolok sírjainak küszöbénél" jelennek meg. Ezt a látogatást a püspökök egyúttal arra használják fel, hogy jelentést tegyenek a pápának hivatali működésükről.

Németország játékkártyát szállít Bulgáriának

Szófiából jelenti a TP:

Németország százezer csomag játékkártyát szállított Bulgáriának.

Feloszlatták az olaszországi irredenta egyesületeket

Rómából jelenti a *Bud. Tud.:*

A fasiszta párt titkársága a különböző irredenta-csoportok feloszlatását rendelte el. Az intézkedést azzal indokolják, hogy ezeknek a csoportoknak a feladatát maga a párt vette át.

A „Stefani" cáfol egy lekicsinylő angol véleményt

Rómából* jelenti a *Stefani:

A *New York Herald Tribune* katonai szakírója, *Elliot* őrnagy, az olasz hajóhadról azt írta, hogy nincs más választása, mint *vagy dicsőségesen elpusztulni* vagy *dicstelenül megadni magát.* Hozzáteszi, hogy az olasz hajóhad *multjából következtetve* az *a második* lehetőséget fogja választani.

A *Stefani-iroda* rámutat arra, hogy *Elliot* vagy nem ismeri az olasz haditengerészet multját vagy *rosszhiszemű.* Felsorolja azután az olasz hajóhad történetének egész sor kiemelkedő eseményét, amelyek értékéről, bátorságáról és hősiességéről tanuskodnak. Ezek közé tartozik 1912-ben a Dardanellákon való vakmerő áthatolás, az első világháború több cselekménye, így a buccari rajtaütés d'Annunzio és Costanzo Ciano parancsnokságával, a *Viribus Unitis* megtorpedózása a pólai kikötőben. Megemlíti azután a most folyó háború több eseményét, amelyből kitűnik, hogy *Elliot lebecsülése nem is érintheti az olasz tengerészet értékét. (MTI.)*

Internálják az amerikai németek volt vezérét

New Yorkból jelenti a *Bud. Tud.:*

Fritz Kuhlt, az amerikai németek volt vezérét, elbocsátották a clintoni fogházból és internáló táborba szállitották. Az internálás a háború tartamára szól. Kuhlt 1939 decemberében ötévi fogházra ítélték.

Zürichi tudósítónk telefonjelentése a külpolitikáról

Zürich, június 19.

(A „Magyar Nemzet" zürichi tudósítójának telefonjelentése.)

György angol király gibraltári tartózkodásáról hivatalosan csak annyit jelentenek, hogy az uralkodó *Grigg* hadügyminiszter kíséretében megszemlélte Gibraltár földalatti erődeit, majd a hadügyminiszterrel együtt Mac *Farlane* tábornokkal, Gibraltár kormányzójával és más katonai személyiségekkel tanácskozott, pénteken este pedig repülőgépen visszatért Angliába.

Wavell tábornagy indiai alkirállyá történt kinevezését politikai és katonai szempontokból egyaránt nagyjelentőségünek tartják. A *Times* diplomáciai tudósítója utal arra, hogy Londonban a legnagyobb gonddal figyelik és ápolják az angol—indiai kapcsolatokat, mert tudják, hogy ezeknek fontos szerepük lesz a jövő fejleményekben. A politikai közvélemény Indiában most már abban a helyzetben van, írja a *Times,* hogy áttekintse, hova vitte Gandhiék mozgalma az indiai politikát. Wavell többet visz magával új hivatalába,

A SIK KÖNYVKIADÓ TAVASZI KÖNYVEI:

ADRIENNE THOMAS:
A történelem közbeszólt
(DIE KATRIN WIRD SOLDAT)
Regény az emberiesség nevében, az emberiség érdekében
Ára: 11.20 pengő

×

SOÓKY MARGIT:
Katyi
az 1942—43-as filmévad legnagyobb vígjátéksikere készült ebből a könyvből
Ára: kötve 6.20, fűzve 3.30 pengő

×

KERTÉSZ DEZSŐ:
Oroszországi napló
Bajtársaink nevével, tetteivel, a front derűs perceivel találkozhatunk ebben a könyvben
Ára: kötve 6.20, fűzve 3.30 pengő

Kiliszlítom vagy átfestem kárpitozott bútorait, falait, szőnyegeit, padlófilceit a helyszinen. GREGUS ISTVÁN, Budapest, VII., Elemér-utca 29. Telefon 428-483.

1943 legnagyobb regénysikere! Izgalmas, költői, örökbecsű!
BEN AMES WILLIAMS:
AZ IDEGEN NŐ
Egy asszony és egy város regénye
664 lap. Ára fűzve 18.— P, kötve 22.— P
SZÖLLŐSY KIADÁS

mint ismert katonai tehetségét. Tudják róla, hogy nemcsak katona, hanem kiváló tudós, gondolkodó és író. Liberális és filozófiai hajlamai mellett a tett embere. Az utóbbi években, mint az alkirály tanácsának tagja részt vett azokban a politikai tanácskozásokban, melyek során fontos ígéreteket tettek az indiai pártoknak. Wavellről tudják, hogy szociális és gazdasági programmal megy vissza Indiába — Wavell jelenleg Londonban tartózkodik és csak ősszel foglalja el új hivatalát — és bíznak benne, hogy megtalálja a módot arra, hogy gyakorlati intézkedésekkel kimozdítsa a holtpontról az indiai kérdést.

Közlik különben, hogy Wavell kilenc nyelven beszél, többek közt *oroszul* és különös súlyt helyezett a Moszkvával és Csungkinggal való jó viszony fenntartására. Várják tőle, hogy fontos összekötő kapocs lesz a brit birodalom két szövetségese között. Szombaton délben közölték Londonban, hogy *Auchinleck* tábornok csak mint az indiai haderők főparancsnoka lesz Wavell utóda, de hatáskőre nem fog kiterjedni a Távol-Keletre. Wavell volt hatáskörét két részre osztják: az indiai főparancsnokság élére Auchinleck kerül, egyúttal azonban egy keletázsiai parancsnokságot is felállítanak s ez fogja vezetni a Japán elleni hadműveleteket. Auchinleck hivatala inkább egy hadügyminisztériumhoz fog hasonlítani, elsősorban adminisztrációs hatáskörrel, így többek között az ő feladata lesz az összeköttetést fenntartani a keletázsiai haderőkkel és *MacArthurral* és számukra az utánpótlást biztosítani.

*

Algírból jelentik: Pénteken este *de Gaulle* rádióbeszédet intézett a francia nemzethez, melyben bejelentette, hogy a francia egység most már hatalmasan erősödik és „az új franciák zárt sorai készen állnak a rohamra". Franciaország felszabadítása és újjászületése a demokrácia és szabadság jegyében fog megtörténni. Más algíri jelentés szerint *Giraud és de Gaulle megegyeztek az államtanács létesítésében*. Az államtanácsban a gyarmatbirodalom magasrangú tisztviselői, a munkásság képviselői, az anyaország ellenállási csoportjainak delegátusai és a Franciaországból elmenekült politikusok foglalnak majd helyet. Fontos szerep vár *Bonnet* Henry-ra, aki Washingtonból repülőgépen útnak indult Algírba. Bonnet elutazása előtt Cordell *Hull*-lal tanácskozott és hétfőn már részt fog venni a Felszabadítási Bizottság teljes ülésén. Ezen az ülésen de *Gaulle* fog elnökölni és a napirend fő pontja a francia hadsereg újjászervezése lesz. Az újjászervezés állítólag *nagyrészt* de Gaulle javaslatai alapján fog megtörténni.

*

Stockholmi jelentés szerint a híres péterhofi cári kastély romokban hever. A kastély parkján át több, mint egy évig a front haladt át és a kölcsönös ágyútűz a parkot, a műemlékekkel telt kastélyal együtt teljesen elpusztította.

*

Washingtoni jelentés szerint a képviselőház 218 szavazattal 124 ellen a hadiinformációs hivatal belföldi osztályának megszüntetését követelte. A képviselőház többsége azon az álláspontón van, hogy a belföldi osztály működése veszélyeztetheti a sajtószabadságot.

Hazai Gépkereskedelmi Részvénytársaság
Václ-út 47. számú telepén
eladók:
olajkapcsolók, maximalautomaták, kontrollerek, különféle kapcsolók, fékmágnesek, biztosítók, mérőműszerek, külső és belső átvezetők, kivezetők, ívlámpafelvonócsigák és egyéb elektromos szerelési anyagok.

Pasics Nikola

A XX. század első három évtizedében három nagy politikus játszott igen nagy szerepet a balkáni politika történetében. A görög *Venizelosz*, a román *Bratianu* és a szerb *Pasics* Nikola játszották a prímhegedűt a kis Balkán-népek életében. Mind a három politikus a kis Balkán-népek politikai érvényesülését tűzte zászlajára és mindegyik igen nagy eredményt ért el hazája részére. Köztük kétségtelenül a legérdekesebb jelenség volt a szerb *Pasics* Nikola, aki közel ötven esztendeig vitte a szerb népet a radikalizmus útjain, amelynek *demokratikus szabadságot és nagyobb hazát akart biztosítani.*

Pasics Nikola a mult század negyvenes évei elején született *Zajecsárban*. Valószínűleg 86 éves volt, amikor meghalt, bár a születési adatairól pontos feljegyzések nem voltak. Szegény pékcsaládnak volt a gyermeke, még idősebb korában is azzal vádolták, hogy származására nézve nem tiszta szerb, mert a beszédjén még idős korában is megérzett a bolgáros kiejtés. Hogy a család honnan származott Kelet-Szerbiába, azt sem állapították meg, mert a Pasics-név Szerbiában meglehetősen ritkán fordul elő, több Pasics nevű családot találni Boszniában. *Pasics* Nikola belgrádi diák volt, majd elég idős korában *Zürichben* tanult, ahol az ottani Politechnikumnak volt a hallgatója. Ifjú korában is résztvett az ifjúsági politikai harcokban, de öntudatos világnézetet akkor nyert, amikor Zürichben az odamenekült orosz diákokkal, sőt magával *Bakuninnal* került közelebbi összeköttetésbe. A Politechnikum elvégzése után *vasútépítő mérnök* lett és tevékenyen résztvett a szerbiai vasúthálózat kiépítésében, amelyhez való gyakorlati tudást részben *Magyarországon sajátította el*, mert hiszen két magyar vasúti vonal kiépítésénél mint fiatal mérnök tevékenykedett.

A kezdő politikus

A politikai életbe való bekapcsolódása az Obrenovicsok idejében történt, amikor *Obrenovics* Milán helyett egy háromtagú kormányzótanács uralkodott Szerbiában. A belgrádi fiatalság hamarosan ellentétbe került a régenstanács reakciósnak vélt politikájával s a fiatalságnak nem tetszett az Obrenovicsok Bécsre támaszkodó politikája sem, de az sem, *hogy a szerb fejedelem a kis országban despota-módon uralkodott*. Pasics több fiatal barátjával, *Markovics* Lázárral és *Todorovicccsal* indította meg azt a politikai mozgalmat, amely a *szerb radikalizmus* néven majdnem ötven esztendeig uralkodott a szerb belpolitikai és külpolitikai életben. Pasics zürichi és egyéb külföldi tanulmányai során arra a meggyőződésre jutott, hogy a szerb kisparasztot, amelyet a nagybirtok egyáltalán nem nyomott, ki kell szabadítania gazdasági megkötöttségéből és abból a szerencsétlen, elmaradt helyzetből, amelyet az ötszáz esztendős elnyomás idézett elő. Az önálló kisegzisztenciák megteremtését tűzte a zászlajára a radikális párt a *legtökéletesebb parlamentáris és demokratikus intézmények mellett*. A szerb nép gyorsan csatlakozott a radikális pártnak zászlaja alá, amely párt a szívében hordozta a szlávsággal való együttérzését is. A harc nem volt könnyű, izgalmas és veszélyes volt. Pasicsnak emigrációba is kellett mennie, amelyet Bulgáriában töltött el az *Obrenovics* Milán ellen elkövetett, rosszul sikerült merénylet miatt. A radikális párt és az Obrenovics-dinasztia között az ellentétek a végsőkig fokozódtak, bár a radikális pártot nem lehet azzal gyanusítani, hogy ő készítette elő az 1903. évi, Obrenovics Sándor és felesége ellen elkövetett merényletet, de a merénylet előkészítésének lelki adottságai nemcsak a pártban, hanem az egész szerb népben megvoltak.

Pasics és a dinasztia

A *Karagyorgyevics*-dinasztia uralomrajutása hozta meg a radikális párt és Pasics részére a teljes politikai hatalmat. Amíg a régi rendszer hívei, az óvatosabb haladás követői a liberális pártban tömörültek, addig a szerb fiatalság, a parasztság nagyrésze *Pasics* zászlaja alatt halmdt. Pasics rövidebb intermezzo után, amelyet Szentpétervárott töltött el, mint a szerb kormány követe, a XX. század első tizedétől kezdve 1926 december 22-én bekövetkezett haláláig szinte korlátlan vezér volt a hazájában.

Pasics és *Karagyorgyevics* Péter nagyon megértették egymást, hiszen Karagyorgyevics Petár is harminc esztendőt töltött emigrációban, ez alatt az idő alatt nem kisebb tudósnak, mint John Stuart *Mill*-nek a szabadságáról megírt művét is lefordította szerb nyelvre. Péter királynak és Pasicsnak is az volt a politikai álláspontja, hogy Szerbiában minél több önálló kisgazda-egzisztenciát teremtsenek, akiknek megadják mindazokat a politikai jogokat, amelyek a francia *citoyen*-t megilletik. A szerb radikalizmus egyenlőjogú és gazdaságilag is teljesen egyenlő politikai egyedeknek a kitermelésére gondolt, amelyet a Karagyorgyevics-dinasztia uralomrajutásától kezdve *forradalomszerűen átfűtött az összes délszlávok egyesítésének elképzelése*. Ez a forradalmi erő nyilatkozott meg abban az elkeseredésben, amellyel a szerb közvélemény Bosznia és Hercegovina annexióját fogadta.

Szerbia a háborúkban

Az 1912-ben és 1913-ban a szerbek által megnyert Balkán-háborúk igen nagy mértékben növelték a dinasztia, a *radikális párt és Pasics népszerűségét*. A világháború kitörése előtt a kilencven fönyi parlamentet feloszlatták s 1914 augusztusában akarták az új választásokat megtartani. Pasics éppen keletszerbiai agitációs körúton volt, amikor a monarchia ultimátuma megérkezett. Az egész világháború alatt, a korfui emigrációban s a békeszerződések tárgyalása alatt is Pasics volt a miniszterelnök. 1916-ban látogatást tett Odesszában, ahol II. Miklós cár kihallgatáson fogadta és saját pénztárából 800.000 rubelt bocsátott a szerb nép rendelkezésére. Ezt a pénzt Pasics sohasem adta át rendeltetésének, arra számított, hogy ebből az összegből *II. Miklós* cárnak Belgrádban szobrot állít, *erre azonban mind a mai napig nem került sor.*

A szerb-horvát kérdés

Még a békeszerződések megkötése előtt, a szerb-horvát-szlovén korfui deklarációt bevezető tárgyalások előtt is látszott, hogy Pasics állampolitikai elképzelése a nagyszerb hegemónián nyugodott. *Szupilo* és *Trumbics*, akik horvát részről ezeket a tárgyalásokat vezették, már akkor látták, hogy milyen nagy nehézségek tornyosulnak a *szerb-horvát* megegyezés elé. Ezek a nehézségek a *vidovdani* alkotmány meghozatalában, amely a szerbség vezetőszerepét biztosította, még nagyobbak lettek. A megalakult jugoszláv államnak legnagyobb tragédiája az volt s ez egyúttal Pasics politikájának is a bírálata, *hogy a szerbség nem értette meg a horvátokat, de a horvátok se igen értették meg a szerb problémát.* A nagyszerb koncepció állandóan arra hivatkozott, hogy a világháború alatt a kis szerb nép egymillió halottat veszített a különféle harctereken. Szerbia vagyona is elpusztult, az újjáépítés kérdéseit meg kell oldani s gazdasági nivellálódást kell Jugoszláviában létrehozni. Az újonnan szerzett területek, Horvátország jobbmódú lakossága erről a nivellálódásról hallani se akart s állandóan sérelmezte azt, ha például a belgrádi Nemzeti Bank nagyobb hiteleket nyujtott a szerbiai kereskedőknek, mint a túlnani gazdasági életnek. Az 1920-ban végrehajtott jugoszláv koronának 4:1 arányban dinárra történt átcserélése bő tápot adott *Rádics* István politikájának a kiépítésére s *a horvát parasztpárt nem győzte hangsúlyozni, hogy ezáltal a szerbség a horvát népet erősen kizsákmányolta.*

Számos lélektani körülmény játszott közre a szerb—horvát megegyezés megértésének az elmaradásán, de sok tekintetben zavarta a megegyezést a horvátországi szerbek vezérének, *Pribicsevics* Szvetozárnak hosszú éveken keresztül folytatott centralisztikus és horvátellenes politikája. *Pasics* Nikola, mint Jugoszlávia miniszterelnöke, a parlamentnek és a demokratikus intézményeknek biztosította a felsőbbséget és a vezetőszerepet. Azokat a katonai köröket, *amelyeket a három győztes háború befejezése után bizonyos politikai ambiciók fűtöttek, bátran szorította vissza.* Az 1925-ben megkötött első szerb—horvát megegyezés alkalmával Pasics igen nagy lélektani hibát követett el, amikor az elsőízben Belgrád felé tartó, a kormányába közoktatásügyi miniszterré kinevezett *Rádics* Istvánt nem várta meg, *hanem a megérkezése előtti órákban Karlsbadba utazott üdülésre.*

Az első szerb—horvát megegyezés nem sokáig tartott. A belpolitikai élet nagy ziláltságot mutatott. A radikális párt fiatalabb elemei között s *Zsivkovics* Petar hadosztálytábornok, királyi gárdaparancsnok vezetése alatt álló klikk Pasics ellen fordult.

A bukás

Sándor király szeretett volna már megszabadulni Pasicstól, aki sok tekintetben zavarta egyéni ambíciói útját, *pedig Pasics a dinasztiának mindent megadott, megszavaztatta a magas civilistát s nem fordulhatott Pasicshoz olyan kéréssel, amelyet ő ne teljesített volna.* Pasics személye körül botrányok hullámai keletkeztek, melyeknek előidézője fia, *Pasics* Ráda volt, aki különféle korrupciós affékerekbe keveredett. Ezt a korrupciós kérdést a pártnak azok a körei, amelyek úgy érezték, hogy nem eléggé érvényesülnek Pasics tekintélye miatt, *Pasics ellen kihasználták*, sőt 1926 húsvétján a lemondott Pasics miniszterelnök fiát a belgrádi törvényszék *különféle vádak miatt tizennyolc hónapi fogházra ítélte el.* Pasics személye ellen a harc tovább folyt, bár a 86 éves pártvezér még mindig rohamra tudta vinni embereit. 1926 december 11-én Pasics félig szélütötten megjelent a radikális párt főbizottságának ülésén, ahol kierőszakolta a bizalmat és a maga számára követelte ismét a hatalmat. Pasicsot december 11-én este fogadta Sándor király a királyi palotában. Hogy az audiencián mi történt, nem lehet tudni, éjjel szélütés érte az ősz miniszterelnököt s másnap reggel kiszenvedett. A háza előtt összegyült tömeg fenyegető magatartást tanusított azokkal a radikálispárti politikusokkal szemben, *akik a tömeg felfogása szerint Pasicsot elárulták.*

Pasics megbuktatásában jelentős szerepet játszottak a horvátok is. A horvátok Pasicsban a nagyszerb koncepciót akarták megbuktatni. Pasics halála után a radikális párt *nagyobb koncepciójú vezérek nélkül maradt.* A szerb—horvát megegyezés nem jött létre, sőt az ellentétek még jobban kiéleződtek, amelyek 1928 június 20-án az ismeretes képviselőházi merényletthez vezettek, ahol a horvát parasztpárt vezetői életükkel fizettek következetes *magatartásukért.* Ekkor már, bár későn, *a horvátországi szerbek is a horvátokkal egy vonalon küzdöttek*, de már nem gátolhatták meg, *hogy 1929 január 6-án Alexander király ne lépjen a diktatúra útjaira.*

Jugoszlávia vezér nélkül

Pasics halála után a szerb nép nem tudott jelentős politikai egyéniségeket kitermelni. Ebben talán ő is hibás volt, mert körülötte nem fejlődtek ki olyan politikai egyéniségek, akik a szerb népet vezetni tudták volna. Pasics Nikola finom, ápolt figurájával, szükszavúságával, nagy politikai judiciumával méltó vezére volt a szerb népnek. Tragédiája talán abból állott, hogy amikor a kis szerb mikrokozmoszból kialakult a nagy délszláv makrokozmosz, ennek a nagyobb közületnek a problémáit már nem tudta megérteni és ezért nem is tudta őket megoldani. Délkelet-Európa azon politikusai közé tartozott, akik nagyon értették a módját, hogy a velük szemben álló ellenfelekkel titokban tárgyaljanak, az is megtörtént egyszer, hogy Tódor *Alexandorovval*, a híres macedon vezérrel, akinek a ténykedéseit a belgrádi sajtó a leghevesebben támadta és az új állam elsőszámú ellenségei közé sorozta, titokban Belgrádban találkozott. Gyenge szónok volt, az erős egyéniségéből áradó erő és kitűnő humor a népét arra ösztökélte, hogy legendákat fonjon a feje köré. Mivel a tragikus körülmények összejátszása folytán nem tudta megérteni az új államban találkozó s *két kultúrából eredő ellentétek kiegyenlítésének a módját*, ezért műve befejezetlen maradt, de élete története egyértelmű az *új szerb politikai történelem legérdekesebb fejezeteivel.*

G—l.

Megvételre keresünk
centrifugákat, duplikátort
zománcozottat vagy saválló acélből 50 litertől fölfelé. Kőagyag edényeket vagy porcelán tálakat 20 litertől. Ajánlatokat „Üzem 2778" jeligére Blockner J. hirdetőirodájába, IV., Városház-utca 10.

Balatonberényben
közvetlen a Balaton partján
bútorozott szobák
KIBÉRELHETŐK. Bér egész szezonra 400 P szobánként. Telefon 4. a. 3—4 közt 329-380.

Beatrix nápolyi sírtemploma a bombák tüzében

Róma, június hó.

(A Magyar Nemzet tudósítójától.)

Olasz lapok jelentik, hogy a Nápoly ellen intézett legutóbbi ellenséges légitámadás során a ledobott bombák súlyosan megrongálták a „San Pietro Martire"-templomot is... A magyar szív megdobban ennek a hírnek hallatára, hiszen a templom ősi ívei alatt egy magyar királynő: *Beatrix*, Mátyás király felesége alussza örök álmát: a síremlék márványába vésett felirat hirdeti: „Beatrix Aragonea Pannoniae regina; Ferdinandi primi neap. regis filia" — Aragóniai Beatrix, Magyarország királynéja, *I. Ferdinand* nápolyi király leánya"... Az „infelicissima regina", a „legboldogtalanabb királyné" — amint annakidején nevezték — tehát még holtában se talál békét: nyugvását több mint négyszáz év multán bombák háborítják meg...

Kevés olyan történeti alak van, aki körül kortársai és a későbbi idők annyira ellentétes véleményeket alakítottak volna ki, mint Beatrix királyné. A XV. század humanista írói panegyricusaikban tömjénezték, a korabeli magyarság egyrésze viszont idegenkedve tekintett reá, mert neki tulajdonította az idegen személyeknek és szokásoknak Magyarországon való túlzott térfoglalását. Ma már a mende-mondák homályából tisztultan látjuk Beatrix alakját: amíg a magyar trónon ült, Mátyás oldalán, ez az időszak nemcsak az olasz-magyar barátság és a művelődési kapcsolatok fénypontja, hanem a magyar történelem egyik legragyogóbb időszaka is volt.

A korabeli humanista írók *„Mars és Venus nászának"* nevezték Mátyás és Beatrix egybekelését, amivel egyrészt céloztak a királyné nem közönséges szépségére. Beatrix valóságos uralkodótárs szerepét töltötte be Mátyás oldalán; a király minden fontos dologban kikéri véleményét, s Naldus Naldius firenzei humanista méltán nevezi őt „Mátyás bölcs tanácsadójá"-nak. Tagadhatatlan: nemcsak Mátyás király neveltetésének és hajlamainak, hanem a királyné befolyásának is kell tulajdonítani azt a Magyarországon kialakult humanista kultúrát, amelynek központja a budai királyi udvar volt, s amelynek ragyogása sorra hívta a legnevesebb európai írókat, tudósokat, művészeket, főként olaszokat, a magyar „napkirály" fénykörébe.

Mátyás király 1490 április 6-án történt hirtelen halála tragikus változást hoz Beatrix életében. Eleinte pedig minden kedvezően indul a javára: a kezében a kormányzati hatalom — érmet veret, amelyen „rex Pannoniae" címen szerepel — majd az Ulászlóval való házassága révén reméli, hogy a magyar királynéi trónon maradhat. De kijátszották. Az Ulászlóval kötött házasság — amelyet később fel is bontottak — csupán színlelt volt. Beatrix keserű csalódással a szívében tért haza Nápolyba, hogy tanúja legyen családja bukásának és annak, hogy Nápolyt a franciák, majd a spanyolok hódítsák meg! Magyarországot azonban mindíg úgy tekintette, mint második hazáját és 1508-ban bekövetkezett haláláig fenntartotta az érintkezést magyar híveivel.

A nápolyi „chiesa di San Pietro martire"-templomban temették el, amelyet most bombák értek... Még nem tudjuk: épen maradt-e Beatrix királynénak, Mátyás hitvesének a földi nyugvóhelye és olvashatja-e majd — és még! — az eljövő béke nyugalmas idejében netalán idezarándokló magyar a márvány szarkofágon: „Beatrix Aragonea Pannoniae regina"?...

Mihály László

Magyar oltárok

Kadas Jenő: Magyar oltárok.

4°, 216 K, 93 L, Budapest, 1938.

Magyar Orbán

ágyuöntö XV. század.

Amaz érdélyi Magyar Orbán nevű híres ágyuöntötöl Konstantinapoly utolsó ostrománál is volt szó.

Magyar szorgalom és mesterségek történeti rajzolatja. Honmüvési. 1833.

101. l.

M. kir. adóhivatal Eperjesen
ERK: 1903 DEZ. 8
11099

II

Marczky

Feljegyzetek az Állandó
ülesmények szám-
fejtőkönyvének II. 133.
lapján. –

Fázsa kiadó.

Kivezetés után
az elsőnőr ímnak,

1903. XII. 9.

Orbán mester

U. 1423

Orbán ágyrontó

U. 684.

Orbais

Vires agnoscitur

XVIII

Rod

Gerd. 873.

Orbán

ajzerstö.

XVI sz.

„rod

Szendrei: Magyar hadi elet. M. Mitkin

ucz. 1898. II. 132

Orbán (Urbanus)

ágyúöntő

1453

lásd

=

Wchw 59 l

Jelentem, hogy .....

távolmaradását.

Tudomásul vette:

.....

az osztályfőnök aláírása.

Engedély

.....

a műhelyfőnök vag
aláírá

8. sorsz. Műhelyi minta. —

Orban

ágyrontó

erdélyi magyar

II. Mohamed hallat-

lan magyarigú ágyukat

öntött amelyeket

a török császár Konstan-

tinápoly bevételeinél

használt

erőd

Bre Sa IV. 103-l.

.....*műhely.*

főnökség!

.....hó.....n történő kifize-

.....indokából személyesen meg nem

.....szamu .....

n.

vi ..... hó.....

.....

sajátkezü aláirás és munkásszám.

Magyar

M. 13. *Orbán*, híres ágyúöntő a XV. sz.-ban Erdélyben. M. öntötte egyebek közt azokat a hatalmas ágyúkat, melyeket II. Mohamed török szultán 1453. Konstantinápoly bevételénél használt.

K. G. II. 57 l

T.1702.

hölgy egyik tagja
ő társaság magyar főkötőt,
szoknyát , másika csipkés
barege-ruhát, harmadika bár-
kát és mousseline szoknyát,
érfi pedig pitykés ujjast, ma-
ágot visel. Felirata:

IVATKÉP
tlap 13-dik számához, V-dik szám.

en 1860.

alatt fejlődik ki a későbarokknak nevezhető Mária Terézia-stílus, mely a nyugodt formákat s a széles jellegű díszítést kedveli. A Mária Terézia-stílus a XVIII. századi magyar bútoriparban jelentékeny szerepet játszik.

A klasszicisztikus irány, mely XVI. Lajos korával kezdődik és az empireban jut teljes kifejezésre szintén Bécsen keresztül jut el hozzánk. Ennek a kornak butorzatát a külföldivel szemben jóval nagyobb egyszerűség és a szerényebb igényekhez való alkalmazkodás jellemzi, mely irány a biedermeier-bútorban teljes diadalra jut.

90. sz. szekrény. Magyar óntárgyak, XVII—XVIII. század.

Az ón nagyobbarányú használata a szász és cseh öntelepek feltárásával már a XIII. században veszi kezdetét és a XVI. században iparművészeti szempontból is fontos szerephez jut. Különösen polgári használatra szánt asztali és háztartási edények készültek belőle. Nagy elterjedettségének a porcellán térhódítása vet véget a XVIII. században. A magyar önedények formája túlnyomólag egyszerű és sima s a vésett díszítésre rendkívül alkalmas. A renaissance gazdagabb dekorativ hatásokra való törekvése domború díszítésű, pompásabb darabokat is hoz létre. A XVIII. században mindinkább háttérbe szorulnak ezek a díszítési módok és a hólyagos, bordás edényformák válnak divatosakká, melyek az ezüstfényű anyag érvényesülésének rendkívül kedveznek. Magyarországon az önöntés művészete sohasem emelkedett arra a magaslatra mint Franciaországban, Németországban, Svájcban és Szilézíában, de már a XVI. század óta számos ügyes mester működik és tetszetős használati edényeket készít. Nagyobb ónműves céhek Pozsonyban, Győrött, Kassán, Lőcsén, Besztercebányán, Kolozsvárt, Nagyszebenben, Segesvárt és Brassóban voltak.

A 90. sz. szekrényben látható óntárgyak részben a polgári háztartás, részben a céhek használatára rendelt edények: kupák, tálak, tányérok, pálinkás palackok és egy csobolyó.

91. sz. szekrény. Magyar ötvösmunkák, XV—XVIII. század.

Az aranyat már a legrégibb időktől kezdve ékszerek, edények készítésére, valamint fegyverek és egyéb fontos tárgyak

sal, berakott szalagos lombdísszel (Laub- und Bandelwerk), XVIII. sz. e. f.; kelengyeláda, diófaborítással, ón- és színes faberakással, Nagyszeben, XVIII. sz.; rajta a nagyszombati ötvöscéh ládája 1869-ből, trébelt és vésettdíszű kulcslyukpajzzsal; asztalszekrény, diófaborítással, színes faberakással és áttört aranyozott pártával, XVII. sz.; kelengyeláda, színesen mázolt fa, architektonikus díszű oldalakkal, homloklapján négy mezőben magyarruhás alakok, XVII. sz.

A magyar bútor alak és stílus tekintetében híven követi az általános európai ízlést, de megtaláljuk benne a sajátságos nemzeti és helyi jelleget is.

A középkorból nem maradt reánk magyar bútor. Legkorábbi emlékeink a XVI. század elejéről valók, rajtuk az olasz renaissance-művészet hatása félreismerhetetlen. Hiteles adatok igazolják, hogy Mátyás király uralkodása alatt és közvetlenül utána számos olasz művész telepedett meg Magyarországon. Néhány a XVI. század első feléből való, tisztán renaissance-stílusú bútordarab alighanem ilyen betelepedett olasz művész munkája.

A magyar bútoripar különben nem szakít hirtelenül a gótikus ízléssel, hanem ennek formáit és díszítőmotivumait még jó ideig a renaissance-elemekkel vegyesen alkalmazza. Az architektonikus felépítés és világos tagozás csak a XVI. század második felében válik általánossá. Ekkor már a díszítésben is megjelenik a renaissance ornamentike, mely néhol a hazai ízlésnek megfelelő változtatásokat mutat. Ennek a kornak polgári bútorát a legnagyobb egyszerűség jellemzi, de annál gazdagabb hatásra törekszenek az egyházi használatra készült darabok.

A XVII. században a magyar bútoripar teljesen a német renaissance-, illetőleg barokk-művészet befolyása alá kerül, a díszítésben azonban mindig sűrűbben merülnek fel olyan elemek, melyek a bútor magyar eredetét hangsúlyozzák. A magyar jelleg legszembetűnőbben a festett bútoron nyilvánul meg, mely ornamentikáját közvetlenül a népművészetből veszi. A barokk-ízlés hatása alatt a bútoralakok változatossága növekszik s a magyar bútoron is feltűnnek a széles formák és a gazdag díszítés.

A rokoko-művészet Bécs közvetítésével a XVIII. század közepe táján jut el hozzánk. Az asszimétria elve azonban nálunk sohasem tudott annyira általánossá válni, mint Nyugat-Európa többi országaiban. A rokoko mellett olasz és német együtthatás

Magyar órásokra vonatkozó irodalom

Források:

1. Csányi Károly: Régi magyarországi órások. Műbarát I. 5. sz.
2. Csányi Károly: Régi órák kiállításának leíró lajstroma. 1925.
3. Csatkai Endre: Két nyugatmagyarországi óráscéh. Historia, IV. 1—2. f. 41—46. l.
4. Csatkai Endre: Régi soproni házak, régi soproni családok.
5. A régi Buda és Pest iparművészetének kiállítása. Leíró lajstrom. 1935. „Pátria" Ir. és Ny. RT.
6. Csipkés Kálmán kutatásai a soproni órakiállításhoz. Kézirat, 1936.
7. Horváth Henrik: Szentpéteri József pesti ötvösmester művészete.
8. Pritz István: Magyar órák. Bpest. 1943.

A. 149(9).

Magyar órások

magyarország régi

órások

ha Kellemek

l. Mübarát

1921. 100 l.

Pecsétek Trencsénvármegyei Községi

IX. 179

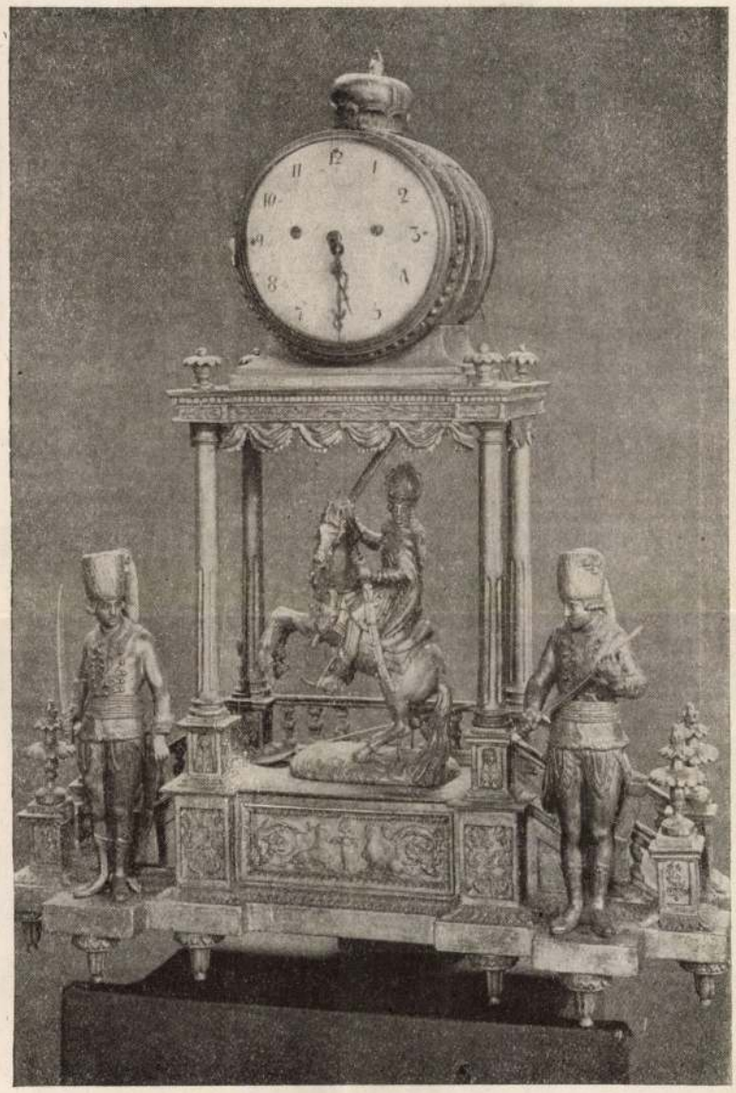

193.

Csányi Ernő úrnak

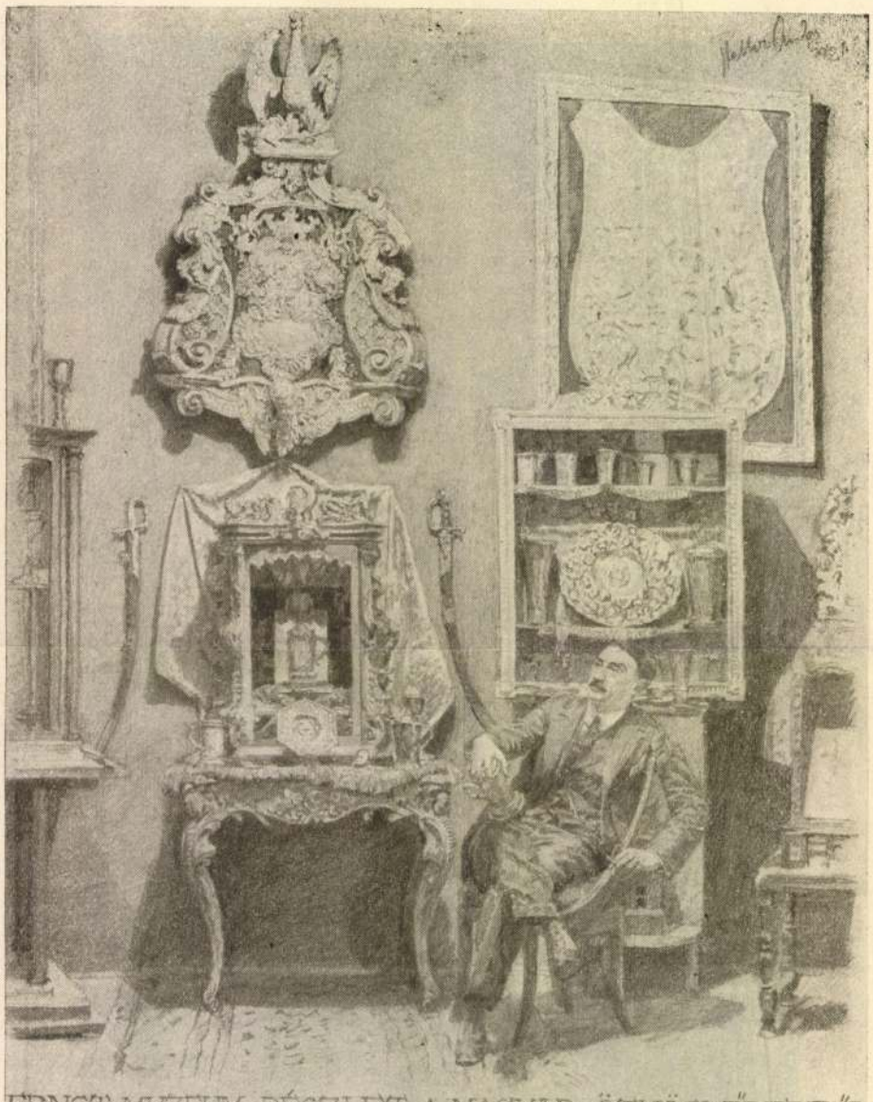

ERNST MÚZEUM. RÉSZLET A MAGYAR ÖTVÖSMŰVEKBŐL
HALLER JÁNOS ÉPITÁFIUMA. I. RÁKÓCZI FERENCZ DÍSZSERLEGE
BÁNFFY DÉNES TÁNYÉRJA. 1669-BŐL.

Magyar órák

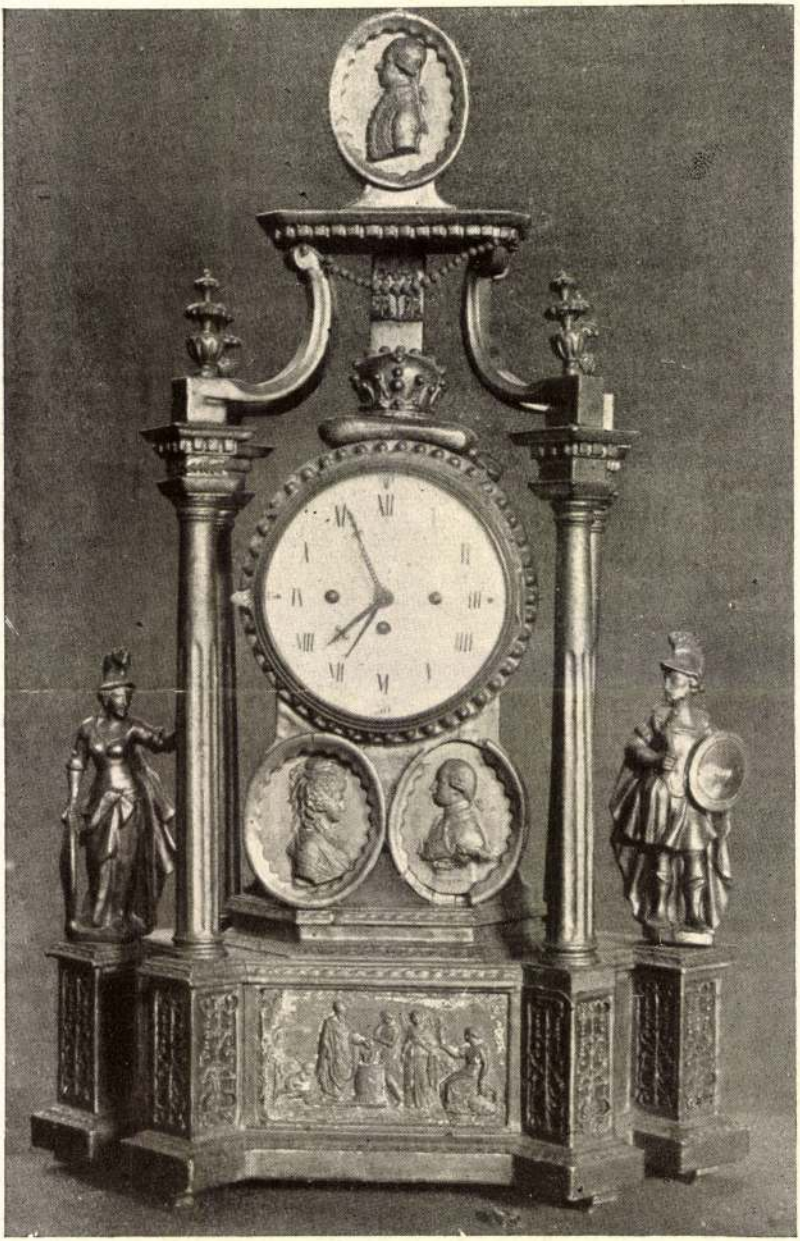

103.

Két négyoszlopos óra II.

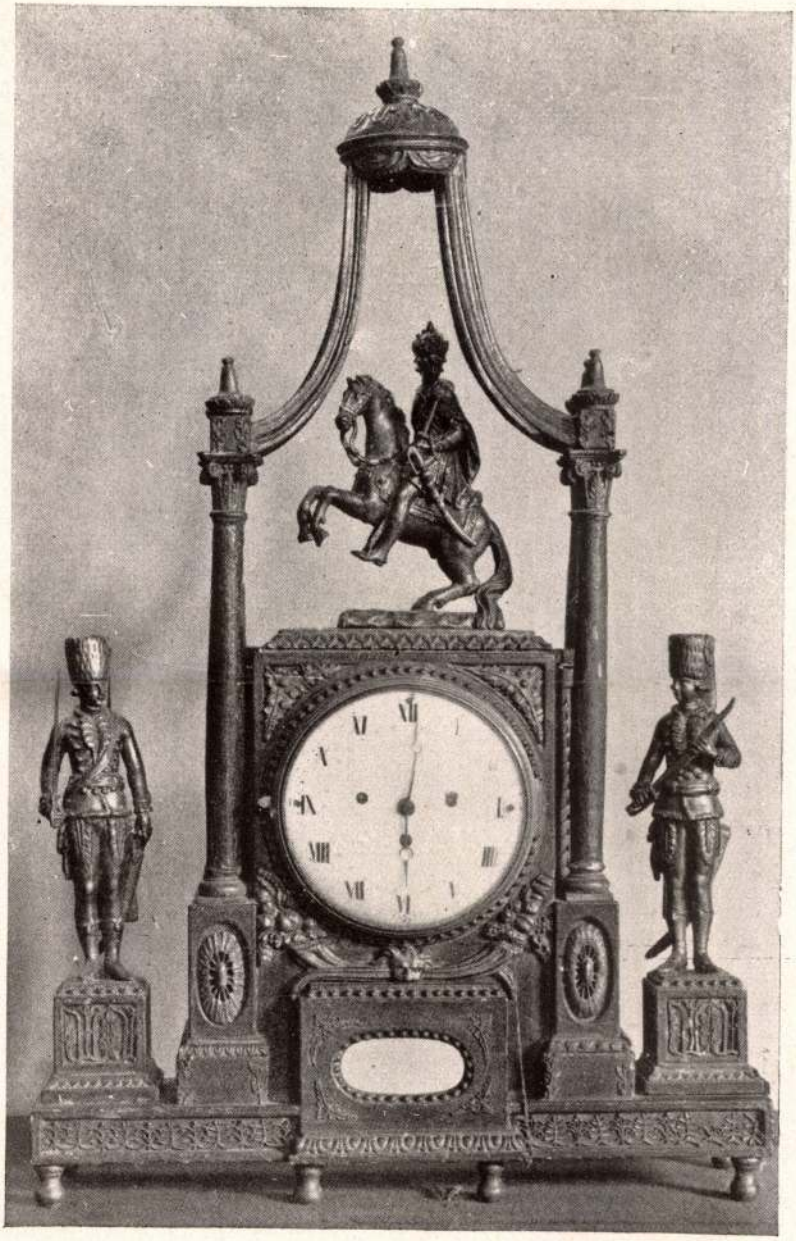

327.

Lipót alakjával, 1790—92.

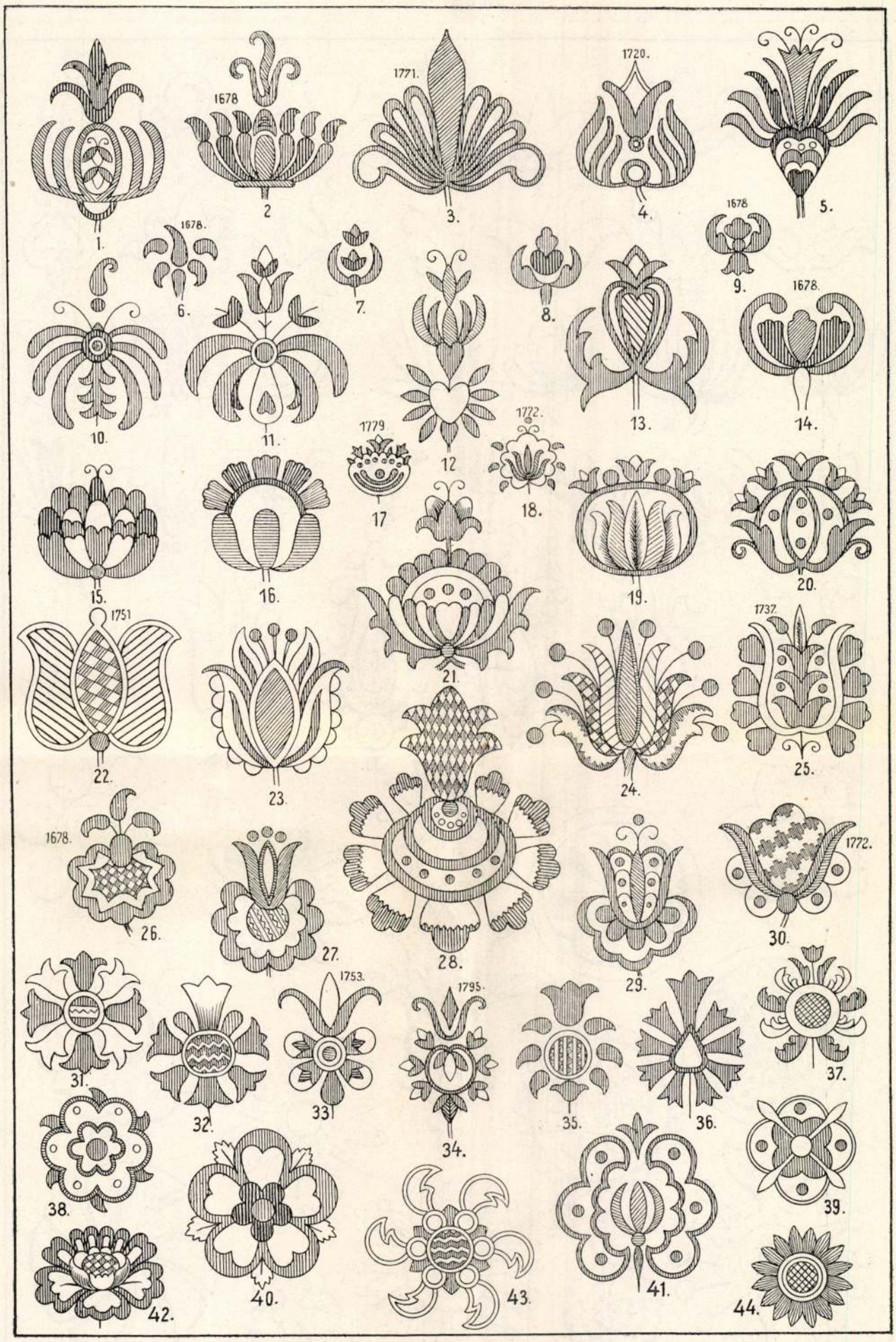

IX. KÉP. 1., 10. Csikcsicsói templom-himzésekről. — 2., 6., 7., 8., 9., 14. A fogarasi ev. ref. templ. himzéseiből. — 3., 27., 30. Miskolci templomi himzésekről. — 4., 18., 25. A szászvárosi ev. ref. templ. himzéseiről. — 5., 13., 15., 19., 20., 32., 35. A Székely Nemzeti Muzeum himzéseiről. — 11. Erzsébetvárosi örmény templomi himzésről. 12. Vajdahunyadi templomi himzésről 1658-ból. — 16. Szenterzsébeti (Udvarhely m.) templomi himzésről. — 17. A deési ev. ref. templ. himzéseiből. — 21., 24. Régi párnahajhimzésről. — 22., 31., 36., 38., 39., 41., 43., 44. A csiksomlyói zárda himzéseiből. — 23., 29. Debreceni ev. ref. templomi himzésekről. — 26. A kassai múz. himzéseiből. — 28., 33. Marosvásárhelyi templomi himzésekről. — 34. A szotyori (Háromszék m.) ev. ref. templ. himzése. — 37. Székelyudvarhelyi templ. himzésről, 1745. — Esztelneki (Háromszék m.) templ. himzésről. 42. Délvidéki himzésről.

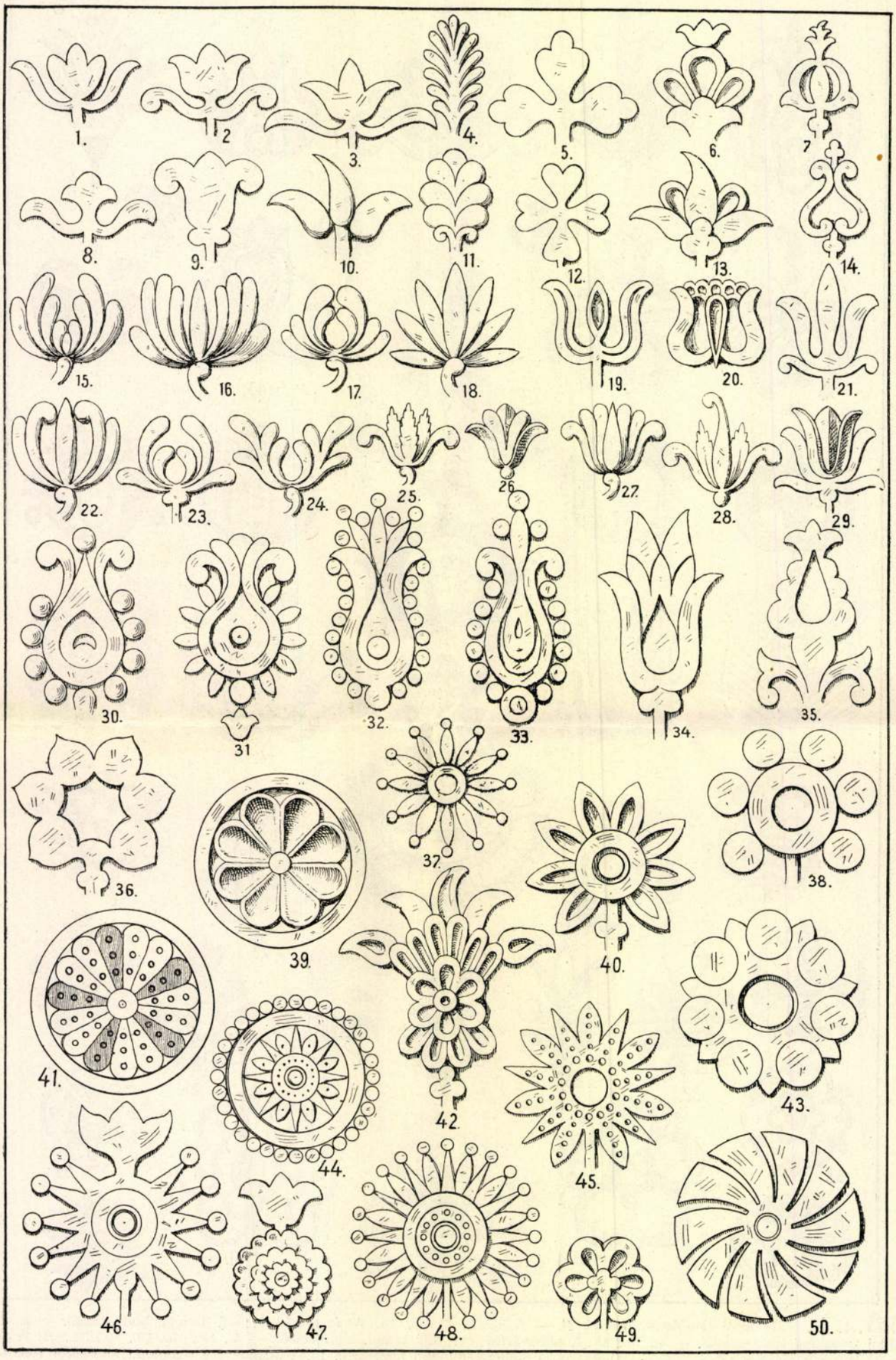

X. KÉP. Székely kapuk lapos relief-virágai.

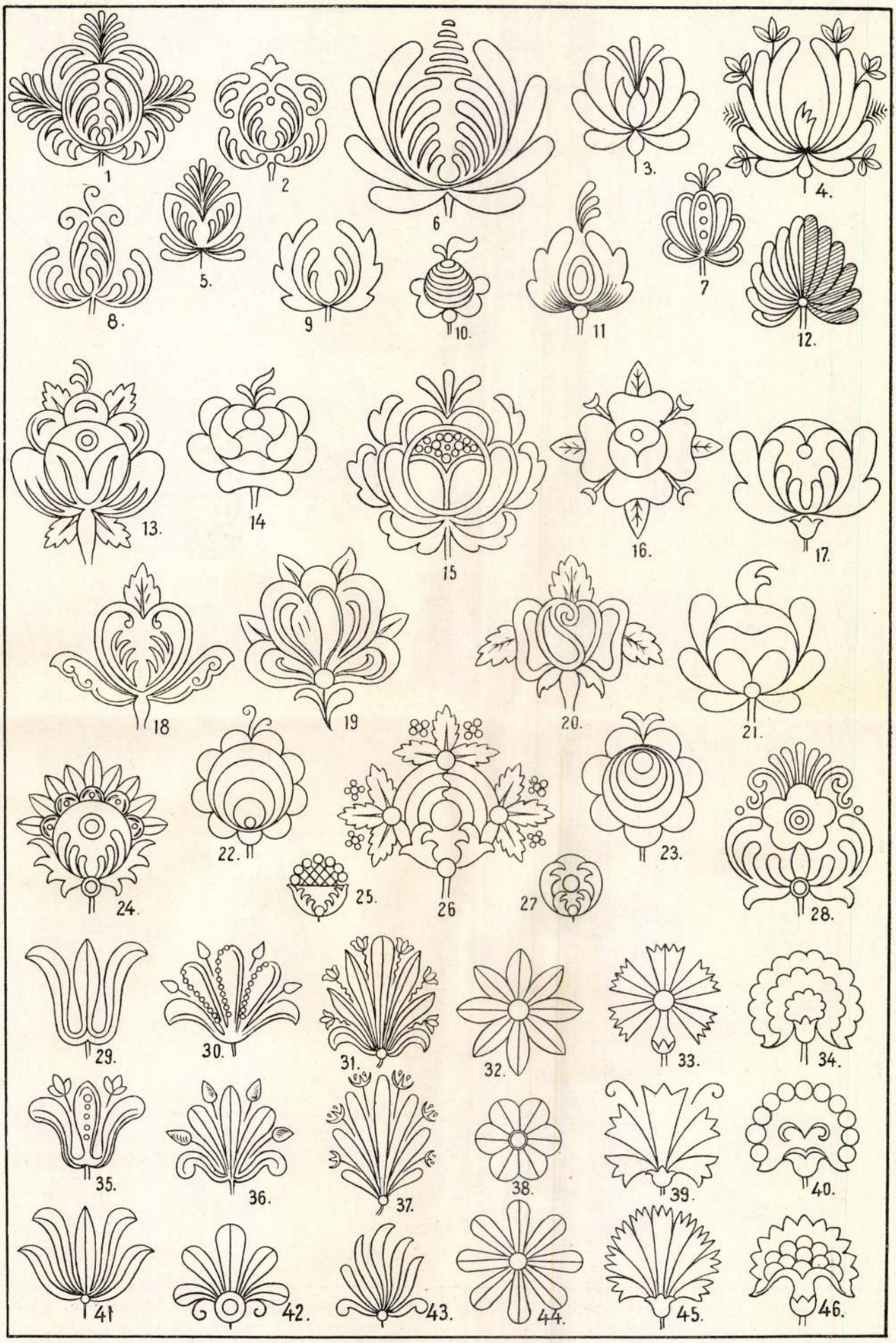

XI. KÉP. 1., 2., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 12. Székely cserépedények virágai. — 3., 4., 11. Egervidéki edényvirágok. — 13—28. Székely festett bútorok virágai (Rózsa). — 29—31., 35—37., 41, 43. Székely festett bútorok liliomai. — 32—46. Székely festett bútorok kryzanthemumai és szegfűvei.

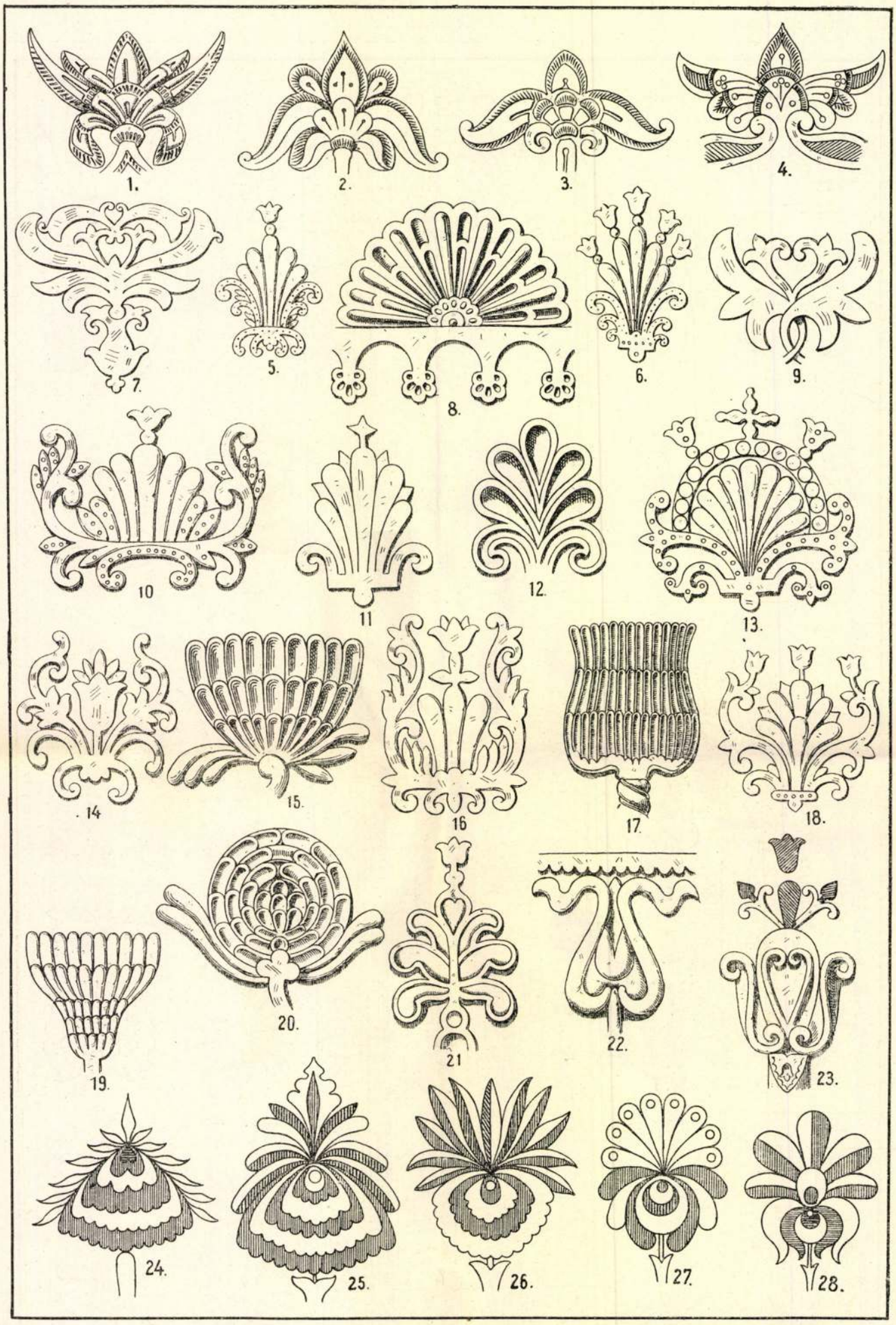

XII. KÉP. 1. A bezdédi (Szabolcs m.) honfoglalási sír ezüst tarsolyáról. — 2. A tarcali (Zemplén m.) honfoglalási sír ezüst tarsolyáról. — 3. A galgóci (Nyitra m.) úgynevezett süveglemez. — 4. A szolyvai (Bereg m.) honfoglalási sír tarsolylemezéről. — 5. Máréfalvi (Udvarhely m.) kapufélfán. — 6. Oláhfalvi (Udvarhely m.) kapufélfán, 1886. — 18. Oláhfalvi (Udvarhely m.) kapufélfán, 1888. — 8. Csikverebesi nagykapu lábazatán, 1847-ből. — 14. Szombatfalvi (Udvarhely m.) kapufélfáról, 1846-ból. — 10. Máréfalvi (Udvarhely m.) kapufélfáról, 1882-ből. — 11. Oláhfalvi (Udvarhely m.) kapufélfáról, 1853-ból. — 12. Miklósfalvi (Udvarhely m.) kapufélfa oszlopa fölött, 1825-ből. — 13. Oláhfalvi (Udvarhely m.) 1886. — 19. Oláhfalvi (Udvarhely m.) kapufélfán. — 15. Dálnoki (Háromszék m.) kapufélfán, 1801-ből. — 16. Bethlenfalvi (Udvarhely m.) kapufélfán, 1886. — 17. Csikszentsimoni kapufélfáról, 1777. — 22. Parajdi (Udvarhely m.) kapufélfáról. — 20. Kisborosnyói (Háromszék m.) nagykapuról, 1801-ből. — 21. Bethlenfalvi kapufélfa oszlopa felett, 1815-ből. — 23. Zetelaki (Udvarhely m.) kapufélfán, 1825. — 7. Dálnoki nagykapuról (Háromszék m.) 1760-ból. — 9. Páva-i (Háromszék m.) nagykapuról, 1761-ből. — 24., 25. Kunsági subahimzésekről, — 26. Kunsági bőrhimzésről. — 27., 28. Matyóhimzésekről Mezőkövesd vidékén.

Jellemző a 109. lap *b* idomának származenete, melyen a ki- és behajló két hullámvonalból mind ki-, mind befelé egy-egy csigavonal és három-három levél nől ki. Ennek hasonmását a szasszánida taghi-bosztani sziklakapu reliefjein is megkapjuk. (Lásd Huszka. Székelyháza 18. lapján).

A többi, nem oszlopos szentfa származenete (lásd a 110-ik lapon *c* és *d*) egészben vagy részben ehhez hasonló, de többnyire bonyadalmasabb fonadékú és a felső pálma oldalt, az ívhajlás háromszögébe hajlik le. Néha azonban a középső táblát foglalja el (Lásd 112-ik lapon *f*). Az *a—f* alatt közölt idomok Székelyház című művem után közölt alakok. Az első hasonmását asszyr palotán találjuk Kupindcsikban.[27]

(Folytatjuk.)

[27] Huszka. Székelyház 1895. Budapest, 14. lapján.

A betonszerkezetek elméletéről.

Kossalka János-tól. (Vége.)

α) **A max. megengedett nyomaték meghatározása az I, II, III és IV alaknál $h = 20$ *cm* és $h = 26$ *cm* esetén.**

I alak. Tételezzük föl, hogy a 11-ik ábrán vázolt keresztmetszetre M hajlítónyomaték hat és hogy ennek következtében a null-egyenes a középvonaltól számítva x távolságban van. Ha valamely szálnak ettől a null-egyenestől mért távolsága az *a—a* szimmetria egyenes irányában mérve y, ekkor az igénybevétel az illető szálban $\sigma = \frac{My}{I}$.

A null-egyenes meghatározása egyszerű, mert tudjuk, hogy az a szimmetria következtében az *a—a* egyenesre

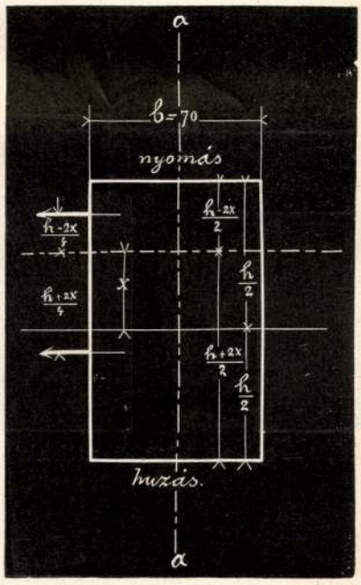

11. ábra. Az I. alak vizsgálata.

merőleges, hogy továbbá a képzelt területelemek statikai nyomatéka a null-egyenesre vonatkozólag zérus. Hogy az *a—a* egyenesre nézve a statikai nyomaték szintén zérus, valamint a null-egyenes és az *a—a* szimmetria egyenesre számított centrifugális nyomaték is, azt fölösleges külön hangsúlyoznunk.

Az I. alak vizsgálata. Az I. alaknál a nyomott képzelt terület: $b\frac{h-2x}{2}250$, a húzott: $b\frac{h+2x}{2}15$.

Statikai nyomatékuk a null-egyenesre:

$$b\frac{h-2x}{2}\cdot\frac{h-2x}{4}250 - b\frac{h+2x}{2}\cdot\frac{h+2x}{4}15 = 0$$

ebből egyszerűsítés és $b = 70$ *cm* helyettesítése után

$$940x^2 - 1060hx = -235h^2$$

$h = 20$ *cm* esetén $940x^2 - 21.200x = -94.000$

$h = 26$ *cm* esetén $940x^2 - 27.560x = -158.860$

$h = 20$ *cm* mellett $x = 6{\cdot}1$ *cm*, $h = 26$ *cm* mellett $x = 7{\cdot}6$ *cm*.

Számítsuk ki előbb $h = 20$ *cm* esetén a maximális még megengedhető nyomatékot. A 12-ik ábra szerint:

	Tehetetlenségi nyomaték I	Arányossági tényező: E	EJ
A nyomott részre nézve	$\frac{70\times\overline{3{\cdot}9}^3}{3} = 1384\,cm^4$	250 t/cm^2	346000 t/cm^2
A húzott részre nézve	$\frac{70\times\overline{16{\cdot}1}^3}{3} = 97375$ »	15 »	1460625 »
			$\Sigma EJ = 1806620$ tcm^2

ΣEJ összeg elosztva a megfelelő arányossági tényezővel, a I-val jelölt mennyiséget adja. Jelöljük ezt a

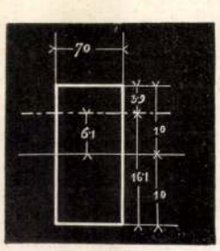

12. ábra. I. alak, $h = 20$ *cm*.

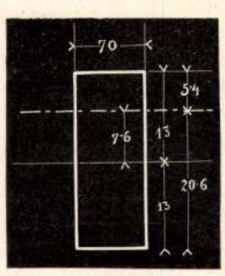

13. ábra. I. alak, $h = 26$ *cm*.

mennyiséget a beton nyomott szálaira vonatkozólag $I_{b\,ny}$-el, a húzott szálakra nézve pedig $I_{b\,h}$-val.

$$I_{b\,ny} = \frac{1{,}806.620}{250} = 7{,}224\,cm^4,\ I_{b\,h} = \frac{1{,}806.620}{15}\,120.441\,cm^4.$$

A keresztmetszeti modulus hasonló jelöléssel:

$$K_{b\,ny} = \frac{7224}{3{\cdot}9} = 1853\ cm^3,\ K_{b\,h} = \frac{120.441}{16{\cdot}1} = 7481\ cm^3.$$

Nyomásra való tekintettel:

$$M_{b\,ny} = 1853\,cm^3 \times 40\,kg/cm^2 = 74.120\,kg/cm.$$

Húzásra való tekintettel:

$$M_{b\,h} = 7481\ cm^3 \times 3\ kg/cm^2 = 22.443\ kg/cm.$$

Irányadó természetesen a kisebbik.

$$M_{max} = 22.443\ kg/cm.$$

$$\sigma_{b\,ny} = \frac{22.443}{1853} = 12{\cdot}2\ kg/cm^2,\ \sigma_{b\,h} = \frac{22.443}{7481} = 3\ kg/cm^2$$

Ugyanígy járhatunk el $h = 26\ cm$ esetén is (13. ábra).

	Tehetetlenségi nyomaték $\mathcal{J}$	Arányossági tényező E	$E\,\mathcal{J}$
A nyomott részre nézve	$\frac{70 \times \overline{5{\cdot}4}^3}{3} =$ 3674 cm^4	250 t/cm^2	918500 t/cm^2
A húzott részre nézve	$\frac{70 \times \overline{20{\cdot}6}^3}{3} =$ 203.975 cm^4	15 »	3059625 »
			$\Sigma E\,\mathcal{J} = 3978125\ tcm^2$

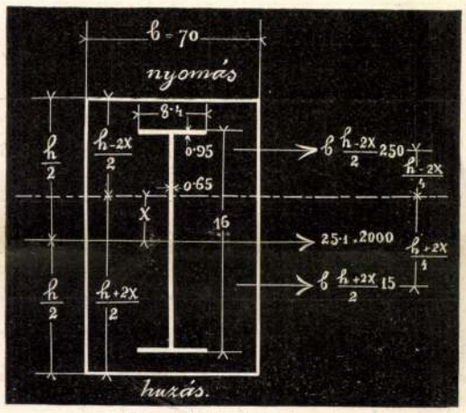

14. ábra. A $I^{\square}_{\square}$ alak vizsgálata.

$$I_{b\,ny} = \frac{3{,}978.125}{250} = 15.912\ cm^4,\ I_{b\,h} = \frac{3{,}978.125}{15} =$$

$$= 265.208\ cm^4,\ K_{b\,ny} = \frac{15.912}{5{\cdot}4} = 2947\ cm^3,$$

$$K_{b\,h} = \frac{265.208}{20{\cdot}6} = 12.874\ cm^3,\ M_{b\,ny} = 2947 \times 40 =$$

$$= 117.880\ kg/cm,\ M_{b\,h} = 12.874 \times 3 = 38.622\ kg/cm.$$

$$M_{max} = 38.622\ kg/cm.$$

$$\sigma_{b\,ny} = \frac{38.622}{2947} = 13{\cdot}1\ kg/cm^2,\ \sigma_{b\,h} = \frac{38.622}{12.874} = 3\ kg/cm^2$$

II. alak vizsgálata. 16-os számú I vasat képzelünk elrendezve $b = 70\ cm$ távolságra egymástól. A null-egyenes meghatározására nézve megjegyezzük, hogy a számítás egyszerűsítése végett a beton nyomott, illetőleg húzott területének kiszámításánál nem vontuk le a vasnak megfelelő keresztmetszeti területet, a mi természetesen igen kis, az eredményre nézve jelentéktelen eltérést okoz. A 14-ik ábrán a képzelt területek nagyságát és irányvonalát föltüntettük. Minthogy a képzelt területeknek megfelelő eredő a null-egyenesbe esik:

$$\frac{h-2x}{4} . b . \frac{h-2x}{2} 250 = x . 25{\cdot}1 \times 2000 + b . \frac{h+2x}{2} .$$

$$. 15 . \frac{h+2x}{4},$$ egyszerűsítve és rendezve:

$$x^3 \frac{235\,b}{2} - x\left(\frac{265\,b\,h}{2} + 50.200\right) = -\frac{235\,b\,h^2}{8}$$

$h = 26\ cm$ mellett: $8225\,x^2 - 291.350\,x = -1{,}390.000$

$h = 20\ cm$ mellett: $8225\,x^2 - 235.700\,x = -822.500$

$h = 26\ cm$-nél $x = 5{\cdot}7\ cm$, $h = 20\ cm$-nél $x = 4{\cdot}1\ cm$.

A további eljárásra nézve csak annyit szükséges megjegyeznünk, hogy 3 képzelt területrészt kell figyelembe vennünk s így 3-féle $\mathcal{J}$ értékünk lesz. Előbb arra az esetre végezzük a számítást, a mikor $h = 20\ cm$. A jelen esetben irányadó méretek a 15-ik ábrán láthatók.

	Tehetetlenségi nyomaték $\mathcal{J}$	Arányossági tényező E	$E\,\mathcal{J}$
A beton nyomott szálaira nézve	$\frac{70 \times \overline{5{\cdot}9}^3}{3} =$ 4792 cm^4	250 t/cm^2	1198000 t/cm^2
A beton húzott szálaira nézve	$\frac{70 \times \overline{14{\cdot}1}^3}{3} =$ 65.408 cm^4	15 »	981120 »
A vasra nézve	$1057 + 25{\cdot}1 \times \overline{4{\cdot}1}^2 =$ 1479 cm^4	2000 »	2958000 »
			$\Sigma E\,\mathcal{J} = 5137120\ tcm^2$

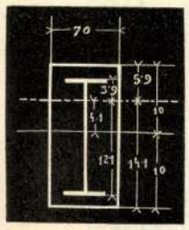

15. ábra. II. alak, $h = 20\ cm$.

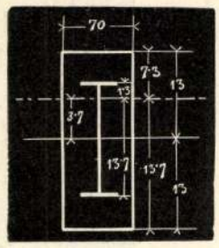

16. ábra. II. alak, $h = 26\ cm$.

$$I_{b\,ny} = \frac{5{,}137.120}{250} = 20.548\ cm^4,\ I_{b\,h} = \frac{5{,}137.120}{15} =$$

$$= 342.444\ cm^4.$$

A vasra nézve: $I_{v\,ny} = I_{v\,h} = \frac{5.137{,}120}{2000} = 2568\ cm^4.$

$$K_{b\,ny} = \frac{20.548}{5{\cdot}9} = 3483\ cm^3,\ K_{b\,h} = \frac{342.444}{14{\cdot}1} = 24.291\ cm^3,$$

$$K_{v\,ny} = \frac{2568}{3{\cdot}9} = 658\ cm^3,\ K_{v\,h} = \frac{2568}{12{\cdot}1} = 212\ cm^3,$$

$$M_{b\,ny} = 3483 \times 40 = 139.320\ kg\,cm,\ M_{b\,h} = 24.291 \times 3 =$$

$$= 72.873\ kg\,cm,\ M_{v\,ny} = 658 \times 800 = 526.400\ kg\,cm,$$

$$M_{v\,h} = 212 \times 800 = 189.600\ kg\,cm.$$

$$M_{max} = 72.873\ kg\,cm.$$

Magyar orgonák

Vas. Ujs. 1863. 322. l.

— *(Orgona és semmi sajtóhiba.)* Az esztergomi orgonára vonatkozólag a következő hiteles adatokat veszszük Esztergomból : Az „Esztergami Ujság“ 32-ik számában emlittetik az uj orgona, melyet ő eminenczija a bazllika számára készittetett. Mondatik többek közt, hogy az orgona *meglepőleg kicsiny, s mégis 16 változatu és 500 sippal bir,* — körülbelül 1500 ftba került. — E kitételeket a Vasárnapi Ujság 35-ik számában valaki sajtóhibának mondja, és csodálkozik, hogy ily hamis adatok mikép maradhattak eddig is hiteles czáfolat nélkül. — Már pedig ezen nincs mit csodálni vagy czáfolni, miután az, mit az „Eszt. Ujság“ irt, szóról szóra igaz, — mert hiszen, itt nem a nagy orgonáról van szó, azon nagy orgonáról, mely már a bazilika fölszentelésekor 1856. használtatott (s melynek rajzát, leirását a Vasárn. Ujság 1856. évi 35. száma adta); ennek 64 registere van, s persze valamivel több mint 500 sipja, — de épen azért, hogy e nagyszerü müvet ne kellessék naponkint használni, csináltatta ő eminenczija e meglepőleg kicsiny remek orgonát, és a sanctuariumba helyezteté mindennapi használatul, és e kis orgona 16 változatu, 500 sippal bir, körülbelül 1500 a. é. ftba került. — Ergo orgona és semmi sajtóhiba.

Magyar orgonaépítés

Orsz. magyar orgonaépítési szabályzat.
Kidolgozta az Orsz. Magy. Organológiai Társaság, Bpest 1918.

Tparmův. Muzeum
Könyvtárában
megvan.

Állatorvosi főiskola
Deáktéri evangélikus templom.
Városkut.
Templom.
y. Székesegyház.
"

Püspöki palota.
Székesegyház.
ujhely. Városháza
vár.

34

Református templom stalluma
" " "
" " stallumok
encrendiek temploma
" "
" "
" "
" "

r.
"

Magyar ornamentika.

(Folytatás.)

Huszka József-től.

Kryzanthemum.

Második fontos elem a kryzanthemum, vagy Katalin-virág, (Margitvirág). Mai ornamentikánkban éppen oly gyakori, mint a pávatoll. Jellemző alakjai nem oly számosak ugyan, mint a pávatolliéi, de azért a legkisebb díszből is csak ritkán hiányzik. Mivel összehajló, középen zárt sziromlevelei nagyon alkalmasak a pávatoll utánzására, sok átmeneti alakja keletkezett, melyeket hol pávatollnak, hol kryzanthemumnak itélünk. Némely alakjai a rózsával is összeolvadnak, mert az oldalt rajzolt rózsának és a kryzanthemumnak meglehetősen azonos stilizált rajza van (lásd a IX. képet). A kryzanthemumot oldalt (VII. kép) és szemben (VIII. kép 1—12) rajzolva találjuk díszeinken.

A VII. lap 1—5. virága, de kivált a 2. valóságos kinai vagy japáni kryzanthemumnak látszik, pedig hazai bőr-himzésekről való. A 8., 9., 14., 31. alakok beillenének a pávatoll-csoportba is. A 28., 30., 32. külső leveleit tekintve, hasonlít a II. lap virágaihoz, de hát a közepe mégis csak kryzanthemum (2-ik szám). Ma is használatos szemben rajzolt alakjait a VIII. kép 1—12 virága mutatja. A 2. szám ezek között is szívközepes. A 8—9. számot sarkantyú-tarajnak és kazsiának is nevezik. A 11. szám egészen rózsává alakult. VIII. kép 13—14. virágai oly átmeneti alakok, melyek talán a viola utánzásából eredtek. A székelyek szeretik kiválóan az ilyen hármas osztású virágokat. Pogány sirokban is szerepelnek, mint az V. kép 28., 36. számai mutatják.

a) Kapuláb reliefje Csik-Szent-Királyból 1867-ből.

A kryzanthemum nem csak a ma élő ornamentikának a virága, hanem a közel-multban is megvolt. A XVII—XVIII. századokból elég sok alakja maradt reánk, melyeknek egy részét a IX. kép láttatja.

A régi alakok, a maiakkal majdnem teljesen azonosak. Igy a VII. kép 1—8. virága a IX. kép 1—4. virágához nagyon hasonló. Ilyenek továbbá a VII. kép 9., 11., 15. számai és a IX. kép 15., 16., 21. stb. A VII. kép 18., 23. stb. száma emlékeztet a IX. kép 28., 33., 34. számára, melyeknek létrejöttéhez bizonyosan hozzájárult az egyetemes renaissance is. Érdekes átmeneti alak a IX. kép 41. virága, mert rózsából, gránátalmából és kryzanthemumból alkották össze. A IX. kép 35., 37., 43., 44. számai régebbi, szemben rajzolt kryzanthemum alakok.

A XVII. században túl nem tudjuk kimutatni az oldalt rajzolt kryzanthemumot magyar díszítményeken, pedig alighanem ez is ősi virágunk. Mai kinai és japáni himzéseken és zománcos tárgyakon, valamint éjszak-indiai, nem mohamedán műipari cikkeken számtalanszor látjuk a mienkkel teljesen azonos alakjait; azonban ezekből a magyar virágnak pávatollba hajló szív-közepe hiányzik. Ujabb átvétel-e tehát vagy ősi alak?

Ismerve a műformák örök életét keleten a kryzanthemum kinai alakját (VII. kép 2. szám) Kinában mindenesetre ősinek vehetjük, amely aligha újabbkori stilizálás. A magyar ornamentika pávatollával együtt ezt is még Ázsiából hozhatták őseink, de bizonyosan, mivel nem volt semmi vallási jelentősége, csak himezték s így nem maradt fenn sirjaikban. Más oldalról azonban föltehető, hogy az újabbkori keleti kereskedés útján települt meg nálunk és hamarosan el is magyarosodott. Ez esetben azonban feltünő jelenség, hogy csak egyedül és a többi keleti virág nélkül került népies ornamentikánkba a pávatoll társának, hacsak nem tekintjük a szegfűt is perzsa kölcsönzésnek. Különben a kryzanthemumot már a szasszánidáknál is megtaláljuk a mai magyarral szakasztott azonos alakban. (Vesd össze a XV. kép 3. számát a VII. kép 5. számával.)[16] Valószinűbb tehát az ősiség, mint a későbbi átvétel, noha még ez ideig nem tudjuk kézzelfoghatólag bebizonyítani.

A kryzanthemum ősisége mellett szóll a székely kapukon való nagy szereplése. A székely kapu, mind alak, mind ornamentáció tekintetében nagyon régi, Ázsiából hozott mű-alkotás, melynek hagyományos formáit 30—40 nemzedék újra, meg újra faragta.[17] Régiségét főként a pálmája bizonyítja (lásd «Istenfa» alatt), melyet csak a régi Asszyria területén, a közvetetlen utódoktól tanulhattak el azok a székelyek, kiknek hagyatéka leért egész a mult századi késő ivadékig. A mult században élt székely nem másolhatott a jelen században kiásott ninivei romokból. (Lásd Huszka J. Székely-

b) Nagykapu lábának reliefje Kápolnás-Oláhfaluban (Udvarhely m.)

[16] A XV. kép 1., 15., 24. alakja a szasszánidák használta, szemben rajzolt kryzanthemumot tünteti fel. Ez alakokat a honfoglalók sírjaiban is megkapjuk. (Lásd VI. kép 29., 30., 31. számait.)

[17] Lásd Huszka J. Székelyház. Budapest. 1895.

MMÉE. Kösl. 1898. Az első közlemény a III. füzetben jelent meg, mel valam. más mel.

ház-ából átvett képünket a 109. lapon, mely ott a 14. számú ábra.)

A X. kép székely virágai között a 15—18., 22—24., 37—50. szám kryzanthemumot ábrázol. Meg van itt a kinai (15) meg a szasszánida (18) és meg a szemben rajzolt alakok egész serege. Igaz, hogy ez mind él ma is keleten, de nem él már a szentfa vagy istenfa (lásd XII. kép) e virágok rendes társa, miért is az ujabbkori átvétel alig tehető föl.

Szegfű.

A magyar ornamentika harmadik növényi eleme volna a szegfű, ha számtalan alakját mind szegfűnek tudnók tartani. Naturalisztikus formáját festett butorokon (lásd

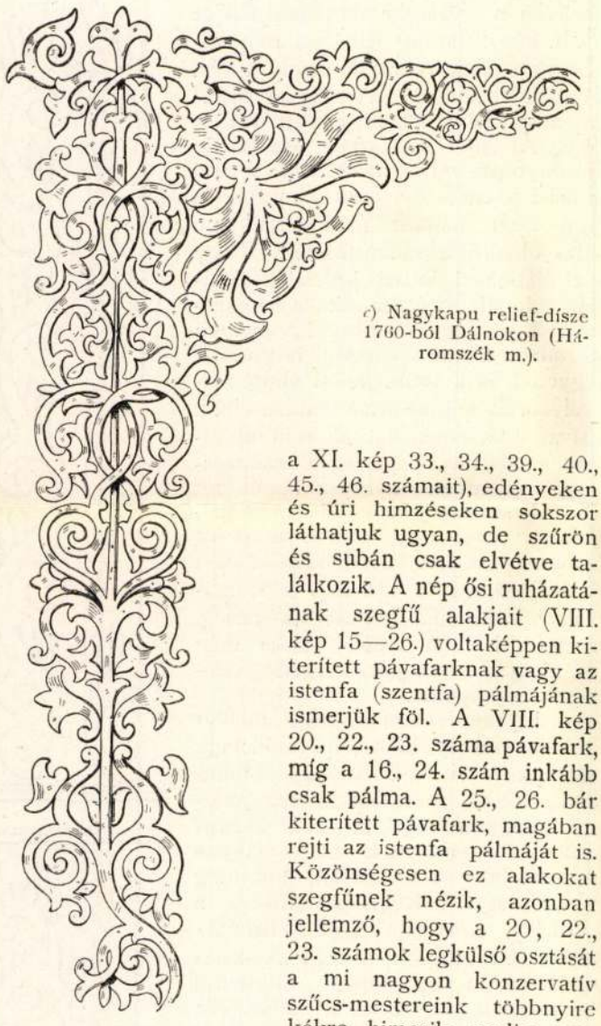

c) Nagykapu relief-dísze 1760-ból Dálnokon (Háromszék m.).

a XI. kép 33., 34., 39., 40., 45., 46. számait), edényeken és úri himzéseken sokszor láthatjuk ugyan, de szűrön és suban csak elvétve találkozik. A nép ősi ruházatának szegfű alakjait (VIII. kép 15—26.) voltaképpen kiterített pávafarknak vagy az istenfa (szentfa) pálmájának ismerjük föl. A VIII. kép 20., 22., 23. száma pávafark, míg a 16., 24. szám inkább csak pálma. A 25., 26. bár kiterített pávafark, magában rejti az istenfa pálmáját is. Közönségesen ez alakokat szegfűnek nézik, azonban jellemző, hogy a 20, 22., 23. számok legkülső osztását a mi nagyon konzervatív szűcs-mestereink többnyire kékre himezik, pedig nem gondolnak már a pávatoll kék végére.

A multból nem maradt reánk semmi, a szegfűnek csak mai népies alakjai ismeretesek, melyeket az egész ország használ (Lásd a VIII. kép 15., 16., 17., 19., 21. számait), nem számítva a magyarnak a XVII—XVIII. századok keleti eredetű, vagy naturalisztikus renaissance szegfüveit.

Rózsa.

A negyedik tipikus magyar virágot a rózsa adja, még pedig úgy megmagyarítva, hogy alakjai vagy a kryzanthemummal, vagy a pávatollal folynak össze. A XI. lap 1—12. alakja cserépedények festett díszeiből való és átmenetet alkot a rózsa és kryzanthemum között.[18]

A XI. kép 13—28. számú virágai pedig, melyek festett butorok csokrai közt otthonosak, noha mindannyian a három negyed profilban rajzolt rózsát utánozzák, mégis pávatollszerűek. (V. ö. a 22., 23-at a II. kép 16. számával). Ez alakok mind szinezésüket, mind levéldíszüket tekintve, valódi, a természetet utánzó rózsaalakok, de simulnak az ősi nemzetihez, a pávatollhoz, nehogy idegenszerű legyen a hatásuk. A rózsa kedves virága a magyar népnek, ábrázolása azonban nem ősi, hanem újabb naturalisztikus, a mely aztán nagyon jól illeszkedik a nemzetihez.

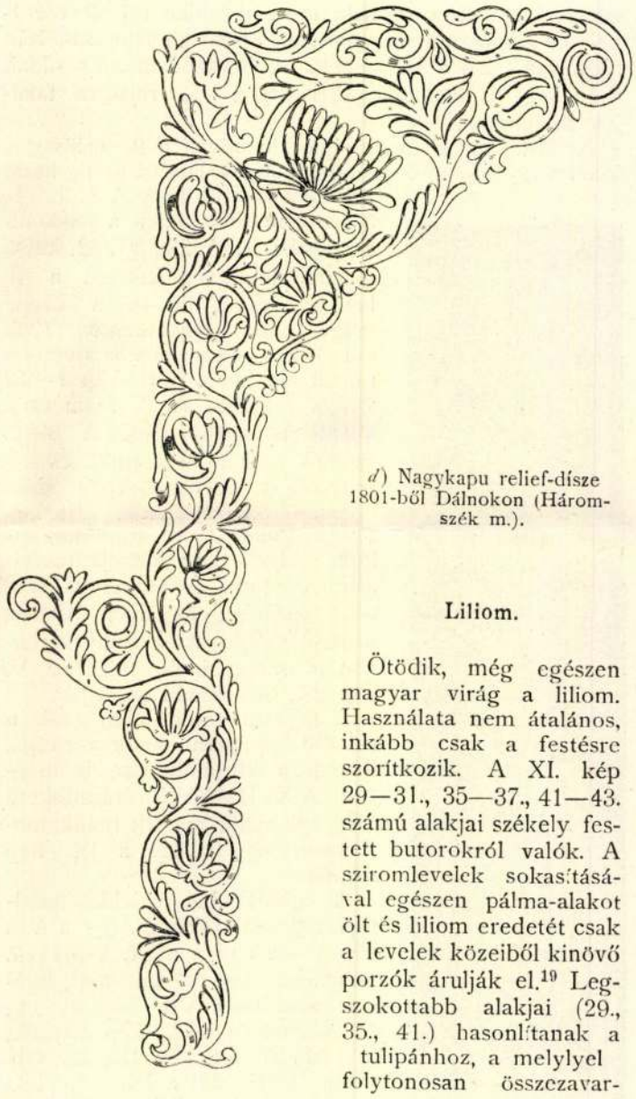

d) Nagykapu relief-dísze 1801-ből Dálnokon (Háromszék m.).

Liliom.

Ötödik, még egészen magyar virág a liliom. Használata nem általános, inkább csak a festésre szorítkozik. A XI. kép 29—31., 35—37., 41—43. számú alakjai székely festett butorokról valók. A sziromlevelek sokasításával egészen pálma-alakot ölt és liliom eredetét csak a levelek közeiből kinövő porzók árulják el.[19] Legszokottabb alakjai (29., 35., 41.) hasonlítanak a tulipánhoz, a melylyel folytonosan összezavar-

[18] Tiszta rózsaalakok a közel-multból a IX. lap 38., 39., 40., 42.

[19] A liliom ezen átmeneti alakját akár egészen pálmának is tartsuk, mert hiszen a székely kapuk pálmájának egy részén, mint a XII. kép 6., 11., 13., 18. számai mutatják a levelek közeiből vagy végeiről szintén apró virágok nőnek ki, mint a liliomnál (XI. kép 30., 36., 31., 37.). A pálma ezen sajátsága egész az ősi asszyr-pálmáig vihető vissza, melynek szinte egyenes másolatául tünik föl. (Vesd össze a XII. kép 6 számát Perrot et Chipier Histoire de l'art dans l'antiquité. Paris 1884. II. kötet 265 és 445. ábráival. Egymásmellé állítva megvan Huszka J. Székelyház. Bpest, 1895. 77. lapján).

ják.[20] A székely kapuk díszei között, mint lapos relief is kedvelt a liliom (Lásd a X. kép 19, 20., 21., 26., 29. alakjait). A székelyeknél a pávatollhoz is vannak átmeneti alakjai. (X. kép 30—33.) A liliomnak, mint ornamentális elemnek használata nagyon régi. Nálunk azonban, legalább a ma élő alakoknak, nincs nagy multjuk, A kedvelt természeti virág utánzásából keletkeztek összes formái, melyek annyi átmenetet alkotnak az ősi pálmához. Liliomunk természet-utánzás, nem átvétel s mivel aligha ősi, nem is igen jellegzetes.

Istenfa.

Van a magyar ornamentikának még egy növényi eleme, a melynek magyarországi ezeréves életét, e hazán túl még két-három annyi előzte meg. Ez az asszyr szent fának vagy életfának a magyar folytatása: az *istenfa*, melynek szokásosabb pálma alakjait a pogány siroktól kezdve a jelenkorig együtt látjuk a XII. képen. Az 1—4. számok honfoglaláskori sírok ezüst tarsolyalemezeiről valók. Az 5—23. székely kapuk faragványairól és a 24—28. kunsági és matyó (Mezőkövesd vidéki) bőrhimzések virágai.

Az 1—23. számok eredetijének mindenike alatt az asszyr szentfának kacskaringós, fonadékos szárát, vagy az Asszyroknál szintén szokásos oszlopot[21] találjuk. A 24—28. szám egyenesen szasszánida eredetű pálma ábrázolás, melyeknek már származete sem emlékeztet az édenfára. (V. ö. a XV. kép 17., 20. számú virágaival). A szasszánida alak (XV. kép 20.) egészen természetes, t. i. felső része a pálmafa levele, alsó fele pedig a lelógó datolya-tömegnek virággá stilizált alakja. Ennek az alaknak legközelebbi magyar formája a XII. lap 26., 28. száma. A magyar felvette, közép gyűrűiben a pávatoll jelleget. A szasszánida a természetből stilizált alak s így, mivel közelebb áll a természethez, csakis ez lehet az eredeti és a magyar a továbbképzés, az átvétel. Másrészről azonban a magyar pálmának ezen alakjai (24—28.) a mai Magyarországban nem keletkezhettek, természet-utánzás által, mert nálunk nincs datolya-pálma. Ezek tehát olyan ős alakok, melyek még Evilát földéről kerültek hozzánk. A későbbi mohamedán közvetítés kizártnak látszik, hiányozván az átmeneti alakok, noha mohamedán kézen is tovább fejlett a pálmának szóban forgó ábrázolása, de a magyartól teljesen elütő alakokban.

A székely kapuk pálmájának[22] eredete még messzebb ér a szasszánidáknál. A biblia jó- és gonosz-tudás fája, az édenfa; az asszyrok misztikus, vallási jelentőségű szentfája a nagy kapubejárat mellett[23]; a székely nagykapu-félfáinak faragott pálmái; valamint a magyarság káromkodásában fennmaradt istenfa[24]: mind egy és ugyanazon vallási eszmekörből kerültek ki.

Hogy a magyarsághoz mi uton jutott, hol és mikor vette fel stb. nem egykönnyen eldönthető kérdések, de, hogy a magyarság egy részénél: a székelyeknél kellett lenni vallási jelentőségének is, a mi úgy látszik a családi tűzhely szentségével függött össze; azt a szentfának máig tartó szívós élete igazolni látszik. Úgy átment a nép vérébe, hogy még ma sem tud portát elképzelni az istenfa nélkül, melynek régi, a családi tűzhelytvédő jelentősége nagyideje kiveszett már a köztudatból.

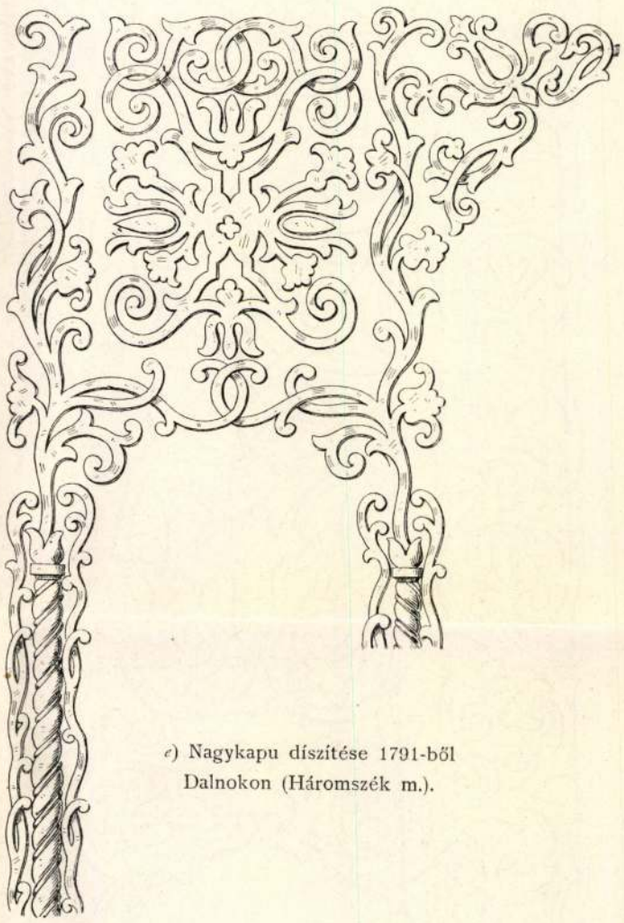

e) Nagykapu díszítése 1791-ből Dalnokon (Háromszék m.).

A XII. kép székely kapukról vett (1760—61-ből) 7., 9. számú alakjai (L. alkalmazásukat *c* és *f* alatt a 110. és 112. lapon.) átmenetet alkotnak a pogány sirokból elő-

[20] Átalában tulipános ládáról beszélnek és a magyar ornamentikát «tulipános»-nak hívják éppen a festett ládák miatt, melyeken különben a ritkán előjövő tulipánnak a neve a tüzes és fehér liliomot is takarja. A nagyon ritka tulipán naturális alakjait a festett ládákon kivül máshol alig láthatni — szűrön, subán nagyon ritka. A XVII—XVIII. század naturalisztikus iránya sűrűben alkalmazza nálunk is magyaros jelleggel, kivált zománcolt ötvös műveken.

[21] Lásd Huszka J. Székelyház. Bpest, 1895. 23—24. sz. ábráját.

[22] Lásd Huszka J. Székelyház. Bpest, 1895. 19—25. lap és 77—78. lapokon.

[23] Lásd Perrot et Chipier: Histoire del'arts II. kötet.

[24] A magyar káromkodás ezen alakja az *istenfádat* keresztény szempontból nem jelent semmit, mert hiszen a kereszténynek nincsen istenfája. Pedig ez a káromkodás nagyot, sőt rettenetest akar mondani. Mivel magában véve sem jelent ma semmit, azért a régi vallásban kell jelentőségének gyökerezni. Éppen ez okon nem értjük ma, mert elfeledtük azt a vallást. A káromkodás azonban megmaradt rettenetes jelentésének elvesztése után is. A káromkodás azt sejteti velünk, hogy mindenkinek külön-külön megvolt a saját istenfája, a mely neki szent volt. Vagy csupán saját szentségeért vagy az általa jelképileg kifejezett, a tulajdonosnak mindenesetre szent dologért vagy tárgyért, ki-ki mástól is megkövetelte tiszteletét. Az istenfa szidása tehát nagy sértés, nagy káromkodás volt; még ma is megilletődve hallja, a kinek szól, pedig régi jelentősége elveszett. A székelyeknél még ma is mindenkinek megvan a maga istenfája, ha van háza, van tűzhelye, mert ha csak teheti a kapufélfájára faragtatja. Kegyes és néha humoros mondásokat is faragnak a nagy kapura, melyen a tulajdonos neve és címere is látható. A kapu jelképezi a tulajdonos mindenét s így a reáfaragott védő szentfa megsértése mindenre vonatkozik, mit a kapun belül találunk. Úgy látszik tehát az ős vallásban az istenfa a *házat, a házi tűzhelyet*, szimbolizálta, amit a középkorban a «portá»-val fejeztek ki. A magyar mithologia eddigi kutatói figyelmét teljesen elkerülte az istenfa, pedig él e földön a honfoglalástól kezdve egész napjainkig s úgy látszik mindig a *családi tűzhely védelme volt*.

került honfoglalási alakokhoz (1—4. sz.)[25]. Ezek közt legsajátságosabb az 1., mely bezdédi (Szabolcsm.) honfoglalási sírból való. A tarsoly-lemezen e többször ismétlődő dísz a XIII. kép 2. és 3. számú állatalakjainak társaságában jelenik meg, mikor is határozottan hosszú keskeny, rojtos kendőt látunk magunk előtt, melyből a pálmát utánzó csokrot kötötték. Jól látszanak rajta a kendő ráncai, valamint a kendőbe szőtt harántos sávok,

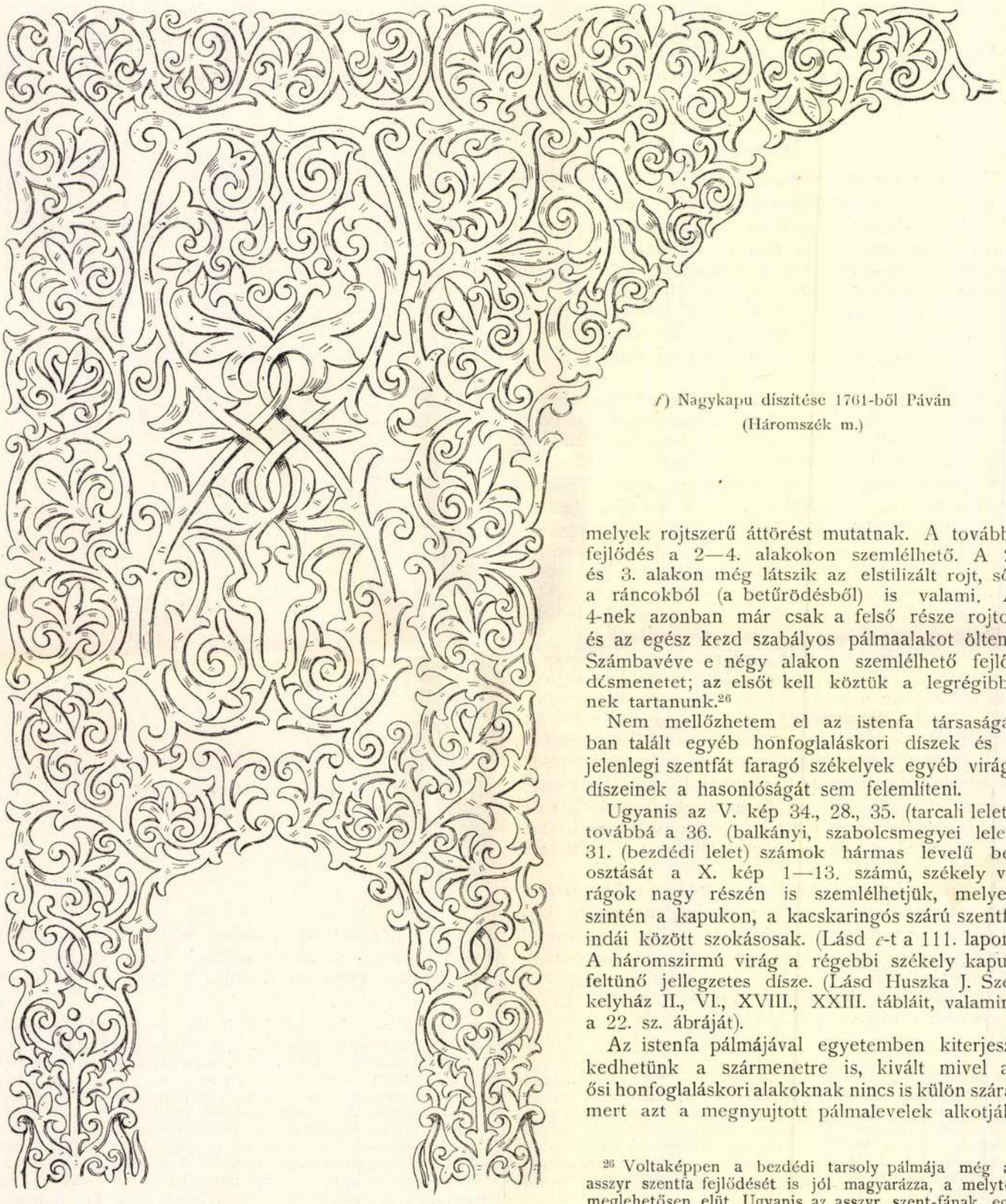

f) Nagykapu díszítése 1761-ből Páván (Háromszék m.)

melyek rojtszerű áttörést mutatnak. A továbbfejlődés a 2—4. alakokon szemlélhető. A 2. és 3. alakon még látszik az elstilizált rojt, sőt a ráncokból (a betűrödésből) is valami. A 4-nek azonban már csak a felső része rojtos és az egész kezd szabályos pálmaalakot ölteni. Számbavéve e négy alakon szemlélhető fejlődésmenetet; az elsőt kell köztük a legrégibbnek tartanunk.[26]

Nem mellőzhetem el az istenfa társaságában talált egyéb honfoglaláskori díszek és a jelenlegi szentfát faragó székelyek egyéb virágdíszeinek a hasonlóságát sem felemlíteni.

Ugyanis az V. kép 34., 28., 35. (tarcali lelet), továbbá a 36. (balkányi, szabolcsmegyei lelet) 31. (bezdédi lelet) számok hármas levelű beosztását a X. kép 1—13. számú, székely virágok nagy részén is szemlélhetjük, melyek szintén a kapukon, a kacskaringós szárú szentfa indái között szokásosak. (Lásd *e*-t a 111. lapon) A háromszirmú virág a régebbi székely kapuk feltünő jellegzetes dísze. (Lásd Huszka J. Székelyház II., VI., XVIII., XXIII. tábláit, valamint a 22. sz. ábráját).

Az istenfa pálmájával egyetemben kiterjeszkedhetünk a szármenetre is, kivált mivel az ősi honfoglaláskori alakoknak nincs is külön szára, mert azt a megnyujtott pálmalevelek alkotják.

[25] A XII. kép 15., 17. számainak háromsoros levéldísze annyira szembetünő (a 8, 19., 20., számoké már kevésbé), hogy lehetetlen az egyiptomiak korona-párkányzatára nem gondolni. Az összeköttetés azonban közelebbi, mert a kutatók legnagyobb része által szasszánidának tartott kupolás perzsa palotákban is ilyen hármas levélsoros párkányokat találunk (Lásd Deulafoy l'Art antique IV. pl. XV. és Perrot et Chipier: Histoire de l'art V. 573. lap.

[26] Voltaképpen a bezdédi tarsoly pálmája még az asszyr szentfa fejlődését is jól magyarázza, a melytől meglehetősen elüt. Ugyanis az asszyr szent-fának egy ábrázolásán sem látni rojtos kendőt, hanem inkább csak szalagot. Továbbá az asszyrban szinte érthetetlennek látszik a szalagkötésekből kinövő stilizált palmetta, melynek csak úgy értjük meg fejlődését, ha ismerjük a bezdédit. Ez tanit meg bennünket reá, hogy a stilizált palmetta voltakép a szalag vagy kendő csokrozásából fejlett a csomózási pontokon. A bezdéden eltemetett honfoglaló vitéz tehát tarsolya ezüst lemezén az *istenfa* szokásos előállításai közül egy olyan régi alakot hozott e hazába, mely már akkor is több ezer évet élt.

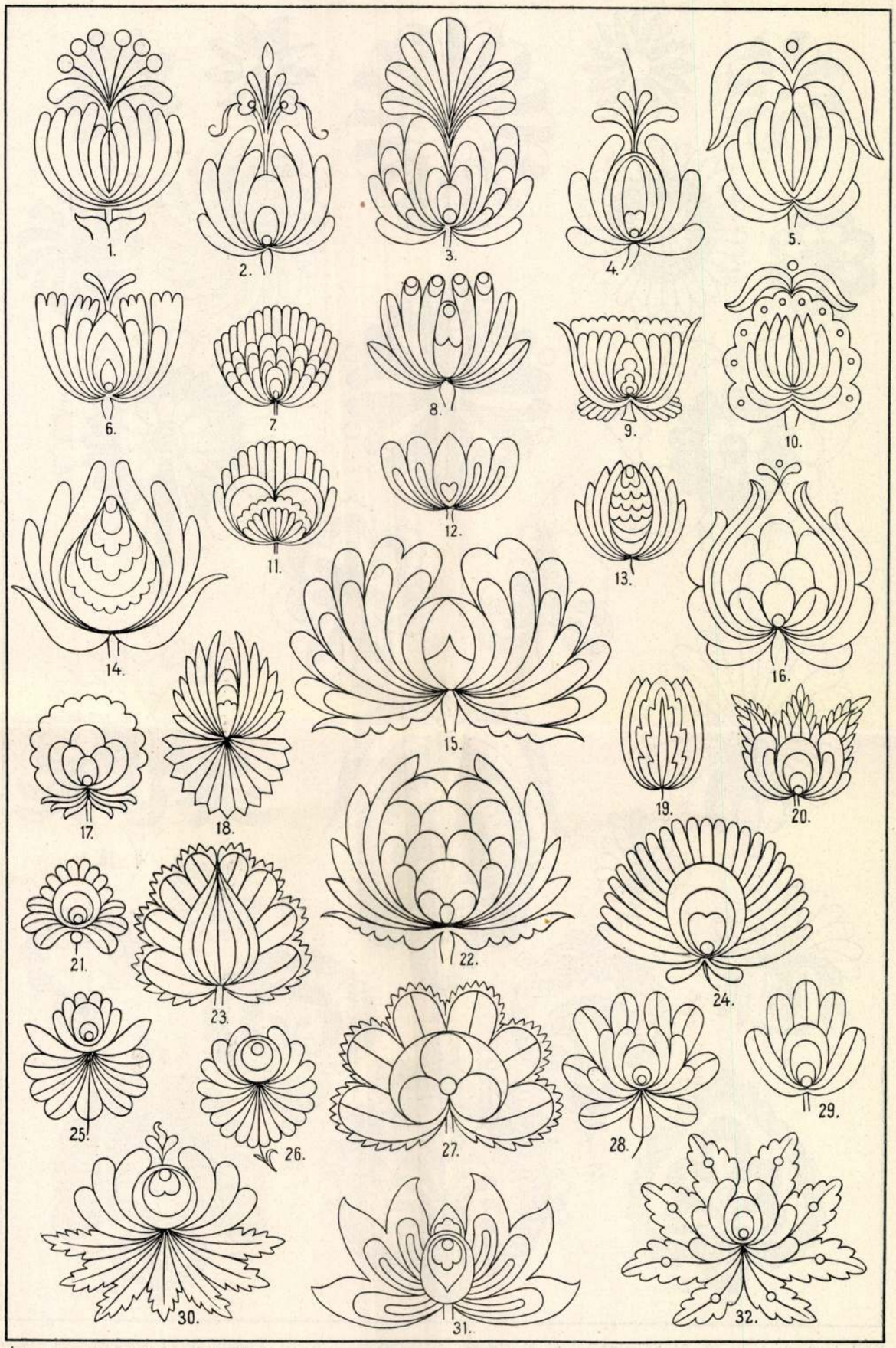

VII. KÉP. 1. Gazdik Mihály Kunfélegyházi szűcsmester rajza. — 2. Subahimzés Kurucz J. kunfélegyházi szűcsmester műhelyéből. — 3. Pásztor Fer. szegedi szűcsmester rajzaiból. — 4., 23., 24., 27. Tóth Károly miskolci szűcsmester rajzaiból. — 5., 10. Tapody Bálint kunfélegyházi szűcsmester rajzaiból. — 6., 20., 29. Nagy Sánd. debreceni szűcsmester rajzaiból. — 7., 11., 13., 18., 21., 25., 26., 28., 30., 32. Mezőkövesdi (matyó) himzésekből. — 8., 14., 17., 31. Borsos Sánd. rimaszombati szűcsmester rajzkönyvéből. — 9. Egri szűrhimzésről. — 12., 19. Debreceni szűrhimzésről. — 15., 22. Kaszalay Fer. szegedi szűcsmester rajzkönyvéből 1836-ból. — 16. Desko József kunfélegyházi szűcsmester 1871-i rajzaiból.

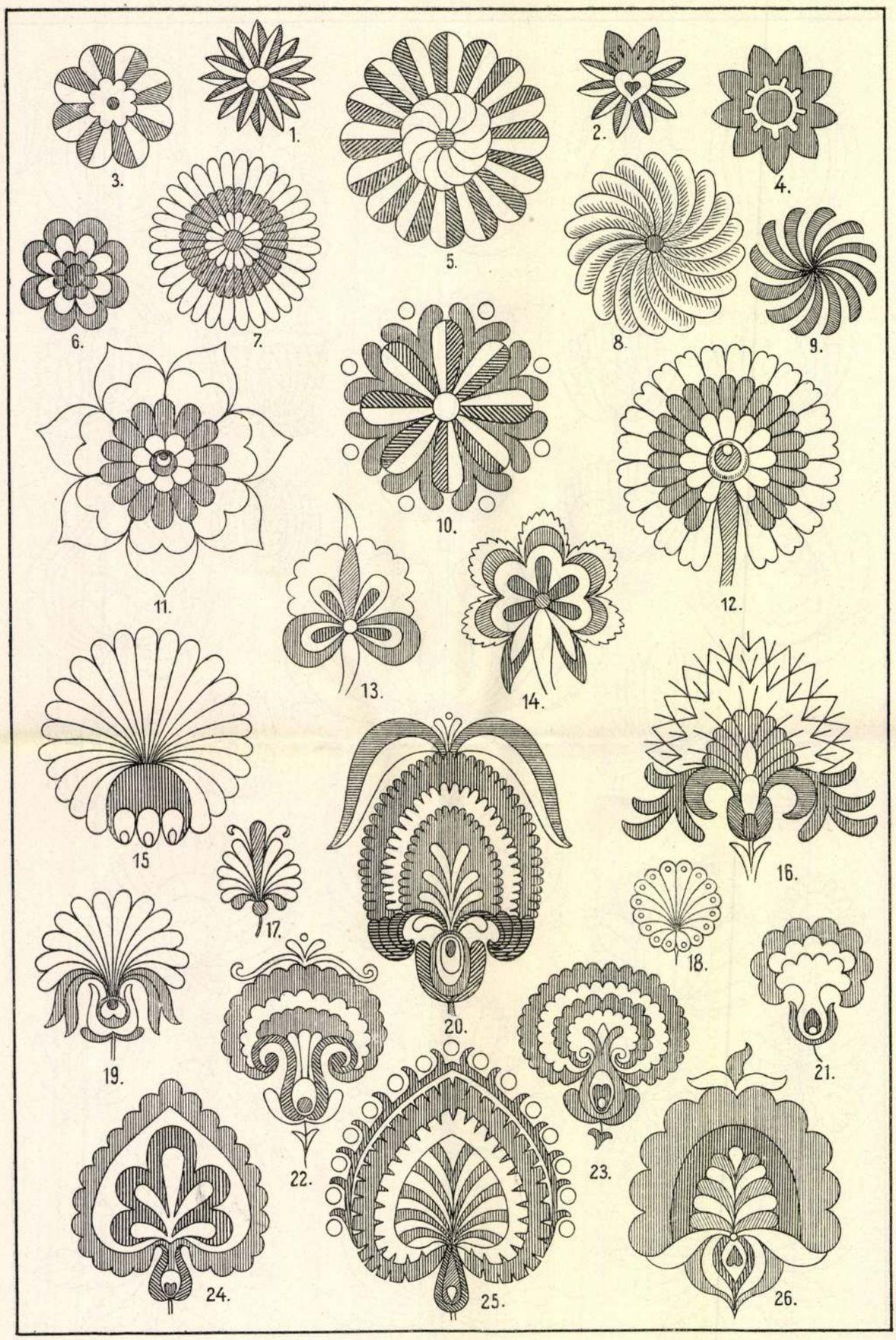

VIII. KÉP. 1., 2., 3., 4., 9., 16., 24. Szűrhimzésekről. Malatinszky F. Debrecen. — 5., 20. Tapody Bálint kunfélegyházi szűcsmester rajzaiból. — 6. Pásztor János szegedi szűcsmester rajzaiból. — 7., 8., 23. Gazdik Mihály kunfélegyházi szűcsmester rajzaiból. — 10. Desko J. kunfélegyházi szűcsmester rajzaiból, 1871. — 11., 12. Kaszalay Fer. szegedi szűcsmester 1836-beli rajzkönyvéből. — 13., 19., 21. Borsos S. rimaszombati szűcsmester rajzkönyvéből. — 14. Gömöry István szűcsmester rajzaiból, Jászberényben. — 15. Mezőkövesdi ködmön-himzésből. — 17. Székely bőrmellény himzéséből (Udvarhely m.) — 18. Kovács János egri szűcsmester rajzaiból. — 22. Kunfélegyházi irhás-suba himzéséből (1840 táján). — 25. Borsodmegyei (Szendrő) szűrhimzésből. — 26. Egy régi szűrgallér himzéséből.

Magyar ornamentika.

Huszka József-től. (Vége.)

Állati disz.

A növényi díszítések után lássuk már most a magyar ornamentika állati díszeit. Tárgyalásaink eddigi sorrendjét követve, ezekről sem a történeti időrendben, hanem gyakoriságukra való tekintettel szólunk. Legkedveltebbek a madarak, jelesen *a páva*, *galamb*, *kakas* és az énekesek egy faja, talán a fülemile; ezután a *szarvas* és ritkán a *kos*. Hegyes vidéken (az északi Kárpátok alján) a *medve* is nagy szerepet játszik. Az *emberi alak* ábrázolása nem éppen gyakori. Ráakadni ugyan az egész országban, de főként a dunántúli megyék pásztorai faragják előszeretettel. A *ló* csudálatosképpen ritkán szereplő disz. A honfoglalók sirjaiban *sárkány* és *griff* díszek is találhatók.

Páva, galamb.

Virágalakjaink legnagyobb részét a pávatoll adja; sőt a szegfűalakúak is voltaképpen pávafarkat ábrázolnak, mit színezésük is bizonyít. Mint egész állatalak, gyakori a hímzéseken és vésett aljú zománccal díszített fatárgyakon, vagy egyéb vésett díszeken. Többnyire kiterített, de néha összecsukott farkkal is (lásd XIII. kép 13. szám) ábrázolják.

A pávának és a pávatollnak minden egyéb díszünket mintegy elhomályosító átalános és ősi szereplése; a nép költészetében máig fenmaradt szokatlan és ma már a köztudatból kiveszett ősi jelentése arra kényszerít bennünket, hogy a pávát puszta dísznél többnek tekintsük s annak ősi, vallási, szimbólikus jelentést is tulajdonítsunk. A pávának India a hazája. A pávatolldisz, mint láttuk, a Déloroszországban tanyázott szkytha népeknél előjön, mint átvétel a magyarok fellépte után — előbb azonban a szkythák nem ismerik. A görög hitregében[28] is ráakadunk a pávára, azonban a forrás, az eredeti, a hindu hitrege pávája.

Az indiai hitregében a páva a tiszta és csillagos eget, meg a fénylő napot jelenti. Indra isten nap is, ég is. Ha az ég tiszta kék, vagy csillagfényű, ha a nap sugaraitól tündöklik, vagy a szivárvány színei játszanak boltozatán, akkor ebben a százszemű Indra[29], mint páva szerepel.[30] Indra lovai (a Védákban) *pávatollasak* és *pávafarkúak*.

Ez az Indrával[31] egyező jelentése a pávának még nemzetünk ázsiai vándorlásában került hozzánk és népköltészetünk meg is őrizte ezt az ősi indiai érintkezésre való vonást. A *Fogoly katona* balladájában[32], a *Felszállott a páva*[33] stb. s *Kimenék egy hegyre*[34] stb. kezdetű dalban a páva határozottan mint fény, mint világosság, mint ég szerepel. A fényt jelentő páva után sóhajtozik a rab, hogy szálljon fel (lásd 32. jegyzet); a vármegye házára szálló páva a sötét börtön rabjának szabadulás, mert világosság (lásd 33. jegyzet); és a fekete ruhával szemben szintén fény a páva (lásd 34. jegyzet). Egy

[28] A görögöknél a Juno madara a páva s ez nem más, mint maga Jupiter. A százszemű Argus a Zeus fia, maga Zeus. Argus nyugvó két szeme a nap és hold, a többiek a csillagok. Io Jupiter kedvese, Argus leánya, a Juno papnéja (azonos Isis-sel, a holddal). Merkur elaltatja Argust és megöli. A megölt Argus szemei a páva farkára mennek át. (A páva ujra feltámad). Lásd, Angelo De Gubernatis: Die Thiere in der indogermanischen Mythologie. Leipzig 1874. 590. lapján.

[29] Indra a Ramajánaban páva is, kakuk is. Ha az ég, vagy a nap felhőkbe burkolódzik és mennydörög, meg villámlik; akkor Indra kakuk és éneke a dörgés.

[30] Akkor is pávához hasonlítják a napot, ha őszi köd fedi, mert télire a páva is elhullatja fénylő tollait. A tollavesztett csúf páva elbúvik s így ismét a naphoz hasonlít, a mely az őszi felhőkben búvik el.

[31] Van a hindu hitregében a pávának egy más jelentése is, a mely szerint a páva a Siva-kultusz madara. Siva egyik leszármazottját Kartikejas-t vagy Skandas-t a hindu Marsot nevezik «mayura ratha»-nak pávaszekeresnek és «mayura kétu»-nak pávazászlósnak. Siva, hogy hőst teremtsen Tarakas daemon legyőzésére magot szórt a tűzbe, azért tüzfi-nek (Agnib-hus) is hívják. Hat nympha találta meg a Sora mezőn, miért is Sorabhus a neve. A nymphákról Kártikejás, Bahulejas Wisakhas vagy Sanmaturas (hat anyás) a neve. Némely mythos Ganga fiának tartja azért Gangadsás a neve. Hívják még Devasenapatis (Istenek vezére), Mahasaktis (nagy erejű), Mahasenas (nagy harcos), továbbá Guhás (elrejtő vagy elrejtett) Subrahmanjas (braminok jóakarója), Balatsarjas (gyermeteg), Kumaros (ifjú, lovag) neveken is. Mivel hat arccal is ábrázolják Dvadasaksas (12 szemű) és Dvadasakaras (12 karú) neve is van. (Lásd Dr. A. E. Wollheim da Fonseca: Mythologie des alten Indien. Berlin 1856.)

A hindu mythosz hadistene azt hiszem nem hozható vonatkozásba a mi pávánkkal. A Marsot jelképező páva-díszítés illenék ugyan a honfoglaló magyarság katonáinak diszeül, azonban a honfoglalók pávadíszítése nem jelképezheti Marsot, mert nincs reá semmi bizonyíték. A népköltészet tanuságtétele szerint Indrát a napot jelenti a magyarság pávája s így nem hozható kapcsolatba a Siva-kultusz pávájával és Siva fiával Skandással. Siva ismert jelképét a lingát vagy phallust mayuresvara Siva-pávának is hívják. Így aztán a másik páván lovagló hindú isten Naradás sem jöhet tekintetbe. Naradás a tolvajok és kémek istene, aki egyúttal vallástanító is és ezen minőségében egy az egyptomi Thoth-tal, aki az istenek és emberek tanítója és a zene feltalálója. Thoth egy a görög Hermessel ez pedig azonos Budhával. Mint tanító Naradsas is Budha.

[32] Benedek Elek: A magyar népköltés gyöngyei. 1896.

A fogoly katona.

Leszállott a páva Tengernek partjára
Tengernek partjáról Nagy török császárnak
Dali udvarába. Onnét száll a páva
Kényes pávamadár, Tömlöc ablakára:
Ottan fúdogálá Szomorú énekét,
Szomorú fogságban Egy székély katona:
«Hej páva, hej páva! Császárné pávája!...
Ha én páva volnék, Jó reggel fölkelnék,
Folyóvizet innám, Szárnyim csattogtatnám
Tollamat hullatnám. Fényes tollaimat
Szép leány fölszedné, Az ő édesének
Kalapjába tenné, Bokrétába kötné.»
Hát ott üldögéle, Cifra ablakába'
Császár szép leánya Gyöngye violája stb.

[33] Felszállott a páva Vármegye házára
Sok szegény legénynek Szabadulására.
Rab vagyok, rab vagyok Szabadulást várok;
A jó Isten tudja, Mikor szabadulok.
Rab vagy rózsám rab vagy, Én meg beteg vagyok;
Ha te kiszabadulsz Én is meggyógyulok.

[34] Kimenék egy hegyre, Benéztem egy völgybe
Ott láttam édesem Talpig feketébe.
Ki kékbe' ki zöldbe' ki talpig vörösbe'
Csak az én édesem *Földig feketébe'*
... S ott egy nagy fa álla, Annak kilenc ága
Arra reá szálla Kilenc tarka *páva*.
Hej páva, hej páva, Tarka tollas páva!
Mért nem lehetek én Bár egy percig páva!
Hej páva, hej páva, Ha én páva volnék,
Jó reggel fölkelnék, Folyóvízre mennék
Szárnyam csattogtatnám, tollamat hullatnám;
Fényes tollaimat Szép leány fölszedné
Az ő édesének Bokrétába kötné, Kalapjába tenné.

XVII. századbeli régi dalban pedig a páva egyenesen mint nap szerepel.[35]

Ez a jelentése a pávának ma nincs meg Európában, s nem is volt meg a keresztény korban, mert a kereszténységnél a páva a halhatatlanság jelképe,[36] miért is nem Európában került hozzánk a pávának fényt és napot jelképező jelentése. A honfoglaló magyarok pávatoll-díszű boglárait és csüngőit már ily szimbólikus jelentésben alkalmazták oly egyetemesen.[37] Hogy e szimbólikus jelentésnek még ma is vannak nyomai népköltészetünkben, azt népünknek a nemzetihez való szívós ragaszkodása és közmondásos konzervativ hajlamai magyarázzák. Ez alapon érthető népünk díszítésében a mindent betöltő pávatoll, amely oly határozottan karakterizálja nemzeti ornamentikánkat.

A madarak közül a páván kívül a galamb még az, a melylyel lépten-nyomon találkozunk. (XIII. kép 10., 14., 15., 22. szám.) Itt is kedveltebb a pávagalamb a közönségesnél, mintha csak egyenesen a pávát akarnák vele helyettesíteni. (Lásd XIII. kép 15. számát.) A galambnak azonban nem az a jellemzése, a mi a pávának. A magyar népdalokban unos-untalan találkozunk a galambbal *szeretett, kedves* értelemben. A kesergő szerelmet és a bánatos szeretőt is jelenti.[38] Mivel a néplélek jellemző tulajdonsága a nyelvben, dalban és ornamentikában egyenlően nyilatkozik meg, ornamentikánk olyanynyira kedvelt galambja egyenesen a szerelem és szeretet jelképe. Csak a jelen és a közelmult (XVII—XVIII. század) díszítményeiből ismerjük. Régebbi időből, vagy a honfoglalók sirjaiból nem maradt reánk a galamb alakja, s azért egészen keresztény eredetűnek,[39] tehát európainak is tarthatnók, ha nem lett volna már a kereszténység előtti korban is a magyarral egyező szimbólikus jelentése. (Lásd a 38. jegyzetet.) Jelentésének megfelelően majd mindig párjával, néha csókolódzva fordul elő. (Ilyen a XIII. kép 10. száma.) Ha magányosan ábrázolják, legalább szájában tart rózsát, a szerelem virágát. (Ilyen a XIII. kép 14. száma.) A páván s a galambon kívül gyakori még népies díszeink közt valami énekes madár alakja is, a mely rigó vagy fülemile lehet (XIII. kép 16., 23., 27. szám), ámbár a nyakáról a gerliczét és némely galambfajt jellemző szalagdísz elmaradhatatlan. A kakas is előfordul díszeink között, sőt nagyritkán még fürjet is találunk. (XIII. kép 24., 26. és 28. számok.)

A szarvas.

A négylábúak közül általánosan és országszerte kedvelt dísz a szarvas alakja. Nemcsak a jelenben, hanem már a régmult időkben is használták díszül, mert a honfoglalók sirjaiból is ismerjük. (XIII. kép 4. szám.) Jelenben és a közelmult századokban a felvidéken és a Dunántúl, a régi Pannoniában gyakori dísz ügető vagy hátra néző álló alakja. (XIII. kép 7., és 6., 8., 17. szám.) Ez a visszafordított fej jellemző, mondhatnám, tipikus mozdulat. Már a honfoglalók ékszerein is megtaláljuk. (XIII. kép 5. szám.) A régi Pannonia területén, a magyarok bejövetelét megelőző időkben is kedvelt diszítőalak a szarvas.[40] (Lásd Hampel: A régibb középkor (IV—X. század) emlékei Magyarhonban. I. Budapest, 1894.) Talán éppen ez okon, mint helyi hagyomány, oly kedvelt még ma is túl a Dunán.[41] A helyi tradicióra látszik utalni krónikáinkban a váczi templom alapításakor a királynak megjelenő csodaszarvas is, mely a régi pogány hitregének keresztény mezbe öltöztetett előadása.[42]

A csudaszarvas krónikáinkban a nemzet megalakulásakor tűnik föl először, midőn *Hunort* és *Magort* vezeti az új haza földjére, a Meotis ingoványaiban.[43] Mind a kétszer jóra vezérli a magyarokat s nem okozza vesztét a hősöknek, mint a hindu hitregék szarvasai. Krónikásaink előadását szemügyre véve, mégis nagy különbség van a két eset között. Az ősöket vezető csudaszarvasról szűkszavú a tudósítás, mig a Dunántúlról jövő király látomását bőven és körülményesen adják elő krónikásaink. E jelenséget jól megmagyarázza a helyi, dunántúli tradició föltevése. A bejövő magyarságnál, úgy látszik, még nem volt akkora szerepe a szarvas-

[35] A hol te jársz: rózsa keljen
Ahova lépsz: gyöngy teremjen.
. . . . . .
Ahol te jársz: az nap megáll
Páva módra, nézvén, csudál stb.

(Mátray-féle kodexből közli: Thaly Kálmán: Régi magyar vitézi énekek. 1864. Pest. II. kötet 219 lapján.)

[36] A páva minden évben elhullatja a tollait és minden évben ujra kiújulnak. A nap is újra kél bár ha le is nyugszik s ebben örök. Az évenkint elégő és megújuló Phönix-el együtt a napot jelentő páva a halhatatlanságnak is jelképe. Ezt a jelentését a kereszténység is átvette keletről és már az ős keresztények a halhatatlanság jelképeül használták a pávát.

[37] A középkorban mint országos jelvény a magyar hétszer vágott címer fölött sisakdíszül is szerepel a pávatoll. Bárczay Oszkár Budapesten 1897-ben megjelent «A heraldika kézikönyve» című művének 384. lapján 703. sz. ábra alatt közli a XIII, vagy XIV. században keletkezett Züricher Wappenrolle-ból a legrégibb magyar sisakoromdíszt, amely kiterített pávafark. Bárczay a 392. lapon azt mondja, «hogy az ország főbb méltóságai fölvették címerképükbe épp úgy mint a vágásos paizst. Például Lőrincz vajda viselte sisakján» (t. i. a pávatollat) Lőrincz vajda 493. ábra alatt közlött címerén háromszál pávatoll képezi az oromdíszt az országoshoz hasonló vágott paizs fölött.

[38] A galambnak szerelmet jelentő értelme ismeretes a görög mithologiából is, ahol Vénusz szekerét huzzák galambok.

[39] A galamb a kereszténységnél a szentlélek és a hűség, meg ártatlanság jelképe. Talán éppen ily értelemben jelképezi a bánkodó szeretőt, mint a ki még akkor is hű, mikor már elvesztette, még a halál után is.

[40] A csudaszarvas a hindu regékben többnyire a reá vadászó hős vesztét okozza. Mind a hindu, mind a görög hitregében majd a lenyugvó napot, majd a holdat jelenti: Artemisnek a hold istennek a jelvénye. Az első kereszténynek azon szokását, hogy januárnak elsején szarvasnak és vénasszonynak öltöznek, szt. Ágoston és más egyházatyák kárhoztatják, mint régi pogányszokást. A vén asszony a boszorkányt és a telet jelenti, a szarvas pedig a holdat, mivel tél és éjj a hold hatalmi körébe tartoznak.

[41] Lásd a mellékletek között a dunántuli zománcos fatárgyak rajzait.

[42] «A koronázás után pedig azon helyre menvén, ahol látomása történt volt, öcscsével Lászlóval értekezni kezde a szüz Mária tiszteletére épitendő egyház alapjainak helyéről. S amint ott állottak Vác mellett, a hol most a szt. Péter apostol egyháza áll, egy szarvas jelenik meg előttük, melynek szarvai rakva valának égő gyertyákkal és kezde futni előttük az erdő felé s azon helyt, ahol most a monostor van, megálla. S a mint a katonák rányilaztak, a Dunába szökék s többé nem látták. Mit látva, monda szt. László: Bizony nem szarvas, hanem Isten angyala vala. S monda Geicsa király: Mond meg nekem édes öcsém! mi lehetett az a sok égő gyertya, melyet a szarvas szarvain láttunk. S válaszolá szt. László: Nem szarvak azok, hanem szárnyak, nem égő gyertyák, hanem tündöklő tollak stb. Mark krónikája a magyarok viselt dolgairól az ősidőkből 1330. évig. Fordította Szabó Károly.

[43] «Történt azonban, hogy amint egyszer vadászni kimentek, a pusztában egy ünő szarvasra bukkantak, melyet, amint előttük futott a Meotis ingoványaiba kergettek s midőn az ott szemük elől tökéletesen eltűnt, sokáig keresték, de semmi módon meg nem találhatták,» t. i. Hunor és Magor midőn még Evilát földén laktak. — Mark krónikája a magyarok viselt dolgairól az ősidőkről 1330. évig. Fordította Szabó Károly.

kultusznak, mint a már letelepült, sőt keresztény nemzetnél.[44]

A szarvas-mithost itt találták már a magyarok alkalmasint sokkal erősebban kifejlődve, mint ahogyan náluk megvolt. A honfoglaláskori sirokban eddig csak egy díszül alkalmazott szarvasalakot találtak s így nem lehetett gyakori dísz az ősmagyaroknál. A magyarok bejövetelét megelőző kor dunántúli sírleletei közt azonban éppen oly gyakori dísz, mint mai népies ornamentikánkban.

Krónikásaink által még ismert ősi, hitregei jelentését a szarvasnak elfeledte már réges-régen a magyarság, még sokkal teljesebben, mint a páváét, de azért állandóan kedvelt díszítmény maradt a hajdan fényes, isteni jelentésű, felhőjáró állat-alak. Mai meglehetősen természethű ábrázolását minden bizonnyal elősegítik a vadaskertek dámvadjai is[45] — azonban többnyire a hitregei szentfa két oldalán, a fa felé fordult szügygyel, tehát ősi tipikus helyzetben ábrázolják. (Lásd a dunántúli fazománcokat a mellékletek között.)

Kos, kutya.

A négylábúak közül a kos is kedvelt díszítmény a népies faragványokon. Többnyire kettesével használják (XIII. kép 25., 34.), azonban egyedül, vagy kutya társaságában is elég gyakori (XIII. kép 35.) a pásztorok díszített eszközein. A pásztornak kedves a nyája, szükséges a kutyája, azért mind a kos, mind a kutya ábrázolása csakis természetutánzás, minden mélyebb jelentés nélkül.

Medve, kecske.

Hegyes vidéken, különösen a palócságnál és ruthéneknél majdnem elmaradhatatlan díszítő motivum a medve és kecske (XIII. kép 29—33.)[46] A pásztorok nálunk még ma is övükön hordják az ivócsészéjüket, mint az ős szkythák, a mint ezt az oroszországi kurgánok szobrai tanítják. Ennek a díszesen faragott facsészének a fülét *medve* és *kecske* szokta képezni (*g* ábra 165-ik lapon), vagy legalább is díszíteni. (XIII. kép 31. szám.) A ruthén[47] pásztorok fameregetőin (Csorpák) egész rémhistóriák örökítik szobrocskákban a medve támadását. Többnyire a lovat támadja meg (XIII. kép 30. és 33.), mikor is az ember menekül (33). A mátravidéki merítőcsészéken a fül kigyókból alakul ki; míg a csésze reliefdísze virággá stilizált makkot, őzet, rókát, disznót és kanászt ábrázol (*h* ábra a 165-ik lapon). A kakasfejes és baltás (kanászjelvény) csészefülek sem szokatlanok. Mindezeket az alakokat a mindennapi megszokás faragtatja a csészék fülére s igy csakis egyszerű természetutánzás, a mely a mellett nem is átalános és csak bizonyos vidékhez kötött.

A ló.

A ló a magyar ornamentikában éppen nem szerepel oly mértékben, mint a hogy azt kedveltségénél és nélkülözhetetlenségénél fogva várhatnók. A honfoglalók sírjaiból csak egy hozzávetőleges ábrázolását ismerjük. (XIII. kép 9.) Mind régebben, mind ma alig alkalmazzák. A ruthének lovai (XIII. kép 30., 33.) szintén ritkaság számba mennek.

Sárkányok, griffek s más vadállatok.

A mai, élő ornamentika már rég elfeledte a képzelt alakokat, azonban a honfoglalók ékszerein többször találkozunk velük. A bezdédi tarsoly-lemez két ilyen alakot őrzött meg a számunkra. (XIII. kép 2., 3.) Mindezek, mind a másik két griff (XIII. kép 1., 5.) a keleti fantázia összerótt állatai, melyek e hazában teljesen feledésbe mentek, noha az itt talált helyi tradicio is segítségükre volt. Ugyanis a magyarságot megelőzött hódítók sírjait a griff állatalak jellemzi. (Lásd Hampel: Régibb Középkor emlékei Magyarhonban, Bpest, 1894.) A XIII. kép 2. számú kétszárnyú sárkánya nem elő- és közép-ázsiai (babiloni) alak, mint a griffek, hanem kinai[48], miért is a magyar alakok közé történt fölvételére csak messze keleten kaphatunk magyarázatot. A bezdédi ezüst lapnak másik egyszarvú, szárnyas, oroszlántestű griffje pedig egészen perzsa alak. Sárkányokról sokszor emlékeznek népmeséink, éppen úgy, mint akármely népnek a meséi s így az ősi vallási jelentés magyarázata a kétes értékű tájékoztató adatok következtében kevés tudományos haszonnal járna. Hogy a bezdédi lemezen az istenfával, mintegy azt őrízve fordulnak elő: ez az ősi asszyr műgyakorlat folytatása lehet csupán, a hol az istenfa mellett szintén képzelt alakok állanak.

Az előszámlált állatalakokon kivül látjuk még néhaněha az oroszlánt is díszül alkalmazva még székely kapufaragványon is.[49] A szűcsök címerképűl használják a leopard bőrét és paizstartókul a leopardot. Bizonyos sólyom, vagy sasféle madár is keveredik díszeink közé, sőt a kétfejű sas is letelepedett nálunk (XIII. kép 12.) habár csak mint költözködő.

Az ember.

Az emberi alak a ritkábban használt díszitő elem. Ha azonban alkalmazzák, mindig teljes alak, sohasem részleges, sőt gyakran képhatású, mivel több alakból alkotott jelenetekben lép elénk. Akár magányosan, akár többet együtt, társaságban alkalmazzák az emberi alakot, az mindig *szigorúan stilizált*, akármilyen élénk mozgásban van is. Ez okon az emberi-alak a képszerűség dacára is megmarad ornamentumnak. A XIII. kép 19. számán a női ingváll bugygya szivalak, a mellényének alja valóságos levél, sőt az alakok szimmetrikusak is. Az emberi alakot is szeretik az ősi, szentfa két oldalán elhelyezni a fafelé fordulva. (Ilyenek a dunántuli pásztorok zsebtükrei hátán gyakoriak).

Mértani diszek.

A magyarság mértani díszítményei nagy részben a körvonalból telnek ki. Az egyenes vonalú mértani

[44] A középkori szarvas táplálja és visszavezérli az erdőbe került és eltévedt gyermekeket és ifjakat. A kereszténység a keresztelő medencéken alkalmazta díszül a szarvast, mintegy jelképezvén vele azt, hogy a keresztség táplálja és megmenti a lelket.

[45] Lásd a XIII. kép 17. számát.

[46] A medvét különben a székelyeknél is megtaláljuk a kapufaragványok között. Lásd Huszka Székelyház, Bpest, 1895. 11. lapján.

[47] Rákóczy hűséges jobbágyainak a ruthéneknek ornamentális sajátságait nem hallgathattam el a magyar ornamentika tárgyalása folyamán, annyival inkább, mert teljesen magyar nyelvű vidéken, a palócságban is ugyanazt az állatdiszt találjuk. A ruthének krónikáink tanúságtétele szerint a honfoglaló magyar hadak közt szolgáltak s Árpád magyarjaiként, velük együtt és köztük kaptak helyet e hazában. A ruthénség a magyar nemzettest későbbi, de igaz hajtása s így ornamentikájuk a nemzet ornamentikája éppen úgy, mint a székelyeké vagy a kunoké.

[48] Az ornamentális sárkánynak hajdan és ma Kina a hazája.

[49] Lásd: Huszka: Székelyház, Bpest, 1895. 2. ábráját.

díszek átalánosak, többé-kevésbé világszerte használtak; s mivel nem is igen gyakoriak, nem mondhatók magyarnak. Ilyen a szőnyegek *sak-táblája*, *zig-zeg vonala* s a himzések *rombusos gyöngy-sora* stb. Még a *zig-zeg* a leggyakoribb, de ez is csak más dísz társaságában jellegzetes, mint például a XIV. kép 10. száma, hol is a kapuívek kötéldísze két oldalán szerepel. Átalánosan használt mértani díszítés azonban a félkörívekből, vagy egész körökből alkotott szalag, melynek egyik legszokottabb alakja a román stílusból ismert *félköríves-friesz* díszítés (XIV. kép 1.). Az egész körök szokottabb összefonását a XIV. kép 4. száma és felfüzött pénztutánzó alkalmazását a 7. szám mutatja. Az egymást metsző félköríveket a 2., 3., 5., 6., 8. számon láthatjuk. A 11. szám zsinórozást, a 9. szám ma is gyakran használt levélsort mutat, melyet már a honfoglaláskori díszeken is találunk. A félkört kicsipkézve több egymás után következő sorban pikkelyszerűen is alkalmazzák bőrmunkákon. (XIV. kép 19.) Gyakran meg mint a növénydísz kerete lép föl a félkör. (XIV. kép 20.) A XIV. kép 12. száma pedig az egymásmellé rakott négyszögeket és háromszögeket motíválja. Egyéb görbevonalú diszeink a magyarruha zsinórdíszei (XIV. kép 15., 16., 17., 18.), melyek között egyik legszokottabb az ősi, keletről eredő habmeander (XIV. kép 21., 22., 23. szám) növényi elemekkel, vagy azok nélkül (XIV. kép 16., 15.). Sajátos és kedvelt magyar-dísz a szívalakos szalag is (XIV. kép 13., 14. kép), melyek közül a 13. szám elsejét már a pontusmelléki görögök díszei között is megtaláljuk. Az egymásmellé rakott szívalakokból képezett szalag a pávatoll-díszből alakult s így éppen olyan eredeti magyar, mint a kör és habmeander zsinór-fonatai. A zsinór- meg a szíjfonatok alakjai eredetileg ha nem is voltak magyarok, mint a zsinórozáshoz nagyon alkalmas díszek, a hosszas használat következtében polgárjogot nyertek. Vannak oly zsinórdíszeink is, melyek inkább virágok, mint mértani díszek. (XV. kép.) Ilyen a híres vitézkötés is, (XV. kép 1., 4., 6.) mely voltaképpen a pávatoll közepét, avagy a középkori gránát-almát utánozza[50].

Elrendezés, szár, levél, szin.

A magyar ornamentika főanyagának, a virágoknak leginkább megfelelő módon csoportosítja díszeit. Ha csak nem szalagalakú a díszítendő tér úgy az elrendezés mindig a kötött bokrétát utánozza, tekintet nélkül a betöltendő tér alakjára és nagyságára. A bokréta külső irámja (silhouette) a díszítendő tér alakja szerint más-más vonalat ád ugyan, azonban a bokréta felső vége felé mindig keskenyedik s többnyire egy szál virágban végződik. A virágok szimmetrikusan szálankint látszanak bokrétába kötve. A nagy virágok alul és a középvonalhoz közelebb foglalnak helyett, mintegy magvát alkotva az egésznek. A közöket vékony szár, hosszukás fűszerű levél vagy apróbb virágok töltik ki. A bokréta irámját a nagy virágokból és a közeikből kinövő apróbb virágok alkotják, melyek mint külső öv körítik a bokréta középső virágait. Az egész nagyon változatos körvonalú foltot alkot, a melynek csak az egyik végét, az egymásmellé sorakozó virágszárak felőlit zárja határozott vonal (szalagdísz, vagy kötés). A másik, a virágos vége mindig szabad térben van, melyet sohasem tölt ki egészen a tér határvonaláig, mint akár a perzsa virág-díszek, akár az indiai bokréta, melyhez különben egyéb tulajdonságaiban nagyon hasonló.

A bokréta fővirágai nem egy közös szárból nőnek, mint bármely más ornamentikában, hanem egymásmellé sorakozott száraik mind külön-külön futnak végig, miáltal néha elég széles bokrétanyél keletkezik. Gyakran látszik a bokrétakötő szál, vagy szalag is. Ha kisebb a díszítendő tér, ekkor bokréta helyett csak egyes virágszálakat alkalmaznak négy-öt virággal s ilyenkor csak egy főszár látszik, mely a többit mind egyesíti. Az egyesítés módját a gyakran látszó kötőszálak jelzik. Az ilyen virágszál-elrendezés csak nagy ritkán szimmetrikus, azonban a virágoknak némi egyensúlyozását mégis mutatja. Szegély-díszül is alkalmazzák az egymásmellé rakott ismétlődő virágszálat, sőt apró szimmetrikus bokrétáknak hullámvonalos összekötése kedvelt szalagszerű dísz. A futó szalagdíszekben a szár hullámvonalból, habmeanderből vagy egyes virágokat összekötő félkörívekből áll.

A levél kevés és többnyire hosszú, keskeny tagozatlan fűlevél. Használatos azonban a csipkés szélű rózsalevél és tölgylevél is. A hosszú levél előképét a pávatoll oldalszálai adták, sőt a csipkés szélű is voltaképpen a pávatoll virágalakjainak levéllé stilizálása. A csipkés levelek középrésze ugyanis csak nagyritkán bordázott, többnyire gyűrűs, mint a pávatoll-alakok.

Van a székely kapuknak egy sajátos, sok egymásmellé sorakozó mandulaalakú levéllel ellátott hajlékony szárú, vékony vessződíszük, mely majd koszorúba csavarodik egy körbefogott kryzanthémum körül, majd szeliden lehajlik az ablak- vagy képkeretre, amely fölé tűzték. Virág nem élénkíti soha, a pálca két oldalán sűrűn következő levelek egymásutánját s így biztos meghatározása majdnem lehetetlen. Mezőkövesd vidéki subahimzéseken is előfordul (l. a XIX. képet), ahol is az ákácfa-levélhez hasonlít. Csigolya-fűz pálcának és babérágnak is tarthatjuk. Ez utóbbinak hiszem, mert egy kapun a babérbogyókat is közbe faragták. Multját tekintve egykorú lesz a kapu többi díszeivel[51] s mivel subahimzéseken

[50] A zsinór- és szíjfonatok legősibb ismert formáit az asszyr babyloni ornamentikában találjuk. Innen tanulták el a görögök, akiknek révén az ősi asszyr alakok már régen ismeretesek. Horvátország és Felső-Olaszország longobárdnak nevezhető szíjfonatai a végeken szkythák közt lakó, szkytha kötelékbe tartozó góthok, alánok, longobárdok révén terjedtek el oly általánosan. A byzantiak jellemző szíjfonatai is keletre s így a lovas és sok szíjjal és zsinórral ékeskedő szkythákra vihetők vissza. Az arabok is csak ezt folytatták, kifejtvén belőle később a legfejlettebb mértani ornamentikát.

[51] Szasszánida reliefeken, de főként indo-szkytha pénzeken gyakori a babér-koszorú. Eredetileg egyszerű kerék volt és csak a Sándor görögjei kezén lett belőle babérkoszorú. A kerék ősárja hatalmi jelkép. A sanskritben cakra = a hatalom kereke. A király cimei közt pedig cakra vartin «kerékforgató» kifejezésre találunk, ami átvitt értelemben a «világ urá»-t jelenti. Az ó perzsában «cakhra» = uralom kereke, hatalom értelmű. A pezsák nagyistenét Ahura-Mazdát mindig kerékből kinövő ember alakjában ábrázolják. A királyok azonban az achemenida korban még íjjat tartanak kezükben és csak a szasszánidáknál váltja ezt fel a kerék vagy koszorú, mint ősi hatalmi jelvény, a parthusok által divatba hozott lelógó szalagdíszszel megtoldva. Így látjuk a koszorút az indo-szkytha pénzeken is azonban már az ősi kerék valóságos babérkoszorúvá változott a görög művészek vésője alatt. A székely kapuk koszorúja — tekintve az istenfát és a kapu többi részeit — egy forrásból ered a szasszánida királyok koszorúival s így szintén hatalmat jelent a kapun belüli területre. A székely tehát portáján belül királyi hatalom részese, feltétlen úr, aminek hírül adására faragják a babérkoszorút a kapu-zábékra, még pedig lent, hogy mindenki jól láthassa.

A koszorún kívül, az istenfa szövevényes indáit utánzó, a kis ajtó fölötti relief kerete fölé is oda tűztek két babérágat, mely két oldalt a keretre hajlik, felső vége azonban gyakran a korona párkányon kezdődik. Oly módon alkalmazzák ablakok fölött is, mint a kapukon a keret fölött, miért is lehetetlen Éjszak-India, különösen Nepál izlam előtti ablakaira nem gondolni, ahol hasonló módon látjuk alkalmazva a babért az ablakok fölött. A szasszanida meg indiai érintkezésre vonatkozólag lásd a szerző: Tárgyi ethnografiánk őstörténeti vonatkozásai című értekezését, a mely az Ethnografia 1898. évi két első füzetében is megjelent.

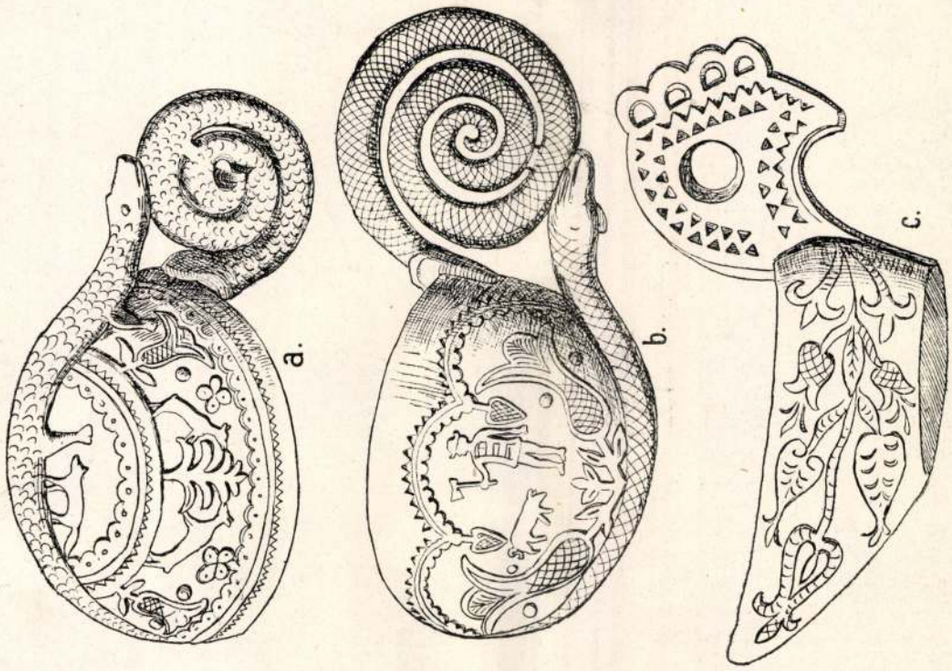

h ábra. Fából faragott merítő csészék («csanak»): *a* Gömörm. *b* Ivád (Hevesm.) Hermann Ottó gyűjteménye a Magyar Nemz. Múzeum ethnografiai osztályában.

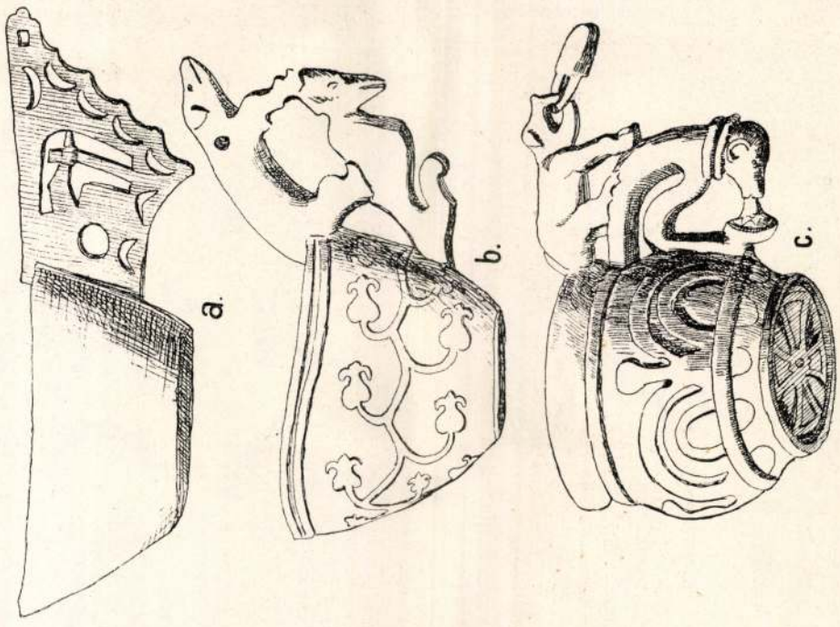

g ábra. Fából készült meregetők: *a* Taszár (Somogym.) *b* L. Gerge (Nógrádm.) *c* Ivád (Hevesm.)

XIII. KÉP. 1. A benepusztai honfoglalási leletből. — 2. és 3. A bezdédi honfoglalási tarsolylemezről. — 4. A törteli honfoglalási leletből. — 5. A salamoni sírleletből. — 6. Kancsó-disz (festve) Erdélyből. — 7. Kancsó-dísz a felvidékről. — 8. Cserép-tányér festett dísze Háromszékről. — 9. A mándoki honfoglaláskori leletből. — 10. Subahimzésből. — 11. Tülök-sótartó bekarcolt dísze a Dunántúlról. — 12. és 13. Subahimzésről Gazdik M. kiskunfélegyházi szűcsmester rajzaiból. — 14. Székelyföldi festett butorról. — 15., 17., 18., 19., 21. Dunántúli zománcolt fa-zsebtükrök hátáról. — 16., 22., 28. Székely tányérokról. — 20., 23., 27. Székely kancsók díszei. — 24. Tiszamenti tányérról. — 25. Dunántúli sótartó teteje. — 26. Székely kapufaragvány 1784-ből. — 29., 30., 31., 32., 33. Ruthén fameregetők fülei. — 34., 35. Dunántúli pásztorok faragványai.

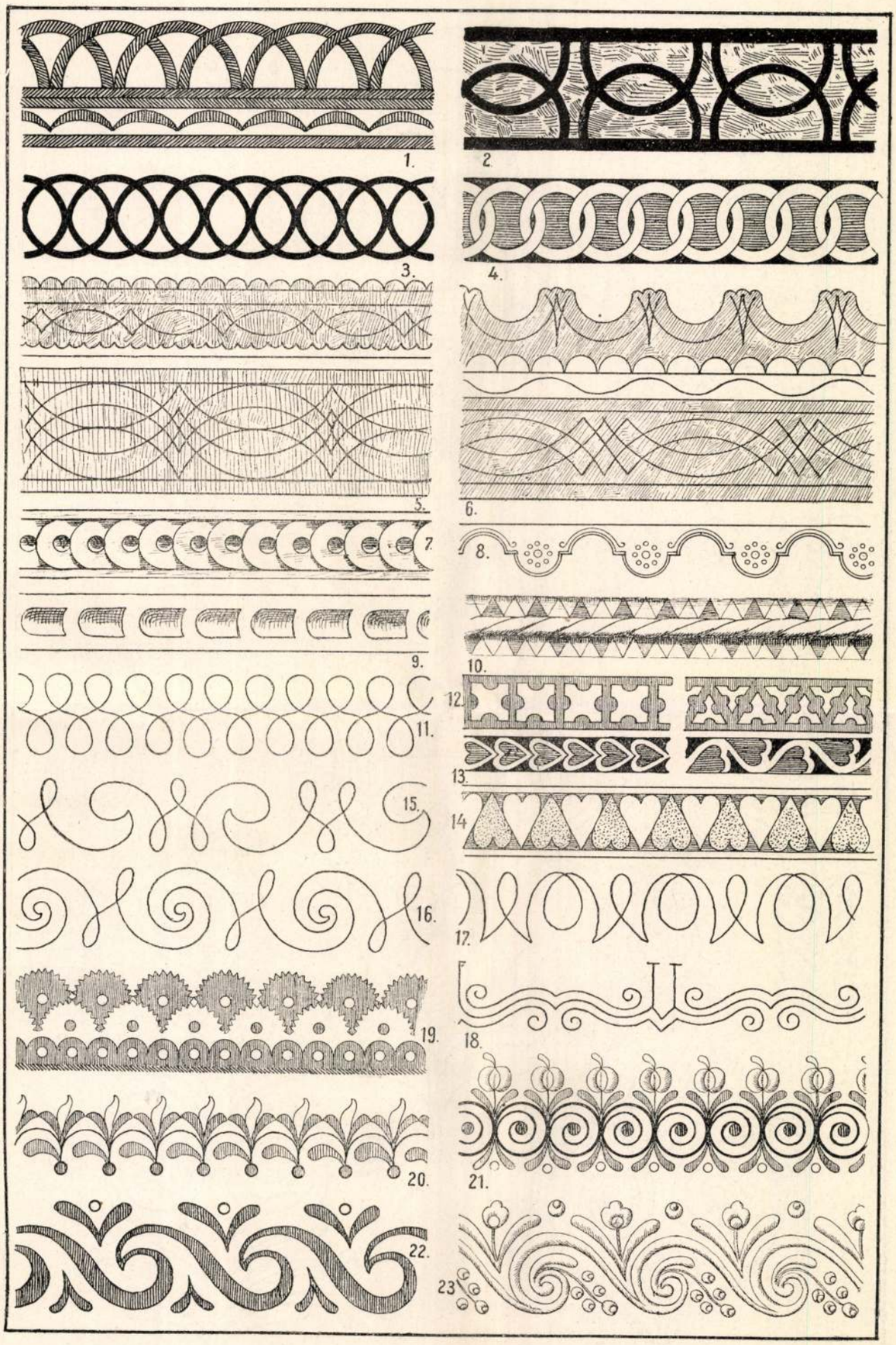

XIV. KÉP. 1. Dunántúli szűrről. — 2., 4., 8. Székely festett butorokról. — 3. és 11. Kassavidéki ruhazsinorozás. — 5. és 6. Debreceni szűrszegély. — 7., 9., 10., 12. Székely kapuk dísze. — 12. Baranyai bicskanyélről. — 13. Dunántúli zománcolt faeszközökről. — 15., 16., 17. Jady Fer. veszprémi szűrszabó rajzkönyvéből. — 18., 20., 21. Kúnsági subákról. 19. Kiskúnfélegyházi dohányzacskóról. — 22. és 23. Debreceni subahimzésekből.

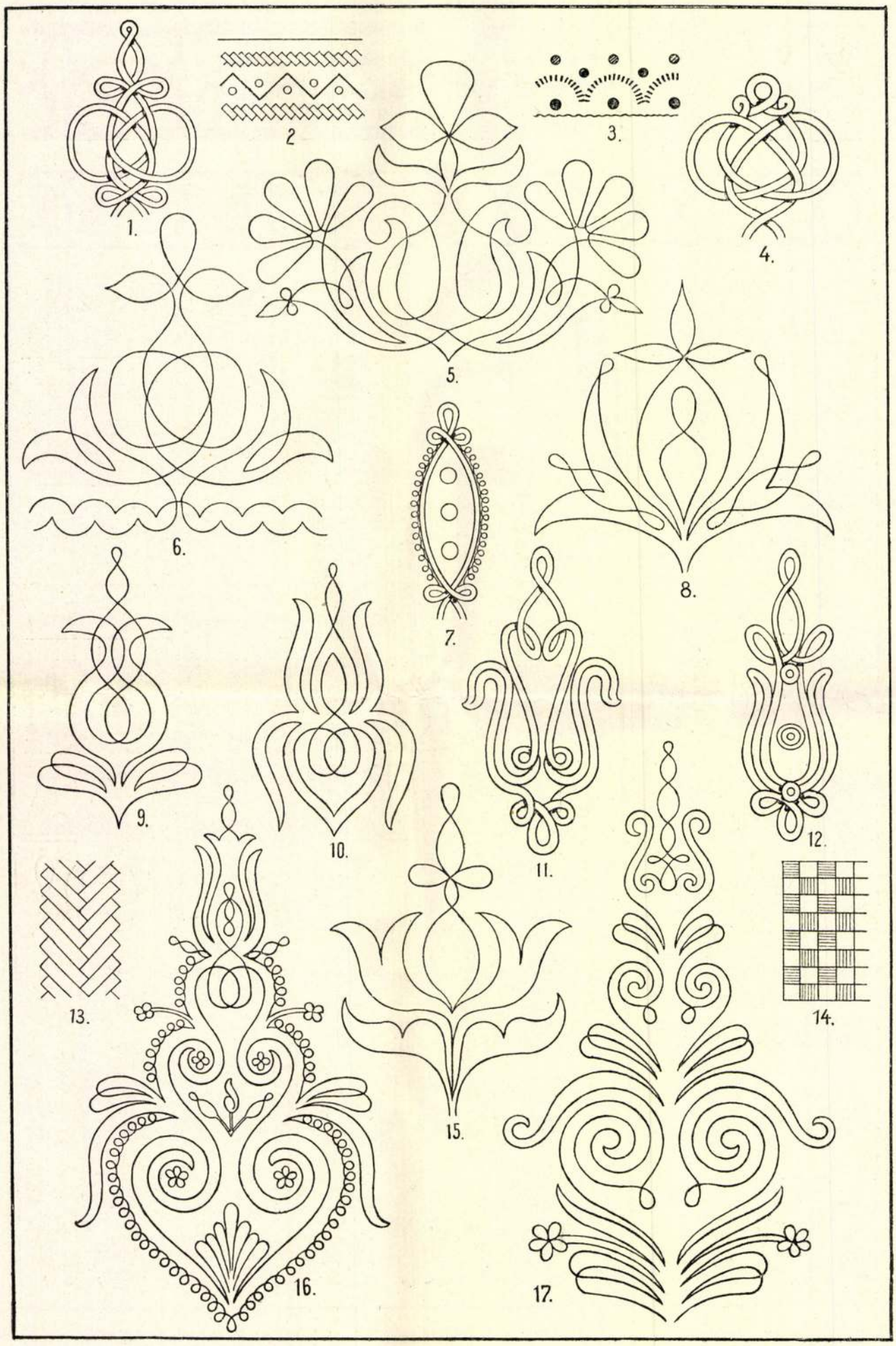

XV. KÉP. 1. és 4. Vitézkötés a 60-as évekből. — 2. Szegélydísz (zig-zeg) Kúnfélegyházáról. — 3. «Pillangózás.» Szeredy J. szűcsmester. Szászváros. — 5., 6., 8., 15. Borsos Sándor szűcsmester rajzaiból Rimaszombat. — 7., 11., 12. Nagy-Kállói dolmány-zsinorozás. — 9., 10., 16., 17. Jády Ferenc szűrszabó rajzaiból, Veszprém. — 13. és 14. «Korbácsolás», Behúzás» Szeredy J. szűcsmester. Szászváros.

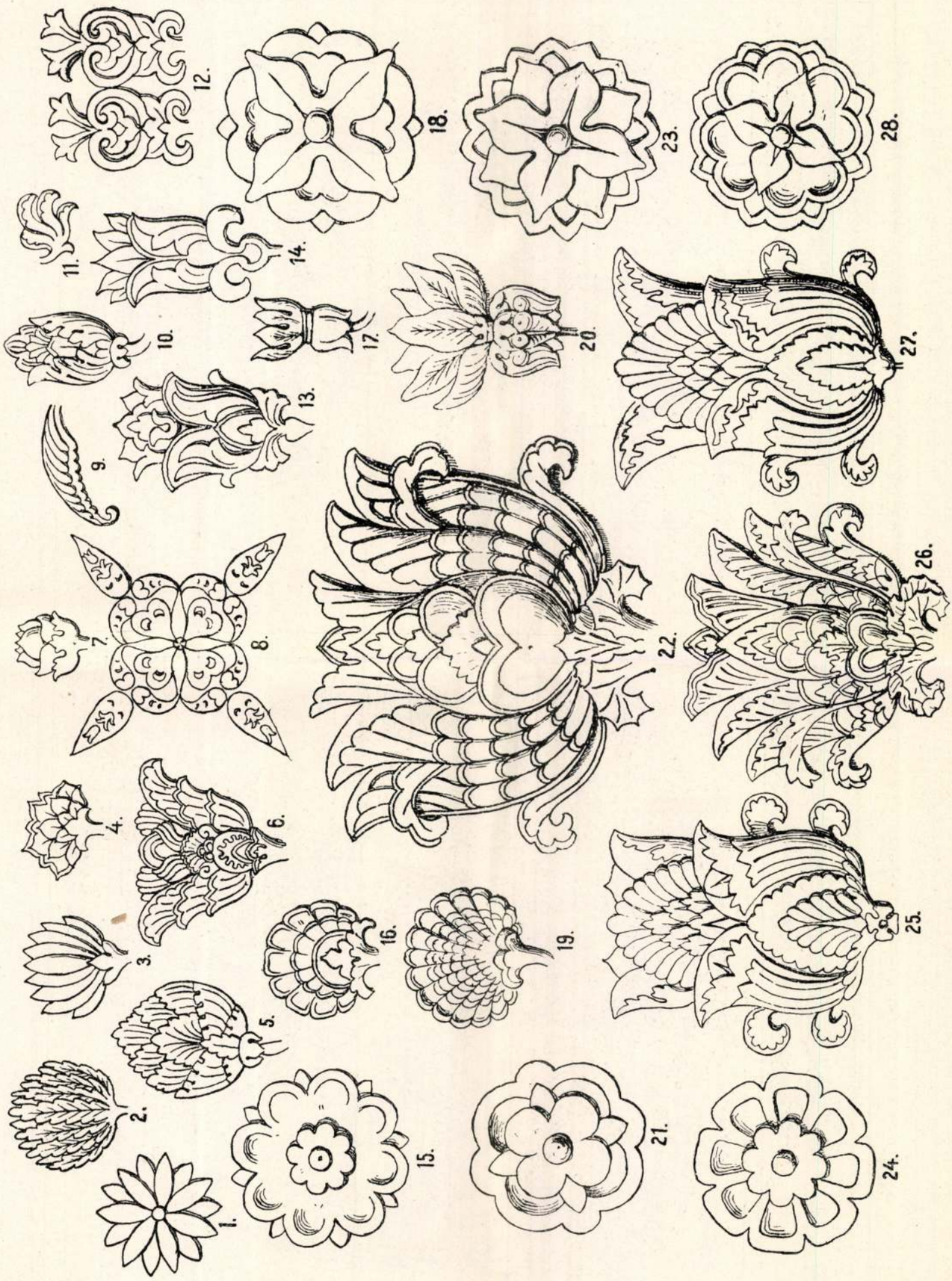

XVI. KÉP. Szasszánida virágok összeállítva. Flandin et Coste: Perse ancienne című műve nyomán.

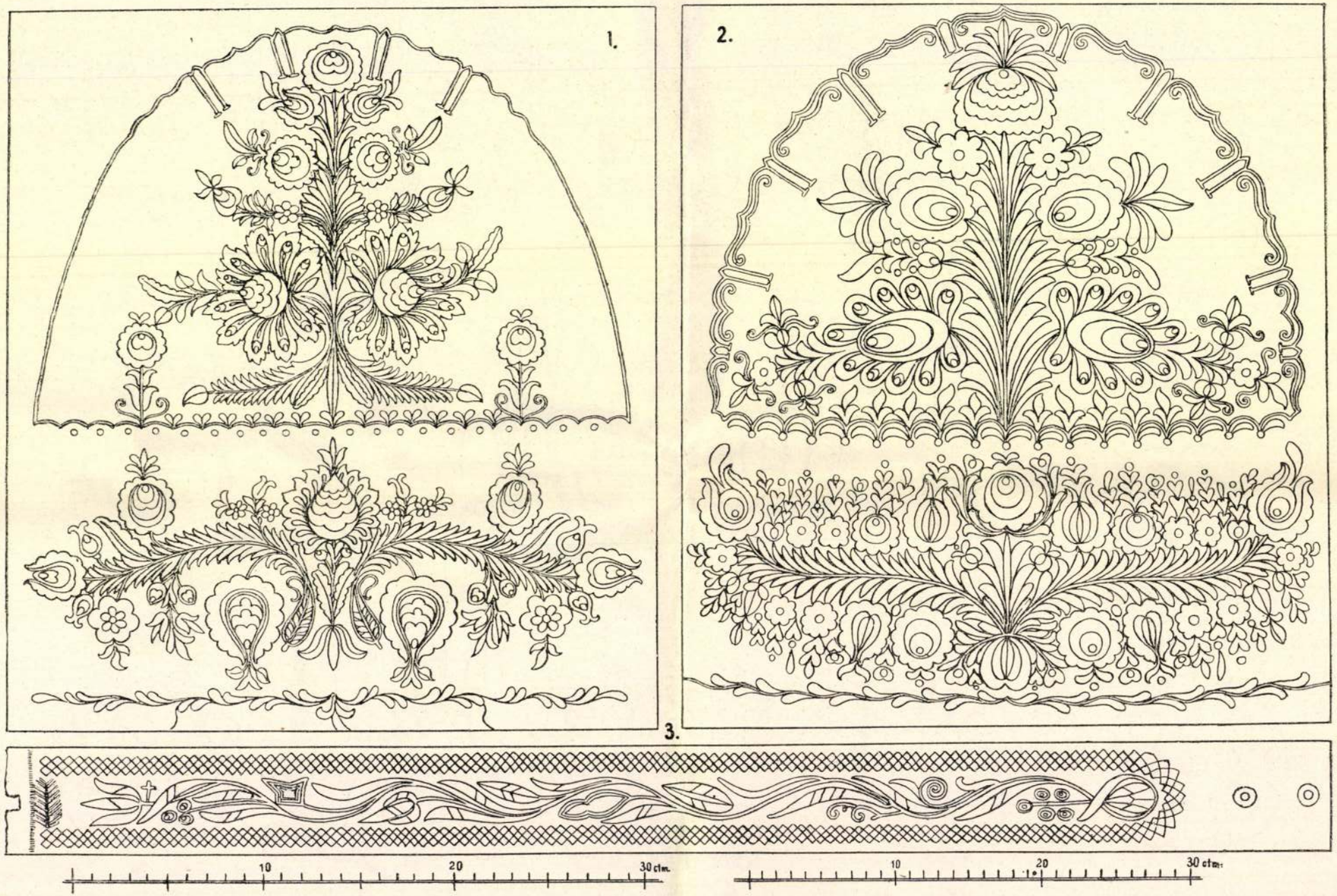

XVII. KÉP. 1. Irhássuba válldíszítése. Nagy Lázár festőműv. felvétele után. — 2. «Suba-tányér», a subavállán alkalmazott díszítés. Deskó József szűcsmester rajza 1871-ből Kiskúnfélegyházáról. — 3. Női derékszíj (öv) Hosszúfaluban (Brassóm.) vastag, barna bőr, lapos bőrszalagocskákkal (szironnyal) kivarrva.

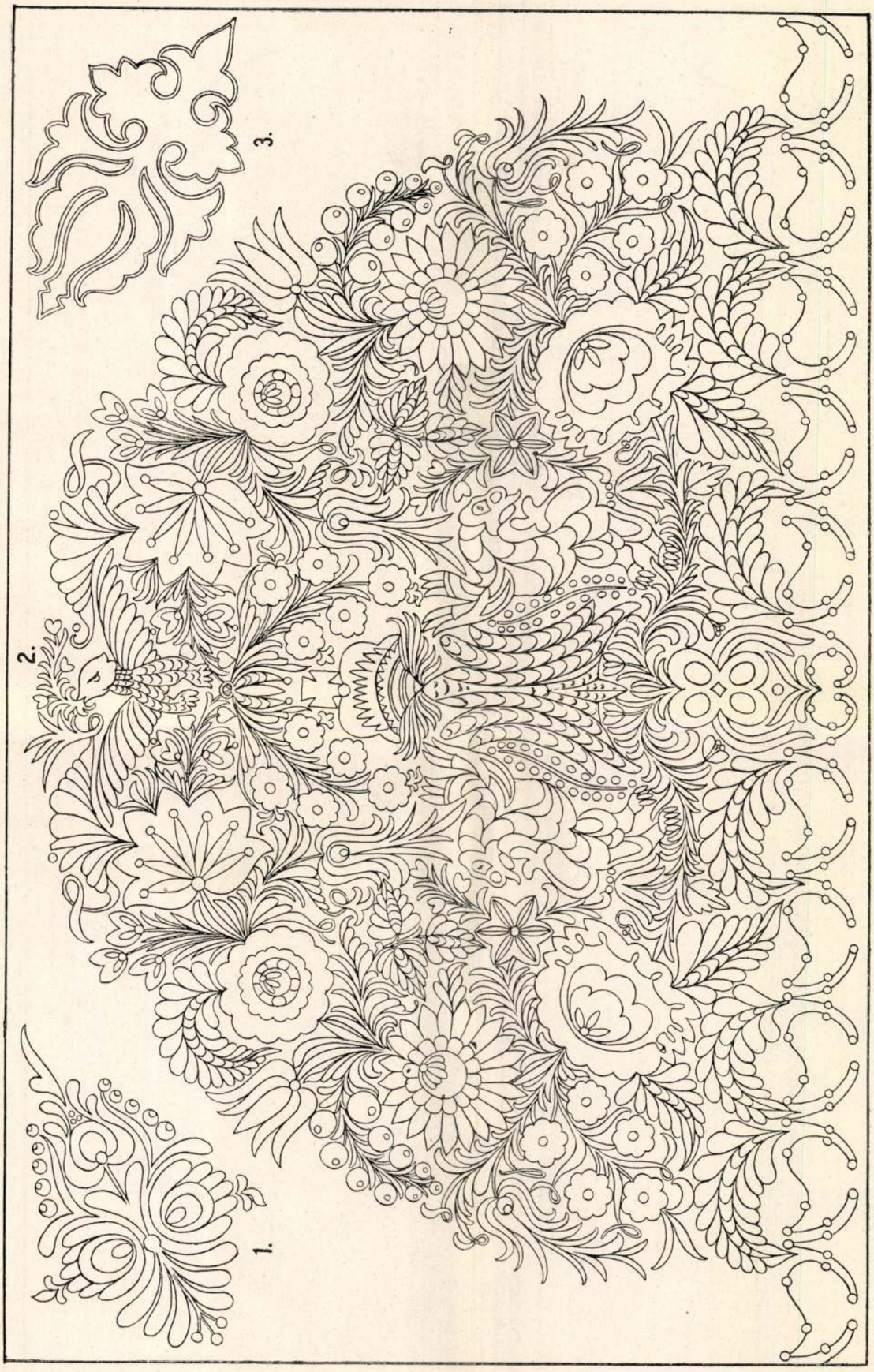

XVIII. KÉP. 1. Női bundadísz. Nagy Sándor debreceni szűcsmester rajza. — 2. «Suba-tányér» Kovács János egri szűcsmester rajza 1861-ből. — 3. Ködmön-dísz (Színesbőrből kivágva). Borsos Sándor rimaszombati szűcsmester rajzkönyvéből.

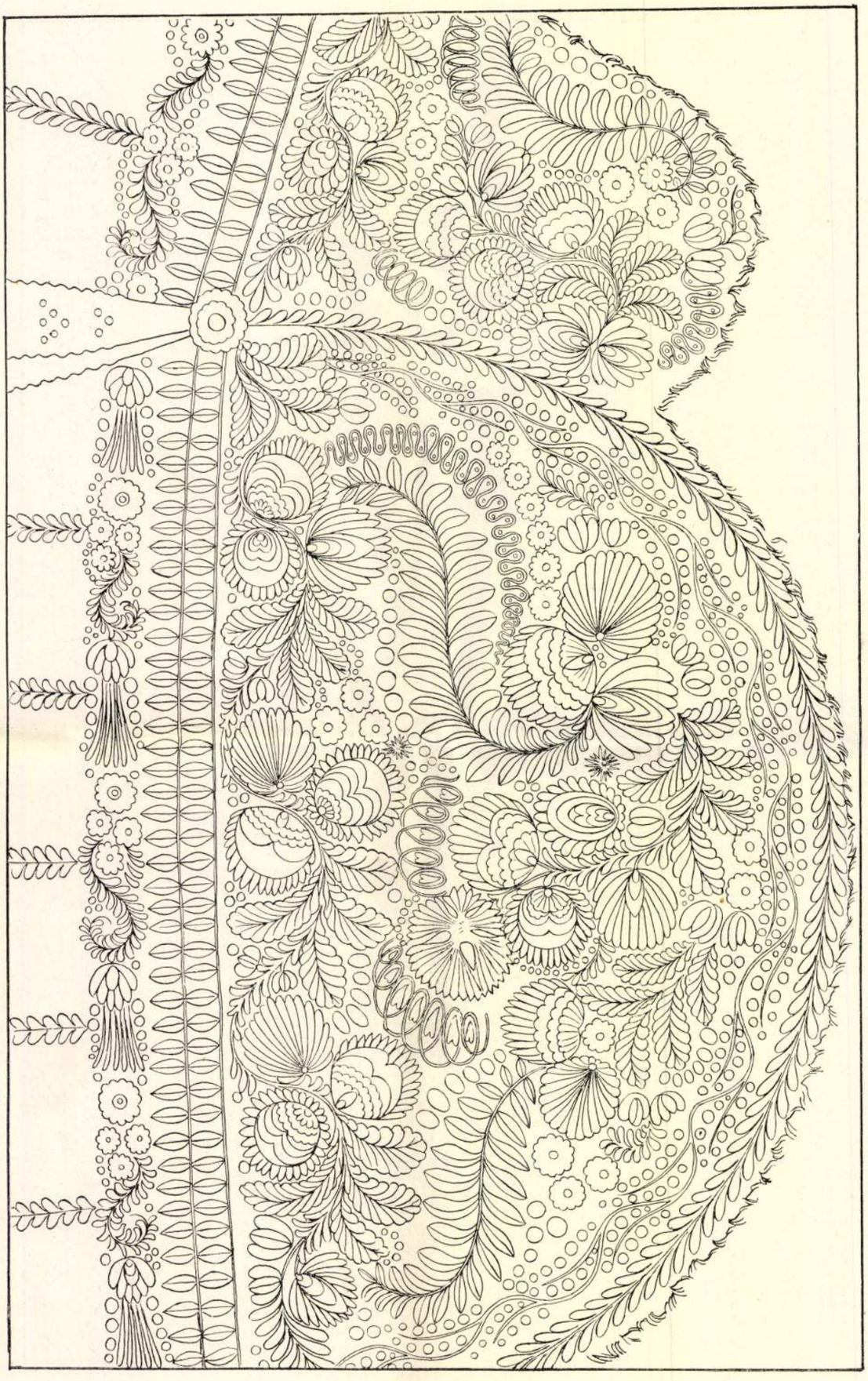

XIX. KÉP. Vóczos-suba eleje és oldala Mező-Kövesdről. Sötét, szines selyemhimzés.

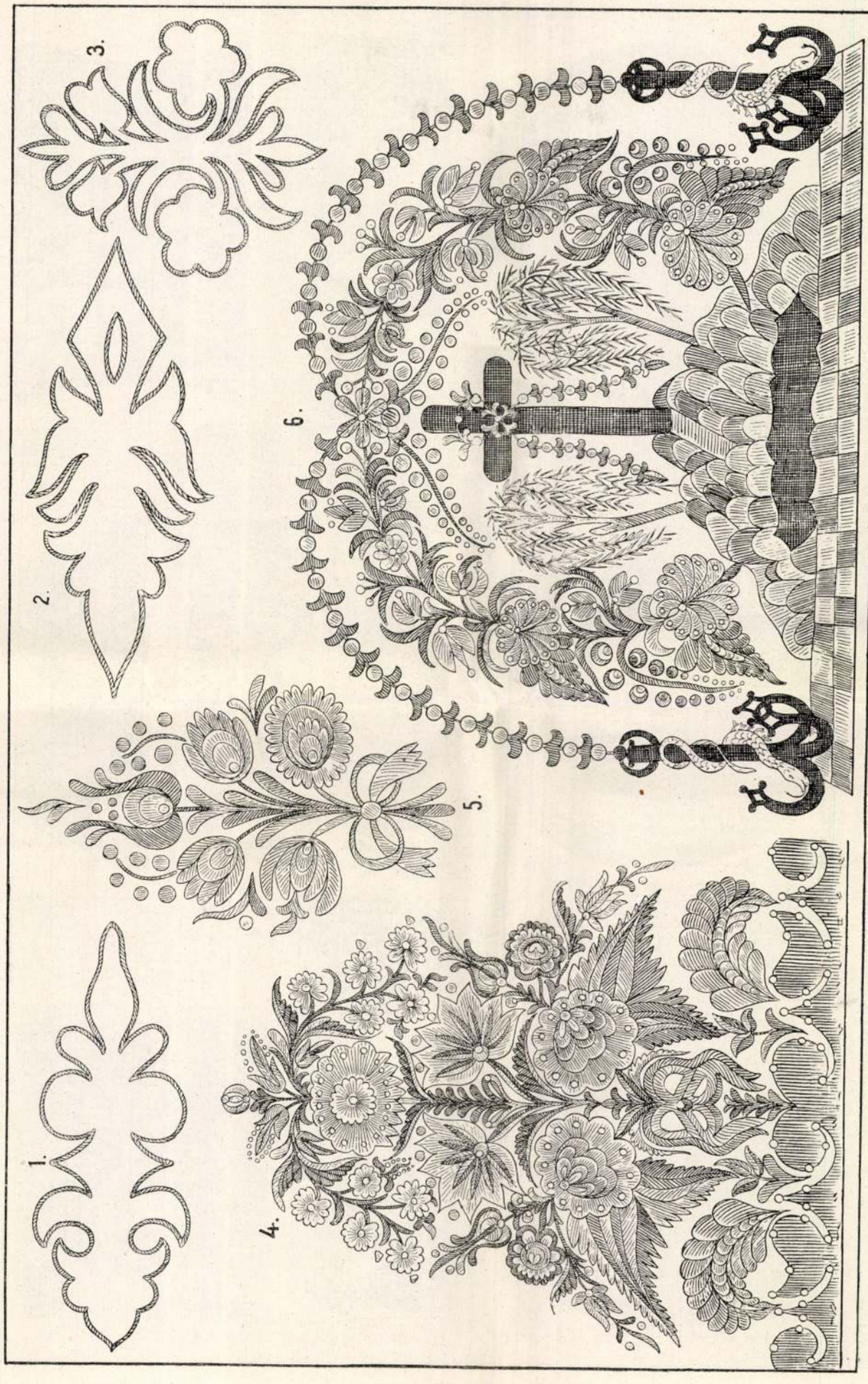

XX. KÉP. 1., 2., 3. Ködmön-díszítések, (kivágott színes bőr). Borsos Sándor rimaszombati szűcsmester rajzaiból. — 4. Suba elejének díszítése. Remekbe rajzolta Kovács Ignác egri szűcsmester 1860-ban. — 5. Férfibunda elejére hímzett bokréta. Nagy Sándor debreceni szűcsmester rajza. — 6. Hímzett kép Kovács János egri szűcsmester rajzaiból a hatvanas évekből.

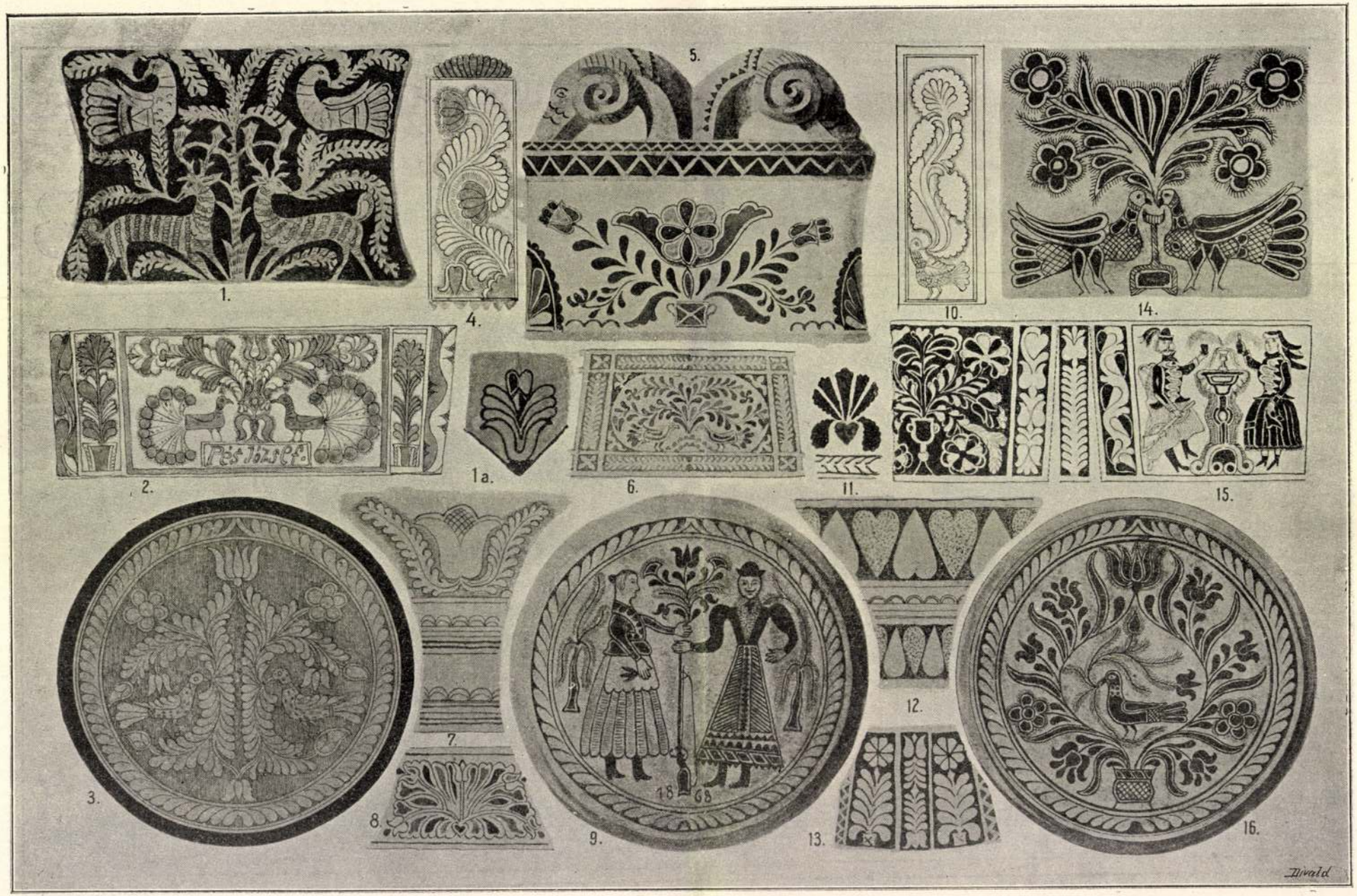

XXI. KÉP. 1, 1*a*. Zsebtükör zománcolt fa hátlapja- és előlapjának sarokdísze a Balaton mellékéről. Eredetije a Nemz. Muz. Ethnografiai osztályában. — 2., 4., 6., 8., 10., 11., 15. Tülökből készített sótartók bevésett, étetett és zománcolt díszei a Balaton mentéről. Magy. Nemz. Muz. Ethnografiai Oszt. — 3., 9., 16. Pásztorok zsebtükreinek vésett és zománcolt fa hátlapja a Balaton mellékéről. Az eredetiek a Magy. Nemz. Muz. Ethnografiai osztályában. — 5. Pásztor sótartó tülökből, faragott fafedővel, Dunántúlról a Nemzeti Muz. Ethnografiai osztályában. 7. és 12. Pipaszár bevésett és étetett díszítése a Magy. Nemz. Muz. Ethnografiai osztályában, Dunántúlról. — 13. és 14. Dunántuli (somogymegyei) fanyelű bicskák zománcolt díszítései.

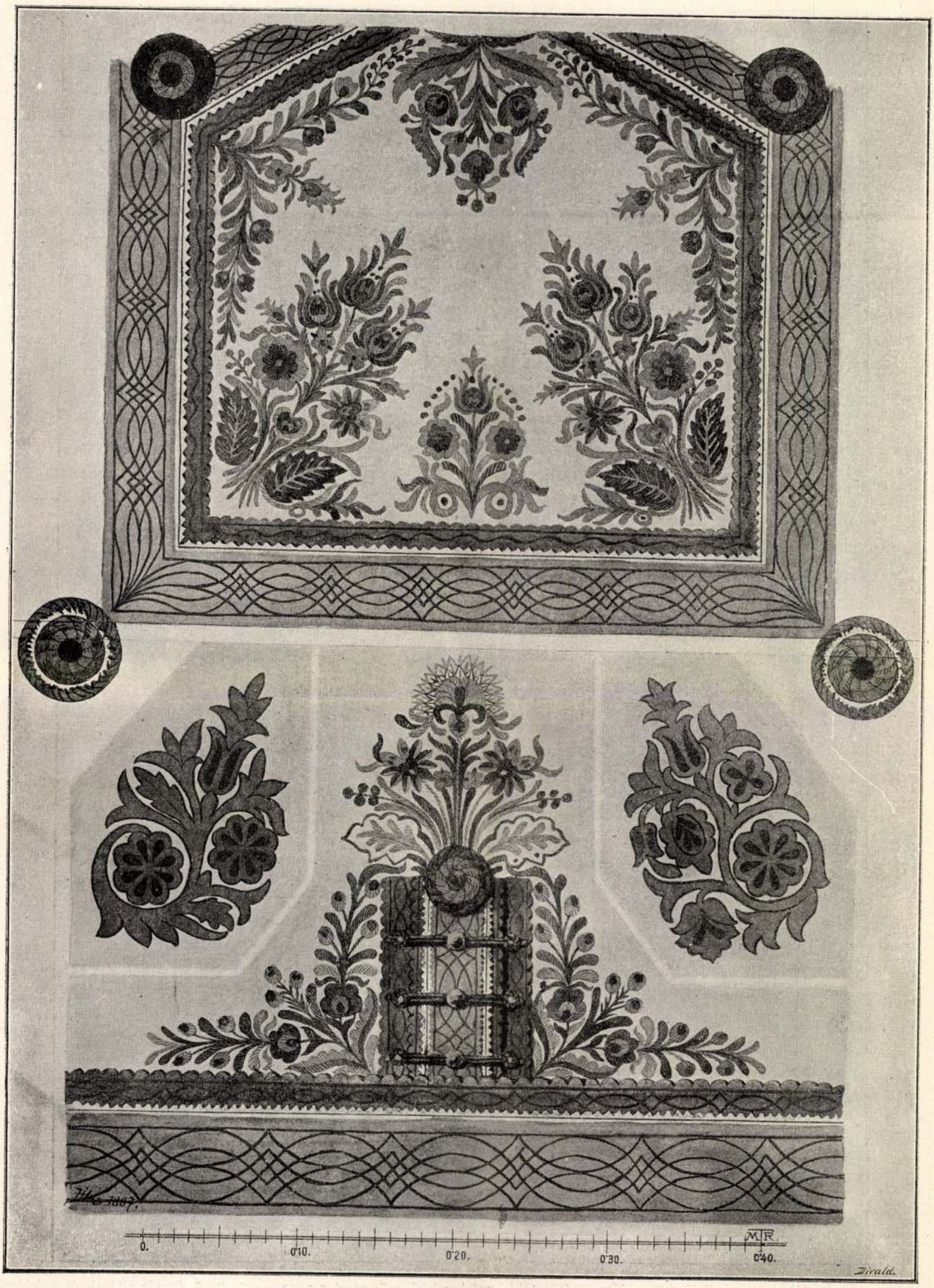

XXII. Szűrgallér és szűrujj hímzett- és szines posztó diszei. Készült Malatinszky Ferenc debreceni szűcsmester műhelyében. Szűrgallérok kivágott szines posztó sarokdíszei Debrecenből.

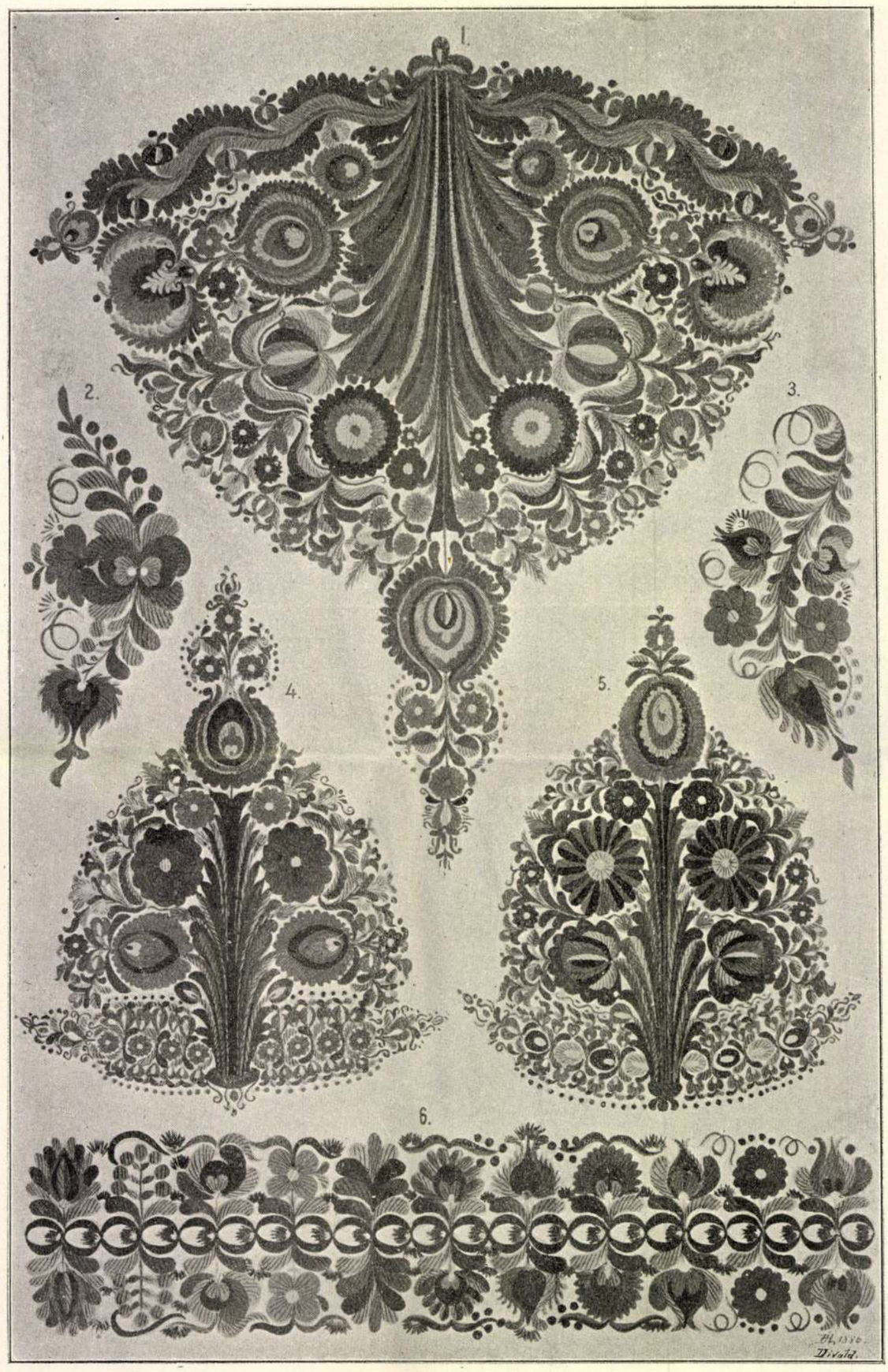

XXIII. KÉP. 1. Vócossuba válldíszítése. Tapodi Bálint kiskunfélegyházi szűcsmester rajza. — 2., 3., 6. Bunda aljának és oldalának díszei, Tóth Károly miskolci szűcsmester rajzai. — 4. és 5. Suba eleje és suba hátulja. Tapodi Bálint kiskunfélegyházi szűcsmester rajza.

is akadunk másra; egyetemesen használt magyar levéldísznek mondhatjuk a babért is.

Nemzeti ornamentikánkat a képzelhető legdúsabb színpompa jellemzi. De ez nem is lehet másként, ha a színváltoztató, ragyogó pávatollra gondolunk, mely ornamentikánk legfőbb dísze. Nemcsak a főszineket, de a második és harmadszineket is számtalan változatban alkalmazzák, sőt az arany és ezüst is elmaradhatatlan. Nem igen uralkodik egyik szín sem, de azért mégis inkább sárga és vörös a színhangulat. A kevéssé alkalmazott tisztakék mellett lila a túlnyomó és a zöld is többnyire sárgás, mohazöldbe játszó, mint maga a pávatoll, úgy, hogy az egész mindig meleg hatású. Ez okon a magyar díszítések sok szine sohasem kirívó, sohasem tarka, sőt az összhatásban mindig harmonikus. Mivel a díszítendő tért teljesen betölti, úgy, hogy az alapból, az egyes virágok és levelek között alig látszik valami, azért bármily színű alapon jól hat. A túltömöttség csak a körvonalakban rajzolt vagy egy színben készített díszeken tűnik fel, a milyet különben az élő ornamentika alig ismer. Szines díszeink harmoniáját éppen a sűrűn egymásmellé sorakozó formák szín-elosztása biztosítja. A mi egy színben nehéz, sűrű folt volna, azt a mithosi páva: a száz színben tündöklő nap ragyogása kellemes, harmonikus egészszé teszi.

Végre a magyar díszítő mód átalános, egyetemes jellegét keresve, azt találjuk, hogy ornamentikánk naturalisztikus, de kellően stilizált elemeivel és csoportosításával a nemzet véréből való vér. A magyar katakter a díszítő módban is érvényesül. Olyan az mint a magyar zene. Hosszas csendeség után elemi erővel tör ki a regszilajabb jó kedv és teljes erejükben zúgnak a hangok, mígnem rövid időn újra beáll a mélabús csend. A magyar nép faji karakterével nem ismerős idegen azt hiszi rég megszünt minden, míg meg nem remegteti a hirtelen kitörő, mindent elsöprő vihar, mely éppen természeténél fogva nem tarthat soká. Ez az a magyar szalmatűz, mely lángol, hevít és világít, de szinte váratlanul omlik össze hamuvá. Ilyen volt mindig a nemzet karaktere, ezt tárja elénk története, élete, haladása. Hosszan tűr tetszhalottként és majdnem végképp elmarad, de ha aztán megindul szökellve rohan előre és elhagyja a lassú tempóban kitartókat. Ilyen a díszítésmódja is, melynek megtestesült szent könyve a cifra szűr és a kivarrott suba. *Nagy, üres felületeken egyes ornamentummal teljesen kitöllött foltok tűnnek fel,* magukra irányítva minden figyelmet. Az ornamentum jelzi a tárgy sarkalatos és jellegzetes pontjait, díszhelyeit. A díszeknek egyenletes, rithmikus, unalmas elosztását a magyar díszítő mód nem ismeri. Ázsiából jöttünk, Ázsiából hoztuk a díszítés foltonkinti alkalmazásának módját, mely sohasem volt európai és a magyar nemzet, noha ezer éve európai, még mindig magyar.

A nagy-szibériai vasút.

Pompéry Elemér-től.*

A legszélső keleten fekvő Amur és Ussuri területeknek, az orosz birodalomhoz való csatolásával, beállt annak a szüksége, hogy ezt, a telepítésre rendkívül alkalmas gazdag birtokokat az anyaországgal egy, az év minden szakában használható közlekedő vonallal kössék össze.

Ez a cél, csakis a meglévő európai orosz vasutakat a Csendes-óceánnal összekötő folytonos sínúttal érhető el, mert Szibériának nagy kiterjedésű, e cél elérésére különben alkalmas vízi útjai, csak az év kisebb részében jégtől mentesek.

E főcél mellett a szibériai-vasút hivatva van még a nagy hajózó utakat is egymással összekötni, hogy az európai áruk Szibéria oly területein, melyek a vizi utaktól távol esve, közutak teljes hiányában hozzáférhetetlenek voltak, új piacot nyerjenek; másrészt Szibéria temérdek nyers anyagának kivitelét biztosítsák. Azonban e vasúttal megkapta Szibéria a már is mutatkozó erős és egészséges ipari fejlődés előfeltételét is.

Az árúszállítás, illetőleg az európai árúnak szibériai árúval való kicserélése, eddig csak is az Ob és Jeniszei folyók és azok mellékfolyói mentén történt.

Az 5655 *km* hosszú Ob, mely Mongolországban ered és az északi jegestengerbe ömlik, mellékfolyóival együtt 16000 *km* hosszúságban hajózható.

Az Ural-vasút megnyitása előtt az európai árúkat hajón a Volgán, a Kamán és ennek mellékfolyóin az Ural-hegylánc lábáig, az Ural-gerincen át pedig szekéren az Ob egyik mellékfolyójáig szállították, míg Szibéria nyersterményei ugyanezen az úton, megfordított sorrendben jutottak a Volgára

Ezt a szekérszállítást helyettesíti jelenleg az 1878-ban megnyilt Ural-vasút és a forgalomnak 1890. évben átadott Szamara-Miasz-vasút, melyeken az árúkat az Obnak Tura, illetőleg Miasz nevű mellékfolyóira vagy onnan vissza szállitják.

Az ily módon a Turára és Miaszra került árúk a Tobol folyóra, innen az Irtysre jutnak. Mielőtt a Tobol az Irtysbe ömlik, a Tobol mellékfolyója Tavda és ettől elágazólag a Szosva, az ezen folyók mentén fekvő népes telepeket, valamint a szosvinszki és bogoslovszki Uralbánya kerületeket látja el árúval.

A Tobolnak az Irtysbe való betorkolásától megoszlanak az európai árúk, azoknak mintegy 25%-a az Irtysen felfelé, 75%-a az Obra jut.

Míg az Irtys főképpen Tura, Omsk, Pavlodár és Szemipalatinsk városokot és a rendkívül termékeny nagy szemipalatinski területet látja el árúkkal, addig az Ob, Beresov és Obdorsk városoknak, valamint a torkolata mentén lakó idegen törzseknek és halászoknak szállítja azokat.

Az árúk legnagyobb része azonban az Obon felfelé megy, ellátva Tomsk kormányzóság és kelet Szibéria szükségleteit, a felső Ob mentén egészen Biyszkig, a Csulym mellékfolyó mentén Otsinszkig és a Tom mellékfolyón a gazdag kuznezki területen keresztül, a Mongolhegyláncig.

Nagy szerepet játszik az Obnak Ket nevű mellékfolyója, mert ebből indul ki az Obot a Jeniszeivel összekötő 405·5 *km.* hosszú hajózható csatorna.

A csatorna építéséhez az orosz kormány 1882-ben fogott és azt 1890. év előtt be is fejezte. A csatornához felhasználták a Ketbe ömlő Oszernaja folyót, ennek Lomovataja nevű mellékfolyóját, valamint ez utóbbiba torkoló Jaseva folyócskát, mely a Bolsoje-tavából ered.

* Felolvasta a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet 1898. március 26-án tartott egyetemes szakülésén.

Ennek a tónak közelében ered a már a Jeniszei csapadék területéhez tartozó Kis-Kas, mely a Jeniszeinek Nagy-Kas nevű mellékfolyójába ömlik. A csatorna létesítésénél tehát a meglévő vízerek egyes helyeinek kibővítésén és mélyítésén kívül csak is a Bolsoje-tava és Kis-Kas között kellett egy 7·5 *km.* hosszú összekötő csatornát kivájni.

E csatorna létesítésével már most oly viziút nyílt meg, mely a Tobol, Irtys, Ob, összekötő csatorna, a Jeniszei, ennek a Baikal-tóból eredő Angara mellékfolyója, Baikal-tó és az ebbe ömlő Selenga felhasználásával egészen Kina belsejébe hajózható.

A Tjumen és Irkutsk között leginkább felhasznált viziút hossza 5300 *km.*, a mely viziúton azonban a hajózás az Angarának hajózó akadályai miatt jelenleg még — a tervezett lánchajózás létesítéseig — csakis átrakással lehetséges.

A szintén Mongol-országban eredő és a karai tengerbe torkoló Jeniszei egész hosszában hajózható és azon is meglehetős sűrű gőzhajóforgalom létezik.

Hogy tengeri úton a Jeniszei torkolatához és a folyón felfelé a nagy-szibériai-vasuthoz építő, különösen felépítményi anyagokat szállíthassanak, az orosz kormány 1893-ban elrendelte az egész folyónak helyrajzi és vízrajzi felvételét, valamint a Jeniszei-öbölnek és az ottani tengerpartoknak beható megvizsgálását.

Bár a műszaki felvételeket még nem fejezték be, konstatálták, hogy tengeri szállítás a Jeniszeire lehetséges.

A kutatások e kedvező eredményeinek alapján, különösen a vasút anyagának szállítására Angliában két hajót rendeltek, melyek közül az egyik két csavarral ellátott gőzös a Jeniszei-öböl és Jeniszeisk város között 15400 *q* teherrel, míg a másik kerekes-gőzös Jeniszeisk és Krasznojarsk között 9900 *q* teherrel megrakott uszályhajókat vontat.

A vasútnak felépítményi anyaggal való gyorsabb ellátására és célszerűbb elosztására a Jeniszein kívül még az összes, a vasúttal keresztezett, hajózható folyókat használták fel; így az Obot, a Tobolt, az Ishimet, az Irtyst, a Csulimot és átrakással az Angarát is.

Mindezeket a folyókat, különösen az eddig kevésbbé hajózottakat a vasútépítéssel egyidejűleg szabályozták, hogy egyrészt azokon az építő anyagok szállítását megkönnyítsék, másrészt, hogy azok a kész vasútnak állandó éltető erei legyenek. A vasút közelében mindezeken a folyókon kikötőket és rakodókat építettek, illetőleg építenek és azokat a vasúti fővonalhoz, szárnyvasutakkal kötik össze.

Szárnyvasút fog a Baikal-tóba ömlő Selenga folyó kikötőjéhez is vezetni, a melyben valószinűleg az összes Kinából eddig száraz földön szállított, úgynevezett orosz thea, de sok más kinai termék is, ezentúl a Selenga rendes gőzhajóiról a szibériai vasútra fog kerülni. A most leírt Ob és Jeniszei folyamcsoportok hajózásával legalább is egyenragú az Amur folyamcsoport újabb keletű hajózása.

Kelet-Szibéria kormányzója, *Muraviev* volt az, ki a 40-es évek végén mindent megkockáztatott, hogy a telepítés kedvező feltételeivel annyira bővelkedő Amur-területet Oroszország részére megszerezze.

Felismerte ő teljesen azt, hogy mily nagy előnyök rejlenek Oroszországra nézve abban, ha Szibériának egyetlen, nem a jegestengerbe ömlő folyamát birtokba veszi s így az ország belsejéből nyilt hajóutat szerez a nagy világtengerre.

Midőn az ő kérelmére kiküldött hadihajó 1849-ben konstatálta, hogy az Amur a tenger felől teljesen hajózható, nem habozott egy percig sem, hanem kisebb katonai állomások felállításával az Amur-öblöt és környékét Oroszország tulajdonába vette és az Amuron és annak Séja, Silka, Bureja és Ussuri mellékfolyóin, noha Kina ellenezte, a hajózást több hajóval megkezdte.

A hajózás megindításával egyidejűleg az Amur partjain a telepítést nagy állami kedvezményekkel megindították és az Amur mentén sok katonai állomást szerveztek.

Bármennyire is tiltakozott ezen önkényes foglalás ellen Kina, végre mégis kénytelen volt Oroszország komoly akaratának engedni és aláírta 1857. évi május 28-án Aigunban azt a szerződést, hogy az Amur balpartja, valamint az Ussuri jobbpartja és a tengerpart közti kinai terület Oroszország tulajdonába megy át, míg a hajózást az Amur folyamcsoporton mind az oroszok, mind a kinaiak egyaránt üzhetik.

Már 1860-ban az Amur-területen 12.000 orosz telepítvényes és 61 katonai őrállomás létezett. Miután Oroszország az Amur és Ussuri területet, az Aigunban 1857-ben kötött és a kinai császár által 1860-ban szentesített szerződés alapján birtokba vette, gondjainak legfőbbjét alkotta az, hogy e terület és az anyaország között rendes összeköttetést létesítsen, mert csak így volt kilátása arra, hogy a település nagyobb mértéket fog ölteni, a mi pedig első feltétele egy tényleges és nem csak névleges birtokbavételnek.

Külön ezen összeköttetés létesítésére teremtette meg Oroszország az úgynevezett önkéntes hajórajt, melynek 13 nagy tengeri gőzöse béke idején Odessza és vladivostok között közvetíti a személy- és árúszállitást, míg háború esetén a hajók csapatszállításokra vannak szánva. Ezenkívül szerződést kötött a kormány *Sevelev* nevű kereskedővel, ki Vladivostok és a nagyobb kinai, japáni és koreai kikötők között tartozik járatni számtalan hajóit.

Muraviev gróf amurszki kormányzó volt az első, ki egy vasút építését tervbe vette, de kívüle még sok vállalkozó szellemű kereskedő is foglalkozott a szibériai transzverzális vasút építésének tervével, csakhogy ezek egyikét sem vehette komolyan a kormány, mert topografiai felvételek teljes hiányában még csak a megközelítő tracet sem válaszhatták meg.

Vladivostok hadi kikötő megépítésével végre a kormány maga is fontolóra vette, hogy ezt, a kikötőt a kinai határt megközelítő strategiai vasúttal az anyaországgal összeköti, mire elrendelte Szibériának helyrajzi, geologiai és vízrajzi felvételét.

Ezek a felvételek nemcsak a vasút nyomjelzésére nyujtottak alapot, de a geologiai kutatások kimutatták azt is, hogy a tervezett vasút jövedelmező is lesz.

A sokoldalú felvételeket a vasút érdeksávján belül már befejezték, azonkívül azonban még folytatják.

Ezekkel a felvételekkel egyidejűleg megvizsgáltatta a kormány *Kokorov és társa* cégnek az Ural-vasútra vonatkozó tervét, mely vizsgálat a Permtől Jekaterinenburgig terjedő, 1878-ban megnyílt vasút kiépítését eredményezte. Annak megállapítására, hogy az Ural-bányaipar érdekei a tervezett szibériai vasút érdekeivel miképpen volnának legelőnyösebben összegyeztethetők, bizottságot küldtek ki az Ural-vasút építése alatt, mely bizottság azonban kimondta, hogy a két feladat egy vasúttal meg nem oldható, mert az Ural-vasút kezdőpontját Permet, az orosz vasutak végpontjával Nishni Novgoroddal vagy Kazánnal összekötő vasút elé, alig leküzdhető természeti akadályok gördülnek.

E vélemény alapján az orosz kormány egyelőre csakis az Ural-vasút fejlesztésére fordította figyelmét, minek

Huszka József: A magyar ornamentika kútfői eredete.

Kny. M. Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye
8°, 17 l., 42 l., Budapest, 1912.

Magyar ornamentika

Huszka József: A magyar tulipán-ornamentika története

4°, 287 K, 181 L, Budapest, 1931.

Magyar ornamentika

Magyar ornamentika

Hurzka József: Ornamentikai adatok a magyarok őstörténetéhez. Századok 1892. 587. l.

ire engedélyezett 1941 évi

elhasználási tervezete.

ankálatok

vreállitásával kapcsolatos 2

..... 20.000 P.—

ának eredeti állapotába

eréppel való ujrafedésére.. 8.000 »

meglazult szentélyfalai

Magyar ornamentika

ind

Hollós Károly. A

magyar ornamen-
tika formakészlete.

Rajzoktatás

1918, 16–18. l.

Kat. Hamvazó sz.

Csütörtök

27

Kat. K. Sz. Margit

Prot. Ákos

Péntek

28

Kat. Gábor passz.

Prot. Elemér

Szombat

29

Kat. Román ap.

Prot. Román

9. hét

Izr. 6. S. Theruma

1932. XIII 1–2 sz.

A Magyar Grafika előfizetési díja Magyarországon: Nyomdatulajdonosoknak, cégeknek és szakmán kívül állóknak egész évre 30 pengő, fél évre 15 pengő. Egyes számok ára nyomdatulajdonosoknak, cégeknek és szakmán kívül állóknak 5 pengő. **Előfizetési díj külföldiek részére:** Az európai kontinensen 30 P, Angliában, valamint a tengerentúli államokban 6 dollár

Jahresbezugspreise: Für die europäischen Staaten (mit Ausnahme England) 30 Pengő, für das übrige Ausland 6 Dollar. Einzelnbezugspreis: 5 Pengő, resp. 1 Dollar. Die Magyar Grafika erscheint zweimonatlich

MAGYAR GRAFIKA

A NYOMDAIPAR, KÖNYV- ÉS REKLÁMMŰVÉSZET FOLYÓIRATA

UNGARISCHE GRAPHIK

ÉS NYELVMŰVELŐ CÍMŰ MELLÉKLAPOKKAL. SZERKESZTI: ROSNER KÁROLY. FELELŐS SZERKESZTŐ: WANKO VILMOS
FŐMUNKATÁRSAK: KNER ALBERT, KUN MIHÁLY ÉS LÖWY LÁSZLÓ

Tartalom:

Fitz József: Külföldi magyar ősnyomdászok
Dr. Nyireő István: A könyvipar és a könyvtárak
Rába Leó: Jubilál a Kner-nyomda
Rosner Károly: Nyomdák prospektusa
Rosner Károly: „A Magyar Bibliophil Társaság Évkönyve" II.
Ziegler Gyula: Az első mozgatható betűk
Alois Triltsch (Würzburg): Kellemetlen jelenségek a gyorssajtónyomásnál
Dr. Zádor Anna: Gauguin, a grafikus
Fodor Miklós: Reklámnyomtatványok „bizalmi válságának" egyik okáról
Juhász Béla (Szentes): A nyomdahelyiségek jó világításáról
Juhász Béla (Szentes): Az ár
A mai könyv esztétikája
Figyelő — Szerkesztői üzenetek
Berény Róbert: 2 plakát
Kolozsváry Sándor: 2 plakát
Lányi Imre: 1 plakát
Nemes György—Radó György: 1 plakát
Radó György: 1 plakát
Molnár C. Pál: 3 eredeti fametszet
Buday György: 4 eredeti fametszet
A Budapesti Nemzetközi Vásár 7 plakátterve
Figyelő — Könyv- és lapszemle — Szerkesztői üzenetek

Inhalt:

Josef Fitz: Ungarische Urbuchdrucker im Ausland
Dr. Stefan Nyireő: Das Buchgewerbe und die Büchereien
Leo Rába: Das Jubileum der Kner-Druckerei
Karl Rosner: Druckerei-Prospekte
Karl Rosner: Das II. Jahrbuch der Ung. Bibliophil Gesellschaft
Julius Ziegler: Die erste bewegliche Schrift
Alois Triltsch (Würzburg): Unangenehme Erscheinungen beim Schnellpressendruck
Dr. Anna Zádor: Gauguin, der Graphiker
Nikolaus Fodor: Krisis der Reklamedrucksorten Aquisition
Béla Juhász (Szentes): Uber Beleuchtung der Druckereien
Ästhetik des heutigen Buches
Zeitschriften u. Bücherschau — Redaktionelle Nachrichten
7 Plakatentwürfe der Budapester Internationalen Messe

Külföldi magyar ősnyomdászok

1.

Hain ősnyomtatványrepertóriuma egy erdélyi származású nyomdász, Thomas Septemcastrensis de civitate Hermanni egyik nyomtatványának (Petrus de Abano: Conciliator differentiarum philosophorum, -472) leírásával kezdődik s ezzel a nyomtatvánnyal s ezzel a nyomdásszal kezdődik a magyar eredetű nyomdászok története is.

Thomas Septemcastrensis 1472-ben, Johannes Wurster de Campidoniával társulva, Mantuában működött. Csak az említett egyetlen mű nevezi meg zárósoraiban közös cégüket, de három más (t. i. Petrus de Abano még egy munkája, továbbá Arnoldus de Villa Nova „De arte cognoscendi venena" és Datus „Elegantiolae" című könyve) ugyanolyan betűtípusokkal nyomatott, mint az előbbi. Miután más nyomdász ugyanezt a típust nem használta, ezeket a nyomtatványokat is nekik tulajdonítjuk. S noha a zárósorok e könyvek megjelenésének idejét nem közlik, mégis tudjuk, hogy legkésőbb 1473 elejéig jelenhettek meg (tehát előbb, mint a Hess-féle Chronica Hungarorum Budán). A két társ ugyanis 1473-ban már elvált egymástól s Wurster ebben az évben már más nyomdásszal működött együtt.

Thomas Septemcastrensisnek minden oka meg lehetett rá, hogy Wursterrel az összeköttetést megszakítsa. Wurster könnyelmű adósságcsináló, kinek hitelezői keserves tapasztalatokat szereztek. Adósságai miatt 1474-ben menekülnie kellett Mantuából. A hitelezők megtudják, hogy Modenában járt s letartóztatását kérik; de megkeresésükre 1474 július 26-án azt a végzést kapják, hogy Wurstert nem lehetett lefogni, mert tovább szökött Pádua felé. Mikor Páduában is nyomoztatnak utána, otthagyja újonnan berendezett nyomdáját s visszamegy Modenába, hol Cecchino papírkereskedő és Mongardinus bankár jótállást vállal érte. Most Modenában nyomtat — igen csinosan —, mellékesen szövetkereskedéssel is foglalkozik, de végül Cecchino panaszára mégis azt adósok börtönébe kerül, készleteit pedig lefoglaltatja Mongardinus. Ez volt Olaszországban az utolsó szereplése. 1479-ben Baselben lakik, házat vesz s úgy látszik, szerencsés spekulációk után vagyonhoz jutott.

Thomas Septemcastrensisről nyolc éven át hallgat a krónika. Haebler azt hiszi, hogy ezalatt egy másik mantuai nyomdász, Paulus de Butzbach, csöndes társa volt. Ez nem lehetetlen, de gondolnunk kell arra is, hogy sok ismert nyomdász ideiglenesen azért húzódott vissza a nyomdászattól, hogy a kinyomtatott könyveket mint utazó könyvkereskedő értékesítse; ilyen minőségben szerették felkeresni a hazájukat, melynek viszonyait jól ismerték s hol a könyvkereskedői konjunktúrákat esetleg jobban használhatták ki, mint másutt. Tudjuk, hogy Petrus Hungarus, a lyoni könyvnyomdász is megszakította néhány évre nyomdászati tevékenységét s ezalatt többek közt Magyarországon is járt. Erről a lyoni adóhivatal egy bejegyzése tanuskodik. Thomas Septemcastrensis eltűnésekor is erre gondolhatunk.

1480-ban a neve ismét feltűnik a nyomdászkolofonokban. Gróf Kemény József 1857-ben ismertetett egy ma lappangó ősnyomtatványt, Eustachius de Villa Franca tizennégy negyedrétű ívre terjedő latin nyelvtanát, melyet Thomas Septemcastrensis de Villa Hermanni és társa, Johannes Franciscus, 1480-ban nyomtattak, ismét Mantuában. Hogy csakugyan Mantuáról van szó, azt Arnaullet bizonyította be a Bibliographe Moderne-ben (1898), hol kimutatja, hogy az 1480-as években élt Mantuában egy Johannes Franciscus nevű könyvkereskedő, ki két mantuai nyomdász, Paulus de Butzbach és Aloisius Siliprandus, egy vitájában mint döntőbíró szerepel. Az oklevél, mely erről szól, megnevezi Johannes Franciscus apját, Jacobus de Coronibust is. Bogeng a „de Coronibus"-t „de Corona" (Brassó) helyett olvassa, vagyis Johannes Franciscust is erdélyinek véli. Mindenesetre már régebb idő óta tartózkodhatott Olaszországban, úgy látszik Bresciában polgárjogot is szerzett, mert az oklevél szerint („de Stellinis de Brixia") odavaló.

A két honfitárs és egyúttal nyomdásztárs 1481-ben átköltözködött Modenába, hol hét évvel előbb Wurster is tanyát ütött s itt 1481 május 19-én Domenico Roccociola költségén Aesopus Fabuláit adta ki. A könyv zárósoraiból („Finit Esopus Mutine impressus impensa et opera Dominici Rhochociola: per Thoman septemcastrensem et Joannem Franciscum socios, compositus per me Nicolaum Jenson") kitűnik, hogy Jenson, az 1480-ban meghalt velencei nyomdász, egyik nyomtatványának utánnyomata volt.

Roccociola később Modena legnagyobb kiadója lett s üzletét Haebler véleménye szerint Thomas Septemcastrensis rendezte be. Az Aesopus volt Roccociola első kiadványa, de Thomas Septemcastrensis utolsó nyomtatványa. Ezután végkép elvész szemünk elől. Johannes Franciscus azonban visszatért Mantuába s az ottani oklevelek utoljára 1490-ben említik meg.

Az első mozgatható betűk

A könyvnyomtatás művészete a legősibb technikai tudományok egyike. Keletkezésének ideje a régi ókorba nyúlik vissza, arra az időre, amikor a tudományok és különösképpen a biblia tanainak megörökítésére törekedtek. A legprimitívebb emberi probléma az írás megörökítése volt, amely eleinte vésett formákban és viaszba vájt írásjegyekben mutatkozik meg jelentősen. Azonban az idők folyamán a megörökítés eme formája nem bizonyult elégségesnek és a primitív ember fantáziáját mindjobban foglalkoztatni kezdte a mozgatható képjegyek és betűk megoldásának kérdése. Csodálatos, hogy ennek a hatalmas horderejű kultúrszenzációnak megteremtését a távol Kelet termékeny talaja érleli meg és Európa csak hosszú évszázadok után kap impulzust, hogy e találmány hasznosítása mélyebb gyökeret verhessen és kisarjadjon belőle a mai betűnyomtatás művészete.

Így vezetnek az első szálak Kínába, ahol a benszülött történészek feljegyzései szerint már a Thang-dinasztia uralkodása idején — Kr. u. 620—907. között — kéziratok és buddhisztikus imakönyvek készültek. A mozgatható szóképek felfedezése egy Piching nevű kínai kovácsmesterhez fűződik, aki agyagba vájt, mozgatható, teljesen különálló és tetszés szerint összeállítható domború betűképeket állított elő, amelyeket azután befestékezett és nedves papírra nyomott kefével vagy puszta kézzel. Ez a nyomtatási eljárás nagyon hasonlatos a mai idők kefelevonatának készítéséhez és így méltán tisztelhetjük Pichingben a kefelevonat feltalálóját. Életének és munkásságának további fejlődéséről csak homályos emlékeink maradtak és egyes verziók szerint ezek a képjegyek halála után elpusztultak.

Azonban újabb leletek szerint, különösen Rainer főherceg papiruszgyűjteményében kétségtelen bizonyítékait találhatjuk a kínai nyomtatás terjedésének. Nevezetesen az arab nyelvterületen tudomással bírtak a kínai nyomtatástechnikáról, amit 751 július havában a Taraz-folyó menti csata alkalmával fogságba esett kínai katonáktól sajátítottak el a papírkészítéssel egyetemben, mely jelek az arab ősnyomtatványokon is felfedezhetők. A 10. századból származó arab ősnyomtatványok: a koránok és talizmánok, csak a papír egyik oldalára vannak nyomtatva, ami a kínaiaknál ma is szokásos és kétségtelenül a kínai hatást mutatják.

Miután a kínai betűk meglepően hasonlatosak az asszíriai és khaldeai ékírásos betűkhöz, így nagyon valószínűnek lát-

szik, hogy Kínára nagy hatással volt a mezopotámiai kultúra és ennek köszönheti talán a szóképek megteremtését. Erre sok bizonyságot szolgál az ókor is. Ugyanis babiloniai és a tébai ásatásoknál az asszírok krónikáit tartalmazó leletekre bukkantak, amelyek sajtolt feliratú téglamardványokat és égetett agyaghengerekre vésett betűjegyeket ábrázoltak.

De a nyomtatási technika jelei megmutatkoznak az Athénből származó térképeken is, amelyeket vörösréz lemezekre vésték; továbbá a római fazekasok által készített különféle edényekbe préselt nevek és a készítmény rendeltetése is ennek az eszmének a megnyilvánulási formája. De legerőteljesebb bizonyítékai a betűszedés alapeszméjének azok a fémbe vagy elefántcsontba vájt miniatűr ábécék, amelyeket gazdag római gyermekek használtak az olvasás gyakorlásához és amelynek kiválóságáról maga Cicero is a legnagyobb elismerés hangján szólott.

Tehát kétségtelen, hogy a betűszedés legősibb bölcsője Kelet kultúrterületén ringott. És hogy ennek a csodálatos találmánynak a terjesztése nem tudott Európában meghonosodni, annak magyarázatát abban kereshetjük, hogy az arabok pirenei félszigeten való politikai szereplésük nem volt kapcsolatban a könyvnyomtatás terjesztésével és különösen az is hátráltatta annak megteremtését, hogy az iszlámot felvett arabok nem tulajdonítottak fontosságot e nagy értékű találmánynak. Igy tehát elsorvadt a könyvnyomtatás eszméjének európai talajba való átültetése és a keresztes háborúk korában, sőt jóval utána, a középkor végéig Európa mit sem tud a könyvnyomtatásról.

Bár a keresztes hadjáratok után friss szellemi élet indult, a tanulás vágya is mind szélesebb köröket hódított meg: a könyvnyomtatás sorsa nem jutott előbbre. Ez a lendület csupán egy új ipart teremtett, amelyet a kolostorok papjai űztek a megrendelt nagyszámú könyvek másolásával. Ebben a másolócéhben különszakadtak a levélfestők és kártyakészítők, később a bélyegmetszők és levélnyomók is, de ezeknek működési területe inkább a képes ábrázolásokra szorítkozott, míg a szavakkal való ismertetés csak jelentéktelen szerephez jutott. Az ókor első illusztrációi az ötvösműhelyekben láttak napvilágot. Ha azonban hosszú évszázadok kellettek ahhoz, hogy megszülethessen a könyvnyomtatás halhatatlan géniusza: a mainzi Gutenberg János, aki találmányával világot átfogó sikert ért el, mégis a legnagyobb elismeréssel és tisztelettel kell adóznunk annak az egyszerű kínai kovácsmesternek, aki a legelső mozgatható betűket megteremtette.

Ziegler Gyula

2.

Perugiában 1471 óta virágzott a nyomdászat s legkiválóbb képviselője Johannes Henrici Vydenast volt. Egyik nyomtatványa (Digestum vetus, 1476) előszavában sicambriainak mondja magát. Eckhardt Sándor fejtegetéseiből tudjuk, hogy Sicambria az egész középkoron át Ó-Buda (az ókori Aquincum) latin neve volt s ez a név különösen a 15. században volt elterjedve. A hazai krónikák s így az 1473-ban Budán megjelent Chronica Hungarorum is Sicambriának nevezi Ó-Budát. Más Sicambria nevű város nem is ismeretes. Igaz, a renesszansz korában szerették alkalmasint a nemzetneveket is antikizálni s Vydenast esetleg Tacitus sugamberei törzséhez, a frankokhoz is tartozhatott. De miután származásáról semmi egyebet nem tudunk, mint azt, hogy apja Henrik volt, ő maga pedig sicambriainak mondja magát, esetleges óbudai származását nem szabad minden további nélkül elutasítanunk.

Vydenast a perugiai egyetem pedellusa. Ez nem volt olyan alárendelt állás, mint ma, mert a pedellus akkor egyúttal az egyetem jegyzői tisztét is be szokta tölteni, mint ahogy a bolognai egyetem egyik pedellusa, ki ugyancsak nyomdász is volt, egyúttal az egyetem jegyzője is. Nincs mit csodálkozni tehát, ha Vydenast az egyetem egyik tanárával, Jacobus Sanguenbekével társulva, fejt ki nyomdászati tevékenységet.

A perugiai egyetemnek a nyomda létesítésében nagy érdemei voltak. Matteo degli Ubaldi jogtanár és Braccio dei Baglioni 1471 április 26-án Numeister folignoi nyomdájának két német munkásával szerződött, kik aztán 1476-ig Perugiában számos vaskos jogi kötetet nyomattak. 1476-ban áldozatul estek a pestisnek s ekkor Vydenast veszi át a nyomdát. Haebler és a Gesamt-Katalog der Wiegendrucke feltételezi, hogy Matteo degli Ubaldi megbízottjaként már a nyomda 1471. évi berendezésénél is közreműködött s azóta is volt szerepe a nyomdában. Tényleg azonban csak az 1476 április 29-én megjelent Digestum vetus előszava említi először. Még akkor sem volt kiképzett nyomdász, noha az előszó „bidello impressore"-nek nevezi, a nyomtatási munkálatokat ugyanis a zárósorok tanusága szerint Henricus Clayn de Ulm vezette. Ugylátszik. Clynt is elragadta a pestis, melynek Vydenast fia, Theodorus is áldozatul esett s a következő kiadvány zárósorai csak Vydenastról szólnak. 1477 június 14-én jelent meg Petrus Philippus de Corneo „Lectura in VI. codicis" című műve, — a zárósorok szerint: impressit Johannes Vydenast alemanus almi gymnasii perusini minister —, melyről hosszas, Vydenast műhelyét részletesen ismertető periratok szólnak. E periratok tanuként felvonultatják Vydenast nyomdájának egész személyzetét. Azt látjuk belőlük, hogy Vydenast nem társas alapon, hanem meghatározott bér ellenében fogadott szedőket, betűöntőt, nyomtatólegényeket, rubrikátort s ha nem volt velük megelégedve, bérüket leszállította, vagy el is bocsátotta őket. Hat alkalmazottja jelent meg a tárgyalásokon s köztük néhány később híres nyomdász lett, így a kereset beadója, Stephanus Arndes de Maguntia, ki a következő évtizedben Lübeckben nyomtatott és Johannes Ammerbach (Giovanni Ambrach), ki aztán Bázelben a legnevezetesebb humanista nyomdászok közé tartozott. A többiek: Petrus Crafto (Kraft), a betűöntő, Paolo di Pietro, Giorgio di Federico és Giovanni di Pietro il Papa, a rubrikátor, olaszos nevük dacára, valamennyien németek voltak; a tanuvallomásokról felvett jegyzőkönyvek Alamaniát jelölik meg hazájukként. A perből az tűnik ki, hogy Vydenast Arndest és Craftot Folignóból, tehát Numeister nyomdájából, (melyből Perugia első nyomdászai is származtak) hívta Perugiába s havi két és fél arany bérért, továbbá lakás és ellátás fejében alkalmazta. Vydenast akkor Corneo könyvét nyomatta s miután ennek előállítása Arndes hibájából csak lassan haladt, bérét előbb két aranyra szállította le, végül pedig el is bocsátotta. Arndes emiatt perelte Vydenastot. A tanuk közt Crafto és Ammerbach Arndes igaza mellett, a többiek Vydenast mellett tettek vallomást. Az ítéletről szóló okirat ismeretlen. Vydenastról még csak egyszer, 1482-ben hallunk. A perugiai nyomdászat sorsa igen változatos volt, nyomdászok jöttek-mentek, a pestis és a nehéz gazdasági viszonyok egyaránt akadályozták őket tevékenységükben. 1479-ben a nyomda élén Fridericus Eber de Alemania Alta és Giovanni Batista di Pietro álltak s Baldus Secundus „De dotibus" című munkáját nyomatták. Nem fejezhették be, munkaközben mindkettő meghalt s hagyatékukat s a félig kész munkát átvette Petrus Petri és Sigismundus Ludovici de Alemania Alta, de a könyvet anyagi eszközök híjján csak a bidello, Johannes Vydenast, támogatásával tudták befejezni.

Vydenast nyomtatványai ritkák s a róla szóló okiratok homályosak. Ezért ismételten összetévesztették őt másokkal. Haebler azonosnak véli Johannes Receps-szel, kinek neve a Vydenast (Weidenast) név latin fordítása volna. Lange és Voullième szerint Receps Johannes Johannis de Augustával volna azonos. Reichling és Bogeng pedig ugyanazt a személyt látta Vydenastban

és Johannes Johannis de Augustában. Az utóbbi feltevés mindenesetre lehetetlen. Henrik fia Johannes Vydenast de Sicambria semmiképp sem lehetett azonos János fiával, Johannes de Augsburggal.

3.

Az 1478 április 28-án Nápolyban megjelent „Rivelazioni di S. Caterina" című könyv egyike a legfurcsább ősnyomtatványoknak. Tíz példánya ismeretes, de négyféle változatban. Az olasz szöveg mindegyikben azonos, de a latin zárósorok — valamennyi 1478 április 28-án van keltezve — más-más nyomdászt emlegetnek. Egyes példányokban a zárósor: „Conpositus per discretum Vuernerum Raptor de Almania Alta de hassea de terra che chiama In dem gulden Trogbe"; más példányokban: „Inpressum per discretum Virum Bernardum de dacia"; ismét másokban: „Inpressum per discretum Conradum Bonebach de Almania Alta de hassea de terra che chiama in dem bulden Trogbe"; s megint másokban: „Inpressum In ciuitate Neapolitana per discretum Virum franciscum N. fiorentinum". S a legkülönösebb az, hogy a könyv Henricus Alding betűtípusaival van nyomtatva. Alding utolsó nápolyi nyomtatványa 1477 augusztus 25-én jelent meg; úgylátszik, ő vette munkába a Rivelazionit is, de még az előkészületek alatt meghalt; személyzete, hogy kárpótolja magát a bérhátralékok elmaradásáért, a könyv nyomtatását befejezte, a példányokat egymás közt szétosztotta s a szétosztás arányában megváltoztatta a zárósorokat is. Ebben odáig mentek, hogy szerepüket is részletesebben megjelölték, amennyiben Raptornál a „conpositum" a szedőmunka elvégzését, Bonebachnál és Bernardusnál az „inpressum" pedig a sajtó kezelését jelenthette.

Dacia annyi mint Erdély, de elvétve Dánia helyett is állt. Gulyás Pál emiatt kételkedett Bernardus de Dacia magyar származásában s törölte őt a magyar nyomdászok sorából. 1482-ben azonban egy másik nápolyi nyomdásznál, Matthias Moravusnál megjelent egy Missale Romanum, melynek korrektora a zárósorok tanusága szerint Bernardus Siculus, minoritarendi szerzetes volt. Siculus pedig székelyt jelent. Bernardus de Dacia és Bernardus Siculus ugyanaz a személy lehetett. A 15. századi nyomdák személyzetében igen sok papot, sok szerzetest látunk, kik nemcsak korrektorok, hanem szedők és sajtókezelők is voltak; hiszen számos kolostor is nyomdává alakította át a scriptuariumát. A florenci Ripoli-nyomda szedői és sajtókezelői meg éppen apácák voltak.
Matthias Moravusnál 1485-ben egy Breviarium jelent meg, melynek korrektora ismét fráter Bernardus, de ezúttal „de Sicilia". Siculus nemcsak székelyt jelent, hanem sziciliait is, viszont Sicilia (lásd Graesse, Orbis latinus, 2. kiad. 281. lapon) Erdélyt is jelentett. Sicilia: Siculorum terra, a székelyek földje. A „de Sicilia" ilyen értelmezése szerint Bernardust nyugodtan háromszéki származású szerzetesnek mondhatjuk, sokkal közelebbfekvő ugyanis Bernardus de Daciát azonosítani Bernardus Siculussal, mint feltételezni, hogy ugyanabban az időben Nápolyban két Bernardus nevű nyomdász élt volna, az egyik dániai, a másik sziciliai származású. Kizárva persze nincsen ez sem.
A Bernardus de Dacia körüli rejtélyt még fokozza Salvianus de Ferrara útleírása, Itinerarium literale; szerzője 1490-ben Páduában megismerkedett a tudós és buzgó könyvkereskedővel, Bernardus de Daciával, kivel nagyon szeretett társalogni; ez a Bernardus idegen létére kitűnően beszélt olaszul. De Salvianus megismerkedett Bernardus feleségével, Italával, és gyermekeivel is. Eszerint Bernardus — ha ugyan azonos Bernardus Siculusszal — Nápolyban kilépett a szerzetből, olasz nőt vett feleségül és Páduába költözött, hol tovább folytatta foglalkozását, mert hiszen a nyomtatás és a könyvkereskedés akkor sokkal inkább egymáshoz tartozó foglalkozási ág volt, mint ma.
Ilyen eset előfordulhatott a 15. században, de a két Bernardus azonossága fölött mégis gondolkodóba kell esnünk.
Gróf Kemény József annak bizonyítására, hogy Dacia alatt Erdélyt kell értenünk, egy 15. század végén Erdélyből Bécsbe költözött család okleveleit idézi; a család Bécsben is „de Dacia" név alatt élt.

4.

A legtöbb magyar származású nyomdász Velencében működött. 1476 karácsony napján hatalmas, 500 oldalas, foliókötet jelent ott meg, Albertus de Padua: Expositio evangeliorum, melynek nyomdászai, a zárósorok tanusága szerint, Adam de Rotweil és a brassói származású Andreas de Corona. Mindkettőjük neve itt tűnik fel először. De Adam de Rotweil ezentúl ugyanezekkel a betűkkel egyedül nyomtat tovább, 1481-ig, mikor is Velencéből Aquilába költözik. Haebler azt hiszi, Andreas de Corona Velencében csöndes társként maradt mellette s Adam elköltözése után tovább vezette a velencei

Kellemetlen jelenségek a gyorssajtónyomásnál

(II.) A szedésből nyomásközben felemelkedő spíszek megelőzésének egyik legjobb ellenszere — természetesen a helyes szedéselőállításon kívül — a helyes formazárás is. A több egységből álló szedésformákat — pl. 8—32 oldalos könyvíveket — úgy kell zárni, hogy az egyes oldalsorok mindkét záróirányban legyenek zárhatók. Tehát a fej- és kötőhézagokat ne töltsük ki teljes hosszúkban, hanem csak az oldalak szélességének és magasságának megfelelően.

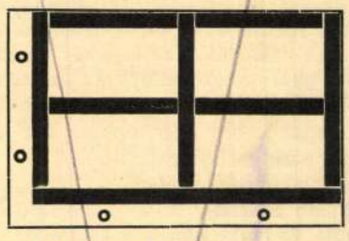

a) Hibás zárásmód. Ilyenformán zárva a szedést nem kerülhetők el a spíszek, mert az egyes oldalak biztonságosabb összezárását az egymással érintkező záró ürpótlók megakadályozzák.

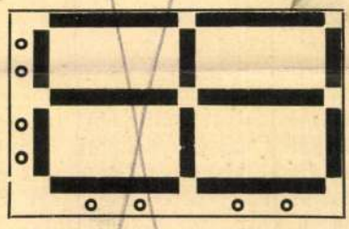

b) A helyes zárásmód, amelynél az egymás alatt és egymás mellett fekvő oldalsorok mindkét irányból a szükségesnek megfelelően zárhatók szorosan vagy gyengén.

Az a) példa szerinti hibás zárómódszert sokan azért alkalmazzák, hogy az oldalfejek egyvonalba állítását megkönnyítsék. Ezzel azonban kiteszik magukat annak a kellemetlenségnek, hogy egyes gyengén adjusztált oldalak megfeküsznek s nem töltvén ki szorosan a zárástégek által határolt területet, a spíszelésnek nyujtanak tápot. A b) módszer mellett minden oldalsor két irányban is jobban zárható, de viszont velejárója az is, hogy az oldalaknak pontosan adjusztáltaknak kell lenniök, hogy a fejben egyvonalban álljanak, illetve, hogy a szükséges — de, sajnos, ma nem eléggé méltányolt — soregyen elérhető legyen.
Azonban azt is meg kell állapítanunk, hogy spíszelést a szorosabb zárással nem lehet mindig elkerülni. Különösen áll ez a klisés, gépszedéses formákra, melyeknek adjusztálása — a gyakorlatból tudjuk — sokkal körülményesebb,

mint a kéziszedéses formáké. Ha a helyes adjusztálás és zárás ellenére spíszelés áll be nyomásközben, úgy megkísérelhetjük a kizáróanyag felemelkedésének a megakadályozását olykép, hogy a spíszelés helyén 3 mm széles üvegpapírcsíkokat helyezünk be a sorok közzé vagy a klisé körül. Ezeket a csíkokat persze egész vékony üvegpapírból kell vágnunk és a szedés alján elhelyeznünk. Ha ez sem segít, úgy a közönségesebb és drasztikusabb megelőzési módhoz kell folyamodnunk: a klisé fájába szegecskét verünk s azt ráhajtjuk a spíszelő kizáróanyag fölé, hogy felemelkedését megakadályozzuk. Megjegyzendő, a spíszelést a helytelen adjusztáláson és záráson kívül előidézik a gyenge építésű, régi gyorssajtók is, ha azokba erős nyomást igénylő formát emelünk be; előidézi a gyorssajtó gyenge alépítménye is, pl. olyan régimódi nyomdában, ahol a gyorssajtót csak egyszerű fapadlóra állították. Ily esetben bizony a gép működése közben olyannyira rázkódik, hogy a spíszelés minden esetben bekövetkezik.

A spíszelés kérdése különben olyan téma, amelyet eddig túlnyomóan a gépmesteri munkakörbe utaltak, mint abban megelőzendő kellemetlen jelenséget, holott ez sokkal inkább a szedői munkakört illetné, mert a legalaposabb és leggyökeresebb megelőzési mód — az esetek túlnyomó részében — mégis csak a helyes, szakszerű szedéselőállítás.

Ne tévesszük szem elől a mondást, hogy a bajokat sokkal könnyebb megelőzni, mint későbbi bekövetkezésüket utólagos segítéssel elhárítani.

A smic, a maszatolódás is olyan kellemetlen jelenség, amelynek bekövetkezését a helytelen áthuzat és az egyengetés, meg a túlszoros hengercsapágyak is elősegítik. Tehát elsősorban ezekre a körülményekre legyünk figyelemmel. A smicnek azonban vannak fajtái, melyeknek megelőzése vagy elhárítása más módon keresendő.

Ilyen a festékmaszat. Ennek leggyakoribb okai az erős borítás, a duzzadó, párnás egyengetés és az alacsonyan állított festékező hengerek. Ha etekintetben helyesen végezzük munkánkat s normális borítást, símán fekvő egyengetést alkalmazunk s helyesen állítjuk be a festékező hengereket, úgy a festékmaszatolódás önmagától megszűnik. Sokkal keményebb dió az illusztrációs nyomásnál előforduló fogasrúdsáv-képződés elhárítása. Ezt előidézi a túlvastag vagy a szükségesnél vékonyabb hengerborítás, amikor is a nyomóhenger és nyomóalap menetsebessége között olyan, bár kismérvű eltérés következik be, aminek folyamánya, hogy a nyomás rezgésszerűvé, zökkenővé válik, vagy

Radó György:
Plakát (1931)

műhelyt. 1484 szeptember 18-án ugyanis újra feltűnik a neve, ezúttal mint Andreas Corvus de Corona, a Breviarium Olomucense zárósoraiban, de ezúttal sem egyedül, hanem egy másik erdélyi nyomdász, Martinus Burciensis de Szeidino, valamint egy pap, Conradus Stahel de Blaubeuren társaságában. Az utóbbi 1482-ben még Passauban nyomtatott Benedictus Mayr társaságában.

A missálék, breviariumok s egyéb egyházi szerkönyvek a legjövedelmezőbb nyomdai megbízások közé tartoztak, melyek előállítási költségeit mindig a megrendelő egyház fedezte, melyeknél tehát a nyomdászt semmilyen veszteség nem fenyegethette. Az olmüczi breviariumot is csak megrendelésre nyomathatták s világos, hogy a megrendelő más, mint az olmüczi püspök nem lehetett. Ez pedig Filipecz János volt, előbb nagyváradi püspök, Mátyás király kegyeltje, ki a magyar országgyüléseken is tekintélyes szerepet játszott. Az olmüczi káptalan Mátyás király kívánságára 1484 elején választotta Olmücz püspökévé, a Breviarium megrendelése tehát első ottani intézkedései közé tartozhatott. Hogy a megrendelést éppen magyar nyomdászoknak adta ki, az talán nem véletlen.

Filipecz aztán, egyéb liturgikus könyvek kinyomtatása kedvéért, maga is nyomdát alapított, még pedig Brünnben. Ez a nyomda, mely 1486 óta működött, a 90-es években Stahel és Preinlein vezetése alatt állt. Ebből arra lehet következtetni, hogy Filipecz nyomdájába azokat a nyomdászokat hívta meg, kiknek Velencében végzett munkáját már előzőleg (1484-ben) alkalma volt méltányolni. Feltételezem, hogy úgy Andreas de Corona, mint Martinus de Szeidino és Conradus Stahel az olmüczi Breviarium kinyomtatása után a püspök hívására Brünnbe utazott, az ottani nyomdát berendezte s a nyomdai munkát ellátta. E nyomda nyomtatványai a nyomdászok megnevezése nélkül jelentek meg, miután a nyomda nem volt az ő tulajdonuk, hanem a püspöké s a könyvek előállításának költségeit is a püspök fizette. A működést egy liturgikus

Berény Róbert:
Plakát (1931)

munkával, az 1486-ban megjelent Agendával kezdték meg s legszebb kiadványuk az 1488 március 20-án kiadott s számos fametszettel illusztrált Thuróczi-krónika volt. Ha a nyomda akkor Stahel és Preinlein birtokában lett volna, ez a két nyomdász nem mulasztotta volna el, hogy ezzel a pazarul kiállított könyvvel büszkélkedjék. Úgy Stahel, mint Preinlein dicsekvő és hencegni szerető nyomdász volt; az 1491-ben Theobaldus Feger budai könyvkereskedő által megrendelt Missale Strigoniense zárósoraiban például lángeszű, nagyszorgalmú, velencei könyvnyomdászoknak titulálják magukat, noha Brünnben s nem Velencében nyomtattak: „per ingeniosos ac magnarum industriarum viros Conradum Stahel et Matheum Preinlein impressores Venetos".

Lehetséges tehát, hogy Andreas Corvus Velencéből Brünnbe ment s ott közreműködött a Thuróczi-krónika kiadásánál. Később a nyomdát Stahel és Preinlein a saját üzemébe vette s Andreas Corvus visszatért Velencébe. Az Archivio Veneto 1882. és 1887. évi nyomdász-oklevélkiadásaiban kétszer is fordul elő, 1496-ban és 1498-ban, mint tanu. Ezekben az oklevelekben még az apja nevét is megtudjuk, mert Andreas olim Sigismundi Corui inxisor literarum stampe (impressor librorum) néven fordul elő. Stahel is visszatért Velencébe, a városi tanács 1498 január 21-én kérésére privilégiumot engedélyez neki nagy choralbetűk kizárólagos használatára, tehát ismét szerkönyvek kinyomtatásával foglalkozott. Preinlein is elhagyta Brünnt s 1499-ben és 1500-ban Olmüczben nyomtatott. Martinus de Szeidino további sorsáról azonban nincsen tudomásunk.

(Folyt. köv.)

Fitz József

hogy a nyomóhenger nem egyenletes nehézkedéssel, hanem csúszósan halad át a formán.

Ha ez a hiba, úgy elhárítása aránylag könnyű: helyes borítást, egyengetést kell alkalmazni. Ha azonban ennek ellenére is jelentkezik, úgy csakis a gép szerkezetében lehet a hiba, amelynek elhárítása már igen nehéz, sokszor csak szakszerű gépjavítással hozható helyre. Ez a súlyos szerkezeti hiba a legtöbbször a fogasrúd helytelen beállításában, vagy általában hibás megmunkálásában leledzik. A fogasrúd és kerék kopottsága is oka a fogasrúd-sávképződésnek. De ezeken kívül oka lehet az is, hogy a nyomóalap két oldalán lévő fogasrudak egyike valamilyen okból helyzetet változtatott s így lehetetlenné vált a fogasrudak és a nyomóhenger fogaskoszorúinak harmonikus együttműködése.

Ezeket a hibákat „házilag" kijavítani alig lehetséges, legtanácsosabb a gépet épített gyár vagy hozzáértő szakember segítségét igénybe venni. (Cikkíró ugyan megjelöli a házisegítés módját is, de mert ez a gép szerkezetének megbolygatásával jár, amit magunk részéről propagálni nem tartunk gyakorlatiasnak: az ismertetést mellőzzük. Szerkezeti hibák javítását bízzuk a hozzáértő szakemberekre! Szerk.)

Ha nagyalakú keretes formát kell kartónra, vagy vastag papírra nyomni, úgy a forma alsó szélén csunya maszatok jelentkeznek, mert alsó vezetőszalagok nem alkalmazhatók. Ezt a kellemetlen jelenséget megelőzhetjük, ha a piszkítás helyén, a szedés mellett futó 4 cicerós záró ürpótlót, petit kvadrátok alárakásával felemeljük.

Nem kevésbé ritka az olyan jelenség, hogy ilyen formáknál az alsó széleken gyűrődések mutatkoznak. Ezeket a formából kiszoruló levegővel szoktuk összefüggésbe hozni, ami azonban téves felfogás, mert ennek oka szintén a rossz egyengetés, vastag borítás szokott lenni, vagy a szedés kerete és a beleszedett forma betűi, kliséi közötti írásmagasságkülönbözet. Ennek elhárítására több praktikus mód kínálkozik, amiket legközelebb fogunk ismertetni.

Általánosságban azonban még meg kell jegyeznünk — mint fejtegetéseinkből is kitűnik — a gyorssajtónyomásnál jelentkező kellemetlenségek leggyakoribb kútforrása a kevésbé gondos és szakszerű egyengetés vagy hengerborítás. A megelőzés módja tehát valójában az volna, hogy végezzük az előkészítő munkát és egyengetést nagy-nagy figyelemmel. Sajnos, a mai termelési viszonyok mellett — amikor minél gyorsabb munkálkodást erőszakolnak ránk — a megelőzésnek ezt a módját el szokták hanyagolni.

Alois Triltsch, Würzburg

Magyar ötvöscéh-
pecsétek

Mihalik Sándor:
Régi magyar ötvös-
céhpecsétek. Kny:
Turul. 4-r. 9 kép
14 l. Bp 1930.

Gent (1552)

Tekintetes P

Horvai frigyes budapesti oltár ke
lomban, a belső berendezés j
munkákról szóló számlájo
hoz tisztelettel benyujtani
Tisztelettel kérem a Teki
hó 27-én felterjesztett köls
megsürgetni,x) továbbá az ez
ért járó 1150 koronát, a fő k
Horvai frigyes részére, a 11
tásával a neki járó 1035 k

Magyar ötvösművészet

MK SAJTÓFIGYELŐ
MAGYAR KERESKEDŐ
BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 81
Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

ÉSTI HÍRLAP

1970 MÁJ 13

1021

BRÜSSZEL:

MAGYAR ÖTVÖSMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS

Magyar ötvösművészeti kiállítás nyílt Brüsszelben. A kiállítás a X—XVIII. század magyar ötvösművészetének remekeit mutatja be. A megnyitó alkalmából *Albert Parisis*, Belgium francia kulturális ügyekkel foglalkozó minisztere és Frans von Mechelen, a flamand kulturális ügyek minisztere mondott beszédet, majd a kiállítást *dr. Pesta László*, a kulturális kapcsolatok intézetének alelnöke nyitotta meg. A megnyitón ott volt *Molnár László*, hazánk brüsszeli nagykövete.

első rész nem sokat segített, színészek, szerepek és tények kavarogtak áttekinthetetlenül.)

Keleti Márton rendező elegáns díszletekben és környezetben, elegáns színésznévsorral vitte filmre a 0416-os szökevényt. A film kiemelkedő színészi alakításokra *alig adott alkalmat.* Valamennyi szereplő becsülettel dolgozott a figurák életre keltésén. *Márkus László, Bárdy György, Páger Antal* és szokatlan szerepében *Gobbi Hilda* nevét jegyeztük fel. **(bársony)**

□ A KAPOSVÁRI Csiky

A

2154

735

1884

1505

2158

1180

1596

1542

2066

1217

44

1380

614

773

688

1373

2014

2085

1117

1379

2064

2065

294 „AG“

1464

884

236

516

1292

1268

946

125

1184

948

947

993

1302

799[B]

1604

1458[A]

799[A]

1603

1366

109

101

703

1488

1918

1114

1242

496

1577

251

866[A]

251[A] „AM“ koronával m. Krone

257

1857

379

1185

866

1858

1784

1932

45

1088

1792

2109

706

745

1087

27

1317

26

1170

97

1361

205

47

1316

514

513

1762

1215

1216

1446

1385

1181

B

1031

1509

1328

1296

686

1336

1004

1894

582[A]

1300

859

2062

1920[B]

183

995[A]

202

1975

593

1226 „13 BJ“

1331

877 „BM“

988

1559

2112

585

2011

1783

1782

1959

1958

1957

1382

1471

C

1071 „C“ félkerék fölött lapzsban *über Halbrad i. Schild*

1072

1213

1212

781

1793

194

2019

254

533

1051

1052

914

284

2073 „CH“

1411

1449

1890

1223

1887

1597

2122

1607

2024

1760

218

95

93 „CL“ egybefonva *verbunden*

166

226

1144

1138

126

554

520

951

650

358

651

916 „C:M:“

1349

1804

1176

1043

290

750

752

753

755

289

288

1002

559

509

1203

2144 „CZ“ egybefonva *verbunden*

D

1128

1337

1479

1172

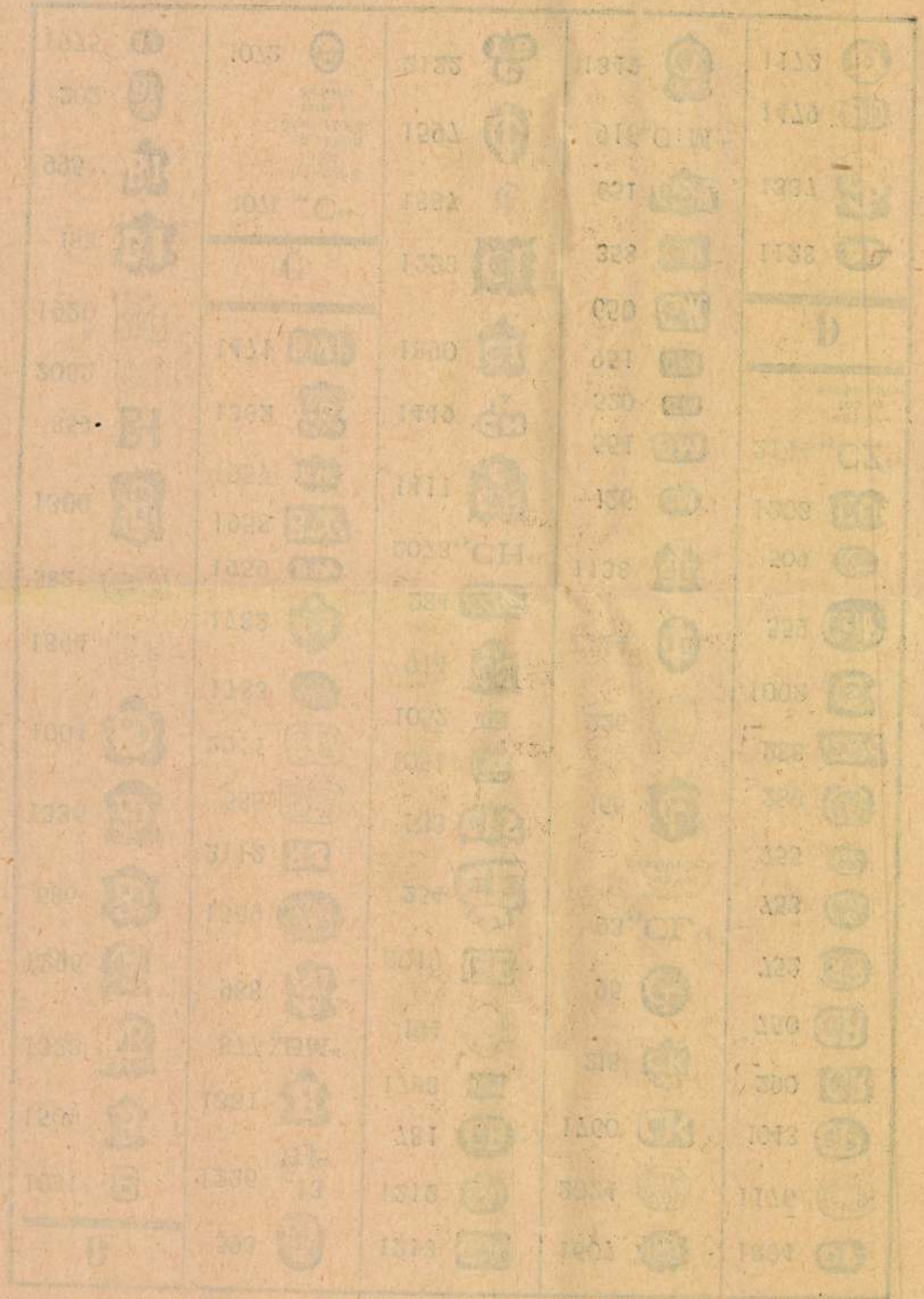

231
2121
292
291
592
91
635
1318
1360
1489
1311
898
940
2016
235
234

1547
224 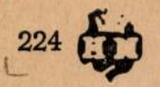
1040 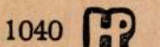
860 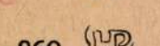
1738 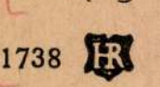
192 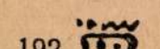
1093
1430 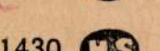
1956 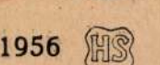
1930 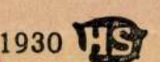
1423 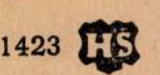
1231 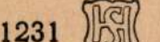
232 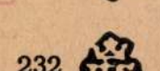
186
208

1393
1396
1354
1330 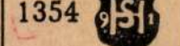
1109 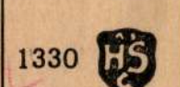
1233 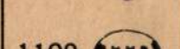
198

I

1736
1860 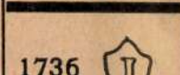
1193
560
1041
2015

1461
99
1394
1746
1744
1445
1759
1758
1195
165
662
472
1892
1891 „I.G.
1765
1763

1468
1418
36 I C
876
176
1774
1775
253
1267
1465
1482
1483
105
1962
1470

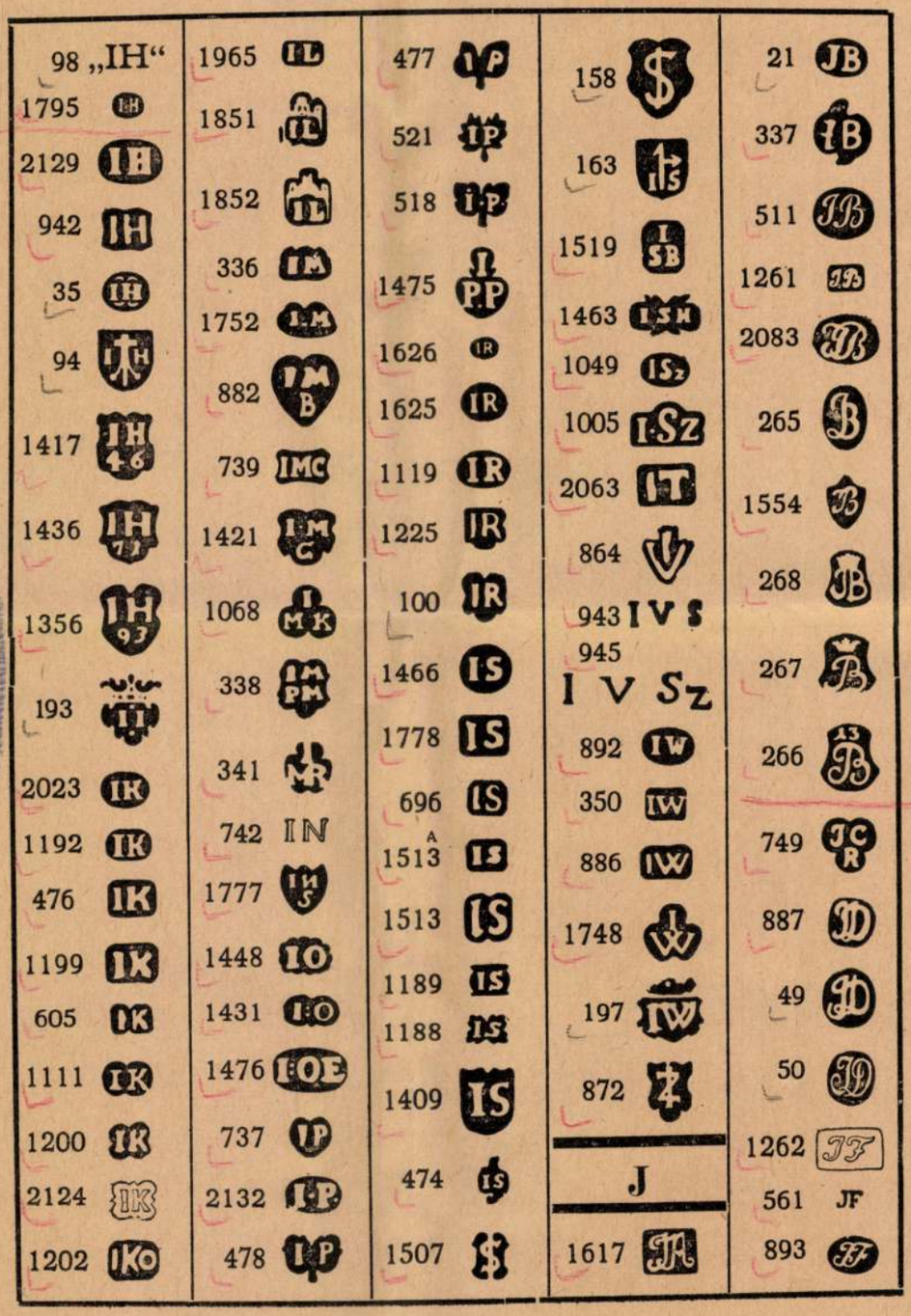
98 „IH“
1795
2129
942
35
94
1417
1436
1356
193
2023
1192
476
1199
605
1111
1200
2124
1202
1965
1851
1852
336
1752
882
739
1421
1068
338
341
742 IN
1777
1448
1431
1476
737
2132
478
477
521
518
1475
1626
1625
1119
1225
100
1466
1778
696
1513 A
1513
1189
1188
1409
474
1507
158
163
1519
1463
1049
1005
2063
864
943 I V S
945 I V Sz
892
350
886
1748
197
872
J
1617
21
337
511
1261
2083
265
1554
268
267
266
749
887
49
50
1262
561 JF
893

958
957
906
354
1552
905
907
1764
748
747
280
279
1767
1094
895
896
663
894

1897
1772
248
249 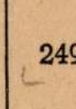
1797
1214
1201
1553
1518
1517
1796
1115
503
373
1486
2137
608
565

1861
353
1966
1967
528
530
529
531
1618
609
1550
1549
1548
2138
1551
944
949

378
782
783
534
537
376
492
491
1622
493
494
544
2071
2128
682
681
746
697
615

2125
1781
1581
377
1973
1735
1912
2141
1260
1779
1780
759
1578
490
1773
282
798
890

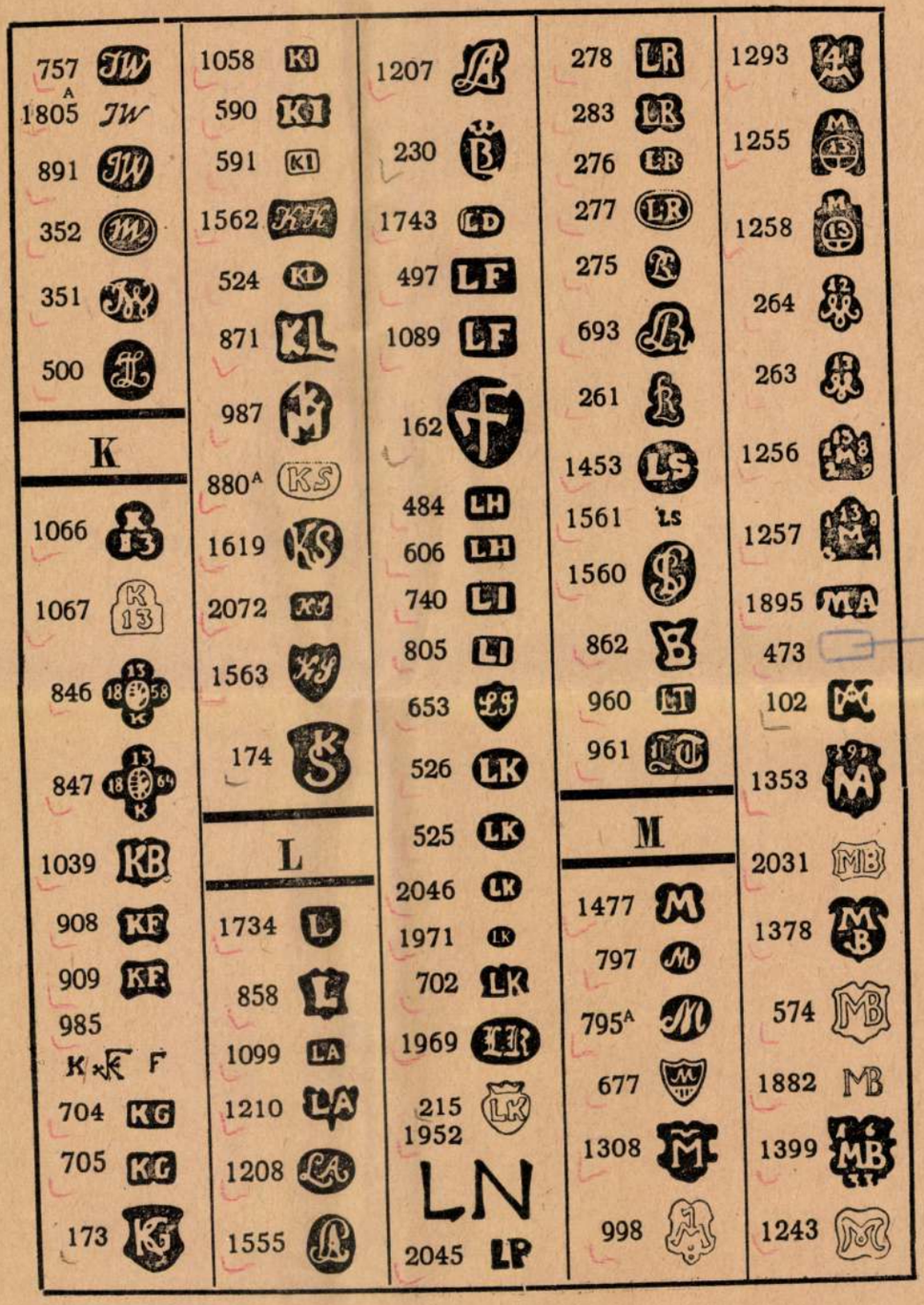
757
1805 A
891
352
351
500
K
1066
1067
846
847
1039
908
909
985
704
705
173
1058
590
591
1562
524
871
987
880 A
1619
2072
1563
174
L
1734
858
1099
1210
1208
1555
1207
230
1743
497
1089
162
484
606
740
805
653
526
525
2046
1971
702
1969
215
1952
2045
278
283
276
277
275
693
261
1453
1561
1560
862
960
961
M
1477
797
795 A
677
1308
998
1293
1255
1258
264
263
1256
1257
1895
473
102
1353
2031
1378
574
1882
1399
1243

1355

563

807

240

241

870 „ME“
egybekötve
verbunden

1808 ME

572

255

269

638

2149

238

1472 MG

1911
MC.

1001

1291

1389

2012

1454

1964

37

1434

1383

2017

242

201

1413

1238

1910

482

587

741 „MK“

2106 MK

2026 MK

1118 MK

489 MK

1045 MK

2061 MK

1961

874 MK

164

1558 ML.

339 ML

1737

1955

1556

1344

1348

796

582

678

636

191

233

764

766

210 M P

1050

586

1460

228

227

214

1113

1112

356

642

1455

641

643

222 „MR“
koronával
m. Krone

272

237

1387

644

1478

1627

1515

1516

1514

372

873

103

274

2082

WC

1994 	1824 	1676 	1681 	2056
1663 	1670 	1021 	2004 	1687
1664 	1998 	1677 	1682 	2006
1995 	1671 	2079 	1683 	978
1665 	974 	1678 	1024 	1688
1666 	1999 	2002 	1684 	1689
1996 	1672 	1022 	1685 	2057
1997 	2000 	2003 	976 	1690
1667	1673	2055	1686	666
2053	2054	1679	977	667
1668	1674	1023	1025	669
1823	2001	1680	2005	670
1669	1675			

Családjegyek — Hausmarken

857	1173	1299	1320	1294

Pólya, pajzs — Balken, Schild

51	57	691	714	52

Magyar ~~[illegible]~~ ötvös-
jegyek a b c rendben

Körnagyötvi.

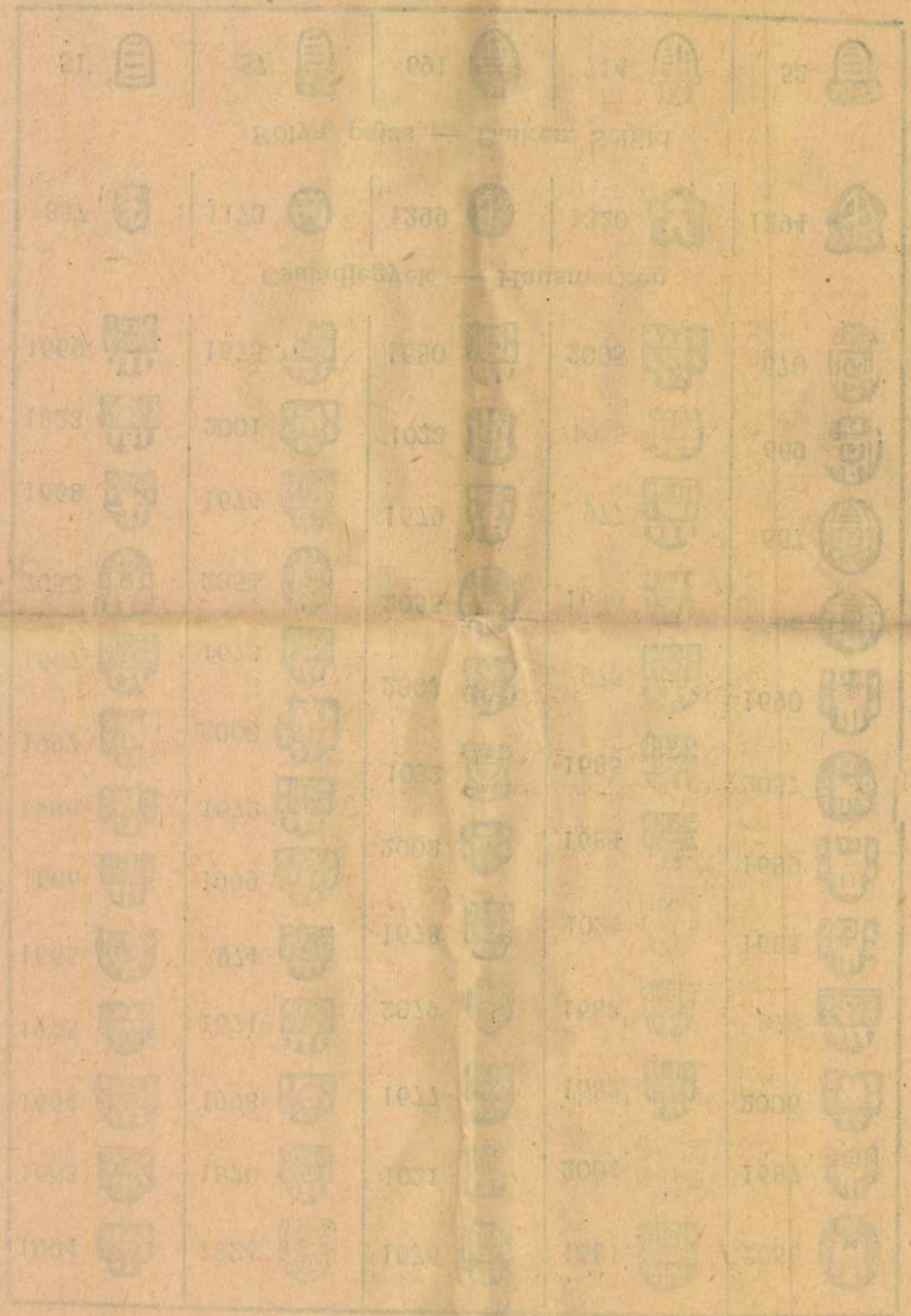

Magyar ötvösjegyek

Kőszeghy Elemér: Magyarországi ötvösjegyek.

8°, 30 tábla, 408 l., Budapest, 1936.

SCULTURE.

Gallo Oscar.

Nato a Venezia il 20 Luglio 1909. Prese parte alle Biennali di Venezia del 1930, 1934, 1936, 1938, alle tre Quadriennali romane e alla Mostra di Berlino del 1937, organizzata dalla Biennale. Risiede a Firenze.

17 Testa d'uomo (bronzo).
18 Bambino povero »
19 Anna »
20 Bambino
21 Ritratto della Signorina Clara Ghedini »
22 Bambino malato »
23 Testa di vecchio (terracotta).
24 Mia madre (bronzo).
25 Nudo »

SALA 17. (Incisioni 1-16)

INCISIONI.

Bianchi Barriviera Lino.

Nato a Montebelluna (Treviso) il 3 Settembre 1906, risiede a Roma. Espose alle ultime Biennali di Venezia e alla 2ª e 3ª Quadriennale romana, nonchè a varie Mostre dell'incisione organizzate dalla Biennale all'estero.

1 Natura morta, con teschio di cane (acquaforte).
2 Paesaggio all'Acqua Acetosa »
3 Etiopia - Chiesa monolitica. »
4 Eritrea - Abba Sciaùl »
5 Lalibelà - Tucùl »
6 Lalibelà - Chiesa di Medàni Alèm »
7 Lago di Bracciano »
8 Lungo il Tevere - Studio di alberi »
9 Eritrea - Zaad Cristian - Paesaggio a Nettuno »
10 Paesaggio - campagna romana »
11 Mercato a Gondar - Colpo di vento - Il grano - Natura morta con pavoncella - Otùmlo in Eritrea »
12 Lalibelà - Scavo tra le chiese »
13 Eritrea - Imbèremi »
14 Lalibelà - Chiesa di Gabriel »
15 Cortile d'una osteria »
16 Eritrea - Sul Gàsc »

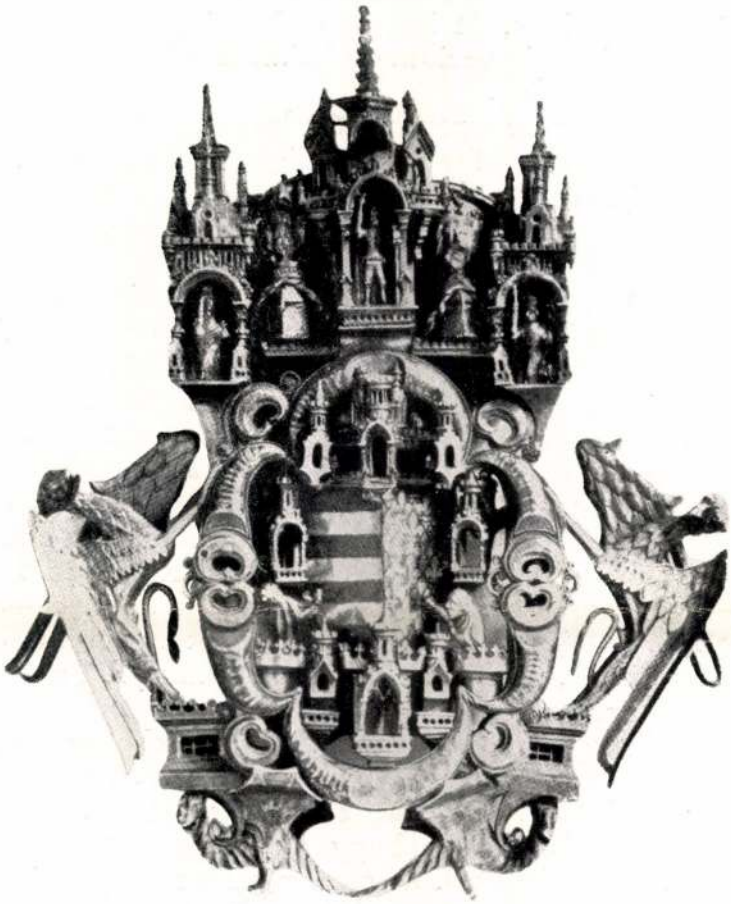

NAGY LAJOS CÍMERE

Övkapocs. Ezüstből, aranyozással és zománcozással. A kincsek között, melyeket Nagy Lajos 1367—1380-ban az aacheni székesegyház mellett alapított Mária-kápolnának adományozott. Magyar mester, XIV. század második fele

ugyanakkor megerősödő bizánci császárság között, azon a földön, ahol a népvándorlás népei sorra elbuktak, meg kellett állnia a helyét. Hirtelen le kellett mondani a lovasnépnél olyan természetes kalandozásokról, át kellett alakulni európai mintára és szükségessé válni az »imperium christianum« és a középkori életeszmény szempontjából.

A kalandozó magyar seregeket ért leckék nagyon tanulékony lelkekre hullottak. A honfoglalástól alig száz év telt el s a magyar fejedelem, majd a magyar király a nyugati keresztyénségnek nem ostora már, hanem védelmezője és apostola. Szent István államférfiúi lángelméje és mély európai műveltsége, a keleti államszervező és a meggyőződéses keresztyén ritka harmóniája nemcsak megmenti a magyarságot attól, hogy a harapófogóban össze ne roppanjon, hanem hosszú időre biztosítja az állam létét és rendeltetését. Keresztyén parancsuralmat honosít meg (a szó Deér Józseftől való), de ezt egészen áthatja az a tudat, hogy az Isten kegyelméből trónra került uralkodóháznak csak akkor van létjogosultsága, ha isteni kijelöltségének megfelelően uralkodik. Ez már nem tiszta reálpolitika, hanem politikai kultúra s annak is legmagasabbrendű megnyilvánulása. Szent István a királyi eszmény felé vezető kalauzt szerkeszti fia számára s ez az *Institutio Morum* tisztelettel tölt el nemcsak az egyéni lángelme teljesítménye iránt, hanem a faj iránt is, amelyből a sorsdöntő pillanatban származott.

Szent István ugyanazt a munkát végezte el magyar földön, amit Nagy Károly a birodalomban, vagy XIV. Lajos Franciaországban ; s mint ők, az egységesített, megszilárdított nemzetnek lelki egységet is kellett, hogy adjon : *öntudatot*, politikai világnézetet. A honfoglalás, az országépítés nem politikai szükségletből kényszerűen származó tények csupán, hanem egy politikai érzékkel bőven megáldott nemzet hivatástudatának fejlődési állomásai is.

A szent király utódai tovább folytatják az ő művét, amit röviden így lehet összefoglalni : *erős országot építeni az egymással vetélkedő hatalmak között s ezzel a keresztyén világ nyugalmát is biztosítani*. A szlávoknak is hamarosan be kell látniok, hogy az új hatalom nem gát közöttük, hanem a béke védőöve és Magyarország középkori története mutatja, mit jelentett a lengyel és az orosz uralkodóknak a velük csakhamar rokonságba lépett

(Magyarországi
ötvösök 1732-ben)

Dr Illésy János:
[ ]
Arch. Ért 1904.
385–397 l.

helyekkel üzemünknek is számolnia
kások létesitése, régieknek für-
gyáltalában nem közömbösek. Külö-
l kisérése, hogy a főváros lakott
. révén milyen terjeszkedést mutat
ég el nem látott részeken.
bá az általános gazdasági élet a-
is - üzemünkre, de csak olyan vo-
karbantartási munkálataink, megte-
n/, különösen pedig a mindezekhez
irányt szab, ezeket olykor megkö-
is, máskor szabadabban végezhetí.

Magyar ötvösművek

Szabó Károly: Ezüstművek és drágaságok önzeírásai a XVI. századból. Századok 1877. 546. l.

Magyar őstörténet

forrásai

Kemény Lajos:

Adatok az őstörténet

forrásaihoz

Arch. Ért. 1902

69–74. l.

Céd

4.Alrovat. Vegyesek.

El

53

A kimutatott végössze

tartalmazza:

a./ Irodaszerek,nyomtatvá -
nyok,irodaberendezések
karbantartása stb.:
Irodaszerek.....
Nyomtatványok.....
Irodaberendezések és ap-
róbb felszerelések.....
" " karbantartása
" " munkabérek
Irógépek és számológé -
pek karbantartása.....
" " munkabér
Irodahelyiségek átalaki-
tása és karbantartása...
" munkabérek

Magyar ötvösség

története

K. Winkler Elemér

A kutatás néhány
módjai az ötvösség
történetében.

Arch. Ért. 1911

33 — 50. l.

kben a történelmi órákban. Fegyvertársam a le=
iklós, aki félországot hódított meg a nemzeti nép=
yvertársam minden jóérzésű ember, aki rendet,
és kalandmentes külpolitikát akar.
nhez, jóakaróimhoz. Szeretettel hivom őket, csat=
z. Én becsületes iparkodással szolgáltam minden
iájáért, küzdöttem a panamák ellen és segítettem
em tehát a főváros közönségétől, hogy segítsen

ne és bizalom fűz hozzám: **ne irjon alá senki=
n nem jönnek olyan ajánlási ivvel, melyen
erepel.**
a sorsdöntő választások előestéjén

Payr Hugó.

Magyar ötvösség és
pénzverés története

Kemény Sajos: Adatok
az ötvösség és pénz-
verés történetéhez –
Arch. Ért. 1903.
70–74. l.

céd

1939.évi

előirányzott: 383 tényleges: 280

irányzat Zárószámadás

szerint

167.- P 804.849.72 P

volt a kiadás. A munkáslétszám

os részben tárgyaljuk.

irányzat Zárószámadás

szerint

34.300.- P 1,446.332.33 P

gei miatt a Dieselmotorok üzemét

knál is. Ezáltal az olajköltségek-

k. Az elektromos-áram költségek

Magyar ötvös jegyek

W. Kőszeghy Elemér

A magyar ötvös jegyek rendszeres gyűjtéséről (Hat ábrával.)

Arch. Ért. 1912.

132—150 l.

a történelmi órákban. Fegyvertársam a le-
, aki félországot hódított meg a nemzeti nép-
:ársam minden jóérzésű ember, aki rendet,
kalandmentes külpolitikát akar.
, jóakaróimhoz. Szeretettel hivom őket, csat-
n becsületes iparkodással szolgáltam minden
rt, küzdöttem a panamák ellen és segítettem
tehát a főváros közönségétől, hogy segítsen

s bizalom fűz hozzám: **ne irjon alá senki-**
m jönnek olyan ajánlási ivvel, melyen
pel.
sdöntő választások előestéjén

Payr Hugó.

Magyar ötvösség

Éber László dr.:

Két sodrony zománcos emlék a Nemzeti Muzeumban. (Öt ábrával.)

Arch. Ért. 1904 - 97-105. l.

rányzat szerint	Zárószámadás	1938.évi zárószámadási eredmény
4.000.-	80.000.-	84.000.-
2.800.-	8.353.52	9.073.34
4.700.-	20.881.07	13.416.88
-.-	-.-	728.83
6.100.-	2.547.39	2.568.57
6.700.-	854.26	4.323.91
1.513.-	53.05	57.23
-.-	-.-	277.12
-.-	1.234.47	1.229.42
-.-	538.42	2.869.16
-.-	20.95	6.09
-.-	-.-	1.949.34
3.000.-	1.640.79	1.085.93
3.600.-	1.136.37	6.667.50

Magyar ötvös hitelesitő jegyek.

Kemeny Lajos:

Hitelesitő jegyek ötvösmüveken.

Arch. Ert. 1908.

377-379 l.

Nemzeti Legitimista Néppárt
V., Bálvány-u. 5.
Telefon: 883-37, 883-68.

Kedves Barátom!

Többször és nyiltan szálltam
mely a mai veszedelmes külpolitik
vezetett. Nem sikerült. Ezért még a
pártjából.

Az ország sorsáért való mélys
kapcsolatom arra kötelez, hogy tová
érdekeit, a polgárság nyugalmát és

Én tehát felveszem a harc
ki az országot a mai szörnyű helyze

kibontom a legitim

„Istenért,

Magyar Ötvösszerszámok

a Magy. Nemzeti Muzeumban

Kenczler Hugó dr

Diszes ( ) (Kilenc ábrával)

Arch. Ért. 1912.

381—383 l.

indulok uj alkotmányos küzdelembe, eze
gitimizmus lánglelkü apostola: Griger M
királyság megváltó eszméjének. És feg
nyugalmat, békét, becsületes demokráciát

Ezért fordulok barátaimhoz, hivei
lakozzanak hatalmas, lelkes táborunkho
igaz ügyet, harcoltam a főváros autonomi
sok ezer embertársamon, joggal kérhet
harcolni az elnyomatás veszedelme ellen.

És kérek mindenkit, akit közös eszr
nek semmit, amig igazolt emberein
Griger Miklós és az én nevem sz

Budapest, 1935 március havában, a

Márkus-nyomda. Budapest, V., Bank-utca 5. (Felelős vezető: Márkus Géza)
Felelős kiadó: Berecz Vilmos.

Magyar ötvöscéhek

pecsétjei

Ötvöscéhek, hazai, pecsétjei VI. 288–294

Mur és Kst Ést

Magyar ötvösmintakönyv

Egy magyar ötvös mintakönyve a XVII. századból.
Kép.

0, 34K, L,

Magyar ötvösművészet

Tagányi Károly:
Styl és történelem.
(Jegyzetek az ötvösmű-
kiállításról.) Századok
1884. 493. l.

Kat. Tolent Miklós
Prot. Erik
Ó-g. 28. Mózes rem.

CSÜTÖRTÖK
11
Kat. Protáz. Jácint
Prot. Teodóra
Ó-g. 29. Iván fejv.

PÉNTEK
12
Kat. Mária neve
Prot. Guido
Ó-g. 30. Sándor pk.

Schoen A. este 6.

SZOMBAT
13
Kat. Notburga
Prot. Ludovika
Ó-g. 31. B.-A. övc

Izr. 21. S. Ki Thora 3. 4 P.

KEHELY, ARANYOZOTT EZÜST, GÓTIKUS LOMBDÍSSZEL, GYÖNGYÖKKEL ÉS GRÁNÁTOKKAL. A KUPÁN BEVÉSVE A ROZGONYI-, PÁLÓCZI- ÉS AZ ERNUSTH-CÍMER
XV. sz. utolsó negyede
M. Nemzeti Múzeum

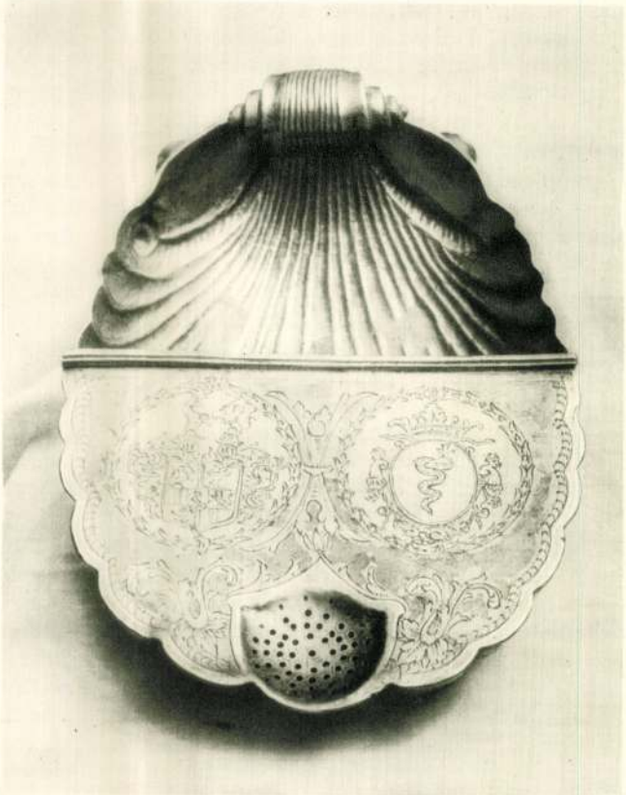

EZÜSTSZÜRCSÖLŐ A BETHLEN- ÉS HALLER-CÍMEREKKEL. Erdély, XVII. sz.
Báró Bornemissza Adél tulajdona

MAGYAR MŰVÉSZET
1933.

sokszor egyetlen kép láthatásáért: ez a kutató művészettörténetíró első feladata és a két német hölgy ezt tökéletesen megoldotta. Nagy gonddal állította össze A. Spahn minden egyes képre az eddig megjelent egész vonatkozó irodalmat és foglalta táblázatokba az egyes kutatók megítéléseit; sokszor ez a szorgalom túlzásba is ment, olyan lett, mint valami művészettörténeti népszavazás; nem szólva arról, hogy regisztrál olyan véleménynyilvánításokat is, amelyeket szerzőjük más összefüggésben, hangsúlyozás nélkül ejtett el s amikért esetleg ilyen értelemben nem is vállalhatja a felelősséget. Jegyzetekben, utalásokban nincs hiány s egy 104 oldalas szöveghez további 120 oldal számozott megjegyzés járul. Az arány nagyon hasonló a másik munkában is. Szóval tökéletes lexikografikus munka mind a kettő.

S mind a két szerző elérkezett munkája végén ahhoz a ponthoz, ahol magának a tulajdonképpeni *tudományos munkának kellett volna kezdődnie.*

*

Az adatgyüjtés tökéletes, de a kritikarész már kifogásolható: mindkét szerző a túlzott szigorúság kissé kényelmes álláspontjára helyezkedik. Bonifazio esetében ez valamenynyire jogosult, mert Bonifazio egyike volt azoknak a nagyvállalkozói mestereknek, akik tanítványok egész seregét vették igénybe és ennek folytán igen vegyes kvalitásokat produkáltak. De Westphal mégis túlszigorú, mikor olyan képeket, mint a római Colonna képtár vagy a Prado Sacra Conversazioneját elveszi Bonifaziótól. „A gyermek Jézus a templomban" c. képénél is, mely Bonifazio egyik legérdekesebb és legfontosabb kompoziciója, kételkedik a mester szerzőségében.

Spahn még túlzóbb. Csak 64 hiteles Palmaképet ismer el ugyanakkor, mikor e sorok írója a legszigorúbb kritika gyakorlása mellett is százon felüli számban állította össze a hiteles Palma-képek sorát a Thieme—Becker-lexikonban. Nem azért panaszkodunk, hogy Spahn az összes budapesti Palma-képeket megtagadta: de hogy szabad kételkedni Palma szerzőségében olyan képeknél, mint aminők a müncheni Madonna és párja, a Hampton—Court-i? Palma nem problematikus művész; ízlése, stílusa, mondanivalója teljesen egyértelmű. Kár itten negatív forradalomcsinálást erőszakolni. Ha az újabb attribuciókkal szemben való rideg állásfoglalás megbocsátható orthodoxia is, a legklaszszikusabb darabok szerzőségét kétségbevonni: meg nem bocsátható hitetlenség. A müncheni és Hampton—Court-i képek tipikus megingathatatlan Palmak. Ilyenek továbbá a berlini „A Gyermek imádása", a londoni Akadémia „Temperanciája", a milánói Borromeo-gyüjtemény két képe, a kis stuttgarti Tóbiás, a velencei Assunta és a bécsi Liechtenstein-képtár két képe. De az újabb attribuciók közt is nagyon sok van, ami kitűnően illeszkedik ebbe a keretbe s amelyeket Spahn mégis megtagad. Ilyenek a kis müncheni Diana, a Nemes-gyüjtemény idillje, a Wilde által föllelt bécsi aktkompozició és nem utolsósorban az alzanoi „Péter mártir", amelynek identifikálása a legnagyobb nyereséget jelentette Palma oeuvreje szempontjából.

Mint mondtuk, mindkét szerzőnél a kronológiai kérdés áll előtérben. Mindkét szerző egyenkint tárgyalja az egyes műveket a vélt időrendi sorrendben s csak egész rövid összefoglalással a könyv végén. Ez a koordinatív egymásután azonban nem alkalmas meggyőző eredmények elérésére. Spahn egyáltalán nem tud olyan vezérfonalat adni, amelynek alapján már a könyv elején képeseknek érezzük magunkat annak a megítélésére, melyik kép korai, melyik késői: pedig csak ez lehet a metódus. De ezt nem lehetett volna máskép elérni, mint ha Palmát a maga korának egész komplexumában tekintette volna, hogy ennek a hallatlanul logikus, könnyen tisztázható vonalnak tanulságait alkalmazta volna deduktív úton, Palmára. Nincs nagyszerűbb látvány, mint az a pompás kibontakozási folyamat, amelyben a velencei művészet éppen Palma idejében ment: a stílusnak, az érzésnek, a vérmérsékletnek az a változása, amely az első évek vékonydad, gracilis „kabinettművészetétől" az érett Giorgionizmusba vezet s amely azután Tizian domináns előtérbelépése után annak a nagystílű vallásos festészetnek adott helyet, amely az Assuntával kezdődik már 1516-ban, amely éppen Palma halála évében, 1528-ban csúcsosodik ki Tizian „Péter Martir"-jában. Ez a fejlődés nem az egyén fejlődése, nem Tiziáné, hanem a közé, az egész kultúráé; mindenki résztvesz benne. Az első évtized tipikus alakja Giorgione, a harmadiké Pordenone: elég a lírikus és a patetikus művészetnek ezt a két zsenijét egymással szembeállítani s megvan a kulcsunk az egész fejlődés megértéséhez, megértjük Palma művészetének változásait is. Ő is langvid és gyengéd volt fiatalkorában, szélesen kibontakozó, buján gazdag a későiben. Neki is megvannak a maga kabinettképecskéi legelső éveiből (a müncheni Faun) és megvan a maga tiszta giorgionizmusa (a londoni arckép); és élete végén ő is ott tart, ahol Tizian egyidejűleg a maga Pesaro-Madonnájával: elég felismernünk az összefüggést Palma nagy velencei Madonnája és a Pesaro-Madonna között, hogy érezzük, milyennek kell lennie egy késői Palmának. Spahn semmit sem látott meg a fejlődésnek ebből a mélyebb praedesztináltságából, nem látja a *folyamatot* magát: sötétben tapogatódzik. Az eredmény, hogy az a gazdag, túlterhelt molett dámaarckép Ber-

Magyar ötvösmű-
vészet

Az Ötvös Mesterségről
való vetélkedés 16.r.
45-8 H.n. 1716.

Magyar ötvösök

Nyárádvölgyi:
Egy magyar ötvös szerződése a XVII. században.
Századok 1876.
664. l.

Magyar ötvösség

Lásd

Alkotmány 1918.

51, 52. sz. Fiebler:

Egy fejezet a magyar-

ötvösség történetéből

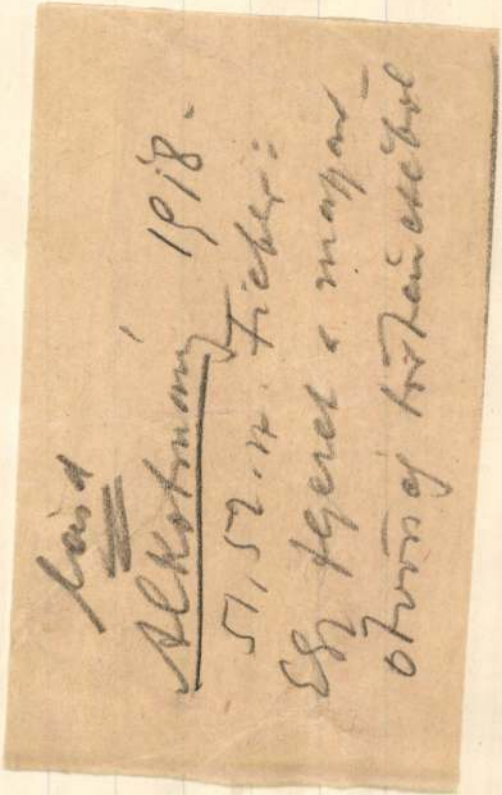

Magyar őtvösség

Römer Flóris: Adalék
a magyar őtvösség tör-
ténetéhez. Századok
1877. 222, 407, 795. l.

Magyar ötvösség

Az országos református kiállítás. A Magyar nemzeti múzeumban rend. ref. tört. kiállítás katalógusa. 1924. 108 l. —,50

BUDAPEST
938 JUL 14 22
LFh
LFh

Magyar Ötvösség

Thaly Kálmán:

Rákóczi-kehely Gömörben.

Századok. 1895. 564. l.

Magyar ötvösség
története

Berenyi János gróf

Az ötvösség története
Magyarországon

16° 1 kép 61 l.

Bpest 1930.

Magyar ötvösség története

AZ ÖTVÖSSÉG TÖRTÉNETE. A magyarországi nemesfémiparosok az 1930. esztendőre kiadott évkönyvükben nemes törekvéssel arra hivatott tudós szakírókkal elkészíttették szakmájuk történeti áttekintését. Szerintük a »több tudás az egyetlen vágány, mely szabadon áll és a boldogulás felé visz« és »aki a multból szereti s ismeri meg szakmáját, annak ez a szeretet kell, hogy visszaadja az önbizalmat és a hitet a boldogabb jövő iránt is«.

Ehhez a Széchenyi-szerű elgondoláshoz megnyerték munkatársul Éber Lászlót (antik világ és középkor), Supka Géza dr.-t (népvándorlási ötvösség Magyarországon), Elefánt Olga dr.-t (a renaissance- és barokk kor ötvössége) és Nádai Pál dr.-t (az empire és rokokó ékszerek) megírásához. Kétségen kívül mindegyik elismerten képzett tudósa tárgykörének és mint íróművész is elsőrangú.

Azonban különös érdeklődésre tarthat számot a népvándorláskori művészet Supka által ismertetett fejezete, mert Magyarország a leggazdagabb lelőhelye e korszak emlékeinek. Az Ázsiából idetorlódott népek hagyatéka ugyanis egyik büszkesége a magyar múzeumoknak. Olyan reprezentatív anyag került elő a föld alól, amelyből sokat tanulhat a tudós, de még többet az iparművész.

Supka szerint ezek a népvándorláskorabeli emlékek stiláris szempontból három nagy övre tagozódnak: a déli háromdimenziós, azaz plasztikus; a középrészen kétdimenziós síkművészettel találkozunk; északon pedig leginkább az egydimenziós vonalrithmika adja meg a díszítés főjellegét.

—

Magyar ötvösség

Deák Farkas: A zománc-kérdéshez. Századok 1880. 656. l.

U. az: Zománc és máje. Századok. 1880. 773. l.

rosvásárhely
Széchényi-tér 17

hi.

;ágos Bizottsága

ány { száma: ——— 19 —
kelte: 19
beérkezése: 19

ek száma:

elintézett szám:

áma:

záma:

sta:

tudni. Magát az ereklyét az egyházi traditió szerint Marcellinus zágrábi püspök 1137 körül ajándékozta az egyháznak. Eredetileg az egy kis arany keresztben volt elhelyezve, a mint az a legrégibb lajstromokból kitűnik. A két legrégibb lajstromban ugyanis, melyek egyike 1356—1387 között, másika pedig 1421—1426 között készült, ezen szó szerint megegyező tétel fordul elő: «Item una *parva crux de auro*, in qua est lignum crucis, que super plenario solet poni». A mi ereklyetartónk először az 1546-ik lajstromban fordúl elő, melynek címe: «Regestrum Rerum Ecclesiæ Beati Regis Stephani Zagrabiæ fundatæ, ad manus Venerabilis Domini Joannis Chegledy, Custodis et Canonici Ecclesiæ Zagrabiensis, assignatorum feria quinta in Profesto Beatæ Elisabeth viduæ Anno Domini Milesimo Quingentesimo Quadragesimo Sexto per manus Venerabilium Dominorum Lucæ Archidiaconi Chasmensis, Georgii

ZOMÁNCZOS LEMEZEK A ZÁGRÁBI SZÉKESEGYHÁZ EREKLYETARTÓ KERESZTJÉN.

Grangya, Emerici Zagrabiensis, Canonicorum Ecclesiæ Zagrabiensis etc.» E lajstromban a harmadik tétel így hangzik: «Crux ex puro auro *, cujus pes est ex argento inaurato, cum gemmis diversi coloris, in qua particula ligni Sanctæ Crucis.»

A XV. században készült ereklyetartónk tehát 1546 előtt, de 1426 után került a zágrábi székesegyház kincstárába.

Dr. Bojničič Iván.

ÖSMERETLEN CZÍMEREK HAZAI ÖTVÖSMŰVEKEN.

Az ötvosmű-kiállítási lajstromban közzétett ösmeretlen czímerek meghatározását tárgyaló két előbbi közleményem ** után is maradván nehány

* Ez nem áll, mert az egész kereszt aranyozott ezüstből készült.
** Arch. Ért. VIII. köt 130—138. l.; Arch. Ért. IX. köt. 22_—229. l.

Arch. Ért. 1891—

ösmeretlen címer meghatározatlanul, ezúttal azon helyzetben vagyok, hogy ezen ösmeretlen címerek egynémelyikét ismét meghatározhatom. Felveszem tehát előadásom fonalát ott, a hol a múlt alkalommal félbeszakítottam.

1. Kezdem azon heraldikailag szépen stylizált címerrel, mely a szepesi székesegyház tulajdonát képező sodronyos zománczú kelyhen látható.[1] E címeren a címeralak vagy egy kézíjj, húr nélkül, vagy egy heroldkép, nagyon is erősen kiemelkedő határvonalakkal. Első esetben a címer leírása következő: a felső balsarokból kiinduló húr nélküli kézíjj által, haránt osztott paizs; a másodikban: haránt osztott paizs, felül balharánt osztott. Ez utóbbi esetben a paizs háromszínű kék, piros alul fehér, ha azonban a címeralak kézíjj, tehát közönséges címeralak, a paizs egy vagy kétszínű lehet, de háromszínű nem. — Ezen homályos czímerhez teljesen hasonló szintén homályos pecséttel pecsétel a XV. században Holpuchler Jakab, s ugyan ő 1419 márcz. 23-án gróf Vorchtenstein Pállal együtt az országos levéltárban 10783. sz. a. őrzött oklevélen.

1.

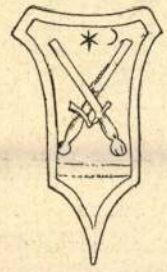

3.

2.

2. Az egyházi szerek között a XV—XVI. századból a 89- és 90-ik lapon két czímeres kehely van közölve, mindkettő a trencséni templomból. E két kelyhen levő czímerek, főjellegükre nézve egymáshoz hasonlók, csak a kíséretül szolgáló égitestek elhelyezésénél térnek el egymástól. A második helyen közlöttnél még egy nap vagy rosetta is van a kíséretnél, mely az elsőnél már nem látható, noha eredetileg ott lehetett. E két czímer kétségtelenül egy és ugyanazon egyéné volt — miként azt már más alkalommal jeleztem,[2] ugyanott utaltam e czímereknek a Kinizsiével való nagy hasonlóságára s elégtételemre szolgál azon utólagosan tett felfedezés, hogy sok idővel ezen nézetem nyilvánítása előtt, már más kutató az enyémmel egy nézeten volt.[3] E közben Könyöki József úr megállapította, hogy e két czímer nem a Kinizsié,

[1] Ötvös kiáll. Lajstrom, II. terem, 72. l. 3. sz. ábra.
[2] Arch. Ért. 1889. IX. köt. 227. l.
[3] Sztarek: Trenchiner Wegweiser. Nagyszombat, 1857.

hanem a tekintélyes és vagyonos Kosztka családé, mely Felső-Magyarország e vidékén a XV. században virágzott.[1]

3. A XV—XVI. századból származó egyházi szerek között (104. l. 105. sz.) van egy kehely, rajta következő czímer: a paizslábban lévő pólya felett két, egymást keresztező pallos, felül középen csillag és holdsarló. A paizs a lajstromban lefordulva van ábrázolva, leírásom a czímert rendes állásában tünteti fel. Ez Nagy-Szeben város czímere, melynél a csillagzatok gyakran hiányzanak s a pólya a czímermetsző önkényes bővítése.

4. Az 5. terem leírása 11-ik lapján három czímer látható, melyek kevéssel ezelőtt még nem voltak meghatározva. Ezek közül a két első e mű 27. lapján is előfordul. A kiállító tulajdonos Bánó József, a heraldikai társulat 1890 nov. 27-én tartott választmányi ülésén,[2] a 2-ik czímert a Horváth-Stansithokénak, a 3-ikat, melyen rézsútos kőfalon álló madár

4.

5.

fel nem ösmerhető tárgyat tart csőrében, a Halligancz családénak határozta. Megjegyzem azonban, hogy a 2-ik czímer tévesen van meghatározva. Igaz ugyan, hogy a Horváth-Stansith czímer fő jellege: a két állat (itt oroszlán) tartotta vár, e czímeren is látható, máskülönben a Horváth-Stansith czímer ettől lényegesen eltér, miként azt Siebmacherben láthatjuk, hol ez teljesen, színeivel együtt, a leghitelesebb források után van közölve.[3] Halligancz-czímert csak egyet ösmerek, melyet H. Márton és fia Márton 1630-ban nyert II. Ferdinándtól. Ezen czímer: kékben, zöld alapon, kettősfarkú arany oroszlán, emelt jobb karmában

[1] Arch. Ért. X. köt. 1890 IV. f — Helyesen vélek cselekedni, ha teljesség okáért közlöm mindazon czímermeghatározásokat, melyek az ötvösmű-kiállítási lajstrom czímereire vonatkoznak, ha ezek más oldalról történtek is.

[2] Turul. VIII. 215.

[3] A H.-Stansith-czímer a Siebmacherben közlött alakjában különböző korból származó családi képek egész sorozatán is látható. Hogy a különbség annál szembeötlőbb legyen, közlöm ezen czímer leírását Siebmacher szerint: kék, veres, arany és ezüstben négyelt paizsban zöld hármas halmon koronás grif s koronás kettősfarkú oroszlán áll egymással szemben váltakozó szinekben, előlábaikkal íves kapuzatú fehér várat tartanak. Sisakdísz: a paizsalak, takarók: kék-arany; veres-ezüst.

egyenes pallost tart, felül jobbra arany naptól, balra ezüst befelé fordult holdsarlótól kísérve. Sisakdísz: a paizsalak növekvőn, takarók: kék-arany, veres-ezüst. Az eredeti czímerlevél a felső-magyarországi múzeumban van. Ezen czímer, a gyömbértartó czímerétől különbözik, de mivel más Halligancz-czímert a leírtnál nem ösmerek, a 3-ik sz. czímer meghatározásához érdemlegesen nem is szólhatok.

5. A táblák 25. lapján 8. sz. alatti czímer teljes körirata: «Debreczeni Frusina 1627», a czímer: griff, mely jobbjában pallost, baljában fel nem ismerhető tárgyat tart, sisakdísz: növekvő griff, mindkét előre nyújtott karmában pallost (czölöpösen) tart. Miután több Debreczeni család volt és van, szükségesnek tartom tüzetesebben meghatározni, melyikhez tartozott ezen Frusina, illetve melyiké volt a czímer a griff-madárral? Debreczeni Tamásnak, Rákóczy præfectusának, több 1616-ik évi teljes körirattal és előnévvel ellátott pecsétje igazolja, hogy a fen-

6.

tebb leírt czímer a régi király-daróczi Debreczeni családot illeti, melyről már Nagy Lajos korában okleveles adatok szóllanak. A czímerpaizs griffje ezen pecséteken néhol hármas halmon áll s baljában kereszttel ellátott ország-almát tart. Hogy ezen ország-alma tárgyalt czímeren is ott lehetett, még egyes homályos nyomok bizonyítják. A sisakdísz a lajstrom czímerén s a pecséteken teljesen egyező.

6. és 7. A táblák 28. lapján egy tárgyról eredő két czímer rajza van a 2-ik és 3-ik szám alatt. Első tekintetre ezek meghatározása is eldöntöttnek látszik, miután mindkét czímer köriratos s évszáma is van, de a genealogia segítsége nélkül ezeknél sem jutnánk teljesen kedvező eredményre. Az első czímer: kettősfarkú oroszlán, emelt jobbjában görbe kardot tartva, tulajdonképen tehát egy közönséges chablon czímer, körirata: «Székely László 1685». A második czímer: hármas halmon álló kettősfarkú oroszlán, emelt jobbjában két száraz, leveles liliomot tart, körirata: «Buicsesti Sára 1685». Nagy a száma a *Székely* nevet viselő családoknak s azok közé, melyeknek czímerük kettősfarkú oroszlán jobb-

jában görbe kardot — s nem mint Nagy Iván mondja: patriarcha keresztet — tartva, tartozik a borosjenői Székely család is. E család első ismert őse borosjenői Székely János, kinek fia László, Apaffy alatt Erdélybe költözik s ott előbb postamester és tanácsos, majd 1678-ban kolozsvári kapitány, többször jár követségbe a portához s 1679-ben hal el.[1] Felesége Sára, Bulcsest vagy Bulcsesti (nem Buicsesti) nevű oláh bojár és Szalánczy Anna leánya volt. Ezen Sára 1685 után Haller Istvánhoz ment férjhez, ki később báró lett, kinek első felesége Kemény Mária volt s ki második felesége, Bulcsesti Sára halála után, még harmadszor és negyedszer is nősült.[2]

Székely I. László, Bulcsesti Sárával való házasságából három fiú származott: II. Mózes, II. László († 1745) és I. Ádám, kiket I. Leopold 1700-ban grófi rangra emelt.[3] E család II. Ádámmal 1771-ben teljesen kihalt.

Székely László — s illetve Bulcsesti Sára — személyére vonatkozólag következőket jegyezhetjük meg. Ha Cserey, Székely I. László halála idejére nézve nem tévedett, akkor a kelyhen levő név Székely László hasonnevű fiát illeti, ki 1685-ben s még sokkal később is életben volt s mint gróf is, ehez teljesen hasonló címerrel pecsételt. Ha azonban Cserey az I. László halála idejére nézve tévedt, úgy ő volt az, ki nejével együtt a két címert 1685-ben vésette. — Ezzel befejezem harmadik közleményemet, azon reményben, hogy a még kevés számú — e lajstromban közölt — ismeretlen címert is sikerülni fog idővel meghatároznom.

Csergheő Géza.

[1] Cserey Mik. hist. 64, 76, 113, 148, 195, 298 stb.
[2] Szádeczky és Boncz: A Haller grófok nemzetségkönyve. — Turul II.
[3] Lehoczky I. 170. Kővári szerint a grófi rangot III. Károlytól nyerték.

7.

EMLÉKEK ÉS LELETEK.

RÁBÉI ÁSATÁSOK.

A múlt évi október hó 21-én fordultam meg Torontál megye Rábé helységében, s az Arch. Értesítő ez évi folyamának 46. lapján közöltem azon leleteket, melyek az «Anka» szigeten egy és más alkalommal felszínre kerültek. Azóta Ágoston Antal rábéi lakos ismételten szorgalmazta az ásatások megindítását. Gazda társai közül az egyiket reá is bírta, hogy az Anka szigeten levő szőlőföldének felásatását kártalanítás nélkül megengedje. Kérésemre Szeged város tanácsa is biztosította az ásatás költségeit, s így mi sem akadályozta a munkálatok megindítását.

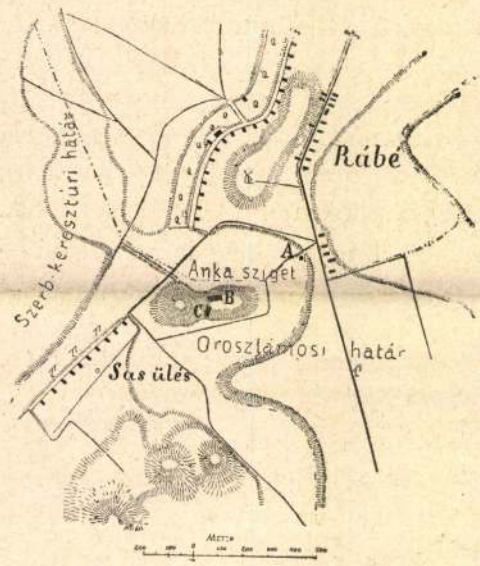

AZ ANKA-SZIGET HELYRAJZA.

I. Ez évi márczius 23-án ennélfogva Rábén megjelentem s az Anka szigeten az ásatást megkezdettem. Mint az alábbi helyzetrajz feltünteti, az Anka sziget a szintén magaslatokon fekvő «sas ülés» kertészség és Rábé helység között fekszik. A sziget körüli mélyedés «kis tenger hajlat» nevet visel. Ezen érszerű laposas és korábban vízállásos helynek észak felé, Kübekháza alá nyúló egyik ága ma is *Pogány ér* nevet visel, mi különbözik az ugyanezen tájékon levő Pogány ér nevű másik lapostól.

A vázrajzon *A* betűvel megjelölt helyen akadtak azon két kőválúra (sarkofag?) a miről előző közleményemben is emlékeztem.

Az Anka sziget, mint a vázrajzon is látható, két halomszerű magaslat, s a két halom között egy nyeregszerű hajlat van. Az Anka nyugati része magasabb mint a keleti rész. Az ásatás ez utóbbi helyen történt, mit a térképen a *B* betűvel jelölt hely tüntet fel. Lévai Rafael gazdának északról Lévai Albert, keletről Lévai Lipót, délről Kovács Ignácz és nyugatról Pópity János gazdák telkeitől környékezett mintegy 15 mfr. széles és mintegy 74 mtr. hosszú szőlőföldén folyt a munka oly formán, hogy a nyugati részen a nyereg leglaposabb táján mintegy 15 méternyi a tulajdonos által már megforgatott terület érintetlenül

Magyar Országos Levéltár

Visegrádi János: Az I. Rákóczi György és fia által a török főtisztekhez küldött ajándékok jegyzéke VI. 208, 209.

Mutatókönyv

ÖTVÖSMŰVEK NAGY LAJOS KORÁBÓL ÉS AZ ERDÉLYI ÖTVÖS-ISKOLA.

(ELSŐ KÖZLEMÉNY.)

Azon aacheni kincsek közt, melyeket 1884-ben az ötvöskiállítás alkalmával Budapesten láttunk, volt két remek ötvösmű Nagy Lajos címerével.[1] A közönséges fölfogás szerint akkor kerültek Aachenbe, mikor Nagy Lajos magyar zarándokok számára Aachenben kápolnát építtetett (1374-ben). Ugyanakkor a kápolna számára gyertyatartókat, zománczos szent képeket és két kisebb zománczos fejedelmi czímert küldött Nagy Lajos Aachenbe. Ezeket is láttuk az ötvösműkiállításon. Mindannyi már azért is érdekes és becses emlék, mert rajtuk van Nagy Lajos czímere. Azonban a jelzett két remekművel sem compositióra, sem a technikai kivitel tökélyét illetőleg nem versenyez egyik sem. A két mű mind e tekintetekben oly kiváló, hogy a XIV. század második felének legjelesebb alkotásai közé tartozik és azért nagyon megérdemli, hogy vele behatóbban foglalkozzunk, mint eddig történt.

A műtörténeti irodalomban nem sokszor kerültek szóba. Érdemlegesen legelőbb Bock, az ismeretes műíró foglalkozott velük azon művében, melyet az aacheni kincstár leírásának szentel[2] Ipolyi csak egy izben érinti és akkor is csak futólag; 1884-ben jelent meg először róluk Pulszky Károly tollából kimerítő leírás az ötvösműkiállítás lajstromában és ugyane kiállításról szóló díszműben legújabban Radisics Jenő foglalkozik velök.[3] Valamennyire kielégítő képük csak ez utóbbi kiadványban található. Az ötvös-lajstromban, és a Bock művében közölt kép épen nem kielégítő. Ezért csak szűk körben találták e remekek azt a méltánylást, mely őket megilleti és nézetem szerint azon írók is, a kik egyébként jelességüket méltatták, figyelmen kívül hagyták néhány oly tulajdonságukat, mely miatt azok kivált hazai ötvösségünk története szempontjából fontosak.

[1] Leírásukat lásd a m. történeti ötvösműkiállítás lajstromában a II-ik szoba leírásában a 38. lapon 8. szám alatt és a 42. lapon 14. szám alatt; u. o. a 43. lapon látható az egyiknek horganyedzésű képe középszerű rajz után.

[2] Dr. Franz Bock Karl's des Grossen Pfalzkapelle und ihre Kunstschätze (1865) II. Rész 73—75. lapján.

[3] A XIII. füzet 81. és 82. lapján.

E művek hazai eredetét első sorban a rajtuk lévő magyar czímerek tanúsítják. Bock volt az első, a ki magyarországi eredetöket állította; sőt már ő is egy lépéssel tovább ment és mivel rajtuk az olaszföldi góthika némely sajátszerűségét vélte fölismerni, Péter mester fiának volt hajlandó őket tulajdonítani, ki sienai Simon ötvös unokája volt.*

Bock ezen föltevése igen kecsegtetőnek látszik, azonban nem lehet tudni, ötvös volt-e Péter fia és kár, hogy a tapasztalt műíró nem hatolt be inkább a remekek részleteibe és nem emelte ki körülményesebben azon jellemvonásaikat, melyekben olasz, kivált észak-olaszországi, paduai és velenczei iskolák hatását fölismerte.

Bockon kívül csak Radisics mondott véleményt e remekek magyar eredetéről. Szerinte azok sem franczia, sem olasz művésztől nem erednek, valószinűleg magyarhoni származásúak, de hazánkban szerinte összehasonlítási anyag abból a korból nem létezvén, föltevését egész általánosságban és tartózkodással nyilvánítja.**

Úgy reménylem, hogy a remekművek részletesb vizsgálata, származásuk és műtörténeti méltatásuk tekintetében valamivel tovább enged majd jutnunk.

Figyelmünket mindenekelőtt a nagy czímer fölötti három fülkében látható három magyar szent veszi igénybe. Föltünő, hogy Szent Istvánt, ki mint rendesen, országalmát és jogart tartó és földig érő köntösbe öltöztetett ősz alak gyanánt van jellemezve, nem közepett a főhelyen látjuk;

* Bock «Pfalzkapelle» 68. lapon így szól: Es liegt nun die Annahme sehr nahe, dass Magister Peter,* der die Goldschmiede- und Siegelstecher-Kunst von seinem Vater aus Siena ererbt zu haben scheint, sein Kunsthandwerk auch auf seinen Sohn . . . . . übertragen habe. Da dieser Letztere in der Regierungszeit des Nachfolgers Karls von Anjou, nämlich Ludwigs des Grossen gelebt hat, so dürfte man auch mit einiger Wahrscheinlichkeit annehmen, dass König Ludwig von diesem Meister jene Gefässe habe anfertigen lassen. Einen gewichtigen Grund für diese letztere Hypothese bietet auch der Umstand, dass sämmtliche ungarische Kunstgegenstände des Aachener Domschatzes in ihrer architektonischen wie ornamentalen Ausbildung ein Formgepränge erkennen lassen, dessen charakteristische Einzelheiten in der italienischen Gothik des XIV. Jahrhunderts auf dem Gebiete der religiösen und profanen Goldschmiedekunst stets wieder anzutreffen sind.» A tudós szerző e rokonság bebizonyítására különösen a San Marco és a paduai minoritatemplom kincstáraiban őrzött XIV. századi ötvösművekre utal. — Bock ezen föltevése a többi aacheni magyar ötvösművekre nézve talán elfogadható (?), de nem áll az itt kérdésben lévő két díszes czímerképről, melynek építészeti részletei *elütnek* a többi aacheni magyar kincs formáitól.

** Idézett mű 82. lapján: «A két czímer eredetét illetőleg, sem merünk határozott véleményt koczkáztatni. Annyi bizonyos, hogy sem Franciaországban, sem Olaszországban nem készültek, hogy másrészt styljökben sok sajátságos vonás van, mely az építészeti elemekkel egyetemben, az akkori német művészetnek sem felel meg. Számos külföldi, többek közt német szakférfiú, ki e czímereket a kiállításon megtekintette, osztotta ebbeli nézetünket. Lehetnek-e magyarok? Nagy Lajos korában voltak kitünő ötvöseink, ezt tudjuk, de miután másrészt nagyobbszámú egykorú emlékekkel, sajnos, nem rendelkezünk, e kérdést eldönteni nem lehet.»

de még nem is a (heraldice) jobb oldali fülkében áll, hanem a bal felőli fülkében van elhelyezve, míg Imre fia a jobbik fülkében áll, közepett pedig a legfontosabb s a legnagyobb fülkében áll Szent László, a vértezett lovag. Kétségtelen, hogy a három szent közül őt akarta az ötvös különösen kiemelni s ezt tette nemcsak azáltal, hogy a főhelyre tette, de azáltal is, hogy jóval nagyobbnak csinálta, mint két szomszédját. Ez a kitüntetés nem lehet véletlenség és nem tekinthető a művész puszta szeszélyének; de okot ad arra, hogy a művészt erdélyi embernek tartsuk, ki az erdélyi középkori átalános fölfogás szerint legnépszerűbb erdélyi szentet, Szent Lászlót kívánta kitüntetni.

Más támpontot az erdélyi származás föltevésére a fülkék közé rakott címeres sisasokban vélünk találni.

Ott a heraldikus főhelyen, jobb felől, koronás csöbörsisakból struczmadár nyaka és feje emelkedik ki, szájában patkóval; a tulsó oldalon megfelelő helyen szintén csöbörsisakra helyezett ősz fejet látunk, nyakáról lecsüngő palástja a sisakra ömlik, fején korona, fejéből, a korona alól, mindkét oldalt szarv nő ki.*

Eddig szokás volt a két címer-alak elsejét a remekmű közepén díszlő zománczos országos czímerhez viszonyítani. E nagy czímer a magyar Anjouk korában divó szokás szerint függélyesen ketté hasított paizson jobbról az ország pólyáit, balról az Anjou-liliomokat tünteti föl.

A fülkék közti struczos alakot, mint szintén Anjou-jelvényt e nagy czímer kiegészítésének nézték; azt tartották, hogy a csöbörsisak a nagy paizsnak kiegészítője és avval együtt Nagy Lajos czimerét alkotja.

E fölfogás nem lehet helyes. Mert nem veszi számba a heraldika virágzó korában dolgozó mester helyes stilisztikus érzékét, mely nem engedte volna, hogy a nagy közép paizshoz egy aránytalanúl kis sisak járuljon mint tartozék és e tartozék ebbeli rendeltetése is kétessé váljék azáltal, hogy ugyanegy sorban vele és szintén a középső czímer fölött ugyanoly nagyságú más csöbörsisak állíttatik. A király számára dolgozó kiváló XIV. századi mestertől ily ildomtalan hibát nem szabad föltételezni. A két felső sisakról tehát azt kell hinnünk, hogy azok *nem* képezik a középső czímer kiegészítő tartozékát. Maga ez a főczímer ily kiegészítést nem is igényel. Ez magában véve is és azon a főhelyen, melyen a mester compositiójában áll, kifejezi, hogy a griffektől tartott, sárkányoktól megtámasztott clenodium a király számára készült.

Ezúttal tehát fölfogásunk szerint a kis struczos sisak nem a királyt jelzi, de azt a várost, mely Anjou királyaink által** az ő házi czímerük viselésére föl lett jogosítva. E város az Erdély felső részén, Kolozsvár-

* Cserghető Géza ismert czímerbúvárunk kérelmünkre foglalkozik e czímer megállapításával.

** Vagy Nagy Lajostól vagy még atyja Róbert Károlytól.

tól nem messze eső, ma is virágzó Besztercze városa. A város a XIV. század óta használta az Anjou-struczok czímerében, a következő száza-

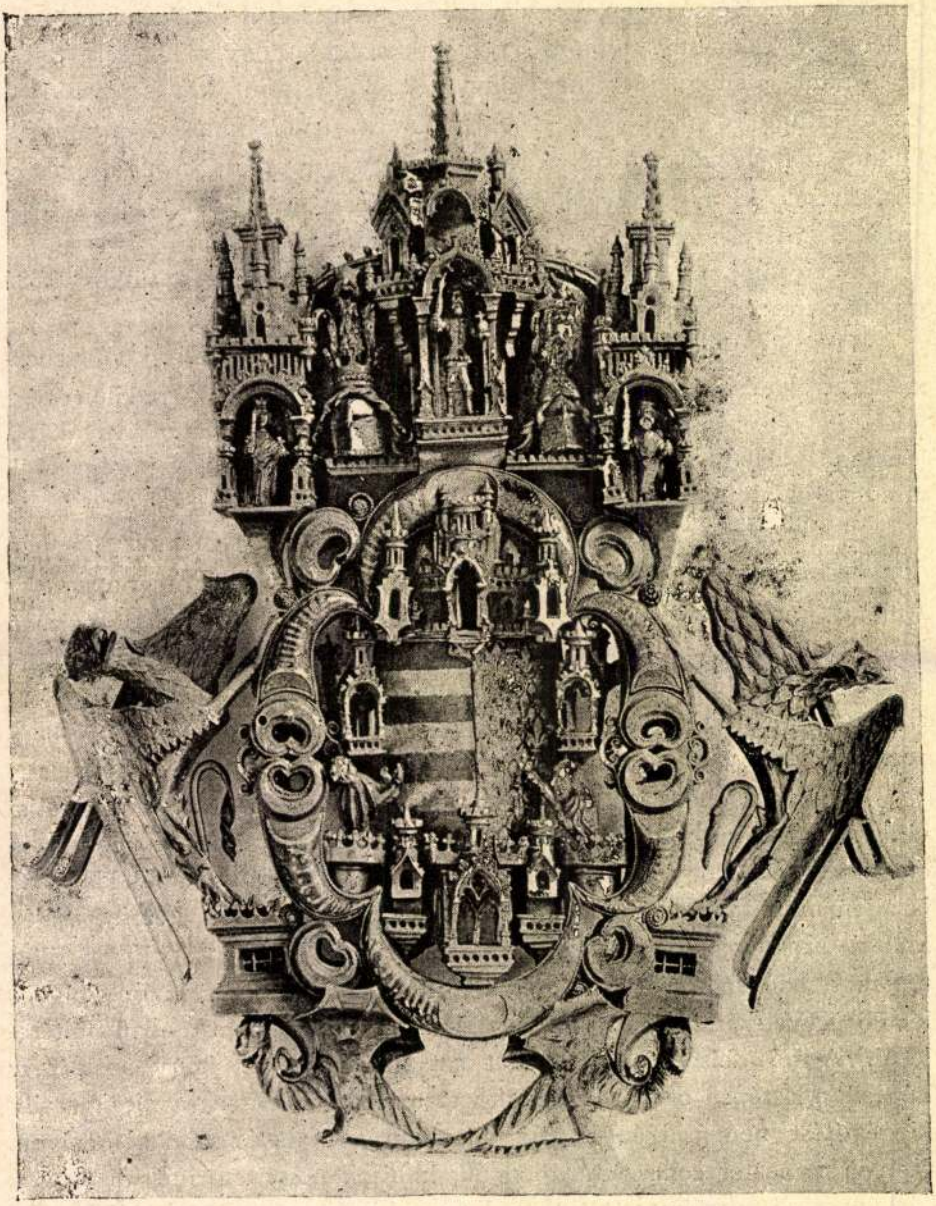

NAGY LAJOS CZIMERDÍSZE ÖTVÖSMŰ AACHENBEN.

dokból is vannak erre bizonyítékok és a fölhozottak után igen valószinűnek tűnik, hogy ezúttal is, mint beszterczei czímer, van hívatva szerepelni a struczmadár.

Ha e remekművek Besztercze város megrendeléséből készültek,

mint e város czímerének jelenléte mutatja, akkor a német polgárságú város határozatából készült művön a középső czímert környező körirat németsé-

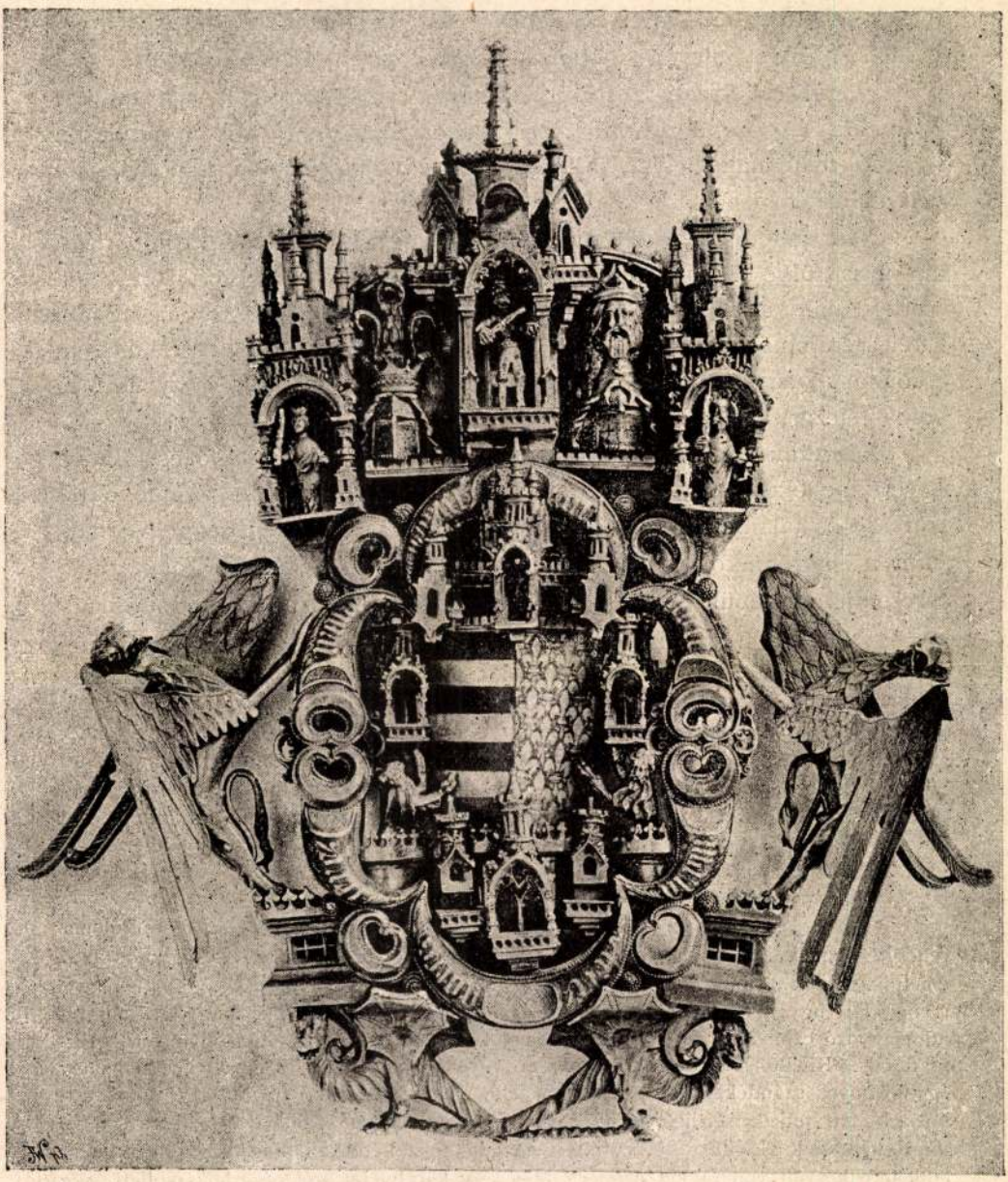

NAGY LAJOS MÁSIK CZIMERDÍSZE SZINTÉN AACHENBEN.

gének magyarázatára nem szükséges oly föltevéshez folyamodni, mintha azért készült volna a fölirat németül, hogy az aacheniek megértsék.*

* Ötvösműv. remekei 82. lap «A felirat nyelve, a német, még nem bizonyít a magyar eredet ellen, mert e tárgyak német ajkú vidék számára lőnek megrendelve,

Úgy hiszszük, hogy nem is közvetlenül az aacheni kápolna számára készült eredetileg a két czímer, hanem más okból és más alkalommal, melyet azonban még nem állapíthatunk meg elég biztosan. A sok lehetőségből még az a föltevés látszik leginkább megközelíteni a valószinűséget, mely magából a tárgyból meríti támasztó okait.

Hogyha a király Aachen számára csináltatta volna, a művész bizonyára úgy rendezte volna be compositióját, hogy abban mindazon szentek találjanak helyet, kiknek a Nagy Lajos aacheni kápolnája föl volt ajánlva.*

Nem tehető föl, hogy a középső czímer körül csoportosuló négy kis üres fülke (?) netalán a hiányzó szentek befogadására lett volna szánva, mert a kis kápolnák hetes száma nem vág össze az alapító levél szentjeinek számával, más egyéb pedig nincs e két remekművön, a miben a művész szándéka, hogy «fogadalmi ajándékok» legyenek, ki volna fejezve.**

Nézetünk szerint az, hogy maga a királyi czímer a fő és minden egyéb mellékes, mutatja, hogy a király számára készült ajándékokról van szó és talán a bástyák és ormok ezúttal több jelentőséggel birnak, mint máskor, mikor kelyhek nodusain alkalmatlankodnak. Talán Besztercze újonnan épült bástyái ezek. E városnak volt oka hálálkodni a nagy

a feliratoknak tehát az odavaló lakosság által megérthetőknek kellett lenniök. Egyébként már Bockot is meglepte volt 1865-ben a német körirat» (i. h. 75. l.) «das eine bleibt jedoch vorläufig unerklärlich, dass das Wappen Ungarns . . . . . von einer Inschrift in deutscher und nicht in lateinischer Sprache umgeben ist.»

* Bock szerint a Nagy Lajos-féle Sacellum, a még manap is fönn lévő alapító oklevél szavai szerint 1374-ben épült Szent István, Szent Imre, Szent László, Szent Erzsébet, Szent Henrik császár és annak neje a jámbor Kunigunda tiszteletére.

** Azért nem osztjuk azt a nézetet, mely az Ötvösműv. remekei 81. lapján következő módon van kifejezve:

«Reánk e két czímer inkább az emléktárgy benyomását teszi, mely különös rendeltetés nélkül, tisztán a czélból készült, hogy egy eseményt, a Nagy Lajos által emelt kápolnák alapítását, megörökítse.

«Ha ugyanis a compositiót elemezzük, azt fogjuk találni, hogy a fősúly az adományozó czímerére van fektetve; ennek kiemelésére szolgál a két gyönyörű griffmadár is. Kiváló, a czímerrel majdnem egyenlő helyet foglal el a felirat is, mely egy bizonyos szándékból véghez vitt cselekedetre vonatkozik. Legalább e szempontból tekintve teljesen érthető és világos. A szóban forgó cselekedet pedig a szóban forgó kápolnák alapítása lévén, miért ne lehetne feltételezni, hogy kizárólag annak emlékére készült volna e két czímer? Még egy körülmény szól nézetünk mellett, s ez az építészeti részletek szokatlan tömege. Tudjuk ugyan, hogy a gothikus művészet az architekturát még a használatra szánt eszközökre is átvitte, így például a kelyhek nodusaira, hol annak semmi jogosultsága nincs, sőt akadály; mind a mellett ily sok különféle tornyot, fülkét a mester czél és oknélkül bizonyára nem halmozott volna fel. Sőt még itt is feltünő díszes és gazdag a három magyar szent fülkéje; valóságos épületekben állanak ezek, mintegy jelképezve, hogy tiszteletükre épület emeltetett.» Látnivaló, hogy e fejtegetés Nagy Lajos szándékának hiányos ismeretén alapúl, melyet az 1374-ik évi oklevél világosan föltár előttünk.

király iránt, mert a városi jogot ő erősítette meg neki ugyanakkor, mikor saját czímerének használati jogát engedte meg neki; a művésznek tehát az lehetett szándéka, hogy alul a bástyákat, fölül az ormokat, rajtuk az újonnan nyert czímert, középen pedig az adakozó czímerét helyezi el, kinek számára e két darab mint hódolati és háladati ajándék készült. Nagy Lajos 1366-ban személyesen is járt Beszterczén, úrnapján; talán már akkor adta által a hálás város alattvalói hűsége és hálája jeléül a két czímert.*

De vajjon így pusztán adtak a királynak két czímeres ékszert, avagy járt azokkal más egyéb is? E kérdés arra visz, hogy szóba hozzuk a czímeres remekek rendeltetését.

Van olyan nézet, mely azt tartja, hogy a két czímeres ötvösmű önálló rendeltetéssel birt. Ez a nézet tarthatatlan; mert czímernek sohasem lehet önálló rendeltetése, mindig és mindenütt csak jelez valamit. Legtöbbször a tulajdonjogot jelzi, néha az adományozót, máskor azt, a ki számára az adomány készült. E jelzői rendeltetése a két kérdésben lévő czímeres műnek is megvan. Akár azt tartsuk, hogy Nagy Lajos czímere azért van közepett, mert az ő ajándéka van jelezve, akár inkább arra a nézetre hajoljunk, hogy az ő neki szóló ajándék van jelezve: mindig csak jelzi a czímer az ajándékot, de a czímer maga nem lehet önálló ajándék.

Egyébként már maga a domborművek compositiója és alkotása sem adja meg az ily önálló létezés jogosultságát vagy lehetőségét. Azokat sem állítani nem lehetett, sem oldalt vagy fölül nem lehetett lánczba fűzni; legalább fülnek semmi nyoma sincs rajtuk. Ellenben hátsó oldaluk kidolgozatlan, síma volta mutatja, hogy valamire reá voltak erősítve, sőt ha figyelmesen vizsgáljuk magát a tárgyat és minden egyes tagjának functióját, világosan meggyőződünk róla, hogy az a hat hely is megvan, a melyen a két czímert valami alapra reá lehetett erősíteni. A legendás kereten kívül a négy körszelvény négy összehajlásán ugyanannyi pereczidomú tag látszik, melynek a keret felől négyszögű nyilás felel meg, a perecz s ez a nyilás együtt arra szolgál, hogy erős szálakkal vagy sodronynyal valamire reá lehessen erősíteni az egész domborművet. De mivel a 22 cm.-nyi magasságú, tömör ezüstből készült remekek igen súlyosak, gondoskodva van, hogy magán a kereten is, tehát lehetőleg közel a súlyponthoz két-két ily perecz egymás mellett álljon és így tért engedjen az erősítő sodrony vagy fonál számára.**

* Lásd a részleteket G. D. Teutsch «Zur Geschichte von Bistritz» czimű értekezését, melyre Szilágyi Sándor volt szíves figyelmeztetni; megjelent az «Archiv des Vereins für sieb. Landeskunde 1859. évi IV. kötet 262 és k. lapjain.

** A Bock-féle rajzon, melyet itt ismétlünk, e pereczeket mindig egy-egy porosz sas takarja és nyilván ezek hátán van akla, melylyel az ékszerek az alsó lemezre reá vannak erősítve.

E pereczek nincsenek épen legszerencsésebben kigondolva és alkalmazva, nem illenek belé kellő módon a compositióba és azért Bock annak idején azt hitte, hogy e legendás keret nem is eredeti alkatrésze, de későbbi kiegészítése a czímereknek.

Ez a föltevés azonban nem helyes, mert alúl a talapzatot képező két ablakos épületrész, valamint fölül a két végső fülketartó ferdén futó támasz teljesen alkalmazkodik a kiugró pereczes tagokhoz és azokra való tekintettel kapták ezt az idomukat, tehát későbbi toldásról szó sem lehet.

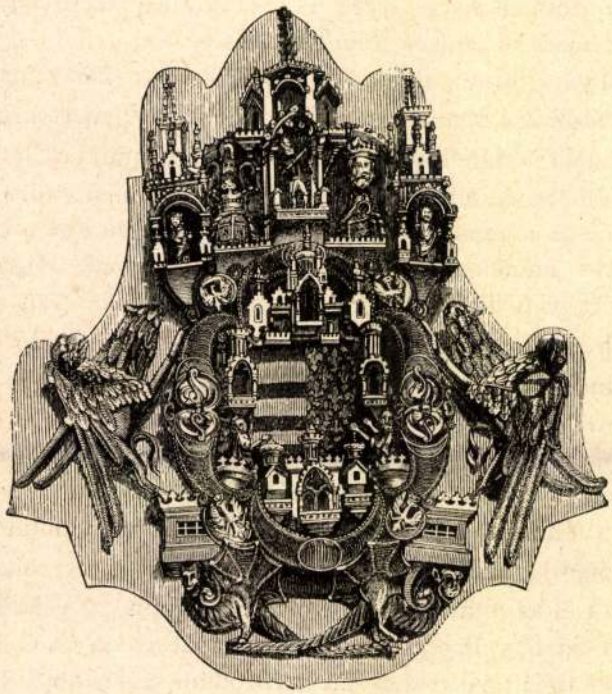

NAGY LAJOS CZIMERDÍSZE (BOCK-FÉLE RAJZ).

A diszes czímerek tehát valamely tárgyra reá voltak erősítve és e tárgyat illetőleg kell tisztába jönnünk. A sok föltevésből, mely a czímerek rendeltetése iránt lehetséges, csak kettő van, melynek elfogadható indoka van. Egyik szerint nagy szertartási könyvek felső táblájának közepére készültek a czímerek. Ez a fölfogás eltekintve számos analogiától, magával a tárgyak nagy méreteivel (hosszuk 22 cm.), de kivált a czímer keretének legendájával indokolható, mely a két változatban így szól:

gotes | lehre | wolde | idꝛ mer | idꝛ beger | maria lere
idꝛ | begere | maria—lere | gotes | lere | wolde | idꝛ mer

Az «ötvösség remekei»-nek írója, mint láttuk, e fölirat értelmét teljesen «érthetőnek» és «világosnak» mondja; Bock a jelmondat rendeltetését

kevésbé világosnak tartja, mert nem értheti, mi köze lehet annak Magyarország vagy az Anjouk címeréhez.?[1]

Talán nincs is a föliratnak e címerekhez köze, hanem csak a könyvhöz, melyre a címermű erősítve volt. Legvalószínűbb, hogy a négy rövid rímes sor egyházi énekből vétetett, mely a XIV. században Erdélyben közismeretű, közhasználatú volt. Hogy a versben Isten és Mária együtt szerepel, az épen nem meglepő. Középkori emlékeken gyakori ez összeállítás.

Erdélyi közelkorú ötvös művekről három példára utalhatok. Egy brassói kehely stilusán a (XIV. század végéről) németül ez áll: hilf go(tt) | hilf gu(t), a kehely kuppáján pedig latin nyelven ez a körirat olvasható: ave maria gracia plena dominus hi — (ennyi fért reá).[2] A nagy-disznódi urmutatón[3] gothikus minuskulákkal olvasható: got uns hilf hilf g maria — (XV. század első fele). Végül egy erdélyi eredetű kehely stilusán a n. muzeumban[4] olvasható: maria | go(tt) hilf; tehát miként urmutatón és kelyheken, úgy itt is az úr Isten és szűz Mária a többi isteni személyek mellőzésével egyedül szerepelnek. Még indokoltabb mint az ily szertartásos eszközökön az összeállítás egyházi rituális könyv jelzésére. Azonban így is kétes, hogy a versnek mi a tulajdonképeni értelme. Talán úgy kell fordítani, hogy «gyarapítani kívánom az isteni igét, vágyódom Mária tanára». Valószínű, hogy a (német) rímek miatt oly homályos föliratnak akkor sem biztosabb az értelme, ha elfogadjuk Bockkal, hogy «isteni ige» helyett az «Isten dicsősége» (ere) értendő. Első személyben szól a vers; a ki így szól, az maga a keresztény hivő, kinek az ajkára van adva a jámbor ének. Átvitt értelemben most a könyv veszi át a hivő szerepét és a jámbor ötvös az antik és középkori mesterek módjára megszólaltatja magát a tárgyat. A könyv legendájával maga hirdeti már első tekintetre, mi a rendeltetése, az Isten és Mária hitének van szentelve.[5]

Látni való, hogy ily fölfogás mellett épen nem lehet visszautasítani azt a fölfogást, mely a két díszes remekműben ritualis könyvekre erősített jelképeket lát.

A másik fölfogást, hogy öltönyre való mellcsatok voltak, legelőször

[1] A tudós szerző (i. h. 74.) csillag alatt azt tartja, hogy Gotes lere helyett az olvasandó Gotes ere — de nem indokolja föltevését. A szövegben így szól: «Interessant wäre es zu vernehmen, welche Beziehung der eben gedachte Sinnspruch zu dem Wappen Ungarns, respective zur Dynastie der Anjou's haben dürfte.» Insofern die allerseligste Jungfrau die Patronin von Ungarn ist, fände derselbe in diesem Umstande seine Berechtigung stb.

[2] Ötvöskiállítási lajstrom II. terem, 50. l. 24. szám.

[3] Ötvöskiállítási lajstrom II. terem, 48. l. 19. szám.

[4] Ötvöskiállítási lajstrom II. terem, 49. l. 20. szám.

[5] Talán a két ritualis könyv különböző tartalma miatt volt az egyik versben Isten, a másik esetben Mária neve előre helyezve.

Bock adta elé. Szerinte már kezdettől fogva *egyházi* öltönyre való mellcsatoknak (fibulæ, morsus, monilia) készültek. Még manap is hordják az úrnapi körmenet alkalmával az aacheni kanonokok.

Bock helyesen utal arra, hogy XIV. és XV. századi angol, franczia, és német kincses lajstromokban gyakran van ily mellcsatokról szó; hozzátehetjük, hogy nálunk is. Sőt nálunk nem csak a középkorban egyházi öltönyökön, de a XVI. század óta mind a mai napig a magyar díszruhán mint a mentekötő főtagja szerepel a mellcsat. Mint népdivat Erdélyben még mai nap is található egyes félreeső helyeken az ú. n. Heftel, mely semmi egyéb, mint a régi középkori mellcsat újabb átváltozott idoma. A változás a reformáczió idejében állott be; a régibb erdélyi mellcsatok híven megőrizték a góthikus formákat; a reformáczió előtti időből két főváltozatuk ismeretes, egyik (az újabb) kerek idomú, a másiknak (régibbnek) alapidoma hatlobos és miként a n. múzeum néhány példánya mutatja, igen közel járt az aacheni remekek formájához. A hasonlatosság odáig terjed, hogy az erdélyi csatokban a három fülke is megvan. Mindegyik fülkében egy szent alakját látjuk, a szentek azonban, valószínűleg azért, mert a «Heftel» női ékszer, női szentek szoktak lenni, Mária a középen és mellette jobbra, balra egy-egy női szent. Hogy a királyi ékszerek gazdagabbak és változatosabbak, mint e közhasználatra szánt mellcsatok, azt nemcsak a rendkívüli alkalom indokolja, de az is hogy a királyi ékszerek compositiója bizonyára kiváló művészekre volt bízva.

Nem lehet kétséges, hogy a hatlobos keret, melyről Bock helytelenül azt gondolta, hogy az utóbbi toldás, az aacheni ékszereken is lényeges alkatrész, és ahhoz a többi diszítés, az alsó támasz, mely a görnyedő sárkányokon nyugszik, továbbá oldalt a két merészen alakított griff és fölül a három kis kápolnából alakított befejezés csak hozzátétel, toldalék. Ezek el is maradhattak volna, nélkülök is teljes lett volna az ékszer. Igaz, hogy nem lett volna oly szép. Mert bár a sötét-kék zománczú díszes keret és maga a czímer vörös-fehér és világos-kék zománczainak ragyogó színeivel, s a paizs körül csoportosított, góthikus ablakaival, tornyaival, bástyáival és az azokból kibuvó apró emberkékkel, magában véve is remekmű, kétségtelen, hogy a művész a fölülmúlhatlanul stilizált griffekben, a három szent s a két sisakdísz fölötte nagy gonddal mintázott idomaiban fejtette ki legfényesebben közönséges mértéken fölülemelkedő találékony képzelmét és alakító tehetségét és nem legkisebb érdeme a művésznek az egész architektonikus alkotást, a dús állat- és embervilágot megtámasztó két sárkány, mely kiterjesztett szárnyaival ügyesen illeszkedik a vízszintesek s a görbület által képezett két sarokba és alulról nem merev, fekmentes vonallal fejezi be a compositiót.

A két remekműben oly rendkívüli művészi tehetség nyilvánul, mely bámulatot ébreszt és hogy a két XIV. századi ötvösmű az ötvösművészet oly magaslatáról tanúskodik, minőt a legvérmesebb erdélyi műírók sem mertek eddig szűkebb hazájuk ötvösségéről a XIV. század végső évtizedeiben föltételezni. Előttem van Reissenberger Lajos

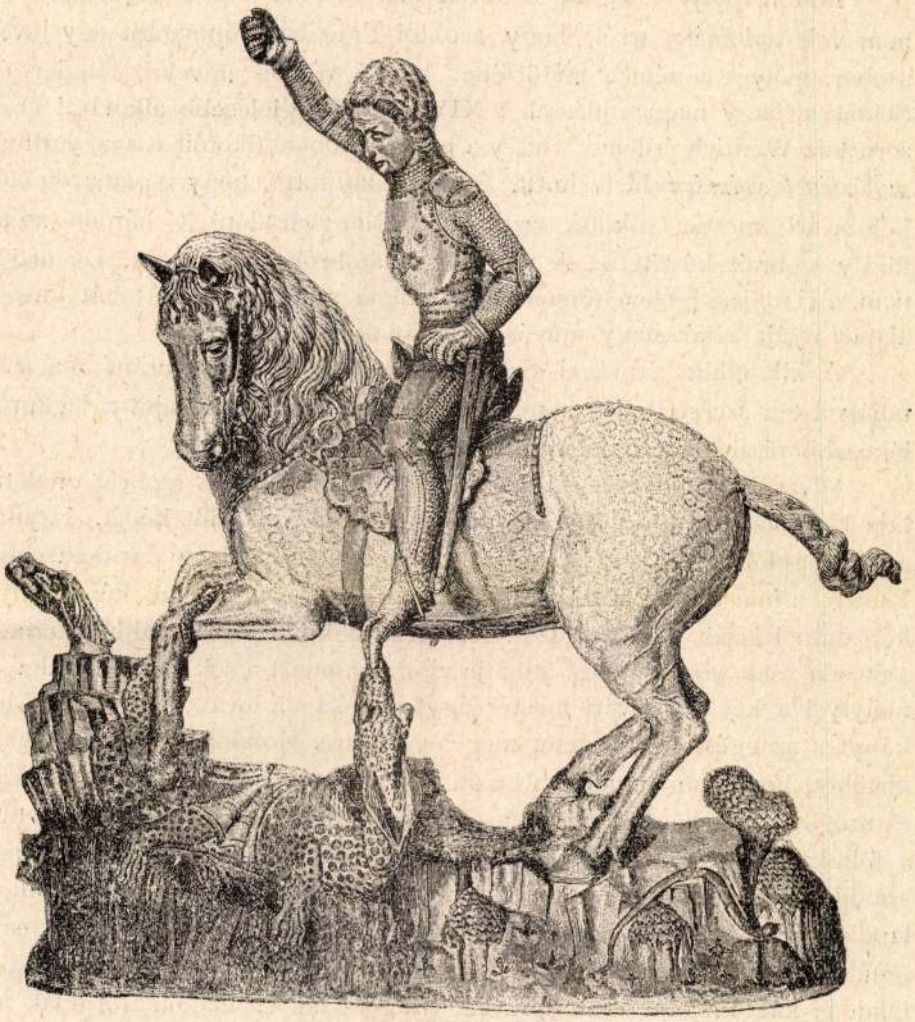

SZENT GYÖRGY SZOBRA PRÁGÁBAN, KOLOSVÁRI MÁRTON ÉS GYÖRGY MESTER MŰVE; ELŐLRŐL, LÁNDSA NÉLKÜL; A «GESCH. DER DEUTSCHEN KUNST»-BAN KÖZÖLT FAMETSZET UTÁN.

tanárnak egy nyilatkozata, a ki szűkebb hontársai közül legjobban ismeri az erdélyi ötvösművesség történetét; szerinte lehetetlenség, hogy Beszterczében a XIV. században ily remekek készültek volna, mert semmi híre, hogy abban a városban ily korai időben ilyesmire képes ötvösiskola létezett volna!

Teljesen egyetértünk Beszterczére nézve a tudós tanárral. Azonban

aligha állott úgy a dolog a régi Erdély egy más kitünő központját illetőleg, Kolozsvár már a XIV. században bírhatott virágzó ötvösséggel; ezt, ha nincs is reá irásbeli bizonyítékunk, elég fönhangúan tanúsítja az az egy tény, hogy legjelesebb középkori két művészünk Kolosvári Márton és György e város szülöttjei.

Mikor Ipolyi 1863-ban e két mester emlékezetét megújította, még nem volt tudomása arról, hogy azoktól Prágában fönmaradt egy lovas szobor, melyet a német műtörténet kiváló régibb mívelői, Kugler és Schnaase nagy magasztalással a XIV. század legjelesebb alkotásai közé soroztak. Wenrich érdeme,* hogy a prágai szobor alkotóit a magyarhoni *műtörténet számára* biztosította és bebizonyította, hogy ugyanazon két kolozsvári mester alkotta azt, a ki Nagyváradon a három szent király szobrait készítette. A nagyváradi szobrok elenyésztek. De majdnem régi teljességében fönmaradt a prágai szobor, a mely tehát hiteles alapot nyújt a két nagy művész stílusának megítélésére.

A kik eddig a prágai Szent Györgyről írtak, egyaránt magasztalják azt a szeretetteljes gondot, melylyel a művészek rajta a legaprólékosabb részleteket kidolgozták.**

Olvasóink kedvéért, kiknek nem volt alkalmuk a szobrot eredetiben tanulmányozni, adjuk e helyütt a szobor két sikerült képét. Egyike a szobrot előlről állítja elé és ezt a Dohme-féle «Geschichte der deutschen Kunst» című műből vettük által, a másik hátsó oldalának képe, fényképről után készült horganyedzés. Ily kicsi alakban való előállítás természetesen csak hozzávetőleg adhatja vissza mindazt a sok finom részletet, melylyel a két kolozsvári mester úgy a vitézt s a lovát, valamint a sárkányt s az egész környezetet megelevenítette. Gonddal részletezi a hajfürtöket, homlokán minden ránczot, fegyverzetén minden csatot, karikát és szögöt ábrázol, a ló testén az ereket és inakat, sőt a bőr fölületén a foltokat, szerszámán az ötvös-díszeket, lábán a patkókat egyforma gonddal dolgozta. És minő aprólékos hűséggel mintázta a művész a földhöz lapuló sárkány testén azt a sok bibircset, nyakán és hátán szárnyainak minden ránczát és minő mikroskopikus világ tárul föl előttünk a sziklás talajon: kúszó-mászó állatok, füvek, virágok, fák és magok a sziklák az ő hasadékaikkal és élesen körvonalozott tagozásukkal! Nem úgy dolgozták ezt mind a mesterek, mintha nagyító üveg alá szánt munkával lettek volna megbízva?! Plasztikának olyan plasztika ez, minő csak

* Lásd századok 1879 kötet okt. füzet 123 l.

** Kugler «Das Gesicht noch in typischer Grundform, doch mit entschiedener Absicht zu naturalisiren. Stirnrunzeln und dergleichen als Ausdruck der Kraftanstrengung. Höchstes Detail im Costüm-Schuppenpanzer und Schienen. Das Pferd schwer, doch auch in lebendiger Form. Hübsche Einzelheiten auf dem Sockel Eidechse und Aehnliches.» Schnaase: Die Ausführung bezweckt die höchste Lebendigkeit und zugleich eine recht naturalistische Ausführlichkeit.

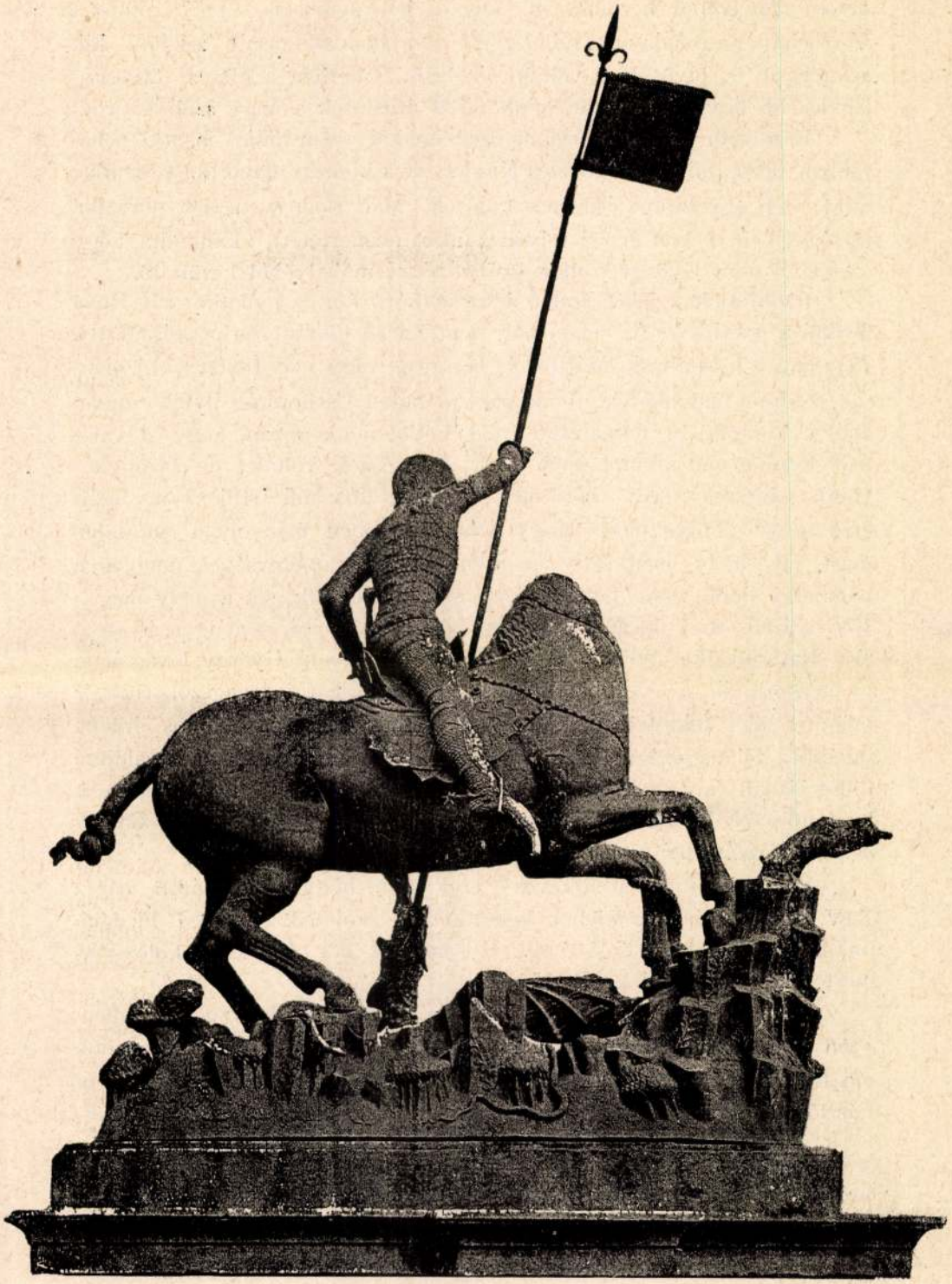

SZENT GYÖRGY SZOBRA PRÁGÁBAN ; HÁTULRÓL ; EREDETI FÉNYKÉPI FÖLVÉTEL SZERINT. AZ EREDETI SZOBOR KÖRÜLBELÜL FÉL TERMÉSZETES NAGYSÁGBAN KÉSZÜLT.

ötvös műhelyéből kerülhet ki. Olyan jellemvonások ezek, minőket Verrochio és a renaissance mindazon mestereinek alkotásain észlelünk, kik szobrászok is, ötvösök is voltak, sőt hozzá tehetjük, a kik az ötvösség legélesebb figyelemre tanító műköréből átmentek a nagy szobrászatra.[1]

Észrevette a prágai szobor ezen eredetét más műíró is, a ki behatóbban nézte, mint Schnaase és Kugler, és a ki azért alaposabban ír róla, mint ezen egyébiránt érdemes tudósok. Már Bode a német plasztika történetében, melyet Irmei folyóiratunkban ismertetett,[2] kimondta, hogy a prágai szent György-szobor *ötvösművészek* műhelyéből került ki.

Ideiktatjuk a jeles szerző idevonatkozó fontos nyilatkozatát Irmei fordítása szerint:[3] A most már nem létező fölírás szerint készítették 1373-ban Clussenbach Márton és György, vagy más (helyesebb) olvasás szerint Clussenberch. Azok után, a miket Csehország ilyféle művei által e korszakban felmutatott, alig kétkednénk abban, hogy e valóban kitünő mű alkotói nem cseh születésűek voltak; de bizonyítékaink nincsenek reá, sőt még a sajátságos mű stílje sem nyújt erre nézve támpontokat. Hogy Schnaase ebben már olyan naturalismust lát, mely levetkőzte az architektonikus merevséget, melyet a bambergi dom szent István lovag szobrán látunk, sőt a mely még a XV. század olasz lovagszobrain is még észrevehető, nem igen írhatom alá. Naturalistikus felfogás és kivitelben ez a szent György lovag nem is mérkőzhetik az utóbbiakkal, és még a bambergi lovagszobornak is mögötte áll e tekintetben. A prágai szobor becse és különös érdeke inkább a fél nagyságú ló és lovag stílizált kidolgozásában, heraldikai fölfogásában és ennek megfelelőleg minden részlet hozzá alkalmazott leggondosabb kidolgozásában rejlik és *e miatt azt gyanítjuk, hogy készítői a kor ötvösművészei között keresendők.*

Vajjon igen merész föltevés-e ezek után, hogy Kolozsvárott már a XIV. század második felében kellett ötvös-iskolának léteznie? És igen merész az a föltevésünk, hogy az aacheni két remekmű kolozsvári mesterek műhelyéből került ki?!

Föltevésünk szerint a két aacheni ékszer még a hatvanas években, 1366 előtt készült. Négy évvel utóbb, 1370-ben, Dömötör váradi püspök meghívja a két művészt Váradra és készítteti velök szent István és szent László álló szobrait, miről a szent László paizsába vésett fölirat tanús-

[1] Jakabffy Ferencz legújabban (Műv. Ipar III. 53. l.) igen szépen jelezte az ötvösség fontosságát a művészetek fejlődése történetében; ugyanott néhány olasz művészt említ a szerző, a ki az ötvösségen kezdte pályáját, így Brunneleschi, Ghiberti, Donatello, Luca della Robbia, Verocchio, Pollajnolo, Francesco Franci.

[2] Arch. Ért. VI. kötet 1886. 258—263. l. Ugyanott adtuk már egyszer az egyik képes dúcz lenyomatát, melyet most ismétlünk.

[3] Irmei szövegében i. h. 261. l. az eredeti szövegét Gesch. der deutschen Kunst 1887. Bode Plastik 90. l. A fametszet melyet horganyedzésben ismétlünk l. a 89. lapon.

kodik, mely fönmaradt és melyre legelőször Ipolyi figyelmeztetett. E fölirat szerint a két művész Miklós mester kolozsvári festő fiai voltak.

A két ötvös-szobrász híre ez időben már igen nagy lehetett, mert IV. Károly műszerető cseh király, a ki mindenünnen gyűjtött udvarához művészeket, meghívta őket Prágába, ott készítették 1373-ban szt György híres lovas-szobrát. A szobor fölirata ugyan elveszett, de Beczkovski János föntartá számunkra: «Anno domini 1373 hoc opus imaginis sancti Georgii per Martinum et Georgium de Clussenberch conflatum est». Utóbb a magyar művészek visszatértek hazájukba és egy jelentékeny művészi föladat ismét Váradra hozta őket.

Oda időközben valószínűleg elhatott az ő szent Györgyük híre és János váradi érsek nyilván ennek hatása alatt bízta meg őket szent László lovas szobrának elkészítésével, melyet a ló bal oldalán lefüggő paizsba vésett fölirat tanúsága szerint 1390. évi május hó 20-ikán be is fejeztek. Mind a három oly fölötte érdekes adatot, minőt honi műtörténetünknek sokat kívánnánk, annak a körülménynek köszönhetjük, hogy a művészek megjelölték művöket saját nevükkel, a mi a középkorban szokatlan jelenség és arra mútat, hogy a két művész nagyon érezte saját művészi tehetségének értékét. Három híres szobrukról van tudomásunk, mind a három esetben reá tették a nevüket, valószínű tehát, hogy megtették máskor is, mikor azt hitték, hogy egy-egy sikerült művük becsületükre válik. És ha nem is írták oda nevüket, de megörökíthették magukat máskép, p. o. úgy, a mint a középkori szobrászok és festők átalánosan szokták, hogy valahol a maguk arczvonásaival látták el valamely alakjukat.

Úgy sejtem, hogy az aacheni ékszereken is megtették és pedig oly helyen és oly formában, hogy első tekintetre észre sem vehető és fölületesebb néző később sem látja.

Hogyha magunknak azokról az apró félig állati, félig emberi lényekről számot adunk, melyek — egészben négy — a két ékszer középső keretén belül, a czímer alján a négy toronyból kibújnak, alig találunk reájuk más megfelelő magyarázatot, mint azt, hogy itt a művészek örökítették meg magukat.

Mert magából a compositióból nem lehet őket megfejteni. Kitöltik ugyan azt a hézagot, mely a torony, a keret s a felső épület között támad, de e tért bármely más alkalmas tárgygyal vagy diszítménynyel lehetett volna kitölteni, e phantastikus lényekre a compositiónak szüksége nem volt.

Másrészt nem lehet azt állítani, hogy a négy alak *csak* a hely betöltése kedvéért tétetett oda, mint érthetetlen, de hasznos mellékornament. Mert akkor nem értenők, miért más-más minden egyes ilyen

kis lény. Vagy ha e változatosság ugyanazon az ékszeren indokolható, nem értjük, mi szükség volt arra, hogy a második ékszeren ugyanarra a két helyre más két alakocskát alkalmaztak, mikor a két ékszer egész compositiójában alig van valami egyéb lényeges eltérés.

Mind a négy emberállatkának tehát meg kell lennie a maga egyéni jelentőségének. És meg is van. Egészben két szakállas és két szakálltalan emberfej van ábrázolva.*

Az első táblán jobb felől látjuk az állattestű, körmös lábú, púpos hátú emberkét, bajsza nincs, csak szakálla. Vele szemben karcsúbb testű, csupasz arczú, rövid hajú alakot látunk. Fejét félre veti, mert különben el nem férne az alacsony helyen, a mint elfér görnyedt testű társa. Nehéz volna megmondani, hogy minő állattestre van a fejük reá téve; az öregebbikről talán azt lehetne némi valószínűséggel állítani, hogy bagoly-test, körmös lába is inkább madár lába, mint a szemben álló ifjabb társ szőrös szárai. Mindketten a paizs alját fogják.

A második táblán is szakálltalan alak áll szemben egy bajszos, szakállas arczú állatemberrel. Ez utóbbiról majdnem biztosan mondhatni, hogy négylábúnak van gondolva, mert körmös ujjú vastag, szőrös lábai ragadozó négylábúra vallanak; bal lába a paizs felé nyúl, jobbik lábával pedig megtámasztja a fölötte lebegő épületet. Vele szemben lévő társa, mely talán sas, szőrös lábán csak egy erős köröm látszik; lábai úgy vannak elhelyezve, mint társáéi.

Mindegyik alaknak más az arcza s a haja, sőt a mennyire az ily kicsided szobrászatban lehetséges, orruk, szájuk, szemük, sőt még arczvonásaik is különbözők, egyéniek. Tehát teljes joggal azt hihetjük, hogy az ékszereket alkotó művészek önmagukat és társaikat akarták megörökíteni s erre azt a szellemes módot választották, hogy saját ábrázatukkal látták el a phantastikus módon tornyok tetejére rakott állatokat.

A két pár közül melyik legyen a kolozsvári híres testvérpár, többé meg nem állapítható. *Hampel József.*

* E furcsa emberállatok leírása az ötvöskiállítási lajstromban (II. terem 38. és 42. l.) nem kielégítő. Nem áll, hogy az egyik alak női főt abrázol, mert nincs hosszú haja, nem is tartják mind a fölöttük lévő épületet stb.